

TÜRK PARLAMENTO TARİHİ

**TBMM - XII. DÖNEM
(1961 - 1965)**

II. CİLT

**MİLLET MECLİSİNİN
KANUN YAPMA İŞLEVİ**

Prof. Dr. Erdal ONAR

TÜRK PARLAMENTO TARİHİ

**TBMM - XII. DÖNEM
(1961 - 1965)**

II. CİLT

**MİLLET MECLİSİNİN KANUN YAPMA
İŞLEVİ**

Prof. Dr. Erdal ONAR

TÜRK PARLAMENTO TARİHİ ARAŞTIRMA GRUBU

ISBN : 978-625-6871-14-4 (Tk.)
ISBN : 978-625-6871-16-8 (2. Cilt)

ÖN SÖZ

TBMM; istişarenin, fikir beyan etmenin, ifade hürriyetinin, çoğulculuğun, ortak aklın, toplumsal rıza yansımasının ve millî duruşun hayat bulduğu örnek bir meclistir.

Parlamento tarihimiz, aynı zamanda Türkiye'nin demokrasisini sürdürme, geliştirme ve ilerletme geleneğinin bir yansımasıdır.

1876 yılında, Kânûn-ı Esâsî ile yasal hatları belirlenen Meclis-i Mebûsan, halkın seçimler aracılığıyla yönetime katıldığı ilk deneyimdir. Bu bağlamda, parlamentoculuk tarihimiz, anayasacılık tarihimizle aynı dönemde gelişmiş olması bakımından da kıymetlidir.

Nitekim, son Meclis-i Mebûsan'ın Ankara'ya geçebilen mebusları, Anadolu Kongreleri ile millî direniş ruhunu kurtuluş ve kuruluş sürecine dönüştürmeyi hedefleyen Mustafa Kemal Atatürk ve arkadaşlarının yanında yer almışlardır.

Birinci Meclis Kurtuluş Savaşı'nı yönettiği gibi, aynı zamanda devlet kuran bir meclis olarak tarihe geçmiştir. “Onların işleri kendi aralarında bir istişare iledir.” ayetinin yazılı olduğu sancaklarla, dualarla açılan Türkiye Büyük Millet Meclisi, 29 Ekim 1923'te cumhuriyeti ilan eden parlamento olmanın onurunu taşımaktadır.

23 Nisan 1920 tarihine gelinceye kadar Millî Mücadele'nin yol haritasını çizen mebuslar, Birinci Meclisin de ilk vekilleri olarak, Atatürk'ün önderliğindeki büyük kahramanlıklarıyla Kurtuluş Savaşı'mızın öncüleridir. Meclisimiz, bu sebeple Gazi ünvanını almış eşsiz bir meclistir. 15 Temmuz 2016'da hain darbe girişimine karşı verdiğimiz mücadele neticesinde yeniden Gazi ünvanını kazanmıştır.

Tüm bu tarihî perspektifin ışığında, “Türk Parlamento Tarihi” adlı bu çalışma, kurulduğu günden beri Meclisimizin hafızası olan tecrübeler eşliğinde, parlamentomuzun tarihini kayıt altına almaktadır. Yasama ve denetleme faaliyetlerimizi kayıttan hafızaya, bilgiden şura dönüştüren çalışmamızın ana fikri, milletimizin iradesine saygının demokrasinin en temel prensibi olduğudur.

28. Dönem TBMM Başkanı olarak; 104 yıllık tarihi boyunca TBMM çatısı altında hizmet etmiş Meclis başkanlarımızı ve tüm görevlileri saygıyla yâd ederken, bu eserin ve öncüllerinin yayımlanmasında emeği geçen araştırmacıları, yazarları ve bilim insanlarını tebrik ediyorum.

Millî bilincimize ve demokrasimize katkıları olacağına dair inancımla bu eserin milletimiz için hayırlı çalışmalara vesile olmasını temenni ediyorum.

Prof. Dr. Numan KURTULMUŞ

Türkiye Büyük Millet Meclisi

Başkanı

TEŞEKKÜR VE AÇIKLAMA

2005 yılında Türk Parlamento Tarihi Araştırma Grubu yazım çalışmalarını yeniden başlatan dönemin TBMM Başkanı Sn. Bülent Arınç’a; hâlen TBMM Başkanımız olan, Sn. Prof. Dr. Numan Kurtulmuş’a; dönemin TBMM Genel Sekreteri merhum Sn. Rauf Bozkurt’a; hâlen TBMM Genel Sekreterimiz olan Talip Uzun’a; TBMM Genel Sekreter Yardımcımız Sn. Naim Çoban’a ve hâlen Türk Parlamento Tarihi Koordinatörümüz ve Başkan Müşavirimiz olan Sn. Ali Özer’e;

Türk Parlamento Tarihi’mizin 1961-1966 yasama dönemini büyük bir titizlik ve özveriyle kapsamlı dört cilt olarak yasama literatürümüze kazandıran değerli anayasa hukukçusu meslektaşımız Prof. Dr. Erdal Onar’a ayrı ayrı teşekkürlerimi sunarım.

Prof. Dr. Hikmet ÖZDEMİR

Türkiye Büyük Millet Meclisi

Türk Parlamento Tarihi Araştırma Grubu

(1960-2007 Yasama Dönemleri) Koordinatörü ve Editörü

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ.....	III
TEŞEKKÜR VE AÇIKLAMA	IV
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

1961 ANAYASASINDA KANUN YAPIMINDA İZLENEN OLAĞAN VE FARKLI YÖNTEMLER

1- Kanun Yapımında İzlenen Olağan Yöntem	3
A. Kanun Tasarısı ve Teklifi	3
a- Terim	3
b- 12. Dönemde Kabul Edilen Kanunlar İçinde Tasarı ve Tekliflerin Sayısı	4
2- Teklif ve Tasarılar Dışında Kanun Önermede Karşılaşılabilecek İstisnai Durumlar	11
A. Dilekçe Karma Komisyonunun Af Kanunu Tasarısı Hazırlayabilmesi	11
a- Uygulamada Dilekçe Komisyonunun Hazırladığı Tasarılar	15
b- TBMM Dilekçe Karma Komisyonunca Hazırlanan Af Kanunu Tasarılarından Bazı Örnekler	16
aa- Yüksek Adalet Divanı Tarafından Mahkûm Edilen Antalya Eski Milletvekili Dr. Burhanettin Onat'ın Cezasının Kalan Kısımının Affı Hakkında Kanun	17
bb- Hayrettin Hami Demiralp'in İşlediği Orman Suçlarından Aldığı Cezaların Affı Hakkında Kanun ve Bu Kanunun Anayasa Mahkemesince İptal Edilmesi	21
cc- Millî Savunmaya Hıyanet Suçundan Hükûm Giyen Federal Almanya Vatandaşı Wilfried Herbrecht'in Cezasının Affı Hakkında Kanun	24
c- Dilekçe Karma Komisyonunca Hazırlanan Özel Af Kanunu Tasarılarında Yargı Yetkisinin Kullanılması Konusuna Girilmemesi Hususunda Gösterilen Özen	27
d- Millet Meclisinde, Dilekçe Karma Komisyonu Yoluyla Bazı Kişiler İçin Af Çıkarılmasına Yönelik Eleştiriler	30
e- Dilekçe Karma Komisyonunun Hazırladığı Af Kanunu Tasarısının Millet Meclisi veya Cumhuriyet Senatosunca Reddedilmesi Durumu	31
B. Ölüm Cezalarının Yerine Getirilmesine İlişkin Kanun Tasarılarının Millet Meclisi Adalet Komisyonunca Hazırlanması	36
a- Ölüm Cezasının Yerine Getirilmesine Parlamento Kararı ile Değil Kanunla Karar Verilmesi	36
b- Ölüm Cezasının Yerine Getirilmesine İlişkin Kanunların Yapılışında İzlenen Yöntem	42
c- 12. Dönemde Millet Meclisinin Yerine Getirilmesine Karar Verdiği Ölüm Cezaları ve Bazılarında Yaşanan Sorunlar	45
aa- Yerine Getirilmesine Karar Verilen Ölüm Cezalarının Sayısı	45
bb- Talât Aydemir ve Fethi Gürkan Haklarındaki Ölüm Cezasının Yerine Getirilmesine; Osman Deniz ve Erol Dinçer Haklarındaki Ölüm Cezasının ise Yerine Getirilmemesine Karar Verilmesi	46
cc- İki Alman Turist Genci Öldürenler Hakkındaki Ölüm Cezasının Yerine Getirilmesinin Kabulü	52
C. Hükûmet veya Teklif Sahibi Tarafından Geri Çekilen Bir Kanun Tasarısı veya Teklifini İlgili Komisyonun Üzerine Alması	56

D. Yasama Organının Denetimine Tâbi Bazı İşletmelerin Bilânçolarının Onanması.....	71
a- Çeşitli Örnekler	71
b- Kesin Hesap Kanunlarının Durumu	76

İKİNCİ BÖLÜM

1961 ANAYASASININ ÖNGÖRDÜĞÜ OLAĞAN KANUNLAŞMA SÜRECİ

1- Anayasada Yer Alan Düzenleme	79
2- Millet Meclisinin Kanun Yapımında Cumhuriyet Senatosuna Göre Daha Üstün Bir Konumda Oluşu	80
3- Bütçe Kanunları Dışındaki Kanun Tasarı ve Tekliflerinin Önce Millet Meclisinde Daha Sonra da Cumhuriyet Senatosunda Görüşülmesi	81
A. Kanun Tasarı ve Tekliflerinin Millet Meclisinde Görüşülmesinde İzlenmesi Gereken Yöntem	82
B. Millet Meclisinde Kabul Edilen Bir Kanun Tasarısı veya Teklifinin Cumhuriyet Senatosunda Aynen Kabul Edilmesi, Değiştirilerek Kabul Edilmesi veya Reddedilmesi	85
a- Millet Meclisinin Kabul Ettiği Metni Cumhuriyet Senatosunun da Aynen Kabul Etmesi	85
aa- Millet Meclisinin Kabul Ettiği Metni Cumhuriyet Senatosunun Süresi İçinde Görüşüp Aynen Kabul Etmesi	86
bb- Cumhuriyet Senatosunun Millet Meclisinin Kabul Ettiği Metni Süresi İçinde Görüşüp Karara Bağlayamadığı İçin Aynen Kabul Etmiş Sayılması	86
cc- Millet Meclisinin 12. Döneminde Kabul Edilip Cumhuriyet Senatosuna Gönderilmiş Kanun Tasarı ve Tekliflerinin Cumhuriyet Senatosunca Millet Meclisinin 13. Dönemi İçinde Ele Alınması ve Aynen Kabul Edilmesi ...	87
a'- Cumhuriyet Senatosunun Görüştüğü ve Millet Meclisinden Gelen Şekliyle Aynen Kabul Ettiği Tasarı/Teklifler	88
b'- Millet Meclisinin Cumhuriyet Senatosundaki Görüşme Süresinin Dolması Gerekçesiyle Kendi Kabul Ettiği Metni Cumhuriyet Senatosunun da Aynen Kabul Etmiş Saydığı Tasarı/Teklifler	89
c'- Cumhuriyet Senatosunun Görüşüp Kabul Ettiği Fakat Süre Dolduğu İçin Bu Kabulün Dikkate Alınmadığı Tasarı/Teklifler	89
d'- Cumhuriyet Senatosunca Değiştirilerek Kabul Edilen Fakat Süre Dolduğu İçin Millet Meclisinden Gelen Şekliyle Aynen Kabul Edilmiş Sayılan Tasarı/Teklifler	90
e'- Cumhuriyet Senatosunca Tümünden Reddedilen Fakat Süre Dolduğu İçin Millet Meclisinden Gelen Şekliyle Aynen Kabul Edilmiş Sayılan Tasarı/Teklifler	91
dd- Cumhuriyet Senatosunca Millet Meclisinden Geldiği Şekliyle Aynen Kabul Edilen Kanunlara İlişkin İlginç Bir Örnek	91
b- Millet Meclisinin Kabul Ettiği Metni Cumhuriyet Senatosunun Değiştirerek Kabul Etmesi	93
aa- Millet Meclisinin Cumhuriyet Senatosunca Yapılan Değişiklikleri Benimsemesi	94
bb- Millet Meclisinin Cumhuriyet Senatosunca Yapılan Değişiklikleri Benimsememesi	98

a'- Karma Komisyon Kurulması ve Karma Komisyonun Bir Metin Hazırlaması.....	98
b'- Karma Komisyonun Hazırlayacağı Metnin Millet Meclisinde Görüşülmesi ve Görüşmede İzlenmesi Gereken Sıra	100
c'- Millet Meclisinin Metinlerden Birini Kabul Etme Yükümlülüğü.....	102
d'- Millet Meclisinin Kendi İlk Metnini Kabul Edebilmesi İçin Nitelikli Çoğunluk Gereken Durumlar.....	104
e'- Karma Komisyonun Hazırlayacağı Metnin Türkiye Büyük Millet Meclisi Birleşik Toplantısında Görüşülmesini Gerektiren Özel Durumlar	107
f'- 12. Dönemde Karma Komisyon Kurulmasını Gerektiren Hallere İlişkin Sayısal Veriler	108
c- Millet Meclisince Kabul Edilen Bir Kanun Tasarı veya Teklifinin Cumhuriyet Senatosunda Tümüyle Reddedilmesi.....	111
aa- Cumhuriyet Senatosunda Tümüyle Reddedilen Bir Tasarı veya Teklifin Millet Meclisinde Yeniden Ele Alınması	111
bb- Cumhuriyet Senatosunda Tümüyle Reddedilen Bir Tasarı veya Teklifin Millet Meclisinde Yeniden Kabul Edilmesi	114
cc- Cumhuriyet Senatosunda Tümüyle Reddedilen Bir Tasarı veya Teklifin Millet Meclisinde Yeniden Kabul Edilmemesi / Edilememesi	120
C. Millet Meclisinin Reddettiği Bir Kanun Tasarı veya Teklifini Cumhuriyet Senatosunun da Reddetmesi, Aynen Kabul Etmesi veya Değiştirerek Kabul Etmesi ..	128
a- Millet Meclisinin Reddettiği Bir Kanun Tasarı veya Teklifinin Geleceğine Genel Bir Bakış.....	128
b- Millet Meclisinin Reddettiği Bir Kanun Tasarı veya Teklifini Cumhuriyet Senatosunun da Reddetmesi.....	128
c- Millet Meclisinin Tümüyle Reddettiği Bir Kanun Tasarı veya Teklifini Cumhuriyet Senatosunun Aynen veya Değiştirerek Kabul Etmesi ve Bunun Millet Meclisince de Kabul Edilmesiyle Tasarı veya Teklifin Kanunlaşması	133
D. Kanunlaşma Sürecinin Grafiklerle Gösterilmesi	143
E. Anayasanın 92. Maddesine Göre İzlenmesi Gereken Süreç Doğrultusunda 12. Dönemde Yapılan Kanunların Bir Tablo Üzerinde Açıklanması.....	149

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

CUMHURİYET SENATOSUNUN MİLLET MECLİSİNDEN GELEN BİR TASARI VEYA TEKLİFİ KARARA BAĞLAMA SÜRESİ VE SÜRENİN HESAPLANMASINDA ORTAYA ÇIKAN GÖRÜŞ AYRILIKLARI

1- Millet Meclisinden Gelen Bir Tasarı veya Teklifin Cumhuriyet Senatosunda Belirli Bir Süre İçinde Karara Bağlanması Zorunluluğu	151
2- Anayasada Millet Meclisinden Gelen Bir Tasarı veya Teklifin Cumhuriyet Senatosunca Karara Bağlanması İçin Öngörülen Süreye İlişkin Farklı Değerlendirmeler.....	154
A. Cumhuriyet Senatosu Anayasa ve Adalet Komisyonunun Cumhuriyet Senatosu Genel Kurulunun Bilgisine Sunulmuş Olan Kararı.....	154
B. İstanbul Milletvekili Coşkun Kırca ve Arkadaşlarının, “Yasama Meclislerinin Aralarındaki Münasebetlerin Düzenlenmesi Hakkında Kanun Teklifi”nde Öngörülen Hüküm	154

C. Cumhuriyet Senatosu ve Millet Meclisi Başkanlık Divanları Müşterek Toplantısı Kararı	156
D. Cumhuriyet Senatosunca Değiştirilerek Kabul Edilen Sosyal Sigortalar Kanunu Tasarısının Cumhuriyet Senatosunda Karara Bağlanış Süresi İle İlgili Olarak Millet Meclisindeki Geçici Komisyonun, Cumhuriyet Senatosu Başkanlığının ve Millet Meclisi Anayasa Komisyonunun Kararı	157
E. İstanbul Milletvekili Coşkun Kırca'nın Sürelere Yönelik Sorusuna Millet Meclisi Başkanlık Divanı Adına Başkanvekili Nurettin Ok'un Sözlü Cevabı	164
F. Cumhuriyet Senatosu ve Millet Meclisi Başkanlık Divanları Müşterek Toplantısında Alınan Karar	166
G. Cumhuriyet Senatosu Danışma Kurulu Kararı	167
H. Millet Meclisinde İş Kanunu ve Deniz İş Kanunu Tasarılarını Görüşmek Üzere Kurulan Geçici Komisyonun Kararı	168
I. Millet Meclisi Genel Kurulunca da Kabul Edilen Millet Meclisi Anayasa Komisyonu Kararı	172
İ. Millet Meclisi Başkanlığının Uygulaması	176
J. Cumhuriyet Senatosunda Gözetilmesi Gereken Sürelere İlişkin Olarak Cumhuriyet Senatosu Başkanının Cumhurbaşkanına Müracaatı ve Cumhurbaşkanının Süre Yönünden Tartışmalı Kanunları Veto Etmesi	178
a- Cumhuriyet Senatosu Başkanı Atasagun'un Cumhurbaşkanına Başvurması	178
b- Millet Meclisince Cumhuriyet Senatosunda Görüşülme Süresi Dolduğu Gerekçesiyle Millet Meclisinden Geçtiği Şekliyle Kabul Edilmiş Sayılıp Yayımlanması İçin Cumhurbaşkanlığına Sunulan 12 Kanunu Cumhurbaşkanının Bir Kez Daha Görüşülmesi İçin TBMM'ye Geri Göndermesi	183
K. Sürelere İlişkin Anayasa Mahkemesinin Kararı.....	186

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

KANUNLARIN CUMHURBAŞKANINCA YAYIMLANMASI

1- 1961 Anayasasında Yer Alan Düzenleme	195
2- Cumhurbaşkanının Kanunu Yayımlamayıp Bir Daha Görüşülmek Üzere Türkiye Büyük Millet Meclisine Geri Göndermesi	198
A. Cumhurbaşkanına Anayasada Tanınan Geri Gönderme Yetkisi.....	198
a- Terim Sorunu.....	199
b- Geri Göndermenin Gerekçeli Olması	202
c- Cumhurbaşkanının Geri Gönderemeyeceği Kanunlar	202
B. Cumhurbaşkanının Geri Gönderme Yetkisini Tek Başına Kullanıp Kullanamayacağı	203
a- 1961 Anayasasındaki Düzenleme ve Doktrinde Farklı Görüşler.....	203
b- Anayasa Mahkemesinin Görüşü.....	208
C. Yasama Organının Geri Gönderilen Kanunu Tekrar Kabul Edebilmesi.....	211
D. Uygulamada Cumhurbaşkanının Geri Gönderme Yetkisini Kullanışı.....	214
a- Millet Meclisinin 12. Döneminde ve Cumhuriyet Döneminde Geri Gönderilen İlk Kanun	215
aa- 168 Sayılı "10 ve 11 nci Dönem Türkiye Büyük Millet Meclisi üyelerinin ödeneklerinden mütevellit T.C. Ziraat Bankası ve Maliye Bakanlığına olan borçlarının ertelenmesine ait Kanun"un Cumhurbaşkanı Gürsel Tarafından Geri Gönderilmesi.....	215

bb- Geri Gönderilen 168 Sayılı Kanunun Yerine TBMM'nin 444 Sayılı Kanunu Kabul Etmesi	222
b- 12. Dönemde Geri Gönderilen İkinci Kanun: 31 Ocak 1964 Tarih ve 396 Sayılı Tapulama Kanunu	228
aa- Tapulama Kanunu Hakkında Millet Meclisinin Kabul Ettiği Metinde Cumhuriyet Senatosunun Bazı Değişiklikler Yapması ve Bu Değişikliklerin Bir Kısımını Millet Meclisinin Benimsememesi	228
bb- Cumhurbaşkanının Tapulama Kanununu TBMM'ye Geri Göndermesi	234
cc- Cumhurbaşkanının Geri Gönderdiği Kanunun TBMM'ce Yeniden Kabulü	236
c- Millet Meclisinin 12. Döneminde Kabul Edilip, Kanunlaşma Süreci 13. Dönemde Tamamlanan Kanunlardan Cumhurbaşkanınca Bir Kez Daha Görüşülmesi İçin TBMM'ye Geri Gönderilenler	241

BEŞİNCİ BÖLÜM

MİLLET MECLİSİNİN 12. DÖNEMİNDE KABUL EDİLEN KANUNLAR HAKKINDA BAZI SAYISAL VERİLER VE KANUNLARIN KÜNYELERİ

1. 12. Dönemde Kabul Edilen Kanunların Sayısı	245
2. 12. Dönemde Kabul Edilen Kanunların Künyeleri	246
3. Millet Meclisinin 12. Döneminde Kabul Edilip Kanunlaşma Süreci 13. Dönemde Tamamlanan Kanunlar	290
4. 12. Dönemde Kabul Edilen Kanunların Numaralanmasında Uygulanan Yöntem	295

ALTINCI BÖLÜM

12. DÖNEMDE 1961 ANAYASASI UYARINCA BELİRLİ BİR SÜRE İÇİNDE ÇIKARILMASI GEREKEN KANUNLAR

1- Anayasadaki Düzenleme	299
2- Belirli Bir Süre İçinde Çıkarılması Gereken Kanunların Çıkarılmalarının Zamanında Yetişmeyeceğine Yönelik Endişelerin Millet Meclisinde Dile Getirilmesi	302
3- Belirli Bir Süre İçinde Çıkarılması Gereken Kanunların Belirlenmesi	305
A. Millet Meclisi Anayasa Komisyonunun Görüşü	305
B. Cumhuriyet Senatosu Anayasa ve Adalet Komisyonunun Görüşü	311
C. Millet Meclisi Başkanının Başkanlığı Altında, Hükûmet Temsilcileri ile TBMM'deki Siyasî Parti Grupları ve Bağımsızlarla, Cumhuriyet Senatosundaki Tabii Üyelerin ve Cumhurbaşkanınca Seçilen Üyelerin Temsilcilerinden Oluşan Kurulun Görüşü	315
4- Belirli Bir Süre İçinde Çıkarılması Gereken Kanunların Hangileri Olduğuna Yönelik Tartışmalar ve Bu Kanunların Zamanında Çıkarılabilmesi İçin Benimsenen Çalışma Programına Uyulmadığı Yönünde Yakınmalar	319
5- Anayasa Uyarınca Belirli Bir Sürede Çıkarılması Gereken Kanunların Kanunlaşmaları Sırasında İzledikleri Süreç	323
A. 22 Nisan 1962 tarih ve 44 sayılı Anayasa Mahkemesi Kuruluşu ve Yargılama Usulleri Hakkında Kanun	323

a- 1961 Anayasasının Anayasa Mahkemesi Adlı Yeni Bir Yargı Organına Yer Vermesi ve Bu Mahkemenin Kuruluşu ve Görevleriyle İlgili Çoğu Konunun Doğrudan Anayasada Düzenlenmiş Olması	323
b- Anayasa Mahkemesi Hakkında Kanun Tasarısı ve Teklifinin TBMM'ye Sunuluşu ve Kabul Edilişi	326
aa- Tasarı ve Teklifin Millet Meclisinde Görüşülmesi	326
bb- Millet Meclisinin Kabul Ettiği Metnin Cumhuriyet Senatosunda Görüşülmesi ve Değişiklikler Yapılması	334
cc- Cumhuriyet Senatosunda Yapılan Değişikliklerin Tekrar Millet Meclisinde Görüşülmesi ve Tasarının Kanunlaşması	336
c- 22.04.1962 Tarih ve 44 Sayılı Anayasa Mahkemesi Kuruluşu ve Yargılama Usulleri Hakkında Kanunda 12. Dönem İçinde Yapılan Değişiklikler	339
B. 22 Nisan 1962 tarih ve 45 sayılı Yüksek Hâkimler Kurulu Kanunu	340
a- 1961 Anayasasında Yüksek Hâkimler Kurulu Adlı Yeni Bir Birimin Düzenlenmiş Olması	340
b- Bakanlar Kurulunca Hazırlanan Yüksek Hâkimler Kurulu Kanunu Tasarısı	340
aa- Yüksek Hâkimler Kurulu Kanunu Tasarısının Millet Meclisinde Görüşülmesi ve Kabul Edilmesi	349
bb- Tasarının Cumhuriyet Senatosunda Görüşülmesi ve Millet Meclisinin Kabul Ettiği Metnin Bir Maddesinde Değişiklik Yapılması	351
cc- Cumhuriyet Senatosunun Yaptığı Değişikliğin Millet Meclisince Benimsenmesi	352
c- Yüksek Hâkimler Kurulu Kanunun 77. ve 89. Maddelerinin Anayasa Mahkemesince İptal Edilmesi	352
aa- 77. Maddenin İptali	352
bb- 89. Maddenin İptali	353
C. Askerî Yargıya İlişkin Kanunlar	356
a- Askerî Mahkemeler Kuruluşu ve Yargılama Usulü Kanunu (25 Ekim 1963 tarih ve 353 sayılı Kanun)	357
aa- Bakanlar Kurulunca Hazırlanan Kanun Tasarısı ve Millet Meclisinde Görüşülüp Kabul Edilmesi	357
bb- Millet Meclisinden Gelen Metnin Cumhuriyet Senatosunda Ele Alınması ve Aynen Kabul Edilmesi	364
b- Askerî Mahkemeler Kuruluşu ve Yargılama Usulü Kanunu ile Yakın İlgisi Bulunan "Askerî Hâkimler ve Savcılar Kanunu" (26 Ekim 1963 tarih ve 357 sayılı Kanun)	367
aa- Bakanlar Kurulunca Hazırlanan Tasarı ve Tasarının Millet Meclisinde Görüşülüp Kabul Edilmesi	367
bb- Millet Meclisinin Kabul Ettiği Metnin Cumhuriyet Senatosunda Görüşülmesi ve Aynen Kabul Edilmesi	373
c- Askerî Yargıya İlişkin 12. Dönemde Çıkarılan Bir Başka Kanun: "Disiplin Mahkemeleri Kuruluşu, Yargılama Usulü ve Disiplin Suç ve Cezaları Hakkında Kanun"(16 Haziran 1964 tarih ve 477 sayılı Kanun)	375
aa- Anayasada Disiplin Mahkemelerinin Kurulmasının Öngörülmesi ve Bakanlar Kurulunun Bu Doğrultuda Hazırladığı Tasarı	375
bb- Tasarının Millet Meclisinde Görüşülmesi	377

cc- Millet Meclisinin Kabul Ettiği Metnin Cumhuriyet Senatosunda Görüşülmesi ve Bazı Değişikliklere Gidilmesi.....	378
dd- Cumhuriyet Senatosunda Gerçekleştirilen Değişikliklerin Millet Meclisinde Ele Alınışı ve Yönteme İlişkin Bazı Sorunların Yaşanması	378
ee- Cumhuriyet Senatosunca Yapılan Değişikliklerden Millet Meclisince Benimsenmeyenlerin Karma Komisyonunda Değerlendirilmesi ve Karma Komisyon Raporunun Millet Meclisinde Ele Alınıp Tasarının Kanunlaşması	383
D. Türkiye Radyo-Televizyon Kurumu Kanunu (24 Aralık 1963 tarih ve 359 sayılı Kanun).....	384
a- Radyo-Televizyon İstasyonlarının İdaresini Sağlayacak Özerk Bir Kamu Kuruluşunu Oluşturacak Kanunun Belirli Bir Süre İçinde Çıkarılması Gereği	384
b- Bakanlar Kurulunun Hazırladığı Türkiye Radyo-Televizyon Kurumu Kanunu Tasarısı	387
c- Türkiye Radyo-Televizyon Kurumu Kanunu Tasarısının Millet Meclisinde Görüşülmesi	392
d- Millet Meclisinin Kabul Ettiği Metnin Cumhuriyet Senatosunda Görüşülmesi ve Bazı Değişiklikler Yapılması	397
e- Cumhuriyet Senatosunda Değiştirilerek Kabul Edilen Maddelerin Yeniden Millet Meclisinde Ele Alınışı, Bir Kısım İçin Karma Komisyon Kurulması ve Kanunun Kabulü	397
f- Türkiye Radyo-Televizyon Kurumu Kanununun 47. Maddesinin Anayasa Mahkemesince İptal Edilmesi	399
E. Kanun Dışı Yakalanan veya Tutuklanan Kimselere Tazminat Verilmesi Hakkında Kanun (7 Mayıs 1964 tarih ve 466 sayılı Kanun).....	406
a- Anayasadaki Düzenleme.....	406
b- Bakanlar Kurulunun Hazırladığı Tasarı	407
c- Tasarının Millet Meclisi Genel Kurulunda Görüşülmesi ve Kapsamı Daraltılarak Kabul Edilmesi	410
d- Tasarının Cumhuriyet Senatosunda Görüşülmesi ve Kapsamının Genişletilmesi.....	413
e- Tasarının Tekrar Millet Meclisine Gelmesi ve Kabul Edilerek Kanunlaşması	414
F. Kamu İktisadî Teşebbüslerinin Türkiye Büyük Millet Meclisince Denetlenmesinin Düzenlenmesi Hakkında Kanun (12 Mayıs 1964 tarih ve 468 sayılı Kanun)	415
a- Anayasadaki Düzenleme ve Kamu İktisadî Teşebbüslerinin Türkiye Büyük Millet Meclisince Denetlenmesinin Düzenlenmesi Hakkında Kanun Teklifi.....	415
b- Teklifin Millet Meclisinde Görüşülmesi	418
c- Millet Meclisinin Kabul Ettiği Metnin Cumhuriyet Senatosunda Görüşülmesi.....	419
d- Cumhuriyet Senatosunca Değiştirilerek Kabul Edilen Maddelerin Yeniden Millet Meclisinde Ele Alınması, Bir Kısım İçin Karma Komisyon Kurulması ve Kanunun Kabulü	420
G. Devlet Personeli Sendikaları Kanunu (8 Haziran 1965 tarih ve 624 sayılı Kanun)	427
a- Anayasadaki Düzenleme.....	427
b- Bakanlar Kurulunca Hazırlanıp Millet Meclisine Sunulan “Devlet Personeli Meslek Teşekkülleri Kanunu Tasarısı”	427
c- Tasarının Millet Meclisinde Görüşülmesi.....	430
d- Millet Meclisinin Kabul Ettiği Metnin Cumhuriyet Senatosunda Görüşülmesi ve Bazı Değişikliklerin Yapılması	431
e- Tasarının Yeniden Millet Meclisince Ele Alınması ve Dört Madde Hariç Cumhuriyet Senatosunda Yapılan Değişikliklerin Benimsenmesi	432

f- Benimsenmeyen Dört Madde İçin Karma Komisyon Kurulması ve Tasarının Kanunlaşması	433
H. Özel Öğretim Kurumları Kanunu (8 Haziran 1965 tarih ve 625 sayılı Kanun)	435
a- Anayasadaki Düzenleme ve Bakanlar Kuruluyla Bazı Milletvekilleri ve Senatörlerce Hazırlanan Tasarı ve Teklifler	435
b- Tasarı ve Tekliflerin Millet Meclisinde Görüşülmesi.....	441
c- Millet Meclisinin Kabul Ettiği Metnin Cumhuriyet Senatosunda Değiştirilerek Kabulü ve Tasarının Millet Meclisinde Yeniden Görüşülerek Kanunlaşması	448
I. Siyasî Partiler Kanunu (13 Temmuz 1965 tarih ve 648 sayılı Kanun)	450
a- 1961 Anayasası Öncesindeki Durum.....	450
b- 1961 Anayasasında Yer Alan Düzenleme	452
c- Bakanlar Kurulunun Bir Siyasî Partiler Kanunu Tasarısı Hazırlaması ve Bu Tasarının Millet Meclisinde Geçici Komisyonunda Görüşülmesi	452
d- Tasarının Millet Meclisi Genel Kurulunca Ele Alınışı	460
aa- Hükûmetin İstifası Nedeniyle Tasarının Görüşülmesinin Ertelenmesi	460
bb- Siyasî Partiler Kanunu Tasarısının Millet Meclisi Genel Kurulunda Görüşülmeye Başlanması	463
a’- Tasarının Tümü Üzerindeki Görüşmeler ve Yaşanan Çeşitli Sorunlar	463
b’- Tasarının Maddeleri Üzerindeki Görüşmeler ve Siyasî Partiler Kanunu Tasarısının Millet Meclisinde Kabul Edilmesi	477
e- Siyasî Partiler Kanunu Tasarısının Cumhuriyet Senatosunda Görüşülmesi ve Bazı Değişikliklerle Kabul Edilmesi	486
f- Siyasî Partiler Kanunu Tasarısının Millet Meclisince Tekrar Ele Alınışı	488
g- Karma Komisyonun Hazırladığı Hükûmlerin Anayasanın 92. Maddesi Uyarınca TBMM Birleşik Toplantısında Görüşülmesi ve Karara Bağlanması	488

YEDİNCİ BÖLÜM

12. DÖNEMDE ANAYASA UYARINCA BELİRLİ BİR SÜREDE ÇIKARILMASI GEREKEN KANUNLARIN DIŞINDA KALAN DİĞER KANUNLARA GENEL BİR BAKIŞ

1- 12. Dönemde Kabul Edilen Diğer Kanunlar ve Bunların Konularına Göre Gruplandırılması	490
2- 12. Dönemde Kabul Edilen Diğer Kanunlara İlişkin Verilerin Bir Tablo Halinde Gösterilmesi	493

SEKİZİNCİ BÖLÜM

MİLLET MECLİSİNİN 12. DÖNEMİNDE ÇIKARILAN

27 MAYIS'I DESTEKLEYİCİ VEYA 27 MAYIS DÖNEMİNİN BAZI TASARRUFLARININ OLUMSUZ SONUÇLARINI TAMİR EDİCİ NİTELİKTEKİ KANUNLAR

1- Bu Başlık Altında İncelenecek Olan Kanunlara Genel Bir Bakış.....	499
2- Anayasa Nizamını, Millî Güvenlik ve Huzuru Bozan Bâzi Fiiller Hakkında Kanun (5 Mart 1962 tarih ve 38 sayılı Kanun, basında ve halk arasındaki adıyla “Tedbirler Kanunu”).....	500
A. Böyle Bir Kanuna Gerek Duyulmasının Nedeni.....	500

B. TBMM’de Temsil Edilen Tüm Siyasî Partilerin Katılımıyla Hazırlanan Kanun Teklifi.....	503
C. Teklifin Millet Meclisinde Görüşülmesi ve Bazı Noktalarda Değişiklik Yapılarak Kabul Edilmesi.....	506
D. Millet Meclisinin Kabul Ettiği Metnin Cumhuriyet Senatosunda Görüşülmesi ve Aynen Kabul Edilmesi.....	528
E. 38 Sayılı Kanunun Anayasa Mahkemesine Götürülmesi	530
F. 38 Sayılı Kanunun Kaldırılması İçin Hazırlanan Kanun Teklifi ve Bu Teklifin Millet Meclisinde de Cumhuriyet Senatosunda da Reddedilmesi	541
G. 38 Sayılı Kanunun Millet Meclisinin 13. Döneminde Kaldırılması	548
3- Ulusal Bayram ve Genel Tatiller Hakkındaki 2739 Sayılı Kanuna Ek Kanun (9 Nisan 1963 tarih ve 221 sayılı Kanun).....	551
A. Bakanlar Kurulunun Hazırladığı Tasarı.....	551
B. Tasarının Komisyonda İncelenmesi Tamamlanmadan Doğrudan Millet Meclisi Genel Kurulunda Görüşülmesi ve Kabul Edilmesi	554
C. Millet Meclisinin Kabul Ettiği Metnin Cumhuriyet Senatosunda Görüşülüp Kabul Edilmesi.....	563
D. Hürriyet ve Anayasa Bayramının 12 Eylül 1980 Müdahalesinden Sonra Milli Güvenlik Konseyince Bayram Olmaktan Çıkarılması	566
4- Üniversite Öğretim Üyelerinden Bazılarının Vazifelerinden Affına ve Bazılarının Diğer Fakülte ve Yüksek Okullara Nakline Dair 27.10.1960 Tarihli ve 114 Sayılı Kanunun Bazı Maddelerinin Kaldırılması ve Yeni Hükümler Eklenmesi Hakkında Kanun (12 Nisan 1962 tarih ve 43 sayılı Kanun).....	567
A. 27 Mayıs Darbesinden Sonra Millî Birlik Komitesince 147 Öğretim Üyesinin Üniversiteden Çıkarılmaları.....	567
B. Hukuk Dışı Bu Durumun Düzeltilmesi Çabaları	569
C. 147’ler Sorununun Çözülmesi İçin Kanun Tasarısı ve Kanun Tekliflerinin Hazırlanması	571
D. Tasarı ve Tekliflerin Millet Meclisinde Görüşülüp Karara Bağlanması.....	576
E. Millet Meclisinin Kabul Ettiği Metnin Cumhuriyet Senatosunda Görüşülmesi ve Kabulü	587
5- Zorunlu İskâna İlişkin 19 Ekim 1960 Tarihli ve 105 Sayılı Kanunun Kaldırılması Hakkında Kanun (18 Ekim 1962 tarih ve 81 sayılı Kanun).....	595
A. Millî Birlik Komitesince 19 Ekim 1960 Tarihinde Kabul Edilen 105 numaralı “2150 Sayılı İskân Kanununa Ek Kanun”	595
B. Bazı Milletvekillerinin, 19 Ekim 1960 Tarih ve 105 Sayılı Kanunun Yürürlükten Kaldırılması ve Bu Kanunun Yol Açtığı Haksızlıkların Giderilmesi Hakkında Kanun Teklifleri Hazırlamaları.....	597
C. Tekliflerin Millet Meclisinde Görüşülüp Kabul Edilmesi.....	602
D. Millet Meclisinin Kabul Ettiği Metnin Cumhuriyet Senatosunda Görüşülüp Kabul Edilmesi ve Kanunlaşması	615
6- Yüksek Adalet Divanınca Mahkûm Edilenlere Yönelik Af Kanunları.....	622
A. Anayasayı İhlâl Suçundan Yüksek Adalet Divanınca Mahkûm Edilenlerin Cezalarının Kısmen Affı Hakkında Kanun (16 Ekim 1962 tarih ve 78 sayılı Kanun)	622
a- Millet Meclisindeki Görüşmelerde Siyasî Af Konusunun Çeşitli Nedenlerle Dile Getirilmesi	622

b- Yüksek Adalet Divanınca Mahkûm Edilenlerin Affı İçin Aydın Milletvekili Reşat Özarda Tarafından Hazırlanan Kanun Teklifi ile Hükûmetçe Hazırlanan Kanun Tasarısı	625
c- Teklif ve Tasarının Millet Meclisinde Değerlendirilmesi ve Tasarının Kabulü	629
d- Millet Meclisinin Kabul Ettiği Af Kanunu Tasarısının Cumhuriyet Senatosunda da Kabul Edilmesi ve Kanunlaşması	640
B. 23 Şubat 1963 tarih ve 218 sayılı Af Kanunuyla, Yüksek Adalet Divanınca Mahkûm Edilen Bazı Hükümlülerin de Af Edilmeleri (23 Şubat 1963 tarih ve 218 sayılı “Bazı Suç ve Cezaların Affı Hakkında Kanun)	649
a- 218 Sayılı Kanunun Getirdiği Düzenleme	649
b- 218 Sayılı Kanunun, Kanunlaşma Sürecinde Geçirdiği Aşamalar	651
aa- Millet Meclisindeki Görüşmeler ve Tasarıda Bir Genel Siyasi Affa İmkân Veren Değişiklik Yapılması İstemleri	651
bb- Tasarının Cumhuriyet Senatosunda Görüşülmesi ve Millet Meclisinin Kabul Ettiği Metinde Bazı Değişikliklerin Yapılması	675
cc- Cumhuriyet Senatosunda Yapılan Değişikliklerin Millet Meclisinde Ele Alınması ve Tasarının Kanunlaşması	682
C. 1965 Yılında Kabul Edilen Bir Kanunla “Anayasayı İhlâl Suçundan Yüksek Adalet Divanınca Mahkûm Edilenlerin Cezalarının Kısmen Affı Hakkında Kanun”un Kapsamının Genişletilmesi (8 Nisan 1965 tarih ve 579 sayılı Kanun)	682
D. Yüksek Adalet Divanı Hükümlülerinin Tümüne Yönelik Geniş Kapsamlı Siyasî Affın Millet Meclisinin 13. Döneminde Gerçekleşmesi	691
a- 10 Ekim 1965 tarihinde yapılan Milletvekili Genel Seçimlerinde Adalet Partisinin Millet Meclisinde Tek Başına Hükûmet Kurabilecek Çoğunluğu Elde Etmesi	691
b- Demirel Hükûmetinin Yeni Bir Af Kanunu Tasarısı Hazırlaması ve Bu Tasarının Millet Meclisinde de Cumhuriyet Senatosunda da Kabul Edilerek Kanunlaşması (3 Ağustos 1966 tarih ve 780 sayılı “Bazı Suç ve Cezaların Affı Hakkında Kanun”)	693
c- 1961 Anayasasında Bazı Mahkûmiyetler Hakkında Öngörülen Seçilme Yasağı ve Bu Yasağın Affedilenler İçin Kaldırılması Girişimleri	695
aa- 1961 Anayasasında Affa Uğramış Olsalar Bile Bazı Mahkûmiyetler İçin Öngörülen Seçilme Yasağı	695
bb- 1961 Anayasasında Affa Uğramış Olanları da Kapsayan Seçilme Yasağının Bir Anayasa Değişikliği İle Kaldırılması	696
cc- Affa Uğramış Olanları da Kapsayan Seçilme Yasağının Kaldırılmasına İlişkin Anayasa Değişikliğinin Anayasa Mahkemesine Taşınması ve Anayasa Mahkemesinin Bu Anayasa Değişikliğini Şekil Yönünden Anayasa Aykırı Bularak İptal Etmesi	697
dd- Sonraki Yıllarda Gerçekleştirilen Bir Anayasa Değişikliğiyle Eski Hükümlüler Üzerindeki Seçilme Engeline Son Verilmesi	698
E. Emekli Sandığı Kanununda Değişikliğe Gidilmesi ve Bazı Mahkûmiyet Kararlarının Emeklilik Hakkını Ortadan Kaldırıyor Olmasına Son Verilmesi (30 Mayıs 1963 tarih ve 241 Sayılı Kanun)	702
a- Bazı Mahkûmiyet Kararlarının Emeklilik Hakkını Ortadan Kaldırmasına İlişkin Yasal Düzenleme ve Bu Düzenlemeye Son Verilmesi Hakkında Cumhuriyet Senatosu Adana Üyesi Mehmet Ünaldı Tarafından Yapılan Kanun Teklifi	702

b- Teklifin Millet Meclisi ve Cumhuriyet Senatosunda İzlediği Karmaşık Süreç	705
aa- Teklifin Millet Meclisinde Görüşülüp Kabul Edilmesi	705
bb- Millet Meclisinin Kabul Ettiği Metnin Cumhuriyet Senatosunda Görüşülmesi Sırasında Teklif Sahibi Senatör Mehmet Ünalı'nın Teklifini Geri Alması ve Bu Durumun Yol Açtığı Sorunlar	708
cc- Millet Meclisinin Kabul Ettiği Metnin Cumhuriyet Senatosunda Görüşülmesi ve Değiştirilerek Kabulü	717
dd- Cumhuriyet Senatosunda Yapılan Değişikliklerin Millet Meclisinde Yeniden Görüşülmesi ve Millet Meclisi Değişiklikleri Benimsemediği İçin Karma Komisyon Kurulması	732
c- Belli Bir Suçtan Hüküm Giyenlerin Emeklilik Hakkından Yoksun Bırakılmasını Öngören 4237 Sayılı Kanunun İlgili Hükümünün Anayasa Mahkemesince İptal Edilmesi	734

DOKUZUNCU BÖLÜM

1961 ANAYASASINDA ÖNGÖRÜLEN BAZI YENİ KURUMLARLA BAZI TEMEL HAK VE ÖZGÜRLÜKLERE İLİŞKİN KANUNLAR

**(1961 Anayasası uyarınca Millet Meclisince belirli bir süre içinde çıkarılmalarına karar
verilmiş olup Altıncı Bölümde incelenmiş olanlar hariç)**

1- Türkiye Büyük Millet Meclisi Üyelerinin Ödenek ve Yollukları Hakkında Kanun (22 Ocak 1962 tarih ve 1 sayılı Kanun).....	738
A. 1961 Anayasasında TBMM Üyelerinin Ödenek ve Yolluklarına İlişkin Düzenleme	738
B. TBMM Üyelerinin Mali Statülerinin Bir Kanunla Düzenlemesi Gereği ve Bu Konuda Cumhuriyet Senatosu ve Millet Meclisi İdare Âmirlerinin Bir Kanun Teklifi Hazırlamaları	739
a- İdare Âmirlerince Hazırlanan Teklifin Millet Meclisinde Görüşülmesi ve Ortada Bir Yasal Düzenleme Bulunmadığı İçin TBMM Üyeleri Maaş Almadıklarından Teklifin Görüşülmesinin Öncelik ve İvedilikle Yapılması.....	740
b- Millet Meclisinin Kabul Ettiği Metnin Cumhuriyet Senatosunda Görüşülmesi ...	749
c- Cumhuriyet Senatosundaki Görüşmeler Sırasında, Anayasanın 92. Maddesinde Öngörülen Sürelerle İlgili Bir Sorunla Karşılaşılması	750
d- Cumhuriyet Senatosunca Değiştirilerek Kabul Edilen Hükümlerin Millet Meclisince Yeniden Ele Alınması ve Teklifin Kanunlaşması.....	752
C. 22 Ocak 1962 tarih ve 1 sayılı Türkiye Büyük Millet Meclisi Üyelerinin Ödenek ve Yollukları Hakkında Kanunla İlgili Olarak Millet Meclisinin 12. Dönemi İçinde Yaşanan Sonraki Gelişmeler	752
a- Edirne Milletvekili Fahir Giritlioğlu'nun TBMM Üyelerine Yapılan Ödemelerin Yanlış Olduğunu ve Düzeltilmesi Gerektiğini İleri Sürmesi.....	752
aa- Millet Meclisi Başkanı Fuad Sirmen'in Konuyu Meclis Hesaplarını İnceleme Komisyonuna Taşımaya ve Komisyonun Aldığı Karar	754
bb- Meclis Hesaplarını İnceleme Komisyonu Kararının Millet Meclisi Genel Kurulunda Ele Alınması ve Kabul Edilmesi.....	755
cc- Millet Meclisi Başkanı Fuad Sirmen'in Yapılacak Ek Ödemenin 12. Dönem İçinde Uygulanamayacağına Karar Vermesi	757

b- En Yüksek Devlet Memurunun Maaşı Kavramıyla İlgili Olarak TBMM Dilekçe Karma Komisyonunun Bir Karar Vermesi ve Bu Karar Doğrultusunda TBMM Üyelerinin Ödenek ve Yollukları Hakkında Cumhuriyet Senatosu ve Millet Meclisinde Yeni Bir Anlayışın Benimsenmesi	758
aa- Cumhuriyet Senatosu Samsun Eski Üyesi Cemalettin Bulak'ın TBMM Dilekçe Karma Komisyonuna Başvurması ve Dilekçe Karma Komisyonunun Samsun Eski Senatörü Cemalettin Bulak'a Eksik Ödeme Yapılmış Olduğuna Karar Vermesi	758
bb- Dilekçe Karma Komisyonunun Kararına Afyon Milletvekili H. Nur Bâki'nin İtiraz Etmesi ve Konunun Cumhuriyet Senatosunda ve Millet Meclisinde Ele Alınması	759
cc- Cumhuriyet Senatosu ve Millet Meclisince Onaylanan Dilekçe Karma Komisyonu Kararı Üzerinde Tartışmaların Devam Etmesi ve Millet Meclisi Başkanı Fuad Sirmen'in Bu Kararı Uygulamayacağını İlân Etmesi	764
c- Dilekçe Karma Komisyonunun Cumhuriyet Senatosunca ve Millet Meclisince Kabul Edilen Kararı Işığında, 1965 Yılı Bütçe Kanununa Gerekli Ödeneklerin Konması ve Bu Konunun Anayasa Mahkemesine Taşınması	772
aa- Bütçe Kanununa Konan Ödenekler	772
bb- Bütçe Kanununun TBMM Üyelerinin Ödeneklerine İlişkin Tartışmalı Hükümlerinin Anayasa Mahkemesine Götürülmesi ve Anayasa Mahkemesinin Bu Hükümleri İptal Etmesi	790
d- 1 Sayılı Türkiye Büyük Millet Meclisi Üyelerinin Ödenek ve Yollukları Hakkında Kanunda 14 Temmuz 1965 tarih ve 657 Sayılı Devlet Memurları Kanunu İle Yapılan Değişiklik	796
2- Uzun Vâdeli Plânın Yürürlüğe Konması ve Bütünlüğünün Korunması Hakkında Kanun (16 Ekim 1962 tarih ve 77 sayılı Kanun)	797
A. Anayasada Plânlı Kalkınmanın Öngörülmüş Olması	797
B. Uzun Vâdeli Plânın TBMM'ce Onanması Yönteminin Bir Kanunla Belirlenmesi	799
a- Coşkun Kırca ve Arkadaşlarının Kanun Teklifi	799
b- Teklifin Millet Meclisinde Görüşülüp Karara Bağlanması	800
c- Millet Meclisinin Kabul Ettiği Metnin Cumhuriyet Senatosunda Görüşülüp Kabul Edilmesi ve Teklifin Kanunlaşması	806
3- Millî Güvenlik Kurulu Kanunu (11 Aralık 1962 tarih ve 129 sayılı Kanun)	807
A. Millî Güvenlik Kurulunun Anayasada Düzenlenmiş Olması	807
B. Bakanlar Kurulunun Hazırladığı Millî Güvenlik Kurulu Kanunu Tasarısının Millet Meclisi ile Cumhuriyet Senatosunda Görüşülüp Kabul Edilmesi ve Kanunlaşması	808
4- Danıştay Kanunu (24 Aralık 1964 tarih ve 521 sayılı Kanun)	815
A. Anayasadaki Düzenleme	815
B. Bakanlar Kurulunun Hazırladığı Tasarı ve İstanbul Milletvekili Reşit Ülker'in Hazırladığı Teklif	816
C. Bakanlar Kurulunun Hazırladığı Tasarı ve İstanbul Milletvekili Reşit Ülker'in Hazırladığı Teklifin Birleştirilerek Millet Meclisinde Görüşülmesi	819
D. Millet Meclisinde Kabul Edilen Metnin Cumhuriyet Senatosunda Görüşülmesi ve Bazı Değişiklikler Yapılması	826

E. Cumhuriyet Senatosunda Yapılan Değişikliklerin Tekrar Millet Meclisince Ele Alınması, Kabul Görmeyen Değişiklikler İçin Karma Komisyon Kurulması ve Metnin Kanunlaşması	829
5- Diyanet İşleri Başkanlığı Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanun (22 Haziran 1965 tarih ve 633 sayılı Kanun).....	832
A. Anayasadaki Düzenleme ve Diyanet Başkanlığı İçin Hazırlanan Kanun Tasarısı ve Kanun Teklifleri	832
B. Tasarı ve Tekliflerin Birleştirilerek Millet Meclisinde Görüşülmesi.....	835
C- Millet Meclisince Kabul Edilen Metnin Cumhuriyet Senatosunda Görüşülerek Aynen Kabul Edilmesi ve Kanunlaşması	848
6- Devlet Memurları Kanunu (14 Temmuz 1965 tarih ve 657 sayılı Kanun).....	851
A. Devlet Memurları Hakkında Bakanlar Kurulunca Bir Kanun Tasarısı ve TBMM'nin Bazı Üyelerince Değişik Kanun Teklifleri Hazırlanması	851
B. Tasarı ve Tekliflerin Millet Meclisinde Görüşülmesi	857
C. Millet Meclisince Kabul Edilen Metnin Cumhuriyet Senatosunda Görüşülmesi ve Bazı Değişiklikler Yapılması.....	863
D. Cumhuriyet Senatosunda Yapılan Değişikliklerin Tekrar Millet Meclisinde Ele Alınması ve Tasarının Kanunlaşması.....	865
7- Türk Vatandaşlarının Türkiye Büyük Millet Meclisine Dilekçeyle Başvurmaları ve Dilekçelerin İncelenmesi ile Karara Bağlanmasının Düzenlenmesine Dair Kanun (26 Aralık 1962 tarih ve 140 sayılı Kanun).....	868
A. Anayasadaki Düzenleme	868
B. Dilekçe Hakkının Kullanılışını ve Sonuçlarını Düzenleyen Bir Kanun Teklifinin Hazırlanması	869
C. Teklifin Millet Meclisinde Görüşülmesi	872
D. Millet Meclisinin Kabul Ettiği Metinde Cumhuriyet Senatosunun Bazı Değişiklikler Yapması ve Teklifin Yeniden Millet Meclisince Ele Alınıp Kanunlaşması	875
8- Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Hürriyeti Hakkında Kanun (10 Şubat 1963 tarih ve 171 sayılı Kanun).....	876
A. Anayasadaki Düzenleme	876
B. Bakanlar Kurulunca Hazırlanan Kanun Tasarısı	877
C. Tasarının Millet Meclisinde Görüşülmesi	884
D. Millet Meclisinin Kabul Ettiği Metinde Cumhuriyet Senatosunun Bazı Değişiklikler Yapması ve Teklifin Yeniden Millet Meclisinde Ele Alınıp Kanunlaşması	888
9- Sendikalar Kanunu (15 Temmuz 1963 tarih ve 274 sayılı Kanun).....	889
A. Anayasadaki Düzenleme	889
B. Milletvekillerince Hazırlanan "Sendikalar Kanunu Teklifi" ve Bakanlar Kurulunca Hazırlanan "İşçi ve İş Veren Sendikaları Kanunu Tasarısı"	891
C. İbrahim Öktem ve Arkadaşlarınca Hazırlanan "Sendikalar Kanunu Teklifi"nin ve Bakanlar Kurulunca Hazırlanan "İşçi ve İş Veren Sendikaları Kanunu Tasarısı"nın Millet Meclisinde Görüşülmesi	895
D. Millet Meclisinin Kabul Ettiği Metinde Cumhuriyet Senatosunun Bazı Değişiklikler Yapması ve Teklifin Yeniden Millet Meclisinde Ele Alınıp Kanunlaşması	900

E. 15 Temmuz 1963 Tarih ve 274 Sayılı Sendikalar Kanununun Bazı Maddelerinde 17 Temmuz 1964 Tarih ve 508 Sayılı Kanunla Değişiklik Yapılması	901
10- Toplu İş Sözleşmesi, Grev ve Lokavt Kanunu (15 Temmuz 1963 tarih ve 275 sayılı Kanun)	905
A. Anayasadaki Düzenleme	905
B. Toplu Sözleşme ve Grev Hakkının Bir Kanun İle Düzenlenmesi Gereği ve Bu Konuda Bakanlar Kurulunca Bir Tasarı Hazırlanması	906
C. Toplu Sözleşme, Grev ve Lokavt Kanunu Tasarısının Millet Meclisinde Görüşülmesi	910
D. Tasarının Cumhuriyet Senatosunda Görüşülmesi ve Millet Meclisinden Gelen Metnin Değiştirilerek Kabulü Üzerine Tekrar Millet Meclisince Ele Alınıp Kanunlaşması	918
E. 15 Temmuz 1963 tarih ve 275 Sayılı Toplu İş Sözleşmesi, Grev ve Lokavt Kanununun Bazı Hükümlerinin 16 Temmuz 1964 tarih ve 503 Sayılı Kanunla Değiştirilmesi	923
11- Sosyal Sigortalar Kanunu (17 Temmuz 1964 tarih ve 506 sayılı Kanun)	925
A. Anayasadaki Düzenleme ve Bakanlar Kurulunca Hazırlanan Kanun Tasarısı	925
B. Tasarının Millet Meclisinde Görüşülmesi	927
C. Millet Meclisinin Kabul Ettiği Metnin Cumhuriyet Senatosunda Görüşülmesi ve Bazı Değişikliklerin Yapılması	936
D. Cumhuriyet Senatosunun Değiştirerek Kabul Ettiği Metnin Yeniden Millet Meclisinde Ele Alınması ve Kanunlaşması	939
E. 506 Sayılı Sosyal Sigortalar Kanununun 118. Maddesinin, 16 Temmuz 1965 tarih ve 672 Sayılı Kanunla Değiştirilmesi	950

ONUNCU BÖLÜM

MİLLET MECLİSİNİN 12. DÖNEMİNDE MİLLETVEKİLİ VE CUMHURİYET SENATOSU ÜYELİĞİ SEÇİMİNE İLİŞKİN KANUNLARDA YAPILAN DEĞİŞİKLİKLER

1- 12. Dönemde Milletvekili ve Cumhuriyet Senatosu Üyeliği Seçimine İlişkin Yasal Düzenlemelere Genel Bir Bakış	952
2- 24 Mayıs 1961 Tarih ve 304 Sayılı Cumhuriyet Senatosu Üyelerinin Seçimi Kanununun 4 ncü Maddesi ile 2 nci Maddesinin Değiştirilmesi Hakkında Kanun (29 Mayıs 1963 tarih ve 238 sayılı Kanun)	953
A. 304 Sayılı Kanunda Değişiklik Yapılmasına Gerek Duyulmasının Nedeni	953
B. 304 Sayılı Kanunda Değişiklik Yapılmasına Yönelik Bir Kanun Teklifinin Hazırlanması	955
C. 304 Sayılı Kanunda Değişiklik Yapılmasına Yönelik Kanun Teklifinin Millet Meclisinde Görüşülmesi ve Değiştirilerek Kabulü	957
D. Millet Meclisinin Kabul Ettiği Metnin Cumhuriyet Senatosunda Değiştirilerek Kabul Edilmesi	960
E. Cumhuriyet Senatosunun Değiştirerek Kabul Ettiği Teklifin Millet Meclisinde Yeniden Ele Alınması	963
F. Karma Komisyon Raporunun TBMM Birleşik Toplantısında Görüşülüp Karara Bağlanması	964
G. 29 Mayıs 1963 tarih ve 238 sayılı Kanununa Karşı Anayasa Mahkemesinde İptal Davası Açılması	965

3- Cumhuriyet Senatosu Üyeleri Seçimi Kanununun Değiştirilmesine Dair 17 Nisan 1964 tarih ve 447 sayılı Kanun	966
A. Cumhuriyet Senatosu Üyelerinin Seçiminde de Milletvekillerinin Seçiminde Olduğu Gibi Orantılı Temsil Sisteminin Benimsenmesine Yönelik Bir Kanun Teklifinin Hazırlanması.....	966
B. Kanun Teklifinin Millet Meclisinde Görüşülmesi ve Kabul Edilmesi	967
C. Teklifin Cumhuriyet Senatosunda da Kabul Edilmesi ve Kanunlaşması.....	979
D. Cumhuriyet Senatosu Üyeleri Seçimi Kanununun Değiştirilmesine Dair 447 sayılı Kanuna Karşı Anayasa Mahkemesinde İptal Davası Açılması	983
4- Seçimlerle İlgili Kanunların Bazı Hükümlerinin Değiştirilmesi Hakkında Kanun 13 Şubat 1965 tarih ve 533 sayılı Kanun	985
A. Kanunun Getirdiği Yenilikler.....	985
B. Bakanlar Kurulunca Hazırlanan Tasarının Millet Meclisine Sunulması ve Millet Meclisinde Değiştirilerek Kabulü	986
C. Tasarının Cumhuriyet Senatosunda Ele Alınması ve Görüşmeler Belirli Sürede Tamamlanamadığı İçin Millet Meclisinden Geldiği Şekliyle Kabul Edilmiş Sayılması	1010
D. 13 Şubat 1965 Tarih ve 533 Sayılı “Seçimlerle İlgili Kanunların Bâzı Hükümlerinin Değiştirilmesi Hakkında Kanun”un Bir Hükmünün İptal İstemiyle Anayasa Mahkemesine Götürülmesi ve Anayasa Mahkemesinin İptal İstemini Reddetmesi	1018
E. 533 Sayılı Kanunun Öngördüğü Millî Bakiye Sisteminin 1965 Seçimlerinde Uygulanması	1021
F. Millet Meclisinin 13. Döneminde 533 Sayılı Kanunda 20 Mart 1968 Tarih ve 1036 Sayılı Kanunla Değişiklik Yapılarak Millî Bakiye Sistemine Son Verilmesi ve Seçim Çevresi Barajlı D’Hondt Sistemine Geri Dönülmesi	1023
5- Seçimlerle İlgili Kanunların Bazı Hükümlerinin Değiştirilmesi ve Bu Kanunlara Bazı Hükümler Eklenmesi Hakkında (14 Temmuz 1965 tarih ve 656 sayılı Kanun)	1026
A. Kanunla Getirilen Değişikliklerden Önemli Gördüklerimize Genel Bir Bakış	1026
B. Tasarının Millet Meclisinde Görüşülmesi ve Bazı Değişikliklerle Kabul Edilmesi... ..	1031
C. Millet Meclisinin Kabul Ettiği Metnin Cumhuriyet Senatosunda Görüşülmesi ve Bazı Değişikliklerin Yapılması	1035
D. Cumhuriyet Senatosunun Değiştirerek Kabul Ettiği Tasarının Millet Meclisince Yeniden Ele Alınması ve Kanunun Kabulü	1042

ONBİRİNCİ BÖLÜM

MİLLET MECLİSİNİN 12. DÖNEMİNDE YAPILAN DIŞ İLİŞKİLERLE İLGİLİ KANUNLAR

1- Milletlerarası Andlaşmaların Yapımı ve Onaylanması Sürecine İlişkin Olarak Anayasanın ve 244 Sayılı Kanunun Öngördüğü Düzenleme	1043
A. Anayasadaki Düzenleme	1043
B. 31 Mayıs 1963 Tarih ve 244 Sayılı “Milletlerarası Andlaşmaların Yapılması, Yürürlüğü ve Yayınlanması İle Bazı Andlaşmaların Yapılması İçin Bakanlar Kuruluna Yetki Verilmesi Hakkında Kanun”da Öngörülen Düzenleme	1046
a- Bazı Milletvekillerince Milletlerarası Andlaşmaların Yapımını ve Onaylanmasını Düzenleyen Bir Kanun Teklifi Hazırlanması	1046

b- Teklifin Millet Meclisinde Görüşülmesi ve Kabul Edilmesi	1049
c- Millet Meclisinin Kabul Ettiği Metnin Cumhuriyet Senatosunda Görüşülmesi ve Değiştirilerek Kabul Edilmesi	1052
d- Cumhuriyet Senatosunun Yaptığı Değişikliklerin Millet Meclisinde Görüşülmesi ve Kabul Edilmesi	1053
e- 244 Sayılı Kanuna Karşı Anayasa Mahkemesinde İptal Davası Açılması	1056
2- Millet Meclisinin 12. Dönemi İçinde Onaylanması TBMM Tarafından Bir Kanunla Uygun Bulunan Çeşitli Milletlerarası Andlaşmalardan Dikkat Çekici Olduğunu Düşündüğümüz Bazı Örnekler	1059
A. Milletlerarası Andlaşmaların Onaylanmasını Uygun Bulma Kanunlarına Genel Bir Bakış	1059
B. Milletlerarası Andlaşmaların Onaylanmasını Uygun Bulan Çeşitli Kanunlar Arasından Yapılan Seçmeler	1059
a- 4 Haziran 1963 tarih ve 245 sayılı “Haşhaşın ekimi ile afyonun istihsal, milletlerarası ticaret, toptan ticaret ve istimalinin tahdit ve tanzimine dair Protokolün onaylanmasının uygun bulunduğu hakkında Kanun”	1060
aa- Uyuşturucu Maddelerin Milletlerarası Düzeyde Bir Düzene Bağlanması Gereği	1060
bb- Haşhaş Ekimi ile Afyonun İstihsal, Milletlerarası Ticaret, Toptan Ticaret ve İstimalinin Tahdit ve Tanzimini Hedef Alan 1953 Tarihli Protokolün Onaylanmasının Uygun Bulunmasına Yönelik Kanun Tasarısının Millet Meclisinde Görüşülmesi	1061
cc- Tasarının Cumhuriyet Senatosunda Ele Alınması ve Kabul Edilmesi	1069
dd- Millet Meclisinin 13. Döneminde Tüm Uyuşturucu Maddelere Yönelik “1961 Tek Sözleşmesi”nin Onaylanması	1072
b- 4 Şubat 1964 tarih ve 397 sayılı “Türkiye ile Avrupa Ekonomik Topluluğu Arasında Bir Ortaklık Yaratın Andlaşma ve Eklerinin Onaylanmasının Uygun Bulunduğuna Dair Kanun”	1073
aa- Türkiye ile Avrupa Ekonomik Topluluğu Arasında Ortaklık Yaratın Andlaşma Öncesindeki Gelişmelere Kısa Bir Bakış	1073
a’- Avrupa Ekonomik Topluluğunun Ortaya Çıkışı	1073
b’- Dışişleri Bakanı Feridun Cemal Erkin’in Avrupa Ekonomik Topluluğunun Önemi ve Topluluğa Katılmamız Yolunda O Güne Kadar Yapılmış Olanlar Hakkında Millet Meclisine Bilgi Sunması	1075
c’- Türkiye Cumhuriyeti’nin 18 Nisan 1963 tarih ve 224 sayılı Kanunla Avrupa Ekonomik Topluluğu Nezdinde Bir Daimi Temsilcilik Oluşturması	1079
bb- Ankara Andlaşmasının İmzalanması ve Bu Andlaşmanın Onaylanmasının TBMM’ce Uygun Bulunması İçin Bir Kanun Tasarısının Hazırlanıp Millet Meclisine Sunulması	1090
cc- Andlaşmanın Onaylanmasının Uygun Bulunduğu Hakkındaki Kanun Tasarısının Millet Meclisinde Görüşülmesi ve Kabul Edilmesi	1094
dd- Andlaşmanın Onaylanmasının Uygun Bulunduğu Hakkındaki Tasarının Cumhuriyet Senatosunda Ele Alınması ve Kabul Edilmesi	1107
ee- Andlaşmanın Onaylanması	1108

ff-	Ankara Andlaşmasının İmzalanmasının Hemen Ardından Türkiye İşçi Partisi'nin Avrupa Ekonomik Topluluğuna Karşı Çıkışı ve Bu Durumun Hem Millet Meclisinde Hem de Cumhuriyet Senatosunda Tartışmalara Konu Oluşu	1109
gg-	Türkiye Büyük Millet Meclisi ile Avrupa Parlâmentosu Arasında Bir İşbirliği Andlaşmasının Yapılması ve Bu Andlaşmanın Onaylanmasının TBMM'ce Uygun Bulunması	1117
hh-	Türkiye ile Avrupa Ekonomik Topluluğu Arasında Bir Ortaklık Yaratan Ankara Andlaşması ve Eklerinin Onaylanmasından Sonraki Gelişmeler	1124
c-	18 Şubat 1965 tarih ve 540 sayılı "Birleşmiş Milletler Andlaşmasının 23, 27 ve 61 nci Maddelerinin Birleşmiş Milletler Genel Kurulunun 17 Aralık 1963 Tarihli ve 1991 (XVIII) Sayılı Kararıyla Değiştirilmiş Olan Şekillerinin Onaylanmasının Uygun Bulunduğuna Dair Kanun	1125
aa-	Birleşmiş Milletler Andlaşmasının Bazı Maddelerinde Değişiklik Yapılması ...	1125
bb-	Türkiye Cumhuriyetinin Sözü Edilen Değişikliklere Olumlu Oy Vermesi ve Bakanlar Kurulunca Bu Değişikliklerin Onaylanmasının TBMM'ce Uygun Bulunmasına Yönelik Kanun Tasarısı Hazırlanması	1128
cc-	Tasarının Millet Meclisinde Görüşülmesi ve Kabul Edilmesi	1130
dd-	Millet Meclisinin Kabul Ettiği Metnin Cumhuriyet Senatosunda Görüşülmesi ve Kabul Edilerek Kanunlaşması	1132
ee-	Andlaşmanın Onaylanması	1133
d-	31 Mart 1965 tarih ve 556 sayılı "16 Ağustos 1960 tarihinde Lefkoşa'da; Türkiye Cumhuriyeti, Yunanistan Kırallığı, Büyük Britanya ve Kuzey İrlanda Birleşik Kırallığı ve Kıbrıs Cumhuriyeti Arasında İmzalanan Kıbrıs Cumhuriyetinin Kurulmasına Dair Andlaşma ile A, B, C, D, E, ve F Eklerinin; Kıbrıs Cumhuriyeti, Yunanistan Kırallığı, Türkiye Cumhuriyeti ve Büyük Britanya ve Kuzey İrlanda Birleşik Kırallığı Arasında İmzalanan Garanti Andlaşması ile Bu Andlaşmanın II nci Maddesinde Atfta Bulunulan Kıbrıs Cumhuriyeti Anayasasının Temel Maddelerine Dair Listenin; Kıbrıs Cumhuriyeti, Yunanistan Kırallığı ve Türkiye Cumhuriyeti Arasında İmzalanan İttifak Andlaşması ile I ve II Sayılı Ek Protokollerinin; Kıbrıs Cumhuriyeti, Yunanistan Kırallığı ve Türkiye Cumhuriyeti Arasında İmzalanan İttifak Andlaşmasının Uygulanması İçin İmza Edilen Andlaşmanın; ve En Ziyade Müsaadeye Mazhar Millet Şartına Dair Türkiye Cumhuriyeti ile Kıbrıs Cumhuriyeti Arasında Nota Teatisi Suretiyle Yapılan Anlaşmanın; Onaylanmasının Uygun Bulunması Hakkında Kanun"	1134
aa-	Kıbrıs'a İlişkin Olarak Yapılan Çeşitli Andlaşmalara Kısa Bir Bakış ve Bunların Onaylanmalarının TBMM'ce Uygun Bulunması İçin Bakanlar Kurulunca Hazırlanan Kanun Tasarısının Millet Meclisine Sunulması	1134
bb-	Tasarının Millet Meclisinde Ele Alınması	1140
cc-	Millet Meclisinde Kabul Edilen Tasarının Cumhuriyet Senatosunda Görüşülmesi ve Kabul Edilerek Kanunlaşması	1143
e-	2 Nisan 1965 tarih ve 559 sayılı "Amerika Birleşik Devletleri, Büyük Britanya ve Kuzey İrlanda Birleşik Kırallığı ile Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği Arasında Akdedilen ve Türkiye Cumhuriyeti Hükûmetince İmzalanan «Atmosferde, Fezada ve Su Altında Nükleer Silâh Denemelerinin Yasaklanması Hakkında Andlaşma'nın Onaylanmasının Uygun Bulunduğuna Dair Kanun"	1145

aa- Türkiye Cumhuriyetinin “Atmosferde, Fezada ve Su Altında Nükleer Silâh Denemesinin Yasaklanması Hakkında Andlaşma”yı İmzalaması ve Onaylanmasının TBMM’ce Uygun Bulunması İçin Bakanlar Kurulunun Kanun Tasarısı Hazırlaması	1145
bb- Tasarının Millet Meclisinde Görüşülmesi ve Kabul Edilmesi	1146
cc- Millet Meclisinin Kabul Ettiği Tasarının Cumhuriyet Senatosunda Görüşülmesi ve Orada da Kabul Edilerek Kanunlaşması	1147
dd- Andlaşmanın Onaylanması	1148
f- 2 Nisan 1965 Tarih ve 563 Sayılı “La Haye’de 14 Mayıs 1954 Tarihinde İmzalanan «Silâhlı Bir Çatışma Halinde Kültür Mallarının Korunmasına Dair Sözleşme» İle Bu Sözleşmenin Tatbikatına Ait Tüzük, Protokol ve Kararlara Katılmamızın Uygun Bulunduğu Hakkında Kanun”	1149
aa- «Silâhlı Bir Çatışma Halinde Kültür Mallarının Korunmasına Dair Sözleşme» ve Türkiye Cumhuriyetinin Bu Sözleşmeye Katılmasının TBMM’ce Uygun Bulunması Hakkında Bakanlar Kurulunca Hazırlanan Kanun Tasarısı	1149
bb- Tasarının Millet Meclisinde ve Cumhuriyet Senatosunda Kabul Edilerek Kanunlaşması	1150
cc- Türkiye Cumhuriyetinin Sözleşmeye Katılması.....	1152
g- 2 Nisan 1965 Tarih ve 568 Sayılı “Barış Gönüllüleri Adlı Amerikan Teşekkülünden Faydalanma Hususunda Türkiye Cumhuriyeti İle Amerika Birleşik Devletleri Hükümeti Arasında Yapılan Andlaşmaya Ait Teati Olunan Mektupların Onaylanmasının Uygun Bulunduğuna Dair Kanun”	1152
aa- Barış Gönüllüleri Adlı Amerikan Kuruluşu ve Bu Kuruluşun Türkiye’de Faaliyet Göstermesi İçin Türkiye Cumhuriyeti ile Amerika Birleşik Devletleri Arasında Yapılan Andlaşmanın Onaylanması Hakkında Bakanlar Kurulunca Hazırlanan Kanun Tasarısı	1152
bb- Andlaşmanın Onaylanmasının Uygun Bulunmasına İlişkin Kanun Tasarısının Millet Meclisinde Görüşülmesi ve Kabul Edilmesi.....	1156
cc- Millet Meclisinin Kabul Ettiği Metnin Cumhuriyet Senatosunda Görüşülmesi ve Tasarının Kanunlaşması	1163
h- 2 Nisan 1965 Tarih ve 569 Sayılı “Türkiye Cumhuriyeti İle Federal Almanya Cumhuriyeti Arasında İmzalanan Sosyal Güvenlik Hakkında Sözleşmenin Onaylanmasının Uygun Bulunduğuna Dair Kanun”	1170
aa- Türkiye Cumhuriyeti İle Federal Almanya Arasında Federal Almanya’da Çalışan Türk İşçilerinin Sosyal Güvenliklerine Yönelik Bir Milletlerarası Andlaşmanın İmzalanması ve Bakanlar Kurulunca Bu Andlaşmanın Onaylanmasının TBMM’ce Uygun Bulunmasını Öngören Kanun Tasarısının Hazırlanıp Millet Meclisine Sunulması	1170
bb- Millet Meclisinin Kabul Ettiği Tasarının Cumhuriyet Senatosunda Görüşülmesi ve Orada da Kabul Edilerek Kanunlaşması	1172
3- Millet Meclisinin 12. Dönemi İçinde Yapılan ve Dış İlişkiler Alanında Sonuç Doğuran Başka Kanunlardan Seçmeler	1173
A. 16 Ocak 1964 Tarih ve 378 Sayılı “Yasama Meclisleri Dış Münasebetlerinin Düzenlenmesi Hakkında Kanun”	1174
a- İstanbul Milletvekili Coşkun Kırca, Aydın Milletvekili Orhan Apaydın, Sivas Milletvekili Cevad Odyakmaz ve Sivas Milletvekili Güner Sarısözen Tarafından Hazırlanan Kanun Teklifi.....	1174

b- Teklifin Millet Meclisinde Görüşülmesi.....	1175
c- Millet Meclisinin Kabul Ettiği Metnin Cumhuriyet Senatosunda Değiştirilerek Kabulü.....	1195
d- Cumhuriyet Senatosunun Yaptığı Değişikliklerin Millet Meclisinde Yeniden Ele Alınması	1197
e- Cumhuriyet Senatosunda Yapılan Değişikliklerden Millet Meclisinin Benimsemekdekileri İçin Karma Komisyon Kurulması ve Teklifin Kanunlaşması.....	1198
B. 25 Şubat 1964 Tarih ve 423 Sayılı “Milletlerarası Adalet Divanı Statüsünün 36 ncı Maddesinin 2 nci Fıkrasında Derpiş Olunan ve Hukukî Uyuşmazlıkların Çözülmesi Hususunda Divanın Yargı Hakkını Önceden Tanımayı Gerektiren İhtiyarî Kayıda Katılmamız Hakkındaki 5047 Sayılı Kanunun Yeniden Uzatılmasına Dair Kanun”	1200
a- Milletlerarası Adalet Divanı ve Türkiye Cumhuriyetinin Bu Divanının Yargı Yetkisini Kabul Etmesi	1200
b- Türkiye Cumhuriyetinin Milletlerarası Adalet Divanının Yargı Yetkisini Tanıyor Olması Durumunu Beşer Yıllık Süreler İçin Koruması ve 1962 Yılında Bakanlar Kurulunun Yeni Bir Beş Yıllık Süre İçin Hazırladığı Kanun Tasarısı	1202
c- Tasarının Millet Meclisi ve Cumhuriyet Senatosunda Kabul Edilerek Kanunlaşması.....	1204
d- Divanının Yargı Yetkisinin Tanınması Durumunun 13. Dönemde Çıkarılan Kanunla Korunması ve 1972 Yılından Beri Yetkinin Tanınıyor Olma Durumunun Uzatılmaması	1205
C. 15 Mayıs 1964 tarih ve 476 sayılı “Karasuları Kanunu”	1205
a- Karasuları Kanununu Dış İlişkilerle İlgili Kanunlar Başlığı Altında Ele Almamızın Nedeni.....	1205
b- Bakanlar Kurulunun 1962 Yılında Karasularını Düzenleyen Bir Kanun Tasarısı Hazırlaması.....	1206
c- Tasarının Millet Meclisinde Görüşülmesi ve Bazı Ufak Değişikliklerle Kabul Edilmesi	1210
d- Millet Meclisinin Kabul Ettiği Metnin Cumhuriyet Senatosunda da Kabul Edilmesi ve Tasarının Kanunlaşması.....	1215

ONİKİNCİ BÖLÜM

MİLLET MECLİSİNİN 12. DÖNEMİNDE YAPILAN VATANİ HİZMET TERTİBİNDEN MAAŞ BAĞLANMASI HAKKINDAKİ KANUNLAR

1- Millet Meclisinin 12. Döneminde Bazı Kişilere Vatani Hizmet Tertibinden Maaş Bağlanması Hakkındaki Kanunlara Genel Bir Bakış	1217
2- Millet Meclisinin 12. Döneminde Kendilerine Vatani Hizmet Tertibinden Maaş Bağlananların Çoğunun Millî Mücadele Döneminde Kahramanlık Gösteren Kişiler Olması.....	1221
3- TBMM’de Vatani Hizmet Tertibinden Maaş Bağlamada Maaş Bağlanacak Kişinin Taşınması Gereken Nitelikler ve Bağlanacak Maaşın Miktarı Üzerinde Zaman Zaman Yaşanan Tartışmalar	1224

4- Vatani Hizmet Tertibinden Maaş Bağlanması Hakkındaki Kanunların Kamuya Mal Olmuş Bazı Kişilere İlişkin Olanlarından Seçmeler ve Bunların Kanunlaşma Süreçlerine Genel Bir Bakış	1232
A. 11 Haziran 1963 Tarih 249 Sayılı “Birinci Dünya ve İstiklâl Savaşlarına İştirak Eden Ali Fehamoğlu Vecihi Hürkuş’a Vatani Hizmet Tertibinden Aylık Bağlanmasına Dair Kanun”	1232
a- Vecihi Hürkuş’un Kısa Özgeçmişi.....	1232
b- Bakanlar Kurulunun Hazırladığı Kanun Tasarısı	1233
c- Tasarının Millet Meclisinde Görüşülüp Kabul Edilmesi	1234
d- Millet Meclisinin Kabul Ettiği Metnin Cumhuriyet Senatosunda Görüşülmesi ve Orada da Kabul Edilerek Kanunlaşması.....	1234
B. 17 Eylül 1963 Tarih ve 330 Sayılı “Millî Mücadele Kahramanlarından Telgrafçı Manastırlı Hamdi Efendi Eşi Hasibe Martonaltı’ya Vatani Hizmet Tertibinden Aylık Bağlanmasına Dair Kanun”	1234
a- Telgrafçı Manastırlı Hamdi Efendi’nin (Ahmet Hamdi Martonaltı) Kısa Özgeçmişi ve Kendisine Gazi Mustafa Kemal’in Ünlü Nutkunda Özel Bir Yer Ayırması	1234
b- İki Milletvekilinin Telgrafçı Manastırlı Hamdi Efendi’nin (Ahmet Hamdi Martonaltı) Eşi Hasibe Martonaltı’ya Vatani Hizmet Tertibinden Maaş Bağlanması İçin Kanun Teklifinde Bulunmaları ve Bu Teklifin Millet Meclisinde Görüşülerek Kabul Edilmesi.....	1237
c- Millet Meclisinin Kabul Ettiği Metnin Cumhuriyet Senatosunda Görüşülmesi ve Değiştirilerek Kabulü	1242
d- Cumhuriyet Senatosunca Yapılan Değişikliğin Millet Meclisince Değerlendirilmesi ve Kabulü	1247
e- 17 Eylül 1963 Tarih ve 330 Sayılı Bu Kanunda Yapılan Bir İsim Yanlışlığının 16 Temmuz 1965 Tarih ve 678 Sayılı Kanunla Giderilmesi	1248
C. 26 Haziran 1964 Tarih ve 487 Sayılı “İngiliz Kemal Namiye Mâruf Ahmet Esat Tomruk’a Vatani Hizmet Tertibinden Aylık Bağlanmasına Dair Kanun”	1251
a- İngiliz Kemal Adıyla Ünlenmiş Bulunan Ahmet Esat Tomruk’un Kısa Özgeçmişi.....	1251
b- İstanbul Milletvekili Reşit Ülker’in, Ahmet Esat Tomruk’a Vatani Hizmet Tertibinden Maaş Bağlanması İçin Kanun Teklifinde Bulunması ve Bu Teklifin Millet Meclisinde Görüşülerek Kabul Edilmesi	1253
c- Millet Meclisinin Kabul Ettiği Metnin Cumhuriyet Senatosunda Görüşülmesi ve Reddedilmesi	1254
d- Cumhuriyet Senatosunun Reddettiği Teklifin Yeniden Millet Meclisinde Görüşülmesi ve Kabul Edilmesi.....	1256
D. 16 Temmuz 1965 Tarih ve 690 Sayılı “Âşık Veysel’e Vatani Hizmet Tertibinden Aylık Bağlanması Hakkında Kanun”	1261
a- Âşık Veysel’in (Veysel Şatıroğlu) Kısa Özgeçmişi	1261
b- Edirne Senatörü Tahsin Banguoğlu ve 64 Arkadaşının, Âşık Veysel’e Vatani Hizmet Tertibinden Maaş Bağlanması İçin Kanun Teklifinde Bulunması ve Bu Teklifin Millet Meclisinde Görüşülerek Kabul Edilmesi.....	1262
c- Millet Meclisinin Kabul Ettiği Metnin Cumhuriyet Senatosunda da Kabul Edilmesi ve Kanunlaşması.....	1265

ONÜÇÜNCÜ BÖLÜM

MİLLET MECLİSİNİN 12. DÖNEMİNDE YAPILAN KANUNLARDAN DİKKAT ÇEKEN VE YUKARIDA BELİRLLEDİĞİMİZ AYRIMLARIN DIŞINDA KALANLAR ARASINDAN SEÇİLEN BAZI ÖRNEKLER

1- 17 Temmuz 1963 Tarih ve 278 Sayılı “Türkiye Bilimsel ve Teknik Araştırma Kurumu Kurulması Hakkında Kanun”	1268
A. Bakanlar Kurulunca Hazırlanan Kanun Tasarısı	1268
B. Cumhuriyet Senatosu Tabii Üyesi Sami Küçük ve Arkadaşlarının Hazırladıkları Kanun Teklifi	1277
C. Tasarı ve Teklifin Birleştirilerek Millet Meclisinde Görüşülmesi	1277
D. Millet Meclisinin Kabul Ettiği Metnin Cumhuriyet Senatosunda Ele Alınması ve Bazı Değişikliklerin Gerçekleştirilmesi	1281
E. Cumhuriyet Senatosunun Yaptığı Değişikliklerin Millet Meclisinde Benimsenmesi ve Tasarının Kanunlaşması	1283
2- 1 Nisan 1965 tarih ve 557 sayılı Nüfus Plânlanması Hakkında Kanun	
A. Nüfus Plânlanması Hakkında Bakanlar Kurulunca Bir Kanun Tasarısı Hazırlanması	1284
B. Tasarının Millet Meclisinde Görüşülüp Kabul Edilmesi	1288
C. Millet Meclisinin Kabul Ettiği Metnin Cumhuriyet Senatosunda Görüşülmesi ve Bazı Değişikliklerin Yapılması	1304
D. Cumhuriyet Senatosunca Yapılan Değişikliklerin Millet Meclisinde Kabul Edilmesi ve Tasarının Kanunlaşması	1311
3- 23 Haziran 1965 tarih ve 634 sayılı Kat Mülkiyeti Kanunu	1317
A. Kat Mülkiyetini Düzenleyen Kanun Tasarısı ve Tekliflerinin Hazırlanması ve Millet Meclisinde Görüşülüp Karara Bağlanması	1317
B. Millet Meclisinin Kabul Ettiği Metnin Cumhuriyet Senatosunda Görüşülmesi ve Aynen Kabul Edilerek Kanunlaşması	1334
4- 6 Temmuz 1965 tarih ve 644 sayılı Millî İstihbarat Teşkilât Kanunu	1338
A. Bakanlar Kurulunun İstihbarat Faaliyetini Bir Kanun İle Düzenlemek İhtiyacını Duyması ve Bu Doğrultuda Bir Kanun Tasarısı Hazırlaması	1338
B. Tasarının Millet Meclisinde Görüşülmesi	1344
C. Millet Meclisinin Kabul Ettiği Metnin Cumhuriyet Senatosunda Görüşülmesi ve Değiştirilerek Kabulü	1365
D. Cumhuriyet Senatosunda Yapılan Değişikliklerin Millet Meclisinde Yeniden Görüşülmesi ve Biri Dışında Tümünün Kabul Edilmesi	1373
E. Cumhuriyet Senatosunca Yapılan Değişikliklerden Millet Meclisinde Kabul Edilmeyen Madde İçin Karma Komisyon Kurulması ve Karma Komisyon Raporunun Millet Meclisinde Görüşülüp Kabul Edilmesiyle Tasarının Kanunlaşması	1378
KAYNAKÇA	1380

GİRİŞ

İnsanın yalnız yaşayan bir canlı olmayıp yaşamını başka insanlarla birlikte sürdürmesi durumunun beraberinde getirdiği, bu toplu yaşamda “düzenin nasıl sağlanacağı sorunu”nun çözümlenmesi amacıyla (özellikle, “*insan, insanın kurdudur*” –Latince ifadesiyle: “*homo homini lupus*”– değerlendirmesi de dikkate alındığında) devlet denilen ve üstün buyurma gücüne sahip bir örgütlenmeye gidildiği bilinmektedir. Bu doğrultuda, düzenin sağlanması amacıyla, devlet tarafından, onun egemenlik alanı içinde bulunan kişilere yönelik bir takım genel, kişilik dışı, objektif, soyut ve bir kez kullanılmakla tükenmeyen emirlerin verilmesi; bir diğer deyişle kuralların konulması kaçınılmazdır. Önceleri, bu kuralları, iktidarı, yani üstün buyurma gücünü elinde bulunduran tek bir kişinin, bir “*monark*”ın koyduğu görülürken; zaman içinde, daha katılımcı bir düzene ulaşılmış ve egemenliğin göstergesi olup, adil bir düzenin gerçekleştirilebilmesi için, uyulması bir yaptırıma bağlanmış bulunan kuralların, o ülkede yaşayan kişiler tarafından belirli bir süre için seçilmiş temsilcilerden oluşan parlamentolar tarafından konulması söz konusu olmaya başlamıştır¹. Günümüzde, tüm demokratik sistemlerde, “kanun”, ya da “yasa” adı verilen bu kuralların konulması işlevi, parlamentolar tarafından yerine getirilmektedir ve bu işlevinden ötürü, hemen her dilde, parlamentolar “*yasama organı*” adı ile de anılmaktadırlar.

Her ne kadar, kanunların çok büyük bir kısmı, genel, kişilik dışı, objektif, soyut ve bir kez kullanılmakla tükenmeyen nitelikte emirler içeriyorlarsa da; az sayıda bazı kanunların, değinilen niteliklerin tam aksine, hukuk dünyasında özel, sübjektif, kişisel, somut ve bir kez kullanılmakla tükenen sonuçlar doğurduğu da görülmektedir. Bu nedenle, kanun kavramını, hukuk dünyasında doğurduğu sonuçları dikkate almaksızın, yasama organının kanun adı altında ve kanunlaşma sürecini izleyerek yaptığı yasama işlemidir biçiminde tanımlamak daha doğru olacaktır. Bir kez böyle bir tanım yaptıktan sonra, hukuk dünyasında doğurduğu sonuçlara, bir diğer deyişle içeriğine göre, kanunları, *i-* “maddî kanun” ve *i-* “biçimsel (=şekli) kanun” olarak ikiye ayırabilmemiz mümkündür. Bu bağlamda, genel, kişilik dışı, objektif, soyut ve bir kez kullanılmakla tükenmeyen nitelikte emirler içeren kanunları, “maddî kanun”; hukuk dünyasında, özel, sübjektif, kişisel, somut ve bir kez kullanılmakla tükenen

¹ Parlamentoların doğuşu ve gelişimi hakkında bkz. Erdal Onar, “*Dünyada Parlamento Kavramının Doğuşu, Gelişimi ve Günümüzdeki Görünümü*”, **Millî Egemenlik ve Demokrasi Kurultayı**, Ankara 20-21 Nisan 1995, TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları, No. 77, 1995, ss. 43-56.

sonuçlar doğuran kanunları ise, “biçimsel (=şeklî) kanun olarak adlandırabiliriz². Millet Meclisinin 12. Döneminde yapılan kanunlara bakıldığında, neredeyse tümüne yakınının maddî kanun olduğu; ama arada, sayıları diğerlerine göre az olsa da Dilekçe Komisyonuna yapılan başvurular yoluyla kimlikleriyle belirli kişiler için çıkarılan af kanunları, yine belirli kişilere vatani hizmet tertibinden maaş bağlanmasına ilişkin kanunlar ve mahkemelerce verilip kesinleşmiş ölüm cezalarının yerine getirilmesi hakkındaki kanunlar gibi, biçimsel kanunların da bulunduğu görülecektir.

² Bu konuda bkz. Erdoğan Teziç, **Türkiye’de 1961 Anayasasına Göre Kanun Kavramı**, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, No. 384, İstanbul 1972, ss. 33-43; Ergun Özbudun, **Türk Anayasa Hukuku**, Gözden Geçirilmiş 8. Baskı, Yetkin Yayınları, Ankara 2004, ss. 187-189, 217-220; İrfan Neziroğlu, **Türk Parlamento Hukukunun Temel Kavramları**, Seçkin Yayınları, Ankara 2008, ss. 240-242.

BİRİNCİ BÖLÜM

1961 ANAYASASINDA KANUN YAPIMINDA İZLENEN OLAĞAN VE FARKLI YÖNTEMLER

1- Kanun Yapımında İzlenen Olağan Yöntem

A. Kanun Tasarısı ve Teklifi

a- Terim

Kanun yapımı, 1961 Anayasasında da, Millet Meclisi ve Cumhuriyet Senatosundan oluşan Türkiye Büyük Millet Meclisinin en önemli yetkilerinden biri olarak öngörülmüş bulunuyordu. Gerçekten, 1961 Anayasasının Türkiye Büyük Millet Meclisinin yetkilerini düzenleyen 64. maddesinde, bir dizi yetkinin en başında, “*kanun koymak, değiştirmek ve kaldırmak*” yetkisine yer verilmişti.

Kuşku yok ki, yasama organlarında kanun yapma faaliyeti, bu yönde gelen bir taleple başlar. Parlamente sistemin söz konusu olduğu bir yapıda, bu istek, milletvekillerinden gelebileceği gibi, Hükûmetten de kaynaklanabilir. 1961 Anayasası, 91. maddesinde, kanun önermeye Bakanlar Kurulu ve Türkiye Büyük Millet Meclisi üyelerinin yetkili olduklarını belirtmektedir³. Her ne kadar, bu maddede, Bakanlar Kurulundan gelen kanun yapımı istekleriyle, milletvekillerinden gelen kanun yapımı istekleri için farklı bir terim kullanılmayarak, her ikisi için de “*teklif*” denilmişse de; parlamento uygulamasında, yasama meclisleri üyelerinden gelen kanun yapımı isteklerine “*teklif*”, Hükûmetten gelenlerine ise “*tasarı*” adı verilmektedir. Nitekim, 1961 Anayasasının Geçici 3. maddesi uyarınca, Meclislerin yeni içtüzükleri yapıncaya kadar uygulanan, Türkiye Büyük Millet Meclisinin 27 Ekim 1957 tarihinden önceki içtüzüğünün, 66. ve 67. maddelerinde böyle bir ayrıma gidilmekte ve Hükûmet tarafından hazırlanan ve Meclise sunulan kanun önerilerine “*layiha*” (daha sonra benimsenen sözcükle “*tasarı*”), TBMM üyeleri tarafından hazırlanıp Meclise sunulan kanun önerilerine ise “*teklif*” denilmekteydi⁴.

³ 1961 Anayasasının 91. maddesi hükmü şöyledir:

“*Kanun teklif etmeye, Bakanlar Kurulu ve Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeleri yetkilidirler. Üyeler, kendi tekliflerini her iki Meclisin ilgili komisyonlarında savunabilirler.*”

⁴ TBMM’nin 27 Ekim 1957 tarihinden önceki içtüzüğünün (Dahilî Nizamnamesinin) 66. ve 67. maddeleri hükümleri şöyleydi:

“*Madde 66.- Hükûmet tarafından Meclise takdim olunan kanun lâyiha ları bütün vekillerin imzalarını muhtevi olmak lâzımdır...*”

Her kanun lâyihası kanunun icrasına memur olacak vekiller tarafından tanzim ettirilen bir veya müteaddit esbabı mucibe mazbatasıyla birlikte Meclis Riyasetine gönderilir veya verilir...

Madde 67.- Mebuslar tarafından verilen kanun teklifleri bir veya daha ziyade imzayı ihtiva edebilir.

Kanun teklifleri dahi, yukarıki maddede tarif edildiği vecih üzere yazılmış bir esbabı mucibe mazbatasıyla birlikte Riyasete gönderilir veya verilir...” Sözü edilen içtüzük için bkz. Şeref İba,

Osmanlı’dan Günümüze Meclis İçtüzük Metinleri, TBMM Basımevi, Ankara 2007, ss. 260-261; **T.B.M.M. Anayasa ve (1 Kasım 1956 tarihli) Dahilî Nizamname**, 2. Basılış, Ankara, T.B.M.M. Basımevi, 1 Kasım 1964, ss. 20-21.

b- 12. Dönemde Kabul Edilen Kanunlar İçinde Tasarı ve Tekliflerin Sayısı

Siyasal gerçeklikte, tasarı ve teklifler birlikte ele alındığında, parlamenter sistemin uygulandığı diğer örneklerde de karşılaşıldığı gibi, 1961 Anayasası döneminde de, kabul edilmiş olan kanunların çok büyük bir kısmının Meclise sunulmuş biçiminin, tasarı olduğu görülecektir⁵. Gerçekten, Millet Meclisinin 12. Döneminde, TBMM'nin kabul ettiği toplam 703 Kanunun çok büyük bir kısmı, tasarılar tarafından kaynaklanmıştı. Bu bağlamda, sözü edilen 703 Kanun içinde, tasarıların sayısı 555 iken, teklifler sadece 148'di. Bu sayıları yüzde olarak ifade ettiğimizde şu sonuçla karşılaşılacaktır: Tasarılar, % 78,9; Teklifler, % 21,1. Bu verileri, her bir yasama yılı içindeki duruma da ayrıca işaret ederek, bir tablo halinde şöyle gösterilebiliriz:

Millet Meclisinin 12. Döneminde Kabul Edilen Kanunların Sayısı			
	Tasarı	Teklif	Toplam
1. Yasama Yılı (Kanun No. 1-119)	96	23	119
2. Yasama Yılı (Kanun No. 120-357)	186	52	238
3. Yasama Yılı (Kanun No. 358-509)	113	39	152
4. Yasama Yılı (Kanun No. 510-703)	160	34	194
Toplam	555 (% 78,94)	148 (% 21,05)	703 (% 99,9=100)

12. Dönemde hem Millet Meclisinde, hem de Cumhuriyet Senatosunda ele alınıp, kabul edilmiş olan 703 kanundan bir kısmı, nitelikleri itibariyle Bakanlar Kurulunca

Millet Meclisinin 5 Mart 1973 tarihli İktüzüğünün, 74. ve 75. maddelerinde de bu ayırım yapılmakta ve Hükümetçe hazırlanan kanun önerilerine “tasarı”, Milletvekillerince hazırlananlara ise “teklif” adı verilmekteydi. Millet Meclisinin 5 Mart 1973 tarih ve 584 numaralı Kararı ile kabul edilen İktüzüğün, sözü geçen 74. ve 75. maddelerinde şöyle denilmekteydi:

“Madde 74.- Hükümetçe hazırlanan kanun tasarıları bütün bakanlarca imzalanmış olarak ve gerekçesi ile birlikte Meclis Başkanlığına sunulur...”

“Madde 75.- Milletvekillerince verilen kanun tekliflerinde bir veya daha çok imza bulunabilir.

Kanun teklifleri de, gerekçesi ile birlikte Başkanlığa verilir...” Millet Meclisinin 5 Mart 1973 tarihli İktüzüğü için bkz. **Resmî Gazete**, 13 Nisan 1973, Sayı: 14506.

⁵ Ünlü siyasal bilimcilerden Epstein'in tanımla, parlamenter sistemde hükümet, yasama organından kaynaklanır ve ona karşı sorumludur. Bkz. Leon D. Epstein, “Parliamentary Government”, **International Encyclopedia of the Social Sciences**, (ed. David L. Sills), The Macmillan Company and The Free Press, Volume 11, 1968, ss. 419-425. Siyasal partilerin ortaya çıkışıyla birlikte, parlamenter sistemlerde hükümet, yasama organındaki çoğunluk partisi veya partileri tarafından oluşturulmaktadır ve siyasal gerçeklikte, yasama çoğunluğuna sahip olan hükümetin, parti disiplini sayesinde, yasama organından çıkmasını istediği kanunları çıkarabilmesi kolaylıkla mümkün olmaktadır. Parlamenter sistemde, hükümetlerin kanun yapımında yasama organı üzerindeki etkin rolleri için, bkz. Michael J. Sodaro, *Comparative Politics: A Global Introduction*, McGraw-Hill, International Edition, 2001, ss. 409-410; Richard Rose, *“Politics in England”*, **Comparative Politics Today, A World View**, Edited by Gabriel A. Almond v.d., Eighth Edition, Pearson Longman, 2002, ss. 174-175; Klaus von Beyme, **Parliamentary Democracy**, MacMillan Press Ltd. in Association with International Political Science Association, Great Britain 2000, ss. 91-95; Ergun Özbudun, **Batı Demokrasilerinde ve Türkiye’de Parti Disiplini**, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, No. 235, Ankara 1968, ss. 46-95.

hazırlanmaları gerektiği için, Millet Meclisine zorunlu olarak tasarı şeklinde sunulmak durumundaydılar. Örneğin, Anayasada, bütçe⁶ ve kesin hesap⁷ kanun önerilerinin

⁶ 1961 Anayasasının, bütçenin görüşülmesini düzenleyen 94. maddesinin ilk fıkrasında şöyle denilmektedir:

“Genel ve katma bütçe tasarıları ile millî bütçe tahminlerini gösteren rapor, mali yılbaşının en az üç ay önce, Bakanlar Kurulu tarafından, Türkiye Büyük Millet Meclisine sunulur.”

Anayasanın 94. maddesi uyarınca Bütçe kanunu tasarısının Bakanlar Kurulunca hazırlanması zorunluluğunu, sadece yeni bir bütçe kanunu tasarısının hazırlanması sırasında değil; fakat yürürlükteki bütçe kanununda yıl içinde yapılması istenen değişiklikler için de geçerli görmek gerekecektir. Bu bağlamda, TBMM üyelerinin, bütçe kanunu teklifinde bulunma yetkileri olmadığı gibi, yürürlükteki bir bütçe kanununda değişiklik yapılması teklifinde bulunmaları da mümkün değildir. Bunun tek istisnası, Türkiye Büyük Millet Meclisi ve Sayıştay bütçeleri üzerinde Başkanlık Divanı adına değişiklik teklifi veren idareci üyelerin yaptıkları kanun teklifleridir. Ancak, Millet Meclisinin 12. Döneminde, Yozgat Milletvekili Celâl Sungur, 1962 yılı Bütçe Kanununa bağlı cetvelde değişiklik yapılmasını teklif etmiş ve bu değişiklik teklifinin Millet Meclisi Genel Kurulunda görüşülmesi öncesinde, Anayasa Komisyonu, böyle bir teklifin Anayasanın 94. maddesi açısından incelenmesi gerektiğini ileri sürmüştü. Millet Meclisi Genel Kurulu da, 13 Haziran 1962 tarihli 101. Birleşiminde, sözü edilen kanun teklifinin Millet Meclisi Anayasa Komisyonuna gönderilmesini kararlaştırmıştı. Bkz. **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Yasama Yılı (Toplantı): 1, Cilt: 5, Birleşim: 101, (13.06.1962), s. 576. Fakat, süresi içinde Anayasa Komisyonunun incelemesini tamamlayamaması nedeniyle, 204 milletvekilinin verdikleri bir ortak önergenin kabulü üzerine, Celâl Sungur'un bu teklifinin, doğrudan Millet Meclisi Genel Kurulunda görüşülmesine karar verilmişti. Bkz. **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Yasama Yılı (Toplantı): 1, Cilt: 6, Birleşim: 110, (07.07.1962), ss. 260-262. Teklifin, görüşülmesine karar verildiği Millet Meclisinin 7 Temmuz 1962 tarihli 110. Birleşiminde, Anayasa Komisyonu Sözcüsü İstanbul Milletvekili Coşkun Kırcı, bu konuda şu açıklayıcı konuşmayı yapıyordu:

“Çok muhterem arkadaşlarım, 204 imzalı bir takrir hakkında ve bu takriri kaleme alan arkadaşlarımızla ancak kısmen mutabık olan bir arkadaşınız olarak, huzurunuzda konuşmamın pek de sevimli bir hareket olmadığını bendeniz de müdrikim. Bu itibarla, evvelâ, Celâl Sungur arkadaşımın ve takriiri imzalayan diğer arkadaşlarımızın müsamahalarını rica edeceğim.

Muhterem arkadaşlarım, Anayasa Komisyonu bir kararla bu kanun teklifini istemişti. Bunun üzerine, İçtüzük hükümlerine göre 10 gün içinde vermemiz icabeden mütalâanın bu müddet zarfında verilmesi, komisyonumuzda bir türlü kâfi toplantı nisabı bulamayışımızdan ileri gelmiştir. Bu bakımdan ötür dilemek mevkiindeyiz.

Muhterem arkadaşlar, peşin olarak ifade edeyim ki, ben bu kanun teklifinin muhtevasiyle tamame mutabık bulunmaktayım. Bununla beraber bir hususu, ilerde her hangi bir şekilde emsal teşkil etmemesi bakımından, arz etmeyi vazifem icabı biliyorum.

Gerek eski Anayasamız, gerek mevcut Anayasamızın 94 ncü maddesi bütçe kanunlarında inisiyatifin Bakanlar Kuruluna aidolmasını amirdir. Türkiye Büyük Millet Meclisi ve Sayıştay bütçeleri üzerinde Başkanlık Divanı adına değişiklik teklifi veren idareci üyelerin yaptıkları kanun teklifleri dışında, T. B. M. M. üyeleri bütçe hakkında, bütçe üzerinde kanun teklifi veremezler. Bir kanunun kendisi nasıl çıkıyorsa, o kanunda yapılacak değişikliğin de aynı usul ve merasime tâbi tutularak çıkarılması icabedeceğine göre, tadil teklifi olarak dahi milletvekilleri ve Cumhuriyet Senatosu üyelerinin kanun teklifi yetkisi yoktur. Bu, bizde, emsal olarak ilk defa vukubulduğu gibi, başka parlâmentolarda da, Dünya. Parlâmentoları Birliğinin neşrettiği bir kitaba göre, vâki olmanın ve istisna tanımayan bir husustur.

Anayasanın koyduğu usul ve merasime aykırı buna benzer bütçe kanunlarıyla ilgili başka maddeler de, başka kanunlar da, meselâ istatistik Enstitüsünün kurulmasıyla ilgili kanunlarda da geçmiştir.

Bu teklif kabul edildiği takdirde mutlak butlan ile bâttır. Anayasanın 8 nci maddesinin 2 nci fıkrası hükümleri bu teklif hakkında da tatbik edilmek iktiza eder. Ancak meselenin müstaceliyetine binaen kabul edileceği anlaşılan bu teklifin ilerde şu şekilde bir prosedürle kanunileştirilmesi imkânı mevcuttur. Halen Hükümet tamamen aynı mealde bir kanun tasarısını Meclise sevk etmiş ve bu kanun tasarısı Millet Meclisi Başkanlığına gelmiş bulunmaktadır. Bu kanun tasarısını görüşmeye vaktimiz olmadığı aşikârdır; önümüzdeki metin kabul edildiği takdirde - Hükümetten gelen tasarı da tatilden sonra görülecektir - Resmî Gazetede yayımı tarihinden itibaren yürürlüğe girecektir denilecektir. Şayet Hükümet tasarısının yürürlük maddesinde yürürlük tarihi, bu teklifin Resmî Gazetede yayım tarihi olarak tesbit edilirse, zannederseniz, muhtelif faydalar hâsıl olacaktır. Bu şekilde hem 204 arkadaşın arzusu yerine gelecek ve işler geri kalmıyacak; hem de Anayasa hükümlerine uygun bir kanunu tedvin etmek imkân dâhiline girecektir. Binaenaleyh, bütçe tekniği bakımından ve plânlı kalkınma bakımından bizim Parlâmentomuzda ne de dünya parlâmentolarında mevcudolan garip ve tehlikeli bir emsal de yaratılmamış olacaktır.

Benim mâruzâtım bundan ibarettir ve bu hususların zapta geçmesi arzusunun gayri, kanun teklifinin muhtevasına muhalif olmadığımı tekrar teyiden arz ederim.” **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Yasama Yılı (Toplantı): 1, Cilt: 6, Birleşim: 110, (07.07.1962), s. 263.

⁷ 1961 Anayasasının, kesin hesap kanunlarının yapılış biçimini düzenleyen 128. maddesindeki düzenleme şöyleydi:

“Kesin hesap kanunu tasarıları, kanunda daha kısa bir süre kabul edilmemiş ise, ilgili oldukları mali yılın sonundan başlayarak en geç bir yıl sonra, Bakanlara Kurulunca, Türkiye Büyük Millet Meclisine sunulur. Sayıştay, genel uygunluk bildirimini, ilişkin olduğu kesin hesap kanunu tasarısının verilmesinden başlayarak en geç altı ay içinde Türkiye Büyük Millet Meclisine sunar.”

Bakanlar Kurulunca hazırlanacağı öngörüldüğü için, bunların Millet Meclisine sunuluş şeklinin tasarı olması zorunluydu. Aynı şekilde, milletlerarası andlaşmaların onaylanmasının uygun bulunması hakkındaki kanunların da, TBMM'ye, Bakanlar Kurulunca hazırlanacak bir kanun tasarısı şeklinde sunulması gerekmektedir⁸. TBMM'nin, mahkemelerce verilip kesinleşen ölüm cezalarının yerine getirilmesine

⁸ 1961 Anayasası, milletlerarası andlaşmaların yapımında, 1924 Anayasasından daha farklı bir yöntem öngörmüş ve TBMM'ye antlaşmanın onaylanmasını değil, onaylanmasının uygun bulunması yetkisini tanımıştı. Gerçekten, 1961 Anayasasının 65. maddesinin ilk fıkrasında “*Türkiye Cumhuriyeti adına yabancı Devletlerle ve milletlerarası kurullarla yapılacak andlaşmaların onaylanması, Türkiye Büyük Millet Meclisinin onaylamayı bir kanunla uygun bulmasına bağlıdır*” denilmekteydi. Bu durumda, Türkiye Cumhuriyet adına yetkili bir kişi tarafından imzalanmış bir milletlerarası antlaşmanın, önce yasama organı tarafından bir kanunla onaylanmasının uygun bulunması, daha sonra da onaylanması uygun bulunan o antlaşmanın yürütme organı tarafından onaylanması gerekecekti. Her ne kadar, 1961 Anayasasının Cumhurbaşkanının görev ve yetkilerini düzenleyen 97. maddesinde, milletlerarası andlaşmaların onaylanması yetkisi Cumhurbaşkanına tanınmış bulunmakta idiye de, 31 Mayıs 1963 tarih ve 244 sayılı “Milletlerarası andlaşmaların yapılması, yürürlüğü ve yayınlanması ile bâzı andlaşmaların yapılması için Bakanlar Kuruluna yetki verilmesi hakkında Kanun”un, 3. maddesinde, milletlerarası andlaşmaların onaylanması ve bunlara katılınması ve benzeri diğer işlemlerin Bakanlar Kurulu kararnamesi ile olacağı öngörüldüğü için, Cumhurbaşkanı, onaylama işlemini tek başına yapamayacak, bu yetkisini Bakanlar Kurulunca hazırlanan onay kararnamesini imzalayarak yerine getirecek demektir. Esasen, 1961 Anayasasında, Cumhurbaşkanının sorumsuzluğunu düzenleyen 98. maddenin ikinci fıkrasındaki, “Cumhurbaşkanının bütün kararları, Başbakan ve ilgili Bakanlarca imzalanır” hükmü dikkate alındığında, 244 sayılı Kanundaki ilgili düzenleme olmasaydı bile, Cumhurbaşkanının milletlerarası andlaşmaları onaylama yetkisini karşı-imza ile kullanacağı savunulabilirdi. TBMM'nin bir milletlerarası andlaşmanın onaylanmasını bir kanunla uygun bulma aşamasına gelince, Anayasada bu yönde açık bir düzenleme bulunmamakla birlikte, bu husus, TBMM'nin önüne, Bakanlar Kurulunun hazırlayacağı bir **kanun tasarısı** ile getirilmekteydi. Hemen yukarıda sözü geçen 244 sayılı Kanunun 4. maddesinde, bu Kanun gereğince hazırlanacak kanun tasarılarının Dışişleri Bakanlığı veya Dışişleri Bakanlığı ile işbirliği yapılmak koşuluyla ilgili Bakanlıkça yerine getirileceği öngörüldüğüne göre, bir andlaşmanın onaylanmasının uygun bulunması yönünde milletvekillerince bir kanun teklifi verilebilmesinin mümkün olmaması gerekiyordu. Bu konuda, Profesör Hüseyin Pazarcı, şu görüşü dile getirmektedir:

“Bir andlaşmanın uygun bulma yasası gerektirmesi durumunda yasa tasarısının hazırlanması Dışişleri Bakanlığı'nun görevidir. Uygulamada, Dışişleri Bakanlığı'na hazırlanan uygun bulma yasa tasarısının Bakanlar Kurulu'na gittiği ve Bakanlar Kurulu'nun değerlendirmesine bağlı olarak Meclise sunulup sunulmamasına karar verildiği görülmektedir. Başka bir deyişle, önceden imzalanmış bir andlaşmanın mutlaka Hükümetçe T.B.M.M. 'ne sunulması zorunluluğu yoktur. Hükümetin dış politikayı yürütürken imzalanmış bir andlaşmayı T.B.M.M. 'ne sevk etme konusunda takdir hakkına sahip olduğu kabul edilmektedir. Yine, bu çerçevede, T.B.M.M. 'ne andlaşmaların uygun bulunması yasası önerisinin T.B.M.M. üyelerince yapılamayacağı ve bu yetkinin münhasıran Bakanlar Kurulu'na ait olduğu kabul edilmektedir. Böylece bir andlaşma yalnızca Bakanlar Kurulu'nun T.B.M.M. 'ne sevkini uygun görmesi durumunda T.B.M.M. 'ne sunulabilmektedir.” Bkz. Hüseyin Pazarcı, **Uluslararası Hukuk Dersleri**, I. Kitap, Gözden Geçirilmiş 8. Baskı, Turhan Kitabevi, Ankara, 1999, s. 151.

Bir milletlerarası andlaşmanın onaylanmasının uygun bulunmasına yönelik kanun talebinin, TBMM üyelerince yapılacak bir teklife değil, Bakanlar Kurulunca hazırlanacak bir tasarıya dayanması gerektiğine ilişkin olarak, ayrıca bkz. Kemal Başlar, “*Uluslararası Antlaşmaların Onaylanması, Üstünlüğü ve Anayasal Denetimi Üzerine*”, **Milletlerarası Hukuk ve Milletlerarası Özel Hukuk Bülteni**, MHB, Yıl 24, Sayı 1-2, 2004, **Prof. Dr. Sevin Toluner'e Armağan**, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Milletlerarası Hukuk ve Milletlerarası Münasebetler Araştırma ve Uygulama Merkezi, s. 287; Ömer İzgi, Zafer Gören, **Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının Yorumu**, Cilt: II, TBMM Basımevi, Ankara, 2002, ss. 863-864.

karar verme yetkisini kullanım biçimi de farklılık göstermekteydi ve hemen aşağıda görüleceği gibi, Başbakanlık tarafından Millet Meclisi Başkanlığına bir tezkere ile bildirilen kesinleşmiş ölüm cezalarının yerine getirilmesi için Millet Meclisi Adalet Komisyonu bir kanun teklifi hazırlamaktaydı. Ayrıca, TBMM Dilekçe Karma Komisyonunun, kendisine yapılan af başvurularını uygun görmesi durumunda, bir af kanunu teklifi hazırlaması ve bu teklifin Millet Meclisi ve Cumhuriyet Senatosunca usulüne göre değerlendirilip, kabul edilmesi halinde kanunlaşması da, yine farklı bir yöntemi gerektirmekteydi. Bunlardan başka, sayıları az olsa da, bazı işletmelerin bilanço ve hesaplarının TBMM’ce onanması, bu konuda Sayıştay’ın yapacağı bir inceleme sonunda sunacağı rapor ışığında, Millet Meclisi Sayıştay Komisyonunun hazırlayacağı bir kanun teklifinin görüşülüp, kabulü suretiyle olmaktadır. İşte, 12. Dönemde kabul edilmiş olan kanunların, kaçının bir tasarıdan, kaçının bir tekliften kaynaklandığına dair sayısal belirlemeyi, daha sağlıklı bir tabana oturtabilmek amacıyla, her durumda bir tasarı ya da teklif konusu olması gereken kanunları dikkate almamanın isabetli olacağını düşünmekteyiz. Bir diğer deyişle, Millet Meclisine, mutlaka Bakanlar Kurulunca hazırlanan bir tasarı şeklinde sunulması gereken, bütçe, kesin hesap ve milletlerarası andlaşmaların onaylanmasının uygun bulunması hakkındaki kanunlar ile; TBMM’ye, Millet Meclisi Adalet Komisyonunun hazırladığı bir teklif şeklinde sunulması gereken ölüm cezalarının yerine getirilmesine karar verilmesine dair kanun istemlerini ve TBMM Dilekçe Karma Komisyonu tarafından hazırlanacak olan af kanunu tekliflerini dışarıda bırakmamız ve tasarı/teklif sayılarını ondan sonra karşılaştırmamız daha uygun olacaktır⁹. Bu doğrultuda, 12. Dönemde kabul edilen toplam 703 kanundan, belirtilen niteliklere sahip olan 339 kanun dışarıda bırakıldığında, geri kalan 364 kanunun, 97 adedinin Millet Meclisi Başkanlığına sunulmuş biçiminin teklif, 267 adedinin ise tasarı olduğu görülecektir¹⁰.

⁹ 12. Dönem içinde TBMM’nin kabul etmiş olduğu 703 kanun içinde yer alan, bütçe kanunlarının sayısı 170, kesin hesap kanunlarının sayısı 82, milletlerarası andlaşmaların onaylanmasının uygun bulunması hakkındaki kanunların sayısı 46, özel kanun uyarınca Millet Meclisi Sayıştay Komisyonunca hazırlanan bilanço onayına ilişkin kanunların sayısı 2, kesinleşmiş ölüm cezalarının yerine getirilmesi hakkındaki kanunların sayısı 38, TBMM Dilekçe Karma Komisyonunca hazırlanan af kanunu sayısı ise 1 adetti.

¹⁰ TBMM’ye, ayrı ayrı hem teklif, hem de tasarı olarak sunulup, birleştirilerek görüşülen 26 adet Kanunu, yalnızca tasarılar arasında değerlendirmiş bulunuyoruz. Bunların künyeleri şöyledir: 1- 23.09.1962 tarih ve 73 sayılı Kanun (Tasarı ve Adana Milletvekili Kemal Sariibrahimoğlu ile 4 arkadaşının teklifi), 2- 16.10.1962 tarih ve 78 sayılı Kanun (Tasarı ve Aydın Milletvekili Reşat Özarda ile arkadaşlarının teklifi), 3- 19.02.1963 tarih ve 202 sayılı Kanun (Tasarı ve i- Maraş Milletvekili Hasan Fehmi Evliya ile Adana Milletvekili Kemal Sariibrahimoğlu’nun, ii- Cumhuriyet Senatosu İçel Üyesi Cavit Tevfik Okyavuz ile 51 arkadaşının, iii- Adana Milletvekili Ahmet Karamüftüoğlu’nun, iv- İstanbul Milletvekili Reşit Ülker’in, v- Cumhuriyet Senatosu İzmir Üyesi Ömer Lütfi Bozcalı’nın, vi- Cumhuriyet Senatosu Adana Üyesi Mehmet Ünalı’nın, vii- Kütahya Milletvekili Ali Erbek ve 18 arkadaşının, farklı teklifleri), 4- 19.02.1963 tarih ve 205 sayılı Kanun (Tasarı ve i- Cumhuriyet Senatosu İzmir Üyesi Ömer Lütfi Bozcalı’nın, ii- Cumhuriyet Senatosu Adana Üyesi Mehmet Ünalı’nın farklı teklifleri), 5- 23.02.1963 tarih ve 218 sayılı Kanun (Tasarı ve i- Eskişehir Milletvekili Aziz Zeytinoğlu’nun, ii- Diyarbakır Milletvekili Alp Doğan Şen’in, iii- Balıkesir Milletvekilleri Cihat Bilgehan ve Kaya Bulut’un, Cumhuriyet Senatosu Maraş Üyesi Nedim Evliya ve 8 arkadaşının, iv- Bursa Milletvekili Sadrettin Çanga’nın, v- İçel Milletvekili Mazhar Arıkan’ın farklı teklifleri),

Böylece, 12. Dönemde kabul edilmiş olan Kanunların % 73,35'inin Meclise sunuluş şeklinin Bakanlar Kurulundan gelen tasarılar olduğu anlaşılmaktadır. Bu verileri, 12. Dönemin 4 yasama yılı açısından ayrı ayrı değerlendirdiğimizde, her bir yasama yılı içinde de tasarıların açık üstünlüğünün değişmediği görülecektir. Bu bağlamda, özel yöntem izlenmesi gereken bütçe, kesin hesap, milletlerarası andlaşmaların onaylanmasının uygun bulunması kanunlarını, özel kanun uyarınca Millet Meclisi Sayıştay Komisyonunca hazırlanan bilânço onayına ilişkin kanunları, ölüm cezalarının yerine getirilmesi hakkındaki kanunları ve TBMM Dilekçe Karma

6- 11.07.1963 tarih ve 271 sayılı Kanun (Tasarı ve Cumhuriyet Senatosu Tunceli Üyesi Mehmet Ali Demir ile 5 arkadaşının teklifi) 7- 15.07.1963 tarih ve 274 sayılı Kanun (Tasarı ve Bursa Milletvekili İbrahim Öktem ile 3 arkadaşının teklifi), 8- 17.07.1963 tarih ve 278 sayılı Kanun (Tasarı ve Cumhuriyet Senatosu Tabii Üyesi Sami Küçük ile 12 arkadaşının teklifi), 9- 18.07.1963 tarih ve 286 sayılı Kanun (Tasarı ve Cumhuriyet Senatosu İçel Üyesi Cavit Tevfik Okyavuz ile 6 arkadaşının teklifi), 10- 18.07.1963 tarih ve 287 sayılı Kanun (Tasarı ve Cumhuriyet Senatosu İçel Üyesi Cavit Tevfik Okyavuz ile 6 arkadaşının teklifi), 11- 19.07.1963 tarih ve 306 sayılı Kanun (Tasarı ve Cumhuriyet Senatosu İçel Üyesi Cavit Tevfik Okyavuz ile 6 arkadaşının teklifi), 12- 19.07.1963 tarih ve 307 sayılı Kanun (Tasarı ve Tasarı ve Cumhuriyet Senatosu İçel Üyesi Cavit Tevfik Okyavuz ile 6 arkadaşının teklifi), 13- 03.10. 1963 tarih ve 345 sayılı Kanun (Tasarı ve İstanbul Milletvekili Reşit Ülker'in teklifi), 14- 30.01.1964 tarih ve 395 sayılı Kanun (Tasarı ve i- Mardin Milletvekili Talât Oğuz'un, ii- Muş Milletvekili Sait Mutlu'nun teklifleri), 15- 31.01.1964 tarih ve 396 sayılı Kanun (Tasarı ve i- Adana Milletvekili Kemal Sarıbrahimoğlu'nun, ii- İzmir Milletvekili Mustafa Uyar'ın, iii- Aydın Milletvekili Reşat Özarda'nın farklı teklifleri), 16- 05.03.1964 tarih ve 439 sayılı Kanun (Tasarı ve i- Konya Milletvekili Vefa Tanır ile 7 arkadaşının, ii- Cumhuriyet Senatosu Tunceli Üyesi Mehmet Ali Demir ile 3 arkadaşının farklı teklifleri), 17- 29.04.1964 tarih ve 452 sayılı Kanun (Tasarı ve Cumhuriyet Senatosu Urfa Üyesi Vasfi Gerger'in teklifi), 18- 02.07.1964 tarih ve 492 sayılı Kanun (Tasarı ve i- Balıkesir Milletvekili Ahmet Aydın Bolak ile 2 arkadaşının, ii- Artvin Milletvekili Saffet Eminağaoğlu'nun teklifleri), 19- 17.07.1964 tarih ve 506 sayılı Kanun (Tasarı ve i- Trabzon Milletvekili Selâhattin Güven'in, ii- Eskişehir Milletvekili Şevket Asbuzoğlu'nun, iii- Konya Milletvekili Fakih Özfakih'in, iv- Edirne Milletvekili İlhami Ertem'in farklı teklifleri), 20- 24.12.1964 tarih ve 521 sayılı Kanun (Tasarı ve İstanbul Milletvekili Reşit Ülker'in teklifi), 21- 08.06.1965 tarih ve 625 sayılı Kanun (Tasarı ve i- Cumhuriyet Senatosu Manisa Üyesi Ferit Alpiskender'in, ii- Kırşehir Milletvekili Memduh Erdemir'in, iii- Adana Milletvekili Kemal Sarıbrahimoğlu ve 55 arkadaşının teklifleri), 22- 22.06.1965 tarih ve 633 sayılı Kanun (Tasarı ve i- Cumhuriyet Senatosu İzmir Üyesi Ömer Lûtfi Bozcalı ve 26 arkadaşının, ii- Cumhuriyet Senatosu Tabii Üyesi Ahmet Yıldız ve 24 arkadaşının, iii- Konya Milletvekili İhsan Kabadayı ve 10 arkadaşının, iv- Erzurum Milletvekili Tahsin Telli'nin farklı teklifleri), 23- 23.06.1965 tarih ve 634 sayılı Kanun (Tasarı ve i- Kırşehir Milletvekili Ahmet Bilgin ve 8 arkadaşının, ii- Afyonkarahisar Milletvekili Asım Yılmaz'ın farklı teklifleri), 24- 13.07.1965 tarih ve 648 sayılı Kanun (Tasarı ve Adana milletvekilleri Kasım Gülek ile Kemal Sarıbrahimoğlu'nun teklifleri), 25- 14.07.1965 tarih ve 657 sayılı Kanun (Tasarı ve i- Cumhuriyet Senatosu Afyonkarahisar Üyesi Rasim Hancıoğlu ve Kastamonu Milletvekili İsmail Hakkı Yılanlıoğlu, ii- Balıkesir Milletvekili Mehmet Tiritioğlu ve 3 arkadaşının, iii- Kayseri Milletvekili Mehmet Sağlam ve 4 arkadaşının, iv- İzmir Milletvekili Şinasi Osma'nın, v- Kütahya Milletvekili Sadrettin Tosbi ve 7 arkadaşının, vi- Edirne Milletvekili Fahir Giritlioğlu'nun, vii- İçel Milletvekili Yahya Dermancı ve 2 arkadaşının, vii- Cumhuriyet Senatosu İzmir Üyesi İzzet Birand ile Cumhuriyet Senatosu Manisa Üyesi Refik Ulusoy'un, viii- İçel Milletvekili Mazhar Arıkan'ın farklı teklifleri), 26- 16.07.1965 tarih ve 693 sayılı Kanun (Tasarı ve Cumhuriyet Senatosu Tunceli Üyesi Mehmet Ali Demir ile Denizli Milletvekili Remzi Şenel'in teklifleri).

Komisyondunun hazırladığı af kanunu tekliflerini yine hariç tuttuktan sonra¹¹, 1. Yasama Yılında kabul edilen 54 kanunun, 20'si teklif, 34'ü tasarı; 2. Yasama Yılında kabul edilen 137 kanunun, 27'si teklif, 110'u tasarı; 3. Yasama Yılında kabul edilen 66 kanunun, 16'sı teklif, 50'si tasarı ve nihayet 4. Yasama Yılında kabul edilen 107 kanunun, 34'ü teklif, 73'ü ise tasarı idi¹².

Bunlardan başka, Millet Meclisinin 12. Döneminin son günleri içinde kabul edilen bazı kanunlar, araya yaz tatili ve 10 Ekim 1965 tarihinde yapılan Millet Meclisi Genel Seçimlerinin girmesi nedeniyle, Cumhuriyet Senatosunca, Millet Meclisinin 13. Dönemine rastlayan bir zaman diliminde ele alınmıştır. Toplam sayısı 23 olan ve künyeleri hemen aşağıda gösterilen bu kanunları da, tasarı, teklif veya özel yöntem izlenmesi gereken kanun olup olmamaları açısından değerlendirip, sayıya dökerek olursak, şu sonuçla karşılaşırız: 9 tasarı, 8 teklif, 6 TBMM Dilekçe Karma Komisyonun hazırladığı af teklifi. Ayrıca, 3 kanun da, 12. Dönem Millet Meclisince kabul edilmişti, fakat Cumhuriyet Senatosu birini tümünden reddettiği, ikisini de değiştirerek kabul ettiği için, tekrar Millet Meclisince ele alınmaları gerekiyordu. Ancak, Millet Meclisi bu gerekliliği 13. Dönemde yerine getirmişti ve bu üç kanun da teklifti. Bu durumda, hem Cumhuriyet Senatosunun, Millet Meclisinin 13. Dönemi içinde görüştüğü 23, hem de, 12. Döneminde görüştüğü halde, aynen kabul etmediği için tekrar Millet Meclisine gönderdiği 3 kanunu da, 12. Dönemdeki kanunlar arasında değerlendirip, tasarı ve teklif sayılarını yeniden belirlersek, ortaya şu sonuç çıkacaktır: Tasarıların toplamı: 322 (% 74,88). Tekliflerin toplamı: 108 (% 25,11).

Bütün bu değerleri bir tablo halinde şöyle gösterebilmek mümkündür:

¹¹ 12. Dönemde kabul edilen 703 kanun içinde, farklı yöntem izlenmesi gerektiği için hariç bırakılan, toplam 339 kanunun, yasama yılları itibariyle, türlerine göre sayıları şöyleydi: 1. Yasama Yılında, bütçe kanunları 30, kesin hesap kanunları 31, milletlerarası andlaşmaların onaylanmasını uygun bulan kanunlar 4; 2. Yasama Yılında, bütçe kanunları 54, kesin hesap kanunları 17, milletlerarası andlaşmaların onaylanmasını uygun bulan kanunlar 8, özel kanun uyarınca Millet Meclisi Sayıştay Komisyonunca hazırlanan bilanço onayına ilişkin kanunlar 1, ölüm cezalarının yerine getirilmesi hakkındaki kanunlar 21; 3. Yasama Yılında, bütçe kanunları 48, kesin hesap kanunları 9, milletlerarası andlaşmaların onaylanmasını uygun bulan kanunlar 10, özel kanun uyarınca Millet Meclisi Sayıştay Komisyonunca hazırlanan bilanço onayına ilişkin kanunlar 1, ölüm cezalarının yerine getirilmesi hakkındaki kanunlar 17, TBMM Dilekçe Karma Komisyonunca hazırlanan af kanunu 1; 4. Yasama Yılında, bütçe kanunları 38, kesin hesap kanunları 25, milletlerarası andlaşmaların onaylanmasını uygun bulan kanunlar 24.

¹² Tasarıların, tekliflere karşı üstünlüğü, sonraki dönemlerde de gözlenmektedir. Örneğin, TBMM'nin, 17., 18., 19., 20., 21. ve 22. Dönemlerinde de, kabul edilen kanunların büyük kısmı tasarıdır. Bu konuda bkz. Erdal Onar, *"Güncel Demokrasilerde Parlamendonun Rolü: Türkiye Büyük Millet Meclisi Örneği"*, **Erdoğan Teziç'e Armağan**, Galatasaray Üniversitesi Yayınları, Armağan Serisi, No. 5, İstanbul (Tarihsiz), ss. 105-108.

Millet Meclisinin 12. Döneminde Kabul Edilen Kanunların Sayısı										
Olağan Kanunlar				Farklı Yöntem İzlenmesi Gereken Kanunlar						
Yasama Yılı	Tasarı	Teklif	Toplam	Bütçe	Kesin Hesap	Milletlerarası Andlaşmaların Onaylanmasının Uygun Bulunması	Özel Kanun Uyarınca MM Sayıştay Komisyonunca Hazırlanan Teklif	Ölüm Cezası	Dilekçe Komisyonu Af Teklifi	Toplam
1. Yasama Yılı	34	20	54	30	31	4	-	-	-	65
2. Yasama Yılı	110	27	137	54	17	8	1	21	-	101
3. Yasama Yılı	50	16	66	48	9	10	1	17	1	86
4. Yasama Yılı	73	34	107	38	25	24	-	-	-	87
Toplam	267 % 73,35	97 % 26,64	364 % 99,99	170	82	46	2	38	1	339
Millet Meclisinin 12. Döneminde Kabul Edilen Fakat Cumhuriyet Senatosunda Millet Meclisinin 13. Dönemi İçinde Ele Alınan Kanunların Sayısı										
Olağan Kanunlar				Farklı Yöntem İzlenmesi Gereken Kanunlar						
Yasama Yılı	Tasarı	Teklif	Toplam	Bütçe	Kesin Hesap	Milletlerarası Andlaşmaların Onaylanmasının Uygun Bulunması	Özel Kanun Uyarınca MM Sayıştay Komisyonunca Hazırlanan Teklif	Ölüm Cezası	Dilekçe Komisyonu Af Teklifi	Toplam
1. Yasama Yılı (13. Dönem)	9	8	17	-	-	-	-	-	6	6
Millet Meclisinin 12. Döneminde Kabul Edilen Fakat Cumhuriyet Senatosunca Reddedildiği veya Değiştirilerek Kabul Edildiği İçin 12. Dönem Millet Meclisine Geri Gönderilen ve Millet Meclisince 13. Dönemde Karara Bağlanan Kanunlar										
Olağan Kanunlar				Farklı Yöntem İzlenmesi Gereken Kanunlar						
Yasama Yılı	Tasarı	Teklif	Toplam	Bütçe	Kesin Hesap	Milletlerarası Andlaşmaların Onaylanmasının Uygun Bulunması	Özel Kanun Uyarınca MM Sayıştay Komisyonunca Hazırlanan Teklif	Ölüm Cezası	Dilekçe Komisyonu Af Teklifi	Toplam
1. Yasama Yılı (13. Dönem)	-	3	3	-	-	-	-	-	-	-
Genel Toplam	276	108	384	170	82	46	2	38	7	345

2- Teklif ve Tasarılar Dışında Kanun Önermede Karşılaşılabilecek İstisnai Durumlar

A. Dilekçe Karma Komisyonunun Af Kanunu Tasarısı Hazırlayabilmesi

Kanun önerilerinin, ya Bakanlar Kurulunca, ya da TBMM üyelerince yapılabilmesinin bir istisnası, 30.12.1962 tarih ve 140 sayılı *“Türk vatandaşlarının Türkiye Büyük Millet Meclisine dilekçeyle başvurmaları ve dilekçelerin incelenmesi ile karara bağlanmasının düzenlenmesine dair Kanun”*da öngörülmekteydi. Gerçekten, anılan Kanunun 13. maddesi uyarınca, hükümlülerin kendilerinin veya dördüncü dereceye kadar kan ve sıhrı hısımlarının, kanunî temsilcilerinin veya vekillerinin, kesinleşmiş cezaların hafifletilmesi veya kaldırılması için TBMM’ye dilekçe ile başvurabilmeleri mümkündü. Böyle bir af dilekçesini inceleyen Karma Komisyon, af talebini dikkate alınacak değerde gördüğü takdirde, bir özel af kanunu tasarısı¹³ hazırlayarak, Millet Meclisi Başkanlığına sunabilirdi. Bu af tasarısının, Millet Meclisi ve Cumhuriyet Senatosunca, herhangi bir kanun tasarısı veya teklifinin görüşülme süreci içinde ele alınması gerekiyordu. Bir diğer deyişle, böyle bir durumda, bir hükümlü için gereken af kanunu önerisi, Millet Meclisi Başkanlığına, Bakanlar Kurulunca hazırlanan bir kanun tasarısı veya TBMM üyelerince hazırlanan bir kanun teklifi olarak değil; TBMM Dilekçe Karma Komisyonunca hazırlanan bir kanun tasarısı olarak sunulacak ve TBMM tarafından diğer kanun tasarısı veya tekliflerinin tâbi olduğu süreç içinde değerlendirilerek (yani önce Millet Meclisinde, sonra Cumhuriyet Senatosunda görüşülerek), ya ret, ya da kabul edilecek demektir.

Ancak, bu konuda, 12. Dönemin sonlarında, Dilekçe Karma Komisyonunca çeşitli kişiler için hazırlanan bir dizi af kanunu tasarısının görüşülmesi sırasında, bu tasarıların Millet Meclisi Genel Kurulunda ele alınmadan önce Adalet Komisyonunca

¹³ Esasında, *“tasarı”* sözcüğünün, Bakanlar Kurulunca hazırlanıp TBMM’ye sunulan kanun yapım istemleri için kullanıldığını dikkate aldığımızda, TBMM Dilekçe Karma Komisyonunun hazırladığı bir af kanunu için, tasarı yerine, yasama meclisleri üyelerince hazırlanan kanun önerileri için kullanılan *“teklif”* sözcüğünün tercih edilmesi daha uygun olurdu. Ancak, bu girişime, 30.12.1962 tarih ve 140 sayılı *“Türk vatandaşlarının Türkiye Büyük Millet Meclisine dilekçeyle başvurmaları ve dilekçelerin incelenmesi ile karara bağlanmasının düzenlenmesine dair Kanun”* da açıkça, *“tasarı”* denildiği için, bizim de bu terimi kullanmamız kaçınılmaz olmuştur. Benzer sorun, TBMM’nin, mahkemelerce verilip kesinleşen ölüm cezalarının yerine getirilmesine karar vermesi sırasında da gözlenmektedir. Gerçekten, ileride görüleceği gibi, kesinleşmiş bir ölüm cezası, Başbakanlık tarafından TBMM Başkanlığına bildirildiğinde, Meclis Başkanlığı bu cezaya ilişkin dosyayı, Millet Meclisi Adalet Komisyonuna göndermekte ve dosyayı inceleyen Adalet Komisyonu, ölüm cezasının yerine getirilmesi için bir kanun tasarısı hazırlamaktaydı. Millet Meclisi ve Cumhuriyet Senatosu, bu tasarıyı ayrı ayrı görüşüp kabul ederse, kanunlaşan metin Cumhurbaşkanınca Resmî Gazetede yayımlanıyor ve böylece ölüm cezasının yerine getirilmesi mümkün olabiliyordu. Millet Meclisi Adalet Komisyonunun kesinleşmiş bir ölüm cezasının yerine getirilmesi için hazırladığı metne de *“tasarı”* denilmekteydi ki; bir kişinin affına ilişkin olarak Dilekçe Karma Komisyonunun hazırladığı metne af kanunu tasarısı denmesindeki sakınca, burada da karşımıza çıkıyordu. Aynı sakıncaya Fahri Bakırcı da dikkat çekmekte ve Millet Meclisi Adalet Komisyonu tarafından hazırlanan metne, ölüm cezasının yerine getirilmesine dair *“tasarı”* değil, *“teklif”* denilmesinin daha doğru olacağını belirtmektedir. Bkz. Fahri Bakırcı, **TBMM’nin Çalışma Yöntemi**, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara 2000, s. 399.

değerlendirilmesinin gerekip gerekmediği hususunda bazı tartışmalar yaşanmıştı. Bu bağlamda, Dilekçe Karma Komisyonunca hazırlanmış olan “*Hendek kazası Kemaliye mahallesi nüfusunda kayıtlı Mustafaoglu 1329 doğumlu Faik Özer’in bakiye cezasının affı hakkında kanun tasarısı*”nın görüşülmesi sırasında, Edirne Milletvekili Fahir Giritlioğlu, yaptığı konuşmada, Dilekçe Karma Komisyonunun hazırladığı özel af kanun tasarılarının, Adalet Komisyonuna gönderilmeden, doğrudan Millet Meclisi Genel Kurulunca görüşülmeye başlanması gerektiğini savunuyordu. Giritlioğlu, eğer bu tasarıların da, önce Adalet Komisyonuna gönderilmesine karar verilecekse, bu kararı alma yetkisinin Millet Meclisi Başkanlık Divanına değil, fakat Genel Kurula ait olacağını ileri sürmekteydi. Edirne Milletvekili Fahir Giritlioğlu, görüşünü şöyle dile getirmekteydi:

“Pek muhterem arkadaşlar; devremizin son haftasında enteresan bir usuli muamele ile karşı karşıya bulunmaktayız. Gündemde sıra ile beş veya altı, yahut yedi tane af tasarısı vardır... Bunlar Dilekçe Karma Komisyonundan gelmiştir ve bu devre içerisinde Dilekçe Komisyonu kanaliyle getirilmiş af tekliflerini veya diğer tabiri ile af tasarılarını Mecliste ben şahsen ilk defa görmekteyim. Binaenaleyh, ilk tatbikatın iyi örneğini vermek zorundayız. Kanaatimce Umumi Heyetin halletmesi lâzımgelen bir konu vardır ki, bu konuyu Başkanlık Divanı halletmiştir. Başkanlık Divanının hallediş tarzının kanuna ve usule aykırılığı dolayısıyla sizlerin hakemliğine müracaat etmek bakımından kürsüye çıktım.

Dilekçe Komisyonunun yetkisini tanzim eden, tâyin eden 140 sayılı Kanunun 13 ncü maddesi der ki; ‘Dilekçe Komisyonu muttali olduğu her hangi bir meseleden dolayı re’sen veya talep üzerine özel af tasarısını hazırlar; Meclise sunar.’

Dilekçe Komisyonuna bir talep vukubulunca, Dilekçe Komisyonu bunu ele alır; af (ile) ilgili talepleri incelemek mecburiyetindedir. 13 ncü maddeye göre ret veya kabul eder. Kabul ettiği takdirde bir Af kanunu tasarısını hazırlamakla mükelleftir. Ondan sonra bu tasarıyı da Umumi Heyete göndermek mecburiyetindedir.

...

Muhterem arkadaşlar, gündemde bulunan 7 tane konu ile ilgili teklifleri Dilekçe Komisyonu benimsemiş ve tasarıyı hazırlamıştır. Dilekçe Komisyonunun hazırlamış bulunduğu af tasarısını Büyük Millet Meclisinin tetkikine sunulmak üzere Başkanlığa gönderdiği vakit Başkanlık bunu Adalet Komisyonuna göndermiştir. Yani Başkanlığın noktai nazarına göre Adalet Komisyonunun da ayrıca bir tasarı hazırlaması gerektiği kanaati vardır. Dilekçe Komisyonu, öğrenebildiğime göre, Başkanlığın bu tutumuna itiraz etmiştir. Fakat Başkanlık Divanı bu itirazı reddetmiştir. Adalet Komisyonu da öğrenebildiğime göre hayır bu bizim yetkimiz dâhilinde değildir doğrudan doğruya Dilekçe Encümeninin hazırladığı tasarı Büyük Millet Meclisine sunulur demiştir, fakat Başkanlık kabul etmemiştir. Noktai nazarım odur ki, 140 sayılı Kanunun 13 ncü maddesinin açık hükmü hiçbir tefsire muhtacolmıyacak şekilde tatbik edilmelidir. Ne diyor 13

ncü madde? ‘Af teklifi ile karşılaşan Dilekçe Encümeni bu teklifi uygun gördüğü takdirde hazırlıyacağı af kanun tasarısını Millet Meclisine sunar’ diyor. Şu durum karşısında Adalet Encümeninin araya girmesi için hiçbir surette 140 sayılı Kanunda hüküm yoktur. Başkanlığın kendiliğinden, re’sen almış olduğu bu karar gereğince Dilekçe Komisyonunun yetkisi içine giren konular Adalet Komisyonundan da geçmiş bulunmaktadır... Bu mevzuu halletmek Başkanlık Divanına ait değildir. Bu mevzuu halletmek doğrudan doğruya Millet Meclisine aittir. Kanunun tatbikindeki aksaklığı Meclis kararı ile düzeltmelidir. Binaenaleyh, Dilekçe Komisyonunun gerekçeleri vardır; hazırladığı tasarısı vardır. Buna mukabil ilâveten Adalet Komisyonu(n) da gerekçesi vardır. Ve şimdi iki komisyon bir arada oturmaktadır. Noktai nazarım odur ki, Dilekçe Komisyonunun hazırladığı tasarı müzakerenin esas olmalıdır. Ve buradaki toplulukta Dilekçe Komisyonu bizim muhatabımız olmalıdır. Buna göre bir kararın ittihaz edilmesi için şimdi riyasette bulunan Başkanvekilimizin Meclis Umumi Heyetine durumu aksettirmesi ve Meclis Umumi Heyetinin vereceği karara göre hareket edilmesinin esas tutulmasını istirham ederim.”¹⁴

Oturumu yöneten Başkanvekili Nurettin Ok ise, Edirne Milletvekili Fahir Giritlioğlu’nun bu talebi karşısında, şimdiye kadarki uygulamanın, Dilekçe Karma Komisyonunun bir af talebini uygun görmesi durumunda, bu talep doğrultusunda Adalet Komisyonunun bir rapor hazırlaması ve Millet Meclisindeki görüşmelerin bu rapor üzerinde sürmesi şeklinde olduğunu bildiriyor ve bu uygulamayı değiştirecek mahiyette bir girişimde bulunmayı uygun görmediğini açıklıyordu¹⁵. Başkanvekili Ok, bu konudaki düşüncelerini şu sözlerle tamamlamaktaydı:

“...Kaldı ki, yapılan işlemde Dilekçe Karma Komisyonunun hazırladığı bir tasarıya ilâveten ve inzımanen Adalet Komisyonu da bir tasarı hazırlamış olduğu için bir nakise değil âdeta bir fazlalık olarak meydanda bir mesele var. Bu fazlalığı da bertaraf ettiğimiz takdirde belki yapılan af kanunlarının bir nakise ile mâlûl olması ihtimali vardır. O bakımdan ben rica edeyim, şimdi bu tatbikatı devam ettirelim. Nihayet vukubulan hâdise belki Adalet Komisyonunun lüzumu olmadığı halde buna inzımanen bir tasarı hazırlamış olmasıdır. Onu mâzur görelim.”¹⁶

Böylece tartışma kapanmış ve Dilekçe Karma Komisyonunun hazırladığı ve Adalet Komisyonunun da rapora bağladığı “Hendek kazası Kemaliye mahallesi nüfusunda kayıtlı Mustafaoğlu 1329 doğumlu Faik Özer’in bakiye cezasının affı

¹⁴ M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 4, Cilt: 43, Birleşim: 142, (08.07.1965), ss. 237-238.

¹⁵ M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 4, Cilt: 43, Birleşim: 142, (08.07.1965), ss. 238-239.

¹⁶ M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 4, Cilt: 43, Birleşim: 142, (08.07.1965), s. 239.

hakkında kanun tasarısı”nın görüşülmesine başlanmıştı¹⁷. Kanımızca, Başkanlık Divanının uygulaması yerindedir. Zira, Meclisin önündeki iş, bir hükümlü hakkında af yetkisinin kullanılması olduğuna göre, bu konuda ihtisas komisyonu görevini yerine getiren Adalet Komisyonunun, teknik konulara ilişkin değerlendirme yapmasında yarar bulunmasının ötesinde, zorunluluk olduğu dahi savunulabilir. Bu bağlamda, hemen aşağıda, “TBMM Dilekçe Karma Komisyonunca Hazırlanan Af Kanunu Tasarılarından Bazı Örnekler” kısmında Dilekçe Komisyonunun hazırladığı af kanunu tasarılarına ilginç bir örnek olarak verilecek olan, “*Millî Müdafaaya hiyanet suçundan müebbet hapse hükümlü Alman uyruklu Wilfried Herbrecht hakkındaki hapis cezasının affi hakkında kanun tasarısı*”nı inceleyen Millet Meclisi Adalet Komisyonunun yaptığı küçük bir düzeltme, sözü geçen tasarıya çok anlamlı bir katkı sağlamıştı. Gerçekten, Alman uyruklu Wilfried Herbrecht hakkında Dilekçe Karma Komisyonunca hazırlanan af kanunu tasarısında, “...*Alman uyruklu Wilfried Herbrecht’in hükümlü bulunduğu hapis cezasının henüz infaz edilmeyen kısmı kaldırılmıştır*” denilmekle yetinilmişken, tasarıya Millet Meclisi Adalet Komisyonunca “*Adı geçen hakkında Türk Ceza Kanununun 101 nci maddesi hükmü uygulanmaz*” fıkrası eklenmişti. Maddeye bu fıkranın eklenmesi önemliydi, çünkü, tasarının bu fıkra olmaksızın kanunlaşması halinde, hükümlü tahliye olacak, fakat 3 yıl daha Türkiye’de emniyeti umumiye nezareti altında bulunması gerekecekti. Nitekim, Millet Meclisi Adalet Komisyonunun Raporunda, bu fıkranın eklenme nedeni şöyle açıklanmaktaydı:

“...*Ancak kanun tekniği bakımından yeniden tedvin edilerek, tasarıdan beklenen gayenin tahakkuku bakımından T.C. Kanununun 101 nci maddesinin uygulanmamasına mütedair 1 nci maddesine ikinci bir fıkra eklenmiştir.*

Çünkü bu fıkra eklenmediği takdirde mahkûm af ile ceza evinden tahliye edildiğinde 3 sene daha Türkiye’de emniyeti umumiye nezareti altında bulunmak zorunda kalacaktır.

*Eklenen ikinci fıkra bu mahzuru ortadan kaldıracaktır.”*¹⁸

Kaldı ki, Dilekçe Karma Komisyonunun hazırladığı af tasarılarının Millet Meclisi Adalet Komisyonuna gönderilmesinin gerekip gerekmediği hususunun tartışıldığı oturumda, Başkanvekili Nurettin Ok’un aktardığı gibi, daha önceki uygulamada da, Karma Komisyonca hazırlanan af tasarısı, Millet Meclisi Genel Kurulunca ele alınmadan önce Adalet Komisyonunca incelenmişti. Bu bağlamda, Millet Meclisinde sözü geçen tartışmanın yapıldığı 8 Temmuz 1965 tarihindeki birleşimden çok önce,

¹⁷ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 4, Cilt: 43, Birleşim: 142, (08.07.1965), s. 239.

¹⁸ Millet Meclisi S.Sayı: 741, “Millî Müdafaaya hiyanet suçundan müebbet hapse hükümlü Alman uyruklu Wilfried Herbrecht hakkındaki hapis cezasının affi hakkında kanun tasarısı ve Adalet Komisyonu raporu”, **M.M. Tutanak Dergisi**, Dönem 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 41, Birleşim: 124’ün sonuna ekli, (08.06.1965), s. 2.

Antalya eski Milletvekili Dr. Burhanettin Onat'ın hükümlü bulunduğu cezanın kalan kısmının kaldırılması hakkında TBMM Dilekçe Karma Komisyonunca 13 Eylül 1963 tarihinde hazırlanan af kanunu tasarısı, Millet Meclisi Başkanlığınca Adalet Komisyonuna sunulmuş ve Adalet Komisyonunun bu tasarı hakkında düzenlemiş olduğu 14 Ocak 1964 tarih ve 36 sayılı Rapor, Millet Meclisi Genel Kurulunun 12 Şubat 1964 tarihli 53. Birleşiminde değerlendirilmiştir¹⁹.

a- Uygulamada Dilekçe Komisyonunun Hazırladığı Tasarılar

Millet Meclisinin 12. Döneminde, Dilekçe Karma Komisyonunun sözü edilen yetkiyi kullanmasının somut uygulamaları yaşanmış ve kimi hükümlüler, kendileri haklarında Dilekçe Karma Komisyonunun hazırladığı af kanunu tasarılarını Millet Meclisi ve Cumhuriyet Senatosunun kabul etmesi üzerine affedilmişlerdi. Gerçekten, bu dönemde, TBMM Dilekçe Karma Komisyonunun hazırladığı 7 af kanunu tasarısı, Millet Meclisince kabul edilmiş ve Cumhuriyet Senatosuna gönderilmişti²⁰. Bunlardan 6'sı, Millet Meclisinde 12. Dönemin bitimine çok kısa bir süre kala kabul edilmiş olduklarından, onların Cumhuriyet Senatosunda ele alınmaları Millet

¹⁹ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 3, Cilt: 26, Birleşim: 53, (12.02.1964), ss. 554-558. Sözü geçen af tasarısı hakkında Millet Meclisi Adalet Komisyonunun hazırladığı rapor için bkz. Millet Meclisi S. Sayısı: 556, “Antalya eski Milletvekili Burhanettin Onat'ın hükümlü bulunduğu cezanın kalan kısmının kaldırılması hakkında Dilekçe Karma Komisyonunca hazırlanan kanun tasarısı ve Adalet Komisyonu raporu”, **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 3, Cilt: 26, Birleşim: 53'ün sonuna ekli, (12.02.1964), ss. 7-10.

²⁰ TBMM Dilekçe Karma Komisyonunca hazırlanan ve Millet Meclisince kabul edilip, Cumhuriyet Senatosuna gönderilen af kanunu tasarıları şunlardır: **i-** “Antalya eski Milletvekili Burhanettin Onat'ın hükümlü bulunduğu cezanın kalan kısmının kaldırılması hakkında Dilekçe Karma Komisyonunca hazırlanan kanun tasarısı”, **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 3, Cilt: 26, Birleşim: 42, (28.01.1964), ss. 639-640; **ii-** “Bolu ilinin Mengen kazası Pazarköyü nüfusuna kayıtlı Alioğlu Hayriye'den doğma 1341 doğumlu Hayrettin Hami Demiralp'in cezalarının affi hakkında kanun tasarısı”, **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 4, Cilt: 43, Birleşim: 142, (08.07.1965), ss. 240-244; **iii-** “Rize ilinin Çamlıhemşin kazası, Murat köyünden Ahmetoğlu Hatice'den doğma 1932 doğumlu Mustafa Demirci'nin bakiye cezasının affi hakkında kanun tasarısı”, **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 4, Cilt: 43, Birleşim: 146, (15.07.1965), ss. 435-440; **iv-** “Gaziantep ilinin Kürkçüler mahallesi nüfusunda kayıtlı ve halen aynı mahallede oturur Münevverden doğma 1340 doğumlu Mehmetoğlu Ahmet Ulak'ın hapse tahvil edilmiş olan bakiye cezasının affi hakkında kanun tasarısı”, **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 4, Cilt: 43, Birleşim: 142, (08.07.1965), s. 244; **v-** “Senirkent kazasının Yassıviran köyü halkından Mehmetoğlu Emine'den doğma 1322 doğumlu Ahmet Ateş'in cezasının affi hakkında kanun tasarısı”, **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 4, Cilt: 43, Birleşim: 146, (15.07.1965), s. 434-435; **vi-** “Hendek kazası Kemaliye mahallesi nüfusunda kayıtlı Mustafaoğlu 1329 doğumlu Faik Özer'in bakiye cezasının affi hakkında kanun tasarısı”, **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 4, Cilt: 43, Birleşim: 142, (08.07.1965), s. 237-240; **vii-** “Millî Müdafaaaya ihanet suçundan müebbet hapse hükümlü Alman uyruklu Wilfried Herbrecht hakkındaki hapis cezasının affi hakkında kanun tasarısı”, **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 4, Cilt: 41, Birleşim: 124, (08.06.1965), ss. 639-640.

Meclisinin 13. Dönemi içinde mümkün olabilmisti²¹. Anılan tasarıların bir kısmı, her ne kadar Cumhuriyet Senatosunca reddedildiyse de, Millet Meclisi Başkanlığı, ret kararından önce Cumhuriyet Senatosundaki görüşme süresinin dolduğunu belirterek, bunların Millet Meclisinden geldiği şekliyle kabul edilmiş olduğuna karar vermiş ve bu kanunları yayımlanmaları için Cumhurbaşkanlığına göndermişti²².

b- TBMM Dilekçe Karma Komisyonunca Hazırlanan Af Kanunu Tasarılarından Bazı Örnekler

12. Dönem içinde, TBMM Dilekçe Karma Komisyonunca hazırlanıp Millet Meclisince ve Cumhuriyet Senatosunca kabul edilen veya Millet Meclisince kabul edildiği halde Cumhuriyet Senatosunca reddedilen af kanunu tasarılarına, ilginç bulduğumuz aşağıdakiler, örnek olarak gösterilebilir:

²¹ Yukarıdaki dipnotta künyeleri verilen tasarılarından, ilki hariç diğerleri (ii-vii), Millet Meclisinin 12. Döneminin, 4. Yasama Yılı'nın bitimine çok az bir süre kala, 8 Haziran 1965 tarihli 124., 8 Temmuz 1965 tarihli 142. ve 15 Temmuz 1965 tarihli 146. Birleşimlerde kabul edilmiş ve Meclisler, Millet Meclisi Genel Seçimleri öncesinde, 16 Temmuz 1965 tarihinde tatile girdiklerinden, bunların Cumhuriyet Senatosunda karara bağlanmaları, Millet Meclisinin 10 Ekim 1965 tarihinde yapılan Genel Seçimler sonrasında oluşan 13. Dönemi içinde mümkün olabilmisti.

²² Örneğin, “Bolu ilinin Mengen kazası Pazarköyü nüfusuna kayıtlı Alioğlu Hayriye’den doğma 1341 doğumlu Hayrettin Hami Demiralp’in cezalarının affı hakkında kanun tasarısı”, Cumhuriyet Senatosunun 12. Ocak 1966 tarihli 31. Birleşiminde reddedilmişse de [C.S. **Tutanak Dergisi**, Dönem: 1, Toplantı: 5, Cilt: 31, Birleşim: 31, (12.01.1966), ss. 658, 675]; Millet Meclisi Başkanlığı, Anayasanın 92. maddesi uyarınca Cumhuriyet Senatosundaki görüşme süresinin 10 Ocak 1966 tarihi itibarıyla dolduğunu not ederek, anılan Tasarıyı Cumhurbaşkanlığına göndermiş ve bu Kanun, Cumhurbaşkanınca 27 Ocak 1966 tarihli Resmî Gazetede yayımlanmıştı. Aynı şekilde, “Hendek kazası Kemaliye mahallesi nüfusunda kayıtlı Mustafaoğlu 1329 doğumlu Faik Özer’in bakiye cezasının affı hakkında kanun tasarısı” da, Cumhuriyet Senatosunun 20 Ocak 1966 tarihli 37. Birleşiminde reddedilmiş ve Millet Meclisine geri gönderilmişti [C.S. **Tutanak Dergisi**, Dönem: 1, Toplantı: 5, Cilt: 31, Birleşim: 37, (20.01.1966), ss. 792-793, 827]. Fakat, Millet Meclisi Başkanlığı, kanun tasarısı ve tekliflerinin Cumhuriyet Senatoda karara bağlanmaları için Anayasada öngörülen azami sürelerin hesabına ilişkin olarak Millet Meclisi Anayasa Komisyonunun hazırladığı ve Genel Kurulca da 13 Haziran 1966 tarihinde kabul edilen Rapor uyarınca, başka bazı teklif ve tasarılar arasında bu tasarının da Cumhuriyet Senatosunda süresi dolduktan sonra reddedildiği gerekçesi ile, anılan reddi dikkate almadı ve Millet Meclisinin 29 Haziran 1966 tarihli 103. Birleşiminde, bu Kanunun Millet Meclisinden geçtiği şekliyle kabul edildiğini Genel Kurula bildirerek, yayımlanması için Cumhurbaşkanlığına sunmuştu. Bkz. **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 13 (2), Yasama Yılı (Toplantı): 1, Cilt: 7, Birleşim: 103, (29.06.1966), s. 319. Fakat, Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay, Cumhuriyet Senatosu Başkanı İbrahim Şevki Atasagun’un, Millet Meclisi Başkanlığının uygulamasının Anayasaya aykırı olduğunu bildiren başvurusu doğrultusunda, Millet Meclisince bu yolla kabul edilmiş sayılıp, yayımlanması için kendisine sunulan 12 Kanun arasında yer alan bu Kanunu da bir kez daha görüşülmesi için Millet Meclisine geri göndermişti. Bu Kanunlarla ilgili olarak, bkz. aşağıda, “k- Millet Meclisince Cumhuriyet Senatosunda Görüşülme Süresi Dolduğu Gerekçesiyle Millet Meclisinden Geçtiği Şekliyle Kabul Edilmiş Sayılıp Yayımlanması İçin Cumhurbaşkanlığına Sunulan 12 Kanunu Cumhurbaşkanının Bir Kez Daha Görüşülmesi İçin TBMM’ye Geri Göndermesi” başlıklı kısım.

aa- Yüksek Adalet Divanı Tarafından Mahkûm Edilen Antalya Eski Milletvekili Dr. Burhanettin Onat'ın Cezasının Kalan Kısımının Kaldırılması Hakkında Kanun

11. Dönemde Antalya Milletvekili olup, 27 Mayıs 1960 Askerî Darbesi sonrasında Millî Birlik Komitesince oluşturulan Yüksek Adalet Divanı tarafından Türk Ceza Kanununun 146. maddesi uyarınca Anayasayı ihlâlden ötürü 10 yıl ağır hapis cezası ile cezalandırılmış bulunan Dr. Burhanettin Onat, Yüksek Adalet Divanınca hakkında verilen kararın hüküm fıkrası ile hükmün gerekçesi arasında çelişki olduğunu, ancak bu konudaki karar düzeltme talebinin Yüksek Adalet Divanınca oy çokluğuyla reddedildiğini ileri sürerek, 3 Ocak 1963 tarihinde TBMM Dilekçe Karma Komisyonuna başvurmuştu²³. Gerçekten, eski Milletvekili Dr. Burhanettin Onat hakkında Yüksek Adalet Divanınca verilen mahkûmiyet kararının gerekçesinde, adı geçen kanunî mesuliyet derecesi fer'i fail olarak belirlenmiş ve hakkında Türk Ceza Kanununun 59 ncü maddesinin uygulanması gerektiği de açıkça kabul edilmişti. Bu durumda, Türk Ceza Kanununun 59. maddesi uyarınca, bu kişinin ceza müddetinin, Türk Ceza Kanununun 146. maddesinin 3 ncü fıkrasında öngörülen 5 yıldan da aşağıya indirilmesi icap ettiği halde, Yüksek Adalet Divanı kararının hüküm fıkrasında eski Milletvekili Burhanettin Onat'ın takdiren ve teşdiden 10 seneye mahkûm edildiği yazılmıştı. Burhanettin Onat, bu hatanın düzeltilmesi için Yüksek Adalet Divanına başvurmuş, fakat Yüksek Adalet Divanı, 4'e karşı 5 oyla itirazı reddetmişti. Oysa bu maddî hata düzeltilseydi, Burhanettin Onat, 16 Ekim 1962 gün ve 78 sayılı Anayasayı ihlâl suçundan Yüksek Adalet Divanınca mahkûm edilenlerin cezalarının kısmen affi hakkındaki Kanundan yararlanarak hürriyetine kavuşabilecekti. İşte, bütün bunları ileri sürerek Dilekçe Karma Komisyonuna başvuran eski Milletvekili Dr. Burhanettin Onat, mağduriyetinin TBMM'ce giderilmesini dilemekteydi. Bu talebi değerlendiren TBMM Dilekçe Karma Komisyonu, 4 Temmuz 1963 tarihli toplantısında, Burhanettin Onat'ı oy çokluğuyla haklı bulmuş ve kendisinin geri kalan cezasının affi için, 30.12.1962 tarih ve 140 sayılı *“Türk vatandaşlarının Türkiye Büyük Millet Meclisine dilekçeyle başvurmaları ve dilekçelerin incelenmesi ile karara bağlanmasının düzenlenmesine dair Kanun”*nun 13. maddesi uyarınca hazırladığı kanun tasarısını, 13 Eylül 1963 tarihinde Millet Meclisi Başkanlığına sunmuştu²⁴. Dilekçe Karma Komisyonunun hazırladığı tasarıyı inceleyen Millet Meclisi Adalet Komisyonu da, Yüksek Adalet Divanının kararının gerekçesi ile hüküm fıkrası arasındaki uyumsuzluğa dikkat çekiyor ve ilgilinin af talebinin kabule değer olduğunu bildiriyordu²⁵.

²³ S. Sayısı: 556, “Antalya eski Milletvekili Burhanettin Onat'ın hükümlü bulunduğu cezanın kalan kısmının kaldırılması hakkında Dilekçe Karma Komisyonunca hazırlanan kanun tasarısı ve Adalet Komisyonu raporu”, **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 3, Cilt: 26, Birleşim: 53'ün sonuna ekli, (12.02.1964), s. 1.

²⁴ **A.k.**, ss. 6-7.

²⁵ **A.k.**, ss. 7-8.

Millet Meclisindeki görüşmeler sırasında, Ankara Milletvekili Orhan Apaydın, eski Milletvekili Burhanettin Onat'ın Dilekçe Karma Komisyonuna başvurusuna konu olan olayların hukukî değerlendirmesini yapıyor ve bu başvurunun parlamentoların özel af yetkisinin çok ilginç ve tipik bir örneğini oluşturduğuna dikkat çekiyordu. Apaydın, konuşmasında şöyle demektedir:

“Muhterem arkadaşlarım, nazariyatta Parlâmentonun özel af yetkisine verilmek istenen misal gayretleri içerisinde bugün huzurunuzda getirilmiş olan tasarıda mevzu bulunan özel af teklifi kadar tipik olanına belki de raslanılamaz.

Arkadaşlarım; bizi özel affa götüren hâdise şu şekilde başlamaktadır. Anayasayı ihlâl iddiasını karara bağlayan Yüksek Adalet Divanı, Burhanettin Onat hakkında iddiayı mesbuk görerek mahkûmiyet kararı vermiş bulunmaktadır. Mahkûmiyet kararının bir hüküm fıkrası, malûmuâliniz, bir de gerekçe kısmı bulunmaktadır. Ve Ceza Muhakemeleri Usulü Kanunu Yüksek Adalet Divanının muhakeme tarzında uygulanmış bulunmasına nazaran bu kanun hükümlerine istinaden Yüksek Adalet Divanı gerekçeli hükmün okunmasının fazla zaman alacağı mülâhazası ile kanunun vermiş olduğu salâhiyete binaen sadece hüküm fıkrasını okumak suretiyle kararı tefhim etmiştir.

Arkadaşlarım; tefhim edilmiş olan kararda Türk Ceza Kanununun 146 ncı maddesinin 3 ncü fıkrasına göre on sene müddetle ağır hapse mahkûmiyeti ifade edilmiştir. Fakat tebliğ edilmiş olan gerekçeli kararda, aynen şu husus bulunmaktadır: Sanık Burhanettin Onat hakkında ‘tutumu itibarıyla ve 90 lık takrire imza koymuş bulunması dolayısıyla hakkında Türk Ceza Kanununun 59 ncu maddesinin tatbiki icabetmiştir’ diyor. Yani burada 59 ncu maddeyi mahkeme tatbik etmiş bulunduğunu ifade etmiş oluyor. Şu hale nazaran hüküm fıkrasında 59 ncu maddenin tatbikini gösterir bir netice ile karşılaşılmamış bulunması keyfiyeti, gerekçe ile hüküm fıkrası arasında bir tenakuz durumunu hâsıl etmiş bulunmaktadır.

Arkadaşlarım, bu vaziyet tahtında alâkalı, Yüksek Adalet Divanına müracaat etmiştir. Fakat Yüksek Adalet Divanı 4 e karşı 5 oyla, ekseriyetle vermiş olduğu kararda bu talebi reddediyor.

Burada dikkate şayan olan nokta şudur:

Mahkeme, dilekçenin talebinde ileri sürülmüş olan hususun aksini kabul etmiyor; diyor ki: ‘evet, müracaat sahibi yapmış olduğu müracaatında, gerekçede 59ncu maddenin tatbik edilmiş olduğu beyan edilmiş bulunmasına rağmen, hüküm fıkrasında bu beyan edilmemiştir. Bu durum karşısında Adalet Divanı iddiayı bu cephesiyle doğru görüyor. Fakat üyeler ikiye ayrılıyor. Beş oyla ekseriyet kazanan karar diyor ki: ‘Hüküm fıkrası gerekçeli karara hâkimdir; yani orada bir tenakuz olduğu ahvalde hüküm fıkrasındaki esaslar gerekçeye hâkim olur; gerekçe hüküm fıkrasına göre düzeltilir’ diyor. Diğer muhalif olan ve ekalliyette kalan dört üye de hüküm fıkrası ile gerekçenin bir kül teşkil ettiğini ve hüküm fıkrasının gerekçede dayanılan kanuni ve filî sebeplerin bir neticesi olduğunu; bu bakımdan esas

itibariyle hâkimin kanaatini dayandırmış olduğu hukukî ve fiilî mesnetleri gösteren gerekçe kısmına itibar edilmesi lâzım geldiğini beyan ediyor ve bu sebeple kararda düzeltme yapılması icabettiğini ve mahkûmun cezasını mahkemenin esas kasdından fazla olarak çekmemesi icabettiği noktai nazarını dermeyer ediyorlar.

Arkadaşlarım, mesele bu, yani hüküm fıkrasının gerekçeye teşmili bir noktai nazar; diğeri ise, gerekçenin ve hükmün bir kül olduğu, gerekçedekinin de hüküm fıkrasına hâkim bulunduğu meselesidir.

Muhterem arkadaşlarım, bu iddianın halli bir suretle mümkün olabilirdi. Yani vicdanları tatmin edecek şekilde ve hukuk mantığına ve usulüne uygun olarak bir neticeye bağlanması elbette ki, kabil olabilirdi. Ve normal hukuk nizamı da bunun yollarını tâyin etmiştir. Ve, Ceza Muhakemeleri Usulü Kanunu da keza bu gibi ahvalde nasıl bir yol takibedileceğini sarih hükümler tahtında vaz'etmiş bulunmaktadır. Nitekim Ceza Muhakemeleri Usulü Kanununun 402 nci maddesi, bu gibi ahvalde hükmü veren mahkemeye müracaat yapılabilmesi imkânını sağlamış bulunmaktadır. Fakat arkadaşlarım Yüksek Adalet Divanı, 1 No.lu Kanunla kurulan, istisnai bir hüviyet taşıyan ve kararları kesin olan bir mahkemedir; yüksek bir mahkemedir. 402 nci maddeye istinaden bu yüksek mahkemeye yapılmış olan müracaat, 4 e karşı 5 oyla reddedilmiştir. Esaslı bir muhalefetle karşı karşıya bulunmaktadır. Bu durumda Ceza Muhakemeleri Usulü Kanununa istinaden esas mahkemesinin vermiş olduğu bu karara göre mahkûmun acele itiraz yoluna gitmesi ve mahkemenin bu kararma itiraz etmesi lâzımgelmektedir. Fakat arkadaşlarım; arz ettiğim gibi 1 numaralı Kanun Yüksek Adalet Divanının kararlarını kesin olarak vasıflandırmış bulunması itibariyle mahkûm, Ceza Muhakemeleri Usulü Kanununun kendisine vermiş olduğu acele itiraz hakkını, daha yüksek mahkemeler nezdinde ve nihayet Temyiz Mahkemesi nezdinde kullanmak imkânından mahrum kalmış bulunmaktadır İşte arkadaşlar; böyle bir vaziyette Parlâmentonun af yetkisini kullanmak suretiyle bir haksız durumun devamına nihayet vermesi gibi bir vaziyet hâsıl olmuş bulunmaktadır...

Arkadaşlar, özel af yetkisini Yüksek Heyetiniz kullanmakta isabetini haklı gösterecek diğer bir husus da 78 numaralı Af Kanununu Yüksek Heyetinizin daha evvel kabul etmiş bulunması keyfiyetidir. Malûm olduğu üzere bu kanunda muvakkat hürriyeti bağlayıcı cezalardan 4 senesi indirilmiştir. Şimdi arkadaşlarım, 78 numaralı Kanuna göre ve mahkeme kararının gerekçesinde varılmış olan neticeye binaen Burhanettin Onat'ın 78 numaralı Af Kanununun şümülü içine girmesi, yani meclisinizin ferî iştirak halinde olan Anayasa ihlâli mahkûmları hakkında münasip gördüğünüz ve karar vermiş olduğunuz af hususundaki noktayı nazarın, Burhanettin Onat'a da bu zühulün ortadan kaldırılması suretiyle, tamir edilmesi suretiyle teşmilinden başka ve daha başka bir ifade ile, 78 sayılı Kanunun haklı olarak bu şahsa sirayetini teminden başka da hiçbir netice hâsıl etmiyecektir.

*Muhterem arkadaşlarım, Yüksek Heyetinize arz etmiş olduğum, şu kısa olmasına çalıştığım mâruzâtımla, vicdanlara değil, hakikaten doğrudan doğruya hukuk mantığına hitabetmek istedim. Kaldı ki, Yüksek Heyetiniz hukuk ve vicdanı daima yek diğeriyle muvazi götüren ve her ikisinin de gayesini birleştirmek yolunda çok asil kararlar veren ve bu vasfıyla hakikaten tarihimizde mümtaz mevkî işgal edecek olan bir heyettir. Bu bakımdan, sizlerin, hukukî bilgilerinize, mantığınıza, arz etmiş olduğum mucip sebeplerin dışında eminim ki, yüksek vicdanınıza, af kanunu tasarısının kabulünde parlâmentoyu huzura getirecek bir karara sizi sevk ettirecektir. Hepinizi hürmetle selâmlarım.”*²⁶

Ankara Milletvekili Burhan Apaydın’dan sonra kürsüye gelen Niğde Milletvekili Asım Eren, Apaydın’dan farklı bir biçimde, hukukî olmaktan çok, duygusal içerikli bir konuşma yapmıştı. Eren’in bu duygu yüklü konuşması, Millet Meclisi tutanaklarına şöyle yansıyor:

“Pek muhterem arkadaşlarım; bendeniz, hukukî noktâ nazardan mütalâa arz etmiyeceğim, bunu Sayın Burhan Apaydın arkadaşımız izah buyurdular. Bendeniz müsaade buyurulursa insani noktâ nazardan bâzı mülâhazalar arz edeceğim.

İnsanların kaderinde, yaradılışlarının iyi olmalarına rağmen bâzı makûs tecellileri vardır. Bundan dolayıdır ki, tarihte yaradılışının makûsu neticelerle heder olmuş hayatlara raslarız. Geçen devrede, Türkiye Büyük Millet Meclisinin 11 nci Devresinde, hâdiselerin mahkûmu olmuş birçok eski Meclis arkadaşlarımız arasında, şahsan bu kürsüde kendisini daima, ekseriyetle zevkle dinlediğim ve yaradılışı son derece sanatkâr ruhlu, asla kötülüğe meyli olmıyan bir insan olarak tanıdığım değerli Antalya Milletvekili Doktor Burhanettin Onat arkadaşımızın hakkında bugün gelmiş olan özel af kanununu, bu bakımdan bir makûs talihin son deminde kendisine bir akşam güneşi gibi hafif bir ışık, bir teselli ışığı vermesi şeklinde telâkki ettim ve ondan dolayı onu desteklemek üzere müsaadenizle huzuru âlinize çıktım.

Pek muhterem arkadaşlarım, hukuk tarafına temas etmiyeceğimi söylemiş olmamla beraber, Sayın Burhan Apaydın arkadaşımızın belirttikleri noktalarda, yetkili karar vericilerin ittifak halinde bulunmayışı ve gerekçe ile hüküm arasındaki tam mutabakat olmayış durumu dolayısıyledir ki, (şüphe sanığın lehine yorumlanır), kaidesince de burada onun hakkında ve bilhassa şimdi türlü hastalıklarla malûl bulunduğu ve hakikaten sadece hastalıkları bakımından dahi affedilmesi gereken bir durumun da bu eski arkadaşımızın ve bu iyi kalpli, iyi ruhlu insanın her halde kurtarılmasının bu Meclis için bir atıfet değil, öyle zannediyorum ki, her zaman mütehalli olduğunu birçok müşahhas misalleriyle ispat eylediği insani ruhunun yeni bir eseri olacaktır. Maruzatım bundan ibarettir. Affın desteklenmesini şahsan istirham ediyorum.

*Hürmetlerimle.”*²⁷

²⁶ M. M. Tutanak Dergisi, Dönem 12, Yasama Yılı: 3, Cilt: 26, Birleşim: 53, (12.02.1964), ss. 554-557.

²⁷ M. M. Tutanak Dergisi, Dönem 12, Yasama Yılı: 3, Cilt: 26, Birleşim: 53, (12.02.1964), s. 557.

Asım Eren'den sonra, başka söz isteyen olmadığı için, oturumu yöneten Başkanvekili Mekki Keskin, Dilekçe Karma Komisyonunun hazırladığı af kanunu tasarısının oylanmasına geçmiş ve Millet Meclisi Genel Kurulu, 12 Şubat 1964 tarihli 53. Birleşiminde, öncelik ve ivedilikle görüştüğü kanun tasarısını kabul ederek, eski Milletvekili Burhanettin Onat'ın, Yüksek Adalet Divanınca mahkûm edildiği 10 yıllık ağır hapis cezasının geri kalan kısmının affedilmesine karar vermişti²⁸.

25 Şubat 1964 tarihinde Cumhuriyet Senatosunca da kabul edilip kanunlaşan bu özel af kanununda aynen şöyle denilmektedir²⁹:

Antalya eski Milletvekili Dr. Burhanettin Onat'ın hükümlü bulunduğu cezanın kalan kısmının kaldırılması hakkında Kanun

No. 424

MADDE 1.- 1924 tarihli ve 491 sayılı Teşkilâtı Esasiye Kanununun bâzı hükümlerinin kaldırılması ve bâzı hükümlerinin değiştirilmesi hakkında 12 Haziran 1960 tarihli ve 1 sayılı Kanunun 6 ncı maddesi uyarınca kurulan Yüksek Adalet Divanınca Anayasayı ihlâl suçundan Türk Ceza Kanununun 146/3 ncü maddesi gereğince mahkûm edilmiş bulunan Antalya eski Milletvekili 1890 doğumlu Dr. Burhanettin Onat'ın hükümlü bulunduğu muvakkat hürriyeti bağlayıcı ağır hapis cezasının henüz infaz olunmayan kısmı affedilmiştir.

MADDE 2.- Bu kanun yayınlandığı tarihte yürürlüğe girer.

MADDE 3.- Bu kanunu Adalet Bakanı yürütür.

bb- Hayrettin Hami Demiralp'in İşlediği Orman Suçlarından Aldığı Cezaların Affı Hakkında Kanun ve Bu Kanunun Anayasa Mahkemesince İptal Edilmesi

Bolu ilinin Mengen kazası Pazarköy nüfusuna kayıtlı 1341 doğumlu Hayrettin Hami Demiralp, çeşitli tarihlerde işlemiş olduğu farklı orman suçları nedeniyle Gerede Sulh Ceza Mahkemesinden aldığı ve bir kısmı Yargıtay 3. Ceza Dairesinin onamasıyla; bir kısmı ise kendisi temyiz talebinde bulunmadığından kesinleşen toplam 4 ay 21 gün hapis ve 350 lira ağır para cezalarının affı için TBMM Dilekçe Karma Komisyonuna başvurmuş ve Dilekçe Karma Komisyonu, 27 Mayıs 1965 tarihinde, oy birliğiyle, adı geçen cezalarının affını kararlaştırarak, 140 sayılı Kanunun 13. maddesi uyarınca hazırladığı af kanunu tasarısını, 2 Haziran 1965

²⁸ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 3, Cilt: 26, Birleşim: 53, (12.02.1964), ss. 554-557.

²⁹ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 3, Cilt: 26, Birleşim: 53, (12.02.1964), s. 557; **Resmî Gazete**, 29 Şubat 1964, Sayı: 11644; **T.B.M.M. Kanunlar Dergisi**, Dönem: I, Toplantı: 3, Cilt: 47, s. 418.

tarihinde Millet Meclisi Başkanlığına sunmuştu³⁰. Dilekçe Karma Komisyonunca hazırlanan bu af kanunu tasarısı, Millet Meclisi Adalet Komisyonunun da olumlu görüşü doğrultusunda, Millet Meclisi Genel Kurulunca 8 Temmuz 1965 tarihli 142. Birleşimde kabul edilmişti³¹. Bu kanun tasarısının Cumhuriyet Senatosunda görüşülüp karara bağlanması, Millet Meclisinin 12. Dönemi bitmiş ve 13. Dönemi başlamışken, 12 Ocak 1966 tarihinde mümkün olabilmiş ve tasarının tümü Cumhuriyet Senatosunca reddedilmişti³². Ancak, Millet Meclisi Başkanlığı, Cumhuriyet Senatosundaki görüşme süresinin daha önce dolduğundan bahisle, adı geçen tasarının Cumhuriyet Senatosunca 10 Ocak 1966 tarihi itibarıyla Millet Meclisinden geldiği şekliyle kabul edilmiş sayıldığına karar vererek, Kanunu yayımlanması için Cumhurbaşkanlığına göndermişti. Cumhurbaşkanı Sunay da, bu Kanunu 27 Ocak 1966 tarihli Resmî Gazetede yayımlamıştı.

Cumhuriyet Senatosunun 40 üyesi, bu Kanuna karşı, aşağıda, “Cumhuriyet Senatosunun Millet Meclisinden Gelen Bir Tasarı veya Teklifi Karara Bağlama Süresi ve Sürenin Hesaplanmasında Ortaya Çıkan Görüş Ayrılıkları” başlıklı Üçüncü Bölümde ayrıntılı bir biçimde üzerinde durulacağı gibi, Millet Meclisi Başkanlığının, Cumhuriyet Senatosundaki görüşme süresi dolduğu için bu tasarının kanunlaşmış olduğuna karar vermesinin Anayasaya aykırı olduğunu belirtmiş ve iptal istemiyle Anayasa Mahkemesine başvurmuştu. Anayasa Mahkemesi, her ne kadar, davacıların ileri sürdükleri hususlarda Anayasaya aykırılık bulmadıysa da; iptal davasında ileri sürülmeyen başka bir nedene dayanarak Kanunu iptal etmişti. Gerçekten, Anayasa Mahkemesi, iptal kararında, Kanunda, adı geçen hükümlünün cezalarının bütün hukukî sonuçlarıyla birlikte ortadan kalkacağına öngörülmüş olduğuna³³, bunun da bir genel affa yol açtığına dikkat çekiyor ve bu durumun, orman suçları için genel af

³⁰ Millet Meclisi S. Sayısı: 1025, “Bolu ilinin Mengen kazası Pazarköyü nüfusuna kayıtlı Alioğlu Hayriye’den doğma 1341 doğumlu Hayrettin Hami Demiralp’in cezalarının affı hakkında kanun tasarısı ve Adalet Komisyonu raporu”, **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 4, Cilt: 43, Birleşim: 142’nin sonuna ekli, (08.07.1965), s. 1.

³¹ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 4, Cilt: 43, Birleşim: 142, (08.07.1965), ss. 240-244.

³² **C.S. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1, Toplantı: 5, Cilt: 31, Birleşim: 31, (12.01.1966), ss. 645-658, 659-675.

³³ Gerçekten, 10.01.1966 tarih ve 709 sayılı Kanunun, 1. maddesinin son cümlesinde şöyle denilmekteydi: “...mahkûm edilmiş bulunan Bolu ili Mengen kazası Pazarköy nüfusuna kayıtlı Alioğlu, Hayriye’den doğma 1341 doğumlu Hayrettin Hami Demiralp’in bu cezaları bütün hukukî neticeleri ile birlikte affedilmiştir.”

çıkartılamayacağını hükme bağlamış olan Anayasanın 131. maddesinin son fıkrasına aykırı düştüğünü belirtiyordu³⁴.

³⁴ Anayasa Mahkemesinin 19.12.1966 gün ve 1966/7 Esas, 1966/46 Karar sayılı Kararında, bu konu ile ilgili olarak şöyle denilmektedir:

“...İptali istenen 709 sayılı Kanun tasarısını hazırlayan Türkiye Büyük Millet Meclisi Dilekçe Karma Komisyonu bunu bir özel af olarak nitelemiş, tasarayı inceleyen Millet Meclisi, Adalet Komisyonu da raporunda söz konusu affı, özel af olarak mütalâa etmiş...ve Millet Meclisinin Genel Kurulundaki görüşülmesi sırasında da Adalet Komisyonu sözcüsü tarafından keza özel af olarak nitelendirilmiş...ve bütün bu beyanlar tasarısının genel af niteliği taşıdığı yolunda, karşı bir görüşe cevap olarak yapılmış olmayıp tek taraflı olarak ileri sürülmüş ve tasarı Millet Meclisince bu düşüncelerin ışığı altında kabul edilmiştir.

Tasarının, Cumhuriyet Senatosunun, Adalet ve Anayasa Komisyonunca incelenmesi sonunda hazırlanan 16/7/1965 ve 25/12/1965 günlü, ve esas 1/597 karar 131 ve 6 sayılı iki raporunda da affın niteliği üzerinde herhangi bir düşünce ileri sürülmemiş, sürenin dolması sebebiyle tasarının Millet Meclisinden gelen şekliyle kanunlaşmasından sonra, 12/1/1966 gününde Cumhuriyet Senatosu Genel Kurulundaki görüşmeler sırasında ise bu affın, özel af niteliğinde olduğu görüşü belirtildiği gibi, tasarının hükümleri bakımından genel af kanunu niteliği taşıdığı ve bu bakımdan Anayasa'nın 131. maddesine aykırı bulunduğu iddiası da ileri sürülmüş ve neticede af kabul olunmayarak tasarının reddine karar verilmiştir.

Bu duruma göre 709 sayılı Kanunun, söz konusu açıdan incelenemesi için özel ve genel af müesseselerinin kanunî ve hukukî niteliklerinin belirtilmesi gerekmektedir.

Anayasa'nın 64. maddesinde, genel ve özel af ilânına karar verme yetkisinin Türkiye Büyük Millet Meclisine ait bulunduğu belirtilmiş ve 97. maddesiyle de Cumhurbaşkanının; sürekli hastalık, sakatlık ve kocama sebepleriyle belirli kişilerin cezalarını hafifletebileceği veya kaldırılabileceği hükmü konulmuştur. Anayasa'da, bunların dışında genel ve özel af kanunlarının niteliği, sınırı, kapsamı ve etki derecesi hakkında başkaca bir kayıt ve işaret mevcut değildir.

1/3/1926 günlü ve 765 sayılı Türk Ceza Kanununun 97. maddesi genel affı, 98. maddesi de özel affı tanımlamaktadır.

(Madde 97- Umumi af, hukuku âme dâvasını ve hükmolunan cezaları bütün neticeleri ile birlikte ortadan kaldırır.)

(Madde 98- Hususî af, havi olduğu sarahate göre cezaı ortadan kaldırır veya azaltır veya değiştirir ve daha ağır bir cezadan mübeddel olan cezaya kanunen ilâve edilmemiş bulunmak şartıyla mahkûmun kanunî mahcûriyetini de ref eder, ancak kanun veya kararnamesinde hilafı yazılı olmadıkça fer'i ve mütemmim cezalara tesir etmez. Hususî affı tazammun eden kanun veya kararnamede sarahat bulunan ahval müstesnadır.)

Ceza Kanununun yukarıdaki hükümlerinden anlaşılabileceği üzere genel af; kamu dâvasını ve hükmolunan cezaları bütün neticeleri ile birlikte ortadan kaldırdığına göre hem fiilin suç niteliğini hem de mahkûmiyeti bütün neticeleri ile birlikte silmektedir.

Genel affa uğrayan bir suçtan dolayı ne kamu, ne de şahıs adına ceza kovuşturmasına başlanmayacağı gibi başlanmış olan da olduğu yerde düşer. Mahkeme bitmiş ve hüküm kesinleşmiş ise ceza infaz olunamaz. infaza başlananlar da derhal durdurulur ve cezanın bütün neticeleri silinir. Bu nitelikleri taşıyan bir af kanunu, bir tek şahıs hakkında da olsa genel af kanunu olmaktan kurtulamaz.

Özel af ise suçluluğu kaldırmayıp ilgililerin mahkûm oldukları cezaları, ya tamamen ortadan kaldırır veya azaltır veya değiştirir. Cezaların neticelerini silemez. Hattâ affa ilişkin kanun ve kararnamede açıklık yoksa fer'i ve mütemmim cezalara dahi etki yapamaz.

Şu hale göre bir kanunla kabul edilmiş olan affın niteliğini belli etmek bakımından, kanun başlığında, metninde veya gerekçelerde kullanılan ‘özel af’ veya ‘genel af’ terimlerinin bir etkisi bulunmamakta kanunla kabul edilmiş bulunan hükümlerin kapsamının bu hususu ortaya koyacağı anlaşılmaktadır.

Anayasa Mahkemesi, bir metnin Anayasa'ya uygunluğunu denetlerken, o metnin meclislerce şu veya bu nitelikte sayılmış olmasıyla bağlı tutulamaz. Anayasa denetiminin amacı, ancak, Anayasa Mahkemesinin incelemesi için önüne getirilen metni kendi hukuk anlayışına göre nitelendirebilmesini zorunlu kılar; aksi takdirde, meclislerin yanılarak nitelendirdikleri bir metnin, Anayasa Mahkemesinin denetimi dışında kalması kabul edilmiş bulunur ki bu da Anayasa Koyucusunun Anayasa'ya uygunluk denetimini koymakla güttüğü amaca aykırı düşer.

İptali istenen 709 sayılı Kanun hükümlerinin bu açıdan incelenmesi aşağıdaki sonucu vermektedir:

709 sayılı Kanun, yukarıda yazılı metninden anlaşıldığı üzere, bir tek şahsı hedef alması ve hükmolunmuş yedi cezanın affını öngörmesi itibarıyla ilk bakışta özel af niteliği kanısını vermekte ise de 1. maddenin sonundaki bu cezaların, (Bütün neticeleriyle birlikte) affedildiğini belirten hükmü ile genel affın en belirli krakterine yer vermek suretiyle çok açık olarak bir genel af kanunu niteliğini almış bulunmaktadır.

Şu duruma göre iptali istenen 10/1/1966 günlü ve 709 sayılı Kanun Hayrettin Hami Demiralp adındaki şahsın işlediği orman suçları yüzünden yedi ilâm ile mahkûm edilmiş bulunduğu ve kanunun yürürlüğe girmesinden önce de çekmiş olduğu cem'an 4 ay 21 gün hapis ve 350 lira ağır para cezasını, bütün hukukî neticeleriyle birlikte silen bir genel af kanunu niteliğinde olduğundan ve Anayasanın 131. maddesinin son fıkrasıyla da orman suçları için genel af çıkarılması yasaklanmış olduğundan Anayasa'ya aykırıdır...” **Anayasa Mahkemesi Kararlar Dergisi**, Sayı 5, Ankara, 1972, ss. 39-41; **Resmî Gazete**, 29 Ocak 1968, Sayı: 12812.

cc- Millî Savunmaya Hıyanet Suçundan Hüküm Giyen Federal Almanya Vatandaşı Wilfried Herbrecht'in Cezasının Affı Hakkında Kanun

TBMM Dilekçe Karma Komisyonunun hazırladığı bir diğer af kanun tasarısı da, “Millî Savunmaya hıyanet” suçundan müebbet hapse hüküm giymiş olan bir Federal Almanya vatandaşıdır. 1954 yılı sonlarında normal pasaportla İstanbul’a gelen ve İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesine öğrenci olarak kaydolduktan sonra Şehzadebaşı Öğrenci Yurduna meccanen (ücretsiz) yerleştirilen Wilfried Herbrecht, Fransızca bilmesi nedeniyle aynı Yurtta kalan iki Alman öğrenciye tercümanlık yapmak amacıyla gittiği Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği İstanbul Konsolosluğunda, Tass Haber Ajansının bir muhabiriyle tanışmış ve ona Türk öğrenci muhiti hakkında sağladığı gizli olmayan bilgiler Sovyetler Birliği gazetelerinde yayımlanmıştı. Sözü geçen Tass Ajansı muhabiriyle devam eden dostluğu sırasında, Wilfried Herbrecht, muhabirin kendisini bir Kürt öğrenci ile tanıştırmasını istemesi üzerine, durumu bir Türk öğrenci arkadaşına açmış ve bu arkadaşı da, bir emniyet mensubunu, Wilfried Herbrecht’e Kürt olarak tanıştırmıştı. Daha sonra, Tass Haber Ajansı muhabiri, yine Wilfried Herbrecht kanalıyla, Kürt sandıkları bu emniyet mensubundan NATO’ya ilişkin bazı bilgileri talep etmiş ve bu bilgilerin sağlanması durumunda kendisine yüksek miktarda para ödeneceğini bildirmişti. Olaylar bu şekilde gelişirken, ilgili kişiler yakalanmış ve yargılama sonunda, Wilfried Herbrecht, müebbet ağır hapis cezası ile cezalandırılmıştı. Hakkındaki hüküm kesinleştikten sonra, hükümlü Wilfried Herbrecht, TBMM Dilekçe Karma Komisyonuna başvurarak affını talep ediyor; ilgilinin bu talebini Federal Almanya Büyükelçiliği de destekliyordu. Komisyonca, görüşü istenen Dışişleri Bakanlığı, Federal Almanya Büyükelçiliğinin bu konuda Bakanlık nezdinde ısrarlı girimlerde bulunduğunu ve her ne kadar İçişleri Bakanlığı ile Millî Savunma Bakanlığı adı geçenin af isteğine olumsuz yaklaşıyorlarsa da, *“hükümlünün gayet bozuk olan sıhhi durumu ve buna zamimeten dost ve müttefik Federal Almanya ile olan iktisadi, ticari ve sosyal münasebetlerimizin vüs’at önem ve müstakbel gelişmeleri göz önünde tutularak bir âtîfet şeklinde is’afı iltimas olunan bahis konusu af talebinin bu açılardan tetkikinın muvafık olacağı(nu)”* Komisyona bildirmekteydi³⁵. Durumu değerlendiren Dilekçe Karma Komisyonu, *“...mahiyeti açıklanmış olan suçun yurdumuza her hangi bir zarar ıka etmemiş bulunması ve hükümlünün sıhhi durumunun çok bozuk olması gibi sebeplere inzimamen çıkarılacak af kanununun dost ve müttefikimiz ve birçok*

³⁵ S. Sayısı: 741, “Millî Müdafaaaya hıyanet suçundan müebbet hapse hükümlü Alman uyruklu Wilfried Herbrecht hakkındaki hapis cezasının affı hakkında kanun tasarısı ve Adalet Komisyonu raporu”, **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 4, Cilt: 41, Birleşim: 124’ün sonuna ekli, (08.06.1965), s. 1.

yönlere sıkı işbirliği ile bağlılık hissettiğimiz Federal Almanya Hükümeti nezdinde uyandıracağı memnuniyet de dikkate alınarak adı geçen hükümlünün çekmiş bulunduğu 7 yıllık cezası kâfi görülerek bakıyesinin affı uygun mütalâa edilmiştir” gerekçesiyle³⁶, müebbet hapis cezasına hükümlü Wilfried Herbrecht hakkında bir af kanunu tasarısı hazırlamıştı. Dilekçe Karma Komisyonunun hazırladığı bu af kanunu tasarısı, Millet Meclisince, 8 Haziran 1965 tarihli 124. Birleşimde, üzerinde hiçbir üye konuşma talebinde bulunmadan oylanıyor ve kabul ediliyordu³⁷. Buna karşılık, Cumhuriyet Senatosu Anayasa ve Adalet Komisyonunda, Millet Meclisince kabul edilen bu af kanunu tasarısı benimsenmemiş ve kanun tasarısının tümünün reddini öneren rapor, Cumhuriyet Senatosu Genel Kurulunda, 4 Şubat 1966 tarihli 41. Birleşimde ele alınarak kabul edilmişti. Bu durumda, Millet Meclisinin kabul ettiği af tasarısını, Cumhuriyet Senatosu tümüyle reddetmiş olmaktadır³⁸. Ne var ki, bir kanun tasarısı veya teklifinin Cumhuriyet Senatosunda karara bağlanması için Anayasanın öngördüğü azami görüşme süresinin ne zaman başladığına yönelik olan ve Millet Meclisi Genel Kurulunda kabul edilen yeni değerlendirme uyarınca, bu tasarının da, Cumhuriyet Senatosunda azami görüşme süresinin aşılmasından sonra karara bağlandığını tespit eden Millet Meclisi Başkanlığı, anılan tasarının Cumhuriyet Senatosunda ret kararından önce Millet Meclisinden geldiği şekliyle kabul edilmiş sayıldığını, 29 Haziran 1966 tarihli 103. Birleşimde, Genel Kurula duyurmuştu³⁹. Diğer başka kanun tasarısı ve teklifleriyle birlikte, sözü geçen tasarısı da, belirtilen tarih itibarıyla kanunlaşmış sayılarak⁴⁰, 29.06.1966 tarih ve 769 numaralı,

³⁶ A.k., ss. 1-2.

³⁷ Sadece, Millet Meclisi Adalet Komisyonu Başkanı İsmail Hakkı Tekinel bir önerge vermiş ve “müebbet hapis” olarak belirtilen hükmün “müebbet ağır hapis” ve yine hükümlünün “Herbrecht” olarak yazılan soyadının “Herbrecht” şeklinde düzeltilmesini istemişti. Adalet Komisyonunca istenen bu düzeltmeler Millet Meclisinde kabul edilmişti. **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 4, Cilt: 41, Birleşim: 124, (08.06.1965), ss. 639-640.

³⁸ **C.S. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1, Toplantı: 5, Cilt: 32, Birleşim: 41, (04.02.1966), ss. 350-352.

³⁹ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem 13 (2), Yasama Yılı (Toplantı): 1, Cilt: 7, Birleşim: 103, (29.06.1966), s. 319.

⁴⁰ İlginç olan husus, Millet Meclisi Başkanlığının, Cumhuriyet Senatosunda bekleme süresinin ne zaman başlayacağına ilişkin çalışmalarının sonuca ulaşması zaman aldığından, bu örnekte görüldüğü gibi, kanun tasarısı veya teklifinin, Cumhuriyet Senatosunda Millet Meclisinden geldiği şekliyle kabul edilmiş sayıldığı tarih, esasında Cumhuriyet Senatosunda kabul edildiği, fakat gecikilmiş olduğu için dikkate alınmayan tarihten çok daha ileri bir güne rastlamış olmasıdır. Gerçekten, bu özel af kanun tasarısı, gecikmiş bir biçimde de olsa, Cumhuriyet Senatosunda 4 Şubat 1966 tarihinde kabul edilmişti. Fakat, Millet Meclisi Başkanlığının, Cumhuriyet Senatosundaki azami bekleme süresinin başlangıç tarihini belirleme konusunda Anayasa Komisyonunu görevlendirmesi ve Komisyonun çalışmasını bitirip 4 Mayıs 1966 tarihinde Raporunu Millet Meclisi Başkanlığına sunması ve Millet Meclisi Genel Kurulunda 13 Haziran 1966 tarihinde benimsenen bu Rapor uyarınca Meclis Başkanlığının işlem yapılması zaman almış ve bu nedenle anılan ilke uyarınca Cumhuriyet Senatosundaki bekleme süresinin dolduğu gerekçesiyle, Tasarının, Senatoda Millet Meclisinden geldiği şekliyle kabul edilmiş sayılması, esasında Senatonun o Tasarıyı gecikerek de olsa kabul ettiği tarih olan 4 Şubat 1966’dan

“Alman uyruklu Wilfried Herbrecht’in geri kalan cezasının affı hakkında Kanun” adıyla yayımlanmak üzere Cumhurbaşkanlığına sunulmuştu. Fakat, Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay, Cumhuriyet Senatosu Başkanlığının başvurusu üzerine, Millet Meclisi Başkanlığınca, Cumhuriyet Senatosunun görüşüne başvurulmadan, süre dolduğu gerekçesiyle Millet Meclisinden çıktığı şekliyle kabul edilmiş sayılan 11 başka kanunla birlikte bu Kanunu da, bir kez daha görüşülmesi için TBMM’ye geri göndermişti. Sözü geçen özel af kanunu, hem 13. Dönem Millet Meclisince, hem de Cumhuriyet Senatosunca yeniden görüşülüp kabul edilmiş⁴¹ ve 13.04.1967 tarih ve 853 numaralı ve aynı adlı Kanun olarak Cumhurbaşkanınca, 24.04.1967 tarih ve 12581 sayılı Resmî Gazetede yayımlanarak yürürlüğe girmişti.

hayli sonraki bir tarihte, 29 Haziran 1966’da söz konusu olabilişti. Cumhuriyet Senatosunda azami bekleme süresi üzerinde değişik zamanlarda alınan farklı kararlar için, bkz. aşağıda, “Anayasanın 92. maddesinde Öngörülen Süreler” başlıklı kısım.

⁴¹ Cumhurbaşkanının geri göndermesinden sonra, TBMM’ce yeniden ele alınan bu af kanunu tasarısı, önce 10 Mart 1967 tarihli 71. Birleşiminde 13. Dönem Millet Meclisinde; daha sonra 13 Nisan 1967 tarihli 51. Birleşiminde Cumhuriyet Senatosunda kabul edilerek kanunlaşmış ve Cumhurbaşkanınca da 13 Nisan 1967 tarih ve 12581 sayılı Resmî Gazetede yayımlanarak yürürlüğe girmişti. Bkz. **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem 13 (2), Yasama Yılı (Toplantı): 1, Cilt: 15, Birleşim: 71, (10.03.1967), ss. 126-127; **C.S. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1, Toplantı: 6, Cilt: 40, Birleşim: 51, (13.04.1967), ss. 21-26. Tasarının Millet Meclisinde kabulü sırasında, üzerinde hiçbir milletvekili söz almamış olmasına karşın, Cumhuriyet Senatosundaki görüşmelerde, bazı üyeler aleyhte tutum takınmışlardı. Bu bağlamda, Cumhuriyet Senatosu İstanbul Üyesi Ekrem Özden, Wilfried Herbrecht’in affına karşı çıkıyor ve görüşlerini şöyle açıklıyordu: *“...Muhterem arkadaşlar; özel affın özelliği vardır. Özel affın sosyal fayda gerekçesine istinadetmesi icabeder. Bu sebeple keyfî bir merhamet muamelesi olarak özel affın kabulü mümkün değildir. Kelimenin bütün kuvveti ile bir merhamet muamelesi teşkil eden özel aflarda adli hata hükümlünün yani kendisine ceza tertibedilmiş olan kimsenin adalet ölçüsüne nazaran çok şiddetli olması gibi, gerçeklere istinadetmesi ceza kavaidinin aslî hükümlerindendir. Ancak, bu suretle cezalar kaldırılabilir, azaltılabilir veya değiştirilebilir. Fiilin cürmî mahiyeti daha evvelden verilmiş bulunan ceza mahkûmiyeti ve onun cezai neticeleri gibi hususlar mevcudiyetlerini muhafaza etmektedirler. Muhterem arkadaşlar, meseleyi ilmi bakımdan, bu ilmi görüşle tahlil ettiğimiz takdirde görürüz ki, hâdisede bir adli hata yoktur. Çünkü deliller vardır. Filhakika cezada ikrar bir kıymet ifade etmez, ama o ikrarı teyidedici diğer zabıt varakaları, şahitler mevcuttur. Bu suretle askerî mahkeme bir ceza tertibetmiştir, temyiz edilmiştir. Zaten re’sen temyize tabidir. Temyiz edildi. Askerî Temyiz Mahkemesi de tasdik etmiştir, hüküm kesinleşmiştir. Bu itibarla adlî bir hatanın mevcudiyeti esasen yoktur dosyaya göre ve olmasına da imkân mevcut değildir ve böyle bir iddia da mevcut değildir...”* **C.S. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1, Toplantı: 6, Cilt: 40, Birleşim: 51, (13.04.1967), s. 23. Ancak, Ekrem Özden’in bu konuşmasına, Cumhuriyet Senatosu Konya Üyesi Muhittin Kılıç cevap veriyor ve *“...Arkadaşlar bugün Almanya’da 300.000 işçimiz vardır. Acı tatlı Birinci Cihan Harbinde kader birliği yaptığımız bir milletin, onbir sene yatan suçluyu Alman Hükümeti rica etti af edin bunu. Cebinde tabanca ile yakalanan, fakat tabancayı tevcih etmeyen bir adam durumundadır arkadaşlar. Onbir sene yatmış, hastalığı, muhterem Özden arkadaşımızın dediği gibi tahakkuk etmemiş, gelmemiş yani, tam bir rapora iktiran etmemiştir. Ama hasta diye hükümeti söylemiş. Diplomatik nezaket daireleri (kaideleri?) bize böyle tezkereleri kabul için bize vicdani bir kanaat bahşetmelidir ve edecektir, bu kanaattem...”* diyordu. **C.S. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1, Toplantı: 6, Cilt: 40, Birleşim: 51, (13.04.1967), s. 24. Sonuçta, Cumhuriyet Senatosu Anayasa ve Adalet Komisyonu Başkanı, Aydın Üyesi Saim Sarıgöllü ve Anayasa ve Adalet Komisyonu Sözcüsü Kastamonu Üyesi Ahmet Nusret Tuna’nın affın lehinde görüş açıklamaları sonrasında Senato Genel Kurulunda gidilen oylamada tasarı kabul edilmekteydi. **C.S. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1, Toplantı: 6, Cilt: 40, Birleşim: 51, (13.04.1967), ss. 25-26.

Millet Meclisinin 12. Döneminde TBMM Dilekçe Karma Komisyonunca hazırlanan ve yukarıda görüldüğü üzere hayli bir zaman sonra Millet Meclisinin 13. Döneminde kanunlaşması mümkün olan bu Kanun aynen şöyleydi⁴²:

Alman uyruklu Wilfried Herbrecht'in geri kalan cezasının affı hakkında Kanun

No. 853

Kabul tarihi: 13.04.1967

Madde 1.- Millî Müdafaaye hiyanet suçundan müebbet hapse hükümlü Almanya'nın Dortmund şehrinde Klara Hil'den doğma, Alman tabiiyetinden Lodwick Kari oğlu, 1924 doğumlu Wilfried Herbrecht'nin, Ankara Garnizon Kumandanlığı Siyasi Mahkemesinin 24 Eylül 1957 tarihli esas 1957/55, karar 1957/16 ve Askerî Yargıtay Birinci Ceza Dairesinin 9 Aralık 1957 tarih ve esas 1957/3912, karar 1957/3658 sayılı ilâmiyle hükümlü bulunduğu müebbet hapis cezasının geri kalan kısmı affedilmiştir.

Adı geçen hakkında Türk Ceza Kanununun 101 nci maddesi hükmü uygulanmaz.

Madde 2.- Bu kanun yayımı tarihinde yürürlüğe girer.

Madde 3.- Bu kanunu adalet ve Millî Savunma Bakanları yürütür.

c- Dilekçe Karma Komisyonunca Hazırlanan Özel Af Kanunu Tasarılarında Yargı Yetkisinin Kullanılması Konusuna Girilmemesi Hususunda Gösterilen Özen

TBMM Dilekçe Karma Komisyonunca hazırlanan af kanunu tasarılarının Millet Meclisinde görüşülmesi sırasında dikkat çeken bir husus, Millet Meclisinde kimi milletvekillerinin, Komisyon raporunda yer alan bazı ifadelerin yargı yetkisinin kullanılmasına müdahale niteliği taşıdığını ve bunun 1961 Anayasasının 132. maddesine aykırılık oluşturduğunu belirtmeleri, bu nedenle düzeltilme yapılması gerektiği üzerinde özenle durmalarıydı. Örneğin, Dilekçe Karma Komisyonu tarafından hazırlanan “*Bolu ilinin Mengen kazası Pazarköyü nüfusuna kayıtlı Alioğlu Hayriye'den doğma 1341 doğumlu Hayrettin Hami Demiralp'in cezalarının affı hakkında kanun tasarısı*”nın Millet Meclisinde görüşülmesi sırasında, Konya Milletvekili Rüştü Özal, böyle bir sorunu dile getiriyor ve şöyle diyordu:

“...Meclisimizin bir af yetkisi, bir âtîfet imkânı vardır. Bundan faydalanılması, faydalandırılması elbette mümkündür. Ama şimdi okunan metinden anladığımıza göre muhtelif zamanlarda muhtelif kereler mahkûm edilmiş, kaza mercilerince tasdik edilerek kesinleşmiş hükümleri bütün neticeleriyle kaldırırken her halde atîfetin sebeplerini, suçluluğun kaldırılmasına mütedair munzam sebepleri de bilmemiz gerekir. Yoksa bendeniz hukukçu arkadaşlarımız mâzur görsünler, sanki Adalet Bakanlığından

⁴² **Resmî Gazete**, 24 Nisan 1967, Sayı: 12581; **T.B.M.M. Kanunlar Dergisi**, Dönem: 2, Toplantı: 2, Cilt: 50, s. 296.

getirilmiş olan dosyaların tetkiki suretiyle mahkemenin verdiği kararı yerinde görmemek gibi bir üslup ve bir ifade ile karşı karşıya bulunduğumuz kanısındayım. Meclisin böyle bir yetkisi olmadığını arkadaşlarım elbette bildikleri için, belki benim anlayışım hatalıdır. Fakat mahkemeden dosyayı celbetmek, verilmiş olan hükmü sanki yerinde görmüyormuş gibi bir ifade kullanmak ve ondan sonra da kesinleşmiş olan mahkeme kararına karşı Meclisin bir âtîfet hakkını, hükmü değiştirmiş gibi bir yanlış şekilde tatbik etmek elbette doğru görülmez. Bu bakımdan ben arkadaşlarımdan bilhassa Adalet Komisyonundaki arkadaşlarımızın bu âtîfetin nedenleri üzerinde bir açıklama yapmasını oy kullanmadan evvel zaruri görmekteyim...”⁴³

Erzurum Milletvekili Adnan Şenyurt da, aynı konuya temas ediyor ve Konya Milletvekili Rüştü Özal’ı destekleyen konuşmasında, düşüncelerini şöyle açıklıyordu:

“...Türk Mahkemeleri tarafından ittihaz edilmiş olan bir kararın kaldırılması Yüce Meclis tarafından bahis konusu edilirken Yüksek Meclisin bu hakkını kullanırken gayet titiz ve dikkatli bulunması mecburiyeti vardır, kanısındayım. Biraz önce burada görüşlerini belirten Sayın Özal arkadaşım gayet güzel ifade ettiler. Bu şekilde bir âtîfet yoluna giderken bunun nedenlerini, hükmün gerekçesini ve delilleri münakaşa etmeksizin göstermek, irae etmek yerinde ve lüzumlu bir hareket olur. Halbuki Muhterem Komisyon tarafından tanzim edilmiş bulunan raporda, kaldı ki, şu veya bu şekilde birtakım ibareler, ifadeler kullanmakla mahkeme hükmünün yeter delillere istinadettirilmediği veya yanlış ittihaz edilmiş olduğu şeklinde bir ifade tarzı kullanılmaktadır... Sayın Komisyonun bunun nedenlerini, esbabı mucibesini ve hükme medar olan gerekçeye ve bunun münakaşasına gitmeksizin âtîfetin sebeplerini izah etmesini benmeniz de istirham ediyorum...”⁴⁴

Bu eleştirilere karşı, Millet Meclisi Adalet Komisyonu sözcüsü Elâzığ Milletvekili Naci Güray, Anayasanın Meclise tanıdığı af yetkisinin kullanılmasından, mahkemelerce verilip kesinleşmiş hükümlerin etkilenmesinin doğal olduğunu ve komisyon olarak mahkemenin takdirine ilişkin hususlara dokunmadıklarını, zaten böyle bir yetkilerinin de bulunmadığını belirtmiş ve yaptıkları işin, sadece bu vatandaşın affa lâyık olup olmadığını incelemekten ibaret olduğunu açıklamıştı⁴⁵.

Benzer tartışmalar, Dilekçe Karma Komisyonunun hazırladığı başka af kanunu tasarılarında da yaşanmıştı. Örneğin, “Rize ilinin Çamlıhemşin kazası, Murat köyünden Ahmetoğlu Hatice’den doğma 1932 doğumlu Mustafa Demirci’nin bakiye

⁴³ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 4, Cilt: 43, Birleşim: 142, (08.07.1965), s. 242.

⁴⁴ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 4, Cilt: 43, Birleşim: 142, (08.07.1965), s. 243.

⁴⁵ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 4, Cilt: 43, Birleşim: 142, (08.07.1965), s. 243.

cezasının affı hakkında kanun tasarısı”nın Millet Meclisinde görüşülmesi sırasında, Ankara Milletvekili Burhan Apaydın’ın bu husustaki eleştirileri Millet Meclisi tutanaklarında şöyle yer almıştı:

“Muhterem arkadaşlar, özel af kararlarının gelmiş bulunması karşısında bunların da adedlerinin de yüksek olması dolayısıyla bu dosyaları bendeniz de tetkik etmek lüzumunu duydum. Evveleminde bir esas noktayı arz etmek isterim. Komisyon raporunda diğer af kararlarında olduğu gibi bunda da mahkeme kararı münakaşa edilmektedir. Yani mahkemenin bir hata neticesinde karar verdiği, tahrik mevzuunda yanlış hareket ettiği ve binnetice hâdiseye kanun maddesinin sureti tatbikindeki hatayı tazammun eder mahiyette bir mütalâa ile bu kararlar(ı) huzurunuzda getirilmiş bulunmaktadır.

Arkadaşlar, hâdisede, hatırımda kaldığına göre burada bir şahitin suçu işliyen kimse aleyhine daha evvel yalancı şahadette bulunması dolayısıyla ona olan iğbirarı tahtında bu suçu işlediği dikkate alınarak komisyonca affına lüzum(lu) görüldüğü sonucuna varılmıştır.

Arkadaşlar, dosyayı tetkik ettim. Bu müdafaa mahkemede yapılmış bulunuyor. Temyiz Mahkemesine gidiyor. Temyiz Mahkemesi de tahrik noktasından bunu tetkik ediyor. Tahriki de nazarı itibara alıyorlar ve ona göre bir suçla ilgili bir ceza terettübediyor. Şimdi Yüksek Meclisinin Anayasaya göre af yetkisi geniştir. Meclis âtifet olarak falan şahsı affedebilir. Buna hiçbir şekilde mâni bir kanun hükmü ve Anayasa hükmü yoktur. Meclisin takdirine muallâktır. Fakat mahkemelerden verilmiş olan kararları kanun maddesi yanlış tatbik edilmiştir, şu şekilde haksızlık meydana gelmiştir, diye bu tarzda bir af yoluna gitmeye, Meclisin yetkisi, Anayasa mucibince kararları münakaşa bakımından olmaması sebebiyle bu yönden af sonucuna varacak bir karara gidilmesi mümkün değildir arkadaşlar. Bu takdirde bağımsız mahkemelerden verilmiş olan kararların münakaşa yapılmak suretiyle, haklılığı, haksızlığı münakaşa edilmek suretiyle bir sonuca varır ki, bu da Meclisin yetkilerinin kaza organına uzanması sonucunu hâsıl eder. Tehlikeli bir yoldur. Yani Anayasa hukuku bakımından tervicedilmiyecek bir tarzı harekettir. Bundan evvelki kararlar verilmiş bulunuyor. Fakat arkadaşlar işin mahiyeti budur. Bu tarzda bir affa varmak mümkün değildir. Ancak, denilebilir ki, bu şahsın şu sebeplerle, şahsi sebeplerle, hastalık bakımından filân filân durumları bakımından bunun affına gidildi denebilir. Ama, mahkeme kararının münakaşası yapılmak suretiyle affına gidilmesine Komisyonun da, Meclisin de yetkisi yoktur...”⁴⁶

⁴⁶ M. M. Tutanak Dergisi, Dönem 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 4, Cilt: 43, Birleşim: 142, (08.07.1965), s. 243.

d- Millet Meclisinde, Dilekçe Karma Komisyonu Yoluyla Bazı Kişiler İçin Af Çıkarılmasına Yönelik Eleştiriler

Millet Meclisinde, kişiler için Dilekçe Karma Komisyonu kanalıyla teker teker af yetkisinin kullanılmasına yönelik eleştiriler de yapılmaktaydı. Gerçekten, Isparta Milletvekili Ali İhsan Balım, bu konuya temas eden ve böyle bir tutumu sakıncalı bulduğunu belirttiği bir konuşmasında şöyle demektedir:

“...gündemde üstüste 7 tane özel kişiye ait af kanun tasarıları yer almış durumdadır. Kanaatim odur ki, Dilekçe Encümenince ve bilâhara Adalet Encümenince affa lâyık görülen bu mahkûmların durumunda olan belki yüzlerce, belki de binlerce mahkûm daha vardır. Bunların cezalarının affı muktezi tasarılarla dermeyan edilen mütalâalardan pekâlâ faydalanabilecek daha pek çok aynı durumda mahkûm vardır. Belki bunlardan çok daha fazla affa lâyıktırlar...”

Bu bakımdan ben Dilekçe Komisyonunun bu şekilde münferiden âdi suçlardan bâzı mahkûmların cezalarının affına dair üst üste 7 tane böyle kanun tasarısıyla huzurunuzda gelmesini usul bakımından uygun bulmuyorum. Eğer bir af kanunu çıkarılacaksa bu(nun) umumi bir kanun şeklinde tedvin edilmesi çok daha adalete uygun olurdu...”⁴⁷

Aynı şekilde, yine Dilekçe Karma Komisyonunun hazırladığı bir af kanunu tasarısının görüşülmesi sırasında, Adana Milletvekili Kemal Sarıibrahimoğlu da, bu yolla belirli kişiler için af çıkarılmasını sakıncalı bulmakta ve gerekiyorsa affın benzer durumda olan herkesi kapsamı gerektiğini savunmaktaydı. Sarıibrahimoğlu, eleştirisini şöyle dile getiriyordu:

“Muhterem arkadaşlarım; hapishanelerimizde onbinlerce insan yatmaktadır ve adliyecî ve infazla ilgili arkadaşlar gayet iyi bilirler, her mahkûm yüce meclislerin lûtfunu, atıfını her an beklerler ve onbinlerce mahkûm yüce meclislerden lûtf, atıf beklemektedir. Bunların içinden velev ki son derece hissî ve insanî sebeplerle cımbızla çeker gibi birisini çekip çıkarıp, bu affa lâyıktır, bunu affedin deyip, lûtf ve atıf beklemekte olan onbinlerce mahkûmu yüzüstü bırakmak hakkaniyet ve adalet esaslarıyla telif edilmese gerektir. Bir af lâzım mıdır, değil midir? Bilhassa fikir suçları, siyasi suçlar dışındaki suçları işliyenlere af caiz midir, değil midir suali haklı olarak sorulabilir, tartışılabilir ve bu tartışma suçlular lehinde bir affın lüzumunu gösterir ve bu lüzuma Yüce Meclisi inandırırsa o takdirde topyekûn bir affa gitmek iktiza eder. Kanaatimce, hükümetlerin, millet temsilcisi olan milletvekillerinin genellik taşıyan kanunlar, nizamlar ve tasarruflar üzerine eğilmeleri iktiza eder. Onbinlerin seyyanen faydalanacağı bir affı, bunun

⁴⁷ M. M. Tutanak Dergisi, Dönem 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 4, Cilt: 43, Birleşim: 146, (15.07.1965), ss. 435-436.

lüzumunu, faydasını arz ve izahla genel bir affi mümkün kılacak teklif veya tasarımı memnuniyetle münakaşaya hazır bulunmaktayım. Ama, bunlar içinden bir şahsın mahkeme tarafından bütün özellikler; subjektif durumların, şahit beyanları, şahsın nedamet edip etmediği hususları, velhasıl ancak hâkim tarafından tesbit ve takdir edilebilecek durumlar hesabedildikten sonra verilmiş bulunan bir hükmün kaldırılması, af yolu ile adamın serbest bırakılması caiz olmasa gerektir...”⁴⁸

e- Dilekçe Karma Komisyonunun Hazırladığı Af Kanunu Tasarısının Millet Meclisi veya Cumhuriyet Senatosunca Reddedilmesi Durumu

TBMM Dilekçe Karma Komisyonunun bir hükümlü hakkında verilen kesinleşmiş cezanın hafifletilmesi veya kaldırılması yönünde af kanunu tasarısı hazırlayabilmesini düzenleyen 26.12.1962 tarih ve 140 sayılı “*Türk vatandaşlarının Türkiye Büyük Millet Meclisine dilekçeyle başvurmaları ve dilekçelerin incelenmesi ile karara bağlanmasının düzenlenmesine dair Kanun*” un 13. maddesinin ikinci fıkrasında, “*Bir özel af dilekçesinin Karma Komisyonca dikkate alınacak değerde görülmesi takdirinde, Karma Komisyon, bir özel af kanunu tasarısı hazırlayarak Millet Meclisi Başkanlığına sunar. Bu tasarı Anayasanın 92 nci maddesi gereğince muamele görür*” denilmektedir. Bu nedenle, bir başvuru karşısında, af kanunu tasarısı hazırlanması veya hazırlanmaması, hakkında af talep edilen kişinin durumuna göre Dilekçe Karma Komisyonunun takdirine bırakılmış bulunmaktadır. Şayet, Komisyon, hakkında af talep edilen kişinin durumunu, böyle bir talebin kabul edilmesi için uygun bulmazsa, sözü geçen talep reddedilecek ve konu Millet Meclisi ve Cumhuriyet Senatosu Genel Kurullarına gelmeyecektir. Fakat, aksine, Dilekçe karma Komisyonu, af talebini uygun görürse, hazırlayacağı bir tasarımı Millet Meclisi Başkanlığına sunacak ve Anayasanın 92. maddesi uyarınca, diğer kanun tasarı veya tekliflerinde izlenen süreç başlayacak demektir. Bu bağlamda, Dilekçe Karma Komisyonunun hazırlayacağı bir af kanunu tasarısının kabulü, bu tasarımı hem Millet Meclisinin, hem de Cumhuriyet Senatosunun benimsemesi durumunda mümkün olabilecekti. Bir diğer deyişle, Karma Komisyon, kişiyi affa lâyık görse dahi, bu görüş doğrultusunda hazırladığı af kanunu tasarısı Millet Meclisi ve Cumhuriyet Senatosunca benimsenmezse, tasarı kabul edilmeyecek ve hükümlünün durumunda bir değişiklik olmayacak demektir. Millet Meclisinin kabul etmesi, fakat Cumhuriyet Senatosunun reddetmesi veya Millet Meclisinin reddetmesine karşın Cumhuriyet Senatosunun kabul etmesi durumunda ise, aynı şeyin herhangi bir kanun tasarısı veya teklifinde gerçekleşmesi halinde Anayasanın 92. maddesinde uyarınca izlenecek olan ve aşağıda ayrıntılı bir biçimde açıklanan yöntem uyarınca, Dilekçe Karma Komisyonunun tasarısı kabul veya reddedilmiş olacaktır.

⁴⁸ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 4, Cilt: 43, Birleşim: 146, (15.07.1965), s. 438.

Uygulamada, Dilekçe Karma Komisyonunun kabul ettiği ve hakkında bir kanun tasarısı hazırladığı af taleplerinin, bu af kanunu tasarısının Millet Meclisince veya Cumhuriyet Senatosunca benimsenmemesi nedeniyle, reddedilmiş olduğu örneklerle karşılaşılmaktadır. Bu bağlamda, ağır hapse ve müebbeten amme hizmetlerinden mahrumiyet cezasına mahkûm C.C'nin af talebi TBMM Dilekçe Karma Komisyonunca kabul edilmiş ve bu nedenle adı geçen hakkında bir af kanunu tasarısı hazırlanmış ise de, sözü edilen af kanunu tasarısı 12. Dönem Millet Meclisinin son günlerinde tartışılmış ve reddedilmişti. Gerçekten, reşit olmayan bir kızın bekaretini bozmaktan ötürü, İstanbul 2. Ağır Ceza Mahkemesince, 14 Temmuz 1959 tarihinde Türk Ceza Kanununun 6123 sayılı Kanunla değişik 414 ve 418. maddeleri uyarınca 6 yıl 3 ay ağır hapis cezasına mahkûm edilen ve Yargıtayın onamasıyla hakkındaki hüküm kesinleşen C.C., 5 Aralık 1960 tarihinde Millî Birlik Komitesine başvurarak özel af talebinde bulunmuş ve bu talep TBMM Dilekçe Karma Komisyonunca uygun görüldüğünden, ilgili hakkında Karma Komisyon tarafından hazırlanan af kanunu tasarısı 26 Mart 1964 tarihinde Millet Meclisi Başkanlığına sunulmuştu. Tasarıyı inceleyen Millet Meclisi Adalet Komisyonu da, Dilekçe Karma Komisyonunun görüşüne katılmış ve C.C. hakkında hazırlanan özel af kanunu tasarısının kabulünü önermişti⁴⁹. Ancak, ilginç olan 1961 Anayasası ile bağdaştırılması mümkün görülmeyen bir husus, Millet Meclisi Adalet Komisyonunun Raporunda, *“Şu durum karşısında, mahkûmiyet kararının verilisinde adlî bir hata bulunduğu kanaati hâsıl olduğundan mahkûm C.C. 'in af ve atfete lâayık görüldüğüne oy birliği ile karar verilmiştir”* denilmesi⁵⁰. Bu ifadeyle, Komisyon, 1961 Anayasasının 132. maddesinde öngörülen, *“Yasama ve yürütme organları ile idare, mahkeme kararlarına uymak zorundadır; bu organlar ve idare, mahkeme kararlarını hiçbir suretle değiştiremez ve bunların yerine getirilmesini geciktiremez”* hükmüne aykırı davranmaktaydı. Çünkü, af, TBMM'ye Anayasa ile verilen bir yetki olmakla birlikte, yukarıda da değinildiği gibi, bu yetkinin kullanılmasında, kesinleşmiş bir yargı kararının yanlış olduğundan veya somut örnekte görüldüğü gibi, adlî hata bulunduğundan söz edilmemesi; bir diğer deyişle, af yetkisinin kullanılmasının gerekçesinin bu tür nedenlere dayandırılmaması gerekirdi. Nitekim, sözü edilen af kanunu tasarısının Millet Meclisi Genel Kurulunda görüşülmesi sırasında, Isparta Milletvekili Ali İhsan Balım, bu konuda, Adalet Komisyonunu eleştirmekte ve şöyle demekteydi:

“Muhterem arkadaşlar; huzurunuzu fazla işgal edecek değilim. Fakat raporda komisyonun adlî hatadan bahsetmesi gerçekten bizleri komisyon mesaisinin ciddî olarak yapıp yapılmadığı hususunda tereddüde sevk edecek mahiyettedir. Zira bu ırza geçme olayı üzerine verilen ceza bir defa Temyiz Mahkemesinden geçmiş hattâ Heyeti Umumiyyede tasdik edilmiş,

⁴⁹ S. Sayısı: 1018, “Ağır hapse ve müebbeten amme hizmetlerinden mahrumiyet cezasına mahkûm C.C'nin affına dair kanun tasarısı ve Adalet Komisyonu raporu”, **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 4, Cilt: 43, Birleşim: 142'nin sonuna ekli, (08.07.1965), s. 1-4.

⁵⁰ **A.k.**, s. 3.

*bilâhara tashihi karar yapılmış, o zaman da mahkemenin verdiği karar üzerinde ısrar edilmiştir. Binaenaleyh, bütün bunlardan sonra komisyonun hâlâ bir adlî hatadan bahsetmesi bence büyük cürettir. Hürmetlerimle.”*⁵¹

Ali İhsan Balım'ın bu eleştirisine, Dilekçe Karma Komisyonu Başkanvekili Aydın Milletvekili Reşat Özarda cevap veriyor ve Dilekçe Karma Komisyonunun her yıl binlerce af talebini incelediğini, 999'unu reddederse, sadece çok azını affa lââyık bularak Genel Kurula getirdiğini bildirerek, bu af tasarısında da gereken özenin gösterildiğini söylüyor ve olayın yargılanma aşamasında yaşananları anlatarak, değerlendirmesini şu sözlerle dile getiriyordu:

“...Şimdi suçun mahiyeti ağır; yalnız dosyayı tetkik ettiğimiz zaman dâvaya bakan Üçüncü Ağır Ceza Reis Vekili diğer âzaların iltizamkâr hareket ettiklerini beyan ederek bu dâvaya tarafsız bir şekilde bakılmıyacağını beyan ederek dâvaya bakmaktan istinkâf ediyor. Bunun üzerine mahkeme âzaları topyekûn dâvaya bakmaktan istinkâf ediyor ve dâva da başka bir mahkemeye intikal ediyor ve dâva birkaç defa el değişiyor ve nihayet verilen karar; Temyiz Mahkemesine gidiyor. Temyiz Mahkemesi Birinci ilgili Dairesi ittifakla ve uzun bir esbabı mucibe ile ve bu kararın baştan başa mualllel olduğu esbabı mucibesıyla kararı ittifakla reddediyor. Bu, mahallî mahkemeye gittikten sonra yine aynı mahkeme ısrar kararı veriyor. Bu defa Temyizde mahkemenin takdiridir diye bir-iki rey farkı ile bu tasdik ediliyor.

*Şimdi muhterem arkadaşlar; bir hadise ki, faili yüksek mühendis genç bir insan. Diğer taraftan bu maznun(un) muhtelif kimselerle düşüp kalktığı mahkemece sabit. Kararında zikrediyor bunları. Mahkeme kararında tenakuzlar var. Zikrediyor bunları ve sonra bu mahkeme bakamıyor, çeşitli tesirler oluyor diyor. Reisi çekiliyor; ötekiler istinkaf ediyor ve nihayet aynı karar bilâhara tasdik olunan karar Yüksek Temyiz Mahkemesince ittifakla, mesnetsizdir kararı hakikate uymuyor diye reddediliyor. Elbette ki böyle bir karar bu dosyayı ve talebi tetkik eden heyet üzerinde şüphe ve tereddüt uyandırır ve böyle bir şüphe ve tereddüt ile bir genç insanın uzun seneler ağır hapse mahkûm olup yatmasının tevlidedeceği mazeret elbette ki affedilmesiyle cemiyetin daha fazla nef'ine olacağı mütalâasına varmıştır. Bu bakımdan şunu peşinen arz edeyim ki, bu kararlar hiçbir zaman Dilekçe Karma Komisyonunda tetkik edilirken kimsenin tesiri altında kalınmadan, orada sizler namına vazife gören arkadaşların tam bir vicdani kanaatlerine dayanılarak verilmektedir. Çünkü bu gibi meseleler günlerce inceden inceye incelenmektedir... Bu bakımdan yanlış bir fikre ve kanaate sahipolmamanızı ve komisyonun bu dosya üzerinde bu maznunun affı cihetine giderken tam bir vicdani kanaatle hareket ettiğine de emin olmanızı istirham ediyorum. Karar sizindir ”*⁵²

⁵¹ M. M. Tutanak Dergisi, Dönem 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 4, Cilt: 43, Birleşim: 142, (08.07.1965), s. 246.

⁵² A.k., s. 247.

Dikkat edileceği üzere, Dilekçe Karma Komisyonu Başkanvekili Özarda'nın, önceki konuşmacı Isparta Milletvekili Ali İhsan Balım'ın eleştirisine cevap verirken sarfettiği bazı sözler, adı geçen af kanunu tasarısının kabulüyle güdülen amacın, bir hükümlüye atıfet gösterilmesinden çok, o kişinin karşı karşıya kaldığı bir adli hatanın düzeltilmesi amacına yönelik olduğunu gösteriyordu. Gerçekten, konuşmada, yer alan, *“Elbette ki böyle bir karar bu dosyayı ve talebi tetkik eden heyet üzerinde şüphe ve tereddüt uyandırır”* ifadesi, bir atıfet sağlamanın ötesinde, kesinleşmiş bir yargı kararındaki yanlışlığın düzeltilmesi amacını akla getirmektedir. Bunun da, 1961 Anayasasının 132. maddesindeki, *“Yasama ve yürütme organları ile idare, mahkeme kararlarına uymak zorundadır; bu organlar ve idare, mahkeme kararlarını hiçbir suretle değiştiremez ve bunların yerine getirilmesini geciktiremez”* hükmüyle bağdaştırılması mümkün değildir. Ancak, işaret edilmesi gerekir ki, bu değerlendirmenin, sözü edilen af kanunu tasarısı açısından pratik bir önemi yoktur; çünkü, Millet Meclisi, 8 Temmuz 1965 tarihli 142. Birleşiminde, anılan tasarının maddelerine geçilmesini kabul etmeyerek, Dilekçe Karma Komisyonunun af önerisini reddetmişti⁵³. Aynı şekilde, tasarıyı inceleyen Cumhuriyet Senatosu Anayasa ve Adalet Komisyonu da, Millet Meclisinin ret kararını benimsiyor ve bu doğrultuda, Senato Genel Kurulunun 18 Ocak 1966 tarihli 36. Birleşiminde de reddedildiğinden, C.C. için Dilekçe Karma Komisyonunca hazırlanan af kanunu tasarısı düşmüş oluyordu⁵⁴.

Dilekçe Karma Komisyonunun hazırladığı bir af kanunu tasarısının Millet Meclisi ve Cumhuriyet Senatosunca reddedilmesi konusunu burada noktalarken, Dilekçe Karma Komisyonunca hazırlanan fakat Millet Meclisi Genel Kurulunda bir türlü görüşülmeyen ve 12. Dönemin sona ermesi nedeniyle gerçekleştirilemeyen bir af kanunundan da söz etmek uygun olacaktır. 21 Mayıs 1963 tarihinde, Emekli Kurmay Albay Talât Aydemir'in önderliğinde gerçekleştirilmek istenen darbe başarısızlıkla sonuçlandıktan sonra, bazı Harp Okulu öğrencileri de olaylara karıştıkları için Ankara 2 numaralı Askerî Mahkemesince çeşitli cezalara mahkûm edilmişlerdi. 12. Dönem içinde Harp Okulu eski öğrencilerinden 67 hükümlü dilekçelerle TBMM'ye başvurup, af talebinde bulunmuşlardı ve durumlarını değerlendiren Dilekçe Karma Komisyonu bu kişiler için bir Af Kanunu Tasarısı hazırlamıştı⁵⁵. İlerleyen günlerde, Dilekçe Karma Komisyonu Başkanvekili Aydın Milletvekili Reşat Özarda, bu tasarının Millet Meclisi Adalet Komisyonunda henüz görüşülmeye başlanmadığından bahisle, hazırladıkları Tasarının, doğrudan Millet Meclisinin gündemine alınmasını

⁵³ A.k., s. 247.

⁵⁴ C.S. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 5, Cilt: 31, Birleşim: 36, (18.01.1966), ss. 773-774.

⁵⁵ M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 4, Cilt: 42, Birleşim: 137, (30.06.1965), s. 577. Bu konuda ayrıca bkz. Türk Parlamento Tarihi, 12. Dönem Millet Meclisi (1961-1965), 1. Cilt, Yedinci Bölüm: “12. Dönemde Rejime Yönelik Darbe Girişimleri”, “G. 20-21 Mayıs Müdahalesinde Çeşitli Cezalara Hüküm Giyen Harp Okulu Öğrencilerinin Durumu”.

talep etmiş ve Millet Meclisi Genel Kurulu, 30 Haziran 1965 tarihli 137. Birleşiminde bu talebi kabul etmişti⁵⁶. Ayrıca, Millet Meclisinin 8 Temmuz 1965 tarihli 142. Birleşiminde bu Tasarının öncelik ve ivedilikle görüşülmesi de kararlaştırılmıştı⁵⁷. Ancak, Millet Meclisi Genel Kurulu, 16 Temmuz 1965 tarihli 147. Birleşiminde, 10 Ekim 1965'te yapılacak Milletvekili Genel Seçimlerinin sonuçlarının Yüksek Seçim Kurulunca ilânından 3 gün sonra toplanmak üzere tatile girme kararı alınca⁵⁸, sözü geçen Tasarının görüşülmesi ve eski Harp Okulu öğrencilerinin affedilebilmeleri mümkün olamamıştı. 12. Dönem Millet Meclisinin 16 Temmuz 1965 tarihli son Birleşiminde, öğrencilerin affı konusunu sahiplenmiş bulunan Dilekçe Karma Komisyonu Başkanvekili Aydın Milletvekili Reşat Özarda, yaptığı konuşmada bu af tasarısının Millet Meclisinde görüşülüp kabul edilmemiş olmasından duyduğu üzüntüye özel bir yer vermektedir. Gerçekten, Özarda, bu konuda şöyle diyordu:

“...Burada sözlerimi bitirirken şunu da arz etmek isterim ki, son aylar içinde hepimizin sarf ettiği kesif mesai neticesinde memlekete hayırlı birçok kanunlar çıktı. Fakat buradan üç, dört kanunun daha çıkmasını can ve gönülden çok arzu ederdim...”

*Bendeniz her şeyden fazla ve bunlarla birlikte hiç olmazsa şu eski Kara Harb Okulu öğrencilerinden 67 gencin affedilmesini ve Meclisin böyle tatile gitmesini de can ve gönülden arzu ederdim. 15 günden beri yaptığım bütün teşebbüsler maalesef müsbet bir netice vermedi, bu devrede bunu çıkaramadık. Bunu sağlamış olsaydık hiç olmazsa 67 genç önümüzdeki sene yüksek tahsile devam etmek imkânını bulurlardı. Onun için bizden sonra gelecek olan arkadaşlara bunları bir emanet olarak terk ediyoruz. Bizim tahakkuk ettiremediğimiz, yarıda bıraktığımız bu meseleleri onların tamamlamalarını ve millete daha büyük hizmetler yapmalarını can ve gönülden temenni eder hepimizi en derin sevgi ve hürmetlerimle selâmlarım.”*⁵⁹

⁵⁶ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 4, Cilt: 42, Birleşim: 137, (30.06.1965), s. 577.

⁵⁷ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 4, Cilt: 43, Birleşim: 142, (08.07.1965), s. 196.

⁵⁸ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 4, Cilt: 43, Birleşim: 147, (16.07.1965), ss. 544-545.

⁵⁹ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 4, Cilt: 43, Birleşim: 147, (16.07.1965), ss. 543-544.

B. Ölüm Cezalarının Yerine Getirilmesine İlişkin Kanun Tasarılarının Millet Meclisi Adalet Komisyonunca Hazırlanması

a- Ölüm Cezasının Yerine Getirilmesine Parlamento Kararı ile Değil Kanunla Karar Verilmesi

1961 Anayasası döneminde, TBMM'nin kanun yapma işlevini yerine getirebilmesi için, ya Bakanlar Kurulunca gönderilen bir tasarı veya yasama meclisleri üyelerince önerilen bir kanun teklifinin bulunması gereğinin ikinci bir istisnasıyla; mahkemelerce verilir kesinleşen ölüm cezalarının yerine getirilmesine TBMM'nin karar verme yetkisini kullanması sırasında karşılaşılmaktaydı. Bu bağlamda, 1961 Anayasasının TBMM'nin yetkilerini düzenleyen 64. maddesinde, mahkemelerce verilir kesinleşen ölüm cezalarının yerine getirilmesine karar verme yetkisinin TBMM'ye ait olduğu öngörülmüştü. Bu yetkinin kullanılması, 1924 Anayasası dönemindeki uygulamada bir parlamento kararı ile gerçekleştirilmekteydi⁶⁰. 1961 Anayasasına gelince, bu Anayasanın sözü geçen 64. maddesinde bu konuda açık bir

⁶⁰ Örneğin, 1924 Anayasası zamanında, TBMM'nin son dönemini oluşturan ve 27 Mayıs 1960 müdahalesi ile sona eren 11. Dönemde, TBMM'nin ele almak durumunda kaldığı son kesinleşmiş ölüm cezası, Bursa'nın Orhanlı kazasının Büyükorhan nahiyesi Pınarı köyünün 13 sayılı hanesinde kayıtlı Osman oğlu, Meryem'den doğma, 15.VII. 1931 doğumlu Mehmet Arı'ya aitti. Bu kişi hakkında Bursa Ağır Ceza Mahkemesince verilen ve Temyiz Mahkemesi (Yargıtay) Birinci Ceza Dairesinin 13 Mart 1959 tarihinde onaması ile kesinleşen ölüm cezası, Başbakanlık tarafından 23 Temmuz 1959 tarihinde TBMM Başkanlığına bildirilmiş ve TBMM Başkanlığı tarafından gönderildiği TBMM Adliye Encümeni (Adalet Komisyonu), dosya üzerinde yaptığı inceleme sonrasında, mezkûr cezanın hafifletilmesi veya kaldırılmasını gerektiren bir sebep bulunmadığından, cezanın infazı hususuna ait kararını, TBMM Genel Kurulunun onayına sunulmak üzere TBMM Başkanlığına arz etmişti. Bkz. S. Sayısı: 59, “Orhanlı'nın Pınarı köyünün 23 sayılı hanesinde kayıtlı Osman oğlu 15.7.1931 doğumlu Mehmet Arı'nın ölüm cezasına çarptırılması hakkında Başvekâlet tezkeresi ve Adliye Encümeni mazbatası”, **T.B.M.M. Zabıt Ceridesi**, Devre (Dönem): XI, İçtima (Yasama Yılı): 3, Cilt: 11, İnikat (Birleşim): 29 sonuna ekli, (27.01.1960), ss. 1-2. Adalet Komisyonun bu kararı, TBMM Genel Kurulunun, 27 Ocak 1960 tarihli 29. Birleşiminde okunmuş ve üzerinde hiçbir milletvekili söz almadığından, Genel Kurulun oyuna sunularak, kabul edilmişti. Bkz. **T.B.M.M. Zabıt Ceridesi**, Devre (Dönem): XI, İçtima (Yasama Yılı): 3, Cilt: 11, İnikat (Birleşim): 29, (27.01.1960), s. 358. TBMM'nin, sözü edilen, 27 Ocak 1960 tarih ve 2241 sayılı Kararında şöyle denilmekteydi (Bkz. **T.B.M.M. Kavanin Mecmuası**, Devre: XI, İçtima: 3, Cilt: 42, ss. 762-763):

Bursa'nın Orhanlı kazasının Büyükorhan nahiyesi Pınarı köyünün 13 sayılı hanesinde kayıtlı Osman oğlu, Meryem'den doğma, 15.VII. 1931 doğumlu Mehmet Arı hakkındaki idam hükmünün infazına dair

No. 2241

Orhanlı kazasının Büyükorhan nahiyesine bağlı Pınarı köyünden 1316 doğumlu Süleyman Aydın'ı aralarında mevcut husumet sebebiyle 10.VI.1955 tarihinde taammüden öldüren Bursa'nın Orhanlı kazasının Büyükorhan nahiyesi Pınarı köyü hane 13, cilt 2. 6, sayfa 47 de nüfusa kayıtlı Osman oğlu, Meryem'den doğma, 15.VII. 1931 doğumlu, evli, çocuksuz, sabıkasız, okur-yazar, çiftçi, Türk ve İslâm Mehmet Arı hakkında Bursa Ağır Ceza Mahkemesinden sâdır olan ve Temyiz Mahkemesi Birinci Ceza Dairesinin 10.III.1959 tarih ve 958/2268 esas, 959/748 karar ve 958/3797 tebliğname sayılı ilâmı ile tasdik edilmiş bulunan idam hükmünün Teşkilâtı Esasiye Kanununun 26 ncı maddesi mucibince infazına karar verilmiştir.

düzenleme yer almamıştı. Gerçekten, anılan maddede, hemen yukarıda değinildiği gibi, sadece, mahkemelerce verilip kesinleşen ölüm cezalarının yerine getirilmesine karar verme yetkisinin TBMM'ye ait olduğunun belirtilmesiyle yetinilmekte; bir diğer deyişle, bu yetkinin bir parlamento kararı ile mi, yoksa bir kanunla mı kullanılacağı saptanmamaktaydı⁶¹. Buna karşılık, 1961 Anayasasının sözü edilen 64. maddesinin gerekçesinde, maddede yer alan diğer yetkiler gibi, bu yetkinin kullanılmasının da kanun konusu olduğu ifade edilmekteydi. Gerçekten, Anayasanın 64. maddesinin gerekçesinde şöyle deniliyordu:

“... ‘Kanun koymak, değiştirmek ve kaldırmak’tan anlaşılması gereken ‘kaide tasarruflar’ koyma yetkisidir. Bu yetkinin saha itibariyle Anayasaya uymak şartıyla hudutsuz olduğuna, 3 ncü madde hakkındaki açıklamalarımızda, işaret etmiştik.

Yasama organı, maddede sözü geçen diğer yetkilerini de kanunlar yapılmak yoluyla kullanacaktır. Gerçekten tasarı, her iki Meclisin bu müşterek yetkilerine ayrı ayrı nasıl iştirak edeceklerini ‘kanunların yapılması’ başlığı altında düzenle(n)miş bulunmaktadır. Bu bakımdan meselâ eski Anayasa rejimimizde Meclis kararı ile yapılan ölüm cezalarının yerine getirilmesi, yeni rejimde bir kanun konusu haline getirilmektedir.

Görülüyor ki, 62 nci madde⁶² iki çeşit kanun anlamını ihtiva etmektedir. Gerçekten, ‘Kanun koymak’ ibaresinden maddi mânada kanun kastedilmekte, diğerlerinde ise şekli mânada kanun bahis konusu olmaktadır. T.B.M.M. nin

⁶¹ Birinci Ciltte, 20–21 Mayıs olayları sonrasında verilen ölüm cezalarının yerine getirilmesinin TBMM’de kabul edilmesi sürecine ilişkin açıklamalar sırasında da değinildiği gibi, yasama organının yaptığı işlemler organik ve biçimsel açıdan, yasama işlemi olarak adlandırılmaktadır. Yasama işlemini de kendi içinde “kanun” ve “parlamento kararı” olmak üzere ikiye ayırabiliriz. Bu bağlamda, kanun adı altında ve kanunlaşma sürecine tâbi olarak yapılan yasama işlemlerine “kanun”, diğer bir ad altında ve farklı bir yöntem izlenerek yapılan yasama işlemlerine de “parlamento kararı” denilmektedir. Bu konuda bkz. Erdoğan Teziç, **Türkiye’de 1961 Anayasasına Göre Kanun Kavramı**, ss. 10-14; Ergun Özbudun, **Anayasa Hukuku**, ss. 201-220; Bülent Tanör ve Necmi Yüzbaşıoğlu, **1982 Anayasasına Göre Türk Anayasa Hukuku**, 6. Bası, Beta Yayınevi, İstanbul 2004, s. 282. Şeref İba ve Rauf Bozkurt, “kanun” ve “parlamento kararı” dışında başka yasama işlemleri de olabileceğine dikkat çekmekte ve bu tür işlemlere örnek olarak, bazı hususların Genel Kurulun bilgisine sunulmakla, hukuk dünyasında bir yenilik doğması hallerini göstermektedirler. Gerçekten, 1982 Anayasasının 1995 yılında değiştirilmiş 84. maddesi uyarınca, milletvekilliğine seçilmeye engel bir suçtan kesin hüküm giyen bir milletvekilinin milletvekilliği, bu kesin hükmün TBMM Genel Kurulunun bilgisine sunulmasıyla sona ermektedir. Burada TBMM Genel Kurulunun aldığı herhangi bir karar veya yaptığı herhangi bir kanun yoktur, fakat milletvekilliğinin düşmesi gibi çok önemli hukukî sonuç doğuran, bir kurucu (inşai) işlem vardır. Bu nedenle, yasama işlemini, TBMM tarafından yapılan tüm hukukî işlemler olarak tanımlamak daha doğru ve titiz bir belirleme olacaktır. Bkz. Şeref İba, Rauf Bozkurt, **100 Soruda Türk Parlamento Hukuku**, Gözden Geçirilmiş 3. Baskı, Nobel Yayın-Dağıtım, Ankara, 2006, ss. 51-52.

⁶² Tasarı halindeyken, Temsilciler Meclisi Anayasa Komisyonu raporunda 62. madde olarak yer alan bu hüküm, Temsilciler Meclisi ve Milli Birlik komitesindeki görüşmeler sırasında söz konusu olan çeşitli değişiklikler nedeniyle, son metinde 64. madde olarak düzenlenmişti. Bkz. Kâzım Öztürk, **Türkiye Cumhuriyeti Anayasası**, Cilt: II, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1966, s. 2259.

bu gibi tasarruflarının kanun şekline bürünmesi, her iki Meclisin, yetkilerini müstereken kullanabilmesini ve bu yolla kazai murakabenin sağlanmasını istihdaf etmektedir.

*Şu halde, Meclisler vatandaşlar için riayeti mecburî tasarrufları karar şeklinde yapamayacaklardır. Kararlar –birlikte toplantılar hariç– Meclislerin kendi işlerine ve yürütme organı ile münasebetlerine taallük etmektedir... ”*⁶³

Aynı şekilde, Anayasa tasarısının Temsilciler Meclisinde görüşülmesi sırasında, Temsilciler Meclisi Anayasa Komisyonu sözcüsü Turan Güneş’in açıklamasında da, Anayasanın 64. maddesinde öngörülen yetkileri, TBMM’nin kanunla yerine getireceği dile getirilmekteydi. Bu bağlamda, Turan Güneş, 1961 Anayasa tasarısının Temsilciler Meclisinde görüşülmesi sırasında bu konuda şöyle diyordu:

“...Bu hususta bir defa daha Yüksek Heyetinize bir durumu arz etmeyi ileride tatbikattaki anlaşmazlıkları bertaraf etmek için zaruri telâkki ediyoruz.

Dikkat buyurulursa, ‘Kanun koymak, değiştirmek ve kaldırmak, Devletin bütçe ve kesin hesap kanun tasarılarını’ dendikten sonra ‘karar vermek, genel ve özel af ilân etmek’ deniyor.

Burada karar vermek tâbirinin kullanılmasından maksat 64 ncü maddenin başında kanun koyma halinde olduğu gibi maddi mânası bir kanun olmaması sebebiyledir. Aslında genel ve özel af ilânı, kesinleşen ölüm cezalarının infazına bir kanun yoluyla karar verilecektir.

*Bugün, hukukumuzda şu değişiklik olmaktadır. Bundan evvel idamların infazı bir kararla oluyordu. Şimdi iki Meclis olduğuna göre, bu idam infazı bir kanun şeklinde Meclislerde müzakere edilip çıkacaktır. Yine aynıyle bu gibi özel af ilânı da böyle olacaktır. Yani 64 ncü maddede bahsedilen yetkiler ve faaliyetlerin hepsi şekli mânada her iki Mecliste de burada bahsi geçen kanunların müzakeresi usulüne göre yapılacaktır. İleride yanlış anlamları önlemek için huzurunuzda bir defa arz etmeyi faydalı bulduk.”*⁶⁴

TBMM zaman içinde birçok ölüm cezasının yerine getirilmesine bu doğrultuda kanunla karar vermiş idiyse de; ilk uygulamalardan hayli bir zaman sonra, Millet Meclisinin 4 Şubat 1964 tarihli 47. Birleşiminde, Adana Milletvekili Kemal Sarıbrahimoğlu, yapılanın yanlış olduğunu ileri sürüyor ve ölüm cezasının yerine getirilmesini, iki Meclisin ayrı ayrı ele alacakları bir kanunla değil, iki Meclisin birlikte toplandığı bir oturumda verecekleri karar ile kararlaştırmaları gerektiğini savunuyordu. İki Alman turisti öldürmekten ötürü idama hüküm giymiş iki kişinin cezalarının yerine getirilmesi konusunun Millet Meclisinde ele alındığı sırada bu görüşü dile getiren Kemal Sarıbrahimoğlu, şöyle demektedir:

⁶³ Kâzım Öztürk, *Türkiye Cumhuriyeti Anayasası*, Cilt: II, ss. 2259-2260.

⁶⁴ A.k., s. 2278.

“Muhterem arkadaşlarım, Anayasanın 64 ncü maddesinde ‘mahkemelerce verilip kesinleşen ölüm cezalarının yerine getirilmesine karar vermek Türkiye Büyük Millet Meclisinin yetkilerindendir’ denmektedir. Türkiye Büyük Millet Meclisi Anayasa hükmüne göre Cumhuriyet Senatosu ve Millet Meclisinin müşterek toplantısıyla teşekkül eder. Türkiye Büyük Millet Meclisinin yetkileri dâhilinde bulunan yani iki heyetin birlikte toplanmasıyla teşekkülü mümkün olan bir heyette görüşülüp karara varmak lâzımgelen ölüm cezalarının yerine getirilmesi kararları zannımca usulsüz bir tutum içinde yürütülmektedir. Millet Meclisinde görüşülmekte ondan sonra Senato’ya gitmekte, Reisicumhurun tasdikine arz edilmekte, tamamiyle bir kanun prosedürü içinde vaziyet mütalâa edilmektedir. Burada mevzuubahsolan teşriî bir tasarruf değildir. Kazai bir tasarrufun bir hükmün burada millet adına yerine getirilip getirilmemesine dair hukukî ve yine kazai mahiyet taşıyan bir karar mevzuubahistir. Yoksa hâkimiyet hakkının tezahürü olan teşriî tasarruflardan madut değildir. Âcizane kanaatime göre. Bâzı hukukçu arkadaşlar Kurucu Mecliste bulunup bu maddeyi tedvin edenler 63 ncü maddenin son fıkrasındaki, Meclisler Anayasada gösterilen hallerde birlikte toplanır; hükmünün bu neticeyi doğurduğunu ve âdeti bir kanun prosedür içinde meselenin mütalâasını icabettirdiğini söylediler. Bendeniz bu kanaatin yerinde olmadığı düşüncesindeyim. Filhakika Anayasada hangi hallerde Büyük Millet Meclisinin toplanacağı tasrih edilmiştir. Ancak Anayasanın ve diğer bütün kanunların ana prensiplerinin ve bâzı hükümlerinin istisnaları bulunabilir. 83 ncü maddede arz ettiğim fıkra kaleme alındıktan sonra 64 ncü maddede ölüm cezalarının yerine getirilmesinin Türkiye Büyük Millet Meclisinin vazifeleri cümlesinden olduğunun tasrih edilmesi bu istisnanın kabul edildiğinin delilidir. Denecektir ki 64 ncü maddede Büyük Millet Meclisinin vazifeleri arasında kanun koyma da vardır. Daha başka vazifeler de vardır. Evet, vardır; bu vazifelerin nasıl yerine getireceği mütaakıp maddelerde sarahaten tadadedilmiş, tasrih edilmiş, Mecliste nasıl görüşülecek Senato’ya nasıl gidecek itiraz vukuunda görüşülecek bunlar sarahaten gösterilmiştir. Fakat ölüm cezaları nasıl görüşülecektir, ayrı bir hükme bendeniz tetkik ettiğimde maalesef göremedim. Belki yanılıyorum. Başka her hangi bir hüküm, mevcudolmadığına göre bu hususun görüşülmesine dair her hangi bir prosedür açıkça tâyin edilmemiş bulunduğuna göre 64 ncü maddede hükmüne göre ölüm cezalarının infazının Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından karara bağlanması lâzımgelir. Hukukan da Türkiye Büyük Millet Meclisi ancak Millet Meclisi Reisinin Başkanlığı altında teşekkül edecek her iki Meclisin müşterek toplantısıyla mümkün olabilecektir.

Muhterem arkadaşlarım, bu itibarla cari tatbikatın Anayasanın bu hükümlerine aykırı olduğu kanaatindeyim. Kaldı ki, Anayasada açık hüküm var. Mahkeme hükümleri, kararları burada bir teşriî tasarruf zımnında dahi münakaşa edilemez. Burada daha çok hukukî bir tasarrufun, kazai bir hakkın Meclise kadar ulaşmış bir şekli, bir canın millet adına ifnası lâzım mı, değil mi keyfiyetinin görüşülmesi veyahutta karara bağlanması durumu vardır. Bu itibarla kanun prosedürü içinde mütalâası doğru değildir, caiz değildir, mümkün değildir... ”⁶⁵

Adana Milletvekili Kemal Sarıbrahimoğlu, bu konuda bir de önerge vermişti. Sarıbrahimoğlu’nun önergesi şöyleydi⁶⁶:

Millet Meclisi Başkanlığına

1. Anayasanın 64 ncü maddesinde ‘kesinleşen ölüm cezalarının yerine getirilmesine karar vermek Türkiye Büyük Millet Meclisinin yetkilerindendir’ denmekte olduğuna göre ölüm cezalarının Millet Meclisi ve C. Senatosunun müşterek toplantısı ile hukukan teşekkülü mümkün olan Türkiye Büyük Millet Meclisinde karara bağlanması iktiza eder.

2. Aynı zamanda bu mevzuda alınan karar teşriî bir tasarruf olmayıp hukukî ve kazai mahiyet taşıyan bir karardır.

Bu sebeplerle Riyasetin tutumu usule uygun değildir kanaatindeyim.

Riyasetin bu mevzuu tezekkür ve teemmül ederek tatbikatın Anayasa istikametinde tashihini arz ve teklif ederim. Saygı ile.

Adana

Kemal Sarıbrahimoğlu

Sarıbrahimoğlu’nun önergesine, Millet Meclisi Adalet Komisyonu Başkanı İstanbul Milletvekili İsmail Hakkı Tekinel karşı çıkmış ve 1961 Anayasasının 1924 Anayasasından farklı olduğunu belirterek; 1961 Anayasasında, 1924 Anayasasında anlaşıldığı anlamda Meclis kararına yer verilmediğini, 1961 Anayasası uyarınca Meclis kararlarının, sadece Meclislerin kendi iç çalışmalarını ilgilendiren konularda kullanılabileceğini belirtmişti. İsmail Hakkı Tekinel’in, konuşmasına şöyle devam ettiğini görüyoruz:

“...Her ne kadar Sayın Sarıbrahimoğlu arkadaşımız biz tatbikatta buna dair her hangi bir sarahata raslamadık, demişlerse de Kurucu Meclis Anayasa Komisyonunun bu mevzuda raporu sarihtir ve meseleyi de şu şekilde vaz’etmektedir.

⁶⁵ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 3, Cilt: 26, Birleşim: 47, (04.02.1964), ss. 274-275.

⁶⁶ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 3, Cilt: 26, Birleşim: 47, (04.02.1964), s. 275.

Esasında Meclis kararı şeklinde ısdar edilmesi lâzımgelen ve bu Anayasaya göre şekli bir kanun olarak ortaya çıkan bu gibi ahvalde yapılacak muamele sadece ve sadece Anayasanın 92 nci maddesine uygun olarak takibedilecek prosedüre uymak suretiyle gerçekleşecektir. Anayasanın 64 ncü maddesi Sayın Sarıbrahimoğlu arkadaşımızın dediği mânâyı tazammun etmemektedir. Müsaade ederseniz bu maddeyi aynen okuyorum.

'Madde 64. — Kanun koymak, değiştirmek ve kaldırmak, Devletin bütçe ve kesin hesap kanun tasarılarını görüşmek ve kabul etmek, para basılmasına, genel ve özel af ilânına, mahkemelerce verilip kesinleşen ölüm cezalarının yerine getirilmesine karar vermek, Türkiye Büyük Millet Meclisinin yetkilerindendir.' denmektedir.

*Şayet arkadaşımızın bu noktai nazarı kabul edilirse kanun koymayı, değiştirmeyi, kaldırmayı, Devletin, bütçe ve kesinhesap kanun tasarılarını görüşmeyi de keza Türkiye Büyük Millet Meclisinin Birleşik toplantısında icra etmek lâzımgelsecektir. Şu halde bu teklife bu bakımdan da iltifat etmemek lâzımdır... ”*⁶⁷

Sarıbrahimoğlu, her ne kadar, görüşmelerin devamında düşüncesinde ısrar ettiyse de; Birleşimi yöneten Başkanvekili Ferruh Bozbeyli, Başkanlığın, Sarıbrahimoğlu'nun önergesine katılmadığını açıklıyor ve bu önergeyi oya da sunmayacağını belirterek, tartışmayı şu sözlerle sonlandırıyor:

“...Şimdi, Sayın Kemal Sarıbrahimoğlu'nun vermiş olduğ a önerge ile ilgili olarak Riyasetin görüşünü arz ediyoruz.

Filhakika, Sayın Kemal Sarıbrahimoğlu arkadaşımızın ifade ettikleri gibi, mahkemelerden verilip de kesinleşen ölüm cezalarının yerine getirilmesi, Türkiye Büyük Millet Meclisinin salâhiyetleri cümlesinden olarak Anayasanın 64 ncü maddesinde sayılmıştır. Fakat Anayasanın birçok maddelerinde 'Türkiye Büyük Millet Meclisi' kenar başlığı ile bâzı ödevler de tadadedilmiştir. Bu arada 88 nci maddede Türkiye Büyük Millet Meclisinin denetim yolları gösterilmiştir ki, o halde Türkiye Büyük Millet Meclisi 64 ncü maddedeki hallerde de yine 'T. B. M. M. birleşik toplantı yaparak bu salâhiyetlerini kullanmış değildir. Filhakika Sayın Kemal Sarıbrahimoğlu buyuruyor ki; Anayasada T. B. M. M. nin yetkileri belirttikten sonra bu görevleri hangi prosedür içerisinde yapacağını da tasrih etmiştir. Nitekim kanun yapma yetkisi T. B. M. M. nin yetkilerindendir. Fakat bu yetkiyi nasıl kullanacağını 92 nci ve 94 ncü maddede saymıştır. Halbuki idam hükümlerinin yerine getirilmesiyle ilgili kararın ne suretle olacağı, bir kanun şeklinde mi, yoksa bir karar şeklinde mi olacağı yolunda bir vuzuh yoktur. Bu sebeple 'Madem ki Türkiye Büyük Millet Meclisinin salâhiyeti cümlesindendir, o halde bir birleşik toplantıda bu meselenin halledilmesi lâzımdır.' dediler.

⁶⁷ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 3, Cilt: 26, Birleşim: 47, (04.02.1964), s. 276.

İşte Türkiye Büyük Millet Meclisinin salâhiyetinden olan ölüm cezalarının yerine getirilmesinin prosedürü bu Anayasa ile teşekkül etmiş olan Türkiye Büyük Millet Meclisinin kuruluşundan bugüne kadar gerek Millet Meclisinde, gerekse Cumhuriyet Senatosunda bir kanun prosedürü şeklinde tatbik edildiğinden bu, teamüle taayyün etmiş durumdadır. Ayrıca Türkiye Büyük Millet Meclisinde müzakere edilmesi halinde, hangi komisyonun metninin esas tutulacağı meselesinin de cevabı olmadığından, kezalet mesele şimdiye kadar tatbikatında olduğu gibi kanun prosedürüne tabi olarak yapılmıştır. Bu sebeple usuli bir hata yoktur. Hattâ Riyaset bu verilmiş olan önergeyi de oya sunmıyacaktır.”⁶⁸

Böylece, TBMM’nin, birçok ölüm cezasının yerine getirilmesine kanunla karar vermesinden ve bu yöntemin yerleşmesinden sonra ortaya çıkan söz konusu tartışma, daha ileri boyutlara ulaşmadan, Başkanvekili Ferruh Bozbeyli’nin kararlı tutumuyla kapanmış olmaktadır.

b- Ölüm Cezasının Yerine Getirilmesine İlişkin Kanunların Yapılışında İzlenen Yöntem

1961 Anayasasının 92. maddesinin yukarıda aynen aktarılan gerekçesinde ve madde düzenlemesini Temsilciler Meclisinde açıklayan Anayasa Komisyonu sözcüsü Turan Güneş’in konuşmasında, her ne kadar bu yetkinin kullanılmasının bir kanunla yerine getirileceği belirtilmiş ise de, kanunu kimin hazırlayacağına ilişkin bir hüküm, ne Anayasada, ne de Anayasanın Geçici 3. maddesi uyarınca, Türkiye Büyük Millet Meclisinin, Millet Meclisinin ve Cumhuriyet Senatosunun toplantı ve çalışmaları için kendi içtüzükleri yapılıncaya kadar uygulanması gereken Türkiye Büyük Millet Meclisinin 27 Ekim 1957 tarihinden önce yürürlükte olan İchtüzüğünde yer almıştı. Bununla birlikte, uygulamada, söz konusu yetki, kesinleşmiş bir ölüm cezasını, Başbakanlığın, TBMM Başkanlığına bildirmesi üzerine; TBMM Başkanlığının, bu kararı Millet Meclisi Adalet Komisyonuna iletmesi ve Adalet Komisyonunca bu cezanın yerine getirilmesi konusunda hazırlanacak bir kanun tasarısının/teklifinin⁶⁹,

⁶⁸ **M.M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 3, Cilt: 26, Birleşim: 47, (04.02.1964), ss. 278-279.

⁶⁹ 12. Dönemde, Millet Meclisi Adalet Komisyonu, Millet Meclisine intikal eden kesinleşmiş ilk ölüm cezasını inceleyip, Millet Meclisi Başkanlığına sunduğu metni, bir kanun “tasarısı” olarak adlandırmıştı. İlginç olan husus, Komisyonun, aynı metnin Büyük Millet Meclisine sunulmasına ilişkin kararında ise, “**teklif**” sözcüğünü tercih etmesiydi. Bkz. S. Sayısı: 279, “Üsküdar, Tavaşi Hasanağa mahallesi, Karacaahmet Caddesi, Cilt 1, Sayfa 119, Hane 139 da kayıtlı Sadettin Nacioğlu, Kandemir İspahipala’nın ölüm cezasına çarptırılması hakkında Başbakanlık tezkeresi ve Adalet Komisyonu raporu”, **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 1, Cilt: 8, Birleşim: 136’nın sonuna ekli, (26.10.1962), ss. 1-2. Ancak, bu ilk uygulama dışında, Adalet Komisyonu, 12. Dönemde inceleyip, Millet Meclisi Başkanlığına sunduğu tüm diğer ölüm cezalarına ilişkin kanun metinlerini, “**teklif**” olarak adlandırmıştı. Buna karşılık, Millet Meclisi Başkanlığının, Millet Meclisince görüşülen bir ölüm cezasının yerine getirilmesine ilişkin kanun metnini, “**tasarı**” olarak

Millet Meclisi ve Cumhuriyet Senatosunda görüşülmesinden sonra, Anayasanın 92. maddesi uyarınca, diğer kanun tasarı ve tekliflerinin tâbi olduğu süreç doğrultusunda kabul edilmesi şeklinde kullanılmaktaydı⁷⁰.

Millet Meclisinin 12. Dönemde, belirtilen yöntem doğrultusunda ele aldığı ilk idam hükmü, Kandemir İspahipala hakkında verilmiş olan cezaydı. Bu bağlamda, 18 Ağustos 1958 tarihinde Üsküdar'da sandalına bindirdiği E.H.G.'nin ırzına geçme suçunu işlemek için maktulenin çocukları Z.G. ve N.G.'yi denize atıp boğmak suretiyle öldürmek ve daha sonra E.H.G.'nin ırzına geçtikten ve B.K.nın da kızlığını bozduktan sonra bu suçlara ait delilleri ortadan kaldırmak ve kendisini cezadan kurtarmak maksadı ile bu kişileri de denize atmak suretiyle öldürmekten sanık, Sadettin Nacioğlu, Ayşe'den doğma 18.02.1931 doğumlu Kandemir İspahipala'nın ölüm cezasına çarptırılması hakkında İstanbul Üçüncü Ağır Ceza Mahkemesince verilen hükmün, Temyiz Mahkemesi (Yargıtay) 1. Ceza Dairesinin ilamıyla kesinleşmesi üzerine, bu işe ait dosya, Adalet Bakanlığı tarafından 28.12.1961 tarihinde Başbakanlığa gönderilmiş ve Başbakanlıkça da, 09.01.1962 tarihinde Millet Meclisi Başkanlığına sunulmuştu. Millet Meclisi Başkanlığının 10.01.1962

adlandırmayı sürdürdüğünü gördüğümüz örnekler bulunmaktadır. Aynı şekilde, Cumhuriyet Senatosu Anayasa ve Adalet Komisyonunun da, Millet Meclisi Adalet Komisyonunun hazırladığı ölüm cezasının yerine getirilmesine ilişkin kanun metinlerine "tasarı" demeye devam ettiği oluyordu. Örneğin, Millet Meclisince karara bağlanan, Talât Aydemir, Osman Deniz ve Fethi Gürcan haklarındaki ölüm cezasının yerine getirilmesine, Erol Dinçer hakkındaki ölüm cezasının ise yerine getirilmemesine ilişkin kanun metnini Cumhuriyet Senatosuna sevk yazısında, Millet Meclisi Başkanı Fuad Sirmen, "tasarı" sözcüğünü kullanmaktaydı. Bu metin üzerindeki incelemesini tamamlayan Cumhuriyet Senatosu Anayasa ve Adalet Komisyonu da, aynı terimi tercih etmişti. Bkz. S. Sayısı: 422, "Talât Aydemir, Osman Deniz ve Fethi Gürcan'ın ölüm cezalarının yerine getirilmesine ve Erol Dinçer hakkındaki ölüm cezasının yerine getirilmemesine dair kanun tasarısının M. Meclisince kabul olunan metni ve Talât Aydemir, Osman Deniz ve Fethi Gürcan haklarındaki ölüm cezalarının yerine getirilmesine ve Osman Deniz ve Erol Dinçer haklarındaki ölüm cezalarının yerine getirilmemesine dair C. Senatosu Anayasa ve Adalet Komisyonu raporu", **C.S. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1, Toplantı: 3, Birleşim: 49'un sonuna ekli (10.03.1964), ss. 1-5. Bizce, daha önce, TBMM Dilekçe Karma Komisyonunca hazırlanan metinlere af kanunu tasarısı denilmesini eleştirirken de işaret ettiğimiz gibi, Millet Meclisi Adalet Komisyonunun kesinleşmiş bir ölüm cezasının yerine getirilmesi yönünde hazırladığı metne de, "tasarı" değil, "teklif" denilmesi uygun olurdu. Çünkü, bilindiği gibi, "tasarı" sözcüğü, Bakanlar Kurulu tarafından hazırlanan ve TBMM'ye sunulan kanun yapım istemleri için kullanılan bir terimdir. Bu nedenle, Millet Meclisi Adalet Komisyonunca hazırlanan bu metin için, yasama meclisleri üyelerince hazırlanan kanun önerilerinde olduğu gibi, "teklif" teriminin kullanılması daha isabetlidir. Bu konuda bkz. Fahri Bakırcı, **a.g.k.**, s. 399.

⁷⁰ Nitekim bu yöntem, Millet Meclisinin, daha ileri bir tarihte, 5 Mart 1973'te kabul edilmiş olan İçtüzüğünde açıkça öngörülmüş bulunuyordu. Bu bağlamda, Millet Meclisinin 1973 tarihli İçtüzüğünün 92. maddesinde şöyle denilmektedir:

"Ölüm cezaları hakkındaki kesinleşmiş mahkeme kararlarının yerine getirilmesine dair Başbakanlık yazıları, esas komisyon olarak Adalet Komisyonuna havale edilir. Adalet Komisyonu, bu yazıyı inceleyerek cezanın yerine getirilmesinin onaylanması veya onaylanmaması yönünde bir kanun metni hazırlar. Komisyonlar ve Genel Kurul, mahkeme kararını değiştiremezler." **Resmî Gazete**, 13 Nisan 1973, Sayı: 14506.

tarhinde sevk ettiği Millet Meclisi Adalet Komisyonu, kesinleşmiş bu ölüm cezasının yerine getirilmesine dair hazırladığı kanun tasarısını, 29.09.1962 tarihli yazısı ekinde Millet Meclisi Başkanlığına göndermişti⁷¹. Adalet Komisyonunun hazırladığı kanun tasarısı şöyleydi⁷²:

Kandemir İspahipala hakkındaki ölüm cezasının yerine getirilmesine dair
kanun tasarısı

MADDE 1.- Temyiz Mahkemesi Birinci Ceza Dairesinin 11.12.1961 tarihli Esas 1961/1977, Karar 1961/3397 ve 527 tebliğname sayılı ilâmiyle kesinleşen İstanbul Üçüncü Ağır Ceza Mahkemesinin 12.11.1960 tarih ve Esas 1958/217 sayılı hükmü ile T. Ceza Kanununun 450/5. 6. 9 ncu maddelerine göre idam cezasına mahkûm edilmiş bulunan İstanbul, Üsküdar kazası Tavaşı Hasanağa mahallesi Karacaahmet caddesi cil 1, sayfa 119, hane 139 numarada nüfusa kayıtlı Sadettin Nacioğlu ve Ayşe'den 18.2.1931 yılında doğma, bekâr, Kandemir İspahipala hakkındaki işbu hükmün yerine getirilmesine karar verilmiştir.

MADDE 2.- Bu kanun yayımı tarihinde yürürlüğe girer.

MADDE 3.- Bu kanunu Adalet Bakanı yürütür.

Millet Meclisi Adalet Komisyonunca bir kanun tasarısı haline getirilmiş olan bu kesinleşmiş ölüm cezası, Millet Meclisinin 26 Ekim 1962 tarihli 136. Birleşiminde ele alınmış ve öncelik ve ivedilikle görüşülmesi kabul edildikten sonra, üzerinde hiçbir üye söz almadığından, tasarının, herhangi bir kanun tasarısı veya teklifinde izlenen süreç doğrultusunda oylanmasına gidilmiş ve kabul edilmişti⁷³. Böylece, anılan ölüm cezasının yerine getirilmesini Millet Meclisi kabul etmiş olmaktadır. Ancak, Millet Meclisi, bu iradesini bir kararla değil, kanunla ortaya koyduğu için, Anayasanın 92. maddesi uyarınca, diğer kanun tasarısı ve tekliflerinin de tâbi tutulduğu süreç doğrultusunda, bu tasarısı da Cumhuriyet Senatosuna gönderilmişti. Cumhuriyet Senatosunda da, 29 Kasım 1962 tarihli 12. Birleşimde, üzerinde konuşma talep eden olmadığından, Millet Meclisinden gelen metnin tümü ve maddeleri oylanmış ve sözü edilen ölüm cezasının yerine getirilmesi kabul edilmişti⁷⁴. Böylece, Millet Meclisi ve Cumhuriyet Senatosu, kesinleşmiş bir ölüm cezasının yerine getirilmesini

⁷¹ S. Sayısı: 279, “Üsküdar, Tavaşı Hasanağa mahallesi, Karacaahmet Caddesi, Cilt 1, Sayfa 119, Hane 139 da kayıtlı Sadettin Nacioğlu, Kandemir İspahipala'nın ölüm cezasına çarptırılması hakkında Başkanlık tezkeresi ve Adalet Komisyonu raporu”, **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 1, Cilt: 8, Birleşim: 136'nın sonuna ekli, (26.10.1962), ss. 1-2.

⁷² **A.k.**, s. 2.

⁷³ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 1, Cilt: 8, Birleşim: 136, (26.10.1962), ss. 284-285.

⁷⁴ **C.S. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1, Toplantı: 2, Cilt: 7, Birleşim: 12, (29.11.1962), ss. 185-187.

uygun bulduklarını belirten 1961 Anayasası dönemindeki bu ilk uygulamayı, yeni Anayasa döneminde benimsenen yöntem uyarınca, bir parlamento kararı ile değil, Millet Meclisi Adalet Komisyonunun hazırladığı kanun tasarısını, diğer kanun tasarı ve teklifleri gibi, Anayasanın 92. maddesinde öngörülen süreç doğrultusunda ayrı ayrı görüşüp kabul ederek gerçekleştirmiş olmaktadır.

c- 12. Dönemde Millet Meclisinin Yerine Getirilmesine Karar Verdiği Ölüm Cezaları ve Bazılarında Yaşanan Sorunlar

aa- Yerine Getirilmesine Karar Verilen Ölüm Cezalarının Sayısı

Millet Meclisinin 12. Döneminde, ölüm cezasının yerine getirilmesine dair, hayli fazla sayıda kanun kabul edilmiştir. Bu bağlamda, 12. Dönemde, mahkemelerce verilip kesinleşen ölüm cezalarının yerine getirilmesi için kabul edilen kanunların sayısı 38'dir. Bunlardan 21'i, 12. Dönemin ikinci yasama yılında, 17'si ise üçüncü yasama yılında kabul edilmişti. 12. Dönemin ilk ve son yasama yılında ise, ölüm cezasının yerine getirilmesine ilişkin kanun bulunmuyordu. Sözü edilen 38 kanunun bir kısmında, birden fazla kişi hakkında verilmiş olan ölüm cezasının yerine getirilmesi öngörüldüğünden; 12. Dönem içinde Millet Meclisinin yerine getirilmesini uygun bulduğu ölüm cezasının sayısı, bu konuda çıkmış olan kanun sayısından daha fazladır. Gerçekten, 12. Dönemin ikinci yasama yılında kabul edilmiş olan 21 kanundan birinde 3 kişi⁷⁵, birinde de 2 kişi⁷⁶ hakkında verilmiş olan ölüm cezasının yerine getirilmesi uygun bulunmuş; böylece 24 kişi hakkında verilmiş olan ölüm cezası benimsenmişti. Aynı şekilde, üçüncü yasama yılında kabul edilen 17 kanundan 4'ünde de 2 kişi hakkında verilmiş ölüm cezasının yerine getirilmesi kararlaştırıldığından⁷⁷, bu yasama yılında haklarında verilen ölüm cezasının yerine getirilmesinin Millet Meclisince kabul edildiği hükümlü sayısı da 21'e ulaşmıştı. Böylece, 12. Dönem Millet Meclisinde, toplam 45 kişi hakkında verilen ölüm cezasının yerine getirilmesine karar verilmiş oluyordu. Bunlardan biri de, bir kadın hükümlü hakkında verilen ölüm cezasıydı. Gerçekten, Trabzon Ağır Ceza Mahkemesince, öz annesini iple boğarak öldürdüğü için Türk Ceza Kanununun 450. maddesi uyarınca ölüm cezasına çarptırılan Ummehan (Ümmühan) Bebek'in bu cezası, Yargıtay tarafından da onanarak kesinleşmiş ve cezanın yerine getirilmesi, 27 Ağustos 1963 tarih ve 319 sayılı Kanunla uygun bulunmuştu⁷⁸.

⁷⁵ 27.08.1963 tarih ve 311 sayılı Kanun, **Resmî Gazete**, 4 Eylül 1963, Sayı: 11496.

⁷⁶ 27.08.1963 tarih ve 324 sayılı Kanun, **Resmî Gazete**, 4 Eylül 1963, Sayı: 11496.

⁷⁷ 07.01.1964 tarih ve 374 sayılı Kanun, 09.04.1964 tarih ve 445 sayılı Kanun, 29.04.1964 tarih ve 459 sayılı Kanun, 23.06.1964 tarih ve 480 sayılı Kanun. Bu Kanunlar için sırasıyla, bkz. **Resmî Gazete**, 7 Ocak 1964, Sayı: 11608; **Resmî Gazete**, 16 Nisan 1964, Sayı: 11684; **Resmî Gazete**, 11 Mayıs 1964, Sayı: 11700; **Resmî Gazete**, 26 Haziran 1964, Sayı: 11738.

⁷⁸ 27.08.1963 tarih ve 319 sayılı "Ummehan Bebek (Ümmühan Bebek) hakkındaki ölüm cezasının yerine getirilmesine dair Kanun", **Resmî Gazete**, 4 Eylül 1963, Sayı: 11496; **T.B.M.M. Kanunlar Dergisi**, Dönem: 1, Toplantı: 2, Cilt: 46, s. 690. Millet Meclisi S. Sayısı: 23, "Vakfikebir ilçesinin

bb- Talât Aydemir ve Fethi Gürcan Haklarındaki Ölüm Cezasının Yerine Getirilmesine; Osman Deniz ve Erol Dinçer Haklarındaki Ölüm Cezasının ise Yerine Getirilmemesine Karar Verilmesi

Millet Meclisinin 12. Döneminde, ölüm cezasının yerine getirilmesine ilişkin kanunlar içinde, üzerinde en çok tartışma yaşanmış olanı, Talât Aydemir, Fethi Gürcan, Osman Deniz ve Erol Dinçer haklarında verilmiş olan ölüm cezasının yerine getirilmesine ilişkin kanun teklifydi. Gerçekten, Birinci Ciltte ayrıntılı bir biçimde üzerinde durulan 20–21 Mayıs 1963 olayları nedeniyle ölüm cezası ile cezalandırılan bu kişiler hakkında Millet Meclisi Adalet Komisyonunun hazırladığı kanun teklifi, Millet Meclisi Genel Kurulunun 28 Ocak 1964 tarihli 42. Birleşiminde ele alınmış ve gergin bir ortamda süren birinci görüşmeden sonra⁷⁹, her hükümlü

Beşikdüzü nahiyesi Kutluca köyü 54 hanesinde kayıtlı iken evlenmek suretiyle aynı köy 13 hanesine gelen Hüseyin kızı Ayşe'den doğma 8.7.1928 doğumlu Ümmühan Bebek'in ölüm cezasına çarptırılması hakkında Başbakanlık tezkeresi ve Adalet Komisyonu raporu", **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 2, Cilt: 17, Birleşim: 91'in sonuna ekli, (06.06.1963), ss. 1-2. Millet Adalet Komisyonunca hazırlanan teklif, 1. ve 2. görüşme sırasında, üzerinde hiçbir milletvekili konuşma talebinde bulunmadığından oylanmakla kabul edilmişti. Bkz. **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 2, Cilt: 17, Birleşim: 91, (06.06.1963), ss. 598-599; **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 2, Cilt: 18, Birleşim: 95, (13.06.1963), ss. 131-132.

⁷⁹ Konya Milletvekili Sait Sina Yücesoy'un, 4 hükümlüye ait ölüm cezasının yerine getirilmesi hakkındaki kanun teklifi üzerinde konuşurken, askerî müdahaleleri eleştiren sözleri, 27 Mayıs'a da karşı çıkıyor biçiminde tepkilere neden olmuş ve yoğun tartışmalar yaşanmıştı. Örneğin, sözü edilen konuşma sırasında, Sait Sina Yücesoy'un ve bazı milletvekilleri ile Birleşimi yöneten Başkanvekili Nurettin Ok'un sözleri Millet Meclisi tutanaklarına şöyle yansımıştı:

“...**SAİT SİNA YÜCESOY** (Devamla) – Ne alâkası var, 27 Mayısla.

BAŞKAN – 27 Mayısla alâkası yok, kendi fikriyatından bahsediyor.

ABDURRAHMAN ALTUĞ (Kırklareli) – Bu adam neler söylüyor, Sayın Başkan. (Gürültüler)

BAŞKAN – Oturun yerinize rica ederim, bir milletvekiline adam diye hitap edemezsiniz.

Oturun yerinize rica ederim. Nasıl bir arkadaşınıza, bu adam, hitabını yaparsınız. (Gürültüler ve gürültüden duyulamayan karşılıklı sözler) Buyurun.

SAİT SİNA YÜCESOY (Devamla) – Burada şerefli Türk subayının kabahati ise politika bilmemek, maskeli uşakları tanıyamamak ve onların zehirli yalanlarına ve telkinlerine inanmaktan, yani şerefli ocağında ecdat otağı kışlasından dışarı çıkmasından ibarettir. (Gürültüler)

BAŞKAN – Sayın Yücesoy bir dakika, iki defa zataâliniz sadetten dışarı çıktınız. Bu raporla...(Gürültüler ve müdahaleler) sayın Uzun nedir bu vaziyetiniz? (Gürültüler; soldan ve orta sıralardan ayağa kalkıp bağırma, yuh sesleri, karşılıklı sözler ve birbirinin üzerlerine yürümeler) İdare Âmirleri...(Reis şiddetle müteaddit defalar çan'a vurarak milletvekillerini sükunete davet etti) Arkadaşlarım, lütfen oturunuz, sükunet bulunuz

TURHAN FEYZİOĞLU (Kayseri) – Meclisin itibarını korumak istiyorsanız, lütfen müdahale ediniz.

BAŞKAN – Sayın Yücesoy sadet dışına çıktınız, lütfen sözünüzü son olarak bitirin... (Gürültüler) Oturun lütfen, sadet dışına çıktınız, kâfidir.

FETHİ ÇELİKBAŞ (Burdur) – Reis Bey, hatibin konuşmalarını zabıttan okuyun. (Gürültüler)

BAŞKAN – Oturun lütfen arkadaşlar, sükunet bulun... ” **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 3, Cilt: 26, Birleşim: 42, (28.01.1964), s. 32.

için ayrı ayrı⁸⁰ ve açık oylama⁸¹ yapılması yönünde verilen önergelerin kabulü üzerine, bu doğrultuda yapılan oylamada, dört hükümlüden Erol Dinçer'in ölüm cezasının yerine getirilmemesine, diğerlerinin ise getirilmesine karar verilmişti⁸². Kanun teklifi üzerinde, Millet Meclisinin 4 Şubat 1964 tarihli 47. Birleşiminde yapılan ikinci görüşmede de, bazı üyeler ölüm cezasına karşı çıkmışlarsa da⁸³, yapılan oylamada durum değişmemiş ve birinci görüşme sonunda hükümlülerden Erol Dinçer'in ölüm cezasının yerine getirilmesi reddedildiğinden, adı ve 1. maddesi içeriği değiştirilmiş⁸⁴ olan Kanun teklifi, oylanarak kabul edilmişti⁸⁵. Böylece,

⁸⁰ Adalet Komisyonunun hazırladığı 4 hükümlü hakkında verilir kesilen ölüm cezalarının yerine getirilmesine dair Kanun Teklifinin 1. maddesinin oylanmasının, maddede isimleri yer alan dört kişi için ayrı ayrı yapılmasına ilişkin iki önerge verilmişti. Bunlardan ilki, Samsun Milletvekili Bahri Cömert'in, diğeri ise Eskişehir Milletvekili Seyfi Öztürk, Konya Milletvekili Vefa Tanır ve Niğde Milletvekili Asım Eren'in imzalarını taşımaktaydı. **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 3, Cilt: 26, Birleşim: 42, (28.01.1964), ss. 39-40.

⁸¹ Açık oylama yapılmasını isteyen önerge, Ankara Milletvekili Osman Bölükbaşı ile 18 arkadaşı tarafından verilmişti. **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 3, Cilt: 26, Birleşim: 42, (28.01.1964), s. 39.

⁸² **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 3, Cilt: 26, Birleşim: 42, (28.01.1964), s. 42.

⁸³ Görüşmelerde, bazı üyeler genel olarak ölüm cezasına karşı bir tutum sergilemişler (örneğin, Sivas Milletvekili Cevad Odyakmaz), bazı üyeler, hükümlülerden bir kısmı hakkındaki cezanın Askerî Yargıtay'ın ilgili Dairesinde oybirliği ile değil oy çokluğu ile onanmış olmasına dikkat çekmişler (örneğin, Eskişehir Milletvekili Seyfi Öztürk, Konya Milletvekili İhsan Kabadayı, Millet Partisi Grubu adına konuşan Ankara Milletvekili Hüseyin Ataman), kimi üyeler de, bu kişilerin ölüm cezasına çarptırılmasına neden olan olayın kendine özgü durumunu dile getirmişlerdi (örneğin, İstanbul Milletvekili Ömer Zekâî Dorman, Edirne Milletvekili Fahir Giritlioğlu). Görüşmeler için bkz. **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 3, Cilt: 26, Birleşim: 47, (04.02.1964), ss. 254-266, 266-269.

⁸⁴ İlk görüşmede, Erol Dinçer hakkındaki ölüm cezasının yerine getirilmesi reddedildikten sonra, Adalet Komisyonunun hazırladığı kanunun adı ve 1. madde hükmü değişmişti. Bu bağlamda, yeni metin şöyleydi: "*Talât Aydemir, Osman Deniz, Fethi Gürcan hakkındaki ölüm cezasının yerine getirilmesine, Erol Dinçer hakkındaki ölüm cezasının yerine getirilmemesine dair Kanun*

MADDE 1.- Askerî Yargıtay 1 nci Dairesinin... ilâmiyla kesinleşen, Ankara Sıkıyönetim Komutanlığı Karargâhı Numaralı Askerî Mahkemesi tarafından... hükmü ile Türk Ceza Kanununun 146/1 maddesi hükmünce ölüm cezasına mahkûm edilmiş bulunan;

- a) ...*Talât Aydemir, (Emekli Kurmay Albay),*
- b) ...*Osman Deniz, (Emekli Kurmay Albay),*
- c) ...*Fethi Gürcan, (Emekli Süvari Binbaşı),*
- d) ...*Erol Dinçer (Emekli Üsteğmen).*

Talât Aydemir, Osman Deniz ve Fethi Gürcan haklarındaki işbu ölüm cezalarının yerine getirilmesine ve Erol Dinçer hakkındaki ölüm cezasının yerine getirilmemesine karar verilmiştir." **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 3, Cilt: 26, Birleşim: 47, (04.02.1964), ss. 254-255.

⁸⁵ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 3, Cilt: 26, Birleşim: 47, (04.02.1964), s. 269. Kanun teklifinin ikinci görüşmesi sırasında bazı üyeler, hükümlülerin tümü için ölüm cezasının yerine getirilmemesi yönünde önergeler vermişlerdi. Ancak bu önergeler reddedilmişti. Gerçekten, bu doğrultudaki önergelerden biri Ankara Milletvekili Osman Bölükbaşı, Yozgat Milletvekili İ. Hakkı

Millet Meclisi, dört hükümlüden Talât Aydemir, Fethi Gürcan ve Osman Deniz hakkındaki ölüm cezasının yerine getirilmesine; Erol Dinçer hakkındaki ölüm cezasının ise yerine getirilmemesine karar vermiş oluyordu. Teklifin, Cumhuriyet Senatosunda tâbi tutulduğu değerlendirilmeye gelince, Cumhuriyet Senatosu Anayasa ve Adalet Komisyonu, Millet Meclisinin kabul ettiği metinde değişikliğe gitmiş ve Talât Aydemir ile Fethi Gürcan'ın cezalarının yerine getirilmesine, Osman Deniz ve Erol Dinçer'in cezalarının ise yerine getirilmemesine yönelik bir rapor hazırlamıştı. Bu bağlamda, Komisyon, Talât Aydemir ve Fethi Gürcan'ın cezalarının yerine getirilmesi ve Erol Dinçer'in cezasının yerine getirilmemesi hususunda Millet Meclisinin kabul ettiği metni benimsemiş oluyorsa da; Osman Deniz'in cezasının yerine getirilmemesi konusunda, Millet Meclisi metninden ayrılıyordu⁸⁶. Cumhuriyet Senatosu Anayasa Adalet Komisyonunun değiştirdiği metin, Cumhuriyet Senatosunca, 11 Mart 1964 tarihli 50. Birleşimde gerçekleştirilen birinci görüşmede kabul edilmişse de; 17 Mart 1964 tarihli 53. Birleşimde gerçekleştirilen ikinci görüşmede, Tabii Üye Mucip Ataklı tarafından verilen bir değişiklik önergesinin⁸⁷ Genel Kurulca da benimsenmesi üzerine, Fethi Gürcan'ın cezasının da yerine

Akdoğan ve İstanbul Milletvekili Ö. Zekâi Dorman; diğeri, Edirne Milletvekili Fahir Giritlioğlu; bir diğeri, Sivas Milletvekili Cevad Odyakmaz; yine bir diğeri, Konya Milletvekili İhsan Kabadayı tarafından verilmişti. **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 3, Cilt: 26, Birleşim: 47, (04.02.1964), s. 267. Ankara Milletvekili Hüseyin Ataman ise, verdiği önergede, Osman Deniz hakkındaki hükmün, Askerî Yargıtay 1. Dairesinde, biri Daire Başkanı olmak üzere iki üyenin karşı çıkmalarına rağmen onandığından bahisle, bu kişi hakkındaki ölüm cezasının yerine getirilmemesini istemekteydi. **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 3, Cilt: 26, Birleşim: 47, (04.02.1964), s. 267. Aynı şekilde, Eskişehir Milletvekili Seyfi Öztürk ve İstanbul Milletvekili Saadet Evren de, Osman Deniz'in ölüm cezasının yerine getirilmemesi yönünde bir önerge vermişlerdi. **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 3, Cilt: 26, Birleşim: 47, (04.02.1964), ss. 267-268. Eskişehir Milletvekili Seyfi Öztürk, tek imza ile verdiği iki ayrı önergeden birinde Fethi Gürcan'ın cezasının yerine getirilmemesini; diğesinde ise, Talât Aydemir hakkındaki cezanın yerine getirilmesini önermekteydi. **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 3, Cilt: 26, Birleşim: 47, (04.02.1964), s. 268. Ancak, bu önergeler de reddedilmişti. **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 3, Cilt: 26, Birleşim: 47, (04.02.1964), s. 268.

⁸⁶ S. Sayısı: 422, “Talât Aydemir, Osman Deniz ve Fethi Gürcan'ın ölüm cezalarının yerine getirilmesine ve Erol Dinçer hakkındaki ölüm cezasının yerine getirilmemesine dair kanun tasarısının M. Meclisince kabul olunan metni ve Talât Aydemir, Osman Deniz ve Fethi Gürcan haklarındaki ölüm cezalarının yerine getirilmesine ve Osman Deniz ve Erol Dinçer haklarındaki ölüm cezalarının yerine getirilmemesine dair C. Senatosu Anayasa ve Adalet Komisyonu raporu”, **C.S. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1, Toplantı: 3, Birleşim: 49'un sonuna ekli (10.03.1964), ss. 1-5.

⁸⁷ Esasında, Ataklı verdiği ilk değişiklik önergesinde, Talât Aydemir ve Fethi Gürcan haklarındaki ölüm cezasının yerine getirilmemesi önerilmişse de, bu öneriye Komisyon ve Hükümet katılmamış ve öneri Genel Kurul da reddedilmişti. Bunun üzerine Mucip Ataklı ikinci bir önerge vermiş ve bunda Fethi Gürcan hakkındaki ölüm cezasının yerine getirilmemesini önermişti. Her ne kadar, Komisyon ve Hükümet aksi görüş bildirmişse de; bu öneri Genel Kurulda kabul görmüştü. **C.S. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1, Toplantı: 3, Birleşim: 53, (17.03.1964), ss. 486-487.

getirilmemesi kararlaştırılmıştı⁸⁸. Bu durumda, Cumhuriyet Senatosunca, Talât Aydemir hakkındaki ölüm cezasının yerine getirilmesi, Erol Dinçer'in ölüm cezasının ise yerine getirilmemesi kesinleşmiş olmaktadır⁸⁹. Buna karşılık, Millet Meclisinin, Fethi Gürcan ve Osman Deniz hakkındaki cezanın yerine getirilmesini kabul etmesine karşılık, Cumhuriyet Senatosunun kabul etmemesi nedeniyle ortaya çıkan değişiklikten ötürü, bu iki kişiye ilişkin hükmün, Anayasanın 92. maddesi uyarınca Millet Meclisinde yeniden ele alınması gerekiyordu⁹⁰. Cumhuriyet Senatosunda yapılan değişiklik, Millet Meclisi Adalet Komisyonunda değerlendirildiğinde, Millet Meclisinin, Talât Aydemir hakkındaki ölüm cezasının yerine getirilmesine dair kararıyla, Erol Dinçer hakkındaki ölüm cezasının yerine getirilmemesine dair kararı, Cumhuriyet Senatosunca aynen kabul edildiğinden, bu kişilere ait metnin kanunlaştığı belirtilmiş; bu nedenle, Komisyonca yapılacak görüşmelerin, Fethi Gürcan ve Osman Deniz'e hasredilmesi gerektiğine karar verilmişti⁹¹. Adalet Komisyonu, daha sonra, Cumhuriyet Senatosunda yapılan değişikliklerden, Osman Deniz hakkındaki ölüm cezasının yerine getirilmemesine ilişkin olanını benimsemiş;

⁸⁸ **C.S. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1, Toplantı: 3, Birleşim: 53, (17.03.1964), s. 487.

⁸⁹ **C.S. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1, Toplantı: 3, Birleşim: 50, (11.03.1964), ss. 238-244; **C.S. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1, Toplantı: 3, Birleşim: 53, (17.03.1964), ss. 485-489.

⁹⁰ Kanun teklifinin ikinci görüşmesinin yapıldığı Cumhuriyet Senatosunun 17 Mart 1964 tarihli 53. Birleşimini yöneten Başkanvekili Sırrı Atalay, oylama sonucunu şöyle açıklamıştı:

“BAŞKAN – ...Oylama neticesini bildiriyorum:

Talât Aydemir hakkındaki oylamada (118) sayın üye oya katılmış (81) kabul, (29) ret, (8) çekinse tesbit edilmiştir. Şu hale göre Talât Aydemir hakkındaki ölüm cezasının yerine getirilmesi hükmü kesinleşmiş bulunmaktadır.

Osman Deniz hakkında (121) sayın üye oya katılmış, (84) kabul, (29) ret, (8) çekinse tesbit edilmiştir. Cezanın yerine getirilmemesi (84) oyla onanmıştır. Osman Deniz hakkında Cumhuriyet Senatosunca değişiklik meydana geldiği için bu kısmı ile Millet Meclisine Osman Deniz hakkındaki karar gidecek ve orada ayrıca işleme uğrıyacaktır.

Fethi Gürcan hakkındaki oylamaya (128) sayın üye katılmış, (65) kabul, (53) ret, (9) çekinse rey tesbit edilmiştir. Cezanın yerine getirilmemesi (65) oyla onanmıştır. Fethi Gürcan hakkında da Cumhuriyet Senatosunca değişiklik meydana geldiğinden, gerekli işleme Millet Meclisince devam edilecektir.

Erol Dinçer hakkında 120 oy verilmiş olup, (86) kabul, (28) ret, (6) çekinse oy tesbit edilmiştir. Erol Dinçer hakkındaki ölüm cezasının yerine getirilmemesi kesinleşmiş bulunmaktadır.

Şimdi bu neticeye göre Anayasa ve Adalet Komisyonunun kanunun birinci maddesini ve başlığını değiştirmesi iktiza eder. Şöyle ki:

Talât Aydemir'in ölüm cezasının yerine getirilmesine, Osman Deniz, Fethi Gürcan ve Erol Dinçer haklarında ölüm cezalarının yerine getirilmemesine karar verilmiştir şeklinde bir değiştirmenin olması iktiza etmektedir...” C.S. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 3, Birleşim: 53, (17.03.1964), ss. 488.

⁹¹ Millet Meclisi S. Sayısı: 560 a 1 nci ek, “Talât Aydemir, Osman Deniz ve Fethi Gürcan ve Erol Dinçer'in ölüm cezalarına çarptırılmalarına dair Başbakanlık tezkeresine dair Cumhuriyet Senatosu Başkanlığı tezkeresi ve C. Senatosunca yapılan değişiklikler hakkında M. Meclisi Adalet Komisyonu raporu”, **M.M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 3, Cilt: 30, Birleşim: 102'nin sonuna ekli (13.05.1964), 1.

buna karşılık Fethi Gürcan'ın ölüm cezasının yerine getirilmemesine yönelik olanını ise benimsememişti⁹². Millet Meclisi Genel Kurulu, Adalet Komisyonunun önerisini kabul ettiğinden, Fethi Gürcan'a ilişkin olarak Cumhuriyet Senatosunda yapılan değişikliği kabul etmemiş oluyordu⁹³. Bu durumda, Fethi Gürcan için, Anayasanın 92. maddesi uyarınca iki Meclisin ilgili komisyonlarından seçilecek eşit sayıda üyeden oluşan bir karma komisyon kurulması gerekmektedir⁹⁴. Her ne kadar, bu doğrultuda oluşturulan Karma Komisyonun hazırladığı metinde, Fethi Dinçer'in ölüm cezasının da yerine getirilmemesi kararlaştırılmış ise de; bu karar, Millet Meclisi Genel Kurulunun 23 Haziran 1964 tarihli 111. Birleşiminde görüşülmüş ve kabul edilmemişti⁹⁵. Tartışmalı bir ortamda yapılan bu oylamadan sonra⁹⁶, Fethi Gürcan hakkında Karma Komisyonun hazırladığı metin reddedildiğinden, Karma Komisyonun metni ile aynı olmakla birlikte Cumhuriyet Senatosunun kabul ettiği metin üzerinde oylamaya gidilmiş, o da reddedilince⁹⁷, sıra, Millet Meclisinin ilk metninin oylanmasına gelmişti. Sonunda, bu metin kabul ediliyor ve böylece Fethi Gürcan hakkındaki ölüm cezasının yerine getirilmesi kesinleşmiş oluyordu. Hayli uzun ve tartışmalı bir süreçten sonra, TBMM'ce, Talât Aydemir ve Fethi Gürcan haklarında verilmiş olan ölüm cezasının yerine getirilmesi; Osman Deniz ve Erol Dinçer haklarındaki ölüm cezasının ise yerine getirilmemesi kabul edilmişti⁹⁸.

⁹² A.k., ss. 1-2.

⁹³ M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 3, Cilt: 30, Birleşim: 102, (13.05.1964), ss. 392-393.

⁹⁴ M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 3, Cilt: 30, Birleşim: 102, (13.05.1964), s. 393.

⁹⁵ M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 3, Cilt: 31, Birleşim: 111, (23.06.1964), s. 161.

⁹⁶ Başkanın oylama sonucunu açıklamasından sonra Genel Kurulda tartışmalar yaşanmıştı. Bu bağlamda, kimi üyeler sayının yanlış olduğunu ileri sürerken, kimileri oylamanın açık yapılmasını talep ediyorlardı. Başkan ise, reddedilmiş bir metnin, açık da olsa yeniden oylanamayacağını bildirmekteydi. M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 3, Cilt: 31, Birleşim: 111, (23.06.1964), ss. 161-162.

⁹⁷ Bu tartışmalar sürerken, İstanbul Milletvekili Coşkun Kırca, çözüm sağlayıcı bir öneride bulunuyor ve Karma Komisyon metni oylanıp reddedildiğine göre, şimdi Cumhuriyet Senatosunun kabul etmiş olduğu metnin oylanması gerektiğini hatırlatıyordu. Kırca'ya göre, Cumhuriyet Senatosunun kabul ettiği metinle, Karma Komisyonun hazırladığı metnin aynı olduğu dikkate alındığında, bir önceki sayının doğru mu yanlış mı olduğu tartışması, Cumhuriyet Senatosunun kabul ettiği metnin açık oylanması ile çözülebilirdi. Bu doğrultuda, verilen önerge uyarınca yapılan açık oylamada sonuç değişmemişti. Gerçekten, Millet Meclisi, Cumhuriyet Senatosunun kabul ettiği metni, yani Fethi Gürcan hakkında ölüm cezasının yerine getirilmemesi şeklindeki düzenlemeyi, 100 kabul ve 29 çekimsere karşı, 122 oyla reddetmişti. M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 3, Cilt: 31, Birleşim: 111, (23.06.1964), ss. 162-164.

⁹⁸ 12. Döneme ait Birinci Kitapta da belirtildiği gibi, dört hükümlüye ait kesinleşmiş ölüm cezası Başbakanlık tarafından Millet Meclisine 13 Kasım 1963 tarihinde ulaştırılmış ve Millet Meclisi Başkanlığınca aynı tarihte Adalet Komisyonuna gönderilmişti. Bu durumda, Millet Meclisinin kabul ettiği metnin iki fıkrasında Cumhuriyet Senatosunca değişikliğe gidilerek kabulü ve bu değişikliklerden birini Millet Meclisinin benimsememesi üzerine Karma Komisyonun kurulması ve konunun en son yine Millet Meclisince ele alınıp, 23 Haziran 1964 tarihinde karara bağlanması, 7 ay 10 gün sürmüştü. Bkz. M.M. Tutanak Dergisi, Dönem: 12, Yasama Yılı: 3, Cilt: 23, Birleşim: 5, (13.11.1963), s. 61;

Ancak, anılan tarihte, yerine getirilmesi kabul edilmemiş olan ölüm cezasının durumuna ilişkin bir yasal düzenleme bulunmadığından; ortaya çıkan durumun nasıl değerlendirileceği de tartışmalara yol açmaktaydı. Gerçekten, TBMM’ce, kesinleşmiş ölüm cezasının yerine getirilmemesine karar verilen hükümlülerin durumunda bir boşluk söz konusuydu. Bu kişiler hakkında verilen ve kesinleşen ceza, hâlâ “ölüm cezası” idi; fakat, sözü geçen cezanın yerine getirilmesi TBMM’ce kabul edilmediğinden, infazı mümkün değildi. Böyle bir durumda, infazı yapılacak cezanın ne olduğu, ismen belirtilmemişti. Bu konuda, Millet Meclisinin 4 Şubat 1964 tarihli 47. Birleşiminde, Edirne Milletvekili Fahir Giritlioğlu, şöyle diyordu:

“...Anayasanın 64 ncü maddesi hükümlerin tasdikinden bahseder. Millet Meclisi bir mahkûmiyet kararını tasdik karşısında kaldığı takdirde, tasdik eder veya etmez. Anayasanın tarifi sadece bundan ibarettir... Şu halde Büyük Millet Meclisi tasdik etmediği takdirde infaz kabil değildir. Muallâkta kalan bir ölüm var demektir.

Şahsi anlayışım odur ki, muallâkta kalan ölüm cezası müebbet hapis demek değildir. Muallâkta kalan bir cezadır... Ceza Kanununda cezalar tarif ve tasrih edilmiştir. Bu tarif ve tasrihler dışında, yepyeni bir hukukî statü yaratılmış bulunuyor...”⁹⁹

Bu tartışmalar, 1965 tarih ve 647 sayılı “Cezaların İnfazı Hakkında Kanun” un görüşülmesi sırasında da devam etmişti. Bu Kanunun görüşülmesi sırasında, Adalet Komisyonu Başkanı İsmail Hakkı Tekinel, uzun bir konuşmayla konunun önemini anlattıktan sonra, Komisyonun benimsediği görüşü şöyle açıklamıştı:

“...Meclis zabıtlarına intikalini temin etmek, yanlış bir teamülî orta yerden kaldırmak vazifesiyle kendisini mükellef gören Adalet Komisyonu bu husustaki düşüncesini şu şekilde takdim etmektedir. Böyle bir durum hâsıl olunca yeniden bir kanunla ölüm cezasının yerine getirilmesine imkân olamayacağına göre bunu yapmak da insan haklarına aykırı düşeceğine göre, bu gibi zevat ayrıca bir özel affa tabi tutulmadığı takdirde müebbet ağır hapis cezalarının tabi olduğu statü içerisinde mülâhaza etmek lâzımdır. Bu da bir özel af kanunu ile gerçekleşecektir, yalnız bu af kanununun getirilmesinde kanaatimizce ya İçtüzüğümüze bir hüküm koymak veyahut bu konuda özel bir kanun getirmek şarttır. Böyle bir kararla karşılaşan Meclis ve Hükümet tarafından veyahut da milletvekilleri ve senatör arkadaşlarımızın her hangi biri tarafından bir af teklifi getirmek ve bu infaza istikamet vermek mecburiyeti ve zarureti vardır.”¹⁰⁰

M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 12, Yasama Yılı: 3, Cilt: 31, Birleşim: 111, (23.06.1964), ss. 161-165, 202-205, 206-209.

⁹⁹ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 3, Cilt: 26, Birleşim: 47, (04.02.1964), ss. 261-262.

¹⁰⁰ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 4, Cilt: 42, Birleşim: 132, (22.06.1965), s. 373.

Sonraki tarihlerde, sözü edilen 647 sayılı “Cezaların İnfazı Hakkında Kanun”un şartla salıverilmeyi düzenleyen 19. maddesinde yapılan değişiklikle, TBMM’ce kesinleşmiş ölüm cezasının yerine getirilmemesine karar verilen hükümlülerin şartla salıverilmesi koşulunun, müebbet ağır hapse mahkûm olanların şartla salıverilmeleri gibi, ama onlara göre daha zorlaştırılmış bir biçimde olacağı öngörülmüştü. Böylece, sözü geçen düzenlemede, çarptırıldığı ölüm cezasının yerine getirilmemesine TBMM tarafından karar verilen hükümlülerin tâbi tutulacağı infaz rejiminin ne olacağı açıklığa kavuşturulmuş bulunuyordu. Gerçekten, 647 sayılı Kanunun, 6 Haziran 1990 tarih ve 3653 sayılı Kanunla değişik 19. maddesinde şöyle denilmekteydi: “...bunlardan; Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından ölüm cezalarının yerine getirilmemesine karar verilenlerin 33 yıllarını, müebbet ağır hapse mahkûm olanların 25 yıllarını, diğer şahsî hürriyeti bağlayıcı cezalara mahkûm olanların ise hükümlülük sürelerinin 2/3 ünü çekmiş olmaları şarttır.”¹⁰¹

Yıllar sonra, 2004’te, 1982 Anayasasında yapılan değişiklikle, Anayasanın “Suç ve cezalara ilişkin esaslar” kenar başlıklı 38. maddesine, açıkça “Ölüm cezası ... verilemez” hükmü konup, ölüm cezası tümüyle hukuk sistemimizden çıkarılınca; TBMM’nin bu cezanın yerine getirilmesine karar verme yetkisi de sona ermişti ve böylece sözü edilen tartışma da son bulmuş oluyordu¹⁰².

cc- İki Alman Turist Genci Öldürenler Hakkındaki Ölüm Cezasının Yerine Getirilmesinin Kabulü

12. Dönem içinde, yerine getirilmesinin kabulü bazı tartışmalara yol açan bir başka ölüm cezası da, Polatlı yakınlarında, Sakarya Nehri kıyısında kamp kuran iki Alman turist gencinden, Renate Colschen’in ırzına geçen ve suç delillerini ortadan kaldırmak için hem mağdureyi, hem de nişanlısı Peter Nemitz’i öldürüp, paralarını gasp eden C.K. ile Z.Ö. haklarında Ankara İkinci Ağır Ceza Mahkemesince verilen ve Yargıtayın onamasıyla kesinleşen ölüm cezasıydı. Sözü edilen olay, 7-8 Ağustos 1963 gecesi gerçekleşmişti ve sanıklar 20 Kasım 1963 tarihinde Ankara İkinci Ağır Ceza Mahkemesince ölüm cezasına çarptırılmıştı. Bu hüküm, Yargıtay Birinci Ceza Dairesince 16.12.1963 tarihinde onanmakla kesinleşmişti. Kesinleşen hüküm, Başbakanlık tarafından 2 Ocak 1964 tarihinde Millet Meclisi Başkanlığına gönderiliyor ve Meclis Başkanlığınca sevk edildiği Millet Meclisi Adalet Komisyonu, 8 Ocak 1964 tarihinde, ölüm cezasının yerine getirilmesini öneren bir kanun teklifini oybirliğiyle kabul edip, Millet Meclisi Başkanlığına

¹⁰¹ **Resmî Gazete**, 25 Haziran 1990, Sayı: 20559; **T.B.M.M. Kanunlar Dergisi**, Cilt: 37, 1990, ss. 446-447.

¹⁰² 1982 Anayasasının, 38. maddesine açıkça, “Ölüm cezası ...verilemez” hükmünü ekleyen ve 15., 17., 87. maddelerinden, ölüm cezasına ilişkin düzenlemeleri çıkaran, 07.05.2004 tarih ve 5170 sayılı Kanun için, bkz. **Resmî Gazete**, 22 Mayıs 2004, Sayı: 25469.

sunuyordu¹⁰³. Adalet Komisyonunun hazırladığı kanun teklifi, Millet Meclisi Genel Kurulunun 4 Şubat 1964 tarihli 47. Birleşiminde ele alınmıştı. Sözü edilen ölüm cezasının görüşülmesine başlandığında, Birleşimi yöneten Başkanvekili Ferruh Bozbeyli, Adalet Komisyonunun, daha sonra sunduğu bir ek raporu, Genel Kurulda okutmuştu. Millet Meclisi Adalet Komisyonunun bu ek Raporunda aynen şöyle denilmekteydi¹⁰⁴:

4.2.1964

Yüksek Başkanlığa

Millet Meclisi Başkanlığınca Komisyonumuza gönderilen Başbakanlık Özlük ve Yazışları ibareli 14.1.1964 tarih ve 5/4-163 (sayılı) Renate Colschen ve Peter Nemitz'in kaatilleri hakkında Alman-Türk Dostluk Cemiyeti Yönetim Kurulunun müracaatına ait yazı Komisyonumuza havale edilmekle müzakere olundu.

Bu yazıda bahsi geçen ölüm cezasının yerine getirilmesine mütedair esasın 3/778 sayısında kayıtlı dosya bu yazının Komisyonumuza vürudundan çok evvel Komisyonumuzca görüşülüp gereği yapılmak üzere Başkanlığa sunulmuş ve Meclis gündemine ithal edilmiş bulunduğundan Komisyonumuzca yapılacak bir muamele olmadığı düşünülerek dosyasına konmak ve Genel Kurulun itilaini arz edilmek üzere yazı ve ekleri saygı ile Yüksek Başkanlığa sunulur.

Adalet Komisyonu Başkanı

İstanbul

İsmail Hakkı Tekinel

Balıkesir Milletvekili Ahmet Aydın Bolak'ın, Türk-Alman Dostluk Cemiyetinin sözü edilen yazısının içeriğini sorması üzerine, Başkanvekili Bozbeyli, adı geçen Derneğin Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel'e gönderdiği telgrafla ilgili olarak Dışişleri Bakanlığının yazısını okutmuştu. Dışişleri Bakanlığının yazısı aynen şöyleydi¹⁰⁵:

¹⁰³ S. Sayısı: 571, "Mihalıççık ilçesi Dürmek köyü nüfusunun hane 34, cilt 24 ve sayfa 144 sayısında kayıtlı Mehmedoğlu, Fatma (Sıdika)dan doğma, 10.3.1938 doğumlu Cafer Güler ile aynı köy nüfusunun hane 24, cilt 9 ve sayfa 48 sayısında kayıtlı Hüseyinoğlu Hatice'den doğma 1.1.1940 doğumlu Zeki Özalp'ın ölüm cezasına çarptırılmaları hakkında Başbakanlık tezkeresi ve Adalet Komisyonu raporu", **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 3, Cilt: 26, Birleşim: 47'nin sonuna ekli, (04.02.1964), ss. 1-2.

¹⁰⁴ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 3, Cilt: 26, Birleşim: 47, (04.02.1964), ss. 272-273.

¹⁰⁵ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 3, Cilt: 26, Birleşim: 47, (04.02.1964), s. 273.

Ankara: 30.12.1963

Başbakanlığa

1. Peter ve Renate'nin kaatilleri ile ilgili olarak Alman-Türk Dostluk Cemiyeti Yönetim Kurulu Millet Meclisi üyeleri Prof. Bade, Dr. Mende ve Prof. Wilbrand Bergius tarafından Sayın Cumhurbaşkanımız Cemal Gürsel'e gönderilen 5 Aralık 1963 tarihli telgrafın yüksek muhatabından Bakanlığuma gönderilen Almanca metni tercüme edilmiş olup Türkçe metni ikinci maddede kaydedilmiştir.

2. Ekselans

Cemal Gürsel

Cumhurbaşkanı

Ankara

Genç Alman çiftinin öldürülmesi, derin hislerle bağlı bulunduğumuz Türk dostluğundan dolayı bizleri son derece müteessir etti.

Federal Almanya'da ölüm cezası olmadığı cihetle, suçlulara bir lûtufta bulunularak cezanın tahfifi, hem Almanya'da bu kabil suça verilecek cezaya tetabuk edecek, hem de Alman-Türk dostluğuna büyük bir hizmette bulunulmuş olacaktır.

Alman-Türk Dostluk Cemiyeti Yönetim Kurulu Millet Meclisi üyeleri:

Prof. Bade

Dr. Serres

Dr. Mende

Dr. Wilbrand Bergius

Gereğini takdir ve tensiplerine saygılarımla arz ederim.

İmza

Dışişleri Bakanı

Bu yazının okunması üzerine, Millet Meclisinde bazı üyeler söz almış ve görüşlerini dile getirmişlerdi. Bu bağlamda, ilk söz alan kişi, Elâzığ Milletvekili Nureddin Ardıçoğlu, anılan yazının Genel Kurulda okunmasını yadırgadığını bildiriyor ve bu tutumun kurallara aykırı olduğuna dikkat çekerek şöyle diyordu:

“...bu kabîl şeylerin Meclis kürsüsünden Riyaset tarafından okutulduğuna ilk defa şahit oluyorum. Bu hem usul kanununa aykırıdır. Hem İctüzük hükümlerine aykırıdır. Hem de teamüllere aykırıdır, kanaatindeyim. Burada benden daha eski teşriî hayatı olan arkadaşlar vardır. Hatırlıyorlarsa lûtfen gelsinler de bir misal gösterebilirler. Usul bakımından tamamen yanlıştır. Riyaset bu kabîl şeyleri burada okutmamalıdır. Nitekim biraz evvel burada reylerinize sunulan 21 Mayıs sanıkları hakkında hergün yakınları, arkadaşları v.s. şahıslar tarafından zannediyorum Dilekçe Komisyonuna, Meclis Riyasetine başka makamlara, hattâ bizim gözlerimize kağıtlar atılmaktadır.

Bunların Riyasete intikal etmiş olanları da vardır. Onların da burada okunması lâzımdır, bu mantığa göre. Onun için tam işin oylanma safhasında bu kabîl usulsüz hareketlerle Heyeti Umumiyenin reyine, kararına tesir edici mahiyette fuzuli şeylerin okutulmasının caiz olmadığı kanaatindeyim.

Usul bakımından maruzatım budur.

Esası da sakattır bizim mevzuatımız bakımından. Orada birtakım adamlar toplanmışlar, içlerinde tanıdığımız Profesör Bade de var, yaşı iyice ilerlemiş bir adamdır. Bu şekilde Türk adaleti tecelli etmiş, süratle hükmü verilmiş, derecattan geçerek tasdik edilmiş ve kanunlarımıza göre huzurunuzda gelmiş olan bir mesele hakkında hariçten gazel okuma kabilinden bir memleketin şartları meydanda iken bu şekilde şeylerle Heyeti Âliyenin reylerine tesir edici mahiyette hareketler yapılmamalıdır. Cumhurbaşkanına gitmiş olabilir. Şuraya gider, buraya gider. Ama ne usul bakımından, ne esas bakımından burada okunmasında bir isabet ve doğruluk görmemekteyiz...”¹⁰⁶

Daha sonra konuşan, Bursa Milletvekili Sadrettin Çanga da, Ardiçoğlu’nun görüşüne katıldığını bildiriyor ve şöyle devam ediyordu:

“...bir noktanın tereddütleri silmek bakımından efkârı umumiyyeye arzında da fayda vardır. Renata ve Peter’in katli günlerce basınımızı(n) ve hattâ bizi üzücü denecek şekilde meşgul etti. Ve bu, bizim turizm dâvamız için de endişe verici bir propaganda vesilesi de oldu. Bunu itiraf etmek lâzımdır. Ancak şunu bilmek lâzımdır ki, Türk adliyesi ve Türk efkârı umumiyesi, hattâ aleyhimize işliyen propagandalar vesilesiyle bizi meşgul eden bu meselede hissî davranıp da bir karar vermiş değildir. Dâva hukuku amme dâvasıdır; şahsi şikâyete bağlı suçlardan değildir. Bu itibarla dâvaya müdahil olarak katılan Reneta ve Peter’in aileleri her ne kadar bunların idam edilmemelerini talebetmişlerse de ve hattâ Türk – Alman Cemiyeti de Almanya’da idam cezasının bulunmadığından bahisle, bize telkin yollu yazı göndermişse de Türk Ceza Kanununa göre işlenen fiil ölüm cezasını gerektiren unsurları ihtiva ettiğine göre Türk mahkemeleri de bundan farksız davranmış ve gereken ceza verilmiştir...”¹⁰⁷

Niğde Milletvekili Ruhi Soyer ise, işlenmiş olan bu cinayetin, tüm ülkede ağır tepkilere yol açtığına, olay mahkemece sabit görüldüğünden, katillerin daha ilk celsede ölüm cezasına mahkûm edildiklerine dikkat çekiyor ve bir daha böyle olayların yaşanmaması için, suçluların hak ettikleri cezanın infazının gerektiğini belirtiyordu. Ruhi Soyer’in, Millet Meclisi tutanaklarına yansıyan konuşmasından şu alıntılar yapılabilir:

¹⁰⁶ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 3, Cilt: 26, Birleşim: 47, (04.02.1964), s. 274.

¹⁰⁷ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 3, Cilt: 26, Birleşim: 47, (04.02.1964), s. 279.

“...memleketimizde bu gibi masum ve bize güvenerek tek başlarına gezen, seyahate çıkan ve hattâ ‘Türkleri o kadar seviyoruz ki, nikâhımızı bu memlekette yapmak istiyoruz’ dile de, kendilerini ikaz etmelerine rağmen, Türklere güvenerek gelenlerin, sapıkça iki vahşinin taarruzuna mâruz kalmalarının memleketimiz ve efkârı umumiyemiz için ne kadar ağır tesirler yaptığını takdir buyurursunuz. Bu memlekette her şeyden önce bu gibi sapıklıkların ve bu gibi bizi dünyaya karşı gayet kötü vaziyete düşürecek hareketlerin yapılmaması elbette esastır. Ama ben kaniim ki, daha ilk celsede karar veren mahkemenin hiçbir zaman bu düşüncelerin tesiri altında kalmadan, sadece ve sadece aşikâr olan kendi itirafları ile, babalarının, annelerinin dahi iştirak ve itirafları ile meydana çıkmış olan, delillere dayanarak süratle idam kararı verdiği muhakkaktır.

Almanya’da, idam cezası bulunmayabilir. Alman dostlarımız büyük bir centilmenlik, hattâ büyük bir insanî duygu ile bu yazıyı yazmış olabilirler, ama Almanya’daki teamüle uyularak Türkiye’de böyle bir idam cezasının infaz edilmemesi, doğrudan doğruya Türk Ceza Kanununu ve Türk Anayasasını rencide eder.

Binaenaleyh bize bu centilmence, insanca tavsiye ve temennilerde bulunanlara büyük şükran borcumuz olmakla beraber, Türk Ceza kanunlarının icabatını ve Türk efkârı umumiyesinin kanunlara olan itimadını ve süratle infazın yürümesi suretiyle kanunlara olan büyük itimadını sarsmamak zorundayız.”¹⁰⁸

Sonunda, Alman-Türk Dostluk Cemiyetinin sözü edilen talebi dikkate alınmamış ve birinci görüşmesi, 4 Şubat 1964, ikinci görüşmesi ise 11 Şubat 1964 tarihinde yapılan Kanun teklifi, Millet Meclisince kabul edilmişti¹⁰⁹. Cumhuriyet Senatosunda görüşülmesi de, 9 Nisan 1964 tamamlanan Kanun¹¹⁰, Cumhurbaşkanınca 16 Nisan 1964 tarihli Resmî Gazetede yayımlanarak yürürlüğe girmişti.

C. Hükûmet veya Teklif Sahibi Tarafından Geri Çekilen Bir Kanun Tasarısı veya Teklifini İlgili Komisyonun Üzerine Alması

Kanun yapımı taleplerinin Bakanlar Kurulunca veya TBMM üyelerince yapılmasının bir diğer istisnası, komisyon aşamasında iken geri çekilen bir tasarı veya teklifini, ait olduğu komisyonun üzerine alması; bir diğer deyişle, o tasarı veya teklifi üstlenmesidir. Bu kurum, 1961 Anayasasının Geçici 3. maddesi uyarınca,

¹⁰⁸ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 3, Cilt: 26, Birleşim: 47, (04.02.1964), s. 280.

¹⁰⁹ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 3, Cilt: 26, Birleşim: 47, (04.02.1964), s. 282; **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 3, Cilt: 26, Birleşim: 52, (11.02.1964), s. 504.

¹¹⁰ **C.S. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1, Toplantı: 3, Cilt: 19, Birleşim 60, (09.04.1964), ss. 742-748.

Millet Meclisinin kendi İ t z    n  yapınca kadar uygulanmakta olan Türkiye Büyük Millet Meclisinin 27 Ekim 1957 tarihinden önce yürürlükte olan İçtüzüğün 68. maddesinde düzenlenmiş bulunmaktaydı. Anılan maddede aynen şöyle deniliyordu:

    met veya teklif sahibi verilen kanun l yiha (tasarı) ve tekliflerini ruznameye (gündeme) alınmadan evvel Heyeti Umumiye mal mat vermek şartıyla geri alabilir.

   kadar ki, bu l yiha veya kanun tekliflerini diğer bir mebus veyahut aidoldu u encümen (komisyon)  zerlerine alırlarsa müzakereye devam olunur.

Bu l yiha veya teklifler ruznameye alınmi larsa geri alınmaları için Heyeti Umumiyenin karar vermesi l zımdır.

Madde düzenlemesinden de anlaşılacağı gibi, burada komisyonca yepyeni bir teklifin yapılması değil; daha önce usulüne göre Millet Meclisi Ba kanlı ına sunulmuş olup, ilgili komisyona sevk edilen, fakat H k met veya teklif sahibince geri alınmi  bir kanun tasarı veya teklifinin üstlenilmesi söz konusudur. Ancak, böyle bir düzenleme olmasaydı, g r   lemeyecek olan bir tasarı veya teklifin görüşülmesine devam edilmesini sağlayan bu kurumun, kanımızca, kanun yapımı istemlerinin sadece Bakanlar Kurulu veya yasama meclisi üyelerince yapılabilmesinin bir tür istisnası olarak g r  lmesi gerekir.

Yine, madde düzenlemesinde açıkça belirtildiği üzere, Genel Kurul gündemine girdikten sonra, tasarı veya teklife yönelik olarak, H k met, ya da teklif sahibi tarafından yapılan geri çekme istemi, kendiliğinden sonuç do uramayacak; fakat Genel Kurulun bu yönde olumlu kararı gerekecektir. Bir diğer anlatımla, Genel Kurul kabul etmediği takdirde, sahibi tarafından geri çekilmek istenen gündemdeki bir tasarı veya teklifin görüşülmesine devam edilecek demektir. Ayrıca, henüz komisyon aşamasında yapılacak bir geri çekme istemi üzerine, tasarı veya teklifi, sadece komisyonun değil, bir diğer parlamenterin üstlenebilmesi de mümkündür.

Millet Meclisinin 12. Dönem uygulaması içinde, bir kanun teklifinin, komisyon aşamasında değil, fakat Millet Meclisinde kabul edilip Cumhuriyet Senatosuna gönderildikten sonra, sahibinin geri çekmesi  zerine, Millet Meclisinde bazı milletvekillerinin bu teklifi üstlenmesinin ilginç bir  rne i ya anmı tı. Ancak, o tarihte henüz Millet Meclisinin de Cumhuriyet Senatosunun da İ t z  kleri yapılmadığı ve uygulanmakta olan TBMM'nin eski İçtüzüğü, tek meclisli bir yasama organının çalışmalarını düzenlediği için, o İçtüzüğün 68. maddesinde öngörülen hükmün iki meclisli yeni yapı içinde uygulanması bazı sorunlara yol a mı tı. Gerçekten, hayli karmaşık olan bu olay, şöyle ger ekle mi ti: Cumhuriyet Senatosu Adana  yesi Mehmet  naldı'nın 5434 sayılı Türkiye Cumhuriyeti Emekli Sandığı Kanununun 80. ve 92. maddelerinin de i tirilmesini öngören ve Millet Meclisinde kabul edilen teklifi, Cumhuriyet Senatosunun 1 Mart 1962 tarihli 42. Birleşiminde ele alınmıştı. Teklifi inceleyen Cumhuriyet Senatosu Bütçe Komisyonu, hazırladığı raporda, bu kanun teklifinin, daha önce Temsilciler Meclisinde verildiğine, fakat orada

görüŖülemeden, “*kadük*” (hükümsüz) olduğuna dikkat çekiyor ve İçtüzüğün 69. maddesi uyarınca, sonraki dönemde, bu gibi hükümsüz teklifler, ancak Hükümetçe veya 10 milletvekili tarafından yapılacak talep üzerine canlandırılabilceğinden, tek bir üyenin imzasını taşıyan söz konusu teklifin, bu nedenle esasına girilmediğini belirtiyordu¹¹¹. Bu arada, teklif sahibi Cumhuriyet Senatosu Adana Üyesi Mehmet Ünalđı, Cumhuriyet Senatosu Bütçe Komisyonu Başkanlığına sunduğu bir dilekçeyle, sözü edilen Kanunda daha geniş değişiklik öngören bir kanun teklifi hazırladığından bahisle, teklifi şimdilik geri aldığını bildirmektedir ve Bütçe Komisyonu Raporunda, ayrıca bu nedenden ötürü de, Millet Meclisinden gelen metnin Komisyonunda görüŖülmesinin mümkün olmadığına işaret edilmektedir. Cumhuriyet Senatosu Bütçe Komisyonunun Raporu şöyledi¹¹².

Bütçe Komisyonu raporu

Cumhuriyet Senatosu

27.2.1962

Bütçe Komisyonu

Esas No. 2/77-2-8

Karar No. 8

Cumhuriyet Senatosu Başkanlığına

5434 sayılı T.C. Emekli Sandığı Kanununun 80 ve 92 nci maddelerinin değiştirilmesine ve bu kanuna iki madde eklenmesine dair olup Adana Senatörü Mehmet Ünalđı tarafından yapılan kanun teklifinin, Millet Meclisince 9 Şubat 1962 tarihindeki 44 ncü Birleşiminde kabul edilen metni ile Malî ve İktisadi İşler Komisyonunun bu husustaki 16.2.1962 tarihli raporu komisyonumuza havale buyurulmakla incelenip görüŖüldü.

Yapılan tetkik sonunda, aynı mealdeki bir teklifin daha önce Temsilciler Meclisine getirildiği ve hükümsüz kaldığı anlaşılmıştır.

İçtüzüğün 69 ncu maddesi, bu gibi hükümsüz tekliflerin ancak Hükümet veya yeni encümenler veyahut on milletvekili tarafından yapılacak talep üzerine Meclis encümenlerine tevdi olunabileceği şartını taşımaktadır.

Teklifin verilifi, İçtüzüğün bu âmir hükmüne aykırı bulunduğu tesbit edildiğinden, esasının müzakeresine geçilmemiştir.

Diğer taraftan, teklif sahibi Adana Senatörü Mehmet Ünalđı Komisyonumuz Başkanlığına verdiği 26 Şubat 1962 tarihli yazısında; T.C. Emekli Sandığı Kanununun bâzı maddelerinin değiştirilmesi hakkında daha etraflı, yeni bir kanun teklifi hazırlamakta olduğundan bahsile, bu teklifini geri aldığını bildirmiştir.

¹¹¹ S. Sayısı 41, “5434 sayılı Türkiye Cumhuriyeti Emekli Sandığı Kanununun 80 ve 92 nci maddelerinin değiştirilmesine ve bu kanuna geçici ik madde eklenmesine dair Millet Meclisince kabul olunan kanun teklifi ve Cumhuriyet Senatosu Malî ve İktisadi İşler ve Bütçe Komisyonları raporları”, **C.S. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1, Toplantı: 1, Cilt: 3, Birleşim: 42’nin sonuna ekli, (01.03.1962), s. 5.

¹¹² Bkz. **A.k.**, s. 5.

Bu itibarla, her iki sebebe binaen, Millet Meclisinden gelen metnin, komisyonumuzca müzakere ve kabulüne imkân ve cevaz görülemediğinden, aynen iadesine karar verilmiştir.

Keyfiyet, Cumhuriyet Senatosu Genel Kurulunun tasviplerine arz edilmek üzere Yüksek Başkanlığa sunulur.

<i>Başkan</i>	<i>Başkanvekili</i>	<i>Bu rapor Sözcüsü</i>	<i>Kâtip</i>
<i>Ankara</i>	<i>Sakarya</i>	<i>Konya</i>	<i>Amasya</i>
<i>H.O. Bekata</i>	<i>T. Kapanlı</i>	<i>M. Kılıç</i>	<i>M. Zeren</i>
<i>İmzada bulunamadı</i>			

<i>T. Üye</i>	<i>T. Üye</i>	<i>Ankara</i>	<i>Balıkesir</i>
<i>H. Tunçkanat</i>	<i>S. Gürsoytrak</i>	<i>N. Ağırnaslı</i>	<i>K. Öztas</i>
<i>İmzada bulunamadı</i>			

<i>Bursa</i>	<i>Giresun</i>	<i>Malatya</i>
<i>İ.S. Çağlayangil</i>	<i>M. İzmen</i>	<i>N. Yetkin</i>

Cumhuriyet Senatosu Bütçe Komisyonu Başkanlığına

T.C. Emekli Sandığı Kanununun bâzı maddelerinin değiştirilmesi hakkında daha geniş bir kanun teklifi hazırlamakta olduğumdan, komisyonunuzda görüşülmekte bulunan 5434 sayılı T.C.Emekli Sandığı Kanununun 80 ve 92 nci maddelerinin değiştirilmesine dair kanun teklifimi şimdilik geri alıyorum.

Gereken işlemin yapılmasını saygılarımla rica ederim.

26.2.1962

Cumhuriyet Senatosu

Adana Üyesi

M. Ünal

Bütçe Komisyonu Raporunun görüşüldüğü Cumhuriyet Senatosunun 1 Mart 1962 tarihli 42. Birleşiminde, adı geçen Cumhuriyet Senatosu Adana Üyesi Mehmet Ünal, geri çekme talebini tekrarlıyordu¹¹³. Ancak, bu talep, Senatoda tartışmalara yol açmıştı. Bu bağlamda, Cumhuriyet Senatosu Kars Üyesi Sırrı Atalay, Anayasanın 92. maddesinde, Millet Meclisince kabul edilmiş olan bir teklif veya tasarının, Senatoda, ya kabul, ya ret edilebileceğinin, ya da değiştirilerek kabul edilebileceğinin öngörüldüğünü hatırlatıp, Millet Meclisinden geçen bir metni, teklif sahibinin, Senato aşamasında geri alamaması gerektiğini belirtmekteydi¹¹⁴. Buna karşılık, üyelerden Hidayet Aydın, verdiği bir önerge ile, teklif sahibinin teklifi geri isteme talebinin

¹¹³ C.S. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 1, Cilt: 3, Birleşim: 42, (01.03.1962), ss. 105-106.

¹¹⁴ C.S. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 1, Cilt: 3, Birleşim: 42, (01.03.1962), ss. 107-108.

oya sunulmasını istiyordu¹¹⁵. Cumhuriyet Senatosu Adana Üyesi Dr. Sakıp Önal ile İstanbul Üyesi Rifat Öztürkçine ise, Mehmet Ünal'dı'nın geri çekmek istediği kanun teklifini tekabül ettiklerini bildirmekteydiler. Sakarya Üyesi Turhan Kapanlı da, tekabül etmek isteyen iki üye olduğuna göre, sorun kalmadığını ileri sürüyor; Sırrı Atalay ise, bunun mümkün olamayacağını, çünkü İçtüzüğün ilgili 68. maddesinin son fıkrasında gündeme alınmış bir teklifin tekabül edilemeyeceğini savunuyordu¹¹⁶. Sonunda, Hidayet Aydın'ın, teklifin teklif sahibine geri verilmesini isteyen önergesi oylanmış ve kabul edildiğinden, Cumhuriyet Senatosu Başkanlığı, söz konusu kanun teklifini, Millet Meclisine iade etmişti¹¹⁷. Millet Meclisi Başkanlığının, durumu Genel Kurula bildirdiği 28 Mart 1962 tarihli 66. Birleşimde ise, Diyarbakır Milletvekili Alp Doğan Şen ve 9 arkadaşı, bir önerge vererek, bu teklifi, İçtüzüğün 68. maddesi uyarınca tekabül etmek istediklerini bildirmekteydiler. Diyarbakır Milletvekili Alp Doğan ve arkadaşlarının önergesi şöyleydi¹¹⁸:

Yüksek Riyasete

Daha önce Meclisimizde müzakere ve kabul edilmiş olan 5434 sayılı T.C. Emekli Sandığı Kanununun 80 ve 92 nci maddelerinin değiştirilmesine dair C. Senatosu Adana Üyesi Mehmet Ünal'dı'nın teklifini tekabül ediyoruz. Gereğinin İçtüzüğümüzün 68 nci maddesine göre ifasını saygılarımızla arz ederiz.

<i>Burdur</i>	<i>Diyarbakır</i>
<i>Mehmet Özbey</i>	<i>Alp Doğan Şen</i>
<i>Niğde</i>	<i>Erzurum</i>
<i>Asım Eren</i>	<i>Cevat Önder</i>
<i>Antalya</i>	<i>Afyon Karahisar</i>
<i>Ömer Eken</i>	<i>Halûk Nur Bâki</i>
<i>Gaziantep</i>	<i>Kocaeli</i>
<i>Süleyman Ünlü</i>	<i>Süreyya Sofuoğlu</i>
<i>İstanbul</i>	<i>Konya</i>
<i>Ferruh Bozbeyle</i>	<i>Ahmet Gürkan</i>

Bu önerge üzerine Birleşimi yöneten Başkanvekili Mekki Keskin, şu açıklamayı yapıyor ve önergeyi oya sunuyordu:

¹¹⁵ C.S. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 1, Cilt: 3, Birleşim: 42, (01.03.1962), s. 110.

¹¹⁶ C.S. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 1, Cilt: 3, Birleşim: 42, (01.03.1962), ss. 110-111.

¹¹⁷ C.S. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 1, Cilt: 3, Birleşim: 42, (01.03.1962), s. 112.

¹¹⁸ M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 1, Cilt: 4, Birleşim: 66, (28.03.1962), s. 165.

*“...Biliyorsunuz, Meclisimizde görüşülmüş ve kabul edilmiş bir kanun tasarısıdır. Senatoda teklif, teklif sahibi tarafından geri alınmıştır. Tabii Meclisimize tekrar gelecek. Geri alınan bu teklifi 10 arkadaşımız tekabbül ediyorlar. 68 nci maddeye göre bu mümkündür. (Müzakerelere, kaldığı yerden başlanır:) dendiğine ve müzakereler Senatoda kaldığına göre, bu önerenin tasarısı ile birlikte Senatoya gönderilmesini oylarınıza sunuyorum...”*¹¹⁹

Yapılan oylamada, sözü edilen önerge, Başkanvekili Keskin’in açıklaması doğrultusunda kabul edilmiş ve kanun teklifi, Cumhuriyet Senatosuna gönderilmişti. Ancak, Cumhuriyet Senatosunun, 26 Nisan 1962 tarihli 57. Birleşiminde, bu teklifin, Senato Bütçe Komisyonunun hemen yukarıda aynen aktarılan raporunda ileri sürülen görüşün benimsenmesi üzerine, görüşülemeyeceği kararlaştırılmış ve durum Cumhuriyet Senatosu Başkanlığınca Millet Meclisi Başkanlığına bildirilmişti¹²⁰. Anılan Birleşimde, Cumhuriyet Senatosu Ankara Üyesi ve Bütçe Komisyonu Başkanı Hıfzı Oğuz Bekata, bu konuda şöyle demektedir:

“...Mehmet Ünaldı arkadaşımız bir kanun teklifi yapmış. Bu kanun teklifi Millet Meclisinden geçmiş, Senato’ya gelmiş. Senatoda gündeme alındıktan sonra, arkadaşımız, teklifini geri almış. Geri almanın esbabı mucibesi, ıslah arzusudur. Sonra Senato Umumi Heyetinde görüşülmüş ve geri alma talebi, komisyonun da mütalâasına uygun olarak karara bağlanmıştır. Bunu müteakip Senato Başkanlığı doğru olarak bir işlem yapmıştır: Senato müzakereleriyle ilgili kısım ve Senato kararını sadece haber vermek bakımından, Millet Meclisine bir tezkere ile arz etmiş bulunmaktadır... Reis Meclise durumu ifade etmiştir. Muamele bu suretle sona erecekti. Halbuki teklifi 10 milletvekili tekabbül etmiş ve bu tekabbül hâdisesi üzerine, hiçbir müzakere cereyan etmeden, sanki Senato Millet Meclisinin bir komisyonu imiş gibi, teklif aynen bize gönderilmiş bulunmaktadır... Hakikaten durum, hürmete mecbur olduğumuz, riayet etmeye mecbur olduğumuz İttüdüğe ve Cumhuriyet Senatosunun karar yetkilerine ve istiklâline; şimdiye kadarki Meclis teamül ve tatbikatına aykırı bulunmaktadır.

...takabbül hâdisesi daha önce Senatoda vâki oldu... Yüksek Senatoda tekabbül hâdisesi ortaya atılmış, bunun için önerge verilmiş, desteklemek üzere konuşan arkadaşlarımız olmuştur. Bunun üzerine konu müzakere edilmiştir. Senatamızda bu Tüzük meselelerini çok iyi bilen, Başkanvekili Sırrı Atalay arkadaşımız tekabbül talebini cevaplandırmıştır. İşte bütün bu görüşmelerden sonra bunun üzerine ne olmuş? Bu talebin, yani tekabbül isteğinin Tüzüğe aykırılığı tesbit ve önerge kabul edilmemiştir. Şu hâle göre Senatamızca bu hususta önceden sarıh bir karar verilmiş bulunmaktadır.

¹¹⁹ M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 1, Cilt: 4, Birleşim: 66, (28.03.1962), s. 165

¹²⁰ C.S. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 1, Cilt: 3, Birleşim: 57, (26.04.1962), s. 597.

Cumhuriyet Senatosu Anayasamıza göre müstakil bir meclistir. Bu müstakil mecliste bu mevzu, usul bakımından nihai karara bağlanmıştır. Yani, bu nihai karar ile senato tasarrufunu bitirmiştir...

68 nci maddeye göre, her hangi bir teklif sahibi, teklifini muayyen bir noktaya kadar geri alabiliyor. O muayyen nokta: Meclisin gündemine girmesinden önceki safhada sona eriyor. Tüzük niçin böyle yapmış diyeceksiniz, sebebi şudur: Meclisin Umumi Heyet müzakerelerini bir milletvekilinin hususi tasarrufundan kurtarmak için, muayyen bir safhaya kadar teklif sahibi teklifin geri alabiliyor. Fakat Genel Kurul gündemine girdi mi, o zaman bu teklif artık Meclisin malı haline gelmiş olur. Bu takdirde Meclisin kararı lâzımdır. Hâdisemizde Meclisimiz, yani Senato karar vermiş, bu suretle İçtüzüğün 68 nci maddesi tatbik edilmiştir. Şu halde Tüzüğe göre Meclis tasarrufu bu kararlar sonuca bağlanmıştır. Bu mevzuun yeniden ele alınabilmesi ancak yeni bir kanun teklifine bağlıdır. Nitekim Senato kendisince tasarrufunu nihai olarak bitirdikten sonra Millet Meclisi Başkanlığına usulen haber vermiş bulunmaktadır. Teklif ile ilgili işlem bu suretle sona ermek gerekirdi..."¹²¹

Cumhuriyet Senatosunun 26 Nisan 1962 tarihli Birleşiminde, üyeler, bu konuda izlenmesi gereken yöntemin ne olduğu hususunda farklı görüşler ileri sürerlerken, Kars Üyesi Sırrı Atalay, 1924 Anayasası dönemindeki uygulamaya da işaret eden, şu konuşmayı yapıyordu:

“... ”

İçtüzüğün 68 nci maddesinin kabullenme kademeleri, komisyonlarda, Umumi Heyette ve gündemde olmak şartıyla ayrı ayrı şartlara bağlıdır. Umumi Heyette, gündeme alınıp alınmama hususlarında ayrı hükümlere bağlanmış bulunmaktadır. Tek Meclis sisteminde gündeme alındıktan sonra, tekabbül keyfiyeti teşrii hayatımızda bir defa vâki olmuş, 26.1.1951 tarihinde bir kanun görüşüldüğü sırada teklif sahibi teklifini geri almış, fakat diğer bir üye bunu tekabbül etmiş, Reis de bunu muteber addederek, bir defa vâki olduğu ve bir gelenek de mevcudolmadığı için, üzerinde hiçbir işlem yapılmadan komisyona havale edilmiştir. Bu kanun teklifi bir daha parlâmentoya gelmemiştir. Nihayet Türkiye’de o zaman tek Meclis sistemi vardı. O sistemin gerektirdiği şekilde hareket edilmiştir.

Şimdi biz bir usul meselesini halledeceğiz. Umumi Heyette –tek meclis sisteminde dahi olsa– tekabbül bu kadar kayıt ve şarta bağlı iken, iki meclis sisteminde, hele meclislerden birisinde tekabbül keyfiyeti ortaya atıldığı halde, tekabbüle iltifat etmemişken, iki mecliste görüşülmeden tekabbül keyfiyetine burada itibar etmeye, işleme koymaya imkân ve ihtimal yoktur. Bu sebeple müzakereye mahal ve imkân olmadığından, raporun olduğu gibi Millet Meclisine gönderilmesi lâzımdır.

¹²¹ C.S. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 1, Cilt: 3, Birleşim: 57, (26.04.1962), s. 587-589.

Eğer teşhisim doğru ise, demek lâzımdır ki, bu işler yanlışlıklar komedyası halini almıştır. Sebebi şu, Cumhuriyet Senatosunun, Millet Meclisinden gelen bir metin için kabul, ret veya değişiklik tasarruflarında bulunabileceğini, Sayın Hidayet Aydıner'in bir takriri üzerine burada söylemiştim. Yapılmasın demiştim, nihai kararı verelim demiştim. Ama Yüksek Heyetiniz oy çoğunluğu ile iade ettiniz. Tekabbüle itibar etmedik, Millet Meclisine gitti.

Şimdi, bir tekabbül keyfiyetini bir tezat içinde nazara almaya imkân yoktur. Aksi halde yanlışlıklar komedyasını yanlışlıklar içinde devam ettireceğiz. Bu bakımdan müzakereye lüzum yoktur.” ¹²²

Atalay'dan sonra söz alan Cumhuriyet Senatosu Kocaeli Üyesi Lûtfi Tokoğlu, daha farklı bir yaklaşımda bulunmakta ve Senatoda daha önce yapılan yanlışlığın, şimdi yine Senatoda düzeltilmesi gerektiğini ifade etmekteydi. Tokoğlu, İktüzüğün sözü geçen 68. maddesinin tek meclis sitemine uygun olduğuna işaret ediyor ve bugünkü çift meclis sisteminde de bu hükmün uygulanmasının mümkün olduğunu belirterek, bunun nasıl gerçekleşebileceğini şöyle açıklıyordu:

“...

Her Muhterem B.M. Meclisi üyesi Anayasanın 91 nci maddesi hükmü ile kanun teklif etmek hakkına sahiptir. Ancak İktüzüğün 68 nci maddesi B.M.M. üyesinin bu hakkını nasıl kullanacağını tasrih etmiştir. Bu madde ahkâmınca B.M. Meclisi üyesi kanun teklifini, mezkûr teklif komisyonlarda müzakere edilmekte iken her zaman geriye almak salâhiyetini haiz olduğu halde, kanun teklifi Meclis gündemine alındıktan sonra, teklif sahibi bu haktan mahrum bırakılmaktadır.

Muamelenin bu safhasında kanun teklifi üzerinde hukuki tasarruf bütün şümulü ile Meclise intikal etmiş bulunmaktadır.

İktüzüğün 68 nci maddesi tek Meclis sistemine uygundur. Bugün ise yeni Anayasamız muvacehesinde kanunlar iki meclisin müzakeresinden geçmektedir.

Hal böyle iken, hâdisemizde İktüzüğün 68 nci maddesini yine de tatbik etmek imkânı mevcuttur, kanaati acizanesindeyim. Çünkü, 68 nci maddenin esprisi, Mecliste gündeme alınmış bir kanun teklifinin, teklif sahibi tarafından geriye alınması talebi hüküm ifade edebilmek için mezkûr talebi her iki meclisin kabul etmesi lâzımdır.

Meclisler kanun teklifinin geriye alınması hakkındaki karar verme yetkisini kullanmakta ayrı ayrı mutlak hakka sahiboldukları için Senatoda teklifin geriye alınması talebi Senato Heyeti Umumiyesinde kabul edilse dahi, bu karar Millet Meclisi Heyeti Umumiyesini hiçbir zaman takyidedemez, bağlayamaz. Kaldı ki, iş bu kanun teklifinin geriye alınması talebinin Millet Meclisinde kabule edilmeyişi ile, yine bu teklifin, Millet Meclisi Heyeti Umumiyesinde on arkadaşımız tarafından tekabbül edilmesi ve Meclis Heyeti Umumiyesinin reyine vaz' edilmesi, muamelesinin hukuki mahiyetini asla değiştirmez.

¹²² C.S. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 1, Cilt: 3, Birleşim: 57, (26.04.1962), s. 593.

Bu sebepten, hâdisemizde, madem ki, Millet Meclisi Heyeti Umumiyesi kanun teklifinin geriye alınması talebini kabul etmemiş ve kanun teklifi Senato Heyeti Umumiyesine tekrar havale edilmiştir; o takdirde Muhterem Senatonun vazifesi: İşbu kanun teklifini gündeme alıp, zatî meseleyi Anayasanın 92 nci maddesi hükmü gereğince karara bağlamaktan ibarettir... ” ¹²³

Bu farklı görüşlerin dile getirilmesinden sonra, Cumhuriyet Senatosu Genel Kurulunda, hemen yukarıda değindiğimiz gibi, 26 Nisan 1962 tarihli 57. Birleşimde, Bütçe Komisyonu Raporunda ileri sürülen görüş benimseniyor ve sözü geçen Rapor, görüşme tutanakları ile birlikte Millet Meclisine gönderiliyordu¹²⁴. Böylece, Cumhuriyet Senatosu, geri çekilen kanun teklifini görüşmemiş olmaktaydı.

Ancak, konuyu inceleyen Millet Meclisi Anayasa Komisyonu, Cumhuriyet Senatosunun görüşüne katılmıyor ve 6 Haziran 1962 gün ve 27 sayılı Kararı ile, sözü edilen teklifin, ilk sahibi Cumhuriyet Senatosu Adana Üyesi Mehmet Ünalı'nın teklifi olarak görüşülmesine devam edilmesi gerektiğine; çünkü, teklif Millet Meclisinde kabul edilmiş olduğu için, artık geri alınamayacağına karar veriyordu. Anayasa Komisyonunun kararı, aynen şöyleydi¹²⁵:

¹²³ **C.S. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1, Toplantı: 1, Cilt: 3, Birleşim: 57, (26.04.1962), s. 594.

¹²⁴ **C.S. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1, Toplantı: 1, Cilt: 3, Birleşim: 57, (26.04.1962), s. 597.

¹²⁵ S. Sayısı: 8 e ek, “Diyarbakır Milletvekili Alp Doğan Şen ve 9 arkadaşının, (Eski sahibi Cumhuriyet Senatosu Adana üyesi Mehmet Ünalı), 5434 sayılı T.C. Emekli Sandığı Kanununun 80 ve 92 nci maddelerinin değiştirilmesine dair kanun teklifi hakkındaki Cumhuriyet Senatosu Başkanlığı tezkeresi ve Millet Meclisi Anayasa Komisyonu raporu”, **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 1, Cilt: 5, Birleşim: 102'nin sonuna ekli (15.06.1962), ss. 1-4. Komisyon, bu karara Başkanın oyunun dikkate alınması nedeniyle çoğunlukla ulaşmıştı. Çoğunluk kararına, iki üye (Ankara Milletvekili Fuat Börekçi ve Kastamonu Milletvekili Ali Özdikmenli), teklifin, Millet Meclisince kabul edilmiş olmasıyla birlikte, Cumhuriyet Senatosunda görüşülürken geri istendiğinden ve Cumhuriyet Senatosunun bunu kabul ettiğinden bahisle, bu geri istenmenin ve aynı teklifin Millet Meclisi üyeleri Diyarbakır Milletvekili Alp Doğan Şen ve arkadaşlarınınca tekabül edilmesinin, İçtüzüğün 68. maddesine uygun olduğu gerekçesiyle; diğer iki üye de (Balıkesir Milletvekili Ahmet Aydın Bolak ve Malatya Milletvekili Avni Akşit), yürürlükteki İçtüzüğün tek meclisli dönemden kaldığına dikkat çekip, bu İçtüzükteki hükmün çift meclisli bir yapıda uygulanamayacağını ileri sürerek, muhalif kalmışlardı.

Anayasa Komisyonu raporu

Millet Meclisi

Anayasa Komisyonu

6.6.1962

Karar No.: 27

Esas No. : 2/77

YÜKSEK BAŞKANLIĞA

Cumhuriyet Senatosu Adana Üyesi Mehmet Ünalı tarafından verilip bilâhara Diyarbakır Milletvekili Alp Doğan Şen ve dokuz arkadaşı tarafından takabbül edilen 5434 sayılı Türkiye Cumhuriyeti Emekli Sandığı Kanununun 80 ve 92 nci maddelerinin değiştirilmesine dair 8 Ocak 1962 tarihli kanun teklifinin, sahibi tarafından Cumhuriyet Senatosu Genel Kurulu gündeminde iken Cumhuriyet Senatosu Genel Kurulu kararıyla geri alınmasının ve aynı kanun teklifinin diğer Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeleri tarafından takabül edilmesinin mümkün olup olmadığı konusu, bahis konusu kanun teklifinin esası müzakere edilmeksizin, komisyonumuzun 30 Mayıs 1962 günkü Birleşiminde görüşüldü ve aşağıdaki hususlar kararlaştırıldı:

1. Anayasanın 92 nci maddesinin, Millet Meclisi Genel Kurulunca kabul edilmiş olan metinler üzerinde Cumhuriyet Senatosuna, sadece, kabul, değiştirecek kabul ve ret yetkilerini vermiş olduğu ve Cumhuriyet Senatosunun, kanun tasarı ve tekliflerinin esasına mütaallik bu yetkilerinden gayrı, teklif ve tasarılar üzerinde, bu teklif ve tasarıların neticesinde kanunlaşmasını önleyebilecek usuli tasarruflarda bulunmaya Anayasa icabı yetkili olamayacağına dair tez uygun görülmemiştir.

Gerçekten, Anayasanın 92 nci maddesi, Cumhuriyet Senatosunda bulunan kanun teklif ve tasarılarının komisyonlardan veya Genel Kuruldan geri alınması konusunu düzenlemiş değildir. Anayasa bu konudaki usulü düzenliyecek olan bir kanun hükmüyle, kanun tasarılarının Hükümetçe, kanun tekliflerinin de sahiplerinin tamamı tarafından Cumhuriyet Senatosu komisyonları ve Genel Kurulundan -bu sonuncu şıkta, Genel Kurulun muvafakatiyle veya muvafakatine dahi lüzum olmaksızın- geri almak yetkisine sahip kılınmalarını önleyici bir kaide ihtiva etmekte değildir. Nitekim, bâzı çift meclisli memleketlerde, bu, mümkün olabilmektedir.

2. İçtüzüğün 69 ncu maddesi, daha önceki teşriî organ tarafından kanunlaştırılmamış ve o arada geri alınmamış olan kanun, teklif ve tasarılarıyla ilgili olduğu cihetle, bahis konusu kanun teklifine tatbik edilemez.

3. İçtüzüğün 68 nci maddesi, Genel Kurulun gündemine alınmış olan bir teklif veya tasarının, ancak, Genel Kurulun muvafakatiyle geri alınabileceği esasını vaz'etmekle, bu muvafakat verildikten sonra geri alınan teklif ve tasarıların, sair Türkiye Büyük Millet Meclisi üyelerince takabbül edilmesine müsait sayılamaz. Bu

imkân, sadece, komisyon safhasında geri alınmış teklif ve tasarılar için mevcuttur. Aksi halde, Genel Kurulun müzakere etmekten çoğunluk kararıyla sarfinazar ettiği bir teklif veya tasarıya aynı toplantı yılı içinde birkaç Türkiye Büyük Millet Meclisi üyesinin arzusu üzerine müzakere etmek zorunda kalacağı neticesi çıkar ki bunu kabul etmeye imkân yoktur.

4. Cumhuriyet Senatosu Genel Kurulunun vermiş olduğu teklifin geriye alınmasına muvafakat kararını, Anayasanın 92 nci maddesi anlamında reddolarak telâkki etmeye de imkân yoktur. Filhakika, bir kanun teklifi veya tasarısının reddi ile geri alınmasına muvafakat edilmesi birbirinden mahiyet ve usul itibariyle farklı muamelelerdir.

Cumhuriyet Senatosunda bu muamele cereyan ettikten sonra, dosya Cumhuriyet Senatosu Başkanlığınca Millet Meclisi Başkanlığına intikal ettirilmiş olmakla, Anayasanın 92 nci maddesinin 10 ncu fıkrasında zikri geçen süreler bahis konusu kanun teklifi Cumhuriyet Senatosunda bulunduğu sırada geçmiş bulunmadığı için, bu teklifin, mezkûr sürelerin geçmiş olması dolayısıyla kendiliğinden kabul edilmiş olduğu da ileri sürülemez.

Bu sürelerin, dosya yeniden Cumhuriyet Senatosuna intikal edince kesildiği yerden devam edeceğini kabul etmek, Anayasanın ruhuna en uygun hal tarzı olacaktır.

5. Bugün mer'i bulunan kaideler muvacehesinde mesele mütalâa edildikte, İçtüzüğün 68 nci maddesinin tek Meclisli bir sistem için kaleme alındığı aşikâdır.

Böyle olunca, kanun teklif ve tasarılarının çift Meclisli sistemde ne şekilde geriye alınabileceği hususu ayrıca tanzim edilmeden önce, tek Meclisli sistem için kaleme alınmış olmakla beraber, İçtüzüğün mer'i olan 68 nci maddesinin gösterdiği genel istikamet içinde meseleyi halle çalışmak lâzımdır.

İçtüzüğün bu maddesi, Millet Meclisi Genel Kurulu gündemine alınmış bir kanun teklifi veya tasarısının, bu Meclisçe kabul edilmeden önce bile olsa, geri alınabilmesini Genel Kurulun muvafakatine bağladığına göre; aynı Genel Kurulca kabul edilmiş olan bir teklif veya tasarı metninin o Genel Kurulun muvafakati olmaksızın geri alınabilmesine evleviyetle cevaz vermese gerektir. Kaldı ki, bir kanun teklifi veya tasarısının metni, Millet Meclisince kabul edilmiş şekliyle sırf Millet Meclisinin malı sayılması gereken ve ilk metinden tamamıyla farklı bir hüviyet de kazanmış olabilir. Nitekim, müzakerelere esas olan metin de, doğrudan doğruya teklif veya tasarıdaki metin olmayıp, komisyonların raporlarına ek metinlerdir.

Esasen, diğer çift meclisli memleketlerin çoğunluğunda da ana hatlarıyla uygulanan sistemin, Birinci Meclisten çıkmış olan metnin, artık, ikinci Meclisin komisyonları ve Genel Kurulunda geri alınmasının mümkün olmaması merkezinde tecelli ettiği, yapılan incelemelerden anlaşılmıştır.

5 (6). Bu durumda, bahis konusu kanun teklifinin, Diyarbakır Milletvekili Alp Doğan Şen ve dokuz arkadaşının tekabbül ettikleri teklif olarak değil; fakat, Cumhuriyet Senatosu Adana Üyesi Mehmet Ünaldı'nın, -bugünkü mevzuat

değişmedikçe, artık geri alınmasına imkân olmıyan- kanun teklifi olarak Cumhuriyet Senatosu Başkanlığına geri gönderilmesinin ve Cumhuriyet Senatosu komisyonları ve Genel Kurulunda dosyanın kalmış olduğu sürenin Anayasanın 92 nci maddesinin 10 ncu fıkrasında bahis konusu süreden mahsubedilerek, geri kalan süre içinde kabul, değiştirilerek kabul veya ret şeklinde bir karara bağlanmasının ve bu süre içinde bu üç karardan biri verilmediği takdirde, kanun teklifi metninin Millet Meclisi Genel Kurulunda kabul edilmiş olan şeklinin Millet Meclisi Başkanlığınca Cumhurbaşkanlığına şevkinin uygun olacağı neticesine varılmıştır.

Genel Kurulun tasvibine arz edilmek üzere Yüksek Başkanlığa sunulur.

.....	Anayasa Komisyonu	
.....	Başkanı.....	Sözcü
.....	Ankara	İstanbul Adana
.....	Burhan Apaydın.....	Coşkun Kırca Ali Bozdoğanoglu
.....	Amasya.....	Ankara Balıkesir
.....	Nevzat Şeker	Fuat Börekçi Ahmet Aydın Bolak
.....	Kastamonu	Malatya
.....	Ali Özdikmenli	Avni Akşit

Anayasa Komisyonunun bu kararı, Millet Meclisi Genel Kurulunun 15 Haziran 1962 tarihli 102. Birleşiminde okunmuş ve Birleşimi yöneten Başkanvekili Mekki Keskin, Millet Meclisi ile Cumhuriyet Senatosu arasında gidip gelen bu teklifin geçirdiği aşamaları hatırlattıktan sonra, Anayasa Komisyonu Raporunu oya sunmuştu. Başkanvekili Keskin'in konuşması Millet Meclisi tutaklarında şöyle yer alıyordu:

“Anayasa Komisyonu raporunu ve muhalefet şerhlerini dinlediniz. Cumhuriyet Senatosu üyelerinden Mehmet Ünalı'nın teklif ettiği bir kanun teklifi Meclisimizce kabul edilmiş, Cumhuriyet Senatosunda müzakeresi sırasında teklif geri alındığından tekrar Meclisimize gelişinde 10 arkadaşımız tarafından bu teklif tekabül edilmiştir. İçtüzüğün 68 nci maddesine uyularak kabul edilen bu teklif, Meclisimizden tekrar Cumhuriyet Senatosuna sevk edilmiştir. Bunları, arkadaşlarımla hatıralarını tazelemek için arz etmiş bulunuyorum. Bu teklifin, Cumhuriyet Senatosunda geri alınmış olması dolayısıyla tekrar müzakere edilemeyeceğine dair bir karar çıkmış ve tekrar Meclisimize gelmiş idi. Bu sebeple mevzu Anayasa Komisyonuna sevk edilmiş, Anayasa Komisyonu okunan raporunu hazırlatmıştır.

Yine arkadaşların malûmu olduğu gibi, Anayasa Komisyonunun ekseriyeti, bunun, Cumhuriyet Senatosunda dahi geri alınamıyacak bir teklif olduğu fikrini... ileri sürüyorlar.

Takdir Yüksek Heyetinizindir.

...

*Anayasa Komisyonu raporunu oylarınıza sunuyorum. Kabul edenler... Kabul etmeyenler... Kabul edilmiştir. Tasarı C. Senatosuna gönderilecektir.”*¹²⁶.

Böylece, Millet Meclisi, Cumhuriyet Senatosunun geri çekildiği için görüşmeyip, Millet Meclisine gönderdiği kanun teklifini; bu aşamada teklifin geri alınamayacağı gerekçesi ile Cumhuriyet Senatosuna iade etmiş oluyordu. Ne var ki, konuyu inceleyen Cumhuriyet Senatosu Anayasa ve Adalet Komisyonu ise, Millet Meclisi Anayasa Komisyonunun Genel Kurulca benimsenen raporunda ileri sürülen görüşlerin tam aksi bir sonuca ulaşmıştı. Gerçekten, Cumhuriyet Senatosu Anayasa ve Adalet Komisyonu raporunda şöyle demektedir:

“...27 Ekim 1950 (1957) tarihinden önce yürürlükte olan İçtüzük, Anayasanın geçici 3 ncü maddesine göre, yenisi yapılmaya kadar, yürürlüktedir. Ancak, bu yürürlüğün, Anayasa hükümlerine uygunluk şartıyla kayıtlı olduğu aşîkârdır.

İçtüzüğün 68 nci maddesi, yürürlükte olan hükümlerdendir. Zira, Anayasada, bu hüküm hilâfına hiçbir hüküm yoktur. Anayasanın 92 nci maddesine göre Millet Meclisince kabul edilen kanun tasarı ve teklifleri karşısında Cumhuriyet Senatosunun haiz olduğu (aynen kabul) veya (değiştirerek kabul) veyahut (ret) yetkisi (tahdidi) (tadadi)dir. Başka deyimle, 92 nci madde, Hükümet veya teklif sahibinin geri almak istemesi halinde Cumhuriyet Senatosunun, tasarı veya kanun teklifini geri vermesine aslâ mâni değildir.

İçtüzüğün 68 nci maddesine göre kanun teklifi, teklif sahibi tarafından iki şekilde geri istenebilir: Teklif gündeme alınmadan, teklif gündeme alındıktan sonra.

Teklifin gündeme alınmadan geri istenilmesi halinde, keyfiyetin, Cumhuriyet Senatosu Genel Kurulunun ittilâına arzı kâfidir. Ve bu suretle geri alınan teklifin, aidolduğu komisyon veya bir milletvekili tarafından benimsenilmesi üzerine, müzakere edilmesine devam olunabilir.

Teklifin gündeme alındıktan sonra geri istenmesi halinde, geri alınabilmesi için, Cumhuriyet Senatosu Genel Kurulunca geri verme kararı alınmış olması şarttır. Ve bu suretle geri alınan teklifin, aidolduğu komisyon veya bir milletvekili tarafından benimsenilmesi üzerine, müzakere edilmesine devam olunabileceği hakkında sözü edilen 68 nci madde ve İçtüzüğün diğer hükümleri sâkıttır. Bu sükût bir

¹²⁶ M. M. Tutanak Dergisi, Dönem 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 1, Cilt: 5, Birleşim: 102, (15.06.1962), s. 608.

ihmalin neticesi değildir; bilâkis bir maksadın mahsulüdür. O maksat da, bu suretle geri alınan teklifin, artık aidolduğu komisyon veya bir milletvekili tarafından benimsenilmesi yolu ile, müzakeresine devam edilememesidir.

Millet Meclisinde görüşülmüş bir kanun teklifinin, Cumhuriyet Senatosu gündemine alındıktan sonra teklif sahibinin isteği üzerine geri verilmesi halinde bir milletvekilinin benimsememesiyle (“benimsemesiyle” denilmeliydi E.O.) müzakeresine devam olunması, hem Millet Meclisinin hem de Cumhuriyet Senatosunun, teklif sahibinin istediği zaman geri alabileceği ve bir başka milletvekilinin de istediği zaman müzakere ettirebileceği kanun teklifi ile meşgul etmek gibi bir netice doğurur ki, asla uygun görülemez.

Bahis konusu kanun teklifinin geri verilmesine dair olarak Cumhuriyet Senatosu Genel Kurulu tarafından alınmış bulunan kararı haşiv, lâğiv addetmeye ve müzakeresine kaldığı yerden devam ettirmeye de imkân yoktur. Zira, yukarıda da arz edildiği üzere, Anayasamızda ve İçtüzükte, Cumhuriyet Senatosu Genel Kurulunu, geri verme kararı almaktan men eden hiçbir kayıt yoktur...” ¹²⁷

Cumhuriyet Senatosu Genel Kurulunun, üçüncü kez önüne gelen bu kanun teklifini, Anayasanın 92. maddesi uyarınca, görüşüp karara bağlamak için kendisine tanınan azami sürenin son günü olan 19 Eylül 1962 tarihli 84. Birleşiminde¹²⁸, Cumhurbaşkanlığı Kontenjanı Üyelerinden Esat Çağa’nın verdiği ve geri alınmış bir teklifin başkaları tarafından tekabülünün İçtüzüğün 68. maddesi uyarınca mümkün olamayacağından, bu talebin, Anayasanın 92. maddesi doğrultusunda reddini

¹²⁷ S. Sayısı: 41 e ikinci ek, “Cumhuriyet Senatosu Adana Üyesi Mehmet Ünalı tarafından verilip bilâhara Diyarbakır Milletvekili Alpdoğan Şen ile 9 arkadaşı tarafından tekabül edilen 5434 sayılı T.C. Emekli Sandığı Kanununun 80 ve 92 nci maddelerinin değiştirilmesine ve bu kanuna geçici iki madde eklenmesine dair kanun teklifi hakkında Millet Meclisince kabul edilen rapor ve Cumhuriyet Senatosu Bütçe ve Anayasa ve Adalet komisyonları raporları”, **C.S. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1, Toplantı:1, Cilt: 4, Birleşim: 83’ün sonuna ekli (18.09.1962), s. 3.

¹²⁸ Esasında, bu teklifin görüşülüş görüşülmeyeceği üzerindeki tartışmalar, Cumhuriyet Senatosunun 18 Eylül 1962 tarihli 83. Birleşiminde yapılmakta idiye de, görüşmeler sırasında çoğunluğun kalmadığı anlaşıldığından birleşime 20 Eylül 1962 günü toplanılmak üzere son verilmişti. Bkz. **C.S. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1, Toplantı:1, Cilt: 4, Birleşim: 83, (18.09.1962), s. 591. Ancak, daha sonra Cumhuriyet Senatosu Başkanlığı, anılan kanun hakkında Senatonun karar vermesi için Anayasanın 92. maddesinde öngörülen azami sürenin 19 Eylül 1962 tarihinde dolacağını ve bu süre içinde karara varılamazsa, Millet Meclisinden geldiği şekliyle kabul edilmiş sayılacağını tespiti üzerine, Genel Kurulu, tek maddelik gündemle 19 Eylül 1962 günü toplantıya çağırıyordu. Bkz. **C.S. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1, Toplantı:1, Cilt: 5, Birleşim: 84, (19.09.1962), ss. 3-4.

öngören önergesini¹²⁹ kabul etmemesi üzerine; Birleşimi yöneten Başkan Suat Hayri Ürgüplü, kanun teklifinin tümünü görüşmeye açıyordu¹³⁰. Bu karardan önce, teklifin ilk sahibi, Cumhuriyet Senatosu Adana Üyesi Mehmet Ünal, görüşlerini şu sözlerle dile getirmekteydi:

“Muhterem arkadaşlarım; bu mevzu Yüksek Heyetinize üçüncü defa geliyor. Birinci defasında geri alma muamelesi ile Millet Meclisine gidiyor, ikinci defasında Millet Meclisinden tekabül keyfiyeti ile tekrar Yüksek Heyetinize geliyor. Burada uzun uzadıya bir usul müzakeresi açıldıktan sonra tekrar iade ediliyor.

Bunu üzerine Millet Meclisi teklifi Anaya Komisyonuna havale ediyor. Anayasa Komisyonu müzakereden önce, çift Meclis usulü ile idare edilen memleketlerin usulleri üzerinde tetkik yapılıyor. Hariciye Vekâleti vasıtasıyla bu tetkiki genişletiyor, malûmat alıyor. Neticede şu karar varıyor: Diyor ki, ‘bu teklif birinci Mecliste müzakere ve kabul edildikten sonra artık bu Millet Meclisinin malı olmuştur. Bu hususta da teklif sahibinin bir tasarruf hakkı kalmamıştır’ diyor. Bu böyledir, arkadaşlar.

...Şu anda tatbik edilen İctüzük tek Meclis sistemine göre hazırlanmıştır. Çift Meclis esası başka bir manzara arz ediyor. Her ne

¹²⁹ Cumhurbaşkanınca Seçilen Üye Esat Çağa'nın sözü edilen önergesi şöyleydi:

“Yüksek Başkanlığa,

Tasarının gündeme girmesinden sonra müzisi tarafından geri alınmış olmasına binaen başkaları tarafından takabbülü İctüzüğün 68 nci maddesi gereğince mümkün olamayacağından adı geçen tasarının (teklifin) Anayasanın 92 nci maddesi mucibince reddine karar verilmesini arz ve teklif ederim. Cumhurbaşkanlığı Kontenjanı Esat Çağa”, C.S. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 1, Cilt: 5, Birleşim: 84, (19.09.1962), s. 4. Esat Çağa bu önergesini şöyle açıklıyordu:

“...Mehmet Ünal arkadaşımız teklifini geri aldı. Şimdi, İctüzüğün 68 nci maddesine göre geri alma hususunda Heyeti Umumiye'nin karar vermesi iktiza eder. Heyeti Umumiye bu kararı iktiza etmiştir. Binaenaleyh, teklif geri alınmıştır. Bu şekilde geri alınan bir teklifin tekabül edilmek suretiyle yeniden buraya getirilmesine İctüzük hükümleri mânidir.

... Şimdi, Mehmet Ünal arkadaşımızın ruznameye girdikten sonra bu geri almasına Heyeti Umumiye'niz muvafakat etti. Muvafakatınız esasında bir karar değildir; bendenizce. Mehmet Ünal'ın geri alması hususundaki isteğini tekemmül ettirecek bir karardır. Kararınız rızanın muvafakatı mahiyetindedir. Rıza tahassul ettikten sonra Mehmet Ünal'ın geri alması için bir karar ittihaz edilmesi lâzım geliyor. Bizim Heyetimiz nasıl karar ittihaz edebilir? Ret kararından başka yapabileceği hiçbir şey yoktur. Geri almış, şu halde muvafakat etmiştir. Tekabül edilemez, tadil edilemez. Geriye, reddetmesi kalıyor; mahkemelerde olduğu gibi...” C.S. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 1, Cilt: 5, Birleşim: 84, (19.09.1962), s. 6.

¹³⁰ Cumhuriyet Senatosu, görüşmelerden sonra, bu kanun teklifini Millet Meclisinden geldiği şekliyle benimsememiş ve üzerinde bir takım değişiklikler yapmıştı. Değiştirilerek kabul edildiği için tekrar Millet Meclisine gönderilmiş ve Millet Meclisi bu değişiklikleri benimsemediği için karma komisyon kurulmuştu. Millet Meclisi, 30 Mayıs 1963 tarihli 87. Birleşiminde, karma komisyonun raporunu benimseyince, sözü geçen kanun kabul edilmiş oldu. **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 2, Cilt: 17, Birleşim: 87, (30.05.1963), ss. 300-303.

kadar yürürlükte olan tüzüğümüz gereğince; bir tasarı veya teklif bir meclisten geçerek kanunlaşamayacağı, her iki meclisten de ayrı ayrı geçtikten sonra kanunlaşacağı için, her iki meclisin, yani Senatodaki geri alma keyfiyetinden Millet Meclisinin de haberdar olması iktiza eder. Aksi takdirde, burada geri alma keyfiyeti tekemmül etse bile Millet Meclisinin bu karardan haberi olmayacaktır. Haberi olduktan sonra milletvekillerinin tekabbül etme hakkı vardır. Millet Meclisi bu benim kanunumdur, binaenaleyh benim kanunum üzerinde Senato bir karar vermek mecburiyetindedir der. O da ret, kabul veya değiştirerek kabul keyfiyetidir. Bunun dışında herhangi bir muamele yapılamaz, demektir. Bu mesele mahlûl olarak komisyonlara gelmiş, Bütçe Encümenimizde meseleyi usul yönünden mütalâa ve kabul ettikten sonra esasa girmiş, müzakere etmiş ve Bütçe Komisyonunun raporu huzurlarınıza gelmiştir. Binaenaleyh, bun(r)ada ayrıca görüşülecek bir usul meselesi kalmamıştır... ”¹³¹

Böylece, Cumhuriyet Senatosu, Millet Meclisi ile Cumhuriyet Senatosu arasında defalarca gidip gelen bu kanun teklifini sonunda görüşmeye başlamıştı. Millet Meclisinden geçen bir kanun tasarı veya teklifinin Cumhuriyet Senatosu aşamasında geri çekilip çekilemeyeceği konusu, iki meclis arasında yaşanan bu hayli tartışmalı olaydan bir yıl kadar sonra, 27 Aralık 1963 tarihinde kabul edilen Cumhuriyet Senatosu İçtüzüğü'nün 24. maddesinde, Millet Meclisi tarafından kabul veya reddedilerek Cumhuriyet Senatosuna gönderilen kanun tasarı veya tekliflerinin geri alınamayacağını açıkça öngörülmesiyle, kesin olarak çözüme kavuşturulmuştu¹³².

D. Yasama Organının Denetimine Tâbi Bazı İşletmelerin Bilânçolarının Onanması

a- Çeşitli Örnekler

Yukarıda belirtilen ve 12. Dönemde yaygın kullanımı olan üç istisnai hal dışında, bazı kanunlar, kimi işletmelerin bilançolarının onanması yetkisini TBMM'ye verdiğinden, TBMM'nin, bu yetkisini de, denetimi gerçekleştiren bir komisyonunun hazırladığı kanun teklifini kabul etmek yoluyla kullandığı olmaktaydı. Örneğin, 26 Haziran 1939 tarih ve 3653 sayılı “*Yalova kaplıcalarının işletilmesi ve kaplıcaların inkişafı işlerinin Sıhhat ve İctimaî Muavenet Vekâletine bağlı hükmi şahsiyeti haiz bir teşekküle devri hakkında Kanun*” un 10. maddesi uyarınca, Yalova kaplıcalarını işletmek için oluşturulan ve tüzel kişiliği olan Yalova Kaplıcaları İşletme İdaresinin, her malî yıla ait bilânço ile kâr ve zarar hesabını, malî yılın sona ermesinden itibaren

¹³¹ C.S. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 1, Cilt: 5, Birleşim: 84, (19.09.1962), ss. 6-7.

¹³² 27 Aralık 1963 tarihinde kabul edilen Cumhuriyet Senatosu İçtüzüğü'nün 24. maddesi şöyleydi: “Millet Meclisi tarafından kabul veya reddedilerek Cumhuriyet Senatosu Başkanlığına gönderilen kanun tasarı veya teklifleri geri alınamaz.” **Resmî Gazete**, 18 Ocak 1964, Sayı: 11610.

dört ay içinde Sayıştay’a sunması ve Sayıştay’ın da, bu konuda hazırlayacağı raporu, malî yılın bitimini izleyen 9 ay içinde TBMM’ye göndermesi gerekmekteydi¹³³. Bu raporu, TBMM Sayıştay Komisyonu inceliyor ve bilançonun onanması görüşünde ise, bu doğrultuda hazırlayacağı bir kanun teklifini TBMM Başkanlığına sunuyordu. TBMM, bu kanun teklifini kabul etmekle, sözü edilen bilânçoyu onamış, böylece Kanunun verdiği görevi yerine getirmiş olmaktaydı. Nitekim, TBMM, Millet Meclisinin 12. Dönemi içinde, sözü edilen yöntem doğrultusunda hazırlanan, Ocak 1963 tarih ve 145 sayılı “*Yalova Kaplıcaları İşletme İdaresi 1947, 1948, 1949, 1950, 1951, 1952, 1953, 1954, 1955 ve 1956 malî yılları bilânçosunun onanmasına dair Kanun*” u kabul ederek, sözü edilen İşletmenin anılan yıllara ait bilançolarını onamıştı¹³⁴. Bu Kanunun geçirdiği süreç şöyle gerçekleşmişti: Sayıştay Başkanlığı, Yalova Kaplıcaları İşletmesinin 1947-1956 yıllarına ait hesaplarını her yıl için ayrı ayrı değerlendirerek, TBMM Başkanlığına 10 ayrı rapor halinde takdim etmiş¹³⁵; bu raporları inceleyen Millet Meclisi Sayıştay Komisyonu ise, Yalova Kaplıcaları İdaresinin 1947, 1948, 1949, 1950, 1951, 1952, 1953, 1954, 1955 ve 1956 malî yılları bilânçosunun onanmasına dair üç maddelik bir kanun teklifi hazırlayarak ve bu teklifi bir rapor eşliğinde Millet Meclisi Başkanlığına sunmuştu¹³⁶. Sözü geçen Teklif, Millet Meclisinin 12 Aralık 1962 tarihli 16. Birleşiminde görüşülmüş ve oylanmış; ancak, oylama sonunda bu Birleşimde çoğunluk olmadığı anlaşıldığından¹³⁷, tekrar oylandığı 17 Aralık 1962 tarihli 18. Birleşimde, Millet Meclisince kabul edilmişti¹³⁸. Cumhuriyet Senatosunca da, görüşülüp, aynen kabul edilen teklif, 22 Ocak 1963 tarihinde kanunlaşıyor ve Cumhurbaşkanı’nca 30 Ocak 1963 tarihli Resmî Gazetede yayımlanıyordu¹³⁹.

¹³³ 26 Haziran 1939 tarih ve 3653 sayılı “Yalova kaplıcalarının işletilmesi ve kaplıcaların inkişafı işlerinin Sıhhat ve İçtimai Muavenet Vekâletine bağlı hükmî şahsiyeti haiz bir teşekküle devri hakkında Kanun” için, bkz. **Resmî Gazete**, 4 Temmuz 1939, Sayı: 4249; **T.B.M.M. Kavanin Mecmuası**, Devre: VI, İçtima: Fevkalâde, Cilt: 20, ss. 665-667.

¹³⁴ **Resmî Gazete**, 30 Ocak 1963, Sayı: 11321; **T.B.M.M. Kanunlar Dergisi**, Dönem: 1, Toplantı: 2, Cilt 46, s. 59.

¹³⁵ S. Sayısı: 356, “Yalova Kaplıcaları İşletme İdaresinin 1947, 1948, 1949, 1950, 1951, 1952, 1953, 1954, 1955 ve 1956 malî yılları hesabına ait rapor ile bilânçosunun sunulduğuna dair Sayıştay Başkanlığı tezkereleri ve Sayıştay Komisyonu raporu”, **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 2, Cilt: 10, Birleşim: 16’nın sonuna ekli (12.12.1962), ss. 1-48.

¹³⁶ S. Sayısı: 356, “Yalova Kaplıcaları İşletme İdaresinin 1947, 1948, 1949, 1950, 1951, 1952, 1953, 1954, 1955 ve 1956 malî yılları hesabına ait rapor ile bilânçosunun sunulduğuna dair Sayıştay Başkanlığı tezkereleri ve Sayıştay Komisyonu raporu”, **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 2, Cilt: 10, Birleşim: 16’nın sonuna ekli (12.12.1962), ss. 49-50.

¹³⁷ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 2, Cilt: 10, Birleşim: 16, (12.12.1962), ss. 55, 109-112.

¹³⁸ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 2, Cilt: 10, Birleşim: 18, (17.12.1962), ss. 253-256.

¹³⁹ **C.S. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1, Toplantı: 2, Cilt: 8, Birleşim: 30, (22.01.1963), ss. 102, 141, 143-145.

Benzer şekilde, Devlet Orman İşletmelerince ve Kereste Fabrikalarınca yapılmış olan harcamalara ait yıllık bilânçolarla kâr ve zarar hesaplarının denetimini de, 3 Haziran 1946 tarih ve 4914 sayılı Kanun uyarınca Sayıştay yapıyor ve Sayıştay incelemesinden sonra bu bilânço ve hesapların onanma işlemini, TBMM, Millet Meclisi Sayıştay Komisyonunun hazırladığı kanun teklifini kabul etme yoluyla gerçekleştiriyordu¹⁴⁰. Millet Meclisinin 12. Dönemi içinde, bunun da uygulaması olmuştu. Sayıştay, sözü edilen 4914 sayılı Kanun uyarınca, Devlet Orman İşletmeleri ile Kereste Fabrikalarının 1953–1958 yıllarında gerçekleştirdikleri muameleler hakkında düzenlediği 6 ayrı raporu değişik tarihlerde TBMM Başkanlığına sunmuş ve Millet Meclisi Sayıştay Komisyonu, bu raporları inceleyerek, anılan yıllara ait harcamaların onandığına ilişkin üç maddelik bir kanun teklifi hazırlamıştı¹⁴¹. Millet Meclisi Başkanlığına 15 Nisan 1963 tarihli Rapor eşliğinde sunulan bu kanun teklifi, Millet Meclisi Genel Kurulunun 12 Eylül 1963 tarihli 136. Birleşiminde görüşülen bu teklif¹⁴², anılan Birleşimde çoğunluk sağlanamadığı için, 18 Eylül 1963 tarihli 139. Birleşimde gerçekleştirilen oylamada kabul edilmiş¹⁴³ ve Cumhuriyet Senatosunda da 16 Ocak 1964 tarihinde aynen kabul edilmekle¹⁴⁴, 377 sayılı “*Devlet Orman İşletmelerince ve Kereste Fabrikalarınca yapılmış olan harcamalara ait 1953, 1954, 1955, 1956, 1957, 1958 ve 1959 yılları bilânçolarıyla kâr ve zarar hesaplarının tasdiki hakkında Kanun*” olarak 24 Ocak 1964 tarihinde Resmî Gazetede yayımlanmıştı.

Ancak, bu Kanuna ilişkin olarak, Sayıştay Komisyonunun raporu nedeniyle Millet Meclisinde bazı tartışmalar yaşandığına tanık olmaktayız. Sorun, Millet Meclisi Sayıştay Komisyonu tarafından hazırlanan rapora, bu Raporun, Meclisçe kabul edilmesi durumunda uygulanmasının gerekli olacağı gibi bir kayıt konulmasından ve Raporda, Orman Müdürlüğünde uygulana gelen ek görev kurumunun kaldırılması gerektiğine ilişkin bir değerlendirmenin yer almasından kaynaklanmaktaydı. Gerçekten, Sayıştay Komisyonu Raporunda şöyle bir saptamada bulunuluyordu:

¹⁴⁰ 3 Haziran 1946 tarih ve 4914 sayılı “Orman Kanununa ek 3444 sayılı Kanunun 7 nci maddesinin değiştirilmesine dair kanun” için bkz. **Resmî Gazete**, 8 Haziran 1946, Sayı: 6328; **T.B.M.M. Kanunlar Dergisi**, Dönem: VII, Toplantı: 3, Cilt 28, s. 719.

¹⁴¹ S. Sayısı: 367, “Devlet Orman İşletmeleriyle kereste fabrikalarının 1953, 1954, 1955, 1956, 1957, 1958 ve 1959 yılları muameleleri hakkında tanzim edilen raporların bilânçolarıyla birlikte sunulduğuna dair Sayıştay Başkanlığı tezkereleri ve Sayıştay Komisyonu raporu”, **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 2, Cilt: 21, Birleşim: 136’nın sonuna ekli, (12.09.1963), ss. 112-119.

¹⁴² **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 2, Cilt: 21, Birleşim: 136, (12.09.1963), ss. 283-292.

¹⁴³ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 2, Cilt: 21, Birleşim: 139, (18.09.1963), ss. 410, 424-427.

¹⁴⁴ **C.S. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1, Toplantı: 3, Cilt: 17, Birleşim: 29, (16.01.1964), ss. 430-431, 456-457.

“...Binaenaleyh, netice olarak, ihdasları, mevcut teknik elemanlara ikinci ve hattâ üçüncü bir maaş sağlamak gayesine mâtufl bulunan; halbuki böyle bir zarurete de ihtiyaç olmadığı neticesine varılan; ve kaldı ki, ormanlarda teknik elemanlardan başka istihdam edilip onlar gibi ormancılık gayesine mâtufl hizmetleri olanlara böyle bir hak bahşedilmemesinden ötürü bir başka huzursuzluk ve adaletsizliğe yer vermiş olan (ek görev) müessesesinin ilgası komisyonumuzca zaruri bulunmuştur.”¹⁴⁵

Bu saptamayı, Raporun, Meclisçe kabul edilmesi durumunda, uygulanmasının gerekli olacağı hükmü ile birlikte ele alan, Antalya Milletvekili Sabit Osman Avcı, şu eleştiriyi getiriyordu:

“Şimdi muhterem arkadaşlarım, bu komisyon raporu bu hali ile Yüksek Meclisinizce kabul edilirse, 117 nci sayfasında biraz önce okuduğum sebeple Meclisçe kabul edilmiş olan bu rapor Sayıştayca lâzimülittiba kabul edildiği takdirde ek görev müessesesini(n), ya vekâletçe tatbik edilmemesi veya tatbiki halinde Sayıştayca önümüzdeki yıllarda, yani bunun kabulünden sonra zimmet çıkar(il)ması gibi bir mesele mevzuubahsolacaktır. Halbuki, İçtüzüğü’nün 49 ncu maddesine ekli olan 24 numaralı notta : 8.1.1941 tarih ve 1206 sayılı Meclis kararı ile de bu neviden komisyon raporlarını(n) zatı meseleye taallûku, diğer umumi mahiyette ve lâzimülittiba olmadığı yolunda da bir Meclis kararı mevcuttur...”¹⁴⁶

Hakikaten, Sabit Osman Avcı’nın ileri sürdüğü gibi, TBMM’nin 8.1.1941 tarih ve 1206 sayılı eski bir Kararında, Sayıştay Raporları üzerine verilecek kararların sadece o somut konuya ilişkin olacağı belirtilmekteydi¹⁴⁷. Sabit Osman Avcı, konuşmasına şöyle devam etmekteydi:

“...Sayıştay Komisyonu raporunun 8 nci sayfasında, ek görevin ilgası için ileri sürülen sebepler, şimdi arz edeceğim ve izahına çalışacağım sebeplerden ötürü varit değildir. Bir defa ek görev müessesesinin kanuni bir müessese olması hasebiyle temel kanunla verilmiş bir hakkın kararla kalkma(ma)sı icabeder. Bu kanun 3656 sayılı

¹⁴⁵ S. Sayısı: 367, “Devlet Orman İşletmeleriyle kereste fabrikalarının 1953, 1954, 1955, 1956, 1957, 1958 ve 1959 yılları muameleleri hakkında tanzim edilen raporların bilânçolarıyla birlikte sunulduğuna dair Sayıştay Başkanlığı tezkereleri ve Sayıştay Komisyonu raporu”, **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 2, Cilt: 21, Birleşim: 136’nın sonuna ekli, (12.09.1963), s. 115.

¹⁴⁶ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 2, Cilt: 21, Birleşim: 136, (12.09.1963), ss. 283-284.

¹⁴⁷ Sözü geçen 1206 sayılı Kararda şöyle denilmekteydi: “Divanı Muhasebatın üç aylık raporları üzerine Meclisçe verilebilecek kararlar, muayyen hâdiselerde mesuliyet tâyinine ve yolsuzlukların izalesine mütedair olmaktan başka bir mahiyet arz edemeyeceğinden, bu hâdiselere maksur kalmak tabiidir. Şayet Divanın teşriî murakabeyi temin ve teshil vazifesi haricindeki hak ve salâhiyetleri hududunu her hangi bir içtihatla aşarak bu raporlarda diğer gûna mâruzatı olmuş da bunlar hakkında Meclisçe kararlar ittihaz edilmiş ise, bunların maslahat üzerine müttehaz olması hasebiyle, şümülünün zatı meseleye munhasır kalması zaruri olduğuna karar verilmiştir.” Bkz. **T.B.M.M. Anayasa ve (1 Kasım 1956 tarihli) Dahili Nizamname**, 2. Basılış, Ankara, T.B.M.M. Basımevi, 1 Kasım 1954, s. 83.

Kanunun 4609 sayılı Kanunla değiştirilmiş...18 nci maddesidir. Bu madde ile 4 meslek camiasına ek görev hakkı tanınmıştır, öğretmenlere, tabiplere, veterinerlere, mühendislere. Bunlar kanunun hükmüne uyularak ek görev alırlarken, 12 dalı bulunan mühendisliğin içinden bir dal da orman mühendisliği bulunduğuna göre, bunlar da kanunun hükmünden dolayı ek görev almışken ve kanunen alınmış bir ek görev olduğu için, Sayıştayca da zimmet çıkarılmadığından şimdi biz, raporla bunların ilgası cihetine gidersek, hem kanunla verilmiş bir hakkı raporla ortadan kaldırmak gibi bir haksızlık ve adaletsizlik yapmış oluruz ve hem de, kanaatimce, böyle bir ilgayı teklif etmeye komisyonun da İçtüzüğü'nün 29 ncu maddesi muvacehesinde hakkı olmasa gerektir. Bu bakımdan da usule aykırı olur. Zira içtüzüğü'nün 29 ncu maddesi 'Komisyonlar kendilerine muhavvel işlerden başka işlerle meşgul olamazlar' demektedir.”¹⁴⁸

Daha sonra kürsüye gelen Tarım Bakanı Mehmet İzmen de, Sabit Osman Avcı'nın görüşlerini destekler bir konuşma yapıyor ve şunları söylüyordu:

“...Bu üzerinde söz aldığım madde, Sayıştay Komisyonu raporunun 8 nci maddesini teşkil etmektedir. Sayıştay Komisyonu, Sayıştayın raporunda zikrettiği bu ek görev mevzun münasebetiyle, bu ek görevlerin kaldırılması temennisinde bulunmuş ve muhterem komisyon da bu temenniye iştirak ederek muhterem heyete bu şekilde talepte bulunmuştur. Sayın Avcı arkadaşımın tafsilen ve hukukî mesnetlerine dayanarak verdiği izahata esas itibariyle eklenecek bir şey yoktur. Yalnız, mesul bir bakan olarak bu servisin yürütülmesinden mesul bir insan olarak, tekrar kabîlinden de olsa, meselenin ehemmiyeti ortada olması sebebiyle kısaca temas etmeme izin vermenizi rica ederim. Mesele şudur arkadaşlar:

Kanunu mahsusuna göre ek görev alabilen Orman mühendislerine, kanunun tatbikatını tafsil eden talimatnamenin koyduğu usullere göre Maliye Vekâletine danışılmak suretiyle ek görev kadroları alınmıştır. Bu görevlere arkadaşlar, ek vazifeli olarak vazifelendirilmişlerdir, bunların ücretini almaktadırlar. Bir kere mesele tamamen kanuni, hukukî ve bir ek hizmetin karşılığıdır...”¹⁴⁹

Konuşmaların devamında, her ne kadar, Sabit Osman Avcı bir önerge vererek, Sayıştay Komisyonu Raporunda yer alan tartışmalı hükmün çıkarılmasını talep eden bir önerge verdiğini belirtiyorduyorsa da; oturumu yöneten Başkanvekili Mekki Keskin, bu önergeleri oya koyamayacağını, çünkü, Raporda yer alan hususların bir temenni mahiyetinde olduğunu açıklıyordu. Bu değerlendirmeden sonra, Sabit Osman Avcı, sözlerini şöyle tamamlamaktaydı:

¹⁴⁸ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 2, Cilt: 21, Birleşim: 136, (12.09.1963), s. 284.

¹⁴⁹ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 2, Cilt: 21, Birleşim: 136, (12.09.1963), s. 285.

“...Muhterem arkadaşlarım, ... Sayın Başkan oya koymıyacağım dediği zaman arkasından da şunu ilâve etti: ‘Esasen bu bir temenni mahiyetindedir, Hükümet ister uyar, ister uymaz.’ Eğer Yüksek Meclisiniz bu sözü benimserse mesele halledilmiş olur. Çünkü Devlet personel rejimi, biraz evvel arz ve ifade ettiğim gibi, Yüksek Meclisinizce çok yakın günlerde görüşülecek, ...bir nizama bağlanacaktır. Bu meyanda şu ek görev müessesesi de halledilecektir. Bu ek görev meselesi bir tek Hesabi Katî Kanunu raporu ile bir meslek camiasının elinden alınırsa yıllar yılı teessüs etmiş bir müktesep hakkın ihlâli gibi bir mesele yaratır. Bu da birtakım reaksiyonlar yaratır. Bir kısım mesleklerden kaymalar doğurur. Bunlar ormanların üzerinde durduğumuz tahdidi, amenajmanı, ağaçlandırması ve sairesi gibi plânlanmış işlerinde aksaklıklar yaratır. Şu veya bu kasıtlı değil, meşgul olduğum bir mevzuun raporunu tetkik ederek raporda şahsi kanaatime göre, mahzurlu olacağını mahzurlar tevhlidedeceğini müşahade ettiğim bir hususu huzurunuzda getirmiş ve Yüksek Riyasete de bu hususta bir takrir takdim etmiş bulunuyorum. Takrir oylanmıyacak ise, demektir ki, temenni mahiyetindedir. Zapta geçmesi için ifade ediyorum. Demektir ki, Hükümet uymak mecburiyetinde değildir. Demektir ki, bu karar lâzimül ittiba değildir...”¹⁵⁰

Sonuçta, verilen yeterli önergelerinin kabulü üzerine, Kanun teklifinin oylanmasına geçiliyor ve 3 maddelik teklif, yukarıda değindiğimiz gibi, kabul ediliyordu. Böylece, gerek Sayıştay, gerek Millet Meclisi Sayıştay Komisyonu raporlarında yer almış olan ve Orman İşletmelerinde kullanılagelen ek görev tahsisine son verilmesine ilişkin değerlendirmelerin, dolaylı bir biçimde de olsa, bağlayıcı bir hüküm değil, bir temenni hükmü olduğu kararlaştırılmış bulunuyordu.

b- Kesin Hesap Kanunlarının Durumu

Bazı düşünürler, kesin hesap kanunlarının, Millet Meclisinin Sayıştay Komisyonu tarafından yapılan bir tekliften kaynaklandığını ileri sürüp, bunları da, kanun yapımı isteklerinin, genel anlamıyla Bakanlar Kurulunca hazırlanan tasarılar ve yasama meclisi üyelerince hazırlanan tekliflere dayanıyor olmalarının bir diğer istisnası olarak göstermekteyseler de¹⁵¹; biz, bu görüşe katılamıyoruz. Çünkü, her

¹⁵⁰ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 2, Cilt: 21, Birleşim: 136, (12.09.1963), ss. 290-291.

¹⁵¹ Örneğin, çok değerli bir TBMM bürokratu olan Merhum Kâzım Öztürk, 1961 Anayasasında 1971 ve 1973 yılında yapılan değişikliklerden sonra yayımlandığı bir Anayasa metninde, Anayasanın, kanun teklif etme yetkisini düzenleyen ve “*Kanun teklif etmeye, Bakanlar Kurulu ve Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeleri yetkilidirler*” hükmünü öngören 91. maddesinin altına koyduğu notta, “*Bu hükmün istisnası, 140 numaralı (R. Gazete, 5.1.1963 – 11300) Kanunun öngördüğü özel af kanunu teklifleri ile Anayasanın 127’nci maddesi gereğince (128. madde olmalıydı. E.O.) TBMM’ne sunulan kesin hesap ve bîlânçoların onanması halleridir*” demektedir. Bkz. Kâzım Öztürk, **Son Değişiklikleriyle Gerekçeli Anayasa, Karşılaştırmalı Gerekçeler ve İlgili Mevzuat**, Bilgi Yayınevi, Üçüncü Basım, Ankara, 1979, s. 197’de dipnot.

şeyin başında, 1961 Anayasasının kesin hesap kanunlarının yapılışını düzenleyen 128. maddesinde, açıkça, kesin hesap kanunu tasarılarının Bakanlar Kurulunca TBMM'ye sunulacağı öngörülmektedir. Her ne kadar, Millet Meclisi Sayıştay Komisyonu, Bakanlar Kurulunca TBMM'ye sunulmuş olan bir kesin hesap kanunu tasarısını, ait olduğu dönem bütçe kanununa uygunluğunu gösteren ve Sayıştay tarafından hazırlanan genel uygunluk bildiriminin ışığında değerlendiriyorsa da; bu durum, anılan Komisyonun hiç olmayan bir konuda kanun teklifi hazırladığını göstermez. Gerçekten, ortada, Bakanlar Kurulunca hazırlanmış olan bir kesin hesap kanunu tasarısı vardır ve Millet Meclisi Sayıştay Komisyonu, bu tasarıyı, kendisine daha sonra intikal ettirilen ve Sayıştay tarafından hazırlanmış olan uygunluk bildirimini de dikkate alarak değerlendirmektedir. Bunu yaparken, diğer komisyonların kendisine gönderilen kanun tasarısı veya tekliflerini inceleyip, üzerlerinde bir rapor hazırlamalarından çok da farklı bir konumda değildir. Bir diğer deyişle, Sayıştay Komisyonu da, diğer komisyonlara benzer bir biçimde, ilgili kesin hesap kanun tasarısını, o konuda Sayıştayın görüşünü de değerlendirerek bir karara bağlamakta ve kararını, hazırladığı rapor eşliğinde Millet Meclisi Başkanlığına sunmaktadır. Bu nedenle, bize göre, TBMM'ce kabul edilen kesin hesap kanunlarının da, Bakanlar Kurulunca hazırlanmış bir tasarıdan kaynaklandığını kabul etmek, daha doğru olacaktır. Nitekim, Millet Meclisinin 12. Dönemi içinde ele aldığı ilk kesin hesap kanunu tasarılarından biri olan, 1955 malî yılı Kesinhesap Kanununun yapılışında da bu süreç işlemiştir. Gerçekten, sözü edilen Kesinhesap Kanunu tasarısı (Hesabı Katî kanunu layihası), 3 Aralık 1956 tarihinde, dönemin Başbakanı Adnan Menderes imzasıyla, TBMM'ye sunulmasının Bakanlar Kurulunca 11 Ekim 1956 tarihinde kararlaştırılmış bulunduğu bahisle, TBMM Başkanlığına sunulmuştu¹⁵². Bu konuya ilişkin olarak, Sayıştay Başkanlığınca (Divanı Muhasebat Reisliğince) TBMM Başkanlığına takdim edilmiş olan 18 Temmuz 1957 tarihli uygunluk (mutabakat) beyannamesini ve yine Sayıştay Başkanlığınca (Divanı Muhasebat Reisliğince) TBMM Başkanlığına takdim olunan 2 Aralık 1957 tarihli ek beyannameyi, Kesinhesap Kanunu Tasarısı ile birlikte değerlendiren Millet Meclisi Sayıştay Komisyonu, 28 Mayıs 1962 tarih ve Karar No. 7 sayılı Raporu ile birlikte, Bakanlar Kurulunca sunulan Tasarıdaki 9 maddeye ilişkin Komisyonca yapılan değişiklikleri gösterir düzenlemeyi Millet Meclisi Başkanlığına sunmuştu¹⁵³. Millet Meclisi Sayıştay Komisyonunun hazırladığı raporu ve ekindeki kanun tasarısı, Millet

¹⁵² S. Sayısı: 162, “Muvazenei umumiyye dâhil dairelerin 1955 malî yılı hesabı katilerine ait umumi ve ek mutabakat beyannamelerinin sunulduğuna dair Sayıştay Başkanlığı tezkereleri ile 1955 bütçe yılı Hesabı Katî kanunun tasarısı ve Sayıştay Komisyonu raporu”, **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 1, Cilt: 5, Birleşim: 103'ün sonuna ekli, (18.06.1962), ss. 5-11.

¹⁵³ **A.k.**, ss. 12-20.

Meclisi Genel Kurulunun 18 Haziran 1962 tarihli 103. Birleşiminde görüşülmüş¹⁵⁴ ve anılan Birleşimde çoğunluk olmadığı için, 20 Haziran 1962 tarihli 104. Birleşimde tekrarlanan oylamada kabul edilmişti¹⁵⁵. Bu süreç, 12. Dönem içinde görüşülüp kabul edilen diğer kesin hesap kanunlarında da aynı şekilde gerçekleşmişti.

Bu nedenle, kesin hesap kanun tasarıları üzerinde Millet Meclisi Sayıştay Komisyonunun yapacağı değerlendirmede, Sayıştay Başkanlığının hazırlayacağı genel uygunluk bildiriminin çok önemli payı olmakla birlikte; sonuçta, Komisyonun önünde Bakanlar Kurulunca gönderilmiş bir tasarı bulunduğu için, biz, kesin hesap kanunlarını da, tasarılarından kaynaklanan kanunlar arasında görmenin daha doğru olacağı inancındayız¹⁵⁶.

¹⁵⁴ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 1, Cilt: 5, Birleşim: 103, (18.06.1962), ss. 632-633, 636, 637-640.

¹⁵⁵ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 1, Cilt: 6, Birleşim: 104, (20.06.1962), ss. 6, 14, 46-49.

¹⁵⁶ Kesinhesap kanunlarının yapım süreci ile ilgili olarak, bkz. Bedi Necmeddin Feyzioğlu, **Nazarî, Tatbikî, Mukayeseli Bütçe**, 7. Baskı, Filiz Kitabevi, İstanbul, 1984, ss. 438-458; Kenan Bulutoğlu, Erciş Kurtuluş, **Bütçe ve Kamu Harcamaları**, Filiz Kitabevi, İstanbul, 1988, ss. 259-270.

İKİNCİ BÖLÜM

1961 ANAYASASININ ÖNGÖRDÜĞÜ OLAĞAN KANUNLAŞMA SÜRECİ

1- Anayasada Yer Alan Düzenleme

1961 Anayasasında kanunlaşma süreci 92. maddede ele alınmış ve sürecin çoğu aşaması doğrudan Anayasada düzenlenmiş bulunuyordu. Anayasanın, hayli karmaşık bir süreç öngören, “*Kanunların görüşülmesi ve kabulü*” kenar başlıklı 92. maddesinde aynen şöyle denilmektedir:

“Kanun tasarı ve teklifleri önce Millet Meclisinde görüşülür.

Millet Meclisinde kabul, değiştirilerek kabul veya reddedilen tasarı ve teklifler Cumhuriyet Senatosuna gönderilir.

Millet Meclisinde kabul edilen metin, Cumhuriyet Senatosunca değişiklik yapılmadan kabul edilirse, bu metin kanunlaşır.

Cumhuriyet Senatosu, kendisine gelen metni değiştirerek kabul ederse, Millet Meclisinin bu değişikliği benimsemesi halinde metin kanunlaşır.

Millet Meclisi, Cumhuriyet Senatosundan gelen metni benimsemezse, her iki Meclisin ilgili komisyonlarından seçilecek eşit sayıdaki üyelerden bir karma komisyon kurulur. Bu komisyonun hazırladığı metin Millet Meclisine sunulur. Millet Meclisi, karma komisyonca veya Cumhuriyet Senatosunca veya daha önce kendisince hazırlanmış olan metinlerden birini olduğu gibi kabul etmek zorundadır. Cumhuriyet Senatosunda üye tam sayısının salt çoğunluğu ile kabul edilmiş olan madde değişikliklerinde, Millet Meclisinin kendi ilk metnini benimsemesi için, üye tam sayısının salt çoğunluğunun oyu gereklidir. Bu halde açık oya başvurulur.

Millet Meclisinin reddettiği bir tasarı veya teklif, Cumhuriyet Senatosunca da reddedilirse düşer.

Millet Meclisinin reddettiği bir tasarı veya teklif, Cumhuriyet Senatosunca olduğu gibi veya değiştirilerek kabul edilirse, Millet Meclisi, Cumhuriyet Senatosunun kabul ettiği metni yeniden görüşür. Cumhuriyet Senatosunun metni Millet Meclisince benimsenirse, kanunlaşır; reddedilirse, tasarı veya teklif düşer; Cumhuriyet Senatosundan gelen metin Millet Meclisince değiştirilerek kabul edilirse, 5 nci fıkra hükümleri uygulanır.

Cumhuriyet Senatosunca üye tam sayısının salt çoğunluğu ile tümü reddedilen bir metnin Millet Meclisi tarafından kabulü için, üye tam sayısının salt çoğunluğunun oyu lâzımdır. Bu halde açık oya başvurulur.

Cumhuriyet Senatosunca üye tam sayısının üçte iki çoğunluğu ile tümü reddedilen bir metnin kanunlaşabilmesi, Millet Meclisi tarafından üye tam sayısının üçte iki çoğunluğu ile kabul edilmesine bağlıdır. Bu halde açık oya başvurulur.

Cumhuriyet Senatosu, kendisine gönderilen bir metni, Millet Meclisi komisyonlarında ve genel kurulundaki görüşme süresini aşmayan bir süre içinde karara bağlar; bu süre üç ayı geçemez ve ivedilik hallerinde onbeş günden, ivedi olmıyan hallerde bir aydan kısa olamaz. Bu süreler içinde karara bağlanmıyan metinler, Cumhuriyet Senatosunca, Millet Meclisinden gelen şekliyle kabul edilmiş sayılır. Bu fıkra da belirtilen süreler Meclislerin tatili devamınca işlemez.

Yasama Meclislerinin ve mahallî idarelerin seçimleri ve siyasî partilerle ilgili tasarı veya tekliflerin kabul veya reddinde yukardaki fıkralar hükümleri uygulanır. Ancak, karma komisyon kurulması gerektiren hallerde, karma komisyonun raporu, Türkiye Büyük Millet Meclisinin birleşik toplantısında görüşülür ve karar bağlanır; Türkiye Büyük Millet Meclisinin birleşik toplantısında Millet Meclisinin ilk metninin kabulü için üye tam sayısının salt çoğunluğunun oyu lâzımdır. 8 nci ve 9 ncu fıkralar hükümleri saklıdır.”

2- Millet Meclisinin Kanun Yapımında Cumhuriyet Senatosuna Göre Daha Üstün Bir Konumda Oluşu

Maddenin incelenmesinde, Türkiye Büyük Millet Meclisini oluşturan iki Meclisten, Millet Meclisine, Cumhuriyet Senatosuna göre daha ağırlıklı bir yer verdiği derhal dikkat çekecektir. Gerçekten, Millet Meclisince kabul edilen bir kanun tasarısı veya teklifi, Cumhuriyet Senatosunca değiştirilerek kabul edilse, hatta tümünden reddedilse bile, yeniden Millet Meclisine geliyor ve ayrıntılarını bir an için bir kenara bırakacak olursak, çoğu durumda, son sözü Millet Meclisi söylüyordu. Bu bağlamda, iki Meclis birlikte ele alındıklarında, Millet Meclisinin kanun yapımında bir üstünlüğünün olduğu açıktı. Nitekim, 1961 Anayasasının, kanunlaşma sürecini düzenleyen 92. maddesinin gerekçesinde de bu üstünlüğe işaret ediliyordu. Gerçekten, anılan maddenin gerekçesinde, aynen şöyle denilmekteydi:

“ ‘Mekik’ mekanizmasını tanzim eden bu madde, hem iki Meclis sistemine hakikaten yer vermek, hem kanunların sürüncemede kalmasını önlemek, hem de Hükümet sorumluluğunu ve müessiriyetini göz önünde bulundurmak gayesiyle tanzim edilmiştir.

1. İki Meclisli sistemlerde sık görülen kanunları komisyonlarda ve meclislerde seneler senesi sürüncemede bırakmayı önlemek maksadıyla her iki Meclis için de süreler kabul edilmiş ve bu sürelerle riayet edilmediği hallerde metnin kanuniyet kazanması sağlanmıştır.

2. Modern devletlerde kanun, ‘Hükümetin’ icra vasıtalarının en mühimmini teşkil etmekte ve bu sebeple de teklifler hemen daima Bakanlar Kurulundan gelmektedir. Hükümetin bir kanunun ademikabulü veya üyelerden gelmiş bir teklifin kabulü halinde, istifa etmeyi tercih ettiği parlamenter rejimlerde bilinen bir hakikattir.

Bu sebeple Millet Meclisinde hakikî bir çoğunluğa ve sağlam temellere dayanan bir hükümetin, bu ekseriyetin kanaatlerine uygun bir politikayı yürütebilmesi ve bu sebeple de bunun kanunî vasıtalarına sahip olması lâzımdır.

Hükümetin bu siyasî sorumluluğunun tabîî bir neticesi olarak ihtilâf halinde son sözün Millet Meclisinde olması zarurî görülmüştür. Ancak bir kanunun Meclisin hakikî ekseriyetince benimsenmediğini tesbit etmek için Cumhuriyet Meclisince¹⁵⁷ tam üye sayısının salt çoğunluğuyla ret veya tadil ettiği metinlerin, Millet Meclisinde aynı şartlara bağlanması kabul edilmiştir. Bu şekilde Cumhuriyet Meclisi aynı zamanda Millet Meclisinde Hükümet ekseriyetinin mevcudiyetini denetleme hak ve görevine de sahip olmaktadır.”¹⁵⁸

3- Bütçe Kanunları Dışındaki Kanun Tasarı ve Tekliflerinin Önce Millet Meclisinde Daha Sonra da Cumhuriyet Senatosunda Görüşülmesi

Anayasanın 92. maddesinde açıkça öngörüldüğü üzere, ister Bakanlar Kurulunca hazırlanan kanun tasarısı, ister milletvekilleri veya Cumhuriyet Senatosu üyelerince hazırlanan kanun teklifi biçiminde olsun, bir kanun metni taslağının önce Millet Meclisinde görüşülmesi ve Millet Meclisinin aynen veya değiştirerek kabul ettiği, ya da reddettiği metnin, daha sonra Cumhuriyet Senatosunda ele alınması gerekmektedir. Bütçe kanunu dışında, diğer tüm kanunların yapımında bu yöntem izlenmekteydi. Gerçekten, genel ve katma bütçe kanunu tasarıları ve gerektiğinde bunlarda değişiklik öngören tasarılar için, Anayasa farklı bir süreç öngörmüştü. Bu bağlamda, Anayasanın 94. maddesi uyarınca, Bakanlar Kurulu tarafından hazırlanan genel ve katma bütçe tasarıları, 35 milletvekili ile 15 Cumhuriyet Senatosu üyesinden kurulu bir karma komisyonda incelenmekte ve bu komisyonun kabul edeceği metin, Cumhuriyet Senatosunda ele alınmaktaydı. Karma Bütçe Komisyonunun kabul edeceği metin, Cumhuriyet Senatosunda karara bağlandıktan sonra yeniden Karma Bütçe Komisyonuna gelmekte ve onun tarafından kabul edilecek olan son metin Millet Meclisinde görüşülerek karara bağlanmakta ve böylece genel ve katma

¹⁵⁷ 1961 Anayasasının yapımı sırasında, Temsilciler Meclisi Anayasa Komisyonunun hazırladığı Anayasa Tasarısında, ikinci Meclis için “Cumhuriyet Meclisi” terimi kullanılmıştı. Maddenin Temsilciler Meclisinde görüşülmesi sırasında, “Cumhuriyet Meclisi” teriminin “Cumhuriyet Senatosu” olarak değiştirilmesini isteyen önergelerin kabulü üzerine, ilgili maddelerde yer alan Cumhuriyet Meclisi terimi Cumhuriyet Senatosu olarak değiştirilmişse de; madde gerekçelerinde, anılan terim, ilk kullanıldığı şekliyle kalmıştır. Sözü edilen bu değişiklik için, bkz. Kâzım Öztürk, **Türkiye Cumhuriyeti Anayasası**, Cilt: II, ss. 2246-2256.

¹⁵⁸ Kâzım Öztürk, **Türkiye Cumhuriyeti Anayasası**, Cilt: III, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1966, s. 2759.

bütçe kanunları yapılmış olmaktadır¹⁵⁹. Bu düzenleme, bütçe kanunlarının yapımı sırasında, gerçek söz sahibinin Millet Meclisi olduğunu göstermekteydi. Her ne kadar, diğer kanunların yapımında da, Millet Meclisinin Cumhuriyet Senatosuna göre bir üstünlüğü bulunuyorduyse da, bu üstünlük, bütçe kanunlarının yapımı sırasındaki kadar mutlak bir nitelik taşımamaktaydı.

A. Kanun Tasarı ve Tekliflerinin Millet Meclisinde Görüşülmesinde İzlenmesi Gereken Yöntem

Kanun tasarı ve tekliflerinin Millet Meclisinde görüşülmesinde izlenmesi gereken yöntem, İçtüzükte düzenlenmiş bulunmaktaydı. Daha önce de değinildiği gibi, 1961 Anayasasının Geçici 3. maddesinde, yeni Anayasaya göre kurulan Türkiye Büyük Millet Meclisinin, Millet Meclisinin ve Cumhuriyet Senatosunun toplantı ve çalışmaları için kendi İçtüzükleri yapıncaya kadar Türkiye Büyük Millet Meclisinin 27 Ekim 1957 tarihinden önce yürürlükte olan İçtüzüğünün kullanılacağı öngörüldüğünden, Millet Meclisinde kanun teklif ve tasarılarının görüşülme ve kabulüne ilişkin kuralların da bu İçtüzükte aranması gerekmektedir. Bu bağlamda, sözü geçen İçtüzük hükümleri uyarınca, Millet Meclisi Başkanlığına sunulan bir kanun tasarısı veya teklifinin her şeyden önce, gerekçeli olmaları ve tasarılar da tüm bakanların imzalarının bulunması gerekmektedir¹⁶⁰. Bu koşullara uygun tasarı

¹⁵⁹ 1961 Anayasasının “Bütçenin görüşülmesi ve kabulü, gider artırıcı ve gelir azaltıcı teklifler” kenar başlıklı 94. maddesi metni şöyleydi:

“Genel ve katma bütçe tasarıları ile millî bütçe tahminlerini gösteren rapor, mali yılbaşından en az üç ay önce, Bakanlar Kurulu tarafından, Türkiye Büyük Millet Meclisine sunulur.

Bu tasarılar ve rapor, otuzbeş milletvekiliyle onbeş Cumhuriyet Senatosu üyesinden kurulu bir karma komisyona verilir. Bu komisyonun kuruluşunda, iktidar grupuna veya gruplarına en az otuz üye verilmek şartıyla, siyasî parti gruplarının ve bağımsızların oranlarına göre temsili göz önünde tutulur.

Karma komisyonun en çok sekiz hafta içinde kabul edeceği metin, önce Cumhuriyet Senatosunda görüşülür ve en geç on gün içinde karara bağlanır.

Cumhuriyet Senatosunca kabul edilen metin, en geç bir hafta içinde yeniden görüşülmek üzere, karma komisyona verilir. Karma Komisyonun kabul ettiği son metin Millet Meclisinde görüşülür ve mali yılbaşına kadar karara bağlanır.

Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeleri, Meclislerin genel kurullarında, Bakanlık ve daire bütçeleriyle katma bütçe hakkındaki düşüncelerini, her bütçenin tümü üzerindeki görüşmeler sırasında açıklarlar; bölümler ve değişiklik önermeleri, üzerlerinde ayrıca görüşme yapılmaksızın okunur ve oya konur.

Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeleri, bütçe kanunu tasarılarının genel kurullarda görüşülmesi sırasında gider artırıcı veya belli gelirleri azaltıcı teklif yapamazlar.”

¹⁶⁰ Bu konuda, İçtüzüğün 66. ve 67. maddelerinde şöyle deniliyordu:

“Madde 66.- Hükümet tarafından Meclise takdim olunan kanun lâiyahaları (tasarıları) bütün vekillerin (bakanların) imzalarını muhtevi olmak lâzımdır.

Her kanun lâiyhası kanunun icrasına memur olacak vekiller tarafından tanzim ettirilen bir veya müteaddit esbabı mucibe (gerekçe) mazbatasıyla birlikte Meclis Riyasetine gönderilir veya verilir.

Bu mazbatada iptida lâiyhanın heyeti umumiyesi, sonra maddeleri hakkında malûmat verilir. Esbabı mucibe mazbatasında ilga veya ilâvesi istenen ahkâmın nelerden ibaret olduğu öe neden değiştirilmelerine veya ilâvelerine lüzum görüldüğü tasrih edilmek meşruttur.

Mazbatalar sarîh ve müdellet vesikaları, icabında ihşaî malûmatı ihtiva etmek lâzımdır. ...”

“Madde 67.- Mebuslar (milletvekilleri) tarafından verilen kanun teklifleri bir veya daha ziyade imzayı ihtiva edebilir.

Kanun teklifleri dahi, yukarıki maddede tarif edildiği vecih üzere yazılmış bir esbabı mucibe mazbatasıyla birlikte Riyasete gönderilir veya verilir ...”

ve teklifler, Başkanlıkça ilgili komisyon veya komisyonlara gönderiliyor¹⁶¹ ve ilk inceleme bu komisyonda/komisyonlarda yapılıyordu. Komisyon, kanun tasarı veya teklifi üzerindeki görüşmesini tamamlayınca¹⁶², maddelere göre, aynen veya değiştirerek kabul, ya da ret şeklinde belirleyeceği kararını, bir rapor halinde Millet Meclisi Başkanlığına sunuyor ve tasarı veya teklif Genel Kurul gündeminde yerini alıyordu. Sırası geldiğinde, Millet Meclisi Genel Kurulunda görüşülmesine başlanan teklif veya tasarımı, ait olduğu komisyon savunmaktaydı¹⁶³. İhtüzük uyarınca, komisyonun, kendisine gönderilen bir tasarı veya teklif üzerindeki incelemesini, işin kendisine gönderilmesinden itibaren en çok bir buçuk ay içinde tamamlaması ve hazırlayacağı raporu Millet Meclisi Başkanlığına sunması gerekmektedir. Komisyonun bu süre içinde incelemesini tamamlayamaması durumunda, Hükûmetin veya teklif sahibinin, tasarı veya teklifin doğrudan Genel Kurul gündemine alınmasını isteme hakları bulunuyordu¹⁶⁴. İhtüzüğün, kanun tasarı ve tekliflerinin Genel Kurulda

¹⁶¹ İhtüzüğün 66. maddesinin 7. fıkrası hükmü şöyleydi:

“*Reis, gelen lâyiha ları aid oldukları encümenlere (komisyonlara) re’sen havale ve keyfiyeti zabıt ceridesine (tutanak dergisine) ve levhaya derceder.*”

İhtüzüğün kanun teklifleriyle ilgili düzenlemesi de aynı yöneydi. Bu bağlamda 67. maddenin 4. fıkrasında şöyle denilmektedir:

“*Kanun teklifleri dahi kanun lâyiha ları gibi Reis tarafından encümenlere re’sen havale edilir.*”

¹⁶² Komisyonların, kendilerine gönderilen tasarı veya tekliflerin, taşımaları gereken koşulları taşımadıklarını gördüklerinde, bunların tamamlatılmasını Başkanlık kanalıyla isteyebilme yetkileri vardı. Bu konuda, İhtüzüğün 66. maddesinin 6. fıkrasında şu düzenleme yer almıştı:

“*Bu şekilde olmıyan mazbatalar iknalleri zımnında aid olduğu encümen tarafından gösterilecek lüzum üzerine Riyaset canibinden Hükûmete iade olunur.*”

İhtüzüğün 67. maddesinin 3. fıkrasında da, teklifler için aynı yönde bir hüküm bulunuyordu. Anılan fıkra da şöyle denilmektedir:

“*Şeraitini câmi olmıyan teklifleri, aid oldukları encümenler, sahiplerine ikmal ettirmek hakkını haizdirler.*”

¹⁶³ İhtüzüğün konuyu düzenleyen 35. maddesinde şu hüküm yer almıştı:

“*Madde 35.- Bir lâyiha veya teklifi Heyeti Umumiyyede, başlıca aid olduğu encümen müdafaa eder.*

Diğer bir veya daha ziyade encümende aynı lâyiha veya teklif hakkında müzakere geçmiş ve mazbata tanzim kılınmış ise o encümenler yalnız kendilerine aidolan madde veya kısımları müdafaa ederler.”

¹⁶⁴ Bir tasarı veya teklifin Millet Meclisi komisyonlarında en çok ne sürede karara bağlanması gerektiğini düzenleyen İhtüzüğün 36. maddesinde şöyle deniliyordu:

“*Madde 36.- Encümenlere muhavvel bir lâyiha veya teklif, havalesi gününden nihayet bir buçuk ay içinde Heyeti Umumiyyeye gönderilmek lâzımgelir.*

Eğer encümen bu müddette müzakereyi neticelendiremezse esbabı mucibesini Heyeti Umumiyyeye bildirir.

Aksi takdirde mezkûr lâyiha veya teklifin doğrudan doğruya ruznameye (gündeme) alınmasını Hükûmet veya sahipleri istemek hakkını haizdirler.

Bir encümen tarafından diğerine muhavvel mesele, on gün zarfında başarılmak ve kabil olamazsa esbabı mucibesini bildirilmek muktazidir.” İhtüzüğün bu ve yukarıdaki dipnotlarda aktarılan hükümleri için bkz. Şeref İba, a.g.k., s. 257; T.B.M.M. Anayasa ve (1 Kasım 1956 tarihli) Dahili Nizamname, 2. Basılış, Ankara, T.B.M.M. Basımevi, 1 Kasım 1964.

görüşülmesine ilişkin, 99. maddesinde, tasarı veya tekliflerin ancak iki görüşmeden sonra kanunlaşacağı öngörülmekteydi. Hemen izleyen 100. maddede ise, gelir ve gider bütçesiyle, kesin hesap kanun tasarılarının iki kez görüşülmesine gerek olmadığı, bunların bir kez görüşülmekle kanunlaşacağı belirtiliyordu. Kural olarak iki kez görüşülmesi gereken diğer tüm kanunlarda, önce tasarı veya teklifin tümü üzerinde görüşme yapılmakta ve maddelerine geçilmesi kabul edilirse, teker teker maddeler ele alınmaktaydı. Maddelere geçilmesinin kabul edilmemesi durumunda, tasarı veya teklif reddedilmiş olmaktaydı. İki kez görüşme koşulu, maddeler üzerindeki görüşme sırasında yerine getirilmekteydi. Bir diğer deyişle, tasarı veya teklifin tümü üzerindeki görüşme bir kez gerçekleştirilmekteydi¹⁶⁵. Bu bağlamda, maddelerin, İçtüzüğün 106. maddesi doğrultusunda, ilk görüşme tamamlandıktan 5 gün sonra, ikinci kez ele alınmaları gerekmektedir¹⁶⁶. Ancak, yine İçtüzüğün 107. maddesinin 2. fıkrası uyarınca, ikinci kez ele alınmada, maddeler üzerinde her durumda yeni bir görüşmeye gidilmiyor; sadece, varsa değişiklik önerileri hakkında görüşme yapılmıyordu¹⁶⁷. Değişiklik önerisi yoksa, maddeler yalnızca oylanmış oluyordu. Kural, her ne kadar maddelerin iki görüşmeye tâbi tutulması idiyse de; Hükûmet, teklif sahibi veya ilgili komisyon tarafından verilen ve tasarı veya teklifin ivedilikle görüşülmesini talep eden bir önerenin Genel Kurulda kabul edilmesi durumunda, o tasarı veya teklifin maddelerinin bir kez görüşülmesi yeterli olmaktaydı¹⁶⁸. Bir diğer deyişle, bu tür bir ivedilik talebinin kabul edilmesi halinde, söz konusu tasarı veya

¹⁶⁵ İçtüzüğün 107. maddesinin 1. fıkrasında, kanun tasarı veya teklifinin tümü üzerinde ikinci görüşmenin yapılmayacağı açıkça öngörülmüştü. Sözü edilen fıkra hükmü şöyleydi:

“Madde 107.- İkinci müzakerede lâyiha ve teklifin heyeti umumiyesi hakkında müzakere cereyan etmez.”

¹⁶⁶ İçtüzüğün 76. maddesi uyarınca, ikinci görüşmenin 5 günden önce yapılabilmesi, bu doğrultuda Hükûmetin veya ilgili komisyonun yazılı önergesinin Genel Kurulca kabulü halinde mümkündür. Anılan 76. maddede şu düzenleme yer almıştı:

“Madde 76.- Bir kanun lâyihası veya teklifinin beş günden evvel ikinci defa müzakere edilmesini esbabı mucibe serdiyle ancak Hükûmet veyahut aidolduğu encümen tahriren teklif edebilir.”

¹⁶⁷ İçtüzüğün 107. maddesinin 2. fıkrasında şöyle denilmektedir:

“Bu müzakerede ancak tadil teklifleri üzerinde müzakere cereyan eder.”

¹⁶⁸ İçtüzüğün ivedilikle (müstaceliyet kararı verilen) görüşmeyi düzenleyen 70. ve sonraki maddelerinde şu hükümler yer almıştı:

“Madde 70.- Bir kanun lâyihası veya teklifi hakkında ya takdim edilirken, yahut birinci müzakeresinden evvel Hükûmet, teklif sahibi veya aidolduğu encümen müstaceliyet kararı isteyebilir.

Bir lâyiha veya teklifin yalnız bir defa müzakeresiyle iktifa edilmesi için Meclisin kabul edeceği esaslı bir sebep olmadıkça müstaceliyet kararı verilemez.

Müstaceliyet kararı isteyenler icabında; o kararın geri alınmasını talebedebilirler.

Madde 71.- Müstaceliyet kararının talebi yukardaki maddede münderiç şartları muhtevi ve tahriri (yazılı) olmak lâzımdır.

Müstaceliyet teklifi Reis tarafından reye konarak müzakeresiz işari reyle kabul veyahut reddedilir.

Madde 72.- Müstaceliyetine karar verilen lâyiha veya teklifler yalnız bir defa müzakere olunur.”

teklifin maddelerinin bir kez görüşülmesi ile yetinilmekteydi¹⁶⁹. Kanun tasarı veya teklifinin maddelerinin görüşülmesi gerçekleştirildikten sonra; tümü üzerinde, biri lehte, diğeri aleyhte olmak üzere, konuşmak isteyen iki milletvekiline söz veriliyor¹⁷⁰, bu son aşama da tamamlanınca, kanunun tümünün oylanmasına geçiliyor ve böylece Millet Meclisindeki kanunlaşma süreci son buluyordu. Millet Meclisinin görüştüğü kanun tasarı veya teklifinin, bu tasarı veya teklif, Millet Meclisinde, ister aynen, ister değiştirilerek kabul edilmiş, ister tümünden reddedilmiş olsun, Anayasanın 92. maddesi uyarınca, görüşülüp karara bağlanması için, Cumhuriyet Senatosuna gönderilmesi gerekmektedir. Cumhuriyet Senatosunun, Millet Meclisinden gelen metin üzerinde vereceği karara bağlı olarak, Anayasanın sözü geçen 92. maddesine göre, ortaya farklı hukukî durumlar çıkabilirdi. Bu farklı hukukî durumları, Millet Meclisinin **kabul ettiği** bir kanun tasarısı veya teklifi üzerinde Cumhuriyet Senatosunun alabileceği çeşitli kararlarla; Millet Meclisinin **tümünden reddettiği** bir kanun tasarısı veya teklifi üzerinde Cumhuriyet Senatosunun alabileceği çeşitli kararlar biçiminde, iki grupta inceleyebiliriz.

B. Millet Meclisinde Kabul Edilen Bir Kanun Tasarısı veya Teklifinin Cumhuriyet Senatosunda Aynen Kabul Edilmesi, Değiştirilerek Kabul Edilmesi veya Reddedilmesi

a- Millet Meclisinin Kabul Ettiği Metni Cumhuriyet Senatosunun da Aynen Kabul Etmesi

1961 Anayasasının 92. maddesinde, Millet Meclisinin kabul ettiği bir kanun tasarı veya teklifini Cumhuriyet Senatosunun da aynen kabul etmesinin iki farklı şekli öngörülmüş bulunmaktadır. Bu bağlamda, sözü geçen düzenleme uyarınca, Cumhuriyet Senatosu, ya, Anayasanın kendisine tanıdığı süre içinde, Millet Meclisinden gelen metni görüşecek ve aynen kabul edecektir; ya da, Anayasanın kendisine tanıdığı süre içinde bir karara bağlayamadığı için, Millet Meclisinden gelen metni aynen kabul etmiş sayılacaktır.

¹⁶⁹ Olağan kanunlar üzerinde iki kez görüşme yapılmasına 1973 yılında kabul edilen Millet Meclisi İçtüzüğü ile son verilmiştir. Bu nedenle, 1973 yılından bu yana, tüm kanunların maddeleri sadece bir kez görüşülmektedir. Bu bağlamda, anılan tarihten başlayarak, kanun tasarı veya tekliflerinin önce tümü görüşülmekte, maddelere geçilmesi kabul edilirse, maddelerin bir kez görüşülmesi ile yetinilmekte ve maddelerin görüşülüp oylanması bitince, kanunun tümü üzerinde, bir lehte, bir de aleyhte konuşmak isteyen milletvekiline söz verilmekte ve tümü üzerinde yapılan oylama ile kanun kabul veya reddedilmiş olmaktadır. Halen, maddeler üzerinde iki kez görüşme, sadece Anayasa değişikliğine ilişkin kanun tekliflerinde söz konusudur..

¹⁷⁰ İçtüzüğün 110. maddesinde şu düzenleme yer almıştır:

“Madde 110.- Lâyiha veya teklifin maddeleri üzerinde müzakere bittikten sonra heyeti umumiyesi hakkında lehte ve aleyhte söz söylemek isteyenlerden yalnız birer mebusa ruhsat verilir.” Bu maddenin uygulaması ile ilgili olarak, İçtüzükte şu 62 numaralı not yer almaktadır: “Kendisine böyle bir ‘izin’ verilen milletvekili yeni bir teklif yapamaz (24.3.1932- Sayfa 75), ancak görüşme konusunu hangi gerekçeye dayanarak kabul veya reddettiğini söyleyebilir. (T.D. 29.5.1944 – s. 418; 30.12.1946, s. 8:43)” Bkz. **T.B.M.M. Anayasa ve (1 Kasım 1956 tarihli) Dahili Nizamname**, 2. Basılış, Ankara, T.B.M.M. Basımevi, 1 Kasım 1964., s. 97.

aa- Millet Meclisinin Kabul Ettiği Metni Cumhuriyet Senatosunun Süresi İçinde Görüşüp Aynen Kabul Etmesi

Anayasanın 92. maddesinde öngörülen ilk ihtimal, Millet Meclisince kabul edilen bir kanun tasarısı veya teklifinin, Cumhuriyet Senatosunda Anayasanın öngördüğü süre içinde görüşülmesi ve üzerinde hiç değişiklik yapılmadan Cumhuriyet Senatosunca da aynen kabul edilmesidir. Bu durumda, söz konusu teklif veya tasarı kanunlaşmış olacaktır. Millet Meclisinin 12. Döneminde, farklı bir süreç izlenmesi gereken bütçe kanunları hariç tutulduğunda, kabul edilmiş olan toplam 533 adet kanunun incelenmesi sonucu, 441 adedinin, Cumhuriyet Senatosunda ele alındığı ve Millet Meclisinden geldiği şekliyle kabul edildiği görülmektedir. Bu durumda, 12. Dönem içinde kabul edilen kanunların, Cumhuriyet Senatosunda görüşülüp, hiçbir değişiklik yapılmadan, Millet Meclisinden geldiği şekliyle kabul edilenlerin oranı % 82,73'e ulaşmaktaydı.

bb- Cumhuriyet Senatosunun Millet Meclisinin Kabul Ettiği Metni Süresi İçinde Görüşüp Karara Bağlayamadığı İçin Aynen Kabul Etmiş Sayılması

Cumhuriyet Senatosunun, Millet Meclisinin kabul ettiği bir kanun tasarısı veya teklifini görüşüp aynen kabul etmesi dışında, ileride üzerinde ayrıntılı bir biçimde durulacağı gibi, Anayasanın 92. maddesi uyarınca, Cumhuriyet Senatosunca görüşülüp karara bağlanması için Anayasada öngörülen azami süre içinde karara bağlanamadığından, bir tasarı veya teklifin, Cumhuriyet Senatosunca, Millet Meclisinden geldiği şekliyle kabul edilmiş sayılması da mümkündür. Gerçekten, Anayasanın 92. maddesinin 10. fıkrasında, “*Cumhuriyet Senatosu, kendisine gönderilen bir metni, Millet Meclisi komisyonlarında ve genel kurulundaki görüşme süresini aşmayan bir süre içinde karara bağlar; bu süre üç ayı geçemez ve ivedilik hallerinde onbeş günden, ivedi olmıyan hallerde bir aydan kısa olamaz. Bu süreler içinde karara bağlanmıyan metinler, Cumhuriyet Senatosunca, Millet Meclisinden gelen şekliyle kabul edilmiş sayılır. Bu fıkra da belirtilen süreler Meclislerin tâtili devamınca işlemez*” denilmektedir.

12. Dönem içinde kabul edilen kanunlardan, sadece 4’ünde böyle bir durum söz konusu olmuştu. Gerçekten, 12. Dönemin 2. Yasama Yılında 3, 4. Yasama Yılında da 1 kanun, Cumhuriyet Senatosunca süresi içinde karara bağlanmadığı için, Millet Meclisinden geldiği şekliyle kabul edilmiş sayılarak, kanunlaşmıştı¹⁷¹. Cumhuriyet

¹⁷¹ Bu kanunların künyeleri şöyledi:

Millet Meclisinin 2. Yasama Yılında kabul edilmiş olanlar:

i- 21.12.1962 tarih ve 165 sayılı “*Millî Eğitim Bakanlığınca, 7475 sayılı Kanunla açılacak iki teknik okula ilâveten Zonguldak’ta yeni bir Teknik Okulu açılması hakkında Kanun*”, **Resmî Gazete**, 9 Şubat 1963, Sayı: 11330. Bu Kanunun maddeleri, Cumhuriyet Senatosunca, 24 Ocak 1963 tarihli 32. Birleşimde kabul edilmişti, **C.S. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1, Toplantı: 2, Cilt: 8, Birleşim: 32, (24.01.1963), ss. 205-206, 213-214.

ii- 02.01.1963 tarih ve 166 sayılı “*İstanbul Teknik Üniversitesine bağlı bir Teknik Okulu açılmasına dair 6374 sayılı Kanuna bir madde eklenmesi hakkında Kanun*”, **Resmî Gazete**, 9 Şubat 1963, Sayı: 11330.

Senatosunca görüşölüp, Millet Meclisinden geldiği şekliyle kabul edilen 441 adet kanuna, süre nedeniyle Millet Meclisinden geldiği şekliyle kabul edilmiş sayılan 4 kanunu da eklediğimizde, Cumhuriyet Senatosunca aynen kabul edilen kanunların sayısı 445'e ulaşmış olmaktadır. Bu durumda, Cumhuriyet Senatosunca, Millet Meclisinden geldiği şekliyle aynen kabul edilmiş olan 445 kanunun, 12. Dönem içinde kabul edilmiş olan toplam 533 kanun içindeki oransal ifadesi, karşımıza % 83,48 gibi çok yüksek bir sonucu çıkarmaktadır. Bir diğer deyişle, 12. Dönemde, kabul edilen kanunların % 83,48'ünü Cumhuriyet Senatosu, Millet Meclisinden geldiği şekliyle aynen benimsemiş oluyordu¹⁷².

cc- Millet Meclisinin 12. Döneminde Kabul Edilip Cumhuriyet Senatosuna Gönderilmiş Kanun Tasarı ve Tekliflerinin Cumhuriyet Senatosunca Millet Meclisinin 13. Dönemi İçinde Ele Alınması ve Aynen Kabul Edilmesi

Kanunlaşma süreci, Millet Meclisinin 12. Dönemi içinde tamamlanmış olan bu kanunlara ek olarak, Millet Meclisince 12. Dönemde kabul edildiği halde, sözü edilen kabul işlemi Millet Meclisinin son günlerine rastladığı için, Cumhuriyet Senatosunda görüşölüp karara bağlanması, Millet Meclisinin, 10 Ekim 1965 tarihinde yapılan seçimlerden sonraki 13. Dönemine sarkan 23 kanun ve Cumhuriyet Senatosunca görüşölüp tümüyle reddedildiği veya değiştirilerek kabul edildiği için Millet Meclisine geri gönderilen, fakat Millet Meclisince yine 13. Dönemde karara

iii- 02.01.1963 tarih ve 167 sayılı “*Velioğlu 1308 doğumlu Tahir Ünlü'ye vatani hizmet tertibinden maaş bağlanması hakkında Kanun*”, **Resmî Gazete**, 9 Şubat 1963, Sayı: 11330.

Millet Meclisinin 4. Yasama Yılında kabul edilmiş olan:

i- 13.02.1965 tarih ve 533 sayılı “*Seçimlerle ilgili kanunların bazı hükümlerinin değiştirilmesi hakkında Kanun*”, **Resmî Gazete**, 20 Şubat 1965, Sayı: 11934. Cumhuriyet Senatosunun 12 Şubat 1965 tarihli 41. Birleşimi itibarıyla, bu kanun tasarısının Millet Meclisinin kabul ettiği metninde yer alan toplam 14 madde ve 1 Ek maddeden, 7 madde görüşölüp kabul edilmiş, diğerleri oylanamamış ve Başkanvekili Muhittin Kılıç, tarihin 13 Şubat'a döndüğü saat 00.10'da Birleşimi kapatmıştı. **C.S. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1, Toplantı: 4, Cilt: 25, Birleşim: 41, (12.02.1965), ss. 154-175, 176-182, 203-227, 228-239; Cumhuriyet Senatosu S. Sayısı: 543, “Seçimlerle ilgili kanunların bazı hükümlerinin değiştirilmesi hakkındaki kanun tasarısının M. Meclisince kabul olunan metni ve Cumhuriyet Senatosu Anayasa ve Adalet komisyonu raporu”, **C.S. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1, Toplantı: 4, Cilt: 25, Birleşim: 38'in sonuna ekli, (09.02.1965), ss. 1-17.

Millet Meclisinin 2. Yasama Yılında kabul edilmiş olan ve yukarıda künyeleri verilen 3 Kanun için, yayımlandıkları T.B.M.M. Kanunlar Dergisine “*Anayasanın 92 nci maddesinin 10 ncu fıkrasına göre Cumhuriyet Senatosunca Millet Meclisinden gelen metin süresi içinde karara bağlanamadığı için aynen kabul edilmiş sayılmıştır*” notu düşülmüştü. Bkz. **T.B.M.M. Kanunlar Dergisi**, Dönem: 1, Toplantı: 2, Cilt: 46, s. 81, 82, 83.

¹⁷² Bu dikkat çekici yüksek oran, yasama yılları itibarıyla de kendini göstermekteydi. Gerçekten, 1. Yasama Yılında bütçe kanunları hariç, kabul edilen toplam 119 kanunun 79'u (% 66,38); 2. Yasama Yılında kabul edilen toplam 184 kanunun 153'ü (% 83,15); 3. Yasama Yılında kabul edilen toplam 104 kanunun 75'i (% 72,11) ve 4. Yasama Yılında, yine bütçe kanunları hariç olmak üzere, kabul edilen toplam 156 kanundan 138'i (% 88,46), Cumhuriyet Senatosunca, Millet Meclisinden geldiği şekliyle kabul görmüştü.

bağlanabilen 3 kanundan oluşan toplam 26 kanunu dikkate aldığımızda; bu sayıda, az miktarda da olsa bir yükselme gözlenecektir. Gerçekten, sözü geçen 26 kanundan 24'ü, Cumhuriyet Senatosunca Millet Meclisinden geldiği şekliyle kabul edilmiş bulunuyordu. Millet Meclisince 12. Dönemde kabul edildiği halde, kanunlaşma sürecinin tamamlanması bir nedenle 13. Dönemde mümkün olabilen 26 kanunu, Millet Meclisinin 12. Döneminde kanunlaşmış olan 533 adet kanuna eklememizle ortaya çıkan 559 adet kanun içinde, Cumhuriyet Senatosunca Millet Meclisinden geldiği şekliyle kabul edilen kanunlara, bu niteliğe sahip olan 24 kanunu da eklediğimizde, Cumhuriyet Senatosunca aynen kabul edilen kanunların sayısı 469'a ulaşacaktır ki, bunun toplam 559 adet kanuna oranlanması durumunda, bulunacak sonucun % 83,89 olduğu görülecektir.

Ne var ki, bu 24 kanunun bir kısmı Cumhuriyet Senatosunca görüşülmüş ve aynen kabul edilmiş; bir kısmı ise, Cumhuriyet Senatosunca değiştirilerek kabul edildiği, hatta tümüyle reddedildiği halde, görüşme süresi dolduğu için, Cumhuriyet Senatosunda aynen kabul edilmiş sayılmıştı.

a'- Cumhuriyet Senatosunun Görüştüğü ve Millet Meclisinden Gelen Şekliyle Aynen Kabul Ettiği Tasarı/Teklifler

Kanunlaşma süreci Millet Meclisinin 13. Döneminde tamamlanan 26 adet kanundan, Cumhuriyet Senatosunca aynen kabul edilen 23 kanunun 10 adedi, süresi içinde Cumhuriyet Senatosunda görüşülmüş ve Millet Meclisinden geldiği şekliyle kabul edildikleri için kanunlaşmıştı. Bu kanunları şöyle sıralayabiliriz:

i- 18.01.1966 tarih ve 710 sayılı “*İmar ve İskân Bakanlığı kuruluş ve vazifeleri hakkındaki Kanunun 12 nci maddesinin değiştirilmesine ve bu kanuna bâzı maddeler eklenmesine dair Kanun*”,

ii- 18.01.1966 tarih ve 711 sayılı “*Nöbetçi memurluğu kurulmasını ve olağanüstü hal tatbikatlarında mesainin 24 saat devamını sağlayan Kanun*”,

iii- 20.01.1966 tarih ve 712 sayılı “*Rize ilinin Çamlıhemşin kazası, Murat köyünden Ahmetoğlu Hatice'den doğma 1932 doğumlu Mustafa Demirci'nin bakiye cezasının affi hakkında Kanun*”,

iv- 20.01.1966 tarih ve 713 sayılı “*Münevver'den doğma 1340 doğumlu Mehmetoğlu Ahmet Ulak'ın hapse tahvil edilmiş olan bakiye cezasının affi hakkında Kanun*”,

v- 20.01.1966 tarih ve 714 sayılı “*Kocaeli iline bağlı Kaynarca ilçesinin Sakarya iline bağlanması hakkında Kanun*”,

vi- 20.01.1966 tarih ve 715 sayılı “*Sarıyer ilçesi Yeniköy bucağından Alioğlu Saniye'den doğma 1341 doğumlu Ali Kurna'nın bakiye cezasının affi hakkında Kanun*”,

vii- 20.01.1966 tarih ve 716 sayılı “*Senirkent kazasının Yassıviran köyü halkından Mehmetoğlu Emine'den doğma 1322 doğumlu Ahmet Ateş'in cezasının affi hakkında Kanun*”,

viii- 15.02.1966 tarih ve 725 sayılı “211 sayılı Türk Silâhlı Kuvvetleri İçişizmet Kanununun 43 ncü maddesinin 2 nci fıkrasına ek Kanun”,

ix- 09.03.1966 tarih ve 754 sayılı “Kurtuluş Savaşına iştirak eden Yedek Süvari Yüzbaşı İskender Kırmacı’ya vatani hizmet tertibinden maaş tahsisine dair Kanun”,

x- 09.03.1966 tarih ve 755 sayılı “Amasya – Gümüşhacıköy ilçesi Hacıyahya mahallesi 92/5 hanede mukim Mustafaoglu 1314 doğumlu Ali Rıza Alıcı’ya vatani hizmet tertibinden maaş bağlanması hakkında Kanun”.

b’- Millet Meclisinin Cumhuriyet Senatosundaki Görüşme Süresinin Dolması Gerekçesiyle Kendi Kabul Ettiği Metni Cumhuriyet Senatosunun da Aynen Kabul Etmiş Saydığı Tasarı/Teklifler

Aşağıda Üçüncü Bölümde üzerinde ayrıntılı bir biçimde durulacağı gibi, Anayasanın 92. maddesinde ifadesini bulan Cumhuriyet Senatosundaki azami görüşme süresinin hesaplanış şekli, çift meclisli yasama organının benimsendiği 1961 Anayasası döneminde, ilk günlerden başlayarak Millet Meclisi ve Cumhuriyet Senatosu arasında sürekli görüş ayrılıklarına konu olmuş ve bu tartışma Anayasa Mahkemesine de taşınmıştı¹⁷³. Bu bağlamda, Millet Meclisi Anayasa Komisyonunun 4 Mayıs 1966 tarihli kararı¹⁷⁴, Millet Meclisi Genel Kurulunun 13.06.1966 tarihli 96. Birleşiminde aynen kabul edilince¹⁷⁵, bu doğrultuda uygulamaya geçen Millet Meclisi Başkanlık Divanı, Cumhuriyet Senatosunda görüşülüp kabul edilen bazı kanunlardaki kabul olgusunu hiç dikkate almadan, bunların süre dolduğu için Millet Meclisinden geldiği şekliyle kabul edildiğini kararlaştırmış; aynı şekilde, Cumhuriyet Senatosunun değiştirerek kabul ettiği veya tümüyle reddettiği bazı kanunlara da benzer uygulamada bulunmuş, bir diğer deyişle, bunların da Millet Meclisinden geldiği şekliyle kabul edildiklerine karar vermiş ve yayımlanması için Cumhurbaşkanlığına sunmuştu.

c’- Cumhuriyet Senatosunun Görüşüp Kabul Ettiği Fakat Süre Dolduğu İçin Bu Kabulün Dikkate Alınmadığı Tasarı/Teklifler

Cumhuriyet Senatosunca Millet Meclisinden geldiği şekliyle kabul edilen (veya kabul edilmiş sayılan) 24 kanundan, 10 adedinde bir süre sorunu yaşanmamış ve Cumhuriyet Senatosunda görüşülüp, Millet Meclisinden gelen metin aynen kabul edilmişse de; 14 adedinde bazı sorunlarla karşılaşılmıştı. Gerçekten, bu 14 kanun

¹⁷³ Anayasa Mahkemesinin, 19.12.1966 gün ve Esas 1966/7, Karar 1966/46 sayılı Kararı için bkz. **Anayasa Mahkemesi Kararlar Dergisi**, Sayı 5, Ankara, 1972, ss. 26-53; **Resmî Gazete**, 29 Ocak 1968, Sayı: 12812.

¹⁷⁴ Millet Meclisi S. Sayısı: 116, “Anayasanın 92 nci maddesinin 10 ncu fıkrası hakkında Millet Meclisi Başkanlığının tezkeresi ve Anayasa Komisyonu raporu”, **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 13 (2), Yasama Yılı (Toplantı): 1, Cilt: 7, Birleşim: 96’nın sonuna ekli, (13.06.1966), s. 6.

¹⁷⁵ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 13 (2), Yasama Yılı (Toplantı): 1, Cilt: 7, Birleşim: 96, (13.06.1966), ss. 20-27.

içinde yer alan 4 kanun, her ne kadar, Cumhuriyet Senatosunda görüşülmüş ve Millet Meclisinden geldiği şekliyle aynen kabul edilmişlerse de, bir kanun tasarı veya teklifinin Cumhuriyet Senatosunca karara bağlanması için öngörülen azami sürenin hesaplanış şeklinde, Millet Meclisinde farklı bir karara ulaşıldığı için; Millet Meclisi Başkanlığı, bu kanun tasarı/tekliflerinin Cumhuriyet Senatosunda daha önceki bir tarihte kararlaştırılmaları gerektiğinden bahisle, Cumhuriyet Senatosundaki kabul kararını dikkate almamış ve Cumhuriyet Senatosunca, Millet Meclisinden gelen şekliyle kabul edilmiş olduklarına karar vermişti. Bu kanunlar şunlardı:

i- 04.01.1966 tarih ve 708 sayılı “440 sayılı Kanuna tabi kuruluşlardan sağlık teşkilâtı olanlarda çalışan tabip, diş tabibi ve eczacıların 224 ve 472 sayılı kanunlardan istifade ettirilmesine dair Kanun”,

ii- 13.06.1966 tarih ve 759 sayılı “Umumi hayata müessir âfetler dolayısıyla alınacak tedbirlerle yapılacak yardımlara dair 15.5.1959 gün ve 7269 sayılı Kanunun bâzı maddelerinin değiştirilmesi ve bu kanuna bâzı maddeler eklenmesi hakkında Kanun”,

iii- 29.06.1966 tarih ve 770 sayılı “5965 sayılı Kanuna bir madde eklenmesine dair Kanun”,

iv- 29.06.1966 tarih ve 771 sayılı “7126 sayılı Sivil Savunma Kanununa iki madde eklenmesine dair Kanun”.

d’- Cumhuriyet Senatosunca Değiştirilerek Kabul Edilen Fakat Süre Dolduğu İçin Millet Meclisinden Gelen Şekliyle Aynen Kabul Edilmiş Sayılan Tasarı/Teklifler

7 kanun tasarı/teklifi için ise, bunlar Cumhuriyet Senatosunda değiştirilerek kabul edildikleri halde, Millet Meclisi Başkanlık Divanı, Cumhuriyet Senatosunda azami görüşme süresinin dolduğu gerekçesiyle, Millet Meclisinden geldiği şekliyle kabul edilmiş olduklarını kararlaştırmıştı. Bu kanunların künyeleri de şöyleydi:

i- 13.06.1966 tarih ve 760 sayılı “İş Kanunu”,

ii- 13.06.1966 tarih ve 761 sayılı “Deniz İş Kanunu”,

iii- 20.06.1966 tarih ve 762 sayılı “Türk Silâhlı Kuvvetleri Personel Kanunu”,

iv- 20.06.1966 tarih ve 763 sayılı “Sayıştay Kanunu”,

v- 24.06.1966 tarih ve 764 sayılı “Yeniden kurulacak vakıflar hakkında Kanun”,

vi- 24.06.1966 tarih ve 765 sayılı “Adlî Tıp Müessesesi Kanununun bâzı maddelerinde değişiklik yapılması hakkında Kanun”,

vii- 29.06.1966 tarih ve 768 sayılı “Avukatlık Kanununun 7 nci maddesinin kaldırılması ve 114 ncü maddesinin değiştirilmesine dair Kanun”.

e'- Cumhuriyet Senatosunca Tümden Reddedilen Fakat Süre Dolduğu İçin Millet Meclisinden Gelen Şekliyle Aynen Kabul Edilmiş Sayılan Tasarı/Teklifler

Nihayet, Millet Meclisinin kabul ettiği 3 kanun tasarı/teklifi ise, Cumhuriyet Senatosunca tümden reddedilmişti. Fakat, 13. Dönem Millet Meclisi, Cumhuriyet Senatosunca daha erken bir tarihte karara bağlanmaları gerektiğinden bahisle, bu tasarı/tekliflerin, Cumhuriyet Senatosunda, Millet Meclisinden geldiği şekliyle kabul edilmiş olduklarına karar vermişti. Bu kanunların künyeleri de şöyledi:

i- 10.01.1966 tarih ve 709 sayılı “*Bolu ilinin Mengen kazası Pazarköy nüfusuna kayıtlı Alioğlu, Hayriye’den doğma 1341 doğumlu Hayrettin Haki Demiralp’in cezalarının affi hakkında Kanun*”,

ii- 29.06.1966 tarih ve 767 sayılı “*Hendek kazası Kemaliye mahallesi nüfusunda kayıtlı Mustafaoğlu 1329 doğumlu Faik Özer’in, bakiye cezasının affi hakkında Kanun*”,

iii- 29.06.1966 tarih ve 769 sayılı “*Alman uyruklu Wilfried Herbrech(t)’in geri kalan cezasının affi hakkında Kanun*”.

dd- Cumhuriyet Senatosunca Millet Meclisinden Geldiği Şekliyle Aynen Kabul Edilen Kanunlara İlişkin İlginç Bir Örnek

12. Dönem içinde, Cumhuriyet Senatosunca Millet Meclisinden geldiği şekliyle aynen kabul edilen kanunların kanunlaşma sürecinde, sayıca çok küçük bir yer tutsa da, kayda değer ilginç olaylarla karşılaşıldığı olmaktaydı. Böyle bir ilginç durumla ilgili olarak, burada şu kanunu örnek olarak sunabiliriz: İçel Milletvekili Yahya Dermancı ve Mazhar Arıkan tarafından yapılan “*İstiklâl Savaşına iştirak eden M. Hilmioglu M. Rifat Özaydın’a vatani hizmet tertibinden maaş tahsisine dair Kanun teklifi*”, Millet Meclisince 5 Eylül 1963 tarihli 131. Birleşimde kabul edilmiş¹⁷⁶ ve Cumhuriyet Senatosuna gönderilmişti. Millet Meclisinin kabul ettiği metni inceleyen Cumhuriyet Senatosu Mali ve İktisadi İşler Komisyonu ile Bütçe Komisyonu, bu teklifin reddini önermiş¹⁷⁷ ve Cumhuriyet Senatosu Genel Kurulu, anılan Komisyonların raporlarını, 1 Ekim 1963 tarihli 114. Birleşiminde gittiği oylamada, 1 Çekin(m)ser ve 8 Ret oyuna karşı 82 oyla kabul etmiş, yani sözü geçen kanun teklifini reddetmişti¹⁷⁸. Bu kanun teklifi, Millet Meclisince kabul edildiği, fakat Cumhuriyet Senatosunca reddedildiği için tekrar Millet Meclisine gönderilmişti. Ret kararını inceleyen Millet Meclisi Başkanlığı, Cumhuriyet Senatosundaki kararın,

¹⁷⁶ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 2, Cilt: 21, Birleşim: 131, (05.09.1963), ss. 20-21.

¹⁷⁷ Cumhuriyet Senatosu S. Sayısı: 297, “İstiklâl Savaşına iştirak eden M. Hilmioglu M. Rifat Özaydın’a vatani hizmet tertibinden maaş tahsisine dair kanun teklifinin M. Meclisince kabul olunan metni ve C. Senatosu Mali ve İktisadi İşler ve Bütçe komisyonları raporları”, **C.S. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1, Toplantı: 2, Cilt: 15, Birleşim: 113’ün sonuna ekli (26.09.1963), ss. 1-2.

¹⁷⁸ **C.S. Tutanak Dergisi**, Dönem:1, Toplantı: 2, Cilt: 15, Birleşim: 113, (26.09.1963), ss. 12-13, 14-15; **C.S. Tutanak Dergisi**, Dönem:1, Toplantı: 2, Cilt: 15, Birleşim: 114, (01.10.1963), ss. 56, 65-66.

toplam 92 üyenin katıldığı¹⁷⁹ bir birleşimde alındığını tespit etmiş ve bu ret kararının, 185 üyesi bulunan Cumhuriyet Senatosunda, en az 93 üyenin hazır bulunduğu bir birleşimde alınabileceğini ileri sürerek, anılan ret kararının Cumhuriyet Senatosuna geri gönderilmesini Millet Meclisi Genel Kuruluna önermişti. Başkanlık Divanının bu önerisi, Millet Meclisi Genel Kurulunca kabul gördüğünden, daha önce Millet Meclisince kabul edilmiş olan kanun teklifi, yeniden oylanması için Cumhuriyet Senatosuna geri gönderilmişti¹⁸⁰. 10 Aralık 1964 tarihli 21. Birleşimi yöneten Başkanvekili Nurettin Ok'un, Millet Meclisi Genel Kuruluna konu ile ilgili olarak yaptığı açıklama ve gerçekleştirilen oylama, Millet Meclisi tutanaklarına şöyle yansımıştı:

*“BAŞKAN - Daha evvel sayın üyelere tezkereler dağıtılmış bulunmaktaydı. Her halde bir sehiv olacak, Cumhuriyet Senatosundan gelen metnin yapılan oylaması gereken çoğunluğu sağlayamaz hale gelmiştir. Dikkat ederse arkadaşlarımız, 92 sayın Cumhuriyet Senatosu Üyesi bu oylamaya katılmış, 82 kabul 8 ret bir çekinser, bir boş oy pusulası çıkmıştır. Buna göre Cumhuriyet Senatosunun tertibi 185 kişiden ibaret olduğu için 93 oyun iştirakinin lüzumu şart idi. Bu sebeple müsaade ederseniz, bu evrakı Cumhuriyet Senatosuna geri göndereceğiz. Orada gerekli kanuni çoğunluğu sağladıktan sonra Millet Meclisince müzakeresi mümkün olabilecektir. Bu hususun intacını oylarınıza sunuyorum. Kabul edenler...Kabul etmeyenler...Kabul edilmiştir. Bu metin Cumhuriyet Senatosuna iade edilecek, orada gerekli çoğunluğu sağlayacak şekilde oylama yapıldıktan sonra Millet Meclisince müzakereye mevzu olacaktır.”*¹⁸¹

Millet Meclisinin sözü edilen kararı doğrultusunda, Cumhuriyet Senatosu Genel Kurulu, konuya ilişkin olarak Başkanvekili Fikret Turhangil'in yaptığı açıklamaya yönelik “anlaşılmadı” sesleri arasında bu teklifi yeniden oylamış ve Millet Meclisince kabul edilen teklifin reddini öneren Cumhuriyet Senatosu Mali

¹⁷⁹ Birleşimi yöneten, fakat oylamaya katılamayan Başkanvekili İhsan Hamit Tigrel, Anayasa uyarınca oy kullanamadığı halde, birleşimde hazır bulunanlar arasında dikkate alınmaktaydı. Millet Meclisi Başkanlığı, bu konuda bir açıklama yapmamış olmakla birlikte, oylamada değişik yönlerde oy kullanan toplam 91 üyeye, oy kullanamadığı halde, Başkanvekili olarak birleşimde hazır bulunan İhsan Hamit Tigrel'i de ekleyerek, oylama sırasında 92 üyenin hazır bulunduğunu tespit etmiş olmalıdır. Nitekim, Cumhuriyet Senatosunun 1 Ekim 1963 tarihli 114. Birleşimi tutanağına eklenen ve sözü edilen kanun teklifinin reddini öngören Komisyon raporlarına verilen oyların dökümünü gösteren listede, o Birleşimi yöneten Cumhuriyet Senatosu Başkanvekili, Diyarbakır Üyesi İhsan Hamit Tigrel'in ismi, kabul edenler, reddedenler veya çekin(m)serler arasında değil, fakat oya katılmayanlar arasında yer almaktaydı. Bkz. C.S. **Tutanak Dergisi**, Dönem:1, Toplantı: 2, Cilt: 15, Birleşim: 114, (01.10.1963), ss. 65-66.

¹⁸⁰ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 4, Cilt: 34, Birleşim: 21, (10.12.1964), ss. 14-15.

¹⁸¹ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 4, Cilt: 34, Birleşim: 21, (10.12.1964), s. 15.

ve İktisadi İşler Komisyonu ile Bütçe Komisyonunun raporlarını, bu kez, oylamaya katılan 114 üyenin, 3 çekimser, 53 kabul oyuna karşı, 58 ret oyuyla reddetmiş; yani, Millet Meclisinden gelen metni kabul etmişti¹⁸². Böylece, Cumhuriyet Senatosu, önce reddetmiş olduğu Millet Meclisi metnini, Millet Meclisinin, söz konusu ret kararının Cumhuriyet Senatosunda yeter çoğunluk olmadan alındığı gerekçesiyle metni geri göndermesi üzerine, yeniden oyluyor ve bu kez kabul ediyordu.

b- Millet Meclisinin Kabul Ettiği Metni Cumhuriyet Senatosunun Değiştirilerek Kabul Etmesi

Anayasanın 92. maddesinde düzenlenen kanunlaşma sürecinde, karşımıza çıkabilecek ikinci ihtimal, Millet Meclisince kabul edilen bir tasarı veya teklifin, Cumhuriyet Senatosunca bazı değişiklikler yapılarak kabul edilmesidir. Böyle bir durumda, Senatoda değiştirilerek kabul edilen metin, yeniden Millet Meclisine gönderilmekte ve Millet Meclisi Başkanlığı, söz konusu değiştirilmiş metni, o tasarı veya teklifi daha önce görüşmüş olan ilgili komisyona iletmekteydi. Millet Meclisinin ilgili Komisyonunun hazırlayacağı, değişikliğin benimsenmesi veya reddedilmesi yönündeki rapor, Millet Meclisi Genel Kurulunda ele alınmakta ve karara bağlanmaktaydı. Millet Meclisi Genel Kurulu, değişikliği inceleyip, raporunu sunmuş olan ilgili komisyonun görüşüyle bağlı olmaksızın, Cumhuriyet Senatosunca yapılan değişiklikleri ya benimseyip kabul edebilir, ya da benimsemeyip reddedebilir.

¹⁸² **C.S. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1, Toplantı: 3, Cilt: 23, Birleşim: 21, (29.12.1964), ss. 59, 67-68. Esasında, Cumhuriyet Senatosunda gerçekleştirilen bu oylamada, bazı yanlış anlamalar dikkati çekmektedir. Gerçekten, Cumhuriyet Senatosunun 29.12.1964 tarihli 21. Birleşimini yöneten Başkanvekili Fikret Turhangil, şu açıklamayı yapmıştı:

“...Efendim, bir daha arz ediyorum, bir tereddüt hâsıl olduğu kanısındayız. Kabul dendiği takdirde, vatani hizmet tertibinden maaş tahsis edilmemesine mütedair olan komisyonun mütalâası tasvibedilmiş olur: Reddedildiği takdirde de Millet Meclisinin metnini kabul etmiş olacaksınız. Yüksek Heyetin bilgilerine sunarım.” **C.S. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1, Toplantı: 3, Cilt: 23, Birleşim: 21, (29.12.1964), s. 59. Buna karşılık, oylama sonucunu açıklarken, Başkanvekili şu konuşmayı yapıyordu:

“İstiklâl Savaşına iştirak eden M. Hilmioğlu Rifat Özaydın’a vatani hizmet tertibinden maaş tahsisine dair kanun teklifinin yeniden oylamasına 113 üye oy vermek suretiyle katılmış, kabul: 52, Ret: 58, Çekinir: 3. Teklif reddedilmiştir.” **C.S. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1, Toplantı: 3, Cilt: 23, Birleşim: 21, (29.12.1964), ss. 67-68. Oysa, dikkat edileceği üzere, reddedilen, kanun teklifi değil, Millet Meclisinin kabul ettiği teklifin reddini öneren komisyon raporlarıdır. Bir diğer deyişle, Cumhuriyet Senatosu, bu raporları reddetmekle, Millet Meclisince kabul edilen teklifi kabul etmiş olmaktadır. Bu nedenle, Başkanvekilinin oylama sonucuna yönelik açıklamasında, hatalı bir dil kullanılmıştır. Aynı yanlışlık, Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisinde, oylama sonuçlarını üyeler bazında gösteren sayfada, oylama sonucuna ilişkin olarak “Teklif reddedilmiştir” açıklamasıyla da tekrarlanmıştır. Burada da, teklifin değil, teklifin reddini öneren komisyonların raporunun reddinden, yani teklifin kabulünden söz edilmesi gerekiyordu. Bkz. **C.S. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1, Toplantı: 3, Cilt: 23, Birleşim: 21, (29.12.1964), ss.71-72.

aa- Millet Meclisinin Cumhuriyet Senatosunca Yapılan Değişiklikleri Benimsemesi

Millet Meclisi Genel Kurulunun, Cumhuriyet Senatosunca yapılan değişiklikleri kabul etmesi durumunda, metin kanunlaşıyordu. Yine bütçe kanunları hariç tutulduktan sonra, 12. Dönemde yapılmış olan 533 kanun incelendiğinde, bunlardan 79'unun Cumhuriyet Senatosunca değiştirilerek kabul edildiği ve bu 79 kanundan 52'sinde yapılan değişikliklerin Millet Meclisince benimsendiği görülecektir. Bu bağlamda, Cumhuriyet Senatosu, kendisine gelen 533 kanunun % 14,82'sini değiştirerek kabul etmiş ve Millet Meclisi, değişiklik yapılan 79 kanunun % 65,82'sinde, yapılan değişiklikleri benimsemiştir. Bu verilere, Millet Meclisinin 12. Dönemi içinde kabul edildikleri halde, kanunlaşma süreci Millet Meclisinin 13. Dönemi içinde tamamlanmış olan 26 kanunun sonuçlarını da eklediğimizde, anılan gruptaki kanunlardan 1 adedinin Cumhuriyet Senatosunca değiştirilerek kabul edildiği ve Millet Meclisinin bu değişikliği benimsediği görülecektir¹⁸³. Bu doğrultuda, sözü geçen kanunların eklenmesiyle yapılacak yeni hesaplamada, 559 kanun içinde, 80'inin Cumhuriyet Senatosunca değiştirilerek kabul edildikleri ve bunlardan 53'ündeki değişikliği Millet Meclisinin benimsediği saptanacaktır. Bunun oransal ifadesi de şöyle yapılabilir: Tümüyle farklı bir süreç izlenmesi gereken bütçe kanunları hariç tutulacak olursa, toplam 559 kanunun % 14,31'ini oluşturan 80 kanun tasarısı/teklifi Cumhuriyet Senatosunca değiştirilerek kabul edilmiştir ve bu 80 kanun tasarısı/teklifinin % 66,25'ini teşkil eden 53'ündeki değişiklikleri Millet Meclisi aynen benimsemiştir.

Cumhuriyet Senatosunca yapılan değişikliklerin bir kısmının, tasarı veya teklifi yeniden ele alan Millet Meclisindeki ilgili komisyonca benimsenmediği halde, Millet Meclisi Genel Kurulu tarafından kabul edildiği görülmektedir. Örneğin, Millet Meclisince kabul edilen ve Cumhuriyet Senatosuna sevk edilen “*Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Hürriyeti hakkında Kanun Tasarısı*”nın bazı maddeleri

¹⁸³ Bu Kanun, 3.4.1926 gün ve 789 sayılı “*Maarif Teşkilâtına dair olan Kanunun 19 ncu maddesinin değiştirilmesine dair Kanun*” du. Sözü geçen Kanun teklifini, Cumhuriyet Senatosu Tunceli Üyesi Mehmet Ali Demir ve Kırklareli Üyesi Ahmet Naci Arı yapmışlardı. Bu teklif, Millet Meclisinde, 1 Temmuz 1965 tarihli 138. Birleşimde görüşülmüş ve o Birleşimde çoğunluk bulunmadığı için, 2 Temmuz 1965 tarihli 139. Birleşimde tekrarlanan oylamada kabul edilerek Cumhuriyet Senatosuna gönderilmişti [M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 4, Cilt: 42, Birleşim: 138, (01.07.1965), ss. 687-689, 703, 729-732; Cilt: 43, Birleşim: 139, (02.07.1965), ss. 5, 67-70]. Cumhuriyet Senatosu, Millet Meclisi metnini sadece yürürlük maddesinde yapılan değişiklikle kabul edince [C.S. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 4, Cilt: 30, Birleşim: 118, (15.07.1965), ss. 541-543, 549], çok sınırlı bir değişiklik olsa da, teklifin yeniden Millet Meclisince ele alınması gerekmiş ve Millet Meclisindeki ilgili komisyon, Cumhuriyet Senatosunda yapılan değişikliğin benimsenmesini önermiş, Millet Meclisi Genel Kurulu da, bu doğrultuda, değişikliği benimseyince Kanun kabul edilmişti [M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 13 (2), Yasama Yılı (Toplantı): 1, Cilt: 8, Birleşim: 119, (26.07.1966), ss. 671-673].

üzerinde, Cumhuriyet Senatosu, bir takım değişiklikler yapmıştı¹⁸⁴. Bu nedenle, yeniden görüşülmesi için gönderildiği Millet Meclisinde anılan tasarımı inceleyen Adalet Komisyonu, Cumhuriyet Senatosunca yapılan değişikliklerin bir kısmını benimsemiş, bir kısmını ise benimsememişti¹⁸⁵. Buna karşılık, sözü edilen değişiklikleri görüşen Millet Meclisi Genel Kurulu, 10 Şubat 1963 tarihli 45. Birleşiminde, Adalet Komisyonunun görüşüne katılmayarak, tasarıda Cumhuriyet Senatosunca gerçekleştirilen değişikliklerin tümünü kabul etmiş ve böylece tasarı kanunlaşmıştı¹⁸⁶.

Millet Meclisince kabul edilen metinde Cumhuriyet Senatosunun değişiklik yapması ve bu değişikliğin Millet Meclisince de benimsenmesi konusu ile ilgili olarak, dikkat çeken bir başka husus, Cumhuriyet Senatosunca yapılan ve Millet Meclisince kabul gören değişikliklerin bir kısmının, çok ufak noktalara ilişkin olmasıdır. Örneğin, “21.6.1964 tarihli 309 sayılı Kanuna bazı fıkralar eklenmesi ve bu kanunda bazı değişiklikler yapılmasına dair kanun tasarısı”nı görüşen Cumhuriyet Senatosu, yalnızca kanunun yürürlük tarihinde bir değişikliğe gitmiş¹⁸⁷ ve bu değişiklik, Millet Meclisinin, gerek Geçici Komisyonunda, gerek Genel Kurulunda kabul gördüğü için, tasarı, Cumhuriyet Senatosunca yapılan bu küçük değişiklikle kanunlaşmıştı¹⁸⁸. Benzer durumda olup değinilmesi gerektiğini düşündüğümüz bir diğer uygulama, “*Esnaf ve Küçük Sanatkârlar Kanunu Tasarısı*” üzerinde gerçekleşmişti. Bu bağlamda, anılan tasarı Millet Meclisinde kabul edildikten sonra, Cumhuriyet

¹⁸⁴ **C.S. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1, Toplantı: 2, Cilt: 7, Birleşim: 12, (29.11.1962), ss. 168-175, 187-188.

¹⁸⁵ Millet Meclisi S. Sayısı: 278’e 1 nci ek, “Toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkında kanun tasarısına dair Cumhuriyet Senatosu Başkanlığı tezkeresi ve Cumhuriyet Senatosunca yapılan değişiklikler hakkında Millet Meclisi Adalet Komisyonu raporu”, **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 2, Cilt: 12, Birleşim: 45’in sonuna ekli (10.02.1963), ss. 1-8.

¹⁸⁶ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 2, Cilt: 12, Birleşim: 45, (10.02.1963), ss. 198-202.

¹⁸⁷ Esasında, Millet Meclisinin kabul ettiği metni inceleyen Cumhuriyet Senatosu Geçici Komisyonu, ilk sunduğu raporda herhangi bir değişiklik önermemişse de, Tasarının Cumhuriyet Senatosunda görüşüldüğü 30 Haziran 1964 tarihli 80. Birleşimde, hem Geçici Komisyon Başkanı, Cumhuriyet Senatosu Zonguldak Üyesi Akif İyidoğan, hem de İzmir Üyesi Ömer Lütfi Bozcalı, ayrı ayrı verdikleri önergelerle, Tasarıda Kanunun yürürlük tarihi olarak öngörülen 1 Mart 1964 tarihinin, Mart 1965 olarak değiştirilmesini önermişlerdi. Hükümetin de katıldığı bu değişiklik isteği, Genel Kurulca da kabul edilmiş ve söz konusu değişiklikten ötürü, tasarı Millet Meclisine gönderilmişti. Bkz. **C.S. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1, Toplantı: 3, Cilt: 21, Birleşim: 80, (30.06.1964), ss. 157, 158-159; **C.S. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1, Toplantı: 3, Cilt: 21, Birleşim: 81, (01.07.1964), s. 181.

¹⁸⁸ Millet Meclisi S. Sayısı: 636 ya 1 nci ek, “21.6.1961 tarihli ve 309 sayılı Kanunda bâzı değişiklikler yapılmasına dair kanun tasarısı hakkında C. Senatosu Başkanlığı tezkeresi ve C. Senatosunca yapılan değişiklikler hakkında Millet Meclisi 2 Numaralı Vergi Reform Geçici Komisyon raporu”, **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 3, Cilt: 32, Birleşim: 124’ün sonuna ekli (10.07.1964), ss. 1-2; **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 3, Cilt: 32, Birleşim: 124, (10.07.1964), s. 47.

Senatosuna gitmiş ve orada anlam bakımından ciddî farklar doğurmayacak bazı düzeltmelere tâbi tutulmuş; bir diğer deyişle, ufak tefek değişiklikler söz konusu olmuştu. Önemli olmasa dahi, bazı değişiklikler yapıldığı için, Millet Meclisinin 17 Temmuz 1964 tarihli 129. Birleşiminde yeniden ele alındığında, incelemeyi yapan ve Cumhuriyet Senatosunca yapılan değişikliklerin hepsini benimseyen Geçici Komisyon, değişikliklerin teker teker görüşülmeyip, tümünün birden oylanmasını önermişti. Komisyon Sözcüsü, Kayseri Milletvekili Mehmet Göker'in sözü geçen önergesi şöyleydi¹⁸⁹:

“Yüksek Başkanlığa,

Küçük esnaf ve sanatkârlar kanun tasarısının bir kısım maddelerinde Cumhuriyet Senatosunca yapılmış olan değişikliklerin komisyonumuzca tamamı benimsenmiş ve değiştirilen maddelerinde mâna ve muhtevalarında büyük değişiklik olmayıp kelime ve redaksiyon değişikliği olduğundan bu maddelerin raporumuzda uygun mütalâa edilen ve benimsenen yeni tanzim şekilleriyle tamamının birden oya vaz'edilmesini arz ve teklif ederim.”

Birleşimi yöneten Başkanvekili Nurettin Ok, bu önergeyi oya sunuyor ve kabul edilmesi üzerine, Cumhuriyet Senatosunun maddelerde yaptığı değişiklikler, Millet Meclisinde teker teker ele alınmaksızın tümüyle birden oylanıyor ve kabul edildiğinden, söz konusu tasarı kanunlaşmış oluyordu¹⁹⁰.

Cumhuriyet Senatosunun, Millet Meclisinde kabul edilen bir teklif veya tasarı metni üzerinde yaptığı değişiklikler, her zaman daha farklı bir siyasî tercihin ifadesi değil; fakat, Millet Meclisinin gözünden kaçan bir hukukî hatanın düzeltilmesi amacına yönelmiş de olabiliyordu. 12. Dönemde, böyle bir durumun somut örneği yaşanmıştır. Gerçekten, Hükûmet tarafından hazırlanan ve üç maddeden oluşan, “Bulgaristan’ın İstanbul’daki Başkonsolosluğu eski muavin Konsolosu Varban (Virban, Verban) oğlu Georgi Varbanof (Virbanof, Verbanof) Çolakof’un cezasının affı hakkında kanun tasarısı”nın 1. maddesinde, adı geçen kişinin casusluktan hükümlü bulunduğu 12 yıl 6 ay ağır hapis cezasının affı; 2. maddesinde, bu Kanunun yayımı tarihinde yürürlüğe gireceği; 3. maddesinde ise, bu Kanun hükümlerini Adalet, Millî Savunma, İçişleri ve Dışişleri Bakanlarının yürüteceği öngörülmekteydi¹⁹¹. Millet Meclisinde yaptığı konuşmada, Dışişleri Bakanı Feridun Cemal Erkin de, bu kişinin affedilmesi karşısında, Bulgaristan’da hükümlü bulunan bazı Türk vatandaşlarının

¹⁸⁹ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 3, Cilt: 32, Birleşim: 129, (17.07.1964), s. 257.

¹⁹⁰ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 3, Cilt: 32, Birleşim: 129, (17.07.1964), ss. 257-258.

¹⁹¹ Millet Meclisi S. Sayısı: 521, “Bulgaristan’ın İstanbul’daki Başkonsolosluğu eski Muavin Konsolosu Varban oğlu Georgi Varbanof Çolakof’un cezasının affı hakkında kanun tasarısı ve Adalet Komisyonu raporu”, **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 3, Cilt: 28, Birleşim: 64’ün sonuna ekli, (27.02.1964), s. 3.

da Ülkemize gönderileceğini belirterek, tasarının lehinde görüş bildiriyor ve öncelik ve ivedilikle görüşülmesini öneriyordu¹⁹². Bu hükümlünün affedilerek ülkesine dönebilmesinin önemine, tasarının gerekçesinde de işaret edilmekteydi¹⁹³. Sonuçta, bu kanun tasarısı Millet Meclisince, 27 Şubat 1964 tarihli 64. Birleşimde

¹⁹² Dışişleri Bakanı Feridun Cemal Erkin'in verdiği ve sözü geçen tasarının öncelik ve ivedilikle görüşülmesini istediği önerge şöyleydi:

"Millet Meclisi Başkanlık Divanına

Bulgaristan'ın İstanbul'daki Başkonsolosluğu eski Muavin Konsolosu Varbanoğlu, Stayonka'dan doğma 1925 doğumlu Georgi Varbanof Çolakof'un cezasının affi hakkında kanun tasarısının arz ettiği öneme binaen protokolde mevcut maddeler arasında gündeme alınarak Bakanlığımın 1964 mali yılı bütçesi müzakeresinden önce veya sonra öncelik ve ivedilikle müzakere edilmesini tensiplerine saygılarımla arz ederim." Bkz. **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 3, Cilt: 28, Birleşim: 64, (27.02.1964), s. 140. Ayrıca, Millet Meclisinin 27 Şubat 1964 tarihli 64. Birleşiminde, Birleşimi yöneten Başkanvekili Mekki Keskin'in, *"Mühim bir zaruret dolayısıyla getirdiklerini izah edeceklerdir"* sözleriyle kürsüye davet ettiği Dışişleri Bakanı Feridun Cemal Erkin, bu konuda yaptığı konuşmada, şöyle demektedir:

"Muhterem Başkan, değerli arkadaşlarım; casusluktan hükümlü Bulgaristan'ın İstanbul Başkonsolosluğu eski Muavin Konsolosu Çolakof'un geri kalan mahkumiyet süresinin affedilmesine dair kanun tasarısını huzurunuza getirmiş bulunuyorum. Çolakof'un affına mukabil üçü hükümlü olmak üzere Bulgaristan'da bulunan sekiz soydaşımızın ve vatandaşımızın mübadelesi mevzuubahistir. Ayrıca Sofya Elçiliğimizin iki eski hizmetlisi Bulgar vatandaşı soydaşımızın ve Burgaz Konsolosluğumuz eski hizmetlisi, keza Bulgar vatandaşı ve soydaşımızın da serbest bırakılması hususunda Bulgar Hükümeti ile mutabakata varılmıştır... Bu suretle yaptığımız anlaşma yüksek tasviplerinize iktiran ettiği takdirde, bu tasvibinizi kıymetli reylerinizle teyit buyurmanızı rica ederim." **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 3, Cilt: 28, Birleşim: 64, (27.02.1964), ss. 140-141.

¹⁹³ Bakanlar Kurulunca hazırlanan, casusluktan hükümlü Bulgaristan'ın İstanbul eski Başkonsolos Muavini Çolakof hakkındaki af kanunu tasarısının gerekçesinde şu hususlara yer verilmektedir:

III- (G.V. Çolakof) un 8 seneden fazla ceza çekmiş olmasıyla, bu gibi suçların memleketimizde cezasız kalmıyacağına fiilen ispat edilmiş bulunduğu göz önünde tutularak Bakanlıklararası bir komisyon teşkil olunmuş ve komisyonda yapılan çalışmalar neticesinde varılan kararlara müsteniden, gerek Ankara'daki Bulgaristan Elçiliği gerek Sofya Elçiliğimiz ile Bulgaristan Dışişleri Bakanlığı arasında temas ve görüşmeler yapılagelmıştır. Bu temas ve görüşmeler neticesinde, (G.V. Çolakof) a mukabil... 8 soydaş ve vatandaşımızın mübadeleye tabi tutulmaları hususunda Bulgaristan Hükümeti ile mutabakat hâsil olmuştur.

V- Bahiskonusu kanun tasarısının kanuniyet kesbetmesi halinde (G.V. Çolakof) a mukabil, ... sekiz soydaş ve vatandaşımızdan, Bulgaristan'da halen mahkûm bulunan üçünün serbest bırakılmaları sağlanacak ve yurda dönmeleri mümkün kılınacaktır.

Bundan başka, beş soydaş ve vatandaşımız da mübadeleden istifade ederek memleketimize gelme imkânını elde etmiş olacaktlardır.

Ve nihayet, Sofya Elçiliğimizin iki eski hizmetlisi Bulgar vatandaşı soydaşımıza ilâveten, Burgaz Konsolosluğumuz eski hizmetlisi keza Bulgar vatandaşı bir soydaşımızın da mahkûmiyeti sona erecektir.

VI- Yukarda zikredilen bahiskonusu mübadele şartlarının memleketimiz menfaatleri bakımından lehimize olduğu inancı ile (G.V. Çolakof) un cezasının affedilmesine mütedair ilişik kanun tasarısı hazırlanmış bulunmaktadır." Bkz. S. Sayısı: 521, "Bulgaristan'ın İstanbul'daki Başkonsolosluğu eski Muavin Konsolosu Varbanoğlu Georgi Varbanof Çolakof'un cezasının affi hakkında kanun tasarısı ve Adalet Komisyonu raporu", **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 3, Cilt: 28, Birleşim: 64'ün sonuna ekli, (27.02.1964), ss. 1-2.

kabul edilmişti¹⁹⁴. Ancak, Cumhuriyet Senatosu, bu tasarının 1. maddesine “*Adı geçen hakkında, Türk Ceza Kanununun 101 nci maddesi hükmü uygulanmaz*” fıkrasını eklemek ihtiyacını duyuyordu¹⁹⁵. Bu, çok yerinde bir değiştirmeydi; çünkü, Türk Ceza Kanununun sözü geçen 101. maddesi uyarınca, müebbet veya on seneden fazla muvakkat ağır hapis cezalarının özel af ile azaltılması veya ortadan kaldırılması durumunda, açık bir hüküm bulunmadıkça, mahkûmun üç yıl süreyle Emniyeti Umumiye nezareti altına alınması gerekmekteydi. Böyle olunca, bu fıkra eklenmeseydi, sözü geçen hükümlü affedildiği halde, Türkiye Cumhuriyeti sınırları dışına çıkamayacak ve haliyle Bulgaristan’a teslim edilemeyecek, karşılığında mübadele edilecek Türk vatandaşlarının Ülkemize gelebilmeleri de mümkün olamayacaktı. Nitekim, Cumhuriyet Senatosunca yapılan bu değişikliği inceleyen Millet Meclisi Adalet Komisyonu, eklenen fıkrayı çok isabetli bulmuş ve değişikliğe aynen katıldığını raporunda belirtmişti¹⁹⁶. Millet Meclisi Genel Kurulu da, Adalet Komisyonunun görüşüne katılarak, bu değişikliği kabul ediyor, böylece ilk metninde gözünden kaçırdığı bir aksaklığı düzeltmiş oluyordu¹⁹⁷.

bb- Millet Meclisinin Cumhuriyet Senatosunca Yapılan Değişiklikleri Benimsememesi

a’- Karma Komisyon Kurulması ve Karma Komisyonun Bir Metin Hazırlaması

Millet Meclisi, daha önce kabul ettiği ve Cumhuriyet Senatosuna gönderdiği bir kanun teklifi veya tasarısı üzerinde Cumhuriyet Senatosunca yapılan değişikliklerin tümünü veya bir kısmını benimsemezse, hem Millet Meclisi, hem de Cumhuriyet

¹⁹⁴ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 3, Cilt: 28, Birleşim: 64, (27.02.1964), s. 142.

¹⁹⁵ **C.S. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1, Toplantı: 3, Cilt: 19, Birleşim: 54, (24.03.1964), ss. 560-562, 569,578-579. Anılan, “*Adı geçen hakkında, Türk Ceza Kanununun 101 nci maddesi hükmü uygulanmaz*” şeklinde bir fıkranın Tasarıya eklenmesine yönelik değişiklik, Millet Meclisinden gelen metni inceleyen Cumhuriyet Senatosu Anayasa ve Adalet Komisyonunun hazırladığı raporda önerilmemişti. Bu değişiklik, Komisyon sözcüsü Cumhuriyet Senatosu Tokat Üyesi Zihni Betil tarafından verilen bir önerenin kabulü üzerine, Tasarının, Cumhuriyet Senatosu Genel Kurulunda görüşülmesi sırasında gerçekleştirilmişti. Bkz. S. Sayısı: 424, “Bulgaristan’ın İstanbul’daki Başkonsolosluğu eski Muavin Konsolosu Varban (Virban, Verban) oğlu Georgi Varbanof (Virbanof, Verbanof) Çolakof’un cezasının affi hakkındaki kanun tasarısının Millet Meclisince kabul olunan metni ve Cumhuriyet Senatosu Anayasa ve Adalet Komisyonu raporu”, **C.S. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1, Toplantı: 3, Cilt: 19, Birleşim: 54’ün sonuna ekli (24.03.1964), ss. 1-2.

¹⁹⁶ Millet Meclisi S. Sayısı: 521 e 1 nci ek, “Bulgaristan’ın İstanbul’daki Başkonsolosluğu eski Muavin Konsolosu Varbanoğlu Georgi Varbanof Çolakof’un cezasının affi hakkında kanun tasarısına dair Cumhuriyet Senatosu Başkanlığı tezkeresi ve C. Senatosunca yapılan değişiklik hakkında M. Meclisi Adalet Komisyonu raporu”, **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 3, Cilt: 29, Birleşim: 77’nin sonuna ekli, (28.03.1964), ss. 1-2.

¹⁹⁷ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 3, Cilt: 29, Birleşim: 77, (28.03.1964), ss. 77-78.

Senatosunun ilgili komisyonlarından seçilecek eşit sayıdaki üyelerden oluşan bir karma komisyonun kurulması gerekiyordu. Bu karma komisyon, kanun tasarı veya teklifinde Cumhuriyet Senatosunca yapılan değişikliklerden Millet Meclisinin benimsemediklerini incelemekte ve bir rapor hazırlamaktaydı. Karma komisyon, hazırlayacağı raporda, incelediği hükümler için, Millet Meclisinin ilk metninde yer alan düzenlemeyi veya Cumhuriyet Senatosunda yapılan değişiklikleri benimseyebileceği gibi, tümüyle farklı bir metin de öngörebilirdi. Anayasanın 92. maddesi uyarınca, son kararı verme yetkisi, kural olarak Millet Meclisine aitti. Bu bağlamda, Millet Meclisi, ya karma komisyonunun hazırladığı yeni metni, ya Cumhuriyet Senatosunca yapılan değişiklikleri, ya da kendi ilk metnini kabul edebilirdi. Ancak, Millet Meclisi, bunlardan birini bütün olarak benimsemek durumundaydı. Bir diğer deyişle, Cumhuriyet Senatosu, Millet Meclisinin kabul ettiği bir tasarı veya teklifin bazı hükümlerini değiştirerek kabul etmiş bu değişikliklerin bir kısmını Millet Meclisi benimsememişse, kurulacak karma komisyon, Millet Meclisinin benimsemediği hükümleri teker teker ele alacak ve hazırlayacağı raporda, bir kısmı için belki Millet Meclisinin kabul etmiş olduğu ilk metni, bir kısmı için Cumhuriyet Senatosunca yapılan değişiklikten sonra ortaya çıkan yeni metni benimseyecek; bir kısmı için de, tümüyle yeni bir düzenleme öngörebilecekti. Karma komisyonun raporunu görüşecek olan Millet Meclisi, karma komisyona gitmiş olan hükümlerden herhangi biri için karar verirken, üç seçenekten birini benimsemek zorundaydı. Bir örnek vermek gerekirse, Millet Meclisinin kabul ettiği toplam 5 maddelik bir kanun tasarısı veya teklifinin, 1. maddesinde (*AAA*), 2. maddesinde (*BBB*), 3. maddesinde (*CCC*), 4. maddesinde (*DDD*) ve 5. maddesinde ise (*EEE*) hükmü öngörülmüş olsun. Cumhuriyet Senatosu, bu tasarı ve teklifin 1. maddesi ile 5. maddesini aynen kabul etmiş; fakat, 2. maddesini (*BMBMBM*), 3. maddesini (*CMCMCM*), 4. maddesini de (*DMDMDM*) şeklinde değiştirmişse, tasarı veya teklif tümüyle Millet Meclisine gelecekti. Millet Meclisi, bu değişikliklerden 3. maddedekini benimser, buna karşılık, 2. ve 4. maddedekileri benimsemezse, sözü edilen 2. ve 4. maddeler için bir karma komisyon kurulması gerekecekti. Karma komisyon, 2. madde için, Millet Meclisinin ilk kabul ettiği metin olan (*BBB*)’yi veya Cumhuriyet Senatosunda değiştirilmiş şekil olan (*BMBMBM*)’yi benimseyebileceği gibi, tümüyle farklı bir düzenleme olarak (*BMNBPRBST*)’yi de öngörebilirdi. Aynı şey, Cumhuriyet Senatosunda değiştirilerek kabul edilen, fakat Millet Meclisince benimsenmeyen 4. madde düzenlemesi için de geçerliydi. Bu doğrultuda, karma komisyon, 4. madde için de, ya Millet Meclisinin kabul ettiği ilk metin olan (*DDD*)’yi, ya Cumhuriyet Senatosunun değiştirerek kabul etmesiyle ortaya çıkan (*DMDMDM*)’yi benimseyebilirdi veya tümüyle farklı bir hüküm olarak (*DMNDPRDST*)’yi öngörebilirdi. Her iki madde için de, karma komisyonun, Millet Meclisinin ilk kabul ettiği metinden veya Cumhuriyet Senatosunun değiştirmiş olduğu metinden tümüyle farklı olarak, 2. madde için (*BMNBPRBST*) hükmünü ve

4. madde içinse (*DMNDPRDST*) hükmünü öngördüğünü varsaydığımızda; karma komisyon incelemesinden geçmiş olan 2. ve 4. maddeleri yeniden ele alacak olan Millet Meclisi; 2. madde için, üç farklı seçenek olan, *i-* (*BBB*), *ii-* (*BMBMBM*) veya *iii-* (*BMNBPRBST*); 4. madde için de, *i-* (*DDD*), *ii-* (*DMDMDM*) veya (*DMNDPRDST*) hükümlerinden birini olduğu gibi kabul etmek zorundadır. Bir diğer deyişle, dördüncü bir seçenek olarak, 2 madde için mesela (*BBMMBMMZB*) gibi tümüyle farklı bir metni ve 4. madde için de mesela yine (*DMMDDDDMDYD*) gibi tümüyle farklı bir metni kabul edemezdi.

b’- Karma Komisyonun Hazırlayacağı Metnin Millet Meclisinde Görüşülmesi ve Görüşmede İzlenmesi Gereken Sıra

Anayasanın 92. maddesinin 5. fıkrasında, karma komisyon kurulmasının gerektiği hallerde, karma komisyonun hazırladığı metnin Millet Meclisine sunulacağı ve Millet Meclisinin, karma komisyonca veya Cumhuriyet Senatosunca veya daha önce kendisince hazırlanmış olan metinlerden birini olduğu gibi kabul etmek zorunda olduğu öngörülmektedir. Bu nedenle, bir karma komisyon raporunun, Millet Meclisinde görüşülüp oylanmasında,

i- Önce karma komisyon raporu (yani karma komisyonun hazırlamış olduğu metin),

bu kabul edilmezse;

ii- Cumhuriyet Senatosunun değiştirmiş olduğu metin,

bu da kabul edilmezse;

iii- Millet Meclisinin kendi ilk metni,

şeklinde bir sıralama izlenmesi gerekiyordu.

Ayrıca, işaret etmek gerekir ki; bir kanun tasarısı veya teklifinin birden çok maddesi üzerinde karma komisyon kurulmasının gerektiği durumlarda, Millet Meclisindeki oylamalar, metinlerin tümü üzerinde, bir bütün halinde değil; o metinlerde yer alan maddelerin görüşülüp oylanması biçiminde sürdürülmektedir. Bu nedenle, karma komisyon kurulmasını gerektiren bir tasarı veya teklifi görüşen Millet Meclisinin, tasarı veya teklifin bir maddesi için karma komisyon metnini kabul edebilmesi, bir diğer maddesi içinse, karma komisyon metnindeki öneriyi reddedip, sonra oylayacağı Cumhuriyet Senatosunda değiştirilmiş şekli, ya da en son görüşüp oylayacağı kendi ilk metnindeki hükmü kabul edebilmesi mümkündür.

Millet Meclisinin, bu üç metinden birinde yer alan madde hükümlerini aynen kabul etmesi gerekmektedir. Bir diğer deyişle, Millet Meclisindeki görüşmeler sırasında, metinlerden birinde yer almayan bambaşka bir düzenleme önerilebilmesi ve Millet Meclisi Genel Kurulunun bu öneriyi benimseyip, onu kabul edebilmesi, yani bir dördüncü metin yaratabilmesi mümkün değildi. Nitekim, uygulamada da, Başkanlık Divanı, zaman zaman, üç metinden birinin olduğu gibi kabul edilmesi

gerektiğini ve bu metinlerde bir değişiklik yapılamayacağını hatırlatmaktaydı. Örneğin, Millet Meclisi Genel Kurulunun, 12 Mart 1964 tarihli 69. Birleşiminde, *“İktisadi Devlet Teşekkülleri ve iştirakleri hakkında kanun tasarısının Cumhuriyet Senatosunca değiştirilen ve Millet Meclisince benimsenmeye maddeleri hakkında Karma Komisyon raporu ile Millet Meclisi ve Cumhuriyet Senatosu ve Karma Komisyon metinleri”*ni görüşmesi sırasında, Birleşimi yöneten Başkanvekili Nurettin Ok, görüşmelere başlarken yaptığı konuşmada, bu hususa dikkat çekiyor ve şöyle diyordu:

“...Sayın arkadaşlarım, usulü müzakere bakımından bir noktayı dikkatinize arz etmek isterim; evveleminde 1 nci madde olarak Cumhuriyet Senatosu ile Millet Meclisi Karma Komisyonunun kabul ettiği metni okutacağım ve bu metni oyunuzda sunacağım. Şayet kabul edilmezse, o zaman Cumhuriyet Senatosunun kabul ettiği metindeki 1 nci maddeyi okutacağım, onu oyunuzda sunacağım. O da kabul edilmezse, o zaman döneceğiz ve Millet Meclisinin kabul ettiği metindeki 1 nci maddeyi okutacağım. Bu maddeler üzerinde bir değişiklik yapmak mümkün değil, bu üç metinden birisini ya kabul veya reddedeceğiz.

Üç maddeden bir tanesi kabul edilecektir...” ¹⁹⁸

Buna karşılık, görüşmeler sırasında, ortaya çıkan yeni bir fikri benimsemişse, karma komisyonun, kendi metnini geri çekebilmesi ve ilk metninde değişikliğe gidebilmesi; diğer bir anlatımla, görüşmeler sırasında ileri sürülen fikirlerden etkilenip, metninde değişiklik yapabilmesi ve bu yeni metni, değiştirilmiş karma komisyon metni olarak Millet Meclisi Genel Kurulunun takdirine sunabilmesi imkânı vardı. Örneğin, Millet Meclisi Genel Kurulunun, 7 Mayıs 1964 tarihli 99. Birleşiminde, *“Kanun dışı yakalanan veya tutuklanan kimselere tazminat verilmesi hakkında kanun tasarısının Cumhuriyet Senatosunca değiştirilen ve Millet Meclisince benimsenmeyen maddeleri hakkında Karma Komisyon raporu ile Millet Meclisi, Cumhuriyet Senatosu ve Karma Komisyon metinleri”* ni görüşmesi sırasında, İstanbul Milletvekili Reşit Ülker’in verdiği bir değişiklik önergesi üzerine, metinlerin hiçbirinde bulunmayan bir hususa yer verilmesi gereği ortaya çıkınca, Karma Komisyon Sözcüsü İstanbul Milletvekili Coşkun Kırca, metni geri çekeceklerini ve gerekli düzeltmeleri yapacaklarını açıklıyordu. Coşkun Kırca’nın konuşması ve alınan karar Millet Meclisi tutanaklarına şöyle yansımıştı ¹⁹⁹:

“KARMA KOMİSYON SÖZCÜSÜ COŞKUN KIRCA (İstanbul) - Muhterem arkadaşlarım; Sayın Reşit Ülker arkadaşımızın ileri sürdüğü mütalâanın gerekçe kısmına komisyon iştirak etmektedir. Hakikaten sistem bakımından bu maddede zikredilen hallerde evvelâ Hazine tarafından o şahsın emvaline ihtiyati haciz vaz’edilmesi, bilâhare eğer dâva sonunda şahıs beraat ederse ihtiyati haczin kalkması, mahkûm olduğu takdirde de hükme o zaman

¹⁹⁸ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 3, Cilt: 28, Birleşim: 69, (12.03.1964), s. 594.

¹⁹⁹ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 3, Cilt: 30, Birleşim: 99, (07.05.1964), ss. 332-333.

ihtiyac olmaksızın Hazinece haczedilen mallarının paraya çevrilmesi yolunda madde tedvin edildiği takdirde daha yerinde olur. Ancak bu maddenin Millet Meclisince kabul edilen metninin kabulünde komisyonumuz yine bir mahzur görmektedir. O da Millet Meclisi maddesinin ilk kısmından doğmaktadır. 'Kanun dairesinde yakalandıktan veya tutuklandıktan sonra delil yetersizliği veya ehliyetsizlik sebeplerine dayanmış olmamak şartıyla haklarında soruşturma açılmasına..' Bu kaydı Senato haklı olarak çıkarmıştır. Çünkü bu kayıt olduğu takdirde aslında bu madde pratikte vatandaş lehine hiçbir tatbik imkânı bulamıyacaktır.

Bu itibarla, meseleyi halledebilme bakımından yapılabilecek tek şey, Karma Komisyonun kendi metnini geri almasıdır. Bu maddeyi geri alıyorum ve Reşit Ülker arkadaşımızın ihtiyati haciz müessesesine müteallik olarak ileri sürdüğü mülâhazaya uygun yeni bir metni Karma Komisyon olarak huzurunuzla getireceğim efendim.

BAŞKAN - Bu izahattan sonra Sayın Ülker, takririnizi geri alıyor musunuz?

REŞİT ÜLKER (İstanbul) – Alıyorum.

BAŞKAN – Takriri geri veriyoruz.

Şimdi, komisyon beşinci madde metninin kendilerine geri verilmesini istemektedir. Bu teklifi oyunuzla sunuyorum. Kabul edenler... Etmeyenler... Kabul edilmiştir, beşinci madde komisyona verilmiştir.

...

BAŞKAN - ...Komisyon, kendisine aldığı maddeyi hemen verecek mi efendim?

KARMA KOMİSYON SÖZCÜSÜ COŞKUN KIRCA (İstanbul) – Tamam efendim, izah etmeme izin buyrulur mu?

BAŞKAN – Lûtfen. Evvelâ komisyon metnini okutalım. 5 nci maddeyle ilgili komisyona verilmiş olan metnin tâdilen gelen yeni metnini okutuyorum..."

c'- Millet Meclisinin Metinlerden Birini Kabul Etme Yükümlülüğü

Millet Meclisinin, karma komisyon kurulmasını gerektiren bir kanun tasarısı veya teklifi üzerindeki görüşmesini, her durumda, ya karma komisyonun hazırladığı metni, ya Cumhuriyet Senatosunun değiştirerek kabul ettiği metni, ya da kendi ilk metnini kabul etmesi şeklinde tamamlaması gerekmektedir. Bir diğer deyişle, Millet Meclisi, bunların hiçbirini kabul etmemezlik yapamazdı. Bu bağlamda, bunlardan biri kabul edilene kadar, oylamalara devam edilmesi lâzım gelecekti. Örneğin, Talât Aydemir, Fethi Gürcan, Osman Deniz ve Erol Dinçer haklarında verilmiş olan ölüm cezasının yerine getirilmesine ilişkin kanun teklifinin görüşülmesi sırasında, karma komisyon kurulması gerekmiş ve Millet Meclisinde, Cumhuriyet Senatosunca yapılan değişikliği benimseyen karma komisyon raporunun reddedilmesi üzerine,

onunla aynı olan Cumhuriyet Senatosu metninin görüşülüp görüşülmeyeceği konusunda süre gelen tartışmalar sırasında, izlenmesi gereken yöneme ilişkin olarak İstanbul Milletvekili Coşkun Kırca, açıklayıcı bir konuşma yapmıştı. Kırca, şöyle demekteydi:

“Muhterem arkadaşlarım, Anayasanın 92 nci maddesinin 5 nci fıkrasının tatbikatı bakımından önemli bir emsal yaratmak durumundayız. Bu emsâlin yaratılmasının çevrelediği şartların ehemmiyeti bakımından da Anayasada tesbit edilen usullere tamamiyle ve kıskançlıkla riayetkâr olmak mecburiyetindeyiz.

Muhterem arkadaşlar, bâzı hallerde usullerin aynen tatbıkı, dışarıdan bakıldığı anda mantığa aykırı gelebilir. Fakat usullerin tam ve açık olarak tatbıkı aslında iradenin sağlanışında pürüz olmamasını tekin eder. Bu bakımdan mantığımıza aykırı gelse ve ‘biraz evvel reddettiğimiz bir fikri bir daha mı reddetmek durumunda kalacağız ?’ gibi bir mülâhaza bahis konusu olsa dahi, Anayasanın sarahaten tesbit ettiği usule olduğu gibi riayet etmeye bilhassa böyle bir meselede mecburuz... Anayasa; evvelâ Karma Komisyon metni oylanır diyor. Sonra C. Senatosu metni, ondan sonra da Millet Meclisinin metni. Bitti ve hepsi reddedildi. O zaman bakınız onu dahi Anayasa derpiş etmiş. İçlerinden bir tanesini kabul etmek zorundadır. 3 tanesinden birini seçeceğiz. Ve bu intihap tecelli edinceye kadar da oylamalar buradaki sıra dâhilinde devam eder mânâsındadır bu.”²⁰⁰

Görüldüğü gibi, karma komisyonca hazırlanan ve Millet Meclisindeki görüşmelerden sonra reddedilen raporun oylanmasından sonra, bu raporla aynı mahiyette olsa dahi, Cumhuriyet Senatosu metninin oylanması, o da kabul edilmezse, Millet Meclisinin kendi metnini oylaması gerekecek ve bir sonuca ulaşılmaya kadar, bu oylamalara devam edilecekti.

Nitekim, birleşimi yöneten Başkanvekili Nurettin Ok, uygulamayı, Kırca’nın açıklaması doğrultusunda sürdürmüş ve reddedilen karma komisyon raporundan sonra, onunla aynı mahiyette olan Cumhuriyet Senatosunun metnini de oylamıştı. Başkan Vekili Ok, uygulamasını nasıl gerçekleştireceğini açıklarken, şöyle demekteydi:

“Sayın arkadaşlarım, şimdiye kadar yapmış bulunduğumuz tatbikat da bu konuda aynı mahiyette bulunmuştur. Bir formalitenin ikmali için dahi olsa, Anayasanın lâfzına ve ruhuna uygun hareket etmek mecburiyetindeyiz. Ve sırasıyla evveleminde Karma Komisyon raporunda mündemiş metni, daha sonra C. Senatosu metnini ve ondan sonra Millet Meclisi metnini oyunuzda sunacağım. Bu sebeple 1 nci Karma Komisyon metni Yüce Meclisiniz tarafından reddedilmiştir. Şimdi C. Senatosunun kabul ettiği metni okutup onu oyunuzda sunacağım.”²⁰¹

²⁰⁰ M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 3, Cilt: 31, Birleşim: 111 (23.06.1964), s. 163.

²⁰¹ M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 3, Cilt: 31, Birleşim: 111 (23.06.1964), ss. 163-164.

d'- Millet Meclisinin Kendi İlk Metnini Kabul Edebilmesi İçin Nitelikli Çoğunluk Gereken Durumlar

Yukarıda belirtilen sıralama doğrultusunda, karma komisyonun hazırladığı veya Cumhuriyet Senatosunun değiştirerek kabul ettiği metni reddetmesinden sonra, Millet Meclisinin kendi ilk metnini kabul edebilmesi için, Anayasa, bazı durumlarda özel bir kabul yeter sayısı öngörmekteydi. Gerçekten, Anayasanın 92. maddesinin 5. fıkrası uyarınca, Cumhuriyet Senatosunun üye tam sayısının salt çoğunluğu ile kabul edilmiş madde değişikliklerinde, Millet Meclisinin kendi ilk metnini benimseyebilmesi için, üye tam sayısının salt çoğunluğunun oyu gerekmektedir²⁰².

12. Dönemde, karma komisyon kurulmasına gerektiren ilk kanun tasarısı, “*Anayasa Mahkemesinin kuruluşu ve yargılama usulleri hakkında Kanun tasarısı*” ydı. Bu tasarıda Millet Meclisinin kabul ettiği metin üzerinde, Cumhuriyet Senatosu bazı değişiklikler yapmış ve bu değişikliklerin bir kısmı Millet Meclisince benimsenmediği için iki Meclisten eşit sayıda üye seçilerek bir karma komisyon oluşturulmuştu. Karma komisyonun hazırladığı rapor, Millet Meclisinin 22 Nisan 1962 tarihli 79. Birleşiminde ele alındığında, Birleşimi yöneten Başkanvekili Mekki Keskin, izleyeceği yöntemi şu sözlerle açıklıyordu:

“*Muhterem arkadaşlar, Anayasa Mahkemesinin Kuruluş ve Yargılama Usulleri hakkındaki kanun tasarısının Cumhuriyet Senatosunca değiştirilmiş ve Millet Meclisince benimsenmiyen maddeleri hakkında bir Karma Komisyon teşkil edilmiştir. Karma Komisyon raporu bugün geldi. Müzakere Karma Komisyon raporu üzerinde cereyan edecek. Elimizdeki raporlarda üç metin var: Karma Komisyon metni, Cumhuriyet Senatosu metni ve Millet Meclisi metni. Müzakereler Karma Komisyon metni üzerinde olacak. Arkadaşlarımız söz aldıkları zaman, Karma Komisyon metnini benimsemedikleri takdirde, bu metinlerden hangisini tercih ettikleri hakkında konuşacaklardır.*

Sıraşyle Karma Komisyon metnini oya sunacağım. Kabul edilmezse Senato metnini, o da kabul edilmezse Millet Meclisi metnini açık oylarınıza sunacağım.”²⁰³

Bu doğrultuda, anılan kanun tasarısı hakkında Karma Komisyonun hazırladığı rapor üzerinde görüşmeler sürerken, tasarının, Anayasa Mahkemesi üyelerinin görevlerine başlamadan önce nasıl ant içeceklerini düzenleyen 10. maddesinde

²⁰² 1961 Anayasasının 92. maddesinin 5. fıkrasında şu düzenleme yer almıştı:

“...Millet Meclisi, karma komisyonca veya Cumhuriyet Senatosunca veya daha önce kendisince hazırlanmış olan metinlerden birini olduğu gibi kabul etmek zorundadır. Cumhuriyet Senatosunda üye tamsayısının salt çoğunluğu ile kabul edilmiş olan madde değişikliklerinde, Millet Meclisinin kendi ilk metnini benimsemesi için, üye tamsayısının salt çoğunluğunun oyu gerekir. Bu halde açık oya başvurulur.”

²⁰³ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 1, Cilt: 4, Birleşim: 79, (22.04.1962), s. 637.

yer alan “söz veririm” ifadesinin “yemin ederim” şeklinde değiştirilmesini isteyen, Balıkesir Milletvekili Cevat Kanpulat, Konya Milletvekili Ahmet Gürkan ve Balıkesir Milletvekili Cihat Turgut’un önergelerine karşı, Başkanvekili Mekki Keskin, bunun mümkün olamayacağını bildiriyor ve elde üç metnin bulunduğunu, bu üç metinden birine iştirak etmek gerektiğini, bu nedenle söz konusu önergeyi oylamaya sunmayacağını açıklıyordu²⁰⁴. Bu madde üzerinde devam oylamada, Karma Komisyonun hazırladığı 10. madde metni²⁰⁵ reddedilince²⁰⁶, aynı konuda Cumhuriyet Senatosunca kabul edilen metnin²⁰⁷ oylanmasına geçiliyor ve o da reddedilince²⁰⁸; sıra, Millet Meclisinin kabul etmiş olduğu ilk metnin oylanmasına

²⁰⁴ **M.M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 1, Cilt: 4, Birleşim: 79, (22.04.1962), s. 637.

²⁰⁵ Karma Komisyonun hazırladığı metinde, ant içme ile ilgili hüküm şöyle düzenlenmişti:

“Andiçme

Madde 10.- Anayasa Mahkemesi üyeleri, görevlerine başlamadan önce, asıl ve yedek üyelerden meydana gelen kurul önünde aşağıda yazılı andı içerler:

‘Asıl teminatını Türk vatandaşlarının gönül ve iradelerinde bulan Türkiye Cumhuriyeti Anayasasını koruyacağıma; görevimi, doğruluk, tarafsızlık ve hakka saygı duygusu içinde, sadece vicdanımın emrine uyarak yapacağıma, namusum üzerine söz veririm.’

Cumhurbaşkanı, Yasama Meclisleri Başkanları, Başbakan ve Adalet Bakanı, Yargıtay Birinci Başkanı ile Cumhuriyet Başsavcısı, Danıştay Başkanı ve Başkanunsözcüsü, Askerî Yargıtay Başkanı ve Başsavcısı, Sayıştay Başkanı, Üniversiteler Rektörleri ile Hukuk, İktisat ve Siyasal Bilimler Fakülteleri Dekanları, Anayasa Mahkemesi Başkanı tarafından bu törene davet edilirler.” Bkz. S. Sayısı: 54 e ikinci ek, “Anayasa Mahkemesinin Kuruluşu ve Yargılama Usûlleri hakkında Kanun Tasarısının Cumhuriyet Senatosunca değiştirilen ve Millet Meclisince benimsenmiyen maddeleri hakkında Karma Komisyon raporu ile Millet Meclisi, Cumhuriyet Senatosu ve Karma Komisyon metinleri”, **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 1, Cilt: 4, Birleşim: 79’un sonuna ekli, (22.04.1962), ss. 7-9.

²⁰⁶ **M.M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 1, Cilt: 4, Birleşim: 79, (22.04.1962), s. 638.

²⁰⁷ Cumhuriyet Senatosunun, değiştirerek kabul ettiği metinde, and içme şöyle öngörülüyordu:

“Andiçme

Madde 10.- Anayasa Mahkemesi üyeleri, görevlerine başlamadan önce, Mahkeme Başkanının davet edeceği, Cumhurbaşkanı, Yasama Meclisleri Başkanları, Başbakan ve Adalet Bakanı, Yargıtay Birinci Başkanı ile Cumhuriyet Başsavcısı, Danıştay Başkanı ve Başkanunsözcüsü, Askerî Yargıtay Başkanı ve Başsavcısı, Sayıştay Başkanı, Üniversiteler Rektörleriyle Hukuk, İktisat ve Siyasal Bilimler Fakülteleri Dekanlarından gelenlerin huzurunda, asıl ve yedek üyelerin iştirak edeceği Kurul önünde, aşağıdaki yazılı andı içerler:

Asıl teminatını Türk vatandaşlarının gönül ve iradesinde bulan Türkiye Cumhuriyeti Anayasasını koruyacağıma; görevimi, doğruluk, tarafsızlık ve hakka saygı duygusu içinde, sadece vicdanımın emrine uyarak yapacağıma, namusum üzerine söz veririm.” Bkz. S. Sayısı: 54 e ikinci ek, “Anayasa Mahkemesinin Kuruluşu ve Yargılama Usûlleri hakkında Kanun Tasarısının Cumhuriyet Senatosunca değiştirilen ve Millet Meclisince benimsenmiyen maddeleri hakkında Karma Komisyon raporu ile Millet Meclisi, Cumhuriyet Senatosu ve Karma Komisyon metinleri”, **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 1, Cilt: 4, Birleşim: 79’un sonuna ekli, (22.04.1962), ss. 7-9.

²⁰⁸ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 1, Cilt: 4, Birleşim: 79, (22.04.1962), ss. 638-639.

geliyordu²⁰⁹. Ancak, hemen yukarıda değindiğimiz gibi, Anayasanın 92. maddesinde, Cumhuriyet Senatosunda üye tam sayısının salt çoğunluğu ile kabul edilmiş olan madde değişikliklerinde, Millet Meclisinin kendi ilk metnini benimseyebilmesi için, üye tam sayısının salt çoğunluğunu sağlaması gerektiği öngörüldüğü ve Cumhuriyet Senatosu, anılan maddedeki değişikliği üye tam sayısının salt çoğunluğunun oyu ile gerçekleştirdiğinden²¹⁰, bu maddede Millet Meclisinin kendi ilk metnini kabul edebilmesi için de Millet Meclisi üye tam sayısının salt çoğunluğunun sağlanması gerekliydi. Bu nedenle, sözü edilen 10. madde hakkında Millet Meclisinin ilk metni için açık oylamaya gidilmişti²¹¹. Oylama sonucunu, Birleşimi yöneten Başkanvekili Mekki Keskin şöyle açıklamaktaydı²¹²:

“Muhterem arkadaşlar, Anayasa Mahkemesinin kuruluş ve yasama (yargılama) usulleri hakkındaki kanun tasarısının 10 ncu maddesinin oylama sonuçlarını arz ediyorum.

Bu oylamaya (289) arkadaş katılmıştır. (222) kabul, (61) ret, (1) çekin(m) ser, (5) oy da muteber değildir. Madde (222) oyla kabul edilmiştir...”

Ancak, biz burada bir sorun yaşandığını düşünmekteyiz. Gerçekten, Millet Meclisi üye tam sayısının 450 olduğunu dikkate aldığımızda, söz konusu 10. maddeyi ilişkin oylamada, Millet Meclisinin kendi ilk metnini kabul edebilmesi için,

²⁰⁹ And içme ile ilgili olarak Millet Meclisinin kabul ettiği metin şöyleydi:

“Andiçme

Madde 10.- Anayasa Mahkemesi üyeleri, görevlerine başlamadan önce, Mahkeme Başkanının davet edeceği, Cumhurbaşkanını, Yasama Meclisleri Başkanları, Başbakan ve Adalet Bakanı, Yargıtay Birinci Başkanı ile Cumhuriyet Başsavcısı, Danıştay Başkanı ve Başkanunsozcüsü, Askerî Yargıtay Başkanı ve Başsavcısı, Sayıştay Başkanı, Üniversiteler Rektörleri ile Hukuk, İktisat ve Siyasal Bilimler Fakülteleri Dekanlarının huzurunda, asıl ve yedek üyelerin iştirak edeceği kurul önünde, aşağıdaki yazılı andı içerler:

*Asıl teminatını Türk vatandaşlarının gönül ve iradesinde bulan Türkiye Cumhuriyeti Anayasasını koruyacağıma; görevimi, doğruluk, tarafsızlık ve hakka saygı duygusu içinde, sadece vicdanımın emrine uyarak yapacağıma, namusum üzerine yemin ederim.” Bkz. S. Sayısı: 54 e ikinci ek, “Anayasa Mahkemesinin Kuruluşu ve Yargılama Usulleri hakkında Kanun Tasarısının Cumhuriyet Senatosunca değiştirilen ve Millet Meclisince benimsenmiyen maddeleri hakkında Karma Komisyon raporu ile Millet Meclisi, Cumhuriyet Senatosu ve Karma Komisyon metinleri”, **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 4, Birleşim: 79’un sonuna ekli, (22.04.1962), ss. 6-8.*

²¹⁰ **C.S. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1, Toplantı: 1, Cilt: 3, Birleşim: 52, (18.04.1962), ss. 380-384. Cumhuriyet Senatosunda, Millet Meclisinin kabul ettiği metnin değiştirilerek kabul edildiği 10. madde üzerindeki açık oylamaya, 184 üye tam sayısı bulunan Cumhuriyet Senatosunun 123 üyesi katılmıştı ve 103 üye kabul, 20 üye ret oyu kullanmıştı. Oylamaya katılmayan üye sayısı 61 iken, 2 üyelik de açıldı. **C.S. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1, Toplantı: 1, Cilt: 3, Birleşim: 52, (18.04.1962); Birleşim: 53, (19.04.1962), ss. 444-446.

²¹¹ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 4, Birleşim: 79, (22.04.1962), s. 639.

²¹² **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 4, Birleşim: 79, (22.04.1962), s. 643.

en az, üye tam sayısı 450'nin salt çoğunluğu olan 226 kabul oyunun sağlanması lâzım gelirdi. Oysa, Başkanvekili Keskin'in açıklamasında ve Millet Meclisi tutanaklarında yer alan oy dökümünü gösterir listede de gösterildiği gibi²¹³, kabul oyu kullananların sayısı "222" idi. Bu nedenle, Birleşimi yöneten Başkanvekilinin, 222 kabul oyu çıktığını gördükten sonra, Millet Meclisinin kendi ilk metnindeki düzenlemeyi kabul ettiğini bildiren bir beyanda bulunmaması gerekirdi.

e'- Karma Komisyonun Hazırlayacağı Metnin Türkiye Büyük Millet Meclisi Birleşik Toplantısında Görüşülmesini Gerektiren Özel Durumlar

1961 Anayasasına göre, yasama meclisleri veya yerel yönetim organlarının seçimleri veya siyasî partilerle ilgili kanun tasarı ve teklifleri hakkında karma komisyon kurulmuş olması hali, karma komisyon raporlarının Millet Meclisince görüşülüp karara bağlanması kuralının istisnasını oluşturmaktaydı. Gerçekten, 1961 Anayasasının, kanunlaşma sürecinde iki meclis arasındaki ilişkileri düzenleyen 92. maddesinin son fıkrası uyarınca, anılan tasarı ve teklifler için karma komisyonun kurulması gerektiğinde, karma komisyonun raporunun, diğer kanunlarda olduğu gibi, Millet Meclisinde değil; Millet Meclisi ile Cumhuriyet Senatosunun birlikte toplanmasıyla oluşan Türkiye Büyük Millet Meclisi birleşik toplantısında görüşülüp karara bağlanması gerekmektedir. Ayrıca, yine aynı madde hükmü uyarınca, Türkiye Büyük Millet Meclisinin birleşik toplantısında, üç seçenekten birini oluşturan, Millet Meclisinin kabul etmiş olduğu ilk metnin kabul edilebilmesi için, TBMM birleşik toplantı üye tamsayısının salt çoğunluğunun oyu gerekiyordu²¹⁴. Böylece, Anayasa koyucu, bu kanunlara daha bir önem vermiş ve bunlar üzerinde karma komisyonun kurulmasının gerektiği hallerde, son sözü söyleme yetkisini, Millet Meclisine vermek istemeyerek, iki meclisin birlikte toplanmasıyla oluşan TBMM birleşik toplantısına bırakmıştı. Bununla da yetinmeyerek, birleşik toplantıda, sayıca üstünlüğün Millet Meclisine ait olduğunu göz önünde tutarak; bu toplantıda, kabul edilebilecek üç metinden biri olan Millet Meclisinin ilk metninin kabulü için, birleşik toplantı üye tamsayısının salt çoğunluğunun oyunun aranmasını zorunlu kılmıştı.

²¹³ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 1, Cilt: 4, Birleşim: 79, (22.04.1962), ss. 647-650.

²¹⁴ 1961 Anayasasının 92. maddesinin sözü geçen son fıkrası hükmü şöyleydi:

"Yasama Meclislerinin ve mahallî idarelerin seçimleri ve siyasî partilerle ilgili tasarı ve tekliflerin kabul veya reddinde yukardaki fıkralar hükümleri uygulanır. Ancak, karma komisyon kurulmasını gerektiren hallerde, karma komisyonun raporu, Türkiye Büyük Millet Meclisi birleşik toplantısında görüşülür ve karara bağlanır; Türkiye Büyük Millet Meclisinin birleşik toplantısında Millet Meclisinin ilk metninin kabulü için üye tamsayısının salt çoğunluğunun oyu lâzımdır..."

f'- 12. Dönemde Karma Komisyon Kurulmasını Gerektiren Hallere İlişkin Sayısal Veriler

Millet Meclisinin 12. Dönemi içinde kabul edilen kanunlar, kanunlaşma süreçlerinde Millet Meclisi ile Cumhuriyet Senatosu arasındaki ilişki açısından değerlendirildiklerinde, toplam 533 adet kanundan, 27'si için karma komisyon kurulması yoluna gidildiği görülecektir. Bir diğer deyişle, Millet Meclisinin kabul ettiği 27 adet kanun, Cumhuriyet Senatosunda değiştirilerek kabul edilmiş; fakat Millet Meclisi bu değişiklikleri benimsemediğinden, sözü geçen kanunlar için Millet Meclisi ile Cumhuriyet Senatosundan seçilen eşit sayıdaki üyelerden oluşan karma komisyonların kurulması ve Cumhuriyet Senatosunca değişiklik yapılan fakat Millet Meclisince benimsenmeyen kanun hükümlerini bu karma komisyonların incelemesi gerekmişti. Daha sonra, karma komisyonların raporları Millet Meclisince yeniden ele alınmış ve Millet Meclisi, kimi durumda, karma komisyonun hazırladığı metni; kimi durumda, Cumhuriyet Senatosunca yapılan değişiklikleri; kimi durumda da, kendi ilk metnini kabul etmişti. Ancak, sözü geçen 27 kanundan 4'ü hakkındaki karma komisyon raporları, Anayasanın 92. maddesinin son fıkrası uyarınca Millet Meclisi ile Cumhuriyet Senatosunun birlikte toplanmasından oluşan, Türkiye Büyük Millet Meclisi Birleşik Toplantısında görüşülmüştü. Çünkü, bu 4 kanundan biri, Cumhuriyet Senatosu üyelerinin seçimini düzenleyen 24 Mayıs 1961 tarih ve 304 sayılı Kanunda²¹⁵; diğeri, İdarei Umumiyei Vilâyat

²¹⁵ 29 Mayıs 1963 tarih ve 238 sayılı, “24 Mayıs 1961 tarihli ve 304 sayılı Cumhuriyet Senatosu üyelerinin seçimi Kanununun 4 ncü maddesi ile 2 nci geçici maddesinin değiştirilmesi hakkında Kanun”, **Resmî Gazete**, 8 Haziran 1963, Sayı: 11423; **T.B.M.M. Kanunlar Dergisi**, Dönem: 1, Toplantı: 2, Cilt: 46, ss. 448-449. Bu Kanun teklifini Cumhuriyet Senatosu Manisa Üyesi Ferit Alpiskender ve dört arkadaşı yapmışlardı. Millet Meclisinde kabul edilen metin [**M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 2, Cilt: 11, Birleşim: 41, (06.02.1963), ss. 530-539], Cumhuriyet Senatosunda değişikliğe tâbi tutulmuş [**C.S. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1, Toplantı: 2, Cilt: 10, Birleşim: 47, (19.02.1963), ss. 287-291, 302-304, 305-307] ve bu değişiklik Millet Meclisince benimsenmediği için, karma komisyon kurulması gerekmişti [**M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 2, Cilt: 16, Birleşim: 79, (29.04.1963), ss. 573-575]. Karma Komisyon, kanun teklifinin bir maddesi için Cumhuriyet Senatosunun kabul ettiği metni, diğeri içinse Millet Meclisinin ilk metnini benimsemiş ve raporunu da bu doğrultuda düzenlemişti. Bkz. T.B.M.M. S. Sayısı: 12, “Cumhuriyet Senatosu Manisa Üyesi Ferit Alpiskender ve 4 arkadaşının, Cumhuriyet Senatosu üyelerinin seçimine dair 304 sayılı Kanunun 4 ncü maddesinin değiştirilmesi hakkında kanun teklifine dair Cumhuriyet Senatosunca kabul edilen metin ile Millet Meclisinin değiştirisi ve Karma Komisyon raporu”, **T.B.M.M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1, Toplantı: 2, Cilt: 2, Birleşim: 4'ün sonuna ekli (29.5.1963), s. 3. Türkiye Büyük Millet Meclisinin 29 Mayıs 1963 tarihli 4. Birleşiminde gerçekleştirdiği Birleşik Toplantıda, Karma Komisyonun önerisi kabul edilmiş ve metin kanunlaşmıştı. Bkz. **T.B.M.M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1, Toplantı: 2, Cilt: 2, Birleşim: 4, (29.5.1963), ss. 48-52, 64-70.

Kanununda²¹⁶; üçüncüsü Belediye Kanununda değişiklikler öngörmekte²¹⁷;

²¹⁶ 19 Temmuz 1963 tarih ve 306 sayılı, “*İdarei Umumiyei Vilâyat Kanununda değişiklik yapılmasına ve ilgili bâzı kanunların kaldırılmasına dair Kanun*”, **Resmî Gazete**, 27 Temmuz 1963, Sayı: 11465; **T.B.M.M. Kanunlar Dergisi**, Dönem: 1, Toplantı: 2, Cilt: 46, ss. 661-666. Bu Kanunu, Bakanlar Kurulu ve Cumhuriyet Senatosu İçel Üyesi Cavit Tevfik Okyavuz ve 6 arkadaşı önermişlerdi. Millet Meclisinin kabul ettiği metinde [**M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 2, Cilt: 19, Birleşim: 110, (08.07.1963), ss. 294-299, 299-315, 316-319], Cumhuriyet Senatosunca bazı değişiklikler yapılmış [**C.S. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1, Toplantı: 2, Cilt: 13, Birleşim: 92, (12.07.1963), ss. 327-328, 389-399, 465-468; Birleşim: 93, (15.07.1963), ss. 471-487, 488-501, 513-536] ve bu değişikliklerin biri hariç, diğerlerini Millet Meclisi benimsemiş ve benimsemeyen tek hüküm olan “Ek Madde 3” için karma komisyon kurulmasına gidilmişti. Anılan hüküm, İl Genel Meclisi üyeleri seçimlerini düzenlediğinden, Karma Komisyon raporunun, Anayasanın 92. maddesi doğrultusunda TBMM Birleşik Toplantısında görüşülmesi gerekmişti. Esasında, sözü edilen “Ek Madde 3”te Millet Meclisi ile Cumhuriyet Senatosu arasındaki uzlaşmazlık, sadece “her” sözcüğü üzerinde toplanmaktaydı. Gerçekten, Millet Meclisinin kabul ettiği metnin ilk fıkrasında “İl genel meclisi üyeleri seçimi her dört yılda bir yapılır” denilirken; Cumhuriyet Senatosu, anılan hükümdeki “her” edatını haşiv olduğu için kaldırmış ve maddeyi, “İl genel meclisi üyeleri seçimi dört yılda bir yapılır” şekline dönüştürmüştü. [**C.S. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1, Toplantı: 2, Cilt: 13, Birleşim: 92, (12.07.1963), ss. 390-391, 406-407]. Ancak, sözü geçen madde üzerindeki oylamada, maddenin Millet Meclisince kabul edilen şeklindeki diğer fıkralarına hiç değinilmediği için, bir bakıma maddenin Cumhuriyet Senatosunca kabul edilen şekli sadece ilk fıkradan ibaret olduğu gibi bir anlam taşıyacağından, bu değişikliği Millet Meclisi benimsememişti [**M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 2, Cilt: 20, Birleşim: 119, (19.07.1963), ss. 135-136]. Böylesi bir ihmalin telâfisinin tek yolu, Ek Madde 3’te Cumhuriyet Senatosu metninde değinilmeyen diğer fıkraların, metne açık bir biçimde yerleştirilmesiydi. Bu amaçla oluşturulan karma komisyon, bu sorunu gidermiş ve Cumhuriyet Senatosunun görüşü doğrultusunda, Ek Madde 3’ün ilk fıkrasındaki “her” edatını çıkardıktan sonra, maddeye, Millet Meclisinin kabul ettiği metinde mevcut olan diğer fıkraları da eklemişti. Bkz. S. Sayısı: 14, “İdarei Umumiyei Vilâyat Kanununda değişiklikler yapılmasına ve ilgili bâzı kanunların kaldırılmasına dair kanun tasarısı ve C. Senatosu İçel Üyesi Cavit Tevfik Okyavuz ve 6 arkadaşının, İdarei Umumiyei Vilâyat Kanununa bâzı maddeler eklenmesine, bu kanunun bâzı maddelerinin değiştirilmesine ve bâzı maddeleriyle bâzı kanunların kaldırılmasına dair kanun teklifinin Millet Meclisince benimsenmeyen maddeleri hakkında Karma Komisyon raporu ile Millet Meclisi, Cumhuriyet Senatosu ve Karma Komisyon metinleri”, **T.B.M.M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1, Toplantı: 2, Cilt: 2, Birleşim: 7’nin sonuna ekli (19.07.1963), ss. 1-3. Karma Komisyonun raporu, TBMM Birleşik Toplantısının 19 Temmuz 1963 tarihli 7. Birleşiminde görüşülüp kabul edilmekle, metin kanunlaşmış oluyordu. Bkz. **T.B.M.M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1, Toplantı: 2, Cilt: 2, Birleşim: 7, (19.07.1963), ss. 129-130.

²¹⁷ 19 Temmuz 1963 tarih ve 307 sayılı, “*Belediye Kanununda değişiklik yapılmasını dair Kanun*”, **Resmî Gazete**, 27 Temmuz 1963, Sayı: 11465; **T.B.M.M. Kanunlar Dergisi**, Dönem: 1, Toplantı: 2, Cilt: 46, ss. 667-673. Bu Kanunu, Bakanlar Kurulu ve Cumhuriyet Senatosu İçel Üyesi ve 6 arkadaşı ile Edirne Milletvekili İlhamî Ertem önermişlerdi. Millet Meclisinin kabul ettiği metinde [**M.M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 2, Cilt: 19, Birleşim: 108, (04.07.1963), ss. 193-207; Birleşim: 109, (05.07.1963), ss. 244-266; Birleşim: 110, (08.07.1963), ss. 276-293], Cumhuriyet Senatosu bazı değişiklikler yapmıştı [**C.S. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1, Toplantı: 2, Cilt: 13, Birleşim: 92, (12.07.1963), ss. 328-349, 349-368; Birleşim: 93, (15.07.1963), ss. 505-512, 546-565; Birleşim: 94, (16.07.1963), ss. 574-607, 608-621; Birleşim: 95, (17.07.1963), ss. 626-643, 652, 655-657, 665-680, 685-693]. Bu değişiklikleri, tek bir maddedeki hariç olmak üzere Millet Meclisi benimsemişti. Bu nedenle, benimsemeyen tek madde olan “Ek Madde 11” için karma komisyon kurulması gerekmişti. Cumhuriyet Senatosunca yapılan değişiklikleri inceleyen Millet Meclisi Adalet Komisyonunun Raporunda, sözü geçen “Ek Madde 11” üzerinde Cumhuriyet Senatosunda yapılan ve önce Millet Meclisi Adalet Komisyonunca, daha sonra da Millet Meclisi

dördüncüsü ise yeni bir kanun olarak, siyasî partileri düzenlemektedir²¹⁸. Anayasanın 92. maddesinin son fıkrasında, Yasama Meclislerinin ve mahalli idarelerin seçimleri veya siyasî partilerle ilgili kanun tasarı ve teklifleri için karma komisyon kurulduğunda, bu komisyonların raporlarının Türkiye Büyük Millet Meclisinin

Genel Kurulunca benimsenmeyen [**M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Yasama Yılı (Toplantı): 2, Cilt: 20, Birleşim: 119, (19.07.1963), s. 147] değişikliğe ilişkin sorun, şöyle dile getirilmektedir: “... Ek madde 11 in, C. Senatosu Geçici Komisyonunca müzakere edildiği esnada gerekçesinde (üslûp ve terim birliği sağlamak için ‘siyasî’ kelimesi eklenmiş ve ‘günü’ kelimesi kaldırılmıştır) demek suretiyle bu maddede yalnız bu şekilde iki kelimeden ibaret bir değişiklik yapıldığı belirtilmiş olmasına rağmen madde metin olarak Geçici Komisyon tarafından kaleme alınırken (sonunda tutanakların iptaline karar verildiği takdirde, yeniden yapılacak, döküm, sayım ve hesap) kelimeleri noksan yazılmak suretiyle hem maddenin mânası değişmiş ve tatbik kabiliyetini kaybetmiş ve hem de Komisyonun maksadının dışında bir şekil almış olduğundan bu madde Komisyonumuzca benimsenmemiştir.” Bkz. Millet Meclisi S. Sayısı: 286 ya 1 nci ek, “Belediye Kanununda değişiklikler yapılmasına ve ilgili bâzı kanunların kaldırılmasına dair kanun tasarısı ile C. Senatosu İçel Üyesi Cavit Tefvik Okyavuz ve 6 arkadaşının, 1580 sayılı Belediye Kanununa bâzı maddeler eklenmesine, bâzı maddelerinin değiştirilmesine ve kaldırılmasına ve 5669, 6424, 6555, 7363 sayılı kanunların kaldırılmasına dair kanun teklifi ve Edirne Milletvekili İlhami Ertem’in, 1580 sayılı Belediye Kanununun 76, 89, 91 ve 92 nci maddelerinin değiştirilmesi hakkında kanun teklifi ve Cumhuriyet Senatosunca yapılan değişiklikler hakkında Millet Meclisi Adalet Komisyonu raporu”, **M.M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 2, Cilt: 20, Birleşim: 119’un sonuna ekli (19.07.1963), s. 3.

“Ek Madde 11”i inceleyen Karma Komisyon, hazırladığı Raporda, Millet Meclisi Adalet Komisyonunun saptadığı noksan yazılımın, bir zühul eseri olarak ve baskı hatası olduğu anlaşılan bir yanlışlıktan kaynaklandığını belirtmekte ve yazılması unutilan bu kısımları maddeye eklemektedir. Bkz. T.B.M.M. Sayısı: 13, “Belediye Kanununda değişiklikler yapılmasına ve ilgili bâzı kanunların kaldırılmasına dair kanun tasarısı ile C. Senatosu İçel Üyesi Cavit Tefvik Okyavuz ve 6 arkadaşının, 1580 sayılı Belediye Kanun maddeler eklenmesine, bâzı maddelerinin değiştirilmesine ve kaldırılmasına ve 5669, 6424, 6555, 7363 sayılı kanunların kaldırılmasına dair kanun teklifi ve Edirne Milletvekili İlhami Ertem’in, 1580 sayılı Belediye Kanununun 76, 89, 91 ve 92 nci maddelerinin değiştirilmesi hakkında kanun teklifinin Millet Meclisince benimsenmeyen maddeleri hakkında Karma Komisyon raporu ile Millet Meclisi, Cumhuriyet Senatosu ve Karma Komisyon metinleri”, **T.B.M.M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1, Toplantı: 2, Cilt: 2, Birleşim: 7’nin sonuna ekli, (19.07.1963), s. 1-3. TBMM Birleşik Toplantısının, 19 Temmuz 1963 tarihli 7. Birleşiminde, Karma Komisyonun hazırladığı metin kabul ediyor ve böylece kanunlaşma süreci tamamlanıyordu. Bkz. **T.B.M.M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1, Toplantı: 2, Cilt: 2, Birleşim: 7, (19.07.1963), ss. 130-132.

²¹⁸ 13 Temmuz 1965 tarih ve 648 sayılı “Siyasi Partiler Kanunu”, Resmî Gazete, 16 Temmuz 1965, Sayı: 12050; **T.B.M.M. Kanunlar Dergisi**, Dönem: 1, Toplantı: 4, Cilt: 48, ss. 671-703. Bakanlar Kurulunca hazırlanıp, 3 Ekim 1963 tarihinde Millet Meclisi Başkanlığına sunulmuş olan bu Tasarının [S. Sayısı: 527, “Siyasi partiler kanunu tasarısı ile Adana milletvekilleri Kasım Gülek ve Kemal Sarıbrahimoğlu’nun Siyasi Partiler kanun teklifleri ve Geçici Komisyon raporu”, **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Yasama Yılı (Toplantı): 4, Cilt: 26, Birleşim: 49’un sonuna ekli, (06.02.1964), ss. 1-111], Millet Meclisinde görüşülmesi, 16 Mayıs 1965 tarihli 106. Birleşimde tamamlanmış [**M.M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Yasama Yılı (Toplantı): 4, Cilt: 39, Birleşim: 106, (16.05.1965), s. 373] ve 17 Mayıs 1965 tarihli 107. Birleşimde kabul edildikten sonra [**M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Yasama Yılı (Toplantı): 4, Cilt: 39, Birleşim: 107, (17.05.1965), s. 466] Cumhuriyet Senatosuna gönderilmiş ve burada, ilki 21 Haziran 1965 tarihli 100. Birleşim, sonuncusu 2 Temmuz 1965 tarihli 109. Birleşim olmak üzere, tam 10 Birleşim süren görüşmeler sonunda, değiştirilerek kabul edilmişti [**C.S. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1, Toplantı: 4, Cilt: 29, Birleşim: 100, (21.06.1965), ss. 23-63; **C.S. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1, Toplantı: 4, Cilt: 30, Birleşim: 109, (02.07.1965), ss. 3, 48-49]. Millet Meclisince, bu değişikliklerin bir kısmı benimsenmediğinden, iki Meclisten seçilen eşit sayıda üyeden oluşan bir karma komisyon kuruluyor [**M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Yasama Yılı (Toplantı): 4, Cilt: 43, Birleşim: 140, (06.07.1965), s. 124; Birleşim: 141, (07.07.1965), s. 162] ve sözü edilen kanun tasarısı siyasî partilere ilişkin olduğundan, karma komisyon raporunun, Anayasanın 92. maddesi uyarınca Türkiye Büyük Millet Meclisi birleşik toplantısında ele alınması gerekiyordu. Türkiye Büyük Millet Meclisinin, 13 Temmuz 1965 tarihli 17. Birleşiminde karma komisyon raporunun görüşülmesine başlanmış ve aynı gün görüşmeler tamamlanarak, Siyasi Partiler Kanunu, Türkiye Büyük Millet Meclisinin birleşik toplantısında kabul edilmişti [**T.B.M.M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1, Toplantı: 4, Cilt: 4, Birleşim: 17, (13.07.1965), ss. 229-289].

Birleşik Toplantısında görüşüleceği öngörülmüş bulunduğu ve sözü geçen dört kanundan biri Cumhuriyet Senatosu üyelerinin, ikisi yerel yönetim birimlerinin seçimleriyle, sonuncusu da siyasî partilerle ilgili olduklarından; bunlara ilişkin karma komisyon raporlarının, Anayasanın sözü geçen hükmü uyarınca, TBMM Birleşik Toplantısında değerlendirilmesi gerekmişti.

c- Millet Meclisince Kabul Edilen Bir Kanun Tasarı veya Teklifinin Cumhuriyet Senatosunda Tümüyle Reddedilmesi

aa- Cumhuriyet Senatosunda Tümüyle Reddedilen Bir Tasarı veya Teklifin Millet Meclisinde Yeniden Ele Alınması

1961 Anayasasında öngörülen hayli karmaşık kanunlaşma sürecinde karşılaşılabilecek bir diğer ihtimal, Millet Meclisince kabul edilen bir kanun tasarı veya teklifini Cumhuriyet Senatosunun tümünden reddetmesidir. Bu durumda, sözü edilen tasarı veya teklif, tekrar Millet Meclisine gelmekte ve deyim yerindeyse, son sözü Millet Meclisi söylemekteydi.

1961 Anayasasının 92. maddesinin, 8. ve 9. fıkralarında, böyle bir durum, Cumhuriyet Senatosunun, ilgili metni tümünden ret kararını, nitelikli bir çoğunlukla vermesi haline göre düzenlenmiş bulunuyordu. Gerçekten, anılan maddenin, 8. fıkrasında, *“Cumhuriyet Senatosunca üye tamsayısının salt çoğunluğu ile tümü reddedilen bir metnin. Millet Meclisi tarafından kabulü için, üye tamsayısının çoğunluğunun oyu lâzımdır”* denilmekteydi. Aynı şekilde, 9. fıkra da, *“Cumhuriyet Senatosunca üye tam sayısının üçte iki çoğunluğu ile tümü reddedilen bir metnin kanunlaşabilmesi, Millet Meclisi tarafından üye tamsayısının üçte iki çoğunluğu ile kabul edilmesine bağlıdır”* denerek; Millet Meclisince kabul edilen, fakat Cumhuriyet Senatosunca nitelikli bir çoğunlukla reddedilen bir metnin, bu redde rağmen Millet Meclisince kabul edilebilmesi için Millet Meclisinde de aynı nitelikli çoğunluğu sağlaması gerekiyordu. Sözü edilen 92. maddede açıkça öngörülmediği halde, Millet Meclisince kabul edilen bir tasarı veya teklif, Cumhuriyet Senatosunca bu tür nitelikli çoğunluklarla değil de, basit çoğunlukla tümünden reddedilirse, bu tasarı veya teklifin Millet Meclisince yeniden kabulünün de basit çoğunlukla mümkün olabilmesi gerekmekteydi. Nitekim, uygulamada da böyle davranılmaktaydı. Örneğin, Millet Meclisince kabul edildiği halde, Cumhuriyet Senatosunca tümüyle reddedilen, *“1076 sayılı Yedek subay yedek askerî memurlar Kanununun 3 ncü maddesinin değiştirilmesine ve bu kanuna geçici maddeler ilâvesine dair 97 sayılı Kanuna bir madde ilâvesi hakkında kanun teklifi”* ni, Millet Meclisi, sözü edilen ret kararı sonrasında yeniden ele aldığında, bu konu da değerlendirilmişti. Gerçekten, teklifin görüşülmeye başlandığı, Millet Meclisinin 5 Ekim 1962 tarihli 125. Birleşiminde, her ne kadar, oturumu yöneten Başkanvekili Ömer Zekâî Dorman, Millet Meclisince kabul, fakat Cumhuriyet Senatosunca reddedilen kanun teklifiyle ilgili olarak, Millet Meclisi, Cumhuriyet Senatosunun ret kararına katılmadığı için,

bir karma komisyon kurulması gereğinden söz etmişse de²¹⁹; söz alan İstanbul Milletvekili Coşkun Kırca, böyle bir durumda, karma komisyon kurulmasının mümkün olmadığını belirtmişti. Kırca, Anayasanın 92. maddesi uyarınca, karma komisyon kurulabilmesi için, Millet Meclisinde kabul edilen bir teklif veya tasarının Cumhuriyet Senatosunca, değiştirilerek kabul edilmesinin ve bu değişikliğin Millet Meclisince benimsenmemesinin gerçekleşmesi gerektiğine dikkat çekiyor ve somut olayda böyle bir durumun bulunmadığını, çünkü Cumhuriyet Senatosunun sözü geçen kanun teklifini, değiştirerek kabul etmediğini, tümünden reddettiğini hatırlatıyordu. Kırca'ya göre, böyle olunca da, Cumhuriyet Senatosunca reddedilen metin, Millet Meclisince yeniden kabul edilmekle kanunlaşacaktı. İstanbul Milletvekili Coşkun Kırca sözlerinin devamında şu görüşü savunuyordu: Şayet, Cumhuriyet Senatosu tümünden ret kararını salt veya üçte iki gibi nitelikli bir çoğunlukla verseydi, Millet Meclisinin de, Cumhuriyet Senatosunca reddedilen metni yeniden kabul edebilmesi için, aynı nitelikli çoğunluğu sağlaması gerekecekti. Fakat, bu kanun teklifini Cumhuriyet Senatosu basit çoğunlukla reddettiği için, Millet Meclisinin de, onu basit çoğunlukla yeniden kabul edebilmesi ve teklifi kanunlaştırabilmesi mümkündü. Böyle olunca, Millet Meclisi Genel Kurulu, oturumun hemen başında, sözü geçen teklifi, Cumhuriyet Senatosunca reddedildikten sonra yeniden Millet Meclisine geldiğinde inceleyen Millet Meclisi Bütçe Komisyonunun Cumhuriyet Senatosunun ret kararına katılmamayı öneren raporunu kabul etmekle, daha önce kabul ettiği ve Cumhuriyet Senatosunca tümünden reddedildiği için yeniden ele aldığı teklifi tekrar kabul etmişti ve böylece teklif kanunlaşmıştı.

Kırca'nın, ilk uygulama olması nedeniyle, sonraki benzer olaylara da ışık tutacak olan bu önemli konuşması, aynen şöyleydi:

"Muhterem arkadaşlar, Anayasanın 92 nci maddesi gereğince bu şıkta Karma Komisyon teşkiline lüzum yoktur. Karma Komisyon şu şıkta kurulur. 'Cumhuriyet Senatosu kendisine gelen metni değiştirerek kabul ederse, Millet Meclisinin bu değişikliği benimsemesi halinde metin kanunlaşır.'

Burada bahis konusu olan sadece, Millet Meclisinden gelen metni Cumhuriyet Senatosunun değiştirerek kabul etmiş olması halidir. Değiştirerek kabul etmesi ve Millet Meclisinin bunu benimsememesi halinde Karma Komisyon kurulur.

²¹⁹ Bu konuda, Başkanvekili Ömer Zekâi Dorman'ın konuşması Millet Meclisi tutanaklarında şöyle yer almıştı:

"...Efendim, takdir buyurulacağı veçhile, Yedek subay öğretmenler hakkında evvelce Meclisimizce kabul edilen işbu Kanun, Senatoda tüm olarak reddedilmiştir. Millet Meclisi Bütçe Komisyonu bu kararı ret suretiyle Senatonun kararını benimsememiştir. Eğer şimdi Yüksek Heyetiniz bu Bütçe Komisyonu raporunu kabul ederlerse, bu sefer Anayasanın 92 nci maddesinin 5 nci fıkrası gereğince gereken muameleye geçilecektir.

Bütçe Komisyonunun raporunu oylarınıza sunuyorum. Kabul edenler... Etmeyenler... Kabul olundu.

Senatonun tümün benimsememesi hususu Meclisimizce reddedilmiştir ve bu kanun teklifi Meclisimizce kabul edilmiştir. Karma Komisyon teşkili için her iki komisyondan beşer üye seçilecektir."

M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 1, Cilt: 7, Birleşim: 125, (05.10.1962), ss. 331-332.

Bunun gibi, Millet Meclisinin reddettiği bir tasarı veya teklif, C. Senatosuna gider ve C. Senatosu Millet Meclisinin ret kararını benimsemezse metin tekrar Millet Meclisine gelir. Fakat bu defa tasarı veya teklif Millet Meclisince değiştirilirse yine Karma Komisyon kurulur.

Şimdiki şikkımızda ise, C. Senatosunun, Millet Meclisinden gelen metni değiştirerek kabul etmiş olması değil, fakat Millet Meclisinden gelen teklifin tümünü reddetmiş olması hali bahis konusudur. Bu husus, 92 nci maddenin 8 nci fıkrasında tanzim ediliyor. Fıkra diyor ki: ‘Cumhuriyet Senatosunca, üye tamsayısının salt çoğunluğu ile tümü reddedilen bir metnin Millet Meclisi tarafından kabulü için, üye tamsayısının salt çoğunluğu lâzımdır.’

Şimdi; şikkımızda Cumhuriyet Senatosu Millet Meclisinin metnini benimsemezken, yapılan açık oylamada bu benimsememe keyfiyeti üye tamsayısının salt çoğunluğu ile olmuş değildir. Binaenaleyh, Millet Meclisinin, 92 nci maddesinin 8 nci fıkrası gereğince eski kararında ısrar ederken üye tamsayısının salt çoğunluğunun aranmasına lüzum yoktur. Millet Meclisinin Bütçe Komisyonu raporunda, Millet Meclisinin eski metninin olduğu gibi benimsenmesi istenmiştir. Bu metin Cumhuriyet Senatosunca âdi ekseriyetle tüm halinde reddedilmiş bulunmaktadır. Şu halde Millet Meclisi vermiş olduğu kararla, Millet Meclisinin daha evvel tesbit etmiş olduğu metin kesin olarak kanunlaşmış bulunmaktadır. Bu itibarla Karma Komisyon kurulmasına mahal yoktur.”²²⁰

Oturumu yöneten Başkanvekili Ömer Zekâi Dorman, Coşun Kırca’nın bu konuşmasından sonra, hiç tereddüt göstermeden ve konuyu ayrıca Genel Kurulun oyuna sunmaya da gerek duymadan, meselenin anlaşıldığını belirtiyor ve teklifin kanunlaştığını açıklıyordu. Başkanvekili Dorman’ın, sözü geçen açıklaması Millet Meclisi tutanaklarına şöyle geçmişti:

“Efendim, sayın arkadaşımızın bu baptaki izahatı uygun görülmüştür. Bu izahat Anayasanın ruh ve mânasına da mütevaffık bulunmaktadır. İşbu kanun Senatoda salt çoğunlukla reddedilmiş değildir. Bu itibarla, ayrıca bir Karma Komisyon teşkiline lüzum olmaksızın Kanun Millet Meclisince kabul edilmiş ve kanunlaşmıştır; arz ederim.”²²¹

Kuşku yok ki, bu uygulama, tümüyle Anayasaya uygundu. Aksi halde, Millet Meclisinin, Cumhuriyet Senatosunca üye tam sayısının nitelikli bir çoğunlukla reddettiği bir teklifi veya tasarımı, yeniden görüşüp, o yeter sayıyı sağlayabildiği takdirde tekrar kabul edebileceğini; fakat Cumhuriyet Senatosunun basit çoğunlukla tümüyle reddettiği bir tasarı veya teklifi Millet Meclisinin yeniden görüşemeyeceği gibi bir sonuca ulaşılmış olurdu ki, böyle bir düşüncenin savunulabilmesine hiçbir

²²⁰ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 1, Cilt: 7, Birleşim: 125, (05.10.1962), s. 332.

²²¹ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 1, Cilt: 7, Birleşim: 125, (05.10.1962), s. 332.

biçimde imkân yoktur. Millet Meclisinin, kabul ettiği, fakat Cumhuriyet Senatosunun tümüyle reddettiği bir tasarı veya teklifi yeniden görüşüp kabul edebileceğinde bir kuşku bulunmadığına göre; böyle bir tasarı veya teklifi kabul edebilmesi için gerekecek yeter sayının da, Anayasanın, aksi kararlaştırılmayan her durum için geçerli olduğunu öngördüğü basit karar yeter sayısı olacağı, doğaldır²²².

bb- Cumhuriyet Senatosunda Tümüyle Reddedilen Bir Tasarı veya Teklifin Millet Meclisinde Yeniden Kabul Edilmesi

Millet Meclisinin 12. Dönemi içinde kabul edilen kanunlardan, Cumhuriyet Senatosunca reddedilen, fakat Millet Meclisince tekrar kabul edildikleri için kanunlaşan tasarı veya tekliflerin sayısal görünümüne bakacak olursak; toplam 6 kanun tasarısı/teklifinin, Cumhuriyet Senatosunca tümüyle reddedildikleri için Millet Meclisince tekrar ele alındıklarını ve kabul edilerek kanunlaştıklarını görürüz. Bu tasarı veya tekliflerden, 3'ü Cumhuriyet Senatosunda basit çoğunlukla reddedildikleri için, Millet Meclisinde yeniden kabul edilmeleri de Millet Meclisinin basit kabul yeter sayısı ile mümkün olabilmişti²²³. Buna mukabil, Millet Meclisinin kabul

²²² 1961 Anayasasının toplantı ve karar yeter sayısını düzenleyen 86. maddesinde şöyle denilmekteydi:

“Her Meclis, üye tam sayısının salt çoğunluğuyla toplanır ve Anayasada başkaca hüküm yoksa, toplantıya katılanların salt çoğunluğuyla karar verir.”

²²³ 12. Dönem içinde Millet Meclisince kabul edilen kanun tasarı/tekliflerinden, Cumhuriyet Senatosunca, üye tam sayısının basit çoğunluğu ile reddedildikleri için, Millet Meclisinde basit çoğunlukla yeniden kabul edilebilmeleri mümkün olan kanunlar şunlardı:

i- 5 Ekim 1962 tarih ve 75 sayılı *“Yedek Subay ve Yedek Askerî Memurlar Kanununun 3 ncü maddesinin değiştirilmesine ve bu kanuna geçici maddeler ilâvesi hakkındaki 97 sayılı Kanunun geçici ikinci maddesine bir fıkra eklenmesine dair Kanun”*, **Resmî Gazete**, 12 Ekim 1962, Sayı: 11230; **T.B.M.M. Kanunlar Dergisi**, Dönem: 1, Toplantı: 1, Cilt: 45, ss. 701. Bu kanun teklifini Aydın Milletvekili İsmet Sezgin yapmış ve teklif Millet Meclisinin 20 Haziran 1962 tarihli 104. Birleşiminde kabul edilmişti [**M.M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 1, Cilt: 6, Birleşim: 104, (20.06.1962), ss. 8-9]. Millet Meclisinin kabul ettiği metin Cumhuriyet Senatosu Millî Eğitim Komisyonunca aynen benimsendiği halde; Cumhuriyet Senatosu Bütçe Komisyonu, Millet Meclisi metninin tümünden reddini önermişti [S. Sayısı:80, “1076 sayılı Yedek Subay ve Yedek Askerî memurlar Kanununun 3 ncü maddesinin değiştirilmesine ve bu kanuna geçici maddeler ilâvesi hakkındaki 97 sayılı Kanunun geçici ikinci maddesine bir fıkra eklenmesi hakkında Millet Meclisince kabul olunan kanun teklifi ve Cumhuriyet Senatosu Millî Eğitim ve Bütçe komisyonları raporları”, **C.S. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1, Toplantı: 1, Cilt: 4, Birleşim: 78’in sonuna ekli, (06.07.1962), ss. 1-3]. Cumhuriyet Senatosu Genel Kurulu, Bütçe Komisyonunun görüşüne katılmış ve anılan teklifi tümüyle reddetmişti [**C.S. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1, Toplantı: 1, Cilt: 4, Birleşim: 78, (06.07.1962), ss. 452-460, 477-479]. Bu durumda, yeniden ele alındığında, Millet Meclisi Genel Kurulu, Cumhuriyet Senatosunun tümüyle ret kararına katılmamış ve bu teklifi tekrar kabul ederek, kanunlaştırmıştı [**M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 1, Cilt: 7, Birleşim: 125, (05.10.1962), ss. 331-332].

ii- 27 Haziran 1963 tarih ve 261 sayılı *“İhracatı geliştirmek amacıyla vergilerle ilgili olarak Hükümetçe alınacak tedbirlere dair Kanun”*, **Resmî Gazete**, 27 Haziran 1963, Sayı: 11446; **T.B.M.M. Kanunlar Dergisi**, Dönem: 1, Toplantı: 2, Cilt: 46, s. 499. Bu tasarı, Millet Meclisinin 28 Aralık 1962 tarihli 23. Birleşiminde görüşülmüş ve 2 Ocak 1963 tarihli 24. Birleşiminde oylanarak kabul edilmişti [**M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 1, Cilt: 10, Birleşim: 23, (28.12.1962), ss. 499-503, 505-508; Birleşim: 24, (02.01.1963), ss. 521, 550-553]. Millet Meclisinin kabul ettiği

ettiği 3 tasarı/teklif ise, Cumhuriyet Senatosunca üye tam sayısının salt çoğunluğu ile tümünden reddedildiklerinden, bu tasarı/tekliflerin Millet Meclisinde yeniden ele

metni inceleyen Cumhuriyet Senatosu Sanayi ve Tarım Komisyonu, sözü geçen ve Millet Meclisince kabul edilmiş olan teklifin Anayasaya uygun olup olmadığının belirlenmesi için Cumhuriyet Senatosu Anayasa ve Adalet Komisyonuna sevk edilmesini önermiş; bu nedenle görüş hazırlayan Cumhuriyet Senatosu Anayasa ve Adalet Komisyonu, Anayasa uyarınca ancak kanunla konulup, kaldırılabilir olan vergi, resim ve harçların, belli konularda kaldırılabilmesinin de kanunla yapılması gerektiği düşüncesinden hareketle, bu tür işlemlerin yapılmasını idarî işlemlere bırakan teklifin, anılan nedenden ötürü Anayasaya aykırı olduğuna karar vermişti [S. Sayısı: 98, “İhracatı geliştirmek amacı ile vergilerle ilgili olarak Hükümetçe alınacak tedbirler hakkındaki kanun tasarısının Millet Meclisince kabul olunan metni ve Cumhuriyet Senatosu Sanayi ve Tarım, Malî ve iktisadî İşler ve Bütçe komisyonları raporları ile Anayasa ve Adalet Komisyonu mütalâası”, **C.S. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1, Toplantı: 2, Cilt: 10, Birleşim: 53’ün sonuna ekli, (28.03.1963), ss. 1-5]. Konunun ele alındığı Cumhuriyet Senatosu Genel Kurulunda, görüşmeler sonunda, tasarıda gereken değişikliklerin yapılması için Senato Bütçe Komisyonuna gönderilmesi kararlaştırılmış ve Bütçe Komisyonu, görüşlerine başvurduğu Ankara Üniversitesi profesörlerinden, Tahsin Bekir Balta, Bahri Savcı ve İlhan Arsel’in, düzenlemenin Anayasaya aykırı olmadığı yönündeki görüşleri doğrultusunda, yeniden biçimlendirerek Cumhuriyet Senatosu Genel Kuruluna göndermişse de, Senato Genel Kurulu tasarıyı tümenden reddetmişti [**C.S. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1, Toplantı: 2, Cilt: 10, Birleşim: 53, (28.03.1963), ss. 470-473, 477-479, 479-486; Cilt: 11, Birleşim: 60, (18.04.1963), ss. 55-90; Birleşim: 61, (25.04.1963), ss. 115-116, 119-120, 122-127]. Tümüyle reddedilen tasarıyı yeniden görüşen Millet Meclisi Genel Kurulu, Cumhuriyet Senatosunun ret kararını inceleyen Geçici Komisyonun önerisi doğrultusunda, ret kararına uymayarak, tasarının kabulünü kararlaştırmış ve böylece Cumhuriyet Senatosunca tümüyle reddedilmiş olmasına karşın, tasarı kanunlaşmıştı [**M.M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 2, Cilt: 18, Birleşim: 103, (27.06.1963), ss. 569-571].

iii- 8 Nisan 1965 tarih ve 580 sayılı “Millî Prodüktivite Merkezi kuruluş Kanunu”, **Resmî Gazete**, 17 Nisan 1965, Sayı: 11978; **T.B.M.M. Kanunlar Dergisi**, Dönem: 1, Toplantı: 4, Cilt: 48, ss. 433-439. Bu tasarı üzerindeki görüşmeler, Millet Meclisinin, 8 Aralık 1964 tarihli 19. Birleşiminde tamamlanmış [**M.M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 4, Cilt: 33, Birleşim: 19, (08.12.1964), ss. 732-738, 781-784] ve tümü üzerindeki oylama, 19. Birleşimde çoğunluk olmadığı anlaşıldığından, 11 Aralık 1964 tarihli 22. Birleşimde tekrarlanarak, tasarı kabul edilmişti [**M.M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 4, Cilt: 34, Birleşim: 22, (11.12.1964), ss. 85, 120, 141-144]. Millet Meclisince kabul edilen tasarı, Cumhuriyet Senatosunda geçici bir komisyonda incelenmiş ve Geçici Komisyon, Devlet Plânlama Teşkilâtının millî prodüktivite araştırmaları yapması, Devlet sektöründe, özellikle sanayi ve tarım alanlarında prodüktivite araştırmaları yapan başka kuruluşların da bulunması, aynı şekilde benzer uğraş içinde bulunan özel sektör yapılarının da var olması gibi nedenler karşısında, “...aynı konular üzerinde birçok teşekküllerin mükerrer faaliyetlerde bulunması; lüzumsuz vazife tedahülleri yüzünden işlerin aksaması ve hattâ zamanında görülebilmesi; bir ölçüde fazlî teşekküllere ve binnetice masraflara yol açması gibi sonuçlar doğuracağı cihetle, bütün bu hususların dikkate alınması suretiyle ıslahî iktiza ettiği mütalâasıyla” oybirliğiyle tasarının reddini önermişti [S. Sayısı: 557, “Millî Prodüktivite Merkezi kuruluş kanunu tasarısının Millet Meclisince kabul edilen metni ve Cumhuriyet Senatosu Geçici Komisyon raporu”, **C.S. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1, Toplantı: 4, Cilt: 25, Birleşim: 51’in sonuna ekli, (09.03.1965), ss. 7-8]. Geçici Komisyonun, tasarının reddi yönündeki bu raporu, Cumhuriyet Senatosu Genel Kurulunda da kabul edilmiş ve böylece Senato, tasarıyı basit çoğunlukla tümüyle reddetmişti [**C.S. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1, Toplantı: 4, Cilt: 26, Birleşim: 53, (12.03.1965), ss. 22-24]. Bu durumda, tasarı yeniden Millet Meclisinde ele alınmış ve Millet Meclisi Genel Kurulu, 8 Nisan 1965 tarihli 89. Birleşiminde Cumhuriyet Senatosunun ret kararını benimsememiş ve Millî Prodüktivite Merkezi kurulmasına yönelik tasarıyı kabul ederek, kanunlaştırmıştı [**M.M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 4, Cilt: 38, Birleşim: 89, (08.04.1965), ss. 176-180].

alındıktan sonra kabul edilebilmeleri de, ancak Millet Meclisi üye tam sayısının salt çoğunluğu ile gerçekleşebilmişti²²⁴. Bu durumda, sözü edilen 6 kanunun, bütçe

²²⁴ 12. Dönem içinde Millet Meclisince kabul edilen kanun tasarı/tekliflerinden, Cumhuriyet Senatosunca, üye tam sayısının salt çoğunluğu ile reddedildikleri için; Millet Meclisinde yeniden kabul edilebilmeleri, üye tam sayısının salt çoğunluğu ile mümkün olabilen kanunlar şunlardır:

i- 13 Mayıs 1964 tarih ve 471 sayılı “232 sayılı Kanunla değiştirilen 6085 sayılı Karayolları Trafik Kanununa bir madde ilâvesi hakkında Kanun”, **Resmî Gazete**, 22 Mayıs 1964, Sayı: 11700; **T.B.M.M. Kanunlar Dergisi**, Dönem: 1, Toplantı: 3, Cilt: 47, s. 1051. İstanbul Milletvekili Hüsamettin Tiyaşan’ın teklifi, Millet Meclisinin 6 Haziran 1963 tarihli 91. ve 20 Haziran 1963 tarihli 99. Birleşimlerinde görüşülerek kabul edilmiş ve metin Cumhuriyet Senatosuna gönderilmişti [**M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 2, Cilt: 17, Birleşim: 91, (06.06.1963), ss. 605-608; **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 2, Cilt: 18, Birleşim: 95 (13.06.1963), s. 145, Birleşim: 99, (20.06.1963), ss. 317-318]. Millet Meclisinin kabul etmiş olduğu metin, Cumhuriyet Senatosunca üye tam sayısının salt çoğunluğuyla, tümüyle reddedildiğinden [**C.S. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1, Toplantı: 2, Cilt: 14, Birleşim: 109, (17.09.1963), ss. 253-260; Birleşim: 110, (19.09.1963), ss. 391, 417-419]; yeniden Millet Meclisinde ele alınıyor ve Cumhuriyet Senatosunun ret kararı benimsenmeyerek, Millet Meclisinin 12 Mayıs 1964 tarihli 101. ve 13 Mayıs 1964 tarihli 102. Birleşimlerinde görüşülüp oylanarak, kabul ediliyordu [**M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 3, Cilt: 30, Birleşim: 101, (12.05.1964), s. 374; Birleşim: (102), (13.05.1964), ss. 435, 441-444]. Ancak, daha önce Millet Meclisinin kabul etmiş olduğu metin, Cumhuriyet Senatosunda, üye tam sayısının salt çoğunluğuyla reddedildiğinden; yeniden ele alındığında, Millet Meclisince kabul edilebilmesi için, üye tam sayısının salt çoğunluğunun sağlanması gerekmektedir. Bu teklif için, Millet Meclisinde, 13 Mayıs 1964 tarihli 103. Birleşimde gerçekleştirilen açık oylamada, 7 Çekin(m)ser ve 32 ret oyuna karşı, 243 kabul oyu verildiğinden; Millet Meclisi üye tam sayısının salt çoğunluğu olan 226, fazlasıyla sağlanmış bulunmaktaydı [**M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 3, Cilt: 30, Birleşim: (102), (13.05.1964), ss. 435, 441-444].

ii- 26 Haziran 1964 tarih ve 487 sayılı “İngiliz Kemal namıyla mâruf Ahmet Esat Tomruk’a vatani hizmet tertibinden aylık bağlanmasına dair Kanun”, **Resmî Gazete**, 2 Temmuz 1964, Sayı: 11748; **T.B.M.M. Kanunlar Dergisi**, Dönem: 1, Toplantı: 3, Cilt: 47, s. 1101. İstanbul Milletvekili Reşit Ülker’in, İngiliz Kemal namıyla mâruf Ahmet Esat Tomruk’a vatani hizmet tertibinden aylık bağlanmasına dair kanun teklifi, Millet Meclisinin 29 Nisan 1963 tarihli 79. Birleşiminde kabul edilmiş ve Cumhuriyet Senatosuna gönderilmiş [**M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 2, Cilt: 16, Birleşim: (79), (29.04.1963), s. 589] ve Millet Meclisinin kabul ettiği metin, Cumhuriyet Senatosunda, Bütçe Komisyonu ve Malî ve İktisadi İşler Komisyonunca incelenmişti. Malî ve İktisadi İşler Komisyonu teklifin reddini önerirken; Bütçe Komisyonu, teklifin kabulünü önermişti [S. Sayısı: 204, “İngiliz Kemal namıyla mâruf Ahmet Esat Tomruk’a vatani hizmet tertibinden aylık bağlanmasına dair kanun teklifinin Millet Meclisince kabul olunan metni ve Cumhuriyet Senatosu Malî ve İktisadi İşler ve Bütçe komisyonları raporları”, **C.S. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1, Toplantı: 2, Cilt: 13, Birleşim: 96’nın sonuna ekli, (18.07.1963), ss. 1-3]. Fakat Cumhuriyet Senatosunun 18 Temmuz 1963 tarihli 96. Birleşiminde, tam raporların görüşülmesine geçilmişken, Bütçe Komisyonu Başkanı, Cumhurbaşkanınca Seçilmiş Üye Sahir Kurutluoğlu, verdiği bir önerge ile, “Tereddüde mahal vardır” açıklaması yaparak, teklifi komisyona geri almıştı ve Bütçe komisyonu ertesi günkü Birleşimde sunduğu yeni raporda, Millet Meclisi metninin tümünden reddinin önermişti. Bütçe Komisyonunun yeni raporunda şöyle denilmekteydi: “Kendisine vatani hizmet tertibinden maaş bağlanması İstanbul Milletvekili Reşit Ülker tarafından teklif edilen (İngiliz Kemal) namı müstearını taşıyan şahsın asıl adının Nizamettin olduğu ve bu hüviyetiyle kanun teklif edildiği anlaşılmıştır. Millet Meclisi Maliye ve Bütçe Komisyonlarında isminin Nizamettin olmayıp, Ahmet Esat Tomruk olduğu teklif sahibi tarafından verilen hüviyet cüzdanı suretinden anlaşılarak bu nam altında müzakereler cereyan ettiği görülmüştür... Dosyanın yeniden tetkikinde Harb Tarihi kayıtlarına intikal etmiş hizmetlerine raslanamamış ancak 29.5.1962 tarihinde müracaatı halinde hakkındaki malûmatın verileceği eski kumandanı tarafından

belirtilmiştir...Bu sebeple yeniden yapılan müzakere sonunda teklifin reddi şeklinde mazbatanın tadiline ittifakla karar verildi” [C.S. **Tutanak Dergisi**, Dönem: 1, Toplantı: 2, Cilt: 13, Birleşim: 97, (19.07.1963), ss. 775-776]. Sonunda, Cumhuriyet Senatosu Genel Kurulunun, 19 Temmuz 1963 tarihli, 97. Birleşiminde, Millet Meclisi metninin önce aynen kabulünü öneren, fakat daha sonra raporunu geri çekerek, bu kez tam aksi yönde bir kararla, Millet Meclisi metninin reddini teklif eden Bütçe Komisyonunun ve en baştan beri Millet Meclisi metninin reddini isteyen Cumhuriyet Senatosu Mali ve İktisadi İşler Komisyonunun raporları doğrultusunda, teklifin maddelerine geçilmesi, üye tam sayısının salt çoğunluğuyla reddedilmişti [C.S. **Tutanak Dergisi**, Dönem: 1, Toplantı: 2, Cilt: 13, Birleşim: 97, (19.07.1963), ss. 775-776, 785-788]. Cumhuriyet Senatosunun tümenden ret kararını değerlendiren Millet Meclisi Plân Komisyonu, ret kararına katılmıyor ve kanun teklifinin Millet Meclisince tekrar kabulünü öneriyordu [S. Sayısı: 307 ye 1 nci ek, “İstanbul Milletvekili Reşit Ülker’in İngiliz Kemal namıyla mâruf Nizamettin’e vatani hizmet tertibinden aylık bağlanmasına dair kanun tasarısı hakkında C. Senatosu Başkanlığı tezkeresi ve C. Senatosunca yapılan değişiklikler hakkında Millet Meclisi Plân Komisyonu raporu”, M.M. **Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 3, Cilt: 31, Birleşim: 113’ün sonuna ekli, (25.06.1964), ss. 1-2]. Raporun, Millet Meclisi Genel Kurulunda ele alındığı 25 Haziran 1964 tarihli 113. Birleşimde, Niğde Milletvekili Asım Eren, yaptığı konuşmada şöyle demekteydi:

“Pek muhterem arkadaşlarım, bendeniz ikinci olarak okunan raporun lehinde yani Esat Kemal diğer adıyla Nizamettin, diğer lâkabiyle, meşhur lâkabiyle İngiliz Kemal’in lehinde konuşacağım.

Muhterem arkadaşlarım, Senatonun ret kararı liyakatsizliğe değil isimdeki tereddüde istinadetmiştir. Yani nüfus kaydı bunun üzerine çıktıktan sonra tebeyyün eden ve hiçbir içtibaha mahal bırakmayan, yalnız meşhur İngiliz Kemal olması fakat Ahmet, Esat, Nizamettin isimleriyle nüfusa mukayyet bulunması sebebiyle tecelli eden hakikat(t)en sonra(dan) o gerekçeli vâki reddin mesnedi kalmamıştır...” M.M. **Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 3, Cilt: 31, Birleşim: 113, (25.06.1964), s. 232. Millet Meclisi Plân Komisyonunun görüşmesi tamamlanınca, oylamaya geçilmiş; ancak toplantı yeter sayısı bulunmadığı anlaşıldığından, 26 Haziran 1964 tarihli 114. Birleşimde tekrarlanan oylama sonunda, kanun teklifi , 5 ret ve 5 çekin(m)sere karşı, 228 kabul oyuyla kabul edilmişti. Millet Meclisi üye tam sayısının salt çoğunluğu sağlanabildiği için, Cumhuriyet Senatosunda üye tam sayısının salt çoğunluğu ile reddedilmiş olan bu teklif, Millet Meclisinin kabulü üzerine, kanunlaşmış oluyordu [M. M. **Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 3, Cilt: 31, Birleşim: 114, (26.06.1964), s. 298, 320-323].

iii- 22 Aralık 1964 tarih ve 519 sayılı “Birinci Dünya ve İstiklâl Savaşlarına iştirak eden Feracullahoğlu Ahmet Fahri Özçelik’e vatani hizmet tertibinden maaş tahsisine dair Kanun”, **Resmî Gazete**, 22 Aralık 1964, Sayı: 11895; T.B.M.M. **Kanunlar Dergisi**, Dönem: 1, Toplantı: 4, Cilt: 48, s. 30. İstanbul Milletvekili Cihad Baban ve 5 arkadaşının bu teklifi, Millet Meclisinde, 5 Eylül 1963 tarihli, 131. Birleşimde kabul edilmiş ve Cumhuriyet Senatosuna gönderilmişti [M.M. **Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 2, Cilt: 21, Birleşim: 131, (05.09.1963), s. 33]. Teklif, Cumhuriyet Senatosunda, Mali ve İktisadi İşler ve Bütçe Komisyonlarında incelenmişti ve her iki komisyon da teklifin reddini önermişti [S. Sayısı: 298, “Birinci Dünya ve İstiklâl Savaşlarına iştirak eden Feracullahoğlu Ahmet Fahri Özçelik’e vatani hizmet tertibinden maaş tahsisine dair kanun teklifinin M. Meclisince kabul olunan metni ve C. Senatosu Mali ve İktisadi İşler ve Bütçe komisyonları raporları” C.S. **Tutanak Dergisi**, Dönem: 1, Toplantı: 2, Cilt: 15, Birleşim: 113’ün sonuna ekli, (26.09.1963), ss. 1-2]. Cumhuriyet Senatosu Genel Kurulu, bu raporları, üye tam sayısının salt çoğunluğuyla, (2 ret oyuna karşı 96 kabul oyuyla) kabul etmekle, Millet Meclisinin kabul ettiği kanun teklifini, tümenden reddetmiş olmaktadır [C.S. **Tutanak Dergisi**, Dönem: 1, Toplantı: 2, Cilt: 15, Birleşim: 113, (26.09.1963), s. 8; Birleşim: 114, (01.10.1963), ss. 68-69]. Cumhuriyet Senatosu komisyonlarının ret gerekçelerinde şu görüşe yer verilmekteydi: “...Vatani hizmet tertibinden maaş talebeden Feracullahoğlu Ahmet Fahri Özçelik Yüksek Mimar İstefan Araton yanında aylıkla çalıştığı, 16 senelik eşi Mirak’ın memleketi olan Denizli’de arazi ve emlakı bulunduğu ve geçim tarzlarının orta dereceli olduğu anlaşıldığından, mezkûr kanun teklifinin reddine karar verilmiştir...” Bkz. Yukarıda

kanunlarını hariç tuttuğumuzda, 12. Dönemde kabul edilmiş olan toplam 533 kanun içindeki oransal ifadesi, yalnızca % 1,12'dir. Bunlar içinde, Millet Meclisinin yeniden kabul edebilmeyi basit çoğunlukla gerçekleştirebildikleri, % 0,056; nitelikli çoğunlukla gerçekleştirebildikleri de, aynı şekilde % 0,056'dır. Ayrıca, 12. Dönem Millet Meclisi kabul ettiği halde Cumhuriyet Senatosunca tümünden reddedildiği için, yeniden ele alınan 1 kanun teklifi de, Millet Meclisinin 13. Döneminde tekrar kabul edilmiş ve kanunlaşmıştı²²⁵. Millet Meclisinin 12. Döneminde kabul edildikleri

adı geçen Cumhuriyet Senatosu S. Sayısı: 298, s. 2. Cumhuriyet Senatosunca, üye tam sayısının salt çoğunluğunun oylarıyla tümüyle reddedilen bu kanun teklifi, yeniden Millet Meclisince ele alındığında, Millet Meclisi Bütçe Plân Komisyonu, Cumhuriyet Senatosunun ret görüşünü benimsememişti ve anılan Komisyon, benimsememe nedenini şöyle açıklamaktaydı:

"...Yüksek Meclisçe de kabul edilen mezkûr teklif, Cumhuriyet Senatosunda müzakere edilirken adı geçen Ahmet Fahri Özçelik'in bir mimarın yanında çalıştığı, karısının memleketinde arazisi ve emlakı bulunduğu, geçim durumunun orta halde bulunduğu gerekçesiyle reddedilmiştir.

Komisyonumuz bu gerekçeyi tatminkâr bulmamıştır. Zira karısına ait emlak ve arazinin kendisiyle ilgili olmadığı gibi ir yerde çalışmanın da maaş tahsisine mâni bir hal olmayacağı aşikâr olduğundan, bu gerekçe evvelce alınmış kararı değiştirecek mahiyette görülmemiş ve Senatonun kararı benimsenmemiştir..." [S. Sayısı: 248 e 1 nci ek: "İstanbul Milletvekili Cihat Baban ve 5 arkadaşının, Birinci Dünya ve İstiklâl Savaşlarına iştirak eden Feracullahoğlu Ahmet Fahri Özçelik'e vatani hizmet tertibinden maaş tahsisine dair kanun teklifi hakkında C. Senatosu Başkanlığı tezkeresi ve C. Senatosunca reddedilen metin hakkında M. Meclisi Plân Komisyonu raporu", **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 4, Cilt: 34, Birleşim: 21'in sonuna ekli, (10.12.1964), ss. 1-2]. Millet Meclisi Genel Kurulunun, 10 Aralık 1964 tarihli 21. Birleşiminde, bu rapor, üzerinde söz isteyen olmadığı için, oya sunulmuş ve anılan Birleşimde toplantı yeten sayısının bulunmadığı anlaşıldığından, oylamaya sonraki birleşimlerde devam edilmişti [**M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 4, Cilt: 34, Birleşim: 21, (10.12.1964), ss. 68-71]. Sözü edilen kanun teklifi Cumhuriyet Senatosunca, üye tam sayısının salt çoğunluğu ile reddedildiği için, Millet Meclisince kabul edilebilmesinde de, üye tam sayısının salt çoğunluğunun sağlanması gerekmekteydi. Bu doğrultuda, oylamaya devam edilen birleşimlerden, sonucun alındığı bildirilen, 22.12.1964 tarihli 27. Birleşimde, her ne kadar, oturumu yöneten Başkanvekili Mekki Keskin, oylamaya geçilirken, "(1) numaralı Birinci dünya ve İstiklâl Savaşlarına iştirak eden Feracullahoğlu Ahmet Fahri Özçelik'e vatani hizmet tertibinden maaş bağlanması hakkındaki kanun teklifi Senatoca reddedildiği için Meclisimizce kabul edilebilmesi 226 muvafakat oyunun çıkmasına bağlıdır. Bu hususu hatırlatırım." açıklamasını yapmışsa da [**M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 4, Cilt: 34, Birleşim: 27, (22.12.1964), s. 254]; açık oylama sonucunu bildirdiğinde, "...Birinci Dünya ve İstiklâl Savaşlarına iştirak eden Feracullahoğlu Ahmet Fahri Özçelik'e vatani hizmet tertibinden maaş tahsisine dair kanun teklifine verilen oy sayısı (251), kabul (224), ret (18), çekinse (9). Aranılan nisap mevcuttur. Tasarı kanunlaşmıştır." diyerek, kabul oyları, Millet Meclisi üye tam sayısının salt çoğunluğunu oluşturan "226"ya ulaşmadığı halde, kanun teklifinin kanunlaştığını duyurmuştu [**M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 4, Cilt: 34, Birleşim: 27, (22.12.1964), ss. 286, 294-297]. Başkanvekili Keskin'in, ayrı bir açıklama yapmamış olmakla birlikte, bu sonuca karşın teklifin kanunlaştığını bildirirken, çekim(n)ser oyları, kabul oylarına eklemiş olduğu düşünülebilir. Aksi halde, sözü geçen oylamanın açıklanmasında, bir maddi hata yapıldığı ileri sürülebilecektir.

²²⁵ Yozgat Milletvekili Mustafa Kepir'in, köylü ve çiftçilerin T.C. Ziraat Bankası ve Tarım Kredi Kooperatiflerine olan borçlarının taksitlendirilmesi hakkında kanun teklifi ile; Kastamonu Milletvekili Sabri Keskin ve 4 arkadaşının, köylü ve çiftçilerin T.C. Ziraat Bankasına olan bazı borçlarının taksitlendirilmesine dair kanun teklifi, birleştirilerek bir Geçici Komisyonca incelenmiş ve uzun süren görüşmelerden sonra Millet Meclisinin 2 Temmuz 1963 tarihli 106. Birleşiminde kabul edilmişti [**M.**

halde, kanunlaşmaları bir nedenle 13. Dönemde mümkün olabilen 26 kanunu da dahil edeceğimiz yeni bir sayısal belirlemede, toplam 559 kanun içinde, Cumhuriyet Senatosunca tünden reddedildiği halde, Millet Meclisinin yeniden kabul etmesi üzerine kanunlaşan tasarı/tekliflerin sayısının, 1 artarak 7'ye ulaştığı görülecektir ve bunun oransal ifadesi ise, değişmeyecek ve yine % 1,12 olacaktır. Millet Meclisinin 13. Dönemde ele aldığı bu teklifin yeniden kabul edilip kanunlaşabilmesi basit çoğunlukla mümkün olabilmişti. Bu nedenle, toplam 559 kanun içinde, sadece 4 kanun böyle bir süreç izlemişti ve bu sonuç oranlandığında, bulunacak veri % 0,0715'ti.

M. Tutanak Dergisi, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 2, Cilt: 19, Birleşim: 106, (02.07.1963), ss. 62-79]. Cumhuriyet Senatosunda, Millet Meclisinin kabul ettiği metni inceleyen , Sanayi ve Tarım Komisyonu ile Mali ve İktisadi İşler Komisyonu, Millet Meclisinden gelen metni kabul yönünde rapor düzenlemişlerse de, Bütçe Komisyonu, Millet Meclisince kabul edilen metnin reddini önermişti [Cumhuriyet Senatosu S. Sayısı: 283, “Köylü ve çiftçilerin T.C. Ziraat Bankası ve Tarım Kredi Kooperatiflerine olan borçlarının taksitlendirilmesi hakkında kanun tekliflerinin Millet Meclisince kabul olunan metni ve Cumhuriyet Senatosu Sanayi ve Tarım, Mali ve İktisadi İşler ve Bütçe komisyonları raporları”, **C.S. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1, Toplantı: 2, Cilt: 14, Birleşim: 102'nin sonuna ekli, (29.08.1963), ss. 1-5]. Cumhuriyet Senatosu Genel Kurulu, 29 Ağustos 1963 tarihli 102. Birleşiminde, Bütçe Komisyonun Raporunu basit çoğunlukla (4 çekimser ve 42 ret oyuna karşı 62 oyla) kabul etmişti [**C.S. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1, Toplantı: 2, Cilt: 14, Birleşim: 102, (29.08.1963), ss. 64-82, 98]. Böylece, Cumhuriyet Senatosu, Millet Meclisinin kabul ettiği metni reddetmiş olmaktaydı. Millet Meclisinin, Cumhuriyet Senatosunca reddedilen metni yeniden görüşmesi, 13. Dönem içinde gerçekleşebilmişti. Bu bağlamda, Millet Meclisi Genel Kurulu, 21 Temmuz 1966 tarihli 116. Birleşiminde, Geçici Komisyonun Cumhuriyet Senatosunun ret kararına uyulması yönündeki önerisine karşın, uzun görüşmelerden sonra, 2 Temmuz 1963 tarihinde kabul ettiği metni tekrar kabul etmiş ve söz konusu metin kanunlaşmıştı. Birleşimi yöneten Başkanvekili İsmail Arar, oylamaya geçmeden, az karşılaşılan bu durumu açıklama ihtiyacını hissediyordu. Başkanın konuşması ve oylama sonucu, Millet Meclisi tutanaklarında şöyle yer almıştı:

“Muhterem arkadaşlarım, şimdi az önce okunan ve üzerinde müzakere edilen Millet Meclisi Geçici Komisyon raporunu oyunuzda sunacağım.

Az tatbik ettiğimiz bir tatbikat olduğu için tekrar arz ediyorum: Raporu kabul ederseniz teklif düşmüş olacaktır. Raporu reddederseniz evvelce Millet Meclisinde kabul edilmiş olan metni tüm olarak tekrar oylarınıza sunacağım.

Şimdi okunan raporu oylarınıza sunuyorum. Kabul edenler ...Yani Geçici Komisyon raporunu kabul edenler...Kabul etmeyenler...Kabul edilmemiştir.

Bu takdirde, Anayasanın 92 nci maddesinin 8 nci fıkrası gereğince Cumhuriyet Senatosunca üye tamsayısının salt çoğunluğu ile tümü reddedilen bir metnin Millet Meclisi tarafından kabulü için üye tamsayısının salt çoğunluğunun oyu lazımdır. Bu halde açık oya başvurulması hükmü mevcudolmakla beraber, bu kanun tasarısı (teklifi denilmeliydi. E.O.) Cumhuriyet Senatosunda salt çoğunluktan daha az bir çoğunlukla kabul edildiği için açık oya başvurmaya lüzum yoktur.

Millet Meclisince evvelce kabul edilmiş olan metni tüm olarak oyunuzda sunuyorum.

Kabul edenler...Etmeyenler...Kabul edilmiştir efendim. (Alkışlar)” M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 13 (2), Yasama Yılı (Toplantı): 1, Cilt: 8, Birleşim: 116, (21.07.1966), s. 214.

cc- Cumhuriyet Senatosunda Tümüyle Reddedilen Tasarı veya Teklifin Millet Meclisinde Yeniden Kabul Edilmemesi / Edilememesi

12. Dönem içinde, Millet Meclisinde önce kabul edildiği halde, Cumhuriyet Senatosunda tümüyle reddedilen ve tekrardan ele alındığında, Millet Meclisinde, Cumhuriyet Senatosunun ret kararı benimsendiği için reddedilen; ya da Cumhuriyet Senatosunda basit veya nitelikli çoğunlukla reddedildiği ve bu çoğunluklara Millet Meclisinde ulaşamadığı için reddedilmiş sayılan, kanun teklif veya tasarıları da bulunmaktaydı.

Örneğin, *“İstanbul’da Beşiktaş’ta Vişnezade mahallesinde Teşvikiye ve Maçka meydanı sokaklarında kâin ve Hazineye ait iken parasız olarak İstanbul Belediyesine devredilmiş bulunan arsa ve binanın Hazineye iadesi hakkında kanun tasarısı ile Cumhuriyet Senatosu Tunceli Üyesi Mehmet Ali Demir’in kanun teklifi”*, Millet Meclisinin 6 Haziran 1963 tarihli 91. ve 13 Haziran 1963 tarihli 95. Birleşimlerinde görüşülerek kabul edilmiş ve Cumhuriyet Senatosuna gönderilmişti²²⁶. Cumhuriyet Senatosunun ilgili komisyonları, Millet Meclisinde kabul edilen metnin aynen benimsenmesini önermişlerse de²²⁷, Cumhuriyet Senatosu Genel Kurulu, sözü edilen tasarıyı, 15 Ekim 1963 tarihli 129. Birleşiminde tümünden reddetmiş²²⁸ ve bunun üzerine tasarı, Millet Meclisince yeniden ele alınmıştı. Cumhuriyet Senatosunca tümü reddedilen bu kanun tasarısını inceleyen Millet Meclisi Bütçe ve Plân Komisyonu, sözü geçen metnin belediyenin müktesep haklarını ihlâl edeceğini ileri sürmüş ve bu nedenle de Cumhuriyet Senatosunun ret kararının benimsenmesini önermişti²²⁹. Millet Meclisi Genel Kurulu da, komisyonun görüşüne katılmış ve anılan tasarıyı reddetmişti²³⁰. Böylece, Millet Meclisi, önce kabul etmiş olduğu bir kanun tasarısını,

²²⁶ **M .M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 2, Cilt: 17, Birleşim: 91, (06.06.1963), s. 587; **M.M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 2, Cilt: 18, Birleşim: 95, (13.06.1963), ss. 125-128, 68-171.

²²⁷ Cumhuriyet Senatosu S. Sayısı: 320, “İstanbul’da Beşiktaş’ta Vişnezade mahallesinde Teşvikiye ve Maçka meydanı sokaklarında kâin ve Hazineye ait iken parasız olarak İstanbul Belediyesine devredilmiş bulunan arsa ve binanın Hazineye iadesi hakkındaki kanun tasarısının Millet Meclisince kabul olunan metni ve Cumhuriyet Senatosu İçişleri, Millî Eğitim, Malî ve İktisadi İşler ve Bütçe komisyonları raporları”, **C.S. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1, Toplantı: 2, Cilt: 15, Birleşim: 121’in sonuna ekli, (15.10.1963), ss. 1-7.

²²⁸ **C.S. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1, Toplantı: 2, Cilt: 15, Birleşim: 121, (15.10.1963), ss. 305-308, 349-351.

²²⁹ Millet Meclisi S. Sayısı: 243 e 1 nci ek, “İstanbul’da Beşiktaş’ta Vişnezade mahallesinde Teşvikiye ve Maçka meydanı sokaklarında kâin ve Hazineye ait iken parasız olarak İstanbul Belediyesine devredilmiş bulunan arsa ve binanın Hazineye iadesi hakkında kanun tasarısı ile Cumhuriyet Senatosu Tunceli Üyesi Mehmet Ali Demir’in teklifine dair Cumhuriyet Senatosu Başkanlığının reddine dair tezkeresi hakkında Millet Meclisi Plân Komisyonu raporu”, **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 3, Cilt: 25, Birleşim: 37’nin sonuna ekli, (21.01.1964), ss. 1-3.

²³⁰ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 3, Cilt: 25, Birleşim: 37, (21.01.1964), ss. 312-314.

Cumhuriyet Senatosunun reddetmesi üzerine, yeniden ele aldığında, reddetmiş oluyordu. Bir diğer deyişle, Cumhuriyet Senatosu, Millet Meclisinin kararını değiştirmesinde ciddi bir rol oynamıştı.

Millet Meclisinin önce kabul ettiği, fakat Cumhuriyet Senatosunca reddedildikten sonra, yeniden ele aldığında reddettiği bir diğer kanun tasarısı, “*Islahı Hayvanat Kanununun 5883 sayılı Kanunla değişik 35 nci maddesine bâzı hükümler eklenmesine dair 7454 sayılı Kanunun 1 nci maddesinin son fıkrasının kaldırılması hakkında kanun tasarısı*”dır. Bu tasarı, Millet Meclisi Genel Kurulunun 19 Ocak 1965 tarihli 41. Birleşiminde kabul edilmiş ve Cumhuriyet Senatosuna gönderilmişti²³¹. Cumhuriyet Senatosunda görüşmeler sırasında, anılan hükmün zaten Anayasa Mahkemesince iptal edilmiş olduğuna dikkat çekiliyor ve iptal kararı ile ortadan kaldırılan bir hükmün, bir de yasama organınca kaldırılmasının söz konusu olamayacağı dile getiriliyordu. Örneğin, Senatodaki görüşmelerde, Kars Üyesi Sırrı Atalay, bu konuda şöyle demektedir:

“Çift Meclis sisteminin zaruret ve faydalarının belirli bir örneğini bu kanun tasarısı üzerinde görüşeceğiz. Muhterem arkadaşlarım, bu kanunun özünü teşkil eden hususun ilmî raporu, Devlet Şûrasına gider mi gitmez mi, bu yoldaki münakaşalarımız saklı ve belki de haklıyız. Fakat bir hususu açıkça belirtmek lâzımdır ki, 16.7.1963 tarihinde 64 e 128 sayıyla Anayasa Mahkemesi 904 sayılı Islahatı Hayvanat Kanununun 5583 sayılı Kanunla değiştirilen 35 nci maddesinin son fıkrasını kaldırmış bulunmaktadır. Kaldırıldığına göre bir kanun(l)a, yani tesis yoluyla ayrıca tekrar bunu kaldırmaya imkân yoktur. Anayasa Mahkemesi şimdi kanun tasarısının mevzuunu teşkil eden fıkrayı kaldırmış bulunmaktadır. Mesele bitmiştir. Şayet Cumhuriyet Senatosu da Millet Meclisi gibi görmemezlikten gelir, bunun müzakeresini yapar ve sonunda kaldırmış olsa idi, bir gün eğer kimse bunun farkında olmasaydı tarih yazarları veya siyasi tarih Cumhuriyet Senatosu da bunu nasıl oldu da görmedi diyecek idi. Anayasa Mahkemesi bunu kaldırmış bulunmaktadır. Anayasa Mahkemesinin kaldırmış olduğu bir fıkrayı artık ölmüş, bitmiş, hukukî hiçbir değeri kalmamış bir şeyi artık tesis yoluyla, kanun yoluyla kaldırmaya imkân ve ihtimal yoktur. Bu sebeple tasarının reddi icap eder. Kürsiye bunun için geldim. Cumhuriyet Senatosunun yapacağı tek şey tasarının reddidir.”²³²

Bazı üyelerin farklı görüş ileri sürmeleri üzerine²³³, yeniden söz alan Sırrı Atalay, düşüncesini şöyle tekrarlıyordu:

²³¹ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 4, Cilt: 34, Birleşim: 41, (19.01.1965), ss. 886-887.

²³² **C.S. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1, Toplantı: 4, Cilt: 26, Birleşim: 69, (07.04.1965), s. 714.

²³³ Örneğin, C.S. Zonguldak Üyesi Akif Eyidoğan ve Hükûmet adına söz alan Tarım Bakanlığı Müşavirlerinden Necati Ünsal, görüşmelere devam edilip, Millet Meclisinin kabul ettiği metnin Senatoca kabul edilebileceğini, yani Anayasa Mahkemesince iptal edilmiş olan bu hükmün, yasama organınca da kaldırılabilceğini savunmaktaydılar. Bkz. **C.S. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1, Toplantı: 4, Cilt: 26, Birleşim: 69, (07.04.1965), s. 715.

“...Anayasa Mahkemesi kaldırmıştır, yürürlükten kaldırmıştır. Mevcudolmıyan bir fıkraı, Anayasa Mahkemesi kaldırmış, mevcudolmıyan bir fıkraı, hükmü nasıl kaldıracağız? Anayasa Mahkemesi kaldırmış. Kaldırılmış bir hükmü kaldırmaya imkân yoktur... Cumhuriyet Senatosu Millet Meclisinden gelen metinler için üç şey yapar; ya reddeder, ya değiştirir veya kabul eder. Bu üç muameleyi yapar. Bu üç hakkını kullanırken bir gerekçeye dayanır. Neye dayanacak gerekçesinde Cumhuriyet Senatosu?Anayasa Mahkemesi tarafından iptal edilmiş bir hüküm getirilmek isteniyor. Halbuki Anayasa Mahkemesi bunu reddetmiştir (iptal etmiştir. E.O.). Yürürlükte olmıyan bir hüküm olduğu içindir ki, bu tasarının reddi lâzımdır...”²³⁴

Bu tartışmalar üzerine, Millet Meclisinden gelen metni incelemiş olan Cumhuriyet Senatosu Tarım Komisyonu, tasarıyı Anayasa Komisyonundan görüş sormak üzere geri çekiyor ve sorun Cumhuriyet Senatosu Anayasa ve Adalet Komisyonuna iletiyordu²³⁵. Cumhuriyet Senatosu Anayasa ve Adalet Komisyonu, 20 Nisan 1965 tarihli ikinci raporunda, Anayasa Mahkemesi iptal ettiği için, artık mevcut olmayan bir hükmün yasama organınca kaldırılmasının mümkün bulunmadığını belirtmiş²³⁶ ve bu rapor doğrultusunda, Cumhuriyet Senatosu Genel Kurulu, 27 Nisan 1965 tarihli 73. Birleşiminde, Millet Meclisinin metnini, üye tam sayısının salt çoğunluğuyla (1 çekin(m)ser’e karşı 105 oy) reddetmişti²³⁷. Cumhuriyet Senatosunun reddettiği metin, Anayasanın 92. maddesi uyarınca, Millet Meclisine geri gelmiş; ancak, 12. Dönem tamamlandığı için, 10 Ekim 1965 seçimleriyle oluşan 13. Dönem Millet Meclisince ele alınmıştı. Komisyon incelemesini gerçekleştiren Millet Meclisi Tarım Komisyonu, konuya yönelik olarak hazırladığı 21 Aralık 1965 tarihli raporda, şöyle demektedir:

“...Esasen Cumhuriyet Senatosunun kararına mesnet teşkil eden Anayasa Mahkemesinin 30.05.1963 tarihli ve Esas No. 1963/63, Karar No. 1963/128 sayılı Kararı ile mezkûr fıkra iptal edilmiştir.

Anayasa Mahkemesi kararlarının kesinliği karşısında yeni bir kanun ısdarına lüzum kalmadığına göre, Cumhuriyet Senatosu Genel Kurulunun 27 Nisan 1965 tarihli 73 ncü Birleşimindeki tasarının reddine dair olan kararının Komisyonumuzca da benimsenmesi oy birliği ile uygun görülmüştür...”²³⁸

²³⁴ C.S. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 4, Cilt: 26, Birleşim: 69, (07.04.1965), s. 715.

²³⁵ C.S. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 4, Cilt: 26, Birleşim: 69, (07.04.1965), s. 716.

²³⁶ Cumhuriyet Senatosu S. Sayısı: 570 e ek, “İslahı Hayvanat Kanununun 5883 sayılı Kanunla değişik 35 nci maddesine bazı hükümler eklenmesine dair 7454 sayılı Kanunun 1 nci maddesinin son fıkrasının kaldırılması hakkındaki kanun tasarısının Millet Meclisince kabul olunan metni ve Cumhuriyet Senatosu Anayasa ve Adalet ve Tarım komisyonları raporları”, C.S. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 4, Cilt: 26, Birleşim: 73’ün sonuna ekli, (27.04.1965), s. 4.

²³⁷ C.S. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 4, Cilt: 26, Birleşim: 73, (27.04.1965), ss. 808-809, 818. Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisinde, oylama sonucunu gösteren listede, “Kanun kabul edilmiştir” denerek bir yanlışlık yapılmıştır. Kabul edilen, kanun değil, bu tasarının reddini öngören Cumhuriyet Senatosu Anayasa ve Adalet Komisyonunun ikinci raporudur. Bkz. C.S. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 4, Cilt: 26, Birleşim: 73, (27.04.1965), s. 818.

²³⁸ Millet Meclisi S. Sayısı: 4, “İslahı Hayvanat Kanununun 5883 sayılı Kanunla değişik 35 nci maddesine bazı hükümler eklenmesine dair 7454 sayılı Kanunun 1 nci maddesinin son fıkrasının

Millet Meclisi Genel Kurulunun 21 Temmuz 1966 tarihli 116. Birleşiminde görüşülen bu rapor oya sunulmuş ve kabul edildiğinden, söz konusu kanun tasarısı düşmüştü²³⁹. Böylece, Millet Meclisi bir diğer kanun tasarısını daha, önce kabul ettiği halde, Cumhuriyet Senatosunun reddetme gerekçesini benimsediği için, tekrar ele aldığıda reddetmiş oluyordu. Kuşku yok ki, bu çok yerinde bir karardır; çünkü, Anayasa Mahkemesinin iptal ettiği bir kanun hükmü, iptal kararının yürürlüğe girmesi ile birlikte hukuk dünyasından çıkacağına göre, olmayan bir hükmün, yasama organınca ilga edilmesi, bir diğer deyişle kaldırılması söz konusu olamazdı. Bir an için, aksini düşünecek olursak ve yasama organının, daha önce Anayasa Mahkemesinin iptal ettiği bir hükmün kaldırılmasına yönelik bir tasarı veya teklifi görüşüp, kabul etmesinde ne sakınca var dersek, yasama organının, ilgili hükmün kaldırılmasına yönelik istemi kabul değil, reddettiği takdirde ortaya çıkacak durumu açıklayabilmemiz mümkün olamaz. Gerçekten, bu son ihtimalde, yasama organı, Anayasa Mahkemesinin iptal ettiği bir hükmün ilga edilmesini kabul etmediğine göre, yasama organının kararına göre o hüküm hâlâ yürürlükte olacaktır ki; böylesi bir düşüncenin, 1961 Anayasasının “*Anayasa mahkemesinin kararları kesindir... Anayasa Mahkemesi kararları, Resmî Gazetede hemen yayınlanır ve Devletin yasama, yürütme ve yargı organlarını, idare makamlarını, gerçek ve tüzel kişileri bağlar*” diyen, 152. maddesi ile bağdaştırılabilmesi imkânı yoktur.

12. Dönem içinde, Millet Meclisinde kabul edildiği halde, Cumhuriyet Senatosunda nitelikli çoğunlukla reddedilen ve bu çoğunluklara Millet Meclisindeki yeniden görüşme sırasında ulaşılamadığı için reddedilmiş sayılan, kanun teklif veya tasarıları da bulunmaktaydı. Gerçekten, 1961 Anayasasının 92. maddesinin, 8. ve 9. fıkraları uyarınca, Cumhuriyet Senatosunca üye tam sayısının salt çoğunluğu ile tümü reddedilen bir tasarı veya teklifin Millet Meclisinde kabul edilebilmesi için,

kaldırılması hakkındaki kanun tasarısının Cumhuriyet Senatosunca reddine dair Cumhuriyet Senatosu Başkanlığı tezkeresi ve Cumhuriyet Senatosu Anayasa ve Adalet Komisyonu ile Millet Meclisi Tarım Komisyonu raporları”, **M.M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 2 (13), Yasama Yılı (Toplantı): 1, Cilt: 8, Birleşim: 116’nın sonuna ekli, (21.07.1966), s. 4.

²³⁹ Birleşimi yöneten Başkanın oylama öncesi yaptığı açıklama ve oylama sonucunu bildiren sözleri Millet Meclisi tutanaklarında şöyle yer almıştı:

“*BAŞKAN - ...Muhterem arkadaşlarım, oyunuzda sunmadan evvel durumu tavzih etmek isterim.*

Yüce Meclisçe kabul edilen bir kanun tasarısı Senatoya sevk edilmiştir. Senato kanunun tümünü reddetmiştir. Reddin gerekçesi, Anayasa Mahkemesinin bu maddeyi bu arada iptal etmiş olmasından neşet etmektedir. Tasarı Yüce Meclisinize döndüğü zaman Millet Meclisi Tarım Komisyonu ret keyfiyetine iştirak etmiştir; görüşülen bu konuda yeni bir kanun ısdarının lüzumsuzluğu hususudur. Şimdi oyunuzda sunacağım raporu kabul ettiğiniz takdirde tasarı düşmüş olacaktır. Reddettiğiniz takdirde ise Anayasanın 92 nci maddesinin 8 nci fıkrası hükmü gereğince açık oylarınıza müracaat edilecektir. Durum bundan ibarettir. Biraz önce okunan Millet Meclisi Tarım Komisyonu raporunu oylarınıza sunuyorum. Kabul edenler... Etmeyenler... Kabul edilmiştir. Tasarı düşmüştür.” **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 13 (2), Yasama Yılı (Toplantı): 1, Cilt: 8, Birleşim: 116, (21.07.1966), s. 300.

kabul oylarının üye tam sayısının salt çoğunluğuna; Cumhuriyet Senatosunca üye tam sayısının üçte iki çoğunluğu ile reddedilen bir tasarı veya teklifin kabul edilebilmesi için de, yine kabul oylarının Millet Meclisi üye tam sayısının üçte iki çoğunluğuna ulaşması gerekmektedir. Millet Meclisinde bu çoğunluklara ulaşılamayan durumlarda, söz konusu tasarı veya teklif reddedilmiş olmaktadır. Örneğin, İstanbul Milletvekili Coşkun Kırca, Aydın Milletvekili Orhan Apaydın, Sivas Milletvekili Cevad Odyakmaz ve Erzincan Milletvekili Sadık Perinçek tarafından önerilen, “*Türkiye Büyük Millet Meclisi Bütçe Karma Komisyonunun seçilmesi ve çalışma usullerinin düzenlenmesi hakkında kanun teklifi*” böyle bir sonuçla karşılaşmıştı. Bu bağlamda, sözü geçen teklif, Millet Meclisinde, 28 Ağustos 1963 tarihli 126. Birleşimde kabul edilmiş ve Cumhuriyet Senatosuna gönderilmişti²⁴⁰. Bu teklif, Cumhuriyet Senatosunda Geçici Komisyonunda incelenmiş ve Geçici Komisyon teklifin tümüyle reddini önermişti²⁴¹. Cumhuriyet Senatosu Genel Kurulu, 8 Ekim 1963 tarihli 118 nci Birleşiminde, Geçici Komisyonun raporunu üye tam sayısının üçte iki çoğunluğunun oyuyla kabul etmiş ve böylece Millet Meclisinin metnini reddetmişti²⁴². Bu durumda, daha önce kabul etmiş olduğu metni yeniden görüşecek olan Millet Meclisinin, kendi metnini yine kabul edebilmesi için, üye tam sayısının üçte iki çoğunluğunun oyunu sağlaması gerekecekti. Cumhuriyet Senatosunun ret kararını değerlendiren Millet Meclisi Geçici Komisyonu, 19 Aralık 1963 tarihli raporunda, Cumhuriyet Senatosunun ret kararına karşın, Millet Meclisinin ilk metninde ısrar etmesinin uygun olacağını önermişti²⁴³. Geçici Komisyon sözcüsü İstanbul Milletvekili Coşkun Kırca, teklifin görüşülmeye başlandığı Millet Meclisi Genel Kurulunun 7 Mayıs 1964 tarihli 99. Birleşiminde, Komisyon raporunu şu sözlerle savunuyordu:

“Muhterem arkadaşlarım, Cumhuriyet Senatosunca bu kanun teklifinin tümünün reddinin ne kadar önemli bir hata teşkil ettiği, son defa yeni Hükümetin

²⁴⁰ **M.M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 2, Cilt: 20, Birleşim: 126, (28.08.1963), ss. 459-469.

²⁴¹ Cumhuriyet Senatosu S. Sayısı: 314, “Türkiye Büyük Millet Meclisi Bütçe Karma Komisyonunun seçilmesi ve çalışma usullerinin düzenlenmesi ile Muhasebe Umumiye Kanununun bazı hükümlerinin değiştirilmesi ve bu kanuna bir madde eklenmesi hakkındaki kanun teklifinin Millet Meclisince kabul olunan metni ve Cumhuriyet Senatosu Geçici Komisyon raporu”, **C.S. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1, Toplantı: 2, Cilt: 15, Birleşim: 118’in sonuna ekli, (08.10.1963), ss. 1-9.

²⁴² **C.S. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1, Toplantı: 2, Cilt: 15, Birleşim: 118, (08.10.1963), ss. 254-271. Redde ilişkin sözü edilen Komisyon Raporu, 185 üye tam sayılı Cumhuriyet Senatosunun, 128 üyenin hazır bulunduğu 8 Ekim 1963 tarihli 118 Birleşiminde gerçekleştirilen oylamada, 4 ret ve 2 çekin(m) sere karşı, 122 oyla kabul edilmişti **C.S. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1, Toplantı: 2, Cilt: 15, Birleşim: 118, (08.10.1963), ss. 274-276.

²⁴³ Millet Meclisi S. Sayısı: 233 e 2 nci ek, “İstanbul Milletvekili Coşkun Kırca, Aydın Milletvekili Orhan Apaydın, Sivas Milletvekili Cevad Odyakmaz ve Erzincan Milletvekili Sadık Perinçek’in, “Türkiye Büyük Millet Meclisi Bütçe Karma Komisyonunun seçilmesi ve çalışma usullerinin düzenlenmesi hakkında kanun teklifine dair Cumhuriyet Senatosu Başkanlığı ret tezkeresi hakkında Millet Meclisi Geçici Komisyon raporu”, **M.M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 3, Cilt: 30, Birleşim: 99’un sonuna ekli, (07.05.1964), ss. 7-8.

kuruluşu sırasında Karma Bütçe Komisyonunun ve vazifesinin ne nisbette devam etmesi gerektiği veya iktidar ekseriyetinin ne şekilde sağlanması gerektiği hususlarında çıkan tereddütlerle de bir kere daha sabit olmuştur.

Ayrıca raporumuzda da yazıldığı gibi, bugün plânlı kalkınma sistemi içinde, Anayasa gereğince millî bütçe mefhumuna dayanarak çalışma durumunda olan Karma Bütçe Komisyonunda bütçe hazırlanışının bu mefhumlara uygun usullere kavuşturulması gerektiği de âşikârdır. Bu itibarla komisyonumuz ittifakla bu teklifin, Millet Meclisince kabul edilen metninin Genel Kurulca aynen kabul edilmesi hususunda ısrar etmeye karar vermiştir... Cumhuriyet Senatosuna bu zaruretin anlatılması her nedense mümkün olmamış ve pek muhterem Cumhuriyet Senatosu bu kanun teklifini maalesef üçte iki ekseriyetle reddetmiştir. Hâlen bu kanun teklifi üzerine Genel Kurulun ısrarının bu teklifin kanunlaşması neticesini doğurabilmesi ancak, bu ısrar keyfiyetinin 300 milletvekilinin beyaz oyuna mazhar olması ile mümkün olabilecektir. Öyle sanıyorum ki; çok muhterem Başkanlık da, hâlen mevcut bulunan ekseriyetimizin, daha doğrusu ekseriyetsizliğimizin bu kanun teklifi hakkında Genel Kurulun kararını meydana çıkarabilecek bir seviyede olmadığını müşahade edecektir. Bu hususu belirtmek üzere kürsiye çıkmış bulunuyorum, efendim.”²⁴⁴

Kırca'nın, yeniden kabul için gereken üçte iki çoğunluk bulunmadığına dikkat çeken konuşması sonunda, Başkanvekili Ferruh Bozbeyli, otomatik cihazla yoklama yaptırıyor ve toplantı yeter sayısının olmadığını gördüğünden, birleşimi kapattığını bildiriyordu²⁴⁵. Millet Meclisi Geçici Komisyonunun raporu, Genel Kurulda bir sonraki birleşimde görüşülmüş, fakat oylamaya geçildiğinde, o birleşimde de toplantı yeter sayısının bulunmadığı anlaşılmıştı²⁴⁶. Nihayet, 13 Mayıs 1964 tarihli 102. Birleşimde gidilen oylamada ise, Millet Meclisinde yeniden kabul için gereken üye tam sayısının üçte iki çoğunluğunun hayli uzağında kaldığı görülmüyordu. Gerçekten, bu oylamada, Cumhuriyet Senatosunun üye tam sayısının üçte iki çoğunluğu ile reddetmiş olduğu kanun teklifine, Millet Meclisinde 225 kabul, 55 ret ve 7 çekin(m)ser oy çıkmıştı²⁴⁷. Cumhuriyet Senatosunun tümüyle reddetmesine rağmen, Millet Meclisinin yeniden kabul edebilmesi için, en az 300 kabul oyu çıkması gerektiğinden, “Türkiye Büyük Millet Meclisi Bütçe Karma Komisyonunun seçilmesi ve çalışma usullerinin düzenlenmesi hakkında kanun teklifi” reddedilmiş olmaktadır.

²⁴⁴ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 3, Cilt: 30, Birleşim: 99, (07.05.1964), ss. 334-335.

²⁴⁵ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 3, Cilt: 30, Birleşim: 99, (07.05.1964), s. 335.

²⁴⁶ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 3, Cilt: 30, Birleşim: 100, (08.05.1964), ss. 342-355. 8 Mayıs 1964 tarihli 100. Birleşimde yapılan açık oylama sonunda, bu birleşimde sadece 80 milletvekilinin oy kullandığı ve Geçici Komisyon Raporuna, 20 kabul, 51 ret ve 9 çekin(m)ser oy çıktığı görülmüştü. Bkz. **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 3, Cilt: 30, Birleşim: 100, (08.05.1964), ss. 359-362.

²⁴⁷ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 3, Cilt: 30, Birleşim: 102, (13.05.1964), ss. 437-440.

Benzer şekilde, İstanbul Milletvekili Coşkun Kırca, Aydın Milletvekili Orhan Apaydın, Sivas Milletvekili Cevad Odyakmaz ve Erzincan Milletvekili Sadık Perinçek tarafından hazırlanan, “*Yasama meclislerinin aralarındaki münasebetlerin düzenlenmesi hakkındaki kanun teklifi*” de, bir bakıma, bir önceki teklifle aynı kaderi paylaşmıştı. Gerçekten, anılan teklif, Millet Meclisinin 22 Mart 1963 tarihli 61., 6 Haziran 1963 tarihli 91., 13 Haziran 1963 tarihli 95. ve 20 Haziran 1963 tarihli 99. Birleşimlerinde görüşülerek kabul edilmiş ve Cumhuriyet Senatosuna gönderilmişti²⁴⁸. Cumhuriyet Senatosunda, bu teklifi inceleyen Anayasa ve Adalet Komisyonu, teklifin reddini önermiş²⁴⁹ ve bu öneri Cumhuriyet Senatosu Genel Kurulunun, 3 Ekim 1963 tarihli 116. Birleşiminde, üye tam sayısının üçte iki çoğunluğunun oyu ile kabul edilince, yani Millet Meclisinin metni tümüyle reddedilince²⁵⁰, teklifin yeniden Millet Meclisinde ele alınması gerekmişti. Bu doğrultuda, Cumhuriyet Senatosunun ret kararını inceleyen Millet Meclisi Anayasa Komisyonunun, 11 Aralık 1963 tarihli raporunda, Millet Meclisinin, daha önce kabul etmiş olduğu metinde ısrar etmesinin uygun olacağı önerilmişti²⁵¹. Ancak, Millet Meclisinin, bu raporun görüşüleceği, 16 Ocak 1964 tarihli 34. Birleşiminde, Anayasa Komisyonu Sözcüsü Coşkun Kırca’nın, Millet Meclisinin kendi ilk metninde ısrar edebilmesi gereken üye tam sayısının üçte iki çoğunluğunun bulunmadığından bahisle, bu konunun o birleşimde oylanmaması yönündeki talebini değerlendiren Başkanvekili Ferruh Bozbeyle, sözü geçen oylamayı sonraki birleşime bıraktığını açıklıyor ve birleşimi kapatıyordu. Coşkun Kırca’nın talebi ve Başkanın sözleri Millet Meclisi tutanaklarında şöyle yer almıştı:

“COŞKUN KIRCA (İstanbul) – Muhterem arkadaşlar, bahse konu teklif Cumhuriyet Senatosu tarafından üçte iki ekseriyetle reddedilmiştir. Anayasa Komisyonu, ittifakla, Millet Meclisinin, bu kanun teklifi üzerindeki eski kararında ısrar etmesini tavsiye etmektedir. İsrar kararının kabulü, Anayasamızın 92 nci maddesi gereğince ancak 300 reyle mümkündür. Bundan sonraki sırada yer alan

²⁴⁸ **M.M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 2, Cilt: 14, Birleşim: 61, (22.03.1963), ss. 460-461; Cilt: 17, Birleşim: 91, (06.06.1963), ss. 608-620; Cilt: 18, Birleşim: 95, (13.06.1963), ss. 146-152; Birleşim: 99, (20.06.1963), ss. 318-326

²⁴⁹ Cumhuriyet Senatosu S. Sayısı: 310, “Yasama Meclislerinin aralarındaki münasebetlerin düzenlenmesi hakkındaki kanun teklifinin Millet Meclisince kabul olunan metni ve Cumhuriyet Senatosu Anayasa ve Adalet Komisyonu raporu”, **C.S. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1, Toplantı: 2, Cilt: 15, Birleşim: 116’nın sonuna ekli, (03.10.1963), ss. 1-9.

²⁵⁰ **C.S. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1, Toplantı: 2, Cilt: 15, Birleşim: 116, (03.10.1963), ss. 182-187. Millet Meclisi metninin reddini öneren Komisyon Raporu, 185 üye tam sayılı Cumhuriyet Senatosunda, 147 üyenin hazır bulunduğu 3 Ekim 1963 tarihli 116 Birleşimde gerçekleştirilen oylamada, 0 ret ve 0 çekin(m)sere karşı, 147 oyla kabul edilmişti. **C.S. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1, Toplantı: 2, Cilt: 15, Birleşim: 118, (08.10.1963), ss. 220-221.

²⁵¹ Millet Meclisi S. Sayısı: 48 e 1 nci ek, “İstanbul Milletvekili Coşkun Kırca, Aydın Milletvekili Orhan Apaydın, Sivas Milletvekili Cevad Odyakmaz ve Erzincan Milletvekili Sadık Perinçek’in, Yasama meclislerinin aralarındaki münasebetlerin düzenlenmesi hakkındaki kanun teklifine dair C. Senatosu Başkanlığının ret tezkeresi hakkında Millet Meclisi Anayasa Komisyonu raporu”, **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 3, Cilt: 25, Birleşim: 37’nin sonuna ekli, (21.01.1964), ss. 8-9.

teklif için de aynı durum vâkidir. Muhterem Heyetinizden ve Riyasetten istirham ediyorum; şu andaki ekseriyetle bu teklifleri görüşmeye imkân olmadığı aşikârdır. Bunların gelecek toplantıya tehirini rica ederim.

BAŞKAN – ...Sayın Kırca'nın işaret ettiği husus bu mesele ve bundan sonraki işler için de yerindedir. Bu sebeple, 17 Ocak 1964 Cuma günü saat 15.00 te toplanılmak üzere Birleşimi kapatıyorum.” ²⁵²

Ne var ki, daha sonraki birleşimde de aynı durum devam etmekteydi. Gerçekten, Millet Meclisi Genel Kurulunun 21 Ocak 1964 tarihli 37. Birleşiminde de, teklifin oylanmasının geri bırakılması kararlaştırılmıştı²⁵³. Uzun süre ele alınmayan bu teklif, Millet Meclisinin 7 Mayıs 1964 tarihli 99. Birleşiminde tekrar gündeme geldiğinde, Millet Meclisi Anayasa Komisyonunun, Cumhuriyet Senatosunun ret kararının dikkate alınmamasını ve Millet Meclisinin kendi ilk metninde ısrar etmesini öneren 11 Aralık 1963 tarihli raporu okunduktan sonra, Anayasa Komisyonu Sözcüsü İstanbul Milletvekili Coşkun Kırca'nın, söz aldığını ve Anayasa Komisyonunun raporu yazıldıktan sonra ortaya yeni durumların çıktığına dikkat çekerek, kanun teklifinde öngörülen bazı hususların Cumhuriyet Senatosu İçtüzüğünde düzenlendiğini, Anayasaya aykırı bazı noktaların devam ediyor olmasına karşın, İçtüzüğün, bir iptal davası nedeniyle Anayasa Mahkemesinde incelendiğini, bu nedenlerle, sözü geçen teklifin görüşülmesinin Anayasa Mahkemesinin kararına kadar ertelenmesinin uygun olacağını dile getirdiğini ve Komisyon olarak metni geri istediklerini bildirdiğini görüyoruz. Kırca'nın konuşması aynen şöyleydi:

“Muhterem arkadaşlarım, Cumhuriyet Senatosunun bu raporu huzurunuzda görüşülmeden önce kendi İçtüzüklerini kabul etmiş bulunmakta idiler. Cumhuriyet Senatosunun yeni İçtüzüğünde bu kanun teklifi ile giderilmesi derpiş edilen aksaklıkların mühim bir kısmı düzeltilmiş bulunmaktadır. Bu rapor yazıldıktan sonra ortaya çıkmış bir vâkiadır. Cumhuriyet Senatosunun yeni İçtüzüğü bu kanun teklifinde düzeltilmesini derpiş ettiği aksaklıkları, hattâ Anayasaya aykırı bütün noktaları düzeltilmiş değildir. Hattâ bazı hususlarda ısrar mevcuttur. Ancak bu konuda Komisyonumuz Anayasa Mahkemesine bir iptal dâvası açıldığını istihbar etmiş bulunmaktadır. Bu bakımdan bu konuda, Anayasa konularında en kesin hükümleri vermeye yetkili merciin yani Anayasa Mahkemesinin alacağı kararı beklemenin daha uygun olacağı kanaatindeyiz.

Aynı zamanda, bir iki teferruat noktasında Anayasa bakımından bu teklifte de bâzı aksaklıklar mevcuttur. Bu itibarla bu raporu Komisyonumuz da, Anayasa Mahkemesinin Cumhuriyet Senatosu İçtüzüğüünün iptali istenen maddeleri hakkındaki kararı sâdır olup, Resmî Gazetede neşredildikten sonra Komisyonumuzca yeniden ele alınmak üzere bu raporu Komisyonumuza geri alıyorum efendim. Hürmetlerimle.” ²⁵⁴

²⁵² **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 3, Cilt: 25, Birleşim: 34, (16.01.1964), s. 144.

²⁵³ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 3, Cilt: 25, Birleşim: 37, (21.01.1964), s. 312.

²⁵⁴ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 3, Cilt: 30, Birleşim: 99, (07.05.1964), s. 334.

Birleşimi yöneten Başkanvekili Ferruh Bozbeyli, Anayasa Komisyonunun metni geri çekme talebini oyluyor ve talep Genel Kurulca kabul edildiği için, metni Anayasa Komisyonuna geri veriyordu²⁵⁵. Konunun tekrar Millet Meclisine gelişi, 10 Ekim 1965 tarihinde yapılan Genel Seçimlerden sonra oluşan 13. Dönem Millet Meclisinde söz konusu olmuştur. Gerçekten, Millet Meclisi Anayasa Komisyonu, durumu yeniden değerlendirdikten sonra, bu kez Cumhuriyet Senatosunun ret kararına uyulmasını önermiş²⁵⁶ ve Millet Meclisi Genel Kurulu da, 21 Temmuz 1966 tarihli 116. Birleşiminde bu yeni raporu kabul ettiğinden, “*Yasama meclislerinin aralarındaki münasebetlerin düzenlenmesi hakkındaki kanun teklifi*” düşmüştü²⁵⁷.

C. Millet Meclisinin Reddettiği Bir Kanun Tasarı veya Teklifini Cumhuriyet Senatosunun da Reddetmesi, Aynen Kabul Etmesi veya Değiştirerek Kabul Etmesi

a- Millet Meclisinin Reddettiği Bir Kanun Tasarı veya Teklifinin Geleceğine Genel Bir Bakış

Çift meclis sistemini benimsemiş olan 1961 Anayasasının 92. maddesinde kanunlaşma süreci ile ilgili olarak öngörülen bir diğer ihtimal, Millet Meclisinin bir kanun tasarı veya teklifini tümünden reddetmesi durumunda, Cumhuriyet Senatosunun tutumunun ne olacağıdır. Gerçekten, böyle bir durumun gerçekleşmesinde, karşımıza çıkacak çeşitli ihtimaller, Cumhuriyet Senatosunun takınacağı tutuma göre değişik sonuçlara yol açacaktır. Bu bağlamda, ilk ihtimal, Millet Meclisinin reddettiği bir kanun tasarı veya teklifini Cumhuriyet Senatosunun da reddetmesidir. Bir diğer ihtimal, Millet Meclisinin reddettiği bir tasarı veya teklifi Cumhuriyet Senatosunun aynen kabul etmesidir. Nihayet, sonuncu bir ihtimal ise, Millet Meclisince reddedilen bir tasarı veya teklifi Cumhuriyet Senatosunun değiştirerek kabul etmesidir. Bu üç farklı durumu ayrı ayrı ele almak uygun olacaktır.

b- Millet Meclisinin Reddettiği Bir Kanun Tasarı veya Teklifini Cumhuriyet Senatosunun da Reddetmesi

Hem Millet Meclisinin, hem de Cumhuriyet Senatosunun reddettiği bir tasarı veya teklif, doğaldır ki, düşecektir. Nitekim, 1961 Anayasasının 92. maddesinin 6. fıkrasında, “*Millet Meclisinin reddettiği bir tasarı veya teklif, Cumhuriyet*

²⁵⁵ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 3, Cilt: 30, Birleşim: 99, (07.05.1964), s. 334.

²⁵⁶ Millet Meclisi S. Sayısı: 48 e 2 nci ek, “İstanbul Milletvekili Coşkun Kırca ve 4 arkadaşının, yasama Meclislerinin aralarındaki münasebetlerin düzenlenmesi hakkında kanun teklifine dair Cumhuriyet Senatosu Başkanlığı tezkeresi ve Cumhuriyet Senatosunca yapılan değişiklikler hakkında Millet Meclisi Anayasa Komisyonu raporu”, **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 13 (2), Yasama Yılı (Toplantı): 1, Cilt: 8, Birleşim: 116’nın sonuna ekli, (21.07.1966), s. 1-2.

²⁵⁷ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 13 (2), Yasama Yılı (Toplantı): 1, Cilt: 8, Birleşim: 116, (21.07.1966), s. 300.

Senatosunca da reddedilirse düşer” denilmekteydi ve Millet Meclisinin 12. Dönemi içinde, böyle bir durumla, zaman zaman karşılaşıldığı olmuştur. Örneğin, Kocaeli Milletvekili Hâldan Kısayol ve iki arkadaşının, nakil vasıtalarında emeklilere tenzilât yapılması hakkındaki kanun teklifi²⁵⁸, Millet Meclisinin, 18 Mart 1963 tarihli 59. Birleşiminde reddedildikten sonra²⁵⁹, Anayasanın 92. maddesi uyarınca Cumhuriyet Senatosunca ele alınmış ve bu teklif, Cumhuriyet Senatosunda da, teklifi inceleyen ilgili komisyonların görüşleri²⁶⁰ doğrultusunda reddedilince²⁶¹, düşmüştü.

Millet Meclisi ve Cumhuriyet Senatosunca reddedildiği için düşen bir diğer kanun teklifi, Niğde Milletvekili Asım Eren, Konya Milletvekili İhsan Kabadayı ve Cumhuriyet Senatosu İstanbul Üyesi Rifat Öztürkçine ve arkadaşları tarafından verilen ve 5434 sayılı T.C. Emekli Sandığı Kanununun çeşitli maddelerinde değişiklik yapılmasına dair kanun teklifleriydi. Gerçekten, anılan teklifler, Millet Meclisinin, 18 Mart 1963 tarihli 59. Birleşiminde reddedildikten sonra²⁶² Cumhuriyet Senatosunda ele alınmıştı. Millet Meclisince reddedilen teklifleri inceleyen Cumhuriyet Senatosu Malî ve İktisadi İşler ve Bütçe Komisyonlarının hazırladıkları raporlarda, Millet Meclisi Geçici Komisyon raporunun Millet Meclisince kabul edilen şeklinin aynen benimsendiği belirtiliyor ve tekliflerin Cumhuriyet Senatosunca da reddedilmeleri

²⁵⁸ Kocaeli Milletvekili Hâldan Kısayol ve arkadaşlarının teklifinde, emekliler ve ailelerinin, Devlet kara, deniz ve hava ulaşım araçlarıyla, belediyelere ait ulaşım araçlarında, yüzde elli indirimli olarak seyahat etme imkânı öngörülmekteydi. Ancak, bu teklif, ilgili öneriyi inceleyen Millet Meclisi İçişleri, Ulaştırma ve Plân Komisyonlarının her biri tarafından benimsenmemişti. Bkz. Millet Meclisi S. Sayısı: 86, “Kocaeli Milletvekili Hâldan Kısayol ve iki arkadaşının, nakil vasıtalarında emeklilere yapılacak tenzilât hakkında kanun teklifi ve İçişleri, Ulaştırma ve Plân komisyonları raporları”, **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 13 (2), Yasama Yılı (Toplantı): 2, Cilt: 14, Birleşim: 59’un sonuna ekli, (18.03.1963), ss. 1-4.

²⁵⁹ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 13 (2), Yasama Yılı (Toplantı): 2, Cilt: 14, Birleşim: 59, (18.03.1963), ss. 308-310.

²⁶⁰ Cumhuriyet Senatosu S. Sayısı: 128, “Kocaeli Milletvekili Hâldan Kısayol ve iki arkadaşının, Nakil vasıtalarında emeklilere yapılacak tenzilât hakkında kanun teklifinin Millet Meclisince reddolunan metni ve Cumhuriyet Senatosu İçişleri, Bayındırlık ve Ulaştırma ve Bütçe komisyonları raporları”, **C.S. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1, Toplantı: 2, Cilt: 11, Birleşim: 70’in sonuna ekli, (30.05.1963), ss. 1-3.

²⁶¹ **C.S. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1, Toplantı: 2, Cilt: 11, Birleşim: 70, (30.05.1963), s. 367.

²⁶² **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 13 (2), Yasama Yılı (Toplantı): 2, Cilt: 14, Birleşim: 59, (18.03.1963), s. 307. Millet Meclisinde görüşülmesi sırasında, bu teklifler üzerinde hiçbir milletvekili söz almadı ve teklifleri birleştirerek görüşen Millet Meclisi Geçici Komisyonun, reddedilmelerini öneren raporunun oylanıp kabul edilmesiyle, teklifler reddedilmişti. Bkz. Millet Meclisi S. Sayısı: 359, “Niğde Milletvekili Asım Eren ve 20 arkadaşının, 5434 sayılı T.C. Emekli Sandığı Kanununun muaddel 64 ncü maddesi ile aynı kanunun 65 nci maddesine birer fıkra ve 6306 sayılı Kanuna geçici bir madde eklenmesine dair, Konya Milletvekili İhsan Kabadayı ve 6 arkadaşının, T.C. Emekli Sandığı Kanununun 64 ncü maddesinin (D) fıkrasından sonra bir (E) fıkrası eklenmesine dair, Cumhuriyet Senatosu İstanbul Üyesi Rifat Öztürkçine’nin T.C. Emekli Sandığı Kanununun 64 ncü maddesinin (D) fıkrasından sonra bir (E) fıkrası eklenmesi hakkında kanun teklifleri ve Geçici Komisyon raporu”, **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 13 (2), Yasama Yılı (Toplantı): 2, Cilt: 14, Birleşim: 59’un sonuna ekli, (18.03.1963), ss. 1-9.

öneriliyordu²⁶³. Cumhuriyet Senatosu Genel Kurulu, 30 Mayıs 1963 tarihli 70. Birleşiminde, anılan raporlar doğrultusunda, bazı milletvekilleri ve senatörler tarafından yapılan bu teklifleri reddetmiş²⁶⁴ ve böylece bu kanun önerisi de, iki Meclisçe reddedildiği için düşmüştü.

Millet Meclisi ve Cumhuriyet Senatosunca reddedildiği için düşen ve ilginç bulduğumuz için kaydetmek istediğimiz bir diğer kanun teklifi, Ankara Milletvekili Mustafa Kemal Erkovan tarafından yapılan ve bir kısım suçluların cezalarının değiştirilmesi ve azaltılmasına yönelik teklif ile Cumhuriyet Senatosu İzmir Üyesi Enis Kansu tarafından verilen ve bir kısım suçluların cezalarının değiştirilmesi ve azaltılması hakkındaki teklifti. Bu iki tekliften Ankara Milletvekili Mustafa Kemal Erkovan'a ait olan ilkinde, Talât Aydemir, Fethi Gürcan, Osman Deniz ve Erol Dinçer hakkında verilen ölüm cezalarının müebbet hapse tahvili; Cumhuriyet Senatosu İzmir Üyesi Enis Kansu'ya ait olan ikincinde de, 20-21 Mayıs 1963 olayında suçlu görülerek haklarında ölüm cezası verilmiş olanların ölüm cezalarının 24 yıla indirilmesi, bu olaydan ötürü başka hapis cezası alanların cezalarının da 2/3 oranında indirilmesi öngörülmekteydi²⁶⁵. Bu teklifler, Millet Meclisi Adalet Komisyonunda

²⁶³ Cumhuriyet Senatosu S. Sayısı: 127, “Niğde Milletvekili Asım Eren ve 20 arkadaşının, 5434 sayılı T.C. Emekli Sandığı Kanununun muaddel 64 ncü maddesi ile aynı kanunun 65 nci maddesine birer fıkra ve 6306 sayılı Kanuna geçici bir madde eklenmesine dair, Konya Milletvekili İhsan Kabadayı ve 6 arkadaşının, T.C. Emekli Sandığı Kanununun 64 ncü maddesinin (D) fıkrasından sonra bir (E) fıkrası eklenmesine dair, Cumhuriyet Senatosu İstanbul Üyesi Rifat Öztürkçine'nin T.C. Emekli Sandığı Kanununun 64 ncü maddesinin (D) fıkrasından sonra bir (E) fıkrası eklenmesi hakkında kanun tekliflerinin Millet Meclisince reddolunan metni ve Cumhuriyet Senatosu Mali ve iktisadi İşler ve Bütçe komisyonları raporları”, **C.S. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1, Toplantı: 2, Cilt: 11, Birleşim: 70'in sonuna ekli, (30.05.1963), ss. 1-4.

²⁶⁴ **C.S. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1, Toplantı: 2, Cilt: 11, Birleşim: 70, (30.05.1963), ss. 364-367. Cumhuriyet Senatosu Genel Kurulundaki görüşmelere başlandığında, Birleşimi yöneten Başkan, önemli gördüğü bir konuyu komisyona ve diğer komisyonlara iletmek istediğini bildirerek, Cumhuriyet Senatosu ve komisyonlarında görüşme konusu yapılabilecek hususun, sadece Millet Meclisinin kabul veya reddettiği metinler olduğunu hatırlatıyor ve halen görüşülmekte olan raporlarda, Millet Meclisinde anılan kanun tekliflerini niceleyen Geçici Komisyonun raporuna yollama yapıldığına dikkat çekerek, bundan böyle bu tür davranıştan kaçınılması gerektiğini duyuruyordu. Başkanın, bu uyarı nitelikli konuşması aynen şöyleydi:

“Riyaset olarak usule ait mühim gördüğümüz bir noktayı komisyona ve diğer komisyonlara iletmek isteriz. Cumhuriyet Senatosu ve komisyonlarında görüşme mevzuu, ancak Millet Meclisinin metinleridir. Görülmektedir ki, burada Millet Meclisinin falanca komisyonunun raporundan bahsedilmekte ve bu, esas tutulmakta. Cumhuriyet Senatosu Umumi Heyetinde ve komisyonlarda bahis mevzuu olan sadece Millet Meclisinin metnidir. Kabul veya reddedilen Millet Meclisinin metinleridir. Komisyon metinleri değildir. Komisyon metinlerinden bahsedilmemesi gerekli bulunduğu halde komisyonlarımız ikinci defadır, daha önce Sağlık Komisyonu yapmıştı; bu sefer de Bütçe Komisyonu aynı hatayı yapmaktadır. Tekrar edilmemesi hususunu rica edeceğim...” **C.S. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1, Toplantı: 2, Cilt: 11, Birleşim: 70, (30.05.1963), s. 365.

²⁶⁵ Millet Meclisi S. Sayısı: 558, “Ankara Milletvekili Mustafa Kemal Erkovan'ın, Talât Aydemir, Fethi Gürcan, Osman Deniz ve Erol Dinçer hakkında verilen ölüm cezalarının müebbet hapse tahviline dair

incelenmiş ve Komisyon her iki teklifin de reddini önermişti²⁶⁶. Millet Meclisi Genel Kurulunun, 28 Ocak 1964 tarihli 42. Birleşiminde, Adalet Komisyonunun talebinin kabulü üzerine birlikte görüşülen tekliflerin²⁶⁷ görüşülmesi sırasında söz alan, teklif sahiplerinden Ankara Milletvekili Mustafa Kemal Erkovan, yaptığı konuşmada teklifini savunmuştu. Erkovan'ın, uzun konuşmasını şu sözlerle tamamladığını görüyoruz:

“...Muhterem milletvekilleri; iki asra yakın bir zamandan beri devam eden değişmek, gelişmek ve yükselmek yolundaki gayretlerimiz araya giren kuvvet rekabetleri ve didişmeler yüzünden bize çok zaman ümit ve insan kaybettirmiştir... Türkiye’de demokrasinin moral gücü tahribedilmiştir. Bu güç; hürriyet ruhudur. Anayasalara, kanunlara ve mahkemelere fazla ümit bağlamak bu ruhun olmadığı yerde şekli ümitlerdir. Unun için nizamın koruyucu kuvvetleri ile yatıştırılamayan bu potansiyel açığa çıkmıştır. Hâkim müeyyideler açığa çıkan bu potansiyele karşı işlemektedir ve işlemelidir. Ancak, bu işleyişin sadece mekaniği tedavi edici değil, sosyolojinin, psikolojinin ve psikiyatrinin yapıcı gücünden faydalanmak ve anti-sosyal davranışları tedavi etmek zorundayız. Yoksa; bu potansiyelin suçluluk sandalyesine ittiği şahısları hâdisenin tek müsebbibi olarak idam sehpalara götürmek meselenin halli olamaz ve olmamalıdır.

*İşte sizlerden bu hürriyet ve birlik ruhu namına reylerinizi içtimâî fayda etrafında birleştirmenizi rica ederken, Atatürk’ün şu sözlerini hatırlatmak isterim. Atatürk diyor ki: (Medeniyet demek; af ve müsamaha demektir, affa ve müsamahaya dayanmayan medeniyet ceberruta dayanan bir medeniyettir ki, çöker.) Bu itibarla (kan tasarrufu) bir Anayasa rejimi kurmak için ilk şarttır. Hürmetlerimle.”*²⁶⁸

Genel Kurulda süren uzun tartışmalardan sonra²⁶⁹, her iki teklifin de reddedilmesini öneren Millet Meclisi Adalet Komisyonunun raporları, açık oya sunulmuş ve raporlar, 336 milletvekilinin katıldığı oylamada, 51 ret, 45 çekin(m)sere karşı 240 oyla kabul edilmişti²⁷⁰. Böylece, Millet Meclisi Genel Kurulu, her iki kanun teklifini de

kanun teklifi ve Adalet Komisyonu raporu”, **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 3, Cilt: 26, Birleşim: 42’nin sonuna ekli, (28.01.1964), ss. 1-2; Millet Meclisi S. Sayısı: 559, “Cumhuriyet Senatosu İzmir Üyesi Enis Kansu’nun, Bir kısım suçların cezalarının değiştirilmesi ve azaltılması hakkında kanun teklifi ve Adalet Komisyonu raporu”, **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 3, Cilt: 26, Birleşim: 42’nin sonuna ekli, (28.01.1964), ss. 1-2.

²⁶⁶ A.k., s. 2.

²⁶⁷ **M.M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 3, Cilt: 26, Birleşim: 42, (28.01.1964), ss. 5-6.

²⁶⁸ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 3, Cilt: 26, Birleşim: 42, (28.01.1964), ss. 8-9.

²⁶⁹ **M.M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 3, Cilt: 26, Birleşim: 42, (28.01.1964), ss. 6-26.

²⁷⁰ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 3, Cilt: 26, Birleşim: 42, (28.01.1964), ss. 26, 59-62.

reddetmiş olmaktadır. Anayasanın 92. maddesi uyarınca Cumhuriyet Senatosunda da ele alınması gereken bu teklifleri, Cumhuriyet Senatosu Anayasa ve Adalet Komisyonu incelemiş ve hazırladığı raporda, bu Komisyon da, kanun tekliflerinin reddine dair Millet Meclisi kararının benimsenmesini önermişti²⁷¹. Teklifler ve bu rapor, Cumhuriyet Senatosu Genel Kurulunun 10 Mart 1964 tarihli 49. ve 11 Mart 1964 tarihli 50. Birleşimlerinde görüşülüyor, 11 Mart 1964 tarihli 50. Birleşimde, Anayasa ve Adalet Komisyonunun, tekliflerin reddini öneren raporunun kabulü üzerine, Cumhuriyet Senatosunda iki teklif de reddedilmiş oluyordu²⁷². Böylece, hem Millet Meclisi, hem de Cumhuriyet Senatosunda reddedildiğinden, Ankara Milletvekili Mustafa Kemal Erkovan'ın ve Cumhuriyet Senatosu İzmir Üyesi Enis Kansu'nun kanun teklifleri düşmüştü.

²⁷¹ Cumhuriyet Senatosu S. Sayısı: 421, “Ankara Milletvekili Mustafa Kemal Erkovan'ın, bir kısım suçluların cezalarının değiştirilmesi ve azaltılması ve C. Senatosu İzmir Üyesi Enis Kansu'nun, bir kısım suçluların cezalarının değiştirilmesi ve azaltılması hakkındaki kanun tekliflerinin M. Meclisince reddolunan metinleri ve C. Senatosu Anayasa ve Adalet Komisyonu raporları”, **C.S. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1, Toplantı: 3, Cilt: 19, Birleşim: 49'un sonuna ekli, (10.03.1964), ss. 1-4.

²⁷² **C.S. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1, Toplantı: 3, Cilt: 19, Birleşim: 49, (10.03.1964), ss. 190-202; Birleşim: 50 (11.03.1964), ss. 223-238. Raporun oylanması ve kabulünün ne anlama geldiği üzerinde Cumhuriyet Senatosunda bazı üyeler kuşkuvarını dile getirmişler ve bunun üzerine Cumhuriyet Senatosu Anayasa ve Adalet Komisyonu Sözcüsü Zihni Betil şu açıklamayı yapmıştı:

“Muhterem arkadaşlarım; Ankara Milletvekili Mustafa Kemal Erkovan'ın kanun teklifi Anayasa ve Adalet Komisyonunda görüşüldü. Bu teklifin tümü üzerindeki görüşmeler bittikten sonra maddelere geçilmesi çoğunlukla kararlaştırıldı. Onun için raporda diyoruz ki, ‘Ankara Milletvekili Mustafa Kemal Erkovan'ın, Bir kısım suçluların cezalarının değiştirilmesi ve azaltılması hakkındaki kanun teklifinin Millet Meclisince alınan ret kararı üzerine gerekli görüşme yapıldı, oylamaya baş vuruldu, sözü edilen ret kararının çoğunlukla reddolduğu anlaşıldı.’ Yani Millet Meclisinin tümü üzerinde yaptığı görüşmeleri müteakip maddelere geçmeksizin almış olduğu ret kararı bizim komisyonumuzca kabul edilmedi, reddolundu, çoğunlukla. Bundan sonra Ankara Milletvekili Mustafa Kemal Erkovan tarafından yapılan kanun teklifinin görüşülmesine başlanıldı. Kanun bir başlığı ihtiva ediyordu. Başlıkta 4 hükümlünün ismi var. Ve bunların ölüm cezalarının müebbet ağır hapse tahvili isteniyor. Komisyon üyelerinden Fikret Turhangil bir önerge verdi, dedi ki; kanunun başlığından iki isim çıkarılsın, Talât Aydemir ve Fethi Gürcan ismi çıkarılsın, kanunun başlığında sadece Osman Deniz ve Erol Dinçer'in adları kalsın. Yani kanun sadece Osman Deniz ve Erol Dinçer hakkında çıkarılan bir kanun hüviyetini alsın. Bu oya konuldu. Bu teklifin yapılan oylama sonunda çoğunlukla reddedildiği anlaşıldı. Yani kanunun başlığındaki 4 adın kalmasına karar verildi. Bundan sonra kanun teklifinin birinci maddesinin görüşülmesine başlandı. Kanun teklifinin birinci maddesi ‘Talât Aydemir, Fethi Gürcan, Osman Deniz ve Erol Dinçer hakkındaki ölüm cezaları müebbet ağır hapse çevrilmiştir’ şeklinde idi. Bu madde görüşüldü. Bu sırada üyelerden Fikret Turhangil metindeki Talât Aydemir ve Fethi Gürcan adlarının çıkarılması ve birinci maddede Osman Deniz ve Erol Dinçer adlarının muhafaza edilmesi teklifinde bulundu bir önerge ile. Bu önergenin de yapılan oylama sonucunda reddedildiği anlaşıldı. Demek ki af teklifinin görüşülmesine çoğunluk temayül etti. Fakat, başlığı değiştirmez, maddeyi değiştirmes, binaenaleyh, bu oylamadan sonra kanun teklifinin 1 nci maddesi oya sunuldu. Teklifin 1 nci maddesini de çoğunluğun reddettiği anlaşıldı. Hâsıl olan bu sonuçlara göre; kanun teklifinin müteakip maddelerinin görüşülmesine lüzum ve imkân kalmadı. Müteakip maddeler yürürlük ve yürütme maddeleridir.

Binaenaleyh, netice itibariyle çeşitli oylamalardan sonra teklifler üzerinde görüşmelerini arkadaşımız arz ettiler. Netice itibariyle, Cumhuriyet Senatosu Anayasa ve Adalet Komisyonunun çoğunlukla beliren görüşü bu kanun teklifinin reddi mahiyetinde tecelli etti, Millet Meclisinde olduğu gibi.” **C.S. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1, Toplantı: 3, Cilt: 19, Birleşim: 50, (11.03.1964), ss. 237-238.

c- Millet Meclisinin Tümüyle Reddettiği Bir Kanun Tasarı veya Teklifini Cumhuriyet Senatosunun Aynen veya Değiştirilerek Kabul Etmesi ve Bunun Millet Meclisince de Kabul Edilmesiyle Tasarı veya Teklifin Kanunlaşması

1961 Anayasasının 92. maddesinin 7. fıkrasında, Millet Meclisinin reddettiği bir kanun tasarı veya teklifinin, Cumhuriyet Senatosunca, olduğu gibi veya değiştirilerek kabul edilmesi hali düzenlenmekteydi²⁷³. Anılan hüküm uyarınca, Millet Meclisinin reddettiği bir tasarı veya teklif, Cumhuriyet Senatosunca olduğu gibi veya değiştirilerek kabul edilirse, Millet Meclisi, Cumhuriyet Senatosunun kabul ettiği metni yeniden görüşecekti. Millet Meclisi, Cumhuriyet Senatosunun metnini benimserse, bu metin kanunlaşacak; reddederse, tasarı veya teklif düşecekti. Cumhuriyet Senatosundan gelen metin, Millet Meclisince değiştirilerek kabul edildiği takdirde, 91. maddenin 5. fıkrasına göre karma komisyon kurulması yoluna gidilecek ve karma komisyonun incelemesini tamamlayıp bir metin hazırlamasından sonra, Millet Meclisi, ya kendi ilk ret kararını, ya Cumhuriyet Senatosunun kabul etmiş olduğu metni, ya da karma komisyonun hazırlayacağı metni kabul etmek durumunda kalacaktı.

Millet Meclisinin 12. Dönemi içinde kanunlaşan tasarı veya teklifler değerlendirildiklerinde, Millet Meclisinde ilk başta tümüyle reddedildiği halde, Cumhuriyet Senatosunca aynen veya değiştirilerek kabul edildiği için yeniden ele alınan ve Cumhuriyet Senatosunun kabul ettiği metnin, bu kez benimsenmesi nedeniyle kanunlaşan tasarı veya tekliflerin, yalnızca 3 örneği ile karşılaşmaktadır. Sözü geçen bu 3 Kanunun, 12. Dönemde, farklı bir süreç izlenmesi gereken bütçe kanunları dışında bırakıldığında, kabul edilmiş olan toplam 533 adet kanun içindeki oransal ifadesi, % 0.056 gibi çok küçük bir yer tutmaktadır.

Millet Meclisinde tümüyle reddedildiği halde, Cumhuriyet Senatosunca aynen veya değiştirilerek kabul edilen ve tekrar ele alındıklarında, Millet Meclisince de kabul edildikleri görülen 3 Kanunun künyeleri şöyleydi: i- 7 Aralık 1962 tarih ve 128 sayılı “*Muvazzaf subay ve askerî memurlara verilecek elbise ve teçhizat hakkında 4608 sayılı Kanuna ek Kanun*”²⁷⁴, ii- 17 Mayıs 1963 tarih ve 229 sayılı “*Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığına bağlı öğretim ve araştırma hastanelerinde çalışan asistan ve başasistan doktorlara, tazminat verilmesi hakkında Kanun*”²⁷⁵ ile iii- 16

²⁷³ 1961 Anayasasının 92. maddesinin, sözü edilen 7. fıkrası hükmü şöyleydi:

“Millet Meclisinin reddettiği bir tasarı veya teklif, Cumhuriyet Senatosunca olduğu gibi veya değiştirilerek kabul edilirse, Millet Meclisi, Cumhuriyet Senatosunun kabul ettiği metni yeniden görüşür. Cumhuriyet Senatosunun metni Millet Meclisince benimsenirse, kanunlaşır; reddedilirse, tasarı veya teklif düşer; Cumhuriyet Senatosundan gelen metin Millet Meclisince değiştirilerek kabul edilirse, 5. fıkra hükümleri uygulanır.”

²⁷⁴ **Resmî Gazete**, 13 Aralık 1962, Sayı: 11281; **T.B.M.M. Kanunlar Dergisi**, Dönem: 1, Toplantı: 2, Cilt: 46, s. 25.

²⁷⁵ **Resmî Gazete**, 24 Mayıs 1963, Sayı: 11411; **T.B.M.M. Kanunlar Dergisi**, Dönem: 1, Toplantı: 2, Cilt: 46, s. 424.

Temmuz 1964 tarih ve 501 sayılı “765 sayılı Türk Ceza Kanununun 6123 sayılı Kanunla muaddel 455 nci maddesiyle 2275 ve 3038 sayılı kanunlarla muaddel 459 ncu maddelerine birer fıkra eklenmesine dair Kanun” dur²⁷⁶. Bunların her birinin kanunlaşma süreçlerini ayrı ayrı incelediğimizde, şöyle bir seyir izlediklerini görürüz:

i- Bakanlar Kurulunca hazırlanan “Muvazzaf subay ve askerî memurlara verilecek elbise ve teçhizat hakkında 4608 sayılı Kanuna ek Kanun tasarısı” ile, kanunun yayımlanması tarihinden başlayarak, yeni atanacak subaylarla, barışta muvazzaf sınıfa geçirilen yedek subaylarla, subay sınıfına geçirilen astsubaylara bir defaya mahsus olmak üzere, kılıfı, yedek şarjörü, harbisi, tarifnamesi, iki talim mermisi ve yirmibeş adet harp mermisi ile birlikte birer adet ordu tipi tabanca verilmesini öngörmekteydi²⁷⁷. Tasarırı Millet Meclisi Millî Savunma ve Bütçe Komisyonları incelemiş ve olumlu rapor vermişti²⁷⁸. Millet Meclisi Genel Kurulunun 18 Nisan 1962 tarihli 76. Birleşiminde görüşülen tasarının, her ne kadar maddelerine geçilmesi kabul edilmişse de²⁷⁹; sözü geçen silah ve beraberindekilerin verilmesini öngören 1. maddesi ile, bu hükümden 30 Ağustos 1959 tarihinden başlayarak muvazzaf subay olarak nasedilenlerin de yararlanmasını öngören Geçici maddesi reddedilmişti. Bu durumda, birleşimi yöneten Başkanvekili Mekki Keskin, tatbik maddesinin oylanmasına gerek olmadığını bildirerek, tasarının tümünü oya sunuyor ve tümü reddedilince, Millet Meclisi anılan tasarırı reddetmiş oluyordu²⁸⁰. Tasarı, Cumhuriyet Senatosunda Millî Savunma ve Bütçe Komisyonlarınca incelenerek uygun bulunmuş²⁸¹ ve bu doğrultuda, Cumhuriyet Senatosu Genel Kurulunda da, 18 Eylül 1962 tarihli 83. Birleşimde görüşölüp, 20 Eylül 1962 tarihli 85. Birleşimde

²⁷⁶ **Resmî Gazete**, 23 Temmuz 1964, Sayı: 11761; **T.B.M.M. Kanunlar Dergisi**, Dönem: 1, Toplantı: 3, Cilt: 47, s. 11171.

²⁷⁷ Millet Meclisi S. Sayısı: 65, “Muvazzaf subay ve askerî memurlara verilecek elbise ve teçhizat hakkında 4608 sayılı Kanuna ek Kanun tasarısı ve Millî Savunma ve Bütçe komisyonları raporları”, **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 1, Cilt: 4, Birleşim: 76’nın sonuna ekli, (18.04.1962), ss. 1-4.

²⁷⁸ **A.k.**, ss. 2-3.

²⁷⁹ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 1, Cilt: 4, Birleşim: 76, (18.04.1962), ss. 537. Bu görüşme sırasında, Çorum Milletvekili Faruk Küreli, tasarıya karşı çıkan konuşmasını şu sözlerle tamamlamıştı: “Sözlerimi şöyle bitirmek istiyorum, memleket severliklerinden asla şüphem olmıyan subayların dahi, her sene bütçeye birkaç milyon liralık bir yük tahmil eden bu kanunu tecviz etmiyeceklerine kani olarak bu kanunun reddedilmesini teklif ve temenni eder, hürmetlerimi sunarım.” **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 1, Cilt: 4, Birleşim: 76, (18.04.1962), s. 537.

²⁸⁰ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 1, Cilt: 4, Birleşim: 76, (18.04.1962), ss. 536-538.

²⁸¹ Cumhuriyet Senatosu S. Sayısı: 87, “Muvazzaf subay ve askerî memurlara verilecek elbise ve teçhizat hakkında 4608 sayılı Kanuna ek kanun tasarısının Millet Meclisince reddolunan metni ve Cumhuriyet Senatosu Millî Savunma ve Bütçe komisyonları raporları”, **C.S. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1, Toplantı: 1, Cilt: 4, Birleşim: 83’ün sonuna ekli, (18.09.1962), ss. 1-5.

oylanmıştı²⁸². Yapılan açık oylamada, Millet Meclisinin reddettiği tasarı, Cumhuriyet Senatosunda 15 ret, 4 çekin(m)sere karşı 74 oyla kabul edilmişti²⁸³. Anayasanın 92. maddesi uyarınca tekrar Millet Meclisince ele alındığında, Millet Meclisi Bütçe Komisyonunun, Cumhuriyet Senatosunca kabul edilen metni benimsediği ve bu benimseme raporu doğrultusunda, Millet Meclisi Genel Kurulunun da, daha önce reddedilmiş olan tasarıyı, bu kez, tümü ve maddeleri üzerinde hiçbir milletvekilinin söz almadığı 7 Aralık 1962 tarihli 14. Birleşiminde kabul ettiği görülmektedir²⁸⁴.

ii- İstanbul Milletvekili Suphi Baykam ve 69 arkadaşınca hazırlanan “Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığına bağlı öğretim ve araştırma hastanelerinde çalışan asistan ve başasistan doktorlara, tazminat verilmesi hakkındaki kanun teklifi”, Millet Meclisi Sağlık ve Sosyal Yardım Komisyonunca genel hatları itibariyle kabul edildiği halde, Millet Meclisi Bütçe Komisyonunca reddedilmişti²⁸⁵. Bu raporların görüşüldüğü Millet Meclisi Genel Kurulunda, Bütçe Komisyonu Sözcüsü İstanbul Milletvekili Reşit Ülker, anılan teklifin ret nedeninin, esas itibariyle, Devlet bütçesinin açığa sürüklenmemesi olduğunu açıklamış²⁸⁶ ve bazı milletvekilleri teklifin lehinde konuşmuşlarsa da²⁸⁷; çoğu, aleyhte bir tutum sergilemişlerdi²⁸⁸. 10 Eylül 1962 tarihli 114. Birleşimde yapılan oylamada ise, Millet Meclisi Genel Kurulu, teklifin reddini öneren Bütçe Komisyonunun raporunu kabul etmekle, Suphi Baykam ve arkadaşlarının kanun teklifini reddetmişti²⁸⁹. Reddedilen bu teklif, Cumhuriyet Senatosunca ele alındığında, Cumhuriyet Senatosu Bütçe Komisyonu, teklifin reddini önermişse de; Cumhuriyet Senatosu Sosyal İşler Komisyonu, teklifin, Millet Meclisi Sağlık ve Sosyal Yardım Komisyonunun değiştirişine paralel bir biçimde,

²⁸² **C.S. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1, Toplantı: 1, Cilt: 4, Birleşim: 83, (18.09.1962), ss. 582-589; **C.S. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1, Toplantı: 1, Cilt: 5, Birleşim: 85, (20.09.1962), ss. 61-62.

²⁸³ **C.S. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1, Toplantı: 1, Cilt: 5, Birleşim: 85, (20.09.1962), s. 62.

²⁸⁴ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 1, Cilt: 9, Birleşim: 14, (07.12.1962), s. 642.

²⁸⁵ Millet Meclisi S. Sayısı: 221, “İstanbul Milletvekili Suphi Baykam ve 69 arkadaşının Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığına bağlı Öğretim ve Araştırma hastanelerinde çalışanlara, tazminat verilmesi hakkındaki kanun teklifi ve Sağlık ve Sosyal Yardım ve Bütçe komisyonları raporları”, **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 1, Cilt: 6, Birleşim: 113’ün sonuna ekli, (07.09.1962), ss. 1-4.

²⁸⁶ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 1, Cilt: 6, Birleşim: 113, (07.09.1962), s. 367.

²⁸⁷ Örneğin, Sağlık ve Sosyal Yardım Komisyonu Başkanı İstanbul Milletvekili Zekin Zeren, Bolu Milletvekili Kemal Demir teklifin lehinde olmuşlardı. Bkz. **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 1, Cilt: 6, Birleşim: 113, (07.09.1962), ss. 365-367, 368-369.

²⁸⁸ Örneğin, Çorum Milletvekili Faruk Küreli, Çankırı Milletvekili Rahmi İnceler, Manisa Milletvekili Muammer Erten. **M.M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 1, Cilt: 6, Birleşim: 113, (07.09.1962), ss. 369-370.

²⁸⁹ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 1, Cilt: 6, Birleşim: 114, (10.09.1962), ss. 383-384.

değiştirilerek kabulünden yana bir tutum takınmıştı²⁹⁰. Cumhuriyet Senatosu Genel Kurulunun 20 Kasım 1962 tarihli 8. Birleşiminde süre gelen görüşmelerden sonra²⁹¹, Senato Genel Kurulunun 27 Kasım 1962 tarihli 10. Birleşimde yapılan oylamada, Millet Meclisinde reddedilen bu kanun teklifi, Millet Meclisi Sağlık ve Sosyal Yardım Komisyonunun değiştirişi doğrultusunda, 12 ret ve 1 çekin(m)sere karşı 102 oyla, kabul edilmiş bulunuyordu²⁹². Yeniden Millet Meclisine gelen bu teklif için, Millet Meclisi Plân Komisyonu, Cumhuriyet Senatosunun kararına uymayarak, yine reddedilmesi yönünde rapor düzenlemişti²⁹³. Raporun Millet Meclisi Genel Kurulunda görüşülmesine başlandığı sırada, Birleşimi yöneten Başkanvekili Nurettin Ok, izlenecek yöntem hakkında Genel Kurula bilgi sunuyor ve şöyle diyordu:

“Şimdi sayın arkadaşlarım; yüksek malûmunuzdur ki; mezkûr kanun daha evvel Millet Meclisinde reddedilmiş, Cumhuriyet Senatosunda tadilen kabul edilmiş ve ondan sonra havale edilmiş olduğu Millet Meclisi Plân Komisyonunda tekrar reddedilmiş bulunmaktadır.

*Şimdi, Cumhuriyet Senatosunun tadilen kabul etmiş bulunduğu metni Yüce Meclisiniz benimserse kanunun maddeleriyle birlikte müzakereye (müzakeresine) geçilecek ve Cumhuriyet Senatosunca kabul edilen şekil hiçbir değişikliksiz kabul edilirse metin kanunlaşacaktır. Şayet Yüce Meclisiniz, Cumhuriyet Senatosundan gelen metni reddederse, o zaman teklif reddedilmiş olacaktır. Şayet, Cumhuriyet Senatosundan gelen metnin görüşülmesini benimseyip de, görüşülmesine devam olunduktan sonra, tadilen kabul edilirse, Anayasanın 92 nci maddesi gereğince, teklif karma komisyona havale edilerek orada tekrar tezekkür edilecektir...”*²⁹⁴

Görüşmeler sonunda, Millet Meclisi Genel Kurulu, Cumhuriyet Senatosunun kabul ettiği metni, bazı değişikliklerle kabul edince²⁹⁵; Anayasanın 92. maddesi

²⁹⁰ Cumhuriyet Senatosu S. Sayısı: 120, “İstanbul Milletvekili Suphi Baykam ve 69 arkadaşının Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığına bağlı Öğretim ve Araştırma hastanelerinde çalışanlara, tazminat verilmesi hakkında kanun teklifinin Millet Meclisince reddolunan metni ve Cumhuriyet Senatosu Sosyal İşler ve Bütçe komisyonları raporları”, **C.S. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1, Toplantı: 1, Cilt: 5, Birleşim: 95’in sonuna ekli, (24.10.1962), ss. 1-4.

²⁹¹ **C.S. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1, Toplantı: 1, Cilt: 7, Birleşim: 8, (20.11.1962), ss. 313-330.

²⁹² **C.S. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1, Toplantı: 1, Cilt: 7, Birleşim: 10, (27.11.1962), ss. 48, 91-94

²⁹³ Millet Meclisi S. Sayısı: 221 e 1 nci ek, “İstanbul Milletvekili Suphi Baykam ve 69 arkadaşının Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığına bağlı öğretim ve araştırma hastanelerinde çalışanlara tazminat verilmesi hakkındaki kanun teklifine dair Cumhuriyet Senatosu Başkanlığı tezkeresi ve Cumhuriyet Senatosunca yapılan değişiklikler hakkında Millet Meclisi Plân Komisyonu raporu”, **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 2, Cilt: 11 Birleşim: 37’nin sonuna ekli, (30.01.1963), ss. 1-3.

²⁹⁴ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 2, Cilt: 11 Birleşim: 39, (04.02.1963), s. 432.

²⁹⁵ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 2, Cilt: 11 Birleşim: 39, (04.02.1963), ss. 430-441.

uyarınca karma komisyon kurulması gerekmişti²⁹⁶. Karma komisyonun kuruluş şeklini de Başkanvekili Nurettin Ok, şu sözlerle açıklamaktaydı:

*“Şimdi Yüce Meclisin kabul ettiği esas dairesinde Cumhuriyet Senatosunun kabul ettiği metin, Millet Meclisince benimsenmiş ancak Yüce Meclis esasta bâzı değişiklikler de icra etmiş bulunmaktadır. Bu yönden Anayasanın 92 nci maddesi gereğince durum tekrar karma komisyona intikal edecektir. Bu karma komisyon Cumhuriyet Senatosundan ve Millet Meclisinden seçilecek eşit sayıdaki üyelerden kurulacaktır. Millet Meclisinin vereceği üyeler, Millet Meclisi Plân Komisyonundan Karma Komisyona intikal edecektir. Cumhuriyet Senatosundan gelecek üyeler, Cumhuriyet Senatosunda metni kabul eden komisyondan gönderilecektir. Bu Karma Komisyon için gerek Cumhuriyet Senatosu ve gerek Millet Meclisi Plân Komisyonu onar üye göndermiş olacaktır. Karma Komisyon raporunu tekrar Meclisimize tevdi edecektir.”*²⁹⁷

Bu şekilde oluşan Karma Komisyon, Millet Meclisinin yaptığı değişiklikleri benimsemiş ve bu yönde hazırladığı rapor²⁹⁸, Millet Meclisi Genel Kurulunun 17 Mayıs 1963 tarihli 82. Birleşiminde kabul edilince²⁹⁹; Millet Meclisi, önce reddettiği teklifi, bazı değişikliklerle şimdi kabul etmiş olmaktadır.

iii- Cumhuriyet Senatosu Bolu Üyesi Sırrı Uzunhasanoğlu ve 4 arkadaşınca hazırlanan “765 sayılı Türk Ceza Kanununun 6123 sayılı Kanunla muaddel 455 nci maddesiyle 2275 ve 3038 sayılı kanunlarla muaddel 459 ncu maddelerine birer fıkra eklenmesine dair Kanun teklifi”ni³⁰⁰ inceleyen, Millet Meclisi Adalet Komisyonu, bu teklifi, daha önce İzmir Milletvekili Mustafa Uyar ve 4 arkadaşınca verilen ve Komisyon tarafından benimsenmiş olup Millet Meclisi gündeminde bulunan bir

²⁹⁶ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 2, Cilt: 11 Birleşim: 39, (04.02.1963), s. 440.

²⁹⁷ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 2, Cilt: 11 Birleşim: 39, (04.02.1963), s. 440.

²⁹⁸ Millet Meclisi S. Sayısı: 221 e 2 nci ek, “İstanbul Milletvekili Suphi Baykam ve 69 arkadaşının Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığına bağlı öğretim ve araştırma hastanelerinde çalışanlara tazminat verilmesi hakkındaki kanun teklifine dair Cumhuriyet Senatosunca kabul edilen metin ile Millet Meclisinin değiştirisi ve Karma Komisyon raporu”, **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 2, Cilt: 17 Birleşim: 82’nin sonuna ekli, (17.05.1963), s. 1.

²⁹⁹ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 2, Cilt: 17 Birleşim: 82, (17.05.1963), ss. 55-57.

³⁰⁰ Bu teklifte, dikkatsizlik, tedbirsizlik ile yaralama veya ölüme neden olma fiillerine verilecek cezalarda, kusur oranının dikkate alınması ve buna göre cezada indirimine gidilmesi öngörülmekteydi. Millet Meclisi S. Sayısı: 499, “Cumhuriyet Senatosu Bolu Üyesi Sırrı Uzunhasanoğlu ve 4 arkadaşının, 765 sayılı Türk Ceza Kanununun 6123 sayılı Kanunla muaddel 456 nci maddesiyle 2275 ve 3038 sayılı kanunlarla muaddel 459 ncu maddelerine birer fıkra eklenmesine dair kanun teklifi ve Adalet Komisyonu raporu”, **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı):3, Cilt: 24 Birleşim: 24’ün sonuna ekli, (03.01.1964), ss. 1-2.

başka kanun teklifi ile aynı mahiyette olduğu için, reddetmişti³⁰¹. Bu raporun Millet Meclisinin 3 Ocak 1964 tarihli 24. Birleşiminde okunmasından sonra söz alan Niğde Milletvekili Asım Eren, Komisyonun uygulamasının yanlış olduğunu bildiriyor ve düşüncelerini şöyle açıklıyordu:

“Pek muhterem arkadaşlarım; her zaman vâki olmıyan bir usul muamelesi zannederim Komisyonca yanlış olarak uygulanmıştır. Şöyle ki; aynı mealde, aynı esası ihtiva eden başka kanundan daha evvel Sayın Mustafa Uyar ile 3 arkadaşının imzasını taşıyarak Komisyondan geçmiş ve Genel Kurul gündemine girmiş bulunuyor. Bunun arkasından, bundan haberi olmıyan bir başka arkadaşımız yine böyle bir teklif yaparak, 455 ve 459 ncu maddelere birer fıkra ilâvesini istiyor.

Şimdi, Sayın Komisyonun bunu reddetmesi değil, aynı mealde geçmiş olan teklife katılmak üzere, yine tezekkür edip, karara bağlayıp, Genel Kurula göndermesi ve Genel Kurulda da ilgili iki ayrı teklif sahiplerinin her hangi birinin veya hepsinin isteği ile bunların birleştirilmesi gerekirdi, kanaatindeyim. Şu bakımdan bu kanaattem; olur ki, ikinci teklifdeki fikir, birinci teklifin bâzı boşluklarını doldurabilir. Ve belki daha mütekâmil bir fıkirdir. Fikrin esasına taallûk eden kıymet derecesi, kıymet hükmü Komisyon raporunda belirtilmiş değildir. Şu halde, evvelce böyle bir mevzu geçti, ondan dolayı bunu reddediyorum, tarzında bir muamele benzenizce Adalet Komisyonu tarafından yapılmasa idi daha iyi olurdu kanaatindeyim.

Bu itibarla, bu gibi muamelelerin tekerrür etmemesini bilhassa hatırlatmak için söz aldım. Hürmetlerimle.” ³⁰²

Ancak, Millet Meclisinin 9 Ocak 1964 tarihli 29. Birleşiminde, Adalet Komisyonu Başkanı İstanbul Milletvekili İsmail Hakkı Tekinel, yaptığı konuşmada, Niğde Milletvekili Asım Eren’in görüşlerine cevap veriyor ve komisyonların kendilerine gelen işleri, geliş sırasına göre değerlendirdiklerini bildirerek, teklifin reddini öneren

³⁰¹ Millet Meclisi Adalet Komisyonunun raporunda şöyle denilmektedir:

“Cumhuriyet Senatosu Bolu Üyesi Sırrı Uzunhasanoğlu ve 4 arkadaşının, 765 sayılı Türk Ceza Kanununun 6123 sayılı Kanunla muaddel 455 nci maddesiyle 2275 ve 3038 sayılı kanunlarla muaddel 459 ncu maddelerine birer fıkra eklenmesine dair kanun teklifi, komisyonumuza havale edilmiş olmakla, teklif sahibi ve ilgili Hükümet temsilcileri hazır olduğu halde komisyonumuzda müzakere edildi:

Daha evvel aynı maksadı temin eden, İzmir Milletvekili Mustafa Uyar ve 4 arkadaşının teklifi 2/323 komisyonumuzca kabul edilip, müsbet mütalâa ile Yüksek Başkanlığa arz edilip Meclis gündemine alınmış olduğundan, tekerrür olan işbu teklifin reddine komisyonumuzca karar verilmiş olmakla, Genel Kurulun tasviplerine sunulmak üzere Yüksek Başkanlığa sunulur.” Bkz. Millet Meclisi S. Sayısı: 499, “Cumhuriyet Senatosu Bolu Üyesi Sırrı Uzunhasanoğlu ve 4 arkadaşının, 765 sayılı Türk Ceza Kanununun 6123 sayılı Kanunla muaddel 456 ncı maddesiyle 2275 ve 3038 sayılı kanunlarla muaddel 459 ncu maddelerine birer fıkra eklenmesine dair kanun teklifi ve Adalet Komisyonu raporu”, **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı):3, Cilt: 24 Birleşim: 24’ün sonuna ekli, (03.01.1964), s. 2.

³⁰² **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 3, Cilt: 24, Birleşim: 24, (03.01.1964), s. 178.

komisyon raporunun kabul edilmesini talep ediyordu. Adalet Komisyonu Başkanı İsmail Hakkı Tekinel'in, konuya yönelik konuşması şu şekildeydi:

"Muhterem arkadaşlarım, Meclis namına niyabeten vazife gören Adalet Komisyonunuzun evvelce vermiş olduğu bir karara tesahubeden tekliflerden bir tanesidir. Bu teklifin ilk müzakeresi sırasında, Sayın Asım Eren arkadaşımız sevk şekline mütedair olmak üzere, bir itirazda bulundu. Buna arzı cevabedeyim:

Türk Ceza Kanununun 455 ve 459 ncu maddelerinin tadiline mütedair, İzmir Milletvekili Mustafa Uyar ve dört arkadaşının bir teklifi Meclis Riyasetince, 17.10.1962 tarihinde bizden evvelki Encümene sevk edilmiştir. Aynı maddelerin tadiline taallük eden Cumhuriyet Senatosu Bolu Üyesi Sırrı Uzunhasanoğlu ve arkadaşlarının teklifleri ise 7.6.1963 tarihini taşımaktadır.

*Asım Eren arkadaşımız, bu iki teklifin birlikte müzakere edilmemesini tenkid konusu yapmış ve Komisyonumuzu töhmet altında bırakmıştır. Halbuki, Anayasa sistemimize göre, Meclise gelen teklif ve tasarılar ancak Heyeti Umumiyenin ıttılaina Komisyonlardan geçtikten sonra vâsıl olmaktadır. Yani Komisyonlara gelen teklif ve tasarılar hakkında, gerek milletvekillerinin gerekse Komisyonların bidayeten her hangi bir malûmatı yoktur. Komisyonlarda, geliş tarihine göre, mevzuları bir olan ve aynı maddelere taallük eden işler aynı zamanda gelmişse birlikte görülür ve iki teklifin birleştirilerek Umumi Heyete sevk edilmesi âdet haline gelmiştir. Buradaki tarih farkları, Asım Eren arkadaşımızın İçtüzük ve Anayasa mevzuatımız itibariyle, Komisyonumuza yöneltmiş olduğu taanla kabili telif değildir. Buna böylece işaret ettikten sonra, arkadaşımızın bu beyanının her zaman için telif edilmesi mümkündür. Mustafa Uyar arkadaşımızın teklifi hakkında ki, bu da 455 ve 459 ncu maddelere taallük etmektedir, Komisyonumuz noktai nazarını bildirmiştir. Bu noktai nazardan sonra tekrar aynı maddeler hakkında ikinci bir noktai nazarla karşınıza çıkılmamıştır. Bu itibarla, mevzu kaybolduğundan dolayı teklif reddedilmiştir. Keyfiyeti bu şekilde arz eder, Komisyon kararı gelince oylama yapılmasını istirham ederim."*³⁰³

Birleşimi yöneten Başkanvekili Mekki Keskin de, komisyonlardan gelen raporları, sırasına göre gündeme aldıklarını belirtmiş ve böyle olunca başka bir şey yapamadıklarını bildirmişti. Sonuçta, Adalet Komisyonunun raporunu kabul etmekle, Millet Meclisi Genel Kurulu, 9 Ocak 1964 tarihli 29. Birleşiminde, sözün geçen kanun teklifini reddetmiş olmaktadır³⁰⁴.

Bize göre, Niğde Milletvekili Asım Eren'in görüşünün bir ağırlığı vardı. Gerçekten, aynı konuya yönelik olsalar dahi, teklif ve tasarılar arasında bazı farkların bulunabileceğini; sonrakilerin, belki de öncekilerden bazı yönleriyle daha iyi olabileceklerini gözden uzak tutmamak ve bu nedenle, ikincisini incelemeden

³⁰³ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 3, Cilt: 24, Birleşim: 29, (09.01.1964), s. 359.

³⁰⁴ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 3, Cilt: 24, Birleşim: 29, (09.01.1964), s. 360.

tümüne reddetmek yerine, onu da değerlendirip, rapora bağlamak ve Genel Kurulda bu iki ayrı teklif veya tasarının birleştirilerek görüşülmesini sağlamak, daha yerinde olurdu.

Millet Meclisinde reddedilen bu kanun teklifinin, Anayasanın 92. maddesi uyarınca Cumhuriyet Senatosunca da görüşülmesi gerektiğinden; anılan teklif Cumhuriyet Senatosu Anayasa ve Adalet Komisyonunca incelenmiş ve Anayasa ve Adalet Komisyonu, Anayasanın 92. maddesi gereğince, Cumhuriyet Senatosunun Millet Meclisinden kendisine gelen bir teklif veya tasarımı belirli bir süre içinde karara bağlamak zorunda olduğuna, bu nedenle sözü geçen teklifle aynı konuda olup da Millet Meclisi Genel Kurulunun gündeminde bulunan diğer teklifin ne zaman görüşülüp karara bağlanacağına belli olmadığına dikkat çekerek, önündeki bu ret kararını, diğer kanun teklifini dikkate almadan değerlendirmesi gerektiğini belirtmişti. Cumhuriyet Senatosu Anayasa ve Adalet Komisyonunun, 25 Şubat 1964 tarihli raporunda, bu hususa ilişkin olarak yaptığı değerlendirme şöyleydi:

“...Cumhuriyet Senatosu Bolu Üyesi Sırrı Uzunhasanoğlu ve 4 arkadaşının teklifi T.C. Kanununun 455 ve 459 ncu maddelerinin değiştirilmesi isteğini nâtik bulunmaktadır.

Millet Meclisi Adalet Komisyonu sözü edilen maddelerin değiştirilmesi isteği ile İzmir Milletvekili Mustafa Uyar ve 4 arkadaşı tarafından (verilen) teklifin müsbet mütalâa edilerek tanzim edilen raporu ile birlikte Başkanlığa sunulduğundan bahisle, Sırrı Uzunhasanoğlu ve 4 arkadaşının teklifinin reddine karar vermiş ve Millet Meclisi Genel Kurulu da 9.1.1964 tarihli 29 ncu Birleşiminde bu ret kararını kabul etmiştir.

Mustafa Uyar ve 4 arkadaşı tarafından yapılan teklifin Millet Meclisi Genel Kurulunda henüz görüşülmediği öğrenilmiştir;

Anayasanın 92 nci maddesi, Millet Meclisinde kabul, değiştirilerek kabul veya reddedilen tasarı ve tekliflerin Cumhuriyet Senatosunda görüşülmesini belli sürelerle bağlamıştır.

Mustafa Uyar ve 4 arkadaşı tarafından yapılan teklif üzerine Millet Meclisinde cereyan edecek görüşmelerin(e) ne zaman başlanıp ne zaman bitirileceğinin kestirilmesi mümkün olmadığı gibi intizar halinde sözü edilen 92 nci maddenin belli ettiği sürenin dolması da muhtemeldir.

Mustafa Uyar ve 4 arkadaşı tarafından yapılan teklifin Millet Meclisince kabul, değiştirilerek kabul veya reddi halinde mesele Cumhuriyet Senatosuna intikal edeceğine, gerek Komisyonumuzda gerekse Cumhuriyet Senatosu Genel Kurulunda görüşüleceğine ve görüşmeler sırasında sözü edilen 455 ve 459 ncu maddelerde değişiklik yapılması gerekip gerekmediği ve gerektiği takdirde en uygun olan değişiklik yapılacağına göre Sırrı Uzunhasanoğlu ve dört arkadaşı tarafından yapılan tekliflerin reddedilmesinin uygun olacağı çoğunlukla kararlaştırılmıştır...”³⁰⁵

³⁰⁵ Cumhuriyet Senatosu S. Sayısı: 410, “765 sayılı Türk Ceza Kanununun 6123 sayılı Kanunla muaddel 665 nci maddesiyle 2275 ve 3038 sayılı kanunlarla muaddel 459 ncu maddelerine birer fıkra eklenmesine dair kanun teklifinin Millet Meclisince reddolunan metni ve Cumhuriyet Senatosu Anayasa ve Adalet Komisyonu raporu”, C.S. **Tutanak Dergisi**, Dönem: 1, Toplantı: 3, Cilt: 19, Birleşim: 54’ün sonuna ekli, (24.03.1964), ss. 1-2.

Oysa, bize göre, açıklanan Komisyon kararının ışığı altında, tam aksi bir sonuca ulaşılması gerekirdi. Gerçekten, Millet Meclisinin ilgili komisyonunun karara bağladığı benzer diğer teklifin, Millet Meclisi Genel Kurulunda ne zaman görüşülüp karara bağlanacağı belli olmadığına (ve belki de hiçbir zaman görüşülemeyeceği ihtimali de bulunduğu) göre, önüne gelen ve Millet Meclisinde ret kararına konu olan yeni teklifin Cumhuriyet Senatosunca karara bağlanması ve şayet bu karardan sonra diğer teklif, Cumhuriyet Senatosuna intikal ederse, o zaman önceki karara göre bir tavır takınılması ve belki de o teklifin daha önce kabul edilmiş veya reddedilmiş teklifle aynı konuyu düzenlemesi nedeniyle reddedilmesi daha doğru olurdu.

Nitekim, bu raporun Cumhuriyet Senatosu Genel Kurulunda görüşülmesi sırasında, bazı üyeler benzer görüşlerle rapora karşı çıkmışlar ve sonunda rapor, Anayasa ve Adalet Komisyonuna iade edilmişti³⁰⁶. Cumhuriyet Senatosu Anayasa ve Adalet Komisyonu da, hazırladığı 9 Nisan 1964 tarihli yeni raporda, İzmir Milletvekili Mustafa Uyar ve 4 arkadaşınca verilen ve Millet Meclisi gündeminde bulunan benzer kanun teklifine hiç değinmeden, yalnızca Cumhuriyet Senatosu Bolu Üyesi Sırrı Uzunhasanoğlu ve 4 arkadaşınca hazırlanmış olan teklifi değerlendirmiş ve yaptığı bazı ufak değişikliklerle, teklifin kabulünü önermişti³⁰⁷. Cumhuriyet Senatosu Genel Kurulu da, daha önce Millet Meclisice reddedilen bu teklifi kabul etmişti³⁰⁸.

Anayasanın 92. maddesi uyarınca, Millet Meclisinin, daha önce reddettiği bu teklifi, şimdi Cumhuriyet Senatosu kabul ettiği için, yeniden ele alması gerekmektedir. Bu doğrultuda, teklifi inceleyen Millet Meclisi Adalet Komisyonu, bu kez, Cumhuriyet Senatosunda kısmen değişikliğe uğramış teklifin kabulünü önermişti³⁰⁹. Millet Meclisi Adalet Komisyonu Başkanı İstanbul Milletvekili İsmail Hakkı Tekinel, teklifin, Millet Meclisinde yeniden görüşülmesinin yapıldığı, 16 Temmuz 1964 tarihli 128. Birleşimde, gelinen durumu şu sözlerle açıklıyordu:

“...Şimdi bu mevzuda, Türk Ceza Kanununun 455 ve 459 ncu maddelerinin değiştirilmesi mevzuunda Sayın Mustafa Uyar ve dört arkadaşının mukaddema bir teklifi komisyonumuza gelmişti. Komisyonumuz teklifi benimsemiş ve tanzim etmiş

³⁰⁶ **C.S. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1, Toplantı: 3, Cilt: 19, Birleşim: 54, (24.03.1964), ss. 562-567.

³⁰⁷ **C.S. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1, Toplantı: 3, Cilt: 19, Birleşim: 61, (10.04.1964), s. 796.

³⁰⁸ Teklifin Cumhuriyet Senatosunda görüşülmesi, 10 Nisan 1964 tarihli 61. Birleşimde tamamlanmış; ancak, o birleşimde yapılan açık oylamada çoğunluğun bulunmadığı görüldüğü için, oylama 14 Nisan 1964 tarihli 62. Birleşimde tekrarlanmıştı. Teklif, bu birleşimde, 123 üyenin katıldığı oylamada, 1 ret, 4 çekin(m)sere karşı 118 kabul oyu ile kabul edilmişti. **C.S. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1, Toplantı: 3, Cilt: 19, Birleşim: 61, (10.04.1964), ss. 810-811, 821; Birleşim: 62, (14.04.1964), ss. 876-878.

³⁰⁹ Millet Meclisi S. Sayısı: 499 a 1 nci ek, “Cumhuriyet Senatosu Bolu Üyesi Sırrı Uzunhasanoğlu ve dört arkadaşının, 765 sayılı Türk Ceza Kanununun 6123 sayılı Kanunla muaddel 455 nci maddesiyle 2275 ve 3038 sayılı kanunlarla muaddel 459 ncu maddelerine birer fıkra eklenmesine dair kanun teklifi ve Adalet Komisyonu raporu”, **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 3, Cilt: 32, Birleşim: 128’in sonuna ekli, (16.07.1964), s. 1-3.

olduğu raporla birlikte Genel Kurulun tasvibine arz etmiş idi. Ancak bilâhare aynı konuda Sırrı Uzunhasanoğlu arkadaşımızın bir teklifi geldi. Mükerrer olan bu teklifler dolayısıyla, biz evvelce bu konunun görüşülüp kabul edildiğini ve Genel Kurulun tasvibine sunulduğunu belirterek mevzu kalmadığından bahsile bu son teklifi reddetmişti(k). Ve Yüksek Heyetiniz de mütalâamıza uygun olarak kanun teklifini reddetmişti. Ancak gündemin tanzimi şeklinde gruplar arasında varılan karar ve İctüzüğe göre yapılan değişiklik nazarı itibara alındığı takdirde bu reddedilen teklif diğerinden evvel görüşülme imkânına mazhar olmuş ve o şekilde Senatoya gitmişti. Senato, ellerine gelen bu teklifi yeniden düzenlemiş ve bizim ilk mazbatamızdaki tanzim tarzına uygun olarak yeni bir metin hazırlamıştır. Biz bu maddeyi ikinci dega gelişinde tekabül ettik, uygun mütalâa ettik. Keyfiyeti bu şekilde ıtlûânıza arz ediyorum. Faydalı olan bu teklife oy vermenizi istirham ederim.”³¹⁰

Bu kanun teklifinin izlediği seyir ile ilgili olarak, aynı konuda ilk teklifi vermiş olan İzmir Milletvekili Mustafa Uyar da bir konuşma yapıyor ve kanunlaşma sürecinden kaynaklanan ilginç durumu, şu sözlerle açıklıyordu:

“Sayın arkadaşlarım, Türk Ceza Kanununun 455 ve 459 ncu maddelerine birer fıkra eklenmesi hakkında 17.10.1962 tarihinde Meclis Başkanlığına bendeniz ve 4 arkadaşım bir kanun teklifi getirdik. Bu kanun teklifimiz Adalet Komisyonunda kabul edilerek 7.6.1963 tarihinde çıktı ve Meclis gündemine girdi. Meclis gündemine girdiği günden beri şoför derneklerinden, federasyonlardan, şoför arkadaşlarımızdan gerek şahsa(e)n, gerek grup başkanlıklarına, gerek Meclis Başkanlığına ve gerekse Adalet Komisyonu Başkanlığına müteaddit müracaatlar, teklifler gelerek bu tasarının bir an evvel kanunlaşması rica edilmişti. Yine bu arada bizim teklifimiz Adalet Komisyonundan çıkıp gündeme alındıktan sonra bugünkü konuşmamıza, konumuza mevzu olan, Bolu Cumhuriyet Senatosu Üyesi Sayın Sırrı Uzunhasanoğlu arkadaşımızın aynı mahiyetteki teklifi Adalet Komisyonuna geldi. Adalet Komisyonunda, daha evvel bu maksadı kapsayan bizim teklifimiz geçmiş olduğu için onu, bu esbabı mucibe ve bu gerekçe ile reddederek Meclise sevk ettik. Reddedilen tekliflerin Mecliste bir defa görüşülerek geçmesi usulden olduğundan, bu reddedilen teklif Meclisimizde bizim kabul etmiş olduğumuz, bizim teklifimiz görüşülmeden reddedildi, Cumhuriyet Senatosuna gitti. Cumhuriyet Senatosu bunu müzakere ederken gerekçesinde bizim teklifin kabul edilmiş olduğundan, reddedilmiş olduğu yazılmış olduğu için bir tezkere ile Adalet Komisyonunda bizim teklifimizin ne şekilde kabul edildiğine dair teklifi istedi. Biz teklifimizi aynen kendilerine gönderdik. Nihayet, baktık ki, Cumhuriyet Senatosu işi bir an evvel intacetmek için, neticeye bağlamak için burada bizim müspet olarak neticelendirdiğimiz bizim teklifimizin müzakeresi, kabulü biraz gecikeceği endişesiyle, aynen bizim teklifimizi daha evvel reddetmiş olduğumuz teklife ilâve etmek, bu şekilde reddedilen teklifi bizim teklifimiz

³¹⁰ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 3, Cilt: 32, Birleşim: 128, (16.07.1964), ss. 219-220.

gibi kabul etmek suretiyle geriye iade etmişler ve bizim Adalet Komisyonu da işi bir çıkmaza sokmamak için ve bir an evvel şoför vatandaşlarımızın dertlerine deva olmak ve hakikaten yıllardan beri devam eden bir haksızlığı ortadan kaldırmak için Adalet Komisyonu aynı maksadı da istihdaf ettiğinden son teklifi, evvelce bizim reddettiğimiz ve fakat C. Senatosunca bizim kabul ettiğimiz teklif gibi bize iade edilen Sırrı Uzunhasanoğlu arkadaşımızın teklifini aynen kabul etmiştir...

*Biz de aynı mahiyette olan bu teklifin kabul edilmesini ve bu derdin bir an evvel ortadan kalkmasını rica ediyoruz. ”*³¹¹

Başka bazı üyelerin konuşmaları da tamamlanınca, Millet Meclisi Genel Kurulunda, söz konusu teklif oylanıyor ve kabul edilerek kanunlaşıyordu³¹². Böylece, Millet Meclisinin ilgili komisyonunda, daha önce kabul edilip Genel Kurul gündemine giren bir başka teklifle aynı konuyu düzenlediği için reddedilen bu teklif; Millet Meclisinde, gündemdeki öteki tekliften daha önce görüşülüp reddedildiği için Cumhuriyet Senatosuna geldiğinde, Senatonun kabul etmesi üzerine Millet Meclisince yeniden ele alınmış ve bu kez Millet Meclisinde de kabul edilmiş olmaktaydı.

D. Kanunlaşma Sürecinin Grafiklerle Gösterilmesi

1961 Anayasasına göre kanun yapımında Millet Meclisi ile Cumhuriyet Senatosu arasındaki ilişkiler dikkate alındığında ortaya çıkabilecek çeşitli ihtimaller grafikler halinde şöyle gösterilebilir:

³¹¹ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 3, Cilt: 32, Birleşim: 128, (16.07.1964), s. 220.

³¹² **M.M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 3, Cilt: 32, Birleşim: 128, (16.07.1964), ss. 219-225.

**1961 ANAYASASININ 92. MADDESİ UYARINCA ÇEŞİTLİ İHTİMALLERE GÖRE
KANUNLAŞMA SÜRECİ**

**1) Millet Meclisinin Kabul Ettiği Bir Tasarı veya Teklifi Cumhuriyet Senatosunun da
Aynen Kabul Etmesi**

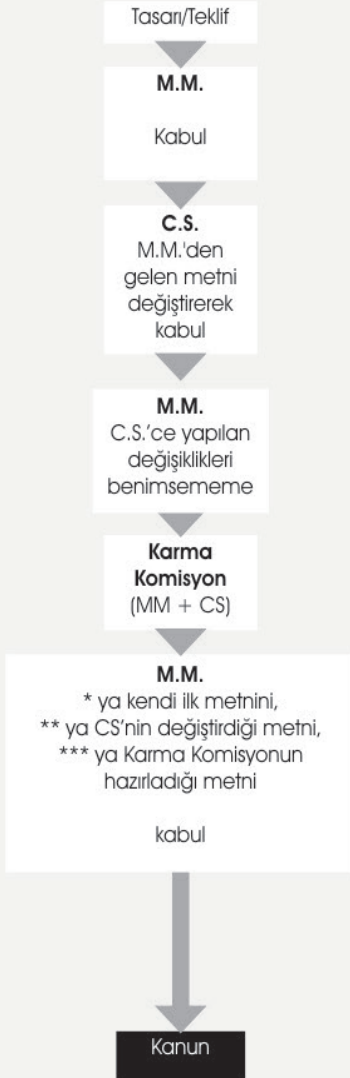

**2) Millet Meclisinin Kabul Ettiği Bir Tasarı veya Teklifi Cumhuriyet Senatosunun
Değiştirerek Kabul Etmesi**

**A) Millet Meclisinin Cumhuriyet Senatosunda Yapılan Değişikliği
Kabul Etmesi**

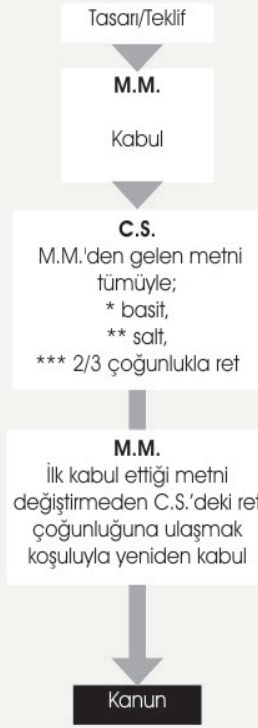
B) Millet Meclisinin Cumhuriyet
Senatosunda Yapılan
Değişikliği Benimsememesi

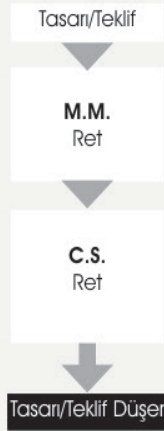
C) Yasama Meclislerinin veya Yerel Yönetimlerin Seçimlerine İlişkin Tasarı ve Teklifler veya Siyasi Partiler Hakkındaki Kanun Tasarı ve Teklifleri İçin Karma Komisyon Kurulması Gerekliği Durumlardaki Özel Süreç
(Karma Komisyon Kurulması Gerekmeyen Haller İçin Olağan Kanunlardaki Süreç Geçerlidir)

3) Millet Meclisinin Kabul Ettiği Bir Tasarı veya Teklifi Cumhuriyet Senatosunun Tümüyle Reddetmesi

4) Millet Meclisinin Reddettiği Bir Tasarı veya Teklifi Cumhuriyet Senatosunun da Reddetmesi

5) Millet Meclisinin Reddettiği Bir Tasarı veya Teklifi Cumhuriyet Senatosunun Aynen veya Değiştirilerek Kabul Etmesi

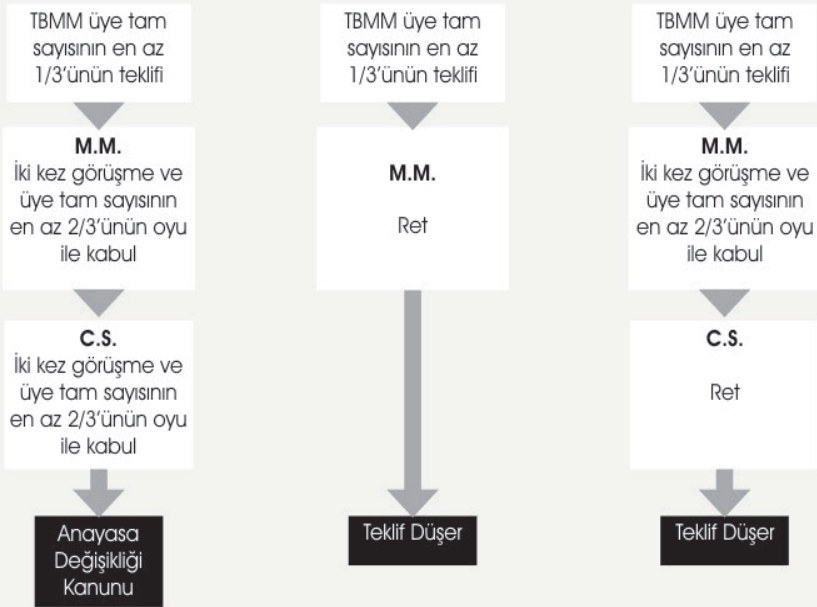
A) Millet Meclisinin Cumhuriyet Senatosunun Kabul Kararını Benimsememesi

B) Millet Meclisinin Cumhuriyet Senatosunun Kabul Kararını Benimsemesi

**1961 Anayasasının 155. Maddesi Uyarınca Anayasa Değişikliğinde
İzlenmesi Gereken Özel Süreç**

**E. Anayasanın 92. Maddesine Göre İzlenmesi Gereken Süreç Doğrultusunda
12. Dönemde Yapılan Kanunların Bir Tablo Üzerinde Açıklanması**

1961 Anayasasının 92. maddesine göre, kanun tasarı ve tekliflerinin Millet Meclisi ve Cumhuriyet Senatosunda görüşülmesinde izlenmesi gereken yöntem doğrultusunda, Millet Meclisinin 12. Dönemi içinde kanunlaşan veya Millet Meclisince 12. Dönemde karara bağlanmasına karşın, kanunlaşma süreci bir nedenle 13. Dönemde tamamlanan tasarı ve tekliflerin, yukarıdan beri incelediğimiz çeşitli ihtimaller dikkate alınarak yapılan gruplandırılması ve her grupta yer alan kanunların sayısı, bir tablo halinde aşağıda birlikte gösterilmiştir:

1961 Anayasasının 92. Maddesi Uyarınca İzlenmesi Gereken Kanunlaşma Sürecinde Millet Meclisi ve Cumhuriyet Senatosunun Değişik Kararları Doğrultusunda Gerçekleşen Çeşitli Durumlar		
Millet Meclisinin 12. Dönemi İçinde Kabul Edilen Kanunların Toplam Sayısı (Bütçe Kanunları Hariç)	533	% 100
1) Millet Meclisince Kabul Edildikten Sonra Cumhuriyet Senatosuna Sunulan ve Orada da Millet Meclisinden Geldiği Şekliyle Aynen Kabul Edilen Tasarı ve Tekliflerin Sayısı ve Tüm Kanunlar İçindeki Oranı	445	% 83,48
<i>a- Cumhuriyet Senatosunca Süresi İçinde Görüşülüp Aynen Kabul Edilen Tasarı ve Tekliflerin Sayısı ve Cumhuriyet Senatosunca Aynen Kabul Edilen Kanunlar İçindeki Oranı</i>	<i>441</i>	<i>% 99,10 (441/445)</i>
<i>b- Cumhuriyet Senatosunda Süresi İçinde Görüşülüp Karara Bağlanmadığı İçin Millet Meclisinden Geldiği Şekliyle Aynen Kabul Edilmiş Sayılan Tasarı ve Tekliflerin Sayısı ve Cumhuriyet Senatosunca Aynen Kabul Edilen Kanunlar İçindeki Oranı</i>	<i>4</i>	<i>% 0,90 (4/441)</i>
2) Millet Meclisince Kabul Edildikten Sonra Cumhuriyet Senatosuna Sunulan ve Orada Millet Meclisinin Benimsediği Metnin Değiştirilerek Kabul Edildiği Tasarı ve Tekliflerin Sayısı ve Tüm Kanunlar İçindeki Oranı	79	% 14,82
<i>a- Cumhuriyet Senatosunca Yapılan Değişikliği Millet Meclisinin Benimsemiş Olduğu Tasarı ve Tekliflerin Sayısı ve Cumhuriyet Senatosunca Değiştirilerek Kabul Edilen Kanunlar İçindeki Oranı</i>	<i>52</i>	<i>% 65,82 (52/79)</i>
<i>b- Cumhuriyet Senatosunca Yapılan Değişikliğin Millet Meclisince Benimsenmemesi Nedeniyle Karma Komisyonca Ele Alınması Gereken Tasarı ve Tekliflerin Sayısı ve Cumhuriyet Senatosunca Değiştirilerek Kabul Edilen Kanunlar İçindeki Oranı</i>	<i>27</i>	<i>% 51,92 (27/52)</i>
3) Millet Meclisince Kabul Edildikten Sonra Cumhuriyet Senatosuna Sunulan ve Orada Tümüyle Reddedilen, Fakat Millet Meclisince Yeniden Ele Alındığında Tekrar Kabul Edilen Tasarı veya Tekliflerin Sayısı ve Tüm Kanunlar İçindeki Oranı	6	% 1,12
4) Millet Meclisince Reddedildikten Sonra Cumhuriyet Senatosuna Sunulan ve Orada Kabul Edilince Millet Meclisince Yeniden Ele Alınıp Kabul Edilen Tasarı veya Tekliflerin Sayısı ve Tüm Kanunlar İçindeki Oranı	3	% 0,56

1961 Anayasasının 92. Maddesi Uyarınca İzlenmesi Gereken Kanunlaşma Sürecinde Millet Meclisi ve Cumhuriyet Senatosunun Değişik Kararları Doğrultusunda Gerçekleşen Çeşitli Durumlar	
Millet Meclisinin 12. Dönemi İçinde Kabul Edilen, Fakat Kanunlaşma Süreci 13. Dönemde Tamamlanan Kanunların Sayısı	26
1) Millet Meclisince Kabul Edildikten Sonra Cumhuriyet Senatosuna Sunulan ve Orada da Millet Meclisinden Geldiği Şekliyle Aynen Kabul Edilen Tasarı ve Tekliflerin Sayısı	24
<i>a- Cumhuriyet Senatosunca Süresi İçinde Görüşülüp Aynen Kabul Edilen Tasarı ve Tekliflerin Sayısı</i>	<i>10</i>
<i>b- Cumhuriyet Senatosunda Süresi İçinde Görüşülüp Karara Bağlanmadığı İçin Millet Meclisinden Geldiği Şekliyle Aynen Kabul Edilmiş Sayılan Tasarı ve Tekliflerin Sayısı (Bunlardan 4'ü Cumhuriyet Senatosunca görüşülüp aynen, 7'si değiştirilerek kabul edilmiş; 3'ü ise tümüyle reddedilmişti. Fakat, Millet Meclisi, 14'ünü de süre dolduğu için aynen kabul edilmiş muamelesine tâbi tutmuştu.)</i>	<i>14 (4+7+3)</i>
2) Millet Meclisince Kabul Edildikten Sonra Cumhuriyet Senatosuna Sunulan ve Orada Millet Meclisinin Benimsediği Metnin Değiştirilerek Kabul Edildiği Tasarı ve Tekliflerin Sayısı	1
<i>a- Cumhuriyet Senatosunca Yapılan Değişikliği Millet Meclisinin Benimsemiş Olduğu Tasarı ve Tekliflerin Sayısı</i>	<i>1</i>
<i>b- Cumhuriyet Senatosunca Yapılan Değişikliğin Millet Meclisince Benimsenmemesi Nedeniyle Karma Komisyonca Ele Alınması Gereken Tasarı ve Tekliflerin Sayısı</i>	<i>0</i>
3) Millet Meclisince Kabul Edildikten Sonra Cumhuriyet Senatosuna Sunulan ve Orada Tümüyle Reddedilen, Fakat Millet Meclisince Yeniden Ele Alındığında Tekrar Kabul Edilen Tasarı veya Tekliflerin Sayısı ve Tüm Kanunlar İçindeki Oranı	1

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

CUMHURİYET SENATOSUNUN MİLLET MECLİSİNDEN GELEN BİR TASARI VEYA TEKLİFİ KARARA BAĞLAMA SÜRESİ VE SÜRENİN HESAPLANMASINDA ORTAYA ÇIKAN GÖRÜŞ AYRILIKLARI

1-Millet Meclisinden Gelen Bir Tasarı veya Teklifin Cumhuriyet Senatosunda Belirli Bir Süre İçinde Karara Bağlanması Zorunluluğu

1961 Anayasasının 92. maddesinin 10. fıkrası, Cumhuriyet Senatosunun, Millet Meclisinin görüşerek karara bağladığı bir kanun tasarısı veya teklifini ne süre içinde görüşüp, kabul, değiştirerek kabul veya reddedeceğini düzenlemişti. Anılan hükümde şöyle deniliyordu:

“Cumhuriyet Senatosu, kendisine gönderilen bir metni, Millet Meclisi komisyonlarında ve genel kurulundaki görüşme süresini aşmayan bir süre içinde karara bağlar; bu süre üç ayı geçemez ve ivedilik hallerinde onbeş günden, ivedi olmayan hallerde bir aydan kısa olamaz. Bu süreler içinde karara bağlanmayan metinler, Cumhuriyet Senatosunca, Millet Meclisinden gelen şekliyle kabul edilmiş sayılır. Bu fıkra da belirtilen süreler Meclislerin tatili devamınca işlemez.”

Maddenin incelenmesinden görüleceği gibi, Cumhuriyet Senatosunun, Millet Meclisinden kendisine gönderilen bir kanun metnini, o kanunun Millet Meclisinde görüşülme süresi içinde karara bağlaması gerekmektedir. Bu düzenleme ile Anayasa koyucunun güttüğü amaç, açıktır ki, aralarında görüş ayrılığının ortaya çıktığı durumlarda, genellikle son sözü söyleme yetkisi ile donatılmış olan Millet Meclisince kabul veya reddedilen bir kanun tasarısı veya teklifinin Cumhuriyet Senatosunca bekletilerek, karara bağlanmasının geciktirilmesini önlemektir. Gerçekten, bu tür bir süre öngörülmemiş olsaydı, Cumhuriyet Senatosu, kabul edilmesini istemediği bir kanunu reddetmek yerine, görüşmeyerek veya görüşmeyi gereksiz yere uzatarak, onun kanunlaşmasını engellemeyi tercih edebilirdi. Çünkü Cumhuriyet Senatosu böyle davranmayıp, Millet Meclisinin kabul ettiği bir tasarı veya teklifi reddederse, o tasarı veya teklif yeniden Millet Meclisine gelecek ve Millet Meclisi kabul ettiği takdirde, Senatonun reddetmesine karşın kanunlaşabilecekti. Bu nedenle, Senato, kanunlaşmasını istemediği bir metni, reddetmek yerine görüşmeyerek, Millet Meclisini, son sözü söyleme yetkisinden mahrum bırakabilirdi. İşte, Anayasada, Cumhuriyet Senatosu için Millet Meclisinden gelen bir kanun metnini belirli bir süre içinde görüşüp karara bağlama yükümlülüğü öngörülüp; aksi halde o metnin Cumhuriyet Senatosunca, Millet Meclisinden geldiği şekliyle kabul edilmiş sayılacağına hükme bağlanmasıyla, bu tür bir kötü kullanımın önüne geçilmiş olunuyordu. Maddede, ayrıca, Cumhuriyet Senatosundaki görüşme süresi için bir üst sınır da öngörülüyordu. Gerçekten, bir kanun tasarısı veya teklifi için Millet Meclisinde uzun bir süre harcanmış olsa bile, Cumhuriyet Senatosu kararını en fazla üç ay içinde vermek durumundaydı. Buna karşılık, Millet Meclisinin çok çabuk

karar verdiği hallerde, Cumhuriyet Senatosunu sağlıklı bir inceleme imkânından mahrum bırakmamak için, aynı hükümde Senato için bir de alt sınır getirilmişti. Bu bağlamda, Millet Meclisi bir kanun tasarısı veya teklifini çok daha kısa bir sürede karara bağlamış olsa bile, Cumhuriyet Senatosuna 1 aylık bir süre tanınmış bulunuyordu. Bir diğer deyişle, Millet Meclisinin 10 gün içinde karara bağladığı bir metni, Cumhuriyet Senatosu 1 ay içinde görüşüp, kabul, değiştirerek kabul veya reddedecek demektir. İvedilik halinde bu süre daha da kısalıyor ve 15 güne iniyordu. 92. maddenin sözü geçen 10. fıkrasında, Meclislerin tatillerinde bu sürelerin işlemeyeceği de belirtilmişti.

Maddedeki düzenlemenin gerekçesinde ise şöyle denilmekteydi:

*“...İki Meclisli sistemlerde sık görülen kanunları komisyonlarda ve meclislerde seneler senesi sürüncemede bırakmayı önlemek maksadiyle her iki Meclis için de süreler kabul edilmiş ve bu sürelerle riayet edilmediği hallerde metnin kanuniyet kazanması sağlanmıştır.”*³¹³

Fıkra, sürelerle ilişkin hükümden ne anlaşılması gerektiği konusunda, Cumhuriyet Senatosu Anayasa ve Adalet Komisyonu, Cumhuriyet Senatosu Başkanlığının isteği üzerine bir inceleme yapmış ve ulaştığı sonuçları, 21 Mayıs 1962 gün ve 55/617 sayılı Kararında açıklamıştı³¹⁴. Anayasa ve Adalet Komisyonunun, 31 Mayıs 1962 tarihli 67. Birleşiminde Cumhuriyet Senatosu Genel Kurulunun bilgisine sunulan bu Raporunda değinilen hususların bir kısmında, şöyle denilmekteydi:

“...kaide, bir kanun tasarısı ve teklifinin Cumhuriyet Senatosu komisyonlarında ve Genel Kurulundaki görüşme süresinin, M. Meclisi komisyonlarında ve Genel Kurulundaki görüşme süresini aşamayacağı, yani ona müsavi olacağı şeklindedir. Ancak, kanun tasarısı ve teklifleri 92 nci maddenin ilk fıkrasına göre önce Millet Meclisinde görüşüleceği için, Anayasa yapıcısı; ilk görüşmelerin, hazırlık çalışmalarını da ihtiva etmesi hasebiyle bazan uzunca zamanlar alabileceğini ve C. Senatosundaki görüşmelere, Millet Meclisindeki hazırlık çalışmalarını da içine alan görüşmelerden sonra başlanılacağını göz önünde bulundurarak, görüşme bakımından C. Senatosuna uzunca zamanlar ayırmayı doğru bulmamış ve fıkranın ilk cümlesindeki kaideye, C. Senatosundaki âzami görüşme süresinin 3 ayı geçemeyeceği, yani 3 ay olabileceği şeklinde bir istisna koymuştur. Kaide ve bu istisna birlikte mütalâ edildiği takdirde, hâsıl olan netice şudur: Bir kanun tasarısı ve teklifi M. Meclisi komisyonlarında ve Genel Kurulunda tam üç ay tutan bir zaman içinde görüşülmüş ise, Cumhuriyet Senatosunda da tam üç ay tutan bir zaman içinde görüşülebilir. Şayet kanun tasarısı ve teklifinin M. Meclisi komisyonlarında ve Genel Kurulundaki görüşülme müddeti 3 ayı aşmış, meselâ 4 ayı, 8 ayı, 1 yılı bulmuş ise, C. Senatosundaki görüşülme müddeti, 4 ay, 8 ay, 1 yıl olamaz, âzami üç aydır.

³¹³ Kâzım Öztürk, *Türkiye Cumhuriyeti Anayasası*, Cilt: III, s. 2759.

³¹⁴ C.S. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 1, Cilt: 4, Birleşim: 67, (31.05.1962), ss. 234-237.

Anayasa yapıcısı; bir kanun tasarı ve teklifinin M. Meclisi komisyonlarında ve Genel Kurulunda, bir aydan, 15 günden az, hattâ 3 gün, 5 gün gibi kısa müddetler içinde görüşülebilmesi ihtimalini de göz önünde bulundurarak, görüşme süresi bakımından C. Senatosunu böyle 3 gün, 5 gün gibi çok kısa zamanlarla bağlamayı da mahzurlu görmüş ve sözü edilen fıkranın ilk cümlesindeki kaideye, C. Senatosu Komisyonlarında ve Genel Kurulundaki asgari görüşme süresinin ivedilik hallerinde 15 günden az olamayacağı, yani 15 gün olabileceği ve ivedili olmıyan hallerde de bir aydan az olmıyacağı, yani bir ay olabileceği şeklinde ikinci bir istisna koymuştur. Kaide ve bu ikinci istisna birlikte mütâlâ edildiği takdirde, hâsıl olan netice de şudur: Bir kanun tasarı ve teklifi M. Meclisi Komisyonlarında ve Genel Kurulunda ivedili olarak tam 15 günde görüşülmüş ise C. Senatosunda da tam 15 günde görüşülebilir. Şayet kanun tasarı ve teklifinin M. Meclisi Komisyonlarında ve Genel Kurulunda ivedili olarak görüşülme müddeti 15 günden az ise, yani 1 ilâ 14 günden ibaret ise, C. Senatosundaki görüşülme müddeti 1 ilâ 14 gün değildir, âzami 15 gündür. Bir kanun tasarı ve teklifinin Millet Meclisi Komisyonlarında ve Genel Kurulundaki ivedili olmaksızın cereyan eden görüşülme müddeti bir aydan az ise, yani 1 ilâ 29 günden ibaret ise, C. Senatosundaki görüşülme müddeti 1 ilâ 29 gün değildir, âzami 1 aydır... ”³¹⁵

Ne var ki, maddede yer alan, “Cumhuriyet Senatosu kendisine gönderilen metni” ibaresinden ne anlaşılacağı hususunda iki Meclis arasında zaman zaman tartışmalar yaşanmaktaydı. Gerçekten, Cumhuriyet Senatosunda süre ne zaman işlemeye başlayacaktı? Sürenin başlangıcı olarak, Millet Meclisi Başkanlığının, Millet Meclisinde görüşülüp karara bağlanan bir kanun tasarısı veya teklifini Cumhuriyet Senatosuna gönderdiği tarih mi, Cumhuriyet Senatosu Başkanlığının bu metni aldığı tarih mi, yoksa sözü edilen metnin Cumhuriyet Senatosu Başkanlığınca ilgili komisyona gönderildiği tarih mi esas alınacaktı? Tartışma konusu olan bir diğer nokta, tatillerde bu sürenin işlemeyeceğini öngören hükümden kaynaklanmaktaydı. Bu bağlamda, akla, Cumhuriyet Senatosunun kendi Başkanını ve kendi komisyonlarını seçmesi için geçen zamanın tatillerden sayılıp sayılmayacağı sorusu takılmaktaydı.

Bu sorularla ilgili olarak, zaman zaman iki Meclis arasında görüş ayrılıklarının yaşandığı görülmekteydi ve Cumhuriyet Senatosu ile Millet Meclisi, bu konuda birlikte veya ayrı ayrı olmak üzere, çeşitli tarihlerde bazı farklı kararlar almış bulunuyordu. Bunları şöyle sıralayabilmek mümkündür:

³¹⁵ C.S. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 1, Cilt: 4, Birleşim: 67, (31.05.1962), ss. 235-236.

2. Anayasada Millet Meclisinden Gelen Bir Tasarı veya Teklifin Cumhuriyet Senatosunca Karara Bağlanması İçin Öngörülen Süreye İlişkin Farklı Değerlendirmeler

A. Cumhuriyet Senatosu Anayasa ve Adalet Komisyonunun Cumhuriyet Senatosu Genel Kurulunun Bilgisine Sunulmuş Olan Kararı

Hemen yukarıda değinilen ve Anayasanın 92. maddesinden ne anlaşılması gerektiğine ilişkin incelemesinin sonucunu açıkladığı 21 Mayıs 1962 tarih ve 55/617 sayılı Kararında, Cumhuriyet Senatosu Anayasa ve Adalet Komisyonu, Millet Meclisince karara bağlanmış bir kanun tasarısı veya teklifinin Cumhuriyet Senatosunca görüşülmesi için Anayasanın 92. maddesinde tanınmış olan azami sürenin ne zaman başlayacağına da açıklık getirmektedir. Gerçekten, Cumhuriyet Senatosu Anayasa ve Adalet Komisyonu, anılan Kararında, süre başlangıcının işleme ait evrakın Millet Meclisi Başkanlığı tarafından Cumhuriyet Senatosu Başkanlığına fiilen tevdi edildiği gün olduğunu belirtmekteydi. 31 Mayıs 1962 tarihli 67. Birleşimde, Cumhuriyet Senatosu Genel Kurulunun bilgisine sunulup, oturumu yöneten Başkan tarafından “...ıttılınıza arz edilmiştir. Bundan sonra bu surette muamele görecektir ve böyle devam edilecektir” sözleriyle değerlendirilen³¹⁶, Anayasa ve Adalet Komisyonunun sözü geçen Kararının konu ile ilgili kısmında aynen şöyle denilmektedir:

“...M. Meclisi komisyonlarında ve Genel Kurulunda görüşülen bir kanun tasarısı ve teklifinin C. Senatosundaki görüşülme süresinin başlangıcına gelince: Bu başlangıç, işleme ait evrakı ihtiva eden dosyanın M. Meclisi Başkanlığı tarafından C. Senatosu Başkanlığına fiilen tevdi edildiği gündür...”³¹⁷

B. İstanbul Milletvekili Coşkun Kırca ve Arkadaşlarının, “Yasama Meclislerinin Aralarındaki Münasebetlerin Düzenlenmesi Hakkında Kanun Teklifi”nde Öngörülen Hüküm

İstanbul Milletvekili Coşkun Kırca, Aydın Milletvekili Orhan Apaydın, Sivas Milletvekili Cevad Odyakmaz ve Erzincan Milletvekili Sadık Perinçek tarafından hazırlanan ve Millet Meclisi Başkanlığına 16 Haziran 1962 tarihinde sunulan “Yasama Meclislerinin Aralarındaki Münasebetlerin Düzenlenmesi Hakkında Kanun Teklifi”nde, adından da anlaşılacağı gibi, çeşitli konularda Millet Meclisi ile Cumhuriyet Senatosu ve belirli durumlarda ikisinin birlikte toplanması ile oluşan Türkiye Büyük Millet Meclisinin birbirleriyle olabilecek ilişkilerin düzenlenmesi amaçlanmaktaydı³¹⁸. Bu kanun teklifinin, Millet Meclisinde karara bağlanmış olan

³¹⁶ C.S. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 1, Cilt: 4, Birleşim: 67, (31.05.1962), s. 229.

³¹⁷ C.S. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 1, Cilt: 4, Birleşim: 67, (31.05.1962), s. 237.

³¹⁸ Teklifin “Genel Gerekçe”sinde şöyle denilmektedir: “Anayasamızın çift meclis sistemini kabul etmiş olması ve bazı yasama yetkilerini de her iki meclis üyelerinden kurulu bir üçüncü organa vermiş olması neticesinde, bugüne kadar umumiyetle içtüzüklerde yer almış olan bazı kaidelerin, şimdi

kanun tasarısı veya tekliflerinin Cumhuriyet Senatosundaki azami görüşme sürelerini düzenleyen 1. maddesinin 3. fıkrasında, sözü geçen sürenin başlangıç tarihi ile ilgili olarak şu hüküm öngörülmüştü³¹⁹:

“Madde 1/3. Anayasanın 92 nci maddesinin 10 ncu fıkrasında Cumhuriyet Senatosu komisyonlarıyla genel kurulundaki âzami görüşme süresi olarak gösterilen sürelerin başlangıç tarihi, kanun tasarısı veya teklifinin Cumhuriyet Senatosu Başkanlığınca gönderildiği ilk komisyona havale tarihidir; bu tarih, o süreye dâhildir.”

Teklifi inceleyen Millet Meclisi Anayasa Komisyonu, fıkraya bir eklemeye bulunmuş ve Cumhuriyet Senatosu Başkanlığına, Millet Meclisinden gelen metni, komisyonlara belirli bir süre içinde havale etme yükümlülüğü getirmişti. Bu bağlamda, Millet Meclisi Anayasa Komisyonunun yukarıda metni verilen fıkraya yaptığı eklemeye şöyleydi:

“Cumhuriyet Senatosu Başkanlığı, Millet Meclisi Başkanlığından gelen kanun tasarısı ve tekliflerini en çok yedi gün içinde komisyonlara havale eder. Aksi halde, bu bentte yazılı süre, yedinci günün sonundan itibaren başlar.”

Kırca ve arkadaşlarının teklifindeki bu düzenleme, Anayasa Komisyonunda yapılan eklemeye birlikte, Millet Meclisinin, 6 Haziran 1963 tarihli 91. Birleşimde yapılan birinci ve 20 Haziran 1963 tarihli 99. Birleşimde yapılan ikinci görüşmede kabul edilmişti³²⁰. Ancak, Cumhuriyet Senatosu, 3 Ekim 1963 tarihli 116. Birleşiminde, anılan Kanun Teklifinin tümünü, oylamaya katılan 147 üyenin 147 sinin de olumsuz oylarıyla reddetmişti³²¹. Her ne kadar, Millet Meclisince tekrar ele alındığında, Anayasa Komisyonu, daha önce kabul edilen metnin yeniden kabulünü önerdiyse de; Anayasanın 92. maddesinin 9. fıkrası uyarınca, tümü Cumhuriyet Senatosunca üye tam sayısının 2/3 çoğunluğuyla reddedilen bir kanun tasarısı veya teklifini Millet Meclisinin yeniden kabul edebilmesi için üye tam sayısının 2/3 çoğunluğunun olumlu oyu gerektiğinden, teklif sahibi İstanbul Milletvekili Coşkun Kırca'nın talebi

kanunlarda yer alması gerekmektedir. Gerçekten, yasama meclislerinin çalışma tarzını ilgilendirmekle beraber, her bir yasama meclisinde aynı şekilde düzenlenmesi gereken hususlar mevcudolduğu gibi, gerek milletvekillerini, gerek Cumhuriyet Senatosu üyelerini bağlaması gereken bazı hükümlerin sevki de lüzumludur. Bütün bu hususların, sadece aidolduğu yasama meclisinin ve onun yetkileri bahis konusu oldukça o yasama meclisini ve üyelerini bağlayabilecek olan içtüzüklerde yer alması imkânsız olduğundan, bu gibi hususlar için bir kanun teklifi sevk etmek gerekmiştir.” Bkz. Millet Meclisi S. Sayısı: 48, “İstanbul Milletvekili Coşkun Kırca, Aydın Milletvekili Orhan Apaydın, Sivas Milletvekili Cevad Odyakmaz ve Erzincan Milletvekili Sadık Perinçek'in, Yasama meclislerinin aralarındaki münasebetlerin düzenlenmesi hakkında kanun teklifi ve Anayasa Komisyonu raporu”, **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 2, Cilt: 14, Birleşim 61'in sonuna ekli, (22.03.1963), s. 1.

³¹⁹ A.k., s. 5.

³²⁰ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 2, Cilt: 17, Birleşim: 91, (06.06.1963), ss. 608-609; **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 2, Cilt: 18, Birleşim: 99, (20.06.1963), ss. 318-326.

³²¹ **C.S.Tutanak Dergisi**, Dönem: 1, Toplantı: 2, Cilt: 15, Birleşim: 116, (03.10.1963), ss. 189, 220-221.

doğrultusunda, Millet Meclisinde bu çoğunluğun bulunmadığı birkaç birleşimde görüşülmesi ertelenmiş³²² ve daha sonra Anayasa Komisyonu metni geri çekmişti³²³. Cumhuriyet Senatosunun tümünden reddettiği bu Kanun karşısında Millet Meclisinin tutumu, 12. Dönemde netleşmemişti ve 13. Dönemin ilk yasama yılının sonlarına doğru konu Millet Meclisince yeniden ele alındığında, Anayasa Komisyonunun da Cumhuriyet Senatosunun ret kararına uyulması yönündeki raporu doğrultusunda, 21 Temmuz 1966 tarihli 116. Birleşimde, söz konusu kanun teklifi, Millet Meclisi Genel Kurulunca da reddedilmişti³²⁴. Böylece, Kırca ve arkadaşlarının 12. Dönemde verdikleri kanun teklifi, hayli uzun bir süreç izliyor ve önce Cumhuriyet Senatosunca, sonra da 13. Dönemde Millet Meclisince reddedildiğinden, düşmüş oluyordu.

C. Cumhuriyet Senatosu ve Millet Meclisi Başkanlık Divanları Müşterek Toplantısı Kararı

Cumhuriyet Senatosu ve Millet Meclisi Başkanlık Divanlarının 23 Kasım 1963 tarihinde yaptıkları ortak toplantıda, sürelerin işleminin söz konusu olmayacağı durumlara yönelik olarak aldığı karar şu şekildeydi³²⁵:

Karar No. 16

Karar tarihi: 23 Kasım 1963

D) Anayasanın 92 nci maddesinin 10 ncu fıkrasındaki sürelerin, ancak Anayasada musarrah haller ve Meclislerin Divanları veya komisyonları gibi teşriî faaliyet organlarının teşekkül edememesi sebebiyle teşriî faaliyette bulunamadıkları zamanlara maksur olmak üzere işlemez addedilmesi;

³²² **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 3, Cilt: 25, Birleşim: 34, (16.01.1964), s. 144; **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 3, Cilt: 25, Birleşim: 37, (21.01.1964), s. 312.

³²³ Anayasa Komisyonu sözcüsü İstanbul Milletvekili Coşkun Kırca (aynı zamanda, teklifi yapan milletvekillerinden), Komisyonun metni geri istemesinin nedenini şöyle açıklıyordu: “Muhterem arkadaşlarım, Cumhuriyet Senatosunun bu raporu huzurunuzda görüşülmeden önce kendi İçtüzüklerini kabul etmiş bulunmakta idiler. Cumhuriyet Senatosunun yeni İçtüzüğünde bu kanun teklifi ile giderilmesi derpiş edilen aksaklıkların mühim bir kısmı düzeltilmiş bulunmaktadır. Bu rapor yazıldıktan sonra ortaya çıkmış bir vakiadır. Cumhuriyet Senatosunun yeni İçtüzüğü bu kanun teklifinde düzeltilmesini derpiş ettiği aksaklıkları, hattâ Anayasaya aykırı bütün noktaları düzeltilmiş değildir. Hattâ bazı hususlarda ısrar mevcuttur. Ancak bu konuda Komisyonumuz Anayasa Mahkemesine bir iptal dâvası açıldığını istihbar etmiş bulunmaktadır. Bu bakımdan bu konuda, Anayasa konularında en kesin hükümleri vermeye yetkili merciin yani Anayasa Mahkemesinin alacağı kararı beklemenin daha uygun olacağı kanaatindeyiz... Bu itibarla bu raporu Komisyonumuz da, Anayasa Mahkemesinin Cumhuriyet Senatosu İçtüzüğünün iptali istenen maddeleri hakkındaki kararı sâdir olup, Resmî Gazetede neşredildikten sonra Komisyonumuzca yeniden ele alınmak üzere bu raporu Komisyonumuza geri alıyorum efendim...” **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 3, Cilt: 30, Birleşim: 99, (07.05.1964), s. 334.

³²⁴ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 13 (2), Yasama Yılı (Toplantı): 1, Cilt: 8, Birleşim: 116, (21.07.1966), s. 300.

³²⁵ Millet Meclisi S. Sayısı: 116, “Anayasanın 92 nci maddesinin 10 ncu fıkrası hakkında Millet Meclisi Başkanlığı tezkeresi ve Anayasa Komisyonu raporu”, **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 13 (2), Yasama Yılı (Toplantı): 1, Cilt: 7, Birleşim: 96’nın sonuna ekli, (13.06.1966), s. 2.

Görüldüğü gibi, iki Meclisin Başkanlık Divanlarının ortak toplantısında alınan bu karar uyarınca, Cumhuriyet Senatosu için Anayasada öngörülen süre, sadece tatil sırasında değil, fakat Meclislerin Başkanlık Divanlarını kuramaması veya komisyonlarını oluşturmaması nedeniyle yasama faaliyetinde bulunamadığı durumlarda da işlemiyor sayılacaktı. Bir diğer deyişle, Cumhuriyet Senatosunun, Başkanlık Divanını kuramadığı, ya da henüz komisyonları oluşturmamış zamanlarda, kendisine Millet Meclisinden gelmiş bir kanun tasarısı veya teklifini karara bağlaması için Anayasanın öngördüğü süreler işlemeyecek; bu nedenle de böyle bir durumda, söz konusu süreler dolmuş olmayacağından, Cumhuriyet Senatosuna gönderilmiş olan metinler, Millet Meclisinden geldiği şekilde kabul edilmiş sayılmayacaktı.

D. Cumhuriyet Senatosunca Değiştirilerek Kabul Edilen Sosyal Sigortalar Kanunu Tasarısının Cumhuriyet Senatosunda Karara Bağlanış Süresi İle İlgili Olarak Millet Meclisindeki Geçici Komisyonun, Cumhuriyet Senatosu Başkanlığının ve Millet Meclisi Anayasa Komisyonunun Kararı

Millet Meclisince 10 Aralık 1963 tarihinde kabul edilen³²⁶ ve 13 Aralık 1963 günü Cumhuriyet Senatosuna gönderilen Sosyal Sigortalar Kanunu Tasarısı, Cumhuriyet Senatosunda 17 Mart 1964 tarihli 53. Birleşimde değiştirilerek kabul edilmişti³²⁷. Bu kanun tasarısının Millet Meclisi Başkanlığınca yeniden incelenmesi için gönderildiği Geçici Komisyonunda, söz konusu tasarının Cumhuriyet Senatosunca değiştirilerek kabul edildiği 17 Mart 1964 tarihinin, Cumhuriyet Senatosunun Millet Meclisinden gelen metinleri karara bağlaması için Anayasanın kendisine tanıdığı azami 3 aylık süre içinde olup olmadığı hususunda kuşku duyulduğu için; aşağıda, “1961 Anayasasında Öngörülen Bazı Yeni Kurumlarla Bazı Temel Hak ve Özgürlüklere İlişkin Kanunlar” başlıklı Dokuzuncu Bölüm içinde yer alan “Sosyal Sigortalar Kanunu” hakkındaki açıklamalar sırasında da üzerinde durulacağı gibi, 25 Mart 1964 tarihinde Anayasa Komisyonundan mütalâa istenmesi kararlaştırılmış ve bu amaçla 30 Mart 1964 tarihinde Millet Meclisi Başkanlığına başvurulmuştu³²⁸. Geçici Komisyonunda, Sözcü, İzmir Milletvekili Şeref Bakşık’ın ileri sürdüğü ve Anayasa Komisyonu tarafından açıklığa kavuşturulması istenen noktalar, şöyle özetlenebilirdi: i- Kanun tasarısı Millet Meclisi Başkanlığınca 13 Aralık 1963 tarihinde Cumhuriyet Senatosu Başkanlığına gönderildiği için,

³²⁶ **M. M.Tutanak Dergisi**, Dönem: 13 (2), Yasama Yılı (Toplantı): 3, Cilt: 23, Birleşim: 12, (10.12.1963), s. 280.

³²⁷ **C.S.Tutanak Dergisi**, Dönem: 1, Toplantı: 3, Cilt: 19, Birleşim: 53, (17.03.1964), s. 522, 548.

³²⁸ Millet Meclisi S. Sayısı: 715, “Sosyal sigortalar kanun tasarısının, Anayasanın 92 nci maddesine göre, Cumhuriyet Senatosunca yapılan inceleme süresi hakkında Millet Meclisi Geçici Komisyonu ile Anayasa Komisyonu raporları ve Cumhuriyet Senatosu ve Millet Meclisi Başkanlıkları tezkereleri”, **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 3, Cilt: 30, Birleşim 106’nın sonuna ekli, (16.06.1964), s. 1.

Cumhuriyet Senatosunun, görüşmesini en geç 13 Mart 1964 tarihinde tamamlaması gerekmez miydi? Bu soru ile ilgili olarak, Geçici Komisyon Sözcüsü Şeref Bakşık, Komisyona, görüşlerine başvurduğu bazı kişilerin, *ii-* başlangıç tarihi olarak, söz konusu tasarının, Millet Meclisi Başkanlığından Cumhuriyet Senatosu Başkanlığına gönderildiği 13 Aralık 1963'ün değil, Cumhuriyet Senatosu Başkanlığınca ilgili komisyona gönderildiği tarih olan 17 Aralık 1963'ün alınması; *iii-* ayrıca, 3 aylık süre içine rastlayan 1 günlük Yılbaşı ve 2 günlük Şeker Bayramı tatillerinin de göz önünde bulundurulması gerektiğini savunduklarını, fakat kendisinin bu görüşlere katılmadığını bildiriyordu. Sözcü Şeref Bakşık, belirtilen görüşlere katılmama gerekçesinde, Senatonun kendisine gelen bir tasarı veya teklifi karara bağlama süresinin başlangıcının, o tasarı veya teklifin Millet Meclisince Senatoya gönderildiği tarih olarak değil de, Senato Başkanlığınca ilgili komisyona gönderildiği tarih olarak alınması durumunda, Cumhuriyet Senatosu Başkanlığının, kendisine Millet Meclisinden gelen bir metni aylarca ilgili komisyona göndermemesi durumunda sürenin işlemeye başlamayacağını belirtiyor; bunun da Anayasa koyucunun amacına ters düşeceğini iddia ediyordu. Sözcü Şeref Bakşık, Yılbaşı ve Bayram tatillerinin 3 aylık sürenin işlemesini kesmemesi konusunda ise, Anayasada Meclislerin tatilini düzenleyen 83. maddenin, ara verme ve tatili ayırdığını, bu nedenle tatilin özel bir anlamının bulunduğunu ve bu özel anlamlı tatilin Meclislerin alacağı bir kararla başlayacağını, bu nedenle, hafta sonu tatilleri ile, bayram ve yılbaşı tatillerinin, sözü geçen özel anlamlı tatilden sayılmaması gerektiğini savunmaktaydı. Bakşık'a göre, aksi halde, yılda, toplam 15 dinî ve millî bayram tatilleri ile, 52 haftanın 52 Pazar günü tatilleri ve 52 Cumartesi yarım gün tatillerini³²⁹ Meclislerin tatilde bulunduğu zamandan saymak gerekeceğini; bunun da, Anayasada Türkiye Büyük Millet Meclisi yılda en çok 5 ay tatil yapabilir hükmünü anlamsız kılacağını savunuyordu. Bakşık, konunun bir de uzman sıfatıyla Anayasa Komisyonuna sunulup, onun da görüşünün alınmasını talep etmekteydi. Sözcü Şeref Bakşık'ın ileri sürdüğü bu görüşler, 25 Mart 1964 tarihinde Geçici Komisyonca oy birliğiyle benimsenmiş³³⁰ ve konu Millet Meclisi Başkanlığı eliyle Anayasa Komisyonuna iletilmişti.

Bu arada, Cumhuriyet Senatosu Başkanlığı, Millet Meclisi Başkanlığına gönderdiği bir tezkere ile Sosyal Sigortalar Kanunu Tasarısını inceleyen Millet Meclisi Geçici Komisyonunda süre ile ilgili olarak ileri sürülen görüşe karşı çıkıyor ve durum hakkında açıklamada bulunuyordu. Cumhuriyet Senatosu Başkanlığının sözü geçen 31 Mart 1964 tarihli Tezkeresi aynen şöyleydi³³¹:

³²⁹ O tarihte, Cumartesi günleri tam değil, yarım tatildi. Bir diğer deyişle, hafta sonu tatili, Cumartesi günleri saat 13.00'de başlıyor ve Pazar gecesine sona eriyordu.

³³⁰ Millet Meclisi S. Sayısı: 715, "Sosyal sigortalar kanun tasarısının, Anayasanın 92 nci maddesine göre, Cumhuriyet Senatosunca yapılan inceleme süresi hakkında Millet Meclisi Geçici Komisyonu ile Anayasa Komisyonu raporları ve Cumhuriyet Senatosu ve Millet Meclisi Başkanlıkları tezkereleri", **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 3, Cilt: 30, Birleşim 106'nın sonuna ekli, (16.06.1964), ss. 1-4.

³³¹ **A.k.**, s. 15.

Cumhuriyet Senatosu

Genel Sekreterliği

31.3.1964

Kanunlar Müdürlüğü

Sayı: 3656

Millet Meclisi Başkanlığına

Sosyal Sigortalar kanunun tasarısının Cumhuriyet Senatosunda görüşülme süresi tam 3 ay olduğu halde Geçici Komisyonunuzda tekrar görüşülürken bu müddetin aşıldığı mütalâa edildiği, Cumhuriyet Senatosu Geçici Komisyon Başkanlığının 30.3.1964 günlü yazılarından anlaşılmış bulunmaktadır.

Sosyal Sigortalar kanunun tasarısı Millet Meclisinden 13.12.1963 Cuma günü Cumhuriyet Senatosuna intikal etmiştir. Bu günü takibeden ve ilk Genel Kurul toplantı gününe raslıyan 17.12.1963 Perşembe günü gelen kâğıda alınmıştır.

Gelen kâğıtlar Salı, Perşembe olmak üzere Senato toplantı günlerinde yapılmaktadır. Kaldı ki, bu süre içinde bir gün yılbaşı ve üç gün de Şeker Bayramı mevcut bulunmaktadır. Bu süreler ilâve edildiği zaman kanun tasarısının Cumhuriyet Senatosundan 21.3.1964 tarihinde çıkması iktiza eder. Halbuki Senatoda görüşülme süresinin bitiş tarihi 17.3.1964 günü olduğu ve kanunun aynı gün Millet Meclisi Başkanlığına gönderildiği nazarı dikkate alınırsa, bir zaman aşımına girmesine imkân yoktur.

Bu hususta komisyonunuz Başkanlığının bilhassa dikkatinin çekilmesini, saygılarımla rica ederim.

E. Aka

Cumhuriyet Senatosu Başkanı

Millet Meclisi Anayasa Komisyonunun, bu konuda hazırladığı 3 Nisan 1964 tarih ve Esas No.: 1/462, Karar No.: 16 sayılı Raporda ifadesini bulan ve Geçici Komisyonun görüşünü destekleyip, Cumhuriyet Senatosu Başkanlığının yukarıda aktarılan tezkeresinde ileri sürülen düşüncelere karşı çıkan Karardan da, şu alıntılar yapılabilir:

“...söz konusu tasarının Millet Meclisi komisyonları ve Genel Kurulundaki görüşme süresinin üç ayı aşmış olması muvacehesinde, Cumhuriyet Senatosunun bu tasarıyı karara bağlamak için sahibolduğu süre üç aydan ibarettir. Ancak, burada önemli olan husus, bu üç aylık sürenin hangi tarihte başladığını tesbit etmektir.

Cumhuriyet Senatosu Başkanlığının yukarda zikri geçen yazısında yer alan mütalâaya göre, bu sürenin başlangıcı, tasarının Cumhuriyet Senatosuna geldiği hususunun Cumhuriyet Senatosuna ait gelen kâğıtlar listesinde yayınlandığı tarihtir. Yine aynı yazıdan öğrenildiğine göre, Cumhuriyet Senatosunda gelen kâğıtlar listesi, Cumhuriyet Senatosunun toplantı günlerinde ve kaideten Salı ve Perşembe günleri yayınlanmaktadır. Bu listede, tasarı ve tekliflerin havale edildikleri komisyonların belirtildiği de malûmdur.

Cumhuriyet Senatosu Başkanlığının sözü edilen yazısındaki bu mütalâanın kabul edilmesi, Cumhuriyet Senatosu Başkanlığının, bir tasarı veya teklifi komisyonlara havale etmekte gecikmek ve binnetice, bu teklif veya tasarının Cumhuriyet Senatosuna intikal ettiği hususunun gelen kâğıtlar listesinde yayınlanmasını da geciktirmek suretiyle, Anayasanın Cumhuriyet Senatosuna tanıdığı âzami karara bağlama süresini kendi takdirine göre uzatmak yetkisine sahibolduğunu kabul etmek anlamına gelir. Oysa ki, Anayasa koyucunun bu hükmü sevk etmekten amacı, Cumhuriyet Senatosunun Millet Meclisince kabul edilmiş olan kanun tasarı ve tekliflerini sürüncemede bırakmasını önlemektir. Anayasanın bu amacı dikkate alındığı takdirde ve Türk Parlâmentosunda, gerektiği vakit, gelen kâğıtlar listesi bastırılmaksızın levhaya asılmak suretiyle dahi ilân edilebileceğine göre, bu havalenin ve ilânın ancak belli günlerde ve ancak Cumhuriyet Senatosunun toplantı günlerinde yapılabileceği ileri sürülemez... Cumhuriyet Senatosu Başkanlığı, Cumhuriyet Senatosuna intikal eden kanun tasarı ve tekliflerinin komisyonlara havalesini geciktirmek suretiyle, Cumhuriyet Senatosuna Anayasayla tanınan âzami karara bağlama sürelerini kendi takdirine göre uzatamayacağına göre, komisyona yapılan havalenin ilânını şu veya bu sebeple geciktirerek aynı sonuca ulaşabilmesi keyfiyeti, evleviyetle reddedilmek gerekir.

Kaldı ki, bu konuda Cumhuriyet Senatosu Başkanlığı görüşü kabul edilirse, gelen kâğıtlar listesi Cumhuriyet Senatosunda ancak Genel Kurulun toplantı günleri yayınlandığına veya levhaya asıldığına göre, Cumhuriyet Senatosunun araverme kararı alması takdirinde gelen kâğıtlar listesi araverme süresince yayınlanmayacak ve ancak aravermeyi takibeden Genel Kurul birleşimi gününde yayınlanacak demektir ki, bu takdirde de, aravermenin devamınca söz konusu âzami karara bağlama süresinin işlemeyeceğini kabul etmek gibi bir netice doğar. Halbuki, Anayasada bu sürenin ancak 'Meclislerin tatili' süresince işlemeyeceği kesin olarak ifade edilmiştir. Anayasanın 83 ncü maddesine göre, Meclislerden birinin tek başına araverme kararı alması Meclislerin tatile girmesi demek değildir.

Bunun gibi, Cumhuriyet Senatosu Başkanlığının yazısında ileri sürüldüğünün aksine, resmî tatil sayılan bayram günlerini de 'Meclislerin tatili' mefhumuna ithal etmeye imkân yoktur... her bir Meclis, ayrı ayrı, İçtüzüklerinde tesbit ettikleri normal birleşim günleri dışındaki günlerde, resmî hafta tatili günlerinde ve resmî bayram tatili günlerinde toplanma kararı alabilecekleri gibi; yine ayrı ayrı, ara verme kararı da alabilirler; bu itibarla bu günler Anayasanın 83 ncü maddesi anlamında 'Meclislerin tatili' veya 'Türkiye Büyük Millet Meclisinin tatili' mefhumunun dışında kalırlar ve bu sebeptendir ki, Meclislerin İçtüzüklerinde tesbit ettikleri normal birleşim günlerinin dışında kalan günler, resmî hafta tatili günleri ve resmî bayram tatili günleri ile ara verme günlerinde Cumhuriyet Senatosuna Anayasayla tanınmış olan âzami karara bağlama süreleri işlemeye devam eder. Kaldı ki, eğer bu günleri dahi 'Meclislerin tatili' mefhumuna dâhil addetme neticesini doğuracak bir içtihadı

gidilirse, Meclislerin yılda en çok beş ay –ve bir arada– tatile girebileceklerine dair Anayasanın 83 ncü maddesi hükmünün işlemesine imkân hâsıl olamaz. Gerçekten, bu beş aylık müddete, araverme sürelerinin, resmî bayram tatili günlerinin, resmî hafta tâtili günlerinin ve Meclislerin Genel Kurulları için kendi İçtüzükleri veya bu İçtüzüklerine uygun kararlarla tesbit ettikleri normal çalışma günleri dışında kalan günlerin dâhil olamayacağı ve şimdiye kadarki tatbikatta da bunun böylece kabul edildiği aşîkardır.

Nihayet, ...Anayasa hükmünde, Cumhuriyet Senatosuna ‘gönderilen’ metinden bahsedilmektedir. Böylelikle, bir metin Cumhuriyet Senatosuna Millet Meclisi Başkanlığınca gönderildikten sonra bu sürenin başlayacağı kabul edilmiş olmaktadır.

...

Bu durumda, Cumhuriyet Senatosu Başkanlığı yazısında yer alan görüşe katılmak mümkün olamaz. Komisyonumuzun kanaatine, Cumhuriyet Senatosunun âzami karara bağlama süresi, dosyanın Cumhuriyet Senatosu Başkanlığı Teşkilâtınca alındığı tarihi takibeden gün başlamış sayılmalıdır.

Gerçekten, eğer bir sürenin başlangıç tarihi hususunda pozitif hukuk kaynaklarında bir açıklık yoksa, o takdirde, genel hukuk kaidelerinin uygulanması iktiza eder. Genel hukuk kaideleri de, bir sürenin başlangıç tarihini, (şıkkımızda gönderme tarihiyle aynı olan) alınma tarihinin ertesi günü olarak tesbit eder.

...

3. Bu esasları şıkkımıza tatbik edince, Sosyal Sigortalar kanunu tasarısının Cumhuriyet Senatosundaki âzami karara bağlama süresi olan üç ayın 14 Aralık 1963 günü başladığını ve 14 Mart 1964 günü de sona erdiğini kabul etmek gerekmektedir.

4. Oysa ki, bu kanun tasarısının Cumhuriyet Senatosu Genel Kurulundaki son oylama işlemleri, 17 Mart 1964 günü tamamlanmış bulunmaktadır. Bu durumda, mezkûr kanun tasarısının Millet Meclisi Başkanlığından Cumhuriyet Senatosu Başkanlığına intikal etmiş metniyle 14 Mart 1964 günü Cumhuriyet Senatosunca kabul edilmiş ve kanunlaşmış olduğu neticesine varmak gerektiği, anayasa hükümlerinin âmir ve kesin bir icabıdır.

5. Bu hususu tesbit etmek, Cumhuriyet Senatosu Başkanlığının görevi olduğu kadar, Anayasanın 8 nci maddesi gereğince, bu hükmü tatbik etmekle görevli bütün mercilerin, ezcümle, Millet Meclisi metnini Cumhurbaşkanlığına sunmakla görevli Millet Meclisi Başkanlığının da görevidir.

Her halde, Millet Meclisinde bu tasarıyı incelemek üzere kurulmuş bulunan Geçici Komisyon, bu durumda, Cumhuriyet Senatosundan gelen metni incelemek yetkisine sahip olmadığı gibi, Millet Meclisi Genel Kurulu da bu yetkiye sahip değildir. Aksi halde, Anayasa hükümleri Anayasanın 8 nci maddesine rağmen ihlâl edilmiş olur...”³³²

³³² A.k., ss. 5-7.

Bu Rapor üzerine, Sosyal Sigortalar Kanunu tasarısını incelemekte olan Geçici Komisyon Başkanlığı, 11 Nisan 1964 tarihinde Millet Meclisi Başkanlığına başvurmuş ve Sosyal Sigortalar Kanunu tasarısının Cumhuriyet Senatosundaki görüşülmesinde, Anayasanın 92. maddesinin 10. fıkrasında öngörülen 3 aylık sürenin aşıp aşılmadığı konusunda Başkanlığın mütalâasını talep etmişti. Millet Meclisi Başkanlık Divanı da, bu talep üzerine, görüşünü Geçici Komisyon Başkanlığına bir tezkere ile bildirmişti. Sözü edilen Tezkere aynen şöyleydi³³³:

Millet Meclisi Başkanlığı tezkeresi

Millet Meclisi

Genel Sekreterliği

17.4.1964

Kanunlar Müdürlüğü

Sayı: 8622

Sosyal Sigortalar kanunu tasarısını görüşmek üzere kurulan Geçici Komisyon Başkanlığına

İlgi: 11.4.1964 gün ve Esas 1/462, Karar 5 numaralı yazınız karşılığıdır:

Millet Meclisi Başkanlık Divanının 15.4.1964 gün ve 86 numaralı Kararının (B) fıkrası ilişkide sunulmuştur.

Bilgilerinizi rica ederim.

Saygılarımla.

Millet Meclisi Başkanı

Fuad Sirmen

B) Sosyal Sigortalar Kanununu görüşmek üzere kurulan Geçici Komisyon Başkanlığının 11.4.1964 gün ve 1/462 esas, 5 karar sayılı tezkeresi münasebetiyle,

1.- Anayasada derpiş edilen (Meclislerin tatili) mefhumunun, ancak Meclislerce karar ittihazı suretiyle vücut bulan tatiller olup, diğer kanunlar dolayısıyla Devlet hayatında tatbikat gören (Resmî tatiller)in bu mefhuma dâhil olmadığı, binaenaleyh resmî tatillerin, Anayasanın 92 nci maddesinin 10 ncu fıkrasında ifade edilen sürelerle dahil bulunduğu,

2.- Anayasada ay olarak ifade olunan sürelerin günlerin yekûnu mahiyetinde kabul edilmeyip, uzunluğu veya kısalığı nazara alınmaksızın ay olarak hesaplanması lâzımgeldiği;

3.- Anayasanın 92 nci maddesinin 10 ncu fıkrasındaki sürelerin, Meclislerin komisyonlarında ve Genel Kurullarında geçen müddetlerin heyeti umumiyesine şâmil bulunduğu,

³³³ A.k., ss. 15-16.

4.- Sürenin başlangıç tarihinin, Cumhuriyet Senatosu İçtüzüğü'nün 23 ncü maddesine mütenazır olan İçtüzüğümüzün 66 ncı maddesinin 7 nci ve 8 nci fıkralarında münderiç ve hukukî bir muameleyi mutazammın bulunan (havale) işleminin ifa ve ikmal edildiği tarih olduğu; bunun da, her hangi bir iş için o işin dercedildiği 'Gelen kâğıtlar' ın tarihi olduğu;

5.- Yukardaki fıkralarda münderiç esasların bir neticesi olarak ve kanunların, Anayasanın tesbit ettiği bütün usulî kaidelere uyularak muhtelif safhalardan geçirilmek suretiyle iktisabedecekleri itimat telkin edicilik vasıflarını korumak gayesiyle, Sosyal Sigortalar kanunu tasarısının Cumhuriyet Senatosunda görüşülmek üzere kalabileceği süreye ait başlangıç tarihinin, Cumhuriyet Senatosunun da mezkûr işe ait havale işleminin münderiç bulunduğu, 'Cumhuriyet Senatosu Gelen kâğıtları' nın tarihi olan 17.12.1964 tarihi olarak kabul edilmesi ve Komisyona bu esaslar dairesinde cevap yazılarak işin intacedilmesi gerektiğinin bildirilmesi;

'NOT'

Millet Meclisince kabul edilip Cumhuriyet Senatosu tarafından 2/3 çoğunlukla reddedilmiş

bulunan ve Millet Meclisi gündeminde iken Anayasa Komisyonunca geri alınan 'Yasama Meclislerinin aralarındaki münasebetlerin düzenlenmesi hakkındaki Kanun' teklifinin 1 nci maddesinin 3 numaralı bendi

[(Esas No. 2/271) (S. Sayısı: 48 e 1 nci ek)]

3. Anayasanın 92 nci maddesinin 10 ncü fıkrasında Cumhuriyet Senatosu komisyonlarıyla Genel Kuruldaki âzami görüşme süresi olarak gösterilen sürelerin başlangıç tarihi, kanun tasarısı veya teklifinin Cumhuriyet Senatosu Başkanlığınca gönderildiği ilk komisyona havale tarihidir; bu tarih, o süreye dâhildir.

Cumhuriyet Senatosu Başkanlığı, Millet Meclisi Başkanlığından gelen kanun tasarısı ve tekliflerini en çok yedi gün içinde komisyonlara havale eder. Aksi halde, bu bendde yazılı süre, yedinci günün sonundan itibaren başlar.

Görüldüğü gibi, Geçici Komisyonun ve Anayasa Komisyonunun farklı bir düşünce sergilemelerine karşın, Millet Meclisi Başkanlığı, Sosyal Sigortalar Kanunu Tasarısının, Cumhuriyet Senatosunda değiştirilerek kabulü yönündeki kararın, 3 aylık sürenin son günü alındığı, bu nedenle süre aşımının olmadığı görüşündeydi. Çünkü, Başkanlık Divanı, 3 aylık sürenin başlangıcı olarak, ilgili kanun tasarısının Cumhuriyet Senatosunda havalesinin yapıldığı, 'Cumhuriyet Senatosu Gelen Kâğıtlar'daki tarihi olan 17.12.1964 tarihinin dikkate alınması gerektiğini düşünüyordu. Buna karşılık, Millet Meclisi Başkanlık Divanı, sürelerin hesabında dikkate alınmayacak tatilin, sadece Meclislerin iradesi ile gidilen tatil olacağını; buna karşılık hafta sonu, bayram gibi tatillerde sürenin işlemeye devam edeceğini belirtmekle, bu konuda Millet Meclisi Anayasa Komisyonu ile Geçici Komisyonun görüşüne katılmış oluyordu.

E. İstanbul Milletvekili Coşkun Kırca'nın Sürelere Yönelik Sorusuna Millet Meclisi Başkanlık Divanı Adına Başkanvekili Nurettin Ok'un Sözlü Cevabı

Millet Meclisinin 13. Döneminin ilk ayları içinde, İstanbul Milletvekili Coşkun Kırca, Millet Meclisi Başkanlığına verdiği bir soru önergesinde, *i-* halen Cumhuriyet Senatosunda Millet Meclisince sevk edilmiş hangi kanun tasarı ve tekliflerinin mevcut bulunduğunu, *ii-* bu tasarı ve tekliflerin Millet Meclisi Başkanlığınca Cumhuriyet Senatosu Başkanlığına sevk tarihleri ve Cumhuriyet Senatosu Başkanlığınca alınış tarihlerini, *iii-* bu tasarı ve tekliflerin Anayasanın 92. maddesinin 10. fıkrası gereğince kanunlaşması için geçmesi gereken sürenin sona ereceği tarihlerin ne olduğunu ve *iv-* söz konusu sürelerin hangi esaslara göre hesaplandığını sormuş ve sorusunun Meclis Başkanlığınca sözlü cevaplandırılmasını istemişti³³⁴. Bu sorulara, Millet Meclisi Başkanlık Divanı adına Başkanvekili Nurettin Ok'un, Millet Meclisinin 22.12.1965 tarihli 26. Birleşiminde sırasıyla verdiği cevabın konumuzu ilgilendiren 3. ve 4. kısmı şöyleydi:

"3- Bu kanun tasarı ve tekliflerinin Anayasanın 92 nci maddesinin 10 ncu fıkrası gereğince kanunlaşması için geçmesi gereken sürenin sona ereceği tarihler hangileridir?

Bu tarihler hakkında bugünden katî ve nihai bir bilgi bir cevap vermek mümkün değildir. Zira müşterek Başkanlık Divanının 28.11.1963 (23.11.1963 E.O.) gün ve 16 sayılı Kararına göre Cumhuriyet Senatosunda mevcut tasarı veya tekliflerin tabi olacağı sürelerin ancak Senatonun ve komisyonların başkanlık divanlarının teşekkül etmesinden sonra işlemeye başlamasına bağlı olup henüz bugün dahi Cumhuriyet Senatosunda bu teşriî faaliyet organları faaliyete başlayamamıştır. Bu sebeple Senatodaki tasarı veya tekliflerin kanunlaşması için gerekli sürelerin hangi tarihte sona ereceğini kesin olarak bugünden bildirmeye imkân görülmemektedir. Zira sözlü soruda bahis konusu olan Millet Meclisinden geçmiş ve Senatoya intikal etmiş bulunan kanun tasarı ve tekliflerinin kanunlaşması için gereken süre Senato ihtisas komisyonlarının başkanlık divanlarının teşekkül ettiği ve dolayısıyla bu komisyonların çalışabilir hale geldiği andan itibaren ve her kanun teklif ve tasarısının Mecliste geçirdiği müddet kadar beklemesinden sonra sona erecektir. Bu sebeple de kanun teklif ve tasarıları kendilerine göre süre bakımından ayrı ayrı özellikler arz eder. Ve her bir kanunun Meclis komisyonlarında ve Heyeti Umumiye de geçirdiği müddet içinde Senatoda görüşülmesi imkânı vardır. Ancak, her haliyle bu süre Anayasanın 92 nci maddesine göre üç ayı geçemeyecektir.

4- Yukarda söz konusu süreler hangi esaslara göre hesaplanmıştır?

Biraz evvel arz etmiş olduğum ve Senatonun komisyonlarının başkanlık divanlarının da kurulması ile teşriî faaliyet gösterebilecek bir hale geldiği andan itibaren ilâve edilecek sürelerin hesaplanmasında şu esaslar vaz'edilmiştir. Millet Meclisi Başkanlık Divanının 15.4.1964 günlü 86 sayılı Kararına göre:

³³⁴ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 13 (2), Yasama Yılı (Toplantı): 1, Cilt 1, Birleşim: 26, (22.12.1965), s. 640.

A) Anayasada derpiş edilen Meclislerin tatili mefhumunu ancak meclislerce karar ittihazi suretiyle vücut bulan tatilleri ifade etmektedir. Resmî tatiller ise bu ifade kapsamına girmemektedir. Süreler resmî tatil günlerinde işlemektedir.

B) Anayasada ay olarak ifade edilen sürelerin günlerin yekûnu mahiyetinde kabul edilmeyip, uzunluğu veya kısalığı nazara alınmaksızın ay olarak hesaplanması icap etmektedir. Millet Meclisi Başkanlık Divanı kararı numara: 86.

C) Anayasanın 92 nci maddesinin 10 ncu fıkrasındaki süreleri meclislerin komisyonlarında ve genel kurullarında geçen müddetlerin heyeti umumiyesine şâmilidir.

D) Sürenin başlangıç tarihi, Cumhuriyet Senatosu İktüzüğünün 23 ncü maddesine mütenazır olarak İktüzüğümüzün 66 ncı maddesinin 7 ve 8 nci fıkralarında mündemiç ve hukukî bir muameleyi mutazammın bulunan havale ifa ve ikmal edildiği tarih olup bu da her hangi bir iş için o işin dercedildiği gelen kâğıtların tarihidir. Buna göre biraz önce sırası ile beyan etmiş olduğum Senatoda mevcut, Millet Meclisinden gelmiş kanunların karşılarında gösterilen günlerin geçmesi ancak bir görüşme cereyan etmemişse kanunlaşması mümkün olacaktır. Şayet Senato bir kanunu demince arz etmiş olduğum müddet içerisinde görüşmez ise, o zaman bu kanunlar otomatikman yürürlüğe girmiş olacaktır. Fakat, bu müddetin başlangıcının temin edilmesi için de evvel emirde Senatonun komisyonlarının başkanlık divanlarının kurulması ve her hangi bir kanun tasarısını görüşebilecek bir hale gelmiş olması lâzımdır... ” ³³⁵

Görüldüğü gibi, Millet Meclis Başkanvekili Nurettin Ok’un, Başkanlık Divanı adına verdiği cevapta, Millet Meclisinde karara bağlanmış oylan bir kanun tasarısı veya teklifinin Cumhuriyet Senatosunda görüşülmesinin tamamlanması için Anayasada öngörülen sürenin başlangıç tarihinin, ilgili komisyonların başkanlık divanlarının kurulduğu tarih olacağı belirtiliyordu. Oysa, Millet Meclisi Başkanlık Divanının, daha önce aldığı ve yukarıda aktarılan 15.04.1964 tarih ve 86 sayılı Kararında, Senatodaki sürenin başlama tarihinin, Millet Meclisinden gönderilen tasarı veya teklifin, Cumhuriyet Senatosunda “Gelen Kâğıtlar” a kaydedildiği tarih olduğu saptanmıştı. Aynı şekilde, İstanbul Milletvekili Coşkun Kırca’nın sorusuna Başkanvekili Nurettin Ok tarafından verilen bu cevabın “D” kısmının başında da, “Sürenin başlangıç tarihi, ... hukukî bir muameleyi mutazammın bulunan havale ifa ve ikmal edildiği tarih olup bu da her hangi bir iş için o işin dercedildiği gelen kâğıtların tarihidir” denilmekteydi. Cevabın devamında ise, sürenin başlaması için, gelen kâğıtlara kayıt tarihi yetmemekte, incelemeyi yapacak olan Senato komisyonlarının başkanlık divanlarının kurulmasının tamamlanmış olması da aranmaktaydı. Soru sahibi, İstanbul Milletvekili Coşkun Kırca, Başkanvekili Ok’un cevabındaki bu anlayışı eleştirmekte ve şöyle demektedir:

³³⁵ M.M. Tutanak Dergisi, Dönem: 13 (2), Yasama Yılı (Toplantı): 1, Cilt 1, Birleşim: 26, (22.12.1965), s. 643.

“...ne Senato İctüzüğünde ve ne de bizde uygulanan İctüzükte Komisyonların Başkanlık Divanı olduğuna dair bir kayda rastlanamaz. Bundan maksadım, Cumhuriyet Senatosu komisyonlarında başkan; gerekiyorsa başkanvekili, sözcü ve kâtabin seçilmesine de intizar olunması icabettiği neticesi çıkıyor. Halbuki, Yüce Cumhuriyet Senatosu bu işlemleri yaparken, daha önce zikredilen Meclis Başkanlık Divanının 86 sayılı Kararında belirtildiği şekilde, tatil halinde değildir, çalışma halindedir. Yüce Senatonun kendi iç işlemleri dolayısıyla, kendi çalışmalarına getirdiği gecikmeler, hiçbir surette kanun vetiresinin sonuçlanmasında bir geciktirmeyi intacetmemelidir. Anayasa bu bakımdan sarihtir. Cumhuriyet Senatosu önünde yapılan teşriî faaliyeti tesbit etmek, müşahede etmek ve ona göre Başkanlık Divanı seçimlerini, komisyon seçimlerini ve komisyon içi seçimlerini ayarlamak durumundadır. Senatonun gecikmelerini önlemek için sevk edilmiş olan ve Anayasa maddesinin mânasını bu şekilde genişletmesinin doğru olmayacağı kanısındayım...”

336

F. Cumhuriyet Senatosu ve Millet Meclisi Başkanlık Divanları Müşterek Toplantısında Alınan Karar

Aynı konuda, Millet Meclisinin 13. Dönemi içinde, 14 Ocak 1966’da, Cumhuriyet Senatosu ve Millet Meclisi Başkanlık Divanlarının ortak toplantısında istişarî nitelikte bir karar alınmıştı. Bu kararda, Meclislerin Başkanlık Divanları veya komisyonları gibi organların oluşmadığı durumlarda sürelerin işlemeyeceği; buna karşılık, komisyonların Başkan, Sözcü ve Kâtiplerinin seçilmesi için geçecek zamanın, öngörülen sürelerin işlemesine engel olmayacağı saptanmaktaydı. Sözü geçen bu Kararda şöyle deniliyordu³³⁷:

Cumhuriyet Senatosu ve Millet Meclisi Başkanlık Divanları Müşterek Toplantısı Kararı

Karar No. 36

Karar tarihi: 14 Ocak 1966

Başkanlık Divanlarının 28.XI.1963 tarihli müşterek toplantısında ittihaz olunan 16 numaralı Kararın (D) bendinde mezkûr ve Anayasanın 92 nci maddesinin 10 ncu fıkrasındaki sürelerin işlemeyeceğine taallük eden hususların Meclislerin Divanları veya komisyonları gibi teşriî faaliyet organlarının teşekkül edememesi hallerine maksur olup “ayrıca komisyon Başkan, Sözcü ve kâtiplerinin seçilmesi için geçecek zamana da sâri bulunmayacağını” istişari mahiyette karar olarak kabul etmiştir.

³³⁶ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 13 (2), Yasama Yılı (Toplantı): 1, Cilt 1, Birleşim: 26, (22.12.1965), ss. 644-645.

³³⁷ Millet Meclisi S. Sayısı: 116, “Anayasanın 92 nci maddesinin 10 ncu fıkrası hakkında Millet Meclisi Başkanlığı tezkeresi ve Anayasa Komisyonu raporu”, **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 13 (2), Yasama Yılı (Toplantı): 1, Cilt: 7, Birleşim: 96’nın sonuna ekli, (13.06.1966), s. 2.

G. Cumhuriyet Senatosu Danışma Kurulu Kararı

Yukarıda örneği aynen aktarılan Cumhuriyet Senatosu ve Millet Meclisi Başkanlık Divanları ortak toplantısında alınan Kararın tam aksi yönde bir Karar, 18 Ocak 1966 tarihinde Cumhuriyet Senatosu Başkanlık Divanınca alınmış ve bu karar 24 Şubat 1966 tarihinde önce Cumhuriyet Senatosu Danışma Kurulunca, sonra da Cumhuriyet Senatosu Genel Kurulunca kabul edilmişti. Sözü edilen bu Kararda, kanunların Cumhuriyet Senatosunda görüşülmesinde uyulması gereken sürelerle, komisyonların Başkanlık Divanlarını seçmeleri için geçecek zamanın da dahil olduğu belirtiliyordu. Bir başka deyişle, bu Kararda, Cumhuriyet Senatosundaki komisyonlar oluştuğları halde, henüz Başkanları, Sözcüleri ve Kâtipleri seçilmemişse, Anayasanın 92. maddesinin 10. fıkrasında belirtilen sürelerin işlemeye başlamayacağı öngörülmekteydi. Cumhuriyet Senatosu Danışma Kurulunca alınıp, Cumhuriyet Senatosu Genel Kurulu tarafından 24 Şubat 1966 tarihli 51. Birleşimde kabul edilen bu Karar, aynen şöyleydi³³⁸:

Cumhuriyet Senatosu Danışma Kurulu Kararı

Karar No. : 4

Karar tarihi: 24.2.1966

Toplantı No.: 4

1.- ...

2.- Cumhuriyet Senatosu Başkanlık Divanının 18.1.1966 tarihli toplantısında almış olduğu “kanunların Cumhuriyet Senatosunda görüşülme sürelerinin; komisyonların Başkanlık Divanlarının seçilmesinden sonra işlemesi”ne dair 7 sayılı Kararının kabulü ile, Genel Kurulun tasvibine sunulması,

Kararlaştırılmıştır.

<i>Cumhuriyet Senatosu Başkanı Y.</i>	<i>Başkanvekili</i>	<i>Başkanvekili</i>
<i>K. Kaplan</i>	<i>(2 nci maddeye muhalifim)</i>	<i>S Atalay</i>
<i>.....</i>	<i>F. Turhangil</i>	
<i>İdare Amiri</i>	<i>İdare Amiri</i>	<i>Katip</i>
<i>K. Karavelioğlu</i>	<i>N. Seyhan</i>	<i>Ö. Ucuzal</i>
<i>Katip</i>	<i>Katip</i>	<i>Katip</i>
<i>A. N. Arı</i>	<i>N. Altan</i>	<i>N. Özgül</i>
<i>Katip</i>	<i>C.H.P</i>	<i>A.P</i>
<i>N. Ünlü</i>	<i>H. O. Bekata</i>	<i>C. Tarlan</i>
<i>M.B Grubu</i>	<i>Kontenjan Grubu</i>	
<i>F. Özdilek</i>	<i>Ö. Ergün</i>	

³³⁸ C.S. Tutanak Dergisi. Toplantı: 5, Cilt: 34, Birleşim: 51, (24.02.1966). ss. 379-380.

H. Millet Meclisinde İş Kanunu ve Deniz İş Kanunu Tasarılarını Görüşmek Üzere Kurulan Geçici Komisyonun Kararı

Millet Meclisinde 12. Dönemin sonlarında görüşülüp kabul edilmiş olan, fakat Cumhuriyet Senatosunca üzerinde bazı değişiklikler yapıldığı için, Millet Meclisince yeniden ele alınması gereken “İş Kanunu”³³⁹ ve “Deniz İş Kanunu”³⁴⁰, 22 Mart 1966 tarihinde Millet Meclisi Başkanlığınca bu değişiklikleri incelemesi için oluşturulan Geçici Komisyona gönderilmişti³⁴¹. Millet Meclisi Başkanı Ferruh Bozbeyli, bir süre sonra, 22 Nisan 1966 tarihinde, bu Geçici Komisyona gönderdiği bir yazıda, her şeyden önce, anılan kanunların Cumhuriyet Senatosunda kalış sürelerinin dikkate alınmasını istemişti. Millet Meclisi Başkanı Ferruh Bozbeyli’nin, hemen aşağıda aktarılacak olan Anayasa Komisyonunun verdiği konuya yönelik Karardan önce, “İş Kanunu” ve “Deniz İş Kanunu” nda Cumhuriyet Senatosunca yapılan değişiklikleri inceleyecek olan Geçici Komisyona gönderdiği yazıda şöyle deniliyordu³⁴²:

Millet Meclisi

Genel Sekreterliği

22.4.1966

Kanunlar Müdürlüğü

Çıkan Kâğıt No. : 8862

İş Kanunu ve Deniz İş Kanunu tasarılarını görüşmek üzere kurulan Geçici Komisyon Başkanlığına

Anayasamızın 92 nci maddesinin 10 ncu fıkrasında, “Cumhuriyet Senatosu, kendisine gönderilen bir metni, Millet Meclisi komisyonlarında ve Genel Kurulundaki görüşme süresini aşmayan bir süre içinde karara bağlar; bu süre üç ayı geçemez. Ve ivedilik hallerinde 15 günden, ivedi olmayan hallerde bir aydan kısa olamaz. Bu süreler içinde karara bağlanmayan metinler, Cumhuriyet Senatosunca, Millet Meclisinden gelen şekliyle kabul edilmiş sayılır. Bu fıkra da belirtilen süreler Meclislerin tatili devamınca işlemez.” Hükmü mevcuttur.

³³⁹ Millet Meclisinde 16.07.1965 tarihinde kabul edilmiş olan İş Kanunu Tasarısı, Cumhuriyet Senatosuna gönderilmiş ve Cumhuriyet Senatosunda tatil sonrasında, 22.10.1965 tarihinde “Gelen Kâğıtlar”da yer almış, 10.03.1966 tarihli 58. Birleşimde değiştirilerek kabul edilerek Millet Meclisine gönderilmişti. **C.S. Tutanak Dergisi**, Toplantı: 5, Cilt: 35, Birleşim: 58, (10.03.1966), ss. 203-204, 205-239.

³⁴⁰ Millet Meclisinde 16.07.1965 tarihinde kabul edilmiş olan Deniz İş Kanunu Tasarısı, Cumhuriyet Senatosuna gönderilmiş ve Cumhuriyet Senatosunda tatil sonrasında, 22.10.1965 tarihinde “Gelen Kâğıtlar”da yer almış, 15.03.1966 tarihli 60. Birleşimde değiştirilerek kabul edilerek Millet Meclisine gönderilmişti. **C.S. Tutanak Dergisi**, Toplantı: 5, Cilt: 35, Birleşim: 60, (15.03.1966), ss. 391-393.

³⁴¹ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 13 (2), Yasama Yılı (Toplantı): 1, Cilt 5, Birleşim: 70, (22.03.1966), ss. 495-496.

³⁴² Millet Meclisi S. Sayısı: 117, “İş Kanunu ve Deniz İş Kanunu tasarıları hakkında Millet Meclisi Başkanlığı tezkeresi ile Geçici Komisyon raporu”, **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 13 (2), Yasama Yılı (Toplantı): 1, Cilt: 7, Birleşim 95’in sonuna ekli, (10.06.1966), s. 1.

Meclislerin tatillerine ait süre hesabının dışında bu hükmün tatbikatı ile ilgili olarak.

a) Cumhuriyet Senatosu ve Millet Meclisi müşterek Başkanlık Divanlarının ve Millet Meclisi Başkanlık Divanının aldıkları ve birer örneği ilişik olarak sunulan kararlar gereğince:

Bir tasarı veya teklifin Başkanlıkça ilgili komisyona havale işlemini gösteren (Gelen kâğıtlar) a dercedildiği tarihin, sürenin başlangıç tarihi olacağı.

b) Müşterek Başkanlık Divanı kararlarında tesbit edildiği üzere, Cumhuriyet Senatosu Başkanlık Divanı ile komisyonların Genel Kurulda seçimlerinin yapılmasına kadar geçen zamanın süre hesaplarında dikkate alınmaması kabul edilmiş ve bu şekilde tatbikat görmüş olmasına rağmen bu kere Cumhuriyet Senatosu Başkanlığınca alınan ve Genel Kurullarından geçirilen kararları gereğince, komisyon başkan, sözcü ve kâtip seçimlerinin yapılacağı zamana kadar geçen sürelerin de tatilden addedilmekte olduğu, süre cetvelleri ilişikte gönderilen kanun tasarılarından anlaşılmaktadır.

Anayasa ile ilgisi bakımından gerek İş ve gerekse Deniz İş kanun tasarılarının komisyonunuzca görüşülmesinde evveleminde bu hususun tetkiki ile karara bağlanmasını rica ederim.

F. Bozbeyli

Millet Meclisi Başkanı

Millet Meclisi Başkanlığının, Geçici Komisyona gönderdiği yazı ekinde yer alan cetvelde de, İş Kanunu ve Deniz İş Kanunu tasarılarının Millet Meclisinden Cumhuriyet Senatosuna sevk edildiği tarihlerle, Cumhuriyet Senatosunda, adı geçen tasarıların “Gelen Kâğıtlara” kaydedildiği tarih ile, Cumhuriyet Senatosunda komisyonların ve komisyonların başkanlık divanlarının seçildiği tarihler ve Millet Meclisinin anlayışına göre Cumhuriyet Senatosunun bu kanun tasarıları hakkında karar vermesi için öngörülen son tarih ile Cumhuriyet Senatosunun anlayışına göre öngörülen son tarih ayrı ayrı gösterilmekteydi. Bu bağlamda, sözü geçen tarihlere ilişkin olarak, Millet Meclisi Başkanlığı şu saptamayı yapıyordu³⁴³:

³⁴³ Yukarıda adı geçen Millet Meclisi S. Sayısı: 117, s. 2.

İş Kanunu Tasarısı	M.M.Gelen Kâğıt	C.Senatosuna gidiş	M.M.'de Kalma süresi	C. Senatosu gelen kâğıt	C. Senatosunda komisyonun seçilme tarihi
	5.05.1964	16.07.1965	90 gün	22.10.1965	9.12.1965
	C. Senatosunda Komisyon Başkanlık Divanının seçilme tarihi		Millet Meclisine göre son tarih		Cumhuriyet Senatosuna göre son tarih
	28.12.1965		10.03.1966		28.03.1966

Deniz İş Kanunu Tasarısı	M.M.Gelen Kâğıt	C.Senatosuna gidiş	M.M.'de Kalma süresi	C. Senatosu gelen kâğıt	C. Senatosunda komisyonun seçilme tarihi
	9.10.1963	16.07.1965	90 gün	22.10.1965	9.12.1965
	C. Senatosunda Komisyon Başkanlık Divanının seçilme tarihi		Millet Meclisine göre son tarih		Cumhuriyet Senatosuna göre son tarih
	16.12.1965		10.03.1966		16.03.1966

Görüldüğü gibi, Cumhuriyet Senatosunda komisyonların seçilmesine kadar geçen zamanı, ilgili kanun tasarısı veya teklifinin Cumhuriyet Senatosunda karara bağlanması için Anayasada öngörülen sürelerle dahil etmeyen Millet Meclisinin anlayışı ile; Komisyonların sadece oluşmasına değil, başkanının, sözcüsünün ve kâtip üyesinin seçilmesine kadar da sürelerin işlemeyeceğini savunan Cumhuriyet Senatosunun anlayışına göre, İş Kanunu ve Deniz İş Kanunu Tasarılarının Cumhuriyet Senatosunda görüşülüp karara bağlanmaları için dikkate alınması gereken son tarih, farklı bir biçimde belirlenmiş oluyordu. Gerçekten, son tarih, İş Kanunu tasarısı için, Millet Meclisine göre 10 Mart 1966 iken, Cumhuriyet Senatosuna göre 28 Mart 1966; Deniz İş Kanunu tasarısı için, Millet Meclisine göre 10 Mart 1966, Cumhuriyet Senatosuna göre ise 16 Mart 1966 idi.

Cumhuriyet Senatosunca değiştirilerek kabul edilmiş olan İş Kanunu ve Deniz İş Kanunu tasarılarını incelemek için Millet Meclisinde oluşturulan Geçici Komisyonun, Millet Meclisi Başkanlığının yukarıda aktardığımız talebi üzerine hazırladığı rapor şöyleydi³⁴⁴:

³⁴⁴ A.k., s. 3.

Millet Meclisi

İş Kanunu ve Deniz İş Kanunu tasarılarını

Görüşmek üzere kurulan Geçici Komisyon

2.5.1966

Esas No. : 1/187, 1/188

Karar No. : 2

Yüksek Başkanlığa

İş Kanunu ve Deniz İş Kanunu tasarılarını görüşmek üzere, Genel Kurulun 22.3.1966 tarihli 70 nci Birleşiminde kurulması kabul edilen Geçici Komisyonumuz, Başkanlığınızca, mezkûr tasarıların Cumhuriyet Senatosunda geçen müddetleriyle ilgili olarak yazılmış bulunan 22.4.1966 tarih ve 8862 sayılı tezkerede, istenen hususun evveleminde tesbitiyle gerekli mütalâanın verilmesi maksadiyle 27.4.1966 tarihinde toplanarak aşağıdaki neticeye varılmıştır.

Anayasanın ışığı altında ve 92 nci maddenin sarih hükmü muvacehesinde mevzuubahis tasarıların Cumhuriyet Senatosuna intikâl ve intaç tarihleri hakkında yapılan müzakereler sonunda, Millet Meclisinde görüşülüp neticeye bağlanmış olan ve Cumhuriyet Senatosuna sevk edilen mezkûr tasarıların, Cumhuriyet Senatosuna intikâl tarihinin, Anayasada açıkça ifadesini bulan görüşme süresinin, başlangıç tarihi olacağı izahtan varestedir.

Bu itibarla, Komisyonumuz, Cumhuriyet Senatosuna veriliş tarihinin, Anayasada işaret olunan müddetin başlangıç tarihi olacağı mütalâasıyla mezkûr tasarıların, yukarıda izah olunan sebepler tahtında kanuniyet iktisabetmiş olduğu mülâhazasına varılarak, görüşülmesine imkân görülmediğinin Yüksek Başkanlığa bildirilmesine karar verilmiştir.

Saygı ile sunulur.

<i>Geçici Komisyon Başkanı</i>	<i>Başkanvekili</i>	<i>Bu raporun özel sözcüsü Katip</i>
<i>İstanbul</i>	<i>Ankara</i>	<i>Balıkesir</i>
<i>K. Özdemir</i>	<i>H. Türkay</i>	<i>Z. Yücetürk</i>
<i>Çankırı</i>	<i>Eskişehir</i>	<i>Diyarbakır</i>
<i>D. Akçaoğlu</i>	<i>M. İ. Angı</i>	<i>M. Cizreli</i>
<i>Hatay</i>	<i>Kars</i>	<i>Kütahya</i>
<i>Muhalefet Şerhim eklidir.</i>	<i>C. Ekinci</i>	<i>M. Ersoy</i>
<i>Y. Kanbolat</i>		
<i>Mardin</i>	<i>Nevşehir</i>	
<i>İ. Aksoy</i>	<i>İ. Boz</i>	
<i>İmzada Bulunamadı</i>		

Senato Başkanlığı, Millet Meclisi Başkanlığı ve Anayasa Komisyonu mütalâalarının uzunlukları dolayısıyla, etraflı incelemeye imkân olabilmesi ve sağlam hükme varılabilmesi için, Geçici Komisyon Başkanının İçtüzüğü'nün 33 ncü maddesine göre mevzuun önemine binaen, muhavvel evrakın Encümence bastırılması cihetinde takdir yetkisini kullanması gerekirdi. Bu yapılmadığı için, muhalifim.

Hatay Milletvekili

Yahya Kanpolat

Rapordan anlaşılacağı üzere, Geçici komisyon, daha önce Cumhuriyet Senatosu ve Millet Meclisi Başkanlık Divanlarının ortak toplantısında alınan karardan farklı bir biçimde, Anayasanın Cumhuriyet Senatosuna tanıdığı görüşme süresinin başlangıç tarihinin, Senato Başkanlık Divanının ve komisyonlarının kurulduğu tarih olarak değil, Millet Meclisinden çıkmış olan bir kanun tasarısı ve teklifinin Cumhuriyet Senatosuna ulaştığı tarih olarak anlaşılması gerektiğini savunuyor ve bu durumun ayrı bir açıklamayı gerektirmeyecek kadar net olduğunu (*izahtan vareste*) bildiriyordu.

I. Millet Meclisi Genel Kurulunca da Kabul Edilen Millet Meclisi Anayasa Komisyonu Kararı

Sürelerin hesaplanmasına ilişkin olarak, farklı tarihlerde, Millet Meclisi ve Cumhuriyet Senatosunda farklı organlar tarafından alınan ve birbirleriyle çelişen kararlar, Millet Meclisinde 12. Dönemin son günlerinde kabul edilmiş olan bazı kanunların, hemen yukarıda İş Kanunu tasarısı ile Deniz İş Kanunu tasarısında da gördüğümüz gibi, Cumhuriyet Senatosunca ele alınıp karara bağlanması sırasında gözетilmesi gereken sürelerin hesaplanmasında sorunlara yol açmaktaydı. Bunlardan biri de, “*Umumi hayata müessir âfetler dolayısıyla alınacak tedbirlerle yapılacak yardımlara dair Kanunun bâzı maddelerinin değıştirilmesi ve bu kanuna bâzı maddeler eklenmesi hakkında Kanun tasarısı*” ydı. Millet Meclisince 12. Dönemin sonunda kabul edilen bu tasarı, Meclisler tatile girmiş olduğundan Cumhuriyet Senatosunun “Gelen Kâğıtlar”ında, tatilden sonra, 22.10.1965 tarihinde yer almıştı. Cumhuriyet Senatosunda komisyon seçimleri ise 9 Aralık 1965 tarihinde tamamlanmıştı. Millet Meclisince, o tarihe kadar benimsenen ilkeye göre, üç aylık bekleme süresi bu tarihten itibaren başlayacağından, Millet Meclisine göre, tasarının Senatodaki görüşülmesinin 10 Mart 1966 tarihinde sona ermesi gerekmektedir. Ancak, Cumhuriyet Senatosu, daha sonra benimsediğı yeni ilke uyarınca, süreleri, komisyonların oluştukları tarihte değil de, başkanlarının, sözcülerinin ve kâtiplerinin seçildiğı tarihte başlattığından ve söz konusu tasarı için bu tarih 23 Aralık

1965 olduğundan, üç aylık azami sürenin de 23 Mart 1966 tarihinde dolacağını varsaymaktaydı. İki Meclisin yaptıkları ve birbirinden değişik olan hesaplama Millet Meclisi Başkanlığınca hazırlanan bir tabloda şöyle gösterilmekteydi³⁴⁵:

Tabii Âfetler Kanun Tasarısı	M.M.Gelen Kâğıt	C.Senatosuna gidiş	M.M.'de Kalma süresi	C. Senatosu gelen kâğıt	C. Senatosunda komisyonun seçilme tarihi
	10.07.1964	14.07.1965	369 gün	22.10.1965	9.12.1965
	C. Senatosunda Komisyon Başkanlık Divanının seçilme tarihi		Millet Meclisine göre son tarih		Cumhuriyet Senatosuna göre son tarih
	23.12.1965		10.03.1966		23.03.1966

Ortaya çıkan bu farklı anlayış karşısında, Millet Meclisi Başkanı Ferruh Bozbeyli, konuyu Anayasa Komisyonuna göndermiş ve ondan görüş istemişti. Millet Meclisi Başkanlığının, Anayasa Komisyonundan sözü edilen talepte bulunduğu yazısında şöyle denilmekteydi³⁴⁶:

Millet Meclisi

Genel Sekreterliği

26.3.1966

Kanunlar Müdürlüğü

Çıkan kâğıt No.: 9234

Anayasa Komisyonu Başkanlığına

Anayasamızın 92 nci maddesinin 10 ncu fıkrasında, “Cumhuriyet Senatosu, kendisine gönderilen bir metni, Millet Meclisi komisyonlarında ve Genel Kurulundaki görüşme süresini aşmayan bir süre içinde karara bağlar; bu süre üç ayı geçemez ve ivedilik hallerinde 15 günden, ivedi olmayan hallerde bir aydan kısa olamaz. Bu süreler içinde karara bağlanmayan metinler, Cumhuriyet Senatosunca, Millet Meclisinden geldiği şekliyle kabul edilmiş sayılır. Bu fıkra da belirtilen süreler Meclislerin tatili devamınca işlemez.” hükmü mevcuttur.

Meclislerin tatillerine ait süre hesabının dışında bu hükmün tatbikiyle ilgili olarak:

a) Cumhuriyet Senatosu ve Millet Meclisi müşterek Başkanlık Divanlarının ve Millet Meclisi Başkanlık Divanının aldıkları ve birer örneği ilişik olarak sunulan kararlar gereğince:

Bir tasarı veya teklifin Başkanlıkça ilgili komisyona havale işlemini gösteren (Gelen kâğıtlar) a dercedildiği tarihin, sürenin başlangıç tarihi olacağı,

³⁴⁵ Yukarıda adı geçen Millet Meclisi S. Sayısı: 116, s. 5.

³⁴⁶ A.k., ss. 1-5.

b) Müşterek Başkanlık Divanı kararlarında tesbit edildiği üzere, Cumhuriyet Senatosu Başkanlık Divanı ile komisyonların Genel Kurulda seçimlerinin yapılmasına kadar geçen zamanın süre hesaplarında dikkate alınmaması kabul edilmiş ve bu şekilde tatbikat görmüş olmasına rağmen bu kere Cumhuriyet Senatosu Başkanlığınca alınan ve Genel Kurullarından geçirilen kararları gereğince, komisyon başkan, sözcü ve kâtip seçimlerinin yapılacağı zamana kadar geçen sürelerin de tatilden addedilmekte olduğu, süre cetveliyle ilişkide gönderilen kanun tasarısından anlaşılmaktadır.

Bu durum muvacehesinde:

A) Cumhuriyet Senatosuna sevk olunan bir tasarı veya teklifin süre hesabında başlangıç tarihi olarak;

a) Millet Meclisince Cumhuriyet Senatosuna sevk olunduğu,

b) Cumhuriyet Senatosunca alındığı,

c) Veya gelen kâğıtlara dercedildiği,

Tarihlerden hangisinin kabule şayan olacağı?

B) 92 nci maddedeki yazılı tatil hükmünün dışında Cumhuriyet Senatosu Başkanlık Divanı ile komisyon seçimlerinden başka komisyon başkan, sözcü ve kâtip seçimlerinin yapılacağı zamana kadar geçen sürelerin de tatilden sayılıp sayılmıyacağı;

C) Ayrıca süre hesabında Meclislerin hangisinin takipçi durumda olacağı;

Hususlarında Komisyonunuzun görüşlerinin tesbitine lüzum görülmüştür.

Gereğini rica ederim.

Saygılarımla.

Ferruh Bozbeyli

Millet Meclisi Başkanı

Görüldüğü gibi, Millet Meclisi Başkanı Ferruh Bozbeyli'nin Millet Meclisi Anayasa Komisyonundan açıklığa kavuşturmasını istediği şey, özellikle Cumhuriyet Senatosu Başkanlık Divanının, daha önce Millet Meclisi Başkanlık Divanı ile birlikte ortaklaşa aldığı kararlardan farklı bir biçimde, sürelerin işlemlerine engel olan hallerde komisyonların başkanını, sözcüsünü ve kâtip üyesini de seçmesi için geçen zamanı dâhil eden ve Cumhuriyet Senatosu Genel Kurulunda da onanan kararı sonrasında ortaya çıkan belirsizliğin çözülmesiydi. Gerçekten, Millet Meclisi ve Cumhuriyet Senatosu Başkanlık Divanlarının ortaklaşa aldıkları ve hemen yukarıda örneği verilen 15 Nisan 1964 tarih ve 86 sayılı Kararda, sürelerin işlemlerine engel olan haller içinde sadece Meclislerin Başkanlık Divanları ve komisyonları gibi yasama faaliyeti için gereken organların oluşturulamaması gösterilir ve komisyonların başkan, sözcü ve

kâtiplerinin seçilememesi durumunun sürelerin işlemesine engel olmayacağı açıkça belirtilirken; Cumhuriyet Senatosu Başkanlık Divanının talebi üzerine Cumhuriyet Senatosu Danışma Kurulunca alınıp, Genel Kurulca da onanan 24 Şubat 1966 tarih ve 4 sayılı Kararda, kanunların Cumhuriyet Senatosunda görüşülme sürelerinin, komisyonların Başkanlık Divanlarının seçilmesinden sonra işlemeye başlayacağı kararlaştırılmış bulunuyordu.

Konuyu inceleyen Anayasa Komisyonunun, Millet Meclisi Başkanlığınca yöneltilen sorulara verdiği cevap aynen şöyleydi³⁴⁷:

Millet Meclisi

Anayasa Komisyonu

4.5.1966

Esas No:

Karar No: 13

Millet Meclisi Başkanlığına

Anayasanın 92 nci maddesinin 10 ncu fıkrasında zikrolunan süreyle ilgili ve Meclislerin tatillerine ait süre hesabının dışında bu hükmün tatbikiyle ilgili olarak Komisyonumuzun görüşlerinin tesbitini isteyen 26.3.1963 gün ve Kanunlar Müdürlüğü 9234 sayılı yazılarınız Komisyonumuzun 21.4.1966 günlü birleşiminde müzakere olunmuş ve aşağıdaki hususların mütalâa olarak Başkanlığınıza arzı kararlaştırılmıştır.

Şöyle ki:

A) Cumhuriyet Senatosuna sevk olunan bir tasarı veya teklifin süre hesabında başlangıç tarihi olarak;

a) Millet Meclisince Cumhuriyet Senatosuna sevk olunduğu.

b) Cumhuriyet Senatosunca alındığı.

c) Veya gelen kâğıtlara dercedildiği.

Tarihlerden hangisinin kabule şayan olacağı sorulmaktadır.

Anayasamızın esprisi olarak Cumhuriyet Senatosuna sevk olunan bir tasarı veya teklifin süre hesabında başlangıç tarihi olarak Senatoca alındığı tarihi esas kabul ettiği aşîkârdır. Ancak Millet Meclisinden geçtikten sonra Cumhuriyet Senatosuna sevk olunan bir tasarı veya teklif Cumhuriyet Senatosunun yetkilileri [tarafından alındığı tarihin E.O.] (Vazifeli memurları tarafından kabul edilmeyip teslim alınmadığı takdirde) bu hususta tutulacak zaptın tarihinin süre hesabında başlangıç tarihi olarak kabulü gerekmektedir.

B) 92 nci maddedeki yazılı tatil hükmünün dışında Cumhuriyet Senatosu Başkanlık Divanı ile Komisyon seçimlerinden başka komisyon, başkan, sözcü ve kâtip seçimlerinin yapılacağı zamana kadar geçen sürelerin de tatilden sayılıp sayılamıyacağı hakkındaki suale gelince; Komisyonumuz bu hususta Anayasanın vazîh bulunduğuna ve Başkanlık Divanı ve Komisyonların ve komisyonların başkan,

³⁴⁷ A.k., s. 6

sözcü ve kâtip seçimlerinin yapılacağı zamana kadar geçen sürelerin tatilden sayılmasına hukuk anlayışı ve Anayasa esprisi muvacehesinde imkân bulunmadığına kaanidir.

C) Ayrıca süre hesabında Meclislerin hangisinin takipçi durumda olacağı hususuna dair vâki sualinize ise Komisyonumuzca (Millet Meclisi) şeklinde cevap verilmesi kararlaştırılmış bulunmaktadır. Tabiatıyla bu hususun takipçisi Millet Meclisi Başkanı olmak lâzım gelir.

Anayasa Komisyonu Başkanvekili		Sözcü	
İstanbul		Ankara	Erzurum
Coşkun Kırca		K. Bağcıoğlu	A. Mustafaoğlu
Erzurum	İstanbul	İzmir	Ordu
İ.H.Yıldırım	N. Eroğan	Ş. Akkan	A. Bodur
Samsun		Sinop	
O. Şahinoğlu		M. Kaptan	

Millet Meclisi Anayasa Komisyonunun bu Kararı, 13.06.1966 tarihli 96. Birleşimde Millet Meclisi Genel Kurulunca da kabul edilmişti³⁴⁸. Benimsenen bu karar uyarınca, ortaya, eskisinden hayli farklı bir durum çıkmış olmaktaydı. Bu bağlamda, Cumhuriyet Senatosunun Başkanlık Divanının ve Komisyonlarının ve komisyonların başkan, sözcü ve kâtip seçimlerinin yapılacağı zamana kadar geçen süreler tatilden sayılmayacak demektir. Bunun da, Millet Meclisinden gelen bir kanun tasarısı veya teklifi hakkında Cumhuriyet Senatosunun karar vermesi için sahip olduğu azami süreyi bir miktar kısaltacağı açıktı. Ayrıca, yine benimsenen bu kararda, süre hesabını ve bunun takibini Millet Meclisi Başkanlığının yapacağı öngörülmekteydi. Oysa, hemen yukarıda değindiğimiz gibi, Cumhuriyet Senatosunda, Danışma Kurulunun aldığı ve Genel Kurulun da kabul ettiği 24 Haziran 1966 tarihli Kararla, sadece Cumhuriyet Senatosu Başkanlık Divanı ve komisyonları değil, komisyonların başkanlık divanları da seçilmeden, kanunları görüşme süresinin işlemeyeceği kararlaştırılmıştı. Bu durumda, iki Meclis arasında sürelerin hesaplanması açısından ciddi bir görüş ayrılığı doğmuş bulunuyordu.

İ. Millet Meclisi Başkanlığının Uygulaması

Millet Meclisi Başkanlığı, Anayasa Komisyonunun Millet Meclisi Genel Kurulunca da kabul gören yukarıdaki kararı uyarınca, bir kanun tasarısı veya teklifinin Cumhuriyet Senatosunda bekleme süresinin başlangıç tarihi olarak, o tasarı veya

³⁴⁸ M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 13 (2), Yasama Yılı (Toplantı): 1, Cilt: 7, Birleşim: 96, (13.06.1966), ss. 20-27.

teklifin Cumhuriyet Senatosuna ulaştığı tarihi dikkate alarak; bazı kanunları, anılan süre dolduğu için Cumhuriyet Senatosunca Millet Meclisinden geldiği şekliyle kabul edildiğine karar verip, yayımlanması için Cumhurbaşkanlığına göndermeye başlamıştı.

Bu bağlamda, Millet Meclisi Başkanlığı, bu yeni karar uyarınca ilk uygulamayı, bir bakıma konuyu Anayasa Komisyonuna göndermesine de neden olan “*Umumi hayata müessir âfetler dolayısıyla alınacak tedbirlerle yapılacak yardımlara dair Kanunun bâzı maddelerinin değiştirilmesi ve bu kanuna bâzı maddeler eklenmesi hakkında Kanun tasarısı*” üzerinde gerçekleştirmiş ve bu tasarının, Anayasa Komisyonunun sözü geçen kararının Millet Meclisi Genel Kurulunca kabul edildiği 13 Haziran 1966 tarihi itibarıyla, Cumhuriyet Senatosunca Millet Meclisinden geldiği şekliyle kabul edilmiş olduğuna karar vermişti³⁴⁹. Aynı Birleşimde, “*İş Kanunu*” ve “*Deniz İş Kanunu*” tasarıları da, Cumhuriyet Senatosunca, sırasıyla 10 Mart 1966 ve 15 Mart 1966 tarihlerinde değiştirilerek kabul edilmiş oldukları halde, Millet Meclisinin yeni kararı uyarınca, bu değişiklikler, tasarıların Cumhuriyet Senatosunda karara bağlanması için geçerli azami süreden sonra yapıldığından, Millet Meclisince dikkate alınmamakta ve birleşimi yöneten Başkan Ferruh Bozbeyli, bu iki tasarının da Millet Meclisinden çıktığı şekliyle 13 Haziran 1963 tarihi itibarıyla kanunlaşmış olduklarını duyurmaktaydı³⁵⁰. Bu uygulamaya sonraki günlerde de devam edildiğini görüyoruz. Gerçekten, “*Türk Silâhlı Kuvvetleri Personel Kanunu tasarısı*” ve “*Sayıştay Kanunu teklifi*”, Cumhuriyet Senatosunca değiştirilerek kabul edilmiş oldukları halde³⁵¹, Millet Meclisinin söz konusu kararı uyarınca, 20 Haziran

³⁴⁹ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 13 (2), Yasama Yılı (Toplantı): 1, Cilt: 7, Birleşim: 96, (13.06.1966), s. 27. Esasında, bu Kanun tasarısı Cumhuriyet Senatosunca 22 Mart 1966 tarihli 62 Birleşimde Millet Meclisinden geldiği şekliyle kabul edilmişti. Bkz. **C.S. Tutanak Dergisi**, Toplantı: 5, Cilt: 35, Birleşim: 62, (22.03.1966), ss. 502-515, 539, 545-546. Fakat, hemen yukarıda değindiğimiz gibi, Millet Meclisi Başkanlığınca, Senatodaki görüşmenin 10 Mart 1966 tarihinde tamamlanmış olması gerektiği düşünüldüğünden, konu Anayasa Komisyonuna gönderilmiş ve ondan görüş istenmişti. Anayasa Komisyonunun belirlediği ve Millet Meclisi Genel Kurulunun da 13 Haziran 1966 tarihli 96. Birleşimde kabul ettiği yeni ilkeler uyarınca, bu kanun tasarsının kabul edildiği 22 Mart 1966 tarihinden daha sonraki bir tarihe denk düşüyor olsa da, Millet Meclisi Başkanlığı, kabul edilen yeni hesaplama yöntemi doğrultusunda, Tabii Afetlere ilişkin tasarının, Millet Meclisinden çıktığı şekliyle, bu hesaplama yönteminin kabul edildiği 13 Haziran 1966 tarihinde kanunlaştığını duyuruyordu. Bkz. **M.M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 13 (2), Yasama Yılı (Toplantı): 1, Cilt: 7, Birleşim: 96, (13.06.1966), s. 27.

³⁵⁰ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem 13 (2), Yasama Yılı (Toplantı) 1, Cilt: 7, Birleşim: 96, (13.06.1966), ss. 27-28.

³⁵¹ Türk Silâhlı Kuvvetleri Personel Kanunu tasarısı, Cumhuriyet Senatosunca 9 Mart 1966 tarihli 57. Birleşimde değiştirilerek kabul edilmişti. **C.S. Tutanak Dergisi**, Toplantı: 5, Cilt: 35, Birleşim: 57, (09.03.1966), ss. 105-148, 150-199. Sayıştay Kanunu teklifi ise, Cumhuriyet Senatosunda en son 24 Şubat 1966 tarihli 51. Birleşimde görüşülmüş ve Millet Meclisinin kabul etmiş olduğu metnin bazı maddelerinde değişiklikler yapılmıştı. Fakat Kanun teklifinin tümü oylanmamıştı. **C.S. Tutanak Dergisi**, Toplantı: 5, Cilt: 34, Birleşim: 51, (24.02.1966), ss. 381-416, 426, 427-451.

1966 tarihinde, Millet Meclisinden geçtikleri şekilde kanunlaşmış sayılıyorlardı³⁵². Aynı doğrultuda, “Yeniden kurulacak vakıflar hakkında Kanun teklifi” ile “Adli Tıp Müessesesi Kanununun bâzı maddelerinde değişiklik yapılması hakkında Kanun tasarısı” 24 Haziran 1966 tarihinde³⁵³, “Hendek kazası Kemaliye mahallesi nüfusunda kayıtlı Mustafaoglu 1329 doğumlu Faik Özer’in bakiye cezasının affi hakkında Kanun tasarısı”, “Avukatlık Kanununun 7 nci maddesinin kaldırılması ve 114 ncü maddesinin değiştirilmesine dair Kanun teklifi”, “Alman uyruklu Wilfried Herbrech’in geri kalan cezasının affi hakkında Kanun tasarısı”, “5965 sayılı Kanuna bir madde eklenmesine dair Kanun teklifi” ve “7126 sayılı Sivil Savunma Kanununa iki madde eklenmesine dair Kanun tasarısı” da, 29 Haziran 1966 tarihinde, Millet Meclisinden geçtikleri şekilde kanunlaşmış sayılmışlardı³⁵⁴.

J. Cumhuriyet Senatosunda Gözetilmesi Gereken Sürelere İlişkin Olarak Cumhuriyet Senatosu Başkanının Cumhurbaşkanıya Müracaatı ve Cumhurbaşkanı Süre Yönünden Tartışmalı Kanunları Veto Etmesi

a- Cumhuriyet Senatosu Başkanı Atasagun’un Cumhurbaşkanıya Başvurması

Millet Meclisi Başkanlığının, Millet Meclisi Genel Kurulunca onaylanan Millet Meclisi Anayasa Komisyonunun kararında öngörülen süre hesaplaması doğrultusunda, Cumhuriyet Senatosunda görüşülme süresi dolduğu gerekçesi ile Anayasanın 92. maddesinin 10. fıkrası uyarınca, Millet Meclisinde kabul edilen şekliyle kanunlaştığını belirtip yayımlanması için Cumhurbaşkanlığına gönderdiği yukarıda künyeleri verilen kanunlara karşı; Cumhuriyet Senatosu Başkanlık Divanı, Cumhurbaşkanlığına başvurup, bu kanunların Cumhuriyet Senatosunca karara bağlanması süresinin Millet Meclisince yanlış hesaplandığını ileri sürmüş ve durumu Anayasanın 93. maddesinde öngörülen Cumhurbaşkanı uygun bulmadığı kanunları bir kez daha görüşülmesi için TBMM’ye geri gönderme yetkisini de dile getirerek Cumhurbaşkanıya arz etmişti. Cumhuriyet Senatosu Başkanlık Divanı, açıkça ifade etmese de, Cumhurbaşkanıdan, süre hesaplanmasında sorun yaşanan bu kanunları yayımlamayarak, TBMM’ye geri göndermesini, dolaylı bir biçimde talep etmekteydi. Cumhuriyet Senatosu Başkanlık Divanı tarafından Cumhurbaşkanlığına hitaben yazılan ve Cumhuriyet Senatosu Başkanı İbrahim Şevki Atasagun tarafından imzalanmış olan 21 Haziran 1966 tarihli bu uzun ve ayrıntılı yazıda, Cumhuriyet Senatosunda gözetilmesi gereken sürelerle ilişkin gelişmeler teker teker açıklanmakta ve aynen şöyle denilmekteydi³⁵⁵:

³⁵² **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 13 (2), Yasama Yılı (Toplantı): 1, Cilt: 7, Birleşim: 99, (20.06.1966), s. 143.

³⁵³ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 13 (2), Yasama Yılı (Toplantı): 1, Cilt: 7, Birleşim: 101, (24.06.1966), s. 223.

³⁵⁴ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 13 (2), Yasama Yılı (Toplantı): 1, Cilt: 7, Birleşim: 103, (29.06.1966), s. 319.

³⁵⁵ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 13 (2), Yasama Yılı (Toplantı): 1, Cilt: 7, Birleşim: 102, (27.06.1966), ss. 268-271.

CUMHURBAŞKANLIĞINA

İş – Deniz İş – Tabii Âfetler – Türk Silâhlı Kuvvetleri Personel – Sayıştay kanun tasarıları Cumhuriyet Senatosu komisyonları ve Genel Kurulunda görüşülmüş, değişiklikler yapılmış ve Millet Meclisine iade edilmiştir. Son günler içinde sözü edilen tasarıların Anayasanın 92 nci maddesinde tesbit edilen usul ve şekillere uygun olmayıp Millet Meclisince kanunlaştığı ilân edilmiştir. Cumhuriyet Senatosu Başkanlık Divanı, Devletin temel teşkilâtı olarak yasama organının iki kanadında kanun tasarı ve tekliflerinin görüşülmesine esas olan Anayasanın maksadını her iki Meclisin içtüzüklerine, Millet Meclisi ve Cumhuriyet Senatosu Başkanlık divanlarının ayrı ayrı ve müşterek olarak aldıkları kararlara ve yıllardan beri yürütülen münasip mutabakatlara dayanan meşru ve hukuki geleneklere aykırı olan bu kanunlaştırma olayının Yüksek Makamınıza ulaştırılmasına karar vermiştir. Cumhuriyet Senatosu Başkanlık Divanı Anayasanın maksadına ve hükümlerine uygun olmıyan ve Cumhuriyet Senatosunun tecelli etmiş iradesini bertaraf etmeye mâtufluk bu davranışın, tasarıların kanun olma niteliklerinde zaaf ve tereddütler meydana getirmesi ve çeşitli ihtilâflar doğurması ihtimallerini düşünerek meselenin hukukî yönünü ve oluşunu Anayasanın 93 ncü maddesi gereğince uygun bulunmıyan kanunları(n) Meclise geri çevirme yetkisine sahip Yüksek Makamlarınıza duyurmayı bir ödev saymıştır.

Kanun tasarı ve tekliflerinin kanun tekniğine uygun, memleket ihtiyaçlarına en iyi şekilde cevap verebilecek ve objektif, umumi, mecburi ve daimilik niteliğinde olmasını temin için uzun tecrübe ve çabalardan sonra, çift Meclis sistemi demokratik ülkelerde esas olarak alınmıştır. Anayasamız (da) kanunların belirtilen nitelikte olması maksadiyle Çift Meclis sistemini siyasi hayatımıza getirmiştir.

Kanunların yapılma şeklini tesbit eden Anayasamızın 92 nci maddesi, Millet Meclisi komisyon ve genel kurullarında görüşme süresini aşmamak ve 3 aydan çok olmamak kaydiyle metinleri görüşme yetki ve görevini Cumhuriyet Senatosuna vermiştir. Temel maksat, bütün kanun tasarı ve tekliflerinin Cumhuriyet Senatosunda görüşülmesidir. Bir teklif ve tasarı Millet Meclisinde tümü reddedilmiş olsa dahi Anayasa tasarı ve tekliflerin Cumhuriyet Senatosunda görüşülmesini temel hukukî kaide olarak tesbit ederken işlerin sürüncemede kalma ve uzama ihtimallerini önlemek üzere tedbir almış bulunmaktadır.

Kanun tasarı ve tekliflerinin Millet Meclisi komisyon ve Genel Kurullarında görüşme sürelerine(i) bu tedbirin çerçevesi olarak tayin eden Anayasa, Cumhuriyet

Senatosunu da bu süre ile kayıtlamıştır. Millet Meclisi komisyonlar ve Genel Kuruldaki görüşme süresi kadar bir sürede görüşme hakkını Cumhuriyet Senatosuna tanımıştır. Ancak bu sürenin 3 ayı geçemeyeceğini ayrıca tâyin etmiştir. Sürenin başlangıcı hesabı ve takibine ait teferruat hükümleri şüphesiz ki, Anayasa konusu ve hükmü olamaz.

Sürenin başlangıcında Anayasa prensibi işaret etmiştir. Millet Meclisi komisyonları ve Genel Kurulda görüşme süresi Millet Meclisinde görüşme süresinde başlangıç teklif ve tasarının komisyona havale ve bunun hukukî işlemi olarak gelen kâğıda derç ise, Cumhuriyet Senatosunda da başlangıcın aynı şekilde hesabı tabiidir. Bir hukukî kaide içinde aynı meselede iki ayrı ölçü mümkün olamaz. Cumhuriyet Senatosu ve Millet Meclisi içtüzükleri hükümlerine göre (Cumhuriyet Senatosu İçtüzük 23, Millet Meclisi İçtüzük 67 nci maddeleri) komisyonlara havale ile yasama faaliyetleri başlayabilir. Sürenin başlangıcında Millet Meclisinin komisyona havale, Cumhuriyet Senatosunda ise alınma tarihlerinin esas alınması gibi farklı bir şeklin müddetin hesabında esas tutulmasının hukukî bir mahiyet ve mesnedi gösterilemez. Bu konuda ili Meclis arasında bir fikir ayrılığı mevcut değildir.

A) 15.4.1966 (1964) tarihli 86 sayılı Millet Meclisi Başkanlık Divanı Kararı;

B) Millet Meclisi Başkanlık Divanı adına bir soruya 22.12.1965 günü Millet Meclisi Genel Kurulunda Millet Meclisi Başkanvekilinin verdiği cevap;

C) Ve şimdiye kadar Cumhuriyet Senatosunda görüşülen 500 ü aşan tasarı ve teklifte tatbik edilen gelenek.

Sürelerin başlangıcında mutlak bir mutabakat göstermekte idi. Bu koruda Başkanlık Divanlarında bir anlaşmazlık mevcudolmadığı halde 26.3.1966 tarihinde Millet Meclisi Başkanlığı Anayasa Komisyonuna meseleyi götürmüş, Millet Meclisi Anayasa Komisyonu ise 4.5.1966 tarihinde süre başlangıcında Millet Meclisinin kayıttan beri, Cumhuriyet Senatosunu kayıtlıyan bir görüşe varmıştır. Sürenin başlangıcının tesbitinde Cumhuriyet Senatosunda tatbik edilecek usul ve şeklin Anayasanın 92 nci maddesinin maksadına uygun ve devam eden tatbikat çerçevesinde “Gelen kâğıtlara derç” tarihi olması gerekli ve hukukî iken bir anlaşmazlık olmadan bir Meclisin tek taraflı olarak değiştirme yoluna gitmesi ve yeni kayıtlar koyması hukuka aykırıdır. Sürenin başlangıcında esas Anayasanın koyduğu objektif ölçünün dışında bir şekle sokularak Cumhuriyet Senatosunda görüşme imkânlarının kaldırılması, daraltılması Anayasanın temel fikrine ve ruhuna aykırılıktır.

Sürelerin hesabında Anayasanın 92 nci maddesindeki “Bu fıkra da belirtilen süreler Meclislerin tatili süresince işlemez” kaydı tasrihi anlamdadır, tahdidi anlamında değildir. Anayasanın hazırlanması sırasında 21 Mayıs 1961 tarihinde komisyon sözcüsünün açık ifadesinde belirttiği gibi, sürenin hesabında tatilin sayılmıyacağı tabii görülmüş ve tasrih kabul edilmiştir. Daha nelerin süreler katılmıyacağını Anayasa yapıcısı tüzüklere, geleneğe ve tatbikata bırakmıştır.

Nitekim iki Meclisin Başkanlık Divanları 28 Kasım 1963 tarihli 28 nci toplantılarında meseleyi karara bağlamışlar “Meclislerin Divanları ve komisyonları gibi teşriî faaliyet organlarının teşekkül edememesi sebebiyle teşriî faaliyette bulunamadıkları zamanın” tıpkı Meclisler tatilde imiş gibi süreden sayılmıyacağını kesin bir şekilde tesbit etmişlerdir. Yüzlerce tasarı ve teklif bu tesbitin çerçevesindeki hesaplarla görü(şü)lmüş ve hukukî tam neticeler tevliyetmiştir. Bu konuda hukukî esas Anayasa görüşmeleri esnasında teyidedilen maksada uygun olarak “Teşriî faaliyet organlarının teşekkül edememesi sebebiyle teşriî faaliyette bulunamamak halidir” yani teşriî faaliyette bulunma imkânları mevcut ise süre işliyecek, imkân mevcut değil ise süre işlemeyecektir. Objektif bir hukuk kaidesi bu şekilde gelenek olarak tesbit ve temin edilmiş bulunuyordu. Meclislerin Başkanlık Divanı ile komisyonların seçimi konusunda iki Meclis arasında ve divanlarında her hangi bir anlaşmazlık da mevcut değildi. Bir konuda anlaşmazlık kendisini 1965 Kasım ayı Cumhuriyet Senatosu Başkanlık Divanı ve Komisyon seçimlerinin uzaması üzerine gösterdi. Teşriî faaliyette bulunabilmek için Meclis divanları komisyonların seçimi kâfi ve mümkün müdür? Komisyonların Başkanlık divanlarının seçimleri gerekli midir? Bu konu tartışmalara esas oldu. Teşriî faaliyet esas olduğuna göre onun tam işleme şeklinin temini zamanına gitmek gereklidir. Cumhuriyet Senatosu İçtüzüğüne göre komisyonlar iki yılda bir seçilir ve iki yıllık görevi biten komisyon seçim döneminde görev yapamaz. Eski Komisyon yenisi seçilene kadar görev yapamayacağına göre, görevi biten Komisyon yerine yeni komisyonun seçilmiş olması kâfi değil bu komisyonun çalışma imkânına sahipolması için Başkanlık Divanının teşkili gerekir. 17 sayılı Müşterek Başkanlık Divanı Kararı bu görüşü teyid etmekte ve Meclislerin divanları ve komisyonlar gibi teşriî faaliyet organlarının teşekkülünü öngörmekte sadece Başkanlık Divanı ve Komisyon seçimlerini tasrih etmemekte bunlar teşriî faaliyet organlarının teşkilini öngörmektedir. Başkanlık Divanı ve Komisyon seçimlerinin mutlak münasip mutabakat halinde bulunan Meclisler ve divanlar komisyonların Divan seçimlerinde de anlaşmazlık halinde değillerdi. 22.12.1965 tarihinde Millet Meclisi Genel Kurulunda bir soruya cevap veren Millet Meclisi Başkanvekili Başkanlık Divanı adına “bu müddetin başlangıcının temin edilmesi için evveleminde Senato komisyonlarının Başkanlık divanlarının kurulması ve her hangi bir kanun tasarısının görüşülebilecek bir hale gelmesi gelmiş olması lâzımdır” şeklindeki ifadeleri bunun kesin delilidir. Son aylarda Millet Meclisi bâzı tasarı ve tekliflerin, Cumhuriyet Senatosunda görüşülüp değiştirilen metinlerini Anayasa gereğince Millet Meclisince yeniden görüşülmesi cihetine gitmiyerek süresi içinde görüşme yapılmamıştır iddiası dermeyeran etmesi üzerine Cumhuriyet Senatosu Başkanlık Divanı anlaşmazlığa bir çözüm şekli bulma ümidi ile 4.1.1966 tarihli toplantısında konunun Müşterek Başkanlık Divanında görüşülmesine karar vermiştir. Ve Müşterek Başkanlık Divanı toplantısını Millet Meclisinden talebetmiştir. Millet Meclisi Başkanlığı Müşterek Divan gündemini tanzim yetkisine sahibolarak

konuyu ancak istişarî mahiyette görüşmek kaydı ile gündeme almıştır. Bu kayıtlı toplantıda (14 Ocak 1966) ayrıca Komisyon Başkan, sözcü ve kâtiplerinin seçilmesi için geçecek zamana da sâri bulunmayacağını istişarî mahiyette karar abğlamıştır. Kararın Millet Meclisinin tâyin ve talebi ile istişarî karakterde alınması sebebiyle Cumhuriyet Senatosu Başkanlık Divanı 18 Ocak 1966 tarihli toplantısında divanın daha önce aldığı karar gereğince “Komisyon Başkanlık Divanı seçilmesine kadar geçen sürenin sayılmayacağını” esas tutan kararını benimsemiş ve Cumhuriyet Senatosu grupları temsilcilerinin iştiraki ile Danışma Kurulu 24.2.1966 tarihli toplantısında bu görüşü tasrih etmiş, Cumhuriyet Senatosu Genel Kurulu aynı günlü Birleşiminde Danışma Kurulunun bu kararını kabul etmiştir.

Cumhuriyet Senatosu komisyonlarında ve Genel kurullarında uzun ve dikkatli emeklerin sonucu olarak değişiklikler yapılan metinler Anayasanın 92 nci maddesindeki mekik sistemine göre Millet Meclisi komisyonlarına, Genel Kuruluna gerekli hallerde iki Meclisten eşit sayıda üyeden kurulu karma komisyonlarda görüşülmesi icap ed erken Millet Meclisi(nin) evvelce kabul ettiği metni kanunlaştırması Cumhuriyet Senatosu Komisyon Genel Kuruldaki değiştirmeleri bertaraf etme ve Millet Meclisi Komisyon, Genel Kurul ve karma komisyonların sarf edecekleri çalışmaları önlemek de Anayasaya aykırıdır.

Anayasanın maksadı tasarı ve tekliflerin iki Mecliste görüşülmesidir. Süreler, gecikmeleri önleme için bir tedbirdir. Tedbir mahiyet ve şümulünü, tesirini ve kullanış şeklini esas olarak tesbit eden Anayasa işleyiş ve tatbikattaki ihtiyaçlara cevap mermeyi İçtüzüklere ve geleneklere bırakmıştır.

Cumhuriyet Senatosu Anayasanın ruh ve mânasına uygun ve maksadı içinde olarak İçtüzük ve Müsterek Başkanlık Divanı kararları çerçevesi içinde metinleri görüşmüş, karara bağlamıştır. Millet Meclisi Anayasa ile bağdaşmayan ve kurulun meşru gelenekleri(ni) tek taraflı olarak değiştirerek süre içinde görüşme yapılmamıştır iddiası ile metinlerin kanunlaştığını iddia etmektedir. Cumhuriyet Senatosu gelen metinleri varılan mutabakatlara uygun olarak görüşmüş ve karara bağlamış bulunuyordu. Bu mutabakatlara uygun olarak süreler hesabedilmiş ve değiştirmeler yapılmıştır.

Millet Meclisi bilâhare bir karar almıştır. Bu karar haklı ve yerinde olsa dahi, önceki geleneğe uygun görüşme şeklini ve hukukî durumunu değiştiremez ve ortadan kaldıramaz.

Anayasanın çift Meclis sistemini temindeki asıl maksadına aykırı olan, Anayasanın maksadına uygun bir görüşe usulünde geçmiyen bu şekildeki kanunlar Anayasa Mahkemesinde iptal dâvası konusu edilebileceği gibi muhatap kimseler tarafından her zaman mahkemelerde Anayasa aykırılığı iddia edilecek bir za'fî bünyelerinde taşıyacaklardır.

Bu şekilde kanunların çıkmamasını arzı eden ve Anayasanın tasarı ve tekliflerinin belirli bir süre içinde behemehal Cumhuriyet Senatosunda görüşülmesini emreden

Cumhuriyet Senatosu Başkanı

İbrahim Şevki Atasagun

Görüldüğü gibi, Cumhuriyet Senatosu Başkanlık Divanı, Millet Meclisi Anayasa Komisyonunun aldığı ve Millet Meclisi Genel Kurulunun kabul ettiği karar uyarınca, Millet Meclisinin kanun tasarısı ve tekliflerinin Cumhuriyet Senatosunda görüşülmesi için Anayasada öngörülen azami sürenin başlangıç tarihini, o tasarısı veya teklifin Cumhuriyet Senatosu yetkilileri tarafından alındığı tarih olarak belirlemesini, Anayasanın maksadına ve önceki kararlara ve uygulamalara aykırı buluyor ve durumu Cumhurbaşkanıya dikkatine sunuyordu.

b- Millet Meclisince Cumhuriyet Senatosunda Görüşülme Süresi Dolmuş Gerekçesiyle Millet Meclisinden Geçtiği Şekliyle Kabul Edilmiş Sayılıp Yayımlanması İçin Cumhurbaşkanlığına Sunulan 12 Kanunu Cumhurbaşkanının Bir Kez Daha Görüşülmesi İçin TBMM'ye Geri Göndermesi

Cumhuriyet Senatosu Başkanlığının Cumhurbaşkanlığına yaptığı başvuru sonuç doğurmuş ve Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay, Millet Meclisi Başkanlığınca, benimsenen karar uyarınca Cumhuriyet Senatosunda görüşülme süresi dolduğu için, 12. Dönemde Millet Meclisinden geçtiği şekliyle kabul edilmiş sayılıp, yayımlanması için kendisine gönderilen 12 Kanunu, Anayasanın 93. maddesinin kendisine verdiği yetkiye dayanarak, bir kez daha görüşülmesi için Millet Meclisi Başkanlığına geri göndermişti. Cumhurbaşkanı Sunay, geri gönderme gerekçesinde, Cumhuriyet Senatosu Başkanlığının kendisine yaptığı başvuruya dayanıyor ve o başvuruda belirtilen Anayasaya aykırılık nedenleri muvacehesinde ilgili Kanunun bir kez daha görüşülmesini isteyerek, Millet Meclisinin uygulamasının Anayasaya aykırı olduğu yönünde Cumhuriyet Senatosu Başkanlığınca ileri sürülen hususlara katılmış oluyordu. Bu bağlamda, Cumhurbaşkanı Sunay'ın, Millet Meclisinin söz konusu uygulaması nedeniyle, geri gönderdiği ilk Kanun olan 759 sayılı “*Umumi hayata müessir âfetler dolayısıyla alınacak tedbirlerle yapılacak yardımlara dair 15.5.1959 gün ve 7269 sayılı Kanunun bazı maddelerinin değiştirilmesi ve bu kanuna bazı maddeler eklenmesi hakkında Kanun*” u Millet Meclisi Başkanlığına geri gönderme yazısında aynen şöyle denilmekteydi³⁵⁶:

³⁵⁶ M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 13 (2), Yasama Yılı (Toplantı): 1, Cilt: 7, Birleşim: 102, (27.06.1966), s. 264.

Millet Meclisi Başkanlığına

İlgi: 15.6.1966 gün ve 1/706, 9234/52276 sayılı yazınız.

Türkiye Büyük Millet Meclisince kabul olunduğu bildirilen 759 numaralı Kanun metni ile ilgili olarak Cumhuriyet Senatosu Başkanlığından alınmış olan Anayasaya aykırılık gerekçesinin tasdikli bir suretini ekli olarak takdim ediyorum.

İşbu gerekçe muvacehesinde, anılan kanunun, Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının 93 ncü maddesi mucibince, bir daha görüşülmesi uygun bulunmuştur.

Gereğinin yapılmasını rica ederim.

Cevdet Sunay

Cumhurbaşkanı

Cumhurbaşkanının bu gerekçe doğrultusunda bir kez daha görüşülmesi için TBMM’ye geri gönderdiği Kanunlar şunlardır:

- a. 13.06.1966 tarih ve 759 sayılı “Umumi hayata müessir âfetler dolayısıyla alınacak tedbirlerle yapılacak yardımlara dair 15.5.1959 gün ve 7269 sayılı Kanunun bâzı maddelerinin değiştirilmesi ve bu kanuna bâzı maddeler eklenmesi hakkında Kanun”
- b. 13.06.1966 tarih ve 760 sayılı “İş Kanunu”
- c. 13.06.1966 tarih ve 761 sayılı “Deniz İş Kanunu”
- d. 20.06.1966 tarih ve 762 sayılı “Türk Silâhlı Kuvvetleri Personel Kanunu”
- e. 20.06.1966 tarih ve 763 sayılı “Sayıştay Kanunu”
- f. 24.06.1966 tarih ve 764 sayılı “Yeniden kurulacak vakıflar hakkında Kanun”
- g. 24.06.1966 tarih ve 765 sayılı “Adlî Tıp Müessesesi Kanunun bâzı maddelerinde değişiklik yapılması hakkında Kanun”
- h. 29.06.1966 tarih ve 767 sayılı “Hendek kazası Kemaliye mahallesi nüfusunda kayıtlı Mustafaoğlu 1329 doğumlu Faik Özer’in bakiye cezasının affı hakkında Kanun”
- i. 29.06.1966 tarih ve 768 sayılı “Avukatlık Kanununun 7 nci maddesinin kaldırılması ev 114 ncü maddesinin değiştirilmesine dair Kanun”
- j. 29.06.1966 tarih ve 769 sayılı “Alman uyruklu Wilfried Herbrech’in geri kalan cezasının affı hakkında Kanun”
- k. 29.06.1966 tarih ve 770 sayılı “5965 sayılı Kanuna bir madde eklenmesine dair Kanun”
- l. 29.06.1966 tarih ve 771 sayılı “7126 sayılı Sivil Savunma Kanununa iki madde eklenmesine dair Kanun”

Cumhurbaşkanının bu tutumu, Millet Meclisinde eleştirilere konu olmuştu. Gerçekten, İstanbul Milletvekili Ahmet Tahtakılıç, Cumhurbaşkanının geri gönderme yetkisini kullanırken, o kanun hükümlerinde ülke açısından kendi takdirlerine göre bir sakınca bulunup bulunmadığı değerlendirmesine dayanması gerektiğini belirtiyor; buna karşılık, Millet Meclisi ile Cumhuriyet Senatosunun süre üzerinde anlaşamamış olmalarını, bir geri gönderme nedeni olarak ileri süremeyeceğini savunuyordu. Tahtakılıç, konuşmasında şöyle demektedir:

“...Sayın arkadaşlar, süre ihtilâfı hakkında her hangi bir noktai nazar dermeyan edilebilir. Fakat Anayasanın Cumhurbaşkanına kanunları tekrar müzakere etmek üzere Meclise göndermesi hakkındaki madde ve veto müessesesi olarak telâkki edilen bu iş hakkındaki hukukî esasları, literatürleri tetkik ederseniz, Senatonun Millet Meclisi ile müddet ihtilâfına düşmesi halini bu işe ithal etmeye imkân yoktur. İllâ ve illâ tekrar müzakeresinde şu noktada bir fayda vardır diye bir mucip sebebe dayanması lâzım. Şimdi, öyle vaziyet hâsıl oldu ki, Millet Meclisinin müddetler hakkında aldığı kararın karşısında bir fikir sahibi olduğu noktai nazarı meydana çıktı. Anayasaya aykırı bir vaziyet hâsıl olması hâli ise Anayasa Mahkemesince tetkik edilecek bir keyfiyettir. Onun için Riyasetin bu tezkere üzerine bir muamele yapmadan evvel, evvelâ Anayasayı alâkadar eden ve parlömanter ananeleri alâkadar eden iki Meclis arasındaki müddet ihtilâfında Cumhurbaşkanının bir söz sahibi olup olmadığına ve bunun için kanunların tekrar müzakeresi salâhiyetinin kullanılıp kullanılmıyacağına dair esas üzerinde durması ondan sonra mütalâası ile buraya gelmesi uygun olur. Aksi takdirde bu anane yerleşirse, Devlet işi ve kanunların çıkması ve yürütülmesi işi hiçbir suretle durdurulamaz...” ³⁵⁷

Ancak, bu eleştiriye karşın, Cumhurbaşkanının geri gönderdiği kanunlar, Başkanlıkça kanunlaşma sürecinde izlenmesi gereken yöntem doğrultusunda işleme tâbi tutulmuş ve ilgili komisyonlara gönderilerek, kanunlaşma süreci başlatılmıştır³⁵⁸.

³⁵⁷ M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 13 (2), Yasama Yılı (Toplantı): 1, Cilt: 7, Birleşim: 102, (27.06.1966), s. 265.

³⁵⁸ Bu kanunların bir kısmı, Millet Meclisi ve Cumhuriyet Senatosunda yeniden görüşülmüş ve kimileri bazı değişikliklerle kabul edilerek, yürürlükteki kanunlar arasındaki yerlerini almışlardır. Bu bağlamda, Cumhurbaşkanının bir kez daha görüşülmesi için TBMM'ye geri gönderdiği kanunlardan;

i- 13.06.1966 tarih ve 759 sayılı “Umumi hayata müessir âfetler dolayısıyla alınacak tedbirlerle yapılacak yardımlara dair 15.5.1959 gün ve 7269 sayılı Kanunun bâzı maddelerinin değiştirilmesi ve bu kanuna bâzı maddeler eklenmesi hakkında Kanun”, 02.07.1968 tarih ve 1051 sayılı ve aynı adlı Kanun olarak,

ii- 13.06.1966 tarih ve 760 sayılı “İş Kanunu”, 28.07.1967 tarih ve 931 sayılı ve aynı adlı Kanun olarak,

iii- 13.06.1966 tarih ve 761 sayılı “Deniz İş Kanunu”, 20.04.1967 tarih ve 854 sayılı ve aynı adlı Kanun olarak,

iv- 20.06.1966 tarih ve 762 sayılı “Türk Silâhlı Kuvvetleri Personel Kanunu”, 27.07.1967 tarih ve 926 sayılı ve aynı adlı Kanun olarak,

K. Sürelere İlişkin Anayasa Mahkemesinin Kararı

Millet Meclisi ile Cumhuriyet Senatosu arasında yaşanan, Millet Meclisince karara bağlanmış olan bir kanun tasarısı veya teklifinin Cumhuriyet Senatosunda görüşülmesi için Anayasanın öngördüğü azami sürenin ne zaman işlemeye başlayacağı ve bu süre içinde yer almayacak olan tatil kavramından ne anlaşılması gerektiği konusundaki görüş ayrılıkları; bu tür bir tartışmanın yaşandığı bir Kanun

v- 20.06.1966 tarih ve 763 sayılı “Sayıştay Kanunu”, 21.02.1967 tarih ve 832 sayılı ve aynı adlı Kanun olarak,

vi- 24.06.1966 tarih ve 764 sayılı “Yeniden kurulacak vakıflar hakkında Kanun”, 24.04.1966 tarih ve 764 sayılı “Türk Kanunu Medenisinin birinci kitabının ikinci babı üçüncü faslının değiştirilmesi, bu kanuna bazı madde ve fıkralar eklenmesi, bazı vakıfların vergi muafiyetinden faydalandırılması hakkında Kanun” olarak,

vii- 24.06.1966 tarih ve 765 sayılı “Adli Tıp Müessesesi Kanunun bazı maddelerinde değişiklik yapılması hakkında Kanun”, 15.06.1967 tarih ve 885 sayılı ve aynı adlı Kanun olarak,

viii- 29.06.1966 tarih ve 769 sayılı “Alman uyruklu Wilfried Herbrech’in geri kalan cezasının affı hakkında Kanun”, 13.04.1967 tarih ve 853 numaralı ve aynı adlı Kanun olarak,

ix- 29.06.1966 tarih ve 770 sayılı “5965 sayılı Kanuna bir madde eklenmesine dair Kanun”, 25.05.1967 tarih ve 874 sayılı “5965 sayılı Kanuna 4 madde ve 1 geçici madde eklenmesine dair Kanun” olarak, yeniden kabul edilmişlerdi.

Buna karşılık, geri gönderilen Kanunlardan,

i- 29.06.1966 tarih ve 767 sayılı “Hendek kazası Kemaliye mahallesi nüfusunda kayıtlı Mustafaoğlu 1329 doğumlu Faik Özer’in bakiye cezasının affı hakkında Kanun”,

ii- 29.06.1966 tarih ve 768 sayılı “Avukatlık Kanununun 7 nci maddesinin kaldırılması ev 114 ncü maddesinin değiştirilmesine dair Kanun” ve

iii- 29.06.1966 tarih ve 771 sayılı “7126 sayılı Sivil Savunma Kanununa iki madde eklenmesine dair Kanun” ise TBMM’de yeniden kabul edilmemişlerdi.

Bunlardan, 768 sayılı “Avukatlık Kanununun 7 nci maddesinin kaldırılması ve 114 ncü maddesinin değiştirilmesine dair Kanun”, Cumhurbaşkanınca bir kez daha görüşülmesi için TBMM’ye geri gönderildikten sonra ilginç bir seyir izlemişti. Bu bağlamda, anılan Kanun, Millet Meclisinin 13. Döneminden başlanarak, değişik dönemlerde, Adalet Komisyonunda ele alınmışsa da, bir türlü Genel Kurulda karara bağlanamamış ve nihayet Millet Meclisinin 16. Dönemi içindeki 4 Haziran 1974 tarihli 91. Birleşiminde, Adalet Komisyonunun reddedilmesini öneren raporunun kabulü üzerine, Millet Meclisi Genel Kurulunda reddedilmişti. Bkz. **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 16 (4), Yasama Yılı (Toplantı): 1, Cilt: 6, Birleşim: 91, (04.06.1974), s. 9. Esasen, bu Kanun anlamını da tümüyle yitirmiş bulunuyordu. Gerçekten, 768 sayılı Kanunla üzerinde değişiklik yapılması istenen 3499 sayılı Avukatlık Kanununun 114. maddesi, zaten Anayasa Mahkemesince iptal edilmişti ve daha sonra 3499 sayılı Avukatlık Kanunu da 1136 sayılı Avukatlık Kanunu ile yürürlükten kaldırılmıştı. Anayasa Mahkemesinin iptal ettiği bir hükmün, bir de yasama organına ilgası ve yürürlükten kaldırılması bulunan bir kanun üzerinde değişiklik yapılması söz konusu olamayacağından, Cumhurbaşkanının geri gönderdiği bir Kanun olduğu için yıllardır sürüncemede kalmış olan bu Kanunun reddedilmesi, yapılması gereken en uygun hareketti. Bu konuda bkz. Millet Meclisinin 4 Haziran 1974 tarihli 91. Birleşiminde İstanbul Milletvekili Reşit Ülker’in konuşması ve Millet Meclisi Adalet Komisyonunun 18.04.1974 tarihli Raporu. **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 16 (4), Yasama Yılı (Toplantı): 1, Cilt: 6, Birleşim: 91, (04.06.1974), s. 9; S. Sayısı: 30, “Avukatlık Kanununun 7 nci maddesinin kaldırılması ve 114 ncü maddesinin değiştirilmesine dair kanunun Anayasanın 93 ncü maddesi gereğince bir daha görüşülmek üzere Cumhurbaşkanlığına Türkiye Büyük Millet Meclisine geri gönderme tezkeresi ve Adalet Komisyonu raporu”, **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 16 (4), Yasama Yılı (Toplantı): 1, Cilt: 6, Birleşim 91’in sonuna ekli, (04.06.1974), ss. 1-2.

vesilesiyle, Cumhuriyet Senatosunun 40 üyesi tarafından Anayasa Mahkemesine de taşınmıştı. Gerçekten, TBMM Dilekçe Karma Komisyonunca hazırlanan ve Millet Meclisi Başkanlığına sunulan, “*Bolu ilinin Mengen kazası Pazarköy nüfusuna kayıtlı Alioğlu, Hayriye’den doğma 1341 doğumlu Hayrettin Hami Demiralp’in cezalarının affı hakkında Kanun tasarısı*”, Millet Meclisi tarafından 8 Temmuz 1965 tarihinde kabul edilmiş ve 9 Temmuz 1965 tarihinde Cumhuriyet Senatosuna gönderilmişti. Aynı gün Cumhuriyet Senatosuna gelen bu tasarı, yine aynı tarihte Cumhuriyet Senatosu Adalet Komisyonuna sevk edilmiş ve Adalet Komisyonu bu tasarıyı, hazırladığı red raporu eşliğinde 16 Temmuz 1965 tarihinde Cumhuriyet Senatosu Başkanlığına göndermişti. Meclisler 16 Temmuz 1965 tarihinde tatile girdiklerinden, Cumhuriyet Senatosu Adalet Komisyonu Raporunun Cumhuriyet Senatosu Genel Kurulunda görüşülmesi gelecek toplantı yılına kalmıştı. Cumhuriyet Senatosunda yeni toplantı yılında oluşturulan yeni Adalet Komisyonu, önceki komisyonun reddettiği bu tasarıyı kabul ettiyse de, Cumhuriyet Senatosu Genel Kurulunca 12 Ocak 1966 tarihinde reddedilen tasarı³⁵⁹, 13 Ocak 1966 tarihinde yeniden görüşülmesi için Millet Meclisi Başkanlığına gönderilmişti. Ancak, Millet Meclisi Başkanlığı, Cumhuriyet Senatosundaki görüşme süresinin dolmuş olduğundan bahisle, 10 Ocak 1966 tarihinde, tasarının Millet Meclisinden geldiği şekliyle kabul edilerek kanunlaştığına karar vermiş ve 709 numaralı bu Kanun, 27 Ocak 1966 tarihinde Resmî Gazetede yayımlanarak yürürlüğe girmişti³⁶⁰.

Bu Kanuna karşı, Cumhuriyet Senatosunun 40 üyesi Anayasa Mahkemesinde bir dava açmış ve anılan Kanun tasarısının, Cumhuriyet Senatosunca reddedildiği halde, Millet Meclisi Başkanlığı tarafından Cumhuriyet Senatosundaki görüşme süresinin dolduğundan bahisle Millet Meclisinden geçen şekliyle kanunlaşmış olduğuna karar verilmesinin Anayasaya aykırı olduğunu ileri sürmüşlerdi. Davacıların, Anayasaya aykırılık gerekçeleri, Anayasa Mahkemesinin, 19.12.1966 gün ve Esas 1966/7, Karar 1966/46 sayılı Kararında şöyle özetlenmişti:

“...*Kanunların Cumhuriyet Senatosunda görüşülmesini esas sayan Anayasa gecikmeleri önlemek için müddet kaydı koymuştur. Ancak bu müddetin ne suretle hesap edileceğine dair Anayasa’da hüküm olmadığından bu konuda İçtüzüğe geleneklere veya Danışma Kurulu kararına göre hareket etmek gerekir. Aksi takdirde Senatoda görüşülmeden kanunların kesinleşmesine yol açan görüş ve düşünceler Senatonun kuruluşu gayesi ile bağdaşamaz. Görüşmeyi sürüncemede bırakmamak maksadiyle Anayasa’ya konulan görüşme sürelerini, çalışmanın gereklerine ve gerçeklerine uygun bir ölçü içinde anlamak gerekir. Bu anlayışa uygun ve müddeti içinde görüşüldüğü açık olan bir metnin mücerret bir iddia ile görüşülmemiş farzedilmesi Anayasa’ya uygun değildir...*

³⁵⁹ C.S. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 5, Cilt: 31, Birleşim: 31, (12.01.1966), s. 675, 676.

³⁶⁰ Resmî Gazete, 27 Ocak 1966, Sayı: 12211; T.B.M.M. Kanunlar Dergisi, Dönem: 2, Toplantı: 1, Cilt: 49, s. 19.

... Cumhuriyet Senatosunda kanunların görüşme zamanı çeşitli ihtimallere göre çeşitli zamanlarda tayin edilmiştir ve bu zaman en çok üç aydır. Zaman tesbitinde üç unsur önem taşır. a) Zamanın başlangıcı, b) Zamana dahil edilmeyecek günler, c) Bunların tesbit şekli ve yetkisi.

a) Zamanın başlangıcında tartışma ve tereddütlerden sonra iki Meclis Başkanlık Divanlarınca münasip bir mutabakat temin ve tesis edilmiştir. Cumhuriyet Senatosuna gönderilen metin gelen kâğıtlarda gösterildiği tarihtir...

b) Cumhuriyet Senatosunun görüşme zamanı içinde hangi günler olacak, hangileri olmayacaktır?... Cumhuriyet Senatosu ve Millet Meclisi Başkanlık Divanlarının 28/11/1963 günlü ortak toplantısında alınan 16 sayılı kararın D bendinde,

Anayasa'nın 92. maddesinin onuncu fıkrasındaki sürelerin, ancak Anayasa'da musarrah haller ve meclislerin divanları veya komisyonları gibi teşriî faaliyet organlarının teşekkül edememesi sebebiyle teşriî faaliyette bulunmadıkları zamanlara maksur olmak üzere işlemez addedilmesi prensibinde anlaşmaya varılması suretiyle teşriî faaliyet organlarının teşekkül edememesi halinde geçen zamanın «zamandan» sayılamıyacağı tesbit edilmiştir. Teşriî faaliyet organı evvelâ bizzat yasama organının kendi Başkanlık Divanıdır... Teşriî faaliyet için Senato Genel Kurulu Divanının teşekkül etmesi, komisyonların teşekkül etmesi ve Komisyonların Başkanlık Divanlarının teşekkül etmesi gereklidir. Nasıl ki Senato Genel Kurulunun devamlılığına rağmen Başkanlık Divanının teşkili zarureti kabul ediliyorsa, komisyonların seçimi teşriî organın faaliyeti için yeterli olmadığından içtüzüklere göre bu komisyonların Başkanlık Divanlarının seçimi gereklidir...

Komisyon Başkanlık Divanlarının teşekkülü ile o komisyonda görev başlayabilir. Komisyonun görev yapmaması hali Anayasa ve İçtüzüğü'nün emri icabı ise bu 'zaman' ı işler saymak mümkün değildir. Önemli elan kıstas budur. Komisyonun çalışır halde olup olmaması Anayasa ve içtüzükten geliyor mu, gelmiyor mu? Anayasa'ya göre Cumhuriyet Senatosu iki yılda bir üçte bir yenilemeye tâbidir. Her iki yılda bir komisyonlar ve yılda bir başkanlık divanları İçtüzüğe göre değiştirilir. Başkanlık Divanı seçimi Anayasa ve içtüzüğe göre, Komisyon seçimi ve Komisyon Başkanlık Divanları seçimi İçtüzüğe göre yapılır. Bu teşriî teşekkül tarzı tamam olmadan teşriî faaliyet başlayamaz Teşriî faaliyetin ilgili komisyonda başlaması için bu teşriî teşekkül şarttır... Bu hal kanunların gecikmesini gerekli kılmaz. Zira iki yılda bir komisyon seçimleri yapılacaktır. Ayrıca komisyonlar Başkanlık Divanları seçimlerini İçtüzük süruncemede bırakmamıştır.

Kanunların gecikmesi kadar önemli olan husus kanunların Cumhuriyet Senatosunda görüşülmesi ve Cumhuriyet Senatosunun tecelli eden iradesinin Anayasa gereğince Millet Meclisinde görüşülmesidir.

Cumhuriyet Senatosu Komisyonları Başkanlık Divanları seçilinceye kadar geçen zamanın sayılmaması Anayasa'ya uygundur. Bunun aksini tatbik, Anayasa'nın kanunların Cumhuriyet Senatosunda görüşülmesini isteyen âmir hükmüne aykırıdır.

c) ...Cumhuriyet Senatosu müddet hususunda dikkatle durmakta. Anayasa'nın tesbit ettiği zamanda görüşme hitam bulmadığı takdirde, müddetin dolduğu an görüşmeleri keserek, metni Millet Meclisine iade etmektedir... Şu halde müddetin tesbitinde görevli olan Cumhuriyet Senatosu Genel Kuruludur. Genel Kurul, red – değiştirme - kabul iradesini müddeti içinde ihzar ediyor. Müddet hitamında bunu belirterek metni iade ediyor. Şüphe yok ki Millet Meclisi Genel Kurulu müddeti içinde görüşme yapıp yapılmadığı hususunda bir karar ittihaz edebilir. Cumhuriyet Senatosu Genel Kurulunun red - kabul - değiştirme kararının müddeti içinde olup olmadığına Millet Meclisi Başkanı re'sen karar verebilir mi? Şüphe yok ki bir Meclisin irade izharı karşısında bir karar ancak diğer Meclisin Genel Kurulunda alınabilir...

Anayasa'nın 92. maddesine göre Cumhuriyet Senatosu Genel Kurulunca red edilen Millet Meclisi metni Cumhuriyet Senatosu Başkanlığınca müddeti içinde görüşülüp red edildiği bildirilmiştir. Anayasa'nın 92. maddesine göre Millet Meclisi Genel Kurulunda bu red kararının görüşülerek karara bağlanması icabederken Millet Meclisi Başkanı müddetin dolduğunu iddia ederek Millet Meclisinde kabul edilmiş olan metnin kanunlaştığını ilân yoluna gitmiştir. Halbuki kanun olarak ilân edilmiş olan bu metin kanunlaşmamış olduğundan Anayasa'ya aykırıdır...”³⁶¹

Anayasa Mahkemesi, 19.12.1966 gün ve Esas 1966/7, Karar 1966/46 sayılı Kararında, söz konusu af kanunu tasarısının TBMM Dilekçe Karma Komisyonunca Millet Meclisi Başkanlığına verilmesinden sonra geçirdiği aşamaları teker teker incelemiş ve sonunda, bu Tasarının, Millet Meclisi Adalet Komisyonunda ve Millet Meclisi Genel Kurulunda kalış süresinin, toplam 35 gün olduğunu saptamıştı. Anayasa Mahkemesi, sözü geçen Kararında, Millet Meclisince kabul edilen Tasarının, Cumhuriyet Senatosu Başkanlığına geldiği 9 Temmuz 1965 tarihinden, Senatonun Millet Meclisi ile birlikte tatile girdiği 16 Temmuz 1965 tarihine kadar 7 gün geçtiğini; 1 Kasım 1965 tarihinde yeniden toplanılması ile birlikte sürenin işlemeye başladığını ve böylece Millet Meclisinde kalış süresi olan 35 günün, 28 Kasım 1965'te sona erdiğini belirlemekte ve bu süreden sonra yapılan işlemlerin hukukî bir değerinin bulunmadığını bildirmekteydi. Bu nedenle de, Anayasa Mahkemesi, tasarının, Cumhuriyet Senatosunca gereken sürede karara bağlanmadığı için, Anayasanın 92. maddesi uyarınca, Millet Meclisinden geldiği şekliyle kabul edilmiş sayılarak kanunlaştığını kararlaştırmış ve davacıların iptal talebini reddetmişti. Böylece, Anayasa Mahkemesi, Millet Meclisinden gelen bir kanun tasarısı veya teklifinin Cumhuriyet Senatosunda azami kalış süresinin başlangıcı olarak, o teklif veya tasarının Cumhuriyet Senatosu Başkanlığına verildiği tarihi dikkate

³⁶¹ **Anayasa Mahkemesi Kararlar Dergisi**, Sayı 5, Ankara, 1972, ss. 30-32; **Resmî Gazete**, 29 Ocak 1968, Sayı: 12812.

almaktaydı. Mahkemenin kararında, ayrıca, Cumhuriyet Senatosundaki görüşme süresinin işlenmesine sadece “tatil”in engel olacağına, Anayasanın 92. maddesinde öngörülen bu istisnayı genişletilerek, Cumhuriyet Senatosunun Başkanlık Divanının, ilgili komisyonun veya Komisyon Başkanlık Divanının, seçilmemiş olması halleri gibi tatil dışında kalan bir takım nedenlere de yaymanın mümkün olmadığına işaret edilmekteydi.

Anayasa Mahkemesi, davacıların, Cumhuriyet Senatosundaki sürenin dolmuş olması nedeniyle bir kanun tasarı veya teklifinin Millet Meclisinden çıktığı şekilde kanunlaştığına karar verme yetkisinin, Millet Meclisinin Başkanlığında değil, Genel Kurulda olduğuna ilişkin iddialarına da katılmamaktaydı. Mahkemenin katılmama gerekçesinde de, herhangi bir takdire pay bırakmayan bu süre belirlemesini, Cumhuriyet Senatosu Başkanlığı veya Genel Kurulu yapabileceği gibi, Millet Meclisi Başkanlığı veya Genel Kurulunun da yapmaya yetkisi olduğu görüşüne dayanılmaktaydı.

Anayasa Mahkemesinin oy çokluğuyla aldığı iptal istemini ret kararında şöyle denilmektedir:

“...Anayasa’nın 92. maddesinin konumuzla ilgisi bulunan onuncu fıkrası hükmü şöyledir:

(Cumhuriyet Senatosu kendisine gönderilen bir metni, Millet Meclisi Komisyonlarında ve Genel Kuruldaki görüşme süresini aşmayan bir süre içinde karara bağlar; bu süre üç ayı geçemez ve ivedilik hallerinde on beş günden, ivedi olmayan hallerde bir aydan kısa olamaz. Bu süreler içinde karara bağlanmayan metinler, Cumhuriyet Senatosunca, Millet Meclisinden gelen şekliyle kabul edilmiş sayılır. Bu fıkra da belirtilen süreler Meclislerin tatili devamınca işlemez.)

Fıkra metni, Cumhuriyet Senatosunu, bir kanun tasarı veya teklifini sonuçlandırmak için süre ile bağlamakta ve süreye ölçü olarak da, o tasan veya teklifin (Millet Meclisi Komisyonlarında ve Genel Kurulunda geçirdiği görüşme süresini) kabul etmektedir. Ancak bu ölçüyü, en çok üç ayı geçmemek ve en az da; ivedilik hallerinde on beş gün ve ivedi olmayan hallerde bir aydan daha kısa olmamak üzere bir kayıtlamaya bağlı tutmaktadır.

Bu duruma göre sorun’un çözümünün Millet Meclisi ile Cumhuriyet Senatosundaki sürelerin ne suretle hesap edilmeleri gerektiğine bağlı bulunduğu anlaşılmaktadır.

1- Fıkra hükmü, (Millet Meclisi Komisyonlarındaki ve Genel Kurulundaki görüşme süresi) şeklinde yazılı bulunduğu göre Millet Meclisine ilişkin sürenin, bu Meclis Başkanlığınca bir tasarı veya teklifin, ilgili bulunduğu Komisyona, komisyonlar birden fazla olduğu takdirde ilkine, havale edildiği tarihten başlaması ve Millet Meclisi Genel Kurulunca sonuçlandırıldığı günde de sona ermesi gerekmektedir.

2- Fıkra hükmünde, Millet Meclisinde geçen süre için, (Komisyonlardaki ve Genel Kuruldaki görüşme süresi) esas alındığı halde C. Senatosundaki süre ile ilgili olmak üzere (Komisyon ve Genel Kurul) şeklinde bir açıklama yapılmayarak, süre, doğrudan doğruya Cumhuriyet Senatosunun kendisine verilmekte ve bu Meclis, aldığı bir metni fıkra da belirtilen süre içinde karara bağlamakla görevlendirilmiş bulunmaktadır. Bu sürenin başlangıcının, kanun tasan veya teklifinin Cumhuriyet Senatosuna verildiği tarih olduğu, fıkra da geçen (Kendisine gönderilen) ifadesinden anlaşılmakta ve açık olan bu hüküm karşısında, sürenin başlangıcının, 'gelen kâğıtlara' alınma tarihi veya ilgili Komisyona havale tarihi olarak kabul edilmesi mümkün bulunmamaktadır. Esasen Anayasa Koyucunun maksadı, Cumhuriyet Senatosunda da, Millet Meclisinde olduğu gibi, Komisyona havale tarihini esas tutmak olsaydı aynı ifadeleri Cumhuriyet Senatosu hakkında da kullanabilirdi. Farklı ifadeleri tercih etmiş olmasına göre, kabul ettiği ölçülerde de değişiklik öngörmüş olduğunu kabul etmenin zorunluğu aşikârdır.

Her ne kadar Anayasa Koyucu, 1924 tarihli Anayasa sisteminden ayrılarak Yasama görevini, Millet Meclisi ve Cumhuriyet Senatosu adlarıyla kurduğu iki Meclis arasında paylaştırmış ve bir kanun tasarısı veya teklifinin iki Mecliste de müzakeresi sonuçlandırılmadıkça kanun olamayacağı esasını koymuştur. Ancak Anayasa Koyucu, kanun tasarılarının iki Mecliste ayrı ayrı görüşülmesinin bazı hallerde çok vakit alabileceğini ve bu yüzden de yasama görevinin aksayacağını düşünerek, ikinci Meclisi belli bir sürede işleri sonuçlandırmaya mecbur tutmak ve bu süre içinde sonuçlandırmaması halinde Millet Meclisince kabul olunan metinleri kanunlaşmış saymak suretiyle hem ikinci Meclisten beklenen yararları sağlamak hem de ikinci Meclisin yasama görevinin yerine getirilmesine engel olma, hiç değilse geciktirme gibi zararlı sonuç verebilecek bir tutuma girmesini önleme maksatlarını bir arada bağdaştırma istediği de açıkça anlaşılmaktadır. Anayasa Koyucu ikinci Meclisin görev yapmasını faydalı gördüğü kadar bu Meclisin yasama görevini aksatmamasını da aynı ölçüde zorunlu saymış bulunmaktadır.

Nitekim Temsilciler Meclisi Anayasa Komisyonunca hazırlanan Anayasa tasarısının bu fıkra hükmüne ilişkin (Tasarı madde- 91) gerekçesinde:

(‘Mekik’ mekanizmasını tanzim eden bu madde, hem iki meclis sistemine hakikaten yer vermek hem kanunların sürüncemede kalmasını önlemek, hem de Hükümet sorumluluğunu ve müessiriyetini gözönünde bulundurmak gayesiyle tanzim edilmiştir.

1. İki Meclisli sistemlerde sık görülen kanunları komisyonlarda ve Meclislerde seneler senesi sürüncemede bırakmayı önlemek maksadıyla her iki Meclis için de süreler kabul edilmiş ve bu sürelerle riayet edilmediği hallerde metnin kanuniyet kazanması sağlanmıştır...)

denilmek suretiyle bu görüş doğrulanmaktadır.

Yukarıdaki açıklamalara göre Cumhuriyet Senatosuna ait sürenin, bir tasarı veya teklifin Cumhuriyet Senatosu Başkanlığına verildiği tarihten itibaren işlemeye başlayacağı duraksamayı gerektirmeyecek derecede açık bulunmaktadır.

Bu suretle işlemeye başlayan sürelerin Meclislerin tatilleri boyunca işlemeyeceği, Anayasa'nın 92. maddesinin bahse konu fıkrasında yazılı bulunmaktadır.

Anayasa tasarısında mevcut bulunmayan bu hüküm, Millî Birlik Komitesince metne eklenmiş ve Temsilciler Meclisi Anayasa Komisyonu tarafından da bu ek tabii sayılarak ve ayrıca belirtilmesinde yarar görülerek benimsenmiş ve Temsilciler Meclisi tarafından da kabul edilmiştir. Bu duruma göre, sadece Meclislerin tatilde bulundukları zaman, sürelerin işlemediğini kabul etmek zorunlu olup kıyas yolu ile bunun genişletilerek Cumhuriyet Senatosunun Başkanlık Divanının, ilgili komisyonun veya Komisyon Başkanlık Divanının(in), seçilmemiş olması halleri gibi tatil dışında kalan bir takım sebeplerle, sürelerin işlemeyeceğini kabul etmek mümkün değildir. Çünkü sürelerin işlemeyeceği hallerin kıyas yolu ile çoğaltılması Anayasa Koyucunun, Cumhuriyet Senatosundaki görüşme süresini kayıtlamakla güttüğü, yasama görevinin sürüncemede bırakılmaması maksadına aykırı sonuçlar verebilir.

Bu açıklamalardan anlaşıldığı gibi, Anayasa'nın 92. maddesinin onuncu fıkrasında yer alan ve kanun tasarı ve tekliflerinin Cumhuriyet Senatosunca sonuçlandırılmasına ilişkin olan sürenin, tasarı ve tekliflerin Cumhuriyet Senatosu Başkanlığına verildiği tarihten itibaren başlaması ve sadece meclislerin tatilde bulunduğu devrede işlememesi ve Senato Genel Kurulunda görüşülerek oylanmasının bitirilmesi anında da sürenin bitmiş sayılması gerekmektedir.

Dâva konusu 709 sayılı Kanunun Millet Meclisinde ve Cumhuriyet Senatosunda geçirmiş olduğu evreler, bu açıklamaların ışığı altında incelendiği takdirde aşağıdaki sonuçlara varılır :

1- Tasarı, Millet Meclisi Başkanlığınca 3/6/1965 gününde Adalet Komisyonuna havale edilmiş ve Komisyondaki ve Genel Kuruldaki görüşmeler sonunda 8/7/1965 gününde Millet Meclisinde kabul edilmiş olduğuna göre, tasarının, Millet meclisi Komisyonunda ve Genel Kurulunda geçirmiş olduğu görüşme süresi 35 gündür.

2- Tasarı, Cumhuriyet Senatosu Başkanlığına, 9-7-1965 gününde verildiğine göre Senatonun işi sonuçlandırma süresi, bu tarihten başlamakta ve meclislerin tatile girdiği 16/7/1965 gününe kadar 7 gün geçmiş bulunmaktadır. 1 Kasım 1965 gününde meclisler tatilden çıktıklarına göre, evvelce geçen 7 gün ile birlikte 28/11/1965 tarihinde 35 günlük süre dolmakta ve bu duruma göre 28/11/1965 gününün bitiminden itibaren söz konusu tasarı, Millet Meclisinin kabul ettiği şekilde kanunlaşmış bulunmaktadır.

Bu suretle kanunlaşmış bulunan metin, Cumhuriyet Senatosunun 12/1/1966 günündeki oturumunda tasarı işlemine bağlı tutularak görüşülüp red edildiğinden, tasarının kanunlaştığı 28/11/1965 gününden sonra yapılan bu işlemlerin hukukî bir değeri olmayacağı, zira kanunlaşmış metinler üzerinde Cumhuriyet Senatosunda görüşme açılmıyacağı aşikârdır.

Bu sebeple 709 sayılı Kanuna ait tasarının Millet Meclisinde Kabul edilen metne göre kanunlaşmış sayılması Anayasa'nın 92. nci maddesinin onuncu fıkrası hükümleri(ne) uygun bulunduğundan davacıların bu noktaya ilişkin iddiaları yerinde bulunmamıştır.

Üyelerden Şemsettin Akçaoğlu, Salim Başol, Sait Koçak, Recai Seçkin ve Lûtfi Ömerbaş bu görüşe katılmamışlar, üyelerden Celâlettin Kuralmen ve İhsan Ecemiş de bu sonuca katılmakla beraber, Anayasa'nın 92. maddesindeki bahse konu sürenin, tasan veya tekliflerin Cumhuriyet Senatosu Başkanlığınca ilgili Kondisyona havale edildiği tarihten başlaması gerektiği düşüncesinde bulunmuşlardır.

II- Davacılar, Cumhuriyet Senatosu Genel Kurulunca süresi içinde sayılarak görüşmesi yapılmış olan bir kanun tasarısının veya teklifinin sürenin geçmiş olduğu gerekçesiyle Millet Meclisinden gelen şekliyle kanunlaşmış olduğuna karar verme yetkisinin, ancak Millet Meclisi Genel Kuruluna ait bulunduğunu, olayda olduğu gibi Millet Meclisi Başkanının bir dip not ile bu ciheti tesbit edemeyeceğini bu itibarla, Cumhuriyet Senatosunca red edilmiş olan metnin Anayasa'nın 92. maddesine göre Millet Meclisi Genel Kurulunca karara bağlanması gerektiğinden henüz bu evreden geçmemiş ve bu nedenle de kanunlaşmamış bulunan metnin Millet Meclisi Başkanlığınca kendi başına sürenin dolduğu iddiasıyla kanun olarak ilân edilmiş bulunmasının da Anayasa'ya aykırı olduğunu ileri sürmektedir.

Anayasa'nın (Kanunların görüşülmesi ve kabulü) kenar başlığını taşıyan 92. maddesi ile, iki meclisin kanunların yapımına hangi şekil ve şartlar içinde katılacakları düzenlenmiş bulunmaktadır. (Mekik) sistemi adı verilen bu düzenin esasını, şüphesiz kanun tasarısı veya tekliflerinin behemehal iki mecliste de ayrı ayrı görüşülmesi ve Senatoca değiştirilen veya red olunan metinlerin, Millet Meclisinde tekrar görüşülmesi teşkil etmektedir. Ancak Anayasa'nın 92. maddesinin onuncu fıkrasında yazılı sürenin hangi merci tarafından gözönünde tutulacağı bir başka deyimle, sürenin dolmuş olup olmadığının belirtilmesi için hangi merciin yetkili kılındığı hakkında maddede bir açıklama yoktur. Bu fıkra da yazılı sürenin dolması halinde tasarı veya teklifin Millet Meclisinden gelen şekliyle kanunlaşmış sayılması bir Anayasa emri olduğuna göre önemli olan husus, sürenin dolmuş olup olmadığıdır. Söz konusu sürenin başı ve sonu, tesbiti her zaman için kolay olan, belli maddî olaylara dayandığına ve sürenin hesabı da, sübjektif takdir

unsurunun etkilemeyeceği bir hesap işleminden ibaret bulunduğuna göre, 92. maddede yazılı işlemlerin yerine getirilmesinde görev sahibi bulunan her iki Meclisin Başkanları veya genel kurullarından her hangi birisi tarafından sürenin dolmuş olduğunun tesbit edilmiş olmasında sonuca etki yapacak farklı bir nitelik söz konusu değildir. Bu itibarla bu belirtme işinin, mekik mekanizmasının işleminde görevli olan adı geçen mercilerin her hangi birisi tarafından yerine getirilmesi mümkündür. Buna göre Cumhuriyet Senatosu Başkanlığı veya Genel Kurulu bu yolda bir karar alabileceği gibi Millet Meclisi Başkanlığı veya Genel Kurulu da aynı kararı verebilir. Şüphesiz bu kararlarda isabet bulunmadığı yolunda bir iddianın ileri sürülmesi halinde, olayda yapıldığı gibi bir iptal dâvası açılmak suretiyle veya bir dâvaya konu olduğu hallerde de itiraz yolu ile Anayasa Mahkemesine başvurularak sıhhatinden şüphe edilen kanunun denetimden geçirilmesi imkânı daima mevcut bulunmaktadır. Olayda da sürenin dolmuş olması halinin, Millet Meclisi Genel Kurulunca veya Millet Meclisi Başkanlığınca belirtilmiş olması arasında, sonuca etki yapacak bir fark bulunmadığına göre, Cumhuriyet Senatosu Genel Kurulunca görüşülmeye başlamadan önce Anayasa'nın 92. maddesinin onuncu fıkrasındaki süre dolmuş olduğu için Millet Meclisinden geçen şekliyle kanun halini almış bulunan söz konusu 709 sayılı Kanunun Millet Meclisi Başkanlığınca bu durumu belirten bir notla yayınlanmak üzere Cumhurbaşkanına gönderilmiş olmasında Anayasa'ya aykırı bir yön mevcut değildir.

Üyelerden Şemsettin Akçaoğlu, Salim Başol, Fazıl Uluocak, Sait Koçak ve Recai Seçkin bu görüşe katılmamışlardır.” ³⁶²

Böylece, Millet Meclisi ile Cumhuriyet Senatosu arasında zaman içinde hayli farklı biçimde değerlendirilmiş olan ve tartışmalara yol açan Cumhuriyet Senatosundaki azami bekleme süresinin ne zaman işlemeye başlayacağı konusundaki görüş ayrılığına, Anayasa Mahkemesi, bu çoğunluk Kararı ile noktayı koymuş bulunuyordu. Bu Karar uyarınca, Cumhuriyet Senatosuna tanınan süre, Millet Meclisinden çıkan metnin, o metni inceleyecek komisyona sevk edildiği, hatta komisyonun başkanını, sözcüsünü ve kâtip üyesini seçtiği tarihte değil, Cumhuriyet Senatosu Başkanlığına fiilen teslim edildiği tarihte başlayacak ve sürenin işlemesi, hafta sonu veya yılbaşı ve bayram gibi resmî tatillerde değil, sadece Anayasanın 83. maddesinde ifadesini bulan ve Meclislerin birlikte girecekleri “tatil” sırasında duracak demektir.

³⁶² **Anayasa Mahkemesi Kararlar Dergisi**, Sayı 5, Ankara, 1972, ss. 34-38; **Resmî Gazete**, 29 Ocak 1968, Sayı: 12812.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

KANUNLARIN CUMHURBAŞKANINCA YAYIMLANMASI

1- 1961 Anayasasında Yer Alan Düzenleme

Millet Meclisi ve Cumhuriyet Senatosunca görüşülüp, 1961 Anayasasının 92. maddesi uyarınca kabul edilmiş olan bir kanunun yayımlanması³⁶³ yetkisi, Anayasanın 93. maddesi ile Cumhurbaşkanı'na verilmişti. Sözü edilen 93. maddede şu hüküm yer almaktaydı:

“Cumhurbaşkanı, Türkiye Büyük Millet Meclisince kabul edilen kanunları on gün içinde yayımlar; uygun bulmadığı kanununu, bir daha görüşülmek üzere, buhususta gösterdiği gerekçe ile birlikte, aynı süre içinde Türkiye Büyük Millet Meclisine geri gönderir. Bütçe kanunları ve Anayasa bu hükmün dışındadır. Türkiye Büyük Millet Meclisi, geri gönderilen kanunu yine kabul ederse, kanun cumhurbaşkanınca yayımlanır.”

Madde düzenlemesinden de anlaşılacağı gibi, kendisine sunulan bir kanun üzerinde Cumhurbaşkanı'nın sahip olduğu yetki, onu onaylamak değil, yayımlamaktır. Bir diğer deyişle, Anayasanın 92. maddesindeki usul uyarınca Türkiye Büyük Millet Meclisinin görüşerek kabul ettiği metin, 92. maddede öngörülen süreç tamamlandığı anda “kanun” haline gelmiştir³⁶⁴. Bu bağlamda, Cumhurbaşkanı'nın bir kanunun

³⁶³ Her ne kadar, 1961 Anayasasında, kanunların “yayımlanma”sından değil, “yayınlanma”sından söz ediyorsa da, biz bu çalışmada, bu konuda 1982 Anayasasının benimsediği “yayım” kelimesini kullanmayı tercih ediyoruz. Bu nedenle, çeşitli kaynaklardan aynen yapılan alıntılar dışında, bu incelemede “yayım” sözcüğünü kullanacağız.

³⁶⁴ Erdoğan Teziç, **Türkiye’de 1961 Anayasasına Göre Kanun Kavramı**, ss. 137-138. Buna karşılık, İlhan Arsel, bu konuda daha farklı bir yaklaşımı benimsemekte ve şöyle demektedir:

“...T.B.M.Meclisi tarafından kabul edilen bir kanun Devlet Başkanı tarafından imza ve ilân edilmedikçe fiilen ne kanun mahiyetini iktisap edebilir ve ne de infaz kabiliyetini haiz olur. Çünkü ilân edilmemiş olan bir kanunu âmmе otoriteleri hiç bir şekilde tatbik edemezler. Demek oluyor ki T.B.M.Meclisi tarafından hazırlanmış ve kabul edilmiş olan bir kanun, bu kabul keyfiyetinden sonra bir takım safhalardan daha geçecektir; tasdik, ilân ve neşir safhaları.

Kanunun tasdiki demek, Cumhurbaşkanı tarafından onun uygun görülmesi ve imza edilmesi demektir; kanunun ilânı demek, icra ve infaz edilmek üzere Cumhurbaşkanı yani yürütmenin başı olan şahıs tarafından gereken emrin verilmesi demektir; kanunun neşri (yayımlanması) demek (ki bu daima kanunun ilânı ile birlikte olur) uygun görülen ve ilân edilen bir kanunun vatandaşların bilgisine arz edilmesi, ve kanunun onları muvacehesinde mecburiyet ifade ettiğinin belirtilmesi demektir.

Kanunun ilânı ve yayımlanması fiilen aynı zamanda olur; fakat kanunun tasdiki işi, ki Anayasamız bunu uygunluk tâbiri ile ifade etmektedir; bütün bu muamelelere takaddüm eder. Kanun, Cumhurbaşkanı tarafından uygun görülmüş ve imza edilmiş bulunmakla tekemmül etmiş sayılır” İlhan Arsel, **Türk Anayasa Hukukunun Umumi Esasları, Birinci Kitap, Cumhuriyetin Temel Kuruluşu**, Ankara, 1966, ss. 374-375.

Biz burada ileri sürülen düşüncelerin bir kısmına katılamıyoruz. Gerçekten, Cumhurbaşkanı'nın yayımlamadığı bir kanunun infaz kabiliyetinin bulunmayacağı açık olmakla birlikte; onun, Cumhurbaşkanı'na yayımlanmadan fiilen de olsa, kanun mahiyetini iktisap etmediğinin veya Cumhurbaşkanı'na uygun görülmeden tekemmül etmiş sayılmayacağının savunulabilmesi bizce kolay değildir. Tekrar etmek gerekirse, gerek 1924, gerek 1961 ve gerek şimdiki 1982 Anayasaları uyarınca, bir kanun tasarı ve teklifi, yasama meclisinde gerekli süreç tamamlandıktan sonra kabul edildiğinde “kanun” vasfını kazanır ve yayımlanması için Cumhurbaşkanı'na sunulduğunda, o artık “kanun”dur.

yayımlanması doğrultusunda tesis ettiği işlem, kurucu değil, bildirici bir işlem niteliği göstermektedir. Nitekim, Anayasanın yukarıda aynen aktarılan 93. maddesinde yer alan “Cumhurbaşkanı, Türkiye Büyük Millet Meclisince kabul edilen **kanunları** on gün içinde yayımlar; uygun bulmadığı **kanunu**, bir daha görüşülmek üzere, aynı süre içinde Türkiye Büyük Millet Meclisine geri gönderir” hükmünden, TBMM’nin kabul ettiği metnin yayımlanmak üzere Cumhurbaşkanının önüne geldiğinde, kanun tasarısı veya teklifi değil, kanun sıfatını taşıdığı, açıkça anlaşılmaktadır³⁶⁵.

Bu nedenle, Cumhurbaşkanının, bir kanunu onaylamasından da söz edilememesi gerekir. Eğer, Cumhurbaşkanının yayımlama yetkisini “onay” işlemi olarak görseydik, o ana kadar yasama organında yapılanlar, sadece “hazırlayıcı işlem” niteliğinde olurlardı ki; böyle bir düşüncenin, Anayasa sistemimizde savunulabilmesi, bizce mümkün değildir³⁶⁶.

Burada, Cumhurbaşkanının kanunları yayımlama yetkisinden ne anlaşılması gerektiği üzerinde de durulmalıdır. Gerçekten, Cumhurbaşkanının, bu yetkisini kullanırken, TBMM’ce kendisine gönderilen bir kanunun, kanunlaşma süreci içinde, örneğin Fransız hukukundaki “*ısdar*” (*promulgation*) yetkisinin kullanımında olduğu gibi, Anayasada öngörülen yöntemle uyulup uyulmadığını saptadığı da savunulabilecek midir³⁶⁷ ? Kanımızca, bu soruya olumlu cevap verilemez. Çünkü, ülkemizde, Cumhurbaşkanının yayımlama yetkisi denilince, genellikle, Cumhurbaşkanının, kanunun Anayasada öngörülen yöntemle uyularak yapıldığını saptayıp, doğrulaması değil; sadece, kendisine gönderilen kanunu ilân etmesi ve

³⁶⁵ Erdoğan Teziç, **Anayasa Hukuku**, 8. Bası, Beta Basım A.Ş., İstanbul, 2003, ss. 46-47.

³⁶⁶ Nitekim, Teziç de, “Anayasa hukukunda... devlet başkanlarının kanunları ‘*onaylama*’sı da ‘*yayımlama*’dan farklıdır” diyerek, bu hususa özellikle dikkat çekmektedir. Bkz. Erdoğan Teziç, **Anayasa Hukuku**, s. 47. Buna karşılık, Arsel, kendisinden hemen yukarıdaki dipnotta yaptığımız alıntıda görüleceği gibi, kanunun tasdik edilmesinden (onanmasından) söz etmektedir. İlhan Arsel, **a.g.k.**, s. 374-375.

³⁶⁷ Özbudun’un işaret ettiği gibi, “Fransa’da ısdar işlemi, karmaşık bir yapıya sahiptir; bir yönüyle parlâmentonun iradesinin ve kanunun varlığının resmen saptanmasını, diğer yönüyle de bu kanunun uygulanması için idarî makamlara verilen emri ifade eder. Meselâ Cadart’a göre ısdar, devlet başkanının, kanunun yapılmasında anayasada öngörülmüş bütün usullere uyulmuş olduğunu saptadıktan sonra bu kanun metnini resmîleştirilmesi ve imzasını koymak suretiyle bu kanuna belli bir tarihten sonra icraî kuvvet kazandırmasıdır.” Ergun Özbudun, **Türk Anayasa Hukuku**, s. 215. Ayrıca belirtmek isteriz ki, fiil olarak kullanılan biçimiyle “promulgate” sözcüğünün, Latince karşılığı “promulgo” dur ve yayımlamak anlamına gelmektedir. Bkz. Robert L. Maddex, **The Illustrated Dictionary of Constitutional Concepts**, Routledge, London, 1996, s. 234. İsdar yetkisi için ayrıntılı bir inceleme için bkz. Kemal Gözler, “Türkiye’de Bir Bilinmeyen: İsdar”, **Prof. Dr. Erdal Onar’a Armağan**, Cilt II Ankara Üniversitesi Yayınları, No: 391, Ankara 2013, ss. 897-949. Bu konuda ayrıca bkz. Kemal Gözler, **Devlet Başkanları, Bir Karşılaştırmalı Anayasa Hukuku İncelemesi**, Ekin Kitabevi Yayınları, Bursa, 2001, ss. 151-154; Barış Bahçeci, **Karşılaştırmalı Hukukta ve Türkiye’de Devlet Başkanının Veto Yetkisi**, Yetkin Yayınları, Ankara 2008, ss. 146-147, 188-190.

uygulanmasını emretmesi anlaşılmaktadır. Bu bağlamda, 1961 Anayasası döneminde de, Cumhurbaşkanının, yayımlama veya ısdar yetkisini kullanmakla, kendisine gönderilen bir kanunun, yalnızca ilân edilmesini sağladığı ve uygulanmasını emretmekte olduğu söylenebilir³⁶⁸.

1961 Anayasasının 93. maddesi, Cumhurbaşkanının kanunları yayımlayacağını belirtmekte, fakat yayımı nerede gerçekleştireceğine değinmemektedir. Bu konuda, 1961 Anayasasının, Anayasa Mahkemesinde dava açma süresini düzenleyen 150. maddeden yararlanılabilir. Gerçekten, anılan 150. maddede, “*Anayasa Mahkemesinde doğrudan doğruya iptal davası açma hakkı, iptali istenen kanunun veya içtüzüğün Resmî Gazete’de yayımlanmasından başlayarak doksan gün sonra düşer*” denildiğine göre, Cumhurbaşkanının, kendisine sunulan bir kanunu, Resmi Gazetede yayımlaması gerektiği söylenebilir³⁶⁹. Kaldı ki, 23 Mayıs 1923 tarih ve 1322 sayılı “*Kanunların ve Nizamnamelerin Suret-i Neşir ve ilânı ve Meriyeti Hakkında Kanun*” da da, kanunların Resmî Gazetede yayımlarının zorunlu olduğu ve Cumhurbaşkanı tarafından Resmî Gazetede yayımlanmak üzere Başbakanlığa gönderileceği açıkça öngörülmüş bulunmaktadır³⁷⁰.

1961 Anayasasının 93. maddesi uyarınca, Cumhurbaşkanının, kendisine sunulan bir kanunu 10 gün içinde yayımlaması gerekmektedir. Uygulamada, söz konusu 10 günlük sürenin, kanunun TBMM’de kabul tarihinden değil, Cumhurbaşkanına sunulduğu tarihten başladığı yönünde bir anlayış yerleşmiş bulunmaktadır³⁷¹.

³⁶⁸ Nitekim, Ord. Prof. Dr. Sıddık Sami Onar da, bu konuda şöyle demektedir:

“...Bizim 1924 ve 1961 anayasaları bu sistemi kabul etmemiştir. Bir defa Cumhurbaşkanının kanunun oluşuna, teşri fonksiyonuna iştiraki ve binaenaleyh tasdik selâhiyeti...yoktur. Kanun Büyük Millet Meclisi tarafından müzakere ve kabul olunmakla ve bu keyfiyet Meclis başkanlığı tarafından izhar edilmekle tekevvün etmiş ve varlık iktisap eylemiş olur.

Ancak kanunun yürürlüğe girmesi, gerek fertler ve gerekse idare bakımından tatbik ve riayeti mecburî bir hale gelmesi için araya idarî bir tasarrufun girmesi lâzımdır. Burada da tenfiz ve ilân safhaları birleştirilerek içi idarî safha bir safhaya kalbedilmiş ve ilân safhasının hem memurlara ve hem de halka kanunun tanıtılmasını tazammun ettiği kabul olunmuştur.” Sıddık Sami Onar, **İdare Hukukunun Umumî Esasları**, I. Cilt, Üçüncü Bası, İsmail Akgün Matbaası, İstanbul, 1966, s. 368.

³⁶⁹ Erdoğan Teziç, **Türkiye’de 1961 Anayasasına Göre Kanun Kavramı**, ss. 137-138; Bülent Tanör, Necmi Yüzbaşıoğlu, **1982 Anayasasına Göre Türk Anayasa Hukuku**, ss. 274-278; Kemal Gözler, **Türk Anayasa Hukuku**, Ekin Kitapevi Yayınları, Bursa 2000, s. 406.

³⁷⁰ 23 Mayıs 1923 tarih ve 1322 sayılı “Kanunların ve Nizamnamelerin Sureti Neşir ve İlânı ve Meriyet Tarihi Hakkında Kanun”un “Resmî Gazete ile neşri mecburi mevat, kanunların ve nizamnamelerin meriyet tarihi” başlığı altında yer alan 1. maddesinde şöyle denilmektedir:

“Madde 1 – Aşağıda yazılı mevaddın Resmî Gazete ile neşri mecburidir

a) Kanunlar, ...”

“Kanun ve nizamnamelerin tabı ve tevzileri” başlığı altında yer alan 5. maddede ise şu hüküm bulunmaktadır:

“Madde 5 – Kanunlar ile nizamnameler Reisicumhur tarafından ve kanunî tefsir ile Heyeti Umumiye kararları Büyük Millet Meclisi Reisi tarafından takımıyle Başvekâlete tevdi olunur. Müdevvenat Müdüriyetince bunların kabul tarihiyle nizamnamelerin Reisicumhur tarafından imza edildiği günün tarihleri kayıt ve tesbit ve suretleri çıkarılıp asılları Hazinei Evraka teslim olunur ve Resmî Gazete ile neşir ve ilân ettirilir.”

³⁷¹ Kâzım Öztürk, **Son Değişiklikleriyle Gerekçeli Anayasa**, s. 203.

2- Cumhurbaşkanının Kanunu Yayımlamayıp Bir Daha Görüşülmek Üzere Türkiye Büyük Millet Meclisine Geri Göndermesi

A. Cumhurbaşkanına Anayasada Tanınan Geri Gönderme Yetkisi

1961 Anayasasının yukarıda aynen aktarılan 93. madde metninde görüldüğü üzere, Cumhurbaşkanı, yayımlamayıp uygun bulmadığı kanunları, gerekçesini de bildirerek, bir daha görüşülmek üzere, on gün içinde Türkiye Büyük Millet Meclisine geri gönderme yetkisine sahipti. Ancak, yine Anayasanın ilgili hükmü uyarınca, Türkiye Büyük Millet Meclisi, geri gönderilen kanunu yine kabul ederse, Cumhurbaşkanı o kanunu yayımlamak zorundaydı. Anayasada, geri gönderilen kanunu, Türkiye Büyük Millet Meclisinin yine kabul etmesi için, daha nitelikli bir kabul yeter sayısının öngörülmemiş olduğunu dikkate aldığımızda, Cumhurbaşkanının bu yetkisi, bir uyarı niteliğinden ileriye geçmemekteydi. Gerçekten, çeşitli ülkelerde devlet başkanlarının, kendilerine sunulan kanunu yayımlamayıp, bir kez daha görüşülmesi için yasama organına geri gönderdiklerinde, yasama organının geri gönderilen kanunu yine kabul edebilmesi için, daha nitelikli çoğunluğu sağlamasının gerektiği görülmektedir³⁷². Nitekim, 1961 Anayasasının hazırlanması sırasında Kurucu Meclisin büyük ölçüde yararlandığı, “Yükseköğretim Üyelerinden Kurulu Anayasa Komisyonunca Hazırlanan Anayasa Öntasarısı” (kısa adıyla “İstanbul Tasarısı”)’nda da³⁷³, Cumhurbaşkanınca geri gönderdiği bir kanunu Türkiye Büyük Millet Meclisinin üye tam sayısının salt çoğunluğu ile tekrar kabul edebileceği

³⁷² Örneğin Amerika Birleşik Devletleri’nde, Devlet Başkanının bir kez daha görüşülmesi için geri gönderdiği bir kanunu, yasama organının tekrar kabul edebilmesi için, hem Temsilciler Meclisinde, hem de Senatoda, üye tam sayısının üçte iki çoğunluğunun oyu gerekmektedir (Bkz. Amerika Birleşik Devletleri Anayasasının 1. maddesinin 7. Bölümü). Aynı şekilde, Rusya Federasyonu’nda da, Cumhurbaşkanının geri gönderdiği bir kanun, yasama organında, ancak üçte iki çoğunlukla yeniden kabul edilebilir (Bkz. Rusya Federasyonunun 1993 tarihli Anayasasının 84. ve 107. maddeleri). Yunanistan’da ise, Cumhurbaşkanının geri gönderdiği bir kanun üzerinde yasama organının ısrarcı olabilmesi, üye tam sayısının salt çoğunluğunun oyunu gerektirmektedir (Bkz. Yunanistan Anayasasının 42. maddesinin 2 fıkrası).

Shugart ve Mainwaring, yasama organında salt çoğunluk ile aşılabilen vetoları “zayıf veto” (weak veto); daha nitelikli bir çoğunluğun aranması durumundakileri ise, “kuvvetli veto” (strong veto) olarak adlandırmaktadırlar. Matthew Soberg Shugart, Scott Mainwaring, “*Presidentialism and Democracy in Latin America: Rethinking the Terms of the Debate*”, **Presidentialism and Democracy in Latin America**, Edited by Scot MAINWARING, Cambridge University Press, United States of America 1997, ss. 42-43.

Çeşitli ülkelerde, devlet başkanlarının kanunları geri gönderme yetkisini bir Tablo üzerinde gösteren bilgi için, bkz. Kemal Gözler, **Devlet Başkanları**, s. 161.

³⁷³ 27 Mayıs müdahalesini gerçekleştiren Millî Birlik Komitesi, müdahalenin hemen sonrasında, yeni bir anayasa tasarısı hazırlamaları için, 7’si İstanbul, 3’ü de Ankara Üniversitesine mensup olan öğretim üyelerinden bir komisyon oluşturmuştu. Bu komisyona, “İstanbul Komisyonu” denildiği de olmaktadır. Sözü geçen Komisyon, bir Anayasa Öntasarısı hazırlamış ve 1961 Anayasasını yapmakla görevlendirilen Kurucu Meclis, ondan büyük ölçüde yararlanmıştı. “Yükseköğretim Üyelerinden Kurulu Anayasa Komisyonunca Hazırlanan Anayasa Öntasarısı” için bkz. Kâzım Öztürk, **Türkiye Cumhuriyeti Anayasası**, Cilt: I, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1966. ss. 21-83.

öngörülmekteydi³⁷⁴. Ancak, 1961 Anayasasını hazırlayan Kurucu Mecliste bu görüşe itibar edilmemiş ve kanunun yeniden kabulü için basit çoğunluk yeterli görülmüştü. Bu nedenle, 1961 Anayasasının 93. maddesinin gerekçesinde de bu hususa dikkat çekilmekte ve

“Bu hüküm 1924 Anayasasından gelmektedir. İstanbul tasarısındaki kanunun kabulü için mevsuf bir ekseriyet şartı Cumhurbaşkanına bir nevi nispî veto hakkı tanımak mânâsını taşıyacağından uygun görülmemiştir”

denilmekteydi³⁷⁵. Gerçekten, 1924 Anayasasında da, Cumhurbaşkanının, Anayasa değişiklikleri ve bütçe kanunları hariç olmak üzere, bir kanunu bir kez daha görüşülmek üzere TBMM’ye geri gönderebilmesi mümkündü ve TBMM geri gönderilen kanunu yine kabul ederse, Cumhurbaşkanı o kanunu yayımlamak zorundaydı³⁷⁶.

a- Terim Sorunu

Cumhurbaşkanının geri gönderme yetkisinin, “veto” sözcüğü ile adlandırılıp adlandırılmayacağı, doktrinde tartışmalı bir konudur. Bu bağlamda, Latince bir terim olan “veto” nun sözlük anlamının “yasaklıyorum” olduğunu dikkate aldığımızda³⁷⁷; bu terimin, sadece, Devlet başkanlarının yasama organınca kabul edilip kendilerine gönderilen bir kanunu, hiçbir süre sınırlaması olmaksızın yayımlamama, yani yürürlüğe girmesini mutlak bir biçimde “yasaklayabilme” yetkisine sahip oldukları

³⁷⁴ “Yükseköğretim Üyelerinden Kurulu Anayasa Komisyonunca Hazırlanan Anayasa Öntasarısı” (kısa adıyla “İstanbul Tasarısı”) nın, Cumhurbaşkanının kanunları bir daha görüşülmesi için TBMM’ye geri göndermesi yetkisini düzenleyen 96. maddesi hükmü şöyleydi:

“MADDE 96.- Cumhurbaşkanı Türkiye Büyük Millet Meclisince kabul edilen kanunları, bir defaya mahsus olarak, yeniden incelenmek üzere on gün içerisinde gerekçesi ile birlikte Meclise gönderebilir. Anayasa ve Bütçe Kanunu bu hükmün dışındadır.

Böylece geri gönderilen kanun Türkiye Büyük Millet Meclisinde görüşüldükten sonra, tam sayının salt çoğunluğu ile kabul olunursa, Cumhurbaşkanı bu kanunu on gün içerisinde ilân etmek zorundadır.” Kâzım Öztürk, **Türkiye Cumhuriyeti Anayasası**, Cilt: I, s. 52.

³⁷⁵ Kâzım Öztürk, **Türkiye Cumhuriyeti Anayasası**, Cilt: II, s. 2786; Kâzım Öztürk, **Son Değişiklikleriyle Gerekçeli Anayasa**, s. 203.

³⁷⁶ 1924 Anayasasının 35. maddesinde aynen şöyle denilmekteydi:

“Madde 35 – Reisicumhur, Meclis tarafından kabul olunan kanunları on gün zarfında ilân eder.

Teşkilâttesiye Kanunu ile bütçe kanunları müstesna olmak üzere ilânını muvafık görmediği kanunları bir dana müzakere edilmek üzere esbabı mucibesıyla birlikte keza on gün zarfında Meclise iade eder.

Meclis, mezkûr kanunu bu defa kabul ederse, onun ilânı Reisicumhur için mecburidir.” Suna Kili, A. Şeref Gözübüyük, **Türk Anayasa Metinleri (Sened-i İttifaktan Günümüze)**, Yenilenmiş 2. Baskı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2000, s. 127.

³⁷⁷ Sina Kabağaçaç, Erdal Alover, **Latince/Türkçe Sözlük**, Sosyal Yayınlar, İstanbul, 1995, s. 633; Robert L., Maddex, a.g.k., ss. 301-302.

durumda kullanılabileceği savunulabilir³⁷⁸. Bir diğer deyişle, devlet başkanları, kendilerine sunulan bir kanunu yayımlamayıp, bir kez daha görüşülmesi için yasama organına geri gönderdiklerinde, yasama organı, o kanunu, ister daha nitelikli, ister

³⁷⁸ Bu tür bir veto, eskiden, mutlak monarşilerde görülmekteydi. Örneğin, İngiltere’de, monarka, parlamentonun yaptığı kanunları onaylama yetkisi verilmişti ve teorik plânda, monark istemediği kanunları onaylamayabilirdi. Halen yürürlükte olan 1967 tarihli “Royal Assent Act” uyarınca da, Avam Kamarası ve Lordlar Kamarası’nda görüşülüp kabul edilen bir kanun tasarısı veya teklifi, ancak “Majesteleri” imzaladığı zaman kanun haline gelmiş olur. Ne var ki, günümüz siyasal gerçekliğinde, İngiliz Kral veya Kraliçelerinin, parlamentonun kabul ettiği bir kanunu onaylamamasının örneği yoktur. İngiltere’de, en son, 1707 tarihinde Kraliçe Anne, Parlamento’nun kabul etmiş olduğu ve İskoç paramiliter gücüne ilişkin bir kanunu onaylamayı reddetmiştir. O tarihten bu yana, İngiltere’de monarkın, veto yetkisini kullandığı görülmemiştir. Bu nedenle, İngiltere’de, veto yetkisinin kullanılmaması doğrultusunda bir geleneğin yerleştiği söylenebilir. Her ne kadar, bu son vetodan sonra, 1914 yılında, Kral V. George, İrlanda Hükûmetine ilişkin bir kanuna karşı bu yetkiyi kullanmayı düşünmüşse de, son aşamada, vazgeçmişti. Bkz. Christopher Pick, **Passing Legislation in the United Kingdom**, Foreign & Commonwealth Office, London 2000, s. 17; Vernon Bogdanor, “*The Monarchy and the Constitution*”, **Parliamentary Affairs**, Volume 49, Number 3, July 1996, ss. 413-414; D.V. Verney, “*Structures of Government*”, **Comparative Government**, A Reader, Edited by J. Blondel, A Doubleday Anchor Book, New York 1969, s. 165.

Mutlak veto yetkisi, 1876 Anayasası’nın, 1909 yılında yapılan değişikliklerden önceki ilk şeklinde, Osmanlı İmparatorluğu’nda da Padişah’a tanınmış bulunmaktaydı. Gerçekten, 1876 Anayasası’nın 54. maddesinde, Meb’usan Meclisi ve Âyan Meclisi tarafından kabul edilmiş olan bir kanun tasarısının, ancak Padişah tarafından onandıktan sonra uygulanabileceği öngörülmekteydi. Padişahın, kendisine sunulan bir kanun tasarısını reddedebilmesi mümkün olduğu gibi, Anayasa’da iradesini açıklaması için bir süre belirlenmediği için, hareketsiz kalarak, hiç bir süre ile bağlı olmaksızın kanunun yürürlüğe girmesini engelleyebilmesi de mümkündü. Bu konuda bkz. Recai G. Okandan, **Âmme Hukukumuzun Anahatları [Türkiye’nin Siyasî Gelişmesi], Birinci Kitap, Osmanlı Devletinin Kuruluşundan Yıkılışına Kadar**, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları No: 363, İstanbul 1971, s. 159.

Fakat, 1876 Anayasası’nda 1909 yılında yapılan kapsamlı değişiklikler sırasında, bu hüküm de değiştirilmiş ve Padişah’ın veto yetkisi, mutlak olmaktan çıkarılmıştı. Gerçekten, 54. maddenin anılan değişiklikten sonraki yeni şekli uyarınca; Padişah’ın, yasama organınca kabul edilmiş olan bir kanunu 2 ay içinde ya onaması veya bir kez daha görüşülmesi için yasama organına geri göndermesi gerekiyordu ve yasama organının, Padişah tarafından geri gönderilen bir kanunu yeniden kabul edebilmesi, üçte iki çoğunluğa ulaşmasına bağlıydı. Bir başka deyişle, Padişah, geri gönderdiği fakat yasama organınca üçte iki çoğunlukla yeniden kabul edilen bir kanunu, yayımlamak zorundaydı. Recai G. Okandan, **a.g.k.**, s. 309.

1876 Anayasasının sözü geçen 54. maddesinin ilk şeklinde şu hüküm yer almaktaydı:

“*Madde 54 – Şûrayıdevlette bilmûzakere tanzim olunacak kavânin layihası Heyet-i Mebusanda badehu Heyet-i Âyanda tetkik ve kabul olunduktan sonra icrayı ahkâmına irade-i seniye haziret-i Padişahi müteallik buyurulur ise düsturül amel olur ve işbu heyetlerin birinde katîyen reddolunan kanun layihası o senenin müddet-i içtimaiyesinde tekrar mevkii müzakereye konulamaz.*”

Anılan hüküm, 1876 Anayasasında 1909 yılında yapılan değişikliklerden sonra, şu hale dönüşmüştü:

“*Madde 54 – Tanzim olunacak kavanin lâyhaları Meclis-i Mebusan ve Ayanca tetkik ve kabul olunarak ledel arz tasdik ile icra-yı ahkâmına irade-i seniye-i hazret-i Padişahi taalluk ederse düsturül amel olur. Arz olunan kanunlar iki mah zarfında ya tasdik olunur yahut tekrar tetkik edilmek üzere bir kerre iade edilir. İade olunan kanunun tekrar müzakeresinde ekseriyet-i sülûsan ile kabulü şarttır. Müstaceliyetine karar verilmiş olan kanunlar on gün zarfında ya tasdik veya iade olunur.*” Suna Kili, A. Şeref Gözübüyük, **a.g.k.**, s. 48, 87.

basit çoğunlukla yine kabul etmesi halinde yayımlamak zorunda kalıyorlarsa, burada gerçek anlamda bir yasaklayabilme imkânı bulunmadığından; bu tür bir geri gönderme yetkisinin *veto* olarak adlandırılmaması gerektiği ileri sürülebilir. Ancak, doktrinde, genellikle, geri gönderilen bir kanunu, yasama organının tekrar kabul edebilmesi için, daha nitelikli bir çoğunluğu sağlamasının istendiği durumlarda da veto yetkisinin varlığından söz edilebileceği; buna karşılık, tekrar kabulün basit çoğunlukla gerçekleştirilebileceği hallerde, bu terimin kullanılamayacağı savunulmaktadır³⁷⁹. Bize göre, eğer, geri gönderilen bir kanunu, yasama organı ancak daha nitelikli bir çoğunlukla kabul ettiği takdirde devlet başkanı yayımlamak zorunda kalıyor ve bu durum da bir tür *veto* olarak adlandırılabilirse; yasama organının aynı kanunu basit çoğunlukla yine kabul edebilme halinde de *veto* sözcüğünün kullanılabilmesinin ve ilkinde “*güçleştirici (veya zorlaştırıcı) veto*”, ikincisine ise “*geciktirici veto*” denebilmesinin mümkün olması gerekir³⁸⁰. Çünkü, böyle bir durumda da, devlet başkanı, bir süre için de olsa, kanunun yayımlanmasını, bir diğer deyişle yürürlüğe girmesini, yasaklamaktadır³⁸¹. Nitekim, devlet başkanlarının kanunlar üzerinde onaylama değil, yayımlama yetkisinin bulunduğu bazı parlamenter sistem örneklerinde, devlet başkanlarının yasama organınca basit çoğunlukla aşılabilen geri gönderme yetkisine de, çeşitli yabancı kaynaklarda “*veto*” denildiği olmaktadır³⁸². Bu nedenle, biz bu konuda çok titiz davranmıyor ve geri gönderme yetkisini, o kanunun yasama organında basit çoğunlukla yine kabul edilebileceği halleri de, “*veto*” sözcüğü ile adlandırmakta bir sakınca görmüyoruz.

³⁷⁹ Bu konuda bkz. Erdoğan Teziç, “Cumhurbaşkanının Geri Gönderme Yetkisi”, **Anayasa Yargısı** 3, Anayasa Mahkemesi Yayınları No: 7, Ankara 1987, s. 83-84; Erdoğan Teziç, **Anayasa Hukuku**, s. 50; Yılmaz Aliefendioğlu, “Yasaların Cumhurbaşkanınca Geri Gönderilmesi”, **Amme İdaresi Dergisi**, Cilt 21, Sayı 1, Mart 1988, s. 7-9; Bülent Tanör, Necmi Yüzbaşıoğlu, **1982 Anayasasına Göre Türk Anayasa Hukuku**, s. 275; Ergun Özbudun, **Türk Anayasa Hukuku**, ss. 295-296; Kemal Gözler, **Türk Anayasa Hukuku**, ss. 407-408.

³⁸⁰ Geciktirici ve güçleştirici veto ayrımı için, bkz. Kemal Gözler, **Devlet Başkanları**, ss. 148-151; Barış Bahçeci, **a.g.k.**, ss. 13-15. Mümtaz Soysal da, 1961 Anayasasında Cumhurbaşkanına tanınan geri gönderme yetkisinin, “geciktirici veto” sayılabileceğini belirtmektedir. Bkz. Mümtaz Soysal, **a.g.k.**, s. 254.

³⁸¹ Bu konuda bkz. Barış Bahçeci, **a.g.k.**, ss. 181-186.

³⁸² Örneğin, Heidelberg Üniversitesi profesörlerinden Klaus von Bayme, devlet başkanlarının geri gönderdiği bir kanunu, ister basit, ister mutlak, ister üçte iki çoğunlukla olsun, yasama organının, yeniden kabul edebildiği durumların tümünü “*suspensive veto*” olarak adlandırmaktadır. Klaus von Bayme, **Parliamentary Democracy, Democratization, Destabilization, Reconsolidation, 1789-1999**, Macmillan Pres Ltd., Great Britain, 2000, s. 122. Aynı şekilde, Hilary Patridge de, İtalya’da Cumhurbaşkanının, yasama organınca basit çoğunlukla aşılabilen geri gönderme yetkisine “*suspensive veto*” demektedir. Hilary Patridge, **Italian Politics Today**, Manchester University Pres, Glaskow, 1998, s. 30. Nihayet, bir başka düşünür, Sharon L. Wolchik de, Çek Cumhuriyeti’nde, Cumhurbaşkanının kendisine yayımlanması için gönderilen kanunu bir kez daha görüşülmesi için yasama organına geri gönderme yetkisinin “*veto*” sözcüğü ile adlandırmaktadır. Sharon L. Wolchik, “*The Czech Republic: Havel and evolution of the presidency since 1989*”, **Postcommunist Presidents**, Edited by Ray Taras, Cambridge University Pres, United Kingdom, 1997, s. 170.

b- Geri Göndermenin Gerekçeli Olması

1961 Anayasasının, Cumhurbaşkanının kanunları yayımlama yetkisini düzenleyen 93. maddesinde, Cumhurbaşkanının uygun bulmadığı kanunu, bir kez daha görüşülmesi için TBMM'ye geri gönderirken, geri gönderme gerekçesini de bildirmesi gerektiği öngörülmektedir. Burada, akla, Cumhurbaşkanının, bir kanunu, yalnızca Anayasaya aykırı bulduğu zaman mı geri gönderebileceği sorusu gelebilir. Bir diğer deyişle, Cumhurbaşkanının geri gönderme gerekçesinde, geri gönderilen kanunda mutlaka bazı açılardan Anayasaya aykırılık bulunduğu mı işaret edilmelidir? Anayasaya herhangi bir aykırılık görülmediği halde, Cumhurbaşkanı, kanunu, zamansız, ülke koşullarına uygun bulmadığı için de geri gönderebilir mi? Bu son soruya olumlu bir cevap verilmelidir. Çünkü, 1961 Anayasasının hemen yukarıda değindiğimiz 93. maddesinde, Cumhurbaşkanının Anayasaya aykırı bulduğu kanundan değil, uygun bulmadığı kanundan söz edilmektedir. Bu bağlamda, Cumhurbaşkanının, kendisine yayımlanmak üzere gönderilen bir kanunu, Anayasaya herhangi bir aykırılık içermese dahi, yalnızca uygun bulmadığı için yayımlamaması ve bir kez daha görüşülmesi için, bu hususta göstereceği gerekçe ile birlikte TBMM'ye geri gönderebilmesi mümkündür. Her ne kadar, hukukî açıdan bu mümkün ise de, parlamenter hükümet sisteminin benimsenmiş olduğu 1961 Anayasasında, siyasal sorumluluğu olmayan ve bu nedenle daha çok törensel bir konumda bulunması gereken Cumhurbaşkanının, Anayasaya hiçbir aykırılık olmadığı halde, bir kanunu, sadece kendi sübjektif değerlendirmesi doğrultusunda oluşturduğu bir uygun görmeme nedenine dayanarak, TBMM'ye geri göndermemesi beklenir.

c- Cumhurbaşkanının Geri Gönderemeyeceği Kanunlar

1961 Anayasasının, Cumhurbaşkanına kanunları yayımlamayı bir kez daha görüşülmesi için TBMM'ye geri gönderme yetkisini tanıyan 93. maddesi, anayasa değişiklikleri ile bütçe kanunlarını geri gönderme yetkisinin dışında bırakmıştı. Aynı düzenleme, 1924 Anayasasında da söz konusuydu. Gerçekten, 1924 Anayasasının 35. maddesinde, Cumhurbaşkanının, uygun bulmadığı kanunları bir daha görüşülmek üzere Meclise geri vereceği öngörüldükten sonra, “*Anayasa ile Bütçe Kanunu bu hüküm dışındadır*” denilmekteydi³⁸³. 1961 Anayasasının 93. maddesinin gerekçesinde, bu iki kanunun neden geri gönderme yetkisinin dışında bırakıldıklarına ilişkin bir hüküm bulunmadığı gibi, 1961 Anayasasının hazırlanması sırasında, gerek Temsilciler Meclisinde de, gerek Millî Birlik Komitesindeki görüşmelerde de bu hususa değinilmemişti³⁸⁴. Ancak, anayasa değişiklikleri için bu yetkinin Cumhurbaşkanına verilmemesi düşüncesinin gerisinde, anayasa değişikliklerinin, hem Millet Meclisinde, hem de Cumhuriyet Senatosunda ayrı ayrı, üye tam

³⁸³ Suna Kili, A. Şeref Gözübüyük, **a.g.k.**, s. 127.

³⁸⁴ Kâzım Öztürk, **Türkiye Cumhuriyeti Anayasası**, Cilt: III, ss. 2786-2788.

sayılarının üçte iki gibi çok büyük bir çoğunlukla kabul edilmiş olması durumu yatabilir. Bütçe kanunlarına gelince, bütçe kanunlarının niteliğinin geri gönderilmeye izin vermeyeceği açıktır. Çünkü, yeni mali yıl için bütçe kanunu, yasama meclisinde o mali yılın başlamasına çok kısa bir süre kala kabul edilmektedir³⁸⁵. Eğer, içinde bulunulan mali yılın bitmesine birkaç gün kala Cumhurbaşkanının önüne gelen yeni mali yıla ait bütçe kanununun, Cumhurbaşkanı tarafından yasama organına bir kez daha görüşülmesi için geri gönderilebilmesi mümkün olsaydı; Cumhurbaşkanının bu yetkisini kullanması halinde, yasama organının geri gönderilen bütçe kanununu yeniden incelemeye başladığı sırada, içinde bulunulan mali yıl sona erecek ve o yıla ait bütçe kanunu da haliyle yürürlükten kalkacaktı. Böyle bir durumda ise, hiçbir kamu kuruluşunun harcama yapamayacağını düşündüğümüzde, ortaya çıkacak kaosu tahmin edebilmek güç olmayacaktır. Ayrıca, parlamenter sistemlerde, hükûmetin hazırladığı bütçe kanunu tasarısının, yasama meclisince kabulü; yasama organının hükûmete daha önce verdiği güvenoyunun devam ettiğini gösteren bir niteliği de vardır. Bu özelliğini dikkate aldığımızda, Cumhurbaşkanının bütçe kanununu yayımlamayıp, bir kez daha görüşülmesi için yasama organına geri göndermesi, o bütçe kanununu kabul etmekle, hükûmete olan güvenini koruduğunu gösteren yasama organının, bu değerlendirmesini hiç önemsememesi anlamına gelecektir ki; bunu da, parlamenter sistemin mantığı ile bağdaştırabilmek mümkün değildir.

B. Cumhurbaşkanının Geri Gönderme Yetkisini Tek Başına Kullanıp Kullanamayacağı

a- 1961 Anayasasındaki Düzenleme ve Doktrinde Farklı Görüşler

1961 Anayasasında Cumhurbaşkanına tanınan geri gönderme yetkisi ile ilgili tartışmalı bir diğer husus, Cumhurbaşkanının geri gönderme yetkisini tek başına kullanıp kullanamayacağıdır. Gerçekten, 1961 Anayasasının 98. maddesinde yer alan, Cumhurbaşkanının bütün kararlarının Başbakan ve ilgili Bakanlarca imzalanacağına ilişkin hüküm karşısında³⁸⁶, Cumhurbaşkanının, kendisine yayımlanmak için sunulan bir kanunu yayımlamayıp bir kez daha görüşülmesi için TBMM'ye iade etmesi yönünde alacağı bir karar da, bu hüküm kapsamında olacak mıdır? Maddede, hiçbir ayırım yapılmadan, *“bütün kararları”* denildiği dikkate alındığında, geri gönderme yetkisinin kullanılmasına yönelik kararlarda da, Başbakan ve ilgili bakanın imzasının aranması gerekeceği savunulabilir. Bilindiği gibi, parlamenter sistemde Devlet Başkanının hiçbir siyasal sorumluluğu

³⁸⁵ Nitekim, bu özellikten ötürü, 1961 Anayasasının 94. maddesinde, bütçenin malî yılbaşına kadar karara bağlanacağı öngörülmüş bulunmaktadır. Bu konuda bkz. Bedîî Necmeddin Feyzioğlu, **a.g.k.**, ss. 268-269.

³⁸⁶ 1961 Anayasasının, “Sorumluluğu” kenar başlıklı 98. maddesinde şu hüküm yer almaktaydı:

“Madde 98 – Cumhurbaşkanı, görevleriyle ilgili işlemlerinden sorumlu değildir.

Cumhurbaşkanının bütün kararları, Başbakan ve ilgili Bakanlarca imzalanır. Bu kararlardan Başbakan ve ilgili Bakan sorumludur”

bulunmadığı için, bu sistemi uygulayan çoğu ülkede, Devlet Başkanı törensel bir konum işgal etmektedir ve bu nedenle tüm kararlarında, yasama organına karşı siyasal sorumluluğu olan Başbakan ve ilgili bakanların imzaları aranmaktadır ve bu kuruma “karşı-imza” denilmektedir³⁸⁷. 1961 Anayasasının sözü edilen 98. maddesinde de, Cumhurbaşkanının görevleriyle ilgili işlemlerinden sorumlu olmadığından öngörülmesinden hareket edilerek; madem ki Cumhurbaşkanının hiçbir sorumluluğu yoktur ve bu nedenle Anayasada Cumhurbaşkanının bütün kararlarının Başbakan ve ilgili bakanlarca imzalanacağı belirtilmektedir, öyleyse Cumhurbaşkanının uygun bulmadığı kanunları yayımlamayıp, yasama organına geri göndermeye yönelik kararlarında da, bu karardan ötürü gerektiğinde sorumluluklarına gidilecek Başbakan ve ilgili bakanın imzaları bulunmalıdır denilebilir. Nitekim, doktrinde, bu görüşü savununlar bulunmaktadır Örneğin, dönemin ünlü hukukçularından Profesör Turan Güneş, Cumhurbaşkanının, bir kanunu yeniden görüşülmesi için TBMM’ye geri gönderebilmesi için Hükümetin imzasını sağlamış olması gerektiğini; aksi halde, yalnızca Meclis – Devlet Başkanı çatışması değil, Bakanlar Kurulu – Devlet Başkanı çatışması çıkacağını ileri sürüyor ve şöyle devam ediyordu:

“...Bilindiği gibi bizde, Bakanlar kurulu kanun tasarılarını Cumhurbaşkanının imzası olmadan parlamantoya getirir. Bakanlar kurulunca sevkedilen bir tasarının Meclislerce kabul edilmesi halinde Cumhurbaşkanı Başbakan ve Bakanların imzası olmadan geri gönderebilecek ise, ortada yalnız bir Meclis – Devlet Başkanı çatışması değil, yürütmenin iki kolu arasında bir politika ayrılığı vardır. Bakanlar kurulu politikasından, Meclise karşı sorumludur; ya Cumhurbaşkanının politikasının sorumluluğu ne olacak? Bakanlar Kurulu bir de kendi düşüncesinin tersi bir düşünceden de mi sorumlu tutulacak?

Görülmektedir ki, geri gönderme yetkisi Devlet Başkanının hemen bütün yetkileri gibi Başbakanın ve ilgili bakanların imzasına bağlıdır.” ³⁸⁸

³⁸⁷ Özbudun’un da belirttiği gibi, parlamenter sistemin en önemli kurumlarından biri olan “karşı-imza”, yürütme gücünün, gerçekte devlet başkanı tarafından değil, başbakan tarafından kullanıldığını göstermektedir. Bu kurumun köklerini, parlamenter sistemin oluşum sürecinde aramak gerekecektir. Tüm yetkilerin monark tarafından kullanıldığı mutlak monarşilerden, meşrutî monarşilere geçiş yıllarında, sorumsuz monarkın aldığı bir karara, sorumlu başbakanın da katılmasının gerekmesi olarak anlaşılan “karşı-imza”, zamanla, başbakanın veya bakanlar kurulunun aldığı kararın, devlet başkanının imzasıyla tamamlanması şekline dönüşmüştür. Özbudun’un anlatımıyla, “Karşı-imza ilkesinin kökeni, parlamenter rejimin tedricen oluşmaya başladığı meşrutî monarşi çağıdır. Bu dönemde, sorumsuz olan hükümdarın işlemlerine, parlâmentoya karşı sorumlu bulunan başbakan ve bakanların da katılmaları zorunluluğu, yürütme yetkisinin hükümdarın münhasır yetki alanından çıkıp halk temsilcileriyle paylaşılmaya başlaması anlamına geliyordu. Günümüzde ise devlet başkanının bir kararının başbakan ve ilgili bakan tarafından imzalanmasından çok, aslında başbakan ve ilgili bakanlar tarafından alınan bir kararın devlet başkanınca imzalanarak şeklen tekemmül ettirilmesi söz konusudur.” Ergun Özbudun, **Türk Anayasa Hukuku**, s. 311.

³⁸⁸ Turan Güneş, “Devlet Başkanı – Meclis Çatışması”, **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, Cilt: XIX, Haziran 1964, No: 2, s. 184.

Aynı doğrultuda, Profesör Orhan Aldıkaçtı da, parlamenter sistemde devlet başkanının sorumsuz konumunun sonucu, cumhurbaşkanının bütün kararnamelerinin başbakan ve ilgili bakanlar tarafından imzalanması gerektiğini vurguluyor ve düşüncesini şu sözlerle açıklıyordu:

“...Devlet başkanının sorumsuzluğunu kabul ettikten sonra, ona sorumluluk gerektiren yetkileri kullanmak imkânını vermek, Devlet faaliyetlerinin düzenlenmesinden dolayı kimsenin sorumlu olmayacağını kabul etmek demektir. Çünkü genel olarak bir kimsenin yaptığı tasarruftan üçüncü şahsı sorumlu tutmak, adalet fikri ile bağdaşamaz. Bundan dolayı da, Devlet Başkanlığına ait yetkiler, sorumluluğu kabul eden Başbakan ve bakanlar kurulu tarafından kullanılmaktadır. Bu kullanılma, Devlet başkanına ait kararnamelerin, Anayasanın kurduğu sisteme göre, Başbakan ve, veya ilgili bakan tarafından imzalanması şeklinde görülür...” ³⁸⁹

1961 Anayasasına göre Cumhurbaşkanının konumunu bir doktora tezinde incelemiş olan Dr. Ahmet Kerse de, her ne kadar Cumhurbaşkanının bazı işlemleri tek başına yapabilmesinin gerektiğini kabul ediyordu ise de (ancak, bu tür işlemlere örnek verirken kanunları geri gönderme yetkisinden söz etmiyordu); 1961 Anayasasının 98. maddesinin getirdiği açık düzenleme karşısında, bunun mümkün olmadığını belirtiyor ve şöyle diyordu:

“...Bunlar, aslında Cumhurbaşkanını(n) parlamentodaki siyasî partilerle çatıştırarak nitelikte olmayan ve sorumluluğu gerektirmeyen hallerdir ve bu nitelikleriyle de Cumhurbaşkanının tek imza ile çıkarabileceği kararnamelerin konusu olabilirdi. Olmalı idiler de. Ne var ki bu konularda isdar edilecek kararnameler dahi, bugün Başbakan ve ilgili Bakan tarafından imzalanmak gerekir. Çünkü, Anayasamızda bu konularda, Cumhurbaşkanını(n) tek başına hareket edebileceğini gösteren hiçbir açıklık yoktur...” ³⁹⁰

Buna karşılık, dönemin başka ünlü hukukçuları, konuya farklı bir biçimde yaklaşmakta ve Cumhurbaşkanının bazı işlemleri karşı imza olmadan yapabileceğini savunmaktaydılar. Bu bağlamda, Ord. Prof. Dr. Sıddık Sami Onar, konuya ilişkin görüşünü şöyle diye getiriyordu:

“Cumhurbaşkanı, esas itibariyle, yetkilerini, yukarıda söylediğimiz gibi, Başbakan ve ilgili Bakanların iştirak ve sorumluluğu ile ve onların da imza edecekleri kararnamelerle kullanacağı gibi anayasa mucibince doğrudan doğruya meclisle olan münasebetlerini, istisnâ olarak, resen, kendi kendine imzalayacağı kararnamelerle kullanabilecektir: Gerçekten Cumhuriyet Senatosuna on beş üye seçmek, uygun bulmadığı kanunları bir daha görüşülmek üzere aynı süre içinde Büyük Millet Meclisine göndermek, bir kanunun veya kanunun bir hükmünün iptali için Anayasa Mahkemesine müracaat etmek bu nevi, tür, yetkililerdir.” ³⁹¹

³⁸⁹ Orhan Aldıkaçtı, **Anayasa Hukukumuzun Gelişmesi ve 1961 Anayasası**, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, No. 655, İstanbul, 1982, s. 323.

³⁹⁰ Ahmet Kerse, **Türkiyede 1961 Anayasasına Göre Cumhurbaşkanlığı**, İstanbul, 1973, ss. 144-145.

³⁹¹ Sıddık Sami Onar, **İdare Hukukunun Umumî Esasları**, II. Cilt, Üçüncü Bası, İsmail Akgün Matbaası, İstanbul, 1966, ss. 754-755.

Aynı şekilde, Ord. Prof. Dr. Recai G. Okandan da, Cumhurbaşkanının bütün kararlarında karşı imza aranması durumunda, Anayasanın Cumhurbaşkanına tanıdığı bazı yetkilerin kullanılmasının imkânsız olacağına dikkat çekmekte ve bu nedenle, nitelikleri gereği doğrudan doğruya Cumhurbaşkanının şahsına tanınmış olan ve siyasî sorumluluğu gerektirmeyen kararları, Cumhurbaşkanının, karşı imza aranmaksızın, tek başına alabileceğini savunmaktaydı. Okandan, şöyle diyordu:

“...Cumhurbaşkanı'na tanınan yetkilerin mâhiyetleri, özellikleri, siyasî sorumlulukla ilgili olup olmadıkları göz önünde tutularak hangilerinin yalnız başına kendisi tarafından ve hangilerinin Başbakan ve ilgili Bakan'ın katılması ile kullanılabileceğinin Anayasada belirtilmemesi ve bunun yanında Cumhurbaşkanı'nın bütün kararlarının Başbakan ve ilgili Bakanlarca imzalanacağını ve bu kararlardan Başbakan ve ilgili Bakan'ın sorumlu tutulacağını açıklanması, nitelikleri yönünden doğrudan doğruya Devlet Başkanı tarafından kullanılması gereken ve siyasî sorumluluğu mücip özelliğe sâhip bulunmayan yetkilerin bile, yalnız başına onun tarafından kullanılmasını güç ve hattâ imkânsız hale getirmişlerdir.

...

Bununla beraber, kanımızca, Anayasanın sebebiyet verdiği bu durum karşısında, Cumhurbaşkanı'nın Anayasa tarafından kendisine tanınan yetkilerden bünyeleri itibarile doğrudan doğruya kendisi tarafından kullanılması mümkün ve Başbakan ile Bakanların siyasî sorumluluğunu gerektirecek nitelikte olmayanlarını yalnız başına kullanmasının Anayasaya aykırı olduğunu iddiâda isâbet vardır denilemez.

...

*Başka deyimle, nitelikleri yönünden doğrudan doğruya Cumhurbaşkanı tarafından kullanılması mümkün görülen, doğrudan doğruya Devlet Başkanı'nın şahsına tanınmış olma özelliğini taşıyan ve siyasî sorumluluğu mücip yönü bulunmayan yetkilerin kullanılmasında Devlet Başkanı'nın serbest olduğunu kabul etmek gerekir.”*³⁹²

Bu konuda, dönemin bir diğer Anayasa Hukukçusu Prof. Dr. İlhan Arsel'in de, Okandan'ın görüşlerine benzer düşünce sahibi olduğunu görüyoruz. Gerçekten, Arsel de, Cumhurbaşkanının, yasama organına karşı hükümetin siyasî sorumluluğunu gerektirmeyecek işlemlerinde, karşı-imzaya gerek olmayacağını belirtiyor ve geri gönderme yetkisi ile ilgili olarak, şu görüşü ileri sürüyordu:

“...Cumhurbaşkanı eğer yeniden görüşülmek üzere bir kanunu geri çevirmek istediği zaman Başbakan ve ilgili Bakanın müsterek imzalarıyla hareket zorunluluğunda bırakılmış olsa idi bahis konusu yetkiyi onların arzularına göre kullanmak belki de hiç kullanamamak durumunda kalabilirdi.

³⁹² Recai G. Okandan, **Umumî Âmm Hukuku**, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, No.: 295, İstanbul, 1966, ss. 472-473.

*Bundan başka bir de şu hususu düşünmek lâzımdır: her ne kadar Anayasanın 98'nci maddesi hükmünde Cumhurbaşkanının bütün kararlarının Başbakan ve ilgili Bakanlarca imzalanacağı ve bu kararlardan Başbakan ve Bakanların sorumlu olacağı belirtilmekte ise de kanunları geri çevirme yetkisini bunun dışında mütalâa etmek gerekir. Çünkü bu madde Cumhurbaşkanının şahsî politika yürütmeye kalkmasını önlemek ve onun tarafsız durumunu sağlamak maksadiyle sevk edilmiştir. Daha başka bir deyimle, bu, Cumhurbaşkanının sorumsuzluğunun tabii bir sonucudur. Meclise karşı yegâne sorumlu durumda bulunan Bakanlar Kurulu olduğundan istenmiştir ki icra kararları bu sorumluluğu üzerine almış olan Başbakan ve Bakanlar tarafından imza edilsin. Demek oluyor ki Meclise karşı hükümet sorumluluğunun bahis konusu olmayacağı ahvalde yukardaki maddenin tatbiki gerekmez. Esasen Cumhurbaşkanının kanunu geri göndermesi keyfiyetinin karar mahiyetini arzeden bir tarafı yoktur; bu bir talepten ibarettir.”*³⁹³

İlerleyen yıllarda, konu, 1961 Anayasası açısından başka düşünürlerce de ele alınmıştı. Bu bağlamda, kimileri, Cumhurbaşkanının tüm kararlarında başbakan ve ilgili bakanın imzasının bulunması gerektiğini savunurlarken; kimileri, bazı kararlarda karşı imzaya gerek olmadığını ve bunları Cumhurbaşkanının tek başına yapabileceğini ileri sürmekteydiler³⁹⁴.

³⁹³ İlhan Arsel, **a.g.k.**, s. 379.

³⁹⁴ Örneğin, Profesör Dr. Mümtaz Soysal, uygulamada, cumhurbaşkanlarının bazı yetkileri kullanırken, karşı imza aranmıyor olmasını eleştirmekte ve şöyle demektedir:

“Ancak, 1961 Anayasasının uygulanmasında, cumhurbaşkanına tanınmış bazı yetkilerin kullanılmasına ilişkin kararlarda başbakanın ve ilgili bakanların imzası aranmaz olmuştur. Bazı hukukçularca da desteklenen bu uygulamaya göre, cumhurbaşkanı, yayınlanmak için kendisine gelen yasaları bir daha görüşülmek üzere parlamentoya geri gönderirken ya da Cumhuriyet Senatosundaki cumhurbaşkanlığı kontenjanına üye atarken sorumluların imzasına gerek görmemektedir. Hattâ, hukukçuların bir kısmı, cumhurbaşkanınca Anayasa Mahkemesine başvurulması durumunda da aynı uygulamanın geçerli olacağını, çünkü bütün yetkilerin, Anayasa sistemi içinde cumhurbaşkanına tanınan özel durumun bir sonucu sayılması gerektiğini savunmaktadırlar.

Oysa, bu görüş Anayasanın metnine pek uygun düşmüyor. 1961 Anayasasının cumhurbaşkanına klâsik parlamenter sistemlerdekinden farklı bir rol tanıdığı iddiası kabul edilse bile, 98. maddenin 2. fıkrası kesindir ve istisna tanımamaktadır: ‘Cumhurbaşkanının bütün kararları, başbakan ve ilgili bakanlarca imzalanır. Bu kararlardan başbakan ile ilgili bakan sorumludur.’ Kaldı ki, parlamenter sistemin tam anlamıyla işleyebilmesi için, cumhurbaşkanına tanınmış olan yetki alanının sembolik devlet başkanlığı çerçevesini aşmaması gerekir...” Mümtaz Soysal, **100 Soruda Anayasanın Anlamı**, 4. Baskı, Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1977, ss. 261-262.

Bir diğer düşünür, Yılmaz Aliefendioğlu da, cumhurbaşkanının, geri gönderme yetkisini tek başına kullanıyor olmasını, buna yol açan Anayasa Mahkemesi kararlarına da yollama yaparak eleştirmekte ve böyle bir uygulamayı, Cumhurbaşkanının bazı işlemleri tek başına yapabileceğini açıkça öngörmüş olan 1982 Anayasası dönemi için dahi soru işareti altına koymaktadır. Gerçekten, anılan düşünürün şöyle dediğine tanık oluyoruz:

“...Ancak, parlamenter hukuk sisteminin kilit taşlarından biri sayılan ‘devlet başkanının sorumsuzluğu’ ilkesi ile ‘devlet başkanının geri gönderme yetkisini tek başına kullanması’ kuralının ne derece bağdaştığı konusu tartışmaya açıktır.

b- Anayasa Mahkemesinin Görüşü

1961 Anayasası uyarınca, cumhurbaşkanının bütün kararlarında karşı-imza bulunmasının gerekip gerekmediği, Anayasa Mahkemesince ilk kez 1975 yılındaki

Parlamente sistemde, yürütmeden sorumlu hükümet, yasalar yoluyla mecliste güven oyu aldığı programını uygular. Siyasi yönden sorumsuz olan devlet başkanı, Meclise karşı sorumlu durumdaki hükümetin çıkarttığı yasaların yürürlüğe girmesini geciktirici ya da engelleyici bir rolde gözükmemelidir. Geri gönderme yetkisini Cumhurbaşkanının tek başına kullanacağı türden bir yetki olarak kabul edersek, devlet başkanının etkin bir politika içinde yer almasını da benimsemiş oluruz ki bu durum parlamente sistemle bağdaşmaz...” Yılmaz, Aliefendioğlu, **a.g.k.**, s. 15.

Profesör Erdoğan Teziç de, 1961 Anayasasında, cumhurbaşkanının bütün kararlarının başbakan ve ilgili bakanlar tarafından imzalanacağı öngörüldüğü için, cumhurbaşkanının, kanunları geri gönderme yetkisini de tek başına kullanmaması gerektiğine işaret etmekte; ancak, uygulamada buna uyulmadığına ve Anayasa Mahkemesinin de farklı görüşte olduğuna dikkat çekmektedir. Bkz. Erdoğan Teziç, *Anayasa Hukuku*, s. 50, dipnot 86.

Profesör Gözler'in de, 1982 Anayasasındaki düzenlemeye ilişkin değerlendirmesinde, Cumhurbaşkanının karşı-imza olmadan kanunları bir kez daha görüşülmesi için TBMM'ye geri göndermeyeceği görüşünü savunduğunu görmekteyiz. Bkz. Kemal Gözler, **Cumhurbaşkanı – Hükümet Çatışması (Cumhurbaşkanı Kararnameleri İmzalamayı Reddedebilir mi?)**, Ekin Kitabevi Yayınları, Birinci Baskı, Bursa 2000, ss. 56-65.

Buna karşılık, başka bazı düşünürler, 1961 Anayasası döneminde de, cumhurbaşkanının geri gönderme yetkisini tek başına kullanabileceği görüşünü savunmaktaydılar. Bu bağlamda, Dr. Cem Eroğul, konuyu ele aldığı, 1978 yılında yazdığı bir makalede, cumhurbaşkanının hem devlet başkanı, hem de yürütmenin başı sıfatlarına sahip olduğuna dikkat çekmekte ve devlet başkanı sıfatıyla yaptığı işlemlerde, karşı imza aranmaması gerektiğini belirtmekteydi. Dr. Eroğul, cumhurbaşkanının, başka bazı görev ve yetkilerinin yanı sıra, *“Yasaları yayınlama veya TBMM'ye geri gönderme”* yi de, devlet başkanı sıfatıyla kullandığını vurgulamaktaydı. Bkz. Cem Eroğul, *“Cumhurbaşkanının Denetim İşlevi”*, **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, Cilt: XXXIII, Mart-Nisan 1978, No: 1-2, ss. 41-47. Profesör Dr. Ergun Özbudun da, 1961 Anayasası dönemine ilişkin açıklamalarında, Cumhurbaşkanına bir kısım yetkilerin, Anayasaca, onun tarafsız konumu nedeniyle verildiğine değinmekte ve bu nedenle bu tür yetkilerin kullanımında karşı-imzaya gerek olmadığının altını çizmektedir. Özbudun, görüşünü şöyle dile getirmektedir:

“1961 Anayasası, karşı-imza kuralını ilk bakışta mutlak görünür biçimde ifade etmiştir: ‘Cumhurbaşkanının bütün kararları, Başbakan ve ilgili Bakanlarca imzalanır. Bu kararlardan Başbakan ve ilgili Bakan sorumludur’ (m. 98/2). Bununla birlikte bizce, 1961 Anayasası döneminde de, Anayasanın Cumhurbaşkanına tanıdığı bazı yetkilerin, mahiyetleri gereği olarak, onun tarafından tek başına kullanılması gerekmektedir. Anayasa, Cumhurbaşkanına bir kısım yetkileri, onun ‘tarafsız’ Devlet Başkanı hüviyeti dolayısıyla vermiştir. Bu yetkilerin, siyasal bakımdan ‘tarafı’ olan hükümetle paylaşılması, onların mahiyetine ve amaçlarına uygun düşmez. Meselâ Cumhurbaşkanının Anayasa Mahkemesine ve diğer bazı yüksek yargı organlarına üye seçmesi, onun tarafsız statüsü nedeniyle tanınmış bir yetkidir. Yargının bağımsızlığına büyük değer ve önem veren bir Anayasanın, bu yetkinin hükümetle paylaşılmasını daha doğrusu fiilen hükümet tarafından kullanılmasını istemiş olacağı düşünülemez. Aynı şekilde, Cumhurbaşkanının kanunları bir defa daha görüşülmek üzere Meclise geri gönderme ve kanunlar hakkında Anayasa Mahkemesinde iptal dâvası açma yetkileri de, eğer bu yetkilerin ancak karşı-imza ile kullanılabilecekleri kabul edilirse, bütün anlamlarını yitirecektir. Çünkü günümüzün partilere dayanan parlamente rejiminde bir kanunun, hükümete rağmen çıkması son derece uzak bir ihtimaldir. Hükümetin, kendi görüşlerini yansıtan bir kanunun yeniden görüşülmesini istiyebileceğini veya bu kanun hakkında bir iptal dâvası açılmasını uygun göreceğini düşünmek ise anlamsız olur.” Bkz. Ergun Özbudun, **Türk Anayasa Hukuku**, s. 312. Bu konuda ayrıca bkz. Barış Bahçeci, **a.g.k.**, ss. 154-165

bir kararında değerlendirilmiş ve Anayasa Mahkemesi, Cumhurbaşkanının, 1961 Anayasasında öngörülmüş bazı yetkilerini, başbakan ve ilgili bakanların imzası olmadan, tek başına kullanabileceğine hükmetmişti. Anayasa Mahkemesi, bu konuda ilk kararını, Cumhurbaşkanı Fahri S. Korutürk'ün, bir kanuna karşı Anayasa Mahkemesinde açtığı iptal davası nedeniyle vermişti. Gerçekten, Anayasa Mahkemesi, Cumhurbaşkanı Fahri S. Korutürk'ün, 926 sayılı Türk Silâhlı Kuvvetleri Personel Kanununun 3 Temmuz 1975 tarih ve 1923 sayılı Kanunun 37. maddesiyle değişik 137. maddesine karşı açmış olduğu iptal davasında yaptığı ilk incelemede, haliyle, Cumhurbaşkanının bir iptal davasını tek başına mı, yoksa başbakan ve ilgili bakanın katılımıyla mı açabileceği üzerinde de durmuş ve Cumhurbaşkanının Anayasa Mahkemesine iptal davası açma yetkisinin, 1961 Anayasasının 98. maddesinde öngörülen “karşı-imza”ya tâbi olmadığına hükmetmişti. Anayasa Mahkemesi, sözü geçen 16 Mart 1976 gün ve E. 1975/183, K. 1976/15 sayılı Kararında şöyle demektedir:

“...Anayasa'nın 6. maddesinde 'Yürütme görevi, kanunlar çerçevesinde, Cumhurbaşkanı ve Bakanlar Kurulu tarafından yerine getirilir.' kuralı getirildikten sonra 97. maddenin birinci fıkrasında 'Cumhurbaşkanı Devletin başıdır. Bu sıfatla, Türkiye Cumhuriyetini ve milletin birliğini temsil eder' kuralına yer verilmiş ikinci fıkrasında da Cumhurbaşkanının Yürütme ile ilgili görev ve yetkileri belirtilmiştir. Anayasa'nın 98. maddesinde yer alan 'Cumhurbaşkanı, görevleriyle ilgili işlemlerinden sorumlu değildir Cumhurbaşkanının bütün kararları, Başbakan ve ilgili bakanlarca imzalanır. Bu kararlardan Başbakan ile ilgili Bakan sorumludur' yolundaki ilkeyi bu tür görev ve yetkilerle sınırlı olarak ele almak gerekir. Öte yandan Anayasa; Cumhurbaşkanına, yürütme organının başı olması yönünden değil, Devleti ve milletin bölünmez bütünlüğünü temsil eden, insan haklarına dayalı demokratik hukuk devleti ilkelerini korumak ve lâik Türkiye Cumhuriyetini yüceltmek ve kollamak görevlerini üstlenen tarafsız bir baş olması yönünden de kimi görevler vermiştir. Bunlardan biri de Anayasa'nın 149. maddesinde belirtilen iptal davası açma yetkisidir. Bu yetkinin kullanılmasını 98. madde çerçevesi içinde görmek olanaksızdır. Çünkü böyle bir durumda, bu yetki, ancak Başbakan veya ilgili Bakanca uygun görülmesi halinde kullanabilecektir. Başka bir deyimle, siyasal iktidarca yasalaştırılan bir metin hakkında Cumhurbaşkanının iptal davası açma yetkisini, Başbakana veya ilgili Bakana devreden veya onları bu yetkiye ortak eden ters bir sonuç ortaya çıkar ki, Anayasa'nın böyle bir sonucu kabul ettiği düşünülemez. Hemen eklemek gerekir ki, Anayasa'nın 149. maddesi iptal davası açacakları göstermiş ve bunlar arasında yürütme organına yer vermemiştir.

Yukarıda açıklanan nedenlerle Cumhurbaşkanının, Anayasa'nın 149. maddesine göre, Başbakanla herhangi bir bakanın imzala(n)masına gerek olmaksızın, yalnız kendi imzasıyla iptal davası açma yetkisi bulunduğu kabul edilmelidir.” ³⁹⁵

³⁹⁵ **Anayasa Mahkemesi Kararlar Dergisi**, Sayı: 14, Ankara, 1977, s. 68; **Resmî Gazete**, 9 Temmuz 1976, Sayı:15641.

Anayasa Mahkemesi, bu Karardan sonra, daha ilerideki bir tarihte, 1979 yılında, doğrudan Cumhurbaşkanının geri gönderme yetkisi üzerine verdiği bir diğer kararda da önceki görüşünü korumakta ve Anayasanın, bazı yetkileri, Cumhurbaşkanına, Devletin başı olması nedeniyle tanımış olduğuna dikkat çekerek, Cumhurbaşkanının bu tür yetkileri tek başına kullanabileceğini tekrarlamaktaydı. Anayasa Mahkemesi, 18 Aralık 1979 gün ve E. 1979/22, K. 1979/45 sayılı Kararında, konuyla ilgili olarak şöyle diyordu:

*“Anayasanın 6. maddesi, yürütme görevinin, yasalar çerçevesinde, Cumhurbaşkanı ve Bakanlar Kurulu tarafından yerine getirileceğini kurala bağlamış ve Anayasa, Cumhurbaşkanına bu sıfatla kimi görevler yüklemiştir. Buna karşın Anayasanın 97. maddesi, Cumhurbaşkanının Devletin başı olduğunu ve bu sıfatla Türkiye Cumhuriyetini ve Milleti birliğini temsil ettiğini belirtmek gereğini de duymuştur. ...Anayasa, Cumhurbaşkanını Devletin başı olması nedeniyle bir takım görev ve yetkilerle donatmıştır. Cumhurbaşkanına bu yönden tanınan yetkilerden birisinin de, Anayasanın 93. maddesiyle düzenlenen ve yasaları bir daha görüşülmek üzere Türkiye Büyük Millet Meclisine geri göndermeyi içeren yetki olduğunda kuşku duyulmamak gerekir. Söz konusu maddede, Cumhurbaşkanının bu yetkiyi Başbakan ya da ilgili Bakanla birlikte kullanacağını gösteren bir açıklık olmadığı gibi, dolaylı bir anlatım da yoktur. Gerçekten Cumhurbaşkanının bu yetkiyi Bakanlar Kurulu üyeleriyle birlikte kullanacağını kabulü, onları yetkinin kullanılmasına ortak eden bir sonuç ortaya koyar ki, Anayasanın böyle bir durumu istediği düşünülemez. Cumhurbaşkanına böyle bir yetkinin tanınmış olmasına parlamenter rejimin gereklerinin ve kuvvetler ayrılığı ilkesinin elvermediği yolundaki savlar geçersiz ve dayanaksızdır. Çünkü bu yolla yürütme organının, yasama organı işlevleri üzerinde etkin bir yetkiye sahip olduğundan, ayrıca Cumhurbaşkanının yasama tasarruflarını yönlendirmesi ya da onları denetlemesi gibi bir durumun oluşmasından sözedilemez. Yeryüzünde başkansız bir parlamenter demokratik rejim modeli henüz bulunmuş olmadığına, Cumhurbaşkanı, halk oyuna sunularak kabul edilen Anayasanın verdiği bu yetkiyi Ulus adına kullandığına göre, sözü edilen yetkinin sadece bir uyarıdan ibaret olup başka bir etkisi bulunmadığı ya da yasama tasarruflarına, parlamento üyesi sıfatı ortadan kalkın Cumhurbaşkanının bu yolla ortak olduğu yolundaki görüşler geçersiz oldukları kadar Anayasal dayanaktan da yoksundur.”*³⁹⁶

Anayasa Mahkemesinin bu kararları ile, 1961 Anayasasının ilk yıllarında yaşanan tartışma büyük ölçüde sona ermişti. Anayasa Mahkemesinin kararı, bize göre de doğrudu. Çünkü, Anayasanın açıkça Cumhurbaşkanına tanıdığı bir yetkinin kullanımında, başbakan ve bakanların karşı-imzalarının aranması, bir bakıma, o yetkinin Cumhurbaşkanı tarafından kullanılamayacağı anlamına gelebilirdi. Zaten, Millet Meclisinin 12. Dönemine rastlayan uygulamada da karşı imza aranmadığını

³⁹⁶ **Anayasa Mahkemesi Kararlar Dergisi**, Sayı: 17, Ankara, 1980, ss. 373-374; **Resmî Gazete**, 11 Mayıs 1980, Sayı: 16985.

görüyoruz. Gerçekten, hemen aşağıda ele alınacağı gibi, Cumhurbaşkanı, bir kez daha görüşülmesi isteğiyle TBMM'ye geri gönderdiği iki kanunda da, bu yetkisini tek başına kullanmıştı.

C. Yasama Organının Geri Gönderilen Kanunu Tekrar Kabul Edebilmesi

Yukarıda gördüğümüz gibi, 1924 Anayasasında olduğu gibi, 1961 Anayasasında da Cumhurbaşkanının geri gönderdiği bir kanunu, yasama organı basit çoğunlukla yine kabul edebilirdi. Anayasanın 93. maddesinde yer alan, “*Türkiye Büyük Millet Meclisi, geri gönderilen kanunu yine kabul ederse, kanun Cumhurbaşkanınca yayınlanır*” hükmündeki, “**yine kabul**” teriminden, yasama organının kabul ettiği ilk metinde ısrar etmesini anlamak gerekecektir. Bir diğer deyişle, TBMM, Cumhurbaşkanınca geri gönderilen kanunda bazı değişiklikler yapar ve yeni metin, ilk metinden daha farklı hükümler içerirse; bu durumda, Cumhurbaşkanı, kendisine sunulan ilk kanundan çeşitli açılardan daha farklı olan bu yeni kanunu, dilerse yasama organına tekrar geri gönderebilir. Nitekim, Millet Meclisinin 12. Döneminde değil, fakat 1961 Anayasası zamanında, daha sonraki 14. ve 15. Dönemde bu tür bir sorunla karşılaşmıştır. Gerçekten, TBMM’ce kabul edilen 22 Şubat 1972 tarih ve 1542 sayılı “*Bâzı orman suçlarının affına ve bunlardan mütevellit idare şahsi haklarının düşürülmesine dair Kanun*”, Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay tarafından 4 Mart 1972 tarihinde bir kez daha incelenmesi için TBMM’ye geri gönderilmiş ve TBMM, sözü edilen kanunu tekrar görüşerek, 26 Haziran 1973 tarihinde 1779 sayılı Kanun olarak yine kabul etmişti³⁹⁷. Ancak, Cumhurbaşkanı Fahri S. Korutürk, 1779 sayılı Kanunu, 1542 sayılı Kanunun geri gönderilme gerekçelerinde ileri sürülen hususlar dışında değişiklikler yapılarak kabul edilmiş olması nedeniyle yeni bir kanun olarak değerlendirmiş ve Anayasanın 93 üncü maddesi hükmüne göre bir daha görüşülmek üzere 10 Temmuz 1973 tarih ve 4-738 sayılı yazı ile Millet Meclisi Başkanlığına tekrar geri göndermişti. Gerek Millet Meclisinde, gerek Cumhuriyet Senatosunda incelenen bu ikinci kez geri gönderme durumu, 18 Nisan 1979 tarihinde Millet Meclisi Genel Kurulunca kabul edilmemiş ve yayımlanmak üzere Cumhurbaşkanlığına gönderilmişti. Cumhurbaşkanı Korutürk, anılan Kanunu yayımlamış, fakat geri gönderme yetkisinin açıklığa kavuşturulması amacıyla, konuyu Anayasa Mahkemesine taşımıştı³⁹⁸.

³⁹⁷ **T.B.M.M. Kanunlar Dergisi**, Dönem: 3, Toplantı: 3, Cilt: 55, s. 137; **T.B.M.M. Kanunlar Dergisi**, Dönem: 3, Toplantı: 4, Cilt: 56, s. 800.

³⁹⁸ Bu karmaşık sürecin tüm aşamaları, Cumhurbaşkanı Fahri S. Korutürk tarafından, Anayasa Mahkemesinde açılan iptal davasında, şöyle dile getirilmişti:

“I - Konunun açıklanması:

1) 1542 sayılı *Bazı Orman Suçlarının Affına ve Bunlardan Mütevellit İdare Şahsi Haklarının Düşürülmesine Dair Kanun*, Anayasa’nın 12, 37 ve 131 inci maddelerine aykırı hükümler taşıdığı ve uygulanmasının ormanlarımızın tahribine neden olacağı gerekçesiyle, Anayasanın 93 üncü maddesine dayanılarak 4 Mart 1972 tarih ve 4 - 231 sayılı yazı ile bir daha görüşülmek üzere Millet Meclisi Başkanlığına geri gönderilmiştir.

2) 1542 sayılı Kanun, geri gönderme gerekçesinin kapsamı dışında kalan değişiklikler yapılarak ve 1779 sayılı Bazı Orman Suçlarının Affına ve Bunlardan Müttevelli İdare Şahsi Haklarının Düşürülmesine Dair Kanun olarak T.B.M.M.'nce kabul edilmiş, yayımlanmak üzere 29 Haziran 1973 tarih ve 8124-61119 sayılı yazı ile Cumhurbaşkanlığına gönderilmiştir.

3) 1779 sayılı Kanun, 1542 sayılı Kanunun geri gönderme gerekçesinin kapsamı dışında kalan değişiklikler yapılarak kabul edilmiş olması nedeniyle, yeni bir kanun olarak telâkki edilerek Anayasa'nın 93 üncü maddesi hükmüne göre bir daha görüşülmek üzere 10 Temmuz 1973 tarih ve 4 - 738 sayılı yazı ile Millet Meclisi Başkanlığına geri gönderilmiştir.

4) Millet Meclisi Başkanı, Millet Meclisi ve Cumhuriyet Senatosu yetkili kurullarıyla yapılan istişarelere ve Millet Meclisi Adalet Komisyonlarının hazırladıkları raporlara dayanarak, ikinci Kanun metninde ilk kanunun metninde mevcut olmayan ve Cumhurbaşkanının geri gönderme gerekçesinin kapsamı dışında kalan değişiklikler yapılmış olsa dahi, Cumhurbaşkanının bir kanunu bir daha görüşülmek üzere ikinci kez geri göndermesinin mümkün olamayacağını belirterek, 1779 sayılı Kanunu yayımlanmak üzere 29 Ocak 1975 tarih ve 81124-16257 sayılı yazı ile Cumhurbaşkanlığına göndermiştir.

5) Danışma Kurulları ve Komisyonların raporlarının ancak Genel Kurullarının kabulüyle kesinlik ve geçerlik kazanacağı, 1779 sayılı Kanunun 1542 sayılı Kanun metnine nazaran yeni bir kanun niteliğinde olduğu, bu nedenle 1779 sayılı Kanunun bir daha görüşülmek üzere geri gönderilmesinin aynı kanun metnini ikinci kez gönderme şeklinde yorumlanamayacağı gerekçesiyle 1779 sayılı Kanun yayımlanmıyarak usulüne uygun bir şekilde bir daha görüşülmek üzere 31 Ocak 1975 tarih ve 4-75 sayılı yazı ile Anayasa'nın 93 üncü maddesine göre Millet Meclisi Başkanlığına geri gönderilmiştir.

6) Millet Meclisi Anayasa Komisyonu 30 Haziran 1975 tarih ve 15 sayılı Raporu ile eski görüşünde ısrar etmiştir.

Millet Meclisi Genel Kurulu'nun 3 Temmuz 1975 tarihli Birleşiminde Komisyonun bu görüşü kabul edilmiştir.

7) 9 Haziran 1976 tarih ve 11 sayılı Raporunda, Cumhuriyet Senatosu Anayasa ve Adalet Komisyonu, 1779 sayılı Kanun metninin 1542 sayılı Kanun metninde değişiklik yapılmak suretiyle kabul edilmiş olduğu için, bu değişiklik nedeniyle Cumhurbaşkanının 1779 sayılı Kanunu bir daha görüşülmek üzere geri göndermesinin ikinci kez geri gönderme sayılmayıp ilk kez geri gönderme olarak kabul edilmesi gerektiğine ve Anayasa'nın 93 üncü maddesine aykırı olmadığına karar vermiştir.

Cumhuriyet Senatosu Genel Kurulu 29 Haziran 1976 tarihli Birleşiminde bu görüşü kabul etmiştir.

8) Aynı konu hakkında Millet Meclisi Genel Kurulunun 3 Temmuz 1975 tarihli Birleşiminde aldığı karar ile Cumhuriyet Senatosu Genel Kurulunun 29 Haziran 1976 tarihli Birleşiminde aldığı karar arasında görüş ayrılığı doğduğu için, bu görüş ayrılığını çözüme bağlamak üzere Millet Meclisi Genel Kurulunun 5 Ocak 1977 ve 13 Ocak 1977 tarihli Birleşimlerinde Karma Komisyon kurulmasına karar verilmiştir. Cumhuriyet Senatosu Genel Kurulu da 1 Haziran 1978 tarihli Birleşiminde bu görüşü kabul etmiştir.

9) Anayasa'nın 92 ve Millet Meclisi İçtüzüğü'nün 24 üncü maddesi uyarınca bir Karma Komisyon kurulmuştur.

Bu Karma Komisyon; bir kanunun Cumhurbaşkanının yeniden görüşülme isteğinin kapsamı dışında kalan maddelerinde T. B. M. M. ce değişiklik yapılmışsa, bu değişikliğin yeni bir kanun niteliğinde olacağı; Cumhurbaşkanının bu değişiklikleri uygun bulmadığı takdirde, değiştirilen kurulların bir daha görüşülmesini isteyebileceği; Cumhurbaşkanının bu değişikliklere ilişkin bir daha görüşme talebinin aynı Kanunu T. B. M. M. ne ikinci defa geri gönderme olarak nitelendirilemeyeceği; aksi görüşün Anayasa'nın 93 üncü maddesi ile Cumhurbaşkanına tanınan yetkiyi sınırlandırıcı nitelikte olacağı ve Anayasayla bağdaşmayacağı gerekçesiyle, 1779 sayılı Kanunun Cumhurbaşkanının isteğine uyularak Anayasa'nın 93 üncü maddesine göre, T. B. M. M. de yeniden görüşülmesinin uygun olacağına oybirliğiyle karar vermiştir.

Aralık 1979 gün ve E. 1979/22, K. 1979/45 sayılı Kararında, Cumhurbaşkanının geri gönderme yetkisinin sınırını belirlerken, “yine kabul” kavramının anlamını şöyle açıklıyordu:

“... Cumhurbaşkanı, Anayasa’da belirtilen ayrık durumlar dışında, Anayasa’ya uygun olmama durumu da içinde olmak üzere, ülkenin ve ulusun yararlarına ters düştüğü kanısına vardığı yasalar hakkında geri gönderme yetkisini, gerekçesini göstermek koşuluyla kullanabilecektir. Burada, Cumhurbaşkanınca uygun bulma(ma)nın ‘gerekçe’ si önem kazanmaktadır... Yasama Meclislerinin, geri gönderme gerekçesiyle hiç bir ilişkisi olmayan ve bunların tümüyle dışında kalan kimi değişiklikler yaparak yeni yasa koymakla eşdeğerde bir metin oluşturması durumunda da yasanın yine kabulünden söz edilemeyeceği açıktır. Anayasanın 93. maddesindeki ‘yine kabul’ deyiminin, Cumhurbaşkanının gerekçesinde belirttiği görüşlerin bir bölümünün veya tümünün benimsenmesi ya da geri gönderme gerekçesine karşın geri çevrilen metnin yasalaştırılması suretiyle bir yasa metni oluşturulması anlamına geldiği ortadadır. Geri gönderme gerekçesiyle ilgisi ve ilişkisi olmayan yeni hükümlerin yasalaştırılmasında yasanın ‘yine kabul’ ünden değil, yeni bir yasa yapmaktan söz edilebilir...”³⁹⁹

Görüldüğü gibi, Anayasa Mahkemesi de, yasama organının, Cumhurbaşkanınca geri gönderilen bir kanunu yine kabul ederken, ya Cumhurbaşkanının geri gönderme gerekçesinde ileri sürdüğü hususları benimseyip, kanunu bu şekilde değiştirebileceği, ya da kendi ilk metni üzerinde ısrar edebileceği görüşündeydi. Bir diğer deyişle, Anayasa Mahkemesi, yasama organının, Cumhurbaşkanının geri gönderme gerekçesiyle hiç ilgisi olmayan değişiklikler yapmasının, yine kabul değil, yepyeni bir kanun yapımı anlamına geleceğini belirtiyordu.

10) Millet Meclisi Genel Kurulu, Karma Komisyon raporunda oybirliği ile belirtilen görüşün aksine olarak, bir daha görüşülme isteğinin kapsamı dışında kalan hususlarda ve maddelerde T. B. M. M. ce değişiklik yapılırsa dahi, Cumhurbaşkanının Anayasa’nın 93 üncü maddesine göre, bir kanunu bir kez daha görüşülmek üzere bir defadan fazla geri gönderemeyeceğini 18 Nisan 1979 tarihinde kararlaştırmıştır.

11) T. B. M. M. nin 18 Nisan 1979 tarihli kararına dayanılarak, Bazı Orman Suçlarının Affına ve İdare Şahsi Haklarının Düşürülmesine Dair 26 Haziran 1973 tarih ve 1779 sayılı Kanun yayımlanmak üzere, Millet Meclisi Başkanlığının 20 Nisan 1979 tarih ve 8124-19987 sayılı yazısıyla, Cumhurbaşkanlığına gönderilmiştir.

12) Söz konusu Kanun T. B. M. M. Kararına dayanılarak 30 Nisan 1979 tarih ve 16624 (Mükerrer) sayılı T.C. Resmî Gazete’de yayınlanmıştır; ancak, Anayasanın 93 üncü maddesiyle Cumhurbaşkanına tanınan yetkinin, Anayasa Mahkemesince açıklığa kavuşturulması için Yüksek Mahkemeye başvurulması zorunluğu hasıl olmuştur.” **Anayasa Mahkemesi Kararlar Dergisi**, Sayı: 17, Ankara, 1980, ss. 349-351; **Resmî Gazete**, 11 Mayıs 1980, Sayı: 16985.

³⁹⁹ **Anayasa Mahkemesi Kararlar Dergisi**, Sayı: 17, Ankara, 1980, ss. 375-376; **Resmî Gazete**, 11 Mayıs 1980, Sayı: 16985.

D. Uygulamada Cumhurbaşkanının Geri Gönderme Yetkisini Kullanışı

Cumhuriyet dönemi içinde, Cumhurbaşkanınca, TBMM'nin kabul ettiği bir kanunun yayımlanmayıp, bir kez daha görüşülmesi için TBMM'ye geri gönderilme yetkisinin ilk kullanılışı, Millet Meclisinin 12. Döneminde söz konusu olmuştur. Gerçekten, 1924 Anayasasının yürürlükte kaldığı 36 yıl boyunca, hiçbir Cumhurbaşkanı bu yetkiyi kullanmamıştı⁴⁰⁰. Buna karşılık, 1961 Anayasası döneminde, ilk Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel'in, geri gönderme yetkisini iki kez kullandığını, ikisinin de Millet Meclisinin 12. Dönemi içinde gerçekleştiğini görüyoruz. Bu bağlamda, Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel'in ilk geri gönderdiği Kanun, 29 Ocak 1963 tarih ve 168 sayılı “10 ve 11 nci Dönem Türkiye Büyük Millet Meclisi üyelerinin ödeneklerinden mütevellit T.C. Ziraat Bankası ve Maliye Bakanlığına olan borçlarının ertelenmesine ait Kanun” ; ikincisi ise, 31 Ocak 1964 tarih ve 396 sayılı “Tapulama Kanunu” idi. Cumhurbaşkanı Gürsel, her iki Kanunu da, başbakan ve ilgili bakanların imzalarına gerek duymadan, tek başına imzaladığı bir kararname ile TBMM'ye geri göndermişti⁴⁰¹.

⁴⁰⁰ Ahmet Kerse, **a.g.k.**, s. 88, dipnot 19; Yılmaz Aliefendioğlu, **a.g.k.**, s. 22; Turan Güneş, **a.g.k.**, s. 175; Barış Bahçeci, **a.g.k.**, s. 151; Bülent Nuri Esen, **Anayasa Hukuku ve Siyasî Hukuk**, Nebioğlu Yayınevi, İstanbul, 1957, s. 253; İsmet Giritli, “Cumhurbaşkanının Veto Yetkisi”, **Cumhuriyet Gazetesi**, 14 Şubat 1963. Ancak, Profesör Bülent Nuri Esen, 1924 Anayasası döneminde, geri gönderme yetkisinin bir kez gündeme geldiğini ve Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün Üniversiteler Kanununda yapılması düşünülen bir değişiklik gerçekleştiği takdirde, bu değişikliği TBMM'ye geri göndereceğini açıkladığını ve bu uyarı sonrasında, sözü geçen değişikliğin yapılmadığını açıklamaktadır. Bülent Nuri Esen, bu olayı şöyle anlatmaktadır:

“Yalnız bir defa, Devlet Reisinin bir kanunu Meclise görüşülmek üzere geri yollaması mevzuubahis oldu: 1949 yılı sonlarına doğru, 4936 sayılı Üniversiteler Kanunu mevzuunda Üniversite muhtariyeti aleyhine Mecliste bir cereyan başlamıştı. Bu cereyanının kanunlaşması da beklenebilirdi. Üniversitelerin muhtariyetleri(nin) kaldırılmak tehlikesi vardı. Üniversite muhtariyetinin kaldırılması ihtimalinin mevcut bulunduğu haberi, ders yılının başında duyuldu. Ankara Üniversitesi Senatosunun ilk toplantısına bir teamül olarak iştirak eden Devlet Başkanına, tarafımızdan, Üniversite muhtariyetinin kaldırılması hakkındaki tasavvurların kanunlaşması hakkında ne düşündüğü, bu kanuna karşı nasıl bir tavır takınacağı sorulduğunda, Devlet Başkanı, kanuna bu yolda bir hüküm sokulmak istendiği takdirde parlamentoya iade yetkisini kullanacağını söyledi. Bu husus duyulduktan sonra da, kanuna muhtariyet esasına aykırı bir hüküm konulması teşebbüsünden vazgeçildi.” Bkz. Bülent Nuri Esen, **a.g.k.**, s. 254.

⁴⁰¹ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 2, Cilt: 12, Birleşim: 43, (08.02.1963), ss. 42-48; Millet Meclisi S. Sayısı: 705, “Tapulama kanunu tasarısı ve Geçici Komisyon raporu”, **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 3, Cilt: 31, Birleşim: 115'in sonuna ekli, (29.06.1964), s. 1.

a- Millet Meclisinin 12. Döneminde ve Cumhuriyet Döneminde Geri Gönderilen İlk Kanun

aa- 168 Sayılı “10 ve 11 nci Dönem Türkiye Büyük Millet Meclisi üyelerinin ödeneklerinden mütevellit T.C. Ziraat Bankası ve Maliye Bakanlığına olan borçlarının ertelenmesine ait Kanun”un Cumhurbaşkanı Gürsel Tarafından Geri Gönderilmesi

Cumhurbaşkanı Gürsel’in geri gönderdiği ilk kanun olan 168 sayılı “10 ve 11 nci Dönem Türkiye Büyük Millet Meclisi üyelerinin ödeneklerinden mütevellit T.C. Ziraat Bankası ve Maliye Bakanlığına olan borçlarının ertelenmesine ait Kanun”, Cumhuriyet Senatosu Ağrı Üyesi Veysi Yardımcı ve 23 arkadaşı tarafından teklif edilmişti. Esasında teklifte sadece, TBMM’nin X. Dönem milletvekillerinin, ödenekleri nedeniyle T.C. Ziraat Bankası ve Maliye Bakanlığına olan borçlarının faizsiz ve masrafsız 10 yıl süreyle takside bağlanması öngörülmekteydi ise de⁴⁰²; teklifi inceleyen Millet Meclisi Maliye Komisyonu ile Bütçe Komisyonu, TBMM XI. Dönem milletvekillerinin de kanun kapsamına alınmasını kararlaştırmışlardı⁴⁰³.

Teklif sahiplerinin, X. Dönem milletvekillerinin ödenekleriyle ilgili borçları

⁴⁰² Cumhuriyet Senatosu Ağrı Üyesi Veysi Yardımcı ve arkadaşlarının teklifinin 1. maddesinde şöyle denilmekteydi:

“Madde 1.- X ncu Dönem T.B.M.M. âzalarının 1958 malî yılı borçlarına ait T.C. Ziraat Bankası tarafından tahakkuk ettirilmiş faizleri bonifiye edilerek ana borçları faizsiz 10 yıl takside bağla(n)mıştır.

Borçluların bu tarihe kadar yapmış oldukları ödemeler ana borçtan düşülür.” Bkz. Millet Meclisi S. Sayısı: 261, “Cumhuriyet Senatosu Ağrı Üyesi Veysi Yardımcı ve 23 arkadaşının, 10 ncu Dönem T.B.M.M. âzalarının 1958 yılı borçlarına ait tahakkuk etmiş faizlerin bonifiye edilmesi ile bu borçların 10 yıl takside bağlanmasına ait kanun teklifi ve Ticaret, Maliye ve Bütçe komisyonları raporları”, **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 2, Cilt: 9, Birleşim: 12’nin sonuna ekli, (03.12.1962), s. 6.

⁴⁰³ Millet Meclisi Maliye Komisyonunun yaptığı değişiklikte, teklifin 1. maddesi şu şekle dönüşmüştü:

“Madde 1.- X ve XI nci Dönem T.B.M. Meclisi üyelerinin ödeneklerine müstenit T.C. Ziraat Bankası ve Maliye Bakanlığına olan borçları 10 yıl faizsiz takside bağlanmıştır. Bu borçlara bankalarca tahakkuk ettirilmiş faizler kaldırılmıştır.

Borçluların bu tarihe kadar yapmış oldukları ödemeler esas borçtan indirilir.”

Millet Meclisi Bütçe Komisyonu da, Maliye Komisyonunun önerisine bazı ufak değişiklikler getirmişti. Maliye Komisyonunun kabil ettiği metin şöyleydi:

“Madde 1.- X ve XI nci Dönem T.B.M. Meclisi üyelerinin ödeneklerine müstenit T.C. Ziraat Bankasına olan borçları % 6 faizle 10 yıllık takside bağlanmıştır. Bu borçlara vâdenin hitamından itibaren % 6 faiz yürütülür.

Borçluların bu tarihe kadar yapmış oldukları ödemeler esas borçtan indirilir.

Tahakkuk eden faizlerden Gider Vergisi alınmaz.” Bkz. Millet Meclisi S. Sayısı: 361, “Cumhuriyet Senatosu Ağrı Üyesi Veysi Yardımcı ve 23 arkadaşının, 10 ncu Dönem T.B.M.M. âzalarının 1958 yılı borçlarına ait tahakkuk etmiş faizlerin bonifiye edilmesi ile bu borçların 10 yıl takside bağlanmasına ait kanun teklifi ve Ticaret, Maliye ve Bütçe komisyonları raporları”, **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 2, Cilt: 9, Birleşim: 12’nin sonuna ekli, (03.12.1962), s. 7.

hakkında böyle bir imkân öngörmelerinin gerekçelerinde, 1954 yılında yapılan seçimlerle 4 yıl için seçilen X. Dönem milletvekillerinin, 1957 yılında, 1958’de tahakkuk edecek yolluk ve ödeneklerine mahsuben T.C. Ziraat Bankasından kredi aldıkları; fakat erken seçim kararı üzerine seçimlerin 1957 yılında yapılması nedeniyle seçilemeyen milletvekillerinin mağdur oldukları ileri sürülüyor ve bu mağduriyetin önlenmesinin amaçlandığı belirtiliyordu. Millet Meclisi Maliye Komisyonu ile Bütçe Komisyonu, aynı mağduriyetin, 1960 yılı ödenekleri açısından, 27 Mayıs müdahalesi nedeniyle varlığına son verilen TBMM’nin, o zamanki mevzuata göre ödeneklerini yıllık alan XI. Dönem milletvekilleri için de söz konusu olduğuna dikkat çekiyor ve bu nedenle, teklif metnine XI. Dönem milletvekillerin de eklenmesini uygun buluyorlardı⁴⁰⁴. Ancak, Bütçe Komisyonu üyesi Çanakkale Milletvekili Şefik İnan, bu kanun teklifine muhalif kalmıştı. Şefik İnan, muhalefet gerekçesinde şu hususları ileri sürmekteydi: 1957 yılındaki erken seçim, 27 Ekim 1957 tarihinde yapılmış; buna karşılık, 1958 malî yılı, 1 Mart 1958’de başlamıştır. 1958 yılı bütçesi yürürlüğe girmeden, erken seçime giden IX. Dönem milletvekillerinin, 1958 ödeneği adı altında herhangi bir ödenek almaya hakları bulunmamaktadır. Bu nedenle, sözü geçen eski milletvekilleri ile T.C. Ziraat Bankası arasındaki ilişki, yıllık ödenek tutarında bir kredi ilişkisinden ibarettir ve bu durumda, T.C. Ziraat Bankası ile müşterileri arasında özel hukuk ilişkilerine göre kurulmuş bir sözleşmeye kanunla müdahale edilmekle, banka borçlularının bir kısmına imtiyaz tanınmış olmaktadır. İnan, ödeneklerini önceden alan XI. Dönem milletvekilleriyle ilgili olarak da, bu eski milletvekillerinin Hazineye borçlu bulunduklarını, Hazine alacağı için, borçlunun sıfatına göre farklı muamele yapılmasını uygun bulmadığını belirtiyordu⁴⁰⁵. Millet Meclisinin kabul ettiği metni inceleyen, Cumhuriyet Senatosu Malî ve İktisadi İşler Komisyonu üyelerinden, Gaziantep Senatörü Zeki İslâm, Tabiî Üye Şükran Özkaya ve Mardin Senatörü Kemal Oral ile, Cumhuriyet Senatosu Bütçe Komisyonu üyelerinden, Konya Senatörü Muhittin Kılıç, Ankara Senatörü Niyazi Ağırnaslı ve Siirt Senatörü Lâtif Aykut da, ayrı ayrı hazırladıkları karşı oy yazılarıyla, çeşitli nedenlerden ötürü, teklife karşı çıkmışlardı⁴⁰⁶.

Kanun teklifinin Millet Meclisinde görüşülmesi sırasında, Bütçe Komisyonu

⁴⁰⁴ Gerek teklif sahiplerinin, gerek sözü geçen Komisyonların gerekçeleri için bkz. Millet Meclisi S. Sayısı: 361, “Cumhuriyet Senatosu Ağrı Üyesi Veysi Yardımcı ve 23 arkadaşının, 10 ncu Dönem T.B.M.M. âzalarının 1958 yılı borçlarına ait tahakkuk etmiş faizlerin bonifiye edilmesi ile bu borçların 10 yıl taksitli bağlanmasına ait kanun teklifi ve Ticaret, Maliye ve Bütçe komisyonları raporları”, **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 2, Cilt: 9, Birleşim: 12’nin sonuna ekli, (03.12.1962), ss. 1-5.

⁴⁰⁵ Bkz. yukarıda adı geçen Millet Meclisi S. Sayısı: 361, ss. 1-5.

⁴⁰⁶ Cumhuriyet Senatosu S. Sayısı: 54, “X ve XI nci Dönem T.B.M.Meclisi üyelerinin ödeneklerinden mütevellit T.C. Ziraat Bankası ve Maliye Vekâletine olan borçlarının 10 yıl faizsiz taksitli bağlanmasına ve tahakkuk etmiş faizlerinin kaldırılmasına ait kanun teklifinin Millet Meclisince kabul olunan metni ve Cumhuriyet Senatosu Malî ve İktisadi İşler ve Bütçe komisyonları raporları”, **C.S. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1, Toplantı: 2, Cilt: 8, Birleşim: 32’nin sonuna ekli, (24.01.1963), ss. 1-5.

üyesi Çanakkale Milletvekili Şefik İnân, teklife Komisyonunda neden karşı çıktığını açıklıyor ve şöyle diyor:

“...1957 senesi ortalarındayız. Türkiye Büyük Millet Meclisinin normal süre içerisindeki teşriî faaliyetlerinin, yani, o devrenin bir yıl daha devam etmesi lâzımdır. Demek oluyor ki, 1958 yılı içinde de Meclis olarak çalışmalarına devam etmesi lâzım.

Fakat, 1957 nin ortalarında Büyük Millet Meclisi seçimleri yenileme kararı veriyor. Binaenaleyh, ömrü tamam oluyor. 27 Ekim 1957 seçimlerine gidiliyor. Meclis yenilenmiş oluyor.

Şimdi, 1957 nin ortalarında, hattâ tarihleri tetkik edersek görülür ki; Meclis yenileme kararını verdikten sonra Büyük Millet Meclisi üyeleri Ziraat Bankasına gidiyorlar, çeklerini kırdırıyorlar. Halbuki bilirsiniz malî yıl 1 Martta başlar. Meclis üyeleri ödenekleri, yollukları bütçe ile kabul edilir. 1958 yılına ait ödenekler ve yollukların 1958 bütçesiyle kabul edilmesi lâzımgelir. 1 Mart 1958 tarihinde yani, 1958 ödeneği 1 Mart 1958 bütçesi ile kabul edilecek ve çekler ise ancak ondan sonra verilebilecektir. Halbuki ne oluyor?

1957 senesi ortalarında, Meclisin kendisini yenileme kararı verdiği günlerde, herkes 1958 yılına aidolan çeklerini alıp, Ziraat Bankasına gidiyorlar. Bir kere 1957 senesi ortalarında, 1958 malî yılına aidolan bir para, henüz vâdesi gelmemiş olan bir malî yıla aidolan bir para yani, Meclise henüz bir tasarı halinde bile gelmemiş olan 1958 yılı bütçesinden tahsisat almak, ödenek almak mümkün değildir. O zamanın milletvekillerinin 1958 ödeneği, 1958 yolluğu diye bir tahsisat almaya hakları yoktu. Kendilerinin böyle bir çek almaya hakları yoktu. Meclis Muhasebesinin, hattâ Ziraat Bankasının böyle çekleri iskonto etmeye hakkı ve selâhiyeti yoktu...

Şimdi durum şu: O tarihte, Milletvekili olup da çeklerini alıp götürmüş ve kırdırmış olanlar, Ziraat Bankasına karşı herhangi bir vatandaş gibi borçludurlar. T.C. Ziraat Bankası ile bunlar arasında bir alacak borç münasebeti vardır. Tamamiyle hususi hukuk hükümlerine tâbidir ve bu borç münasebeti, bu borçlular Milletvekili idiler diye, Büyük Millet Meclisinin kanun ile müdahalesi, asla doğru değildir... ”⁴⁰⁷

Görüşmeler sırasında, bir milletvekilinin, Hükûmetin düşüncesini de öğrenmek istediğini belirtmesi üzerine, kürsüye gelen Maliye Bakanı Ferit Melen, şu açıklamada bulunuyordu:

“ Sayın milletvekili arkadaşım Hükûmetin görüşünü izah etmesini istediler. Bu, bir kanun teklifidir; Hükûmet tasarısı değildir.

Sonra, Meclis âzalarının ödeneğine taallûk eden böyle bir meselede, Hükûmet bu meseleyi ne tetkik etmiş, ne de bir karar konusu yapmıştır. Bu, Meclisin yüksek takdirleriyle halledilecektir.

Yalnız şunu arz etmek isterim; Hükûmet esasen tahsil kolaylıkları göstermektedir.

⁴⁰⁷ M. M. Tutanak Dergisi, Dönem 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 2, Cilt: 9, Birleşim: 12, (03.12.1962), s. 570.

Maliyeye borcu olanlardan ödeme gücü olmayanlar için Maliye Bakanlığı kendi kanuni yetkilerine dayanarak taksitlendirme talebedenlere, muayyen bir vâde vermektedir. Zannederim, Ziraat Bankası da aynı muameleyi yapmıştır ve yapmaktadır. Yalnız burada istenilen, zannediyorum, daha uzunca bir vâdedir. Şunu tekrar işaret edeyim, meselenin esası bakımından Hükümetin her hangi bir görüşü mevcut değildir. Faizin mevcudolmaması ve vâdelerin çok az tutulmuş olması ve dâvanın masraflarının da istisna edilmiş bulunması korkarım ki, başka taleplere yol açacaktır. Devlete her borcu olan yarın emsali teminatı istiyecektir ve bana da bu yoldaki kolaylığı gösterin diye müracaatlar sâdır olacaktır. Binaenaleyh faizsiz olmamalıdır.

İkinci bir hususta da; bu kadar uzun bir vâde olmamalıdır. Nihayet mâkul bir müddet olabilir; sanayicilere ve saireye verilen vâde gibi. Sonra arkadaşlar, dâva masrafları da Hazinesin sırtında kalmamalıdır. Bu masrafların bugüne kadar pek çok dâvalardan alınmış olduğunu da ifade etmek isterim.

Şahsi kanaatim olarak bunu arz etmiş bulunuyorum, hürmetlerimle." 408

Sonunda, sözü geçen teklif, 7 Aralık 1962 tarihli 14. Birleşimde⁴⁰⁹ Millet Meclisince, 29 Ocak 1963 tarihli 33. Birleşimde de⁴¹⁰ Cumhuriyet Senatosunca kabul edilerek kanunlaşmıştı. 4 maddeden oluşan 168 sayılı Kanunda şöyle denilmektedir.⁴¹¹

MADDE 1.- X ve XI nci Dönem T.B.M.Meclisi üyelerinin ödeneklerine müstenit T. C. Ziraat Bankası ve Maliye Bakanlığına olan borçları 10 yıl faizsiz ve masrafsız taksitde bağlanmıştır. Bu borçlara bankaca tahakkuk ettirilmiş faizler kaldırılmıştır.

Borçluların bu tarihe kadar yapmış oldukları ödemeler esas borçtan indirilir. Borçlarını ödemeye başlamış olanlar da derpiş edilen kolaylıklardan istifade ederler.

MADDE 2.- Tahakkuk ettirilmiş olan faizlerin bankaca ödenmiş olan vergileri borçlulardan tahsil olunur.

MADDE 3.- Bu kanun yayımı tarihinde yürürlüğe girer.

MADDE 4.- Bu kanunu Maliye ve Ticaret Bakanları yürütür.

Ancak, Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel, Anayasanın 93. maddesi uyarınca bu Kanunu bir kez daha görüşülmesi için TBMM'ye geri göndermiş ve böylece Cumhuriyet tarihimiz içindeki ilk geri gönderme olayı yaşanmıştır. Cumhurbaşkanı Gürsel, 168 sayılı Kanunu geri gönderme tezkeresinde, önce durumu ayrıntılarıyla özetliyor ve Kanundan kimlerin yararlandıklarını açıklıyordu. Bu bağlamda, Cumhurbaşkanı Gürsel, 7 Şubat 1963 tarihli geri gönderme yazısında,

⁴⁰⁸ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 2, Cilt: 9, Birleşim: 12, (03.12.1962), ss. 580-581.

⁴⁰⁹ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 2, Cilt: 9, Birleşim: 14, (07.12.1962), ss. 654, 664-657.

⁴¹⁰ **C.S. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1, Toplantı: 2, Cilt: 8, Birleşim: 33, (29.01.1963), ss. 289-290.

⁴¹¹ **C.S. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1, Toplantı: 2, Cilt: 8, Birleşim: 33, (29.01.1963), ss. 289-290.

i- 1954 seçimleriyle oluşan X. Dönem TBMM üyelerinin, seçimin yenilenmesine karar verildiği 11 Eylül 1957 tarihine takaddüm eden Mart 1957'den başlamak üzere, bazı milletvekillerinin 1958 yılında tahakkuk edecek ödenek ve yolluklarından ödemek üzere, iki milletvekillinin müteselsil kefaletiyle borçlandıklarına,

ii- X. Dönem milletvekillerinden XI. Döneme seçilmiş olanların borçlarının, yeni seçim yılına kadar idarelerince tahakkuk edecek istihkaklarından, kaynağında tevkif edilmek suretiyle bankaya yatırılacağına, TBMM İdare Âmirliğince bildirildiğine,

iii- Ziraat Bankasından borç alan X. Dönem milletvekillerinden XI. Döneme seçilmemiş olanların borçlarının, borçlularından bankaca kanunî takibata geçilerek tahsil edilmesi gerektiğinin, yine TBMM İdare Âmirliğince bildirildiğine,

iv- 27 Mayıs müdahalesiyle TBMM'nin feshi üzerine, XI. Dönem milletvekillerinin Mayıs 1960'a kadar olan yolluklarının tamamına hak kazandıkları; fakat kendilerine verilmiş olan Mayıs 1960'dan ileri aylara ait ödenek çeklerini kırdırarak Ziraat Bankasından para çekmiş olanların bu borçlarının 1757 ve 3050 sayılı Kanunlar gereğince Kurucu Meclis muhasebesince Ziraat Bankasına ödendiği ve bu ödeme ile Hazinesin alacaklı hale geldiğine,

dikkat çekiyor⁴¹² ve söz konusu Kanunu bir kez daha incelenmesi için TBMM'ye neden geri gönderdiğini, şu gerekçe ile açıklıyordu:

"...1. Anayasanın 40 nci maddesi, kişiler arasında sözleşme hürriyeti esasını kabul etmiş ve bunu teminat altına almıştır. Binaenaleyh, tarafların diğer şartlar arasında, bir borcun vâdesini ve faizli olup olmamasını ve kanunun tanıdığı had dâhilinde faiz miktarını serbestçe tâyin etmeleri asıldır. Bu serbesti, 40 nci maddenin 2 nci fıkrası gereğince, ancak 'kamu yararı' amacıyla sınırlanabilir. Bu fıkra istinadendirdi ki, muayyen bir haddin yukarı faiz talebetme (murabaha), kanunla men edilmiştir. Aynı sebeple 'iktisaden zayıf taraf' sayılan işçi, köylü, kiracı gibi umumi kategoriler lehine, sözleşme hürriyeti istisnaen sınırlanabilir. Milletvekillerinin 'iktisaden zayıf ve özel himayeye muhtaç kategori'ler arasında telâkki edilmelerine ne sebep, ne de imkân vardır.

Hâdisemizde, T. C. Ziraat Bankası ile borçlu milletvekilleri, yürürlükte olan kanunlara uygun surette, borcun şartlarında anlaşmışlardır. Anayasamızın 40 nci maddesinin 2 nci fıkrasının şümulüne giren bir hal mevcut veya mutasavver olamayacağına göre, bahse konu olan kanun ile Ziraat Bankasının faizden, masraftan mahrum edilmesi ve muaccel alacağının taksitlere bağlanması, Anayasanın 40 nci maddesinde teminat altına alınmış olan sözleşme hürriyetine aykırı bir tasarruf teşkil etmektedir.

⁴¹² **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 2, Cilt: 12, Birleşim: 43, (08.02.1963), ss. 42-46.

2. Anayasamızın 12 nci maddesi; birinci fıkrasında, kanun önünde eşitlik prensibini koyduktan sonra, ikinci fıkrasında hiçbir kişiye aileye, zümreye veya sınıfa imtiyaz tanınmayacağını kesinlikle belirtmiştir.

İnceleme konusu kanun ise, milyonlarca vatandaş arasından hüviyetleri önceden belli birkaç yüz kişinin, bir bankaya yahut Hazineye olan borçlarını özel şartlara bağlamak suretiyle, belli şahıslar lehine imtiyaz yaratmaktadır. Bu kayırmanın. Anayasamızın 12 nci maddesinde ilân edilen eşitlik prensibini zedeliyeceği şüphesizdir.

3. Müşahhas hukuki ihtilâfları ele alarak ilgililerin hak durumunu tesbit etmek, yalnız Anayasamızda değil, modern hukuk düzeninde de, yargı organına ait bir görev olarak kabul edilmiştir. Anayasamız bu esası 7 nci maddesinde açıkça ifade etmektedir.

Hâdisede, belli kişileri ilgilendiren bir hukuki ihtilâf bahis konusudur. Bu ihtilâflar yargı mercilerine intikal etmiş, hattâ kesin karara bağlanmış ve benzer birçok karar neticesinde bu konuda içtihat bile vücut bulmuştur.

Hal böyle iken, bu ferdî ihtilâfları yasama organlarının bir hal tarzına bağlamaya kalkışması, kuvvetler ayrılığı prensibini ihlâl ve yargı organının görevi alanına müdahale mahiyeti arz eder. Kaldı ki, Anayasamızın 132 nci maddesinde ‘...yasama ve yürütme organları ile idare mahkeme kararlarına uymak zorundadır; bu organlar ve idare, mahkeme kararlarını hiçbir suretle değiştiremez ve bunların yerine getirilmesini geciktiremez’ denilmektedir. Ayrıca Anayasa, bu hükme ait istisnaları bizzat kendi bünyesinde tesbit etmekle bunun dışında bir istisnaya yer bırakmamıştır.

Hâdisede muhkem kaziye halini almış mahkeme kararları mevcut iken, bu kararların konusunu teşkil eden münferit hâdiselere ilişkin bir kanun çıkarmak suretiyle fiilen bu kararları infaz edilemez hale getirmek veya bunların infazını geciktirmek, Anayasanın sözü geçen prensibi ve hükümleri ile de bağdaşamaz.

4. Anayasamızın 2 nci maddesinde Devletin demokratik vasıfta olduğunun ilân edilmesinden maksat, sadece Anayasanın çeşitli hükümlerinden çıkacak bir sonucu bildirmekten ibaret olmayıp, kanun koyucunun tasarruflarının –tıpkı diğer organları gibi– demokratik olması lüzumunu da belirtmek, yani kanun koyucuya direktif vaz’etmektir. Demokratik olma umdesi ise, sadece seçime dayanmayı ifade etmez. Millet adına yasama yetkisini kullanmakla görevli milletvekillerinin bu yetkiyi millî irade esasına dayanmayan rejimlerde olduğu gibi kendilerine imtiyaz sağlayacak istikametlerde kullanmaları, ‘demokratik olma’ ilkesiyle de bağdaşamaz. Esasen yasama meclislerinin menşei ve gelişmesi bile, vatandaşlardan –her ne nam altında olursa olsun– alınan paraların milletin ve toplumun yararına sarf edildiğini kontrol etme amacına dayanmaktadır, bu sebeple Hazinesinin (yani milletin) alacağı üzerinde denetçi durumunda olan Yasama Meclisi üyelerinin, bir kısım milletvekillerini diğer borçlulardan ayırarak lehte farklı muameleye tabi tut-

maları ve Hazine zararına tasarrufla bulunmaları, Parlamento müessesesinin vücut sebebine aykırı düşer. Bu sebeple böyle tasarruflar, halkın yasama organına karşı olan saygısını ve demokratik rejime karşı olan güvenini de sarsabilir.

5. Anayasamızın 2 nci maddesinde ifadesini bulan 'sosyal Devlet olma' esası, Devlete ait malî kaynakların, kamu hizmetleri dışında ancak iktisadi ve sosyal öncelikler göz önünde bulundurularak ve sosyal adaletin gereklerine uygun olarak kullanılmasını zaruri kılmaktadır. Devletimiz, Anayasamızın 35-52 nci maddelerinde kendisine yüklenen birçok sosyal görevleri, 53 ncü maddesinde konulmuş olan 'Devlet, bu bölümde belirtilen iktisadi ve sosyal amaçlara ulaşma ödevlerini ancak iktisadi gelişme ile malî kaynaklarının yeterliği ölçüsünde yerine getirir' esasına uygun olarak pek mütevazı bir surette ifa edebilme durumundadır. İşte Anayasanın sarıh hükümlerine rağmen, Anayasada Devletin kendisine öncelikle yardım etmekle mükellef kılındığı geniş vatandaş kütlesi Anayasanın öngördüğü yardım ve garantilerden fiilen gereği gibi faydalanamazken, onlarla mukayese edilemeyecek kadar müsait durumda olan belli bâzı milletvekilleri lehine Hazinesin yatırım ve hibe yoluna gitmesi, Anayasanın 2 nci maddesinde ilân edilen sosyal Devlet ilkesine de açıkça aykırı düşer.

6. Yeniden görüşülmesi lüzumlu görülen kanun hükümleri, Anayasanın mülkiyet hakkını ve genel olarak müktesep hakları koruma maksadiyle koyduğu hükümlerle de bağdaşamaz. Hâdisede banka lehine müktesep hak haline gelmiş muaccel bir alacak ve bugüne kadar gerçekleşmiş faizler bahis konusudur ki, gerek bugüne kadarki faizleri bertaraf etmek, gerek muaccel borcu takside bağlayarak müstakbel faizleri ortadan kaldırmak, alacaklının mamelekenden bir parçayı borçlunun mamelekine devretmek demektir. Özel mülkiyet esasını kabul etmiş olan bir Anayasa sisteminde buna cevaz bulunmadığı gibi, düzenleme konusu olan hukuki münasebet bakımından da, buna hiçbir suretle sebep yoktur. Böyle bir çözümün Anayasa koyucusunun iradesine (Anayasanın ruh ve sistemine) tamamen aykırı düşeceği de şüphesizdir. Filhakika Anayasamız, 38 nci maddesinin ikinci fıkrasında kamu yararının gerektirdiği hallerde kamulaştırmaya gidildiği zaman bile takside bağlamayı ancak belli ve pek önemli amaçlar bahis konusu olduğu zaman ön görmüştür. Bunlar da, çiftçinin topraklandırılması, ormanların devletleştirilmesi, yeni orman yetiştirilmesi ve ıslah projelerinin gerçekleştirilmesi gibi amaçlardır. Düzenleme konusu olan milletvekilleri borçlarında ise, bu amaçlara uzaktan yakından benzer bir mahiyet yoktur.

Kaldı ki, Anayasa koyucumuz, bu pek önemli hallerde bile, taksiti kabul ederken faizi de zaruri kılmıştır. 38 nci maddenin 2 nci fıkrasının son cümlesinde 'bu takdirde... kanunla gösterilen faiz haddine bağlanır' denilmektedir.

Kamu yararının gerektirdiği pek önemli hallerde dahi, ferdi mülkiyete saygı göstermek maksadiyle alacağın faizine dokunmıyan Anayasanın mantığı ile, kanun koyucunun 'hiçbir iktisadi ve sosyal zaruret ve hattâ ihtiyaca tekabül etmeyen bir

borçlanmaya (yani milletvekillerinin bankaya karşı olan borçlarına) müdahale etmesi ve alacaklının mamelekenden bir kısmını borçlunun mamelekine nakletmesi (yani faizi bertaraf etmesi) keyfiyeti'nin asla bağdaşamıyacağı aşikârdır.

Bundan başka, söz konusu kanunun memleket ekonomisinde, çiftçinin kalkındırılmasında ve zirai istihsalin artırılmasında hayati vazifeler almış bulunan Ziraat Bankasını 10 milyonu aşan bir zarara uğratması, kanunun doğurduğu mahzurları artırmaktadır.

7. Hukuk devletinde kanunların genel, objektif ve mücerret esaslara, dayanması gerekir. Hâdisemizde olduğu gibi kişi haklarının ve mükellefiyetlerin düzenlenmesiyle ilgili bir kanunun, kimlikleri önceden belli olan ve hukukan ayrı bir muameleye tabi tutulması caiz sayılacak bir kategori teşkil etmeyen kişileri ele alarak onlar hakkında özel hükümler konması, hukuk devleti ilkesiyle de bağdaşmaz.”⁴¹³

bb- Geri Gönderilen 168 Sayılı Kanunun Yerine TBMM'nin 444 Sayılı Kanunu Kabul Etmesi

Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel'in, 10 ve 11 nci Dönem milletvekillerinin, ödeneklerinden ötürü T.C. Ziraat Bankası ve Maliye Bakanlığına olan borçlarının ertelenmesine dair 168 sayılı Kanunu geri göndermesi üzerine; bu kanun, TBMM'ce tekrar ele alınmış ve Millet Meclisi Ticaret Komisyonunun isteği üzerine, konu, Millet Meclisi Anayasa Komisyonunca değerlendirilmişti. Bu bağlamda, Millet Meclisi Anayasa Komisyonu, Cumhurbaşkanınca geri gönderilen Kanun hakkında hazırladığı 31 Mayıs 1963 tarihli Raporda, şu hususlara dikkat çekmekteydi:

“2. ...Komisyonumuz, söz konusu Kanunda zikri geçen borçların, Anayasa bakımından Ziraat Bankasına olan borçlar ve Hazineye olan borçlar olarak iki ayrı kategori halinde incelenmesi gerektiği kanısına ulaşmıştır:

⁴¹³ **M.M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 2, Cilt: 12, Birleşim: 43, (08.02.1963), ss. 46-48. İlhan Arsel, Cumhurbaşkanının geri gönderme kararının gerekçesine, Muammer Aksoy ile birlikte hazırladıkları bilimsel bir rapor ile katkı sağladıklarını açıklamaktadır. Bkz. İlhan Arsel, “Milletvekillerinin Borçları”, **Dünya Gazetesi**, 14 Şubat 1963. Cumhurbaşkanı Gürsel'in geri gönderme kararının gerekçesinde, Arsel ile Aksoy'un hazırladıkları rapordan yararlandığına Aldıkaçtı da değinmektedir. Bkz. Orhan Aldıkaçtı, **Anayasa Hukukumuzun Gelişmesi ve 1961 Anayasası**, Genişletilmiş 2.Baskı, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, No. 413, İstanbul, 1973, ss. 286-287. Doktrinde, Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel'in 168 sayılı Kanunu geri göndermesine, gerek bu işlemi karşı imza olmaksızın yaptığı için, gerek geri gönderme yazısında ileri sürdüğü gerekçeler nedeniyle, karşı çıkanlar bulunduğu gibi; Cumhurbaşkanının girişimini destekleyenler de olmuştur. Bu bağlamda, karşı çıkanlar için, bkz. Turan Güneş, **a.g.k.**, ss. 175-192; Orhan Aldıkaçtı, bu notta adı geçen, **Anayasa Hukukumuzun Gelişmesi ve 1961 Anayasası**, 1973 basısı, ss. 285-288; Ahmet Kerse, **a.g.k.**, ss. 87-94. Destekleyenler için, örnek olarak şu kaynaklar gösterilebilir: Bahri Savcı, “Devlet Başkanı – Meclis Çatışması”, **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, Cilt: XVIII, Eylül – Aralık 1963, No: 3-4, ss. 319-340; Bahri Savcı, “Devlet Başkanı – Meclis Çatışması” Üzerine”, **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, Cilt: XX, No.: 3, 1965, ss. 141-152; Muammer Aksoy, “Cumhurbaşkanının Geri Gönderdiği Kanun”, **Cumhuriyet Gazetesi**, 11 Şubat 1963 ve 12 Şubat 1963; İsmet Giritli, **a.g.k.**; İlhan Arsel, “Milletvekillerinin Borçları”, **Dünya Gazetesi**, 14 Şubat 1963.

3. Komisyonumuz, söz konusu milletvekillerinin Ziraat Bankasına olan borçlarının tamamıyla hususi hukuk münasebetlerinden doğan istihlak kredileri olduğunu tesbit eyledikten sonra, Anayasanın 40 ncı maddesi gereğince Devletin kanun ve sair yollarla sözleşme hürriyetine müdahale etmesinin ancak 'kamu yararı' mülâhazasıyla mümkün olabileceği ve hususi hukuk kişileri lehine hususi hukuk mukavelelerinden doğmuş hakların borç sahipleri gerçek veya tüzel kişiler lehine ortadan kaldırılması veya hafifletilmesi için kanun çıkarılmasının, 'kamu yararı' mevcut değilse, Anayasanın 12 nci maddesinde yer alan 'hiçbir kişiye, aileye, zümreye veya sınıfa imtiyaz tanınmayacağı' ilkesinin ihlâlini teşkil edeceği yolundaki Cumhurbaşkanlığı mütalâasının yerinde olduğu kanısına ulaşmıştır...

...

Komisyonumuz, ayrıca söz konusu milletvekillerinin Ziraat Bankasına karşı olan borç yükünü bir kanunla hafifletmenin Anayasaya aykırı olmasına rağmen, Ziraat Bankasının kendisinin, hususi hukuk esaslarına göre hareket eden bir kamu iktisadi teşebbüsü olarak, verdiği kredileri mümkün olan en iyi şartlarla geriye almanın icablarını bizzat takdir ederek gereken tedbirleri borçlularla mutabakat halinde almasının 'Sosyal Devlet' ilkesine aykırı düşmeyeceği sonucuna da ulaşmış bulunmaktadır.

Komisyonumuz, bu konuyla ilgili olarak Cumhurbaşkanlığı tarafından ileri sürülen diğer Anayasaya aykırılık gerekçelerini yerinde görmemiştir..."⁴¹⁴

Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel tarafından geri gönderilen Kanun, Anayasa Komisyonundan başka, Millet Meclisi Ticaret Komisyonu, Maliye Komisyonu, Bütçe ve Plân Komisyonunca da ele alınmış ve Bütçe ve Plân Komisyonu bazı değişiklikler önermişti. Bu bağlamda, sözü geçen Komisyonun hazırladığı 12 Eylül 1963 tarihli Raporda şöyle denilmekteydi:

"10 ve 11 nci Dönem Türkiye Büyük Millet Meclisi üyelerinin ödeneklerinden mütevellit T.C. Ziraat Bankası ve Maliye Bakanlığına olan borçların, 10 yıl faizsiz taksite bağlanması ve tahakkuk etmiş faizlerin kaldırılmasına dair, Cumhurbaşkanlığı tarafından Anayasanın 93 ncü maddesine müsteniden bir daha görüşülmek üzere gönderilen kanun tasarısı, geri gönderme gerekçesi, Anayasa, Ticaret ve Maliye Komisyonu raporları komisyonumuza havale edilmekle Maliye Bakanı, T.C. Ziraat Bankası temsilcileri hazır bulundukları halde görüşüldü.

Söz konusu olan borçları iki ayrı bölümde incelemek gerekmektedir:

1. T.C. Ziraat Bankasına olan borçlar,

⁴¹⁴ Millet Meclisi S. Sayısı: 453, "Cumhurbaşkanı tarafından geri gönderilen X ve XI nci Dönem T.B.M.Meclisi üyelerinin ödeneklerinden mütevellit T.C. Ziraat Bankası ve Maliye Bakanlığına olan borçlarının 10 yıl faizsiz taksit ile bağlanmasına ve tahakkuk etmiş faizlerinin kaldırılmasına ait Kanun ve [C. Senatosu Adana Üyesi Mehmet Ünalı'nın, 159 sayılı Kanunun 8 nci maddesine ek kanun teklifi ile Anayasa Komisyonu raporu] ve Ticaret, Maliye ve Plân komisyonları raporları ile Anayasa Komisyonu mütalâası", **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 3, Cilt: 25, Birleşim: 38'in sonuna ekli, (22.01.1964), ss. 10-11.

2. Hazineye olan borçlar:

1. T.C. Ziraat Bankasına olan borçlar:

T.C. Ziraat Bankasına olan borçlar; 10 ncu dönemde Büyük Millet Meclisinin bir yıl önce sezime gidilmesine karar verilmesi dolayısıyla milletvekilleri tarafından o yılın ödeneğinin Ziraat Bankasından kırdırılarak alınmasından doğmuştur.

Söz konusu borçların özel hukuk münasebetlerinden doğduğu bir vakiadır. Özel hukuk hükümlerine göre kurulan Ziraat Bankasına olan borçlardan faiz alınmaması, banka ile borçlular arasındaki sözleşmeye aykırı düşeceği gibi bankayı da mağdur edeceği tabiidir.

Böylelikle; bankaya olan borçların faizleri alınmak suretiyle taksite bağlanması Anayasamızın 40 ncı maddesi ile çelişir görülmemiştir. Zira kanun bu hükümleriyle, elde olmıyan sebeplerle borçlu durumuna girmiş eski milletvekillerine bu borçlarını ödeme ve T.C. Ziraat Bankasına da alacağını tahsil edebilme imkânını verecektir.

Eski milletvekillerinden çok az bir kısmının halen milletvekili veya senatör olmaları ana kaideyi bozmaya sebep teşkil edecek bir hal değildir.

2. Hazineye olan borçlar:

Anayasa Komisyonunun bu hususla ilgili mütalâasında belirtildiği veçhile, 27 Mayıs 1960 Devrim olayı dolayısıyla, bu halin vukuundan sonraki zamana tesadüf eden ödenek kısmının geri alınacağı sonucuna varılmış ve 29 Ocak 1963 gün ve 168 numaralı Kanunun Hazineye olan borçlarla ilgili hükümlerinden ise Anayasamıza aykırı her hangi bir cihet görmemiştir.

Maliye Bakanlığına olan borçlar için Ziraat Bankasında olduğu gibi her hangi bir zarar da mevzubahis olmadığı cihetle bu borçların faizsiz ve masrafsız olarak takside bağlanması muvafık mütalâa edilmiştir.

Bu görüşlerin ışığı altında komisyonumuzca hazırlanan metnin birinci maddesiyle Ziraat Bankasına olan borçlar için her borç senedinin vâdesinden başlamak üzere % 6 faiz alınması uygun görülmüştür. Bu esasa göre ıslah edilen hesaplar sonunda husule gelecek borç bakiyeleri de (7) yıllık eşit taksitlere bağlanmak suretiyle 1970 yılında tasfiyesi imkânı temin edilmiş bulunmaktadır.

İkinci madde ile de Hazineye olan borçların yıllık taksitleri (2500) liradan az olmamak üzere faizsiz ve masrafsız olarak taksitlendirilmesi uygun görülmüştür.

Öncelik ve ivedilikle görüşülmek ve Genel Kurulun tasvibine arz edilmek üzere Yüksek Başkanlığa sunulur.”⁴¹⁵

Teklif, Millet Meclisi Genel Kurulunda, Bütçe ve Plân Komisyonunun bu önerisi doğrultusunda ele alınmıştı. Görüşmeler sırasında, her ne kadar, bazı milletvekilleri, verdikleri önergelerle, faiz tahakkukunun, kanunun Resmî Gazetede ilânı tarihi itibarıyla yapılmasını istemişlerse de; bu önergeler kabul görmemişti⁴¹⁶. Sözü edilen önergelerin aleyhinde söz alan Eskişehir Milletvekili Seyfi Öztürk, şöyle demektedir:

⁴¹⁵ A.k., ss. 17-18.

⁴¹⁶ M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 3, Cilt: 25, Birleşim: 38, (22.01.1964), ss. 444-446.

*“Muhterem arkadaşlarım, kanunun yürürlüğü tarihinden itibaren faiz alınmasını, ondan evvel geçen süre için faiz alınmamasını isteyen takrirler aleyhinde konuşmak için huzurunuza çıktım. Gerçekten, Ziraat Bankasından kredi alınırken, krediyi alanla banka arasında muamele ve taahhüt tabiatıyla faizi yürürlüğe koymuştur. Bu hale göre, o tarihten itibaren de faiz işlemektedir. Yüksek Meclisin, kanunla, müessese aleyhine, ve şahıslar lehine imtiyazlı muamele yapması prensibe aykırı olur. Anayasanın esprisine ve bu kanunun, Cumhurbaşkanının vetosunda gösterilen esbabı mucibesine de aykırı olur. Bu itibarla, faiz kredinin alındığı tarihten itibaren, normal yürürlüğe girmelidir ve yürümelidir.”*⁴¹⁷

Burdur Milletvekili Fethi Çelikbaş da, aynı doğrultuda bir konuşma yaparak Seyfi Öztürk’ü desteklemiş ve görüşünü şu sözlerle dile getirmiştir:

*“Muhterem arkadaşlar, gerek 1924 tarihli Anayasanın hükümlerine dayanılarak, gerekse yıllardan beri tatbik edilegelen usule uygun olmak suretiyle, milletvekilleri yılın tahsisatını faizsiz, peşin tahsil edebilirler. 1957 yılındaki keyfiyet böyle cereyan etmemiştir. 1957 yılında, 1957 yılına aidolan tahsisatı, peşin tahsil etmiş olan milletvekilleri, mevzuata ve tatbikata uygun hareket etmişlerdir. Fakat, 1957 yılında, henüz idrak etmediğimiz, girmedığımız 1958 yılına ait tahsisatın çekilmesi, banka ile tahsisatı çeken arasındaki mukaveleye dayanır ve faiz yürütülür. Çünkü; ne Anayasa, ne tatbikat bir sene evvelinden, gelecek yıl tahakkuk edecek tahsisatı almaya me(v)zuniyet vermemiştir. Bu itibarla, kanun teklifinde, 1957 yılında Ziraat Bankasından, 1958 yılına aidolan tahsisatın çekilmesi ile alâkalı meblâğa faiz yürütülmesin, veyahut faiz kanun yürürlüğe girdiği andan itibaren yürütülsün hükmü, Yüksek Meclisin bir kanunla, banka ile ilgili arasındaki mukaveleyi, iptal edip yeni bir hüküm tesis etmesi mânasını tazammun eder ki, bu gayri hukukîdir ve vatandaşı dilhûn eder; arkadaşlar: 1960 yılındaki mevzu ayırdır; o hususta bir şey söylemeyeceğim. Bu bakımdan, Seyfi Öztürk’ün beyanı hukuka da Anayasaya da, Türkiye’deki tatbikata da, ‘Halen taraflar arasında rıza ile yapılan mukaveleler, kanun hükmündedir’ diyen hukuk prensibine de tamamen uygundur. Buna aykırı takrirlerin reddi iktiza eder, eder arkadaşlar.”*⁴¹⁸

Konuşmalardan sonra, teklifin maddelerinin oylanmasına geçilmiş ve maddeler, Millet Meclisinin 22 Ocak 1964 tarihli 38. Birleşiminde kabul edilmişti⁴¹⁹. Kanun teklifinin tümü üzerinde yapılacak oylamanın açık olması yönünde talepler üzerine gidilen açık oylamada, çoğunluğun olmadığı anlaşıldığından⁴²⁰, tümü üzerindeki

⁴¹⁷ **M.M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 3, Cilt: 25, Birleşim: 38, (22.01.1964), s. 445.

⁴¹⁸ **M.M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 3, Cilt: 25, Birleşim: 38, (22.01.1964), s. 445.

⁴¹⁹ **M.M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 3, Cilt: 25, Birleşim: 38, (22.01.1964), s. 446.

⁴²⁰ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 3, Cilt: 25, Birleşim: 38, (22.01.1964), ss. 496-499.

oylama, 23 Ocak 1964 tarihli 39. Birleşimde tekrarlanmış ve sözü geçen kanun teklifi, Millet Meclisince, 36 ret, 11 çekin(m)er oya karşı, 241 oyla kabul edilmişti⁴²¹. Millet Meclisinin kabul ettiği metin, Cumhuriyet Senatosunda ele alındığında, bazı üyeler, Cumhurbaşkanının geri göndermesinden sonra, Millet Meclisinde ilk Kanuna göre yapılan değişikliklerin, Anayasaya aykırılığı ortadan kaldırmadığını ileri sürmüşlerse de⁴²²; çoğunluk bu eleştirilere itibar etmemişti. Sonunda, Millet

⁴²¹ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 3, Cilt: 25, Birleşim: 39, (23.01.1964), ss. 504, 533-536.

⁴²² Örneğin, Cumhurbaşkanınca Seçilen Üyelerden Sadi Koçaş,

“Sayın Başkan, muhterem arkadaşlarım; tadilen müzakere edilmekte olan kanunun şimdi okunan birinci maddesini takibettiğimiz zaman görüyoruz ki, Sayın Cumhurbaşkanın veto gerekçesinde belirtilen Anayasaya aykırılık vasfından hemen hiçbir şey kaybetmemiştir. Kanun Senatoda ilk defa müzakere edilirken, bu mevzuda burada yaptığımız konuşmalarda belirttiğimiz hususlar bir iki ufak tefek noktaları hariç hemen aynen vârittir...” diyerek, faiz tahakkukunu, “bir iki ufak tefek nokta” olarak değerlendiriyordu. Koçaş, konuşmasının devamını şöyle sürdürmekteydi:

“10 ncu Devre milletvekilleri tarafından iki milletvekilinin müteselsil kefaleti altında tanzim edilen senetlerle Ziraat Bankasına borçlanarak para almışlardır. Bunların adedi 485 kişi olup yekünü 10 milyon 184 bin liradır. Bunlardan, 42 milletvekili, bu paraları bankadan, seçimlerin yenilenmesi kararından sonra almışlardır. Seçimlerin yenilenmesi kararı sırasında, Eylül ayından, Şubat sonuna kadar da ödeneklerini almış bulunuyorlardı ki, bu ödeme kanunidir. Bunlardan tekrar seçilen 241 milletvekili 1 Kasım 1957 den Şubat 1958 sonuna kadarki, süre içinde de ikinci defa ödenek almışlardır. Ayrıca 1958 mali yılı ödeneklerini de tamamen almışlardır. 241 in dışında kalan ve yeniden seçilen Milletvekilleri 97 kişi de aynı şekilde bu bankadan 767 bin lira borç almışlardır. Tekrar seçilen 241 milletvekilinin aldıkları borcu(n) ödeneklerinden kesilerek bankaya ödeneceği, tekrar seçilmeyenlerin borçlarının bankaca şahsan tahsili Millet Meclisi tarafından bankaya yazılmıştır. Yani o zaman borçlular, kendileri bile bu borçlarını ödeme zarureti kabul etmişlerdir. Nitekim 58 borçlu borcunu ödemişler. Ödemişlerin icraya itirazları mahkemeye intikal etmiş ve ödemeleri hususu kaza mercilerince karar altına alınmıştır. Sunun üzerine ödeme şekli hususunda banka ile anlaşmışlardır...”

Şimdi biraz evvel okunan tadil edilmiş maddenin Anayasamız muvacehesindeki durumuna bir göz atacak olursak şu durumla karşı karşıya geliyoruz: Anayasanın 40 ncı maddesi kişiler arasında sözleşme hürriyeti esasını kabul etmiştir. Burada milletvekilleri banka ile anlaşmışlardır; buna müdahale Anayasanın 40 ncı maddesine aykırıdır. Anayasanın 12 nci maddesi kanun önünde eşitlik prensibini vaz 'etmiştir ve hiçbir kişiye veya kimseye imtiyaz kabul etmemiştir; imtiyaz tanımamıştır. Bu önümüze gelen maddenin bu şekilde kabulü bankalara borcu olan milyonlarca kişi arasından sadece bir zümreye imtiyaz tanımak demektir ki, bu da Anayasaya tamamen aykırıdır...” **C.S. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1, Toplantı: 3, Cilt: 19, Birleşim: 56, (31.03.1964), s. 638.

Uşak Senatörü Kâmil Coşkunoglu da, kanun teklifiyle ilgili olarak, kendi düşüncesi doğrultusunda bazı sıkıntılarını şöyle dile getirmekteydi:

“Muhterem arkadaşlarım; bu mevzu daha evvel Yüksek Senatoda, enine boyuna tartışıldı, bir kısım arkadaşımıza da taallük etmesi bakımından da, mevzuun önemini idrâk ediyorum.

Fakat, bilhassa kendimize taallük eden veyahut arkadaşlarımıza taallük eden bir konuda mümkün mertebe vatandaşın zihnini gıcıklayacak nokta bırakmadan biraz daha fedakâr hareket etmemiz gerekirken, benim görüşüme göre Anayasa hükmünü de bertaraf edici bir hükmü burada kabul etmek yoluna gidiyoruz, benim kanaatim bu. Sebep: Sayın Sadi Koçaş ifade buyurdular; gayet doğru söylediler. Arkadaşlar, Maliye ile alakalı borçlar ve diğer banka borçlarını ödiyen eski milletvekilleri var. Hattâ bunlardan bâzıları zannederim müracaat ediyorlar veyahut ettiler. Biz vaktiyle faizi ile ödedik, -çünkü onlar ödediği tarihe kadar tahakkuk eden faizi de ödemişler- biz vaktiyle tahakkuk eden faizi de ödedik, mahkemeye intikal edenler ise ayrıca mahkeme masrafını da ödedi, mahkeme

Meclisinden gelen metin, 31 Mart 1964 tarihli 56. Birleşimde, Cumhuriyet Senatosunca da, benimsendiğinden⁴²³, Cumhurbaşkanı'nca geri gönderilen 168 sayılı Kanun, gerçekleştirilen bazı değişikliklerle 444 sayılı Kanun olarak yeniden kabul edilmiş oluyordu. Gerçekten, bu yeni Kanunda, her şeyden önce, ilkinde hiç yer almayan faiz öngörülmekte ve borcun ödeme süresi de, ilk Kanunda öngörülen 10 yıldan daha aşağı çekilerek, 7 yıla indirilmekteydi. Sözü geçen 444 sayılı Kanun metni aynen şöyleydi⁴²⁴:

10 ve 11 nci Dönem Türkiye Büyük Millet Meclisi üyelerinin ödeneklerinden mütevellit T.C. Ziraat Bankası ve Maliye Bakanlığına olan borçlarının ertelenmesine ait Kanun

Madde 1.- 10 ncu Dönem Türkiye Büyük Millet Meclisi üyelerinin ödeneklerine müsteniden T.C. Ziraat Bankasına olan borçları vâde gününden itibaren % 6 faize tâbi tutulmuştur. Borç bakiyeleri (7) yıllık eşit taksitlere bağlanmıştır. Yıllık taksitler üçer aylık devrelere ayrılabilir.

Bu kanunun yayınlandığı güne kadar yapılan ödemeler esas borçtan indirilir.

Taksitleri süresinden önce ödiyeceklerin faizlerinden indirim yapmak veya silmek, Banka ile borçlu arasında yapılacak anlaşmaya bağlıdır.

Kesinhesaba intikal ettirilmiş faiz ve ödenmiş vergiler müteakip yılların tahakkuk ettirilecek faiz ve vergilerinden mahsubedilir.

Madde 2.- 11 nci Dönem Türkiye Büyük Millet Meclisi üyelerinin ödeneklerinden mütevellit Maliye Bakanlığına olan borçları yıllık taksidi iki bin beş yüz liradan az olmamak üzere faizsiz taksitlere bağlanmıştır

Bu kanunun yayınlandığı güne kadar ödenmesi gereken faiz, masraf ve vekâlet ücretleri alınmaz.

Madde 3.- Taksitlerini süresinde ödemiyenlerin bir yıllık borçları muaceliyet kesbeder.

Madde 4.- Bu kanun yayımı tarihinde yürürlüğe girer.

Madde 5.- Bu kanunu Maliye ve Ticaret Bakanları yürütür.

masraflarımızı ve faizi bize iade edin, hiç olmazsa. Yani bizim paramızı verin, biz de onlar gibi taksitle ödiyelim, diyorlar: Buyurun çıkın işin içinden...” C.S. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 3, Cilt: 19, Birleşim: 56, (31.03.1964), s. 640.

⁴²³ C.S. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 2, Cilt: 19, Birleşim: 56, (31.03.1964), ss. 637-644, 651-653.

⁴²⁴ Resmî Gazete, 11 Nisan 1964, Sayı: 11680; T.B.M.M. Kanunlar Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 3, Cilt: 47, s. 996.

Bu kanun Cumhurbaşkanı Gürsel tarafından 11 Nisan 1964 tarihli Resmî Gazetede yayımlanmıştı ve böylece Cumhuriyet tarihimizde, Cumhurbaşkanı tarafından, bir kez daha görüşülmesi için TBMM'ye geri gönderilen ilk Kanun, Cumhurbaşkanının geri gönderme gerekçesinde yer alan hususların bazıları doğrultusunda kısmen değiştirilerek TBMM'ce yeniden kabul edilmiş olmaktadır.

b- 12. Dönemde Geri Gönderilen İkinci Kanun: 31 Ocak 1964 Tarih ve 396 Sayılı Tapulama Kanunu

aa- Tapulama Kanunu Hakkında Millet Meclisinin Kabul Ettiği Metinde Cumhuriyet Senatosunun Bazı Değişiklikler Yapması ve Bu Değişikliklerin Bir Kısımını Millet Meclisinin Benimsememesi

Millet Meclisinin 12. Döneminde Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel tarafından bir kez daha görüşülmesi için TBMM'ye geri gönderilen ikinci kanun, 31 Ocak 1964 tarih ve 396 sayılı Tapulama Kanunuydu. Hükûmet tarafından hazırlanan tasarı ile, Adana Milletvekili Kemal Sarıbrahimoğlu'nun, İzmir Milletvekili Mustafa Uyar'ın ve Aydın Milletvekili Reşat Özarda'nın tekliflerinin birleştirilerek görüşülmesi sonunda, 31 Ocak 1964 tarihinde kabul edilen bu Kanun, Millet Meclisi ile Cumhuriyet Senatosunda hayli ilginç bir seyir izlemişti. Gerçekten, Bakanlar Kurulunun hazırladığı tasarının, Millet Meclisi Başkanlığınca 11 Haziran 1962 tarihinde gelen kâğıtlar listesinde yayınlanıp, ilgili komisyonlara gönderilmesiyle başlayan süreç⁴²⁵, 100 asıl ve 4 geçici maddeden oluşan metnin, Millet Meclisi Genel Kurulunun 1 Temmuz 1963 tarihli 105. Birleşimde kabul edilmesiyle ilk aşamasını tamamlamış⁴²⁶ ve metin Cumhuriyet Senatosuna gönderilmişti. Cumhuriyet Senatosu, tasarı üzerinde, 10 Eylül 1963 tarihli 107. Birleşimde başladığı görüşmeleri⁴²⁷, 3 Ekim 1963 tarihli 116. Birleşimde tamamlamış⁴²⁸ ve 25 asıl, 1 de geçici maddede değişiklik yapmıştı⁴²⁹. Bu nedenle, Anayasanın 92. maddesi uyarınca yeniden Millet

⁴²⁵ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 1, Cilt: 5, Birleşim: 100, (11.06.1962), s. 532.

⁴²⁶ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 2, Cilt: 19, Birleşim: 105, (01.07.1963), s. 30, 46, 59-62.

⁴²⁷ **C.S. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1, Toplantı: 2, Cilt: 14, Birleşim: 107, (10.09.1963), ss. 251-270.

⁴²⁸ **C.S. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1, Toplantı: 2, Cilt: 15, Birleşim: 116, (03.10.1963), ss. 163, 644, 190-192.

⁴²⁹ Cumhuriyet Senatosunun değişiklik yaptığı maddelerin tümü için bkz. Millet Meclisi S. Sayısı: 210 a 1 nci ek, "Tapulama kanunu tasarısı ile Adana Milletvekili Kemal Sarıbrahimoğlu'nun, 5602 sayılı Tapulama Kanununun 6335 sayılı Kanunla muadell 13 ncü maddesi (D) bendinin zilyedliğin iskatına on sene evvel tesis edilmiş vergi kaydı aranması şartının kaldırılması suretiyle tadiline, bu maddeye (E) bendinin başlığı ile yeni bir bendin ilâvesine ve bu maddenin (E) ve (F) bendlerinin, (E) bendinin, (F) ve (F) bendinin (G) olarak değiştirilmesine ve aynı kanunun 35 nci maddesine iki fıkra ilâvesine ve birinci fıkranın tadili ile üçüncü fıkra olarak değiştirilmesine dair, İzmir Milletvekilli Mustafa Uyar'ın, 5602 sayılı Tapulama Kanununun 31, 32 ve 33 ncü maddeleri ile 34 ncü maddenin 4 ncü fıkrasının değiştirilmesine dair ve Aydın Milletvekili Reşat Özarda'nın, 5602 sayılı Tapulama Kanununun 52 nci maddesinin değiştirilmesine dair kanun teklifleri ve Cumhuriyet Senatosunca yapılan değişiklikler hakkında Millet Meclisi Geçici Komisyon raporu", **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 3, Cilt: 23, Birleşim: 14'ün sonuna ekli, (12.12.1963), ss. 1-19.

Meclisince ele alınan tasarıyı inceleyen Millet Meclisi Geçici Komisyonu, hazırladığı 23 Ekim 1963 tarihli Raporda, Cumhuriyet Senatosunun değişiklik yaptığı 24 asıl 1 geçici maddedeki değişikliğin benimsenmesini, 1 asıl maddede (32. madde) yapılan değişikliğin ise benimsenmemesini önermekteydi⁴³⁰. Millet Meclisinin kabul ettiği metinde, 32. maddenin (c) bendinde,

“Kayıt sahibi veya mirasçılarından başkası zilyed bulunuyorsa, zilyed kayıt sahibinden veya mirasçılarından veyahut bunların mümessillerinden gayriresmî surette temellük ettiğini bunların beyanı veya her hangi bir belge ile veya bilirkışı veyahut şahit sözleriyle tevsik ettiği ve ayrıca en az on sene müddetle zilyed bulunduğu takdirde zilyed adına tesbit olunur”

denirken⁴³¹; Cumhuriyet Senatosu, bu hükmü şöyle değiştirmişti:

*“Kayıt sahibi veya mutasarrıfı yirmi sene evvel vefat etmiş yahut gaipliğine hüküm verilmiş veyahut tapu sicilinden malikin kim olduğu anlaşılamamış ise, nizasız ve fâsılasız yirmi sene müddetle ve malik sıfatıyla zilyed bulunan kimse adına tesbit olunur.”*⁴³²

Geçici Komisyon, 32. maddede yapılan sözü geçen değişikliği benimsememesini, şu sözlerle gerekçelendirmektedir:

*“...Tasarının 32 nci maddesinin (c) bendinin çıkarılması suretiyle yapılan bu değişiklik, yapısı itibariyle bir tasfiye karakteri taşıyan ve uygulama alan köylerdeki haricî alım satımları nizamlamak bakımından kesin ihtiyaca cevap verecek olan bir hükümden yoksun kalmak neticesini doğuracaktır...”*⁴³³

Geçici Komisyonunun Raporunu, 12 Aralık 1963 tarihli 14. Birleşimde görüşmeye başlayan Millet Meclisi Genel Kurulunda, Cumhuriyet Senatosunun değiştirdiği, fakat Millet Meclisi Geçici Komisyonunun benimsemediği 32. madde üzerinde uzun süre görüşülmüş, sonunda çoğunluğun kalmadığı anlaşıldığından, bir karara varılamadan, Birleşime son verilmişti⁴³⁴. Konunun yeniden ele alındığı, 19 Aralık 1963 tarihli 17. Birleşimde, Başkanvekili Nurettin Ok, Başbakan İsmet İnönü’nün, günlük, cari işlerden olmayan Tapulama Kanunu tasarısının görüşülmesinin, yeni Hükûmetin kuruluşuna kadar ertelenmesini istediğini bildiriyor⁴³⁵ ve Başbakan İnönü’nün önergesini okutuyordu. İnönü’nün önergesi şöyleydi⁴³⁶:

⁴³⁰ A.k., ss. 2-5.

⁴³¹ A.k., s. 8.

⁴³² A.k., s. 9.

⁴³³ A.k. s. 4.

⁴³⁴ M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 3, Cilt: 23, Birleşim: 14, (12.12.1963), ss. 378-391.

⁴³⁵ 25 Haziran 1962 tarihinde kurulan IX. İnönü Hükûmeti, 2 Aralık 1963 tarihinde istifa etmişti (**Resmî Gazete**, 3 Aralık 1963, Sayı: 11571) ve X. İnönü Hükûmeti 25 Aralık 1963 tarihinde kurulup (**Resmî Gazete**, 25 Aralık 1963, Sayı: 11590 Mükerrer), 4 Ocak 1964 tarihinde güvenoyu aldığı için [M.M. Tutanak Dergisi, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 3, Cilt: 24, Birleşim: 25 (04.01.1964), s 200], Tapulama Kanunu tasarısının Millet Meclisinde görüşüldüğü 19 Aralık 1963 tarihinde, IX. İnönü Hükûmeti, bir işgüder hükûmet niteliğindedir.

⁴³⁶ M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 3, Cilt: 23, Birleşim: 17, (19.12.1963), s. 497.

Yüksek Başkanlığa

Daha önce benzeri halde teessüs etmiş bulunan teamüle istinaden Tapulama kanunu tasarısının cari işlerden olmadığı ve bu itibarla, görüşülmesinin yeni Hükümetin kurulmasına değin tehir edilmesi gerektiğini arz ederim.

İsmet İnönü
Başbakan

Başbakan İnönü'nün bu önergesi, bazı üyelerin karşı çıkmalarına rağmen⁴³⁷, kabul ediliyor ve böylece Tapulama Kanunu tasarısının görüşülmesi erteleniyordu⁴³⁸. Yeni Hükümet, 25 Aralık 1963 tarihinde yine İsmet İnönü tarafından kurulup, 4 Ocak 1961 tarihinde Millet Meclisinden güvenoyu aldıktan sonra; 9 Ocak 1964 tarihinde Millet Meclisi, görüşmesini ertelediği Tapulama Kanun tasarısının üzerinde karar verilemeyen 32. maddesini yeniden ele almıştı⁴³⁹. 9 Ocak 1964 tarihli 29. Birleşimde, Adana Milletvekili Kemal Sarıbrahimoğlu, gündemdeki 32. maddenin önemini şu sözleriyle açıklamaktaydı.

“Muhterem arkadaşlarım, Tapulama Kanunu, evvelce de bâzı vesilelerle ifade ettiğim üzere, talihsiz bir kanundur. Bir türlü Yüksek Meclislerden tam ve kâmil olarak çıkamamakta, senelerden beri komisyonlarda veya Heyeti Umumiyyede sürüncemede kalmaktadır. Oysa ki, bu kanun memleketin % 80 nüfusunu hayatî mânada ilgilendiren bir kanundur. Memleketin adlî, sosyal ve iktisadî hayatı ile bu kadar derinden ve ehemmiyetli şekilde ilgili bulunan bu kanunun Meclislerden bir türlü çıkamayışı, bana ve bu işi bilen arkadaşlarıma cidden üzüntü vermektedir...

Muhterem arkadaşlarım, uzun seneler, hattâ bir asra yakın bir zaman içinde tapulama ve tapu tahriri mevzuu olumlu bir sonuca bağlanamamıştır. Bu gidişle daha 150 sene de bağlanamıyacaktır. Bu benim fikrim değil, mütehassısların fikridir. Tapulama Kanunu 1950 senesinde tedvin edilip, 13 sene tatbik edilmekle bu sahada büyük ölçüde bir inkişafı temin etmiştir. Fakat, 13 senelik tatbikat göstermiştir ki, bir takım noksanlarla mâlûldür. Köyle ve çiftçi vatandaşı bundan mustarıptır, vatandaş

⁴³⁷ Örneğin Antalya Milletvekili İhsan Ataöv şöyle diyordu:

“Muhterem arkadaşlar; gündemde müzakeresi yapılan ve bitmek üzere olan bir kanunun Başbakanlığa tadesi hususu Yüce Meclisin oyu ile halledilir. Hiçbir zaman böyle kanunlar tam biteceği zaman bir tezkere ile geri alınmaz...”

Buna karşılık, birleşimi yöneten Başkanvekili Nurettin Ok, bir açıklama yapıyor ve ortada, gündeme girmiş bir kanunun geri alınmasının değil, yalnızca yeni Hükümetin kurulmasına değin görüşülmesinin ertelenmesi talebinin bulunduğunu, şimdiye kadar çeşitli kereler benzer uygulamanın söz konusu olduğunu bildiriyordu. Bkz. **M.M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 3, Cilt: 23, Birleşim: 17, (19.12.1963), s. 497.

⁴³⁸ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 3, Cilt: 23, Birleşim: 17, (19.12.1963), s. 499.

⁴³⁹ **M.M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 3, Cilt: 24, Birleşim: 29, (09.01.1964), s. 334.

mustarıptır. Köylerde ihtilâfların tevali etmesi ve çoğalması yüzünden adliye bugün meşbu haldedir. İşte bunları önlemek için 11 nci devrede vâki teklifimizle ve arkadaşlarımızın tekliflerine inzıam eden Hükümet teklifleriyle olumlu bir sonuca götürülmek istenmiş, fakat bir türlü netice tahassul etmemiştir. Yine bu devre, Hükümet, bu lüzumu takdirde oldukça müterakki, memleket realitelerine uygun, ilim ve tatbikat adamlarının görüşünden mülhem bir tasarı hazırlamıştır. Diyebilirim ki, hazırlanmış ve şu Yüksek Meclisten geçmiş tasarıların hemen hemen hiç birisi bu kadar üzerinde işlenmemiş, bu kadar hayati mânada, memleket v millet dertlerini karşılar bir mahiyet taşımamıştır. Bu bapta, bu sahada hizmeti geçen Hükümet yetkililerine ve tapu kadastronun mütevâzi, fakat son derece mesleklerinin ehli ve mevzua hâkim müntesiplerine millet ve şahsım adına teşekkür ederim.

Muhterem arkadaşlarım, gelelim işin esasına; ...Tapulama Kanunu, hukukun 'gayri menkul hukuku ve aynî haklar' denen kısmıyla ilgilidir. Hukukçu arkadaşlarım gayet iyi bilirler ki, hukukun en zor sahası, anlaşılması en güç olan kısmı 'aynî haklar' kısmıdır... Onun için, uluorta kalkıp konuşmaya, uluorta sosyal edebiyat nümuneleri vermeye müsait bir saha değildir ve günahdır arkadaşlar. Farkında olmadan, bir isim yapmak, şöhret temin etmek ve gazetelerde manşete geçmek için bu mevzuda konuşulmaz...

Muhterem arkadaşlar, 32 nci maddenin (c) bendi, her hangi bir tapulu arazinin tapu kaydı olmaksızın el değiştirmesi takdirinde, şayet satanın veya mirasçılarının beyanı veya şahit beyanlarıyla satın alındığı veya her hangi bir belge ile satın alındığı tahakkuk ettiği ve 10 sene de satın alınan tarafından zilyed bulunulduğu takdirde, zilyed lehine tapulanacağını âmirdir. Tapulama Kanunu bir tasfiye kanunudur. Tapulama Kanunu Türkiye'de 1300 Hicrî senesinden bu yana yani 70 küsur seneden bu yana yapılmıyan yapılamıyan tahrirler dolayısıyla el değiştiren toprakların sahipleri ve zilyedleri adına tapulanması için tedvin edilmiş bir tasfiye kanunudur. Bu itibarla, bu (c) bendi Tapulama Kanununun bel kemiklerinden birisidir. Bu hüküm kaldırıldığı anda, Tapulama Kanunu tatbik edilemez. Tapulama Kanununu kaldırıp rafa koymamız lâzımdır. Yüksek Meclis zaitle iştigal etmez. Yüksek Meclis burada lüzumsuz şeyleri tedvin etmez, etmemelidir..."⁴⁴⁰

Sonuçta, hayli uzun tartışmalardan sonra, Millet Meclisi Genel Kurulu, Geçici Komisyonun, 32. madde üzerinde Cumhuriyet Senatosunda yapılan değişikliğin reddini öneren görüşünü kabul ediyor; yani, Cumhuriyet Senatosunda gerçekleştirilen değişikliği reddediyordu⁴⁴¹.

Millet Meclisi Geçici Komisyonu, her ne kadar, Cumhuriyet Senatosunca yapılan diğer değişikliklerin benimsenmesi yönünde görüş bildirdiyse de, Cumhuriyet

⁴⁴⁰ M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 3, Cilt: 24, Birleşim: 29, (09.01.1964), ss. 335-336.

⁴⁴¹ M.M. Tutanak Dergisi, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 3, Cilt: 24, Birleşim: 29, (09.01.1964), ss. 334-344.

Senatosunda yapılan değişiklikleri yeniden görüşen Millet Meclisi Genel Kurulu, Cumhuriyet Senatosunun, Tasarının 56. maddesiyle, 92. maddesinde yaptığı değişiklikleri de reddetmişti⁴⁴². Bu durumda, daha önce reddedilen 32. madde ile, sonradan reddedilen 56. ve 92. maddeler için, Anayasanın 92. maddesi uyarınca, iki Meclisten seçilecek eşit sayıda üyeden oluşan bir Karma Komisyon kurulması ve üzerinde uyuşulmayan bu üç maddenin bu Karma Komisyonca ele alınması gerekmektedir.

Karma Komisyonun, sözü edilen üç madde için hazırladığı 23 Ocak 1964 tarihli Rapor, Millet Meclisi Genel Kurulca, 31 Ocak 1964 tarihli 45. Birleşimde ele alınmıştı ve hem Devlet Bakanı İ. Saffet Omay, hem de Karma Komisyon Başkanı

⁴⁴² **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 3, Cilt: 24, Birleşim: 29, (09.01.1964), ss. 347-351; 353-356.

Tasarının 56. maddesi, Tapulama Mahkemelerinde vekâlet kurumunu düzenliyordu ve Millet Meclisinin kabul ettiği metinde,

“Madde 56.- Hukuk Usulü Muhakemeleri Kanununun tanıdığı imkânlar mahfuz kalmak şartıyla, tapulama işlerinde neseben ve sebeben usul ve fûru, ikinci dereceye kadar (bu derece dâhil) neseben ve sebeben civar hısımları, karı ve koca dahi tevkil edebilirler” denilirken; Cumhuriyet Senatosunun kabul ettiği metinde, bu düzenleme aynen muhafaza edilmiş, fakat maddeye eklenen ikinci bir fıkra ile vekâlet imkânı genişletilmişti. Gerçekten, Cumhuriyet Senatosunun değiştirdiği metinde şöyle denilmektedir:

“Madde 56.- Hukuk Usulü Muhakemeleri Kanununun tanıdığı imkânlar mahfuz kalmak şartıyla, tapulama işlerinde neseben ve sebeben usul ve fûru, ikinci dereceye kadar (bu derece dâhil) neseben ve sebeben civar hısımları, karı ve koca dahi tevkil edebilirler.

Aynı dâvada beraber taraf olup menfaatleri zıt olmayan kimseler de yekdiğerini tevkil edebilirler.”

Tasarının 92. maddesinde ise, zilyedin durumu düzenleniyor ve zilyedin def’i hakları ile ilgili olarak, Millet Meclisinin kabul ettiği metin ile Cumhuriyet Senatosunun değiştirerek kabul ettiği metinde, şu hükümler yer alıyordu:

Millet Meclisinin kabul ettiği metin:

“Madde 92.- Bu kanunun zilyede tanıdığı iktisap hakları, tapulamasına başlanan bölgede zilyed aleyhine açılan dâvalarda def’an dermeyeran edilebilir.”

Cumhuriyet Senatosunun değiştirerek kabul ettiği metin:

“Madde 92.- Bu kanunun yürürlüğe girdiği tarihten itibaren birinci maddede yazılı yerlerde bulunan gayrimenkuller hakkında bu kanunda zilyed yararına tanınan hükümler umumi mahkemelerde de uygulanır. Bu haklar zilyed aleyhine açılan dâvarda dahi def’an ileri sürülebilir.”

Hem 56., hem de 92. madde metinleri ve Cumhuriyet Senatosunun değişiklik yaptığı maddelerin tümü için bkz. Millet Meclisi S. Sayısı: 210 a 1 nci ek, “Tapulama kanunu tasarısı ile Adana Milletvekili Kemal Sarıbrahimoğlu’nun, 5602 sayılı Tapulama Kanununun 6335 sayılı Kanunla muaddel 13 ncü maddesi (D) bendinin zilyedliğin ıskatına on sene evvel tesis edilmiş vergi kaydı aranması şartının kaldırılması suretiyle tadiline, bu maddeye (E) bendinin başlığı ile yeni bir bendin ilâvesine ve bu maddenin E ve (F) bendlerinin, E bendinin, (F) ve (F) bendinin (G) olarak değiştirilmesine ve aynı kanunun 35 nci maddesine iki fıkra ilâvesine ve birinci fıkranın tadili ile üçüncü fıkra olarak değiştirilmesine dair, İzmir Milletvekili Mustafa Uyar’ın, 5602 sayılı Tapulama Kanununun 31, 32 ve 33 ncü maddeleri ile 34 ncü maddenin 4 ncü fıkrasının değiştirilmesine dair ve Aydın Milletvekili Reşat Özarda’nın, 5602 sayılı Tapulama Kanununun 52 nci maddesinin değiştirilmesine dair kanun teklifleri ve Cumhuriyet Senatosunca yapılan değişiklikler hakkında Millet Meclisi Geçici Komisyon raporu”, **M.M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 3, Cilt: 23, Birleşim: 14’ün sonuna ekli, (12.12.1963), s. 14, 15, 18, 19.

Kâmil Coşkunoglu, verdikleri iki ayrı önerge ile, konunun 1964 yılı icra programı ile yakın ilgisi olduğundan bahisle, Karma Komisyon Raporunun öncelikle ve ivedilikle görüşülmesini istemişlerdi⁴⁴³. Ancak, bu istemin, tasarı üzerinde, daha önceki görüşmelerde de etkili olan Erzurum Milletvekili Nihat Diler'in tepkisiyle karşılaştığını görüyoruz. Bu bağlamda, öncelik ve ivedilik teklifinin aleyhinde yaptığı konuşmada, Nihat Diler, şöyle demektedir:

*“Muhterem arkadaşlarım, Tapulama kanunu tasarısı esasen Yüksek Meclisinizden geçmiş, Senatodan da geçmiş ve birkaç maddesi Senatoda benimsenmeyip tekrar Meclise sevk edilmiş bulunmakta idi. Şimdi bu madde üzerinde tekrar görüşülme bahis konusu oluyor. Bu, Tapulama kanunu tasarısının hakikaten bel kemiğini teşkil eden maddesi eğer böyle sıkışık bir zamanda ele alınıp çıkarılırsa, büyük bir anarşinin meydana gelmesine sebeb olacak ve bu anarşide bizlerin de rolü bulunacaktır. Bu itibarla böyle sıkışık bir zamanda bu kanun maddesinin müzakere edilmesinin aleyhindeyim. Reylerinizi bu şekilde istimâl etmenizi arz ve rica ederim.”*⁴⁴⁴

Buna karşılık, iki milletvekili de (Kırşehir Milletvekili Halil Özmen ve Sinop Milletvekili Mahmut Alicanoğlu), öncelik ve ivedilikle görüşülme talebinin lehinde görüş belirtmişlerdi⁴⁴⁵. Sonunda, yapılan oylamada, Tapulama Kanunu Tasarısının kalan üç maddesinin öncelik ve ivedilikle görüşülmesi kabul edilmişti⁴⁴⁶.

Tasarının en tartışmalı hükmü olan ve Cumhuriyet Senatosunun yaptığı değişikliği Millet Meclisi benimsemediği için, Karma Komisyona gönderilen 32. maddesi ile ilgili olarak, Karma Komisyon, Millet Meclisinin metnini benimsemiş bulunmaktaydı⁴⁴⁷. Cumhuriyet Senatosunun yaptığı değişikliği Millet Meclisinin

⁴⁴³ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 3, Cilt: 26, Birleşim: 45, (31.01.1964), ss. 164-165.

⁴⁴⁴ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 3, Cilt: 26, Birleşim: 45, (31.01.1964), s. 165.

⁴⁴⁵ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 3, Cilt: 26, Birleşim: 45, (31.01.1964), s. 165.

⁴⁴⁶ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 3, Cilt: 26, Birleşim: 45, (31.01.1964), s. 165.

⁴⁴⁷ Millet Meclisi S. Sayısı: 210 a 2 nci ek, “Tapulama kanunu tasarısı ile Adana Milletvekili Kemal Sarıbrahimoğlu’nun, 5602 sayılı Tapulama Kanununun 6335 sayılı Kanunla muaddel 13 ncü maddesi (D) bendinin zilyedliğin iskatına on sene evvel tesis edilmiş vergi kaydı aranması şartının kaldırılması suretiyle tadiline, bu maddeye (E) bendinin başlığı ile yeni bir bendin ilâvesine ve bu maddenin (E) ve (F) bendlerinin, (E) bendinin, (F) ve (F) bendinin (G) olarak değiştirilmesine ve aynı kanunun 35 nci maddesine iki fıkra ilâvesine ve birinci fıkranın tadili ile üçüncü fıkra olarak değiştirilmesine dair, İzmir Milletvekili Mustafa Uyar’ın, 5602 sayılı Tapulama Kanununun 31, 32 ve 33 ncü maddeleri ile 34 ncü maddenin 4 ncü fıkrasının değiştirilmesine dair ve Aydın Milletvekili Reşat Özarda’nın, 5602 sayılı Tapulama Kanununun 52 nci maddesinin değiştirilmesine dair kanun tekliflerinin C. Senatosunca değiştirilen ve M. Meclisince benimsenmiyen maddeleri hakkında Karma Komisyon raporu ile Millet Meclisi, Cumhuriyet Senatosu ve Karma Komisyon metinleri”, **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 3, Cilt: 26, Birleşim: 45’in sonuna ekli, (31.01.1964), ss. 1-2, 5.

benimsenmediği 56. madde ile ilgili olarak da, Karma Komisyon, esas itibarıyla Cumhuriyet Senatosunun metnine sadık kalmış, sadece, “*Bir gayrimenkulde menfaatleri zıd olmıyan kimseler de yekdiğerini tevkil edebilir*” diyerek, Cumhuriyet Senatosu düzenlemesinin şümulünü biraz daraltmıştı⁴⁴⁸. Nihayet, Karma Komisyon, incelediği son madde olan 92. maddede de, Millet Meclisi metnini benimsemiş bulunuyordu⁴⁴⁹.

Karma Komisyonun Raporu üzerinde, Genel Kurulda özellikle 32. madde ile ilgili olarak tartışmalar yaşanmış⁴⁵⁰; fakat sonunda, Karma Komisyonun önerdiği ve Millet Meclisi metnindeki düzenlemeyi benimsemiş olduğu hüküm, Millet Meclisi Genel Kurulunca da kabul edilmişti⁴⁵¹. Millet Meclisi Genel Kurulu, Karma Komisyonun 56. ve 92. maddeler için getirdiği düzenlemeyi de, üzerlerinde hiç söz almak isteyen çıkmadan benimsemiş⁴⁵²; böylece, Millet Meclisinde ilk görüşülmesine 7 Haziran 1963 tarihli 92. Birleşimde başlanan ve Millet Meclisinin kabul ettiği metinde Cumhuriyet Senatosunun bazı değişiklikler yapması ve bu değişikliklerin bir kısmının Millet Meclisince benimsenmemesi üzerine Karma Komisyon kurulması gereken ve bu nedenle 3 maddesi tekrar Millet Meclisince ele alınan Tapulama Kanunu Tasarısı, Millet Meclisinin 31 Ocak 1964 tarihli 45. Birleşiminde kabul ediliyor 396 sayılı Kanun olarak yayımlanması için Cumhurbaşkanlığına sunuluyordu.

bb- Cumhurbaşkanının Tapulama Kanununu TBMM’ye Geri Göndermesi

Uzun görüşmelerden sonra, TBMM’ce kabul edilen 31 Ocak 1964 tarih ve 396 sayılı Tapulama Kanununu, Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel yayımlamamış ve 13.2.1964 tarihli tezkere ile, Anayasanın 93. maddesi uyarınca, bir kez daha görüşülmesi için TBMM Başkanlığına geri göndermişti. Cumhurbaşkanı Gürsel’in, sözü geçen Kanunu geri gönderme tezkeresi aynen şöyleydi⁴⁵³:

⁴⁴⁸ A.k., s. 2, 6-7.

⁴⁴⁹ A.k., s. 2-3, 6-7.

⁴⁵⁰ M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 3, Cilt: 26, Birleşim: 45, (31.01.1964), ss. 182-195.

⁴⁵¹ M.M. Tutanak Dergisi, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 3, Cilt: 26, Birleşim: 45, (31.01.1964), ss. 194-195.

⁴⁵² M.M. Tutanak Dergisi, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 3, Cilt: 26, Birleşim: 45, (31.01.1964), s. 195.

⁴⁵³ Millet Meclisi S. Sayısı: 705, “Tapulama kanunu tasarısı ve Geçici Komisyon raporu”, M.M. Tutanak Dergisi, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 3, Cilt: 31, Birleşim: 115’in sonuna ekli, (29.06.1964), s. 1.

İlgi: 6 Şubat 1964 tarihli ve 2400/11414 sayılı yazı karşılığıdır:

Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından kabul olunduğu bildirilen 396 numaralı Kanunu, ekli gerekçede belirtilen sebeplerden dolayı uygun bulmadığımdan ilişik olarak takdim ediyorum. Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının 93 ncü maddesi gereğince bir daha görüşülmesini rica ederim.

Cumhurbaşkanı

Cemal Gürsel

GEREKÇE

1. Bugün yürürlükte bulunan hükümlere nazaran kanunda meydana getirilen yeniliklerin, yurttaki hukuk istikrarını takviye etmeyeceği ve âme menfaatine aykırı olabilecek müsavatsızlıklar ihdasından hâli kalmıyacağı;

2. Gerek 6333, gerekse 6335 sayılı kanunlarla 1954 yılında alınan tedbirleri o zaman için haklı gösteren sebeplerin bugün mürtefi olduğunu mübeyyin hiçbir delil bulunmadığı halde o hükümlerle ihdası istihdaf edilen teminatın haleldar olacağı;

3. Tapulama Kanunu hükümleri, tapulamanın henüz uygulanmadığı bölgelerde dahi uygulanacağından, Medeni Kanunun önceden tahmin olunamayacak bir müddet zarfında fiilen tatbikten kalkmış olacağı;

4. Zaruretlerin ancak makul sınırlar içinde takdiri lâzım iken, kanunun gerek tümü ve gerek özel hükümleri itibariyle, Medeni Kanun hükümlerinden inhirafında, zaruretlerin takdiri noktasında, ileri derecede zühule düşüldüğü;

5. Eskiden fertlerin tasarrufları altında bulunan miri toprakların bugün, doğrudan doğruya, efradın mülkiyetine geçmiş olduğunu mutazammın hiçbir hüküm mevcudolmamasına ve Medeni Kanun sisteminde de tapusuz arazi üzerindeki hakların, zilyedlikten ibaret bulunmasına göre hiçbir fert Devlet arazisi üzerinde, hakkı müktesep olarak, mülkiyet iddia edemez. Kanunun bütün hükümlerinde ve bhusus temlike mütaallik hükümlerinde bu cihetlerin dahi, her zaman kâfi derecede nazarı itibara, alınamadığı;

6. Bugün için hukukî değerini kaybetmiş birtakım belgelerin ihdası hak vesikası mahiyetiyle kanuna ithal edilmiş olması, tatbikatta Devlete ait ve Devlette kalacak olan büyük miktarlara baliğ gayrimenkullerin özel kişilerin mülkiyetine geçmesi neticesini doğurabileceği;

Hususlarında haklı tereddütler yaratabilecek bir mahiyet arz ettiği intibai uyanmaktadır.

Nitekim Başbakanlıkça da, 'Kanunun bu hali ile yürürlüğe konulmasının bâzı mahzurlar doğuracağına anlaşılmış bulunduğu' 11 Şubat 1964 tarihli ve 534 sayılı yazı ile bildirilmiştir.

Yüksek Meclisin hukuk prensiplerine ve memleket menfaatlerine aykırı tatbikat yaratabilecek bir kanunu kabul etmeyeceği şüphesizdir.

Bu sebeplerle tatbikatta kanunun vaz'ı ile istihdaf ve gerekçede beyan olunan gayelere mübayin neticelere müncer olabilecek mahiyette bulunan bu kanunun bir kere daha görüşülmesi uygun olacaktır.

Gerekçesinden de hemen anlaşılacağı gibi, Cumhurbaşkanı, geri göndermesinin nedenini, büyük ölçüde, Millet Meclisinin kabul ettiği düzenlemede, Cumhuriyet Senatosunun yaptığı değişikliğe itibar edilmeyip, bir taşınmaz mala kayıt sahibi veya mirasçılarının başkasının zilyed bulunması durumunda, zilyedin, o taşınmazı, kayıt sahibinden veya mirasçılarının veya bunların mümessillerinden gayriresmî surette temellük ettiğini, bu kişilerin beyanı veya her hangi bir belge ile veya bilirkişi veya şahit sözleriyle kanıtlayabilmesine imkân tanınmasına, böylece Medenî Kanun hükümlerinden uzaklaşılmasına dayandırmaktaydı. Cumhurbaşkanı Gürsel'in geri gönderme gerekçesinde dikkat çeken bir husus da, Başbakanlığın, *'Kanunun bu hali ile yürürlüğe konulmasının bâzı mahzurlar doğuracağını anlaşılmış bulunduğu'*nu 11 Şubat 1964 tarihli ve 534 sayılı yazı ile bildirmiş olduğuna yer verilmesiydi. Oysa, Karma Komisyon Raporu Millet Meclisinde ele alındığında, görüşmenin öncelik ve ivedilikle yapılması yönünde, Devlet Bakanı İ. Saffet Omay da bir önerge vermişti. Bu önergenin kabulü üzerine, yapılan görüşmeler sırasında, Hükûmet adına Karma Komisyon Raporu aleyhinde bir görüş ileri sürülmemiş; aksine Devlet Bakanı İ. Saffet Omay, gerçekleştirdiği uzun bir konuşma sonunda, sözlerini, *"Binaenaleyh, teklifin Karma Komisyonun kabulü veçhile mazharı iltifat olmasını rica ediyorum efendim"* diyerek tamamlamıştı⁴⁵⁴. Cumhuriyet Senatosunun gerçekleştirdiği değişikliğe itibar etmeyip, Hükûmetin sunduğu tasarıdaki düzenlemeyi benimseyen Karma Komisyon görüşünün Millet Meclisi Genel Kurulunca kabul edildiği dikkate alındığında; Devlet Bakanının desteklediği bu hükme yer veren Kanuna⁴⁵⁵, Cumhurbaşkanlığı nezdinde Başbakanlığın karşı çıkışı, önemli bir çelişki olarak değerlendirilebilir.

cc- Cumhurbaşkanının Geri Gönderdiği Kanunun TBMM'ce Yeniden Kabulü

Cumhurbaşkanının geri gönderdiği Tapulama Kanununu yeniden görüşen Millet Meclisi Geçici Komisyonu, Cumhurbaşkanının geri gönderiş gerekçesine tümüyle karşı çıkmıştı. Gerçekten, bu konuda, Millet Meclisi Geçici Komisyonunun 30 Nisan 1964 tarihli Raporunda, şöyle denilmekteydi⁴⁵⁶:

⁴⁵⁴ **M.M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 3, Cilt: 26, Birleşim: 45, (31.01.1964), s. 184.

⁴⁵⁵ Örneğin, Devlet Bakanı İ. Saffet Omay, Millet Meclisi Genel Kurulunda kanun tasarısına karşı çıkanlara yönelik konuşmasının bir yerinde, aynan şöyle demektedir:

"Şimdi, buyurdular ki, hiçbir mantıkî tatmine eriştirmediler bizi, diye. Arkadaşlar, biz hepimiz bu memleketin çocuklarıyız, bu vatanın çocuklarıyız; bir realiteyi terazinin gözüne koyabiliyor muyuz; bu memlekette tapulu gayrimenkul, haricî satışlarla elden ele geçiyor mu, geçmiyor mu? Lütfen cevap versinler. Geçiyor ve % 70 nisbetinde geçiyor. Şimdi ne oluyor bu kanunla? Bunu derleyip toparlamak, bunu bir mecraya kanalize etmek ve mümkün olduğu kadar tasfiye cihetine gitmek yolundayız..." **M.M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 3, Cilt: 26, Birleşim: 45, (31.01.1964), s. 190.

⁴⁵⁶ Millet Meclisi S. Sayısı: 705, "Tapulama Kanunu tasarısı Geçici Komisyon raporu", **M.M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 3, Cilt: 31, Birleşim: 115'in sonuna ekli, (29.06.1964), s. 2-13.

Yüksek Başkanlığa

Türkiye Büyük Millet Meclisince 31.1.1964 tarihinde kabul edilen 396 sayılı Tapulama Kanununun, Anayasanın 93 ncü maddesinin kendisine verdiği yetkiye istinaden Cumhurbaşkanı tarafından yayınlanmıyarak, müddetinde; bir daha görüşülmek üzere gösterdiği gerekçe ile birlikte 13 Şubat 1964 tarihinde Türkiye Büyük Millet Meclisine iade edilmesi ve Millet Meclisi Başkanlığınca dosyanın ekleriyle birlikte Komisyonumuza tevdi edilmesi üzerine, Hükümet adına gelen ve Devlet ve Adalet bakanlarıyla alâkalı bakanlıklar temsilcileri ve İçtüzüğü'nün 40 ncı maddesinin komisyonlara verdiği yetkiye istinaden mütehassıs olarak davet olunan Yargıtay Birinci ve konu ile alâkalı dâvalara bakan İkinci Daire Başkanlarıyla Ankara Hukuk ve Siyasal Bilgiler Fakültesi Medeni Hukuk Kürsüsü öğretim üyelerinden davete icabet edenlerin de iştirakiyle 19.3.1964, 26.3.1964 ve 2.4.1964 tarihlerinde 396 sayılı Tapulama Kanunu, Komisyonumuzda bir kere daha tetkik ve müzakere edildi.

Tapulama Kanunu Cumhurbaşkanlığınca;

1. 'Bugün yürürlükte bulunan hükümlere nazaran kanunda meydana getirilen yeniliklerin, yurttta hukuk istikrarını takviye etmiyeceği ve âmmeye menfaatine aykırı olabilecek müsavatsızlıklar ihdasından hâli kalmıyacağı;

2. Gerek 6333, gerekse 6335 sayılı kanunlarla 1954 yılında alman tedbirleri o zaman için haklı gösteren sebeplerin bugün mürtefi olduğunu mübeyyin hiçbir delil bulunmadığı halde o hükümlerle ihdası istihdaf edilen teminatın haleldar olacağı,

3. Tapulama Kanunu hükümleri, tapulamanın henüz uygulanmadığı bölgelerde dahi uygulanacağından, Medeni Kanunun önceden tahmin olunamıyacak bir müddet zarfında fiilen tatbikten kalkmış olacağı;

4. Zaruretlerin ancak mâkul sınırlar içinde takdiri lâzım iken, kanunun gerek tümü ve gerek özel hükümleri itibariyle Medeni Kanun hükümlerinden inhirafında, zaruretlerin takdiri noktasında, ileri derecede zühule düşüldüğü;

5. Eskiden fertlerin tasarrufları altında bulunan mirî toprakların bugün doğrudan doğruya efradın mülkiyetine geçmiş olduğunu mutazammın hiçbir hüküm mevcudolmamasına ve Medeni Kanun sisteminde de tapusuz arazi üzerindeki hakların zilyedlikten ibaret bulunmasına göre hiçbir fert Devlet arazisi üzerinde, hakkı müktesep olarak mülkiyet iddia edemez. Kanunun bütün hükümlerinde ve bahusus temlike mütaallik hükümlerinde bu cihetlerin dahi her zaman kâfi derecede nazarı itibara alınmadığı;

6. Bugün için hukukî değerini kaybetmiş birtakım belgelerin ihdası-hak vesikası mahiyetiyle kanuna ithal edilmiş olması tatbikatta Devlete ait ve Devlette kalacak olan büyük miktarlara balığ gayrimenkullerin özel kişilerin mülkiyetine geçmesi neticesini doğurabileceği;

Hususlarında haklı tereddütler yaratabilecek bir mahiyet arz ettiği intibai uyanmaktadır. 'Gerekçesiyle yayınlanmamış ve bir daha görüşülmesi talebiyle' Türkiye Büyük Millet Meclisine iade edilmiştir.

Bu iade gerekçesinde ileriye sürülen sebepler, Türkiye Büyük Millet Meclisinin içinde ve dışında; kanun tasarısının hazırlık safhalarında, Millet Meclisi ve Cumhuriyet Senatosu Geçici Komisyonlarıyla Genel Kurullarında defalarca dermeyan ve tetkik edilmiş ve ancak Medeni Kanunun yürürlüğe girmesinden evvelki ve sonraki devirlerde, arazinin hukukî rejiminin takibettiği seyir, Türkiye'nin gerçekleri, Anayasanın ve özel kanunların teminatı altında bulunan temel hakların korunması zorunluğu karşısında tek yetkili organ Türkiye Büyük Millet Meclisince varit görülmemiştir.

396 sayılı Tapulama Kanununun 31.1.1964 tarihinde Türkiye Büyük Millet Meclisince kabulünden sonra ve kanunun bir kere daha görüşülmek üzere Türkiye Büyük Millet Meclisine iade edilmesinden evvel, 10 Şubat 1964 tarihinde Ziraat Mühendisleri Odasının tertiplelediği 'Toprak Reformu' adlı seminerde bu kanunun, yapılması lâzımgelen toprak reformu ile ilgili olduğu konusu da ele alınmış ve bunu 24 Şubat 1964 tarihinde Siyasal Bilgiler Fakültesinde tertiplenen (Tapulama Kanunu ve toprak reformuna tesiri) konulu seminer takibetmiş ve her iki seminerde ortaya atılan zıt görüşler haklı olarak kamu oyununda kanun hakkında tereddütler yaratmıştır.

Tapulama Kanunundaki mülkiyet hakkının tesbitindeki esasları mütedair hükümlerin, toprak veya zirai reformla ilgili görülmesi konunun ehemmiyetini artırmaktadır.

Gerçekten Anayasanın 36 ncı maddesi: 'Herkes, mülkiyet ve miras haklarına sahiptir.

Bu haklar, ancak kamu yararı amacıyla, kanunla sınırlanabilir.

Mülkiyet hakkının kullanılması toplum yararına aykırı olamaz.'

Hükümünü vaz'etmiş ve temel hakların özü, başlığı altında 11 nci maddesinde de;

'Temel hak ve hürriyetler, Anayasanın sözüne ve ruhuna uygun olarak ancak kanunla sınırlanabilir.-

Kanun, kamu yaran, genel ahlâk, kamu düzeni, sosyal adalet ve millî güvenlik gibi sebeplerle de olsa, bir hakkın ve hürriyetin özüne dokunamaz.'

Hükümüne yer vermiştir.

Anayasanın 37 ve 38 nci maddeleri zirai reform veya toprak reformu ile ilgili hükümleri ihtiva etmektedir.

Bu hükümler muvacehesinde Devlet bir taraftan mülkiyet hakkının tesbitindeki esasları nizamlaırken; kanunların ve özellikle Medeni Kanun gibi özel hakları (müktesep hakları) düzenliyen ana kanunların himayesinde bulunan haklara riayet etmek;

Diğer taraftan Anayasanın 37 ve 38 nci maddeleri uyarınca toprağın verimli olarak işletilmesini gerçekleştirmek veya topraksız olan veya yeter toprağı bulunmayan çiftçiye toprak sağlamak amaçlarıyla gerekli tedbirleri almak zorundadır.

Bu sebeplerle; iade gerekçesindeki tenkid ve temennilerin ve izhar olunan endişelerin yerinde olup olmadığının sıhhatli bir şekilde tesbiti için iade gerekçesi hudutları dâhilinde arazinin hukukî rejiminin vakialara istinaden tarihî seyrine kısaca işaret etmekte faide mülâhaza edilmiştir.

...

Komisyonumuz, başlangıçtan beri izah edilen vakıalar ve sebepler muvacehesinde, bilgilerine müracaat edilen mütehassısların görüşlerinden de faydalanmak suretiyle, ileri sürülen ve prensiplere taallük eden iade gerekçesinin tümünün varit bulunmadığı neticesine varmıştır.

Hükümet, komisyonumuzun prensiplere taallük eden görüşüne iştirak etmiş ancak bu vesile ile kanunun 33 ve bu maddeyle ilgili 97 nci ve geçici 3 ncü maddelerde miktarla ilgili tadil teklifinde bulunmuştur.

Komisyonumuz Anayasanın 93 ncü maddesinde belirtilen geri çevirme müessesesinin hudut, şümül ve mânası ve miktara taallük eden takdirin Türkiye Büyük Millet Meclisince değerlendirildiği hususu üzerinde durarak tadil tekliflerini varit görmiyerek reddetmiş ve kanunun tümünün aynen ipkasına karar vermiştir...

Millet Meclisinde, Geçici Komisyonun raporunun ele alındığı, 29 Haziran 1964 tarihli 115. Birleşimde, Geçici Komisyonun Başkanı, İstanbul Milletvekili İsmail Hakkı Tekinel, Cumhurbaşkanının anılan kanunu geri göndermesinden önceki ve sonraki gelişmeleri Millet Meclisi Genel Kuruluna şöyle aktarmaktaydı:

“Muhterem arkadaşlarım, Geçici Komisyon tarafından hazırlanan rapor okundu. Bu raporu tekrarlıyarak malûmat arz etmiyeceğim. Yalnız Tapulama Kanunu mevzuunda Meclis içerisinde ve Meclis dışında yapılan bâzı münakaşalar olmuştur. Biz Meclis ciddiyetine uygun olarak sadece Sayın Reisicumhur’un altı maddeden ibaret ileriye sürmüş olduğu gerekçesi üzerinde ve buna paralel olarak görüşümüzü arz ettik. Bunun dışında 31.1.1964 tarihinde bu kanun Türkiye Büyük Millet Meclisinde kabul edildikten ve fakat Sayın Reisicumhur tarafından henüz bir defa daha görüşülmek üzere Büyük Meclise iade edilmeden evvel, ziraat mühendislerinin tertibettiği bir seminerden Meclis dışında bu kanun hakkında bâzı sözler sarfedilmiştir. Yine buna mukabil 10 Şubat tarihinde cereyan eden bu seminerden sonra 24 Şubat tarihinde vetodan sonra Siyasal Bilgiler Fakültesinde bu konuda seminer tertibedildi. Maalesef ilk seminerde komisyonda emek vermiş arkadaşlarımız olmamıza rağmen bizi buna davet etmediler ve mevzuun esası toprak reformu olmasına rağmen doğrudan doğruya Türkiye Büyük Millet Meclisince kabul edilmiş olan bu tasarının tenkidi cihetine gidilmiş olduğunu müşahade ettik. Burada yapılan konuşmalar üç bölümde toplanmıştır. Birisi, Temyiz Mahkemesinin Sayın Başkanı Recai Seçkin tarafından yapılan konuşma, diğeri halen kabine üyesi ve Adliye Bakanı Sayın Sedat Çumralı tarafından yapılan konuşma ve yine bu konuşmaları itham eden dördüncü Daire Reisi Sayın Feridun Müderrisoğlu’nun yapmış olduğu konuşmadır. Bu seminerde yapılan konuşmalar ahiren Ankara’da intişar eden Ulus Gazetesinde neşredilmiş ve bu şekilde keyfiyete muttali olunmuştur.

Henüz veto yapılmadan evvel bir milletvekili olarak hatırlanacağı üzere bu gibi davranışları doğru bulmadığımı izah sadedinde gündem dışı bir konuşma yapmış ve hatalı bir yolda bulun(ul)duğunu izah etmişim. Ama maalesef bizim bu konuşmamızın yüksek makamlara erişmediği bir anda kanunun veto edilerek iade edildiğini gördük ve üzüntü duyduk.

*Arkadaşlarım, Sayın Reisicumhurun iade gerekçesinin esas mesnedi bu üç zatın mezkûr seminerde yapmış oldukları konuşmalara inhisar etmektedir. Ve aşağı–yukarı aynı kelimeler tekrar edilmiştir. Gazetelere intikal eden bu konuşmalara bir milletvekili ve itham edilen bir komisyon üyesi sıfatıyla hiçbir şekilde bilcümle arkadaşımız cevap vermediler ve bugünü bekledik. Huzurunuzda böyle bir raporla çıktık...”*⁴⁵⁷

Bu arada, Devlet Bakanı İbrahim Saffet Omay da söz almış ve Hükûmet adına şu görüşleri ileri sürmüştü:

⁴⁵⁷ **M.M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 3, Cilt: 31, Birleşim: 115, (29.06.1964), ss. 341-342.

“Üyelerden sonra konuşmam mümkündü tabii. Ancak arkadaşların bâzı endişeleri var. Hükümetin de bir ortalama teklifi var; belki müzakereleri uzatmamak bakımından faydalı olurum diye huzurunuzda geldim.

Şimdi arkadaşları dikkatle dinledim, ancak kısaca kanunun getirdiği safhalardan birkaç kelime ile rahatsız etmeden bahsetmek istiyorum.

Tapulama Kanunu Yüksek Meclislerden geçtikten sonra Sayın Cumhurbaşkanına arz edilmişti. Lehide neşriyat yapıldı, aleyhinde neşriyat yapıldı, birçok konuşmalar oldu. Bunun üzerine bu kanunun bir kere daha süzgeçten geçmesini temin maksadıyla Sayın Cumhurbaşkanı Anayasanın kendilerine verdiği salahiyeti kullanarak Meclise iade buyurdular. İade esbabı mucibesini Hükümet tetkik etti, bunu da dikkate alarak; ama herhalde taraf tutmadan, tam realist bir görüşle işi ele aldı, inceledi. İlim heyetleri teşkil edildi. İlim heyetlerine, aleyhinde bulunanların, lehide bulunanların cümlesi istisnasız olarak hepsi davet edildi. Ama burada esefle kaydetmek isterim ki, aleyhinde bulunanlar çalışmalara katılmadılar. Çalışmalarımızın sonucuna göre asıl mevzuubahis olan 33 ncü maddede, ki aleyhinde çok konuşulan şeylerdir bunlar, vesikalar vardır. 33 ncü maddede sıralanan vesikaların vazgeçilmez vesikalar olduğu tesbit olundu. Ve umumiyetle bu maddenin esasını(n) ve esprisinin muhafaza edilmesine dikkat olundu. Ancak kanunlaşan şekil nihayeten vergi kaydı aranmaksızın 100 dönüm idi. Bidayette bu, Meclise 20 dönüm olarak gelmişti. 75 dönüm oldu. Senatoya gitti, 100 dönüm oldu. Ve en son şeklinde 100 dönüm olarak kabul edilmişti. Yani burada vergi kaydı aranmadan bâzı şeylerle yani Kanunu Medeninin aradığı sebeplerle yapılacak olan tescil esastı tabii. Şimdi bu sefer Hükümet Sayın Cumhurbaşkanının iade sebeplerini de dikkate alarak beher parçanın 50 dönüme indirilmesini kabul etti. Ve bir birlik içinde, tapulama birliği içinde bir kişinin yüz dönümden fazla senetsiz tescil yaptıramaması esasını da kabul etti. Bu suretle de 50 dönüm ve yüz dönüm olarak kademeli bir sistem kabul edildi. Ve bu sistem içinde ispat belgeleri bakımından biraz daha teminatlı esaslar kabul edilmiş oldu. Yani 50 dönümden fazlasına 15 senelik vergi kaydı aranacaktır. Yüz dönümden yukarısı için de 1944 tarihinden sonra vergiye kaydolması ve vergi kaydı aranması kabul edildi...

Şimdi Hükümetin kabul ettiği esaslar bunlardır. Kademeli bir sistemdir, bu 50 dönümdür, 100 dönümdür. Buna paralel olarak da ispat şekline bağlanmıştır. Bendeniz bu Hükümet görüşünü şu önerge ile Yüksek Başkanlığa takdim ediyorum. Komisyonun noktai nazarına katılmıyoruz. Önergemize iltifat buyurulmasını rica ederim, efendim.”⁴⁵⁸

Devlet Bakanı Omay’ın konuşmasından da kolaylıkla anlaşılacağı gibi, Hükümet, Cumhurbaşkanının geri gönderme gerekçesinin bazı kısımlarına katılmakta ve bu nedenle Kanunda, kabul edilen ilk şekline göre bir takım değişiklikler yapılmasını önermekteydi.

⁴⁵⁸ M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 3, Cilt: 31, Birleşim: 115, (29.06.1964), ss. 348-349.

Ancak, Geçici Komisyon, Hükûmetin değişiklik talebine katılmadığını açıklıyor⁴⁵⁹ ve sonunda Hükûmet de değişiklik isteminden vazgeçiyordu⁴⁶⁰. Böylece, Tapulama Kanunu Tasarısı, Millet Meclisince, Cumhurbaşkanının geri gönderme gerekçeleri dikkate alınmadan, Millet Meclisi Geçici Komisyonunun önerisi doğrultusunda yine kabul edilmişti⁴⁶¹. Millet Meclisinde kabul edilen metin, Cumhuriyet Senatosunda, Cumhuriyet Senatosu Geçici Komisyonunun 9 Temmuz 1964 tarihli Raporundaki önerisi doğrultusunda⁴⁶², hiçbir değişikliğe tâbi tutulmadan aynen benimsenince⁴⁶³, daha önce Cumhurbaşkanınca geri gönderilmiş olan 31 Ocak 1964 tarih ve 396 sayılı Tapulama Kanunu, bu kez, 17 Temmuz 1964 tarih ve 509 sayılı Tapulama Kanunu olarak TBMM’ce tekrar kabul edilmiş bulunuyordu. Bu doğrultuda, yeni Kanun, Cumhurbaşkanı tarafından, 1, 3, 4 Ağustos 1964 tarihli Resmi Gazetelerde yayımlanmıştı ve Kanunun 99. maddesindeki hüküm gereğince, teşkilât ile ilgili hükümleri yayımı tarihinden itibaren bir ay sonra, diğer hükümleri ise yayımı tarihinde yürürlüğe girmiş olmaktaydı⁴⁶⁴.

c- Millet Meclisinin 12. Döneminde Kabul Edilip, Kanunlaşma Süreci 13. Dönemde Tamamlanan Kanunlardan Cumhurbaşkanınca Bir Kez Daha Görüşülmesi İçin TBMM’ye Geri Gönderilenler

Daha önce, “*cc- Millet Meclisinin 12. Döneminde Kabul Edilip Cumhuriyet Senatosuna Gönderilmiş Kanun Tasarı ve Tekliflerinin Cumhuriyet Senatosunca Millet Meclisinin 13. Dönemi İçinde Ele Alınması ve Aynen Kabul Edilmesi*” başlıklı açıklamalarımızda da değindiğimiz gibi, Millet Meclisince 12. Dönemde kabul edilen bazı kanun tasarı veya teklifleri, araya yaz tatili ve 10 Ekim 1965 tarihinde yapılan Millet Meclisi Genel Seçimlerinin girmesi nedeniyle, Cumhuriyet Senatosunda, Millet Meclisinin 13. Dönemi içinde ele alınmış ve bu tasarı ve tekliflerin kanunlaşma süreci Millet Meclisinin 13. Döneminde tamamlanmıştı. Bu grup içinde 23 kanun yer almaktaydı. Aynı şekilde, 3 kanun da, Millet Meclisinin 12. Dönemi içinde kabul edilmiş, fakat Cumhuriyet Senatosunca tümünden reddedildikleri veya değiştirilerek kabul edildikleri için, tekrar Millet Meclisince ele alınmaları gerekmişti ve Millet Meclisi bu gerekliliği, 13. Dönemde yerine getirmişti. Cumhuriyet Senatosunca

⁴⁵⁹ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 3, Cilt: 31, Birleşim: 115, (29.06.1964), ss. 352, 353.

⁴⁶⁰ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 3, Cilt: 31, Birleşim: 115, (29.06.1964), ss. 354.

⁴⁶¹ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 3, Cilt: 31, Birleşim: 115, (29.06.1964), ss. 354, 355-357; **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 3, Cilt: 31, Birleşim: 116, (30.06.1964), ss. 364, 397-400.

⁴⁶² Cumhuriyet Senatosu S. Sayısı 474, “Tapulama kanunu tasarısının Millet Meclisince kabul olunan metni ve Cumhuriyet Senatosu Geçici Komisyon raporu”, **C.S. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1, Toplantı: 3, Cilt: 21, Birleşim: 86’nın sonuna ekli, (14.07.1964), ss. 1-2.

⁴⁶³ **C.S. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1, Toplantı: 3, Cilt: 21, Birleşim: 86, (14.07.1964), s. 433; Birleşim: 87, (15.07.1964), ss. 474-506; Birleşim: 88, (16.07.1964), ss. 510-534, 534, 541, 544-549; Birleşim: 89, (17.07.1964), ss. 567, 561, 564, 566-577.

⁴⁶⁴ **Resmî Gazete**, 1, 3, 4, Ağustos 1964, Sayı: 11769, 11770, 11771. **T.B.M.M. Kanunlar Dergisi**, Dönem: 1, Toplantı: 3, Cilt: 47, ss. 1258-1281.

karara bağlanma süresi açısından, Cumhuriyet Senatosunun, Millet Meclisinin 13. Dönemi içinde ele aldığı 23 kanunun bir kısmı üzerinde, Millet Meclisi ile Cumhuriyet Senatosu arasında görüş ayrılığı doğmuştu. Yukarıda, “Cumhuriyet Senatosunun Millet Meclisinden Gelen Bir Tasarı veya Teklifi Karara Bağlama Süresi ve Sürenin Hesaplanmasında Ortaya Çıkan Görüş Ayrılıkları”, başlıklı Üçüncü Bölümde, ayrıntılı bir biçimde üstünde durduğumuz gibi, Millet Meclisi Anayasa Komisyonunca alınan⁴⁶⁵ ve Millet Meclisi Genel Kurulunun 13.06.1966 tarihli 96. Birleşiminde benimsediği bir karar doğrultusunda⁴⁶⁶, Meclis Başkanı Ferruh Bozbeyli, bu kanunlardan bir kısmının, Cumhuriyet Senatosunda süresi içinde karara bağlanmadıkları için, Millet Meclisinden geldikleri şekliyle kabul edilmiş sayıldıklarını kararlaştırmış ve yayımlanmaları için Cumhurbaşkanı sunmuştu. Ancak, Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay, Cumhuriyet Senatosu Başkanı İbrahim Şevki Atasagun’un da talebini⁴⁶⁷ dikkate alarak, Cumhuriyet Senatosunda geçirdikleri süre açısından ihtilâflı 12 kanunu, bir kez daha görüşülmesi için TBMM’ye geri göndermişti. Cumhurbaşkanı Sunay, bu grup içinde yer alan ve ilk geri gönderdiği kanun olan 13 Haziran 1966 tarih ve 759 sayılı “*Umumi hayata müessir âfetler dolayısıyla alınacak tedbirlerle yapılacak yardımlara dair 15.5.1959 gün ve 7269 sayılı Kanunun bâzı maddelerinin değiştirilmesi ve bu kanuna bâzı maddeler eklenmesi hakkında Kanun*”u Millet Meclisi Başkanlığına geri gönderme gerekçesinde, Cumhuriyet Senatosu Başkanlığınca ileri sürülen Anayasaya aykırılık iddiasına da yollama yapıyor ve şöyle diyordu⁴⁶⁸:

Millet Meclisi Başkanlığına

İlgi: 15.6.1966 gün ve 1/706, 9234/52276 sayılı yazınız.

Türkiye Büyük Millet Meclisince kabul olunduğu bildirilen 759 numaralı Kanun metni ile ilgili olarak Cumhuriyet Senatosu Başkanlığından alınmış olan Anayasaya aykırılık gerekçesinin tasdikli bir suretini ekli olarak takdim ediyorum.

İşbu gerekçe muvacehesinde, anılan kanunun, Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının 93 ncü maddesi mucibince, bir daha görüşülmesi uygun bulunmuştur.

Gereğinin yapılmasını rica ederim.

Cevdet Sunay
Cumhurbaşkanı

⁴⁶⁵ Millet Meclisi S. Sayısı: 116, “Anayasanın 92 nci maddesinin 10 ncu fıkrası hakkında Millet Meclisi Başkanlığının tezkeresi ve Anayasa Komisyonu raporu”, **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 13 (2), Yasama Yılı (Toplantı): 1, Cilt: 7, Birleşim: 96’nın sonuna ekli, (13.06.1966), s. 6

⁴⁶⁶ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 13 (2), Yasama Yılı (Toplantı): 1, Cilt: 7, Birleşim: 96, (13.06.1966), ss. 20-27.

⁴⁶⁷ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 13 (2), Yasama Yılı (Toplantı): 1, Cilt: 7, Birleşim: 102, (27.06.1966), ss. 268-271.

⁴⁶⁸ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 13 (2), Yasama Yılı (Toplantı): 1, Cilt: 7, Birleşim: 102, (27.06.1966), s. 264.

Millet Meclisince 12. Dönemde kabul edildikleri halde, Cumhuriyet Senatosunda, 13. Dönem Millet Meclisi zamanında ele alınan ve Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay tarafından, bir kez daha görüşülmesi için TBMM'ye geri gönderilen kanunlar şunlardı:

1- 13.06.1966 tarih ve 759 sayılı “*Umumi hayata müessir âfetler dolayısıyla alınacak tedbirlerle yapılacak yardımlara dair 15.5.1959 gün ve 7269 sayılı Kanunun bâzı maddelerinin değiştirilmesi ve bu kanuna bâzı maddeler eklenmesi hakkında Kanun*”

2- 13.06.1966 tarih ve 760 sayılı “*İş Kanunu*”

3- 13.06.1966 tarih ve 761 sayılı “*Deniz İş Kanunu*”

4- 20.06.1966 tarih ve 762 sayılı “*Türk Silâhlı Kuvvetleri Personel Kanunu*”

5- 20.06.1966 tarih ve 763 sayılı “*Sayıştay Kanunu*”

6- 24.06.1966 tarih ve 764 sayılı “*Yeniden kurulacak vakıflar hakkında Kanun*”

7- 24.06.1966 tarih ve 765 sayılı “*Adli Tıp Müessesesi Kanunun bâzı maddelerinde değişiklik yapılması hakkında Kanun*”

8- 29.06.1966 tarih ve 767 sayılı “*Hendek kazası Kemaliye mahallesi nüfusunda kayıtlı Mustafaoğlu 1329 doğumlu Faik Özer'in bakiye cezasının affi hakkında Kanun*”

9- 29.06.1966 tarih ve 768 sayılı “*Avukatlık Kanununun 7 nci maddesinin kaldırılması ve 114 ncü maddesinin değiştirilmesine dair Kanun*”

10- 29.06.1966 tarih ve 769 sayılı “*Alman uyruklu Wilfried Herbrech'in geri kalan cezasının affi hakkında Kanun*”

11- 29.06.1966 tarih ve 770 sayılı “*5965 sayılı Kanuna bir madde eklenmesine dair Kanun*”

12- 29.06.1966 tarih ve 771 sayılı “*7126 sayılı Sivil Savunma Kanununa iki madde eklenmesine dair Kanun*”

Bu kanunların bir kısmı, Millet Meclisi ve Cumhuriyet Senatosunda yeniden görüşülmüş ve kimileri bazı değişikliklerle kabul edilerek, yürürlükteki kanunlar arasındaki yerlerini almışlardı. Bu bağlamda, Cumhurbaşkanının bir kez daha görüşülmesi için TBMM'ye geri gönderdiği kanunlardan;

i- 13.06.1966 tarih ve 759 sayılı “*Umumi hayata müessir âfetler dolayısıyla alınacak tedbirlerle yapılacak yardımlara dair 15.5.1959 gün ve 7269 sayılı Kanunun bâzı maddelerinin değiştirilmesi ve bu kanuna bâzı maddeler eklenmesi hakkında Kanun*”, 02.07.1968 tarih ve 1051 sayılı ve aynı adlı Kanun olarak,

ii- 13.06.1966 tarih ve 760 sayılı “*İş Kanunu*”, 28.07.1967 tarih ve 931 sayılı ve aynı adlı Kanun olarak,

iii- 13.06.1966 tarih ve 761 sayılı “*Deniz İş Kanunu*”, 20.04.1967 tarih ve 854 sayılı ve aynı adlı Kanun olarak,

iv- 20.06.1966 tarih ve 762 sayılı “*Türk Silâhlı Kuvvetleri Personel Kanunu*”, 27.07.1967 tarih ve 926 sayılı ve aynı adlı Kanun olarak,

v- 20.06.1966 tarih ve 763 sayılı “*Sayıştay Kanunu*”, 21.02.1967 tarih ve 832 sayılı ve aynı adlı Kanun olarak,

vi- 24.06.1966 tarih ve 764 sayılı “*Yeniden kurulacak vakıflar hakkında Kanun*”, 24.04.1966 tarih ve 764 sayılı “Türk Kanunu Medenisinin birinci kitabının ikinci

babı üçüncü faslının değiştirilmesi, bu kanuna bâzı madde ve fıkralar eklenmesi, bâzı vakıfların vergi muafiyetinden faydalandırılması hakkında Kanun” olarak,

vii- 24.06.1966 tarih ve 765 sayılı “Adli Tıp Müessesesi Kanunun bâzı maddelerinde değişiklik yapılması hakkında Kanun”, 15.06.1967 tarih ve 885 sayılı ve aynı adlı Kanun olarak,

viii- 29.06.1966 tarih ve 769 sayılı “Alman uyruklu Wilfried Herbrech’ in geri kalan cezasının affi hakkında Kanun”, 13.04.1967 tarih ve 853 numaralı ve aynı adlı Kanun olarak,

ix- 29.06.1966 tarih ve 770 sayılı “5965 sayılı Kanuna bir madde eklenmesine dair Kanun”, 25.05.1967 tarih ve 874 sayılı “5965 sayılı Kanuna 4 madde ve 1 geçici madde eklenmesine dair Kanun” olarak, yeniden kabul edilmişlerdi.

Buna karşılık, geri gönderilen Kanunlardan,

i- 29.06.1966 tarih ve 767 sayılı “Hendek kazası Kemaliye mahallesi nüfusunda kayıtlı Mustafaoğlu 1329 doğumlu Faik Özer’in bakiye cezasının affi hakkında Kanun”,

ii- 29.06.1966 tarih ve 768 sayılı “Avukatlık Kanununun 7 nci maddesinin kaldırılması ve 114 ncü maddesinin değiştirilmesine dair Kanun” ve

iii- 29.06.1966 tarih ve 771 sayılı “7126 sayılı Sivil Savunma Kanununa iki madde eklenmesine dair Kanun” ise TBMM’de yeniden kabul edilmemişlerdi.

Bunlardan, 768 sayılı “Avukatlık Kanununun 7 nci maddesinin kaldırılması ve 114 ncü maddesinin değiştirilmesine dair Kanun”, Cumhurbaşkanınca bir kez daha görüşülmesi için TBMM’ye geri gönderildikten sonra ilginç bir seyir izlemişti. Bu bağlamda, anılan Kanun, Millet Meclisinin 13. Döneminden başlanarak, değişik dönemlerde, Adalet Komisyonunda ele alınmışsa da, bir türlü Genel Kurulda karara bağlanamamış ve nihayet Millet Meclisinin 16. Dönemi içindeki 4 Haziran 1974 tarihli 91. Birleşiminde, Adalet Komisyonunun reddedilmesini öneren raporunun kabulü üzerine, Millet Meclisi Genel Kurulunca reddedilmişti⁴⁶⁹. Esasen, bu Kanun anlamını da tümüyle yitirmiş bulunuyordu. Gerçekten, 768 sayılı Kanunla üzerinde değişiklik yapılması istenen 3499 sayılı Avukatlık Kanununun 114. maddesi, zaten Anayasa Mahkemesince iptal edilmişti ve daha sonra 3499 sayılı Avukatlık Kanunu da 1136 sayılı Avukatlık Kanunu ile yürürlükten kaldırılmıştı. Anayasa Mahkemesinin iptal ettiği bir hükmün, bir de yasama organınca ilgası ve yürürlükten kaldırılmış bulunan bir kanun üzerinde değişiklik yapması söz konusu olamayacağından, Cumhurbaşkanının geri gönderdiği bir Kanun olduğu için yıllardır sürüncemede kalmış olan bu Kanunun reddedilmesi, yapılması gereken en uygun hareketti⁴⁷⁰.

⁴⁶⁹ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 16 (4), Yasama Yılı (Toplantı): 1, Cilt: 6, Birleşim: 91, (04.06.1974), s. 9.

⁴⁷⁰ Bu konuda bkz. Millet Meclisinin 4 Haziran 1974 tarihli 91. Birleşiminde İstanbul Milletvekili Reşit Ülker’in konuşması ve Millet Meclisi Adalet Komisyonunun 18.04.1974 tarihli Raporu. **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 16 (4), Yasama Yılı (Toplantı): 1, Cilt: 6, Birleşim: 91, (04.06.1974), s. 9; S. Sayısı: 30, “Avukatlık Kanununun 7 nci maddesinin kaldırılması ve 114 ncü maddesinin değiştirilmesine dair kanunun Anayasanın 93 ncü maddesi gereğince bir daha görüşülmek üzere Cumhurbaşkanlığınca Türkiye Büyük Millet Meclisine geri gönderme tezkeresi ve Adalet Komisyonu raporu”, **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 16 (4), Yasama Yılı (Toplantı): 1, Cilt: 6, Birleşim 91’in sonuna ekli, (04.06.1974), ss. 1-2.

BEŞİNCİ BÖLÜM

MİLLET MECLİSİNİN 12. DÖNEMİNDE KABUL EDİLEN KANUNLAR HAKKINDA BAZI SAYISAL VERİLER VE KANUNLARIN KÜNYELERİ

1. 12. Dönemde Kabul Edilen Kanunların Sayısı

Millet Meclisinin, 15 Ekim 1961 tarihinde gerçekleştirilen seçimlerin sonucu alındıktan sonra, 26 Ekim 1961’de ilk toplantısını yapmasıyla⁴⁷¹ başlayan ve 10 Ekim 1965 tarihinde yapılan Genel Seçimlerden kısa bir süre önce, 16 Temmuz 1965 tarihinde tatile girmesiyle fiilen sona eren⁴⁷² 12. Dönemi içinde, TBMM’de 703 adet kanun kabul edilmiş ve bunlardan Cumhurbaşkanının bir kez daha görüşülmesi için geri gönderdiği 2’si hariç olmak üzere, geri kalan 701’i Resmî Gazetede ve TBMM Kanunlar Dergisinde yayımlanmışlardır⁴⁷³.

⁴⁷¹ 1961 Anayasasının Geçici 1. maddesinde, seçim sonuçlarının Yüksek Seçim Kurulunca ilânını izleyen beşinci gün, saat 15.00’te her iki Meclisin kendiliğinden birlikte toplanacağı ve bu toplantıda önce Cumhuriyet Senatosu üyelerinin, sonra da milletvekillerinin ant içecekleri öngörülmüştü. Bu durumda, Millet Meclisi ve Cumhuriyet Senatosunun, ant içmek için birlikte gerçekleştirecekleri ilk toplantının, seçim sonuçlarının Yüksek Seçim Kurulunca ilânını izleyen beşinci güne denk düşen 25 Ekim 1961 tarihinde yapılması gerekiyordu. Yine, Anayasanın Geçici 5. maddesi uyarınca, üyelerin ant içtikleri toplantının ertesi günü, TBMM, Cumhurbaşkanı seçimi için toplanacaktı. Bu doğrultuda, 25 Ekim 1961 tarihinde gerçekleştirilen TBMM birleşik toplantısında, ant içme töreni tamamlanınca, birleşime en yaşlı üye sıfatıyla başkanlık eden İsmet İnönü, Anayasasının Geçici 5. maddesi uyarınca, ertesi gün TBMM’nin Cumhurbaşkanı seçimi için toplanacağını hatırlatıyor ve bu toplantının saat 15.00’te yapılmasını, ondan önce de her iki Meclisin kendi Başkanlık Divanlarını oluşturmak üzere sabah saat 10.00’da toplanmalarını öneriyordu. Bkz. **T.B.M.M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1, Toplantı: 1, Birleşim: 1, (25.10.1965), ss. 4-5. Bu öneri kabul edildiğinden, Millet Meclisi, 26 Ekim 1961 tarihinde, ilk toplantısını yapıyordu. Bkz. **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (İçtima): 1, Birleşim: 1, (26.10.1961), ss. 2-14.

⁴⁷² 12. Dönem Millet Meclisinde bulunan siyasî partilerden dördünün (Adalet Partisi, Cumhuriyet Halk Partisi, Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi ve Yeni Türkiye Partisi) Grup Başkanlarının birlikte verdikleri bir önerge ile, Genel Seçimlerin yaklaşmış olmasından ve bu nedenle milletvekillerinin seçim bölgelerine gitmek isteyeceklerinden bahisle, 10 Ekim 1965 tarihinde günü yapılacak Genel Milletvekili Seçimlerinin sonuçlarının Yüksek Seçim Kurulunca Türkiye radyolarından yapılacak kesin ilânından 3 gün sonra toplanana kadar toplantılara son verilmesi istenmiş ve bu önerge Millet Meclisi Genel Kurulunca 16 Temmuz 1965 tarihli 147. Birleşimde kabul edilmişti. Bkz. **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 4, Cilt: 43, Birleşim: 147, (16.07.1965), ss. 527-545. 1961 Anayasasının benimsediği sistem gereği, yeni Meclis seçilene kadar, mevcut Meclisin görevi devam ettiğinden; hukuken, 12. Dönem Millet Meclisi varlığını korumaktaydı ve gerektiğinde toplanabilirdi. Ancak, yukarıda sözü geçen bu kararla toplantılarına son vermiş olan 12. Dönem Millet Meclisi, Milletvekili Genel Seçimleri yapılanadan değin bir daha hiç toplanmadığından, fiilen, tatil kararının alındığı 16 Temmuz 1965 tarihinde sona ermişti denebilir.

⁴⁷³ **T.B.M.M. Kanunlar Dergisi**, Dönem: 1, Toplantı: 1, Cilt: 45, ss. 1-754; **T.B.M.M. Kanunlar Dergisi**, Dönem: 1, Toplantı: 2, Cilt: 46, ss. 1-804; **T.B.M.M. Kanunlar Dergisi**, Dönem: 1, Toplantı: 3, Cilt: 47, ss. 1-1282; **T.B.M.M. Kanunlar Dergisi**, Dönem: 1, Toplantı: 4, Cilt: 48, ss. 1-809.

2. 12. Dönemde Kabul Edilen Kanunların Künyeleri

Millet Meclisinin 12. Dönemi içinde kabul edilen 703 adet kanunun künyeleri, numaraları, kabul tarihleri, adları ve yayımlandıkları Resmî Gazete ve TBMM Kanunlar Dergisi bilgileri belirtilerek, bir liste halinde aşağıda gösterilmektedir. Ancak, listede yer alan “Kanunun Kabul Tarihi”, tasarı veya teklifin Millet Meclisinde kabul edildiği tarihi değil, Cumhuriyet Senatosundaki görüşmelerden sonra, kanunlaşma sürecinin tamamlandığı, bir diğer deyişle, metnin kanunlaştığı tarihi göstermektedir. Daha önce, “1961 Anayasasının Öngördüğü Kanunlaşma Süreci” başlıklı kısımda da ayrıntılı bir biçimde açıklandığı gibi, 1961 Anayasası uyarınca, bir tasarı veya teklif, önce Millet Meclisinde görüşülmekte ve daha sonra Cumhuriyet Senatosunda ele alınmaktaydı. Cumhuriyet Senatosunun vereceği kararın türüne göre, kanunlaşma süreci, ya Cumhuriyet Senatosunun tasarı veya teklifi Millet Meclisinden gelen biçimiyle kabul etmesi üzerine tamamlanmaktaydı; ya da, Cumhuriyet Senatosu, Millet Meclisinden gelen metni reddeder veya değiştirerek kabul ederse, metin yeniden Millet Meclisine gelmekteydi. Millet Meclisi, Cumhuriyet Senatosunun yaptığı değişiklikleri benimserse, tasarı veya teklif, bu değişikliklerle kanunlaşmakta; Millet Meclisi değişiklikleri benimsemezse, iki Meclisten seçilecek eşit sayıdaki üyelerden oluşan bir karma komisyonun kurulması gerekmekte ve bu komisyonun hazırladığı metni veya Cumhuriyet Senatosunun değiştirdiği metni veya kendi ilk metnini kabul ederek, son sözü Millet Meclisi söylemekteydi. Bu nedenle, bir tasarı veya teklifi Millet Meclisinin ilk kabul ettiği tarih ile, kanunlaşma sürecinin tamamlandığı, bir diğer deyişle tasarı veya teklifin kabul edilerek kanunlaştığını söyleyebileceğimiz tarih arasında fark bulunmaktaydı. Bu bağlamda, aşağıdaki listede belirtilen tarih, kanunun bütün bu aşamalardan sonra kabul edildiği, yani metnin kanunlaştığı tarihi göstermektedir.

Millet Meclisinin 12. Döneminde Kabul Edilen Kanunlar			
I. Yasama Yılı			
Kanunun Numarası	Kanunun Kabul Tarihi	Kanunun Adı	Yayımlandığı Resmî Gazete ve TBMM Kanunlar Dergisi
1	22. 01. 1962	Türkiye Büyük Millet Meclisi üyelerinin ödenek ve yollukları hakkında Kanun	RG. 27.01.1962, 11020 TBMMKD, C. 45, s. 1
2	22. 01. 1962	1961 yılı Bütçe Kanununa bağlı (A/1) işaretli cetvelde değişiklik yapılması hakkında Kanun	RG. 27.01.1962, 11020 TBMMKD, C. 45, s. 3
3	24. 01. 1962	1961 mali yılı Bütçe Kanununa bağlı cetvellerde değişiklik yapılması hakkında Kanun	RG. 27.01.1962, 11020 TBMMKD, C. 45, s. 5
4	24. 01. 1962	1961 yılı Bütçe Kanununa bağlı (A/1) işaretli cetvelde değişiklik yapılması hakkında Kanun	RG. 31.01.1962, 11023 TBMMKD, C. 45, s. 14
5	25. 01. 1962	7244 sayılı Kanunda değişiklik yapılması ve bu kanuna bâzı hükümler eklenmesi hakkındaki 263 sayılı Kanun ile Emekli, dul ve yetim aylıklarına zam yapılmasına dair olan 279 sayılı Kanuna ek Kanun	RG. 31.01.1962, 11023 TBMMKD, C. 45, s. 16

6	5. 02. 1962	Ankara Üniversitesi 1961 yılı Bütçe Kanununa bağlı (A/1) işaretli cetvelde değişiklik yapılması hakkında Kanun	RG. 12.02.1962, 11033 TBMMKD, C. 45, s. 17
7	5. 02. 1962	Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü 1961 mali yılı Bütçe Kanununa bağlı (A/1) ve (A/2) işaretli cetvellerde değişiklik yapılması hakkında Kanun	RG. 12.02.1962, 11033 TBMMKD, C. 45, s. 19
8	5. 02. 1962	Vakıflar Genel Müdürlüğü 1961 yılı Bütçe Kanununa bağlı (A/1) ve (A/2) işaretli cetvellerde değişiklik yapılması hakkında Kanun	RG. 12.02.1962, 11033 TBMMKD, C. 45, s. 21
9	5. 02. 1962	1961 mali yılı Bütçe Kanununa bağlı (A/1) işaretli cetvelde değişiklik yapılması hakkında Kanun	RG. 12.02.1962, 11033 TBMMKD, C. 45, s. 24
10	7. 02. 1962	Karayolları Genel Müdürlüğü 1961 mali yılı Bütçe Kanununa bağlı (A/2) işaretli cetvelde değişiklik yapılması hakkında Kanun	RG. 14.02.1962, 11035 TBMMKD, C. 45, s. 26
11	20. 02. 1962	Beden Terbiyesi Genel Müdürlüğü 1962 yılı Bütçe Kanunu	RG. 26.02.1962, 11045 TBMMKD, C. 45, s. 28
12	20. 02. 1962	Vakıflar Genel Müdürlüğü 1962 yılı Bütçe Kanunu	RG. 26.02.1962, 11045 TBMMKD, C. 45, s. 36
13	22. 02. 1962	1961 mali yılı Bütçe Kanununa bağlı (A/1) ve (A/2) işaretli cetvellerde değişiklik yapılması hakkında Kanun	RG. 26.02.1962, 11045 TBMMKD, C. 45, s. 49
14	22. 02. 1962	Ankara Üniversitesi kuruluş kadroları hakkındaki 5239 sayılı Kanuna ek Kanun	RG. 27.02.1962, 11046 TBMMKD, C. 45, s. 55
15	23. 02. 1962	Ankara Üniversitesi 1962 yılı Bütçe Kanunu	RG. 27.02.1962, 11046 TBMMKD, C. 45, s. 58
16	23. 02. 1962	Ege Üniversitesi 1962 yılı Bütçe Kanunu	RG. 27.02.1962, 11046 TBMMKD, C. 45, s. 81
17	23. 02. 1962	İstanbul Üniversitesi 1962 yılı Bütçe Kanunu	RG. 28.02.1962, 11047 TBMMKD, C. 45, s. 95
18	23. 02. 1962	İstanbul Teknik Üniversitesi 1962 yılı Bütçe Kanunu	RG. 02.03.1962, 11049 TBMMKD, C. 45, s. 116
19	23. 02. 1962	Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü 1962 yılı Bütçe Kanunu	RG. 02.03.1962, 11049 TBMMKD, C. 45, s. 134
20	23. 02. 1962	Karayolları Genel Müdürlüğü 1962 yılı Bütçe Kanunu	RG. 03.03.1962, 11050 TBMMKD, C. 45, s. 144
21	24. 02. 1962	Cumhuriyet Senatosu ve Millet Meclisi Başkanları ve Divan Üyelerinin temsil ödenekleri hakkında Kanun	RG. 28.02.1962, 11047 TBMMKD, C. 45, s. 154
22	24. 02. 1962	Meclis Hesaplarının Tetkiki Komisyonu üyelerinden Denetçi seçilenlere ödenecek denetçi ücreti hakkında Kanun	RG. 28.02.1962, 11047 TBMMKD, C. 45, s. 155
23	24. 02. 1962	Başbakan ve Bakanların temsil ödenekleri hakkında Kanun	RG. 28.02.1962, 11047 TBMMKD, C. 45, s. 156

24	24. 02. 1962	Hudut ve Sahiller Sağlık Genel Müdürlüğü 1962 yılı Bütçe Kanunu	RG. 03.03.1962, 11050 TBMMKD, C. 45, s. 157
25	24. 02. 1962	1961 mali yılı Bütçe Kanununa bağlı (A/1) ve (A/2) işaretli cetvellerde değişiklik yapılması hakkında Kanun	RG. 27.02.1962, 11046 TBMMKD, C. 45, s. 164
26	24. 02. 1962	1961 mali yılı Bütçe Kanuna bağlı (A/1) işaretli cetvelde değişiklik yapılması hakkında Kanun	RG. 27.02.1962, 11046 TBMMKD, C. 45, s. 169
27	24. 02. 1962	İstanbul Üniversitesi 1961 yılı Bütçe Kanununa bağlı (A/1) işaretli cetvelde değişiklik yapılması hakkında Kanun	RG. 27.02.1962, 11046 TBMMKD, C. 45, s. 172
28	25. 02. 1962	Devlet Üretme Çiftlikleri Genel Müdürlüğü 1962 yılı Bütçe Kanunu	RG. 03.03.1962, 11050 TBMMKD, C. 45, s. 173
29	25. 02. 1962	Orman Genel Müdürlüğü 1962 yılı Bütçe Kanunu	RG. 05.03.1962, 11051 TBMMKD, C. 45, s. 180
30	25. 02. 1962	Devlet Hava Meydanları İşletmesi Genel Müdürlüğü 1962 yılı Bütçe Kanunu	RG. 05.03.1962, 11051 TBMMKD, C. 45, s. 199
31	26. 02. 1962	Petrol Dairesi Başkanlığı 1962 yılı Bütçe Kanunu	RG. 06.03.1962, 11052 TBMMKD, C. 45, s. 210
32	27. 02. 1962	Tekel Genel Müdürlüğü 1962 yılı Bütçe Kanunu	RG. 06.03.1962, 11052 TBMMKD, C. 45, s. 215
33	27. 02. 1962	1111 sayılı Askerlik Kanununa ek 6794 sayılı Kanunun kaldırılması hakkında Kanun	RG. 07.03.1962, 11053 TBMMKD, C. 45, s. 232
34	28. 02. 1962	1962 yılı Bütçe Kanunu	RG. 01.03.1962, 11048 TBMMKD, C. 45, s. 233
35	28. 02. 1962	193 sayılı Gelir vergisi Kanununun zirai giderlerle ilgili hükümlerinin tatbikinin tehirine dair Kanun	RG. 01.03.1962, 11048 TBMMKD, C. 45, s. 572
36	28. 02. 1962	Yüksek Adalet Divanının muhakeme usulüne ait (3) sayılı Kanunun 8 nci maddesinin kaldırılması hakkında Kanun	RG. 01.03.1962, 11048 TBMMKD, C. 45, s. 573
37	03.03.1962	Ankara Üniversitesi 1962 yılı Bütçe Kanununa ek Kanun	RG. 07.03.1962, 11053 TBMMKD, C. 45, s. 574
38	05.03.1962	Anayasa nizamını, millî güvenlik ve huzuru bozan bazı fiiller hakkında Kanun	RG. 07.03.1962, 11053 TBMMKD, C. 45, s. 576
39	06.03.1962	1962 yılında Gelir vergilerinin 3, Kurumlar Vergisinin 2 taksitte ödenmesi ve 193 sayılı Gelir Vergisi Kanununa geçici bir madde ilâvesi hakkında Kanun	RG. 12.03.1962, 11054 TBMMKD, C. 45, s. 578
40	06.03.1962	6183 sayılı Amme alacaklarının tahsil usulü hakkında Kanuna geçici bir madde eklenmesine dair Kanun	RG. 12.03.1962, 11054 TBMMKD, C. 45, s. 580
41	06.03.1962	Halit kızı Nermin Akmansü'ye vatani hizmet tertibinden aylık bağlanmasına dair Kanun	RG. 12.03.1962, 11054 TBMMKD, C. 45, s. 581

42	12.04.1962	7238 sayılı Ordu mensupları ile Emniyet Genel Müdürlüğü ve Gümrük muhafaza ve muamele sınıfı kadrolarında çalışanlara verilen tayın istihkaklarının artırılması hakkındaki Kanunun 2 nci maddesinin değiştirilmesine dair Kanun	RG. 18.04.1962, 11086 TBMMKD, C. 45, s. 582
43	12.04.1962	Üniversite öğretim üyelerinden bâzılarının vazifelerinden affına ve bâzılarının diğer fakülte ve yüksek okullara nakline dair 27.10.1960 tarihli ve 114 sayılı Kanun bâzı maddelerinin kaldırılması ve yeni hükümler eklenmesi hakkında Kanun	RG. 18.04.1962, 11086 TBMMKD, C. 45, s. 583
44	22.04.1962	Anayasa Mahkemesinin kuruluş ve yargılama usulleri hakkında Kanun	RG. 25.04.1962, 11091 TBMMKD, C. 45, s. 587
45	22.04.1962	Yüksek Hâkimler Kurulu Kanunu	RG. 25.04.1962, 11091 TBMMKD, C. 45, s. 604
46	22.04.1962	Ücretleri ve ticari kazançları götürü usulde tesbit olunan mükelleflere ait vergilerin tehir edilmesine dair Kanun	RG. 02.05.1962, 11096 TBMMKD, C. 45, s. 629
47	27.04.1962	Yatırımlar Finansman Fonu teşkil ve Tasarruf Bonoları ihracı hakkındaki 5 Ocak 1961 tarihli ve 223 sayılı Kanunun 9 ncu maddesinin değiştirilmesine dair Kanun	RG. 04.05.1962, 11098 TBMMKD, C. 45, s. 630
48	08.05.1962	Devlet Demiryolları İşletmesi Genel Müdürlüğü işçilerine mesken yaptırılması için borç para verilmesine dair olan 5954 sayılı Kanunun 6173 ve 121 sayılı kanunlarla d eğiştirilen 1 nci maddesinde değışiklik yapılmasına dair Kanun	RG. 18.05.1962, 11106 TBMMKD, C. 45, s. 631
49	10.05.1962	11.10.1960 tarihli ve 97 sayılı Kanunun geçici ikinci maddesi son bendinin değıştirilmesine dair Kanun	RG. 18.05.1962, 11106 TBMMKD, C. 45, s. 632
50	10.05.1962	Asker kişiler tarafından 22 – 23 Şubat 1962 olayları dolayısıyla veya daha evvel bu olaylara esas teşkil edebilecek mahiyette işlenen fiil ve hareketler için ceza kovuşturulması yapılmaması hakkında Kanun	RG. 18.05.1962, 11106 TBMMKD, C. 45, s. 633
51	24.05.1962	2004 sayılı İcra ve İflâs Kanununun 3890 sayılı Kanunla muaddel 76 ncı maddesinin değıştirilmesine dair Kanun	RG. 01.06.1962, 11117 TBMMKD, C. 45, s. 634
52	07.06.1962	3005 sayılı Meşhut Suçlar Kanununun 14 ncü maddesinin yürürlükten kaldırılmasına mütaallik Kanun	RG. 14.06.1962, 11128 TBMMKD, C. 45, s. 635
53	13.06.1962	Devlet İstatistik Enstitüsünün görev, yetki ve kuruluşu hakkında Kanun	RG. 23.06.1962, 11136 TBMMKD, C. 45, s. 636
54	20.06.1962	1962 yılı Bütçe Kanununa bağli cetvellerde değışiklik yapılması hakkında Kanun	RG. 28.06.1962, 11140 TBMMKD, C. 45, s. 644

55	26.06.1962	Bakanlıklar kuruluşu hakkında Kanunun değiştirilmesine dair Kanun	RG. 28.06.1962, 11140 TBMMKD, C. 45, s. 646
56	02.07.1962	1076 sayılı Yedek subay ve yedek askerî memurlar Kanununun 3 ncü maddesinin 3 ncü fıkrasının değiştirilmesi hakkında Kanun	RG. 11.07.1962, 11151 TBMMKD, C. 45, s. 647
57	02.07.1962	7334 sayılı İktisadi ve Ticarî İlimler Akademileri Kanununun 27 nci maddesinin tadiline dair Kanun	RG. 11.07.1962, 11151 TBMMKD, C. 45, s. 648
58	02.07.1962	Millî Eğitim Bakanlığı kuruluş kadroları ile merkez kuruluşu ve görevleri hakkındaki 2387sayılı Kanunda değişiklik yapılmasına dair olan 4926 sayılı Kanuna bağlı kadro cetvellerinde değişiklik yapılmasına dair Kanun	RG. 11.07.1962, 11151 TBMMKD, C. 45, s. 649
59	05.07.1962	1.9.1960 tarihli ve 70 sayılı Kanuna geçici bir madde eklenmesine dair Kanun	RG. 11.07.1962, 11151 TBMMKD, C. 45, s. 665
60	05.07.1962	Adalet başkâtibi, icra memuru, zabıt kâtibi ve yardımcılara, mübaşir, cezaevi müdür, memur ve gardiyanlara tazminat verilmesi hakkında Kanun	RG. 11.07.1962, 11151 TBMMKD, C. 45, s. 666
61	05.07.1962	İstanbul Teknik Üniversitesine bağlı bir Teknik Okulu açılmasına dair 6374 sayılı Kanunun 6 ncı maddesinin değiştirilmesi hakkında Kanun	RG. 11.07.1962, 11151 TBMMKD, C. 45, s. 668
62	06.07.1962	Ad ve soyadlarının değişikliğine ilişkin 4 Eylül 1958 tarihli Sözleşmenin onaylanmasının uygun bulunmasına dair Kanun	RG. 13.07.1962, 11153 TBMMKD, C. 45, s. 669
63	06.07.1962	Ahvalî şahsiye konusunda milletlerarası malûmat teatisi hakkındaki 4 Eylül 1958 tarihli Sözleşmenin onaylanmasının uygun bulunmasına dair Kanun	RG. 13.07.1962, 11153 TBMMKD, C. 45, s. 672
64	06.07.1962	Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Birleşik Arap Cumhuriyeti Hükümeti arasında imza edilen “Türkiye Cumhuriyeti ile Birleşik Arap Cumhuriyeti (Mısır Eyaleti) arasındaki 15.8.1953 tarihli Ticaret ve Ödeme Anlaşmalarına ek Protokol” ile eklerinin onaylanmasının uygun bulunduğu hakkında Kanun	RG. 13.07.1962, 11153 TBMMKD, C. 45, s. 680
65	06.07.1962	6368 sayılı Kanunla onaylanan Milletlerarası Sağlık Tüzüğü'nün, Uçak Genel Beyannamesinin sağlıkla ilgili kısmını değiştiren 19 Mayıs 1960 tarihli Ek Tüzüğü'nün onaylanması hakkında Kanun	RG. 13.07.1962, 11153 TBMMKD, C. 45, s. 686
66	06.07.1962	Başbakan ve Bakanların temsil ödenekleri hakkındaki 23 sayılı Kanuna ek Kanun	RG. 13.07.1962, 11153 TBMMKD, C. 45, s. 689
67	06.07.1962	Ankara Şap Enstitüsü ve müştemilâtı inşası için gelecek yıllara sâri taahhütlere girişilmesi hakkında Kanun	RG. 13.07.1962, 11153 TBMMKD, C. 45, s. 690

68	06.07.1962	5.1.1961 tarihli ve 222 sayılı İlköğretim ve Eğitim Kanununun 29.5.1961 tarihli ve 308 sayılı Kanunla değiştirilen geçici 5 nci maddesinin tadili hakkında Kanun	RG. 13.07.1962, 11153 TBMMKD, C. 45, s. 691
69	06.07.1962	Millî Eğitim Bakanlığına bağlı Ertik okulları mütedavil sermayesi hakkındaki 3423 sayılı Kanunun 3 ncü maddesinin değiştirilmesine dair Kanun	RG. 13.07.1962, 11153 TBMMKD, C. 45, s. 692
70	07.07.1962	1962 yılı Bütçe Kanununa bağlı (A/2) işaretli cetvelin Maliye Bakanlığı kısmında değişiklik yapılmasına dair Kanun	RG. 13.07.1962, 11153 TBMMKD, C. 45, s. 693
71	13.09.1962	Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü 1955 bütçe yılı Kesinhesap Kanunu	RG. 22.09.1962, 11213 TBMMKD, C. 45, s. 694
72	13.09.1962	1955 malî yılı Kesinhesap Kanunu	RG. 22 - 25.09.1962, 11212-11215 TBMMKD, C. 45, s. 695
73	23.09.1962	3499 sayılı Avukatlık Kanununun 49 ncü maddesinin değiştirilmesine ve 117 nci maddesinin kaldırılmasına dair Kanun	RG. 05.10.1962, 11224 TBMMKD, C. 45, s. 697
74	28.09.1962	1956 bütçe yılı Kesinhesap Kanunu	RG. 06.10.1962, 11225 TBMMKD, C. 45, s. 699
75	05.10.1962	1076 sayılı Yedek subay ve yedek askerî memurlar Kanununun 3 ncü maddesinin değiştirilmesine ve bu kanuna geçici maddeler ilâvesi hakkındaki 97 sayılı Kanunun geçici ikinci maddesine bir fıkra eklenmesine dair Kanun	RG. 12.10.1962, 11230 TBMMKD, C. 45, s. 701
76	09.10.1962	Birinci Dünya ve İstiklâl Savaşına iştirak eden Nebi oğlu Ali Sami Eryılmaz'a vatani hizmet tertibinden maaş tahsisine dair 7.9.1961 tarihli ve 368 sayılı Kanunun 1 nci maddesinde değişiklik yapılması hakkında Kanun	RG. 16.10.1962, 11233 TBMMKD, C. 45, s. 702
77	16.10.1962	Uzun vâdeli plânın yürürlüğe konması ve bütünlüğünün korunması hakkında Kanun	RG. 18.10.1962, 11235 TBMMKD, C. 45, s. 703
78	16.10.1962	Anayasayı ihlâl suçundan Yüksek Adalet Divanınca mahkûm edilenlerin cezalarının kısmen affı hakkında Kanun	RG. 18.10.1962, 11235 TBMMKD, C. 45, s. 707
79	18.10.1962	2644 sayılı Tapu Kanununun 15 ncü maddesinin ikinci fıkrasının son cümlesinin değiştirilmesi hakkında Kanun	RG. 23.10.1962, 11239 TBMMKD, C. 45, s. 708
80	18.10.1962	İstanbul Elektrik, Tramvay ve Tünel İdareleri teşkilât ve tesisatının İstanbul Belediyesine devrine dair 3645 sayılı Kanunun 10 ucu maddesinin değiştirilmesi hakkında Kanun	RG. 23.10.1962, 11239 TBMMKD, C. 45, s. 709
81	18.10.1962	19 Ekim 1960 tarihli ve 105 sayılı Kanunun kaldırılması hakkında Kanun	RG. 23.10.1962, 11239 TBMMKD, C. 45, s. 710

82	23.10.1962	5434 sayılı Türkiye Cumhuriyeti Emekli Sandığı Kanununa geçici bir madde eklenmesine dair Kanun	RG. 01.11.1962, 11245 TBMMKD, C. 45, s. 712
83	23.10.1962	5434 sayılı Türkiye Cumhuriyeti Emekli Sandığı Kanununa geçici bir madde eklenmesine dair Kanun	RG. 01.11.1962, 11245 TBMMKD, C. 45, s. 713
84	23.10.1962	Gümrük Giriş Tarife Cetvelinin 87.01 pozisyonuna dâhil traktörlerin Gümrük vergilerinin % 15 nisbetine indirilmesine dair Bakanlar Kurulu Kararnamesinin onanması hakkında Kanun	RG. 01.11.1962, 11245 TBMMKD, C. 45, s. 714
85	23.10.1962	6188 sayılı Amme alacaklarının tahsil usulü hakkındaki Kanuna geçici bir madde eklenmesine dair Kanun	RG. 01.11.1962, 11245 TBMMKD, C. 45, s. 715
86	23.10.1962	Mersin Limanı inşaat sahası dâhilinde silo tesisleri için ayrılan sahanın Toprak Mahsulleri Ofisine satışı hakkında Kanun	RG. 01.11.1962, 11245 TBMMKD, C. 45, s. 717
87	23.10.1962	Gümrük Giriş Tarife Cetvelinin 31.02 – 31.05 pozisyonlarına dâhil gübrelerin Gümrük Vergisinden muafiyetine dair Bakanlar Kurulu Kararnamesinin onanması hakkında Kanun	RG. 01.11.1962, 11245 TBMMKD, C. 45, s. 718
88	23.10.1962	Devlet memurları aylıklarının tevhit ve teadülüne dair olan 3656 sayılı Kanuna bağlı (1) sayılı cetvelin Tarım Bakanlığı kısmında değişiklik yapılması hakkında Kanun	RG. 01.11.1962, 11245 TBMMKD, C. 45, s. 719
89	23.10.1962	3203 sayılı Tarım Bakanlığı vazife ve teşkilât Kanununun 23 ncü maddesinin değiştirilmesi hakkında Kanun	RG. 01.11.1962, 11245 TBMMKD, C. 45, s. 720
90	23.10.1962	Ankara Üniversitesinin 1956 bütçe yılı Kesinhesap Kanunu	RG. 01.11.1962, 11245 TBMMKD, C. 45, s. 721
91	23.10.1962	Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü 1957 bütçe yılı Kesinhesap Kanunu	RG. 01.11.1962, 11245 TBMMKD, C. 45, s. 722
92	23.10.1962	Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü 1956 bütçe yılı Kesinhesap Kanunu	RG. 01.11.1962, 11245 TBMMKD, C. 45, s. 723
93	23.10.1962	Orman Genel Müdürlüğü 1959 bütçe yılı Kesinhesap Kanunu	RG. 01.11.1962, 11245 TBMMKD, C. 45, s. 724
94	23.10.1962	Orman Genel Müdürlüğü 1956 bütçe yılı Kesinhesap Kanunu	RG. 01.11.1962, 11245 TBMMKD, C. 45, s. 725
95	23.10.1962	Petrol Dairesi Başkanlığı 1958 bütçe yılı Kesinhesap Kanunu	RG. 01.11.1962, 11245 TBMMKD, C. 45, s. 726
96	23.10.1962	Petrol Dairesi Başkanlığı 1959 bütçe yılı Kesinhesap Kanunu	RG. 01.11.1962, 11245 TBMMKD, C. 45, s. 727
97	23.10.1962	Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü 1958 bütçe yılı Kesinhesap Kanunu	RG. 01.11.1962, 11245 TBMMKD, C. 45, s. 728

98	23.10.1962	Orman Genel Müdürlüğü 1957 bütçe yılı Kesinhesap Kanunu	RG. 01.11.1962, 11245 TBMMKD, C. 45, s. 729
99	23.10.1962	Orman Genel Müdürlüğü 1958 bütçe yılı Kesinhesap Kanunu	RG. 01.11.1962, 11245 TBMMKD, C. 45, s. 730
100	23.10.1962	Orman Genel Müdürlüğü 1955 bütçe yılı Kesinhesap Kanunu	RG. 02.11.1962, 11246 TBMMKD, C. 45, s. 731
101	23.10.1962	Karayolları Genel Müdürlüğü 1957 bütçe yılı Kesinhesap Kanunu	RG. 02.11.1962, 11246 TBMMKD, C. 45, s. 732
102	23.10.1962	Karayolları Genel Müdürlüğü 1958 bütçe yılı Kesinhesap Kanunu	RG. 02.11.1962, 11246 TBMMKD, C. 45, s. 733
103	23.10.1962	Karayolları Genel Müdürlüğü 1959 bütçe yılı Kesinhesap Kanunu	RG. 02.11.1962, 11246 TBMMKD, C. 45, s. 734
104	23.10.1962	Vakıflar Genel Müdürlüğünün 1956 bütçe yılı Kesinhesap Kanunu	RG. 02.11.1962, 11246 TBMMKD, C. 45, s. 735
105	23.10.1962	Vakıflar Genel Müdürlüğünün 1957 bütçe yılı Kesinhesap Kanunu	RG. 02.11.1962, 11246 TBMMKD, C. 45, s. 737
106	23.10.1962	Vakıflar Genel Müdürlüğünün 1958 bütçe yılı Kesinhesap Kanunu	RG. 02.11.1962, 11246 TBMMKD, C. 45, s. 738
107	23.10.1962	Vakıflar Genel Müdürlüğünün 1959 bütçe yılı Kesinhesap Kanunu	RG. 02.11.1962, 11246 TBMMKD, C. 45, s. 739
108	23.10.1962	Devlet Hava Meydanları İşletmesi Genel Müdürlüğü 1956 bütçe yılı Kesinhesap Kanunu	RG. 02.11.1962, 11246 TBMMKD, C. 45, s. 740
109	23.10.1962	Devlet Hava Meydanları İşletmesi Genel Müdürlüğü 1957 bütçe yılı Kesinhesap Kanunu	RG. 02.11.1962, 11246 TBMMKD, C. 45, s. 741
110	23.10.1962	Devlet Hava Meydanları İşletmesi Genel Müdürlüğü 1958 bütçe yılı Kesinhesap Kanunu	RG. 02.11.1962, 11246 TBMMKD, C. 45, s. 742
111	23.10.1962	Devlet Hava Meydanları İşletmesi Genel Müdürlüğü 1959 bütçe yılı Kesinhesap Kanunu	RG. 02.11.1962, 11246 TBMMKD, C. 45, s. 743
112	23.10.1962	Beden Terbiyesi Genel Müdürlüğü 1956 bütçe yılı Kesinhesap Kanunu	RG. 02.11.1962, 11246 TBMMKD, C. 45, s. 744
113	23.10.1962	Beden Terbiyesi Genel Müdürlüğü 1957 bütçe yılı Kesinhesap Kanunu	RG. 02.11.1962, 11246 TBMMKD, C. 45, s. 745
114	23.10.1962	Beden Terbiyesi Genel Müdürlüğü 1958 bütçe yılı Kesinhesap Kanunu	RG. 02.11.1962, 11246 TBMMKD, C. 45, s. 746
115	23.10.1962	Petrol Dairesi Başkanlığı 1957 bütçe yılı Kesinhesap Kanunu	RG. 02.11.1962, 11246 TBMMKD, C. 45, s. 747

116	26.10.1962	1957 bütçe yılı Kesinhesap Kanunu	RG. 02-05.11.1962, 11246-11248 TBMMKD, C. 45, s. 748
117	26.10.1962	1958 bütçe yılı Kesinhesap Kanunu	RG. 05-08.11.1962, 11248-11251 TBMMKD, C. 45, s. 750
118	24.10.1962	Gümrük Giriş Tarife Cetvelinin 88.02 pozisyonuna dâhil bir kısım eşyanın Gümrük Vergisinden muafiyetine dair Bakanlar Kurulu Kararnamesinin onanması hakkında Kanun	RG. 05.11.1962, 11248 TBMMKD, C. 45, s. 752
119	24.10.1962	Ereğli Şirketinden alman liman, demiryolu ve madenlerle Kozlu ve Kilimli demiryollarının işletilmesi ve Havzadaki deniz işlerinin inhisar altına alınması hakkındaki 3241 sayılı Kanunun 3 ncü maddesinin 1 nci fıkrasının değiştirilmesine dair Kanun	RG. 05.11.1962, 11248 TBMMKD, C. 45, s. 753
2. Yasama Yılı			
Kanunun Numarası	Kanunun Kabul Tarihi	Kanunun Adı	Yayımlandığı Resmî Gazete ve TBMM Kanunlar Dergisi
120	14.11.1962	1962 Bütçe yılı Kanununa bağlı cetvellerde değişiklik yapılması hakkında Kanun	RG. 21.11.1962, 11262 TBMMKD, C. 46, s. 1
121	20.11.1962	Türk Ceza Kanununun 161 nci maddesinin bazı fıkralarının yürürlükten kaldırılmasına dair Kanun	RG. 28.11.1962, 11268 TBMMKD, C. 46, s. 14
122	29.11.1962	Devlet memurları aylıklarının tevhit ve teadülüne dair olan 3656 sayılı Kanuna bağlı 1 numaralı cetvelde değişiklik yapılması ve Gümrük ve Tekel Bakanlığı teşkilât ve ödevleri, hakkındaki 2825 sayılı Kanuna iki madde eklenmesi hakkındaki 4607 sayılı Kanuna ek 1 nci maddesinin değiştirilmesi hakkında Kanun	RG. 07.12.1962, 11276 TBMMKD, C. 46, s. 15
123	29.11.1962	7129 sayılı Bankalar Kanununun 47 nci maddesinin 2 nci fıkrasının değiştirilmesi ve bu kanuna iki madde eklenmesi hakkında Kanun	RG. 07.12.1962, 11276 TBMMKD, C. 46, s. 16
124	29.11.1962	Devlet memurları, aylıklarının tevhit ve teadülüne dair olan, 3656 sayılı Kanuna bağlı (1) sayılı cetvelin 4665 sayılı Kanunla değiştirilen Dışişleri Bakanlığı kısmına bazı kadrolar eklenmesi hakkında Kanun	RG. 07.12.1962, 11276 TBMMKD, C. 46, s. 18
125	29.11.1962	1708 sayılı Jandarma Kanununun 6459 sayılı Kanunla muaddel 12 nci maddesinin (b) fıkrasının tadili hakkında Kanun	RG. 07.12.1962, 11276 TBMMKD, C. 46, s. 19
126	29.11.1962	Kandemir İspahipala hakkındaki ölüm cezasının yerine getirilmesine dair Kanun	RG. 07.12.1962, 11276 TBMMKD, C. 46, s. 20
127	04.12.1962	Askerî Yargıtayın kuruluşu hakkında Kanun	RG. 12.12.1962, 11280 TBMMKD, C. 46, s. 21

128	07.12.1962	Muvazzaf subay ve askerî memurlara verilecek elbise ve teçhizat hakkında 4608 sayılı Kanuna ek Kanun	RG. 13.12.1962, 11281 TBMMKD, C. 46, s. 25
129	11.12.1962	Millî Güvenlik Kurulu Kanunu	RG. 19.12.1962, 11286 TBMMKD, C. 46, s. 26
130	11.12.1962	Ahvalî şahsiye ile ilgili belge örneklerinin parasız verilmesi ve tasdikten muaf tutulması hakkındaki 26 Eylül 1957 tarihli Sözleşmenin onaylanmasının uygun bulunmasına dair Kanun	RG. 19.12.1962, 11286 TBMMKD, C. 46, s. 29
131	17.12.1962	Beden Terbiyesi Genel Müdürlüğü 1962 yılı Bütçe Kanununa bağlı cetvellerde değişiklik yapılması hakkında Kanun	RG. 24.12.1962, 11290 TBMMKD, C. 46, s. 33
132	17.12.1962	Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü 1962 yılı Bütçe Kanununa bağlı cetvellerde değişiklik yapılması hakkında Kanun	RG. 24.12.1962, 11290 TBMMKD, C. 46, s. 34
133	17.12.1962	Devlet Hava Meydanları İşletmesi Genel Müdürlüğü 1962 yılı Bütçe Kanununa bağlı cetvellerde değişiklik yapılması hakkında Kanun	RG. 24.12.1962, 11290 TBMMKD, C. 46, s. 35
134	17.12.1962	Ankara Üniversitesi 1962 yılı Bütçe Kanununa bağlı (A/2) işaretli cetvelde değişiklik yapılması hakkında Kanun	RG. 24.12.1962, 11290 TBMMKD, C. 46, s. 36
135	17.12.1962	İstanbul Teknik Üniversitesi 1962 yılı Bütçe Kanununa bağlı cetvellerde değişiklik yapılması hakkında Kanun	RG. 24.12.1962, 11290 TBMMKD, C. 46, s. 37
136	17.12.1962	1962 yılı Bütçe Kanununa bağlı (A/2) işaretli cetvelin Maliye Bakanlığı kısmında değişiklik yapılmasına dair Kanun	RG. 24.12.1962, 11290 TBMMKD, C. 46, s. 38
137	17.12.1962	1962 yılı Bütçe Kanununa bağlı cetvellerde değişiklik yapılması hakkında Kanun	RG. 24.12.1962, 11290 TBMMKD, C. 46, s. 39
138	17.12.1962	Orman Genel Müdürlüğü 1962 yılı Bütçe Kanununa bağlı (A/1) işaretli cetvelde değişiklik yapılması hakkında Kanun	RG. 24.12.1962, 11290 TBMMKD, C. 46, s. 41
139	17.12.1962	Ege Üniversitesi 1962 yılı Bütçe Kanununa bağlı (A/1) işaretli cetvelde değişiklik yapılması hakkında Kanun	RG. 24.12.1962, 11290 TBMMKD, C. 46, s. 43
140	26.12.1962	Türk vatandaşlarının Türkiye Büyük Millet Meclisine dilekçeyle başvurmaları ve dilekçelerin incelenmesi ile karara bağlanmasının düzenlenmesine dair Kanun	RG. 05.01.1963, 11300 TBMMKD, C. 46, s. 44
141	03.01.1963	Bursa merkez ilçesindeki gedik ve zeminlerin tasfiyesine dair Kanun	RG. 11.01.1963, 11305 TBMMKD, C. 46, s. 49
142	03.01.1963	1715 sayılı Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Kanununun bazı maddelerinin değiştirilmesi hakkında Kanun	RG. 11.01.1963, 11305 TBMMKD, C. 46, s. 50
143	09.01.1963	1962 yılı Bütçe Kanununa bağlı (A/1) ve (A/2) işaretli cetvellerde değişiklik yapılması hakkında Kanun	RG. 12.01.1963, 11306 TBMMKD, C. 46, s. 52

144	17.01.1963	Uçuş hizmetleri tazminat Kanunu	RG. 19.01.1963, 11312 TBMMKD, C. 46, s. 54
145	22.01.1963	Yalova Kaplıcaları İşletme İdaresi 1947, 1948, 1949, 1950, 1951, 1952, 1953, 1954, 1955 ve 1956 malî yılları bilânçosunun onanmasına dair Kanun	RG. 30.01.1963, 11321 TBMMKD, C. 46, s. 59
146	22.01.1963	İstanbul Teknik Üniversitesi 1957 bütçe yılı Kesinhesap Kanunu	RG. 30.01.1963, 11321 TBMMKD, C. 46, s. 60
147	22.01.1963	İstanbul Teknik Üniversitesi 1958 bütçe yılı Kesinhesap Kanunu	RG. 30.01.1963, 11321 TBMMKD, C. 46, s. 61
148	22.01.1963	İstanbul Teknik Üniversitesi 1959 bütçe yılı Kesinhesap Kanunu	RG. 30.01.1963, 11321 TBMMKD, C. 46, s. 62
149	22.01.1963	Ege Üniversitesi 1958 bütçe yılı Kesinhesap Kanunu	RG. 30.01.1963, 11321 TBMMKD, C. 46, s. 63
150	22.01.1963	Ege Üniversitesi 1959 bütçe yılı Kesinhesap Kanunu	RG. 30.01.1963, 11321 TBMMKD, C. 46, s. 64
151	22.01.1963	Ankara Üniversitesi 1957 bütçe yılı Kesinhesap Kanunu	RG. 30.01.1963, 11321 TBMMKD, C. 46, s. 65
152	22.01.1963	Ankara Üniversitesi 1958 bütçe yılı Kesinhesap Kanunu	RG. 31.01.1963, 11322 TBMMKD, C. 46, s. 66
153	22.01.1963	Ankara Üniversitesi 1959 bütçe yılı Kesinhesap Kanunu	RG. 31.01.1963, 11322 TBMMKD, C. 46, s. 67
154	22.01.1963	Hudut ve Sahiller Sağlık Genel Müdürlüğünün 1957 bütçe yılı Kesinhesap Kanunu	RG. 31.01.1963, 11322 TBMMKD, C. 46, s. 68
155	22.01.1963	Hudut ve Sahiller Sağlık Genel Müdürlüğünün 1958 bütçe yılı Kesinhesap Kanunu	RG. 31.01.1963, 11322 TBMMKD, C. 46, s. 69
156	22.01.1963	Hudut ve Sahiller Sağlık Genel Müdürlüğünün 1959 Bütçe yılı Kesinhesap Kanunu	RG. 31.01.1963, 11322 TBMMKD, C. 46, s. 70
157	22.01.1963	Devlet Üretme Çiftlikleri Umum Müdürlüğü 1957 bütçe yılı Kesinhesap Kanunu	RG. 31.01.1963, 11322 TBMMKD, C. 46, s. 71
158	22.01.1963	Devlet Üretme Çiftlikleri Umum Müdürlüğü 1958 bütçe yılı Kesinhesap Kanunu	RG. 31.01.1963, 11322 TBMMKD, C. 46, s. 72
159	22.01.1963	Devlet Üretme Çiftlikleri Genel Müdürlüğünün 1959 bütçe yılı Kesinhesap Kanunu	RG. 31.01.1963, 11322 TBMMKD, C. 46, s. 73
160	24.01.1963	Mustafa Karasu hakkındaki ölüm cezasının yerine getirilmesine dair Kanun	RG. 01.02.1963, 11323 TBMMKD, C. 46, s. 74
161	24.01.1963	Şükrü Uzunca hakkındaki ölüm cezasının yerine getirilmesine dair Kanun	RG. 01.02.1963, 11323 TBMMKD, C. 46, s. 75
162	24.01.1963	Hayvan hırsızlığının meni hakkındaki 5617 sayılı Kanunun 14 ncü maddesinin kaldırılmasına dair Kanun	RG. 01.02.1963, 11323 TBMMKD, C. 46, s. 76
163	24.01.1963	Asker ailelerinden muhtacolanlara yardım yapılması hakkındaki Kanunun 7 nci maddesinin son fıkrasının kaldırılmasına dair Kanun	RG. 01.02.1963, 11323 TBMMKD, C. 46, s. 77
164	24.01.1963	Askerlik Kanununun 5673 sayılı Kamınla değişik 5 nci maddesinin değiştirilmesine ve bu kanuna geçici bir madde eklenmesine dair Kanun	RG. 01.02.1963, 11323 TBMMKD, C. 46, s. 78

165	21.12.1962	Millî Eğitim Bakanlığınca, 7475 sayılı Kanunla açılacak iki teknik okula ilâveten Zonguldak'ta yeni bir teknik okul açılması hakkında Kanun	RG. 09.02.1963, 11330 TBMMKD, C. 46, s. 79
166	02.01.1963	İstanbul Teknik Üniversitesine bağlı bir teknik okulu açılmasına dair 6374 sayılı Kanuna bir madde eklenmesi hakkında Kanun	RG. 09.02.1963, 11330 TBMMKD, C. 46, s. 82
167	02.01.1963	Velioğlu 1308 doğumlu Tahir Ünlü'ye vatani hizmet tertibinden maaş bağlanması hakkında Kanun	RG. 09.02.1963, 11330 TBMMKD, C. 46, s. 83
168	29.01.1963	10 ve 11 nci Dönem Türkiye Büyük Millet Meclisi üyelerinin ödeneklerinden mütevellit T.C. Ziraat Bankası ve Maliye Bakanlığına olan borçlarının ertelenmesine ait Kanun	Cumhurbaşkanınca bir kez daha görüşülmesi için TBMM'ye geri gönderildiğinden, Resmi Gazetede yayımlanmamıştır. TBMMKD, C. 46, s. 84
169	29.01.1963	Silâhlı Kuvvetler yakacak, aydınlatma, ısıtma ve soğutma Kanunu	RG. 09.02.1963, 11330 TBMMKD, C. 46, s. 85
170	01.02.1963	Tarım Bakanlığına bağlı bâzı okul ve kurumların idaresi hakkındaki 29.5.1926 tarihli ve 867 sayılı Kanuna ek Kanun	RG. 09.02.1963, 11330 TBMMKD, C. 46, s. 86
171	10.02.1963	Toplantı ve gösteri yürüyüşü hürriyeti hakkında Kanun	RG. 18.02.1963, 11337 TBMMKD, C. 46, s. 87
172	12.02.1963	Türk Silâhlı Kuvvetleri İçiş Hizmet Kanununun 69 ncu maddesinin (b) fıkrasının tadiline dair Kanun	RG. 19.02.1963, 11338 TBMMKD, C. 46, s. 93
173	12.02.1963	Bâzı cürümlerden dolayı memurlar ve şerikleri hakkında takip ve muhakeme usulüne dair 1609 sayılı Kanunun 3 ncu maddesinin kaldırılması hakkında Kanun	RG. 19.02.1963, 11338 TBMMKD, C. 46, s. 95
174	12.02.1963	4792 sayılı İşçi Sigortaları Kurumu Kanununun 6 ncu maddesine fıkralar eklenmesine dair Kanun	RG. 19.02.1963, 11338 TBMMKD, C. 46, s. 96
175	12.02.1963	Subay, askerî memur ve astsubayların lojman ihtiyacı için gelecek yıllara geçici yüklenmelere girişilmesi hakkındaki Kanunun muaddel geçici maddesinin değiştirilmesine ve bu kanuna bir madde eklenmesine dair Kanun	RG. 19.02.1963, 11338 TBMMKD, C. 46, s. 97
176	14.02.1963	Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı merkez ve taşra teşkilât ve müesseseleriyle özel idare ve belediyeler teşkilâtında çalışan sağlık memuru, hemşire ve ebeler maaş intibak dereceleri hakkında Kanun	RG. 19.02.1963, 11338 TBMMKD, C. 46, s. 98
177	15.02.1963	Servet Beyannamelerinin iadesi ve yeni servet beyannameleri alınması hakkında Kanun	RG. 19.02.1963, 11338 TBMMKD, C. 46, s. 100
178	15.02.1963	1962 yılı Bütçe Kanununa bağlı (A/1) ve (A/2) işaretli cetvellerde değişiklik yapılması hakkında Kanun	RG. 19.02.1963, 11338 TBMMKD, C. 46, s. 102
179	15.02.1963	Ankara Üniversitesi 1962 yılı Bütçe Kanununa bağlı (A/1) işaretli cetvelde değişiklik yapılması hakkında Kanun	RG. 19.02.1963, 11338 TBMMKD, C. 46, s. 103

180	15.02.1963	Orman Genel Müdürlüğü 1962 yılı Bütçe Kanununa bağlı cetvellerde değişiklik yapılması hakkında Kanun	RG. 19.02.1963, 11338 TBMMKD, C. 46, s. 104
181	15.02.1963	Tekel Genel Müdürlüğü 1962 yılı Bütçe Kanununa bağlı cetvellerde değişiklik yapılması hakkında Kanun	RG. 19.02.1963, 11338 TBMMKD, C. 46, s. 106
182	15.02.1963	Vakıflar Genel Müdürlüğü 1962 yılı Bütçe Kanununa bağlı cetvellerde değişiklik yapılması hakkında Kanun	RG. 19.02.1963, 11338 TBMMKD, C. 46, s. 108
183	15.02.1963	1962 yılı Bütçe Kanununa bağlı cetvellerde değişiklik yapılması hakkında Kanun	RG. 19.02.1963, 11338 TBMMKD, C. 46, s. 110
184	15.02.1963	1962 yılı Bütçe Kanununa bağlı cetvellerde değişiklik yapılması hakkında Kanun	RG. 19.02.1963, 11338 TBMMKD, C. 46, s. 118
185	15.02.1963	Damga Resmi Kanununun bazı maddelerine ilâveler yapılmasına ve bu kanuna geçici bir madde eklenmesine dair Kanun	RG. 28.02.1963, 11343 TBMMKD, C. 46, s. 120
186	15.02.1963	6802 sayılı Gider Vergileri Kanununun 33 nci maddesinin değiştirilmesi hakkında Kanun	RG. 20.02.1963, 11339 TBMMKD, C. 46, s. 122
187	15.02.1963	Gider Vergileri Kanununda bazı değişiklikler yapılması, İstihsal ve Gümrük vergileri hadleri artırılmış olan akar yakıtların Stok Vergisine tabi tutulması hakkında Kanun	RG. 28.02.1963, 11343 TBMMKD, C. 46, s. 123
188	15.02.1963	7338 sayılı Veraset ve İntikal Vergisi Kanununun 10 ncu maddesinin değiştirilmesine ve muvakkat 1 nci maddesinin kaldırılmasına dair Kanun	RG. 20.02.1963, 11339 TBMMKD, C. 46, s. 125
189	15.02.1963	213 sayılı Vergi Usul Kanununun 297 nci maddesinin değiştirilmesi hakkında Kanun	RG. 20.02.1963, 11339 TBMMKD, C. 46, s. 126
190	16.02.1963	Beden Terbiyesi Genel Müdürlüğü 1963 yılı Bütçe Kanunu	RG. 20.02.1963, 11339 TBMMKD, C. 46, s. 127
191	16.02.1963	Vakıflar Genel Müdürlüğü 1963 yılı Bütçe Kanunu	RG. 20.02.1963, 11339 TBMMKD, C. 46, s. 135
192	17.02.1963	Ankara Üniversitesi 1963 yılı Bütçe Kanunu	RG. 21.02.1963, 11340 TBMMKD, C. 46, s. 148
193	17.02.1963	Ege Üniversitesi 1963 yılı Bütçe Kanunu	RG. 28.02.1963, 11343 TBMMKD, C. 46, s. 172
194	17.02.1963	İstanbul Üniversitesi 1963 yılı Bütçe Kanunu	RG. 02.03.1963, 11345 TBMMKD, C. 46, s. 187
195	17.02.1963	İstanbul Teknik Üniversitesi 1963 yılı Bütçe Kanunu	RG. 02.03.1963, 11345 TBMMKD, C. 46, s. 209
196	18.02.1963	Dış seyahat harcamaları Vergisi Kanunu	RG. 23.02.1963, 11342 TBMMKD, C. 46, s. 226
197	18.02.1963	Motorlu kara taşıtları Vergisi Kanunu	RG. 23.02.1963, 11342 TBMMKD, C. 46, s. 230
198	18.02.1963	Emlâk Alım Vergisi Kanunu	RG. 23.02.1963, 11342 TBMMKD, C. 46, s. 236
199	18.02.1963	5422 sayılı Kurumlar Vergisi Kanununun bazı maddelerinin değiştirilmesine ve bu kanuna bazı hükümler eklenmesine dair Kanun	RG. 23.02.1963, 11342 TBMMKD, C. 46, s. 241
200	18.02.1963	Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü 1963 yılı Bütçe Kanunu	RG. 04.03.1963, 11346 TBMMKD, C. 46, s. 250

201	19.02.1963	Karayolları Genel Müdürlüğü 1963 yılı Bütçe Kanunu	RG. 04.03.1963, 11346 TBMMKD, C. 46, s. 260
202	19.02.1963	31.12.1960 tarihli ve 193 sayılı Gelir Vergisi Kanununun bâzı maddelerinin değiştirilmesi ve bu kanuna bâzı hükümler eklenmesi ve bir kısım hükümlerinin kaldırılması hakkında Kanun	RG. 28.02.1963, 11343 TBMMKD, C. 46, s. 269
203	19.02.1963	Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü uçucularına verilecek uçuş tazminatı hakkında Kanun	RG. 28.02.1963, 11343 TBMMKD, C. 46, s. 302
204	19.02.1963	1050 sayılı Muhasebei Umumiye Kanununun 77 nci maddesinin değiştirilmesi hakkında Kanun	RG. 28.02.1963, 11343 TBMMKD, C. 46, s. 304
205	19.02.1963	4.1.1961 tarihli ve 213 sayılı Vergi Usul Kanununun bâzı maddelerinin değiştirilmesi ve bu kanuna bâzı hükümler eklenmesi hakkında Kanun	RG. 28.02.1963, 11343 TBMMKD, C. 46, s. 306
206	19.02.1963	Hudut ve Sahiller Sağlık Genel Müdürlüğü 1963 yılı Bütçe Kanunu	RG. 04.03.1963, 11346 TBMMKD, C. 46, s. 317
207	19.02.1963	Tekel Genel Müdürlüğü 1963 yılı Bütçe Kanunu	RG. 05.03.1963, 11347 TBMMKD, C. 46, s. 325
208	19.02.1963	Orman Genel Müdürlüğü 1963 yılı Bütçe Kanunu	RG. 05.03.1963, 11347 TBMMKD, C. 46, s. 343
209	20.02.1963	Devlet Üretim Çiftlikleri Genel Müdürlüğü 1963 yılı Bütçe Kanunu	RG. 05.03.1963, 11347 TBMMKD, C. 46, s. 358
210	21.02.1963	Değerli Kâğıtlar Kanunu	RG. 28.02.1963, 11343 TBMMKD, C. 46, s. 365
211	21.02.1963	1962 yılı Bütçe Kanununa bağlı cetvellerde değişiklik yapılması hakkında Kanun	RG. 28.02.1963, 11343 TBMMKD, C. 46, s. 367
212	21.02.1963	Sürekli görevle yabancı memleketlerde bulunan memurların aylıkları hakkındaki 4991 sayılı Kanunda değişiklik yapılmasına dair Kanun	RG. 28.02.1963, 11343 TBMMKD, C. 46, s. 370
213	21.02.1963	Zirai mücadele ve zirai karantina Kanununun 62 nci maddesinin son fıkrasının yürürlükten kaldırılması hakkında Kanun	RG. 28.02.1963, 11343 TBMMKD, C. 46, s. 371
214	21.02.1963	Seylâptan dolayı irası hasar eden gayrimemlûk enhari sağırenin sureti tathiri hakkındaki 2.2.1330 tarihli ve 148 sayılı Kanunun yürürlükten kaldırılmasına dair Kanun	RG. 28.02.1963, 11343 TBMMKD, C. 46, s. 372
215	21.02.1963	İzalei Şekavet Kanununun yürürlükten kaldırılmasına dair Kanun	RG. 28.02.1963, 11343 TBMMKD, C. 46, s. 373
216	21.02.1963	Devlet Hava Meydanları İşletmesi Genel Müdürlüğü 1963 yılı Bütçe Kanunu	RG. 05.03.1963, 11347 TBMMKD, C. 46, s. 374
217	22.02.1963	Petrol Dairesi Başkanlığı 1963 yılı Bütçe Kanunu	RG. 05.03.1963, 11347 TBMMKD, C. 46, s. 385
218	23.02.1963	Bâzı suç ve cezaların affı hakkında Kanun	RG. 23.02.1963, 11342 TBMMKD, C. 46, s. 390
219	23.02.1963	1963 yılı Bütçe Kanunu	RG. 01, 09, 26, 30. 03.1963, 11344, 11351,11365,11369 TBMMKD, C. 46, s. 394

220	28.03.1963	Devlet memurları aylıklarının tevhit ve teadülüne dair olan 3656 sayılı Kanuna bağlı (1) sayılı cetvel ile tadil ve eklerinin Tarım Bakanlığı kısmında değişiklik yapılması hakkında Kanun	RG. 05.04.1963, 11374 TBMMKD, C. 46, s. 402
221	09.04.1963	Ulusal Bayram ve genel tatiller hakkındaki 2739 sayılı Kanuna ek Kanun	RG. 13.04.1963, 11381 TBMMKD, C. 46, s. 404
222	11.04.1963	Türkiye Cumhuriyeti Ziraat Bankası ile Amerika'da kâin Howard International Inc. Firması arasındaki ihtilâfın halline dair Kanun	RG. 17.04.1963, 11384 TBMMKD, C. 46, s. 405
223	18.04.1963	Denizaltı, dalgıç ve kurbağa, adam tazminat Kanunu	RG. 26.04.1963, 11391 TBMMKD, C. 46, s. 406
224	18.04.1963	Dışişleri Bakanlığı kuruluşu hakkındaki 3312 sayılı Kanuna ek Kanun	RG. 26.04.1963, 11391 TBMMKD, C. 46, s. 410
225	25.04.1963	Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı kuruluş ve memurları Kanununda ve 4862 sayılı Kanuna bağlı (1) ve (2) sayılı cetvellerde değişiklikler yapılmasına dair Kanun	RG. 30.04.1963, 11394 TBMMKD, C. 46, s. 412
226	25.04.1963	Harcirah Kanunundaki bâzı unvanların değiştirilmesi ve bu kanuna yeni hükümler ilâvesi hakkında Kanun	RG. 30.04.1963, 11394 TBMMKD, C. 46, s. 419
227	30.04.1963	Türkiye Süt Endüstrisi Kurumu Kanunu	RG. 09.05.1963, 11398 TBMMKD, C. 46, s. 420
228	30.04.1963	Cemiyetler Kanununa ek 8 sayılı Kanunun 1 nci maddesinin değiştirilmesine ve bu kanuna bir madde eklenmesine dair Kanun	RG. 09.05.1963, 11398 TBMMKD, C. 46, s. 423
229	17.05.1963	Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığına bağlı öğretim ve araştırma hastanelerinde çalışan asistan ve başasistan doktorlara, tazminat verilmesi hakkında Kanun	RG. 24.05.1963, 11411 TBMMKD, C. 46, s. 424
230	24.05.1963	Devlet memurları aylıklarının tevhit ve teadülüne dair 3656 sayılı Kanuna bağlı (1) sayılı cetvelin Maliye Bakanlığı kısmında değişiklik yapılması ve Hesap Uzmanları Kurulu kurulmasına dair 4709 sayılı Kanunun 6 ncı maddesinin değiştirilmesi hakkında Kanun	RG. 01.06.1963, 11417 TBMMKD, C. 46, s. 425
231	24.05.1963	5434 sayılı Türkiye Cumhuriyeti Emekli Sandığı Kanununun 23 ncü maddesinin değiştirilmesi hakkında Kanun	RG. 03.06.1963, 11418 TBMMKD, C. 46, s. 427
232	24.05.1963	Devlet memurları aylıklarının tevhit ve teadülüne dair olan 3656 sayılı Kanuna bağlı (1) sayılı cetvel ile tadil ve eklerinin Tarım Bakanlığı kısmında değişiklik yapılması hakkında Kanun	RG. 01.06.1963, 11417 TBMMKD, C. 46, s. 428

233	24.05.1963	Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Amerika Birleşik Devletleri Hükümeti arasında imzalanan İstikraz Andlaşmasının onaylanmasının uygun bulunduğu dair Kanun	RG. 01.06.1963, 11417 TBMMKD, C. 46, s. 430
234	24.05.1963	Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Amerika Birleşik Devletleri Hükümeti arasında imzalanan İstikraz Andlaşmasının onaylanmasının uygun bulunduğu dair Kanun	RG. 01.06.1963, 11417 TBMMKD, C. 46, s. 435
235	24.05.1963	Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Amerika Birleşik Devletleri Hükümeti arasında 5 Mayıs 1961 tarihinde imzalanan İstikraz Anlaşmasına ek Andlaşmanın onaylanmasının uygun bulunduğu dair Kanun	RG. 01.06.1963, 11417 TBMMKD, C. 46, s. 440
236	24.05.1963	Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Amerika Birleşik Devletleri Hükümetinin resmî bir müessesesi olan Milletlerarası Kalkınma Dairesi arasında imzalanan İstikraz Andlaşmasının onaylanmasının uygun bulunduğu hakkında Kanun	RG. 01.06.1963, 11417 TBMMKD, C. 46, s. 443
237	28.05.1963	Tekel Genel Müdürlüğü binası inşası için gelecek senelere sâri taahhütlere girişilmesi hakkındaki 7077 sayılı Kanunun 1 nci maddesinin değiştirilmesi hakkında Kanun	RG. 08.06.1963, 11423 TBMMKD, C. 46, s. 447
238	29.05.1963	24 Mayıs 1961 tarihli ve 304 sayılı Cumhuriyet Senatosu üyelerinin seçimi Kanununun 4 ncü maddesi ile 2 nci geçici maddesinin değiştirilmesi hakkında Kanun	RG. 08.06.1963, 11423 TBMMKD, C. 46, s. 448
239	30.05.1963	6343 sayılı Kanunun bâzı maddelerinin değiştirilmesiyle 23 ncü maddesine bir fıkra eklenmesi ve 43 ncü maddesinin kaldırılması hakkında Kanun	RG. 08.06.1963, 11423 TBMMKD, C. 46, s. 450
240	30.05.1963	5.1.1961 tarihli ve 237 sayılı Taşıt Kanununa ek Kanun	RG. 08.06.1963, 11423 TBMMKD, C. 46, s. 452
241	30.05.1963	5434 sayılı Türkiye Cumhuriyeti Emekli Sandığı Kanununun 80 ve 92 nci maddelerinin değiştirilmesine ve bu kanuna geçici iki madde eklenmesine dair Kanun	RG. 08.06.1963, 11423 TBMMKD, C. 46, s. 454
242	30.05.1963	Devlet memurları aylıklarının tevhit ve teadülüne dair olan 3656 sayılı Kanunun bâzı maddelerinin değiştirilmesi ve bu kanuna bâzı maddeler eklenmesi hakkındaki 21.6.1944 tarih ve 4598 sayılı Kanunun 4 ncü maddesinin değiştirilmesine dair Kanun	RG. 08.06.1963, 11423 TBMMKD, C. 46, s. 456
243	30.05.1963	Sağlık hizmetlerinin sosyalleştirilmesi hakkındaki 224 sayılı Kanunun 29 ncü maddesinin değiştirilmesine dair Kanun	RG. 08.06.1963, 11423 TBMMKD, C. 46, s. 458

244	31.05.1963	Milletlerarası andlaşmaların yapılması, yürürlüğü ve yayınlanması ile bâzı andlaşmaların yapılması için Bakanlar Kuruluna yetki verilmesi hakkında Kanun	RG. 11.06.1963, 11425 TBMMKD, C. 46, s. 459
245	04.06.1963	Haşhaşın ekimi ile afyonun istihsal, milletlerarası ticaret, toptan ticaret ve istimalinin tahdit ve tanzimine dair Protokolün onaylanmasının uygun bulunduğu hakkında Kanun	RG. 11.06.1963, 11425 TBMMKD, C. 46, s. 463
246	11.06.1963	Anayasa Mahkemesinin kuruluşu ve yargılama usulleri hakkındaki 22.4.1962 tarihli ve 44 sayılı Kanuna bağlı (1) sayılı cetvelde değişiklik yapılmasına ve bu kanuna 3 madde eklenmesine dair Kanun	RG. 19.06.1963, 11432 TBMMKD, C. 46, s. 478
247	11.06.1963	Şehit Dağıstanlı Mehmet Fazıl Paşanın kızı Hadduç Dağıstanlı'ya vatani hizmet tertibinden aylık bağlanmasına dair Kanun	RG. 19.06.1963, 11432 TBMMKD, C. 46, s. 480
248	11.06.1963	Mehmet Çelebioğlu Bilâl Demirci'ye vatani hizmet tertibinden aylık bağlanmasına dair Kanun	RG. 19.06.1963, 11432 TBMMKD, C. 46, s. 481
249	11.06.1963	Birinci Dünya ve İstiklâl savaşlarına iştirak eden Ali Fehamoğlu Vecihi Hürkuş'a vatani hizmet tertibinden aylık bağlanmasına dair Kanun	RG. 19.06.1963, 11432 TBMMKD, C. 46, s. 482
250	12.06.1963	Hazinenin ve İktisadi Devlet Teşebbüslerinin bir kısım borçlarının tahkimi hakkındaki 154 sayılı Kanuna ek Kanun	RG. 19.06.1963, 11432 TBMMKD, C. 46, s. 483
251	13.06.1963	6183 sayılı Âmme alacaklarının tahsil usulü hakkındaki Kanunun 10 ncu maddesinin 5 nci bendi ile 60 ncı maddesinin değiştirilmesine dair Kanun	RG. 19.06.1963, 11432 TBMMKD, C. 46, s. 485
252	13.06.1963	Spor kulüplerince oyunculara ve karşı kulüplere şimdiye kadar ödenmiş bulunan transfer ücretleriyle teşvik primlerinden mütevellit vergi borçlarının bir defaya mahsus olmak üzere affı hakkında Kanun	RG. 19.06.1963, 11432 TBMMKD, C. 46, s. 487
253	13.06.1963	Kuzey Atlantik Andlaşması Teşkilâtı Müsterek Enfrastrüktür Programları gereğince Türkiye'de yapılacak inşa ve tesis işlerine dair 6095 sayılı Kanunun 10 ncu maddesinin değiştirilmesi hakkında Kanun	RG. 19.06.1963, 11432 TBMMKD, C. 46, s. 488
254	19.06.1963	Devlet memurları aylıklarının tevhit ve teadülüne dair olan 3656 sayılı Kanuna bağlı (1) sayılı cetvelin Adalet Bakanlığı kısmında değişiklik yapılması hakkında Kanun	RG. 26.06.1963, 11438 TBMMKD, C. 46, s. 489
255	19.06.1963	Türk Eczacıları Birliği Kanununun 31 ve 45 nci maddelerinin değiştirilmesine dair Kanun	RG. 26.06.1963, 11438 TBMMKD, C. 46, s. 491
256	19.06.1963	Türk Tabipleri Birliği Kanununun 40 ncı ve 47 nci maddelerinin değiştirilmesine dair Kanun	RG. 26.06.1963, 11438 TBMMKD, C. 46, s. 493

257	20.06.1963	İstanbul Teknik Üniversitesine bağlı bir Teknik Okulu açılmasına dair Kanunun Anayasaya aykırı hükmünün kaldırılmasına dair Kanun	RG. 26.06.1963, 11438 TBMMKD, C. 46, s. 495
258	21.06.1963	Beden Terbiyesi Genel Müdürlüğü 1963 yılı Bütçe Kanununa bağlı (A/l) işaretli cetvelinde değişiklik yapılması hakkında Kanun	RG. 26.06.1963, 11438 TBMMKD, C. 46, s. 496
259	21.06.1963	1963 yılı Bütçe Kanununa bağlı cetvellerde değişiklik yapılması hakkında Kanun	RG. 26.06.1963, 11438 TBMMKD, C. 46, s. 497
260	25.06.1963	Tekel Genel Müdürlüğü ihtiyaçları için gelecek yıllara geçici yüklenmelere girişilmesi hakkındaki 4898 sayılı Kanunun değiştirilmesine dair Kanun	RG. 03.07.1963, 11444 TBMMKD, C. 46, s. 498
261	27.06.1963	İhracatı geliştirmek amacıyla vergilerle ilgili olarak Hükümetçe alınacak tedbirlere dair Kanun	RG. 05.07.1963, 11446 TBMMKD, C. 46, s. 499
262	27.06.1963	1963 yılı Bütçe Kanununa bağlı (H) işaretli cetvelde değişiklik yapılması hakkında Kanun	RG. 05.07.1963, 11446 TBMMKD, C. 46, s. 500
263	28.06.1963	Haliloğlu Sadık Hançebay'a vatani hizmet terbitinden aylık bağlanmasına dair Kanun	RG. 05.07.1963, 11446 TBMMKD, C. 46, s. 501
264	01.07.1963	Birleşmiş Milletler Teşkilâtı tarafından çıkarılan 200 000 000 dolarlık bonodan 100 000 dolarlık kısmının satın alınması hususunda Hükümete yetki verilmesine dair Kanun	RG. 10.07.1963, 11450 TBMMKD, C. 46, s. 502
265	02.07.1963	Turizm ve Tanıtma Bakanlığı Kanunu	RG. 12.07.1963, 11452 TBMMKD, C. 46, s. 503
266	09.07.1963	Türkiye Cumhuriyeti Emekli Sandığı Kanununun geçici 84 ncü maddesinin değiştirilmesine ve bu kanuna geçici bir madde eklenmesine dair Kanun	RG. 17.07.1963, 11456 TBMMKD, C. 46, s. 517
267	09.07.1963	1963 yılı Bütçe Kanununa bağlı cetvellerde değişiklik yapılması hakkında Kanun	RG. 17.07.1963, 11456 TBMMKD, C. 46, s. 519
268	09.07.1963	1963 yılı Bütçe Kanununa bağlı cetvellerde değişiklik yapılması hakkında Kanun	RG. 17.07.1963, 11456 TBMMKD, C. 46, s. 520
269	11.07.1963	Tahsis edildikleri gayelerde kullanılmalarına imkân veya lüzum kalmıyan harb sefinelerinin satılmasına yetki verilmesi hakkında Kanun	RG. 17.07.1963, 11456 TBMMKD, C. 46, s. 524
270	11.07.1963	İstanbul Teknik Üniversitesine bağlı bir teknik okulu açılmasına dair 6374 sayılı Kanuna bir madde eklenmesi hakkında Kanun	RG. 20.07.1963, 11459 TBMMKD, C. 46, s. 526
271	11.07.1963	Maden Kanununun bazı maddelerinin değiştirilmesi, kaldırılması ve bu kanuna bazı maddeler eklenmesi hakkında Kanun	RG. 20.07.1963, 11459 TBMMKD, C. 46, s. 528
272	11.07.1963	Serseri ve Mazannaisu Eşhas hakkında Kanunun yürürlükten kaldırılmasına dair Kanun	RG. 20.07.1963, 11459 TBMMKD, C. 46, s. 551
273	12.07.1963	Ceza evleri inşası için gelecek yıllara geçici yüklenmelere girişilmesine ve istikraz akdine dair Kanun	RG. 20.07.1963, 11459 TBMMKD, C. 46, s. 552
274	15.07.1963	Sendikalar Kanunu	RG. 24.07.1963, 11462 TBMMKD, C. 46, s. 553

275	15.07.1963	Toplu İş Sözleşmesi, Grev ve Lokavt Kanunu	RG. 24.07.1963, 11462 TBMMKD, C. 46, s. 567
276	15.07.1963	1963 yılı Bütçe Kanununa bağlı (A/l) ve (A/2) işaretli cetvellerde değişiklik yapılması hakkında Kanun	RG. 24.07.1963, 11462 TBMMKD, C. 46, s. 586
277	15.07.1963	5237 sayılı Belediye Gelirleri Kanunu ile diğer kanunlarla belediyelere verilen payların belediye vergi ve resimleri hükmünde olduğuna dair Kanun	RG. 24.07.1963, 11462 TBMMKD, C. 46, s. 588
278	17.07.1963	Türkiye Bilimsel ve Teknik Araştırma Kurumu kurulması hakkında Kanun	RG. 24.07.1963, 11462 TBMMKD, C. 46, s. 589
279	17.07.1963	1963 yılı Bütçe Kanununa bağlı (A/l) ve (A/2) işaretli cetvellerde değişiklik yapılması hakkında Kanun	RG. 24.07.1963, 11462 TBMMKD, C. 46, s. 595
280	17.07.1963	1963 yılı Bütçe Kanununa bağlı cetvellerde değişiklik yapılması hakkında Kanun	RG. 24.07.1963, 11462 TBMMKD, C. 46, s. 596
281	17.07.1963	Karayolları Genel Müdürlüğü 1963 yılı Bütçe Kanununa bağlı cetvellerde değişiklik yapılması hakkında Kanun	RG. 24.07.1963, 11462 TBMMKD, C. 46, s. 601
282	17.07.1963	1963 yılı Bütçe Kanununa bağlı (A/l) işaretli cetvelde değişiklik yapılması hakkında Kanun	RG. 19.07.1963, 11458 TBMMKD, C. 46, s. 602
283	17.07.1963	Hususi idarelerden maaş alan ilkökul öğretmenlerinin kadrolarına, terfi, taltif ve cezalandırılmalarına ve bu öğretmenler için teşkil edilecek Sağlık ve İçtimai Yardım Sandığı ile Yapı Sandığına ve öğretmenlerin alacaklarına dair 4357 sayılı Kanunun 3 ncü maddesine bir fıkra eklenmesi hakkında Kanun	RG. 26.07.1963, 11464 TBMMKD, C. 46, s. 604
284	17.07.1963	Gaydan Fikri Tuğsuz'a vatani hizmet tertibinden aylık bağlanmasına dair Kanun	RG. 26.07.1963, 11464 TBMMKD, C. 46, s. 605
285	17.07.1963	97 sayılı Kanuna göre askerlik hizmetlerini Millî Eğitim Bakanlığı emrinde öğretmen olarak yapanların ilkökul öğretmenliğine tâyinleri hakkında Kanun	RG. 26.07.1963, 11464 TBMMKD, C. 46, s. 606
286	18.07.1963	Köy Kanununda değişiklik yapılmasına dair Kanun	RG. 26.07.1963, 11464 TBMMKD, C. 46, s. 607
287	18.07.1963	Şehir ve kasabalarda mahalle muhtar ve ihtiyar heyetleri teşkiline dair 4541 sayılı Kanunda değişiklik yapılması ve bâzı kanunların kaldırılması hakkında Kanun	RG. 26.07.1963, 11464 TBMMKD, C. 46, s. 611
288	18.07.1963	Tekel Genel Müdürlüğünün 1955 bütçe yılı Kesinhesap Kanunu	RG. 26.07.1963, 11464 TBMMKD, C. 46, s. 614
289	18.07.1963	Tekel Genel Müdürlüğünün 1956 bütçe yılı Kesinhesap Kanunu	RG. 26.07.1963, 11464 TBMMKD, C. 46, s. 619
290	18.07.1963	Tekel Genel Müdürlüğünün 1957 bütçe yılı Kesinhesap Kanunu	RG. 26.07.1963, 11464 TBMMKD, C. 46, s. 625
291	18.07.1963	1111 sayılı Askerlik Kanununa 2 geçici madde eklenmesine dair Kanun	RG. 26.07.1963, 11464 TBMMKD, C. 46, s. 630

292	18.07.1963	Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği Hükümeti arasında Telli - Telefon irtibatı kurulmasına ve mevcut Radyo - Telgraf Servisine dair Andlaşmanın onaylanmasının uygun bulunduğu hakkında Kanun	RG. 26.07.1963, 11464 TBMMKD, C. 46, s. 632
293	18.07.1963	Köy içme suları hakkındaki Kanunun 14 ncü maddesinin ikinci fıkrasının yürürlükten kaldırılmasına dair Kanun	RG. 26.07.1963, 11464 TBMMKD, C. 46, s. 636
294	18.07.1963	5434 sayılı Kanunun 7 nci maddesine bir fıkra eklenmesine dair olan 16 Ocak 1953 gün ve 6015 sayılı Kanunun 1 nci maddesinin değiştirilmesi hakkında Kanun	RG. 26.07.1963, 11464 TBMMKD, C. 46, s. 637
295	18.07.1963	10.9.1960 tarihli ve 79 sayılı Kanunun 7 nci maddesinin değiştirilmesine dair Kanun	RG. 27.07.1963, 11465 TBMMKD, C. 46, s. 638
296	19.07.1963	Devlet Hava Meydanları İşletmesi Genel Müdürlüğü 1963 yılı Bütçe Kanununa bağlı cetvellerde değişiklik yapılması hakkında Kanun	RG. 27.07.1963, 11465 TBMMKD, C. 46, s. 639
297	19.07.1963	Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü 1963 yılı Bütçe Kanununa bağlı (A/1) işaretli cetvelde değişiklik yapılması hakkında Kanun	RG. 27.07.1963, 11465 TBMMKD, C. 46, s. 642
298	19.07.1963	İstanbul Üniversitesi 1963 yılı Bütçe Kanununa bağlı cetvellerde değişiklik yapılması hakkında Kanun	RG. 27.07.1963, 11465 TBMMKD, C. 46, s. 643
299	19.07.1963	1963 yılı Bütçe Kanununa bağlı (A/2) işaretli cetvelde değişiklik yapılması hakkında Kanun	RG. 27.07.1963, 11465 TBMMKD, C. 46, s. 644
300	19.07.1963	Vakıflar Genel Müdürlüğü 1963 yılı Bütçe Kanununa bağlı (A/1) işaretli cetvelde değişiklik yapılması hakkında Kanun	RG. 27.07.1963, 11465 TBMMKD, C. 46, s. 645
301	19.07.1963	Gümrük Giriş Tarife Cetvelinin bâzı tâli pozisyonlarına giren akar yakıtların Gümrük Vergisi hakkındaki Bakanlar Kurulu kararının onaylanmasına dair Kanun	RG. 27.07.1963, 11465 TBMMKD, C. 46, s. 646
302	19.07.1963	Devlet memurları aylıklarının tevhit ve teadülüne dair olan 3656 sayılı Kanuna bağlı (1) sayılı cetvelin Ticaret Bakanlığı kısmına bâzı kadroların eklenmesi hakkında Kanun	RG. 27.07.1963, 11465 TBMMKD, C. 46, s. 648
303	19.07.1963	“Türkiye Cumhuriyeti ile Federal Almanya Cumhuriyeti arasında sermaye yatırımlarının karşılıklı olarak teşvik ve himayesine mütedair Andlaşma”nın ve bu Andlaşmaya ekli Protokol ve sekiz mektubun onaylanmasının uygun bulunduğu hakkında Kanun	RG. 27.07.1963, 11465 TBMMKD, C. 46, s. 649
304	19.07.1963	Hususi şahıslara ait eski eserlerle tarihî âbidelerin istimlâki hakkındaki 7463 sayılı Kanunun 5 nci maddesinin değiştirilmesi ve 6 ncı maddesinin kaldırılmasına dair Kanun	RG. 27.07.1963, 11465 TBMMKD, C. 46, s. 659

305	19.07.1963	1960 malî yılı içinde sürekli görevle yabancı memleketlerde bulunan memurlara emsalli olarak ödenmiş bulunan aylıklar hakkında Kanun	RG. 27.07.1963, 11465 TBMMKD, C. 46, s. 660
306	19.07.1963	İdarei Umumiyei Vilâyat Kanununda değişiklikler yapılmasına ve ilgili bâzı kanunların kaldırılmasına dair Kanun	RG. 27.07.1963, 11465 TBMMKD, C. 46, s. 661
307	19.07.1963	Belediye Kanununda değişiklik yapılmasına dair Kanun	RG. 27.07.1963, 11465 TBMMKD, C. 46, s. 667
308	21.08.1963	Tohumlukların tescil, kontrol ve sertifikasyonu hakkında Kanun	RG. 29.08.1963, 11493 TBMMKD, C. 46, s. 674
309	27.08.1963	İstanbul ili, Eyüp ilçesine bağlı Göktepe bucağında Gaziosmanpaşa adıyla bir ilçe kurulması hakkında Kanun	RG. 04.09.1963, 11496 TBMMKD, C. 46, s. 679
310	27.08.1963	237 sayılı Taşıt Kanununa bağlı (1) sayılı cetvelde değişiklik yapılması hakkında Kanun	RG. 04.09.1963, 11496 TBMMKD, C. 46, s. 681
311	27.08.1963	Abdülcebbar Yıldırım (Abdullah Yıldırım), Mehmet Çimen, Mehmet Çetin, (Mehmet Sıddık Çetin) haklarındaki ölüm cezasının yerine getirilmesine dair Kanun	RG. 04.09.1963, 11496 TBMMKD, C. 46, s. 682
312	27.08.1963	Hamza Gülmez hakkındaki ölüm cezasının yerine getirilmesine dair Kanun	RG. 04.09.1963, 11496 TBMMKD, C. 46, s. 683
313	27.08.1963	Osman Taşdemir hakkındaki ölüm cezasının yerine getirilmesine dair Kanun	RG. 04.09.1963, 11496 TBMMKD, C. 46, s. 684
314	27.08.1963	Bahittin Yazıcı (Bahattin) hakkındaki ölüm cezasının yerine getirilmesine dair Kanun	RG. 04.09.1963, 11496 TBMMKD, C. 46, s. 685
315	27.08.1963	Bekir Yılmaz hakkındaki ölüm cezasının yerine getirilmesine dair Kanun	RG. 04.09.1963, 11496 TBMMKD, C. 46, s. 686
316	27.08.1963	Mehmet Ali Yılmaz hakkındaki ölüm cezasının yerine getirilmesine dair Kanun	RG. 04.09.1963, 11496 TBMMKD, C. 46, s. 687
317	27.08.1963	Ali Kocatürk hakkındaki ölüm cezasının yerine getirilmesine dair Kanun	RG. 04.09.1963, 11496 TBMMKD, C. 46, s. 688
318	27.08.1963	Kemal Taşkesen hakkındaki Ölüm cezasının yerine getirilmesine dair Kanun	RG. 04.09.1963, 11496 TBMMKD, C. 46, s. 689
319	27.08.1963	Ummehan Bebek (Ümmühan Bebek) hakkındaki ölüm cezasının yerine getirilmesine dair Kanun	RG. 04.09.1963, 11496 TBMMKD, C. 46, s. 690
320	27.08.1963	Mustafa Cemal Kanca hakkındaki ölüm cezasının yerine getirilmesine dair Kanun	RG. 04.09.1963, 11496 TBMMKD, C. 46, s. 691
321	27.08.1963	Hüseyin Akca (Akça) hakkındaki ölüm cezasının yerine getirilmesine dair Kanun	RG. 04.09.1963, 11496 TBMMKD, C. 46, s. 692
322	27.08.1963	Halil Ölmez hakkındaki ölüm cezasının yerine getirilmesine dair Kanun	RG. 04.09.1963, 11496 TBMMKD, C. 46, s. 693
323	27.08.1963	Âdem Akçay hakkındaki ölüm cezasının yerine getirilmesine dair Kanun	RG. 04.09.1963, 11496 TBMMKD, C. 46, s. 694
324	27.08.1963	Cemal Zambaklı ve Ahmet Durer (Dar) haklarındaki ölüm cezasının yerine getirilmesine dair Kanun	RG. 04.09.1963, 11496 TBMMKD, C. 46, s. 695
325	05.09.1963	Kamu İktisadi Teşebbüslerinin 1960 ve daha önceki bütçe yıllarına ait bir kısım vergi borçlarının tasfiyesi hakkında Kanun	RG. 12.09.1963, 11503 TBMMKD, C. 46, s. 696

326	05.09.1963	3238 sayılı Köy Öğretmenleri Kanununun kaldırılması ve öğretmenlerin aylıklı kadrolara geçirilmelerine dair Kanun	RG. 12.09.1963, 11503 TBMMKD, C. 46, s. 698
327	05.09.1963	6785 sayılı İmar Kanununa geçici bir madde eklenmesi hakkında Kanun	RG. 12.09.1963, 11503 TBMMKD, C. 46, s. 700
328	05.09.1963	18 Haziran 1952 tarih ve 5965 sayılı Kanuna geçici 3 ncü maddenin eklenmesine dair Kanun	RG. 12.09.1963, 11503 TBMMKD, C. 46, s. 701
329	10.09.1963	Gümrük Giriş Tarife Cetvelinin 40.02 pozisyonunun sonuna bir hüküm ilâvesine dair Bakanlar Kurulu Kararnamesinin onanması hakkında Kanun	RG. 19.09.1963, 11509 TBMMKD, C. 46, s. 702
330	17.09.1963	Millî Mücadele kahramanlarından Telgrafçı Manastırlı Hamdi Efendi eşi Hasibe Martonaltı'ya vatani hizmet tertibinden maaş bağlanması hakkında Kanun	RG. 24.09.1963, 11513 TBMMKD, C. 46, s. 703
331	17.09.1963	Muvazenei Umumiyyeye dâhil bâzı dairelerin yapı işleri için gelecek yıllara geçici yüklenmelere girişilmesi hakkındaki Kanunun 1 nci maddesine bir fıkra eklenmesine dair Kanun	RG. 24.09.1963, 11513 TBMMKD, C. 46, s. 704
332	18.09.1963	1963 yılı Bütçe Kanununa bağlı cetvellerde değişiklik yapılması hakkında Kanun	RG. 24.09.1963, 11513 TBMMKD, C. 46, s. 705
333	19.09.1963	İstanbul Teknik Üniversitesi kuruluş kadroları Kanununa ek Kanun	RG. 27.09.1963, 11516 TBMMKD, C. 46, s. 707
334	19.09.1963	5434 sayılı Türkiye Cumhuriyeti Emekli Sandığı Kanununa ek 7242 sayılı Kanunun muvakkat maddesinin değiştirilmesi hakkında Kanun	RG. 27.09.1963, 11516 TBMMKD, C. 46, s. 710
335	19.09.1963	5434 sayılı Türkiye Cumhuriyeti Emekli Sandığı Kanununa bir geçici madde eklenmesine dair Kanun	RG. 27.09.1963, 11516 TBMMKD, C. 46, s. 711
336	19.09.1963	Karadeniz Teknik Üniversitesi adıyla Trabzon'da bir üniversite kurulması hakkındaki 6594 sayılı Kanuna ek Kanun	RG. 27.09.1963, 11516 TBMMKD, C. 46, s. 712
337	26.09.1963	Ankara Üniversitesi kuruluş kadroları hakkındaki 5239 sayılı Kanuna ek Kanun	RG. 03.10.1963, 11521 TBMMKD, C. 46, s. 718
338	26.09.1963	1086 sayılı Hukuk Usulü. Muhakemeleri Kanununun 494, 495, 496, 497, 498, 499 ve 187/6 ncı maddelerinin yürürlükten kaldırılmasına dair Kanun	RG. 03.10.1963, 11521 TBMMKD, C. 46, s. 722
339	02.10.1963	Reşit Siyah hakkındaki ölüm cezasının yerine getirilmesine dair Kanun	RG. 10.10.1963, 11527 TBMMKD, C. 46, s. 723
340	02.10.1963	Mustafa Dilek hakkındaki ölüm cezasının yerine getirilmesine dair Kanun	RG. 10.10.1963, 11527 TBMMKD, C. 46, s. 724
341	02.10.1963	Karayolları Genel Müdürlüğü kuruluş ve görevleri hakkındaki Kanunun 8 nci maddesinin sonuna bir fıkra eklenmesine dair Kanun	RG. 10.10.1963, 11527 TBMMKD, C. 46, s. 725

342	02.10.1963	Sivas Kongresince seçilen Temsil Heyeti üyeleriyle Türkiye Büyük Millet Meclisinin Birinci Döneminde bulunan üyelere vatani hizmet t ertibinden aylık bağlanması hakkındaki Kanuna geçici bir madde eklenmesine dair Kanun	RG. 10.10.1963, 11527 TBMMKD, C. 46, s. 726
343	02.10.1963	Anayasa Mahkemesinin Kuruluşu ve Yargılama usulleri hakkındaki Kanuna ilişik (1) sayılı cetvele bir kadro eklenmesine dair Kanun	RG. 10.10.1963, 11527 TBMMKD, C. 46, s. 727
344	02.10.1963	Devlet memurları aylıklarının tevhit ve t eadülüne dair olan 3656 sayılı Kanuna bağlı (1) sayılı cetvelin Bayındırlık Bakanlığı kısmına bâzı kadrolar eklenmesi hakkında Kanun	RG. 10.10.1963, 11527 TBMMKD, C. 46, s. 728
345	03.10.1963	4936 sayılı Üniversiteler Kanununun 115 sayılı Kanunla değiştirilen 7, 10 ve 48 nci maddelerinin tadiline dair Kanun	RG. 14.10.1963, 11530 TBMMKD, C. 46, s. 729
346	03.10.1963	5027 sayılı Temsil Ödeneği Kanununun muhtelif kanunlarla değiştirilmiş veya ekler yapılmış bulunan birinci maddesinde değişiklik yapılması hakkında Kanun	RG. 14.10.1963, 11530 TBMMKD, C. 46, s. 731
347	03.10.1963	Hazinenin ve İktisadi Devlet Teşebbüslerinin bir kısım borçlarının tahkimi hakkındaki Kanunun 6 ncı maddesinin değiştirilmesine dair Kanun	RG. 14.10.1963, 11530 TBMMKD, C. 46, s. 732
348	03.10.1963	İstanbul Teknik Üniversitesince arsa satın alınması için gelecek yıllara geçici yüklenmelere girişilmesi hakkında Kanun	RG. 14.10.1963, 11530 TBMMKD, C. 46, s. 733
349	15.10.1963	Ankara Üniversitesi 1963 yılı Bütçe Kanununa bağlı cetvellerde değişiklik yapılması hakkında Kanun	RG. 24.10.1963, 11539 TBMMKD, C. 46, s. 734
350	15.10.1963	1111 sayılı Askerlik Kanununun 35 nci maddesinin (C) fıkrasına 4092 sayılı Kanunla eklenen hükümlerin değiştirilmesi ve bu kanuna bir geçici madde eklenmesi hakkında Kanun	RG. 24.10.1963, 11539 TBMMKD, C. 46, s. 736
351	24.10.1963	Hasan Kâhyaoğlu hakkındaki ölüm cezasının yerine getirilmesine dair Kanun	RG. 02.11.1963, 11545 TBMMKD, C. 46, s. 737
352	25.10.1963	Ömer Aslan (Arslan) hakkındaki ölüm cezasının yerine getirilmesine dair Kanun	RG. 02.11.1963, 11545 TBMMKD, C. 46, s. 738
353	25.10.1963	Askerî Mahkemeler Kuruluşu ve Yargılama Usulü Kanunu	RG. 26.10.1963, 11541 (Mükerrer). TBMMKD, C. 46, s. 739
354	25.10.1963	1963 yılı Bütçe Kanununa bağlı cetvellerde değişiklik yapılması hakkında Kanun	RG. 02.11.1963, 11545 TBMMKD, C. 46, s. 787
355	25.10.1963	Ege Üniversitesinin 1963 yılı Bütçe Kanununa bağlı (A/I) işaretli cetvelinde değişiklik yapılması hakkında Kanun	RG. 02.11.1963, 11545 TBMMKD, C. 46, s. 792
356	25.10.1963	Tekel Genel Müdürlüğü 1963 yılı Bütçe Kanununa bağlı (A/I) işaretli cetvelde değişiklik yapılması hakkında Kanun	RG. 02.11.1963, 11545 TBMMKD, C. 46, s. 793

357	25.10.1963	Askerî Hâkimler ve Askerî Savcılar Kanunu	RG. 26.10.1963, 11541 (Mükerrer). TBMMKD, C. 47, s.794. Bu Kanuna ait bazı maddi hatalar için yapılan düzeltmelerin yer aldığı Resmî Gazete 15.11.1963, 11556
3. Yasama Yılı			
358	24.12.1963	Türkiye Halk Bankası ve Halk Sandıkları hakkındaki 2284 sayılı Kanunun bâzı maddelerinin değiştirilmesine ve bu kanuna bâzı maddelerin eklenmesine dair olan 5652, 6854 sayılı kanunlara ek Kanun	RG. 02.01.1964, 11596 TBMMKD, C. 47, s. 1
359	24.12.1963	Türkiye Radyo - Televizyon Kurumu Kanunu	RG. 02.01.1964, 11596 TBMMKD, C. 47, s. 3 Bu Kanuna ait bazı maddi hatalar için yapılan düzeltmelerin yer aldığı Resmî Gazeteler: 15.01.1964, 11607; 22.04.1965, 11982.
360	27.12.1963	Türkiye Büyük Millet Meclisi memurları teşkilâtı hakkındaki 5931, 6120, 6194, 6215, 6341 ve 6885 sayılı kanunlarla 5509 sayılı Kanunun bâzı maddelerinin değiştirilmesine ve bu kanuna bâzı maddeler eklenmesine dair 5.1.1961 günlü 231 sayılı Kanuna ek Kanun	RG. 31.12.1963, 11595 TBMMKD, C. 47, s. 17
361	27.12.1963	Kölelik, köle ticareti, köleliğe benzer uygulama ve geleneklerin ortadan kaldırılmasına dair Ek Sözleşmenin onaylanmasının uygun bulunduğu hakkında Kanun	RG. 06.01.1964, 11599 TBMMKD, C. 47, s. 18
362	27.12.1963	Türkiye ile İran arasında akdedilen Kültür Andlaşmasının onaylanmasının uygun bulunduğu hakkında Kanun	RG. 06.01.1964, 11599 TBMMKD, C. 47, s. 24
363	27.12.1963	Türkiye ile Afganistan arasında akdedilen Kültür Andlaşmasının onaylanmasının uygun bulunduğu hakkında Kanun	RG. 06.01.1964, 11599 TBMMKD, C. 47, s. 28
364	27.12.1963	Televizyon filimleri vasıtasıyla programların mübadelesine dair Avrupa Andlaşmasının onaylanmasının uygun bulunduğu hakkında Kanun	RG. 06.01.1964, 11599 TBMMKD, C. 47, s. 31
365	27.12.1963	Gelir Vergisi Kanununun bâzı madde ve fıkralarının değiştirilmesi hakkında Kanun	RG. 06.01.1964, 11599 TBMMKD, C. 47, s. 34
366	27.12.1963	Millî Eğitim Bakanlığına Ankara'da yaptırılacak merkez binası için gelecek yıllara geçici yüklenmelere girişilmesi hakkında Kanun	RG. 06.01.1964, 11599 TBMMKD, C. 47, s. 36
367	01.01.1964	Türkiye Cumhuriyeti Ziraat Bankası Kanununun 33 ncü maddesinin değiştirilmesine dair Kanun	RG. 09.01.1964, 11602 TBMMKD, C. 47, s. 37

368	07.01.1964	Mehmet (Mustafa) Yeğenoğlu hakkındaki ölüm cezasının yerine getirilmesine dair Kanun	RG. 16.01.1964, 11608 TBMMKD, C. 47, s. 38
369	07.01.1964	İmar Kanununa bir madde eklenmesi hakkındaki 7341 sayılı Kanunun yürürlükten kaldırılmasına dair Kanun	RG. 16.01.1964, 11608 TBMMKD, C. 47, s. 39
370	07.01.1964	Devlet memurları aylıklarının tevhit ve teadülüne dair olan 3656 sayılı Kanuna bağlı cetvellerin Bayındırlık Bakanlığında değişiklik yapılması hakkında Kanun	RG. 16.01.1964, 11608 TBMMKD, C. 47, s. 40
371	07.01.1964	Köy enstitüleri ile ilköğretmen okullarının birleştirilmesi hakkındaki Kanunun 5 nci maddesinin değiştirilmesine dair Kanun	RG. 16.01.1964, 11608 TBMMKD, C. 47, s. 43
372	07.01.1964	Kurumlar Vergisi Kanununun 40 ncı maddesinin değiştirilmesi hakkında Kanun	RG. 16.01.1964, 11608 TBMMKD, C. 47, s. 44
373	07.01.1964	Durmuş Çetinkaya hakkındaki ölüm cezasının yerine getirilmesine dair Kanun	RG. 16.01.1964, 11608 TBMMKD, C. 47, s. 45
374	07.01.1964	İzzet Sivaslı ve Ali İlğaz haklarındaki ölüm cezasının yerine getirilmesine dair Kanun	RG. 16.01.1964, 11608 TBMMKD, C. 47, s. 46
375	07.01.1964	Türkiye Cumhuriyeti Hükümetince Avrupa Fonundan temin olunan kredinin Devlet borcu olarak Hazine hesaplarına intikali ve Türk Lirası karşılıklarının kullanılma şekli hakkında Kanun	RG. 16.01.1964, 11608 TBMMKD, C. 47, s. 47
376	07.01.1964	“Hususi Kredi” ve “Silâhlanma İstikrazı” ndan doğan İngiliz alacakları bakiyesinin tesviyesi için Birleşik Kırallıkla Türkiye arasında mektup teatisi suretiyle yapılan 23 Haziran 1962 tarihli Andlaşmanın onaylanmasının uygun bulunduğu hakkında Kanun	RG. 16.01.1964, 11608 TBMMKD, C. 47, s. 48
377	16.01.1964	Devlet Orman işletmelerince ve kereste fabrikalarınca yapılmış olan harcamalara ait 1953, 1954, 1955, 1956, 1957, 1958 ve 1959 yılları bilançolarıyla kâr ve zarar hesaplarının tasdiki hakkında Kanun	RG. 24.01.1964, 11615 TBMMKD, C. 47, s. 51
378	16.01.1964	Yasama Meclisleri dış münasebetlerinin düzenlenmesi hakkında Kanun	RG. 24.01.1964, 11615 TBMMKD, C. 47, s. 54
379	21.01.1964	Türkiye Cumhuriyeti Ziraat Bankası ve Tarım Kredi Kooperatifleri ile Emniyet Sandığı memur ve hizmetlilerine 100 ncü yıldönümü ikramiyesi verilmesi hakkında Kanun	RG. 25.01.1964, 11616 TBMMKD, C. 47, s. 57
380	21.01.1964	Hudut ve Sahiller Sağlık Genel Müdürlüğü 1963 yılı Bütçe Kanununa bağlı (A/I) işaretli cetvelde değişiklik yapılması hakkında Kanun	RG. 29.01.1964, 11619 TBMMKD, C. 47, s. 58
381	21.01.1964	1963 yılı Bütçe Kanununa bağlı cetvellerde değişiklik yapılması hakkında Kanun	RG. 29.01.1964, 11619 TBMMKD, C. 47, s. 59
382	21.01.1964	Tekel Genel Müdürlüğü 1963 yılı Bütçe Kanununa bağlı (A/I) işaretli cetvelde değişiklik yapılması hakkında Kanun	RG. 29.01.1964, 11619 TBMMKD, C. 47, s. 64
383	21.01.1964	İstanbul Teknik Üniversitesi 1963 yılı Bütçe Kanununa bağlı cetvellerde değişiklik yapılması hakkında Kanun	RG. 29.01.1964, 11619 TBMMKD, C. 47, s. 65

384	21.01.1964	1963 yılı Bütçe Kanununa bağlı (A/l) işaretli cetvelde değişiklik yapılması hakkında Kanun	RG. 29.01.1964, 11619 TBMMKD, C. 47, s. 68
385	21.01.1964	Ege Üniversitesi 1963 yılı Bütçe Kanununa bağlı (R) işaretli cetvelde değişiklik yapılması hakkında Kanun	RG. 29.01.1964, 11619 TBMMKD, C. 47, s. 69
386	21.01.1964	Petrol Dairesi Başkanlığı 1963 yılı Bütçe Kanununa, bağlı (B) işaretli cetvelde değişiklik yapılması hakkında Kanun	RG. 29.01.1964, 11619 TBMMKD, C. 47, s. 70
387	21.01.1964	1963 yılı Bütçe Kanununa bağlı cetvellerde değişiklik yapılması hakkında Kanun	RG. 29.01.1964, 11619 TBMMKD, C. 47, s. 71
388	21.01.1964	Vakıflar Genel Müdürlüğü 1963 yılı Bütçe Kanununa bağlı cetvellerde değişiklik yapılması hakkında Kanun	RG. 29.01.1964, 11619 TBMMKD, C. 47, s. 73
389	21.01.1964	Mehmetoğlu Süleyman Kulaksız'a vatani hizmet tertibinden aylık bağlanmasına dair Kanun	RG. 29.01.1964, 11619 TBMMKD, C. 47, s. 75
390	22.01.1964	1963 yılı Bütçe Kanununa bağlı cetvellerde değişiklik yapılması hakkında Kanun	RG. 30.01.1964, 11620 TBMMKD, C. 47, s. 76
391	22.01.1964	Petrol Dairesi Başkanlığı 1963 yılı Bütçe Kanununa bağlı (A/l) işaretli cetvelde değişiklik yapılması hakkında Kanun	RG. 30.01.1964, 11620 TBMMKD, C. 47, s. 81
392	28.01.1964	1963 yılı Bütçe Kanununa bağlı (A/l) işaretli cetvelde değişiklik yapılması hakkında Kanun	RG. 05.02.1964, 11625 TBMMKD, C. 47, s. 83
393	28.01.1964	1963 yılı Bütçe Kanununa bağlı cetvellerde değişiklik yapılması hakkında Kanun	RG. 31.01.1964, 11621 TBMMKD, C. 47, s. 85
394	28.01.1964	Karayolları Genel Müdürlüğünün 1963 yılı Bütçe Kanununa bağlı (A/l) ve (A/2) işaretli cetvellerinde değişiklik yapılması hakkında Kanun	RG. 05.02.1964, 11625 TBMMKD, C. 47, s. 86
395	30.01.1964	3656 sayılı Kanuna bağlı (1) sayılı cetvelin Maliye Bakanlığı kısmında ve 2996 sayılı Maliye Bakanlığı kuruluş ve görevleri hakkındaki Kanunda değişiklik yapılmasına ve bu kanuna bazı maddeler eklenmesine dair Kanun	RG. 06.02.1964, 11626 TBMMKD, C. 47, s. 88
396	31.01.1964	Tapulama Kanunu	Cumhurbaşkanınca bir kez daha görüşülmesi için TBMM'ye geri gönderildiğinden, Resmî Gazetede yayımlanmamıştır. TBMMKD, C. 47, s. 98
397	04.02.1964	Türkiye ile Avrupa Ekonomik Topluluğu arasında bir ortaklık yaratan Andlaşma ve eklerinin onaylanmasının uygun bulunduğuna dair Kanun	RG. 12.02.1964, 11631 TBMMKD, C. 47, s. 99
398	05.02.1964	1963 yılı Bütçe Kanununa bağlı (A/2) işaretli cetvelde değişiklik yapılması hakkında Kanun	RG. 12.02.1964, 11631 TBMMKD, C. 47, s. 114
399	05.02.1964	1963 yılı Bütçe Kanununa bağlı cetvellerde değişiklik yapılması hakkında Kanun	RG. 12.02.1964, 11631 TBMMKD, C. 47, s. 116
400	05.02.1964	İstanbul Üniversitesi 1963 yılı Bütçe Kanununa bağlı (A/l) işaretli cetvelde değişiklik yapılması hakkında Kanun	RG. 12.02.1964, 11631 TBMMKD, C. 47, s. 121

401	05.02.1964	Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü 1963 yılı Bütçe Kanununa bağlı (A/2) işaretli cetvelde değişiklik yapılması hakkında Kanun	RG. 12.02.1964, 11631 TBMMKD, C. 47, s. 123
402	10.02.1964	Türk parasının kıymetini koruma hakkındaki 1567 sayılı Kanunun yürürlük süresinin uzatılmasına dair Kanun	RG. 20.02.1964, 11636 TBMMKD, C. 47, s. 124
403	11.02.1964	Türk vatandaşlığı Kanunu	RG. 22.02.1964, 11638 TBMMKD, C. 47, s. 125
404	18.02.1964	İstanbul Üniversitesi 1956 Bütçe yılı Kesinhesap Kanunu	RG. 25.02.1964, 11640 TBMMKD, C. 47, s. 135
405	18.02.1964	İstanbul Üniversitesi 1957 Bütçe yılı Kesinhesap Kanunu	RG. 25.02.1964, 11640 TBMMKD, C. 47, s. 138
406	18.02.1964	İstanbul Üniversitesi 1958 Bütçe yılı Kesinhesap Kanunu	RG. 25.02.1964, 11640 TBMMKD, C. 47, s. 140
407	18.02.1964	İstanbul Üniversitesi 1959 Bütçe yılı Kesinhesap Kanunu	RG. 25.02.1964, 11640 TBMMKD, C. 47, s. 142
408	18.02.1964	İstanbul Üniversitesi 1960 Bütçe yılı Kesinhesap Kanunu	RG. 26.02.1964, 11641 TBMMKD, C. 47, s. 145
409	18.02.1964	Beden Terbiyesi Genel Müdürlüğünün 1959 bütçe yılı Kesinhesap Kanunu	RG. 26.02.1964, 11641 TBMMKD, C. 47, s. 147
410	18.02.1964	Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü 1959 bütçe yılı Kesinhesap Kanunu	RG. 26.02.1964, 11641 TBMMKD, C. 47, s. 148
411	18.02.1964	Petrol Dairesi Başkanlığının 1960 bütçe yılı Kesinhesap Kanunu	RG. 27.02.1964, 11642 TBMMKD, C. 47, s. 150
412	18.02.1964	1959 bütçe yılı Kesinhesap Kanunu	RG. 28.02.1964, 11643 TBMMKD, C. 47, s. 151
413	18.02.1964	2556 sayılı Hâkimler Kanununa geçici bir madde eklenmesine dair Kanun	RG. 27.02.1964, 11642 TBMMKD, C. 47, s. 154
414	22.02.1964	Beden Terbiyesi Genel Müdürlüğü 1964 yılı Bütçe Kanunu	RG. 27.02.1964, 11642 TBMMKD, C. 47, s. 155
415	22.02.1964	Vakıflar Genel Müdürlüğü 1964 yılı Bütçe Kanunu	RG. 27.02.1964, 11642 TBMMKD, C. 47, s. 166
416	24.02.1964	Ankara Üniversitesi 1964 yılı Bütçe Kanunu	RG. 28.02.1964, 11643 TBMMKD, C. 47, s. 182
417	24.02.1964	Ege Üniversitesi 1964 yılı Bütçe Kanunu	RG. 29.02.1964, 11644 TBMMKD, C. 47, s. 251
418	24.02.1964	İstanbul Teknik Üniversitesi 1964 yılı Bütçe Kanunu	RG. 04.03.1964, 11647 TBMMKD, C. 47, s. 284
419	24.02.1964	İstanbul Üniversitesi 1964 yılı Bütçe Kanunu	RG. 05.03.1964, 11648 TBMMKD, C. 47, s. 336
420	25.02.1964	Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü 1964 yılı Bütçe Kanunu	RG. 03.03.1964, 11646 TBMMKD, C. 47, s. 388
421	25.02.1964	Karayolları Genel Müdürlüğü 1964 yılı Bütçe Kanunu	RG. 03.03.1964, 11646 TBMMKD, C. 47, s. 402
422	25.02.1964	Milletlerarası Atom. Enerjisi Ajansı Statüsünün VI ncı maddesinin (A) fıkrasının 3 ncü bendinde yapılacak değişikliğin onaylanmasının uygun bulunduğu hakkında Kanun	RG. 29.02.1964, 11644 TBMMKD, C. 47, s. 415

423	25.02.1964	Milletlerarası Adalet Divanı Statüsünün 36 ncı maddesinin 2 nci fıkrasında derpiş olunan ve hukukî uyumsuzlıkların çözülmesi hususunda Divanın yargı hakkını önceden tanımayı gerektiren ihtiyari kayda katılmamız hakkındaki 5047 sayılı Kanunun yeniden uzatılmasına dair Kanun	RG. 29.02.1964, 11644 TBMMKD, C. 47, s. 417
424	25.02.1964	Antalya eski Milletvekili Dr. Burhanettin Onat'ın hükümlü bulunduğu cezanın kalan kısmının kaldırılması hakkında Kanun	RG. 29.02.1964, 11644 TBMMKD, C. 47, s. 418
425	26.02.1964	Hudut ve Sahiller Sağlık Genel Müdürlüğü 1964 yılı Bütçe Kanunu	RG. 04.03.1964, 11647 TBMMKD, C. 47, s. 419
426	26.02.1964	Tekel Genel Müdürlüğü 1964 yılı Bütçe Kanunu	RG. 06.03.1964, 11649 TBMMKD, C. 47, s. 430
427	26.02.1964	Devlet Üretme Çiftlikleri Genel Müdürlüğü 1964 yılı Bütçe Kanunu	RG. 06.03.1964, 11649 TBMMKD, C. 47, s. 448
428	26.02.1964	Orman Genel Müdürlüğü 1964 yılı Bütçe Kanunu	RG. 07.03.1964, 11650 TBMMKD, C. 47, s. 458
429	27.02.1964	1963 yılı Bütçe Kanununa bağlı (A/2) işaretli cetvelde değişiklik yapılması hakkında Kanun	RG. 29.02.1964, 11644 TBMMKD, C. 47, s. 472
430	27.02.1964	Devlet Üretme Çiftlikleri Genel Müdürlüğü 1963 yılı Bütçe Kanununa bağlı (A/l) işaretli cetvelde değişiklik yapılması hakkında Kanun	RG. 29.02.1964, 11644 TBMMKD, C. 47, s. 473
431	27.02.1964	Ege Üniversitesi 1963 yılı Bütçe Kanununa bağlı cetvellerde değişiklik yapılması hakkında Kanun	RG. 29.02.1964, 11644 TBMMKD, C. 47, s. 474
432	27.02.1964	1963 yılı Bütçe Kanununa bağlı (A/l) işaretli cetvelde değişiklik yapılması hakkında Kanun	RG. 29.02.1964, 11644 TBMMKD, C. 47, s. 475
433	27.02.1964	1963 yılı Bütçe Kanununda ve bu kamına bağlı (A/l) ve (A/2) işaretli cetvellerde değişiklik yapılması hakkında Kanun	RG. 29.02.1964, 11644 TBMMKD, C. 47, s. 477
434	27.02.1964	1963 yılı Bütçe Kanununa bağlı (A/l) ve (A/2) işaretli cetvellerde değişiklik yapılması hakkında Kanun	RG. 29.02.1964, 11644 TBMMKD, C. 47, s. 479
435	28.02.1964	Devlet Hava Meydanları İşletmesi Genel Müdürlüğü 1964 yılı Bütçe Kanunu	RG. 07.03.1964, 11650 TBMMKD, C. 47, s. 484
436	28.02.1964	Petrol Dairesi Başkanlığı 1964 yılı Bütçe Kanunu	RG. 06.03.1964, 11649 TBMMKD, C. 47, s. 497
437	28.02.1964	1963 yılı Bütçe Kanununa bağlı (A/l) ve (A/2) işaretli cetvellerde değişiklik yapılması hakkında Kanun	RG. 02.03.1964, 11645 TBMMKD, C. 47, s. 504
438	29.02.1964	1964 yılı Bütçe Kanunu	RG. 02.03.1964, 11645 TBMMKD, C. 47, s. 505
439	05.03.1964	Millî Eğitim Bakanlığına bağlı yüksek ve orta dereceli okullar öğretmenlerinin haftalık ders saatleri ile ek ders ücretleri hakkında Kanun	RG. 12.03.1964, 11654 TBMMKD, C. 47, s. 971
440	12.03.1964	İktisadi Devlet Teşekkülleriyle müesseseleri ve iştirakleri hakkında Kanun	RG. 21.03.1964, 11662 TBMMKD, C. 47, s. 975
441	12.03.1964	Devlet Yatırım. Bankası hakkında Kanun	RG. 21.03.1964, 11662 TBMMKD, C. 47, s. 987

442	28.03.1964	Bulgaristan'ın İstanbul'daki Başkonsolosluğu eski Muavin Konsolosu Varban (Virban, Verban) oğlu Georgi Varbanof (Virbanof, Verfbanof) Çolakof'un cezasının affı hakkında Kanun	RG. 06.04.1964, 11675 TBMMKD, C. 47, s. 994
443	28.03.1964	İlkokul öğretmenleri ödeneği Kanunu	RG. 06.04.1964, 11675 TBMMKD, C. 47, s. 995
444	31.03.1964	10 ve 11 nci Dönem Türkiye Büyük Millet Meclisi üyelerinin ödeneklerinden mütevellit T.C. Ziraat Bankası ve Maliye Bakanlığına olan borçlarının ertelenmesine ait Kanun	RG. 11.04.1964, 11680 TBMMKD, C. 47, s. 996
445	16.04.1964	Cafer Güler ile Zafer Özalp hakkındaki ölüm cezasının yerine getirilmesine dair Kanun	RG. 16.04.1964, 11684 TBMMKD, C. 47, s. 997
446	16.04.1964	Kadir Ceylân hakkındaki ölüm cezasının yerine getirilmesine dair Kanun	RG. 22.04.1964, 11689 TBMMKD, C. 47, s. 998
447	17.04.1964	Cumhuriyet Senatosu üyeleri seçimi Kanununun değiştirilmesine dair Kanun	RG. 22.04.1964, 11689 TBMMKD, C. 47, s. 999
448	29.04.1964	Süleyman Ağırbaş hakkındaki ölüm cezasının yerine getirilmesine dair Kanun	RG. 11.05.1964, 11700 TBMMKD, C.47, s.1000
449	29.04.1964	Hasan Şeker hakkındaki ölüm cezasının yerine getirilmesine dair Kanun	RG. 11.05.1964, 11700 TBMMKD, C.47, s.1001
450	29.04.1964	Bedih Kılıç hakkındaki ölüm cezasının yerine getirilmesine dair Kanun	RG. 11.05.1964, 11700 TBMMKD, C.47, s.1002
451	29.04.1964	Millî Savunma Bakanlığı orta sanat okulları öğrencileri hakkında Kanun	RG. 11.05.1964, 11700 TBMMKD, C.47, s.1003
452	29.04.1964	3242 ve 5254 sayılı kanunlarla verilen yemeklik ve tohumluk bedellerinin tecili hakkındaki 310 sayılı Kanunun bâzı maddelerinin değiştirilmesine dair Kanun	RG. 11.05.1964, 11700 TBMMKD, C.47, s.1004
453	29.04.1964	Ali Karahan hakkındaki ölüm cezasının yerine getirilmesine dair Kanun	RG. 11.05.1964, 11700 TBMMKD, C.47, s.1005
454	29.04.1964	Bayram Kalpaklı hakkındaki ölüm cezasının yerine getirilmesine dair Kanun	RG. 11.05.1964, 11700 TBMMKD, C.47, s.1006
455	29.04.1964	Mehmet Kül (Gül) hakkındaki ölüm cezasının yerine getirilmesine dair Kanun	RG. 11.05.1964, 11700 TBMMKD, C.47, s.1007
456	29.04.1964	Bayram Albayrak hakkındaki ölüm cezasının yerine getirilmesine dair Kanun	RG. 11.05.1964, 11700 TBMMKD, C.47, s.1008
457	29.04.1964	Recep Güngör Tanış hakkındaki ölüm cezasının yerine getirilmesine dair Kanun	RG. 11.05.1964, 11700 TBMMKD, C.47, s.1009
458	29.04.1964	Hasan Şentürk hakkındaki ölüm cezasının yerine getirilmesine dair Kanun	RG. 11.05.1964, 11700 TBMMKD, C.47, s.1010
459	29.04.1964	Kerim Özkan ve Hasan Güney (Günay) haklarındaki ölüm cezasının yerine getirilmesine dair Kanun	RG. 11.05.1964, 11700 TBMMKD, C.47, s.1011
460	29.04.1964	Süleyman Bozkurt hakkındaki ölüm cezasının yerine getirilmesine dair Kanun	RG. 11.05.1964, 11700 TBMMKD, C.47, s.1012
461	30.04.1964	Evlilik dışı çocukların tanınmalarını kabule yetkili makamların yetkilerinin genişletilmesi hakkındaki Sözleşmenin onaylanmasının uygun bulunduğuna dair Kanun	RG. 11.05.1964, 11700 TBMMKD, C.47, s.1013

462	30.04.1964	1938–1939 yıllarında İngiltere ve Fransa hükümetlerinden temin edilen teslihat kredilerinin mahsup şekli hakkında Kanun	RG. 11.05.1964, 11700 TBMMKD, C.47, s.1017
463	30.04.1964	Gümrük Giriş Tarife Cetvelinin 28.08 pozisyonunun sonundaki ihtar hükmünün değiştirilmesine dair olan Bakanlar Kurulu kararlarının onaylanması hakkında Kanun	RG. 11.05.1964, 11700 TBMMKD, C.47, s.1018
464	30.04.1964	Kan gruplarının tâyinine yarıyan reaktiflerin mübadelesi hakkında Avrupa Andlaşması ve Ek Protokolün onaylanmasının uygun bulunduğuna dair Kanun	RG. 11.05.1964, 11700 TBMMKD, C.47, s.1021
465	30.04.1964	Özel tıbbi tedavi ve termo-klimatik kaynaklar alanında karşılıklı yardımlaşmaya dair Avrupa Andlaşmasının onaylanmasının uygun bulunduğu hakkında Kanun	RG. 11.05.1964, 11700 TBMMKD, C.47, s.1035
466	07.05.1964	Kanun dışı yakalanan veya tutuklanan kimselere tazminat verilmesi hakkında Kanun	RG. 15.05.1964, 11704 TBMMKD, C.47, s.1040
467	07.05.1964	4862 sayılı Kanuna bağlı (2) sayılı cetvelde yazılı kadroların değiştirilmesi hakkında Kanun	RG. 15.05.1964, 11704 TBMMKD, C.47, s.
468	12.05.1964	Kamu İktisadi Teşebbüslerinin Türkiye Büyük Millet Meclisince denetlenmesinin düzenlenmesi hakkında Kanun	RG. 22.05.1964, 11709 TBMMKD, C.47, s.1043
469	12.05.1964	5442 sayılı İl İdaresi Kanununun bazı maddelerinin değiştirilmesi hakkında Kanun	RG. 22.05.1964, 11709 TBMMKD, C.47, s.1047
470	12.05.1964	Sanayi Bakanlığı kuruluş ve vazifeleri hakkındaki 6973 sayılı Kanunun bazı maddelerinde ve bu bakanlığa ait kadrolarda değişiklik yapılmasına dair Kanun	RG. 22.05.1964, 11709 TBMMKD, C.47, s.1049
471	13.05.1964	232 sayılı Kanunla değiştirilen 6085 sayılı Karayolları Trafik Kanununa bir madde ilâvesi hakkında Kanun	RG. 22.05.1964, 11709 TBMMKD, C.47, s.1051
472	14.05.1964	Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı Teşkilâtında çalışmakta olup hususiyet arz eden yer ve hizmetlerde görevlendirilen sağlık personeline ödenek verilmesine dair Kanun	RG. 25.05.1964, 11711 TBMMKD, C.47, s.1052
473	14.05.1964	Devlet Demiryolları İşletmesi memur ve hizmetlilerinin ücretlerine dair olan 3173 sayılı Kanunun 5 nci maddesine 4620 sayılı Kanunun 3 ncü maddesi ile eklenen (F) fıkrasının değiştirilmesine dair Kanun	RG. 25.05.1964, 11711 TBMMKD, C.47, s.1054
474	14.05.1964	5383 sayılı Gümrük Kanununa bağlı Gümrük Giriş Tarife Cetvelinin değiştirilmesi hakkında Kanun	RG. 25.05.1964, 11711 TBMMKD, C.47, s.1056
475	14.05.1964	Lübnan'a silâh satışından doğan alacağımızla Fransız Hükümetinin emrimize verdiği bazı meblâğların Lübnan'da ve Fransa'da Türk misyonları için arsa, bina, satın alınmasına veya yaptırılmasına ayrılması hakkında Kanun	RG. 25.05.1964, 11711 TBMMKD, C.47, s.1059

476	15.05.1964	Karasuları Kanunu	RG. 25.05.1964, 11711 TBMMKD, C.47, s.1060
477	16.06.1964	Disiplin mahkemeleri kuruluşu, yargılama usulü ve disiplin suç ve cezaları hakkında Kanun	RG. 26.06.1964, 11738 TBMMKD, C.47, s.1062
478	18.06.1964	5434 sayılı Türkiye Cumhuriyeti Emekli Sandığı Kanununa ek Kanun	RG. 26.06.1964, 11738 TBMMKD, C.47, s.1074
479	19.06.1964	1964 yılı Bütçe Kanununa bağlı (A/l) ve (A/2) işaretli cetvellerde değişiklik yapılması hakkında Kanun	RG. 26.06.1964, 11738 TBMMKD, C.47, s.1076
480	23.06.1964	Talât Aydemir ve Fethi Gürcan haklarındaki ölüm cezasının yerine getirilmesine ve Osman Deniz ve Erol Dinçer haklarındaki ölüm cezasının yerine getirilmemesine dair Kanun	RG. 26.06.1964, 11738 TBMMKD, C.47, s.1079
481	25.06.1964	28.1.1959 tarih ve 7196 sayılı Kanunun 1 nci maddesinin birinci fıkrasının değiştirilmesi hakkında Kanun	RG. 06.07.1964, 11746 TBMMKD, C.47, s.1081
482	25.06.1964	Gider vergileri Kanununun bazı maddelerinin değiştirilmesine ve bu kanuna bazı hükümler ilâve edilmesine dair Kanun	RG. 06.07.1964, 11746 TBMMKD, C.47, s.1082
483	25.06.1964	27.6.1931 tarihli ve 1833 sayılı Arazi Vergisi Kanununun 9 ncu maddesinin değiştirilmesine dair Kanun	RG. 06.07.1964, 11746 TBMMKD, C.47, s.1087
484	26.06.1964	31.12.1960 tarihli ve 193 sayılı Gelir Vergisi Kanununun bazı madde ve fıkralarının değiştirilmesi ve bu kanuna bazı hükümler eklenmesi hakkında Kanun	RG. 08.07.1964, 11748 TBMMKD, C.47, s.1088
485	26.06.1964	4.1.1961 tarihli ve 213 sayılı Vergi Usul Kanununun bazı madde ve fıkralarının değiştirilmesi ve bu kanuna bazı hükümler eklenmesi hakkında Kanun	RG. 08.07.1964, 11748 TBMMKD, C.47, s.1094
486	26.06.1964	1964 yılı Bütçe Kanununa bağlı cetvellerde değişiklik yapılması hakkında Kanun	RG. 02.07.1964, 11743 TBMMKD, C.47, s.1098
487	26.06.1964	İngiliz Kemal namıyla mâruf Ahmet Esat Tomruk’a vatani hizmet tertibinden aylık bağlanmasına dair Kanun	RG. 08.07.1964, 11748 TBMMKD, C.47, s.1101
488	01.07.1964	Damga Vergisi Kanunu	RG. 11.07.1964, 11751 TBMMKD, C.47, s.1102
489	01.07.1964	Bâzı vergi ve resimlere zam yapılması hakkında 4040 sayılı Kanunun 31 nci maddesinde değişiklik yapılmasına dair Kanun	RG. 11.07.1964, 11751 TBMMKD, C.47, s.1114
490	02.07.1964	3512 sayılı Cemiyetler Kanununun 12.nci maddesinin kaldırılması ve 29 ncu maddesinin değiştirilmesi hakkında Kanun	RG. 11.07.1964, 11751 TBMMKD, C.47, s.1115
491	02.07.1964	1837 sayılı Bina Vergisi Kanununda değişiklik yapılmasına ve 206 sayılı Kanunun 3 ncü ve geçici 2 nci maddelerinin kaldırılmasına dair Kanun	RG. 11.07.1964, 11751 TBMMKD, C.47, s.1116
492	02.07.1964	Harçlar Kanunu	RG. 17.07.1964, 11756 TBMMKD, C.47, s.1118
493	03.07.1964	1964 yılı Bütçe Kanununa bağlı (A/l) işaretli cetvelde değişiklik yapılması hakkında Kanun	RG. 17.07.1964, 11756 TBMMKD, C.47, s.1156

494	03.07.1964	1964 yılı Bütçe Kanununa bağlı (A/I) işaretli cetvelde değişiklik yapılması hakkında Kanun	RG. 17.07.1964, 11756 TBMMKD, C.47, s.1157
495	03.07.1964	1964 yılı Bütçe Kanununa bağlı (A/3) işaretli cetvelde değişiklik yapılması hakkında Kanun	RG. 17.07.1964, 11756 TBMMKD, C.47, s.1158
496	10.07.1964	21.6.1961 tarihli ve 309 sayılı Kanuna bazı fıkralar eklenmesi ve bu kanunda bazı değişiklikler yapılmasına dair Kanun	RG. 17.07.1964, 11756 TBMMKD, C.47, s.1159
497	14.07.1964	1964 yılı Bütçe Kanununa bağlı cetvellerde değişiklik yapılması hakkında Kanun	RG. 22.07.1964, 11760 TBMMKD, C.47, s.1161
498	14.07.1964	1964 yılı Bütçe Kanununa bağlı (A/3) işaretli cetvelde değişiklik yapılması ve Hazinece Türkiye Emlâk Kredi Bankasında açtırılan tevdiat hesaplarından yapılan harcamaların tasfiyesi hakkında Kanun	RG. 22.07.1964, 11760 TBMMKD, C.47, s.1164
499	14.07.1964	Yurt dışında çalışan işçilere konut ve küçük sanat kredisi açılması ve ödünç para verilmesi hakkında Kanun	RG. 22.07.1964, 11760 TBMMKD, C.47, s.1166
500	14.07.1964	Kıbrıs'a gönderilecek Türk Askerî Birliği mensuplarının aylık ve ücretleriyle çeşitli istihkakları ve birliğin başka giderleri hakkında Kanun	RG. 22.07.1964, 11760 TBMMKD, C.47, s.1169
501	16.07.1964	765 sayılı Türk Ceza Kanununun 6123 sayılı Kanunla muaddel 455 nci maddesiyle 2275 ve 3038 sayılı kanunlarla muaddel 459 ncu maddelerine birer fıkra eklenmesine dair Kanun	RG. 23.07.1964, 11761 TBMMKD, C.47, s.1171
502	16.07.1964	Bozcaada ve İmroz nahiyelerinin mahallî idareleri hakkındaki 1151 sayılı Kanunun 14 ncü maddesinin yürürlükten kaldırılması hakkındaki 5713 sayılı Kanunun yürürlükten kaldırılması ve 1151 sayılı Kanunun 14 ncü maddesinin yeniden yürürlüğe konmasına dair Kanun	RG. 23.07.1964, 11761 TBMMKD, C.47, s.1172
503	16.07.1964	15 Temmuz 1983 tarihli ve 275 sayılı Toplu İş Sözleşmesi, Grev ve Lokavt Kanununun bazı maddelerinin değiştirilmesi hakkında Kanun	RG. 23.07.1964, 11761 TBMMKD, C.47, s.1173
504	16.07.1964	Ödemişli Ahmetoğlu Ali Orhan İlkurşun'a vatani hizmet tertibinden aylık bağlanmasına dair Kanun	RG. 23.07.1964, 11761 TBMMKD, C.47, s.1175
505	17.07.1964	1964 yılı Bütçe Kanununa bağlı cetvellerde değişiklik yapılmasına dair Kanun	RG. 27.07.1964, 11764 TBMMKD, C.47, s.1176
506	17.07.1964	Sosyal Sigortalar Kanunu	RG. 29, 30, 31.07.1964 ve 01.08.1964; 11766, 11767, 11768 ve 11769 TBMMKD, C.47, s.1178
507	17.07.1964	Esnaf ve Küçük Sanatkârlar Kanunu	RG. 1, 3, 4.08.1964, 11769, 11770, 11771 TBMMKD, C.47, s.1222
508	17.07.1964	15 Temmuz 1963 tarihli ve 274 sayılı Sendikalar Kanununun bazı maddelerinin değiştirilmesi hakkında Kanun	RG. 01.08.1964, 11769 TBMMKD, C.47, s.1255

509	17.07.1964	Tapulama Kanunu	RG. 1, 3, 4.08.1964, 11769, 11770, 11771 TBMMKD, C.47, s.1258
4. Yasama Yılı			
510	05.11.1964	Vakıflar Genel Müdürlüğünün 1960 bütçe yılı Kesinhesap Kanunu	RG. 18.11.1964, 11859 TBMMKD, C. 48, s. 1
511	05.11.1964	1960 bütçe yılı Kesinhesap Kanunu	RG. 20.11.1964, 11861 TBMMKD, C. 48, s. 7
512	05.11.1964	Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü 1960 bütçe yılı Kesinhesap Kanunu	RG. 21.11.1964, 11862 TBMMKD, C. 48, s. 11
513	10.11.1964	Devlet Üretim Çiftlikleri Genel Müdürlüğünün 1960 bütçe yılı Kesinhesap Kanunu	RG. 21.11.1964, 11862 TBMMKD, C. 48, s. 16
514	10.11.1964	Devlet Üretim Çiftlikleri Genel Müdürlüğünün 1961 bütçe yılı Kesinhesap Kanunu	RG. 21.11.1964, 11862 TBMMKD, C. 48, s. 19
515	10.11.1964	Devlet Hava Meydanları İşletmesi Genel Müdürlüğünün 1960 bütçe yılı Kesinhesap Kanunu	RG. 21.11.1964, 11862 TBMMKD, C. 48, s. 22
516	10.11.1964	Devlet Hava Meydanları İşletmesi Genel Müdürlüğünün 1961 bütçe yılı Kesinhesap Kanunu	RG. 21.11.1964, 11862 TBMMKD, C. 48, s. 25
517	11.12.1964	Orman Genel Müdürlüğü 1964 yılı Bütçe Kanununa bağlı (A/1) ve (A/3) işaretli cetvellerde değişiklik yapılması hakkında Kanun	RG. 19.12.1964, 11886 TBMMKD, C. 48, s. 28
518	11.12.1964	Vakıflar Genel Müdürlüğü 1964 yılı Bütçe Kanununa bağlı (A/3) ve (B) işaretli cetvellerde değişiklik yapılması hakkında Kanun	RG. 19.12.1964, 11886 TBMMKD, C. 48, s. 29
519	22.12.1964	Birinci Dünya ve İstiklâl Savaşlarına iştirak eden Feracullahoğlu Ahmet Fahri Özçelik'e vatani hizmet tertibinden maaş tahsisine dair Kanun	RG. 30.12.1964, 11895 TBMMKD, C. 48, s. 30
520	22.12.1964	Sıtmanın imhası hakkındaki Kanunun 1 nci maddesine bir fıkra eklenmesine dair Kanun	RG. 30.12.1964, 11895 TBMMKD, C. 48, s. 31
521	24.12.1964	Danıştay Kanunu	RG. 31.12.1964, 11896 TBMMKD, C. 48, s. 32
522	29.12.1964	1964 kalkınma istikrazı hakkında Kanun	RG. 06.01.1965, 11899 TBMMKD, C. 48, s. 67
523	29.12.1964	İstiklâl Savaşına iştirak eden M. Hilmioğlu M. Rıfat Özyayın'a vatani hizmet tertibinden maaş tahsisine dair Kanun	RG. 11.01.1965, 11903 TBMMKD, C. 48, s. 69
524	07.01.1965	Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü 1964 yılı Bütçe Kanununa bağlı (A/2) ve (A/3) işaretli cetvellerde değişiklik yapılması hakkında Kanun	RG. 18.01.1965, 11909 TBMMKD, C. 48, s. 70
525	13.01.1965	Devlet Hava Meydanları İşletmesi Genel Müdürlüğü 1964 yılı Bütçe Kanununa bağlı (A/1) işaretli cetvelde değişiklik yapılması hakkında Kanun	RG. 25.01.1965, 11912 TBMMKD, C. 48, s. 71

526	21.01.1965	Ticaret Bakanlığı Teşkilât ve vazifelerine dair Kanuna bir madde eklenmesi hakkında Kanun	RG. 30.01.1965, 11920 TBMMKD, C. 48, s. 72
527	25.01.1965	Gelecek yıllara geçici yüklenmelere dair Kanun	RG. 01.02.1965, 11921 TBMMKD, C. 48, s. 73
528	27.01.1965	1964 yılı Bütçe Kanununa bağlı cetvellerde değişiklik yapılması hakkında Kanun	RG. 01.02.1965, 11921 TBMMKD, C. 48, s. 75
529	27.01.1965	1964 yılı Bütçe Kanununa bağlı cetvellerde değişiklik yapılması hakkında Kanun	RG. 01.02.1965, 11921 TBMMKD, C. 48, s. 79
530	27.01.1965	1964 yılı Bütçe Kanununa bağlı (A/1, A/2, A/3) işaretli cetvellerde değişiklik yapılması hakkında Kanun	RG. 01.02.1965, 11921 TBMMKD, C. 48, s. 80
531	27.01.1965	Karayolları Genel Müdürlüğü 1964 yılı Bütçe Kanununa bağlı cetvellerde değişiklik yapılması hakkında Kanun	RG. 01.02.1965, 11921 TBMMKD, C. 48, s. 83
532	10.02.1965	1964 yılı Bütçe Kanununa bağlı cetvellerde değişiklik yapılması hakkında Kanun	RG. 16.02.1965, 11930 TBMMKD, C. 48, s. 86
533	13.02.1965	Seçimlerle ilgili kanunların bazı hükümlerinin değiştirilmesi hakkında Kanun	RG. 20.02.1965, 11934 TBMMKD, C. 48, s. 96
534	16.02.1965	Ankara Üniversitesi kuruluş kadroları hakkındaki 5239 sayılı Kanuna ek Kanun	RG. 23.02.1965, 11936 TBMMKD, C. 48, s. 103
535	16.02.1965	Atatürk Üniversitesi ile Karadeniz Teknik Üniversitesi öğretim üyeleri ve bir kısım öğretim yardımcılarına ödenek verilmesi hakkında Kanun	RG. 23.02.1965, 11936 TBMMKD, C. 48, s. 111
536	16.02.1965	Devlet İstatistik Enstitüsünün görev, yetki ve kuruluşu hakkındaki 13.6.1962 tarih ve 53 sayılı Kanunun geçici 3 ncü maddesine bir fıkra eklenmesine dair Kanun	RG. 23.02.1965, 11936 TBMMKD, C. 48, s. 113
537	16.02.1965	5434 sayılı Türkiye Cumhuriyeti Emekli Sandığı Kanununun 231 sayılı Kanunla değişik 23 ncü maddesinin değiştirilmesi hakkında Kanun	RG. 23.02.1965, 11936 TBMMKD, C. 48, s. 114
538	18.02.1965	2004 sayılı İcra ve İflâs Kanununun bazı maddelerinde değişiklik yapılmasına ve bu kanuna bazı madde ve fıkralar eklenmesine dair Kanun	RG. 06.03.1965, 11946 TBMMKD, C. 48, s. 115
539	18.02.1965	Demiryolu ile Yolcu ve Bagaj Taşınmasına Mütâallik Milletlerarası Andlaşma (CIV) ve Ekleriyle Demiryolu ile Eşya Taşınmasına Mütâallik Milletlerarası Andlaşma (CIM) ve Eklerinin, Ek Protokolün ve Nihai Anlaşmanın onaylanmasının uygun bulunduğu dair Kanun	RG. 03.03.1965, 11943 TBMMKD, C. 48, s. 158
540	18.02.1965	Birleşmiş Milletler Andlaşmasının 23, 27 ve 61 nci maddelerinin Birleşmiş Milletler Genel Kurulunun 17 Aralık 1963 tarihli ve 1991 (XVII) sayılı Kararıyla değiştirilmiş olan şekillerinin onaylanmasının uygun bulunduğu dair Kanun	RG. 01.03.1965, 11941 TBMMKD, C. 48, s. 166

541	18.02.1965	Avrupa Konseyi Ayrıcalık ve Dokunulmazlıkları Genel Anlaşmasına Ek 4 ncü Protokolün onaylanmasının uygun bulunduğu hakkında Kanun	RG. 01.03.1965, 11941 TBMMKD, C. 48, s. 168
542	18.02.1965	Milletlerarası Sivil Havacılık Anlaşmasına mükerrer 93 ncü madde eklenmesine ve 50 nci maddenin (a) fıkrasının değiştirilmesine dair protokollerin onaylanmasının uygun bulunduğu Kanun	RG. 01.03.1965, 11941 TBMMKD, C. 48, s. 172
543	18.02.1965	Cenevre’de imza edilmiş olan “Milletlerarası Telekomünikasyon Andlaşması” ve eklerinin onaylanmasının uygun bulunduğu Kanun	RG. 05.03.1965, 11945 TBMMKD, C. 48, s. 174
544	19.02.1965	1965 mali yılı bütçeleri kanunlaşınca kadar Devlet harcamalarına yetki veren Kanun	RG. 24.02.1965, 11937 TBMMKD, C. 48, s. 250
545	23.02.1965	5434 sayılı Türkiye Cumhuriyeti Emekli Sandığı Kanununun bazı maddelerinin değiştirilmesine, bazı maddelerinin kaldırılmasına ve bu kanuna ek ve geçici madde eklenmesine dair Kanun	RG. 05.03.1965, 11945 TBMMKD, C. 48, s. 254
546	25.02.1965	Milletlerarası Çalışma Teşkilâtının Statüsünde yapılan değişikliğin onaylanmasının uygun bulunduğu Kanun	RG. 05.03.1965, 11945 TBMMKD, C. 48, s. 257
547	26.02.1965	1964 yılı Bütçe Kanununa bağlı cetvellerde değişiklik yapılması hakkında Kanun	RG. 27.02.1965, 11940 TBMMKD, C. 48, s. 260
548	26.02.1965	İstanbul Teknik Üniversitesi 1964 yılı Bütçe Kanununa bağlı cetvellerde değişiklik yapılması hakkında Kanun	RG. 27.02.1965, 11940 TBMMKD, C. 48, s. 264
549	26.02.1965	Devlet Üretme Çiftlikleri Genel Müdürlüğü 1964 yılı Bütçe Kanununa bağlı (A/3) işaretli cetvelde değişiklik yapılması hakkında Kanun	RG. 27.02.1965, 11940 TBMMKD, C. 48, s. 269
550	26.02.1965	Tekel Genel Müdürlüğü 1964 yılı Bütçe Kanununa bağlı (A/2) ve (A/3) işaretli cetvellerde değişiklik yapılması hakkında Kanun	RG. 27.02.1965, 11940 TBMMKD, C. 48, s. 270
551	03.03.1965	Markalar Kanunu	RG. 12.03.1965, 11951 TBMMKD, C. 48, s. 272
552	09.03.1965	Sosyal Güvenlik Rejimleri Avrupa Ara Anlaşmaları ve bunlara Ek Protokollerinin onaylanmasının uygun bulunduğu Kanun	RG. 19.03.1965, 11957 TBMMKD, C. 48, s. 284
553	09.03.1965	Milletlerarası Sağlık Tüzüğü’nün bazı hükümlerini değiştiren 23 Mayıs 1963 tarihli Ek Tüzüğü’nün onaylanmasının uygun bulunduğu Kanun	RG. 19.03.1965, 11957 TBMMKD, C. 48, s. 315
554	29.03.1965	Tescil edilmeyen birleşmeler ile bunlardan doğan çocukların cezasız tescili hakkında Kanun	RG. 08.04.1965, 11974 TBMMKD, C. 48, s. 319
555	31.03.1965	Sağlık Eğitim Enstitüleri kuruluş Kanunu	RG. 10.04.1965, 11976 TBMMKD, C. 48, s. 321

556	31.03.1965	16 Ağustos 1960 tarihinde Lefkoşa’da, Türkiye Cumhuriyeti, Yunanistan Kırallığı, Büyük Britanya ve Kuzey İrlanda Birleşik Kırallığı ve Kıbrıs Cumhuriyeti arasında imzalanan Kıbrıs Cumhuriyetinin kurulmasına dair Andlaşma ile A, B, C, D, E, ve F eklerinin; Kıbrıs Cumhuriyeti, Yunanistan Kırallığı, Türkiye Cumhuriyeti ve Büyük Britanya ve Kuzey İrlanda Birleşik Kırallığı arasında imzalanan Garanti Andlaşması ile bu Andlaşmanın II nci maddesinde atıfta bulunulan Kıbrıs Cumhuriyeti Anayasasının temel maddelerine dair Listenin; Kıbrıs Cumhuriyeti, Yunanistan Kırallığı ve Türkiye Cumhuriyeti arasında imzalanan İttifak Andlaşması ile I ve II sayılı Ek Protokollerinin; Kıbrıs Cumhuriyeti, Yunanistan Kırallığı ve Türkiye Cumhuriyeti arasında imzalanan İttifak Andlaşmalarının uygulanması için imza edilen Andlaşmanın; ve En ziyade müsaadeye mazhar millet şartına dair Türkiye Cumhuriyeti ile Kıbrıs Cumhuriyeti arasında nota teatisi suretiyle yapılan Anlaşmanın; onaylanmasının uygun bulunması hakkında Kanun	RG. 10.04.1965, 11976 TBMMKD, C. 48, s. 324
557	01.04.1965	Nüfus plânlaması hakkında Kanun	RG. 10.04.1965, 11976 TBMMKD, C. 48, s. 331
558	02.04.1965	1965 malî yılı bütçeleri kanunlaşınca kadar Devlet harcamalarına yetki veren 19.2.1965 günlü ve 544 sayılı Kanunda değişiklik yapılmasına dair Kanun	RG. 08.04.1965, 11974 TBMMKD, C. 48, s. 334
559	02.04.1965	Amerika Birleşik Devletleri, Büyük Britanya ve Kuzey İrlanda Birleşik Kırallığı ile Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği arasında akdedilen ve Türkiye Cumhuriyeti Hükümetince imzalanan “Atmosferde, fezada ve su altında nükleer silâh denemelerinin yasaklanması hakkında Andlaşma” nın onaylanmasının uygun bulunduğuna dair Kanun	RG. 10.04.1965, 11976 TBMMKD, C. 48, s. 337
560	02.04.1965	Milletlerarası Kavakçılık Komisyonunun Gıda ve Tarım Teşkilâtı (FAO) bünyesi içine alınmasına dair Sözleşmeye Türkiye Cumhuriyetinin Katılmasının uygun bulunduğuna dair Kanun	RG. 10.04.1965, 11976 TBMMKD, C. 48, s. 340

561	02.04.1965	18 Nisan 1951 tarihinde Paris’te akdolunan “Avrupa ve Akdeniz Nebat. Koruma Teşkilâtı kurulmasına mütâallik Sözleşme” ile üç Ekine katılmamız için Hükûmete yetki verilmesi hakkında Kanun	RG. 10.04.1965, 11976 TBMMKD, C. 48, s. 346
562	02.04.1965	Bâzı iki taraflı Ticaret Anlaşmalarında veya bu Anlaşmalara ekli listelerde yer alan ahdi Tarifelerin yürürlükten kaldırılması hakkında Kanun	RG. 10.04.1965, 11976 TBMMKD, C. 48, s. 354
563	02.04.1965	La Haye’de 14 Mayıs 1954 tarihinde imzalanan “Silâhlı bir çatışma halinde kültür mallarının korunmasına dair Sözleşme” ile bu Sözleşmenin tatbikatına ait tüzük, protokol ve kararlara katılmamızın uygun bulunduğu hakkında Kanun	RG. 10.04.1965, 11976 TBMMKD, C. 48, s. 365
564	02.04.1965	Arjantin’in Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşmasına geçici kabulüne mütâallik Beyannamenin onaylanmasının uygun bulunmasına dair Kanun	RG. 10.04.1965, 11976 TBMMKD, C. 48, s. 378
565	02.04.1965	Teşhis ve tedavi maksadiyle sağlık kurumlarına ariyeten ve meccanen tahsis edilecek tıbbi - cerrahi ve lâboratuvar malzemesinin Gümrük Resminden muafien muvakkat ithaline dair Andlaşmanın onaylanmasının uygun bulunduğu hakkında Kanun	RG. 10.04.1965, 11976 TBMMKD, C. 48, s. 380
566	02.04.1965	Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması Âkid Tarafları ile Polonya Halk Cumhuriyeti Hükûmeti arasındaki münasebetlerle ilgili beyannamenin onaylanmasının uygun bulunmasına dair Kanun	RG. 10.04.1965, 11976 TBMMKD, C. 48, s. 383
567	02.04.1965	Tunus’un Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşmasına geçici kabulüne mütâallik Beyannamenin onaylanmasının uygun bulunmasına dair Kanun	RG. 10.04.1965, 11976 TBMMKD, C. 48, s. 385
568	02.04.1965	Barış Gönüllüleri adlı Amerikan Teşekkülünden faydalanma hususunda Türkiye Cumhuriyeti ile Amerika Birleşik Devletleri Hükûmeti arasında yapılan Andlaşmaya ait teati olunan mektupların onaylanmasının uygun olduğuna dair Kanun	RG. 10.04.1965, 11976 TBMMKD, C. 48, s. 387
569	02.04.1965	Türkiye Cumhuriyeti ile Federal Almanya Cumhuriyeti arasında imzalanan Sosyal Güvenlik hakkında Sözleşmenin onaylanmasının uygun olduğuna dair Kanun	RG. 10.04.1965, 11976 TBMMKD, C. 48, s. 390
570	02.04.1965	Ambalajların muvakkat ithaline mütâallik Gümrük Sözleşmesinin onaylanmasının uygun bulunmasına dair Kanun	RG. 10.04.1965, 11976 TBMMKD, C. 48, s. 408
571	06.04.1965	PTT nin 125 nci hizmet yılını doldurmuş olması dolayısıyla memur ve hizmetlilerine birer aylık tutarında ikramiye verilmesi hakkında Kanun	RG. 08.04.1965, 11974 TBMMKD, C. 48, s. 415

572	07.04.1965	Devlet memurları aylıklarının tevhit ve teadülüne dair 3656 sayılı Kanuna bağlı (1) sayılı cetvelin Millî Savunma Bakanlığı kısmında değişiklik yapılması ve bu kanuna bir geçici madde eklenmesi hakkında Kanun	RG. 17.04.1965, 11978 TBMMKD, C. 48, s. 416
573	07.04.1965	1076 sayılı ihtiyat subayları ve ihtiyat askerî memurları Kanununun 2754 sayılı Kanunla değişen 25 nci maddesinin değiştirilmesine dair Kanun	RG. 17.04.1965, 11978 TBMMKD, C. 48, s. 418
574	07.04.1965	İlköğretim ve eğitim Kanununun 56 ncı maddesinin (a) bendinin son paragrafının kaldırılması hakkında Kanun	RG. 17.04.1965, 11978 TBMMKD, C. 48, s. 420
575	07.04.1965	Askerî öğrencilerden başarı gösteremiyenler hakkındaki 5401 sayılı Kanuna geçici bir madde eklenmesine dair Kanun	RG. 17.04.1965, 11978 TBMMKD, C. 48, s. 421
576	08.04.1965	İstanbul Teknik Üniversitesi 1962 bütçe yılı Kesinhesap Kanunu	RG. 17.04.1965, 11978 TBMMKD, C. 48, s. 422
577	08.04.1965	Gümrük memurlarından vazifei memuresini suiistimal edenlerle vazife veya mesleklerinde kendilerinden istifade edilmeyenler hakkında yapılacak muameleye dair 1920 sayılı Kanunun birinci maddesine bir fıkra eklenmesi hakkında Kanun	RG. 17.04.1965, 11978 TBMMKD, C. 48, s. 428
578	08.04.1965	Meşru olmayan çocukların ana bakımından nesebinin tesisine ait Sözleşmenin onaylanmasının uygun bulunduğu dair Kanun	RG. 17.04.1965, 11978 TBMMKD, C. 48, s. 429
579	08.04.1965	Anayasayı ihlâl suçundan Yüksek Adalet Divanıca mahkûm edilenlerin cezalarının kısmen affı hakkındaki 78 sayılı Kanunun 2 nci maddesine bir fıkra eklenmesi hakkında Kanun	RG. 17.04.1965, 11978 TBMMKD, C. 48, s. 432
580	08.04.1965	Millî Prodüktivite Merkezi kuruluş Kanunu	RG. 17.04.1965, 11978 TBMMKD, C. 48, s. 433
581	20.04.1965	Türkiye Cumhuriyeti Hükûmeti ile Amerika Birleşik Devletleri Hükûmeti arasında yapılan Zirai İstihsal Fazlası Andlaşmaları gereğince ithal olunacak zirai ve gıdaî maddeler ile bedelsiz olarak verilen Amerikan ihtiyaç fazlası malzeme, teçhizat ve vasıtaların vergi muafiyeti hakkında Kanun	RG. 29.04.1965, 11986 TBMMKD, C. 48, s. 440
582	21.04.1965	5247 sayılı İstanbul Üniversitesi kuruluş kadroları Kanununa ek Kanun	RG. 29.04.1965, 11986 TBMMKD, C. 48, s. 441
583	21.04.1965	Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Kanununun 34 ncü maddesinin değiştirilmesi hakkında Kanun	RG. 29.04.1965, 11986 TBMMKD, C. 48, s. 444
584	27.04.1965	Beden Terbiyesi Genel Müdürlüğünün 1960 bütçe yılı Kesinhesap Kanunu	RG. 08.05.1965, 11993 TBMMKD, C. 48, s. 445
585	27.04.1965	Beden Terbiyesi Genel Müdürlüğünün 1961bütçe yılı Kesinhesap Kanunu	RG. 08.05.1965, 11993 TBMMKD, C. 48, s. 449
586	27.04.1965	Karayolları Genel Müdürlüğü 1960 bütçe yılı Kesinhesap Kanunu	RG. 08.05.1965, 11993 TBMMKD, C. 48, s. 455
587	27.04.1965	Karayolları Genel Müdürlüğü 1961 bütçe yılı Kesinhesap Kanunu	RG. 08.05.1965, 11993 TBMMKD, C. 48, s. 461

588	27.04.1965	Petrol Dairesi Başkanlığı 1961 bütçe yılı Kesinhesap Kanunu	RG. 08.05.1965, 11993 TBMMKD, C. 48, s. 467
589	27.04.1965	Petrol Dairesi Başkanlığının 1962 bütçe yılı Kesinhesap Kanunu	RG. 08.05.1965, 11993 TBMMKD, C. 48, s. 470
590	27.04.1965	Hudut ve Sahiller Sağlık Genel Müdürlüğünün 1960 bütçe yılı Kesinhesap Kanunu	RG. 08.05.1965, 11993 TBMMKD, C. 48, s. 474
591	27.04.1965	Ege Üniversitesinin 1960 bütçe yılı Kesinhesap Kanunu	RG. 10.05.1965, 11994 TBMMKD, C. 48, s. 478
592	27.04.1965	Ege Üniversitesi 1961 bütçe yılı Kesinhesap Kanunu	RG. 10.05.1965, 11994 TBMMKD, C. 48, s. 483
593	27.04.1965	Ege Üniversitesi 1962 bütçe yılı Kesinhesap Kanunu	RG. 10.05.1965, 11994 TBMMKD, C. 48, s. 488
594	27.04.1965	İstanbul Üniversitesi 1961 bütçe yılı Kesinhesap Kanunu	RG. 10.05.1965, 11994 TBMMKD, C. 48, s. 493
595	27.04.1965	İstanbul Üniversitesi 1962 bütçe yılı Kesinhesap Kanunu	RG. 10.05.1965, 11994 TBMMKD, C. 48, s. 501
596	29.04.1965	Baraj inşaatı dolayısıyla sular altında kalacak kasaba köy ve arazi hakkındaki Kanunun yürürlükten kaldırılmasına dair Kanun	RG. 12.05.1965, 11996 TBMMKD, C. 48, s. 508
597	04.05.1965	Devlet Üretim Çiftlikleri Genel Müdürlüğü 1962 bütçe yılı Kesinhesap Kanunu	RG. 14.05.1965, 11998 TBMMKD, C. 48, s. 509
598	04.05.1965	İstanbul Teknik Üniversitesi 1960 bütçe yılı Kesinhesap Kanunu	RG. 14.05.1965, 11998 TBMMKD, C. 48, s. 513
599	04.05.1965	İstanbul Teknik Üniversitesi 1961 bütçe yılı Kesinhesap Kanunu	RG. 14.05.1965, 11998 TBMMKD, C. 48, s. 519
600	04.05.1965	Hudut ve Sahiller Sağlık Genel Müdürlüğünün 1961 bütçe yılı Kesinhesap Kanunu	RG. 14.05.1965, 11998 TBMMKD, C. 48, s. 525
601	04.05.1965	Hudut ve Sahiller Sağlık Genel Müdürlüğünün 1962 bütçe yılı Kesinhesap Kanunu	RG. 14.05.1965, 11998 TBMMKD, C. 48, s. 529
602	14.05.1965	1965 yılı bütçeleri kanunlaşınca kadar Devlet harcamalarına yetki veren 19.2.1965 tarihli ve 544 sayılı Kanuna bazı maddeler eklenmesi hakkında Kanun	RG. 15.05.1965, 11999 TBMMKD, C. 48, s. 533
603	21.05.1965	Beden Terbiyesi Genel Müdürlüğü 1965 yılı Bütçe Kanunu	RG. 26.05.1965, 12007 TBMMKD, C. 48, s. 535
604	21.05.1965	Vakıflar Genel Müdürlüğü 1965 yılı Bütçe Kanunu	RG. 26.05.1965, 12007 TBMMKD, C. 48, s. 537
605	22.05.1965	Tekel Genel Müdürlüğü 1965 yılı Bütçe Kanunu	RG. 28.05.1965, 12008 TBMMKD, C. 48, s. 539
606	24.05.1965	Ankara Üniversitesi 1965 yılı Bütçe Kanunu	RG. 05.06.1965, 12015 TBMMKD, C. 48, s. 541
607	24.05.1965	Ege Üniversitesi 1965 yılı Bütçe Kanunu	RG. 29.05.1965, 12009 TBMMKD, C. 48, s. 542
608	24.05.1965	İstanbul Üniversitesi 1965 yılı Bütçe Kanunu	RG. 03.06.1965, 12013 TBMMKD, C. 48, s. 545
609	24.05.1965	İstanbul Teknik Üniversitesi 1965 yılı Bütçe Kanunu	RG. 02.06.1965, 12012 TBMMKD, C. 48, s. 547
610	24.05.1965	Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü 1965 yılı Bütçe Kanunu	RG. 31.05.1965, 12010 TBMMKD, C. 48, s. 549

611	24.05.1965	Karayolları Genel Müdürlüğü 1965 yılı Bütçe Kanunu	RG. 31.05.1965, 12010 TBMMKD, C. 48, s. 551
612	25.05.1965	Hudut ve Sahiller Sağlık Genel Müdürlüğü 1965 yılı Bütçe Kanunu	RG. 04.06.1965, 12014 TBMMKD, C. 48, s. 553
613	25.05.1965	Subaylar Heyetine Mahsus 4273 sayılı Kanuna ek Kanun	RG. 28.05.1965, 12008 TBMMKD, C. 48, s. 555
614	26.05.1965	Devlet Üretme Çiftlikleri Genel Müdürlüğü 1965 yılı Bütçe Kanunu	RG. 04.06.1965, 12014 TBMMKD, C. 48, s. 556
615	26.05.1965	Orman Genel Müdürlüğü 1965 yılı Bütçe Kanunu	RG. 07.06.1965, 12016 TBMMKD, C. 48, s. 558
616	26.05.1965	Devlet Hava Meydanları İşletmesi Genel Müdürlüğü 1965 yılı Bütçe Kanunu	RG. 08.06.1965, 12017 TBMMKD, C. 48, s. 560
617	28.05.1965	Petrol Dairesi Başkanlığı 1965 yılı Bütçe Kanunu	RG. 08.06.1965, 12017 TBMMKD, C. 48, s. 562
618	28.05.1965	İller Bankası Kanununun 2 nci maddesinin değiştirilmesi, 3 ncü maddesine bir fıkra ve kanuna bir geçici madde eklenmesine dair Kanun	RG. 07.06.1965, 12016 TBMMKD, C. 48, s. 564
619	29.05.1965	1965 yılı Bütçe Kanunu	RG. 01.06.1965, 12011 TBMMKD, C. 48, s. 565
620	01.06.1965	Devlet memurları aylıklarının tevhit ve teadülüne dair olan 3656 sayılı Kanuna bağlı (1) sayılı cetvelin, Emniyet Genel Müdürlüğü kısmında değişiklik yapılması hakkında Kanun	RG. 10.06.1965, 12019 TBMMKD, C. 48, s. 571
621	03.06.1965	Devlet memurları aylıklarının tevhit ve teadülüne dair olan 3656 sayılı Kanuna bağlı (1) sayılı cetvelin, 4665 sayılı Kanunla değiştirilen Dışişleri Bakanlığı kısmına bâzı kadrolar eklenmesi hakkında Kanun	RG. 11.06.1965, 12020 TBMMKD, C. 48, s. 573
622	03.06.1965	Dışişleri Bakanlığının yabancı memleketlerde görevli telsizcilerinin ücretleri hakkında Kanun	RG. 12.06.1965, 12021 TBMMKD, C. 48, s. 575
623	05.06.1965	İstanbul'da Taksim'de yapılacak oteli inşa edecek ve işletecek Anonim Ortaklığına Vakıflar Genel Müdürlüğünün katılmasına dair Kanun	RG. 12.06.1965, 12021 TBMMKD, C. 48, s. 576
624	08.06.1965	Devlet Personeli Sendikaları Kanunu	RG. 17.06.1965, 12025 TBMMKD, C. 48, s. 577
625	08.06.1965	Özel Öğretim Kurumları Kanunu	RG. 18.06.1965, 12026 TBMMKD, C. 48, s. 584
626	08.06.1965	Karayolları Genel Müdürlüğü kuruluş ve görevleri hakkındaki 5539 sayılı Kanunun 22 nci maddesine bir fıkra eklenmesine dair Kanun	RG. 18.06.1965, 12026 TBMMKD, C. 48, s. 591
627	08.06.1965	İçişleri Bakanlığı merkez ve taşra teşkilâtında çalışan memurların maaş intibakı hakkında Kanun	RG. 16.06.1965, 12024 TBMMKD, C. 48, s. 592
628	08.06.1965	Devlet memurları aylıklarının tevhit ve teadülüne dair olan 3656 sayılı Kanuna bağlı (1) sayılı cetvel ile tadil ve eklerinin İçişleri Bakanlığı merkez ve il memurları kısmında değişiklik yapılması hakkında Kanun	RG. 18.06.1965, 12026 TBMMKD, C. 48, s. 594

629	09.06.1965	Türkiye Cumhuriyeti Ziraat Bankası Kanununun 5453 ve 6617 sayılı kanunlarla değişik beşinci maddesinin birinci fıkrasının değiştirilmesi hakkında Kanun	RG. 18.06.1965, 12026 TBMMKD, C. 48, s. 599
630	15.06.1965	Devlet memurları aylıklarının tevhit ve teadülüne dair olan 3656 sayılı Kanuna bağlı (1) sayılı cetvel ile tadil ve eklerinin İçişleri Bakanlığı kısmında değişiklik yapılması hakkında Kanun	RG. 23.06.1965, 12030 TBMMKD, C. 48, s. 600
631	15.06.1965	Taşıt Kanununda değişiklik yapılması hakkında Kanun	RG. 23.06.1965, 12030 TBMMKD, C. 48, s. 601
632	16.06.1965	İthal veya yurt içinde imal edilen taşıt araçları, motor, makina alât ve cihazların tanıtımlık ile birlikte satışı hakkında Kanun	RG. 23.06.1965, 12030 TBMMKD, C. 48, s. 602
633	22.06.1965	Diyanet İşleri Başkanlığı kuruluş ve görevleri hakkında Kanun	RG. 02.07.1965, 12038 TBMMKD, C. 48, s. 604
634	23.06.1965	Kat Mülkiyeti Kanunu	RG. 02.07.1965, 12038 TBMMKD, C. 48, s. 619
635	24.06.1965	Uzman Jandarma Kanunu	RG. 06.07.1965, 12041 TBMMKD, C. 48, s. 637
636	24.06.1965	3204 sayılı Orman Genel Müdürlüğü Teşkilât Kanununa geçici bir madde eklenmesine ve aynı Kanuna ek 3904 sayılı Kanunun 2 nci maddesinin 3 ncü fıkrasının değiştirilmesine dair Kanun	RG. 06.07.1965, 12041 TBMMKD, C. 48, s. 643
637	24.06.1965	3017 sayılı Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı Teşkilât ve memurin Kanununa ek Kanun	RG. 06.07.1965, 12041 TBMMKD, C. 48, s. 644
638	24.06.1965	4862 sayılı Kanuna bağlı (2) sayılı cetvelde yazılı kadroların değiştirilmesine dair olan 467 sayılı Kanunun 1 nci maddesinin değiştirilmesi hakkında Kanun	RG. 06.07.1965, 12041 TBMMKD, C. 48, s. 645
639	24.06.1965	1.7.1964 tarih ve 488 sayılı Damga Vergisi Kanununun 2 sayılı tablosunun V nci bölümünün 18 nci fıkrasının değiştirilmesine dair Kanun	RG. 06.07.1965, 12041 TBMMKD, C. 48, s. 646
640	24.06.1965	150 milyon liralık madenî ufaklık para bastırılması hakkında 6797 sayılı Kanunun birinci maddesinin değiştirilmesine dair Kanun	RG. 06.07.1965, 12041 TBMMKD, C. 48, s. 647
641	25.06.1965	Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığına bağlı sağlık kurumlarıyla esenleştirme “Rehabilitasyon” tesislerine verilecek döner sermaye hakkındaki 209 sayılı Kanuna bazı maddeler eklenmesine ve bazı maddelerinin değiştirilmesine dair Kanun	RG. 06.07.1965, 12041 TBMMKD, C. 48, s. 648
642	29.06.1965	19.2.1963 tarihli ve 202 sayılı Kanunun geçici 4 ncü maddesinin değiştirilmesi hakkında Kanun	RG. 14.07.1965, 12048 TBMMKD, C. 48, s. 650
643	01.07.1965	1965 yılı Bütçe Kanununa bağlı (A/1), (A/2) ve (A/3) işaretli cetvellerde değişiklik yapılması hakkında Kanun	RG. 14.07.1965, 12048 TBMMKD, C. 48, s. 651
644	06.07.1965	Millî İstihbarat Teşkilât Kanunu	RG. 22.07.1965, 12055 TBMMKD, C. 48, s. 654

645	07.07.1965	Silâhlı Kuvvetlerde görevli muvazzaf tabip, dış tabibi ve eczacılara tazminat verilmesi hakkında Kanun	RG. 14.07.1965, 12048 TBMMKD, C. 48, s. 662
646	08.07.1965	Ege Üniversitesi adıyla İzmir’de bir üniversite kurulması hakkındaki 6595 sayılı Kanunun geçici 4 ncü maddesinin değiştirilmesine dair Kanun	RG. 14.07.1965, 12048 TBMMKD, C. 48, s. 664
647	13.07.1965	Cezaların infazı hakkında Kanun	RG. 16.07.1965, 12050 TBMMKD, C. 48, s. 665
648	13.07.1965	Siyasi Partiler Kanunu	RG. 16.07.1965, 12050 TBMMKD, C. 48, s. 671
649	14.07.1965	Temsil ödeneği hakkındaki 5027 sayılı Kanuna bir ek madde eklenmesine dair Kanun	RG. 20.07.1965, 12053 TBMMKD, C. 48, s. 704
650	14.07.1965	Malatya Bölge Tayyare Tamir Fabrikası Tamirhanesine ait kerpiç binada 26.1.1949 gecesi çıkan yangın neticesinde Hazine lehine doğan alacağın affi hakkında Kanun	RG. 20.07.1965, 12053 TBMMKD, C. 48, s. 705
651	14.07.1965	Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Federal Almanya Cumhuriyeti Hükümeti arasında Hava Ulaştırmasına dair Anlaşmanın onaylanmasının uygun bulunduğu hakkında Kanun	RG. 20.07.1965, 12053 TBMMKD, C. 48, s. 706
652	14.07.1965	Türkiye Büyük Millet Meclisi Heyeti ve Avrupa Parlamentosu Heyeti tarafından, Türkiye ile Avrupa Ekonomik topluluğu arasında bir ortaklık yaratan 12 Eylül 1963 tarihli Ankara Anlaşmasının 27 nci maddesinin 2 nci fıkrasının uygulanmasına ilişkin olarak kabul edilen metnin onaylanmasının uygun bulunduğuna dair Kanun	RG. 20.07.1965, 12053 TBMMKD, C. 48, s. 712
653	14.07.1965	Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Merkezî Andlaşma Teşkilâtı arasında imzalanan “Merkezî Andlaşma Teşkilâtının, Millî Temsilcilerin ve Milletlerarası Personelin Statüleri hakkında Anlaşma” ve eki mektupların onaylanmasının uygun bulunduğuna dair Kanun	RG. 20.07.1965, 12053 TBMMKD, C. 48, s. 714
654	14.07.1965	Toplum Zabıtası kurulması hakkında Kanun	RG. 20.07.1965, 12053 TBMMKD, C. 48, s. 723
655	14.07.1965	İl özel idarelerinin ve belediyelerin gelirlerinden pay ayrılmasına dair mevcut kanunlardaki bazı maddelerin değiştirilmesine, bazı maddelerin kaldırılmasına dair Kanun	RG. 20.07.1965, 12053 TBMMKD, C. 48, s. 725
656	14.07.1965	Seçimlerle ilgili kanunların bazı hükümlerinin değiştirilmesi ve bu kanunlara bazı hükümler eklenmesi hakkında Kanun	RG. 20.07.1965, 12053 TBMMKD, C. 48, s. 727
657	14.07.1965	Devlet memurları Kanunu	RG. 23.07.1965, 12056 TBMMKD, C. 48, s. 733
658	14.07.1965	2836 sayılı Kanunun 22 nci maddesinin değiştirilmesine dair Kanun	RG. 20.07.1965, 12053 TBMMKD, C. 48, s. 737
659	15.07.1965	1965 yılı Bütçe Kanununa bağlı cetvellerin Diyanet İşleri Başkanlığı kısmında değişiklik yapılması hakkında Kanun	RG. 27.07.1965, 12059 TBMMKD, C. 48, s. 739
660	15.07.1965	1965 yılı Bütçe Kanununa bağlı (A/I) ve (A/3) işaretli cetvellerde değişiklik yapılması hakkında Kanun	RG. 24.07.1965, 12057 TBMMKD, C. 48, s. 744

661	15.07.1965	Hâkimler Kanununa ek 5017 sayılı Kanuna bağlı ve 7168 ve 45 sayılı kanunlarla değiştirilmiş bulunan cetvelin değiştirilmesine dair Kanun	RG. 24.07.1965, 12057 TBMMKD, C. 48, s. 746
662	15.07.1965	5434 sayılı T.C. Emekli Sandığı Kanunun 93 ncü maddesinin sonuna bir bend eklenmesi hakkında Kanun	RG. 24.07.1965, 12057 TBMMKD, C. 48, s. 748
663	15.07.1965	Orman Kanununa geçici bir madde eklenmesine dair Kanun	RG. 24.07.1965, 12057 TBMMKD, C. 48, s. 749
664	15.07.1965	6802 sayılı Gider Vergileri Kanununda bazı değişiklikler yapılmasına ve akar yakıtlardan alman Hazine hissesinin kaldırılmasına dair Kanun	RG. 28.07.1965, 12060 TBMMKD, C. 48, s. 751
665	15.07.1965	Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı Teşkilât ve memurları Kanununun bazı maddelerini değiştiren 4258 sayılı Kanunun 2 nci maddesi ile 4862 sayılı Kanuna bağlı (1) sayılı cetvelde değişiklik yapılmasına dair Kanun	RG. 26.07.1965, 12058 TBMMKD, C. 48, s. 754
666	15.07.1965	Türk Eğitim Derneğinin Türkiye Emlâk Kredi Bankasına ve Vakıflar Genel Müdürlüğüne olan borçlarının tasfiyesi hakkında Kanun	RG. 24.07.1965, 12057 TBMMKD, C. 48, s. 762
667	15.07.1965	5539 sayılı Karayolları Genel Müdürlüğü kuruluş ve görevleri hakkında Kanuna bağlı (1) sayılı cetvelde değişiklik yapılmasına dair Kanun	RG. 24.07.1965, 12057 TBMMKD, C. 48, s. 764
668	15.07.1965	Emekli sandıkları ile Maluliyet, İhtiyarlık ve ölüm sigortaları kanunlarına tabi hizmetlerin birleştirilmesi hakkındaki 5.1.1961 tarihli ve 228 sayılı Kanunun 6 ncı maddesine bir fıkra ve geçici madde eklenmesine dair Kanun	RG. 24.07.1965, 12057 TBMMKD, C. 48, s. 766
669	15.07.1965	Türkiye Cumhuriyeti Emekli Sandığı Kanununa ek ve geçici maddeler eklenmesi hakkında Kanun	RG. 24.07.1965, 12057 TBMMKD, C. 48, s. 767
670	15.07.1965	5434 sayılı Emekli Sandığı Kanununun bazı maddelerinin değiştirilmesi ve bu kanuna bazı maddeler ile bazı fıkralar eklenmesi hakkında Kanun	RG. 24.07.1965, 12057 TBMMKD, C. 48, s. 769
671	16.07.1965	İdarei Umumiyei Vilâyet Kanununun 7396 sayılı Kanunla muaddel 116 ncı ve 7021 sayılı Kanunla değiştirilen 140 ncı maddelerinin değiştirilmesi hakkında Kanun	RG. 24.07.1965, 12057 TBMMKD, C. 48, s. 771
672	16.07.1965	506 sayılı Kanunun 118 ncı maddesinin değiştirilmesine dair Kanun	RG. 24.07.1965, 12057 TBMMKD, C. 48, s. 772
673	16.07.1965	3611 sayılı Bayındırlık Bakanlığı teşkilât ve vazifelerine dair Kanunun 26 ncı maddesinin kaldırılması ve bu kanuna üç madde eklenmesi hakkında Kanun	RG. 24.07.1965, 12057 TBMMKD, C. 48, s. 773
674	16.07.1965	Mehmetoğlu 1308 doğumlu Murat eşi Arife Kozok'a vatani hizmet tertibinden maaş bağlanması hakkında Kanun	RG. 24.07.1965, 12057 TBMMKD, C. 48, s. 774
675	16.07.1965	Tahsinoğlu Nuri Yeniaydın kızı Munise Yeniay'a vatani hizmet tertibinden maaş bağlanmasına dair Kanun	RG. 24.07.1965, 12057 TBMMKD, C. 48, s. 775

676	16.07.1965	14 Ekim 1338 tarih ve 271 sayılı Kanunun değiştirilmesine dair Kanun	RG. 24.07.1965, 12057 TBMMKD, C. 48, s. 776
677	16.07.1965	Kurtuluş Savaşına iştirak edip emsallerine nazaran üstün hizmet gören Mustafa Konur'a vatani hizmet tertibinden maaş tahsisine dair Kanun	RG. 24.07.1965, 12057 TBMMKD, C. 48, s. 777
678	16.07.1965	Millî Mücadele kahramanlarından Telgrafçı Manastırlı Hamdi Efendi eşi Hasibe Martonaltı'ya vatani hizmet tertibinden maaş bağlanmasına dair 17.9.1963 tarihli ve 330 sayılı Kanunun birinci maddesinde değişiklik yapılması hakkında Kanun	RG. 24.07.1965, 12057 TBMMKD, C. 48, s. 778
679	16.07.1965	Mustafaoğlu 1304 doğumlu Ziya Ünüvar'a vatani hizmet tertibinden aylık bağlanmasına dair Kanun	RG. 24.07.1965, 12057 TBMMKD, C. 48, s. 779
680	16.07.1965	1316 doğumlu Alioğlu Sezai Sanver'e vatani hizmet tertibinden aylık bağlanmasına dair Kanun	RG. 24.07.1965, 12057 TBMMKD, C. 48, s. 780
681	16.07.1965	1315 doğumlu Mustafaoğlu Besim Yorulmaz'a vatani hizmet tertibinden aylık bağlanmasına dair Kanun	RG. 24.07.1965, 12057 TBMMKD, C. 48, s. 781
682	16.07.1965	Ömeroğlu İbrahim Kalça'ya vatani hizmet tertibinden aylık bağlanmasına dair Kanun	RG. 24.07.1965, 12057 TBMMKD, C. 48, s. 782
683	16.07.1965	Selimbeyzade Ömer Kaptan'ın eşi Servet Beşiktaş'a vatani hizmet tertibinden aylık bağlanmasına dair Kanun	RG. 24.07.1965, 12057 TBMMKD, C. 48, s. 783
684	16.07.1965	Cemaloğlu Faik Fikri Sipahioğlu'na vatani hizmet tertibinden aylık bağlanmasına dair Kanun	RG. 24.07.1965, 12057 TBMMKD, C. 48, s. 784
685	16.07.1965	Yurt dışında vatan için üstün hizmetleri geçmiş bulunan Hasanoğlu Salim Kundak'a vatani hizmet tertibinden aylık bağlanmasına dair Kanun	RG. 24.07.1965, 12057 TBMMKD, C. 48, s. 785
686	16.07.1965	Mehmet İhsan Pere'ye vatani hizmet tertibinden aylık bağlanmasına dair Kanun	RG. 24.07.1965, 12057 TBMMKD, C. 48, s. 786
687	16.07.1965	Trabzon - Çaykara ilçesi Maraşlı (Paçan) köyünden Kaltabanoğlu Ahmet Yılmaz'a 6228 sayılı Kanunla vatani hizmet tertibinden bağlanan aylığın artırılmasına dair Kanun	RG. 24.07.1965, 12057 TBMMKD, C. 48, s. 787
688	16.07.1965	Erzurumlu Mehmetoğlu Kemal Kalıpçıoğlu'na vatani hizmet tertibinden aylık bağlanmasına dair Kanun	RG. 24.07.1965, 12057 TBMMKD, C. 48, s. 788
689	16.07.1965	Mahmutoğlu Veli Bozkaya'ya vatani hizmet tertibinden aylık bağlanmasına dair Kanun	RG. 26.07.1965, 12058 TBMMKD, C. 48, s. 789
690	16.07.1965	Âşık Veyssel'e vatani hizmet tertibinden aylık bağlanması hakkında Kanun	RG. 26.07.1965, 12058 TBMMKD, C. 48, s. 790
691	16.07.1965	Belediyelerin ve belediyelere bağlı müessese ve işletmelerin bir kısım borçlarının Hazinece terkin ve tahkimi hakkında Kanun	RG. 26.07.1965, 12058 TBMMKD, C. 48, s. 791
692	16.07.1965	Askerî memnu mıntıkalar Kanununun birinci maddesinin (A) fıkrasının değiştirilmesine dair Kanun	RG. 26.07.1965, 12058 TBMMKD, C. 48, s. 794

693	16.07.1965	İlköğretim ve Eğitim Kanununun geçici 2 nci maddesinin değiştirilmesi hakkında Kanun	RG. 26.07.1965, 12058 TBMMKD, C. 48, s. 795
694	16.07.1965	Polis vazife ve salâhiyet Kanununun 2 nci maddesinin değiştirilmesine dair Kanun	RG. 26.07.1965, 12058 TBMMKD, C. 48, s. 796
695	16.07.1965	Türkiye Büyük Millet Meclisi memurlarının teşkilâtına dair olan 5509 sayılı Kanuna ek 6341 sayılı Kanunun 1 nci maddesinin değiştirilmesine dair Kanun	RG. 26.07.1965, 12058 TBMMKD, C. 48, s. 798
696	16.07.1965	5434 sayılı Kanuna ek 2.8.1960 gün ve 42 sayılı Kanuna geçici bir madde eklenmesi hakkında Kanun	RG. 26.07.1965, 12058 TBMMKD, C. 48, s. 799
697	16.07.1965	Ulaştırma ve haberleşme hizmetlerinin olağanüstü hallerde ve savaşta ne surette yürütüleceğine dair Kanun	RG. 26.07.1965, 12058 TBMMKD, C. 48, s. 800
698	16.07.1965	5434 sayılı T. C. Emekli Sandığı Kanununa geçici bir madde eklenmesine dair Kanun	RG. 26.07.1965, 12058 TBMMKD, C. 48, s. 802
699	16.07.1965	Halk Bankası ve Halk sandıkları hakkındaki Kanunun 6854 sayılı Kanunla değiştirilen birinci maddesi ile ikinci maddesinin (A) fıkrasının değiştirilmesi hakkında Kanun	RG. 26.07.1965, 12058 TBMMKD, C. 48, s. 803
700	16.07.1965	1965 yılı Bütçe Kanununa bağlı (A/l) ve (A/3) sayılı cetvellerde değişiklik yapılması hakkında Kanun	RG. 24.07.1965, 12057 TBMMKD, C. 48, s. 804
701	16.07.1965	1965 yılı Bütçe Kanununa bağlı cetvellerde değişiklik yapılması hakkında Kanun	RG. 26.07.1965, 12058 TBMMKD, C. 48, s. 806
702	16.07.1965	Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü 1965 yılı Bütçe Kanununa bağlı (A/2) ve (B) işaretli cetvellerde değişiklik yapılması hakkında Kanun	RG. 26.07.1965, 12058 TBMMKD, C. 48, s. 808
703	16.07.1965	Karayolları Genel Müdürlüğü 1965 yılı Bütçe Kanununa bağlı (A/2) ve (B) işaretli cetvellerde değişiklik yapılması hakkında Kanun	RG. 26.07.1965, 12058 TBMMKD, C. 48, s. 809

3. Millet Meclisinin 12. Döneminde Kabul Edilip Kanunlaşma Süreci 13. Dönemde Tamamlanan Kanunlar

Millet Meclisinin 12. Dönemi içinde kanunlaşma süreci tamamlanan ve yukarıda bir liste halinde gösterilen 703 adet kanundan başka; daha önce çeşitli vesilelerle değindiğimiz gibi, Millet Meclisince 12. Dönemde kabul edildiği halde, Cumhuriyet Senatosunca ele alınıp kanunlaşması Millet Meclisinin 13. Dönemine rastlayan 23 adet kanun ile Millet Meclisinin 12. Dönemi içinde kabul edildikleri halde, Cumhuriyet Senatosunca tümünden reddedildikleri veya değiştirilerek kabul edildikleri için, tekrar Millet Meclisince ele alınmaları gereken ve Millet Meclisinin bu gerekliliği, 13. Dönemde yerine getirdiği 3 adet kanun daha bulunmaktadır. Bunları da dahil ettiğimizde, Millet Meclisinin 12. Dönemi içinde kabul edilen toplam kanun sayısının 729 olduğu görülmektedir. Kanunlaşmaları Millet Meclisinin 13. Dönemi içinde mümkün olan toplam 26 kanunun 12'sini, yukarıda gördüğümüz

gibi, Cumhurbaşkanı bir kez daha görüşülmesi için TBMM'ye geri gönderdiğinden, sözü edilen 26 adet kanunun geri gönderilmeyen 14'ü Cumhurbaşkanı tarafından Resmî Gazetede yayımlanmış ve bu kanunlar da TBMM Kanunlar Dergisi içinde yerlerini almışlardır⁴⁷⁴.

Bu bağlamda, Millet Meclisinde 12. Dönemin son günleri içinde kabul edildiği halde, araya yaz tatili ile 10 Ekim 1965 tarihinde yapılan Millet Meclisi Genel Seçimlerinin girmesi nedeniyle, Cumhuriyet Senatosunca, Millet Meclisinin 13. Döneminde ele alınan 23 adet kanunun ve yine 12. Dönem Millet Meclisince kabul edilen, ancak Cumhuriyet Senatosu birini tümünden reddettiği, ikisini de değiştirerek kabul ettiği için, tekrar Millet Meclisince görüşülmesi gereken, fakat Millet Meclisinin, bu gerekliliği, 13. Dönemde yerine getirdiği 3 adet kanunun künyeleri şöyledi:

Millet Meclisinin 12. Döneminde Kabul Edilen Fakat Cumhuriyet Senatosunca Millet Meclisinin 13. Dönemi İçinde Ele Alınan Kanunlar		
Sıra No.	Kanunun Künyesi	Yayımlandığı Resmî Gazete ve TBMM Kanunlar Dergisi
1	04.01.1966 tarih ve 708 sayılı “440 sayılı Kanuna tabi kuruluşlardan sağlık teşkilâtı olanlarda çalışan tabip, diş tabibi ve eczacıların 224 ve 472 sayılı kanunlardan istifade ettirilmesine dair Kanun”, Millet Meclisinin 9 Temmuz 1965 tarihli 143. Birleşiminde kabul edilmiş ve Cumhuriyet Senatosuna gönderilmiştir. M.M. Tutanak Dergisi , Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 4, Cilt: 43, Birleşim: 143, (09.07.1965), s. 264.	Resmî Gazete , 27.01.1966, Sayı: 12211; TBMM Kanunlar Dergisi , Dönem: 2, Toplantı: 1, Cilt: 49, s. 18.
2	10.01.1966 tarih ve 709 sayılı “Bolu ilinin Mengen kazası Pazarköy nüfusuna kayıtlı Alioğlu, Hayriye'den doğma 1341 doğumlu Hayrettin Haki Demiralp'ın cezalarının affı hakkında Kanun”, Millet Meclisinin 8 Temmuz 1965 tarihli 142. Birleşiminde kabul edilmiş ve Cumhuriyet Senatosuna gönderilmiştir. M.M. Tutanak Dergisi , Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 4, Cilt: 43, Birleşim: 142, (08.07.1965), ss. 240-244.	Resmî Gazete , 27.01.1966, Sayı: 12211; TBMM Kanunlar Dergisi , Dönem: 2, Toplantı: 1, Cilt: 49, s. 19.
3	18.01.1966 tarih ve 710 sayılı “İmar ve İskân Bakanlığı kuruluş ve vazifeleri hakkındaki Kanunun 12 nci maddesinin değiştirilmesine ve bu kanuna bâzı maddeler eklenmesine dair Kanun”, Millet Meclisinin 28 Mayıs 1965 tarihli 118. Birleşiminde kabul edilmiş ve Cumhuriyet Senatosuna gönderilmiştir. M.M. Tutanak Dergisi , Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 4, Cilt: 41, Birleşim: 118, (28.05.1965), ss. 278-284.	Resmî Gazete , 29.01.1966, Sayı: 12213; TBMM Kanunlar Dergisi , Dönem: 2, Toplantı: 1, Cilt: 49, s. 20.

⁴⁷⁴ **T.B.M.M. Kanunlar Dergisi**, Dönem: 2, Toplantı: 1, Cilt: 49, ss. 18-161.

4	18.01.1966 tarih ve 711 sayılı “Nöbetçi memurluğu kurulmasını ve olağanüstü hal tatbikatlarında mesainin 24 saat devamını sağlayan Kanun”, Millet Meclisinin 2 Temmuz 1965 tarihli 139. Birleşiminde kabul edilmiş ve Cumhuriyet Senatosuna gönderilmiştir. M.M. Tutanak Dergisi , Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 4, Cilt: 43, Birleşim: 139, (02.07.1965), ss. 6-11.	Resmî Gazete , 29.01.1966, Sayı: 12213; TBMM Kanunlar Dergisi , Dönem: 2, Toplantı: 1, Cilt: 49, s. 21.
5	20.01.1966 tarih ve 712 sayılı “Rize ilinin Çamlıhemşin kazası, Murat köyünden Ahmetoğlu Hatice’den doğma 1932 doğumlu Mustafa Demirci’nin bakiye cezasının affi hakkında Kanun”, Millet Meclisinin 15 Temmuz 1965 tarihli 146. Birleşiminde kabul edilmiş ve Cumhuriyet Senatosuna gönderilmiştir. M. M. Tutanak Dergisi , Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 4, Cilt: 43, Birleşim: 146, (15.07.1965), ss. 435-440.	Resmî Gazete , 29.01.1966, Sayı: 12213; TBMM Kanunlar Dergisi , Dönem: 2, Toplantı: 1, Cilt: 49, s. 22.
6	20.01.1966 tarih ve 713 sayılı “Münevver’den doğma 1340 doğumlu Mehmetoğlu Ahmet Ulak’ın hapse tahvil edilmiş olan bakiye cezasının affi hakkında Kanun”, Millet Meclisinin 8 Temmuz 1965 tarihli 142. Birleşiminde kabul edilmiş ve Cumhuriyet Senatosuna gönderilmiştir. M.M. Tutanak Dergisi , Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 4, Cilt: 43, Birleşim: 142, (08.07.1965), s. 244.	Resmî Gazete , 29.01.1966, Sayı: 12213; TBMM Kanunlar Dergisi , Dönem: 2, Toplantı: 1, Cilt: 49, s. 23.
7	20.01.1966 tarih ve 714 sayılı “Kocaeli iline bağlı Kaynarca ilçesinin Sakarya iline bağlanması hakkında Kanun”, Millet Meclisinin 8 Temmuz 1965 tarihli 142. Birleşiminde kabul edilmiş ve Cumhuriyet Senatosuna gönderilmiştir. M.M. Tutanak Dergisi , Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 4, Cilt: 43, Birleşim: 142, (08.07.1965), ss. 226-228.	Resmî Gazete , 29.01.1966, Sayı: 12213; TBMM Kanunlar Dergisi , Dönem: 2, Toplantı: 1, Cilt: 49, s. 24.
8	20.01.1966 tarih ve 715 sayılı “Sarıyer ilçesi Yeniköy bucağından Alioğlu Saniye’den doğma 1341 doğumlu Ali Kurna’nın bakiye cezasının affi hakkında Kanun”, Millet Meclisinin 8 Temmuz 1965 tarihli 142. Birleşiminde kabul edilmiş ve Cumhuriyet Senatosuna gönderilmiştir. M.M. Tutanak Dergisi , Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 4, Cilt: 43, Birleşim: 142, (08.07.1965), ss. 247-248.	Resmî Gazete , 29.01.1966, Sayı: 12213; TBMM Kanunlar Dergisi , Dönem: 2, Toplantı: 1, Cilt: 49, s. 25.
9	20.01.1966 tarih ve 716 sayılı “Senirkent kazasının Yassıviran köyü halkından Mehmetoğlu Emine’den doğma 1322 doğumlu Ahmet Ateş’in cezasının affi hakkında Kanun”, Millet Meclisinin 15 Temmuz 1965 tarihli 146. Birleşiminde kabul edilmiş ve Cumhuriyet Senatosuna gönderilmiştir. M.M. Tutanak Dergisi , Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 4, Cilt: 43, Birleşim: 146, (15.07.1965), ss. 434-435.	Resmî Gazete , 29.01.1966, Sayı: 12213; TBMM Kanunlar Dergisi , Dönem: 2, Toplantı: 1, Cilt: 49, s. 26.
10	15.02.1966 tarih ve 725 sayılı “211 sayılı Türk Silahlı Kuvvetleri İçişler Kanununun 43 ncü maddesinin 2 nci fıkrasına ek Kanun”, Millet Meclisinin 15 Temmuz 1965 tarihli 146. Birleşiminde kabul edilmiş ve Cumhuriyet Senatosuna gönderilmiştir. M.M. Tutanak Dergisi , Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 4, Cilt: 43, Birleşim: 146, (15.07.1965), ss. 433-434.	Resmî Gazete , 21.02.1966, Sayı: 12232; TBMM Kanunlar Dergisi , Dönem: 2, Toplantı: 1, Cilt: 49, s. 37.
11	09.03.1966 tarih ve 754 sayılı “Kurtuluş Savaşına iştirak eden Yedek Süvari Yüzbaşı İskender Kırmacı’ya vatani hizmet tertibinden maaş tahsisine dair Kanun”, Millet Meclisinin 15 Temmuz 1965 tarihli 146. Birleşiminde kabul edilmiş ve Cumhuriyet Senatosuna gönderilmiştir. M.M. Tutanak Dergisi , Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 4, Cilt: 43, Birleşim: 146, (15.07.1965), ss. 450-451.	Resmî Gazete , 15.03.1966, Sayı: 12251; TBMM Kanunlar Dergisi , Dönem: 2, Toplantı: 1, Cilt: 49, s. 95.

12	09.03.1966 tarih ve 755 sayılı “ <i>Amasya – Gümüşhacıköy ilçesi Hacıyahya mahallesi 92/5 hanede mukim Mustafaoğlu 1314 doğumlu Ali Rıza Alıcı’ya vatani hizmet tertibinden maaş bağlanması hakkında Kanun</i> ”, Millet Meclisinin 15 Temmuz 1965 tarihli 146. Birleşiminde kabul edilmiş ve Cumhuriyet Senatosuna gönderilmiştir. M.M. Tutanak Dergisi , Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 4, Cilt: 43, Birleşim: 146, (15.07.1965), ss. 451-452.	Resmî Gazete , 15.03.1966, Sayı: 12251; TBMM Kanunlar Dergisi , Dönem: 2, Toplantı: 1, Cilt: 49, s. 96.
13	13.06.1966 tarih ve 759 sayılı “ <i>Umumi hayata müessir âfetler dolayısıyla alınacak tedbirlerle yapılacak yardımlara dair 15.5.1959 gün ve 7269 sayılı Kanunun bazı maddelerinin değiştirilmesi ve bu kanuna bazı maddeler eklenmesi hakkında Kanun</i> ”, Millet Meclisinin 14 Temmuz 1965 tarihli 145. Birleşiminde kabul edilmiş ve Cumhuriyet Senatosuna gönderilmiştir. M.M. Tutanak Dergisi , Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 4, Cilt: 43, Birleşim: 145, (14.07.1965), ss. 341, 405, 406-409.	Cumhurbaşkanınca, bir daha görüşülmesi için TBMM’ye geri gönderildiğinden, Resmî Gazetede yayımlanmamıştır. TBMM Kanunlar Dergisi , Dönem: 2, Toplantı: 1, Cilt: 49, s. 100.
14	13.06.1966 tarih ve 760 sayılı “ <i>İş Kanunu</i> ”, Millet Meclisinin 16 Temmuz 1965 tarihli 147. Birleşiminde kabul edilmiş ve Cumhuriyet Senatosuna gönderilmiştir. M.M. Tutanak Dergisi , Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 4, Cilt: 43, Birleşim: 147, (16.07.1965), ss. 506, 541, 546-549.	Cumhurbaşkanınca, bir daha görüşülmesi için TBMM’ye geri gönderildiğinden, Resmî Gazetede yayımlanmamıştır. TBMM Kanunlar Dergisi , Dönem: 2, Toplantı: 1, Cilt: 49, s. 101.
15	13.06.1966 tarih ve 761 sayılı “ <i>Deniz İş Kanunu</i> ”, Millet Meclisinin 16 Temmuz 1965 tarihli 147. Birleşiminde kabul edilmiş ve Cumhuriyet Senatosuna gönderilmiştir. M.M. Tutanak Dergisi , Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 4, Cilt: 43, Birleşim: 147, (16.07.1965), ss. 506, 541, 550-553.	Cumhurbaşkanınca, bir daha görüşülmesi için TBMM’ye geri gönderildiğinden, Resmî Gazetede yayımlanmamıştır. TBMM Kanunlar Dergisi , Dönem: 2, Toplantı: 1, Cilt: 49, s. 102.
16	20.06.1966 tarih ve 762 sayılı “ <i>Türk Silâhlı Kuvvetleri Personel Kanunu</i> ”, Millet Meclisinin 15 Temmuz 1965 tarihli 146. Birleşiminde kabul edilmiş ve Cumhuriyet Senatosuna gönderilmiştir. M.M. Tutanak Dergisi , Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 4, Cilt: 43, Birleşim: 146, (15.07.1965), ss. 433-475, 489-492.	Cumhurbaşkanınca, bir daha görüşülmesi için TBMM’ye geri gönderildiğinden, Resmî Gazetede yayımlanmamıştır. TBMM Kanunlar Dergisi , Dönem: 2, Toplantı: 1, Cilt: 49, s. 103.
17	20.06.1966 tarih ve 763 sayılı “ <i>Sayıştay Kanunu</i> ”, Millet Meclisinin 30 Haziran 1965 tarihli 137. Birleşiminde kabul edilmiş ve Cumhuriyet Senatosuna gönderilmiştir. M.M. Tutanak Dergisi , Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 4, Cilt: 42, Birleşim: 137, (30.06.1965), ss. 586-598.	Cumhurbaşkanınca, bir daha görüşülmesi için TBMM’ye geri gönderildiğinden, Resmî Gazetede yayımlanmamıştır. TBMM Kanunlar Dergisi , Dönem: 2, Toplantı: 1, Cilt: 49, s. 104.
18	24.06.1966 tarih ve 764 sayılı “ <i>Yeniden kurulacak vakıflar hakkında Kanun</i> ”, Millet Meclisinin 1 Temmuz 1965 tarihli 138. Birleşiminde kabul edilmiş ve Cumhuriyet Senatosuna gönderilmiştir. M.M. Tutanak Dergisi , Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 4, Cilt: 42, Birleşim: 138, (01.07.1965), ss. 652, 703, 721-724.	Cumhurbaşkanınca, bir daha görüşülmesi için TBMM’ye geri gönderildiğinden, Resmî Gazetede yayımlanmamıştır. TBMM Kanunlar Dergisi , Dönem: 2, Toplantı: 1, Cilt: 49, s. 105.
19	24.06.1966 tarih ve 765 sayılı “ <i>Adli Tıp Müessesesi Kanununun bazı maddelerinde değişiklik yapılması hakkında Kanun</i> ”, Millet Meclisinin 30 Haziran 1965 tarihli 137. Birleşiminde kabul edilmiş ve Cumhuriyet Senatosuna gönderilmiştir. M.M. Tutanak Dergisi , Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 4, Cilt: 42, Birleşim: 137, (30.06.1965), ss. 620-623.	Cumhurbaşkanınca, bir daha görüşülmesi için TBMM’ye geri gönderildiğinden, Resmî Gazetede yayımlanmamıştır. TBMM Kanunlar Dergisi , Dönem: 2, Toplantı: 1, Cilt: 49, s. 106.

20	29.06.1966 tarih ve 767 sayılı “ <i>Hendek kazası Kemaliye mahallesi nüfusunda kayıtlı Mustafaoğlu 1329 doğumlu Faik Özer’in, bakiye cezasının affı hakkında Kanun</i> ”, Millet Meclisinin 8 Temmuz 1965 tarihli 142. Birleşiminde kabul edilmiş ve Cumhuriyet Senatosuna gönderilmiştir. M.M. Tutanak Dergisi , Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 4, Cilt: 43, Birleşim: 142, (08.07.1965), ss. 237-240.	Cumhurbaşkanınca, bir daha görüşülmesi için TBMM’ye geri gönderildiğinden, Resmî Gazetede yayımlanmamıştır. TBMM Kanunlar Dergisi , Dönem: 2, Toplantı: 1, Cilt: 49, s. 131.
21	29.06.1966 tarih ve 769 sayılı “ <i>Alman uyruklu Wilfried Herbrech(t)’in geri kalan cezasının affı hakkında Kanun</i> ”, Millet Meclisinin 8 Haziran 1965 tarihli 124. Birleşiminde kabul edilmiş ve Cumhuriyet Senatosuna gönderilmiştir. M.M. Tutanak Dergisi , Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 4, Cilt: 41, Birleşim: 124, (08.06.1965), ss. 639-640.	Cumhurbaşkanınca, bir daha görüşülmesi için TBMM’ye geri gönderildiğinden, Resmî Gazetede yayımlanmamıştır. TBMM Kanunlar Dergisi , Dönem: 2, Toplantı: 1, Cilt: 49, s. 133.
22	29.06.1966 tarih ve 770 sayılı “ <i>5965 sayılı Kanuna bir madde eklenmesine dair Kanun</i> ”, Millet Meclisinin 8 Temmuz 1965 tarihli 142. Birleşiminde kabul edilmiş ve Cumhuriyet Senatosuna gönderilmiştir. M.M. Tutanak Dergisi , Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 4, Cilt: 43, Birleşim: 142, (08.07.1965), ss. 228-237.	Cumhurbaşkanınca, bir daha görüşülmesi için TBMM’ye geri gönderildiğinden, Resmî Gazetede yayımlanmamıştır. TBMM Kanunlar Dergisi , Dönem: 2, Toplantı: 1, Cilt: 49, s. 134.
23	29.06.1966 tarih ve 771 sayılı “ <i>7126 sayılı Sivil Savunma Kanununa iki madde eklenmesine dair Kanun</i> ”, Millet Meclisinin 2 Temmuz 1965 tarihli 139. Birleşiminde kabul edilmiş ve Cumhuriyet Senatosuna gönderilmiştir. M.M. Tutanak Dergisi , Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 4, Cilt: 43, Birleşim: 139, (02.07.1965), s. 11.	Cumhurbaşkanınca, bir daha görüşülmesi için TBMM’ye geri gönderildiğinden, Resmî Gazetede yayımlanmamıştır. TBMM Kanunlar Dergisi , Dönem: 2, Toplantı: 1, Cilt: 49, s. 135.
Millet Meclisinin 12. Döneminde Kabul Edilen Fakat Cumhuriyet Senatosunca Reddedildiği veya Değiştirilerek Kabul Edildiği İçin 12. Dönem Millet Meclisine Geri Gönderilen ve Millet Meclisince 13. Dönemde Karara Bağlanan Kanunlar		
Sıra No.	Kanunun Künyesi	Yayımlandığı Resmî Gazete ve TBMM Kanunlar Dergisi
1	29.06.1966 tarih ve 768 sayılı “ <i>Avukatlık Kanununun 7 nci maddesinin kaldırılması ve 114 ncü maddesinin değiştirilmesine dair Kanun</i> ”, Millet Meclisinin 5 Eylül 1963 tarihli 131. Birleşiminde kabul edilmiş ve Cumhuriyet Senatosuna gönderilmiştir. M.M. Tutanak Dergisi , Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 2, Cilt: 21, Birleşim: 131, (05.09.1963), ss. 17-18. Cumhuriyet Senatosunca, 7 Ocak 1964 tarihli 24. Birleşimde değiştirilerek kabul edildiği için, tekrar Millet Meclisine sevk edilmiştir. C.S. Tutanak Dergisi , Dönem: 1, Toplantı: 3, Cilt: 17, Birleşim: 21, (27.12.1963), ss. 124-134; Birleşim: 24, (07.01.1964), ss. 232, 244, 245-248.	Cumhurbaşkanınca, bir daha görüşülmesi için TBMM’ye geri gönderildiğinden, Resmî Gazetede yayımlanmamıştır. TBMM Kanunlar Dergisi , Dönem: 2, Toplantı: 1, Cilt: 49, s. 132.
2	21.07.1966 tarih ve 776 sayılı “ <i>Köylü ve çiftçilerin T.C. Ziraat Bankası ve Tarım kredi kooperatiflerine olan borçlarının taksitlendirilmesi hakkında Kanun</i> ”, Millet Meclisinin 2 Temmuz 1963 tarihli 106. Birleşiminde kabul edilmiş ve Cumhuriyet Senatosuna gönderilmiştir. M.M. Tutanak Dergisi , Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 2, Cilt: 19, Birleşim: 106, (02.07.1963), ss. 69-79. Cumhuriyet Senatosunca, 29 Ağustos 1963 tarihli 102. Birleşimde tümüyle reddedildiği edildiği için, tekrar Millet Meclisine sevk edilmiştir. C.S. Tutanak Dergisi , Dönem: 1, Toplantı: 2, Cilt: 14, Birleşim: 102, (29.08.1963), ss. 64-82, 87, 98-100.	Resmî Gazete , 30.07.1966, Sayı: 12362; TBMM Kanunlar Dergisi , Dönem: 2, Toplantı: 1, Cilt: 49, s. 159.

3	26.07.1966 tarih ve 777 sayılı “3.4.1926 gün ve 789 sayılı Maarif Teşkilâtına dair olan Kanunun 19 ncü maddesinin değiştirilmesine dair Kanun”, Millet Meclisinin 2 Temmuz 1965 tarihli 139. Birleşiminde kabul edilmiş ve Cumhuriyet Senatosuna gönderilmiştir. M.M. Tutanak Dergisi , Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 4, Cilt: 43, Birleşim: 139, (02.07.1965), ss. 5, 67-70. Cumhuriyet Senatosunca, 15 Temmuz 1965 tarihli 118. Birleşimde değiştirilerek kabul edildiği için, tekrar Millet Meclisine sevk edilmiştir. C.S. Tutanak Dergisi , Dönem: 1, Toplantı: 4, Cilt: 30, Birleşim: 118, (15.07.1965), ss. 541-543, 549, 556-557.	Resmî Gazete , 3.08.1966, Sayı: 12365; TBMM Kanunlar Dergisi , Dönem: 2, Toplantı: 1, Cilt: 49, s. 161.

4. 12. Dönemde Kabul Edilen Kanunların Numaralanmasında Uygulanan Yöntem

27 Mayıs 1960 darbesini izleyen günlerde, yeni bir anayasa ve seçim kanunu hazırlanıp, bu anayasa ve seçim kanunu uyarınca yasama organının kuruluşuna kadar yasama yetkisini kullanacağını açıklayan ve bunu 12 Haziran 1960 tarih ve 1 Numaralı “1924 tarih ve 491 sayılı Teşkilâtı Esasiye Kanununun bâzı hükümlerinin kaldırılması ve bâzı hükümlerinin değiştirilmesi hakkında geçici Kanun”un 1. maddesinde de hükme bağlayan Millî Birlik Komitesi⁴⁷⁵, yaptığı kanunları “1”den itibaren yeniden numaralandırmaya başlamıştı⁴⁷⁶. Gerçekten, 27 Mayıs müdahalesi

⁴⁷⁵ 27 Mayıs 1960 tarihinde gerçekleştirdiği müdahale ile yönetimi ele geçiren ve 38 subaydan oluşan Millî Birlik Komitesince, 12 Haziran 1960 tarihinde kabul edilen 1 Numaralı “1924 tarih ve 491 sayılı Teşkilâtı Esasiye Kanununun bâzı hükümlerinin kaldırılması ve bâzı hükümlerinin değiştirilmesi hakkında geçici Kanun”un Birinci Bölümünde “Genel Esaslar” başlığı altında yer alan metinde şöyle denilmektedir:

“İktidar Partisi idarecileri tarafından Anayasanın çiğnenmesi, Türk milletinin bütün fert ve insanlık hak ve hürriyetlerinin ve masuniyetlerinin ortadan kaldırılması, muhalefet murakabesi işlemez hale getirilerek tek parti diktatoryası kurulması suretiyle Türkiye Büyük Millet Meclisi fiilen bir parti grubu durumuna düşürülmüş ve meşruluğunu kaybetmişti.

Ordu Dahilî Hizmet Kanununun 34 ncü maddesi ile ‘Türk yurdunu ve Teşkilâtı Esasiye Kanunu ile tâyin edilmiş olan Türkiye Cumhuriyetini kollamak ve korumak’ vazifesi kendisine verilmiş olan Türk Ordusu, vatanı birbiri düşürmek suretiyle Türk Vatanını ve millî varlığı tehlikeye koymuş olan eski iktidara karşı bu mukaddes kanuni vazifesini yerine getirmek ve Hukuk Devletini yeniden kurmak için, Türk Milleti adına harekete geçerek, Milleti temsil vasfını kaybetmiş olan Meclisi dağıtıp iktidarı, geçici olarak, Millî Birlik Komitesine emanet etmiştir.”

Sözü geçen 1 Numaralı Geçici Kanunun 1. maddesinde ise, şu hüküm yer almaktaydı:

“MADDE 1.- Millî Birlik Komitesi, yeni Anayasa ve Seçim Kanunu, demokratik usullere uygun olarak, kabul edilip buna göre en kısa zamanda yapılacak genel seçimlerle yeniden kurulacak olan Türkiye Büyük Millet Meclisine iktidarı devredeceği tarihe kadar Türk Milleti adına hâkimiyet hakkını kullanır.

Türkiye Büyük Millet Meclisinin Teşkilâtı Esasiye Kanununa göre sahibolduğu bütün hak ve yetkiler, bu süre içinde Millî Birlik Komitesine aittir.” Bkz. **T.C. Millî Birlik Komitesi Kanunlar Dergisi**, Cilt: 43, 1961, s. 2.

⁴⁷⁶ Millî Birlik Komitesi, ilk yasal düzenlemesini 28 Mayıs 1960 tarihinde, 19 Haziran 1942 tarih ve 4273 sayılı Subaylar heyetine mahsus terfi Kanununa bazı geçici maddeler ekleyerek gerçekleştirmiş ve bu işlemi “Millî Birlik Komitesi Kararnamesi” olarak adlandırmıştı. Bkz. **T.C. Millî Birlik Komitesi Kanunlar Dergisi**, Cilt: 43, 1961, s. 1. Ancak, Millî Birlik Komitesinin 12 Haziran 1960 tarihini taşıyan yasal nitelikli ikinci işlemi, “Geçici Kanun” olarak adlandırdığı ve “1” numara ile numaralandırdığı görülmektedir. Bkz. **T.C. Millî Birlik Komitesi Kanunlar Dergisi**, Cilt: 43, 1961, s. 2.

ile dağıtılan 11. Dönem TBMM’nce yapılan son kanun olan 9 Mayıs 1960 tarihli “Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Amerika Birleşik Devletleri Hükümeti arasında İş Birliği Anlaşmasının tasdikine dair Kanun” 7480 numarayı taşıdığı halde⁴⁷⁷; 27 Mayıs müdahalesini gerçekleştiren Millî Birlik Komitesi, yaptığı ilk kanun olan, “1924 tarih ve 491 sayılı Teşkilâtı Esasiye Kanununun bâzı hükümlerinin kaldırılması ve bâzı hükümlerinin değiştirilmesi hakkında geçici Kanun”a, son kanunun numarası olan 7480’den bir sonraki “7481”i değil, “1” numarayı vermiş ve sonrakileri de, bu doğrultuda, 2, 3, vd. şeklinde numaralandırmıştı⁴⁷⁸. Millî Birlik Komitesi, Kurucu Meclisin kurulmasından önce, yasama yetkisini tek başına kullandığı dönemde, 238 adet kanun yapmıştı⁴⁷⁹. Millî Birlik Komitesinin yaptığı 13 Aralık 1960 tarih ve 157 sayılı “1924 tarih ve 491 sayılı Teşkilâtı Esasiye Kanununun kaldırılması ve bâzı hükümlerinin değiştirilmesi hakkındaki 12 Haziran 1960 tarihli ve 1 sayılı geçici Kanuna ek ‘Kurucu Meclis Teşkili’ hakkında Kanun” uyarınca Kurucu Meclis oluşturulup, 6 Ocak 1961 tarihinde faaliyete geçtikten sonra, Kurucu Meclisin bir kanadı olarak işlev gören Millî Birlik Komitesi, yasama yetkisini Kurucu Meclisin diğer kanadı olan Temsilciler Meclisi ile birlikte kullanmaya başlamıştı. Bu bağlamda, sözü geçen dönemde, Kurucu Meclis tarafından 137 adet kanun yapılmıştı. Bunların numaralandırılmasına yeniden “1” numara ile başlanılmamış ve Kurucu Meclisin yaptığı ilk kanun olan 20 Şubat 1961 tarihli “Tekel Genel Müdürlüğü 1960 yılı Bütçe

⁴⁷⁷ T.B.M.M. Kavanin Mecmuası, Devre: IX, İçtima: 3, Cilt: 42, ss. 752-753.

⁴⁷⁸ Her ne kadar, Millî Birlik Komitesi, yaptığı kanunlara, önceleri, 12 Haziran 1960 tarih ve 1 Numaralı “1924 tarih ve 491 sayılı Teşkilâtı Esasiye Kanununun bâzı hükümlerinin kaldırılması ve bâzı hükümlerinin değiştirilmesi hakkında geçici Kanun”un 7., 18. ve 25. maddeleri uyarınca, “geçici” kanun adını veriyorduysa da; sözü edilen 1 Numaralı Kanunda, 12 Ağustos 1960 tarih ve 55 sayılı “1924 tarih ve 491 sayılı Teşkilâtı Esasiye Kanununun bâzı hükümlerinin kaldırılması ve bâzı hükümlerinin değiştirilmesi hakkındaki 1 sayılı geçici Kanunun bâzı maddelerinde değişiklik yapılmasına dair Kanun”la gerçekleştirilen değişiklikle, gerek daha önce yapılan kanunlardaki “geçici” sıfatının kaldırılmasına, gerek bundan sonra yapılacak kanunlarda bu sıfatın kullanılmamasına karar verilmişti. Gerçekten, sözü geçen 12 Ağustos 1960 tarih ve 55 sayılı Kanunun 1. ve 4. maddelerinde şöyle denilmekteydi:

“Madde 1.- 1924 tarih ve 491 sayılı Teşkilâtı Esasiye Kanununun bâzı maddelerinin kaldırılması ve bâzı hükümlerinin değiştirilmesi hakkındaki 1 sayılı Geçici Kanunun 7 ve 18 nci maddelerindeki (geçici) kelimeleri kaldırılmıştır.

...

Madde 4.- Bu kanunun yayımı tarihinden evvel Türkiye Cumhuriyeti Millî Birlik Komitesince kabul edilmiş olan geçici kanunlarda yazılı ve bu kanunlara mâtuf bulunan (geçici) kelimeleri kaldırılmıştır.” Bkz. T.C. Millî Birlik Komitesi Kanunlar Dergisi, Cilt: 43, 1961, s. 129. Nitekim, Millî Birlik Komitesince yapılan ilk 54 kanun, “geçici” olarak adlandırıldıkları halde, 55 numaralı kanundan itibaren, Millî Birlik Komitesinin yaptığı son kanun olan 5 Ocak 1961 tarih ve 238 Numaralı “4278 sayılı Subaylar heyetine mahsus terfi Kanununun 10 ncu maddesi (C) fıkrasının tadili ve bu kanuna 4 geçici madde eklenmesi hakkındaki 63 sayılı Kanunun geçici 2 nci maddesinin tadiline dair Kanun”a kadar, artık bu sıfat kullanılmamıştı. Bkz. T.C. Millî Birlik Komitesi Kanunlar Dergisi, Cilt: 43, 1961, ss. 2- 129.

⁴⁷⁹ T.C. Millî Birlik Komitesi Kanunlar Dergisi, Cilt: 43, 1961, ss. 2- 129.

Kanununa bağılı (A/1) ve (A/2) işaretli cetvellerde değişiklik yapılması hakkında Kanun”a 239 numarası verilerek, Millî Birlik Komitesince yapılan kanunlardaki numaralandırma, Kurucu Meclisin yaptığı son kanun olan 7 Eylül 1961 tarih ve 375 numaralı “1961 yılında yapılacak seçimlerin başlangıcından, yeni Hükümetin kurulup işe başlamasından iki ay sonrasına kadar geçecek zaman içinde işlenecek bâzı suçların 3005 sayılı Kanun hükümlerine tâbi tutulması hakkında Kanun” a kadar teselsül ettirilmişti.

Buna karşılık, 15 Ekim 1961 tarihinde gerçekleştirilen seçimlerle oluşan 1961 Anayasası döneminin ilk yasama organında, çıkarılan yeni kanunlara, tekrar “1”den itibaren numara verilmeye başlandığını ve bu doğrultuda teselsül ettirilerek numaralandırılmaya günümüze kadar devam edildiğini görüyoruz. 1961 Anayasası uyarınca oluşan ilk TBMM’de kanunlara “1” den itibaren yeni numara verilmesi hususu, Cumhuriyet Senatosu ve Millet Meclisi Müşterek Başkanlık Divanının 23 Aralık 1961 tarihinde aldığı 1 numaralı Karar ile belirlenmişti. Müşterek Başkanlık Divanının sözü edilen Kararında, yeni Anayasaya göre oluşan Yasama Organınca çıkarılmaya başlanan kanunlara yeniden numara verilmesi; buna mukabil, Meclislerin ayrı ayrı veya Birleşik Toplantıda alacakları kararların ise, Türkiye Büyük Millet Meclisine, Cumhuriyet Senatosuna ve Millet Meclisine ait olmak üzere ayrı ayrı numaralandırılması kararlaştırılmıştı⁴⁸⁰. Bu durumda, kolayca anlaşılabilecektir ki, 1–375 numaralar, hem 27 Mayıs 1960 Müdahalesi öncesinde, TBMM’ce yapılan kanunları, hem 27 Mayıs 1960 Müdahalesi sonrasında Millî Birlik Komitesi’nce veya Kurucu Meclisçe yapılan kanunları ve nihayet, hem de, 1961 Anayasası uyarınca oluşan TBMM’ce yapılan kanunları ifade ediyor olabilir. Aynı şekilde, 376–7480 numaralar ise, ya 27 Mayıs Müdahalesi öncesindeki TBMM’ce, ya da 1961 Anayasası veya 1982 Anayasası uyarınca oluşan TBMM’ce yapılmış veya 1982 Anayasası uyarınca oluşacak sonraki TBMM’ce yapılacak kanunları belirliyor olabilecektir. Bir diğer deyişle, 1–375 numaralar arasında, farklı dönemlerde yapılmış 3; 376–7480 arasında ise, yine farklı dönemlerde yapılmış 2 ayrı kanun bulunacak demektir.

⁴⁸⁰ T.B.M.M. Kanunlar Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 4, Cilt: 48’in en başına eklenmiş numarasız sayfa.

Bu söylenenleri, bir tablo halinde şöyle gösterebiliriz:

Kanunların Yapıldıkları Döneme Göre Numaralarını Gösterir Tablo

Dönem	Kanun Numarası
TBMM, 1. – 11. Dönem (23.04.1920 – 26.5.1960)	1-7480
27 Mayıs 1960 Müdahalesi	
Millî Birlik Komitesi veya Kurucu Meclis Dönemi	1 – 375
(27.05.1960 – 24.10.1961)	
<i>Millî Birlik Komitesi Dönemi [27.05.1960 – 05.01.1961]</i>	<i>[1 – 238]</i>
<i>Kurucu Meclis Dönemi [06.01.1961- 24.10.1961]</i>	<i>[239 – 375]</i>
1961 ve 1982 Anayasaları Döneminde TBMM	1 – devam
(25.10.1961 – devam)	
<i>1961 Anayasası Döneminde TBMM [25.10.1961 – 11.09.1980]</i>	<i>[1 - 2300]</i>
<i>12 Eylül 1980 Müdahalesi sonrasında oluşan</i>	
<i>Millî Güvenlik Konseyi ve Danışma Meclisi Dönemi⁴⁸¹</i>	
<i>[12.09.1980 – 6 Aralık 1983 (TBMM'nin Başkanlık Divanını seçtiği tarih)]</i>	<i>[2301 –2969]</i>
<i>1982 Anayasası Dönemi⁴⁸²</i>	
<i>7 Aralık 1983 – (17. Dönem TBMM'nin çalışmalarına başlamasından,</i>	<i>[2970 – 6501]</i>
<i>24. Dönem TBMM'nin 4. Yasama Yılındaki 30 Ekim 2013 tarihli</i>	<i>30 Ekim 2013 tarihi</i>
<i>10 Birleşimine kadar)</i>	<i>itibarıyla</i>

⁴⁸¹ 12 Eylül 1980 tarihinde, dönemin Genelkurmay Başkanı ve Kara, Hava, Deniz Kuvvetleri Komutanları ile Jandarma Genel Komutanından oluşan ve kendilerini Millî Güvenlik Konseyi olarak adlandıran Türk Silahlı Kuvvetlerinin en üst komuta grubu, idareye el koymuş ve TBMM'nin varlığına son vererek, yasama yetkisini kullanmaya başlamıştı. Bu doğrultuda, Millî Güvenlik Konseyi, 27 Ekim 1980 tarihinde kabul ettiği 2324 numaralı “Anayasa Düzeni Hakkında Kanun” un 2. maddesinde, Anayasada Türkiye Büyük Millet Meclisine, Millet Meclisine ve Cumhuriyet Senatosuna ait olduğu belirtilen görev ve yetkilerin 12 Eylül 1980 tarihinden itibaren geçici olarak Millî Güvenlik Konseyince; Cumhurbaşkanına ait olduğu belirtilen görev ve yetkilerin de Millî Güvenlik Konseyi Başkanı ve Devlet Başkanına yerine getirileceği ve kullanılacağı öngörülmüştü (27 Ekim 1980 tarih ve 2324 sayılı “Anayasa Düzeni Hakkında Kanun” için bkz. **Resmî Gazete**, 28 Ekim 1980, Sayı: 17145; **T.C. Millî Güvenlik Konseyi Kanunlar Dergisi**, Cilt: 64, s. 80 ; Suna Kili, A. Şeref Gözübüyük, a.g.k., ss. 236-237). 12 Aralık 1980 tarihinde kabul edilen 2356 sayılı Millî Güvenlik Konseyi Hakkında Kanun’da, Millî Güvenlik Konseyinin, Genelkurmay Başkanı Orgeneral Kenan Evren’in başkanlığında, Kara Kuvvetleri Komutanı Orgeneral Nurettin Ersin, Hava Kuvvetleri Komutanı Orgeneral Tahsin Şahinkaya, Deniz Kuvvetleri Komutanı Orgeneral Nejat Tümer ve Jandarma Genel Komutanı Orgeneral Sedat Celasun’dan oluştuğu öngörülmekte ve üyelere boşalma halinde nasıl doldurulacağı düzenlenmekteydi (12 Aralık 1980 tarih ve 2356 sayılı “Millî Güvenlik Konseyi Hakkında Kanun” için bkz. **Resmî Gazete**, 12 Aralık 1980, Sayı: 17188 Mükerrer; T.C. Millî Güvenlik Konseyi Kanunlar Dergisi, Cilt: 64, s. 201; Suna Kili, A. Şeref Gözübüyük, a.g.k., s. 238). İlerleyen aylarda, 29 Haziran 1981 tarihinde Millî Birlik Komitesince kabul edilen 2485 sayılı “Kurucu Meclis Hakkında Kanun” uyarınca, Millî Birlik Komitesi ve Danışma Meclisinden oluşacak bir Kurucu Meclisin teşkili öngörülmüştü. Sözü geçen 2485 sayılı Kanunun 3. maddesinde, Danışma Meclisinin, illerde valilerin tespit edecekleri adaylar arasından Millî Güvenlik Konseyince seçilecek 120 üye ile doğrudan Millî Güvenlik Konseyince seçilecek 40 üyeden kurulacağı belirtilmekteydi (“Kurucu Meclis Hakkında Kanun” için bkz. **Resmî Gazete**, 30 Haziran 1981, Sayı: 17386 Mükerrer; **T.C. Millî Güvenlik Konseyi Kanunlar Dergisi**, Cilt: 64, ss. 523-529; Suna Kili, A. Şeref Gözübüyük, a.g.k., ss. 239-247).

⁴⁸² 1982 Anayasasının Geçici 3. maddesinde, Anayasaya göre ilk milletvekili genel seçimi sonucunda Türkiye Büyük Millet Meclisinin toplanıp Başkanlık Divanını oluşturması ile birlikte, 27 Ekim 1980 tarih ve 2324 sayılı Anayasa Düzeni Hakkında Kanunun, 12 Aralık 1980 tarih ve 2485 sayılı Millî Güvenlik Konseyi Hakkında Kanunun ve 29 Haziran 1981 tarih ve 2485 sayılı Kurucu Meclis Hakkında Kanunun hukuki varlıklarının sona ereceği, böylece yasama yetkisini yeni seçilen TBMM’nin kullanmaya başlayacağı öngörülmekteydi. 6 Kasım 1983 tarihinde gerçekleştirilen Milletvekili Genel Seçimleri sonrasında, yeni oluşan TBMM, ilk toplantısını 24 Kasım 1983 tarihinde yapmıştı. Milletvekillerinin ant içtikleri bu ilk birleşimden sonra, 4 Aralık 1983 tarihli 2. Birleşimde TBMM Başkanı seçilmiş, 6 Aralık 1983 tarihli 4. Birleşimde de Başkanlık Divanının diğer üyelerinin seçimi ile birlikte, Anayasanın Geçici 3. maddesi uyarınca Danışma Meclisi ile Millî Güvenlik Konseyinin hukuki varlıkları sona ermişti. Böylece, 7 Aralık 1983 tarihinden itibaren yasama yetkisini, 17. Dönem TBMM kullanmaya başlamış oluyordu. TBMM’nin ilk toplantısını yapması, TBMM Başkanı ve Başkanlık Divanının diğer üyelerinin seçimleriyle ilgili olarak, bkz. **T.B.M.M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 17, Yasama Yılı: 1, Cilt: 1, Birleşim: 1, (24.11.1983), ss. 2-7; **T.B.M.M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 17, Yasama Yılı: 1, Cilt: 1, Birleşim: 2, (04.12.1983), ss. 10-15; T.B.M.M. Tutanak Dergisi, Dönem: 17, Yasama Yılı: 1, Cilt: 1, Birleşim: 4, (06.12.1983), ss. 22-23.

ALTINCI BÖLÜM

12. DÖNEMDE 1961 ANAYASASI UYARINCA BELİRLİ BİR SÜRE İÇİNDE ÇIKARILMASI GEREKEN KANUNLAR

Kanunlaşmaları Millet Meclisinin 12. Döneminde gerçekleşen 703 kanunu ve Millet Meclisinin 12. Döneminde kabul edildikleri halde kanunlaşma süreci 13. Dönemde tamamlanan 26 kanunu birlikte değerlendirdiğimizde, toplam sayının 729 olduğu görülmektedir. 12. Döneme ilişkin bu 729 adet kanun, düzenledikleri konulara göre gruplandırılabilir. Ancak, ondan önce, bir başka ayrıma gitmek ve 12. Dönemde çıkarılan kanunları, i- “*Anayasa uyarınca belirli bir sürede çıkarılması gereken kanunlar*” ve ii- “*Diğer kanunlar*” şeklinde ikiye ayırmak mümkündür. Bu nedenle, önce Anayasa uyarınca belirli sürede çıkarılması gereken kanunları ele almak ve onları inceledikten sonra, diğerlerini de konularına göre farklı başlıklar altında değerlendirmek uygun olacaktır. Bu doğrultuda, bu Bölümde, Anayasa uyarınca belirli bir süre içinde çıkarılması gereken kanunlar üzerinde durulacaktır.

1- Anayasadaki Düzenleme

1961 Anayasası, TBMM’ce çıkarılması gereken bazı kanunlar için, bir süre öngörmüş bulunuyordu. Gerçekten, Anayasanın Geçici 7. maddesinde, “*Bu Anayasa ile kabul edilmiş olan yeni organ, kurum ve kurulların kuruluş ve işleyişleriyle ilgili kanunlar; Türkiye Büyük Millet Meclisinin ilk toplantısından başlayarak en geç altı ay içinde ve bu Anayasa ile konulması emredilen diğer kanunlar da en geç iki yıl içinde çıkarılır*” denilmekteydi. Görüldüğü gibi, bu maddede, başlangıç tarihi, Türkiye Büyük Millet Meclisinin ilk toplantı günü olarak saptansa da, çıkarılmalarının tamamlanması için iki farklı süre belirlenmişti. Gerçekten, Geçici 7. maddede, “*Bu Anayasa ile kabul edilmiş olan yeni organ, kurum ve kurulların kuruluş ve işleyişleriyle ilgili kanunlar*” ve “*bu Anayasa ile konulması emredilen diğer kanunlar*” olmak üzere iki farklı grup yaratılmıştı. İlk gruptakiler için altı aylık, ikinci gruptakiler içinse iki yıllık bir süre belirlenmişti. Bu bağlamda, ilk kez 1961 Anayasasında düzenlenen “Anayasa Mahkemesi”, “Yüksek Hâkimler Kurulu”. “Millî Güvenlik Kurulu” gibi organ ve kurullarla, yine 1961 Anayasasında “özerk kamu tüzel kişiliği” halinde düzenleneceği belirtilen radyo ve televizyon idaresi için bir kanun çıkarılması gerekmekteydi ve Anayasada, bu gerekliliğin altı ay içinde tamamlanmasının öngörüldüğü savunulabilirdi. Bu tür, yeni organ, kurum ve kurullar dışında, Anayasa uyarınca çıkarılması gereken başka kanunlar için de, Anayasada iki yıllık bir süre öngörülmüştü. Bu doğrultuda, 1924 Anayasasında hiç yer almayan, fakat 1961 Anayasasının 56. maddesinde, ister iktidarda ister muhalefette olsunlar, demokratik siyasi hayatın vazgeçilmez unsurları olarak öngörülen ve Anayasanın 57. maddesinde iç çalışmalarının, faaliyetlerinin, Anayasa Mahkemesine ne suretle hesap vereceklerinin ve bu Mahkemece malî denetimlerinin nasıl yapılacağının, demokrasi

esaslarına uygun olarak kanunla düzenleneceği öngörülen siyasî partiler için de bir kanun yapılması zorunluydu. Nitekim, Tekirdağ Milletvekili Hayri Mumcuoğlu, Millet Meclisinin 10 Aralık 1962 tarihli 15. Birleşiminde yaptığı gündem dışı bir konuşmada, bu hususa da değiniyor ve şöyle diyordu:

“...Muhterem arkadaşlarım, Anayasanın 57 nci maddesinde; Artık itişmelere son verilsin. Artık millet elbirliğiyle, gönül beraberliğiyle istikbâle yönelsin amacıyle bir hüküm kabul edilmiştir. Bu maddede der ki: ‘Partilerin çalışmaları, faaliyetleri, Anayasa Mahkemesine ne suretle hesap verecekleri ve bu mahkemenin mâli denetiminin ne surette ifa edileceği bir kanunla düzenlenir.’

*Muhterem arkadaşlarım, Anayasamızın geçici 7 nci maddesiyle benim anlayışıma göre, bu kanun iki yıllık süreye tâbidir. Bunun mebdei Yüksek Meclisin ilk toplantı tarihidir. Meclis ikinci yılını idrak etmiştir. Bu kanunu ivedilik ve öncelikle müzakere ederek çıkarırsak efkârı umumiye tarafından gereği gibi benimsenemez arkadaşlarım. Bunun için Hükümet programında da yer alan bu kanunun bir an evvel Meclise getirilmesini arz ediyorum...”*⁴⁸³

Yine 1961 Anayasası uyarınca çıkarılması gereken bir başka kanun, Anayasanın 129. maddesinde öngörülen, iktisadî, sosyal ve kültürel kalkınmanın plâna bağlanması ve kalkınmanın bu plâna göre gerçekleştirileceği hükmü doğrultusunda, Devlet Plânlama Teşkilâtının kuruluş ve görevlerini, plânın hazırlanmasında, yürürlüğe konulmasında, uygulanmasında ve değiştirilmesinde gözetilecek esaslar ve plânın bütünlüğünü bozacak değişikliklerin önlenmesini sağlayacak tedbirleri düzenleyecek olan kanundu⁴⁸⁴.

Bunlardan başka, bazı kurumlar için, o kurumların 1961 Anayasasında düzenlenen yeni biçimlerine uygun yasal düzenlemelerin gerçekleştirilmesi de gerekmektedir. Örneğin, Yargıtay, Danıştay, Askerî Yargıtay, Uyuşmazlık Mahkemesi ve Sayıştay, bu grupta yer alan kurumlardandı⁴⁸⁵. Aynı yönde, askerî yargı için de

⁴⁸³ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): Cilt: 10, Birleşim: 15, (10.12.1962), s. 7.

⁴⁸⁴ 1961 Anayasasının 129. maddesinde şöyle denilmektedir:

“Madde 129 – İktisadî, sosyal ve kültürel kalkınma plâna bağlanır. Kalkınma bu plâna göre gerçekleştirilir.

Devlet Plânlama Teşkilâtının kuruluş ve görevleri, plânın hazırlanmasında, yürürlüğe konulmasında, uygulanmasında ve değiştirilmesinde gözetilecek esaslar ve plânın bütünlüğünü bozacak değişikliklerin önlenmesini sağlayacak tedbirler özel kanunla düzenlenir.”

⁴⁸⁵ Anayasanın, Yargıtay’ı düzenleyen 139. maddesinde şu hüküm yer almaktaydı:

“Madde 139 – Yargıtay, adliye mahkemelerince verilen karar ve hükümlerin son inceleme merciidir. Kanunla gösterilen belli dâvalara da ilk ve son derece mahkemesi olarak bakar.

Yargıtay üyeleri Yüksek Hâkimler Kurulunca, Yargıtay Birinci Başkanıyla İkinci Başkanları ve Cumhuriyet Başsavcısı Yargıtay büyük genel kurulunca, üye tamsayılarının salt çoğunluğu ile ve gizli oyla seçilir.

Yargıtayın kuruluşu, işleyişi, Başkan ve üyelerinin ve diğer mensuplarının nitelikleri kanunla düzenlenir.”

Anayasanın, Danıştay’ı düzenleyen 140. maddesinde ise şöyle denilmektedir:

Anayasada öngörölen bazı ilkeler ışığında bir yasal düzenlemeye gidilmesi gereği bulunuyordu⁴⁸⁶. Ayrıca, 1961 Anayasasında TBMM’ce denetleneceği öngörölen

“Madde 140 – Danıştay, kanunların başka idarî yargı mercilerine bırakmadığı konularda ilk derece ve genel olarak üst derece mahkemesidir.

Danıştay, idarî uyuşmazlıkları ve dâvaları görmek ve çözümlmek, Bakanlar Kurulunca gönderilen kanun tasarıları hakkında düşüncesini bildirmek, tüzük tasarılarını ve imtiyaz şartlaşma ve sözleşmelerini incelemek ve kanunla gösterilen diğer işleri yapmakla görevlidir.

Danıştay Başkan ve üyeleriyle Başkanunsözcüsü, kanunda gösterilen niteliklere sahip kimseler arasından, Anayasa Mahkemesinin asıl ve yedek üyelerinden meydana gelen kurulca gizli oyla ve üçte iki çoğunlukla seçilir. İlk iki oylamada çoğunluk sağlanamazsa, salt çoğunlukla yetinilir.

Danıştay Başkan ve üyeleriyle Başkanunsözcüsünün seçimlerinde Bakanlar Kurulu ile Danıştay genel kurulunca ayrı ayrı boş yer sayısı kadar aday gösterilir.

Danıştayın kuruluşu, işleyişi, yargılama usulleri, mensuplarının nitelikleriyle atanmaları, hakları ve ödevleri, aylık ve ödenekleri, meslekte ilerlemeleri, haklarında disiplin kovuşturması yapılması ve disiplin cezası uygulanması, mahkemelerin bağımsızlığı ve hâkimlik teminatı esaslarına göre kanunla düzenlenir.”

Askerî Yargıtay da, Anayasanın 141. maddesinde düzenlenmişti ve anılan maddede şöyle denilmekteydi:

“Madde 141– Askerî Yargıtay, askerî mahkemelerce verilen karar ve hükümlerin son inceleme merciidir. Ayrıca, kanunla gösterilen askerî işlere ait belli dâvalara ilk ve son derece mahkemesi olarak bakar.

Askerî Yargıtay üyeleriyle Başsavcısı, hâkimlik niteliğine sahip, kırk yaşını bitirmiş ve en az on yıl askerî hâkimlik veya askerî savcılık yapmış kimseler arasından, Askerî Yargıtay genel kurulunun üye tamsayısının salt çoğunluğuyla boş yerin üç misli olarak gösterdiği adaylar arasından Cumhurbaşkanınca seçilir.

Askerî Yargıtay, Başkanlarını kendi üyeleri arasından seçer.

Askerî Yargıtayın kuruluşu, işleyişi, yargılama usulleri, üyeler hakkındaki disiplin işleri, mahkemelerin bağımsızlığı ve hâkimlik teminatı esaslarına göre, kanunla düzenlenir.”

Uyuşmazlık Mahkemesi ise, 1961 Anayasasının 142. maddesinde, şu şekilde düzenlenmiş bulunuyordu:

“Madde 142 – Uyuşmazlık Mahkemesi, adli, idarî ve askerî yargı mercileri arasındaki görev ve hüküm uyuşmazlıklarını kesin olarak çözümlmeye yetkilidir.

Uyuşmazlık Mahkemesinin kuruluş ve işleyişi kanunla düzenlenir. Bu Mahkemenin Başkanlığını, Anayasa Mahkemesince kendi asıl veya yedek üyeleri arasından görevlendirilen bir üye yapar.”

Sayıştay’a gelince, bu kurum, Anayasanın “Yargı” başlıklı Üçüncü Bölümünde değil, “Yürütme” başlıklı İkinci Bölümün, “İktisadî ve Malî Hükümler” başlığı altında, 127. maddede şöyle düzenlenmişti:

“ Madde 127 – Sayıştay, genel ve katma bütçeli dairelerin bütün gelir ve giderleri ile mallarını Türkiye Büyük Millet Meclisi adına denetlemek ve sorumluların hesap ve işlemlerini kesin hükme bağlamak ve kanunlarla verilen inceleme, denetleme ve hükme bağlama işlerini yapmakla görevlidir.

Sayıştayın kuruluşu, işleyişi, denetim usulleri, mensuplarının nitelikleri, atanmaları, ödev ve yetkileri, hakları ve yükümleri ve diğer özlük işleri, Başkan ve üyelerinin teminatı kanunla düzenlenir...”

⁴⁸⁶

1961 Anayasasının 138. maddesinde, askerî yargı şöyle düzenlenmiş bulunuyordu:

“Madde 138 – Askerî yargı, askerî mahkemeler ve disiplin mahkemeleri tarafından yürütülür. Bu mahkemeler, asker kişilerin askerî olan suçlarıyla, bunların asker kişiler aleyhine veya askerî mahallerde yahut askerlik hizmet ve görevleri ile ilgili olarak işledikleri suçlara ait dâvalara bakmakla görevlidirler.

Askerî mahkemeler, asker olmayan kişileri, ancak özel kanunda belirtilen askerî suçlarından dolayı yargırlar.

Askerî mahkemelerin, savaş veya sıkıyönetim hallerinde hangi suçlar ve hangi kişiler bakımından yetkili olduğu kanunla gösterilir.

kamu iktisadî teşebbüsleri için, bu denetimin ne şekilde gerçekleştirileceğinin de bu konuda çıkarılacak bir kanunda belirlenmesi gerekmektedir⁴⁸⁷. 1961 Anayasasında yer verilen ve yasal düzenlenmesinin Anayasadaki ilkeler ışığında yeniden yapılması gereken bir diğer kurum da, Diyanet İşleri Başkanlığı idi. Gerçekten, Anayasanın 154. maddesinde, “*Genel idare içinde yer alan Diyanet İşleri Başkanlığı özel kanununda gösterilen görevleri yerine getirir*” denilmekteydi. Nihayet, kanımızca, belirli süre içerisinde çıkarılması gereken kanunların arasında, sadece 1961 Anayasasında öngörülmüş olan bazı yeni kurumlara ilişkin kanunların değil; aynı zamanda, yeni Anayasanın 1924 Anayasasına göre çok daha geniş bir açılım içinde yer verdiği bir takım temel hak ve hürriyetlerin kullanılmasını düzenleyecek kanunların da bulunması gerekmektedir.

2- Belirli Bir Süre İçinde Çıkarılması Gereken Kanunların Çıkarılmalarının Zamanında Yetişmeyeceğine Yönelik Endişelerin Millet Meclisinde Dile Getirilmesi

Kuşku yok ki, böyle geniş kapsamlı bir yasa yapma görevi, 12. Dönem Millet Meclisinin işini hayli artırmaktaydı. Zaman ilerledikçe de, Anayasa uyarınca belirli bir süre içinde çıkarılması gereken kanunların, sözü edilen süre içinde çıkarılamayacağı endişeleri doğmakta ve bu endişeler bazı milletvekilleri tarafından Millet Meclisinde dile getirilmekteydi. Örneğin, Adana Milletvekili Kemal Sarıbrahimoğlu, Millet Meclisi Genel Kurulunun 20 Mayıs 1963 tarihli 83. Birleşiminde yaptığı konuşmada, sürenin kısılması nedeniyle, kanun tasarı ve tekliflerinin aceleye getirilmesinin de başka sakıncalara yol açacağını belirtiyor ve bu konuda şöyle diyordu:

“...Kanunlar mutlaka bir yazılı vesaik olarak Meclisten geçmiş olmak için gelip gitmezler. Bilirsiniz bunu. Eski bir ayakkabı, acele hazırlanmış yeni bir ayakkabıdan daha rahattır. Sosyal nizama yeni vecheler verecek birçok değişiklikler getirecek olan kanunların esaslarının, esaslı bir şekilde tetkik edilmesi ve üzerinde esaslı şekilde durulması lâzımdır.

Bu da ancak, böyle ivedilik ve öncelikle değil, süratle geçirmekle değil, üzerinde tetkik imkânı vermekle mümkün olabilir. Dağıtıldığından itibaren 48 saat geçmeden bir kanunun gündeme alınıp, Mecliste görüşülemeyeceği hakkındaki İçtüzük hükmü boşuna değildir her halde. Meselâ, bu Meclisten öyle kanunlar geçmiştir ki, biraz zaruretin icabı olmakla beraber, bence biraz üzerinde durulabilir,

Askerî mahkemelerde üyelerin çoğunluğunun hâkimlik niteliğine sahip olması şarttır.

Askerî yargı organlarının kuruluşu, işleyişi, askerî hâkimlerin özlük işleri, mahkemelerin bağımsızlığı hâkimlik teminatı ve askerlik hizmetinin gereklerine göre özel kanunla düzenlenir.”

⁴⁸⁷ 1961 Anayasasında, kamu iktisadî teşebbüslerinin TBMM’ce denetlenecekleri, Sayıştay’ı düzenleyen 127. maddenin son fıkrasında hükme bağlanmıştı. Anılan fıkra da şöyle denilmekteydi:

“Madde 127 —...

Kamu iktisadî teşebbüslerinin Türkiye Büyük Millet Meclisince denetlenmesi kanunla düzenlenir.”

beklenebilirdi de. Bu çeşit kanunlar malûl çıkmıştır. Meselâ, Yüksek Hâkimler Şûrası Kanunu... Mevcut Anayasanın birçok hükümleriyle tezat halindedir ve Anayasa Mahkemesine müracaat zarureti hâsıl olmuştur. Onun için arkadaşlarım, bu ivedilik ve öncelik tekliflerini Hükümetin ve bilhassa komisyonların ihtiyatla kullanmaları ve Başkanlık Divanının da, Meclise niyabeten, Hükümeti kontrol eden bir uzuv olması itibariyle Hükümeti ve komisyonları bu bapta ikaz etmesi lâzımdır ve vazifesidir.

Şimdi, gelelim şu andaki durumumuza; Anayasamız Meclise bir Kurucu Meclis hüviyetini vermiştir. Muayyen müddet içinde birçok kanunların, reform kanunlarının çıkması icabetmektedir. Maalesef çeşitli sebeplerle Hükümet ve komisyonlar bu ana kanunları bugüne kadar getirememişlerdir. Bundan sonra muayyen bir müddet içerisinde çıkarılma zarureti vardır. O halde bu zaruretle Meclisin tetkik ve tahkik etmek hakkını, vazifesini telif etme lüzum ve zarureti mevcuttur...” ⁴⁸⁸

Kemal Sariibrahimoğlu'nun konuşması ile ilgili olarak, İstanbul Milletvekili Coşkun Kırca da, şöyle bir açıklamada bulunuyordu:

“Muhterem arkadaşlarım, Meclisimizin, toplum hayatımız bakımından, büyük ve fevkalâde önemli olan kanunları nevama bir Kurucu Meclismiş gibi hazırlamakta olduğunda şüphe yoktur. Bilhassa Meclisimizin bu vasfı taşımasıdır ki, öncelik ve ivedilik müesseselerine önem verilmesini gerektiriyor. Dünyanın hiçbir Meclisinde öncelik ve ivedilik müessesesi kenara itilmiş değildir. Her mecliste hem meseleleri tetkik etmek, alabildiğine tetkik etmek zarureti vardır. Fakat her Mecliste de öncelik ve ivediliği gerektiren bir takım zaruretler vardır. Bunları yüce Meclis takdir eder. Öncelik ve ivediliği birbirine karıştırmıyalım. Öncelik bir meselenin diğerlerinden önce görüşülmesi demektir. İvedilik; bir meselenin iki müzakereye değil bir tek müzakereye tabi olması demektir. İvedilikle görüşülen bir şey behemehal öncelikle görüşülmeyebilir; öncelikle görüşülen bir mesele behemehal ivedilikle görüşülmeyebilir...” ⁴⁸⁹

İlerleyen aylarda, Adana Milletvekili Kemal Sariibrahimoğlu'nun, bu konuya yine eğildiğini ve Anayasanın en geç iki yılda çıkarılmasını emrettiği kanunları da içine almak üzere gecikmeye tahammülü olmayan ve önemli kanunların bir an önce çıkarılmasını sağlamak üzere gündemin yeniden düzenlenmesini isteyen bir konuşma yaptığını görüyoruz. Sariibrahimoğlu'nun Millet Meclisinde 21 Ağustos 1963 tarihinde yaptığı konuşma, Millet Meclisi tutanaklarına şöyle yansımıştı:

“Muhterem arkadaşlarım, malûmunuz bu tarihler Meclisin tatilde bulunması ve milletvekillerinin seçmenleriyle ve vatandaşlarla temas etmesi için ayrılan zamanlara tesadüf etmektedir. Ama memleketin içinde bulunduğu şartlar ve icaplar, burada bulunmamızı zaruri kılmıştır.

⁴⁸⁸ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 2, Cilt: 17, Birleşim: 83, (20.05.1963), s. 116.

⁴⁸⁹ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 2, Cilt: 17, Birleşim: 83, (20.05.1963), s. 117.

Muhterem arkadaşlarım; zaruretler kendi miktarlarıyla tahdit edilmelidirler. Zaruretlerin hududunu zorlamakta fayda yoktur. Yüksek Meclisiniz normal zamanlardakinden daha fazla çalışmıştır. Anayasamız bâzı kanunların iki sene içinde çıkarılmasını mecburi kılmıştır. İki senede bunların yetiştirilmesi için Meclisin toplantı halinde bulunmasını normal ve mâkul karşılamak mümkündür. Hükümetin, ehemmiyetle üzerinde durduğu birtakım iktisadi ve ticari bünyemizle yakından ilgili olan tasarı ve tekliflerin öncelikle görüşülmesi için Yüksek Meclisin toplantı halinde bulunması da anlaşılır şeydir. Ama norma zamanlarda görüşülmesi mûtat olan ve bugünlerde görüşülmesin(d)e zaruret bulunmayan sözlü sorular, birtakım yine tâli mahiyetteki tasarılar, teklifler gündemin normal sırasını işgal etmiş, sanki normal zamanlarda Meclis mesaisi yapıyor gibi baş köşelere oturmuşlardır. Bu hal ile Anayasamızın ön gördüğü kanunların görüşülmesi mümkün olmayacağı gibi Hükümet tarafından ehemmiyetle üzerinde durulan kanun tasarılarının da bu müddet içinde görüşülmesi mümkün olmayacak ve fevkalâde şartların zorladığı şu toplantılarda aşağı-yukarı normal zamanların işlerini görmek için bir toplantı mahiyetini taşıyacaktır. Yani zaman kıymetlidir, heder ediliyor demiyeceğim. Memleketin her meselesi ehemmiyetlidir. Sayın milletvekillerinin her teklifleri muhakkak ki, bir esasa istinadetmektedir, ama, toplantının ehemmiyetiyle ve katlanılan fedakârlıkla mütenasibolmayacaktır. Onun için bendeniz istirham ediyorum. Riyaset Divanından, yetkili grup başkanlarıyla, idare heyetleriyle ve Hükümetle de temas etmek suretiyle Anayasanın ön gördüğü tasarılar eğer mevcut ve gündeme gelir halde ise bunların görüşülmesi ve Hükümetçe üzerinde ciddiyetle ve ehemmiyetle durulan ve bir an evvel çıkmasında sosyal ve iktisadi menfaatler umulan tasarıların ön safta ele alınmasını, diğer normal zamanlar gündemine girmesi mümkün ve lâzım olan tasarıların normal zamanların gündemine bırakılmasını ve bu suretle de sayın milletvekillerine seçmenleriyle daha geniş ve rahat bir temas imkânı teminini istirham etmekteyim.”⁴⁹⁰

Aynı günlerde, Millet Meclisinin 27 Ağustos 1963 tarihli 125. Birleşiminde, Anayasa uyarınca iki yıl içinde çıkarılması gereken kanunlar konusuna, bir diğer milletvekili, Maraş Milletvekili Kemal Bağcıoğlu da temas etmekte ve süresi içinde çıkarılması gereken birçok kanunun bulunduğu, buna karşılık sürenin çok daraldığına işaret ederek, bu konulara ilişkin olup, Hükûmette bulunan kanun tasarılarının bir an önce Meclise sevk edilmesi için Hükûmetin dikkatinin çekilmesini talep etmekteydi⁴⁹¹. Maraş Milletvekili Bağcıoğlu’nun konuşması üzerine Başbakan İsmet İnönü söz alarak, şu açıklamayı yapıyordu:

⁴⁹⁰ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 2, Cilt: 20, Birleşim: 121, (21.08.1963), ss. 242-243.

⁴⁹¹ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 2, Cilt: 20, Birleşim: 125, (27.08.1963), ss. 400-402.

*“Muhterem arkadaşlar, Anayasanın 2 senede bitirilmesini emrettiği kanunları vaktinde yetiştirmek şüphesizdir ki, hepimiz için başarı olacaktır. Hükümet bütün gayretiyle bu neticeyi almaya çalışıyor, almaya çalışacaktır. Büyük Meclisten kuvvetli bir yardım ve teşvik görürsek muvaffak olacağımızı ümidediyoruz. İstırar halinde, eğer ıstırara düşersek yetişemezsek, nihayetinde Büyük Mecliste bu meseleyi tekrar görüşürüz. Şüphe yoktur ki, önünde bulunduğumuz mesele bütün partilerin iyi niyetle ve birbirine yardım etme zihniyeti ile gösterecekleri gayret ve himmet sayesinde halledilebilir. Şimdi Anayasanın emrettiği vâde ve müddet içinde kanunların çıkarılması fikri hepimize hâkimdir, emin olabilirsiniz.”*⁴⁹²

3- Belirli Bir Süre İçinde Çıkarılması Gereken Kanunların Belirlenmesi

A. Millet Meclisi Anayasa Komisyonunun Görüşü

1961 Anayasasında ana hatları ile öngörülmüş olup, ayrıntılarının, 2 yıl içinde çıkarılacak kanunlarla düzenlenmesi gereken kurumların veya temel hak ve hürriyetlerin neler oldukları; bir diğer deyişle, Anayasa uyarınca, hangi konularda kanun çıkarılması gerektiği hususu, yasama organında zaman zaman farklı saptamalara yol açmaktaydı. Bu bağlamda, Millet Meclisi Anayasa Komisyonu, Millet Meclisi Başkanlığının görevlendirmesi üzerine hazırladığı 26 Ağustos 1963 tarihli mütalâada, Anayasanın Geçici 7. maddesinde, bu Anayasa ile kabul edilmiş yeni organ, kurum ve kurulların kuruluş ve işleyişlerinin TBMM’nin ilk toplantısından başlayarak altı ay içinde çıkarılması gerektiğine yollama yaparak, bu kapsam içinde olanlardan, 22 Nisan 1962 tarih ve 44 sayılı *“Anayasa Mahkemesinin Kuruluşu ve Yargılama Usulleri Hakkında Kanun”* un ve 22 Nisan 1962 tarih ve 45 sayılı *“Yüksek Hâkimler Kurulu Kanunu”* nun çıkarıldıklarını belirttikten sonra; Anayasanın aynı Geçici maddesinde, *“bu Anayasa ile konulması emredilen diğer kanunlar da en geç iki yıl çıkarılır”* dendiğine dikkat çekip, bu tür kanunların, en geç 25 Ekim 1963 günü yasama meclislerince kabul edilip, yayımlanmaları için Cumhurbaşkanlığına gönderilmeleri gerektiğini vurgulamaktaydı. Millet Meclisi Anayasa Komisyonu, daha sonra, Anayasada herhangi bir konunun kanunla düzenleneceğine dair hüküm bulunan her durumda yeni bir kanunun yapılmasına gerek olmadığına, o konularda esasen bir kanun mevcutsa, kural olarak yeni bir kanun yapılmasının gerekmeyeceğinin altını çizmekteydi. Hemen aşağıda yer alan Mütalâada, mevcut kanunlarda Anayasaya aykırı hükümler bulunması halinde, bunların 25 Ekim 1963 tarihine kadar değiştirilmelerinin lüzumu da özellikle belirtiliyordu. Anayasa Komisyonunun söz konusu mütalâasında, dikkat çeken bir husus, Anayasanın bir konuyu ayrıntılı bir biçimde belirlediği durumlarda, bu yeni düzenlemeye aykırı olan eski tarihli kanunların, Anayasa kuralının yürürlüğe girmesi ile birlikte kendiliğinden ortadan kalkacağı yönündeki değerlendirmeydi.

⁴⁹² **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 2, Cilt: 20, Birleşim: 125, (27.08.1963), s. 402.

Kurallar çatışmasına yönelik olup, Latincedeki ünlü “*lex posterior derogat legi priori*” (sonraki kanun, çatıştığı eski kanunları değiştirir) ifadesi ile açıklanabilecek bu değerlendirmenin, Anayasa kuralı ile çatışan her sıradan kanun için kolaylıkla kabul edilebileceğini sanmıyoruz. Gerçekten, bu konuda Anayasada açık bir düzenleme olmaması bir yana; tam aksine, Anayasanın Geçici 9. maddesinde, Anayasa Mahkemesinin görevine başladığı tarihte yürürlükte olan herhangi bir kanun hakkında, Anayasaya aykırılığından ötürü, Anayasa Mahkemesinin görevine başladığının Resmî Gazetede yayımlanması tarihinden itibaren altı ay içinde iptal davası açılabilmesi öngörülmekteydi. Eğer, yeni Anayasadaki kural, kendisi ile çatışan bir kanun kuralını, zaman itibarıyla sonraki bir kural olması hasebiyle zımnen ilga etmiş bulunsaydı, ilga edilen bu tür kurallara karşı Anayasa Mahkemesinde iptal davası açılmasına ve böyle bir başvuru yolunun Anayasanın Geçici 9. maddesinde öngörülmesine gerek kalmazdı. Kaldı ki, Anayasanın sözü geçen Geçici 9. maddesinin ilk fıkrasında yer alan, “*Anayasa Mahkemesinin görevine başladığının Resmî Gazeteye yayınlanmasından önce, mahkemelerde kanunların Anayasaya aykırılığı iddiası ileri sürülemez ve mahkemelerce de kanunların Anayasaya aykırılığına dayanılarak karar verilemez*” hükmü de, Millet Meclisi Anayasa Komisyonunun böyle bir görüşe ulaşmasını, bizce engelliyordu. Eğer, kuralların zaman itibarıyla çatışması durumunda hangi kuralın geçerli olacağına yargı organı karar veremiyorsa, başka bir organın, mesela yürütme organı içinde yer alan bir birimin bu tür bir karara ulaşabilmesi hiç mümkün olmasa gerekti. Bu nedenle, Anayasa Komisyonunun sözü geçen görüşünün, sadece, “sayı”, “tarih” gibi çok net düzenlemelerde geçerli olabileceği; ilkelere yönelik çatışmalarda ise, ya yeni bir kanunla Anayasaya aykırılığın açık ilga yolu ile giderilmesi, ya da işin Anayasa Mahkemesi tarafından çözümlenmesinin beklenmesi gerekeceği savunulabilirdi. Anayasa Komisyonu, bir kısmına katılma imkânı bulamadığımız bu görüşlerinin ışığında, hemen aşağıda yer alan mütalâa metninde de görülebileceği gibi, daha önce yapılmış olan, 22 Nisan 1962 tarih ve 44 sayılı Anayasa Mahkemesinin Kuruluşu ve Görevleri hakkındaki Kanunla, 22 Nisan 1962 tarih ve 45 sayılı Yüksek Hâkimler Kurulu Kanunu dışında, 13 kanunun daha yapılması gerektiğini ileri sürmekteydi.

Millet Meclisi Anayasa Komisyonunca hazırlanan mütalâa aynen şöyleydi⁴⁹³:

⁴⁹³ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 2, Cilt: 21, Birleşim: 137’nin sonuna ekli, (13.09.1963), ss. 1-4.

Yüksek Başkanlığa

Komisyonumuz, 23 Ağustos 1963 günkü birleşiminde, Yüksek makamlarının 21 Ağustos 1963 tarihli ve 6452 sayılı yazısını, Hükümet adına Başbakanlık Kanunlar ve Kararlar Tetkik Dairesi Başkanının huzurunda inceliyerek, aşağıdaki hususları kararlaştırmıştır:

1. Anayasanın 7 nci geçici maddesi, 'Bu Anayasa ile kabul edilmiş olan yeni organ, kurum ve kurulların kuruluş ve işleyişleriyle ilgili kanunlar Türkiye Büyük Millet Meclisinin ilk toplantısından başlayarak altı ay içinde çıkarılır' demektedir.

Bu kanunlar; Anayasa Mahkemesinin Kuruluşu ve Görevleri hakkındaki 22 Nisan 1962 tarihli ve 44 sayılı Kanunla, 22 Nisan 1962 tarihli ve 45 sayılı Yüksek Hâkimler Kurulu Kanunu olup Anayasanın bu emri zamanında yerine getirilmiştir.

2. Anayasanın aynı maddesinde, ayrıca, 'Bu Anayasa ile konulması emredilen kanunlar da Türkiye Büyük Millet Meclisinin ilk toplantısından başlayarak en geç iki yıl içinde çıkarılır' denmektedir. Türkiye Büyük Millet Meclisinin ilk toplantısı 25 Ekim 1961 günü yapıldığına göre, bu süre 25 Ekim 1963 günü tamamlanmaktadır; şöyle ki en geç 25 Ekim 1963 günü bu kanunlar yasama meclislerinde kesinleşip yayınlanmak üzere Millet Meclisi Başkanlığınca Cumhurbaşkanlığına takdim edilmek gerekir.

3. Komisyonumuz, evvelâ, hangi kanunların yukardaki 2 nci paragrafın kapsamına girdiğini tesbit etmek lüzumunu hissetmiştir.

a) Komisyonumuz, Anayasada her hangi bir konunun kanunla düzenleneceğine dair hüküm bulunan her şıkta bir kanunun yeniden çıkarılmasına lüzum olmadığını kararlaştırmıştır. Gerçekten; Anayasa bir konunun kanunla düzenlenmesini emretmiş olup da, böyle bir kanun esasen mevcutsa kaideten yeni bir kanun yapılmasına ihtiyaç olmayacağı tabiidir.

b) Ancak, Anayasanın bir konunun kanunla düzenlenmesini emrettiği hallerde mer'î kanun mevcut değilse, o zaman 25 Ekim 1963 e kadar bir kanun çıkarılması gerekecektir.

c) Bundan başka, eğer Anayasanın bir kanunla düzenlenmesini emrettiği bir konuda mer'î kanun mevcud olup da, bu kanun Anayasaya aykırı hükümler ihtiva ediyorsa, Anayasaya aykırı bu hükümlerin de bir kanunla 25 Ekim e kadar değiştirilmesi gerekecektir.

d) Bununla beraber, Anayasanın bir konuda sadece esasları vaz'etmek ve bu hususların hukuk düzenine ithalini bir kanunun çıkarılmasına bırakmakla iktifa etmediği yani her hangi bir konuda hukuk düzeninde doğrudan doğruya hüküm ifade eden kurallar sevk ettiği hallerde, bu kurallar; Anayasanın yürürlüğe girmesiyle birlikte, daha önce mevcut kanunlarda yer alan aykırı hükümleri, kendiliğinden ortadan kaldırmış olurlar; veyahut bu kurallara aykırı hüküm kanunlarda mevcud olmayıp da bu kurallar yepyeni esaslar getirmişlerse bu esaslar ayrıca bir kanun çıkarılmasına lüzum olmaksızın hukuk düzeninde hüküm ifade ederler. Böyle olunca, bu gibi hallerde Anayasanın 7 nci geçici maddesine göre 25 Ekim 1963 e kadar ayrıca bir kanun çıkarılmasına lüzum yoktur.

4. Komisyonumuz, ayrıca, Anayasanın bir konunun kanunla düzenleneceğinden bahsettiği hallerde, behemehal ayrı ve müstakil bir kanunun çıkarılmasına lüzum olmadığını ve eğer yukardaki esaslar dairesinde, her hangi bir kanunda o konuyu düzenlemiş kanun hükümleri mevcutsa, Anayasanın emrinin yerine gelmiş olacağını tesbit eylemiştir;

5. Komisyonumuz, yukardaki esaslar dairesinde Anayasa hükümlerini ve mer'î kanunları gözden geçirmek suretiyle, aşağıdaki konularda 25 Ekim 1963 e kadar kanun çıkarılması gerektiği kanaatine ulaşmıştır:

a) Millî Sarayların yürütme organına bağlanması konusunda Kanun:

Anayasanın 5 ve 6 ncı maddelerinde yer alan fonksiyonlar (kuvvetler) ayrılığı ilkesi gereğince çıkarılması gereken bu kanunla ilgili olarak bir tasarı (Millet Meclisi Millî Eğitim Komisyonundadır; daha sonra Plân Komisyonuna gidecektir.) Daha önce yapılmış kanun tekliflerinin tevhidten komisyonumuzca tesbit edilmiş olan bir metin de Türkiye Büyük Millet Meclisi Teşkilât Kanunu içerisine ithal edilmiş olarak Millet Meclisi Plân Komisyonunda bulunmaktadır.

b) Cumhurbaşkanlığı bütçesinin yasama meclisleri idareci üyelerince hazırlanmasına dair mevcut hükümleri değiştiren Kanun:

Anayasanın 5, 6 ve 126 ncı maddeleri gereğince çıkarılması gereken bu kanun konusunda bir kanun teklifi Millet Meclisi gündeminin iki defa görüşülecek işler kısmının birinci görüşmesi yapılacak işlerin 60 ncı maddesinde yer almaktadır.

c) Özel Okullar Kanunu:

Anayasanın 21 ncı maddesi gereğince çıkartılması gereken bu kanun üzerinde Başbakanlıkta çalışmalar devam etmektedir.

d) Basında düzeltme ve cevap hakkına dair Kanun:

Anayasanın 27 nci maddesi gereğince çıkartılması gereken bu kanun Başbakanlıkta bulunmaktadır.

e) Cemiyetler Kanununun Anayasaya aykırı hükümlerinin kaldırılması hakkında Kanun:

Anayasanın 29 ncu maddesi gereğince çıkarılması gereken bu kanun için Bursa Milletvekili İbrahim Öktem ile arkadaşlarının bir kanun teklifi Millet Meclisi Geçici Komisyonunda bulunmakta olup teklifin bu Komisyona havalesinden beri kırkbeş gün geçmiş bulunmaktadır.

f) Anayasanın 30 ncu maddesine aykırı olarak tutuklanan veya yakalananların zararlarının tazmini hakkında Kanun:

Anayasanın 30 ncu maddesinin son fıkrası gereğince çıkarılması gereken bu kanun Adalet Bakanlığınca hazırlanmıştır.

g) İşçi niteliği taşımayan kamu hizmeti görevlilerinin sendika kurma ve sendikalara üye olma hakkına dair Kanun:

Anayasanın 46 ncı maddesinin 2 nci fıkrası gereğince çıkarılması gereken bu kanun Başbakanlıkta hazırlanmaktadır.

h) Vatandaşlık Kanunu:

Anayasanın 54 ncü maddesi gereğince çıkarılması gereken bu kanun halen Millet Meclisi gündeminin iki defa görüşülecek işler kısmının birinci görüşülmesi yapılacak işlerin 22 nci maddesinde bulunmaktadır.

i) Siyasi Partiler Kanunu:

Anayasanın 56 ve 57 nci maddeleri gereğince çıkarılması gereken bu kanun halen İçişleri Bakanlığında hazırlanmaktadır. Ayrıca, Adana Milletvekili Kasım Gülek'in bu konudaki bir teklifi Millet Meclisi İçişleri Komisyonundadır; daha sonra Adalet ve Anayasa komisyonlarına gidecektir.

j) Devlet Radyo ve Televizyon İdaresi Kanunu:

Anayasanın 121 nci maddesi gereğince çıkarılması gereken bu kanuna dair bir tasarı halen Millet Meclisi İçişleri Komisyonundadır; daha sonra, Adalet, Ulaştırma, Millî Savunma, Millî Eğitim, Basın-Yayın ve Turizm, Anayasa ve Plân Komisyonlarına da gidecektir. Son defa, bu tasarının bir Geçici Komisyona havalesi kararlaştırılmıştır.

k) Sayıştay Kanunu:

Anayasanın 127 nci maddesinin 1 ve 2 nci fıkraları gereğince çıkarılması gereken bu kanun hakkındaki tasarı Millet Meclisi Sayıştay Komisyonundadır; daha sonra Maliye ve Plân komisyonlarına da gidecektir.

l) Kamu İktisadi Teşebbüslerinin Türkiye Büyük Millet Meclisince denetlenmesi hakkında Kanun:

Anayasanın 5 ve 6 ncı maddeleriyle 127 nci maddesinin 3 ncü fıkrası gereğince çıkarılması gereken bu kanunla ilgili olarak bir teklif Millet Meclisi gündeminin iki defa görüşülecek işler kısmının birinci görüşmesi yapılacak işlerin 51 nci maddesinde yer almaktadır.

m) Askerî mahkemeler ve askeri disiplin mahkemeleri Kanunu:

Anayasanın 138 nci maddesi gereğince çıkarılması gereken bu kanun Millî Savunma Bakanlığınca hazırlanmaktadır.

6. Komisyonumuz, Anayasanın 37 ve 38 nci maddeleri gereğince çıkacak kanunların Anayasanın 7 nci geçici maddesi kapsamına girmediği sonucuna ulaşmıştır.

Gerçekten, mevcut kanunlarda Anayasanın 38 nci maddesinin 1 nci fıkrasına ve 114 ncü maddesinin 1 nci fıkrasına aykırı olarak yer alan hükümler, Anayasanın ayrıca bir kanunla düzenlenmesine lüzum olmayan ve doğrudan doğruya hüküm ifade eden bu fıkralarıyla yürürlükten kaldırılmış bulunmaktadır.

Anayasanın 38 nci maddesinin 2 nci fıkrasına aykırı olan 11 Haziran 1945 tarihli ve 4753 sayılı Çiftçiyi Topraklandırma Kanununun 21 nci maddesi de Anayasa Mahkemesinin 16 Mayıs 1963 tarihli ve 11404 sayılı Resmî Gazetede yayınlanarak yürürlüğe giren 18 Mart 1963 tarihli ve Esas No. 1963/10, Karar No. 1963/61 sayılı Kararıyla iptal edilmekle yürürlükten kalkmış olup, Anayasanın 38 nci maddesinin 2 nci fıkrası çiftçiyi topraklandırmak amacıyla kamulaştırılacak toprak bedellerinin taksite bağlanmasını yasama organının takdirine terk ettiğinden, bu konuda çıkacak kanunlar ile Anayasanın 37 nci maddesine göre çıkarılması yasama organının takdirine bırakılan kanunlar, Anayasanın 7 nci geçici maddesinin kapsamına girmemektedir.

7. Komisyonumuz, Millî Savunma Bakanlığı ve Genelkurmay Başkanlığı görev ve yetkileri hakkında Başbakanlığa takdim edildiği öğrenilen kanun tasarısının da Anayasanın 7 nci geçici maddesi kapsamına girmediği kanaatine ulaşmış bulunmaktadır.

Gerçekten, Anayasanın 110 ncu maddesinin 4 ncü fıkrası, Genelkurmay Başkanının görev ve yetkilerinin kanunla düzenleneceğini belirtmiş olmakla beraber, bu konuda halen 30 Mayıs 1949 tarihli ve 5398 sayılı Kanun mevcut bulunmaktadır. Yukarda izah edildiği veçhile, Genelkurmay Başkanının görev ve yetkilerini müstakil bir kanunda belirtmek Anayasa bakımından bir zaruret teşkil etmez; bu görev ve yetkilerin kanun vasfını taşıyan her hangi bir hukukî vesikada yer alması kâfidir.

Anayasanın 110 ncu maddesi, Genelkurmay Başkanlığı konusunda yeni olarak sadece bir tek hüküm getirmiştir. Bu hüküm, Genelkurmay Başkanının görev ve yetkilerinden dolayı Başbakana karşı sorumlu olduğu hükmüdür.

Ancak, bu hüküm, Anayasanın söz konusu maddesinde düzenlenmesi ayrıca kanuna bırakılmış kaidelerden olmayıp, doğrudan doğruya hüküm ifade eder; ve halen de tatbik edilmektedir.

Bu hükmün, Genelkurmay Başkanlığının Millî Savunma Bakanlığından ayrılarak Başbakanlığa bağlanmasını da gerektirmez. Çünkü, diğer bâzı Batılı demokratik memleketlerde görüldüğü gibi, bu hükümden maksat, diğer Bakanlık dairelerinin idari başlarından farklı ve fazla olarak, Genelkurmay Başkanına, görüş ve kanaatlerini doğrudan doğruya Başbakana bildirmek ve ondan doğrudan doğruya emir telâkki edebilmek yetkisini tanımaktadır. Genelkurmay Başkanı, bu yetkiye, Genelkurmay Başkanlığı bir Devlet dairesi olarak Millî Savunma Bakanlığına bağlı olduğu zaman dahi sahibolabilir ve nitekim, pek çok Batılı demokratik memleketlerde de durum böyledir. Bu durumda, Anayasanın 110 ncu maddesi, Genelkurmay Başkanlığının Millî Savunma Bakanlığından ayrılmasını gerektirmekte olmayıp, Genelkurmay Başkanına sadece yukarda söz konusu yetkiyi tanımaktadır. Bu yetkinin tanınması ve kullanılması için de Anayasanın mezkûr hükmü kâfidir.

8. Gereğinin ifası için Yüksek Başkanlığa sunulur.”

B. Cumhuriyet Senatosu Anayasa ve Adalet Komisyonunun Görüşü

Aynı konuda, Cumhuriyet Senatosu Anayasa ve Adalet Komisyonunun hazırladığı rapor, Millet Meclisi Anayasa Komisyonunun mütalâasından hayli farklı bir görüşü yansıtıyordu. Gerçekten, Cumhuriyet Senatosu Anayasa ve Adalet Komisyonu, her şeyden önce, 2 yıl içinde çıkarılması gereken kanunlarla ilgili olarak, Millet Meclisi Anayasa Komisyonunun belirlediği sayıdan hayli fazla sayıda kanun ismi öngörmekteydi. Bu bağlamda, Cumhuriyet Senatosu Anayasa ve Adalet Komisyonu, 1961 Anayasasının Geçici 7. maddesi uyarınca 2 yıl içinde çıkarılması gereken kanunların sayısını, o ana kadar yapılmış olanların dışında, 30 olarak belirlemişti. Cumhuriyet Senatosu Anayasa ve Adalet Komisyonunun, Cumhuriyet Senatosu Genel Kurulunun 2 Eylül 1963 tarihli 103 Birleşiminde okunan ve Birleşimi yöneten Cumhuriyet Senatosu Başkanvekili Sırrı Atalay tarafından, Başbakanlığa gönderileceği bildirilen⁴⁹⁴, 29 Ağustos 1963 tarihli Raporu aynen şöyleydi⁴⁹⁵:

⁴⁹⁴ **C.S. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1, Toplantı: 2, Cilt: 14, Birleşim: 103, (02.09.1963), s. 108.

⁴⁹⁵ **M.M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 2, Cilt: 21, Birleşim: 137'nin sonuna ekli, (13.09.1963), ss. 4-6; **C.S. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1, Toplantı: 2, Cilt: 14, Birleşim: 103, (02.09.1963), ss. 107-108.

*CUMHURİYET SENATOSU ANAYASA VE
ADALET KOMİSYONU MÜTALÂASI*

Anayasa ve Adalet Komisyonu raporu

29.8.1963

Yüksek Başkanlığa

Cumhuriyet Senatosu Sayın Başkanlığının 2650 sayı ve 23 Ağustos 1963 tarihli olup Anayasanın geçici 7 nci maddesine göre T. B. M. Meclisinin ilk toplantısından bağliyerek en geç iki yıl içinde çıkarılması lâzımgelen kanunlardan henüz çıkarılmamış kanun bulunup bulunmadığı ve varsa bunların hangileri olduğunun Komisyonumuzca tezekkür edilerek bir rapor halinde bir hafta içinde Başkanlığa bildirilmesi isteğini muhtevi yazısı üzerine Komisyonumuz 27 Ağustos 1963 Salı ve 29 Ağustos 1963 Perşembe günü toplanarak konuyu tezekkür etti.

Anayasanın geçici 7 nci maddesindeki (Bu Anayasa ile konulması emredilen diğer kanunlar da en geç iki yıl içinde çıkarılır) şeklindeki hükmünün âmir bir hüküm olduğuna karar verdi. Vardığı bu prensip dairesinde Anayasayı baştanbaşa taradı. Bâzı maddelerde ve bilhassa temel haklar kısmında (kanunla düzenlenebilir), ve diğer birçok yerlerde ise (kanunla düzenlenir) tâbirlerinin kullanıldığını gördü. Türkçemizde muzari sigasının emir dahi ifade ettiğini düşünerek bu tâbirin kullanıldığı maddelerde geçen kanunla düzenlenir tâbirinin emir ifade ettiği neticesine vararak aşağıda listesi yazılı kanunların iki sene içerisinde çıkarılması iktiza eden kanunlar olduğu neticesine vardı.

1. Millî Sarayların idaresinin yürütme organına bağlanması hakkında Kanun. (Anayasanın 5 nci ve 6 ncı maddeleri delâleti)
2. Özel okulların bağlı olacağı esasları tesbit edecek Kanun. (Anayasanın 21 nci maddesinin 3 ncü fıkrası)
3. Gazete ve dergilerin çıkarılması, yayımı, malî kaynakları ve gazetecilik mesleki ile ilgili şartları düzenleyecek Kanun. (Anayasanın 23 ncü maddesinin 2 nci fıkrası)
4. Basın dışı haberleşme araçlarından faydalanma hakkını düzenleyecek Kanun. (Anayasanın 26 ncı maddesi)
5. Düzeltme ve cevap hakkını düzenleyecek Kanun. (Anayasanın 27 nci maddesinin 1 nci fıkrası)
6. Anayasanın tâyin ettiği esaslar dışında işleme tabi tutulan tutuklulara verilecek tazminat hakkında Kanun. (Anayasanın 30 ncu maddesinin son fıkrası)
7. Vatandaşlık ödevi niteliği alan bedel (beden) ve fikir çalışmalarını düzenleyecek Kanun. (Anayasanın 42 nci maddesinin son fıkrası)
8. Ücretli hafta ve bayram tatili ve ücretli yıllık izin hakkını düzenleyecek Kanun. (Anayasanın 44 ncü maddesi)
9. İşçi niteliği taşımayan kamu hizmeti görevlilerinin sendika kurma hakkını düzenleyecek Kanun. (Anayasanın 46 ncı maddesinin 2 nci fıkrası)
10. Vatandaşlık Kanunu, (Anayasanın 54 ncü maddesinin 2 nci fıkrası)
11. Siyasi Partiler Kanunu. (Anayasanın 57 nci maddesinin 3 ncü fıkrası)
12. Kamu hizmeti görevlilerinin mal bildirimi hakkında Kanun. (Anayasanın 59 ncu maddesi)
13. Genelkurmay Başkanının görev ve yetkilerini düzenleyecek Kanun. (Anayasanın 110 ncu maddesinin 4 ncü fıkrası)
14. İdarenin kuruluş ve görevleri hakkında Kanun. (Anayasanın 112 nci maddesinin 2 nci fıkrası)
15. Mahallî idarelerin kuruluşları, kendi aralarında birlik kurmaları, görevleri, yetkileri, maliye ve kolluk işleri ve merkezi idare ile karşılıklı bağ ve ilgilerini düzenleyecek Kanun. (Anayasanın 116 ncı maddesinin 4 ncü fıkrası).
16. Memurlar ve personel Kanunu, (Anayasanın 117 nci maddesi)
17. Radyo ve televizyon istasyonlarının özerk kamu tüzel kişiliği halinde idaresini düzenleyecek Kanun. (Anayasanın 121 nci maddesinin 1 nci fıkrası)
18. Olağanüstü hallerde vatandaşlar için konulabilecek para, mal ve çalışma hükümleri ile bu hallerin ilânını, yürütülmesi ve kaldırılması ile ilgili usuller hakkında Kanun. (Anayasanın 122 nci maddesi)
19. Sıkıyönetim veya genel savaş halinde hangi hükümlerin uygulanacağı ve işlemleri nasıl yürütüleceği ve hürriyetlerin nasıl kayıtlanacağı veya durdurulacağını düzenleyecek Kanun. (Anayasanın 124 ncü maddesinin son fıkrası)
20. Genel ve katma bütçelerin nasıl yapılacağı ve uygulanacağı hakkında (Kanun. (Anayasanın 126 ncı maddesinin 3 ncü fıkrası)

21. Sayıştay Kanunu. (Anayasanın 127 nci maddesinin 2 nci fıkrası)
22. Kamu İktisadi Teşebbüslerinin denetlenmesi hakkında Kanun. (Anayasanın 127 nci maddesinin 3 ncü fıkrası)
23. Hâkimler Kanunu. (Anayasanın 134 ncü maddesi)
24. Küçüklerin yargılanması usulü Kanunu. (Anayasanın 135 nci maddesinin 3 ncü fıkrası)
25. Savcılar Kanunu. (Anayasanın 137 nci maddesi)
26. Askerî Yargı Kanunu. (Anayasanın 138 nci maddesi),
27. Yargıtay Kanunu. (Anayasanın 139 ncu maddesinin son fıkrası)
28. Danıştay Kanunu. (Anayasanın 140 nci maddesinin son fıkrası)
29. Askerî Yargıtay Kanunu. (Anayasanın 141 nci maddesinin son fıkrası)
30. Uyuşmazlık Mahkemesi Kanunu. (Anayasanın 142 nci maddesinin 2 nci fıkrası)

Şimdiye kadar yapılmış olan kanunların ve (kanunla düzenlenebilir) şeklinde iktidari fiil kullanılmış olan madde ve fıkralardaki kanunların yukarda yazılı listeden hariç tutulduğu Yüksek Başkanlığa mütalâaten arz olunur.

C. Millet Meclisi Başkanının Başkanlığı Altında, Hükûmet Temsilcileri ile TBMM'deki Siyasî Parti Grupları ve Bağımsızlarla, Cumhuriyet Senatosundaki Tabîî Üyelerin ve Cumhurbaşkanı Seçilen Üyelerin Temsilcilerinden Oluşan Kurulun Görüşü

Millet Meclisi ile Cumhuriyet Senatosunun ilgili komisyonlarının birbirlerinden hayli farklı nitelikteki raporları üzerine, konu daha sonra, Millet Meclisi Başkanı Fuad Sirmen'in Başkanlığı altında, Cumhuriyet Senatosu Başkanvekili Sırrı Atalay'ın, Hükûmet adına Devlet Bakanı ve Başbakan Yardımcıları Hasan Dinçer ve Turhan Feyzioğlu ile Devlet Bakanı Raif Aybar'ın ve Adalet Partisinin, Cumhuriyet Halk Partisinin, Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisinin, Millet Partisinin ve Yeni Türkiye Partisinin TBMM Grupları ve Cumhuriyet Senatosu Tabîî Üyeleri, Cumhuriyet Senatosunun Cumhurbaşkanı Seçilen Bağımsız Üyeleri ile Türkiye Büyük Millet Meclisinin Bağımsız Üyeleri adına yer alan üyelerin katılımıyla toplanan bir Kurulca ele alınmıştı⁴⁹⁶. Bu Kurulda, Millet Meclisi Anayasa Komisyonu Sözcüsü İstanbul Milletvekili Coşkun Kırca da dinlenmişti⁴⁹⁷. İlginçtir, anılan Kurula, Cumhuriyet Senatosu Anayasa ve Adalet Komisyonu Başkan ve Sözcüsü, meşguliyetleri nedeniyle katılmamışlardı⁴⁹⁸. Sözü geçen Kurulun hazırladığı rapor, Millet Meclisi Genel Kuruluna Başkanlık Divanı kararı olarak sunulmaktaydı. Başkanlık Divanı kararı olarak benimsenen, Millet Meclisi Başkanının başkanlığı altında, Hükûmet temsilcileri ile TBMM'de mevcut siyasî partiler gruplarının, bağımsızların, Cumhuriyet Senatosundaki Tabîî Üyelerin ve Cumhurbaşkanı Seçilen Üyelerin temsilcilerinin katılımıyla oluşan bu Kurulun raporunda, her şeyden önce, Başkanlık Divanı kararı olarak, Cumhuriyet Senatosu Anayasa ve Adalet Komisyonunun raporunun benimsenmediği açıklanıyor; Millet Meclisi Anayasa Komisyonunun görüşüne ise kısmen katıldığı belirtiliyordu. Bu doğrultuda, sözü geçen Kurulca hazırlanan ve Başkanlık Divanının sunuşu üzerine Millet Meclisi Genel Kurulunca, 13 Eylül 1963 tarihli 137. Birleşimde kabul edilen⁴⁹⁹ Raporda şöyle denilmekteydi⁵⁰⁰:

⁴⁹⁶ Kurul, şu kişilerden oluşmuştu: Millet Meclisi Başkanı Fuad Sirmen, Cumhuriyet Senatosu Başkanvekili Sırrı Atalay, TBMM Adalet Partisi Grubu adına Cumhuriyet Senatosu Bursa Üyesi İhsan Sabri Çağlayangil, Balıkesir Milletvekili Cihat Bilgehan, TBMM Cumhuriyet Halk Partisi Grubu adına Cumhuriyet Senatosu Konya Üyesi Sedat Çumralı, Konya Milletvekili Rüştü Özal, Mardin Milletvekili Vahap Dizdaroğlu, TBMM Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi Grubu adına Cumhuriyet Senatosu Kütahya Üyesi Bahattin Özbek, Sivas Milletvekili Cevad Odyakmaz, TBMM Millet Partisi Grubu adına Yozgat Milletvekili İsmail Hakkı Akdoğan, TBMM Yeni Türkiye Partisi Grubu adına Tokat Milletvekili H. Ali Dizman, Cumhuriyet Senatosu Tabîî Üyeleri adına Cumhuriyet Senatosu Tabîî Üyesi Ahmet Yıldız, Cumhurbaşkanı Seçilen Bağımsız Cumhuriyet Senatosu Üyeleri adına Cumhuriyet Senatosu Üyesi Hidayet Aydın, TBMM Bağımsız Üyeleri adına Cumhuriyet Senatosu Zonguldak Üyesi Akif Eyidoğan, Devlet Bakanı ve Başbakan Yardımcıları Hasan Dinçer, Turhan Feyzioğlu, Devlet Bakanı Raif Aybar, Millet Meclisi Anayasa Komisyonu Sözcüsü İstanbul Milletvekili Coşkun Kırca. Bkz. **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 2, Cilt: 21, Birleşim: 137, (13.09.1963), ss. 306-307.

⁴⁹⁷ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 2, Cilt: 21, Birleşim: 137, (13.09.1963), s. 305.

⁴⁹⁸ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 2, Cilt: 21, Birleşim: 137, (13.09.1963), s. 307.

⁴⁹⁹ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 2, Cilt: 21, Birleşim: 137, (13.09.1963), s. 307.

⁵⁰⁰ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 2, Cilt: 21, Birleşim: 137,

1. – Cumhuriyet Senatosu Anayasa ve Adalet Komisyonunun bu konudaki görüşü benimsenmemiştir.

2. – Millet Meclisi Anayasa Komisyonunun raporunun 3 ncü paragrafının (a), (b) ve (d) bendlerinde ve 4, 6 ve 7 nci paragraflarında zikredilen esasların, Anayasanın 7 nci geçici maddesi gereğince 25 Ekim 1963 tarihine kadar çıkarılması gereken kanunların tesbitinde uygulanması gerekir; şöyle ki, kanun insiyatifine sahip Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeleri ve Bakanlar Kurulu ile kanun yapmakla yetkili Yasama Meclisleri Komisyonları ve Genel Kurulları, bu konulardaki kanunları bu tarihe kadar çıkarmak için, maddi imkânların müsaadesi nisbetinde tam bir iyi niyetle âzami gayreti göstermek durumundadırlar.

Gerçekten, Millet Meclisi Anayasa Komisyonu raporunun 3 ncü parafının (c) bendinde zikredilen kanunlar, Anayasa ile bağlı her hangi bir merci tarafından değişik sayıda tesbit edilebilecek kanunlardan olup, Anayasaya aykırı hükümler taşımaları halinde ortadan kaldırılmaları, bir kanunla mümkün olduğu kadar, Anayasa Mahkemesinin iptal kararıyle de mümkün olan kanunlardandır. Bu hususlarda Anayasa Mahkemesinin içtihatları mevcut ve mer'i usullere göre tekevvün etmedikçe, bu konuda kesin bir fikre sahibolmak imkânsızdır. Bu itibarla, Anayasamın 7 nci geçici maddesinde 25 Ekim 1963 tarihine kadar çıkarılması 'emredilen' kanunlardan asıl maksat, Anayasada bir konunun kanunla düzenlenmesi şart koşulduğu halde, o konuda her hangi bir kanun metninin bulunmadığı şıklardır; açıklıkla tesbiti mümkün olan şıklar sadece bunlardan ibarettir.

3. - Bu durumda, aşağıda zikredilen kanunların 25 Ekim 1963 tarihine kadar çıkarılması için âzami gayretin sarfi gerekmektedir:

a) Özel Okullar Kanunu (Any. M. 21);

b) Anayasanın 30 ncu maddesine aykırı olarak tutuklanan veya yakalananların zararlarının tazmini hakkındaki Kanun : (Any. M. 30/Son fıkra)

c) İşçi niteliği taşımayan kamu hizmet görevlilerinin sendika kurma ve sendikalara üye olma hakkına dair Kanun: (Any. M. 46/2);

d) Siyasi Partiler Kanunu: (Any. M. 56, 57) ;

e) Devlet Radyo ve Televizyon İdaresi Kanunu : (Any. M. 121) ;

f) Kamu İktisadi Teşebbüslerinin Türkiye Büyük Millet Meclisince denetlenmesi hakkındaki Kanun : (Any. M. 5, 6, 127/3);

g) Askerî mahkemeler ve askerî disiplin mahkemeleri Kanunu: (Any. M. 138)

4. Yasama Meclislerinin yukarda zikredilen kanunları zamanında çıkarabilmesi için alınması gerekli tedbirler olarak:

a) Millet Meclisi Genel Kurulunun Salı, Çarşamba, Perşembe günleri çalışarak gündemini görüşmesi;

b) Ancak, yukarda zikredilen kanunlar Genel Kurul gündemine alınır alınmaz, bunların diğer bütün işlere takdimen ve ivedilikle görüşülerek ve araya başka her hangi bir kanunun görüşülmesi sokulmaksızın Pazartesi, Salı, Çarşamba, Perşembe ve Cuma günleri çalışılması suretiyle sonuçlandırılması;

c) Bu kanunların, gerekiyorsa geçici komisyonlara havalesiyle bunların havale edildiği komisyonların devamlı olarak her gün sabahdan akşama kadar çalışmalarının sağlanması;

d) Millet Meclisi Anayasa Komisyonunun raporunda zikredilip de yukardaki listede yer almayan diğer kanunların da, Genel Kurul gündemine girdikçe diğer işlere takdimen, öncelikle ve ivedilikle sonuçlandırılması ve bu kanunların komisyonlarca da öncelikle ve çabuk bir tarzda sona erdirilmesinin uygun olacağı üzerinde ittifaka varılmıştır.

Millet Meclisi Başkanı
Rize Fuad Sirmen

Cumhuriyet Senatosu Başkanvekili
Kars Sırrı Atalay

T. B. M. M. Adalet Partisi Grubu adına
C. Senatosu Bursa Üyesi Balıkesir Milletvekili İzmir Milletvekili
İhsan Sabri Çağlayangil Cihat Bilgehan Ali Naili Erdem

T. B. M. M. Cumhuriyet Halk Partisi Grubu adına
C. Senatosu Konya Üyesi Konya Milletvekili Mardin Milletvekili
Sedat Çumralı Rüştü Özal Vahap Dizdaroğlu

T. B. M. M. Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi Grubu adına
C. Senatosu Kütahya Üyesi Sivas Milletvekili
Bahattin Özbek Cevad Odyakmaz

T. B. M. M. Millet Partisi Grubu adına
Yozgat Milletvekili İsmail Hakkı Akdoğan

T. B. M. M. Yeni Türkiye Partisi Grubu adına
Tokat Milletvekili H. Ali Dizman

C. Senatosu Tabii Üyeleri adına
C. Senatosu Tabii Üyesi Ahmet Yıldız

Cumhurbaşkanınca Seçilen Bağımsız C. Senatosu üyeleri adına
C. Senatosu Üyesi Hidayet Aydın

Görüleceği gibi, Millet Meclisi Anayasa Komisyonu, Cumhuriyet Senatosu Anayasa ve Adalet Komisyonu arasındaki görüş farklılıklarını sonlandıran ve Millet Meclisi Genel Kurulunda da benimsenen bu Raporda, Anayasanın Geçici 7. maddesi doğrultusunda 2 yıl içinde çıkarılması gereken kanunların sayısı, o ana kadar çıkarılmış olanların dışında 7'ye indiriliyor ve bunların 25 Ekim 1963 tarihine kadar çıkarılmaları için azami gayretin harcanacağı belirtiliyordu. Bu raporda dikkat çeken husus, Anayasanın Geçici 7. maddesi içinde yer alan yasal düzenlemelere açıklık getirilmesi ve bu doğrultuda çıkarılacak kanunların, Anayasanın bir kanunun çıkarılmasını şart koştuğu halde, o konuda herhangi bir kanun metninin bulunmadığı konularda kanun çıkarılması gerektiği biçiminde bir sınırlandırma getirilmiş olmasıydı. Bu bağlamda, sözü geçen Raporda, 25 Ekim 1963 tarihine kadar çıkarılmaları gereken kanunlar şöyle sıralanmaktaydı:

- i- Anayasanın 21. maddesi uyarınca çıkarılması gereken Özel Okullar Kanunu
- ii- Anayasanın 30. maddesi uyarınca çıkarılması gereken, haksız olarak tutuklanan veya yakalananların zararlarının tazmini hakkındaki Kanun
- iii- Anayasanın 46. maddesi uyarınca çıkarılması gereken, işçi niteliği taşımayan kamu hizmeti görevlilerinin sendika kurma ve sendikalara üye olma hakkına dair Kanun
- iv- Anayasanın 56. ve 57. maddeleri uyarınca çıkarılması gereken Siyasi Partiler Kanunu
- v- Anayasanın 121. maddesi uyarınca çıkarılması gereken Devlet Radyo ve Televizyon İdaresi Kanunu
- vi- Anayasanın 5., 6. ve 127. maddeleri uyarınca çıkarılması gereken Kamu İktisadi Teşebbüslerinin Türkiye Büyük Millet Meclisince denetlenmesi hakkındaki Kanun
- vii- Anayasanın 138. maddesi uyarınca çıkarılması gereken Askerî mahkemeler ve askerî disiplin mahkemeleri Kanunu (Bu yükümlülük, biri “*Askeri Mahkemeler Kuruluşu ve Yargılama Usulü Kanunu*” ; diğeri, “*Disiplin mahkemeleri kuruluşu, yargılama usulü ve disiplin suç ve cezaları hakkında Kanun*” ve üçüncüsü ise “*Askerî Hâkimler ve Savcılar Kanunu*” olmak üzere, üç ayrı kanunun çıkarılmasıyla yerine getirilmiştir)

Sözü geçen Raporun Millet Meclisi Genel Kurulunca kabulüyle birlikte, belirtilen kanunların zamanında çıkarılabilmelerini sağlayabilmek amacıyla, Millet Meclisi için farklı bir çalışma programı da benimsenmiş olmaktadır. Bu doğrultuda, Millet Meclisi Genel Kurulunun Salı, Çarşamba, Perşembe günleri çalışarak gündemini görüşmesi; 25 Ekim 1963 tarihine kadar çıkarılmaları gereken kanunlar Genel Kurul gündemine alınır alınmaz, bunların diğer bütün işlere takdimen ve ivedilikle görüşülerek ve araya başka her hangi bir kanunun görüşülmesi sokulmaksızın Pazartesi, Salı, Çarşamba, Perşembe ve Cuma günleri çalışılması suretiyle sonuçlandırılması, karara bağlanıyordu⁵⁰¹.

Bu tür çalışma protokolleri, sonraki aylarda da tekrarlanmıştı. Gerçekten, 13 Kasım 1964 tarihinde Millet Meclisi Başkanının Başkanlığı altında, Hükûmet temsilcileri ile siyasî parti grupları temsilcilerinin yaptıkları toplantıda, Millet

(13.09.1963), ss. 305-307.

⁵⁰¹ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 2, Cilt: 21, Birleşim: 137, (13.09.1963), s. 307.

Meclisinin, Salı, Çarşamba, Perşembe ve Cuma günleri toplanması ve Perşembe ve Cuma günkü toplantıların, Anayasanın Geçici 7. maddesine t bi kanunlara hasredilmesi kararlařtırılmıřtı⁵⁰².

4- Belirli Bir Süre İçinde ıkarılması Gereken Kanunların Hangileri Olduğuna Yönelik Tartışmalar ve Bu Kanunların Zamanında ıkarılabilmesi İçin Benimsenen alışma Programına Uyulmadığı Yönünde Yakınmalar

İki yıl içinde çıkarılması gereken kanunlara yönelik olarak Millet Meclisi Anayasa Komisyonu ile Cumhuriyet Senatosu Anayasa ve Adalet Komisyonunun belirlediği liste ile daha sonra Millet Meclisi Başkanının Başkanlığı altında, H k met Temsilcileri ve TBMM'deki Siyas  Parti Grupları ve Bağımsızlarla, Cumhuriyet Senatosundaki Tabi   yelerin ve Cumhurbaşkanınca Seçilen  yelerin Temsilcilerinden Oluşan Kurulun kabul ettiği liste arasındaki ciddi fark üzerinde, zaman zaman Millet Meclisinde bazı yakınmalar dile getirilmekteydi. Bu bağlamda, Sayıştay için de, 2 yıllık bir sürede yasal düzenleme yapılması gerekip gerekmediği, tartışmalara konu olmuştu. Gerçekten, Sinop Milletvekili Mustafa Kaptan ve arkadaşlarının verdikleri ve Millet Meclisi Genel Kurulunun 1 Aralık 1964 tarihli 15. Birleşiminde okunan bir önerge, bu soruna dikkat çekmekteydi. Anılan  nergede şöyle denilmekteydi:

“Meclis Başkanlığına

Bidayette Anayasanın iki sene içerisinde çıkarılmasını emrettiği kanunlar araştırılmış ve bu kanunlar içerisinde Sayıştay Kanununun da bulunduğu tesbit edilmiş idi. Bu tesbit yapıldığı zaman Anayasanın t yin ettiği iki senelik müddetin bitmesine çok az bir gün kalmış olduğu ve bu çok kısa müddet içerisinde mevcut kanunların çıkarılmasına imk n olmadığı düşünülerek Anayasanın geçici 7 nci maddesinde iki sene içerisinde çıkarılması mecburi kanunlar yeniden tesbitle bir eliminasyon yapılmış ve bu esnada Sayıştay Kanunu da bu kategoriden çıkarılmıştı. ıkarma sebebi zaman darlığından başka hiçbir esbaba dayanma(ma)ktadır. Aslında Sayıştay Kanunu yapılan eliminasyon neticesi çıkması mecburi addedilerek listede bırakılan kanunlardan çok daha mühim ve lüzumlu bir kanundur.

Kurulan Geçici Komisyon Sayıştay Kanun tasarısını hazırlamış ve Yüksek Meclise sevk etmiştir. Aradan (6) aya yakın bir zaman geçmiş olmasına rağmen henüz bu kanunun görüşülmesine başlanmamıştır.

Yukarıdaki m ruzatımızdan; evvelce Anayasaca çıkarılması mecburi kanunlar kategorisine alınan ve bil hare zaman tasarrufu için  deta mecburi olarak bu kategoriden çıkarılan, lüzumu üzerinde tereddüt bulunmayan Sayıştay kanun tasarısının biran evvel görüşülmesini temin için aşağıdaki teklifimizin Meclis Divanınca kabulünü ve Heyeti Umumiyeye arzını rica ederiz.

⁵⁰² **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 4, Cilt: 33, Birleşim: 9, (18.11.1964), ss. 409-410.

*‘Normal gündemin 9 ncu maddesinde bulunan Sayıştay kanun tasarısının, diğer öncelik ve ivedilik kararı almış tasarı ve tekliflere takdimen ve ivedilikle görüşülmesini arz ve istirham ederiz.’*⁵⁰³

Sayıştay Geçici Komisyonu Sözcüsü Sinop Milletvekili Mustafa Kaptan ve arkadaşlarının bu önergesi Millet Meclisi Genel Kurulunca kabul ediliyor, böylece, Sayıştay Kanunu Tasarısının da, biran önce görüşülmesi kararlaştırılıyordu⁵⁰⁴.

Sözü edilen iki yıllık süre geçtiği halde, anılan listede yer alıp çıkarılamayan kanunlar dururken, yasama meclislerinin arada bu tür bir zorunluluk içermeyen başka kanunlarla uğraşılıyor olması da çeşitli yakınmalara yol açmaktaydı. Örneğin, 1965 yılına gelindiği halde, Siyasî Partiler Kanunu hâlâ çıkarılamamıştı. Bu durumun, Millet Meclisinin 21 Ocak 1965 tarihli 43. Birleşiminde, İzmir Milletvekili Ali Naili Erdem tarafından eleştirildiğini görüyoruz. Ali Naili Erdem, yaptığı konuşmada şöyle demekteydi:

*“Muhterem milletvekilleri, tahminen bir sene kadar evvel Sayın Meclis Başkanını Riyasetinde grup temsilcileriyle yapılan toplantıda Hükümeti temsilen Sayın Turhan Feyzioğlu da bulunuyordu. Bu konuşmada bugün gündemimizde yer alan ve protokole raptedilen Siyasi Partiler Kanununun Anayasanın 56 ncı ve 57 nci maddelerine ve Anayasanın geçici yedinci maddesine göre iki içerisinde çıkarılması lâzımgelen kanunlar cümlesinden olduğu ifade edilmiş ve bu görüş bütün gruplarca benimsenmek suretiyle bir protokole bağlanmıştır. Aynı protokol Meclis Riyasetinde yapılan her toplantıda aynıyle kabul edilmiştir. En son Sayın Nüvit Yetkin’in Hükümeti temsilen bulunduğu toplantıda Siyasi Partiler Kanununun mutlak surette haftanın belli günlerinde görüşülmesi hususu kabul edilmiş ve bu şekilde protokole raptedilmişti. Bir mesele münasebetiyle yapılan zirve toplantıları ve komisyon huzurunda huzuru memlekette teessüsü için Siyasi Partiler Kanununun mutlak surette çıkarılması hususu ittifakla mütalâa edilmiş ve bu yolda bir karara da varılmıştır. Ehemmiyeti bu derece her toplantıda belirtilen ve bu yolda karara varılan bir Siyasi Partiler Kanununun dün Muhterem Heyetinizde vâki konuşmalar sırasında bugün müzakeresini yapacağımız Millî Bakiye Kanunundan (Seçim Kanununda yapılmak istenen bir değişiklik, seçim çevrelerindeki artık oyların değerlendirilişine yönelik olarak farklı bir sistemin benimsenmesi hakkındaki kanun kastediliyor. E.O.) sonraya bırakılması bu kanununun ehemmiyetiyle kabili telif olmasına imkân yoktur, kanaatindeyim...”*⁵⁰⁵

⁵⁰³ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 4, Cilt: 33, Birleşim: 15, (01.12.1964), s. 613.

⁵⁰⁴ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Yasama Yılı (Toplantı): 4, Cilt: 33, Birleşim: 15, (01.12.1964), s. 613.

⁵⁰⁵ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Yasama Yılı (Toplantı): 4, Cilt: 35, Birleşim: 43,

İlerleyen aylarda, 19 Nisan 1965 tarihinde, Siyasî Partiler Kanununun gecikerek de olsa çıkarılabilmesi için, Millet Meclisi Başkanı Fuad Sirmen'in Başkanlığı altında, siyasî parti gruplarının temsilcilerinin katılımıyla toplanan bir kurulun, Millet Meclisinin çalışma programını yine bir protokole bağladığını ve seçimlerin yaklaşması nedeniyle çalışma günlerinin azalmış olmasından bahisle, Anayasa gereğince çıkarılması gereken Siyasî Partiler Kanununun bir an evvel sonuçlandırılabilmesi için, Millet Meclisinin Çarşamba, Perşembe ve Cuma günleri yapacağı toplantıların, bu konuya ayrılmasına karar verildiğini görüyoruz⁵⁰⁶.

Sonunda, Siyasî Partiler Kanunu, Anayasanın Geçici 7. maddesi uyarınca kabul edilmesi gereken en geç tarih olan TBMM'nin toplanmasından başlayarak iki yılın sonuna denk düşen 25 Ekim 1963'ten iki yıl gibi hayli geç bir tarihte, 13 Temmuz 1965'te kabul edilmişti⁵⁰⁷.

(21.01.1965), s. 67.

⁵⁰⁶ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 4, Cilt: 38, Birleşim: 92, (21.04.1964), ss. 232-233.

⁵⁰⁷ Aşağıda, "Millet Meclisinin 12. Dönemi İçinde Kabul Edilen Bazı Önemli Kanunlardan Seçmeler" başlıklı bölümde, ayrıntılı bir biçimde üzerinde durulduğunda da görüleceği gibi, Bakanlar Kurulunca hazırlanan Siyasî Partiler Kanunu tasarısı, Millet Meclisi Tutanak Dergisinin 3 Ekim 1963 tarihli 148. Birleşim tutanağında, Gelen Kâğıtlar arasında yer almış Millet Meclisi Başkanlığınca, İçişleri, Adalet ve Anayasa Komisyonlarına sevk edildiği gösterilmişti [**M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Yasama Yılı (Toplantı): 2, Cilt: 22, Birleşim: 148, (03.10.1963), s. 166]. Ancak, Millet Meclisinin sözü geçen 3 Ekim 1963 tarihli 148. Birleşiminde, CHP, AP, YTP, CKMP ve MP Grup Başkanvekillerince ortaklaşa verilen bir önerenin kabulü üzerine, bu tasarının, daha önce sevk edildiği üç komisyondan alınacak dörder üyeden oluşan bir geçici komisyonda incelenmesi kararlaştırılmıştı [**M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Yasama Yılı (Toplantı): 2, Cilt: 22, Birleşim: 148, (03.10.1963), s. 171-172]. 23 Ocak 1964 tarihli 39. Birleşimde, Millet Meclisi Genel Kurulunda görüşülmeye başlanan tasarı [**M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Yasama Yılı (Toplantı): 3, Cilt: 25, Birleşim: 39, (23.01.1964), s. 504 vd.], görüşülmeye başlanmasından 16 ay sonra, 17 Mayıs 1965 tarihinde Millet Meclisinde kabul edilmiş ve Cumhuriyet Senatosuna gönderilmişti [**M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Yasama Yılı (Toplantı): 4, Cilt: 39, Birleşim: 107, (17.05.1965), s. 466]. Cumhuriyet Senatosunda, görüşülmesine 21 Haziran 1965 tarihli 100. Birleşimde başlanan Siyasî Partiler Kanunu tasarısı; Millet Meclisinin kabul ettiği metnin birçok maddesinde değişiklik yapılarak, Senatonun 2 Temmuz 1965 tarihli 109. Birleşiminde kabul edilmişti [**C.S. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1, Toplantı: 4, Cilt: 29, Birleşim: 100, (21.06.1965), s. 28 vd.]; **C.S. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1, Toplantı: 4, Cilt: 30, Birleşim: 109, (02.07.1965), ss. 3, 48-59]. Anayasanın 92. maddesi uyarınca, yeniden Millet Meclisine gelen metni inceleyen Millet Meclisi Geçici Komisyonu, Cumhuriyet Senatosunca yapılan değişikliklerin bir kısmının benimsenmesine, bir kısmının ise reddine karar vermiş ve Millet Meclisi Genel Kurulu da, Geçici Komisyonun görüşüne uyararak, değişikliklerin bazılarının kabul ederken, bazılarını reddetmişti. Bkz. S. Sayısı 527'ye Ek, "Siyasi Partiler Kanunu tasarısına dair Cumhuriyet Senatosu Başkanlığı tezkeresi ve Cumhuriyet Senatosunca yapılan değişiklikler hakkında Millet Meclisi Geçici Komisyon raporu", **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 4, Cilt: 43, Birleşim: 140'ın sonuna ekli, (06.07.1965), ss. 1-3; **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 4, Cilt: 43, Birleşim: 140, (06.07.1965), ss. 78-124; **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 4, Cilt: 43, Birleşim: 141, (07.07.1965), ss. 147-162. Cumhuriyet Senatosunun değiştirerek kabul ettiği, fakat Millet Meclisinin reddettiği maddeler için, Anayasanın 92. maddesi uyarınca Millet Meclisi ve Cumhuriyet Senatosundan seçilen eşit sayıda üyeden oluşan bir Karma Komisyon kurulması

Böylece, Millet Meclisi Başkanının Başkanlığı altında, Hükûmet Temsilcileri ve TBMM'deki Siyasî Parti Grupları ve Bağımsızlarla, Cumhuriyet Senatosundaki Tabîî Üyelerin ve Cumhurbaşkanınca Seçilen Üyelerin Temsilcilerinden Oluşan Kurulun kabul ettiği ve Millet Meclisi Genel Kurulunun da 13 Eylül 1963 tarihli 137. Birleşiminde benimsediği listedeki kanunların tümü, Millet Meclisinin 12. Dönemi içinde kabul edilmiş oluyordu. Millet Meclisinin, Anayasanın Geçici 7. maddesi uyarınca belirli bir süre içinde çıkarılması gerekenler olarak belirlediği bu kanunlar ve bu listenin hazırlanmasından önce kabul edilmiş olan 44 sayılı Anayasa Mahkemesinin Kuruluşu ve Yargılama Usulleri Hakkındaki Kanun ile 45 sayılı Yüksek Hâkimler Kurulu Kanunundan oluşan, toplam 11 adet kanunun⁵⁰⁸, kabul tarihleri ve yayımlanmaları ile ilgili bilgiler bir liste halinde şöyle gösterilebilir:

i- 22 Nisan 1962 tarih ve 44 sayılı **“Anayasa Mahkemesi Kuruluşu ve Yargılama Usulleri Hakkında Kanun”** Resmî Gazete, 25 Nisan 1962, Sayı: 11091; TBMM Kanunlar Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 1, Cilt: 45, ss. 587-603.

ii- 22 Nisan 1962 tarih ve 45 sayılı **“Yüksek Hâkimler Kurulu Kanunu”**, Resmî Gazete, 25 Nisan 1962, Sayı: 11091; TBMM Kanunlar Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 1, Cilt: 45, ss. 604-628.

iii- 25 Ekim 1963 tarih ve 353 sayılı **Askeri Mahkemeler Kuruluşu ve Yargılama Usulü Kanunu”**, Resmî Gazete, 25 Ekim 1963, Sayı: 11541 (Mükerrer); TBMM Kanunlar Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 2, Cilt: 46, ss. 739-786.

iv- 26 Ekim 1963 tarih ve 357 sayılı **“Askerî Hâkimler ve Savcılar Kanunu”**, Resmî Gazete, 25 Ekim 1963, Sayı: 11541 (Mükerrer); TBMM Kanunlar Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 2, Cilt: 46, ss. 794-804.

gerekmşti. Siyasî Partilere yönelik bir tasarı olduğu için de, karma komisyonun hazırladığı metni görüşüp onu, veya Millet Meclisinin kabul ettiği ilk metni, ya da Cumhuriyet Senatosunun değiştirerek kabul ettiği metni kabul etme yetkisi, yine Anayasanın 92. maddesi uyarınca, Millet Meclisi ile Cumhuriyet Senatosunun birlikte toplanmasıyla oluşan TBMM Birleşik Toplantısına ait bulunuyordu. Karma Komisyonun raporu, TBMM Birleşik Toplantısının 13 Temmuz 1965 tarihli 17. Birleşiminde ele alınmış ve TBMM Genel Kurulu, bazı maddelerde Karma Komisyonun hazırladığı metni, bazı maddelerde ise Cumhuriyet Senatosunun metnini, bazılarında da Karma Komisyonun aynen kabulünü önerdiği Millet Meclisi metnini kabul etmiş böylece Siyasî Partiler Kanunu kabul edilmişti. Bkz. **T.B.M.M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1, Toplantı: 4, Cilt: 4, Birleşim: 17, (13.07.1965), ss. 229-289.

⁵⁰⁸ Millet Meclisi Başkanının Başkanlığı altında, Hükûmet Temsilcileri ve TBMM'deki Siyasî Parti Grupları ve Bağımsızlarla, Cumhuriyet Senatosundaki Tabîî Üyelerin ve Cumhurbaşkanınca Seçilen Üyelerin Temsilcilerinden Oluşan Kurulun kabul ettiği listede iki yıl içinde çıkarılması gereken 9 kanundan biri olarak programlanan “Anayasanın 138. maddesi uyarınca çıkarılması gereken Askerî mahkemeler ve askerî disiplin mahkemeleri Kanunu”nun yapımının gerçekleştirilmesi; ilki, **“Askerî Mahkemeler Kuruluşu ve Yargılama Usulü Kanunu”**, ikincisi **“Disiplin mahkemeleri kuruluşu, yargılama usulü ve disiplin suç ve cezaları hakkında Kanun”** ve üçüncüsü de **“Askerî Hâkimler ve Savcılar Kanunu”** olmak üzere, üç ayrı kanunun kabulüyle mümkün olmuştu. Bu nedenle, iki yıl içinde çıkarılması gereken kanun sayısı 9 olarak öngörüldüğü halde, bunlardan biri, üç ayrı kanuna konu olduğu için, sonuçta toplam sayı 11'e ulaşmıştı.

v- 16 Haziran 1964 tarih ve 477 sayılı **“Disiplin mahkemeleri kuruluşu, yargılama usulü ve disiplin suç ve cezaları hakkında Kanun”**, Resmî Gazete, 26 Haziran 1964, Sayı: 11738, TBMM Kanunlar Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 3, Cilt: 47, ss. 1062-1073.

vi- 24 Aralık 1963 tarih ve 359 sayılı **“Türkiye Radyo–Televizyon Kanunu”**, Resmî Gazete, 2 Ocak 1964, Sayı: 115961; Resmî Gazete, 15 Ocak 1964, Sayı: 11607; Resmî Gazete, 22 Nisan 1965, Sayı: 11982; TBMM Kanunlar Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 3, Cilt: 47, ss. 3-16.

vii- 7 Mayıs 1964 tarih ve 466 sayılı **“Kanun dışı yakalanan ve tutuklanan kimselere tazminat verilmesi hakkında Kanun”**, Resmî Gazete, 15 Mayıs 1964, Sayı: 11704, TBMM Kanunlar Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 3, Cilt: 47, ss. 1040-1041.

viii- 12 Mayıs 1964 tarih ve 468 sayılı **“Kamu İktisadî Teşebbüslerinin Türkiye Büyük Millet Meclisince denetlenmesinin düzenlenmesi hakkında Kanun”**, Resmî Gazete, 22 Mayıs 1964, Sayı: 11709, TBMM Kanunlar Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 3, Cilt: 47, ss. 1043-1046.

ix- 8 Haziran 1965 tarih ve 624 sayılı **“Devlet Personeli Sendikaları Kanunu”**, Resmî Gazete, 17 Haziran 1965, Sayı: 12025, TBMM Kanunlar Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 4, Cilt: 48, ss. 577-583.

x- 8 Haziran 1965 tarih ve 625 sayılı **“Özel Öğretim Kurumları Kanunu”**, Resmî Gazete, 18 Haziran 1965, Sayı: 12026; TBMM Kanunlar Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 4, Cilt: 48, ss. 584-590.

xi- 13 Temmuz 1965 tarih ve 648 sayılı **“Siyasi Partiler Kanunu”**, Resmî Gazete, 16 Temmuz 1965, Sayı: 12050, TBMM Kanunlar Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 4, Cilt: 48, ss. 671-703.

5- Anayasa Uyarınca Belirli Bir Sürede Çıkarılması Gereken Kanunların Kanunlaşmaları Sırasında İzledikleri Süreç

A. 22 Nisan 1962 tarih ve 44 sayılı Anayasa Mahkemesi Kuruluşu ve Yargılama Usulleri Hakkında Kanun

a- 1961 Anayasasının Anayasa Mahkemesi Adlı Yeni Bir Yargı Organına Yer Vermesi ve Bu Mahkemenin Kuruluşu ve Görevleriyle İlgili Çoğu Konunun Doğrudan Anayasada Düzenlenmiş Olması

1961 Anayasasının getirdiği en önemli yeniliklerden biri, kanunların Anayasaya uygunluğunu yargısal denetime açması ve bunun için gereken düzenlemeyi öngörmüş olmasıydı. Bilindiği gibi, kanunların anayasaya uygunluğunun yargısal denetimi, ya bir davaya bakmakta olan olağan yargı organlarının, davada uyguladıkları bir kanun kuralını anayasaya aykırı bulmaları halinde onu uygulamaktan kaçınmaları, bir diğer

deyişle o kuralı ihmal etmeleri yolu ile⁵⁰⁹; ya da, özellikle bu tür bir denetimi yapmak üzere kurulmuş bir merkezî yargı organının, sık kullanılan adlandırma ile Anayasa Mahkemesinin, anayasaya aykırı olduğu iddiası ile önüne getirilmiş bir kanunu, anayasaya aykırı bulması durumunda iptal etmesi şeklinde gerçekleştirilir⁵¹⁰. 1961 Anayasası, bunlardan ikincisini, yani anayasaya uygunluk denetiminin merkezî bir yargı organı eliyle sürdürülmesi biçimini tercih etmiş ve bu doğrultuda, 145 – 152. maddelerinde Anayasa Mahkemesine yer vermişti.

Anayasa Mahkemesinin, gerek kuruluşu, gerek anayasaya uygunluk denetimini gerçekleştiriş yöntemi ve diğer görevleri, ayrıntılı bir biçimde, doğrudan Anayasada düzenlenmiş olduğu için, bu konuda kanun koyucuya söyleyecek fazla söz bırakılmamıştı.

Gerçekten, 1961 Anayasasının 145. maddesinde, Anayasa Mahkemesinin onbeş asıl ve beş yedek üyeden oluşacağı öngörülmekte ve asıl üyelerden dördünün Yargıtay, üçünün Danıştay Genel Kurullarınca, kendi Başkan ve üeleriyle, Başsavcı ve Başkansozcüsü arasından, üye tam sayılarının salt çoğunluğu ile ve gizli oyla; bir üyenin Sayıştay Genel Kurulunca kendi Başkan ve üeleri arasından aynı yöntemle seçileceği hükme bağlanmıştı. Diğer üyelere gelince, bunların da, Millet Meclisi ile Cumhuriyet Senatosu ve Cumhurbaşkanı tarafından seçileceği öngörülyordu. 145. maddede, Millet Meclisinin üç, Cumhuriyet Senatosunun iki, Cumhurbaşkanı'nın da iki üye seçeceği belirtildikten sonra; Cumhurbaşkanı'nın bu üyelerden birini Askerî Yargıtay Genel Kurulunun üye tam sayısının salt çoğunluğu ile belirleyeceği üç aday arasından seçeceği, Yasama Meclisince seçilecek üyelerden birinin de, üniversitelerin hukuk, iktisat ve siyasal bilimler öğretim üyelerinin birlikte toplanarak, açık üyeliklerin üç katı

⁵⁰⁹ Kanunların Anayasaya uygunluğunun, o kanunun, görülmekte olan bir davada uygulayan mahkeme tarafından denetlenip, Anayasaya aykırı bulunması durumunda ihmal edilmesi şeklinde yürütülmesi, kimi ülkelerde, bu konuda yasal bir düzenleme olmadığı halde, yargı organlarının geliştirdiği içtihat doğrultusunda sürdürülmektedir. Bu konuda en iyi örnek Amerika Birleşik Devletleri'dir ve sözü geçen Ülkede Yüksek Mahkeme (Federal Supreme Court), 1803 yılında Marbury v. Madison davasında uygulamak durumunda kaldığı bir kanun hükmünü, o hükmü Anayasaya aykırı bulduğu önündeki olaya uygulamamış ve ihmal etmişti. Kimi ülkelerde ise, ya Anayasada, ya da bir başka yasal düzenlemede, bir davaya bakmakta olan mahkemeye, davada uyguladığı kanun hükmünü Anayasaya aykırı bulması halinde o kanun hükmünü ihmal etme yetkisi açıkça tanınmaktadır (örneğin, Finlandiya, İsveç, Japonya). Bu farklı uygulama ve düzenleme örnekleri için bkz. Erdal Onar, **Kanunların Anayasaya Uygunluğunun Siyasal ve Yargısal Denetimi ve Yargısal Denetim Alanında Ülkemizde Öncüler**, Ankara, 2003, ss. 91-101, 107-119 .

⁵¹⁰ Kanunların Anayasaya uygunluğunun yargı organlarınc denetlenmesinde öngörülen bir diğer yöntem, bu denetim işinin, olağan mahkemeler tarafından değil, fakat özellikle bu iş için oluşturulmuş bir merkezi yargı organı (Anayasa Mahkemesi) tarafından gerçekleştirilmesidir. İlk anlamlı örneğini Birinci Dünya Savaşı sonrasında Avusturya'da gördüğümüz bu sistem, İkinci Dünya Savaşı sonrasında giderek yaygınlaşmıştır. Günümüzde, Federal Almanya, İtalya, İspanya, Macaristan ve Türkiye Cumhuriyeti, bu modeli benimseyen ülkelere örnek verilebilir. Bu sistemin ilk örnekleri ve günümüzdeki görünümü için bkz. Erdal Onar, **Kanunların Anayasaya Uygunluğunun Siyasal ve Yargısal Denetimi ve Yargısal Denetim Alanında Ülkemizde Öncüler**, ss. 119-139.

tutarında ve gizli oyla gösterecekleri adaylar arasından olması gerektiği hükmü yer alıyordu. Yine 145. maddede, beş yedek üyenin, ikisinin Yargıtay, birinin Danıştay, birinin Millet Meclisi ve birinin de Cumhuriyet Senatosunca seçileceği öngörülmüş bulunmaktaydı. Bunlardan başka, aynı maddede, üyelerin sahip olmaları gereken nitelikler de belirtilmişti. Bu bağlamda, Anayasa Mahkemesine asıl veya yedek üye olabilmek için, kırk yaşını doldurmuş bulunmak, Yargıtay, Danıştay, Askerî Yargıtay veya Sayıştayda, Başkanlık, üyelik, Başsavcılık, Başkanunsözcülüğü veya üniversitelerde, hukuk, iktisat ve siyasal bilimler alanında en az beş yıl öğretim üyeliği veya en az beş yıl avukatlık yapmış olmak gerekiyordu. Görüldüğü gibi, Anayasa Mahkemesinin üye sayısı ile üyelerin sahip olmaları gereken nitelikler ve üyelerin hangi organ veya kişilerce, hangi yöntemle seçilecekleri, çok ayrıntılı bir biçimde doğrudan Anayasada belirlenmiş bulunuyor; bir diğer deyişle, bu konuda kanun koyucuya, anılan hükümleri tekrar etmekten başka bir yetki tanınmış olmuyordu.

Aynı durum, Anayasa Mahkemesinin yetkileri için de söz konusuydu. Gerçekten, Anayasanın 147. maddesinde, Anayasa Mahkemesinin, kanunların ve Türkiye Büyük Millet Meclisi İçtüzüklerinin Anayasaya uygunluğunu denetleyeceği belirtildikten sonra; gerektiğinde, başta Cumhurbaşkanı olmak üzere, Başbakanı, Bakanlar Kurulu üyelerini, Yargıtay, Danıştay, Askerî Yargıtay, Yüksek Hâkimler Kurulu ve Sayıştay Başkan ve üyelerini, Cumhuriyet Başsavcısını, Başkanunsözcüsünü, Askerî Yargıtay Başsavcısını ve kendi üyelerini Yüce Divan sıfatıyla yargılayacağı hükme bağlanıyor ve Anayasa ile verilen diğer görevleri yerine getireceği öngörülmüyordu. Bu son görev bağlamında, Anayasanın 57. maddesinde, siyasî partilerin gelir kaynakları ile giderlerinin Anayasa Mahkemesince denetleneceği ve siyasî partilerin kapatılması hakkındaki davalara Anayasa Mahkemesince bakılacağı ve kapatma kararının yalnızca Anayasa Mahkemesince verilebileceği düzenlenmişti. Görüldüğü gibi, Anayasa, Anayasa Mahkemesinin görevlerinin neler olduğunu belirleme yetkisini, bu konuda çıkarılacak kanuna bırakmamış; görevleri doğrudan kendisi belirlemişti.

Nihayet, Anayasa Mahkemesinin, kanunların ve Türkiye Büyük Millet Meclisi İçtüzüklerinin Anayasa uygunluk denetimini ne şekilde yerine getireceği, aykırılık iddiasının, Anayasa Mahkemesine, yetkililerce doğrudan açılacak bir iptal davası yolu ile veya bir davaya bakmakta olan mahkeme eliyle taşınacağı da, yine Anayasada yer almıştı. Anayasa koyucu, bununla da yetinmemiş; iptal davasını kimlerin açabileceğini ve dava açma süresini de, doğrudan Anayasada öngörmeyi tercih etmişti.

Görüldüğü gibi, Anayasa Mahkemesinin gerek kuruluş, gerek görev ve yetkileri ile ilgili çoğu konu, doğrudan Anayasada belirtilmiş bulunmaktaydı. Nitekim, bu hususa Bakanlar Kurulunca hazırlanan “Anayasa Mahkemesi Kanunu Tasarısı”nın gerekçesinde de özellikle işaret edilmişti. Aşağıda yer verilecek tam metninden de anlaşılacağı gibi, Bakanlar Kurulunca hazırlanan “Anayasa Mahkemesi Kanunu

Tasarısı”nın gerekçesinde, bu konuda “*Anayasaya, mahkemenin kuruluşu ait esasları, hususıyla üyelerinin statüsü ile seçim tarzını geniş ölçüde, bizzat tesbit ettiği gibi, mahkemenin görevini de şimdilik bu hususta duyulan ihtiyacı karşılayacak surette düzenlemiş bulunmaktadır. Bundan ötürü tasarının bu konulardaki hükümlerinin önemli bir kısmı Anayasa hükümlerinin tekrarından ibaret kalmakta, yeni olarak teklif ettiği hükümler nisbeten mahdut meselelere inhisar etmektedir*” denilmektedir⁵¹¹.

b- Anayasa Mahkemesi Hakkında Kanun Tasarısı ve Teklifinin TBMM’ye Sunuluşu ve Kabul Edilişi

aa- Tasarı ve Teklifin Millet Meclisinde Görüşülmesi

Anayasa Mahkemesi hakkında biri Bakanlar Kurulunca hazırlanan kanun tasarısı; diğeri, İstanbul Milletvekili Saadet Evren, Niğde Milletvekili Mehmet Altınsoy, Yozgat Milletvekili Mustafa Kepir ve Konya Milletvekili İrfan Baran tarafından hazırlanan kanun teklifi olmak üzere, iki girişimde bulunulmuştu⁵¹². Bakanlar Kurulunun hazırladığı “Anayasa Mahkemesi Kanunu Tasarısı”, 19 Ocak 1962 tarihinde; İstanbul Milletvekili Saadet Evren ve arkadaşlarının hazırladığı “Anayasa Mahkemesi Kanunu Teklifi” ise, 1 Şubat 1962 tarihinde Millet Meclisi Başkanlığına sunulmuştu⁵¹³. Bakanlar Kurulunca hazırlanan Anayasa Mahkemesi Kanunu Tasarısında aynen şöyle denilmektedir⁵¹⁴:

T. C.

Başbakanlık

Kanunlar ve Kararlar Tetkik Dairesi Sayı: 71/1590/203

19. 1. 1962

Millet Meclisi Başkanlığına

Adalet Bakanlığınca hazırlanan ve Türkiye Büyük Millet Meclisine arzı Bakanlar Kurulunca 11.1.1962 tarihinde kararlaştırılan ‘Anayasa Mahkemesi kanunu tasarısı’ gerekçesi ve ilişkileriyle birlikte bağlı olarak sunulmuştur.

Gereğinin yapılmasını rica ederim.

*Başbakan
İsmet İnönü*

⁵¹¹ Millet Meclisi S. Sayısı: 54, “*Anayasa Mahkemesi kanunu tasarısı ile İstanbul Milletvekili Saadet Evren ve üç arkadaşının, Anayasa Mahkemesi kanunun teklifi ve Adalet, Anayasa ve Bütçe komisyonları raporları*”, **M.M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 1, Cilt: 4, Birleşim: 71’in sonuna ekli, (09.04.1962), s. 2.

⁵¹² **A.k.**, ss. 1-101.

⁵¹³ **A.k.**, ss. 1-10, 11-22.

⁵¹⁴ **A.k.**, ss. 1-3.

GEREKÇE

I - Bilindiği üzere 1924 Anayasası rejiminde kanunların Anayasaya uygunluğu yargı denetine tâbi değildi. Gerçi âmmе hukuku doktrinimizin önemli bir kısmı Anayasanın üstünlüğü ve hiçbir kanunun Anayasaya aykırı olamayacağını, Anayasa hükümlerinin her hangi sebeple ve bahane ile ihmal veya tâdil olunamayacağını belirten Anayasa maddesi (103) karşısında bir dâva mahkemesinin önüne gelen hâdiseye uygulanması bahis konusu bir kanunu, Anayasaya aykırı görürse incelemesi, uygulamaktan kaçınması gerektiğini savunmuşlardı. Fakat aynı derecede önemli diğer bir kısım âmmecilerimiz bu hal tarzını tasvibetmemekte, millî hâkimiyeti temsil eden Meclisin çıkardığı bir kanunun Anayasaya uygunluğunu mahkemenin bu hususta kendilerini yetkilendiren ayrıca bir hüküm bulunmadıkça, inceliyemeyeceklerini, dolayısıyla kanunu uygulamak zorunda olduklarını öne sürmüşlerdi. Gerek Temyiz Mahkememiz (Temyiz Kararları Hukuk Bölümü 1953 sayfa 45 ve mütaakıp) gerekse Danıştayımız (Danıştay Kararlar Dergisi 46—49 sayfa 55 ve mütaakıp) dâva mahkemesine kanunların Anayasaya uygunluğunu denetleme yetkisini tanımayan bu son görüşü benimsemişlerdi. Bununla beraber Danıştayımız başta olmak üzere mahkemelerimiz kanunları Anayasa ile bağdaştıran daraltıcı bir mânalandırma lüzumu kanaatinde idiler. Nitekim Danıştayımız zaman zaman (Danıştay Kararlar Dergisi 50- 53, sayfa 112 ve mütaakıp 8.4.1960 tarihli ve 960/45 – 80 sayılı Dâva Daireleri Genel Kurulu kararı) bu usulü uygulamak suretiyle mevcut eksikliği bir dereceye kadar hafifletmeye çalış(ıl)mıştı.

Başka memleketlerde olduğu gibi bizde de öteden beri Anayasaya aykırı kanunlara rastlanmakta olması, hususiyle son yıllarda bu türlü kanunların sayı ve etkilerinin artması karşısında kanunların Anayasaya uygunluğunu denetliyecek bir yargı yoluna duyulan ihtiyaç şiddetlenmiş, bunun tesiriyle bir Anayasa Mahkemesi kurulması isteği ortaya çıkarak umumi efkâra mal olmuştu. Yeni Anayasamız bu umumi isteğe uyarak bir Anayasa Mahkemesinin kurulmasını (M. 145—152) ve bu husustaki kanunun da Büyük Millet Meclisinin toplanmasından başlayarak altı ay içinde çıkarılmasını (Geçici M. 7) emretmektedir. Bundan başka yeni Anayasamıza göre (Geçici madde 9) kanunların Anayasaya aykırılığının dâva mahkemelerinde öne sürülebilmesi de Anayasa Mahkemesinin kurulmasına bağlı bulunmaktadır. Bu sebeplerle Anayasa Mahkemesi Kanununun zamanında çıkarılmasını ve yasama alanında memleketin muhtacolduğu Anayasa yargısının mümkün olan kısa zamanda vücut bulmasını sağlamak amacıyla Adalet Bakanlığında, Anayasanın halkoyu tarafından kabulünü müteakip hazırlık çalışmalarına başlanarak takdim olunan kanun tasarısı kaleme alınmıştır.

II - Tasarının hazırlanmasında gözetilen başlıca hususlar şunlardır:

1. Tasarı kaleme alınırken tabiatıyla Anayasa Mahkemesine ilişkin Anayasa hükümleriyle memleket ihtiyaçları esas alınmaktadır. Bununla beraber Anayasa yargısı alanında mevcut yabancı sistemlerden sistemimize mütenazır olanlar da göz önünde tutulmuştur. Şunu belirtelim ki, kanunlara ilişkin Anayasa yargısı yabancı

memleketlerin bir kısmında dâva mahkemeleri marifetiyle yürütülmekte, diğer bir kısmı(nda) ise çoğu Anayasa Mahkemesi unvanını taşıyan özel yargı mercilerine tevdi edilmiş bulunmaktadır. Kanunların Anayasaya uygunluğu hem ihtisas isteyen, hem de içtihat farklarına pek tahammülü olmıyan bir mesele olduğu cihetle, bu ikinci sistem tercihe şayandır. Zaten birinci sistem, yani dâva mahkemesi marifetiyle denetleme sistemi Anayasa sahasında özel bir yargı mercii bulunmayışı karşısında mevcut boşluğu doldurma zaruretinden doğmuştur. Bu itibarla Anayasamızın bu Anayasa Mahkemesi sistemini tercih etmesi pek yerindedir. İlâve edelim ki, Anayasa yargısı sahasında sistem farkları bu husustaki denetin (denetimin E.O.) uygulanma zamanında kendini göstermektedir. Bu yargı denetinin (denetiminin E.O.) uygulanması bakımından da biri önleyici (preventif), diğeri giderici (repressif) olmak üzere başlıca iki sisteme rastlanmaktadır. Kanunlar, birinci sistemde çıkmadan önce, ikincisinde ise çıktıktan sonra yargı denetine (denetimine E.O.) tâbi tutulmaktadır. Anayasamız, tam ve tesirli bir yargı denetine (denetimine E.O.) imkân vermesi dolayısıyla bu ikinci sistemi esas almış bulunmaktadır. Bu itibarla tasarı hazırlanırken aynı sistemi uygulamakta olan Alman ve İtalyan Anayasa mahkemelerine ait kanunlar bilhassa göz önünde bulundurulmuştur. Bununla beraber önleyici bir denetleme şekli uygulıyan Fransız Anayasa Konseyine ait hükümlere de bakılmıştır.

2. Anayasa, mahkemenin kuruluşu ait esasları, hususiyle üyelerinin statüsü ile seçim tarzını geniş ölçüde, bizzat tesbit ettiği gibi, mahkemenin görevini de şimdilik bu hususta duyulan ihtiyacı karşılayacak surette düzenlemiş bulunmaktadır. Bundan ötürü tasarının bu konulardaki hükümlerinin önemli bir kısmı Anayasa hükümlerinin tekrarından ibaret kalmakta, yeni olarak teklif ettiği hükümler nisbeten mahdud meselelere inhisar etmektedir.

3. Anayasa Mahkemesince uygulanacak usule gelince; Anayasa bu hususta münferit bâzı esaslarla yetinerek konunun düzenlenmesini esas itibariyle kanuna bırakmaktadır. Bu itibarla tasarıda usul hükümlerine oldukça geniş bir yer ayrılmıştır. Bununla beraber Anayasa Mahkemesinin memleketimiz için henüz tecrübe edilmemiş tamamıyla yeni bir müessese olduğu, bu itibarla konacak usul hükümlerinin ihtiyaca uygunluk derecesini şimdiden kestirmenin güç olacağı, kurulacak Anayasa Mahkemesinin, vasfı itibariyle karşılaşacağı usul meselelerini umumi esaslar dairesinde içtihat yoluyla kolaylıkla çözebileceği düşünüülerek bu sahada da kapsayıcı bir düzenlemeden kaçınılmıştır.

4. Aynı düşüncelerle, Anayasa Mahkemesi kararlarının hukuki etkisi konusunda da Anayasanın koyduğu esaslara sadece ilâve ile yetinilmiştir. Bu da şudur: 'Anayasa Mahkemesine, bir kanunun iptalinden doğabilecek boşluğun kamu düzeni için mahzurlu görülmesi halinde tabiatıyla yasama mercii gereken kanunu çıkarıncaya kadar boşluğu izale ve âmme nizamını tesis gayesiyle mevcut hukuki esaslar dâhilinde

tatbiki zaruri olan hukuk kaidelerini de kararında' gösterme yetkisini tanıyan bir hükmün konması faydalı görülmüştür. Bu hüküm teklif edilirken bilhassa idari ihtiyaç göz önünde tutulmuştur. Şimdiki çift Meclisli yasma sistemimizde boşluğu kanun çıkarma yolu ile gidermenin hayli zaman alacağı, aradaki geçecek müddet içinde boşluk doldurmayı idari mercilerin anlayışına bırakmaktansa Anayasa Mahkemesi gibi tarafsız üstün bir yargı otoritesinin belirteceği esaslan hâkim kılmanın daha doğru olacağı düşüncesine uyulmuştur. Bu anlayışın suça mevzu teşkil eyliyen sahalara sirayeti katıyen düşünülmemiştir.

5. Anayasa Mahkemesinin ve üyelerinin özel durumu dolayısıyla bütçe, aylık ve kadro bakımından umumi esaslardan farklı hükümlerin uygulanması zaruridir. Bu düşünce ile tasarıda mahkemenin malî işlerine bağımsız bütçe usulünün uygulanması, başkan ve üye aylığıyla aynı miktarda ek ödenek verilmesi teklif edilmektedir. Tasarıda ayrıca üniversiteden ve hâkimler arasından genç ehliyetlerin raportör olarak intisabını kolaylaştıracak hüküm ve kadrolar da derpiş edilmiştir.

6. Nihayet tasarının kanunlaşmasını müteakip gereken seçimlerin yapılmasını ve bu sayede mahkemenin kanunu yürürlüğe girdikten itibaren en çok bir ay içerisinde kurulmasını emreden hükümler konulmuştur. Bu suretle tasarı memleketin yıllardan beri özlediği bu yargı yerinin bir an evvel faaliyet sahasına intikalini güden bir anlayışla kaleme alınmış bulunuyor.

Bakanlar Kurulunun hazırladığı tasarı, önce Millet Meclisi Adalet Komisyonunda ele alınmıştı. Saadet Evren ve arkadaşlarının teklifinin Millet Meclisi Başkanlığına sunulduğu daha ileri bir tarihte yapıldığı için, Bakanlar Kurulunca hazırlanan tasarımı görüşen ve raporunu Millet Meclisi Anayasa Komisyonuna gönderen Millet Meclisi Adalet Komisyonu, İstanbul Milletvekili Saadet Evren ve arkadaşlarının teklifinin, üzerinde herhangi bir değerlendirme yapılmadan Millet Meclisi Anayasa Komisyonuna gönderilmesine karar vermiş ve bu doğrultuda aynı konuya yönelik düzenleme öngören tasarı ve teklif, Millet Meclisi Anayasa Komisyonunda birleştirilip incelenerek rapora bağlanmış; sonra da, Millet Meclisi Bütçe Komisyonunca değerlendirilmiş⁵¹⁵. Daha önce değindiğimiz gibi, Anayasa Mahkemesine ilişkin çoğu düzenleme, doğrudan Anayasada yer almış olduğu için, bu konuda kanun koyucunun yapacağı fazla bir şey kalmamıştı. Nitekim, bu duruma, Millet Meclisinde, Anayasa Mahkemesi ile ilgili kanun tasarı ve teklifi üzerinde görüşmelerin başladığı 9 Nisan 1962 tarihli 71. Birleşimde, Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi Grubu adına konuşan Niğde Milletvekili Mehmet Altınsoy da işaret ediyordu. Altınsoy, kanunların Anayasaya uygunluk denetiminin kısa bir tarihçesine de değinen konuşmasında, bu konuda şöyle demektedir:

⁵¹⁵ Millet Meclisi Adalet Komisyonunun 19 Şubat 1962 tarihli tezkeresi ve Millet Meclisi Anayasa Komisyonunun 10 Mart 1962 tarihli Raporu ile Bütçe Komisyonunun 4 Nisan 1962 tarihli Raporu için bkz. Millet Meclisi S. Sayısı: 54, “Anayasa Mahkemesi kanunu tasarısı ile İstanbul Milletvekili Saadet Evren ve üç arkadaşının, Anayasa Mahkemesi kanunun teklifi ve Adalet, Anayasa ve Bütçe komisyonları raporları”, **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 1, Cilt: 4, Birleşim: 71’in sonuna ekli, (09.04.1962), ss. 23, 32-46, 47-49.

“...Kanunların Anayasaya uygunluğunun kazai murakabesi asrımızda hemen bütün modern Anayasaların vazgeçilmez bir rüknü olmuştur. 1924 Anayasasının mâruf 103 ncü maddesi, kazai kararların murakabe mercii olan Yargıtay ve Danıştayca tatbiki müsait bir tefsire tâbi tutulmadığı içindir ki, uzun seneler kanunların Anayasaya uygunluğu murakabe edilememiş ve belki de bu sebeple bir yığın anti demokratik kanun zuhur etmiştir.

Geçmişten alınan tecrübenin de tesiri ile yeni Anayasamız kanunların Anayasaya uygunluğunun kazai murakabesinin uzunca ve sarıh olarak biraz lüzumsuz da görülse – teferruatına kadar tesbit etmiştir. Batı demokrasilerinde kazai murakabe çeşitli organlar vasıtasıyla yapılmaktadır. Ayrıca kanun, tatbikten önce veya tatbikten sonra, murakabe edilmek gibi ayrı istikamette sistemlere tâbidir...

Bu kaynaklar(ın)dan kazai murakabe organı müstakil bir Anayasa Mahkemesidir.

İşte kanunların Anayasaya uygunluğunu murakabe edecek organın sarahaten isimlendirilmesi, müessesenin kuruluş esaslarını, âzalarının tâbi olacağı statü ve seçim tarzını bizzat tesbit etmiş olması, mahkemenin vazifesinin de bugünkü ihtiyaçlara göre düzenlenmiş olması, gerek tasarı tekliflerinin gerekse bu teklifi inceliyen komisyon çalışmalarının Anayasanın sarıh hükümleri muvacehesinde ve esasta farklı olmaması neticesine müncer olmuştur... ”⁵¹⁶

Ancak, yine de Tasarıda, Anayasada öngörülmemiş bazı hususlara yer verilmişti. Bu bağlamda, “Yardımcı teşkilât” başlığı altında, 18. maddede raportörlük kurumu düzenlenmiş bulunuyordu⁵¹⁷. Ayrıca, Tasarıda dikkat çeken bir hüküm, “Anayasa Mahkemesi kararlarının yürürlüğe girmesi” başlıklı 51. maddenin 3. fıkrasında yer almaktaydı. Anılan fıkrada şöyle denilmektedir:

“İptal edilen kanun veya içtüzük dolayısıyla husule gelecek boşluk âmmeye

⁵¹⁶ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 1, Cilt: 4, Birleşim: 71, (09.04.1962), s. 311.

⁵¹⁷ Tasarının, raportörlük kurumunu düzenleyen 18. maddesi hükmü şöyleydi:

“Madde 18.- Anayasa Mahkemesi emrine, çalışmalarda yardımcı olmak üzere yeteri kadar raportör verilir. Ayrıca Başkanlık Divanı kurulur.

Raportörler; Hakimlik ve Hakimler Kanunun gereğince hakimlik sınıfından sayılan hizmetlerde en az 7 nci derece aylığını almış olanlarla, Danıştay Yardımcılığı ve kanun sözcülüğünden bu derece kazanmış olanlar, üniversitelerin, hukuk, iktisat ve siyasal bilimler alanlarında doçentlik yapmakta olanlar ve bu alanlarda çalışan, doktorasını yapmış asistanlar arasından, kendilerinin muvafakati alındıktan sonra Anayasa Mahkemesi Başkanının inhası üzerine mensub oldukları müessesenin yetkili mercilerine tayin olunurlar.

Bunların özlük işlerinde, mensub oldukları mesleklere ait kanunlar uygulanır ve raportörlükte geçirdikleri süreler mesleklerinde geçmiş sayılır. Ancak, terfi ehliyetleri Anayasa Mahkemesi Başkanının yazılı beyanı ile tesbit olunur.

Raportörlerin aylık ve ödeneklerinden başka ayrıca 250 şer lira ek ödenek verilir. Bkz. Millet Meclisi S. Sayısı: 54, “Anayasa Mahkemesi kanunu tasarısı ile İstanbul Milletvekili Saadet Evren ve üç arkadaşının, Anayasa Mahkemesi kanunun teklifi ve Adalet, Anayasa ve Bütçe komisyonları raporları”, **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 1, Cilt: 4, Birleşim: 71’in sonuna ekli, (09.04.1962), s. 55.

intizamını tehdit edici mahiyette görülürse, Anayasa Mahkemesi; yeni kanun ve içtüzük hükümleri yürürlüğe girinceye kadar işbu boşluğu giderme ve âmme nizamını koruma gayesiyle, mevcut bulunan hukuki esaslar dâhilinde tatbiki zaruri olan hukuk kaidelerini de kararında gösterebilir.” ⁵¹⁸

Gerekçesinde, anılan hükmün getiriliş nedeni şöyle açıklanmaktaydı:

“...bir kanunun Anayasaya aykırı olması sebebiyle iptaline Anayasa Mahkemesince karar verilmesi halinde âmme düzeninin bozulabileceği üzerinde durulmuş ve cemiyeti başıboş bırakmanın telâfisi imkânsız mahzurlar tevlidebileceği düşünülmüştür.

Bir ceza hükmünün yürürlükten kalkması halinde yapılacak işlem yoktur. Zira ceza prensiplerine göre kanunsuz suç ve ceza olamaz. Binaenaleyh, maddenin tedvininde bu anlayışın suça mevzu teşkil eyliyen sahalara sirayeti katiiyen düşünülmemiştir.

Ancak, bâzı ana kaideler vaz’eden kanunların iptalinde cemiyet nizamsız ve başıboş kalacaktır. İşte bu gibi hallerde, Anayasa Mahkemesi, âmmeyi düzensizlikten korumak ve nizamı tesis etmek bakımından, mevcut hukuki esaslar dahilinde tatbiki zaruri olan hukuk kaidelerini de kararında belirtebilecek, bu suretle, tehdit altında olan âmme nizamının teşriî organ tarafından yeni bir kanun yapılıncaya kadar tesisine imkân bahşedilebilecektir.” ⁵¹⁹

Ne var ki, Bakanlar Kurulunca hazırlanan Tasarıda yer alan bu hüküm, Millet Meclisi Adalet Komisyonunda benimsenmemiş ve Adalet Komisyonu, sorunun, Anayasanın 152. maddesinde öngörülen ve Tasarının da yer vermiş olduğu⁵²⁰, gerektiğinde Anayasa Mahkemesinin iptal hükmünün yürürlüğe girişini altı ay erteleyebilmesine imkân veren düzenleme çerçevesinde çözümlenmesini önermişti. Millet Meclisi Adalet Komisyonunun, Tasarıda gerçekleştirdiği değişiklik şöyleydi:

“İptal edilen kanun veya İchtüzük dolayısıyla husule gelecek boşluk âmme intizamını tehdidedici mahiyette görülürse Anayasa Mahkemesi iptal hükmünü altı ayı geçmemek üzere yürürlüğe girmesini tehir ederek boşluğun doldurulması için gereken mercileri haberdar eder.” ⁵²¹

Bu konuda, Millet Meclisi Anayasa Komisyonu da Tasarıdaki düzenlemeye karşı çıkıyor ve büyük ölçüde Adalet Komisyonunun düzenlemesini benimseyerek, ona çok benzeyen şu hükmü öneriyordu:

“Anayasa Mahkemesi, bir kanun veya İchtüzüğün veya bunların belirli hükümlerinin iptali halinde meydana gelecek olan boşluğu, kamu düzenini tehdit edici mahiyette görürse 2 nci fıkra hükmünü uygular (gerektiğinde Anayasa Mahkemesinin iptal kararının yürürlüğe giriş tarihini altı ayı geçmemek üzere

⁵¹⁸ A.k., s. 55.

⁵¹⁹ A.k., s. 9

⁵²⁰ A.k., s. 65.

⁵²¹ A.k., s. 65.

erteleyebilmesi kastediliyor, E.O.) ve boşluğun doldurulması için yasama meclisleri başkanlıkları ile Başbakanlığı durumdan haberdar kılar.”⁵²²

Tasarıyı inceleyen üçüncü komisyon olan Millet Meclisi Bütçe Komisyonu da, bu konuda, Anayasa Komisyonu metnini aynen benimsemekteydi⁵²³. İlerleyen günlerde, Millet Meclisi Genel Kurulu da, Cumhuriyet Senatosu Genel Kurulu da, bu son metni kabul edecek ve Kanunun, Anayasa Mahkemesi kararlarının yürürlüğe girişini düzenleyen 50. maddesi hükmü bu şekilde kanunlaşmış olacaktı⁵²⁴.

Anayasa Mahkemesine ilişkin Tasarı ve Teklif, komisyonlarda sürdürülen inceleme tamamlanınca, Millet Meclisi Genel Kuruluna gelmişti. Anayasanın Geçici 7. maddesi uyarınca TBMM’nin ilk toplantısından başlayarak altı ay içinde çıkarılması gereken kanunlardan olduğu için, bu Tasarının, en geç 25 Nisan 1962 tarihinde kanunlaşması lâzım geliyordu. Bu nedenle, hem Millet Meclisi Anayasa Komisyonu, hem de Niğde Milletvekili Asım Eren, söz konusu Tasarı ve Teklifin öncelik ve ivedilikle görüşülmesini önermişler ve bu öneri Millet Meclisinin 6 Nisan 1962 tarihli 70. Birleşiminde kabul edilmişti⁵²⁵. Bu karar doğrultusunda, Millet Meclisi Genel Kurulunun, 9 Nisan 1962 tarihli 71. Birleşiminde başlayan görüşmeler⁵²⁶, 11 Nisan 1962 tarihli 73. Birleşimde tamamlanmış ve Millet Meclisinin kabul ettiği metin Cumhuriyet Senatosuna gönderilmişti. 1961 Anayasasının öngördüğü en önemli kurumlardan biri olan Anayasa Mahkemesini düzenleyen ve onun oluşup göreve başlamasını sağlayan Kanunun Millet Meclisinde 3 gün gibi kısa bir sürede kabul edilmesi üzerine, Anayasa Komisyonu Başkanvekili İstanbul Milletvekili Saadet Evren, bir teşekkür konuşması yapmak üzere kürsüye geliyor ve şunları söylüyordu:

“Kıymetli arkadaşlarım, iki gündür devam eden müzakereler neticesinde, ehemmiyeti ve kıymeti defalarca tebarüz ettirilen bu kanunun tartışması dolayısıyla Heyeti Umumiye’nizin gösterdikleri hassasiyet, endişe ve basireti şükran telâkki ediyoruz.

Bu kanunun komisyonda müzakeresi sırasında, komisyonu teşkil eden 4 partiye mensup arkadaşlarda hâkim olan müşterek fikir, hiçbir tesire kapılmadan sadece Devletin temel unsuru ve istikrar müessesesi olan böyle bir müesseseyi, en sağlam temeller üzerine bina etmekten ibaret kalmıştır. Bu itibarla gösterdiğiniz

⁵²² A.k., s. 92.

⁵²³ A.k., s. 93.

⁵²⁴ 22 Nisan 1962 tarih ve 44 sayılı “Anayasa Mahkemesinin Kuruluşu ve Yargılama Usûlleri hakkında Kanun”un, 50. maddesi hükmü için bkz. **Resmî Gazete**, 25 Nisan 1962, Sayı: 11091; **T.B.M.M. Kanunlar Dergisi**, Dönem: 1, Toplantı: 1, Cilt: 45. s. 598.

⁵²⁵ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 1, Cilt: 4, Birleşim: 70, (06.04.1962), ss. 273-275.

⁵²⁶ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 1, Cilt: 4, Birleşim: 71, (09.04.1962), ss. 300 vd.

tenkidlere, aynı zamanda izhar ettiğiniz itimadınıza bir kere daha teşekkür ederek, bu müessesenin Devletin siyasi hayatında lâıyk olduğu yüksek mevkii şerefle ihraz etmesini ve memleket namına hayırlı ve uğurlu olmasını, komisyon olarak, sizlerin de müşterek kanaatlerinize tercüman olduğumuz ümidiyle, tekrar teyidederim efendim.”⁵²⁷

bb- Millet Meclisinin Kabul Ettiği Metnin Cumhuriyet Senatosunda Görüşülmesi ve Değişiklikler Yapılması

Millet Meclisinin 11 Nisan 1962 tarihinde kabul ettiği metin, çok kısa bir süre sonra, 18 Nisan 1962 tarihli 52. Birleşimde Cumhuriyet Senatosu Genel Kurulunda görüşülmeye başlanmış⁵²⁸ ve görüşmeler, 20 Nisan 1962 tarihli 54. Birleşimde tamamlanmıştı⁵²⁹. Esasında, Cumhuriyet Senatosu haftada iki gün toplandığı halde, söz konusu kanunu süresinde çıkarabilmek için, 17 Nisan 1962 tarihli 51. Birleşimde, oturumu yöneten Başkanvekili Sırrı Atalay’ın önerisi üzerine, ertesi günden başlayarak her gün toplanılması kararlaştırılmıştı⁵³⁰. Üç gün süren görüşmelerden sonra, Cumhuriyet Senatosu, Millet Meclisinin kabul ettiği metnin 17 maddesinde değişiklik yapılmasına, raportörlerin kadrolarına ilişkin düzenleme öngören 58. maddenin de metinden çıkarılmasına karar vermişti⁵³¹. Cumhuriyet Senatosunda yapılan değişikliklerden biri, Millet Meclisinin kabul ettiği metinde, kanunun yürürlüğünü hükme bağlayan 59. madde üzerinde gerçekleştirilmişti. Bu bağlamda, Millet Meclisinin kabul ettiği metinde, sözü edilen maddede “*Bu kanun yayımı tarihinde yürürlüğe girer*” hüküm yer almış⁵³² ve bu madde üzerinde, Millet Meclisinin kabul ettiği metni incelemesi için oluşturulan Cumhuriyet Senatosu Anayasa ve Adalet Komisyonu ile Bütçe Komisyonundan kurulu Karma

⁵²⁷ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 1, Cilt: 4, Birleşim: 73, (11.04.1962), s. 435.

⁵²⁸ **C.S. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1, Toplantı: 1, Cilt: 3, Birleşim: 52, (18.04.1962), ss. 353 vd.

⁵²⁹ **C.S. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1, Toplantı: 1, Cilt: 3, Birleşim: 54, (20.04.1962), s. 489.

⁵³⁰ Başkanvekilinin önerisi ve alınan karar Cumhuriyet Senatosu tutanaklarında şöyle geçmişti:

“**BAŞKAN** – Anayasa Mahkemesinin kuruluş ve yargılama usulüne dair kanun tasarısına ait, Anayasa, Adalet ve Bütçe komisyonlarından mürekkep Karma Komisyonun raporu basılmış, dağıtılmış ve gelen evrak içine alınmış bulunmaktadır. Bu kanunun 25 Nisan 1962 tarihine kadar çıkması Anayasa hükmü icabıdır. Bu itibarla Anayasa Mahkemesi ve Yüksek Hâkimler Kurulu kanunlarının çıkabilmesi için mütat haftalık iki toplantımızda değişiklik yapılması zarureti vardır. Bu sebeple Anayasa Mahkemesi kuruluşu hakkındaki kanun tasarısını görüşebilmek için yarından itibaren oturum yapmak ve gündeme bu kanun tasarısını alıp görüşmek hususunu oylarınıza arz edeceğim.

18.4.1962 Çarşamba günü toplanmak ve Anayasa Mahkemesi Kanununu görüşmek hususunu oylarınıza arz ediyorum. Kabul edenler...Etmeyenler...Kabul edilmiştir.” Bkz. **C.S. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1, Toplantı: 1, Cilt: 3, Birleşim: 51, (17.04.1962), s. 329.

⁵³¹ Millet Meclisi S. Sayısı: 54’e ek, “Anayasa Mahkemesi Kanunu Tasarısı hakkında Cumhuriyet Senatosu Başkanlığı tezkeresi ve Cumhuriyet Senatosunca yapılan değişiklikler hakkında Millet Meclisi Anayasa Komisyonu raporu”, **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 1, Cilt: 4, Birleşim: 78’in sonuna ekli, (21.04.1962), ss. 1-24.

⁵³² **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 1, Cilt: 4, Birleşim: 73, (11.04.1962), ss. 434-435.

Komisyon herhangi bir değişiklik önermemişse de⁵³³; Cumhuriyet Senatosu Genel Kurulundaki görüşmeler sırasında, Cumhuriyet Senatosu Çankırı Üyesi Hazım Dağlı ve 3 arkadaşının, Komisyonun ve Hükümetin de katıldığı tekliflerinin Genel Kurulca kabul edilmesi üzerine, madde metni, “*Bu kanun 25 Nisan 1962 tarihinde yürürlüğe girer*” haline dönüşmüştü⁵³⁴. Bu değişikliğin nedeni, söz konusu Kanunun, TBMM’nin toplanması tarihinden başlayarak, en geç altı ay içinde çıkarılması gereken kanunlardan olması ve bu tarihin de 25 Nisan 1962’ye denk düşmesiydi. İlginç olan husus, anılan değişikliğin gerçekleştirildiği sırada, söz konusu kanun tasarısının görüşülmesinin tamamlanıp, kabul edileceği tarihin henüz bilinmiyor olmasıydı. Bu Kanunun 22 Nisan 1962 tarihinde kabul edildiğini ve Cumhurbaşkanı tarafından 25 Nisan 1962 tarihli Resmî Gazetede yayımlandığını dikkate aldığımızda, böyle bir yürürlük tarihi belirlenmesinde bir sorun olmadığı düşünülebilir. Ancak, şayet Cumhurbaşkanı, kanunu yayımlama yetkisini, Anayasanın kendisine tanıdığı 10 günlük sürenin sonlarında kullansaydı veya daha da ilginç, bir kez daha görüşülmesi için TBMM’ye geri gönderseydi ve geri gönderilen kanun, TBMM’ce hiçbir değişiklik yapılmadan aynen kabul edilseydi, bu kanunun Resmî Gazetede yayımlanması haliyle daha ileri bir tarihe denk düşecekti ve bu çok önemli kanun, yayımlandığı tarihten hayli önceki bir tarihte yürürlüğe girmiş olacaktı.

Anayasa Mahkemesinin kuruluşuna ilişkin kanun tasarısı üzerinde Cumhuriyet Senatosundaki görüşmeler tamamlanınca, Adalet Bakanı Sahir Kurutluoğlu bir teşekkür konuşmasını yapmıştı. Adalet Bakanı Kurutluoğlu, Cumhuriyet Senatosu Genel Kuruluna hitabettiği bu konuşmasında şöyle diyordu :

“Çok muhterem Başkan ve değerli üyeler; Anayasa Mahkemesinin kuruluşu ve yargılama usulüne taalluk eyliyen Kanunun müzakeresini, büyük gayret ve irşatlarınızla sona erdirmiş bulunmaktayız. Anayasamızın yargı bölümünde yer alan, istiklâliyet ve teminatını Anayasadan kazanan ve hiçbir makamdan, merciden veya kişiden emir, talimat, tavsiye, telkin almayacak olan, bütün istiklâline sahip bulunan bu yeni, yepyeni Anayasa Organının, Anayasanın ışığı altında Büyük Türk Milletine hayırlı vazife görmesini ve bu müessesenin tarih boyunca Yüce Türk Milletine hayırlı neticeler getirmesini diler her birinize teker teker şükranlarımı ve minnetlerimi arz ederim.” ⁵³⁵

⁵³³ Cumhuriyet Senatosu S. Sayısı: 51, “Anayasa Mahkemesinin Kuruluşu ve Yargılama Usulleri hakkında Millet Meclisince kabul olunan kanun tasarısı ve Cumhuriyet Senatosu Anayasa ve Adalet Komisyonu ile Bütçe Komisyonundan müteşekkil Karma Komisyon raporu”, **C.S. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1, Toplantı: 1, Cilt: 3, Birleşim: 52’nin sonuna ekli, (18.04.1962), ss. 1-4.

⁵³⁴ **C.S. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1, Toplantı: 1, Cilt: 3, Birleşim: 54, (20.04.1962), ss. 487-488.

⁵³⁵ **C.S. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1, Toplantı: 1, Cilt: 3, Birleşim: 54, (20.04.1962), s. 489.

cc- Cumhuriyet Senatosunda Yapılan Değişikliklerin Tekrar Millet Meclisinde Görüşülmesi ve Tasarının Kanunlaşması

Cumhuriyet Senatosunun 20 Nisan 1962 tarihinde değiştirerek kabul ettiği metnin, Anayasanın 92. maddesi uyarınca tekrar Millet Meclisince görüşülmesi gerekmektedir ve Millet Meclisi bu gerekliliği, çok hızlı bir biçimde, hemen ertesi gün, 21 Nisan 1962 tarihli 78. Birleşiminde yerine getiriyordu⁵³⁶. Millet Meclisi, Cumhuriyet Senatosunda yapılan değişikliklerden 10'unu benimsemediği için, yine Anayasanın 92. maddesi uyarınca, benimsenmeyen maddelerin, iki Meclisten seçilecek eşit sayıdaki üyelerden oluşan Karma Komisyonca değerlendirilmesi ve konunun tekrar Millet Meclisince ele alınması zorunluydu. Aynı gün oluşturulan ve hemen göreve başlayan Karma Komisyon, Millet Meclisince benimsenmeyen maddeleri inceleyerek, hazırladığı 21 Nisan 1962 tarihli Raporu, Millet Meclisi Başkanlığına sunmuş⁵³⁷ ve bu Rapor, hafta sonu tatiline rastlamasına rağmen, 22 Nisan 1962 Pazar günü toplanan Millet Meclisi Genel Kurulunca görüşülmüştü. Sonunda, Millet Meclisi Genel Kurulu, Karma Komisyon'dan gelen on maddeden, dokuzunu, Karma Komisyonun öngördüğü şekilde kabul etmiş; bir maddede ise (10. madde), Karma Komisyon metnini de, daha sonra oylanan Cumhuriyet Senatosunun kabul ettiği metni de benimsememiş ve en son oylanan kendi ilk metnini kabul etmeyi tercih etmişti⁵³⁸. Böylece, 1961 Anayasasının Geçici 7. maddesi uyarınca, TBMM'nin ilk toplantısından başlayarak en geç 6 ay içinde çıkarılması gereken kanunlardan biri olan bu çok önemli Kanunun yapımı tamamlanmış oluyordu. Bu tarihi oturumu yöneten Başkanvekili Mekki Keskin'in sonucu bildiren konuşması, Millet Meclisi tutanaklarında şöyle yer almaktaydı:

“Bu şekilde Millet Meclisinde, Karma Komisyonun raporu ile müzakeresi yapılan Anayasa Mahkemesi Kuruluş ve Yargılama Usulleri hakkındaki kanun tasarısı, Millet Meclisince kabul edilmiş ve kanunlaşmıştır.

*Milletimize hayırlı ve uğurlu olmasını temenni ederim. (Sürekli alkışlar)”*⁵³⁹

Ülkemizde ilk kez bir Anayasa Mahkemesinin kuruluşunu düzenleyen 22 Nisan 1962 tarih ve 44 sayılı “Anayasa Mahkemesi Kuruluşu ve Yargılama Usulleri Hakkında Kanun”un, kabul edildiği 22 Nisan 1962 tarihinde derhal

⁵³⁶ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 1, Cilt: 4, Birleşim: 78, (21.04.1962), ss. 597-613.

⁵³⁷ Millet Meclisi S. Sayısı: 54'e ikinci ek, “Anayasa Mahkemesinin Kuruluşu ve Yargılama Usûlleri hakkında Kanun Tasarısının Cumhuriyet Senatosunca değiştirilen ve Millet Meclisince benimsenmiyen maddeleri hakkında Karma Komisyon raporu ile Millet Meclisi, Cumhuriyet Senatosu ve Karma Komisyon metinleri”, **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 1, Cilt: 4, Birleşim: 79'un sonuna ekli, (22.04.1962), ss. 1-4.

⁵³⁸ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 1, Cilt: 4, Birleşim: 79, (22.04.1962), ss. 637-643.

⁵³⁹ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 1, Cilt: 4, Birleşim: 79, (22.04.1962), s. 643.

Cumhurbaşkanına sunulduğunu ve Cumhurbaşkanı Gürsel tarafından da, hiç bekletilmeden, hemen aynı gün, Resmî Gazetede yayımlanması için Başbakanlığa gönderildiğini görüyoruz⁵⁴⁰. Bu bir bakıma zorunluydu, çünkü, 44 sayılı Kanunun yürürlüğe ilişkin 59. maddesinde, Kanunun, çoğu kanunda görüldüğü gibi, Resmî Gazetede yayımlandığı tarihte yürürlüğe gireceğinden söz edilmiyor, 25 Nisan 1962 tarihinde yürürlüğe gireceği belirtiliyordu. Bununla, 1961 Anayasasının Geçici 7. maddesinde yer alan, *“Bu Anayasa ile kabul edilmiş olan yeni organ, kurum ve kurulların kuruluş ve işleyişleriyle ilgili kanunlar, Türkiye Büyük Millet Meclisinin ilk toplantısından başlayarak en geç altı ay içinde... çıkarılır”* hükmünde öngörülen buyruğun karşılanması amaçlanmıştı. 15 Ekim 1961 tarihinde yapılan seçimlerle oluşan TBMM’nin, ilk toplantısını 25 Ekim 1961 tarihinde yapabildiğini ve bu tarihi izleyen altıncı ayın son günün 25 Nisan 1962 tarihine denk düştüğünü dikkate aldığımızda, anılan süre içinde çıkarılması gereken kanunlardan biri olan Anayasa Mahkemesinin kuruluşunu öngören 44 sayılı Kanunun da en geç 25 Nisan 1962 tarihine kadar yapımının tamamlanması ve yürürlüğe girmesi gerekmektedir. Bu nedenle, kanun koyucu, 44 sayılı Kanunun 59. maddesinde, Kanunun 25 Nisan 1962 tarihinde yürürlüğe gireceğini belirtmişti ve bu tarihe uyum sağlayabilmesi için de, 22 Nisan 1962 tarihinde kabul edilip, aynı Cumhurbaşkanına sunulmuş olan 44 sayılı Kanun, Cumhurbaşkanı tarafından da aynı gün yayımlanması isteğiyle Başbakanlığa gönderilmiş ve 25 Nisan 1962 tarihli Resmî Gazetede yayımlanmış⁵⁴¹. Anayasa Mahkemesinin kuruluşu ve yargılama usulleri hakkındaki bu Kanunun kabul edilip, Resmî Gazetede yayımlanması ile birlikte Türk hukuk ve siyasal yaşamında, yepyeni bir dönem başlamış oluyordu. Çünkü artık TBMM’nin kabul ettiği bir kanunun tümünün, ya da bazı hükümlerinin Anayasaya aykırı olması durumunda, kanunun tümünün veya aykırı olan hükümlerinin Anayasa Mahkemesi tarafından iptal edilebilmesi mümkün olacaktı⁵⁴². Anayasa ve 44 sayılı Kanun uyarınca Anayasa

⁵⁴⁰ T.B.M.M. Kanunlar Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 1, Cilt: 45, ss. 587-603.

⁵⁴¹ Resmî Gazete, 25 Nisan 1962, Sayı: 11091.

⁵⁴² Esasında, kanunların Anayasaya uygunluğunun denetimi, bu konuda açık bir düzenleme yer almadığı halde, olağan mahkemeler eliyle 1924 Anayasası zamanında da yapılabilirdi. Bu bağlamda, Amerika Birleşik Devletleri’nde 1803 yılında Marbury v. Madison davasında Federal Yüksek Mahkemenin Anayasaya aykırı bulduğu bir kanunu ihmal etmesi örneğindeki gibi, 1924 Anayasası döneminde, ülkemizde de bir davaya bakmakta olan herhangi bir mahkemenin davada uygulamak durumunda olduğu bir kanun hükmünü Anayasaya aykırı bulduğu takdirde onu ihmal edebilmesi bize göre mümkündü. Çünkü, 1924 Anayasası, bu konuda hukukî açıdan Amerika Birleşik Devletleri Anayasasındakine göre, böyle bir denetimi daha da destekleyici bir düzenleme içermekteydi. Gerçekten, Amerika Birleşik Devletleri’nde yargı organları, bu denetim yetkisine sahip bulunmalarının gerekçesini, Amerika Birleşik Devletleri Anayasasının değiştirilmesinin olağan kanunlara göre çok daha zor olduğundan hareket ederek, Anayasaya göre kolaylıkla değiştirilebilen bir kanun hükmünün, o çok zor değiştirilebilen Anayasaya aykırı olması durumunda, uygulanmaması, bir diğer deyişle ihmal edilmesi gerektiği düşüncesine dayandırılarken; 1924 Anayasasının 103. maddesinde, Amerika Birleşik Devletleri Anayasasında bulunmayan “Teşkilâtı Esasiye Kanununun hiçbir maddesi, hiçbir sebep ve bahane ile ihmal olunamaz. Hiçbir kanun Teşkilâtı Esasiye Kanununa münafi olamaz” hükmü yer almaktaydı.

Mahkemesinin asıl ve yedek üyelerinin seçilip, Cumhurbaşkanı tarafından Resmî Gazetede ilân edilmeleri iki kademedede gerçekleşmişti. Bu bağlamda, Cumhurbaşkanı Gürsel, Anayasa ve 44 sayılı Kanunun öngördüğü doğrultuda çeşitli kurumlarca seçilen 12 asıl ve 4 yedek üyeyi, 24 Mayıs 1962 tarihli Resmî Gazetede; geri kalan 3 asıl ve 1 yedek üyeyi ise, 19 Haziran 1962 tarihli Resmî Gazetede ilân etmişti⁵⁴³. Böylece Anayasa Mahkemesinin 15 asıl ve 5 yedek üyesi belirlenmiş olmaktadır. Anayasa Mahkemesinin, 1961 Anayasasının 145. maddesinin 1. fıkrası ve 44 sayılı Kanunun 11. maddesi uyarınca dört yıl için bir Başkan ve bir Başkanvekili seçmesi

Bu kuraldaki kesin buyruğun, mahkemeleri de bağladığı ve Anayasaya aykırı olduğu halde, bir kanun hükmünün bir davada uygulanması durumunda, Anayasa kurallarının ihmal edilmiş olacağı, bunun da Anayasanın 103. Maddesindeki kurala aykırılık oluşturacağı ileri sürülebilir ve bu nedenle bir davaya bakmakta olan bir mahkemenin, davada uygulayacağı kuralı Anayasaya aykırı bulması durumunda, o kuralı, tıpkı 1803 yılından beri Amerika Birleşik Devletlerinde yapıla geldiği gibi ihmal etmesi gerektiği savunulabilirdi. Nitekim, 1924 Anayasası döneminde, sayıları çok olmasa da, bu düşüncenin bazı somut uygulamaları görülmüştü. Bu konuda bize göre en dikkat çekici örnek, Akşehir Asliye Hukuk Hâkimi Refik Gür'ün, bakmakta olduğu bir davada, 15 Nisan 1949 tarihli kararıyla, uygulamak durumunda olduğu 19 Temmuz 1943 tarih ve 4486 sayılı "Teknik Ziraat ve Teknik Bahçıvanlık Okulları Kanunu"nın ilgili hükümlerini Anayasaya aykırı bulduğu için, Anayasanın 103. maddesi uyarınca ihmal etmesi ve Yargıtay'ın bu kararı bozması üzerine, 7 Nisan 1951 tarihinde aynı yönde bir direnme kararı vermesiydi. Ancak, Yargıtay Hukuk Genel Kurulu 3 Aralık 1952 tarihli çoğunluk kararı ile, Gür'ün direnme kararını da bozmuştu. Böylece, olan olağan mahkemelerin, bakmakta oldukları bir davada uygulanan kuralı Anayasaya aykırı bulmaları üzerine o kuralı ihmal etme yoluyla Anayasaya uygunluk denetimi yapmalarının önü kesilmiş oluyordu. Her ne kadar, aynı dönemde, Niğde Milletvekili Necip Bilge 4 Temmuz 1953 tarihinde, Hatay Milletvekili Ahsen Aral ise 16 Nisan 1958 tarihinde, Anayasa aykırı buldukları kanunları davada uyulmama yetkisini mahkemelere açıkça tanıyan kanun teklifinde bulunmuş iseler de, her iki teklif de görüşülmeyen kadük olmuştu. Böylece, 1924 Anayasası döneminde, kanunların Anayasaya uygunluğunun yargı organları tarafından denetlenebilmesi mümkün olamamıştı. Refik Gür'ün sözü geçen girişimi ve Necip Bilge ile Ahsen Aral'ın kanun teklifleri için, bkz. Erdal Onar, **Kanunların Anayasaya Uygunluğunun Siyasal ve Yargısal Denetimi ve Yargısal Denetim Alanında Ülkemizde Öncüler**, ss. 168-177; Erdal Onar, "Türkiye'de Kanunların Anayasaya Uygunluğunun Yargısal Denetimi Alanında Öncüler", **Anayasa Yargısı İncelemeleri**, Editörler: Mehmet Turhan, Hikmet Tülen, Anayasa Mahkemesi Yayınları, Ankara, 2006, ss. 1-40; Selçuk Özçelik, **Esas Teşkilât Hukuku Dersleri**, Birinci Cilt, Umumi Esaslar, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1982, ss. 238-246, dipnot: 27. 1924 Anayasası döneminde kanunların anayasaya uygunluğunun yargısal denetimi için ayrıca bkz. Özkan Tikveş, **Teorik ve Pratik Anayasa Hukuku**, Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi yayını, İzmir 1982, ss. 364-365.

⁵⁴³ Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel'in, 24 Mayıs 1962 tarihli Resmî Gazetede, Anayasa Mahkemesine seçildiklerini ilân ettiği 12 asıl ve 4 yedek üye şunlardı:

ASIL ÜYELER: Lütfü Akadlı, Ahmet Akar, Sünuhi Arsan, Salim Başol, Tevfik Gerçekler, Rifat Göksu, Muhittin Gürün, Ekrem Korkut, Lütfi Ömerbaş, İbrahim Senil, Ekrem Tüzemen, İsmail Hakkı Ülkmen.

YEDEK ÜYELER: Şemsettin Akçaoğlu, Avni Givda, İhsan Keçecioglu, Osman Yeten. Bkz. **Resmî Gazete**, 24 Mayıs 1962, Sayı: 11110.

Bu üyelere sonra, Cumhurbaşkanlığından 19 Haziran 1962 tarihli Resmî Gazetede yapılan duyuruda, Anayasa Mahkemesine seçildikleri ilân edilen, 3 asıl ve 1 yedek üyenin ise, şu kişiler olduğunu görüyoruz:

ASIL ÜYELER: Yekta Aytan, İsmail Hakkı Ketenoğlu, Celâlettin Korelman.

YEDEK ÜYE: Fazıl Uluocak. Bkz. **Resmî Gazete**, 19 Haziran 1962, Sayı: 11132.

gerektiğinden, Mahkeme, bu görevin yerine getirilmesi için 30 Mayıs 1962 tarihinde toplanmış ve 22 Haziran 1962 tarihinde Sünuhi Arsan'ı Anayasa Mahkemesinin ilk Başkanı, Tevfik Gerçekçi'yi ise ilk Başkanvekili olarak seçmişti⁵⁴⁴. Artık Anayasa Mahkemesinin kuruluşu tamamlanmış oluyordu ve Yüce Mahkeme, Anayasa ve 44 sayılı Kanun hükümleri uyarınca, en başta norm denetimini olmak üzere, diğer görevlerini yerine getirmeye başlayabilirdi. Bunun için, 44 sayılı Kanunun Geçici 2. maddesi uyarınca, Mahkemenin, görevine başladığının Resmî Gazetede ilân edilmesi gerekmekteydi⁵⁴⁵. Her ne kadar 44 sayılı Kanunun Geçici 1. maddesinde, Anayasa Mahkemesinin bu Kanunun yürürlüğe girmesinden itibaren en geç bir ay içinde faaliyete geçeceği öngörülmüyorsa da⁵⁴⁶, Mahkemenin çalışmaya başlaması, Kanunun yürürlüğe girdiği 25 Nisan 1965 tarihini izleyen birinci ayın sonuna karşılık gelen 25 Mayıs 1965 tarihinden üç ay gibi hayli uzun bir zaman sonra, ancak 28 Ağustos 1962 tarihinde mümkün olabilmişti. Bu bağlamda, Anayasa Mahkemesi Başkanlığınca, Mahkemenin görevine başladığı 28 Ağustos 1962 tarihli Resmî Gazetede duyurulmuştu⁵⁴⁷.

c- 22.04.1962 Tarih ve 44 Sayılı Anayasa Mahkemesi Kuruluşu ve Yargılama Usulleri Hakkında Kanunda 12. Dönem İçinde Yapılan Değişiklikler

Millet Meclisinin 12. Dönemi içinde, Anayasa Mahkemesi Kuruluşu ve Yargılama Usulleri Hakkında 22 Nisan 1962 tarih ve 44 sayılı Kanunda iki değişiklik gerçekleştirilmişti. 11 Haziran 1963 Tarih ve 246 Sayılı Kanunla yapılan ilk değişiklik ile Anayasa Mahkemesi kadrolarından maaş alan ve üyelerle raportörler dışında kalan memurlara verilecek ödenek düzenlenmekteydi⁵⁴⁸. 2 Ekim 1963 tarih ve 343 sayılı Kanunla gerçekleştirilen diğer değişiklik ile de, Mahkemede görev

⁵⁴⁴ **Kuruluşunun 45. Yılında Anayasa Mahkemesi, 1962-2007**, (Anayasa Mahkemesi tarafından hazırlatılmış olan Albüm) SFN Televizyon Tanıtım Tasarım Yayıncılık Ltd. Şti., Ankara, 2007, s. 156.

⁵⁴⁵ 22 Nisan 1962 tarih ve 44 sayılı Kanunun Geçici 2. maddesinde şöyle denilmektedir:

“Anayasa Mahkemesinin görevine başladığı, Resmî Gazete ile ilân edilir.”

⁵⁴⁶ 22 Nisan 1962 tarih ve 44 sayılı Kanunun Geçici 1. maddesinde şu hüküm yer almış bulunuyordu:

“Anayasa Mahkemesi, bu Kanunun yürürlüğe girmesinden itibaren en geç bir ay içerisinde faaliyete geçer.”

⁵⁴⁷ Anayasa Mahkemesi Başkanlığının sözü geçen duyurusu aynen şöyleydi:

“Anayasa Mahkemesi Başkanlığından:

Anayasa Mahkemesinin görevine başladığı, Anayasa Mahkemesinin Kuruluşu ve Yargılama Usulleri hakkında 22/4/1962 gün ve 44 sayılı Kanunun Geçici 2 nci maddesi uyarınca duyurulur.” Bkz. Resmî Gazete, 28 Ağustos 1962, Sayı: 11192.

1961 Anayasasında ve 22 Nisan 1962 tarih ve 44 Sayılı Anayasa Mahkemesi Kuruluşu ve Yargılama Usulleri Hakkında Kanunda öngörülen Anayasa Mahkemesinin yetkileri ve çalışma usulü hakkında bkz. Lütfi Duran, **Anayasa Mahkemesi**, Özel Galatasaray Yüksek İktisat ve Ticaret Okulu Dergisi, Sayı: 2, 1965, ss. 5-23.

⁵⁴⁸ 11 Haziran 1963 Tarih ve 246 Sayılı Kanun için bakınız, **Resmî Gazete**, 19 Haziran 1963, Sayı: 11432; **T.B.M.M. Kanunlar Dergisi**, Dönem: 1, Toplantı: 2, Cilt: 46, ss. 478-479.

yapan memurlar arasına, bir “Daire Tabibi”nin eklendiğini görüyoruz⁵⁴⁹.

B. 22 Nisan 1962 tarih ve 45 sayılı Yüksek Hâkimler Kurulu Kanunu

a- 1961 Anayasasında Yüksek Hâkimler Kurulu Adlı Yeni Bir Birimin Düzenlenmiş Olması

1961 Anayasasının öngördüğü yeni kurumlardan biri de “Yüksek Hâkimler Kurulu” idi. Anayasa, “Yargı” başlıklı Üçüncü Bölümü içinde yer verdiği Yüksek Hâkimler Kurulunu ayrıntılı bir biçimde düzenlemişti. Gerçekten, Anayasanın 143. maddesinde, Yüksek Hâkimler Kurulunun oluşumu, 144. maddesinde de görev ve yetkileri belirtilmekteydi. Bu bağlamda, 143. maddede, Yüksek Hâkimler Kurulunun, onsekiz asıl ve beş yedek üyeden oluşacağı; asıl üyelerden, altısının Yargıtay Genel Kurulunca, altısının birinci sınıfa ayrılmış hâkimlerce ve kendi aralarından gizli oyla seçilecekleri; üçer üyenin de, Millet Meclisi ve Cumhuriyet Senatosu tarafından, yüksek mahkemelerde hâkimlik yapmış veya bunlara üye olabilme şartlarını kazanmış kimseler arasından, gizli oyla ve üye tam sayılarının salt çoğunluğu ile seçilecekleri öngörülmekteydi. Yine aynı maddede, Yargıtay Genel Kurulunca iki, birinci sınıfa ayrılmış hâkimler ile Millet Meclisi ve Cumhuriyet Senatosu Genel Kurullarınca da, asıl üyelerin seçildiği şekilde birer üye seçileceği hükme bağlanmıştı. Anayasanın 143. maddesinde, Yüksek Hâkimler Kurulunun, kendi içinden üye tam sayısının salt çoğunluğu ile bir başkan seçeceği, Yüksek Hâkimler Kurulu üyelerinin görev süresinin dört yıl olduğu, her iki yılda yarısının seçiminin yenileneceği, hâkimlik görevinde iken seçilmiş üyelerin, ardı ardına iki defa seçilemeyecekleri de belirtiliyordu. Bu maddede, ayrıca, Yüksek Hâkimler Kurulu üyelerinin, görevleri süresince başka bir iş ve görev alamayacakları; Adalet Bakanının, Yüksek Hâkimler Kurulu toplantılarında hazır bulunabileceği, fakat oylamaya katılamayacağı da düzenlenmişti.

b- Bakanlar Kurulunca Hazırlanan Yüksek Hâkimler Kurulu Kanunu Tasarısı

Anayasanın 143. maddesinin 5. fıkrasında, “*Yüksek Hâkimler Kurulunun kuruluşu, çalışma usûlleri, bölümleri ve bu bölümlerin görevleriyle toplantı ve karar yetersayıları, Başkan ve üyelerinin aylık ve ödenekleri kanunla düzenlenir*” denilmekteydi. Bu doğrultuda, Bakanlar Kurulunca hazırlanan Yüksek Hâkimler Kurulu Kanunu Tasarısı, 6 Mart 1962 tarihinde Millet Meclisi Başkanlığına sunulmuştu. Tasarı, 104 madde ve 8 de geçici maddeden oluşmaktaydı. Tasarının hayli uzun bir gerekçesi vardı ve bu gerekçe önce Yüksek Hâkimler Kurulu Kanununun hazırlanmasında etkili olan “Temel İlkeler” yer verilmiş, daha sonra da Tasarıdaki

⁵⁴⁹ 2 Ekim 1963 tarih ve 343 sayılı Kanun için bkz. **Resmî Gazete**, 10 Ekim 1963, Sayı: 11587; **T.B.M.M. Kanunlar Dergisi**, Dönem: 1, Toplantı: 2, Cilt: 46, s. 727.

maddelerin gerekçeleri üzerinde durulmuştu⁵⁵⁰. Gerekçenin “Temel İlkeler” kısmı içinde, beş temel ilke saptandığı ve Tasarının bu temel ilkelere göre kaleme alındığı belirtilmekteydi. Sözü edilen beş temel ilke, şu başlıklar altında açıklanmaktaydı: I- Yüksek Hâkimler Kurulunun Hukukî Hüviyeti, II- Yüksek Hâkimler Kurulunun Kuruluş Tarzı, III- Yüksek Hâkimler Kurulunun Görev ve Yetkilerinin Kapsamı, IV- Savcıların Durumu, V- Yüksek Hâkimler Kurulu Teşkilinin Zaruri Sonuçları⁵⁵¹.

Yüksek Hâkimler Kurulu Kanunu Tasarısının hazırlanışına hâkim olan düşünceyi gösterebilmek açısından, Gerekçenin ilk temel ilke olarak belirlediği “Yüksek Hâkimler Kurulunun Hukukî Hüviyeti” kısmından, önemli gördüğümüz şu alıntıların yapılmasının yararlı olacağını düşünüyoruz:

“...Yüksek Hâkimler Kurulu kanun tasarısı hazırlanırken her şeyden evvel bu Kurulun hukuki hüviyetinin, bir başka deyişle mahiyetinin tesbiti zarureti ile karşılaşılmış ve bu konudaki incelemenin mesnedini teşkil eden Anayasamızın 143 ve 144 ncü maddelerinin hukuk açısından kıymetlendirilmesinde, bunların gerekçesinden, Meclis görüşmelerinden ve Mukayeseli Hukuktan istifadeler sağlanmıştır.

Yeni Anayasamızın zikri geçen iki maddesi; mevzuatımız, özellikle 5997 sayılı eski Teşkilâtı Esasiye Kanunumuz bakımından önemli bir yenilik teşkil ettiği gibi, ileri Garp memleketlerinin müşabih teşekküllerine esas olan hükümler muvacehesinde de, yargı erkinin bağımsızlığını korumaya daha fazla elverişli mütekâmil bir mahiyet arz etmektedir.

Nitekim Anayasamızın ‘Cumhuriyetin Temel Kuruluşu’ başlıklı 3 ncü kısmının ‘Yargı’ başlıklı 3 ncü bölümünün ilk maddesini teşkil eden 132 nci maddeye ait gerekçede, ‘Anayasa tasarısının kabul ettiği temel prensiplerden birisi yargı görevinin bağımsızlığıdır’ dendiikten sonra, ‘hâkimlerin özlük işlerinin’ de ‘bu temel prensipten hareket edilerek düzenlendiği’ ifade edilmekte (Anayasa Komisyonu raporu - Temsilciler Meclisi, S. Sayısı: 35, Sh. 45), aynı bölümdeki 143 ncü maddenin gerekçesinde ‘hâkimlik teminatının sağlanması için, hâkimlerin özlük işleri hakkında kararlar alma yetkisinin yürütme organından alınarak yargı organı içinde teşkil edilecek bir kurula verilmesi prensibinden hareket edildiği’ ve 144 ncü maddenin gerekçesinde de ‘Yüksek Hâkimler Kurulunun, hâkimlik teminatının sağlanması amacıyla kurulduğu ve hâkimlerin bütün özlük işlerinde karar verme yetkisinin yalnız bu Kurula tanındığı’ belirtilmiş (Anayasa Komisyonu raporu, Sh. 48) bulunmaktadır. Esasen Yüksek Hâkimler Kurulunun mahiyeti, mezkûr Anayasa Komisyonu raporunun daha başlangıcında (Sh. 6) tebarüz ettirilmiş ve bu meyanda

⁵⁵⁰ Tasarının gerekçesi 19 sayfa tutmaktaydı. Bunun, 13 sayfasında “Temel İlkeler”, geri kalan 6 sayfasında ise maddelerin gerekçelerine yer verilmekteydi. Bkz. Millet Meclisi S. Sayısı: 64, “Yüksek Hâkimler Kurulu kanunu tasarısı ve Adalet ve Bütçe komisyonları raporları”, **M.M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 1, Cilt: 4, Birleşim: 74’ün sonuna ekli, (13.04.1962), ss. 1-19.

⁵⁵¹ **A.k.**, ss. 1-9.

'Hukuk Devletin temel unsuru, bütün Devlet faaliyetlerinin hukuk kurallarına uygun olmasıdır. Bu uygunluğu sağlayacak makamlar yargı organlarıdır. Tasarı bütün Devlet faaliyetlerini kaideler hiyerarşisi içinde kazai murakabeye tâbi tutulmuş bulunmaktadır' dendikten sonra *'kazai denetimi yapacak organların bağımsızlığı, bu denetimin ciddiyet ve müessiriyetinin şartı'* olduğu, *'bu bakımdan hâkimler ve mahkemeler üzerinde her çeşit tesirleri bertaraf edici hükümlerin tasarıya konulmuş, mahkemeler yürütme ve yasama, organı karşısında tamamiyle bağımsız hale getirilmiş, hâkimlerin her türlü haklarının teminat altına alınmış ve bu maksatla bir Yüksek Hâkimler Şûrası kurulmuş'* bulunduğu açıklanmıştır.

Halbuki en yeni Anayasalardan 28.9.1958 tarihinde halkoyuna sunularak kabul edilmiş olan Fransız Anayasasının 64 ve 65 nci maddelerine göre Fransız Hâkimler Yüksek Konseyi daha ziyade istişari bir mahiyette kurulmuş ve ancak atanmalarda Yüksek Hâkimler için teklif yapmak, diğer hâkimler için mütalâa bildirmek gibi istişari görevleri haiz ve üyeleri Cumhurbaşkanı tarafından atanan ve onun başkanlığında toplanan, ikinci Başkanı Adalet Bakanı olan bir Kuruldur.

Buna mukabil bizim Yüksek Hâkimler Kurulumuzun kuruluşuna daha fazla benzerlik arz eden İtalyan Hâkimler Yüksek Kuruluna, 1.1.1948 tarihinde yürürlüğe giren İtalyan Anayasasının 104 ncü maddesi gereğince, yine Cumhurbaşkanı Başkanlık etmekte, Yargıtay Birinci Başkanı ile Başsavcı tabîi üyeler olarak katılmakta ve Kurulun diğer üyelerinden üçte ikisi hâkimler tarafından muhtelif sınıf hâkimler arasından ve üçte biri Parlâmento tarafından Üniversite hukuk profesörleri ile 15 sene meslekî faaliyette bulunan avukatlar arasından seçilmektedir. Ayrıca aynı Anayasanın 110 ncu maddesinde, Adalet Bakanının, Hâkimler Yüksek Kurulunun yetkisi içine giren hususlar dışında olmak şartıyla de olsa, adalet teşkilâtına ve faaliyetine nezaret edeceği hükme bağlanmış bulunmaktadır.

24.5.1949 tarihinde yürürlüğe giren Federal Almanya Cumhuriyeti Anayasasında, Yüksek Hâkimler Kurulu mahiyetinde bir teşekküle yer verilmemiştir. Ancak 14.9.1961 tarihinde yayınlanan ve 1.7.1962 tarihinde yürürlüğe girecek olan yeni Alman Hâkimler Kanununda hâkimlerin temsiline dair hükümler vaz'edilmiş; Federal mahkemeler nezdinde ve eyaletlerde Hâkimler Şûraları ile Başkanlık Şûralarının teşkili yoluna gidilmiş ise de; bunlar, hâkimlerin genel ve sosyal işlerine ve bâzı ahvalde hâkimlerin atanması muamelelerine iştirak eden, yani esas itibariyle bizim kabul ettiğimiz manada müstakil(l)en karar organı mahiyetinde olmıyan kurullardır (Alman Hâkimler Kanunu, mad. 49-00; 72-75).

Yeni Anayasamızın hazırlanmasında esas alınan İstanbul projesinde Cumhurbaşkanının Yüksek Hâkimler Kurulunun tabîi başkanı olduğu hükme bağlandığı halde (madde 169), Kurucu Meclis bu esası benimsememiş ve ayrıca Anayasanın 143 ncü maddesinin son fıkrasında, yürütme organına mensubolan Adalet Bakanının *'Yüksek Hâkimler Kurulu toplantılarına katılabileceği'* fakat *'oylamaya katılamıyacağı'* hükmü vaz'edilmiştir. Bundan başka Yüksek Hâkimler Kurulunun

teşkilinde ne Cumhurbaşkanının üye tâyini yetkisi tanınmış, ne de yürütme organına her hangi bir suretle buna iştirak imkânı verilmiştir. Hattâ İtalyan Anayasasının 110 ncu maddesinde olduğu gibi Anayasamızda, Adalet Bakanına Yüksek Hâkimler Kurulunun görev ve yetkileri dışında hâkimler üzerinde nezaret hakkı veren bir hüküm dahi sevk edilmemiştir. Aksine olarak 144 ncü maddenin son fıkrasında hâkimlerin denetiminin belli konular için Yüksek Hâkimler Kurulunca görevlendirilecek üst derecedeki hâkimler eliyle yapılacağı açıklanmıştır. Bu hükümdeki ‘belli konuları’, Yüksek Hâkimler Kuruluna -her hangi bir kimse veya bir merci tarafından - bildirilen disiplin kovuşturmasını gerektiren bir eylem veya bir suçtan başka türlü anlamaya imkân yoktur. Bu arada Adalet Bakanı da her hangi bir kişi veya merci gibi, ‘gerekli gördüğü hallerde’, bir hâkim hakkında disiplin kovuşturması açılması için Yüksek Hâkimler Kuruluna başvurulabilecektir. Demek ki, bu hükümle Adalet Bakanına bir görev yükletilmiş değildir. Anayasanın 144 ncü maddesinin 3 ncü fıkrasındaki ‘Adalet Bakanı, gerekli gördüğü hallerde bir hâkim hakkında disiplin kovuşturması açılması için Yüksek Hâkimler Kuruluna başvurabilir’ şeklindeki hükmü, aksi şekilde anlamak, Adalet Bakanına disiplin kovuşturması açılıp açılmamasını takdir etmek, bu amaca ulaşabilmek için de soruşturma ve inceleme yaptırmak yetkisini tanımak ve sonucu itibariyle de hâkimler üzerinde nezaret ve murakabe, yani denetleme hakkını kabul etmek demek olur. Bunun Anayasanın metnine ve Yüksek Hâkimler Kurulunun teşkilindeki amaca aykırılığı aşikârdır. Mamefih Anayasanın 144 ncü maddesinin 3 ncü fıkrası hükmü olmasaydı dahi, Adalet Bakanının Kurula başvurabileceği şüphesiz idi. Bu hükmü ileride bir tereddüde, yanlış anlamaya engel olmak için, Adalet Bakanının yetkisini sınırlıyan bir hüküm niteliğinde kabul etmek gerekir.”⁵⁵²

Görüldüğü gibi, gerekçede, Yüksek Hâkimler Kurulunun bağımsız yapısı üzerinde durulmakta ve bu kurulun, Fransa, İtalya ve Federal Almanya’daki benzer organlarla karşılaştırması yapılarak, bizdeki düzenlemenin daha bağımsız bir nitelikte olduğu söylenmektedir.

Yukarıda gördüğümüz gibi, Yüksek Hâkimler Kurulunun kuruluşu, gayet ayrıntılı bir biçimde doğrudan Anayasada ele alındığından, kanun koyucunun, çıkaracağı Yüksek Hâkimler Kanununda, bu konuda Anayasa hükümlerini tekrar etmekten başka yapabileceği şeyler hayli sınırlıydı. Bu bağlamda, Yüksek Hâkimler Kurulu Kanunu Tasarısında, Anayasada ayrıntılı bir düzenleme içermeyen birinci sınıfa ayrılan hâkimler arasından Kurula üye seçimi konusu ele alınmış ve “Yüksek Hâkimler Seçim Kurulu” adlı bir kurul öngörülmüş bulunuyordu⁵⁵³. Benzer şekilde, seçilebilecek üyelerin, bir diğer deyişle, seçilme yeterliği bulunan üyelerin bir kütükte toplanması da, Kanun Tasarısında öngörülmekteydi⁵⁵⁴. Anayasanın 143.

⁵⁵² A.k., ss. 1-2.

⁵⁵³ Yüksek Hâkimler Kurulu Kanunu Tasarısının 9. ve 10. maddelerinde, “Yüksek Hâkimler Seçim Kurulu” nun oluşumu ve görevleri düzenlenmişti. Bkz. A.k., ss. 32-33.

⁵⁵⁴ Bu kütük, Tasarının 11. ve 12. maddelerinde düzenlenmiş bulunuyordu. Bkz. A.k., ss. 34-36.

maddesinde, Yüksek Hâkimler Kurulu ile ilgili olarak, sadece adının anılmasıyla yetinilmiş olan “Bölüm”leri de Tasarı saptamış ve Yüksek Hâkimler Kurulunu üç bölüme ayırmıştı. Tasarının 28-31. maddelerinde, her bir bölümün görevleri teker sayılmış bulunuyordu⁵⁵⁵.

Anayasanın 144. maddesinde, hâkimlerin bütün özlük işleri hakkında karar verme yetkisi Yüksek Hâkimler Kuruluna tanınmıştı. Bu doğrultuda, anılan yetkinin kullanılmasının ayrıntıları, Tasarıda belirtilmişti. Bir diğer deyişle, kanun koyucunun daha geniş düzenleme yapabildiği alan, hâkimlik mesleğine kabul, Yargıtay üyeliğine seçme, hâkimlerin denetlenmesi, hâkimler hakkında söz konusu olabilecek şikâyet ve ihbarların değerlendirilmesi gibi, hâkimlerin özlük hakları ile ilgili konulardı⁵⁵⁶.

Tasarıda dikkat çeken bir düzenleme, Anayasada açıkça belirtilmiş olmadığı halde, savcılara ilişkin bir “Yüksek Savcılar Kurulu”nun da oluşturmuş bulunmasıdır⁵⁵⁷. Tasarının 69. maddesinde öngörülmüş bulunan bu Kurul, Cumhuriyet Başsavcısının⁵⁵⁸ Başkanlığı altında, iki Cumhuriyet İkinci Başsavcısı ve altı Yargıtay Cumhuriyet Savcısı, Adalet Bakanlığı Teftiş Kurulu Başkanı ile Hukuk, Personel ve Ceza İşleri Genel Müdürlerinden kurulmaktaydı⁵⁵⁹. Tasarının 70-89. maddelerinde

⁵⁵⁵ Bkz. A.k., ss. 44-48

⁵⁵⁶ Bu konular, Tasarının 37-53. maddelerinde ele alınmıştı. Bkz. A.k., ss. 54-62.

⁵⁵⁷ 1961 Anayasasında hâkimler için “Yüksek Hâkimler Kurulu” adlı bir organ açıkça öngörüldüğü halde, savcılar için bu tür yapılanmadan söz edilmemiş; sadece, “Savcılık” kenar başlıklı 137. maddede, Cumhuriyet savcılarının ve kanun sözcülerinin özlük işlerinin ve görevlerini yapmalarının kanunla güvence altına alınacağından söz edilmekle yetinilmişti.

1961 Anayasasının sözü geçen 137. maddesinde aynen şöyle denilmekteydi:

“MADDE 137.- Kanun, Cumhuriyet savcılarının ve Kanun sözcülerinin özlük işlerinde ve görevlerini yapmalarında teminat sağlayıcı hükümler koyar.

Cumhuriyet Başsavcısı, Başkanun sözcüsü ve Askeri Yargıtay Başsavcısı, yüksek mahkemeler hâkimleri hakkındaki hükümlere tâbidir.”

1961 Anayasası uyarınca yapılması gereken yeni yasal düzenlemeler söz konusu olduğunda, kanun koyucunun, anılan Anayasa kuralının ışığında, savcılık kurumunu da ayrı bir kanunda düzenlemesi, zaman zaman düşünülmekteydi. Nitekim, yukarıda, “**Belirli Süre İçinde Çıkarılması Gereken Kanunların Belirlenmesi**” başlıklı kısımda, “**Cumhuriyet Senatosu Anayasa ve Adalet Komisyonunun Görüşü**” açıklanırken değinildiği gibi, Cumhuriyet Senatosu Anayasa ve Adalet Komisyonu, Yüksek Hâkimler Kanunu çıktıktan ve bu Kanun içinde, “Yüksek Savcılar Kurulu” adlı bir kurulun düzenlenmesinden daha sonraki bir tarihte, Anayasanın Geçici 7. maddesi uyarınca belirli sürede çıkarılması gereken kanunlara ilişkin olarak hazırladığı ve “Şimdiye kadar yapılmış olan kanunların... listeden hariç tutulduğu Yüksek Başkanlığa mütalâaten arz olunur” kaydını içeren 29.8.1963 tarihli Raporuna ekli listenin 25. sırasında, hâlâ ayrı bir “Savcılar Kanunu”na yer vermiş bulunuyordu. Bkz. **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 2, Cilt: 21, Birleşim: 137’nin sonuna ekli, (13.09.1963), ss. 4-6; **C.S. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1, Toplantı: 2, Cilt: 14, Birleşim: 103, (02.09.1963), ss. 107-108.

⁵⁵⁸ Bu Kanun Tasarısının hazırladığı 1962 yılında, sadece Yargıtay nezdinde bir “Cumhuriyet Başsavcısı” bulunuyor, illerde, bugün “Başsavcı” unvanı ile görev ifa edenlere “Savcı”, bugün “Savcı” adı ile görev yapanlara ise “Savcı Yardımcısı” deniliyordu.

⁵⁵⁹ A.k., s. 72.

de, savcılarının durumu ve özlük hakları düzenlenmekteydi⁵⁶⁰. Savcılarının hukukî durumlarının da Yüksek Hâkimler Kurulu tarafından ele alınması yerine, savcılar hakkında neden ayrı bir Kurul oluşturulması yoluna gidildiği, Yüksek Hâkimler Kurulu Kanunu Tasarısında ayrıntılı bir biçimde açıklanmaktaydı. Bilimsel açıdan da gayet donanımlı olan bu gerekçe, aynen şöyle denildiğini görmekteyiz:

“IV - Savcılarının durumu:

Anayasamızın 137 nci maddesinin 2 nci fıkrası, Cumhuriyet Başsavcısının yüksek mahkemeler hakkındaki hükümlere tâbi olduğu esasını vazettiği için; özlük işleri bakımından C. Başsavcısı hakkında Yargıtay üyeleri ve başkanları gibi işlem yapılacaktır. Binaenaleyh C. Başsavcısının özlük işleri, Yargıtay hâkimleri için yukarda zikredilen istisnalar dışında Yüksek Hâkimler Kurulunun görev ve yetkileri içinde bulunmaktadır.

Fakat savcılık meslekinin diğer mensuplarının Yüksek Hâkimler Kurulunun görev ve yetkilerinin şahıs itibariyle şümulüne girip girmeyeceği meselesi, tasarının hazırlanmasında etraflı bir incelemeye tâbi tutulan önemli bir konu olmuştur.

Bir bakıma, şimdiye kadar hâkimlerle savcılarının mesleke giriş, atanma, terfi, izin, disiplin suçlarından dolayı kovuşturma gibi yönlerden özlük işlerinde hiçbir ayırıma tâbi tutulmadığı ve hâkimlerin C. Savcısı ve C. savcılarının da hâkim olmalarının her zaman mümkün bulunduğu ve yürürlükteki değişik 2556 sayılı Kanunun, ‘Hâkimler Kanunu’ adını taşımasına rağmen hâkimlerle C. Savcılarının özlük işlerini, her iki mesleke şâmil bir şekilde tanzim ettiği ve Yüksek Hâkimler Kurulunun görev ve yetkilerini gösteren Anayasanın 144 ncü maddesinin ilk fıkrası hükmünün sınırlandırıcı bir nitelikte olmadığı ileri sürülerek savcılık mesleki mensuplarının özlük işlerinin de Yüksek Hâkimler Kuruluna verilebileceği düşünülebilir.

Tasarı hazırlanırken bu düşünce üzerinde bütün ihtimalleri ile birlikte durulmuş olmasına rağmen, kabule şayan görülememiştir.

a) Evvelâ işin prensibinin halli zarureti karşısında mesele, Anayasa açısından incelenmiştir.

Yüksek Hâkimler Kurulunun bir Anayasa organı olduğu malûmdur. Bu kurulun görev ve yetkileri de Anayasanın 144 ncü maddesinde gösterilmiştir.

Filhakika mezkûr maddenin ilk fıkrasında ‘Hâkimlerin bütün özlük işleri hakkında karar verme yetkisi Yüksek Hâkimler Kurulundur’ denmiş ise de; bu hüküm Kurulun en önemli görevini göstermek amacı ile sevk edilmiştir. Kurulun görevleri elbette bundan ibaret değildir. Aynı maddenin usule mütaallik ikinci ve üçüncü fıkraları geçilirse 4 ncü ve 5 nci fıkralarının da bu kurula görev ve yetki tahmil ettiği görülecektir.

Fakat 144 ncü madde heyeti umumiyesi ile Yüksek Hâkimler Kurulunun görev ve yetkilerini tâyin ve tahdidetmiştir. Esasen (Yüksek Hâkimler Kurulu) başlığı altındaki 143 ncü maddenin kenar başlığı «kuruluş», zikri geçen 144 ncü maddenin kenar başlığı (görev ve yetkileri) dir.

⁵⁶⁰ A.k., ss. 73-84.

Kaldı ki Anayasanın İstanbul'da hazırlanan ilk projesinin 167 nci maddesinde sayılmak suretiyle 'görevlidir' denmiş ve mütaakıp 168 ve 169 ncu maddelerde seçim süresi ve kuruluşu hükümlere bağlanmış olduğu halde, Temsilciler Meclisi Anayasa Komisyonunda kuruluş öne yani 143 ncü maddeye alınmış ve Kurulun 'görev ve yetkileri'ne ait 144 ncü maddede özlük işleri İstanbul projesinin 167 nci maddesinde olduğu gibi sayılmamış, hâkimlerin özlük işleri 134 ncü maddede gösterilmiş ve hattâ bu maddenin ilk fıkrasının sonunda 've diğer özlük işleri' demek suretiyle tahditten de kaçınılmıştır. Şu halde Temsilciler Meclisi Anayasa Komisyonunda yapılan, sadece kanun tekniği bakımından daha uygun bir şekilde maddelerin kaleme alınmasından ibarettir.

Nitekim - ilgili kısımları yukarda arz edilmiş bulunan - Anayasa Komisyonunun raporunda, yani maddelerin gerekçelerinde bu görüşe aykırı bir düşünceye raslanmamış; aksine olarak Yüksek Hâkimler Kurulunun teşkilindeki amaçlar, her hangi bir tereddüde meydan vermiyecek şekilde açıklanmıştır.

Bu sebeple Yüksek Hâkimler Kuruluna Anayasada tâyin ve tahdidedilen görevlerin dışında, gereksavcılara ilişkin, gerekse diğer her hangi bir munzam görevin hususi bir kanunla verilemiyeceği aşikârdır. Anayasa böyle bir açık kapı bırakmak isteseydi, Yüksek Hâkimler Kurulunun görevlerinin kanunla tâyin edileceğini ifade veya 'kanunla verilecek diğer görevler' den bahsederdi Anayasa daha da ileriye giderek 149 ncu maddesinde 'kendi varlık ve (görevlerini) ilgilendiren alanlarda' kanunların ve içtüzüklerin Anayasaya aykırılığı iddiası ile Anayasa Mahkemesinde iptal dâvası açmak yetkisini Yüksek Hâkimler Kuruluna tanımıştır.

b) Anayasa savcılarının özlük işlerinin Yüksek Hâkimler Kurulunda görülmesi görüşünü kabul etse idi, 144 ncü maddenin ilk fıkrasında yalnız 'Hâkimler' sözü kullanılmaz, 'Hâkimler ve savcılar' ibaresi yazılırdı.

Halbuki Anayasada, Hâkimlik ve savcılık mesleklerinin ayrı oldukları esasından hareket edilerek 137 nci maddenin ilk fıkrasında 'kanunla C. Savcılarının ve Kanun sözcülerinin özlük işlerinde ve görevlerini yapmalarında teminat sağlayıcı hükümler konması' direktifi verilmiş ve fakat aynı maddenin 2 nci fıkrasında yalnız C. Başsavcısı için bir istisna vaz'edilerek onun yüksek mahkemeler hâkimleri hakkındaki hükümlere bağlı olacağı belirtilmiştir.

Demek ki, istisna, savcılar içinde yalnız C. Başsavcısına ait bulunmaktadır.

c) Nihayet Anayasamız, savcıları mahkemenin rüknü addederek bunların durumunu, 'Yargı' bölümüne ithal etmiş ise de savcılarının özlük işlerini 137 nci maddede, hâkimlerin özlük işlerini de 144 ncü ve diğer maddelerde ayrı ayrı tanzim etmiştir.

Nitekim Alman ve Fransız Anayasalarında hâkimler hakkında hükümler bulunduğu halde savcılara ait her hangi bir hükme yer verilmemiştir. İtalyan Anayasasında ise, 107 nci maddenin son fıkrası olarak savcılık makamlarının Adalet Teşkilât Kanununun kendileri hakkında tesis ettiği teminat hükümlerinden faydalanacakları hükmü vazedilmiştir; yani Anayasamızın 137 nci maddesinin ilk fıkrasına müşabih bir esas kabul edilmiş demektir.

Federal Almanya Cumhuriyetinde savcılar, memur sayılmaktadır. Hattâ Alman Mahkemeler Teşkilâtı Kanununun 148 nci maddesi ‘Federal Başsavcı ve Federal savcılar memurdurlar’ hükmünü muhtevidir. 1.7.1962 tarihinde yürürlüğe girecek olan yeni Alman Hâkimler Kanunu 122 nci maddesinde, - esasen eskiden beri olduğu gibi - savcı olarak ancak Hâkim olabilme ehliyetini haiz bulunanların atanabileceği ve hizmet bakımından savcılıkla hâkimliğin eşit bulunduğu kabul edilmiş ve savcılar hakkında teminat sağlayıcı hükümler de vazedilmiştir. Fakat savcılar - Alman Mahkemeler Teşkilâtı Kanununun (GVG) 151 nci maddesinde ifade edildiği gibi - hâkimlik görevi ifa edemezler ve bunlara hâkimler üzerinde bir nezaret vazifesi de tevdi edilemez.

Görülüyor ki hâkim veya savcı olabilmekte aynı vasıfları aramak başka şeydir; hâkim veya savcı olduktan sonra bunların fonksiyonları bakımından tâbi olacakları statüyü ayırmak başka şeydir.

ç) Şüphesiz savcılara da, Anayasanın 137 nci maddesinin ilk fıkrasında emredildiği gibi, özlük işlerinde ve görevlerini yapmalarında teminat sağlayıcı hükümler konması gerekir. Lâkin hâkimlere tanınan teminatla savcılara tanınan teminat aynı olamaz. Zira savcılarının görev bakımından yürütme organı ile olan münasebetleri, hâkimlerinkine benzemez. Garp hukukunda da bu, genel olarak böyle kabul edilmiştir.

Anayasamızın 7 nci maddesine göre yargı görevi, Türk Milleti adına bağımsız mahkemelerce kullanılır. Bu itibarla da hâkimlerle savcılarının görevlerinin mahiyeti farklıdır; birinciler karar yerinde, yani tarafsız, ikinciler iddia yerinde, yani taraf durumundadırlar. Nitekim Almanya’da savcı, Devletin müdafii (Staatsanwalt); avukat hakkın müdafii (Rechtsanwalt) tâbiri ile ifade edilir. Fransızcada olduğu gibi (Procureur de la republique) bizde de Cumhuriyet Savcısı C. Müddeiumumisi, yani Cumhuriyetin umumi müddeisi, savunucusu) denmiştir. İngilizcede bunun karşılığı, (Public Prosecutor) dur.

Diğer taraftan savcılarının, hâkim statüsünde bulunmamaları itibariyle memur statüsünde oldukları da iddia edilemez. Zira bunlar hâkimlerle aynı niteliği taşımakta, yargı faaliyetlerine iştirak etmekte ve mahkemenin rüknü olarak vazife görmektedirler.

Yukarda izah edilen sebeplere binaen savcılarının özlük (iş)lerini, Yüksek Hâkimler Kuruluna gördürme imkânı olmadığından bunların özlük işlerini de Anayasanın 137 nci maddesinin ilk fıkrasındaki emri veçhile yeniden tanzim etmek mecburiyeti ile karşılaşmış bulunmaktadır.”⁵⁶¹

⁵⁶¹ A.k., ss. 7-9

aa- Yüksek Hâkimler Kurulu Kanunu Tasarısının Millet Meclisinde Görüşülmesi ve Kabul Edilmesi

Başbakan İsmet İnönü tarafından 6 Mart 1962 tarihinde Millet Meclisi Başkanlığına sunulan Yüksek Hâkimler Kurulu Kanunu Tasarısı, Millet Meclisi Başkanlığınca Adalet ve Bütçe Komisyonlarına gönderilmişti. Komisyon aşamasında yapılan çeşitli değişikliklerden kayda değer gördüğümüz biri, Yüksek Hâkimler Kurulu kararlarına karşı yargı yoluna gidilebileceğinin açıkça öngörülmesiydi. Gerçekten, Bakanlar Kurulunun hazırladığı Tasarının, Yüksek Hâkimler Kurulunun bölümlerinden verilen kararlar aleyhine Genel Kurula başvurmayı düzenleyen 64. maddesinde yer almadığı halde; Adalet Komisyonu, bu maddeye eklediği bir fıkra ile, “*Şu kadar ki, bölümlerden ve Genel Kuruldan verilen kesin kararlar aleyhine Danıştaya başvurma yetkisi saklıdır*” hükmünü eklemiş ve böylece Kurul kararlarına karşı idarî yargı yoluna başvurulabileceğini açıkça öngörmüştü⁵⁶².

Komisyonların hazırladıkları raporlar tamamlanıp, Millet Meclisine geldiğinde, sözü edilen Kanunun Anayasanın Geçici 7. maddesi uyarınca 25 Nisan 1962 tarihine kadar çıkması gerektiği için, hem Bütçe ve Adalet Komisyonları, hem de Balıkesir Milletvekili Gökhan Evliyaoğlu, verdikleri önergelerle, 48 saat geçmemiş olmasına rağmen, Tasarının, derhal gündeme alınarak görüşülmesini istemişlerdi⁵⁶³. Bu önergelerin kabulü üzerine, Millet Meclisinin 13 Nisan 1962 tarihli 74. Birleşiminde, Tasarının görüşülmesine başlanmış ve görüşmeler aynı Birleşimde tamamlanmıştı⁵⁶⁴. Böylece, Yüksek Hâkimler Kurulu Kanunu Tasarısı, Millet Meclisince kabul edilmiş oluyordu. Tasarının kabulü nedeniyle, Adalet Bakanı Sahir Kurutluoğlu, söz alıyor Millet Meclisi Genel Kuruluna hitaben, şu teşekkür konuşmasını yapıyordu:

“Muhterem arkadaşlar; bağımsızlıklarını ve yargı yetkisini Anayasadan alan hâkimlerin lâıyk oldukları ve uzun yıllardır bekledikleri hakiki teminatlarını, kabul buyurduğunuz Yüksek Hâkimler Kurulu Kanunu ile tahakkuk ettirmiş bulunuyorsunuz.

Anayasamızın 137 nci maddesiyle savcılar hakkında emrolunan teminat sağlayıcı hükümleri de intikal maddeleriyle tesis lûtfunu esirgemediniz.

⁵⁶² Millet Meclisi S. Sayısı: 64, “Yüksek Hâkimler Kurulu kanunu tasarısı ve Adalet ve Bütçe komisyonları raporları”, **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 1, Cilt: 4, Birleşim: 74’ün sonuna ekli, (13.04.1962), s. 68. Millet Meclisi Adalet Komisyonu, 64. maddeye, sözü edilen fıkrayı eklemesinin gerekçesini şöyle açıklamaktaydı: “Bu maddeye son fıkra olarak (Şu kadar ki bölümlerden ve Genel Kuruldan verilen kesin kararlar aleyhine Danıştaya başvurma yetkisi saklıdır) şeklinde ilâve yapılmıştır. Bu suretle idari tasarruflar hakkında Devlet Şûrasına müracaat hakkı teyidolunmuştur.” **A.k.**, s. 23.

⁵⁶³ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 1, Cilt: 4, Birleşim: 74, (13.04.1962), ss. 450-452.

⁵⁶⁴ **M.M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 1, Cilt: 4, Birleşim: 74, (13.04.1962), ss. 452-488.

Hiçbir organ, makam ve merciden veya şahıslardan hiçbir suretle emir, talimat almayacak olan, müstakil ve hakikî teminatına kavuşmuş olan Türk hâkimleri ve savcıları Anayasasının ve bu kanunun ışığı altında Türk Milleti namına yargı erkini kullanırlarken ve vazifelerini ifa ederlerken, fertlerin ve kamunun haklarını aynı derecede tutacak ve aynı hassasiyetle koruyacak ilmî kifayet ve ahlâkî salâbete malik Türk Hâkimleri ve Cumhuriyet Savcıları adına millet kürsüsünden Millet Meclisinin sayın üyelerine şükranlarımı arzı vazife bilirim.” ⁵⁶⁵

bb- Tasarının Cumhuriyet Senatosunda Görüşülmesi ve Millet Meclisinin Kabul Ettiği Metnin Bir Maddesinde Değişiklik Yapılması

Millet Meclisinin kabul ettiği metin, Anayasanın 92. maddesi uyarınca Cumhuriyet Senatosuna gönderilmiş ve Cumhuriyet Senatosunun 17 Nisan 1962 tarihli 51. Birleşiminde, gerekli komisyon incelemesinin, Anayasa ve Adalet Komisyonu ile Bütçe Komisyonundan oluşan bir Karma Komisyon tarafından yapılması kararlaştırılmıştı⁵⁶⁶. Cumhuriyet Senatosu, Millet Meclisinin kabul etmiş olduğu Yüksek Hâkimler Kurulu Kanunu Tasarısını, Karma Komisyonun hazırladığı rapor ışığında, 20 Nisan 1962 tarihli 54. Birleşiminde görüşmeye başlamış ve görüşmelerini 21 Nisan 1962 tarihli 55. Birleşimde tamamlamıştı. Cumhuriyet Senatosu, Millet Meclisinden gelen metin üzerinde tek bir değişiklik ile yetinmişti. Sözü edilen değişiklik, Tasarının, “Atama kararlarının tasdiki” kenar başlıklı 66. maddesinde gerçekleştirilmişti. Millet Meclisinin kabul ettiği metinde, 66. madde şu düzenlemeyi öngörmekteydi:

“Atama kararlarının tasdiki

Madde 66.- Yüksek Hâkimler Kurulunun, hâkim yardımcıları ile hâkimlere kadro tahsisine ve bunların nakil ve tâyinlerine ve Yargıtay üyelerinin seçimine ait kararları Adalet Bakanı ve Başbakanın müşterek imzası ile Cumhurbaşkanının tasdikine sunulur.

Yargıtay Başkanının seçimine ait kararlar da aynı hükme tâbidir.

Adalet Bakanlığına verildiği tarihten başlayarak en geç iki ay içinde onandığı bildirilmeyen kararlar onanmış sayılır.” ⁵⁶⁷

Bu maddenin görüşülmesi sırasında, Cumhuriyet Senatosunun bazı üyeleri, sürenin kısaltılmasını, bir üyesi de atama kararlarında Adalet Bakanı ve Başbakanın müşterek imzasından sonra Cumhurbaşkanı onayının tümüyle kaldırılmasını önermişlerdi. Daha radikal bir öneri olan, bu maddenin metinden tümüyle çıkarılması yönündeki talebi yapan Cumhuriyet Senatosu Ordu Üyesi Eşref Ayhan, düşüncesini şu sözlerle açıklamaktaydı:

⁵⁶⁵ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 1, Cilt: 4, Birleşim: 74, (13.04.1962), ss. 487-488.

⁵⁶⁶ **C.S. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1, Toplantı: 1, Cilt: 3, Birleşim: 51, (17.04.1962), ss. 329-330.

⁵⁶⁷ **C.S. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1, Toplantı: 1, Cilt: 3, Birleşim: 55, (21.04.1962), s. 540.

“...Şimdi mühim olan şu; bir defa üçüncü maddede Yüksek Hâkimler Kurulunun bağımsızlığı derpiş edilmiş ve birinci bölümün görevleri içinde de bu 66 ncı maddenin derpiş ettiği hususlar nazara alınmış ve ayrıca Genel Kurulun görevleri arasında da tadadedilmiş.

Burada yeniden bu maddeyi tedvin etmekten maksat, bir perde arkasından yine icranın tasarruflarını devam ettirmektir. Onun için bağımsızlığın tek sebebi, hâkimleri ve Yüksek Hâkimler Kurulunun tasarruflarını icranın tasarruflarından, tesirlerinden ayırmak maksat ve hedefini gütmektedir. Eğer bu madde kalırsa Yüksek Hâkimler Kurulunun maksadı, Yüksek Hâkimler Kurulunun hedefi kalmamış oluyor. Onun için bir takrir sunuyorum. Bu maddeye lüzum yoktur. 66 ncı maddenin topyekûn kalkması, bu tasarının bünyesine hiçbir noksanlık getirmez. Bu bakımdan Sayın Vekil Beyden 66 ncı madde hakkında ne düşündüklerini ve vekâlet olarak bu tasarıyı hazırlarlarken ne kasdettiklerini öğrenmek istiyorum.

Sonra, buradaki iki aylık müddete gelince; burada: ‘..en geç iki ay içinde onandığı bildirilmeyen kararlar onanmış sayılır.’ Deniyor. Değiştirilirse ne olacak? Yani mümkün değil mi değiştirilmesi? Yani bu aldıkları kararlar değişmiyecek midir? Bunu burada Sayın Bakan Bey ifade ederlerse, o zaman mahzur azalır.”⁵⁶⁸

Kürsüye gelen Adalet Bakanı Sahir Kurutluoğlu’nun, bu konuda şu açıklamayı yaptığını görüyoruz:

“Çok muhterem arkadaşlarım, Anayasanın tanıdığı bağımsızlık ve istiklâli, 66 ncı madde gerisinde; hiçbir iktidarın, hiçbir idarenin, hiçbir kuvvetin hiçe indirme kudretine mâlik olduğuna inanmıyorum. Böyle bir kudrete hiç kimse mâlik ve sahibolamaz.

Buradaki kararname Yüksek Hâkimler Kurulunun aldığı kararları tasdik mânasına da değildir.

Anayasanın müzakeresinde, Yüksek Hâkimler Kurulunun ihdas etmiş olduğu kararların idari birer karar olduğu münakaşa konusu olmuş ve bu kararlar aleyhine Danıştaya müracaat edileceği yolundaki maddedeki sarahat de bir idarî tasarruf olduğunu ortaya koymuştur. Dâvaya kim muhatabolacaktır? Hiçbir merci önünde, hiç kimseye hesap vermesine ve kimseden telkin almasına imkân bulunmayan bir Hâkimler Kurulu bir dâvada taraf olamaz olmamalıdır da.

Bu itibarla, bu idari tasarrufun iptali sadedinde dâvalarda taraf teşkil edecek olan icradaki kimseler –bu kararları tadil ve tebdile salâhiyeti olmaksızın– en geç iki ay içinde bunların tasdikini tekemmül ettirecektir. Ettiremediği takdirde iki ay sonra kendiliğinden tekemmül edecek bir özlük işinin iptali (için E.O.) açılacak bir dâvada, muhatabolmak zaviyesinden, bu hüküm konmuştur. Böyle bir dâvada idareyi temsilen Adalet Vekâleti taraf olacaktır; dâvacının karşısında dâvalı olarak bulunacaktır. Bu sebeple konmuştur. Kendilerini temin etmeye lüzum yok, asgari bendenizin hukuk anlayışı kadar hukuki bilgiye sahipolan arkadaşımızın bu noktada benimle beraber olacağını tahmin ederim...”⁵⁶⁹

⁵⁶⁸ C.S. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 1, Cilt: 3, Birleşim: 55, (21.04.1962), ss. 540-541.

⁵⁶⁹ C.S. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 1, Cilt: 3, Birleşim: 55, (21.04.1962), s. 541.

Bakanın açıklaması sonrasında, maddenin metinden tümüye çıkarılması yönündeki istek devam etmemiş; fakat söz konusu iki aylık sürenin kısaltılması yönünde yeni talepte bulunanlar olmuştu. Bu doğrultuda, Cumhuriyet Senatosu Genel Kurulu, 66. maddedeki iki aylık süreyi bir aya indirmişti⁵⁷⁰. Böylece, Cumhuriyet Senatosu Genel Kurulu, 21 Nisan 1962 tarihli 55. Birleşiminde, Yüksek Hâkimler Kurulu Kanununu, Millet Meclisi metninin sadece bir maddesinde gerçekleştirdiği değişiklikle kabul etmiş oluyordu⁵⁷¹. Adalet Bakanı Sahir Kurutluoğlu, daha önce Millet Meclisinde de yaptığı gibi, bir teşekkür konuşması için kürsüye geliyor ve duygularını şöyle aktarıyordu:

*“Çok muhterem arkadaşlarım, Anayasanın âmir hükümleri dairesinde ve teminatını Anayasadan alan hâkimin istiklâli ve mahkemelerin bağımsızlığı, bu kanunla işleyiş tarzını bulmuştur. Anayasamızın 137 nci maddesinde Cumhuriyet savcıları için teminat sağlayıcı hükümlerin kanunda yer alacağı işareti uyarak Cumhuriyet savcılarını da Adliye Vekillerinin iki dudağı arasındaki emre münkat kılmamak prensibinden hareket ederek, teminatlar huzurunza getirilmiştir. Yüksek temenni ve irşatlarınız ile gerek hâkimlerimizin ve gerekse savcılarımızın teminatı bu kanunla işliyecektir. Bu irşat ve temenni, çok muhterem hâkimlik meslekine çok iyi ve aydınlık günler getireceği büyük Türk Milletine, inanış ve ferahlık vereceği, istikbal getireceği inancı içinde her birinize, Türk hâkimleri ve Türk savcıları adına en derin şükranlarımızı arz ederim. Hürmetlerimle.”*⁵⁷²

cc- Cumhuriyet Senatosunun Yaptığı Değişikliğin Millet Meclisince Benimsenmesi

Cumhuriyet Senatosu, Tasarının 66. maddesinde öngörülen atama kararlarının tasdik süresine yönelik hükümde değişiklik yaptığı için, bu maddenin Millet Meclisince yeniden ele alınması gerekmektedir. Millet Meclisi bu gerekliliği, hemen ertesi gün, 22 Nisan 1962 tarihli 79. Birleşiminde yerine getiriyor ve Adalet Komisyonunun önerisi doğrultusunda, Cumhuriyet Senatosunda yapılan değişikliği benimseyerek, Yüksek Hâkimler Kurulu Kanununu kabul etmiş oluyordu⁵⁷³. Birleşimi yöneten, Başkanvekili Mekki Keskin’in, bu durumu açıklayan sözleri Millet Meclisi tutanaklarında şöyle yer almaktaydı:

*“...Yüksek Hâkimler Kurulu kanun tasarısı Millet Meclisinde kabul edildikten sonra Cumhuriyet Senatosuna gitmişti. Cumhuriyet Senatosunun bir madde üzerinde yapmış olduğu tadile komisyonumuzun uyma teklifinin Meclisimizce kabul buyurulması suretiyle, bu kanun tasarısı da kanunlaşmıştır. Bunun da memlekete hayırlı olmasını temenni ederiz. (Şiddetli alkışlar.)”*⁵⁷⁴

⁵⁷⁰ C.S. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 1, Cilt: 3, Birleşim: 55, (21.04.1962), ss. 540-543.

⁵⁷¹ C.S. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 1, Cilt: 3, Birleşim: 55, (21.04.1962), s. 555.

⁵⁷² C.S. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 1, Cilt: 3, Birleşim: 55, (21.04.1962), s. 555.

⁵⁷³ M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 1, Cilt: 4, Birleşim: 79, (22.04.1962), ss. 643-644.

⁵⁷⁴ M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 1, Cilt: 4, Birleşim: 79, (22.04.1962), s. 644.

Tıpkı, hemen bir önceki 44 sayılı “Anayasa Mahkemesi Kuruluşu ve Yargılama Usulleri Hakkında Kanun” gibi, 45 sayılı “Yüksek Hâkimler Kurulu Kanunu” da, 1961 Anayasasının Geçici 7. maddesi uyarınca, TBMM’nin ilk toplantısından başlayarak en geç altı ay içinde çıkarılması gereken kanunlardan olduğu ve bu süre 25 Nisan 1962 tarihinde doluyor olacağı için, sözü geçen “Yüksek Hâkimler Kurulu Kanunu” da, Anayasa Mahkemesinin kuruluşuna ilişkin 44 sayılı Kanunda da yapıldığı gibi, Millet Meclisinde kabul edildiği 22 Nisan 1962 tarihinde derhal Cumhurbaşkanına sunulmuş ve Cumhurbaşkanı Gürsel de, hiç bekletmeden, Kanunu aynı gün, yani 22 Nisan 1962’de yayımlanması isteğiyle Başbakanlığa göndermişti⁵⁷⁵. Bu doğrultuda, 22 Nisan 1962 tarih ve 44 sayılı Yüksek Hâkimler Kanunu, altı aylık sürenin son gününe denk düşen 25 Nisan 1962 tarihinde Resmî Gazetede yayımlanıyor ve yürürlüğünü düzenleyen 103. maddesi uyarınca, bir kısım hükümleri yayımlandığı gün, diğer hükümleri ise Yüksek Hâkimler Kurulunun oluşup, fiilen göreve başladığı tarihte yürürlüğe giriyordu⁵⁷⁶.

c- Yüksek Hâkimler Kurulu Kanununun 77. ve 89. Maddelerinin Anayasa Mahkemesince İptal Edilmesi

aa- 77. Maddenin İptali

22 Nisan 1962 tarih ve 45 sayılı Yüksek Hâkimler Kurulu Kanununun 77. maddesinde, Cumhuriyet Savcı Yardımcıları, Cumhuriyet Başsavcı Yardımcıları ve Cumhuriyet Savcıları, Bakanlık Müsteşarının Başkanlığı altında Teftiş Kurulu Başkanı ve Genel Müdürlerden müteşkil Kurulun mütalâası alındıktan sonra, Adalet Bakanı ve Başbakanın müşterek kararnamesi ve Cumhurbaşkanının onayı ile atanacakları öngörülmekteydi. 2556 sayılı Hâkimler Kanununun 5457 sayılı Kanunla değiştirilmiş 63. maddesi ve 45 sayılı Yüksek Hâkimler Kurulu Kanununun 77. maddesi uyarınca görev yeri değiştirilip, yeni bir yere atanan bir Cumhuriyet Savcısı, bu işlemin iptali için Adalet Bakanlığına karşı Danıştayda açtığı bir iptal dâvâsında, 2556 sayılı Hâkimler Kanununun 5457 sayılı Kanunla değişik 63. maddesinin ve 45 sayılı Yüksek Hâkimler Kurulu Kanununun 77. maddenin Anayasanın 137. maddesine aykırılığını ileri sürmüş ve bu iddiayı ciddî bulan Danıştay 5. Dairesi, sözü geçen iki Kanundaki 63. maddeyi ve 77. maddeyi iptal istemiyle Anayasa Mahkemesine göndermişti⁵⁷⁷.

Talebi inceleyen Anayasa Mahkemesi, 18 Aralık 1967 gün ve Esas 1966/31, Karar 1967/45 sayılı Kararı ile, gerek 2556 sayılı Hâkimler Kanununun 5457 sayılı kanunla değiştirilmiş 63. maddesinin, gerek 45 sayılı Yüksek Hâkimler Kurulu Kanununun 77. maddesinin, iptaline oy çokluğuyla karar vermişti. Anayasa Mahkemesinin iptal

⁵⁷⁵ **T.B.M.M. Kanunlar Dergisi**, Dönem: 1, Toplantı: 1, Cilt: 45, s. 628.

⁵⁷⁶ **Resmî Gazete**, 25 Nisan 1962, Sayı: 11091.

⁵⁷⁷ **Anayasa Mahkemesi Kararlar Dergisi**, Sayı: 5, Ankara, 1972, s. 242; **Resmî Gazete**, 18 Nisan 1968, Sayı: 12878.

kararının, Yüksek Hâkimler Kurulu Kanununun 77. maddesine ilişkin kısmında şu gerekçeye dayanılmakta idi:

“...Savcılarının görev yerlerinin değiştirilmesi bakımından işbu 77. maddenin birinci fıkrası hükmünün Anayasa'nın 137. maddesindeki teminat ilkesine uygun olup olmadığı araştırılınca; işlemin Bakanlığa bağlı yüksek görevlilerden kurulu bir kurulun düşüncesinin alınmış olması ve Başbakan ile Cumhurbaşkanınca imzalanmış kararname ile varılması koşullarına bağlı tutulmasının, savcılar için herhangi bir teminat sağlamadığı ve bundan dolayı, Anayasa'nın 137. maddesine aykırı olduğu sonucuna varılmaktadır.

1- Bakanlık ileri gelenlerinden kurulu topluluğun düşüncesinin alınmış olması, hiç bir şekilde teminat sağlamaz; çünkü, bu kurulda bulunanlar hukukî durumca Bakana karşı doğrudan doğruya idarî murakabe zinciri içindedirler; bundan dolayı bu nitelikteki bir kurulun düşüncesi, Bakan için bağlayıcı bulunsu bile, yine bir teminat savılamaz; kaldı ki, söz konusu maddeye göre bu kurulun düşüncesi, Bakan için bağlayıcı da değildir. Bu kurul üyelerinin teminatlı olmaları dahi, durumu değiştirmez.

2- Bundan başka karar vermeye yetkili olan yerin, yer değiştirme işinde gözönünde tutmak zorunda bulunduğu kurallar dahi kanunla konulmuş ve afakî ölçülere bağlanarak gösterilmiş değildir; ayrıca bu da, teminat ilkesine aykırıdır. Bir işlemin kesinlikle belli afakî kurallar gereğince yapılması yükümü, o işlemin uygulanacağı kişilere gerekli güvenliği sağlayabilir.

3- 45 sayılı Kanunun 77/1 maddesinde savcılarının yerlerinin değiştirilmesinde uygulanabilecek hükümlerle savcılarının ilk kez atanmalarında uygulanabilecek olan hükümler birbirinden ayırdedilmiyecek ölçüde birleşik olarak yazılmış bulunduğu için, savcılarının yerlerinin değiştirilmesi işlemi bakımından incelenip Anayasa'nın 137. maddesine aykırı bulunan bu hükmün tümünün iptali zorunlu görülmüştür.

4- Tartışma konusu 77. maddedeki hükmün temeli birinci fıkra olduğundan, bu fıkranın iptali üzerine uygulama yeri kalmayan ikinci fıkra hükmünün de Anayasa Mahkemesinin kuruluşuna ilişkin 44 sayılı Kanunun 28. maddesi uyarınca iptali gerekmiştir.”⁵⁷⁸

bb- 89. Maddenin İptali

22 Nisan 1962 tarih ve 45 sayılı Yüksek Hâkimler Kurulu Kanununun 89. maddesinde, gerekli hallerde Cumhuriyet Savcı Yardımcıları ile Cumhuriyet Başsavcı Yardımcılarına ve Cumhuriyet Savcılarına Adalet Bakanlığının geçici yetki verebileceği öngörülmekte; kendi yargı çevresi dışında geçici olarak görevlendirilenlerin o yerde dört aydan fazla çalıştırılmayacakları; ancak, görevi başında bulunmayan Cumhuriyet Savcısı veya Cumhuriyet Savcı Yardımcısının uzun sürecek bir hastalığı söz konusu olduğunda, bu sürenin uzatılabileceği belirtilmektedir.

⁵⁷⁸ **Anayasa Mahkemesi Kararlar Dergisi**, Sayı: 5, Ankara, 1972, ss. 259-260; **Resmî Gazete**, 18 Nisan 1968, Sayı: 12878.

Yenice Sulh Ceza Mahkemesi, bakmakta olduğu bir ceza davasında gerekli iddianameyi düzenleyerek dâvâ açmış olan Cumhuriyet Savcısının, savcılara geçici yetki verilmesine imkân tanıyan 1 Ekim 1939 tarih ve 367 sayılı Kanunun 1. maddesiyle, 22 Nisan 1962 tarih ve 45 sayılı Kanunun 89. maddesi hükümleri uyarınca o Mahkemede görevlendirilmiş oldukları; bu nedenle, anılan Kanunların 1. ve 89. maddelerinin, o davadaki Cumhuriyet Savcısını yetkili kılan kanun hükümleri oldukları için, davada uygulanan kanun hükmü sayılacakları iddiasıyla, Anayasanın 137. maddesine aykırı olduğunu düşündüğü bu hükümleri, Anayasanın 152. maddesi uyarınca iptal istemiyle Anayasa Mahkemesine göndermişti. İlk incelemede, iptali istenen hükümlerin, o davada uygulanan kanun hükümleri olduğunu belirleyen Anayasa Mahkemesi, işin esasına girmiş ve 367 sayılı Kanunun 1. maddesiyle, 45 sayılı Kanunun 89. maddesini, Anayasaya aykırı bularak oy çokluğuyla iptal etmişti. Anayasa Mahkemesinin, 24 Haziran 1969 gün ve Esas 1969/9, Karar 1969/38 sayılı bu iptal kararında dayandığı gerekçe şöyleydi:

“Anayasa Mahkemesinin esas 1966/31, karar 1967/45 sayılı ve 18/12/1967 günlü kararında (18/4/1968 günlü ve 12878 sayılı Resmî Gazete Anayasa Mahkemesi Kararlar Dergisi, Sayı: 5, S. 200 ve sonuç.) belirtildiği üzere, Anayasa’mızın 137. maddesi Cumhuriyet Savcılarına özlük işlerinde ve görevlerini yapmalarında güvence sağlayıcı hükümler koymayı Yasama Meclislerine bir ödev olarak yüklemiştir. Sağlanacak güvencenin ereği ise, savcayı siyasî güç sahiplerinin etkisinden ve sınırsız takdirlere konu olmaktan uzak tutabilmektir. Demek ki Anayasa’nın görevlerinin özelliğine göre savcılar için öngördüğü güvence, onların görevlerini siyasî güç sahiplerinin etkisi altında olmak kaygusuna düşmeksizin ancak ve ancak belli hukuk kuralları uyarınca yapmalarını sağlayacak bir hukukî durum ile gerçekleşmiş olacaktır.

Anayasanın savcılara ilişkin hükümlere, yürütmeyi düzenleyen hükümler arasında değil, yargıya ilişkin maddeler arasında yer vermesi ve Anayasa’nın 118. maddesinde bütün Devlet memurları için genel bir güvence hükmü bulunmakta iken 137. maddesinde savcılar için ayrıca bir güvence öngörmesi, Anayasa koyucunun, onların yargıyı ilgilendiren çalışmalarına özel bir önem verdiğini, savcılara sağladığı güvencenin öteki memurlara sağladığı güvenceden daha ileri bir güvence olmasını istediği açıkça bildirmektedir. Siyasî güç sahipleri karşısında güvenlik içinde olmadığını bilen bir savcının, yargıya yardımcı görevlerinde ne gibi aksaklıklar olabileceği gözönüne getirilirse, savcı güvencesinin anlamı da daha iyi belirmiş olur. Şu gerçeği de gözönünde tutmalıdır ki görev yerinin gelişi güzel değiştirilmesi olayının büyük bir önemi ve böyle bir uygulamanın görevliler üzerinde büyük bir etkisi vardır. İşte Anayasa, savcıların bu gibi kayguların etkisinde kalarak işlem yapmalarını veya işlem yapmaktan kaçınmalarını önleyecek bir hukuki düzenin savcılara sağlanmasını istemiştir.

Az önce sözü edilen Anayasa Mahkemesi kararının gerekçesinde de açıklandığı üzere, savcıların yargıya yardımcı görevleri, ceza dâvalarının kamu adına açılması, izlenmesi, mahkeme kararlarına karşı kanun yollarına baş vurulması gibi işlerdir. Devletin varlığı bakımından özel bir değeri bulunan ceza adaletinin gerçekleşmesinde savcıların bu görevlerinin ne denli büyük bir önemi olduğu ise, çok açık ve seçik olarak görülmektedir ve Anayasa koyucuyu savcılar için özel güvence öngörmeye götüren etken onların yargıya ilişkin görevlerinin bu önemidir.

2- İnceleme konusu olaydaki hükümler; geçici olarak yetki verme hükümleridir. Bu bakımdan bunlar sürekli nitelikteki yer değiştirme ile bir sayılamaz. Ancak ülkemizdeki çalışma ve yerleşme koşullarının özelliği gözönünde tutulunca, Adalet Bakanının elinde geçici de olsa bir savcının çalışma yerinin değiştirilmesi yetkisinin bulunması, niteliği ve erekları az önce anlatılan savcılık güvencesi kuralına aykırı düşecektir. Gerçekten, bir savcının Bakanın iradesi ile görev yerinin geçici olarak değiştirilmesi olasılığı dahi, onu görevinde güvenlik içinde olmadığı ve siyasal gücün etkisi altında bulunduğu kaygusuna haklı olarak uğratacaktır ve bu tedirginlik, onun siyasal etki dışında işlem yapmasını engelleyebilecektir. Geçici yetki ite yer değiştirme hele bir kişiye sık uygulanırsa, onun üzerinde sürekli olarak yer değiştirmeden daha az ezici bir etki bırakabilir; zira, sürekli yer değiştirmede evini görev yerine taşıyarak belli bir yaşama rahatlığına kavuşacak olan kimsenin, geçici yer değiştirmede böyle bir olanağı da yoktur. Bu nedenlerle itiraz konusu her iki madde hükmü, Anayasa'nın 137. maddesine aykırıdır ve iptal edilmelidir.

3- Bundan önceki kararımızda da belirtildiği üzere, savcılara geçici yetki verilmesini zorunlu kılan durumlar nesnel ölçülere bağlanarak belirtilmiş değildir ve bu durum dahi savcıların siyasal gücün etkilerine karşı güvenlik içinde iş görmelerine engel olacak niteliktedir. Bir an için geçici yetki işleminin yansız bir kurula bırakıldığı ve bakanın böyle bir kurulun kararı gereğince bir yetki verebileceği düşünülse bile yine geçici yetki nedenlerinin olabildiğince nesnel ölçülere bağlanarak savcıların bu yolda dahi güvence altında tutulmaları Anayasa'nın 137. maddesiyle sağlanan güvencenin bir sonucudur; zira bu güvence ile güdülen erek, onların olur olmaz nedenlerle tedirgin edilmek kaygusuna kapılmaksızın görev yapabilmeleri ortamını gerçekleştirmektir. Bu ise, ancak ve ancak, karar verecek yerin siyasal gücün etkisinde bulunmayan bir yer olmasının yanında geçici yetki nedenlerinin takdire olabildiğince az yer bırakacak biçimde yasaca belirlenmesi ile sağlanabilir. İptal konusu hükümlerden 1339 tarihli Yasanın birinci maddesinde bu nedenleri gösteren herhangi bir yön bulunmadığı gibi, 45 sayılı Yasanın 89. maddesinde de bu nedenler gösterilmiş değildir. Söz konusu hükümler bu durumları ile dahi, Anayasa'nın 137. maddesi ile çelişmektedir ve iptalleri gerekir.

4- Yukarıdaki açıklamalardan anlaşıldığı üzere, savcılara geçici yetki verilmesi ilkesinde Anayasa'ya aykırılık yoktur; çünkü bu, kamu görevindeki geçici boşalmalardan ya da kamu görevindeki boşalmaların hemen doldurulması

yükümünden doğan zorunlulukları karşılamak üzere benimsenmiş bir yoldur. Anayasa kuralları ise kamu hizmetlerinin aksama olmadan görülmesi ve aralıksız görülecek işlerdeki bu niteliğin korunması düşüncesine dayanmaktadır ve geçici yetki ilkesinin Anayasa'nın 137. maddesindeki savcılık güvencesi ile bağdaşmayan bir yanı yoktur. Anayasa'ya aykırılık geçici yetki ilkesinin uygulanması için konulan yasa kurallarının yukarıki 1-3 sayılı bentlerde belirtilen yönlerindedir.”⁵⁷⁹

C. Askerî Yargıya İlişkin Kanunlar

1961 Anayasasının “*askerî yargı*”yı düzenleyen 138. maddesinde, askerî yargının, askerî mahkemeler ve disiplin mahkemeleri tarafından yürütüleceği öngörülmüştü⁵⁸⁰. Bu doğrultuda, yukarıda, “Millet Meclisi Başkanının Başkanlığı Altında, Hükûmet Temsilcileri ile TBMM’deki Siyasî Parti Grupları ve Bağımsızlarla, Cumhuriyet Senatosundaki Tabî Üyelerin ve Cumhurbaşkanıınca Seçilen Üyelerin Temsilcilerinden Oluşan Kurulun Görüşü” başlıklı kısımda da belirtildiği üzere, “Millet Meclisi Başkanının Başkanlığı Altında, Hükûmet Temsilcileri ile TBMM’deki Siyasî Parti Grupları ve Bağımsızlarla, Cumhuriyet Senatosundaki Tabî Üyelerin ve Cumhurbaşkanıınca Seçilen Üyelerin Temsilcilerinden Oluşan Kurul”, Anayasasının Geçici 7. maddesi uyarınca TBMM’nin ilk toplantısını yapmasından başlayarak belirli bir sürede çıkarılması gereken kanunlar arasında, “*Askerî mahkemeler ve askerî disiplin mahkemeleri Kanunu*”na da yer vermişti. Ancak, daha sonra, bu alanın kanunla düzenlenmesinde bir değişiklik sergilenmiş ve sözü geçen Kurulca, belirli süre içinde çıkarılması gerektiği belirtilen kanunlar arasında yer verilen “*Askerî mahkemeler ve askerî disiplin mahkemeleri Kanunu*”nun hukuk dünyasına yansımaları; biri, “*Askerî Mahkemeler Kuruluşu ve Yargılama Usulü Kanunu*”, diğeri ise, “*Disiplin Mahkemeleri Kuruluşu, Yargılama Usulü ve Disiplin Suç ve Cezaları Hakkında Kanun*” olmak üzere, iki farklı kanun halinde gerçekleşmişti. Ayrıca, “*Askerî Mahkemeler Kuruluşu ve Yargılama Usulü Kanunu*” ile bağlantısı olduğu düşünüldüğünden, bu Kanunun kabulünün hemen ardından, bir de “*Askerî Hâkimler ve Savcılar Kanunu*” çıkarılmıştı.

⁵⁷⁹ **Anayasa Mahkemesi Kararlar Dergisi**, Sayı: 7, Ankara, 1970, ss. 377-379; **Resmî Gazete**, 14 Mayıs 1970, Sayı: 13494.

⁵⁸⁰ 1961 Anayasasının 138. maddesi hükmü şöyleydi:

“*Askerî yargı, askerî mahkemeler ve disiplin mahkemeleri tarafından yürütülür. Bu mahkemeler, asker kişilerin askerî olan suçlarıyla, bunların asker kişiler aleyhine veya askerî mahallerde yahut askerlik hizmet ve görevleri ile ilgili olarak işledikleri suçlara ait dâvalara bakmakla görevlidirler.*

Askerî mahkemeler, asker olmıyan kişileri, ancak özel kanunda belirtilen askerî suçlarından dolayı yargırlarlar.

Askerî mahkemelerin, savaş veya sıkıyönetim hallerinde hangi suçlar ve hangi kişiler bakımından yetkili olduğu kanunla gösterilir.

Askerî mahkemelerin üyelerinin çoğunluğunun hâkimlik niteliğine sahip olması şarttır.

Askerî yargı organlarının kuruluşu, işleyişi, askerî hâkimlerin özlük işleri, mahkemelerin bağımsızlığı, hâkimlik teminatı ve askerlik hizmetinin gereklerine göre özel kanunla düzenlenir.”

a- Askerî Mahkemeler Kuruluşu ve Yargılama Usulü Kanunu (25 Ekim 1963 tarih ve 353 sayılı Kanun)

aa- Bakanlar Kurulunca Hazırlanan Kanun Tasarısı ve Millet Meclisinde Görüşölüp Kabul Edilmesi

“*Askerî Mahkemeler Kuruluşu ve Yargılama Usulü Kanunu*”, Bakanlar Kurulunun hazırladığı bir tasarıdan kaynaklanmaktaydı. Bu bağlamda, Millî Savunma Bakanlığınca hazırlanan ve 266 madde ve 2 geçici maddeden oluşan kapsamlı bir tasarı, Bakanlar Kurulunca, 17 Eylül 1963 tarihinde, Millet Meclisi Başkanlığına sunulmuştu⁵⁸¹. Anılan kanun tasarısının gerekçesinde şöyle denilmektedir:

“*Alman Askerî Ceza Muhakemeleri Kanunundan iktibas edilerek hazırlanıp 15 Ekim 1930 tarihinden bugüne kadar 33 yıla yakın bir zamandan beri yürürlükte bulunan 1631 numaralı Askerî Muhakeme Usulü Kanunu zaman zaman beliren ihtiyaçlar karşısında muhtelif tarihlerde değiştirilmiştir. Bu arada 27 Mayıs 1961 tarihinde yürürlüğe giren Türk Silâhlı Kuvvetleri İç Hizmet Kanunu 3, 113, 115, 118 ve diğer bir kısım maddeleri ile Askerî Muhakeme Usulü Kanununda da geçen deyim ve mefhumlarda değişiklikler yapmıştır. Ayrıca, yeni Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının Askerî Yargıya ait 138 ve Askerî Yargıtaya ait 141 nci maddeleri ile de Askerî Muhakeme Usulü Kanununu çok yakından ilgilendiren önemli değişiklikler yapılmıştır. Ezcümle Askerî Muhakeme Usulü Kanununun 10 ncu maddesindeki (Askerî suçlardaki kazai vazifeler âmiri adliler ile bu kanunun 3 ncü faslında yazılı askerî mahkemeler tarafından yapılır) hükmü yerine Anayasanın 138 nci maddesinde (Askerî yargı, askerî mahkemeler ve disiplin mahkemeleri tarafından yürütölür) hükmü yer almış, askerî mahkemelerin görevlerinin bir kısmının disiplin mahkemelerine bırakılması zarureti hâsıl olmuş, adlî amirliğe tanınan bâzı yetkiler hâkim kararına tabi tutulmuş ve 141 nci maddesiyle de askerî savcılık müessesesinin mevcudiyeti kabul edilmiştir.*

Ayrıca, Askerî Yargıtayın kuruluşu hakkındaki 4.12.1962 gün ve 127 sayılı Kanun Askerî Muhakeme Usulü Kanununun 39, 41, 42, 45, 46, 47, 48, 57 ve 248 nci maddeleriyle 78 sayılı Kanun ile değiştirilen 40 ve 43 ncü maddelerini yürürlükten kaldırmış, Anayasa Mahkemesi de 26.6.1963 gün ve 1963/197 esas 166 karar sayılı karariyle Askerî Muhakeme Usulü Kanununun 130 ncu maddesinin 2 nci bendinin ve 206 ncı maddesinin 4 ncü bendinin iptaline karar vermiştir.

Adlî amirlik müessesesinin yargı yetkisinin kaldırılmış olmasına rağmen bu gibi komutanlar bir kıtanın veya bir askerî kurumun âmiri olduklarından o kıta veya askerî kurumun disiplininden de sorumludurlar. Her suçun aynı zamanda disiplini de ihlâl etmesi muvacehesinde nezdinde askerî mahkeme kurulan komutanlara ve askerî kurum âmirlerine (ki, bunlar aynı zamanda adlî âmirlerdir) suç işlenmesi

⁵⁸¹ Millet Meclisi S. Sayısı: 496, “Askerî mahkemeler kuruluş ve yargılama usulü kanunu tasarısı ve Geçici Komisyon raporu”, **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 2, Cilt: 22, Birleşim: 155’in sonuna ekli, (22.10.1963), ss. 1-129.

halinde bâzı yetkilerin tanınması, öngörülmüş suçların soruşturulmasında talep hakkı ve askerî savcıdan bilgi isteme yetkisi tanınmış ve kanun yollarına müracaat gibi bâzı haklar kabul edilmiştir.

Bu durumda yürürlükle bulunan Askerî Muhakeme Usulü Kanununun birçok maddelerinin değiştirilmesi gerekmiştir. Ancak muhtelif tarihlerde değiştirilen bu kanunun maddeleri arasında mefhum ve değer bakımından gelen ahenksizliği ve bu güne kadar diğer maddelerde de görülen bâzı uygulama aksaklıklarını gidermek amacıyla maddelerde değişiklikler yapılması yerine kanunun yenibaştan tedvini tercih edilmiştir.

Tasarının hazırlanışında Askerî Muhakeme Usulü Kanunu esas alınmakla beraber Ceza Muhakemeleri Usulü Kanununun yazılış sistemi ve maddelerinden ve bu kanunun yerine geçirilmek üzere Adalet Bakanlığınca hazırlanıp Bakanlar Kurulunun 26.12.1951 tarihli toplantısında Yüksek Meclise sunulmasına karar verilen ve Türkiye Büyük Millet Meclisi Adalet Komisyonunda incelenmesi tamamlanan Ceza Muhakemeleri Usulü kanunu tasarısından da yararlanılmış ve Askerî Yargıtay kararları ile doktrin göz önünde bulundurulmuştur. Hukuk dili bakımından Anayasanın diline uyulmuş ve yerleşmiş öz Türkçe Hukuk deyimlerinin kullanılmasına önem verilmiştir. Tasarıda soruşturma işlerinde sadelik ve kısalığı sağlayacak yeni esaslar kabul edilmiş, ezcümle 33 yıllık uygulamada hazırlık soruşturmasının tekrarı sayılan ilk soruşturma kaldırılmış ve fakat ilk soruşturmanın bir teminat olduğu nazara alınarak hazırlık soruşturması ilk soruşturma niteliğine yaklaştırılmıştır. Yorumlama ayrılıkları sebebiyle farklı uygulamalara sebeb olan bâzı maddeler de düzeltilmiştir.

Anayasamız münhasıran savaş ve sıkıyönetim hallerinde Askerî Mahkemelerin suç ve kişi bakımında(n) yetkisinin değişebileceğini kabul edip seferberlik hali derpiş edilmediğinden Askerî Muhakeme Usulü Kanunun(un) seferberliğe ait hükümleri günün ihtiyaçları ve askerî icaplar gözönünde bulundurularak ya kaldırılmış veya savaş hali olarak değiştirilmiştir.

Bütün bunlara rağmen tasarıda esaslı değişiklik mahdud maddelerde yapılmış ve diğer maddelerdeki değişiklikler ise dil ve terim değişikliklerine inhisar etmiştir.

Adlî Amirliklerin yargı yetkilerinin bir kısmının askerî mahkemelere ve bir kısmının da askerî savcılara tanınmış olması sebebiyle maddelerde buna uygun şekilde değişiklikler yapılmış ve fakat bu değişiklikler sistemden doğduğu için zaruret olmadıkça madde gerekçelerinde gösterilmemiştir.”⁵⁸²

Millet Meclisi Başkanlığına sunulan “Askerî Mahkemeler Kuruluş ve Yargılama Usulü Kanun Tasarısı”nın geldiği ve Millî Savunma ve Adalet Komisyonlarına sevk edildiği, Millet Meclisinin 18 Eylül 1963 tarihli 139. Birleşiminde, “Gelen Kâğıtlar”da duyurulmuşsa da⁵⁸³; aynı Birleşimde, Adalet Komisyonu Başkanı Denizli Milletvekili Hüdaî Oral’ın, bu kanunun Anayasanın Geçici 7. maddesi

⁵⁸² A.k., ss. 1-2.

⁵⁸³ M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 2, Cilt: 21, Birleşim: 139, (18.09.1963), s. 400.

uyarınca iki yıl içinde çıkarılması gereken kanunlardan olduğuna dikkat çeken ve bu nedenle bir an önce çıkarılabilmesi için, sözü geçen Tasarının, Millî Savunma ve Adalet Komisyonlarından beşer üye alınması yoluyla oluşturulacak bir Geçici Komisyonunda incelenmesini isteyen önergesinin kabul edilmesi üzerine⁵⁸⁴, bir Geçici Komisyon kurulmuş ve “Askerî Mahkemeler Kuruluş ve Yargılama Usulü Kanun Tasarısı”, bu Geçici Komisyonunda incelenmişti.

Tasarıyı büyük ölçüde benimsemiş olan Geçici Komisyonun, bazı maddelerde gerçekleştirdiği değişikliklerle 261 madde ve 2 geçici maddeye indirdiği metne ilişkin hazırladığı 9 Ekim 1963 tarihli rapor, Millet Meclisi Genel Kurulunun 22 Ekim 1963 tarihli 155. Birleşiminde, Millet Meclisinde bulunan 5 siyâsî parti grubu adına verilen bir ortak önergenin kabulü üzerine, “bütün işlere takdimen ve öncelikle görüşülmesi” kabul edilmişti⁵⁸⁵.

Tasarının tümü hakkında söz alan Geçici Komisyon Başkanı Ordu Milletvekili Ferda Güley, 1961 Anayasasında askerî yargının düzenleniş biçimi ve gündemdeki Askerî Mahkemeler Kuruluş ve Yargılama Usulü Kanun Tasarısı ve bu kanunla yakın ilgisi olup, aynı Geçici Komisyonunda görüşülmesi tamamlanmış diğer iki tasarı, “Disiplin Mahkemeleri Kanunu Tasarısı” ile “Askerî Hâkimler ve Askerî Savcılar Kanunu Tasarısı” hakkında şunları söylüyordu:

“Muhterem arkadaşlar, uzun ve şanlı bir tarihe sahip bulunmasına rağmen askerî yargı müesseselerimiz, yani askerî mahkemeler, Askerî Temyiz Mahkemesi bir Anayasa müessesesi olarak mevcut değildir. Alman kaynaklarından alınan 1631 sayılı ve 1930 tarihli Askerî Muhakeme Usulü Kanununa dayanarak bu askerî yargı organlarımız vazife görüyorlardı. Bu boşluk yeni Anayasada doldurulmuş ve askerî mahkemeler, Askerî Temyiz Mahkemesi bir Anayasa organı olarak kuvvetini Anayasadan alan organlar olarak vücut bulmuştur. Anayasamızın 138 nci maddesi

⁵⁸⁴ Millet Meclisi Adalet Komisyonu Başkanı Denizli Milletvekili Hüdaî Oral’ın verdiği ve Millet Meclisi Genel Kurulunun, 18 Eylül 1963 tarihli 139. Birleşiminde kabul ettiği önerge şöyleydi:

“Yüksek Başkanlığa

Bugünkü gelen kâğıtların ekinde bulunan Askerî Mahkemeler Kuruluş ve Yargılama Usulü kanun tasarısının, Anayasanın geçici 7 nci maddesi gereğince iki yıl içinde çıkarılması icap eden kanunlardan bulunmakla bir an evvel kanunlaşmasını temin maksadıyla havale edilmiş olduğu Millî Savunma ve Adalet komisyonlarından beşer üye almak suretiyle teşkil olunacak Geçici bir Komisyonunda müzakeresini arz ve teklif ederim.” M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 2, Cilt: 21, Birleşim: 139, (18.09.1963), s. 407.

⁵⁸⁵ CHP Grubu Başkan Vekili V. Dizdaroğlu, AP Grubu Başkan Vekili C. Bilgehan, YTP Grubu Başkanı S. Perinçek, CKMP Grubu Başkan Vekili M. Altınsoy ve MP Grubu adına Ö. Zekai Dorman’ın imzasını taşıyan önergede şöyle denilmekteydi:

“Yüksek Başkanlığa

16.10.1963 tarihli gelen kâğıtların 3 ncü sırasında bulunan Askerî Mahkemeler kuruluş ve yargılama usulü hakkındaki kanun tasarısı Anayasanın geçici 7 nci maddesine göre iki yıl içinde çıkması lâzımgelen kanunlardan bulunmakla, gündeme alınarak bütün işlere takdimen ve öncelikle görüşülmesini arz ve teklif ederiz.” M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 2, Cilt: 22, Birleşim: 155, (22.10.1963), s. 303.

askerî yargıyı tanzim etmektedir. 'Askerî yargı askerî mahkemeler ve disiplin mahkemeleri tarafından yürütülür. Bu mahkemeler asker kişilerin askerî olan suçları ile bunların asker kişileri aleyhine veya askerî mahallerde veyahut askerlik hizmet ve görevleriyle ilgili olarak işledikleri suçlara ait dâvalara bakmakla görevlidirler' dendiikten sonra, 'askerî yargı organlarının kuruluşu, işleyişi, askerî hâkimlerin özlük işleri, mahkemelerin bağımsızlığı, hâkimlik teminatı ve askerlik hizmetinin gereklerine göre özel kanunla düzenlenir' denilmektedir.

Muhterem arkadaşlar, 138 nci madde, müşahade edilmiştir ki, askerî mahkemeyi ikiye ayırmaktadır:

1. Askerî mahkemeler,

2. Disiplin mahkemeleri. Ve bunların kurulmasında, genel yargıda olduğu gibi, hâkim teminatı, bağımsız mahkeme esprisinin hâkim olmasını emrediyor. İşte bu âmir hüküm muvacehesinde Hükümet tarafından hazırlanarak Meclise sevk edilen Askerî Mahkemeler Kuruluşu ve Yargılama Usulü Kanunu ile Disiplin Mahkemeleri ve yine Askerî Temyiz Mahkemesini tanzim eden 141 nci maddede geçen 'askerî savcı' terimini de kapsıyacak şekilde hazırlanan Askerî hâkimler ve Askerî savcılar kanun tasarıları Adalet ve Millî Savunma Komisyonlarından kurulu Geçici Komisyonda görüşülmüş, her üçünün de müzakeresi ikmal edilmiş ve her ikisi de Meclise verilerek basılmış ve muhterem arkadaşlarımıza dağıtılmıştır. Diğer bir 3 ncüsü de yarın basılması biterek Yüce Meclise dağıtılmak durumuna gelmiş olacaktır. Şimdi mâruzatımın esas noktasına gelmiş oluyorum.

Muhterem arkadaşlar; bu yeni 3 kanun bilhassa Askerî Mahkemeler Kuruluş Kanunu ve ona sıkı sıkıya bağlı olan Askerî Hâkimler ve Askerî Savcılar Kanunu 138 nci maddenin esprisi altında tedvin edildiği için, şimdiye kadar mer'î olan müesseselerde esaslı değişiklikler vücut bulmuştur. Ezcümle, şimdiki mahkemelerimizde bir askerî hâkim, 2 subay üye vardır. Halbuki, bu madde gereğince bu ber'aks olmuş, 2 tane askerî hâkim bir subay üye esasına gidilmiştir.

Diğer bir fark, şimdi âmiri adlîlik müessesesi var. Askerî yargı askerî mahkemede âmiri adlî tarafından yürütülür. Halbuki 138 nci madde yalnız askerî mahkemeler tarafından askerî yargının yürütüleceğini emrettiğinden âmiri adlîlik müessesesi kaldırılmıştır.

3 ncü bir husus; âmiri adlîlik müessesesi mevcut iken onda birtakım yetkiler vardı: 1. Hürriyeti kısıtlayıcı yetki, yani soruşturma esnasında re'sen kısıtlamaya karar verilirdi. Halbuki Anayasamızın 30 ncu maddesinde bunu mahkemeye getirmiş, mahkemenin hakkı ve yetkisi dâhiline koymuştur. Binaenaleyh, şimdi mer'î kanundan yetki alan âmiri adlî soruşturma esnasında asker kişiyi veya asker olmamasına rağmen askerî mahkemede muhakeme edilmesi lâzımgelen kişiyi tutuklama yetkisine sahibolduğu halde artık Anayasa hükmüne göre bu imkânı kullanamamak gerekecektir. Âmiri adlî bir 4 ncü husus. Zapt ve arama kararını re'sen vermeye yetkili idi. Bugün mer'î mevzuatımız muvacehesinde bu yetkiyi haiz idi. Halbuki yine Anayasamızın esprisi muvacehesinde bunu re'sen kullanacak ancak mahkeme olacaktır.

...huzurunuzda getirdiğimiz bu çok mühim Anayasa esaslarından dolayı bu kanunun ve ona sıkı sıkıya bağlı olan Askerî mahkeme (hâkimler denilmeliydi E.O.) ve savcılar Kanununun Yüce Heyetiniz tarafından bir an evvel, her iki Mecliste görüşülmesi ve kanunlaşması zaruridir. Kaldı ki, bugün Anayasanın iki sene içinde çıkarılmasını emrettiği diğer kanunlardan farklı olarak bu kanunlarımız fiilî durumla sıkı sıkıya ilişkin olduğu için askerî yargı organları bugün, 26 tarihinden itibaren işlemeyecek şekilde durmuştur. Askerî mahkemelerde görülmekte olan dâvalar gerek avukatları tarafından talep üzerine, gerek bizzat mahkemeler tarafından verilen kararlar muvacehesinde, bu kanunların Yüce Meclislerden bu müddet içinde çıkacağı farz edilerek hep 26 Ekim 1963 tarihine tehir edilmiştir. Halbuki bütün iyi niyete rağmen, bütün çalışmalarla bu kanunların hazırlanmış olmasına rağmen Meclislerden çıkması mümkün olmamaktadır. Eğer bu kanunlar çıkmazsa, Özel Okullar Kanunu çıkmazsa kıyamet kopmaz. Partiler Kanunu çıkmazsa öyle, diğer kanunlar da öyle. Fakat bugün içinde bulunduğumuz şartlar da göz önünde tutulacak olursa, askerî yargı organları meflûç hale gelecek; bilhassa askerî Temyizde rüyet edilmekte olan önemli dâvaların rüyeti, muhakeme edilmesi mümkün olmayacaktır. İşte bundan dolayıdır ki; bu kanunların bu Meclisin bu yılki çalışması bitmeden 1 Kasım tarihinden evvel bu Mecliste ve diğer Mecliste görüşülüp kabul edilmesi zorunluluğu aşîkârdır. Bu kadar kısa müddet içinde 261 maddelik Askerî mahkemelerin kuruluş ve yargılama usulü Kanunu, 66 maddelik Disiplin mahkemeleri Kanunu, 45 maddelik Askerî hâkimler ve savcılar Kanunu yani 400 maddelik birbirine bağlı 3 kanunun görüşülmesi, normal prosedür içinde mümkün değildir. Bunlardan disiplin mahkemeleri, Anayasanın emrettiği diğer kanunlar durumunda olduğu için, yani 1 Kasıma kadar çıkmadığı takdirde askerî yargının felce uğramasında müessir bulunmadığı için, onun müzakeresi sonraya bırakılabilir. Fakat askerî mahkemelerin kuruluşu ve yargılama usulü Kanunu ile Askerî hâkimler ve savcılar Kanununun mutlaka bu çalışma yılının bitmesinden evvel müzakerelerinin ikmal edilerek, her iki Meclis tarafından çıkarılıp, Resmî gazetelerde yayınlanıp kanunlaşmış olması lâzımdır... ”⁵⁸⁶

Geçici Komisyon Başkanı Ferda Güley, sözünü ettiği bu sıkışık durum nedeniyle, Kanun Tasarısının tümü üzerinde gerçekleştirilecek görüşme ile yetinilmesinin, maddelerin teker teker ele alınmamasının isabetli olacağını ileri sürüyordu. Geçmişte Ticaret Kanununun, Medenî Kanunun ve İcra İflâs Kanununun kabulünde de böyle davranılmış olduğunu hatırlatan Güley, Komisyon olarak bu doğrultuda bir önerge vereceklerini bildirerek, bu önergenin kabulünü talep ediyordu. Geçici Komisyon Başkanı Ferda Güley ve Geçici Komisyon Sözcüsü Sabri Vardarlı'nın imzasını taşıyan önergede şöyle denilmekteydi:

⁵⁸⁶ M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 2, Cilt: 22, Birleşim: 155, (22.10.1963), ss. 303-305.

“Başkanlığa

*Öncelik ve ivedilikle görüşülmesi kabul olunan, ‘Askerî Mahkemeler kuruluşu ve yargılama usulü kanunu tasarısı’ sistematik kanunlardan olup, buna benzer kanunlarda evvelce yapıldığı gibi, küll halinde müzakeresi gerektiğinden, önemi de göz önünde tutularak müzakerelerin tümü üzerinde yapılmasını ve bu şekilde oylanmasını arz ve teklif ederiz.”*⁵⁸⁷

Her ne kadar, bazı milletvekilleri bu görüşe karşı çıkmışlarsa da⁵⁸⁸, Geçici Komisyon adına verilen önerge Genel Kurulun 22 Ekim 1963 tarihli 155. Birleşiminde kabul edilmiş ve böylece “*Askerî Mahkemeler Kuruluşu ve Yargılama Usulü Kanunu Tasarısı*”nın tümü üzerindeki görüşmeler ile yetinilerek oylanması kararlaştırılmıştı⁵⁸⁹.

Millet Meclisinin 22 Ekim 1963 tarihli 155. Birleşiminde, Kanun Tasarısının tümü üzerinde CHP Meclis Grubu adına söz alan Tekirdağ Milletvekili Turhan Kut’un konuşması, “askerî yargı”nın tarihsel gelişimi ve mevcut durumu hakkında özet bilgi vermesi yönünden önemlidir. Turhan Kut, konuşmasında şöyle diyordu:

“...Anayasamızın öngördüğü yeni hükümlere ve esprisine kesin uygunluk gösteren tasarının umumi prensipleri hakkında söz açmadan önce, bu tasarının yeni baştan hazırlanmasını gerektiren sebepler üzerinde durmanın lüzumuna inanmaktayız.

1. Yürürlükte bulunan 15 Ekim 1930 tarihli ve 1631 sayılı (Askerî Mahkeme –Muhakeme– Usulü Kanunu)muz, Alman Askerî Ceza Kanunundan aktarılmış ve uygulandığı 33 yıl gibi uzun bir süre içinde pek çok değişikliğe uğramış olmasına rağmen, gerek sistematığı gerekse taşıdığı hükümler bakımından, uygulandığı alanda yeterli olamamıştır.

2. Askerî Yargıtayın kuruluşu hakkındaki 127 sayılı Kanun, bu kanunun 39, 40, 41, 42, 43, 45, 46, 47, 57 ve 248 nci maddelerini yürürlükten kaldırmıştır.

3. Anayasa Mahkemesi, 26.6. 1963 günlü ve 1963/197 Esas, 166 Karar sayılı Kararı ile, adı geçen kanunun 130 ncu maddesinin ikinci ve 206 ncı maddesinin dördüncü bentlerinin iptaline karar vermiştir.

⁵⁸⁷ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 2, Cilt: 22, Birleşim: 155, (22.10.1963), s. 306.

⁵⁸⁸ Kanunun tümü üzerinde yapılacak görüşmeler ile yetinilmesi önerisine AP Grubu adına Balıkesir Milletvekili Cihat Bilgehan karşı çıkmıştı [**M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 2, Cilt: 22, Birleşim: 155, (22.10.1963), s. 305]. Ayrıca, Birleşimi yöneten, Başkanvekili Nurettin Ok, önerge üzerinde iki lehte iki aleyhte görüş bildirecek milletvekiline söz verdiğinde, Yozgat Milletvekili İsmail Hakkı Akdoğan ile Amasya Milletvekili İsmail Sarıgöz önergenin aleyhinde konuşmuşlardı [**M.M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 2, Cilt: 22, Birleşim: 155, (22.10.1963), ss. 305-307].

⁵⁸⁹ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 2, Cilt: 22, Birleşim: 155, (22.10.1963), s. 308.

4. *Ve nihayet en önemlisi olarak, Anayasamızın 138 nci maddesi, Askerî mahkemelerin kuruluşu ve hâkimler heyetinde aranması gereken nitelikleri yeni baştan düzenliyen hükümler getirmiştir.*

Yukarıda saydığımız sebepler, Askerî mahkemelerin kuruluşu ve yargılama usulü hakkında yeni hükümlerin düzenlenmesini zorunlu kılmış, ancak 33 yıldır yürürlükte bulunan (Askerî Muhakeme Usulü Kanunu) na, parça parça yeni maddeler eklemek suretiyle, kanunu yamalı bohça haline getirmek yerine, eski kanun esas alınarak, Ceza Muhakemeleri Usulü Kanununun sistemiği, eski kanunun uygulanması sırasında ortaya çıkan aksaklıklar, Askerî Yargıtayın içtihat kararları ve nihayet doktrin de göz önünde tutularak, kanunun yeni baştan hazırlanması daha uygun görülmüştür... ” ⁵⁹⁰

Kayseri Milletvekili Abdülhalim Aras, Tasarı üzerinde görüşlerini bildireceğini belirterek başladığı konuşmasında, Askerî Mahkemeler Kuruluşu ve Yargılama Usulü Kanunu Tasarısının gecikmiş olduğuna işaret etmekte ve bu gecikmeden Hükûmeti sorumlu tutmaktaydı. Abdülhalim Aras, şöyle diyordu:

“...Geçen yıl, Askerî Temyiz Mahkemesinin Kuruluş Kanunu, Adliye Komisyonuna geldiğinde vekâlet yetkilileri Askerî Mahkemelerin Kuruluş ve Yargılama Usul Kanununun, Askerî Sacılar ve Hâkimler Kanununun, Askerî Disiplin Mahkemeleri Kanunlarının hazırlanmakta bulunduğu ve kısa zamanda Meclise sevk edileceği yolunda vaidde bulunmuşlardır. Biz, bu kanunların Askerî Temyiz Mahkemesi Kuruluşu Kanunu ile birlikte müzakeresinin zaruretine inanmış ve bunların bir kül teşkil edeceğini ve birlikte ele alınması lüzumunu ısrarla belirtmiş idik. Fakat bugün, Anayasanın tanıdığı iki yıllık müddetin bitmesine çok yakın bir sırada Komisyona sevk edilmesi ve Komisyondan sonra da bu Mecliste çok kısa bir zamanda üzerinde durulmasının ilerde ne gibi zararlar tevli dedeğinin takdirini Yüksek Heyetinize arz ederim...” ⁵⁹¹

Bu Kanun Tasarısının Meclise getirilmesinin gecikmiş olduğu yönündeki düşünceye, Yozgat Milletvekili İsmail Hakkı Akdoğan da katılmaktaydı. Akdoğan’ın, gecikmeden ötürü Hükûmeti suçlayan, fakat geceli gündüzlü çalışma sergileyen Geçici Komisyonu öven konuşmasının ilgili kısmı şöyleydi:

“Çok muhterem arkadaşlar, üzerinde müzakerelerin devam etmekte olduğu kanun tasarısının Meclise çok geç getirilmiş olmasını, benden evvel konuşan değerli arkadaşımız gibi, bendeniz de kabul etmekteyim. Ancak, bu kanun tasarısı Meclise verildikten sonra, kurulan Geçici Komisyon, bütün imkânları kullanmak suretiyle, geceli gündüzlü çalışmak suretiyle en az 20 gün kadar bu kanun tasarısı üzerinde çalışmış ve zamanında bu kanunu Yüksek Heyetinize getirmiştir. Bu komisyonun insanüstü gayretlerinden dolayı da yüksek huzurlarınızda bu komisyon üyelerine teşekkür ve hürmetlerimi bildiririm...” ⁵⁹²

⁵⁹⁰ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 2, Cilt: 22, Birleşim: 155, (22.10.1963), s. 308.

⁵⁹¹ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 2, Cilt: 22, Birleşim: 155, (22.10.1963), s. 311.

⁵⁹² **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 2, Cilt: 22, Birleşim: 155, (22.10.1963), ss. 312-313.

Görüşmelerin sonunda, Tasarıyı incelemiş bulunan Geçici Komisyon Başkanı Ordu Milletvekili Ferda Güley, Tasarı hakkında bir genel değerlendirmede bulunuyor ve şöyle diyordu:

*“Muhterem arkadaşlar, tümü üzerinde müzakere cereyan etmekte olan askerî Mahkemelerin kuruluşu ve muhakeme usulü hakkındaki kanun tasarısı, 33 seneden beri mer’i bulunan Askerî Muhakeme Usulü Kanunumuzla; Askerî Ceza Kanunundan ve Ceza Muhakemeleri Usulü Kanunundan % 90 maddesi, 30 senelik dil değişmesi ile, yani sadece dil değişikliği ile, bu kaynaklardan alınmış bulunmaktadır. Esasen bugün tümü halindeki konuşmalarımızın haklı bir sebebini de bu husus teşkil etmektedir. Yani biraz evvelki konuşmamda huzurunuzda saydığım gibi, Anayasaya ilişkin zaruri değişiklikler hariç; bu 261 maddelik tasarı aslında Askerî Ceza Muhakemeleri Usulü Kanununun ve bir miktar da Askerî Ceza Kanununun sistemi ile, usul ile ilgili maddelerinin bugünkü Anayasa diline değiştirilmek ve biraz da bugünkü espiye intibak ettirilmek suretiyle alınmasından vücuda gelmiş bir eserdir. Yepyeni değildir, bu maddeler yeni vücut bulmuş değildir. Okumuş olan arkadaşlarımızın görmüş olacakları gibi, mer’i mevzuatımızın usulî hükümlerinin, kuruluş hükümlerinin buraya aktarılmasından ibarettir...”*⁵⁹³

Tasarı üzerindeki görüşmeler, vaktin ilerlemesi nedeniyle ertesi güne ertelenmiş de⁵⁹⁴; 23 Ekim 1963 tarihli 156. Birleşimde çoğunluk olmadığından görüşmelere geçilememiş⁵⁹⁵ ve bu nedenle görüşmeler, Millet Meclisi Genel Kurulunun 24 Ekim 1963 tarihli 157. Birleşiminde tamamlanmıştı. Bu Birleşimde, Geçici Komisyon, verilen değişiklik önergelerini değerlendirmiş ve bir kısmını benimsemiş bir kısmını ise benimsememişti⁵⁹⁶. Bu doğrultuda, Askerî Mahkemeler Kuruluş ve Yargılama Usulü Kanunu Tasarısı, Geçici Komisyonun benimsemediği değişikliklerle, Millet Meclisi Genel Kurulunun 24 Ekim 1963 tarihli 157. Birleşiminde kabul edilmişti⁵⁹⁷.

bb- Millet Meclisinden Gelen Metnin Cumhuriyet Senatosunda Ele Alınması ve Aynen Kabul Edilmesi

Askerî Mahkemeler Kuruluş ve Yargılama Usulü Kanunu Tasarısının, Millet Meclisince kabul edilen metni, Anayasanın 92. maddesi uyarınca Cumhuriyet Senatosuna gönderilmiş ve Cumhuriyet Senatosu Genel Kurulu, 24 Ekim 1963

⁵⁹³ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 2, Cilt: 22, Birleşim: 155, (22.10.1963), ss. 313-314.

⁵⁹⁴ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 2, Cilt: 22, Birleşim: 155, (22.10.1963), s. 329.

⁵⁹⁵ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 2, Cilt: 22, Birleşim: 156, (23.10.1963), s. 338.

⁵⁹⁶ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 2, Cilt: 22, Birleşim: 157, (24.10.1963), ss. 350-360.

⁵⁹⁷ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 2, Cilt: 22, Birleşim: 157, (24.10.1963), s. 360.

tarıhli 123. Birleşiminde, söz konusu Tasarının, Millî Savunma ve Anayasa ve Adalet Komisyonlarından seçilecek üyelerden oluşacak bir Geçici Komisyonca incelenmesi kararlaştırılmıştı⁵⁹⁸. Geçici Komisyonun, hemen 1 gün içinde hazırladığı 25 Ekim 1964 tarihli Rapor⁵⁹⁹, Cumhuriyet Senatosu Genel Kurulunun 25 Ekim 1963 tarihli 124. Birleşiminde ele alınmıştı⁶⁰⁰. Cumhuriyet Senatosu Geçici Komisyonu, Tasarının, Millet Meclisinde kabul edilen metnini aynen benimsemişti ve Millet Meclisinde olduğu gibi, Cumhuriyet Senatosu Genel Kurulunda da, Tasarının tümünün görüşülmesi ile yetinilmesini ve maddeler üzerinde görüşme açılmamasını önermişti. Geçici Komisyon, bu talebinde şöyle demektedir:

“T.C. Anayasasının geçici 7 nci maddesi hükmüne göre 2 yıl içinde çıkarılması gereken kanunlardan, Askerî Mahkemeler Kuruluş ve Yargılama Usulü kanunu tasarısının tümü üzerinde Millet Meclisinde yapılan müzakereler sonunda Millet Meclisince bazı maddeler üzerinde yapılan değişikliklerle kabul edilen metni incelemek üzere, Yüksek Senatunun 24.10.1963 tarihli toplantısında kurulması kabul edilen Geçici Komisyonumuz 25.10.1963 tarihinde toplanarak Millet Meclisince kabul edilen metni Hükümet temsilcileri de hazır bulundukları halde incelemiştir:

Gerek metnin tümü ve gerek maddeler üzerinde yapılan görüşmeler sonunda Komisyonumuzca metin üzerinde bir değişiklik yapılmasına lüzum görülmemiş ve Millet Meclisi Geçici Komisyonunun tümü ve maddeler hakkında hazırladığı gerekçeler Komisyonumuzca da benimsenmiştir.

Ancak, şu noktayı da belirtmek isteriz ki, birkaç madde üzerinde verilen önergelerle yapılan değişiklik haric olmak üzere Millet Meclisinde tasarının tümü hakkında müzakere yapılmakla yetinilmesine karar verilmiş ve maddeler üzerinde görüşme yapılmamıştır.

Anayasamızın geçici 7 nci maddesine göre iki yıl içinde çıkarılması gereken kanunlar arasında mühim bir mevki işgal eden bu kanun tasarısı ile Askerî yargı usulünde ehemmiyetli değişiklikler yapılmaktadır. Bu değişikliklerin yapılmasını zorunlu kılan hüküm yine Anayasanın 138 nci maddesinin askerî mahkemelerin terekübü tarzına taallük eden âmir hükmüdür. Halen yürürlükte olan ve askerî mahkemelerin kuruluşuna ilişkin hükümleri de ihtiva eden Askerî Muhakeme Usulü Kanununun Anayasanın 138 nci maddesiyle bağdaşması mümkün bulunmayan hükümler ihtiva eylemiş (eylemesi) karşısında askerî yargının yürütülmemesi ve işliyez bir hale gelmesi veya ileri sürülmesi melhûz yetkisizlik iddialar(ı) yüzünden birçok güçlükler doğması ihtimali karşısında, bu kanun tasarısının Millet Meclisinde olduğu gibi Yüksek Senatoda tümünün müzakeresi ile iktifa edilmesini arz olunan hal ve icaba uygun bulunacağı da Komisyonumuzca kabul edilmiştir.

Genel Kurulda öncelik ve ivedilikle görüşülmesine delâletleri ricasiyle Yüksek Başkanlığa arz olunur.” ⁶⁰¹

⁵⁹⁸ C.S. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 2, Cilt: 15, Birleşim: 123, (24.10.1963), ss. 460-461.

⁵⁹⁹ Cumhuriyet Senatosu S. Sayısı: 329, “Askerî mahkemeler kuruluş ve yargılama usulü kanunu tasarısı hakkında Cumhuriyet Senatosu Geçici Komisyon raporu”, C.S. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 2, Cilt: 15, Birleşim: 124’ün sonuna ekli, (25.10.1963), ss. 1-4.

⁶⁰⁰ C.S. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 2, Cilt: 15, Birleşim: 124, (25.10.1963), s. 509.

⁶⁰¹ Cumhuriyet Senatosu S. Sayısı: 329, “Askerî mahkemeler kuruluş ve yargılama usulü kanunu tasarısı hakkında Cumhuriyet Senatosu Geçici Komisyon raporu”, C.S. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 2, Cilt: 15, Birleşim: 124’ün sonuna ekli, (25.10.1963), ss. 1-2; C.S. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 2, Cilt: 15, Birleşim: 124, (25.10.1963), ss. 509-510.

Aynı doğrultuda, Geçici Komisyon Başkanı Cumhuriyet Senatosunun Tabîî Üyelerinden Fahri Özdilek de, verdiği iki ayrı önerge ile, Askerî Mahkemeler Kuruluş ve Yargılama Usulü Kanunun Tasarısının gündeme alınarak, diğer işlerden öncelik ve ivedilikle görüşülmesini ve bu Tasarının sadece tümünün görüşülmesi ile yetinilmesini ve maddelerin ayrı ayrı oylanmamasını talep etmişti⁶⁰².

Cumhuriyet Senatosu Genel Kurulunun 25 Ekim 1963 tarihli 124. Birleşiminde, Geçici Komisyonun ve Geçici Komisyon Başkanı Tabîî Üye Fahri Özdilek'in, Tasarının yalnızca tümünün görüşülmesi yönündeki önergeleri kabul ediliyor ve Askerî Mahkemeler Kuruluş ve Yargılama Usulü Kanunu Tasarısının maddelerinin ayrı ayrı ele alınmaması ve tümü üzerinde yapılacak görüşmeler ile yetinilmesi kararlaştırılıyordu⁶⁰³. Tasarının tümü üzerindeki görüşmeler tamamlandıktan sonra, oylamaya gidilmiş ve Cumhuriyet Senatosunda, Millet Meclisinden geldiği şekliyle kabul edilen Askerî Mahkemeler Kuruluş ve Yargılama Usulü Kanunun Tasarısı, Anayasanın 92. maddesi uyarınca kanunlaşmıştı⁶⁰⁴. Cumhurbaşkanıca 26 Ekim 1963 tarihli (mükerrer) Resmî Gazetede yayımlanan bu Kanun, 25 Ekim 1963 tarih ve 353 sayılı "Askerî Mahkemeler Kuruluşu ve Yargılama Usulü Kanunu" adı ile, hukuk dünyasındaki yerini alıyordu⁶⁰⁵.

⁶⁰² Tabîî Üye Fahri Özdilek'in önergeleri şöyleydi:

i) "Yüksek Başkanlığa

Askerî mahkemeler kuruluş ve yargılama usulü kanunu tasarısının gelen kâğıtlardan gündeme alınarak diğer işlerden öncelik ve ivedilikle görüşülmesini saygı ile arz ve teklif ederim."

ii) "Yüksek Başkanlığa

Askerî mahkemeler kuruluş ve yargılama usulü kanunu tasarısının bir sistem dâhilinde tanzim edilmesi ve en geç bugün çıkması gerekli olduğundan tasarının tümünün müzakere konusu edilmesini ve maddelerin ayrı ayrı oylanmamasını arz ve teklif ederim." Bkz. **C.S. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1, Toplantı: 2, Cilt: 15, Birleşim: 124, (25.10.1963), s. 509.

⁶⁰³ **C.S. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1, Toplantı: 2, Cilt: 15, Birleşim: 124, (25.10.1963), s. 515. Cumhuriyet Senatosunun 25 Ekim 1963 tarihli 124. Birleşimini yöneten Başkanvekili İhsan Hamit Tigrel'in bu konudaki açıklaması, Cumhuriyet Senatosu tutanaklarında şöyle yer almıştı:

"BAŞKAN – Usul hakkında başka söz isteyen yok. Evvelâ usul hakkındaki teklifi tasvibinize arz edeceğim. Usul şu: Bilumum kanunlarda olduğu gibi madde madde müzakere edilmeyip, kanunun tümünün müzakeresiyle yetinilmesi keyfiyettir. Gerek Komisyon Başkanı Özdilek'in takriri ve gerek rapor, böyle bir telifi ihtiva etmektedir. Bu teklifi kabul edenler lütfen işaret buyursunlar... Kabul etmiyenler... Kanunun tümü üzerindeki müzakere ile iktifa edilmesi kabul edilmiştir."

Şimdi böyle olduğuna göre, maddeler okunmuş ve kabul edilmiş mahiyettedir. Bu takdirde, maddeler görüşülmüş mahiyette olduğuna göre, Sayın Selâmi Üren arkadaşımızın maddenin tâdili hakkındaki takririni oya koymıyacağım. Çünkü o takdirde, bir arkadaşımızın takriri 20 nci maddenin tadilini ister; öteki arkadaşımız 80 nci maddenin tadilini ister; böylece maddelere yeniden geçmiş oluruz. (Soldan, hayır efendim, böyle değil sesleri) (Gürültüler) Oya konamaz efendim..." **C.S. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1, Toplantı: 2, Cilt: 15, Birleşim: 124, (25.10.1963), s. 515.

⁶⁰⁴ **C.S. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1, Toplantı: 2, Cilt: 15, Birleşim: 124, (25.10.1963), s. 516.

⁶⁰⁵ **Resmî Gazete**, 26 Ekim 1963, Sayı: 11541 (Mükerrer).

b- Askerî Mahkemeler Kuruluşu ve Yargılama Usulü Kanunu ile Yakın İlgisi Bulunan “Askerî Hâkimler ve Savcılar Kanunu” (26 Ekim 1963 tarih ve 357 sayılı Kanun)

aa- Bakanlar Kurulunca Hazırlanan Tasarı ve Tasarının Millet Meclisinde Görüşölüp Kabul Edilmesi

1961 Anayasasının, Askerî yargıyı düzenleyen 138. maddesinde, sadece askerî mahkemelere yer verilmekle yetinilmemekte, aynı zamanda askerî hâkimlere ilişkin hükümler de bulunmaktaydı. Bu bağlamda, 138. maddenin 4. ve 5. fıkrasında şöyle denilmektedir:

“Askerî mahkemelerde üyelerin çoğunluğunun hâkimlik niteliğine sahibolması şarttır.

Askerî yargı organlarının kuruluşu, işleyişi, askerî hâkimlerin özlük işleri, mahkemelerin bağımsızlığı, hâkimlik teminatı ve askerlik hizmetinin gereklerine göre özel kanunla düzenlenir.”

Görölldüğü üzere, Anayasanın anılan hükmünde, yalnızca mahkemelerin kuruluşundan değil, fakat hâkimlik niteliğinden, hâkimlerin özlük işlerinden ve hâkimlik teminatından da söz edilmekteydi. Bu nedenle, askerî hâkimliği ve askerî savcılığı düzenleyen bir kanuna da gerek duyulmaktaydı. Bu doğrultuda, Bakanlar Kurulu, bir Askerî Hâkimler ve Askerî Savcılar Kanunu Tasarısı hazırlamış ve bu Tasarayı 21 Eylül 1963 tarihinde Millet Meclisi Başkanlığına sunmuştu. Bakanlar Kurulunca hazırlanan Askerî Hâkimler ve Askerî Savcılar Kanunu Tasarısının gerekçesinin genel kısmında aynen şöyle denilmektedir:

“Anayasanın yargı bölümüne ait genel hükümleri, askerî mahkemeler ve askerî hâkimler de dâhil, olmak üzere bütün yargı organlarını kapsamaktadır. Bu bölüme dâhil bulunan 138 nci maddede, askerî yargı organlarının kuruluşu ve işleyişinin ve askerî hâkimlerin özlük işlerinin, mahkemelerin bağımsızlığı, hâkimlik teminatı ve askerlik hizmetinin gereklerine göre özel kanunla düzenleneceği belirtilmektedir. Bu itibarla askerî hâkimlerin özlük işlerinin bu üç esas prensibe; mahkemelerin bağımsızlığı, hâkimlik teminatı ve askerlik hizmetinin gereklerine göre düzenleneceği bir Anayasa hükmü olarak gerekli bulunmaktadır.

Askerî hâkimlerin özlük işlerine ait kanunun hazırlanmasında, mahkemelerin bağımsızlığı ve hâkimlik teminatı yönünden umumi adli hâkimler hakkındaki kanuna uygunluk sağlanması, kanun tekniği ve yargı politikasının tümlüğü düşüncesiyle faydalı görölmüştür. Esasen halen yürürlükte bulunan 1631 sayılı Askerî Muhakeme Usulü Kanununda yer alan askerî hâkimliğe kabul, yükselme şartları, askerî hâkimlerin vazifeleri ve hukukuna ait maddeler bu konularda Hâkimler Kanununu esas almakta veya ona atıfta bulunmaktadır.

Bu itibarla askerî hâkim ve askerî savcı olmak için genel şartlar ve özlük hakları bakımından Hâkimler ve Savcılar Kanununun hazırlanmasındaki esaslar göz önünde tutulmuştur.

Askerî hâkimlerin yargı itibariyle hâkimlik ve savcılık görevlerini ifa etmeleri sebebiyle Askerî hâkimler ve askerî savcılar Kanunu adıyla düzenlenen tasarının birinci kısmı üç bölümü kapsamaktadır. Birinci bölümde genel hükümler bahsinde askerî hâkim ve askerî savcı olmak için genel şartlar ve yetişme kaynaklarına ait maddeler bulunmaktadır. Askerî hâkim ve askerî savcı yetiştirilmesinde üç kaynak kabul edilmiş ve bunlardan hangisinden faydalanılacağı hususunun tesbiti Millî Savunma Bakanına bırakılmıştır.

Staja ait hükümler ikinci bölümde ifade edilmiş ve staj süresi bir yıl olarak kabul edilmiştir.

Üçüncü bölüm askerî hâkimlik ve askerî savcılık yardımcılığına ait bulunmaktadır. Yardımcılıkta bekleme süresi üç yıldır. Başarısızlık halinde hâkimlikle ilgi kesilerek personel sınıfına geçirme esası kabul edilmiştir.

Özlük işlerine ayrılan ikinci kısmın birinci bölümü yükselme işlerini düzenlemektedir. Askerî hâkim ve yardımcılarının yükselmelerinde askerî Yargıtaydan verilen notlarla birlikte kıdemli hâkimin ve nezdinde mahkeme kurulan komutanın idari bakımdan verecekleri siciller de değerlendirilmeye esas alınmakta, askerî savcılar ile yardımcılar için ayrıca teftiş raporları yükselmeye esas olan kaynaklardan birini teşkil etmektedir.

Yer değiştirme işlerine ayrılan ikinci bölümde askerî hâkimler, askerî savcılar ve yardımcılar ile idari görevlerde bulunanların nakil ve tâyinleri subayların bağlı oldukları kanun hükümlerine göre düzenlenmiş, farklı olarak üçüncü coğrafi bölgede üç yıl, diğer bölgelerde dört yıldan önce yer değiştirilemeyeceği kaideten kabul edilmiştir.

Üçüncü bölüm özlük haklarına ayrılmış ve askerî hâkimler ile askerî savcılar ve yardımcılarının maaş ve diğer malî hakları subayların tabi olduğu kanunlara hâkim ödenekleri ise Hâkimler Kanununa atıfta bulunmak suretiyle düzenlenmiştir.

Dördüncü bölümü teşkil eden izin, istifa, yaş haddi ve emeklilik konuları Silâhlı Kuvvetler mensuplarının tabi oldukları hükümlere bağlanmıştır.

Disiplin cezaları ve soruşturma - kovuşturma işlemleri beşinci bölümü teşkil etmiştir.

Altıncı bölüm Askerî Yargıtay üyeleri hakkındaki özel hükümleri kapsamaktadır.

Bunların haricinde kalan çeşitli hükümler dördüncü kısımda tesbit edilmiştir.”⁶⁰⁶

⁶⁰⁶ Millet Meclisi S. Sayısı: 514, “Askerî hâkimler ve askerî savcılar kanun tasarısı ve Geçici Komisyon raporu”, **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 2, Cilt: 22, Birleşim: 157’nin sonuna ekli, (24.10.1963), ss. 1-2.

Bakanlar Kurulunun hazırladığı bu Tasarının, Millet Meclisi Başkanlığınca, Millî Savunma ve Adalet Komisyonlarına havale edildiği, Millet Meclisinin 24 Eylül 1963 tarihli 141. Birleşiminde “Gelen Kâğıtlar”da ilân edilmişse de⁶⁰⁷, aynı Birleşimde, daha önce “Askerî Mahkemeler Kuruluş ve Yargılama Usulü Kanun Tasarısı” ile “Disiplin Mahkemeleri Kuruluş ve Yargılama Usulü ve Disiplin Suçları ile Cezaları Hakkındaki Kanun Tasarısı”nı incelemekle görevlendirilmiş olan Geçici Komisyon Başkanlığının verdiği bir önerenin Millet Meclisi Genel Kurulunca kabulü üzerine, sözü geçen “Askerî Hâkimler ve Askerî Savcılar Kanunu Tasarısı”nın da, aynı Komisyonda incelenmesi kararlaştırılmıştı⁶⁰⁸. Geçici Komisyon, incelemesini tamamladıktan sonra, gerçekleştirdiği bazı değişikliklerle, 19 Ekim 1963 tarihli Raporu hazırlamış ve Millet Meclisi Başkanlığına sunmuştu. Geçici Komisyonun Raporunda, bu Kanun Tasarısının önemi ve “Askerî Mahkemeler Kuruluş ve Yargılama Usulü Kanun Tasarısı” ile “Disiplin Mahkemeleri Kuruluş ve Yargılama Usulü ve Disiplin Suçları ile Cezaları Hakkındaki Kanun Tasarısı” ile bağlantısı hakkında şöyle denilmekteydi:

“Anayasamızın geçici 7 nci maddesine göre iki yıl içerisinde çıkarılması gereken kanunlardan Askerî hâkimler ve askerî savcılar hakkındaki kanun tasarısını incelemekle görevlendirilen Geçici Komisyonumuz Millî Savunma Bakanlığınca hazırlanıp Bakanlar Kurulu tarafından tetkik olunan ve Başbakanlık Kanunlar ve Kararlar Tetkik Dairesi ifadeli yazı ile gönderilen tasarıyı ilgili bakanlıklar temsilcilerinin de iştirakiyle görüştü:

Anayasamızın iki yıl içinde kabul edilmesini öngördüğü kanunları tesbit eden Komisyon askerî yargı ile ilgili bir kanunu zikretmişti, bu kanun Askerî mahkemeler ve disiplin mahkemeleri kanunu şeklinde ifade edilmişti.

Millî Savunma Bakanlığı bu konuda birbirinden ayrı üç kanun tasarısı hazırlamış ve bu tasarılar Hükümetin tetkikinden geçtikten sonra Başbakanlıkça Millet Meclisi Başkanlığına gönderilmiş ve Yüksek Meclisçe her üçü de Geçici Komisyonumuza havale buyurulmuştu.

Komisyonumuzda kabul edilen Askerî mahkemelerin kuruluşu ve yargılama usulü hakkındaki kanun tasarısının 253 ncü maddesi (Hükümet tasarısının 259 ncu maddesi) ile 22 Mayıs 1930 tarihli 1631 sayılı Askerî muhakeme usulü Kanunu ilga edilmiştir.

⁶⁰⁷ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 2, Cilt: 21, Birleşim: 141, (24.09.1963), s. 473.

⁶⁰⁸ Geçici Komisyon Başkanı Ordu Milletvekili Ferda Güley’in imzasını taşıyan önergede aynen şöyle denilmekteydi:

“Yüksek Başkanlığa

Bugünkü gelen kâğıtlar arasında bulunan Askerî Hâkim ve Askerî Savcılar hakkındaki kanun tasarısının Genel Kurul tarafından Komisyonumuza havale edilen Anayasamızın geçici 7 nci maddesi ile ilgili Askerî Mahkemeler Kuruluş ve yargılama usulü kanunu tasarısı ve Disiplin mahkemeleri kuruluş ve yargılama usulü ve disiplin suçları ve cezaları hakkındaki kanun tasarıları ile sıkı irtibatı dolayısıyla Komisyonumuza havalesini arz ve teklif ederim.” **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 2, Cilt: 21, Birleşim: 141, (24.09.1963), s. 480.

1631 sayılı Askerî muhakeme usulü Kanununun üç vasfı olduğu tesbit olunmuştur. Bu vasıflar şunlardır:

Askerî muhakeme usulü Kanunu:

A) Bir teşkilât kanunudur.

B) Bir yargılama usulü kanunudur.

C) Askerî hâkimler konusunda bir statü kanunudur.

Komisyonumuzca kabul edilen Askerî mahkemeler kuruluş ve yargılama usulü kanunu tasarısı, 1631 sayılı Kanunun baştan iki özelliğine ait hükümler getirmiş ve ancak askerî hâkimler konusunda bir hüküm sevk etmediği görülmüştür.

Ayrıca yeni Anayasamız askerî savcılık görevini düzenlemiştir.

Gerek Anayasadaki askerî savcılık hizmetinin görülmesi ve gerekse Askerî mahkemelerin kuruluşu ve yargılama usulü kanunu tasarısı ile ilga edilmek istenen 1631 sayılı Askerî muhakeme usulü Kanununun askerî hâkimlerle ilgili hükümlerinin, Anayasanın ışığı altında yeniden düzenlenip meriyete konulması ve bu kanunun da Askerî mahkemeler kuruluşu ve yargılama usulü Kanunu ve Disiplin mahkemeleri kuruluşu, yargılama usulü ve disiplin suç ve cezaları hakkındaki Kanun ile birlikte yürürlüğe konulması ve esasen her üç tasarının birbirinden ayrı zamanlarda kabulü mümkün olmayan kanunlar olduğu tesbit edilmiştir.

Filhakika askerî hâkimler ve savcılar hakkındaki tasarı kanunlaşmadan diğer iki tasarının getirdiği hükümler tatbik edilemeyecektir. Bu itibarla tasarının tümü görüşülmüş, komisyonumuzca kabul edilerek maddelere geçilmiştir...”⁶⁰⁹

Geçici Komisyonunun 19 Ekim 1963 tarihli Raporu, Millet Meclisi Genel Kurulunun 24 Ekim 1963 tarihli 157. Birleşiminde ele alınmıştı. Bu Birleşimde, Millet Meclisi Genel Kurulunun, “Askerî Mahkemeler Kuruluşu ve Yargılama Usulü Kanunu Tasarısı”nı kabul etmesinin hemen ardından, Geçici Komisyon tarafından verilen ve “Gelen Kâğıtlar” arasında yer alan Askerî Hâkimler ve Askerî Savcılar Kanunu Tasarısının, Genel Kurulca kabul edilen Askerî Mahkemelerin Kuruluşu ve Yargılama Usulü Kanunu Tasarısı ile sıkı bağlantısı bulunduğu için gündeme alınmasını ve öncelik ve ivedilikle görüşülmesini isteyen önerenin kabul edilmesi üzerine⁶¹⁰, Tasarının tümünün görüşülmesine başlanmıştı⁶¹¹.

⁶⁰⁹ Bkz. yukarıda adı geçen Millet Meclisi S. Sayısı: 514, ss. 5-6.

⁶¹⁰ Geçici Komisyon Başkanı Ordu Milletvekili Ferda Güley, Komisyon Sözcüsü İstanbul Milletvekili Sabri Vardarlı’nın imzalarını taşıyan önergede şöyle denilmektedir:

“Yüksek Başkanlığa

Bugünkü gelen kâğıtlar arasında bulunan (Askerî Hâkimler ve Askerî Savcılar kanunu) tasarısının kabul buyurulan (Askerî Mahkemelerin Kuruluşu ve Yargılama Usulü Kanunu) ile sıkı bağlantısı dolayısıyla:

A) Gündeme alınmasını

B) Öncelik ve ivedilikle görüşülmesini arz ve teklif ederiz.” M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 2, Cilt: 22, Birleşim: 157, (24.10.1963), s. 360.

⁶¹¹ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 2, Cilt: 22, Birleşim: 157, (24.10.1963), s. 361.

Tasarının tümü üzerindeki görüşmeler sırasında, CHP Grubu adına kürsüye gelen İstanbul Milletvekili Reşit Ülker'in, askerî hâkimlerin konumları ve onlara yeni Anayasa ile sağlanan güvence ile ilgili olarak şu konuşmayı yaptığını görüyoruz:

"...Yeni Anayasamız, askerî yargı alanında da büyük reformlar gerektirmiştir. Anayasamızın 138 nci maddesi, askerî mahkemeler, disiplin mahkemeleri ve aynı zamanda askerî hâkimler ve askerî savcılar bakımından ilke hükümleri getirmiş bulunmaktadır.

Anayasamızın bu emri gereğince, askerlik adaletini ilgilendiren 3 kanun tasarısı Millet Meclisinin huzurundadır.

Bunlardan biri Askerî Mahkemeler kuruluş ve yargılama usulü hakkında kanun tasarısı, diğeri, Disiplin mahkemeleri kuruluş ve yargılama usulü ve disiplin suçları ve cezaları kanun tasarısı, üçüncüsü ise Askerî hâkimler ve savcılar hakkındaki kanun tasarısıdır.

Bu üç kanunu esas itibarıyla, birbirinden ayırmaya imkân yoktur. Üçü de birbirinin tamamlayıcısı vasfını taşımaktadır.

22 Mayıs 1930 tarihli ve 1631 sayılı Askerî Muhakeme Usulü Kanunu aynı zamanda iki niteliği de kendinde toplamış bulunmaktaydı. Bu bir taraftan, bir teşkilât ve askerî hâkimler bakımından bir statü kanunu ve diğer taraftan bir yargılama usulü kanunu idi.

Anayasamızın 138 nci maddesi, 'Askerî hâkimlerin özlük işleri, mahkemelerin bağımsızlığı, hâkimlik teminatı, askerlik hizmetinin gereklerine göre özel kanunla düzenlenir' hükmüne dayanılarak bu kanun tasarısı hazırlanmıştır.

Evvelki durumu

Açıkça söylemek gerekir ki, askerî hâkimlerimiz ve askerî savcılarımız gene adalet hizmetinde çalışmakta olan hâkimlerimizle ve savcılarımızla, gerek kaynak, gerek yetiştirme ve gerekse çalışma bakımından hiçbir fark taşımadıkları halde, fiilen genel adalette çalışanlardan statü ve teminat bakımından çok farklı bir durumda bulunmuşlardır, adalet kadar ilâhî hiçbir şey olamayacağı asırlardan beri bilinen bir gerçek olmasına rağmen, fiilî olarak genel adalet hizmet görenlerden çok daha çetin şartlar altında çalışmakta olduklarını kabule mecbur olduğumuz bu yüce meslekin sahipleri, yani hiçbirimizin dışında kalamıyacağı, askerlik gibi bir mukaddes görev içinde adalet dağıtmakla sorumlu olan feragatkâr insanlar; gerek hâkim teminatı bakımından, gerekse tâyin, terfi ve ödenek bakımından farklı tutulmuşlardır.

Bu alanda ileri bir adım atan 7281 sayılı Kanunun hangi şartlar içerisinde çıkarılmış olduğunu burada açıklamaya hacet olmadığı inancındayız.

7281 sayılı Kanunda maksat arayanlar maksatlarına bu yollarla ulaşamayacaklarını kısa zamanda görmüşlerdir. Askerî adalet camiası hürriyetinin candan bekçileri olduklarını ve kendilerine gösterilen sahte yakınlığın tesirinde kalmıyarak, Türkiye Cumhuriyetinin yani Atatürk'çülüğün bekçiliğini adaletten kıl kadar ayrılmıyarak yerine getirmişler; Türk adalet tarihinde de lâıyk oldukları mevkileri almışlardır.

*İşte, şimdi biz, Millet Meclisi olarak yurtlarına karşı görevlerini her türlü ahval ve şerait altında ispat etmiş ve bölünmesi mümkün olmayan ulvî adaletin hizmetkârı olanların Anayasa ile teminat altına alınmış bulunan haklarını tescil eden kanunun müzakeresindeyiz. Gerçekten de getirilen bu teminatlardan yararlanacak asıl adaleti dağıtanlar değil, dağıtılacak adaletten istifade edecek olanlardır. Yani, bizleriz. Bu kanun, Türk vatandaşlarına askerlik adaleti alanında teminat getirmektedir...”*⁶¹²

Reşit Ülker, konuşmasının devamında, yeni Kanunun getirdiği güvenceleri açıklamakta ve CHP olarak bu Kanunun hayırlı ve uğurlu olmasını dilemekteydi⁶¹³.

M.P. Grubu adına söz alan Ankara Milletvekili Hüseyin Ataman ise, bu Kanunla, askerî hâkimlerin, yargı görevleri dışında da tam bir bağımsızlığa sahip olduklarını, her hangi bir denetime tâbi olmadıklarını iddia ediyor ve bu durumun, askerlikle bağdaştırılmasının mümkün olmadığını savunuyordu. Hüseyin Ataman, konuşmasının bir kısmında şunları söylüyordu:

“...Bu kanunla bir askerî hâkimin, yapacağı her hangi bir kabahat karşısında kendisine Millî Savunma Bakanından başka hiçbir makam ve kumandan ihtarda dahi bulunamayacaktır.

Meselâ, Van'daki bir askerî hâkim, kumandanının huzurunda askerî tavrını, esas vaziyetini muhafaza etmediğinden dolayı kumandan tarafından kendisine bir ihtarda dahi bulunulamıyacaktır. Bu takdirde, kumandan, meratibe riayetle Millî Savunmaya yazacak, Millî Savunma bu yazı üzerine mahalline bir müfettiş gönderecek, orada durumu tetkik ettirecek. Bu hâkim, hakikaten kumandan huzurunda esas vaziyetini bozmuş mu, bozmamış mıdır? Ondan sonra da alacağı intibaa göre Millî Savunma rapor yazacak, ondan sonra da o askerî hâkime icap ederse Millî Savunmadan bir ihtar gelecek.

Meratibe riayetle yapılacak bu işlemin belki aylarca sürmesi muhtemeldir. Bu hususu gören diğer subaylar üzerinde bu ne tesir yapacaktır, bunu tasavvur etmek lâzımdır?

Bu arkadaşlarımız ya askerdir yahut değildir. Asker iseler askerî icaplara tabi olmaları lâzımdır; değilse, elbiselerini çıkarıp sivil olarak vazifelerini yapmalıdırlar.

*Bu kanunda, hâkim dokunulmazlığı için Anayasanın icapları yapılmış, fakat yine Anayasanın emrettiği askerî icaplar birçok yerlerde bir tarafa bırakılmıştır...”*⁶¹⁴

⁶¹² **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 2, Cilt: 22, Birleşim: 157, (24.10.1963), ss. 364-365.

⁶¹³ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 2, Cilt: 22, Birleşim: 157, (24.10.1963), s. 365.

⁶¹⁴ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 2, Cilt: 22, Birleşim: 157, (24.10.1963), s. 365.

Tasarının tümü üzerindeki görüşmeler tamamlandıktan sonra maddelerine geçilmesi kararlaştırılmış ve ivedilikle görüşülme kararı verildiği için, maddelerin bir kez görüşülmesi ile yetinilmişti⁶¹⁵. 24 Ekim 1963 tarihli 157. Birleşim ve 25 Ekim 1963 tarihli 158. Birleşimde ele alınan 43 madde ve 2 geçici maddeden sonra, Tasarının tümü oya sunulmuş ve Askerî Hâkimler ve Askerî Savcılar Kanunu Tasarısı, Millet Meclisince kabul edilmişti⁶¹⁶.

Askerî Hâkimler ve Askerî Savcılar Kanunu Tasarısının kabul edildiği 25 Ekim 1963 tarihli 158. Birleşimde, Millet Meclisinin 12. Döneminin, 2. Yasama Yılı da tamamlanmış oluyordu. Birleşimi yöneten Başkanvekili Nurettin Ok, 2. Yasama Yılı'nın tamamlandığı bu son Birleşimde, Millet Meclisinin Anayasa uyarınca çıkarılması gereken kanunlar nedeniyle çok kısa bir tatille yetinmiş olduğuna dikkat çekiyor ve şöyle diyordu:

“Muhterem arkadaşlar, bugün yaptığımız toplantı ile 158 nci Millet Meclisi Birleşimini yapmış bulunuyoruz. Bu suretle ikinci içtima yılımız sona ermektedir.

Bir Kasımdan itibaren yeni içtima yılına girmiş olacağız. Bugüne kadar devam eden toplantılarda Sayın arkadaşlarımız hakikaten büyük bir gayret sarf etmişler ve hemen her gün bazen sabahdan akşama kadar çalışmışlardır. Anayasanın beş aylık bir tatil yapma hakkı mevcut iken sayın arkadaşlarımız bir aylık tatille yetinmişler ve bilhassa son bir ay içinde Meclisimizce, Anayasaya göre çıkarılması icap eden kanunlar üzerinde, özellikle büyük bir çaba gösterilmiştir. Bütün arkadaşlarıma canı gönülden teşekkür ederim.

Egemenlik hakkının millet adına kullanıldığı bu mukaddes çatı altında bir yıl içinde almış olduğumuz kararlar milletimize hayırlı olsun.

Gelecek yıllarda da gayretiniz bol, çalışmanız verimli ve vereceğiniz kararlar hayırlı olsun.

*1 Kasım 1963 Cuma günü saat 15 te toplanılmak üzere Birleşimi kapatıyorum. Hepinize iyi günler dileklerimizle. Hoşça kalın.”*⁶¹⁷

bb- Millet Meclisinin Kabul Ettiği Metnin Cumhuriyet Senatosunda Görüşülmesi ve Aynen Kabul Edilmesi

Askerî Hâkimler ve Askerî Savcılar Kanunu Tasarısının, 25 Ekim 1963 tarihli 158. Birleşimde Millet Meclisince kabul edilen metni, aynı gün Cumhuriyet Senatosuna gelmişti ve Devlet Bakanı ve Başbakan Yardımcısı Hasan Dinçer'in verdiği önergenin kabulü üzerine, Millet Meclisinde olduğu gibi Cumhuriyet Senatosunda da Askerî

⁶¹⁵ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 2, Cilt: 22, Birleşim: 157, (24.10.1963), s. 366.

⁶¹⁶ **M.M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 2, Cilt: 22, Birleşim: 157, (24.10.1963), ss. 365-376; Birleşim: 158, (25.10.1963), ss. 394-416, 416-433.

⁶¹⁷ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 2, Cilt: 22, Birleşim: 158, (25.10.1963), s. 433.

Mahkemeler Kuruluş ve Yargılama Usulü hakkındaki Kanun Tasarısını görüşmek üzere kurulmuş bulunan Geçici Komisyona sevk edilmişti⁶¹⁸. Geçici Komisyon, aynı gün içinde tamamladığı incelemesini bir rapora bağlıyor ve Cumhuriyet Senatosuna sunuyordu. Geçici Komisyon Başkanı Tabîî Üye Fahri Özdilek de, Cumhuriyet Senatosu Başkanlığına verdiği bir önerge ile, sözü edilen Askerî Hâkimler ve Askerî Savcılar Kanunu Tasarısının en geç bu Birleşimde çıkarılması gerektiğinden bahisle, bu Tasarının sadece tümünün görüşülmesi ile yetinilmesini ve maddelerinin ayrı ayrı görüşme ve oylamaya tâbi tutulmamasını talep etmişti⁶¹⁹. Gece yarısını 40 dakika geçmişken, saat 00.40'da, Birleşimi yöneten Başkanvekili İhsan Hamit Tigrel'in, "Azami 40 dakikamız var.. Saat 01.30'da dağılmak mecburiyetindeyiz" uyarısı⁶²⁰ altında süren görüşmelerden sonra, Cumhuriyet Senatosu Genel Kurulu, Tasarının tümü üzerinde görüşülme yapılmasını ve gerektiğinde maddeler üzerinde değişikliğe gidilmesini kabul ediyordu⁶²¹. Her ne kadar, kimi üyeler, Tasarının tümü üzerindeki görüşmeler sürerken, bazı maddelerde değişiklik önermişlerse de, bu öneriler Genel Kurulca benimsenmemiş ve Askerî Hâkimler ve Askerî Savcılar Kanunu Tasarısının Millet Meclisince kabul edilen metni, geç vakitte, ertesi günün ilk saatlerine girildiğinde, saat 01.30'da, Cumhuriyet Senatosunda da kabul edilmiş ve kanunlaşmıştı⁶²². Bu Kanun, Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel tarafından 26 Ekim 1963

⁶¹⁸ C.S. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 2, Cilt: 15, Birleşim: 124, (25.10.1963), s. 433.

⁶¹⁹ Geçici Komisyon Başkanı Tabîî Üye Fahri Özdilek'in önergesinde şöyle denilmektedir:

"Yüksek Başkanlığa

Askerî hâkimler ve askerî savcılar kanun tasarısının bir sistem dâhilinde tanzim edilmesi ve en geç bugün çıkması gerekli olduğundan tasarının tümünün müzakeresi edilmesini ve maddelerin ayrı ayrı oylanmamasını arz ve teklif ederim." Bkz. C.S. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 2, Cilt: 15, Birleşim: 124, (25.10.1963), s. 556.

⁶²⁰ C.S. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 2, Cilt: 15, Birleşim: 124, (25.10.1963), s. 557.

⁶²¹ C.S. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 2, Cilt: 15, Birleşim: 124, (25.10.1963), s. 557.

⁶²² C.S. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 2, Cilt: 15, Birleşim: 124, (25.10.1963), s. 562. Kanun Tasarısının, Millet Meclisinden geldiği gün, Cumhuriyet Senatosunca da görüşülmesine başlanması, ancak oylamanın gece yarısından sonrasına sarkması nedeniyle 26 Ekim tarihine uzaması, Tabîî Üyelerden Kadri Kaplan'ın endişelenmesine ve Geçici Komisyon Sözcüsüne bir soru yöneltmesine sebep olmuştu. Tabîî Üye Kadri Kaplan'ın sorusu ve sorusuna Geçici Komisyon Sözcüsü Aydın Üyesi Osman Saim Sarıgöllü tarafından verilen cevap, Cumhuriyet Senatosu tutanaklarına şöyle yansımıştı:

"KADRİ KAPLAN (Tabîî Üye) – Sayın komisyon üyesi, kanunun öncelik ve ivedilikle müzakeresini işaret ederken, iki lüzumdan bahsetti. Birisi; Anayasanın geçici 7 nci maddesinin âmir hükmü olduğu için, biz müzakereye devam mecburiyetindeyiz, ikincisi; bir müessese kuruyoruz. Bunun işliyebilmesi için de tümü üzerinde müzakere yapmak mecburiyetindeyiz, dedi.

Hakikaten biraz evvel bir müessese meydana getirilmiştir, ama ölüdür, işlemesi lâzımdır. Bu kanunun lüzumuna inanıyorum. Buna itirazımız yok. Ama, şimdi 26 Ekim saat 1 i 20 geçte müzakeresini yaptığımız şu kanun, Anayasanın geçici 7 nci maddesinin âmir hükümlerine uygun mu, değil mi, bunun açıklanmasını istiyorum.

BAŞKAN – Komisyon, buyurun.

KOMİSYON SÖZCÜSÜ OSMAN SAİM SARIGÖLLÜ (Aydın) – Efendim, arkadaşım yerinde bir sual irat buyurdular. Bu kanunun Millet Meclisinden Cumhuriyet Senatosu Başkanlığına gelişi 25

tarıhli mükerrer Resmî Gazetede yayımlanmış ve 26 Ekim 1963 tarih ve 357 sayılı “Askerî Hâkimler ve Askerî Savcılar Kanunu” kûnyesi ile hukuk dûnyamızdaki yerini almıřtı⁶²³.

c- Askerî Yargıya İlişkin 12. Dönemde  ıkarılan Bir Başka Kanun: “Disiplin Mahkemeleri Kuruluşu, Yargılama Usulü ve Disiplin Suç ve Cezaları Hakkında Kanun”(16 Haziran 1964 tarih ve 477 sayılı Kanun)

aa- Anayasada Disiplin Mahkemelerinin Kurulmasının  ng r lmesi ve Bakanlar Kurulunun Bu Doğrultuda Hazırladığı Tasarı

Daha  nce, “Askeri Mahkemeler Kuruluşu ve Yargılama Usulü Kanunu” na ilişkin açıklamalar sırasında da değindiğimiz gibi, 1961 Anayasasının 138. maddesinde, asker  yargının, asker  mahkemeler ile disiplin mahkemeleri tarafından yürütüleceği öngörülmüştü ve bu nedenle, Anayasanın Geçici 7. maddesi uyarınca, TBMM’nin ilk toplantısından başlayarak belirli bir süre içinde çıkarılması gereken kanunları belirleyen ve Millet Meclisi Genel Kurulunca da 13 Eylül 1963 tarihli 137. Birleşimde kabul edilen raporda, sözü geçen kanunlar arasında, “Asker  mahkemeler ve asker  disiplin mahkemeleri Kanunu” na da yer verilmiřti⁶²⁴. Ancak, yukarıda daha önce de açıklandığı üzere, Bakanlar Kurulu bu görevin yerine getirilmesini tek bir kanunla değil, biri “Askeri Mahkemeler Kuruluşu ve Yargılama Usulü Kanunu” ; diğeri, “Disiplin mahkemeleri kurululuşu, yargılama usulü ve disiplin suç ve cezaları hakkında Kanun” olmak üzere, iki ayrı kanunun çıkarılması yoluyla gerçekleştirmeyi tercih etmişti ve 17 Eylül 1963 tarihinde, Millet Meclisi Başkanlığına “Askeri Mahkemeler Kuruluşu ve Yargılama Usulü Kanunu Tasarısı” nın yanında, bir de “Disiplin mahkemeleri kurululuşu, yargılama usulü ve disiplin suç ve cezaları hakkında Kanun Tasarısı” nı sunmuştu.

Mill  Savunma Bakanlığı tarafından hazırlanan ve Bakanlar Kurulunca benimsenerek 17 Eylül 1963 tarihinde Millet Meclisi Başkanlığına sunulan “Disiplin mahkemeleri kurululuşu, yargılama usulü ve disiplin suç ve cezaları hakkında Kanun Tasarısı” nın gerekçesinde şöyle denilmektedir:

Ekim tarihidir. Komisyon 25 Ekimde müzakere etmiş, Başkanlığa 25 Ekim tarihinde gelmiş ve Başkanlık da 25 Ekim tarihinde müzakere açmıştır. 26 Ekime geçtiği takdirde ne olur? 26 ya geçmesiyle hiçbir netice değişmez. Anayasanın hükmüne riayet edilmiştir. Bunun tatbik  şekli de Meclisimizi ilgilendirmez. Biz kanunu çıkarırız. Kanun çıktıktan sonra Resm  Gazetede il nı, tatbik şekli, Meclisimiz dışındadır; bunlar icraya aittir. Tekrar şunu da il veten arz edeyim ki, 25 Ekimde başlıyan müzakereler; hem bu zarurettten, hem de kalkmış bir müessese yerine, Anayasanın emrettiği müessese ve memuriyetlerin, h kim ve savcıların vazife görmeleri hakkında bir kanun olması hasebiyle de bu talepte bulunduk.”
C.S. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 2, Cilt: 15, Birleşim: 124, (25.10.1963), ss. 561-562.

⁶²³ **Resm  Gazete**, 26 Ekim 1963, Sayı: 11541 (Mükerrer).

⁶²⁴ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 2, Cilt: 21, Birleşim: 137, (13.09.1963), ss. 305-307.

“T.C. Anayasasının 138 nci maddesi askerî yargının, askerî mahkemelerle disiplin mahkemeleri tarafından yürütüleceğini âmir bulunmaktadır. Maddede bahsi geçen disiplin mahkemeleri yeni Anayasamızla getirilen bir askerî yargı merciidir.

Temsilciler Meclisince hazırlanan Anayasa tasarısında 138 nci maddede disiplin mahkemeleri bulunmamakta idi. Adı geçen tasarının Millî Birlik Komitesinde 138 nci madde(sî) değiştirilerek disiplin mahkemeleri eklenmiştir. Bu husus; Anayasa tasarısının Millî Birlik Komitesince değiştirilen maddeleri hakkında Anayasa Komisyonu raporunun 36 nci maddesinde aynen ‘1 nci fıkraya, (askerî mahkemeler) den ayrı olarak (askerî disiplin mahkemeleri) ilâve edilmiştir.’ de(n)mek suretiyle belirtilmiştir. (Temsilciler Meclisi Tutanak Dergisi 70 nci Birleşim sahife 493 ve 494.)

Askerliğin temeli olan ve Türk Silâhlı Kuvvetleri İçhizmet Kanununda ‘kanunlara, nizamla ve âmirlere mutlak bir itaat ve astının ve üstünün hukukuna riayet’ olarak tanımlanan disiplinin sağlanması ve korunması askerî yargının başlıca görev ve gayesidir. Bu görev halen Askerî Ceza ve Askerî Muhakeme Usulü kanunlarına istinaden adlî âmir ve askerî mahkemeler ile disiplin cezası vermek yetkisini haiz disiplin amirlerince sağlanmaktadır. Ancak askerî mahkemelerin yetkisine dâhil bulunan ve disiplini çok yakından ilgilendiren bâzı suçların soruşturma ve yargılanmaları; bilhassa, Ceza Muhakemeleri Usulü Kanununda müşabih olarak Askerî Muhakeme Usulü Kanununun kanuni ve zaruri muameleleri sebebiyle kısa zamanda bitirilememektedir. Halbuki suç teşkil eden bir filin işlenmesi ile bozulan disiplinin mümkün olan en kısa zamanda iadesi; askerliğin niteliği ve kamu güvenliğini çok yakından ilgilendirmesi yönünden, âdi suçlar sebebiyle bozulan sosyal nizamın iadesinden çok daha önemlidir. Bu sebeple disiplin suçlarına bakacak ve disiplin işleri ile çok daha yakın ilgileri bulunan ‘askerler’ den teşekkül edecek disiplin mahkemeleri kurulması gerekli görülmüştür. Bu zaruret yukarıda adı geçen Anayasa Komisyonu raporunda ‘Silâhlı Kuvvetlerde disiplini süratle sağlamak maksadıyla ve sadece asker kişileri yargılamak üzere ihdas edilen bu yeni yargı mercileri maddenin ruhuna aykırı düşmemektedir. Ve 118 nci maddenin son fıkrasında kabul edilmiş olan esasın tatbikatından ibarettir. Bu sebeple, yapılan değişikliğe komisyonumuz katılmaktadır.’ denerek belirtilmiş ve aynı görüşü Anayasa Komisyonu sözcüsü de ‘...filhakika Millî Birlik Komitesinde maddenin görüşülmesi sırasında demokratik memleketlerde bile disiplin mahkemelerinin mevcut ve bunların yalnız askerlerden kurulu olduğu izah edildi. Biz de izahları haklı bulduk. Komite ile birlikte formüle edilen maddeye komisyonumuz da katıldı’ şeklinde savunmuştur.

Anayasamızın 138 nci maddesi ve bu madde hükmünü yorumlayan yukarıki beyanlar da nazarı itibare alınarak disiplin mahkemeleri yargılama usulü ve ceza kanunu tasarısı hazırlanmıştır. Bu tasarı ile; disiplini doğrudan doğruya ilgilendiren suçların, yargılanması disiplin mahkemelerine tevdi edilmiş ve bu suçların yargılamalarında disiplinin gerektirdiği çabukluğu temin edecek basit bir yargılama usulü kabul edilmiştir.”⁶²⁵

⁶²⁵ Millet Meclisi S. Sayısı: 497, “Disiplin mahkemeleri kuruluş, yargılama usulü ve disiplin suçları ve cezaları hakkında kanun tasarısı ve Geçici Komisyon raporu”, **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 3, Cilt: 23, Birleşim: 8’in sonuna ekli, (29.11.1963), ss. 1-2.

bb- Tasarının Millet Meclisinde Görüşülmesi

Bu Tasarı, Millet Meclisi Başkanlığınca, her ne kadar önce Millî Savunma ve Adalet Komisyonlarına gönderilmiş ve bu husus Millet Meclisinin 18 Eylül 1963 tarihli 139. Birleşiminde “Gelen Kâğıtlar”da ilân edilmişse de⁶²⁶, aynı Birleşimde, Adalet Komisyonu Başkanı Denizli Milletvekili Hüdaî Oral’ın verdiği ve bu Tasarının da, Askerî Mahkemeler Kuruluş ve Yargılama Usulü Kanun Tasarısını görüşmesi için kurulan Geçici Komisyona havale edilmesini öneren bir önerenin kabul edilmesiyle⁶²⁷, Disiplin Mahkemeleri Kuruluşu, Yargılama Usulü ve Disiplin Suç ve Cezaları Hakkında Kanun Tasarısı da, bu Geçici Komisyona gönderilmişti. Tasarıyı inceleyen ve bazı hükümlerde değişiklikler yapan Millet Meclisi Geçici Komisyonunun hazırladığı 11 Ekim 1963 tarihli Rapor⁶²⁸, Millet Meclisinin 29 Kasım 1963 tarihli 8. Birleşiminde görüşülmeye başlanmıştı ve bu Birleşimde, Tasarının tümü üzerinde söz isteyen olmadığı için, yapılan oylama sonunda maddelere geçilmesi kararlaştırılmıştı⁶²⁹. Maddelerin görüşülmesi, Millet Meclisi Genel Kurulunun aynı Birleşiminde tamamlanıyor ve tümünün oylanması da yapılarak, “*Disiplin Mahkemeleri Kuruluşu, Yargılama Usulü ve Disiplin Suç ve Cezaları Hakkında Kanun Tasarısı*” Millet Meclisinde kabul edilmiş oluyordu⁶³⁰. Askerî yargıya ilişkin diğer kanunlardan sonra, bu Tasarının da kabulü üzerine, Millî Savunma Bakanı İlhami Sancar, Millet Meclisi Genel Kuruluna hitaben, şu teşekkür konuşmasını yapmıştı:

*“Sayın Başkan, sayın milletvekili arkadaşlarım, Başkomutanlığı mânevi varlığınıza ayırmıyan Türk Silâhlı Kuvvetlerinin temel müesseseleri, askerî kazaya taallük eden, Askerî Ceza Usulü Muhakemeleri, Askerî Yargıçlar ve askerî disipline taallük eden Disiplin Mahkemeleri Kanunu idi. Bunu büyük bir gayret ve büyük bir anlayışla, süratle kanunlaştırmış bulunmaktasınız. Sizlere, bu aziz müessesenin selâmetle, daha emniyetle çalışması bakımından, göstermiş olduğunuz büyük gayret ve müzaheretten dolayı sonsuz teşekkürlerimi arz ederim.”*⁶³¹

⁶²⁶ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 2, Cilt: 21, Birleşim: 139, (18.09.1963), s. 400.

⁶²⁷ Millet Meclisi Adalet Komisyonu Başkanı Hüdaî Oral’ın sözü edilen önergesi şöyleydi:

“Yüksek Başkanlığa

Bugünkü gelen kâğıtların ekinde bulunan Disiplin Mahkemeleri Kuruluş, Yargılama usulü ve disiplin suçları ve cezaları hakkındaki kanun tasarısının, Anayasanın geçici 7 nci maddesi gereğince iki yıl içinde çıkarılması icabeden kanunlardan bulunmakla bir an evvel kanunlaşmasını temin maksadıyla Askerî Mahkemeler Kuruluş ve Yargılama Usulü kanun tasarısını görüşmek üzere teşkil olunan Geçici Komisyona havalesini arz ve teklif ederim.” **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 2, Cilt: 21, Birleşim: 139, (18.09.1963), s. 407.

⁶²⁸ Millet Meclisi S. Sayısı: 497, “Disiplin mahkemeleri kuruluş, yargılama usulü ve disiplin suçları ve cezaları hakkında kanun tasarısı ve Geçici Komisyon raporu”, **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 3, Cilt: 23, Birleşim: 8’in sonuna ekli, (29.11.1963), ss. 6-33.

⁶²⁹ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 3, Cilt: 23, Birleşim: 8, (29.11.1963), s. 98.

⁶³⁰ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 3, Cilt: 23, Birleşim: 8, (29.11.1963), s. 116.

⁶³¹ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 3, Cilt: 23, Birleşim: 8, (29.11.1963), s. 116.

cc- Millet Meclisinin Kabul Ettiği Metnin Cumhuriyet Senatosunda Görüşülmesi ve Bazı Değişiklikler Yapılması

Millet Meclisinin kabul ettiği metin, Anayasanın 92. maddesi uyarınca Cumhuriyet Senatosuna gönderiliyor ve Başkanlıkça önce Millî Savunma Komisyonu ile Anayasa ve Adalet Komisyonlarına havale ediliyorsa da⁶³²; daha sonra, Millî Savunma Komisyonu Başkanı Tabii Üye Fahri Özdilek'in önerisinin⁶³³ Genel Kurulca kabulü üzerine, Tasarının, bir Geçici Komisyonunda incelenmesi kararlaştırılıyordu⁶³⁴. Geçici Komisyon, Millet Meclisinden gelen metni genel olarak benimsemekle birlikte, bazı maddelerde değişiklik yapmış ve bazı yeni hükümlerin eklenmesini kabul etmişti⁶³⁵. Geçici Komisyonun 17 Aralık 1963 tarihli Raporu, Cumhuriyet Senatosu Genel Kurulunun 8 Ocak 1964 tarihli 25. Birleşiminde ele alınmış ve raporun okunmasına gerek olmadığına; Tasarının tümü üzerinde söz isteyen bulunmadığı için de, maddelere geçilmesine karar verilmişti⁶³⁶. Böylece, Tasarının maddeleri üzerinde görüşmelere başlanmıştı. Cumhuriyet Senatosundaki görüşmeler, 14 Ocak 1964 tarihli 28. Birleşimde tamamlanıyor⁶³⁷ ve Millet Meclisinin metni üzerinde bazı değişiklikler gerçekleştiriliyordu. Ancak, oylamada yeter sayı bulunmadığı için, Tasarı, bir sonraki 29. Birleşimde tekrar oya sunulmuştu ve 16 Ocak 1964 tarihli bu Birleşimde yeter sayı sağlandığından⁶³⁸, “*Disiplin Mahkemeleri Kuruluşu, Yargılama Usulü ve Disiplin Suç ve Cezaları Hakkında Kanun Tasarısı*”nın Millet Meclisince kabul edilen metni, Cumhuriyet Senatosunda bazı değişikliklere tâbi tutularak kabul edilmiş oluyordu.

dd- Cumhuriyet Senatosunda Gerçekleştirilen Değişikliklerin Millet Meclisinde Ele Alınışı ve Yönteme İlişkin Bazı Sorunların Yaşanması

Anayasanın 92. maddesi uyarınca, Cumhuriyet Senatosunca yapılan değişiklikler yeniden Millet Meclisine gelmişti ve Tasarıyı daha önce incelemiş olan Millet Meclisi Geçici Komisyonu, bu değişikliklerin bir kısmını benimsemiş, bir kısmını

⁶³² C.S. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 3, Cilt: 16, Birleşim: 10, (03.12.1963), s. 109.

⁶³³ Cumhuriyet Senatosu Millî Savunma Komisyonu Başkanı Tabii Üye Fahri Özdilek'in önergesi şöyleydi:

“Yüksek Başkanlığa

Disiplin Mahkemeleri kuruluşu, Yargılama usulü ve Disiplin suç ve cezaları hakkındaki kanun tasarısının havale edilmiş bulunduğu Millî Savunma ve Anayasa ve Adalet komisyonlarından seçilecek (5) er üyeden müteşekkil geçici bir komisyonda görüşülmesini arz ve teklif ederim.” C.S. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 3, Cilt: 16, Birleşim: 10, (03.12.1963), s. 111.

⁶³⁴ C.S. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 3, Cilt: 16, Birleşim: 10, (03.12.1963), s. 111.

⁶³⁵ Cumhuriyet Senatosu S. Sayısı: 368, “Disiplin Mahkemeleri kuruluşu, yargılama usulü ve disiplin suç ve cezaları hakkındaki kanun tasarısının Millet Meclisince kabul olunan metni ve Cumhuriyet Senatosu Geçici Komisyon raporu”, C.S. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 3, Cilt: 17, Birleşim: 25’in sonuna ekli, (08.01.1964), ss. 1-25.

⁶³⁶ C.S. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 3, Cilt: 17, Birleşim: 25, (08.01.1964), s. 262.

⁶³⁷ C.S. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 3, Cilt: 17, Birleşim: 28, (14.01.1964), s. 371.

⁶³⁸ C.S. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 3, Cilt: 17, Birleşim: 29, (16.01.1964), s. 430, 449.

ise benimsememişti⁶³⁹. Geçici Komisyonun 12 Şubat 1964 tarihli Raporu, Millet Meclisi Genel Kurulunun 7 Mayıs 1964 tarihli 99. Birleşiminde ele alınmış ve Genel Kurul, genellikle Geçici Komisyonun önerisi doğrultusunda hareket ederek, Cumhuriyet Senatosunca, Tasarının, 2., 3., 7., 16., 17, 21., 24., 29., 30., 33., 34., 38., 40., 42., 52., 53., 54., 58., 59., 61., 64. maddeleri ile Geçici 1. ve 2. maddeleri üzerinde yapılan değişiklikleri kabul etmiş; 1., 6., 8., 9., 12., 15., 23., 27., 31., 32., 36., 41., 43., 57 ve 62. maddeleri üzerinde yapılan değişiklikleri ise kabul etmemiştir⁶⁴⁰.

Ancak, Millet Meclisi Genel Kurulunda, Cumhuriyet Senatosunca yapılan değişikliklerin görüşülmesi sırasında ilginç bir durumun yaşandığına tanık olmaktadır. Gerçekten, Millet Meclisi Geçici Komisyonu, her ne kadar, Cumhuriyet Senatosunun, Tasarının 12. maddesinde gerçekleştirdiği değişikliğin benimsenmesini önermişse de; Millet Meclisi Genel Kurulundaki görüşmeler sırasında, İstanbul Milletvekili Coşkun Kırca, bir önerge vererek, Cumhuriyet Senatosunca bu maddede yapılan değişikliğin benimsenmemesine karar verilmesini talep etmişti. Kırca, benimsenmeme talebinin gerekçesini açıklarken, daha önce Millet Meclisi Genel Kurulunca, Tasarının 1. maddesinde yapılan değişiklik benimsenmezken, bu değişiklikle Millî Savunma Bakanlığı Müsteşarlığı nezdinde de bir disiplin mahkemesi kurulmasından söz edildiği, oysa böyle bir mahkemenin Müsteşarlık değil, Millî Savunma Bakanlığı nezdinde kurulması gerektiği nedenine dayanıldığını hatırlatıyor ve Cumhuriyet Senatosunca yapılan değişiklikle, 12. maddede, disiplin mahkemelerinin yetkilerine ilişkin uyuşmazlıklar hakkında karar verme yetkisinin Genel Kurmay Başkanlığı nezdindeki disiplin mahkemesine verildiğini, bunun kabul edilmesi durumunda, Millî Savunma Bakanlığı nezdinde de bir disiplin mahkemesi oluşturulacağına göre, daha alt bir makama bağlı bir disiplin mahkemesinin, daha üst bir makama bağlı bir disiplin mahkemesi varken, yetki uyuşmazlıkları hakkında karar vermesi gibi benimsenmesi mümkün olmayan bir sonucun doğacağını belirtiyordu⁶⁴¹. Kırca'nın konuşması şöyleydi:

“...Daha evvel benimsenmiyen birinci maddenin benimsenmem gerekçesinde Komisyon, Millî Savunma Bakanlığı Müsteşarlığı nezdinde de bir disiplin mahkemesi kurulması esasını kabul ettiğini belirtmiştir... Nitekim madde reddedilmiştir. Bu arada şunu belirtmek isterim ki, komuta yetkisine sahip Genelkurmay Başkanlığı ve

⁶³⁹ Millet Meclisi S. Sayısı: 497 ye 1 nci ek, “Disiplin mahkemeleri kuruluş, yargılama usulü ve disiplin suçları ve cezaları hakkında kanun tasarısına dair Cumhuriyet Senatosu Başkanlığı tezkeresi ve Cumhuriyet Senatosunca yapılan değişiklikler hakkında Millet Meclisi Geçici Komisyonu raporu”, **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 3, Cilt: 30, Birleşim: 99’un sonuna ekli, (07.05.1964), ss. 1-24.

⁶⁴⁰ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 3, Cilt: 30, Birleşim: 99, (07.05.1964), ss. 310-322.

⁶⁴¹ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 3, Cilt: 30, Birleşim: 99, (07.05.1964), s. 312.

diğer birlik komutanlıklarından farklı olarak Millî Savunma Bakanlığı Müsteşarlığı da tıpkı diğer müsteşarlar gibi, genel idare prensiplerine tâbidir. Bir müsteşar bakana izafeten hareket edebilir. İdare âmiridir. Bakana izafeten bütün tasarruflarını yapar. Binaenaleyh, hiçbir müsteşarın genel idare prensiplerimiz gereğince bakan tarafından kendisine sarahaten devredilmiyen yetkileri kanundan doğrudan doğruya alarak kullanmasına cevaz yoktur. Bu itibarla öyle sanıyorum ki, reddedilen birinci madde metni Karma Komisyonunda yeniden düzenlenirken Millî Savunma Bakanlığı Müsteşarlığı nezdindeki disiplin mahkemesinden değil, fakat Millî Savunma Bakanlığı nezdindeki disiplin mahkemesinden bahsedilecektir. Bütün bu esaslar biraz nazari gibi gözükebilir. Fakat, demokratik prensiplerin her sahada kıskançlıkla uygulanması bakımından bu hususlara kesin riayete zaruret vardır. Şimdi, bu esaslardan hareket ettiğimiz zaman bu 12 nci maddenin Senatodan gelin şekliyle benimsenmesi değil, bilâkis benimsenmemesi gerekir. Çünkü bu maddenin ikinci fıkrasında disiplin mahkemelerinin yetkilerine müteallik uyuşmazlıklar hakkında karar verme yetkisi Genelkurmay Başkanlığı nezdindeki disiplin mahkemesine verilmiştir.

Geçici Komisyonun raporunda belirttiği üzere bundan böyle prensip olarak Millî Savunma Bakanlığı nezdinde de bir disiplin mahkemesi kurulacağına göre, daha alt bir makamın daha üst bir makamın (makama) bağlı bir disiplin mahkemesi varken disiplin mahkemeleri arasındaki uyuşmazlıklar hakkında nihai karar vermesi, bu prensiplerle bağdaştırılamaz. Bu itibarla bu maddenin de komisyonun gerekçesinde işaret ettiği istikamette tashihini teminen Kanma Komisyona gitmesi zarureti vardır. Bu itibarla bu maddenin de benimsenmemesi için bir takrir takdim ediyorum efendim.”⁶⁴²

Tasarıyı inceleyen Geçici Komisyonun Sözcüsü Artvin Milletvekili Saffet Eminağaoğlu da, Coşkun Kırca'nın talebini Komisyon olarak desteklediklerini bildiren şu konuşmayı yapıyordu:

“Muhterem arkadaşlar, Coşkun Kırca arkadaşımızın mütalâasına iştirak etmemek mümkün değildir. İtiraf etmek lâzımdır ki, Komisyonunda bu husus bir zühul eseri olarak atlanmış bulunmaktadır. Biz bu metni Komisyon olarak benimsemiştik. Ancak bir hatanın tashih edilmesinin zarureti de takdir edersiniz. Onun için, önerenin lehinde oy kullanılmasını rica ediyoruz. Hürmetlerimle.”⁶⁴³

Bu konuşmalardan sonra gidilen oylamada, Kırca'nın önergesi kabul ediliyor ve Cumhuriyet Senatosunca 12. maddede yapılan değişiklikler Millet Meclisince benimsenmiyordu⁶⁴⁴. Bu nedenle, söz konusu maddenin de, Anayasanın 92. maddesi uyarınca, kurulacak Karma Komisyonca incelenmesi gerekecekti.

⁶⁴² **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 3, Cilt: 30, Birleşim: 99, (07.05.1964), s. 312.

⁶⁴³ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 3, Cilt: 30, Birleşim: 99, (07.05.1964), ss. 312-313.

⁶⁴⁴ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 3, Cilt: 30, Birleşim: 99, (07.05.1964), s. 313.

Millet Meclisinin, “*Disiplin Mahkemeleri Kuruluşu, Yargılama Usulü ve Disiplin Suç ve Cezaları Hakkında Kanun Tasarısı*”nın bazı hükümleri üzerinde Cumhuriyet Senatosunun yaptığı değişiklikleri görüşürken yaşanan sorun, bundan ibaret değildi. Cumhuriyet Senatosunun Tasarı üzerinde yaptığı değişikliklerin tümünün Millet Meclisince görüşülmesi tamamlandıktan ve bir kısmının kabulüne ve bir kısmının reddine karar verildikten sonra; Oturumu yöneten Başkanvekili Ferruh Bozbeyli, Tasarının, Millet Meclisince kabul edilip de Cumhuriyet Senatosunda da aynen kabul edilen maddelerle, Senatoda değiştirilerek kabul edilen ve Millet Meclisince değişikliklerin benimsendiği maddelerin kanunlaştığını, Senatonun yaptığı değişiklikleri Millet Meclisinin benimsemediği maddeler için karma komisyon kurulması gerektiğini duyurmuştu⁶⁴⁵. Ancak, tam bu sırada İstanbul Milletvekili Coşkun Kırca söz alıyor ve 12. maddedekine benzer bir sorunun 40. maddede de bulunduğunu⁶⁴⁶ ve maddenin bu şekilde kanunlaşması halinde; Millî Savunma Bakanının, Genel Kurmay Başkanının istemi üzerine, disiplin mahkemelerince verilip kesinleşmiş bulunan hükümler hakkında Askerî Yargıtaya başvurusu için Askerî Yargıtay Başsavcısına yazılı emir vermek zorunda kalacağını, bunun da, siyasî sorumluluğu bulunan bir Bakanı, Genel Kurmay Başkanının emri altına koymak anlamına geleceğinden, demokratik rejim ile bağdaştırılabilesinin mümkün olmadığını ileri sürüyor ve maddenin, İçtüzüğün 109. maddesi uyarınca⁶⁴⁷ yeniden oylanmasını ve değişikliğin benimsenmemesini talep ediyordu⁶⁴⁸. Bu talebi Geçici Komisyon Sözcüsü Artvin Milletvekili Saffet Eminağaoğlu ile Millî Savunma Bakanı İlhami Sancar da desteklemekteydiler. Geçici Komisyon Sözcüsü Eminağaoğlu’nun konuşması şöyleydi:

⁶⁴⁵ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 3, Cilt: 30, Birleşim: 99, (07.05.1964), ss. 317-318.

⁶⁴⁶ “Disiplin Mahkemeleri Kuruluşu, Yargılama Usulü ve Disiplin Suç ve Cezaları Hakkında Kanun Tasarısı”nın 40. maddesinin, tartışmaya yol açan 1. ve 2. fıkrası hükümleri şöyleydi:

“Disiplin mahkemeleri tarafından verilip kesinleşmiş bulunan hükümlerde kanuna aykırılık bulunduğunu öğrenen Genelkurmay Başkanı, Askerî Yargıtaya başvurusu için Askerî Yargıtay Başsavcısına yazılı emir verilmesi hususunda Millî Savunma Bakanından istemde bulunur.

Bu istem üzerine veya ayrıca Millî Savunma Bakanı disiplin mahkemelerince verilip kesinleşmiş bulunan hükümlerde kanuna aykırılık bulunduğunu öğrenirse, Askerî Yargıtaya başvurusu için Askerî Yargıtay Başsavcısına yazılı emir verir.” **M.M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 3, Cilt: 30, Birleşim: 99, (07.05.1964), s. 316.

⁶⁴⁷ 1961 Anayasasının Geçici 3. maddesi uyarınca, Millet Meclisinin yeni İçtüzüğü yapıncaya kadar uygulanan, Türkiye Büyük Millet Meclisinin 24 Ekim 1957 tarihinden önce yürürlükte olan İçtüzüğün 109. maddesi hükmü şöyleydi:

“Layihâ veya teklifin katiyen kabulü reye konmadan evvel, ibare ve üslûp, yahut tertip ve tensik itibarıyla noksan veya iltibas olduğu âza veya encümen tarafından dermeyan olunursa metin, aiddolduğu encümenine gider.

Edilen tashihlerin reye iktiran etmesi lâzımdır.”

⁶⁴⁸ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 3, Cilt: 30, Birleşim: 99, (07.05.1964), ss. 318-319.

“Efendim, 40 ncı maddeye sıra gelmeden evvel, Sayın Coşkun Kırca’ya bir takrir verilmesi için rica etmiştim. Maalesef o arada nasıl oldu ise geç kalmışlar ve takrir vermemişler ve âniden madde oylandı. Madde böylece kanunlaşmış bulunuyor. Halbuki demin Sayın Kırca arkadaşımızın da ifade ettiği üzere, 12 nci maddede yapılan değişiklikten sonra 12 nci madde ile ilgili bulunan 40 ncı maddenin de haliyle sistem olarak bu maddeye uydurulmasında zaruret vardır. Aslında Komisyon olarak üzerinde durulmuş ve hattâ benzeniz de 40 ncı maddeye elimdeki not üzerinde işaret etmiştim.

*Değişmesi lâzım gelen tek kelimedir. Emrî mahiyette olan bir kelimenin ihtiyarî mahiyete getirilmesinden ibarettir. Şöyle ki, ‘verilir’ kelimesi ‘verilebilir’ şeklinde düzeltilcektir. Eğer iltifatlarınıza mazhar olursa bu teklifimiz, Komisyon olarak müteşekkîr kalırız. Hürmetlerimle.”*⁶⁴⁹

Millî Savunma Bakanı İlhami Sancar da, görüşlerini şu sözlerle açıklıyordu:

*“Muhterem arkadaşlarım, arkadaşlarımızın izah ettikleri hatanın tashihine hakikaten lüzum vardır. Elimizdeki Askerî Mahkemeler Kuruluş ve Yargılama Usulü kanunundaki ‘yazılı emir’ müessesesinde de ‘verilebilir’ diye, ihtiyarî bir fiille ifade edilmektedir. Tenazuru ve vuzuhu temin için bu isteğe iltihaf (iltifat) göstermenizi benzeniz de rica ediyorum.”*⁶⁵⁰

Bu konuşmalardan sonra, İstanbul Milletvekili Coşkun Kırca, 40. maddenin yeniden oylanmasını sağlayabilmek amacıyla, şu önergeyi veriyordu:

“Yüksek Başkanlığa

Komisyonca benimsenmesi tavsiye edilen 12 nci madde benimsenmemiştir.

40 ncı madde 12 nci maddeyle murtabit olup sistem bakımından bu maddenin de benimsenmemesi gerekir.

*İçtüzüğün 109 ncu maddesi gereğince 40 ncı maddenin benimsenmemesini arz ve teklif ederim.”*⁶⁵¹

Ancak, Birleşimi yöneten Millet Meclisi Başkanvekili Ferruh Bozbeyli, 40. maddede Cumhuriyet Senatosunca yapılan değişikliğin Millet Meclisince kabul edilmesiyle, madde metninin kanunlaşmış olduğunu, kanunlaşmış bir hüküm için İçtüzüğün 109. maddesinin uygulanabilmesinin mümkün olmadığını belirterek, Coşkun Kırca’nın önerisine karşı çıkmıştı. Başkanvekili Bozbeyli, açıklamasında şöyle diyordu:

“Muhterem arkadaşlarım, bu takrirden tebarüz ettirilen maddeler Yüksek Heyetinizin oyuna sunulmuş ve 12 nci madde benimsenmemiş, 40 ncı madde

⁶⁴⁹ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 3, Cilt: 30, Birleşim: 99, (07.05.1964), s. 318.

⁶⁵⁰ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 3, Cilt: 30, Birleşim: 99, (07.05.1964), s. 318.

⁶⁵¹ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 3, Cilt: 30, Birleşim: 99, (07.05.1964), s. 318.

benimsenmekle kesinleşmiştir. 12 nci madde de, benimsenmemekle Karma Komisyona havalesi icap etmiştir. Şimdi İktüzüğün 109 ncu maddesini okuyorum:

‘Layihaya veya teklifin katiyen kabulü reye konmadan evvel, ibare ve üslup, yahut tertip ve tensik itibariyle noksan veya iltibas olduğu âza veya encümen tarafından dermeyan olunursa metin, aidolduğu encümene gider.

Edilen tashihlerin reye iktiran etmesi lâzımdır.’

Biz Riyaset olarak bu hususun 107 nci maddenin sarahatine uygun olmadığı kanaatindeyiz. Madde (üzerinde) daha evvel komisyon ve alâkalıların uyanık bulunması ve Heyeti Umumiyenin bu türlü bir karar almasını önlemesi icap ederdi. Bu sebeple takrir oya konulmıyacaktır.”

Maddenin yeniden oylanmasını talep eden İstanbul Milletvekili Coşkun Kırca, Başkanvekili Ferruh Bozbeyli’nin bu açıklamasına karşın, talebinde ısrarlı olmuş ise de⁶⁵², Başkanvekili Bozbeyli, Kırca’nın önergesinin oya sunulup sunulmaması hususunu Genel Kurulun kararına bırakmış ve Genel Kurul, Başkanvekilinin görüşüne katılarak, Kırca’nın önergesinin oya sunulmamasına karar vermişti⁶⁵³. Böylece, Millî Savunma Bakanı ile Genel Kurmay Başkanı arasındaki ilişki açısından sorunlu bir düzenleme içeren 40. madde, kanunlaşmış olmaktadır.

ee- Cumhuriyet Senatosunca Yapılan Değişikliklerden Millet Meclisince Benimsenmeyenlerin Karma Komisyonda Değerlendirilmesi ve Karma Komisyon Raporunun Millet Meclisinde Ele Alınıp Tasarının Kanunlaşması

Anayasanın 92. maddesi uyarınca, Cumhuriyet Senatosunca değiştirilerek kabul edilen maddelerden Millet Meclisinin benimsemediklerini incelemesi için, iki Meclisten seçilecek eşit sayıda üyeden oluşan bir Karma Komisyon kurulması gerektiğinden; Millet Meclisinin 7 Mayıs 1964 tarihli 99. Birleşiminde, Başkanvekili Ferruh Bozbeyli’nin önerisi doğrultusunda, Karma Komisyonun, bu Kanun Tasarısını incelemiş olan Millet Meclisi ve Cumhuriyet Senatosundaki Geçici Komisyonlardan alınacak üçer üyeden oluşturulması kararlaştırılmıştı⁶⁵⁴. Böylece, 15 madde, incelenmek üzere Karma Komisyona gönderiliyordu.

Karma Komisyonun 12 Mayıs 1964 tarihli toplantısında incelediği maddeler üzerinde hazırladığı 14 Mayıs 1964 tarihli Rapor⁶⁵⁵, Millet Meclisinin 16 Haziran

⁶⁵² **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 3, Cilt: 30, Birleşim: 99, (07.05.1964), ss. 319-320.

⁶⁵³ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 3, Cilt: 30, Birleşim: 99, (07.05.1964), s. 321.

⁶⁵⁴ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 3, Cilt: 30, Birleşim: 99, (07.05.1964), s. 322.

⁶⁵⁵ Millet Meclisi S. Sayısı: 497 ye 2 nci ek, “Disiplin mahkemeleri kuruluş, yargılama usulü ve disiplin suçları ve cezaları hakkında kanun tasarısının Cumhuriyet Senatosunca değiştirilen ve Millet Meclisince benimsenmeyen maddeleri hakkında Karma Komisyon raporu ile M. Meclisi, Cumhuriyet Senatosu ve Karma Komisyon metinleri”, **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 3, Cilt: 30, Birleşim: 106’nın sonuna ekli, (16.06.1964), s. 1-15.

1964 tarihli 106. Birleşiminde ele alınıyor ve Birleşimi yöneten Başkanvekili Mekki Keskin, izleyeceği yöntemi açıklıyordu⁶⁵⁶. Bu bağlamda, Anayasanın 92. maddesi uyarınca, Karma Komisyona gönderilmiş bulunan her bir madde için, Millet Meclisi Genel Kurulunda, önce Karma Komisyon metni okunup oylanacak, kabul olunmazsa, Cumhuriyet Senatosu metni okunup oylanacak, o da kabul edilmezse, Millet Meclisi metni okunup oya sunulacaktı. Bu doğrultuda, görüşmelere, “*Disiplin Mahkemeleri Kuruluşu, Yargılama Usulü ve Disiplin Suç ve Cezaları Hakkında Kanun Tasarısı*”nın Karma Komisyona gönderilen 1. maddesi için Karma Komisyonun hazırladığı metin ile başlanmış ve Karma Komisyon metnine Komisyon üyelerinden Amasya Milletvekili İsmail Sarıgöz karşı çıkmışsa da⁶⁵⁷, sözü geçen metin Genel Kurulca kabul edilmiş⁶⁵⁸, böylece Cumhuriyet Senatosunun ve Millet Meclisinin metinlerinin görüşülmesine gerek kalmamıştı. Aynı Birleşimde süren görüşmelerde, Tasarının, Karma Komisyonca incelenen diğer maddeleri için de, Karma Komisyonun öngördüğü düzenlemeler Millet Meclisi Genel Kurulunca kabul edilmiş⁶⁵⁹ ve “*Disiplin Mahkemeleri Kuruluşu, Yargılama Usulü ve Disiplin Suç ve Cezaları Hakkında Kanun Tasarısı*” kanunlaşmıştı. Bu Kanun, Cumhurbaşkanı, 26 Haziran 1964 tarihli Resmî Gazetede yayımlanmıştı⁶⁶⁰.

Bu şekilde, Anayasanın Geçici 7. maddesi uyarınca, belirli bir süre içinde çıkarılması gereken kanunlardan biri daha, biraz gecikilmiş olsa da, çıkarılmış bulunuyordu.

D. Türkiye Radyo-Televizyon Kurumu Kanunu (24 Aralık 1963 tarih ve 359 sayılı Kanun)

a- Radyo-Televizyon İstasyonlarının İdaresini Sağlayacak Özerk Bir Kamu Kuruluşunu Oluşturacak Kanunun Belirli Bir Süre İçinde Çıkarılması Gereği

1961 Anayasasının 121. maddesinde, radyo ve televizyon istasyonlarının idaresinin özerk bir kamu tüzel kişiliği şeklinde yerine getirileceği öngörülmekte ve bu hususun kanunla düzenleneceği belirtilmekteydi⁶⁶¹. Bu durumda, Anayasanın Geçici 7. maddesi uyarınca, belirli bir süre içinde çıkarılması gereken kanunlar

⁶⁵⁶ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 3, Cilt: 30, Birleşim: 106, (16.06.1964), s. 586.

⁶⁵⁷ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 3, Cilt: 30, Birleşim: 106, (16.06.1964), ss. 586-587.

⁶⁵⁸ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 3, Cilt: 30, Birleşim: 106, (16.06.1964), s. 588.

⁶⁵⁹ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 3, Cilt: 30, Birleşim: 106, (16.06.1964), ss. 588-591.

⁶⁶⁰ **Resmî Gazete**, 26 Haziran 1964, Sayı: 11738.

⁶⁶¹ 1961 Anayasasının 121. maddesinde yer alan hüküm şöyleydi:

“*MADDE 121.- Radyo ve televizyon istasyonlarının idaresi, özerk kamu tüzel kişiliği halinde, kanunla düzenlenir.*

Her türlü radyo ve televizyon yayınları, tarafsızlık esaslarına göre yapılır.

Radyo ve televizyon idaresi, kültür ve eğitime yardımcılık görevinin gerektirdiği yetkilere sahip kılınır.

Devlet tarafından kurulan veya Devletten malî yardım alan haber ajanslarının tarafsızlığı esastır.”

içine, 121. maddede sözü geçen radyo ve televizyon istasyonlarının yönetimini sağlayacak, kamu tüzel kişiliğine sahip, özerk bir kamu kuruluşunu kuracak bir kanuna da yer verilmesi gerekiyordu. Ancak, bu gerekliliğin, hangi sürede yerine getirileceği, tartışma konusu olmuştu. Gerçekten, radyo-televizyon istasyonları idaresini sağlayacak bir kurumu, daha önce mevcut olmayan ve ilk kez 1961 Anayasasında öngörülen bir kurum olarak görürsek, onu oluşturacak kanunun, Anayasanın Geçici 7. maddesi uyarınca TBMM'nin ilk toplantısından itibaren altı ay içinde çıkarılması icap edeceği ileri sürülebilirdi. Buna karşılık, bu hizmetin, başka kanunlar doğrultusunda 1961 Anayasasının kabul edilışinden önce de yürüdüğünü dikkate alırsak, böyle bir yükümlülüğün söz konusu olmayacağını savunabilmek de mümkündü. Kanımızca, her ne kadar, Anayasanın 121. maddesi, radyo ve televizyon istasyonlarının yönetimini sağlayacak, kamu tüzel kişiliğine sahip, özerk bir kamu kuruluşu öngörüyor idiye de, bu düzenleme uyarınca, daha önce hiç var olmayan bir kurumun yaratılmasından çok, mevcut idarenin 1961 Anayasasına uygun hale getirilmesi söz konusuydu. Bu nedenle, anılan yasal düzenlemenin, TBMM'nin kuruluşundan başlayarak altı ay içinde çıkarılacak kanunlar arasında değil, iki yıl içinde çıkarılması gereken kanunlar arasında sayılması, bizce daha doğrudur.

Bu konunun, Tasarının Millet Meclisinde görüşülmeye başladığı sırada, farklı değerlendirmelere tâbi tutulduğunu görüyoruz. Gerçekten, Tasarı üzerinde Adalet Partisi Grubunun görüşlerini açıklamak için söz alan, İzmir Milletvekili Nihat Kürşat, değindiğimiz bu husustaki görüşlerini şöyle dile getiriyordu:

*“Bu tasarının, Anayasanın 7 nci maddesi gereğince, yeni biri kuruma ait olması hasebiyle, Meclisin açılışından itibaren altı ay içinde Meclise sevki gerekirdi. Bu sebeple Hükümet tarafından Meclise geç getirilmiş olduğunu tesbit etmek isteriz.”*⁶⁶²

Buna karşılık, aynı konuya, Tasarırı inceleyen Millet Meclisi Geçici Komisyonu sözcüsü, İstanbul Milletvekili Coşkun Kırca, daha farklı yaklaşıyor ve Nihat Kürşat'ın konuşmasına karşı çıkarak, şöyle diyordu:

“...Tasarının Anayasanın geçici 7 nci maddesi gereğince, Türkiye Büyük Millet Meclisinin ilk birleşiminden itibaren 6 ay içinde çıkarılması gerektiği halde, geciktiği yolunda Adalet Partisi sayın sözcüsü, komisyondaki muhterem arkadaşım Nihat Kürşat'ın görüşüne iştirak etmek mümkün değildir.

25 Nisan 1962 ye kadar çıkarılmış olan kanunlar, Anayasanın 7 nci geçici maddesine istinaden, münhasıran Anayasa Mahkemesinin kuruluşu ve yargılama usulleri hakkındaki 44 sayılı Kanunla, Yüksek Hâkimler Kurulunun kuruluşuna

⁶⁶² **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 2, Cilt: 21, Birleşim: 141, (24.09.1963), s. 484. Esasında, Nihat Kürşat'ın konuşmasında bazı yanlışlıklar söz konusuydu. Çünkü, bir an için, anılan yasal düzenlemenin de altı ay içinde gerçekleştirilmesi gereken kanunlardan olduğunu düşünsek bile, bu gerekliliğin yerine getirildiğini söyleyebilmemiz için, Kürşat'ın ileri sürdüğü gibi, ilgili tasarının Meclise sevki yetmez ve fakat o süre içinde kanunlaşma sürecinin tamamlanıp, kanunun çıkması gerekirdi.

mütaallik 45 sayılı Kanundur. Anayasa sarihtir. Anayasa ile kabul edilmiş olan, yeni organ, kurum ve kurulların kuruluş ve işleyişlerinden bahs olunuyor. Daha evvel mevcut bir hizmetin, velev genel bütçeye tabi bir idare tarafından yürütülmüş olması keyfiyeti, bu hususta bir kurulun, bir organın, bir kurumun mevcud olduğunu gösterir. Anayasa ile kabul edilmiş olan, yani şu, Anayasa ile kabul edilmiş olan yeni bir organ kurum ve kurulların, bundan evvel hukuk nizamımızda derpiş edilmemiş bir âmme hizmetinin ifası için kurulması gereken kurum, organ ve kurullardır ki, bunların münhasıran Anayasa Mahkemesi ile Yüksek Hâkimler Kurulundan ibaret olduğu hususunda geçen sene ilkbaharda Yüce Meclisinize hâkim olmuş olan kanaatin dışında, bendeniz şimdiye kadar gerek grupları adına, gerekse şahısları adına serdedilmiş bir mütalâaya raslamadım. Eğer muhterem Adalet Partisi Grubu bu görüşte idi ise o zaman bu görüşünü serd etmeliydi. Yüce Meclisi, Hükümeti ikaz etmeliydi ve o zaman bu kanunun 25 Nisan 1962 ye kadar çıkarılması için gayret sarf etmeliydi. Bizim, komisyon olarak görüşümüz, raporda da belirttiğimiz veçhile, Türkiye Radyo Televizyon Kurumunun Anayasa Mahkemesi ve Yüksek Hâkimler Kurulu gibi, münhasıran Anayasa ile derpiş edilmiş yeni bir âmme hizmetinin tahakkuku için gerekli bir kurum olmadığıdır. Ancak, bu kanun daha önce Yüce Mecliste okunan bir raporun tasvibi ile kesinleştiği üzere, 25 Ekim 1963 tarihine kadar çıkarılması için Parlâmentomuzun âzami hüsnüniyet ve gayret sarf etmesini gerekli kılan kanunlardan bir tanesidir...”⁶⁶³

Gerçekten, yukarıda daha önce gördüğümüz ve Coşkun Kırca'nın da bu konuşmada sözünü ettiği gibi, “Millet Meclisi Başkanının Başkanlığı Altında, Hükümet Temsilcileri ile TBMM'deki Siyasî Parti Grupları ve Bağımsızlarla, Cumhuriyet Senatosundaki Tabîi Üyelerin ve Cumhurbaşkanı Seçilen Üyelerin Temsilcilerinden Oluşan Kurul”un hazırladığı ve Millet Meclisi Genel Kurulunca da 13 Eylül 1963 tarihli 137. Birleşimde kabul edilen Raporun “e” bendinde, Devlet Radyo ve Televizyon İdaresi Kanunu da, Anayasanın Geçici 7. maddesi uyarınca TBMM'nin ilk toplantısını yapmasından itibaren iki yıl içinde çıkarılması gereken kanunlar arasında yer almaktaydı⁶⁶⁴.

Ancak, Komisyon Sözcüsü Coşkun Kırca'nın açıklamasına, Komisyon üyelerinden İzmir Milletvekili Şükrü Akkan, Raporda da muhalefet şerhi koyduğunu söyleyerek⁶⁶⁵, karşı çıkıyor ve itirazını şöyle dile getiriyordu:

⁶⁶³ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 2, Cilt: 21, Birleşim: 141, (24.09.1963), s. 488.

⁶⁶⁴ **M.M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 2, Cilt: 21, Birleşim: 137, (13.09.1963), s. 307.

⁶⁶⁵ Türkiye Radyo ve Televizyon Kurumu Kanunu Tasarısını inceleyen Geçici Komisyon üyelerinde İzmir Milletvekili Şükrü Akkan, Komisyonun hazırladığı Rapora koyduğu muhalefet şerhinde, şöyle demektedir:

“Kurum yeni bir kuruluş olduğu halde tasarı altı ay içerisinde Meclise sevk edilmemiştir. Bu sebeple Anayasanın geçici 7 nci maddesine sevkteki gecikme aykırıdır...” Bkz. Millet Meclisi S. Sayısı: 455, “Türkiye Radyo-Televizyon Kurumu kanunu tasarısı ve Geçici Komisyon raporu”, **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 2, Cilt: 21, Birleşim: 141'in sonuna ekli, (24.09.1963), s. 11.

“Muhterem milletvekilleri, ben komisyonun âzasıyım. Raporun altında bir muhalefet şerhim var. Bunun izahı zımında huzurunuzu işgal etmiş bulunuyorum. Muhalefet şerhimin birinci paragrafı, tasarının geç sevk edildiğidir. Bu da altı ay içerisinde sevk edilmesi lâzımgelen tasarılarından olduğu noktasında toplanıyor. Komisyonun Sayın Sözcüsü Kırca, burada biraz evvel konuşurken, bu mevzua şu şekilde temas buyurdular. ‘Muhakkak, geçici 7 nci maddenin hükmü açıktır. Buna göre iki kanun vardır ve onlar da gününde tedvin edilmiştir.’ dediler. Birincisi, Anayasa Mahkemesi, ikincisi de; Yüksek Hâkimler Kurulu. Evet, birinci mevzuda haklıdırlar. Türkiye’de Anayasa Mahkemesi ilk defa kurulmaktadır ve yeni bir organdır. Burada mutabıkız. Eğer, kendilerinin tefsir ettikleri, anladıkları gibi, maddeden hüküm çıkarılabilse idi, bu takdirde Muhterem Kırca, Yüksek Hâkimler Kurulunun teşekkülüne dair Kanunu altı ay içinde mütalâa etmemesi lâzımgelirdi. Çünkü, malûmu âlilerinizdir ki, hâkimlerin özlük işlerini, yani terfilerini, nakillerini, tecziyelerini, emekliliklerini ve meslekten ihraçlarını evvelce de tedvin eden bir organ vardı. O da Adalet Bakanlığına bağlı Zatişleri Umum Müdürlüğü idi. Bu izahatım karşısında, Kırca’nın, evvelce Basın-Yayına veya şimdi Turizm ve Tanıtma Bakanlığına bağlı bir Radyo Müdürlüğü vardır, onun için bu yeni bir kurum değildir, şeklindeki mütalâası ne dereceye kadar kanuni olur, takdirlerinize arz ediyorum. Bu sebeple gecikme vardır. Bu kanaatimde hâlâ ısrar etmekteyim...”⁶⁶⁶

Bu tartışmalar da göstermekteydi ki, Anayasanın Geçici 7. maddesinden ne anlaşılması gerektiği hakkında bir görüş birliği mevcut değildi.

b- Bakanlar Kurulunun Hazırladığı Türkiye Radyo-Televizyon Kurumu Kanunu Tasarısı

Bakanlar Kurulunca hazırlanan “Türkiye Radyo-Televizyon Kurumu Kanunu Tasarısı”, 24 Haziran 1963 tarihinde, Başbakan İsmet İnönü’nün imzasıyla Millet Meclisi Başkanlığına sunulmuştu⁶⁶⁷. Anayasa, Anayasa Mahkemesi ile Yüksek Hâkimler Kuruluna ilişkin düzenlemesinin aksine, radyo ve televizyon istasyonlarına ilişkin olarak getirdiği hükümde, ayrıntılara girmemiş; yalnızca, radyo ve televizyon istasyonlarının idaresinin, özerk kamu tüzel kişiliği halinde, kanunla düzenleneceğini ve her türlü radyo ve televizyon yayınlarının tarafsızlık esaslarına göre yapılacağını belirtmekle yetinmişti. Gerçekten, 1961 Anayasasının sözü geçen 121. maddesinde aynen şöyle denilmekteydi:

“Radyo ve televizyon istasyonlarının idaresi, özerk kamu tüzel kişiliği halinde, kanunla düzenlenir.

⁶⁶⁶ M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 2, Cilt: 21, Birleşim: 141, (24.09.1963), s. 503.

⁶⁶⁷ Millet Meclisi S. Sayısı: 455, “Türkiye Radyo-Televizyon Kurumu kanunu tasarısı ve Geçici Komisyon raporu”, M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 2, Cilt: 21, Birleşim: 141’in sonuna ekli, (24.09.1963), s. 1.

Her türlü radyo ve televizyon yayınları, tarafsızlık esaslarına göre yapılır.

Radyo ve televizyon idaresi, kültür ve eğitime yardımcılık görevinin gerektirdiği yetkilere sahip kılınır.

Devlet tarafından kurulan veya Devletten malî yardım alan haber ajanslarının tarafsızlığı esastır.”⁶⁶⁸

Bu durumda, 121. maddede belirtilen, radyo ve televizyon idaresinin özerk bir kamu tüzel kişiliği olarak kurulması, radyo ve televizyon yayınlarının tarafsızlık içinde yapılması için gerekli düzenlemeler, Anayasanın çizdiği bu geniş çerçeve içinde, kanunla yerine getirilecek demektir. Nitekim, bu husus, Anayasanın sözü geçen 121. maddesinin gerekçesinde de özellikle vurgulanmaktaydı. Bu bağlamda, 121. maddenin gerekçesi şöyledir:

“Radyonun partizan tutumu ve partizan bir yayın vasıtası haline getirilmesi, memleketimizde, uzun seneler ciddi bir huzursuzluk konusu olmuştur.

Bu sebeple, radyo muhtariyeti ve tarafsızlığı, Anayasa teminatı altına alınmak istenmiştir. Ancak, çeşitli ülkelerde bu gayeye varmak için kabul edilen esaslar çok farklı olduğu ve bunların sık sık değiştiği dikkat nazarına alınarak, teferruatlı bir madde sevk etmenin mahzurlu olacağı düşünülmüştür.

Bu bakımdan, radyonun bir kamu tüzelkişisi haline getirilmesini ve bu tüzelkişiye görevin gerektirdiği yetkilerin tanınmasını sağlayıcı madde sevki ile yetinilmiştir.

Aynı görüş televizyon idaresinin düzenlenmesinde de dikkate alınmıştır.”⁶⁶⁹

Anayasanın 121. maddesi hükmü doğrultusunda, Bakanlar Kurulunca hazırlanan tasarıda öngörülenler düzenlemeler ve nedenleri, Tasarının gerekçesinde ayrıntılı bir biçimde belirtilmekteydi. Bu nedenle, ülkemizde radyo yayınlarının tarihçesini ve yeni düzenleme ile öngörülenleri açıklayan, Türkiye Radyo-Televizyon Kurumu Kanunu Tasarısının gerekçesini buraya aynen almakta yarar görüyoruz⁶⁷⁰:

⁶⁶⁸ Kâzım Öztürk, **Türkiye Cumhuriyeti Anayasası**, Cilt: III, s. 3319.

⁶⁶⁹ A.k., s. 3319.

⁶⁷⁰ Yukarıda adı geçen Millet Meclisi S. Sayısı: 455, ss. 1-3.

GEREKÇE

Yurdumuzda radyo istasyonlarının idaresi 1938 yılından bu yana bir Devlet dairesi olarak teşkilâtlandırılmış ve bugün radyo hizmetleri 5392 sayılı Kanunla kurulu Basın-Yayın ve Turizm Genel Müdürlüğünün merkez teşkilâtında Radyo Dairesi ve bölge teşkilâtında radyo müdürlüklerince ifa edilmektedir.

Başlangıçta bir Devlet dairesi halinde ve genel bütçenin malî sistemi içinde yürütülebilen radyo hizmetleri, radyo tekniğinin kısa zamanda ulaştığı gelişmeye paralel olarak çoğalıp girifileştikçe gereklerinin bu teşkilât ve malî sistemle karşılanması imkânsız hale gelmiştir.

Bugün memleketimizde radyo - televizyon hizmetlerinin gerek teknik, gerek program bakımından yetersizliğinin sebebini hizmete inkişaf imkânı vermiyen ve modern radyo - televizyon işletmeciliği ile bağdaşmayan bir idari ve malî sistem içinde ifa edilmek zorunda kalınmış olmasında aramak doğru olur.

Radyolarımızın teknik ve program yönünden ıslahı, yayın şebekesinin tamamlanması, eğitim ve öğretime yardımcılık görevinin bütün gerekleri ile karşılanması âcıl bir konu olarak karşımızdadır.

Bu fiilî zorunluluk yanında, Anayasamız -özellikle 121 nci ve geçici 7 nci maddesinde- Radyo -televizyon hizmetlerinin en geç 25 Ekim 1963 gününe kadar bir kanunla, özerk bir kamu tüzel kişiliği halinde düzenlenmesini emretmektedir.

İlişikte sunulan (Türkiye Radyo-Televizyon Kurumu kanunu tasarısı) bu fiilî ve hukukî zorunluluklara dayanmaktadır.

Tasarıda Kurumun kuruluşu, görev ve yetkileri, yönetimi, uygulanacağı malî sistem ve denetimi ile, yayın ilkeleri, yayınlar vasıtasıyla işlenen suçlardan sorumluluk, yayınlar üzerindeki haklara ait esaslar, çeşitli ve geçici hükümler yer almıştır ve tasarı diğer memleket radyo - televizyonlarının statüleri göz önünde tutularak düzenlenmiş bulunmaktadır.

Böylece:

1. Türkiye’de Radyo-Televizyon tesisleri kurup işletmek yetkisi (TRT) remzi ile ifade edilen, iktisadi özerk bir kamu tüzel kişiliği olan (Türkiye Radyo - Televizyon Kurumu) nun tekeline bırakılmıştır. (Md. 1)

a) Kurum, gayesi âmme hizmeti olan (Md. 2,4) bir iktisadi kamu kurumudur. Bu sebeple Kurumun iktisadi kamu kuruluşu niteliği onun ticari maksatla ve kâr temini gayesiyle hareket edecek ticari bir Radyo-Televizyon kuruluşu olduğu anlamını taşımaz, gayesine vâsıl olmak yani yurdun radyo-televizyon hizmetlerini karşılayabilmek için ticari usullere uyarak gerekli faaliyetlerde bulunabileceğini ifade eder. İktisadi faaliyetleri Kurumun gayesindeki âmme hizmeti niteliğini ve görevinin mahiyetini engellemiş olmayacağı gibi, onun kâr temini gayesiyle hareket eden bir kuruluş addedilmesini de gerektirmez. Gerçekten Medeni Kanunda da gayesine ulaşmak için ticari şekilde icrai faaliyet eden cemiyetlerin bu faaliyetlerinin cemiyet niteliğini engellemeyeceği belirtilmiş bulunmaktadır.

Bu gerekçe ile Türkiye Radyo-Televizyon Kurumunun iktisadi bir kamu kurumu olduğu belirtilmiş, Kurumun yönetimine ait esaslarda kuruluş kanununun ve malî sistemi, hesapları ve denetiminde ise İktisadi Devlet Teşekkülleri hakkındaki hükümlerin uygulanacağı tasanda bildirilmiştir.

b) Kurumun özerkliği Anayasanın 121 nci maddesi uyarınca tasarının birinci maddesinde belirtilmiş ve bunun gerçekleştirilmesi için lüzumlu esasların tesbitine çalışılmıştır. Böylece; Kurumun en yüksek yönetim organının teşkilinde (Md. 5, 6) ve yayın esaslarının tesbitinde kamuoyuna yer verilmek (Md. 6, 11) ve Kurumun yayınlarının tarafsızlığını sağlayacak yayın ilkeleri belirtmek (Md. 4) Kurumun siyasi partiler ve icra organı ile münasebetlerini düzenlemek (Md. 27, 31, 32) ve yayınlarının tarafsızlığı ile kanun hükümlerine riayet olunmasını mihaniki bir sistem kurarak sağlamak ve TRT'nin bütün görevlerine uygulanacak bir sorumluluk sistemi (Md. 3, 46, 52, 53) tesis edilmek suretiyle özerkliğini temin yoluna gidilmiştir.

Böylece, Kurumun özerkliği organlarının teşkilinde, yönetiminde ve yayınlarının esaslarında teminatını bulmaktadır.

c) Kurumun Türkiye'de Radyo-Televizyon yayın tekeli haiz olduğu tasarıda Anayasanın 121 nci maddesi uyarınca tasrih olunmuştur. (Md. 1,37, 56)

2. Kurumun görevi, eğitim ve öğretime yardımcılık, halkın enformasyon ve eğlence ihtiyacının karşılanması, tanıtıcı yurt içi ve yurt dışı yayınlarının ifası olarak belirtilmiş, ve yurdun Radyo-Televizyon şebekesinin tamamlanmak, yabancı veya uluslararası Radyo-Televizyon kuruluşları ile gerekli iş birliğini yapabilmek hususunda Kuruma yetki verilmiştir. (Md. 2)

3. Kurumun 10 veya 11 kişiden ibaret olan Yönetim Kurulunca yönetilmesi ve bu Kurulun Kurumun en yüksek karar ve yönetim uzvu olduğu esası kabul edilmiştir.

Yönetim Kurulu üyelerinin en az yarısının seçimi icra organı dışındaki kuruluşlara bırakılmıştır. Bu hususta tasarının sistemi şudur: Yönetim Kurulunun 5 üyesinin Turizm ve Tanıtma, Maliye, Millî Eğitim, Millî Savunma ve İçişleri Bakanlıkları temsilcisi olarak müşterek kararla atanması,

İki üyesinin Üniversitelerarası Kurulca seçilmesi,

İki üyesinin (Türk Dil Kurumu, Türk Tarih Kurumu, UNESCO Millî Komisyonu, Türkiye Gazeteciler Cemiyeti Federasyonu, 'Türkiye Büyük Millet Meclisinde temsil edilen siyasi partiler; Ticaret ve Sanayi Odaları Birliği, en fazla üyesi olan işçi federasyonu, esnaf federasyonu, ziraat odası ve varsa birliklerinin yönetim kurullarınca seçilen birer temsilci ile Devlet Tiyatrosu Genel Müdürü, Devlet Operasından bir temsilci, konservatuarlar öğretmen kurullarınca seçilmiş bir öğretmenden müteşekkil) bir seçme komitesince seçilmesi,

Bir üyesinin kurumun devamlı kadrolarında yer alan görevlilerce seçilmesi ve bu 10 kişilik kurul tarafından kurul içinden veya dışından seçilecek ve müşterek kararla atanacak bir Genel Müdürün bu kurula katılmasıdır.

Genel Müdür hariç, yönetim kurulu üyelerinin görev süresi sonunda tekrar seçilmeleri caiz olmak üzere 5 yıldır. (Md. 5)

4. Yönetim Kurulu üyeleri, Genel Müdür ve üç yardımcısının nitelikleri tasarıda (Md. 5, 13) öngörülmüştür.

5. Kurumun teşkilâtı, personel kadroları ve personelinin özlük işlemlerinin yönetim kurulunca hazırlanıp Basın-Yayın ve Turizm Bakanının onayı ile yürürlüğe girecek bir yönetmelikte tesbiti (Md. 14) Yönetim Kurulu ve Genel Müdürün görev ve sorumluluklarının bir tüzükle belli edilmesi (Md. 14) Yönetim Kurulu üyeleri ile bütün personelinin görevlerinin ifasına ilişkin hususlarda Devlet memurları hakkındaki disiplin ve cezai hükümlere tâbi tutulması kabul edilmiş (Md. 14, 46, 53) ve personel ücretleri, esas itibariyle Kamu İktisadi Teşekküllerinin personel ücretleri rejimi içinde mütalâa edilmekle beraber kurum faaliyetlerinin zaruri kıldığı hizmet özellikleri göz önünde tutularak TRT tarafından tazminat verilebilmesi ve mukaveleli uzman personel istihdam edilebilmesi imkânları sağlanmıştır.

6. Kurumun malları Devlet malı hükmünde sayılmış, uygulanacağı malî sistem İktisadi Devlet Teşekküllerinin reorganizasyonu hakkında hazırlanan tasarıda esas alınarak düzenlenmiş (Md. 55) keza Kurumun işlemlerinin Muhasebei Umumiye ve Artırma, Eksiltme, İhale kanunları dışında bulunduğu belirtilmiştir. (Md. 54)

7. Yürütme organı ile Kurumun münasebeti düzenlenirken yürütme organına Kurum üzerinde hiyerarşik bir merci yetkisi verilmemiş, Kurum kanunda yazılı muayyen hallerde, bir kamu tüzel kişisi olması ve hizmetinin bir âmme hizmeti bulunması göz önünde tutularak (Md. 5, 6, 13) organlarının seçimi, yatırımları (Md. 20, 21) hizmetin düzenlenmesi (Md. 7, 12, 14) bakımından yürütme organı ve yürütme organıyla bir irtiba(t) makamı olarak da Basın - Yayın ve Turizm Bakanlığına bağlanmıştır. (Md. 27, 55)

Yürütme organı TRT nin münasebetleri, Kurumun yayın tarafsızlığının korunmasını sağlayacak ve aynı zamanda da hizmetin kamu güvenliği ve intizamı bakımından ihlâlîne meydan vermiyecek muvazeneli bir esasa bağlanmaya çalışılmıştır (Md. 27, 29, 30)

8. Siyasi partilerle Kurumun münasebetleri, Siyasi partilerin seçimler dışında da eşit şartlarla radyodan faydalanmalarını mümkün kılan bir şekilde düzenlenmiştir. (Md. 4, 28, 32)

9. Kurumun yayınlarına karşı cevap ve düzeltme hakkı, radyo-televizyon yayınlarının özelliği göz önünde tutularak Basın Kanunundaki esaslara kıyasen (Md. 32) ve radyo-televizyon vasıtasıyla işlenen suçlara uygulanacak hükümler (Md. 34, 35) ile radyo-televizyon yayınları üzerindeki haklar ayrıca düzenlenmiştir. (M. 36)

10. Kuruluşun malî yeterliği, Kuruma fonksiyonlarının ifası için gerekli malî imkânların temini ve kendisine her türlü hukukî muamelede ve gayesiyle mahdudolarak gerekli iktisadi ve ticari teşebbüslerde bulunabilmek ve ortaklıklar kurabilmek yetkisinin tanınması suretiyle, sağlanmaya çalışılmıştır. (Md. 2,18, 24)

11. *İstisna ve muafıkların başında kurumun tekeli teyidedilmiş (Md. 37, 56) ve böylece (okullarda ders aracı niteliğindeki radyolar ve televizyonlar dışında) Türkiye’de radyo-televizyon yayınlarının ancak Kurum tarafından yapılması ilkesi tasarıda yer almıştır.*

Kuruma tanınması gereken diğer muafiyetler fonksiyonlarının zaruri kıldığı teknik, hukukî ve malî hususlara inhisar ettirilmiştir. (Md. 37, 42)

12. *Geçici maddelerde Basın-Yayın ve Turizm Genel Müdürlüğünün radyo ile ilgili hizmetlerine tahsis olunan her türlü kıymetlerin Kuruma intikali sağlanmış ve Kurumun organlarının teşekkülüne kadar radyo hizmetlerinin aksamadan yürütülmesini temin edecek intikal maddeleri, (Md. 1, 7) belirtilmiştir.*

Türkiye Radyo-Televizyon Kurumu Kanunu Tasarısı, Millet Meclisine geldiğinde, Turizm ve Tanıtma Bakanı Nurettin Ardıçoğlu, bir önerge vererek, söz konusu kanun tasarısının Anayasanın Geçici 7. maddesi uyarınca belirli sürede çıkarılması gereken kanunlardan olduğu için, Adalet, İçişleri, Ulaştırma, Maliye, Millî Savunma, Millî Eğitim, Turizm ve Tanıtma (Basın-Yayın) ve Anayasa, Plân ve Bütçe komisyonlarından seçilecek ikişer üyeden oluşacak bir Karma Komisyon (Geçici Komisyon) görüşülmesini önermiş ve bu önerinin Millet Meclisince kabulü üzerine, Tasarı, oluşturulan Geçici Komisyona gönderilmişti⁶⁷¹. Geçici Komisyonunun hazırladığı ve Tasarı üzerinde ciddi değişiklikler gerçekleştirmiş olduğu 21 Eylül 1963 tarihli raporun görüşülmesine, Millet Meclisinin 24 Eylül 1963 tarihli 141. Birleşiminde başlanmıştı⁶⁷².

Tasarı üzerinde CHP Grubu adına konuşan Gaziantep Milletvekili Ali İhsan Göğüş’ün, konuşmasının başlangıcı, ülkemizde radyo yayınlarının başlangıcına ve gelişmesine ilişkin açıklamalar içermesi bakımından ilginçti. Göğüş şöyle diyordu:

“Sayın Başkan, muhterem arkadaşlarım,

Türkiye’de radyo kurulduğundan beri ilk defa olarak Türkiye radyolarının muhtar kamu tüzel kişilik şeklinde idaresini sağlayacak kanun tasarısı Meclise getirilmiştir.

Bu tasarı, her yeden evvel Anayasanın hükmüne göre ve onun ruhu içinde hazırlanmıştır. Türkiye radyoları, ilk kurulduğu tarih olan 1927 yılından bu yana çeşitli idare şekilleri tecrübe etmiştir. Bu tecrübelerin her birinden aldığı sonuçlara göre gelişmeler göstermiş, fakat gene de bünyesi icabı olarak, kendi kendini idareye dayanan bir yeterlik içinde halka hizmet etmenin özlemini duymaktan geri kalmamıştır. Türkiye’de ilk denemeler PTT nin Ankara ve İstanbul’da kurmuş olduğu telsiz telgraf istasyonlarının radyo yayınları yapmaya elverişli vasıflarından

⁶⁷¹ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 2, Cilt: 20, Birleşim: 124, (26.08.1963), ss. 361-362.

⁶⁷² **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 2, Cilt: 21, Birleşim: 141, (24.09.1963), ss. 481 vd.

faydalanılarak yapılmaya başlandığı zaman, İngiltere’de de bütün dünyanın en önemli yayın gücünü temsil eden BBC’nin kuruluşu üzerinden henüz dört yıl geçmişti. Bu nisbette uzun ve hiç şüphesiz ki, dünya radyo yayın tarihinde şerefli bir geçmişe ve mevkiye sahibolan radyoculuğumuza bu kanunla yeni bir gelişme imkânı sağlanmakta ve Türk radyoculuğunda yeni bir devre açılmaktadır.

Türkiye’de ilk radyo yayınının başladığı tarihten sonra, alıcı istatistiklerinin tutulmasına geçildiği sırada karşılaştığımız rakam 7600 iken, bugün bu rakam birbuçuk milyonu aşmış bulunmaktadır. 7600 rakamı, Devletin radyo yayın hizmetlerini yeni ve modern istasyonlar kurmak suretiyle destekliyerek, Türk Telsiz-Telefon A.Ş. isimli bir müesseseden devraldığı tarihten bir yıl önceye rastlar. Bundan hemen bir yıl sonra % 40 artışla bu rakam 10640 a çıkmış, bir yıl sonra da artış % 114 ü bulmuştur.

İkinci Dünya Savaşının, alıcı ithalinde düşüklük meydana getirmesi yüzünden, radyo servislerimiz, doğru ve tarafsız yayınlariyle halktan gördüğü bütün rağbete rağmen, resmî abone bakımından bir duraklama göstermiş olsa bile, kendi bünyesinde gelişmekten geri kalmamıştır. Bu süre içinde Ankara Radyosu yayınlarının, özellikle enformasyon bakımından bütün dünyada nasıl güvenilir kaynak olarak karşılandığı malûmdur. Ve işte bugün bir milyon 700 bin küsur alıcı cihazı ve bunların etrafında toplanan en az beş misli devamlı dinleyici kütlesi ile, Türkiye radyoları, her mânasiyle muhtar bir yönetim ve bunun neticesi olarak imkânlı bir yaratıcılık devresine girmektedir...”⁶⁷³

Tasarı üzerinde, Adalet Partisi Grubu adına konuşan İzmir Milletvekili Nihat Kürşat, çeşitli eleştiriler getirmekte ve özellikle, radyo yayınlarının devletin tekeli altında olmasının sakıncaları üzerinde durmaktaydı. Kürşat, bu konudaki görüşlerini şu sözlerle açıklıyordu:

“...Türkiye’de radyo ve televizyon tesis ve işletmeciliğinin, bu kanunla kurulan Kurumun tekeline verilmesi fikrine de muhalif olduğumuzu kısaca arz etmek isteriz.

Tekelin her sahada olduğu gibi radyo ve televizyon alanında da, özel sektörün yaratıcı teşebbüs kabiliyetlerinin nimetlerinden memleketimizi mahrum edeceğine inanmaktayız. Bu kanunla memleketimizde bu sahada yatırım yapacak özel kurumların faaliyete geçmesine engel olunmamalı ve yabancı sermayenin bu mevzudaki geniş imkânlarından istifade yollarını açık tutmalıyız. Ancak bu tarzda kurulacak özel radyo ve televizyon yayınlarının, memleket menfaatlerine uygun tarzda yapılmasını sağlamak için tıpkı bu kanunla tesbit edildiği gibi birtakım esaslara bağlamak yayınların kontrol ve denetimlerini, kuruluşları itibariyle millî karakter taşıyan organlara tevdi etmek bizce mümkün ve faydalı olacaktır.

⁶⁷³ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 2, Cilt: 21, Birleşim: 141, (24.09.1963), s. 481.

Bu mevzuda bir tekel tesisi zarureti Anayasaya istinadettirmenin de hatalı bir anlayış olduğu kanaatindeyiz...” ⁶⁷⁴

Tasarı üzerinde, Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi Grubu adına Eskişehir Milletvekili Seyfi Öztürk, Yeni Türkiye Partisi Grubu adına Tokat Milletvekili H. Ali Dizman konuştuğundan sonra, şahısları adına söz alan milletvekilleri de görüşlerini aktarıyorlar ve tasarının tümü üzerindeki görüşmelere, Geçici Komisyon Sözcüsü İstanbul Milletvekili Coşkun Kırca'nın konuşmasıyla devam ediliyordu. Kırca, yaptığı uzun konuşmada, AP adına söz alan Nihat Kürşat'ın radyo yayınlarının devletin tekeline verilmesi yönündeki eleştirisine de değinerek, bu konu ile ilgili olarak şunları söylemekteydi:

...Şimdi böyle bir tekelin kurulması Anayasaya aykırı mıdır? Bizim kanaatimiz odur ki, böyle bir tekelin kurulması değil, böyle bir tekelin kurulmaması Anayasaya aykırıdır. Anayasanın 121 nci maddesi şöyledir: ‘Radyo ve televizyon istasyonlarının idaresi, özel (özerk) kamu tüzel kişiliği halinde, kanunla düzenlenir.’

Denmiyor ki, Devlet sermayesi ile yapılmış veyahut Devlete ait radyo ve televizyon istasyonlarının idaresi, özel(özerk) kamu tüzel kişiliği halinde kanunla düzenlenir. Hayır. Umumi bir ifade ile, ‘Radyo ve televizyon istasyonlarının idaresi, özel (özerk) kamu tüzel kişiliği halinde kanunla düzenlenir.’ Diyor:

Tekeli vaz’eden, vaz’edecek olan biz değiliz. Tekeli Anayasa, Türkiye’de kurulması mümkün ve muhtemel bütün radyo ve televizyon istasyonları için kendisi vaz’etmiştir. Kaldı ki, bir an için bu maddeyi böyle anlamasak bile acaba kanunla tekel kurma Anayasaya aykırı mıdır? Kanunla tekel kurmak muhterem arkadaşlarım, Anayasaya aykırı değildir...

...Kaldı ki, bütün bu muhakeme tarzını yürütmeye lüzum dahi yoktu. Çünkü, bu tekel Anayasanın 121 nci maddesinin birinci fıkrası doğrudan doğruya tesis etmiş durumdadır. Bu bakımdan da yine Anayasamız, Türk hukuk nizamına bir yenilik getirmiş değildir. Türkiye’de radyo kuruldu kurulalı, her devirde bir devlet tekelı halindedir...” ⁶⁷⁵

Söz alan başka milletvekilleri, genellikle özerklik kavramı üzerinde durmuşlar ve Tasarının 30. maddesi olup, Geçici Komisyon Raporunda 16. madde olarak düzenlenen hüküm uyarınca⁶⁷⁶, Başbakan veya görevlendireceği bir bakanın millî

⁶⁷⁴ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 2, Cilt: 21, Birleşim: 141, (24.09.1963), s. 484.

⁶⁷⁵ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 2, Cilt: 21, Birleşim: 141, (24.09.1963), ss. 491-492.

⁶⁷⁶ Bakanlar Kurulunun hazırladığı Tasarının 30. maddesinde şu hüküm yer almıştı:

“MADDE 30.- Basın-Yayın ve Turizm Bakanlığı millî güvenliğin açıkça gerekli kıldığı hallerde, bir haber veya yayını menetmeye veya durdurmaya yetkilidir.

Men ve durdurma kararının yazılı olması veya sözlü ise derhal yazı ile teyidi şarttır.

Bu kararı TRT halka duyurabilir. Ancak Bakanlık kararın halka duyurulmasının uygulanışından itibaren en geç bir ay sonraya bırakılmasını emredebilir. Ancak bu geri bırakılmanın süresi bir ayı aşamaz.

güvenlik gerekçesiyle yayınlar üzerinde engelleme yetkisine sahip olmasının, özerklikle nasıl bağdaştırılabileceği konusundaki endişelerini dile getirmişlerdi. Bu bağlamda, Tasarıyı inceleyen Geçici Komisyon üyelerinden, İzmir Milletvekili Şükrü Akkan, anılan konudaki endişelerini şöyle açıklıyordu:

“...Radyo ve Televizyon idaresi ve haber ajanslarını 121 nci madde tedvin ediyor. Buna göre ‘Radyo ve Televizyon istasyonlarının idaresi, özerk ve kamu tüzel kişiliği halinde, kanunla düzenlenir’ amir hükmünü getirmiştir.

Arkadaşlar; muhtariyet nedir? Türk Hukuk Lûgatına göre, cemiyetlerde, kurumlarda muhtariyet, Devletin koyduğu nizam içinde tam serbestî yetkisidir. Şimdi biz, bu 16 ncı madde ile ne yapıyoruz? Tasarının 3 ncü maddesinde tarifini bulan ‘Türkiye Radyo-Televizyon Kurumunun en yüksek uzvu; idare ve karar organı Yönetim Kuruludur’ denildiği halde, bunun üzerinde bir karar ve yönetim tanıyoruz. O da Hükümet Başkanının veya vazifelendireceği bir Bakanın millî güvenlik mülâhazası ile neşriyatı men etme yetkisidir.

*Arkadaşlar, Anayasa muhtar kıldığı bu kurumun ödevine müdahaleyi tanısaydı, Sayın Kurca’nın istinat ettiği 110 ncu madde ki, kendileri tedvin etmişti, mevcudiyetini biliyordu; o zaman bu 121 nci maddenin altına bir fıkra ekliyecekti. ‘Kurumun özerkliği 110 ncu maddede bahsedilen Millî Güvenlik dışındadır’ tarzında bir fıkra koymak suretiyle özerkliği takyit edecekti. Mutlak muhtariyeti takyit etmediğine göre, bugün 110 ncu maddede, Millî Güvenlik dolayısıyla Bakanlar Kurulu Meclise karşı sorumludur; şeklindeki hükümden istifade edilerek, muhtar olması lâzımgelen Kurumun muhtariyetine dokunulamaz. Bu sebeple, bu noktada da muhalifim.”*⁶⁷⁷

Tasarının tümü üzerinde yapılan görüşmeler, Şükrü Akkan’ın bir kısmına değindiğimiz bu konuşması ile sona eriyor ve sonunda Millet Meclisinin 24 Eylül 1963 tarihli 141. Birleşiminde, Türkiye Radyo-Televizyon Kurumu Kanunu Tasarısının maddelerine geçilmesi kabul ediliyordu⁶⁷⁸. Millet Meclisi maddeler

Yurt dışı yayınlarında TRT’nin men ve veya durdurma kararını halka duyurma yetkisi yoktur.”

Tasarıyı inceleyen Millet Meclisi Geçici Komisyonu, söz konusu hükmü 16. madde olarak düzenlemiş ve şöyle değiştirmişti:

“MADDE 16.- Başbakan veya görevlendireceği Bakanlık millî güvenliğin açıkça gerekli kıldığı hallerde, bir haber veya yayını menetmeye yetkilidir. Men kararının yazılı olması veya sözlü ise, derhal yazıyla tekrarlanması şarttır.

Bu men kararları aleyhine açılacak iptal dâvalarında tebligat, müracaat tarihinden başlayarak kırksekiz saat içinde yapılır; cevap ve cevaba cevap süreleri onar gündür; bu sürelerin tamamlanmasından sonra onbeş gün içinde karar verilir.” Bkz. Millet Meclisi S. Sayısı: 455, “Türkiye Radyo-Televizyon Kurumu kanunu tasarısı ve Geçici Komisyon raporu”, **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 2, Cilt: 21, Birleşim: 141’in sonuna ekli, (24.09.1963), ss. 21-22.

⁶⁷⁷ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 2, Cilt: 21, Birleşim: 141, (24.09.1963), ss. 503-504.

⁶⁷⁸ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 2, Cilt: 21, Birleşim: 141,

üzerindeki görüşmesini 27 Eylül 1963 tarihli 144. Birleşimde tamamlamıştı. Tümü üzerinde oylamaya geçilmeden, Tasarının lehinde konuşmak için söz alan Bursa Milletvekili Sadrettin Çanga, şu değerlendirmede bulunmaktaydı:

“Muhterem arkadaşlarım, yeni Anayasamızın getirdiği düzen içerisinde bir müessese daha hepimizin özlediği şekilde muhtariyete ve geniş ölçüde bağımsızlığa erişmiş bulunuyor. Müzakereler sırasında siyasi kanaatleri bakımından arkadaşlarımızın tenkidleri ne olursa olsun, Türkiye radyolarının açıldığı tarihten şu ana kadar geçirdiği seyir teker, teker hatırlanırsa, kurmuş olduğumuz müessesenin azameti ve dolayısıyla katettiğimiz merhale hangi safhaya gelmiştir, bunu elbette ki ileride hepimiz vicdanımızda teker, teker idrak etmiş olacağız. Muhterem arkadaşlar, müzakereler sırasında bilhassa, Millet Partisi kanadının, C. H. Partisinin vaktiyle radyonun bağımsızlığını öteden beri müdafaa ettiğini ve fakat yeni gelen Radyo-Televizyon Kanununda tamamen kısıtlayıcı hükümlerle beraber olduğunu ifade ettiler. Hatta rahmetli Faik Ahmet Barutçu’dan da bir misal verdiler. Arkadaşlarımızın insafına ve vicdanına terk etmek lâzımdır. Rahmetli Faik Ahmet Barutçu’nun devrindeki radyo ile, bugün yine o mevcut statülere rağmen şu kanunun çıktığı ana kadar iki yıl içinde Türkiye radyoları hangi hale gelmiştir. Bunun mukayesesini yapmasını hasetten bir milletvekili veya bir parti olarak kendilerine tavsiye etmek yerinde olacaktır.

Muhterem arkadaşlar, buradaki müzakerelerde birtakım endişeler ortaya çıktı. Bu endişeler ileride teker teker her birimizin siyasi kanaati süzgecinden de geçmiş olsa hiç birisinin vâridolmıyacağını bize gösterecektir. Radyo-Televizyon Kurumu bugünkü hali ile geleceğin bir teminatı haline gelmiştir.

...

Kanun hakikaten yerindedir ve konuşmamın başında işaret ettiğim gibi Türkiye Radyolarının takibettiği seyir ve çeşitli politikaların tesiri altında kaldığı devreler göz önünde tutulursa büyük bir merhaledir. Bunun kaderini ileride muhakkak ki, birlikte mütalâa edeceğimiz zamanlar da gelecektir...” ⁶⁷⁹

Millet Meclisinde görüşmeler tamamlandıktan sonra Tasarının tümü üzerinde yapılan açık oylamaya sadece 171 milletvekilinin katıldığı görülünce, toplantı yeter sayısı bulunmadığından, Başkanvekili Nurettin Ok, oturuma son vermiş⁶⁸⁰ ve Türkiye Radyo-Televizyon Kurumu Kanunu Tasarısı, Millet Meclisinin 1 Ekim 1963 tarihli 146. Birleşiminde tekrarlanan oylamada, 72 ret ve 15 çekin(m)sere karşı, 177 oyla kabul edilmişti⁶⁸¹.

(24.09.1963), s. 504.

⁶⁷⁹ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 2, Cilt: 22, Birleşim: 144, (27.09.1963), ss. 66-67.

⁶⁸⁰ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 2, Cilt: 22, Birleşim: 144, (27.09.1963), ss. 68, 83-86.

⁶⁸¹ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 2, Cilt: 22, Birleşim: 146,

d- Millet Meclisinin Kabul Ettiği Metnin Cumhuriyet Senatosunda Görüşülmesi ve Bazı Değişiklikler Yapılması

Millet Meclisinin kabul ettiği metin, Anayasanın 92. maddesi uyarınca Cumhuriyet Senatosuna gönderilmişti ve Cumhuriyet Senatosu Genel Kurulunun 2 Ekim 1963 tarihli 115. Birleşiminde, Anayasa ve Adalet, Bütçe, İçişleri, Dışişleri, Basın-Yayın ve Turizm, Malî ve İktisadi İşler, Millî Savunma, Millî Eğitim ve Bayındırlık ve Ulaştırma komisyonlarından seçilecek ikişer üyeden oluşan bir Geçici Komisyonunda incelenmesi kararlaştırıldığından⁶⁸², sözü geçen metin, oluşturulan bu Geçici Komisyonunda değerlendirilmişti⁶⁸³. Geçici Komisyonun, büyük ölçüde Millet Meclisinden gelen metni aynen kabul ederek hazırladığı rapor, Cumhuriyet Senatosu Genel Kurulunun 22 Ekim 1963 tarihli 122. Birleşiminde ele alınmış⁶⁸⁴ ve Cumhuriyet Senatosundaki görüşmeler, 25 Ekim 1963 tarihli 124. Birleşimde tamamlanmıştı⁶⁸⁵. Cumhuriyet Senatosunda, Millet Meclisinden gelen metin, bir kısmı yalnızca yazımdaki bazı düzeltmelerden (redaksiyondan) ibaret olsa da, 21'i asıl, 2'si geçici olmak üzere 24 maddesinde yapılan değişikliklerle kabul edilmişti⁶⁸⁶.

e- Cumhuriyet Senatosunda Değiştirilerek Kabul Edilen Maddelerin Yeniden Millet Meclisinde Ele Alınışı, Bir Kısım İçin Karma Komisyon Kurulması ve Kanunun Kabulü

Anayasanın 92. maddesi uyarınca, Cumhuriyet Senatosunda değiştirilerek kabul edilen maddelerin, yeniden Millet Meclisinde görüşülmesi gerektiğinden, Cumhuriyet Senatosunca yapılan değişiklikler, Tasarıyı daha önce Millet Meclisindeki görüşmeler sırasında incelemiş olan Geçici Komisyonunda yeniden değerlendirilmiş ve bu komisyonunun hazırladığı rapor ışığında, 10 Aralık 1963 tarihli 12. Birleşimde de Millet Meclisi Genel Kurulunca ele alınmıştı⁶⁸⁷. Bu Birleşimdeki görüşmeler sonrasında Millet Meclisi, Cumhuriyet Senatosunca

(01.10.1963), ss. 124, 129-132.

⁶⁸² C. S. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 2, Cilt: 15, Birleşim: 115, (02.10.1963), ss. 76-77.

⁶⁸³ Cumhuriyet Senatosu S. Sayısı: 323, "Türkiye Radyo-Televizyon Kurumu kanunu tasarısının Millet Meclisince kabul olunan metni ve Cumhuriyet Senatosu Geçici Komisyonu raporu", C. S. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 2, Cilt: 15, Birleşim: 122'nin sonuna ekli, (22.10.1963), ss. 1-5.

⁶⁸⁴ C. S. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 2, Cilt: 15, Birleşim: 122, (22.10.1963), s. 356 vd.

⁶⁸⁵ C. S. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 2, Cilt: 15, Birleşim: 124, (25.10.1963), s. 508.

⁶⁸⁶ Cumhuriyet Senatosu, Millet Meclisinin kabul ettiği metnin, 1., 9., 15., 18., 23., 36., 37., 38., 41. maddelerinde, bazı yazılış (redaksiyon) düzeltmeleri yapmakla yetinmişti. Bkz. Millet Meclisi S. Sayısı: 455 e 1 nci ek; "Türkiye Radyo-Televizyon Kurumu kanunu tasarısına dair Cumhuriyet Senatosu Başkanlığı tezkeresi ve Cumhuriyet Senatosunca yapılan değişiklikler hakkında Millet Meclisi Geçici Komisyon raporu", M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 3, Cilt: 23, Birleşim: 12'nin sonuna ekli, (10.12.1963), ss. 1-3.

⁶⁸⁷ M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 3, Cilt: 23, Birleşim: 12, (10.12.1963), ss. 281-290.

yapılan değişikliklerin bir kısmını benimsemiş, 12 maddede yapılan değişiklikleri ise benimsememişti⁶⁸⁸. Anayasanın 92. maddesi doğrultusunda, Millet Meclisinin, daha önce kabul etmiş olduğu bir kanunun maddelerinde Cumhuriyet Senatosunca yapılan değişiklikleri benimsemediği durumlarda; o maddelerin, Millet Meclisi ve Cumhuriyet Senatosundan eşit sayıda seçilecek üyelerden oluşacak bir Karma Komisyonda incelenmesi ve Millet Meclisinin, ya bu Karma Komisyonca hazırlanan metni, ya Cumhuriyet Senatosunca yapılan değişikliği, ya da kendi ilk metnini kabul etmesi gerektiğinden, Millet Meclisi ve Cumhuriyet Senatosundan eşit sayıda seçilen üyelerden oluşan Karma Komisyon kurulmuş ve benimsenmeyen maddeler bu Komisyona gönderilmişti. Karma Komisyonun hazırladığı metin, Millet Meclisi Genel Kurulunca 24 Aralık 1963 tarihli 18. Birleşimde görüşülmeye başlandığında, oturumu yöneten Başkanvekili Mekki Keskin, Genel Kurula, izlenecek yöntemi hatırlatan şu konuşmayı yapmıştı:

*“...Muhterem arkadaşlar, Karma Komisyon raporunu dinlediniz. Bundan sonra ihtilâflı maddeler üzerinde Karma Komisyon metnini okutacağım. Karma Komisyon metni üzerinde mutabakatı kabul etmezseniz, Cumhuriyet Senatosu metnini oylarınıza sunacağım. Cumhuriyet Senatosu metni de kabul edilmezse, Millet Meclisi metnini okutup oylarınıza sunacağım. Prosedür budur, Anayasa hükmüne göre.”*⁶⁸⁹

Bu yönde uygulamaya geçilmiş ve incelediği tartışmalı maddeler için Karma Komisyonun önerdiği metinler Millet Meclisince kabul benimsenmişti⁶⁹⁰. Böylece, Türkiye Radyo-Televizyon Kurumu Kanunu Tasarısı, Anayasanın Geçici 7. maddesinde öngörülen iki yıllık süreden iki ay kadar gecikmiş olarak, 24 Aralık 1963 tarihinde kabul edilmiş oluyordu.

Kanunun kabul edilmiş olması nedeniyle, Turizm ve Tanıtma Bakanı Nurettin Ardıçoğlu, Millet Meclisi Genel Kuruluna hitaben şu konuşmayı yapmıştı:

“Çok muhterem arkadaşlarım, bugün vermiş olduğunuz oylarla bir temel kanunun kabul edilmiş olmasını sağlamış bulunuyorsunuz. Hakikaten bu kanun, rejimimizin temel kanunlarından birisidir. Çünkü Anayasa gereğince vücuduna işaret edilen, şekli tesbit edilen rejim kanunlarından birisidir. Ben şu kanaati taşıyorum. Yüksek Heyetiniz bundan evvel Kurucu Meclis tarafından kabul edilmiş olan Anayasanın tatbikat kanunlarını, müesseselerini, Anayasa Mahkemesi, Yüksek Hâkimler Kurulu ve Sendikalar Kanunu gibi temel kanunları çıkarmış bulunmakla

⁶⁸⁸ Millet Meclisinin, Cumhuriyet Senatosunca yapılan değişikliklerden benimsemedikleri maddeler şunlardı: 4, 11, 12, 14, 32, 40, 42, 46, 47, Geçici 4, Geçici 5, Yürürlük maddesi 49. Bkz. **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 3, Cilt: 23, Birleşim: 12, (10.12.1963), ss. 281-290.

⁶⁸⁹ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 3, Cilt: 23, Birleşim: 18, (24.12.1963), s. 518.

⁶⁹⁰ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 3, Cilt: 23, Birleşim: 18, (24.12.1963), ss 518-527.

Anayasanın hakiki kuruluşunu Yüksek Heyetiniz yapmaktadır. Ve bir mânasiyle hukukî Kurucu Meclis mânasını taşımaktadır. Bugün çıkmış olan bu kanunu da onlardan birisi olarak telâkki etmekteyim. Ayrıca bu Turizm ve Tanıtma Bakanlığı Kanunu ana kanunlardan birisidir, onun tekeli altında bulunan müesseselerden birisini tanzim etmektedir. Bu kanun başlıca iki konu getirmektedir.

Birisi, radyonun, Anayasanın emrettiği şekilde muhtar hale gelmesini ve tarafsız çalışmasını temin etmektedir.

İkincisi, radyo ve televizyon işlerinin icabettirdiği suplesi, icap et tirdiği geniş anlayışı getirmektedir. Daha iyi eleman, daha iyi personel çalıştırmak kabul edilmiş bu kanunla imkân dahiline girmektedir. Bu kanunla bundan sonra radyolardaki şikâyetlerin daha çok azalacağı kanaatini taşımaktayım. Bu kanunun bugün kabul edilmiş olması benim için şahsan büyük mazhariyet teşkil etmektedir. Çünkü bu Bakanlığa gelişimin haftasında Bakanlığımın Teşkilât Kanunu çıkmıştır, giderken de⁶⁹¹ radyonun teşkilât kanunu çıkmıştır. Bu kanunu kabul etmiş olmakla beni ayrıca mazhariyete kavuşturmuş oldunuz. Bu vesileyle Bakanlık câmiası ve Türkiye radyoları adına Heyeti Aliyenize teşekkür ederim. Ben de bu kanunun memlekete hayırlı ve uğurlu olmasını temenni eder, huzurunuzdan ayrılıyorum.”

f- Türkiye Radyo-Televizyon Kurumu Kanununun 47. Maddesinin Anayasa Mahkemesince İptal Edilmesi

24 Aralık 1963 tarih ve 359 sayılı Türkiye Radyo-Televizyon Kurumu Kanununun 47. maddesinde yer alan Kurumun kuruluşu, personelinin görev ve yetkileri ile uzmanlık yerleri gibi hususların bir yönetmelikle belirtileceğini öngören düzenleme, bir TRT mensubunun anılan düzenleme uyarınca çıkarılmış yönetmelik hükmüne karşı Danıştayda açtığı dâvâda, dâvâlı durumundaki TRT Kurumu, yaptığı savunmada, bu dâvâda sözü geçen tazminat yönetmeliğinin kanunî dayanağını teşkil eden 359 sayılı TRT Kurumu Kanununun 47. maddesinin 2 sayılı bendinde yer alan ve kurumun kadrolarıyla mensuplarının tazminatlarına ilişkin yönetmeliğin ne suretle

⁶⁹¹ 25 Haziran 1962 tarihinde kurulmuş olan IX. İnönü Hükûmetinde, Basın-Yayın ve Turizm Bakanı Celâl Tevfik Karasapan'ın istifası üzerine, yerine 15 Haziran 1963 tarihinde CKMP Elazığ Milletvekili Nurettin Ardıçoğlu atanmıştı. Basın-Yayın ve Turizm Bakanlığına yapılan bu atamadan hemen iki hafta kadar sonra, TBMM'de 2 Temmuz 1963 tarihinde kabul edilen 265 sayılı “Turizm ve Tanıtma Bakanlığı Kanunu” ile Turizm ve Tanıtma Bakanlığı kurulmuştu ve bu yeni Bakanlığa 16 Temmuz 1963 tarihi itibarıyla Nurettin Ardıçoğlu getirilmişti. IX. İnönü Hükûmeti, 2 Aralık 1963 tarihinde istifa ettiği ve Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel, İnönü'nün istifasını kabul edip, yeni Hükûmet kurulana kadar göreve devam edilmesini istediği için, müstafi IX. İnönü Hükûmeti, Türkiye Radyo ve Televizyon Kurumu Kanununun kabul edildiği 24 Aralık 1963 tarihi itibarıyla işgüder bir hükûmet niteliğindeydi. Bu nedenle, istifa etmiş Hükûmette Turizm ve Tanıtma Bakanı olan Ardıçoğlu, söz konusu konuşmasını yaparken, “...Bakanlığa gelişimin haftasında Bakanlığımın Teşkilât Kanunu çıkmıştır, giderken de radyonun teşkilât kanunu çıkmıştır” demekteydi. Nitekim, 25 Aralık 1963 tarihinde kurulan X. İnönü Hükûmetinde, CKMP yer almamış ve Turizm ve Tanıtma Bakanlığına CHP Gaziantep Milletvekili Ali İhsan Göğüş getirilmişti. Bir diğer deyişle, Nurettin Ardıçoğlu, bu konuşmayı, Bakanlığının son gününde yapmış oluyordu.

hazırlanarak yürürlüğe konulacağını gösteren “...Devlet Personel Dairesinin görüşü alındıktan sonra, Maliye Bakanlığı ile anlaşmak suretiyle hazırlanıp Turizm ve Tanıtma Bakanının onayı ile...” hükmünün Anayasaya aykırılığını ileri sürmüştü⁶⁹². Davalı TRT Kurumunun, 47. maddenin neden Anayasaya aykırı olduğunu açıklayan görüşü, Anayasa Mahkemesinin 16 Ekim 1968 tarihli Kararına özet olarak şöyle yansımıştı:

“...359 sayılı Kanunun 47. maddesi, Kurumu kadrolarına ait yönetmeliğin hazırlanması sırasında merkezî idare sistemi içinde ve siyasî iktidarın pek tabii olarak emri altında bulunan Maliye Bakanlığı ile müşterek irade beyanına mecbur tutulmakla, Anayasa’nın kurumun özerkliği hususunda koyduğu genel hükme aykırı bulunmaktadır. Zira TRT nin özerk olarak kurulmasındaki esas amaç, düşünce ve haber alıp, serbestçe kanaat edinme hürriyetini siyasî iktidarlar karşısında teminat altına almaktır. Oysa ki özerk bir kuruluşun hizmet kadroları ile bu hizmetin özelliği hususundaki takdir yetkisini, bir başka idare ile yani siyasî iktidarın emri altında bulunan Maliye Bakanlığı ile paylaşma zorunluluğu, teminat altında bulunan bir özerk idareyi, dolaylı bir yolla siyasî iktidarın baskısı altına sokmak olmuştur. Anayasa’nın 121. maddesinde (Radyo ve Televizyon İstasyonlarının idaresi özerk kamu tüzel kişiliği halinde, kanunla düzenlenir) denilmektedir. Bu madde ile TRT idaresinin özerk kamu tüzel kişiliği halinde düzenlenmesi yetkisi, yasama organına verilmiş bulunmaktadır. Anayasa’nın 112. maddesi de kamu tüzel kişiliğinin ancak kanunla veya kanunun açıkça verdiği bir yetkiye istinaden kurulabileceği ilkesini koymaktadır. Bu hükme göre, kamu tüzel kişilerini ihtiyaca göre dilediği şekilde kurmağa ve ona dilediği görev ve yetkiyi vermeğe kanun koyucu mezun bulunduğu halde, Anayasa’nın 121. maddesi TRT bakımından kanun koyucuya özerklik ve tarafsızlık ilkelerine riayet mecburiyetini Anayasa kuralları halinde emretmiştir. Bu da göstermektedir ki, yasama yetkisine sahip meclisler dahi Anayasa’nın âmir hükmü karşısında TRT nin özerkliğine uygun bir hareket tarzı içinde bulunmaya ve yasaların maddelerini dahi bu açıdan yorumlamağa mecburdur. Aksi hal, Anayasa’nın üstünlüğü prensibini koyan 8. maddesine de aykırı olur.

Özerkliği Anayasa teminatı altında bulunan TRT nin, 359 sayılı yasanın 47. maddesi hükmü gereğince kadrolar yönetmeliğinin hazırlanmasında Maliye Bakanlığı ile yetki paylaşması durumunda olması, onu, bu Bakanlığın muvafakatini vermemesi yüzünden kendi serbest iradesini dahi izhar edememe durumuna düş(ür)

⁶⁹² 359 sayılı Kanunun 47. maddesinin sözü geçen hükmü şöyleydi:

“1. Kurumun kuruluşu, personelin görev ve yetkileri ile uzmanlık yerleri; danışma kurullarının kuruluş ve çalışma usulleri ile kanunun yürürlüğe girdiği tarihte mevcut veya sonradan yapılacak Kuruma ait personel konularından faydalanma hak ve şekilleri, Yönetim Kurulunca hazırlanıp Turizm ve Tanıtma Bakanınca onaylanacak yönetmeliklerle belirtilir.

2. Kurumun kadroları, Yönetim Kurulu tarafından, Devlet Personel Dairesinin görüşü alındıktan sonra, Maliye Bakanlığı ile anlaşılacak suretiyle hazırlanıp Turizm ve Tanıtma Bakanının onayı ile yapılacak yönetmelikle belirtilir...”

müştür ve yönetmelik Maliye Bakanlığının iradesine göre çıkarılabilmektedir.

Anayasa'nın 121. maddesi ile özerkliği teminat altına alınan ve güya siyasî iktidarın baskısından uzak tutulmak için özerk kılınan kurum, bu şekilde dolaylı bir yoldan siyasî iktidarın baskısına maruz bırakılmıştır.

Söz konusu 47. maddenin Maliye Bakanlığının mutabakatına ait lâfzı, Anayasa'nın 113. maddesine de aykırıdır. Zira 113. maddeye göre TRT Kurumu bir kamu tüzel kişiliği olarak kendi görev alanını ilgilendiren konuda yönetmeliğini kendi hazırlamak hakkına sahip olduğu halde, 47. madde hükmüne göre bu haktan mahrum bulunmaktadır. Diğer Kamu Tüzel kişilerine nazaran öncelikle bu hakka sahip olması gereken TRT Kurumuna, söz konusu 47..madde ile bu hak bile tanınmamıştır ki bu da Anayasa'ya aykırılığı açık bir şekilde ortaya koymaktadır..."⁶⁹³

Danıştay Beşinci Dairesi, bu iddianın yerinde olduğu kanısına varmış ve ilgili Kanun hükmünü, Anayasanın 151. maddesi uyarınca Anayasa Mahkemesine göndermişti. Anayasa Mahkemesi, önce Kanunun şekil bakımından Anayasaya aykırı olmadığına karar verdikten sonra, esas bakımından değerlendirmeye geçmiş ve 47. maddenin 2 numaralı bendinin içeriğini inceleyerek şöyle demişti:

"359 sayılı TRT Kurumu Kanununun 47. maddesinin...2 sayılı bendine göre TRT Kurumu, Anayasa ve kanunla yürütmek görevinde olduğu hizmetlerin gerektireceği her çeşit personel kadrolarını, yani idare, teknik, haber ve sanata ilişkin her alanda kullanılacağı personelin çalıştırılmasına imkân verecek olan kadroların unvanını, sayısını, aylığını, bunlar için gerekli olabilecek tazminat miktarlarını, devamlı kadro dışında bırakılacak uzmanlık yerleriyle buralarda çalıştırılacak yerli ve yabancı uzmanların ücretlerini;

a) Evvelâ Devlet Personel Dairesinin görüşünü almak,

b) Sonra Maliye Bakanlığı ile anlaşmak,

c) Daha sonra da Turizm ve Tanıtma Bakanının onayını sağlamak, suretiyle tesbit edilebilecektir.

Bu hüküm, Anayasa ve kanunlarla TRT Kurumuna verilmiş bulunan görevlerin yerine getirilmesi için Kurumca gerekli görülecek sayı ve nitelikteki personelin kullanılmasını Maliye Bakanlığı ile Turizm ve Tanıtma Bakanlığının iznine bağlamış olduğu meydandadır. Zira bir görev ve hizmetin yürütülmesi işinin, çeşitli sayı ve nitelikte çalıştırılacak insanlar tarafından yapılacağı, bilinen bir gerçektir. Personel olmadan hizmet yapılması düşünülemez. Personel sayısının, onlardan aranacak niteliklerinin, aylık, ücret, tazminat ve benzeri malî hakların, hizmetin gereklerine uygun olarak tesbit edilmiş bulunmasının da, hizmetin görevi gibi ve verimli bir şekilde yürütülmesinin sağlanmasında veya aksamasında veya niteliğinin beklenen seviyenin altına düşmesinde etkili birer unsur oldukları da, başkaca açıklamayı gerektirmeyecek derecede ortadadır.

⁶⁹³ Anayasa Mahkemesinin 15 Ekim 1968 gün ve E. 1967/37, K. 1968/46 sayılı Kararı için bkz. **Anayasa Mahkemesi Kararlar Dergisi**, Sayı: 6, Ankara, 1969, ss. 279-280; **Resmî Gazete**, 8 Temmuz 1969, Sayı: 13243.

Söz konusu 47. maddenin 2 sayılı bendi hükmüne göre ise, TRT Kurumu, Anayasa ile özerk olarak ve tarafsız bir surette yürütmekle görevli kılındığı ve kanunla da ayrıntılarının belirtildiği, hizmetleri, nerelerde ne suretle ve hangi ölçülerde yürütülmesi gerektiğini, bunun için hangi ünvanlı, ne nitelikte, kaç sayıda personel kullanılmasında ve bunlara aylık, ücret, tazminat ve benzeri malî haklardan hangilerinin ve ne miktarlarda tanınmasında zorunluk görüldüğü önce Devlet Personel Dairesine anlatarak onun görüşünü alacak, sonra da aynı konularda Maliye Bakanlığının mutabakatını bağliyacaktır. Görüldüğü gibi Devlet Personel Dairesinin istişarî nitelikte olan görüşünü olumlu veya olumsuz olmasının sonuca etkisi yoksa da, Maliye Bakanlığının mutabakatının alınması zorunludur. Maliye Bakanlığı ile anlaşılmadığı takdirde bir tek kadro bile alınması mümkün değildir. Şu halde hizmetin yeri, çeşidi, hangi ölçülerde yürütüleceği, bunun için de ne sayıda ve hangi nitelikte, ne miktar aylıklı personelin kullanılmasının yeterli olacağı, hizmetin yürütülmesi bakımından kimlere ve ne miktarda tazminat' verilmesinin gerekli olabileceği konularında Maliye Bakanlığı uygun görüşünün sağlanması zorunlu kılınmış bulunmaktadır. Bu durumun, Kurumu, özerk olarak ve tarafsız bir surette yerine getirmek görevinde olduğu hizmetler, Maliye Bakanlığının uygun göreceği doğrultuda yön vermek ve bu Bakanlığın müsaadesi oranında yerine getirmek zorunluğu altına sokmuş olduğu ortadadır.

Kaldı ki madde bununla da yetinmemekte, aynı konularda Turizm ve Tanıtma Bakanının onayını da şart kılmaktadır. Yeni Kurum, Maliye Bakanlığını kendi görüşüne inandırarak uygun görmesini sağlasa bile, aynı konularda bir de Turizm ve Tanıtma Bakanlığının, Kurumun tekliflerini onaylaması ve bu suretle Maliye Bakanlığı ile uzlaşılan biçimde hizmet görmesine bu Bakanlığın da izin vermesi gerekmektedir.”⁶⁹⁴

Anayasa Mahkemesi, daha sonra, 47. maddedeki bu düzenlemenin, Anayasanın çeşitli hükümleri karşısındaki durumunu değerlendirmiş ve

i- “Yapacağı hizmetin ölçüsü, yönü ve niteliği iki Bakanlığın doğrudan doğruya etkisi ve izni altında bulunan kurumun, elinde bulundurduğu haberleşme ve yayın araçlarından, kişileri ve siyasî partileri, demokratik esaslara ve hakkaniyet ölçülerine uygun olarak faydalandırmak serbestliğine sahip olabileceğinden söz edilemez. Zira bu koşullar altındaki bir Kurum, kendi sorumluluğu altında ve serbest anlayışı içinde tarafsız olarak hareket etme olanağından yoksun bırakılmış durumdadır.

Öte yandan söz konusu hüküm, Kurumun hizmet yönetimini, iki Bakanlığın tam etkisi altına sokmakla halkın Kurum elindeki araçlarla tarafsız şekilde haber almasını, doğru düşünce ve kanaatlere ulaşmasını ve bu suretle kamu oyunun serbestçe oluşumunu köstekleme olanağını da İktidardaki partinin (veya partilerin)

⁶⁹⁴ A.k., ss. 286-287.

*eline vermiş olmaktadır.”*⁶⁹⁵

diyerek, anılan hükmü her şeyden önce Anayasanın, kişilerin ve siyasî partilerin, kamu tüzel kişileri elindeki basın dışı araçlardan faydalanma hakkını ve halkın bu araçlarla haber almasını, düşünce ve kanaatlere ulaşmasını ve kamu oyunun serbestçe oluşmasını sağlamayı amaçlayan 26. maddesine aykırı bulmuştu.

ii- Anayasa Mahkemesi, Kanunun 47. maddesinde sözü geçen düzenlemeyi, ayrıca Anayasanın, kamu tüzel kişilerinin, kendi görev alanlarını ilgilendiren kanunların ve tüzüklerin uygulanmasını sağlamak üzere ve bunlara aykırı olmamak koşuluyla, yönetmelik çıkarabilmelerine imkân veren, 113. maddeye de aykırı bulmuştu. Anayasa Mahkemesi, bu konuda şöyle diyordu:

“Anayasa’nın 113. maddesi, kamu tüzel kişilerine, kendi görev alanlarını ilgilendiren kanunların ve tüzüklerin uygulanmasını sağlamak üzere ve bunlara aykırı olmamak şartıyla yönetmelik çıkarabilme yetkisi vermiş bulunmaktadır. Bir kuruluşun bu yetkiyi kullanabilmesi için kamu tüzel kişisi olması yeterlidir ve kamu tüzel kişileri de bir kanunla veya kanunun açıkça verdiği yetkiye dayanılarak kurulurlar. (Anayasa Madde: 112)

TRT Kurumu ise, Anayasa’nın 121. maddesine göre bir kamu tüzel kişisidir; yani onun tüzel kişilik durumunu, Anayasa emretmiştir. Üstelik bu kurum öbür kamu tüzel kişileri gibi yürütme karşısında bağımlı durumda olmayıp, aksine özerk bir yönetime sahiptir ve her türlü yayım görevini tarafsızlıkla yapacağı da aynı Anayasa maddesinde bir ilke olarak belirtilmiştir. Hal böyle iken, itiraz konusu 2 sayılı bent, bu kanunla yönetmelik konusu olacağı kabul edilen hususlarda, yönetmelik yapma yetkisini TRT Kurumunun elinden almakta ve bu konulardaki yönetmeliklerini, Yürütmenin iki Bakanlığı ile ortak olarak yapabileceği hükmünü koymaktadır.

*Sözü geçen hüküm, bu bakımdan da Anayasa’nın 113. maddesine aykırı bulunmaktadır.”*⁶⁹⁶

iii- Nihayet, Anayasa Mahkemesi, 47. madde hükmünü, esas, radyo ve televizyon istasyonlarının idaresinin özerk bir kamu tüzel kişiliği halinde kanunla düzenleneceğini ve her türlü radyo ve televizyon yayınlarının tarafsızlık esaslarına göre yapılacağını öngören Anayasanın 121. maddesine aykırı bulmaktaydı. Anayasa Mahkemesi, Kararında, bu konuda şu gerekçeye dayanmaktaydı:

“Anayasa’nın 121. maddesi, Radyo ve Televizyon istasyonlarının idaresinin, Özerk Kamu Tüzel kişiliği halinde kanunla düzenleneceği hükmünü koymakta ve Kurumu, her türlü Radyo ve Televizyon yayımlarını, tarafsızlık esaslarına göre yapmak yükümü altına sokmaktadır.

Bu nedenlerle kanun koyucu, düzenlemeyi yaparken, Kurumun özerk olma niteliğini belirtici ve koruyucu şekilde ve tarafsız yayım esaslarını sağlayıcı nitelikte hükümler koymak zorundadır. Tabii, buradaki Anayasa ereğinin, bu konuların

⁶⁹⁵ A.k., s. 287.

⁶⁹⁶ A.k., s. 288.

kanunda sadece birer terim halinde yer alması olmayıp, Kanunun Tümü itibarile, kurulan kurumun gerçekten özerk bir niteliğe kavuşturulması ve yayımlardaki tarafsızlığın hiçbir kuşkuyla yer vermiyecek biçimde sağlanması olduğunu izaha lüzum yoktur. Örneğin, konumuzu teşkil eden 359 sayılı Kanunda olduğu gibi, bir taraftan, 1. madde ile kurumun 'Özerk' olduğunu belirtirken öte yandan, 47. maddenin iptali istenen 2 sayılı bendiyle yönetimin esaslı bir bölümünün Kurumdan alınarak iki bakanlığa devrolunması veya iki bakanlığın yönetime ortak kılınması Anayasa'nın ereğine uygun düşmez.

Anayasa'nın 121. maddesindeki ereğin ne olduğu, maddeye ilişkin gerekçede şu yolda belirtilmektedir:

'Radyonun partizan tutumu ve partizan bir yayın vasıtası haline getirilmesi, memleketimizde uzun seneler ciddi bir huzursuzluk konusu olmuştur.

Bu sebeple, radyo muhtariyet ve tarafsızlığı, Anayasa teminatı altına alınmak istenmiştir. Ancak çeşitli ülkelerde bu gayeye varmak için kabul edilen esaslar çok farklı olduğu ve bunların sık sık değiştiği dikkat nazarına alınarak, teferruatlı bir madde sevkten mahzurlu olacağı düşünülmüştür.

Bu bakımdan, radyonun bir kamu tüzel kişisi haline getirilmesini ve bu tüzel kişiye görevin gerektirdiği yetkilerin tanınmasını sağlayıcı madde şevki ile yetinilmiştir.

Aynı görüş Televizyon idarelerinin düzenlenmesinde de dikkate alınmıştır.'

Görülüyor ki asıl erek, Kurumun siyasî iktidarın etkisi dışında bırakılıp tarafsız olarak görev yapmasıdır. Bunun için de Kurumun, özerk olarak kurulması, yani gerek yürütme organının, gerek siyasî partilerin, gerekse kişilerin her türlü etkisine karşı korunmuş olarak teşkilâtlandırılması ve yetkilendirilmesi zorunludur.

Bir kuruluşun özerk olarak nitelendirilebilmesi için, en az, kanunla belli sınırlar içinde kalmak şartıyla, kendi hareketlerine hâkim olacak kuralları da yine kendisinin düzenlemesine yetkili olması gerekir. Burada geçen, (Kanunla belli sınırlar) deyiminden ereğin, Anayasa ilkelerine uygun kalmak şartıyla konulmuş bulunan hükümler olduğuna şüphe yoktur. Bu bakımdan bir özerk tüzel kişiliğin yönetiminde ve hizmetlerini görmesinde Hükümetin tümüne veya bir veya bir kaç kanadına yetki tanınması, özerklik ile bağdaşamaz. Zira özerklik, aslında, yürütmenin etki alanından uzak tutulması öngörülen kamu hizmetleri için söz konusu olan bir yönetim biçimidir. Böyle bir alanda etki yapabilme kapılarının yürütme organına açılması, özerk yönetim biçimi ile bağdaşır bir durum sayılamaz.

Genel olarak yürütmenin etki ve denetimi dışında kalacak bir özerklik anlayışının, Devletin genel düzenini bozucu ve sosyal huzursuzluğa sebep olucu olaylara ve kıpırdanışlara, hattâ kötüye kullanmalarda meydanı boş bırakacağı düşüncelerine katılmak mümkün değildir.

Zira özerk kuruluşun iki türünü birbirinden ayırmak gerekir.

a) Bir kısım özerk kuruluşlar, bir Anayasa emri olmaksızın, sırf kanun koyucunun duyduğu bir lüzum ve ihtiyaç sebebiyle kanunla kurulabilir:

Bu kuruluşların özerkliklerinin yaratıcısı kanun koyucu olduğu için, gerekli gördüğü ölçüde özerkliğin sınırlarını çizebilir, daraltabilir, genişletebilir ve hattâ gereksiz kaldığı kanısına vardığında büsbütün kaldırabilir.

Bu çeşit kuruluşlara tanınan özerklik, niteliği bakımından yukarıda tanımlanan gerçek özerkliğin özelliklerini taşıması ve bu nedenle “özerk” sıfatına haklı olarak sahip olmasa bile, durumda Anayasa’ya aykırılıktan söz edilemez. Zira bu tür kuruluşlara tanınan özerkliğin Anayasa ile bir ilgileri yoktur.

b) Konumuzda olduğu gibi, kimi kuruluşların özerk bir yönetimle yönetileceklerini Anayasa emretmiştir. Anayasa, hizmetin bu yönetim biçimi altında yürütülmesinde kamu yararı görmüş Kanun koyucuya da özerk yönetimin ayrıntılarının ve özerklik prensibi dışında kalan konuların düzenleme işini bırakmıştır.

Kanun koyucunun, bu düzenlemeyi yaparken, Anayasa’nın kuruluşun, özerk bir yönetim biçimi ile yönetilmesini kamu yararı bakımından zorunlu görmüş olduğunu bir an hatırdan çıkarmaması ve düzenleme vesilesiyle özerkliği doğrudan doğruya veya dolaylı yollarla gölgeliyecek nitelikte kayıtlama ve sınırlamalardan kaçınılması zorunlu bulunmaktadır.

Bu düzenleme sırasında, özerk kuruluşun çalışmalarında keyfiliğe kaçmaması, yurdun genel düzenine aykırı bir tutuma girmemesi, her türlü kötüye kullanmaya sapmaması için uyacağı esasların kanunlarda belli edileceğinde şüphe yoktur. Esasen Devletin genel kanunlarında bu konularda hükümler de vardır.

Ancak bütün bu tedbirlerin ve denetim usullerinin dahi özerklik ile bağdaşır nitelikte olması ve özerklikle kuruluşu doğrudan doğruya veya dolaylı olarak yürütme organının etkisi altına sokmayan bir nitelikte bulunması şarttır.

Özerk kuruluşun yöneticileriyle şâir personelini, işe alma, işten çıkarma ve her çeşit özlük haklar bakımından siyasî iktidarın mutlak taktirine terk ederek, doğrudan doğruya veya dolaylı biçimde faydalı ya da zararlı yönden etkili olabilmesi imkânlarını sağlamak suretiyle onun baskısına maruz bırakacak nitelikteki her tedbir ve hükmün özerkliğe aykırı düşeceğinden ve kuruluşun, siyasî iktidarı memnun edici, hiç değilse onun istek ve eğilimlerini kollayıcı bir çalışma yönü arama durumuna sokmak suretiyle tarafsızlığını bozacağından şüphe etmemelidir.

359 sayılı Kanunun 47. maddesinin iptali istenen 2 sayılı bendinde olduğu gibi, hizmeti yönetecek personele ilişkin kadroların, bunlara verilecek aylık, ücret ve tazminatların tesbiti işinde yürütme organının iki bakanının, dolayısıyla siyasî iktidarın, taktir ve tensibini hâkim kılmak, yukarıda açıklandığı gibi Anayasa’nın 121. maddesinde öngörülen özerk yönetim biçimi ve tarafsız hizmet görme ilkeleriyle bağdaşır bir tedbir olmadığından Anayasa’ya aykırıdır.”⁶⁹⁷

Sonuçta, Anayasa Mahkemesi, anılan gerekçelere dayanarak, 15 Ekim 1968

⁶⁹⁷ A.k., ss. 280-290

gün ve Esas 1967/37, Karar 1968/46 sayılı Kararı ile 359 sayılı TRT Kurumu Kanununun 47. maddesinin 2 sayılı bendinde yer alan “Devlet Personel Dairesinin görüşü alındıktan sonra Maliye Bakanlığı ile anlaşmak suretiyle hazırlanıp Turizm ve Tanıtma Bakanının onayı ile” hükmünün Anayasa’ya aykırı olduğuna ve iptaline, üyelere Celâlettin Kuralmen, Hakkı Ketenoglu, Halit Zarbun ve Ziya Önel’in karşı oylarıyla ve oyçokluğu karar vermişti⁶⁹⁸.

E. Kanun Dışı Yakalanan veya Tutuklanan Kimselere Tazminat Verilmesi Hakkında Kanun (7 Mayıs 1964 tarih ve 466 sayılı Kanun)

a- Anayasadaki Düzenleme

1961 Anayasasının “*kişi dokunulmazlığı*” kenar başlıklı 14. maddesinin 1. fıkrasında, herkesin yaşama, maddî ve manevî varlığını geliştirme haklarına ve kişi hürriyetine sahip olduğu belirtilmiştir; 2. fıkra ise, kişi dokunulmazlığı ve hürriyetinin, kanunun açıkça gösterdiği hallerde, usulüne göre verilmiş hâkim kararı olmadıkça kayıtlanamayacağı öngörülmüştü. Anayasanın “*kişi güvenliği*” kenar başlıklı 30. maddesinde de, bir kişinin tutuklanma veya yakalanma koşulları, keyfiliği önlemek amacıyla, ayrıntılı bir biçimde düzenlenmişti. Bu bağlamda, anılan 30. maddede, şu düzenleme yer almış bulunuyordu:

“Suçluluğu hakkında kuvvetli belirti bulunan kişiler, ancak kaçmayı veya delillerin yok edilmesini veya değiştirilmesini önlemek maksadıyla veya bunlar gibi tutuklanmayı zorunlu kılan ve kanunla gösterilen diğer hallerde hâkim kararı ile tutuklanabilir. Tutukluğun devamına karar verilebilmesi aynı şartlara bağlıdır.

Yakalama, ancak suçüstü halinde veya gecikmesinde sakınca bulunan hallerde yapılabilir; bunun şartlarını kanun gösterir.

Yakalanan veya tutuklanan kimselere, yakalama veya tutuklama sebeplerinin ve haklarındaki iddiaların yazılı olarak hemen bildirilmesi gerekir.

Yakalanan veya tutuklanan kimse, tutulma yerine en yakın mahkemeye gönderilmesi için gerekli süre hariç, yirmi dört saat içinde hâkim önüne çıkarılır ve bu süre geçtikten sonra hâkim kararı olmaksızın hürriyetinden yoksun kılınmaz. Yakalanan veya tutuklanan kimse, hâkim önüne çıkarılınca durum hemen yakınlarına bildirilir.”

Kişi güvenliğine yönelik bu güvenceleri belirten, Anayasanın 30. maddesi, şu son fıkra ile tamamlanıyordu:

“Bu esaslar dışında işleme tâbi tutulan kimselerin uğrıyacakları her türlü zararlar kanuna göre Devletçe ödenir.”

Görüldüğü gibi, 1961 Anayasasında, kişinin hürriyetinden yoksun bırakılma halleri sınırlı bir biçimde sayıldıktan sonra, haklarında bu esaslar dışında işlem

⁶⁹⁸ **Resmî Gazete**, 8 Temmuz 1969, Sayı: 13243; **Anayasa Mahkemesi Kararlar Dergisi**, Sayı: 6, Ankara, 1969, ss. 278-291, 291-295.

yapılanların uğradıkları zararların Devletçe ödeneceği de ayrıca hüküm altına alınmıştı.

b- Bakanlar Kurulunun Hazırladığı Tasarı

Anayasanın, hemen yukarıda aynen aktardığımız hükmünde, uğranılan zararların **kanuna** göre ödeneceği belirtildiğine göre, TBMM'nin bu konuda bir kanun çıkarması gerekmektedir ve bu gerekliliğin de, Anayasanın Geçici 7. maddesi uyarınca, TBMM'nin ilk toplantısını yapmasından itibaren iki yıl içinde yerine getirilmesi lâzımdı. İşte bu doğrultuda, Bakanlar Kurulunca “*Kanun dışı yakalanan veya tutuklanan kimselere tazminat verilmesi hakkında kanun tasarısı*” hazırlanmış ve 14 Eylül 1963 tarihinde Millet Meclisi Başkanlığına sunulmuştu⁶⁹⁹. Millet Meclisi Başkanlığı, her ne kadar, bu kanun tasarısını, önce Anayasa, Adalet ve Plân Komisyonlarına sevk etmiş ve Gelen Kâğıtlar listesinde böyle bildirilmişse de; daha sonra, Bütçe ve Plân Komisyonu Sözcüsü A. Hikmet Onat'ın teklifi üzerine, Millet Meclisince, söz konusu Tasarının bir Geçici Komisyona gönderilmesi kararlaştırılmıştı⁷⁰⁰.

Bakanlar Kurulunca hazırlanan Tasarının gerekçesinin genel kısmında, Anayasanın ilgili hükümlerine yollama yapılmakta ve tazminatın hukukî niteliği açıklanarak, şöyle denilmektedir:

“Kamu yararına başvuru ve geçici bir tedbir mahiyetinde olan tutuklama müessesesinin kişi hürriyetini kayıtlıyan ağır ve fakat zaruri bir muamele olduğu aşîkârdır. Bu sebeptendir ki bu tedbire zaruri olduğu ölçüde başvurulmak iktiza eder. Bu zaruretin sınırlarının aşılması asla tecviz edilemez. Tabîîdir ki, zaruretin ölçüsünü takdir edecek hâkimdir. Bu tedbirin hâkim tarafından alınması, kişi hürriyeti gibi pek mühim bir mesele üzerinde (keyfiliğe kaçılmaz) düşüncesini de bertaraf edecek nitelikte değildir. Bu konuda haklı olarak endişeye düşen ve kişi hürriyetine lâyık olduğu ehemmiyeti veren Anayasa koyucusu bu hürriyetin gelişigüzel zedelenmemesini ve bu hususta gerçekten bir kanun hâkimiyetini temin ve keyfiliği önlemek için Türkiye Cumhuriyeti Anayasasında bu husustaki temel prensipleri belirtmek suretiyle kişinin dokunulmazlığı ve güvenliği, meselesini teminat altına almış bulunmaktadır. Ezcümle:

Anayasanın 14 ncü maddesinin 2 nci fıkrasında, ‘Kişi dokunulmazlığı ve hürriyeti kanunun açıkça gösterdiği hallerde usulüne göre verilmiş, hâkim kararı olmadıkça kayıtlanamaz.’ ve 30 ncu maddesinde de ‘Suçluluğu hakkında kuvvetli belirti bulunan kişiler ancak kaçmayı veya delillerin yok edilmesini veya değiştirilmesini önlemek maksadiyle veya bunlar gibi tutuklamayı zorunlu kılan

⁶⁹⁹ Millet Meclisi S. Sayısı: 457, “Kanun dışı yakalanan veya tutuklanan kimselere tazminat verilmesi hakkında kanun tasarısı ve Geçici Komisyon raporu”, **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 2, Cilt: 22, Birleşim: 144'ün sonuna ekli, (27.09.1963), ss. 1-8.

⁷⁰⁰ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 2, Cilt: 21, Birleşim: 138, (17.09.1963), ss 338, 347-348.

ve kamunla gösterilen diğer hallerde hâkim kararı ile tutuklanabilir. Tutukluluğun devamına karar verilmesi aynı şartlara bağlıdır.

Yakalama, ancak suçüstü halinde veya gecikmesinde sakınca bulunan hallerde yapılabilir, bunun şartlarını kanun gösterir.

Yakalanan veya tutuklanan kimselere yakalama veya tutuklama sebeplerinin ve hakkındaki iddiaların yazılı olarak hemen bildirilmesi gerekir.

Yakalanan veya tutuklanan kimse, tutulma yerine en yakın mahkemeye gönderilmesi için gerekli süre hariç 24 saat içinde hâkim önüne çıkarılır. Ve bu süre geçtikten sonra hâkim karan olmaksızın hürriyetinden yoksun kılınamaz. Yakalanan veya tutuklanan kimse hâkim önüne çıkarılınca durum hemen yakınlarına bildirilir.

Bu esaslar dışında işleme tabi tutulan kimselerin uğrayacakları her türlü zararlar kanuna göre Devletçe ödenir.' Hükümlerini vaz'etmiş bulunmaktadır.

30 ncu maddenin birinci ve ikinci fıkralarında tutuklama ve yakalanmanın sebep ve şartları 3 ncü ve 4 ncü fıkralarında ise bu mevkiye bulunan kimselere selbedilmiş olan hürriyetleri için kendilerini derhal müdafaa edebilecek imkânlar hazırlanmış haksız ve lüzumsuz gecikmelerle kişilerin hürriyetlerinden yoksun kılınmalarını önleyecek esaslar derpiş edilmiştir.

Sözü geçen maddenin son fıkrası ile diğer fıkralarda belirtilen esaslar dışında işleme tabi tutulan kimselerin her türlü zararlarının Devletçe ödenmesi ön görülerek bu konuda kişi güvenliğine iras olunan haksız ve yersiz müdahalelerin telâfisi mümkün kılınmıştır.

Tasarı gerekçesini ve Anayasa koyucusunun bu konudaki görüşlerini izah etmeden evvel umumi olarak yakalama ve tutuklamanın haksızlığını telâfi edici tazmini tedbirler üzerindeki fikirlerin neler olduğunun kısaca açıklanmasında fayda mülâhaza edilmiştir.

Haksız tutuklamalar sebebiyle verilecek tazminatın hukukî mahiyeti üzerinde şimdiye kadar muhtelif görüşler ortaya atılmış bulunmaktadır. Ezcümle;

Bir kısmı hukukçular Devletin tazmin borcunu tamamen 'hukukî sorumluluk' haksız fiil, başkasının fiilinden dolayı sorumluluk çerçevesi içerisinde mütalâa edilmektedirler (etmektedirler). Bu görüşün neticesi olarak hâkimler daha dikkatli davranacak ve yersiz tevkifler azalacaktır demektedirler;

Bâzi müelliflerce tutuklama şahıs hürriyetinin istimlâki ve ödenen tazminat da 'istimlâkin bedelidir' denilmektedir.

Üçüncü bir grup tazminatı 'riskle' izah etmektedir. Teorik olarak her vatandaş için aynı derecede mevcudolan 'tutuklama riski' pratikte yalnız bir kısım vatandaşlar için tahakkuk etmektedir. Kovuşturma sonunda sebepsiz yere tutuklandıkları anlaşılan 'kimselerin bu yüzden uğradıkları zararın tazmini icabeder.

Dördüncü bir anlayışa göre Devletin tazminat borcu şibih cürümden doğan bir borçtur.

Bâzı müelliflere göre de hukuka bağlı Devlet telâkkisinin benimsenmesi neticesi Devletin sorumluluğunu kabul zaruri ve mantikî görülmektedir.

Nihayet en son görüş, Devlet organlarına organik bir bağla bağlı olduğuna göre bu organlar tarafından yapılan muamele doğrudan doğruya bizzat Devlet tarafından yapılmış gibidir. Hâkimler de Devlet organı oldukları için faaliyetlerinin sebeb olduğu zararlardan dolayı Devletin sorumluluğunu tabii bulmaktadır. Başka bir deyimle tazminatın esası kusursuz mesuliyet 'objektif mesuliyete' dayanır.

Anayasamıza gelince, Anayasa koyucusu 30 ncu maddenin gerekçesinde 'sonuncu fıkradaki tazminat hükmü de şahıs dokunulmazlığı hakkında konulmuş olan yukarıki hükümlerin ciddiye alınmasının kaçınılmaz bir müeyyidesi ve adaletin zaruri bir neticesi olarak kendisini kabul ettirmektedir' demek suretiyle tazminat ilkesinin dayanağını hukuk devleti kavramı ile adalet duygusunu(n) teşkil ettiğini açıkça göstermiştir.

Kanunda gösterilen hal ve şartlar dışında yakalanan veya tutuklanan veyahut bu işlemlere haksız olarak mâruz kaldıkları sonradan anlaşılan kimselerin bu sebeplerle uğradıkları zararların giderilmesi Anayasanın 40 ncı (30. madde olması lâzım. E.O.) maddesinin son fıkrası hükmü ile millî hukukumuzda girmiş ve bu tazmin müessesesinin sahası bu tasarı ile sözü geçen maddedeki esaslar ve müzakere zabıtlarının ışığı altında tanzim edilmiş bulunmaktadır.

Anayasanın 30 ncu maddesinin son fıkrası 'bu esaslar dışında işleme tabi tutulan kimselerin uğrıyacakları her türlü zararların kanuna göre Devletçe ödeneceğini âmir bulunmaktadır. Filhakika, bu fıkra 'bu esaslar dışında' kaydıyla kendisinden önce gelen 30 ncu maddenin diğer fıkralarına atıf yapmakta ve bu itibarla da her hangi bir surette zarar talebinin doğmasına sebeb olacak işlemlerin bahis konusu maddenin diğer fıkralarında derpiş olunan esaslara aykırı işlemler olması iktiza etmekte ise de, tazminat müessesesinin hukukî dayanağı olarak adalet duygusu ve hukuk devleti kavramının esas alınmış olması ve 30 ncu maddenin müzakeresine dair tutanaklar da ceza soruşturması veya kovuşturması sırasında tutuklanıp veya yakalanıp da bilâhara suçluluğu sabit olmıyan kimselerin de bu imkânlardan istifade ettirilmesi ve hususiyle 30 ucu maddenin bu hususları da derpiş edecek bir maksatla getirildiğinin açıklanması ve diğer memleket mevzuatlarında bu hususa yer verilmiş olması muvacehesinde; yakalanmaları veya tutuklanmalarında kanuna uymıyan bir cihet bulunmamakla beraber bilâhara haklarında kovuşturma yapılmasına veya son soruşturmanın açılmasına yer olmadığına veyahut beraetlerine karar verilerek bu suretle tutuklanmaları veya yakalanmalarının haksızlığı meydana çıkmış olanların da Devletten tazminat istiyebilecekleri ve bu tazminatın hukukî mesnedinin de objektif mesuliyet esasına istinadettiği netice ve kanaatine varılmaktadır. ”⁷⁰¹

⁷⁰¹ Millet Meclisi S. Sayısı: 457, “Kanun dışı yakalanan veya tutuklanan kimselere tazminat verilmesi hakkında kanun tasarısı ve Geçici Komisyon raporu”, **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 2, Cilt: 22, Birleşim: 144’ün sonuna ekli, (27.09.1963), ss. 1-3.

c- Tasarının Millet Meclisi Genel Kurulunda Görüşülmesi ve Kapsamı Daraltılarak Kabul Edilmesi

Tasarının Millet Meclisinde sevk edildiği Geçici Komisyon, incelemesini tamamlayıp, Raporunu 26 Eylül 1963 tarihinde Millet Meclisi Başkanlığına sunmuştu. Geçici Komisyon Sözcüsü Coşkun Kırca, hazırlanan Raporun dağıtılmasının üzerinden 48 saat geçmemiş olmasına karşın sözü geçen tasarının Millet Meclisinin 27 Eylül 1963 tarihli 144. Birleşiminde görüşülmesini talep etmişse de, bu talep bazı itirazlara konu olmuştu. Bu bağlamda, Tokat Milletvekili H. Ali Dizman, Geçici Komisyonun, Tasarının öngördüğü tazminat verilebilecek hallerin kapsamında çok ciddî daraltmalar yaptığını, bu nedenle acele ile karar verilemeyeceğini ileri sürüyor ve aynen şöyle diyordu:

*“Muhterem arkadaşlarım, kanun dışı yakalanan veya tutuklanan kimselere tazminat verilmesi hakkındaki kanun tasarısının bir an evvel görüşülmesi, hem Anayasanın emri icabı, hem daha evvel Meclisimizin aldığı karar icabı ve hem de vatandaş hak ve hürriyetlerine âzami derecede saygı gösteren bir hukuk devleti vasıflarını iktisabetmenin icabı olması bakımından şüphesiz çok lüzumludur. Ancak, malûmunuz bulunduğu veçhile metin birkaç saat evvel dağıtılmıştır. Hükümet tasarısı ile komisyon raporu arasında gayet derin farklar vardır. Birisi (Hükümet tasarısı) alelûmum cezasından fazla hapis yatanlarla bilâhare beraat edenler kadar olan her türlü haksız sayılabilecek tutukluluk hallerine tazminat verilmesini derpiş ederken, diğeri (Komisyon) bu hududu gayet dar tutmuştur ve ikisi arasında Anayasanın 30 ncu maddesini anlama farkları da bulunmaktadır. Bu derece geniş görüş farkları olan bir tasarı üzerinde alelacele fikir beyan etmekteki müşkülâtı takdir edersiniz. Kanun tasarısının kendisi küçüktür, zamanında çıkabilir. Bu itibarla 48 saat geçmeden gündeme alınması yolundaki teklifin kabul edilmiyerek ârız ve amik üzerinde düşünme imkânı verilmesini arz ve istirham edeceğim.”*⁷⁰²

Ancak, Millet Meclisi Genel Kurulu, Tokat Milletvekili Dizman’ın bu itirazına rağmen, Tasarının görüşülmesine geçilmesini kabul etmiş ve tümü üzerinde söz alanlar konuşmaya başlamıştı. Ne var ki, çoğunluğun bulunmadığı yönünde uyarılar üzerine yapılan yoklamada gerçekten çoğunluğun bulunmadığı anlaşıldığından, oturumu yöneten Başkanvekili Nurettin Ok, birleşime son vermişti⁷⁰³. Bu durumda, Tasarının ve Geçici Komisyonun raporu, Millet Meclisi Genel Kurulunun 1 Ekim 1963 tarihli 146. Birleşiminde ele alınmıştı⁷⁰⁴.

⁷⁰² **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 2, Cilt: 22, Birleşim: 144, (27.09.1963), s. 67.

⁷⁰³ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 2, Cilt: 22, Birleşim: 144, (27.09.1963), ss. 67-68.

⁷⁰⁴ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 2, Cilt: 22, Birleşim: 146, (01.10.1963), s. 100 vd.

Tokat Milletvekili H. Ali Dizman'ın da işaret ettiği gibi, Geçici Komisyon, Tasarının hangi hallerde kişilere tazminat verileceğinin öngörüldüğü 1. maddesinde ciddi bir daraltmaya gitmişti. Gerçekten, Bakanlar Kurulunca hazırlanan metinde,

“MADDE 1.- Kanunda gösterilen hal ve şartlar dışında yakalanan veya tutuklanan veyahut tutukluluklarının devamına karar verilen; yakalanma veya tutuklama sebepleri ve haklarındaki iddialar kendilerine yazılı olarak hemen bildirilmeyen; yakalanıp veya tutuklanıp da kanuni süre içinde hâkim önüne çıkarılmıyan veya hâkim önüne çıkarılmaları için kanunda belirtilen süre geçtikten sonra hâkim kararı olmaksızın hürriyetlerinden yoksun kılınan, yakalanıp veya tutuklanıp da bu durumları hemen yakınlarına bildirilmeyen, tutuklandıktan veya yakalandıktan sonra haklarında kovuşturma yapılmasına veya son soruşturmanın açılmasına yer olmadığına veyahut beraetlerine karar verilen; mahkûm olup da tutuklu kaldığı süre hükümlülük süresinden fazla olan veya tutuklandıktan sonra sadece para cezasına mahkûm edilen kimselerin uğrıyacakları her türlü zararlar bu kanun hükümleri dairesinde Devletçe ödenir.” ⁷⁰⁵

denirken; Geçici Komisyon bunu şu şekle dönüştürmüştü:

“MADDE 1.- 1. Anayasa ve diğer kanunlarda gösterilen hal ve şartlar dışında yakalanan veya tutuklanan veyahut tutukluluklarının devamına karar verilen;

2.- Yakalanma veya tutuklama sebepleri ve haklarındaki iddialar kendilerine yazılı olarak hemen bildirilmeyen;

3.- Yakalanıp veya tutuklanıp da kanuni süre içinde hâkim önüne çıkarılmıyan;

4.- Hâkim önüne çıkarılmaları için kanunda belirtilen süre geçtikten sonra hâkim kararı olmaksızın hürriyetlerinden yoksun kılınan; veya

5.- Yakalanıp veya tutuklanıp da bu durumları yakınlarına hemen bildirilmeyen kimselerin uğradıkları her türlü zararlar bu kanun hükümleri dairesinde Hazinece ödenir.” ⁷⁰⁶

Görüldüğü gibi, Geçici Komisyon, Hükûmet Tasarısında tazminat kapsamı içine sokulmuş olan; yakalanıp veya tutuklanıp da, sonradan haklarında kovuşturma yapılmasına veya son soruşturmanın açılmasına yer olmadığına karar verilenler ile, son soruşturma açılrsa dahi beraat edenleri veya sadece para cezasına çarptırılanları veya giydiği hükümden daha uzun süre tutuklu kalan hükümlüleri, kapsam dışına çıkarmıştı. Geçici Komisyon, bu değişikliğin nedenini, madde gerekçesinde şöyle açıklıyordu:

“Komisyonumuz, kanun tasarısının 1 nci maddesinin kapsamının Anayasanın 30 ncu maddesinin 5 nci fıkrasının kapsamını aştığını müşahade eylemiştir.

⁷⁰⁵ Millet Meclisi S. Sayısı: 457, “Kanun dışı yakalanan veya tutuklanan kimselere tazminat verilmesi hakkında kanun tasarısı ve Geçici Komisyon raporu”, **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 2, Cilt: 22, Birleşim: 144'ün sonuna ekli, (27.09.1963), s. 6.

⁷⁰⁶ **A.k.**, s. 6.

Gerçekten, bir kimsenin tutuklanması veya yakalanması halinde, hakkında kovuşturma yapılmasına veya son soruşturmanın açılmasına yer olmadığına yahut beraetine karar verilmesi veyahut mahkûmiyete uğraması takdirinde tutukluluk süresinin hükümlülük süresinden fazla olması veya hükmedilen cezanın sadede para cezası olması hallerinde, tutuklama veya yakalamanın Anayasanın. 30 ncu maddesinin 1, 2, 3 ve 4 ncü fıkralarında gösterilen kayıt ve şartlara tamamiyle uygun, düşmesi de mümkündür. Anayasanın 30 ncu maddesinin 5 nci fıkrası, bu hallerde dahi tutuklanan veya yakalanan kimselere tazminat verileceğinden bahsetmekte değildir.

Bu kimselere dahi tazminat verilmesi yoluna gidildiği takdirde, Hazinesin şimdiden tahmine imkân olmıyan büyük bir yük altına gireceği meydandadır. Ancak, bu mülâhazadan da önce, böyle bir hükmün kanunda yer alması takdirinde, hattâ cezai sorumluluğu olmadığı halde suçüstü halinde yakalanan kimselere bile tazminat ödenmesi gerekebileceği gibi, bu gibi hükümlerin, suçüstü halinde yakalamaya yetkili idari makamları, bilâhara idarenin, tazminat miktarının tahsili için kendilere rücu etmesi ihtimali karşısında son derece ürkek hale sokacak ve tutuklama kararı vermeye yetkili hâkimleri ve mahkemeleri de, adlî kovuşturma ve soruşturmada tutuklama müessesesini işletmekte, kamu düzeninin ve suçluların takibinin gerektirdiği ölçülerin çok altında, ihtiyatlı davranmaya sevk edecektir. Bunun da, aslında, vatandaşın emniyeti ve memleket asayiş bakımından ziyadesiyle zararlı sonuçlar doğuracağı, memleketimizin şartları dikkate alınırca, muhakkaktır. Komisyonumuz bu mütalâalara dayanarak, maddeden bu ibareleri çıkarmıştır.”⁷⁰⁷

Komisyonun yapmış olduğu bu değişiklik, Millet Meclisi görüşmelerinde geniş ölçüde tartışmaya yol açmıştı. Gerçekten, madde üzerinde görüşmelerin başladığı 2 Ekim 1963 tarihli 147. Birleşimde, çok sayıda değişiklik önergesi verilmesine⁷⁰⁸, ya da Kocaeli Milletvekili Nihat Erim’in yaptığı gibi, bu maddedeki görüşmelerin Komisyon metni üzerinde değil de, Hükûmet Tasarısındaki metin üzerinde sürdürülmesi talepleri karşısında⁷⁰⁹; Geçici Komisyon, yeni bir metin hazırlamak üzere maddeyi geri çekmek zorunda kalmıştı⁷¹⁰.

Komisyonun, tartışmaların ışığında hazırladığı yeni madde metni şöyleydi:

“MADDE 1.- 1. Anayasa ve diğer kanunlarda gösterilen hal ve şartlar dışında yakalanan veya tutuklanan veyahut tutukluluklarının devamına karar verilen,

⁷⁰⁷ A.k., s. 4.

⁷⁰⁸ M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 2, Cilt: 22, Birleşim: 147, (02.10.1963), ss. 152-162.

⁷⁰⁹ M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 2, Cilt: 22, Birleşim: 147, (02.10.1963), ss. 142-143, 152.

⁷¹⁰ M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 2, Cilt: 22, Birleşim: 147, (02.10.1963), ss. 162-163.

2. Yakalanma veya tutuklanması sebepleri ve haklarındaki iddialar kendilerine yazılı olarak hemen bildirilmeyen,

3.- Yakalanıp veya tutuklanıp da, süresi içinde hâkim önüne çıkarılmıyan,

4.- Hâkim önüne çıkarılmaları için kanunda belirtilen süre geçtikten sonra hâkim kararı olmaksızın hürriyetlerinden yoksun kılınan,

5.- Yakalanıp veya tutuklanıp da bu durumları yakınlarına hemen bildirilmeyen,

6.- Kanun dairesinde yakalandıktan veya tutuklandıktan sonra delil yetersizliği veya ehliyetsizlik sebeplerine dayanmış olmamak şartıyla haklarında kovuşturma yapılmasına veya son tahkikatın açılmasına mahal olmadığına veya beraatlerine karar verilerek serbest bırakılan, kimselerin uğradıkları her türlü zararlar bu kanun hükümleri dairesinde Hazinece ödenir.”⁷¹¹

Görüleceği gibi, Geçici Komisyon, yeni metne altıncı fıkrayı eklemiştir ve bu hüküm uyarınca, delil yetersizliği veya ehliyetsizlik nedenleri dışında, haklarında kovuşturma yapılmasına veya son tahkikatın açılmasına mahal olmadığı veya beraat kararı verilenlerin, yakalanma veya tutuklanmaları nedeniyle uğradıkları zararın tazmini de kabul edilmişti. Her ne kadar, bu yeni düzenleme de, eskisinden fazla farklı değil türünde eleştiriler aldıysa da⁷¹², Millet Meclisi Genel Kurulu 3 Ekim 1963 tarihli 148. Birleşiminde bu maddeyi kabul etmişti⁷¹³. Tasarının diğer maddeleri üzerindeki görüşmeler de, 3 Ekim 1963 tarihli 148. ve 8 Ekim 1963 tarihli 149. Birleşimlerde tamamlanmış ve böylece “Kanundışı yakalanan veya tutuklanan kimselere tazminat verilmesi hakkında kanun tasarısı”, Millet Meclisince kabul edilmişti⁷¹⁴

d- Tasarının Cumhuriyet Senatosunda Görüşülmesi ve Kapsamının Genişletilmesi

Millet Meclisinin kabul ettiği metin, Anayasanın 92. maddesi uyarınca gönderildiği Cumhuriyet Senatosunda da bir Geçici Komisyonca incelenmiş ve Cumhuriyet Senatosu Geçici Komisyonu, her şeyden önce, Tasarının adını değiştirmiş ve Millet Meclisinin kabul ettiği metinde “*Yakalanan veya tutuklanan bâzı kimselere tazminat verilmesi hakkında Kanun*” olarak kabul edilmiş olan adı, “*Kanun dışı yakalanan veya tutuklanan kimselere tazminat verilmesi hakkında*

⁷¹¹ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 2, Cilt: 22, Birleşim: 148, (03.10.1963), s. 172.

⁷¹² Örneğin, Yozgat Milletvekili İsmail Hakkı Akdoğan’ın eleştirileri için, bkz. **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 2, Cilt: 22, Birleşim: 148, (03.10.1963), ss. 174-175.

⁷¹³ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 2, Cilt: 22, Birleşim: 148, (03.10.1963), s. 183.

⁷¹⁴ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 2, Cilt: 22, Birleşim: 148 (03.10.1963), ss. 183-202; **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 2, Cilt: 22, Birleşim: 149, (08.10.1963), ss. 219-232.

Kanun” şekline dönüştürmüştü. Esas önemlisi, Geçici Komisyon, Tasarının, tazminattan yararlanacakların kapsamını düzenleyen 1. maddesi için, Millet Meclisinin kabul etmiş olduğu metni değil, Hükûmet Tasarısında önerilen ilk metni benimsemişti. Geçici Komisyon, Tasarının 5. maddesinde de aynı şekilde davranmış ve bu madde için de, Millet Meclisi metnini değil, Hükûmet Tasarısında sunulmuş olan metni kabul etmişti⁷¹⁵. Cumhuriyet Senatosu Geçici Komisyonunda, ayrıca Millet Meclisinin kabul ettiği metinde, “*Aynı cins suçtan mahkûm olanlar, itiyadi suçlular ve suç işlemeyi meslek veya maişet vasıtası haline getirenler, bu kanunun 1 nci maddesinin 6 ncı bendi hükümlerinden yararlanamazlar*” hükmünü öngören 8. maddenin metninden tümüyle çıkarılması da kabul edilmişti. Bunların dışında, esasa yönelik olmayan bazı ufak düzeltmelerde de bulunulmuştu. Cumhuriyet Senatosu Genel Kurulu da, 25 Ekim 1963 tarihli 124. Birleşiminde, kendi Geçici Komisyonunun hazırladığı rapordaki düzenlemeleri, üzerlerinde hiç tartışmaya girmeksizin aynen benimsediği için, Millet Meclisinden gelen metni değiştirerek kabul etmiş oluyordu⁷¹⁶.

e- Tasarının Tekrar Millet Meclisine Gelmesi ve Kabul Edilerek Kanunlaşması

Cumhuriyet Senatosunda, Tasarının değiştirilerek kabul edilen maddeleri, Anayasanın 92. maddesi uyarınca tekrar Millet Meclisinde görüşülmesi gerektiği için, Millet Meclisince ele alınmış ve Millet Meclisi Geçici Komisyonu, bir tek Tasarının adı üzerinde yapılan değişikliği benimsemiş, Cumhuriyet Senatosunda yapılan diğer değişikliklerin hiçbirini benimsememişti⁷¹⁷. Geçici Komisyonun raporunu 24 Aralık 1963 tarihli 18. Birleşimde görüşen Millet Meclisi Genel Kurulu, Komisyonun raporunda ileri sürülen görüşlerin tümünü kabul ettiği için, Cumhuriyet Senatosunca yapılan değişikliklerden, bir tek Tasarının adı üzerindeki değişikliği kabul etmiş oluyor, diğerleri için bir Karma Komisyonun kurulması gerekiyordu⁷¹⁸.

Cumhuriyet Senatosunda ve Millet Meclisinde bu Tasarıyı incelemiş olan Geçici Komisyonlardan seçilen ikişer üyeden kurulu Karma Komisyon, incelemelerini 20 Mart 1964 tarihinde tamamlamış ve hazırladığı raporda, en tartışmalı madde

⁷¹⁵ Cumhuriyet Senatosu S. Sayısı: 328, “Yakalanan veya tutuklanan bâzı kimselere tazminat verilmesi hakkında kanun tasarısının Millet Meclisince kabul olunan metni ve Cumhuriyet Senatosu Geçici Komisyon raporu”, **C.S. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1, Toplantı: 2, Cilt: 15, Birleşim: 124’ün sonuna ekli, (25.10.1963), ss. 1-5.

⁷¹⁶ **C.S. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1, Toplantı: 2, Cilt: 15, Birleşim: 124, (25.10.1963), ss. 517-519.

⁷¹⁷ Millet Meclisi S. Sayısı 457 ye 1 nci ek, “Kanun dışı yakalanan veya tutuklanan kimselere tazminat verilmesi hakkında kanun tasarısına dair C. Senatosu Başkanlığı tezkeresi ve Cumhuriyet Senatosunca yapılan değişiklikler hakkında Millet Meclisi Geçici Komisyon raporu”, **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 3, Cilt: 23, Birleşim: 18’in sonuna ekli, (24.12.1963), ss. 1-6.

⁷¹⁸ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 3, Cilt: 23, Birleşim: 18 (24.12.1963), ss. 527-528.

olan 1. maddeyi, esas itibariyle Cumhuriyet Senatosu metnini benimseyerek fakat Cumhuriyet Senatosunca Millet Meclisi metninden çıkarılmış olan 8. madde içeriğinin bu maddeye eklenmesi biçimiyle yeniden düzenlediğini; diğer maddelerde de bazı redaksiyon düzeltmeleri yaptığını açıklamıştı⁷¹⁹. Karma Komisyonun raporunu 7 Mayıs 1964 tarihli 99. Birleşimde görüşmeye başlayan Millet Meclisi Genel Kurulu, 1. madde üzerinde uzun süren tartışmalardan sonra, Karma Komisyonun hazırladığı metni kabul etmişti⁷²⁰. Diğer maddelerde ise, kayda değer tek husus, 5. madde üzerinde İstanbul Milletvekili Reşit Ülker’in konuşması üzerine Karma Komisyonun metni geri çekmesi ve kısa süre içinde yaptığı bazı değişikliklerle Genel Kurula yeniden sunmasıydı⁷²¹. Genel Kurulda anılan madde de, yeni şekliyle kabul edildikten sonra, diğer maddeler üzerindeki oylamalar da tamamlanmış ve bu önemli Kanun Tasarısı, Karma Komisyon raporunda önerildiği şekliyle, 7 Mayıs 1964 tarihinde kabul edilmişti. Böylece, Millet Meclisinin, TBMM’nin ilk toplanması tarihinden başlayarak en geç iki yıl içinde çıkarılması gereken kanunlardan biri olarak tespit ettiği “*Kanun dışı yakalanan veya tutuklanan kimselere tazminat verilmesi hakkında Kanun*”, biraz gecikerek de olsa, sonunda kabul edilmiş bulunuyordu.

F. Kamu İktisadî Teşebbüslerinin Türkiye Büyük Millet Meclisince Denetlenmesinin Düzenlenmesi Hakkında Kanun (12 Mayıs 1964 tarih ve 468 sayılı Kanun)

a- Anayasadaki Düzenleme ve Kamu İktisadî Teşebbüslerinin Türkiye Büyük Millet Meclisince Denetlenmesinin Düzenlenmesi Hakkında Kanun Teklifi

1961 Anayasasının “*Sayıştay; kamu iktisadî teşebbüslerinin denetlenmesi*” kenar başlıklı 127. maddesinin 1. ve 2. fıkralarında, genel ve katma bütçeli dairelerin bütün gelir ve giderleri ile mallarının Türkiye Büyük Millet Meclisi adına denetlemek yetkisinin Sayıştaya ait bulunduğu ve Sayıştayın kuruluşunun, işleyişinin ve denetim usûllerinin, mensuplarının niteliklerinin, atanmalarının, ödev ve yetkilerinin, haklarının ve yükümlülüklerinin ve diğer özlük işlerinin, Başkan ve üyelerinin teminatının kanunla düzenleneceği belirtildikten sonra; aynı maddenin, bundan tümüyle ayrı bir biçimde, 3. fıkrasında, kamu iktisadî teşebbüslerinin Türkiye Büyük Millet Meclisince denetleneceği ve bu denetlemenin nasıl yapılacağı hususunun kanunla düzenleneceği öngörülmekteydi. Gerçekten, anılan 127. maddenin 3. fıkrası hükmü, aynen şöyleydi:

⁷¹⁹ Millet Meclisi S. Sayısı: 457 ye 2 nci ek, “Kanun dışı yakalanan veya tutuklanan kimselere tazminat verilmesi hakkında kanun tasarısının C. Senatosunca değiştirilen ve M. Meclisince benimsenmiyen maddeleri hakkında Karma Komisyon raporu ile Millet Meclisi, Cumhuriyet Senatosu ve Karma Komisyon metinleri”, **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 3, Cilt: 30, Birleşim: 99’un sonuna ekli, (07.05.1964), ss. 1-7.

⁷²⁰ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 3, Cilt: 30, Birleşim: 99, (07.05.1964), ss. 322-331.

⁷²¹ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 3, Cilt: 30, Birleşim: 99, (07.05.1964), ss. 331-333.

“Kamu iktisadî teşebbüslerinin Türkiye Büyük Millet Meclisince denetlenmesi kanunla düzenlenir.”

1961 Anayasasının 127. maddesinde yer alan bu hükümler ışığında, Anayasa koyucunun, genel ve katma bütçeli dairelerin TBMM adına Sayıştay tarafından denetleneceğini açıkça belirttikten sonra, kamu iktisadî teşebbüslerinin TBMM’ce denetlenmesinin kanunla düzenleneceğini öngörmesiyle; kamu iktisadî teşebbüslerinin, TBMM adına Sayıştay eliyle değil, doğrudan TBMM tarafından ve ayrı bir yöntemle denetlenmesini istediği söylenebilirdi. Öyleyse, kamu iktisadî teşebbüslerinin denetimini Sayıştaya bırakmayan, ve doğrudan TBMM tarafından gerçekleştirilmesini sağlayacak yöntemi belirleyecek olan bir kanuna gerek vardı. Nitekim, bu doğrultuda, İstanbul Milletvekili Coşkun Kırca, Sivas Milletvekili Cevad Odyakmaz, Aydın Milletvekili Orhan Apaydın ve Erzincan Milletvekili Sadık Perinçek, birlikte bir kanun teklifi hazırlamışlar ve bu teklifi 18 Haziran 1962 tarihinde Millet Meclisi Başkanlığına sunmuşlardı. Adları geçen milletvekillerinin hazırladıkları *“Kamu İktisadî Teşebbüslerinin Türkiye Büyük Millet Meclisince Denetlenmesinin Düzenlenmesi Hakkında Kanun Teklifi”* nin Genel Gerekçesinde şöyle denilmekteydi:

Anayasanın 127 nci maddesinin 3 ncü fıkrası, ‘Kamu İktisadî Teşebbüslerinin Türkiye Büyük Millet Meclisince denetlenmesi kanunla düzenlenir.’ demektedir.

Bu özel kanunun, Sayıştaya bâzı munzam vazifeler veren bir kanun olamayacağı; Sayıştay denetlemesinin, Anayasanın aynı maddesinin 1 nci fıkrasıyla genel ve katma bütçeli dairelere hasredilmiş olmasından açıkça anlaşılmaktadır. Kaldı ki Kamu İktisadî Teşebbüslerinin denetlenmesinin teknik bakımdan farklı bir mahiyet taşıması da bunu gerektirmektedir.

Anayasanın 127 nci maddesinin 3 ncü fıkrası, Temsilciler Meclisi Genel Kurulunda bir önergeyle teklif edildiği şekliyle, teşriî denetlemenin Türkiye Büyük Millet Meclisi ‘adına’ yapılacağı yolunda bir hüküm ifade ediyordu. Bu hüküm, Temsilciler Meclisi Anayasa Komisyonunca, bu fıkra yeniden kaleme alınırken değiştirilmiş ve teşriî murakabenin yasama organına bağlı bir kurul tarafından onun adına yapılması mecburiyetini istilzam eden ‘adına’ kelimesi metinden çıkarılarak, Kamu İktisadî Teşebbüslerinin, herhalde, yasama organınca bizzat denetleneceğini gösteren bir ibare konulmuştur. Komisyonun teklif ettiği bu metin de Genel Kurulca kabul edilmiştir. Diğer taraftan, aynı maddenin 1 nci fıkrasında, Sayıştayın genel ve katma bütçeli daireler üzerinde yapacağı denetin (denetlemenin) yasama organı ‘adına’ olacağı açıkça belirtilmiştir. Aradaki bu fark da, durumu izah etmeye kâfi gelir.

Gerçekten, kamu iktisadî teşebbüslerinin denetimi, bu teşebbüsler hakkında yasama organı önünde siyasi sorumluluğu taşıyan Bakanlar Kurulunun ve Bakanların bu teşebbüsleri denetliyecek olan (ve halen, Umumi Murakabe Heyeti adını taşıyan) kuruldan bazı murakabe faaliyetlerinde bulunmasını talebetmelerini gerektirebilir.

Kamu iktisadi teşebbüslerinin denetiminin merkezî en yüksek icra organı seviyesinde ve ona bağlı olarak yer alacak bir kurul tarafından yapılmasındaki idari ve teknik zaruretler, böyle bir kurulun teşkilini gerektirirken; bu kurula muvazi olarak bir de yasama organına bağlı ayrı bir kurulun kurulması lüzumsuz olur. Merkezî en yüksek icra organına bağlı olarak vazife görecektir böyle bir kurulun, aynı zamanda, Hükümetçe kamu iktisadi teşebbüsleri hakkında güdülen fiyat, istihsal, yatırım ve sair konulardaki siyasetin tatbikatının icaplarının yerine getirilip getirilmediğini denetlemek vazifesi ile de teşhiz edilmesinin gerekebileceği düşünülürse; böyle bir vazifenin yasama organına bağlı bir kurula verilemeyeceği de anlaşılır. Bu sebeplerle bu kanun teklifi, Umumi Murakabe Heyetinin yeniden Başbakanlığa bağlanmasını öngörmüştür. Bu, Anayasanın 127 nci maddesinin 3 ncü fıkrasının yukarda izah edilen muhtevası muvacehesinde, aynı zamanda, Anayasanın 5 ve 6 ncı maddelerinde yer alan fonksiyonlar (kuvvetler) ayrılığı ilkesinin icaplarından biridir.

Bununla beraber, Umumi Murakabe Heyeti, her ne kadar; kamu sektörü politikasının mutalarını, denetimine esas olmak üzere, icra organından alacak ve onun talebedeacağı murakabe faaliyetini de -kanunen muntazaman yapacağı denetten (denetimden) ayrı olarak- yapmak durumunda bulunabilecek ise de; bu kurulun, her halükârda, bütün murakabe faaliyetinde yersiz baskı ve tesirlerden masun olarak çalışması da, bizzat icra organının hakikati öğrenmesi ve kendi siyasetinin başarı derecesini ölçebilmesi bakımından zaruridir. Ancak, bunun çaresi, bu kurulu, fonksiyonlar ayrılığı ilkesine rağmen yasama organına bağlamak olmayıp, Umumi Murakabe Heyeti üyelerinin kanuni statülerinde, zat işleri konusunda gereken teminata sahip kılınmalarını sağlamaktır. Bu husus ise, bu kanun teklifinin konusunun dışında kalmaktadır.

Öte yandan; bu kanun teklifi, 17 Haziran 1938 tarihli ve 3460 sayılı Kanunun derpiş ettiği teşriî murakabeye nisbetle çok daha tam ve geniş bir teşriî murakabeyi öngörmektedir. Gerçekten, 3460 sayılı Kanunla kurulan Umumi Heyet, bir kısım teşriî organ üyeleriyle idari mekanizmanın mensuplarından kurulduğu halde; bu kanun teklifi, Anayasanın sarîh emrine uymak suretiyle, kamu iktisadi teşebbüslerinin murakabesinde yasama organını her iki kanadıyla ve tam olarak görevlendirmiştir.”⁷²²

Teklifte, kamu iktisadi teşebbüslerinin TBMM’ce denetlenmesini sağlamak üzere, Cumhuriyet Senatosunca seçilecek 15 üye ile, Millet Meclisince seçilecek 35 üyeden oluşan bir Türkiye Büyük Millet Meclisi Kamu İktisadi Teşebbüsleri Karma

⁷²² Millet Meclisi S. Sayısı: 234, “İstanbul Milletvekili Coşkun Kırca, Sivas Milletvekili Cevad Odyakmaz, Aydın Milletvekili Orhan Apaydın ve Erzincan Milletvekili Sadık Perinçek’in, Kamu İktisadi Teşebbüslerinin Türkiye Büyük Millet Meclisince denetlenmesinin düzenlenmesi hakkında kanun teklifi ve Geçici Komisyon raporu”, **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 2, Cilt: 20, Birleşim: 126’nın sonuna ekli, (28.08.1963), ss. 1-2.

Komisyondunun kurulması ve bu Komisyonun her yasama yılının başında yeniden seçilmesi öneriliyordu. Teklifte önerilen düzenleme uyarınca, bu Komisyon, Yüksek Denetim Kurulu veya kanunla onun yerini alacak kurulun raporları ile Bakanlar Kurulunun sevk edeceği veya gerektiğinde kendisinin Başbakanlıktan talep edeceği diğer raporları inceleyecek ve yine gerektiğinde mahallinde araştırmalar yapabilecekti. Teklifin devamında, Karma Komisyonun hazırlayacağı raporun, önce Cumhuriyet Senatosunda görüşüleceği; daha sonra Millet Meclisince ele alınacağı ve Millet Meclisi Genel Kurulunun, bîlânçolarla kâr ve zarar hesaplarını onaylayarak kamu iktisadi teşebbüslerini ibra edeceği ve mevzuata aykırı fiillerden ötürü cezai ve malî sorumluluğu gerektirir gördüklerini, gereken kanuni işlemin yapılması için Başbakanlığa bildireceği öngörülmekteydi⁷²³.

b- Teklifin Millet Meclisinde Görüşülmesi

Bu Teklif, Millet Meclisi Başkanlığınca, önce Anayasa Komisyonuna havale edilmişse de⁷²⁴; Millet Meclisinin 25 Haziran 1962 tarihli 106. Birleşiminde, Anayasa Komisyonu Başkanı Ankara Milletvekili Burhan Apaydın'ın önerisinin kabulü sonunda, Uzun Vâdeli Plânın Yürürlüğe Konması ve Bütünlüğünün Korunması Hakkındaki Kanun Teklifini incelemek için kurulan Geçici Komisyona gönderilmesine karar verilmişti⁷²⁵. Bu Geçici Komisyonun hazırladığı 2 Temmuz 1962 tarihli Raporun⁷²⁶ 6 Temmuz 1962 tarihinde üyelere dağıtıldığı Millet Meclisinin 7 Temmuz 1962 tarihli 110. Birleşiminde “Gelen Kâğıtlar”da ilân edilmişti⁷²⁷. Sözü edilen Rapor, her ne kadar Millet Meclisinin 14 Eylül 1962 tarihli 116. Birleşim Gündeminde yer almışsa da, anılan Birleşimde, Geçici Komisyon bulunmadığı için, Raporun görüşülmesi ertelenmişti⁷²⁸. Millet Meclisinin 19 Eylül 1962 tarihli 118. Birleşiminde de, Geçici Komisyon Sözcüsü İstanbul Milletvekili Coşkun Kırca'nın önerisi doğrultusunda, Raporun görüşülmesi, Uzun Vâdeli Plânın Yürürlüğe Konması ve Bütünlüğünün Korunması Hakkındaki Kanun Teklifi ile Bütçe Karma

⁷²³ A.k., s. 7-9.

⁷²⁴ M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 1, Cilt: 6, Birleşim: 104, (20.06.1962), s. 5.

⁷²⁵ M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 1, Cilt: 6, Birleşim: 106, (25.06.1962), s. 108.

⁷²⁶ Millet Meclisi S. Sayısı: 234, “İstanbul Milletvekili Coşkun Kırca, Sivas Milletvekili Cevad Odyakmaz, Aydın Milletvekili Orhan Apaydın ve Erzincan Milletvekili Sadık Perinçek'in, Kamu İktisadi Teşebbüslerinin Türkiye Büyük Millet Meclisince denetlenmesinin düzenlenmesi hakkında kanun teklifi ve Geçici Komisyon raporu”, M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 2, Cilt: 20, Birleşim: 126'nın sonuna ekli, (28.08.1963), ss. 4-13.

⁷²⁷ M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 1, Cilt: 6, Birleşim: 110, (07.07.1962), s. 250.

⁷²⁸ M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 1, Cilt: 6, Birleşim: 116, (14.09.1962), ss. 485-486.

Komisyonunun Seçilmesi ve Çalışma Usullerinin Düzenlenmesi Hakkındaki Kanun Teklifinden sonraya erteleniyordu⁷²⁹. Ancak, ilerleyen günlerde, yeni yasama yılına girilmesinden sonra, Millet Meclisinin 12 Kasım 1962 tarihli 4. Birleşiminde, Geçici Komisyonun yeniden oluşturulması kararlaştırılmıştı⁷³⁰. Yeniden oluşturulan Geçici Komisyon, önceki Komisyonun Raporunu tekabül etmek üzere gereken incelemeyi yapmış ve hazırladığı 8 Temmuz 1963 tarihli Raporu, Başkanlığa sunmuştu⁷³¹. Bu Rapora bağlı Kanun Teklifi, Millet Meclisi Genel Kurulunca, 28 Ağustos 1963 tarihli 126. Birleşimde ele alınmıştı ve Teklifin tümü üzerinde söz isteyen çıkmadığı için, maddelere geçilmesi oylanmış ve kabulü üzerine Teklifin maddelerinin görüşülmesine başlanmıştı⁷³². Maddelere geçilmesi kararlaştırıldığında verilen ivedilik önergesi de kabul edildiğinden, maddelerin iki kez görüşülmesine gerek kalmayacak ve bir görüşme ile yetinilecek demektir⁷³³. Bu doğrultuda, “*Kamu İktisadi Teşebbüslerinin Türkiye Büyük Millet Meclisince Denetlenmesinin Düzenlenmesi Hakkında Kanun Teklifi*” nin maddelerinin Millet Meclisinde görüşülmesi, görüşmelerin başladığı aynı Birleşimde (28 Ağustos 1963 tarihli 126. Birleşim) tamamlanmış ve en son, Teklifin tümü de oylanmış ve kabul edilmişti⁷³⁴.

c- Millet Meclisinin Kabul Ettiği Metnin Cumhuriyet Senatosunda Görüşülmesi

Millet Meclisinin kabul ettiği metin, Cumhuriyet Senatosunda da bir Geçici Komisyonda incelenmiş⁷³⁵ ve Geçici Komisyonun Raporu, 25 Ekim 1963 tarihli 124.

⁷²⁹ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 1, Cilt: 6, Birleşim: 118, (19.09.1962), ss. 592-593.

⁷³⁰ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 2, Cilt: 9, Birleşim: 4, (12.11.1962), s. 84.

⁷³¹ Millet Meclisi S. Sayısı: 234 e 1 inci ek, “İstanbul Milletvekili Coşkun Kırca, Sivas Milletvekili Cevad Odyakmaz, Aydın Milletvekili Orhan Apaydın ve Erzincan Milletvekili Sadık Perinçek’in, Kamu İktisadi Teşebbüslerinin Türkiye Büyük Millet Meclisince denetlenmesinin düzenlenmesi hakkında kanun teklifi ve Geçici Komisyon raporu”, **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 2, Cilt: 20, Birleşim: 126’nın sonuna ekli, (28.08.1963), ss. 3-13.

⁷³² **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 2, Cilt: 20, Birleşim: 126, (28.08.1963), s. 445.

⁷³³ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 2, Cilt: 20, Birleşim: 126, (28.08.1963), s. 445.

⁷³⁴ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 2, Cilt: 20, Birleşim: 126, (28.08.1963), ss. 445-459.

⁷³⁵ Esasında, ilk başta, Millet Meclisinden gelen metin, Cumhuriyet Senatosu Başkanlığınca, Anayasa ve Adalet, Sanayi ve Tarım, Malî ve İktisadi İşler ve Bütçe Komisyonlarına sevk edilmiş ve bu durum, Cumhuriyet Senatosunun 3 Eylül 1963 tarihli 104. Birleşiminde “Gelen Kâğıtlar” da duyurulmuşsa da [**C.S. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1, Toplantı: 2, Cilt: 14, Birleşim: 104, (03.09.1963), s. 160]; aynı Birleşimde, Cumhuriyet Senatosu Anayasa ve Adalet Komisyonu Başkanı Şeref Kayalar’ın verdiği bir önergenin kabulü üzerine, Millet Meclisinden gelen metin, daha önce İktisadi Devlet Teşekkülleri Müesseseleri ve İştirakleri Hakkındaki Kanun Tasarısını incelemesi için kurulmuş olan Geçici Komisyona sevk edilmişti. Bkz. **C.S. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1, Toplantı: 2, Cilt: 14, Birleşim: 104, (03.09.1963), s. 161.

Birleşimde, Genel Kurulca ele alınmıştı⁷³⁶. Aynı Birleşimde tamamlanan görüşmeler sonunda, Millet Meclisinin metni, Cumhuriyet Senatosunda, bazı değişikliklerle kabul ediliyordu⁷³⁷.

d- Cumhuriyet Senatosunca Değiştirilerek Kabul Edilen Maddelerin Yeniden Millet Meclisinde Ele Alınması, Bir Kısım İçin Karma Komisyon Kurulması ve Kanunun Kabulü

Teklifin, Cumhuriyet Senatosunca değiştirilen maddeleri, Anayasanın 92. maddesi uyarınca, yeniden Millet Meclisine gelmişti ve Millet Meclisi Geçici Komisyonu, Millet Meclisine, Cumhuriyet Senatosunca yapılan değişikliklerden sadece Geçici 3. maddede yapılan değişikliğin benimsenmesini, diğerlerinin ise benimsenmemesini önermişti⁷³⁸. Geçici Komisyonun önerilerini 31 Aralık 1963 tarihli 21. Birleşimde görüşen Millet Meclisi Genel Kurulu, önerilerin tümüne uymuş ve bu bağlamda, Geçici 3. maddedeki dışında, Cumhuriyet Senatosunca gerçekleştirilen değişiklikleri benimsememişti⁷³⁹. Cumhuriyet Senatosunca yapılan, fakat Millet Meclisince benimsenmeyen değişikliklerden biri, “Yüksek Denetleme Kurulu”nun, Başbakanlığa değil, Türkiye Büyük Millet Meclisine bağlı olmasını öngören düzenlemeydi. Gerçekten, 17 Haziran 1938 tarih ve 3460 sayılı “*Sermayesinin tamamı Devlet tarafından verilmek suretile kurulan iktisadi teşekküllerin teşkilât ile idare ve murakabeleri hakkında Kanun*” uyarınca, bu tür iktisadi teşekkülleri denetlemek için Başbakanlığa bağlı olarak faaliyet göstereceği belirtilen “*Umumî Murakâbe Heyeti*”⁷⁴⁰ ; 27 Mayıs 1960 müdahalesi sonrasında, Millî Birlik Komitesince yapılan 15 Temmuz 1960 tarih ve 23 sayılı “*Sermayesinin tamamı Devlet tarafından verilmek suretiyle kurulan İktisadi Teşekküllerin teşkilât ile idare ve murakabeleri hakkındaki 3460 sayılı Kanuna ek Kanun*” la, Yasama Organı (*Teşriî Organ*) Başkanlığına bağlanmıştı⁷⁴¹. Buna karşılık, “*Kamu İktisadi*

⁷³⁶ C.S. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 2, Cilt: 15, Birleşim: 124, (25.10.1963), s. 520.

⁷³⁷ C.S. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 2, Cilt: 15, Birleşim: 124, (25.10.1963), ss. 520-555, 562-563, 592-615.

⁷³⁸ Millet Meclisi S. Sayısı: 234 e 2 nci ek, “İstanbul Milletvekili Coşkun Kırca, Sivas Milletvekili Cevad Odyakmaz, Aydın Milletvekili Orhan Apaydın ve Erzincan Milletvekili Sadık Perinçek’in, Kamu İktisadi Teşebbüslerinin Türkiye Büyük Millet Meclisince denetlenmesinin düzenlenmesi hakkında kanun tasarısına dair Cumhuriyet Senatosu Başkanlığı tezkeresi ve Cumhuriyet Senatosunca yapılan değişiklikler hakkında Millet Meclisi Geçici Komisyon raporu”, M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 3, Cilt: 24, Birleşim: 21’in sonuna ekli, (31.12.1963), ss. 2-3.

⁷³⁹ M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 3, Cilt: 24, Birleşim: 21, (31.12.1963), ss. 64-77.

⁷⁴⁰ 17 Haziran 1938 tarih ve 3460 sayılı, “Sermayesinin tamamı Devlet tarafından verilmek suretile kurulan iktisadi teşekküllerin teşkilât ile idare ve murakabeleri hakkında Kanun” un 7-11. maddeleri için bkz. T.B.M.M. Kavanin Mecmuası, Devre: V, İctima: 3, Cilt: 18, s. 880; Resmî Gazete, 7 Temmuz 1938, Sayı: 3950.

⁷⁴¹ 15 Temmuz 1960 tarih ve 23 sayılı, “Sermayesinin tamamı Devlet tarafından verilmek suretiyle kurulan İktisadi Teşekküllerin teşkilât ile idare ve murakabeleri hakkındaki 3460 sayılı Kanuna ek Kanun” un 10. maddesi için bkz. T.C. Millî Birlik Komitesi Kanunlar Dergisi, Cilt: 43, s. 34; Resmî Gazete, 20 Temmuz 1960, Sayı: 10556.

Teşebbüslerinin Türkiye Büyük Millet Meclisince Denetlenmesinin Düzenlenmesi Hakkında Kanun Teklifi” nin Millet Meclisince kabul edilen metninde, anılan 15 Temmuz 1960 tarih ve 23 sayılı Kanunda bir değişiklik öngörülmüş ve “*Umumî Murakâbe Heyeti*” nin adında da bir değişikliğe gidilerek bu kuruma “*Yüksek Denetleme Kurulu*” adı verilmişti ve “*Yüksek Denetleme Kurulu*” nun, Başbakanlığa bağlı olacağı belirtilmişti⁷⁴². Ancak, Millet Meclisinin kabul ettiği metnin Cumhuriyet Senatosunda görüşülmesi sırasında, başka bazı hükümler yanında, bu konuda da değişikliğe gidilmiş ve “*Yüksek Denetleme Kurulu*” nun TBMM’ye bağlanması kararlaştırılmıştı⁷⁴³. Ne var ki, Cumhuriyet Senatosunda yapılan değişikliklerin Millet Meclisinde yeniden görülmesi sırasında, diğer değişikliklerin yanı sıra, bu değişiklik de, yaşanan uzun tartışmalardan sonra kabul edilmemişti⁷⁴⁴. Tartışmalar sırasında, Yüksek Denetleme Kurulunun Başbakanlığa bağlanması isteklerine yoğun bir biçimde karşı çıkan Adalet Partisinden Aydın Milletvekili İsmet Sezgin’in, sözleri dikkat çekiciydi. Gerçekten, İsmet Sezgin, bu konudaki görüşlerini şöyle dile getirdiğini görüyoruz:

“Sayın Başkan, muhterem arkadaşlarım; Cumhuriyet Senatosu Genel Kurulu, Yüksek Denetleme Kurulunun bugün olduğu gibi Türkiye Büyük Millet Meclisine bağlanmasını öngören bir metni kabul etmiş bulunmaktadır. Muhterem arkadaşlarım Meclisimizde bu kanun teklifinin görüşüldüğü esnada yapılan müzakere ve münakaşaları hatırlıyacaktırlar. Orada, biz Adalet Partisi Meclis Grubu olarak Yüksek Denetleme Kurulunun Başbakanlığa bağlanmasının mahzurlarını çok açık olarak belirtmiş ve Denetleme Kurulunun bugün olduğu gibi Türkiye Büyük Millet Meclisine bağlı bir organ olarak çalışması lüzumunu ifade etmiştik. Şimdi eski ismi Yüksek Murakabe Heyeti, - bütün arkadaşlarımız bileceklerdir - yakın zamana kadar Başbakanlığa bağlı bir müessese olarak çalışmaktaydı. 23 sayılı Kanun ile Millî Birlik Hükümeti zamanında Yüksek Murakabe Heyeti Başbakanlıktan alınarak T. B. M. Meclisine bağlanmış bulunmaktadır. Devlet olarak, toplum olarak plânlı bir döneme girdiğimiz muhakkaktır. İlgililer de mütaaddit beyanlarda bunu bir övünç vasıtası olarak ifade etmektedirler. 5 yıllık kalkınma plânının uygulanması sonuçları ve bütünlüğünün bozulup bozulmadığı hakkında yasama organlarının en açık ve gerçek bilgilerle mücehhez olması Anayasamızın 127 nci maddesinin âmir bir hükmüdür.

Anayasamıza göre Türkiye Büyük Millet Meclisine verilen Kamu İktisadi

⁷⁴² “Kamu İktisadî Teşebbüslerinin Türkiye Büyük Millet Meclisince Denetlenmesinin Düzenlenmesi Hakkında Kanun Teklifi” nin Millet Meclisince kabul edilen 6. maddesi için bkz. **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 2, Cilt: 20, Birleşim: 126, (28.08.1963), ss. 447-448.

⁷⁴³ **C.S. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1, Toplantı: 2, Cilt: 15, Birleşim: 124, (25.10.1963), ss. 539-551, 553, 562.

⁷⁴⁴ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 3, Cilt: 24, Birleşim: 21, (31.12.1963), ss. 67-75.

Teşebbüslerinin denetiminin en müspet bir şekilde yapılabilmesi için Yüksek Denetleme Kurulunun, yasama organlarına bağlı olması şarttır. İşte yasama organlarımızın da bu denetimi Anayasanın emrettiği şekilde yapabilmeleri, denetime esas teşkil edecek olan bilgilerin, vukuu melhuz ve muhtemel birtakım baskı ve tesirlerden azade bir kurul tarafından hazırlanmasına bağlı bulunmaktadır. Bunda da sayısız faydalar görmekteyiz. Beş Yıllık Kalkınma Plânımız ve Hükümet icraatı ile de yakinen ilgili bulunan ve Hükümetin icraatını kontrol edecek olan bir müessesenin Hükümetin emrinde bulunan bir müessese olarak çalışmasındaki sakıncaları muhterem arkadaşlarıma arz etmek isterim.

Bilhassa plânlı dönemde yasama organının en ziyade ihtiyaç duyacağı murakabe vasıtasının elinden alınarak bu murakabe vasıtası olan Yüksek Murakabe Heyetinin –yeni ismi ile Yüksek Denetleme Kurulunun– Hükümet emrine verilmek istenmesindeki sebebi, doğrusunu söylemek gerekirse, anlamakta güçlük çekiyoruz. Emri, çalışma plânını Hükümetten alacak, terfi ve terfihleri Hükümet tarafından yapılacaktır.

Hükümet, gerektiğinde kendilerini tecziye edecek, cezalandıracak, mükâfatlandıracak olan bir kurul vasıtasıyla kendi işlerini tahkik ettirecek, kontrol ettirecek. Bu olmaz arkadaşlar. Hiçbirimizin, bilhassa bu devrede böylesine bir ideal beklememize hakkımız olmayacağı kanısındayım. Yüksek Murakabe Heyeti Başbakanlığa bağlı bırakıldığı takdirde; emrini Başbakanlıktan alan bir müessese olarak, Başbakanlığa bağlı olan İktisadi Devlet Teşekküllerinin icraatlarındaki kontrol ve murakabelerinin ne dereceye kadar müessir olabileceğini de ayrıca belirtmekte ihtiyaç duymaktayız.

Büyük Meclisimizin Anayasamız gereğince kendine verilen bu murakabe yetkisine gölge düşürebilecek her hangi bir davranıştan sakınmak ve hareketlerimize –tekrar ediyorum– gölge düşürecek olan davranışlarımızdan kendimizi alıkoymak mecburiyetinde bulunduğumuzu da açık bir gerçek olarak belirtmekle vazifemizi yaptığımıza inanıyorum.

Kısaca arza çalıştığımız bu sebeplerle Yüksek Murakabe Heyeti, -yeni adıyla Yüksek Denetleme Kurulu- Cumhuriyet Senatosu sayın Genel Kurulunun kabul ettiği gibi Türkiye Büyük Millet Meclisine bağlanmasının yerinde olacağı kanaatimizi bir defa daha yüksek Meclise saygı ile arz eder, hepinizi hürmetle selâmlarım.”⁷⁴⁵

Buna karşılık, Millet Meclisi Geçici Komisyon Sözcüsü İstanbul Milletvekili Coşkun Kırca, İsmet Sezgin’in sözlerine karşı çıkıyor ve Yüksek Denetleme Kurulunun Başbakanlığa bağlı olmasını savunuyordu. Kırca, yaptığı uzun konuşmasının bir yerinde şöyle demekteydi:

“...Muhterem arkadaşlar, Sayın İsmet Sezgin arkadaşımızın şu iddiası asla varit değildir. Meclisin elinden bir murakabe imkânını alıyorsunuz. Hayır. Meclisin

⁷⁴⁵ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 3, Cilt: 24, Birleşim: 21, (31.12.1963), ss. 67-68.

elinden bir murakabe imkânını bu kanunla almakta değiliz. Niçin ? Eskiden bir Yüksek Murakabe Heyeti vardı, bu heyet, bir umumi heyete rapor verir idi. Bu umumi heyet, Meclisin bâzı ihtisas komisyonları ile, İktisadi Devlet Teşekküllerinin bâzı yüksek dereceli memurlarından ve bâzı bakanlardan kurulur idi. Anayasamız, Türkiye Büyük Millet Meclisinin bizzat, evet bizzat, kamu iktisadi teşebbüslerini murakabe etmesini gerektirir. Bu iş birleşik toplantıda yapılamıyacağı için –çünkü, bu hususta bir sarahat yoktur– iki meclisli sistemi çalıştırmak suretiyle, her iki Yasama Meclisinin; Millet Meclisi ve Cumhuriyet Senatosunun Genel kurullarının eski umumi heyetin yerine kâim olarak, kamu iktisadi teşebbüslerini murakabe etmesi bu kanunda teminata raptedilmiştir. Bu murakabeyi yaparken Umumi Heyet bir nevi daimî murakabe organı olarak eskiden Yüksek Murakabe Heyetini kullanıyordu.

Şimdi Meclis Daimî Murakabe Heyeti olarak kendi üyelerinden müteşekkil bir Karma Komisyonu kullanacaktır. Bu Karma Komisyon 35 i Millet Meclisinden, 15 i de Senatodan tıpkı Bütçe Karma Komisyonu gibi teşekkül edecek bir Karma Komisyon olacaktır. Sadece Yüksek Denetleme Kurulu değil, ama onun murakabesine tabi olmıyan kamu iktisadi teşebbüslerine ait raporlar da Hükümet tarafından bunlar Meclise gelmektedir. Gelen bu raporlar komisyona verilecektir. Karma Komisyon meseleyi bütün teferruatı ile, icabında mahalline gidilmek suretiyle işe el koymak yetkisine sahibolacaktır. Yüksek Murakabe Heyetini Meclise bağlamıyorsunuz, Başbakanlığa bağlıyorsunuz, Meclisin murakabe hakkı elinden almıyor denmesi doğru değildir. Murakabeyi yapacak olan Meclislerin Genel Kurulunun ta kendisidir. Ve buna rapor verecek olan da her iki Meclisin üyelerinden kurulu bir Karma Komisyondur. Bu kanun, bugüne kadar mevcut olan murakabeyi teşriî organ lehine belki de bir misli artırmaktadır... ”⁷⁴⁶

Bu arada, Ankara Milletvekili Muhlis Ete de, Yüksek Denetleme Kurulunun Başbakanlığa bağlanmasının daha uygun olacağını savunuyordu. Ete, adı geçen kurumda (eski 3460 sayılı Kanundaki adıyla, Umumî Murakabe Heyeti) üye ve başkan olarak 11 yıl çalıştığını bildirerek başladığı konuşmasında, söz konusu denetim ilişkisinin tarihsel gelişimini açıklıyordu. Muhlis Ete’nin konuşması şöyleydi:

“Muhterem arkadaşlar, adı geçen müessesede âza ve reis olarak 11 sene çalışmış bir arkadaşınızım. Bu bakımdan fikirlerimi bu vesile ile izhar etmeyi doğru buluyorum.

Arkadaşlarım, 3460 sayılı Kanun, yani. iktisadi müesseseleri idare ve murakabesine dair olan bu kanun cidden çok iyi bir şekilde hazırlanmış olan bir kanundur. Bu kanun ile yani, 3460 sayılı Kanun ile eski adı Murakabe Heyeti, şimdiki adıyla Yüksek Murakabe Kurulu olarak adlandırılan bu müessese bir zamanlar Başbakanlığa bağlı idi. Başbakanın ise iki fonksiyonu vardı. Birisi: Ken-

⁷⁴⁶ M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 3, Cilt: 24, Birleşim: 21, (31.12.1963), ss. 69-70.

dileri, iktisadi teşekküllere bağlı olan muhtelif vekâletlerin, muhtelif teşekküller hakkındaki raporlarını okumak ve bunların dileklerini yerine getirmek hususları hakkında vekâletlerle konuşmaktır.

İkincisi: Başbakan aynı zamanda İktisadi Devlet Teşekkülleri Umumi Heyetinin de reisi idi. Umumi Heyette verilen kararları, Başbakan icra mevkiine koyardı. Fakat zamanla alâka değişti, Başbakanlar umumi heyete gelmez oldular ve kendilerini başka bir vekille temsil ettirdiler. Bu suretle heyeti umumiyenin faaliyetleri azaldı. 120 kişilik azası olan Heyeti Umumiye çok kere 20 kişi ile toplandı ve bu şekilde kararlar alındı. Başvekil bu kararları lâyıki veçhile diğer vekâletlere intikal ettiremedi. Bu sebepten iş gevşedi. Nihayet 23 sayılı Kanun çıkarıldı. Bu kanunla bu kurul Başbakanlıktan alındı, teşriî organa: verildi. Teşriî organ iki tane olduğu için hem Millet Meclisine, hem de Senatoya bağlanmış oldu.

Yalnız şu noktayı bilhassa belirtmek isterim: 23 sayılı Kanunla bu kurulun Başbakanlıktan alınıp teşriî organa verilmesinin sebebi, siyasi tesirlerden uzak olmak, Başbakanlığın tesirinden, tazyikinden uzak olmak endişesi idi. Çünkü, zamanında bâzı raporlar verilmiş ve bu raporlar, zamanın Hükümeti işleri ele almış ve bu yüzden bâzan azaların hattâ reislerin azli lâzımgelmisti. Bu endişe dolayısıyla bu vazife Başbakanlıktan alınmış ve öbür tarafa verilmişti. Eğer hakikaten bu endişeyi bertaraf edecek olursak yani bâzı hükümler getirmek suretiyle bunu siyasi tesirden uzak tutacak olursak netice itibarıyla bu müessesenin Başbakanlığa bağlı olması lüzumludur. Çünkü, Sanayi Vekâletinin, Ticaret Vekâletinin, Ulaştırma Vekâletinin, Ziraat Vekâletinin teşekküllerinin bir murakabesini yapıyoruz. İki nevi rapor veriyoruz:

Biri, sene sonundaki rapor.

Bir de, sene içerisindeki 10 ncu madde raporları dediğimiz ‘alarm raporları’dır. Eğer bunları, yani raporları alâkalı Vekil tatbik etmezse o zaman Başvekil bunun tatbikini istiyebilir. Başvekil bu vesile ile bütün sevkü idarede İktisadi Devlet Teşekküllerinin gidişi hakkında bir fikre sahibolabilir. Gerek Başbakanlık gerekse alâkalı vekâletler sureti hususiyede Yüksek Murakabe Heyetinin yazdığı raporlardan tenevvür eder. Böyle bir tenevvür olmadığı takdirde iktisadi faaliyetlerin büyük bir kısmı İktisadi Devlet Teşekküllerinde olduğu için Hükümet bunlardan uzak kalabilir. Nitekim 23 sayılı Kanunla, bu kurul tesriî organa bağlandıktan sonra, aşağı yukarı üç senedir, raporları tetkik edilmemiştir. İdare heyetleri ibra edilememiştir. Bu bakımdan şahsan bir vakitler teşriî organa bağlanmasına taraftarken neticeyi gördüğüm için ve edindiğim tecrübelerle dayanarak söyleyebilirim ki, bu teşebbüsün siyasi tesirlerden uzak kalmak şartıyla tekrar Başbakanlığa bağlanmasında fayda görmekteyim. Tecrübeme istinaden söylüyorum. Hürmetlerimle.”⁷⁴⁷

⁷⁴⁷ M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 3, Cilt: 24, Birleşim: 21,

Sonunda, Millet Meclisi, Yüksek Denetleme Kurulunun, Cumhuriyet Senatosunca kabul edilen şekliyle TBMM'ye bağlanmasını benimsemiyor ve Başbakanlığa bağlı olmasında ısrar ediyordu⁷⁴⁸.

Bilindiği üzere, Cumhuriyet Senatosunda yapılan, fakat Millet Meclisince benimsenmeyen değişiklikler için, Anayasanın 92. maddesi uyarınca, iki Meclisten seçilecek eşit sayıda üyeden oluşan bir Karma Komisyonun kurulması gerekmektedir. Bu bağlamda, Millet Meclisi Genel Kurulu, 31 Aralık 1963 tarihli 21. Birleşiminde, Geçici Komisyon Sözcüsü Coşkun Kırca'nın önerisi doğrultusunda, anılan Teklifi görüşen Millet Meclisi ve Cumhuriyet Senatosu Komisyonlarının kendi üyeleri arasından seçeceği üçer üyeden oluşan bir Karma Komisyon oluşturulmasını kabul etmişti⁷⁴⁹.

İlginç olan bir husus, Millet Meclisinin sözü geçen “Kamu İktisadi Teşebbüslerinin Türkiye Büyük Millet Meclisince Denetlenmesinin Düzenlenmesi Hakkında Kanun Teklifi” üzerindeki bu hararetle ve uzun süren tartışmaları, yılın son günü, yani Yılbaşı gecesinin hemen öncesindeki saatlerde yapıyor olmasıydı. Gerçekten, Millet Meclisi tutanaklarından öğreniyoruz ki, 31 Aralık 1963 tarihli 21. Birleşimi yöneten Başkanvekili Ferruh Bozbeyli, *“1 Ocak 1964 Çarşamba günü saat 15 de toplanmak üzere Birleşimi kapatıyorum”* dediğinde, saatler 16.40'ı göstermekteydi⁷⁵⁰.

Millet Meclisinin 31 Aralık 1963 tarihli 21. Birleşiminde alınan karar doğrultusunda, “Kamu İktisadi Teşebbüslerinin Türkiye Büyük Millet Meclisince Denetlenmesinin Düzenlenmesi Hakkında Kanun Teklifi”ni Millet Meclisi ve Cumhuriyet Senatosunda incelemiş olan Geçici Komisyonların kendi üyeleri arasından seçtiği üçer üyeden oluşan Karma Komisyon, Teklifin, Millet Meclisi ile Cumhuriyet Senatosunun üzerinde uzlaşamadıkları maddelerini görüşmüş ve hazırladığı 17 Nisan 1964 tarihli raporu ve ekindeki düzenlemeyi, Millet Meclisi Başkanlığına sunmuştu⁷⁵¹.

Karma Komisyonun raporu ve rapor ekinde önerilen madde hükümleri, Millet Meclisince 12 Mayıs 1964 tarihli 101. Birleşimde ele alınmıştı. Birleşimi yöneten

(31.12.1963), ss. 68-69.

⁷⁴⁸ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 3, Cilt: 24, Birleşim: 21, (31.12.1963), s. 75.

⁷⁴⁹ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 3, Cilt: 24, Birleşim: 21, (31.12.1963), ss. 76-77.

⁷⁵⁰ **M.M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 3, Cilt: 24, Birleşim: 21, (31.12.1963), s. 77.

⁷⁵¹ Millet Meclisi S. Sayısı: 234 e 3 ncü ek, “İstanbul Milletvekili Coşkun Kırca, Sivas Milletvekili Cevad Odyakmaz, Aydın Milletvekili Orhan Apaydın ve Erzincan Milletvekili Sadık Perinçek'in, Kamu İktisadi Teşebbüslerinin Türkiye Büyük Millet Meclisince denetlenmesinin düzenlenmesi hakkında kanun tasarısının C. Senatosunca değiştirilen ve M. Meclisince benimsenmiyen maddeleri hakkında Karma Komisyon raporu ile Millet Meclisi, Cumhuriyet Senatosu ve Karma Komisyon metinleri”, **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 3, Cilt: 30, Birleşim: 101'in sonuna ekli, (12.05.1964), ss. 1-15.

Başkanvekili Mekki Keskin, Karma Komisyonun Raporunu okuttuktan sonra, Karma Komisyonca hazırlanan madde hükümlerini görüşmeye açıyor ve görüşmelere başlarken,

*“Muhterem arkadaşlar, Karma Komisyonun raporunu okuttum. Karma Komisyonun hazırladığı metni okutup oylarınıza sunacağım, Şâyet Karma Komisyonun hazırlamış olduğu metni kabul etmediğiniz takdirde sıra ile C. Senatosu metnini, o da kabul edilmediği takdirde Millet Meclisi metnini okutup oylarınıza sunacağım”*⁷⁵²

sözleriyle, izleyeceği yöntemi açıklıyordu. Millet Meclisi Genel Kurulu, “Kamu İktisadi Teşebbüslerinin Türkiye Büyük Millet Meclisince Denetlenmesinin Düzenlenmesi Hakkında Kanun Teklifi”nin, Millet Meclisi ile Cumhuriyet Senatosunun üzerinde uzlaşamadığı maddeleri için Karma Komisyonca önerilen düzenlemelerin tümünü ayrı ayrı oylarak kabul etmiş⁷⁵³; bu nedenle, Cumhuriyet Senatosu veya Millet Meclisi metinlerinin oylanmasına gerek kalmamıştı. Bu arada, yukarıda sözünü ettiğimiz, Yüksek Denetleme Kurulunun, Başbakanlığa mı, yoksa TBMM’ye bağlı olarak çalışacağı hususunda, Millet Meclisi ile Cumhuriyet Senatosu arasında ortaya çıkan görüş ayrılığında; Karma Komisyon, Millet Meclisinden yana tavır almış ve Karma Komisyonun Başbakanlığa bağlı olmasını önermişti⁷⁵⁴. Karma Komisyonun, diğer ihtilâflı maddelere yönelik önerileri ile birlikte bu önerisi de Millet Meclisince benimsendiğinden, anılan düzenleme bu şekliyle kanunlaşmıştı⁷⁵⁵. Bir diğer deyişle, 17 Haziran 1938 tarihli ve 3460 sayılı Kanuna ek 15 Temmuz 1960 tarihli ve 23 sayılı Kanunun 10. maddesi değiştiriliyor ve Yüksek Denetleme Kurulunun Başbakanlığa bağlı olduğu öngörülüyordu.

Böylece, 1961 Anayasasının Geçici 7. maddesi uyarınca, belirli bir süre içinde çıkarılması gereken kanunlardan biri daha tamamlanmıştı. 12 Mayıs 1964 tarih ve 468 sayılı bu Kanunla, Anayasanın TBMM’ye tanıdığı kamu iktisadi teşebbüslerinin denetlenmesi yetkisinin kullanılması için, 15’i Cumhuriyet Senatosundan, 35’i ise Millet Meclisinden seçilen, 50 üyelik bir “Türkiye Büyük Millet Meclisi Kamu İktisadî Teşebbüsleri Karma Komisyonu”nun kurulacağı öngörülüyordu. Aynı

⁷⁵² **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 3, Cilt: 30, Birleşim: 101, (12.05.1964), s. 369.

⁷⁵³ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 3, Cilt: 30, Birleşim: 101, (12.05.1964), ss. 369-372.

⁷⁵⁴ Millet Meclisi S. Sayısı: 234 e 3 ncü ek, “İstanbul Milletvekili Coşkun Kırca, Sivas Milletvekili Cevad Odyakmaz, Aydın Milletvekili Orhan Apaydın ve Erzincan Milletvekili Sadık Perinçek’in, Kamu İktisadi Teşebbüslerinin Türkiye Büyük Millet Meclisince denetlenmesinin düzenlenmesi hakkında kanun tasarısının C. Senatosunca değiştirilen ve M. Meclisince benimsenmiyen maddeleri hakkında Karma Komisyon raporu ile Millet Meclisi, Cumhuriyet Senatosu ve Karma Komisyon metinleri”, **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 3, Cilt: 30, Birleşim: 101’in sonuna ekli, (12.05.1964), s. 13.

⁷⁵⁵ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 3, Cilt: 30, Birleşim: 101, (12.05.1964), s. 371.

Kanun hükümleri uyarınca, bu Karma Komisyonun, Başbakanlık Yüksek Denetleme Kurulunun raporlarıyla, Başbakanlığın sevkedeceği diğer raporları inceleyerek hazırlayacağı rapor, önce Cumhuriyet Senatosunca görüşülecekti ve daha sonra sözü geçen raporlar, Cumhuriyet Senatosunun ulaştığı sonuç ile birlikte Millet Meclisince ele alınacak ve Millet Meclisi Genel Kurulu, ilgili kamu iktisadî teşebbüsü yönetim kurulunun ibrasına veya ibra edilmemesine karar verecekti. Görüldüğü gibi, bu denetimin yerine getirilmesinde, Millet Meclisi, son sözü söylemek yetkisine sahip kılınmış oluyordu.

G. Devlet Personeli Sendikaları Kanunu (8 Haziran 1965 tarih ve 624 sayılı Kanun)

a- Anayasadaki Düzenleme

1961 Anayasasının 46. maddesinde sendika kurma hakkı düzenlenirken, işçi niteliği taşıyan çalışanlarla, işçi niteliği taşımayan kamu hizmeti görevlilerini birbirinden ayırmış ve işçi niteliği taşımayan kamu hizmeti görevlilerinin sendika kurma haklarının kanunla düzenleneceği öngörülmüştü⁷⁵⁶. Anayasanın bu maddesinin gerekçesinde, kamu görevlilerinin sendika kurma hakkının farklı bir nitelik taşıdığına ve bu nedenle işçilerinki kadar kayıtsız olamayacağına özellikle işaret ediliyor ve aynen şöyle deniliyordu:

*“...Kamu hizmeti görenlerin sendika kurma hakları şüphesiz ki, işçilerinki gibi kayıtsız olamaz. Bu alanda konulacak sınırları ihtiyaçlara göre kanun koyucu tespit edecektir.”*⁷⁵⁷

Anayasanın bu buyruğu doğrultusunda, Bakanlar Kurulu, 12. Dönemin sonlarına doğru kamu görevlileri için ayrı bir sendikalar kanunu tasarısı hazırlamıştı.

b- Bakanlar Kurulunca Hazırlanıp Millet Meclisine Sunulan “Devlet Personeli Meslek Teşekkülleri Kanunu Tasarısı”

Bakanlar Kurulunun, Anayasanın 46. maddesi uyarınca, işçi niteliği taşımayan kamu hizmeti görevlilerinin sendikal haklarını düzenlemek amacıyla hazırladığı, “Devlet Personeli Meslek Teşekkülleri Kanunu Tasarısı”, 16 Eylül 1963 tarihinde Millet Meclisi Başkanlığına sunulmuştu⁷⁵⁸. 26 maddeden oluşan bu Tasarının genel

⁷⁵⁶ 1961 Anayasasının sendika kurma hakkını düzenleyen 46. maddesinde şöyle denilmekteydi:

“Çalışanlar ve işverenler; önceden izin almaksızın, sendikalar ve sendika birlikleri kurma, bunlara serbestçe üye olma ve üyelikten ayrılma hakkına sahiptirler.

İşçi niteliği taşımayan kamu hizmeti görevlilerinin bu alandaki hakları kanunla düzenlenir.

Sendika ve sendika birliklerinin tüzükleri, yönetim ve işleyişleri demokratik esaslara aykırı olamaz.”

⁷⁵⁷ Kâzım Öztürk, **Türkiye Cumhuriyeti Anayasası**, Cilt: II, s. 2038.

⁷⁵⁸ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 2, Cilt: 21, Birleşim: 138, (17.09.1963), s. 338.

gerekçesinde şöyle denilmektedir:

“Anayasanın 46 ncı maddesi, çalışanların serbestçe meslekî teşekküller meydana getirme haklarından bahsederken, işçi niteliği taşımayan (kamu hizmeti görevlileri) nin bu alandaki haklarının kanunla düzenleneceğine işaret etmektedir. Yine Anayasanın geçici 7 inci maddesi hükmüne göre de bu husustaki kanunun yeni Meclisin ilk toplantısından itibaren en geç 2 yıl içinde çıkarılması gerekmektedir.

Anayasanın 46 ncı maddesinin gerekçesinde, kamu hizmeti görevlilerinin bu yoldaki haklarının kayıtsız olamayacağı ve bu hususta konulacak sınırların ihtiyaçlara göre düzenlenmesi gerektiği belirtilmektedir. Bu anlayışın kamu hizmetindeki özellikten doğduğuna şüphe yoktur.

Kamu hizmetlerinin devamlılık karakterleri ve bu hizmete girmiş görevlilerin de bu düzeni mevzuat dairesinde ve hizmetin icabı bâzı kayıtlarla sağlamak mecburiyeti gibi ihtiyarları harici bir durum ve mükellefiyet içinde bulundukları nazara alınınca bu görevlilerin kurabilecekleri meslek topluluklarını özel sektörde serbestçe çalışanlarıkinden farklı mahiyette ve bâzı şartlara bağlı olacakları aşikârdır.

Meslek kuruluşları yalnız bir taraflı hak ve menfaatlerin korunması esasına değil aynı zamanda hizmetin daha iyi şekilde ifası anlayışına dayanması halinde daha iyi sonuçların elde edileceğine şüphe yoktur. Ekseri memleketlerde memur teşekküllerinin gayeleri, âmme hizmetlerinin tanzim ve idaresinde idare ile işbirliği yapabilmek istikametini almış ve mensuplarının menfaatlerinin bu suretle daha iyi sağlandığı neticesine varılmıştır.

Bu esaslar gereğince Devlet personelinin meslekî hak ve menfaatlerini korumak gayesiyle kuracakları teşekküllerin, üyelerinin her an bir kamu hizmeti görmekte bulunmaları itibarıyla işçi sendikalarından farklı mahiyette ve kendine has özel şartlar altında olacakları tabiidir.

Bu suretle hazırlanmış olan bu tasarıda böylece bilhassa üç prensip hâkim olmaktadır:

a) Anayasaya göre bütün çalışanların meslekten doğan hak ve menfaatlerini korumak üzere serbestçe kuracakları teşekküllere muvazi olarak kamu hizmeti görevlilerinin bu alandaki hakkını düzenlemek.

b) Kamu hizmeti görevlilerinin hak ve menfaatlerini düzenler ve korur iken Devlet hizmetinin de el birliği ile daha verimli hale gelmesini ve müşterek faydalar alınmasını sağlamak.

c) Kamu hizmeti görevlilerinin meslekten doğan müşterek hak ve menfaatlerini demokratik esaslara göre korumalarına imkân verirken bu teşekkülleri türlü tesirlerden bilhassa uzak tutmak ve demokrasinin temel ilkesi olan idarenin tarafsızlığı prensibini her hal ve kârda zedelemekten sakınmak.”⁷⁵⁹

⁷⁵⁹ Millet Meclisi S. Sayısı: 543, “Devlet Personeli Meslek teşekkülleri kanunu tasarısı ve Anayasa, Adalet, İçişleri ve Plân komisyonlarından üçer üyeden kurulu Geçici Komisyon raporu”, **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 4, Cilt: 33, Birleşim: 11’in sonuna ekli,

Gerekçede de açıkça ifade edildiği gibi, Bakanlar Kurulu, anılan kanun tasarısını, 1961 Anayasasının Geçici 7. maddesi uyarınca TBMM'nin ilk toplantısından itibaren 2 yıl içinde çıkarılması gereken kanunlardan biri olarak görmekteydi. Türkiye Büyük Millet Meclisinin ilk toplantısını 25 Ekim 1961 tarihinde yaptığını; buna karşılık tasarının, Millet Meclisine 16 Eylül 1963 tarihinde sunulduğunu ve kanunlaşmasının 8 Haziran 1965 tarihinde gerçekleştiğini dikkate aldığımızda, bu kanunun çıkışının, 2 yıllık süreden epey sonra mümkün olabildiği anlaşılabacaktır.

Tasarının 1. maddesinde “Devlet personeli meslek teşekkülleri”nin tanımı yapılarak şöyle denilmektedir:

“Kamu hizmeti personeli –işçi niteliğinde olanlar hariç – tarafından müşterek meslekî, kültürel, sosyal ve ekonomik hak ve menfaatlerini korumak, meslekî gelişmeyi ve aralarındaki yardımlaşmayı sağlamak amacıyla kurulan teşekküller, şamil olduğu personeli itibariyle (Meslek Birliği) unvanı alır ve bunlar hakkında bu kanun hükümleri uygulanır.”⁷⁶⁰

Tasarının gerekçesinde “maddelerin açıklanması” adı altında, sözü geçen 1. madde için, şu açıklamanın yapıldığını görüyoruz:

“1 nci maddede, kamu hizmetinde bulunan personelin vücuda getirecekleri meslek teşekküllerinin tarifi yapılmakta ve bu teşekküllerin amaçları belirtilmektedir. Anayasanın 46 ncı maddesinde sarahaten kaydedildiği üzere prensibolarak bu teşekkülleri yalnız kamu hizmeti görevlilerinden işçi niteliği taşımayanlar vücuda getirecektir. Ancak, bu geniş mânası ile kamu hizmetindeki görevlilerin de umumi idare sistemimiz ve kuruluşumuz içinde hepsi muayyen bir statüye tabi olmadığından ve gene Anayasanın 117 nci maddesinde kamu hizmetlerinin gerektirdiği aslî ve sürekli görevlerin memurlar eliyle görüldüğüne işaret edildiğinden, maddedeki kamu hizmeti personeli ifadesi ile işçi niteliği taşımayan ve kamu hizmetinin asli ve sürekli görevlerinde çalışanlar ihata edilmiş olmaktadır.

Bu personelin kamu hizmeti görevlisi oldukları yerler ise, 3 ncü maddede tasrihen belirtildiği üzere, 160 sayılı Devlet Personel Dairesi kurulması hakkındaki Kanunun 4 ncü maddesiyle istihdafedilen daire, idare, teşekkül banka ve müesseseler nazara alınmıştır.

Bu itibarla madde, bu kanuna göre kurulacak teşekküllerin, ancak Devlet Personel Dairesi kurulması hakkındaki 160 sayılı Kanuna tabi kurumlarla yürütülen kamu hizmetlerinin asli ve sürekli görevlisi olan personelini belirtilen amaçlarla içinde toplayacak şekilde tanzim etmiş bulunmaktadır.

Ayrıca ve bilhassa taşıyacakları özellik itibariyle, bu kanuna göre kurulacak teşekküllerin şâmil olduğu personel itibariyle (meslek birliği) unvanını almaları kayıtlıdır.

Amaçlar, aidolduğu saha itibariyle mümkün olduğu kadar geniş tutulmuş, zamanla değişen müşterek ihtiyaçların karşılanma kolaylığı imkânı maksada uygun

(20.11.1964), ss. 1-2.

⁷⁶⁰ A.k., s. 8.

umumi ifadelerle temin edilmiştir.”⁷⁶¹

c- Tasarının Millet Meclisinde Görüşülmesi

Bakanlar Kurulunca hazırlanıp Millet Meclisi Başkanlığına sunulan Devlet Personeli Meslek Teşekkülleri Kanunu Tasarısı, Millet Meclisinde, bir Geçici Komisyonunda incelenmiş ve Komisyon, ismi de dahil olmak üzere, Tasarıda bazı değişiklikler yapmıştı⁷⁶². Bu bağlamda, Geçici Komisyon, Tasarının “Devlet Personeli Meslek Teşekkülleri Kanunu” olan ismini, “Devlet Personeli Sendikaları Kanunu” olarak değiştirmişti. Geçici Komisyonun raporunda, bu değişikliğin gerekçesi şöyle açıklanıyordu:

*“Komisyonumuz, kanunun başlığını, ‘Devlet Personeli Sendikaları Kanunu’ olarak değiştirmeyi, bu teşekküllerin nüvesinin sendikalar tarafından teşkil edilmesi muvacehesinde ve 15 Temmuz 1963 tarihli ve 274 sayılı Sendikalar Kanununun başlığıyla muvaziliği sağlamak bakımından uygun görmüştür.”*⁷⁶³

Geçici Komisyon, Tasarının 1. maddesindeki tanımda da değişikliğe gitmiş ve maddeyi şöyle kaleme almıştı:

“İşçi niteliğinde olanlar dışındaki kamu hizmeti personelinin ortak meslekî, kültürel, sosyal ve iktisadi hak ve menfaatlerini korumak, özellikle, meslekî gelişmeyi ve aralarındaki yardımlaşmayı sağlamak amacıyla kuracakları sendikalar hakkında bu kanun hükümleri uygulanır.

*Bu sendikalar, ‘sendika’ veya ‘meslek birliği’ adı altında kurulur.”*⁷⁶⁴

Geçici Komisyonun yaptığı ve Millet Meclisince kabul edilip, Cumhuriyet Senatosunca da benimsendiği için kanunlaşan, 1. maddedeki bu değişiklik için, Komisyon şu gerekçeyi ileri sürmüştü:

*“Komisyonumuz, 1 nci maddede, Devlet Personeli meslek teşekküllerinin nüvesi için ‘sendika’ terimi yerine ‘birlik’ teriminin kullanıldığını müşahade etmiştir. Komisyonumuz, bu şıkta ‘birlik’ teriminin kullanılmasını, Anayasanın 46 ncı maddesinin lâfziyle ve Temsilciler Meclisi tutanaklarında Anayasanın bu maddesiyle ilgili olarak Temsilciler Meclisi Anayasa Komisyonu Sözcüsü tarafından verilen izahatta açıkça ‘sendika’ teriminin kullanılmış olması keyfiyetiyle bağdaştıramamıştır. Gerçekten, Anayasanın 46 ncı maddesinin 2 nci fıkrası bu tasarıda söz konusu meslekî teşekkülleri düzenlemekte olup bu maddenin başlığı ‘sendika kurma hakkı’ olarak tesbit edilmiş olup mezkûr fıkra da işçi niteliği taşımayan kamu hizmeti görevlilerinin ‘bu alandaki’ yani sendika kurma hakkı, sendikalar üye olma ve üyelikten ayrılma alanındaki haklarından söz edilmektedir.”*⁷⁶⁵

Geçici Komisyonun hazırladığı 19 Aralık 1963 tarihli Rapor, Millet Meclisi

⁷⁶¹ A.k., s. 2.

⁷⁶² A.k., ss. 5-18.

⁷⁶³ A.k., s. 5.

⁷⁶⁴ A.k., s. 8.

⁷⁶⁵ A.k., s. 5.

Genel Kurulunca 20 Kasım 1964 tarihli 11. Birleşimde öncelik ve ivedilikle görüşülmeye başlanmıştı⁷⁶⁶. Millet Meclisindeki görüşmeler 3 Aralık 1964 tarihli 17. Birleşimde tamamlanmış⁷⁶⁷, ancak yeter çoğunluk bulunmadığı için oylanmasının sonraki birleşimlerde tekrarlanması gerekmişti⁷⁶⁸. Böylece, Tasarı, görüşmelerin tamamlanmasından hayli sonra, Millet Meclisinin 11 Aralık 1964 tarihli 22. Birleşiminde, 226 milletvekilinin katıldığı oylamada, 3 ret, 7 çekin(m)sere karşı 216 oyla kabul edilmişti⁷⁶⁹.

d- Millet Meclisinin Kabul Ettiği Metnin Cumhuriyet Senatosunda Görüşülmesi ve Bazı Değişikliklerin Yapılması

Millet Meclisinin kabul ettiği metin, Cumhuriyet Senatosunda da bir Geçici Komisyonunda incelenmiş⁷⁷⁰ ve Cumhuriyet Senatosu Geçici Komisyonunun hazırladığı 2 Mart 1965 tarihli rapor⁷⁷¹, Cumhuriyet Senatosu Genel Kurulunun 9 Mart 1965 tarihli 51. Birleşiminde ele alınmıştı⁷⁷². Tasarının ele alındığı bu ilk Birleşimde, Geçici Komisyon Sözcüsü Erdoğan Adalı tarafından verilen ve anılan kanunun Cumhuriyet Senatosunda görüşülme süresinin dolmasına az bir zaman kaldığı ve bu kanunun Anayasanın Geçici 7. maddesi uyarınca 2 yıl içinde çıkarılması gereken kanunlardan olduğu belirtilip, gündemdeki diğer bütün işlerden önce görüşülmesi önerilen önergesi okunuyor⁷⁷³ ve Birleşimi yöneten Başkanvekili İhsan Hamid Tigrel'in de destekleyici konuşması üzerine, Geçici Komisyonca verilen

⁷⁶⁶ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 4, Cilt: 33, Birleşim: 11, (20.11.1964), ss. 504-515.

⁷⁶⁷ **M.M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 4, Cilt: 33, Birleşim: 17, (03.12.1964), ss. 658-664.

⁷⁶⁸ **M.M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 4, Cilt: 33, Birleşim: 17, (03.12.1964), ss. 665, 666-669; Birleşim: 18, (04.12.1964), ss. 700-709-712; Birleşim: 19, (08.12.1964), ss. 727, 759, 761-764; **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 4, Cilt: 34, Birleşim: 21, (10.12.1964), ss. 13-14, 38, 40-43.

⁷⁶⁹ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 4, Cilt: 34, Birleşim: 22, (11.12.1964), ss. 120, 125-128.

⁷⁷⁰ **C.S. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1, Toplantı: 4, Cilt: 24, Birleşim: 37, (02.02.1965), ss. 1132-1133.

⁷⁷¹ Cumhuriyet Senatosu S. Sayısı: 561, "Devlet Personeli Sendikaları Kanunu tasarısının Millet Meclisince kabul olunan metni ve Cumhuriyet Senatosu Geçici Komisyonu raporu", **C.S. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1, Toplantı: 4, Cilt: 25, Birleşim: 51'in sonuna ekli, (09.03.1965), ss. 1-15.

⁷⁷² **C.S. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1, Toplantı: 4, Cilt: 25, Birleşim: 51, (09.03.1965), s. 431.

⁷⁷³ Geçici Komisyon Sözcüsü Erdoğan Adalı'nın önergesi şöyleydi:
"Yüksek Başkanlığa

Gündemin birinci görüşülmesi yapılacak işler kısmındaki Devlet Personeli Sendikaları kanun tasarısının Cumhuriyet Senatosundaki görüşme süresinin nihayete ermesine çok az bir zaman kalması ve bahse konu tasarının Anayasanın geçici 7 nci maddesi gereğince en geç iki yılda çıkarılması(nı) zarureti muvacehesinde gündemdeki bütün işlere öncelik tanınmasını ve ivedilikle görüşülmesini arz ve teklif ederiz." **C.S. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1, Toplantı: 4, Cilt: 25, Birleşim: 51, (09.03.1965), s. 431.

önerge Genel Kurulca kabul ediliyor, Tasarının diğer kanun tasarı ve tekliflerinden önce görüşülmesine başlanıyordu⁷⁷⁴. Cumhuriyet Senatosu, Millet Meclisinden gelen metni, çoğu maddesinde değişiklik yaparak kabul etmişti⁷⁷⁵.

e-Tasarının Yeniden Millet Meclisince Ele Alınması ve Dört Madde Hariç Cumhuriyet Senatosunda Yapılan Değişikliklerin Benimsenmesi

Anayasanın 92. maddesi uyarınca, değiştirilen hükümlerin yeniden Millet Meclisinde görüşülmesi gerekmekteydi. Millet Meclisi Başkanlığı, Cumhuriyet Senatosunun gönderdiği metni, 18 Mart 1965 tarihli 77. Birleşimde “Gelen Kâğıtlar”da ilân ettirmiş ve Tasarıyı daha önceden incelemiş olan Geçici Komisyona havale etmişti⁷⁷⁶. Cumhuriyet Senatosunun yaptığı değişiklikleri inceleyen Millet Meclisi Geçici Komisyonu, değişikliklerin büyük bir kısmını benimsemiş, yalnızca dört maddede yapılan değişikliği benimsememişti⁷⁷⁷. Geçici Komisyonun raporu, Millet Meclisi Genel Kurulunca, 8 Nisan 1965 tarihli 89. Birleşimde görüşülmeye başlanıyor ve görüşmeler aynı birleşimde tamamlanıyordu⁷⁷⁸. Sonuç itibariyle, Genel Kurul, Geçici Komisyonun görüşüne uymuş ve Tasarıda, 7., 14., 15. ve 16. maddelerde yapılanlar hariç, Cumhuriyet Senatosunun gerçekleştirdiği değişiklikleri kabul etmişti⁷⁷⁹.

⁷⁷⁴ Cumhuriyet Senatosu Genel Kurulunun 9 Mart 1965 tarihli 51. Birleşimini yöneten Başkanvekili İhsan Hamid Tigrel, Geçici Komisyon sözcüsünün teklifini oylamaya sunduğunda, şu konuşmayı yapmıştı:

“Bu kanunun, Devlet Personeli Sendikaları müddeti bitmek üzeredir. Ve bu kanun biraz da uzuncadır. Sayın Komisyon Sözcüsü Adalı bu kanunun diğerlerine tercih edilerek görüşülmesini teklif etmektedir. Teklifi oyunuzda sunuyorum. Kabul edenler...kabul etmeyenler... Kabul edilmiştir.” C.S. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 4, Cilt: 25, Birleşim: 51, (09.03.1965), s. 431.

⁷⁷⁵ **C.S. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1, Toplantı: 4, Cilt: 25, Birleşim: 51, (09.03.1965), ss. 431-445; **C.S. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1, Toplantı: 4, Cilt: 26, Birleşim: 53, (12.03.1965), ss. 4-21, 25-31; Birleşim: 54 (16.03.1965), ss. 49-74, 75-79, 80-100.

⁷⁷⁶ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 4, Cilt: 37, Birleşim: 77, (18.03.1965), s. 460.

⁷⁷⁷ Millet Meclisi S. Sayısı: 543 e 1 nci ek, “Devlet personeli meslek teşekkülleri kanun tasarısı hakkında Cumhuriyet Senatosu Başkanlığı tezkeresi ve Cumhuriyet Senatosunca yapılan değişikliklere dair Millet Meclisi Geçici Komisyonu raporu”, **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 4, Cilt: 38, Birleşim: 89’un sonuna ekli, (08.04.1965), ss. 1-15.

⁷⁷⁸ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 4, Cilt: 38, Birleşim: 89, (08.04.1965), ss. 181-187.

⁷⁷⁹ **A.k.**, ss. 181-187. Cumhuriyet Senatosunun yaptığı ve Millet Meclisinin kabul ettiği değişiklikler arasında, Devlet Personeli Sendikaları Kanununun kapsamı içine girenleri belirleyen 2. madde hükmü de vardı. Millet Meclisinin kabul ettiği ilk metinde bu madde iki fıkra halinde düzenlenmişken, Cumhuriyet Senatosunda içeriği değişmemekle birlikte tek fıkraya indirilmişti. Sonraki görüşmede, Millet Meclisince de benimsenen yeni düzenlemede şöyle denilmekteydi:

“MADDE 2.- Bu kanunun 1 nci maddesinde tanımlanan Devlet Personeli Sendikaları:

Devletin ve diğer kamu tüzel kişilerinin genel idare esaslarına göre yürütmekle görevli oldukları kamu hizmetlerinin görüldüğü genel ve katma bütçeli dairelerin, il özel idarelerinin,

f- Benimsenmeyen Dört Madde İçin Karma Komisyon Kurulması ve Tasarının Kanunlaşması

Sözü edilen dört madde için Millet Meclisi ve Cumhuriyet Senatosundan seçilecek eşit sayıdaki üyelerden oluşacak bir Karma Komisyon kurulması ve

belediyelerin, köylerin ve genel ve katma bütçeli dairelerin, il özel idarelerine veya belediyelere bağlı kuruluşların ve Kamu İktisadi Teşebbüslerinin ve özel kanunlarla veya özel kanunların verdiği yetkiye dayanarak kurulan banka ve teşekküllerin asli ve sürekli görevlileri ve yukarıda yazılı görevlerden emekliye ayrılmış olup emeklilikten gayri bir kanuni veya akdî statü içinde bulunmayan kimseler tarafından kurulabilir.” M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 4, Cilt: 38, Birleşim: 89, (08.04.1965), s. 181.

Buna karşılık, Millet Meclisinin kabul ettiği ilk metinde, sendikal faaliyet dışında bırakılan kamu görevlileri arasında, Sayıştay üyeleri, savcılar, raportörleri ve denetçileri ile Dışişleri Bakanlığı memurları ve dış misyonlarda çalışan memurlarla, Devlet Personel Dairesinin memurları da yer aldığı halde; Cumhuriyet Senatosu, yaptığı değişiklikle, bunlardan, Sayıştay üyeleri, savcılar, raportörleri ve denetçileri ile Dışişleri Bakanlığının meslek memurları hariç olmak üzere diğer çalışanlarını ve Devlet Personel Dairesinin Devlet Personel Heyeti dışındaki memurlarını, sendika kurma yasağı dışında bırakmıştı ve bu değişiklik, Devlet Personel Dairesi memurlarına ilişkin olanı hariç, Millet Meclisi Geçici Komisyonunda da, Millet Meclisi Genel Kurulunda da kabul görmemişti. Millet Meclisi Geçici Komisyonu, bu değişikliği benimsememesinin gerekçesini şöyle belirtiyordu:

“Cumhuriyet Senatosu, 7 nci maddeye göre, Devlet personeli sendikası kuramayacak ve bu sendikalara üye olamayacak kategoriler arasında (2 nci bende yer alan) Sayıştay üyeleri, savcılar, raportörleri ve denetçilerini çıkarmıştır. Komisyonumuz; verdiği kararlar yargı kararı niteliğinde olmamakla beraber, yargı metodunu kullanarak çalışan ve genel ve katma bütçeli dairelerin hesap ve mallarıyla ilgili olarak kesin kararlar veren Sayıştay personelinin, Devlet ve Devletin bir kısım personeli arasındaki ihtilâfların hallinde oynadığı büyük rolün gerektirdiği mehabetin, bu personelin sendika mücadelesinin dışında tutmayı gerektirdiği mülâhazasında olduktan başka; Sayıştayın bu niteliği dolayısıyla Devlet Personel Heyetinde temsil edilmesinin öngörülmesi karşısında Cumhuriyet Senatosu metninin kabulünün bu temsile de imkân veremeyeceğini göz önünde tutarak, bu konuda Cumhuriyet Senatosunun yaptığı değişikliği uygun görmemiştir.

Cumhuriyet Senatosu aynı maddenin 9 ncu bendinde iki önemli değişiklik yapmış ve Devlet personeli sendikası kuramayacak ve bu sendikalara üye olamayacak memurlar meyanında Dışişleri Bakanlığının uzman memurlarıyla idari memurlarını ve Dışişleri Bakanlığına mensubolmamakla beraber dış misyonlarda çalışan diğer memurları çıkarmıştır. Komisyonumuz, Dışişleri Bakanlığının uzman memurları arasında hukuk müşavirlerinin ve tercümanların ve idari memurları arasında da şifreci, kriptocu, telsizci, arşivci gibi Dışişleri Bakanlığının faaliyetlerine tam olarak katılan personelin bulunduğunu göz önünde tutarak, bu gibi personelin de tıpkı aynı Bakanlığın meslek memurları için olduğu gibi sendika faaliyetlerine katılmalarını bu meslekte korunması gereken Devletle ayniyet ruhuna aykırı görmüştür. Ayrıca, Komisyonumuz, Dışişleri Bakanlığı dışındaki bakanlıklara mensubolmakla beraber, milletlerarası hukukun temel kuralları gereğince dış misyon şefinin emrinde çalışan memurlar için de bu görevde bulundukları sürece Dışişleri Bakanlığı memurları için uygulanan aynı esasları uygulamanın, dış misyonların vahdetini korumak zaruri olduğu neticesine vararak, Cumhuriyet Senatosunun bu bendde yaptığı değişikliği de uygun görmemiştir.

Komisyonumuz, Cumhuriyet Senatosunun aynı maddenin 12 nci bendinde yaptığı değişiklikle, Devlet personeli sendikası kuramayacak ve bu gibi sendikalara üye olamayacak personel arasından Devlet Personel Dairesinin –Devlet Personel Heyeti dışında kalan– memurları çıkarmış olmasını mahzursuz saymıştır.

Bu maddenin ancak bütünü üzerinde tavsiyede bulunmak durumunda olan Komisyonumuz, prosedür icabı, bu maddede Cumhuriyet Senatosunca yapılan değişikliklerin benimsenmemesini tavsiye etmeye karar vermiştir.” Bkz. Millet Meclisi S. Sayısı: 543 e 1 nci ek, “Devlet personeli meslek teşekkülleri kanun tasarısı hakkında Cumhuriyet Senatosu Başkanlığı tezkeresi ve Cumhuriyet Senatosunca yapılan değişikliklere dair Millet Meclisi Geçici Komisyonu raporu”, M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 4, Cilt: 38, Birleşim: 89’un sonuna ekli, (08.04.1965), s. 2.

üzerinde uzlaşılabilen maddeleri bu Karma Komisyonun inceleyerek, her biri için bir metin hazırlaması gerekmektedir. Bu doğrultuda, Millet Meclisi Geçici Komisyonu Sözcüsü İstanbul Milletvekili Coşkun Kırca, bir önerge vererek, Karma Komisyonun, her iki Mecliste, raporları görüşmeye esas olan komisyonların kendi üyeleri arasından seçecekleri dörder üyeden kurulmasını önermiş ve bu öneri Millet Meclisinin 8 Nisan 1965 tarihli 89. Birleşiminde kabul edilmişti⁷⁸⁰.

Karma Komisyonun hazırladığı ve Millet Meclisinin 17 Mayıs 1965 tarihli 107. Birleşiminde “Gelen Kâğıtlar” listesinde yer alan Raporu⁷⁸¹, Millet Meclisinin 8 Haziran 1965 tarihli 124. Birleşiminde görüşülmeye başlanmış ve ihtilâflı dört madde için Karma Komisyonun hazırladığı metinler, aynı Birleşimde kabul edilmişti⁷⁸².

⁷⁸⁰ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 4, Cilt: 38, Birleşim: 89, (08.04.1965), s. 187. Geçici Komisyon Sözcüsü Coşkun Kırca’nın önergesi şöyleydi:

“Yüksek Başkanlığa

Devlet Personeli meslek teşekkülleri kanun tasarısının yasama Meclisleri arasında ihtilâflı maddelerini hükme bağlamak üzere kurulacak karma komisyonlar (komisyonun) her iki Mecliste raporları müzakereye esas olan komisyonlarca kendi üyeleri arasından seçilecek dörder üyeden Anayasanın 85 nci maddesi uyarınca kurulmasını arz ve teklif ederim.” **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 4, Cilt: 38, Birleşim: 89, (08.04.1965), s. 187.

⁷⁸¹ **M.M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 4, Cilt: 39, Birleşim: 107, (17.05.1965), s. 388. Karma Komisyonun 12 Mayıs 1965 tarihli Raporunun tam metni için bkz. Millet Meclisi S. Sayısı: 543 e 2 nci ek, “Devlet personeli meslek teşekkülleri kanun tasarısının Millet Meclisince benimsenmiyen maddeleri hakkında Karma Komisyon raporu ile Millet Meclisi, Cumhuriyet Senatosu ve Karma Komisyon metinleri”, **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 4, Cilt: 41, Birleşim: 124’ün sonuna ekli, (08.06.1965), ss. 1-6.

⁷⁸² **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 4, Cilt: 41, Birleşim: 124, (08.06.1965), ss. 630-632. Karma Komisyon, sendikal faaliyette bulunmaları yasaklanan devlet memurlarını gösterir 7. madde için yeni bir metin hazırlarken, Sayıştay Başkan ve üyeleri, savcılar, raportörleri ve denetçileri ile Dışişleri Bakanlığı memurları ve dış misyonlarda çalışan memurlara yasaklama getirmekle, Millet Meclisinin kabul ettiği ilk metinden; buna karşılık, Devlet Personel Dairesi memurları üzerindeki yasaklamayı, sadece Devlet Personel Heyeti ile sınırlı tutarak, Cumhuriyet Senatosunun yaptığı değişikliklerden yararlanmış ve Millet Meclisinin ilk metninden de, Cumhuriyet Senatosunun kabul ettiği metinden de farklı bir düzenleme öngörmüştü. Gerçekten, Karma Komisyonca hazırlanan ve Millet Meclisi Genel Kurulunca kabul edilen son şekli uyarınca, Kanunun 7. maddesinde, yasaklamalar şöyle belirtilmişti:

“MADDE 7.- 1. Anayasa Mahkemesi Başkan ve üyeleri ve raportörleri, Yüksek Hâkimler Kurulu Başkan ve üyeleri ve raportörleri, hâkimler ve savcılar ile Danıştay Başkan ve üyeleri, kanunsözcüleri ve yardımcıları:

2. Sayıştay Başkan ve üyeleri, savcılar, raportörleri ve denetçileri (Bu hükümdeki Başkan, ifadesi, Karma Komisyon metnine, Millet Meclisindeki görüşmeler sırasında, Komisyon Sözcüsü Coşkun Kırca’nın düzeltilmesi ile eklenmiştir.) Bkz. **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 4, Cilt: 41, Birleşim: 124, (08.06.1965), s. 631);

3. Valiler, kaymakamlar ve bucak müdürleri;

4. Müsteşarlar, müsteşar yardımcıları, genel müdürler ve katma bütçeli dairelerle kamu iktisadi teşebbüslerinin ve özel kanunlarla veya özel kanunların verdiği yetkiye dayanarak kurulan banka ve teşekküllerin genel müdür yardımcıları;

5. 15 Temmuz 1963 tarihli ve 274 sayılı Sendikalar Kanununun 2 nci maddesinin 1 nci bendinin 4 ncü fıkrası hükmü saklı kalmak kaydıyla askerî şahıslar ile Millî Savunma Bakanlığı ve

Böylece, Devlet Personeli Sendikaları Kanunu Tasarısı kanunlaşmış oluyordu. 8 Haziran 1965 tarih ve 624 sayılı bu Kanun, 17 Haziran 1965 tarihli Resmî Gazetede yayımlanmıştı⁷⁸³.

H. Özel Öğretim Kurumları Kanunu (8 Haziran 1965 tarih ve 625 sayılı Kanun)

a- Anayasadaki Düzenleme ve Bakanlar Kuruluyla Bazı Milletvekilleri ve Senatörlerce Hazırlanan Tasarı ve Teklifler

Daha önce değinildiği üzere, Millet Meclisi Başkanının Başkanlığı altında, Hükûmet, siyasî parti ve Tabii Üyelerle, bağımsızların temsilcilerinden oluşan bir Kurul. 1961 Anayasasının “Bilim ve sanat hürriyeti” kenar başlıklı 21. maddesinin 3. fıkrasında yer alan “*Özel okulların bağlı olduğu esaslar; Devlet okulları ile erişilmek istenen seviyeye uygun olarak kanunla düzenlenir*” hükmü doğrultusunda; özel okulları düzenleyecek olan bir kanuna da, Anayasanın Geçici 7. maddesi uyarınca, belirli bir sürede çıkarılacak kanunlar listesinde yer vermiş bulunmaktaydı. Bu bağlamda, Anayasanın Geçici 7. maddesinde sözü edilen görevi yerine getirmek amacıyla, Bakanlar Kurulu, bir kanun tasarısı hazırlamış ve 53 maddeden oluşan bu tasarıyı⁷⁸⁴, 13 Eylül 1963 tarihinde Millet Meclisi Başkanlığına sunmuştu. Başbakan İsmet İnönü’nün imzasını taşıyan Tasarının gerekçesinde şöyle denilmekteydi:

Millî Güvenlik Kurulu Genel Sekreterliği memurları;

6. 15 Temmuz 1963 tarihli ve 274 sayılı Sendikalar Kanununun 2 nci maddesinin 1 nci bendinin 4 ncü fıkrası hükmü saklı kalmak kaydıyla Jandarma Genel Komutanlığı ve Emniyet Teşkilâtı memurları;

7. Millî İstihbarat Teşkilâtı (Millî Emniyet Hizmeti) memurları;

8. Kanuna göre silâh taşımaya ve zor kullanmaya yetkili kamu hizmeti personeli;

9. Dışişleri Bakanlığı memurları ve dış misyonlarda çalışan memurlar;

10. (Yönetim Kurulundaki işçi temsilcisinin işçi sendikalarına üye olma hakkı saklı kalmak kaydıyla) kamu iktisadi teşebbüslerinin ve özel kanunlarla veya özel kanunların verdiği yetkiye dayanılarak kurulan banka ve teşekküllerin yönetim kurulu üyeleri;

11. Din ve ibadet işlerinde çalışanlar; ve

12. Devlet personel heyeti başkan ve üyeleri,

bu kanuna göre sendika kuramaz ve bu kanuna göre kurulan sendikalara üye olamazlar.”

Bkz. **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 4, Cilt: 41, Birleşim: 124, (08.06.1965), s. 630.

⁷⁸³ **Resmî Gazete**, 17 Haziran 1965, Sayı: 12025; **T.B.M.M. Kanunlar Dergisi**, Dönem: 1, Toplantı: 4, Cilt: 48, ss. 577-583.

⁷⁸⁴ Millet Meclisi S. Sayısı: 495 e 1 nci ek, “Özel öğretim kurumları kanunu tasarısı ile Cumhuriyet Senatosu Manisa Üyesi Ferit Alpiskender’in, Hususi eğitim ve öğretim müesseseleri kanunu teklifi ve Kırşehir Milletvekili Memduh Erdemir’in, Âmme menfaatine hizmet gayesi ile kurulan dernekler tarafından açılan özel okul öğretmenlerinin sosyal güvenlikleri hakkında kanun teklifi ile Adana Milletvekili Kemal Sarıbrahimoğlu ve 55 arkadaşının, Âmme menfaatine hizmet gayesiyle kurulan dernekler tarafından açılan özel okul öğretmenlerinin sosyal güvenlikleri hakkında kânun teklifi ve Millî Eğitim ve Plân komisyonlarından seçilen beşer üyeden kurulan Geçici Komisyon raporu”, **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 3, Cilt: 30, Birleşim: 103’ün sonuna ekli, (14.05.1964), ss. 1-5.

“1. Anayasamızın 21 nci maddesi, özel okulların bağlı olduğu esasların Devlet okulları ile ulaşılmak istenen seviyeye uygun olarak bir kanunla düzenlenmesi görevini vermiş bulunmaktadır.

2. Memleketimizde özel öğretim kurumları halen, 1962-1963 öğretim yılında 1331 tarihli ‘Mekâtibi Hususiye Talimatnamesi’ne dayanılarak sevk ve idare olunmaktadır; Kırkbeş yıl önce hazırlanmış bir talimatnamenin, özellikle eğitim ve öğretim alanında, bugünün ihtiyaçlarına cevap vermesi şüphesiz beklenemez.

3. Memleketin ekonomik alanda olduğu gibi eğitim ve kültür bakımından kalkınma hamlelerine de özel sektörün geniş ölçüde katılmasını sağlamak zaruretinde olduğumuz Kalkınma Plânında açık ifadesini bulmuştur. Bu yolda özel sektör için en önemli konulardan biri şüphesiz özel öğretim kurumları açmaktır. Bu konuda özel sektörün teşebbüs ve iş birliğini faydalı ve müessir surette sağlayabilmek için özel öğretim kurumlarının tabi bulunacağı esasların biran önce kanunla tesbiti ve bu kanunda özel öğretim kurumlarının açılmasına ve gelişmesine imkân veren hükümlerin yer alması; Millî Eğitim Bakanlığı ile özel öğretim kurumları arasındaki münasebetlerin düzenlenmesi, kurucularla yönetici ve öğretmenlerin görev, yetki ve sorumluluklarının nizam altına alınması gerekmektedir.

4. Özel öğretim kurumları, bugünkü imkân ve şartlar altında dahi, resmî öğretim kurumlarımızın yanında, yurt hizmetinde çok büyük sorumluluklar ve hizmetler yüklenmiş bulunuyorlar. Mevcutları halen 800 ü bulan özel öğretim kurumlarından sadece muhtelif dereceli okullarda 60000 öğrenci okumakta, 4000 e yakın öğretmen hizmet görmektedir.

Amacımız, bu durumu miktar ve keyfiyet olarak geliştirmek gelişmeyi memleketin bilhassa muhtaç bulunduğu öğretim ve eğitim alanlarına sirayet ettirmek ve muvazeneli, sağlam ve verimli özel öğretim kurumlarını da destelemektir.

Yeni kanunla getirilen ilkeler, çok kısa zamanda, ana okulundan yüksek dereceli özel okullara kadar, yetişkinler eğitiminin gerçekleşmesi için açılacak kurslar, dershaneler, biçki-dikiş yurtları ve mühabere ile öğretim yapılan yerler de dâhil olmak üzere bütün özel öğretim kurumlarında belirtileri şimdiden başlamış olan mesut gelişmelere yol açacaktır.”⁷⁸⁵

Bu konuda Cumhuriyet Senatosu Manisa Üyesi Ferit Alpiskender de benzer biri girişimde bulunuyor ve “Hususi Eğitim ve Öğretim Müesseselerini Teşvik ve Koruma Kanunu” adını verdiği bir teklif hazırlayarak, 68 maddeden oluşan bu kanun teklifini, aynı konuda Hükûmetçe sunulan Tasarıdan bir hafta sonra, 20 Eylül 1963 tarihinde, Millet Meclisi Başkanlığına sunuyordu⁷⁸⁶. Ferit Alpiskender’in Teklifinin, özel öğretim kurumlarının tarihçesine ve başka ülkelerdeki görünümüne de yer verilen genel gerekçesinde şöyle denilmektedir:

“Bir taraftan memleket nüfusunun günden güne artması diğer taraftan

⁷⁸⁵ A.k., ss. 1-2.

⁷⁸⁶ A.k., ss. 5-15.

buna denk olarak her yıl tahsil çağma gelen öğrenci sayısının yükselmesi, bunları resmî okulların karşılayamayacağı bir durum yaratmıştır. Diğer yandan ilk, orta ve yüksek öğretim çağında bulunan bu öğrencilerin sayısına göre okullar açılmasını sağlayabilecek nisbette millî gelirin artmadığı ve bütçe imkânlarının bu öğrenci artışıyla denk olarak artırılmadığı hakikati meydana çıkmıştır. Böylece her yıl sayısı artan öğrenci miktarına göre Devletin okullar açamaması sosyal hayatımızda çok önemli bir Maarif meselesi olarak belirmiş bulunmaktadır.

Bu hali bizden daha ilerde bulunan Garp devletlerinin hayatında görmekteyiz. Ortaya çıkan bu Maarif meselesini çözmek için kıyaslama yoluyla bugün varabildiğimiz ilk çözüm yolu veya çıkar yol hususi eğitim ve öğretim müesseselerinin sayılarını çoğaltacak şekilde onları Devletin teşvik ve himayesine kavuşturmak olacaktır. Ve buna ilk ve orta öğretimden başlarsak yüksek öğretime Devletçe daha fazla yardım sağlamak imkânını da buluruz. İlköğretim Anayasamıza göre parasız olarak Devlet tarafından sağlanır. Yüksek öğretim yine Devlet tarafından yürütülür. Bu itibarla hususi eğitim ve öğretime Devletin uzanacak yardım eli veya bu öğretim sahasında yapılacak teşvik ve himayeyi, ilk ve orta öğretimde toplamak zorundayız.

Birleşik Amerika Devletleri ve Avrupa âlemi bugün bizim karşılaşmış olduğumuz dâvayı bu hayati yoldan giderek çözmüştür. Bizde ise bu hususta bugüne kadar esaslı hiçbir adım atılmadığı gibi eskiden kazanç ve bina vergilerinden muaf olan hususi okullar bugün Gelir Vergisiyle Kurumlar Vergisine de tabi tutulmuşlardır. Diğer taraftan hususi eğitim ve öğretimi teşvik ve himayesi altına alacak ve düzenliyecek şekilde bir hususi eğitim ve öğretim kanunu da Cumhuriyetin ilânından bu yana yapılmamıştır.

Bu hususi öğretim ve eğitimi bugüne kadar düzenliyen ve idare eden elimizdeki mevzuat: 1915 yılında tadile uğrıyan 20 Ağustos 1331 tarihinde yürürlüğe girmiş olan 'mekâtibi hususiye talimatnamesi' ve 789 sayılı maarif teşkilâtına dair olan sayıları küçük ve tarihleri eski olan birtakım hükümlerdir.

Amerika'dan misaller:

1961 yılında yapılan son sayıma göre Amerika'nın 50 eyaletinde 91853 resmî ilkokul ve 13574 hususi ilkokul; yine aynı. istatistiklere göre 25084 resmî ortaokul ve lise buna mukabil 4061 hususi ortaokul ve lise tesbit olunmuştur.

Bizde ise resmî okulların sayısı tümü birden 26979 dır. Bunların 26240 ilkokullar ve 739 orta ve lise. Bunun karşısındaki hususi ana ve ilkokul sayısı Türk hususi okulu olarak 95, ecnebi ana ve ilkokulu sayısı 24 ve azınlık okulları olarak ana ve ilkokulları sayısı 119, ceman 238 dir.

Hususi Türk mekteplerinin orta ve lise mecmuu 101, ecnebi ve orta ve lise olarak 34, azınlık olarak 32. Ceman 167 dir.

Amerika'da okul masrafları federal bütçeden değil mahallî ve eyaletlerin hususi veya mahallî bütçelerinden yapılır ki, bunlar dahi bir nevi okul sayılır. Böyle olmasına rağmen bizdeki hususi eğitim ve öğretim müesseselerinin azlığı kendiliğinden meydana çıkar.

Yönetmelikleri Millî Eğitim Bakanlığınca tetkik ve tasdik edilmekte olan hususi eğitim ve öğretim müesseselerinin faaliyetleri de devamlı olarak murakabe altında bulundurulmakta ve resmî okullarla muadeleti tanınmış olan bu müesseseleri(n) Devletin yapmakta olduğu eğitim ve öğretim hizmetinden ayırmaya imkân yoktur. Böylece hususi eğitim ve öğretim okulları Devletin yapmıya mecbur bulunduğu hizmetleri üzerine almış ve resmî okulların bir yardımcısı halinde çalışmaktadır. Nitekim hususi okullarda bugün yetiştirilen 23897 ilk ve ana okul öğrencisi ve 20988 orta ve lise çağındaki öğrenciler olmak üzere ceman 44885 çocuğu bu hususi okullar, barındırmakta okutmakta ve yetiştirmektedirler. Günden güne artışını sevinçle karşıladığımız okul çağındaki çocuklarımızın daha normal şartlar altında ve mümkün olduğu kadar kolaylıkla okumalarını ve okul öncesi çocuklar için açılan ana okulların(n) çoğalarak genç nesillerin küçük yaştan itibaren sistemli bir şekilde eğitim ve öğretime hazırlanmaları için Devletçe sarf ettiğimiz gayret ve fedakârlıkların yanında, sermaye ve ideal sahibi vatandaşların da hususi okullar açmak suretiyle bu dâvaya yardım etmeleri umumi menfaatlere daha uygundur.

Gerçi Gelir Vergisi Kanunumuz her kazanç sahibinin vergiye tabi olması prensibini kabul etmiş ise de gerek bizde ve gerekse diğer devletlerde her hangi bir sahada beliren bir eksiği veya buhranı önlemek için o gibi sahalara belirli bir müddet için veya ihtiyaç tatmin edilinceye kadar birtakım muafiyetler, öncelikler ve rüçhan hakları tanınması esas prensibolarak kabul edilmiştir. Vaktiyle meskensiz olan Ankara'da mesken yapımını teşvik için tanınmış olan muafiyetler, bugün turizmi teşvik için yapılan muafiyetler bu kabildendir. Bundan başka umumi menfaatlere ve hayır için yapılan çalışmalar da yine birtakım muafiyetlere mazhar olmuştur ve olmaktadır. Memleketimizdeki ecnebi okullar ile cemaatler ve dernekler tarafından kurulan ve idare edilen kolejlerin ve okulların gerek Gelir Vergisinden gerekse Kurumlar Vergisinden muafiyetleri bu kabildendir. Yine bu kabilden olarak hususi Türk okullarının da aynı şekilde bu vergilerden muafiyeti düşünülmüş ve bu husustaki kanuna ek kanunlarla teklif edilmiş bulunmaktadır. Bu da hiçbir zaman maliye Hazinesine zarar vermiyecektir. Çünkü bir hususi okuldan alınacak Gelir Vergisi, Kurumlar Vergisi tutarı orada çalışan idareci öğretmenlerin ve müstahdeminin Hükümete ödecekleri Gelir Vergisi karşısında bir hiçten ibarettir. Meselâ Mersin'deki İçel Koleji 1962 yılında 687 lira Gelir Vergisi ödemiş olmasına rağmen o yıl Hazineye öğretmen, idareci ve müstahdeminin ödediği Gelir Vergisi miktarı 17619,30 TL. dir. Yine Bursa'da Özel Bursa Koleji aynı yıl zarfında 1368 lira Gelir Vergisi ödemesine mukabil maliyeye öğretmen ve personelin ödediği Gelir Vergisi tutarı 10735,35 TL. dir. Bundan başka hususi okullarda okuyan çocukları resmî okullarda okutmak mecburiyetinde kalırsak ana ve ilkokullarda bir öğrenci için yapılacak masrafvasati olarak 500 lira hesabedilmiştir. Bu çağıdaki hususi okullarda okuyan öğrenci miktarı 23897 olduğuna göre bunlar Devlet okullarında bulunsaydı Hükümetçe bunlara 11948500 lira, ortaokul ve liselerde gündüzlü okuyan yıllık

masraf 1000 lira hesabiyle 20988 öğrenci için 20988000 liralık bir masrafı cabederdi. Bu suretle de Devlet bütçesinden yapılacak masrafı yekûnu 32936500 TL. sına balığ olurdu. Bu suretle Devlet bütçesine bugünkü hususi eğitim ve öğretim müesseseleri 32000000 liralık bir tasarrufu sadece Devletin bir kısım hizmetini üzerlerine almak suretiyle ifa etmektedirler. Öğretmen, idareci ve sair personelin Devlet bütçesine her yıl ödediği Gelir Vergisi miktarı ise 1963 bütçesinde (Gerekçe metninde bu konuda bir meblâğ yer almamıştır. E.O.) TL. olarak gözükmektedir. Bütün bunlara mukabil ise bu kanun(a göre E.O.) maliyenin yapacağı muafiyet miktarı 200000 TL. sını aşmaktadır. İşte ilişik olarak sunulan kanun teklifi bu gerçeklere dayanılarak işbu gerekçe ile Yüksek Meclisin müzakere ve kabulüne sunulmak üzere hazırlanmıştır.”

787

Özel okullarla ilgili olarak, aynı günlerde verilmiş bir diğer kanun teklifi ise, Kırşehir Milletvekili Memduh Erdemir’e aitti. Erdemir, bu Kanun Teklifiyle, kâr amacı gütmeyen ve kamu yararına hizmet için açılan özel okulların öğretmenlerinin sosyal güvenliklerini güvence altına almayı amaçladığını belirtmekteydi. Erdemir’in, Millet Meclisi Başkanlığına 3 Aralık 1963 tarihinde sunulan “*Âmme menfaatine hizmet gayesiyle kurulan dernekler tarafından açılan özel okul öğretmenlerinin sosyal güvenlikleri hakkındaki kanun teklifi*” başlıklı Teklifinin gerekçesinde şöyle deniliyordu:

“Türkiye’de özel okulları, özel teşebbüs tarafından açılmış özel okullar, âmme menfaatine hadim dernekler tarafından açılmış ve kâr gayesi gütmeyen özel okullar diye iki kategori içinde mütalâa etmek icabeylemektedir.

Kanun teklifimizin hedefi kâr gayesi ile açılmış bulunan ve mülkiye ve işletmesi özel teşebbüse aid olan okulların öğretmenlerinin sosyal güvenliklerini teminat altına almak olmayıp, âmme menfaatine hizmet maksadiyle kurulmuş olan dernekler tarafından açılmış olan ve kâr ve kazanç gayesi gütmeyen ve Millî Eğitim Bakanlığının denetimi altında çalışan özel okullar öğretmen ve idarecilerin sosyal güvenliklerini sağlamaktır.

Bu çeşit özel okulun sayısı bir-iki rakamını geçmemekte olup, mevcud olanlar da yıllardan beri memleket eğitimine değerli hizmetler görmektedirler. Bunlardan biri Büyük Atatürk’ün irşatları ile 1928 yılında kurulmuş olan Türk Eğitim Derneği tarafından 1932 de açılıp bugüne kadar her gün biraz daha gelişerek memleket maarifine değerli hizmetler gören Ankara Türk Eğitim Derneği Kolejidir.

Yabancı bir dilin bir Türk kolejinde de öğrenebileceği kolej işletip yabancı dille öğretim yapmaya millet olarak kaadir ve ehloldüğümüzü ispat ve teyit maksadiyle Ulu Önderin irşatları ile 30 küsur sene evvel kurulmuş ve işlemekte olan bu Kurumun hayırlı ve faydalı hizmetlerini sayıp dökmeyi zait addederim. Zira bu hizmetleri herkesçe malûm ve müsellemdir. Bugün öğretmen ve idarecilerine 8,5 milyon lira yıllık ücret ödediğini, beş binin üzerinde öğrencisi bulunduğunu söylemek yurt eğitimine yaptığı müessir ve faydalı hizmetin azametini ifadeye kâfidir sanırım.

787 A.k., ss. 5-7.

İşte bu dev hizmetlerini zevkle yâdettiğimiz bu müessesede ehil ve muktedir öğretmen sıkıntısı çekmekte ve ehil, muktedir öğretim üyelerinin ilk fırsatta bünyesinden kopmasının zararlarını telâfi edememektedir.

Öğretmen ve idarecilerinin yarısından fazlası resmî okullarda ek görevlidirler. Bir kısım fen dersleri öğretmenleri de Etibank, Sümerbank gibi müesseselerde çalışan mühendis ve kimyager gibi meslekleri öğretmenlik olmıyan kimselerdir.

Ek görevli resmî okul öğretmenleri ve idarecileri istedikleri anda işlerini bırakabilmekte ve bırakmakta, koleje üvey evlât gibi muamele yapabilmeleri bulunmaktadır. Meslek(ğ)i öğretmenlik olmıyanların da bir asli öğretmen kadar faydalı olabileceği elbette münakaşa götürür.

Bütün bu mahzarların izalesi yolu ve çaresi bu dernek kolejini(n) öğretim üyelerini sosyal güvenliğe kavuşturmaktadır.

Aynen resmî okullar öğretmenleri gibi âmmeye fonksiyonu ifa eden ve âmmenin malı olan bir müessesede çalışan bu öğretmenlere resmî okul - öğretim üyelerine tanınan sosyal güvenlik hakkının tanınmaması, kâr gayesiyle açılmış olan ve özel teşebbüs tarafından işletilmekte olan okullar öğretmenlerinin statülerine tabi tutulmaları adalet ve hakkaniyet esaslarına aykırı bir tutumdur. Bu adaletsizliğin telâfisi âmmeye menfaatine hadim cemiyetler tarafından açılmış bu gibi okul öğretim üyelerinin resmî okul öğretmenleri gibi emeklilik hakkından faydalanmaları ile mümkün olabilecektir.

Nitekim, 6585 sayılı Kanunla azınlık okulları Türk ve Türkçe öğretmenlerine, 6688 sayılı Kanunla Devlet Tiyatrosunda ücrette veya mukavele ile çalışan sanatkârlara, 5375 sayılı Kanunla yüksek öğretim öğrenci yurtları ve aşevlerinde çalışan müdür, müdür muavini ve memurlara emeklilik hakkı tanınmıştır.

Yurdumuzun eğitim hizmetinde bu gibi kâr gayesi gütmeyen ve âmmeye hizmet gayesiyle kurulmuş bulunan teşekküllerin açtıkları okulların ne derece faydalı olacağı Türk Eğitim Derneğinin açmış bulunduğu kolejin faydalı ve hasbi çalışmaları ile ispat edilmiştir. Bu çıkırın feyizli şekilde gelişmesi için emsali müesseseye daha iyi ve daha rahat ve ciddi çalışma imkânlarının tanınması lâzımdır.

Bu müesseselere kaderini bağlayacak ve mesaisini bu okullara teksif edecek öğretim üyesi temin edebilmek için bu gibi müesseseler öğretim üyelerine emeklilik hakkının verilmesi suretiyle sosyal güvenliklerinin sağlanması lâzımdır.

Bu takdirde en iyi öğretim üyeleri ile örnek bir tahsil müessesesi haline süratle gelecek, bünyevî gibi görülen bazı arazlar süratle düzelecektir.

Emekli Sandığı borçlandırılmak, sigorta kurumundaki primlerini almak suretiyle en ufak bir malî külfete uğramadan hu işi başaracaktır. Esasen Türk Eğitim Derneği Kolejini bugünkü öğretim üyesi sayısı -250 civarında bu rakam büyük bir külfeti icabettirmez.

Teklifimizin kabulü Türk eğitimine hizmet olacaktır.”⁷⁸⁸

Kırşehir Milletvekili Memduh Erdemir’in, gerekçesini bu sözlerle açıklamış olduğu 4 maddelik Teklifinde şu düzenleme yer almaktaydı:

“MADDE 1. — Umumi menfaatlara hizmet eden dernekler tarafından kazanç gayesi takibedilmeksizin açılmış olan ve Millî Eğitim Bakanlığının denetine tabi tutulan ilk ve orta dereceli okullarda aylık ücretle çalışan öğretmenlerin bu okullarda geçen hizmetleri, intisap tarihlerinden itibaren aynen resmî okullarda geçmiş gibi sayılarak kendilerine emeklilik hakkı tanınır.

⁷⁸⁸ A.k., ss. 16-17.

MADDE 2. — Bu kanunun neşri tarihinden itibaren altı ay içinde Emekli Sandığına müracaat edecek bu gibi öğretmenler maaş ve dereceleri ve geçmiş hizmet yıllarının tamamı nazara alınarak borçlandırılır.

5417 sayılı Kanun gereğince ihtiyarlık sigortasına ödedikleri primler, bu kurum tarafından Emekli Sandığına devredilir ve bu meblâğ Emekli Sandığına borçlanılacak miktarla takas ve mahsubedilir.

MADDE 3. —İşbu kanun neşri tarihinde yürürlüğe girer.

MADDE 4. — Bu kanunu Maliye Bakanı ve Millî Eğitim Bakanı yürütür.” ⁷⁸⁹

Bu arada ilginç bir durumla karşılaşılıyordu. Erdemir’in Teklifinin Millet Meclisi Başkanlığına sunulmasından iki gün sonra, 5 Aralık 1963 tarihinde, bu Teklifin çok benzeri olan bir Teklifi, Adana Milletvekili Kemal Sarıbrahimoğlu ve 55 arkadaşı da yapmışlardı. Gerçekten, Kemal Sarıbrahimoğlu ve 55 arkadaşının Teklifinin, gerek başlığı, gerek öngördüğü hükümler, gerek gerekçesi, 2 gün önce Kırşehir Milletvekili Memduh Erdemir’in Millet Meclisi Başkanlığına sunduğu Teklifin neredeyse aynısıydı⁷⁹⁰.

b- Tasarı ve Tekliflerin Millet Meclisinde Görüşülmesi

Sözü edilen Tasarı ve Teklifler, Millet Meclisinde Millî Eğitim ve Plân Komisyonlarından seçilmiş beşer üyeden kurulan bir Geçici Komisyonunda Hükûmet Tasarısı esas alınarak incelenmiş⁷⁹¹ ve Geçici Komisyonun hazırladığı 9 Ocak 1964 tarihli Rapor⁷⁹², Millet Meclisi Genel Kurulunun 14 Mayıs 1964 tarihli 103. Birleşiminde görüşülmeye başlanmıştı⁷⁹³.

⁷⁸⁹ A.k., s. 17.

⁷⁹⁰ A.k., ss. 18-20.

⁷⁹¹ A.k., s. 21. Ayrıca, bkz. **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 2, Cilt: 21, Birleşim: 141, (24.09.1963), s. 480.

⁷⁹² Esasında, Geçici Komisyon, raporunu daha önce hazırlamış ve Millet Meclisi Başkanlığına sunmuştu. Ancak, Geçici Komisyon Sözcüsü Tunceli Milletvekili Fethi Ülkü’nün verdiği ve bazı maddelerini yeniden görüşmek istediklerinden Tasarının Komisyona geri verilmesini talep eden önerge, Millet Meclisi Genel Kurulunun 22 Ekim 1963 tarihli 155. Birleşiminde kabul edildiğinden; Geçici Komisyon, Tasarıyı yeniden ele almış ve hazırladığı 9 Ocak 1964 tarihli yeni Rapor, “S. Sayısı 495 e 1 nci ek” ekinde Millet Meclisi Başkanlığına sunulmuştu. Bkz. **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 2, Cilt: 22, Birleşim: 155, (22.10.1963), ss. 302-303; Millet Meclisi S. Sayısı: 495 e 1 nci ek, “Özel öğretim kurumları kanunu tasarısı ile Cumhuriyet Senatosu Manisa Üyesi Ferit Alpiskender’in, Hususi eğitim ve öğretim müesseseleri kanunu teklifi ve Kırşehir Milletvekili Memduh Erdemir’in, Âmme menfaatine hizmet gayesi ile kurulan dernekler tarafından açılan özel okul öğretmenlerinin sosyal güvenlikleri hakkında kanun teklifi ile Adana Milletvekili Kemal Sarıbrahimoğlu ve 55 arkadaşının, Âmme menfaatine hizmet gayesiyle kurulan dernekler tarafından açılan özel okul öğretmenlerinin sosyal güvenlikleri hakkında kânun teklifi ve Millî Eğitim ve Plân komisyonlarından seçilen beşer üyeden kurulan Geçici Komisyon raporu”, **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 3, Cilt:30, Birleşim: 103’ün sonuna ekli, (14.05.1964), ss. 21-40.

⁷⁹³ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 3, Cilt: 30, Birleşim: 103, (14.05.1964), ss. 448-490.

Tasarının tümü üzerindeki görüşmeler sırasında, CHP Grubu adına konuşan Sakarya Milletvekili Burhan Akdağ, Tasarının önemli bir ihtiyacı karşılayacağını belirtiyor ve görüşlerini şu sözlerle açıklıyordu:

“Muhterem arkadaşlarım, müzakeresine başlamış olduğumuz özel okullar Kanunu, Anayasanın 21 nci maddesine göre çıkarılması icabeden kanunlardandır. Bu tasarının özelliklerini huzurunuzda açıklamak isterim.

Malûm olduğu üzere, özel okullar Maarif Vekâletinin kontroluna tabi olmasına rağmen, bâzı kazanç mülâhazalarıyla Devlet murakabesinden uzak bulunması hasebiyle orada yetişen öğretim üyelerinin daha kıfayetli ve kaliteli olmadığı sabittir. Anayasanın 21 nci maddesine göre Hükümet bu özel okullar Kanununu daha disiplin içine almak ve buradan yetişecek öğretim üyelerinin daha iyi nitelikte ve vasıfta insanlar olmasını temin gayesiyle bu kanunda şu özellikleri getirmiş bulunmaktadır: Maddelerin tedvininde dayanan temel ilkeleri 3 esas üzerinde mütalâa edebiliriz. Anayasanın icabettirdiği seviyeli bir öğretim ve eğitim sağlamak ve aynı zamanda diğer Avrupa memleketlerinde olduğu gibi, ilköğretim hariç, paralı ve hususi sermayeyi de Devlet eğitimine iştirak ettirmek için bu kanunun biran evvel çıkarılması faydalı bulunmaktadır, Özel öğretim, eğitim kurumlarının son zamanlarda hızla gelişmeleri bunların da bir kamunla düzenlenmesini âmir bulunmaktadır.

Kurumların mensuplarına huzur içinde çalışma imkânı temin etmek için, bunları muayyen bir statüye bağlamış bulunmaktadır. Böylece üç esas üzerinde özetlemiş bulunduğumuz bu kanun şu özellikleri maddeleriyle getirmiş bulunmaktadır. Dördüncü maddesinde, yatırılmış sermayelerin nakdî bir teminat altına alınması hususlarını, özel okul kurucularının vasıflarının iyi elemanlardan teşekkül etmesi hususlarını, açılma anında çeşitli yönlerden ciddî kontrol sistemi getirmektedir ve öğretmenlerde aranacak vasıfları bir nizam altına almış bulunmaktadır. Esasen bu kanun, 7 nci Millî Eğitim Şûrasının kabul etmiş olduğu esasları tam manasıyla kapsamış bulunmaktadır. Millî Eğitim Bakanlığının bu kanunla özel okullar üzerindeki kontrol yetkileri de genişletilmektedir. Esasen bu kanunun getirilmesindeki gaye Devlet sektörü altında bulunan resmî okullarla özel okullar arasındaki muvazenenin sağlanması içindir.

Yine tasarının 44 ncü maddesinde en az bu özel okullara bir yıl içinde teftiş imkânlarını koymak suretiyle bu okulların iyi vasıfta eleman yetiştirmesini sağlamış bulunmaktadır. Bir de bu kuruculardan alınan nakdi teminattan başka, kurucuların evsafi ve bu müesseselere tâyin edilecek müdürlerin vasıfları yine Millî Eğitim Bakanlığının kontrolünden geçmiş bulunmaktadır.

Muhterem arkadaşlar, yalnız bir endişemizi açıklamak istiyorum, özel okullar kanunu, esasen hususi sermayenin bu eğitim sahasına aktarılmasını teşvik gayesiyle getirilmiş bulunduğuna göre, eğer kâr gayesi ile hususi sektör daima bu sahaya akın eder Devlet ve Millî Eğitim Bakanlığı kendi imkânlarını bu okullar üzerinde

lâyiki veçhile kullanmadığı takdirde bu kanunun hiçbir mânası kalmıyacaktır. Eğer kanunun bütün hükümleri tam mânası ile tatbik edilecek olursa, zaten resmî okullardaki denklik de sağlanmış olacak ve bilhassa Türkiye’de eğitim sahasında gelişme ve nüfus artışı da göz önünde bulundurulmak suretiyle bu sahada hususi sektörün yatırımlarını sağlamak suretiyle, eğitimden mahrum birçok talebeler bu yönden yetiştirilmiş olacaktır.

Muhterem arkadaşlarım, bir açıklamada bulunayım; malûm olduğu üzere, Millî Eğitim Bakanlığının 17 bin ilköğretim okulundan mahrum bir devlette özel sektörün muhakkak bu sahaya yöneltilmesini temin edecek bu kanunun bütün maddeleriyle bugünkü mevcut aksaklıkları gidereceğine kaani bulunduğumuzdan bu Özel Okullar Kanununun biran evvel çıkmasında memleketin millî eğitim bakımından büyük menfaatleri olacağına kaani bulunmaktayız. İstirhamımız ve görüşümüz şudur ki, özel sektörün -çünkü Devlet imkânları bugün eskiden okul yaptırma bir serzeniş vasıtasıyla- bugün vatandaş eğitimin gayesini ve mânasını anlamış, okulunu kendisi yapmakta fakat Devlet elindeki malî imkânlarla bunlara öğretmen gönderememekte ve öğretmen tâyin edememektedir. Bu bakımdan da özel sermayenin bu sahaya yöneltilmesi ve resmî okullara denk vasıfta eleman yetiştirilmesi bakımından; bütün maddeleri teferruathle açıklamak istemiyorum, hepsini kapsadığı için bu kanunun biran evvel çıkması millî menfaatler bakımından zaruridir.

Maruzatım bundan ibarettir, hürmetlerimle.” 794

Bu arada, Denizli Milletvekili Remzi Şenel, söz alan milletvekillerinin hepsine fırsat verebilmek için konuşmaların onar dakika ile sınırlandırılmasını öneriyor ve bu önerge Genel Kurulca kabul edildiği için, konuşmalar on dakika ile sınırlandırılmış oluyordu⁷⁹⁵.

AP Grubu adına kürsiye gelen Adana Milletvekili Hasan Aksay, konuşmasında, özel okulları düzenleyen bir kanunun gerekli olduğuna işaret ettikten sonra, bizde özel okulların sayısının çok az olduğuna dikkat çekmekte ve şu hususları vurgulamaktaydı:

“...Yıllarca önce hazırlanmış bu talimatnameden sonra, bir devir değişmiştir. Hususiyle konu, öğretim ve eğitim gibi özellik arz eden bir konudur. Bu düzen içinde, günümüzün ihtiyaçlarına cevap verilemeyeceği açıktır. Akıl için başka bir hükme varmak mümkün değildir. Vakıa olarak duruma bakacak olursak, burada iki husus ortaya çıkmaktadır. Kemiyet ve keyfiyet.

Özel okullarımızın azlığı yukarda arz ettiğimiz mantıki neticeyi delillendirmekte, teyid etmektedir.

Bu durumu açıkça görmek için diğer memleketlerdeki, özel okulların resmî okullara nisbeti ile bizdeki nisbeti ortaya koymak, istatistiklere bakmak gerekir. Fakat daha önce, istatistikten önce memleket şartlarına bakmak, rakamların dilini ve tavsiyesini gerektiği gibi anlıyabilmek için zaruridir.

⁷⁹⁴ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 3, Cilt: 30, Birleşim: 103, (14.05.1964), s. 463.

⁷⁹⁵ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 3, Cilt: 30, Birleşim: 103, (14.05.1964), s. 462.

İster tarihimize bakarak, ister azmimizden bahsederek tahfif etmek istiyelim, deva bulabilmek için gerçeği zor da olsa söylemek mecburiyetindeyiz. Bugün maalesef öğretim ve eğitim bakımından geriyiz ve bir öğretim seferberliği yapmak zorundayız...

...

Bu özel zorlayıcı durumumuzla bir bize, bir de bu durumları en iyi şekilde halletmiş Amerikaya bakalım:

1961 yılında yapılan sayıma göre Amerika'da 116 837 resmî ilk, orta, liseye karşılık 17 635 özel, ilk - orta - lise vardır.

Bizde ise 26 979 resmî ilk - orta - liseye karşı ilk - orta - lise olarak Türk özel mekteplerinin sayısı 196 dır.

Nisbet olarak küsurları saymadığımız takdirde Amerika'da 6 resmî okula karşı 1, özel okul. Bizde 137 ye karşı 1 özel okul vardır...

...

Şu kısa durum tahlilinde açıkça görülen hususları ikinci kısma geçmeden maddeler halinde sıralıyalım:

1. Özel okullarımız gerektiği gibi düzenlenmemiş ve teşvik edilmemiştir.

2. Özel okullarımızın resmî okullarımıza nisbeti çok düşüktür.

3. Halbuki şartlarımız, özel okulu çok milletlerden daha fazla özel okullarımızı teşvik etmemizi gerektirmektedir..."⁷⁹⁶

Tasarının tümü üzerinde söz alan bir diğer kişi, Erzurum Milletvekili Cevat Dursunoğlu idi. Dursunoğlu, "Sayın arkadaşlarım, zaman kısa, mesele önemli, cemaat yorgun. Bunun için mâruzatım kısa olacak ve sizi sıkmayacaktır" diyerek başladığı konuşmasında, özellikle yabancı özel okullar üzerinde durmak ihtiyacını hissetmişti. Dursunoğlu, Ortadoğu ülkeleri dışında, başka hiçbir ülkede yabancı devletlere ait okulların bulunmadığını ileri sürüyor ve bu durumu yarı sömürge hali olarak değerlendiriyordu. Dursunoğlu, konuşmasının bir yerinde şöyle demekteydi:

"...arkadaşlardan bazıları konuşurken bu memleketin Garplılaşmaya olan ihtiyacından bahsettiler. Elbette ki 150 seneden beri Türk Milletinin cehdi bu yoldadır, ama bu meyanda arkadaşlarımızdan bir hata sâdır oldu, o da yabancı okulların Garp kültürüne açılan pencere olduğu iddiası. Bu pencereyi yabancı okullar bu memlekete açmadı, bu pencereyi vaktiyle Türk Milleti kendi eli ile açtı. Yabancı okulların tarihçesini çok iyi biliyorum, 1920 senesine kadar bu memlekette mekteplere devam eden talebenin % 95 i Hristiyan ekalliyetlerin ve diğer ekalliyetlerin çocukları idi. Biz pencereyi bütün müessesatıyla kendimiz açmıştık. Galatasarayın tesisi budur. Ondan sonra Darülfünunun teşkili ve orada Batı metodlarıyla ilim yapılmaya çalışılması bu dâvanın başıdır. Bunlar pencere idi, Halbuki bugün pencereye ihtiyaç yoktur, çünkü kapı ardına kadar açılmıştır. Türk İnkılâbının esaslarından birisi de garplılaşmaktır. Garp milletleri içinde ve Garp kültürü içinde verimli ve yaratıcı olmaktadır...

⁷⁹⁶ M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 3, Cilt: 30, Birleşim: 103, (14.05.1964), ss. 462-463.

*Şurasını arz edeyim ki; bugün dünyadaki kültür müesseselerine bakacak olursak Orta Şark'tan başka hiçbir yerde başka bir milletin mektebi yoktur. Bu anca yarı sömürge halinde bulunan Orta Şark'ta, kadimden beri devam edegelen bir kapitülâsyon kalıntısıdır... ”*⁷⁹⁷

Tasarı üzerinde, Millî Eğitim Bakanı İbrahim Öktem de söz almış ve özel öğretim kurumları hakkında, 1915 yılında hazırlanmış ve o tarihten beri yürürlükte bulunan bir talimatnameden başka bir kuralın bulunmamasının büyük bir eksiklik olduğunu, 1961 Anayasasının bu nedenle anılan konuda bir kanun çıkarılmasını zorunlu kıldığını belirtmişti. Bakan Öktem, daha sonra, bazı konuşmacıların, devlete ait okullarda bir takım eksiklikler varken, özel okullara bazı kayıtlar konulmasını ve onların daha mükemmel olmasına çalışılmasını eleştirdiklerine dikkat çekerek, bu konuda şöyle devam etmişti:

“...Esas olan, gerek resmî ve gerekse özel sektörde bu neviden kuruluşların bütün mükemmeliyeti haiz olmasıdır. Eğer bugün resmî sektördeki kuruluşlarda bâzı eksiklikler varsa, mutlaka bu eksikliklerin özel okullarda da bulunmasını sosyal adalete uygun bir görüş gibi kabul etmek mümkün değildir. Binaenaleyh özel okulculuğu tanzim edecek olan kanun bu neviden aksaklıklara göz yummuyorsa bundan kıvanç duymak, henüz daha başlangıç halinde bulunan özel okulculuğu sağlam temellere oturtuğumuzu düşünerek geleceğe emniyetle bakmak, her halde hepimize rahat nefes aldıracak bir vaziyettir. Türkiye’de özel okulculuk iki genel bölümde toplanmaktadır. Bunlardan bir kısmı yabancılar tarafından kurulmuş bulunan ve dolayısıyla Lozan Anlaşmasında bir takım bir takım kayıtlara ve karşılıklı olarak bâzı imtiyazlara yol açmış bulunan yabancı okul rejimidir. Diğer de Türkiye Devleti tebaası bulunan vatandaşlarımızın kurdukları ve kurmakta oldukları özel okulculuktur. Bu iki rejimi birbiri ile karıştırmak doğru değildir. Bu iki rejimi ayrı ayrı mütalâa etmek, özelliklerini göz önünde tutarak çıkarılacak olan kanunu da bu özelliklere dayamak mecburiyetindeyiz ve sorumluluğundayız. Şayanı memnuniyettir ki Türkiye’de özel okulculuk süratle inkişaf istidadını göstermektedir. Geçen seneye kadar memleketimizde yalnız yabancı bir yüksek okul vardı. Fakat geçen sene beş tane özel yüksek okul kuruldu. Bu yıl beş tanesinin daha açılması için taleple karşılaşmış bulunuyoruz. Bunlar da gösteriyor ki, henüz kanunun çıkmamasına rağmen, özel okulculuk bir ihtiyaca cevap verecektir ve bin ihtiyaçtan doğmaktadır, bir ihtiyaca müstenittir...”

Konuşan başka milletvekillerinden sonra, Tasarı ve Teklifleri incelemiş olan Geçici Komisyon Sözcüsü Tunceli Milletvekili Fethi Ülkü de söz alıyor ve sözü geçen Tasarı ve Teklifler üzerinde Komisyonun sürdürdüğü çalışma hakkında Genel Kurula bilgi veriyordu. Komisyon Sözcüsü Ülkü, Komisyonun çalışmalarına başlayışıyla, tasarı ve tekliflerin amacına ilişkin olarak yaptığı açıklamalarda şöyle diyordu:

⁷⁹⁷ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 3, Cilt: 30, Birleşim: 103, (14.05.1964), s. 466.

“Muhterem arkadaşlarım, özel okulları düzene sokmak amacıyla hazırlanmış olan kanun hakkında kıymetli fikirlerini serdetmiş bulunan muhterem arkadaşlarıma teşekkürle söze başlamak istiyorum.

Özel okulların memleketin kültür hayatında haiz olduğu ehemmiyeti pek belîğ ifadelerle belirttiler. Aynı kanaate iştirak etmekteyiz. Yüksek malûmlarıdır; Türkiye’de bugün gerek okuma yazma, gerek okuma yazma üzerine ilk, orta, lise ve yüksek seviyede kültür, sadece resmî okullar tarafından verilmektedir. Bugüne kadar çok mahdut miktarda özel okullar bu hizmeti de üzerlerine almış bulunmakta idiler. Fakat bunların bugüne kadar, bir arkadaşımın belirttiği gibi, 1331 de çıkan Mekâtibi Hususiye talimatnamesine göre, devam etmeleri, teftişte, tetkikte, tâyinde, hulâsa işleyişinde kanuni bir esasa istinadetmemesi özel okulların, özel öğretimin verimsiz olmasını intaçetmekte idi. Bunu gören Hükümet, özel okulları Anayasanın 21 nci maddesinden ilham alarak bir düzene sokmak amacı ile bir tasarı hazırlamış bulunmaktadır. Nitekim Yüksek Meclisinin de bu ihtiyacı gördüğünün bir belirtisidir ki, iki kıymetli arkadaşımız da ayrıca özel okullar konusunda tekliflerde bulunmuşlardı. Biz Geçici Komisyon olarak, işin müstaceliyetini düşünen Büyük Meclis Geçici bir Komisyon teşkil etmişti, Geçici Komisyon olarak bunları telif ederek konuştuk, birbirine uyan tarafı telif etmeye, birleştirmeye gayret ettik ve huzurunuzda gelen Geçici Komisyon raporu böylece hazırlandı. Hattâ o kadar ki, bir ara bâzı noktalarda biraz daha derinlemesine görüşmek ihtiyacını komisyonumuz hissetti ve yüksek hatırlarınızdadır ki, bir takrir ile, lûtfettiniz, geri verdiniz Geçici Komisyon. Geçici Komisyon o eksik gördüğünüz hususları ikmal ile tekrar huzurunuzda sevk etti. Bu kanun hakkında söylenmesi lâzım olan hususları enine, boyuna arkadaşlarımız ifade ettikleri için, bendeniz sadece kısaca özlü noktalarına temas edeceğim.

...

Bu tasarının ve tekliflerin asıl amacı, bidayette de arz ettiğim gibi, Anayasadan ilham alarak mevcut özel okulların işleyişini bir düzene sokmak ve bir nevi teşvik mânâsı, Anayasanın ifadesinden teşvik mânâsı çıkararak ta özel okulların sayısını çoğaltmak, teşvikkâr olmak, onlara bâzı hususlarda kolaylıklar sağlamak, Tasarının ana hatlarından birisi bu.

İkincisi, kurulacak olan özel okulların sağlam temellere dayanması. Arkadaşlarımızın hatırlarına geldiği gibi, sadece diploma dağıtan ve para kazanan müesseseler olmamasını temin için sağlam kayıtlara bağlanması...

Tasarıdaki diğer bir husus da memleketimiz uzun bir zamandan beri kurulmuş ve itiraf etmek lâzım ki, hayırlı hizmetleri görülmüş olan bâzı yabancı dil tedrisatı yapan okullarımızın, memleketimizin hükümler ve Devletimizin hükümler haklarına tecavüz teşkil etmiyecek şekilde işleyişini ve geçmiş ahitlerimize sadık olmak suretiyle bekasını temin eden, yürüyüşünü selâmetle sağlayan bâzı konulardır... ”⁷⁹⁸

⁷⁹⁸ M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 3, Cilt: 30, Birleşim: 103, (14.05.1964), ss. 469-470.

Geçici Komisyon adına Sözcü Fethi Ülkü'den sonra, başka milletvekilleri de söz almışlardı ve her ne kadar, konunun üzerinde yeterince konuşulduğunu ve Tasarının tümü üzerindeki görüşmelere son verilip, maddelerine geçilmesini isteyen bir önerge verilmişse de⁷⁹⁹; Çanakkale Milletvekili Ahmet Nihat Akay, yeterlik önergesinin aleyhinde konuşmuş⁸⁰⁰ ve yapılan oylamada, yeterlik önergesi reddedilmişti⁸⁰¹. Bu nedenle, Tasarının tümü üzerindeki görüşmelere 14 Mayıs 1964 tarihli 103. Birleşimde ve 15 Mayıs 1964 tarihli 104. Birleşimde devam edilmiş ve birçok milletvekili söz almıştı⁸⁰². Nihayet, Tasarının tümü üzerindeki görüşmelerin yeterliği için 15 Mayıs 1964 tarihli 104. Birleşimde İstanbul Milletvekili Vahyi Özarar ve Konya Milletvekili Rüştü Özal'ın verdikleri yeni bir önergenin kabulü üzerine, Tasarının tümü üzerindeki görüşmeler son bulmuş ve maddelerine geçilmesi kabul edilmişti⁸⁰³.

Tasarının maddeleri üzerindeki görüşmelerin ivedilikle yapılması kararlaştırıldığı için, maddelerin bir kez görüşülmesi yeterli olacaktı⁸⁰⁴. Millet Meclisinin 15 Mayıs 1964 tarihli 104. Birleşiminde başlanan maddeler üzerindeki görüşmeler hayli zaman almış ve 11 Aralık 1964 tarihli 22. Birleşimde tamamlanmıştı⁸⁰⁵. Tasarının

⁷⁹⁹ Yeterlik önergesini Konya Milletvekili Fakih Özlen vermişti. Bkz. **M.M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 3, Cilt: 30, Birleşim: 103, (14.05.1964), s. 476.

⁸⁰⁰ Ahmet Nihat Akay, yeterlik önergesine karşı çıktığı konuşmasında, şöyle diyordu:

“Efendim, bendeniz mevzuun kâfi miktarda aydınlandığı kanaatinde değilim. Birçok prensipleri ve birçok yönleri içine almış olan bu tasarı üzerinde bilhassa arkadaşlarımız konuştuğuktan sonra, daha fazla konuşmanın bir ihtiyaç, bir zaruret haline geldiğini, tahmin ederim ki, Yüksek Meclis kabul edecektir...”

Değişik fikirlerini söyleyen arkadaşlarımız daha fazla konuşmak imkânına sahibolsunlar ve birçok hakikatler bu konuşmadan sonra ortaya çıkmış bulunsun...

Başlangıcında tamamen bir misyoner hareketi olarak kurulmuş olan yabancı azınlık okullarının Lozan Ahitnamesinden bu tarafa Türk kültürüne hizmet eden bir müessese olduğunu yüzde yüz olarak ifade etmek mümkün değildir. Atatürk'ün, Cumhuriyetin ilânından sonra kapattığı mekteplerin kapanış vesaiiki mevcuttur; ortadadır. Millî Eğitim Bakanlığının arşivinde, Başbakanlık arşivinde bu vesaiik mevcuttur. 1928 de Bursa'da kapatılan Amerikan Kolejinin kapatılış sebebi acaba nedir? Bütün bunlar ortaya çıkarılsın. Biz hiçbir zaman istemiyoruz ki, Lozan'ın tanıdığı hakkı geri alalım. Ama mevcudolan bir görüşün Lozan'ın tanıdığı haktan daha fazla bir hak tanımak isteyen bir görüşün karşısında olduğumuzu ifade etmek imkânını lüfedin, bizlere de verin. Biz de görüşlerimizi burada ifade edelim.” **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 3, Cilt: 30, Birleşim: 103, (14.05.1964), s. 476.

⁸⁰¹ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 3, Cilt: 30, Birleşim: 103, (14.05.1964), s. 477.

⁸⁰² **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 3, Cilt: 30, Birleşim: 103, (14.05.1964), ss. 477-490; Birleşim: 104, (15.05.1964), ss. 503-510.

⁸⁰³ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 3, Cilt: 30, Birleşim: 104, (15.05.1964), ss. 509-510.

⁸⁰⁴ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 3, Cilt: 30, Birleşim: 104, (15.05.1964), s. 510.

⁸⁰⁵ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 3, Cilt: 30, Birleşim: 104, (15.05.1964), s. 510; **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 4, Cilt: 34, Birleşim: 22, (11.12.1964), s. 93.

tümü üzerinde oylamaya geçilmeden önce, Birleşimi yöneten Başkanvekili Nurettin Ok, bir aleyhte, bir lehte konuşacak üyeye söz vermişti⁸⁰⁶. Bu bağlamda, aleyhte söz alan Çankırı Milletvekili Kâzım Arar'ın konuşması bitince⁸⁰⁷, lehte söz alan Adana Milletvekili Kasım Gülek'in hazır bulunmadığı görüldüğünden, Tasarının tümünün oylanmasına geçilmiş⁸⁰⁸; fakat oylama sonunda toplantı yeter sayısının sağlanamadığı anlaşıldığı için, oylamanın sonraki Birleşimde tekrarlanması gerekmişti⁸⁰⁹. Ancak, sonraki iki birleşimde de çoğunluk sağlanamamıştı⁸¹⁰ ve bu nedenle, Tasarının tümünün kabulü, çoğunluğun bulunduğu 22 Aralık 1964 tarihli 27. Birleşimde mümkün olabilmisti⁸¹¹.

c- Millet Meclisinin Kabul Ettiği Metnin Cumhuriyet Senatosunda Değiştirilerek Kabulü ve Tasarının Millet Meclisinde Yeniden Görüşülerek Kanunlaşması

Millet Meclisinin kabul etmiş olduğu metin, Anayasanın 92. maddesi uyarınca Cumhuriyet Senatosuna gönderilmişti ve Cumhuriyet Senatosunda Millî Eğitim Komisyonu ile Bütçe ve Plân Komisyonunda incelenmişti. Sözü edilen Komisyonların hazırladıkları ve Millet Meclisinin metninde bazı değişiklikler öneren raporlar⁸¹², Cumhuriyet Senatosu Genel Kurulunun 24 Mart 1965 tarihli 60. Birleşimde görüşülmeye başlanmıştı⁸¹³.

⁸⁰⁶ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 4, Cilt: 34, Birleşim: 22, (11.12.1964), s. 93.

⁸⁰⁷ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 4, Cilt: 34, Birleşim: 22, (11.12.1964), ss. 93-95.

⁸⁰⁸ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 4, Cilt: 34, Birleşim: 22, (11.12.1964), s. 95.

⁸⁰⁹ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 4, Cilt: 34, Birleşim: 22, (11.12.1964), ss. 120, 153-156.

⁸¹⁰ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 4, Cilt: 34, Birleşim: 23, (15.12.1964), ss. 165, 189, 194-197; Birleşim: 25, (17.12.1964), ss. 207, 232-233, 238-241.

⁸¹¹ Bu birleşimde, Tasarı, 9 ret ve 8 çekim(n)sere karşı 234 oyla kabul edilmişti. **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 4, Cilt: 34, Birleşim: 27, (22.12.1964), ss. 286, 298-301.

⁸¹² Cumhuriyet Senatosu S. Sayısı: 565, “Özel öğretim kurumları kanunu tasarısı ile Cumhuriyet Senatosu Manisa Üyesi Ferit Alpiskender'in, Hususi eğitim ve öğretim müesseseleri kanunu teklifi ve Kırşehir Milletvekili Memduh Erdemir'in, Âmmeye menfaatine hizmet gayesi ile kurulan dernekler tarafından açılan özel okul öğretmenlerinin sosyal güvenlikleri hakkında kanun teklifi ile Adana Milletvekili Kemal Sarıbrahimoğlu ve 55 arkadaşının, Âmmeye menfaatine hizmet gayesiyle kurulan dernekler tarafından açılan özel okul öğretmenlerinin sosyal güvenlikleri hakkında kanun teklifinin Millet Meclisince kabul olunan metni ve Cumhuriyet Senatosu Millî Eğitim ile Bütçe ve Plân Komisyonları raporları”, **C.S. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1, Toplantı: 4, Cilt: 26, Birleşim: 60'ın sonuna ekli, (24.03.1965), ss. 1-29.

⁸¹³ **C.S. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1, Toplantı: 4, Cilt: 26, Birleşim: 60, (24.03.1965), s. 289.

Birleşimi yöneten Başkanvekili Fikret Turhangil'in görüşmelere başlanırken yaptığı ve Millî Eğitim Bakanlığını temsil edecek olan bürokratlardan birinin yetki belgesinin beklendiğini bildiren açıklaması üzerine, İçel Senatörü Cavit Tevfik Okyavuz söz alıyor ve şu uyarı konuşmasını yapıyordu:

“Sayın Başkan, aziz arkadaşlarım, çok kısa konuşmak kaydıyla huzurunuzda geldim. Rahatsız edeceğim, affınızı rica ederim.

Bildiğiniz veçhile bu kanunlar günle mukayettir. Görüşülmediği takdirde Meclisten geldiği gibi kabul edilerek çıkacaktır. Bu kadar ehemmiyet taşımış olmasına rağmen maalesef teessür ve teessüfle kaydetmeye mecburum ki, alâkalı Bakanlığın vazifeli ve mesul arkadaşları Cumhuriyet Senatosunun hakikaten feragat ve fedakârlık ifade eden mesaisini hiçe sayarak buraya gelmemek gibi büyük bir ihmâl içine düşmüşlerdir. Bu ciheti burada kaydediyor ve badema müsamaha ve müsaade edilmemesini Divandan büyük saygıyla arz ve istirham ediyorum, hürmetlerimle.”

814

Başkanvekili Turhangil de, Okyavuz'un bu konuşması üzerine, kendisinin uyarısının yerinde olduğunu ve Başkanlık Divanının gereğini yapacağını bildiriyordu⁸¹⁵.

Özel öğretim kurumlarına ilişkin Kanun Tasarısının Millet Meclisince kabul edilen metninin Cumhuriyet Senatosunda görüşülmesi, 8 birleşim sürmüştü ve 24 Mart 1965 tarihli 60. Birleşimde başlayan görüşmeler, 2 Nisan 1965 tarihli 67. Birleşimde Tasarının tümünün kabulüyle tamamlanmıştı⁸¹⁶. Cumhuriyet Senatosu, kendisine Millet Meclisince gönderilen metni, bazı değişikliklerle kabul ettiği için, Tasarının yeniden Millet Meclisince ele alınması gerekmektedir. Bu nedenle, Cumhuriyet Senatosunun kabul ettiği metin, Millet Meclisine gönderilmişti.

Cumhuriyet Senatosundan gelen metin, Millet Meclisinde, önce bu Tasarıyı daha evvel incelemiş olan Geçici Komisyonca ele alınmıştı ve Geçici Komisyon, hazırladığı 24 Mayıs 1965 tarihli Raporla, Millet Meclisine, Cumhuriyet Senatosunca yapılan değişikliklerin benimsenmesini önermişti⁸¹⁷. Geçici Komisyonun Raporunu, 8 Haziran 1965 tarihli 124. Birleşimde görüşen Millet Meclisi Genel Kurulu,

⁸¹⁴ C.S. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 4, Cilt: 26, Birleşim: 60, (24.03.1965), s. 289.

⁸¹⁵ C.S. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 4, Cilt: 26, Birleşim: 60, (24.03.1965), s. 289.

⁸¹⁶ C.S. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 4, Cilt: 26, Birleşim: 67, (02.04.1965), ss. 634, 653-656.

⁸¹⁷ Millet Meclisi S. Sayısı: 495 e 2 nci ek, “Özel öğretim kurumları kanunu tasarısı ile Cumhuriyet Senatosu Manisa Üyesi Ferit Alpiskender'in, Hususi eğitim ve öğretim müesseseleri kanunu teklifi ve Kırşehir Milletvekili Memduh Erdemir'in, Âmme menfaatine hizmet gayesi ile kurulan dernekler tarafından açılan özel okul öğretmenlerinin sosyal güvenlikleri hakkında kanun teklifi ile Adana Milletvekili Kemal Sarıbrahimoğlu ve 55 arkadaşının, Âmme menfaatine hizmet gayesiyle kurulan dernekler tarafından açılan özel okul öğretmenlerinin sosyal güvenlikleri hakkında kanun teklifine dair Cumhuriyet Senatosu Başkanlığı tezkeresi ve Cumhuriyet Senatosunca yapılan değişiklikler hakkında Millet Meclisi Geçici Komisyon raporu”, M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 4, Cilt: 41, Birleşim: 124'ün sonuna ekli, (08.06.1965), ss. 1-20.

Komisyonun önerisine uymuş ve Cumhuriyet Senatosunca yapılan değişikliklerin tümünü kabul etmişti⁸¹⁸. Böylece, Tasarı kanunlaşıyor ve Cumhurbaşkanınca 18 Haziran 1965 tarihli Resmî Gazetede yayımlanmakla, 8 Haziran 1965 tarih ve 625 sayılı “*Özel Öğretim Kurumları Kanunu*” olarak, hukuk dünyamızdaki yerini alıyordu.

I. Siyasî Partiler Kanunu (13 Temmuz 1965 tarih ve 648 sayılı Kanun)

a- 1961 Anayasası Öncesindeki Durum

1924 Anayasası, siyasî partiler hakkında herhangi bir düzenleme içermemekteydi ve 1924 Anayasası döneminde, özellikle siyasî partileri konu alan ayrı bir kanun da bulunmuyordu. Osmanlı İmparatorluğu döneminde olduğu gibi, Cumhuriyet döneminde de siyasî partiler, faaliyetlerini, yürürlükteki cemiyetler (dernekler) kanunlarına göre sürdürmekteydiler. Osmanlı İmparatorluğu dönemindeki 3 Ağustos 1325 tarihli Cemiyetler Kanunu, ufak tefek değişikliklerle 1938 yılına kadar yürürlükte kalmış; 28 Haziran 1938 tarihinde ise 3512 sayılı yeni Cemiyetler Kanunu kabul edilmişti⁸¹⁹. Anılan 28 Haziran 1938 tarih ve 3512 sayılı Cemiyetler Kanununda da siyasî partiler için özel bir düzenleme öngörülmemiş; fakat, siyasî partiler de, bir cemiyet (dernek) olmaları nedeniyle, faaliyetlerini bu Kanun çerçevesinde sürdürmüşlerdi⁸²⁰. Bu bağlamda, adı geçen 28 Haziran 1938 tarih ve 3512 sayılı Cemiyetler Kanununun 4. maddesi uyarınca, bir derneğin (cemiyetin) kurulabilmesi için mahallin en büyük mülkiye âmirliğine, derneğin ana tüzüğünün iki örneğinin eklendiği bir beyanname ile başvurulması; derneğin faaliyete geçebilmesi için de, başvurunun yapıldığı mülkiye âmirliğince dernek ana tüzüğünün tescil edildiğine dair bir belgenin verilmesi gerekmekteydi. Yine aynı maddede, siyasî nitelikli dernekler için ana tüzüğü de içeren başvurunun İçişleri Bakanlığına yapılacağı öngörülmüyordu. Haliyle, böyle bir başvuru sonrasında siyasî nitelikli bir derneğin, yani bir siyasî partinin faaliyete geçebilmesi, İçişleri Bakanlığından ana tüzüğünün tescil edildiğine ilişkin belge alınmasına bağlıydı⁸²¹. Bu belgenin

⁸¹⁸ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 4, Cilt: 41, Birleşim: 124, (08.06.1965), ss. 632-639.

⁸¹⁹ Tarık Zafer Tunaya, **Türkiye’de Siyasi Partiler, 1859-1952**, Tıpkı Basım (İstanbul, 1952 basımından), Arba Yayınları, İstanbul, 1995, ss. 547-549.

⁸²⁰ **A.k.**, s. 549. Tarık Zafer Tunaya, sözü geçen Cemiyetler Kanununda siyasî partiler ile herhangi bir dernek arasındaki farkın, 15. maddeye göre, siyasî partilerin birden fazla konu ile uğraşan bir dernek olmalarında aranacağını belirtmektedir. **A.k.**, s. 549. Gerçekten, 28 Haziran 1938 tarih ve 3512 sayılı Cemiyetler Kanununun 15. maddesinde, “Siyasî partilerden başka cemiyetler birden fazla mevzu ile uğraşamazlar” denilmekteydi. 3512 sayılı Cemiyetler Kanunu için bkz. **Resmî Gazete**, 14 Temmuz 1938, Sayı: 3959; **T.B.M.M. Kavanin Mecmuası**, Devre: V, İçtima: 3, ss. 1091-1096.

⁸²¹ 28 Haziran 1938 tarih ve 3512 sayılı Cemiyetler Kanununun 4. maddesinde şöyle denilmekteydi:

“*Cemiyetler, mahallin en büyük mülkiye âmirine ana nizamnamesinden iki nüshası ilişik olarak verilecek bir beyanname ile teşekkül etmiş olur.*

Siyasî cemiyetlerle birden ziyade vilâyetlerde faaliyet gösterecek cemiyetlerin ana nizamnameleri ve beyannameleri Dahiliye Vekâletine verilir.

Bir cemiyetin faaliyete geçebilmesi için ana nizamnamesinin verildiği mülkiye makamlarınca tescil olunduğuna dair bir vesika alınması şarttır.” bkz. **Resmî Gazete**, 14 Temmuz 1938, Sayı: 3959.

verilmesinin bir biçimde geciktirilmesinin, siyasî partinin faaliyete geçebilmesini önleyeceğini dikkate aldığımızda, 28 Haziran 1938 tarih ve 3512 sayılı Cemiyetler Kanununun yürürlükte olduğu dönemde, siyasî partilerin kuruluşunda, tescil sistemi ile izin sistemi arasında yer alan ve daha çok izin sistemine benzeyen kendine özgü bir modelin benimsendiği söylenebilir⁸²². Buna karşılık, 3512 sayılı Kanunun 4. maddesinde 5 Haziran 1946 tarih ve 4919 sayılı Kanunla yapılan değişiklikle birlikte bu durum değişmiş ve her derneğin kuruluşundan sonraki ilk işgününde kurulduğu yerin en büyük idarî birimine tüzüğünden iki örnek verilmesi; siyasî nitelikli derneklerde ise, bildirimlerin yine tüzüklerinden iki örnekle birlikte İçişleri Bakanlığına gönderilmek üzere kurulduğu yerin en büyük idarî birimine verilmesi biçiminde bir yöntem benimsenmiştir. Derneğin faaliyete geçebilmesi için başka bir yükümlülük öngörülmediğine göre, 1946 tarihli 4919 sayılı Kanunla gerçekleştirilen bu değişiklikle birlikte serbesti sisteminin kabul edildiği anlaşılmaktadır. Ancak, 4919 sayılı Kanunun 9. maddesinde, dernek kurulması alanında bazı yasaklamaların yer aldığı görülmektedir. Bu bağlamda, sözü geçen maddede, “A) Devletin mülkî bütünlüğünü ve siyasî ve millî birliğini bozma amacı güden, B) Din, mezhep ve tarikat esaslarına dayanan, C) Aile, cemaat, ırk esasına veya adına dayanan, D) Gizli tutulan veya gayesini saklayan derneklerle, E) Bölgecilik amacı güden veya bölgeci bir unvan taşıyan siyasî derneklerin” kurulamayacağı öngörülmekteydi⁸²³. Daha ileriki bir tarihte, 27 Mayıs 1960 tarihinde gerçekleştirilen darbe sonrasında, yeni bir anayasa yapılabilece kadar yasama yetkisini kullanan Millî Birlik Komitesince 28 Haziran 1938 tarih ve 3512 sayılı Cemiyetler Kanununda bir değişikliğe gidilerek, 4 Temmuz 1960 tarih ve 8 sayılı “3512 sayılı Cemiyetler Kanununa ek

⁸²² İçinde derneklerin de yer aldığı özel hukuk tüzel kişilerinin kuruluşu ile ilgili olarak üç sistemin varlığından söz edilebilir. Bunlardan ilkinin oluşturan “serbest kuruluş sistemi”nde, derneğin kuruluşunda devletin bir rolü bulunmamaktadır. Bir derneği kurmak isteyen kişilerin, tüzel kişiliğin kurulmasına ilişkin kuralların belirlediği koşullar doğrultusunda, derneğin kurulması yönündeki iradelerini açıklamaları ile dernek kurulmuş olur. Buna karşılık, ikinci sistem olarak öngörülen “tescil sistemi”nde, bir derneğin kurulup tüzel kişilik kazanabilmesi, derneğin kurulması yönündeki iradelerin, tüzel kişiliğin oluşmasını belirleyen kurallara uygun olup olmadığının devletin yetkili birimlerince incelenip, uygun olduğunun saptanması sonunda belirli bir sicile yapılacak tescil işlemi ile mümkün olabilir. Nihayet, “izin sistemi”nde ise, bir derneğin kurulup tüzel kişilik kazanabilmesi, devletin yetkili birimlerinin vereceği izne bağlıdır ve izin verip vermemede, devletin bir takdir yetkisi bulunmaktadır. Bu konuda bkz. Mustafa Dural, Tufan Ögüz, **Kişiler Hukuku**, Gözden Geçirilmiş ve Yenilenmiş 10. Baskı, Filiz Kitabevi, İstanbul 2010, ss. 220-221; Teoman Akünel, **Türk Medenî Hukukunda Tüzel Kişiler**, 2. Bası, Beta Basım-Yayım, İstanbul 1995, ss. 20-23. 28 Haziran 1938 tarih ve 3512 sayılı Cemiyetler Kanununun yürürlükte bulunduğu dönemde, bir dernek sayıldığı için bu Kanuna tâbi olan siyasî partilerin kuruluşunda benimsenen sistemin, uygulamada tescil sisteminden çok izin sistemini çağrıştırdığı yönünde bizim de katıldığımız bir görüş için bkz. Cemil Koçak, **Türkiye’de İki Partili Siyasî Sistemin Kuruluş Yılları (1945–1950), İkinci Parti**, Cilt 1, İletişim Yayınları, İstanbul 2010, ss. 301-303.

⁸²³ 5 Haziran 1946 tarih ve 4919 sayılı Kanun metni için bkz. **Resmî Gazete**, 10 Haziran 1946, Sayı: 6329.

Geçici Kanun”un 1. maddesinde siyasî partilerin il ve ilçe merkezleri dışında her ne nam ile olursa olsun teşkilât kurmaları yasaklanmış ve il merkezlerinde genel kurula bağlı bir il idare kurulu, ilçe merkezlerinde il idare kuruluna bağlı bir ilçe idare kurulundan ve bunlara bağlı birer gençlik ve kadın kolundan başka teşkilâtın kurulamayacağı öngörülmüştü⁸²⁴.

b- 1961 Anayasasında Yer Alan Düzenleme

1961 Anayasası öncesinde Anayasada yer almadığı gibi, özgün bir kanunla da düzenlenmeyen, ancak derneklere ilişkin kanunlar çerçevesinde değerlendirilen siyasî partilere, 1961 Anayasasının bir anayasal kurum olarak yer verdiğini görüyoruz. Gerçekten, 1961 Anayasasının 56. ve 57. maddeleri, siyasî partiler hakkında ayrıntılı hükümler içermektedir. Bu bağlamda, sözü geçen maddelerde şöyle denilmektedir:

“MADDE 56.- Vatandaşlar; siyasî parti kurma ve usûlüne göre partilere girme ve çıkma hakkına sahiptir.

Siyasî partiler, önceden izin almadan kurulur ve serbestçe faaliyette bulunurlar.

Siyasî partiler; ister iktidarda ister muhalefette olsunlar; demokratik siyasî hayatın vazgeçilmez unsurlarıdır.” ;

“MADDE 57.- Siyasî partilerin tüzükleri, programları ve faaliyetleri, insan hak ve hürriyetlerine dayanan demokratik ve lâik Cumhuriyet ilkelerine ve Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmezliği temel hükmüne uygun olmak zorundadır. Bunlara uymayan partiler temelli kapatılır.

Siyasî partiler, gelir kaynakları ve giderleri hakkında Anayasa Mahkemesine hesap verirler.

Partilerin iç çalışmaları, faaliyetleri, Anayasa Mahkemesine ne suretle hesap verecekleri ve bu Mahkemece malî denetimlerinin nasıl yapılacağı, demokrasi esaslarına uygun olarak kanunla düzenlenir.

Siyasî partilerin kapatılması hakkındaki dâvalara Anayasa Mahkemesinde bakılır ve kapatma kararı ancak bu Mahkemece verilir.”

c- Bakanlar Kurulunun Bir Siyasî Partiler Kanunu Tasarısı Hazırlaması ve Bu Tasarının Millet Meclisinde Geçici Komisyonunda Görüşülmesi

Özellikle, 57. maddenin 3. fıkrasındaki, *“Partilerin iç çalışmaları, faaliyetleri, Anayasa Mahkemesine ne suretle hesap verecekleri ve bu Mahkemece malî denetimlerinin nasıl yapılacağı, demokrasi esaslarına uygun olarak kanunla düzenlenir”* hükmü, Anayasanın Geçici 7. maddesinde yer alan, *“...bu Anayasa ile konulması emredilen diğer kanunlar da en geç iki yıl içinde çıkarılır”* hükmü ile birlikte değerlendirildiğinde; TBMM’nin toplanmasından itibaren iki yıl içinde, siyasî partileri düzenleyecek ayrı bir kanunun çıkarılması gerektiği kolayca anlaşılmaktaydı. Nitekim, siyasî partilerin, dernekleri düzenleyen kanun dışında ayrı bir kanunla düzenlenmesine ihtiyaç duyulduğu, Anayasanın 57. maddesinin Gerekçesinde de,

⁸²⁴ **Resmî Gazete**, 6 Temmuz 1960, Sayı: 10544.

“...Siyasî partiler gibi, Devlet hayatında büyük rolü ve önemi olan teşekküllerin, herhangi bir dernekle aynı hükme tabi olması, ne ihtiyaçlara ve ne de hukuk esaslarına uygun düşer. Bu sebeple, siyasî partilerin tüzüklerini, faaliyetlerini ve işleyişlerini ilgilendiren hükümlerin, kanunla ayrıca düzenlenmesi zarureti mevcuttur. Hele demokrasi prensiplerine aykırı düşen partilerin kapatılması esası Anayasa ile konulduktan sonra, suçların kanunîliği prensibi, ne yolda hareket edişin demokratik olmadığının da kanunla belirtilmesini gerektirir...”

denilerek⁸²⁵, açıkça ifade ediliyordu. Kaldı ki, “Millet Meclisi Başkanının Başkanlığı altında, Hükûmet Temsilcileri ile TBMM’deki Siyasî Parti Grupları ve Bağımsızlarla, Cumhuriyet Senatosundaki Tabî Üyelerin ve Cumhurbaşkanı Seçilen Üyelerin Temsilcilerinden Oluşan Kurul”un hazırladığı ve Millet Meclisi Genel Kurulunca da 13 Eylül 1963 tarihli 137. Birleşimde kabul edilen Raporun “d” bendinde, Siyasî Partiler Kanunu da, Anayasanın Geçici 7. maddesi uyarınca TBMM’nin ilk toplantısını yapmasından itibaren iki yıl içinde çıkarılması gereken kanunlar arasında yer almaktaydı⁸²⁶.

İşte bu doğrultuda, Bakanlar Kurulu bir “Siyasî Partiler Kanunu Tasarısı” hazırlamış ve 3 Ekim 1963 tarihinde Millet Meclisi Başkanlığına sunmuştu⁸²⁷. Millet Meclisinde bulunan siyasî parti grupları da ortak bir önerge vererek, Siyasî Partiler Kanununun Anayasanın Geçici 7. maddesi uyarınca iki yıl içinde çıkarılması gereken kanunlardan olduğuna dikkat çekmişler ve bir an önce kanunlaşmasını sağlayabilmek için, bir Geçici Komisyonunda görüşülmesini önermişlerdi. Millet Meclisinin 3 Ekim 1963 tarihli 148. Birleşiminde bu önergenin kabulü üzerine ile Tasarının bir Geçici

⁸²⁵ Kâzım Öztürk, **Türkiye Cumhuriyeti Anayasası**, Cilt: II, s. 2180.

⁸²⁶ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 2, Cilt: 21, Birleşim: 137, (13.09.1963), s. 307.

⁸²⁷ Ancak bundan önce, yani tümüyle siyasî partilere yönelik özgün bir siyasî partiler kanunu yapılmadan önce, Millet Meclisinin 12. Dönemi içinde, siyasî partilere de uygulanmakta olan 28 Haziran 1938 tarih ve 3512 sayılı Cemiyetler Kanununda 30 Nisan 1963 tarih ve 228 sayılı Kanunla bazı küçük çaplı değişiklikler gerçekleştirilmişti. Bu bağlamda, yukarıda gördüğümüz 4 Temmuz 1960 tarih ve 8 sayılı “3512 sayılı Cemiyetler Kanununa ek Geçici Kanun”un 1. maddesi şu şekle dönüşmüştü:

“Siyasî partilerin il ve ilçe merkezleri dışında her ne nam ile olursa olsun teşkilât kurmaları memnurdur.

İl merkezlerinde genel idare kuruluna bağlı bir il idare kurulu ile buna bağlı bir merkez ilçe idare kurulundan, ilçe merkezlerinde il idare kuruluna bağlı bir ilçe idare kurulundan ve genel merkez ile il ve ilçelerde birer gençlik ve kadın kollarından başka teşkilât kurulamaz.”

Sözü edilen 228 sayılı Kanunla, “3512 sayılı Cemiyetler Kanununa ek 8 sayılı Kanun”a bir de “Ek Madde” eklenmişti ve bu Ek Maddede şu düzenleme yer almış bulunuyordu:

“Siyasî partilerin ilçe kongrelerine delege seçimi maksadiyle partilere kayıtlı üyeler, ilçe kongresinden en çok iki ay evvel başlamak üzere mensubu bulundukları ilçe idare kurulunca memur edilecek bir şahsın murakabe ve sorumluluğu altında aynı günde bitirilmek kaydıyla köy ve mahallelerdeki kapalı yerlerde delege seçimi yaparlar.” Bu değişikliklerin öngörüldüğü, 30 Nisan 1963 tarih ve 228 sayılı Kanun için bkz. **Resmî Gazete**, 9 Mayıs 1963, Sayı: 11398.

Komisyonunda görüşülmesi kararlaştırılmıştı⁸²⁸. Bu arada, Millet Meclisinin 15 Ekim 1963 tarihli 152. Birleşiminde, Adana Milletvekilleri Kemal Sarıbrahimoğlu ile Kasım Gülek'in hazırladıkları ve 10 Ekim 1963 tarihli “Gelen Kâğıtlar” listesinde yer alıp, İçişleri, Adalet, Anayasa ve Plân Komisyonlarına havale edilmiş olan Siyasî Partiler Kanunu Teklifinin de bu Geçici Komisyona gönderilmesine karar verilmişti⁸²⁹.

Bakanlar Kurulunun hazırladığı ve 160 maddeden oluşan Siyasî Partiler Kanunu Tasarısının Genel Gerekçesinde şöyle denilmekteydi:

Türk Milleti, 9 Temmuz 1961 Anayasası ile Demokratik Hukuk Devletini bütün hukukî ve sosyal temelleriyle kurmak istemiştir. Anayasanın başlangıç kısmında ifade edildiği gibi, bugünkü temel hukuk yapımız, insan hak ve hürriyetlerini, millî dayanışmayı, sosyal adaleti, ferdin ve toplumun huzur ve refahını gerçekleştirmeyi ve teminat altına almayı mümkün kılacak demokratik bir hukuk devleti düzenidir. Devlet hayatımız, çok partili parlömanter demokrasi esasına dayandığı cihetle, Devlet ve toplum yapısını bir bakıma siyasi partiler demokrasisi olarak adlandırmak da kabildir.

Bu sebeple, Anayasanın getirdiği Devlet anlayışı içinde siyasi partilerin yeri, kesin bir şekilde tâyin edilmiş ve partiler iktidarda olsunlar, muhalefette bulunsunlar demokratik siyasî hayatın vazgeçilmez unsurları sayılmışlardır. Bu anlayış, aynı zamanda, Türk Anayasasının kabul ettiği hukuk düzeninde meşru parti varlığının, demokratik bir siyasî hayata hadim olmayı ve Anayasa düzeninin karşısında bulunmamayı gerektirdiğini de ifade eder. Anayasamızın 57 nci maddesi, siyasi partilerin kuruluş hedefleriyle kuruluş ve işleyiş tarzları hakkında Demokratik hukuk devletinin ilkelerine uygunluk şartını vaz'etmiş bulunmaktadır. Anayasanın 57 nci maddesinin ikinci fıkrasında siyasi partilerin gelir kaynakları ve giderleri hakkında Anayasa Mahkemesine hesap verecekleri hükmü vaz'edildikten sonra, aynı maddenin üçüncü fıkrasında parti iç çalışmaları, parti faaliyetleri, Anayasa Mahkemesine partilerin ne suretle hesap verecekleri ve bu mahkemece malî denetimin nasıl yapılacağı hususunun bir kanunla düzenleneceği ifade olunmuştur. Anayasanın 7 nci geçici maddesine göre, Türkiye Büyük Millet Meclisinin toplandığı tarihten itibaren iki yıl içinde tedvini gereken kanunlar arasında (Siyasi Partiler Kanunu) da yer almış bulunuyor.

Bilindiği üzere, demokratik memleketlerin hemen hepsinde olduğu gibi bizde de partilerin hukukî rejimi için bugüne kadar ayrı bir kanun tedvini yoluna gidilmemiş, partiler, hususi hukukun derneklerle ilgili hükümlerine göre kurulan ve işliyen hususi hukuk tüzel kişileri olarak kabul edilmişlerdir. 9 Temmuz 1961

⁸²⁸ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 2, Cilt: 22, Birleşim: 148, (03.10.1963), ss. 171-172.

⁸²⁹ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 2, Cilt: 22, Birleşim: 152, (15.10.1963), s. 248.

Anayasasının yukarıda bahis konusu edilen 57 nci maddesi hükmü, Federal Almanya Anayasasının 21 nci maddesindeki hükümden mülhemdir ve Almanya’da âmme ve idare hukukçılarını tereddüde sevk eden 21 nci madde hükmü ıslah ve ikmal edilmiş olarak Türk Anayasasına alınmış bulunmaktadır.

Türk Anayasasının partilerin hukukî rejimini tanzim edici bir kanun tedvini hususunda kanun koyucuya yüklediği vazifenin mahiyeti ve şümülü hakkında bir görüşe sahibolmaksızın siyasi partiler kanununun hazırlanmasına imkân yoktur. Anayasa, siyasi partiler bakımından bâzı temel görüşleri tesbit etmiş ve tanzim istikametlerini göstermiş olmakla beraber, partiler hukukî rejiminin düzenlenmesi bahsinde hudutsuz bir genişlik kabul etmemiş, dernekler hukukunun serbesti prensibini de muhafaza eylemiştir. Ancak, yukarıda da temas edildiği üzere, Türk Anayasa düzenine göre siyasi parti, behemahal insan hak ve hürriyetlerine dayanan demokratik hukuk devletinde vazife görececek bir bünyeye sahip bulunmak, Anayasa ilkelerinden ayrılmamak ve hele bu Anayasa düzenine karşı olmamak mevki ve mecburiyetindedir.

Federal Almanya Anayasasının siyasi partiler kanunu tedvinini kanun koyucuya vazife olarak yükliyen bir Anayasa olduğu belirtilmişti. Ancak, siyasi partilerin hukukî rejimini tanzim edici bir kanun örneğine başka memleketlerde de raslamamış olan Alman hukukçuları, konunun önemi karşısında, anayasalarının 21 nci maddesindeki temel direktife rağmen, kesin bir adım atamamışlardır. Bu durum, kısmen de, Batı Almanya Anayasasının 21 nci maddesinin ihtiva ettiği hükümlerin bizim Anayasamızdaki sarahatten mahrum oluşunun bir neticesi sayılabilir.

Batı âlemi 19 ncu asır ortalarından itibaren seçim hukuku ile ilgilenmiş ve birçok memleketlerde siyasi partilerin işleyişini dolayısıyla tanzim eden mevzuat vücut bulmuştur. Batı Almanya’da siyasi partilerin hukukî rejimini tanzim zarureti kuvvetle hissedilmiştir. Çok liberal bir hukuk anlayışını aksettiren Weimar Demokrasisinin iflâsından mütevellit acı tarihî hâtıralar, hukukçuları, Devlet idaresi sorumlularını ve parlâmentoyu bu konu üzerinde eğilmeye sevk etmiştir. 1955 yılı Ocak ayında Federal Almanya İçişleri Bakanı, Siyasi partiler Kanununun tedvinine bir ön hazırlık olmak üzere muhtelif ilim çevrelerinden seçtiği uzmanlardan bir komisyon kurmuş ve bu komisyonu sosyal ve tarihî gelişmeleri de dikkate alarak bir rapor hazırlamaya memur eylemiştir. Bonn Üniversitesi Âmme Hukuku Profesörü Dr. Ulrich Scheuner’in başkanlık ettiği 18 kişilik bu ilim heyetinde siyasî ilimler ve âmme hukuku profesörleri ile felsefe, sosyoloji, tarih uzmanları vazife almışlardır. Alman İçişleri Bakanı tarafından tavzif edilen bu partiler hukuku komisyonu, Partiler Kanununu ilgilendiren konuları üyeleri arasında taksim ettikten ve bunlardan münferit raporlar aldıktan sonra, neticeleri topluca müzakere etmiş ve bir sene yedi ay süren çalışmaları sonunda 250 sayfalık raporunu vermiştir. Alman İçişleri Bakanı tarafından kaleme alman kısa bir ön sözle, (Rechtliche Ordnung des Parteiwesens) siyasi partilerin hukukî tanzimi başlıklı bu rapor 1957 Ağustosunda yayınlanarak

halk oyuna arz olunmuştur. Yalnız Almanya'daki siyasi parti gelişmelerini ve partilerde ilgili mevzuatı değil, aynı zamanda, yabancı memleketler mevzuatını da çalışma konusu yapan ve meseleleri ilmî açıdan etraflı bir şekilde inceliyen ve hal suretleri bakımından da azlık ve çokluk görülerini belirtmekte olan bu ilmî eser, Siyasi partiler kanunu tasarımızın hazırlanmasında geniş ölçüde yardımcı olmuştur.

Siyasi partiler Kanununu tedvin ederken, millî iradeye dayanan Cumhuriyet devrinde çok partili hayatımızın gelişme seyrini, geçirilen tecrübeleri ve toplum yapımızı hiçbir suretle gözden kaçırmamak icabeder. Esasen Anayasamız da, modern anayasaların ihtiva ettiği hükümlerin tesadüfî bir şekilde bir araya toplanması suretiyle değil, Türk Milletinin gerçek ihtiyacına cevap verecek tarzda ve onun bünyesiyle tam bir ahenk içinde meydana, getirilmiş bir hukuk manzumesidir.

Siyasi partiler Kanununun neleri ihtiva etmesi ve hükümlerinde ne dereceye kadar umumiyet içinde kalması gerektiği, bir taraftan bu tarihî gelişime, diğer taraftan da Anayasanın emredici hükümlerine göre tâyin edilmek iktiza eder.

Siyasi partilerin hukukî tanzimini sağlayıcı bir özel kanunun siyasi parti mefhumunu, siyasi partiyi diğer derneklerden ayıran objektif kıstaslara göre belirgin bir şekilde tesbit etmekle başlaması lüzumu meydandadır. Bundan sonra, kuruluş hükümleriyle birlikte partilerin iç bünyelerini ilgilendiren bâzı temel hükümlerin kanunda yer almasına zaruret vardır. Zira, Anayasanın 57 nci maddesi, 'Siyasi partilerin, tüzükleri programları ve faaliyetleri, insan hak ve hürriyetlerine dayanan demokratik ve lâik Cumhuriyet ilkelerine ve Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmezliği temel hükmüne uygun olmak zorundadır' demekte ve bunlara uymayan partilerin temelli kapatılmasını emretmektedir. Keza, aynı maddenin üçüncü fıkrasında 'partilerin iç çalışmaları' ve 'faaliyetleri' nin kanunla demokrasi esaslarına uygun olarak düzenleneceği hükmü vaz' edilmiştir.

Şu hale göre, bir taraftan hususi hukukun derneklere mütaallik serbesti prensibi düşünülecek, diğer taraftan da Siyasi partilerin Devlet hayatında oynadıkları müstesna rol ve millî iradenin teşekkülünde başlıca vasıta oluşları dikkate alınarak, Anayasanın emredici hükümlerine uygun bir tarzda hukukî bir nizam sağlanacaktır. Partilerin demokratik bir kuruluş ve işleyişe sahibolmaları, parti içi iradenin hür bir şekilde belirmesi ve parti organlarının ve idari mercilerinin bu hür iradeye göre vazife almalarının sağlanması ile mümkün olabilir. Binaenaleyh, Partiler Kanununda parti üyelerinin iradelerinin tesirli bir hale getirilmesi, organların aşağıdan yukarıya kuruluşlarına ve parti mensupları tarafından murakabe edilmelerine müsait birer statüye sahip kılınması zarureti vardır. Ancak, kanun koyucunun siyasi partiler için bir (ideal statü) veya bir (tip statü) meydana getirmesi, Anayasa hükümleri ile ve derneklerin muhtar yapıları ile telif edilemez. Bu itibarla, parti teşkilâtı ve parti organları münasebetinde her siyasi partinin kurucuları ve üyeleri için bir hareket serbestisi tanınması cihetine gitmek lâzımdır.

Alman Partiler Hukuku Komisyonunun raporuna yazdığı ön sözde Alman İçişleri Bakanı Gerhard Schröder'in çok haklı ve isabetli bir tarzda ifade ettiği gibi, 'millet, iradesini partiler kanaliyle izhar etmektedir. Siyasi düşünce ve gayretler bugün partiler tarafından benimsenmedikçe, Devlet iradesinin teşekkülünde hemen hiçbir tesir yapmamakta, milletin ve Devletin hayatı onun partilerinin taazzuv gücüne ve ruhuna kesin olarak bağlı bulunmaktadır.'

Siyasi partilerin millet iradesinin tecellisine vasıta oluşları, onların seçimlerde oynadıkları rol ile ve parlamento bünyesine gönderdikleri temsilcilerle izah edilmek lâzımgelir. Nitekim, siyasi partiler, bu sebeple seçim hazırlığı kuruluşları olarak da tavsif edilmektedirler. Partilerin seçimlerde rol oynamaları ve özellikle parlamentoya temsilci göndermek suretiyle yalnız seçim sırasında değil, devamlı surette millet iradesinin oluşumunun başlıca vasıtası bulunmaları adaylık meselesinin tanzimini gerektirmektedir. Demokratik bir parti kuruluş ve işleyişinden bahsedebilmek için, parti organlarının, parti üyelerinin hür iradesiyle iş başına gelen ve belli süre vazife gören organlar olması asla yeterli değildir. Bunun kadar ve hattâ bundan daha önemli olarak, siyasi partilerin seçmene arz edecekleri adayların o partiye oy veren veya hiç değilse o partinin mensubu bulunanların arzu ve temayüllerine göre seçilmesi de sağlanmalı ve teminat altına alınmalıdır. Alman İlim Heyeti, bir Partiler Kanununa, aday tesbiti bahsinde demokratik usulleri getiren hükümlerin ithalini zaruri görmüş ve bu konuda yabancı devletler mevzuatını da geniş ölçüde bahis konusu etmiştir. İttifakla belirtilen husus şudur ki, millî iradeye değer veren demokratik devletlerin hayatında siyasi partilerin aday tesbiti işlemleri ve aday listelerinin düzenlenmesi meselesi, parti teşkilâtının veya parti lider kadrosunun inhisarından kurtarılmış ve aday tesbiti partiye oy veren seçmenlerin veya hiç değilse bütün parti üyelerinin hakkı sayılmıştır. Ancak, tatbikatta aday tesbiti, delegasyon sistemini külliye bertaraf etmiş değildir.

Parti iç nizamının tanziminde ele alınması gereken bir önemli konu da, Parlâmentodaki siyasi parti grupları olmak lâzımgelir. Zira, millî iradenin tezahür ve tecellisinde devamlı olarak rol ifası, parti teşkilâtından daha çok parti gruplarına teretdübetmektedir. Bu itibarla, siyasi parti grupları en az diğer parti organları kadar kanun koyucuyu Partiler Kanununun tanziminde ilgilendirecektir.

Siyasi partiler Kanununun behemahal tanzim etmek zorunda olduğu bir diğer husus, partilerin gelir ve giderleriyle ve malî durumlarıyla ilgilidir. Alman Anayasası 21 nci maddesinde siyasi partilerin, gelirlerinin kaynakları hakkında halkoyuna açıklama yapacaklarına dair konulan hüküm sonradan bâzı tereddütleri celbetmiş ve Anayasanın bu hükmünü dar açıdan yorumlama temayülü ile gayenin gelir ve giderler hakkında bilgi vermek olduğu tarzındaki temayül ve görüş sahipleri arasında münakaşalar doğmuştur. Türk Anayasası hazırlanırken, Alman Anayasasındaki hükmün çeşitli yorumlara elverişli oluşundaki mahzurlar dikkate alınmış ve 57 nci maddenin ikinci fıkrasında 'siyasi partiler gelir kaynakları ve

giderleri hakkında Anayasa Mahkemesine hesap verirler' tarzında sarih bir hüküm konularak bu gibi tereddütler bertaraf edilmiş, hesabın verilmesi icabeden merci de daha isabetli bir tarzda tesbit olunmuştur. Siyasi Partiler Kanununun tanzim etmesi gereken husus, Anayasanın 57 nci maddesinin üçüncü fıkrası gereğince bu hesabın ne suretle verileceğine ve Anayasa Mahkemesince malî denetimin nasıl yapılacağına taallük etmektedir. Binaenaleyh, Partiler Kanunu, parti gelirlerinin neler olacağı, bu gelir ve giderlerin nasıl tevsik edileceği hakkında tatbikatı güçleştirmeyecek bir vuzuh sağlamak mecburiyetindedir.

Demokratik siyasi hayat bakımından vazgeçilmez unsur olarak kabul edilen siyasi partilerin hukukî tanziminde Türk siyasi hayatının asıl ihtiyacı, partilerin demokratik düzene, millî huzura, millî dayanışmaya ve millî refaha yardımcı olmalarını sağlamaktır. Bu konu, diğer Batı demokrasilerini ve bilhassa Weimar yıkılışını ve Hitler diktasını yaşamış olan Batı-Almanya'yı ciddi surette meşgul ettiği gibi, bizim için de büyük bir titizliği gerektirir bir mahiyet arz etmektedir. Siyasi parti yasakları diye adlandırılabilir memnu faaliyetler bahsinde modern demokrasiler büyük bir fikir inkılâbını gerçekleştirmiş bulunmaktadırlar. Bilindiği üzere, geçen asrın liberal hukuk telâkkisinde siyasi partiler bakımından da 'free enterprise in ideas' (fikirlerde serbest teşebbüs) anlayışı hâkim bulunmakta idi. Siyasi parti hayatı, tarihî gelişimi içinde, Birleşik Amerika'ya ve İngiltere'ye nazaran daha geri kalmış olan Almanya, Birinci Dünya Savaşından sonra Weimar sisteminde bu liberal anlayışa yer vermişti. Ölçüsüz ve liberal hürriyet telâkkisi içinde her türlü anlayışta siyasi parti faaliyet göstermiş, hattâ siyasi partiler Devlet içinde bir nevi özel ordu kurma imkânını bulmuşlardır. Böyle bir anlayış neticesindedir ki, bütün o hürriyet nizamının içinde bir Hitler diktatörlüğü çıkmış ve yalnız Alman milleti için değil, bütün dünya için felâket olan ikinci Dünya Savaşının doğmasına ve Almanya'nın yıkılmasına ve parçalanmasına yol açmıştır. 1945 ten sonra Alman Anayasası hazırlıklarına geçildiği zaman bu acı tecrübe dikkatle göz önünde tutulmuş ve demokratik devletin aslında bir (hukukî rölâtivizm) olduğu gerçeği benimsenerek, Anayasanın sağladığı hak ve hürriyetlerin bu nizamı tahribe yönelemeyeceği, Anayasa temellerinden inhiraf ve bhusus Anayasayı tahrip için kullanılamıyacağı kabul edilmiştir. Bugünkü Anayasamız hazırlanırken Almanya'nın ve İtalya'nın dikta idarelerinin tasfiyesinde aldıkları tedbirler üzerinde durulmuş ve fakat benzeri tedbirler yerine Anayasanın temel ilkelerinin mahfuziyetini sağlayacak bir yol tercih edilmiştir. Bu sebeptendir ki, bütün Anayasaya hâkim olan temel ilkeler başlangıç kısmında tasrih edildikten başka, 56 ncı ve 57 nci maddelerde partilerin uymak zorunda olduğu esaslar ve bunların müeyyideleri hükme bağlanmıştır.

Siyasi partiler için bir teminat olmak üzere yalnız Anayasa Mahkemesinin kapatma kararı vereceği Anayasada belirtilirken, siyasi partilerin Anayasa düzenine karşı olmaları takdirinde kapatma kararı vereceği de açıkça belirtilmiştir. Aynı veçhile, bir siyasi parti tarafından din istismarı yoluna sapılmasının temelli kapatmayı gerektireceği, Anayasanın 19 ncu maddesinde tasrih edilmiştir. Parti yasakları hakkındaki hükümlerin tatbikatı zorlaştırmıyacak ve siyasi hayatta tereddüt ve endişe yaratmıyacak bir açıklığa kavuşturulmasına ihtiyaç vardır. Anayasanın temel düzeninden ve ilkelerinden ayrılmayı veya Anayasa düzeninin yıkılmasını hedef tutan yahut bu sonucu doğurabilecek mahiyette olan her davranış, Türk Anayasasına tecviz edilemeyeceğinden, Siyasi Partiler Kanununda, yasak olan fiillerin ve davranışların açıklanmasına ihtiyaç görüldüğü gibi, Anayasa Mahkemesinde kapatma dâvasının ikamesi ve niyeti bakımından da takibedilecek prosedürün tesbiti zarureti vardır.

Bu tasarı işte bu gerçeklere göre hazırlanmış, kanunun yayını ve yürürlüğe girmesiyle siyasi partilerin bu kanundaki esaslara uymalarını sağlayıcı hükümler ve Türk mevzuatının Partiler Kanununa göre tadil ve ikmal icabeden kısımları ile ilgili maddeler sevk edilmiştir.

Bakanlar Kurulu, bu tasarıyı Yüce Meclise sevk ederken, Türk toplumunun ve Devletinin geleceğine teminat getiren ve Türk Milletinin refah yolunda hızla ilerlemesine imkân veren bir siyasi vasatın hazırlanmasında başlıca âmil olacak bir hukukî eseri büyük Türk Milletinin gerçek temsilcilerine sunmuş olmayı kendisi için müstesna bir talih saymakta ve şerefli bir vazifeyi ifa ettiğine kaani bulunmaktadır.”⁸³⁰

13 milletvekilinden oluşan Millet Meclisi Geçici Komisyonu⁸³¹, Adana Milletvekilleri Kemal Sarıbrahimoğlu ile Kasım Gülek’in hazırladıkları Teklif⁸³² birlikte ele aldığı Bakanlar Kurulu Tasarısını değerlendirerek, bazı maddelerde

⁸³⁰ Millet Meclisi S. Sayısı: 527, “Siyasi partiler kanunu tasarısı ile Adana milletvekilleri Kasım Gülek ve Kemal Sarıbrahimoğlu’nun, Siyasi Partiler kanun teklifleri ve Geçici Komisyon raporu”, **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 3, Cilt: 26, Birleşim: 49’un sonuna ekli, (06.02.1964), s. 1-5.

⁸³¹ Geçici Komisyonunda, şu milletvekilleri yer almıştı: Tekirdağ Milletvekili H. Mumcuoğlu (Başkan), İstanbul Milletvekili C. Kırca (Sözcü), Samsun Milletvekili B. Cömert (Kâtip), Çanakkale Milletvekili B. Arat, Çorum Milletvekili H. İncesulu, Edirne Milletvekili İ. Ertem, Elâzığ Milletvekili N. Günay, Erzurum Milletvekili T. Telli, İstanbul Milletvekili S. Vardarlı, Van Milletvekili Ş. Kösereisoglu, Aydın Milletvekili O. Apaydın, Konya Milletvekili İ. Baran ve Sinop Milletvekili M. Alicanoğlu. Bkz. Millet Meclisi S. Sayısı: 527, “Siyasi partiler kanunu tasarısı ile Adana milletvekilleri Kasım Gülek ve Kemal Sarıbrahimoğlu’nun, Siyasi Partiler kanun teklifleri ve Geçici Komisyon raporu”, **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 3, Cilt: 26, Birleşim: 49’un sonuna ekli, (06.02.1964), s. 42.

⁸³² Esasında, Kasım Gülek, bu kanun teklifini, 1 Ocak 1963 tarihinde Millet Meclisi Başkanlığına tek başına sunmuştu. Fakat daha sonra, 8 Ekim 1963 tarihinde, aynı teklifin, Kasım Gülek ve Kemal Sarıbrahimoğlu’nun imzalarıyla, yeniden sunulduğunu görüyoruz. Bkz. **A.k.**, s. 22.

değişikliğe gitmiş, bir maddeyi çıkarmış⁸³³, iki yeni madde eklemiş⁸³⁴ ve böylece, 161 madde haline gelen Tasarıyı, 20 Kasım 1963 tarihinde Millet Meclisi Başkanlığına sunmuştu⁸³⁵.

d- Tasarının Millet Meclisi Genel Kurulunca Ele Alınışı

aa- Hükûmetin İstifası Nedeniyle Tasarının Görüşülmesinin Ertelenmesi

Hemen yukarıdaki satırlarda değindiğimiz gibi, Millet Meclisi Geçici Komisyonu, bu kapsamlı Tasarı üzerindeki incelemelerini tamamlamış ve hazırladığı Raporu, 20 Kasım 1963 tarihinde Millet Meclisi Başkanlığına sunmuştu. Ancak, tam Tasarının Millet Meclisi Genel Kurulunda görüşülmesine başlanacağı o günlerde, 2 Aralık 1963 tarihinde, IX. İnönü Hükûmeti istifa ettiği için⁸³⁶; Millet Meclisinin 3 Aralık 1963 tarihli 9. Birleşiminde, Adalet Partisi İstanbul Milletvekili Ziya Altınöğlü, Yeni Türkiye Partisi Sivas Milletvekili Mahmut Vural ve Cumhuriyet Halk Partisi İstanbul Milletvekili Oğuz Oran, verdikleri bir önerge ile, yeni Hükûmet kuruluncaya kadar, Siyasî Partiler Kanunu Tasarısının görüşülmesinin ertelenmesini talep etmişlerdi⁸³⁷. Millet Partisi Grubu adına Grup Başkanvekili Yozgat Milletvekili İsmail Akdoğan tarafından verilen ayrı bir önergede de aynı şey istenmekteydi⁸³⁸. Birleşimi yöneten Başkanvekili Mekki Keskin'in, önerisi üzerine İsmail Akdoğan da, ilk önergeye katılmış ve bu önergenin kabulü üzerine, Siyasî Partiler Kanunu Tasarısının

⁸³³ Millet Meclisi Geçici Komisyonunun, Bakanlar Kurulu Tasarısından çıkardığı 119. madde metni şöyleydi: “Siyasi partiler, 26 Teşrinisani 1934 tarihli ve 2590 sayılı Efendi, bey, paşa gibi lâkap ve unvanların kaldırıldığına dair Kanunun sultanlığın kaldırılmış bulunan egemenlik haklarının ifadesini tazammun eden lâkap, unvan, nişan ve madalya gibi tezahürlerini tasfiye olan amacına aykırı amaç güdemezler.” **A.k.**, s. 94.

⁸³⁴ Millet Meclisi Geçici Komisyonunun, Bakanlar Kurulu Tasarısına eklediği maddelerden ilki, 126. maddeden sonra gelmek üzere 127. maddeydi. Bu maddede şu hüküm yer almaktaydı: “Siyasi partiler, kamu tüzel kişilerinin, kamu iktisadî teşebbüslerinin, kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşlarının ve kamu yararına çalışan derneklerin hizmet alanına giren faaliyetlerde ve sosyal hizmetlerde bulunmak suretiyle propaganda yapamazlar.” **A.k.**, s. 97. Tasarıya eklenen ikinci madde ise 30. maddeydi. Bu maddede ise şöyle denilmekteydi:

“Siyasi partiler; üyeleri için üniforma ve hariçte takılacak kol bağı ihdas edemezler.

Siyasi partiler; askerliğe, savunma veya sivil savunma hizmetlerine hazırlayıcı eğitim ve öğretim faaliyetlerine girişemezler.” **A.k.**, s. 99.

⁸³⁵ **A.k.**, s. 22.

⁸³⁶ **Resmî Gazete**, 3 Aralık 1963, Sayı: 11571.

⁸³⁷ Sözü geçen Önergede şöyle deniliyordu: “Gündemin öncelikle görüşülmesi kararlaştırılan işler bölümünde ve birinci sırada kayıtlı siyasi partiler kanunu tasarısının, mevzuun özelliği ve ehemmiyeti ve teklif sahibi Koalisyon Hükûmetinin istifa etmiş olması muvacehesinde, ayrıca yeni kurulacak hükûmetin bu kanuna tesahubedip etmiyeceği malûm olmadığından Hükûmetin teşkiline kadar görüşülmesinin tehirini İçtüzüğü 89 ncu maddesi gereğince arz ve talep ederiz.” **M.M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 3, Cilt: 23, Birleşim: 9, (03.12.1963), s. 150.

⁸³⁸ İsmail Akdoğan tarafından verilen Önerge ise şöyleydi: “Siyasi partiler kanun tasarısının şifahen arz ettiğimiz sebeplerle gelecek Salı gününe tâlikine karar verilmesini arz ve teklif ederiz.” **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 3, Cilt: 23, Birleşim: 9, (03.12.1963), s. 151.

görüşülmesi, yeni Hükûmetin kuruluşundan sonraya ertelenmişti⁸³⁹. 25 Aralık 1963 tarihinde X. İnönü Hükûmeti kurulduktan⁸⁴⁰ ve Millet Meclisinin 4 Ocak 1964 tarihli 25. Birleşiminde güven oyu aldıktan sonra⁸⁴¹, 7 Ocak 1964 tarihinde, Cumhuriyet Halk Partisi, Adalet Partisi, Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi ve Millet Partisi Grupları adına verilen bir ortak önerge ile, Siyasî Partiler Kanunu Tasarısı üzerindeki görüşmelerin 16 Ocak 1964 Perşembe günü başlaması istenmekteydi⁸⁴². Bu önerge kabul edilmiş, ancak görüşmelerin başlaması gereken 16 Ocak 1964 tarihinde, Millet Meclisindeki tüm siyasî parti grupları adına verilen yeni bir önerge ile, görüşmelerin 4 gün daha ertelenmesi istenmişti ve bu istek te kabul görmüştü⁸⁴³. AP Grubu adına İzmir Milletvekili Ali Naili Erdem'in, CHP Grubu adına Burdur Milletvekili Fethi Çelikbaş'ın, CKMP Grubu adına Sivas Milletvekili Cevad Odyakmaz'ın, MP Grubu adına İstanbul Milletvekili Ö. Zekai Dorman'ın ve YTP Grubu adına Tokat Milletvekili Ali Dizman'ın imzaladığı önergede aynen şöyle deniliyordu:

“Millet Meclisi Başkanlığına

*Siyasi partiler kanun tasarısının bugün görüşülmiyerek kabul edilen Başkanlık teklifi gereğince 20 Ocak 1964 tarihini takibeden Perşembe günleri, Anayasaya göre çıkması lâzımgelen kanunlar meyanında görüşülmesini arz ve teklif ederiz.”*⁸⁴⁴

Bu önergenin kabulüyle, önergede yer alan, Perşembe günlerinin, Anayasaya göre belirli bir sürede çıkması gereken kanunlardan Siyasî Partiler Kanunu Tasarısına ayrılması yönündeki öneri de kabul edilmiş olmaktaydı. Bu durumda, Millet Meclisi Genel Kurulu, her hafta Perşembe günkü çalışmalarını, Siyasî Partiler Kanunu Tasarısına ayırmış olacaktı. Bu tür bir belirleme, Başkanlık Divanının Siyasî Parti Grup Başkanlarının da katılımıyla düzenlediği bir toplantıda, yakında başlayacak Bütçe Kanunu müzakerelerine kadar çalışma gün ve saatlerinin ve hangi konuların hangi gün ele alınacağını saptandığı ve Millet Meclisi Genel Kurulunca aynı gün kabul edilmiş olan bir protokole dayanıyordu. Bu protokol şöyleydi⁸⁴⁵:

⁸³⁹ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 3, Cilt: 23, Birleşim: 9, (03.12.1963), s. 151.

⁸⁴⁰ **Resmî Gazete**, 25 Aralık 1963, Sayı: 11590 Mükerrer.

⁸⁴¹ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 3, Cilt: 24, Birleşim: 25, (04.01.1964), s. 200.

⁸⁴² **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 3, Cilt: 24, Birleşim: 27, (07.01.1964), s. 248.

⁸⁴³ Bu son önergeyi, AP Grubu adına İzmir Milletvekili Ali Naili Erdem, CHP Grubu adına Burdur Milletvekili Fethi Çelikbaş, CKMP Grubu adına Sivas Milletvekili Cevad Odyakmaz, MP Grubu adına İstanbul Milletvekili Ö. Zekai Dorman ve YTP Grubu adına Tokat Milletvekili Ali Dizman imzalamışlardı. Bkz. **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 3, Cilt: 25, Birleşim: 34, (16.01.1964), ss. 129-130.

⁸⁴⁴ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 3, Cilt: 25, Birleşim: 34, (16.01.1964), s. 129.

⁸⁴⁵ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 3, Cilt: 25, Birleşim: 34, (16.01.1964), ss. 127-128.

Protokol

15 Ocak 1964 Çarşamba günü saat 16 da Millet Meclisi Başkanı Sayın Fuad Sirmen'in Başkanlığında parti grupları adına Ali Naili Erdem, Fethi Çelikbaş, Cevad Odyakmaz, Zekâi Dorman, Ali Dizman ve Hükümet mümessili olarak Maliye Bakanı Ferit Melen'den mürekkep heyet, Millet Meclisi Başkanlık Divanı salonunda toplanmış ve bütçe görüşmeleri başlayınca kadar Millet Meclisinin 20 Ocak 1964 Pazartesi gününden itibaren, Cumartesi ve Pazar günleri hariç olmak üzere, her gün saat 14 ten 19 a kadar aşağıda tesbit edilen esaslar dairesinde muntazam ve devamlı toplanmak suretiyle:

1. Haftanın Perşembe günleri Anayasa gereğince iki yıl içinde çıkarılması lâzımgelen kanunları;

2. Haftanın Çarşamba günleri eskiden olduğu gibi saat 16 dan sonra soruları;

3. Haftanın diğer günleri ve Çarşamba günleri saat 16 ya kadar da gündeme girmiş ve girecek olan ve bütçeden evvel çıkması zaruri görülen aşağıda yazılı kanun teklif ve tasarılarının diğer bütün maddelere takdimen görüşülerek neticelendirilmesini uygun görmüş ve bu hususun Yüce Meclisin tasvibine arzını kararlaştırmıştır:

a) Aktarma kanunları,

b) Cumhuriyet Senatosundan tadilen veya Karma Komisyondan gelen kanunları,

c) Gündemdeki "İkinci görüşülmesi yapılacak işleri",

d) Türk parasının kıymetini koruma kanunu tasarısı,

e) Ölüm cezalarının tasdikiyle ilgili komisyon raporları,

f) 3242 ve 5244 sayılı kanunlarla verilen yemeklik ve tohumluk bedellerinin tecili hakkında 310 sayılı Kanunun bâzı maddelerinin tadiline dair tasarı(l)a bu kanuna ek kanun teklifi,

g) Kira Kanunu,

h) Bütçe ile ilgili gelir tasarıları,

i) Cumhurbaşkanlığı tarafından geri gönderilen (X) ve (XI) nci Dönem Türkiye Büyük Millet Meclisi üyelerinin ödeneklerinden mütevellit T.C. Ziraat Bankası ve Maliye Bakanlığına olan borçlarla alâkalı Kanunu.

Millet Meclisi Başkanı
Fuad Sirmen

A.P. Meclis Grubu adına
İzmir
Ali Naili Erdem

C.H.P. Meclis Grubu adına
Burdur
Fethi Çelikbaş

C.K.M.P. Meclis Grubu adına
Sivas
Cevad Odyakmaz

M.P. Meclis Grubu adına
İstanbul
Zekai Dorman

Y.T.P. Meclis Grubu adına
Tokat
Ali Dizman

Hükümet adına
Maliye Bakanı
Ferid Melen

bb- Siyasî Partiler Kanunu Tasarısının Millet Meclisi Genel Kurulunda Görüşölmeye Başlanması

a’- Tasarının Tümö Üzerindeki Görüşmeler ve Yaşanan Çeşitli Sorunlar

Yapılâgelen bütün ertelemeler ve programlamalardan sonra, Millet Meclisi Genel Kurulu, 23 Ocak 1964 tarihli 39. Birleşiminde, Siyasî Partiler Kanunu Tasarının Geçici Komisyondan gelen şeklini ele almış Tasarının tümö üzerinde görüşmelere başlamıştı⁸⁴⁶.

Tümö üzerindeki görüşmelerde dikkat çeken ilk husus, bazı siyasî parti grupları adına yapılan konuşmalarda, çeşitli nedenlerden ötürö, bu Tasarı’nın görüşölmesine devam edilmemesi, ya Komisyona, ya da onu hazırlayan Hükömete iade edilmesinin istenmesiydi. Bu bağlamda, Millet Partisi Grubu adına konuşan, Yozgat Milletvekili İsmail Hakkı Akdoğan, Tasarının, Komisyona iadesinden yanaydı. Gerçekten, İsmail Hakkı Akdoğan, konuşmasında şu görüşleri ileri sürmekteydi:

“...Muhterem arkadaşlarım, siyasi partiler kanun tasarısının müstakil olarak hazırlanması, hepinizce malûm olduğu üzere Anayasamızın 55, 56 57 nci maddelerinde yer alan hükümleri muvacehesinde meydana gelmiştir. Bu bakımdan bu tasarının Yüksek Meclisinizce Anayasanın 55, 56 ve 57 nci maddelerindeki hükümlere uygun, orada kanunun emrettiği hususlardan başka kayıtlayıcı hükümlerin yer almaması lâzımgeldiği kanaatindeyiz. Bu bakımdan biz elimizdeki mevcut kanun tasarısının Anayasanın bu maddelerine tamamen muhalif olduğu, demokratik esaslarla getirilmesi lâzımgelen bu kanun tasarısının arz edeceğimiz 3 sebepten dolayı tekrar komisyona havale edilmesi lâzımgeldiği kanaatindeyiz.

Bu sebeplerden birincisi teknik bakımdandır arkadaşlar. Yüksek malûmlarınız olduğu üzere, Anayasa bu kanunun muayyen müddet içinde yapılmasını emretmiş bulunmaktaydı. Bu muayyen müddet içinde kanunun yetişebilmesi normal komisyonlardan geçmesi bakımından mümkün olamayacağı cihetle bu müddet içerisinde çıkabilmenin teminen bir karma komisyon kurulmuştu ve Karma komisyon zamanın darlığı muvacehesinde yapabildiği kadar, tetkik edebildiği kadar tetkik etmiş ve huzurunuzda bu kanun tasarısını getirmiştir.

*Halen bu kanunun çıkması için Anayasanın tâyin etmiş olduğu müddet mürur etmiş ve sona ermiş bulunduğuna göre artık bu kanunun şu veya bu müddet içerisinde yetiştirilmesi mevzuahsolmadığı cihetle Karma Komisyona gönderilmesi esbabı mucibesi ortadan kalkmış bulunduğundan bu kanunun normal komisyonlardan geçmek suretiyle daha güzel tetkik ve etüde tabi tutulması lâzımgeldiği kanaatindeyiz.”*⁸⁴⁷

⁸⁴⁶ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 3, Cilt: 25, Birleşim: 39, (23.01.1964), ss. 504 vd.

⁸⁴⁷ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 3, Cilt: 25, Birleşim: 39, (23.01.1964), s. 505.

Akdoğan, konuşmasının devamında, bir diğer sakınca olarak, gerek Millet Meclisinin gerek Cumhuriyet Senatosunun, çok yakında yeni malî yıl için hazırlanan bütçe kanunu görüşmelerine başlayacaklarını, böylesine sıkışık bir zamanda, Siyasî Partiler Kanunu gibi çok önemli bir kanunun gündeme alınıp görüşülmesinin doğru olmadığını belirtmekteydi. Bütün bunların dışında, Millet Partisi Grubu adına konuşan Akdoğan'a göre, söz konusu Tasarıda, çeşitli açılardan Anayasaya aykırılıklar vardı⁸⁴⁸.

Adalet Partisi Grubu adına konuşan İzmir Milletvekili Ali Naili Erdem de, Tasarının sağlıklı bir inceleme yapılmadan ve çeşitli siyasî partilerin ve akademik çevrelerin görüşleri alınmadan IX. İnönü Hükûmetince hazırlanmış olduğunu, sakıncalı birçok hüküm içerdiğini ve bu nedenlerle Hükûmete iade edilerek yeni bir tasarı hazırlanması gerektiğini savunuyordu. Adalet Partisi Grubu adına konuşan İzmir Milletvekili Ali Naili Erdem, konuşmasında şöyle diyordu:

“Muhterem milletvekilleri,

Örneğini başka memleketlerde görmediğimiz bir kanunun müzakeresine başlıyoruz. Kanun hakkında esas görüşlerimize geçmeden evvel kanun tasarısının Meclis gündemine girinceye kadar takibettiği yolun, kanunun ehemmiyeti ile mütenasip olmadığına işaret etmek istiyorum.

Anayasamız kadar ehemmiyetli olduğu birçok kere bu kürsüde belirtilen kanunun yalnızca Hükûmetin program ve görüşlerini ihtiva eden bir kanun mahiyetinde olmadığı düşünülerek hazırlanmasında muhalefet partilerinin fikirlerini almak, konunun ehemmiyeti kadar nezaket ve mücamele icabı idi. Bu yapılmamış ve üstelik herhangi bir ilmi incelemeye de lüzum görülmüyerek ve dahası normal komisyonlardan geçmeden üyelerinin üçte biri muhalif bir geçici komisyon raporu ile yüksek heyetinize sunulmuştur. Gerekçede tesbit ettiğimiz gibi böyle bir kanuna Federal Almanya'da ihtiyaç duyulmuş ve bu sebeple de Anayasalarına bir madde halinde getirilmiştir. Maddenin temel direktifine rağmen bu kanunun çıkarılmadığını sadece siyasi ilimler Âmmе Hukuku profesörleriyle, felsefe, sosyoloji ve tarih uzmanlarından müteşekkil 18 kişilik bir ilim heyeti tarafından bir sene yedi aylık bir çalışma sonunda sadece bir rapor hazırlanabildiğini görmekteyiz... Böylece meselenin ehemmiyeti ve konunun bir kanun haline getirilmesinin güçlüğü kendiliğinden ortaya çıkmış bulunmaktadır...

Muhterem Milletvekilleri,

Bizler, bir siyasi partiler kanunu çıkarılması zorunluğuna inançla, Anayasanın sarih hükmünün yerine getirilmesini istemekteyiz. Ancak konuşmalarımızın başında da kısaca belirttiğimiz gibi yarının siyasi hayatını çizecek ve onun olgunlaşmasını sağlayacak böyle bir kanunun dayanacağı mesnetleri(n) iyi, doğru ve tam olarak tesbit etmenin şart ve zaruri olduğuna inanmaktayız. Tasarıda bu mesnetleri(n) tâyin ve tesbitte hataya düşüldüğü gibi, teferruata girildiğini de görmekteyiz...

⁸⁴⁸ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 3, Cilt: 25, Birleşim: 39, (23.01.1964), ss. 505-510.

...Şu hale göre mesnedimizin evvel ve ahir Anayasa olduğunu kabul ederek tasarının tam ve mükemmel olmadığını ve bu bakımdan kanunun Hükümetçe geri alınarak bir daha esaslı tetkikata tabi tutulmasını ve üniversitelerden teşkil edilecek ilmî heyetler marifetiyle bir süzgeçten geçirildikten sonra Yüksek Meclise sunulmasında zaruret görmekteyiz...”⁸⁴⁹

Daha sonra söz alan Geçici Komisyon Sözcüsü İstanbul Milletvekili Coşkun Kırca, bu iddiaların bir kısmına cevap veriyor ve konuşmasının bir yerinde şöyle diyordu:

“...Millet Partisi Grubu adına konuşan Sayın Akdoğan arkadaşımız, bu kanun Anayasanın yedinci geçici maddesine tabidir. 7 nci geçici maddede konulan süre geçmiştir. Binaenaleyh, bundan sonra arkıt süreye tabi olmak diye bir konu yoktur. Bu kanunu, hattâ Geçici Komisyona değil, fakat benim bildiğime göre şimdiye kadar tatbik edilmemiş bur usule uyularak bütün havale edilmiş bulunduğu komisyonlardan yeniden geçirilmesinin uygun olduğunu söylediler. Muhterem arkadaşlar, huzurunuzda yedinci geçici maddenin mânası uzun uzadıya münakaşa edilmiştir. 7 nci geçici madde, parlâmentoya bir direktif verir. Bu direktifi vermesi demek, parlâmentonun bu geçici madde şümülüne giren kanunları çıkarmak için kendi usulü dairesinde âzami hüsnüniyetle, âzami gayreti sarf etmesini gerektirir. Bu âzami hüsnüniyet, bu âzami gayretin sarfı suretiyle gösterilmişse ve buna rağmen müddet geçmişse, ki şikkımızda bu husus varittir, o zaman bu Parlâmentoyu Anayasayı ihlâl etmiş olmakla suçlamak mümkün değildir kanaatine öyle sanıyorum ki hep birlikte varmıştık.

Komisyonun kanaati şudur ki; eğer müddet geçmişse, bu gibi kanunlar da Parlâmentonun bunları bir an evvel çıkarmak, evleviyetle vazifesi olmaktadır. Çünkü, Anayasamızın 7 nci geçici maddesi böyle anlaşıldığına göre, âzami hüsnüniyeti, âzami gayreti göstermek suretiyle ortaya koymak vecibesinden Parlâmento kurtulmuş değildir...”⁸⁵⁰

Siyasî Partiler Kanunu Tasarısının tümü üzerinde bu eleştirilerle başlayan görüşmeler devam ederken, CHP, CKMP ve YTP Grup Başkanvekilleri, görüşmelerin başladığının hemen ertesindeki birleşimde verdikleri bir ortak önerge ile, Siyasî Partiler Kanunu Tasarısının görüşülmesine, daha önce kararlaştırıldığı gibi yalnız Perşembe günleri değil, görüşmeler tamamlanıncaya kadar Salı günleri hariç her gün devam edilmesini önermişlerdi ve bazı milletvekillerinin karşı çıkımlarına rağmen, bu önerge kabul edilmişti⁸⁵¹. Ancak, bu kararın alınmasını izleyen ilk birleşimde,

⁸⁴⁹ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 3, Cilt: 25, Birleşim: 39, (23.01.1964), ss. 515-518.

⁸⁵⁰ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 3, Cilt: 25, Birleşim: 39, (23.01.1964), ss. 520-521.

⁸⁵¹ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 3, Cilt: 25, Birleşim: 40, (24.01.1964), ss. 544-550.

bu kez Adalet Partisi Grubu adına verilen bir önerge ile, yeniden eski karara dönülmesi ve bu doğrultuda, anılan Tasarının yalnızca Perşembe günleri görüşülmesi isteniyordu⁸⁵². Ne var ki, tartışmalardan sonra, bu önerge reddedilmişti⁸⁵³. Bu önergeler yarışmasında dikkat çeken husus, Meclisin, zamanının bir kısmını da olsa, Siyasî Partiler Kanunu Tasarısı gibi, çok geniş kapsamlı bir Tasarının görüşülmesinden çok, nasıl görüşüleceği tartışmasına ayırmasıydı. Böyle bir tablonun ortaya çıkmasında, görüşmelerin başladığı sırada, muhalefet kanadında yer alan AP ve MP'nin, Siyasî Partiler Kanunu Tasarısının mevcut şekliyle kanunlaşmasını istememelerinin rolü vardı. Nitekim, daha görüşmelerin başladığı ilk birleşimde, anılan iki muhalefet partisinden birinin, Tasarının, böyle bir incelemeyi yapması gereken sürekli komisyonlara gönderilip, yeni baştan incelenmesini talep etmesi⁸⁵⁴; diğerinin ise Tasarıyı Hükûmetin geri çekmesini istemesi de⁸⁵⁵, bu amacın bir yansıması olarak görülebilirdi.

Siyasî Partiler Kanunu Tasarısının tümü üzerindeki görüşmeler hayli uzun sürmüştü. Gerçekten, Millet Meclisi Genel Kurulunda, 23 Ocak 1964 tarihli 39. Birleşimde başlanan Tasarının tümü üzerindeki görüşmelere, 24 Ocak 1964 tarihli 40., 27 Ocak 1964 tarihli 41., 30 Ocak 1964 tarihli 44., 31 Ocak 1964 tarihli 45., 3 Şubat 1964 tarihli 46., 5 Şubat 1964 tarihli 48., 6 Şubat 1964 tarihli 49., 7 Şubat 1964 tarihli 50. ve 10 Şubat 1964 tarihli 51. Birleşimde devam edildiğini görüyoruz⁸⁵⁶. Ayrıca, işaret etmek gerekir ki, Tasarının tümü üzerinde görüşmelerin yapıldığı bu birleşimlerin çoğu, bir süre çalışıldıktan sonra, toplantı yeter sayısının bulunmaması nedeniyle sonlanmıştı⁸⁵⁷. Bu durum da, haliyle bazı tartışmalara yol açmaktaydı. Örneğin, 23 Ocak 1964 tarihli 39. Birleşimde çoğunluk olmadığından söz eden bir

⁸⁵² **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 3, Cilt: 25, Birleşim: 41, (27.01.1964), s. 558.

⁸⁵³ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 3, Cilt: 25, Birleşim: 41, (27.01.1964), ss. 558-564.

⁸⁵⁴ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 3, Cilt: 25, Birleşim: 39, (23.01.1964), s. 505.

⁸⁵⁵ **M.M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 3, Cilt: 25, Birleşim: 39, (23.01.1964), ss. 515-518.

⁸⁵⁶ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 3, Cilt: 25, Birleşim: 39, (23.01.1964), ss. 504-523; Birleşim: 40, (24.01.1964), ss. 544-552; Birleşim: 41, (27.01.1964), ss. 575-588; **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 3, Cilt: 26, Birleşim: 44, (30.01.1964), ss. 121-130, 132-152 Birleşim: 45, (31.01.1964), ss. 196-207; Birleşim: 46, (03.02.1964), ss. 238-249; Birleşim: 48, (05.02.1964), ss. 340-344; Birleşim: 49, (06.02.1964), ss. 409-448; Birleşim: 50 (07.02.1964), ss. 451-462; Birleşim: 51, (10.02.1964), ss. 484-487.

⁸⁵⁷ Örneğin, 23.01.1964 tarihli 39. Birleşim, 24.01.1964 tarihli 40. Birleşim, 27.01.1964 tarihli 41. Birleşim, 07.02.1964 tarihli 50. Birleşim, 10.02.1964 tarihli 51. Birleşim, toplantı yeter sayısının kalmadığı tespit edildiği için sona ermişti. Bkz. **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 3, Cilt: 25, Birleşim: 39, (23.01.1964), ss. 523-524; Birleşim: 40, (24.01.1964), s. 552; Birleşim: 41, (27.01.1964), ss. 587-588; **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 3, Cilt: 26, Birleşim: 50, (07.02.1964), s. 462; Birleşim: 51, (10.02.1964), ss. 486-487.

önerge üzerine tutumunu ve sonucu açıklayan Başkanvekili Mekki Keskin'in sözleri, Millet Meclisi tutanaklarına şöyle yansımıştı:

"TURHAN BİLGİN (Erzurum) – Bir takririmiz vardı efendim.

BAŞKAN – Evet dört kişi imza etmişti. Ekseriyet olmadığına dair Hasan Fehmi Boztepe, Mehmet Kazova, Muslihittin Gürer, Turhan Bilgin arkadaşlarımız bir önerge göndermişler, beş kişi olmadıkları için önergelerini geri göndermiştik. Şimdi bu önergeye Şükrü Akkan ve Tahsin Demiray arkadaşlarımız da iştirak etmektedirler. Bu arkadaşlarımız(ın) İçtüzük hükümlerine göre, ekseriyet olmadığından bahsile yoklama yapılmasını istemektedirler. Ekseriyet de olmadığı için isteklerine uyararak yoklama yaptırıyorum.

SADRETTİN ÇANGA (Bursa) – Komisyonlarda çalışan arkadaşlar da var. Ekseriyet olmadığını iddia eden arkadaşların dışarı çıkmaması lâzım. Halbuki arkadaşlar dışarı çıkıyorlar.

BAŞKAN – Kimseyi Mecliste oturtma imkânına sahip değiliz, Sayın Çanga. Önerge veren beş kişi burada...

...

KENAN ESENGİN (Zonguldak) – Yoklamada bulunmıyanları gazetede ilân edelim.

BAŞKAN - ...Sayın Esengin, yoklamada bulunmıyanların gazete ilânını ister. Bu bir İçtüzük icabıdır, bunu Divanda tezekkür ederiz...

5 arkadaşımızın ekseriyet olmadığına dair ayakta Riyasetten yoklama yapılmasını istemesi üzerine yapılan yoklamada ekseriyet bulunmadığı anlaşıldığından 24 Ocak 1964 Cuma günü saat 14.00 te toplanmak üzere Birleşimi kapatıyorum." ⁸⁵⁸

Benzer biçimde, 7 Şubat 1964 tarihli 50. Birleşimde de, çoğunluğun bulunmadığı iddialarının ve uygulamanın, Millet Meclisi tutanaklarında yer alışı şöyleydi:

"EKREM DİKMEN (Trabzon) – Ekseriyet yok, Sayın Başkan.

BAŞKAN – 5 kişinin ekseriyet yok demesi lâzım, bir kişinin değil.

(A.P. sıralarından beş milletvekili ayağa kalkarak çoğunluk olmadığını ifade ettiler.)

BAŞKAN – Ekseriyet olmadığı iddia edilmiştir. Yoklama yapılacaktır.

Muhterem arkadaşlar, Riyasetçe de ekseriyet olmadığı müşahade edilmiştir. Bu sebeple...

EMİN PAKSÜT (Ankara) – Lûtfen yoklama yapılsın da olanlar, olmıyanlar tesbit edilsin.

BAŞKAN – 10 Şubat 1964 Pazartesi günü saat 14 te toplanmak üzere birleşimi kapatıyorum." ⁸⁵⁹

⁸⁵⁸ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 3, Cilt: 25, Birleşim: 39, (23.01.1964), ss. 523-524.

⁸⁵⁹ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 3, Cilt: 26, Birleşim: 50, (07.02.1964), s. 462.

Siyasî Partiler Kanunu Tasarısının tümü üzerindeki görüşmelerin sürdüğü Millet Meclisinin 10 Şubat 1964 tarihli 51. Birleşiminde, çoğunluğun bulunmadığı iddialarının izlediği seyir, daha tartışmalı ve sorunlu bir tabloya yol açıyordu. Anılan, olay, tutanaklara şöyle kaydedilmişti:

“BAŞKAN – Okutayım da.

(Adalet Partisi sıralarından beş kişi ayağa kalkarak ekseriyet olmadığını söylediler.)

HASAN ERDOĞAN (Kars) – Allah belânızı versin.

ŞEVKİ GÜLER (Afyon Karahisar) – Ne biçim konuşuyorsun? Allah senin belânı versin (Gürültüler ve karşılıklı sözler)

BAŞKAN – Hasan Bey, Hasan Bey sinirlerinize hâkim olunuz. Beş kişi ayağa kalkmak suretiyle ekseriyet olmadığını iddia ettikleri için yoklama yaptırıyorum. (Gürültüler)

Dışarı Şevki Bey, rica ederim. Hasan Bey, karşılıklı konuşmayın.

(Adana milletvekillerinden yoklama yapılmaya başlandı.)

HASAN ERDOĞAN (Kars) – Bir şey demedik. Nedir? Sabote ediyorlar.

MEHMET SAĞLAM (Kayseri) – Sayın Başkan, aleni küfür ediyorlar. İçtüzüğü tatbik edin.

TURHAN FEYZİOĞLU (Kayseri) – Reis Bey, yoklamanın tarzı cereyanı hakkında söz istiyorum.

BAŞKAN – Ne gibi?

TURHAN FEYZİOĞLU (Kayseri) – Yoklamanın tarzı cereyanı hakkında.

BAŞKAN – Yoklamayı isimleri okumak suretiyle yapıyoruz. (Gürültüler) Devam edin. Burada olanları işaret ediyoruz.

HASAN ERDOĞAN (Kars) – İsimler tesbit ediliyor mu? İşaret edilen nedir? Ne yapıyorsunuz? (Gürültüler)

BAŞKAN – Ben yoklama yaptırıyorum.

HASAN ERDOĞAN (Kars) – Bulunmıyana ne ceza veriyorsunuz? Riyaset Divanı bulunmıyana ceza versin. (Gürültüler, bağırımlar)

BAŞKAN – Ne oluyor arkadaşlar? Rica ederim; sakın olunuz. Yoklama yapıyoruz. (Gürültüler, müdahaleler)

...

BAŞKAN - ...Arkadaşlar; beş kişi ayağa kalkmak suretiyle çoğunluğun bulunmadığını iddia ettiler. Yoklama yapıyoruz. Niçin asabileşıyorsunuz? Anlamıyorum, var mı başka bir şey. Başkan olarak ne yapabilirim? (Gürültüler, sıra kapaklarına vurmalar)

TURHAN FEYZİOĞLU (Kayseri) – Söz verin efendim, ne yapacağınızı arz edeceğim. Vazifenizi yapmıyorsunuz. (Şiddetli gürültüler)

BAŞKAN – Yoklamaya devam ediyoruz. (Yoklamaya devam edildi)

...

BAŞKAN - ...Muhterem arkadaşlarım, hesaba göre ekseriyet tutmuyor. Yarım saat sonra toplanmak üzere ara verelim mi? ('C.H.P. li' bir milletvekili. Hayır, hayır; bu Mecliste bugüne kadar yoklamada bulunmayanlar için ne yapıldı?)

TURHAN FEYZİOĞLU (Kayseri) – Efendim, yoklama cetvelinde ismin(m) in karşısında 'mevcut' kelimesinin bulunup bulunmadığını görebilir miyim?

BAŞKAN – Sayın Feyzioğlu, İçtüzük hükümlerine göre hareket ediyorum. Yoklama yapıldıktan sonra ayrıca 'okunur' diye bir hüküm yok. Mafih merak eden arkadaş, gider Kanunlar Müdürlüğünden görebilir.

TURHAN FEYZİOĞLU (Devamla) – Yoklamanın usulü hakkında söz istiyebilir miyim?

BAŞKAN – Hayır efendim.

TURHAN FEYZİOĞLU (Devamla) – Tarzı cereyanı hakkında söz istiyebilir miyim?

BAŞKAN – Veremeyeceğim efendim.

TURHAN FEYZİOĞLU (Devamla) – Bu Meclisinin haysiyetinin korunması yolunda usul hakkında söz istiyorum, veremez misiniz? Bu benden fazla Riyasetin vazifesidir.

BAŞKAN – Haklısınız Sayın Feyzioğlu, doğru; ama ne yapayım ki, İçtüzük hükümleri beni bağlıyor.

Efendim, yapılan yoklamada ekseriyet olmadığı için oturumu 16.50 ye talik ediyoruz.”⁸⁶⁰

Görüldüğü gibi, Siyasî Partiler Kanunu Tasarısının görüşülmesinde, ciddi sorunlar yaşanıyor ve bir türlü tümü üzerindeki görüşmeler tamamlanıp, maddelerine geçilemiyordu. Nihayet, 12 Şubat 1964 tarihli 53. Birleşimde, Tasarının tümü üzerindeki görüşmelerin yeterliği için bazı milletvekilleri önerge vermek ihtiyacını hissetmişlerdi;⁸⁶¹. Bu önergelerin aleyhinde söz alan Balıkesir Milletvekili Gökhan Evliyaoğlu, düzenlediği konunun önemi nedeniyle, bu Kanun Tasarısının tümü üzerindeki görüşmelerin devam etmesi gerektiğini söylüyor ve şöyle devam ediyordu:

“...Siyasi partiler kanunu tasarısı Yüksek Meclise sevk edildiği günden beri efkârı umumiyede bütün tartışmalar yapılmaktadır. Tarafsız ilim adamlarının bu kanun hakkındaki reddiyeleri birbirini takiben devam etmektedir. Meclisimizde de devam eden müzakereler sonunda, ne Hükümette bu tasarıyı geri almayı mâtuf bir temayül ne de tasarıyı savunan arkadaşlarımızda yanıldıklarını ifade eden bir duruma raslanmamıştır. Bu maalesef hazin bir neticedir...

Bu bakımdan tasarının tümü üzerinde konuşmalara devam etmek zarurettir. Çünkü, ancak tasarının tümü görüşülürse bu tasarının Türkiye’de demokrasiyi tehdideden tarafları, bu tasarının rejim içerisindeki yeri ve rengi belli olacaktır.

⁸⁶⁰ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 3, Cilt: 26, Birleşim: 51, (10.02.1964), ss. 485-487.

⁸⁶¹ Görüşmelerin yeterliği için, Ankara Milletvekili Burhan Apaydın, Antalya Milletvekili Refet Eker, Elâzığ Milletvekili Nurettin Ardıçoğlu ayrı ayrı önerge vermişlerdi. **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 3, Cilt: 26, Birleşim: 53, (12.02.1964), s. 558.

Arkadaşlarım, biz bu tasarıyı son zamanlarda rejim daraltması, siyasi ve iktisadi karakterinin değiştirilmesi yönünde hazırlanan bir sistemin bir ünitesi olarak görmekteyiz.

*Bu bakımdan bunun yerinin tayin edilmesinde tasarının tümü itibarıyla değerlendirilmesinde, acele bir hükme varmamak lâzımdır...”*⁸⁶²

Yeterlik önergelerinin üzerinde başka konuşmak isteyen olmadığından, birleşimi yöneten Başkanvekili Mekki Keskin, oylamaya geçiyor ve yeterlik önermeleri, 125’e karşı 138 oyla kabul ediliyordu⁸⁶³. Böylece, artık Tasarının maddelerinin görüşülmesine başlanabiliirdi. Ne var ki, yeterlik önergelerinin oylanmasından önce verilen bazı başka önermeler vardı ve bu önermelerin bir kısmında, Tasarının, çeşitli açılardan incelemeye tâbi tutulması için Komisyona; birinde de Hükûmete iadesi istenmekteydi⁸⁶⁴. Önergelerden en uzun olanını veren Uşak Milletvekili Ahmet Tahtakılıç, önermesini açıklamak üzere tartışmalı bir biçimde söz alıyor ve açıklamasını bitirdikten sonra, Başkanvekili Mekki Keskin, diğer söz isteyenlere, saat 16’ya gelindiğinde sözlü sorulara geçilmesi gerektiğine dair daha önce alınmış karar uyarınca, söz vermeyerek, sözlü sorulara geçiyordu⁸⁶⁵. Başkanlığın bu tutumu, yeni tartışmalara neden olsa da⁸⁶⁶, sonuçta yine maddeler üzerinde görüşmelere başlanamamıştı.

⁸⁶² **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 3, Cilt: 26, Birleşim: 53, (12.02.1964), ss. 558-559.

⁸⁶³ **M.M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 3, Cilt: 26, Birleşim: 53, (12.02.1964), s. 559.

⁸⁶⁴ Tasarının Komisyona iadesini isteyen önermelerden birini Uşak Milletvekili Ahmet Tahtakılıç; birini Erzurum Milletvekili Nihat Diler; birini Ankara Milletvekili Hüseyin Ataman, İstanbul Milletvekili Zekâi Dorman, Bolu Milletvekili Kâmil İnal; birini Erzurum Milletvekili Turhan Bilgin ve İzmir Milletvekili Saim Kaygan vermişlerdi. Tasarının Hükûmete iadesini isteyen önerge ise, Giresun Milletvekili İ. Etem Kılıçoğlu ile Gümüşhane Milletvekili Sabahattin Savacı’ya aitti. Bkz. **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 3, Cilt: 26, Birleşim: 53, (12.02.1964), ss. 559-562. Uşak Milletvekili Ahmet Tahtakılıç’ın önergesinin çok uzun olmasının yanında, bir diğer ilginç yönü, adı geçen milletvekilinin, Tasarının, sadece onu incelemiş olan Geçici Komisyona değil, aynı zamanda Anayasa Komisyonuna da havalesini istemesiydi. Tahtakılıç, uzun önergesinin son kısmında şöyle diyordu: “... 1. Tasarının önergemle birlikte Anayasa Komisyonuna verilmesini, 2. Önergemin beşinci maddesi kabul edilirse bugünkü kanun düzeninin Anayasanın 57 nci maddesine göre boş bıraktığı hususları doldurmak maksadiyle acele bir kanun tasarısı hazırlamak üzere eldeki tasarının Geçici Komisyona verilmesini, 3. Alman ilim heyeti raporlarının Türkçeye çevirterek Türk ilim adamlarından ek mütalâa alınarak yayınlanmasına ve ‘siyasi partiler hakkında özel bir kanun hazırlanması’ işinin normal komisyonlarca ele alınmasına karar verilmesini saygı ile rica ederim.” **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 3, Cilt: 26, Birleşim: 53, (12.02.1964), ss. 560-561

⁸⁶⁵ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 3, Cilt: 26, Birleşim: 53, (12.02.1964), ss. 563-564.

⁸⁶⁶ Birleşimi yöneten Başkanvekili Mekki Keskin’in uygulaması tartışmalara yol açmıştı. Bu bağlamda, İstanbul Milletvekili Ratip Tahir Burak, “Sayın Başkan, daha beş dakika var, lütfen saatine bak.”; Ankara Milletvekili Emin Paksüt, “Usul hakkında söz istiyorum...Riyasetin tutumu hakkında konuşacağım.”; İstanbul Milletvekili ve Geçici Komisyon Sözcüsü Coşkun Kırca, “Sarahaten İttüğü ihlâl ediyorsunuz. Dün nasıl oylattınızsa bugün de oylatacaksınız...Meclis gündemine hâkimdir. Lütfen oylattınız...Meclis gündemine hâkimdir. Bu tekriri oylatmaya mecbursunuz.”; Burdur Milletvekili Fethi Çelikbaş, “Saat 16.00’ya 4 dakika var, izin verin Riyasetin tutumu hakkında konuşmak istiyorum.”;

Ertesi günü, 13 Şubat 1964 tarihli 54. Birleşimde de durumun değiştiği söylenemezdi. Gerçekten, anılan Birleşim açıldığında, Başkanvekili Nurettin Ok, Adalet Partisi Meclis Grubu adına bir önerenin bulunduğunu açıklıyor ve bu önergeyi okutuyordu. Adalet Partisi Grup Başkanı İstanbul Milletvekili Mahmut Rıza Bertan'ın imzasını taşıyan Önergede şöyle denilmekteydi:

“Yüksek Başkanlığa

*Gündemde bulunan Siyasi partiler kanun tasarısının parti grupları arasında bu konuda yapılması kararlaştırılan görüşmelerin neticesine kadar müzakeresinin İhtüzüğü'nün 89 ncu maddesi gereğince tehirini arz ve teklif ederim.”*⁸⁶⁷

Adalet Partisi Grup Başkanı İstanbul Milletvekili Mahmut Rıza Bertan'ın, Önergesini açıklamak için yaptığı konuşmadan, önergede sözü geçen *“parti grupları arasında bu konuda yapılması kararlaştırılan görüşmeler”* le kastedilenin, Adalet Partisi yöneticilerinin, Mecliste bulunan siyasî parti grup idare kurullarına yazılı olarak müracaat edip, Siyasî Partiler Kanunu Tasarısının ele alınması yönündeki talebinin müspet karşılandığı ve bu doğrultuda gerçekleştirilmesi beklenen toplantı olduğu anlaşılmaktaydı. Bu bağlamda, AP Grup Başkanı Mahmut Rıza Bertan, şöyle demektedir:

*“...Meclisimizin verimli şekilde çalışmasını sağlamak bütün gruplara ve gruplara mensup sayın üyelere düşen ciddi bir vazifedir. Bu cümleden olarak Adalet Partisi yöneticileri Meclisimizde bulunan grup idare kurullarına yazılı olarak müracaat ederek kendileriyle grup yöneticileri seviyesinde müşterek bir toplantı yapılmasını, bu toplantıda Siyasi partiler kanunu tasarısının Anayasanın ışığı altında her türlü tereddütten uzak genç demokrasimizin tahrik ve inkırazı önleyici bir mükemmeliyette hazırlanması hususunu rica ettik. Memnuniyetle kaydedelim ki, iktidar ve muhalefet partileri grup yöneticilerinden müspet cevap almış bulunuyoruz. Gününü tâyin ederek en kısa bir zamanda bu toplantıyı iyi neticeye yöneltmek imkânını bulacağız. Bu toplantının hayırlı neticesine kadar gündemimizde bulunan Siyasi partiler kanunu tasarısının müzakeresinin tehiri için Riyasete bu önergeyi takdim etmiş bulunuyorum. Önerenin Yüksek Meclisçe kabulünü istirham ederim.”*⁸⁶⁸

Bu konuşmaya karşı, CHP Burdur Milletvekili Fethi Çelikbaş, Mahmut Rıza Bertan'ın, sözünü ettiği bir toplantı yapılması talebiyle ilgili olarak, AP'nin 10 Şubat'ta diğer partilere müracaat edip bir toplantı yapılmasını önerdiklerini, kendilerinin önce böyle bir davet almadıklarını; ancak ertesi gün bu çağrının CHP'ye

Mardin Milletvekili Mehmet Ali Arıkan, “Meclis gündemine hâkimdir. İhtüzüğü ihlâl ediyorsunuz. Sarahaten Anayasayı da ihlâl ediyorsunuz. Tahakküm edemezsiniz. Meclise tahakküm etmeye hakkınız yok. Usul hakkında söz istiyorum.”, şeklinde müdahalede bulunmuşlardı. Bkz. **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 3, Cilt: 26, Birleşim: 53, (12.02.1964), ss. 563-564.

⁸⁶⁷ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 3, Cilt: 26, Birleşim: 54, (13.02.1964), s. 606.

⁸⁶⁸ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 3, Cilt: 26, Birleşim: 54, (13.02.1964), s. 607.

de yapıldığını açıklamış, bu davete katılmanın, Mecliste görüşülmesine başlanmış, hattâ tümü üzerindeki görüşmelerin yeterliğine karar verilmiş olan Tasarının görüşülmesinin durdurulmasını gerektirmeyeceğini ileri sürmüş ve İçtüzüğe göre böyle bir önerenin oylanamayacağını savunmuştu⁸⁶⁹. Çelikbaş, konuşmasının devamında şöyle demektedir:

*“Arkadaşlar bu takrir vesilesi ile bir husus üzerinde dikkatinizi çekmeyi zaruri görmekteyiz. Bu da şudur: A.P. sinden konuşan, Parlâmentoda veya dışarıda beyanda bulunan arkadaşlarımız sanki Cumhuriyet Halk Partisi Parlâmentoda çoğunluğa sahipmişçesine, onun bütün dedikleri tasarıda yer almış ve bunlar kanunlaşacaktır, diye kendilerini bir fuzuli ve beyhude endişeye kaptırmışlardır. Cumhuriyet Halk Partisi ve Adalet Partisinden gayri burada üç parti grubu daha vardır ve bir grup ekseriyette olmadığına göre Muhterem Heyetiniz içerisinde muayyen tadil teklifleri karşısında Cumhuriyet Halk Partisinin görüşüne uygun bir davranışa sahip çıkan gruplar olursa, arkadaşlarımızın bu davranışı, sadece o partiye karşı dahi, bir saygısızlık olur arkadaşlar...”*⁸⁷⁰

Ancak, Birleşimi yöneten Başkanvekili Nurettin Ok, bu önergeyi, “Müzakereye mahal olmadığı, ruznameye veyahut bu nizamname ahkâmına riayete davet, takdim ve tehir teklifleri asıl meseleye takaddüm eder” diyen İçtüzüğün 89. maddesi uyarınca, işleme tâbi tuttuğunu açıklıyor ve yine İçtüzük gereğince iki lehte iki aleyhte konuşacak kişiye söz verdikten sonra, aynı maddede yer alan “*Neticede reye müracaat lâzımgelirse mesele işari reyle halledilir*” hükmüne göre hareket edeceğini bildiriyordu⁸⁷¹.

Önerenin aleyhinde söz alan Kayseri Milletvekili Turhan Feyzioğlu, siyasî parti grupları arasında yapılacak bir toplantıda konunun incelenmesinin, bu Tasarının, demokratik rejimi kökleştirmek amacından başka bir amaç gütmeyeceğini göstereceği için faydalı olacağına inandıklarına işaret ettikten sonra; günlerdir sürdürülen bir takım girişimlerin asıl amacının bu kanunun sistematik bir biçimde geciktirilmesine çalışılmak olduğunu savunmuştu. Feyzioğlu şöyle diyordu:

“Sayın arkadaşlarım; bu tasarının aceleye geldiği iddiaları varit değildir. Tasarı beş siyasal partinin imzasını taşıyan protokolde belirtildiği gibi, artık bir gün dahi geciktirilmeden Meclise gelmesi lâzımgelen acele tasarılar arasında zikredilerek ancak uzun gayretlerden, uzun mütalâa taleplerinden sonra, müddetin geçmesine az kala, Meclise gelebilmiştir. Acele gelmemiştir bir... Encümeninde aceleye gelmemiştir. İçtüzüğün encümenlere verdiği azami müddet olan 45 günlük

⁸⁶⁹ **M.M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 3, Cilt: 26, Birleşim: 54, (13.02.1964), s. 607

⁸⁷⁰ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 3, Cilt: 26, Birleşim: 54, (13.02.1964), s. 608.

⁸⁷¹ **M.M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 3, Cilt: 26, Birleşim: 54, (13.02.1964), s. 608.

müddetin iki gün fazlasiyle kurulmuş olan encümende kalmıştır. Geçici komisyonda, Anayasa Komisyonu dahil, Meclisin birçok komisyonları temsil edilmiş ve bu komisyon hatta müddeti kendisine İttüzükle verilmiş müddeti geçirmek suretiyle, tasarıyı etraflıca incelemek imkânını bulmuştur. Komisyonun incelemesinden sonra, 20 Kasımdan beri demek ki üç aya yakın bir zamandan beri Meclisin gündeminde bulunan tasarı, halâ umumi müzakeresinden öteye geçemediği için 1 nci maddesi dahi konuşulamıyan bir tasarı haline çeşitli davranışlarla getirilmiştir. Yalnız Heyeti Umumiyede müzakere safhasının ne kadar sürdüğünü düşünecek olursak, bu tasarinin aceleye getirilmiş değil, geciktirilmiş ve geciktirilmesine hususi itina gösterilmiş, Anayasanın sarih emrine rağmen hususi itina gösterilmiş bir tasarı olduğu meydandadır, arkadaşlarım.”⁸⁷²

Daha sonra, Adalet Partisi grubu adına verilmiş olan erteleme önergesi oya sunulmuş ve 134’e karşı 156 oyla reddedilmişti⁸⁷³. Bu karar üzerine, görüşmelere kalınan yerden devam edilmesi gerekiyordu. Bu bağlamda, Başkanvekili Nurettin Ok, en son bu tasarinin bazı komisyonlara gönderilmesi doğrultusunda önergeler verilmiş olduğunu hatırlattıktan sonra, bu önergeler üzerinde üyelere söz hakkı tanınip tanınmayacağı ile ilgili olarak değişik bir önergeyi bildiriyor ve onu okutuyordu. Kayseri Milletvekili Mehmet Sağlam ve Aydın Milletvekili Orhan Apaydın tarafından verilen bu önergede şöyle denilmekteydi:

“Millet Meclisi Yüksek Başkanlığına

Verilen önergeler, sahipleri tarafından tasarinin tümü müzakere edilirken izah edilmiştir. Usul gereğince, müzakerelerin yeterliği kabul edildikten sonra o konu ile ilgili önergelerin oylanmasına geçilmesi iktiza eder. Bu itibarla bu safhada, önergeleri izah sadedinde de olsa hiç kimseye söz verilmemesinin kararlaştırılmasını arz ve teklif ederiz.”⁸⁷⁴

Üzerinde lehte ve aleyhte söz alanlardan sonra, çoğunluk yok itirazları arasında oylanana bu önerge kabul edilmişti⁸⁷⁵. Yapılan yoklamada çoğunluk olmadığı anlaşıldığından, Birleşime son verilmişti ve böylece Siyasî Partiler Kanunu Tasarısının maddelerine geçilmesinin oylanması yine gerçekleştirilememiş oluyordu⁸⁷⁶.

Sonraki birleşimlerde ise, Millet Meclisi, genel ve katma bütçe kanunu tasarıları ile uğraşmak durumunda kaldığından; bütçe kanunlarından sonra da, Cumhuriyet

⁸⁷² **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 3, Cilt: 26, Birleşim: 54, (13.02.1964), s. 612.

⁸⁷³ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 3, Cilt: 26, Birleşim: 54, (13.02.1964), s. 615.

⁸⁷⁴ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 3, Cilt: 26, Birleşim: 54, (13.02.1964), ss. 615-616.

⁸⁷⁵ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 3, Cilt: 26, Birleşim: 54, (13.02.1964), s. 621.

⁸⁷⁶ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 3, Cilt: 26, Birleşim: 54, (13.02.1964), ss. 620-621.

Senatosu Üyelerinin Seçimi Kanununun değiştirilmesine dair kanun teklifini, 193 sayılı Gelir Vergisi Kanununun bazı maddelerinin değiştirilmesi ve bu Kanuna bazı maddeler eklenmesi hakkında kanun tasarısını, 213 sayılı Vergi Usul Kanununun bazı madde ve fıkralarının değiştirilmesi ve bu Kanuna bazı maddeler eklenmesi hakkında kanun tasarısını, Gider Vergileri Kanununun bazı maddelerinin değiştirilmesine ve bu Kanuna bazı hükümler ilave edilmesine dair kanun tasarısını, Esnaf ve küçük sanatkârlar kanunu tasarısını ve Özel öğretim kurumları kanunu tasarısını ele aldığından, Siyasî Partiler Kanunu Tasarısının görüşülmesi bir süre mümkün olamamıştı. 17 Temmuz 1964 tarihli 129. Birleşimde de, Millet Meclisindeki Siyasî Parti grupları adına verilen ortak bir önergeyle, 1 Kasım 1964 tarihine kadar tatile girilmesi istenmişti ve bu önergenin kabulü ile 3. Yasama Yılı sona ermişti⁸⁷⁷. Böylece, tümü üzerindeki görüşmelere son verilmesine ilişkin önergenin kabulünden sonra, hakkında bir işlem yapılmamış olan Siyasî Partiler Kanunu Tasarısının maddelerine geçilmesine karar verilmesi ve daha sonra maddelerin görüşülüp oylanması, 12. Dönemin 4. Yasama Yılına kalmış olmaktaydı.

Millet Meclisi, 1 Kasım 1964 tarihinde yeni yasama yılına başladıktan sonra, 18 Kasım 1964 tarihli 9. Birleşimde, Millet Meclisi Başkanının Başkanlığında, siyasî parti gruplarının temsilcileri ile Hükûmet temsilcisinin katıldıkları bir toplantıda düzenlenen 13 Kasım 1964 tarihli yeni çalışma programını onaylamış⁸⁷⁸ ve bu doğrultuda 26 Kasım 1964 tarihli 13. Birleşimde, Siyasî Partiler Kanunu Tasarısını, bırakılan noktadan ele almıştı. Fakat, uzun bir aradan sonra yeniden görüşülmeye

⁸⁷⁷ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 3, Cilt: 32, Birleşim: 129, (17.07.1964), ss. 258-259.

⁸⁷⁸ Millet Meclisi Başkanı Fuad Sirmen, CHP Millet Meclisi Grubu Başkanvekili Kemalî Beyazıt, AP Millet Meclisi Grubu Başkanı Ali Naili Erdem, CKMP Millet Meclisi Grubu Başkanvekili Cevad Odyakmaz, MP Millet Meclisi Grubu Başkanvekili Zekai Dorman, YTP Millet Meclisi Grubu Başkanvekili Şekip İnal ve Hükûmet adına Devlet Bakanı Nüvit Yetkin'in imzaladıkları, 13 Kasım 1964 tarihli Protokolde, **1.** Millet Meclisinin, Salı, Çarşamba, Perşembe ve Cuma günleri saat 15.00'te toplanması; **2.** Perşembe ve Cuma günlerindeki toplantıların Anayasanın Geçici 7. maddesi uyarınca belirli süre içinde çıkarılması gereken kanunlara hasredilmesi; **3.** Gündeme girmiş sair kanunların Salı ve Çarşamba günleri görüşülmesi; **4.** Çarşamba günü toplantılarının varsa TBMM Birleşik Toplantısından sonra devam etmesi ve Millet Meclisi İçtüzük görüşmelerinin de bu günde yapılması; **5.** Sözlü soruların Cuma günleri saat 17.00'den sonra görüşülmesi; **6.** Bütçe hakkındaki kanunların, Anayasanın 92. maddesine göre kurulan Karma Komisyonlarla, Cumhuriyet Senatosundan gelen kanunların ve kesin hesap kanunlarının Başkanlığın belirleyeceği sıra içinde bütün işlerden önce müzakere edilmesi; **7.** Gündemde bulunan işlerin ivediliği, önceliği ve diğer işlere takdimi için verilecek önergelerin önce Başkanlık Divanında değerlendirilmesi ve Divanın mütalâası ile birlikte Genel Kurula arzı; **8.** 2 nci ve 3 ncü maddelerde yazılı işler bakımından 13 Kasım 1964 tarihli gündemdeki sıranın aynen muhafazası; **9.** Grup yetkilileri ile Hükûmet temsilcisinin bu protokolde yer alan konular hakkında görüşmek üzere her aybaşı Başkanın Başkanlığı altında toplantı yapması; **10.** Komisyonlardan Genel Kurula gönderilen işlerin gündemdeki sırasının 9 ncü maddede yazılı toplantılarda ve acele hallerde Başkanlıkça vâki dâvet üzerine yapılacak toplantılarda tesbiti; **11.** Genel görüşme. Meclis araştırması, gensoru ve güven oyu konularındaki özel işlemlerin saklı kalması; kararlaştırılmıştı. **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 4, Cilt: 33, Birleşim: 9, (18.11.1964), ss. 409-410.

başlanacak olan bu ilk Birleşimde, Siyasî Partiler Kanunu Tasarısını yine tatsız bir sürpriz bekliyordu. Gerçekten, Birleşimi yöneten Başkanvekili Mekki Keskin'in, *"Siyasi partiler kanun tasarısının tümü üzerindeki müzakereler bitmişti, önergeler vardı..."* hatırlatmasını yaptığı sırada, Erzurum Milletvekili Turhan Bilgin, karar yeter sayısının bulunmadığını duyuruyor ve aynı anda, 5 milletvekili de, ekseriyet yok, diyerek ayağa kalkıyorlardı⁸⁷⁹. Bundan sonrası Millet Meclisi tutanaklarına şöyle geçmişti⁸⁸⁰:

"BAŞKAN – Karar ekseriyeti mevzuubahistir.

Tümü üzerindeki görüşmelerimiz bitmişti. Maddelere geçilmeden evvel, verilmiş birçok önergeler var. Önergeler de okunacaktır malûmuâliniz. Diğer taraftan Bilgin arkadaşımız derler ki, karar nisabı bahis mevzuudur. Nisap da yoktur. Bunun için yoklama yapıyoruz.

(Adana seçim bölgesinden başlanarak yoklama yapıldı)

BAŞKAN – Yapılan yoklama sonucunda ekseriyet bulunmadığı anlaşıldığından birleşimi 27 Kasım 1964 günü saat 15.00 te toplanmak üzere kapatıyorum.

Kapanma Saati: 17.25"

Görüldüğü gibi, yeni yasama yılında da, Siyasî Partiler Kanunu Tasarısının kanunlaşması bir yana, maddelerinin görüşülmesine bile başlanmasının kolay olmayacağı söylenebilirdi.

Millet Meclisi Genel Kurulunun 18 Kasım 1964 tarihli 9. Birleşimde kabul ettiği protokoldeki çalışma programı doğrultusunda, Anayasanın Geçici 7. maddesi uyarınca çıkarılması gereken kanunlar, Perşembe ve Cuma günleri görüşüleceğinden; çoğunluk kalmadığı için kapatılan 26 Kasım 1964 tarihli 13. Birleşimden sonraki ilk Perşembe gününe rastlayan 3 Aralık 1964 tarihindeki 17. Birleşimde, Siyasî Partiler Kanunu Tasarısı yeniden ele alınmıştı. Bu bağlamda söz alan, Tasarıyı incelemiş olan Geçici Komisyonun sözcüsü İstanbul Milletvekili Coşkun Kırca, uzun süredir beklenen noktadaki son durumu açıklayan şu önemli konuşmayı yapıyordu:

"Muhterem arkadaşlar; Siyasi partiler kanunu tasarısının bellibaşlı hükümlerinin partiler arasında en yüksek seviyede görüşme konusu yapılacağı yüksek malûmlarıdır. Bu itibarla komisyon olarak bu toplantılarda varılacak sonuçları beklemenin uygun olacağı kanısındayız. Bu gerekçeyle komisyonumuz, tasarının maddelerine geçilmesinin kabul edilmesinden sonra görüşmelere ara verilmesini ve bir hafta içinde siyasi parti gruplarının gerekli gördükleri maddeler hakkında çıkarma veya değişiklik önergelerini Komisyonumuz Başkanlığına vermelerini teklif

⁸⁷⁹ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 4, Cilt: 33, Birleşim: 13, (26.11.1964), s. 596.

⁸⁸⁰ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 4, Cilt: 33, Birleşim: 13, (26.11.1964), s. 596.

edecektir. Komisyonumuz, hakkında bu tarzda önergeler verilecek bütün maddeleri komisyona geri alacak ve önerge sahiplerinin ve arzu eden diğer milletvekili arkadaşlarımızın huzurunda bu maddeleri yeniden müzakere edecektir. Bu itibarla tasarının Anayasa Komisyonuna verilmesine, Geçici Komisyona iadesine müteallik takrirlerin reddi ile maddelere geçilmesini istirham ederim..." ⁸⁸¹

Böylece, Geçici Komisyon, daha önce verilen ve aylardır görüşülemeyen, Tasarının Anayasa Komisyonuna sevkini, Geçici Komisyona iadesine ilişkin önergelerin reddedilmesini ve maddelerine geçilmesinin kabul edilmesini istiyor, bu gerçekleştiği takdirde, siyasî parti gruplarınca verilecek maddeler üzerinde yapılması istenen çıkarılma veya değişikliklere ilişkin önergelerin yeniden görüşüleceğini açıklıyordu. Bu, doğmuş ve bir türlü çözülemeyen tıkanıklığı gidermeye yönelik bir yeni girişim olarak görülebilirdi. Ne var ki, bu açıklamanın yapıldığı 3 Aralık 1964 tarihli 17. Birleşimde, Devlet Personeli Meslek Teşekkülleri Kanunu Tasarısı üzerindeki açık oylamanın sonucu, çoğunluğun bulunmadığını gösterdiğinden, Başkanvekili Ferruh Bozbeyli, çoğunluğun bulunmadığını bildirerek Birleşimi kapatıyordu⁸⁸².

Geçici Komisyon Sözcüsü Coşkun Kırca'nın talebi doğrultusunda, daha önce verilen önergelerin sahiplerince geri alınması ve Tasarının maddelerine geçilmesinin oylanması 4 Aralık 1964 tarihli 18. Birleşimde mümkün olabilmişti. Bu Birleşimi yöneten Başkanvekili Ferruh Bozbeyli'nin, sıra Siyasî Partiler Kanunu Tasarısına geldiğinde, durumu bildirir şu açıklamayı yaptığını görüyoruz:

"...Muhterem arkadaşlarım, dünkü birleşimimizde de ifade edildiği üzere Siyasî Partiler Kanunu tasarısının tümü üzerindeki müzakereler bitmiştir, maddelere geçilmesinin oylanmasından evvel tasarının Komisyona, Hükümete, normal komisyonlara, Anayasa Komisyonuna iadesini isteyen önergeler vardır. Bu önergeler bir hayli kabarıktır. Tamamının yeniden okunup okunmaması hususunu oyunuza arz ediyorum. Okunmasını kabul edenler...Etmeyenler...Okunması kabul edilmemiştir." ⁸⁸³

Sözü edilen önergelerin yeniden okunmasının reddedilmesinden sonra, bu önergeleri verenler, sırayla önergelerini geri çektiklerini açıklıyorlardı. Önerge sahiplerinden sadece Erzurum Milletvekili Nihat Diler önergesini geri çekmeyeceğini bildirmişti ve böylece bir tek o önergenin oylanması gerekecekti. Bu oylama da gerçekleştirilmiş ve Diler'in, Millet Meclisinin 12 Şubat 1964 tarihli 53. Birleşiminde Genel Kurulda okunmuş olan ve Tasarının Geçici Komisyona iadesini isteyen söz konusu önergesi, aylar sonra, 4 Aralık 1964 tarihli 18.

⁸⁸¹ **M.M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 4, Cilt: 33, Birleşim: 17, (03.12.1964), s. 665.

⁸⁸² **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 4, Cilt: 33, Birleşim: 17, (03.12.1964), s. 665.

⁸⁸³ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 4, Cilt: 33, Birleşim: 18, (04.12.1964), s. 695.

Birleşimde sunulduğu oylamada reddedilmişti⁸⁸⁴. Artık, Tasarının maddelerine geçilmesinin oylanmasının önünde bir engel kalmamıştı ve yapılan oylamada Siyasî Partiler Kanunu Tasarısının maddelerine geçilmesi kabul edilmişti⁸⁸⁵.

Tasarının maddelerine geçilmesinin kabulünden sonra, Geçici Komisyon Sözcüsü Coşkun Kırca tarafından verilen ve siyasî parti gruplarının, Tasarının maddelerinde yapılmasını istedikleri değişiklikleri gösterir önergelerini bir hafta içinde Geçici Komisyon Başkanlığına vermeleri gerektiğinin karara bağlanmasını talep eden önergesi⁸⁸⁶ oylanıyor ve bu önerge de Millet Meclisi Genel Kurulunca kabul ediliyordu⁸⁸⁷.

b’- Tasarının Maddeleri Üzerindeki Görüşmeler ve Siyasî Partiler Kanunu Tasarısının Millet Meclisinde Kabul Edilmesi

Bütün bu yaşananlardan sonra, Millet Meclisi Genel Kurulu, Siyasî Partiler Kanunu Tasarısının maddeleri üzerindeki görüşmelere 28 Ocak 1965 tarihli 47. Birleşimde başlamıştı. Millet Meclisi Genel Kurulunun, Tasarının tümünü görüşmeye başladığı ilk birleşimin, 23 Ocak 1964 tarihli 39. Birleşim olduğunu hatırladığımızda⁸⁸⁸; maddeler, ancak 1 yıl sonra ele alınabiliyor demekti ki, bunun da olağan sayılamayacak bir süre olduğu ileri sürülebilirdi. Nitekim, ivedilikle görüşülmesi kararı alındıktan sonra, Tasarının 1. maddesi ile başlayan görüşmeler sırasında söz alan Ankara Milletvekili Emin Paksüt de, bu uzun süreye dikkat çekmekte ve Siyasi Partiler Kanun Tasarısı ile ilgili genel bir değerlendirme yapmaktaydı. Paksüt şöyle diyordu:

“Muhterem arkadaşlarım; genel görüşmesini 1964 yılı Ocak ayında yaptığımız siyasi partiler kanun tasarısının maddelerinin müzakeresi ancak 1965 Ocak ayında mümkün oldu. Arada geçen zaman zarfında önemi kabul edilmekle beraber siyasi partiler kanun tasarısının ihtiva ettiği hükümlerin düzenlenmesi bakımından kamu oyuna yeni fikirler gelmedi. Ancak, mahdut ölçüde yazar, siyasi

⁸⁸⁴ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 4, Cilt: 33, Birleşim: 18, (04.12.1964), s. 695.

⁸⁸⁵ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 4, Cilt: 33, Birleşim: 18, (04.12.1964), s. 695.

⁸⁸⁶ Geçici Komisyon Sözcüsü İstanbul Milletvekili Coşkun Kırca’nın imzasını taşıyan önerge şöyleydi:
“Yüksek Başkanlığa

Tasarının görüşülmesine bir hafta ara verilmiştir. Ve bu süre içerisinde siyasi parti gruplarının değişiklik önergelerini, bu önergelerin aidolacağı maddeler komisyonumuzda yeniden görüşüleceğinden, Komisyonumuz Başkanlığına tevcih etmelerinin karara bağlanmasını arz ve teklif ederim.” **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 4, Cilt: 33, Birleşim: 18, (04.12.1964), ss. 696- 697.

⁸⁸⁷ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 4, Cilt: 33, Birleşim: 18, (04.12.1964), ss. 696-697.

⁸⁸⁸ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 3, Cilt: 25, Birleşim: 39, (23.01.1964), ss. 504 vd.

partiler kanun tasarısının ihtiva ettiği hükümleri tahlil etmeksizin umumi vasıflarına dokundu. Yine mahdud çevrelerde Siyasi Partiler Kanunu tasarısı konusunda bâzı oturumlarda tartışmalar yapıldı.

Şimdi siyasi partiler kanunu tasarısının birinci maddesi vesilesiyle huzurunuzda ehemmiyetli saydığım bir noktayı arz etmek istiyorum.

Bu, siyasi partiler kanunu tasarısına ihtiva ettiği hükümlerin derinliğine girmeden, bâzı siyasi çevreler, bir yasaklar kanunu gözü ile baktı. Bâzı siyasi çevreler ise Anayasaya her nasılsa bir özentî olarak konmuş bir hükmün icabı, aykırı vaziyet almak mümkün olmıyan bir hükmün icabı yapılması icabeden bir kanun, yani bir şeklî kanun gözüyle baktı, halk deyimi ile yasak savma kanunu tarzında anladı.

Kanaatimce siyasi partiler kanunu ihtilâl sonrası Türkiye'sinde benim inancıma göre, daha geniş temsil yetkisini tarihî açıdan haiz bir kurucu meclis görevini kabullenmiş olan Meclisimizin yapacağı en önemli tedvin işi idi. Dünyanın bir tarafında siyasi partiler kanunu yok iken veya Arjantin flân misali bir tarafa bırakılırsa, siyasi partilerin hukukî tanzimi için bir kanun yapma yoluna hiçbir demokratik gitmemiş iken Türkiye bu özentîye neden saplandı diye zihinlerde vâkı olacak tereddütleri tam olarak silmek lâzımdır.”⁸⁸⁹

Tasarının 1. maddesi üzerindeki görüşmeler, 28 Ocak 1965 tarihli 47. Birleşimin sonlarında sunulan bir yeterlik önergesinin kabulü ile tamamlanmış⁸⁹⁰; ertesi gün, 29 Ocak 1965 tarihli 48. Birleşimde verilen 14 değişiklik önergesi de reddedildikten sonra oylanan 1. madde, Millet Meclisince kabul edilmişti⁸⁹¹. 29 Ocak 1965 tarihli 48. Birleşimde ele alınan 2. madde üzerindeki görüşmelere; anılan Birleşimi izleyen Perşembe ve Cuma günü Birleşimler⁸⁹² yoklama yapıp, çoğunluğun bulunmadığı görüldüğü için, hemen kapatıldığından⁸⁹³, 11 Şubat 1965 tarihli 55. Birleşimde devam edilebilmişti⁸⁹⁴. İzleyen günlerde yasama organı 1965 yılı Bütçe Kanunu tasarısı ile meşgul olduğundan, Siyasî Partiler Kanunu Tasarısı ele alınamamıştı. Bütçe Kanunu Tasarısının, Millet Meclisince 13 Şubat 1965 tarihli 57. Birleşimde

⁸⁸⁹ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 4, Cilt: 35, Birleşim: 47, (28.01.1965), s. 284.

⁸⁹⁰ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 4, Cilt: 35, Birleşim: 47, (28.01.1965), s. 304.

⁸⁹¹ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 4, Cilt: 35, Birleşim: 48, (29.01.1965), ss. 317-322.

⁸⁹² Millet Meclisinin Birleşimde onayladığı 13 Kasım 1964 tarihli yeni çalışma programı uyarınca, Anayasanın Geçici 7. maddesi uyarınca belirli bir süre içinde çıkarılması gereken kanunlar, Millet Meclisinde, Perşembe ve Cuma günleri görüşülebiliyordu. **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 4, Cilt: 33, Birleşim: 9, (18.11.1964), ss. 409-410.

⁸⁹³ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 4, Cilt: 35, Birleşim: 51, (04.02.1965), s. 354; Birleşim: 52, (05.02.1965), s. 356.

⁸⁹⁴ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 4, Cilt: 35, Birleşim: 55, (11.02.1965), ss. 473-481.

reddedilmesi⁸⁹⁵ nedeniyle Başbakan İsmet İnönü'nün istifası üzerine, haliyle yeni bir belirsiz evreye giriliyordu ve bu evre 20 Şubat 1965 tarihinde Suat Hayri Ürgüplü Hükûmetinin kurulup, Millet Meclisinin 4 Mart 1965 tarihli 69. Birleşiminde güvenoyu almasına⁸⁹⁶ kadar sürmüştü.

Yeni Hükûmetin kurulup, güvenoyu almasından sonra, Millet Meclisinin Siyasî Partiler Kanunu Tasarısına yoğunlaşabilmesi için, 13 Kasım 1964 tarihli Protokol uyarınca yeni bir belirmeye gidilerek, anılan Tasarının aralıksız görüşülmesini sağlayacak bir program yapılması gerektiği düşünüldüğünden, Millet Meclisi Başkanının Başkanlığı altında, siyasî parti grup yetkilileri ve Hükûmet temsilcisi 10 Mart 1965 tarihinde bir araya gelmişler ve aşağıdaki kararı almışlardır⁸⁹⁷:

Karar

10 Mart 1965 Çarşamba günü saat 10.30 da Millet Meclisi Başkanı Fuad Sirmen'in Başkanlığında siyasî partiler grup yetkilileri ve Hükûmet temsilcisinin de iştiraki ile (13.11.1964 tarihli Protokol gereğince) yapılan toplantıda;

Anayasa gereğince çıkarılması müddetle kayıtlı kanunlardan Meclisimizde yalnız Siyasî Partiler kanun tasarısının kaldığı görülmüş ve bu tasarının bütün işlere takdimen ve fasılasız olarak 11 Mart 1965 Perşembe gününden itibaren ve bitinceye kadar görüşülmesi hususu kabul edilmiştir.

Elde mevcut diğer kanun tasarı ve tekliflerinden tercihan hangilerinin görüşüleceği hususunun, Siyasî Partiler kanun tasarısının bitiminden evvel yapılacak Bakanlar Kurulu toplantısında tesbitine karar verilmiştir.

Başkan
Millet Meclisi Başkanı
Fuad Sirmen

Hükûmet temsilcisi
Çalışma Bakanı
İ. Sabri Çağlayangil

A.P. Grup Başkanı Y.
Turhan Bilgin

C.H.P. Grup Bşk. V.
Kemalî Beyazıt

C.K.M.P. Grup Bşk. V.
Cevat Odyakmaz

M.P. Grup Bşk. V.
Ahmet Bilgin

Y.T.P. Grup Bşk. V. Y.
Necmettin Küçüker

⁸⁹⁵ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 4, Cilt: 36, Birleşim: 57, (13.02.1965), ss. 152, 154-157.

⁸⁹⁶ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 4, Cilt: 37, Birleşim: 69, (04.03.1965), ss. 161-164.

⁸⁹⁷ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 4, Cilt: 37, Birleşim: 72, (10.03.1965), s. 246.

Bu Karar, Millet Meclisinin onayına sunulmuş ve Genel Kurul, 10 Mart 1965 tarihli 72. Birleşiminde yeni çalışma programını kabul etmişti⁸⁹⁸. Böylece, Siyasî Partiler Kanunu Tasarısının, daha önceki karar uyarınca sadece Perşembe ve Cuma günleri değil, Meclisin toplandığı her gün, kesintisiz görüşülmesi mümkün olabilecekti. Ne var ki, eldeki Kanun Tasarısı, 161 maddeden oluşmaktaydı ve her bir madde üzerinde görüşme açılırsa, bunun çok zaman alacağı ve 12. Dönem içinde bitirilemeyeceğinden de korkulmaktaydı. İşte bu amaçla, Siyasî Parti Grup Başkanvekilleri, Millet Meclisinin 12 Mart 1965 tarihli 74. Birleşiminde, Tasarının 5. maddesi üzerindeki görüşmeler tamamlanıp, “İkinci Kısım” başlığı altında yer alan 6. maddenin görüşülmesine başlandığında, bir önerge vererek, görüşmelerin, her bir madde üzerinde değil, Tasarının kısımları üzerinde açılmasını ve maddeler üzerinde görüşlerini açıklamak isteyenlerin, o madde veya maddeler hangi kısımda yer alıyorsa, kısmın görüşülmesi sırasında söz almalarını önermişlerdi. Böylece, zamandan tasarruf edileceği açıktı. Sözü geçen önergede şöyle deniliyordu⁸⁹⁹:

Millet Meclisi Başkanlığına

Siyasi partiler kanun tasarısının her bir kısmının ihtiva ettiği maddeler birbirleriyle âhenkli birer bütün teşkil ettiklerinden ve Anayasanın 7 nci geçici maddesi gereğince süresi içinde çıkarılmıyan bir tasarı bahis konusu olduğundan, bu tasarının ikinci kısımdan itibaren (İkinci kısım dâhil) müzakeresinin kısım kısım yapılmasını arz ve teklif ederiz.

A.P. Grup Başkanı Y.
Erzurum
Turhan Bilgin

C.H.P. Grup Bşk. V.
Maraş
Kemalî Beyazıt

C.K.M.P. Grup Bşk. V.
Sivas
Cevat Odyakmaz

Y.T.P. Grup Bşk. V. Y.
Gümüşhane
Necmeddin Küçükler

M.P. Grup Bşk. V.
Kırşehir
Ahmet Bilgin

Geçici Komisyon Sözcüsü
İstanbul
Coşkun Kırca

⁸⁹⁸ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 4, Cilt: 37, Birleşim: 72, (10.03.1965), ss. 246-247.

⁸⁹⁹ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 4, Cilt: 37, Birleşim: 74, (12.03.1965), ss. 377.

Bu önerge, Millet Meclisi Genel Kurulunda hiçbir itirazla karşılaşmadan kabul edilmişti⁹⁰⁰. Önergenin kabulü üzerine söz alan Geçici Komisyon Sözcüsü Coşkun Kırca, uygulamanın nasıl olacağını açıklayarak, görüşmelerin kısımlar üzerinde olacağını; fakat her kısımdaki görüşme tamamlandığında, o kısımdaki maddelerin teker teker oylanacağını bildırıyordu⁹⁰¹. Ancak, uygulamanın daha hemen başında, bu yöntemin de bazı sorunlara yol açtığı görülmüştü. Gerçekten, Siyasî Partiler Kanunu Tasarısı, 9 “Kısım”dan oluşmaktaydı ve “Kısım”lar da kendi içinde “Bölüm”lere ayrılmış bulunuyordu. Bölümlerde de “Madde”ler yer almaktaydı. Bazı “Kısım”ların, içerdiği konu itibarıyla, birçok bölüme ayrılması gerekmişti ve haliyle, bölümlerde de birçok madde vardı. Örneğin, “İkinci Kısım” bu söyleneni tam yansıtan bir yapı sergiliyordu. Çünkü, “Siyasi Partilerin Teşkilâtlanması” başlıklı, sözü geçen “İkinci Kısım”, 10 “Bölüm”den oluşmuştu ve bölümler içindeki madde sayısı, toplam 71’di⁹⁰². Bu durumda, alınan karar uyarınca, milletvekillerine “Kısım”lar üzerinde söz hakkı tanındığında, “İkinci Kısım” hakkında konuşmak için kürsüye gelen bir üyenin, bu “Kısım”da mevcut 71 maddeye ilişkin görüşlerini dile getirmesi gerekecekti ki; bunun birçok soruna yol açacağı doğaldı. İşte, bu nedenle, alınan kararın uygulanmasının daha en başlarında, Geçici Komisyon Sözcüsü, “İkinci Kısım”ın çok uzun olduğunu belirterek, bu “Kısım” üzerindeki görüşmelerin, “Bölüm”ler itibarıyla yapılmasını önermiş⁹⁰³ ve bu öneri Millet Meclisi Genel Kurulunca kabul edilmişti⁹⁰⁴.

Maddeler üzerindeki görüşmelerin, her bir madde için ayrı ayrı değil, içinde yer aldıkları “Kısım”lar, “İkinci Kısım”da da “Bölüm”ler itibarıyla sürdürülmesinin bile çok zaman aldığı görüldü; 20 Nisan 1965 tarihli 91. Birleşimde, Diyarbakır Milletvekili Alp Doğan Şen, bir önerge vererek, görüşmelerin sürdüğü “İkinci Kısım”da, “Bölüm”ler üzerindeki konuşmaların beşer dakika ile sınırlandırılmasını

⁹⁰⁰ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 4, Cilt: 37, Birleşim: 74, (12.03.1965), ss. 377.

⁹⁰¹ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 4, Cilt: 37, Birleşim: 74, (12.03.1965), ss. 377-378.

⁹⁰² Millet Meclisi S. Sayısı: 527, “Siyasi partiler kanunu tasarısı ile Adana milletvekilleri Kasım Gülek ve Kemal Sarıbrahimoğlu’nun, Siyasi Partiler kanun teklifleri ve Geçici Komisyon raporu”, **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 3, Cilt: 26, Birleşim: 49’un sonuna ekli, (06.02.1964), ss. 47-81.

⁹⁰³ Coşkun Kırca’nın önergesi aynen şöyleydi:

“Millet Meclisi Yüksek Başkanlığına

Siyasi partiler kanun tasarısının kısım kısım görüşülmesine dair geçen birleşimde Genel Kurulca alınmış bulunan karar saklı kalmak kaydıyla, söz konusu tasarının ikinci kısmının uzunluğu dolayısıyla, bu ikinci kısmın bölüm bölüm görüşülmesini arz ve teklif ederim.” **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 4, Cilt: 37, Birleşim: 75, (16.03.1965), s. 393.

⁹⁰⁴ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 4, Cilt: 37, Birleşim: 75, (16.03.1965), ss. 393-394.

önermişti⁹⁰⁵. Ancak, Genel Kurulda, bu önergeye karşı çıkan milletvekilleri bulunmaktaydı. Örneğin, anılan önergenin aleyhinde söz alan Edirne Milletvekili Nazmi Özoğul, önergenin aleyhinde oluşunu şu sözlerle dile getiriyordu:

*“Muhterem arkadaşlarım; konuştuğumuz Partiler Kanununun en mühim maddeleri üzerinde bulunuyoruz. Bilhassa Partiler Kanunun teşkilât maddeleri, yeni (yani) il, ilçe, köy ve mahallelerde bulunan görevli partililer hakkında görüşme yapılacak. Bu esasen iki bölüm olarak kabul edilmiş 9 maddedir. Kanaatime göre bu 9 madde üzerinde bugüne kadar Meclis tarihinde konuşmaların 5 dakikaya kadar indirilmesi hakkında önerge verildiği görülmemiştir. Her madde üzerinde 5 dakika konuşma olabilir. 5 X 9=45 dakika olur. Zaten Siyasi Partiler Kanununun en önemli maddesi, bilhassa köylü vatandaşların siyasi hakları üzerinde, yani köyde bulunan teşkilâtın münakaşasını bütün arkadaşlarımız burada rahatlıkla yapsınlar... Partiler Kanunu gibi bir kanunun teşkilâtla ilgili kısmında konuşmaların beş dakikaya indirilmesinin Heyetinizce de kabul edilmeyeceği kanaatindeyim...”*⁹⁰⁶

Aynı şekilde, İstanbul Milletvekili Reşit Ülker de, sürenin beş dakika ile sınırlandırılmasına karşı çıkarak şöyle diyordu:

*“Muhterem arkadaşlarım; derin bir üzüntü duyuyorum. Bu kadar mühim bir kanunun demokrasimizi doğrudan doğruya ilgilendiren bir kanunun müzakeresinde zaten bir usul tuttuk, bölümleri müzakere ediyoruz. İçtüzüğün emri gereğince madde madde müzakere etmiyoruz... Şimdi bir de konuşmaların 5 er dakika olarak tahditedilmesi isteniyor. İsterseniz arkadaşlar kanunu müzakere etmeden oya arz edelim, kabul edelim çikalım, gidelim, eğer bu kadar çabuk çıkarmak istiyorsak... Bölümlerde konuşuyoruz, takrirler birbirine giriyor, bir taraftan partiler arası protokol diye bir şey çıkıyor, bir taraftan komisyon metni çıkıyor, komisyon sözcüsü, aynı zamanda partiler arası komisyon sözcüsü gibi bir vaziyette kalıyor. Lütfedin de doğru, dürüst bir kanun çıkaralım. 5 dakikalık teklif antidemokratiktir ve Anayasaya aykırı bir tekliftir.”*⁹⁰⁷

Buna karşılık, önergenin lehinde konuşmak için söz alan, Tokat Milletvekili Ali Dizman, bu Tasarının çok uzun süredir Meclisin gündeminde bulunduğuna, eğer önlem alınmazsa, bu dönem çıkmasının mümkün olmadığına değiniyordu⁹⁰⁸. Yine, önergenin lehinde konuşan Burdur Milletvekili Fethi Çelikbaş, bu tür yöntemlerin yurt dışında başka toplantılarda da uygulandığını, vakti değerlendirmek gerektiğini

⁹⁰⁵ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 4, Cilt: 38, Birleşim: 91, (20.04.1965), s. 214.

⁹⁰⁶ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 4, Cilt: 38, Birleşim: 91, (20.04.1965), ss. 214-215.

⁹⁰⁷ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 4, Cilt: 38, Birleşim: 91, (20.04.1965), s. 215.

⁹⁰⁸ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 4, Cilt: 38, Birleşim: 91, (20.04.1965), s. 215.

savunmaktaydı⁹⁰⁹. Sonunda, önerge oya sunuluyor ve konuşmaların beşer dakika ile sınırlandırılması kabul ediliyordu⁹¹⁰.

Ancak, konuşma sürelerinin gerçekten çok kısaltılmasına karşın, Siyasî Partiler Kanunu Tasarısının görüşülmesinin tamamlanıp, metnin Cumhuriyet Senatosuna gönderilmesi bir türlü mümkün olamamıştı. Mayıs ayına gelindiği ve Millet Meclisinin kabul edeceği metni ayrıca Cumhuriyet Senatosunun değerlendireceği ve belki de bazı değişiklikler yapacağı, bu durumda Senatoda değiştirilerek kabul edilen metnin yine Millet Meclisine geleceği; Millet Meclisi, Cumhuriyet Senatosunda yapılan değişiklikleri benimsemezse, bir Karma Komisyonun kurulacağı ve kanun tasarısı siyasî partilere ilişkin olduğu için, Anayasanın 92. maddesi uyarınca, Karma Komisyon metninin görüşülmesinin ve son kararın verilmesinin TBMM Birleşik Toplantısına ait olacağı da dikkate alındığında, vaktin gerçekten çok azaldığı söylenebilirdi. Hele, Şubat ayında reddedilen 1965 Bütçesinin görüşülme zamanının geldiği de düşünülürse, sorunun daha ciddi bir boyut kazandığında kuşku yoktu. İşte, büyük ölçüde bu düşünceler içinde, CHP Grup Başkanvekili Maraş Milletvekili Kemalî Beyazıt ile AP Grup Başkanvekili Gümüşhane Milletvekili Sabahattin Savacı, ortaklaşa verdikleri bir önerge ile, Siyasî Partiler Kanunu Tasarısının görüşülmesinin tamamlanabilmesi için, Millet Meclisinin çalışma gün ve saatlerinin yeniden düzenlenmesini önermişlerdi. 13 Mayıs 1965 tarihli 103. Birleşimde, Millet Meclisi Genel Kurulunun onayına sunulan bu önergede şöyle denilmekteydi⁹¹¹:

Yüksek Başkanlığa

Anayasanın 7 nci geçici maddesinin sarih emri icabı çıkarılması gereken Siyasi partiler kanununun bütçenin görüşülmesine başlanmadan önce Senatoya sevk edilebilmesi için, Meclisin bu gece ve 14, 15 ve 16 Mayıs 1965 günleri 15 ten 19 a ve 21 den 24 e kadar ve söz konusu günlerde 10 dan 13 e kadar da Diyanet İşleri Başkanlığı Teşkilât kanunu tasarısı ile Yargıtay kanunun tasarısını görüşmek için toplanmasını arz ve teklif ederiz.

Adana Milletvekili Kemal Sarıbrahimoğlu bu önergenin lehinde söz alarak, sabah saatlerinin bile Siyasî Partiler Kanunu Tasarısına tahsis edilmesi gerektiğini savunuyordu. Sarıbrahimoğlu, düşüncelerini şu sözlerle dile getirmekteydi:

“Muhterem arkadaşlarım, Meclisimizin üzerine eğilmesi iktiza eden meseleler pek çok, vaktimizin de bu meselelerin icap ettirdiği zaman kadar çok olmadığı şüpheden vâreste. Bu itibarla zaman zaman ehemmi mühimme tercih etmek prensibine uygun şekilde çalışmamızın düzenlenmesi yerindedir, faydalıdır. Bu takrirî

⁹⁰⁹ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 4, Cilt: 38, Birleşim: 91, (20.04.1965), ss. 215-216.

⁹¹⁰ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 4, Cilt: 38, Birleşim: 91, (20.04.1965), s. 216.

⁹¹¹ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 4, Cilt: 39, Birleşim: 103, (13.05.1965), s. 134.

de bu gayretin bir ifadesi olarak gördüğüm için lehindeyim. Elbette Anayasanın emri olan bir kanun gece gündüz demeden çalışılıp çıkarılmalıdır. Bugüne kadar çıkarılmamış olması esası da Meclisimiz için bir nakisadır. Ve beklerdim, ümidederdim ki Sayın Reisimizden, Riyaset Divanından ve grup başkanlarından, Anayasanın emri olan bu kanunu defaatle, birtakım çok daha ehemmiyetsiz mevzuların görüşülmesi sebebiyle, bahanesiyle yarı yerinde kesip bugüne kadar uzatmasınlar. Maalesef idarecilerimizin, topyekûn Meclisimizin büyük bir noksanıdır. Ama hatadan ne zaman dönülse o kârdır.

Ben yine beklerdim ki, madem ki zaman yaklaşmış, vakit de hakikaten yok. Bütçe çıktıktan sonra bu Meclisi burada tutmak da zor. Madem ki vaktimiz biraz vaktimiz var, öğleden evvel toplanıyoruz. Öğleden evvelki toplantıları da Siyasi partiler kanunu tasarısına hasrî tahsis eylemede elbette fayda vardır. Niçin bu ciheti de nazarı dikkate almadılar, bu vakitleri de buna tahsis etmediler? Bunu sormak lâzım... ”⁹¹²

Buna karşılık, Çankırı Milletvekili Kâzım Arar, önergenin aleyhinde olduğunu bildirerek söz istiyor ve şu eleştiriyi getiriyordu:

“...Yüce Meclis yakînen şahittir ki, sık sık bu nevi talepler Yüce Meclise yapılmaktadır, sanki bir evvelki teklifi yapanlar teklifi yapan insanlar değilmiş gibi ikinci teklifle kendisini nakzeden insanlara rastlanmaktadır. İşte partiler arası anlaşma halinde gelen, ister arkadaşlar tarafından gelen Yüce Meclis te makul bir teklif karşısında derhal kanaatini değiştirerek yeni teklife iltifat etmektedir... Cümlelerin maksudu bir ama rivayetler muhtelif. Kararlar verilir, fakat devam edenlerin sayısı o derece azdır ki, bugün çok hazin bir tecellidir ki, böyle bir kanun üzerinde iki defa ekseriyeti bulamadığı için Meclis toplanamamıştır. Bunda grup başkanlarının acaba bir kusuru var mıdır? Hayır, her gün radyodan anons veriyorlar, ehemmiyetle rica ediyorlar. Bütün siyasi partiler bu gayret içindedirler. Bendeniz bütün kusuru şurada buluyorum arkadaşlar: Geçen gün Riyaset Divanı devam etmeyen arkadaşlar hakkında İktisadî tatbik edileceğini beyan buyurdular. Bu defaatle söylendiği için artık şeyini kaybetti. Eğer, İktisadî tatbik edilmezse alacağımız en güzel kararların bu Meclisteki âkibeti bugünkü halini muhafaza edecektir... Bendeniz takririn aleyhindeyim. Fakat şu bakımdan lehindeyim. Bir daha değişmemek yani bunu nakzedecek ikinci bir teklif Yüce Meclise sunulmamak, devamsızlık da önlenmek şartıyla gece gündüz çalışalım, bütçe müzakerelerinden önce Anayasanın emrettiği ve mutlaka çıkarmaya mecbur olduğumuz kanunlar çıksın ve hepimiz de bu kanunların çıkmasından dolayı bir huzur içinde vazifemizi ifa etmiş olmanın huzuru içinde Meclisten ayrılalım. ”⁹¹³

⁹¹² M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 4, Cilt: 39, Birleşim: 103, (13.05.1965), s. 134.

⁹¹³ M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 4, Cilt: 39, Birleşim: 103, (13.05.1965), ss. 137-138.

Ancak, Meclisin çalışma programının yeniden düzenlenmesine yönelik başka önergeler de bulunduğundan, Birleşimi yöneten Başkanvekili Nurettin Ok, eğer CHP ve AP Grup Başkanvekillerince verilen önerge mutlak anlamı ile kabul edilirse, diğer önergelerin oya konulmasının mümkün olmayacağını belirterek, önce diğer önergeleri okutacağını açıklıyordu⁹¹⁴. Bu önergelerin büyük bir kısmı reddedilmiş; fakat, Kayseri Milletvekili Mehmet Sağlam tarafından verilen ve Siyasî Partiler Kanunu Tasarısının kesintisiz, sabah ve öğleden sonraki oturumlarda görüşülmesini ve o bitince diğer kanunların ele alınmasını öngören önerge okunup kabul edilmişti⁹¹⁵. Bu durumda, CHP ve AP Grup Başkanvekilleri tarafından verilen önergenin oylanmasına gerek kalmıyordu. Böylece, Millet Meclisi, araya başka bir konuyu sokmadan, sabah oturumlarında da, öğleden sonraki ve gece oturumlarında da, önce Siyasî Partiler Kanunu Tasarısını görüşecek, onu kabul ettikten sonra, Diyanet İşleri Başkanlığı Kuruluş ve Görevleri Kanunu Tasarısıyla, Yargıtay Kanunu Tasarısını ele alacaktı.

Bütün bu kararlarla, görüşmeler hızlandırıldıktan sonra, Siyasî Partiler Kanunu Tasarısının maddelerinin görüşülmesi tamamlanıyor ve Millet Meclisindeki görüşmeler sonunda, Geçici Komisyondan gelen metinde bazı maddeler çıkarıldığı, bazı maddelerde birleştirilmeye gidildiği için, 161 madde olarak görüşülmesine başlanan Tasarı, en son halinde 140 maddeye inmiş oluyordu. Bu durumun, zaman zaman maddelere yapılan atıflarda yanlış anlamalara neden olmaması için; Geçici Komisyon Sözcüsü Coşkun Kırca, Başkanlığa bir önerge vererek, Tasarıdaki hangi maddenin, Millet Meclisinin kabul ettiği metindeki hangi maddeyi karşıladığı bir cetvel halinde gösterilmişti⁹¹⁶. Bu bağlamda Tasarının son maddesi olan 161. maddenin (Millet Meclisinin kabul ettiği metnin 140. maddesi) oylanmasıyla, Millet Meclisi Genel Kurulunun maddeler üzerindeki uğraşı, 16 Mayıs 1965 tarihli 106. Birleşimde

⁹¹⁴ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 4, Cilt: 39, Birleşim: 103, (13.05.1965), s. 138.

⁹¹⁵ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 4, Cilt: 39, Birleşim: 103, (13.05.1965), s. 139. Mehmet Sağlam'ın önergesi şöyleydi:

“Yüksek Başkanlığa

Biraz evvel kürsüde arz ettiğim sebeplerle, bütçe müzakerelerine kadar Siyesi Partiler Kanunu, Diyanet İşleri Başkanlığı kuruluş ve görevleri hakkında Kanun ve Yargıtay kanunlarını mutlaka çıkarmak üzere, gündemde bulunan ve müzakeresine başladığımız;

1. Siyasi Partiler, 2. Diyanet İşleri Başkanlığı kuruluş ve görevleri hakkında Kanun ve 3. Yargıtay kanunlarının sırasıyla görüşülmesini arz ve teklif ederim.

Saygılarımla” **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 4, Cilt: 39, Birleşim: 103, (13.05.1965), s. 138.

⁹¹⁶ Geçici Komisyon incelemesinden geçerek Millet Meclisince görüşülmesine başlanan Tasarıdaki hangi maddenin, Millet Meclisinin kabul ettiği metindeki hangi maddeyi karşıladığını gösterir cetvel için, bkz. **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 4, Cilt: 39, Birleşim: 106, (16.05.1965), ss. 364-366.

son buluyordu⁹¹⁷. Maddelerin görüşölüp oylanması bitince, sıra Tasarının tümünün oylanmasına gelmişti. Tümü üzerinde, Adana Milletvekili Kasım Gülek lehte, Uşak Milletvekili Ahmet Tahtakılıç ve Erzurum Milletvekili Turhan Bilgin aleyhte görüş bildirdikten sonra, oylamaya geçilmiş; fakat, oylama sonrasında çoğunluğun bulunmadığı anlaşıldığından, Başkanvekili Nurettin Ok, oylamanın 17 Mayıs 1965 tarihli 107. Birleşimde tekrarlanacağını açıklayarak, Birleşimi kapatmıştı⁹¹⁸. 17 Mayıs 1965 tarihli 107. Birleşimin sabah oturumunda gerçekleştirilen oylamada da çoğunluk sağlanamadığından sonuç alınamamış ise de⁹¹⁹; öğleden sonraki oturumda, tekrarlanan oylamada, Siyasî Partiler Kanunu Tasarısı, 59 ret ve 15 çekin(m)sere karşı, 235 oyla kabul edilmişti⁹²⁰.

Böylece, Millet Meclisi Başkanlığına, Bakanlar Kurulu tarafından 3 Ekim 1963 tarihinde, Adana Milletvekilleri Kasım Gülek ve Kemal Sarıibrahimoğlu tarafından ise 8 Ekim 1963 tarihinde sunulan Siyasî Partiler Kanunu Tasarısı ve Teklifi, Geçici Komisyonunda incelendikten sonra, 23 Ocak 1964 tarihli 39. Birleşimde Millet Meclisi Genel Kurulunca ele alınıyor ve görüşmeler ancak 17 Mayıs 1965 tarihli 107. Birleşimde tamamlanarak, kabul edilen metin Cumhuriyet Senatosuna gönderiliyordu.

e- Siyasî Partiler Kanunu Tasarısının Cumhuriyet Senatosunda Görüşülmesi ve Bazı Değişikliklerle Kabul Edilmesi

Siyasî Partiler Kanunu Tasarısının Millet Meclisince kabul edilmiş olan metni, Cumhuriyet Senatosunda, İçişleri, Anayasa ve Adalet, Bütçe ve Plân Komisyonlarından seçilen beşer üyeden oluşan 15 üyeli bir Geçici Komisyonunda incelenmişti. Komisyon, inceleme sonunda, Millet Meclisinin kabul ettiği metnin 19 maddesinde değişiklik yapmış ve bir de yeni madde eklemişti⁹²¹. 15 Haziran 1965 tarihinde tamamlanan ve 141 maddeden oluşan metin, Cumhuriyet Senatosu Başkanlığına sunulmuştu. Cumhuriyet Senatosu Geçici Komisyonunun Sözcüsü Tokat Senatörü Zihni Betil, verdiği bir önerge ile, anılan Tasarının öncelik ve ivedilikle görüşülmesini talep etmekteydi. Cumhuriyet Senatosu Genel Kurulunun 18 Haziran 1965 tarihli 99. Birleşiminde okunan önergesinde, Zihni Betil şöyle diyordu:

⁹¹⁷ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 4, Cilt: 39, Birleşim: 106, (16.05.1965), s. 367.

⁹¹⁸ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 4, Cilt: 39, Birleşim: 106, (16.05.1965), ss. 373, 383-386.

⁹¹⁹ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 4, Cilt: 39, Birleşim: 107, (17.05.1965), ss. 416, 493-496.

⁹²⁰ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 4, Cilt: 39, Birleşim: 107, (17.05.1965), ss. 466, 501-504.

⁹²¹ Cumhuriyet Senatosu S. Sayısı: 649, “Siyasi Partiler kanunu tasarısının Millet Meclisince kabul edilen metni ve Cumhuriyet Senatosu Geçici Komisyon raporu”, **C.S. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1, Toplantı: 4, Cilt: 29, Birleşim: 100’ün sonuna ekli, (21.06.1965), ss. 1-83.

“Cumhuriyet Senatosu Yüksek Başkanlığına

*Siyasi partiler kanun tasarısı Anayasa ve Adalet, İçişleri, Bütçe ve Plân komisyonlarından 5 er üye seçilmek suretiyle ve geçici olarak kurulan komisyonumuzca incelenmiş ve komisyonumuz tarafından kabul edilen metin ve hazırlanan rapor basılarak sayın üyelere dağıtılmıştır. Sıra sayısı: 649, (1/151). Komisyonumuz Milletvekili Genel Seçimlerinin 10 Ekim 1965 tarihinde yapılacağını, bu sebeple çalışma günlerimizin çok azaldığını, sözü edilen tasarının seçimlerden önce kanunlaşması zorunluğunu Millet Meclisi tarafından kabul edilen metinler üzerinde komisyonumuzca yapılan değişikliklerin Cumhuriyet Senatosunca kabulü halinde Millet Meclisince yeniden görüşme yapma gerekeceğini göz önüne alarak diğer bütün işlerden evvel öncelik ve ivedilikle görüşülmesini teklif etmeyi de kararlaştırmış bulunmaktadır. Buna göre işlem yapılmasını arz ve teklif ederim.”*⁹²²

Bu önerge, tartışmalar nedeniyle iki kez oylanıyor ve Birleşimi yöneten Başkanvekili Muhittin Kılıç, önergenin iki oylamada da kabul edildiğini açıklıyordu⁹²³. Cumhuriyet Senatosunun 21 Haziran 1965 tarihli 100. Birleşiminde, Kocaeli Üyesi Lûtfi Tokoğlu ile Tokat Üyesi Zihni Betil’in verdikleri bir önergenin kabulü ile de, Cumhuriyet Senatosunun öğleden önceki oturumlarında Diyanet İşleri Başkanlığı Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanun Tasarısının; öğleden sonraki oturumlarında da Siyasî Partiler Kanunu Tasarısının görüşülmesi kararlaştırılmıştı⁹²⁴. Bu doğrultuda, Siyasî Partiler Kanunu Tasarısının Cumhuriyet Senatosunda görüşülmesine 21 Haziran 1965 tarihli 100. Birleşimde başlanmış⁹²⁵, 1 Temmuz 1965 tarihli 108. Birleşimde tamamlanmış ve Millet Meclisinin kabul ettiği metin, Cumhuriyet Senatosunca, 26 madde içeriğinde yapılan bazı değişikliklerle⁹²⁶ kabul edilmişti⁹²⁷.

⁹²² C.S. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 4, Cilt: 28, Birleşim: 99, (18.06.1965), s. 703.

⁹²³ C.S. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 4, Cilt: 28, Birleşim: 99, (18.06.1965), s. 703.

⁹²⁴ C.S. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 4, Cilt: 29, Birleşim: 100, (21.06.1965), ss. 4-5.

⁹²⁵ C.S. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 4, Cilt: 29, Birleşim: 100, (21.06.1965), s. 28 vd.

⁹²⁶ Cumhuriyet Senatosunun yaptığı değişikliklerden bir kısmı, Millet Meclisinin kabul ettiği metinde yer alan bazı maddelerin çıkarılmasından kaynaklanan madde numarası değişiklikleriydi. Bunları dikkate almazsak, madde içeriğinde değişikliğe gidilmesi veya bazı maddelerin çıkarılması, ya da yeni madde eklenmesi türünde, öze yönelik olarak yapılan değişikliklerin sayısı 26 idi. Hangi maddelerde yapılan değişikliklerin öze, hangi maddelerdekilerin ise yalnızca numara değişikliğine yönelik olduğunu gösterir ayrıntılı bir liste için, bkz. Millet Meclisi S. Sayısı: 527 ye 2 nci ek, “Siyasi partiler kanunu tasarısına dair Cumhuriyet Senatosu Başkanlığı tezkeresi ve Cumhuriyet Senatosunca yapılan değişiklikler hakkında Millet Meclisi Geçici Komisyon raporu”, M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 4, Cilt: 43, Birleşim: 140’ın sonuna ekli, (06.07.1965), ss. 63-64.

⁹²⁷ C.S. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 4, Cilt: 29, Birleşim: 108, (01.07.1965), ss. 582-584. Her ne kadar, 1 Temmuz 1965 tarihli 108. Birleşimde, Tasarının tümü de oylanmış ve kabul edilmişse de, açık oya sunulan bazı maddelerin oylanmasından sonra çoğunluğun bulunmadığı anlaşıldığından, o maddelerin oylanması 2 Temmuz 1965 tarihli 109. Birleşimde tekrarlanmış ve sözü edilen maddeler bu ikinci oylamada kabul edilmişti. Böylece, Cumhuriyet Senatosunun, Millet Meclisinin kabul ettiği Siyasî Partiler Kanunu Tasarısını bazı değişikliklerle kabul etmesi, esas itibarıyla 2 Temmuz 1965 tarihinde gerçekleşmişti. Bkz. C.S. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 4, Cilt: 30, Birleşim: 109, (02.07.1965), s. 3, 12.

f- Siyasî Partiler Kanunu Tasarısının Millet Meclisince Tekrar Ele Alınışı

Anayasanın 92. maddesi uyarınca, Cumhuriyet Senatosu, Millet Meclisinin kabul ettiği bir kanun tasarısı veya teklifini değiştirerek kabul ederse, değiştirilmiş hükümlerin yeniden Millet Meclisince ele alınması gerekmektedir. Bu bağlamda, Siyasî Partiler Kanunu Tasarısında da, Cumhuriyet Senatosunun değiştirerek kabul ettiği hükümler, yeniden Millet Meclisince görüşülmeliydi. Millet Meclisinin kabul ettiği metinde, Cumhuriyet Senatosunun değişikliğe gittiği maddeler, Millet Meclisi Geçici Komisyonunda değerlendirilmiş ve Geçici Komisyon bu değişikliklerden bazılarını katılırken, bazılarını katılamayacağını rapora bağlamıştı⁹²⁸. Bu rapor ışığında, Cumhuriyet Senatosunca yapılan değişiklikleri görüşen Millet Meclisi, Geçici Komisyonun tavsiyesine de uygun bir biçimde, sözü edilen değişikliklerden 12'sini benimsemişti; benimsemediği 14 madde üzerindeki değişiklikler için de, iki Meclisten seçilecek eşit sayıda üyeden oluşan bir Karma Komisyon kurulması gerekecekti⁹²⁹. Geçici komisyon Sözcüsü İstanbul Milletvekili Coşkun Kırca'nın verdiği ve Karma Komisyonun, Millet Meclisi ile Cumhuriyet Senatosunda bu Tasarıyı görüşmüş olan 2 Geçici Komisyonun kendi üyeleri arasından seçeceği beşer kişiden oluşması yönünde önerisi Millet Meclisi Genel Kurulunca kabul görmüş ve böylece Siyasî Partiler Kanunu Tasarısının kanunlaşma sürecindeki bir aşama daha tamamlanmıştı⁹³⁰. Şimdi, iş, oluşturulacak Karma Komisyonun, üzerinde uzlaşılmayan maddeleri incelemesi ve bir sonuca ulaşmasıydı. Karma Komisyon, kendi metni olarak, Millet Meclisi veya Cumhuriyet Senatosunda kabul gören hükümlerden birini önerebileceği gibi, tümüyle farklı üçüncü bir hüküm de getirebilirdi.

g- Karma Komisyonun Hazırladığı Hükümlerin Anayasanın 92. Maddesi Uyarınca TBMM Birleşik Toplantısında Görüşülmesi ve Karara Bağlanması

Daha önce de çeşitli vesilelerle üzerinde durduğumuz gibi, 1961 Anayasanının 92. maddesi uyarınca, herhangi bir kanun tasarısı veya teklifinde yer alan bir hüküm üzerinde, Millet Meclisi ile Cumhuriyet Senatosu uzlaşamadıkları takdirde, iki Meclisten seçilecek eşit sayıdaki üyelerden oluşturulacak bir karma komisyonun hazırlayacağı metnin, normalde Millet Meclisinde görüşülüp, orada karara bağlanması gerekiyordu. Bir diğer deyişle, Anayasa, son sözü söyleme yetkisini Millet Meclisine tanımış bulunmaktaydı. Ancak, yine 92. maddede, bazı kanunlar

⁹²⁸ Millet Meclisi S. Sayısı: 527 ye 2 nci ek, “Siyasi partiler kanunu tasarısına dair Cumhuriyet Senatosu Başkanlığı tezkeresi ve Cumhuriyet Senatosunca yapılan değişiklikler hakkında Millet Meclisi Geçici Komisyon raporu”, **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 4, Cilt: 43, Birleşim: 140'ın sonuna ekli, (06.07.1965), ss. 1-64.

⁹²⁹ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 4, Cilt: 43, Birleşim: 140, (06.07.1965), ss. 78-124; Birleşim: 141, (07.07.1965), ss. 147-162.

⁹³⁰ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 4, Cilt: 43, Birleşim: 141, (07.07.1965), s. 162.

için farklı bir düzenleme öngörülmüştü. Gerçekten, 92. maddenin son fıkrasında, “*Yasama Meclislerinin ve mahallî idarelerin seçimleri ve siyasî partilerle ilgili tasarı ve tekliflerin kabul veya reddinde yukardaki fıkralar hükümleri uygulanır. Ancak, karma komisyon kurulmasını gerektiren hallerde, karma komisyonun raporu, Türkiye Büyük Millet Meclisinin birleşik toplantısında görüşülür ve karara bağlanır; Türkiye Büyük Millet Meclisinin birleşik toplantısında Millet Meclisinin ilk metninin kabûlü için üye tamsayısının salt çoğunluğunun oyu lâzımdır...*” denilmekteydi. Bu kuralda da açıkça ifade edildiği gibi, karma komisyon kurulmasına gerek kalmazsa, yasama meclislerinin ve mahallî idarelerin seçimleri ve siyasî partilerle ilgili kanunlar için de olağan süreç geçerli olacağı halde; sadece karma komisyon kurulması durumunda, farklı bir yöntem öngörülüyor ve bu kanunlar hakkında karma komisyonun hazırlayacağı metnin, TBMM Birleşik Toplantısında görüşülmesi gerekiyordu. İncelemekte olduğumuz, “Siyasî Partiler Kanunu Tasarısı” için de aynı sürecin geçerli olacağı ve karma komisyonun hazırladığı metnin Türkiye Büyük Millet Meclisi Birleşik Toplantısında görüşüleceği doğaldı. Bu doğrultuda, Karma Komisyonun metni⁹³¹, TBMM Birleşik Toplantısının 13 Temmuz 1965 tarihli 17. Birleşiminde görüşülmeye başlanmış ve görüşmeler aynı gün tamamlanarak, Siyasî Partiler Kanunu kabul edilmişti⁹³². Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel, kendisine sunulmuş olan 13 Temmuz 1965 tarih ve 648 sayılı Siyasi Partiler Kanununu, yayımlanması isteğiyle Başbakanlığa gönderiyor ve adı geçen Kanun 16 Temmuz 1965 tarihli Resmî Gazetede yayımlanarak yürürlüğe giriyordu⁹³³. Böylece, 1961 Anayasasının Geçici 7. maddesi uyarınca çıkarılması gereken kanunlardan biri daha, 12. Dönemin son günlerinde kabul edilmiş olmaktaydı.

⁹³¹ T.B.M.M. S. Sayısı: 25, “Siyasi partiler kanunu tasarısı ile Adana milletvekilleri Kemal Sarıbrahimoğlu ve Kasım Gülek’in Siyasi partiler kanunu tekliflerinin Cumhuriyet Senatosunca çıkarılan, değiştirilen veya eklenen ve Millet Meclisince benimsenmiyen maddeleri hakkında Karma Komisyon raporu ile Millet Meclisi; Cumhuriyet Senatosu ve Karma Komisyon metinleri”, **T.B.M.M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1, Toplantı: 4, Cilt: 4, Birleşim: 17’nin sonuna ekli, (13.07.1965), ss. 1-78.

⁹³² **T.B.M.M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1, Toplantı: 4, Cilt: 4, Birleşim: 17, (13.07.1965), ss. 229-289.

⁹³³ **Resmî Gazete**, 16 Temmuz 1965, Sayı: 12050; **T.B.M.M. Kanunlar Dergisi**, Dönem: 1, Toplantı: 4, Cilt: 48, ss. 671-703.

YEDİNCİ BÖLÜM

12. DÖNEMDE ANAYASA UYARINCA BELİRLİ BİR SÜREDE ÇIKARILMASI GEREKEN KANUNLARIN DIŞINDA KALAN DİĞER KANUNLARA GENEL BİR BAKIŞ

1- 12. Dönemde Kabul Edilen Diğer Kanunlar ve Bunların Konularına Göre Gruplandırılması

Millet Meclisi Genel Kurulunun, Anayasanın Geçici 7. maddesi uyarınca, belirli bir süre içinde çıkarılması gerekenler olarak belirlediği ve yukarıda gördüğümüz 11 Kanunu dışarıda bıraktıktan sonra; Millet Meclisinin 12. Döneminde kabul edilen toplam 729 Kanundan⁹³⁴ geri kalan 718'ini, düzenlediği konulara göre gruplandırmamız ve her grupta kaç adet kanun çıkarıldığına bakmamız, 12. Dönem Millet Meclisinin, kanun yapımında eğildiği konular hakkında bir fikir vermesi bakımından yararlı olabilir. Bu bağlamda, konu seçiminde şu hususları dikkate almış bulunuyoruz:

i- Her şeyden önce, izlenmesi gereken süreç açısından tümüyle farklı bir yapı oluşturduğu için, bütçe kanunları ayrı bir başlık altında değerlendirilmiştir ve gerek genel ve katma bütçe kanunları, gerek bütçe kanunlarındaki cetvellerde değişiklik yapan kanunlar, **“Bütçe Kanunları”** başlığı altında gösterilmiştir. 12. Dönemde yapılan bütçe kanunlarına ilişkin ayrıntılı açıklamalar, “Millet Meclisinin Bütçe ve Denetim Yetkileri ve 12. Dönemde Bu Yetkilerin Kullanılışı” başlıklı ciltte ele alınmış bulunmaktadır.

ii- Yine farklı niteliği olan ve Anayasa uyarınca TBMM önüne mutlaka Bakanlar Kurulunca hazırlanan bir tasarı biçiminde getirilmesi gereken kesin hesap kanunları ve sayıları çok az olsa da, niteliği itibarıyla kesin hesap kanunlarına çok benzeyen, bazı kamu kuruluşlarının bîlânçolarının tasdikine yönelik olup Millet Meclisi Sayıştay Komisyonunca hazırlanan kanunlar, hep birlikte **“Kesin Hesap Kanunları”** başlığı altında toplanmıştır.

iii- Yasama organının yetkilerinden birini oluşturan af yetkisi, ister genel, ister özel affa yönelik olsun, bir kanunla yerine getirildiğinden, gruplandırmada bir diğer başlığın, **“Af Kanunları”** olması, anlamlı görülmüştür.

⁹³⁴ Çeşitli nedenlerle daha önce de belirtildiği gibi, Millet Meclisinin 12. Dönemi içinde Cumhuriyet Senatosu aşaması da tamamlanarak kanunlaşmaları gerçekleşmiş olan kanunların sayısı 703 tür. Bunların dışında, 23 kanun, Millet Meclisinin 12. Döneminde kabul edilmiş olmakla birlikte, araya yaz tatili ve 10 Ekim 1965 tarihinde yapılan Millet Meclisi Genel Seçimlerinin girmesi nedeniyle, Cumhuriyet Senatosunca, Millet Meclisinin 13. Döneminde ele alınmış; 3 kanun ise yine 12. Dönem Millet Meclisince kabul edilmiş, fakat Cumhuriyet Senatosu birini tümünden reddettiği, ikisini de değiştirerek kabul ettiği için, tekrar Millet Meclisince görüşülmesi gerekmiş ve Millet Meclisi, bu gerekliliği, 13. Dönemde yerine getirmişti. Bu 26 kanunu da, Millet Meclisinin 12. Döneminde kabul edilen kanunlar arasında görürsek, 12. Dönemde kabul edilen kanunların toplam sayısı 729'a ulaşmaktadır.

iv- Yine Anayasa gereği, mahkemelerce verilip kesinleşmiş ölüm cezalarının yerine getirilmesine karar verme yetkisi de TBMM'ye aittir ve daha önce görüldüğü gibi, TBMM bu yetkisini bir parlamento kararı ile değil, bir kanunla yerine getirmektedir. Bu doğrultuda, kabul edilen kanunların gruplandırılmasında kullandığımız bir diğer başlık, **“Ölüm Cezalarının Yerine Getirilmesine İlişkin Kanunlar”** olmuştur.

v- 12. Dönemde, yapımıyla hayli sık karşılaşılan bir kanun grubu da, bazı kişilere vatanî hizmet tertibinden maaş bağlanmasına yönelik kanunlardı. Gruplandırmada, bu kanunlar **“Vatanî Hizmet Tertibinden Maaş Bağlama Kanunları”** olarak adlandırılmıştır.

vi- 1961 Anayasası, milletlerarası andlaşmaların onaylanmasına ilişkin süreci de değiştirmişti. Gerçekten, 1924 Anayasası döneminde, milletlerarası andlaşmaları onaylama yetkisi TBMM'de iken, 1961 Anayasası bu konuda farklı bir düzenleme öngörmüş ve TBMM'ye, milletlerarası andlaşmaların onaylanmasını değil, onaylanmasını uygun bulma yetkisini tanımıştı. Bu durumda, yürütme organı içinde yer alan bir yetkili tarafından imzalanan ve TBMM tarafından onaylanması uygun bulunan bir milletlerarası andlaşmanın, daha sonra Bakanlar Kurulu ve Cumhurbaşkanı tarafından onaylanması gerekecek ve milletlerarası andlaşmanın yürürlüğe girmesi kural olarak bu şekilde gerçekleşecekti. Bu bağlamda, gerek milletlerarası andlaşmaların yapımında izlenecek süreci düzenleyen 31 Mayıs 1963 tarih ve 244 sayılı “Milletlerarası Andlaşmaların Yapılması, Yürürlüğü ve Yayınlanması İle Bazı Andlaşmaların Yapılması İçin Bakanlar Kuruluna Yetki Verilmesi Hakkında Kanun”, gerek, bu süreç doğrultusunda, TBMM'nin milletlerarası andlaşmaların onaylanmasını uygun bulma kanunlarının oluşturduğu grubu, **“Dış İlişkilerle İlgili Kanunlar”** başlığı altında toplamış bulunmaktayız. Bu grup içinde, sayıları az olsa da, milletlerarası andlaşmaların onaylanmasını uygun bulma dışında, uluslararası nitelikte sonuçlar doğuran başka kanunlara da yer verilmiş bulunmaktadır⁹³⁵.

⁹³⁵ Örneğin, 11 Nisan 1963 tarih ve 222 sayılı “Türkiye Cumhuriyeti Ziraat Bankası ile Amerika'da kâin Howard International Inc. Firması arasındaki ihtilâfın halline dair Kanun”, 31 Mayıs 1963 tarih ve 244 sayılı “Milletlerarası Andlaşmaların yapılması, yürürlüğü ve yayınlanması ve bâzı andlaşmaların yapılması için Bakanlar Kuruluna yetki verilmesi hakkında Kanun”, 13 Haziran 1963 tarih ve 253 sayılı “Kuzey Atlantik Andlaşması Teşkilâtı Müşterek Enfrastrüktür programları gereğince Türkiye'de yapılacak inşa ve tesis işlerine dair 6095 sayılı Kanunun 10 ncu maddesinin değiştirilmesi hakkında Kanun”, 1 Temmuz 1963 tarih ve 264 sayılı “Birleşmiş Teşkilâtı tarafından çıkarılan 200 000 000 dolarlık bonodan 100 000 dolarlık kısmının satın alınması hususunda Hükûmete yetki verilmesine dair Kanun”, 7 Ocak 1964 tarih ve 375 sayılı “Türkiye Cumhuriyeti Hükûmetince Avrupa Fonundan temin olunan kredinin Devlet borcu olarak Hazine hesaplarına intikali ve Türk Lirası karşılıklarının kullanılma şekli hakkında Kanun”, 25 Şubat 1964 tarih ve 423 sayılı “Milletlerarası Adalet Divanı Statüsünün 36 ncı maddesinin 2 nci fıkrasında derpiş olunan ve hukukî uyuşmazlıkların çözülmesi hususunda Divanın yargı hakkını önceden tanımayı gerektiren ihtiyari kayda katılmamız hakkında 5047 sayılı Kanunun yeniden uzatılmasına dair Kanun”, 30 Nisan 1964 tarih ve 462 sayılı “1938-1939 yıllarında İngiltere ve Fransa Hükûmetlerinden temin edilen teslihat kredilerinin mahsup şekli hakkında Kanun”, 14 Mayıs

vii- 1961 Anayasası, 1924 Anayasası döneminde bulunmayan bazı kurumlara yer verdiği gibi, temel hak ve hürriyetlere yönelik ayrıntılı düzenlemeler de öngörmüş bulunmaktaydı. Temel hak ve hürriyetlerle ilgili düzenlemelerin bir kısmı ise, 1924 Anayasasında hiç değinilmemiş temel hak ve hürriyetlere yönelik hükümler içermekteydi. Bu nedenle, gerek daha önce mevcut olmayıp, ilk kez 1961 Anayasasında öngörülen bazı kurumlara, gerek sözü edilen temel hak ve hürriyetlere ilişkin düzenleme getiren kanunları da, **“1961 Anayasasında Öngörülen Bazı Kurumlar ve Temel Hak ve Hürriyetlere İlişkin Kanunlar”** başlığı altında toplamayı uygun bulduk. Yukarıda görüldüğü gibi, “Millet Meclisi Başkanının Başkanlığı altında, Hükûmet Temsilcileri ve TBMM’deki Siyasî Parti Grupları ve Bağımsızlarla, Cumhuriyet Senatosundaki Tabîî Üyelerin ve Cumhurbaşkanınca Seçilen Üyelerin Temsilcilerinden Oluşan Kurul”un kabul ettiği ve Millet Meclisi Genel Kurulunun da 13 Eylül 1963 tarihli 137. Birleşiminde benimsediği listede, Anayasa uyarınca iki yıl içinde çıkarılması gereken kanunların sayısı çok sınırlı tutulmuştu. Ancak, kuşku yok ki, iki yıl içinde çıkarılması gerekenler arasında yer almasalar da, Anayasada öngörülen bazı yeni kurumları ve temel hak ve hürriyetleri düzenleyecek başka kanunlara da ihtiyaç duyulmaktaydı ve 12. Dönemde Millet Meclisince bu tür kanunlar çıkarılmıştı⁹³⁶. İşte, biz, adı geçen Kurulun belirlediği listede yer alan kanunlardan olmasalar da, Anayasanın öngördüğü bir kurumu ya da temel hak ve özgürlükleri düzenleyen kanunları, **“1961 Anayasasında Öngörülen Bazı Kurumlar ve Temel Hak ve Hürriyetlere İlişkin Kanunlar”** başlığı altında toplamayı uygun gördük. Böylece, 1961 Anayasası döneminin ilk yasama organının çıkardığı kanunlar arasında, yeni Anayasa uyarınca yapılması gereken kanunların payının ne olduğu hakkında bir fikir edinebilmek de, sanırız mümkün olabilecektir.

1964 tarih ve 475 sayılı “Lübnan’a silâh satışından doğan alacağımızla Fransız Hükûmetinin emrimize verdiği bâzı meblâğların Lübnan’da ve Fransa’da Türk Misyonları için arsa, bina, satın alınmasına veya yaptırılmasına ayrılması hakkında Kanun”, 2 Nisan 1965 tarih ve 562 sayılı “Bâzı iki taraflı ticaret anlaşmalarında veya bu anlaşmalara ekli listelerde yer alan ahdî tarifelerin yürürlükten kaldırılması hakkında Kanun”.

⁹³⁶ Örneğin, 18 Ekim 1960 tarih ve 77 sayılı “Uzun vâdeli plânın yürürlüğe konulması ve bütünlüğünün korunması hakkında Kanun”, 11 Aralık 1962 tarih ve 129 sayılı “Millî Güvenlik Kurulu Kanunu”, 26 Aralık 1962 tarih ve 140 sayılı “Türk vatandaşlarının Türkiye Büyük Millet Meclisine dilekçeyle başvurmaları ve dilekçelerin incelenmesi ile karara bağlanmasının düzenlenmesine dair Kanun”, 10 Şubat 1963 tarih ve 171 sayılı “Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Hürriyeti hakkında Kanun”, 30 Nisan 1963 tarih ve 228 sayılı “Cemiyetler Kanununa ek 8 sayılı Kanunun 1 nci maddesinin değiştirilmesine ve bu Kanuna bir madde eklenmesine dair Kanun”, 15 Temmuz 1963 tarih ve 274 sayılı “Sendikalar Kanunu”, 15 Temmuz 1963 tarih ve 275 sayılı “Toplu İş Sözleşmesi, Grev ve Lokavt Kanunu”, 11 Şubat 1964 tarih ve 403 sayılı “Türk Vatandaşlığı Kanunu”, 2 Temmuz 1964 tarih ve 490 sayılı “3512 sayılı Cemiyetler Kanununun 12 nci maddesinin kaldırılması ve 29 ncu maddesinin değiştirilmesi hakkında Kanun”, 24 Aralık 1964 tarih ve 521 sayılı “Danıştay Kanunu”, 22 Haziran 1965 tarih ve 633 sayılı “Diyanet İşleri Başkanlığı kuruluş ve görevleri hakkında Kanun”, 20 Haziran 1966 tarih ve 763 sayılı “Sayıştay Kanunu” (“Sayıştay Kanunu”, Millet Meclisince 12. Dönemde kabul edilmiş olup, Cumhuriyet Senatosunda ele alınıp kanunlaşma sürecinin tamamlanması 13. Döneme sarkan kanunlardandır).

viii- 12. Dönem Millet Meclisinin, Cumhuriyet Senatosu ile birlikte, 27 Mayıs darbesi ile oluşturulan askerî yönetimden sonraki ilk yasama organını ifade ettiği bilinmektedir. Bu nedenle, 12. Dönem Millet Meclisi, siyasî sistemin normalleştirilmesinde ciddî bir rol üstlenmek zorunda kalmıştır. Bu doğrultuda, bir yandan, Millî Birlik Komitesinin demokratik bir sistemle bağdaştırılması imkânsız bazı işlemlerinin neden olduğu tahribatı düzeltmeye çalışırken; öte yandan, 27 Mayıs'ın meşruluğunu sorgulamak isteyen kimi çevrelerin davranışlarını denetim altına alan ve bu tür davranışların silâhlı kuvvetler üzerinde yarattığı sıkıntıyı gidermeyi amaçlayan düzenlemeler de gerçekleştirmiştir⁹³⁷. Bu tür kanunların, yaşanan olağanüstü koşullar içinde ayrı bir anlamının olacağı açıktır. İşte, bu nedenle, biz de 12. Dönemde çıkarılan kanunlardan bu nitelikte olanlarını, ayrı bir grup içinde adlandırmayı tercih ettik ve grubun başlığını **“27 Mayıs Darbesine ve Millî Birlik Komitesinin Bazı Tasarruflarına İlişkin Kanunlar”** şeklinde belirledik.

Yukarıda açıkladığımız bu gruplar dışında, diğer kanunları, kanunun düzenlediği konu yönünden bazı ortak başlıklar altında topladık. Her grup içindeki kanun sayısının, 12. Dönem Millet Meclisinin eğildiği ve yoğunlaştığı konular hakkında bir fikir edinilmesine yardımcı olacağını sanıyoruz. Bu gruplandırmayı, şu başlıklar altında gerçekleştirdik:

ix- *“TBMM’ye İlişkin Kanunlar”*, x- *“Başbakanlık veya Bakanlıklara İlişkin Kanunlar”*, xi- *“Yargı İşlevine İlişkin Kanunlar”*, xii- *“Silâhlı Kuvvetlere İlişkin Kanunlar”*, xiii- *“Öğretim Kurumlarına ve Faaliyetine İlişkin Kanunlar”*, xiv- *“Kamu Kurumlarına ve Kamu Kurumu Niteliğindeki Meslek Kuruluşlarına İlişkin Kanunlar”*, xv- *“Kamu Personeline İlişkin Kanunlar”*, xvi- *“Yerel Yönetimlere İlişkin Kanunlar”*, xvii- *“Sosyal Güvenlik Kurumlarına ve Alanına İlişkin Kanunlar”*, xviii- *“Seçim Kanunları”*, xix- *“Bazı Kamu Harcamaları İçin Gelecek Yıllara Yönelik Borçlanma Öngören Kanunlar”*, xx- *“Vergi Kanunları”* xxi- *“Diğer Kanunlar”*

2- 12. Dönemde Kabul Edilen Diğer Kanunlara İlişkin Verilerin Bir Tablo Halinde Gösterilmesi

“12. Dönemde Kabul Edilen Kanunların Konularına Göre Ayrımı” başlıklı bu kısımda, üzerinde durduğumuz, Millet Meclisinin 12. Dönemi içinde çıkarılan 703 kanun ile Millet Meclisinin 12. Döneminde kabul edildikleri halde kanunlaşma süreçleri Millet Meclisinin 13. Döneminde tamamlanmış olan 26 kanundan oluşan

⁹³⁷ Örneğin, 5 Mart 1962 tarih ve 38 sayılı *“Anayasa nizamını, millî güvenlik ve huzuru bozan bazı fiiller hakkında Kanun”*, 12 Nisan 1962 tarih ve 43 sayılı *“Üniversite öğretim üyelerinden bâzılarının vazifelerinden affına ve bâzılarının diğer fakülte ve yüksek okullara nakline dair 27.10.1960 tarihli ve 114 sayılı Kanunun bâzı maddelerinin kaldırılması ve yeni hükümler eklenmesi hakkında Kanun”*, 18 Ekim 1962 tarih ve 81 sayılı *“19 Ekim 1960 tarihli ve 105 sayılı Kanunun kaldırılması hakkında Kanun”*, 9 Nisan 1963 tarih ve 221 sayılı *“Ulusal Bayram ve genel tatiller hakkındaki 2739 sayılı Kanuna ek Kanun”*.

toplam 729 kanunun, konularına göre yapılan bir ayırım içinde, sayıları, yasama yılları da dikkate alınarak, bir tablo halinde şöyle gösterilebilir⁹³⁸:

Millet Meclisinin 12. Döneminde Kabul Edilen Kanunların Konularına Göre Ayrımı							
Kanunun Konusu	Kanunların Numaraları	Adet					Toplam
		1. Yasama Yılı Kanun No.: (1-119)	2. Yasama Yılı Kanun No.: (120-357)	3. Yasama Yılı Kanun No.: (358-509)	4. Yasama Yılı Kanun No.: (510-703)	13. Dönem Kanun No.: (708-777) arasında yer alan toplam 26 kanun	
Millet Meclisince Belirli Süre İçinde Çıkarılması Gerektiğine Karar Verilen Kanunlar	44, 45, 353, 357, 359, 466, 468, 477, 624, 625, 648.	2	2	4	3	-	11

⁹³⁸ Bu tabloda yer alan kanunların bir kısmının, tabloda konu itibarıyla yapılan ayırimlardan yalnızca birinde değil, bir diğerinde veya diğerlerinde de gösterilebilmesi mümkündür. Ancak, Millet Meclisinin 12. Dönemi içinde kabul edilen toplam kanun sayısında bir farklılığa yol açmamak için, biz, böylesi durumlarda, sadece en uygun olacağını düşündüğümüz konuyu dikkate alıp, ilgili kanunları o konu başlığı altında gösterdik. Örneğin, 22 Nisan 1962 tarih ve 44 sayılı “Anayasa Mahkemesi Kuruluşu ve Yargılama Usulleri Hakkında Kanun” veya 22 Nisan 1962 tarih ve 45 sayılı “Yüksek Hâkimler Kurulu Kanunu”na, belirlediğimiz konu başlıklarından “Yargı İşlevine İlişkin Kanunlar” içinde yer verilebileceği gibi; bu kanunların, “Millet Meclisince Belirli Süre İçinde Çıkarılması Gerektiğine Karar Verilen Kanunlar” başlığı altında gösterilebilmesi de mümkündür. Bu bağlamda, biz, anılan kanunları, daha özgün bir belirleme olan, “Millet Meclisince Belirli Süre İçinde Çıkarılması Gerektiğine Karar Verilen Kanunlar” başlığı altında değerlendirmeyi tercih etmiş bulunmaktayız. Benzer sorun, kuşkusuz başka kanunlar için de geçerliydi. Gerçekten, 27 Mayıs Müdahalesi sonrasında oluşturulan ve bir olağanüstü yargı yeri olan Yüksek Adalet Divanının verdiği çeşitli cezaların bir kısmına yönelik af kanunları, “27 Mayıs Müdahalesine ve Millî Birlik Komitesinin Bazı Tasarruflarına İlişkin Kanunlar” başlığı altında gösterilebilecekleri gibi; bu kanunlara “Af Kanunları” başlığı altında belirlenen grupta yer verilebilmesi de mümkündür. Biz, daha uygun düşeceğini düşündüğümüz için, bu af kanunlarını (16 Ekim 1962 tarih ve 78 sayılı “Anayasayı ihlâl suçundan Yüksek Adalet Divanınca mahkûm edilenlerin cezalarının kısmen affi hakkında Kanun; 8 Nisan 1965 tarih ve 579 sayılı “Anayasayı ihlâl suçundan Yüksek Adalet Divanınca mahkûm edilenlerin cezalarının kısmen affi hakkında 78 sayılı Kanunun 2 nci maddesine bir fıkra eklenmesi hakkında Kanun”), “Af Kanunları” başlığı altında belirlenen grupta değerlendirme yolunu benimsedik.

Bütçe Kanunları	2-4, 6-13, 15-20, 24-32, 34, 37, 54, 70, 120, 131-139, 143, 178-184, 190-195, 200, 201, 206-209, 211, 216, 217, 219, 258, 259, 262, 267, 268, 276, 279-282, 296-300, 332, 349, 354-356, 380-388, 390-394, 398-401, 414-421, 425-438, 479, 486, 493-495, 497, 498, 505, 517, 518, 524, 525, 528-532, 544, 547-550, 602-612, 614-617, 619, 643, 659, 660, 700-703.	30 <i>Genel veya Katma Bütçe:</i> (16) <i>Cetvel Değişikliği:</i> (14)	54 <i>Genel veya Katma Bütçe:</i> (15) <i>Cetvel Değişikliği:</i> (39)	48 <i>Genel veya Katma Bütçe:</i> (15) <i>Cetvel Değişikliği:</i> (33)	38 <i>Genel veya Katma Bütçe:</i> (18) <i>Cetvel Değişikliği:</i> (20)	-	170 <i>Genel veya Katma Bütçe:</i> (64) <i>Cetvel Değişikliği</i> (106)
Kesin Hesap Kanunları	71, 72, 74, 90-117, 145-159, 288-290, 377, 404-412, 510-516, 576, 584-595, 597-601.	31	18 <i>1'i bilanço tasdiki Kanun No.</i> 145	10 <i>1'i bilanço tasdiki Kanun No.</i> 377	25	-	84 <i>2'si bilanço tasdiki</i>
Af Kanunları	50, 78, 218, 424, 442, 579, 709, 712, 713, 715, 716, 767, 769.	2	1	2	1	7	14
Ölüm Cezalarının Yerine Getirilmesine İlişkin Kanunlar	126, 160, 161, 311-324, 339, 340, 351, 352, 368, 373, 374, 445, 446, 448-450, 453-460, 480.	-	21	17	-	-	38
Vatani Hizmet Tertibinden Maaş Bağlama Kanunları	41, 76, 167, 247-249, 263, 284, 330, 342, 389, 487, 504, 519, 523, 674-675, 677-690, 754, 755.	2	8	3	18	2	33

Uluslararası İlişkilerle İlgili Kanunlar	Milletlerarası anlaşmaların onaylanmasının uygun bulunmasına dair kanunlar: 62-65, 130, 233-236, 245, 292, 303, 361-364, 376, 397, 422, 461, 464, 465, 539-543, 546, 552, 553, 556, 559-561, 563-570, 578, 651-653. Uluslararası ilişkilerle ilgili diğer kanunlar: 222, 244, 253, 264, 375, 423, 462, 475, 562.	(4) - Toplam: 4	(8) (4) Toplam: 12	(10) (4) Toplam: 14	(24) (1) Toplam: 25	- -	(46) (9) Toplam: 55
1961 Anayasasında Öngörülen Bazı Kurumlar ve Temel Hak ve Hürriyetlere İlişkin Kanunlar (Millet Meclisince belirli süre içinde çıkarılmasına karar verilmiş olanlar hariç)	77, 129, 140, 171, 228, 274, 275, 403, 490, 503, 508, 521, 633, 763.	1	6	4	2	1	14
27 Mayıs Darbesine ve Millî Birlik Komitesinin Bazı Tasarruflarına İlişkin Kanunlar	36, 38, 43, 81, 221. [Yüksek Adalet Divanı hükümlüleri hakkında çıkarılan Af Kanunları (No. 78, 579), “Af Kanunları”, başlıklı grupta gösterilmiştir.]	4	1	-	-	-	5
TBMM’ye İlişkin Kanunlar	1, 21, 22, 168, 360, 378, 444, 695.	3	1	3	1	-	8

Başbakanlık veya Bakanlıklara İlişkin Kanunlar	23, 55, 58, 66, 89, 224, 265, 395, 467, 470, 526, 637, 641, 665, 673, 710.	5	2	3	5	1	16
Yargı İşlevine İlişkin Kanunlar	60, 73, 127, 246, 343, 413, 661, 768.	2	3	1	1	1	8
Silahlı Kuvvetlere İlişkin Kanunlar	33, 49, 56, 75, 125, 128, 163, 164, 169, 172, 291, 350, 500, 573, 575, 613, 635, 645, 692, 725, 752.	4	8	1	6	2	21
Öğretim Kurumlarına ve Faaliyetine İlişkin Kanunlar	14, 57, 61, 68, 69, 165, 166, 170, 257, 270, 283, 285, 326, 333, 336, 337, 345, 371, 439, 443, 451, 534, 535, 555, 574, 582, 646, 693, 777.	5	12	4	7	1	29
Kamu Kurumlarına ve Kamu Kurumu Niteliğindeki Meslek Kuruluşlarına İlişkin Kanunlar	53, 142, 227, 239, 255, 256, 278, 341, 358, 367, 440, 441, 536, 580, 583, 618, 626, 629, 636, 644, 667, 699, 765.	1	7	4	10	1	23
Kamu Personeline İlişkin Kanunlar	42, 48, 59, 88, 122, 124, 144, 176, 203, 212, 220, 223, 225, 226, 229, 230, 232, 242, 254, 294, 302, 305, 328, 344, 346, 370, 379, 472, 473, 571, 620 – 622, 627, 628, 630, 638, 647, 657, 572, 577, 708, 770.	4	21	4	12	2	42
Yerel Yönetimlere İlişkin Kanunlar	80, 277, 286, 287, 293, 306, 307, 655, 691.	1	6	-	2	-	9

Sosyal Güvenlik Alanına ve Kurumlarına İlişkin Kanunlar	5, 82, 83, 174, 231, 241, 243, 266, 334, 335, 478, 506, 537, 545, 662, 668 – 670, 672, 696, 698,	3	7	2	9	-	21
Seçim Kanunları	238, 447, 533, 656.	-	1	1	2	-	4
Bazı Kamu Harcamaları İçin Gelecek Yıllara Yönelik Borçlanma Öngören Kanunlar	67, 175, 237, 260, 273, 331, 348, 366, 527.	1	6	1	1	-	9
Vergi Kanunları	35, 39, 46, 84, 87, 118, 177, 185 – 189, 196 – 199, 202, 205, 210, 252, 261, 301, 325, 329, 365, 372, 463, 474, 481 – 485, 488, 489, 491, 492, 496, 581, 639, 642, 658, 664.	6	18	14	5	-	43
Diğer Kanunlar	40, 47, 51, 52, 79, 85, 86, 119, 121, 123, 141, 162, 173, 204, 213–215, 240, 250, 251, 269, 271, 272, 295, 304, 308, 309, 310, 327, 338, 347, 369, 396, 402, 452, 469, 471, 476, 499, 501, 502, 507, 509, 520, 522, 538, 551, 554, 557, 596, 623, 631, 632, 634, 640, 647, 650, 654, 663, 666, 671, 676, 694, 697, 711, 714, 759-761, 764, 771, 776.	8	23	12	21	8	72
TOPLAM		119	238	152	194	26	729

SEKİZİNCİ BÖLÜM
MİLLET MECLİSİNİN 12. DÖNEMİNDE ÇIKARILAN
27 MAYIS'I DESTEKLEYİCİ VEYA 27 MAYIS DÖNEMİNİN BAZI
TASARRUFLARININ OLUMSUZ SONUÇLARINI TAMİR EDİCİ
NİTELİKTEKİ KANUNLAR

1- Bu Başlık Altında İncelenecek Olan Kanunlara Genel Bir Bakış

12. Dönem Millet Meclisinin en önemli özelliklerinden biri, 27 Mayıs 1960 tarihinde gerçekleştirilen darbeden sonra, 1961 Anayasasının hazırlanıp, sunulduğu halkoylamasında kabul edilmesi ve 15 Ekim 1961 tarihinde yapılan seçimlerle, ara rejimin sona erip, tekrar demokratik yaşama dönülmesinde; yeni Anayasa uyarınca, Cumhuriyet Senatosuyla birlikte göreve gelen ilk Meclis olmasıdır. Kuşku yok ki, 1,5 yıl sürmüş bir askerî yönetimden sonra, normal siyasî hayata dönülmesi kolay olmamıştı. Gerçekten, 12. Döneme ait Birinci Kitapta üzerinde ayrıntılarıyla durduğumuz gibi, 15 Ekim 1961 tarihinde yapılan Millet Meclisi ve Cumhuriyet Senatosu seçimlerinin hemen ertesinde başlayan sorunlar, çeşitli biçimlerde dönem içinde de sürmüştü. Bu bağlamda, seçimlerde hiçbir siyasî partinin tek başına hükûmet kuracak bir çoğunluğa ulaşamaması ve kapatılan Demokrat Parti yandaşlarının yöneldiği siyasî partilerin, tahmin edilenin aksine, ciddi bir başarı elde etmiş olması, seçimlerin daha hemen ertesinde, parlamentonun göreve başlayıp başlayamayacağına yönelik kuşklara yol açmıştı. Yeni Anayasa uyarınca yapılacak ilk Cumhurbaşkanı seçiminde yaşanan kriz de, bu rahatsızlığın bir başka görünümünü sergiliyordu. Daha sonra, biri 22 Şubat 1962, diğeri 20–21 Mayıs 1963 tarihinde gerçekleştirilmek istenen iki askerî darbe girişimi, silâhlı kuvvetler içinde yandaş bulan bir kesimin, 27 Mayıs müdahalesinin bekleneni sağlayamadığı düşüncesine sahip olduklarını göstermekteydi. Bu arada, eski Demokrat Parti mensuplarının, 27 Mayıs müdahalesi sonrasında, müdahaleyi gerçekleştiren Millî Birlik Komitesince oluşturulan Yüksek Adalet Divanı tarafından çeşitli cezalara çarptırılmış olması, toplumun bir kesiminde rahatsızlığa yol açmakta ve bu doğrultuda bazı siyasî partilerce, bu kişiler için bir af çıkarılması yönünde çabalar harcanmaktaydı.

Bu çok nazik ortamda, siyasetin normalleştirilmesi açısından, Türkiye Büyük Millet Meclisine de büyük iş düşmekteydi. Bu bağlamda, Millet Meclisinin 12. Döneminde, bir yandan 27 Mayıs Darbesini destekleyip, ona yönelik eleştirileri engellemeye çalışan yasal düzenlemelere girişilirken; beri yandan, 27 Mayıs Darbesi sonrasında Millî Birlik Komitesi yönetimi sırasında yapılan bazı haksızlıkların giderilmesini amaçlayan kanunların çıkarıldığı ve sınırlı da olsa bir siyasî affın gerçekleştirildiği görülmüyordu. Biz burada, bu kanunlardan, en dikkat çekenleri üzerinde durmak istiyoruz. Bu bağlamda, 27 Mayıs'a destek niteliği taşıyan yasal düzenlemelerden, kısaca “Tedbirler Kanunu” olarak da anılan, 5 Mart 1962 tarih ve 38 sayılı “Anayasa Nizamını, Millî Güvenlik ve Huzuru Bozan Bâzı Fiiller Hakkında

Kanun” ile; 27 Mayıs’ı da ulusal bayramlar arasına dahil eden, 9 Nisan 1963 tarih ve 221 sayılı “*Ulusal Bayram ve Genel Tatiller Hakkındaki 2739 Sayılı Kanuna Ek Kanun*”u ele alacağız. 27 Mayıs sonrası Millî Birlik Komitesi yönetiminin haksızlıklara yol açan bazı işlemlerini düzeltmek amacıyla yapılan kanunlara ilişkin olarak da, Millî Birlik Komitesi tarafından 27 Ekim 1960 tarihinde üniversite ile ilişkileri kesilen 147 öğretim üyesinin yeniden üniversitelerine dönmelerine imkân veren, 12 Nisan 1962 tarih ve 43 sayılı “*Üniversite Öğretim Üyelerinden Bâzılarının Vazifelerinden Affına ve Bâzılarının Diğer Fakülte ve Yüksek Okullara Nakline Dair 27.10.1960 tarihli ve 114 Sayılı Kanunun Bâzi Maddelerinin Kaldırılması ve Yeni Hükümler Eklenmesi Hakkında Kanun*” ile; Millî Birlik Komitesince yapılan ve bazı kişilerin Bakanlar Kurulu kararı ile bulundukları yere bir daha dönmemek üzere, zorla başka yerlere nakil ve iskân edilmelerine imkân veren 19 Ekim 1960 tarih ve 105 sayılı “2510 sayılı İskân Kanununa ek Kanun”u yürürlükten kaldıran, 18 Ekim 1962 tarih ve 81 sayılı “19 Ekim 1960 Tarihli ve 105 Sayılı Kanunun Kaldırılması Hakkında Kanun” üzerinde duracağız. Bunlardan başka, yine 27 Mayıs 1960 müdahalesi sonrasında oluşturulan Yüksek Adalet Divanınca verilen çeşitli cezaları çekmekte olan eski Demokrat Parti mensuplarının bir kısmının affına yol açan, 16 Ekim 1962 tarih ve 78 sayılı “*Anayasayı İhlâl Suçundan Yüksek Adalet Divanınca Mahkûm Edilenlerin Cezalarının Kısmen Affı Hakkında Kanun*” a, 23 Şubat 1963 tarih ve 218 sayılı “*Bazı Suç ve Cezaların Affı Hakkında Kanun*”a, aftan yararlanabileceklerin sayısını genişleten 8 Nisan 1965 tarih ve 579 sayılı Kanuna da, yer vereceğiz. Nihayet, bu başlık altında, bir de Emekli Sandığı Kanununda değişikliğe gidilerek bazı mahkûmiyet kararlarının emeklilik hakkını ortadan kaldırıyor olmasına son veren 30 Mayıs 1963 tarih ve 241 Sayılı Kanunu inceleyeceğiz.

2- Anayasa Nizamını, Millî Güvenlik ve Huzuru Bozan Bâzi Fiiller Hakkında Kanun (5 Mart 1962 tarih ve 38 sayılı Kanun, basında ve halk arasındaki adıyla “Tedbirler Kanunu”)

A. Böyle Bir Kanuna Gerek Duyulmasının Nedeni

Yeni Anayasanın yapılp halkoyuna sunulması ve halkoyunda kabul edilmesinin ardından, 15 Ekim 1961 tarihinde, Millet Meclisi ve Cumhuriyet Senatosu için seçimler gerçekleştirilmiş ve yeniden çok partili yaşama dönülmüştü. Millet Meclisinin 12. Dönemine ait 1. Kitapta, ayrıntılı bir biçimde üzerinde durulduğu gibi, seçimlerin sonuçları, beklenenin aksine, büyük ölçüde, kapatılan Demokrat Partinin yandaşlarına hitap eden siyasî partilerin galibiyeti ile sonuçlanmıştı. Gerçekten, Millet Meclisi seçimlerinde, CHP, ülke genelinde aldığı % 36,7 oy ile 173; AP, ülke genelinde aldığı % 34,8 oy ile 158; YTP, ülke genelinde aldığı % 13,7 oy ile 65 ve CKMP, ülke genelinde aldığı % 14,0 oy ile 54 milletvekilliği kazanmıştı. Böylece,

27 Mayıs müdahalesinden sonra kurulan ve büyük ölçüde, kapatılan Demokrat Partinin seçmenlerinin oylarına yönelen Adalet Partisi ile Yeni Türkiye Partisinin aldığı oyların toplamı, % 48,5'a ulaşmıştı. Bu sayıya, kısmen aynı seçmen grubunun oylarına sahip çıkmak isteyen Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisinin % 14.0 oyunu da eklediğimizde, sonuç, % 62,5'a varmaktaydı. Bu oy oranlarının, Millet Meclisindeki iskemlelere yansması ise, CHP'nin kazandığı 173 milletvekilliğine karşı; AP, YTP ve CKMP'nin, toplam 277 milletvekilliği kazanması biçiminde gerçekleşmişti⁹³⁹. Cumhuriyet Senatosundaki görünüm, daha da ilginçti. Bu bağlamda, Cumhuriyet Senatosu seçimlerinde, CHP, ülke genelinde aldığı % 37,02 oy ile 36; AP, ülke genelinde aldığı % 35,29 oy ile 70; YTP, ülke genelinde aldığı % 13,89 oy ile 28 ve CKMP, ülke genelinde aldığı % 13,39 oy ile 16 senatörlük kazanmıştı⁹⁴⁰. Görüldüğü

⁹³⁹ **Cumhuriyet'ten Günümüze Milletvekili Seçimleri 1923–2002**, T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü Yayınları, No. 2927, s. 32.

⁹⁴⁰ 24 Mayıs 1961 tarih ve 304 sayılı “Cumhuriyet Senatosu Seçimi Kanunu” uyarınca, Cumhuriyet Senatosu seçimlerinde çoğunluk sistemi uygulanmaktaydı ve seçmenler, dilediği adayları yazarak oy pusulası doldurabilecekleri gibi, basılı oy pusulalarını da olduğu gibi kullanabilir veya bu pusuladaki adaylardan istediklerini silip, yerlerine başkalarını yazabilirlerdi. Gerçekten, 304 sayılı Kanunun bu hususu düzenleyen 12. maddesiyle, çoğunluk sisteminin benimsendiğini öngören 14. maddesinde şu hükümler yer almış bulunuyordu:

“Madde 12.- Seçmen, dilediği adayları yazarak oy pusulası doldurmakta serbest olduğu gibi, basılı oy pusulasında yazılı isimlerden dilediğini silebilir ve yerlerine başka adayları yazabilir.

Madde 14.- İl seçim kurulları, ilçe seçim kurullarından gelen tutanakları birleştirerek il seçim çevresindeki...

5) Muteber tutulan ve hesaba katılan oy pusulaları genel toplamını,

6) Soyadı alfabe sırasına göre, adayların aldıkları oy sayısını, (rakam ve sayı ile) gösteren bir tutanak düzenler ve çoğunluk usulüne göre, seçilmiş olanları belirtir...” Bkz. Tarhan Erdem, **Anayasalar ve Seçim Kanunları, 1876–1982**, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1982, s. 295.

Bu nedenle, siyasî parti tercihinin çok daha etkin olduğu Milletvekili seçimlerinin aksine; Cumhuriyet Senatosu seçimlerinde, oyların, partiye olduğu kadar, adaylara verileceğini de gözden uzak tutmamak gerekir. Bundan ötürü, Cumhuriyet Senatosu seçimlerinde, siyasî partilerin aldıkları oya ilişkin verilerin ihtiyatla karşılanması doğru olacaktır. Nitekim, bu hususa, 15 Ekim 1961 tarihinde gerçekleştirilen seçimlerin sonucunu açıklarken, Yüksek Seçim Kurulu da değiniyordu. Gerçekten, Yüksek Seçim Kurulunun, 8 Kasım 1961 tarih ve 389 sayılı Kararında, sözünü ettiğimiz konu ile ilgili olarak şöyle denilmekteydi:

“...306 sayılı Milletvekili Seçimi Kanununun 28 inci maddesi hükmü ile 27 nci maddesinin birinci bendi hükmünce milletvekili seçimlerinde verilen oylar parti listelerindeki adayların kendilerine değil fakat listenin tümüne verildiğinden dolayı milletvekili seçimlerinde partinin aldığı oy pusulası sayısı mevcut bulunmakta ise de senato üyeleri seçimine ilişkin 304 sayılı kanunun 12 ve 13 üncü maddeleri hükmünce parti listelerine yazılı adaylar hakkında dahi bu kimselerin partilerinden ziyade kendilerine oy verildiğinden ötürü bir parti listesindeki adayların başka başka sayıda oy almaları sebebiyle, senato seçimlerinde partilerin aldığı oy sayısı tam manasiyle söz konusu edilemez. Birinci bentte anılan atfı dolayısıyla senato üyesi seçimlerinde de 306 sayılı kanunun 35 inci maddesinin 3 üncü fıkrasının parti oy sayılarına ilişkin hükmü ancak kıyas yoluyla uygulanabileceğinden, bir seçim çevresinde senato üyesi adayı göstermiş olan partinin adaylarından en çok oy almış bulunan kimsenin almış bulunduğu oy pusulalarının sayısının, senato seçiminde o çevreden o partinin almış olduğu oy pusulası sayısı olarak gösterilmesi, uygun görülmüştür...” Bkz. **Resmî Gazete**, 17 Kasım 1961, Sayı: 10960.

üzere, Cumhuriyet Senatosunda, CHP'nin elde ettiği 36 iskemleye karşı, AP, YTP ve CKMP, toplam 114 iskemleye sahip olmuşlardı⁹⁴¹. Kuşku yok ki, Cumhuriyet Senatosunda, elde ettiği 70 iskemle ile, AP ciddî bir başarı sağlamış bulunuyordu.

27 Mayıs Darbesinin hedef aldığı Demokrat Partinin yandaşlarının, büyük ölçüde, ikisi yeni kurulan AP ve YTP, diğeri daha önce de mevcut olan CKMP olmak üzere, merkez sağ partilere yönelmiş olması; ilerleyen aylarda, Demokrat Partinin gerçek mirasçısının kim olduğu sorusunun cevabının belirlenmesinde, bu partilerden özellikle AP ve YTP arasında bir yarışa yol açmış bulunuyordu. Bunun yanı sıra, 1961 Anayasasının tanıdığı özgürlüklerden de yararlanılarak, çeşitli kesimlerde, 27 Mayıs Darbesinin meşruluğunu sorgulayan, Yüksek Adalet Divanının kararlarını irdeleyen görüşlerin, farklı zeminlerde, giderek yükselen bir sesle ifade edilmesi, silâhlı kuvvetler içinde rahatsızlıklara yol açmaktaydı. Bütün bunlara ek olarak, bir de, 22 Şubat 1962 tarihinde, Kara Harp Okulu Komutanı Kurmay Albay Talât Aydemir'in öncülüğünde kalkışılan bir darbe girişimiyle karşı karşıya kalınması, İnönü Hükûmetini bazı önlemler almaya yöneltmişti. Bu bağlamda, 26 Şubat 1962 tarihinde, Başbakan İsmet İnönü'nün daveti üzerine, Hükûmet ve siyasî partilerin temsilcileri bir araya gelmişler ve durumu değerlendirerek, ulaştıkları sonucu bir bildiriyle kamuoyuna duyurmuşlardı⁹⁴². Bu bildiride şöyle deniliyordu:

"Son olayların ışığı altında memleket huzurunu bozan tahrikler üzerinde durmak ve bunları önleyecek tedbirleri tesbit etmek üzere, başbakanın daveti ile

⁹⁴¹ 15 Ekim 1965 tarihinde yapılan Millet Meclisi ve Cumhuriyet Senatosu seçimlerinin sonuçlarına ilişkin olarak Yüksek Seçim Kurulunun 17 Kasım 1961 tarihli Resmî Gazetede yayımlanan ilk açıklamasının Cumhuriyet Senatosu seçimleri sonuçları hakkındaki kısmında, Erzurum'dan seçilen 3 üyenin (Nurettin Aynurksa, Rahmi Sanalan ve Nihat Pasinli) Adalet Partisi, Eskişehir 'den seçilen 2 üyenin ise (Naci Toros ve Gavsı Uçagök) Yeni Türkiye Partisi mensubu oldukları belirtilmiş ise de; daha sonra, 20 Kasım 1961 tarihli Resmî Gazetede, Erzurum'dan seçilen 3 üyenin Yeni Türkiye Partisi, Eskişehir'den seçilen 2 üyenin ise Adalet Partisi mensubu oldukları şeklinde bir düzeltme yer almıştı (Bkz. **Resmî Gazete**, 17 Kasım 1961, Sayı: 10960; **Resmî Gazete**, 20 Kasım 1961, Sayı: 10962). Yukarıda, Cumhuriyet Senatosunda her bir siyasî partinin kazandığı iskemlelerin sayısını gösterir açıklamamız, sözü edilen bu düzeltme dikkate alınarak yapılmış bulunmaktadır.

⁹⁴² CKMP Genel Başkanı Osman Bölükbaşı'nın oğlu Deniz Bölükbaşı, Osman Bölükbaşı hakkında kaleme aldığı kapsamlı bir kitapta, 22 Şubat olaylarının bastırılmasından hemen sonra, siyasî parti temsilcileriyle bir toplantı yapılması ve gereken önlemlerin alınmasını, Başbakan İsmet İnönü'den, CKMP Genel Başkanı Osman Bölükbaşı'nın talep ettiğini yazmaktadır. Bu konuyu, Deniz Bölükbaşı, şöyle anlatmaktadır:

"Darbe teşebbüsünün bastırılması sonrasında 23 Şubat günü sabaha karşı Hava Kuvvetleri Komutanlığı'ndan ayrılmasından önce Osman Bölükbaşı, Başbakan İnönü'ye 'tehlikenin tamamıyla ortadan kalkmadığını, vakit geçirilmeden toplanılarak partiler üstü bir anlayışla gerekli temel tedbirlerin konuşulmasının yerinde olacağını' belirtmiş ve bu öneri İsmet İnönü tarafından da uygun görülmüştür.

Bu öneri doğrultusunda Başbakan İnönü'nün daveti üzerine toplanan siyasî parti ve hükûmet temsilcileri 26 Şubat 1962 günü... ortak beyannameyi yayımlamışlardır." Bkz. Deniz Bölükbaşı, **Türk Siyasetinde Anadolu Fırtınası Osman Bölükbaşı**, 2. Baskı, Doğan Kitapçılık A.Ş., İstanbul 2005, s. 317.

toplanan siyasi partiler ve hükûmet temsilcileri, mutabık kaldıkları aşağıdaki hususların muhterem umumî efkâra arzına karar vermişlerdir.

1) *Meşru nizama karşı girişilen son teşebbüs, demokratik rejimin koruyucusu kuvvetlerin ve müesseselerin müşterek anlayış ve gayretleri ile önlenmiştir. Bu netice Türk milletinin demokratik rejime bağlı ve layık olduğunun iftihara değer yeni bir delili olmuştur.*

2) *Kahraman ordumuzun gerçekleştirdiği 27 Mayıs İhtilâli'nin meşruiyeti aleyhine girişilen açık ve kapalı her türlü tahrik ve tecavüzlerin ve Anayasa nizamını bertaraf etmeye matuf hareket ve davranışların kesin olarak önlenmesi lâzımdır.*

3) *Bu maksatla partiler üstü bir anlayış içinde gerekli esasları hazırlamak üzere, hükûmet ve partiler temsilcilerinden oluşan bir komisyon teşkil edilmiştir.*

4) *Mutabık kalınacak esaslardan kanunlaşması gerekenler, partilerin yetkili organları tarafından kabul edildikten sonra, TBMM'ye sunulacaktır. Bu tekliflerin müzakere ve intacından evvel Meclis'in tatile girmemesi hususu parti liderleri tarafından guruplarına teklif edilecektir.*" ⁹⁴³

Bu doğrultuda, Başbakan İsmet İnönü'nün öncülüğünde, o tarihte, TBMM'de mevcut tüm siyasî partilerin Başkanlarının da katılımıyla, ileride kanunlaştığında, basında ve halk arasında "Tedbirler Kanunu" olarak adlandırılacak olan bir kanun teklifi hazırlanmış ve 2 Mart 1962 tarihinde Millet Meclisi Başkanlığına sunulmuştu.

B. TBMM'de Temsil Edilen Tüm Siyasî Partilerin Katılımıyla Hazırlanan Kanun Teklifi

Başbakan ve Malatya Milletvekili İsmet İnönü, Adalet Partisi Genel Başkanı ve İzmir Milletvekili Ragıp Gümüşpala, Yeni Türkiye Partisi Genel Başkanı ve Sakarya Milletvekili Ekrem Alican, Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi Genel Başkanı ve Ankara Milletvekili Osman Bölükbaşı ile Cumhuriyet Halk Partisi Genel Sekreteri ve Ankara Milletvekili İsmail Rüştü Aksal'ın imzalarını taşıyan ve Millet Meclisi Başkanlığına 2 Mart 1962 tarihinde sunulan "*Anayasa Nizamını, Millî Güvenlik ve Huzuru Bozan Bâzı Fiiller Hakkında Kanun Teklifi*" şöyleydi:

"*MADDE 1.— A) Anayasa ve hukuk dışı tutum ve davranışlarıyla meşruluğunu kaybettiği Türkiye Cumhuriyeti Anayasasıyla de tesbit edilen Demokrat Parti iktidarına karşı direnme hakkını kullanarak, normal demokratik rejimi bütün teminatıyla kurmak amacıyla, Türk Milletinin gerçekleştirdiği 27 Mayıs 1960 Devrimini, söz, yazı, haber, havadis, resim, karikatür veya sair vasıta ve suretlerle, yersiz, haksız veya gayrimeşru gösterenler veya üstü kapalı da olsa mâtufliyeti belli olacak şekilde böyle göstermeye çalışanlar;*

B) 27 Mayıs 1960 Devrimini zedeliyebilecek şekilde;

Bu devrimin neticesi olarak Yüksek Adalet Divanınca veya sair kaza mercilerince verilmiş ve kesinleşmiş olan karar ve hükümleri, söz, yazı, haber,

⁹⁴³ Deniz Bölükbaşı, **a.g.k.**, s. 317.

havadis, resim, karikatür veya sair vasıta ve suretlerle kötülidenler veya üstü kapalı da olsa mâtuftiyeti belli olacak şekilde kötölemeye çalışanlar veya mahkûm edilenlerin mahkûmiyetlerine esas teşkil eden fiillerini yahut şahıslarını övenler veya neticelenmiş hazırlık, ilk, son tahkikat veya infaz safhalarıyla ilgili resim, hâtırat, röportaj yayanlar veya beyanat verenler;

C) Mahkûmiyetlerinin infazı süresince, (B) bendinde sözü geçen mahkûmlara atfen, siyasi veya 27 Mayıs 1960 Devrimini zedeleyici mahiyette veya uydurma beyanatı basına verenler veya basın yoluyla yayanlar veya alenen nakledenler;

D) 27 Mayıs 1960 Devrimini yersiz, haksız veya gayrimeşru gösterecek surette, feshedilmiş Demokrat Parti iktidarını övenler veya müdafaa edenler;

E) Mensuboldukları partinin, feshedilmiş Demokrat Partinin devamı olduğunu ileri sürenler veya her hangi bir parti lehine bu tarzda faaliyet gösteren veya propaganda yapanlar;

Bir yıldan beş yıla kadar ağır hapis cezası ile cezalandırılırlar.

MADDE 2. — Türkiye Cumhuriyetinin, Anayasa ile tesbit edilmiş temel vasfı olan insan hak ve hürriyetlerine dayanan çok partili demokratik nizamı, söz, yazı, haber, havadis, resim, karikatür veya sair vasıta ve suretlerle, zedelemeye veya tehlikeye düşürmeye matuf olarak kötülidenler veya bu nizamın Türkiye’de yürütülemeyeceği yolunda propaganda yapanlar hakkında, fiilleri daha ağır bir cezayı gerektirmediği takdirde, birinci maddede yazılı cezalar uygulanır.

MADDE 3. — Birinci maddenin A, B ve D bentleriyle ikinci maddede yazılı suçların tekevvünü için Türk Ceza Kanununun 153 ncü maddesindeki aleniyet şarttır.

MADDE 4. — Vatandaşlar arasında husumet ve intikam hisleri doğuracak veya tahrik edecek mâhiyetinde söz, yazı, haber, havadis, resim, karikatür veya sair vasıta ve suretlerle faaliyette bulunanlar veya propaganda yapanlar üç aydan iki seneye kadar hapis cezasıyla cezalandırılırlar.

MADDE 5. — Bu kanunda yazılı fiiller basın yoluyla işlendiği takdirde, suç konusunu ihtiva eden mevkuteler ve sair basılmış eserler sulh hâkimi kararıyla toplattırılabilir.

MADDE 6. — Bu kanunda yazılı fiillerle ilgili olarak iftira suçunu işleyenler hakkında, Türk Ceza Kanununun 285 nci maddesinde yazılı cezalar bir misli artırılarak hükmolunur.

MADDE 7. — Bu kanuna giren suçlarda hazırlık tahkikatı bizzat Cumhuriyet savcıları tarafından yapılır.

MADDE 8. — Bu kanun yayımı tarihinde yürürlüğe girer.

MADDE 9. — Bu kanunun hükümlerini Bakanlar Kurulu yürütür.”⁹⁴⁴

⁹⁴⁴ Millet Meclisi S. Sayısı: 51, “Başbakan ve Malatya Milletvekili İsmet İnönü, Adalet Partisi Genel Başkanı ve İzmir Milletvekili Ragıp Gümüşpala, Yeni Türkiye Partisi Genel Başkanı ve Sakarya Milletvekili Ekrem Alican, Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi Genel Başkanı ve Ankara Milletvekili Osman Bölükbaşı ile Cumhuriyet Halk Partisi Genel Sekreteri ve Ankara Milletvekili İsmail Rüştü Aksal’ın, Anayasa nizamını, Millî Güvenlik ve huzuru bozan bâzı fiiller hakkında kanun teklifi ve Anayasa ve Adalet komisyonları üyelerinden mürekkep Geçici Komisyon raporu”, **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 1, Cilt: 4, Birleşim: 62’nin sonuna ekli, (03.03.1962), ss. 9-11.

Teklif sahipleri, Teklifin genel gerekçesini de şöyle belirtiyorlardı:

“9 Temmuz 1961 tarihli Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, bugünkü hukuk nizamımızın temelini teşkil etmektedir. Bu Anayasanın 156 ncı maddesine göre, başlangıç kısmı metne dâhil olup Anayasanın dayandığı ‘Temel görüş ve ilkeleri’ belirtmektedir. Bu başlangıçta açıkça ifade edilmiştir ki, 27 Mayıs 1960 Devrimi, ‘Anayasa ve hukuk dışı tutum ve davranışlarıyla meşruluğunu kaybetmiş bir iktidara karşı Türk Milletinin direnme hakkını kullanarak gerçekleştirdiği bir devrim’dir.

Yine aynı başlangıç ve Anayasamızın mütaaddit maddeleri (özellikle 2 nci madde, 22 nci ve 56 nci maddelerin son fıkraları ve 57 nci madde) Türkiye Cumhuriyetinin, insan hak ve hürriyetlerine ve çok partili demokratik rejime dayandığını ve hürriyetlerin bu düzeni tahribetmek için kullanılmasının caiz olmadığını açıkça göstermektedir.

Bu Anayasa ile kurulmuş olan demokratik nizamın meşru temeli, 27 Mayıs 1960 Devrimidir. Türkiye’de normal demokratik rejimi bütün teminatı ile kurmak amacıyla gerçekleştirildiği Anayasanın geçici 4 ncü maddesinde açıkça ifade edilmiş olan 27 Mayıs 1960 Devriminin meşruiyetini gölgeleme gayretlerinin, netice itibarıyla bizzat Anayasayı ve onun kurduğu demokratik nizamı tehlikeye düşüreceği şüphesizdir. Memleketimizde insan haklarına dayanan demokratik nizamın, çeşitli istikametlerden gelen tahriklere karşı korunmanın, Türkiye Büyük Millet Meclisi için âcil ve kaçınılmaz bir vazife haline geldiği aşikârdır. Hâdiselerle sabit olmuş bir gerçektir ki, bir taraftan -doğrudan doğruya veya dolayısıyla- 27 Mayıs 1960 ihtilâlinin meşruiyeti aleyhine yöneltilmiş tahrikler, diğer taraftan insan haklarına ve hürriyetlerine dayanan demokratik nizamı tahribe müteveccih fiil ve hareketler, yalnız uğrunda 150 yıldan beri mücadele edilen hürriyet nizamını değil, aynı zamanda vatanın bekasını ve milletin bütünlüğünü dahi tehdidedecek bir istikamet almıştır.

Bu durum karşısında her türlü parti mülâhazalarının üstünde Anayasa nizamını ve onun kurduğu demokratik rejimi ve Millî Güvenlik ve huzuru çeşitli tehlikelere karşı korumak azmiyle hareket eden Hükümet ve siyasi partiler, müşterek bir gayretle gerekli tedbirlerin alınması hususunda mutabakata varmışlardır.

Başbakanın Bakanlar Kurulundan ve parti liderlerinin kendi parti gruplarından aldıkları prensip mutabakatının ışığı altında hazırlanan bu kanun teklifi, Anayasaya ve hukuk prensiplerine uygunluğu yönünden etraflı incelemelere tâbi tutulmuştur.

Bu arada, Kurucu Meclisin Anayasa Komisyonunda vazife görmüş veya ceza hukuku alanında ihtisası ile tanınmış Ankara Üniversitesi öğretim üyeleri de, bu çalışmalara katılmışlar ve hazırlanan teklifin gerek Anayasaya, gerek hukukun genel prensiplerine uygunluğunu mütefikan belirtmişlerdir.”⁹⁴⁵

⁹⁴⁵ A.k., ss. 1-2.

Gerekçede açıkça ifade edildiği üzere, sözü edilen Teklifin hazırlanmasında, Başbakan, Bakanlar Kurulunun; siyasî parti liderleri de, kendi parti gruplarının uzlaştıkları prensipleri göz önünde bulundurmuşlardı. Ayrıca, Teklifin Anayasaya ve hukukun genel ilkelerine uygunluğu hususunda, 1961 Anayasasını hazırlayan Kurucu Meclisin Anayasa Komisyonunda görev yapmış kişilerle, Ankara Üniversitesinin öğretim üyelerinin görüşlerine de başvurulmuş ve bu uzmanların, Teklifin Anayasaya uygun olduğu yönünde mutabakatları da sağlanmıştı⁹⁴⁶.

C. Teklifin Millet Meclisinde Görüşülmesi ve Bazı Noktalarda Değişiklik Yapılarak Kabul Edilmesi

Millet Meclisi Başkanlığına 2 Mart 1962 tarihinde sunulan ve basında, kısaca “*Tedbirler Kanunu*” olarak adlandırılan Teklif, Millet Meclisinin aynı günkü 61. Birleşiminde, Başbakan İnönü ve AP, CKMP, YTP Genel Başkanlarıyla, CHP Genel Sekreterinin verdikleri bir önergenin kabulü üzerine, Anayasa ve Adalet Komisyonu üyelerinden oluşturulan bir Geçici Komisyona gönderilmişti⁹⁴⁷. Geçici Komisyon, aynı gün, Teklif üzerindeki incelemesini tamamlamış ve hazırladığı 2 Mart 1962 tarihli Raporu, Millet Meclisi Başkanlığına sunmuştu. 26 üyeden oluşan Komisyonun, bazı üyelerinin karşı çıktığı bazı üyelerinin ise tümüne katılmakla birlikte, değişik nedenlerle bir iki konuda söz haklarını saklı tuttuklarını belirttikleri, fakat çoğunluğun benimsediği raporda şöyle denilmekteydi⁹⁴⁸:

⁹⁴⁶ Teklifin hazırlanması sırasında bilim adamlarının görüşlerine başvurulması yönündeki istek; ileride karşılaşılabilecek Anayasaya aykırılık itirazlarına karşı bir önlem olarak, CKMP Genel Başkanı Osman Bölükbaşı tarafından dile getirilmişti. Deniz Bölükbaşı, bu hususu şöyle aktarmaktadır:

“...Dokuz maddeden oluşan kanun teklifinin hazırlanması sürecine katılan Prof. Bahri Savcı, Prof. Faruk Erem, Doç. Dr. Münci Kapani ve Doç. Dr. Muammer Aksoy, Osman Bölükbaşı'nın ileride öne sürülebilecek itiraz ve iddiaları karşılamak amacıyla yaptığı teklif üzerine, metnin Anayasa'ya ve hukukun genel ilkelerine uygun olduğunu imzalarıyla bildirmişlerdir.” Bkz. Deniz Bölükbaşı, **a.g.k.**, ss. 317-318.

⁹⁴⁷ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 1, Cilt: 4, Birleşim: 61, (02.03.1962), ss. 4-6. Başbakan Malatya Milletvekili İsmet İnönü, Adalet Partisi Genel Başkanı ve İzmir Milletvekili Ragıp Gümüşpala, Cumhuriyet Halk Partisi Genel Sekreteri ve Ankara Milletvekili İsmail Rüştü Aksal, Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi Genel Başkanı ve Ankara Milletvekili Osman Bölükbaşı ile Yeni Türkiye Partisi Genel Başkanı ve Sakarya Milletvekili Ekrem Alican'ın imzalarını taşıyan önergede şöyle denilmekteydi:

“Millet Meclisi Başkanlığına

‘Anayasa nizamını, Millî Güvenlik ve huzuru bozan bâzı fiiller hakkında kanun’ teklifimiz, gerekçesi ile birlikte ilişik olarak sunulmaktadır.

Mevzuun arz ettiği ehemmiyet ve müstaceliyet sebebiyle bu kanun teklifimizin, Anayasa ve Adalet komisyonları üyelerinden mürekkep Geçici Komisyona havalesine, öncelik ve ivedilikle müzakeresinin sağlanması hususunda gerekli muamelenin yapılmasına müsaadelerinizi saygılarımızla arz ederiz.” **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 1, Cilt: 4, Birleşim: 61, (02.03.1962), s. 4.

⁹⁴⁸ Geçici Komisyon şu üyelerden oluşmuştu:

Konya Milletvekili Fakih Özfakih (Başkan), Uşak Milletvekili Ali Rıza Akbıykoğlu (Uşak), İzmir Milletvekili Mustafa Uyar (Kâtip), İstanbul Milletvekili Coşkun Kırca, Maraş Milletvekili Kemal Bağcıoğlu, Ankara Milletvekili Fuat Börekçi, Elazığ Milletvekili Nurettin Ardıçoğlu, Erzincan

“Yüksek Başkanlığa

Başbakan ve Malatya Milletvekili İsmet İnönü, Adalet Partisi Genel Başkanı ve İzmir Milletvekili Ragıp Gümüşpala, Yeni Türkiye Partisi Genel Başkanı ve Sakarya Milletvekili Ekrem Alican, Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi Genel Başkanı ve Ankara Milletvekili Osman Bölükbaşı ile Cumhuriyet Halk Partisi Genel Sekreteri ve Ankara Milletvekili İsmail Rüştü Aksal tarafından 2 Mart 1962 tarihinde verilen, ‘Anayasa nizamını, Millî Güvenlik ve huzuru bozan bâzı fiiller hakkında kanun teklifi’, Millet Meclisi Genel Kurulunun 2 Mart 1962 tarihli 61 nci Birleşiminin birinci oturumunda kurulmuş olan Komisyonumuza, öncelik ve ivedilikle müzakeresi kararı da alınmış olarak sevk edilmekle, Komisyonumuzun aynı günkü birleşiminde, teklif sahiplerinin ve Hükümet adına Adalet Bakanının huzuruyla ve İçtüzüğü’nün 40 ncı maddesi gereğince mütahassıs olarak davet edilen Prof. Dr. Faruk Erem, Prof. Dr. Bahri Savcı ile Doç. Dr. Muammer Aksoy’un da dinlenmesi suretiyle incelenmiş ve aşağıdaki hususlar kararlaştırılmıştır:

I- Anayasanın 156 ncı maddesinin 1 nci fıkrası gereğince, Anayasa metnine dâhil bulunan ve Anayasanın dayandığı temel görüş ve ilkeleri belirten başlangıç kısmında, ‘Anayasa ve hukuk dışı tutum ve davranışları ile meşruluğunu kaybetmiş

Milletvekili Hüsamettin Atabeyli, Kars Milletvekili Kemal Güven, Malatya Milletvekili Avni Akşit, Manisa Milletvekili Şevket Raşit Hatipoğlu, Sivas Milletvekili Cevad Odyakmaz, İstanbul Milletvekili İ. Hakkı Tekinel, Kayseri Milletvekili Mehmet Göker, Elâzığ Milletvekili Naci Giray, İçel Milletvekili Mazhar Arıkan, İstanbul Milletvekili Sabri Vardarlı, Kars Milletvekili Lâtif Aküzüm, Kayseri Milletvekili Halim Aras, Maraş Milletvekili H. Fehmi Evliya, Mardin Milletvekili Fuat Kemal Aybar, Balıkesir Milletvekili Mehmet Tiritoğlu, Afyon Karahisar Milletvekili Hasan Dinçer, Amasya Milletvekili Nevzat Şener, Erzincan Milletvekili Sadık Perinçek, Urfa Milletvekili Atalay Akan.

Bu üyelerden, Erzincan Milletvekili Hüsamettin Atabeyli, çoğunluk görüşüne karşı çıkmış ve muhalefet şerhini Rapora eklemişti. Maraş Milletvekili Kemal Bağcıoğlu, İstanbul Milletvekili İ. Hakkı Tekinel, Elâzığ Milletvekili Naci Giray, Kayseri Milletvekili Halim Aras, bazı maddelere ilişkin olarak söz haklarını saklı tuttuklarını belirtmişlerdi. İçel Milletvekili Mazhar Arıkan, Mardin Milletvekili Fuat Kemal Aybar ve Erzincan Milletvekili Sadık Perinçek ise, Kanunun tümünü kabul ettiklerini, fakat bazı maddelere çeşitli nedenlerle muhalif olduklarını kaydetmişlerdi. Amasya Milletvekili Nevzat Şener ise herhangi bir kayıt koymamakla birlikte, Raporun imzalanmasında hazır bulunmamıştı. Bkz. Yukarıda adı geçen Millet Meclisi S. Sayısı: 51, ss. 6-7.

Teklif karşı çıkan Erzincan Milletvekili Hüsamettin Atabeyli, Rapora eklediği muhalefet şerhinde şöyle diyordu:

“ ‘Anayasa nizamını Millî Güvenlik ve huzuru bozan bâzı fiiller hakkında kanun’ teklifinin esası, huzuru temin gayesini istihdaf etmekte ve şahsan bu huzurun tesisinin lâzım olduğuna kaani bulunmakta isem de:

A) Vatandaşlar arasında geniş bir iftira kampanyası açması ve bu suretle huzuru daha ziyade bozma istidadını göstermektedir.

B) 27 Mayıs İnkılâbı Anayasanın dibacesine geçmiş bulunduğuna göre 27 Mayıs’a tecavüz Anayasa ve onun koruduğu haklara tecavüz sayılır. Türk Ceza Kanununda bu gibi suçlar muhtelif cezai müeyyidelerle karşılanmıştır.

C) Kanunun şümülünün daha vazıh olarak tâyini gayeye uygun düşecektir. Netice: Mâruz esbabı muvacehesinde kanuna muhalifim arz ederim.” Bkz. Yukarıda adı geçen Millet Meclisi S. Sayısı: 51, s. 8.

bir iktidara karşı direnme hakkını kullanarak 27 Mayıs 1960 Devrimini yapan Türk Milleti' denmek suretiyle, 27 Mayıs 1960 Devrimi, 9 Temmuz 1961 tarihli ve 334 sayılı Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının ve bu Anayasanın getirdiği müesseselerin meşruiyet temeli olarak kabul edilmiş bulunmaktadır.

Anayasanın 4 ncü geçici maddesinin 3 ncü fıkrasında da, 'Normal demokratik rejimi bütün teminatı ile kurmak amacıyla gerçekleştirilen ve yürütülen 27 Mayıs 1960 Devrimi' denmek suretiyle, bu meşru Devrimin meşruiyet sebebini teşkil eden gayesi belirtilmiştir.

Âmme hukukunun genel ilkelerinin, bir Anayasa düzeninin meşruiyet temelini teşkil eden kuralları cezai müeyyidelerle koruma imkânını verdiği, bütün demokratik devletlerin tatbikatiyle sabittir.

Anayamızın 2 nci maddesinde Türkiye Cumhuriyetinin nitelikleri sayılırken, bu nitelikler arasında başlangıç kısmında belirtilen temel ilkelerin de yer aldığı hassaten tebarüz ettirilmiştir.

Anayamızın 57 nci maddesinde de, 'siyasi partilerin tüzükleri, programları ve faaliyetleri, insan hak ve hürriyetlerine dayanan demokratik ve lâik Cumhuriyet ilkelerine ve Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmezliği temel hükmüne uygun olmak zorundadır. Bunlara uymıyan partiler temelli kapatılır.' denmek suretiyle, Türkiye'de demokratik hayatın 'vazgeçilmez unsuru' olarak Anayasa ile gösterilen siyasi partilerin mahiyetleri ve faaliyetlerinin şümülü sınırlandırılmış bulunmaktadır. 27 Mayıs 1960 Devrimi insan hak ve hürriyetlerini ve demokratik esasları çiğnediği için devrilen gayrimeşru bir iktidara karşı, insan hak ve hürriyetlerini ve demokratik rejimi gerçekleştirmek amacıyla yapılmış bir Devrim olduğuna göre, 27 Mayıs 1960 Devrimini yersiz, haksız veya gayrimeşru göstermek yolunda ika olunan fiiller, haddizatında, insan hak ve hürriyetlerinin ve demokratik esasların çiğnenmesinin müsait görülmesi mânasını tazammun eder.

Anayasanın 10 ncu maddesi gereğince, Devlet, temel hak ve hürriyetleri ve hukuk devleti ilkelerini korumakla görevli olduğuna göre, insan hak ve hürriyetlerine dayanan demokratik nizam fikrine karşı 27 Mayıs 1960 Devriminin meşruiyetini inkâr yoluyla yapılan tecavüzleri de önlemekle vazifelidir.

II- Yukarda izah olunan amaçla sevk edilen bu kanun teklifinin Anayasanın 11 nci maddesi hükümlerine tamamen uygun olduğu aşikârdır.

Filhakika, bu kanun teklifi, Anayasanın 20 nci maddesinde yer alan ve mutlak bir mahiyeti haiz olan düşünce ve kanaat hürriyetinin ihlâli olarak görülebilecek tek bir hükmü ihtiva etmemektedir.

Öte yandan, Anayasanın aynı maddesinde yer alan ve Anayasanın 11 nci maddesinde gösterilen tarzda kanunla kayıtlanabilecek olan propaganda hürriyetinin de özü tamamen mahfuz tutulmuş bulunmaktadır. Bunun gibi, Anayasanın 22 nci maddesinde yer alan basın hürriyeti de, bu kanun teklifiyle, tamamen Anayasanın 11 ve 22 nci maddelerinde gösterilen esaslar dairesinde kayıtlanmıştır.

Filhakika, Anayasanın 22 nci maddesinin 3 ncü fıkrası, basın ve haber alma hürriyetinin millî güvenliği korumak ve suç işlemeye kışkırtmayı önlemek için kanunla sınırlanabileceğini belirtmektedir. 27 Mayıs 1960 Devrimine karşı yapılan tecavüzlerin tesir ve neticelerinin, son zamanlarda millî güvenliğimizi ciddi surette ihlâl etmeye başladığı bir bedahettir. Bundan başka, Anayasanın 22 nci maddesinin son fıkrası, Anayasanın yukarda zikredilen 57 nci maddesinde belirtilen ve siyasi partiler için kapatılma sebebi olan fiillerden mahkûm olma halinde gazete ve dergilerin mahkeme kararıyla kapatılabileceğine dair kanun çıkarılmasına cevaz vermektedir. Yukarda belirtildiği üzere, insan hak ve hürriyetlerini ve demokratik rejimi iade etmek maksadiyle yapılmış olan 27 Mayıs 1960 Devrimine vâki tecavüzler, bizatihi insan hak ve hürriyetlerine dayanan demokratik düzene yapılmış tecavüzler sayılmak gerekeceğinden, bu fiillerin tecrimine Anayasanın 22 nci maddesinin son fıkrası hükmü ile cevaz verilmiş demektir.

Kaldı ki, 27 Mayıs 1960 Devriminin meşruiyetini korumak maksadiyle sevk edilen bu kanun teklifi ile, propaganda ve basın hürriyetlerinin Anayasa düzeni içinde işlemesine aykırı en ufak bir hüküm yoktur. Gerçekten, tecrim edilen fiiller bakımından yargı mercileri dışında hiçbir mercie vatandaş hürriyetlerini kayıttayıcı kararlar alma yetkisi tanınmamaktadır; yasama, yürütme ve idare organlarının ve iktidarda bulunsunlar veya bulunmasınlar, siyasi partilerin ve siyasi şahsiyetlerin faaliyetlerinin tenkid edilemeyeceği hususunda her hangi bir hüküm sevk edilmemektedir. Kanun teklifinin 1 nci maddesinde sadece, mevcut Anayasa düzenimizin meşruiyet temelini teşkil eden 27 Mayıs 1960 Devrimi korunmaktadır.

III- Son olaylar, mevcut Anayasa düzenimizin, sadece meşruiyet temeli bakımından değil; fakat, aynı zamanda, doğrudan doğruya muhtevasına karşı yönelen tecavüzler muvacehesinde dahi korunmasını gerektirmektedir.

Filhakika, Anayasamızın 22 ve 57 nci maddelerinde basın ve siyasi partiler için riayeti zaruri görülen hususlar arasında, insan hak ve hürriyetlerine dayanan demokratik rejim esasının bulunduğunu yukarda izah etmiştik. Anayasamızın 56 nci maddesinin son fıkrasında da, 'siyasi partiler, ister iktidarda ister muhalefette olsunlar, demokratik siyasi hayatın vazgeçilmez unsurlarıdır' denmekle çok partili demokratik rejimin temel Anayasa düzenimizin esaslarından biri olduğu kabul edilmiştir.

İnsan hak ve hürriyetlerine dayanan çok partili demokratik nizamın zedelenmesine, tehlikeye düşürülmesine matuf kötüler veya bu nizamın Türkiye 'de yürütülemeyeceğine dair propagandalar, bu kötüleme ve propagandaların ideolojik menşei ne olursa olsun, doğrudan doğruya Anayasa düzenimize karşı teveccüh eder bir hal almışlardır.

1776 Virginia Anayasasının 15 ncu maddesinde ve Federal Almanya Anayasasının 18 ve 21 nci maddelerinde ve Evrensel İnsan Hakları Beyannamesinde belirtildiği üzere, insan hak ve hürriyetleri ve demokratik müesseseler o hak ve hürriyetleri ve müesseseleri yok etmek için kullanılamaz.

Halen, Türk Ceza Kanununda insan hak ve hürriyetlerine dayanan çok partili demokratik düzen aleyhindeki totaliter mahiyetli faaliyetlerden sadece komünist faaliyetler tecrim edilmiştir. Kanun teklifinin 2 nci maddesiyle, insan hak ve hürriyetlerine dayanan çok partili demokratik düzeni tehdideden diğer totaliter mahiyetli faaliyetler de tecrim edilmektedir.

Şu hususu belirtelim ki, bu madde, hiçbir suretle, insan hak ve hürriyetlerine dayanan çok partili demokratik düzenin Türkiye’de yaşamasını mümkün kılmak için yapılması şart görülen işlerin yasama ve yürütme organlarının ele alınması gerektiği yolundaki ikaz, tenkid ve ihtarları önlememektedir.

IV- Kanun teklifinin 4 ncü maddesi, millî bütünlüğümüzü millî güvenliği ve kamu düzenini tehlikeye düşürecek şekilde vatandaşlar arasında husumet ve intikam hisleri doğuracak veya tahrik edecek faaliyetleri tecrim etmektedir. Bu suretle, bâzı vatandaşların bir kütle olarak ‘dinsiz’, bâzılarının yine bir kütle olarak ‘mürtecî’ ve bâzılarının da yine bir kütle olarak ‘kuyruk’ olarak damgalanması önlenmektedir.

Kanun teklifinin bu maddesinin, Anayasanın 56 ncı maddesi muvacehesinde siyasi partiler arasındaki demokratik mücadeleyi önleyici hiçbir hükmü mevcudolmadıktan başka, Anayasamızın Sosyal ve İktisadi Haklar ve Ödevler hakkındaki Bölümünde yer alan hak ve ödevler çerçevesi dairesinde yapılan her nevi faaliyetler de menedilmiş değildir.

V- Yukarda izah edilen sebepler dolayısıyla, mezkûr kanun teklifi, Anayasaya uygun olduğu kadar, memleketin içinde bulunduğu şartlar bakımından da maslahatın icaplarına tamamen uygun düşmektedir.

VI- Komisyonumuz, kanun teklifinin birinci maddesini, sadece (D) bendindeki ‘Demokrat Parti’ kelimesini, Türkçe bakımından daha uygun düşeceği cihetle, ‘Demokrat Partinin’ olarak değiştirilmek suretiyle kabul etmiştir.

Kanun teklifinin 2, 3, 4 ve 5 nci maddeleriyle 6 ncı maddesi aynen kabul olunmuştur.

Kanun teklifinin 7 nci maddesinde, askerî kazaya tâbi şahıslar hakkında hazırlık tahkikatının hangi merciler tarafından yapılacağı hususu açık bırakıldığı cihetle, bu hususun tasrihi uygun görülmüş ve madde bu yolda tâdil edilerek kabul edilmiştir.

Kanun teklifinin 8 ve 9 ncü maddeleri aynen kabul edilmiştir.

Genel Kurula arz edilmek üzere Başkanlığa sunulur.”⁹⁴⁹

Görüldüğü gibi, Geçici Komisyon, Teklifi bütünüyle benimsiyor, sadece bir iki noktada ufak değişiklikler önermekle yetiniyordu. Bu bağlamda, Komisyonca, Teklifin 1. maddesinin D bendindeki “Demokrat Parti” kelimesinin, dil açısından “Demokrat Partinin” şeklinde ifadesinin daha uygun olacağına dikkat çekilmiş; askerî yargıya tâbi kişiler hakkındaki hazırlık soruşturmasının askerî hâkimler tarafından yapılmasını temin amacıyla da, Teklifin 7. maddesine “ve askerî kazaya tâbi şahıslar hakkında askerî hâkimler” eklemesi yapılmıştı⁹⁵⁰.

⁹⁴⁹ A.k., ss. 4-6.

⁹⁵⁰ A.k., ss. 9-11.

Geçici Komisyonun 2 Mart 1962 tarihli Raporu, Millet Meclisi Genel Kurulunca, hemen ertesi gün, 3 Mart 1962 tarihli 62. Birleşimde ele alınmış ve Geçici Komisyon Sözcüsü Uşak Milletvekili Ali Rıza Akbıyıkoglu'nun verdiği önergenin kabulü üzerine, bütün işlerden önce görüşülmesi kararlaştırılmıştı⁹⁵¹. Bu doğrultuda, Teklifin tümü üzerindeki görüşmelere 3 Mart 1962 tarihli 62. Birleşimde başlanmıştı ve alınan karar uyarınca, dönüşümlü olarak (münavebeli)⁹⁵², Teklifin lehinde, aleyhinde ve hakkında konuşmak isteyen üyeler kürsüye gelmişlerdi⁹⁵³.

Lehte konuşanlardan İstanbul Milletvekili Reşit Ülker, 27 Mayıs müdahalesini gerçekleştiren ihtilâl rejiminin, müdahalenin daha ilk gününden başlayarak serbest seçimlere gidileceğini vaat ettiğine ve bu vaadini yerine getirdiğine dikkat çektikten sonra; 27 Mayıs sonrası hazırlanan yeni Anayasa uyarınca kurulan bu Meclisin, ihtilâli yapanlara karşı görevini yerine getiremediğini, şimdi biraz geç de olsa bu görevin yerine getirilmesi amacıyla söz konusu kanun teklifinin hazırlandığını söylüyor ve şöyle devam ediyordu:

"...Bunun üzüntüsünü(n) kalbimin en derin yerinde yer aldığını ifade etmek isterim. 15 Ekim Meclis kuruldu, bundan sonra herkes istediği gibi istediği sözü söyledi. Ama bu o dereceye vardı ki, bir gün memleketin ve Meclisin istikbâli tehlikeye düştü, demokrasi tehlikeye düştü. Biz müsamaha gösterdik ve bu müsamahanın neticesi bu oldu. Demek ki, kabahat başta biz olmak üzere, bu işe sebebiyet verenlerdir, arkadaşlar.

Şimdi bu girizgâhtan sonra, bu kanun Anayasaya aykırı mıdır fikrine geçmeden evvel 'Bu kanun yepyeni hükümler getirmekte midir?' سوالini sormak istiyorum. Hayır arkadaşlar, bu kanun yepyeni ve ağır ceza hükümleri getiren bir kanun değildir. Çünkü, bundan evvel inkılâp mahkemeleri hakkında çıkarılan 62 sayılı bir Kanun vardır⁹⁵⁴. Bu kanun, bugün getirilen kanundan çok daha geniş

⁹⁵¹ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 1, Cilt: 4, Birleşim: 62, (03.03.1962), ss. 16-17.

⁹⁵² **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 1, Cilt: 4, Birleşim: 62, (03.03.1962), ss. 17-18.

⁹⁵³ Teklifin tümü üzerinde yapılan görüşmeler sırasında, Kasım Gülek, Gökhan Evliyaoğlu, Kadri Özek, Ahmet Tahtakılıç, Abdurrahman Gülek ve Mahmut Alicanoğlu, "hakkında"; Reşit Ülker, Ferda Güley, Abdülhak Kemal Yörük ve Raif Aybar "lehinde"; Osman Şahinoğlu, İhsan Tomuş ve Orhan Apaydın ise "aleyhinde" söz istemişlerdi. **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 1, Cilt: 4, Birleşim: 62, (03.03.1962), s. 17. Ancak, ilk söz istendiği sırada, adı "hakkında" konuşacak olanlar arasında yer alan Gökhan Evliyaoğlu, daha sonra, Teklifin aleyhinde konuşmuştu. Bkz. **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 1, Cilt: 4, Birleşim: 62, (03.03.1962), ss. 17, 23-26.

⁹⁵⁴ Reşit Ülker'in sözünü ettiği 62 sayılı Kanun, 27 Mayıs 1960 müdahalesinden bir süre sonra, 18 Ağustos 1960 tarihinde Millî Birlik Komitesince yapılmış ve 22 Ağustos 1960 tarihinde Resmî Gazetede yayımlanmıştı. Kanunun dikkat çeken bazı hükümleri şöyleydi:

"Madde 1.- Bakanlar Kurulunca gösterilecek lüzum üzerine Türkiye Cumhuriyeti Millî Birlik Komitesince yeteri kadar sabit veya gezici İnkılâp Mahkemeleri kurulur. Bu mahkemelerin merkezleri ile kaza çevreleri Türkiye Cumhuriyeti Millî Birlik Komitesince tâyin edilir.

anlamda, her ne suretle olursa olsun, millî inkılâp aleyhinde söz, yazı ve saire gibi neşriyat yapan, söz söyleyen, ef'alde bulunanları 5 seneden aşağı olmamak üzere cezaya muhatap tutmuş, çok vahim hallerde de idam cezası verilebileceğini ifade etmiştir. Bizim kanaatimize göre böyle bir kanun mevcuttur, bu bir:

İkincisi, Türk Ceza Kanununda olan, yürürlükte olan maddelere göre 161 nci maddenin son fıkrası, 'âmmenin telâş ve heyecanını mucip olacak...' diye başlayan ve eskiden çok tatbikat görmüş bir hükümdür; beş seneden az olmamak üzere, bir faslı da onbeş seneden az olmamak üzere ceza hükmü taşımaktadır. Ayrıca,

Madde 2.- Bu mahkemeler bir başkan ile iki üye ve bir savcıdan teşekkül eder.

Her mahkeme için iki yedek üye ile yeter sayıda savcı yardımcısı da bulunur.

Bu mahkemelerin hâkim, savcı ve bunların yedek ve yardımcıları Bakanlar Kurulunun bir misli fazlasıyla göstereceği adaylar arasından Türkiye Cumhuriyeti Millî Birlik Komitesince seçilir:

Madde 3.- İnkılâp Mahkemeleri:

I- Türk Ceza Kanununun ikinci kitabının birinci babının birinci, ikinci ve dördüncü fasıllarında yazılı suçları işleyenleri;

II- Türk Ceza Kanununun ikinci kitabının beşinci babının birinci faslında yazılı suç işlemeye tahrik fiilleriyle, ikinci faslında yazılı cürüm ikası için cemiyet teşkil etmek suçlarını işleyenleri;

III- Devlet Başkanının veya Türkiye Cumhuriyeti Millî Birlik Komitesi üyelerinin veya Bakanların şahıslarına karşı her ne suretle olursa olsun kavlen veya fiilen tecavüz edenleri;

IV- Yukardaki bentlerde yazılı haller haricinde, Millî İnkılâp hareketine ve esaslarına karşı ve bunlara zarar verebilecek şekilde her ne suretle olursa olsun propaganda yapanları veya telkinde bulunanları veya haber yayanları veya nakledenleri veya her hangi bir faaliyette bulunanları;

Muhakeme eder:

Bu kanunun tatbikinde sıfat ve memuriyetler nazara alınmaz.

(1 numaralı Geçici Kanunun 12 nci maddesi hükmü mahfuzdur.)

Madde 4.- 3 ncü maddede yazılı suçları işleyenler hakkında, fiil teşebbüs derecesinde kalsa dahi 5 yıldan 15 yıla kadar ağır hapis cezası hükmolunur:

Vahim hallerde ölüm cezası hükmolunur.

3 ncü maddede yazılı suçlar, Ceza Kanununda daha ağır bir cezayı mucip ise o kanundaki cezalar hükmolunur.

...

Madde 8.- İnkılâp mahkemeleri kararları kesindir. Ancak savcı ve maznun tefhim tarihinden itibaren 3 gün içinde, mahkemeden, kararın tekrar gözden geçirilmesini talebedebilir:

Mahkeme, talebi 7 gün içerisinde tetkik veya tahkik ile kesin kararını verir." Bkz. T.C. Millî Birlik Komitesi Kanunlar Dergisi, Cilt: 43, ss. 162-163; Resmî Gazete, 22 Ağustos 1960, Sayı: 10584.

Yukarıda, konuşmasından aynen yapılan aktarmada görüleceği gibi, her ne kadar İstanbul Milletvekili Reşit Ülker, bu Kanunun o tarihte (Millet Meclisinde konuşmayı yaptığı 3 Mart 1962 tarihinde) hâlâ yürürlükte olduğunu iddia ediyordusa da; biz bu görüşe katılmıyoruz. Çünkü, 1961 Anayasasının Geçici 4. maddesinde, Anayasaya göre kurulan Türkiye Büyük Millet Meclisinin toplanmasıyla birlikte, Kurucu Meclisin, Millî Birlik Komitesinin ve Temsilciler Meclisinin hukukî varlıklarının sona ereceği ve bunların kendiliklerinden dağılacağı öngörülmüş bulunuyordu. Bu mahkemelerin ancak Millî Birlik Komitesince kurulabileceğini dikkate aldığımızda, TBMM'nin toplanmasıyla birlikte, Millî Birlik Komitesinin hukukî varlığı sona erdiği ve kendiliğinden dağıldığı için, yalnızca onun kurabileceği bu mahkemeleri düzenleyen 62 sayılı Kanunun da, TBMM'nin toplanmasıyla birlikte, zımnen mülga hale gelmesi gerekir. Bir diğer deyişle, Reşit Ülker'in konuşmasını yaptığı 3 Mart 1962 tarihinde, 62 sayılı İnkılâp Mahkemeleri Hakkında Kanunun hâlâ yürürlükte olduğunu savunabilmek, bize göre mümkün değildir.

Cumhuriyetçiliğe aykırı propaganda, halen mer'î Türk Ceza Kanununun 142 nci maddesinin ikinci fıkrasında açıkça yer almakta, beş yıldan on yıla kadar ağır hapis cezasını ihtiva etmektedir.

Yine Türk Ceza Kanununun 312 nci maddesinde cemiyet sınıflarını birbirine düşman edecek hareketlere karşı da müeyyide mevcuttur. Bize bu kanun teklifini getiren 4 partinin genel başkanı ve temsilcileri işte bu kanunların hiçbirisini tatbik etmeyen, demokrasiye inandığı için tatbik etmeyen, Hükümetimizin durumunu da ortaya getirmektedir. Bugün iktidarda bulunan koalisyon Hükümeti bu kanunların hiçbirisini –İnkılâp Kanunu halen yürürlükte, bâzı arkadaşlar bu kanunların yürürlükte olmadığı kanısındadırlar- Türk Ceza Kanunundaki bu maddelerden hiçbirisini, bir tolerans havası içinde, geniş demokrasi ve müsamaha havası içinde Türkiye'nin ilerlemesi için tatbik etmemişlerdir. Binaenaleyh, bugün huzuruza getirilen tedbirler yepyeni ve ağır, demokrasiyi zedeliyen tedbirler değildir... ”⁹⁵⁵

Reşit Ülker, konuşmasının devamında, bu Kanun Teklifini, Cumhuriyetin ilk yıllarında kabul edilmiş olan Tahriri Sükûn Kanununa veya Demokrat Parti iktidarının son günlerinde kabul edilmiş olan Türkiye Büyük Millet Meclisi Tahkikat Encümenlerinin Vazife ve Selâhiyetleri Hakkında Kanununa benzetenler olduğuna değiniyor ve bu benzetmelerin hiçbir şekilde gerçeği yansıtmadığını söylüyordu⁹⁵⁶. Ülker, Teklifi tümüyle destekliyorsa da, 4. madde hükmünün, son derece muğlâk olduğunun, bunun uygulamada tehlikeli sonuçlara yol açabileceğinin altını çizerek, bu düzenlemenin mutlaka değiştirilmesi gerektiğini belirtmekten de kaçınmıyordu. Reşit Ülker'in, bu konuya ilişkin sözleri şöyleydi:

“...Muhterem arkadaşlarım, son bir noktayı söyleyeceğim. Her halde muhterem komisyon bir formül bulmak imkânına sahibolacaktır. Dördüncü maddedeki ‘Vatandaşlar arasında husumet ve intikam hisleri doğuracak veya tahrik edecek mahiyette söz, yazı...’ dile getirilen hüküm vuzuhtan âridir. Tatbikatı çok yanlış ve tehlikeli olabilir. Bunun için bu maddenin müzakeresi sırasında muhterem arkadaşlarımla bunun üzerinde durarak bir şekil vermeleri gerekecektir kanaatindeyim.”⁹⁵⁷

Teklifin aleyhinde söz alan, Balıkesir Milletvekili Gökhan Evliyaoğlu, bu Teklifle 27 Mayıs 1960 İnkılâbını ve bu İnkılâpla gerçekleştirilmiş olan siyasî düzeni korumanın amaçlandığına dikkat çektikten sonra, 27 Mayıs İnkılâbının ne olduğunu sormaktaydı. Evliyaoğlu, bu Kanunun konusu olan 27 Mayıs İnkılâbının nasıl tarif edileceğinin, nasıl niteleneceğinin bilinmediğine işaret ediyordu. Konunun belirsizliği ile ilgili olarak, Gökhan Evliyaoğlu, şunları söylemekteydi;

⁹⁵⁵ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 1, Cilt: 4, Birleşim: 62, (03.03.1962), ss. 20-21.

⁹⁵⁶ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 1, Cilt: 4, Birleşim: 62, (03.03.1962), s. 22.

⁹⁵⁷ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 1, Cilt: 4, Birleşim: 62, (03.03.1962), s. 22.

“...Bu sözlere bir sual ile başlamak yerinde olacaktır: Bu kanunla korunmak istenen 27 Mayıs İnkılâbı nedir? Daha açık bir ifadeyle, bu kanuna konu teşkil eden 27 Mayıs İnkılâbı nasıl tarif ve tavsif edilmektedir.

Çünkü 27 Mayıs 1960 dan bugüne ve şu âna kadar bu İnkılâbın yüzlerce tarifi yapılmıştır. İşin enteresan tarafı bizzat 27 Mayıs İnkılâbı hareketlerine filen katılanlar ve öncülüğünü yapanlar da, yazarlar, politikacılar n(v)e düşünürler gibi, bazen birbirinden çok farklı tarifler ve anlayışlar ortaya koymuşlardır.

İntikal rejimi içinde, İnkılâbın ilk günlerinde neşredilen resmî tebliğler ve verilen resmî ve hususi beyanatlar da İnkılâbın son günlerinde neşredilen tebliğlerden farklıdır...

İnkılâbın en önünde bulunanlardan bir kısmı 14 Kasım 1960 da İnkılâp Komitesinden tasfiye edilince bizzat Komite içinde farklı iki 27 Mayıs anlayışının mevcudolduğu katî şekilde belirmiştir...

Burada iyi anlaşılması gereken bir hususla karşı karşıya geliyoruz. Kanunla himaye edilmek istenen, 27 Mayıs 1960 İnkılâbından kastedilen mânâ bu İnkılâbın gaye ve hedefleriyle gerçekleştirmek istediği siyasi nizam değil de 27 Mayıs 1960 dan 15 Ekim 1961 e kadar geçen zaman içindeki topyekûn İnkılâp tasarrufları mıdır; yoksa bu İnkılâbın muvaffak olmuş ve korunmasında millî menfaatler bulunan sosyal neticeleri midir? Yahut, kanun tasarısı Karma Komisyonunda görüşülürken bir profesörün iddia ettiği gibi, sadece 27 Mayıs 1960 gününün hâdiseleriyle; İnkılâbın kazai kararları mıdır? Veya İnkılâbın, inkılâp rejimi içinde de tenkidlere uğrayan tasarruflarının dışında kalan hareketler midir? Hangisidir?

Meselâ tasarı kanunlaşırsa 147’ler hâdisesinden bahsetmek ve bu konuda kocaman bir beyaz kitap meydana getiren sert yazılar gibi şeyler yazmak ve konuşmak suç addedilecek midir? Keza Eminsü Derneğinin ‘yuvaya dönüş’ isimli kitabı ve bu kitaba uygun davranışlar bu kanunla takibedilecek midir? Bu hususlarda bu kürsüye gelip ‘hayır’ demek kâfi değildir. Çünkü tasarı bu bakımdan karanlıklar içindedir. Ve çok farklı tefsirlere müsait maddeler ve mânalar ihtiva etmektedir...

Hulâsa, ne tarafından bakarsanız bakınız, bu tasarı hem tenakuzlarla doludur. Hem 27 Mayıs İnkılâbının ruhuna, hem Anayasanın insan haklarına aykırıdır.

Sırası gelmişken, temas olunan konu münasebetiyle pek mühim bir hususu da belirtmek isteriz.

Tasarı bugünkü Türkiye’nin aktüel siyasi suçluluk problemi üzerine söz ve yazıyı da yasak etmektedir. Böylece siyasi suçlular, Tolstoy’un ifadesiyle, ‘bir ölümlerin sessizliğine terk edilmektedir...’⁹⁵⁸

Kanun Teklifinin lehinde konuşmak üzere kürsüye gelen Ordu Milletvekili Ferda Güley ise, önce, Mecliste temsil edilen tüm siyasî partilerin, imza koyarak, bu

⁹⁵⁸ M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 1, Cilt: 4, Birleşim: 62, (03.03.1962), ss. 23-26.

Kanun Teklifine katılmalarının, nadir görülen bir durum olduğuna işaret ediyor ve bu durumun, fevkalâde bir halin mevcut olduğunu ifade ettiğini belirtiyordu. Ferda Güley, Gökhan Evliyaoğlu'nu da suçladığı konuşmasına şöyle devam etmekteydi:

“...Bir harbde, harb kabinesinde, partiler nasıl birleşirlerse, âdetâ bu teklifte Mecliste bulunan partilerin liderleri öylece birleşmişlerdir. Her türlü parti mülâhazalarını bir tarafa bırakarak, yalnız memleketin yüksek menfaatlerinin üstüne titriyerek, bir harb kabinesinde olduğu gibi Başbakanla beraber, dolayısıyla Hükümetle beraber, bir maksat için birleşmişlerdir...”

Sayın Gökhan Evliyaoğlu ve onun gibi düşünen bâzı arkadaşlar, 27 Mayıstan evvelki o kaba kuvvet rejiminin, o memleketimize gerçekten Ortaçağ karanlığını çöktürmüş olan rejimin içinde konuşmazken; hattâ o rejimin savunmasını yaparken o rejime karşı insan hakları için, Anayasa için, vatandaşların tek tek ve toplum olarak, partiler halinde hür yaşayabilmeleri için savaşmış olan İnönü, Bölükbaşı, Ekrem Alican ve arkadaşları, Anayasayı çiğniyen, basın hürriyetini kaldıran bir kanunun altına imza atacaklar da, Gökhan Evliyaoğlu kalkacak, Anayasayı, İnsan haklarını müdafaa edecek!

Muhterem arkadaşlarım, bu meseleye açık teşhis koyalım. Demokrasimiz, çok partili parlamter sistemimiz neye dayanıyor? Bu çok söyleniyor, ama ben de huzurunuzda bir defa daha söyleyeceğim. Bir defa daha tekrarında, binlerce defa daha tekrarında fayda olduğu için... Demokrasimiz: Her demokrasi gibi, her demokratik rejim gibi Anayasasına dayanıyor. (Anayasayı göstererek) Buna dayanıyoruz, bunu üstündeyiz. Bu neye dayanıyor? Bu da, 27 Mayısın meşruluğuna dayanıyor. 27 Mayısın meşruluğu neye dayanıyor? Atatürk ilkelerine, inkılâplarına, devrimlerine candan inanmış, onlara sıkı sıkıya bağlı genç ihtiyar, kadın erkek, hangi partide olurlarsa olsunlar veya partisiz olsunlar, bu memleketin 9 Temmuz günü bu Anayasaya beyaz oy vermiş bulunan zinde kuvvetlere dayanıyor! Zinde kuvvetler neye dayanıyor? Açıkça ifade edelim ki, ve şerefle ifade ediyorum ki, zinde kuvvetler de kendi içlerinde bulunan kahraman, fedakâr, namuslu Türk Silâhlı Kuvvetlerine dayanıyor!

Bu bir ehram. En altta Silâhlı Kuvvetlerimiz, en üstte rejim, Anayasa, zinde kuvvetler, millete niyabeten zinde kuvvetler, Türk Milletine niyabeten, zinde kuvvetlere niyabeten Silâhlı Kuvvetler.

Muhterem arkadaşlarım, Türk Silâhlı Kuvvetleri, bir gerçektir ki; demokratik rejimin üstüne titriyor. Demokratik rejimin üstüne titriyor, çünkü demokratik rejim bu Anaysanın, bu Anayasa 27 Mayısın üstünde bulunmaktadır. 27 Mayıs Türk Silâhlı Kuvvetlerinin, bu memlekete tarihin öveceği, tebci edeceği, taziz edeceği büyük hediyesidir. İltisaklar ve irtibatlar başka demokratik düzenlerde belki fazla gelebilir, tehlikeli gelebilir. Bizim memleketimizde demokrasiyle, Anayasayla, onu savunan kuvvetlerle Türk Ordusunun iltisakları ve irtibatları böylece, açıkça mevcuttur, meydandadır, bu gerçek hiçbir kimse tarafından unutulmamak lâzımgelir.

Alttakini çektiniz mi, ehramın altındakini, yani 27 Mayısın meşruluğunu en alttan çektiniz mi, bütün ehram yıkılır! Rejim yıkılır, Anayasa yıkılır! Bundan dolayıdır ki 27 Mayısın meşruluğu üzerine Türk Ordusu tir tir titremektedir. Kendi emniyeti için, kendi iktidarı için, Devletin gücünü eline geçirerek, ona kendi tahakküm ve tasarruf etmek için değil, 27 Mayısın meşruluğu en alttan çekildiği, orasından burasından tutularak çekilip kaldırıldığı takdirde, üstündeki büyük müesseselerin – Rejim, Anayasa, demokratik haklar... Her şeyin– yıkılacağını bildiği için 27 Mayısın meşruluğu üzerine titremektedir.

Muhterem arkadaşlar, bu 27 Mayıs nedir? Tarif... Dün Karma Komisyonunda bulundum. (27 Mayıs nedir tarifini yapalım, onun meşruluğu aleyhinde bulunup bulunmamak meselesi sonra gelir) demek istenildi. Gökhan Evliyaoğlu arkadaşım da, burada demin aşını şeyi söylediler: 27 Mayıs, isimsiz, tarihsiz bir ihtilâl değildir. 27 Mayıs kendisini tarif etmiştir. 157 maddelik tarifnamesi Anayasa adını taşımaktadır. 157 maddelik bu Anayasa, 27 Mayısın tarifidir. Gökhan Evliyaoğlu arkadaşım başka ne isterler? Birinci maddesinden 157 nci maddesine kadar, burada dibacesiyle beraber, Türk milletine tanınan haklar, haysiyetler, hürriyetler; 27 Mayıstan evvelki rejimin bu millete çok gördüğü haklar, hürriyetler ve haysiyetler bu tarifin içinde maddeler halinde yatmaktadır. Gökhan Evliyaoğlu arkadaşım, 27 Mayısın tarifnamesi işte bu!

Türk Silâhlı Kuvvetleri 27 Mayısın meşruluğu üstüne titremek mecburiyetindedir ve titriyor. Peki, Meclis, Meclisler, Türkiye Büyük Millet Meclisi... Acaba bu büyük millî irade müessesesi 27 Mayısın üzerine titremek mecburiyetinde değil midir? 27 Mayısın üstüne Türk Silâhlı Kuvvetleri kadar bu meclislerin de titremeleri ahlâki borcudur; hukuki borcudur; mantiki borcudur; felsefi borcudur! Çünkü bu meclis, bu meclisler 27 Mayısın meşruluğu içinde, 27 Mayısın meşruluğu üstüne basarak, 27 Mayısı tahakkuk ettiren üniformalı ordu mensuplarının kurdukları rejimin getirdiği seçim kanunlarıyla, millete kabul ettirdiği –hür seçimle kabul ettirdiği– Anayasayla mevcuttur. Bunları kaldırdınız mı, bu Meclis yoktur. 27 Mayıs, 15 Ekim seçimlerini yapmıştır. 15 Ekim seçimlerinde bu meclisler vücut bulmuştur. Kaldır 27 Mayısın meşruluğunu, sen kalmazsın, ben kalmam, Gökhan Evliyaoğlu, sen kalmazsın! ...”⁹⁵⁹

Teklifin tümü üzerindeki görüşmeler sürerken, Balıkesir Milletvekili Mehmet Tiritöğlu ve Malatya Milletvekili Ahmet Fırat ile Kırşehir Milletvekili Ahmet Bilgin, Bolu Milletvekili Kâmil İnal, Kars Milletvekili Hasan Erdoğan ve Konya Milletvekili Rüştü Özal, verdikleri iki ayrı önergeyle, Teklife imza koyan Başbakan

⁹⁵⁹ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 1, Cilt: 4, Birleşim: 62, (03.03.1962), ss. 26-28

ve siyasî parti başkanlarının da konuşmalarını istemişlerdi⁹⁶⁰. Ancak, Birleşimi yöneten Başkanvekili Ömer Zekai Dorman, “*Takrirleri bilginize sunduk. İsterlerse söz alır; konuşabilirler...*” diyerek, bu önergeleri Genel Kurulun bilgisine sunmakla yetiniyordu⁹⁶¹. Önergelerin Genel Kurulda okunmasının hemen ardından, Başbakan ve siyasî parti başkanlarının, sırayla söz alıp kürsüye çıktıklarını görüyoruz. Bu bağlamda, ilk söz alan Başbakan İnönü, konuşmasına, Türk siyasî hayatında yasama organında bulunan 4 siyasî partinin bir konu üzerinde anlaşıp, kanun teklifi hazırlamış olmalarının örneğinin hiç görülmediğine dikkat çekerek başlıyor ve çeşitli yerlerde bu Teklif için yapılan Takriri Sükûn Kanunu benzetmesinin yanlışlığına değiniyordu. Başbakan İnönü, bu yakıştırmaya ve Teklifin Anayasaya aykırı olduğu yönündeki iddialara karşı şöyle demektedir:

“*‘Bu kanun, bir takriri sükûn Kanunudur’ denilmiştir. Bunu söyleyen arkadaşlarım, belki takriri sükûn zamanında ilkokul talebesi idiler. Takriri Sükûn Kanunu, memleketin yarısını vatandan ayırmak iddiası ile isyan edenlerin yarı vatani ele geçirdiği bir zamanda konulmuştur. Cumhuriyetin ikinci senesi, memleketin yarı parçası eşkiya elinde. Ben o zaman Hükümette değildim, beni çağırdılar ‘Bu meseleyi hallet’, dediler. Takriri Sükûn bu şartlar içinde konuldu. Seferberlik ilân olundu, kısa bir zamanda âtisi karanlık görülen Cumhuriyet kurtuldu ve tekrar gelişme devreni girdi.*

Bu konuda Takriri Sükûn Kanunu ile ilgili hiçbir şey yoktur. Bu kanun teklifi kapalı rejime bir başlangıç denmiştir. Bir Karma Hükümette kapalı rejim olmaz, dört siyasi partinin ittifak ettiği bir teklifte kapalı rejim olmaz.

Basını bütün tenkidlerinde serbest bıraktığımız halde, yalnız bâzı noktalar için dikkati çekmekle kapalı rejim olmaz.

Bu kanun teklifinin Anayasaya aykırı olduğundan bahsedilmiştir. Siyasi partiler, Anayasaya uygunluk meselesini bütün arkadaşların, kaygularına cevap verecek şekilde büyük bir dikkatle incelemişlerdir, kılı kırk yararcasına incelenmiştir. Mütahassıs ilim adamlarının lütufkâr yardımlarına müracaat olunmuştur. Komisyonunda, Anayasaya uygunluk ve aykırılık meselesi enine boyuna konuşulmuştur.

⁹⁶⁰ Balıkesir Milletvekili Mehmet Tiritöğlu ve Malatya Milletvekili Ahmet Fırat’ın önergesi şöyleydi:

“Yüksek Başkanlığa

Meclis üyelerinin ve umumi efkârın tenevvürü bakımından teklif sahibi sayın liderlerin konuşmasında fayda mülâhaza etmekteyiz. Yüksek Meclise arzını rica ederiz.”

Aynı yönde, Kırşehir Milletvekili Ahmet Bilgin, Bolu Milletvekili Kâmil İnal, Kars Milletvekili Hasan Erdoğan ve Konya Milletvekili Rüştü Özal tarafından verilen diğer bir önergede de şöyle denilmektedir:

“Yüksek Başkanlığa

Müzakere edilmekte olan kanun hakkında Yüksek Meclisin tenevvür edebilmesini teminen teklif sahibi Başbakan ve Parti Genel Başkanlarının kürsüden konuşmalarını arz ve teklif ediyoruz.”
M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 1, Cilt: 4, Birleşim: 62, (03.03.1962), s. 40.

⁹⁶¹ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 1, Cilt: 4, Birleşim: 62, (03.03.1962), s. 40.

*Bir Anayasa Mahkemesinin bir iki ay içinde kurulacağı bir rejimde Anayasaya aykırı kanun yaşayamaz. Anayasamızın müeyyideleri, Anayasaya aykırı bir kanunun hüküm sürmesine elverişli değildir... ”*⁹⁶²

Başbakan İnönü, konuşmasının devamında, böyle bir kanun teklifinin hazırlanmasına neden ihtiyaç duyulduğunu; bir diğer deyişle, görüşülmekte olan Kanun Teklifine yol açan olayları açıklıyor ve ülkenin yönetiminden sorumlu Hükûmetin Başkanı olarak değerlendirmelerde bulunuyordu. İnönü, bu önemli konuşmasında, düşüncelerini şöyle dile getirmekteydi:

“Bu teklif nasıl doğdu?”

Bu teklif, uzun zamandan beri, parti liderlerinin, yani, hem iktidara ortak olan parti liderlerinin, hem de bizi murakabe eden parti liderlerinin, ‘memleket iyiye gitmiyor’ şikâyetleriyle vücut bulmuştur. Bu hususu, muhtelif vesilelerle bütün parti başkanları kâfi derecede söylemişlerdir. 22 Şubat hâdisesinden sonra bu ihtiyaç katî bir zaruret halinde görülmüştür. Biz 23 Şubat sabahı çıkarken parti liderleri bana ‘hâdisе geçti, tedbir alacak mısınız?’ diye sormuşlardır. ‘Bugün geçti, yarın tekerrür edebilir; bu memleketin temelini sağlam bir zemine oturtmak lâzımdır’ diye konuşmuşlardır. Hükûmetin muvafakatını aldıktan sonra alınması faydalı olacak tedbirleri düşünmek üzere parti liderlerini toplantıya çağırdım. O toplantının nihayetinde yayınlanan tebliğde meşru nizamа girişilen son teşebbüs demokratik rejimin koruyucusu kuvvetlerin ve müesseselerin müşterek anlayış ve gayretleriyle önlenmiştir. Bu netice Türk milletinin demokratik rejime bağlı ve lâıyk olduğunun iftihar edilecek yeni bir delili olmuştur. Bundan sonra tebliğ devam ediyor: Şanlı Ordumuzun gerçekleştirdiği 27 Mayıs İhtilâlinin meşruiyeti aleyhine girişilen açık ve kapalı her türlü tahrik ve tecavüzlerin ve Anayasa nizamını bertaraf etmeye mâtuf hareket ve davranışların kesin olarak önlenmesi lâzımdır.

Bu maksatla partiler üstü bir prensip anlayışı içinde gerekli esasları hazırlamak üzere, Hükûmet ve parti temsilcilerinden mürekkep bir komisyon teşkil edilmiştir.

Parti liderlerinin toplantısından sonra neşredilen müşterek tebliğ budur. Bu kanunun hangi ihtiyaçtan doğduğunu partiler bilmektedir. Umumi efkâr bilmektedir. Mesele basit şekle irca edilmiştir. Memlekette iki türlü tehlike vardır. Birisi 27 Mayısın meşruiyeti üzerinde girişilen târizler ile Ordunun her gün maksatlı şekilde tahrik ve tecavüze mâruz bırakılması ve 27 Mayısın kurduğu temele dayanan Anayasa düzenimizin muallâkta bırakılması; öteki, demokratik rejim, bizim memlekete gelmez, mutlakîyet rejim(i), dikta rejimi bu memleketi selâmete götürür yolundaki tahrikler. Bu ikisini de önlemek lâzımdır. Bunları önlemek bugün alacağınız tedbirlerle mümkün olacaktır.

⁹⁶² **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 1, Cilt: 4, Birleşim: 62, (03.03.1962), s. 41.

...

Muhterem arkadaşlarım, her iki mevzuda aşırı olanlar, aşırı propagandacılar bir noktada birleşiyorlar. Askerî rejimi iade etmek isteyenlerle, 27 Mayısın meşruiyeti üzerinde umumi efkârı mütemediyen zehirlemek isteyenler bir noktada birleşiyorlar. 'Demokratik rejim ve Büyük Millet Meclisi muvaffak olmasın.' Her iki uç da bu noktada mutabıktırlar.

Büyük Millet Meclisi demokrasiyi korumak için, Anayasayı korumak için bu kanaatte olan ve bu kanaatte behemahal ifrata gitmek isteyen unsurlarla mücadele etmek kararındadır.

Eğer tedbirleri, bu kanunla korunmak istenen müesseseler ve bunlara yöneltlen tecavüzlerle ölçülü olarak temin edebilirsek bugün endişe eden basın, bize yardımcı olacaktır. Basının büyük kısmı, ne bir uçta, ne de bu taraftan, ne öteki uçtadır. Basının büyük kısmı, iki ifratın da aleyhindedir; benim görüşüm budur.

Elverir ki, Türkiye Büyük Millet Meclisi, dâvayı ele alsın ve cesaretle mahzurları, zararları durduracak ve selâmet yolunu gösterecek tedbirleri temin etsin...

Acı şeyler söylemekten kendimi alıkoymak istiyorum. Ama bilirsiniz ki, ordunun siyasetle uğraşması ile, münakaşaların bugünkü tutumu ile Türkiye kuvvetinden çok şey kaybedebilir. Büyük Millet Meclisinin bunu önlemesi lâzımdır, Türkiye'ye sahip çıkması lâzımdır.

Sükûnetle, isabetli tedbirler üzerinde ittifak ederek, hakikaten memleket meselesi olan, partiler üstünde bir konu olan Türkiye'nin hayatî menfaatleri ve itibarı bahsinde mutabakata varabilirsek ve samimî bir inançla birlikte yürütebilirsek, güçlükleri mutlaka yeneceğiz. Muvaffak olacağız, geniş ufuklar içinde, ilerlememize, gelişmemize müsait zemini yaratacağız. Yalnız küçük münakaşalardan kendimizi kurtarıp, hakiki meseleler ve dertler üzerinde dikkatimizi toplamamız lâzımdır, arkadaşlar." 963

Başbakan İnönü'den sonra, kürsüye Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi Osman Bölükbaşı geliyor ve uzun bir konuşma yapıyordu. Bölükbaşı, üzerinde görüşülen Kanun Teklifini, inanmadıkları halde, kendilerini mecbur hissettikleri için değil; inandıkları ve böyle bir kanunu gerekli gördükleri için imzaladıklarını belirterek başladığı konuşmasında, şöyle diyordu:

"Muhterem arkadaşlar, millî irade, bize sadece hudutsuz bir kudret vermez, bize aynı zamanda hudutsuz mesuliyetler de yükler. Huzurunuzda getirdiğimiz kanun teklifi, bu hudutsuz mesuliyet şuurunun bir tezahürü olarak kaleme alınmıştır. Biz bu teklifin altına imza koyarken hâdiselerin sevkiyle, içinden istemiyerek imza etmiş değiliz. İnandık, bunu imza etmeyi en büyük vatan vazifesi ve şeref telâkki ettik. Biz küçük hesapların adamı olsaydık, birtakım menfi hislerin vârisi olmaya kalkışır;

⁹⁶³ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 1, Cilt: 4, Birleşim: 62, (03.03.1962), ss. 41-42.

onların akımına uygun bir hareket hattı takibederdik. Biz bu teklife imza koyarken, bu teklifin kaleme alınmasına müncer olan toplantıda söyledığımız gibi bize evvelâ vatan lâzım, parti sonra gelir, dedik. Eğer biz Türkiye Büyük Millet Meclisi olarak müstakbel seçimleri değil, müstakbel nesilleri düşünen insanlar olarak hareket edebilirsek, kudretimizin karşısın(d)a kimse duramaz. Eğer bu şuura sahip insanlar değilsek, bu şuuru ihmal edenlerin mâruz kaldığı âkıbetten kendimizi kurtarmaya asla muvaffak olamayız. Size burada ağziyle değil, kalbiyle hitabeden bir insan olarak hitabedeceğim. Ne kalmış şurada, bir ömür, bir gençlik gitmiş, saçlarımız ağarmış, bir mücadelenin onyediyı geçmiş, hangi ikbal, hangi ihtiras bizi şereflerimiz, inanışlarımızın kaatili yapacaktır huzurunuzda? Ne bekliyoruz? İkinci güneşine döndük, batmamıza dört gün kaldı. Şu dört günlük dünyada saltanat sürmek için mi, şereflerimize yakışmayan hareketleri burada müdafaa edeceğiz? ...”⁹⁶⁴

CKMP Genel Başkanı Osman Bölükbaşı, konuşmasının devamında, bu Teklifin demokrasinin gerekleriyle bağdaşmadığı yönündeki iddialara karşı çıkıyor ve hürriyetlerin hiçbir zaman sınırsız bir kavram olamayacağını; hürriyetleri yok etme hürriyetinden söz edilemeyeceğini, nitekim Anayasada da hürriyetler için bir takım sınırların öngörülmüş bulunduğunu savunuyordu. Bölükbaşı’nın konuşmasının bu kısmı, Millet Meclisi tutanaklarına şöyle yansımıştı:

“Bize karşı diyorlar ki, sizin getirdiğiniz bu teklif demokrasinin icaplarına aykırıdır. Hayır arkadaşlar; hürriyetler bir gayeye bağlıdır. Hürriyetleri imha etmek, demokrasiyi imha etmek hürriyetini tanıyan bir tek demokrasi görülmemiştir. Hangi hürriyetlerde kısıntı yapıyoruz? Biraz sonra anlattığım zaman, müdafaa mümkün olmayan bir dâvanın mümessillerinin karşımızda bulunduğunu anlıyacaksınız. Ne diyorlar? Garp’ta demokrasi nasıl tatbik ediliyorsa, Türkiye’de de aynen tatbik edilsin, güzel bir söz. Biz bu sözü söyliyenden, onyediyıl evvel bu fikre iltihak etmiş insanlarız. Şimdi devam ediyoruz, devam ediyoruz, onu tahribetmek için dolambaçlı yollardan gidenlerin karşısında olan insanlar sıfatıyla devam ediyoruz.

Arkadaşlar, hürriyet hiçbir zaman hudutsuz bir mefhum olarak düşünülemez. Hürriyetin bir hududu vardır. Burada ne diyorlar, 27 Mayısın gayrimeşru olduğunu söylemeyi men ediyorsunuz, bu fikir hürriyetine aykırıdır demek istiyorlar. Bunu söyliyene soruyorum; hürriyet hudutsuz olmalıdır, Garp’taki mânasında anlaşılmalıdır, demokrasi Garp’ta nasıl anlaşılıyorsa, öyle tatbik edilmelidir diyenlere soruyorum? Garp’ta komünist partiler vardır, komünistlik propagandası serbesttir. Milliyetçiyiz, bu memleketin mukaddesatını müdafaa ediyoruz diyenlere, anladıkları hürriyete göre komünizmi ve komünizm propagandasını serbest bırakmamızı mı istiyorlar, soruyorum? Öyle ya, madem ki hürriyet hudutsuzmuş, komünist de çıkacak, komünizm müdafaa edecek, kendi fikrine uygun parti kuracak, bunu da kabul ediyorlar mı (Hayır sesleri) Ya.. Demek ki, bu Anayasa devekuşuna

⁹⁶⁴ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 1, Cilt: 4, Birleşim: 62, (03.03.1962), ss. 42-43.

benziyecek, yük taşı dendiği zaman ben kuşum diyecek, uç dendiği zaman deveyim diyecek. Böyle bir Anayasa mı istiyorlar?

...

Getirdiğimiz teklifin şu noktası, şu maddesi yanlıştır diyebilirler, bunda mesele yok. Ama niyetlerimizi tecrim etmeye kalkışmasınlar. Niyetlerimiz bu milletin vicdanında bir kaziyei muhkemededen daha sağlam olarak tescil edilmiş, onyediyıllık şerefli bir mücadelenin sonunda tescil edilmiştir. İsmet Paşanın Milli Şef olduğu devirde ona râm olmıyanlar; bunca yıllar râm olmıyanlar ne sebep vardır ki, İsmet Paşayla beraber imza atıyorlar. Niçin imza atıyorlar bilir misiniz? Bu vatan elden giderse, kanlı bir ihtilâl olursa, bunun vebali büyüktür, günahı büyüktür diye imza atıyorlar. Arkadaşlar, ordu bir ihtilâl yapmıştır, dün de söyledim bu ihtilâl bir avuç subayın, bir ordunun da eseri değildir. Bu memlekette uzun yıllar boyunca böyle bir İhtilâlin, mânevi zemini hâdiselerle hazırlanmış, tekevvün etmiştir. Münevverler benimsemiş, başka çıkar yol yoktur demişler, bu İhtilâl olmuş. Ne yapmış bu ordu, şu sözü vermiş. Demokratik esaslara dayanan bir Anayasa hazırlatacağım, namuslu bir seçimle iktidarı milletin seçtiklerine teslim edeceğim. Ben bu sözlere temas etmekle, zannetmeyin ki, İhtilâl İdaresinin bütün icraatını müdafaa ediyorum, bütün icraatını benimsiyorum. Katiyen. Nerelerini benimsemediğimi o İhtilâl İdaresini temsil edenler çok iyi bilirler. 147 ler meselesini mi benimsiyorum, sorgusuz sualsiz vatandaşı sürgün eden kanunu mu benimsiyorum, falan icraatı mı benimsiyorum, hayır... Onlarda sizler ne kadar hassassanız, ben de o kadar hassasım. Ben diyorum ki, bu ordu, onu temsil edenlerin yaptıkları bu icraat ne olursa olsun, esas gayeye sadık kalmıştır, şereflerinin katili olmamışlardır. Ne yapmışlardır; yüzelli seneden beri devam eden bir hürriyet mücadelesi, bir türlü hedefine varmamış, bir türlü sağlam hukuk nizamı kurulamamıştı. Bunu hedefine ulaştıracak bir Anayasanın yapılması sağlanmış, namuslu da bir seçim yapılmış ve kendilerinin hatalı hareketlerinin karşısına çıktığım zaman, beni de kolumdan tutup radyodan atamamışlardır. İşte esasa, ruha sadık kalmış, ne oldu seçimlerden sonra, arkadaşlar açık konuşalım. 27 Mayıs sövmek, 27 Mayıs bir kaba kuvvet hareketi olarak göstermek faaliyetleri almış yürümüş... Gerçi açıktan açığa 27 Mayıs gayrimeşrudur denmiyor, ama dolambaçlı yollardan da olsa sabahdan akşama kadar tahrip edilmeye çalışılıyor. Soruyorum size arkadaşlar, şurada bir söz size dokununca yerinizde duramıyorsunuz, fırlıyorsunuz. Bir İhtilâl yapmış, şerefiyle emaneti millete teslim etmiş bir Ordu, mütemadiyen kendisine hücum edilirse, açık kapalı yollardan, bunun karşısında seyirci ki kalır zannediyorsunuz? Denebilir ki, ordunu hislerine uygun söz söylüyor, ben açıklamak istemiyordum ama, mecburiyet hissediyorum şu anda. Ben ordunun siyaset dışında kalmasını isteyen adamım, ordunun uzaktan idare ettiği kukla bir Meclisin, haysiyetsiz âzası olmaktansa, ipe gitmeye razı olan bir adamım.

Fakat arkadaşlar, haysiyetli olmak, şerefli olmak insanlara mesuliyetlerini, realiteleri unutturmaz. Biz orduyu hareketlerimizle siyasete çekmezsek, üç beş

muhteris, üç beş maceracı Türk Ordusunu siyasetin çamuruna sokamaz. Bir İhtilâl hareketi oldu. 22–23 Şubat gecesi, yaşadık bunu. Nasıl, elimizi attığımız yerlerden elimizin boş geldiğini gözlerimizle gördük. Bu ihtilâl hareketine kimler karıştı arkadaşlar? 19 yaşındaki Harbiye talebesi, İsmet Paşanın yerine Başvekil mi olacaktı, Gürsel'in yerine Reisicumhur mu olacaktı? Demek ki, maceracı ve muhterislerin, büyük ordu kütlesini harekete geçirmek için kullandığı birtakım vasıtalar var. İşte biz bu kanun teklifiyle, bu vasıtaları ortadan kaldırmak, müfsit insanlarla büyük ve samimi kütleyi ayırmak istiyoruz...”⁹⁶⁵

Bölükbaşı, konuşmasının devamında, Kanun Teklifiyle yasaklanması öngörülen eylemleri açıklamış ve sözlerine, Meclise sağduyunun hâkim olacağına, vatani esenliğe kavuşturacak önlemlerin alınacağına inandığını belirterek, son vermişti.

CKMP Genel Başkanı Osman Bölükbaşı'dan sonra, Yeni Türkiye Partisi Genel Başkanı Ekrem Alican'ın söz aldığını görüyoruz. Alican, Osman Bölükbaşı'nın bu Kanun Teklifi için söylenebilecek her şeyi söylediğini, bu nedenle uzatmayacağını belirterek başladığı konuşmasında, YTP olarak bu Teklife neden imza koyduklarını açıklıyordu. Bu bağlamda, Ekrem Alican, şu hususlara değinmekteydi:

“...Yıllardan beri bu memlekette çok partili hayat verimsiz birtakım mücadelelerle geçmiştir sevgili arkadaşlarım. Demokrasiden lâıkiyle istifade edebilmek için her şeyden önce siyasi hayatın, siyasi mücadelelerin ahlâka dayanması lâzımdır. Maalesef son 15–17 yıllık siyasi mücadelelerde bir türlü bu vasatı tesis edememiştiz, bir türlü siyasi mücadelelerimizi ahlâka ve samimiyet ölçülerine dayandıramamış bulunmaktayız.

Bu teklifi yaparken, bu teklifin altına şerefle imzamızı atarken bizim kafamızda hâkim olan düşüncelerin başlıcalarından biri işte Türk siyasi hayatına ahlâkı getirmek, Türk siyasi hayatının, Türk siyasi mücadelelerinin siyasi ahlâka dayanması esaslarını sağlamaktır, sevgili arkadaşlarım.

Nasıl sağlıklıca buteklif? Neilemücadele ediyor bukanun? Bukanun her şeyden evvel samimiysizlikle mücadele ediyor, Türk siyasi hayatına girmiş siyasi teşekküller her şeyden önce kendilerine, kendi fikirlerine güvenmek mecburiyetindedirler. Her şeyden önce kendi prensiplerine güvenmek mecburiyetindedirler. Birtakım siyasi istismarlarla, birtakım siyaset bezirgânlıklarıyla rey avlamaya çalışmak hem siyasi hayatın huzurunu kaçırmakta, hem siyasi ahlâka aykırı hareket yapılmış olmaktadır sevgili arkadaşlarım. Siyasette muvaffak olabilmek için mutlaka 27 Mayısın meşruiyeti üzerinde münakaşa açmak mı lâzımdır? Siyasette muvaffak olmak için mutlaka geçmiş devrin birtakım siyasi hareketlerini ele alıp onlar üzerinde vatandaşların hissiyatını istismar etmek mi lâzımdır? Siyasette muvaffak olmak için her şeyden evvel muvaffak olmaya azmedip daha açığına da fikrini, daha açığına da prensibini koymak lâzımdır sevgili arkadaşlar. Ancak bu yoldan çok partili hayat

⁹⁶⁵ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 1, Cilt: 4, Birleşim: 62, (03.03.1962), ss. 43-46

dediğimiz fikirlerin çatışması dediğimiz, demokrasi dediğimiz su rejim ancak bu yolda yürüyecek olursa memleket hayrına bir rejim olur. Aksi halde o, tezvir rejimi olur, o iftira rejimi olur, o, vatandaşlar arasında kin ve husumet yaratma rejimi olur, onun demokrasiyle birgüne alâkası olamaz, sevgili arkadaşlar. İşte bu teklifin altına imzamızı koyarken her şeyden önce Türk siyasi hayatına ahlâk hâkim olsun dedik, Türk siyasi hayatına samimiyet hâkim olsun dedik. Siyasi partiler arasındaki mücadelelerde fikir hâkim olsun, hissiyat kısmı bir yana bırakılsın dedik sevgili arkadaşlarım... ”⁹⁶⁶

YTP Genel Başkanı Ekrem Alican, daha sonra, bu Teklifin, kimilerince iddia edildiği gibi basın hürriyetini sınırlandırmadığını savunuyor; çünkü basın hürriyetinin 27 Mayıs üzerinde bir takım istismarda bulunmaktan ibaret olmadığına işaret ediyordu. Alican, Teklifin, Anayasaya aykırılığı iddialarına karşı da, neresinin, hangi maddesinin, hangi fıkrasının, hangi nedenden ötürü Anayasaya aykırı olduğu belirtilmedikçe, “*sadece yuvarlak lâflarla Anayasaya aykırılık edebiyatı yapılmakta*” olacağını ileri sürmekteydi⁹⁶⁷. Ekrem Alican, ayrıca, Teklifi hazırlayanların, Anayasaya aykırılık konusunda belki yanlış endişesi ile, düzenleme üzerinde Anayasa Hukuku profesörlerine de başvurduklarını ve Teklifi bir inceleme süzgecinden geçirttiklerini de özellikle vurgulamaktaydı⁹⁶⁸. Alican, konuşmasında, Anayasaya aykırılık konusunda şöyle devam ediyordu:

“...Sayın Bölükbaşı’nın dediği gibi Anayasaya aykırılık mevzuunda siyasi hayatları boyunca mücadele yapmış insanlar; yıllarca bu işlere gözlerini kapatmak suretiyle tahammül etmiş olan insanlara nazaran elbet Anayasayı çok daha ileri derecede müdafaa edeceklerdir arkadaşlar. Bir ay sonra Anayasa Mahkemesi kurulacak, bir ay evvel 4 parti –istirham ediyorum– 4 parti başkanları birleşecek, Hükümet Başkanı ile müştereken Türk siyasi rejimini Anayasa dışı bir istikamete sevk etmek üzerinde mutabakata varacaklar. 4 tane parti, iki tanesi muhalefet partisi ve Türkiye Büyük Millet Meclisine Anayasa dışı bir kanun teklifi getirecekler. İstirham ediyorum, akıllarımızı kaçırmış olmamız lâzım sevgili arkadaşlar.

Bu derece akliselime aykırı iddiada bulunabilmek, cidden tabiatı eşyaya aykırıdır ve cidden hayretle karşılanması icabeder. Ne olacak? Bir ay sonra Anayasa Mahkemesi kurulduğu zaman, kolayca bu kanun teklifi ortadan kaldırılabilir ve 5 tane bu memleketin siyasi hayatına lider vaziyetinde olan insan Anayasaya aykırı bir kanunu Meclise getirmiş, Meclisten çıkartılması için müdafaaada bulunmuş vaziyete girecekler. Buna imkân var mı sevgili arkadaşlarım? Bu kadar akla, hakikate,

⁹⁶⁶ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 1, Cilt: 4, Birleşim: 62, (03.03.1962), s. 49.

⁹⁶⁷ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 1, Cilt: 4, Birleşim: 62, (03.03.1962), s. 50.

⁹⁶⁸ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 1, Cilt: 4, Birleşim: 62, (03.03.1962), s. 50.

aklıselime aykırı iddiada bulunabilmek, bilmiyorum ama, üzerinde biraz samimiyeti bakımından durulması icabeden bir husustur... ”

Kanun Teklifinin tümü üzerindeki görüşmeler sırasında, siyasî parti genel başkanları içinde en son söz alan, Adalet Partisi Genel Başkanı Ragıp Gümüşpala'ydı. Gümüşpala, bu Teklifi savunmak, şahsını ve partisini savunmak için söz almadığını, kürsüye, bu Teklifin hangi amaçla hazırlandığını ve ne için bu Teklife imza koyduğunu açıklamak için çıktığını bildirerek sözlerine başlıyordu⁹⁶⁹. Gümüşpala, bu konudaki düşüncelerini açıklamayı şöyle sürdürmüştü:

“...Arkadaşlarım, 27 Mayıs vâki olmuştur. Bu Türk milletinin ve onun mukaddes birliklerinin, onun özü olan ordusunun eseridir. Bu eserin üzerinde artık şu veya bu istikamette kimse ve bir Türk, söz söyleme imkânına sahip değildir. Bu Anayasa ile her Türk'ün kalbiyle kuvvetlenmiş ve yüksek yerini almış vaziyettedir. Yalnız arkadaşlarım, 27 Mayıs, bu 27 Mayıstan sonra memlekette cereyan eden vaziyetleri kısaca gözden geçirmemiz lâzım.

Arkadaşlar, memlekette bir menfi kuvvet vardır. Bu menfi kuvvet, ilk günden itibaren çalışmaya başlamıştır. Bu komünist kuvvetidir.

Şuna arkadaşlarımın inanmaları ve iman etmeleri lâzımdır ki arkadaşlar, seçimlere gelinceye kadar taktik ayrı idi, seçimlerden sonra Koalisyon teşekkül ettikten sonra, taktik ayrılmıştır. İlk devrede yeraltı faaliyetçisi, intikamcı, şu veya bucu olarak vatandaşlar iki kısma ayrılma yolunda yürünmüştür. Maalesef bu yapılan menfi propagandalar resmî makamlarımıza kadar inanmalar meydana getirmiştir. Aynı zamanda yine bu devre zarfında memlekette müstakil ve tarafsız bir seçime gidilemeyeceğine dair propagandalar yapılmıştır. Fakat bütün bu propagandalara rağmen Milli Birlik Komitesinin ve onun Hükümetinin, Kurucu Meclisin hazırlamış olduğu Anayasa kabul edilmiş ve onun hazırlığı ile seçimlere gidilmiştir. Seçim yapılamaz denmesine rağmen, seçimler yapılmış, Türk milleti kendi karakteri, kendi olgunluğu ve sağduyusu dâhilinde bu seçimleri yapmıştır.

Arkadaşlarım; ikinci devreye geçiyorum. Bu devrede neler söylediler? Bir Koalisyon Hükümeti meydana gelmiştir; bunun yaşıyamıyacağını, bunun demokrasiyi yaşatamıyacağını, kısa zamanda yıkılacağını ifade ettiler. Bu, gazetelere kadar geçti, yazarlarımız bunu ifade etti. Arkadaşlar, diktaya gidilmesinin lâzım geldiğini ve kurtuluş istikametinin bu olduğunu yayan yazarlarımız çıktı. Bir parti mensubu gözü kanlıların bir tarafa toplandığını büyük topluluklarda ifade eden insanlar çıktı. Arkadaşlarım, işte bu, ikinci cephesidir. İşte bu şiddetli tahrikler, iki sene devamlı olarak devam eden bu tahrikler; o körpe dimağları o 19 yaşındaki insanları memleket kaygusuna düşürmüş, vatan kaygusuna düşürmüş ve onun başındakilerini tereddüde sevk etmiş ve nihayet 22 – 23 Şubat gecesi olayı meydana gelmiştir.

⁹⁶⁹ M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 1, Cilt: 4, Birleşim: 62, (03.03.1962), s. 51.

Arkadaşlar millî irade ile teessüs eden ve huzurunuzda şu çatı altında toplanan bu insanlar; elbette ki memleketi seven, memleketin birliği için ve memlekette huzuru tesis için toplanan insanlardır. Onların bu iyi maksatlarını memlekete karşı hizmet arzularını baltalamamak ve muhtelif istikametlere sevk etmek için mümkün olan her şey yapılmış ve her şey yazılmıştır. İşte arkadaşlarım, diğer parti lideri arkadaşlarımız da bu kanunu imza ederken, memleketine 46 sene orduda hizmetten sonra en büyük hizmeti yaptığım kanaati ile ve vicdan huzuru ile imza ettim arkadaşlar.

...açık olarak ifade edeyim ki arkadaşlar, bugün bir partiler, bir şahıs işi karşısında değiliz, partilerin üstünde bir vaziyetle karşı karşıyayız. Bir memleket vaziyeti ile karşı karşıyayız. Bizi huzura götürecek iktisadi vaziyetimiz kal(kın) dırarak ve gerekli tedbirleri alabilmek için Hükûmete cesaret verecek bir kanunu huzurunuzda getirmiş bulunuyoruz. Anayasayı bu surette koruyoruz. Millet iradesini bu yolla, bu kanunla koruyoruz. Komünistlere karşı, bâzı menfaatçi insanlara karşı, bilhassa büyük puntolarla vatandaşları ikiye ayırıcı insanlara karşı, bir kanunla karşınıza gelmiş bulunuyoruz.

İşte bütün arzumuz budur. Şahsımdan bahsetmiyeceğim; tekrar arz ediyorum, partimden bahsetmiyeceğim; en üstte memleket vaziyeti vardır, bunu sizin takdirlerinize arz ediyorum. ”⁹⁷⁰

Ragıp Gümüşpala’nın konuşması bitince, Teklifin tümü üzerindeki görüşmelerin yeterliğine ilişkin bir önerge verilmişti. Bu önergesinin kabulü üzerine, Teklifin maddelerine geçilmesi oya sunulmuş ve kabul edildiğinden, maddelerin görüşülmesine başlanmıştı⁹⁷¹.

Maddeler üzerindeki görüşmeler sırasında, 1. maddede uzun tartışmalar yaşanmışsa da, sonunda, Genel Kurul, bu maddede herhangi bir değişikliğe gitmemiş ve maddeyi Komisyondan geldiği şekliyle kabul etmişti⁹⁷². Kısmen önemli bir değişiklik, 4. madde üzerinde gerçekleştirilmişti. Bu bağlamda, madde metninin açıklıktan uzak olduğu yönünde eleştiriler yapıp, değiştirilmesi doğrultusunda önergeler verilince; Komisyon, metni geri çekmiş ve sözü edilen sakıncaları gideren yeni bir metin sunmuştu. 4. maddenin ilk metninde,

“Vatandaşlar arasında husumet ve intikam hisleri doğuracak veya tahrik edecek mâhiyette söz, yazı, haber, havadis, resim, karikatür veya sair vasıta ve suretlerle faaliyette bulunanlar veya propaganda yapanlar üç aydan iki seneye kadar hapis cezasıyla cezalandırılır.”

denirken; Geçici Komisyonun hazırladığı yeni düzenlemede, maddenin baş kısmına bir ekleme yapılıyor ve vatandaşlar arasında husumet ve intikam hisleri

⁹⁷⁰ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 1, Cilt: 4, Birleşim: 62, (03.03.1962), ss. 51-52

⁹⁷¹ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 1, Cilt: 4, Birleşim: 62, (03.03.1962), s. 52.

⁹⁷² **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 1, Cilt: 4, Birleşim: 62, (03.03.1962), ss. 52-65.

doğuracak veya tahrik edecek mâhiyette söz, yazı, haber, havadis, resim, karikatür veya sair vasıta ve suretlerle faaliyette bulunmak veya propaganda yapmak şeklinde belirlenen eylemin sınırları daraltılıyordu. Yapılan bu ekleme sonrasında, Teklifin 4. maddesi şu hale geliyordu:

*“Kanunların himayesinde evvelce faaliyet göstermiş veya faaliyet göstermekte bulunan her hangi bir siyasi partiye mensubolanları veya oy vermiş bulunanları tezyifkâr sıfatlarla topyekûn kötülüyerek, vatandaşlar arasında husumet ve intikam hisleri doğuracak veya tahrik edecek mâhiyette söz, yazı, haber, havadis, resim, karikatür veya sair vasıta ve suretlerle faaliyette bulunanlar veya propaganda yapanlar üç aydan iki seneye kadar hapis cezasıyla cezalandırılır.”*⁹⁷³

Bu düzenleme üzerinde hiçbir tartışma yaşanmamış ve yeni metin, Genel Kurulca kabul edilmişti⁹⁷⁴. Görüleceği üzere, maddenin yeni şeklinde, vatandaşlar arasında husumet ve intikam hisleri doğuracak veya tahrik edecek mahiyetteki eylemler, kanunların himayesinde evvelce faaliyet göstermiş veya faaliyet göstermekte bulunan her hangi bir siyasi partiye mensubolanları veya oy vermiş bulunanları tezyifkâr sıfatlarla topyekûn kötülemeye yöneldiği takdirde suç haline gelecekti.

Geçici Komisyonun benimsediği metinde yapılan bir değişiklik, bu kanun kapsamındaki suçlara ilişkin hazırlık tahkikatını kimin yapacağını öngören 7. maddede gerçekleştirilmişti. Bu bağlamda, sözü geçen 7. madde için Geçici Komisyon metninde,

“Bu kanuna giren suçlarda hazırlık tahkikatı bizzat Cumhuriyet Savcıları ve askerî kazaya tâbi şahıslar hakkında askerî hâkimler tarafından yapılır”

şeklinde bir düzenleme öngörülmüştü. Maddenin, Genel Kurulda görüşülmesi sırasında, Sinop Milletvekili Mahmut Alicanoğlu, bazı ilçelerde Cumhuriyet Savcısının bulunmadığını, tek hâkimli sulh mahkemesinin mevcut olduğunu ve bu hâkimlerin, esas görevleri yanında hazırlık tahkikatı da yaptıklarına dikkat çekmiş, bu nedenle, madde metninin değiştirilmesini; aynı zamanda, bazı yerlerde yeterli tecrübesi bulunmayan savcıların, olaylar karşısında kuşkuya düşecekleri ihtimalini bertaraf etmek amacıyla da, bu Kanun kapsamına giren suçlar için soruşturmanın, Adalet Bakanının iznine bağlanmasını önermişti⁹⁷⁵. Ancak, bu talep üzerine, söz alan Adalet Bakanı Sahir Kurutluoğlu’nun, soruşturmanın Adalet Bakanının iznine tâbi tutulma isteğine karşı çıktığı görülmüyordu⁹⁷⁶. Sonuçta, Geçici Komisyon, yeni bir düzenleme yapmak için, bu konuda verilen çeşitli önergelerle birlikte, metni geri

⁹⁷³ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 1, Cilt: 4, Birleşim: 62, (03.03.1962), s. 78.

⁹⁷⁴ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 1, Cilt: 4, Birleşim: 62, (03.03.1962), s. 78.

⁹⁷⁵ Bu konuda bakınız, Sinop Milletvekili Mahmut Alicanoğlu’nun konuşması, **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 1, Cilt: 4, Birleşim: 62, (03.03.1962), ss. 78-79.

⁹⁷⁶ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 1, Cilt: 4, Birleşim: 62, (03.03.1962), ss. 79-80.

çekiyor ve yeni bir öneride bulunuyordu. Geçici Komisyonun yeni önerisi şöyleydi:

“Madde 7.- Bu kanuna giren suçlarda hazırlık tahkikat(ı), bizzat Cumhuriyet Savcıları veya yardımcıları tarafından yapılır.

Askerî yargının görevli olduğu hallerde hazırlık tahkikatı bir askerî makam tarafından yapılır.”

Komisyonun bu düzenlemesi, Genel Kurulca da kabul görmüş ve böylece sıra yürürlüğü düzenleyen son maddeye gelmişti⁹⁷⁷.

Bu arada ilginç bir gelişme yaşıyor ve Aydın Milletvekili Reşat Özarda, Balıkesir Milletvekilleri Cihat Bilgehan, M. Şükrü Çavdaroglu ve Kaya Bulut, verdikleri bir önergeyle, 8. maddeye, *“Bu kanun yayımından itibaren beş sene sonra meriyetten kalkar”* fıkrasının eklenmesini talep ediyorlardı. Reşat Özarda, bu talepte bulunmalarının nedenini şöyle açıklamaktaydı:

“Kıymetli arkadaşlarım, bu madde üzerinde de konuşulur mu diye belki tuhafınıza gitmiştir. Ama günlerden beri gazetelerde tenkid mevzuu olan ve sabahdan beri de müzakeresi hepimizi yakinen ilgilendiren bu kanunun, normal zamanda ve normal şartlar altında getirilmiş bir kanun olmadığını elbette takdir etmekteyiz. Nitekim kanunun esbabı mucibesi ve umumi Ceza Kanunu içinde yer almayarak hususi bir kanun mahiyetinde hazırlanmış olması, bu kanunun normal zamanlar için hazırlanmış bir kanun olmadığının delilidir. Bu itibarla Yüksek Riyasete verdiğim bir önergeyle 8 nci maddeye bir fıkra eklenmesini arz ve teklif ettim. Bu anormal durumun pek kısa bir zamanda düzeleceğini ve memlekette huzur ve sükûnun teessüs edip, bu kanunun bir an evvel meriyetten kaldırılacağını hepimiz ümitmekteyiz, beklemekteyiz.

Bizler milletvekilleri olarak vazifelerimizi tam yaparsak kısa zamanda bu kanunun uzun müddet meriyette kalmasına lüzum kalmıyacağına şahsan kani bulunmaktayım. Bir kanun çıktıktan sonra kolay kolay meriyetten kalkmaz; bu kabil fevkalâde ahvalde vaz’edilen kanunlar ekseriya muvakkat müddetli olur. Daha ağır şartlar içerisinde kabul edilmiş olan Takriri Sükûn Kanunu iki sene müddetle meriyete konmuştu. Alâkası ve benzerliği bulunmamakla beraber şunu da kabul ediyoruz ki, bu kanun nihayet mevcut düzensizliği bertaraf etmek, memlekette samimi kardeşlik havasını estirmek gayesine mâtufl bir kanundur.

Millî Birlik Komitesinin 1,5 senelik icraatı içinde, çok ağır şartlar altında dahi basına her hangi bir tahdit koymamak suretiyle göstermiş oldukları hassasiyet(i) memnuniyet ve şükranla karşılırsınız. Bizler Türkiye Büyük Millet Meclisi olarak basını her ne şekilde olursa olsun rencide edecek bu kabil kanunların uzun ömürlü olmasını arzu ve temenni etmemekteyiz. Bu bakımdan 8 nci maddeye eklenmesini istediğim ikinci fıkra ile, kanunun neşrinden itibaren 5 sene sonra meriyetten kalkmasını arz ve teklif ederim. Beş sene olarak kabul edersek onun için fazlasiyle kâfidir. Bu itibarla

⁹⁷⁷ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 1, Cilt: 4, Birleşim: 62, (03.03.1962), s. 86.

*keyfiyeti hürmetle arz ederim.”*⁹⁷⁸

Aynı konuda söz alan, Erzurum Milletvekili Cevat Önder de, bu kanunun “fevkalâde hal” kanunu olduğunu iddia ediyor ve bu tür kanunların belirli bir süre için yapılması gerektiğini belirtiyordu. Cevat Önder, Özarda’nın önerdiği 5 yılı da çok uzun bularak, sürenin 6 ay olmasını talep ediyordu. Cevat Önder’in konuşmasının ilgili kısımları şöyleydi:

“...Bu kanun bir fevkalâde hal kanunudur. Böyle kanunlar bâzı prensiplere dayanırlar; bu prensiplerden bir tanesi, Anayasaya mutlak uygun olması, diğeri de zamanla takyit edilmesidir. Bu kanunun zamanla takyidedilmesi icap ve iktiza eder... Çünkü bu kanun hürriyetleri boğan bir kanundur. Devamlı surette demokrasimizin başında Demokles’in kılıcı olarak kalamaz, arkadaşlar. Bendeniz kanuna esastan muhalifim. Fikirlerimi komisyonda söyledim.

*Reşat Özarda arkadaşımızın beyan ettiği (zaman) fazladır. Hiç olmazsa 6 ay müddetle meri kalsın. Maruzatım bundan ibarettir.”*⁹⁷⁹

Birleşimi yöneten Başkanvekili Ömer Zekâi Dorman’ın sorusu üzerine, Geçici Komisyon, Özarda ve arkadaşlarının önergesine katılmadıklarını açıklamış ve gidilen oylamada, bu kanunun 5 yıl yürürlükte kalmasına yönelik önergeyi Genel Kurul da reddetmişti⁹⁸⁰

En son, Teklifin tümü üzerinde oylamaya gidilmiş ve bu da kabul ile sonuçlanmıştı⁹⁸¹. Böylece, basında ve kamuoyunda da hayli ses getiren bu Kanun Teklifi, Millet Meclisince kabul edilmiş oluyordu.

D. Millet Meclisinin Kabul Ettiği Metnin Cumhuriyet Senatosunda Görüşülmesi ve Aynen Kabul Edilmesi

Millet Meclisinde görüşülmesine 3 Mart 1962 tarihli 62. Birleşimde başlanan ve aynı Birleşimde kabul edilen “Anayasa Nizamını, Millî Güvenlik ve Huzuru Bozan Bâzı Fiiller Hakkında Kanun Teklifi”, Cumhuriyet Senatosuna geldiğinde, Başkanlıkça 4 Mart 1962 tarihinde, Cumhuriyet Senatosu Anayasa ve Adalet Komisyonuna havale edilmişti⁹⁸². Komisyon, Teklif sahiplerinden Osman Bölükbaşı

⁹⁷⁸ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 1, Cilt: 4, Birleşim: 62, (03.03.1962), s. 85.

⁹⁷⁹ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 1, Cilt: 4, Birleşim: 62, (03.03.1962), s. 85.

⁹⁸⁰ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 1, Cilt: 4, Birleşim: 62, (03.03.1962), s. 85.

⁹⁸¹ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 1, Cilt: 4, Birleşim: 62, (03.03.1962), s. 86.

⁹⁸² Cumhuriyet Senatosu S. Sayısı 46, “Anayasa nizamını, Millî Güvenlik ve huzuru bozan bâzı fiiller hakkında Millet Meclisince kabul olunan kanun teklifi ve Cumhuriyet Senatosu Anayasa ve Adalet Komisyonu raporu”, **C.S. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1, Toplantı: 1, Cilt: 3, Birleşim: 43’ün sonuna ekli, (05.03.1962), s. 1.

ve İsmail Rüştü Aksal'ın da hazır bulundukları ve uzman sıfatıyla Profesör Bahri Savcı ile Doç. Dr. Muammer Aksoy'un da dinlendikleri, 4 Mart 1962 tarihli toplantısında, incelemesini tamamlamış ve Millet Meclisinden gelen metnin aynen benimsenmesini kararlaştırmıştı⁹⁸³. Komisyonun, Millet Meclisinden gelen şekliyle benimsenmesini önerdiği Teklif, hemen ertesi gün, 5 Mart 1962 tarihli 43. Birleşimde, Cumhuriyet Senatosu Genel Kurulunca ele alınıyordu⁹⁸⁴.

Genel Kurulun, Teklifi hemen ele alabilmesi, Senato Anayasa ve Adalet Komisyonu Başkanı Şeref Kayalar'ın verdiği ve Komisyondan gelen söz konusu Teklifin “Gelen Kâğıtlar” listesinden Gündeme alınarak öncelik ve ivedilikle görüşülmesine yönelik önergesinin⁹⁸⁵ kabul edilmesi üzerine mümkün olmuştu⁹⁸⁶. Ancak, bu önergeye, karşı çıkan üyeler de bulunuyordu. Gerçekten, Cumhuriyet Senatosunun Cumhurbaşkanınca Seçilen Üyelerinden Hasan Kangal ile Kastamonu Üyesi Nusret Tuna, Senato Anayasa ve Adalet Komisyonu Başkanı Şeref Kayalar'ın verdiği ve Teklifin öncelik ve ivedilikle görüşülmesini isteyen önergesinin reddini talep eden bir başka önerge vermişlerdi. Önergenin sahiplerinden, Cumhurbaşkanınca Seçilen Üye Hasan Kangal, bu konudaki düşüncelerini şöyle açıklıyordu:

“...Senatörler bir nevi Millet Meclisinden geçen kanunların süzgecidir ve sükûnet devresi sonunda Meclisten çıkan kanunların müzakere edildiği yerlerdir ve Senatonun hikmeti vücudu sebeplerinden biri de budur. Bu kanunun geliş zamanını göz önüne alırsak 22 – 23 Şubat hâdiselerini takibeden bir devre içinde, büyük bir heyecan ve büyük hâdiselerin dalgalandığı bir devreye raslamaktadır. Böyle bir zamanda Meclise gelmiş, Mecliste devam eden aynı atmosfer içinde müzakere edilmiştir. Bugün bir kanunun leh ve aleyhinde noktai nazarlar tebellür etmemiş bulunmaktadır. Bu itibarla büyük hukukçuların bu husustaki daha geniş malûmatlarına müracaatla, hakikaten bu kanun aleyhinde bulunanların ileri sürdükleri antidemokratiktir; iddiaları ile, demokratik nizamı tesis edecektir diyenlerin mütalâalarını, daha soğuk kanlı ve 22 Şubat hâdiselerinin tevliedettiği atmosferin dışında daha sakin tesirden uzak mütalâa etmek lâzımgelir. Bu itibarla bu kanunu tatil sonuna bırakmak ve sükûnetli bir zaman içinde mütalâa etmek ve düşünmek, ondan sonra bu kanunun müzakeresine geçmekte isabet olacaktır kanaatinde bulunmaktayım.

⁹⁸³ A.k., ss. 1-5.

⁹⁸⁴ C.S. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 1, Cilt: 3, Birleşim: 43, (05.03.1962), s. 129.

⁹⁸⁵ Cumhuriyet Senatosu Anayasa ve Adalet Komisyonu Başkanı Şeref Kayalar'ın sözü geçen önergesi şöyleydi:

“Yüksek Başkanlığa

45 sıra sayılı Kanun teklifi ve raporu tabedilmiş ve dağıtılmış bulunmaktadır.

Mezkûr kanun teklifinin Gelen Kâğıtlardan Gündeme alınarak öncelik ve ivedilikle görüşülmesini arz ve teklif ederim.” C.S. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 1, Cilt: 3, Birleşim: 43, (05.03.1962), s. 129.

⁹⁸⁶ C.S. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 1, Cilt: 3, Birleşim: 43, (05.03.1962), s. 130.

*Bu sözlerimden, kanunun Anayasaya mugayir veya uygundur mânasının çıkarılmamasına işaret etmekten geri kalmıyacağım.”*⁹⁸⁷

Ancak, bu karşı çıkışa rağmen, Komisyon Başkanı Kayalar’ın önergesi Genel Kurulca kabul edilmiş ve 5 Mart 1962 tarihli 43. Birleşimde, Teklifin görüşülmesine başlanmıştı. Saat 15.00’de başlayan görüşmeler, ara verilmeden 21,55’e kadar sürüyor ve sonunda, Millet Meclisinin kabul ettiği metin, Cumhuriyet Senatosunca da, aynen benimseniyordu. Maddelerin görüşülmesi bittikten sonra verilen bir önerge kabul edildiğinden, Teklifin tümü açık oya sunulmuş ve üzerinde çeşitli çevrelerde hayli farklı görüşlerin ileri sürüldüğü bu Teklif, 186 üye tam sayılı Cumhuriyet Senatosunda, 133 üyenin hazır bulunduğu oylamada, 21 ret ve 12 çekin(m)sere karşı 100 oyla kabul edilmişti⁹⁸⁸.

Böylece, 2 Mart’ta Millet Meclisine sunulan, 3 Mart’ta Millet Meclisinde kabul edilen, 4 Mart’ta Cumhuriyet Senatosu Anayasa ve Adalet Komisyonunda aynen benimsenen Teklif, 5 Mart’ta Cumhuriyet Senatosunca da kabul edilince, kanunlaşmış oluyordu. 6 Mart’ta Cumhurbaşkanı’na sunulan Kanun, aynı gün Cumhurbaşkanı’nca imzalanmış⁹⁸⁹ ve 7 Mart’ta da Resmî Gazetede yayımlanmıştı⁹⁹⁰. Görüldüğü gibi, basında ve halk arasında kısaca “*Tedbirler Kanunu*” olarak da adlandırılan bu önemli Kanun, önerilişinden, kabul edilmesine ve Resmî Gazetede yayımlanıp yürürlüğe girişine kadar, geçirdiği her aşamada, alışılmışın ötesinde, çok hızlı bir seyir izlemiş bulunuyordu.

E. 38 Sayılı Kanunun Anayasa Mahkemesine Götürülmesi

7 Mart 1962 tarihinde Resmî Gazetede yayımlanarak yürürlüğe giren 5 Mart 1962 tarih ve 38 sayılı “Anayasa Nizamını, Millî Güvenlik ve Huzuru Bozan Bâzı Fiiller Hakkında Kanun”; kısa bir süre sonra, bakmakta oldukları dâvada bu Kanunu uygulamakta olan Ankara Birinci Ağır Ceza Mahkemesi ve Adana Asliye Ceza Mahkemesi tarafından, 1961 Anayasasının 151. maddesi uyarınca⁹⁹¹, iptal istemiyle

⁹⁸⁷ C.S. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 1, Cilt: 3, Birleşim: 43, (05.03.1962), ss. 129-130.

⁹⁸⁸ C.S. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 1, Cilt: 3, Birleşim: 43, (05.03.1962), ss. 180, 181-183.

⁹⁸⁹ T.B.M.M. Kanunlar Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 1, Cilt: 45, s. 577.

⁹⁹⁰ Resmî Gazete, 7 Mart 1962, Sayı: 11053.

⁹⁹¹ 1961 Anayasası uyarınca, Anayasa aykırı olduğu düşünülen bir kanunun, Anayasa Mahkemesine götürülmesinin iki ayrı yolu bulunuyordu. Bunlardan ilki, Anayasanın 149. maddesinde öngörülen “iptal dâvası” iken; ikincisi, “itiraz yolu” idi. Soyut norm denetimi olarak da adlandırılan iptal dâvasını, Anayasaya aykırı olduğu düşünülen kanuna karşı, bu kanunun Resmî Gazetede yayımlanmasından başlayarak 90 gün içinde, Cumhurbaşkanı, son milletvekili genel seçimlerinde geçerli oyların en az yüzde onunu almış olan veya Türkiye Büyük Millet Meclisinde temsilcisi bulunan siyasî partiler veya bunların Meclis grupları, Yasama Meclislerinden birinin üye tam sayısının en az altıda biri tutarındaki üyeleri açabilirdi. Ayrıca, Yüksek Hâkimler Kurulu, Yargıtay, Danıştay, Askerî Yargıtay ve üniversiteler de, kendi varlıklarını ve görevlerini ilgilendiren kanunlara karşı, Resmî Gazetede yayımlanmalarından itibaren yine 90 gün içinde iptal dâvası açabilirdi. Anayasanın 151. maddesinde düzenlenmiş olan itiraz yolunda ise, bir kanunun Anayasa aykırı olduğu düşünülen hükümleri, o hükümleri bakmakta olduğu bir dâvada uygulayan mahkemeler tarafından iptal istemiyle Anayasa Mahkemesine gönderilebilirdi. Bu bağlamda, Anayasanın 151. maddesinde, bir dâvaya bakmakta olan bir mahkemenin, uygulanacak kanun hükümlerini Anayasaya aykırı görmesi veya taraflardan birinin ileri sürdüğü aykırılık iddiasının ciddi olduğu kanısına varması durumunda, sorunu Anayasa Mahkemesine göndereceği ve Anayasaya Mahkemesinin bu konuda vereceği karara kadar dâvayı geri

Anayasa Mahkemesine gönderilmişti. Sözü geçen Kanunun bazı hükümlerinin, üç ayrı dâva nedeniyle Anayasa Mahkemesine gönderilmesi olayları şöyle gelişmişti:

i- Yeni Demokrat Parti Genel Başkanı Fuat Köprülü'nün 21 Nisan 1962 tarihinde Parti Genel Merkezinde yaptığı basın toplantısında, bir gazete muhabirinin sorusuna karşı verdiği cevapta “*Siyasi kanaatten dolayı kimseye ceza verilemeyeceğine göre, af ancak bir haksızlığın tamiri olacaktır*” demesinden ötürü, kendisi aleyhine 38 sayılı Kanunun 1 inci maddesinin (B) bendine aykırı hareket ettiği iddiasıyla kamu dâvası açılmış ve iş Ankara Birinci Ağır Ceza Mahkemesinin önüne gelmişti. Birinci Ağır Ceza Mahkemesi, 1 Kasım 1962 tarihinde yapılan duruşmada, sanık avukatlarının, dâvada uygulanacak olan 38 sayılı Kanunun 1. maddesinin (B) bendinin Anayasaya aykırı olduğu iddiasını ciddi bulmuş ve Mahkeme Başkanının karşı oyuna rağmen, oy çokluğuyla, sözü edilen 1. maddenin (B) bendini, iptal istemiyle Anayasa Mahkemesine göndermişti⁹⁹². Anayasa Mahkemesi, 8 Nisan 1963 tarih ve E. 1963/16, K. 1963/83 sayılı Kararında, 38 sayılı Kanunun 1. maddesinin (B) bendinde öngörülmüş olan,

bırakacağı öngörülmekteydi.

⁹⁹² Ankara Birinci Ağır Ceza Mahkemesi, Anayasa Mahkemesine yaptığı başvuruda şu gerekçeye dayanmaktaydı: “*Her ne kadar başlangıç hükmünde Anayasa ve hukuk dışı tutum ve davranışlarıyla meşruluğunu kaybetmiş bir iktidara karşı Türk Ulusunun bir direnişi olarak tarif edilen 27 Mayıs ihtilâlinin maksat ve ifadesi olan 334 sayılı Anayasamız insan hak ve hürriyetlerini, millî dayanışmayı, fert ve toplumun huzur ve refahını gerçekleştirmeyi ve teminat altına almayı mümkün kılacak demokratik hukuk devletini bütün hukuki ve sosyal temelleriyle kurarken bu temel hak ve hürriyetleri de en geniş ölçüde tanımış ve itiraz dilekçesi ve aykırılık iddialarında söz konusu edilen 11 inci maddenin ikinci fıkrasında kanun, kamu yararı, genel ahlâk, kamu düzeni, sosyal adalet ve millî güvenlik sebepleriyle de olsa bir hak ve hürriyetin özüne dokunulamıyacağı ve 20 nci maddesinde de herkesin hürriyetine sahip olduğu düşünce ve kanaatlerini söz, yazı ve resim ile veya başka yollarla tek başına açıklayabileceği ve yayabileceği bir yandan kabul edilmiş olmakla beraber; öbür yandan da yurtdışlara tanınan her hak gibi bu temel hürriyet hakkı da hiçbir zaman sonsuz olmayıp başka hak ve hürriyetlerle sınırlandırılmış ve hiçbir kimse veya zümrenin kendisine bu temel haklardan serbestçe düşünmek ve kanaat sahibi olmak ve düşünce ve kanaatlerini söz, yazı, resim veya başka yollarla açıklayıp yayabilmek hürriyetini Anayasa ile tanımış olan en başta 27 Mayıs ihtilâlini zedelemeye her bakımdan imkân bulunamıyacağı tabii görülmüş ve istisnaları bulunan her kaide gibi 11 inci maddenin ikinci fıkrasında gösterilen sebeplerle de olsa özüne dokunulamıyacağı bildirilen bu temel hak ve hürriyetlerin birinci fıkrasında Anayasa'nın sözüne ve ruhuna uygun olarak ancak kanunla sınırlandırılabilmesi de mümkün görülmüş ise de; söz konusu edilen bu 38 sayılı kanunun 1 inci maddesinin (B) bendinin Anayasa'nın sözüne ve ruhuna uygunluk derecesinin, demokrasimizin en baş dayanağı olan Anayasa Mahkemesince de kontrolü ile bu kanunun en küçük ne bir itiraz ve ne de herhangi bir aykırılık iddialarına yer vermiyecek kesinlikte bir uygulama üstünlüğüne ve sonuç olarak da yayınlandığı gündenberi her çeşit basının maksada göre anlayış çerçevesindeki yaptıkları ayrı ve şaşırtıcı yayınlar karşısında güvensizliğe düşürülmüş olan umumi efkârın yatıştırılması ve sanıkların müdafaa haklarının da umumi ceza prensipleri içinde lâıyk olduğu bir üstünlük değerine ulaştırılabilmesi için 44 sayılı kanunun 27 nci maddesinin ikinci bendi gereğince sanık müdafinin ileri sürdüğü aykırılık iddiasının ciddi olduğu kanısına varılmıştır*” Bkz. Anayasa Mahkemesinin 8 Nisan 1963 tarih ve E. 1963/16, K. 1963/83 sayılı Kararı, **Anayasa Mahkemesi Kararlar Dergisi**, Sayı: 1, Ankara, 1971, ss. 195-196; **Resmî Gazete**, 9 Temmuz 1963.

“ 27 Mayıs 1960 Devrimini zedeliyebilecek şekilde:

Bu devrimin neticesi olarak Yüksek Adalet Divanınca veya sair kaza mercilerince verilmiş ve kesinleşmiş olan karar ve hükümleri, söz, yazı, haber, hâvadis, resim, karikatür veya sair vasıta ve suretlerle kötülüyenler veya üstü kapalı da olsa mâtuftiyeti belli olacak şekilde kötülemeye çalışanlar veya mahkûm edilenlerin mahkûmiyetlerine esas teşkil eden fiillerini yahut şahıslarını övenler veya neticelenmiş hazırlık, ilk, son tahkikat veya infaz safhalarıyla ilgili resim, hâtırat, röportaj yayanlar veya beyanat verenler;”

hükümünü Anayasaya aykırı bulmamış ve bu nedenle anılan hükme yönelik iptal istemini reddetmişti. Anayasa Mahkemesi, oy çokluğuyla verdiği bu Kararda, şöyle demektedir:

“...Düşünce ve kanaat hürriyeti insanların en tabii haklarından. Herkes istediği gibi düşünmekte, istediği fikre inanmakta serbesttir. Kişinin iç âlemi kanunun her çeşit müdahalesinin dışındadır. Ancak kişinin iç âleminde kaldığı sürece mutlak ve sınırsız olan düşünce ve kanaat hürriyeti, toplum hayatını ilgilendirdiği andan itibaren hukukun ve kanunun sahasına girer ve toplumsal yaşayışın gerektirdiği bazı kayıtlamalara bağlanabilir. İnsanların toplum halinde yaşayabilmeleri ancak toplum hayatının bazı esaslara ve kurallara bağlanması ile yani düzenlenmesi ile mümkündür. Bu zaruret insanın iç hayatı bakımından mutlak ve sınırsız olan düşünce ve kanaat hürriyetinin, söz yazı, resim ve saire gibi çeşitli vasıtalarla açığa vurulurken toplumsal yaşayışın sürekliliği (Devam ve bekası) sağlanmak için belli esaslara ve kurallara bağlanmak suretiyle kayıtlanmasını zorunlu kılar. Zira, toplum hayatına zarar veren düşünce ve kanaatlerin açığa vurulması toplumu huzursuzluğa sevk ederek toplumsal yaşayışın ve Devletin güvenliğini sarsar. Bu bakımdan diğer hak ve hürriyetler gibi düşünce ve kanaat hürriyeti de her türlü sorumsuz davranışlara cevaz veren mutlak ve sınırsız bir hürriyet olarak telâkki ve kabul edilemez. Bu hürriyeti toplumsal yaşayışın ve demokratik nizamın icaplarıyla bağdaştırmak ve toplumsal yaşayış(l)a düşünce ve kanaat hürriyetini denge halinde tutmak gereklidir.

Bu itibarla Anayasamızın, metni aynen yukarıya çıkarılan, 20 nci madde hükmünü düşünce ve kanaatlerin mutlak ve sınırsız bir şekilde ve hiçbir sorumluluk duygusuyla bağlı olmaksızın her düşüncüyü açıklamaya cevaz veren bir hak gibi telâkki etmemek icabeder. Aksine olarak onu Anayasada yer almış diğer hükümler ve ilkeler ile birlikte ve Anayasa'nın bütünü içinde bir parça olarak ele almak ve değerlendirmek gerekir...

Sınırsız hürriyetin anarşiden başka bir şey olmadığı gözönüne alınınca 20 nci maddeye, düşünce ve kanaat hürriyeti hakkında hiçbir kayıtlama kıstası konulmamış olmasını, bu hürriyeti, Anayasa'nın dayandığı temel ilkelere uygun olmak ve Anayasa'nın 11 inci maddesinde gösterilen esaslar dâhilinde kalmak şartıyla; her istikamette sınırlıyabilmek hususunda Anayasa vazının kanun koyucuya takdir hakkı tanınmış olduğu şekilde yorumlamak tabii bulunmaktadır.

Öte yandan düşünce ve kanaat hürriyetini tamamlayan ve onun kullanılmasını sağlayan basın hürriyeti de düşünce ve kanaat hürriyeti gibi mutlak ve sınırsız bir hürriyet değildir. Anayasamız, 22. maddesiyle basın hürriyetinin millî güvenliği ve genel ahlâkı korumak, kişilerin şeref, haysiyet ve haklarına tecavüzü suç işlemeye kışkırtmayı önlemek maksadiyle sınırlanabileceğini kabul ettiği gibi, gerekli hallerde gazete ve dergilerin toplatılmasına da cevaz vermiştir.

Geniş halk kitlelerinin düşünce ve kanaatleri üzerinde etki yapan basının hür olması, toplumun huzur ve selâmetini ve Devletin güvenliğini ihlâl edecek mahiyetteki beyanların ve yazıların cezasız bırakılması demek değil, sadece basının önceden kayıtla ve kısıntıya tabi tutulmaması demektir.

İçtimai görevini yerine getirebilmesi için basının hür olması kadar sorumluluk şuuru ile hareket etmesi de şarttır. Sorumluluk şuurundan yoksun bir basın, her sorumsuz kuvvet gibi er geç soysuzlaşır ve toplum hayatını sarsan ve millî güvenliği tehlikeye koyan bir kuvvet halini alır. Düşünce ve basın hürriyetleri ne kadar mukaddes olursa olsun böyle bir durum karşısında toplum düzenini ve millî güvenliği korumakla görevli olan kanun koyucu gerekli tedbirleri almak zorunluluğundadır.

İtiraza konu olan 5/3/1962 günlü ve 38 sayılı kanun, 27 Mayıs Devriminin bir sonucu ve felsefesi olan 334 sayılı Türkiye Cumhuriyeti Anayasası ile kurulmuş demokratik ve sosyal hukuk devleti nizamını korumak ve yerleştirmek ve âmmenin huzur, güvenlik ve selâmetini sağlamak maksadiyle çıkarılmıştır.

Anayasanın metnine dâhil bulunan ve onun dayandığı temel görüş ve ilkeleri belirten başlangıç kısmında 27 Mayıs Devrimi 'Anayasa ve hukuk dışı tutum davranışlarıyla meşruluğunu kaybetmiş bir iktidara karşı Türk Milletinin direnme hakkını kullanması' olarak vasıflandırılmış ve Anayasa'nın dayandığı temel görüş ve ilkeler 'insan hak ve hürriyetlerini, millî dayanışmayı, sosyal adaleti, ferdin ve toplumun huzur ve refahını gerçekleştirmeyi ve teminat altına almayı mümkün kılacak demokratik hukuk devletini bütün hukuki ve sosyal temelleriyle kurmak' şeklinde ifade edilmiştir.

Demokratik hukuk devleti ilkesi hukuka bağlı, istikrarlı ve gerçekçi bir hürriyet rejimini ifade eder; bu rejim, hiç bir suretle anarşi anlamına alınmaz. Bu esasta hareket edilince ve yukarda yapılan açıklamalar da nazara alınınca, düşünce ve kanaat hürriyetinin kapsamı içine Anayasanın dayandığı insan hakları, millî dayanışma, sosyal adalet, fert ve toplumun huzur ve refahı gibi temel ilkeleri yıkmaya ve yok etmeye varacak düşünce ve kanaatlerin açıklanması ve yayılması serbestisinin de dâhil bulunduğunu kabule imkân tasavvur olunamaz. Nasıl ki Milletlerarası bir hukuk vesikası olan ve düşünce ve kanaat hürriyetini de kapsayan İnsan Hakları Evrensel Beyannamesinde, bu beyannamenin hiçbir hükmünün, içinde ilân olunan hak ve hürriyetlerin bir devlet, zümre veya fert tarafından yok edilmesini güden bir faaliyete girişmeye veya filen bunu işlemeye herhangi bir hak verdiği şekilde yorumlanamayacağı belirtilmek suretiyle bu esas açıkça ilân edilmiştir.

Anayasa'nın 11 ve 20 nci maddelerine aykırılığı ileri sürülen 38 sayılı kanunun 1 inci maddesinin (B) bendi ile yasaklanmış olan fiiller, 27 Mayıs Devrimini zedeleyecek şekilde bu devrimin neticesi olarak Yüksek Adalet Divanınca ve diğer yargı mercilerince verilmiş ve kesinleşmiş olan karar ve hükümlerin sözle, yazı resim veya diğer yayın vasıtalarıyla kötülenmesi, adı geçen divan tarafından mahkûm edilenlerin mahkûmiyetlerine esas teşkil eden fiillerinin veya şahıslarının övülmesidir ve 1 inci maddenin (B) bendi sadece bu bakımdan düşünce ve kanaat hürriyetini sınırlamaktadır.

Yüksek Adalet Divanı veya diğer yargı mercilerinin verdiği kararların kötülenmesi ve mahkûm edilmiş olanların mahkûmiyeti intaç eden fiillerinin veya şahıslarının övülmesi, sonucu itibariyle 27 Mayıs Devriminin meşruluğunu ve haklılığını inkâra yol açan ve halk efkârına bu devrimi yani Türk Milletinin meşruluğunu kaybetmiş bir iktidara karşı direnmesini yersiz ve gayrimeşru gibi göstermeye müncer olan ve bu yoldan vatandaşları birbiri aleyhine tahrik ederek onlar arasında kin ve düşmanlık duyguları yaratan bir davranış teşkil etmektedir.

Böyle bir davranışa cevaz verilmesi, vatandaşlar arasında kin ve düşmanlık duyguları yaratılmasına ve millî huzurun devamlı şekilde ihlâlüne yol açar; bu ise Anayasa'nın dayandığı temel ilkeleri tahrip etmek sonucunu doğurur; bu itibarla böyle bir davranışı mezkûr ilkelerle bağdaştırmak mümkün değildir. Zira Anayasa'nın dayandığı millî dayanışma, fert ve toplum huzuru gibi ilkeler, ancak siyasi kanaatleri ne olursa olsun aynı toplumun fertleri olan vatandaşlar arasında karşılıklı anlayış ve saygı duygularının ve toplum şuurunun kuvvetlenmesiyle doğar ve yerleşir. Bu duyguları yok etmeyi ve vatandaşlar arasında ikilik yaratmayı hedef tutan her hareketin Anayasa'nın sözüne ve ruhuna aykırı olduğuna şüphe edilemez. Bu bakımlardan düşünce, kanaat ve basın hürriyetlerinin bu istikamette sınırlandırılmasında kamu yararı bulunduğu ve bu sınırlamanın Anayasa'nın 11. ve 20 nci maddelerine aykırı olmadığı açıktır.

Demokratik memleketlerde Anayasa nizamının Ceza Kanunu ile korunacağı ve bu nizamı korumak için olsa dahi ayrıca özel kanunlar çıkarılamıyacağı yollu düşünce hiçbir ilmi mesnede dayanmadığı cihetle yerinde görülmemiştir. Anayasa nizamını koruyan ve bu maksatla bazı hürriyetleri sınırlayan hükümler, umumi ceza kanununa konulabileceği gibi özel kanunla da düzenlenebilir. Bu, bir hukuk kuralı değil, bir sistem meselesidir. Anayasa nizamının Anayasa'ya aykırı tasarruflarda bulunmamakla korunacağı bir gerçek ise de bu gerçeğin kemaliyle tahakkuk edebilmesi Anayasa'ya aykırı tasarrufların kanun koyucudan sâdır olması kadar, vatandaşlardan sâdır olmasını da önlemekle yani hürriyetlerin kötüye kullanamamalarını sağlayacak bazı kayıtlamalara tabi tutulması ile mümkün olabileceği de aşîkârdır. Elverir ki bu kayıtlamalar, hürriyetlerin özüne dokunmasın ve o özü tahrip etmesin.

Temsilciler Meclisi Anayasa Komisyonunun raporundan ve Anayasa tasarısının Meclisteki görüşmelerinden de anlaşılacağı veçhile bir hak ve hürriyetin gayesine uygun şekilde kullanılmasını son derece zorlaştıran veya onu kullanılamaz duruma düşüren kayıtlara tabi tutulması halindedir ki o hak ve hürriyetin özüne dokunulmuş olması söz konusu edilebilir.

Bahsi geçen kanunun 1 inci maddesinin (B) bendi ile yapılan kayıtlamayı bu mahiyette telâkki etmek mümkün değildir. Önce bu kayıtlama, itiraz dilekçesinde belirtildiği gibi vatandaşın 27 Mayıs Devrimi hakkında herhangi bir kanaat beslemesini men edici mahiyet taşımamaktadır. Esasen kanaat besleme, kişinin iç âlemini ilgilendirdiği cihetle bir kayıtlamaya da tabi tutulamaz.

Bu kanaatin söz, yazı, resim ve saire gibi vasıtalarla açığa vurulmasıdır ki 38 sayılı kanunun 1 inci maddesinin (B) bendi ile bazı kayıtlamalara tabi kılınmıştır. Kanunun 3 üncü maddesi hükmüne göre kayıtlamalara aykırı davranışların suç niteliği alması için bu davranışların, Türk Ceza Kanununun 153 üncü maddesinde belirtilen şekilde:

1- Basın yolu ile veya herhangi bir propaganda vasıtasıyla,

2- Umumi veya umuma açık olan mahalde ve birden ziyade kimseler huzurunda,

3- Toplanan yer veya toplantıya katılanların adedi veya toplantının konusu ve gayesi itibarıyla özel mahiyeti haiz olmayan bir toplantıda islenmiş olması,

Şarttır. Bu bakımdan 38 sayılı kanunla yapılan kayıtlama düşünce, kanaat ve basın hürriyetlerinin özüne dokunacak bir nitelik taşımamakta, sadece toplum hayatını zarardan korumayı ve güvenliğini sağlamayı hedef tutmaktadır.

Kaldı ki, sözü geçen (B) bendindeki yasaklama ile basın sansüre tabi tutulmamış, gazete ve dergi çıkarılması önceden izin alma ve malî teminat gösterme şartına bağlanmamış, haber, düşünce ve kanaatlerin serbestçe yayınlanmasını engelleyici ve zorlaştırmacı iktisadi, malî ve teknik kayıtlar konulmamıştır. Şu halde bahsi geçen bent ile düşünce ve kanaat hürriyetinin gayesine uygun şekilde kullanılmasını zorlaştıran veya imkânsızlaştıran bir sınırlama yapılmamıştır. Bu itibarla bent hükmü ile düşünce ve kanaat hürriyetinin özüne dokunulmamış ve bu öz tahrip edilmemiştir.

Sonuç: Yukarıda açıklanan sebeplerle Anayasa Nizamını, Milli Güvenlik ve Huzuru Bozan Bazı Fiiller hakkındaki 5/3/1962 günlü ve 38 sayılı kanunun 1 inci maddesinin (B) bendi Anayasa'ya aykırı olmadığından itirazın reddine, üyelerden Ekrem Korkut'un muhalefetiyle ve oyçokluğu ile 8/4/1963 gününde karar verildi."

993

⁹⁹³ **Anayasa Mahkemesi Kararlar Dergisi**, Sayı: 1, Ankara, 1971, ss. 199-203; **Resmî Gazete**, 9 Temmuz 1963, Sayı: 11449.

ii- Ankara’da yayımlanan Son Havadis Gazetesi’nin 31 Ağustos 1962 günlü sayısında “Beraberliği sağlamakta halâ mı tereddüt” başlıklı yazıda 27 Mayıs Devriminin, komünist tahrikiyle yapılmış gibi gösterilmesi suretiyle, 38 sayılı kanunun 1 inci maddesinin (A) bendine aykırı hareket edildiği iddiasıyla kamu dâvası açılmış, Ankara Sorgu Hâkimliğince de adı geçen gazetenin sorumlu müdürü Turhan Dilligil hakkında 5680 sayılı Basın Kanununun 143 sayılı kanunla değişik 16 ncı maddesi delaletiyle 38 sayılı kanunun 1 inci maddesinin (A) bendi uygulanmak ve duruşması Ankara Birinci Ağır Ceza Mahkemesinde yapılmak üzere Ceza Muhakemeleri Usulü Kanununun 196. maddesi gereğince son tahkikatın açılmasına karar verilmişti. Ankara Birinci Ağır Ceza Mahkemesinde 1 Kasım 1962 tarihinde yapılan duruşmada, sanık avukatı tarafından müvekkili hakkında uygulanması istenilen 38 sayılı kanunun 1. maddesinin (A) bendinin Anayasanın 8, 11 ve 20. maddelerine aykırı olduğu ileri sürülerek işin Anayasa Mahkemesine intikal ettirilmesi istenilmiş ve 1. Ağır Ceza Mahkemesi de, Cumhuriyet Savcısının kanunun Anayasaya aykırı olmadığı yolundaki düşüncesine ve Mahkeme Başkanının karşı oyuna rağmen, iddiayı ciddi bularak, 38 sayılı Kanunun 1. maddesinin (B) bendini Anayasa Mahkemesine göndermişti⁹⁹⁴. Anayasa Mahkemesi, her ne kadar

⁹⁹⁴ Ankara Birinci Ağır Ceza Mahkemesinin, Anayasa Mahkemesine yaptığı başvuruda şöyle deniliyordu: “Sanık müdafinin verdiği dilekçeler ile yaptığı sözlü açıklamada demokratik memleketlerde Anayasa düzeninin Anayasa hükümlerine aykırı tasarruflarda bulunmayarak yürürlükteki ceza kanunları ile korunacağını, bunun için ayrıca hususi kanunlar çıkarılamayacağını, İkinci Cumhuriyet Anayasa’sının çok veciz ve açık olduğunu, 27 Mayıs İhtilâlinin demokratik hukuk devletini bütün hukuki ve sosyal temelleriyle kurmak için yapıldığını ve milletin Anayasa haklarını hürriyete ve fazilete âşık evlâtlarının uyanık bekleliğine emanet ettiğini, ve bu uyanık evlâtlar içinde hâkimlerin başta geldiğini, tatbikat bakımından da İkinci Cumhuriyet Anayasa hak ve hürriyetlerini korumak vazife ve mesuliyetini kendilerine emanet ettiğini, hâkimlerin hiçbir tesir ve nüfuz altında kalmadan Anayasa hak ve hürriyetlerini koruyabilmek için de Anayasa’mızda ve 45 sayılı kanunda gerekli hüküm ve teminatların bulunduğunu, Anayasa nizamına dayanan hak ve hürriyetlerimizin mahfuz ve mukaddes tutulmasına en başta kaza mercilerinin uyanık bekleliği ile mümkün olacağı, bugün 38 sayılı kanunun 1 inci maddesinin (B) bendinin Anayasa’ya uygun bulunmadığından tatbik kabiliyeti olmadığını, buna göre bir kaza merciinde verilmiş ve kesinleşmiş kararlar hakkında vatandaşın düşünce ve kanaat beslemesi ve bu düşünce ve kanaatini söz, yazı ve resim ile tek başına veya toplu olarak açıklamasının yasak edilmesi veya daha doğrusu lehteki düşünce ve kanaatini açıklamak serbest iken aleyhteki düşünce ve kanaatini açıklamasının suç olamayacağını ve düşünce ve kanaat hürriyetinin leh ve aleyhte serbestçe açıklayabilmek demek olacağını, Anayasa’nın 11 inci maddesi kanun, kamu yararı, genel ahlâk, kamu düzeni, sosyal adalet, ve millî güvenlik gibi sebeplerle de olsa bir hak ve hürriyetin özüne dokunulamayacağını, 20 nci maddesi de herkesin düşünce ve kanaat hürriyetine sahip olduğu, düşünce ye kanaatlerini söz, yazı ve resim ile tek başına veya toplu olarak açıklayabileceği hükmünü koyduğunu, işte Anayasa’nın bu 8. 11. ve 20 nci maddelerindeki âmir hükümlerine aykırı olarak temel hak ve hürriyetlerin özüne dokunan bir kanun çıkarıldığında hâkimlerin bunu önleyeceklerini ileri sürerek Anayasa’ya muhalif gördüğü 38 sayılı kanunun 1 inci maddesinin (B) bendinin Anayasa’nın 151 inci ve 44 sayılı kanunun 27 nci maddeleri gereğince itirazda bulunmuştur.

Her ne kadar başlangıç hükmünde Anayasa ve hukuk dışı tutum ve davranışlarıyla meşruluğunu kaybetmiş bir iktidara karşı Türk Ulusunun bir direnişi olarak tarif edilen 27 Mayıs İhtilâlinin maksat ve ifadesi olan 334 sayılı Anayasamız İnsan hak ve hürriyetlerini millî dayanışmayı, fert ve toplumun huzur ve refahını gerçekleştirmeyi ve teminat altına almayı mümkün kılacak demokratik hukuk devletini

Ankara 1. Ağır Ceza Mahkemesi itirazını 38 sayılı Kanunun 1. maddesinin (B) bendine yöneltmiş ise de, gerek iddianamede, gerek son tahkikatın açılmasına dair kararnamede, sözü geçen maddenin (A) bendine göre ceza tayini istediğinden bahisle, itirazın (A) bendi açısından incelenmesini kararlaştırmış ve 8 Nisan 1963 tarih ve E. 1963/17, K. 1963/84 sayılı Kararında, 38 sayılı Kanunun 1. maddesinin,

“Anayasa ve hukuk dışı tutum ve davranışlarıyla meşruluğunu kaybettiği Türkiye Cumhuriyeti Anayasasıyla de tesbit edilen Demokrat Parti iktidarına karşı direnme hakkını kullanarak, normal demokratik rejimi bütün teminatıyla kurmak amacıyla, Türk Milletinin gerçekleştirdiği 27 Mayıs 1960 Devrimini, söz, yazı, haber, havadis, resim, karikatür veya sair vasıta ve suretlerle, yersiz, haksız veya gayrimeşru gösterenler veya üstü kapalı da olsa mâtuftiyeti belli olacak şekilde böyle göstermeye çalışanlar;”

şeklindeki (A) bendinin Anayasaya aykırı olmadığına hükmetmişti. Anayasa Mahkemesi, bu kez oy birliğiyle verdiği Kararda, büyük ölçüde, aynı Kanunun aynı maddesinin (B) bendine ilişkin olarak verdiği E. 1963/16, K. 1963/83 sayılı bir önceki Kararında dayandığı gerekçeleri tekrarlıyor ve şöyle devam ediyordu:

“...Anayasa'nın 11 inci ve 20 nci maddelerine aykırılığı ileri sürülen 38 sayılı kanunun 1 inci maddesinin (A) bendi ile yasaklanmış olan fiiller; 27 Mayıs Devriminin meşruluğunu ve haklılığını inkâra yol açan ve halk efkârını bu devrimi,

bütün hukuki ve sosyal temelleriyle kurarken bu temel hak ve hürriyetleri de en geniş ölçüde tanımış ve itiraz dilekçesi ve aykırılık iddialarında söz konusu edilen 11 inci maddenin ikinci fıkrasında kanun, kamu yararı, genel ahlâk, Kamu düzeni, sosyal adalet ve millî güvenlik sebepleriyle de olsa bir hak ve hürriyetin özüne dokunulamıyacağı ve 20 inci maddesinde de herkesin hürriyetine sahip olduğu düşünce ve kanaatlerini söz, yazı ve resim ile veya başka yollarla tek başına açıklayabileceği ve yayabileceği bir yandan kabul edilmiş olmakla beraber, öbür, yandan da yurttaşlara tanınan her hak gibi bu temel hürriyet hakkı da hiç bir zaman sonsuz olmayıp başka hak ve hürriyetlerle sınırlandırılmış ve hiç bir kimse veya zümrenin kendisine bu temel haklardan serbestçe düşünmek ve kanaat sahibi olmak ve düşünce ve kanaatlerini söz, yazı, resim veya başka yollarla açıklayıp yayabilmek hürriyetini Anayasa ile tanımış olan en başta 27 Mayıs ihtilâlini zedelemeye her bakımdan imkân bulunamıyacağı tabii görülmüş ve istisnaları bulunan her kaide gibi 11 inci maddenin ikinci fıkrasında gösterilen sebeplerle de olsa özüne dokunulamıyacağı bildirilen bu temel hak ve hürriyetlerin, birinci fıkrasında Anayasa'nın sözüne ve ruhuna uygun olarak ancak kanunla sınırlandırılabilmesi hükmü konmuş ve bir temel hak ve hürriyetin özüne dokunmaksızın ancak kanunla sınırlandırılabilmesi de mümkün görülmüş ise de;

Söz konusu edilen bu 38 sayılı kanun 1 inci maddesinin (B) bendinin Anayasa'nın sözüne ve ruhuna uygunluk derecesinin, demokrasimizin en baş dayanağı olan Anayasa Mahkemesince de kontrolü ile bu kanunun en küçük ne bir itiraz ve ne de herhangi bir aykırılık iddialarına yer vermiyecek kesinlikle bir uygulama üstünlüğüne, ve sonuç, olarak da yayınlandığı gündenberi her çeşit basının maksada göre anlayış çerçevesindeki yaptıkları ayrı ve şaşırtıcı yayınlar karşısında güvensizliğe düşürülmüş olan umumî efkârın yatıştırılması ve sanıkların müdafaa haklarının da umumî ceza prensipleri içinde lâyık olduğu bir üstünlük değerine ulaştırılabilmesi için 44 sayılı kanunun 27 nci maddesinin ikinci bendi gereğince sanık müdafinin ileri sürdüğü aykırılık iddiasının ciddi olduğu kanısına varılmıştır)” Bkz. Anayasa Mahkemesinin 8 Nisan 1963 tarih ve E. 1963/17, K. 1963/84 sayılı Kararı, **Anayasa Mahkemesi Kararlar Dergisi**, Sayı: 1, Ankara, 1971, ss. 211-213; **Resmî Gazete**, 17 Temmuz 1963, Sayı: 11456.

yani meşruluğunu kaybetmiş bir iktidara karşı Türk Milletinin direnmesini haksız, yersiz ve gayrimeşru gibi göstermek suretiyle vatandaşları birbiri aleyhine tahrik eden, onlar arasında kin ve düşmanlık duyguları yaratan ve bu duyguları geliştirerek millî huzuru devamlı şekilde ihlâl eden ve bu yoldan Anayasa'nın dayandığı temel ilkeleri yok etmeye varacak sonuçlar doğuran bir davranış olmak itibarıyla bu ilkelerle bağdaştırılması mümkün bir hareket olarak kabul edilemez. Millî dayanışma, fert ve toplum huzuru ancak, siyasi kanaatleri ne olursa olsun aynı toplumun fertleri olan, vatandaşlar arasında karşılıklı anlayış ve saygı duygularının ve toplum şuurunun kuvvetlenmesiyle doğar ve yerleşir. Bu duyguları yok etmeyi ve vatandaşlar arasında ikilik yaratmayı hedef tutan her hareketin Anayasa'nın sözüne ve ruhuna aykırı olduğuna şüphe edilemez. Bu bakımlardan düşünce, kanaat ve basın hürriyetlerinin bu istikamette sınırlandırılmasında kamu yararı bulunduğu ve bu sınırlamanın Anayasa'nın 11 ve 20 nci maddelerine aykırı olmadığı açıktır...

Bahsi geçen kanunun 1 inci maddesinin (A) bendi ile yapılan kayıtlamayı bu mahiyette telâkki etmek mümkün değildir. Önce bu kayıtlama, itiraz dilekçesinde belirtildiği gibi vatandaşın 27 Mayıs Devrimi hakkında her hangi bir kanaat beslemesini men edici mahiyet taşımamaktadır. Esasen kanaat besleme kişinin iç âlemini ilgilendirdiği cihetle bir kayıtlamaya da tabi tutulamaz. Bu kanaatin söz, yazı, resim vesaire gibi vasıtalarla açığa vurulmasıdır ki 38 sayılı kanunun 1 inci maddesinin (A) bendi ile bazı kayıtlamalara tâbi kılınmıştır. Kanunun 3 üncü maddesi hükmüne göre bu kayıtlamalara aykırı davranışların suç niteliği alması için bu davranışların Türk Ceza Kanununun 153 üncü maddesinde belirtilen şekilde:

1- Basın yolu ile veya her hangi bir propaganda vasıtasıyla,

2- Umumi veya umuma açık olan mahalde ve birden ziyade kimseler huzurunda,

3- Toplanılan yer veya toplantıya katılanların adedi veya toplantının konusu ve gayesi itibarıyla özel mahiyeti haiz olmayan bir toplantıda işlenmiş olması,

Şarttır. Bu bakımdan 38 sayılı kanunla yapılan kayıtlama, düşünce, kanaat ve basın hürriyetlerinin özüne dokunacak bir nitelik taşımamakta, sadece toplum hayatını zarardan korumayı ve güvenliği sağlamayı hedef tutmaktadır. Kaldı ki sözü geçen (A) bendindeki yasaklama ile basın sansüre tabi tutulmamış, gazete ve dergi çıkarılması önceden izin alma ve malî teminat gösterme şartına bağlanmamış, haber, düşünce ve kanaatlerin serbestçe yayınlanmasını engelleyici veya zorlaştıracı iktisadi, malî, teknik kayıtlar konulmamıştır. Şu halde bahsi geçen bent ile düşünce ve kanaat hürriyetinin gayesine uygun şekilde kullanılmasını zorlaştıran veya imkânsızlaştıran bir sınırlama yapılmamıştır. Bu itibarla bent hükmü ile düşünce ve kanaat hürriyetinin özüne dokunulmamış ve bu öz tahrip edilmemiştir.

Sonuç: Yukarıda açıklanan sebeplerle Anayasa Nizamını, Millî Güvenlik ve Huzuru Bozan Bazı Fiiller hakkındaki 5/3/1962 günlü ve 38 sayılı kanunun 1 inci maddesinin (A) bendi Anayasa'ya aykırı olmadığından itirazın reddine, oybirliği ile 8/4/1963 gününde karar verildi. ”⁹⁹⁵

⁹⁹⁵ **Anayasa Mahkemesi Kararlar Dergisi**, Sayı: 1, Ankara, 1971, ss. 218-220; **Resmî Gazete**, 17 Temmuz 1963, Sayı: 11456.

iii- Adana’da yayımlanan Yeni Adana Gazetesinin 20 Ağustos 1962 günlü sayısında Hakkı Gülmen tarafından yazılan “Aç gözünü vatandaş” başlıklı yazıda A.P. nin vatandaşları aldattığından ve kitleleri oyalamağa çalıştığından bahsedilerek “Aç gözünü vatandaş, düşüğü, kuyruğu, alçağı, sahtekârı, kravatlı eşkıyası, demagogu, kincisi, çıkarcısı ile elele vermiş geniş bir sömürücü takım tarafından aldatılmak isteniyor ve hatta aldatılıyorsun” denilmek suretiyle 38 sayılı Kanunun 4 üncü maddesine aykırı harekette bulunulduğu iddiasıyla adı geçen yazarla bu yazıyı gazetede yayımlayan sorumlu müdür Rıfkı Demirci haklarında 5680 sayılı Kanunun değişik 36 ncı maddesi ve 16 ncı maddesinin 1 inci fıkrası delâletiyle 38 sayılı Kanunun 4 üncü maddesine göre cezalandırılmak ve muhakemeleri toplu basın mahkemesinde yapılmak üzere 20 Ağustos 1962 gününde kamu dâvası açılmıştı. Adana Toplu Basın Mahkemesinde yapılan yargılama sırasında, sanıkların avukatları, 38 sayılı Kanunun ilgili hükmünün Anayasaya aykırı olduğunu ileri sürmüşler ve Anayasa Mahkemesine gönderilmesini talep etmişlerdi. Cumhuriyet Savcısı 38 sayılı Kanunun Anayasa’ya aykırı bulunmadığı yönünde düşünce bildirmişse de, Mahkeme, istemi ciddî bulmuş ve 38 sayılı Kanunun sözü geçen 4. maddesini Anayasa Mahkemesine göndermişti⁹⁹⁶. Anayasa Mahkemesi, 8 Nisan 1963 tarih ve E. 1963/16, K. 1963/83 sayılı Kararında, 38 sayılı Kanunun 4. maddesinde yer alan,

“ Kanunların himayesinde evvelce faaliyet göstermiş veya faaliyet göstermekte bulunan her hangi bir siyasi partiye mensup olanları veya oy vermiş bulunanları tezyifkâr sıfatlarla topyekûn kötöleyerek, vatandaşlar arasında husumet ve intikam hisleri doğuracak veya tahrik edecek mahiyette söz, yazı, haber, havadis, resim, karikatür veya sair vasıta ve suretlerle faaliyette bulunanlar veya propaganda yapanlar 3 aydan 2 seneye kadar hapis cezasıyla cezalandırılır”

hükmünü Anayasaya aykırı görmemiş ve bu nedenle iptal istemini reddetmişti. Anayasa Mahkemesi, oybirliğiyle aldığı kararında, aynı Kanunun 1. maddesinin (A) ve (B) bentlerine yönelik verdiği kararındaki nedenlerin yanı sıra, bu madde için ayrıca şu hususlara da dayanmaktaydı:

⁹⁹⁶ Adana Toplu Basın Mahkemesi, Anayasa Mahkemesine başvurusunda şöyle diyordu:

“Anayasa ’nın 11 inci maddesinin 2 nci fıkrası kanun, kamu yararı, genel ahlâk, kamu düzeni, sosyal adalet ve millî güvenlik gibi sebeplerle de olsa bir hakkın ve hürriyetin özüne dokunamaz demiş bulunmasına ve 20 nci madde ise herkes düşünce ve kanaat hürriyetine sahiptir, düşünce ve kanaatlerini söz, yazı, resim ile veya başka yollarla tek başına veya toplu olarak açıklayabilir; demiş bulunmasına ve 22 nci maddesi basın hürdür ve sansür edilemez diye yazılı bulunmasına binaen bu sarahat karşısında bu maddelere muhalif olarak 38 sayılı Kanunun 4 üncü maddesinin yazı ve fikirlerinin neşrine tahdidat konması Anayasa ’nın lafzına ve ruhuna ve maddelerine aykırı bulunduğu ve Anayasa ’nın 151 inci maddesi gereğince dâvanın geri bırakılmasına ve lüzumlu evrak Örneklerinin Anayasa Mahkemesine gönderilmesine...” Bkz. Anayasa Mahkemesinin 8 Nisan 1963 tarih ve E. 1963/25, K. 1963/87 sayılı Kararı, **Anayasa Mahkemesi Kararlar Dergisi**, Sayı: 1, Ankara, 1971, ss. 221-222; **Resmî Gazete**, 18 Temmuz 1963, Sayı: 11457.

“Anayasa’nın 11 inci, 20. ve 22 nci maddelerine aykırılığı ileri sürülen 38 sayılı kanunun 4 üncü maddesi ile yasaklanmış olan fiiller, vatandaşları birbiri aleyhine tahrik ederek onlar arasında kin, intikam ve düşmanlık duyguları yaratacak ve duyguları geliştirecek milli huzur ve güvenliği devamlı şekilde ihlâl edecek ve bu yoldan Anayasa’nın dayandığı temel ilkeleri yok etmeye varacak sonuçlar doğuran bir davranış olmak itibariyle bu ilkelerle bağdaştırılması mümkün bir hareket olarak kabul edilemez. Millî dayanışma, fert ve toplum huzuru ancak siyasi kanaatleri ne olursa olsun aynı toplumun fertleri olan vatandaşlar arasında karşılıklı anlayış ve saygı duygularının ve toplum şuurunun kuvvetlenmesiyle doğar ve yerleşir. Bu duyguları yok etme ve vatandaşları iki düşman kitleye bölme sonucunu yaratan her hareketin, Anayasa’nın sözüne ve ruhuna aykırı olduğundan şüphe edilemez. Bu bakımdan düşünce, kanaat ve basın hürriyetlerinin bu istikamette sınırlandırılmasında kamu yararı bulunduğu ve millî güvenliğin korunması yönünden de zaruri olan bu sınırlamanın Anayasa’nın 11 inci, 20. ve 22 nci maddelerine aykırı bulunmadığı açıktır.

38 sayılı kanunun 4 üncü maddesi ile düşünce, kanaat ve basın hürriyetlerinin özüne dokunulup dokunulmadığına gelince: Temsilciler Meclisi Anayasa Komisyonu raporunda ve Anayasa tasarısının Meclisteki görüşmelerinden de anlaşılacağı veçhile bir hak ve hürriyetin gayesine uygun şekilde kullanılmasını son derecede zorlaştıran veya onu kullanılmaz duruma düşüren kayıtlara tabi tutulması halindedir ki o hak ve hürriyetin özüne dokunulmuş olması söz konusu edilebilir.

Bahsi geçen kanunun 4 üncü maddesiyle yapılan kayıtlamayı bu mahiyette telâkki etmek mümkün değildir. Zira, bu madde hükmü sadece bir kısım vatandaşları topyekûn kötileyici ve tezyif edici ve diğer vatandaşları onlar aleyhine tahrik edici ve vatandaş kitleleri arasında intikam ve düşmanlık duyguları yaratıcı mahiyetteki sözleri ve yayınları yasaklamaktadır. Kaldı ki 4 üncü maddedeki yasaklama ile basın sansüre tabi tutulmamış, kitap, gazete ve dergi çıkarılması, önceden izin atma ve malî teminat gösterme şartına bağlanmamış, haber, düşünce ve kanaatların serbestçe yayınlanmasını engelleyici veya zorlaştıracı iktisadi, malî ve teknik kayıtlar konulmamıştır. Şu halde bahsi geçen madde ile düşünce ve kanaat ve basın hürriyetlerinin gayesine uygun şekilde kullanılmasını zorlaştıran veya imkânsızlaştıran bir sınırlama yapılmamış, düşünce, kanaat ve basın hürriyetinin özüne dokunulmamış ve bu öz tahrip edilmemiştir.

Sonuç: Yukarıda açıklanan sebeplerle Anayasa Nizamını, Millî Güvenlik ve Huzuru Bozan Bazı Fiiller Hakkındaki 5/3/1962 günlü ve 38 sayılı Kanunun 4 üncü maddesi hükmü Anayasa’ya aykırı olmadığından itirazın reddine oybirliği ile 8/4/1963 gününde karar verildi.”

Böylece, Anayasa Mahkemesi, peş peşe verdiği üç ayrı kararla, 38 sayılı Kanunun, 1. maddesinin (A) ve (B) bentleriyle, 4. maddesini Anayasa aykırı bulmuyor ve bunlara yönelik iptal istemlerini reddetmiş oluyordu.

F. 38 Sayılı Kanunun Kaldırılması İçin Hazırlanan Kanun Teklifi ve Bu Teklifin Millet Meclisinde de Cumhuriyet Senatosunda da Reddedilmesi

5 Mart 1962 tarih ve 38 sayılı “Anayasa Nizamını, Millî Güvenlik ve Huzuru Bozan Bâzı Fiiller Hakkında Kanun”un 7 Mart 1962 tarihinde Resmî Gazetede yayımlanarak yürürlüğe girmesinden kısa bir süre sonra, 25 Ağustos 1962 tarihinde, Adalet Partisine mensup İzmir Milletvekili Şükrü Akkan ve hepsi yine Adalet Partisi mensubu 12 arkadaşı⁹⁹⁷, hazırladıkları bir kanun teklifi ile, sözü geçen 38 sayılı Kanunun yürürlükten kaldırılmasını önermişlerdi. Teklif sahiplerinin, hazırladıkları kanun teklifinde şu hükümler yer almaktaydı:

“Anayasa nizamının, millî güvenlik ve huzuru bozan bâzı fiiller hakkındaki 5.3.1962 tarih ve 38 sayılı Kanunun yürürlükten kaldırılması hakkında kanun teklifi

MADDE 1.- 38 sayılı Kanun yürürlükten kaldırılmıştır.

MADDE 2.- Bu kanunla yapılan bilumum takibatlar durdurulur.

a) Kesinleşmiş hükümler infaz edilmez.

b) Bu kanunla hüküm giymiş bütün suçlular serbest bırakılır. Ve yukardaki fıkralarda gösterilen hususlar hukukî neticeleriyle birlikte ortadan kalkar.

MADDE 3.- Bu kanun neşri tarihinden itibaren yürürlüğe girer.

*MADDE 4.- Bu kanunun Bakanlar Kurulu yürütür.”*⁹⁹⁸

İzmir Milletvekili Şükrü Akkan ve arkadaşlarınca hazırlanan bu Teklifin gerekçesi şöyleydi:

“15 Ekim seçimlerinden sonra günün şartlarının zarurî kıldığı gerekçesiyle Hükümetçe sevk ve B. M. Meclisince kabul edilen, basın ve halk arasında ‘Tedbirler Kanunu’ diye isimlendirilen 38 sayılı Kanun, gerek Anayasa, gerekse mevcut siyasi ortam muvacehesinde vatandaş söz, düşünce ve kanaatini kısıtlayıcı, kabul ve savunmasını yapmakta olduğumuz demokratik rejimin gerçek bünyesini zedeleyici bir hüviyetle ortada durmaktadır.

⁹⁹⁷ Kanun teklifinde imzası bulunan TBMM’nin diğer üyeleri şunlardı: İzmir Milletvekili Ali Naili Erdem, Cumhuriyet Senatosu İzmir Üyesi Nevzat Özerdemli, İzmir Milletvekili Muzaffer Döşemeci, Cumhuriyet Senatosu Trabzon Üyesi Yusuf Demirdağ, İzmir Milletvekili Mehmet Ali Aytaş, Kayseri Milletvekili Vedat Âli Özkan, Bursa Milletvekili Mustafa Tayyar, İstanbul Milletvekili Mahmut Rıza Bertan, Aydın Milletvekili Hilmi Aydınçer, Kocaeli Milletvekili Haldun Kısayol, Balıkesir Milletvekili Cihat Turgut ve İzmir Milletvekili Saim Kaygan.

⁹⁹⁸ Millet Meclisi S. Sayısı: 302, “ İzmir Milletvekili Şükrü Akkan ve 13 arkadaşının Anayasa nizamını, Millî Güvenlik ve huzuru bozan bâzı fiiller hakkında 5.3.1962 tarih ve 38 sayılı Kanunun yürürlükten kaldırılması hakkında kanun teklifi ve Anayasa ve Adalet komisyonları raporları”, **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 2, Cilt: 21, Birleşim: 136’nın sonuna ekli, (12.09.1963), s. 2.

Sözü geçen S. Sayısı 302’nin başlığında “İzmir Milletvekili Şükrü Akkan ve 13 arkadaşının...” denilmekle küçük bir yanlışlık yapılmıştır. Çünkü, Teklife imza koyan tüm üyelerin sayısı 13’tür. Başlıkta, Şükrü Akkan’ın ismi zikredildiğine göre, geriye 12 üye kalmaktadır. Bu nedenle, “İzmir Milletvekili Şükrü Akkan ve 12 arkadaşının” denilmesi gerekirdi. Bkz. S. Sayısı: 302, s. 1.

Anayasanın 20 nci maddesi ‘Herkes, düşünce ve kanaat hürriyetine sahiptir; düşünce ve kanaatlerini söz, yazı, resim ile veya başka yollarla tek başına veya toplu olarak açıklayabilir ve yayabilir.’ dediği halde, mevzuubahis 38 sayılı Kanun 27 Mayıs devriminin meşruiyeti ve Yassıada kararları aleyhinde ‘Mâtufiyeti belli olacak şekilde yazı, haber, havadis, resim, karikatür, uydurma haber’ neşrini menetmiş bulunmaktadır.

‘Uydurma haber’ konumuz dışında ve esasen bu gibi ahvalde işlemekte olan Basın Şeref Divanının hikmeti içindedir.

Ancak basın en tabii hakkı olan yazı, haber, havadis, resim ve karikatür neşrini meneden maddedeki ‘Mâtufiyet’ kelimesi, açık rejimin başlıca şartlarından olan basın hürriyetini ihlâl, hattâ ortadan kaldırmakta, basın mensuplarının birtakım ağır cezai müeyyideleriyle mahkemelere düşürmektedir.

Aslında ‘Mâtufiyet’ kelimesi muhatap her kişinin şahsi anlayış ve seziş kabiliyetine bağlı, bizatihi hudutsuz ve böylece maddi vakialara isnadı imkânsız olduğundan, vatandaşı lâlattayın bir yol veya yapım karşısında dahi en mâsum düşüncesini açıklamaktan korkutmaktadır ki, bu hal ne insan hak ve hürriyetleri ne de bunu teminat altına alan Anayasamızın ruh ve karakter örgüsüyle kabili telifir.

Kaldı ki, kanunun neşrinden önce olduğu gibi bugün de halkımız arasında 27 Mayıs aleyhinde bir cereyan, bir intikam düşüncesi mevcut değildir. Keza Yassıada muhakeme ve kararları da milletçe tarihin hükümlerine terk edilmiş bulunmakta, bu sebeple ‘Tedbirler Kanunu’na ruh veren sebepler de zail olmaktadır.

Saniyen demokratik rejimi ortaya getiren siyasi partiler, yakın bir tarihte mahallî seçimlere girecek, kendi propagandalarını yapacaklardır. Mevcut ve mevzuubahis kanunun bu seçimlerde daha kuvvetle hissedilebileceği, bir taraftan söz, düşünce ve kanaatlerin izharına mâni olmak suretiyle hak ve hakikatleri karanlıkta bırakacağı gibi binlerce vatandaşı mutazarrır ve müteallim edeceği de şüphesiz bulunmaktadır.

Demokratik nizam aleyhindeki her türlü fiiliyat ise, esasen Türk Ceza Kanununca ağır cezai müeyyideler bağlanmıştır.

Hulâsa ‘Anayasa nizamını, millî güvenlik ve huzuru bozan bâzı fiiller hakkındaki 5.3.1962 (tarih) ve 38 sayılı Kanun’un yürürlükten kaldırılması ile kısıtlı kimseler tarafından millet arasında kulaktan kulağa yayılmakta olan kötü söylentilerin önlenmesi ve böylece beklenen huzurun teessüsüne geniş çapta hizmet edeceği her türlü izahtan vâreste bulunmaktadır.”⁹⁹⁹

İzmir Milletvekili Şükrü Akkan ve arkadaşlarının Teklifi, Millet Meclisi Başkanlığınca, Anayasa ve Adalet Komisyonlarına sevk edilmiş ve bu husus 3 Eylül 1962 tarihinde “Gelen Kâğıtlar”da ilân edilmişti¹⁰⁰⁰. Anayasa Komisyonu, Teklifi

⁹⁹⁹ A.k., ss. 1-2.

¹⁰⁰⁰ M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 1, Cilt: 6, Birleşim: 111, (03.09.1962), s. 297.

3 Nisan 1963 tarihinde ele almış ve hazırladığı 10 Nisan 1963 tarihli raporda ilk önce, Teklif sahiplerinin gerekçelerinde ileri sürüldüğü gibi, 38 sayılı Kanunun bir Hükûmet tasarısından kaynaklanmadığına, bu Kanunun yapılmasına yönelik öneriyi bir milletvekili sıfatıyla Başbakan ve siyasî parti genel başkanlarının hazırladıklarına dikkat çekmişti. Oy çokluğuyla kabul edilen ve Şükrü Akkan ve arkadaşlarının Teklifini benimsemeyen Raporun devamında şöyle denilmekteydi:

“2. Komisyonumuz, söz konusu 38 sayılı Kanuna müncer olan 2 Mart 1962 tarihli kanun teklifinin gerekçesi ile bu kanun teklifini incelemek üzere kurulmuş olan Anayasa ve Adalet komisyonları üyelerinden mürekkep Geçici Komisyonun 2 Mart 1962 tarihli, Esas No.: 2/162 ve Karar No.: 2 sayılı raporuna ve Geçici Komisyonun aynı tarihli tutanağında uzman sıfatıyla beyanları yer alan Prof. Dr. Faruk Erem, Prof. Dr. Bahri Savcı ve Prof. Dr. Muammer Aksoy’un mütalâalarına aynen iştirak etmektedir.

3. Komisyonumuz, Anayasanın 156 ncı maddesi gereğince, Anayasanın başlangıç kısmının Anayasa metninden sayıldığını ve Anayasanın 2 nci maddesinin de başlangıç kısmında yer ilkeleri, Türkiye Devletinin nitelikleri arasında saydığını müşahade ederek, Anayasanın başlangıç kısmının 2 nci fıkrasında, 27 Mayıs 1960 Devriminin, Anayasa ve hukuk dışına çıkmış bir iktidara karşı Türk Milletinin direnme hakkının kullanılması suretiyle yapılmış olduğunun, bu Devrimin saiki olarak teyit ve tescil edilmiş bulunuşunun Anayasa ve hukuk düzenimizin temel meşruluk ilkesini teşkil ettiği kanısındadır. Komisyonumuz, Anayasanın yürürlüğe konmasıyla ilgili hükümlerinden biri olan 4 ncü geçici maddesinin 4 fıkrasında da 27 Mayıs 1960 Devriminin amacının demokratik rejimi bütün teminatlarıyla yeniden kurmak olduğu hususunun teyit ve tescil edilmiş bulunduğunu ve bahis konusu saik ile amacın mantiken birbirinden ayıramıyacağını tesbit etmiştir.

Bu durumda, kaldırılmak istenen 38 sayılı Kanunun 1 nci maddesiyle Türkiye Devletinin özünü teşkil eden niteliklerinden birisinin zedelenmesi suretiyle Cumhuriyetin kendisinin inkâr ve tahribedilmesine karşı cezai müeyyidelerin derpiş edilmesi, her rejimin kendi özünü ve meşruluğunu koruma hakkına dayanan bir keyfiyet olarak mütalâa edilmiştir. Mezkûr 38 sayılı Kanunun 1 nci maddesinin (A) bendi bu hususu derpiş ettikten gayri, aynı maddenin (B), (C), (D) ve (E) bentleri de, 27 Mayıs 1960 Devriminden ayrılması mümkün olmıyan kazai kararların kötülenmesini, iş başından uzaklaştırılmış olan Demokrat Partinin övülmesini veya savunulmasını, bu partinin devamı olmak iddiasının ileri sürülmesini ve bu Devrimin neticesi olarak mahkûm olmuş bulunan tarafından veya bunlara atfen yapılan beyanların yayınlanmasını, bu fiiller 27 Mayıs 1960 Devrimini zedeleyici mahiyette ise, tecrim etmiştir. Bu müeyyidelerin de 27 Mayıs 1960 Devrimini korumaya mâtuf olduğunda şüphe yoktur.

Komisyonumuz, 27 Mayıs 1960 Devriminin korunmasının, aynı zamanda Türkiye Devletinin insan haklarına dayanan demokratik bir Cumhuriyet olması ilkesinin korunması kanısındadır. Gerçekten, 27 Mayıs 1960 Devrimini gayrimeşru gösterme veya zedeleneme gayretlerinin aslında bu Devrimden önce mevcut antidemokratik ve insan haklarına aykırı Anayasa ve Hukuk dışı fiili idare devrinin geri getirilmesi mânasını taşıdığı şüphesizdir.

4. Komisyonumuz, kaldırılmak istenen 38 sayılı Kanunun 2 nci maddesini Anayasanın 2 nci maddesinde Cumhuriyetin niteliklerinden biri olarak gösterilen insan haklarına dayanan demokratik rejimi korumak için sevk edildiği cihetle, yerinde görmektedir. Anayasanın 56 ncı maddesi gereğince çok partili siyasi hayat da, demokratik rejimin vazgeçilmez bir unsuru olduğu cihetle mezkûr 38 sayılı Kanunun bu maddesinde bu unsur da pek uygun olarak yer almıştır.

Komisyonumuz, mezkûr 38 sayılı Kanunun 1 nci ve 2 nci maddelerinin birbirini mantiken tamamladığı kanısındadır. Gerçekten 27 Mayıs 1960 Devrimi insan haklarına dayanan demokratik rejimi bütün teminatlarıyla yeniden kurmak amacıyla yapıldığına göre, bu Devrimi Anayasada teyit ve tescil edilmiş olan saiki ve amacıyla Anayasanın meşruluk temeli olarak korurken, bu Devrimin kurduğu insan haklarına dayanan çok partili demokratik rejimin kendisini korumamak tasavvuru mümkün olmıyan bir mantıksızlık teşkil ederdi.

1. Kaldırılmak istenen 38 sayılı Kanunun 4 ncü maddesi de Anayasanın 3 ncü maddesi gereğince yine Cumhuriyetin temel niteliklerinden biri olan millet bütünlüğü ilkesini korumaya mâtuf bulunmakta olduğu cihetle, Komisyonumuz bu maddeyi de tamamiyle Anayasaya uygun görmektedir.

2. Komisyonumuz, Anayasanın 22 nci maddesinin son fıkrası ve 57 nci maddesi muvacehesinde, insan haklarına dayanan demokratik rejimin ve onun meşruluk temeli olan 27 Mayıs 1960 Devriminin cezai müeyyidelerle korunmasının, aynı 22 maddenin diğer fıkralarıyla tearuz teşkil etmiyeceği ve aynı gerekçeyle, Anayasanın 11 nci maddesine de aykırı sayılamıyacağı mütalâasındadır. Gerçekten, hukuk düzeni meşruluğuna inanılan bir temel mütearifeye dayanmak iktiza ettiğine göre, bu hukuk düzeninin bahsettiği hak ve hürriyetlerin mevcudiyeti ve bu temel mütearifenin varlığıyla kaimdir. 9 Temmuz 1961 tarihli ve 334 sayılı Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının meşruluk temelini de yine Anayasada saik ve amacıyla anlamı teyit edilmiş olan 27 Mayıs 1960 devrimi teşkil eylediğine göre, bu devrimin meşruluğunun inkârı, sadece Türkiye Cumhuriyetinin özünden tahribi ve inkârı mânasına değil; aynı zamanda, insan hak ve hürriyetlerinin de inkârı ve tahribi mânasına gelir. Bu itibarla, mezkûr 38 sayılı Kanunla tecrim edilmiş olan fiiller, insan hak ve hürriyetlerini ve Türkiye Cumhuriyetinin özünü tahribetmeye mâtuf oldukları cihetle, bu fiillerin tecrimidir; ki aslında bu hak ve hürriyetlerinin özünün korunması demektir.

3. Komisyonumuz, yukardaki mülâhazalarla, mezkûr kanun teklifinin tümünü reddetmiş bulunmaktadır... ”¹⁰⁰¹

Anayasa Komisyonunun bu çoğunluk kararına katılmayan üyelerden biri İzmir Milletvekili Ali Naili Erdem'di. Erdem, aynı zamanda, Komisyonunda inceleme konusu olan Kanun Teklifini yapan, TBMM üyelerinden de biriydi. Bir diğer deyişle, Erdem, İzmir Milletvekili Şükrü Akkan'ın yanında, Teklife imza koyanlar arasında bulunuyordu. Ali Naili Erdem, Anayasa Komisyonunun çoğunluk kararına katılmayışının nedenini, Rapora eklediği şu “muhafeft şerhi” ile açıklamaktaydı:

“Meclis Anayasa Komisyonunca müzakere edilip reddine karar verilen kanun teklifimiz hakkındaki Muhterem Komisyonunuzca arz edilen gerekçenin tefsirinde hataya düşüldüğü kanaatindeyim. Zira kanun teklifi sahibi olarak memlekette Anayasanın dibacesinde lâfziyle ve ruhu ile mündemiç bulunan hususatin bir an evvel tahakkukunu istemekte bu sebeple 38 sayılı Kanunun Anayasaya aykırı olduğunu iddia ile iptalini istemekteyiz.

*Kanaatim odur ki, 27 Mayıs İhtilâlinin felsefesi Hürriyet nizamıdır. Mezkûr kanun ise bir fikrin yapılmasını yasak etmekte, Anayasanın 11 nci maddesine aykırı düşmektedir. Anayasanın 11 nci maddesi ‘...bir hakkın özüne dokunulamaz.’ âmir hüküm olup iptalini istediğimiz kanun ise bir hakkın özüne dokunmakta ve Anayasanın Dibacesinde en güzel şeklini bulmuş fikre darbe indirmektedir. Anayasanın 22 nci maddesi basın hürriyetini en geniş anlamı ile kabul ettiği halde, mezkûr kanun muvacehesinde basın hürriyeti boş bir sada haline getirilmektedir. Böylece iddiamız Anayasanın dibace, 11 ve 22 nci maddelerine müstenittir. İşbu iddialarımıza ilâveten Anayasanın yürürlüğe konulması ile ilgili hükümlerinden biri olan geçici 4 ncü maddenin 4 ncü fıkrasını hatırlatmakla yetinirim. Demokratik rejimi bütün teminatı ile yeniden kurmak.”*¹⁰⁰²

Anayasa Komisyonundan sonra Teklifi görüşen Millet Meclisi Adalet Komisyonu da, 29 Nisan 1963 tarihli Raporunda, Anayasa Komisyonunun görüşüne aynen katıldığını beyan etmiş ve o da oy çokluğuyla Teklifin reddedilmesini kararlaştırmıştı¹⁰⁰³.

İzmir Milletvekili Şükrü Akkan ve arkadaşlarının hazırladıkları ve Anayasa Komisyonunun da, Adalet Komisyonunun da reddedilmesini önerdikleri Teklif, 12 Eylül 1963 tarihli 136. Birleşimde Millet Meclisi Genel Kurulunda ele alınmıştı. Teklif üzerindeki görüşmeler sırasında, Adalet Komisyonu Başkanı Denizli Milletvekili Hüdayi Oral, ilginç bir saptamada bulunuyor ve Teklif sahiplerinin 38 sayılı Kanunun Anayasaya aykırılığından söz ettiklerine ve bu nedenle kaldırılmasını istediklerine dikkat çektikten sonra; 38 sayılı Kanunun Anayasa Mahkemesine gönderildiğini, fakat Anayasa Mahkemesinin bu Kanunu Anayasaya aykırı bulmadığını hatırlatarak,

¹⁰⁰¹ Yukarıda adı geçen Millet Meclisi S. Sayısı: 302, ss. 3-4.

¹⁰⁰² A.k., s. 5.

¹⁰⁰³ A.k., ss. 5-6.

Anayasa Mahkemesinin bu kararından sonra, şimdi Anayasa aykırı olduğu gerekçesiyle yasama organınca kaldırılamayacağını ileri sürüyordu. Hüdaî Oral'ın konuşmasının bazı kısımları şöyleydi:

“Çok kıymetli arkadaşlarım, 38 sayılı Anayasa nizamını millî güvenlik ve huzuru bozan bâzı fiiller hakkındaki kanunun Anayasaya aykırılığı sebebiyle yürürlükten kaldırılmasına dair Şükrü Akkan ve arkadaşları tarafından vâkı teklif 25.8.1962 tarihinde yapılmıştır. Adı geçen Kanun 5.3.1962 tarihinde meriyete girmiştir. Anayasa Mahkemesince, Türkiye Büyük Millet Meclisinden çıkan kanunların ve içtüzüklerin Anayasaya uygunluğunu denetlemekle vazifeli Anayasa Mahkemesince, işbu Kanunun Anayasaya aykırı olmadığına dair bir muhalife karşı vermiş olduğu karar 8.4.1962 tarihli dir...”

Muhterem arkadaşlarım, ‘kesinleşmiş bir karar hakkında leh ve aleyhte niçin konuşma yapılmasın ?’ düşüncesi var. Ama kesinleşmiş karar mücerret bir mahkemeden sâdır olan karar değildir. Bir memleketin temel rejimi ile, esasları ile ilgili bir maksatla verilmiş olan karar hakkında leh ve aleyhte bir konuşma yapılmasının, Anayasanın bir kül olması dolayısıyla, Anayasanın mesnedi olması dolayısıyla mütalâa edilmiş bir durum bahis mevzuudur.

...Komisyonumuz, Anayasa komisyonunun gerekçesine de ittiba ederek, kanunun yürürlükten kaldırılması teklifini kabul etmemiştir. Esasen, Yüksek Heyetinizin teşriî fonksiyonun(un) tasarruflarını denetlemekle görevli olan Anayasa Mahkemesi, Anayasaya uygunluğuna karar verdikten sonra, Yüksek Heyetinizin Anayasaya aykırı olduğundan bahisle, kanunun yürürlükten kaldırılmasının hukuk alanındaki durumunu takdir edersiniz. Bu kanun şu veya bu sebeple ileride yürürlükten kaldırılabilir. Normal prosedür tatbik olunabilir, ama bugün Anayasaya muhalif olduğu gerekçesiyle yürürlükten kaldırılamaz olduğu kanaatindeyim...”¹⁰⁰⁴

Teklifin lehinde ve aleyhinde yapılan çeşitli konuşmalar sürerken, Eskişehir Milletvekili Celâlettin Uzer ve Kars Milletvekili Bahtiyar Vural verdikleri iki ayrı önerge ile, konunun aydınlandığından bahisle, görüşmelerin yeterliğine karar verilmesini talep etmişlerdi¹⁰⁰⁵. Antalya Milletvekili İhsan Ataöv bu önergelere karşı çıkmış ve mensup oldukları siyasî partinin Genel Başkanının imzası bulunan bir kanunun kaldırılması yönünde aynı siyasî parti mensubu üyelerin kanun teklifinde bulunmalarının yadırganmaması gerektiğini belirtmişti. Ataöv’ün konuşmasının, ilgili kısımları şöyleydi:

“...Muhterem arkadaşlar, milletvekilinin kanun teklif etmek hakkıdır. Bu kanunu burada savunmak da hakkıdır. Bizlerin de tekliflerle, savunucularla, onun aleyhinde bulunan Komisyon raporunun aydınlığa çıkması yönünden iyice tenvir

¹⁰⁰⁴ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 2, Cilt: 21, Birleşim: 136, (12.09.1963), ss. 278-280

¹⁰⁰⁵ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 2, Cilt: 21, Birleşim: 136, (12.09.1963), s. 282.

olunmak hakkımızdır. Şimdi, kanun teklif edenleri dinledikten sonra bu kanunun memleketimize lüzumlu olup olmadığı hakkında kanaat sahibi olabilmek için bekledim...

Bu kanun üzerinde daha fazla konuşulması lâzımdır, pek çok arkadaşların konuşması lâzımdır. Çünkü, kanun teklif eden milletvekillerinin, Genel Başkanın imzası var diye bir kanun teklif etmek hakkının kalkmıyacağını, onun ancak şef sisteminde muteber olacağını bütün Meclisin anlaması lâzımdır.

Bu bakımdan daha konuşacağım...”¹⁰⁰⁶

Ancak, yapılan oylamada, Millet Meclisi Genel Kurulu, görüşmelerin yeterliğine karar vermiş¹⁰⁰⁷; hemen ardından, söz konusu Kanun Telifinin reddini öneren komisyon raporunu da kabul etmişti. Böylece, İzmir Milletvekili Şükrü Akkan ve arkadaşlarının, 38 sayılı Kanunun kaldırılması yönündeki kanun teklifi Millet Meclisince reddedilmiş oluyordu.

1961 Anayasasının 92. maddesi uyarınca, Millet Meclisince reddedilen bir kanun teklifi veya tasarısının da Cumhuriyet Senatosunda görüşülmesi gerektiğinden, anılan Teklif Cumhuriyet Senatosuna gönderilmişti. Millet Meclisinin reddettiği Teklifi inceleyen Cumhuriyet Senatosu Anayasa ve Adalet Komisyonu, 26 Ekim 1963 tarihli raporunda, 38 sayılı Kanunu önce Anayasaya uygunluk açısından değerlendirmiş ve Anayasa Mahkemesinin bu Kanunun Anayasaya aykırı olmadığına karar verdiğini dikkate alarak ve bu Kanuna ruh veren sebeplerin ortadan kalktığı yönündeki düşüncelere de katılmadığını belirterek, Genel Kurula, söz konusu Teklifin reddine dair olan Millet Meclisi kararının aynen benimsenmesini önermişti¹⁰⁰⁸. Cumhuriyet Senatosu Anayasa ve Adalet Komisyonunun bu raporu, Cumhuriyet Senatosu Genel Kurulunun 7 Ocak 1964 tarihli 24. Birleşiminde ele alınmış ve yapılan oylamada Raporun aynen kabulüne, bir diğer deyişle, İzmir Milletvekili Şükrü Akkan ve arkadaşlarının Kanun Telifinin reddine karar verilmişti¹⁰⁰⁹. Böylece, 38 sayılı Kanunun kaldırılması için hazırlanmış olan Kanun Teklifi, hem Millet Meclisinde, hem de Cumhuriyet Senatosunda reddedilmiş oluyordu.

¹⁰⁰⁶ **M.M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 2, Cilt: 21, Birleşim: 136, (12.09.1963), s. 282.

¹⁰⁰⁷ **M.M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 2, Cilt: 21, Birleşim: 136, (12.09.1963), s. 283.

¹⁰⁰⁸ Cumhuriyet Senatosu S. Sayısı: 333, “ Millî güvenlik ve huzuru bozan bâzı fiiller hakkındaki 5.3.1962 tarih ve 38 sayılı Kanunun yürürlükten kaldırılmasına dair kanun teklifinin Millet Meclisince reddolunan metni ve Cumhuriyet Senatosu Anayasa ve Adalet Komisyonu raporu”, **C.S. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1, Toplantı: 3, Cilt: 17, Birleşim: 24’ün sonuna ekli, (07.01.1964), s. 2. Cumhuriyet Senatosu Anayasa ve Adalet Komisyonunun bu kararına, Komisyon Başkanı Bursa Üyesi Şeref Kayalar ile Aydın Üyesi F. Turhangil muhalif kalmışlardı ve Cumhurbaşkanınca Seçilen Üye E. Çağa da çekin(m)er olduğunu belirtmişti. Bu durumda, Komisyon, Teklifin reddine yönelik kararını oy çokluğu ile almış oluyordu.

¹⁰⁰⁹ **C.S. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1, Toplantı: 3, Cilt: 17, Birleşim: 24, (07.01.1964), ss. 223-224.

G. 38 Sayılı Kanunun Millet Meclisinin 13. Döneminde Kaldırılması

Millet Meclisinin 12. Döneminin ilk yasama yılı içinde kabul edilmiş olan 5 Mart 1962 tarih ve 38 sayılı “*Anayasa Nizamını, Millî Güvenlik ve Huzuru Bozan Bazı Fiiller Hakkında Kanun*” un yürürlüğe girmesinden kısa bir süre sonra, kaldırılması yönünde hazırlanan bir kanun teklifi kabul edilmeyince, bu Kanun yürürlükte kalmış ve uygulanmasına devam edilmisti. Bu Kanunun kaldırılması, 10 Ekim 1965 tarihinde gerçekleştirilen Milletvekili Genel Seçimleriyle oluşan Millet Meclisinin 13. Döneminde¹⁰¹⁰, Adalet Partisi Genel Başkanı ve Isparta Milletvekili Süleyman Demirel’in başkanlığında kurulan Hükûmetin hazırladığı bir kanun tasarısının ve aynı yönde bazı milletvekillerinin hazırladıkları kanun tekliflerinin kabulü ile mümkün olabiliyordu. Bu bağlamda, Bakanlar Kurulunca hazırlanan ve Başbakan Süleyman Demirel’in imzası ile 23 Aralık 1968 tarihinde Millet Meclisi Başkanlığına sunulan “*Anayasa nizamını, millî güvenlik ve huzuru bozan bâzı fiiller hakkındaki 5.3.1962 tarih ve 38 sayılı Kanunun yürürlükten kaldırılması hakkında kanun tasarısı*”nın gerekçesinde şöyle denilmektedir:

“7.3.1962 tarihli Resmî Gazetede yayımlanarak yürürlüğe giren 5.3.1962 tarih ve 38 sayılı Anayasa nizamını, millî güvenlik ve huzuru bozan bâzı fiiller hakkındaki Kanun; gerekçesinde de belirtildiği üzere, Anayasa nizamını ve onun kurduğu demokratik rejimi, millî güvenlik ve huzuru çeşitli tahriklere karşı korumak azmiyle ve Hükûmetle siyasi partilerin müşterek bir gayretle, gerekli tedbirlerin alınması hususunda mutabakata varmaları ve Başbakanın Bakanlar Kurulundan, o zamanki siyasi partilerin liderlerinin de kendi gruplarından aldıkları prensip mutabakatının ışıltı altında hazırlanmış ve Türkiye Büyük Millet Meclisine sevk edilmiştir.

Kanun teklifinin Yüce Meclislerde vâkı müzakeresi esnasında, teklifin tümü üzerinde yapılan takdim konuşmalarında, zamanın Hükûmet Başkanının da ifade ettiği veçhile; kanun, memleketin o tarihte geçirdiği büyük buhranlar ve düzeltmeler devrinde yaşanmış olan hâdiselerin tecrübe olarak verdikleri derslerin mecburiyetiyle hazırlanmış, buhranlı ve dağınık olarak nitelendirilen o devirde Hükûmetin yeni ve daha vahim buhranlara mâruz kalmasını önlemek nedeniyle sevk edilmiştir.

Tedbirler Kanunu diye de adlandırılan ve özet olarak bu gerekçe ile kanunlaşan mezkûr metin; o günkü siyasi hayatımızı istikrar içinde tutmak maksadiyle

¹⁰¹⁰ 10 Ekim 1965 seçimlerinde, ülke genelinde geçerli oyların % 52,87’sini alan Adalet Partisi 240, geçerli oyların % 28,75’ini alan Cumhuriyet Halk Partisi 134, geçerli oyların % 6,26’sını alan Millet Partisi 31, geçerli oyların % 3,19’unu alan Yeni Türkiye Partisi 19, geçerli oyların % 2,97’sini alan Türkiye İşçi Partisi 15 (TİP listesinden seçilen İstanbul Milletvekili Çetin Atan bağımsızdı) ve geçerli oyların % 2,24’ünü alan Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi ise 11 Milletvekilliği kazanmıştı. Bu durumda, Adalet Partisi tek başına Hükûmet kurabiliyordu. 1965 Milletvekili Genel Seçimleri sonuçları için bkz. **Cumhuriyetten Günümüze Milletvekili Seçimleri, 1923–2002**, T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü Yayını, No. 2927, Ankara, 2004, ss. 17-18; Erol Tuncer, **Osmanlı’dan Günümüze Seçimler, 1877-1999**, Toplumsal Ekonomik Siyasal Araştırmalar Vakfı (TESAV) Yayını, Ankara, 2002, s. 325; <http://www.secim-sonuclari.com/1965> (Erişim tarihi: 27.10.2014).

ve muayyen bir devreye inhisaren alınmasında katî zaruret görülen tedbirleri ihtiva etmekte ise de, bugün için gerek teklifin gerekçesinde ve gerekse Yasama Meclislerinde cereyan eden müzakereler sırasında ifade edilmiş bulunan mucip sebepler ortadan kalkmış, Demokratik Hukuk Devleti bütün müesseseleriyle yerleşmiş ve bahis konusu kanunun tedvini sırasında mevcudolan şartların gerektirdiği tedbirlerin de bugün devamına lüzum ve zaruret kalmamış bulunmaktadır.

Diğer taraftan, millî güvenliğimizi ve milletimizin bütünlüğünü ihlâl edecek mahiyetteki tutum ve davranışları önlemek amacıyla, bugünün ihtiyaçları göz önünde tutularak hazırlanmış bulunan ‘Anayasa nizamına karşı işlenen fiillerin önlenmesi hakkındaki kanun tasarısı’ nın ihtiva ettiği hükümler itibariyle de, 38 sayılı Kanunun yürürlükte kalmasına lüzum bulunmamaktadır.

Bu sebeplerle, ihtiva ettiği tedbirlerin arzu edilmediği daha tedvini sırasında da ifade edilen 38 sayılı Kanunun yürürlükten kaldırılmasını istihdaf eden işbu tasarı hazırlanmıştır.”¹⁰¹¹

Bakanlar Kurulunca hazırlanan Kanun Tasarısında şu düzenleme öngörülmektedir:

“Anayasa nizamını, millî güvenlik ve huzuru bozan bâzı fiiller hakkında 5.3.1962 tarih ve 38 sayılı Kanunun yürürlükten kaldırılması hakkında Kanun

MADDE 1.- 5.3.1962 tarih ve 38 sayılı; Anayasa nizamını, millî güvenlik ve huzuru bozan bâzı fiiller hakkında Kanun, yürürlükten kaldırılmıştır.

MADDE 2.- Bu kanun yayımı tarihinde yürürlüğe girer.

MADDE 3.- Bu kanun hükümlerini Bakanlar Kurulu yürütür.”¹⁰¹²

Hükûmetten başka, bazı milletvekilleri de 38 sayılı Kanunun kaldırılmasını öneren kanun tekliflerinde bulunmuşlardı. Bunlardan en eski tarihli olanı, Aydın Milletvekili Reşat Özarda’nın teklifiydi. Özarda, Bakanlar Kurulunca hazırlanmış olan tasarıdaki hükümlerin aynısını, 3 Aralık 1966 tarihinde Millet Meclisi Başkanlığına sunduğu bir kanun teklifinde öngörmüş bulunuyordu¹⁰¹³. Ancak, bu Teklif, havale edildiği Anayasa Komisyonunda 14 ay gibi uzun bir süre görüşülmeden beklediği için, Reşat Özarda, 9 Şubat 1968 tarihinde Millet Meclisi Başkanlığına başvurmuş ve İçtüzüğün

¹⁰¹¹ Millet Meclisi S. Sayısı: 789, “Anayasa nizamını, millî güvenlik ve huzuru bozan bâzı fiiller hakkındaki 5.3.1962 tarih ve 38 sayılı Kanunun yürürlükten kaldırılması hakkında kanun tasarısı ve Bursa Milletvekili Ömer Öztürkmen ile Manisa Milletvekili Önel Şakar’ın, 38 sayılı Kanunun yürürlükten kaldırılmasına dair ve Uşak Milletvekili M. Fahri Uğrasızoğlu’nun, Anayasa nizamını, millî güvenlik ve huzuru bozan bâzı fiiller hakkındaki 38 numaralı Kanunun yürürlükten kaldırılması ve bu kanuna göre tutuklu veya hükümlü bulunanların cezalarının affı hakkında kanun teklifleri ve Anayasa ve Adalet komisyonları raporları”, **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 13 (2), Yasama Yılı (Toplantı): 4, Cilt: 36, Birleşim 84’ün sonuna ekli, (28.04.1969), ss. 1-2.

¹⁰¹² **A.k.**, s. 8.

¹⁰¹³ Millet Meclisi S. Sayısı: 654, “Aydın Milletvekili Reşat Özarda’nın 38 sayılı Anayasa nizamını, Millî güvenlik ve huzuru bozan bâzı fiiller hakkındaki Kanunun yürürlükten kaldırılması hakkında kanun teklifi”, **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 13 (2), Yasama Yılı (Toplantı): 4, Cilt: 36, Birleşim 84’ün sonuna ekli, (28.04.1969), ss. 1-2.

36. maddesi uyarınca, Teklifinin doğrudan Meclis gündemine alınmasını istemişti¹⁰¹⁴. Bir diğer Teklif, Bursa Milletvekili Ömer Öztürkmen ve Manisa Milletvekili Önel Şakar tarafından yapılmıştı. Uşak Milletvekili M. Fahri Uğrasızoğlu da aynı yönde bir teklifte bulunmuş ve sadece 38 sayılı Kanunun kaldırılmasını değil, ayrıca 38 sayılı Kanundan hüküm giymiş olanların cezalarının her türlü sonuçlarıyla birlikte affedilmesini ve kovuşturma yapılanlar hakkındaki kovuşturmalara da son verilmesini önermişti¹⁰¹⁵. Millet Meclisi Anayasa Komisyonu, Bakanlar Kurulunca hazırlanan Tasarı ile, Bursa Milletvekili Ömer Öztürkmen ve Manisa Milletvekili Önel Şakar tarafından yapılan Teklifi ve Uşak Milletvekili M. Fahri Uğrasızoğlu'nun Teklifini birleştirerek görüşmüş ve 28 Ocak 1969 tarihinde, Tasarının maddelerinin aynen kabulüne; fakat, metne 38 sayılı Kanuna göre haklarında hüküm verilmiş olanların cezalarının bütün neticeleriyle birlikte affedilmelerini öngören bir maddenin eklenmesine de karar verilmişti. Ancak, Anayasa Komisyonu üyesi Aydın Milletvekili Reşat Özarda, Komisyonunun bu Kararına, aynı yönde kendisi tarafından yıllarca önce verilmiş teklif varken, Bakanlar Kurulunun çok sonra bir tasarı hazırlamasını uygun bulmadığı için, muhalif kalmıştı. Reşat Özarda'nın muhalefet şerhi şöyleydi:

“Kanunun esasına muhalif değilim. Ancak, tarafımdan verilmiş ve Genel Kurulun kararı ile Meclis gündemine alınmış aynı mahiyette bir kanun teklifi mevcuttur. Anayasanın 91 nci maddesine göre: (Kanun teklif etmeye, Bakanlar Kurulu ve Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeleri yetkilidirler.)

Aynı mahiyette olmak üzere yıllarca önce vermiş olduğum kanun teklifi Meclis gündeminde yerini almış olmasına rağmen Hükümetin o teklifin öncelikle görüşülmesine tevessül etmiyerek yeni bir kanun tasarısı getirmesi, milletvekillerinin kanun teklif etme yetkilerini hükümsüz kılmaktadır. Bu bakımdan Meclis gündeminde bir kanun teklifi mevcut iken bir yenisinin yeniden komisyonlarda müzakere edilmesinin Anayasanın 91 nci maddesine aykırı olduğu kanaatindeyim. Kaldı ki, bu olay bir gerçeği daha ortaya koymuştur. Bugünkü siyasi iktidar tarihin derinliklerine gömülmüş olan (tek parti, tek şef) sistemini yeniden ihya etmek gayreti içindedir. Milletvekillerinin ve Millet Meclisinin dediği değil, benim dediğim olur zihniyetini demokratik düzenle bağdaştıramadığım için muhalifim.

*Kanuna eklenen 2 nci madde ile bu kanuna göre işlenen suçların affı derpiş edilmiş bulunmaktadır. Halbuki yürürlükten kaldırılan bir kanunun kapsamına giren suçların bütün hukukî neticeleri ile ortadan kaldırılması en basit bir hukuk kuralıdır. Tamamen hâmiş olan bu maddenin eklenmesi, sırf benim Meclis gündemindeki teklifimden ayrılık yaratmak maksadına mâtufl bulunmaktadır ki bundan dolayı da buna da muhalifim.”*¹⁰¹⁶

¹⁰¹⁴ A.k., s. 1.

¹⁰¹⁵ Bursa Milletvekili Ömer Öztürkmen ve Manisa Milletvekili Önel Şakar tarafından yapılan teklifle, Uşak Milletvekili M. Fahri Uğrasızoğlu'nun teklifi için bkz. yukarıda adı geçen Millet Meclisi S. Sayısı: 789, ss. 2-5.

¹⁰¹⁶ A.k., s. 6.

Tasarıyı ve aynı yöndeki Teklifleri görüşen Millet Meclisi Adalet Komisyonu da, 38 sayılı Kanunun kaldırılmasını benimsemiş; fakat, Anayasa Komisyonunca yapılan ve bu Kanuna göre haklarında hüküm verilmiş olanların cezalarının bütün neticeleriyle birlikte affedilmelerini öngören eklemeyi, bu sonuç, zaten 38 sayılı Kanun yürürlükten kalktığında Türk Ceza Kanunun 2. maddesi uyarınca kendiliğinden doğacağı için, gereksiz bulmuştu¹⁰¹⁷.

38 sayılı Kanunun yürürlükten kaldırılmasını öngören Tasarı, Millet Meclisinin 28 Nisan 1969 tarihli 84. Birleşiminde, aynı düzenlemeyi öngören Aydın Milletvekili Reşat Özarda'nın Teklifiyle birleştirilerek görüşülmüş ve kabul edilmişti¹⁰¹⁸. Millet Meclisinin kabul ettiği metni inceleyen Cumhuriyet Senatosu Anayasa ve Adalet Komisyonu, Millet Meclisinin kabul ettiği metnin aynen benimsenmesini önermekteydi¹⁰¹⁹. Bu doğrultuda, Cumhuriyet Senatosu Genel Kurulu da, 15 Mayıs 1969 tarihli 63. Birleşiminde sözü geçen Tasarıyı aynen kabul ediyor ve iki Mecliste de kabul edilen Tasarı, kanunlaşmış oluyordu¹⁰²⁰. Bu, 15 Mayıs 1969 tarih ve 1182 sayılı “*Anayasa nizamını, millî güvenlik ve huzuru bozan bâzı fiiller hakkındaki 5.3.1962 tarih ve 38 sayılı Kanunun yürürlükten kaldırılması hakkında Kanun*”, 30 Mayıs 1969 tarihli Resmî Gazetede yayımlanmakla yürürlüğe girmişti¹⁰²¹. Böylece, Millet Meclisinin 12. Döneminde kabul edilen ve o yıllarda çok farklı değerlendirmelere konu olan ünlü 38 sayılı Kanun (halk arasında ve basında yaygın kullanılan adıyla “Tedbirler Kanunu”), tarihe karışmış oluyordu.

3- Ulusal Bayram ve Genel Tatiller Hakkındaki 2739 Sayılı Kanuna Ek Kanun (9 Nisan 1963 tarih ve 221 sayılı Kanun)

A. Bakanlar Kurulunun Hazırladığı Tasarı

Millet Meclisinin 12. Döneminde yapılan ve 27 Mayıs'ı destekler nitelikteki kanunlardan bir diğeri, 2739 sayılı Ulusal Bayram ve Genel Tatiller Hakkındaki Kanunda değişiklik öngören ve 27 Mayıs müdahalesiyle, sonrasında 1961 Anayasasının yapılmasını, her yıl “*Hürriyet ve Anayasa Bayramı*” adı altında kutlamak için, 26 Mayıs öğleden sonrasını ve 27 Mayıs gününü ulusal bayramlar arasına sokan 9 Nisan 1963 tarih ve 221 sayılı Kanundu.

¹⁰¹⁷ A.k., ss. 6-7.

¹⁰¹⁸ M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 13 (2), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 36, Birleşim: 84, (28.04.1969), ss. 53-80.

¹⁰¹⁹ Cumhuriyet Senatosu S. Sayısı: 1269, “Anayasa nizamını, millî güvenlik ve huzuru bozan bâzı fiiller hakkındaki 5.3.1962 tarih ve 38 sayılı Kanunun yürürlükten kaldırılması hakkında kanun tasarısının Millet Meclisince kabul olunan metni ve Cumhuriyet Senatosu Anayasa ve Adalet Komisyonu raporu”, C.S. Tutanak Dergisi, Toplantı: 8, Cilt: 53, Birleşim: 63'ün sonuna ekli, (15.05.1969), ss. 1-3.

¹⁰²⁰ C.S. Tutanak Dergisi, Toplantı: 8, Cilt: 53, Birleşim: 63, (15.05.1969), ss. 485-502

¹⁰²¹ Resmî Gazete, 30 Mayıs 1969, Sayı: 13210; T.B.M.M. Kanunlar Dergisi, Dönem: II, Toplantı: 4, s. 571.

Bu Kanun, Bakanlar Kurulu tarafından hazırlanan bir tasarıdan kaynaklanmıştı. Bu bağlamda, Millî Eğitim Bakanlığınca hazırlanıp, Bakanlar Kurulunca 29 Mayıs 1962 tarihinde TBMM'ye sunulması kararlaştırılan ve 13 Haziran 1962 tarihinde de Başbakan İsmet İnönü'nün imzasıyla Millet Meclisi Başkanlığına sunulan 3 maddelik Kanun Tasarısı şöyleydi:

“Ulusal Bayram ve genel tatiller hakkındaki 2739 sayılı Kanuna ek kanun tasarısı

MADDE 1.- 27.5.1935 tarihli 2739 sayılı Kanunun ikinci maddesine aşağıdaki fıkra eklenmiştir:

‘H) Hürriyet ve Anayasa Bayramı; 26 Mayıs öğleden sonra başlar ve 27 Mayıs günü devam eder.’

MADDE 2.- Bu kanun yayımı tarihinde yürürlüğe girer.

MADDE 3.- Bu kanunun hükümlerini Bakanlar Kurulu yürütür.” ¹⁰²²

Tasarının gerekçesinde ise şöyle denilmekteydi:

“Toplum içinde fertlerin hak ve hürriyetleri çok sonraki tarihlerde bahis konusu olmaya başladı. Bilhassa orta çağlarda fertler, kendilerini idare edenlerin ilâhi bir hakka sahibolduklarını ve bu bakımdan yalnız Allah’a karşı sorumlu olduklarını kabul etmekte idiler. Fakat zaman ilerledikçe fikirlerde büyük bir değişiklik meydana gelerek insanın, insan olmak itibarıyla, birtakım tabîî haklara sahip bulunduğu ve uzun mücadelelerden sonra da hâkimiyetin doğrudan doğruya millete aidolduğu esası ortaya çıktı. Sırasıyle İngiltere, Birleşik Amerika ve Fransa’da kabul edilen bu esaslar daha sonra hemen hemen bütün milletlerde müşterek bir anlayış haline gelerek demokratik nizamın hâkim duruma geçmesine sebeb oldu ve millete dayanmayan teşekküllerin yaşayamayacağı kanaati hâsıl olduktan sonradır ki, Devletin şeklini, Hükümetin kurulmasını, fertlerin Devlete, Devletin fertlere karşı hak ve vazifelerini tesbit eden anayasalar meydana çıktı.

Bu kısa izahattan sonra Büyük Türk Milletinin hangi safhalardan geçerek bugünkü duruma geldiğini şu suretle hulâsa etmek mümkündür:

Halkın siyasi hakkını kullanma ve Devlet idaresine katılma işi Türklerde çok eskiden beri mevcuttu. Fakat sonraları bu gelenek unutulurak hükümdarların halk üzerindeki mutlak otoritesi teşekkül etti. Ancak, ondokuzuncu yüzyılın ilk yıllarından itibaren işbaşına gelmiş bulunan hükümdarlardan bazıları kendi haklarından bir kısmını terk etmeye razı oldular. Bununla beraber Devletimizin teokratik bir monarşiden lâik ve demokratik bir Cumhuriyet şekline geçişi hiç de kolay olmamıştır. Demokratik gelişme ıslahat hareketleri ile başlamış ve Batı demokrasisinin esaslarına uygun modern bir Devlet yapısına kavuşabilmemiz için uzun bir sürenin geçmesi icabetmiştir.

¹⁰²² Millet Meclisi S. Sayısı: 127, “Ulusal bayram ve genel tatiller hakkındaki 2739 sayılı Kanuna ek kanun tasarısı”, **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 2, Cilt: 15, Birleşim: 66’nın sonuna ekli, (03.04.1963), s. 3.

Tanzimatla siyasi yapımızda esaslı bir değişiklik yapılmak istenmiş ve 1876 Kanunu Esasiyle Anayasa müesseselerini kurmak gayesi güdülmüştü. Ancak hükümdarın hak ve salâhiyetleri üstün durumunu muhafaza etmiş, hattâ mebusların kanun teklif etme hakkı bile tanınmamıştı. 1908 Anayasasında (1876 Anayasasında 1909 yılında yapılan değişiklikler denilmeliydi, E.O.) ise kişi hak ve hürriyetleri daha çok teminat altına alınmıştı. Bütün bunlar tatmin edici olmamakla beraber Türk Milletinin demokratik bir devlet nizamına doğru yönelmesi bakımından gerçekten önemli idi. Böyle olmakla beraber rejim teokratik monarşi karakterini hâlâ muhafaza ediyordu. Toplumumuzun millî hâkimiyete dayanan modern bir devlete kavuşması Türk devriminin eseridir. Meclis Hükümeti sistemini kuran 1921 Anayasası modern bir devletin gerçek ihtiyaçlarına cevap veremez hale geldiği gün yerini devrimci ve lâik anlayışla hazırlanan 1924 Anayasasına bırakmıştır. Buna rağmen Türk Milleti, çetin mücadeleler sonunda elde ettiği Anayasalarla kavuşmuş olduğu kutsal haklarını, demokratik nizamın içine girdiğini sandığı bir zamanda, yanlış yolda olduklarını bir türlü anıyamamış olan ve yapılan ikazlara rağmen bu yolda yürümeye devam eden bir zümrenin karşısında, tekrar kaybetmek tehlikesi ile yüz yüze geldi. İşte o zaman Türk İstiklâl ve Cumhuriyetinin koruyucusu olan gençlik ve ordu direnme hakkını kullanmak lüzumunu duydu ve 27 Mayıs 1960 günü Türk Silâhlı Kuvvetleri asilâne bir müdahalede bulunarak devrim ilkelerine dönüşü ve hukuk devletinin yeniden kuruluşunu sağlamak amacıyla ihtilâl hakkını kullandı. Böylece, Büyük Ata'nın 'Hâkimiyeti Milliye öyle bir nurdur ki, onun karşısında zincirler erir; taç ve tahtlar yanar; tacidlar mahvolur. Milletlerin esareti üzerine kurulmuş müesseseler her taraftan yıkılmaya mahkûmdur' sözlerini unutmamış olan yüce milletimiz girdiği mücadelede yine muvaffak oldu.

Kurucu Meclis tarafından hazırlanıp ilân edilen Anayasanın milletçe benimsenmesi ile insan hak ve hürriyetlerini, millî dayanışmayı sosyal adaleti, ferdin ve toplumun huzur ve refahını gerçekleştirmeyi ve teminat altına almayı mümkün kılacak demokratik hukuk devleti bütün sosyal ve hukuki temelleriyle kuruldu. Bu itibarla 27 Mayıs 1961 tarihli 'Millî şuur ve ülküler etrafında' toplanan ve 'kaderde, kıvançta ve tasada ortak olan bölünmez bir bütün halinde'ki Türk Milletinin, yaşadığı acı günleri arkada bıraktığı mutlu bir gündür. Bugünü anmak benliğimizi bulmak bakımından gerçekten önemlidir. Bugünü kutlamakla Türk Milleti, büyük kayıplar sonunda kazanılmış bir zaferin tadını duymuş ve yaşatmış olacaktır. Milletimizin bağımsızlık mücadelesinin ilk adımı olan 19 Mayıs ve Hâkimiyetin Millet tarafından ele alınması tarihi olan 23 Nisan gibi 27 Mayıs da özgürlüğün, Türk devrimlerine dönüşün, Hukuk - Devleti ilkelerine bağlılığın, tarihidir.

Anayasamızın başlangıcında 'Asıl teminatın vatandaşların gönüllerinde ve iradelerinde yer aldığı inancı ile hürriyete, adalete ve fazilete âşık, uyanık evlâtlarının bekçiliğine emanet eder' denilmektedir. Bu ilke, millî bayramların terbiyevi tesiri ile büyük kütlelerin gönlüne yerleştirilebilir. Anayasa ve Hürriyet

Bayramı bu bakımdan ayrıca önemlidir. Bu itibarla 27 Mayıs tarihinin Hürriyet ve Anayasa Bayramı olarak kabul edilmesi ve millî bayramlar arasına alınması icabeder.

Bu maksatla ilişik kanun tasarısı hazırlanarak Yüksek Meclisin tasviplerine arz olunmuştur.” ¹⁰²³

B. Tasarının Komisyonunda İncelenmesi Tamamlanmadan Doğrudan Millet Meclisi Genel Kurulunda Görüşülmesi ve Kabul Edilmesi

Millet Meclisi Başkanlığına 13 Haziran 1962 tarihinde sunulan bu Tasarı, Millet Meclisi Millî Eğitim Komisyonuna havale edilmiş; fakat Komisyon uzun süre geçtiği halde incelemesini tamamlayıp raporunu hazırlayamadığı için, Başbakan İsmet İnönü, Millet Meclisinin 1 Nisan 1963 tarihli 65. Birleşiminde, İçtüzüğü'nün 36. maddesi uyarınca, Tasarının doğrudan gündeme alınıp, Genel Kurulda öncelikle görüşülmesini önermişti¹⁰²⁴. Bu öneri üzerine, Millî Eğitim Komisyonu adına Tunceli Milletvekili Fethi Ülkü, şu açıklamada bulunmuştu:

“Efendim, mevzuu bahis tasarı, komisyonumuzda uzun müddetten beri beklemektedir. Fakat, Komisyon Başkanlık Divanının uzun zamandan beri teşekkül edememesi ve teşekkül edebilmesi için de uzun bir zamanın geçmiş olması ve ondan sonra teşekkül eden Su Komisyonundaki arkadaşlarımızdan birinin rahatsız bulunması bu gecikmeye sebeb olmuştur.

Başbakanın teklifi üzerine, hakikaten müddet aşımı da olduğu için, Heyeti Aliyenizde müzakeresi Komisyonumuzca uygun mütalâa edilmektedir.” ¹⁰²⁵

Daha sonra, Başbakan İnönü'nün önerisi oylanmış ve Millet Meclisi Genel Kurulu, Tasarının gündeme alınıp öncelikle görüşülmesini kabul etmişti¹⁰²⁶.

Tasarı üzerinde, Millet Meclisinin 3 Nisan 1963 tarihli 66. Birleşiminde başlayan

¹⁰²³ A.k., ss. 1-2.

¹⁰²⁴ M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 2, Cilt: 15, Birleşim: 65, (01.04.1963), s. 89. 1961 Anayasasının Geçici 3. maddesine göre, Millet Meclisinin İçtüzüğü yapılıncaya kadar uygulanmakta olan Türkiye Büyük Millet Meclisinin 27 Ekim 1957 tarihinden önceki İçtüzüğü'nün 36. maddesinde şu hüküm yer almış bulunuyordu:

“Madde 36.- Encümenlere muhavvel bir lâyiha veya teklif, havalesi gününden nihayet bir buçuk ay içinde Heyeti Umumiye'ye gönderilmek lâzımgelir.

Eğer encümen bu müddette müzakereyi neticelendiremezse esbabı mucibesini Heyeti Umumiye'ye bildirir.

Aksi takdirde mezkûr lâyiha veya teklifin doğrudan doğruya ruznameye alınmasını Hükümet veya sahipleri istemek hakkını haizdirler.

Bir encümen tarafından diğerine muhavvel mesele, on gün zarfında başarılmak ve kabil olmazsa esbabı mucibesi bildirilmek muktazidir.” Bkz. Şeref İba, a.g.k., s. 257.

¹⁰²⁵ M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 2, Cilt: 15, Birleşim: 65, (01.04.1963), s. 90.

¹⁰²⁶ M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 2, Cilt: 15, Birleşim: 65, (01.04.1963), s. 90.

görüşmelerde, Millet Meclisinde mevcut tüm siyasî parti grupları adına yapılan konuşmalarda, hatiplerin hepsi, 27 Mayıs'ı ulusal bayramlar arasına alan bu Kanun Tasarısının lehinde olduklarını ve grup olarak kabul oyu vereceklerini açıklamışlardı. Bu bağlamda, ilk konuşma, Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi Meclis Grubu adına yapılmıştı ve hatip Sivas Milletvekili Cevad Odyakmaz, düşüncelerini açıklarken, şöyle diyordu:

“Sayın Başkan, muhterem milletvekilleri;

27 Mayıs gününün Hürriyet ve Anayasa Bayramı olarak kabulü hakkında birinci Karma Hükümet tarafından hazırlanarak Yüce Heyetinize sevk edilmiş bulunan kanun tasarısını C.K.M. Partisinin desteklemeğe kararlı bulunduğunu belirtmekle söze başlayacağım.

Bilindiği gibi C.K.M. Partisi demokratik hak ve hürriyetlere dayanan hukuk devleti nizamını bütün müessese ve icapları ile kurmak ve yaşamak amacı ile siyasi hayatına başlamış ve bu uğurda çetin mücadeleler yapmış bir partidir.

Partimiz bu mücadelelerine bayrak yaptığı fikir ve prensipleri daha ilk günden itibaren teker teker programında göstermiş, teşkilini istediği müesseseleri umumi efkâr karşısında yıllarca savunmuştur.

Kanun tasarısının bütün kalbimizle iştirak ettiğimiz gerekçesinde belirtildiği üzere bu fikir, prensip ve müesseseler esasen Türk milletinin; bir buçuk yüz yıldan beri tahakkukunu istediği ve bu yolda geçmiş nesillerin birçok hallerde canları ve kanları pahasına müdafaa edegeldikleri nizamın temel unsurlarıdır.

Sayın arkadaşlar,

Türk milleti 27 Mayıs 1960 tarihine takaddüm eden yıllar içinde bu tarihe mal olmuş emellerinin gerçekleştirilmesi gayesi ile ve artık mücadele bitti ümidiyle bir iktidarı reyleriyle iş başına getirmiş, fakat o iktidar milletin bu ümidini bâzı emsali gibi bir defa daha boşa çıkarmış ve tamamen aksi bir görüş ve gidişle kazanılmış hak ve hürriyetlerini dahi kaybetmek tehlikesiyle milletimizi karşı karşıya getirmiştir.

Milletlerin hayatı, zulme karşı meşru direnmelerle doludur. Doğu'da ve Batı'da eski ve yeni toplum felsefesi bu direnme hakkını milletlerin en tabii ve meşru hakkı olarak kabul eder. Türk milleti de asırlık haklı isteklerini gerçekleştirmek ve buna mâni olan zümre hâkimiyeti tesisine matûf gayretlere artık bir son vermek maksadiyle 27 Mayıs 1960 günü gençliği, aydını ve ordusuyla bu meşru direnme hakkını kullanmıştır.

Arkadaşlar,

Bu tarih gelişim içerisinde 27 Mayıs 1960 gününün Türk milletinin hayatında müstesna bir mevki aldığı her türlü münakaşanın üstündedir. Milletler, bu müstesna günleri daima hatırlamak ve yaşatmakla hayatîyetlerini muhafaza ve kudretlerini idâme gücünü kazanmak mesnetlerinden birini elde etmiş olurlar.

Sayın milletvekilleri,

27 Mayıs sabahı millete vâdedilen demokratik rejim, partimiz mensuplarının da katıldığı bir Kurucu Meclis marifetiyle yapılan ve milletin oylarıyla kabul edilen Anayasa ile tahakkuk yoluna girmiştir.

27 Mayıs doğuran ruh ve görüş, bu Anayasanın temeli olmuş ve onda en gerçek mânasıyla ifadesini bulmuştur.

Anayasada kabul edilen ve demokratik rejimin asli unsurlarını teşkil eden hak ve hürriyetleri, fikir ve müesseseleri siyasi hayatında ve programında daima müdafaa etmiş olan C.K.M.P. nin 27 Mayıs gününün Hürriyet ve Anayasa Bayramı olarak kabulünden özel bir kıvanç duymasını tabii karşılamak iktiza eylediğini bilhassa belirtmek isteriz.

Bu hak ve hürriyetlerin dünya var oldukça var olacak olan asil Türk milletiyle beraber yaşamasını ve bu Anayasanın yüzyıllarca ömürlü olmasını Cenabıhak'tan diler; yeni bayram gününün milletimize hayır getirmesini partimiz adına temenni ederiz. Hürmetlerimle.”¹⁰²⁷

CKMP Grubu adına konuşan Cevad Odyakmaz'dan sonra, kürsüye CHP Grubu adına konuşmak üzere Ankara Milletvekili Emin Paksüt geliyor ve bu Tasarıya CHP Grubunun niçin kabul oyu vereceğini açıklarken, şöyle diyordu:

“Muhterem arkadaşlarım, Yüksek Meclisin müzakere etmeye başladığı tasarı, Birinci Koalisyon zamanında, Cumhuriyet Halk Partisi ile Adalet Partisinin Hükümet sorumluluğunu paylaştığı zamanda, o koalisyonun nihayete ermek üzere bulunduğu bir günde, Bakanlar Kurulunca kabul edilmiştir. Huzurunuzda şimdi Cumhuriyet Halk Partisi Grubu adına konuşan arkadaşımız da, o zaman bu tasarıyı gönül huzuruyla, oy birliği ile kabul etmiş olan Koalisyon Hükümetinde vazifeli bulunuyordu.

Bu mukaddimeyi yapmaktaki kastım; şimdi bu tasarının Meclis gündemine alınmasını teklif etmiş olan İkinci Koalisyon gibi, Birinci Koalisyonun da 27 Mayıs Bayramının kutlanması hususundaki görüşünde bir ayrılık bulunmadığı gerçeğini ifade etmek içindir. Bu tasarı ile, 2739 sayılı ve iyi bir tesadüf, 27 Mayıs 1935 tarihli Kanuna bir ek yapılmaktadır. Bu kanun tasarısı kanuniyet kesbettikten sonra milletimizin hayatında diğer Ulusal Bayramlar gibi 27 Mayıs da resmen kutlanacak bir bayram günü olacaktır. 26 Mayıs öğleden sonra başlayacak olan bayram 27 Mayıs günü devam edecektir...

27 Mayısın Birinci yıldönümü, Kurucu Meclis çalışmalarının en mühim kısmını teşkil eden, Anayasanın kabul edildiği güne rastlar. Bir ihtilâl sonrasında, en geniş temsil imkânı sağlamak suretiyle meydana getirilmiş olan Kurucu Mecliste, Anayasa 27 Mayıs 1961 günü kabul edildi. O gün yapılmış olan bir törenle, millet emrinde olan bir Meclisin kabul etmiş olduğu ve hukuk düzenini gerçekleştiren bir Anayasa sebebiyle, 27 Mayıs 1961'de de bayram yapıldı...

¹⁰²⁷ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 2, Cilt: 15, Birleşim: 66, (03.04.1963), ss. 137-138.

Bir hukuk düzeni, bir inançlar manzumesi ve bir meşru nizam olduğuna göre, bugünkü hukuk düzenimizin temeli de 27 Mayıs'tır. 27 Mayıs temeli olmaksızın bu bina, bu hukuk düzeni kurulamaz. Eğer, millî iradenin tecellisinden bahsedebiliyorsak, siyasi partilerin çalışmalarından bahsedebiliyorsak, bu kürsüyü mukaddes millet kürsüsü olarak kabul edebiliyorsak, bunların hepsi bu meşru temele dayanır. Anayasa düzenimiz budur...

O halde, 27 Mayıs tekrar ediyorum meşru olan bir inançtır. Meşruiyetini kaybetmiş bir iktidara karşı milletin direnme hakkının kullanılması suretiyle, milletçe gerçekleştirilmiş bir ihtilâldir. Bu itibarla 27 Mayıs günü millet hayatında çok önemli bir yer tutar...

27 Mayısın bayram olduğu zevkine ve şuuruna varmamak için, hukuk devletine karşı olmak lâzımdır. Vatandaş haklarına karşı olmak lâzımdır, devletin meşruiyetine karşı olmak lâzımdır. Türk Milletinin şerefini temsil eden gençliğine, ordusuna yani millete karşı olmak lâzımdır.

Arkadaşlarım, bir mesut tesadüf, bu kanun tasarısı Adalet Partisi – Cumhuriyet Halk Partisi Koalisyonu zamanında Meclise sevk edildi. Bu kanun tasarısı, Adalet Partisinin muhalefeti sırasında, İkinci Koalisyon Hükümeti, Cumhuriyet Halk Partisi, Cumhuriyetçi Köyle Millet Partisi ve Yeni Türkiye Partisi tarafından bir an evvel müzakeresi talebi ile huzurunuzda getirildi. Bunu, yalnız bu kürsüden şeklen her hangi bir tasarıya oy veriyormuş gibi, beyaz oylarımızı göstererek, göstermiyerek oylamakla iktifa etmeyip, içimize sindirmeye ve bütün milletimize benimsetmeye mecburuz. O zaman bu bayram Kanununun mânası anlaşılacak, o zaman özlediğimiz millî huzur tahakkuk edecek, o zaman siyasi partiler meşru siyasi kuvvet olarak haklarını kullanacak ve siyasi rekabet yapma fırsatını bulacaktır... Türk Milletinin temsilcisi olan Yüksek Meclisin, millete mal edilmiş olan bu bayramı, nesiller boyu her türlü taarruz ve tecavüzden koruyacak şekilde bir millî bayram günü olarak kabul etmesini sağlayacak Tasarıya, Cumhuriyet Halk Partisi grubu(nun) niçin beyaz oy vereceğini açıklayan mâruzatımla huzurunuzdan ayrılıyorum. Türk Milletinin hayatında, nice nice mesut ve bahtiyar günlerin gelen(c) eğine inanarak, böyle bir tasarıyı hazırlayan Koalisyon Hükümetlerine ve böyle bir tasarı üzerinde müsbet oyunu kullanacak olan Parlâmento üyelerine teşekkürlerimi arz ederim. ” 1028

Yeni Türkiye Partisi Meclis Grubu adına, daha önce Adalet Partisi milletvekili iken ayrılıp Yeni Türkiye Partisine geçmiş olan Antalya Milletvekili Nihat Su söz almıştı ve 27 Mayıs'ın Türk demokrasi mücadeleleri tarihinde önemli bir yeri olduğunu belirterek başladığı konuşmasını, şöyle sürdürmüştü:

¹⁰²⁸ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 2, Cilt: 15, Birleşim: 66, (03.04.1963), ss. 138-139

“...Hepimizin pek yakından bildiğimiz veçhile, 27 Mayıs, Türk demokratik nizamları içerisinde, Türk Hükümeti, Türk Devleti ve Türk Milleti pâyidar olduğu müddetçe ehemmiyetini daima pırıl pırıl muhafaza edecektir...”

27 Mayıs gününün birinci yıl dönümü olan 27 Mayıs 1961 tarihinde, yine bu arkadaşınız Büyük Atatürk’ün mânevi huzurunda tertiplenen bir tören sırasında, o zaman mensubu bulunduğu bir siyasi teşekkülün adına söz söylemek fırsatını kazanmıştı. 27 Mayısı muhtelif cepheleriyle, muhtelif veçheleriyle tariflendirmeye çalıştığım sırada, eğer hâfızam beni yanıltmıyorsa, şu ibareyi kullanmışım: ‘27 Mayıs, felâkete sürüklenmek üzere bulunan bir milletin önüne açılmış bir hamiyet köprüsüdür’ demişim. Arkasından da ilâve etmişim ki; ‘Bu köprüden geçtikten sonra önümüze açılan nurlu ve bizi mesut bir istikbale götürecek olan demokratik nizam yolunda; asker, sivil, bütün Türk Milleti el birliği ile yürüelim ve bize inkılâpçılar tarafından emanet edilen bu vediaı el birliği ile koruyalım’ demişim.

Muhterem arkadaşlarım, aradan uzun sayılabilecek bir zaman geçmesine rağmen, esefle, hüüzünle söylemek isterim ki, döndük dolaştık yine aynı noktaya geldik arkadaşlar. Dönüm yılında arz ettiğim gibi, bugün yine önümüze açılan bir hamiyet köprüsünü geçmek üzereyiz. Ancak, unutmamak lâzımdır ki, henüz köprü geçilmiş ve bizim anladığımız mânada tam mânasıyla demokratik nizama ulaşılmış değildir. Gönül ister ki, 27 Mayıs, bütün parti çekişmelerinin üzerinde, büyük Türk Milletini aynı noktada birleştirici, aynı noktada toplayıcı, hiç olmazsa, senede birgün olsun parti kavgalarının dışına çıkarak, bir anlayış içinde, müşterek bir hedefe doğru yönelmenin sevincini ve bahtiyarlığını hissetmeyi tesbit edebilsin. İşte, yüksek huzurunuzda gelen kanun, naçiz anlayışıma göre, yegâne ifadelerinden biri de budur arkadaşlar. Bu arada, birinci Koalisyon sırasında, bu kanunu hazırlamak şerefini kazanan biz o zamanki Adalet Partili bakanları, kendi gruplarında bu kanunun altına neden imza koydunuz diye tenkid eden arkadaşlarımın da beyaz oy verme kararına varmış olmalarını Türk demokrasisi adına büyük bir inşirahla (“inşirah” denilmeliydi. E.O. “inşirah”: -iç açılması, gönül açılması, ferahlık-) karşıladığımı arz etmek isterim.

Yine birinci Koalisyonda bu kanunun altına imzalarını koyan, ve şimdi başka bir siyasi teşekkülde bulunan dünkü bakan arkadaşlarımı, o zaman gösterdikleri anlayıştan dolayı huzurunuzda da tebrik etmeyi kaçınılmaz, şerefli bir borç sayarım arkadaşlar.

Sözü fazla uzatmaya lüzum yok, 27 Mayıs felsefesi, 27 Mayısın gayesi, 27 Mayısın amacı bellidir; tesbit edilmiştir. Bu itibarla Y.T.P samimiyetinin ifadesi, düşüncelerinin berraklığı ve vicdanının paklığı gibi bu kanuna beyaz oy verecektir; arkadaşlar. Hepinizi hürmetle selâmlarım.”¹⁰²⁹

¹⁰²⁹ M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 2, Cilt: 15, Birleşim: 66, (03.04.1963), ss. 139-140.

YTP Meclis Grubu adına yapılan bu konuşmadan sonra, kürsüye Adalet Partisi Meclis Grubu adına konuşmak üzere, Elâzığ Milletvekili Ömer Faruk Sanaç gelmişti. Sözlerine, AP'nin, 27 Mayıs'ın Hürriyet ve Anayasa Bayramı olarak kabul edilmesini olumlu karşıladığını ve bu nedenle Tasarıya beyaz oy vereceklerini bildirerek başlayan Sanaç, bu fırsattan yararlanarak bazı saptamalarda bulunmak istediklerini bildirerek, şöyle diyordu:

“...Adalet Partisi, hiçbir zaman, bugünkü Anayasa anlayışı çerçevesinde hukuk devleti nizam ve müesseselerinin karşısında olmamıştır ve olmayacaktır da. Filhakika, bizzat parti hükmî şahsiyeti olarak kendisi de, bu Anayasanın teminatı altında bulunan kaçınılmaz müesseselerden biri olan en büyük muhalefet teşekkülüdür. Bu memlekette, aziz milletimizin ve memleketimizin huzur ve sükûnunu bozmakta menfaat uman bir zihniyet ve o hedefi güden bâzı kimseler belki olabilir. Ama, biz her şeye rağmen 27 Mayıs Anayasası ile kurulan hukuk devleti nizamının hürmetkâr ve koruyucusu olacağız. Bu suretle bizi, parti olarak; 27 Mayısın ve temel müesseseler olan Şanlı Ordumuz ve Türk Gençliğinin karşısında gösterme gayretlerini boşa çıkardığımızı ispat edeceğiz. Bu hususta kararlıyız ve azimkârız.

Filhakika, Türkiye'mizin ve aziz milletimizin yüksek müşterek menfaatlerini her şeyin üstünde tutan bir anlayış içindeyiz. Bugün her günkünden daha çok huzur, sükûn ve kardeşlik havasına ihtiyaç bulunduğu zarureti kabul etmekteyiz. Biliyoruz ki, iç ve dış şartlar bakımından millî birliğimiz ve dış itibarımız nazara alınarak, artık hiçbir sarsıntıya mahal yoktur. Kanun tasarısının metninde ve gerekçesinde ifadesini bulan, hürriyet ve Anayasa mefhumlarının dayandığı temelleri bütün icaplarıyla benimsemekte ve müdafaasını yapmaktayız...

O halde; sarahatle ve tekraren ifade edelim ki, Adalet Partisi olarak biz. Bugünkü Anayasa nizamının yani demokratik rejimin karşısında olan her teşebbüs ve hareketin nereden gelirse gelsin karşısında olacağız.

27 Mayısı meşru kılan ve ifadesini bugünkü Anayasamızda bulan demokratik hak ve hürriyetler, insan hakları ve her türlü siyasi haklar elbette ki bu Anayasayı tatbikle mükellef bulunan hükümetlerin hürmetle ve korumakla vazifeli bulundukları müesseselerdir. Anayasa ile teminat altına alınan bu haklar, elbette ki hiçbir meşru mazeret sebebi gösterilerek takyidolunamaz, ihlâl edilmemelidir. Biz Adalet Partisi olarak bu memleketin, aziz milletimizin, 27 Mayısın temel mesnedi olan kardeş kavgası içine sürüklenmesini istememekteyiz. Filhakika bu arzu edilmeyen neticeyi Türk Milletinin asla kabul etmeyeceğini katiyetle bilmekteyiz. Bu mesuliyete tahammül edebilecek bir zihniyetin mevcudiyetine de asla ihtimal vermiyoruz. Bu kanunla, memlekette, 38 sayılı Tedbirler Kanununun hedef ve gayesi olan millî huzur ve sükûn ve kardeşlik havası; tesis olunabilirse, elbette ki memleket hesabına memnun ve minnettar oluruz. Eğer, bu kanun muhtaç bulunduğumuz millî birlik ve huzuru bozacak bir şekilde tek taraflı tatbikat görürse, aziz milletimiz için faydalı ve hayırlı neticeler vermez. Bu hususu da belirtmeyi bir borç biliriz.

Türk Milletinin reyî ile kabul olunan Anayasada bu teklifin esasen peşinen tasvip gördüğü ifade olunabilir.

Ancak, şu hususu da katıyetle ve sarahatle beyan edelim ki, gönül arzu eder ki, millete mal olan, bütün partilerin üstünde bulunan, Anayasamızda hakiki yerini alan 27 Mayıs İnkılâp hareketi, hiçbir parti tarafından kendi çıkarlarına, siyasi menfaatlerine istismar edilmesin.

...Arzu edelim ki, ‘biz’ olalım. Hepimiz... Bunu her hangi bir maksatla arz etmiyorum. Hiçbir parti tarafından siyasi istismar vasıtası olunmamalıdır. Çünkü, bu artık tarihe mal olmuş, müşterek mebdei harekettir.

Ancak, tekraren ifade edelim ki, grup olarak teklifin kabulünü ve bu kısa mütalâa ve temennilerimizle, bu kanun tasarısının aziz milletimiz ve memleketimiz için hayırlı olmasını arz ederim. Hürmetlerimle.”¹⁰³⁰

Millet Meclisinde bulunan siyasî parti grupları adına yapılan konuşmaların sonuncusu, Millet Partisi Meclis Grubu adına söz alan, İstanbul Milletvekili Ömer Zekâî Dorman’a aitti. Dorman, çok kısa konuşmasında, şöyle demektedir:

“Muhterem Başkan, muhterem arkadaşlarım; mâruzatım kısa olacaktır. Asırlık hak ve hürriyet mücadelemizi, hukuki sahada hedefine ulaştıran bugünkü Anayasamızın, milletçe kabul edilmiş meşru temeli olan 27 Mayısın, millî bayramlarımız arasına ithalini teklif eden kanun tasarısını Millet Partisi Meclis Grubu memnuniyetle karşılamaktadır. Bütün temennimiz, yeni Anayasayı yaşatma azmimizin ifadesi olan bu bayramın birleştirici bir hava içinde kutlanması ve milletimiz için hayırlı olmasıdır.”¹⁰³¹

Siyasî parti grupları adına yapılan bu konuşmalardan sonra, Tasarı üzerinde bazı milletvekilleri şahısları adına konuşmuşlardı. Bu konuşmalardan birini yapan CKMP İstanbul Milletvekili Saadet Evren’in, konuşmasının büyük bir kısmında, Başbakan İnönü’ye ve Hükûmete yönelik ağır eleştirilerde bulunduğu görülüyordu. Bu bağlamda, Saadet Evren, şöyle diyordu:

“Muhterem arkadaşlarım, huzurumuza gelen bir kanun olması itibarıyla pek tabîdir ki, kanun prosedürüne tabi olacaktır. Yani buna rey verenler de olacaktır, rey vermeyenler de. Bir tarafın diğer tarafı bâriz hatlarla itham ve telin etmesini pek tabîdir ki, Meclis içindeki fikri tesamuh hisleriyle bağdaştırmaya imkân görmediğim gibi, mühim olan meselenin de, müslümanlığın şartı gibi, dil ile ikrar değil de, kalb ile tasdik olduğunu öncelikle kaydetmek isterim.

Muhterem arkadaşlar, memleketimizin içinde bulunduğu durumun tes’ide müsaidolmadığı kanaatindeyim. Anayasa rejimi ve Devlet düzeni bakımından ibret, teessür dolu, buhranlı olarak geçirdiğimiz günlerde, kadim bir tâbirle, ağız

¹⁰³⁰ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 2, Cilt: 15, Birleşim: 66, (03.04.1963), ss. 140-141.

¹⁰³¹ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 2, Cilt: 15, Birleşim: 66, (03.04.1963), ss. 141-142.

var dili yok, nefesi var canı yok olan Hükümetin mücadele sahası tenhalaşınca, zembereğinden boşanmış gibi ortaya çıkarak, hâdiselerin münakaşasından, tahlilinden ve muhasebesinden önce Meclis huzuruna bir tedbiri müessire olarak bir bayram kanuniyle çıkmış olmasını eseri idrakindeki za'fa hamlediyorum. Hâdiselerin vatandaşlar ve taraflar üzerindeki çeşitli aksülâmeleri henüz taze ve ayakta iken ve Hükümetin çok âdil, çok tarafsız bir tutumla kampları yatıştırmak, ifratları izale etmek gibi bir vazifesi mevcut iken, Meclis murakabe hakkını kullanır kullanmaz, daha atik, tetik davranarak çok önceden verilmiş bir kanunun, meselenin esasını değiştirip şekle raptetmek suretiyle, Meclisin huzuruna getirilip âdeti bir Demokles kılıcı gibi dikilmesini ifratları tefrite götüren bir tutum olarak kaydediyor ve bunu tahrikin bir ucunda da Hükümetin kendisinin bulunduğu hususundaki kanaati şahsiyeme bağlı delillerden biri addediyorum.

Acaba Hükümetin 15 gün evvel değil de, 15 gün sonra değil de, mutlaka şu günlerde, mutlaka bu umumi müzakereden evvel, bu bayram kanununu çıkartmamızla acaba hangi âcil ve millî menfaati tahtı emniyete alacağı hususunda bir istifhama sahibim. Bunca yıldır bizim siyasetlerimiz, ömrü vasatilerini hep şekli kurtarmaya hasretmişlerdir. Ne temin ettik arkadaşlar? Aslına gayrimutabik bir siyasi sistem olarak Cumhuriyetten demokrasiye geçtik. Büyük bayramlar, iri puntolar ve mübalâğalı nutuklarla tes'id ettik. Ama bu durum ertesi gün birbirimizin boğazına sarılmaya mâni olmadı. 27 Mayıs'ı ihtilâli kebir havasıyla benimsedik ve alkışladık. Halimiz meydanda; nerdeyse ecdat yâdigârı bir avuç toprak, bir düzüne insandan da olmak ihtimalimiz var. Masaların her türlüüne, sivrisine, yuvarlağına, dört köşesine oturduk; kalkar kalkmaz ihanet etmekte mahzur görmedik. Bir buçuk senedir de âciz ve miskin, bir idarei maslahat bile değil, bir idamei maslahat politikasının boyunduruğu içinde protokoller yapıp, tebliğler neşredip, müşterek imza ile kanunlar tedvin edip sözüm ona devlet idare etmekteyiz. Sayın Başbakan 40 senedir bu Devletin ve bu milletin kaderinde doğrudan doğruya veya dolayısıyla rol sahibi olan zatîâlinizin memleketin ulaştığı son tekâmül merhalesini hepimizden iyi takdir edeceğinize şüphem yoktur.

Bugünkü manzara şudur: Vatandaşlar zümrelere, kamplara bölünerek, hattâ ferden ferda karşı karşıya gelecek (gelerek E.O.) yekdiğerlerini her türlü insaf, iz'an ve seviye dışı ölçülerle itham, tezvir ve tel'in etmektedirler. Yine vatandaşlar, her türlü Devlet nizamı fikrinden azade olarak şahıs ve mal emniyetine, şeref ve haysiyetlere uluorta tecavüz edebilmektedirler. Fikir ve kanaat hürriyeti, engizisyon taassubunu andıran bir ortama doğru gitmektedir. Şahıslar ve müesseseler, ya ihkakı hak veya müdafaa-i nefis durumundadırlar. Devletin bugün için itibar ve haysiyetini tam mânasıyla ayakta tutabildiği bir tek müessesesi bile yoktur ve kanun haysiyeti payimal olmaktadır. Buna inzımanen arz etmiş bulunayım ki, bir buçuk senedir kerametini ve hikmetini sadece şahsi beyan ve ifadelerinizde bulan, alabildiğine şaşmaz, alabildiğine dik şahsi politikanızla bugün için memlekette en ucuz suç, ihtilâl

ve darbei hükümet olmuştur. Binaenaleyh, mutluluğunu idrak buyurduğunuz ve kutlamaya davet ettiğiniz Anayasa rejimi, Devlet nizamı bu mudur Sayın Başbakan?

...

...düşüncem şudur ki, bir memlekette rejimin teminatı, törenlerde ve bayram kanunlarında değil, o devleti peşine takıp sürükliyen insanların siyasi fikirlerinin ve karakterlerinin bulunduğu noktadadır. Ve böyle bir bayram kanununu(n), ancak bu istifhamı çözmüş, meselelerini halletmiş, Anayasa rejimini ve kanun hâkimiyetini tesis etmiş bir hükümet getirebilir. Yoksa bunları tesis etmeden önce değil. Binaenaleyh, getiriliş sebebine, getiriliş zamanına binaen bu kanun hakkında oy kullanmayacağımı arz etmek istiyorum efendim, bu kadar.”¹⁰³²

Saadet Evren’in bu sert konuşmasının bitiminde, verilen yeterlik önergesi kabul edilmiş ve böylece Tasarının tümü üzerindeki görüşmeler tamamlanmış ve maddelerinin görüşülüp oylanmasına geçilmişti¹⁰³³. Bu arada ivedilikle görüşme kararı da verildiği için, maddelerin bir kez görüşülüp oylanması yeterli olacaktı. Bu doğrultuda, maddelerin kabulü de gerçekleşince; sıra, Tasarının tümü üzerinde lehte ve aleyhte konuşacak birer kişiye söz verilmesine gelmişti¹⁰³⁴. Ancak, bu sırada, Başbakan İsmet İnönü söz alıyor ve Evren’in konuşmasında ileri sürdüğü hususların, bu Kanun Tasarının görüşülmesi sırasında değil, hemen ertesi gün ele alınacak genel görüşme sırasında dile getirilmiş olmasının daha doğru olacağını belirtiyordu¹⁰³⁵. Başbakan İnönü’nün konuşması şöyleydi:

“Muhterem arkadaşlarım, Ulusal Bayram Kanunu üzerinde Büyük Meclisin, bütün partileri ile yürekten mutabık oldukları bir anda, söz söylemeye lüzum kalmamıştı. Biraz evvel konuşan milletvekillerinin sözleriyle bu kanunun bitmesini arzu etmedim. Siyasi vaziyetimiz üzerinde birçok şüpheler ve tereddütler gösteren milletvekillerini temin ederim ki, siyasi vaziyetimiz sağlam bir yoldadır.

Eğer yakın zamanda olan hâdiseler, kendisinde bu kadar karanlık ve yersiz mülâhazalar hâsıl etmişse bunları, daha bir gün sabredip, Cuma günü genel görüşmede bütün mülâhazaları ile birlikte söyler ve kendisine Hükümet adına, mesul olanlar ayrı ayrı cevap verirdi.

¹⁰³² **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 2, Cilt: 15, Birleşim: 66, (03.04.1963), ss. 145-146.

¹⁰³³ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 2, Cilt: 15, Birleşim: 66, (03.04.1963), s. 146.

¹⁰³⁴ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 2, Cilt: 15, Birleşim: 66, (03.04.1963), s. 147.

¹⁰³⁵ Uşak Milletvekili Ahmet Tahtakılıç, büyük ölçüde, eski Cumhurbaşkanı Celal Bayar’ın, hükümlü bulunduğu Kayseri Cezaevinden 22 Mart 1963 tarihinde sağlık nedenlerinden ötürü geçici olarak tahliye edilmesi sonrasında yaşanan olaylara dayanarak, “ ‘Yurtta sulh, cihanda sulh’ insanlık ve medeniyet görüşü ve Anayasa rejimi karşısında memleketin iç politikası” üzerinde bir genel görüşme açılmasını istemişti. Tahtakılıç’ın bu talebi, Millet Meclisinin 29 Mart 1963 tarihli 64. Birleşiminde kabul edilmiş ve aynı Birleşimde, genel görüşmenin, 5 Nisan 1963 tarihinde yapılması kararlaştırılmıştı. Sözü geçen genel görüşme için bkz. **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 2, Cilt: 15, Birleşim: 64, (29.03.1963), ss. 64-71; **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 2, Cilt: 16, Birleşim: 67, (05.04.1963), ss. 5-42, 42-112.

Bilhassa, muhatap tuttuğu Başbakan, demokratik rejimin bu memlekette yürüyebilmesi için büyük mesafeler ve başarılar kazanıldığına yürekten, samimiyetle inanmaktadır. 1 seneden, 1,5 seneden beri atlatılan güçlüklerin hududu yoktur. Bu güçlüklerin yenilmiş olması; ihtilâlden çıkmış, intikal devrine girmiş her hangi bir memlekette, daima küçük görülmeyecek derecede ehemmiyetli neticelerdir.

Muhterem arkadaşlarım, memlekette siyasi havanın bozulmasının sebebi olan tahrikler durmalıdır. Büyük intikal hamleleri içinde olan bir memlekette bu gördüğümüz hâdiseler olabilir. Fakat siyasi hayatımız büyük bir tekâmüle doğru ilerliyor. Siyasi hayatımız, memlekete huzur, ikbal ve saadet verecek sağlam zeminleri mutlaka bulacaktır.

Biraz evvel konuşan ve karanlık mülâhazalarını söyleyen milletvekili emin olsun, şimdi kabul buyurduğunuz kanunun bugüne kadar geç kalması intikal devresinin devam etmesindendir. 27 Mayıs gününü Hürriyet ve Anayasa Bayramı ilân etmek ihtilâlden bir hafta sonra veya seçimden bir hafta sonra yapılacak bir iş değildir. Bütün siyasi partilerin, bütün vatandaşların, 27 Mayıs Bayramı Kanununun el birliği ile yürekten ve lüzumlu bir kanun olarak çıkmasına inanması için bu kadar zamanın geçmesi, tekâmülün zaruri bir şartı idi. O neticeye vardık. Bütün siyasi partiler bu temelde birleşmek zarureti kavradılar. Şimdi kanunun kabulü günüdür.

*Bu kanunu kabul etmekle memlekette huzuru tesis ve vatandaşlar arasında anlaşmayı ilerletmek için büyük bir adım atmış olacaksınız. Sizleri tebrik ederim arkadaşlarım.”*¹⁰³⁶

İnönü'nün konuşması bitince, Birleşimi yöneten Başkanvekili Nurettin Ok, Kanun Tasarısının tümü üzerinde aleyhte konuşmak isteyen olmadığını belirterek, Tasarının tümünü oya sunacağını bildiriyor ve çeşitli milletvekillerce verilen iki ayrı önerge ile, açık oylama yapılması istendiğinden, Tasarı açık oya sunuluyordu¹⁰³⁷. Sonuçta, 27 Mayıs'ın ulusal bayramlar arasına alınmasını öngören Kanun Tasarısı, Millet Meclisinin, 3 Nisan 1963 tarihli 66. Birleşiminde, 294 milletvekilinin katıldığı oylamada, 1 çekin(m)ser ve 2 ret oyuna karşı, 291 oyla kabul edilmişti¹⁰³⁸.

C. Millet Meclisinin Kabul Ettiği Metnin Cumhuriyet Senatosunda Görüşülüp Kabul Edilmesi

Millet Meclisinin kabul ettiği metin, hemen ertesi gün, 4 Nisan 1963 tarihinde Cumhuriyet Senatosuna geldiğinde, Devlet Bakanı ve Başbakan Yardımcısı Hasan Dinçer, acil olduğu gerekçesiyle, bu Tasarının bir Geçici Komisyonunda görüşülmesini

¹⁰³⁶ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 2, Cilt: 15, Birleşim: 66, (03.04.1963), s. 147

¹⁰³⁷ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 2, Cilt: 15, Birleşim: 66, (03.04.1963), ss. 147-148.

¹⁰³⁸ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 2, Cilt: 15, Birleşim: 66, (03.04.1963), ss. 158, 190-193.

önermişti ve bu öneri kabul edildiğinden, Ulusal Bayram ve Genel Tatiller Hakkındaki 2739 Sayılı Kanuna ek Kanun Tasarısı, Millî Eğitim ve İçişleri Komisyonlarından oluşan Geçici Komisyona sevk edilmişti¹⁰³⁹. 1 gün içinde incelemesini tamamlayan Geçici Komisyon, hazırladığı 5 Nisan 1963 tarihli Raporunda, Millet Meclisinden gelen metnin aynen benimsenmesini öneriyordu¹⁰⁴⁰.

Cumhuriyet Senatosu Genel Kurulu, 9 Nisan 1963 tarihli 56. Birleşiminde, Tasarıyı görüşmeye başlıyor ve verilen iki ayrı önerge doğrultusunda, öncelikle görüşülmesi kararlaştırılıyordu. Tümü üzerindeki görüşmeler sırasında, ilk sözü Geçici Komisyon üyesi olup, Komisyon Raporuna “söz hakkım mahfuz” kaydı koyan, Tabîî Üye Mehmet Özgüneş almıştı. Özgüneş, Tasarının Millet Meclisinde uzun süre komisyonda beklemesini eleştiriyor ve Tasarıda öngörülen yeni bayramın ismine karşı çıkarak, şöyle diyordu:

“Sayın Başkan, Cumhuriyet Senatosunun sayın üyeleri; Birinci Koalisyon Hükümeti tarafından 22 Şubat hâdiselerini mütaakıp Meclise sunulmuş bulunan bu tasarı, uzun zaman komisyonlarda uyuduktan sonra daha doğrusu uzun zaman komisyonlarda uyutulduktan sonra nihayet huzuruza gelebilmiştir. Bugünkü nizamın temelini teşkil eden 27 Mayıs bir bayram olarak kabul edilmesindeki isabeti izaha muhtaç görmüyoruz. Yalnız, şu hususu belirtmekle iktifa edeceğim: Gerek bugünkü düzen ve gerekse millî varlığımız Atatürk ilkelerine ve 27 Mayıs’a bağlıdır. Bunu da belirttikten sonra, biz 27 Mayıs Bayramı Kanunun ismi üzerinde durmak istiyoruz.

Hükümet getirmiş olduğu tasarıda 27 Mayıs Kanununa bir ad takmış, Hürriyet ve Anayasa Bayramı. Acaba 27 Mayıs sadece Hürriyet ve Anayasadan mı ibarettir. 27 Mayısın mümeyyiz vasfı sadece hürriyet ve Anayasa mıdır? Biz aynı kanaatte değiliz, biz 27 Mayısın sadece hürriyet ve Anayasadan ibaret olmadığına eminiz. Türk Silâhlı Kuvvetleri yapmış olduğu harekete Millî Birlik Hareketi demiş, kurmuş olduğu idareye de Millî Birlik İdaresi demiştir. Bugüne kadar 27 Mayıs daima bu ana hedef üzerinde yürümüştür. Millî vahdet, millî birlik, millî kardeşlik. Millî Birlikten maksat nedir? Millî kardeşliği ortaya koymadan 27 Mayıstan bahsetmek mümkün değildir. Eğer Hükümet sadece bu bayrama 27 Mayıs bayramı deseydi, söylenecek bir şey yoktu...

Aziz arkadaşlarım, hepiniz hatırlarsınız ki, 27 Mayıs’tan evvel vatandaşlar muhasım iki kampa ayrılmıştı. Kahveler ayrılmış, mezarlar ayrılmış ve hattâ camiler ayrılmıştır. Hükümetin gerekçesinde söylediği gibi 27 Mayıs 1960 tarihi bütün bu ayrılıkları geride bırakmış ve milleti kaderde, kıvançta ve tasada ortak bölünmez

¹⁰³⁹ C.S. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 2, Cilt: 10, Birleşim: 55, (04.04.1963), ss. 530-531.

¹⁰⁴⁰ Cumhuriyet Senatosu S. Sayısı: 105, “Ulusal Bayram ve genel tatiller hakkındaki 2739 sayılı Kanuna ek kanun tasarısının Millet Meclisince kabul olunan metni ve Cumhuriyet Senatosu Geçici Komisyon raporu”, C.S. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 2, Cilt: 10, Birleşim: 56’nın sonuna ekli, (09.04.1963), ss. 1-2.

*bir bütün haline getirmek için büyük gayret sarf edilmiştir. Şu hale göre, 27 Mayısın mümeyyiz vasfı, alâmeti farıkası vazgeçilmez unsuru millî birliktir, millî vahdettir, millî kardeşliktir. Öyleyse, bu bayram eğer bir 27 Mayıs Bayramı olacaksa, idareî maslahat değil, hakikaten 27 Mayıs Bayramı olacak ise, bunu hakiki ismiyle anmak ve buna hakiki hüviyetini vermek lâzımgelir. Bu sebeple biz 9 arkadaşımızla birlikte bir takrir veriyoruz ve şunu arz ediyoruz: bu bayramın adı Millî Birlik, Hürriyet ve Anayasa bayramı olmalıdır ve Millî Birlik tâbiri mutlâka buruda geçmelidir. Hepinizi hürmetle selâmlarım.”*¹⁰⁴¹

Daha sonra, siyasi parti grupları adına veya kendi adlarına konuşmak isteyen üyeler söz almışlardı. Dikkat çeken husus, şahısları adına konuşan üyelere karşı çıkanlar bulunuyorduysa da¹⁰⁴², Cumhuriyet Senatosunda temsil edilen tüm siyasi partiler adına yapılan konuşmalarda (Millet Meclisinde üyesi bulunmayan Türkiye İşçi Partisi dâhil), hatiplerin hepsinin Tasarının lehinde görüş bildirmeleriydi¹⁰⁴³. Tümü üzerindeki görüşmeler bitince, Tasarının maddelerine geçilmesi kabul edilmiş ve verilen bir ivedilik önergesi de benimsendiğinden, maddelerin birer kez görüşülmesi yeterli olmuştu. Maddelerin görüşülmesi sırasında, Tabîi Üye Ahmet Yıldız ve Tabîi Üye Mehmet Özgüneş ve arkadaşları iki ayrı önerge vererek, Bayramın adına, “Millî Birlik” sözcüklerinin de eklenmesini istemişlerse de, bu eklemeyi Komisyon da, Hükûmet te benimsemediklerini açıklamışlardı ve yapılan oylamada bu değişiklik isteği reddedilmişti¹⁰⁴⁴. Maddelerin görüşülmesi tamamlanıp, Millet Meclisinden geldiği şekliyle kabul edildikten sonra, Tasarının tümünün oylanmasına geçilmiş ve yapılan açık oylamada, 27 Mayıs’ı, “Hürriyet ve Anayasa Bayramı” olarak ulusal bayramlar arasına sokan Kanun Tasarısı, 115 üyenin katıldığı oylamada, 4 ret oyuna karşı, 111 oyla kabul edilmişti¹⁰⁴⁵. Böylece, anılan Tasarı 9 Nisan 1963 tarihinde kanunlaşıyor ve Cumhurbaşkanı tarafından 13 Nisan 1963 tarihli Resmî Gazetede yayımlanarak, 221 sayılı Kanun olarak, hukuk dünyamızdaki yerini alıyordu¹⁰⁴⁶.

¹⁰⁴¹ C.S. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 2, Cilt: 10, Birleşim: 56, (09.04.1963), ss. 543-545.

¹⁰⁴² Örneğin, Cumhuriyet Senatosu İstanbul Üyesi Özel Şahingiray, bir tarihçi olarak, Türk İnkılâp hareketlerinin Atatürk devrinde tamamlandığına inandığını belirtiyor ve bu nedenle 23 Nisan Egemenlik Bayramı ile 29 Ekim Cumhuriyet Bayramından başka hürriyet bayramı tanımadığını açıklıyordu. Şahingiray’ın konuşması için bkz. C.S. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 2, Cilt: 10, Birleşim: 56, (09.04.1963), ss. 551-553.

¹⁰⁴³ C.S. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 2, Cilt: 10, Birleşim: 56, (09.04.1963), ss. 545-550.

¹⁰⁴⁴ C.S. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 2, Cilt: 10, Birleşim: 56, (09.04.1963), ss. 568-569.

¹⁰⁴⁵ C.S. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 2, Cilt: 10, Birleşim: 56, (09.04.1963), s. 573.

¹⁰⁴⁶ Resmî Gazete, 13 Nisan 1963, Sayı: 11381; T.B.M.M. Kanunlar Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 2, Cilt: 46, s. 404.

D. Hürriyet ve Anayasa Bayramının 12 Eylül 1980 Müdahalesinden (Darbesinden) Sonra Millî Güvenlik Konseyince Bayram Olmaktan Çıkarılması

Bilindiği gibi, Türk Silâhlı Kuvvetlerinin 12 Eylül 1980 tarihinde gerçekleştirdiği müdahaleden sonra, dönemin Genelkurmay Başkanı ve Kara, Hava, Deniz Kuvvetleri Komutanları ile Jandarma Genel Komutanından oluşan ve kendilerini “*Millî Güvenlik Konseyi*” olarak adlandıran Türk Silâhlı Kuvvetlerinin en üst komuta grubu, idareye el koymuş ve TBMM’nin varlığına son vererek, yasama yetkisini kullanmaya başlamışlardı¹⁰⁴⁷. Bu dönemde yapılan kanunlardan biri de, 17 Mart 1981 tarih ve 2439 sayılı “*Ulusal Bayram ve Genel Tatiller Hakkında Kanun*”du. Bu Kanun, yukarıda incelediğimiz 9 Nisan 1963 tarih ve 221 sayılı Kanunla, 2. maddesinin “H” bendine “Hürriyet ve Anayasa Bayramı”nın da eklenmiş olduğu 27 Mayıs 1935 tarih ve 2739 sayılı eski “*Ulusal Bayram ve Genel Tatiller Hakkında Kanun*”u yürürlükten kaldırıyor ve ulusal bayramlar ile genel tatil günlerini tümüyle yeni baştan belirliyordu. Bazı bayramların isimlerinin değiştirildiğini gördüğümüz bu belirlemede, 1 Mayıs günü kutlanan “Bahar Bayramı” ile 26 Mayıs öğleden sonra başlayan ve 27 Mayıs günü devam eden “Hürriyet ve Anayasa Bayramı”, bayram günleri arasında yer almamaktaydı¹⁰⁴⁸. Bir diğer deyişle, “Bahar Bayramı” ile “Hürriyet ve Anayasa Bayramı”, Millî Güvenlik Konseyince bayram olmaktan çıkarılmıştı. 17 Mart 1981 tarih ve 2439 sayılı “*Ulusal Bayram ve Genel Tatiller Hakkında Kanun*” un, “Hürriyet ve Anayasa Bayramı”nı ulusal bayram olmaktan çıkarılmasının gerekçesinde şöyle deniliyordu:

*“27 Mayıs günü 1963 yılından beri Hürriyet ve Anayasa Bayramı olarak kutlanmaktadır. Bugün 1961 Devriminin ve dolayısıyla 1961 Anayasasının kutlandığı gündür. Ancak özellikle 1970’li yıllardan itibaren meydana gelen gelişmeler sonucu 1961 Anayasasının toplum bünyemize uygunluğu tartışılır hale gelmiş ve bayram günü halk arasında etkinliğini yitirmiştir. Bu nedenle 27 Mayıs resmi bayramlar arasında sayılmamıştır.”*¹⁰⁴⁹

¹⁰⁴⁷ Millî Güvenlik Konseyinin hukukî yapısı ve yetkileri için bkz. 27 Ekim 1980 tarih ve 2324 sayılı “Anayasa Düzeni Hakkında Kanun” (*Resmî Gazete*, 28 Ekim 1980, Sayı: 17145; **T.C. Millî Güvenlik Konseyi Kanunlar Dergisi**, Cilt: 64, s. 80 ; Suna Kili, A. Şeref Gözübüyük, **a.g.k.**, ss. 236-237). 12 Aralık 1980 tarih ve 2356 sayılı “Millî Güvenlik Konseyi Hakkında Kanun” (*Resmî Gazete*, 12 Aralık 1980, Sayı: 17188 Mükerrer; **T.C. Millî Güvenlik Konseyi Kanunlar Dergisi**, Cilt: 64, s. 201; Suna Kili, A. Şeref Gözübüyük, **a.g.k.**, s. 238).

¹⁰⁴⁸ 17 Mart 1981 tarih ve 2439 sayılı “Ulusal Bayram ve Genel tatiller Hakkında Kanun” metni için bkz. *Resmî Gazete*, 19 Mart 1963, Sayı: 17284; **T.C. Millî Güvenlik Konseyi Kanunlar Dergisi**, Cilt: 64, s. 409.

¹⁰⁴⁹ Millî Güvenlik Konseyi S. Sayısı: 168, “Ulusal Bayrak ve Genel Tatiller Hakkında Kanun Teklifi ve İhtisas Komisyonu Raporu”, **Millî Güvenlik Konseyi Tutanak Dergisi**, Cilt: 3, Birleşim: 44’ün sonuna ekli, (17 Mart 1981), s. 2.

17 Mart 1981 tarih ve 2439 sayılı “*Ulusal Bayram ve Genel Tatiller Hakkında Kanun*”, 19 Mart 1981 tarihli Resmî Gazetede yayımlanarak yürürlüğe giriyor ve böylece 27 Mayıs’ın bayram olarak kutlanması sona ermiş oluyordu.

4- 12 Nisan 1962 tarih ve 43 sayılı “Üniversite Öğretim Üyelerinden Bâzılarının Vazifelerinden Affına ve Bâzılarının Diğer Fakülte ve Yüksek Okullara Nakline Dair 27.10.1960 Tarihli ve 114 Sayılı Kanunun Bâzi Maddelerinin Kaldırılması ve Yeni Hükümler Eklenmesi Hakkında Kanun”

A. 27 Mayıs Darbesinden Sonra Millî Birlik Komitesince 147 Öğretim Üyesinin Üniversiteden Çıkarılmaları

Bilindiği gibi, Türk Silâhlı Kuvvetlerinin adına hareket ettiğini ileri süren ve kendisini Millî Birlik Komitesi olarak adlandıran bir grup subay tarafından 27 Mayıs 1960 tarihinde yönetime el konmuş, dönemin Cumhurbaşkanı ve Bakanlar Kurulu üyeleri gözaltına alınmış, TBMM dağıtılmış ve 1924 Anayasasının varlığına son verilmişti. Yeni bir Anayasa yapılıp, yeniden çok partili yaşama dönülünceye kadar, yasama yetkisini Millî Birlik Komitesi kullanmaktaydı. Bu bağlamda, anılan dönemde Millî Birlik Komitesi çeşitli alanlarda kanunlar yapmıştı. Bunlardan biri de, 27 Ekim 1960 tarihinde kabul ettiği 114 sayılı “*Üniversiteler Öğretim Üyelerinden Bâzılarının Vazifelerinden Affına ve Bâzılarının Diğer Fakülte ve Yüksek Okullara Nakline Dair Kanun*”du. Millî Birlik Komitesi, anılan Kanunla, Ankara, İstanbul, İzmir ve Atatürk Üniversitelerine ve İstanbul Teknik Üniversitesine mensup 147 öğretim üyesi veya öğretim üyesi yardımcısının görevlerinden affedilmesini; 4 öğretim üyesinin de yerlerinin değiştirilmesini kararlaştırmıştı.

Sözü edilen 114 numaralı Kanunda şöyle denilmekteydi:

“MADDE 1.- Ekli (1) sayılı cetvelde ad ve soyadları ile kariyer unvanları gösterilen Ankara, İstanbul, İzmir ve Atatürk üniversiteleriyle İstanbul Teknik Üniversitesi mensupları öğretim üyeliği veya öğretim yardımcılığı vazifelerinden affedilmiştir.

MADDE 2.- Ekli (2) sayılı cetvelde ad ve soyadları gösterilen öğretim üyeleri ile yardımcıları, hıazalarında gösterilen üniversite, fakülte ve yüksek okullara naklen tâyin olunmuşlardır.

Bu cetvelde gösterilenlerden yeni görevlerine bir ay içerisinde başlamıyanlar hakkında 1 nci madde hükmü tatbik olunur.

MADDE 3.- Bu kanuna ekli (1) sayılı cetvelde ad ve soyadları gösterilenlerle

2 nci madde gereğince haklarında 1 nci madde hükmü uygulanacaklar için 3335 sayılı Kanunla muaddel Memurin Kanununun 85 nci maddesi hükmü tatbik olunur.¹⁰⁵⁰

MADDE 4.- Bu kanun hükmüne tâbi üniversite mensuplarından arzu edenler hemen, arzu izhar etmeyenler de kanunun meriyetinden itibaren geçecek altı ay içinde başka bir göreve tâyin edilmezlerse haklarında 5434 sayılı Kanun hükümleri gereğince emeklilik işlemi uygulanır.

MADDE 5.- İşbu kanunla görevlerinden affedilenler bir daha üniversite öğretim üyeliği veya yardımcılığı ile görevlendirilemezler.

MADDE 6.- Bu kanun yayımı tarihinde yürürlüğe girer.

MADDE 7.- Bu kanunu Millî Eğitim Bakanı yürütür.”¹⁰⁵¹

Görevlerine son verilen 147 öğretim üyesi veya yardımcısının, 28’i ordinaryüs profesör, 57’si profesör, 44’ü doçent, 6’sı başasistan, 11’i asistan ve 1’i de öğretim görevlisiydi. Adları ve akademik unvanları, sözü geçen 114 numaralı Kanuna ekli 1 sayılı cetvelde gösterilmiş olan bu öğretim üyeleri veya yardımcıları şunlardı¹⁰⁵²:

Ordinaryüs Profesörler: Tefvik Remzi Kazancıgil, Kâzım İsmail Gürkan, Fahri Arel, Naci Bengisu, Muzaffer Esat, Ekrem Şerif Egeli, Naşit Erez, İhsan Şükrü Aksel, Cevat Kerim İncedayı, Osman Cevdet Çubukçu, Ekrem Behçet Tezel, Zeki Zeren, Üveis Maskar, A. Kemal Yörük, Ali Fuat Başgil, F. Hakkı Saymen, Kemalettin Birsen, Halil Arslanlı, Mazhar Nedim Göknil, Recai Galip Okandan, Ali Tanoğlu, Mazhar Şevket İpşiroğlu, Nurettin Çuhadar, Emin Onat, Feridun Arısan, Râtip Berker, Hilmi İleri, Ahmet Tefvik Berkman.

Profesörler: Kâmil Akol, Şevket Soysal, Kenan Türker, Müfide Küley, Muhterem Gökmen, Şinasi Hakkı Erel, Ömer Özek, Ziya Öktem, Necmettin Polvan, Hıfzı Timur, Tarık Zafer Tunaya, Takiyittin Mengüşoğlu, Afif Erzen, Mina Irgat, Fuat Sezgin, M. Sabahattin Eyüboğlu, Süheyla Bayrav, Kudret Mavitan, Bekir Dizioğlu, Orhan Sâfa, Muhittin Binan, Sabri Oran, Kemal Ahmet Aru, Necati Engez, Necati Acun, Yusuf Berdan, Oran Ünsaç, Turgan Sabis, Reşat Nalbantoğlu, Yavuz Abadan, Bülent Nuri Esen, Rahmi Ören, Hâmit Sadi Selen, Muhittin Erel, İzzet

¹⁰⁵⁰ Burada sözü geçen Memurin Kanununun, 9 Mart 1938 tarih ve 3335 sayılı Kanunla değiştirilmiş 85. maddesinde, şu hüküm yer almaktaydı:

“Memuriyetinin ilgası dolayısıyla açıkta kalan memurların, ilganın vuku bulduğu ay ile anı (onu) müteakib olan ay zarfında maaşları tam olarak ve bu müddetin hitamında tekrar hizmete tayin kılınmamış iseler yeni memuriyete tayinlerine kadar, filî hizmet müddeti yedi seneye kadar olanlara dörtte bir; on beş seneye kadar olanlara üçte bir; on beş seneden fazla olanlara yarım nisbetinde açık maaşı verilir.

Mesleki memuriyet olan mebuslar müddetleri bittikten sonra tekrar intihab edilmezlerse mebusluktan evvelki memuriyetlerine nazaran haklarında bu madde tatbik olunur.” Bkz. **Resmî Gazete**, 17 Mart 1938, Sayı: 3853; **T.B.M.M. Kavanin Mecmuası**, Devre: V, İçtima: 3, Cilt: 18, s. 158.

¹⁰⁵¹ **Resmî Gazete**, 28 Ekim 1960, Sayı: 10641; **T.C. Millî Birlik Komitesi Kanunlar Dergisi**, Cilt: 43, 1961, ss. 267-268.

¹⁰⁵² **Resmî Gazete**, 28 Ekim 1960, Sayı: 10641; **T.C. Millî Birlik Komitesi Kanunlar Dergisi**, Cilt: 43, 1961, ss. 267-268.

Birant, Aziz Köklü, Fâdıl Hakkı Sur, İbrahim Hakkı Karafaki, Zehra Halet Çambel, Hikmet Belbez, Hasan Eren, Emin Bilgiç, Feridun Nâfiz Uzluk, Zafer Paykoç, Hâmi Koçaş, Behçet Kamay, Kâzım Aras, Vefik Vassaf Akan, İzzet Kantemir, Celâl Ertuğ, Abdülbaki Nusret Hızır, Abdülbaki Nafiz Alkan, Selim Palavan, Mustafa Santur, Münir Ülgür, Enver Berkmen, Celâl Saraç.

Doçentler: İbrahim Berkan, Ziya Üstün, Tahsin Artunkal, Cihat Gürsan, Baha Sezer, Rauf Saygın, Ercüment Bora, Merih Omdan, Şinasi Güçhan, Ferhan Berker, Türkân Erbenği, Halit Kayalı, Rana Kartal, Rahmi Çobanoğlu, Bülent Köprülü, Zahit İmre, Halit Kemal Elbir, Ferih Tongsir, Necmettin Berkin, İsmet Giritli, Münir Aktepe, Abdülkadir Karahan, Cevdet Perin, Adnan Benk, İsmail Yalçınlar, Haldun Taner, Aran Ersümer, Eyüp Kömürcüoğlu, Orhan Bolak, Necibe Saraçoğlu, İsmail Utkular, Mehpare Heilbronn, S. Bayramoğlu, S. Nigâr, Memduh Yasa, Mukbil Özyörük, Şerif Baştav, Enver Bostancı, Belma Çakmur, Necip Berksan, Alâattin Orhon, Servet Güvener, Yusuf Keçeci, Arsan Zarfçı (Son üç kişi, eylemsiz doçenttiler. Yani, usulüne uygun oluşturulan jürilerce yapılan değerlendirmeler ve tâbi tutuldukları sınavlarda başarılı bulunup doçent unvanını almışlar, fakat henüz bir üniversitedeki doçent kadrosuna atanmamışlardı).

Başasistanlar: İhsan Ünlüer, Fikret Avunduk, Kemal Aydınöğlu, Orhan Ternar, Selim Baruh, Mehmet Dinçöz.

Asistanlar: Yani Stomadiyadiz, Aristidi Karyofili, Ayhan Önder, Aydın Aydınıcı, Slavço, Özer Özkaya, Olcay Kansu, Ahmet Akdoğan, Şevkiye İnalçık, Orhan Duru, Atillâ Tolun.

Öğretim Görevlisi: Dr. Fikret Ozansoy.

Bulundukları üniversiteden, kadrolarıyla başka üniversiteye veya yüksekokula gönderilen 4 öğretim üyesinin isimleri ve akademik unvanları da, 114 numaralı Kanuna ekli 2 sayılı cetvelde gösterilmektedir. Bu öğretim üyeleri şunlardır:

Ordinaryüs Profesör: Hilmi Ziya Ülken (İlâhiyat Fakültesine)

Profesör: Süreyya Tanay (İzmir Tıp Fakültesine)

Doçentler: Ali Rıza Özbek (Zonguldak Maden Teknik Okuluna), Celâl Erkan (Zonguldak Maden Teknik Okuluna).

B. Hukuk Dışı Bu Durumun Düzeltilmesi Çabaları

Haklarında usulüne göre soruşturma açılmadan ve hiçbir neden ileri sürülmeden, bunca öğretim üyesinin görevlerine son verilmesinin, bir kısmının ise görev yerlerinin değiştirilmesinin ve görevlerine son verilenlerin bir daha üniversite öğretim üyesi veya yardımcısı olarak görevlendirilmelerinin yasaklanmasının, tümüyle hukuk dışı, antidemokratik ve fevkalâde keyfi bir uygulama olduğunda

kuşku yoktu¹⁰⁵³. Bu nedenle, 15 Ekim 1961 tarihinde Millet Meclisi ve Cumhuriyet Senatosu seçimleri yapıp da, yeniden çok partili demokratik rejime dönüşün başlamasıyla birlikte, bu sıkıntılı durumun düzeltilmesinin gerektiği hususu da, çeşitli platformlarda dile getirilmekteydi. Bu bağlamda, seçimlerin hemen ertesinde, seçim sonuçlarından memnun olmayan ve kendilerine “*Silâhlı Kuvvetler Birliği*” adını veren bir grup subayın, 21 Ekim 1961 tarihinde yaptıkları bir toplantıda, TBMM’nin göreve başlamasından önce duruma el konulmasını da öngördükleri bir protokol hazırlamaları üzerine¹⁰⁵⁴, dönemin Genel Kurmay Başkanı Orgeneral Cevdet Sunay’ın başkanlığı altında Kuvvet Komutanları, Ordu Komutanları ve bazı başka generallerin katılımıyla bir toplantı gerçekleştirilmiş ve Silâhlı Kuvvetlerin isteklerinin siyasî parti yetkililerine bildirilmesi kararlaştırılmıştı. Bu doğrultuda, 24 Ekim 1961 tarihinde Çankaya’da siyasî parti temsilcileri ile yapılan toplantıda, bir metin tartışmaya açılmış ve Cemal Gürsel’in Cumhurbaşkanı seçileceğinin, Yüksek Adalet Divanı’nda mahkûm olan eski iktidar mensuplarının affedilmeyeceklerinin, emekliye sevk edilerek Silâhlı Kuvvetlerden ilişkileri kesilen subayların ve üniversiteden uzaklaştırılmış öğretim üyelerinin göreve dönmelerine izin

¹⁰⁵³ Sözü edilen 114 sayılı Kanunla 147 öğretim üyesi veya yardımcısının üniversiteleri ile ilişkilerinin kesildiği sırada yürürlükte olan 13 Haziran 1946 tarih ve 4936 sayılı Üniversiteler Kanunun 50. maddesinde, şu hüküm yer almaktaydı:

“Üniversite öğretim mesleği üyeleri, bu kanunda yazılı sebep ve hükümler dışında görevlerinden çıkarılamazlar ve akademik unvanlarından mahrum edilemezler...”

Görüldüğü gibi, 147 öğretim üyesinin veya yardımcısının tâbi tutulduğu işlem, her şeyden önce, 4936 sayılı Kanunun 50. maddesine açıkça aykırıydı. İlginç olan husus, Millî Birlik Komitesince, 114 sayılı Kanunun hemen ardından kabul edilen 27 Ekim 1960 tarih ve 115 sayılı “13.6.1946 tarih ve 4936 sayılı Üniversiteler Kanunun bâzı maddelerinin değiştirilmesi ve bu kanuna madde eklenmesi hakkında Kanun”da da, üniversite öğretim üyelerine işten çekilmiş sayma veya üniversite öğretim mesleğinden çıkarma cezalarının verilebilmesi, bir takım koşulların gerçekleşmesine bağlanmış bulunuyordu. Bir diğer deyişle, 114 sayılı Kanunun öngördüğü keyfî muamele, 115 sayılı Kanun uyarınca da mümkün olamazdı. Gerçekten, adı geçen 115 sayılı Kanunun 46. maddesinin “c” ve “d” bentlerinde bu cezaların verilebilmesi şu şekilde düzenlenmişti:

“Madde 46.- ...

c) İşten çekilmiş sayma; tâyin edildiği göreve mazeretsiz 15 gün içinde başlamayan, sürekli olarak sekiz gün veya bir öğretim yılı içinde top(l)u yirmi gün özürsüz olarak işi başına gelmeyen veya bu kanun gereğince yükümlü olduğu ödevleri yerine getirmede, hususiyle, öğretim, bilimsel araştırma ve inceleme yapma ve bunların sonuçlarını açıklama işlerinde yetersizliği profesörler kurulunca tesbit edilen öğretim üyeleri hakkında uygulanır.

d) Üniversite öğretim meslekinden çıkarma; üniversite öğretim mesleğinde kalmasına yer bırakmayacak şeref ve haysiyet kırıcı bir suçtan ötürü mahkemeye hüküm giyenlerin üniversite öğretim meslekinden çıkarılmasıdır. Bu sebeple meslekten çıkarılanlar akademik unvanlarını taşıyamazlar...”

13 Haziran 1946 tarih ve 4936 sayılı Kanun ile 27 Ekim 1960 tarih ve 115 sayılı Kanunun sözü geçen hükümleri için bkz. **T.B.M.M. Kanunlar Dergisi**, Dönem: VII, Toplantı: 3, Cilt: 28, s. 799; **T.C. Millî Birlik Komitesi Kanunlar Dergisi**, Cilt: 43, s. 276; **Resmî Gazete**, 28 Ekim 1960. Sayı:10641

¹⁰⁵⁴ Sözü geçen protokolün tam metni ve metni imzalayan subayların isimleri için bkz. Dündür Seyhan, **Gölgedeki Adam**, İstanbul, 1966, ss. 155-156.

verilmeyeceğinin karara bağlanması istenmişti¹⁰⁵⁵. Ancak, İnönü'nün ısrarı üzerine, üniversiteden uzaklaştırılmış öğretim üyeleriyle ilgili koşul tümünden metinden çıkarılmış¹⁰⁵⁶; hüküm giymiş eski iktidar mensupların affedilmeleri yasağına ise, “şimdilik” kaydı eklenmişti. Görüldüğü gibi, seçimlerden hemen sonra, çok partili yaşama geçiş sırasındaki en buhranlı günlerde dahi, 147'ler sorununa uygun bir zamanda çözüm aranacağının işaretleri verilmekteydi.

C. 147'ler Sorununun Çözülmesi İçin Kanun Tasarısı ve Kanun Tekliflerinin Hazırlanması

Nitekim, TBMM'nin açılıp, Cumhurbaşkanının ve Meclislerin Başkanlık Divanlarının seçilmesinden sonra, 20 Kasım 1961 tarihinde İsmet İnönü'nün Başkanlığı altında CHP – AP koalisyon Hükûmetinin kurulması ve yeni dönemin bu ilk Hükûmetinin 2 Aralık 1961 tarihinde Millet Meclisinden güvenoyu almasının hemen ardından; 147'ler sorununun çözülmesi için, hem Bakanlar Kurulunca bir kanun tasarısı, hem de bazı milletvekilleriince çeşitli kanun teklifleri hazırlanmış ve böylece gerekli yasal girişimlere derhal başlanmıştır.

Bu bağlamda, Millî Eğitim Bakanlığınca hazırlanan bir kanun tasarısı, Bakanlar Kurulunun 22 Aralık 1961 tarihli toplantısında benimseniyor ve Başbakan İsmet İnönü'nün imzasıyla 27 Aralık 1961 tarihinde TBMM'ye sunuluyordu. Bu tasarıda, şu hükümler yer almaktaydı:

“Üniversite öğretim üyelerinden bâzılarının affına ve bâzılarının diğer fakülte ve yüksek okullara nakline dair 27.10.1960 tarihli ve 114 sayılı Kanuna ek kanun tasarısı”

MADDE 1.- 114 sayılı Kanunun 5 nci maddesi kaldırılmıştır.

MADDE 2.- 114 sayılı Kanuna ekli 1 ve 2 sayılı cetvellerde ad ve soyadları ile akademik unvanları gösterilip adı geçen kanunun 1 ve 2 nci maddeleri gereğince üniversitelerdeki öğretim üyeliği veya öğretim yardımcılığı görevlerinden affedilen veya başka fakülte veya yüksek okullara nakledilen Ankara, İstanbul, Ege 'İzmir' ve Atatürk üniversiteleri ile İstanbul Teknik Üniversitesi mensupları (emekliye ayrılanlar veya başka görevlere atanmış olanlar dâhil) eski akademik unvanları

¹⁰⁵⁵ Şevket Süreyya Aydemir, **İkinci Adam**, III. Cilt, 1950–1964, Remzi Kitabevi, 6. Basım, İstanbul, 2000, ss. 538-540; Mehmet Ali Birand, Can Dündar, Bülent Çaplı, **12 Mart, İhtilalin Pençesinde Demokrasi**, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 1994, ss. 25-35; Alpay Kabacalı, **Bilinmeyen Yönleriyle Cumhuriyet Tarihi**, Denizbank Finansal Hizmetler Grubu, Deniz Yayınları, İstanbul, 2004, ss. 229-231; Kâmil Karavelioğlu, **Bir Devrim İki Darbe**, 27 Mayıs, 12 Mart, 12 Eylül, Güner Yayınları, İstanbul, 2007, ss. 168-170.

¹⁰⁵⁶ İnönü, günlük olayları kaydettiği defterde, bu hususu şöyle not etmişti: “24 Ekim Salı, Saat 9.45 'de Çankaya'ya davet. Cevdet Sunay ordu erkânı ile geldi. Taleplerini söyledi. 147'leri karıştırdılar. Reddettim. Kabul ettiler”, İsmet İnönü, **Defterler (1919–1973)**, 2. Cilt, Hazırlayan: Ahmet Demirel, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2001, s. 842. Sözü geçen Çankaya toplantısında alınan kararlar ile ilgili olarak, ayrıca bkz. Tevfik Çavdar, **Türkiye'nin Demokrasi Tarihi, 1950–1995**, İmge Kitabevi Yayınları, 2. Baskı, Ankara, 2000, ss. 123-124.

ve dereceleri saklı tutulmak şartıyla ve Senatoların uygun görmesinden başka her hangi bir işleme ihtiyaç olmaksızın öğretim üyeliğine veya yardımcılığına kabul ve tâyin olunurlar.

MADDE 3.- 2 nci maddenin şümulüne giren öğretim üyeleri veya yardımcılarının bu kanunun yürürlüğe girdiği tarihten itibaren en geç 30 gün içinde ikinci maddeye göre üniversite senatolarınca tâyinleri yapılır.

Bu maksatla üniversiteler kadrolarına ilişik cetveldeki kadrolar eklenmiş sayılır.

MADDE 4.- *Bu kanun yayımı tarihinde yürürlüğe girer.*

MADDE 5.- *Bu kanunun Millî Eğitim Bakanı yürütür.*”¹⁰⁵⁷

Anılan Tasarının gerekçesinde ise şöyle denilmektedir:

“28 Ekim 1960 tarihinde yürürlüğe girmiş bulunan 114 sayılı Kanunun Ankara, İstanbul, Ege ve Atatürk üniversiteleri ile İstanbul Teknik Üniversiteleri mensuplarından bir kısım öğretim üye ve yardımcıları bu vazifelerinden affetmiş ve 5 nci maddesiyle de ‘bu kanunla vazifelerinden affedilenlerin bir daha üniversite öğretim üyeliği veya yardımcılığı vazifesi ile görevlendirilemeyeceklerini’ hükme bağlamış bulunmaktadır.

Halen yürürlükte bulunan ‘Türkiye Cumhuriyeti Anayasası’ 58 nci maddesinde:

‘Her Türk kamu hizmetlerine girme hakkına sahiptir.

Hizmete alınmada ödevin gerektirdiği niteliklerden başka hiçbir ayırım gözetilmez’ demekte ve yine 40 ncı maddesinde de ‘herkesin dilediği alanda çalışma... hürriyetine sahibolduğunu’ açıklamaktadır.

Şu itibarla, bir taraftan 114 sayılı Kanunun mevzuubahis 5 nci maddesinin Anayasanın yukarda tesbit olunan hükümlerine aykırı düşen durumu ortadan kaldırmak ve diğer taraftan 114 sayılı Kanunla vazifelerinden affedilmiş olanlardan tekrar üniversitelere dönmek isteyenlerin yeniden atanmalarını mümkün kılacak kadroları temin etmek amaçları dâhilinde ve 114 sayılı Kanuna ek olmak üzere ilişik kanun tasarısının hazırlanmasına zaruret hâsıl olmuştur.

Kanunun 1 nci maddesiyle 114 sayılı Kanunun 5 nci maddesi kaldırılmakta ve bu suretle, halen açıkta veya başka görevlerde bulunan üniversite öğretim üye ve yardımcılarının tekrar üniversitelere dönmeleri imkânı sağlanmış olmaktadır.

¹⁰⁵⁷ Millet Meclisi S. Sayısı: 50, “Üniversite öğretim üyelerinden bâzılarının affına ve bâzılarının diğer fakülte yüksek okullara nakline dair 27.10.1960 tarihli ve 114 sayılı Kanuna ek kanun tasarısı ile Burdur Milletvekili Mehmet Özbey’in, İstanbul Milletvekili Oğuz Oran ve Ordu Milletvekili Ferda Güley ve Afyon Karahisar Milletvekili Hasan Dinçer ile Eskişehir Milletvekili Seyfi Öztürk’ün, 27 Ekim 1960 tarihli ve 114 sayılı Kanunun yürürlükten kaldırılmasına dair kanun teklifleri ve Millî Eğitim Komisyonu raporu ile Anayasa Komisyonu mütalâası ve Maliye ve Bütçe komisyonları raporları”, **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 1, Cilt: 4, Birleşim: 65’in sonuna ekli, (26.03.1962), ss. 20-23.

2 nci madde ile 1 nci madde gereğince yapılacak kabul ve tâyin işlemi hususunda Anayasanın 120 nci maddesiyle konulan esas ve mer'i Üniversiteler Kanununun senatolara verdiği yetki muhafaza edilmek suretiyle muhtar üniversitelerin arzu ve iradesi üstün tutulduğu gibi yapılacak tâyinlerin özelliği de göz önüne alınarak kısa bir süre içinde ifa ve ikmali ve kullanılacak kadroların temini maksadı güdülmektedir.

4 ncü ve 5 nci maddeler yürürlük ve yürütme maddeleri olup 114 sayılı Kanunun yürütülmesi Millî Eğitim Bakanına tevdi edilmiş olduğundan aynı hükmün ona ek olan bu kanuna da konması zaruri görülmüştür." ¹⁰⁵⁸

147'ler sorununun çözülmesi, bir diğer deyişle, Millî Birlik Komitesi zamanında üniversitelerden ilişkileri kesilen öğretim üyelerinin tekrar üniversiteye dönebilmelerini sağlamak için, Bakanlar Kurulunca hazırlanıp Millet Meclisi Başkanlığına sunulan bu Kanun Tasarısından başka, bazı milletvekilleri de çeşitli kanun tekliflerinde bulunmuşlardı. Gerçekten, i- Burdur Milletvekili Mehmet Özbey; ii- Afyon Karahisar Milletvekili Hasan Dinçer ile Eskişehir Milletvekili Seyfi Öztürk ve iii- İstanbul Milletvekili Oğuz Oran ile Ordu Milletvekili Ferda Güley, üç ayrı kanun teklifi hazırlamışlar ve Millet Meclisi Başkanlığına sunmuşlardı.

Burdur Milletvekili Mehmet Özbey, Teklifinin gerekçesinde şöyle diyordu:

"Çeyrek asır maarife hizmet etmiş, emek vermiş bir insan ve bir öğretmen olarak 114 sayılı Kanunla vazifelerinden affedilen bu kıymetli ve güzide maarif elemanının tekrar vazifelerine alınmaları hem memleket ve hem de millet nef'ine olacaktır. Bir üniversite ancak yüz senede tekâmül edebilir. Ölümsüz Büyük Atatürk Doğu – Anadolu'da bir üniversite kurulmasını 1.11.1937 tarihinde Büyük Millet Meclisi açılış nutkundaki işaret ve emirleri ancak yirmi sene sonra 31.5.1957 de tahakkuk edebilmiştir. Bugün dünyanın birçok yerlerinde Hükümet tarafından olduğu gibi ve bilhassa Amerika'da halk tarafından tesisle idare edilen 'halk üniversiteleri' vardır. Bu üniversiteler çeşitli araştırmalar yaparak ve bu araştırmaları halka mal ederek ve bu sayede halkın istihsal metotlarını iyileştirerek halkın hayat seviyesinin yükselmesinde mühim hizmetler ifa etmişlerdir. Bizim ise değil halk tarafından Hükümet tarafından tesis edilen üniversiteler dahi gerek eleman ve gerekse imkân bakımından birçok noksanları mevcuttur. Bunları ne kadar telâfi edebilirsek o derece memlekete hizmet etmiş oluruz. Üniversitenin elemanı olan profesör ve doçentlerin yetişmesi de senelere bağlıdır. Vatanımız hem üniversitenin ve hem de üniversite elemanlarının yokluğunu çok acı olarak hissetmektedir. Bunu hiçbir parti görüşüyle ve politika zihniyetiyle katıyen mütalâa etmemek lâzımdır. Vatan partilerin üstündedir. Buna hizmet etmek hepimize düşen namus borcudur. Memleket çocukları ve binlerce lise mezunları üniversite kapılarında ve bu saatlerde 'ya ilim ya ölüm' diye bağırmakta ve miting yapmaktadırlar. Buna çare bulmak üniversite kapılarını bu kıymetlere açmak ve bu gençleri okutmak lâzımdır. Bu da ancak fazla öğretim

¹⁰⁵⁸ A.k., ss. 1-2.

üyesinin mevcudiyetiyle kabil olacaktır. İşte dışarıda bom boş duran ve vazife bekliyen ilim adamlarından, 147'lerden istifade etmek her halde memleketin lehine ve nef'ine olacaktır.

Bu kabul edildiği takdirde; hukuk devleti ülküsü ile bağdaşması ve gerek insan hakları evrensel Beyannameyi bakımından bu kanunun kabulü şarttır. Bu sadece 147'lerin şahıslarına yapılan haksızlığı ve hatayı tamir için değil hukuk prensiplerine bağlılığı milletlerarası sözleşmelere saygıyı hukuk ve adalete olan güvenliği de kuvvetlendirecek; ve her şeyden önce bizzat üniversite akademik hayatın yürümesi için şart olan hukuk ve güvenin yeniden kurulması için de 114 sayılı Kanunun bütün neticeleriyle kaldırılması gerekmektedir. Bu itibarla millet ve memleketimin nef'ine olan bu kanun teklifimin kabulünü rica ederim.”¹⁰⁵⁹

Afyonkarahisar Milletvekili Hasan Dinçer ile Eskişehir Milletvekili Seyfi Öztürk ise, hazırladıkları Teklifin uzun gerekçesini şöyle açıklıyorlardı:

28 Ekim 1960 günlü ve 10641 sayılı Resmî Gazete ile yayınlandığı gün yürürlüğe girmiş bulunan 114 sayılı Kanun ile üniversitelerden (147 öğretim üyesi ve yardımcısının görevlerine son verilmiştir.) 147 öğretim üyesi ve yardımcısının görevlerine son verilmesini gerektiren sebepler hakkında alâkalılar tarafından yapılan beyanların müphemiyeti bunların indî takdirlerle üniversitelerden uzaklaştırıldığı kanaatini umumi surette tesis etmiştir.

Yurdumuzun yüksek öğretim kadrosundaki noksanlığına inzımanen 147 öğretim üyesinin vazifelerinden uzaklaştırılmaları ile bu sahadaki ihtiyaçlar endişe verici bir mahiyet arz etmiştir.

En güvenilir kanuni teminat ile mücehhez olan üniversiteler hakkındaki bu tutum üniversitede kalan öğretim üyelerinin büyük bir çoğunluğunu, üniversite öğrencilerini, matbuatı ve yurttaşların büyük bir kısmını hattâ yabancı üniversite mensuplarını şiddetli tenkide sevk etmişti. Çıkarılan öğretim üyelerinin ne gibi vasıflarından ve hareketlerinden dolayı böyle bir tasarrufa tâbi tutulduklarını öğrenmek istemişlerdi. Fakat bu sebepler umumi eşkâra açıklanmadığı gibi haklarında muamele yapılan zevatın şahsi müracaatlarında da yeter şekilde ve müspet anlamda tatminkâr bir cevap verilemedi. Bu yüzden ortada ciddî mahiyette sebeplerin mevcudolmadığı ancak birtakım dedikoduların ve esassız malûmatın 147 öğretim üyesi ve yardımcısı hakkında böyle bir tasarrufa sebeb olduğu düşünce ve kanaati umumi şekilde tezahür etti.

Üniversitenin reaksiyonu ile kanunun ilgası için birçok teşebbüslere girişildiği ve bu teşebbüslerin en yüksek kademelerde ele alındığı fakat nihayet bütün bunların akim kalmış olduğu da bir gerçektir.

114 sayılı Kanun çeşitli yönlerden mevcut Anayasaya ve 1 No.lu Kanuna aykırı bulunmakla da esasen tadili lüzumlu idi.

¹⁰⁵⁹ A.k., ss. 2-3.

Bu kanun 1924 tarihli Anayasanın bâzı maddelerini değiştiren geçici 1 No.lu Kanunun 3 ncü maddesine de muhaliftir. Bu maddeye göre ‘Millî Birlik Komitesi, yasama yetkisini doğrudan doğruya kendisi ve yürütme yetkisini Devlet Başkanının tâyin ve Komitenin tesbit ettiği Bakanlar Kurulu eliyle kullanır.’

114 sayılı Kanun yasama yetkisi dışına çıkararak yürütme yetkisi kullanılmakla yukarda sözü geçen Anayasa hükmüne aykırı mahiyet arz etmektedir. Teşriî organı objektif hükümler vaz’eder. Bu hükümlerin sübjektif mahiyette tatbiki yürütme işi olmakla bununla ilgili Bakanların vazifesi cümlesinden olduğu malûmdur.

Eğer kanunda, Üniversite öğretim üyelerinde bulunması gereken veya gerekmiyen, vasıflar tesbit edilmekle objektif bir kıstas tesbit edilmiş olsaydı, yürütme organı bu ölçüler içinde tasfiye yapmak hususunda harekete geçecekti. Bu suretle de sözü geçen 1 No. lu Kanunun 3 ncü maddesine hususiyle Anayasa hükmüne aykırı hareket edilmemiş olacaktı.

2. 114 sayılı Kanun 4936 sayılı Kanuna da aykırıdır. 4936 sayılı Kanun Üniversite öğretim üyelerinin görevlerine ne gibi hallerde ve ne gibi usullerle son verileceğini tâyin etmiştir. Hattâ 50 nci maddesinde bu kanunda yazılan sebep ve hükümler dışında öğretim mesleki üyelerinin görevlerinden ıkarılmıyacağını ve Akademik unvanlarından mahrum edilemeyeceği hükmünü muhtevi bulunmuştur.

3. Hukuka bağlı bir Devlet nizamı içkide her şahsın ne gibi davranışları yüzünden hakkında ne gibi hükümlerin tatbik edileceğini evvelden bilmesi ve mâruz kaldığı tatbikat kaideye ve kendi davranışlarına uygun olmadığı vakit haksızlığa uğradığı iddiası ile muayyen kazai mercilere müracaat ederek hakkındaki tasarrufun kaldırılması yolunun açık bulunması gerekir. Halbuki 114 sayılı Kanun, 5 nci maddesiyle şümulüne aldığı şahıslar hakkında bu yolu katî surette kapamış ve bunların Üniversitelere tekrar alınmalarını menetmiş bulunmakla insan ve vatandaş haklarını ihlâl eden bir hükmü ihtiva etmiş olmaktadır. Görülüyor ki, 147 öğretim Üyesi veya yardımcısı hakkındaki 114 sayılı Kanun kusurunun ne olduğu bildirilip müdafaaları alınmadan meslekî bakımdan en ağır bir hükmün tatbikine mâruz kalan şahsa her hangi bir müracaat hakkı tanınmamakta kendisine isnadolunan fiil her ne ise bundan dolayı müdafaa hakkını kullanmasına meydan vermemektedir. Hattâ bunlardan ne gibi sebeplerden dolayı çıkarılmış oldukları hususu(n) da tamamen saklı tutulmuştur.

Bütün bunlar kanun hükümleriyle, prensipleriyle, adalet ve nasafet esaslarıyla insan haklarıyla hukuka bağlı Devlet nizamiyle uzlaşamıyacak mahiyette bir kanun hükmünün karşısında bulunduğumuzu göstermektedir. 114 sayılı Kanunun tamamen ortadan kaldırılması ve eski haline avdet etmesi için bu sebeplerin kâfi geleceğine inanmaktayız.

Kanunu yapan Heyete dâhil olanlardan yanıldıklarını söyleyen zevatın bu beyanlarındaki imânın şümulünü araştırmayacağız. Bâzı yanlış ve yersiz iletilen

bilgilerle indî takdir yollarına sevk edilmiş bulunan zevatın dahi neticeden memnun olmadıkları tezahür etmektedir. Arz olunan bu sebeplere dayanarak teklifimizin 1 nci maddesiyle 114 sayılı Kanunun ve bu kanuna ekli cetvellerin yürürlükten kaldırıldığı derpiş olunmuş, emekliye ayrılmış veya başka vazifeye tâyin edilmiş olanların 27.10.1960 tarihinde işgal ettikleri barem kadrolarına iadeleri hususu tasarının 2 nci maddesiyle tesbit edilmiştir. Tasarının 3 ncü maddesi Üniversiteler Kanunu hükümlerine göre gerekli işlemlerin tekemmül ettirilmesi prensibini vaz'etmektedir. Şu suretle bu kanun tasarısının kabulü halinde üniversite muhtariyetini zedeliyecek mahiyetteki 114 sayılı Kanunun getirdiği mahzurlar da tamamen bertaraf edilmiş olacaktır.”¹⁰⁶⁰

Nihayet, aynı konuda bir başka teklif yapmış olan, İstanbul Milletvekili Oğuz Oran ile Ordu Milletvekili Ferda Güley de, Tekliflerinin gerekçesinde şöyle diyorlardı:

“114 numaralı ve 27.10.1960 günlü, üniversite öğretim üyelerinden bâzılarının vazifelerinden affına ve bâzılarının diğer fakülte ve yüksek okullara nakline dair kanun hem 1924 ve hem de 1961 Anayasasına aykırıdır.

Bu kanun yasama yetkisini aşarak, yürütme yetkisine de müdahale eden bir tasarruftur. Mağdurlara itiraz ve müdafaa merciini yok eden bir kanundur. İnsan haklarına karşı adaleti kapayan bir tasarruf olmuştur.

114 sayılı Kanun mevcut ve yürürlükte olan 4936 sayılı Üniversite Kanununa da aykırıdır, bundan ötürü akademik mesleke duyulan güveni sarsmıştır. Bu kanun 147 öğretim üyesi ve yardımcısını kanun dışı indî bir tasarrufla, mesleklerinden çıkarmakla, akademik meslekte vücudu şart olan güvenliği bozmuş, ilim adamlarının maneviyatını zedelemiştir.

Bu kanun insan hak ve hürriyetlerine aykırı olduğu gibi Hukuk Devleti ülküsü ile de bağdaşamaz.

147 ilim adamını ve yardımcılarını sebep göstermeden, savunmaları alınmadan, bir günde birdenbire işlerinden çıkarılmaları hukuk müesseselerine ve prensiplerine duyulan güveni sarsacak niteliktedir.

Üniversitelerimize bugün ve yarın için gereken akademik huzur ve güvenin sağlanması ve 147 ilim adamı ve yardımcılarının uğradıkları haksızlık ve hatayı tamir için 114 sayılı Kanunun bütün neticeleriyle kaldırılması gereklidir.”¹⁰⁶¹

D. Tasarı ve Tekliflerin Millet Meclisinde Görüşölüp Karara Bağlanması

Bakanlar Kurulunca hazırlanan ve 27 Aralık 1961 tarihinde Millet Meclisi Başkanlığına sunulan *Üniversite öğretim üyelerinden bâzılarının affına ve bâzılarının diğer fakülte ve yüksek okullara nakline dair 27.10.1960 tarihli ve 114 sayılı Kanuna ek kanun tasarısı*”, Başkanlıkça, Millî Eğitim, Maliye ve Bütçe Komisyonlarına havale edilmiş ve bu durum, Millet Meclisinin 3 Ocak 1962 tarihli 28. Birleşiminde “Gelen Kâğıtlar” listesinde ilân edilmişti¹⁰⁶².

¹⁰⁶⁰ A.k., ss. 4-5.

¹⁰⁶¹ A.k., s. 6.

¹⁰⁶² M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 1, Cilt: 1, Birleşim: 28,

Tasarıyı ve teklifleri birleştirerek inceleyen Millî Eğitim Komisyonu, Tasarıda bazı değişiklikler yapmıştı. Bu bağlamda, Tasarıda yer alan ve görevine dönmek isteyen öğretim üyelerinin dönüşüne Üniversite Senatosunca karar verileceğini öngören hükümdeki Senato kararı kısmı kaldırılıyor ve söz konusu düzenleme, “her hangi bir işleme tâbi olmaksızın öğretim üyeliğine veya yardımcılığına iade edilmişlerdir” şekline dönüştürülüyordu. Ayrıca, bu kanun uyarınca görevlerine dönmeleri kabul edilenlerden, halen TBMM üyesi olanlara bir imkân tanıyabilmek için, Tasarıya,

“114 sayılı Kanun gereğince üniversiteler öğretim üyeliği görevlerinden ayrılmış olup halen T.B.M.Meclisi Üyesi bulunanlardan bu kanunun (1) nci maddesi gereğince üniversitedeki öğretim üyeliği görevine dönmek hakkını kazanmış olanların, bu kanunun yayımı tarihinden itibaren 45 gün içinde T.B.M.Meclisi Üyeliğinden veyahut üniversite öğretim üyeliğinden birini tercih ederler.

Bu 45 gün içinde üniversitedeki öğretim üyeliği veya yardımcılığı görevlerine dönmemiş olup da bu süre geçtikten sonra üniversitelere dönmek isteyenler 4936 sayılı Üniversiteler Kanunu ve Memurin Kanunu hükümlerine tâbi tutulurlar.”

şeklindeki bir hüküm de ekleniyordu¹⁰⁶³.

Tasarıyı ve aynı konuya yönelik teklifleri inceleyen Maliye Komisyonunun, Millî Eğitim Komisyonunca yapılan değişikliklerin Anayasa Komisyonunca değerlendirilmesini talep etmesi üzerine, sözü geçen düzenlemeler Anayasa Komisyonunca da ele alınmış ve Anayasa Komisyonu, hazırladığı uzun bir raporda, Millî Eğitim Komisyonunca yapılan değişiklikleri Anayasaya aykırı bulduğunu, bu nedenle Bakanlar Kurulu Tasarısındaki düzenlenmenin tercih edilmesi gerektiğini bildirmişti¹⁰⁶⁴. Anayasa Komisyonu, konuyu çok ayrıntılı bir değerlendirmeye tâbi tutarak oluşturduğu görüşünde, şu hususların altını çizmekteydi:

“...Millî Eğitim Komisyonu değiştirişi ile getirilen tanzim tarzına göre, 114 sayılı Kanunla istihdaf edilmiş olan üniversite öğretim üyeleri ve öğretim yardımcıları, üniversite organlarınc ve yürütme organınca hiçbir işlem yapılmaksızın üniversitelere eski unvan, derece ve yetkileriyle iade edilmiş olacaklardır; yani teşriî yoldan tâyin yapılmak suretiyle eski halin iadesi durumunun yaratılması bahis konusudur.

Millî Eğitim Komisyonunun değiştirişi, mer’i Anayasaya iki noktadan uygun görülmemiştir:

a) Evvelâ; Anayasanın 5 ve 6 ncı maddeleri, kuvvetler ayrılığı ilkesini Anayasa hukukumuzda yerleştirmiş bulunmaktadır...

...

iii) Oysa ki 114 sayılı Kanunla üniversite dışında bırakılmış olan üniversite

(03.01.1962), s. 458.

¹⁰⁶³ Yukarıda adı geçen Millet Meclisi S. Sayısı: 50, ss. 20-22.

¹⁰⁶⁴ A.k., ss. 10-17.

öğretim üyeleri ile öğretim yardımcılarının yeniden üniversiteye dönmeleri, belli vatandaşları istihdaf eden sübjektif ferdî bir tasarruftur; bir tâyin tasarrufudur. Üniversite, muhtar olmakla beraber, yine de idarenin bir parçasıdır. İdare içindeki tâyinler ise Anayasanın 5 ve 6 ncı maddeleri gereğince, yasama organı tarafından yapılamaz...

b) Saniyen; Millî Eğitim Komisyonunun değıştirişı, mer'i Anayasamıza bir noktadan daha uygun düşmemektedir. Gerçekten, Anayasamızın 120 nci maddesi gereğince, üniversiteler 'İdari özerkliğe sahip kamu tüzel kişileridir.' Aynı maddeye göre, üniversiteler –özel kanunla kurulmuş Devlet üniversiteleri hariç– 'Kendileri tarafından seçilen yetkili öğretim üyelerinden kurulu organları eliyle yönetilir ve denetlenir.'

i) İmdi, idari muhtariyetten çıkan en önemli netice, üniversitelerin yetkili organları eliyle, kendi öğretim üyelerini ve öğretim yardımcılarını bizzat seçmeleridir...

iv) Bu mülâhazalar muvacehesinde, yasama orrganının, üniversitelerin kanunla tesbit edilen yetkili organlarının yerine kaim olarak, –Anayasaya aykırı olmakla beraber hükümlerini icra ettiğİ aşıkâr olan– bir kanunla üniversite dışı bırakılmış olan bâzı öğretim üyelerini ve öğretim yardımcılarını, üniversitedeki belli kadro ve görevlere tâyin etmesi, Anayasanın 120 nci maddesi hükümlerine uygun görülemez..."¹⁰⁶⁵

Millet Meclisi Maliye Komisyonu, Anayasa Komisyonunun bu görüşü doğrultusunda, Tasarıda Millî Eğitim Komisyonunca yapılan değışiklikleri benimsememekle birlikte, Tasarıda başka bazı düzeltmeler yapılmasını önermişti¹⁰⁶⁶. Sonunda, Bütçe Komisyonunun da incelemesinden geçen Tasarı, Millet Meclisinin, 26 Mart 1962 tarihli 65. Birleşiminde Genel Kurula intikal ediyor ve hemen o Birleşimde görüşülmesine başlanmasını isteyenler oluyorsa da¹⁰⁶⁷, Millî Eğitim Bakanının hazır bulunmaması nedeniyle, görüşmelere bir sonraki, 28 Mart 1962 tarihli 66. Birleşimde başlanabiliyordu¹⁰⁶⁸.

¹⁰⁶⁵ A.k., ss. 12-15.

¹⁰⁶⁶ Maliye Komisyonunun Raporu için bkz. A.k., ss. 17-19.

¹⁰⁶⁷ Örneğın, Kırşehir Milletvekili Ahmet Bilgin, şöyle diyordu:

"Muhterem arkadaşlarım; öteden beri sürüncemede kalmış olan bu 114 sayılı Kanunun tadilini tazammun eden kanun teklifi komisyonlarda aylarca sürünmüş, müzakeresi ariz ve amik yapılmış ve arkadaşlarımız utula kesbetmiştir..."

Şimdi arkadaşlar, bu 114 sayılı Kanunun ortaya getirmiş olduğı haksızlığın iadesi bu kadar uzun müddet sürüncemede kaldığı için, bir gün evvel hakların hak sahiplerine iadesi Yüksek Meclisin vazifesi cümlesindendir. Bu haksızlığın devamına sebebiyet vermek doğru olmaz. Önergede belirttiğimiz gibi, tasarinın gündeme alınması hususunda reylerinizi vermenizi arz ve teklif ediyorum..." **M.M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 1, Cilt: 4, Birleşim: 65, (26.03.1962), s. 126.

¹⁰⁶⁸ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 1, Cilt: 4, Birleşim: 65, (26.03.1962), ss. 125-126; **M.M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 1, Cilt: 4,

Tasarının tümü üzerindeki görüşmelerde, ilk sözü, YTP Grubu adına Diyarbakır Milletvekili Yusuf Azizoğlu almıştı. Azizoğlu, bazı üniversite öğretim üyelerinin ve yardımcılarının, Millî Birlik Komitesi döneminde görevlerine son verilmiş olmasını eleştirerek başladığı konuşmasında şöyle demektedir:

“...Muhterem arkadaşlarım, 13 Haziran 1946 tarih ve 4936 sayılı Üniversiteler Kanunu yürürlükte ve bunun öğretim üyelerini teminat altına almış bulunan 50 nci maddesi hiçbir suretle tadil edilmemiş iken, teşriî organın böyle bir idari tasarrufu yapmış olması, üniversite muhtariyetine vâhim bir müdahale olmuştur. 114 sayılı Kanunun, 5 nci maddesinde, görevden affedilen öğretim üyelerinin, tekrar üniversiteye girmelerini menetmek suretiyle, Anayasa hükümleri ve insan haklarıyla de bağdaşmaz bir hüviyet iktisabetmiştir.

İçlerinde ilmî otoriteleri milletlerarası sahaya kadar yaygın büyük kıymetler de bulunan bir grup üniversite hocasından memleketi mahrum bırakması, hele şahıslar hakkında maddi ve mânevî portesi itibariyle son derece ağır hükümler sevk ederken, sebep gösterilmemiş, müdafaa hakkını kullanmaya imkân tanınmamış olması, 114 sayılı Kanunun objektif olmaktan uzak, tamamen sübjektif bir tasarruf olduğu hakikatini meydana çıkarmıştır.

Fevkalâde nazik ve gayrimüsait bir devre içinde bulunulmasına rağmen bu yanlış karar muvacehesinde Türk matbuatının ve kadir şinas umumi efkârımızın şiddetli bir tepki göstermiş olması bizler için iftihar edilecek bir netice, üniversite mensupları için kuvvetli bir teselli olmuştur.

Buna ilâveten şu noktaları belirtmekle büyük bir memnunluk duyduğumuzu ifade etmek isteriz.

Fevkalâde zamanların acele bir mahsulü olan bu kanunun umumi efkâra açıklanmasından hemen sonra, teşriî organ ve yetkili makamların, bu büyük hatayı kabul ederek düzeltme arzusu göstermiş olmaları, ve haksızlığa uğrıyan 147 öğretim üyesinin bugüne kadar devam eden sabır ve vakarlı hareketlerinin yanıbaşında, teşriî organa telkin ve nüfuz ile böyle bir kararın alınmasına vesile olanların azınlıkta kalmış olması ve üniversite mensuplarının organ olarak, müşahhas olarak 147 öğretim üyesinin haksız bir tasarruf neticesinde mağdur olduğu kanaatini devamlı olarak izhar ve ilândan geri kalmamış olmasıdır...

Milletimizin tarihinde ilim adamlarına hudutsuz saygı ve sevgi gösterilmiş olduğunun misali pek çoktur.

Yapılmış olan, bir hata ve haksız muameleyi bertaraf etmek suretiyle, millî geleneğimize yeni ve güzel bir misal daha eklenmiş olacaktır.

Bu kanunla senatolara verilen görev, Büyük Meclisin yine üniversitelere karşı beslediği itimat ve saygının bir belirtisi olarak alınmalıdır. Her ne kadar bugünkü senatolar 147 öğretim üyesinin vazifeden alınmalarından sonra teşekkül etmiş ise de, yine kendi yetiştikleri bir müessesede, olgunlaşmış meslektaşları ve

ideal arkadaşlarıdır.

Bu itibarla, iş başında bulunan senatoların inceleme sonuçlarına, bizim kadar hocaların da, emniyet ve itimat içinde bulunacaklarını ümidetmek isteriz. Muhterem arkadaşlarım, bu kanun tasarısı yüksek tasviplerinize mazhar olduktan sonra üniversitelerimizde, muvakkat bir zaman için münakaşa konusu olan karşılıklı sevgi ve saygının, en geniş bir müsamaha duygusu içinde yeniden ve daha kuvvetli olarak kurulacağına inanıyoruz.

Muhterem milletvekilleri;

Memleketimizin şiddetle muhtaç bulunduğu ilim adamlarını onu(o)re etmek, onları yetiştikleri ve müstakbel kuşakları yetiştirmekte bulundukları yuvalarına kavuşturarak hakiki bir yurt hizmeti ifa etmek, üniversite hocalarımıza(ı) bütün bir medeni âlem önünde, ilim haysiyet ve şerefine sahip insanlar olarak selâmlamak gibi en ulvi duygularla hazırlanmış bulunan bu kanunu, Y.T.P aynı zamanda memlekete huzur ve itimat getiren en müsbet bir adım olarak karşıladığını ifade etmekle büyük bir inşirah ve bahtiyarlık duymaktadır.”¹⁰⁶⁹

Birleşimi yöneten Başkanvekili Mekki Keskin, YTP Grubu adına yapılan bu konuşmadan sonra, şahısları adına konuşmak isteyen milletvekillerine söz veriyor ve ilginç bir rastlantı, ilk sözü, kendisi de 147’lerden olan İstanbul Milletvekili Zeki Zeren alıyordu. Zeki Zeren’in, kendisinin de 114 sayılı Kanun uyarınca üniversiteden çıkarılan 147 öğretim üyesi arasında bulunması nedeniyle, böyle bir kanun hakkında konuşmasının yanlış anlaşılmasından endişe ettiğini belirterek başladığı, kısa, fakat anlamlı konuşması şöyleydi:

“Muhterem Başkan, aziz arkadaşlarım;

Bu kanun tasarılarının tümü hakkında söz almak hususunda tereddüt sahibi idim; 147’ler arasında bulunmam acaba suitefsire uğrar mı diye? Ama 147’lerden gerek aramızda teşriî vazife sahibi olan, gerekse dışarıda 147’ler Derneğine mensup bütün arkadaşlarımla şu anda aynı ruh haleti içinde bulunmaktığımızı inanmam bana huzurunuza çıkma cesareti verdi. Her halde şu anda hepimizin eş duygularımızı bilmemizin müsbet kararlarınız üzerinde faydası olacağını ummaktayım.

Şahsan 147’ler listesinde bulunan bir milletvekili olarak, bu dâvanın halli yolunda tasarı getiren Hükümetinizle tekliflerde bulunan arkadaşlarımızı(a), tasarılar üzerinde görüşen ve uygun tekliflere varan encümenlerimize müteşekkirim. Kararlarınızın beni olduğukadar, 147 ilim adamını ve yardımcısını tatmin edeceğinden şüphe etmiyorum. Sizler, bugün milletimizin temsilcisi, Millet Meclisinin birer rüknü olarak bu tasarıları en uygun şekliyle kabul edip onaylarsanız –Senatomuzun da bu kararınızı tasvibedeceğinden şüphe etmiyoruz.– Böylece Türkiye ilim tarihinin 147’ler hâdisesi diye anacağı karanlık bir sayfası, ortadan kalkacak, bu yönden de ilme muhtarlığı kazandırılmış olacaktır. Gelecekte 147 ilim adamı ve yardımcısının şeref ve itibarını iade imkânını sağlamış bulunduğunuz için takdir; minnet ve

¹⁰⁶⁹ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 1, Cilt: 4, Birleşim: 66, (28.03.1962), ss. 167-168.

şükranla anılacaksınız.

Bu tasarı tekliflerinin, Meclisimizin bütçeden sonra ilk ele aldığı kanunlar arasında oluşu Hükümetimizin (geciken adalet, adaletsizlik olur) inanışına sahip bulunduğunu gösterir ki, kendilerini bir Milletvekili olarak takdir ve tebrik ederim.

Bu sözlerimle bütün 147'lerden yaşıyanların duygularına tercüman olduğuma inanıyor, içimizde bu sevinçli günü görmeden ölenlerin ise ruhlarını şu anda şâd ettiğimize emin bulunuyorum. Hürmetlerimle.”¹⁰⁷⁰

Zeki Zeren'den sonra söz alan Burdur Milletvekili Mehmet Özbey, yaptığı uzun konuşmada, kanunun, bu mağdur öğretim üyelerinin, başka hiçbir işleme gerek kalmaksızın üniversiteye dönebilmelerine imkân tanıyacak bir düzenleme getirmesinin daha doğru olacağını; çünkü, bu öğretim üyelerinin görevlerine son verilirken üniversite senatolarına sorulmadığını belirtiyordu. Özbey, bu konuda şöyle demektedir:

“...Yalnız arkadaşlar, benim siz muhterem arkadaşlardan bir temennim olacaktır. O da şudur: Bu 147 öğretim üyesini vazifelerine iade ederken 2 yol vardır. Birisi doğrudan doğruya vazifelerine iadeleri... Diğeri ise bunların tâyinlerinin Üniversite Senatosuna bırakılmasıdır. Bence ve kanaatimizce en âdil olanı doğrudan doğruya vazifelerine iadeleridir. Çünkü; bu 147 kişi vazifelerinden atılırken senatoya sorulmamış ki; alırken sorulsun. Kaldı ki bugün bu profesörlerin tâyinleri aksine senatoya bırakıldığı takdirde; esasen birçoklarının yerleri doldurulmuş olduğundan bâzılarının açıkta kalmak ihtimalleri vardır. Haklarını ve yerlerini alamıyacaklardır. Kürsüleri verilmeyenler; Danıştaydan da bir netice alamazlarsa; işte o zaman bu öğretim üyelerinin müracaat edeceği iki yer vardır: Birisi Allah, diğeri de Yüksek Meclisiniz! Çünkü Senato olmayınca, başka hakkını verecek makam da yoktur.

Esasen muhterem arkadaşlar; senato istediği zaman suçlu profesörü atabilir. Biz Türkiye Büyük Millet Meclisi olarak bunların haklarını tam olarak verelim. Şayet; içlerinde kusurlular; günahlılar varsa Senato atsın; ayıklasın.

Hulâsa muhterem arkadaşlar, huzuruza gelen bu kanun tasarısı ve tekliflerini incellerseniz, orada göreceksiniz ki, Maarif Komisyonu raporiyle Maliye ve Bütçe komisyonlarının raporları ayrı ayrıdır.

Maarif Komisyonu, bu 147 öğretim üyesini doğrudan doğruya vazifelerine iade ediyor. Maliye ve Bütçe komisyonları ise bunların tâyinlerini Senatoya bırakıyor. Son söz; kanaatimce en adilâne olanı ve asıl ihtisas komisyonu olan Milli Eğitim Komisyonunun raporunu, kabul buyurmanız, yani bu 147'leri vazifelerine iade etmeniz olacaktır.

Takdir sizindir. Hepinizi hürmetle selâmlarım pek muhterem arkadaşlarım.

Bunları Şûrayı Devlet kapılarında süründürmiyelim. Kanun çıkarken tam çıksın!

Takdir sizindir.”¹⁰⁷¹

¹⁰⁷⁰ M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 1, Cilt: 4, Birleşim: 66, (28.03.1962), ss. 168-169.

¹⁰⁷¹ M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 1, Cilt: 4, Birleşim: 66,

Mehmet Özbey'in, ilgili öğretim üyelerinin üniversite senatolarının kararına gerek kalmaksızın doğrudan görevlerine dönebilmelerine imkân sağlayan bir yasal düzenleme yapılması isteği, sonraki konuşmacıların bir kısmınca da dile getirilmişti. Örneğin, Çanakkale Milletvekili Refet Sezgin bu konuda şöyle diyordu:

"...Komisyonlarda Anayasaya aykırılık hususu Hükümet adına beyanda bulunan Sayın Millî Eğitim Bakanı tarafından izhar olunan bu kanun şu haliyle tamamen ilga edilerek eski halin iadesi gerektiği halde Hükümet tasarısı ve bunu esas alan Anayasa, Maliye ve Bütçe komisyonları raporlarında âdeta meseleyi halletmemek gayreti içerisinde 147'lerin avdetini senatoların uygun görme şartına talik etmektedir. Bunun için Hükümetçe savunulan tez, dikkate şayandır. 114 ve 115 sayılı kanunların tatbiki ile üniversitelerde halen mevcut hak ve vaziyetler ihlâl edilmemelidir. Statüko muhafaza olunmalı, iktisabolunan haklar vikaye edilmelidir.

Halbuki, ilme yaraşır ağır başlı bir sükût içerisinde bekliyen 147'lerin mevzu kanunlara uygun olarak iktisabetmiş oldukları haklar ihlâl edilmek suretiyle başkalarına yeni haklar verilmiştir. Korunulması düşünülen bu yeni haklar 114 sayılı Kanunun tatbiki ile iktisabedilmiştir. Gayriinsani, gayrihukuki ve anayasalara aykırı bu kanunla iktisabedilen hakların meşruiyetinden ve hukukan himayeye mazhar olması gerektiğinden bahsedilemez. Zira bu hakların temelinde hukukilik ve meşruiyet olmadığından bunlar keenlemyekündurlar. Bu sebeple de korunmaları düşünülemez.

*O halde yapılacak iş nedir? 114 sayılı Kanunun Millî Eğitim Komisyonu raporuna uygun olarak tamamen ilgası Anayasa ve ilim icabıdır. Çünkü 147'lerin ayrılmalarından sonra tahassul edip korunması gerektiği ileri sürülen hak sahipleri iadeyi uygun görecektir senatoların üyeleridir. Çok mümkün ve muhtemeldir ki, tatbikatta beşerî düşünceler ve sair kanuni mesnetten mahrum sebeplerle bâzılarının avdeti, bâzılarının da mağduriyetinin temadisi tezahür edecektir..."*¹⁰⁷²

147'ler konusunda, Afyon Karahisar Milletvekili Hasan Dinçer ile birlikte bir kanun teklifi hazırlamış olan Eskişehir Milletvekili Seyfi Öztürk ise, 114 sayılı Kanunla üniversiteden çıkarılan öğretim üyeleri ve yardımcılarının üniversiteye dönüşleri senatoların kararı ile olacaksa, kanunun, senatoların dönüş taleplerini inceleyip karar verirken, hangi objektif ölçüleri dikkate alacaklarını da belirlemesi gerektiğine işaret ediyordu. Seyfi Öztürk'ün, konuşmasının bu konuya ilişkin kısmı şöyleydi:

"...Bugün ise, bir hatanın tamiri ve bir mağduriyetin izalesi, birtakım yeni hata kaynakları ihdas etmeye imkân vermemelidir. Kapıların bu sahada aralık kalmaması şayanı temennidir. Bu noktadan, tasarı ile teklifler arasında bâzı

(28.03.1962), s. 170.

¹⁰⁷² **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 1, Cilt: 4, Birleşim: 66, (28.03.1962), ss. 170-171.

aykırılıklar görülmektedir.

Hükümet tasarısında, senatoların uygunluk kararına göre, profesör ve yardımcılarının üniversiteye avdet etmeleri hususu prensip olarak kabul edilmiştir; Teklif sahipleri ise 114 numaralı Kanunun Anayasaya aykırılığı muvacehesinde, şeklen kanun sayılsa bile, hukuk açısından kanun sayılamıyacağını kabul ettikleri için 147 profesörün üniversiteye otomatikman dönmeleri tezini savunmuşlardır. Teklifimiz hiçbir kayda tâbi olmaksızın adı geçenlerin eski haklarına sahibolmaları esasını derpiş etmektedir. Bu görüş Millî Eğitim Komisyonunda uzun uzun münakaşa edilmiştir. Millî Eğitim Komisyonu teklif sahiplerinin tekliflerinin bâzı noktalarını tadil etmek suretiyle, bir tasarı halinde keza Yüksek Heyetinize sunmuştur.

Hükümetin görüşüne hâkim olan nokta şudur: Yeni Anayasanın 120 nci maddesine göre üniversitelerimiz muhtardır. Muhtar olan üniversiteler için, teşriî bir tasarrufla 147 profesörü tekrar otomatik olarak üniversite camiasına almak 114 sayılı Kanunun tedvinindeki hatanın bir başka şekilde tekrarı olur. Bu itibarla muhtar üniversiteleri kendi bünyeleri içinde sevk ve idareleri ile baş başa bırakalım. Hâdise üzerinde uzun münakaşalar cereyan etti. Her iki taraf da faydaları ve mahzurları üzerinde durdular. Gerek Anayasa ve gerek tatbikat bakımından birtakım mahzurlar ele alınarak meri mevzuata göre bir orta yol bulmuştur. Malî Komisyon, senatoya uygunluğu esasını kabul etmiş, Senato müracaatı nazara alarak ‘girmelerinde mahzur yoktur’ demek suretiyle 147 profesörün unvan ve vazifelerini tekrar iktisabedeceklerini beyan etmiştir. Ancak burada bir husus tereddüdümüzü mucibolmuştur. Bu nokta üzerinde Yüksek Meclisin hassasiyetini istirham ediyoruz. Bu uygunluk hangi ölçüler içerisinde olacaktır. Şahsi, indî birtakım takdirlerle mi hareket edilecektir; yoksa bugün mevzuatımız içinde bulunan objektif bir kıstas ile mi? Bu noktayı Maliye Komisyonu Sözcüsünün huzurlarınızda ifade etmesini şahsan arzu ederim. Eğer senatoların, müracaat eden zatın, üniversite dışı kalmış profesörün, bu müracaatını kendi şahsi ve indî ölçülerine göre ‘uygundur’ veya ‘değildir’ şeklinde bir karara bağlamaları düşünülmüş ise, bunu hukuka aykırı bulduğumuzu ifade etmek isteriz. Böyle bir husus(u), ihtilâfî hiçbir zaman halletmez, ihtilâfî ve hatayı ortadan kaldırmaz; yeni münakaşa ve huzursuzluklara yol açabilir... Yani senatoya müracaat eden kişinin şahsi durumu nazara alınırken objektif kıstaslara istinadedilmesi bir zarurettir...”¹⁰⁷³

Erzurum Milletvekili Cevat Dursunoğlu da, Millî Eğitim Komisyonunun yaptığı değişikliğin benimsenmemesi, Bütçe Komisyonunun önerisi doğrultusunda, 147’lerin üniversiteye dönüşlerinin üniversite senatoları eliyle sağlanmasının daha doğru olacağını savunuyordu¹⁰⁷⁴.

¹⁰⁷³ M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 1, Cilt: 4, Birleşim: 66, (28.03.1962), s. 173.

¹⁰⁷⁴ M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 1, Cilt: 4, Birleşim: 66,

Anayasa Komisyonu Sözcüsü, İstanbul Milletvekili Coşkun Kırca ise, Seyfi Öztürk'ün endişesi ile ilgili olarak, üniversite senatolarının keyfi davranmalarının mümkün olmadığını, çünkü, fertlerden farklı olarak, idarenin, Devletin, işlemlerinde keyfiliğe gidemeyeceğini belirterek, şöyle devam ediyordu:

“...Muhterem arkadaşlarım, fertlerden farklı olarak, İdarenin, Devletin tasarrufları keyfî olamaz. Bir fert hukukan meşru telâkki edilen bir işlemi, bir fiili kendi keyfinin istediği zaman ve şekilde yapabilir. Ama, İdare muayyen sebepler ve kıstaslar dairesinde hareket etmek mecburiyetindedir. Hep biliriz ki, İdarenin bir tasarrufunun beş unsuru vardır:

*Şekil unsuru, ehil ve yetkili bir merci tarafından irade izharı unsuru, saik unsuru, mevzu unsuru ve nihayet, maksat unsuru. Senatoların uygun görme işlemini yaparken, bilcümle idari tasarruflara hâkim olan bu esaslar dışında keyfi tasarruf yapmamaları zaten mefruzdur. Seyfi Öztürk arkadaşımızın zikrettiği 4936 sayılı Kanunda ve 115 sayılı Kanunda da bu kıstaslar esasen mevcuttur. 114 sayılı Kanun dahi, vazifelerinden affedilmiş olan üniversite öğretim üyeleri ve yardımcılarının akademik unvan ve derecelerini mahfuz tuttuğuna göre, Senatolar, her ne suretle olursa olsun, bu zevat için ilmî kıfayetsizlik tarzında bir itiraz dermeyan edecek durumda değildirler. Bunun yanında uygun görme veya görmeme kararını alırken de, bunu keyiflerine göre yapamazlar. Bunu, ancak hizmetin icaplarına uyup uymaması noktai nazarından ve ellerinde mevcut mevzuata istinadederek yapabilirler veya yapmıyabilirler...”*¹⁰⁷⁵

Görüldüğü gibi, Millet Meclisindeki görüşmeler sırasında, 147'ler sorununu çözecek bir kanunun yapılması gerektiği üzerinde hiçbir görüş ayrılığı yoktu; ancak, üniversite ile ilişkileri kesilmiş olan öğretim üyeleri ve yardımcılarının üniversiteye dönüşlerinin senatolar eliyle mi gerçekleştirileceği, yoksa bu dönüşün, böyle bir karara gerek kalmadan, doğrudan kanun hükmü ile mi olacağı üzerinde tartışmalar yaşanıyordu.

Son bir tartışma, Tasarının tümü üzerindeki görüşmeler bitip de, maddelerin görüşülmesine geçileceği sırada, Millî Eğitim Komisyonu ile Bütçe Komisyonu arasında yaşanmıştı. Gerçekten, Birleşimi yöneten Başkanvekili Mekki Keskin'in, tasarının tümü üzerindeki görüşmelerin bittiğini belirtmesi üzerine, Millî Eğitim Komisyonu adına İstanbul Milletvekili Tahsin Demiray'ın, “«Tasarının tümü üzerinde». Güzel ama, hangi tasarının tümü üzerinde?» şeklinde sorusuna, Başkanvekili Keskin, “Bütçe Komisyonunun” diye cevap verince¹⁰⁷⁶; Millî Eğitim

(28.03.1962), ss. 173-174.

¹⁰⁷⁵ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 1, Cilt: 4, Birleşim: 66, (28.03.1962), s. 175.

¹⁰⁷⁶ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 1, Cilt: 4, Birleşim: 66, (28.03.1962), ss. 175-176.

Komisyonu adına Komisyon Başkanı Tahsin Demiray, şu konuşmayı yapmıştı:

“Nihayet yuvarlana yuvarlana Bütçe Komisyonunun elinde topaklanan ve şekillendirilen bir tasarı. Fakat, bu tasarıya uymıyan, milletvekilleri tarafından verilmiş 3 tasarı daha vardır. Bu tasarı tevhide Yüksek Meclisin huzuruna Millî Eğitim Komisyonunun tasarısı olarak getirilmiştir. Halbuki, bu tasarı Millî Eğitim Komisyonundan çıktıktan sonra bir daha Millî Eğitim Komisyonuna gelmemiş, Bütçe Komisyonu 147’ler meselesini re’sen halletme vaziyetini almıştır. Durum budur.

*Binaenaleyh, böyle de olsa bunlar Hükümet tasarısını esas alarak, Hükümet tasarısına göre bir istikamet vermişler, bu şekilde işlem yapmışlar ve bir tasarı getirmişlerdir. Millî Eğitim Komisyonu ise, üç grup halinde milletvekilleri tarafından verilmiş bulunan, Hükümet tasarısına aykırı bulunan bir tasarı getirmiştir. Müzakeresi yapılmış olan 4 tasarıdan bir tanesi işlem görmüş, neticede Bütçe Komisyonunun getirdiği şekilde huzurunuzda gelmiştir. Diğer üçü ne olacaktır? Diğer üçü üzerinde komisyon ısrar ediyor... Bu itibarla, biz Millî Eğitim Komisyonu olarak, huzurunuzda gelen ve ikinci sütunda yer alan 3 milletvekili tasarısının da aynı şekilde nazara alınmasını arz ve teklif ediyoruz. Kanun teklifini veren arkadaşlar tekliflerini geri almış değildirlir. Binaenaleyh, bendeniz Millî Eğitim Komisyonu metninin müzakereye esas alınmasını teklif ediyorum.”*¹⁰⁷⁷

Millî Eğitim Komisyonu Başkanı Tahsin Demiray’ın konuşmasından sonra, bu kez Bütçe Komisyonu adına Ankara Milletvekili İlyas Seçkin söz alıyor ve İçtüzük hükümleri uyarınca, Genel Kurulca aksine karar verilmedikçe, görüşmelerde Bütçe Komisyonu tasarılarının esas metin olarak ele alınması gerektiğini hatırlatıyordu. İlyas Seçkin’in bu konuya yönelik açıklaması şöyleydi:

*“...Bundan bir ay evvel sayın Demiray arkadaşımızla bu hususta bir ihtilâfa düşmüştük. Binaenaleyh Millet Meclisinde aksine karar verilmedikçe daima Bütçe Komisyonu mazbataları ve ona ait maddeler müzakereye esas ittihaz edilir. Sayın Riyaset Divanına bu kanunun müzakeresine başla(n)dığı anda bu yolda Millî Eğitim Komisyonu mazbatasının müzakeresi yapılması hususunda bir önerge verilmiş olsaydı Meclisi Âlice hangisinin müzakere mevzuu yapılacağı hakkında bir karar ittihaz ederdi (edilirdi). Bu yapılmamıştır ve tasarı hakkında söz alan dokuz arkadaşımızın tamamı da, Bütçe Encümeni mazbatası üzerinde mütalâa beyan etmişlerdir. Bunun aksine umumi müzakereler bittikten sonra Sayın Maarif Encümeni Başkanı, burada kendi encümenlerinin mazbatasının müzakere mevzuu yapılması şeklinde bir teklifte bulundular. Bu teklifleri tamamen İçtüzük hükümlerine aykırıdır...”*¹⁰⁷⁸

Bütçe Komisyonu adına yapılan bu açıklamadan sonra, Birleşimi yöneten Başkanvekili Mekki Keskin, Millî Eğitim Komisyonunca verilen ve görüşmelerde

¹⁰⁷⁷ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 1, Cilt: 4, Birleşim: 66, (28.03.1962), s. 176.

¹⁰⁷⁸ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 1, Cilt: 4, Birleşim: 66, (28.03.1962), s. 176.

raporlarının esas alınmasını isteyen önergeyi, görüşmelere başlanırken verilmediği için oya sunmayacağını açıklamıştı¹⁰⁷⁹. Böylece, Bütçe Komisyonunun raporu doğrultusunda görüşülen Tasarının tümü üzerindeki konuşmalar tamamlanıyor ve yapılan oylamada maddelere geçilmesi kabul ediliyordu¹⁰⁸⁰.

Maddelerin görüşülmesi de aynı Birleşimde tamamlanmış ve Genel Kurulda yapılması istenen bazı değişikliklerle birlikte, maddeler de kabul edilmişti. Bu bağlamda, Erzincan Milletvekili Hüsametdin Atabeyli, verdiği bir önerge ile, 2. maddeye aşağıdaki eklemenin yapılmasını talep etmişti:

“a) Senatoların uygun görmeme kararları kanuni esbabı mucibeyi ihtiva eder.

*b) Danıştaya açılacak dâvalarda dâva daireleri üç ay içerisinde karar verirler.”*¹⁰⁸¹

Benzer bir eklemenin yapılmasını ise, 4 partiden birer milletvekili verdikleri ortak önerge ile istemişlerdi. Gerçekten, AP Isparta Milletvekili Sadettin Bilgiç, CHP Bursa Milletvekili İbrahim Öktem, CKMP Elâzığ Milletvekili Nurettin Ardıçoğlu ve YTP Ordu Milletvekili Ata Bodur’un ortaklaşa verdikleri bir önerge ile 2. maddeye şu hükmün eklenmesini önermekteydiler:

*“Senatoların, bu öğretim üyeleri ve yardımcılarının görevlerine dönmeleri uygun görülmiyenler hakkında verecekleri kararların esbabı mucibeleri olması gerekir; bu kararlar aleyhine Danıştaya açılacak dâvalara ivedilik ve öncelikle bakılır.”*¹⁰⁸²

Komisyon, bu önergelerden ikincisine katıldığını açıklamışsa da; gerek madde metni, gerek yapılması önerilen değişiklikler üzerinde aleyhte ve lehte konuşanlar olmuş ve 4 milletvekili, verdikleri önergede ufak bir değişiklik yaparak, yeni bir öneri sunmuşlardı. Bu yeni öneride şu düzenleme yer almaktaydı:

*“Senatoların, bu öğretim üyeleri ve yardımcılarının görevlerine dönmeleri uygun görülmiyenler hakkında verecekleri kararların kanuni gerekçeli olması gerekir; bu kararlar aleyhine Danıştayda açılacak dâvalar en geç 3 ay içinde hükme bağlanır.”*¹⁰⁸³

Genel Kurul bu önergeyi kabul ediyor, böylece 2. madde son şeklini almış

¹⁰⁷⁹ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 1, Cilt: 4, Birleşim: 66, (28.03.1962), s. 177.

¹⁰⁸⁰ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 1, Cilt: 4, Birleşim: 66, (28.03.1962), s. 177.

¹⁰⁸¹ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 1, Cilt: 4, Birleşim: 66, (28.03.1962), s. 178.

¹⁰⁸² **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 1, Cilt: 4, Birleşim: 66, (28.03.1962), s. 178.

¹⁰⁸³ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 1, Cilt: 4, Birleşim: 66, (28.03.1962), s. 180.

oluyordu¹⁰⁸⁴.

Diğer maddeler üzerinde ciddî bir tartışma yaşanmamıştı. Oybirliğiyle, tümü de kabul edilince, bu önemli Tasarının Millet Meclisi aşaması tamamlanmış olmaktadır ve Millî Eğitim Bakanı Çorum Milletvekili Hilmi İncesulu, şu teşekkür konuşmasını yapıyordu:

“Pek muhterem arkadaşlarım, 114 sayılı Kanunun tadilini, çok tatlı, çok ümit verici sözlerle, gerek heyeti umumiyesi üzerindeki müzakerelerde ve gerekse maddelerinde belirtmiş bulunuyorsunuz. Kanunun kabulü ittifakınıza mazhar oldu. Hepinize teşekkür ediyorum.

*Gerek 147 öğretim üyesi arkadaşımın ıstırabını dindirmek ve gerekse üniversite muhtariyetine karşı izhar edilmiş olan bu iradeyi tebcil ediyorum. Hürmetlerimi sunarım.”*¹⁰⁸⁵

E. Millet Meclisinin Kabul Ettiği Metnin Cumhuriyet Senatosunda Görüşülmesi ve Kabulü

Millet Meclisinin kabul ettiği metin, Cumhuriyet Senatosunda, Millî Eğitim Komisyonu, Malî ve İktisadi İşler Komisyonu ile Bütçe Komisyonunda incelenmişti. Bu 3 Komisyon da, Millet Meclisinden gelen metni benimsemişlerdi¹⁰⁸⁶. Bunlardan Bütçe Komisyonunun raporunda, Tasarının, 27 Mayıs Devrimine karşı ve gölgeleyen bir anlam taşımadığı özellikle vurgulanmakta ve bazı temenniler dile getirilmekteydi. Anılan Komisyonun raporunda şu hususlara yer veriliyordu:

“...Neticede,

1. Bu tasarının Anayasaya uygun olduğu gibi, 27 Mayıs Devrimine karşı ve onu gölgeliyen bir mahiyet de taşımadığı anlaşıldı.

2. Üniversitelerin kendi iç kontrol ve murakabelerinin artık bundan böyle ve müessir şekilde bizzat üniversiteler tarafından dikkat ve itina ile yapılması ehemmiyetle temenniye değer görüldü.

...

4. Bu kanunun tatbikatında üniversiteler senatolarından beklenen hassasiyetin gösterileceğine ve ilim adamında bulunması iktiza eden yüksek vasıfların

¹⁰⁸⁴ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 1, Cilt: 4, Birleşim: 66, (28.03.1962), s. 181.

¹⁰⁸⁵ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 1, Cilt: 4, Birleşim: 66, (28.03.1962), s. 184.

¹⁰⁸⁶ Cumhuriyet Senatosu S. Sayısı: 50, “Üniversite Öğretim üyelerinden bâzılarının vazifelerinden affına ve bâzılarının diğer Fakülte ve Yüksek okullara nakline dair 27.10.1960 tarihli ve 114 sayılı Kanunun bâzı maddelerinin kaldırılması ve yeni hükümler eklenmesi hakkında Millet Meclisince kabul olunan kanun tasarısı ve Cumhuriyet Senatosu Millî Eğitim, Malî ve İktisadi İşler ve Bütçe komisyonları raporları”, **C.S. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1, Toplantı: 1, Cilt: 3, Birleşim: 50’nin sonuna ekli, (12.04.1962), ss. 1-9.

objektif ölçülerle nazara alınacağına ve tatbikatın da bu yolda yapılacağına komisyonumuzca itimat izhar olundu...”¹⁰⁸⁷

Bütçe Komisyonunun Raporunda dikkat çeken bir husus, eski Millî Birlik Komitesi üyesi olup da, 1961 Anayasasının 70. maddesi uyarınca Cumhuriyet Senatosunda “Tabîî Üye” adı altında yer alan üyelere, bu Komisyonda görev yapan üçünün de, 147’lerin üniversiteye dönebilmelerine imkân sağlayan bu Kanun Tasarısına muhalif olmalarıydı¹⁰⁸⁸.

Millet Meclisinin kabul ettiği metin, Cumhuriyet Senatosunda, 12 Nisan 1962 tarihli 50. Birleşimde görüşülmeye başlanmıştı. Bu görüşmeler sırasında, siyasi parti grubu olarak sadece YTP Grubu adına söz alınmış; diğer konuşmalar, kendi adına konuşmak isteyen senatörler tarafından yapılmıştı¹⁰⁸⁹.

YTP Grubu adına konuşan Giresun Üyesi Sabahattin Orhon, kamuoyunu uzun süredir meşgul eden 147’ler sorununun bir çözüm yoluna girmiş bulunmasından YTP Grubu olarak büyük memnuniyet duyduklarını belirterek başladığı konuşmasına, şöyle devam ediyordu:

“...147 üniversite mensubunun görevlerinden affedilmeleri hakkındaki 114 sayılı Kanunun bilhassa üniversite muhtariyetiyle telifinin güç olduğu mütalâasında bulunanlar olmuştur.

Biz hemen ifade etmek isteriz ki, grubumuz bu tasarrufun yapıldığı zamanın şartlarını, hususiyetlerini ve âmillerini nazara alarak bu mevzuda en doğru hükmü zamanın vereceği kanaatindedir. Biz burada daha ziyade temas edilmesinde fayda mülâhaza ettiğimiz mevzulara ilişmekle yetineceğiz.

Arkadaşlar,

İçlerinde vasıflı veya vasıfları kâfi olmadığı da söylenen bu 147 üniversite mensubu için, aksi sabit oluncaya kadar, bunların değerli ve tecrübeli ilim adamı olduklarını kabul etmek iktiza eder. Bundan dolayıdır ki, sebep gösterilmeden ve hattâ kendilerini müdafaa etmek imkânından mahrum bırakılarak üniversite ile alâkalarının kesilivermesi, bu tasarrufun şüphesiz tenkide uğramış en nazik tarafıdır.

Ayrıca, senelerce öğretici vazifesi görmüş ve bu sebeple birtakım itiyatlar kazanmış ve içlerinde kıymetleri milletlerarası ilim âleminde kabul ve takdir edilmiş bu 147 yüksek öğretim mensubuna tatbik edilen bu tasarrufun en ağır gelen tesirleri de, bir daha benimsedikleri kürsülerine avdet edememeleri hususunda kendilerinin cidden tahammül edilmez bir sıkıntıya mâruz bırakılmaları ve keza devam edegelen

¹⁰⁸⁷ A.k., s. 4.

¹⁰⁸⁸ Bu Tabîî Üyeler şunlardı: Fikret Kuytak, Suphi Gürsoytrak ve Haydar Tunçkanat. Üç üye de, Bütçe Komisyonu Raporunu, “Muhallifim, söz hakkım mahfuzdur” kaydıyla imzalamışlardı. Bkz. A.k., s. 4.

¹⁰⁸⁹ C.S. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 1, Cilt: 3, Birleşim: 50, (12.04.1962), ss. 300-322.

tekaütliklerinin birden dondurularak başka iş sahalarında devamına imkân verecek şekilde haklarına gayritabiî bir istikamet verilmiş olması keyfiyetidir.

Böylece kısaca durumlarına temas edilen bu 147 ler hakkında tatbik olunan ve tesirleri memleket hudutlarını da aşarak dış âlemde dahi devamlı bir alâka hâsıl eyliyen bu tasarrufun gerek umumi efkârımızda ve gerekse matbuatımızdaki reaksiyonu çok şiddetli olmuş ve bu sebeple hatadan dönülmesi ısrarla istenilmiş idi. Ancak 147 ler mevzuunda alınan kararın tashihini fazilet icabı sayan zihniyetin, yetkililer tarafından efkârı umumiyeye arz edilmiş olmasına rağmen bunların bir türlü düzeltilememesi sebeplerinin münakaşasında da bugün için fayda mülâhaza etmemekteyiz.

Zira; bu dâvanın hallini sağlamak maksadiyle hazırlanmış bulunan ve Millet Meclisinden ittifakla geçerek huzurunıza gelmiş olan bu kanun tasarısının Yüksek Heyetinizce de ittifakla kabul edilmesi halinde, bu mevzuda arzu edilen gayenin biraz gecikmiş de olsa istihsaline imkân verilmiş bulunacağını düşünen grupumuz bu neticeyi samimiyetle beklemektedir...

...hataların tamirine mâtuף bir maksatla hazırlanmış olan bu kanunun kabulünden sonraki tatbikatı, yalnız gruplar değil, aynı zamanda bütün Türk umumi efkârı ve basınımız dikkatle izliyecektir.

Bunun içindir ki, Yeni Türkiye Partisi Senato Grubu tatbikatın, hak ve adalet ve aklın zaferiyle nihayetleneceğini arzu ve temenni etmektedir. Çünkü tatbikatçıların üniversite muhtariyetinin mâna ve maksadına en küçük bir leke sürdürmemek titizliği içinde hislerinin, heyecanlarının, geçmişteki hâtıralarının ve hususiyle var ise siyasi tandanslarının tesirinde kalmıyacak şekilde hareket edip bilhassa Üniversite Kanununun çerçevesi içinde en âdilâne kararları alacaklarına ve bilâhara kedilerini vicdanlarının aynasında huzur içinde temaşa edebileceklerine inanıyorum.

Mâruzatımıza burada son verir; yukarda da işaret ettiğimiz veçhile Yeni Türkiye Partisi Senato Grubu bu tasarının Millet Meclisinde olduğu gibi ittifakla kabulünü istirham eylerken Heyeti Aliyenize saygılarını ve bu münasebetle de Maarif ve Üniversite camiasına en hararetle dileklerini teyideder. Saygılarımla. ”¹⁰⁹⁰

YTP Senato Grubu adına yapılan bu konuşmadan sonra, Tabiî Üyeler adına Ahmet Yıldız söz almıştı. Ahmet Yıldız’ın konuşması haliyle daha bir önemliydi; çünkü, bilindiği gibi, Tabiî Üyeler, eski Millî Birlik Komitesi üyesiydiler ve değiştirilmesi söz konusu olan 114 sayılı Kanun da, 27 Ekim 1960 tarihinde Millî Birlik Komitesince kabul edilmişti. Bu durumda, anılan Kanunu yapmış olan Millî Birlik Komitesinin eski bir üyesi olup, 1961 Anayasasının 70. maddesi uyarınca, Cumhuriyet Senatosunda “Tabiî Üye” sıfatıyla ömür boyu görev yapacak olan üyeler arasında bulunan Ahmet Yıldız’ın, Tabiî Üyeler adına yaptığı ve Tabiî Üyelerin, Millî Birlik Komitesinin bu önemli Kanunun kaldırılmasına yönelik Tasarı hakkındaki düşüncelerini dile getirdiği konuşması, herhangi bir üyenin görüşlerine göre, bizce daha bir önem taşımaktaydı. Eski Millî Birlik Komitesi üyesi Ahmet Yıldız, büyük

¹⁰⁹⁰ C.S. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 1, Cilt: 3, Birleşim: 50, (12.04.1962), ss. 300-301.

ölçüde, 114 sayılı Kanunun neden yapıldığını açıklamaya ayırdığı konuşmasında, şöyle diyordu:

“Sayın Başkan, sayın senatörler, uzunca bir zamandan beri, türlü tenkid ve yorumlarla, halk efkârını meşgul eden ve hattâ onun asla kaynak olarak alınamıyacağı târiz ve saldırılar içinde, bulunamıyacak bir sermaye gibi kullanılan bir konu bugün Yüksek Senatonun huzuruna gelmiş bulunmaktadır.

Bu yasama tasarrufunun sorumlusu tarihî teşekkülün üyeleri olarak devamlı üzüntü kaynaklarımızdan olan ve samimi arzularımıza rağmen, en uygun çözüm şekli bir türlü bulunmak imkânı hâsıl olamadığından ötürü de, üzüntümüzü gittikçe artıran bu konu hakkındaki görüşlerimizi ve tanık olduğumuz bâzı kırıcı yorumlara karşı da, konunun gerçek yönünü açıklamayı bir ödev saymaktayız.

İhtilâl vicdanının, değil, gerçekçi normal hukuk anlayışı, medrese mantığının dahi kabulde güçlük çekeceği, bir eda ve üslupla tartışılmasında yarış yapılmasının yarattığı derin hayal kırıklığına rağmen, bu problemin, ilgilendirdiği kişiler ve kurumlar için en hayırlı şekilde bir çözümle sonuçlanması arzusu, bütün mâruzatımın hâkim esprisini teşkil edecektir. Hiçbir préjügéye (önyargıya) kapılmadan tamamen objektif konular halinde, düşüncelerimizi sunacağız.

Her tasarruf gibi, daha doğrusu insan oğlunun her eseri gibi, bunun da hatalı veya noksan tarafları olduğunu ifade ile mümkün olacak en iyi çözüm şekli hususundaki iyi niyetlerimizi defalarca açıkladık.

Üniversite dışı bıraktığımız öğretim üyelerinden, sonraları daha iyi tanıdığımız bir kısmının bizlerde yarattığı iyi intiba ve gösterdikleri olgunluk, uygun bir çözüm şekli bulma hususundaki arzumuzu, devamlı şekilde kuvvetlendirmiştir.

Fakat, bu hususta bir türlü başarı elde edemediğimiz için konu sürüncemede kalarak, bugüne kadar gecikmiş bulunmaktadır.

Evvelâ 114 sayılı Kanunun gerekçesi üzerinde kısaca mâruzatta bulunmak isteriz. Üniversite öğretim üyeleri hakkında kendi bildiklerimizden başka, genel olarak konuştuğumuz bütün aydınlarımızdan dinlediklerimiz, üniversitede de şu şekilde bir tasarrufun gerekçesini, en veciz ifadelerle telkin etmekte ve bunlar o kadar tekrar edildi ki, biz bu derecede bilinen ve halk efkârına malolan bir husus için yazılı bir gerekçeye dahi ihtiyaç hissetmedik. Kanun gerekçesi halka mal olmuş bir mahiyettir. Halen de, kişileri bahse konu yapmamak şartıyla, aynı gerekçeyi savunanların aydınlar arasında azınlıkta olduğunu iddia edecek kadar cesur davranacak kimsenin içimizde bulunamıyacağına eminiz. Kanunun en çok tenkidedilen tarafı uygulanan metottur. Fakat İhtilâlden sonra ve tasarruftan aylarca evvel üniversitelerce böyle bir tasarrufa girilmesi gerektiği hakkındaki telkinlerimize, hep tasvipkâr ve ümit verici cevaplar aldığımız halde devam eden temaslarımızda, öğretim yılı başlangıcı yaklaşıncaya kadar, hiçbir sonuç alamadım. Gerekli olduğuna inanılmasına rağmen, mevcut yetkili organlar yoluyla, bir türlü yapılması mümkün olamıyan bu işi artık kendimiz yapmak zorunda kaldık. Bu

kanunun hazırlanmasında bizlere hâkim olan espi içlerindeki bâzı öğretim üyeleri yüzünden, üniversitelerimize yöneltilen hücum ve yıkıcı tenkidlerden bu en yüksek bilim kurumlarımızı koruyabilmek ve onların verimini yükseltmektir. Çanlarına ot tıkamayı sayıklıyan Devlet sorumlularından, bu kurumlar hastadır diyen profesörlere ve onların itibarını kasıtlı şekilde yıkmak isteyen kişilere kadar türlü saldırcılara, mümkün olduğu kadar haklı bir gerekçe bırakmamak arzusu, sanırız ki, kötülemeye değil, saygıya değer bir arzudur.

Bir bilim adamından beklenen onöre davranış, bilgi yeterliği öğretme arzu ve verimi, araştırma ve eser verme niteliği bakımından, üniversitelerimiz acı tenkidlere hedef olmuşlardır. Bu alandaki yetersizliği giderme ve en yüksek bilim kurumlarımıza hizmet amacıyla çıkarılan 115 sayılı Kanunun sağladığı geniş muhtariyetin gerektirdiği, liyakatli bir kadronun muhafazası ve bunun dışında kalacakların üniversitelerden ayrılmalarını sağlayacak bir tedbirin, isabet derecesi hakkındaki kanaat saklı kalmak şartıyla, gerekli olduğuna itiraz etmek çok güçtür kanısındayız.

Türlü şekilde zorlanmamıza rağmen kişilerin toplumun gözünde küçültülecek veya daima üstün bir saygı beslediğimiz üniversitelerimizin prestijini zedeliyebilecek hiçbir resmî görüşü veya dokümanı, halk efkârına sunmamayı tercih ettik. Bugün de, kürsüsüne dönecek her hangi bir zatın kişiliğini, af edilenlerin listesine dâhil etmekten başka, hiçbir surette zedelenmemiş (zedelememiş) olmaktan da ayrıca memnunuz.

Bu konuda halk efkârının tanık olduğu türlü hücumlara karşı gösterdiğimiz sabır ve toleransa rağmen, şimdi de devam eden aynı tip saldırılar karşısında, yine toleransla halk efkârının şaşmaz hakemliğine olan inancımızı belirtmekle yetinmekteyiz.

Bu vesileyle önemli bir gerçeğe de değinmek için müsaadenizi istirham ederiz.

114 sayılı Kanunun, 27 Mayıs Devriminin genel esprisi içinde ayrı bir anlam taşır; bütün kurumlar, gördükleri tahribattan ötürü, halkın güvenini sarsan durumları ile, acı tenkidlere konu olan bir toplum düzeni devir alınırken, bunlara yeni bir yön ve ruh vermek için, onları o hale getiren yasaklarla yönetmeliklerden ilham alınacağı tezini, değil ihtilâl mantığı, iskolâstik mantık dahi reddeder.”¹⁰⁹¹

Uzun konuşmasının, bir bakıma, 114 sayılı Kanunun yapılışını savunmaya ayırdığı bu kısımdan sonra; Ahmet Yıldız, Tabii Üyelerin, mevcut Tasarı üzerindeki görüşlerine değiniyor ve prensip olarak bu Tasarıyı benimsediklerinin altını çizmekle birlikte, Tasarının Millet Meclisince kabul edilen metninde yer alan ve geri dönmek isteyen öğretim üyelerinin taleplerinin üniversite senatolarınca karara bağlanacağını ve senatolarca, görevlerine dönmeleri uygun görülmiyenler hakkında verilecek

¹⁰⁹¹ C.S. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 1, Cilt: 3, Birleşim: 50, (12.04.1962), ss. 301-303.

kararların kanuni gerekçeli olacağını öngören düzenlemeye karşı çıkıyordu. Yıldız, bu konuda şöyle bir öneride bulunmaktaydı:

“...Bu bakımdan, kanun tasarısında olduğu gibi, sadece var sayılan ve fakat gerçekte mevcudolmayan yetkiyi ifade eden kelimelerin kanun metnine dâhil edilmesi gerekçesini anlamakta güçlük çektiğimizi belirtmek isteriz.

Öğretim üyeleri, öğrenciler ve bütün diğer aydınların yazılı metnine hiç ihtiyaç hissetirmiyen veciz gerekçeleri(nin), hâlâ vicdanlarımızı tırmaladığını ifade etmek isteriz. Kanuni gerekçeli kararı üniversiteden istemek yerine, Büyük Millet Meclisi, bu kanunun metnine ekliyeceği birkaç kelime ile, bu işi mahkemelere havale etmek suretiyle, üniversite senatoları üyelerini boşuna meşgul etmemesi daha iyi olurdu. Zira yetkisi fiilen alınan bir kuruma iş havale edilmez. Evet demin arz ettiğim gibi, bu kadar kuvvetli gerekçelere rağmen, görevinden affedilenlerden herhangi birisinin dönüşünü kabul etmemek yetkisine fiilen sahibolmayan senatonun kararı, sadece Meclisin açtığı kapıdaki asılı kurdelaı kesmekten farklı bir anlam taşımaz.

Bu durumda, bir kısım öğretim üyesinin üniversite dışında bırakılması gerektiğini samimiyetle savunanlar indinde, üniversiteye karşı beslenen güvensizlik devam edecek ve bu sefer de, 114 sayılı Kanuna konu olmaları, kanun gerekçesinin esas hedeflerini teşkil ettiği gibi, garip bir kanunun uyanmasını muhtemel görmek gerekir. Ayrıca ödevine dönecekleri de, sizi almamak mümkün olmadığı için döndünüz tarizlerinden de kurtarırız...

Ayrıca 114 sayılı Kanun..., normal metotla yapılamayan ve her türlü ısrarlara karşı da, yapılamıyacağına iman edilen bir tasarrufa imkân vermişti.

Bu tasarrufu önceden yapmakta yetersizliği sabit olan, bir mekanizma içine terk etmek, tersine işliyen medrese mantığının tarihe geçecek tipik bir örneği olmaktan farklı bir anlam taşımayacağı inancımızı arz edersek, Yüksek Senatonun hoş görürlük hudutlarını aşmıyacağımızı ümit ederiz.

Teklif olarak: kanun tasarısındaki ‘kanuni gerekçeli olma(z)’ kaydının kaldırılmasını yüksek tasviplerinize sunarız. Bu şartla tasarıyı destekleyeceğimizi beyan etmek isteriz.” ¹⁰⁹²

Tabii Üye Ahmet Yıldız, Millî Birlik Komitesinin bazı işlemlerinin sorumluluğunun, Millî Birlik Komitesinde değil de, ona danışmanlık yapan kişilerde olduğu gibi bir havanın yaratılmasını yadırgadığını belirtiyor ve böyle bir yakıştırmayı kabul etmediklerini bildiriyordu. Konuşmasının son kısmını bu hususa ayırmış olan Ahmet Yıldız, sözlerini şöyle tamamlamıştı:

“Muhterem arkadaşlar, bu vesile ile, bir noktaya daha değinmek ihtiyacını duymaktayız: Çok defa, eski Millî Birlik Komitesinin iyi niyetinden bahsederek, tasarruflarının kusurlarını, onlara müşavirlik yapan ihtisas sahiplerine veya başkalarına yüklemek istiyen ifadeler, gerçekten bizlerin arzulamadığı ve başka her hangi bir yüksek amaca da hizmet edemiyen ve tekrarından artık hiçbir fayda

¹⁰⁹² C.S. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 1, Cilt: 3, Birleşim: 50, (12.04.1962), s. 303.

beklenemiyen tipde birer beyanat şekli olduğu hususundaki görüşümüzü de belirtmek isteriz.

İktidar devrimizdeki bütün tasarrufların biricik sorumlusu biziz. Bize yardım eden veya işbirliğini bizden esirgemeyenlere sadece minnet ve şükran borçluyuz.

Yalnız onun, bunun teklif veya tahriki ile iş yapacak kadar insiyatiften yoksunluğu ve saflığı ifade eden, bu cins methü senalarda bulunan dostların gösterdikleri çok aşırı kadirşinaslıktan ötürü, kendilerine teşekkürlerimizi sunarken bizimle iş birliği yapanların büyük çoğunlukla iyi niyetlerini daima ispat ettiklerini de bir kere daha açıklamak isteriz. Birbuçuk yıllık bir süre ile büyük milletimizin kaderinde bu derece önemli rolü olan bir teşekkülü tahrik ve teşviklere kendini kaptırmış gibi göstermek, ne o teşekkülün mensuplarını hoşnut eder, ne de millete karşı yeter bir saygı ifade eder. Her türlü iyi niyet ve samimi arzularımıza rağmen, kendi iktidarımız zamanındaki bir tasarrufun T.B.M.Meclisi tarafından düzeltilmesini, kanunun gerekçesine uygun, kişiler ve kurumların da hayrına olarak ve her şeyden önce kamu vicdanını hoşnut edecek, bir uygulama sağlanabilmesi hususundaki temennilerimizi sunarız.”¹⁰⁹³

Tabii Senatör Ahmet Yıldız’dan sonra başka bazı üyeler de konuşmuştu. Bu bağlamda söz alan YTP’ye mensup Tunceli Üyesi Mehmet Ali Demir, yaptığı uzun konuşmada, 114 sayılı Kanunun birkaç egoistin tahrikleri ile çıkarıldığına inandığını söylüyor ve bir an önce bu haksızlığı giderecek olan Tasarının kabulü gerektiğini savunuyordu. Mehmet Ali Demir’in konuşmasına, zaman zaman bazı Tabii Üyeler, “Saçmalıyorsun”, “Onusenin ağabeylerin ekti” gibi sözlerle yerlerinden müdahalede bulunmuşlardı¹⁰⁹⁴. Sonunda, Tasarının tümü üzerindeki görüşmeler tamamlanmış ve maddelere geçilmesi kabul edilmişti¹⁰⁹⁵. Maddelerin görüşülmesi sırasında, Tabii Üyeler, Vehbi Ersü, Muzaffer Yurdakuler, Ahmet Yıldız ve Mucip Ataklı bir önerge vererek, 2. madde hükmünde yer alan ve üniversite senatolarının kararlarının kanuni gerekçeli olmasını öngören kaydın çıkarılmasını önermişlerse de¹⁰⁹⁶, bu önergeye Bütçe Komisyonu katılmadığını beyan etmiş ve yapılan oylamada, anılan öneri

¹⁰⁹³ C.S. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 1, Cilt: 3, Birleşim: 50, (12.04.1962), s. 304.

¹⁰⁹⁴ Bkz. Tabii Üyeler Mehmet Özgüneş’in ve Fikret Kuytak’ın müdahaleleri. C.S. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 1, Cilt: 3, Birleşim: 50, (12.04.1962), s. 308, 309.

¹⁰⁹⁵ C.S. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 1, Cilt: 3, Birleşim: 50, (12.04.1962), s. 315.

¹⁰⁹⁶ Tabii Üyeler, Vehbi Ersü, Muzaffer Yurdakuler, Ahmet Yıldız ve Mucip Ataklı’nın önergesi şöyleydi:

“C. Senatosu Başkanlığına

27.10. 1960 tarih ve 114 sayılı Kanunun bazı maddelerinin kaldırılması ve yeni hükümler eklenmesi hakkındaki kanun tasarısının 2 nci maddesinin 2 nci fıkrasındaki ‘kararların kanuni gerekçeli olması’ kaydı kaldırılarak fıkranın aşağıdaki şekilde düzeltilmesini arz ve teklif ederiz.

2 nci fıkra: ‘Senatoların bu öğretim üyeleri ve yardımcılarının görevlerine dönmeleri ile ilgili kararları aleyhine açılacak dâvalar en geç üç ay içinde hükme bağlanır’.” C.S. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 1, Cilt: 3, Birleşim: 50, (12.04.1962), s. 315.

reddedilerek, madde, Millet Meclisinden geldiği şekliyle kabul edilmişti¹⁰⁹⁷. Diğer maddeler de görüşülüp kabul edilince, sıra Tasarının tümünün oylanmasına gelmişti. Tasarının tümü üzerinde Ankara Senatörü Hıfzı Oğuz Bekata söz almış ve görüşlerini şöyle dile getirmişti:

“Muhterem arkadaşlarım; bu kanun tasarısı, Cumhuriyet Senatosunun yüksek tasvibine mazhar olmuştur. Artık 147’ler, 18 ay gibi bir zamandan beri hasretini çektikleri ilim ocaklarına tekrar döneceklerdir. Bu suretle toplum hayatımızın bir meselesi daha halledilmiş olmaktadır.

Ancak, bu kanunun tatbikatında, Üniversiteler Senatolarının kendilerine tanınan selâhiyetleri hassasiyetle kullanacaklarından emin olmak istiyoruz.

Her müessese gibi, muhtar üniversiteler de bir millet topluluğu içinde yaşarlar. Şu halde, eskârı umumiyenin kontrolü dışında kalamazlar.

Bu açıdan bakınca, pekâlâ anlaşılır ki, üniversitelerimizin başına gelenlerin mesulleri, yine üniversitelerin kendileridir. Bu bakımdan, olayların sebeplerini aramak gerekir. Unutmamalıdır ki, kendi iç âhenklerini, kendi kontrol ve murakabelerini titizlikle, tam bir vazife ve mesuliyet şuuru içinde gerçekleştiren müesseselere dış müdahaleler yapılamaz.

Bu itibarla şu gerçeği kabul etmeliyiz: Üniversitelerimizde ciddi bir reform lâzımdır. Fakat biz bunu dışın müdahaleleriyle değil, muhtar üniversitelerimizin bizzat kendilerinin yapmalarını ümitle bekliyoruz.

*147’ler dâvasının ve bu dâvayı karara bağlayan bu kanunun üniversitelerimize bir intibah olmasını ve hayırlı bir yol açmasını candan diliyoruz.”*¹⁰⁹⁸

Bekata’nın, yaşanan bu olayda kısmen üniversitelerin de sorumluluğunun bulunduğunu belirten konuşmasının sonunda, 13 Tabii Üye ve 2 Cumhurbaşkanınca Seçilen Üye tarafından verilen ve oylamanın açık olmasını isteyen önerenin kabulü üzerine, Tasarının tümü açık oylamaya sunulmuş ve 115 üyenin katıldığı oylamada, Tasarı, Millet Meclisinden geldiği şekliyle, 17 ret ve 2 çekin(m)sere karşı 96 oyla kabul edilmişti¹⁰⁹⁹. Böylece, yakın tarihimizde önemli bir yer tutan 147’ler meselesini çözen “Üniversite öğretim üyelerinden bâzılarının vazifelerinden affına ve bâzılarının diğer fakülte ve yüksek okullara nakline dair 27.10.1960 tarihli ve 114

¹⁰⁹⁷ C.S. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 1, Cilt: 3, Birleşim: 50, (12.04.1962), s. 315.

¹⁰⁹⁸ C.S. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 1, Cilt: 3, Birleşim: 50, (12.04.1962), s. 322.

¹⁰⁹⁹ C.S. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 1, Cilt: 3, Birleşim: 50, (12.04.1962), s. 322. Oylamada dikkat çeken bir husus, verilen 17 ret oyunun 16’sının Tabii Üyelere, 1’inin de Cumhurbaşkanınca seçilen bir üyeye ait bulunmasıydı. Tabii Üyelerden, yalnızca 1’i kabul oyu vermişti. Gerçekten, Tabii Üyelerden, Ekrem Acuner, Refet Aksoyoğlu, Mucip Ataklı, Emanullah Çelebi, Vehbi Ersü, Suphi Gürsoytrak, Suphi Karaman, Kâmil Karavelioğlu, Osman Köksal, Fikret Kuytak, Sezai O’Kan, Mehmet Özgüneş, Selâhattin Özgür, Mehmet Şükran Özkaya, Haydar Tunçkanat ve Muzaffer Yurdakuler ret, Sıtkı Ulay ise kabul oyu kullanmışlar; Kadri Kaplan, Sami Küçük, Fahri Özdilek ve Ahmet Yıldız ise oylamaya katılmamışlardı. Ret oyu veren Cumhurbaşkanınca Seçilen Üye Nevzat Sengel’di. Oyların dökümü için bkz. C.S. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 1, Cilt: 3, Birleşim: 50, (12.04.1962), ss. 324-326.

sayılı Kanun bâzı maddelerinin kaldırılması ve yeni hükümler eklenmesi hakkında Kanun Tasarısı”, 12 Nisan 1962 tarihinde kanunlaşmış oluyor ve Cumhurbaşkanınca 18 Nisan 1962 tarihli Resmî Gazetede yayımlanarak, 43 sayılı Kanun olarak hukuk dünyamızdaki yerini alıyordu¹¹⁰⁰.

Üniversite ile ilişkileri kesilmiş olan 147 öğretim üyesi ve yardımcıları, ilişkilerinin kesilmesi olayından bir müddet sonra 147’ler Derneği adı altında bir dernek kurmuşlardı¹¹⁰¹. Sözü geçen Dernek adına Dernek Başkanı Prof. Dr. Müfide Küley, 147’ler olayını çözen 12 Nisan 1962 tarih ve 43 sayılı Kanunun kabulünün ertesi günü, 13 Nisan 1962 tarihinde, Cumhuriyet Senatosu Başkanı Suat Hayri Ürgüplü’ye çektiği bir telgrafla, 43 sayılı Kanunun kabulü nedeniyle, 147’ler Derneğinin teşekkürlerini sunmuştu. Sözü edilen ve Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisinde de yayımlanmış olan telgraf şöyleydi:

*“Sayın Suat Hayri Ürgüplü
Cumhuriyet Senatosu Başkanı*

*Hakkın iadesi hususunda gösterilen alâka ve hassasiyete 147 ler Derneği
bütün arkadaşlar adına teşekkürleriyle birlikte Cumhuriyet Senatosunu şahsınızda
selâmlayarak saygılarını sunar.*

*147’ler Derneği Başkanı Prof. Dr. Müfide Küley.”*¹¹⁰²

5- Zorunlu İşkâna İlişkin 19 Ekim 1960 Tarihli ve 105 Sayılı Kanunun Kaldırılması Hakkında Kanun (18 Ekim 1962 tarih ve 81 sayılı Kanun)

A. Millî Birlik Komitesince 19 Ekim 1960 Tarihinde Kabul Edilen 105 numaralı “2150 Sayılı İşkân Kanununa Ek Kanun”

27 Mayıs müdahalesi sonrasındaki otokratik yönetim sırasında, Millî Birlik Komitesinin yaptığı ve tartışmalara yol açan kanunlardan bir diğeri, 19 Ekim 1960 tarih ve 105 numaralı “2150 sayılı İşkân Kanununa ek Kanun”du. Millî Birlik Komitesince kabul edilen ve 25 Ekim 1960 tarihli Resmî Gazetede yayımlanarak yürürlüğe giren ve hukuk devleti ilkelerine fevkalâde aykırı bir biçimde, bazı

¹¹⁰⁰ **Resmî Gazete**, 18 Nisan 1962, Sayı: 11086.

¹¹⁰¹ 147’ler Derneğinin önde gelen üyelerinden biri, kendisi de 147’ler arasında yer alan ünlü yazar Haldun Taner’di. Haldun Taner, o yıllarda, Dostoyevski’nin aynı isimli bir eserinden esinlenerek, 147’ler olayını konu alan, “Timsah” adlı bir radyo oyunu yazmıştı ve bu oyun, 1961 yılında Ankara Radyosunda oynanmıştı. Anılan oyun, 2008 yılında, Haldun Taner’in eşi Demet Taner ve babası da 147’lerden olan Selçuk Erez tarafından, bazı ekleme ve değerlendirmelerle birlikte “Haldun Taner’in Timsahı” adı ile bir kitapta yayımlanmış bulunmaktadır. Bkz. Selçuk Erez, Demet Taner, Haldun Taner’in Timsahı, Bilgi Yayınevi, Ankara, 2008. Bu eser hakkında, yazarlarıyla yapılan bir söyleşi için, ayrıca bkz. Filiz Aygündüz, “Nerede olduğu bilinmeyen ‘Timsah’ ortaya çıktı”, **Milliyet Pazar**, 2 Mart 2008, s. 9; Esra Açıkgöz, “Haldun Taner’in ‘Timsah’ı”, **Cumhuriyet Pazar Dergi**, Yıl 22, Sayı 1145, 2 Mart 2008, s. 8.

¹¹⁰² **C.S. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1, Toplantı: 1, Cilt: 3, Birleşim: 50, (12.04.1962), s. 323.

kişileri, bulundukları yeri terke zorlayıp, Devletin belirleyeceği bir yere yerleşmek mecburiyetine sokan bu Kanunda, şu hükümler yer almaktaydı:

“MADDE 1.- Dini his veya gelenekleri veya yabancı ideolojileri alet etmek veya cebir ve şiddet kullanmak suretiyle ikametgâhının veya maliki veya zilyedi olduğu gayrimenkulün bulunduğu muntıkada yaşayan halkın tamamı veya bir kısmı üzerinde tesis eylediği nüfuza dayanarak,

A- O muntika sekenesini maddeten veya mânen tehdit ettiği veya huzurunu bozacak sair hareketlerde bulunduğu veya istismar eylediği, yahut;

B- Fertlerin hukukuna tecavüz ettiği veya tahakküm ve tagallüp ile, haklarını kullanmalarında iradelerine müessir olduğu yahut,

C- Milli menfaatlere zarar verecek her hangi bir faaliyette bulunduğu;

Mahallin en büyük idare âmirinin sorumluluğu altında emniyet makamları tarafından yapılan tahkikat neticesi sabit olanlar ile bunların dördüncü dereceye kadar (bu derece dâhil) kan ve sıhrî hısımlarından lüzum görülenler İçişleri Bakanlığının teklifi ve Bakanlar Kurulu kararı ile, o muntıkaya bir daha gelmemek üzere, yurt içinde başka yerlere bu ek kanun hükümlerine göre nakil ve iskân edilebilirler.

Bu kanun tatbikatında vazife selâhiyetlerini şahsi garaz veya menfaat karşılığında kötüye kullanan idare ve emniyet âmir ve memurları bir seneden az olmamak üzere ağır hapis cezası ile cezalandırılır.

MADDE 2.- Nakil ve iskânlarına karar verilen kimselerin, İçişleri ve İmar ve İskân Bakanlıklarınca müştereken tesbit edilen mahallere nakilleri İçişleri Bakanlığı tarafından, iskânları ise, kendi iklim ve yaşayış şartlarına ve meslekî iştigal sahalarına uygun olan köy, kasaba ve şehirlere Sağlık ve Sosyal Yardım, İmar ve İskân Bakanlıklarınca yapılır ve servetleriyle, içtimai mevkileri nazarı itibara alınarak bedeli bilâhare tasfiye edilecek gayri menkulleri değerlerinden ödenmek veya borçlandırılmak suretiyle kendilerine münasip ev ve meslekî iştigallerine göre lüzumu kadar arazi veya sermaye verilir.

MADDE 3.- Nakil ve iskânlarına karar verilenler menkul mallarından, kullanacakları ev eşyaları ile mesleklerine ait avadanlığı götürebilirler.

Bunların haricinde kalan menkul malları hakkında ve tapulu veya senetsiz tasarruf olunan gayrimenkulleri İskân Kanunu ile Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu esasları dairesinde Maliye, Tarım, İçişleri ve İmar ve İskân Bakanlıklarınca müştereken hazırlanacak tüzük hükümlerine göre, Devletçe tasfiye edilir ve bedellerinden borçları mahsubolunduktan sonra artanı kendilerine verilir.

Naklonulan eşhas ve ailelerin ukût ve muamelâtta mütevellit şahsi alacaklarının, talepleri vukuunda, ne şekilde tasfiye edileceği hususu da bu tüzükte belirtilir.

MADDE 4.- Bu kanun hükümlerine göre nakil ve iskân edilenler o muntıkada ikametgâh tesisine mecbur olup iskân mahallerini terk mahiyetinde olmamak üzere

seyahatte tamamiyle serbesttirler. Ancak terke mecbur kılındıkları mıntıkalara avdet veya oralarda seyahat edemezler; askerlik ve memuriyet gibi hususlarla da görevlendirilemezler. Bu mıntıkların hududu İçişleri Bakanlığınca tâyin olunur. Bakanlar Kurulunca karar alınmaksızın iskân mıntikasını da değıştiremezler.

Bu mecburiyetlere riayet etmeyenler bir seneden beş seneye kadar ağır hapisle, tekerrürü halinde iki mislinden aşağı olmamak üzere cezalandırılırlar.

MADDE 5.- *Bu kanuna istinaden yapılacak nakil ve iskânın ve bu esnadaki ikamet ve iâşenin gerektirdiğı masraflar Toprak ve iskân İşleri Umum Müdürlüğü bütçesinin 425 nci faslından ödenir. Tahsisatın kıfayetsizliğı halinde aynı bütçenin başka tertiplerinden veya diğerk bütçelerden yeteri kadar tahsisat aktarmaya Maliye Bakanı mezundur.*

MADDE 6.- *Bu kanun yayımı tarihinde yürürlüğe girer.*

MADDE 7.- *Bu kanun hükümlerini Bakanlar Kurulu yürütür.”* ¹¹⁰³

Bu Kanun, yürürlükte kaldığı süre içinde, 55 kişiye uygulanmıştı. Bu bağlamda, 27 Mayıs müdahalesinden 4 gün sonra, Doğu ve Güneydoğu Anadolu’da gözüaltına alınmış ve Sivas Kabakyazı’da bir kampta tutulmakta olan 485 kişiden 55’i, 105 sayılı Kanun uyarınca, ülkenin çeşitli yerlerine sürgüne gönderilmişlerdi¹¹⁰⁴.

B. Bazı Milletvekillerinin, 19 Ekim 1960 Tarih ve 105 Sayılı Kanunun Yürürlükten Kaldırılması ve Bu Kanunun Yol Açtığı Haksızlıkların Giderilmesi Hakkında Kanun Teklifleri Hazırlamaları

1961 Anayasasının kabulü ve Millet Meclisi ile Cumhuriyet Senatosu seçimlerinin yapılıp, TBMM’nin göreve başlamasını izleyen ilk aylar içinde, bazı milletvekilleri ve senatörler, hazırladıkları kanun teklifleriyle, 1961 Anayasasına birçok açıdan aykırı hükümler içeren 105 sayılı Kanunun kaldırılmasını ve bu Kanunun yol açtığı haksızlıkların giderilmesini önermişlerdi¹¹⁰⁵. Bu bağlamda, 4 Aralık 1961 tarihinde Mardin Milletvekili Esat Kemal Aybar ve 51 arkadaşı, 11 Aralık 1961 tarihinde Erzurum Milletvekili Gıyasettin Karaca, 20 Aralık 1961 tarihinde de Mardin

¹¹⁰³ **Resmî Gazete**, 25 Ekim 1960, Sayı: 10638; **T.C. Millî Birlik Komitesi Kanunlar Dergisi**, Cilt: 43, ss. 240-241.

¹¹⁰⁴ Sivas Kampı ve 105 sayılı Kanunun 55 kişiye uygulanmasına yönelik bir inceleme için, bkz. **Nokta**, Haftalık Siyasi Haber Dergisi, 18–24 Ocak 2007, Yıl: 1, Sayı: 12, ss. 10-17.

¹¹⁰⁵ Millî Birlik Komitesiince yapılan bir kanun olduğu için, 105 sayılı Kanunun, bir biçimde Anayasa Mahkemesine sevkî ve taşıdığı Anayasaya aykırı hükümlerin Anayasa Mahkemesince iptal edilebilmesi mümkün değildi. Çünkü, 1961 Anayasasının, Geçici 4. maddesi uyarınca, 27 Mayıs 1960’tan, Kurucu Meclisin göreve başladığı 6 Ocak 1961 tarihine kadar çıkarılan kanunlar hakkında Anayasa aykırılık iddiası ile Anayasa Mahkemesine başvurulması yasaklanmıştı. 1961 Anayasasının Geçici 4. maddesinin III. fıkrasında şöyle denilmektedir:

“Normal demokratik rejimi bütün teminatı ile kurmak amacıyla gerçekleştirilen ve yürütölen 27 Mayıs 1960 tarihinden 6 Ocak 1961 tarihine kadar çıkarılan kanunlar, Türkiye Cumhuriyetinin diğerk kanunlarının değıştirilmesi ve kaldırılmasında uygulanan kurallara göre değıştirilebilir veya kaldırılabilir. Ancak, bunlar hakkında Anayasaya aykırılık iddiasıyla, Anayasa Mahkemesinde iptâl dâvası açılmıyacağı gibi, itiraz yoluyla dahi mahkemelerde Anayasaya aykırılık iddiası ileri sürölemez.”

Milletvekili Talât Oğuz ve 26 arkadaşı, Millet Meclisi Başkanlığına, birer kanun teklifi sunmuşlardır.

Mardin Milletvekili Esat Kemal Aybar ve 51 arkadaşı, tekliflerinde, 19 Ekim 1960 tarih ve 105 sayılı Kanunun bütün hukukî ve fiilî neticeleriyle birlikte yürürlükten kaldırılmasını, anılan Kanuna göre mecburî iskâna tâbi tutulmuş olan vatandaşların derhal serbest bırakılmalarını, nakillerine karar verilmiş kişilerin el konmuş menkul ve gayrimenkul mallarından, satılmamış olanlarının veya Hazine adına tescil edilmiş gayrimenkullerin hiçbir harca tâbi tutulmaksızın sahiplerini iade edilmelerini talep etmekteydiler¹¹⁰⁶. Esat Kemal Aybar ve 51 arkadaşı, hazırladıkları kanun teklifinin gerekçesinde şöyle demektedirler:

“Millî Birlik Komitesi tarafından çıkarılan 2510 sayılı İskân Kanununa ek 19.10.1960 tarih ve 105 sayılı Kanun, vatandaşların emniyet ve huzur içinde bulunmalarına mâni bir mahiyet taşımaktadır.

Şöyle ki:

1. 105 sayılı Kanun, dinî hissiyatı, gelenekleri, yabancı ideolojileri alet ederek veya cebir ve şiddet kullanarak, malik ve zilyedi olduğu gayrimenkulün bulunduğu mntıkada yaşayan halkın tamamı veya bir kısmı üzerinde tesis eylediği nüfuza dayanarak:

a- Mntıkası sakinlerini maddeten veya manen tehdidettiği veya huzurunu bozacak harekette bulunduğu,

b- Fertlerin hukukuna tecavüz ettiği veya tahakküm ederek serbestçe iradelerini izhar etmelerine müessir olduğu,

c- Millî menfaatlere zarar verecek her hangi bir faaliyette bulunduğu idari tahkikat ile tesbit edilecek kimselerin mecburi iskâna tâbi tutulabileceklerini âmirdir.

Kanunun birinci maddesi umumi surette bilfiil ve vakıa tesbit etmekte ve aynı madde bu fiil ve vakıaya mecburi iskân cezası hukuki tabiriyle sürgün cezası vaz’eylemektedir.

Anayasamızın 7 nci maddesi, yargı yetkisinin Türk Milleti adına ancak müstakil mahkemeler tarafından istimal edilebileceği esasını kabul etmekte ve 105 sayılı İskân Kanunu ise kazai mercilerce kullanılması icabeden ceza verme yetkisini idari makamlara tanımakla Anayasamızın bahsi geçen 7 nci maddesine mugayir bulunmaktadır.

¹¹⁰⁶ Millet Meclisi S. Sayısı: 146, “Erzurum Milletvekili Giyasettin Karaca’nın, 2510 sayılı Kanuna ek 105 sayılı Mecburi İskân Kanununun kaldırılması hakkında, Mardin Milletvekili Esat Kemal Aybar ve 51 arkadaşının, 2510 sayılı İskân Kanununa ek 19.10.1960 tarih ve 105 sayılı Kanunun yürürlükten kaldırılmasına dair ve Mardin Milletvekili Talât Oğuz ve 28 arkadaşının, 105 sayılı Kanunun yürürlükten kaldırılmasına dair kanun teklifleri ve İçişleri, İmar ve İskân, Maliye ve Bütçe komisyonları raporları”, **M.M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 1, Cilt: 6, Birleşim: 114’ün sonuna ekli, (10.09.1962), s. 5.

2. Memnu sayılarak cezai müeyyide ile karşılanan fiillerin anlamda tereddütlere mahal bırakmayacak bir vuzuh ile tarif edilmesi, ceza hukukumuzun temel prensipleri muktezasındandır. Türk Ceza Kanunumuzun 1 nci maddesinde, kanunun sarıh olarak suç saymadığı bir fil için kimseye ceza verilemeyeceği hükmü konmuştur. Bu hüküm suç sayılan fiillerin sarıh bir surette tavsifi mecburiyetini ifade etmektedir. Buna karşılık 105 sayılı Kanunun tatbikatına esas tutulan vakıaların kesin bir tarifi yapılmamış ve mümkün merteye takdiri geniş tutan ibareler tercih edilmiştir. Mezûr kanunun 1 nci maddesinde suç unsuru olarak kabul ve tadadedilen gelenekler, huzuru bozacak hareketler, millî menfaatlara zarar verecek fiiller nelerdir?

Mânevi tehdidin hududu nedir? Ve nihayet fertlere iras edilecek basit bir hukuki zarar bu kanunun tatbikatını gerektirmekte midir? Bu sorulara verilecek cevaplar işbu kanunun hazin tatbikatlara çok müsaidolduğunu göstermektedir.

Nitekim: Bu kanun evvelâ 55 kişi hakkında tatbik edilmiş ve mecburi iskâna tâbi tutularak bu kimseler gittikleri yerlerde mahkemeye sevk edilmişlerdir. Yapılan muhakemeleri sonunda bu şahısların cümlesinin beraetlerine karar verilmiş olması bu kanunun ne dereceye kadar adaletle bağdaşabileceğini ortaya koymuştur.

3. 105 sayılı Kanun, tatbikatında vatandaşlara müdafaa hakkı da tanımamıştır. Tahkikat zabıtaca yapılmakta ve ittihaz edilen mecburi iskân kararları, kanun yoluna müracaat hakkı ve neticesi beklenmeksizin infaz edilmektedirler.

4. Ceza Kanunumuz, cemiyet için en tehlikeli sayılan, suçlar için âzami üç sene sürgün cezası tesbit ettiği halde 105 sayılı Kanuna göre nakillerine karar verilen kimselerin mecburi iskânları süre ile de takyidedilmemiştir.

5. Bir arada yaşamının temel şartının mal ve can emniyeti olduğunu kabul eden Anayasamız, 14 ncü maddesiyle bunları teminat altına almışken 105 sayılı İskân Kanunu nakillerine karar verilen vatandaşların menkul ve gayrimenkul mallarının tasfiyesi hakkında kabul ettiği şekil maalesef bu vatandaşların mallarının ve servetlerinin kısmı âzamisi itibariyle müsaderelerini tazammun etmektedir.

Netice: Yukarda izah edildiği üzere 105 sayılı Kanun, vatandaşların en tabii hak ve hürriyetlerini baltalayan, Anayasamız ile teminat altına alınmış bulunan mülkiyet, seyahat ve hattâ yaşama hürriyetlerini selbeden bir mahiyet taşıdığı gibi en basit bir adalet ve insaf ölçüleri içinde dahi mütâlâası gayrikabil ve bir kelime ile demokratik nizamın ruhuna aykırı bulunmaktadır. Kanunun yürürlükte kalması vatandaşların huzur ve emniyetini bozmakta ve daimî idari baskı ve tehdit altında bulundurmaktadır.

105 sayılı Kanunun çıkmasına sebeb olan şartlar mürtefi olmuş ve demokratik bir hukuk rejimine girmiş bulunduğumuza göre milletçe arzuladığımız huzur ve emniyetin tesisi adına 105 sayılı Kanunun bir an evvel meriyetten kaldırılması âcil

*bir zaruret olmuştur.”*¹¹⁰⁷

Bu konuda ikinci teklif sahibi Erzurum Milletvekili Gıyasettin Karaca da, teklifinde, Esat Kemal Aybar ve 51 arkadaşının sundukları tekliftekine bir ölçüde benzer biçimde, 105 sayılı Kanunun yürürlükten kaldırılmasını, gayrimenkul mallar hakkında tasfiye muamelelerinin durdurulmasını ve sahiplerine eski hukuki durumları itibariyle aynen devredilmesini, 105 sayılı Kanunun yürürlükte olduğu sırada satılan menkul malların satışından ötürü Devlet idareleri aleyhine her ne suretle olursa olsun dâva açılmamasını talep etmekteydi¹¹⁰⁸. Erzurum Milletvekili Gıyasettin Karaca, teklifinin gerekçesini şöyle açıklamaktaydı:

“2510 sayılı Kanuna ek olarak çıkarılan ve meriyette bulunan 105 sayılı Kanun 27 Mayıs 1960 yılında İhtilâl ve İnkılâbın zaruri icapları olarak tedvin edilmiştir. Keza mezkûr kanunun çıkarıldığı zamanki Anayasa Kanunu mer’i Türk Hukuk mevzuatı ve İnsan Hakları Beyannamesine aykırı olmasına rağmen, kanunların tedvini zaruret tahtında ihtiyaçları karşılamak üzere vâzu kanuna tanınan bir yetkidir. İhtilâllerin tabî ve normal karakterleri karşısında bu kabil kanunların çıkarılması Türkiye’imizde her hangi bir aksülâmel yaratmamıştır. Zira bu kanunun tatbikinden mağdur olanlar dahi günün tabî icapları ve hâdiselerin seyri karşısında uygulanışa vatanperverlik ve milliyetseverliğin en asîl örneğini vererek Hükümetimize de bu yolda bilhassa müzahir olmuşlardır.

Kahramanlığı dillere destan olan, yer ile göğün birleştiği kürei arz üzerinde mevcut bilûmum dünya devletlerine ve beşeriyete mertlik, dürüstlük ve vatanseverliğin en şahika örneğini vererek başladığını zaferle bitirmek suretiyle, Türkiye’de demokrasinin tam mânasıyla ve Garp anlamında tahakkuku için bütün müesseseleri hazırlamış ve bunun tabî neticesi olarak 15 Ekim 1961 gününde yapılan eşit ve serbest seçimler sonunda nefsinde topladığı millî hâkimiyeti B.M. Meclisine şerefle devretmiştir. Bu sebeple Türkiye’de millî irade yeniden Yüksek Meclisin manevî şahsiyetinde toplanmıştır. Bunun da tabî ve normal bir sonucu olarak yurttta ve cihanda huzur ile sulh ve sükûnu temin eden ve bütün bir güveni haiz devamlı ve istikrarlı bir Koalisyon Hükümeti de kurulmuştur.

İçinde bulunduğumuz normal ve güvenilir demokratik rejim karşısında huzur ve sükûn avdet etmiştir. Bu sebeptedir ki Üniversite öğretim üyelerinin affı hakkındaki 114 sayılı Kanunun kaldırılması hakkında gerek Hükümet ve gerekse milletvekilleri tarafından Yüksek Meclise kanun teklifi sunulmuştur. Bu itibarla bir sözlü soru münasebetiyle de Sayın Başbakan Yardımcısının Meclisi Âliye arzı cevapta bulunurken 27 Mayıs İhtilâlinin hitam bulduğu ifade buyurulmuştur.

Demokratik rejimin bütün müesseseleriyle müesses bulunduğ modern ve müterakki, hürriyet sever Devletimizin ve Hükümetimizin 9. 7 . 1961 tarihli ve 334

¹¹⁰⁷ A.k., ss. 4-5.

¹¹⁰⁸ A.k., s. 2.

sayılı Anayasa Kanununa, Türk Hukuk mevzuatına, içtimai ve sosyal adalete, üyesi bulunduğumuz Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Beyannamesinin 12 nci maddesine taban tabana zıt bulunan 105 sayılı Kanunun mevcudiyeti memleketimizde demokratik rejimin benimsendiğine ve kabul edildiğine mâni görülmektedir.

Bilâkis mevcut ve mer'î Türk kanunlar külliyyatından ayıklanması demokrasi rejimini tamamiyle benimsemiş Türk Milletinin ve onun hakiki mümessili bulunan T.B.M.Meclisinin en şerefli vazifelerinden biri cümlesindendir. Zira 334 sayılı Anayasa Kanununun geçici 4 ncü maddesinin 3 ncü fıkrası da bu kabil kanunların kaldırılması hakkını Yüksek Meclise bahsetmiştir. Esasen Ceza Kanunumuz cezanın şahsiliği prensibini kabul ettiği halde 105 sayılı Kanun bunu aile efradına ve diğer derecelere varıncaya kadar çok uzaklara teşmil etmiştir.

Yine T. C. Kanunumuzun 44 ncü maddesindeki sarahat ve kanunsuz suç ve ceza olmaz hükmünün sarahat ve bedahati hilâfına suç olmaksızın ebedî sürgün cezası hükmü uygulanmıştır.

Yine Türk Ceza Kanununun ruh ve asıl gayesi hilâfına asli bir ceza olmaksızın fer'î ceza olan sürgün hükmünün tatbik edilmiş bulunduğu aşikârdır.

Yine şahsi husumetler yüzünden vâki ihbarları müeyyit her hangi bir suç unsuru olmadığından haklarında takibata mübaşeret edilmemiş, edilenlerin de ademitakip ve beraet kararı almak suretiyle masuniyetleri sabit olduğu halde, Anayasa Kanununun 18 nci maddesinin kişiye tanıdığı yerleşme hakkı ihlâl edilmiştir.

Anayasa Kanununun mal emniyetine dair 36, 37 ve 38 nci maddeleriyle 105 sayılı Kanuna tâbi tutulanlar aleyhine halen ihlâl edilmekte, sahiplerinin gıyaplarında değer pahaları dahi verilmeksizin gayrimenkuller tasfiyeye tâbi tutulmaktadır. Kaldı ki mezkûr kanunun devam etmekte bulunması vatandaşlarımızın istikbalini ve Anayasanın tanıdığı hakları tehlikede bırakmaktadır. Kısaca mâruz ve öz gerekçe karşısında 2510 sayılı İskân Kanununa ek 105 sayılı Kanunun devamında siyasi ve içtimai bir zaruret kalmadığından Anayasa hukukumuzla mutabakatı temin ve memleketlerinden sürgüne tâbi tutulmak suretiyle gadre uğramış masum vatandaşlarla, istikbal içinde tatbiki halinde demokrasimizi zedelemeye matuf ve antidemokratik vasıflar taşıyan, kişinin yerleşme ve mal emniyeti bakımından tehlike arz eden işbu kanunun kaldırılması teklif ve arz olunur.”¹¹⁰⁹

105 sayılı Kanunun kaldırılması yönündeki üçüncü teklifi yapan Mardin Milletvekili Talât Oğuz ve 26 arkadaşı ise, tekliflerinde, 105 sayılı Kanunun yürürlükten kaldırılmasını, bu Kanuna göre tasfiye edilmiş mallardan halen Hazine uhdesinde kalanların aynen ve derhal sahiplerine geri verilmesini ve bu geri verilme işlemlerinden herhangi bir harç ve masraf alınmamasını, tasfiyeye tâbi tutulmuş mallardan üçüncü şahıslara intikal etmiş olanlar hakkında ise, sahiplerinin 105 sayılı

¹¹⁰⁹ A.k., ss. 1-2.

Kanunun yayımlandığı tarihteki rayiç bedel üzerinden Hazineye karşı dâva haklarının mahfuz tutulmasını istemekteydiler¹¹¹⁰. Talât Oğuz ve 26 arkadaşı, hazırladıkları teklifin gerekçesinde şöyle diyorlardı:

“27 Mayıs İnkılâbının tevlihdettiği zaruretlar, içtimai ve siyasi mülâhazalar dolayısıyla Doğu ve Güney-Doğu Anadolu illerinde tatbik sahasına konulan 2510 sayılı Kanuna ek 105 sayılı Kanunun aşağıdaki sebeplerle yürürlükten kaldırılması gerekmektedir.

Ezcümle:

1. Anayasanın 10 ncu maddesinin (Devlet, kişinin temel hak ve hürriyetlerini, fert huzuru, sosyal adalet ve Hukuk Devleti ilkeleriyle bağdaşamayacak surette sınırlıyan siyasi, iktisadi ve sosyal bütün engelleri kaldırır.) hükmünü vaz’eden 2 nci fıkrası gereğince 105 sayılı Kanunun yürürlükte kalmasına imkân yoktur.

2. 105 sayılı Kanun, antidemokratik ve Hükümetin mütekeffil ve mütaahhit bulunduğu insan Hakları Evrensel Beyannamesine aykırıdır.

105 sayılı Kanun, suç ve cezaların şahsiliği prensibine de aykırıdır.

3. 105 sayılı Kanunun, tatbikatta, kanunların umumiliği prensibini ihlâl müncer olacak surette tedvin edilmiş bulunması bakımından da yürürlükten kaldırılması muktazidir. Nitekim kanunun, içtimai huzuru haleldar edecek tarzda ve sadece bir kısım eşhas hakkında tatbik edilmiş bulunması, bu noktai nazarımızı müeyyittir.

4. 105 sayılı Kanunun yürürlükten kaldırılması içtimai hayatımızda bir boşluk husule getirmeyecektir. Zira bu kanunun tatbikini icabettiren filler esasen halen yürürlükte bulunan mevzuatımızda mevcut cezai müeyyideler ile aşılanmış bulunmaktadır.

*Adı geçen kanun yürürlükten kaldırıldığı takdirde Hükümet programında vait mevzuu olan içtimai huzurun tesisine geniş çapta hizmette bulunulmuş olacaktır.”*¹¹¹¹

C. Tekliflerin Millet Meclisinde Görüşölüp Kabul Edilmesi

105 sayılı Kanunun kaldırılmasına yönelik olarak, Mardin Milletvekili Esat Kemal Aybar ve 51 arkadaşının hazırladıkları 4 Aralık 1961, Erzurum Milletvekili Gıyasettin Karaca’nın hazırladığı 11 Aralık 1961, Mardin Milletvekili Talât Oğuz ve 26 arkadaşının ise hazırladıkları 20 Aralık 1961 tarihli kanun teklifleri; Millet Meclisi Başkanlığınca, İçişleri, İmar ve İskân, Maliye ve Bütçe Komisyonlarına sevk edilmiş ve bu husus Millet Meclisinin 13 Aralık 1961 tarihli 21. Birleşimiyle, 27 Aralık 1961 tarihli 27. Birleşiminde, “Gelen Kâğıtlar” listesinde ilân edilmişti¹¹¹².

¹¹¹⁰ A.k., s. 7.

¹¹¹¹ A.k., s. 7.

¹¹¹² M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 1, Cilt: 1, Birleşim: 21, (13.12.1961), s. 275; M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 1, Cilt: 6,

İçişleri Komisyonunun hazırladığı 15 Şubat 1962, İmar ve İskân Komisyonunun hazırladığı 3 Mart 1962, Maliye Komisyonunun hazırladığı 6 Nisan 1962 ve Bütçe Komisyonunun hazırladığı 27 Nisan 1962 tarihli raporlar¹¹¹³, Millet Meclisi Başkanlığına sunulmuş ve Millet Meclisi Genel Kurulunun 10 Eylül 1962 tarihli 114. Birleşiminde, sözü geçen tekliflerin, öncelik ve ivedilikle görüşülmesi kabul edilmişti¹¹¹⁴. Aynı Birleşimde, CHP Grubu adına Grup Başkanvekili İbrahim Öktem, YTP Grubu adına Grup Başkanvekili Hatay Milletvekili Şekip İnal, CKMP Grubu adına Grup Başkanvekili Sadrettin Tosbi ve Kütahya Milletvekili Rauf Kıray, 2519 sayılı Kanuna ek 105 sayılı Kanunun kaldırılmasıyla ilgili kanun teklifleri hakkında, İmar ve İskân Komisyonu raporunun esas alınmasını isteyen bir önerge vermişlerdi¹¹¹⁵. Teklifleri, İçişleri Komisyonunun raporunu esas alarak ve üçünü birleştirerek görüşen Millet Meclisi İmar ve İskân Komisyonu¹¹¹⁶, İçişleri Komisyonunca eklenen Geçici 2. maddede bir değişiklik öngörmüş ve 4753 sayılı Kanuna göre kamulaştırılmış bulunan gayrimenkullerin 5000 dönüme kadarki kısımlarının hâlihazır durumları ile sahiplerine geri verilmesini önermişti¹¹¹⁷. Erzurum Milletvekili Cevat Önder, CHP,

Birleşim: 114, (10.09.1962), ss. 384-385.

¹¹¹³ Yukarıda adı geçen Millet Meclisi S. Sayısı: 146, ss. 8-13.

¹¹¹⁴ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 1, Cilt: 6, Birleşim: 114, (10.09.1962), ss. 384-385.

¹¹¹⁵ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 1, Cilt: 6, Birleşim: 114, (10.09.1962), s. 385.

¹¹¹⁶ Yukarıda adı geçen Millet Meclisi S. Sayısı: 146, s. 9.

¹¹¹⁷ Millet Meclisi İçişleri Komisyonunun benimsediği Geçici 2. madde metni şöyledi:

“105 sayılı Kanuna uyularak, tasfiye komisyonlarınca elkonulan menkul ve gayrimenkul mallarla, 4753 sayılı Kanuna göre kamulaştırılmış bulunan gayrimenkuller, halihazır durumları ile, sahiplerine iade edilirler. Bu iadeler hususi kanunlarına göre ileride yapılacak kamulaştırmalara mani teşkil etmez.”

Millet Meclisi İmar ve İskân Komisyonu, İçişleri Komisyonunun öngördüğü bu hükmü şöyle değiştirmiştir:

“105 sayılı Kanuna uyularak tasfiye komisyonlarınca elkonulan menkul ve gayrimenkul mallarla, 4753 sayılı Kanuna göre kamulaştırılmış bulunan gayrimenkullerin 5000 dönümüne kadar kısmı halihazır durumları ile sahiplerine iade olunur.” Bkz. Yukarıda adı geçen Millet Meclisi S. Sayısı: 146, s. 14.

İmar ve İskân Komisyonu, bu değişikliği yapışının gerekçesini şu şekilde açıklamaktaydı:

“...Genel olarak İçişleri Komisyonu metni kabul edilmekle beraber sadece 2 nci maddenin 4753 sayılı Kanunun ana ruhunu zedelememesi maksadiyle, 105 sayılı Kanun(un) yürürlükten kaldırılmasıyla, kendisine bu kanun hükümleri tatbik edilen vatandaşların eski yerlerine dönmeleri ve topraklarını kendileri işleyebilecek duruma gelmeleri halinde özel durumun son bulması sebebiyle 16 ncı madde yerine genel bir hüküm olan 14 ncü maddenin (C) bendinin yani gerçek kişilerle özel hukuk kişilerine ait araziden 5000 dönümden fazlasının mutlak surette kamulaştırılacağı hükmünün uygulanması(nın) genellik prensibine uygun olacağı mütalâa edilmiştir.

Türkiye'nin neresinde olursa olsun idarece itula kesbedilmesi veya değiştirilmesi bahis konusu olmadığına göre Türkiye'de her şahsa tatbik olunabilecek bir umumi hükümden bir kısım vatandaşların istisna edilmesi kanunlarda aranan genellik prensibini ihlâl eden mahiyette görülmüştür.

Ayrıca Doğu ve Güney-Doğu illerinde ele alınan toplum kalkınması çalışmalarında topraksız

YTP ve CKMP Grupları adına verilen ve görüşmelerde İmar ve İskân Komisyonu raporunun esas alınmasını öneren önergeye karşı çıkarak, Meclisin gelenekleri gereğince, Genel Kurulda son komisyondan gelen metinlerin görüşüldüğüne dikkat çekiyor ve şöyle devam ediyordu:

“Saniyen, esasa girmeden tahrir aleyhinde olmak üzere 105 sayılı Kanun hakkında şu hususu hatırlatmakta fayda vardır. 105 sayılı Kanunun, Anayasanın 11 nci ve 18 nci, İnsan Hakları Evrensel Demecinin 7 nci, 9 ncu, 13 ncü ve 17 nci maddelerine aykırıdır. Bu kanunla biz hali, sâbika irca yapmaktayız. Yani eski hale getirmek istemekteyiz. Bunu da en iyi şekilde temin edecek olan metin Bütçe Komisyonunun metnidir. Bu bakımdan Bütçe Komisyonunun metninin müzakere edilmesi gerekmektedir.

Sonra Bütçe Komisyonu metni ile İmar ve İskân Komisyonunun metni arasındaki farka da kısaca temas etmekte fayda vardır. Bütçe Komisyonunun metnine göre tamamen eski vaziyetine getirecek, yani hali sabıka irca edilecektir. İmar ve İskân Komisyonunun metnine göre beş bin dönümden fazla arazisi olanların arazisinin Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu gereğince istimlâk edilmiş olan arazilerin tekemmül etmiş istimlâk muamelesinin baki kalması arzu edilmektedir.

Hemen şunu arz etmek isterim ki; 55 kişiden yalnız yedi kişinin arazisi Çiftçiyi Topraklandırma Kanununa tâbi tutulmak istenmiş, bunlardan üç kişinin arazisinin istimlâk muamelesi tekemmül ettirilmemiş, üç kişinin arazisinin istimlâki yapılmışsa da kanuni formalitelere riayet edilmemiş ve aynı zamanda yapılan istimlâk muamelesinden ötede bir müsadere muamelesi şeklinde tezahür etmiştir. Bir kişinin arazisi 5 bin dönümden aşağı olduğu için her hangi bir muameleye tâbi tutulmamıştır.

*Kanunlar karşısında vatandaşın eşitliği prensibini temin etmek, kanunların umumiliği prensibini sağlamak bakımından, Bütçe Komisyonundan gelmiş metnin müzakeresini istirham etmekteyiz. Mâruzatım bu kadardır efendim.”*¹¹¹⁸

Cevat Önder’in bu itirazı karşısında, Birleşimi yöneten Başkan Fuad Sirmen, Meclisin huzuruna gelmiş olan kanun teklif ve tasarıları için, İçtüzük hükmünde “kanun tekliflerinin ve tasarının muhtevası ile ilgili hususla alâkalı başlıca komisyon

vatandaşın toprak sahibi kılınması başta gelen tedbirler arasında yer almaktadır. Köylü vatandaşların yeteri kadar toprağa sahip kılınması ve lüzumlu kredi, canlı, cansız demirbaşla donatılması, toprak ve su kaynaklarının müsaidolduğu yerlerde örnek köyler kurulması ve buraların birer sosyal ve kültürel merkez haline getirilmesi bu maksada ayrılacak arazi varlığına bağlı bulunmaktadır.

Bugün Türkiye’de dağıtılabilecek durumda ziraate elverişli Devlet arazisi çok sınırlı bulunduğuna göre toprak reformunun tahakkuk ettirilmesi ve 105 sayılı Kanunun tatbikatında harcanmış olan zamanı israf etmemek ve hem de para ve emek bakımından Devleti ikinci bir külfete sokmamak için kamulaştırılan toprakların 5000 dönümden fazlasının geri verilmemesi uygun ve yerinde mütalâa edilerek adı geçen maddenin yeniden tedvin edilmesi çoğunlukla; diğer maddeler ise ittifakla aynen kabul edilmiştir.” Bkz. A.k., s. 9.

¹¹¹⁸ M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 1, Cilt: 6, Birleşim: 114, (10.09.1962), s. 385.

müdafaaasını yapar” denildiğini hatırlatıyor; ancak, Meclisin bu konuda yine de istediği gibi karar verebileceğini bildiriyordu¹¹¹⁹. Sonuçta, CHP, YTP ve CKMP Grupları adına verilen önerge, tâbi tutulduğu açık oylamada, 117 ret ve 1 çekin(m) sere karşı 150 oyla kabul edilmiş ve görüşmelere, İmar ve İskân Komisyonu raporu üzerinden başlanmıştı¹¹²⁰.

Teklifin tümü üzerinde, sırasıyla, Mardin Milletvekili Esat Kemal Aybar, Konya Milletvekili İrfan Baran, Mardin Milletvekili Talât Oğuz, İçişleri Komisyonu Sözcüsü Edirne Milletvekili İlhami Ertem, Erzurum Milletvekili Gıyasettin Karaca ve Urfa Milletvekili Celâl Öncel konuşmuşlardı. Bu konuşmaların ortak yönü, hepsinde, 105 sayılı Kanunun, antidemokratik olduğuna, yeni Anayasada ifadesini bulan insan hakları ve hukuk devleti ilkelerine fevkalade aykırı düzenlemeler getirdiğine, bu nedenle, söz konusu Kanunun kaldırılmasında büyük isabet bulunduğu işaret ediyor olmasıydı¹¹²¹.

Örneğin, 105 sayılı Kanunun kaldırılması yönünde yapılan tekliflerden birinin kendisine ait olduğunu hatırlatan Mardin Milletvekili Esat Kemal Aybar, konuşmasında, şöyle demektedir:

“Muhterem arkadaşlar, 2510 sayılı İskân Kanununa ek 105 sayılı Kanunun meriyetten kaldırılması için yapılan kanun teklifinin bütün milletvekilleri arkadaşlar tarafından anlayışla kabul edilmesi bizi son derece memnun etmiştir. Kanunu teklif eden arkadaşlardan biri olarak sırf bu Kanunun Anayasamızın getirdiği yeni hükümler muvacehesindeki durumunu tetkik etmiş bulunuyoruz.

Kıymetli arkadaşlarım, birçok memleketlerde de ihtilâller olmuştur. Türkiye’de 27 Mayıs 1960 ta yapılan ihtilâl, diğer memleketlerde yapılan ihtilâllerden farklıdır. Bizim memleketimizde yapılan ihtilâl rejime karşı yapılmamıştır. Birçok yerlerde ihtilâller rejime karşı yapılır. Apayrı bir rejim tesis etmek için ihtilâl yaparlar. Bizde demokratik idareyi tam olarak geliştirmek üzere ihtilâl yapılmıştır. İhtilâlin yapıldığı günlerde, bu memlekete sosyal adaleti, hakkı, eşitliği getireceklerini vaat etmişler ve bunu bir demokratik Anayasa ile kapamış bulunmaktadırlar.

Şimdi, ihtilâl sonrası teşekkül eden teşriî müesseselerin vazifesi, mevcut mevzuatın mer’i Anayasamıza uygunluğunu temin etmektir. Biz 105 sayılı İskân Kanununu, Anayasamızın getirdiği ana hak ve hürriyetler yönünden mütalâa

¹¹¹⁹ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 1, Cilt: 6, Birleşim: 114, (10.09.1962), s. 385.

¹¹²⁰ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 1, Cilt: 6, Birleşim: 114, (10.09.1962), ss. 385-387; 417-420. Oylama sonucuna ilişkin olarak, Millet Meclisi Tutanak Dergisinde bir basım hatası göze çarpmaktadır. Gerçekten, Başkanın, oylama sonucunu bildiren açıklaması, 10 Eylül 1962 tarihli 114. Birleşim tutanağının 387. sayfasında, “Oy sayısı: 168, Kabul: 150, Ret: 117, Çekinser: 1” olarak kaydedilmişse de; aynı tutanağın, açık oylamanın dökümünü gösterir 417-420. sayfalarında, “Üye sayısı: 450, Oy verenler: 268, Kabul edenler: 150, Reddedenler: 117, Çekinserler: 1, Oya katılmıyanlar: 179, Açık üyelikler: 3” kaydı yer almaktadır. Bu durumda, ilk açıklamadaki, “168”in, “268” olması gerektiği kolaylıkla anlaşılmaktadır. Bkz. **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 1, Cilt: 6, Birleşim: 114, (10.09.1962), ss. 387, 417-420.

¹¹²¹ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 1, Cilt: 6, Birleşim: 114, (10.09.1962), ss. 387-396.

*ettiğimiz zaman da, 105 sayılı Kanunun demokratik bir hüviyet taşımadığına inanmış bulunmaktayız... ”*¹¹²²

Konuşmasının devamında, 105 sayılı Kanunun, 1961 Anayasasına hangi noktalarda aykırılık taşıdığını ayrıntılı bir biçimde açıklayan Esat Kemal Aybar; 105 sayılı Kanunun 3. maddesinde iskâna tâbi tutulan şahısların gayrimenkulleri hakkında da uygulanacağından söz edilen 4753 sayılı Çiftçiyi Topraklandırma Kanununun da Anayasaya aykırı olduğunu, nitekim bu hususun Hükûmetçe de kabul edildiğini ve bu nedenle, hazırlanmakta olan Toprak Reformu Kanununda, adı geçen 4753 sayılı Kanunun yürürlükten kaldırılmasının öngörüldüğünü belirtiyordu¹¹²³. Esat Kemal Aybar, konuşmasının sırasında, 105 sayılı Kanunun niye yapıldığına yönelik olarak şu açıklamalarda bulunmuştu:

“Bu kanun kabul edilmiş. Niçin kabul edilmiş? Siz bunun niçin kabul edildiğini bilemezsiniz. Çünkü bu kanun, kanun tekniğine uygun bir şekilde hazırlanmış değildir. Kanunun evvelemirde bir gerekçesi olur. 105 sayılı Kanunun gerekçesi yoktur.

Arkadaşlar, 105 sayılı Kanun niçin çıktı? Bunun üzerinde bir lâhza durmak istiyorum. Acaba 105 sayılı Kanun ihtilâli muvaffakiyete götüren bir tedbir mi olmuştur? Hayır arkadaşlar. Çünkü, 105 sayılı Kanunun tatbik edildiği 19 Vilâyette 27 Mayıs ’ı muvaffakiyetsizliğe götürecek en ufak bir hâdise olmamıştır.

Ve nihayet tedbir muvakkat olur. Bu kanun muvakkat da değildir, daimi bir kanundur. Bu kanun çıkarıldığı zaman bütün Türkiye ’ye tatbik edilecek mahiyette olduğu halde, İcra Vekilleri Heyetinin kararı ile yalnız 19 Şark vilâyetinde tatbik edilmek cihetine gidilmiştir. Peki, bu kanun hakikaten bir ihtiyaca cevap veriyor mu? Yani memlekette âmme nizamını, demokratik nizamı tehdit edecek mahiyette bir ağalık, bir şeyhlik müessesesi var mıdır?

Muhterem arkadaşlar, bunu çıkaranlar, bu memleketin durumunu yakından tetkik etmiş insanlar değildir. Bu memlekette içtimai nizamı tehdit edecek şeyhlik, ağalık müessesesi yoktur arkadaşlar. Zaten 105 sayılı Kanuna tâbi tutulmuş kimselerin hüviyetini tetkik etmiş olduğumuz zaman da, aralarında ağalık ve şeyhlik nev ’inden çok adama raslayamayız. Bunların aralarında bu memlekete hizmet etmiş, türlü türlü nişanlar, madalyalar almış, İstiklâl Harbinde çok fedakârlıklar göstermiş insanlar dahi bulunmaktadır.

Muhterem arkadaşlarım, bu kanunun tatbikatı gelişi güzel yapılmıştır. Bu kanun çıkarıldığı zaman İmar ve İskân Bakanlığını yapan arkadaş, Bütçe Encümeninde, bu kanunun alelâcele çıkarıldığını ve neden çıkarıldığını izah edemeyeceğini beyan etmiştir. Hiç lüzum yokken 105 sayılı Kanuna tâbi tutulan

¹¹²² **M.M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 1, Cilt: 6, Birleşim: 114, (10.09.1962), s. 387.

¹¹²³ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 1, Cilt: 6, Birleşim: 114, (10.09.1962), ss. 387-388.

vatandaşlar mağdur edilmişlerdir ve bu mağduriyetleri şimdiye kadar da devam edegelmiştir...” ¹¹²⁴

Mardin Milletvekili Esat Kemal Aybar, konuşmasının son kısmında, 105 sayılı Kanunun Anayasaya aykırılığını Hükûmetin de kabul etmesine ve bu Kanunun kaldırılması hususunun koalisyon protokolüne alınmasına rağmen, Kanunun uygulandığı kişilerin mağduriyetlerinin devam etmekte olduğuna dikkat çekmiş ve bu kişilerin, bir Bakanlar Kurulu kararnamesi ile tâbi tutuldukları sürgünden kurtulabilecekleri halde, bunun bugüne kadar yapılmamasını eleştirerek, sözlerini şöyle tamamlamıştı:

...Arkadaşlar, hiçbir yönden müdafaası kabil olmıyan 105 sayılı Kanunun meriyetten bir an evvel kaldırılması icabetmektedir. Hükûmetten temenni ve istirhamımız şudur: Senatodan çıkışını beklemeksizin, Anayasaya aykırı olduğu kabul edilmiş olan bu kanunun neticelerinden vatandaşları kurtarmak için, şimdiye kadar türlü türlü meşakkate katlanan, haksızlığa uğrayan vatandaşların bir an evvel yurtlarına dönmeleri için muktazi kararnameyi bir an evvel tanzim ve haksızlığı telâfi etmeleri gayet yerinde bir hareket olacaktır.

Sayın ve kıymetli arkadaşlar; bu kanunla ayrıca bütün hataların ve vatandaşların maddeten uğramış oldukları zararların da telâfi edilmesi icap eder. 4753 sayılı Kanuna göre bir kamulaştırma yapılmıştır. Fakat bu kanun sırf 105 sayılı Kanunun tatbikatı dolayısı ile yapılmıştır. 105 sayılı Kanunun üçüncü maddesi, İskâna tâbi tutulan şahıslar hakkında 4753 sayılı Kanun tatbik edilir, şeklinde bir sarahati ihtiva ettiği için tatbik edilmiştir. 4753 sayılı Kanun Anayasaya aykırıdır. Bu adamların kendi mahallerinden gönderilerek ve arazilerinin bir kısmının kamulaştırılması suretiyle uğradıkları zararın da telâfi edilmesi icabetmektedir. Hüürmetlerimle.” ¹¹²⁵

Esat Kemal Aybar’dan sonra söz alan Konya Milletvekili İrfan Baran da, 105 sayılı Kanunun, insan haklarına ve 1961 Anayasasına aykırılığına değiniyor, fakat bu Kanunun uygulandığı kişilerin, sırf bu Kanuna tâbi tutuldular diye, ondan çok önce yapılmış ve başka kişilere de uygulanmış olan 4753 sayılı Kanun kapsamı dışına çıkarılmalarını da uygun bulmadığını; bunun, sözü geçen kişiler için, 4753 sayılı Kanuna tâbi tutulan diğer vatandaşlar karşısında bir imtiyaz sağlamak anlamına geleceğini belirtiyordu. İrfan Baran şöyle demektedir:

“Sayın Başkan, muhterem arkadaşlarım; usul, esas ve hukuk yönünden insan haklarına aykırı bulunan 105 sayılı Kanunun kaldırılmasına mütedair bir teklifin Yüksek Meclisinizce müzakere konusu olması bir bahtiyarlık eseridir. Hukuka, insan haklarına ve sonradan çıkarılan Anayasaya aykırı olan bu kanunun tedvini ihtilâl

¹¹²⁴ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 1, Cilt: 6, Birleşim: 114, (10.09.1962), ss. 388-389.

¹¹²⁵ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 1, Cilt: 6, Birleşim: 114, (10.09.1962), ss. 389-390.

zaruretleriyle izah edilmiştir.

Muhterem arkadaşlar, bu kanunun tatbik edildiği vatandaşlarımızın sayısı çok olmasa dahi 55 vatandaşımıza biraz da partizanlığın ve çekememezliğin tesiriyle büyük haksızlık yapılmış ve kendileri eza ve ıstıraba duçar kılınmışlardır. Bu sebeple, bu kanunun kaldırılmasında elbette ki, fayda vardır. Çünkü, hem haksızlık tamir edilecek, hem de birçok vatandaşı tehdideden hukuka aykırı hükümler ortadan kaldırılmış olacaktır.

Ancak, tetkikinize sunulan mazbatalardan Bütçe Komisyonu mazbatasında, benim bu kanun teklifine muhalif olduğum yazılıdır. Kanunun kaldırmasını talebedenlerden birisi olduğum halde, sanki kanuna muhalif imişim gibi zuhulen verilen bu şerh hususunda mâruzatta bulunmak isterim.

Sayın arkadaşlar, 105 sayılı Kanunun kaldırılmasını isteyen arkadaşlar arasında benim de imzam vardır. Bir kanunun kaldırılmasını isteyen bir arkadaşın o kanuna muhalif kalamayacağı aşikârdır. Ancak, bizim muhalefetimiz Komisyonunda 4753 sayılı Kanunun tatbikatının bu 55 kişi hakkında bertaraf edilmesine mütedair İçişleri Komisyonunda kabul edilmiş metin üzerinde olmuştur. 105 sayılı Kanunun tatbikatı dolayısıyla 55 şahıs hakkında 4753 sayılı Kanun tatbik edilmiş. Ve 7 şahsın 2000 dönümden fazla arazisi bulunarak, bunlar kamulaştırma yolu ile Hazineye mal edilmiştir.

Şimdi denilebilir ki, madem ki, 105 sayılı Kanun Anayasa ve hukuka aykırı bir kanundur, bütün neticeleri ile beraber kaldırılması lâzımdır. Bu fikre iştirak ederiz arkadaşlar. Ancak, 4753 sayılı Kanun bu konuda çok evvel, 1945 senesinde kabul edilmiş ve o vakitten beri de tatbik edilegelmiştir. Binaenaleyh bir haksızlığı bertaraf edelim derken, yürürlükteki bu kanun hükmünü sadece bâzı vatandaşlar hakkında bertaraf etmenin, kanunların yürürlüğü ve umumiyet prensiplerine aykırı olduğu kanaatindeyim.

Aksi tezi müdafaa edenler derler ki, vakia bu vatandaşların elinde çok arazi görünüyor, ama bunların çoğu dağlık, taşlıktır, çoğu işe yaramaz haldedir. Halbuki İmar ve İskân Komisyonunun mazbatasına göre kendilerine re'sen arazi işliyecekleri esas peşinen kabul ediliyor ve ancak 5 bin dönüm arazi bırakılıyor. Sonra bu vatandaşlara diledikleri yerde arazi alma esas da kabul edilmektedir. Şu halde ellerindeki arazi dağlık, taşlık ise diledikleri yerden beş bin dönüm arazi seçip işlemekte serbest olacaklardır. Bu vatandaşların arazileri kamulaştırma yapılırken kendilerine ödenen bedel de arazinin hakiki bedeli değildir. Çünkü vergi dairesindeki kayıtlara göre arazi bedelinin üç misli esas tutulmuştur ki, bu değer çok düşüktür. Bu sebeple bu vatandaşlar çok mağdur edilmişlerdir.

Muhterem arkadaşlar, 4753 sayılı Kanun(daki) bu hüküm, o günkü rayiç bedellerine uygun olmasa dahi, sadece 55 kişi içinde 5000 dönümden fazla arazisi olan 3 kişiye değil, diğer vatandaşlara da tatbik edilmiş olacağına göre, bütün halinde

bu mülâhazayı yerinde kabul etmemek lâzımdır. Bundan dolayı haksızlığın tamiri gerekiyorsa, bu 3 vatandaşa yapılan haksızlığın değil, daha başka vatandaşlara da yapılan haksızlığın tamiri suretiyle, tazminatda ve haksızlığın giderilmesinde de umumiyet prensiplerine riayet edilmesi lâzımdır.

Muhterem arkadaşlar, bu kanunun, yani kamulaştırmanın bu 3 kişiden başkasına tatbik edilmediği iddia edilmiştir. Resmî kanalların verdiği bilgi bazen birbirini tutmamaktadır. Bizim kendilerinden edindiğimiz bilgi doğru ise bu kanun, bu üç kişiye gelinceye kadar 97 kişiye tatbik edilmiştir. Şu halde arkadaşlar, başkaları dururken sadece üç kişiye ait bir muameleye istinadederek düzeltilmesi yoluna gidilmesi hakikaten onlara imtiyaz tanımak olur. Biz, Bütçe ve Dahiliye komisyonları mazbatalarına sadece bu noktada muhalif kalmıştık.

Sonra şunu arz etmek isterim ki, vaktiyle bugünkü mer'i Anayasamıza aykırı görüldüğü veya dünün şartlarına uymadığı için kaldırılan veya tadil edilen kanunlardan şu veya bu sebepten zarar gördüğü iddia edilen vatandaşların bütün zararlarını tazmin etmek yoluna gidilirse, bu zincirleme yayılır ve ne siz, ne Hazine, ne Devlet bu yükün altından kalkamaz. Kanunlara ait eski tatbikat istimlâk bedellerine ait hükmü, Anayasaya aykırı dahi olsa, bu üç vatandaş da kendilerinden evvelki 97 vatandaş gibi bu kanunun tatbikinden doğan sıkıntısını bağına basmak, 5000 dönümle iktifa etmek suretiyle, hukukun umumi prensiplerine riayet etmeleri temin edilmiş olacak ve bunların ıstırapları da 97 vatandaşın ıstıraplarına ilâve edilmiş olacaktır.

Muhterem arkadaşlarım; teklifte bizim muhalif olduğumuz hususlar, işte bu yönler aittir. Diğer taraftan 4753 sayılı Kanunun hükümlerini de nazarı dikkate almak lâzımgelmektedir ki, o takdirde bizim Bütçe Encümeni mazbatasına neden muhalif olduğumuz kolayca anlaşılır.

105 sayılı Kanunun ilgası, İmar ve İskân Komisyonu mazbatasındaki hükümler dahilinde Meclisçe kabul edildiği takdirde, haksızlığa, ezaya ve ıstıraba mâruz kalmış vatandaşların bu ıstıraplarının bir an evvel giderilmesine vesile olacağından ve yeni Anayasaya aykırı bir kanunun daha ortadan kaldırılması gibi yüce bir hizmeti ifa edeceğimiz dolayısıyla öyle ümidediyorum ki, bütün arkadaşlarımız büyük bir inşirah içinde bulunacağız. Hürmetlerimle.”¹¹²⁶

Teklifin tümü üzerinde söz alan bir diğer milletvekili, Mardin Milletvekili Talât Oğuz'du. Oğuz, 105 sayılı Kanunun 27 Mayıs İhtilâli/İnkılâbı sonrasında, ihtilâl idaresi tarafından çıkarılan bir kanun olduğuna; o günün kendine özgü koşulları içinde bu kanunun çıkarılmasının haklı görülebileceğine dikkat çekerek başladığı konuşmasını şöyle sürdürüyordu:

“...İhtilâl idaresi hüsnüniyetle vâkı çalışmalarını neticesinde milliyetperver ve vatansever duygular tahtında bütün dünyaya örnek teşkil edecek tahminleri hilâfına pek kısa zamanda memleketin kaderini yepyeni zihniyet ve anlayışla değiştirerek, yepyeni bir nizamlı hukuk devletinin temellerini attı. Bu rejimin kaderini ve teminatını

¹¹²⁶ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 1, Cilt: 6, Birleşim: 114, (10.09.1962), ss. 390-391.

yepyeni bir Anayasaya bağladık. Bu suretle hakiki emaneti Türk Milletine ve onun siyasi mümessillerine teslim etti. Kurulan bu nizam ve teşekkül eden hukuk devleti muvacehesinde artık her şeyi bu nizam ve hukukun şümulü dairesinde mütalâa etmek Atatürk nesline mensup siyasi bir şahsiyet olarak en tabii hakkımızdır.

Kanun üzerindeki görüşlerimizi iki açıdan mütalâa edeceğiz.

1. İçtimai açı

2. Hukuki açı

Şunu samimiyetle ve realist görüşle ifade edeyim ki, kararnamenin mevzuunu teşkil eden şahısların vatani bulunan Şark ve Güney-Doğu Anadolu'da artık iptidai mânada şeyh ve ağa vasfını bulmaya imkân ve ihtimal yoktur. Her devirde, her devlette geniş arazi sahibi, efradı ailesi geniş insanlar görülmüştür. Bu gruba o cemiyetin geniş arazi sahibi insanları denmesi iktiza etmiştir. İçtimai, iktisadi zirai zaruretlerin tevlidettiği sebepler tahtındadır ki, Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinin fakir ve sefil kalmış ahalisi için maddeten müreffeh çiftlik sahiplerinin yanlarına yerleşmek suretiyle geçimlerini temin etmek zarureti hâsıl olmuştur.

20 nci asır medeniyetinin gün be gün ilerlemeler kaydeden ve ferdî hak ve hürriyetin hâkim olduğu safhalarda her ferdin iradesine sahibolarak tek başına tesirden, cebir ve şiddetten âri hareket serbestîsinin bulunduğu herkesçe bilinen bir keyfiyet olup bu da medeni milletlerce kabul edilen bir gerçektir.

Geniş arazilerde çalışan eşhasın durumunu bozan, hissedar veyahut yarıcı ve icarcıdır. Bu köy sâkinlerini başka şekilde mütalâa etmek, şahsi toprağa bağlamak demokratik ve hukuk nizamının kurulduğu bu devirde iptidai ve sâkim bir görüş mahsulü bulunan bir devre hâkim zihniyetin ihyası cihetine gidilir ki, bu da Garp âleminin seviyesine erişmeye namzet bulunan kalkınan Türkiye'nin dünyaya karşı giriştiği taahhütlerle ve tahakkukuna çalıştığı demokrasi iklimiyle bağdaşamaz.

Muhterem arkadaşlar, ağa, bey, efendi, paşa gibi mutavassıt sınıflar nereden çıkıyor? Bunun önünde eğilmek iktiza eder. Meselenin düğüm noktası budur. Doğu-Güneydoğu halkı Türkçe konuşmuyor. Doğu-Güneydoğu halkının herkes gibi devlet daireleriyle Hükümetle bitmez tükenmez işleri vardır. Hükümet Doğu halkının olduğundan daha uzak, erişilmez yerededir.

Doğu halkı Batı halkına nazaran, çok daha içine kapanık, utangaç, monoton bir hayat yaşar. Doğan çocuğunu nüfusa, arazisini tapuya, evlenme muamelesini tescil için şehre gidecek. Batı'da bir saatlik yer Doğu'da 5-10 günlük iştir. Şehre inen köylü derdini işini kime anlatacak. Dinliyen yok, utangaçlık, çekingenlik, bir nevi aşağılık duygusu. Bu da yüz yılların ıstırapı, ihmalkârlığı, zihinlerde bıraktığı düğümlerdir.

Hükümet Doğu'ya acemiye ve stajyeri gönderir. Kalifiye, tecrübeli elemanları göndermez. Asıl dâva Doğu'nun iktisadi, içtimai, ticari yönünü, maarif alanını, kalkındırma dâvasıdır. Şunu veya bunu iskân etmekle derde deva bulunmaz.

Bu memleket en büyük ıstırapını gerçeklerin olduğu gibi ortaya

konulmamasından görmüş ve duymuştur.

1. Abdülhamit, İttihat ve Terakki; Hürriyet ve İtilâf... hep hakiki memleket gerçeklerini aksettir(il)mediklerinden yıkılmaya mahkûm oldular.

Kanun, gerekçesinde belirttiğimiz gibi, mer'i Anayasamızın temel hak hürriyetlerine, seyahat hürriyetine aykırı olduğu gibi umumi prensiplere de mugayirdir.

Kanunların şahsilik ve umumilik prensiplerine de mugayirdir.

Kanun tasarısının arz ettiğimiz içtimai ve hukuki sebeplerden kabulünü istirham eyler, bu şerefin Atatürk nesline mensup arkadaşlarıma nasibolmasını canî gönülden temenni eder, hepinizi hürmetle selâmlarım.”¹¹²⁷

Teklifin tümü hakkında, İçişleri Komisyonu Sözcüsü Edirne Milletvekili İlhami Ertem de söz almış ve 105 sayılı Kanunun ne denli hukuk dışı sonuçlara yol açabileceğini görmek için, 1. maddesine bakmanın yeterli olduğunu ileri sürmüş ve şu sorunlara dikkat çekmişti:

“...Muhterem arkadaşlar, maddeden de anlaşıldığı üzere, böyle bir hükmün mer'i olduğu bir memlekette fert huzurundan, itimattan bahsetmeye imkân yoktur. Bu, ferdin huzurunu, maddi ve manevî gelişmesini önlediği gibi, onun dilediği yerde yerleşmesi hakkına da set çekmektedir.

Ayrıca, hiçbir mahkeme huzuruna çıkmadan, hissî sebeplerden dolayı zan altında bulundurulduğu, suçunun ne olduğu bildirilmeden yapılacak bir idari tahkikat neticesinde, onun başka bir yere nakline sebeb olmaktadır. İşte böylesine Anayasaya aykırı olan bu kanunun kaldırılması zaruridir. Bu gibi gelenekler Şarkta daima kötü neticeler doğurmuştur. Ufak aile rekabetlerini kan dâvaları haline koymuştur. Bu gibi kanunlar Şarkta tezviratı, iftirayı âdeta ince bir sanat haline getirmiştir. İşte bunun neticesi olarak insan hak ve hürriyetlerine bu derece aykırı olan bu kanunun kaldırılması zaruridir. Kanunun birinci maddesinde ağalık denirken maddi ve mânevi nüfuz suiistimalinden, tagallüpten bahsedilmektedir. Muhterem arkadaşlarım, ağalık malî zorunluluğa dayanır; iktisadi inhisar ister. Biz Cumhuriyet devriyle birlikte Türkiye’de hukuk Devletini kurduğumuza inanıyoruz. Biz senelerden beri Şarka nice kıymetli genç memurlar, elemanlar göndermişizdir. Nice valiler, kaymakamlar, müddeiumumiler, hâkimler, doktorlar göndermişizdir. Kanunun birinci maddesinde ve diğer fıkrasında tavsif ettiği tarzda bir durumun mevcudiyetini kabul etmek bütün bu münevverlere meydan okumak demektir. Bunların bugüne kadar yurttan meydana getirdikleri hizmetler inkâr edilmektedir. Türkiye’de bu tarzda hâdiselerden bahsedildiğini hiçbir devirde sureti katiyede kabul etmiyoruz. Çünkü Türk münevveri yıllardan beri Doğu’da feragatle hizmet görüp hak ve adaletin tecellisi için çalışmıştır. Bu sebeple biz böyle noktainazarı kabul etmiyoruz.

¹¹²⁷ M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 1, Cilt: 6, Birleşim: 114, (10.09.1962), ss. 391-392.

İkincisi, demokratik rejimin başlamasıyla bu müessesenin durumu çok değişmiştir. Demokrasi rejimi rey ister. Ağa olsun, şeyh olsun mahalli itibarını devam ettirmek için, seçimle gelinebilen yerlere gelebilmek için mutlak surette hemşehrisinden rey istemek mecburiyetindedir. İşte bu rey isteyiş, eski çatık kaşları döndürmüş, bilâkis kendi yanında çalışanlara, muhitine iyi muamelede bulunarak onların reyini almak suretiyle, kendisinin maddi durumunu Hükümet nazarında mânen takviye etmek lüzumunu hissetmiştir. İşte demokratik hayatın doğuşu, Doğu'da ağalık rejimine nihayet vermiştir.

Muhterem arkadaşlarım; vehimleri bir tarafa bırakmak lâzımdır. Muhtelif gazete sütunlarında aksettirildiği gibi, 3-5 günlük gezilerle, röportajlarla veyahut muayyen vazifeleri ifa etmek için Doğu'da bulunup, hakiki hâdiselerin içerisine girmeden, sağdan soldan tek taraflı anlatılan lâflara bağlanarak Doğu hakkında konuşmak çok zararlı ve yanlışır.

Bu durum, Türk adaletine, Türk idaresine çok ağır bir ithamdır.

Muhterem arkadaşlarım, biz inanıyoruz ki, eğer, Doğuda yapıcı iş sahaları açan, vicdanlı bir adliye kadrosu ve enerjik bir Hükümet olursa, iyi bir iktisadi ve malî politika takibedilirse, bu kanunun başta saydığı meselelerden hiçbirisi ortada kalmaz. Bu tarzdaki kanunlar taraf tutan ehliyesiz idareciler elinde müthiş ikilik doğurur, müthiş haksızlık doğurur, bir zümreyi birbirine düşürür, ağalık denilen şeyi kaldıracak yerde yeni yeni mütegalibeliğe, yeni yeni ağalıklara yol açar.

Onun için Komisyonumuz bu görüş tahtında, 105 sayılı Kanunu Anayasaya aykırı bularak kaldırılmasına karar vermiş bulunmaktadır... ” ¹¹²⁸

İçişleri Komisyonu Sözcüsü Edirne Milletvekili İlhami Ertem'den sonra, teklif sahiplerinden biri olan Erzurum Milletvekili Gıyasettin Karaca konuşmuştu. Gıyasettin Karaca, sözlerine, 105 sayılı Kanunla mağdur olan vatandaşların daha fazla mağdur olamamaları için, menkul ve gayrimenkul malların tasfiyelerinin durdurulması için yetkililere gereken talimatı veren Başbakan İnönü'ye ve bir gazeteye verdikleri demeçte, bu Kanunun kaldırılması için hazırlanacak bir öneriye biz de imza atarız diyen, Tabî Senatörlere, yani 1960 yılında 105 sayılı Kanunu yapmış olan eski Millî Birlik Komitesi üyelerine teşekkür ederek başlıyordu. Karaca, daha sonra, günün şartları içinde bir tür tedbirler kanunu olarak hazırlanan 105 sayılı Kanunun, bazı idarecilerin keyfi uygulamaları yüzünden, “cemiyet içinde kanayan bir çiban haline getiril(diğini)” belirtiyordu¹¹²⁹. Gıyasettin Karaca, sözlerine şöyle devam etmekteydi:

“...Arkadaşlarım; bu mevzuda kimse benim doğrudan başka bir şey söyleyeceğimi sanmasın. Bâzı matbuatta ‘ağalar’ serlevhası altında bu vatandaşlar

¹¹²⁸ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 1, Cilt: 6, Birleşim: 114, (10.09.1962), ss. 393-394.

¹¹²⁹ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 1, Cilt: 6, Birleşim: 114, (10.09.1962), s. 394.

kulaktan dolma, asılsız ve cılız malûmatlara istinaden çok ağır suçlarla itham edilmişlerdir. Hatırlatmak isterim ki, bunlar ağa değil, Devletin ve Hükümetin tahmil ettiği bütün vecibeleri harfiyen yerine getiren itaatkâr ve kanaatkâr, namuslu Türk vatandaşlarıdır. Mâruz kaldıkları bu muameleler sebebiyle, karılarından, mâsum yavrularından yuvalarından öteye sürülerek mecburi iskâna tâbi tutulan bu vatandaşlarımızın çoğu halen aç olup günlük ekmek parasına muhtaç, bir kısmı ise bu zaruretlerin tahtında gıdasızlıktan verem hastanelerinde yatarak inlemektedirler..."¹¹³⁰

105 sayılı Kanunun hangi açılardan 1961 Anayasasına aykırı olduğuna ilişkin görüşlerini açıklayan Gıyasettin Karaca, konuşmasını şu sözlerle tamamlıyordu:

*"...Bu mevzuda adalet ve hürriyet müsaade ettiği müddetçe, bana düşen vazife insanlığa hizmet etmek için doğduğumu düşünerek kendimi büyük insanlık ailesinin saadetine vakfetmekte kamu hakkı bulunduğuna inandım. Ve bu hürriyetin bana ve suyu kullanma gibi herkese açık olduğunu düşünerek; büyük haksızlıklar yaratan, insan haklarına gölge düşüren 105 sayılı Kanunun Türk Hukuk külliyatından ayıklanması; Anayasa hâkimiyetini, Hukuk Devletini ve demokrasi rejimini yürütme, muhafaza ve müdafaada yeminli ve azimli bulunan lûtuşkâr ve kadirşinas Yüksek Meclisinin vereceği tarihi karara bağlıdır..."*¹¹³¹

Teklifin tümü üzerinde son sözü Urfa Milletvekili Celâl Öncel almıştı. Öncel, 105 sayılı Kanunun sadece uygulandığı 55 kişiye ilgilendiren bir konu olmadığını savunuyor ve bu Kanunun, topyekûn Doğu ve Güney-Doğu Anadolu Bölgesini ilgilendirdiğini ileri sürüyordu. Celâl Öncel, konuşmasını şu sözlerle bitiriyordu:

"...Arkadaşlar bu yersiz ve icapsız tasarruftan dolayı seçim bölgesi olan Urfa'da 9 kişi mecburi iskâna tâbi tutulmuşlardır. Kanunun tahrifatı dâhilinde ağalık ve tagallüple uzaktan ve yakından bir alâkaları olmadığı gibi içlerinde üniversite talebeleri de vardır... Kendilerine isnadedilen suçtan, birkaç ay evvel Eskişehir Ağır Ceza Mahkemesinde beraat etmişlerdir.

Arkadaşlar bir tasarruf yapılmıştır. O gün için belki mazur görülebilecek tarafları vardır. Fakat hukukta bir kaide vardır: Mani zail olunca memnuun avdet etmesi lâzımdır.

Muhterem arkadaşlar, biz sadece 55 lerin mahallerine iadelerini istemiyoruz, aynı zamanda 'iskân' kelimesinin lûgatimizden silinmesini ve her kötü vesile ile Demokles'in kılıcı gibi başımızda asılı durmamasını istiyoruz. Bu memlekette demokratik nizam varsa, ki var olduğunu kabul ediyoruz, badema bu gibi bâtil tasarrufların yapılmamasını Hükümetten ve gelecek hükümetlerden istirham eder

¹¹³⁰ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 1, Cilt: 6, Birleşim: 114, (10.09.1962), ss. 394-395.

¹¹³¹ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 1, Cilt: 6, Birleşim: 114, (10.09.1962), ss. 395-396.

hepinizi hürmetle selâmlarım.”¹¹³²

Celâl Öncel’in konuşmasından sonra, verilen yeterlik önergesinin kabulüyle, Teklifin tümü üzerindeki görüşmeler tamamlanmış ve maddelerine geçilmişti¹¹³³.

Maddelerin görüşülmesi sırasında, CHP Grubu adına Grup Başkanvekili Bursa Milletvekili İbrahim Öktem, YTP Grubu adına Grup Başkanvekili Hatay Milletvekili Şekip İnal, CKMP Grubu adına Grup Başkanvekili Kütahya Milletvekili Sadrettin Tosbi ve Kütahya Milletvekili Rauf Kıray imzasıyla verilen bir önergenin kabulü üzerine, kanun teklifinin “2510 sayılı Kanuna bâzı geçici maddeler ilâvesi ve aynı kanuna ek 105 sayılı Kanunun kaldırılmasına dair Kanun” olan adı, “19 Ekim 1960 tarihli ve 105 sayılı Kanunun kaldırılması hakkında Kanun” şeklinde değiştirilmişti. Aynı yönde, Teklifin 1. maddesinde yer alan Geçici 1. madde de, 1. madde olarak belirtilmiş ve bu maddede, “19 Ekim 1960 tarihli ve 105 sayılı Kanun yürürlükten kaldırılmıştır” hükmüne yer verilmesi kabul edilmişti¹¹³⁴. Maddeler üzerindeki görüşmeler sırasında, her ne kadar, Teklifin görüşmelere esas olan İmar ve İskân Komisyonunun kabul ettiği metnin 2. maddesinde öngörülen 4753 sayılı Kanuna göre kamulaştırılmış bulunan gayrimenkullerdeki 5000 dönüm sınırının kaldırılması önerilmişse de; bu öneriler kabul görmemiş ve İmar ve İskân Komisyonu metnindeki düzenleme, CHP Grubu adına Grup Başkanvekili Bursa Milletvekili İbrahim Öktem, YTP Grubu adına Grup Başkanvekili Hatay Milletvekili Şekip İnal, CKMP Grubu adına Grup Başkanvekili Kütahya Milletvekili Sadrettin Tosbi ve Kütahya Milletvekili Rauf Kıray’ın önerdiği değişiklik doğrultusunda Millet Meclisince kabul edilmişti¹¹³⁵. Teklifin diğer maddeleri de görüşülüp, “Geçici Madde” şeklindeki adlandırmaların, “Madde” olarak değiştirilerek kabul edilmeleri sonrasında, tümünün oylanmasına geçiliyordu¹¹³⁶. Ancak bu oylamaya 189 milletvekilinin katıldığı

¹¹³² **M.M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 1, Cilt: 6, Birleşim: 114, (10.09.1962), s. 396.

¹¹³³ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 1, Cilt: 6, Birleşim: 114, (10.09.1962), ss. 396-397.

¹¹³⁴ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 1, Cilt: 6, Birleşim: 114, (10.09.1962), ss. 397- 400.

¹¹³⁵ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 1, Cilt: 6, Birleşim: 114, (10.09.1962), ss. 400-410. Sözü geçen değişiklik önergesinin kabulü ile, 2. madde metni şu hükmü öngörür hale gelmişti:

“19 Ekim 1960 tarihli ve 105 sayılı Kanun uyarınca tasfiye komisyonları tarafından elkonulan menkul mallar ve aynı şekilde elkonulan gayrimenkuller ile 4753 sayılı Kanuna göre kamulaştırılmış bulunan gayrimenkullerden beşbin dönüme kadarı (beşbin dönüm dâhil) hali hazır durumları ile sahiplerine iade olunur.

19 Ekim 1960 tarihli ve 105 sayılı Kanunun uygulanmasında toprakları 4753 sayılı Kanuna göre kamulaştırılanlar, bu kanunun yürürlüğe girmesinden itibaren 90 gün içinde, kamulaştırma muamelelerine ve bedeline, yürürlükteki kanun hükümlerine göre itiraz edebilirler.” **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 1, Cilt: 6, Birleşim: 114, (10.09.1962), ss. 400-401.

¹¹³⁶ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 1, Cilt: 6, Birleşim: 114, (10.09.1962), ss. 410-413.

görülünce, oylamada toplantı yeter sayısı olan 226 milletvekilinin hazır bulunmadığı anlaşıldığından; Birleşimi yöneten Başkan Fuad Sirmen, çoğunluğun olmadığı gerekçesiyle, 12 Eylül 1962 tarihinde toplanmak üzere Birleşimi kapatmıştı¹¹³⁷. 12 Eylül 1962 tarihli 115. Birleşimde, Teklifin tümü üzerindeki oylama tekrarlanıyor ve Teklifin, sunulduğu açık oylamada, 4 çekin(m)sere karşı 292 oyla kabul edildiği görülmüyordu¹¹³⁸. Böylece, 105 sayılı Kanunun kaldırılmasını Millet Meclisi kabul etmiş olmaktaydı.

D. Millet Meclisinin Kabul Ettiği Metnin Cumhuriyet Senatosunda Görüşülüp Kabul Edilmesi ve Kanunlaşması

Millet Meclisinin kabul ettiği metin, Cumhuriyet Senatosunda, İçişleri, Sosyal İşler, Malî ve İktisadi İşler ve Bütçe Komisyonlarında incelenmiş¹¹³⁹ ve 18 Ekim 1962 tarihli 93. Birleşimde Genel Kurulda ele alınmıştı¹¹⁴⁰. Tabii Üyeler Sami Küçük ve Ahmet Yıldız ile, Cumhurbaşkanı'nca Seçilen Üye Burhanettin Uluç dışında, Teklifin tümü üzerinde söz alan üyelerin tümü, Millet Partisi Grubu adına konuşan Yozgat Üyesi Neşet Çetintaş, Adalet Partisi Grubu adına konuşan Aydın Üyesi Fikret Turhangil, Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi Grubu adına konuşan Ankara Üyesi Niyazi Ağırnaslı, Yeni Türkiye Partisi Grubu adına konuşan Tekirdağ Üyesi Cemal Tarlan, Adalet Partisi Grubu adına ikinci konuşmayı yapan Bursa Üyesi İhsan Sabri Çağlayangil ve şahısları adına konuşan bazı üyeler, 105 sayılı Kanunun yürürlükten kaldırılmasının uygun olacağına işaret etmişlerdi¹¹⁴¹. Aleyhte konuşanlardan, eski Millî Birlik Komitesi üyesi olup, 1961 Anayasasının 70. maddesi uyarınca, ömür boyu görev yapmak üzere Tabii Üye olarak Cumhuriyet Senatosunda yer alan Sami Küçük, ülkenin bazı bölgelerinde, halk üzerinde baskı kuran ağaların ve şeyhlerin, oralardan başka yerlere gönderilmiş olmalarının, halkı nasıl mutlu kıldığına ilişkin gözlemlerine de yer verdiği konuşmasında, 105 sayılı Kanunun yürürlükten kaldırılmasına yönelik Teklife şöyle karşı çıkmaktaydı:

“...Ne garip tarihi ve talihi vardır bu saf, cesur, vefakâr, kendilerine hiçbir şey veya pek az şey verilmesine rağmen halinden fazla şikayet etmeyen vatanperver ve temiz kalmış Anadolu ve bilhassa Doğu-Anadolu halkının.

¹¹³⁷ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 1, Cilt: 6, Birleşim: 114, (10.09.1962), ss. 415-416

¹¹³⁸ **M.M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 1, Cilt: 6, Birleşim: 115, (12.09.1962), ss. 439-440, 446, 472-475.

¹¹³⁹ **C.S. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1, Toplantı: 1, Cilt: 4, Birleşim: 83, (18.09.1962), s. 569. Cumhuriyet Senatosu S. Sayısı: 91, “19 Ekim 1960 tarihli ve 105 sayılı Kanunun kaldırılması hakkındaki kanun teklifinin Millet Meclisince kabul edilen metni ve C. Senatosu İçişleri, Sosyal İşler, Malî ve İktisadi İşler ve Bütçe komisyonları raporları”, **C.S. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1, Toplantı: 1, Cilt: 5, Birleşim: 93’ün sonuna ekli, (18.10.1962), ss. 1-9.

¹¹⁴⁰ **C.S. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1, Toplantı: 1, Cilt: 5, Birleşim: 93, (18.10.1962), s. 497 vd.

¹¹⁴¹ **C.S. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1, Toplantı: 1, Cilt: 5, Birleşim: 93, (18.10.1962), ss. 500-522.

Malına, canına ve bir kelime ile her şeyine sahibolan ağanın, âdetâ bir esiri gibi yaşıyan bölgenin bâzı talihsiz insanları, Devlet gücü ile ağaların sürülerek zaman zaman rahat nefes aldıkları olmuştur. Bu rahat nefes almanın ne baha biçilmez bir değer taşıdığını Eylül 1960 ayında Doğu-Anadolu'ya yaptığımız bir gezide müşahade etmiştik. Ağaların ve şeyhlerin dönmemesini isteyen halkın haykırışları dalga dalga semaları kaplıyor ve dağlarda akisler yapıyordu...

Hepimizin kolayca hatırlıyacağı gibi, Cumhuriyet devrinde de Devletin bütünlüğünü ve milletin birliğini tehlikeye düşüren Doğu isyanları zamanında, Devlet birkaç defa bu sürgün işine tevessül etmiş ve son defa da, uçurumun kenarına itilen Devlet ve milletimizi kurtaran 27 Mayıs Millî İhtilâlini takibeden günlerde olmuştur.

Birinci Cumhuriyet devrinde sürülenler, sözde tövbekâr olarak 1948 yılında yerlerine iade edilmiş, 27 Mayıstan sonra sürülenler de, kabul edilirse bu kanunla, sömürmeyen, mütegalibe ruhu taşımayan, dini istismar etmeyen, bölücü faaliyetlerde bulunmayan, insan hak ve hürriyetlerine gayet riayetkâr ve mâsumane bir tavırla ve bu tavırları Büyük Millet Meclisince de tescil edilerek yerlerine daha güçlü olarak döneceklerdir...

Bu kanunun Anayasaya, insan hak ve hürriyetlerine aykırı olduğu ve nihayet antidemokratik bulunduğu söylentileri vardır.

Hayır, arkadaşlarım, bu kanun temellerinde sosyal devlet yatan Anayasamızın madde ve ruhuna tamamen uygundur. Esasen Anayasamızın 11 ve 18 nci maddeleri toplum düzeninin gerektirdiği bu gibi işlerin yapılması gayesi ile kaleme alındığı bir vâkıadır.

Sayın Senatörler,

Bu kanunun Anayasaya aykırılığı, bu temel yasanın temsil ettiği esprinin, büyük kitlelerin malı olmasına engel olan ve tahakküm arzularını kaldıran Anayasanın 11 ve 18 nci maddelerinin uygulanmasını sağlamasında,

İnsan hak ve hürriyetlerine aykırılığı, çok az sayıda insanın hudut tanımayan haksız isteklerine karşı onların sömürdükleri kitlelerin hakkını korumasında,

Antidemokratikliği de, vicdani kanılara göre halk iradesinin tecellisine fırsat vermiyen mahdud sayıda insanı, demokrasiye engel olan bu şekil tasallutlarından alakoymasından ibarettir.

Görülüyor ki arkadaşlarım bu kanun insan haklarına(1) ve Anayasayı koruyan temel bir kanundur...

...Hal böyle iken 105 sayılı Kanunla bulundukları bölgelerde ikametleri menedilenler arasında yukarda vasıfları çizilen ağalar, şeyhler bölücü ve muzır faaliyetlerde bulunanlar varsa, bunları bu faaliyetlerine daha serbestçe devam

etmeleri için yerlerine iade edecek miyiz?

...

Sayın arkadaşlarım,

Bu gerçekler karşısında, şeyhlikle bağdaşamayan, 'Laik Cumhuriyet ilkeleri' ve ağalıkla bağdaşamayan 'Halkın mutluluğu' prensibi için ettiğimiz yemine sadık kalarak vicdanlarımızın sesini dinliyelim ve her türlü politik kaygudan uzaklaşarak, kendi seçim bölgelerimizde, bu tip insanların mevcudolup olmadığını, varsa toplum düzeni için bunların zararlı bulunup bulunmadıklarını bir an düşünelim ve eğer zararlı oldukları kanısına varırsak, 105 sayılı Kanunu olduğu gibi ipka ederek, Hükümetin bu tasarısını reddedelim. Hükümetten ayrıca, 105 sayılı Kanunun tatbikatından doğan aksaklıklar olduysa bunların bertaraf edilmesi ve bu suretle 56 ların durumlarının yeniden tezekkür edilmesi için yetki isteyen bir kanun tasarısı getirmesini temenni ederiz."

105 sayılı Kanunun kaldırılmasına karşı çıkan bir diğer Tabii Senatör de Ahmet Yıldız'dı. Yıldız, önce, 105 sayılı Kanunun Anayasaya aykırı olduğu yönünde yapılan eleştirileri değerlendiriyor ve Anayasada temel hak ve hürriyetlerin sınırlandırılması için öngörülen nedenlerden, 105 sayılı Kanunun da yararlanabileceğini savunuyordu¹¹⁴². Yıldız, bu Kanunun uygulanışında bazı hataların yapılmış olmasının, onu tümüyle yürürlükten kaldırmayı gerektirmeyeceğine dikkat çekmekte ve aksayan yönlerin yeni yasal düzenlemelerle ele alınmasını önermekteydi. Ahmet Yıldız, önerilerini şöyle sıralamaktaydı:

"...Benim bu hususta dört teklifim vardır; bunlardan birisi 6.1.1962 tarihli İçişleri Bakanlığının, Başbakanlığa yazdığı bir yazıya uygun olarak, bölgenin bu durumunu tesbit eden yazıda; 'Kanunun kaldırılması ancak bu meseleleri halledecek bir kanunun tedviniyle mümkün olacaktır' diyor. İşte böyle bir tasarrufla bu meselenin halledilebilmesini teklifimin birinci şıkkı olarak arz ettim.

İkincisi: Bu gibi kişilerin zararının da korunulması şarttır. Bölgeye kültürel, ekonomik ve sosyal kalkınmayı sağlayacak Devlet himmet ve hizmetlerinin yöneltmesi lâzımdır, çünkü, orada bu kimselerin bulunduğu müddetçe böyle hizmetlerin başarılı sonuçlar vereceğine inanamıyorum. Bu bakımdan, sosyal, kültürel ve ekonomik kalkınmanın iyi netice verebilmesi, böyle kişilerin verimin artmasına olan engellemelerini önlemekle mümkündür.

Üçüncüsü: İyi yetişmiş idarecilere, bölgenin gerçeklerini bilen âmir, öğretmen ve memurları bölgeye göndermek, bu kişilerin yeter derecede külfetlere katlanabilecekleri şekilde tatmininin sağlanması ve hele mahallî memurların oralarda kullanılmamasının bir an evvel tahakkuk ettirilmesi.

Dördüncüsü: Toprak reformu kanununu tatbik ederek bölgedeki fazla araziye bölge halkına dağıtmak şartiyle Doğu-Karadeniz bölgesinde taşan nüfusu bu bölge nüfusuyla karıştırmak suretiyle ayrı bir gelenek, ayrı bir çalışma temposu ve biraz

¹¹⁴² C.S. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 1, Cilt: 5, Birleşim: 93, (18.10.1962), ss. 509-512.

da bilgili bir davranışla farklı olan bu halk topluluğundan iyi bir kaynaşmayla, iyi bir birleşim meydana getirildiği takdirde, karşılıklı iş birliği halinden demin arz ettiğim tedbirler sayesinde bu bölge, siyasi bir vatan parçası olmaktan kurtarılıp, gerçek Türkiye'nin bir vatan parçası haline getirilmesinin bu arz ettiğim tedbirler sayesinde gerçekleşeceğine inanıyorum. Köklü bir şekilde yapılacak bir kalkınma. Doğu meselesini halledebilir.

Birinci çare zannediyorum, hukuki tasarruftur. Eğer bu bakımdan kanun bu şekilde değiştirilir ve böyle bir kanun Hükümet ihtiyacından doğarsa, Hükümetin alacağı bütün tedbirleri desteklemeyi bir vazife sayarım, saygılarımla.” ¹¹⁴³

Cumhuriyet Senatosunun, Anayasanın 70. maddesi uyarınca Cumhurbaşkanı seçilen 15 üyesinden biri olan Burhanettin Uluç da, 105 sayılı Kanunun tümüyle kaldırılmasına karşı çıkıyordu. Uluç, Türkiye’de ağalık diye bir müessesenin olmadığını söyleyemeyeceğini ileri sürmekte ve bu durumun giderilmesi için, gerekli önlemlerin alınmasının kaçınılmaz olduğunu savunmaktaydı. Senatör Burhanettin Uluç, düşüncelerini şöyle dile getiriyordu:

“...bir ihtilâl rejiminin iyi niyetli tasarrufunun toptan geri almak değil, hatalı ve adaletsizliklere yer vermiş taraflarını düzelterek meseleye daha köklü ve etraflı açılardan bakarak tedbirler düşünmek lâzımdır. Meselâ esaslı bir toprak reformu ile, Anayasamızın da imkân verdiği ve hattâ emrettiği mülkiyet tahditleriyle maliyeci Caldor'un teklif ettiği vergi sistemleriyle, hukuki ve malî açılardan cesaretli ve elzem Parlâmento ve Hükümet tasarruflarıyla Ortaçağın feodalite nizamına son vermek yolunu ihtiyar etmek gerekir, Türkiye’imizde.

Meselâ: Zirai Gelir Vergisi, meselâ; adaletli bir vergi reformuyla yani herkesi kazancına göre vergi mükellefiyetine sokmak suretiyle, müterakki vergi sistemiyle, dar gelirliyi ve emekçiyi korumak ile Batılı anlamda ve gerçek demokrasinin zeminini hazırlamak ile ağalık müessesesi çatırdatabilir, Türkiye’imizde. Bunun için ben oy çoğunluğunun şekli cazibesi için bir 27 Mayıs millî devrim tasarrufunun daha iptâline gitmek değil, sosyolojinin, iktisadın, ziraatın, maliyenin, hukukun, bir kelime ile ilmin hakiki mürşitliğine bu hususta başvurmak lâzımgeldiği kanaatinde bulunduğumu muhterem arkadaşlarıma arz ederim.” ¹¹⁴⁴

Tabîî Senatörlerin ve Cumhurbaşkanı Seçilen Üyenin aleyhte konuşmaları sonrasında, Hükümet adına söz alan İmar ve İskân Bakanı Fahrettin Gökay, genel olarak 105 sayılı Kanunun kaldırılmasına yönelik Teklifin lehinde bir tutum takınmış ve Tabîî Üye Sami Küçük ve Ahmet Yıldız’ın, Hükümetin, 27 Mayıs İhtilâlinin hazırlamış olduğu ana davaları ihmal ederek, birkaç konunun üzerine eğilmiş olmasını

¹¹⁴³ C.S. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 1, Cilt: 5, Birleşim: 93, (18.10.1962), s. 512.

¹¹⁴⁴ C.S. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 1, Cilt: 5, Birleşim: 93, (18.10.1962), s. 513.

eleştiren nitelikteki konuşmalarını ele almıştı. İmar ve İskân Bakanı Fahrettin Kerim Gökay bu konuda şöyle demektedir:

“...muhterem Sami Küçük ile Ahmet Yıldız arkadaşlarımız mevzuun üzerinde konuşurken Hükümeti tenkid eder mahiyette bâzı ifadelerde bulundular. O da şu; 27 Mayıs İhtilâlinin hazırlamış olduğu ana dâvalar ihmal edilerek, ancak birkaç mevzuun ortaya getirildiğini asıl dâvalara el konmadığını, esaslı ıslahat mevzularının ihmal edildiğine işaret buyurdular.

Evvelâ bu kürsüde, Hükümet adına iftiharla arz etmek isterim ki; son haftalar içerisinde cereyan eden müzakerelerde 27 Mayıs İnkılâbının, memleketçe, milletçe bir küll olarak benimsendiği heyecanla ifade edilmiş, belirtilmiştir. Hükümetin bir üyesi olarak, 27 Mayıs İhtilâlinden sonra memleket mevzularına, bütün ruhu ile yakından takibetmek fırsatını bulan bir arkadaşınız olarak ifade etmek isterim ki, 27 Mayısın ana dâvaları hiçbir vakit ihmal edilmemiştir. Şu günler, tarihi günlerin bir tekrarı olan günlerdir, seneyi devriyesidir. 15 Ekimde, 27 Mayıs İhtilâlcilerinin, dünya tarihine ve ihtilâller tarihine güzel bir örnek vererek demokratik rejimin sınırsız, kayıtsız ve şartsız Türk Milletine aidolduğunu kararlaştırarak seçimin yapıldığı ve Türkiye Büyük Millet Meclisinin, Millet Meclisi ve Cumhuriyet Senatosuyla çalışmalara başladığının yıldönümünden 3 gün geçmiş bulunuyor ve 3-4 gün sonra da Meclislerin açılış gününü kutlayacağız, idrak edeceğiz. Benim gönlüm arzu eder ki, Cumhuriyet Senatosu ve Millet Meclisi bir ihtilâlden sonra bütün dünya milletlerine örnek olarak çalışmalarına başlamış olan Meclislerin bu çalışma günlerini müşterek bir bayram halinde kutlasınlar.

Şu halde bu hakikatler meydanda iken Hükümetin ihtilâl tasarruflarına el uzatarak ıslahat konularının bir tarafa bırakıldığını iddia etmek insafla kabili telif değildir. Anayasanın ifade ettiği Anayasa Mahkemesi kurulmuş, buna bağlı diğer müesseseler meydana getirilmiş ve bunların yanı başında sosyal adalet ve sosyal reformu esas tutan bir hekim olduğum için oradan başlayayım -hekimliğin sosyalizasyonu meselesinin, Doğu illerimizde tatbikına geçilmiş, diğer taraftan memlekette yepyeni bir ruhun ifadesi olacak olan memleketin topyekûn kalkınmasını temin edecek olan plân mevzuu bütün yaz günleri, hiçbir tatil düşünülmeksizin ele alınmış ve bugün Meclisin huzuruna arz edilmiş bulunmaktadır. Şu halde, lâfları bir tarafa bırakalım, eğer bu memleketin kalkınması, muayyen plân dâhilinde yapılmaya bağlı ise 27 Mayıs ihtilâlini yapanlar bu plânın esaslarını bu plân üzerinde çalışacak insanları, müesseseyi vücuda getirmişler ise bu müessese de bugün, en esaslı eseri olan plânı Türkiye Büyük Millet Meclisinin huzuruna getirmiş ise arkadaşlar, bu, ıslahatı ihmal etmek mi demektir? Bu suali arkadaşlarımızın kendilerinin insaflarına tevdi ediyorum... ” 1145

Hükümet adına konuşan İmar ve İskân Bakanı Fahrettin Kerim Gökay, 105 sayılı Kanun ve bu Kanunun kaldırılması ile ilgili olarak da, Kanunun tatbik edildiği 55 kişi içinde yalnız 6'sının 5000 dönümden fazla arazi sahibi olduğuna dikkat çekiyor,

¹¹⁴⁵ C.S. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 1, Cilt: 5, Birleşim: 93, (18.10.1962), ss. 516-517.

uygulamada hata yapılmasının doğal karşılanabileceğini, ancak hataları tamir etmenin de bir insanlık görevi olduğunu belirterek, şöyle devam ediyordu:

“Biz Doğu’nun bütün hastalıklarını biliyoruz. Benim mensubolduğum Bakanlık, Millî Birlikçi arkadaşlarımızın zamanlarında düşünmüş oldukları Güney-Doğu’daki en sıkı incelemeyi yapmaya başlamış ve bu sene halen de çalışmaya devam edegelmişizdir. Bu çalışmalarımızı(n) Fransız Akademisinin ansiklopedi yapışı gibi yıllar be yıllar devam ettirilmesini istemiyoruz. Doğu’nun acil ihtiyaçları anlaşılmıştır. Bunun üzerinde ne edebiyata ihtiyaç var; ne de fanteziye. Bu memlekette eğer, Doğu’da, yanlış ve korkunç emelli olanların, arzularını tahakkuk ettirmesini istemiyorsak, Hükümet olarak Doğu’nun bütün dâvalarını fevkalgrant bir heyetle, fevkalgrant kanunlarla gidermek zorundayız. Ben hiç unutmam, 20 gün evvel Diyarbakır’ın Üniversitesinde, özür dilerim, inşallah olacaktır; iyi bir terim kullandım. Diyarbakır’a ‘Üniversite Haftası’ için gittiğim zaman Abidin Özmen’in bir sözünü hatırlıyorum. ‘Biz ıslahat için geldik, fakat, bize memurun kötüsünü yolluyorlar’ demişti. Arkadaşım gayet güzel teşrih ettiler. Orada valilik yapmış olan insanlar; orada bulunan insanlar gayet iyi bilirler. Ben bunları huzurunuzda tekrar edecek değilim. Bu sene yaz tatilinde adım adım gezdiğim yerler içinde, mağaralarda yaşayan insanları dahi gördüm. Biz hiçbir zaman, 55 ler memleketlerine giderler, orada şeyhliklerine ve saltanatlarına devam ederler, şeklinde kanaatlere inanmıyoruz. Yalnız Doğu’da değil, Batı’da dahi birtakım zihniyetleri kaldırmak, memlekette sosyal varlığı, sosyal nizamı ve sosyal adaleti kurmak mecburiyetindeyiz arkadaşlar. Bir zihniyet ki, Batı’da olsun, Doğu’da olsun vatandaşları istismar etmek istiyor; biz Hükümet olarak buna asla müsaade edemeyiz.

...Burada ifade etmek isterim ki biz, bu memlekette, her türlü istismarın aleyhindeyiz. İhtilâlin, hoş görürlüğün, karşılıklı sevgi ve saygıya dayanan bir havanın yaratılmasını, 27 Mayısın bu suretle terviç edilmesini istiyoruz. Yoksa 55 kişi gidecekmiş veya kalacakmış meselesi değil... Madem ki hastalık teşhis edilmiştir; süratle âdil esaslar dâhilinde bu hastalığın tedavisine devam edelim. Çünkü, dış memleketlerden gelen bâzı yabancı telkinler; memleket çocuklarını ayırmak ve birbirlerine düşürmek istiyor. Bunun karşısında gerek Millet Meclisinin ve gerekse Cumhuriyet Senatosunun bir kaya gibi durduğunu görmekte bahtiyarlık duyuyoruz. Bu rahta olanların çalışmalarını gören Hükümetiniz güvenerek iftihar duyuyor. Bu hislerimizi arz ettikten sonra hepinizi hürmetlerimle selâmlarım muhterem arkadaşlarım.” ¹¹⁴⁶

Teklifin tümü üzerindeki görüşmeler bittiğinde, Birleşimi yöneten Başkanvekili İhsan Hamit Tigrel, Cumhuriyet Senatosunun Tabî Üyeleri, Ahmet Yıldız, Mucip

¹¹⁴⁶ C.S. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 1, Cilt: 5, Birleşim: 93, (18.10.1962), ss. 517-518.

Ataklı, Suphi Gürsoytrak ve Sami Küçük tarafından verilen bir önergeyi okutuyordu. Adları geçen üyeler, önergelerinde şöyle demekteydiler:

*“105 sayılı Kanunun kapsadığı konu hakkında arzolunan sebepler ve yapılan tekliflerin Anayasanın ilgili maddeleri muvacehesinde dikkate alınmasına imkân verilmek üzere kanunun Hükûmete iade edilmesini arz ve teklif ederiz.”*¹¹⁴⁷

Ancak, Başkanvekili İhsan Hamit Tigrel, bu önergeyi oya sunamayacağını bildirmiş ve neden oya sunamayacağını gerekçesini şöyle açıklamıştı:

*“Efendim, bu takriri reye koymıyacağım. Çünkü, kanun Hükûmetten gelmemiştir. Millet Meclisinde bir milletvekili tarafından teklif edilmiş, Millet Meclisi komisyonları ve Umumi Heyetinden geçerek buraya kadar gelmiştir. İkinci olarak, İktüzüğün 109 ncu maddesine de uymaz. Bu itibarla reye koymakta mazurum.”*¹¹⁴⁸

Bu uygulamadan sonra, Teklifin tümü oya sunulmuş ve maddelerine geçilmesi kabul edilmişti ve yapılan görüşmelerden sonra, maddeler de, herhangi bir değişikliğe gidilmeden Millet Meclisinden geldiği şekliyle kabul ediliyordu¹¹⁴⁹. Birleşimi yöneten Başkanvekili İhsan Hamit Tigrel, Teklifin tümü üzerinde yapılacak son oylamaya geçmeden, biri lehte, diğeri aleyhte olmak üzere iki kişiye söz vereceğini açıklıyor ve aleyhte söz isteyen çıkmadığı için, bu aşamada, kürsüye sadece lehte konuşmak için söz alan Kars Üyesi Sırrı Atalay geliyordu. Sırrı Atalay, *“tam mânasıyla bir coğrafi terim olan... Doğu-Anadolu'nun bir vilâyetinin burada temsilcisi ve Doğu-Anadolu illerinden birisinin evlâdı”* olduğunu belirterek başladığı konuşmasında, 105 sayılı Kanunu kaldırıyor olmalarının, o Kanunu yapan 27 Mayıs Rejimine karşı olduğu şeklinde anlaşılmaması gerektiğinin altını çizmişti¹¹⁵⁰. Bu konuda Atalay, şöyle demekteydi:

“...Biz eğer teşriî organı siyasi mânada alırsak, teşriî organ bizim için vatandaşın talep ve arzularının bir kanun halinde tecelli vasıtasıdır. Bizim anladığımız mânada, hukuk mânasında teşriî organ, herkesin riayete mecbur olduğu emir ve iradeleri Devlet iradesi olarak tahakkuk ettiren bir vasıtaadır. Böyle olunca da mahiyeti ne olursa olsun sert ve yumuşak Anayasaları dahi teşriî organlar muayyen statü içerisinde rahatlıkla değiştirebilirler. Bunun 27 Mayıs karşı, 27 Mayıs tasarruflarının değiştirilmesi gibi bir şekilde karşılanmasına imkân yoktur...

Bunu 27 Mayıs karşı bir tasarruf diye almaya imkân yoktur. Çünkü hukuki mânada teşriî organ, sırası geldikçe kanunları rahatlıkla değiştirebilir. Bu şekilde de bir kanun değişikliğiyle veya bâzı maddelerinin değiştirilmesiyle karşı karşıya bulunmaktayız.

Muhterem arkadaşlarım, bir hususu da son cümle olarak ifade edip, huzurunuzdan ayrılacağım.

Adalet güzel ve insanidir. İyilik ve âtîfet ise daha çok güzel ilâhidir. İsterseniz Doğu-Anadolu için bir âtîfet kabul edin ve hepimiz buradan 105 sayılı Kanunun

¹¹⁴⁷ C.S. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 1, Cilt: 5, Birleşim: 93, (18.10.1962), s. 523.

¹¹⁴⁸ C.S. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 1, Cilt: 5, Birleşim: 93, (18.10.1962), s. 523.

¹¹⁴⁹ C.S. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 1, Cilt: 5, Birleşim: 93, (18.10.1962), ss. 523-524.

¹¹⁵⁰ C.S. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 1, Cilt: 5, Birleşim: 93, (18.10.1962), ss. 524-526.

*kaldırılmasına müsbet oy vermekle çıkalım. Hürmetlerimle.”*¹¹⁵¹

Bu son konuşma da tamamlanınca, Teklifin tümünün oylanmasına geçilmişti ve 15 Tabîî Üye ile 3 Cumhurbaşkanınca Seçilen Üyenin birlikte verdikleri bir önerenin benimsenmesi üzerine, açık oylama yapılmıştı. Millet Meclisinden gelen metin, 118 üyenin katıldığı oylamada, 17 ret oyuna karşı, 101 oyla, Cumhuriyet Senatosunca aynen benimseniyor ve böylece 105 sayılı Kanunun kaldırılmasına yönelik Teklif, kanunlaşmış oluyordu¹¹⁵². 81 sayılı ve “19 Ekim 1960 tarihli ve 105 sayılı Kanunun kaldırılması hakkında Kanun” adlı bu Kanun, Cumhurbaşkanı Gürsel tarafından 23 Ekim 1962 tarihli Resmî Gazetede yayımlanmış ve yürürlüğe girmişti¹¹⁵³.

6- Yüksek Adalet Divanınca Mahkûm Edilenlere Yönelik Af Kanunları

A. Anayasayı İhlâl Suçundan Yüksek Adalet Divanınca Mahkûm Edilenlerin Cezalarının Kısmen Affı Hakkında Kanun

(16 Ekim 1962 tarih ve 78 sayılı Kanun)

a- Millet Meclisindeki Görüşmelerde Siyasî Af Konusunun Çeşitli Nedenlerle Dile Getirilmesi

15 Ekim 1961 tarihinde yapılan Millet Meclisi ve Cumhuriyet Senatosu seçimleriyle birlikte yeniden çok partili demokratik hayata dönülünce; 27 Mayıs müdahalesi sonrasında, müdahaleyi gerçekleştiren Millî Birlik Komitesince oluşturulan Yüksek Adalet Divanı tarafından çeşitli cezalara çarptırılmış olan eski Demokrat Parti mensuplarının ve Demokrat Parti iktidarı dönemindeki bazı bürokratların affedilmeleri yönünde istekler, giderek daha yüksek sesle dile getirilmeye başlanmıştı. Esasında, bu konu, seçimler yapıp da sonuçları alındıktan sonra, TBMM’nin açılışından bir gün önce, 24 Ekim 1961 tarihinde, Çankaya’da, Devlet Başkanı Cemal Gürsel’in Başkanlığında gerçekleştirilen ve siyasî parti liderlerinin, Genelkurmay Başkanının ve Kuvvet Komutanlarının hazır bulunduğu toplantıda da ele alınmıştı. Bu toplantıda, Silahlı Kuvvetlerin hassasiyetleri gözetilerek, Yüksek Adalet Divanı hükümlülerine şimdilik bir af düşünülmendiği belirtilmişti¹¹⁵⁴. Nitekim, 20 Kasım 1961 tarihinde İsmet İnönü’nün Başkanlığında kurulan, yeni dönemin ilk Hükûmetinin programında da, aftan açık bir biçimde söz edilmemiş ve bu husus, “*Memleketin bünyesinde ve Devletin bütün teşkilâtında devamlı huzurun temin edilmesiyle birlikte, vatandaş münâsebetlerinde geçmiş*

¹¹⁵¹ C.S. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 1, Cilt: 5, Birleşim: 93, (18.10.1962), ss. 525-526.

¹¹⁵² C.S. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 1, Cilt: 5, Birleşim: 93, (18.10.1962), ss. 526-529. 17 ret oyunun, 14’ü Tabîî Üyelere, 3’ü ise Cumhurbaşkanınca Seçilen Üyelere aitti. Kabul oyu verenler arasında hiç Tabîî Üyenin bulunmaması dikkat çekmekteydi. Oyların dökümü için bkz. C.S. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 1, Cilt: 5, Birleşim: 93, (18.10.1962), ss. 527-529.

¹¹⁵³ Resmî Gazete, 23 Ekim 1962, Sayı: 11239.

¹¹⁵⁴ Şevket Süreyya Aydemir, a.g.k., ss. 538-540; Alpay Kabacalı, a.g.k., ss. 229-231; Mehmet Ali Birand, Can Dündar, Bülent Çaplı, a.g.k., ss. 25-35.

siyasi mücadelelerin yaralarını tamamiyle tedavi etmek, dikkat ve ehemmiyetle göz önünde bulunduracağımız ve üzerinde çalışmaya başlayacağımız bir husus olacaktır” denerek¹¹⁵⁵, hayli dolaylı bir biçimde dile getirilmişti¹¹⁵⁶. Ne var ki, Hükûmetin kurulup göreve başlamasından çok kısa bir süre sonra, Millet Meclisinin 15 Aralık 1961 tarihli 22. Birleşiminde Zonguldak Milletvekili Emekli General Kenan Esengin, af söylentilerine sert bir üslûpla karşı çıkan, gündem dışı konuşma yapıyor¹¹⁵⁷; bundan bir hafta sonra, Millet Meclisinin 22 Aralık 1961 tarihli 25. Birleşiminde, CKMP Çankırı Milletvekili Nurettin Ok da, yaptığı yine bir gündem dışı konuşma ile, Kenan Esengin’in sözlerini, ağır bir biçimde eleştiriyordu¹¹⁵⁸.

¹¹⁵⁵ Hükûmet Programının tam metni için bkz. <http://www.tbmm.gov.tr/hukumetler/KP26.htm>, (Erişim Tarihi: 08.04.2008).

¹¹⁵⁶ Hükûmet Programında, siyasî affı ima eden bu dolaylı ifade, ilk Hükûmeti kuran iki siyasî parti olan CHP ile AP arasında yapılan protokole de, “yakın geçmişin bütün yaralarını insani duygular ve şefkat hisleriyle kapatmak yolunda her türlü gayret gösterilecektir” denerek, benzer bir şekilde yer almıştı. Bu ifadenin Protokole nasıl girdiğini, AP Bursa Senatörü İhsan Sabri Çağlayangil, şöyle anlatmaktaydı:

“İnönü Türkiye’nin 61 koalisyonunda büyük hizmetlerde bulunmuştur. Bunları birer birer saymak zordur. 61 senesinde meydanlarda af diye seçimi kazanmıştık. Meclis şartlı kurulmuştu. Gürsel Cumhurbaşkanı olacaktı, İsmet Paşa Başbakan olacaktı. AP-CHP hükûmeti kurulacaktı, af lafı ağza alınmayacaktı. Ben hükûmet beyannamesini yazarken müşküllata uğradım. Gümüşpala affa taraflar değildi. Af lafını ağza almamaya söz vermişti. Grubumuz ise affın hükûmet programında olmasında ısrar ediyordu. Bir formül buldum. Mazinin yaraları sarılacaktır, dedim. Bu tuttu. Mazinin yaralarını sarmak af demektir”. **İlk Koalisyondan Son Koalisyona 1961-1991**, İnönü Vakfı Yayını, Ankara, 1992, s. 5. Bu konuda ayrıca bkz. Muzaffer Ayhan Kara, **Türk Siyasal Yaşamında 1961 Sonrası Bir Olgu, Demokrasi ve Uzlaşma Kültürü Açısından Koalisyonlar**, Otopsi Yayınları, İstanbul 2004, s. 53. Sözü edilen konu, “12. Dönem Millet Meclisinin Oluşumu ve Faaliyete Geçiş, Bu Dönemde Kurulan Hükûmetler, Rejime Yönelik Darbe Girişimleri, Milletvekillerinin Hukukî Durumları Üzerinde Etki Yapan Gelişmeler, Millet Meclisinin Anayasa Mahkemesi İle Yüksek Hâkimler Kuruluna Üye Seçimi ve Cumhuriyet Senatosu İle Birlikte Yerine Getirilen Bazı İşlevler” başlıklı I. Cildin, Altıncı Bölümünde yer alan, “2- 12. Dönemin İlk Hükûmeti: VIII. İnönü Hükûmeti (20 Kasım 1961–25 Haziran 1962)” içinde de işlenmiştir.

¹¹⁵⁷ Zonguldak Milletvekili Kenan Esengin’in şahsı adına yaptığını belirttiği konuşmanın bir kısmı, Millet Meclisi tutanaklarında şöyle yer almış bulunuyordu:

“KENAN ESENGİN (Zonguldak) – ...Muhterem arkadaşlarım, birtakım politikacılar bu işi ele almışlar, âdeta birbirleriyle yarış etmektedirler. Birtakım istismarcılar görülmektedir. (Gürültüler, sıra kapaklarına vurmalar) (‘Konuşamazsın’ sesleri) Konuşabilirim, İçtüzükte vardır.

Muhterem arkadaşlar; açık olarak şunu söyleyebilirim ki, hadiseleri bu şekilde zorlamak yeni yeni mecburiyetlere yol açabilir. (Bir kısım sıralardan, ‘Meclisi tenkid (tehdit E.O.) mi ediyorsun’ sesleri) Arkadaşlar, dinleyiniz, hakikatleri görmiyen sizin gibiler gafletleriyle nereye gittiler biliyorsunuz... Arkadaşlar, size bir misal vereyim: Bu tutulan yol, mahkûmların hayatını tehlikeye koyar. (Gürültüler), (‘Bu ne demek?’ sesleri) (Gürültüler)

Muhterem arkadaşlar, dinleyiniz, size tarihten bir misal vereceğim. Çünkü tarihten ders almak lazımdır...” **M.M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 1, Cilt: 1, Birleşim: 22, (15.12.1961), s. 295.

¹¹⁵⁸ Çankırı Milletvekili Nurettin Ok’un konuşması, Millet Meclisi tutanaklarına şöyle yansımıştı:

“NURETTİN OK (Çankırı) – “...Afhenüz ele alınması pek erken olan ve partizanca taktiklere alet edilmesi istenmiyen bir konu olabilir. Fakat henüz bu konu Meclise dahi gelmediği bir anda bunun

CKMP Çankırı Milletvekili Nurettin Ok'un konuşmasına Devlet Bakanı Turhan Feyzioğlu cevap veriyor ve rejimin demokrasi olduğunu, Anayasa hâkimiyeti rejimi olduğunu belirttikten sonra, aştan açıkça söz etmeyerek, yaraların sarılması deyimini kullanmayı tercih ediyordu¹¹⁵⁹. Bütün bunlardan sonra, YTP Erzurum Milletvekili Ertuğrul Akça, 12 Aralık 1961 tarihinde Başbakanın cevaplandırması isteğıyle bir soru önergesi vererek, Hükümet Programında yer alan yaraları sarma ifadesinin affa yönelik olup olmadığını; affa yönelikse, bu konuda Hükümetçe bir çalışma yapılip yapılmadığını ve affa ilişkin kanun tasarısının Hükümet tarafından ne zaman Meclise getirileceğini soruyordu¹¹⁶⁰. Başbakan İnönü de, bu soru önergesine verdiği cevapta, Hükümet Programında yer alan yaraları sarma sözlerinin baş kısmında, *'Memleketin bünyesinde ve Devletin bütün teşkilâtında devamlı huzurun temin edilmesiyle birlikte'* kaydının bulunduğunu ve Hükümetin, yaraları sarma sorununu bu kayıtle birlikte değerlendirdiğini, belirterek şöyle devam ediyordu:

“ ...

1. Yaraları sarma keyfiyetinin, daha doğrusu Hükümet programının ifadesiyle 'Memleketin bünyesinde ve Devletin bütün teşkilâtında devamlı huzurun temin edilmesiyle birlikte vatandaş münasebetlerinde geçen siyasi mücadelelerin yaralarını tamamiyle tedavi etmek' ifadesinde göz önüne alınan bir silsile tedbirler içinde siyasi

karşısına dikilen tehdit fikri, millî irade üzerine düşüreceğı gölge bakımından, en az onun kadar ve hattâ ondan çok tehlikeli bir mahiyet arz etmektedir. Meclisçe ve Hükümetçe bu nokta üzerinde artık vâzih bir fikre varmak anı gelmiştir kanaatindeyim.

Fakat bütün bunlara rağmen bu Mecliste bir gün bir C.H.P. Milletvekili çıkar, henüz Meclise intikal dahi etmemiş bir konu hakkında, kuvvetini ve hızını nereden aldığı bilinmedik bir cüretle, bizzat kendisinin de üyesi bulunduğu bir Meclisi tehdit eder mahiyette konuşur ve sözlerine destek olarak İran'da Musaddık devrini alır ve ağızlara benzin konularak yakıldığını misal olarak gösterir...

MEHMET ALİ ARIKAN (Mardin) – Ayıp, ayıp! Böyle konuşulmaz, in aşağı! (C.H.P.li milletvekillerinden gürültüler, sıra kapaklarına vurmalar)

NURETTİN OK (Devamla) – Arkadaşlar, bu şartlar muvacehesinde içinde bulunduğumuz sistemin evveleminde adını koymak lâzımdır. Anayasanın verdiği haklar, selâhiyetler ve vecibeler T.B.M.M. ve Hükümetçe garanti altına alınmalıdır. Ondan sonra buna göre Mecliste kalacaklar ve bu şekli kabul edecekler ile gitmiyecekler ayrılmalıdır...” M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 1, Cilt: 1, Birleşim: 25, (22.12.1961), s. 359.

¹¹⁵⁹ Devlet Bakanı Turhan Feyzioğlu'nun konuşmasının ilgili kısmı Millet Meclisi tutanaklarına şöyle geçmişti:

“...Bu memlekette 27 Mayısta başlanmış olan ve 15 Ekim seçimleri ile tarihi hedefine şerefle ulaşan bir hareketi kötüleyerek veya bu memlekette Anayasa hâkimiyeti devam etmiyecekmiş gibi birtakım beyanlarda bulunarak huzur tesisine imkân olmadığını bütün ilgililerin, hangi safta ve hangi partide olurlarsa olsunlar, kabul buyurmaları zaruretinin her arkadaşımızın takdir edeceğinden şüphemiz yoktur.

Geçmiş kurcalamak ve dünü tartışmak 27 Mayıs'a kadar gider, 1957 ye kadar gider, 1950 ye gider, 1945 e gider, Meşrutiyete gider, Abdülâzî'e gider, Tanzimatı tartışmaya kadar gider. Meclis olarak işimiz bu değildir. Hep mâziye dönmek, karşı karşıya bulunduğumuz binbir dert karşısında bize bir şey kazandırmaz. Tasvibinize mahzar olan programda da belirtildiğı gibi el birliğıyle çalışarak bu memlekette hürriyet ve demokrasi içinde kalkınmayı sağlamalıyız. Gözlerimizi ufka dikmeliyiz. Huzur içinde yaraları sarmalıyız...” M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 1, Cilt: 1, Birleşim: 25, (22.12.1961), s. 361.

¹¹⁶⁰ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 1, Cilt: 1, Birleşim: 26, (25.12.1961), s. 393.

mahkûmlar hakkında af müessesesinin kullanılması fikri de mevcuttur.

2. *Bütün parti liderlerince imza edilen müşterek protokoldeki ‘şimdilik’ tâbiri içinde mündemiç ölçü tesbit edilmemiştir. Her halde sabırsızlıkla ortaya atıldığı gibi, Hükümet kurulmasından üç hafta sonra bu mevzuun tahakkuk ettirileceği kasdolunmamıştır...*” ¹¹⁶¹

Görüldüğü gibi, çok partili hayata dönülmesinin daha ilk günlerinde, af konusu Millet Meclisine taşınmış bulunuyordu.

b- Yüksek Adalet Divanınca Mahkûm Edilenlerin Affı İçin Aydın Milletvekili Reşat Özarda Tarafından Hazırlanan Kanun Teklifi ile Hükûmetçe Hazırlanan Kanun Tasarısı

Bu yaşananlardan kısa bir süre sonra, af konusu giderek hararetleniyor ve nihayet Adalet Partisi Aydın Milletvekili Reşat Özarda ve arkadaşları, 12 Mayıs 1962 tarihinde Millet Meclisi Başkanlığına bir kanun teklifi sunarak, Yüksek Adalet Divanınca hükmedilmiş olan cezaların, bütün neticeleriyle birlikte affedilmelerini talep ediyorlardı. Reşat Özarda ve arkadaşlarının hazırladıkları Teklif şöyleydi:

“MADDE 1. — 12.6.1960 tarih ve 1 sayılı Kanunun altıncı maddesinde yazılı şahıslarla 8.8.1960 tarih ve 45 sayılı Kanunda yazılı şahıslar ve bunların şeriklerinin Yüksek Adalet Divanından hükmedilmiş olan cezaları bütün neticeleriyle birlikte affedilmiştir.

Bu af, mahkûmiyetleri infaz olunanlar hakkında, hükümlünün şahsan iktisap ettiği haksız menfaatlerle zimmetinde kalanlar dışındaki tazminatlara da şâmil olmak üzere bütün hukuki ve fer’i neticeleriyle şâmilidir.

MADDE 2. — Bu kanun hükmünden faydalananacak olan hükümlülerin tahliyeleri işleri, kanunun yürürlüğe girmesinden itibaren iki gün içinde tamamlanır.

MADDE 3. — Bu kanun neşri tarihinde yürürlüğe girer.

MADDE 4. — Bu kanunu Bakanlar Kurulu yürütür.” ¹¹⁶²

Özarda ve arkadaşları, söz konusu Teklifin gerekçesini şöyle açıklamaktaydılar:

“Beşer tarihinde, içtimai toplulukların teşekkülünden itibaren fertlerin cemiyet telâkki, inanç ve akidelerine uymıyan hareketlerinden dolayı cezalandırılmaları prensibi yanında af müessesesi de yer almış bulunmaktadır. Af müessesesinin ilk şeklini dinlerde ve mukaddes kitaplarda görmekteyiz. Bununla beraber af müessesesinin zamanla toplulukların yaşayış şekil ve şartlarını ve münasebetlerini düzenliyen hukuk kitaplarında ve nihayet muasır milletlerin cezai mevzuat ve literatürlerinde mütekâmil

¹¹⁶¹ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 1, Cilt: 1, Birleşim: 26, (25.12.1961), ss. 393-395.

¹¹⁶² Millet Meclisi S. Sayısı: 305, “Anayasayı ihlâl suçundan mahkûm edilenlerin cezalarının kısmen affı hakkında kanun tasarısı ile Aydın Milletvekili Reşat Özarda ve arkadaşlarının, bâzı suç ve cezaların affı hakkında kanun teklifi ve Adalet Komisyonu raporu”, **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 1, Cilt: 8, Birleşim: 129’un sonuna ekli, (12.10.1962), s. 6.

şekle kavuştuğunu da müşahede etmekteyiz.

Gerek memleketimizdeki ve gerekse milletlerarası hukuk sahasında tanınmış hukukçuların üzerinde ittifak ettikleri meselelerden birisi de af mevzuubahsolunca akla ilk gelen müessesenin (Siyasi Af) oluşudur.

Zamanımızda siyasi suçluların affı meselesi, ihtilâllerin akabinde kurulan inkılâpların kaçınılmaz vecibelerinden olmasıdır. Memleketimizde de 27 Mayıs 1960 tarihinde bir ihtilâl yapılmıştır. Bu ihtilâlin yapılmasına âmil olan sebeplerin başında, Cumhuriyetin ilk kuruluş gününden itibaren tatbik edilmekte olan Anayasanın tek parti ve şef hâkimiyeti esaslarına göre hazırlanmış olması ve bu Anayasada tesbit edilen ana prensiplerin ve insan haklarının uzun tatbikatı boyunca ve her devirde ihlâl edilmiş olduğu gibi bilhassa son zamanlarda ağır şekilde ihlâl edilmiş olması gelmektedir. İhtilâli yapan Silâhlı Kuvvetler, hiçbir parti ve zümrenin malı olmayıp Türk milletinin öz varlığını teşkil etmekte bulunmuş olması hasebiyle de bu ihtilâli doğrudan doğruya Türk milletinin menfaatine olarak yapmış, Anayasa ile Seçim Kanununu değiştirerek demokrasimizi teminat altına almak suretiyle müesseselerini kurmayı, vatandaşlar arasındaki huzursuzluk ve ikiliği bertaraf ederek millî tesanüdü hâkim kılmayı gaye edinmiştir.

Millete verilen söz yerine gelmiş, modern bir Anayasa ve Seçim Kanunu meydana getirilmiş, bunlara göre seçimler yapılmış, teşriî organ murakabeli bir şekilde Millet Meclisi ve Cumhuriyet Senatosu olarak çalışmaya başlamış, Anayasa Mahkemesi ve Yüksek Hâkimler Kurulu kanunları meriyete girmiş ve böylece 27 Mayıs İnkılâbının hedef tuttuğu Anayasa ve insan hakları teminat altına alınmıştır. Demokrasimizin bugünkü kuruluş ve işleyiş tarzına göre artık ne hükümetlerin ve ne de teşriî organların insan hak ve hürriyetlerini tahdide ve Anayasa prensiplerini ihlâl kalkışmaları mümkün değildir. Milletimizi bu mesut neticeye ulaştırmış olmalarından dolayı Silâhlı Kuvvetlerimize ancak minnet ve şükran borçluyuz. Millî iradenin bir lûtf ve atfeti olan affın tahakkuku halinde bulunan en büyük şeref payı yine hiç şüphesiz bizleri bu mutlu günlere kavuşturmuş ve millete bu imkânı vermiş olan şerefli Türk ordusunun olacaktır.

Rejimin sağlam temeller üzerine oturtulmuş olması karşısında artık Anayasayı ihlâl endişesi bahis konusu olamayacağına göre, işlenmesi muhal bir suç haline gelen Anayasayı ihlâlden dolayı mahkûm edilmiş olanların daha ziyade hapisanelerde yatırılmalarına aklen ve mantıken sebep de kalmamış bulunmaktadır.

Yassıada mahkûmlarının affı halinde intikamcılık hissinin tahrik edileceği propagandasını yaymakta olan bedbahtlar, milletin ıstırapının devamında ve huzursuzluk kaynağının beslenmesinde şahısları için menfaat uman zavallılardır. Aksine olarak bu af kanunu kabul edilip tahliyeler yapıldığı takdirde aylardan beri bütün milletin birinci derecede meşgul olduğu bir mesele halledilmiş, ıstıraplar sevince inkılâbetmiş ve böylece bir husumet kaynağı haline getirilmek ve çeşitli yollardan, çeşitli maksatlarla istismar edilmek istenen bir mevzu ortadan kalkmak suretiyle israf olunan kıymetli zamanlar, memleketin diğer esas dâvalarına hasredilmek

suretiyle faydalı hale getirilmiş olacaktır.

Millî Mücadele sıralarında düşmanla birlik olan veya bu mücadeleye karşı gelenler ve vatan haini ilân edilenler bile, Cumhuriyetin sağlam temeller üzerine oturtulmasını mütaakıp affedilmişlerdi. Sözü geçen af kanunu esbabı mucibesinde aynen şöyle denmektedir:

‘Bir İnkılâbın en büyük müeyyidesi milletin o inkılâba olan itikat ve itimadıdır. Türk milleti bu itimat ve itikadını cidalî Milletin başında bugüne kadar fiilî eserleriyle ispat ve izhar etmiştir.

Bu kadar kavi esaslara istinadeden rejimin binbir bedbaht saik ve sebeplerle kendisine bidayetten beri muhalefet veya ihanet etmiş olanlardan artık bir endişesi kalmaması icabeder. Haksızlıklara karşı çetin ve kahir bir çehre gösteren cumhuriyetin zavallı ve biçarelere karşı da merhameti yüksek olur. Cumhuriyet, muhtelif zamanlarda bu merhamet eserlerini müteaddit af kanunlarıyla göstermiştir.’

Görülüyor ki bir var olup olmama, bir kurtuluş veya esaret mücadelesinde bile bu vatana ihanet edenler; bu asil millet ve onun temsilcileri tarafından ‘zavallı’ ve ‘biçare’ olarak vasıflandırılmışlar ve onları bu yola sevk eden âmilleri ‘binbir bedbaht saik ve sebepler’ e hamlederek aflatları cihetine gitmişlerdir.

27 Mayıs İnkılâbına ve onun getirdiği demokratik rejime Türk Milleti bugün bütün kalbi ile itimat ve itikadetmiş bulunmaktadır. Rejim sağlam temeller üzerine yerleşmiştir. Binaenaleyh hiç kimsenin tahliyesinden endişe duymaya mahal yoktur.

Esasen milletler hayatında büyük tahavvüller husule getiren ve şahısların dünya görüşlerini ve kıymet hükümlerini köklü bir şekilde değiştiren hâdiselerden sonra vatandaşların huzur ve sükûn içinde yaşayabilmelerini temin eylemek ve kolaylaştırmak maksadı ile başvurulmuş içtimai tedbirlerden birini de af teşkil etmektedir.

Bugün parlamenter hayatımızda her hangi bir temsilci Anayasaya aykırı mütalâada bulunsa, rey verse ve hattâ ekseriyet hâsıl olup böyle bir kanun çıksa, bunun cezai müeyyidesi yoktur. Böyle bir kanun sadece Anayasa Mahkemesi tarafından iptal edilir. Binaenaleyh bugün suç mevzuu olmaktan çıkmış olan bir fiil ve hareketten dolayı, hapis hanelerde yatan yüzlerce kişinin affedilmemesi, bugünkü parlamento üyeleri için de bir ıstırap ve üzüntü kaynağı teşkil etmesi icabeder.

Hazırlanmış olan kanun tasarısında iki husus göz önünde bulundurulmuştur:

1. Yüksek Adalet Divanınca verilmiş olan mahkûmiyet kararları affedilmiştir. Halen Anayasa Mahkemesine ve diğer mahalli mahkemelere devredilmiş ve doğrudan doğruya bu mahkemelerde açılmış veya açılacak dâvalarla her türlü haksız mal ve gayrimeşru servet iktisabı dâvaları affın şümulü dışında bırakılmış olduğundan bu dâvalar umumi hükümler dairesinde rüyet ve intac olunacaktır. Böylelikle hırsızlıklar ve gayrimeşru servet iktisapları bu kanunun himayesine mazhar olmamıştır.

2. Yüksek Adalet Divanınca verilen mahkûmiyet kararlarından infaz olunanlarda da yine haksız olarak iktisabedilen menfaatlerle şahsan kendi zimmetlerine geçirilmiş olan para ve tazminatlar da affın şümulü dışında bırakılmıştır.

İşbu kanun teklifinin acele tetkik ve ivedilikle müzakeresi hususunda gerekli

*kararın alınmasını arz ve istirham ederim.”*¹¹⁶³

Aydın Milletvekili Reşat Özarda ve arkadaşlarının, 12 Mayıs 1962 tarihinde Millet Meclisi Başkanlığına sundukları bu Teklif; hemen ardından, 28 Mayıs 1962 tarihinde, AP Senato ve Millet Meclisi Gruplarının ortaklaşa yaptıkları toplantıda, AP Antalya Milletvekili Ömer Eken ve 91 arkadaşının önergesi doğrultusunda, Ekim 1962’den önce on senelik mahkûmları da içine alacak şekilde bir af çıkartılması şeklinde karar alınması, 31 Mayıs 1962 tarihinde Başbakan İnönü’nün istifasına yol açmıştı¹¹⁶⁴.

25 Haziran 1962 tarihinde, İnönü’nün Başkanlığında, CHP; YTP, CKMP ve bazı bağımsızların katılımıyla IX. İnönü Hükûmetinin kuruluşundan 4 ay kadar sonra, bir af kanunu tasarısı hazırlanıyor ve 8 Ekim 1962 tarihinde Millet Meclisi Başkanlığına sunuluyordu. Ancak, Hükûmetin hazırladığı tasarıda, Aydın Milletvekili Reşat Özarda ve arkadaşlarının Tekliflerindeki aksine, daha sınırlı bir af öngörülmekte ve Yüksek Adalet Divanında hüküm giyen herkesin değil, Anayasayı ihlâl suçundan Türk Ceza Kanununun 146. maddesi gereğince mahkûm edilmiş olanların, bu mahkûmiyetlerinde yazılı muvakkat hürriyeti bağlayıcı cezalarından dörder yılı ile, belirli bir bölgede ikametle emniyeti umumiye nezareti altına alınma cezalarının affı istenmekteydi. Bu durumda, Hükûmet Tasarısında, müebbet hapis cezasına hüküm giymiş olanlar tümüyle affın dışında bırakıldıkları gibi, 4 yıldan fazla geçici hürriyeti bağlayıcı cezaya hüküm giymiş olanların cezalarının 4 yılı aşan kısımları af kapsamı dışında kalmış bulunuyordu. Hükûmet Tasarısının öngördüğü düzenleme aynen şöyleydi:

“MADDE 1. — Anayasayı ihlâl suçundan Türk Ceza Kanununun 146 ncı maddesi gereğince mahkûm edilmiş olanların, bu mahkûmiyetlerine ait ilâmlarında yazılı muvakkat hürriyeti bağlayıcı cezalarından dörder senesi ile muayyen bir muntıkada ikametle emniyeti umumiye nezareti altına alınma cezaları affedilmiştir.

MADDE 2. — Bu kanunun birinci maddesinden faydalananlar hakkında bihakkın veya meşrutan tahliye tarihinden itibaren, bu mahkûmiyetlerinin tabii neticesi

¹¹⁶³ A.k., ss. 4-5.

¹¹⁶⁴ Başbakan İnönü, Cumhurbaşkanı Gürsel’e sunduğu istifa dilekçesinin bir yerinde, “Bu arada, makûl bir ölçüde ele alınması lâzım ve mümkün olan siyasi af konusunun, sorumluluk duygularına ve memleket gerçeklerine itibar etmez bir taşkınlıkla devamlı surette istismar konusu yapılması, hem bu meseleyi atıf ve şefkât ölçüleri içinde sonuçlandırma gayretlerine, hem de memleketin huzur ve istikrar ihtiyacına sadece zarar vermiştir” diyerek; geniş kapsamlı bir siyasi affın sürekli gündemde tutulmasının, istifasına yol açtığına açıkça işaret ediyordu. **Resmî Gazete**, 1 Haziran 1962, Sayı: 11117. Bu konuda bkz. Nedim Yalansız, **Türkiye’de Koalisyon Hükûmetleri, 1961-2002**, Bûke Kitapları, İstanbul 2996, s. 117. Konu, bu Döneme ilişkin, “12. Dönem Millet Meclisinin Oluşumu ve Faaliyete Geçiş, Bu Dönemde Kurulan Hükûmetler, Rejime Yönelik Darbe Girişimleri, Milletvekillerinin Hukukî Durumları Üzerinde Etki Yapan Gelişmeler, Millet Meclisinin Anayasa Mahkemesi İle Yüksek Hâkimler Kuruluna Üye Seçimi ve Cumhuriyet Senatosu İle Birlikte Yerine Getirilen Bazı İşlevler” başlıklı I. Cildin, Altıncı Bölümünde yer alan, “F. Hükûmetin Karşı Karşıya Kaldığı Af Sorunu ve İnönü’nün İstifası” başlıklı kısımda da işlenmiştir.

olan, kanuni mahçuriyet halinde bulundurmaya ve hususi kanunlarında yazılı muayyen bir meslek ve sanatın icrasının men'ine dair hükümler tatbik olunmaz.

MADDE 3.— Bu kanun yayımı tarihinde yürürlüğe girer.

MADDE 4.— Bu kanunun Bakanlar Kurulu yürütür.”¹¹⁶⁵

Tasarının genel gerekçesinde ise şöyle denilmektedir:

“27 Mayıs 1960 Devrimi Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının başlangıç kısmında da yer aldığı üzere Anayasa ve Hukuk dışı tutum ve davranman ile meşruluğunu kaybetmiş bir iktidara karşı direnme hakkını kullanan Türk milletinin eseridir.

27 Mayıs Devrimi yeni ve demokratik bir Anayasa yaparak memleketimizde serbest seçim imkânlarını hazırlamak hedefini güttüğünü ilk günden ilân etmiş ve bu tarihî taahhüdünü gerçekleştirmiştir.

1924 tarihli ve 491 sayılı Teşkilâtı Esasiye Kanununun bâzı hükümlerinin kaldırılması ve bâzı hükümlerinin değiştirilmesi hakkındaki 1 numaralı Kanunun 6 ncı maddesine göre kurulmuş olan Yüksek Adalet Divanınca Anayasayı ihlâl suçundan Türk Ceza Kanununun 146 ncı maddesi gereğince mahkûmiyetlerine karar verilmiş olanların bu mahkûmiyetleri ile ilgili ilâmlarında gösterilen cezalarının bir kısmını münhasıran Millet'in bir atıfeti olmak üzere suç ve suçluluğun esasına tesir olmıyan özel af yoliyle kaldırılmasını temin için bu kanun tasarısı hazırlanmıştır.

Bu tasarı ile Türkiye’de yeni ve teminatlı bir Anayasa çerçevesi içinde sağlam temeller üzerinde kurulmuş olan demokratik rejimin geçmiş olayların tesirinden kabil olduğu kadar kurtularak ahenkli şekilde işlemesi ve yurttan tam bir huzurun hüküm sürmesi istihdaf edilmektedir.”¹¹⁶⁶

c- Teklif ve Tasarının Millet Meclisinde Değerlendirilmesi ve Tasarının Kabulü

Yüksek Adalet Divanınca mahkûm edilenler hakkında Aydın Milletvekili Reşat Özarda ve arkadaşlarınca hazırlanan 12 Mayıs 1962 tarihli Teklif ile, Hükûmet tarafından hazırlanan 8 Ekim 1962 tarihli Tasarı, sırasıyla, 21 Mayıs 1962 ve 8 Ekim 1962 tarihinde Millet Meclisi Adalet Komisyonuna sevk edilmiş ve adı geçen Komisyon, ilgili Teklif ve Tasarı üzerindeki incelemesini tamamlayarak, 12 Ekim 1962 tarihli Raporunda karara bağlamıştı. Anayasa Komisyonu, bu Kararında, Reşat Özarda ve arkadaşlarınca verilen Teklifi, “... işlenen suçun ağırlığı, temel hak ve hürriyetlere ve müesseselere müteveccih bulunması ve müsnet suçları işliyenlerin suçu işledikleri sırada işgal etmiş oldukları mevkiin ehemmiyeti ve âmm vicdanında açtıkları derin yara sebebiyle bugünkü şartlar altında memleketin yüksek menfaatleri bakımından ‘içtimai fayda’ mülâhaza edilmediği” gerekçesiyle reddetmiş¹¹⁶⁷;

¹¹⁶⁵ Yukarıda adı geçen Millet Meclisi S. Sayısı: 305, s. 9.

¹¹⁶⁶ A.k., s. 1.

¹¹⁶⁷ A.k., s. 7.

Hükûmet tarafından hazırlanan Tasarının ise, başlığının ve 1. maddesinin değiştirilmesini önermişti. Bu bağlamda, Anayasa Komisyonunca gerçekleştirilen değişiklikte, Tasarıda, “*Anayasayı ihlâl suçundan mahkûm edilenlerin cezalarının kısmen affi hakkında kanun tasarısı*” olan başlık, “*Anayasayı ihlâl suçundan Yüksek Adalet Divanınca mahkûm edilenlerin cezalarının kısmen affi hakkında kanun tasarısı*” ; Tasarıda, “*Anayasayı ihlâl suçundan Türk Ceza Kanununun 146 ncı maddesi gereğince mahkûm edilmiş olanların, bu mahkûmiyetlerine ait ilâmlarında yazılı muvakkat hürriyeti bağlayıcı cezalarından dörder senesi ile muayyen bir muntıkada ikametle emniyeti umumiye nezareti altına alınma cezaları affedilmiştir*” şeklinde öngörülen 1. madde ise, “*1924 tarihli ve 491 sayılı Teşkilâtı Esasiye Kanununun bâzı hükümlerinin kaldırılması ve bâzı hükümlerinin değiştirilmesi hakkında 12 Haziran 1960 tarihli ve 1 sayılı Kanunun 6 ncı maddesi uyarınca kurulan Yüksek Adalet Divanınca Anayasayı ihlâl suçundan Türk Ceza Kanununun 146 ncı maddesi gereğince mahkûm edilmiş olanların, bu mahkûmiyetlerine ait ilâmlarında yazılı muvakkat hürriyeti bağlayıcı cezalarından dörder senesi ile muayyen bir muntıkada ikametle emniyeti umumiye nezareti altına alınma cezaları affedilmiştir*” şeklinde düzenleniyordu¹¹⁶⁸. Komisyon, bu değişiklikleri yapmasının gerekçesini, Tasarıyla öngörülen özel affın, münhasıran Yüksek Adalet Divanınca verilen kararlara ait bulunması ile açıklamaktaydı¹¹⁶⁹.

Millet Meclisinin 12 Ekim 1962 tarihli 129. Birleşiminde, Adalet Komisyonu Sözcüsü Denizli Milletvekili Hüdaî Oral’ın verdiği ve sözü geçen Tasarı ile Özarda’nın Teklifinin ve bunlara yönelik Adalet Komisyonu raporunun, diğer bütün işlerden evvel, öncelikle görüşülmesini talep eden önerge ile; CHP, AP, YTP ve CKMP Grupları adına verilip, bu Tasarının bugünkü gündeme alınmasını öneren önergenin kabulü üzerine, Adalet Komisyonunca küçük ölçüde değişikliğe tâbi tutulan Af Kanunu Tasarının görüşülmesine, 12 Ekim 1962 tarihli 129. Birleşimde başlanmıştır¹¹⁷⁰. Her ne kadar, görüşmelerin hemen başında, İzmir Milletvekilleri Muzaffer Döşemeci, Saim Kaygan, Şükrü Akkan ve Mehmet Ali Aytaş ile Erzurum Milletvekili Cevat Önder, verdikleri bir önerge ile, görüşmelerde, Aydın Milletvekili Reşat Özarda’nın Teklifinin esas alınmasını talep ettiyseler de; bu önerge kabul edilmemiş ve görüşmelere Hükûmet Tasarısı üzerinden başlanmıştır¹¹⁷¹.

Tasarının tümü üzerinde AP Grubu adına söz alan İzmir Milletvekili Ali Naili Erdem, Hükûmetin, kısmî bir af ile yetinmesini eleştiriyor ve bu durumun, Tasarının gerekçesinde ifade edilen “*tam huzuru kısmî bir huzura kalbettiğini*”

¹¹⁶⁸ A.k., s. 9.

¹¹⁶⁹ A.k., s. 7.

¹¹⁷⁰ M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 1, Cilt: 8, Birleşim: 129, (12.10.1962), ss. 4-5.

¹¹⁷¹ M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 1, Cilt: 8, Birleşim: 129, (12.10.1962), ss. 5-6.

savunuyordu¹¹⁷². Ali Naili Erdem, konuşmasını şu sözlerle tamamlamaktaydı:

“...Fikriyatı ve tutumu itibarıyla her türlü affın yanında olan Adalet Partisi, Hükümetimizin getirdiği tasarıya da bu espriyle elbette ki, müsbet oy verecektir. Ancak, Hükümetin getirdiği gerekçede de kabul ve teslim edildiği veçhile yurttan tam huzurun aflat tahakkuk edeceği yolundaki cümleyi de bir vait ve teminat olarak kabul ediyoruz.

*Bu itibarla, memlekette tam ve noksansız bir huzurun tesisi zımında affın diğer kademesinin de yine Hükümetimiz tarafından imkânı halinde Büyük Meclise getirileceği ümit ve temennisiyle Büyük Meclisi grupumuz adına selâmlarız.”*¹¹⁷³

Millet Partisi Meclis Grubu adına konuşan Çankırı Milletvekili Kâzım Arar, sözlerine, Yüksek Adalet Divanınca mahkûm edilen eski siyasîlerin affının, 27 Mayıs rejimini mânen suçlamak anlamına gelmeyeceğine dikkat çekerek başlamıştı. Konuşmasında, Af Kanunu Tasarısının, tüm siyasî mahkûmları değil de, niye yalnızca bir kısmını kapsadığını anlayamadıklarının altını çizen Kâzım Arar, şöyle demektedir:

“...Bize göre, siyasi mahkûmların affı, meşruiyeti milletçe kabul ve tasdik edilmiş bir ihtilâli manen mahkûm edecek bir tasarruf değil, sadece ve sadece Türk Milletinin büyüklüğünün şanından olan bir şefkat ve âtiyet tezahüründen ibarettir.

Muhterem arkadaşlar,

İkinci Karma Hükümet Programında siyasi mahkûmların affı ile alâkalı şu satırlar yer almaktadır: ‘Son bir sene zarfında memleketin siyasi huzurunu zedelemiş olan siyasi af konusunun sarıh hudutlar içinde halledilmesi kararlaştırılmıştır. Kararlaştırılan esaslar, Hükümete katılan siyasi partiler ve bağımsızlar tarafından müştereken hazırlanmış bulunan Koalisyon Protokolünde yer almıştır. Bu konuda ehemiyetli olan husus, vatandaş huzurdan ve çalışmaktan alıkoyan siyasi istismarın durdurulmasıdır.’

Siyasi af mevzuunun istismarının vatandaş huzurdan ve çalışmaktan alıkoyduğu yolunda programda yer alan teşhis gerçeklere uygundur. Siyasi mahkûmların bir kısmının affedilmemesi halinde bunların durumlarının münakaşa edileceği ve bizzat Hükümetin koyduğu teşhise göre de vatandaş huzurdan ve çalışmaktan alıkoyacak bir mesele olmakta devam edeceği aşîkârdır. Diğer sebepler bir tarafa bu çok mühim mahzura rağmen Hükümetin toptan bir siyasi affa taraftar olmamasını icap et tiren sebepler bugüne kadar ne Meclise, ne de millete ifade edilmiştir... Sayın Başvekilin 7 Ekim 1962 tarihinde radyoda yaptığı konuşmada bu mevzua müphem bir şekilde temas ettiği görülmüştür. Sayın Başvekil radyo konuşmasında şöyle demektedir:

¹¹⁷² **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 1, Cilt: 8, Birleşim: 129, (12.10.1962), s. 6.

¹¹⁷³ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 1, Cilt: 8, Birleşim: 129, (12.10.1962), s. 8.

‘Af konusunda Hükümet Programında tesbit ettiğimiz sınırlar gelişigüzel söylenmemiştir. Bunlar memleketin imkânları ve şartları, milletin âtîfet duygularının derecesi dikkatle ölçülerek, insaf ve itidal içinde, ihtiyaçlar göz önünde tutularak karar altına alınmışlardır. Bunlar üzerinde bugün de, bir kelime eksik veya bir kelime fazla olmaksızın, tam bir kanaatle durmaktayız... Siyaset adamlarının kuvveti, sözlerini her şeyi tartarak söylemeleri ve söylediklerini inanılacak bir taahhüt olarak yerine getirmelerindedir.’

Sayın Başvekilin radyo konuşmasından zikrettiğimiz bu pasajda temas edilen af mevzuundaki kararlarına esas teşkil ettiği bildirilen ‘memleketin imkânları ve şartları’ tâbiriyle neyi ifade ettikleri izah edilmemektedir. Böyle üstü kapalı ‘memleketin imkânları ve şartları’ gibi tâbirlerle vatandaşların ve milletvekillerinin aydınlanmasına ve zihinlerdeki istifhamların çözülmesine imkân yoktur.

Hükümet hangi sebeplerden dolayı toptan affı mümkün görmüyorsa bunu açıkça ortaya koymaya, bizleri ve umumi efkârı ikna etmeye mecburdur. Sayın Başvekil bu tabîî kaideyi son radyo konuşmasında kendisi ve Hükümeti için bir taahhüt haline getirerek tekrar ifade etmiştir. Filhakika Başvekil radyo konuşmasında aynen şöyle söylemiştir:

‘Bütün siyasi hayatımızda vatandaşlara hakikatleri açıkça söylemek yolu ile onların memleketin huzuruna ve vatanın selâmetine sahip çıkmalarını temin etmek (etmenin) mümkün olacağını tecrübe etmişizdir. Hükümet bu usulde devam edecektir.’

Açık rejimin tabîî kaidelerinden ve Sayın Başvekilin Hükümet adına giriştiği taahhütten kuvvet alarak kendilerini hakikatleri açıkça bu kürsüde ifadeye davet ediyoruz. Toptan affa mâni olan memleket imkân ve şartları ne imiş? Onu burada açıklasınlar. Bunu yapmadan bize getirdikleri tasarıyı aynen tasvibetmemizi istemeleri bu memleketi hâlâ başa geçenlerin ‘hikmeti Hükümet’ düsturunun idare ettiğine bir delil olacaktır...

Toptan affı imkânsız kılan ve Hükümetçe bilinen mâkul ve meşru sebepler –şayet varsa– ortaya konmadıkça biz, Millet Partisi Meclis Grubu olarak siyasi mahkûmların toptan aflarının memleket huzuruna hizmet edeceği ve milletin müşahade ettiğimiz şefkat ve âtîfet duygularının derecesine uygun olacağı kanaatini muhafaza etmekte devam edeceğiz.

Hükümetten beklediğimiz bu açıklamaya intizaren şimdilik mâruzatımız bu kadardır. Hürmetlerimle.” ¹¹⁷⁴

Millet Partisi Meclis Grubu adına konuşan Kâzım Arar’dan sonra, söz sırası YTP Meclis Grubu adına konuşacak olan Hatay Milletvekili Şekip İnal’a gelmişti. İnal, af konusunun, Koalisyon Hükûmetinin oluşumu sırasında protokole bağlandığını ve Hükûmet Programında da yer aldığını hatırlatıyor ve Hükûmete sözünde durduğunu

¹¹⁷⁴ **M.M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 1, Cilt: 8, Birleşim: 129, (12.10.1962), ss. 8-9.

için teşekkür ediyordu. Şekip İnal, konuşmasının devamında şöyle demektedir:

“...Bu kanun esas itibariyle Yassıada’da Yüksek Adalet Divanı kararıyla ilâma bağlanmış bulunan suçları bir sıraya tâbi tutmuştur. İlâmda yazılı suçların asli failleriyle fer’i faillerini, fer’an zimethal olan faillerini ayırarak bir kademe teşkil edilmesini Y.T.P. olarak isabetli bir hareket telâkki etmekteyiz. Bugün kabul buyuracağınız ilk kademe aftasarısından üçyüz kadar siyasi mahkûm faydalanacaktır. Bu kadar geniş bir kütleyi ilgilendiren ve bu kadar aile efradını sevindirecek olan bu âtîfetin ve Yüksek Meclisin şefkat ifadesi olan kanunun kabulü, elbette ki, memleketin, memleketin her tarafında büyük bir memnuniyet ve huzur yaratacaktır. Hükümet tasarısında esasen bu hususun derpiş edilmiş olması hepimizin duygularının bir ifadesidir ve memleket bu af ile muhakkak ki, huzur denilen ve memleketin tümünün öteden beri beklediği bir mazhariyete nail olmuş olacaktır.

Affin kısmi olması elbette ki, memleketimizin menfaatleri ve milletimizin arzularının bir neticesidir. Bu itibarla, biz bu kısmi affin memlekette beklenen huzura büyük mikyasta hizmet edeceğine inanıyoruz. Y.T.P. olarak memlekete gelecek huzurdan dolayı hepimiz sevinç içerisindeyiz ve Yüksek Meclise bu sevincimizi duyurmakla sözlerime son veriyorum. Cümlemenizi hürmetle selâmlarım, arkadaşlarım.” ¹¹⁷⁵

Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi Meclis Grubu adına da, Eskişehir Milletvekili Seyfi Öztürk söz almıştı. Öztürk, öteden beri, af konusunun bir siyasî parti meselesi olmadığına üzerinde durduklarına işaret ediyor ve bu nedenle affin her türlü siyasî istismarın dışında tutulması gerektiğine dikkat çekiyordu. Seyfi Öztürk, af kanunlarının iki temele dayanabileceğini, bunlardan birinin âtîfet hissi, diğersinin ise adli hata olduğunu belirtiyor ve şöyle devam ediyordu:

“27 Mayıs İhtilâlinde sonra Yüksek Adalet Divanı tarafından tesbit edilen, Anayasanın dibacesinde ifadesini bulan ve milletin reyî ile, referandumdan sonra kabul edilen Anayasa ile, yani millî irade ile, tescil edilen vâkıa ve hâdiselere karşıyız. Bu hâdiselerde eğer bir affa gitmek icap ediyorsa, bu af düşüncesinin temeli mutlaka merhamet, şefkat ve âtîfet duygularına istinadedebilir. Bunun dışında bir hatanın izalesi, bir haksızlığın giderilmesi ve adli hatanın tashihi gibi düşünce ve temeller, affin memleket gerçeğine uyan düşünüş tarzı değildir.

...

Bugüne kadar affin geçirdiği merhaleler üzerinde durmıyacağım. Yalnız müsaadenizle bâzı noktalara temas etmek istiyorum.

Türk gençliğinin bâzı gösterileriyle, affin karşısında olduğu söyleniyor. Hayır arkadaşlar, bu düşünce tarzı her türlü isabetten uzaktır. Türk gençliği affin karşısında değildir. Yalnız onun ifade tarzına –bunu biraz evvel de izah ettim– bir haksızlığın izalesi, bir adli hatanın tashihi felsefesini yaparken binnetice ihtilâli

¹¹⁷⁵ M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 1, Cilt: 8, Birleşim: 129, (12.10.1962), s. 10.

mahkûm eden bir cehtin, bir gayret hissinin ve fikrinin karşısındadır...

Diğer teşekküller üzerinde durmıyacağım. Bunların hiçbiri affin karşısında olamaz. Tarihimizi tetkik ederseniz, ordu çok kere en zalim düşmanları ile kıyasıya savaşıp; ölü, şehit ve gazi vermiş; en sonunda kumandana bakıyorsunuz bir af fermanı ile hepsini unutup geçivermiştir. Yine o mirasın mirasçıları sayılan, şanlı, şerefli Türk ordusu asla affın, af fikrinin karşısında değildir. O halde bütün sıkıntıların bütün güçlüklerin memleketteki reaksiyonların aksiyondan doğmasının sebebi bir felsefe aykırılığından affın yanlış temele bina edilmek istenmesinden ileri gelmiştir. Bugün buna dikkat ederek doğru düşündüğümüz takdirde maksada varmak her zaman mümkün olacaktır.

...

Huzurlarınızdan ayrılırken C.K.M.P. Meclis Grubu adına bir hissimi ifade etmek istiyorum.

Muhterem arkadaşlar, tehlikeler karşısında yanyana gelmiş partiler manzarası görmek yerine; samimiyet vasatında her zaman ve her yerde, kanaatler, fikirler, programlar ne olursa olsun, ne kadar aykırı düşünürsek düşünelim, bir orta yolda birleşen ve uzlaşan partiler manzumesi görmek, bizi daha çok bahtiyar edecektir. İnşallah bu kanun bunun ilk tezahürü olur. Hepinizi hürmetle selâmlarım.”¹¹⁷⁶

CKMP Grubu adına konuşan Seyfi Öztürk’ten sonra, kürsüye CHP Grubu adına konuşmak üzere Bursa Milletvekili İbrahim Öktem gelmişti. Öktem, siyasî affın, gerek seçimlerden önce, gerek seçimlerden sonra, çeşitli ortamlarda üzerinde tartışılan bir konu olduğunu belirterek başladığı konuşmasına şöyle devam etmişti:

“Hükümet tasarısını gerekçesi ve muhtevası itibariyle memleket şartlarına uygun buluyoruz. C.H.P. Grubu bu sebeple Yüksek Meclisten milletin bir lûtfu ve atıfeti olarak bu tasarının aynen kabulünü samimiyetle arzu etmektedir. Tasarıdaki ölçünün genişletilmesi ve hele affın mahiyet ve mesnedi üzerinde tartışılmasında ne siyasi suçluluk bakımından ne de millî huzur bakımından hiçbir fayda görmüyor; kanunun kabulü sırasında ve kabulünden sonra bu yoldaki beyanları memleket huzuru bakımından zararlı sayıyoruz.

İkinci koalisyon protokolünde yer alan ölçüde getirilen af tasarısına oy vermenin koalisyon partileri mensupları için olduğu kadar samimiyetle affı isteyen diğer Parlamento üyelerinin teşriî bir görevi bulunduğunu belirtirken milletimizin âtifet duygularına tercüman olduğumuza ve memleket huzuruna hizmet ettiğimize inanıyoruz.”¹¹⁷⁷

Öktem’le birlikte, Tasarının tümü üzerinde siyasî parti grupları adına yapılan

¹¹⁷⁶ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 1, Cilt: 8, Birleşim: 129, (12.10.1962), ss. 11-12.

¹¹⁷⁷ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 1, Cilt: 8, Birleşim: 129, (12.10.1962), s. 13.

konuşmalar sona eriyor ve milletvekillerinin şahısları adına yapacakları konuşmalara geçiliyordu. Bu grupta 15 üye söz istiyor ve bunlardan 2'si lehte, 6'sı aleyhte ve 7'si ise üzerinde konuşacaklarını açıklıyordu¹¹⁷⁸. Bu arada verilen bir önergenin kabulü üzerine, lehte, aleyhte ve üzerinde konuşacak olan üyelerin, sıra ile ve dönüşümlü olarak (münavebeli) konuşmaları kararlaştırılmıştı¹¹⁷⁹.

Lehte konuşanlardan CHP Afyon Karahisar Milletvekili Halûk Nur Bâki, bazı çevrelerde, Meclisin, Yüksek Adalet Divanı hükümlülerinin tümünü affetmek imkânından mahrummuş gibi gösterilmek istenmesini eleştiriyor ve şöyle diyordu:

“...af konusu, memleketin içinde bulunan siyasi zümreleri birbirinden ayırmaya vesile edilmiştir. Onun için Af Kanunu, artık normal bir kanun halinden çıkmış, parlâmento ve rejimin teminatı olan bir kanunu haline gelmiştir. Her yerde, her zaman, parlâmentonun, Türk demokrasisinin hangi noktada, hangi krizler içinde, hangi zaruretler, hangi genişlikler içinde bulunduğunu bilmeyen vatandaş ve parlâmento üyesi kalmadığı halde, zaman zaman, ‘Madem ki Meclis vardır, madem ki Meclisin haysiyeti vardır, hâkimiyeti vardır, o halde aftümü ile çıkarılmalıdır’ diye bir noktai nazar ortaya atıldı. Hâlâ af konusu konuşulurken Meclis Af Kanununu tümü ile çıkarmak imkânından mahrumdur gibi gösterilmek istenildi. Böyle değil arkadaşlar. Meclis; her şeye muktedirdir. Meclisin içinde bulunan üyeler, iktidarlar, mantıkları ile bilmektedirler ki, Af Kanunu lâalettâyin bir kanun değildir. Ortaya atış itibariyle temelinden dejenere edilmiş âdeta rejim üzerindeki tasarruflar tadadî hale getirilmiştir. Meclisin üzerinde tesiri ne imiş, af kanununu kademeli çıkarmakta kimlerin rolü olacakmış, şeklindeki mantıkların artık terk edilmesi lâzımgeldiği kanaatindeyim...” ¹¹⁸⁰

Buna karşılık, Tasarının kısmî bir af getiriyor olmasına karşı çıkan üyelerden, MP İstanbul Milletvekili Fuat Arna, 22 Şubat olayına kalkışarak Anayasayı ihlâl etmiş olanları affetmiş bulunan Meclisin; 27 Mayıs müdahalesi sonrasında yine Anayasayı ihlâl etmekten hüküm giymiş bir başka zümreye farklı muamele uygulamasının kabul edilmeyeceğini ileri sürerek şöyle devam etmekteydi:

“...Devlet, bir kısım vatandaş böyle istiyordu diyemez. Yine Devlet bir takım kuvvetler bana hükmediyordu diyemez. Hükümet ya ordu ve zabıtasına yani siyasi kuvvetine sahiptir veya değildir. Sahip ise takdirinde kendisine müdahale edecek bütün unsurlara bu yolla hâkim olacaktır.

Eğer siyasi kudretten mahrum ise Hükümet vasfı kalmamış demektir. İstifa edecektir.

¹¹⁷⁸ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 1, Cilt: 8, Birleşim: 129, (12.10.1962), ss. 13-14.

¹¹⁷⁹ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 1, Cilt: 8, Birleşim: 129, (12.10.1962), s. 14.

¹¹⁸⁰ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 1, Cilt: 8, Birleşim: 129, (12.10.1962), s. 14.

Meclis için de böyledir. Bir kısım iradelere tabi bir Hükümet ve o Hükümete ram olmuş bir Meclis, açıkça meşruiyetini kaybetmiş bir Meclistir.

Milli iradenin mümessili olarak bir kısım iradelere ram olmak zaruretlerin bize emredeceği yol ise, şeref ve isabet, bu yola gitmemek temsil sıfatlarımızın bitmiş olduğunu açıkça kabul ve ilân ederek nihai vazifemizi yerine getirmektir.

Zarureter teranesi altında ve mütemadî emrivakilerle bu mukaddes kürsüyü hürriyetinden tecridetmeye ve haysiyetimizle oynamaya hiçbir kimsenin hiçbir kuvvetin hakkı yoktur...”¹¹⁸¹

Fuat Arna'nın konuşması bitince, MP Grubu adına Genel Başkan Osman Bölükbaşı'nın söz istediğini, fakat, Birleşimi yöneten Başkan Fuad Sirmen'in, MP Gurubu adına daha önce konuşulduğunu ileri sürerek, Bölükbaşı'na söz vermediğini görüyoruz. Osman Bölükbaşı'nın söz istemekte direnmesi üzerine, Başkan konuyu oyluyor ve tereddüt üzerine tekrarlanan oylamada, Bölükbaşı'na söz verilmesinin 105'e karşı 117 oyla reddedildiğini açıklıyordu. Ancak, oyların yanlış sayıldığı itirazı üzerine, oylamanın üyelerin ayağa kalkması yoluyla yenilenmesi istendiğinden, tekrar oylamaya gidilmiş ve Bölükbaşı'na söz verilmesi 129'a karşı 147 oyla reddedilmişti¹¹⁸². Bu arada, görüşmelerin yeterliği üzerine bir önerge verilmişti. Başkan Sirmen, Tasarının tümü üzerinde, şahısları adına biri lehte, diğeri aleyhte olmak üzere iki milletvekilinin konuştuğunu bildirerek, Tasarının üzerinde konuşacağını açıklayan Rize Milletvekili Erol Yılmaz Akçal'a söz verdikten sonra yeterlik önergesini oya sunacağını açıklıyor ve Erol Yılmaz Akçal kürsüye geliyordu. Akçal, şöyle demekteydi:

“...bu nazik zamanda Hükümetin vermiş olduğu söze sadık kalarak, netice itibariyle Hükümetin kuvvetini ve otoritesini ispat etmiş olmak bakımından dahi olsa, Hükümetin vermiş olduğu söze sadık kalarak netice itibariyle bir Hükümet otoritesi ispat etmiş olmak bakımından dahi olsa bu affı getirmesini şükranla kaydettiğimi belirtmek isterim. Hükümeti huzurunuzda tebrik ederim, ancak af Hükümete aidolan bir mesele değildir. ‘Bir faninin ölümüne veya idamei hayatına hüküm vermek diğer bir vatandaşa verilemez. Bu hakkın hepsi, lâyemut olan Türkiye Büyük Millet Meclisine aidolmalıdır. Çünkü Türk milletinin tek ve sarsılmaz kudreti ondadır.’ Söyliyen Atatürk.

Demek ki, arkadaşlar, af hususunda karar almak yetkisi tamamen Türkiye Büyük Millet Meclisine aidolmak lâzımgelir. Halbuki hal bu şekilde olmamıştır. Bir protokol imza edilmiştir. Koalisyonu katılan parti başkanlarının imza ettikleri bir protokole göre, huzurunuzda af tasarısı diyemeyeceğim, ancak meşruten tahliye müessesesi ile gelinmiş bulunmaktadır.

¹¹⁸¹ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 1, Cilt: 8, Birleşim: 129, (12.10.1962), s. 17.

¹¹⁸² **M.M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 1, Cilt: 8, Birleşim: 129, (12.10.1962), ss. 18-19

Muhterem arkadaşlar, şimdiye kadar, affin suiistimal edildiğini kesin olarak söyledim, buna inanıyorum. Af mevzuu hakikaten suiistimal edilmiştir. Maalesef şunu söylemek istiyorum ki, benim inancıma göre, halen de suiistimal edilmek istidadındadır ve bu dâva kesin olarak halledilmedikçe suiistimal mevzuu ortadan kaldırılmadıkça suiistimal edilecektir de.

Şu halde bunun neticesi gayet açıktır. Suiistimal edilen bir mevzuda suiistimal mevzularını tamamen kapatmak lâzımdır, tıkamak lâzımdır.

...

Muhterem arkadaşlar, af mevzuu, hazırlanış bakımından, tamamen yanlış bir şekilde empoze edilmiştir. Bâzı şahıslar tarafından af mevzuu, 27 Mayıs karşısında hareket edenlerin ortaya çıkardıkları bir mevzu şeklinde telâkki edilmiştir. Oysa ki, 27 Mayısı nasıl anladığımızı, daha evvel bu kürsüde ifade etmiş bulunduk. 27 Mayıs eğer bir kardeşlik için yapılmışsa, af mevzuu, 27 Mayıs tabii neticelerinden birisi olmak lâzımgelir. Bu bakımdan af mevzuu üzerinde 27 Mayıs kuvvetlerinin bizden fazla hassasiyetle durmalarının lüzumuna kaaniim.

...

Şuna emin olmanızı rica ediyorum. Kayseri’de hükümlü bulunan mahkûmların her birisi şimdiye kadar yüzlerce defa ölüm azabına mahkûm olmuşlar ve cezalarını çekmişlerdir...

Muhterem arkadaşlarım, bu yarayı kesin olarak kapatmak lüzumuna inanıyorum ve bu inancım Sayın Başvekilin Devlet Başkanına yazdığı bir mektupta kesin olarak belirtilmiş bulunmaktadır.

Sayın Başvekil ne diyor? ‘Siyasi dâvaların sonuçları her zaman tartışma konusudur ve cemiyette huzursuzluğa yol açarlar.’

Mahkeme kararlarını bir teşriî organda münakaşa mevzuu yapmak istemiyorum. Fakat, bunun efkârı umumiyede daimi surette münakaşa edildiğini artık bilmeyen fert bu cemiyette kalmamıştır. Bu, tamamen ve tamamen suçun vasfından doğan bir husustur...

Muhterem arkadaşlarım, birçok eksiklikleri, noksanları olmasına rağmen kanunu tasvibetmenin lüzumuna inanıyorum. Kanun, Hükümetin otoritesini tescil edecektir. Gönül isterdi ki, şu Meclisin otoritesi de tescil edilmiş olsun ve bizler huzur içinde vazife görelim.¹¹⁸³

Akçal’ın konuşmasından sonra, Başkan, çeşitli milletvekillerince verilen ve Tasarının tümü üzerindeki görüşmelerin yeterliğine karar verilmesini isteyen önermeleri okutmuş ve bu önermeler kabul edildiği takdirde, daha önce söz isteyen Hükümete ve Hükümetin konuşmasından sonra son söz milletvekiline aidolduğu için bir milletvekiline söz vereceğini açıklamıştı. Bu arada, Millet Partisi Nevşehir Milletvekili Halit Fikret Aka, yeterliğin aleyhinde olduğunu belirterek söz almış ve

¹¹⁸³ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 1, Cilt: 8, Birleşim: 129, (12.10.1962), ss. 20-21

bu kadar önemli, memleketin neredeyse tümünün şöyle veya böyle ilgilendiği bir konuda daha henüz üç milletvekilinin konuştuğunu, bu nedenle görüşmeye devam edilmesi gerektiğini bildirmiştir. Halit Fikret Aka, konuşması sırasında Genel Başkanlarının grup adına söz almak istemesi konusuna da temas etmek istediğinde, Birleşimi yöneten Başkan Fuad Sirmen, kendisine bu hususta söz vermediğini ihtar edince; Başkan Sirmen ile Nevşehir Milletvekili Halit Fikret Aka arasında gerginlik yaşanmıştı. Bu durum Millet Meclisi tutanaklarına şöyle yansımış bulunuyordu:

“HALİT FİKRET AKA (Nevşehir) – ...Ayrıca demincek Başkanımızın grup adına... (Gürültüler)

BAŞKAN – Halit Bey, müsaade edin, size bu hususta söz vermedim.

HALİT FİKRET AKA (Devamla) – Efendim, Tüzük ve Anayasa...

BAŞKAN – Efendim, yalnız kıfayet aleyhinde konuşacaksınız.

HALİT FİKRET AKA (Devamla) – Konuşacağım. Reis Bey Anayasayı ihlâl etmeyin konuşacağım. (Şiddetli gürültüler)

BAŞKAN – Hayır efendim, bu hususta size söz vermiyorum, konuşamazsınız. (Mikrofon kesildi), (Ortadan sürekli ve devamlı alkışlar) (gürültüler)

HALİT FİKRET AKA (Devamla) – Konuşacağım arkadaşlar, konuşacağım. (Şiddetli alkışlar) Siz ne kadar alkışlasanız. Sesimi işittirmemeye çalışsanız yine konuşacağım. Sesimi işittiririm.

BAŞKAN – Efendim, sözünüzü lûtfen kesiniz, buyurunuz lûtfen, kürsüyü terk ediniz. Terk etmezseniz karar alıp kürsüden indireceğim. (Hatibin kürsüden inmekte ve konuşmakta ısrar etmesi) ve (Devamlı alkışlar)

Arkadaşlar, arkadaşımız Riyasetin ihtarına riayet etmemektedir; bir oturum için celseden çıkarılmasını oyunuzda sunacağım...

OSMAN BÖLÜKBAŞI (Ankara) – Biz İhtilâlden sonra bu Meclise gelmiş bulunuyoruz.

İSMAİL HAKKI YILANLIOĞLU (Kastamonu) – Efendim, tahririn lehinde söz istiyorum.

BAŞKAN – Hayır efendim, tahririn lehinde konuşamazsınız.

(Osman Bölükbaşı başta olmak üzere Millet Partililer salonu terk ettiler.)”¹¹⁸⁴

Bu tartışmalı durum sona erince, Başkan Sirmen, yeterlik önergelerinin tümü de aynı mahiyette olduğu için, teker teker önergeleri değil, görüşmelerin yeterliğini oya sunmuş ve bu husus kabul edildiği için, Tasarının maddelerinin görüşülmesine geçilmişti¹¹⁸⁵. Tasarının, Yüksek Adalet Divanınca Anayasayı ihlâl suçundan Türk Ceza Kanunun 146. maddesine göre muvakkat hürriyet bağlayıcı cezalara mahkûm

¹¹⁸⁴ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 1, Cilt: 8, Birleşim: 129, (12.10.1962), s. 22.

¹¹⁸⁵ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 1, Cilt: 8, Birleşim: 129, (12.10.1962), s. 22.

edilmiş olanların cezalarının 4 yılı ile belirli bir yerde ikametle emniyeti umumiye nezareti altına alınma cezalarının affını öngören 1. maddenin değiştirilmesi yönünde çeşitli önergeler verilmişse de, bunlar reddedilmiş ve madde, Komisyondan geldiği şekilde kabul edilmişti. Diğer maddeler üzerinde ise herhangi bir değişiklik önerisi olmamış ve Genel Kurulca kabul edilmişti. Tasarının tümü üzerinde oylamaya geçilmeden, Başkan Sirmen bir lehte bir de aleyhte konuşacak milletvekiline söz vermiş ve bu bağlamda, Diyarbakır Milletvekili Recai İskenderoğlu'nun lehte, Urfa Milletvekili Kadri Eroğan'ın ise aleyhte konuşmasıyla görüşmeler tamamlanmıştı¹¹⁸⁶. Bu arada, ilginç bir gelişme gözleniyor ve aleyhte konuşan AP Urfa Milletvekili Kadri Eroğan'ın konuşmasından sonra, AP Grubu adına açıklama yapmak istediğini beyan eden Ferruh Bozbeyli, Adalet Partisi Grubu adına Ali Naili Erdem'in konuşmuş olduğunu, Kadri Eroğan'ın konuşmasının Partiyi değil, kendini bağladığını bildiriyordu. Ferruh Bozbeyli'nin açıklaması şöyleydi:

“Muhterem arkadaşlar; kanunun tümü üzerinde Adalet Partisi Grubu adına arkadaşımız Naili Erdem, Grupumuzun görüşünü açıklamıştır.

*Kadri Eroğan arkadaşımızın konuşmaları tamamen şahıslarına racidir. Bu hususu açıklamak üzere huzurunuza çıktım.”*¹¹⁸⁷.

Bütün bunlardan sonra, Tasarının tümü oya sunuluyor ve kabul ediliyordu¹¹⁸⁸.

Tasarının Millet Meclisinde kabul edilmesi üzerine Başbakan İsmet İnönü söz istemiş ve şu konuşmayı yapmıştı:

“Muhterem arkadaşlarım, bugün mühim bir eseri vücuda getirdiniz. Memleketin huzuru ve sükûnu için çok takdir ve tebrik edilecek bir adım atılmıştır. Bunun için Yüksek Meclis her türlü takdir ve tebriğe lâyıktır.

Sayın arkadaşlarım, kanunun lüzumu faydaları ve ölçüsü, gerekçesinde etrafla gösterilmiştir. Bugünkü şartlar içinde bir siyasi af tasarısının doğru ve isabetli ölçüsü, kanunun ifadesinde çerçevelenmiştir.

Müzakere esnasında bazı arkadaşlar, benim radyoda konuştuğum imkân ve şartların neler olduğunu bilmek istediler. Lüzum varsa gizli celsede bu bilinmiyen imkân ve şartların açıklanmasını istediler.

Arkadaşlarımı temin ederim ki, bilinmiyen gizli hiçbir şart ve sebep yoktur. Hükümetin bahsettiği imkân ve şartlar, herkesin gözü önünde ve milletin her ferdi tarafından bilinen sebep ve ölçülerdir.

Bu kanun af meselesini umumi ve külli mânada istiyen ve bu uğurda mücadele eden zihniyetle bu siyasi affa bugün hiç lüzum olmadığını söyleyen zihniyet arasında

¹¹⁸⁶ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 1, Cilt: 8, Birleşim: 129, (12.10.1962), ss. 26-30.

¹¹⁸⁷ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 1, Cilt: 8, Birleşim: 129, (12.10.1962), s. 30.

¹¹⁸⁸ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 1, Cilt: 8, Birleşim: 129, (12.10.1962), s. 30.

itidal içinde insafla bulunmuş bir ölçüdür. Onun için bu kanunun memlekete huzur getireceğini kuvvetle ümidediyoruz. Memlekete huzur getirmenin, bu kanunun vücuda gelmesinin başlıca hazırlayıcısı; kanunun gerekçesinde 27 Mayıs verilem mânia, açıkça ifade edilen fikirler, Mecliste yapılan münakaşalar ve siyasî partilerimizin memlekete huzur getirmek için, bütün ihtilâfların üstüne çıkmak için gösterdikleri yüksek anlayış olmuştur.

Yüksek Mecliste büyük münakaşa ve ihtilâf konularının her türlü parti mülâhazaları üstüne çıkılarak hal yoluna konulabilmesi ve halletme imkânlarının aranması bir âdet olarak yerleşirse, içinden çıkamıyacağımız güçlük ve yenemiyeceğimiz huzursuzluk olmayacaktır.

Bundan sonraki durum siyasi af konusunun bir istismar konusu olmamasına, huzursuzluk getirmemesine ve vatandaşlar arasında kısır çekişmelere sebeb olmamasına, siyasi partilerimizin mümkün olduğu kadar, ellerinden geldiği kadar, dikkat etmeleri olacaktır. Böyle bir yolda ne kadar muvaffak olursak ve ihtilâflar ciddiyet peyda ettikçe bir araya gelip çare bulmakta ne kadar anlayışlı ve birbirimize yakın olursak, gelecek müşkülli o kadar kolaylıkla yenebileceğiz.

Cümlenize ve bütün Yüksek Meclise samimî tebrik duygularımızı ve hürmetlerimizi sunarız.” ¹¹⁸⁹

Böylece, Yüksek Adalet Divanınca, Anayasayı ihlâl suçundan Türk Ceza Kanunun 146. maddesine göre muvakkat hürriyet bağlayıcı cezalara mahkûm edilmiş olanların cezalarının 4 yılı ile, belirli bir yerde ikametle emniyeti umumiye nezareti altına alınma cezalarının affını öngören Kanun Tasarısı Millet Meclisince kabul edilmiş ve Millet Meclisinin kabul ettiği metin, Cumhuriyet Senatosuna gönderilmişti.

d- Millet Meclisinin Kabul Ettiği Af Kanunu Tasarısının Cumhuriyet Senatosunda da Kabul Edilmesi ve Kanunlaşması

Millet Meclisinin 12 Ekim 1962 tarihinde kabul ettiği Tasarı, 13 Ekim 1962 tarihinde Cumhuriyet Senatosu Anayasa ve Adalet Komisyonunda incelenmiş ve anılan Komisyon, Cumhuriyet Senatosu Başkanlığına sunduğu 14 Ekim 1962 tarihli raporunda, Millet Meclisinden gelen metni, aynen benimsediğini bildirmişti¹¹⁹⁰. Cumhuriyet Senatosu Genel Kurulunun 16 Ekim 1962 tarihli 92. Birleşiminde, Anayasa ve Adalet Komisyonu Başkanı Şeref Kayalar’ın önergesinin kabulü üzerine, söz konusu Tasarının, Gelen Kâğıtlar listesinden gündeme alınarak,

¹¹⁸⁹ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 1, Cilt: 8, Birleşim: 129, (12.10.1962), ss. 30-31.

¹¹⁹⁰ Cumhuriyet Senatosu S. Sayısı: 92, “ Anayasayı ihlâl suçundan Yüksek Adalet Divanınca mahkûm edilenlerin cezalarının kısmen affı hakkındaki kanun tasarısının Millet Meclisince kabul olunan metni ve Cumhuriyet Senatosu Anayasa ve Adalet Komisyonu raporu”, **C.S. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1, Toplantı: 1, Cilt: 5, Birleşim 92’nin sonuna ekli, (16,10.1962), ss. 1-3.

öncelikle görüşülmesi kararlaştırılmış ve böylece aynı Birleşimde tümü üzerindeki görüşmelere başlanılmıştı¹¹⁹¹. Bu bağlamda, Tasarının tümü üzerinde görüş bildirmek için, Tabîî Üyeler adına Muzaffer Yurdakuler, YTP Grubu adına Tekirdağ Senatörü Cemal Tarlan, AP Grubu adına İçel Senatörü Cavit Okyavuz ve CKMP Grubu adına Çankırı Senatörü Hazım Dağlı, CHP grubu adına Konya Senatörü Sedat Çumralı söz almışlardı¹¹⁹². Ayrıca, aralarında, Mucip Ataklı, Suphi Karaman, Ahmet Yıldız ve Sezai O'kan gibi Tabîî Üyelerin de bulunduğu başka bazı senatörler de, şahısları adına konuşmak için Başkanlığa başvurmuş bulunuyorlardı¹¹⁹³.

Tabîî Üyeler adına konuşan Muzaffer Yurdakuler, sözlerine, konunun hukuki yönü üzerinde durmayacağını; çünkü, eski Millî Birlik Komitesi Üyeleri olarak, Yüksek Adalet Divanının, her türlü tesirden uzak, tümüyle âdil bir karar verdiklerine inandıklarını belirterek başlıyor ve böyle bir affi kuşkuyla karşıladıklarını şu sözlerle açıklıyordu:

“...İkinci Cumhuriyet Parlâmentosunun açıldığı günden beri, 27 Mayıs öncesi rejiminin felâketine sebep olan ve temelinde antidemokratik zihniyet yatan bir grup insan, arzularını Parlâmentoya Hükûmete kabul ettirmek için, her türlü yola tevessül etmiştir.

Bunlar, bu memlekette huzurun tek şartının, af olduğunu, vatan sathında, her türlü ahlâk, fazilet ve hukuk ölçülerinin dışında, cemiyet nizamını parça parça ederek, rahneler açan bir taşkınlıkla yürüterek ve Hükûmeti işlemez hale getirmek ve hattâ felce uğratmak suretiyle, bu arzularını kabul ettirmişlerdir.

Arkadaşlar, nerede ki, özel maksatlarına göre, kitleleri tahrik edenlerin fikir ve arzusu, Hükûmetlerin insiyatifine Hâkim olur, orada, icranın gerçek görevini ifa etme gücü, öldürücü bir darbe yemiş demektir.

Bu darbe, icranın, idare etme kapasitesinin zayıflamasına yol açar ve onu mutlaka paralyze eder.

Bugün görülen durum budur.

İşte bizim karşısında olduğumuz ve endişesini taşıdığımız mesele de budur.

Nitekim Sayın Başbakanın; bu kanunun, Millet Meclisinde kabulünden sonra, söylemiş olduğu sözler, endişelerimizin temelsiz olmadığı hususunda, bizi haklı göstermektedir.

Başbakan bu kanunla, beklenen huzurun gelip gelmeyeceği hususunda kendisine yöneltilen sorulara, ‘Bu kanundan beklenen faide, partilerin bundan sonraki tutumuna bağlıdır’ demiştir.

Böylece, af kanun tasarısının, Millet Meclisine sevkinden bir gün önce, partilerin beklenmedik bir tehalükle, 27 Mayısın ve tüm olarak Atatürk ilkelerinin, savunuluculuğu üzerinde birleşmelerine, kendileri de, bizim gibi, fazlaca ümit

¹¹⁹¹ C.S. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 1, Cilt: 5, Birleşim: 92, (16.10.1962), s. 461.

¹¹⁹² C.S. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 1, Cilt: 5, Birleşim: 92, (16.10.1962), s. 461, 469.

¹¹⁹³ C.S. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 1, Cilt: 5, Birleşim: 92, (16.10.1962), s. 461.

bağlamış görünmüyorlar...

Ümidedelim ki; bu Af Kanunu ile çıkarılacak olanlar; cemiyetin huzurunu bozmasın ve kendi evlâtlarına, bu cemiyete hizmet etme imkânlarının verildiğine, kimseyi pişman etmesinler. Çünkü;

Bu Parlâmentoya vücut veren İhtilâl İdaresinin bu düzene geçiş için, ön şartlar olarak düşünmüş olduğu tedbirler arasında, hepinizin hatırlıyacağı ve altında da, bu Parlâmentoda temsil edilen partilerin liderlerinin ve yetkili temsilcilerinin imzalarının taşıyan ‘Yuvarlak masa’ konferansının zabıtları, henüz Taş Devri kadar uzak bir mazide değildir. Bu bakımdan partilerin, af tasarısının Meclise getirilmesinden beş gün önce, neşrettikleri deklârasyonun bir değer taşıyabilmesi, bundan önce, altına imza koydukları vesikalar gibi, birer fanteziden ibaret kalmamasına bağlıdır...

Biz, affın teorik hukuk kuralları ile olan ilişkisi ilgisi üzerinde durmuyoruz.

Biz, fırsatçı politikacıların, tutumlarının memleket için arz ettiği tehlikelere, Türk toplumunun dikkatini çekmek istiyoruz.

Bu mesele, affın çok üstünde olan, huzurun başlıca şartı, vatanın ve rejimin kaderi meselesidir ki, bu kanuna temel kılınan huzur teşhisinde, Hükümetle bu bakımdan birleşemiyoruz.

Sayın arkadaşlarım; Parlâmentonun itibarının zedelendiğinden sık sık bahsedilmektedir.

Parlâmentonun itibarını zedeliyenler, bizce gizli gruplarda, zümre menfaatlerine göre, aldıkları kararları, millet menfaatidir diye Parlâmentoda kanun haline getirmek istiyenlerdir.

İşte Parlâmentonun itibarını zedeliyen olaylar, bu gibi davranışlardan doğmaktadır. Ve yurt sathında da, huzurun bir türlü tesis edilemeyeişinin sebebi de budur.

Liderlerin, çoğunluk böyle istiyor gibi, kerameti kendilerinden menkûl, mantık ve ızanımızın aslâ kabul edemeyeceği sözlerinin, ne realite ve ne de siyaset ilmi ile ilişkisi vardır.

Bir an için, bunun böyle olduğunu kabul etsek bile, yukarda izahına çalıştığımız, 27 Mayıs öncesi düşük devrin temsil ettiği zihniyet ve antidemokratik tutum işte bu idi.

Bu sebeple, çoğunluk böyle istiyor iddialarını, af kararına temel kılanlar, 27 Mayıs öncesi rejimini felâkete götüren totaliter gidişin vârisliğini benimsemiş sayılırlar.

İşte bizim kabul edemeyeceğimiz 27 Mayıs İhtilâlinin yıktığı bu gidişi diriltme çabalarıdır...”¹¹⁹⁴

Cumhuriyet Senatosunda, eski Millî Birlik Komitesi Üyelerinden oluşan Tabî Üyeler Grubu adına konuşan ve Af Kanunu Tasarısına ağır eleştiriler getiren Muzaffer Yurdakuler’den sonra, YTP Grubu adına Tekirdağ Senatörü Cemal Tarlan söz almıştı. Tasarının lehinde bir tutum sergileyen Tarlan, düşüncelerini şöyle dile

¹¹⁹⁴ C.S. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 1, Cilt: 5, Birleşim: 92, (16.10.1962), ss. 461-463.

getirmekteydi:

“...Bir seneye yakın bir zamandan beri Türk ve dünya efkârı umumiyesiyle Parlâmentomuzu meşgul eden ve birinci Hükümet programında umumi hatlariyle ele alınan ve o günden bu yana üzerinde çok hissi ve siyasi konuşmalar yapılan af tasarısı, geçen Cuma günkü Millet Meclisi oturumunda görüşülmüş ve çok ufak bir muhalefete karşı büyük bir çoğunlukla tasvip ve kabul edilmiştir.

Yüce Cumhuriyet Senatosu şüphe yok ki bugün mühim toplantılarından birini yapmaktadır. Bugüne kadarki tutumundan cesaret alarak, değerli senatör arkadaşlarımız, her türlü hislerden âri olarak, bu af tasarısı hakkında da, gelecek nesillere ışık tutacak ve örnek teşkil edecek bir olgunlukla ve bilhassa dışarda bu işi bir intikam ve istismar vasıtası yapmak ve göstermek isteyenlerin kasıtlı tutumlarına fırsat vermiyecek bir anlayışla en mükemmel kararlarından birini daha vermiş olacaktır.

Yukarıda kısaca temas edildiği gibi, üzerinde müzakeresine başlanacak olan af mevzuuyla ilgili olarak bir seneden beri gerek Parlâmento içinde ve dışında fakat tamamen ayrı istikametlerde görüşmeler, tartışmalar yapılmış ve bundan dolayı zaman zaman rejimimiz üzerine gölge düşürecek bir hava yaratılmak istenmiştir. Bunların neler; hangilerinin doğru ve yanlış olduğundan bugün burada söz etmenin bir fayda sağlayacağına inanmadığımız için mevzuun bu tarafla meşgul olmamayı muvafık görmekteyiz.

Kaldı ki ikinci Koalisyon Hükümetinin teşkili sırasında bir protokolla hudutları tesbit olunan af mevzuu, bu protokol esasları dâhilinde ve zamanında tasarı halinde Parlâmentoya da sevk edilmiştir. Geçirdiğimiz haftalar içinde süratle inkişaf eden bâzı hâdiseler karşısında Hükümetin, bilhassa Parlâmento dışı çeşitli talep ve tesirlerden asla tereddüde düşmeden tasarısı, protokol esasları dairesinde parlâmentoya sevk etmesindeki mânâyı elbette ki bütün cepheleriyle idrak etmekte, bundan dolayıdır ki Hükümeti bu tutumuyla desteklemeyi vazife bilmekteyiz...”¹¹⁹⁵

YTP Grubu adına konuşan Cemal Tarlan, sözlerinin devamında, Tasarının, Millet Meclisinde olduğu gibi Cumhuriyet Senatosunda da olgunluk içine ele alınacağına ve aynen kabul edilerek, kanunlaştırılacağına inandığını belirtiyordu.

Tarlan’dan sonra, kürsüye AP Grubunun görüşlerini açıklamak için İçel Senatörü Cavit Okyavuz gelmişti. Okyavuz, taşıdığı özellikleri ve kamuoyunda yarattığı değişik tepkileri dikkate alarak, bu konuya partiler üstü bir anlayışla yaklaştıklarını bildiriyor ve Başbakan İnönü’nün bir beyanına da yollama yaparak, siyasî suçlarda daima bir “hak tereddütü vardır” diyordu¹¹⁹⁶. Gönüllerinden geçenin, böyle kısmî değil, küllî bir af olduğuna işaret eden Okyavuz, şöyle devam ediyordu:

“Ancak, gönül isterdi ki, bizce küllî bir mahiyet taşıyan af müessesesi bölünmesin. Çünkü, her hangi bir Anayasanın ihlâli, vasıf ve şartlarının tesbitinde

¹¹⁹⁵ C.S. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 1, Cilt: 5, Birleşim: 92, (16.10.1962), ss. 465-466.

¹¹⁹⁶ C.S. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 1, Cilt: 5, Birleşim: 92, (16.10.1962), s. 467.

büyük bir dikkat ve itina istiyen son derece önemli bir suçtur. Hele bu suçu beraberce işlemiş, kalabalık bir heyet içindeki fertlerin, ortaklık nisbetlerini ve sorumluluk derecelerini âdil kıstaslarla ölçüp cezaları ona göre tâyin edebilmek konusu olursa, karşılaşılabilecek güçlükler ortadadır...” ¹¹⁹⁷

Konuşmasının devamında, Cavit Okyavuz, Yüksek Adalet Divanı hükümlülerinin, sadece Anayasayı ihlâlden hüküm giymiş olanlardan ibaret bulunmadığına dikkat çekmekte ve Anayasayı ihlâli yaptırımı bağlayan Türk Ceza Kanunun 146. maddesi dışında, Yüksek Adalet Divanında Ceza Kanununun başka maddeleri uyarınca hüküm giymiş olanların af kapsamı dışında bırakılmalarını eleştirmektedir. Okyavuz, konuşmasını, bu konuya temas ederek, şöyle tamamlıyordu:

“Mühim bir noktaya işaret etmeden sözlerimizi bitirmenin doğru olmayacağına kaniiz.

Yüksek Adalet Divanınca mahkûm edilenler, sadece, Anayasayı ihlâl etmekle suçlandırılanlardan ibaret değildir. Bu dâvalarla ilgili olup mahkûmiyet maddeleri af tasarısı dışında kalan bâzı memurların ve vatandaşların vaziyetleri üzerinde ısrarla durmamız icap eder.

Yüksek malûmlarıdır ki, siyasi suçlarla irtibatı olan cürümler, bünyelerinde siyasi bir mahiyet mevcudolmasa dahi, gayelerindeki iştirak, veya siyasi suçların asli unsurlarını teşkil etmeleri bakımından siyasi suçlular gibi muameleye tâbi tutulurlar.

Failleri ayrı, fiilleri farklı, hattâ mekânları değişik olarak işlense dahi her hangi bir suç eğer siyasi bir icrasına veya siyasi bir gayenin tahakkukuna vasıta olmuş ise siyasi suçlarla irtibat peyda eder.

Bu cihetler göz önünde tutulursa, Anayasayı ihlâl suçuna murtabıt bulunan ve bu yüzden mahkûm olan suç sahiplerinin de yani bugün, ekseriyeti Adana’da bulunan suçluların da aştan faydalandırılmaları icabederdi. Büyük Millet Meclisi ve Hükümetinin bu ciheti ele alarak kısa zamanda halledeceğine dair olan itimadımızı belirtmekten bahtiyarlık duymaktayız.

Dileriz ki, Tanrı gözlerimizi karanlığa bakmaktan kurtarıp gerçek sevginin aydın ufuklarına açmak için yardımcı olsun. Başta bizim kalblerimiz olmak üzere, yüreklerimizi affa engel olan öfkeden sıyrarak gerçek sevginin tanrısal şefkat duygusuyla doldursun.

Muhterem Senatörler; hepinizi gerçek sevginin duygu ve düşünceleriyle, yarının Büyük Türkiye’sinin temelini atacak insanlar olarak hürmetle selâmlar huzurunuzdan ayrılırim.” ¹¹⁹⁸

Tasarının tümü üzerindeki görüşmelerin devamında, CHP Grubu adına konuşmak üzere, Konya Senatörü Sedat Çumralı söz almıştı. Çumralı, sözlerine, TBMM’nin, sadece Yüksek Adalet Divanında, Türk Ceza Kanununun belirli bir

¹¹⁹⁷ C.S. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 1, Cilt: 5, Birleşim: 92, (16.10.1962), s. 467.

¹¹⁹⁸ C.S. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 1, Cilt: 5, Birleşim: 92, (16.10.1962), s. 468.

maddesi uyarınca hüküm giymiş kişilerin belirli bir süreye kadarki cezaları için böyle kısmî bir af çıkarmanın Anayasaya aykırı olmadığına; böyle bir kanunun, Anayasanın 132. maddesinde ifadesini bulan mahkemelerin bağımsızlığına etki eden hiçbir yönünün bulunmadığına dikkat çekerek başlamıştı¹¹⁹⁹. Çumralı, Tasarıyı destekleyen konuşmasına şöyle devam ediyordu:

“...Hemen kestirip atmak lâzımdır ki: Bu tasarı Anayasanın 132 nci maddesinde yazılı hâkimlerin bağımsızlığına, vicdanlarına taarruz ve tecavüz mahiyetinde olmadığı gibi hiçbir veçhile görevlerine de müdahale mahiyetinde değildir. Tasarı, Yüce Adalet Divanından sâdır olup kesinleşen mahkûmiyetlerden bir kısmının millî iradenin tecelli yeri olan yasama organlarının af yetkilerinin kullanılmasından ibarettir. Mahkeme kararlarına müdahaleyi tazammun etmez.

...

Af umumi mi olmalı idi, yoksa hususi olmalı idi, tartışması da günün şartlarına ve bir yıllık seyrine göre faydasızdır. Yaşadığımız günlerin özelliği vardır. Türk Milletinin olgunluğu, büyük millet vâfında yaradılışı ile bugünlere geldik. Demokratik rejime geçişte gösterilen iyi niyet tebcile lâyıktır.

Hükümet gerekçesinde belirtildiği üzere: Bu tasarı ile Türkiye’de yeni ve teminatlı bir Anayasa çevresi içinde sağlam temeller üzerinde kurulmuş olan demokratik rejimin geçmiş olayların tesirinden kabil olduğu kadar kurtularak ahenkli şekilde işlemesi ve yurttan tam bir huzurun hüküm sürmesi istihdaf edilmiştir.

Bu hususta Hükûmete yardımcı olmak; her vatanseverin affı istiyenlerin esaslı vazifesi olmalıdır.

*Mülkiye âmirlerine, valilere kadar diğer mahkûmların; demokratik rejimin geçmiş olayların tesirinden kabil olduğu kadar kurtarılacak merhamet ve şefkat hisleriyle hâdiselerin mütalâası şayanı arzudur. Türk milleti merhametlidir; şefkatlidir; affı seven büyük bir millettir. Ve atıfet bu milletin şiarındandır. Bu tasarıya vereceğiniz müsbet oylarla bu duyguları teyit etmiş olacaksınız. Hürmetlerimle.”*¹²⁰⁰

CHP Grubu adına yapılan bu konuşmadan sonra, sıra şahısları adına konuşmak isteyen üyelere gelmişti. Bu kesimde dikkat çeken husus, konuşan tüm Tabî Üyelerin, affa karşı olduklarını açık bir biçimde dile getiriyor olmalarıydı¹²⁰¹.

Bu arada, AP Grubu adına yeniden söz alınıyor ve bu kez kürsüye Manisa Senatörü Ferit Alpiskender geliyordu. Alpiskender, CHP ile AP’nin birlikte kurdukları ilk Koalisyon Hükûmetinde af konusunun nasıl ele alındığını anlatarak, şöyle diyordu:

“Muhterem arkadaşlar, Adalet Partisi Müşterek Grup Başkanı ve Genel İdare Kurulunun tabî üyesi olmam hasebiyle, vâkı olan bir yanlışlığı tavih etmek durumunda kaldım, affınızı dilerim.

¹¹⁹⁹ C.S. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 1, Cilt: 5, Birleşim: 92, (16.10.1962), s. 469.

¹²⁰⁰ C.S. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 1, Cilt: 5, Birleşim: 92, (16.10.1962), ss. 469-470.

¹²⁰¹ Bkz. Tabî Üyeler Mucip Ataklı, Haydar Tunçkanat ve Suphi Karaman’ın konuşmaları, C.S. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 1, Cilt: 5, Birleşim: 92, (16.10.1962), ss. 470-472, 478-479, 482-485.

Biz birinci koalisyona girdiğimiz zaman affin memlekete huzur ve sükûn getireceğine samimî olarak inanmış bir parti olarak ilk önce koalisyon şartları arasına, sonra da koalisyon beyannamesinden Hükümet programına intikal ettirmiş idik. Hükümet programının tatbikat olarak da sonraları müşterek genel kurullarda bunun pazarlığını, yahut konuşmasını yaparken, 10 sene üzerinde durduk. Her siyasi konuşmanın bir pazarlık olduğunu da kabul etmek lâzımdır. Hattâ beynelmilel konuşmalarda da, dâhili konuşmalarda da bu kabil müzakereler pazarlık mahiyetini taşır ve şimdi yatırım yapmak isteyen eski bir arkadaşımızın bugün iddia ettiği gibi ‘o zaman 10 sene veya 6 seneye razı oldular da bunu, Adalet Partisinin Genel Kurulu ve müşterek grubu engelledi’ diye ima buyurdular. Bunun vâridolmadığına en bariz misal; Muhterem Başvekilin Büyük Millet Meclisinde ve radyoda verdikleri beyanattır. Başbakan orada buyurdular ki, ‘Ben af işini ne şekilde ele aldım isem, o şekilde gidiyor. Ne bir santim ileri ne bir santim geri gitti, bu hususta hiçbir zaman fikrimi değiştirmedim.’ demek ki, Başbakanın bu sözleri esasen koalisyon çözülmüş olmasa idi dahi af böyle olacaktı. O halde Adalet Partisi Müşterek Grubunun burada her hangi bir mesuliyeti yoktur. Her Adalet Partili bugün de affın siyasi bir yatırım mahiyeti almaması arzusunu daimî olarak taşımaktadır...”¹²⁰²

Birleşimi yöneten Başkanvekili İhsan Hamit Tigrel, görüşmelerin yeterliliği üzerine verilen önergeleri işleme koyacakken, önce Hükümet adına Adalet Bakanı Abdülhak Kemal Yörük, sonra da Tasarıyı incelemiş olan Cumhuriyet Senatosu Anayasa ve Adalet Komisyonu adına sözcü Zihni Betil söz almışlar görüşlerini açıklamışlardı. Bu bağlamda, Adalet Bakanı Yörük, Hükümetin bir koalisyon hükûmeti olduğunu hatırlatıyor ve her koalisyonda olduğu gibi, bu koalisyonda da, onu oluşturan siyasî partilerin, hangi noktalarda uzlaştıklarını, bazı konuları nasıl ele alacaklarını daha önceden belirlediklerini bildiriyor ve şöyle devam ediyordu:

“...Koalisyonun bir şartı, Anayasayı ihlâl suçu ile mahkûm edilmiş bulunan şahısların cezalarından 4 er senesinin affını tazammun eder mahiyettedir ve bunun takarrür eden bir takım hükümleri de vardır. 26 Hazirandan evvel intişar etmiş olan bu koalisyon şartı, bugün hiçbir harfi değiştirilmeden, ne bir tenkis, ne bir ilâve yapılmaksızın, huzuruza getirilmiş bulunuyor...

Af içtimai bir vakiydir. Koalisyonu teşkil eden Hükümet, bi içtimai vakıanın Türk milletinin tarihinde bir kere, iki kere değil mükerreren tahakkuk etmiş olan affın bir diğer suretini, bir diğer misalini vermek için bütün gayretini sarf etmiştir. Filhakika, bu Af Kanununun sahasının dar olduğundan bahsettiler. Bu, af hususunda bir görüş olabilir. Fakat Hükümet olarak biz bunun dar olduğuna kaani değiliz. Esasen cemiyetler de, yetki sahibi olan gerçek insanlar gibi subjektif bakımdan değil, fakat objektif bakımdan muztardır. Her kuvvet imkânla tahakkuk eder. İmkân mevcudolmadıkça kudretin tahakkukuna imkân yoktur. Bu kudret ancak imkân nisbetinde tahakkuk eder. Hükümet tam mânasıyla orta hadde kalabilmek için

¹²⁰² C.S. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 1, Cilt: 5, Birleşim: 92, (16.10.1962), s. 477.

nasıl koalisyonun teşekkülüne takaddüm eden günlerde muayyen bir ceza miktarını mahkûmiyetten tenzil etmek ile iktifa etmeyi lüzumlu görmüşse bunu kendisi için vasat bir had addetmişse huzurunuz o taahhüdüne tamamen sadık kalarak bu vasat hadle gelmiştir. Biz Hükümet olarak bir taraftan huzura varalım derken, diğer taraftan huzuru ortadan kaldıracak bir takım sebepler ihdas etmemeyi, şüphesiz icra mesuliyetini deruhde etmiş bir heyet olarak, her şeyden fazla göz önünde tutmak mecburiyetindeydik. Bu mecburiyeti tasavvur ediniz ki yalnız, huzurunuz takdim ettiğimiz kanunun izharında değil, daha 26 Hazirandan evvel idrak etmiş bulunmakta idik. Ve şundan memnunuz ki, bizim o gün aldığımız kararda hatalı olmadığımızı bugüne kadar gelen hâdisat ispat etmiş bulunmaktadır. Ve o kararımızı huzurunuz getirmek imkânını bulmuş oluyoruz...”¹²⁰³

Cumhuriyet Senatosu Anayasa ve Adalet Komisyonu Sözcüsü Tokat Senatörü Zihni Betil de, konuşan üyelerin bir kısmının affa taraftar olmadıklarına, bir kısmının ise affın daha geniş kapsamlı olmasını istediklerine ve geleceğe yönelik dileklerde bulunduklarına dikkat çekerek, Komisyonunun ileriye yönelik dilekler üzerinde görüş bildirmekte kendisini yetkili görmediğine işaret ediyordu. Zihni Betil, gündemdeki Af Kanunu Tasarısı ile ilgili olarak, konuşmasına şöyle devam etmişti:

“...Yine hemen ifade etmek isterim ki, affın partilerüstü tutulması gerekir. Af bir sosyal ve hukuki müessesedir. Ayrıca belirtmek isteriz ki, arkadaşlar, affı(n) âmili, hükümlerin hatalı veya mahkûmiyet cezalarının ağır olduğu düşüncesi değildir. Bu af cemiyet huzurunu sağlamak amacını taşımaktadır. Bu af, büyük Türk milletinin lûtf, atıfet ve şefkat eseridir. Affın amacına ulaşmasını, Türk milleti için hayırlı olmasını diliyoruz.”¹²⁰⁴

Kanunun tümü üzerinde son söz alan Tabî Senatörlerden Suphi Karaman’dı. Karaman, gündemdeki Kanun Tasarısının, “Anayasa ve hukuk dışı tutum ve davranışları ile meşruluğunu kaybetmiş bir iktidarın, Türk adaleti tarafından mahkûm edilmiş bulunan siyasi suçlularının cezalarının kısmen affı” nı öngördüğünü belirterek başladığı konuşmasında, söz konusu Tasarının Millet Meclisinde bugüne kadar görülmedik bir süratle ele alınıp kabul edildiğine, aynı şekilde Cumhuriyet Senatosunda da bu sürat temposuna uyulduğuna dikkat çekiyor ve Yüksek Meclislerin aynı duyarlılığı Anayasanın kişi hak ve ödevleri, sosyal ve iktisadi hak ve ödevler ile siyasî haklar ve ödevler bölümlerinde yer alan ulusal dayanışmayı, sosyal adaleti, ferdin ve toplumun refahını gerçekleştirecek yasal düzenlemelerde de göstermesini diliyordu¹²⁰⁵. Tabî Üye Suphi Karaman, konuşmasının devamında, Tasarının kanunlaşmasından sonra muhtemel gelişmeleri açıklarken,

“...8. Zaman ve zemin uygun olursa siyasi malumlara siyasi haklarının verilmesi de sağlanacak ve seçimlere gidilecektir.

¹²⁰³ C.S. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 1, Cilt: 5, Birleşim: 92, (16.10.1962), s. 482.

¹²⁰⁴ C.S. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 1, Cilt: 5, Birleşim: 92, (16.10.1962), s. 483.

¹²⁰⁵ C.S. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 1, Cilt: 5, Birleşim: 92, (16.10.1962), s. 483.

9. *Ve nihayet bir milletvekilinin bir Kayseri mahkûmuna söylediği gibi 'Hâşâ minhuzur sizler varken Meclis bizim yerimiz olamaz, bizim vazifemiz sizleri kurtarmaktır. İşte kurtardık, buyurun Meclisinize' denecektir.*

10. *Ve nihayet 27 Mayıs Anayasasının tatbikatı 27 Mayısın mahkûm ettiği şahısların eline terk edilecektir”*

diyordu¹²⁰⁶. Karaman, sözlerini, millî iradenin lütuf ve atfeti olarak değerlendiren bir affa karşı olmadığını; fakat affın, bir haksızlığın tamiri olarak gösterilmesine şiddetle karşı olduğunu belirterek tamamlamıştı¹²⁰⁷.

Daha sonra, görüşmelerin yeterliği hakkında verilen önergelerin kabulü üzerine Tasarının maddelerine geçilmesi ve maddelerin ivedilikle görüşülmesi kararlaştırılmış ve 4 madde de görüşülüp kabul edilince, sıra tümünün oylamasına gelmişti. Bu sırada, 5 Cumhurbaşkanınca Seçilen Üye ve 19 Tabîî Üye tarafından verilen önerge kabul edildiğinden, Tasarının tümü açık oya sunulmuş ve Tasarı, 149 üyenin katıldığı oylamada, 23'e karşı 126 oyla kabul edilmişti¹²⁰⁸. 16 Ekim 1962 tarihinde kabul edilen Kanun, 17 Ekim 1962 tarihinde Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel'e sunuluyor ve Cumhurbaşkanı tarafından, hemen ertesi gün, 18 Ekim 1962 tarihinde Resmî Gazetede yayımlanıyordu. Böylece, 16 Ekim 1962 tarih ve 78 sayılı “*Anayasayı İhlâl Suçundan Yüksek Adalet Divanınca Mahkûm Edilenlerin Cezalarının Kısmen Affı Hakkında Kanun*” yürürlüğe girmiş oluyordu¹²⁰⁹. Bu Kanunun 1. maddesi uyarınca, Yüksek Adalet Divanınca Anayasayı ihlâl suçundan Türk Ceza Kanununun 146. maddesi gereğince mahkûm edilmiş olanların, bu mahkûmiyetlerine ait ilâmlarında yazılı muvakkat hürriyeti bağlayıcı cezalarının dörder senesi ile muayyen bir mntıkada ikametle emniyeti umumiye nezareti altına alınma cezaları affediliyor; 2. maddesi uyarınca da, aften yararlanarak bihakkın veya meşruten tahliye edilenlerin, mahçuriyet halinde bulundurulmayacakları ve özel kanunlarda yazılı bir meslek veya sanatın icrasının yasaklanmasına da tâbi tutulmayacakları öngörülüyordu.

¹²⁰⁶ **C.S. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1, Toplantı: 1, Cilt: 5, Birleşim: 92, (16.10.1962), s. 485.

¹²⁰⁷ **C.S. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1, Toplantı: 1, Cilt: 5, Birleşim: 92, (16.10.1962), s. 485.

¹²⁰⁸ Ret oyu kullanan 23 üyenin 4'ü Cumhurbaşkanınca Seçilen Üye, 19'u ise Tabîî Üye idi. Kabul oyu verenler arasında hiç Tabîî Üye bulunmuyordu. Sadece 1 Tabîî Üye (Kadri Kaplan) oylamaya katılmamıştı. Böylece, oylamaya katılmayan bu 1 üye dışında, tüm Tabîî Üyeler, söz konusu Af Kanununa ret oyu vermişlerdi. Bkz. **C.S. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1, Toplantı: 1, Cilt: 5, Birleşim: 92, (16.10.1962), ss. 487-488.

¹²⁰⁹ **Resmî Gazete**, 18 Ekim 1962, Sayı: 11235; **T.B.M.M. Kanunlar Dergisi**, Dönem: 1, Toplantı: 1, Cilt: 45, s. 707.

B. 23 Şubat 1963 tarih ve 218 sayılı Af Kanunuyla, Yüksek Adalet Divanınca Mahkûm Edilen Bazı Hükümlülerin de Af Edilmeleri

(23 Şubat 1963 tarih ve 218 sayılı “Bazı Suç ve Cezaların Affı Hakkında Kanun)

a- 218 Sayılı Kanunun Getirdiği Düzenleme

16 Ekim 1962 tarih ve 78 sayılı Kanun, Yüksek Adalet Divanınca, sadece Türk Ceza Kanununun 146. maddesi uyarınca Anayasayı ihlâl suçundan mahkûm edilmiş olanların mahkûmiyetlerine ait ilâmlarında yazılı muvakkat hürriyeti bağlayıcı cezalarının dörder yılını ve belirli bir bölgede emniyeti umumiye nezareti altına alınmaları cezalarını affediyor; ancak, yine Yüksek Adalet Divanınca, Türk Ceza Kanununun başka hükümleri veya diğer kanunlar uyarınca mahkûm edilmiş bulunanlara herhangi bir af sağlamıyordu. Bu mahkûmlar için kısmî bir af, 23 Şubat 1963 tarih ve 218 sayılı “Bazı Suç ve Cezaların Affı Hakkında Kanun” ile getirilmişti. Sözü geçen bu Kanun, esas itibarıyla, ülke genelinde çeşitli mahkemelerde yargılanmış ve bazı suç türleri hariç olmak üzere, 15 Şubat 1963 tarihine kadar işlenmiş çeşitli suçlardan hüküm giymiş olan tüm mahkûmlar için çıkartılmıştı. Yüksek Adalet Divanınca, Türk Ceza Kanununun 146. maddesi dışındaki hükümleri veya başka kanunlar uyarınca mahkûm edilen hükümlülerin cezalarının bir kısmı da bu Kanunun kapsamına alınmıştı. Gerçekten, sözü edilen 218 sayılı “Bazı Suç ve Cezaların Affı Hakkında Kanun”un 1. maddesinin (B) ve (C) bentlerinde,

“B) 5 sene ve daha az hürriyeti bağlayıcı bir cezaya veya bununla birlikte para cezasına mahkûm edilenlerin hürriyeti bağlayıcı cezalarının 5 senesi ve para cezalarının da üçte biri affedilmiştir.

C) Müstakilen 5 seneden fazla hürriyeti bağlayıcı bir cezaya veya bununla birlikte para cezasına mahkûm edilenlerin hürriyeti bağlayıcı cezalarının 5 senesi ve para cezalarının üçte biri affedilmiştir.”

deniliyor ve af kapsamı dışında bırakılan suçları belirten 3. maddenin, Yüksek Adalet Divanınca mahkûm edilenlere ilişkin (İ) bendinde de şu hüküm yer alıyordu:

“İ) 1924 tarihli ve 491 sayılı Teşkilâtı Esasiye Kanununun bâzı hükümlerinin kaldırılması ve bâzı hükümlerinin değiştirilmesi hakkında 12 Haziran 1960 tarih ve 1 sayılı Kanunun 6 ncı maddesi uyarınca kurulan Yüksek Adalet Divanınca, Türk Ceza Kanununun 146 ncı maddesi dışında birden fazla suçlarla mahkûm edilip ve hürriyeti bağlayıcı cezalarının toplamı sekiz seneyi geçenlerin bu mahkûmiyetlerine esas teşkil suçları.”¹²¹⁰

218 sayılı Kanunun 1. maddesinin (B) ve (C) bentleriyle, 3. maddesinin (İ) bendi birlikte değerlendirildiğinde; Yüksek Adalet Divanınca, Türk Ceza Kanununun 146 ncı maddesi dışındaki suçlardan mahkûm edilip, hürriyeti bağlayıcı cezalarının toplamı sekiz seneyi geçmeyen hükümlülerin cezalarının 5 yılının af kapsamı içinde

¹²¹⁰ **Resmî Gazete**, 23 Şubat 1963, Sayı: 11342; **T.B.M.M. Kanunlar Dergisi**, Dönem: 1, Toplantı: 2, Cilt: 46, ss. 390-391.

olacağı anlaşıyordu. Nitekim, 218 sayılı Kanunun 8. maddesinde, Yüksek Adalet Divanınca mahkûm edilmiş olup da, bu Kanundan yararlananlara, mahkûmiyetlerinin kanunî sonuçları olan mahçuriyet halinde bulundurulma ve hususi kanunlarında yazılı belirli bir meslek ve sanatın icrasından men edilmelerine ilişkin hükümlerin uygulanmayacağı da açıkça belirtiliyordu. Sözü geçen 8. madde hükmü şöyleydi:

*“MADDE 8.- 1924 tarihli ve 491 sayılı Teşkilâtı Esasiye Kanununun bâzı hükümlerinin kaldırılması ve bâzı hükümlerinin değiştirilmesi hakkındaki 12 Haziran 1960 tarihli ve 1 sayılı Kanunun 6 ncı maddesine göre kurulmuş olan Yüksek Adalet Divanınca mahkûm edilmiş olup bu kanundan faydalananlar hakkında bihakkın veya meşruten tahliye tarihinden itibaren bu mahkûmiyetlerinin tabîi neticesi olan, kanunî mahçuriyet halinde bulundurmaya ve hususi kanunlarında yazılı muayyen bir meslek ve sanatın icrasının men'ine dair hükümler tatbik olunmaz.”*¹²¹¹

Ayrıca, yine 218 sayılı Kanunun 2. maddesinde, Yüksek Adalet Divanınca sonuçlandırılmayan ve 22 Nisan 1962 tarih ve 44 sayılı “Anayasa Mahkemesinin Kuruluşu ve Yargılama Usulleri Hakkındaki Kanun”un Geçici 7. maddesi uyarınca, Anayasa Mahkemesine intikal ettirilen dâvalardan, Uşak ve halkı silâhlendirme ve Çanakkale Ağır Ceza Mahkemesinde görülmekte olan İskele ve 31 inci kilometre olayları ile ilgili dâva sanıkları hakkında takibat yapılmayacağı da öngörülmekteydi¹²¹².

¹²¹¹ **Resmî Gazete**, 23 Şubat 1963, Sayı: 11342; **T.B.M.M. Kanunlar Dergisi**, Dönem: 1, Toplantı: 2, Cilt: 46, s. 392.

¹²¹² 23 Şubat 1963 tarih ve 218 sayılı “Bâzı suç ve cezaların affı hakkında Kanun”un, 2. maddesinde şu hüküm yer almıştı:

“MADDE 2- 44 numaralı ve 22.4.1962 tarihli ‘Anayasa Mahkemesinin kuruluşu ve yargılama usulleri hakkındaki Kanun’ın Geçici 7 nci maddesi uyarınca, Anayasa Mahkemesine intikal ettirilen dâvalardan, Uşak ve halkı silâhlendirme ve Çanakkale Ağır Ceza Mahkemesinde görülmekte olan İskele ve 31 nci kilometre olayları ile ilgili dâva sanıkları hakkında takibat yapılmaz.” **Resmî Gazete**, 23 Şubat 1963, Sayı: 11342; **T.B.M.M. Kanunlar Dergisi**, Dönem: 1, Toplantı: 2, Cilt: 46, s. 390.

b- 218 Sayılı Kanunun, Kanunlaşma Sürecinde Geçirdiği Aşamalar

aa- Millet Meclisindeki Görüşmeler ve Tasarıda Bir Genel Siyasi Affa İmkân Veren Değişiklik Yapılması İstemleri

Bazı milletvekillerince verilen çeşitli af kanunu teklifleri¹²¹³ ile Bakanlar Kurulunca hazırlanan “Bâzı suç ve cezaların affı hakkında kanun tasarısı”¹²¹⁴, Millet Meclisi Başkanlığınca sevk edildikleri Adalet Komisyonunda birleştirilerek görüşülmüş ve Komisyonun 18 Şubat 1963 tarihli Raporu, Millet Meclisi Genel Kurulunun 20 Şubat 1963 tarihli 55. Birleşiminde ele alınmıştı. Bu Birleşimde, AP, CHP, CKMP, MP ve YTP Grup Başkanvekillerinin ortaklaşa verdikleri önerge kabul edildiğinden, Tasarının öncelikle görüşülmesi kararlaştırılmıştı¹²¹⁵. Daha sonra, Birleşimi yöneten Başkanvekili Mekki Keskin, Raporun basılıp dağıtımının üzerinden 48 saat geçmediğinden, görüşmelere başlanabilmesinin, Genel Kurulun oylarına bağlı olduğunu hatırlatarak, bu hususu da oya sunmuş ve kabul edildiği anlaşıldığından, Adalet Komisyonu Raporu, Genel Kurula geldiği gün, üzerinde görüşmelere başlanmıştır¹²¹⁶.

¹²¹³ i- Eskişehir Milletvekili Aziz Zeytinoğlu’nun, seçim suçları hakkında af kanunu teklifi; ii- Eskişehir Milletvekili Aziz Zeytinoğlu’nun, Umumi af kanunu teklifi; iii- Diyarbakır Milletvekili Alp Doğan Şen’in, 113 sayılı Af Kanununun 3 ncü maddesinin ‘m’ bendinin kaldırılmasına dair kanun teklifi; iv- Balıkesir Milletvekilleri Cihat Bilgehan ve Kaya Bulut’un, seçim suçlarının affı hakkında kanun teklifi; iv- Cumhuriyet Senatosu Maraş Üyesi Nedim Evliya ve 8 arkadaşının, basın suçları hakkındaki takibatın durdurulması ve verilmiş cezaların çektirilmemesi hakkında kanun teklifi; vi- Bursa Milletvekili Sadrettin Çanga’nın, 28.6.1960 tarihli ve 5 sayılı silâh taşıyan ve bulunduranların affına dair geçici Kanunun yürürlükten kaldırılması hakkında kanun teklifi ve vii- İçel Milletvekili Mazhar Arıkan’ın, 134 sayılı Kanunla muaddel 113 sayılı Af Kanununun 3 ncü maddesinin (İ) bendinin tadili hakkında kanun teklifi için bkz. Millet Meclisi S. Sayısı: 108, “Bâzı suç ve cezaların affı hakkında kanun tasarısı ile Eskişehir milletvekili Aziz Zeytinoğlu’nun, seçim suçları ve Umumi af kanunu teklifleri ve Diyarbakır milletvekili Alp Doğan Şen’in, 113 sayılı Af Kanununun 3 ncü maddesinin ‘m’ bendinin kaldırılmasına dair, Balıkesir milletvekilleri Cihat Bilgehan ve Kaya Bulut’un, seçim suçlarının affı hakkında, Cumhuriyet Senatosu Maraş Üyesi Nedim Evliya ve 8 arkadaşının, basın suçları hakkındaki takibatın durdurulması ve verilmiş cezaların çektirilmemesi hakkında, Bursa Milletvekili Sadrettin Çanga’nın, 28.6.1960 tarihli ve 5 sayılı silâh taşıyan ve bulunduranların affına dair geçici Kanunun yürürlükten kaldırılması hakkında ve İçel Milletvekili Mazhar Arıkan’ın, 134 sayılı Kanunla muaddel 113 sayılı Af Kanununun 3 ncü maddesinin (İ) bendinin tadili hakkında kanun teklifleri ve Adalet Komisyonu raporu”, **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 2, Cilt: 13, Birleşim: 55’in sonuna ekli, (20.02.1963), ss. 4-14.

¹²¹⁴ Bkz. yukarıda adı geçen Millet Meclisi S. Sayısı: 108, ss. 1-3.

¹²¹⁵ AP Grup Başkanvekili Cihat Bilgehan, CHP Grup Başkanvekili Vahap Dizdaroğlu, CKMP Grup Başkanvekili Cevad Odyakmaz, MP Grup Başkanvekili Ömer Zekai Dorman ve YTP Grup Başkanvekili Esat Kemal Aybar tarafından ortaklaşa verilen önergede şöyle denilmektedir:

“Yüksek Başkanlığa

Gelen kâğıtların raporlar kısmında bulunan bâzı suç ve cezaların affı hakkındaki kanun tasarısının bir an evvel kanunlaşması için gündeme alınarak, öncelik ve ivedilikle görüşülmesini arz ve teklif ederiz.” **M.M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 2, Cilt: 13, Birleşim: 55, (20.02.1963), s. 556.

¹²¹⁶ **M.M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 2, Cilt: 13, Birleşim: 55, (20.02.1963), s. 556.

Görüşmeler sırasında, Yüksek Adalet Divanınca mahkûm edilmiş olan siyasî hükümlülerin tümünü kapsayan bir af kanununun çıkarılmamasını eleştiren ve bu tür bir girişimi dile getiren konuşmalar dikkat çekmekteydi. Bu bağlamda, Millet Partisi Grubu adına söz alan Yozgat Milletvekili İsmail Hakkı Akdoğan, düşüncelerini şöyle açıklamaktaydı:

“...Ancak burada, bu kanunun Yüksek Meclise getirilmesine sebeb olan meseleye de temas etmek istiyoruz. Bunlardan başlıcaları 113 sayılı Kanundur. Halk dilinde Adana mahkûmları, Adana’da yatanlar diye adlandırılan meselelerdir. Yüksek malûmlarınız olduğu üzere, Millî Birlik Komitesi zamanında çıkarılan Af Kanununda (113 sayılı Af Kanunundan söz ediliyor E.O.), Adana mahkûmları son siyasi hâdiselerle ilgili görülerek, bunlar, af kanununun şümulü dışında bırakılmıştır. Bunların, affin dışında bırakılmalarına sebep, son siyasi hareketlerle ilgili olarak kabul edilmesidir. Bilâhara, Yassıada mahkûmlarının kısmen affi Yüksek Meclisinizce kabul edilmiş olduğuna göre, siyasi ve gayrisiyasi suçluların bir kısmının beş yıla mahkûm olanların affi, af kanunlarının şümulü içerisinde bulunduğundan, geri kalanların da artık bu af müessesesinden istifade etmesi lâzım geldiği fikri efkârı umumiyyede ve Yüksek Heyetinizde yerleşmiş bulunmaktadır...”¹²¹⁷

AP Grubu adına konuşan İzmir Milletvekili Ali Naili Erdem de, siyasi suçlara yönelik daha kapsamlı bir af kanunu tasarısının getirilmemesini eleştiriyordu. Erdem, şöyle demekteydi:

“...15 Ekim 1961 seçimleri sonunda bütün parti liderleri ile yapılan protokolda siyasi affin tahakkuku, şimdilik kaydı ile geri bırakılmış ve âhiren siyasi affin partilerüstü bir mesele olarak telâkki edildiği ilân edilmiş ve Birinci Karma Hükümetin Yüce Meclise sunulan programında da (Memleketin bünyesinde ve devletin bütün teşkilâtında devamlı huzurun temin edilmesiyle birlikte vatandaş münasebetlerinde, geçmiş siyasi mücadelelerin yaralarını tamamiyle tedavi etmek) taahhüdü yer almıştı.

Bu itibarla, af mevzuundaki teşebbüslerinde Hükümetin ilk bağlı bulunduğu kayıt kendi beyan ve taahhütleri olmalıdır.

İçtimai bir tedbir ve âtifet gerekçesiyle bugün Yüksek Meclise getirilen tasarının şümulüne bakılırsa, Hükümet ve Hükümet kanadını teşkil eden siyasi partilerin bu taahhütlerinden uzaklaştıkları görülmektedir.

Affi zaruri kılan sebep ve âmillerin tekevvünü halinde bu müesseseye müracaat edilmesinin cemiyet için hayırlı bir tedbir olduğu, kesinleşen ve kesinleşmeyen kazalar karşısında bunun ancak bir âtifet sayılacağı ilmi bir bedahattir.

Fakat, bugün Türk toplumunun ilgili bulunduğu af probleminin; ayrı bir özelliği, ve mânası vardır. Birinci Karma Hükümetin yaşayamamasının en önemli sebebi; bu taahhütlerin Hükümet programındaki sınırlar içinde tahakkuk ve tatbik

¹²¹⁷ **M.M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 2, Cilt: 13, Birleşim: 55, (20.02.1963), s. 557.

edilmesi lüzumunu müdafaa eden Adalet Partisinin görüşüne yer verilmesi ve yaraların tamamıyla tedavi edilmesi yolu terk edilerek; yarım ve sakat tedbirler aranması hususunda, koalisyonun, diğer ortak kanadını teşkil eden siyasi heyetin; inat ve ısrar halinde kalmış olmasıdır.

...

Bu hükümeti istihdaf eden İkinci İnönü Kabinesi, birinci beyan ve taahhütlerini kısararak, af mevzuunu, daha dar bir çerçeveye itmek suretiyle huzurun kurulmasını temine mâtufluk gayretleri tahdit eylemek yoluna yönelmiştir.

Protokoldaki şimdilik kelimesi, bugün lügat mânasını dahi kaybetmiş, meçhul bir zaman terimini anlatır hale gelmiş bulunmaktadır.

...

Hükümetin ve koalisyonu teşkil eden siyasi partilerin bidayetden beri izahına çalışmış olduğumuz taahhütlerini ifadan kaçınmaları karşısında, taahhütlerimize sadık kalarak, görüşlerimize uygun bir tadil teklifini huzuruza getirmiş bulunmaktayız...”¹²¹⁸

Tasarının tümü üzerinde, daha sonra, CHP Grubu adına Ankara Milletvekili Emin Paksüt ve CKMP Gurubu adına Sivas Milletvekili Cevad Odyakmaz söz almışlar ve Tasarıyı destekler görüş belirtmişlerdi. Her iki konuşmacı da, söz konusu Tasarının, büyük ölçüde, Millî Birlik Komitesince çıkarılmış olan 113 sayılı Af Kanununun, kapsam dışında bıraktığı suçlara yönelik olduğuna işaret etmişlerdi¹²¹⁹. YTP Gurubu adına söz alan Kastamonu Milletvekili Sabri Keskin ise, Meclisteki görüşmeler sırasında bu Tasarının geniş kapsamlı bir siyasî af haline getirilmesini uygun bulmadıklarına değinmekteydi. Keskin, bu konuda YTP’nin görüşlerini şöyle dile getiriyordu:

“...Yüksek Meclisin huzuruna gelen kanun tasarısı, 113 ve 134 sayılı kanunların tadili ve kısmen de âdi suçların affı mahiyetindedir. Bunu umumi Siyasi af Kanunundan ayrı ve müstakil mütalâa etmek lâzımdır. Evvelce Hükümet programındaki esaslar dâhilinde siyasi mahkûmların bir kısmı için, ve bunlara münhasır olmak üzere, 78 numaralı Kanunun çıktığı gibi, geri kalan siyasi mahkûmlar için de ayrı bir kanunla meselenin ele alınması iktiza eder. Bu itibarla, görüşülmekte olan kanun tasarısı ile siyasi mahkûmlar için çıkarılacak af kanununun birbirinden ayrı olarak huzuruza sevki gerekir.

Hatırlanacağı gibi, partimiz, siyasi affın partiler üstü bir mesele olarak mütalâa olunması fikrini ilk günden beri savunmuş ve bu görüş Parlâmentoda temsil olunan bütün partilerce benimsenmişti. Hal böyle olduğuna göre, 113 sayılı Af Kanununun tadili mahiyetinde olan tasarının görüşülmesi sırasında, umumi bir siyasi af teklifinin, yukarda arz ettiğimiz kabul tarzı ve görüşle bağdaşamayacağı noktasına işaret etmek isteriz.

Siyasi teşekküllerimiz tarafından gerek şimdi, gerek bundan böyle, siyasi affın bir istismar konusu olmaktan çıkarılmasına el birliği ile gayret sarf etmemiz elzemdir. Bu nokta üzerinde bilhassa durmamızın sebebi siyasi affın gecikmesi endişesine mâtuftur.

¹²¹⁸ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 2, Cilt: 13, Birleşim: 55, (20.02.1963), ss. 560-561.

¹²¹⁹ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 2, Cilt: 13, Birleşim: 55, (20.02.1963), ss. 561-565.

Y.T.P. Meclis Grubu siyasi, iktisadi ve içtimai zaruretlerin bir neticesi olarak siyasi affın da tahakkuk ettirilmesini samimiyetle arzu etmektedir.

Huzurun doğmasından huzursuzluk duymamak lâzımdır. Müzakere ettiğimiz bu tasarının 1 nci siyasi af tasarısının tamamlayıcısı ve sonuncu olacak tasarrufun da zeminini teşkil etmekte olduğuna inanıyoruz...” ¹²²⁰

Tasarının tümü üzerine milletvekillerinin şahısları adına konuşmaları sırasında, ilginç bir gelişme yaşanıyor ve AP Ordu Milletvekili Şadi Pehlivanoglu'nun konuşması sırasında AP milletvekilleri Genel Kurulu terk ediyorlardı. Şadi Pehlivanoglu, oldukça uzun konuşmasının bazı yerlerinde şöyle demektedir:

“...Çok kısa zamanda, Hükümeti üç defa af teklifini yapmaya mecbur eden sebepler, Türkiye'mizin geçici olarak dıñar olduğu ihtilâl rejiminin doğurduğu zaruretlere mebni olduğu aşikârdır. Hükümet(in) bu zarureti idrak etmesinden dolayı müteşekkirdir. Ancak, aşikârdır ki, bu zaruretlere toptan bir hal şekli bulunmadığı takdirde, bu kademeli tedavi mütemadiyen uzayacak, Türk eskârı umumiyesi ve Yüksek Meclisiniz, halli beklenen bir sürü problemler önümüzde dururken, bu mesele ile işgal olunacaktır. Görülüyor ki, Hükümetle birlikte Yüksek Meclisiniz, af zarureti bir vâkıa olarak kabul etmektedir. Yalnız Hükümetle anlaşılmadığımız cihet, Hükümetin, sosyal derdin devasını taksit taksit vermekteki inadıdır. Şayanı hayrettir ki, bu uzayışın neticelerinden bizzat şikâyetçi yine Hükümettir.

...

Arkadaşlar,

17 Şubat tarihli gazetelerden öğrendiğimize göre; Hükümet Başkanı İsmet Paşa umumi affın çıkıp çıkmıyacağı sorusuna şu cevabı vermiştir: 'Yok öyle şey.' Tasarının hazırlanışı sırasında, affın siyasi mahkûmlara da teşmil edilmesinin zaruri olduğunu, Koalisyonun ana kanatlarından birini teşkil eden bir partinin Genel Başkanı eskârı umumiyeye kesin olarak açıklamıştı. O zaman İsmet Paşa ile Alican arasında bir noktânaazar mücadelesi başlamış; Alican fikrinde ısrar edince Hükümet Başkanının Çankaya yolunu tutup Koalisyonu bozmak tehdidini ortaya attığını, herhalde benim gibi sizler de hatırlıyacaksınız. Her ne sebepse, Y.T.P.nin Genel Başkanı bu direnme karşısında yüzseksen derece bir dönüş yapmak zarureti hissetti. Burada şu hususu tesbit etmiş bulunuyoruz: Y.T.P., Genel Başkanlarıyla birlikte, siyasi mahkûmların da af şümulü içine alınmasının zarureti vicdanen kaani bulunmaktadır. Çünkü, bir insanın, hele Alican gibi bir insanın kanaati 24 saat içinde tamamen tersine dönemez. Fakat, bugün görüyoruz ki, Alican ve Bakanları kanaatlerinin hilâfına bu tasarıya imzalarını koymuşlardır. Bunun sebebini keşfetmek, biz Adalet Partililer için hiç de zor değildir. Çünkü, ortağıyla bir zamanlar biz de ortaklık yapmıştık. Çünkü, biz biliyoruz ki, Hükümet Başkanı İsmet Paşa kanaatlerinin bir zerresini dahi, Koalisyonun tümünün sıhhatine değışmez. Bu, İsmet Paşanın malûm icrai hükümet etme silitidir.

¹²²⁰ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 2, Cilt: 13, Birleşim: 55, (20.02.1963), s. 565.

Muhterem arkadaşlar; bütün âme hukuku filozofları bir noktada ittifak halindedirler: Devletin varlığı için onun hakimiyet kudretine sahibolması şarttır. Hâkimiyet ise asla tecezzi kabul etmez. Demokrasilerde ise bu hâkimiyet millet namına onu temsil eden Mecliste toplanır. Öyle ise, Hâkimiyeti millet namına kayıtsız şartsız istimal etmek hakkı, yalnız ve yalnız Yüksek Meclisinize aittir. Bu kudretin yarısı başkasına ait olamaz. Bütün siyasi krizlerin bugün, bu meselenin kati bir hâl şekline bağlanmamasından doğduğuna kaaniim. Meclis açıldıktan bu güne kadar hâkimiyetin aslan payını İsmet Paşa hükümete maletmek istemektedir. Demokratik nizamı Türkiye’de yerleştirmek ve onun varlığını korumak için, bu durum karşısında Yüksek Meclisinize büyük bir tarihi mesuliyet terettüp etmektedir.

...

Bütün bu durumlar muvacehesinde siyasi affın tasarıya ithal edilip edilmemesi hususunda yegâne karar sahibi Hükümet Başkanı veya Hükümet değil, Yüksek Meclisiniz, sizlersiniz.

Muhterem Hükümet ve Hükümet Başkanı, bu gerçeği kabul eden bir zihniyetle karşımıza çıktığı takdirde, Yüksek Meclisin siyasi af mevzuunda alacağı kararlar bizim nezdimizde de, millet nezdinde de mukaddes sayılacaktır. Buna emin olabilirsiniz.

Hürmetlerimle.” ¹²²¹

AP Ordu Milletvekili Şadi Pehlivanoglu’nun konuşmasından sonra, AP Grubu adına Balıkesir Milletvekili Cihad Bilgehan’ın söz aldığını ve Pehlivanoglu’nun konuşması sırasında AP milletvekillerinin toplu olarak Genel Kurulu terk etmelerinin nedenini, şöyle açıkladığını görüyoruz:

“Çok muhterem arkadaşlarım, bir noktanın tavzihi için huzurlarınıza çıkmış bulunuyorum. Konuşmam gayet kısa olacaktır. Biz, Parti Grup Başkanvekilleri dün Sayın Riyaset Makamında bir toplantı yaptık. Bu toplantıda, Heyeti Umumiyenizde, af kanununun ehemmiyetine binaen, süratle çıkarılması hususlarını, orada yapılan bir centilmen anlaşması ile tevsik ettik. Adalet Partisinin, bu anlaşmaya, her zaman olduğu gibi, tamamen riayetini temin edebilmek maksadiyle, Grup İdare Heyeti ve umumi olarak, tek bir arkadaşımızın konuşmasına karar vermiş bulunuyorduk. Hal böyle iken, bu karara rağmen, şahsı adına bir arkadaşımızın konuşmuş olması keyfiyetini, Adalet Partisi Meclis Grubu İdare Heyeti kararına rağmen, konuşmuş olmasını, ... protesto etmek maksadiyle Meclisi o anda terk ettiğimizi bilhassa ifade etmek isterim. Çünkü, biz parlâmentonun şerefi olarak bir af çıkmasını telâkki etmekteyiz, bu şeref mevcutsa yani affın çıkmasından dolayı bir şeref hâsıl olacaksa, bu şeref hiçbir partinin, hiçbir şahsın malı olmayacak, doğrudan doğruya parlâmentonun malı olacaktır.” ¹²²²

¹²²¹ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 2, Cilt: 13, Birleşim: 55, (20.02.1963), ss. 567-569.

¹²²² **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 2, Cilt: 13, Birleşim: 55, (20.02.1963), s. 570.

Bilgehan'dan sonra, AP Ordu Milletvekili Şadi Pehlivanoğlu'nun konuşmasında YTP Genel Başkanı Ekrem Alican hakkında ileri sürdüğü hususlara cevap vermek amacıyla, YTP Grubu adına Mardin Milletvekili Esat Kemal Aybar söz almıştı. Aybar'ın konuşması şöyleydi:

“Çok muhterem arkadaşlarım, biraz evvel şahsı adına konuşan Adalet Partili Şadi Bey arkadaşımız; günlerden beri matbuatta yer alan ve çeşitli tefsirlere yol açan bir konuya temas etmiş ve bu arada Genel Başkanımız Sayın Ekrem Alican'la Hükümet Başkanı arasında, bilhassa siyasi af konusunda bir ihtilâfin mevcudolduğuna işaret etmiş; Sayın Hükümet Başkanıyla diğer Koalisyon kanatlarını Koalisyonu bozmak tehdidinde bulunduğunu iddia etmiş Alican'ın da Grup görüşüne rağmen 180 derecelik bir dönüş yaptığını huzurunuzda belirtmek istemişlerdir. Bu mevzuun, üzerinde hassasiyetle durulur bir konu olması itibariyle, kendilerine grup adına çok kısa bir cevap vermek lüzumunu duymuş bulunuyoruz.

Af hakkındaki görüşlerimiz, Parti Grupumuzun sözcüsü tarafından bu kürsüde ifade edilmiştir. Gerek, Y.T.P. Meclis(i) Grubu ve gerekse Sayın Genel Başkanımız, bu memlekette huzurun teessüsü adına, umumi affin çıkarılması icap ettiğine kaanidir. Ancak, umumi af çıkarılırken ve bu affin çıkarılması ile memlekette huzurun tesisi düşünülürken, aftan dolayı bir huzursuzluk yaratılmak istenmemektedir. Affin zemini, affin zamanı, bu af ile memlekete huzur getirilmesinin bahis mevzuu olmasıyla taayyün eder. Günlerden beri, umumi ve siyasi af mevzuunda ve hakikaten umumi ve siyasi affi geri itecek bir şekilde yapılmakta olan polemikler; Hükümeti ve Hükümeti teşkil eden âzaları, Hükümete vücut veren siyasi partileri haklı bir endişeye sevk etmeye sebeb olmuştur. Umumi siyasi af, liderler arasında, sırası geldiği zaman konuşulacaktır. Memlekette huzurun tesisi bakımından, Hükümet gerekli tedbirleri almıya karardır. Sayın Hükümet Başkanı İsmet İnönü tarafından, Adalet Partisinin birinci muhtırasına verdikleri cevapta da sarahatla belirtildiği üzere, ‘sırası ve zamanı geldikçe gerekli tedbirler alınacaktır.’ Sayın Alican da bu görüşünü muhtelif vesilelerle ifade etmiştir. Alican'la, Sayın Hükümet Başkanı arasında siyasi affin çıkarılıp çıkarılmaması konusunda, sureti katiyede, bir ihtilâf olmamıştır. Hükümet bu hususta görüş birliğine sahiptir. Muhalefetten istirhamımız, arzu ettikleri siyasi affin bir an evvel çıkarılması iktiza ediyorsa, bu hususta biraz daha temkinli davranmaları biraz daha ağır başlı hareket etmeleridir. Hüretlerimizle.”¹²²³

Şahsı adına söz alan milletvekillerinden biri de, Erzurum Milletvekili Nihat Diler'di. Diler'in özelliği, kendisinin aynı zamanda, bu Tasarıyı incelemiş olan Millet Meclisi Adalet Komisyonunun Başkanvekili olmasıydı. Diler, Tasarının tümü üzerindeki görüşmeler sırasında, önce Komisyon adına konuşmak istemişse de, Komisyon Başkanı Denizli Milletvekili Hüdaî Oral, Komisyon olarak söz alma

¹²²³ M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 2, Cilt: 13, Birleşim: 55, (20.02.1963), s. 570.

talepleri olmadığını, bu nedenle Komisyon adına kimsenin konuşamayacağını belirttiğinden; Birleşimi yöneten Başkanvekili Mekki Keskin,

“Efendim, komisyonun kabul etmediği bir insanı burada sözcü olarak nasıl konuşturabilirim? Komisyon adına konuşacak arkadaş komisyon tarafından seçilir. Komisyonun Başkanı, Sözcüsü veya komisyon tarafından seçilen bir zat. Şahsınız adına, kendi muhalefetinizi söyleyeceğiniz zaman size söz vereceğim Nihat Bey; komisyondaki muhalefetinizi söyleyeceksiniz”

diyerek¹²²⁴, şahsı adına konuşması için Nihat Diler’e daha sonra söz vereceğini açıklamıştı. Sıra kendisine geldiğinde, Adalet Komisyonu Başkanvekili Erzurum Milletvekili Nihat Diler, Tasarının siyasî hükümlülerin tümünü kapsamıyor olmasına karşı çıkıyor ve Ömer Hayyam’dan aldığı dizelerle süslediği konuşmasında, eleştirilerini şöyle dile getiriyordu:

“Muhterem arkadaşlarım, benim mütaaddit defalar söz istememe sebep, her hangi bir şekilde polemik yapmak veya havayı bulandırmaya mâtufl değildir. Sadece, kendime düşen vazifeyi bihakkın ifa etmenin heyecanı içinde olduğumdan dolayı söz aldım. Bunun için affınızı istirham ederim.

...

İran şairi Ömer Hayyam, Allaha hitaben şöyle demekte ve af dilemektedir:

‘Farzet ki, benim gönlüm kararmış,

Senin nurun nerede?

Ben bir suç işliyeyim,

Sen de ceza veresin,

Bu bir alış-veriştir;

Senin rahmin nerede?’ Demek suretiyle, affın büyüklüğüne işaret ve ifade etmiştir.

Aziz arkadaşlar af, esas itibariyle, içtimai faydaya dayanır ve iki temel esasa istinadedir. İçtimai gaye esasıyla çıkarılır. Bu temellerden birisi ‘beşer şaşar’ adaletidir. Hâkimler, ne kadar üstün, ne kadar kabiliyetli, ne kadar faziletli ve ne kadar geçmişin tesirinden uzak, geleceğin endişesinden berî olursa olsunlar, beşerî hata ve kusurlarla mâlûldürler. Binaenaleyh meydana getirmiş oldukları hükümler muhakkak bu kusurlarla dolu bulunacaktır. Vermiş oldukları bu hükümler bazen bir mâsumu, bir maznun yerine sokabilir. Bu itibarla, hâkimlerin bu kusurlarından mütevellit, ‘bir mâsumu cezalandırmaktansa, bin maznunu beraat ettirmek eftaldir’ gibi bir netice meydana gelmiş ve bunun yüzü suyu hürmetine, her hukuk devletinde 30–40 senede bir af çıkarılmıştır. Birinci sebep budur.

İkinci sebep: Bir nizam yıkılır, yerine yeni bir nizam tesis edilir. Birinci nizamın yıkılmasına sebep; ahlâki, içtimai ve iktisadi sebeplerdir. Ahlâki ve içtimai sebepleri aksettiren Devlet ve hukuk mekanizmasıdır. Devlet ve hukuk nizamı lâyıki

¹²²⁴ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 2, Cilt: 13, Birleşim: 55, (20.02.1963), s. 566.

veçhile çalışmazsa, bunun neticesinde, cemiyetin içinde öyle bir vasat hazırlanır ki, iradesi en kuvvetli olan insanlar dahi, bu vasatın tesiri altında, suç işlemek zaruretinde kalırlar. Yani, ceza hukukunun mesnedini teşkil eden mesuliyet duygusu ortadan kalkar ve insanlar daha çok suç işlerler. İşte, şimdi bu vaziyet muvacehesinde cemiyet, bu hastalıktan kurtulur; hukuk ve Devlet nizamı yeniden tesis edilince, bunun neticesinde, artık bu nevi suçları işlemiş insanlar, yeni nizamın bir atıfeti ve nimeti olarak affedilir ve onlara yeni nizam, yeni rejim neticesinde husule gelen duruma şevkle, zevkle, iştirak etmek ve ona tam mânâsıyla ümitle bakmak için bir fırsat verilir... İşte aftan gaye, içtimai faydadır ve bu iki temel noktaya dayanmaktadır. Bu af kanununu arz ettiğim temel şartlar içerisinde değerlendirmek isterim.” ¹²²⁵

Af kanunlarının dayandığı ilkeleri bu sözlerle açıklayan Nihat Diler, konuşmasının devamında, ülkemizde 27 Mayıs İhtilâli sonrasındaki durumun, affa ilişkin açıklamasındaki ikinci nedene benzediğine işaret ediyor ve böyle bir ortamda, topyekûn bir affın çıkarılmasının daha doğru olacağını belirtiyordu. Erzurum Milletvekili ve Adalet Komisyonu Başkan Vekili Diler, sözlerini şöyle tamamlamıştı:

“...bu af kısmi olmasına rağmen, az da olsa bir içtimai fayda meydana getirecektir. Nihayet, biz çıkardığımız kimseleri, herhangi bir şekilde, aileleriyle birlikte ölüme götürmüyoruz. Netice itibarıyla, bunlar yuvalarına kavuşacaklar ve yeni bir affın çıkarılmasının zeminini hazırlıyacaklardır. Bu bakımdan af kanununun noksansız bir şekilde çıkarılmasını istiyorum. Hepinizi hürmet ve muhabbetle selâmlarım.” ¹²²⁶

Af Kanunu Tasarısı üzerinde şahsı adına konuşan bir diğer kişi de, CHP Ordu Milletvekili Ferda Güley'di. Güley, affetmenin bir fazilet olduğunu belirtiyor ve TBMM'nin de, affetme faziletine sahip bulunduğunu, ancak af konusunun siyasî getiri sağlama maksadıyla istismar edilmemesi gerektiğini vurguluyordu. Güley, gündemdeki Af Tasarısına ilişkin olarak görüşlerini şöyle dile getirmekteydi:

“Muhterem arkadaşlarım, bugün huzurunuzda gelen Af Kanunu tasarısı üzerinde söz almayacaktım. Fakat, bu affın siyasi affa teşmili ve umumileştirilmesi mevzuunda gerek muhalefet sözcüsü arkadaşımız, gerek onu

...Af şüphesiz, kişiyi insan yapan, insanileştiren, faziletlerin en yükseği ve en üstünüdür. Aftan yoksun kişi ve toplum, hakikaten ışığını kaybeder, insaniyetini kaybeder. Türk Milleti, bu bakımdan mevcut milletler içinde faziletli, ışıklı millet vasfı bakımından en ileri bir millettir. Affetmesini bilir ve tarihi boyunca affetmenin örneklerini vermiştir. Bu milletin bir sözü olan, eski deyimiyse bir nusu musaffası olan bu meclisler de milletlerinin hasletlerinden uzak değildir. Bu Meclis de affetmek faziletiyle faziletli, insani, ışıklı bir Meclistir. 1,5 seneye varan küçük tarih içinde

¹²²⁵ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 2, Cilt: 13, Birleşim: 55, (20.02.1963), s. 571.

¹²²⁶ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 2, Cilt: 13, Birleşim: 55, (20.02.1963), s. 572.

bu Meclis bir büyük siyasi af çıkarmış, bugün de bu af çizgisi üzerinde bir ikinci kademe vafında olan diğer bir affi görüşmekte bulunmaktadır. 1,5 sene içinde bir ihtilâl sonrası Meclisi olmasına rağmen, iki af müessesesinin sahibi olabilmıştır. İleride tarihler ve tarihçiler, bu Meclisi ve bu Meclisin içinden çıkmış olan bu Koalisyon Hükümetini, hangi şartlar içinde ve hangi güçlükleri yenerek siyasi affi çıkarabilmiş olduğunu takdirle, överek yâdedeceklerdir. Bâzi arkadaşlarımızın küçümsedikleri, azımsadıkları birinci af müessesesini, müverrihlerin bu Meclis için ve bu Meclisin Hükümeti için büyük bir başarı ve bir iftihar payı olarak kaydedeceklerine inanıyorum.

...

Muhterem arkadaşlarım, arkadaşlarımızın bir kısmı buraya gelip İnönü'nün bilhassa, af mevzuunda nerede bulunduğunu yanlış olarak göstermişlerdir. Ben, arkadaşınız bu vesileden istifade ederek bu tarih kürsüsünden milletimin, Meclisinin huzurunda İnönü'nün af konusunda nerede bulunduğunu kısa hatlarla ifade etmek istiyorum.

Seçim sonrası günlerinde idi. Partimin en yüksek bir organında toplanmıştık. Meclis açılmamıştı. Denildi ki, bir af getirilmesi hareketleri vardır. Ortam şu şekilde mağşuştur. Bu vaziyet karşısında Halk Partisi olarak nasıl hareket etmeliyiz? İnönü şu cevabı verdi: 'Af, bir milletvekilinden gelirse, kürsiye çıkar, bir partinin genel başkanı olarak derim ki; bu affi, Cumhuriyet Hükümeti getirirse, biz Halk Partisi olarak bu affin yanındayız. Cumhuriyet Hükümeti, Meclisinin huzuruna çıkar, affi getirdiğini, milleti ve tarihi önünde bütün avakıbini, bütün mesuliyetini kabul ettiğini beyan ederse, biz Cumhuriyet Halk Partisi olarak kendisiyle beraber oluruz. Oylarımızla destekleriz. Çünkü, af insani bir şeydir. Af insani bir şey olduğu için, benim partim de insan olmak, insaniyet sahibi olmak bakımından kimseden fazla olmadığı gibi, az da değildir.'

Muhterem arkadaşlarım, İnönü koalisyona girdi ve koalisyonun başında Başvekil olarak vazife aldı, 1,5 seneden beri yaptığı şey, sadece bundan ibarettir. Cumhuriyet Hükümetinin başındadır, bu Meclisinin demokratik Hükümeti olmak çizgisi üzerinde vazife görmektedir; millet ve tarih önünde mesuliyetini müdrük bir Hükümet olarak hangi mesafelerde, hangi ölçülerde bir affin getirilmesi gerekiyor ise, bu mesafelere, bu merhalelere gelince; bu ölçüde af getirmektedir. Ve bunu sizlerden aldığı kuvvet ile, sizlere niyabeten yapmaktadır. İktidarların ve hükümetlerin vazifesi, bir cemiyetin her hangi bir noktasına âriz olan ağırlıktan o cemiyeti kurtarmıştır (kurtarmaktır). İnönü'nün de, Hükümetinin de yaptığı budur. Şurada şu ağırlık var; şu tedbirleri alarak milleti ve toplumu bu ağırlıktan kurtaracağız. Bir balon yükselirken nasıl kum torbaları aşağıya atılırsa, muayyen bir mesafede muayyen ağırlıktaki kum torbaları aşağıya atılırsa, bir hükümetin de bunu yapması lâzımdır. İsmet İnönü ve Hükümeti de bunu yapıyor. Daha evvelki mesafede o adedde kum torbası atmak lâzımdı, attı. Bugün bu adedde ve bu ağırlıktan

kum torbası atılmak lâzım, onu atıyor. Yarın başka mesafeye ve başka merhaleye gelince başka ağırlık ve adeddeki kum torbalarını atacak ve milletimizin kaderinin balonunu daima yükseltme yolunda vazife görecektir.

Muhterem arkadaşlarım, Adalet Partisi Sözcüsü arkadaşımız dediler ki, milletin büyük çoğunluğunun istediği af...

Muhterem arkadaşlarım, bu meselede şu ölçü daha sahih olur. 10 senelik mücadele milleti kutuplaştırmıştır, kutuplaştırmış idi, ikiye bölmüş idi. Bu kutuplardan bir tarafın büyük bir çoğunlukla her hangi bir şeyi istemesi ve Hükümetin bu isteğe, bu milletin büyük ekseriyetinin isteğidir diyerek uygunluk göstermesi, bizim içinde bulunduğumuz şartlar göz önünde tutulursa bu topluma huzur getirmez. Basınıyla, diğer kuvvetleriyle bu tarafta bir kutup, öbür tarafta bir kutup; bu kutupların bastırılması, bu iki kutbun âhenktar bir şekilde telif edilmesi lâzımdır. Hükümet bunu yapıyor. Meclis olarak 1,5 senedir bunu yapıyoruz.

Muhterem arkadaşlarım, Halk Partisi olarak affın istismar edilmemesini, yalnız Halk Partisi olarak değil, komisyonda hizmet gören diğer partiler olarak affın istismar edilmemesini, bir mevzu yapılmamasını rica ediyoruz. Kayseri Ceza Evinde babaları, kardeşleri, kocaları, arkadaşları olanlar vardır. Elbette ki bunlar mustarıptirler, müteellimdirler, meyusturlar; doğru. Fakat bu ıstırapın biran evvel hafifletilmesi, bertaraf edilmesi, hangi yoldan yürüyerek elde edilir? Bâzı arkadaşlarımız orada olanlarla ıstırap yakınlığı halinde değildirler. Sadece partilerine önümüzdeki seçimlerde rey toplamak, rey almak kaygısı ile kaygılıdırlar. Bununla orada yatan arkadaşlara, vatandaşlara bu Meclisin affı gelmez, gelmesi mümkün değildir...

Bu Meclis ve bu Hükümet, siyasi affın diğer kademelerinin de yolu üstündedir. Uygun mesafeler aşıldıkça, uygun merhalelere geldikçe Cumhuriyet Hükümeti, ama bu Hükümet, ama bundan sonra gelecek Cumhuriyet Hükümeti, kim olursa olsun, Cumhuriyet Hükümeti, milletin menfaati için, rejimin menfaati için, Türk Milletinin atıfetlerinin bir ifadesi olarak, yeri ve zamanı geldikçe, yeri ve zamanında yapılacak işleri yapacaktır. İhtilâl edebiyatını bırakalım. İhtilâl edebiyatı ihtilâlden çıkmış bir millet için mutlaka zarar getirir; asla fayda getirmez arkadaşlarım. Düşünmek ve unutmamak lâzımdır ki, bir ihtilâlde en güç şey, Clemanceau'nun dediği gibi, porselenleri muhafaza etmektir. Saygılarımla." ¹²²⁷

CHP Ordu Milletvekili Ferda Güley'in konuşmasından sonra ilginç bir gelişme yaşanıyor ve CHP Grubu adına söz alan Bursa Milletvekili İbrahim Öktem, Güley'in parti adına değil, kendi adına konuştuğunu, bu konuşmanın Gruplarını bağlamadığını açıklıyordu¹²²⁸.

¹²²⁷ M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 2, Cilt: 13, Birleşim: 55, (20.02.1963), ss. 572-575.

¹²²⁸ CHP Grubu adına söz alan İbrahim Öktem'in açıklaması şöyleydi:

"Çok muhterem arkadaşlarım, grupumuz mensubu Ferda Güley arkadaşımızın buradaki konuşmaları tamamen şahsi beyanlarıdır; Grupumuzu ilzam etmediğini arz etmek mecburiyetinde kaldım. Hürmetlerimle." M.M. Tutanak Dergisi, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 2, Cilt: 13, Birleşim: 55, (20.02.1963), s. 575.

Görüldüğü gibi, Tasarının tümünün görüşülmesi sırasında, tartışmalar, adi suçların affına yönelik düzenlemeden çok, Yüksek Adalet Divanınca mahkûm edilen tüm hükümlüleri kapsayacak geniş kapsamlı bir siyasî affın zamanının gelip gelmediği üzerinde yoğunlaşmış bulunuyordu. Bu bağlamda, Başbakan İsmet İnönü'nün de söz aldığını ve siyasî affa yönelik düşüncelerini şöyle ifade ettiğini görüyoruz:

“Muhterem arkadaşlar, bugün konuşmakta olduğumuz kanun, Karma Hükümeti teşkil ederken, imzalanan protokola dayanan bir kanundur. 6 aydan beri protokol içindeki tarifini, tatbik şeklini, şümulünü hulûs ile tâyin etmeye çalıştık. Bugün huzuruza bu emeklerin mahsulü olan bir tasarı gelmiştir.

Biliyorsunuz, Birinci Koalisyon Hükümeti siyasi af konusundaki tartışmaların ölçüsünü bulamamaktan dolayı dağılmıştı. O zamandan beri muhalefet partisi (AP kastediliyor. E.O.) siyasi af konusunu elinden bırakmadı. Fakat Hükümet programının tesbit ettiği sınırların içinde çalışmalarımızı devam ettirdiğimizden, bu propagandanın tesirini fiilî sahaya naklettirmedik. Hiç kimsenin gözünden kaçmamaktadır ki, siyasi af konusunun bu tarzda istismarı huzursuzluğu artırmaktadır.

Muhterem arkadaşlarım, Birinci Koalisyonda siyasi af konuşulduğu zaman biz bir hudut tesbit ettik. 4–5–6 senelikler affedilecek ve bu 6 seneliklerin istifade ettikleri muafiyet miktarı geride kalanlara teşmil edilecek. O zaman bana söylemişlerdir ki, siyasi affı mutlak kâmil olarak isteyenler bizim 4, 5, 6 senelik dediğimiz affın bir kısmı ile razı olacaklarını söylemişler, alâkadarlarla temas ederek söylemişler. Yani o zaman 4 seneliklerle âzami olarak 5 seneliklerle iktifa etmek pekâlâ mümkün olacak idi. Bu ancak bizim siyasi af meselesinin haklı olan hudutlarını isabetle bulmak gayretimizdendir ki, 6 seneliklere teşmil olunmuştur. Ve ayrıca 4 senelik bir af müddeti de buna ilâve edilmiştir. Makbule geçmedi.

Bu siyasi af meselesini istismar konusu ederek konuşan hatibi, her tarafta hattâ Meclis içinde bile görüyoruz. Düşünerek mi söylüyor, yoksa konuşmaya başladıktan sonra sözleri, düşündüklerini aşıyor mu, bunu takdir etmek mümkün değil.

‘Biz buraya kin ve intikam dolu olarak geldik’ diyor. Böyle diyorlar. ‘Halk bunu istiyor’ diye her yerde yazıyorsunuz. Halka, tamamiyle ‘halk bu sizin istediklerinizi istiyor’ havasını yaymaya çalışıyorsunuz.

Muhterem arkadaşlarım, hiç kimseyi kırmak maksadı ile söylemiyorum. Mesele, sizi memleketin vaziyeti ve siyasi af konusundaki Hükümetin tutumu üzerinde açıkça aydınlatmaktır. Nihayet, iktidar ve muhalefet partileri olarak birbirimizle iyi geçinmenin ve beraber çalışmamızın hudutlarını bulmak mecburiyetindeyiz...

Şimdi siyasi af ne zaman konuşulacaktır? ...Ben Adalet Partisine cevabımda söyledim; burada efkârı umumiyeye de söylüyorum: Siyasi affın görüşülmesine mâni olan başlıca unsur; siyasi affın başlıca bir konu olarak istismar edilmesi, tahrik vasıtası yapılmasıdır. Bunu açık olarak belirtmek isterim. Tahrikler devam ettiği

müddetçe bu meseleyi görüşmiyeceğiz. Bu yapılmadığı zaman ne vakit görüşeceğiz. İstikbale ait hiçbir taahhüdüm yoktur. Ben memleketin muhtaç olduğu meseleleri ve dertleri lâıyk olduğu ölçüden daha geniş müsamaha ile, daha çok iyilik getirecek ölçüleri tercih ederek, tatbik etmek istidadında olan bir insanım. Başka hiçbir kuvvetim yoktur; Büyük Meclisten güvenoyu aldığım müddetçe buradayım ve bu güvenoyu almak üç partinin beraber çalışmasına bağlıdır. İstedığınız zaman bu Hükümeti vazifesinden alıkoymak elinizdedir. Hiçbir zaman Meclisin ve mebusların teşebbüsü ile, partilerin teşebbüsü ile bir siyasi hat tâyin edilecek ve aklımızın ermediği, onun mesuliyetini almak için kendimizde hak ve takat görmediğimiz zaman o mesuliyeti bize yüklemeye hiçbir kuvvet kâfi gelmez. Aklımızın ermediği mesuliyeti taşıyamayız. Bunun açıkça bilinmesini isterim. Zannediyorum her tarafını söyledim.

Koalisyon grubu içindeki münakaşalarımız, aramızda ayrılık ifade eden bir mahiyette değildir; bir koalisyon içerisinde daima olabilecek hâdiselerdir. Konuşuyoruz, anlaşıyoruz.

...Siyasi affın âtide ne vakit, ne şekilde, ne suretle görüşüleceği veya hiç görüşülmiyeceği hususunda hiçbir taahhüde girmiş değilim. Vaziyet bundan ibarettir.” ¹²²⁹

Başbakan İnönü'nün bu konuşması üzerine, Adalet Partisi Meclis Grubu adına, Genel Başkan İzmir Milletvekili Ragıp Gümüşpala söz istiyor ve bazı milletvekillerinin yerlerinden yaptıkları müdahaleler arasında, görüşlerini dile getiriyordu. Gümüşpala'nın konuşması ve bazı milletvekillerinin müdahaleleri Millet Meclisi tutanaklarına şöyle yansımıştı:

“BAŞKAN – Adalet Partisi Genel Başkanı Sayın Ragıp Gümüşpala. (Sol taraftan sürekli ve şiddetli alkışlar)

A.P. GRUPU ADINA RAGIP GÜMÜŞPALA (İzmir) – Aziz arkadaşlarım, Sayın Hükümet Başkanının birinci Koalisyon devrine kadar gitmek suretiyle yapmış olduğu konuşmalar üzerine cevap vermek zaruretinde kaldım.

Kıymetli arkadaşlarım, Birinci Koalisyon Hükümeti teşekkül ettiği zaman, liderler Reisicumhurun huzuruna davet edilip kendilerine Hükümetin teşkili vazifesi verildiği zaman, Sayın Reisicumhur şunu ifade buyurmuşlardı: ‘Fikirlerinden ve tecrübelerinden istifade etmek ve fakat partilerin ve partisnin üstünde tarafsız olmak üzere bu Hükümeti kurma vazifesini Sayın İnönü’ye veriyorum’ demişlerdi.

Arkadaşlarım, Koalisyonun teşekkül ettiği zamana kadarki memleket içindeki havayı hepiniz takdir edersiniz. Bir 27 Mayıs meydana gelmiş, bu 27 Mayıs memleketteki küskünlükleri kaldırmak, memleketteki ikiliği kaldırmak ve kardeş kanının dökülmesine mâni olmak için yapılmıştı. (Soldan, bravo sesleri, alkışlar.) (Ortadan, şiddetli gürültüler, gayrimeşru bir iktidar için sesleri.)

¹²²⁹ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 2, Cilt: 13, Birleşim: 55, (20.02.1963), ss. 577-579.

COŞKUN KIRCA (İstanbul) – Gayrimeşru bir iktidarı yıkmak için yapıldı.

BAŞKAN – Dinliyelim efendim, Sayın Coşkun Kırca, Sayın Coşkun Kırca, bu atakları siz yapmayın hiç olmazsa, Sayın Giritlioğlu... Dinleyiniz efendim. Oturunuz sıralara sükûnetle, dinleyiniz efendim.

A.P. GRUPU ADINA RAGİP GÜMÜŞPALA (Devamla) – Sabırlı olun, sabırlı olun, hazımkâr olun, sabırlı olun.

BAŞKAN – Sükûnetle dinleyiniz efendim, lûtfen dinleyiniz.

A.P. GRUPU ADINA RAGİP GÜMÜŞPALA (Devamla) – Kıymetli arkadaşlarım, bu çok iyi ve memlekette yatıştırıcı ve birleştirici olan (Şiddetli gürültüler) Ne yazık ki, bütün arkadaşlarımı veyahut bütün yazarları kastetmiyorum. (Ortadan, şiddetli gürültüler...)

ARİF ERTUNGA (İzmir) – Anayasanın birinci sayfasını okuyun.

BAŞKAN – Herkes biliyor, Anayasanın birinci maddesini rica ederim, bağışlamakla neyi halledeceksiniz?

A.P. GRUPU ADINA RAGİP GÜMÜŞPALA (Devamla) – Arkadaşlarım, biz Parti Başkanınızı sükûnetle dinledik, siz de lûtfen sükûnetle dinlemeyi öğrenin. (Soldan şiddetli alkışlar.) (Ortadan, gürültüler.)

BAŞKAN – Arif Bey, İçtüzüğü galiba ilk defa sizin hakkınızda tatbik etmek mecburiyetinde kalacağız. (Gürültüler)

A.P. GRUPU ADINA RAGİP GÜMÜŞPALA (Devamla) – 27 Mayısın çok iyi niyetleri olduğu ve bütün Türk Milletinin buna bel bağladığı günlerde bâzı yazarların ortaya çıkması ve memleketi ikiye ayırıcı taktiklere devam etmeleri, 27 Mayısın ilkelerini tamamen kaybetmiş ve memleketi tıpkı eski vaziyetten kötü duruma sürükler bir vaziyet almıştı. Arkadaşlar, o günkü birkaç yazarın yazılarında memlekette milyonlara teşmil edilen ‘kuyruk, düşük, alçak’ vasıflarını hatırlatırım sizlere. (Soldan, alkışlar)

Arkadaşlarım, Türk Milletine yöneltilen bu hakaretler karşısında bizim, sükûnetle, sabırla kendimizi anlatmak ve vatandaşa kendimizi belirtmek için her türlü harekete geçtiğimiz gibi, yine bu küskünlükleri yatırmak (yatıştırmak. E.O.) için de, işte, birinci koalisyona girmekle hakkımızda reva görülen bu kadar tertip ve tezvirlere rağmen, iyi niyetimizi, vatanperverliğimizi izhar ettik ve birinci koalisyona girdik. (Soldan, alkışlar)

Bu koalisyona girerken arkadaşlarım, biz, Hükümet Başkanımızı tıpkı Reisicumhurun ifade ettikleri şekilde, partisinin bir genel başkanı olarak değil, tarafsız bir Hükümet Başkanı olarak selâmlamak ve memleket realitelerini baş başa vererek halletmek istiyorduk. (Soldan, alkışlar) Bunda aldandık arkadaşlarım. Biz, yalnız bugüne kadar bir af mevzuu ile ortaya çıkmış değiliz. Affın memleketteki huzur için getirilmenin bir vasıtası olacağına inandık ve bu suretle bunu getirdik, istismar da etmedik. Daha Aralık 1961 başında Grupumuz tarafından ittifakla verilen kararla bütün partilerimize teklif ettik, partilerüstü birer komisyon teşkil

edelim, bu komisyonlar birleşsin, bugünkü Hükümete destek olsun, bunu hiçbir parti, hiçbir zümre istismar etmesin. Memleketin görüş vaziyetini, vatandaşımızın isteğini, birleşelim, tetkik edelim, görüşelim, Hükümete intikal ettirelim, dedik. Teklifimize cevap dahi verilmemiştir. Ve yine koalisyon devam ederken, Nisan ayı içinde birer komisyon teşekkül etmişti, iki parti arasında; bu komisyonlar memlekete ait birçok hususati ele almış ve çok iyi safhalara giden bir durum meydana gelmişti. Ve biz, liderler toplantısında, ‘bizi anlayın, bizim görüşlerimizi dikkatle dinleyin’ dedik. ‘Biz, Hükümeti desteklemeye kararlıyız’ dedik. Hükümetin istifası ile karşılaştık: 11, 12 Mayıs, 13 Mayıs vaziyeti ve nihayet 13 Mayıs Hükümet tebliği. Hükümet tebliğinde, yapılması gereken birçok hususat mevcut iken, af üzerine gidilmiyeceğinin ilân vaziyeti vardır. Biz, affın bir zaruret olduğunu ifade etmiştik ve yine Hükümete her hususta müzahir olacağımızı, destek olacağımızı belirtmiştik. Arkadaşlarım, Sayın Hükümet Başkanı, âdeta bir parti genel başkanı vaziyetinde, burada, bizim kin ve intikam üzerinde durduğumuzu ve bâzı arkadaşların görüşlerini tahrif etmek ve gazetelere maksadı mahsusla başka türlü geçirilmek suretiyle buraya başka türlü aksettiriyorlar. Ben Hükümet Başkanının bu hususa hiç temas etmemesini arzu ederdim. (Soldan, alkışlar) Bizim aramızda kinci, intikamcı yoktur arkadaşlar. Biz, sizin, Türk Milletinin kanlarını taşıyan insanlarız. Bu memleketin başına gelecek bir ihtilâlin nelere mal olacağını, neler getireceğini müdrık insanlarız. Bu memleketi biz, Güney-Kore yapmak niyetinde değiliz. Bunu bilmeniz lâzım. (Soldan, alkışlar)

Arkadaşlarım, biz bugünkü koalisyonun da devamını istiyoruz. Yeter ki, bizim iyi niyetimiz anlaşılsın; tahrif edilmek suretiyle eskârı umumiyeğe başka türlü aksettirilmesin.

Hükümet bir plân hazırlamıştır; tatbikini görelim ve muvaffakiyetinden biz de memnun olalım, kendilerini destekliyelim. Bir bütçe meydana gelmiştir. Bütçenin tatbik vaziyetini görelim; biz de icap ettiği zaman Hükümeti ve bugünkü koalisyonu destekliyelim. Yalnız, yeter ki, arkadaşlar, tarafımızdan düşünülmeyen, hatıra gelmeyen işleri ortaya çıkarmasınlar. Memleket severlik, şu veya bu zümreye ait değil, Türk Milletinin 30 milyonuna aittir. Hiçbir kimsenin bunu bölmeye hakkı yoktur, arkadaşlar (Soldan, şiddetli alkışlar) Biz, bu istikametteyiz, arz ve istirham ediyorum, anlayışlı olalım ve bu 30 milyonun kalkınmasını, refahını, saadetini birleşmekle ve artık partizan zihniyetten uzaklaşmakla bunu temin edelim. Memleket severlik, hepimizin vazifesidir. Biz de en az sizin kadar bu memleketi seven ve her an için bu memlekete kanımızı dökmeye hazır insanlarız. Bunu da arz ediyorum, hürmetlerimle muhterem arkadaşlar. (Soldan, bravo sesleri, şiddetli alkışlar)”¹²³⁰

Gümüşpala’nın konuşmasından sonra, Hükümet adına Devlet Bakanı ve Başbakan Yardımcısı Turhan Feyzioğlu söz almış ve Gümüşpala’nın konuşmasında ileri sürdüğü bazı hususlara değinmişti. Bu bağlamda, Başbakan Yardımcısı Feyzioğlu, Anayasanın Başlangıç kısmında yer alan 27 Mayıs tarifinin benimsenmesi gerektiğini belirtiyor ve şöyle devam ediyordu:

¹²³⁰ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 2, Cilt: 13, Birleşim: 55, (20.02.1963), ss. 579-580.

“...Çok muhterem arkadaşlarım, evvelâ bu temel noktada defalarca imzalarımızla, beyanlarımızla tescil ettiğimiz gerçekleri reddi inkâr yoluna gitmekten vazgeçmez isek, bu temel noktada bir defa değil, bin defa dudak ucuyla ve kalem ucuyla verilmiş olan şerefsözlerini, hakikaten yürekte verilmiş sözler olarak, yüksek ve yüce tutmazsak, işte o zaman Sayın Gümüşpala'nın da bir asker ve bir vatanperver olarak bizim kadar istediğine emin olduğum milli huzur, onun da hiç arzu etmediği istikametlerde sarsılabilir. Bu gibi hareketlere cesaret vermemek sorumluluğu, parti lideri olarak hiç değilse, en az bizim kadar onun da omuzlarındadır...”¹²³¹

Bu konuşmalardan sonra, Birleşimi yöneten Başkanvekili Mekki Keskin'in, Hükûmet adına yapılan konuşmalar sırasında söz istemiş olan Devlet Bakanı ve Başbakan Yardımcısı Hasan Dinçer'e söz verdiğini görüyoruz. Hasan Dinçer, konuşmaların tümüyle seyir değiştirdiğine ve hatiplerin Hükûmetin getirdiği af tasarısı üzerinde değil, 27 Mayıs ve geniş kapsamlı bir siyasî af üzerinde konuştuklarına dikkat çekiyor ve bundan üzüntü duyduğunu belirtiyordu. CKMP Genel Başkanı ve Başbakan Yardımcısı Hasan Dinçer, düşüncelerini şöyle dile getirmekteydi:

“Muhterem arkadaşlar, bugün müzakere etmekte olduğumuz mevzu, af mevzuudur. Af, Yüksek Meclisin millet adına göstereceği bir atıfetin bir şefkatin ifadesidir. Mevzuu, bu mânada alınca millet adına af çıkardığımız bir zamanda hepimizin kavgadan, parti mücadelelerinden, kinden, ihtirastan uzak ve fakat hepimizin, meşbu olduğumuz insanlık ve şefkat hislerine sıkı sıkıya bağlı bir halde bulunmamız lâzımdır. Müzakereleri dinlerken ve takibederken, almış olduğu mahiyet, girmiş olduğu mecra ve söylenilen sözlerin taşımakta olduğu mâna itibariyle üzüntü duymamaya imkân yoktur. Hükûmet adına bir af tasarısı getirdik, Koalisyonu teşkil eden kanatların imzalarıyla tevsik ettikleri bu tasarı etrafındaki konuşmaların bu hudut içinde kalması lâzımdır. Hal böyle iken, müzakerelerde bu gayenin ve bu mânanın dışına çıkan ve bir nevi parti mücadelesi halini alan sözlerle; hangi kanattan gelirse gelsin, hattâ Hükûmet âzalarından dahi gelse iştirak etmemize imkân yoktur.

Biz, Hükûmet anlayışını; Meclis müzakerelerinde mevzuun dışına çıkmamak, tarafsız kalmak ve her halükârda parti mücadelelerine girmemek mânasında anlıyoruz.

Burada, 27 Mayıs tartışıldı ve Sayın Feyzioğlu'nun beyanları karşısında bizlere de terettübeden ve cevaplanması icap eden sualler soruldu. Feyzioğlu arkadaşım da koalisyona dâhil diğer Hükûmet âzalarına, bu mânada kendisiyle beraber olup olmadıklarını beyan etmeye davet etti. Benim cevabım şudur arkadaşlar; 27 Mayıs Anayasa tarif etmiştir. O halde, 27 Mayıs anlayışında şununla, bununla değil, biz Anayasa ile beraberiz.

Benim istirhamım; gerek bu mevzuun taşıdığı hususiyet ve gerekse bu milletin pek çok olan dertlerine deva bulma bakımından meselelerimizin hallinde,

¹²³¹ M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 2, Cilt: 13, Birleşim: 55, (20.02.1963), s. 581.

vazında ve münakaşasında birbirimizi kırıcı, birbirimizi incitici ve mütemadiyen mâzinin mücadelesini hatırlatıcı beyanlardan ve davranışlardan kaçınalım. Geçmiş göz önünde tutmak suretiyle, birbirimizi desteklemek ve birbirimize kardeş gözüyle bakmak ve birbirimizi ikmal etmek yoluna sapmamız en doğru yoldur ve vazifemizin icabı budur kanaatindeyim.

Muhterem arkadaşlarım. Türk Milletinin ıstırabı büyüktür. Türk Milletinin ıstırabı, biz politikacıların birbirimize düşmemizden, millete aidolan vazifelerimizi unutup, birbirimizi daima kötölemekten ileri geliyor. Bu kötü itiyadı, bir nevi hastalık haline gelmiş olan bu durumu, bünyemizden, vicdanlarımızdan ve idrakimizden söküp atabilirsek, o zaman, hakikaten faydalı yola sapmış ve bu milletin hakiki hâdini mevkiine gelmiş oluruz. Getirilmiş olan af, İkinci Koalisyonun teşkilinde taahhüt edilmiş olan bir affın, genişletilmiş şeklidir. Bunun mümkün olduğu kadar yaralara merhem olacağına inanıyoruz. Onun için Yüksek Heyetinizden affın bu şekli ile, (şüphesiz maddeler üzerinde tartışılacak, tevakkuf edilecek noktalar olabilir) çıkmasında fayda mütalâa ettiğimizi bir kere daha ifade etmek isterim... ”¹²³²

Daha sonra, Adalet Partisi Meclis Grubu adına Balıkesir Milletvekili Gökhan Evliyaoğlu kürsüye gelmişti. Evliyaoğlu, mevcut Tasarı üzerinde, Adalet Partisinin tümüyle hukuk tekniğine uygun olarak açıklamalarda bulunurken, eski alışkanlıklarından kurtulamadıklarını iddia ettiği bazı politikacıların, görüşmelerin seyrini değiştirdiklerini ileri sürüyor ve bundan esef duyduklarını belirterek, şöyle devam ediyordu:

“...Arkadaşlar, Adalet Partisi modern politikanın bütün icaplarını benimsemiştir. İşte o sebeptendir ki, Adalet Partisine mensubolan politikacılar, memleket meselelerini, millet realitelerini tamamen modern politikanın isnadettiği ilmi, sosyoloji prensipleriyle tetkik etmek temayülündedirler ve meselelerini bu kürsüye de o zaviyeden getirirler...

Şimdi arkadaşlar, burada af konusu üzerinde Hükümet sözcüleri meseleyi vaz'ederken bir nokta üzerinde durdular. Eskiden beri bu nokta üzerinde hassasiyetle dururlar. O da bir zaman millete ilân edilmiş olan ve altında hakikaten namuslu insanların haysiyetini taşıyan imzaların bulunduğu protokolleri ileri sürerler. Fakat düşünmezler ki, protokoller de zamanın inkişafıyla biraz geride kalan, donmuş, kalıplaşmış metinlerdir. Öyle olmasaydı, İkinci Koalisyon protokolüyle Birinci Koalisyon protokolü arasında fark olmamak lâzımgelirdi.

Buradan çıkaracağımız mâna şudur: Biz bunu temenni etmiyoruz, ama, bir üçüncü Hükümet protokolü olursa, şurası muhakkaktır ki, buraya getirilenden daha müsbet ve daha farklı olacaktır.

¹²³² **M.M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 2, Cilt: 13, Birleşim: 55, (20.02.1963), s. 586.

Şimdi arkadaşlar, içtimai hayat yürüyen, akan bir nehir gibidir. İçtimai hâdiseler inkişaf eder; inkişaf ettikleri nisbette eski protokolleri değiştirip, yeni protokoller haline getirirler.

Burada üzerinde durmak istediğimiz bir hâdise var, o da şudur: Sık sık tekrar edilegelen bir hâdise olarak bu protokollerin altındaki imzalar meselesi bir şeref ve haysiyet meselesi olarak yanlış bir şekilde bu kürsüye getirilmektedir. Bu yanlıştır, kaldı ki, protokollerle hususi beyanlar arasında namus bahsinde hususi beyanlara ait daha mühim bir mesele vardır, bir şahsiyet dâvası vardır...

Şimdi arkadaşlar, 27 Mayıs İhtilâlini milletçe hep beraber yaşadık. İhtilâlin tam kriz noktasında, siyasi suçluluk meselesi müzakere edilirken, mesul makam yani üniformalı inkılâpçılardan teşekkül eden Meclis, İnkılâbın krizine rağmen bâzı meseleleri cesaretle affetme haysiyetini ortaya koymuşken, bugün aradan geçen zamana rağmen hâlâ o otoritelere atıf yaparak onları mahkûm durumda bırakmak, bu memlekete yapılan en büyük ihanetlerden biri olarak kaydedilecektir...

Sonra arkadaşlar, burada şu meseleye temas etmekte, bu vesile ile bir zaruret duyuyoruz. Maalesef bu demagojik vasat bâzı mesul mevkilere doğru sirayet etmek hassasına sahiptir. Bir bakıyorsunuz, bütün taktiklerine alışılageldiğimiz Hükümet Başkanından da öteye gidiyor. Daha dün gazetelerde okuduk, bu memleketin Devlet Reisi 'eğer bir gün Adalet Partisi gelirse onun bile affı çıkaracağını zannetmiyorum' diye yetkisini aşan bir şekilde Büyük Meclisin üzerine, bilhassa bu mevzuun görüşüleceği zamanlarda tazyik icra etmek durumuna gelmiştir. Bunu da bu vesile ile protesto ediyorum.

Bu memlekette, evetli hayırlı, ezici bir çoğunlukla değil bu tabiri bir milletin kardeş çocukları için lüzumlu görmüyoruz. Fakat haysiyetli bir çoğunlukla, bu memlekette bir Anayasa kabul edilmiş artık herkes Devlet Reisinden, Başvekilinden, milletvekiline ve dağdaki çobana kadar herkesin bu Anayasayı ittiba etmesi zamanı gelmiştir ve geçmektedir...

Şimdi arkadaşlar, burada sık sık yine bu meseleler görüşülürken, yine yanlış taktikle Adalet Partisi kadrosuna eski idarenin bir takım hataları anlatılarak, Demokrat Parti zihniyetine hücum edilmektedir.

Arkadaşlar, Demokrat Parti eğer kapatılmasaydı kendisine yapılan inatlara elbette cevap verecek drijanları olacaktı. Bunları bizim mesuliyetimiz üzerine bırakmasınlar. Çünkü, biz Adalet Partisi olarak yeni devrin partisiyiz. Vasati yaş seviyesi 35 durumunda olan bu parti, bu memlekette hakiki demokrasiyi bütün geçmiş zihniyetlerin üstünde, fakat geçmişteki tarihin bütün müspet taraflarıyla birlikte gerçekleştirmek kararındadır.

Bu arada Sayın Parti Liderimizin yaptığı konuşmaya cevap verilirken, biraz ona tarizde bulunulmak istenildi. Gümüşpala, artık onu tanıyorsunuz az konuşan bir adamdır. Fakat çok konuşmaktan bir şey çıkmadığını bu tarih ortaya göstermektedir. Hele bağıra bağıra icrayı hükümet etmekten kimseye fayda gelmemiştir. Hitler de

çok bağirmiştir. Musolini de çok bağirmiştir, az konuşanlar devam ediyor. Evet, Sayın Gümüşpala'ya isnatlar yapılırken, ne tuhaf 27 Mayıs namı hesabına isnatlar yapılırken, bizzat 27 Mayısın yakın tarihi unutulmaktadır. Bir adam 27 Mayısın Genelkurmay Başkanı olduğu zaman azizdir de aynı vatanseverlik hissiyatıyla bir memleketin büyük ekseriyetine lider olarak temsilci durumuna geçince farklı bir şahsiyet mi kazanır?

Biz Adalet Partisi olarak Genelkurmay Başkanlığı yapmış Genel Başkanından en basit memleket vazifelerini büyük aşk edinmiş kadrosu mensuplarına kadar, baştan başa, bulunduğumuz her mevkide aynı adamlar olarak kalmak kararındayız. Biz devirlere göre değişen adamların kadrosu değiliz... ” ¹²³³

Gerek Hükûmet, gerek çeşitli parti grupları adına yapılan bu konuşmalardan sonra, YTP Grubu adına da Edirne Milletvekili Talât Asal söz almış ve önce tümüyle teknik düzeyde giden görüşmelerin, daha sonra bir polemik konusu haline getirilmesini eleştirmişti. Talât Asal, bu konuda, YTP'nin görüşlerini şöyle açıklıyordu:

“Muhterem milletvekili arkadaşlarım, bu kanun huzurunuzda geldiği zaman, hepimizin yüreğinde bir inşirah vardı. Bu inşirahın, bu elektrikli hava içerisinde dağılmamış olduğunu ümit ve temenni ediyorum.

Cumhuriyet Halk Partisi sözcüsü muhterem arkadaşımız, komisyondaki fikir ve sözlerini bir tarafa itmesini bilmiş ve sadece teknik meseleler üzerinde durduktan sonra, kanunun bir sükûnet içerisinde çıkarılması temennisinde bulunmuş idi. Ve filhakika çok muhterem Adalet Partisi de aynı fikir istikametinde olmalıdır ki; onlar da sadece grup sözcülerine söz verdiler ve hattâ şahsı adına konuşan bir arkadaşın durumu muvacehesinde Meclisi terk etmek gibi, parti disiplinine uygun bir parlâmento tatbikatında bulundular. Demek ki; bu parlâmentoda temsil edilen bütün siyasî partiler, Türkiye'yi bir başka noktadan diğer noktaya getirecek olan bu kanunun, polemiklerin dışına çıkma hususunda zımnî bir mutabakata varmış ve bunu sarahaten Büyük Meclise takdim etmiş bulunuyorlardı.

Bütün bunların rağmına, bizce incir çekirdeğini doldurmayacak bir polemğin içine girmiş olmasından dolayı, üzüntü duymak icabeder arkadaşlarım. Ne diyoruz? Türkiye bir noktadan kalkmış, diğer bir noktaya gelmiştir. Bunu kabul ediyoruz. Birinci Koalisyon Hükümeti ne demişti ve hepimiz bu arada ne diyoruz?

Diyoruz ki, mazinin yaralarını saralım ve bu memlekette tam ve kâmil mânasiyle bir kardeşlik havası yaratalım.

Muhterem arkadaşlar, mazinin küllerini açıp, eşelemeye devam ettiğimiz müddetçe bu anlayış hududunun dışına çıkmış oluruz. Bu takdirde parlâmento olarak ne biz rahat yüzü görürüz, ne de maziye eşeleme gayreti devam ettiği müddetçe Hükümet rahat yüzü görür arkadaşlarım.

¹²³³ **M.M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 2, Cilt: 13, Birleşim: 55, (20.02.1963), ss. 587-589.

Hakikaten, temenni ederdik ki, bu bir teknik kanundur. Bunun üzerinde taraflar teknik meseleler olarak fikirlerini dermeyan etsinler ve bu kanun müşterek temennimizin istikametinde tedvin edilsin...

*Y.T.P. Meclis Grubu, her meseleyi tek taraflı açıdan değil, çok taraflı olarak mütalâa etmek gayreti içindedir. Bugüne kadar itham altında kalışımızın sebepleri rağmına sadece partiler üstü menfaati, sadece memleket menfaatini düşünme gayreti içinde bulunduk. Ama bununla demek istemiyorum ki, bütün siyasi partiler aynı gayret içinde değildirler. Ufak-tefek metot ihtilâflarımız vardır. Bu metot ihtilâflarımızı aramızda dostça, kardeşçe; dışarda seviştığımız, mazide aynı okulun aynı sıralarında oturduğumuz zamandaki anlayış içinde anlamaya çalışırsak, intikal devresinin birtakım acılarını kolaylıkla atlatmış, yaralarını kolaylıkla sarmış oluruz arkadaşlarımız. Biz, bu gayret içindeyiz ve bu Parlâmentoyu temsil eden arkadaşlarımızı ve partilerimizi bu çabanın içerisinde görmek istiyoruz...”*¹²³⁴

YTP Grubu adına yapılan bu konuşmadan sonra, bazı milletvekilleri Tasarının tümü üzerinde şahısları adına söz almışlardı ve görüşmelerin yeterliği üzerine verilen çeşitli önergeler, Hükûmet adına Başbakan konuşmak istediğinden, tartışmalar arasında reddedilmişti¹²³⁵. Görüşmelerin yeterliği yönünde verilen önergeler reddedilince, Başbakan İsmet İnönü kürsüye geliyor ve orduya ait yapılmış imaları kesinlikle kabul etmediğinin altını çiziyordu. İnönü, sözlerine şöyle devam ediyordu:

“...Sayın Gümüşpala, Hükümet bana tevdi edildiği zaman, pek muhterem Devlet Başkanının, partizanlık yapmıyacağımı ileri sürerek Hükümeti bana tevdi buyurduklarını söylediler. Muhterem Devlet Başkanından, ne Hükümeti teşkile memur edildiğim zaman ve ne de ondan sonra hiçbir vakit partizanlık yaptığımıza dair bir ihtara muhatabolmadım. Bir parti genel başkanı olarak iktidara geldim. İlk koalisyonda Adalet Partisiyle yarı yarıya Hükümet teşkil ettik. Ve Hükümette, memlekette alışılmış partizan idarenin kaldırılması için çalıştık. O kadar çalıştık ki, Sayın Gümüşpala bana; yazılarıyla Hükümet âzasının partizanlık yaptığından şikâyet eder idi. Ve şikâyet ettiği Hükümet âzaları da Adalet Partisinin bakanları idi.

¹²³⁴ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 2, Cilt: 13, Birleşim: 55, (20.02.1963), ss. 590-591.

¹²³⁵ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 2, Cilt: 13, Birleşim: 55, (20.02.1963), ss. 594-595. Görüşmelerin yeterliğine ilişkin önergelerin aleyhinde söz alan CHP İstanbul Milletvekili Suphi Baykam'ın, bu konudaki düşüncelerini şöyle dile getirdiğini görüyoruz:

“Pek muhterem arkadaşlarımız, bütün memleketin dikkatini çekecek önemli bir müzakere yapan Büyük Meclisiniz, bu kadar mühim bir müzakere esnasında yanlış bir karar vermekle karşı karşıya bırakılıyor.

Bir Hükümet Başkanı, bu kadar hayati bir konuda konuşmak için Yüksek Meclisten söz rica etmektedir. Böyle bir zamanda, bir kıfayetin kabulünün, zannederim ki, Parlâmento tarihimize dahi bir yenilik olacağı kanaatini taşıyorum. Bu sebeple hiç başka sebep aramadan, mevzuun aydınlanıp aydınlanmadığı konusunda her hangi bir şey söylemeden şunu rica edeceğim, grup sözcülerinin konuşmasından sonra Hükümet Başkanı konuşmak ihtiyacıdadır. Bu fırsattı kendisine vermenizi ve kıfayeti reddetmenizi rica ederim.” **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 2, Cilt: 13, Birleşim: 55, (20.02.1963), s. 595.

Muhterem arkadaşlarım, ondan sonra devam ettiğimiz İkinci Koalisyonda ve devam edeceğimiz işlerde, Cumhuriyet Halk Partisi Genel Başkanı olarak memlekette partizan idarenin aleyhindeyiz. Nitekim, diğer partilerin, gerek ortak partilerimizin, hattâ muhalefet partilerinin liderleri de, parti lideri olarak eski mânada partizanlık idaresinin aleyhinde bulundular.

27 Mayısın mânasında bizi lüzumsuz münakaşaya götüren esas şudur: 27 Mayıs, meşruiyetini kaybetmiş bir iktidara karşı millet hareketinin ifadesidir. Bu Anayasa sözüdür, tefsir sözü değildir. Binbir şekilde her ihtilâlin, maksada göre, münakaşa konusuna göre verilen bir çehresi ve bir mânası vardır. Bizi müşterek anlayış ve selâmete götürecek olan münakaşasız konu, 27 Mayısın Anayasada belirtilen mânasındadır: Meşruiyetini kaybetmiş bir iktidara karşı milletin kıyamının bir ifadesidir.

Siyasi affın istismarı tecrübelerle sabit olmuştur ki, zararlıdır, maksada erişirmez, arzu edilen maksadı geciktirir, güçleştirir. Bunu, bir defa daha söylemeyi vazife sayarım. Siyasi af hakkında hiçbir taahhüdümüz olmaksızın bu tasarıyı getiriyoruz. Âtiye ait, zamanına, usulüne ve her hangi bir şeye ait hiçbir taahhüdü tazammun etmeksizin bu af kanununu getiriyoruz. Büyük Meclisin af kanununu bu şekilde karara bağlamasını istirham ederiz...”¹²³⁶

Başbakan İnönü'nün konuşması bitince, görüşmelerin yeterliği konusunda yeni bir önerge verilmiş ve Birleşimi yöneten Başkanvekili Mekki Keskin, bir milletvekiline söz verdikten sonra bu önergeyi oya sunacağını açıklamıştı. Bu bağlamda, sıradaki, Sivas Milletvekili Tahsin Türkay'a söz vermişti. YTP Sivas Milletvekili Tahsin Türkay'ın, bazı milletvekillerinin gösterdikleri tepki nedeniyle, yoğun tartışmalar arasında yaptığı konuşma, Millet Meclisinin 20 Şubat 1963 tarihli 55. Birleşim tutanaklarına şöyle geçmişti:

“TAHSİN TÜRKAY (Sivas) – Muhterem Başkan, Sayın arkadaşlarım.

Huzurunuzda gelen ve reylerinizle meriyete girecek olan bu kanun tasarısını memnuniyetle karşılamaktayım. Çünkü; gecikmiş olmasına ve bu gecikmeden mütevellit yüzlerce ailenin, masum vatandaşların artan ıstırabına rağmen, vatandaş vicdanında derin yaralar açan bir mevzuu kısmen de olsa tamir ve tedavi yoluna girilmiş bulunmaktadır.

Değerli arkadaşlarım,

Şu hususu bir realite olarak kabul etmek zorundayız ki, Türk vatanında huzur ve sükûnun sağlanması, Türk Milletinin fert olarak, cemiyet olarak karşılıklı dayanışma ve sevgi tezahürleriyle birbirine el uzatması ancak ve ancak 27 Mayıs takaddüm eden olaylarla, 27 Mayıs İhtilâlinin tabii olarak tevlidettiği hâdiselerin muhakemesini tarihe bırakmak ve bunları unutmakla kabildir.

¹²³⁶ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 2, Cilt: 13, Birleşim: 55, (20.02.1963), ss. 595-596.

Millet ve cemiyet hayatımızda büyük sarsıntılar ve değişiklikler yapan bu olayların üzerinden bir sünger çekmek ve Türk Milletinin faaliyet ve gücünü becamızı sağlayacak bir teminat altına alacak istikbale mûzaf hedeflere tevcih etmek zaruretindeyiz.

Muhterem arkadaşlarım,

Büyük Meclisiniz yukarda arz ettiğim gayeye uygun karar ve faaliyetleriyle Meclisin açıldığı tarihten bugüne kadar birçok fedakârlıkta bulunmuştur. Ve isabetli kararlar vermiştir.

Bir taraftan Milli iradenin hiçbir suretle kayıt ve tahdide mâruz kalmamasını temin, bunu dünya ve millet efkârı umumiyesine ispat etmek; diğer taraftan Türkiye’de demokratik rejimi tehdit eden tehlikeleri memlekette her hangi bir huzursuzluk yaratmadan bertaraf etmek başlıca gayemiz olmuştur.

Nitekim, 1 nci Koalisyon Hükümeti ilk programında rejimin her türlü tahrik ve tehlikelere karşı korunacağını vaat ederken; memlekette huzurun sağlanması için geçmişin yaralarının sarılmasının katî lüzumuna inandığını da belirtmek mecburiyetini hissetmiştir.

Muhterem arkadaşlarım,

Dâvalarımızı ve meselelerimizi açıkça ortaya koymak, münakaşasını millet huzurunda yapmak zorundayız. Bunun zamanı gelmiş ve geçmiştir.

27 Mayıs 1960 tarihinde Türkiye’de seçimle iş başına gelen ve Türk Milletinin kahir ekseriyetini temsil eden bir Parlâmentoya ve onun Hükümetine karşı askerî bir ihtilâl yapılmıştır. Kabul etmek lâzımdır ki, İhtilâli yapanlar, hareketlerinin hiçbir şahsa ve zümreye müteveccih olmadığını ısrarla iddia etmelerine rağmen, yine İhtilâlin tabii tasarrufları neticesi Türkiye’de bir kısım vatandaşlar mağdur edilmişlerdir. (Soldan, bravo sesleri, ortadan ‘yok öyle şey’ sesleri, gürültüler.) Var, var...(Ortadan ‘yok !’ sesleri, gürültüler.) Siz kabul etseniz de, etmeseniz de var ve biz bunu bu kürsüden söyleyeceğiz. (Gürültüler.) Bunu böyle bilmeniz lâzımdır.

BAŞKAN – Tahsin Bey, karşılıklı konuşmayı bırakınız.

TAHSİN TÜRKAY (Devamla) – Köylerde, kasabalarda, şehirlerde, politik mülâhazalarla yanlış karar ve hareketlere tevessül edilmiştir. Bir İhtilâl mahkemesi kurulmuş, bu mahkeme kararları ile bir kısım vatandaşları mahkûm etmiştir. (Ortadan çok şiddetli gürültüler, ‘İhtilâl mahkemesi değildir. Yüksek Adalet Divanı, tavzih et.’ sesleri.) İhtilâl !.. Evet, evet İhtilâl...(Şiddetli gürültüler) Türkiye’de.. (Başkan tarafından mikrofonun sesi kesildi, hatip duyulmayan şekilde konuşmasına devam etti. Ortadan çok şiddetli gürültüler.)

BAŞKAN – Sayın Türkay, İhtilâl mahkemesi sözünü tavzih ediniz. (Ortadan, gürültüler, tavzih etsin sesleri, ayağa kalkarak bağırma.) Yüksek Adalet Divanından bahsetmek istiyorsunuz. (Ortadan, gürültüler, bağırma.) Bırakınız Allah aşkına... Konuşalım. (Gürültüler) Hatip tavzih edecektir, tavzih ediniz Sayın Türkay.

TAHSİN TÜRKAY (Devamla) – Bağırmalarınızla, çağırımlarınızla Millet'in bildiği hakikatleri, tarihin sinesine geçecek hakikatleri...(Başkan tarafından mikrofonun sesi kesildi.) (Gürültüler) (Mikrofonun sesi açıldı.) Bunu böyle bilmelisiniz.

BAŞKAN – Lütfen İhtilâl mahkemesi sözünü tavzih ediniz. (C.H.P. sıralarından 'Sözünü geri alsın, tavzih etsin.' sesleri, şiddetli gürültüler.)

TAHSİN TÜRKAY (Devamla) – Kastım bir İhtilâl rejimidir. Millî Birlik İdaresi ve bu rejim bir mahkeme kurmuştur. (Ortadan, 'söyle, tavzih et, ne duruyorsun !' sesleri.)

BAŞKAN – Tavzih ediniz, zapta geçecektir.

TAHSİN TÜRKAY (Devamla) – Tavzih ediyorum. Bir İhtilâl rejimi bir mahkeme kurmuş ve bu mahkeme bir kısım vatandaşları mahkûm etmiştir. (Ortadan, 'adı ne ne, söyle' sesleri) (Şiddetli gürültüler.) Haydi sizin dediğiniz olsun, Yüksek Adalet Divanı. (Mikrofonun sesi kesildi.) (Ortadan, 'dediğimiz olmaz, o ne biçim lâf !' sesleri, sıra kapaklarına vurmalar, çok şiddetli gürültüler ve ayağa kalkıp bâzı milletvekilleri tarafından kürsüye doğru yürümeler, bu arada Samsun Milletvekili Feyzi Ceylân kürsünün ön kısmına gelerek ve kürsüye sıçramak suretiyle hatibin kâğıdını yırtarak anlaşılmiyan sözler sarf etti. Çok şiddetli gürültüler.)

REŞİT ÖNDER (Tokat) – ...

(Çok şiddetli gürültüler, sıra kapakları vurmalar, soldan şiddetli gürültüler.)

BAŞKAN – Tahsin Bey, sözünüzü kesiyorum, lûtfen kürsüyü terk ediniz. (Çok şiddetli gürültüler, ayağa kalkıp kürsü üzerine yürümeler.)

BAŞKAN – İniniz Tahsin Bey, sözünüzü kestim.

TAHSİN TÜRKAY (Devamla) – Arkadaşlar; Başkan bir taraftan kürsüye tecavüz oluyor, onu önlemiyor da ...(Gürültüler)

BAŞKAN – Arkadaşlar kıfayet önergesini oyunza sunuyorum. Kabul edenler... Etmeyenler. Kabul edilmiştir. (Gürültüler)

Bir takrir daha var, onu da okutuyorum.

'Yüksek Başkanlığa

Af Kanununun sükûnetle, karşılıklı anlayış, sevgi ve şefkat hisleriyle konuşulmasını teminen oturuma yarım saatlik bir ara verilmesinin oylanmasını arz ve teklif ederiz.

Sinop

Sivas

Cemil Karahan

Cevad Odyakmaz'

BAŞKAN – Yarım saatlik ara verilmesi teklifini oyunza sunuyorum. Kabul edenler... Etmeyenler... Kabul edilmemiştir.

EMİN PAKSÜT (Ankara) – Usul hakkında söz istiyorum.

BAŞKAN – Buyurun, usul hakkında.

EMİN PAKSÜT (Ankara) – Muhterem arkadaşlar; Sayın Reise ve Yüksek Heyetinize bir noktayı açıkça ifade etmeye mecburum. Burası Türkiye Büyük Millet Meclisidir. Türkiye Büyük Millet Meclisi meşru nizamın bekçisidir. Burada bulunan her birimizin milletvekili sıfatımız meşruiyet inancından doğar. Bizi dışardaki insanlardan ayıran, millî iradenin mümessili kılan, verdiğimiz oylarla birtakım fikirleri kanun yapan ve onları yürüten bu meşruiyet inancıdır. Millî iradenin temsilcisi sıfatından kendisini nez’eden adam, burasını millet kürsüsü addetmiyor demektir. Meşruiyet inancı Anayasanın temelidir. Bu temeli sarsarak bu kürsüye milletvekiliyim diye çıkan ancak hakiki bir sahtekâr durumundadır. (C.H.P. sıralarından, alkışlar; soldan gürültüler, yuh, yuh sesleri) (Çok şiddetli gürültüler) (Mikrofonun sesi kesildi) Ya kabul edeceksiniz, ya milletin meşruiyetini... Milletvekilleri olarak. (Çok şiddetli gürültüler)

BAŞKAN – Emin Beyefendi; nitekim indirdik, sözünü kestik. (Şiddetli gürültüler) Tavzih ettirdik sözünü, kürsüden indirdik. (Sağdan ‘sözünü geri alsın’ sesleri, çok şiddetli gürültüler, ‘bu ne biçim söz, Reis Bey, kürsüden indirsene’ sesleri)

BAŞKAN – Ne yapalım başka? Sözünü tavzih ettirdik. (Ortadan ‘ettirmedin’ sesleri, gürültüler)

EMİN PAKSÜT (Devamla) – Meşruiyet sözüne tahammülünüz yoktur. (Ortadan, ‘Bravo’ sesleri, soldan ‘Yuhh’ sesleri, şiddetli gürültüler)

BAŞKAN – Efendim; lütfen sükûnetinizi muhafaza ediniz.

EMİN PAKSÜT (Devamla) – (Başkana hitaben) Tarihi celse yaşıyoruz, icabatını yapınız.

BAŞKAN – Bir dakikanızı rica ediyorum, arkadaşlar.

(Tahsin Türkay’a hitaben) Sayın Tahsin Türkay, geliniz kürsüye ve sözlerinizi tavzih ediniz. (Ortadan, ‘Gel... gel sesi’)

TAHSİN TÜRKAY (Sivas) – Ben sözlerimi tekrar ediyorum, kasdım şudur: Bir ihtilâl olmuş, bu ihtilâl kendine mahsus rejim kurmuş, bir ihtilâl rejimidir. Bunu kabul etmez misiniz? Ben Yüksek Adalet Divanını bir özel mahkeme olarak kasdetmedim. Yüksek Adalet Divanı olarak kastediyorum, bir yanlışlık olmuşsa bunu düzeltiyorum. Ancak, bu kürsünün kudsiyetinden bahsettikleri halde...(Mikrofonun sesi kesildi)...Buraya hücumla... Bu zihniyetin kudsiyetten bahsetmeye hakkı yoktur. Emin Paksüt’ün hakkımda söylediği sözleri mikâbiyle kendisine iade ediyorum. (Gürültüler) Şunu bilmeniz lâzımdır ki; biz buraya sizin emrinizle...(Mikrofonun sesi kesildi).

BAŞKAN – Tamam... Tamam Tahsin Bey.. Efendim, maddelere geçilmesini oylarınıza sunuyorum. Kabul edenler... Etmeyenler... Maddelere geçilmesi kabul edilmiştir... ”¹²³⁷

¹²³⁷ M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 2, Cilt: 13, Birleşim: 55, (20.02.1963), ss. 596-598.

Böylece, Af Kanunu Tasarısının tümü üzerinde, Millet Meclisinin 20 Şubat 1963 tarihli 55. Birleşiminde, sabah saat 10'da başlayan görüşmeler, zaman zaman çok sertleşen tartışmalarla, beş saat sonra, saat 14.55'te tamamlanıyor ve Tasarının maddelerine geçilmesi kabul ediliyordu¹²³⁸. Görüşmelerde, önemli kısımlarını yukarıda aynen aktardığımız gibi, dikkat çeken husus, tartışmaların, esas itibarıyla adi suçların affına yönelik bu tasarının teknik yönleri üzerinde değil; fakat, 27 Mayıs İhtilâlinin meşruiyeti ve Yüksek Adalet Divanınca mahkûm edilen hükümlülerin tümünü içerecek olan bir geniş kapsamlı bir siyasî affın zamanının gelip gelmediği üzerinde yoğunlaşmasıydı. Sözü edilen geniş kapsamlı siyasî af istemi, Tasarının maddelerinin görüşülmesi sırasında da dile getirilmişti. Bu bağlamda, Tasarının tümü üzerindeki görüşmeler sırasında AP Grubu adına yaptığı konuşmada İzmir Milletvekili Ali Naili Erdem'in açıklamış olduğu gibi, AP Grubu bir değişiklik teklifi öneriyordu. Gerçekten, AP Grup Başkanvekilleri İzmir Milletvekili Ali Naili Erdem ve Balıkesir Milletvekili Cihad Bilgehan, verdikleri bir değişiklik önergesinde, Yüksek Adalet Divanınca mahkûm edilenlerin tümünün herhangi bir ayrıma tâbi tutulmaksızın, cezalarının fer'i ve mütemmim neticelerine de şâmil olmak üzere affedilmelerini istemişlerdi. Ali Naili Erdem ve Cihad Bilgehan'ın AP Grubu adına verdikleri önerge şöyleydi:

“Yüksek Başkanlığa

Sevk edilen tasarılarından 1/470 esasta kayıtlı 15.2.1963 tarihli bâzı suç ve cezaların affı hakkındaki kanun tasarısının 2 nci maddesinin aşağıdaki şekilde tadilini arz ve teklif ederiz.

Madde 2. 1924 tarihli ve 491 sayılı Teşkilâtı Esasiye Kanununun bâzı hükümlerinin kaldırılması ve bâzı hükümlerinin değiştirilmesi hakkındaki 1 numaralı Kanunun 6 nci maddesine göre kurulmuş olan Yüksek Adalet Divanınca mahkûm edilenlerin cezaları fer'i ve mütemmim neticelerine de şâkim olmak üzere affedilmiştir.

*44 numaralı ve 22.4.1962 tarihli ‘Anayasa Mahkemesinin Kuruluş ve Yargılama Usulleri hakkındaki Kanunun’ geçici 7 nci maddesi uyarınca Anayasa Mahkemesine intikal ettirilen dâvalardan Uşak ve Halkı Silâhlendirme ve Çanakkale Ağır Ceza Mahkemesinde görülmekte olan İskele ve 31 nci kilometre olayları ile ilgili dâva sanıkları hakkında takibat yapılmaz.”*¹²³⁹

Ancak, Adalet Komisyonu Başkanı Denizli Milletvekili Hüdaî Oral, yaptığı konuşmada, Komisyonun bu önergeye katılmadığını beyan etmekteydi. Hüdaî Oral, şöyle diyordu:

¹²³⁸ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 2, Cilt: 13, Birleşim: 55, (20.02.1963), ss. 555-598.

¹²³⁹ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 2, Cilt: 13, Birleşim: 55, (20.02.1963), s. 604.

*“Çok kıymetli arkadaşlarım, teklif Yüksek Adalet Divanınca Anayasayı ihlâl suçundan Türk Ceza Kanununun 146 ncı maddesince verilen mahkûmiyet kararlarının affını tazammun etmektedir. Af cemiyetin yüksek menfaatlerine, içtimai fayda mefhumuna dayanır. Komisyonunda yapılan müzakereler neticesi, komisyon bugünkü şartlar altında umumi siyasi bir affın kabulünü mümkün görmemiş ve Hükümetin bu mevzudaki hassasiyeti ve teklifi isabetli ve yerinde mütalâa edilmiştir. Bu bakımdan umumi huzur ve sükûnun gelmesi, efkârı umumiyenin yatışması için lâzımgelen tedbirlerin alınmasında âzami hassasiyeti gösterdiğinden emin olduğumuz Hükümetimizin bu mucip sebebinin komisyonunuz da yerinde bulmuş olduğundan arkadaşlarımızın, umumi siyasi affın şümulünün genişletilmesini isteyen ve tamamiyle 146 ncı maddeye müsteniden verilen cezaları da affın şümulüne dâhil eden bu teklifine komisyonunuzun katılmadığını ve reddedilmesi lâzımgeldiğini arz ederim.”*¹²⁴⁰

AP Grubu adına Ali Naili Erdem ve Cihad Bilgehan’ın verdikleri değişiklik teklifi, AP’ye mensup 26 milletvekilinin önerisinin kabulü üzerine açık oya sunulmuş ve 160 kabul ve 8 çekin(m)sere karşı, 198 oyla reddedilmiştir¹²⁴¹.

bb- Tasarının Cumhuriyet Senatosunda Görüşülmesi ve Millet Meclisinin Kabul Ettiği Metinde Bazı Değişikliklerin Yapılması

Millet Meclisinin 20 Şubat 1963 tarihli 55. Birleşiminde kabul ettiği metin, Cumhuriyet Senatosunda, hemen iki gün sonra 22 Şubat 1963 tarihli 49. Birleşimde ele alınmıştı ve siyasî af tartışmaları Senatodaki görüşmelerde de karşımıza çıkmaktaydı. Bu bağlamda, AP Grubu adına konuşan Bursa Üyesi İnsan Sabri Çağlayangil, İkinci Koalisyon Hükûmeti döneminde daha önce çıkarılan kısmî siyasî affın birçok aksaklıklara yol açtığını ileri sürüyor ve genel nitelikte bir siyasî affı öngören değişiklik önergesini vereceklerini de bildirdiği konuşmasına şöyle devam ediyordu:

“...Kısmi siyasi afkanununun müzakeresi sırasında Adalet Partisinin ısrarla müdafaa ettiği bu hususa, maalesef iltifat olunmamıştır. Bunun neticesi olarak, suç teşkilettiği bilâhara ortaya çıkan birtakım fiillere zaruri olarak iştirak etmiş veya yetkili mercilerine emirlerine, bağlı bulundukları statüye uyararak, inkıyat eylemiş bâzı memurların aylardır devam edegelen mevkufiyet hallerinin izahına, ne hukukan ne de adalet ve insaf kaideleri muvacehesinde imkân kalmamıştır. Bugün tetkik eylemekte bulunduğumuz tasarı murtabit suçu mahiyetinde olan fiiller dolayısıyla ceza görmüş olanlardan bir kısmını, artık tahliyelerinin yaklaştığı günlerde, af yoluna gidiyor. Siyasi kısmî affın meriyeti tarihinden bugüne kadar geçen zaman zarfında bunların

¹²⁴⁰ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 2, Cilt: 13, Birleşim: 55, (20.02.1963), s. 605.

¹²⁴¹ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 2, Cilt: 13, Birleşim: 55, (20.02.1963), ss. 605, 606, 692-695.

mühim bir kısmının cezalarını bitirmek suretiyle tahliye olunduklarını da hatırlatmak isterim. Demek oluyor ki, elimizdeki kanun, bir bakıma bariz bir adaletsizliğin gecikmiş bir şekilde tasfiyesi gayretinden doğmuştur. Dünyanın en büyük nimeti olan hürriyetten haksız sebeplerle, aylardır mahrum bulunan bu zavallı memurların ah ve vebalini uhdelerinde taşıyanların yerinde olmayı arzulayacak bir fert tasavvur edilemez. Bu acı gerçeğe rağmen, eğer şimdiye kadar yapılan hatalara bu kanunla bir yenisi ilâve edilmemiş olsa idi, biz gene bu tedbiri isabetli olarak karşılamakta asla tereddüt etmiyecektik.

Fakat esefle görüyoruz ki, yeni kanunla da bâzı adaletsizliklere yer verilmiş bulunuyor. Yüksek Heyetin malûmudur ki, af kanunlarında şahsi istisnalar bahis konusu olamaz. Mahiyeti birbirinden farklı olmiyan fiiller yüzünden cezaya uğrıyanların bir kısmının affı, diğerlerinin cezalarının ipkası suretiyle muamele yapılması, hukukta emsaline raslanmış bir vâkıa değildir... Şekavet, zimmet, ihtilâs gibi suçların af dışı kalması caiz ve mutattır. Fakat af müessesesinin üzerinde, takdimen işlemesi beynelmilel hukukun ana kaidesi olarak kabul edilmiş bulunan siyasi fiillerden doğan mahkûmiyetlerin affı şümulü içine alınmasına rıza göstermemek, bir zümre için makbul görünen âtifeti, diğerinden esirgemek, affa vücut ve hayat veren ana fikirdeki asalete ve şefkat hisleriyle tezat halinde kalır. Cezaları cismani bir eza haline kalbeder. Ve bu merhamet müessesesine, zalimane bir hüviyet verir. Diğer taraftan Yüksek Adalet Divanına tevdi edilmiş bulunan ve zamanın kifayetsizliği bakımından rüyetine imkân kalmıyan, dâvaların bir kısmı hakkındaki takibatı durdurtmak, bir kısmını olduğu gibi bırakmak yahut ta aynı mahkemenin rüyet ederek kesin bir hale getirdiği muhtevası terk edilen dâvalardan daha düşük derecede önem taşıyan konulara ait cezaları yürürlükte tutmak için, hukukî bir mesnet tedariki de mümkün değildir.

Teşriî meclisler, af yetkisini kullanıp kullanmamakta muhtardır. Fakat bu yetki kullanılırken, eşitlik prensiplerinin ihlâlâine, keyfi veya hissi istisnalar ihdasına hukukan ve mantıken cevaz yoktur.

...Hükümet kanatlarına mensup partilerin, siyasi af konusunun, bu kanunun sınırları dışında kaldığı yolunda gelişen görüşlerini de isabetli bulmuyoruz. Bu vesileden faydalanarak siyasi suçluların affı ve bu konunun huzur ile ilgisi etrafındaki görüş ve isteklerimizi bir kere daha açıklamak ihtiyacındayız.

Bidayette partiler üstü bir mesele olarak telâkki edilen ve o yoldan çözülmek istenilen umumi siyasi af meselesi, İkinci Koalisyon Hükümetinin kuruluşundan sonra, bu hüviyetini kaybetmiş ve münhasıran Hükümet ait ve onun takdirlerine bağlı bir mahiyete bürünmüştür. Nitekim, bu Hükümetin çıkardığı kısmi siyasi af Kanununun hazırlıklarında partimiz daima dışarıda bırakılmış ve bu kanunun mahiyeti bizce ancak Parlâmento müzakereleri sırasında malûm olabilmıştır. Gerçi, Hükümet Başkanının kendisine has üslûbiyle, geçmiş siyasi mücadelelerin yaralarını tamamiyle tedavi etmek şeklinde ifadesini bulan af meselesinin, Hükümet Programında yer almış

bir taahhüt halline inkılâbetmesi bakımından, bu konuyu Hükümetin halleylemesi en uygun bir yol olarak düşünülebilirdi. Fakat Birinci ve İkinci İnönü kabineleri sarîh taahhütlerine rağmen bunu tahakkuk ettirmenin çarelerini aramaktan daima kaçınmış ve bu mesele, ne zaman ne şekilde hallonulacağı tamamiyle meçhul bir hüviyet iktisabetmiştir... Adalet Partisinin umumi siyasi af meselesine verdiği önem, geniş mânasiyle huzurun doğuşunda bu kanunun taşıdığı ağırlığı takdir eylemekten ve millet çoğunluğunun hangi istikamete müteveccih bulunduğunu sıhhatle teşhis etmekten doğan, kanaatlerine dayanır...

...Biz, bu zihniyetin ışığı altında, siyasi suçluların da, bu vesile ile aflarını sağlayacak bir tadil teklifini huzurunuzda getirmiş bulunuyoruz.

Karar ve takdir yüce vicdanlarınızın sesinden gelecek. Hükümet ve koalisyonu teşkil eden siyasi partiler, bu konudaki ilk taahhütlerine sadık kalabilirlerse, yüksek reyleriniz teklifimiz lehine teveccüh ederse, ufkumuzun aydınlanması için hiçbir engel kalmıyacaktır... ”¹²⁴²

AP Grubu adına İhsan Sabri Çağlayangil tarafından yapılan bu konuşmadan sonra CHP Grubu adına Urfa Üyesi Esat Mahmut Karakurt söz almıştı ve önce demokrasinin bir feragat, tahammül ve soğukkanlı bir biçimde karar verme rejimi olduğunu hatırlatmıştı. Esat Mahmut Karakurt, şöyle diyordu:

“Muhterem beyefendiler, mâruzatım uzun olmayacaktır. Eski İngiliz Başvekili Churchill, demokrasi için, demokrasi ideal bir idare tarzı değildir. Fakat ondan daha iyisi henüz mevcut olmadığı için en iyi idare tarzı demokrasidir, der. Biz de işte senelerden beri medeni dünyanın daha iyisini bulup, tatbik edemediği için, insan topluluklarını idaresinde en üstün, en doğru sistem olarak kabul ettiği demokrasiyi memleketimizde uyguluyabilmek için insan gücünün üstünde, tahammül ve sabrının üstünde nasıl uğraştığımızı, nasıl çırpınıp durduğumuzu ifadeye lüzum görmüyorum. Demokrasi idaresinde, demokrasiye alışmamış bir memlekette tatbikinin bu derece zor, bu derece bâzan tahammül hudutlarını aştığı, bilhassa bu son birbuçuk senelik teşriî hayatın bizzat içinde yaşamamış olsa idik, asla tâyine imkân bulamazdık. Halbuki beyefendiler, demokrasi bir feragat, tahammül, soğukkanlı olma rejimidir. Şimdi tasavvur buyurun ve insaf edin, Bir ihtilâl yapıldı. Gayrimeşru olduğu milletin iradesiyle sabit bir iktidar devrildi ve arasından 20 ay geçmeden bu ihtilâli yapanlar devirdikleri iktidarın bütün yakınlarını, hattâ akrabalarını içine alarak gelen yeni iktidara seve seve idareyi teslim ettiler. Fakat ne oldu sonra, bu idarenin, bu iktidarın teslim edildiği günden bugüne kadar yalnız bir kelime dâvalandırıldı, yalnız bir kelime işitildi. Af... Sanki memleketin başka hiçbir derdi yokmuş, sanki her iş yolunda gidiyormuş gibi, 1,5 seneden beridir geceli gündüzlü bir af sancısına tutulmuş çırpınıp duruyoruz.

¹²⁴² C.S. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 2, Cilt: 10, Birleşim: 49, (22.02.1963), ss. 325-328.

Nasıl birinci af yapıldı, birçok siyasi suçlular tahliye edildi, fakat kâfi gelmedi; şimdi ilk tasarla(n)dığından daha geniş, daha şümüllü ikinci af yapılıyor. Fakat bununla da yetinilmedi, bu sefer de bir siyasi af taarruzu başladı, bütün şiddetiyle devam edip, gidiyor.

Bizce siyasi affın zorlanarak elde edileceğini düşünmek hatalı bir yoldur. Zira unutulmamalıdır ki, siyasi af için Türk Milletinden istenecek olan bir hak değil, sadece bir merhamet, âtîfet hissidir. Atıfet ve merhamet hissi zorlanarak, ‘Biz buraya kin ve intikam dolu olarak geldik.’ diye tehditler savurarak, huzur bozuluyor, diye barbar bağırarak değil, sadece ve sadece rica edilerek, milletin acıma ve affetme hisleri tahrik olunarak elde edilir...”¹²⁴³

YTP’nin görüşlerini aktaran Tekirdağ Senatörü Cemal Tarlan da, tüm siyasî hükümlülere kapsayacak bir affın, siyasî ortamın buna uygun olduğu zaman çıkarılabileceğine değiniyor ve şöyle diyordu:

“...protokolde siyasi af konusu kademeli bir şekilde... ele alınmış ve bunun ilk kademesi protokolde tesbit edilen esaslar içinde, 1962 Ekim ayında bir neticeye ulaştırılmıştır. Bunların hürriyetlerine kavuşması ile huzuru bakımından bir değişiklik oldu mu? Hayır! ...meselenin esasından halli ve salim bir neticeye ulaştırılması da siyasi ortamın müsait duruma girmesine bağlıdır. Bu ise şüphesiz ki siyasi partilerimizin ve onları sevk ve idare eden muhterem arkadaşlarımızın bu ortamı tesis hususundaki gayret ve basiretleri ile pek yakından alâkalıdır. Binaenaleyh, meselenin ciddi olarak hallini arzuluyorsak, siyasi partilerin bu neticeyi istihsal hususundaki gayret ve faaliyetlerini behemehal günün şartlarına göre bir revizyona tabi tutmalarında fayda mülâhaza etmekteyiz. Y.T.P. Senato Grubu olarak memlekette huzurun tam mânasıyla tesis edilebilmesinin büyük âmillerinden biri olan iktisadi kalkınma meselelerimiz kadar siyasi af konusunun da bu neticenin sağlanmasında büyük rolü olacağına inanmakta ve hallini zaruri görmekte ve bu sebeple de partilerimizi ve diğer muhterem arkadaşlarımızı bu önemli meselede yapıcı ve uzlaştırıcı bir istikamete gayret sarfı için kendilerini birlik ve beraberliğe davet etmekteyiz...”¹²⁴⁴

Daha sonra, bazı senatörler şahısları adına konuşmuşlar ve bu arada AP Grubu adına tekrar söz alan İhsan Sabri Çağlayangil, CHP Grubu adına konuşmuş olan Urfa Senatörü Esat Mahmut Karakurt’un konuşmasında ileri sürdüğü bazı görüşlere cevap vermişti. Çağlayangil, Esat Mahmut Karakurt’un konuşmasındaki bazı hususlara, şöyle karşı çıkıyordu:

“...Benim sözlerim; Halk Partisi Grupuna değil, hatibe müteveccih olacaktır...

Hatip ‘Demokrasiye alışmamış memlekette af, bu hale getirilmez.’ dedi.

¹²⁴³ C.S. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 2, Cilt: 10, Birleşim: 49, (22.02.1963), s. 328.

¹²⁴⁴ C.S. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 2, Cilt: 10, Birleşim: 49, (22.02.1963), ss. 330-331.

Ben, 'bu memleket' tâbirini birçok defa kullanan arkadaşlarımın neyi kasdettiklerini anlıyamadım. Bu, 'memleketten' maksut; taşı toprağı ise, bunun rejimle bir ilgisi yok, ama demokrasiye alışmamış memleket diye Büyük Türk Milleti kasdediliyorsa, bu ithamı külliyen reddederim. Bu memlekette demokrasiye alışmamış olan millet değildir. Demokrasi yüzünden çekilen ıstırabın muharrik ve menşei millet değildir. Ama hatip, demokrasiye alışmamış memleket derken buradan ifade ettiği kendi zihniyetini haiz politikacıları kastediyorsa o zaman da onu niçin alkışlamadım diye hâlâ üzülüyorum.

Sayın hatip, 'devrilen bir iktidarın yakınları aramıza girdi.' dedi. Girdiler, şerefle oturuyorlar. Bir cezanın aileye sirayetini kabul eden zihniyet mağara devrinde kalmıştır. Cezaların ailelere teşmili kimin hatırı hayalinden geçer? Eğer hatip bu zihniyette ise evvelâ mensubolduğu partiden istifa etsin. Çünkü Atatürk'ün '150 lik' diye listeye ithal ettiği bir zatın mahdumu, kendi mensubolduğu partide ve bugünkü Başvekilin devrinde Maliye Bakanlığına getirilmiştir. O günkü nazik devirlerde hâdise olmıyan bir hâdise, mühim olmıyan bir hâdise demokratik nizam teessüs ettikten, Anayasa bütün müesseseleri ile yerleştikten sonra şimdi felâket mi oluyor? Bu ne zihniyettir arkadaşlar? ...

...Hatip arkadaşımız realiteden de uzak görülüyor. 'Hapishanedeki birkaç yüz eski politikacı' diyor. Acaba kısmi Siyasi Af Kanunu ile o birkaç yüz eski politikacının tahliye edildiği anlarda muhterem hatibimiz Türkiye sınırları dışında mı idi. Bugün Kayseri'de bir avuç insan kalmıştır. O bahsettiği birkaç yüz eski politikacı, modası geçmiş politikacı bugün aramızdadır. Hiçbir huzursuzluk yaratmadan rahat rahat gezip dolaşmaktadır. Ve kullandığı tâbir şu: 'Birkaç yüz eski politikacıyı çıkarmak için zorlama yapılamaz, zorla af istihsal edilemez.'

Muhterem arkadaşlarım, bu zihniyet üzerinde ısrarla duruyorum. Yüksek Heyetinize, Parlâmento kürsüsüne gelip affı müdafaa etmek yasama organları için bir zorlama sayılmaz. Af için zorlama işte buraya çıkıp hatibin kabadayı edasiyle ve yüksek sesle affın önüne geçmeye çalışması ile olur... ”¹²⁴⁵

Tasarının tümü üzerindeki görüşmeler sırasında, Tabîi Üyeler adına Ahmet Yıldız da söz almış ve o da siyasî af konusuna değinmişti. Yıldız, konuşmasında, affa ilişkin girişimler sürerken, 27 Mayıs'ın bir bayram olarak kutlanması yönündeki yasal girişimlerin hâlâ tamamlanmamış olmasını yadırgadıklarını bildiriyor ve siyasî affa ilişkin olarak şöyle diyordu:

“...Şimdi, 27 Mayısın mahkûm ettiği bir zihniyetin mümessilleri için iki defa bir Hükümet af getirir de, bugünkü Meclise hayat veren 27 Mayıs Bayramı Kanununu henüz getirmez. Bundan dolayı, biz de şikayetimizi üzümlere belirtmek isteriz.

...

...Netice itibariyle özet olarak arz etmek isteriz ki, siyasi af(fı) genelleştirme

¹²⁴⁵ C.S. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 2, Cilt: 10, Birleşim: 49, (22.02.1963), ss. 336-337.

*hususundaki arzu, onu genelleştirecek ortama, ortamın gerçekleşmesine müstereken çalıştığımız takdirde, ancak olabilecek bir konu iken, çok erken ve bunun defaatle ele alınması(nı) tahriklere sebeb olması bakımından tasvibetmiyoruz... ”*¹²⁴⁶

Bütün bu konuşmalar sırasında, Hükûmet adına Adalet Bakanı CKMP Ankara Milletvekili Abdülhak Kemal Yörük de söz almış ve Hükûmetin geniş kapsamlı bir siyasî af hakkında hiçbir vaatte bulunmadığının ve bu tür affın ne zaman gündeme geleceği hakkında da bir tarih veremeyeceklerinin altını önemle çizmişti. Adalet Bakanı Abdülhak Kemal Yörük, bu konuya ilişkin olarak, düşüncelerini şöyle dile getirmekteydi:

*“...Bugün karşınızda bulunan ve bu Af Kanununu huzurunuzda getirmiş bulunan Hükümetin, bir koalisyon, bir ortaklık hükümet olduğu malûmdur. Ortaklar arasında, Hükümetin teşekkülüne takaddüm eden günlerde, cereyan eden konuşmalar neticesinde, bir protokol imza edilmiş bu protokol ahkâmına riayet etmek hususunda şimdiye kadar büyük bir itina da gösterilmiştir. Protokolde, partiler, – koalisyona dâhil olan partiler– birbirlerine karşı, müteahhit vaziyette bulundukları gibi, bunların 3 ünün meydana getirmiş olduğu Hükümet, hem teşriî organına, – Büyük Millet Meclisinin her iki kanadına– ve hem de bütün millete karşı müteahhit vaziyette bulunmaktadır. Koalisyon, protokolünde ne yazılmışsa, bu taahhütlerin altına düşmemek kaydıyla bu taahhütleri yerine getirmek hususunda itina sarf edilmiştir. Bugün, huzurunuzda gelmiş olan kanunun, koalisyonda mevzuubahis olan kısmı, yalnız 113 ve 134 sayılı kanunlara taallûk etmek üzere cüzi bir tadil yapmak mahiyetini gösterir... Hükümet, taahhütlerine tamamen riayet etmiş ve taahhütleriyle, kabili telif olan birtakım temennileri, hattâ hariçten gelmeksizin dahi kendi içinden gelen temenni olarak bugün huzurunuzda getirmiş bulunuyor. Fakat, safhası, bizim, hiçbir veçhile taahhüdümüz bulunmayan –birinci müstesna– yani daha evvel de dört senelik cezaların tenzilini sağlayan kanun müstesna; ki ona bir taahhüdümüz vardı. Bunun haricinde, her hangi siyasi mahiyeti haiz af kanunu getirmek hususunda, bir taahhüdümüz olmadığı gibi, bir beyanımız da yoktur ve böyle bir taahhüdümüz olmadığını hattâ beyanımız olmadığını huzurunuzda tekrar etmek mecburiyetinde olduğumuzu da hissediyoruz. Hiçbir taahhüdümüz yoktur. Hiçbir beyanımız yoktur. Bizim, bu yolda her hangi bir taahhüdümüzün mevcudolmaması, şüphesiz ki, istikbale tahakküm mânasına gelmez. Hiç kimse istikbale tahakküm edemez. İstikbalin mütehakkimi, sahibi ve hâkimi ancak Allah'tır. Binaenaleyh, biz iktidarda bulunduğumuz müddetçe deruhte ettiğimiz icra mesuliyetinin icaplarını nazarı itibara alarak şunu arz ediyoruz ki, siyasi af hakkında evvelce nasıl yok idi ise, bugün dahi her hangi bir taahhüdümüz yoktur. Her hangi bir beyanımız yoktur... ”*¹²⁴⁷

¹²⁴⁶ C.S. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 2, Cilt: 10, Birleşim: 49, (22.02.1963), ss. 339-340.

¹²⁴⁷ C.S. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 2, Cilt: 10, Birleşim: 49, (22.02.1963), ss. 341-342.

Tasarının tümü üzerinde uzun süren görüşmeler tamamlandıktan sonra, maddelerine geçilmesi kabul edilmiş¹²⁴⁸ ve maddelerin değerlendirildiği aşamada, tıpkı Millet Meclisindeki görüşmeler sırasında olduğu gibi, Cumhuriyet Senatosunda da, Adalet Partisi Grubu adına verilen bir değişiklik önergesi ile, Yüksek Adalet Divanınca mahkûm edilenlerin cezalarının, fer'i ve mütemmim sonuçlarını da kapsamak üzere affedilmeleri istenmişti¹²⁴⁹. Hükûmetin ve Cumhuriyet Senatosu Anayasa ve Adalet Komisyonunun çoğunlukla katılmadığı bu değişiklik önergesi, Genel Kurulda yapılan açık oylamada, 60 kabul ve 5 çekin(m)ser oya karşı, 84 oyla reddedilmişti¹²⁵⁰.

Bu değişiklik isteği reddedilmişse de, Cumhuriyet Senatosu, Millet Meclisinin kabul ettiği metinde başka konularda bir takım değişiklikler yapmıştı. Bu bağlamda, af kapsamı dışında bırakılan bazı adi suçlara, yenilerini eklemiş, vergi cezalarının kapsamını genişletmiş ve Millet Meclisinin metninde 25 Ekim 1961 tarihinden başlatılan sıfat ve görevin kötüye kullanılması suretiyle işlenen suçların kapsam dışında bırakılmasının tarihini, 27 Mayıs 1960'a çekmişti¹²⁵¹.

¹²⁴⁸ C.S. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 2, Cilt: 10, Birleşim: 49, (22.02.1963), s. 351.

¹²⁴⁹ Adalet Partisi Cumhuriyet Senatosu Grubu adına, Bursa Senatörü İhsan Sabri Çağlayangil ve İzmir Senatörü Cahit Okur tarafından verilen, değişiklik önergesi şöyledi:

"Cumhuriyet Senatosu Başkanlığına

Bâzı suç ve cezaların affı hakkındaki kanun tasarısının 2 nci maddesinin aşağıdaki şekilde tadilini arz ve teklif ederiz:

Madde 2.- 1924 tarihli 491 sayılı Teşkilâtı Esasiye Kanununun bâzı hükümlerinin kaldırılması ve bâzı hükümlerinin değiştirilmesi hakkındaki 1 numaralı Kanunun 6 ncı maddesine göre kurulmuş olan Yüksek Adalet Divanınca mahkûm edilenlerin cezaları fer'i ve mütemmim neticelerine de şâmil olmak üzere affedilmiştir.

44 numaralı ve 22.4.1962 tarihli 'Anayasa Mahkemesinin kuruluşu ve yargılama hükümleri hakkındaki Kanunun' geçici 7 nci maddesi uyarınca Anayasa Mahkemesine intikal ettirilen davalardan Uşak ve halkı silâhlandırma ve Çanakkale Ağır Ceza Mahkemesinde görülmekte olan iskele ve 31 nci kilometre olayları ile ilgili dâva sanıkları hakkında takibat yapılamaz." C.S. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 2, Cilt: 10, Birleşim: 49, (22.02.1963), s. 359.

¹²⁵⁰ C.S. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 2, Cilt: 10, Birleşim: 49, (22.02.1963), ss. 360-361.

¹²⁵¹ Millet Meclisinin kabul ettiği metinde, af kapsamı dışında bırakılan suçları düzenleyen 3. maddenin, "K" fıkrasında, sıfat ve görevi kötüye kullanma suretiyle işlenen suçların, 25 Ekim 1961 tarihinden başlayarak işlenmeleri durumunda, af kapsamı dışında bırakılacakları öngörülmekteydi. Oysa, Cumhuriyet Senatosu Anayasa ve Adalet Komisyonu, bu tarihin geriye çekilmesini ve 27 Mayıs 1960 olarak belirlenmesini önermişti [Cumhuriyet Senatosu S. Sayısı: 91, "Bâzı suç ve cezaların affı hakkındaki kanun tasarısının Millet Meclisince kabul olunan metni ve Cumhuriyet Senatosu Anayasa ve Adalet Komisyonu raporu", C.S. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 2, Cilt: 10, Birleşim: 49'un sonuna ekli, (22.02.1963), s. 2, 5]. Komisyonun bu önerisi Cumhuriyet Senatosunda da benimsenmiş ve "27 Mayıs 1960 tarihinden itibaren sıfat ve vazifeyi suiistimal suretiyle işlenen suçlar" affın dışında bırakılmıştı [C.S. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 2, Cilt: 10, Birleşim: 49, (22.02.1963), s. 374]. Sözü edilen fıkranın Cumhuriyet Senatosu Genel Kurulunda görüşülmesi sırasında, Tabii Üyeler (27 Mayıs 1960 müdahalesini gerçekleştiren eski Millî Birlik Komitesi üyelerinin, 14 Kasım 1960 tarihinde tasfiye edilen 14'ü dışında kalanları E.O.), Kâmil Karavelioğlu, Mucip Ataklı, Refet Aksoylu,

cc- Cumhuriyet Senatosunda Yapılan Değişikliklerin Millet Meclisinde Ele Alınması ve Tasarının Kanunlaşması

Millet Meclisinin kabul ettiği metinde Cumhuriyet Senatosunun yaptığı yukarıda sözü edilen değişiklikler, Millet Meclisinin 23 Şubat 1963 tarihli 58. Birleşiminde görüşülmüş ve bir kısmı kabul edilmiş, fakat iki maddede yapılan değişiklikler benimsenmediği için, karma komisyonun kurulması gerekmişti¹²⁵². Derhal oluşturulan Karma Komisyonun, sözü edilen iki maddeye ilişkin bir iki saat içinde hazırladığı rapor, Millet Meclisinin aynı Birleşiminin üçüncü oturumunda görüşülüp benimsenmişti¹²⁵³. Böylece, gerek Millet Meclisinde, gerek Cumhuriyet Senatosunda, yoğun bir biçimde siyasî af tartışmalarının yapılmasına da yol açan bu Tasarının görüşülmesi tamamlanmıştı ve geniş kapsamlı bir siyasî affi içermeyen, “Bazı Suç ve Cezaların Affi Hakkında Kanun” adı altında, 23 Şubat 1963 tarihinde kabul edilmiş oluyordu. Bu Kanun, Cumhurbaşkanı’nca hiç bekletilmeden, aynı gün Resmî Gazetede yayımlanmış ve yürürlüğe girmişti¹²⁵⁴.

C- 1965 Yılında Kabul Edilen Bir Kanunla “Anayasayı İhlâl Suçundan Yüksek Adalet Divanı’na Mahkûm Edilenlerin Cezalarının Kısmen Affi Hakkında Kanun”un Kapsamının Genişletilmesi

(8 Nisan 1965 tarih ve 579 sayılı Kanun)

1961 Anayasasının 97. maddesinde, Cumhurbaşkanı’na, sürekli hastalık, sakatlık ve kocama nedenleriyle belirli kişilerin cezalarını hafifletebilme veya kaldırabilme yetkisi tanınmış bulunuyordu¹²⁵⁵. Bu bağlamda, Millet Meclisinin 12. Dönemi içinde, Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel, bu yetkiyi, Yüksek Adalet Divanı’na Türk Ceza Kanununun 146/1 maddesi uyarınca ölüm cezasına çarptırılmalarına karar verilip de,

Sami Küçük ve Suphi Karaman verdikleri bir önerge ile, Cumhuriyet Senatosu Anayasa ve Adalet Komisyonunun önerisine paralel bir biçimde, Millet Meclisinin kabul ettiği metindeki 25 Ekim 1961 tarihinin, 27 Mayıs 1960 olarak değiştirilmesini önermişler; yani, kendi dönemlerinde işlenen görevi kötüye kullanma suçlarının da af dışında bırakılmasını istemişlerdi [C.S. **Tutanak Dergisi**, Dönem: 1, Toplantı: 2, Cilt: 10, Birleşim: 49, (22.02.1963), s. 373].

¹²⁵² **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 2, Cilt: 14, Birleşim: 58, (23.02.1963), ss. 217-222.

¹²⁵³ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 2, Cilt: 14, Birleşim: 58, (23.02.1963), ss. 289-290.

¹²⁵⁴ **Resmî Gazete**, 23 Şubat 1963, Sayı: 11342.

¹²⁵⁵ 1961 Anayasasının, Cumhurbaşkanı’nın görev yetkilerini belirleyen 97. maddesinde, Cumhurbaşkanı’na tanınan bu yetki, anılan 97. maddenin son cümlesinde şöyle ifade edilmişti:

“...sürekli hastalık, sakatlık ve kocama sebebiyle belirli kişilerin cezalarını hafifletebilir veya kaldırabilir.”

Millî Birlik Komitesi tarafından bu cezaları müebbet ağır hapse dönüştürülen veya Yüksek Adalet Divanınca Türk Ceza Kanununun 146/1 ve 59. maddeleri uyarınca müebbet ağır hapse mahkûm edilen hükümlüler için de kullanmıştı¹²⁵⁶.

¹²⁵⁶ Yüksek Adalet Divanınca Türk Ceza Kanununun 146/1 maddesi uyarınca ölüm cezasına çarptırılmalarına karar verilip de, Millî Birlik Komitesi tarafından bu cezaları müebbet ağır hapse dönüştürülen veya Yüksek Adalet Divanınca Türk Ceza Kanununun 146/1 ve 59. maddeleri uyarınca müebbet ağır hapse mahkûm edilen hükümlülerden, Anayasanın 97. maddesine göre, “tıbben tesbit olunan sürekli hastalık, sakatlık ve kocama hali sebebiyle” cezaları kaldırılan bazı hükümlüler hakkında, dönemin Adalet Bakanı ile, Başbakan İsmet İnönü ve Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel’in imzalarını taşıyan af kararnamelerine aşağıdakiler örnek olarak gösterilebilir:

i- Yüksek Adalet Divanınca Türk Ceza Kanununun 146/1 maddesi uyarınca ölüm cezasına çarptırılmasına karar verilip, Millî Birlik Komitesi tarafından bu cezası müebbet ağır hapse dönüştürülen Refik Koraltan’ın cezasının, “tıbben tesbit olunan sürekli hastalık ve kocama hali sebebiyle” kaldırılması hakkında 25 Eylül 1964 tarihli Kararname, **Resmî Gazete**, 26 Eylül 1964, Sayı: 11817.

ii- Yüksek Adalet Divanınca Türk Ceza Kanununun 146/1 maddesi uyarınca ölüm cezasına çarptırılmasına karar verilip, Millî Birlik Komitesi tarafından bu cezası müebbet ağır hapse dönüştürülen Mustafa Rüştü Erdelhun’un cezasının, “tıbben tesbit olunan sürekli hastalık, sakatlık ve kocama hali sebebiyle” kaldırılması hakkında 25 Eylül 1964 tarihli Kararname, **Resmî Gazete**, 26 Eylül 1964, Sayı: 11817.

iii- Yüksek Adalet Divanınca Türk Ceza Kanununun 146/1 maddesi uyarınca ölüm cezasına çarptırılmasına karar verilip, Millî Birlik Komitesi tarafından bu cezası müebbet ağır hapse dönüştürülen Ağâh Erozan’ın cezasının, “tıbben tesbit olunan sürekli hastalık ve sakatlık hali sebebiyle” kaldırılması hakkında 30 Eylül 1964 tarihli Kararname, **Resmî Gazete**, 2 Ekim 1964, Sayı: 11822.

iv- Yüksek Adalet Divanınca Türk Ceza Kanununun 146/1 maddesi uyarınca ölüm cezasına çarptırılmasına karar verilip, Millî Birlik Komitesi tarafından bu cezası müebbet ağır hapse dönüştürülen Bahadır Dülger’in cezasının, “tıbben tesbit olunan sürekli hastalıkları sebebiyle” kaldırılması hakkında 5 Ekim 1964 tarihli Kararname, **Resmî Gazete**, 6 Ekim 1964, Sayı: 11825.

v- Yüksek Adalet Divanınca Türk Ceza Kanununun 146/1 maddesi uyarınca ölüm cezasına çarptırılmasına karar verilip, Millî Birlik Komitesi tarafından bu cezası müebbet ağır hapse dönüştürülen Osman Kavrakoğlu’nun cezasının, “tıbben tesbit olunan sakatlık hali sebebiyle” kaldırılması hakkında 5 Ekim 1964 tarihli Kararname, **Resmî Gazete**, 6 Ekim 1964, Sayı: 11825.

vi- Yüksek Adalet Divanınca Türk Ceza Kanununun 146/1 maddesi uyarınca ölüm cezasına çarptırılmasına karar verilip, Millî Birlik Komitesi tarafından bu cezası müebbet ağır hapse dönüştürülen Ahmet Hamdi Sancar’ın cezasının, “tıbben tesbit olunan sürekli hastalığı sebebiyle” kaldırılması hakkında 27 Ekim 1964 tarihli Kararname, **Resmî Gazete**, 28 Ekim 1964, Sayı: 11844.

vii- Yüksek Adalet Divanınca Türk Ceza Kanununun 146/1 maddesi uyarınca ölüm cezasına çarptırılmasına karar verilip, Millî Birlik Komitesi tarafından bu cezası müebbet ağır hapse dönüştürülen Baha Aksit’in cezasının, “tıbben tesbit olunan sürekli hastalığı sebebiyle” kaldırılması hakkında 27 Ekim 1964 tarihli Kararname, **Resmî Gazete**, 28 Ekim 1964, Sayı: 11844.

viii- Yüksek Adalet Divanınca Türk Ceza Kanununun 146/1 maddesi uyarınca ölüm cezasına çarptırılmasına karar verilip, Millî Birlik Komitesi tarafından bu cezası müebbet ağır hapse dönüştürülen İbrahim Kirazoğlu’nun cezasının, “tıbben tesbit olunan sürekli hastalıkları sebebiyle” kaldırılması hakkındaki 27 Ekim 1964 tarihli Kararname, **Resmî Gazete**, 28 Ekim 1964, Sayı: 11844.

ix- Yüksek Adalet Divanınca Türk Ceza Kanununun 146/1 maddesi uyarınca ölüm cezasına çarptırılmasına karar verilip, Millî Birlik Komitesi tarafından bu cezası müebbet ağır hapse dönüştürülen Nusret Kirişcioğlu’nun cezasının, “tıbben tesbit olunan sürekli hastalıkları sebebiyle” kaldırılması hakkındaki 19 Ocak 1965 tarihli Kararname, **Resmî Gazete**, 20 Ocak 1965, Sayı: 11911.

12. Dönemde, Yüksek Adalet Divanınca çeşitli cezalara mahkûm edilenler için çıkarılan af kanunlarında, bu kanunlardan yararlanarak tahliye edilen hükümlüler hakkında, mahkûmiyetlerinin tabîî sonucu olan kanuni kısıtlılık halinde bulundurulma ve özel kanunlardan kaynaklanan bir meslek veya sanatı icradan yasaklanmalarına ilişkin hükümlerin uygulanmayacağı öngörülmüştü. Gerçekten, yukarıda incelediğimiz, 16 Ekim 1962 tarih ve 78 sayılı Kanunun 2. maddesi ile 23 Şubat 1963 tarih ve 218 sayılı Kanunun 8. maddesinde bu husus açıkça belirtilmişti. 78 sayılı Kanunun sözü geçen 2. maddesinde aynen şöyle denilmekteydi:

*“Bu kanunun birinci maddesinden faydalananlar hakkında bihakkın veya meşruten tahliye tarihinden itibaren, bu mahkûmiyetlerinin tabîî neticesi olan, kanuni mahçuriyet halinde bulundurulmaya ve hususi kanunlarında yazılı muayyen bir meslek ve sanatın icrasının men’ine dair hükümler tatbik olunmaz.”*¹²⁵⁷

Aynı şekilde, 218 sayılı Kanunun 8. maddesinde de, şu hüküm yer almıştı:

“1924 tarihli ve 491 sayılı Teşkilâtı Esasiye Kanununun bâzı hükümlerinin kaldırılması ve bâzı hükümlerinin değiştirilmesi hakkındaki 12 Haziran 1960 tarihli 1 sayılı Kanunun 6 ncı maddesine göre kurulmuş olan Yüksek Adalet Divanınca

x- Yüksek Adalet Divanınca Türk Ceza Kanunun 146/1 ve 59. maddeleri uyarınca ölüm cezası yerine müebbet ağır hapse mahkûm edilen Emin Kalafat’ın cezasının, “tıbben tesbit olunan sürekli hastalık ve sakatlık hali sebebiyle” kaldırılması hakkında 7 Nisan 1964 tarihli Kararname, **Resmî Gazete**, 11 Nisan 1964, Sayı: 11680.

xi- Yüksek Adalet Divanınca Türk Ceza Kanunun 146/1 ve 59. maddeleri uyarınca ölüm cezası yerine müebbet ağır hapse mahkûm edilen Kemal Aygün’ün cezasının, “tıbben tesbit olunan sürekli hastalıkları sebebiyle” kaldırılması hakkında 25 Eylül 1964 tarihli Kararname, **Resmî Gazete**, 26 Eylül 1964, Sayı: 11817.

xii- Yüksek Adalet Divanınca Türk Ceza Kanunun 146/1 ve 59. maddeleri uyarınca ölüm cezası yerine müebbet ağır hapse mahkûm edilen Selim Yatağan’ın cezasının, “tıbben tesbit olunan sürekli hastalık ve kocama hali sebebiyle” kaldırılması hakkında 25 Eylül 1964 tarihli Kararname, **Resmî Gazete**, 26 Eylül 1964, Sayı: 11817.

xiii- Yüksek Adalet Divanınca Türk Ceza Kanunun 146/1 ve 59. maddeleri uyarınca ölüm cezası yerine müebbet ağır hapse mahkûm edilen Hilmi Dura’nın cezasının, “tıbben tesbit olunan sürekli hastalıkları sebebiyle” kaldırılması hakkında 5 Ekim 1964 tarihli Kararname, **Resmî Gazete**, 6 Ekim 1964, Sayı: 11825.

xiv- Yüksek Adalet Divanınca Türk Ceza Kanunun 146/1 ve 59. maddeleri uyarınca ölüm cezası yerine müebbet ağır hapse mahkûm edilen Selâhattin İnan’ın cezasının, “tıbben tesbit olunan sürekli hastalık ve kocama hali sebebiyle” kaldırılması hakkında 5 Ekim 1964 tarihli Kararname, **Resmî Gazete**, 6 Ekim 1964, Sayı: 11825.

xv- Yüksek Adalet Divanınca Türk Ceza Kanunun 146/1 ve 59. maddeleri uyarınca ölüm cezası yerine müebbet ağır hapse mahkûm edilen Samet Ağaoğlu’nun cezasının, “tıbben tesbit olunan sürekli hastalıkları sebebiyle” kaldırılması hakkında 5 Ekim 1964 tarihli Kararname, **Resmî Gazete**, 6 Ekim 1964, Sayı: 11825.

xvi- Yüksek Adalet Divanınca Türk Ceza Kanunun 146/1 ve 59. maddeleri uyarınca ölüm cezası yerine müebbet ağır hapse mahkûm edilen İzzet Akçal’ın cezasının, “tıbben tesbit olunan sürekli hastalıkları sebebiyle” kaldırılması hakkında 15 Ekim 1964 tarihli Kararname, **Resmî Gazete**, 17 Ekim 1964, Sayı: 11835.

¹²⁵⁷ **Resmî Gazete**, 18 Ekim 1962, Sayı: 11235; **T.B.M.M. Kanunlar Dergisi**, Dönem: 1, Toplantı: 1, Cilt: 45, s. 707.

*mahkûm edilmiş olup bu kanundan faydalananlar hakkında bihakkın veya meşruten tahliye tarihinden itibaren bu mahkûmiyetlerinin tabîî neticesi olan, kanuni mahçuriyet halinde bulundurmaya ve hususi kanunlarında yazılı muayyen bir meslek ve sanatın icrasının men'ine dair hükümler tatbik olunmaz.”*¹²⁵⁸

Görüldüğü gibi, Yüksek Adalet Divanınca çeşitli cezalara mahkûm edilenlerden, anılan 78 ve 213 sayılı af kanunlarının kapsamına girenler, ister bihakkın, ister şartlı tahliye hükümleri uyarınca olsunlar, tahliye edilmeleriyle birlikte, mahkûmiyetlerinin tabîî neticesi olan, kanuni mahçuriyet halinde bulundurulma ve hususi kanunlarında yazılı muayyen bir meslek ve sanatın icrasının men'ine dair hükümlerine tâbi tutulmayacaklardı. Buna karşılık, Yüksek Adalet Divanınca müebbet hapse mahkûm edilenlerden Anayasanın 97. maddesi uyarınca sürekli hastalık ve kocama sebebiyle Cumhurbaşkanınca affedilenlerin kısıtlılık halleri devam ediyor ve bu kişilerin, özel kanunlarda yazılı bir meslek veya sanatı icra etmelerine ilişkin yasak sürüyordu. İşte, bu durumu bir eşitsizlik olarak değerlendiren, Cumhuriyet Senatosu Kastamonu Üyesi Ahmet Nusret Tuna, bir kanun teklifi hazırlamış ve sözü edilen teklif Cumhuriyet Senatosu Başkanı Enver Aka imzasıyla 23 Aralık 1964 tarihinde Millet Meclisi Başkanlığına sunulmuştu. Ahmet Nusret Tuna'nın 78 sayılı Kanunun 2. maddesine bir fıkra eklenmesi hakkındaki Kanun Teklifinin 1. maddesinde şu düzenleme öngörülmektedir:

“Anayasayı ihlâl suçundan Yüksek Adalet Divanınca mahkûm edilenlerin cezalarının kısmen affı hakkındaki 78 sayılı Kanunun 2 nci maddesine aşağıdaki fıkra eklenmiştir:

*1924 tarihli 491 sayılı Teşkilâtı Esasiye Kanununun bâzı hükümlerinin kaldırılması ve bâzı hükümlerinin değiştirilmesi hakkında 12 Haziran 1960 tarihli ve 1 sayılı Kanunun 6 ncı maddesi uyarınca kurulan Yüksek Adalet Divanınca Anayasayı ihlâl suçundan T.C. Kanununun 146 ncı maddesi gereğince müebbet ağır hapse mahkûm edilmiş olup ta Anayasanın 97 nci maddesi gereğince affedilenler bu maddenin 1 nci fıkrası hükmünden faydalanırlar.”*¹²⁵⁹

Cumhuriyet Senatosu Kastamonu Üyesi Ahmet Nusret Tuna'nın Teklifinin gerekçesinde de şöyle denilmektedir:

¹²⁵⁸ **Resmî Gazete**, 23 Şubat 1963, Sayı: 11342; **T.B.M.M. Kanunlar Dergisi**, Dönem: 1, Toplantı: 2, Cilt: 46, s. 392.

¹²⁵⁹ Millet Meclisi S. Sayısı: 814, “C. Senatosu Kastamonu Üyesi Ahmet Nusret Tuna'nın Anayasayı ihlâl suçundan Yüksek Adalet Divanınca mahkûm edilenlerin cezalarının kısmen affı hakkındaki 78 sayılı Kanunun 2 nci maddesine bir fıkra eklenmesi hakkında kanun teklifi ve Adalet Komisyonu raporu”, **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 4, Cilt: 35, Birleşim 54'ün sonuna ekli, (10.02.1965), s. 2.

“Anayasayı ihlâl suçundan Yüksek Adalet Divanınca mahkûm edilenlerin cezalarının kısmen affı hakkındaki 78 sayılı Kanunun 2 nci maddesine göre muvakkat hürriyeti bağlayıcı cezalara mahkûm edilenler hakkında bihakkın veya meşruten tahliye tarihinden itibaren bu mahkûmiyetlerinin tabii neticesi olan kanuni mahkûmiyet (mahçuriyet=kısıtlılık denmeliydi. E.O.) halinde bulundurulmaya ve hususi kanunlarında yazılı muayyen bir meslek veya sanatın icrasının menine dair hükümlerin, kendilerinin ve aile efradının geçimini temin etmelerine imkân vermek maksadiyle uygulanmıyacağı kabul edilmişti.

*Aynı mahkeme tarafından müebbet hapse mahkûm edilip Anayasanın 97 nci maddesi gereğince affedilenler bu maddenin şümulüne girmemekte olduğundan aradaki eşitsizliği kaldırmak ve kendilerinin ve aile efradının geçimini temin etmelerine imkân vermek üzere adı geçen fıkra teklif olunmuştur.”*¹²⁶⁰

Bu Teklif, Millet Meclisi Başkanlığınca Adalet Komisyonuna sevk edilmiş ve Adalet Komisyonu, oybirliğiyle, Teklifin aynen kabulünü kararlaştırmıştı¹²⁶¹. Millet Meclisi Genel Kurulunun 10 Şubat 1965 tarihli 54. Birleşiminde ele alınan Teklif, ivedilikle görüşülmüş ve kabul edilmişti¹²⁶².

Anayasanın 92. maddesi uyarınca, Millet Meclisince kabul edilen metin Cumhuriyet Senatosuna gönderilmiş ve Cumhuriyet Senatosu Anayasa ve Adalet Komisyonu, 24 Şubat 1965 tarihli Raporunda, Millet Meclisinden gelen metnin aynen benimsenmesini önermişti¹²⁶³. Teklifin, Cumhuriyet Senatosu Genel Kurulunda görüşülmesine, 18 Mart 1965 tarihli 56. Birleşimde başlanılmıştı. Görüşmeler sırasında, İstanbul Senatörü M. Erdoğan Adalı bir önerge vermiş ve Millet Meclisinin kabul ettiği metinde, Türk Ceza Kanununun 146. maddesine göre müebbet hapse mahkûm edilmiş olup da, 78 sayılı Kanunun kapsamı dışında bırakılmış bulunan, Cumhurbaşkanınca af edilenlerin de mezkûr Kanunun 2. maddesinin 1. fıkrasından yararlanmalarının öngörüldüğüne; oysa, Türk Ceza Kanununun 146. maddesinde müebbet hapis cezasının yer almadığına, adı geçen madde uyarınca haklarında ölüm cezası verilen bazı hükümlülerin cezalarının Millî Birlik Komitesince müebbet hapse çevrildiğine, bu nedenle, Kanundaki, 146. maddeye göre müebbet hapse mahkûm edilmiş olanlar ifadesinin karışıklığa yol açacağına dikkat çekerek bunun

¹²⁶⁰ Bkz. A.k., s. 1.

¹²⁶¹ Bkz. A.k., s. 2.

¹²⁶² M.M. Tutanak Dergisi, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 4, Cilt: 35, Birleşim 54, (10.02.1965), ss. 425-426.

¹²⁶³ Cumhuriyet Senatosu S. Sayısı: 554, “Anayasayı ihlâl suçundan Yüksek Adalet Divanınca mahkûm edilenlerin cezalarının kısmen affı hakkındaki 78 sayılı Kanunun 2 nci maddesine bir fıkra eklenmesi hakkında kanun teklifinin Millet Meclisince kabul edilen metni ve Cumhuriyet Senatosu Anayasa ve Adalet Komisyonu raporu”, C.S. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 4, Cilt: 26, Birleşim 55’in sonuna ekli, (17.03.1965), ss. 1-3.

düzeltilmesini istemişti¹²⁶⁴. M. Erdoğan Adalı, madde metninin aşağıdaki şekilde olmasını önermekteydi:

*“Yüksek Adalet Divanınca T. Ceza Kanununun 146 ve 59 ncu maddelerine göre müebbet hapse mahkûm olanlar ve Millî Birlik Komitesi kararıyle ölüm cezaları müebbet hapse tahvil edilenlerden Anayasanın 97 nci maddesi gereğince af olunanlar bu maddenin 1 nci fıkrası hükmünden faydalanırlar.”*¹²⁶⁵

Cumhuriyet Senatosu Anayasa ve Adalet Komisyonu adına görüş bildiren Ahmet Nusret Tuna da bu değişikliğe katıldıklarını belirttikten ve önerge sahibi Adalı, önergesini bir de sözlü olarak açıkladıktan sonra, Birleşimi yöneten Başkanvekili Muhittin Kılıç, sözü edilen önergeyi oya sunmuş ve Genel Kurulca kabul edildiği görülünce, gerekli düzeltmenin yapılması için, Anayasa ve Adalet Komisyonuna göndermişti¹²⁶⁶. Komisyonun hemen yaptığı yeni düzenleme aynı Birleşimde Genel Kurulun bilgisine sunuluyordu. Bu bağlamda, Komisyon, madde metnini şöyle değiştirmişti:

“MADDE 1.- Anayasayı ihlâl suçundan Yüksek Adalet Divanınca mahkûm edilenlerin cezalarının kısmen affı hakkındaki 78 sayılı Kanunun 2 nci maddesine aşağıdaki fıkra eklenmiştir:

*1924 tarihli ve 491 sayılı Teşkilâtı Esasiye Kanununun bâzı hükümlerinin kaldırılması ve bâzı hükümlerinin değiştirilmesi hakkında 12 Haziran 1960 tarihli ve 1 sayılı Kanunun 6 ncı maddesi uyarınca kurulan Yüksek Adalet Divanınca T.C.Kanununun 146 ve 59 ncu maddelerine göre müebbet ağır hapse mahkûm olanlarla Millî Birlik Komitesi Kararı ile ölüm cezaları müebbet ağır hapse tahvil edilenlerden Anayasanın 97 nci maddesi gereğince affolunanlar bu maddenin 1 nci fıkrası hükmünden faydalanırlar.”*¹²⁶⁷

Madde üzerinde, Cumhuriyet Senatosu Tabii Üyelerinden Haydar

¹²⁶⁴ Cumhuriyet Senatosu İstanbul Üyesi M. Erdoğan Adalı'nın önergesi şöyleydi:

“Anayasayı ihlâl suçundan, Yüksek Adalet Divanınca mahkûm edilenlerin cezalarının kısmen affı hakkındaki 78 sayılı Kanunun 2 nci maddesine bir fıkra eklenmesi hakkında kanun teklifçisi, Yüksek Adalet Divanı tarafından 146 ncı maddeye göre mahkûm edilmiş olup da 78 sayılı Kanunun şümulü dışında kalmış bulunanlardan Anayasanın 97 nci maddesine göre affa uğrayanların da mezkûr kanun+un 2 nci maddesinin 1 nci fıkrası hükmünden faydalanmalarını sağlamak maksadiyle teklifte bulunulmuştur (bulunmuştur E.O.).

Gerek Millet Meclisi ve gerekse Cumhuriyet Senatosu Anayasa ve Adalet Komisyonu tarafından da Adalet Bakanlığından alınan cevabi yazıya göre metnin maksadı tahakkuk kanaatiyle teklif aynen kabul edilmiş ise de; metnin ifade bakımından tatbikatta tereddütleri mucibolabileceği görülmüş ve sözü geçen Ceza Kanunu maddesinde müebbet ağır hapis cezası mevcut bulunmadığından teknik kanun dili açısından da ifadede bir aksaklık müşahade edilmiştir. Bu itibarla gerek tereddütlerin önlenmesi, gerek kanun tekniği bakımından metnin son kısmının şu suretle düzeltilmesini teklif ederim.”

C.S. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 4, Cilt: 26, Birleşim 55, (17.03.1965), s. 109.

¹²⁶⁵ **C.S. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1, Toplantı: 4, Cilt: 26, Birleşim 55, (17.03.1965), s. 109.

¹²⁶⁶ **C.S. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1, Toplantı: 4, Cilt: 26, Birleşim 55, (17.03.1965), ss. 109-110.

¹²⁶⁷ **C.S. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1, Toplantı: 4, Cilt: 26, Birleşim 55, (17.03.1965), s. 131.

Tunçkanat söz almış ve yeni düzenleme ile, Anayasanın 146. ve 59. maddeleri uyarınca müebbet ağır hapis cezasına hüküm giymiş olanlar ile, haklarındaki ölüm cezası Millî Birlik Komitesince müebbet ağır hapis cezasına dönüştürülenlerden, Anayasanın 97. maddesine göre Cumhurbaşkanı tarafından kocama, sakatlık ve türlü hastalık sebepleriyle cezaları kaldırılanların da yararlanmalarının istendiğine dikkat çekmişti. Bu durumun, Anayasanın 97. maddesinde öngörülen affin niteliği ile çeliştiğine işaret eden Tunçkanat, konuşmasına şöyle devam ediyordu:

“...bir kanunla affedilmiş olmak, o kimselerin meslek ve sanatlarının icrasına mâni olacak bir malûliyetin varlığını farz ve kabul ettiremez. Halbuki bu tasarı ile meslek ve sanatlarını icra etmelerine müsaade olunması istenilenler ise, asli failler olup, Anayasanın 97 nci maddesi gereğince, Cumhurbaşkanı tarafından kocamışlık, sürekli hastalık ve sakatlık sebepleriyle hapis cezaları kaldırılmıştır. Bunlar kendileri ve avukatları vasıtasıyla müracaat ederek sakat, kocamış veya sürekli hasta olduklarını bildirerek, bu hallerinin tesbitini istemişlerdir. İlgililer de bunları hastanelere sevk ederek, iddialarının doğru olduklarını sağlık kurullarınca verilen raporlarla tesbit etmişlerdir. Bu rapor adlî tıbbı gönderilip, rapor sahiplerinin cezaevlerinde kalmalarının sağlık durumlarına göre uygun olmayacağı kanaatine varıldıktan sonra Adliye Bakanlığı verilen af dilekçeleriyle birlikte evrakı Cumhurbaşkanına göndermiş ve ancak bundan sonradır ki Cumhurbaşkanı da bunları yetkisi dâhilinde affetmiştir. Cumhurbaşkanınca affedilen müebbet ağır hapis ve idam mahkûmları Millî Birlik Komitesince cezaları ağır hapse çevrilenlerin sayısı 38 kişidir. Yani bunların her birinin kocamış, sürekli hastalık şekli veya sakat olduğu tıbben tesbit ve tasdik edilmiştir. Şimdi burada haklı olarak bir soru geliyor akla. Arz ettiğim hastalıklardan biri veya birkaçı ile malûl bulunan bir kimsenin, yahut kimselerin avukatlık veya doktorluk yapmalarına müsaade edilebilir mi? Kanaatimce bunun cevabı hayırdır. Fakat, bu kanunla kocamış bir insana doktorluk veya avukatlık yapması için ruhsat verilmektedir. Bu kanun aynı zamanda umumi de değildir. Çünkü sadece 38 kişiye hak tanınmakta, fakat çok daha hafif bir suçtan mahkûm olmuş ve meslekten menedilmiş yüzlerce vatandaş bundan yararlanamayacaktır. Anayasanın kanun önünde vatandaşlara eşitlik tanıyan hükmü bu suretle aynı zamanda zedelenmiş olmaktadır. Adlî tıbbın kesin kararları ile Anayasanın Cumhurbaşkanına tanıdığı yetkiden istifade eden bu kimselerin, hastalıkları dolayısıyla, fiilî ehliyetleri de şüpheli olduğundan, üçüncü şahısların haklarının zayi olma ihtimali de ayrı ve çok önemli bir problemdir. Kanaatimce adlî tıbbın kesin kararına rağmen, bu kişilere meslek ve sanatlarının icrasına müsaade edilebilecekse, o zaman iki ihtimal ortaya çıkmaktadır. Bunlardan her ikisinin de gerçek olmasına imkân yoktur. Ya bu kişiler adlî tıbbın, hukukun tetkik ve tasdikinden geçen, sağlık raporlarında teşhis edilmiş olan hastalıklarla malûldürler ki, o yüzden affedilmiş ve hapisten çıkarılmışlardır, o takdirde mesleklerini ve sanatlarını icra etmelerine, bu raporlar muvacehesinde, tıbben ve hukukan imkân yoktur. Eğer bu

38 kişi kocamış, sürekli hastalık değil de veya sakat değil de, meslek ve sanatlarını icra edebilecek sıhhatte iseler o zaman da cezalarının geri kalan kısımlarını hapiste çekmeleri icabeder. Aksi halde, verilen raporlar sahte ve sadece Cumhurbaşkanını kandırıp, Anayasanın bu maddesinden faydalanmak için hazırlanmış bir tertipten ileri gidemez. O halde raporlarda imzaları bulunan sorumlular hakkında sahte rapor tanziminden dâva açılması gerekmektedir. Bu kanun aynı zamanda Cumhurbaşkanına, bir hileyi şeriye ispat mahiyetindedir. Zira Cumhurbaşkanı Anayasaya göre, özel af yetkisi, sürekli hastalık, kocamak ve sakatlık şartlarına bağlı bulunmaktadır. Cumhurbaşkanı bu şartlar mevcudolmadıkça bu yetkiyi kullanamaz. Cumhurbaşkanı bu yetkiyi kullandığına göre, affedilen kimselerin sürekli hastalık, sakatlık ve kocama durumları sabit olmuş demektir. Sürekli hasta olan kimselerin ise, mesleklerini icra edemeyeceği aşikârdır... ”¹²⁶⁸

Kanımızca, Tabî Senatör Tunçkanat, bu görüşünde büyük ölçüde haklıdır. Çünkü, bir takım hükümlülerin, yasama organının çıkaracağı bir kanunla affedilmeleri başka, Cumhurbaşkanı tarafından cezalarının kısmen veya tamamen kaldırılması başkadır. İlkinde, aftan yararlanan kişilerin, sürekli hastalık, sakatlık veya kocama durumunda bulunmaları gerekmediği halde; ikincisinde, bu durumda bulunmaları, Cumhurbaşkanının sözü edilen yetkisini kullanabilmesinin ön koşuludur. Nitekim, Yüksek Adalet Divanınca, Türk Ceza Kanununun 146. maddesinin 1. fıkrası uyarınca ölüm cezasına mahkûm edilmelerine karar verilip de, Millî Birlik Komitesi tarafından bu cezaları müebbet hapis cezasına dönüştürülen bazı hükümlülerle; Yüksek Adalet Divanınca, Türk Ceza Kanununun 146. maddesinin 1. fıkrası ve 59. maddesi uyarınca müebbet hapis cezasına mahkûm edilen bazı hükümlülerin cezalarının, Cumhurbaşkanı tarafından Anayasanın 97. maddesine göre kaldırılmalarına ilişkin Kararnamelerin bir kısmında “*tıbben tesbit olunan sürekli hastalık*”, bir kısmında, “*tıbben tesbit olunan sürekli hastalık, sakatlık ve kocama hali sebebiyle*”, bir kısmında ise “*tıbben tesbit olunan sakatlık hali sebebiyle*” kaydı yer almış bulunuyordu. Tıbben tesbit edilen sürekli hastalığı/hastalıkları, sakatlık veya kocama hali, bir hükümlünün cezasının infazına engel oluyor ve bu nedenle mahkûm olduğu ceza, Cumhurbaşkanınca Anayasanın 97. maddesi uyarınca kaldırılıyorsa, bu durumdaki bir kişinin, TBMM’nin çıkardığı 16 Ekim 1962 tarih ve 78 sayılı Kanunla cezaları affedilmiş hükümlülere tanınan meslek ve sanatlarını sürdürebilme imkânından nasıl yararlanabileceği, bir diğer deyişle, sürekli hastalığı, sakatlığı veya kocama haline rağmen bir meslek ve sanatı nasıl sürdürebileceği, sorulmaya değer bir sorudur. Ayrıca, yine Tabî Üye Haydar Tunçkanat’ın da işaret ettiği gibi, söz konusu kanun teklifi, bu imkânı, sadece, Yüksek Adalet Divanınca mahkûm edilmiş hükümlülere tanımaktadır. Bu durumda, başka suçlardan, başka mahkemelerce çeşitli cezalara mahkûm edilen ve cezaları Anayasanın 97. maddesi uyarınca Cumhurbaşkanınca kaldırılmış olan başka hükümlüler hakkında, mahkûmiyetleri nedeniyle ilgili

¹²⁶⁸ C.S. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 4, Cilt: 26, Birleşim 56, (18.03.1965), ss. 142-143.

kanunlardan kaynaklanan belirli bir meslek veya sanatı sürdürme yasağı devam edecek demektir. Bunun da, 1961 Anayasasının 12. maddesinde öngörülen kanun önünde eşitlik ilkesi ile bağdaştırılabilmesi fevkalade güçtür.

Görüşmelerin devamında, Cumhuriyet Senatosu Anayasa ve Adalet Komisyonu Sözcüsü Ahmet Nusret Tuna, Tunçkanat'ın eleştirilerine karşı çıkıyor ve söz konusu Teklifin bir ayrıcalık yaratmadığını; aksine, Yassıada mahkûmları arasındaki farkı kaldırdığını savunarak şöyle devam ediyordu:

“...218 sayılı Kanunla yine yüze yakın kimsenin hususi meslek ve sanatlarını icra etmek imkânlarını koyduk. Yalnız müebbetler kalmıştır. Bu kanun şu Yassıada mahkûmları arasındaki farkı ortadan kaldıran bir kanundur. Binaenaleyh, imtiyazı kaldıran değil, farklılığı ortadan kaldıran bir kanundur...” ¹²⁶⁹

Cumhuriyet Senatosu Elâzığ Üyesi Celâl Ertuğ da, konunun tıbbi yönüne temas etmek istediğini belirterek başladığı konuşmasında, bazı hastalıkların cezaevi şartları içinde şifa bulmasına imkân olmadığını, bu nedenle bu tip hükümlülerin cezalarının Cumhurbaşkanı tarafından kaldırılabilceğini; fakat bu kişilerin mesleklerini sürdürebileceğini belirtiyordu. Celâl Ertuğ şöyle demekteydi:

“...Kendim bir hekimim, senelerden beri hekimlik yapıyorum, hiçbir hekimin serbest hekimlik yapabilmesi için tamusihha raporuna ihtiyacı olmadığını katî olarak biliyorum. Ama bir hekim hasta olup da hapishaneye girerse hastalığı sebebiyle tahliye edilir. Bu o kadar ince nüanslı bir şeydir ki, beşerî hislerin, ulvî hislerin böyle bir noktada bloke edilmesini ben şahsan âtîfet hislerinle kabili telif görmüyorum. Sadece bir hekim olarak bir insanın hapishaneden tahliye ettirilmesini icabettiren hastalık sebebi dışarıda çalışmalar için mâni değildir. Bu noktada kendilerinin vuzuha kavuşması için söz almış bulunuyorum. Hürmetlerimle.” ¹²⁷⁰

Başka üyelerin de görüşlerini belirttikleri bu konu üzerinde, Tabîî Üye Kadri Kaplan ve Tabîî Üye Haydar Tunçkanat birer önerge veriyorlardı. Kadri Kaplan önergesinde, bu Kanun Teklifinin Anayasaya uygunluğunun incelenmesi için Anayasa Komisyonuna gönderilmesini; Tunçkanat ise söz konusu maddenin reddini talep ediyorlardı. Tunçkanat'ın önergesi şöyleydi:

“C. Senatosu Başkanlığına

Görüşülmekte olan kanunun birinci maddesi ile;

Sayın Cumhurbaşkanının, Anayasa yetkilerine dayanarak cezaları kaldırılan şahısların, bu defa da meslek ve sanatlarının icrasına izin verilmek istenmektedir.

Bu kişilerin; cezalarının kaldırılması veya hafifletilmesi sürekli hastalık, sakatlık ve kocamaları sebebine dayalıdır.

Böylece; 97 nci maddede yazılı sebeplerin mevcudolmadığı kanun ile tevsik yoluna gidilmekte, yani Anayasada yazılı şartlar mevcudolmadan Sayın Cumhurbaşkanının Anayasaya aykırı davrandığı anlamına gelir ki; böyle bir sonuca,

¹²⁶⁹ C.S. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 4, Cilt: 26, Birleşim 56, (18.03.1965), s. 145.

¹²⁷⁰ C.S. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 4, Cilt: 26, Birleşim 56, (18.03.1965), s. 149.

Yüce Senatonun varmasına imkân görmediğimizden birinci maddenin reddini arz ve teklif ederim.” ¹²⁷¹

Birleşimi yöneten Başkanvekili Fikret Turhangil, hem Kadri Kaplan’ın, hem de Haydar Tunçkanat’ın önergelerini oya sunuyor ve Cumhuriyet Senatosu Genel Kurulu her iki önergeyi de reddediyordu¹²⁷². Daha sonra, maddenin Millet Meclisinden gelen metninin, Cumhuriyet Senatosu Anayasa ve Adalet Komisyonunca değiştirilen şekli oya sunuluyor ve kabul ediliyordu. Teklifin, yürürlük tarihini ve yürütücüsünü belirten 2. ve 3. maddelerinin kabulü de gerçekleşince, tümünün oylanmasına geçilirken Tabîî Üye Ahmet Yıldız söz alıyor ve Kanun Teklifinin aleyhinde olduğunu açıklıyordu. Cumhuriyet Senatosu Burdur Üyesi Ömer Faruk Kınaytürk’ün de lehte görüş bildirmesinden sonra, açık oya sunulan Teklife, 20 ret ve 6 çekim(n)sere karşı 61 kabul oyu verildiği görülmüştü¹²⁷³. Bu sonuç üzerine, toplantı yeter sayısının sağlanamadığı anlaşıldığından, Teklifin tümü üzerindeki oylama 19 Mart 1965 tarihli 57. Birleşimde tekrarlanmış ve bu kez, söz konusu Kanun Teklifi, 113 üyenin katıldığı oylamada, 21 ret ve 3 çekim(n)sere karşı, 89 oyla kabul edilmişti¹²⁷⁴.

D. Yüksek Adalet Divanı Hükümlülerinin Tümüne Yönelik Geniş Kapsamlı Siyasî Affın Millet Meclisinin 13. Döneminde Gerçekleşmesi

a- 10 Ekim 1965 tarihinde yapılan Milletvekili Genel Seçimlerinde Adalet Partisinin Millet Meclisinde Tek Başına Hükûmet Kurabilecek Çoğunluğu Elde Etmesi

Görüldüğü gibi, Millet Meclisinin 12. Döneminde, 27 Mayıs 1960 tarihinde gerçekleştirilen Askerî Müdahaleden sonra oluşturulan Yüksek Adalet Divanında hüküm giyen eski Demokrat Partililere yönelik geniş kapsamlı bir siyasî af, çeşitli vesilelerle Millet Meclisini meşgul etmiştir. Bu bağlamda, 16 Ekim 1962 tarih ve 78 sayılı “Anayasayı İhlâl Suçundan Yüksek Adalet Divanınca Mahkûm Edilenlerin Cezalarının Kısmen Affı Hakkında Kanun”un kabulü ile sınırlı bir siyasî af gerçekleşmiş; bunu esas itibarıyla adi suçlara yönelik bir af kanunu olmasına rağmen, Yüksek Adalet Divanınca mahkûm edilen bazı hükümlüleri de kapsayan 23 Şubat 1963 tarih ve 218 sayılı “Bazı Suç ve Cezaların Affı Hakkında Kanun”un kabulü izlemiştir. Bu arada, çeşitli tarihlerde, Yüksek Adalet Divanınca hüküm giymiş olan ve sözü edilen kanunların öngördüğü affın kapsamı dışında kaldıkları için mahkûmiyetleri devam eden bazı hükümlülerin cezaları, Cumhurbaşkanı, 1961 Anayasasının 97. maddesi uyarınca, sürekli hastalık, sakatlık ve kocama

¹²⁷¹ C.S. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 4, Cilt: 26, Birleşim 56, (18.03.1965), ss. 152-153.

¹²⁷² C.S. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 4, Cilt: 26, Birleşim 56, (18.03.1965), s. 153.

¹²⁷³ C.S. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 4, Cilt: 26, Birleşim: 56, (18.03.1965), ss. 161, 164-166.

¹²⁷⁴ C.S. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 4, Cilt: 26, Birleşim: 57, (19.03.1965), ss. 169, 182, 194-195.

nedenleriyle kaldırılmıştı¹²⁷⁵. Bütün bunlardan başka, 12. Dönemin sonlarına doğru, cezaları Anayasanın yukarıda sözü edilen 97. maddesi uyarınca Cumhurbaşkanınca kaldırılmış olan hükümlülerin, bir de cezalarının ekleme sonuçlarının kaldırılmasına yönelik 8 Nisan 1965 tarih ve 579 sayılı Kanun kabul edilmişti. 12. Dönem içinde, bu yasal girişimler sırasında, özellikle Adalet Partisi tarafından, geniş kapsamlı bir siyasî affı sağlama amaçlı değişiklik önerilerinde bulunulmuşsa da, bu öneriler çoğunluğun kabulüne mazhar olamamıştır.

12. Dönemde sürdürülen bütün bu arayışlardan sonra, Yüksek Adalet Divanınca mahkûm edilmiş siyasî suçluların tümüne yönelik geniş kapsamlı bir siyasî affın kabulü, 10 Ekim 1965 tarihinde yapılan Milletvekili Genel Seçimlerinden sonra, Millet Meclisinin 13. Döneminde mümkün olabilmisti. Adalet Partisi, bu seçimlerde 240 milletvekilliği kazanarak¹²⁷⁶, 450 üye tam sayılı Millet Meclisinde çoğunluğu elde ettiği için, başka partilerin katılımına ihtiyaç duymadan, Genel Başkan Isparta Milletvekili Süleyman Demirel'in başkanlığında tek başına Hükûmeti kurabilmiş ve Demirel Hükûmeti Millet Meclisinden rahatlıkla güvenoyu alabilmisti¹²⁷⁷.

¹²⁷⁵ Bu uygulamaya, Yüksek Adalet Divanınca mahkûm edilenlerin tümüne yönelik af hükmünü de içeren 3 Ağustos 1966 tarih ve 780 sayılı “Bâzı Suç ve Cezaların Affı Hakkında Kanun”un kabul edilmesinden önce, 13. Dönem içinde de devam edilmişti. Örneğin, eski Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ın müebbet hapis cezası, 1961 Anayasasının 97. maddesi uyarınca, 8 Temmuz 1966 tarihinde Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay tarafından kaldırılmıştı. Adalet Bakanı Hasan Dinçer, Başbakan Süleyman Demirel ve Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay'ın imzalarını taşıyan Kararname aynen şöyleydi:

“Adalet Bakanlığından:

1- Yüksek Adalet Divanınca 15.9.1961 tarihinde ittihaz olunan kesin kararla; irtikâp suçundan Türk Ceza Kanununun 209/1, 58 ve 22 nci maddeleri ile 15 numaralı Kanunun 3 üncü maddesi gereğince 4 sene 2 ay ağır hapsine ve müebbeden memuriyetten mahrumiyetine ve Türkiye Cumhuriyeti Anayasa'sını cebren tağyir ve tebdil ve ilgadan dolayı Türk Ceza Kanununun 146/1 maddesi hükmünce ölüm cezasına çarptırılmasına karar verilip, 65 yaşını bitirmiş olması dolayısıyla ölüm cezası Millî Birlik Komitesi tarafından müebbet ağır hapse tahvil edilen hükümlü Abdullah Fehmi oğlu 1883 doğumlu Celâl Bayar'ın, tıbben tesbit olunan sürekli hastalıkları sebebiyle; yalnız, hükmedilmiş olan şahsî hürriyeti bağlayıcı cezalarının kaldırılması, Türkiye Cumhuriyeti Anayasa'sının 97 nci maddesi 2 nci fıkrası hükmü gereğince uygun görülmüştür.

2- Bu kararı Adalet Bakanı yürütür. 8.7.1966.

Cumhurbaşkanı C. SUNAY Başbakan S. DEMİREL Adalet Bakanı H.DİNÇER” Bkz. **Resmî Gazete**, 9 Temmuz 1966, Sayı: 12344.

¹²⁷⁶ Yukarıda adı geçen **Cumhuriyet'ten Günümüze Milletvekili Seçimleri, 1923–2002**, s. 32.

¹²⁷⁷ Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel tarafından 23 Ekim 1965 tarihinde Hükûmeti kurmakla görevlendirilen Süleyman Demirel'in oluşturduğu Bakanlar Kurulu listesi 27 Ekim 1965 tarihinde Cumhurbaşkanı tarafından onanmış, böylece yeni Hükûmet kurulmuştu. Bkz. Resmî Gazete, 28 Ekim 1965, Sayı: 12138. Demirel Hükûmetinin hazırladığı Program, Millet Meclisinin 11 Kasım 1965 tarihli 10. Birleşiminde, 172 ret, 10 çekin(m)ser, 2 boş oya karşı 252 oyla kabul edilmiş ve Hükûmet güvenoyu almıştı. Bkz. **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 2 (13), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 1, Birleşim: 10, (11 Kasım 1965), ss. 322-323.

b- Demirel Hükûmetinin Yeni Bir Af Kanunu Tasarısı Hazırlaması ve Bu Tasarının Millet Meclisinde de Cumhuriyet Senatosunda da Kabul Edilerek Kanunlaşması

(3 Ağustos 1966 tarih ve 780 sayılı “Bâzı Suç ve Cezaların Affı Hakkında Kanun”)

Başbakan Süleyman Demirel’in Başkanlığındaki Adalet Partisi Hükûmeti, göreve başlamasından kısa bir süre sonra, 26 Ocak 1966 tarihinde bir af kanunu tasarısı hazırlamış¹²⁷⁸ ve bu tasarı, Millet Meclisinde de, Cumhuriyet Senatosunda da kabul edilmişti¹²⁷⁹. Bu bağlamda, sözü edilen 3 Ağustos 1966 tarih ve 780 sayılı “Bâzı Suç ve Cezaların Affı Hakkında Kanun”un 5. maddesinde, Yüksek Adalet Divanınca mahkûm edilenlerin fer’i ve mütemmim cezalarının, bu ceza mahkûmiyetlerinin neticelerini de kapsayan bir biçimde affedilmesi öngörülmüş bulunuyordu¹²⁸⁰. Bu Kanun sayesinde, Yasama Meclislerinin kabul ettiği daha önceki diğer af kanunlarından yaralananlar ve Cumhurbaşkanınca Anayasanın 97. maddesi uyarınca cezaları kaldırılanlardan sonra, mahkûmiyetleri halen devam etmekte olan

¹²⁷⁸ Millet Meclisi S. Sayısı: 79, “Bâzı suç ve cezaların affı hakkında kanun tasarısı ile Cumhuriyet Senatosu Bursa Üyesi Cahit Ortaç ve 9 arkadaşının, Vergi suç ve cezalarının affı hakkında; Cumhuriyet Senatosu Kastamonu Üyesi Ahmet Nusret Tuna’nın, Bâzı orman suçlarının affına ve tazminatın terkinine dair; Kastamonu Milletvekili İsmail Hakkı Yılanhoğlu ve 7 arkadaşının, Bâzı siyasi suçlularla basın suçlularının ve bunlarla ilgili olarak mahkûm olmuş diğer suçluların cezalarının affına dair; Ankara Sıkıyönetim Komutanlığı Askerî Mahkemesince mahkûm edilen 67 eski Kara Harb Okulu öğrencisinin affı hakkında; Aydın Milletvekili Reşat Özarda’nın, Bâzı suç ve cezaların affı hakkında ve Cumhuriyet Senatosu Tabii Üyesi Kadri Kaplan ve 8 arkadaşının 20/21 Mayıs olayları ile ilgili suçlular ile diğer bir kısım suçluların affına ve bir kısım idari işlemlerin değiştirildiğine dair kanun teklifleri ve Adalet Komisyonu raporu”, **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 2 (13), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 7, Birleşim: 108’in sonuna ekli, (11.07.1966), ss. 1-4.

¹²⁷⁹ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 2 (13), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 8, Birleşim: 114, (19.07.1966), s. 186; **C.S. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1, Toplantı: 5, Cilt: 36, Birleşim: 97, (01.08.1966), s. 586; **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 2 (13), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 8, Birleşim: 123, (03.08.1966), ss. 848, 849, 888-911, 912-921.

¹²⁸⁰ 3 Ağustos 1966 tarih ve 780 sayılı “Bâzı Suç ve Cezaların Affı Hakkında Kanun”un, sözü edilen 5. maddesindeki düzenleme şöyleydi:

“Madde 5.- 1924 tarihli ve 491 sayılı Teşkilâtı Esasiye Kanununun bâzı hükümlerinin kaldırılması ve bâzı hükümlerinin değiştirilmesi hakkındaki 12 Haziran 1960 tarihli ve 1 sayılı Kanunun 6 ncı maddesine tevfikan kurulan Yüksek Adalet Divanınca mahkûm edilenler; fer’i ve mütemmim cezalar ile ceza mahkûmiyetlerinin neticelerine de şâmil olmak üzere affedilmişlerdir.

Bu mahkûmiyetler dolayısıyla hükmedilmiş olup da, bu kanunun yürürlüğe girdiği tarihe kadar ödenmemiş olan zararlar ve para cezaları ödetirilmez.

Yüksek Adalet Divanınca sonuçlandırılmamış olmaları sebebiyle Anayasa Mahkemesine veya diğer kaza mercilerine intikal etmiş dâvaların sanıkları ile Yüksek Adalet Divanınca duruşmalarının muvakkaten tatiline karar verilen sanıklar ve Anayasa Mahkemesinin kuruluşu ve yargılama usulleri hakkındaki Kanunun geçici 7 nci maddesinin 4 ncü bendi gereğince dosyaları Millet Meclisi Başkanlığına verilmiş bulunanlar hakkında kovuşturma yapılmaz.

Bu madde hükmünden faydalanan askerî şahısların Askeri Ceza Kanununun 31 ve 33 ncü maddeleri (A) bendleri gereğince kaybedilen hakları geri verilir.

1076 sayılı Kanunun 16 ncı maddesi hükümleri saklıdır.” 780 sayılı Kanun için bkz. **Resmî Gazete**, 9 Ağustos 1966, Sayı: 12370; **T.B.M.M. Kanunlar Dergisi**, Dönem: 2, Toplantı: 1, Cilt: 49, ss. 175-179.

az sayıdaki hükümlü de, özgürlüklerine kavuşmuş oluyordu¹²⁸¹. Böylece, 1961 yılı sonbaharında, çok partili yaşama yeniden dönülmesiyle birlikte ülke gündemini meşgul etmeye başlayan siyasî af sorunu, 5 yıl sonra, 1966 yılı yazında çözülmüş oluyordu¹²⁸². 780 sayılı “Bazı Suç ve Cezaların Affı Hakkında Kanun” un, Yüksek Adalet Divanınca hüküm giymiş olanlara yönelik olarak getirdiği tek istisna, 1567 sayılı “*Türk Parasının Kıymetini Koruma Hakkında Kanun*” a muhalefetten para cezasına hüküm giymiş olanları af kapsamı dışında bırakmış olmasıydı¹²⁸³. Böylece, Yüksek Adalet Divanında hüküm olup da, daha önceki af kanunları uyarınca affedilmemiş olan veya Anayasanın 97. maddesi uyarınca Cumhurbaşkanınca cezası kaldırılmamış olan hükümlülerin tümü (“*Türk Parasının Kıymetini Koruma Hakkında Kanun*” a muhalefetten para cezasına hüküm giymiş olanlar hariç), affedilmiş oluyordular.

¹²⁸¹ Nitekim, Hükümetin hazırladığı Af Kanunu Tasarısının, Yüksek Adalet Divanınca mahkûm edilen hükümlülerin affına ilişkin 4. maddesinin gerekçesinde de, daha önceki Kanunlarla affedilmemiş veya Cumhurbaşkanınca Anayasanın 97. maddesine göre cezaları kaldırılmamış olup da, mahkûmiyetleri devam eden hükümlerin sayısının azlığına işaret edilmekteydi. Gerçekten, sözü geçen gerekçe de şöyle denilmekteydi:

“*Madde 4.- Yüksek Adalet Divanınca mahkûm edilmiş olup da, bilâhara yürürlüğe girmiş bulunan 78 ve 218 sayılı Af kanunlarından yararlanan ve ayrıca Anayasanın 97 nci maddesine göre Cumhurbaşkanınca tarafından affedilmiş bulunanlar ile, bunlar dışında kalan birkaç hükümlü ve sanığın cezaları, ceza mahkûmiyetlerinin neticelerine de şâmil olarak affedilecektir...*” Bkz. yukarıda adı geçen Millet Meclisi S. Sayısı: 79, s. 3.

¹²⁸² Cumhuriyet Senatosunun 41 üyesi, bu Kanunun, Yüksek Adalet Divanınca mahkûm edilenlerin fer’i ve mütemmim cezalarının, ceza mahkûmiyetlerinin neticelerine de şâmil olmak üzere affedildiklerini öngören 5. maddesine karşı Anayasa Mahkemesinde bir iptal dâvası açmışlardı (1961 Anayasasının 149. maddesi uyarınca, Yasama Meclislerinden birinin üye tam sayısının en az altıda biri tutarında üyesi, bir kanunun veya TBMM İçtüzüklerinin tümünün veya bazı maddelerinin Anayasaya aykırı olduğu iddiası ile, bunlara karşı Anayasa Mahkemesinde doğrudan iptal dâvası açabilme yetkisine sahipti. E.O.). Dâvacılar, dâvalarında, 780 sayılı Kanunun 5. maddesi hükmünün, Yüksek Adalet Divanınca mahkûm edilmiş kimseler için bir genel af niteliğini taşıdığını ileri sürüyorlar ve bundan yararlanacak hükümlülerin, Anayasanın 68. maddesindeki “affa uğramış olsalar bile” türündeki açık yasaklama uyarınca yasama organı üyesi, ve bu madde ile bağlantısı nedeniyle de bakan veya Cumhurbaşkanı olamayacakları halde; sözü edilen genel nitelikteki aftan ötürü, “affa uğramış olsalar bile” türünde açık bir yasaklama hükmü içermeyen başka görevlere (örneğin, hâkim, Yargıtay ve Danıştay gibi Yüksek Mahkeme hâkimi, Anayasa Mahkemesi üyesi, Cumhuriyet Başsavcısı) gelebileceklerini; bunun da, 27 Mayıs 1960 Devriminin meşruluğuna dayanan 1961 Anayasasının ve ondan kaynaklanan hukuk düzeninin ruhuna aykırı olacağını ileri sürmüşler ve bu nedenle söz konusu hükmün iptalini istemişlerdi. Ancak, Anayasa Mahkemesi, 21 Şubat 1968 gün ve Esas 1966/27, Karar 1968/8 sayılı çoğunluk Kararında, bu iddialara katılmamış ve iptal istemini reddetmişti. Anayasa Mahkemesinin sözü edilen Kararı ve bu Karara katılmayan üyelerin karşı oy gerekçeleri için, bkz. **Resmî Gazete**, 24 Şubat 1969, Sayı: 13382; **Anayasa Mahkemesi Kararlar Dergisi**, Sayı: 7, Ankara, 1970, ss. 3-18.

¹²⁸³ 3 Ağustos 1966 tarih ve 780 sayılı “Bazı Suç ve Cezaların Affı Hakkında Kanun”un, af kapsamı dışında bırakılan suçları gösterir 9. maddesinin 4. fıkrasının “H” bendinde, “Ancak, Yüksek Adalet Divanınca 1567 sayılı Kanunla ek ve tadillerine muhalefetten dolayı hükmedilmiş olan para cezaları affedilmemiştir” denilmekteydi. Bkz. **Resmî Gazete**, 9 Ağustos 1966, Sayı: 12370; **T.B.M.M. Kanunlar Dergisi**, Dönem: II, Toplantı: 1, Cilt: 49, s. 177.

c- 1961 Anayasasında Bazı Mahkûmiyetler Hakkında Öngörülen Seçilme Yasağı ve Bu Yasağın Affedilenler İçin Kaldırılması Girişimleri

aa- 1961 Anayasasında Affa Uğramış Olsalar Bile Bazı Mahkûmiyetler İçin Öngörülen Seçilme Yasağı

3 Ağustos 1966 tarih ve 780 sayılı Kanunun 5. maddesinde, her ne kadar Yüksek Adalet Divanınca mahkûm edilenlerin affının, bu ceza mahkûmiyetlerinin neticelerini de kapsayacağı öngörülmüyor idiyse de; 1961 Anayasasının, milletvekili seçilme yeterliğini düzenleyen 68. maddesi ile Cumhuriyet Senatosu üyeliğine seçilme yeterliğini düzenleyen 72. maddesi ve Geçici 11. maddesi hükümleri nedeniyle, affedilmiş bu kişilerin milletvekili veya Cumhuriyet Senatosu üyesi olarak yeniden aktif siyaset içinde yer alabilmeleri mümkün değildi. Çünkü, 1961 Anayasasının 68. maddesinde, “...ağır hapis cezasını gerektiren bir suçtan dolayı kesin hüküm giymiş olanlar ve -taksirli suçlar hariç olmak üzere- beş yıldan fazla hapis cezasıyla veya zimmet, ihtilâs, irtikâp, rüşvet, hırsızlık, dolandırıcılık, sahtecilik, inancı kötüye kullanma, dolanlı iflâs gibi yüz kızartıcı suçlardan biriyle kesin olarak hüküm giymiş olanlar, affa uğramış olsalar da, milletvekili seçilemezler” denilmekteydi. Anayasanın Cumhuriyet Senatosu üyeliğine seçilme yeterliğini düzenleyen 72. maddesinde de, Cumhuriyet Senatosuna üye seçilebilmek için, kırk yaşını doldurmuş ve yüksek öğrenim yapmış olmak dışında, milletvekili seçilmeye engel bir durumun olmama koşulu aranmaktaydı. Bu durumda, ağır hapis cezasına veya taksirli suçlar hariç olmak üzere beş yıldan fazla hapis cezasına mahkûm edilenler, ya da 68. maddede tek tek sayılmış olan suçlardan birinden hüküm giyenler, bu mahkûmiyetleri affedilse bile, milletvekili de, Cumhuriyet Senatosu üyesi de olamayacaklar demektir¹²⁸⁴. 1961 Anayasasının 68. ve 72. maddelerindeki

¹²⁸⁴ Anayasada öngörülen bu seçilme engeli, 25 Mayıs 1961 tarih ve 306 sayılı “Milletvekili Seçimi Kanunu”nda ve ona yollama yapan 24 Mayıs 1961 tarih ve 304 sayılı “Cumhuriyet Senatosu Üyelerinin Seçimi Kanunu”nda da yer almaktaydı. Bu bağlamda, 30 Mayıs 1961 tarih ve 306 sayılı Milletvekili Seçimi Kanununun 9. maddesinde şöyle denilmekteydi:

“MADDE 9.- Aşağıda yazalı olanlar milletvekili seçilemezler:

1. Türkçe okuyup yazma bilmeyenler;
2. Kısıtlılar
3. İzinsiz olarak yabancı devlet hizmetinde bulunanlar;
4. Kamu hizmetlerinden yasaklılar;
5. Ağır hapis cezasını gerektiren bir suçtan dolayı kesin hüküm giymiş olanlar;
6. Taksirli suçlar haric olmak üzere beş yıldan fazla hapis cezasıyla mahkûm olanlar;
7. Zimmet, ihtilâs, irtikâp, rüşvet, hırsızlık, dolandırıcılık, sahtecilik, inancı kötüye kullanma, dolanlı iflâs gibi yüz kızartıcı suçlardan biriyle kesin olarak hüküm giymiş olanlar;
8. Yükümlü olmalarına ve muaf bulunmamalarına rağmen muvazaf askerlik hizmetlerini yapmayanlar veya yapmış sayılmayanlar;
9. 5, 6 ve 7 nci fıkralarda belirtilenler affedilmiş olsalar da milletvekili seçilemezler.” Bkz.

Resmî Gazete, 30 Mayıs 1961, Sayı: 10815; **T.C. Kurucu Meclis Kanunlar Dergisi**, Cilt: 44, s. 738.

24 Mayıs 1961 tarih ve 304 sayılı Cumhuriyet Senatosu Üyelerinin Seçimi Kanununun 6. maddesinde şu hüküm yer almıştır:

“MADDE 6.- Anayasanın 68 nci maddesi gereğince, milletvekilliğine seçilme yeterliği olmıyanlar, Cumhuriyet Senatosu üyeliğine de seçilemezler.” Bkz. **Resmî Gazete**, 30 Mayıs 1961, Sayı: 10815; **T.C. Kurucu Meclis Kanunlar Dergisi**, Cilt: 44, s. 729.

bu hükümlerden başka, Geçici 11. maddede, affa uğramış olanlara yönelik seçilme engeline bir istisna getiriliyor ve “*Yüz kızartıcı olmıyan bir suçtan kesin hüküm giydikten sonra, bu Anayasanın halkoyu ile kabulünden önce affedilmiş bulunanlar, 68. maddedeki seçilme yasağına tabi değildirler*” deniliyordu. Bu madde uyarınca, 1961 Anayasasının 68. ve onunla bağlantılı olarak 72. maddelerinde düzenlenen seçilme engeli, yüz kızartıcı suçlar hariç, Anayasanın halkoyu ile kabulünden önce çıkarılmış af kanunundan yararlananlar için geçerli olmayacaktı. Fakat, Yüksek Adalet Divanınca mahkûm edilenlere yönelik af hükümleri içeren, Millet Meclisinin 12. Döneminde kabul edilen 78 sayılı ve 213 sayılı Kanunlar ile, 13. Dönemde kabul edilen 780 sayılı Kanun, Anayasanın halkoyu ile kabulünden sonra çıkarıldıkları için, bu Kanunlar uyarınca affedilen Yüksek Adalet Divanı hükümlülerinin, Millet Meclisine veya Cumhuriyet Senatosuna seçilme yasaklarının devam etmekte olduğunda kuşku yoktu.

bb- 1961 Anayasasında Affa Uğramış Olanları da Kapsayan Seçilme Yasağının Bir Anayasa Değişikliği İle Kaldırılması

Bazı hükümlülerin affedilmiş olsalar bile TBMM üyesi seçilebilmelerine ilişkin Anayasal engeli ortadan kaldırmak için, İzmir Milletvekili Şükrü Akkan ile Cumhuriyet Senatosu İzmir Üyesi Belig Beler ve 227 arkadaşı, bir Anayasa değişikliği teklifi hazırlamışlar ve Anayasanın 68. maddesine,

“Ancak 12 Haziran 1960 tarih ve 1 numaralı Kanuna göre kurulmuş olan Yüksek Adalet Divanınca mahkûm edilip de affedilmiş olanlarla 38 sayılı Tedbirler Kanunu ile mahkûm edilip affedilmiş olanlara yukardaki fıkra yazılı milletvekili seçilme yasağı tatbik olunmaz”

hükümünü öngören bir fıkranın eklenmesini ve Anayasanın Geçici 11. maddesinin kaldırılmasını önermişlerdi¹²⁸⁵. Teklifi inceleyen Millet Meclisi Anayasa Komisyonu, teklif sahiplerinin önerisinde yer alan, Anayasanın 68. maddesine, Yüksek Adalet Divanınca mahkûm edilip de affedilenlerle, 38 sayılı Tedbirler Kanununa muhalefetten hüküm giyip affedilenlere seçilme yasağının uygulanmamasını öngören bir fıkranın eklenmesini benimsememiş ve bunun yerine, maddede sözü geçen, “*affa uğramış olsalar da*” ibaresinin tümüyle çıkarılması yönünde bir değişikliğe gitmişti. Geçici 11. maddenin kaldırılmasına yönelik öneriyi ise, Anayasa Komisyonu aynen benimsemişti. Sonuçta, Millet Meclisi Anayasa Komisyonunun yaptığı bu değişiklik, Millet Meclisince de, Cumhuriyet Senatosunca da kabul görmüş ve 6 Kasım 1969 tarih ve 1188 sayılı Kanunla, Anayasanın 68. maddesinden “*affa uğramış olsalar*

¹²⁸⁵ Millet Meclisi S. Sayısı: 900, “İzmir Milletvekili Şükrü Akkan ve İzmir C. Senatosu Üyesi Belig Beler ve 227 arkadaşının Anayasanın 68 nci maddesinin değiştirilmesine ve geçici 11 nci maddesinin kaldırılmasına dair kanun teklifi ve Anayasa Komisyonu raporu”, **M.M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 2 (13), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 36, Birleşim: 93’ün sonuna ekli, (14.05.1969), ss. 7-8.

da” ibaresi çıkarılmış, Anayasanın Geçici 11. maddesi de kaldırılmıştı¹²⁸⁶. Bu doğrultuda, 14 Nisan 1970 tarih ve 1249 sayılı Kanunla, 25 Mayıs 1961 tarih ve 306 sayılı Milletvekili Seçimi Kanununda da değişikliğe gidilmiş ve sözü geçen 306. sayılı Kanundaki, “*affedilmiş olsalar da milletvekili seçilemezler*” hükmünü içeren 9. maddenin 9 numaralı bendi, maddeden çıkarılmıştı¹²⁸⁷. Böylece, ne tür bir hüküm giymiş olurlarsa olsunlar, affedilmiş hükümlülerin, Milletvekili veya Cumhuriyet Senatosu üyesi seçilmelerine yönelik Anayasal ve yasal bir engel kalmamıştı.

cc- Affa Uğramış Olanları da Kapsayan Seçilme Yasağının Kaldırılmasına İlişkin Anayasa Değişikliğinin Anayasa Mahkemesine Taşınması ve Anayasa Mahkemesinin Bu Anayasa Değişikliğini Şekil Yönünden Anayasaya Aykırı Bularak İptal Etmesi

Türkiye İşçi Partisi¹²⁸⁸, Anayasanın Geçici 11. maddesinin kaldırılışının, Anayasanın Başlangıç kısmına ve Anayasanın değiştirilmesini düzenleyen 155. maddesine aykırı olduğu gerekçesiyle, Geçici 11. maddeyi kaldıran 6 Kasım 1969 tarih ve 1188 sayılı Kanuna karşı Anayasa Mahkemesinde bir iptal dâvası açmıştı. Anayasa Mahkemesi de, 16 Haziran 1970 tarih ve Esas 1970/1, Karar 1970/31 sayılı Kararı ile, Millet Meclisinde, söz konusu Kanunun tümünün görüşülmesinden sonra maddelerine geçilmesinin ve daha sonra da maddelerine ait oylamanın işarî oyla yapıldığına ve Başkanlıkça, teklifin maddelerine geçilmesinin de, maddelerinin de kabul edildiğinin açıklandığına dikkat çekmiş ve işarî oylamada kabul oyu verenlerin sayısının Anayasa değişiklikleri için aranan Millet Meclisi üye tamsayısının üçte iki çoğunluğuna ulaşp ulaşmadığının bilinemeyeceğini belirterek, 1188 sayılı Kanunun tümünün iptaline karar vermişti¹²⁸⁹. Böylece, 1188 sayılı Kanunla getirilmiş olan ve 1961 Anayasasının 68. maddesinde yer alan ve bazı mahkûmiyetler için affa uğramış olsalar dahi milletvekili seçilme yasağı öngören hükmün kaldırılması hakkındaki düzenleme ile Geçici 11. maddenin kaldırılması hakkındaki düzenleme iptal edilmiş oluyordu. Bu karardan sonra, yine Türkiye İşçi Partisi, 25 Mayıs 1961 tarih ve 306 sayılı Milletvekili Seçimi Kanunundaki, “*affedilmiş olsalar da milletvekili seçilemezler*” hükmünü içeren 9. maddenin 9

¹²⁸⁶ 6 Kasım 1969 tarih ve 1188 sayılı “Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının 68 nci maddesinin Değiştirilmesi ve 11 nci Geçici Maddesinin Kaldırılması Hakkında Kanun” için bkz. **Resmî Gazete**, 12 Kasım 1969, Sayı: 13349; **T.B.M.M. Kanunlar Dergisi**, Dönem: III, Toplantı: 1, Cilt: 53, s. 11.

¹²⁸⁷ 14 Nisan 1970 tarih ve 1249 sayılı Kanun için bkz. **Resmî Gazete**, 22 Nisan 1970, Sayı: 13478; **T.B.M.M. Kanunlar Dergisi**, Dönem: III, Toplantı: 1, Cilt: 53, s. 204.

¹²⁸⁸ 1961 Anayasasının 149. maddesi uyarınca, TBMM’de temsilcisi bulunan tüm siyasî partiler, Anayasaya aykırı olduğunu düşündükleri bir kanun için Anayasa Mahkemesinde iptal dâvası açabilmekteydiler.

¹²⁸⁹ Anayasa Mahkemesinin 16 Haziran 1970 tarih ve Esas 1970/1, Karar 1971/31 sayılı Kararı için, bkz. **Resmî Gazete**, 7 Haziran 1971, Sayı: 13855; **Anayasa Mahkemesi Kararlar Dergisi**, Sayı: 8, Ankara, 1971, ss. 313-340.

numaralı bendini madde metninden çıkarmış olan 14 Nisan 1970 tarih ve 1249 sayılı Kanunu Anayasa Mahkemesine taşımış ve bu Kanunun tümünün, Anayasanın 68. maddesiyle, Geçici 11. maddesine aykırı olduğunu ileri sürerek iptalini istemişti. Anayasa Mahkemesi de, 19 Ekim 1971 tarih ve Esas 1970/40, Karar 1971/73 sayılı Kararıyla, daha önce 1188 sayılı Kanunun Anayasa Mahkemesince iptali ile birlikte, 1188 sayılı Kanunun değiştirmiş olduğu Anayasanın 68. maddesiyle, aynı Kanunun çıkarmış olduğu Anayasanın Geçici 11. maddesinin, yeniden geçerlik kazandıklarını saptamış ve bu durum karşısında, 25 Mayıs 1961 tarih ve 306 sayılı Milletvekili Seçimi Kanununun 9. maddesinin 9 numaralı bendinde yer alan “*affedilmiş olsalar da milletvekili seçilemezler*” hükmünü 9. maddeden çıkaran 14 Nisan 1970 tarih ve 1249 sayılı Kanunu, Anayasanın yeniden geçerlik kazanmış olan 68. maddesine aykırı bularak, iptal etmişti¹²⁹⁰. Anayasa Mahkemesinin, biri Anayasanın 68. maddesinin değiştirilmesine ve Geçici 11. maddesinin kaldırılmasına ilişkin 1188 sayılı Kanun, diğeri 306 sayılı Milletvekili Seçimi Kanununda değişiklik yapan 1249 sayılı Kanuna yönelik olarak verdiği bu iki iptal kararı ile birlikte, affedilmiş olsalar dahi, bazı hükümlülerin milletvekili veya senatör seçilmelerini yasaklayan Anayasal ve yasal düzenlemeler varlıklarını koruyor olmaktaydılar. Yüksek Adalet Divanınca çeşitli cezalara çarptırılmış kimi hükümlüler de, haliyle bu yasak kapsamı içindeydiler.

dd- Sonraki Yıllarda Gerçekleştirilen Bir Anayasa Değişikliğiyle Eski Hükümlüler Üzerindeki Seçilme Engeline Son Verilmesi

Sorunun yeniden ele alınması ve yeni bir Anayasa değişikliğine gidilmesi, ancak 1974 yılında mümkün olabilmisti. Bu bağlamda, bir taraftan Isparta Milletvekili Süleyman Demirel ve 214 arkadaşı, öte yandan Zonguldak Milletvekili Bülent Ecevit ve 215 arkadaşı, hazırladıkları iki ayrı Anayasa değişikliği teklifiyle, bazı cezalara hüküm giymiş olanların, affedilseler bile seçilmelerini engelleyen Anayasa hükümlerinin kaldırılmasını önermişlerdi. Bu teklifleri birleştirerek rapora bağlayan Millet Meclisi Anayasa Komisyonunun hazırladığı metnin¹²⁹¹, 26 Mart 1974 tarihli

¹²⁹⁰ Anayasa Mahkemesinin 19 Ekim 1971 tarih ve Esas 1970/40, Karar 1971/73 sayılı Kararı için, bkz. **Resmî Gazete**, 2 Temmuz 1972, Sayı: 14233; **Anayasa Mahkemesi Kararlar Dergisi**, Sayı: 10, Ankara, 1973, ss. 43-52. Bu Karar ile ilgili olarak, bkz. Erdal Onar, **1982 Anayasasında Anayasayı Değiştirme Sorunu**, Ankara, 1993, ss. 161-162, dipnot 53; Yıldızhan Yayla, “*Anayasa Mahkemesine Göre Devletin Özü*”, **İdare Hukuku ve İlimleri Dergisi**, Yıl: 4, İstanbul Üniversitesi İdare Hukuku ve İdare İlimleri Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayını, 1983, Sayı: 1-3, ss. 133-149; Kâzım Öztürk, **Son Değişiklikleriyle Gerekçeli Anayasa**, s. 354.

¹²⁹¹ Isparta Milletvekili Süleyman Demirel ve 214 arkadaşının yaptıkları teklifte, Anayasanın 68. maddesinde yer alan affedilmiş olanlara yönelik seçilme engelinin çıkarılması ve Anayasanın Geçici 11. maddesinin kaldırılması öneriliyordu. Buna karşılık, Zonguldak Milletvekili Bülent Ecevit ve 215 arkadaşının teklifinde ise, Anayasanın 68. maddesinde yer alan affedilmiş olanlara yönelik seçilme engeline dokunulmuyor; fakat Anayasaya bir geçici madde eklenerek, Yüksek Adalet Divanınca mahkûm edilmiş olanlar için bir istisna öngörülüyordu. Ecevit ve arkadaşlarının teklifinde yer alan hüküm şöyleydi:

57. Birleşimde Millet Meclisinde görüşülmesi sırasında, Teklif sahiplerinden Isparta Milletvekili Süleyman Demirel, Anayasada yer alan seçilme engeline ve bunun kaldırılması için 1969 yılında Anayasada yapılan değişiklikle, 1970 yılında Milletvekili Seçimi Kanununda yapılan değişikliğe ve bu değişikliklere ilişkin olarak Anayasa Mahkemesinin verdiği iki ayrı iptal kararından sonraki gelişmeleri şöyle anlatmaktaydı:

“...Siyasî sözlüğümüze siyasî hakların iadesi adıyla girmiş bulunan ve Yassıada Mahkemesinin kararlarına dayanılarak 1960 öncesi Türkiye Büyük Millet Meclisinde görev ifa etmiş, seçilmiş bir siyasî kadro ile bâzı yüksek memurları siyasetle iştigalden men eden Anayasanın 68 nci maddesinin değiştirilmesi ve Geçici 11 nci maddesinin kaldırılmasıyla ilgili olarak 14 Ekim seçimleri sonrasında yeniden yapmış bulunduğumuz teklif, Anayasa Komisyonu tarafından Cumhuriyet Halk Partili üyelerin teklifiyle birleştirilerek müzakere edilmiş ve Millet Meclisinin gündeminde yer almıştır.

Bugün müzakeresine başladığımız bu teklifin aslında prensibi üzerinde 5 sene önce mutabakat hâsıl olmuş, 1969 Mayısında vermiş bulunduğumuz teklif Meclislerimizle kabul edilerek kanuniyet kesbetmişti.

Birinci müzakeresi 14 Mayıs 1969; ikinci müzakeresi 15 Mayıs 1969 tarihinde yapılarak Millet Meclisimizin kabulüne mazhar olan teklifimiz, 1969 yılının Kasım ayı başında da Cumhuriyet Senatosunca kabul edilmiş ve kanunlaşmıştı.

Daha sonra Anayasa Mahkemesine vaki bir itiraz üzerine, Millet Meclisinde yapılan oylama Tüzüğe uygun bulunmamış ve kanun Anayasa Mahkemesinin 16 Haziran 1970 gün ve 1970/1–31 sayılı kararı ile iptal olunmuştu.

Anayasa Mahkemesi kararının gerekçesi elimize geçer geçmez Adalet Partisi Gruplarına mensup 218 milletvekili ve senatör arkadaşımınla birlikte 28 Ocak 1971 tarihinde ikinci teklifimizi vermiştik.

“Yüksek Adalet Divanınca mahkûm edilip affedilmiş olanlarla, yüz kızartıcı olmayan bir suçtan kesin hüküm giydikten sonra, bu Anayasanın halk oyu ile kabulünden önce affedilmiş bulunanlar; 68 nci maddedeki seçilme yasağına tâbi değildirler.”

Millet Meclisi Anayasa Komisyonu, esas itibarıyla Ecevit ve arkadaşlarının teklifini benimsemiş ve Anayasaya eklenecek yeni bir geçici madde için, biraz genişletilmiş olan şu hükmü önermişti:

“Bu Anayasanın halk oyu ile kabulünden önce işlenmiş, yüz kızartıcı olmayan bir suçtan kesin hüküm giydikten sonra affedilmiş bulunanlar; 12 Haziran 1960 tarihli ve 1 sayılı Kanunla kurulmuş Yüksek Adalet Divanınca mahkûm edilip affedilmiş bulunanlar;

20–21 Mayıs 1963 olaylarından dolayı mahkûm edilip de affedilmiş bulunanlar;

68 nci maddedeki seçilme yasağına tâbi değildirler.”

Bütün bu öneriler ve Komisyonun hazırladığı metin için bkz. Millet Meclisi S. Sayısı: 19, “Isparta Milletvekili Süleyman Demirel ve 214 arkadaşının, T.C. Anayasasının 68 nci maddesinin değiştirilmesine ve referandumla kabul edilen geçici 11 nci maddesinin kaldırılmasına dair Anayasa değişikliği teklifi ile Zonguldak Milletvekili Bülent Ecevit ve 215 arkadaşının, T.C. Anayasasına bir geçici madde eklenmesi hakkında kanun teklifi ve Anayasa Komisyonu raporu”, **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 4 (15), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 2, Birleşim: 57’nin sonuna ekli, (26.03.1974), ss. 1-15.

Ancak, sonradan araya giren bunalım dönemi bu teklifimizin tekrar ele alınmasını geciktirmiştir (Türk Silâhlı Kuvvetlerinin 12 Mart 1971 tarihinde verdiği muhtıra üzerine Demirel Hükûmetinin istifası ve Nihat Erim'in başkanlığında bir teknokrat Hükûmetinin kurulması ve sonrası gelişmeler kastediliyor. E.O.). Bu sebeple de, prensibi üzerinde Anayasa değişikliğine yetecek kadar çoğunluğun sağlandığı ve Meclisler iradesi izhar olunduğu halde, bir türlü kesin neticeye bağlanamamış olan bu kanunun tekrar ele alınması için 14 Ekim 1973 seçimlerini takiben 9 Ocak 1974 tarihinde Adalet Partisine mensup 214 Cumhuriyet Senatosu Üyesi ve milletvekilinin imzasını taşıyan teklifimiz Millet Meclisi Başkanlığına yeniden sunulmuştur.

Konunun geçirdiği safahatın bilinmesinde fayda umduğumuz için bu hususları zikretmek ihtiyacını duyduk.

Sayın milletvekilleri, Anayasada bu tadilin yapılabilmesine imkân veren Genel Af Kanunu 1966 yılında çıkarılmıştı. Adalet Partisi, 1960 ihtilâliyle açılan yaraları, tümüyle sarmak için senelerce gayret sarf etmiştir. Bu yaraların iç barışı bozmadan ve yeni yaralar açılmadan sarılmasına büyük bir itina gösterilmiştir. Türk siyasî hayatında demokratik geleneklerin sağlam temelleri üzerine kurulması, hürriyetçi demokrasimizin sağlıklı ve düzgün bir biçimde işlemesi bakımından fevkalâde önemlidir. Siyasî Partiler birbirlerinin rakibidir. Bu rekabeti ancak memlekete hizmet yolunda yarış manasında anlamak gerekir. Siyasî çekişmelerin ve çatışmaların, milletin birlik ve beraberliğini zedeleyen vahim sonuçlar doğurduğu, büyük kayıplara yol açtığı bir gerçektir. Birlik ve beraberliğin eksiksiz tesisi için, siyasî rekabetin medenî ölçüler içerisinde cereyan etmesi gerektiğine her zaman inanmışızdır.

...

Siyasî sebeplerin meydana getirdiği çalkantılar ilânihaye hiçbir memlekette sürüp gitmemiştir. Bu çalkantıların, meydana geliş sebepleri ne olursa olsun, bir kere meydana geldikten sonra bunları olmamış addetmeye ve bıraktıkları tortuları inkâr etmeye imkân yoktur.

1960–1970 dönemi, 27 Mayıs İhtilâlinin meydana getirdiği, memleket idaresini güçleştiren, çeşitli hassasiyetlere sahne olmuştur. Bu hassasiyetlerin içerisinden memlekete daha çok zarar vermeden çıkabilmeyi denedik; bunu başardığımızı sanıyoruz...”¹²⁹²

Millet Meclisindeki görüşmeler sırasında, Komisyonun önerdiği metin üzerinde değişiklik yapılması istenmiş ve bu doğrultuda Anayasa Komisyonu yeni bir metin hazırlayarak, 68. maddedeki “affa uğramış olsalar da” ibaresinin çıkarıldığı ve Geçici 11. maddenin kaldırıldığı bir düzenleme öngörmüştü¹²⁹³. Bu yeni düzenleme,

¹²⁹² **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 4 (15), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 2, Birleşim: 57, (26.03.1974), ss. 298-299.

¹²⁹³ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 4 (15), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 2, Birleşim: 57, (26.03.1974), ss. 313-315.

Millet Meclisinde de, Cumhuriyet Senatosunda da kabul edilmiş ve 16 Nisan 1974 tarih ve 1801 sayılı “*Anayasanın 68 nci Maddesinin Değiştirilmesine ve Halkoyu ile Kabul Edilen Geçici 11 nci Maddesinin Kaldırılmasına Dair Anayasa Değişikliği*” ile affedilenler hakkında Anayasada öngörülen seçilme engeli kaldırılmıştı¹²⁹⁴. Bu değişikliği, 25 Mayıs 1961 tarih ve 306 sayılı Milletvekili Seçimi Kanununun 9. maddesinin, “5, 6 ve 7 nci fıkralarda belirtilenler affedilmiş olsalar da milletvekili seçilemezler” hükmünü içeren 9. bendinin kaldırılması izlemiştir. Gerçekten, 17 Aralık 1974 tarih ve 1834 sayılı “25.5.1961 Tarih ve 306 Sayılı Milletvekili Seçimi Kanununun 9 ncu Maddesinin 9 ncu Bendi ile 13.7.1965 Tarih ve 648 Sayılı Siyasî Partiler Kanunun 8 nci Maddesinin 2 nci Fıkrasının ve 104 ncü Maddesinin Yürürlükten Kaldırılması Hakkında Kanun” un 1. maddesi ile, 25 Mayıs 1961 tarih ve 306 sayılı Milletvekili Seçimi Kanununun 9. maddesinin sözü geçen 9. bendi yürürlükten kaldırılmıştı¹²⁹⁵. Böylece, Yüksek Adalet Divanında hüküm giyen ve çeşitli tarihlerde çıkarılan af kanunlarından yararlanan eski Demokrat Partililer için, TBMM üyesi olarak yeniden aktif politikada yer almanın önünde hiçbir yasal engel kalmamış oluyordu. 3 Ağustos 1966 tarih ve 780 sayılı “Bâzı Suç ve Cezaların Affı Hakkında Kanun” un 9. maddesinin 4. fıkrasının “H” bendi ile af kapsamı dışında bıraktığı, Yüksek Adalet Divanında, 1567 sayılı “*Türk Parasının Kıymetini Koruma Hakkında Kanun*” a muhalefetten para cezasına hüküm giymiş olanlara gelince; bu hükümlüler de, Cumhuriyetin 50. yılı nedeniyle çıkarılan af kanunu uyarınca affedilmişlerdi. Gerçekten, 15 Mayıs 1974 tarih ve 1803 sayılı “Cumhuriyetin 50 nci Yılı Nedeniyle Bazı Suç ve Cezaların Affı Hakkında Kanun” un 1. maddesinin “E” bendinde, “*Yüksek Adalet Divanı tarafından mahkûm edilmiş olanların, 78 sayılı, 218 sayılı ve 780 sayılı af kanunları ile Anayasanın 97 nci maddesi uyarınca cezaları kısmen veya tamamen affedilenlerle bu afların dışında kalanların aslî ve fer’i cezaları dayandıkları kanun hükümleri ayırt edilmeksizin bütün neticeleriyle birlikte ortadan kaldırılmıştır*” hükmü yer almaktaydı. Sonuç olarak, görülüyor ki, Yüksek Adalet Divanınca mahkûm edilenlerin tümü, hiçbir ayrıkısı durum bırakılmaksızın affedilmiş oluyorlardı ve artık bu eski hükümlülerden dileyenlerin, Millet Meclisi veya Cumhuriyet Senatosu seçimlerinde adaylıklarını koymaları da mümkündü. Böylece, 27 Mayıs 1960 Darbesi sonrasında, 1961 yılında yeni bir Anayasa hazırlanıp da, yeniden çok partili yaşama dönülmesiyle birlikte başlayan siyasî af tartışmaları, 1974 yılı itibarıyla tümüyle sona ermiş bulunuyordu.

¹²⁹⁴ **Resmî Gazete**, 22 Nisan 1974, Sayı: 14866; **T.B.M.M. Kanunlar Dergisi**, Dönem: IV, Toplantı: 1, Cilt: 57, s. 103.

¹²⁹⁵ **Resmî Gazete**, 23 Aralık 1974, Sayı: 15101; **T.B.M.M. Kanunlar Dergisi**, Dönem: IV, Toplantı: 2, Cilt: 58, s. 1.

E. Emekli Sandığı Kanununda Değişikliğe Gidilmesi ve Bazı Mahkûmiyet Kararlarının Emeklilik Hakkını Ortadan Kaldırıyor Olmasına Son Verilmesi (30 Mayıs 1963 tarih ve 241 Sayılı Kanun)

a- Bazı Mahkûmiyet Kararlarının Emeklilik Hakkını Ortadan Kaldırmasına İlişkin Yasal Düzenleme ve Bu Düzenlemeye Son Verilmesi Hakkında Cumhuriyet Senatosu Adana Üyesi Mehmet Ünal'dı Tarafından Yapılan Kanun Teklifi

Millet Meclisinin 12. Döneminde gerçekleştirilen ve başka hükümlülerin yanı sıra, Yüksek Adalet Divanınca mahkûm edilen eski Demokrat Parti mensuplarının da yararlanmalarına yol açan bir yasal düzenleme, bazı mahkûmiyetlerin emeklilik hakkını ortadan kaldırıyor olma durumuna son veren 30 Mayıs 1963 tarih ve 241 sayılı “5434 Sayılı Türkiye Cumhuriyeti Emekli Sandığı Kanununun 80 ve 92 nci Maddelerinin Değiştirilmesine ve Bu Kanuna İki Madde Eklenmesine Dair Kanun” un kabul edilmesiydi. Sözü edilen Kanunun kabulünden önceki düzenleme uyarınca, bazı mahkûmiyetler, kişilerin emeklilik haklarını sona erdirmekteydi. Gerçekten, 8 Haziran 1949 tarih ve 5434 sayılı “Türkiye Cumhuriyeti Emekli Sandığı Kanunu”nun 92. maddesinde, kasti olmayan veya tahrik sonunda işlenmiş fiiller hariç olmak üzere, bir yıldan fazla ağır hapis veya beş yıldan fazla hapis cezası ile, hırsızlık, emniyeti suiistimal, sahtekârlık, dolandırıcılık, yalan yere şahitlik, yalan yere yemin, cürüm uydurma, iftira, irtikâp, rüşvet, zimmet ve ihtilâs suçlarının birinden dolayı altı ayı aşan hapis cezasına mahkûm olanlar veya en az haddi bir yıldan aşağı olmamak üzere mükerrer hapis cezalarını gerektiren suçtan hüküm giyenler ile Askerî Ceza Kanunu uyarınca bir başka ceza ile birlikte veya yalnız olarak verilmiş bulunan askerlikten tart cezasına hüküm giymiş olanların, emeklilik haklarının düşeceği öngörülmekteydi. Aynı maddede, ayrıca, Türk vatandaşlığından çıkarılan, Türk vatandaşlığından çıkan, yabancı memleket uyruğuna giren veya Hükûmetten izin almaksızın yabancı memlekette görev kabul edenlerin emeklilik haklarının düşeceği de belirtilmekteydi¹²⁹⁶. Kanunun 93. maddesinde de, emekli aylığı alanlardan,

¹²⁹⁶ 8 Haziran 1949 tarih ve 5434 sayılı “Türkiye Cumhuriyeti Emekli Sandığı Kanunu”nun 92. maddesinde şöyle deniliyordu:

“İştirakçilerden;

a) Kasta makrûn olmiyan veya tahrik neticesi vukua gelen fiiller hariç olmak üzere bir yıldan fazla ağır hapis veya beş yıldan fazla hapis cezaları ile yahut hırsızlık, emniyeti suiistimal, sahtekârlık, dolandırıcılık, yalan yere şahitlik, yalan yere yemin, cürüm uydurma, iftira, irtikâp, rüşvet, zimmet ve ihtilâs suçlarının birinden dolayı 6 aydan ziyade hapis cezası ile veya en az haddi bir yıldan aşağı olmamak üzere mükerrer hapis cezalarını gerektiren suç ile veya Askerî Ceza Kanunu hükümlerine göre ve bir başka ceza ile birlikte veya yalnız olarak verilmiş bulunan askerlikten tart cezası ile hükümlü duruma girenlerin,

b) Türk vatandaşlığından çıkarılan, Türk vatandaşlığını bırakan, yabancı memleket uyruğuna giren, Hükûmetten izin almaksızın yabancı memlekette vazife kabul edenlerin,

Emeklilik hakları düşer” Bkz. **Resmî Gazete**, 17 Haziran 1949, Sayı: 7235; **T.B.M.M. Kanunlar Dergisi**, Dönem: VIII, Toplantı: 3, Cilt: 31, s. 967.

92. maddede öngörülen nitelikte hüküm giymiş olanların aylıklarının kesileceği öngörülmekteydi¹²⁹⁷. Buna karşılık, 80. maddede ise, 93. madde gereğince aylıkları kesilen emekli, âdi mâlûl veya vazife mâlûllerinin, muhtaç dul ve yetimlerine, başvurmaları halinde, mahkûmiyet süresince aylık bağlanacağı yönünde bir düzenleme yer almış bulunuyordu¹²⁹⁸.

Cumhuriyet Senatosu Adana Üyesi Mehmet Ünal, hazırladığı ve 8 Ocak 1962 tarihinde Cumhuriyet Senatosu Başkanlığına sunduğu bir kanun teklifiyle, sözü edilen 5434 sayılı T. C. Emekli Sandığı Kanununun 80. ve 92. maddelerinde değişikliğe gidilmesini ve bir kamu görevlisinin emeklilik hakkının, sadece Türk vatandaşlığının kaybedilmesi veya Hükûmetten izin alınmaksızın yabancı memlekette vazife kabul edilmesi hallerinde sona ermesini önermişti. Bir diğer deyişle, Senatör Ünal, 5434 sayılı Kanunun 92. maddesinde sayılan ve emeklilik hakkını sona erdiren mahkûmiyet durumlarının, emeklilik hakkını sona erdiren nedenler arasında çıkarılmasını istiyordu. Ünal'ın, teklifinde, 5434 sayılı Kanunun 92. maddesi için önerdiği yeni düzenleme şöyleydi:

*“İştirakçilerden Türk vatandaşlığından çıkarılan, Türk vatandaşlığına bırakan, yabancı memleket uyruğuna giren, Hükûmetten izin almaksızın yabancı memlekette vazife kabul edenlerin emeklilik hakları düşer.”*¹²⁹⁹

Senatör Mehmet Ünal, 80. maddeden de, mahkûmiyet durumuna ilişkin düzenlemenin çıkarılmasını önermekteydi¹³⁰⁰. Ayrıca, Teklifte yer alan bir Geçici Madde ile de, Ünal, anılan nedenden ötürü daha önce emekli aylığı kesilmiş olanlara, başvurularını izleyen aybaşından başlanarak emekli aylığının bağlanmasını teklif ediyordu. Sözü geçen Geçici Madde hükmü şöyleydi:

¹²⁹⁷ 8 Haziran 1949 tarih ve 5434 sayılı “Türkiye Cumhuriyeti Emekli Sandığı Kanunu”nun 92. maddesindeki düzenleme şöyleydi:

“Bu kanuna göre bağlanan aylıkları alanlardan:

a) 92 nci maddede yazılı durumlara girenlerin;

...

Aylıkları, bu durumlarının katı olarak belirtildiği tarihleri takibeden ay başından itibaren kesilir ve... tekrar bağlanmaz...” Bkz. **Resmî Gazete**, 17 Haziran 1949, Sayı: 7235; **T.B.M.M. Kanunlar Dergisi**, Dönem: VIII, Toplantı: 3, Cilt: 31, ss. 967-968.

¹²⁹⁸ 5434 sayılı Türkiye Cumhuriyeti Emekli Sandığı Kanununun sözü geçen 80. maddesinde şöyle denilmekteydi:

“93 ncü madde gereğince aylıkları kesilen emekli, âdi mâlûl veya vazife mâlûllerinin, muhtaç dul ve yetimlerine hükmün kesinleştiği veya durumlarının belli olduğu tarihlerden itibaren en çok bir yıl içinde yazı ile Sandığı müracaatları şartıyla ve o tarihleri takibeden ay başlarından itibaren aylık bağlanır ve mahkûmiyetlerinin sona erdiği veya durumlarının zail olduğu tarihleri takibeden ay başından itibaren kesilerek ölümlerinde, müstahak olanlara tekrar bağlanır...” Bkz. **Resmî Gazete**, 17 Haziran 1949, Sayı: 7235; **T.B.M.M. Kanunlar Dergisi**, Dönem: VIII, Toplantı: 3, Cilt: 31, s. 964.

¹²⁹⁹ Millet Meclisi S. Sayısı: 8, “Cumhuriyet Senatosu Adana Üyesi Mehmet Ünal'ın, 5434 sayılı Türkiye Cumhuriyeti Emekli Sandığı Kanununun 80 ve 92 nci maddelerinin değiştirilmesine dair kanun teklifi ve Geçici Komisyon raporu”, **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: I (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 2, Birleşim: 41'in sonuna ekli, (02.02.1962), ss. 1- 5

¹³⁰⁰ **A.k.**, ss. 3-4.

“Emekliliğe tâbi bir hizmette bulunurken mahkûmiyetleri sebebiyle emeklilik hakkı düşmüş olanlardan 1.1.1950 den evvelkilerin aylıkları son hizmette bulundukları dairelerce, 1.1.1950 den sonra emeklilik hakkı düşmüş olanların emekli aylıkları T.C. Emekli Sandığına, müracaatlarını takibeden ay başından itibaren bağlanarak ödenir. Vefat etmiş olanların dul ve yetimlerinden aylığa müstahak olanların aylıkları da aynı şekilde bağlanır.

Emekli aylığı almakta iken mahkûmiyetleri sebebiyle aylıkları kesilmiş olanların aylıkları, aylığı bağlanmış bulunan Sandık veya dairelerce, müracaatları takibeden ay başından itibaren tekrar bağlanarak ödenir.”¹³⁰¹

Adana Senatörü Mehmet Ünalı, hazırladığı kanun teklifinin gerekçesini şöyle açıklamaktaydı:

“1950 senesinde yürürlükten kaldırılan 1683 sayılı Kanun zamanında emekli aylıkları da, hizmet aylıkları gibi bütçeden ödendiğinden emekli aylığı, memuriyet aylığının bir devamı telâkki edilmiş ve Memurin Kanununa göre memuriyet vasfını kaldıran suçlardan birisiyle mahkûm olanlar emeklilik haklarından da mahrum edilmişler ve bu suç şayet emeklilik sırasında işlenmişse emekli aylıkları da kesilmiştir.

5434 sayılı Türkiye Cumhuriyeti Emekli Sandığı Kanunu ise, emekliliği, mahiyetini tamamen değiştirerek prim esasına dayanan bir sigorta mahiyetine koymuş ve gerek iştirakçilere, gerekse dul ve yetimlerine, alınan primlerle mütenasip ödeme, yani aylık bağlama esasını kabul etmiş olduğu halde; 1683 sayılı Kanunun emekliliği bir memuriyet devamı gibi kabul eden telâkkisini benimsediğinden iştirakçinin mahkûmiyeti halinde emeklilik hakkının kaybına sebeb olan 92 nci maddeyi getirmiştir.

Halbuki; bu madde hükmü, yukarda arz olunduğu üzere 5434 sayılı Kanunun emekliliğe verdiği ve anladığı mânaya aykırıdır. Memuriyet maaşıyla hiç alâkası olmıyan ve prim esasına dayanan emekli aylıklarının kesilmesine sebeb olan bu madde sebebiyle de gerek aylık sahipleri, gerekse aile ve çocukları perişan ve sefil bir duruma düşmüşlerdir ve düşmektedirler. İşte bu hal, üzerinde önemle durulması gereken bir haksızlık olarak gözlere batmıştır.

Nitekim; 5434 sayılı Kanunda yapılacak umumi değişiklikler hakkında Kurucu Meclis Başkanlığına Millî Birlik Komitesinden dört üye ile Temsilciler Meclisinden bir üyenin müştereken verdikleri önergede adaletsiz bir hükmü ihtiva eden 92 nci maddenin de değiştirilmesi teklif edilmiştir.

Havale olunduğu Karma Komisyon adına işbu teklifi inceliyen Komisyon Üyesi Hakkı Kâmil Beşe, Komisyon Başkanlığına verdiği raporda bu husus için aynen şöyle demiştir : ‘Değişiklik, âdil ve zaruri bir ihtiyacın ifadesidir, kabulü uygun olur.’

¹³⁰¹ A.k., s. 4.

Şu kısa gerekçe ile gözler önüne konulan ve esasen mevcudiyeti herkesçe bilinen bir haksızlığın giderilmesi ve cemiyet bünyesindeki tahribat ve ıstırabının giderilmesi için ilişik kanun teklifi yapılmıştır.

Maddelerde yapılan değişikliğin kısaca izahı şudur:

92 nci maddenin mahkûm emeklilerden bahseden (a) fıkrası tamamen kaldırılmış ve diğer (b) fıkrası müstakil 92 nci madde olarak aynen muhafaza edilmiştir.

80 nci maddede yapılan değişiklik, sadece bu maddedeki (hükümün katılaşığı) ve (mahkûmiyetin sona erdiği) tâbirlerini madde metninden çıkarmaktan ibarettir. Bunlar hariç madde aynen alınmıştır. Maddenin son fıkrasındaki (92 nci maddenin (b) fıkrası) tâbiri de, artık 92 nci maddede (a) ve (b) fıkraları kalmadığından sadece (92 nci madde) şekline sokulmuştur.

Geçici madde, halen maaşları kesilmiş olanların durumunu ıslah içindir. Bu maddedeki emeklilik tâbirine âdi ve vazife malûllerinin de girdiği düşünülmektedir. Şayet lazımsa komisyonda bu husus tasrih edilerek maddeye ilâve edilmelidir.”¹³⁰²

b- Teklifin Millet Meclisi ve Cumhuriyet Senatosunda İzlediği Karmaşık Süreç

aa- Teklifin Millet Meclisinde Görüşülüp Kabul Edilmesi

Senatör Ünalı'nın teklifi, Millet Meclisi Başkanlığınca, önce Maliye ve Bütçe Komisyonlarına gönderilmişse de; 17 Ocak 1962 tarihli 34. Birleşimde, Diyarbakır Milletvekili Alp Doğan Şen'in verdiği bir önerenin kabulü üzerine, Maliye ve Bütçe Komisyonlarından seçilecek beşer üyeden kurulacak bir Geçici Komisyonda görüşülmesi kararlaştırılmıştı¹³⁰³. Aydın Milletvekili Nedim Müren'in Başkanlığında, Aydın Milletvekili İsmet Sezgin, Yozgat Milletvekili Celâl Sungur, Bolu Milletvekili Kâmil İnâl, Erzurum Milletvekili Gıyasettin Karaca, Sivas Milletvekili Mahmut Vural ve Zonguldak Milletvekili S. Tekin Müftüoğlu'nun üye olarak yer aldıkları Geçici Komisyon, esas itibariyle Teklifin benimsenmesini ve söz konusu hükümden yararlanabilme imkânının, fiilî hizmet süresi 20 yıl ve daha fazla olan kamu görevlilerine tanınması yönünde bir madde eklenmesini önermişti. Komisyonda ayrıca, Teklifin Geçici Maddesinde de bazı değişikliklere gidilmişti. Geçici Komisyonun, 29 Ocak 1962 tarihinde Millet Meclisi Başkanlığına sunulan Raporunda şöyle denilmekteydi:

¹³⁰² A.k., ss. 1-2.

¹³⁰³ Diyarbakır Milletvekili Alp Doğan Şen'in Millet Meclisi Genel Kurulunun 17 Ocak 1962 tarihli 34. Birleşiminde kabul edilen önergesi şöyleydi:

“Yüksek Başkanlığa

Cumhuriyet Senatosu Adana Üyesi Mehmet Ünalı'nın, 5434 sayılı Türkiye Cumhuriyeti emekli Sandığı Kanununun 80 ve 92 nci maddelerinin değiştirilmesine dair kanun teklifinin bir an evvel kanunlaşması için havale edilmiş olduğu Maliye ve Bütçe Komisyonlarından seçilecek 5 er üyeden kurulacak geçici bir komisyonda görüşülmesini ve karara bağlanmasını arz ve teklif ederim.” Bkz. M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 2, Birleşim: 34, (17.01.1962), s. 8.

“Cumhuriyet Senatosu Adana Üyesi Mehmet Ünalı’nın, 5434 sayılı Türkiye Cumhuriyeti Emekli Sandığı Kanununun 80 ve 92 nci maddelerinin değiştirilmesine ve bu kanuna geçici bir madde eklenmesine dair kanun teklifi, Maliye Bakanlığı ve Türkiye Cumhuriyeti Emekli Sandığı mümessillerinin de iştirakiyle Komisyonumuzda tetkik ve müzakere edildi :

1950 senesinde yürürlükten kaldırılan 1683 sayılı Kanunun zamanında emekli aylıkları da hizmet aylıkları gibi bütçeden ödendiğinden emekli aylığı, memuriyet aylığının bir devamı telâkki edilmiş ve Memurin Kanununa göre memuriyet vasfını kaldıran suçlardan birisiyle mahkûm olanlar emeklilik halklarından da mahrum edilmişler ve bu suç şayet emeklilik sırasında işlenmişse emeklilik aylıkları da kesilmiştir. 5434 sayılı Türkiye Cumhuriyeti Emekli Sandığı Kanunu ile emekliliğin, mahiyeti tamamen değiştirilerek prim esasına dayanan bir sigorta şekline koy(n) muştur. İştirakçilere gerekse dul ve yetimlerine alınan primlerle mütenasip ödeme, yani aylık bağlama esasını kabul etmiş olduğu halde 1683 sayılı Kanunun emekliliği bir memuriyet devamı gibi kabul eden görüşünü benimsediğinden iştirakçinin mahkûmiyeti halinde emeklilik hakkının kaybolmasına sebeb olan 92 nci maddeyi vaz’etmiştir.

Halbuki bu madde hükmü, izah edildiği üzere 5434 sayılı Kanunun emekliliğe verdiği ve anladığı mânaya aykırıdır. Memuriyet maaşı ile hiç alâkası olmıyan ve prim esasına dayanan emekli aylıklarının kesilmesine sebeb olan bu madde dolayısıyla aylık sahipleri ve gerekse aile ve çocukları perişan ve sefil duruma düşmektedirler.

Bu hususları dikkate alan Komisyonumuz, mevcudiyeti herkesçe bilinen ve kabul edilen bu adaletsizliğin giderilmesi için kanun teklifinin prensibini kabul ederek maddelere geçilmiştir.

Maddelerin 5434 sayılı Kanunla kabul edilen ana prensiplere uygun olmasını temin maksadıyla, kanun teklifinin 1 nci maddesi 2 nci 3 üncü maddesi 4 ncü, dördüncü maddesi 5 nci madde olarak aynen, diğer maddeler ise yukarda izah edilen ana ruha ve prensibe göre yeni baştan tedvin edilerek ittifakla kabul edilmiştir.

Genel Kurulun tasviplerine sunulmak üzere Başkanlığa arz olunur.”¹³⁰⁴

Millet Meclisi Genel Kurulu, 2 Şubat 1962 tarihli 41. Birleşiminde, Geçici Komisyon Sözcüsü Aydın Milletvekili İsmet Sezgin’in verdiği bir önergeyi kabul etmiş ve Mehmet Ünalı’nın Teklifini öncelikle görüşmeye başlamıştı. Teklifin tümü üzerinde söz alan Amasya Milletvekili Nevzat Şener ve Niğde Milletvekili Asım Eren, Teklifin lehinde görüş belirtmişlerdi. Bu bağlamda, Nevzat Şener’in Teklifi yapan Mehmet Ünalı’yı tebrik ederek başladığı konuşmasını şöyle sürdürdüğünü görüyoruz:

¹³⁰⁴ Yukarıda adı geçen Millet Meclisi S. Sayısı: 8, ss. 2-5.

“...Malûmuâliniz, emeklilik hakkını kazanmış olup da her hangi bir sebeple mevkuf olan veya mahkûmiyete tâbi tutulan bir şahıs, eğer ceza miktarı bir seneyi geçerse, emeklilik hakkından tamamen mahrum bırakılmaktadır. Halbuki emeklilik mevzuu tetkik edilecek olursa görülür ki, 25 sene, 30 sene, 40 sene memlekete hizmet etmiş, çalışmış ve emeklilik hakkını kazanmış olan kimse, bu emeklilik hakkını elde edebilmek için bâzı şartlara riayet etmek mecburiyetindedir. Her şeyden evvel kendisinin her ay çoluk çocuğunun rızkından, kendi nafakasından artırdığı parayı Emekli Sandığına yatırmakta ve kendisini bir nevi sigorta ettirmektedir. Senelerce çalışıp biriktirmiş olduğu bir paradan, mahkûm oldu diye, o kimseyi mahrum etmek her halde doğru olmasa gerektir. Huzurunuzda getirilmiş olan kanun teklifi mevcut aksaklığı giderecek mahiyettedir. Bu itibarla Yüksek Meclisin bu kanun lehinde hareket edeceğinden emin bulunuyorum. Bu kanunu kabul edilmesi ile büyük bir haksızlık giderilmiş olacaktır, hepinizi hürmetle selâmlarım.”¹³⁰⁵

Şener'den sonra kürsüye gelen Niğde Milletvekili Asım Eren de şöyle demektedir.

“Muhterem arkadaşlar, bendeniz bu kanunu ceza hukuku açısından mütalâa ediyorum. Mahkûmluğundan ötürü emeklilik aylığı kesilenlere kanunsuz yeni bir ceza eklenmiş, böylece Ceza Kanunu muhtevasında mevcudolmayan bir hüküm ihdas edilmiş oluyordu. Esasen Ceza Kanununda ne aslî, ne de fer'i böyle bir hüküm de yoktur. Evvelce, suçlu olmadığı zamanlarda, bir istikbal garantisi olmak üzere, usulen ve her ayın aylığından, kesilmiş olan bir emeklilik aidatının, sonradan görülen bir suçu dolayısıyla kendisine ödenmemesi, kanaatimce doğru değildir. Bu husus evvelâ, hükümlü vatandaşın yalnız kendisine değil, ailesinin nafakasına tesir edici ikinci bir ceza olması bakımından haksız ve kanunsuzdur. Sonra, (kanunsuz ceza olmaz) prensibine de aykırıdır. Nihayet ahlâka ve mantığa da mugayirdir.

Bu itibarla Mehmet Ünal'dı arkadaşımızı destekliyorum. Sizlerin de lûtfen teklifi kabul buyurmanızı istirham ederim.”¹³⁰⁶

Tümü üzerinde yapılan bu iki konuşmadan sonra Teklilin maddelerine geçilmesi oylanmış ve kabul edilmişti. Maddelerin, 2 Şubat 1962 tarihli 41. Birleşimde birinci, 9 Şubat 1962 tarihli 44. Birleşimde ise ikinci görüşmesi yapıлып, kabul edilince; Teklilin tümünün oylanmasına gidilmiş ve o da kabul ile sonuçlanmıştı¹³⁰⁷. Böylece, Millet Meclisi Genel Kurulu, Adana Senatörü Mehmet Ünal'dı'nın teklifini, Geçici Komisyonun yaptığı bazı ufak değişiklikler doğrultusunda kabul etmiş oluyordu¹³⁰⁸.

¹³⁰⁵ M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 2, Birleşim: 41, (02.02.1962), s. 210.

¹³⁰⁶ M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 2, Birleşim: 41, (02.02.1962), s. 210.

¹³⁰⁷ M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 2, Birleşim: 41, (02.02.1962), ss. 210-211; Birleşim: 44, (09.02.1962), ss. 314-315.

¹³⁰⁸ M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 2, Birleşim: 41, (02.02.1962), s. 315.

bb- Millet Meclisinin Kabul Ettiği Metnin Cumhuriyet Senatosunda Görüşülmesi Sırasında Teklif Sahibi Senatör Mehmet Ünal'dı'nın Teklifini Geri Alması ve Bu Durumun Yol Açtığı Sorunlar

Millet Meclisinin kabul ettiği Teklif, Cumhuriyet Senatosunda Malî ve İktisadi İşler Komisyonu ile Bütçe Komisyonunda görüşülmüş ve Malî ve İktisadi İşler Komisyonu, 16 Şubat 1962 tarihli Raporunda, Millet Meclisinin kabul ettiği metnin bir iki ufak değişiklik yapılarak benimsenmesini önermişti¹³⁰⁹. Buna karşılık, Cumhuriyet Senatosu Bütçe Komisyonu ise, bir yandan söz konusu Teklifin bir benzerinin daha önce Temsilciler Meclisinde de önerildiğinden ve o zaman bu benzer teklifin hükümsüz kaldığından, beri yandan teklif sahibi Adana Senatörü Mehmet Ünal'dı'nın, Komisyon Başkanlığına gönderdiği 26 Şubat 1962 tarihli yazısında, Emekli Sandığına ilişkin daha ayrıntılı bir teklif hazırlamakta olduğu için bu Teklifi geri aldığını bildirdiğinden bahisle, söz konusu Teklifi incelemelerinin mümkün olmadığını belirterek, Başkanlığa aynen iadesini kararlaştırmış ve durumu açıklayan 27 Şubat 1962 tarihli Raporunu Cumhuriyet Senatosu Başkanlığına sunmuştu¹³¹⁰.

Cumhuriyet Senatosunun 1 Mart 1962 tarihli 42. Birleşiminde, Bütçe Komisyonu Başkanı Hıfzı Oğuz Bekata'nın önergesinin kabulü üzerine, Teklifin öncelik ve ivedilikle görüşülmesine geçilmişti. Ancak, Teklifi hakkında söz isteyen Adana Senatörü Mehmet Ünal'dı, Emekli Sandığına ilişkin daha kapsamlı bir teklif hazırladığını belirterek, yalnızca 80. ve 92. maddelere yönelik olan ve Millet Meclisince kabul edilmiş bulunan mevcut Teklifini geri aldığını açıklamıştı¹³¹¹. Bu arada, Mehmet Ünal'dı, Bütçe Komisyonunun Raporunda yer alan ve benzer bir kanun teklifinin daha önce Kurucu Meclis döneminde, Temsilciler Meclisince görüşülmesi tamamlanamayıp kadük olması nedeniyle, İçtüzüğün 69. maddesi¹³¹² uyarınca, yeni dönemde aynı mahiyette bir teklifin yalnızca Hükûmet, komisyonlar

¹³⁰⁹ Cumhuriyet Senatosu S. Sayısı: 41, “5434 sayılı Türkiye Cumhuriyeti Emekli Sandığı Kanununun 80 ve 92 nci maddelerinin değiştirilmesine ve bu kanuna geçici iki madde eklenmesine dair Millet Meclisince kabul olunan kanun teklifi ve Cumhuriyet Senatosu Malî ve İktisadi İşler ve Bütçe Komisyonları raporları”, **C.S. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1, Toplantı: 1, Cilt: 2, Birleşim: 42'nin sonuna ekli, (01.03.1962), ss. 1-4.

¹³¹⁰ **A.k.**, s. 5.

¹³¹¹ **C.S. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1, Toplantı: 1, Cilt: 2, Birleşim: 42, (01.03.1962), s. 105.

¹³¹² 1961 Anayasasının Geçici 3. maddesi uyarınca, Meclislerin yeni İçtüzükleri yapılmaya kadar uygulanmakta olan TBMM'nin 27 Ekim 1957 tarihinden önceki İçtüzüğünün sözü geçen 69. maddesinde şu hüküm yer almaktaydı:

“Gerek intihabatın tecdidine karar verilmesi, gerek intihap devresinin sonuna gelmesi sebebiyle Meclisin yeniden intihabı halinde sabık Meclis tarafından henüz kabul edilmemiş veyahut yalnız birinci müzakeresi icra edilmiş olan veya reye konup da ekseriyete iktiran etmediği için ikinci defa reye konması lâzımgelen bütün kanun lâyiha ve teklifleri yeni Meclis için hükümsüzdür.

Bu gibi vesaik Hükûmetin, yeni encümenlerin veyahut on mebusun talebi üzerine Riyaset tarafından encümenlere verilir.

Encümenler bu vesaiki aynen veya tadilen kabul edebilirler.” Bkz. Şeref İba, **a.g.k.**, s. 261; yukarıda adı geçen **T.B.M.M. Anayasa ve (1 Kasım 1956 tarihli) Dahilî Nizamname**, s. 22.

veya TBMM'nin 10 üyesi tarafından yapılabileceği yönündeki görüşüne de karşı çıkıyordu. Senatör Ünalı, bu konuda şöyle diyordu:

*“... Yani ben, tek başıma bu kanun teklifini yaptığım için, on mebus tarafından yapılmadığı nazarı itibara alınarak, esasa geçilmeden evvel mazbata yazılmıştır. Ben bu kanaatte değilim. Böyle bir teklif ancak, o andaki, kadük olduğu andaki hali ile, tekrar hayat bulması için yapılan kanunun heyeti umumiyesini ihtiva eden teklifler içindir. Benim teklifim, o kanunun içerisinde sadece iki maddeyi ihtiva etmektedir ki, o kanunla sureti katiyede alâkası yoktur. Bunun içindir ki, 69 ncu maddenin şümülü içine girdiğine kaani değilim...”*¹³¹³

Senatör Ünalı'nın karşı çıkışına rağmen, Bütçe Komisyonunun Sözcüsü Konya Senatörü Muhittin Kılıç, Komisyon olarak, yalnızca iki maddesine yönelik olsa da, daha önce kadük olan bir tasarı veya teklifin yeni dönemde en az 10 TBMM üyesi tarafından getirilebileceğine ilişkin görüşte ısrar ettiklerini açıklıyor; ancak, Mehmet Ünalı, Teklifini geri aldığı için mesele kalmadığını bildiriyordu¹³¹⁴. Yeniden kürsüye gelen, Mehmet Ünalı, daha önce de ifade ettiği gibi, Emekli Sandığı Kanununa yönelik daha geniş kapsamlı bir değişiklik hazırladığını, eğer Bütçe Komisyonunun bu görüşü dikkate alınacak olursa, o teklifinin de aynı biçimde değerlendirileceğini ileri sürerek, itirazını tekrarlıyordu¹³¹⁵. Daha sonra, Mehmet Ünalı'nın Teklifini geri alma isteği tartışmaya açılıyor ve Bütçe Komisyonu Başkanı Hıfzı Oğuz Bekata, ilgili üyenin talebi doğrultusunda, Teklifin geri verilmesi gerektiğini savunurken; bazı üyeler, 1961 Anayasasında çift meclisli bir yapı öngörüldüğüne işaret ederek, Millet Meclisinin kabul etmiş olduğu bir metnin, teklif sahibi geri istedi diye Cumhuriyet Senatosunca geri verilmeyeceğini ileri sürüyorlardı¹³¹⁶. Sonuçta, Cumhuriyet Senatosu Genel Kurulu, 36'ya karşı 72 oyla, Senatör Hidayet Aydın'ın önergesini kabul etmiş ve Teklifin, talebi doğrultusunda Mehmet Ünalı'ya iadesine karar vermişti¹³¹⁷. Bu karar uyarınca, Cumhuriyet Senatosu Başkanı Suat Hayri Ürgüplü tarafından, aşağıdaki yazıyla, durumdan Millet Meclisi Başkanlığı da haberdar edilmişti:

¹³¹³ C.S. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 1, Cilt: 2, Birleşim: 42, (01.03.1962), ss. 105-106.

¹³¹⁴ C.S. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 1, Cilt: 2, Birleşim: 42, (01.03.1962), s. 106.

¹³¹⁵ C.S. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 1, Cilt: 2, Birleşim: 42, (01.03.1962), s. 106.

¹³¹⁶ C.S. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 1, Cilt: 2, Birleşim: 42, (01.03.1962), ss. 106-112.

¹³¹⁷ C.S. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 1, Cilt: 2, Birleşim: 42, (01.03.1962), s. 112.

Senatör Hidayet Aydın'ın, Cumhuriyet Senatosu Genel Kurulunca da kabul edilen önergesi şöyleydi:

“Cumhuriyet Senatosu Başkanlığına

Teklifin geri alınması sebebiyle geriye verilmesi hususunun oya konulmasını arz ve teklif ederim.”

C.S. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 1, Cilt: 2, Birleşim: 42, (01.03.1962), s. 110.

“Millet Meclisi Başkanlığına

5434 sayılı Türkiye Cumhuriyeti Emekli Sandığı Kanununun 80 ve 92 nci maddelerinin değiştirilmesine ve bu kanuna geçici iki madde eklenmesine dair kanun teklifinin, Genel Kurulun 1.3.1962 tarihli 42 nci Birleşiminde teklif sahibinin geri alma talebi üzerine iade edilmesine karar verilmiştir.

Arz olunur:

Suat Hayri Ürgüplü
Cumhuriyet Senatosu Başkanı” ¹³¹⁸

Cumhuriyet Senatosu Başkanının yazısının, Birleşimi yöneten Başkanvekili Mekki Keskin tarafından Millet Meclisi Genel Kurulunun bilgisine sunulduğu 28 Mart 1962 tarihli 66. Birleşimde, Diyarbakır Milletvekili Alp Doğan Şen ve 10 arkadaşı, verdikleri bir önerge ile Cumhuriyet Senatosu Adana Üyesi Mehmet Ünalı’nın teklifini üstlendiklerini bildiriyorlar ve İçtüzüğün 68. maddesi uyarınca gereğinin yapılmasını arz ediyorlardı¹³¹⁹. Birleşimi yöneten Başkanvekili Mekki Keskin, bu önerge üzerine, Genel Kurulu bilgilendiren ve yapılacak işlemi oya sunacağını bildiren şu konuşmayı yapmıştı:

“Alp Doğan Şen ve 10 arkadaşının bir önergesidir. Biliyorsunuz, Meclisimizde görüşülmüş ve kabul edilmiş bir kanun tasarısıdır. Senatoda teklif, teklif sahibi tarafından geri alınmıştır. Tabii Meclisimize tekrar geri gelecek. Geri alınan bu teklifi, 10 arkadaşımız tekabül ediyorlar. 68 nci maddeye göre bu,

¹³¹⁸ **M.M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 4, Birleşim: 66, (28.03.1962), s. 165.

¹³¹⁹ Diyarbakır Milletvekili Alp Doğan Şen, Burdur Milletvekili Mehmet Özbey, Niğde Milletvekili Asım Eren, Erzurum Milletvekili Cevat Önder, Antalya Milletvekili Ömer Eken, Afyon Karahisar Milletvekili Halûk Nur Bâki, Gaziantep Milletvekili Süleyman Ünlü, Kocaeli Milletvekili Süreyya Sofuoğlu, İstanbul Milletvekili Ferruh Bozbeyli ve Konya Milletvekili Ahmet Gürkan’ın imzalarıyla sunulan tekabül önergesinde şöyle deniyordu:

“Yüksek Riyasete

Daha önce Meclisimizde müzakere ve kabul edilmiş olan 5434 sayılı T.C. Emekli Sandığı Kanununun 80 ve 92 nci maddelerinin değiştirilmesine dair C. Senatosu Adana Üyesi Mehmet Ünalı’nın teklifini tekabül ediyoruz. Gereğinin İçtüzüğümüzün 68 nci maddesine göre ifasını saygılarımızla arz ederiz.” **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 4, Birleşim: 66, (28.03.1962), s. 165.

Önergede sözü geçen İçtüzüğün (1961 Anayasasının Geçici 3. maddesi uyarınca, Meclislerin yeni İçtüzükleri yapıncaya kadar uygulanmakta olan TBMM’nin 27 Ekim 1957 tarihinden önceki İçtüzüğü) 68. maddesinde yer alan hüküm şöyleydi:

“Hükümet veya teklif sahibi verilen kanun lâyiha veya tekliflerini ruznameye alınmadan evvel Heyeti Umumiyyeye malûmat vermek şartıyla gere alabilir.

Şu kadar ki, bu lâyiha veya kanun tekliflerini diğer bir mebus veyahut aidolduğu encümen üzerlerine alırlarsa müzakereye devam olunur.

Bu lâyiha veya teklifler ruznameye alınmışlarsa geri alınmaları için Heyeti Umumiyenin karar vermesi lâzımdır.” Bkz. Şeref İba, **a.g.k.**, s. 261; yukarıda adı geçen **T.B.M.M. Anayasa ve (1 Kasım 1956 tarihli) Dahili Nizamname**, s. 22.

*mümkündür. (Müzakerelere, kaldığı yerden başlanır) dendiğine ve müzakereler Senatoda kaldığına göre, bu önerenin tasarısı ile birlikte Senato'ya gönderilmesini oylarınıza sunuyorum...”*¹³²⁰

Millet Meclisi Genel Kurulu, yapılan oylamada, Başkanın uygulamasını kabul etmiş ve bu doğrultuda, Millet Meclisinin daha önce Cumhuriyet Senatosu Adana Üyesi Mehmet Ünalı'nın teklifi olarak görüştüğü ve kabul ettiği metin, bu kez Diyarbakır Milletvekili Alp Doğan Şen ve 10 arkadaşının teklifi olarak yeniden Cumhuriyet Senatosuna gönderilmişti¹³²¹.

Cumhuriyet Senatosu, 26 Nisan 1962 tarihli 57. Birleşiminde, Millet Meclisince yeniden gönderilen Teklifi değerlendirmeye almıştı. Bu Birleşimde, Cumhuriyet Senatosu Bütçe Komisyonu Başkanı Hıfzı Oğuz Bekata'nın, Teklifin Senatoda kalabileceği müddetin de dikkate alınarak, öncelik ve ivedilikle görüşülmesi yönünde bir önerge verdiğini görüyoruz¹³²². Senatör Esat Çağa'nın, Bekata'nın, önergesinde değindiği “müddet”i izah etmesini istemesi üzerine, Bütçe Komisyonu Başkanı Hıfzı Oğuz Bekata, şu açıklamada bulunuyordu:

*“Muhterem arkadaşlar, müteaddit defalar benzeri mevzular dolayısıyla huzurunuzda çıkmış, Senatonun Millet Meclisinden gelen tasarısı ve tekliflerle ilgili zaman ölçüsünü arz ve izah etmiştim. Bu durumun halli lâzımdır. Bu maksatla Anayasa Komisyonuna havale edilen Bütçe Komisyonunun bir teklifi bu komisyon tarafından yeni baştan tetkik edilecek, yeni bir karara bağlanarak huzurunuzda getirilecektir. Hâlen tatbik edilen muamele şudur: Millet Meclisinden ivedilikle gelen her hangi bir teklif veya tasarısı Senatamızda 15 gün, ivedilikle gelmeyenler ise, Mecliste daha fazla zaman geçmemiş ise, bir ay içinde intacedilmesi gerekiyor. Bahis konusu olan teklifin Senatamızda kaldığı zaman bir aya yaklaşmış bulunduğundan bu celsede konuşulmadığı takdirde, bir usul yanlışlığı neticesi, metnin aynen benimsenmesi gibi bir durum hâsıl olacaktır. Böyle bir emrivâki ile Senato'ya bir tasarrufa meydan verilmemesi için, ivedilik ve öncelik hususları komisyonca karara bağlanmıştır. Ve takrir bu maksatla verilmiş bulunuyor.”*¹³²³

¹³²⁰ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 4, Birleşim: 66, (28.03.1962), s. 165.

¹³²¹ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 4, Birleşim: 66, (28.03.1962), s. 165.

¹³²² Cumhuriyet Senatosu Başkanı Hıfzı Oğuz Bekata'nın önergesi şöyleydi:

“Yüksek Başkanlığa

Gelen evrak arasında yer alan ve basılarak dağıtılmış bulunan 41 e ek sayılı teklifin, ivedilik ve öncelikle görüşülmesi komisyonumuzca karara bağlanmıştır.

Teklifin Senatoda geçecek müddeti bakımından, usul zarureti dolayısıyla, gündeme alınması arz olunur.” **C.S. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1, Toplantı: 1, Cilt: 3, Birleşim: 57, (26.04.1962), s. 580.

¹³²³ **C.S. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1, Toplantı: 1, Cilt: 3, Birleşim: 57, (26.04.1962), ss. 580-581.

Hıfzı Oğuz Bekata'nın bu açıklaması üzerine, çeşitli üyeler söz almış ve bu konuda düşüncelerini dile getirmişlerdi. Üyelerden, Kayseri Senatörü Hüseyin Kalpakçıoğlu, Bütçe Komisyonu Başkanının beyanından, Teklifin 19 gün kendi Komisyonlarında kaldığının anlaşıldığına işaret ederek, gecikmenin nedeni hakkında açıklama istiyor ve Bekata da, söz konusu Teklifin Anayasa ve Adalet Komisyonunda uzun süre beklediğini, Bütçe Komisyonunda kalış süresinin yalnızca 2 gün olduğunu belirtiyordu¹³²⁴. Tartışmalar sırasında, Cumhurbaşkanınca Seçilen Üye Esat Çağa, burada söz konusu olan sorunun, Anayasanın 92. maddesi uyarınca, Millet Meclisinden gelen bir tasarı veya teklifin Senatoda karara bağlanma süresi olmadığına dikkat çekiyor ve bu Teklif için, Teklifin Millet Meclisinden geliş biçimi göz önüne alındığında, Anayasanın 92. maddesindeki sürelerin geçerli olup olmadığının belirlenmesi gerektiğinin altını çiziyordu¹³²⁵. Çağa, konuşmasına şöyle devam etmekteydi:

*“...Şimdi, bunu geriye gönderdik. Fakat, raporun tetkikinden anlıyoruz ki, Millet Meclisinde 10 mebus bunu kabullenmiştir. Fakat Millet Meclisinde kabullenmiş ama tekrar Millet Meclisinde müzakere edilmemiş. Takririn müzekkeresinden bunu anlıyoruz... Şimdi, geri alınmakla birinci teklif ortadan kalkmış bulunuyor. Ancak Millet Meclisinde 10 arkadaşımız teklifi benimsemiştir. Şu halde yeni bir kanun teklifi karşındayız. Bu takdirde, bunu yeni bir kanun teklifi olarak komisyonlardan geçmesi, Heyeti Umumiye'ye gelmesi, Heyeti Umumiyede müzakere edilip, kabul edilmesi lâzımgelir. Bu şekilde bu kanunun ikinci defa müzakere edilmediği ve yalnızca 10 arkadaşın kabullenmesi suretiyle Millet Meclisi Riyaseti tarafından eski şekliyle buraya gönderildiği anlaşıyor. Bendenizin şahsi kanaatim, Millet Meclisinde usulüne tevfi'kan kabul edilmiş bir kanun olmadığı halde biz müddetle bağlı kalmış oluyoruz. Bu esbabı mucibe ile, evvelâ siz müzakere ediniz diyen takririni kabul etmemeliyiz ve Millet Meclisine berayı müzakere iade etmeliyiz. Bendenizin mâruzatım bundan ibarettir. Teşekkür ederim, sabır gösterdiniz.”*¹³²⁶

Tartışmalar sürerken, Bütçe Komisyonu Başkanı Hıfzı Oğuz Bekata tekrar söz alıyor ve yaptığı uzun konuşmada, Senatonun, aynı Teklifle ilgili olarak, daha önce kendi içinde yapılan bir tekabül talebini reddettiğini belirterek; Cumhuriyet Senatosunun, Millet Meclisinden bağımsız bir Meclis olduğuna işaret ediyor ve Esat Çağa'nın önerisine katılarak, Teklifin olduğu gibi Millet Meclisine geri gönderilmesi gerektiğini savunuyordu¹³²⁷. Başka üyelerin de söz alarak görüşlerini dile getirdikleri bu tartışmalı konu¹³²⁸, aynı mahiyette 3 önerenin verilmesi ile son aşamaya geliyordu. Cumhurbaşkanınca Seçilen Üye Esat Çağa, Sinop Senatörü

¹³²⁴ C.S. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 1, Cilt: 3, Birleşim: 57, (26.04.1962), s. 582.

¹³²⁵ C.S. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 1, Cilt: 3, Birleşim: 57, (26.04.1962), ss. 585-586.

¹³²⁶ C.S. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 1, Cilt: 3, Birleşim: 57, (26.04.1962), ss. 585-586.

¹³²⁷ C.S. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 1, Cilt: 3, Birleşim: 57, (26.04.1962), ss. 587-590.

¹³²⁸ C.S. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 1, Cilt: 3, Birleşim: 57, (26.04.1962), ss. 590-597.

Suphi Batur ve Cumhurbaşkanınca Seçilen Üye Âmil Artus tarafından verilen bu önergelerde, Teklifin, Millet Meclisine olduğu gibi iade edilmesi istenmekteydi¹³²⁹. Birleşimi yöneten Başkan Suat Hayri Ürgüplü, diğerlerinde de aynı şeyin istendiğini belirterek, Esat Çağa'nın önergesini oyu sunmuş ve bu önerge Cumhuriyet Senatosu Genel Kurulunca 49'a karşı 64 oyla kabul edilmişti¹³³⁰. Bu durum karşısında Başkan Suat Hayri Ürgüplü, Teklifin, görüşme tutanaklarıyla birlikte Millet Meclisine geri gönderileceğini bildiriyordu¹³³¹. Böylece, bu tartışmalı konu yeniden Millet Meclisinin önüne gelmiş olmaktaydı.

İki Meclis arasında yaşanan bu sorunlu konu, yeniden Millet Meclisine geldiğinde, önce Anayasa Komisyonunda ele alınmış ve Komisyon, Cumhuriyet Senatosu üyeleri tarafından yapılan ve daha sonra teklif sahiplerince geri alınmak istenen ve Cumhuriyet Senatosu Genel Kurulu tarafından da sahiplerine geri verilmesi kabul edilen bir kanun teklifinin, Millet Meclisi üyeleri tarafından tekabül edilip edilemeyeceği konusunu incelemişti. 8 üyeden kurulu Millet Meclisi Anayasa Komisyonunun, aralarında Başkanın da bulunduğu 4 üyesinin katılımıyla oluşan çoğunluk kararında, çift meclisli bir sistemde kanun tasarı veya tekliflerinin ne şekilde geri alınabileceği hususunun, tek meclisli bir yasama organı için hazırlanmış olan İktüzük hükümlerine göre çözümlenemeyeceğine işaret ediliyor ve değil birinci mecliste görüşülüp kabul edilmiş olan, o meclisin gündemine alınmış bir kanun tasarı ve teklifinin bile, birinci meclisin muvafakati olmadan ikinci mecliste geri alınmasının kararlaştırılmayacağı; bu nedenle, söz konusu Teklifin, Diyarbakır Milletvekili Alp Doğan Şen ve dokuz arkadaşının tekabül ettikleri Teklif olarak

¹³²⁹ Cumhurbaşkanlığı Kontenjanından Seçilen Üye Esat Çağa'nın önergesi şöyleydi:

“Yüksek Başkanlığa

Şifahen arz ettiğim sebeplere binaen; teklifin, Bütçe Komisyonumuz raporu ile birlikte Millet Meclisine gönderilmesini arz ve teklif ederim.”

Sinop Senatörü Suphi Batur, önergesinde şöyle demekteydi:

“İktüzüğün 89 ncu maddesi gereğince müzakereye mahal olmadığından teklifin iadesini arz ederim.”

Teklifin Millet Meclisine aynen iadesini öneren üçüncü önerge sahibi Cumhurbaşkanlığı Kontenjanından Seçilen Üye Âmil Artus'un önergesinde ise şöyle denilmekteydi:

“Yüksek Başkanlığa

İktüzüğün 89 ncu maddesine uyularak, Bütçe Komisyonu raporunun aynen Millet Meclisine gönderilmesi suretiyle kabulünü arz ve teklif ederim.”

Sözü geçen önergeler için bkz. **C.S. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1, Toplantı: 1, Cilt: 3, Birleşim: 57, (26.04.1962), s. 597. Son iki önergede değinilen İktüzüğün 89. maddesi hükmü ise şöyleydi:

“Müzakereye mahal olmadığı, ruznameye veyahut bu nizamname ahkâmına riayete davet, takdim ve tehir teklifleri asıl meseleye takaddüm eder.

Böyle bir teklif vukubulursa ancak lehte ve aleyhte ikişer mebus –on beşer dakikadan fazla sürmemek üzere– söz söyleyebilirler.

Neticede reye müracaat lâzımgelirse mesele işari reyle halledilir.” Bkz. Şeref İba, **a.g.k.**, s. 264; yukarıda adı geçen **T.B.M.M. Anayasa ve (1 Kasım 1956 tarihli) Dahilî Nizamname**, s. 29.

¹³³⁰ **C.S. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1, Toplantı: 1, Cilt: 3, Birleşim: 57, (26.04.1962), s. 597.

¹³³¹ **C.S. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1, Toplantı: 1, Cilt: 3, Birleşim: 57, (26.04.1962), s. 597.

değil, fakat Cumhuriyet Senatosu Adana Üyesi Mehmet Ünalı'nın, artık geri alınmasına imkân olmayan Kanun Teklifi olarak Cumhuriyet Senatosuna geri gönderilmesinin doğru olacağı belirtiliyordu¹³³². Komisyonun kararında, ayrıca, Teklifin, daha önce Cumhuriyet Senatosu Komisyonları ve Genel Kurulunda kalmış olduğu sürenin Anayasanın 92. maddesinin 10. fıkrasında öngörülen süreden mahsup edilerek, geri kalan süre içinde, Cumhuriyet Senatosu Genel Kurulunda, kabul, değiştirilerek kabul veya ret şeklinde bir karara bağlanmasının gerektiğine; aksi takdirde, Teklifin, Cumhuriyet Senatosunca, Millet Meclisinden geldiği şekliyle kabul edilmiş sayılacağına ve bu şekilde kanunlaşan metnin, Millet Meclisi Başkanlığınca Cumhurbaşkanlığına gönderilmesinin icabettiğine de yer veriliyordu. Anayasa Komisyonunun 6 Haziran 1962 tarihli bu Raporu, Millet Meclisi Genel Kurulunun 15 Haziran 1962 tarihli 102. Birleşiminde kabul edilmiş ve Birleşimi yöneten Başkanvekili Mekki Keskin, bu karar doğrultusunda, Teklifin Cumhuriyet Senatosuna gönderileceğini açıklamıştı¹³³³ ve Teklifin daha önce Millet Meclisince kabul edilmiş olan metni, Millet Meclisi Başkanı Fuad Sirmen'in imzasıyla, Millet Meclisi Anayasa Komisyonunun Raporu ile birlikte, 19 Haziran 1962 tarihinde Cumhuriyet Senatosu Başkanlığına sunulmuştu¹³³⁴.

¹³³² Millet Meclisi S. Sayısı: 8 e ek, "Diyarbakır Milletvekili Alp Doğan Şen ve 9 arkadaşının, (Eski sahibi Cumhuriyet Senatosu Adana üyesi Mehmet Ünalı), 5434 sayılı T.C. Emekli Sandığı Kanununun 80 ve 92 nci maddelerinin değiştirilmesine dair kanun teklifi hakkındaki Cumhuriyet Senatosu Başkanlığı tezkeresi ile Millet Meclisi Anayasa Komisyonu raporu", **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 5, Birleşim: 102'nin sonuna ekli, (15.06.1962), ss. 1-3. Anayasa Komisyonu Başkanı Ankara Milletvekili Burhan Apaydın, Anayasa Komisyonu Sözcüsü İstanbul Milletvekili Coşkun Kırca, Üye Adana Milletvekili Ali Bozdoğanoglu ve Üye Amasya Milletvekili Nevzat Şener'in katıldıkları bu karara, Komisyonun diğer dört üyesi, Ankara Milletvekili Fuat Börekçi, Balıkesir Milletvekili Ahmet Aydın Bolak, Kastamonu Milletvekili Ali Özdikmenoğlu ve Malatya Milletvekili Avni Akşit, muhalif kalmışlardı. Bkz. Yukarıda adı geçen Millet Meclisi S. Sayısı: 8 e ek, ss. 3-4.

¹³³³ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 5, Birleşim: 102, (15.06.1962), s. 608.

¹³³⁴ Millet Meclisi Başkanı Fuad Sirmen'in Cumhuriyet Senatosu Başkanlığına yazdığı 19 Haziran 1962 tarihli yazı aynen şöyleydi:

"Cumhuriyet Senatosu Başkanlığına

Cumhuriyet Senatosu Adana Üyesi Mehmet Ünalı tarafından verilip bilâhara Diyarbakır Milletvekili Alp Doğan Şen ile 9 arkadaşı tarafından tekabül edilen 5434 sayılı Türkiye Cumhuriyeti Emekli Sandığı Kanununun 80 ve 92 nci maddelerinin değiştirilmesine ve bu kanuna iki madde eklenmesine dair kanun teklifi hakkında Millet Meclisi Anayasa Komisyonunca hazırlanan ve Genel Kurulun 15.6.1962 tarihli 101 nci Birleşiminde kabul edilen rapor, gereği yapılmak üzere kanun teklifi dosyası ile birlikte ilişik olarak sunulmuştur.

*Millet Meclisi Başkanı
F. Sirmen"*

Bkz. Cumhuriyet Senatosu S. Sayısı: 41 e ikinci ek, "Cumhuriyet Senatosu Adana Üyesi Mehmet Ünalı tarafından verilip bilâhara Diyarbakır Milletvekili Alpdoğan Şen ile 9 arkadaşı tarafından tekabül edilen 5434 sayılı T.C. Emekli Sandığı Kanununun 80 ve 92 nci maddelerinin değiştirilmesine ve bu kanuna geçici iki madde eklenmesine dair kanun teklifi hakkında Millet Meclisince kabul edilen rapor ve Cumhuriyet Senatosu Bütçe ve Anayasa ve Adalet komisyonları raporları", **C.S. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1, Toplantı: 1, Cilt: 4, Birleşim: 83'ün sonuna ekli, (18.09.1962), s. 1.

Cumhuriyet Senatosu Başkanlığınca, Cumhuriyet Senatosu Bütçe Komisyonuna gönderilen¹³³⁵ Teklifi incelemeye alan Bütçe Komisyonu, daha önce Kurucu Meclis zamanında, 5434 sayılı Emekli Sandığı Kanununda değişiklik öneren ve Mehmet Ünalı'nın Teklifinde konu edilen 80. ve 92. maddeleri de içeren bir kanun teklifinin kadük olduğunu dikkate alıp, bu durumun İçtüzüğü'nün 69. maddesi uyarınca mevcut Teklifi etkileyip etkilemeyeceğine ilişkin olarak Anayasa ve Adalet Komisyonundan görüş istenmesine karar vermiş ve bu isteğini 5 Temmuz 1962 tarihli yazı ile Cumhuriyet Senatosu Başkanlığına iletmışti¹³³⁶. Talep üzerine konuyu inceleyen Cumhuriyet Senatosu Anayasa ve Adalet Komisyonu, Mehmet Ünalı'nın Teklifinin, Temsilciler Meclisinde görüşülememesinden kadük olan teklifin tümüne değil, onda değinilen iki maddeye yönelik olduğu için İçtüzüğü'nün 69. maddesi hükmünün bu olayda uygulanamayacağına hükmetmişti¹³³⁷. Bu karar üzerine, Teklifi inceleyen Bütçe Komisyonu, Millet Meclisinin kabul etmiş olduğu metinde bazı değişikliklerin yapılmasını önermiş ve hazırladığı 13 Eylül 1962 tarihli Raporu, Cumhuriyet Senatosu Başkanlığına sunmuştu¹³³⁸.

Cumhuriyet Senatosu Genel Kurulu, 18 Eylül 1962 tarihli 83. Birleşiminde Tabii Üye Suphi Gürsoytrak, Amasya Üyesi Macit Zeren ve Balıkesir Üyesi Kadri Öztas'ın verdikleri bir önerenin kabulü üzerine, Teklifi öncelikle görüşmeye başlamışti¹³³⁹. Ancak, söz alan Konya Senatörü Muammer Obuz, Millet Meclisinin, Cumhuriyet Senatosu tarafından daha önce alınan kararı, Anayasa Komisyonunun 4 üyenin muhalif kalmasına rağmen, Başkanın da aralarında bulunması nedeniyle çoğunluğu sağlayabilmiş sayılan 4 üyenin kararını kabul etmesi üzerine, konunun yeniden Cumhuriyet Senatosunun önüne geldiğine dikkat çekiyor ve şöyle devam ediyordu:

"...biz Heyeti Umumiye olarak, teklif sahibinin geri almak istediği kanun teklifini, teklif sahibine iadeye karar vermeye yetkili miyiz, değil miyiz? Bunu tekrar müzakere edelim ve eski kararımızdan, yersiz bir teamül ihdas etmek endişesiyle, rücu etmiyelim. Bu maksatla bir önerge takdim ediyorum. Evvelâ Anayasa ve Adalet Komisyonu raporunun tetkik konusu yapılmasını istiyorum. Kabulünü istirham ederim." ¹³⁴⁰

Görüldüğü gibi, üyelerden bazıları, bu tartışmalı konunun, Millet Meclisi kararı doğrultusunda çözülmüş sayılmasını hemen kabul etmek istemiyorlardı. Ne var ki, bu arada Aydın Senatörü Fikret Turhangil ve 4 arkadaşı ayağa kalkarak çoğunluk

¹³³⁵ C.S. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 1, Cilt: 4, Birleşim: 73, (26.06.1962), s. 317.

¹³³⁶ Bkz. yukarıda adı geçen Cumhuriyet Senatosu S. Sayısı: 41 e ikinci ek, ss. 1-2.

¹³³⁷ A.k., ss. 2-4.

¹³³⁸ A.k., ss. 4-5, 8-9

¹³³⁹ C.S. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 1, Cilt: 4, Birleşim: 83, (18.09.1962), s. 589.

¹³⁴⁰ C.S. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 1, Cilt: 4, Birleşim: 83, (18.09.1962), s. 590.

olmadığını ileri sürüyorlar ve yoklama yapılmasını talep ediyorlardı¹³⁴¹. Yapılan yoklama sonunda, çoğunluğun bulunup bulunmadığının açıklanmasından önce söz almış olan Tabî Üye Suphi Gürsoytrak kürsüye geliyor ve bazı üyelerin, Teklifin Cumhuriyet Senatosunda görüşülmesi için Anayasanın öngördüğü azami sürenin dolmasını ve böylece Millet Meclisinden geldiği şekliyle kanunlaşmasını sağlamak amacıyla Genel Kurulu terk ettiklerine dikkat çeken ve bu durumu eleştiren şu konuşmayı yapıyordu:

“Sayın Başkan, muhterem arkadaşlarım, Türkiye Cumhuriyeti Emekli Sandığı Kanununun 80, 92 nci maddelerinin değiştirilmesi ve bu kanuna 2 madde eklenmesi hakkındaki kanun teklifi, âme vicdanında büyük akisler yaratacak olan bir kanun teklifidir. Şubat ayından itibaren çeşitli İchtizuk meselesinden dolayı komisyonlar ve meclisler arasında gide gele müsbet neticeye bugüne kadar bir türlü ulaşmamıştır. Bu arada, Senatoya intikal ettikten sonra Anayasanın ilgili maddesine göre, şayet Yüksek Senatonuzda müzakere edilen bu kanun geçmezse, müddet aşımına uğramak suretiyle, Millet Meclisinden bize intikal ettiği gibi, otomatikman kanunlaşması ihtimali mevcuttur. Şu dakikada Senatoda alınan basit bir taktik icabı Adalet Partisine mensup bâzı arkadaşlarımız, maalesef, ekseriyeti düşürecek şekilde Genel Kurul toplantısını terk etmiş durumdadırlar. Ama Millete karşı vazifelerimiz vardır. Bu kanun hakkında görüşlerimizi mutlak bir açıklıkla, Anayasa nizamı içersinde ifade edebilmek için, eğer şimdi toplantı nisabı yoksa, Başkanlığa takdim edeceğim bir önerge ile Yüksek Senatonun gece toplanmasını teklif ediyorum. Radyo ile ilân etmek suretiyle sayın üyelerin davet edilmesini istirham ediyorum.

*Hürmetlerimle.”*¹³⁴²

Konya Senatörü Muammer Obuz da, konuşmasında, Gürsoytrak’inkine benzer şu görüşü dile getirmekteydi:

“Muhterem arkadaşlarım, bendenizin mâruzatı, bu Yüce Meclisin nâçiz bir üyesi olarak hissiyatımı Heyeti Umumiyyeye arz etmemden ibaret olacaktır.

Önümüze gelmiş bulunan kanun; vatan hainlerine, Anayasa suçlularına, hırsızlara, sahtekârlara tekaütlük hakkı tanıyacak olan hükümler ihtiva etmektedir.

*Aramızda bulunan bâzı arkadaşlarımızın, bu kanun çıkmadan evvel emellerine ulaşmak için salonu terk etmeleri Yüksek Senatonun kutsiyetini rencide edeceği gibi, Meclis çalışmalarını sabote etmekten başka türlü de mânalaştırılamaz. Bendeniz de bu maksatla salonu terk edenlere teessüflerimi arz ederim.”*¹³⁴³

Bu konuşmalardan sonra, Başkanvekili İbrahim Şevki Atasagun, ekseriyetin bulunmadığını bildiriyor ve 20 Eylül 1962 Perşembe günü toplanmak üzere Birleşime son verdiğini açıklıyordu¹³⁴⁴. Böylece, öncelikle görüşülmesi kararlaştırılmış olduğu halde, yeter çoğunluk bulunmadığı için, Teklifin Cumhuriyet Senatosunda görüşülmesine başlanamamıştı.

¹³⁴¹ C.S. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 1, Cilt: 4, Birleşim: 83, (18.09.1962), s. 590.

¹³⁴² C.S. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 1, Cilt: 4, Birleşim: 83, (18.09.1962), s. 590.

¹³⁴³ C.S. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 1, Cilt: 4, Birleşim: 83, (18.09.1962), ss. 590-591.

¹³⁴⁴ C.S. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 1, Cilt: 4, Birleşim: 83, (18.09.1962), s. 592.

cc- Millet Meclisinin Kabul Ettiği Metnin Cumhuriyet Senatosunda Görüşülmesi ve Değiştirilerek Kabulü

Cumhuriyet Senatosunun 19 Eylül 1962 tarihli 84. Birleşiminde, Cumhuriyet Senatosu Başkanı Suat Hayri Ürgüplü, izlenmesi gereken usul üzerinde uzlaşma sağlanamadığı için uzun süredir iki meclis arasında gidip gelen ve Anayasanın 92. maddesi uyarınca Cumhuriyet Senatosunda görüşme süresi o gün dolacak olan Emekli Sandığı Kanununda değişiklik öneren Teklife ilişkin bir açıklama yapmak ihtiyacını hissetmişti. Başkan Ürgüplü'nün, bir önceki Birleşimde, bazı üyelerin toplantı yeter sayısının sağlanmasını engellemek için salonu terk etmelerine ve bu durumun yol açtığı tartışmalara da değindiği açıklaması aynen şöyleydi:

“Sayın arkadaşlarım, gündemde tek madde olarak, dün müzakeresini intaç edemediğimiz ve çoğunluk bulunmadığı için tetkiki teahhur eden 41 e ikinci ek S. Sayılı kanun tasarısı vardır. Bu tasarı Millet Meclisinde geçirdiği tetkik zamanına nazaran, Senatamızda bugün akşama kadar tetkik edilerek intaç edilmek zorundadır. Başkanlık Divanının dün ve bugün yaptığı çalışmalarda, bundan evvel 31 Mayıs 1962 tarihinde 67 nci Birleşiminde tasvip buyurduğunuz Anayasa ve Adalet Encümeninin çok değerli raporunun tetkikine esas olarak hesaplarını yapmış ve neticede bu tasarının bugün tetkik ve intacının zaruri bulunduğu Anayasanın 92 nci maddesinin ışığı altında karar vermiştir.

Bu itibarla, dünkü müzakerenin sonunda, Senatamızın daima titizlikle muhafaza ettiği vekar ve olgunluğu zedeleyici üzüntülü hâdiselerden dolayı, Başkanlık Divanının teessürlerini arz etmekle mükellefim.

Senato, teşriî hayatında örnek vazifesini yapmak için şeref, vekar ve sükûnetinin muhafazası ile vazifelendirildiğiniz Başkanlık Divanına ne derece yardımcı olursa o derecede de Başkanlık Divanının muvaffakiyeti tahassul eder. Başkanlık Divanı ümit ediyor ki, dünkü üzücü hadise, Senatonun son üzücü hadisesi olacaktır. Kanunların leh ve aleyhlerinde fikir çarpışmalarının yeri olan bu Senatoda reylerinizle her iş karara bağlanacaktır. Bu mâruzatı bildirdikten sonra kısaca şunu da arz etmeye mecburum ki Senato, kanunların tetkikinde sürelerle mukayyettir. Dilediği kadar onları encümenlerde veyahut Riyaset Makamında muhafaza edemez. Onun için encümenlerden, kendilerine havale edilen lâyhaları süratle tetkik edip zamanında Başkanlık Divanına vermelerini ve bize de bu suretle Senato Genel Kurulunun, kanunları rahatça tetkik etmelerine bol vakit hazırlamak için imkân bahşetmelerini tekrar ve ehemmiyetle rica edeceğim.” ¹³⁴⁵

Cumhuriyet Senatosu Başkanı Ürgüplü, bu konuşmasından sonra, Emekli Sandığı Kanununda değişiklik öneren Teklifin görüşülmesine geçmiş ve Teklifin tümü üzerinde söz almak isteyen olup olmadığını sormuştu. Ancak bu arada, Kars Senatörü Mehmet Hazer usul hakkında söz isteğini belirtmiş, Cumhurbaşkanı Seçilen Üyelerden Esat Çağa da, söz konusu Teklif daha önce Senatonun gündemine

¹³⁴⁵ C.S. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 1, Cilt: 5, Birleşim: 84, (19.09.1962), ss. 3-4.

alındıktan sonra sahibi tarafından geri çekildiği için başka üyelerce tekabbül edilemeyeceğine işaret eden ve bu nedenle kategorik olarak reddini öneren bir önerge vermişti. Konya Senatörü Muammer Obuz ise, sahibi tarafından geri çekilmek istenmiş ve bu isteğin Cumhuriyet Senatosu Genel Kurulunca kabul edilmiş olması durumu karşısında, Millet Meclisinin aksi yöndeki kararı doğrultusunda bu Teklifin görüşülmesine geçilmeden önce, bu konuya ilişkin olarak Cumhuriyet Senatosu Anayasa ve Adalet Komisyonunun raporunun görüşülmesini isteyen bir önerge sunmuştu¹³⁴⁶. Görüldüğü üzere, Senato Başkanı Ürgüplü'nün, Cumhuriyet Senatosunda bekleme süresinin dolmakta olduğu ve bu nedenle Teklifin bir an önce görüşülüp bir karara varılması gerektiğine yönelik açıklamasına rağmen; Cumhuriyet Senatosu Genel Kurulunda, hâlâ sahibi tarafından geri çekilen bu Teklifin görüşülüp görüşülemeyeceği konusunun tartışılması sürmekteydi. Bu bağlamda, Kars Senatörü Mehmet Hazer, “...iade muamelesi Umumi Heyet kararıyla olduğuna göre, tamamlanmış, tekemmül etmiştir. Bunu tesirsiz bırakacak bir tekabbül, asla bahis mevzuu olamaz...”¹³⁴⁷; Cumhurbaşkanı'nca Seçilen Üye Esat Çağa, “... Heyeti Umumiyenin vermiş olduğu karar, Mehmet Ünal'dı arkadaşımızın geri alma hususundaki arzusunun tekemmülü bakımından verilmiştir. Netice olarak bunun tekabbülüne imkân yoktur...”¹³⁴⁸; Tabîi Üye Suphi Gürsoytrak, “...Burada, şayet Yüksek Heyetiniz bu kanun tasarısının tekrar müzakere edilmesi kararına varacak olursa, kendi iradesiyle zıtlasma durumuna düşecektir. Çünkü kanun teklifinde hiçbir değişikli olmamıştır, Burada, reddi mânasına gelmesi kuvvetle muhtemel bulunan bu kanunu, Millet Meclisinden 10 arkadaşımız takabbül etmek suretiyle Yüksek Heyetinizin iradesi, milletvekili arkadaşın iradesiyle değişebilir, durumuna gelmektedir...”¹³⁴⁹ diyerek; sahibi tarafından geri çekilen ve geri çekilme istemi Cumhuriyet Senatosu Genel Kurulunca kabul edilen bu teklifin, Millet Meclisinde bazı üyelerce tekabbül edilemeyeceğini ileri sürmekteydiler. Buna karşılık, söz konusu Teklifi yapmış, fakat daha sonra geri çekmiş olan Adana Senatörü Mehmet Ünal'dı ve Aydın Senatörü Osman Saim Sarıgöller ise, 1961 Anayasasının öngördüğü çift meclis sistemi dikkate alındığında, meclislerden birinin görüşüp kabul ettiği bir teklifin, diğer meclisteki görüşmeler sırasında geri çekilmesinin, sadece o meclisin kararı ile mümkün olamayacağını savunuyorlar ve bu nedenle söz konusu Teklifin görüşülmesine başlanmasını istiyorlardı. Sonunda, Cumhuriyet Senatosu Genel Kurulu, Cumhurbaşkanı'nca Seçilen Üye Esat Çağa'nın, daha önce Senatonun gündemine alındıktan sonra sahibi tarafından geri çekilen bir teklifin başka üyelerce tekabbül edilemeyeceğine işaret eden ve bu nedenle kategorik olarak reddini öneren önergesi, 54'e karşı 66 oyla reddedilmiş; böylece, uzun usul tartışmalarına neden olan bu Teklifin, Cumhuriyet Senatosunda görüşülmesine başlanabilmişti¹³⁵⁰.

¹³⁴⁶ Sözü geçen önergeler için bkz. **C.S. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1, Toplantı: 1, Cilt: 5, Birleşim: 84, (19.09.1962), ss. 4-5.

¹³⁴⁷ **C.S. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1, Toplantı: 1, Cilt: 5, Birleşim: 84, (19.09.1962), s. 5.

¹³⁴⁸ **C.S. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1, Toplantı: 1, Cilt: 5, Birleşim: 84, (19.09.1962), s. 6.

¹³⁴⁹ **C.S. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1, Toplantı: 1, Cilt: 5, Birleşim: 84, (19.09.1962), s. 8.

¹³⁵⁰ **C.S. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1, Toplantı: 1, Cilt: 5, Birleşim: 84, (19.09.1962), s. 8.

Görüşmelerin başında Adalet Partisi Grubu adına söz alan Manisa Senatörü Ferit Alpiskender, önceki günkü görüşmeler sırasında, Adalet Partisinin, bu Teklifin Cumhuriyet Senatosunda süresi içinde görüşülmesini engelleyip Millet Meclisinden geldiği şekliyle kabulünü sağlayabilmek için değil, gündemdeki bir diğer kanun için Grubun ne şekilde oy vereceğini tesbit için Genel Kurul toplantısını terk ettiklerini açıklıyor ve buna başka anlamlar yüklenmesinden üzüntü duyduklarını belirtiyordu. Alpiskender, konuşmasının bir kısmında şöyle demekteydi:

“Muhterem Başkan, muhterem senatör arkadaşlarım; Emekli Sandığı Kanununun düünkü müzakeresi esnasında Adalet Partisi grubu bâzı hususâtı tezekkür etmek üzere bir oturum yapmak istemiştir. Bu parlâmento hayatımızda daima olagelen bir olaydır. Büyük Millet Meclisinin her iki Meclisinde de bu gibi olayların muhtelif partiler tarafından yapılageldiğini gördük. Bizim yaptığımız ne bir taktiktir ve ne de bir tedbirdir. Sadece bir parti görüşünün ifade edilebilmesi için kendi üyeleri arasında bir toplantıya lüzum görülmesinden ibarettir.

Hâdise böyle iken; bugün maalesef, matbuatımızın bir kısmı bu olayı çok yanlış bir şekilde aksettirmiştir. Meclis zabıtlarından Muammer Obuz ve Suphi Gürsoytrak arkadaşımızın ifadelerini teessürle okudum.

Kendilerini temsil etmekten şeref duyduğum Adalet Partisi Senato Grubu adına bu hususu açıklamayı, senatör arkadaşlar arasında, teessüs etmesi lâzımgelen kardeşlik ve arkadaşlık ve burada hâkim olması lâzımgelen fikir mücadelesi prensibini de ayakta tutmak maksadiyle ifadeye çalışacağım.

Muhterem arkadaşlarım; gerek bir kısım matbuatda, gerekse, bu iki arkadaşımızın zabıtlardan okuduğum beyanlarında, grupumuza müteveccih olan töhmetleri şuhlardır: Adalet Partisi Senatodaki müessif hâdiselere sebeb oluyor; Adalet Partisi taktikler peşindedir, Adalet Partisi tahrikçilik yapıyor ve Adalet Partisi hırsızları kurtarmak istiyor. Onlara emekli maaşı bağlıyor... İthamlar bunlar...

Muhterem arkadaşlar; Sayın Senato Başkanının da ifade buyurdıkları gibi, Adalet Partisi Grubu da dün Cumhuriyet Senatosunda vâki olan müessif hâdiselerden dolayı müteessirdir, üzölmüştür. Üzüntümüzü, mensubolduğum parti arkadaşlarım adına bendeniz de bu kürsüden ifade etmek isterim.

Çok partili parlâmento hayatında demokratik ananeleri kurmak için, hüsnüniyetle işe başlamış olan Cumhuriyet Senatosunda daima fikir mücadelesinin hâkim olması icap eder.

Biz burayı, millî hâkimiyetin bir tecelligâhı ve Başkanın da gayet veciz bir şekilde ifade ettiğı gibi, mâbedi olarak telâkki ediyoruz. Burada senatör, tabî senatör, kontenjan senatörü arkadaşlar arasında bir fark görmek istemiyoruz...

Bu itibarla, biz yekdiğerimizin fikirleri ile karşı karşıya gelebiliriz. Ama, koridora çıktığımız zaman kol kola gezelim, aynı masada oturup çaylarımızı içelim. Biz bu olgunluğu iktisabetmezsek, böyle özlediğimiz güzel ananeyi kurmaktan uzaklaşmış oluruz. Cumhuriyet Senatosunda bu yolda güzel bir ananeyi tesis etmek emelimizdir. Soyguncuyu, yankesiciyi himaye taraftarı değiliz.

Benden sonra konuşacak olan muhterem arkadaşlarımız bu hususta daha etraflı izahatta bulunacaklardır. Ben sadece Grupumuz tarafından benimsenmiş olan ana fikri ifade ile mevzua dokunacağım: Memurun kendi kazancından hak ettiği paradan kesilen aidatı Emekli Sandığına veriyor; tıpkı bir sigorta primi gibi. Günün birinde memur bir suç işlediği zaman bu suçtan dolayı çoluğuna, çocuğuna, intikal edecek olan bir haktan, mahrum bırakılıyor. Biz sosyal adalet namına da, insan hakları namına da çoluğunu, çocuğunu bundan mahrum etmeyi, modern hukuk muvacehesinde ve cezaların şahsiliği prensibine aykırı bulmaktayız. Arkadaşlarımızın dayandıkları fikir budur. Bu bir fikir, bir inanış, bir kanaattir, bir içtihattır. Bu fikir ve kanaat muhterem olduğu gibi, aksini müdafaa eden arkadaşımızın fikirleri de muhterem olabilir. Ben şahsan her iki fikre de hürmet ederim. Ama fikir mücadelesini başka vâdilere götürerek, yekdiğerimizin hüsnüniyetinden şüphe etmeye kalkarsak o zaman Senatoda ahenkli ve verimli çalışma imkânından kendimizi mahrum etmiş oluruz...

Binaenaleyh, herkesin gözü önünde cereyan etmiş olan bir hâdisenin başka şekillerde, grupumuz aleyhine yazılmasını, parti olarak kendileri ile daima yakın münasebet tesis etmek istediğimiz parlâmento muhabirlerinden beklemezdim, ummazdım. İyi yazanlara teşekkür etmekle beraber, bu hususu gazetelerine yanlış olarak aksettirmiş arkadaşlarımıza karşı da üzüntü duygumuzu ifade etmekten kendimi alamıyacağım...”¹³⁵¹

Alpiskender'den sonra kürsüye gelen Teklif sahibi Adana Senatörü Mehmet Ünalı, bu Teklifin bilerek veya bilmeyerek, kamuoyuna yanlış yansıtıldığından yakınıyor ve şöyle diyordu:

“...Bu kanun bu kürsüden de en ağır kelimelerle ifade edildiği ve basında yazıldığı gibi ne hırsız ve namussuzlara maaş bağlamak ve ne de siyasi mahkûmlara emekli maaşı bağlama gibi basit ve dar bir görüşle değil, bilâkis bütün bir memur kütlesini ilgilendiren ve halen Anayasa prensiplerine, ceza hukuku prensiplerine ve sigorta hukuku anlayışına uymıyan bir kanun hükmünü kaldırmaya mâtufl bir tekliftir.

İnsan olan herkesin başına her an bir felâket gelebileceği fikri kabul edilirse bu kanun iltifatlarınıza daha kolaylıkla mazhar olabilir...

¹³⁵¹ C.S. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 1, Cilt: 5, Birleşim: 84, (19.09.1962), ss. 9-10.

Mevcut ve meri olan Emekli Sandığı Kanunu memuriyet vasfını kaldıran mahkûmiyet hallerinde emeklilik hakkını da kaldırmaktadır. Teklif ettiğimiz tadil şekli emeklilik hakkını yalnız vatandaşlık hakkına bağlamakta ve bu hak düştüğü takdirde emeklilik hakkı da düşmektedir...” ¹³⁵²

Ünaldı, konuşmasının devamında, bir memurun, yargı organınca verilen mahkûmiyet kararında yer almadığı halde, yasama organının yapmış olduğu bir kanun hükmü nedeniyle, emeklilik hakkından da mahrum bırakılmasının, kuvvetler ayrılığı ilkesine aykırı olduğunu; bunun ceza hukuku ilkeleri ile de bağdaşmayacağını, çünkü, bu durumda bir hakkın müsaderesinden söz edilebileceğini, müsaderenin de bir adaletsiz bir ceza, hatta cezadan da öte, bir eza olduğunu ve Anayasada da yasaklandığını hatırlatarak, sözlerini şöyle tamamlıyordu:

“...Görülüyor ki neresinden alsan mesele halle değer bir ehemmiyet taşımaktadır. Her insan suç işleyebileceğine göre suç işlemiş bir insanın bu suçla hiçbir gûna alâkası bulunmayan aile efradını vikaye maksadına da mâtuf olan bu teklifin kabulü ile antidemokratik de olan bir kanun hükmünü ilga etmiş olacağız. Takdir Yüksek Heyetinizindir. Hepinizi hürmetle selâmlarım.” ¹³⁵³

Amasya Milletvekili Macit Zeren de, Teklifin tümü üzerinde süren görüşmeler sırasında, lehde açıklamada bulunuyor ve şöyle diyordu:

“Sayın Başkan, muhterem arkadaşlarım 5434 sayılı Emekli Sandığı Kanununun 80 ve 92 nci maddelerini tadil eden kanun tasarısı üzerinde birbirinden kesin hatları ile ayrılmış iki muhterem görüş vardır.

Birinci görüş tasarıyı külliyen reddeden ve 5434 sayılı Kanunu olduğu gibi muhafaza etmek isteyen görüştür.

Bu noktai nazara göre memuriyet vasfını kaldıran suçların ikai halinde, emeklilik hakkı iktisap edilmiş olsa bile düşecek, ancak bunların ölümleri ve mahkûmiyetleri sırasında muhtaç olmaları şartiyle dul ve yetimlerine ödeme yapılacaktır.

İkinci görüş, tasarıyı benimseyen görüştür, Mehmet Ünaldı beyin görüşüdür. Bugünkü haliyle Millet Meclisinin görüşüdür. Bu noktai nazara göre, emeklilik hakkı iktisap edildikten sonra, memuriyet vasfını kaldıran suçların ikai halinde suçlu T. Ceza Kanununun tayin ettiği cezaları alelumum vatandaşlar gibi çekecek, fakat müktesep emeklilik hakkı düşmeyecektir.

Şimdi münazara konusunu şöylece basite irca edebiliriz.

Emeklilik hakkı iktisap edildikten sonra, memuriyet vasfını kaldıran suçlardan biri işlenirse bu hak düşsün mü, düşmesin mi?

İşte inceliyeceğimiz konu budur.

Tasarıyı reddeden arkadaşlara soruyoruz?

¹³⁵² C.S. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 1, Cilt: 5, Birleşim: 84, (19.09.1962), s. 11.

¹³⁵³ C.S. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 1, Cilt: 5, Birleşim: 84, (19.09.1962), s. 12.

Bâzi suçların işlenmesi halinde T. Ceza Kanununda yazılı cezalar var iken, memurları neden farklandırıyoruz, onlara munzam cezalar veriyoruz.

Meselâ: Bir sermayedar aynı suçları işlediği zaman neden sermayesinin mahsulü olan kârları müsadere etmiyoruz?

Meselâ bir toprak sahibi aynı suçları işlediği zaman toprağının mahsulü olan iratları müsadere etmiyoruz?

Yahut bir memur aynı suçları işlediği zaman emeğinin mahsulü olan emeklilik hakkını niçin müsadere ediyoruz?

Dayandıkları esbabı mucibe şudur, diyorlar ki:

Memuriyet bir âmme hizmetidir. Bu hizmete girenler çok dürüst ve kemiz yaşasınlar, çünkü vatandaşın, Devlete itimadı ancak böyle temin edilir. Bu fikre hürmetimiz vardır. Çünkü en büyük işveren en büyük patron devlettir. O da kadrolarına aldığı kimselerin vasıflarını aramalı ve bu vasıflar kalkınca kadrosundan çıkarmalıdır.

Fakat esasta güzel olan bu fikrin bizim tasarımızla bir mübayaeneti yoktur. Çünkü, bu fikir memur olanlar içindir.

Memur hizmet süresini doldurmuş Devletin hizmet kadrosundan çıkmış âlelâde bir vatandaş gibi, bir köşeye çekilmiştir. Artık memur değildir ki kendisinden, aynı vasıfları bekliyelim.

Şayet suç memuriyetin devamı esnasında işlenmişse zaten memuriyet vasfı kalkıyor; memurun emekliliği de mevzuubahsolmuyor. O halde, memurun dürüst yaşaması lâzımdır; bahanesiyle memuriyet süresini doldurmuş vatandaşları ayrı rejime tâbi tutmak doğru değildir...” ¹³⁵⁴

CHP Grup Başkanvekili Konya Senatörü Sedat Çumralı ise, Partisi adına değil de, kendi adına yaptığını açıkladığı konuşmasında, Teklife karşı çıkmakta ve 5434 sayılı Emekli Sandığı Kanununda, giyilen bazı hükümlerin emeklilik hakkını ortadan kaldıran mevcut düzenlemenin mutlaka korunması gerektiğini savunmaktaydı. Çumralı, konuşmasının devamında, esas sorunun, Yüksek Adalet Divanınca mahkûm edilen siyasî suçluların emeklilik hakkından yararlanıp yararlanmayacakları olduğunu söylüyor ve şöyle devam ediyordu:

“...Şimdi, arkadaşlar; açalım perdeyi, apaçık konuşmak lâzım. Siyasi mahkûmlar emeklilik hakkından istifade etsin mi, etmesin mi? Yüksek Adalet Divanınca mahkûm edilenler emeklilik hakkından istifade etsin mi? Esas mesele bu. Bunu apaçık ortaya koymak lâzımdır.

Birinci koalisyonda, ikinci koalisyonda, bütün partilerce ve parlâmentoca Yüksek Adalet Divanınca mahkûm edilmiş bulunan siyasi suçluların affı karargir olmuştur ve bu af çıkacaktır. Bunu böylece tesbit ettikten sonra, fer’i ceza veya umumi tâbir ile fer’i haklardan ve cezalardan bulunan ve muayyen bir meslek ve sanatın icrasına aidolan hakların iadesi hazırlanan

¹³⁵⁴ C.S. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 1, Cilt: 5, Birleşim: 84, (19.09.1962), ss. 12-13.

Af Kanununda derpiş edilmiş, edilmesi lâzımdır. Buna müstahak olanların adedini, katî olarak bilmiyorum, 30 – 40 kadar denilmektedir. Belki azdır, belki çoktur. Bunun bu kadar ehemmiyeti yok. Bu kadar kişiye emeklilik hakkı verilsin mi, verilmesin mi, emeklilik kesenekleriyle beraber emekli maaşı tahsis edilsin mi, edilmesin mi? Bu apayrı bir problemidir.

Ben başta, onun için ifade ettim. Madem ki af takarrür etmiştir, buna âtîfet deyin, şefkat deyin, millî irade deyin, madem ki af kabul edilmiştir, binaenaleyh, aften istifade edecekler emeklilik hakkının verilmesinde şahsan bir beis göremem ve başka bir mülâhaza da dermeyan edemem.

Şimdi bunun yanında Devleti teminatsız bırakmamanızı da rica ederim. Misal veriyorum: 1 – 1,5 ay kadar evvel sahte bordro ile 200 küsur bin lira para, Devlet Hazinesinden alınmıştır. Zimmetine bu kadar para geçiren insanlar vardır. Hepinizin hâtırasında bunların yüzlercesi vardır. Bu 92 nci maddeyi kaldırdığımız zaman ‘çaldığın 200 bin lira, çalana al sana bir de dış kirası olarak emeklilik hakkı’ denemez.

Arkadaşlarım, insaf edin, bu yola gitmeyin...”¹³⁵⁵

Teklifin tümü üzerinde konuşan bir diğer üye, Tabîî Senatörlerden Kâmil Karavelioğlu idi. Karavelioğlu, Cumhuriyet Senatosunda görüşme süresinin dolması ve bu nedenle Teklifin Millet Meclisinden geldiği şekliyle kabul edilmiş sayılması yolundaki girişimlerin sonuç vermemesi ve söz konusu Teklifin Cumhuriyet Senatosunda da görüşülmesine başlanmasından mutlu olduğunu belirterek başladığı konuşmasında, bu düzenlemenin belirli bir zümreye (“belirli bir zümre” sözcükleriyle Yüksek Adalet Divanınca mahkûm edilen Demokrat Parti mensupları kastediliyordu. E.O.) avantaj sağlamak amacına yönelik olduğunu iddia etmekteydi. Karavelioğlu, konuşmasında şöyle diyordu:

“Muhterem arkadaşlarım, evvelâ bu teklifi soğukkanlılıkla müzakere etmek imkânına kavuşmuş olmamızı; yani gümrükten mal kaçırmak arzusundan vazgeçilmiş olmasını memnuniyetle kaydediyorum. Çok şükür Senatoda otomatik olarak tasarı kabulü gibi menfi bir teamülî önlemiş olduk ve bu maksatla tertiplenen taktiği bertaraf ettik...

Biz 27 Mayıs İhtilâlinde emeklilerimizin durumunu tam bir perişanlık içinde bulduk. Bu hepinizce de bilinmektedir.

...

Biz bu perişan hale ne yapabildik? Asıl işimiz normal idarelerin yapması lâzımgelen ve yapabileceği bu işler olmamakla beraber, yeni statülere eski statüleri intibak ettirmeli ve mevzuattaki aksaklıkları gidermeli idik. Yapabildik mi? Çok değil; ama bâzı şeyler yapabildik. En önemlisi, derde iyi niyetle eğildik. İntibakı tetkik ettirdik, imkânlar aradık; memur zamlarını emekliliğe teşmil ettik. Bilhassa emekli maaşlarından kesilen Gelir Vergisini kaldırdık;

¹³⁵⁵ C.S. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 1, Cilt: 5, Birleşim: 84, (19.09.1962), s. 15.

mevzuatı ıslah için çalışma yaptırdık; hazırlık yaptık. Ama hem intibak, hem de ıslah ciddî, uzun, imkânlı çalışmalara ihtiyaç hâsıl etti. Kurucu Meclise kaldı. O da yetiştiremedi, bizden sonraki idareye kaldı.

...

Emekli statüsünde bu büyük meseleler varken, şimdi ne yapmak istiyoruz? Sadece düzeltilmesini istediğimiz her biri binlerce aileyi ilgilendiren 35 – 40 maddelik, Emekli Sandığı tadil tasarısından bir tek mesele ile ilgileniyoruz. Ne için? Bir zümreyi mağduriyet ihtimalinden kurtarmak için, sayıları onlarla ifade edilebilecek bir zümreyi. Hangi zümreyi? Senelerce milleti ve emeklileri mağdur eden politikayı tanzim ve destekliyen bir zümreyi. Peki, bu haklı bir tasarruf mu? Hayır. Bu bir imtiyaz. Kanundaki imtiyazın izahını bir arkadaşına bırakarak ben sayısı onlarla ifade edilebilen bir zümrenin büyük zümreye tercihini ve bunun için yapılan maksatlı gayretleri kasdediyorum.

Arkadaşlar, bu zümrenin geçmişteki imtiyazları, kendilerine yetişmemiş midir? Hem bu imtiyazlılar bu aksaklığı geçen on senede niçin düzeltmemişlerdir? Kendilerini ilgilendirmediği için mi? Çok rica ediyorum, bırakalım artık bu malûm zümreye mükâfat vermeyi de biraz da bunların inim inim inlettği, onların enflasyona vurduğu imtiyazsız binlerce emekli ailesini düşünelim. Veya müsaade edin de hiç olmazsa evvelâ suçluyu değil de suçsuzu düşünelim.

...

Ben bu kanun teklifinde bir siyasi arka maksadın olduğundan şüphe etmiyorum. Emegın ve namuslu kazancın koruyucusu olduğumuzu bütün dünya bilir. Haksız kazancı korumayı kimse bizden beklemes. Biz namuslu kazancın, namuslu idarenin koruyucusuyuz. Kanun teklifinin teklifçinin 22 Şubattan evvel tasarımı geri alırken ifade ettiğı gibi, daha mükemmel, daha şümüllü, ama malûm zümreye imtiyaz vermeksizin gelmesini teminen reddini teklif ediyorum.”¹³⁵⁶

Karavelioğlu’dan sonra kürsüye gelen bir diğeri Tabii Senatör Suphi Gürsoytrak da, Cumhuriyet Senatosunda söz konusu Teklifin görüşülmesini engellemek ve böylece Millet Meclisinden geldiğı şekliyle kabul edilmiş sayılmasını sağlamak amacını güden davranışlara dikkat çektiğı konuşmasında, bu Teklifin kabulü halinde, Yüksek Adalet Divanınca mahkûm edilmiş olup da, bu düzenlemeden yararlanacak 37 kişi için Emekli Sandığına yapılması gereken olan bir yıllık ödeme ile nelerin gerçekleştirilebileceğine de somut rakamlarla işaret etmekteydi. Teklifin, Cumhuriyet Senatosu Genel Kurulunca reddedilmesini umduğunu belirten Tabii Senatör Gürsoytrak’ın konuşmasının ilgili kısımları şöyleydi:

¹³⁵⁶ C.S. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 1, Cilt: 5, Birleşim: 84, (19.09.1962), ss. 16-17.

“Sayın Başkan, muhterem arkadaşlarım; esas mevzua girmeden evvel Adalet Partisi Grup Başkanı Sayın Alpiskender Beyin temas ettiği konulara birkaç kelime ile ben de değindikten sonra esas konuya gireceğim.

Dün Genel Kurul toplantısında bulunan arkadaşlarımızın ve müzakereleri takibeden herkesin bildiği gibi, gündem dışı bulunan iki kanun tasarısının daha zaman aşımına uğramaması için öncelik ve ivedilikle gündeme alınması Bütçe Komisyonunun, Başkanlığa sunulan bir takririyle teklif edilmiş ve bu teklif Senatoca kabul edilmişti. Teklifin biri konuşuldu, neticeye bağlandı. İkinci kanun tasarısına sıra geldiği zaman, o kadar önemli, hayati bir konu inceleneyeceği sırada, ivedilik kararı da verildiği halde, Grup toplantısına gitme özürünü, kendilerine ait mantiki bir izah tarzı olarak, şahıslarına terk ediyorum.

...

Muhterem arkadaşlarım, getirilmek istenen yenilik maalesef bu noktada bitmiyor; gene deniliyor ki, geçici madde ile, 1930 senesinden itibaren bu maddeye göre emeklilik hakkı düşmüş olan fertlerin emeklilik hakları tahakkuk etsin. Sizlere bir kıstas vermek istiyorum. 27 Mayıs İhtilâlinde sonra Yüksek Adalet Divanınca mahkûm edilen 37 sanık için Emekli Sandığına yapılan hesaba göre bir yıllık ödeme tutarı yarım milyon lira civarındadır. Eğer biz, bu hükmü 1930 yılına kadar götürecektir olursak Emekli Sandığına ne gibi bir mâli külfet yükleneceğini yüksek idrakleriniz takdir etmekten elbette vâreste değildir.

Muhterem arkadaşlarım, ben size bâzı, yani yalnız 37 mahkûm için tahakkuk ettirilecek yarım milyon lira ile bu memlekette neler yapılacağını belirtmek üzere misaller vermek istiyorum. Bugün köylerimizin yüzde 53 ünde, kasabalarımızın yüzde 55 inde içme suyu yoktur. İçme suyu bir köye beş bin liraya geldiğine göre, bu şekilde yapılacak bir yıllık ödeme karşılığı Türkiye’de 100 köyün içme suyu problemi halledilmiş olur.

Arkadaşlar, yine Türkiye nüfusunun yüzde 69 u elektrikten istifade edememektedir. Halbuki bu bir yıllık tutar ile 10 köyün elektriğe kavuşturulması mümkün olacaktır.

...

Muhterem arkadaşlarım, neresinden savunulmasına gayret edilirse edilsin 1930 yılından bu yana hırsızlık, irtikâp, ihtilâs, zimmet, dolandırıcılık, sahtekârlık suçlarıyla vatana ihanet edenlere millet kesesinden prim ödemek mânâsına gelebilecek bu kanun teklifini toplum vicdanını yaralamadan savunmaya imkân yoktur.

Anayasanın temel prensiplerine de aykırı düşen bu kanunun, Yüksek Heyetinizce de iltifat görmeyeceğini ümid ederek, reddini talebediyorum, hürmetlerimle.”¹³⁵⁷

Hükûmet adına konuşan Maliye Bakanı Vekili Orhan Öztrak da, Teklifi, bu şekliyle Hükûmet olarak çok mahzurlu bulduklarını açıklıyor ve Cumhuriyet Senatosunca reddedilmesini talep ediyordu. Bakan Orhan Öztrak'ın konuşması aynen şöyleydi:

“Sayın Başkan, Sayın Cumhuriyet Senatosu üyeleri; Maliye Bakan Vekili olarak Hükûmet adına konuşuyorum. Hükûmet bu tasarıyı umumi nizam, memur statüsü ve emeklilik rejimi bakımından tetkika muhtaç ve bu şekliyle çok mahzurlu görmektedir. Bu sebeplerle, Hükûmetiniz Cumhuriyet Senatosundan bu tasarının reddini istirham etmektedir.

Muhterem arkadaşlarım, zannediyorum ki, esbabı mucibe olarak söyleyeceklerim, arz ettiğim umumi mefhumlar içinde mucip sebepler olarak yer almaktadır.

Muhterem arkadaşlarım, Emekli Sandığı Kanununun 92 nci maddesinin (A) fıkrasında tadadedilen suçları işliyenlerden 20 senelik memur olanlara emekli hakkı tanınmamaktadır. Fakat müesses nizam içerisinde doğru dürüst vazife gören insanlara ancak filen 25 sene memuriyet yaptıktan sonra bu hak tanınmaktadır. Binaenaleyh, âmme nizamı meselesi burada mevcuttur. Emeklilik nizamına gelince; bütün dünya, emeklilik meselesinde bizim yeni, eski Emekli Sandığı Kanunumuzda kabul edilen esasları kabul etmiştir. Bu bakımdan bir emeklilik statüsünün, çok mahdud bir mesele için, tepeden turnağa kadar kaani olarak değiştirilmesinin faydalarına Hükûmet kaani değildir. Müsaade ederseniz bu bir tetkik meselesidir. Bunu ret buyuracağınıza inanıyorum.

*Suphi Bey arkadaşımızın sorusuna gelince: 1930 yılından bu yana suç işlemiş memurların adedlerini tesbitle meşgulüz. Buna rağmen sonu alınamamıştır. Tahmin ediyoruz ki bu miktar büyük bir rakama baliğ olacaktır. Kati netice alınamadığı için cevabımı da kati rakamlarla ifade edemeyeceğim. Teşekkür ederim.”*¹³⁵⁸

Hükûmet adına yapılan konuşmadan sonra, Bütçe Komisyonu Sözcüsü Niyazi Ağırnaslı söz almış ve Teklifin Millet Meclisinden gelen metnini inceleyen Bütçe Komisyonunda değişik görüşlerin ortaya çıktığını belirterek, bunlardan yalnız birinin sözcülüğünü yapmanın imkânsızlığına işaret etmişti. Ağırnaslı, Komisyonunda, emeklilik haklarından yararlanabilecek olanlara ilişkin olarak genel kanaatin, hırsızlık, emniyeti suiistimal, dolandırıcılık, yalan yere şahitlik, yalan yere yemin, zimmet, rüşvet, irtikâp ve ihtilâs gibi yüz kızartıcı suçlardan ötürü altı ay veya daha fazla hapis cezası ile mahkûm olanların hariç bırakılması yönünde oluştuğuna dikkat çekiyor ve bu yönde bir düzenlemenin sorunu halledeceğini düşündüğünü belirtiyordu¹³⁵⁹.

¹³⁵⁸ C.S. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 1, Cilt: 5, Birleşim: 84, (19.09.1962), ss. 20-21.

¹³⁵⁹ C.S. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 1, Cilt: 5, Birleşim: 84, (19.09.1962), s. 21.

Bütçe Komisyonu adına yapılan bu açıklamadan sonra, Teklifin tümü üzerindeki görüşmelerin yeterliğine ilişkin olarak bazı üyelerce verilen önerge kabul edilmiş ve sıra, maddelerin görüşülmesine geçilmesinin oylanmasına gelmişti. Bu arada, üyelere Muammer Obuz'un daha önce verdiği ve sahibi tarafından geri çekilen bu Teklifin görüşülüp görüşülemeyeceğine ilişkin olarak konu hakkında Anayasa ve Adalet Komisyonunun görüşünün alınması hakkındaki önergesi ile, Tabii Senatörlerden Suphi Gürsoytrak'ın Kanun Teklifinin reddine yönelik önergesi oylanmış ve her iki önerge de Genel Kurulca reddedilmişti¹³⁶⁰.

Teklifin tümünün kabulü ve maddelere geçilmesine karar verilmesine yönelik oylama öncesinde, Artvin Senatörü Fehmi Alpaslan ve 14 arkadaşı tarafından verilen bir önergenin kabulü üzerine, maddelere geçilip geçilmemesi hakkında açık oylamaya gidilmişti. Artvin Senatörü Fehmi Alpaslan, neden açık oylama istediklerini şu sözlerle açıklıyordu:

*“Muhterem arkadaşlarım, görüştüğümüz kanunun bu cemiyetin temel ilkeleri mevzuundaki tesirini, yalnız Yüksek Senatonun muhterem üyelerinin değil, bütün Türk efkârının dikkatle takibettiğine inanıyoruz. O itibarla bu milletin, böyle bir kanunun, bizim en çok üzerinde hassasiyetle durduğumuz, ahlâk ve fazilet müessesesinde onun karşısında olmak durumundaki mânaya gelecek bir mevzuun, kimler tarafından kabul edilip, kimler tarafından reddedilmesinin bilinmesinde fayda mülâhaza ediyoruz ve 136 ncı maddeye göre de meselenin açık oya konmasını, yani daha işin esasına girmeden biz bu işi istiyoruz veya istemiyoruz diyenlerin açıkça bilinmesini arz ve talep ediyoruz. Madde gayet sarihtir, bu maddeye istinaden talebimizi yapmış bulunuyoruz. Başkanlık Divanı doğrudan doğruya meseleyi oya arz eder, ondan sonra meselenin esasına gireriz.”*¹³⁶¹

Birleşimi yöneten Cumhuriyet Senatosu Başkanı Suat Hayri Ürgüplü, Senatodaki hiçbir üyenin açık oylamadan çekinecek kişiler olmadığını belirterek, Teklifin maddelerine geçilmesini oya sunmuş ve oylama sonunda, 51 ret ve 3 çekimsere karşı, 67 oyla maddelere geçiş kabul edilmişti¹³⁶². Bu arada, Maraş Senatörü Cenap Aksu, verdiği bir önerge ile, görüşmelerde Millet Meclisi metninin esas alınmasını öneriyor ve bu önerge de, Genel Kurulca 45 e karşı 62 oyla kabul ediliyordu. Böylece, Cumhuriyet Senatosu maddeler üzerindeki görüşmeleri, Bütçe Komisyonunun üç farklı görüş içeren raporunu değil, Millet Meclisinin kabul etmiş olduğu metni esas alınarak sürdürecekti. Cumhuriyet Senatosu Genel Kurulunda böyle bir kararın alınmasında, Bütçe Komisyonu Sözcüsü Ankara Senatörü Niyazi Ağırnaslı'nın konuşmasının etkisinin de bulunduğu düşünülebilir. Gerçekten, bu kararın alınmasından hemen önce yaptığı konuşmada Bütçe Komisyonu Sözcüsü Ağırnaslı, şöyle demektedir:

¹³⁶⁰ C.S. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 1, Cilt: 5, Birleşim: 84, (19.09.1962), ss. 21-22.

¹³⁶¹ C.S. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 1, Cilt: 5, Birleşim: 84, (19.09.1962), s. 22.

¹³⁶² C.S. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 1, Cilt: 5, Birleşim: 84, (19.09.1962), ss. 22-23.

“Cumhuriyet Senatosunun Bütçe Encümeninde, bu teklifin müzakeresi sırasında ne kanunun 1930 yılına kadar teşmilî düşünölmüş, ne de hırsızların, dolandırıcıların himayesine müncer olabilecek bir tasarı derpiş edilmiştir. Cumhuriyet Senatosunun Bütçe Encümeni, müktesep hukukun, ne olursa olsun, himayesi maksadına mâtuf ve fakat haysiyet kırıcı suçlarla vaziyeti daha memuriyeti sırasında hukukan haleldar olmuş vatandaşın, kimsenin, bu emeklilik hakkının kaldırılması maksadını taşıyan bir hüküm tedvin etmeyi düşünmüştür. Encümende bu hususta üç noktai nazar olduğı için doğrudan doğruya tek bir noktai nazarı halinde Bütçe Encümeninin sözcülüğünü yapmak mümkün olamayacaktır. Ama komisyonumuzun kanaati hiçbir şekilde yüz kızzartıcı suçlardan yani, hırsızlık, emniyeti suiistimal, dolandırıcılık, yalan yere şahitlik, yalan yere yemin, zimmet, rüşvet, irtikâp ve ihtilâs suçlarından birisi dolayısıyla altı ay hapis cezasıyla mahkûm veya hükümlü olanlar hariç bırakılmak suretiyle bu kanun tedvin edildiğı takdirde, mesele halledilecektir kanaatindeyim...”

1363

Ancak, Genel Kurulun Millet Meclisinin kabul etmiş olduğı metin üzerinden görüşmelere devam edilmesi yönündeki bu kararı, beraberinde ciddî ve uzun tartışmaları da getirmişti. Bu bağlamda, üyelerden, Kars Senatörleri Sırrı Atalay ve Mehmet Hazer, Ankara Senatörü Niyazi Ağırnaslı, CHP Grubu adına söz alan Konya Senatörü Sedat Çumralı, Cumhurbaşkanınca seçilen Üye Âmil Artus, Zonguldak Senatörü Tarık Remzi Baltan, Diyarbakır Senatörü İhsan Hamit Tigrel, Sakarya Senatörü Kâzım Yurdakul ve Tabiî Üye Suphi Karaman, görüşmelerde Millet Meclisi metninin esas alınamayacağını ileri sürerlerken; Manisa Senatörü Ferit Alpiskender alınan karar doğrultusunda Millet Meclisi metni üzerinden görüşmelere başlanması gerektiğini savunuyor, Samsun Senatörü Cemalettin Bulak ve Kocaeli Senatörü Lütfi Tokoğlu da, görüşmelerde Millet Meclisi metninin esas alınmasında hiçbir sakınca bulunmadığını belirtiyorlardı¹³⁶⁴. Bu tartışmalardan sonra, Birleşimi yöneten Başkan Suat Hayri Ürgüplü, Sakarya Senatörü Kâzım Yurdakul tarafından verilen ve görüşmelerde Bütçe Komisyonunun raporu ve önerdiği değişikliklerin esas alınmasını isteyen önergeyi oylatmış ve bu önerge kabul edildiğinden, görüşmelerde Millet Meclisi metninin esas alınmasından vazgeçilerek, Bütçe Komisyonunun metni ışığında maddelerin görüşölmesine geçilmişti¹³⁶⁵.

Maddelerin görüşölmesi sırasında bazı üyelerce önergeler veriliyor ve çeşitli değişikliklerin yapılması öneriliyordu. Değişiklik isteyenlerden biri de Ankara Senatörü Niyazi Ağırnaslı'ydı ve bazı suçlardan hüküm giymiş olanların emeklilik

¹³⁶³ C.S. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 1, Cilt: 5, Birleşim: 84, (19.09.1962), s. 21.

¹³⁶⁴ C.S. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 1, Cilt: 5, Birleşim: 84, (19.09.1962), ss. 23-32.

¹³⁶⁵ C.S. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 1, Cilt: 5, Birleşim: 84, (19.09.1962), s. 32.

hakkından yararlanamamalarını istiyordu¹³⁶⁶. Buna mukabil, Millet Meclisi metnindeki düzenlemenin değiştirilip, bazı suçların kapsam dışı bırakılması isteklerine karşı çıkanlar da vardı. Örneğin, Kayseri Senatörü Hüseyin Kalpaklıoğlu konuşmasında şöyle diyordu:

“...Biz bu memurların memuriyetleri esnasında namuslu ve şerefli olmalarını istiyoruz. Bu müddet içinde mahkûm olanlara ise zaten emeklilik hakkı verilmez. Diğer taraftan emeklilik hakkı tanındığı müddet içinde haysiyetle, şerefiyle vazifesini liyakatle yapmış ise, bundan sonra bu insan emeklilik hakkını aldıktan sonra her hangi bir sebeple işlemiş olduğu suçtan dolayı müstesna hakkının elinden alınması hak ve adaletle kabili telif değildir.

*İki insan ele alalım. Bu iki insandan birisi serbes(t) hayatta çalışmış, avukatlık, doktorluk, mühendislik yapmış öbürü memuriyete intisabetmiş. Serbes(t) çalışan 25 – 30 sene sonra birçok mal mülk sahibi olmuş, memur olan yalnız tekaütlük maaşı kazanmış. Geliyoruz, her hangi bir suçtan dolayı mahkûm olmuş memurun tekaüt maaşını alıyoruz. Fakat öbür tarafta, serbes(t) olarak çalışanın malını, mülkünü makale şâmil bir ağır hüküm vermekle müsadere edebiliyor muyuz? Hayır, arkadaşlar...”*¹³⁶⁷

Bir diğer üye, söz konusu Kanun Teklifini yapmış olan Adana Senatörü Mehmet Ünalı da, yeni bir açıklamada bulunuyor ve Teklifindeki düzenlemeyi şöyle savunuyordu:

*“Muhterem arkadaşlarım; bu madde iştirakçileri korumak içindir. Otuz senesini doldurmuş olur da emeklilik hakkını istememiş ve emeklilik muamelesini ikmal etmemiş olanlar da olur. Bu madde bu gibilerin hakkını korumak için ısdar edilmiştir. Yoksa, arkadaşımın dediği gibi, gasp mevzuubahis değildir şeklinde mütalâa etmiyelim. Burada bir hakkın gaspı mevzuubahistir. Onun için bunun madde ile kaldırılması, 30 sene hizmet etmiş olup da her hangi bir suç işlemiş olan ve mahkûm olmuş bulunan bir kimsenin efradı ailesini vikaye maksadiyle bu kanun maddesi ısdar edilmiştir...”*¹³⁶⁸

Bütçe Komisyonunun, Emekli Sandığı Kanununun 92. maddesi için öngördüğü

¹³⁶⁶ Niyazi Ağırnaslı'nın, önergesinde şöyle denilmektedir:

“Yüksek Başkanlığa

C. Senatosu Bütçe Komisyonu teklifinin 80 nci maddeyi tadil eden 1 nci maddesinin sonuna: ‘Hırsızlık, emniyeti suiistimal, sahtekârlık, dolandırıcılık, yalan yere şahitlik, yalan yere yemin, cürüm uydurma, iftira, irtikâp, ırza geçme, rüşvet, zimmet ve ihtilâs suçlarından birinden dolayı altı aydan ziyade hapis cezası ile hükümlü olanlar bu madde hükmünden faydalanamazlar.’

Fıkrasının ilâvesini arz ve teklif eylerim.” Bkz. **C.S. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1, Toplantı: 1, Cilt: 5, Birleşim: 84, (19.09.1962), s. 32.

¹³⁶⁷ **C.S. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1, Toplantı: 1, Cilt: 5, Birleşim: 84, (19.09.1962), s. 33.

¹³⁶⁸ **C.S. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1, Toplantı: 1, Cilt: 5, Birleşim: 84, (19.09.1962), s. 34.

düzenlemeyi de Komisyon üyelerinden Tabî Üye Suphi Gürsoytrak şu sözlerle açıklıyordu:

“...Biz Bütçe Komisyonu olarak diyoruz ki, 5434 sayılı Emekli Sandığı Kanununun 92 nci maddesi aynen saklıdır ve değişiklik teklif edilen 20 yılın 25 yıl olarak tedvin edilmesi şekli ile Bütçe Komisyonu bu teklifle iştirak halindedir. Aksi halde fikrimizin dışında bir madde huzuruza gelmiş olacaktır ki, Komisyon olarak buna iştirakimiz gayrimümkündür. Müsaade buyurursanız zabıtlara geçmesi için okuyayım:

«İştirakçilerin:

A) Kasda makrun olmıyan veya tahrik neticesi vukua gelen fiiller haricolmak üzere bir yıldan fazla ağır hapis veya beş yıldan fazla hapis cezalarıyla yahut hırsızlık, emniyeti suiistimal, sahtekârlık, dolandırıcılık, yalan yere şahitlik, yalan yere yemin, cürüm uydurma, iftira, irtikâp, rüşvet, zimmet ve ihtilâs suçlarından birinden dolayı altı aydan ziyade hapis cezası ile veya en az haddi bir yıldan aşağı olmamak üzere mükerrer hapis cezalarını gerektiren suç ile veya Askerî Ceza Kanununun hükümlerine göre ve bir başka ceza ile birlikte veya yalnız olarak verilmiş bulunan askerlikten tart cezasıyla hükümlü duruma girenlerin;

B) Türk vatandaşlığından çıkarılan, Türk vatandaşlığını bırakan, yabancı memleket uyruğuna giren, Hükümetten izin almaksızın yabancı memlekette vazife kabul edenlerin;

Emeklilik hakları düşer.» ”¹³⁶⁹

Buna karşılık, Komisyon adına söz alan Konya Senatörü Muhittin Kılıç ise, 92. maddede sadece çeşitli nedenlerle vatandaşlığı kaybedenlerle, izin almaksızın yabancı memlekette vazife kabul edenlerin emeklilik haklarını düşürmekle yetinen farklı bir metni dile getiriyordu. Bunun üzerine, Cumhurbaşkanınca Seçilen Üyelerden Esat Çağa, Komisyonca 92. maddede bir değişiklik yapıp yapılmadığını sormak ihtiyacını hissetmişti¹³⁷⁰. Çağa’nın sorusunu, Bütçe Komisyonu adına, bu kez Suphi Gürsoytrak’ın şu sözlerle cevaplandığını görüyoruz:

“Huzuruza tadilen gelmiştir. Fakat, buradaki çeşitli konuşmalardan sonra Komisyon tenevvür ederek fikir değiştirmiş ve 92 nci maddenin bu şekilde kalmasını kabul etmiştir.”¹³⁷¹

Komisyon adına yapılan bütün bu değişik açıklamalar karşısında, Teklif sahibi, Adana Senatörü Mehmet Ünalı şu eleştiriyi yapmıştı:

“Muhterem arkadaşlarım, özür dilerim, söylemek istemedim ama, Komisyon Sözcüsünün buradaki ifadesini işittikten sonra, söylemeye mecburum. Komisyon 6 kişi ile toplandı, iki kişi bir; iki kişi bir; iki kişi de bir

¹³⁶⁹ C.S. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 1, Cilt: 5, Birleşim: 84, (19.09.1962), ss. 35-36.

¹³⁷⁰ C.S. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 1, Cilt: 5, Birleşim: 84, (19.09.1962), s. 36.

¹³⁷¹ C.S. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 1, Cilt: 5, Birleşim: 84, (19.09.1962), s. 36.

*olmak üzere üçe ayrıldı ve üç ayrı fikre saplanıldı neticede muvakkat reisin iştirak ettiği iki kişilik fikir kabul edildi, maddeler üzerinde. Komisyonun matbu olarak buraya getirdiği maddeler üzerinde hiçbir görüşme yapılmadı ve geliş güzel bir rapor tanzimiyle buraya gelindi. Burada hâlâ fikir değiştiriliyor, böyle şey olmaz arkadaşlar.”*¹³⁷²

Mehmet Ünal'dı'nın eleştirisi cevapsız kalmamıştı. Gerçekten, Bütçe Komisyonu adına konuşmak üzere, bu kez Konya Senatörü Muhittin Kılıç kürsüye geliyor ve şu konuşmayı yapıyordu:

“Muhterem arkadaşlar; Mehmet Ünal'dı arkadaşımızın komisyona vâkı bühân üzerine komisyon adına cevap veriyorum. Kendileri evvelâ komisyona teşrif ettiler. Bendeniz yarı şaka, yarı ciddi olarak ‘Bu teklifi siz geri alımtınız. Muhterem Mehmet Ünal'dı Bey, lütfen dışarıya çıkınız’ dediğimde kendileri hemen kitaplarını topladılar. Fakat, ben daha evvel arkadaşlarıma işaret ederek, bunu şaka olarak yaptığımı imâ ettim, ve ‘buyurunuz, oturunuz’ dedim. Ben Tüzüğün çabuk çıkmasını komisyon adına burada bilhassa rica etmiştim. Şimdi Senato reyinize müracaat etse, meseleyi geri alacağını, tekâmül ettireceğini ifade eden arkadaşın burada bu mevzuda söz hakkı olmasa gerektir. Kaldı ki, komisyon şöyle toplandı, böyle toplandı diye bir bühânı, silâh olarak komisyona tevcih edemez. Arkadaşlar, şimdiye kadar söylenecek söz var denildi. Söylensin; komisyondan cevabını alır. Biliyorsunuz komisyondan geri alındı, verildi.

Muhterem arkadaşlar; bizim yaptığımız şudur; 80 nci madde tadil edilsin deniyor. Mehmet Ünal'dı teklifi komisyonda şöyle benimsendi; falan dediler. Komisyonda şu noktai nazar hâkim oldu: Bir kimse ölüyor, dulu, yetimi emekli maaşı alıyor, mahkûm olmuş adam da kayıp edilmiş adam gibidir, dendi. Ben buna şahsan iştirak etmedim. Suphi Gürsoytrak arkadaşım da iştirak etmedi. Ekseriyet, 4 kişi kabul etti. Muhterem arkadaşlarım; 92 nci maddeye gelince:

*Pek kıymetli, o zamanki komisyon muvakkat Başkanı Kâzım Yurdakul, Turan Kapanlı arkadaşımız, titriyerek, âdetâ aynı bizler gibi (böyle söylediği için ifadeye mecburum) ‘Aman hırsızlara, uğursuzlara (aynen böyle söylendi) maaş vermiyelim’ dediler. Yani, ‘92 nci madde (A) fıkrasıyla, (B) fıkrasıyla tadil edilmesin, aynen kalsın’ noktai nazarını, Gürsoytrak arkadaşım, bendeniz, Kâzım Yurdakul, Turan Kapanlı kabul etti ve böylece gelindi. Yoksa gizli kapaklı bir iş yapmaya komisyon tenezzül etmez. Komisyonun noktai nazarı budur, müdafaası budur muhterem arkadaşlar.”*¹³⁷³

Bu uzun tartışmalardan sonra, Cumhuriyet Senatosu, 19 Eylül 1962 tarihli 84. Birleşiminde, Millet Meclisinin metnini, bazı önemli değişiklikler yaparak kabul

¹³⁷² C.S. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 1, Cilt: 5, Birleşim: 84, (19.09.1962), s. 36.

¹³⁷³ C.S. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 1, Cilt: 5, Birleşim: 84, (19.09.1962), s. 36.

etmişti¹³⁷⁴. Her şeyin başında, Millet Meclisince yapılan ve emeklilik hakkının sadece vatandaşlığın kaybı durumunda düşmesinin öngörüldüğü 92. maddedeki değişiklik, Cumhuriyet Senatosunda benimsenmiyor ve bazı mahkûmiyet hallerinin de, emeklilik hakkının sonlandırmasına yönelik eski düzenleme korunuyordu. Cumhuriyet Senatosu, Millet Meclisinden gelen metni, gerek bu konuda, gerek başka bazı konularda gerçekleştirdiği değişikliklerle kabul ettiği için, söz konusu değişikliklerin, Anayasanın 92. maddesi uyarınca, yeniden Millet Meclisinde ele alınması gerekmektedir.

dd- Cumhuriyet Senatosunda Yapılan Değişikliklerin Millet Meclisinde Yeniden Görüşülmesi ve Millet Meclisi Değişiklikleri Benimsemediği İçin Karma Komisyon Kurulması

Cumhuriyet Senatosunun değiştirerek kabul etmiş olduğu metin, Teklifi daha önce incelemiş olan Millet Meclisi Geçici Komisyonunca yeniden değerlendirilmiş ve Geçici Komisyon, Millet Meclisi Başkanlığına sunduğu 24 Aralık 1962 tarihli Raporunda, Cumhuriyet Senatosunca yapılan değişikliklerin benimsenmemesini ve Millet Meclisinin önceki metninin aynen kabulünü önermişti¹³⁷⁵. Geçici Komisyon, sözü geçen Raporunda, Cumhuriyet Senatosunca yapılan değişiklikle bazı suçlardan hüküm giymiş olanların emeklilik haklarının da sona erdirilmesine yönelik düzenlemenin benimsenmemesi ile ilgili olarak şu karşı görüşü savunmaktaydı:

“...5434 sayılı T.C. Emekli Sandığı Kanununun yürürlüğe girdiği 1.1.1950 tarihine kadar emekli aylıkları bütçeden ödenmekte ve emeklilik hali de memuriyetin bir nevi devamı kabul edilmekte iken, ileri Batı memleketlerinin emeklilik mevzuları incelenmek ve modern bir zihniyetle bütçe sisteminden ayrılmak suretiyle prim esasına dayanan sosyal sigorta sistemine gidilmiş ve bu esasa göre de Batıdaki örnekleri gibi T.C. Emekli Sandığı kurulmuştur.

Bu hale göre, memuriyete devam engel teşkil eden her hangi bir suçtan mahkûm olanların memuriyetten uzaklaştırılmaları tabii bulunmakta ise de; kendi veya dul ve yetimlerinin geleceğini teminat altına almak için aylıklarından prim ödenmek suretiyle meydana gelen sigorta mahiyetindeki emeklilik haklarından da mahrum bırakılmaları hak ve nasafet kaideleriyle bağdaşmıyacağı cihetle Millet Meclisince kabul buyurulan 92 nci maddenin aynen kabulü ve buna göre de Millet Meclisince kabul buyurulan 1 nci maddeye Cumhuriyet Senatosunca eklenen fıkraya lüzum olmadığı... sonucuna varılmıştır...” ¹³⁷⁶

¹³⁷⁴ C.S. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 1, Cilt: 5, Birleşim: 84, (19.09.1962), ss. 37-41.

¹³⁷⁵ Millet Meclisi S. Sayısı: 8 e 2 nci ek, “Diyarbakır Milletvekili Alp Doğan Şen ve 9 arkadaşının, Türkiye Cumhuriyeti Emekli Sandığı Kanununun 80 ve 92 nci maddelerinin değiştirilmesine dair kanun teklifi hakkında Cumhuriyet Senatosu Başkanlığı tezkeresi ve Cumhuriyet Senatosunca yapılan değişiklikler hakkında Millet Meclisi Geçici Komisyonu raporu”, M.M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 10, Birleşim: 26’nın sonuna ekli, (07.01.1963), ss. 1-4.

¹³⁷⁶ A.k., s. 4.

Millet Meclisi Genel Kurulu, 7 Ocak 1963 tarihli 26. Birleşiminde, Geçici Komisyonun Raporunu ele almış ve bu Raporu, üzerinde hiç konuşma yapılmadan, aynen kabul etmişti¹³⁷⁷.

Bu durumda, Anayasanın 92. maddesi uyarınca, iki Meclisten seçilecek eşit sayıdaki üyelerden oluşan bir karma komisyonun kurulması gerekmekteydi. Bu doğrultuda, Birleşimi yöneten Başkanvekili Ferruh Bozbeyli, Millet Meclisi Geçici Komisyonundan seçilecek 5 üye ile, Cumhuriyet Senatosundan seçilecek 5 üyeden oluşacak bir Karma Komisyonun kurulmasını önermiş ve Genel Kurul, Başkanvekilinin bu önerisini kabul etmişti¹³⁷⁸.

Bu karar uyarınca kurulan Karma Komisyon, yaptığı inceleme sonunda, farklı hükümler içeren Millet Meclisi ile Cumhuriyet Senatosu metinlerinden, Millet Meclisi metninin aynen benimsenmesini kararlaştırmış ve bu doğrultuda hazırladığı 15 Nisan 1963 tarihli Raporu, Millet Meclisi Başkanlığına sunmuştu¹³⁷⁹. Karma Komisyon Raporu ve ihtilâflı maddeler için Karma Komisyonun benimsenmesini önerdiği Millet Meclisinin 9 Şubat 1962 tarihli 44. Birleşiminde kabul etmiş olduğu metin, Millet Meclisi Genel Kurulunun 30 Mayıs 1965 tarihli 87. Birleşiminde ele alınıyor ve üzerinde konuşmak isteyen milletvekili olmadığı için, doğrudan maddelerin oylanmasına geçiliyordu. Yapılan oylamalarda maddelerin hepsi kabul edildiği için, Teklif, Millet Meclisinin ilk kabul etmiş olduğu şekliyle kanunlaşmıştı¹³⁸⁰. Böylece, 8 Haziran 1949 tarih 5434 sayılı T.C. Emekli Sandığı Kanunu değiştirilmiş ve emeklilik hakkını düşüren nedenleri düzenleyen 92. maddenin, “*Kasda makrun olmyan veya tahrik neticesi vukua gelen fiiller hariç olmak üzere bir yıldan fazla ağır hapis veya beş yıldan fazla hapis cezaları ile yahut hırsızlık, emniyeti suiistimal, sahtekârlık, dolandırıcılık, yalan yere şahitlik, yalan yere yemin, cürüm uydurma, iftira, irtikâp, rüşvet, zimmet ve ihtilâs suçlarının birinden dolayı 6 aydan ziyade hapis cezası ile veya en az haddi bir yıldan aşağı olmamak üzere mükerrer hapis cezalarını gerektiren suç ile veya Askerî Ceza Kanunu hükümlerine göre ve başka bir ceza ile birlikte veya yalnız olarak verilmiş bulunan askerlikten tart cezası ile hükümlü duruma girenlerin*” emeklilik haklarının düşeceğini öngören (a) fıkrası

¹³⁷⁷ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 10, Birleşim: 26, (07.01.1963), s. 588.

¹³⁷⁸ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 10, Birleşim: 26, (07.01.1963), s. 588.

¹³⁷⁹ Millet Meclisi S. Sayısı: 8 e 4 ncü ek, “Diyarbakır Milletvekili Alp Doğan Şen ve 9 arkadaşının, Türkiye Cumhuriyeti Emekli Sandığı Kanununun 80 ve 92 nci maddelerinin değiştirilmesine dair olan kanun teklifinin C. Senatosunca değiştirilen ve Millet Meclisince benimsenmiyen metni hakkında Karma Komisyon raporu ile Millet Meclisi, Cumhuriyet Senatosu ve Karma Komisyon metinleri”, **M.M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 17, Birleşim: 87’nin sonuna ekli, (30.05.1963), ss. 1-4.

¹³⁸⁰ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 17, Birleşim: 87, (30.05.1963), ss. 300-303.

çıkartılıyor ve maddede sadece, “İştirakçilerden Türk vatandaşlığından çıkarılan, Türk vatandaşlığını bırakan, yabancı memleket uyruğuna giren, Hükümetten izin almaksızın yabancı memlekette vazife kabul edenlerin” emeklilik haklarının düşeceği öngörülmüyordu.

Bu Kanun, 3 Haziran 1963 tarihinde Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel’e sunulmuş ve Gürsel, hemen ertesi gün, 4 Haziran 1963 tarihinde, söz konusu Kanunu, yayımlanması için Başbakanlığa gönderilmişti¹³⁸¹. 30 Mayıs 1963 tarih ve 241 sayılı “5434 sayılı Türkiye Cumhuriyeti Emekli Sandığı Kanununun 80 ve 92 nci Maddelerinin Değiştirilmesine ve Bu Kanuna Geçici İki Madde Eklenmesine Dair Kanun”, 8 Haziran 1963 tarihli Resmî Gazetede yayımlanmıştı¹³⁸².

c- Belli Bir Suçtan Hüküm Giyenlerin Emeklilik Hakkından Yoksun Bırakılmasını Öngören 4237 Sayılı Kanunun İlgili Hükümünün Anayasa Mahkemesince İptal Edilmesi

Bu Kanunun kabul edilip, Resmî Gazetede yayımlanmasından bir buçuk yıl kadar sonra, 11 Aralık 1964 tarihinde, Anayasa Mahkemesi de, başka bir Kanunda, belli bir suçtan hüküm giymiş olan kişilerin emeklilik haklarından mahrum bırakılacaklarına yönelik bir düzenlemeyi Anayasaya aykırı bularak iptal etmişti. Gerçekten, 29 Mayıs 1942 tarih ve 4237 sayılı “Fevkalâde Hallerde Haksız Olarak Mal İktisap Edenler Hakkındaki Kanun”un 13. maddesinde, mahkemenin, duruşma sonunda suçlunun haklı olarak iktisap ettiği sabit olmayan malların müsaderesine ve müebbet surette âmme hizmetlerinden ve tekaüt (emeklilik) hakkından mahrumiyetine hüküm verileceği öngörülmekteydi¹³⁸³. Söz geç en Kanunun başka hükümleriyle birlikte, anılan 13. madde hükmünün emeklilik hakkından yoksun bırakılmayı öngören kısmını da Anayasaya aykırı olduğu savıyla Anayasa Mahkemesine götüren CHP Türkiye Büyük Millet Meclisi Grubunun iptal istemi üzerine 13. maddenin ilgili hükmünü inceleyen Anayasa Mahkemesi, bu düzenlemeyi, Anayasada öngörülen sosyal güvenlik hakkına, genel hukuk esaslarının ve hukuk devleti ilkesinin

¹³⁸¹ **T.B.M.M. Kanunlar Dergisi**, Dönem: 1, Toplantı: 2, Cilt: 46, ss. 454-455.

¹³⁸² **Resmî Gazete**, 8 Haziran 1963, Sayı: 11423.

¹³⁸³ Esasında, 30 Mayıs 1963 tarih ve 241 sayılı “5434 sayılı Türkiye Cumhuriyeti Emekli Sandığı Kanununun 80 ve 92 nci maddelerinin Değiştirilmesine ve Bu Kanuna Geçici İki Madde Eklenmesine Dair Kanun” ile 29 Mayıs 1942 tarih ve 4237 sayılı Kanunun bu düzenlemesinin birbirleriyle çatıştığı ve kuralları çatışan iki kanunun varlığında, yeni tarihli olan kanunun eski tarihli kanundaki ona aykırı hükümleri zımnen değiştirdiği ileri sürülebilirse de; yeni 241 sayılı Kanun, 4231 sayılı eski Kanuna göre daha genel olduğu için, eski tarihli bir özel kanun ile, yeni tarihli bir genel kanun arasında çatışma olduğunda, bu çatışmanın her durumda zımnen ilga ile ortadan kalkacağını savunabilmenin mümkün bulunmadığını da gözden uzak tutmamak gerekir. Bu bağlamda, olayımızda da, 4237 sayılı özel Kanunun 13. maddesinin 241 sayılı genel Kanun ile ilga edilmiş olduğunun söylenebilmesi güçtür. Bu hususun, ancak bir yargı organı tarafından saptanabilmesi söz konusu olabilir.

29 Mayıs 1942 tarih ve 4237 sayılı Kanun için bkz. **Resmî Gazete**, 3 Haziran 1942, Sayı: 5122.

gereklerinden olan kazanılmış hak kavramına aykırı bularak iptal etmişti¹³⁸⁴. Bu da

¹³⁸⁴ Anayasa Mahkemesinin 11 Aralık 1964 tarih ve Esas 1963/138, Karar 1964/71 sayılı Kararının ilgili kısmında şöyle denilmekteydi:

“4237 sayılı kanunun, 13 üncü maddesinin 1 numaralı bendinde mahkemenin, duruşma sonunda «Suçlunun haklı olarak iktisap ettiği sabit olmayan malların müsaderesine ve müebbet surette âmm hizmetlerinden ve tekaüt hakkından mahrumiyetine hüküm vereceği» yazılıdır. Dâvada bu bendin «Ve tekaüt hakkından mahrumiyetine hüküm verir» şeklindeki hükmünün iptali istenilmiştir. Bu hüküm sosyal güvenlik konusunu ilgilendirmektedir. Bunun Anayasa’ya aykırı olup olmadığının belli edilmesi için, işin bu yönden incelenmesi gerekir.

İnsan, toplum içinde çeşitli tehlikelerle karşı karşıya bulunmaktadır. Huzurla yaşayabilmek ve dolayısıyla maddi ve manevi varlığını geliştirebilmek için bu tehlikelere karşı korunmak ve geleceğine güvenle bakmak ihtiyacıdır. Bir gün işsiz kalmak ve ihtiyarlık yahut malîlülük gibi sebeplerle devamlı olarak çalışmamak, bu tehlikelerin en önemlilerindendir. Bu hallerde insan yardıma muhtaç olabilir ve bu yardımı görmezse, kendisi ve ailesi yoksulluğa düşebilir. Böyle bir durum insan için kötü olduğu kadar toplum içinde zararlıdır. Yoksulluğun artması yüzünden toplumun dengesi bozulacağı gibi varlığı da tehlikeye düşebilir.

Sosyal tehlikelere karşı korunma, insan topluluklarının ilkel şekli olan aileden dayanışma ve yardımlaşma ile başlamış ve ekonomik koşulların etkisi altında birçok safhalardan geçmiştir. Birinci ve özellikle ikinci dünya savaşlarından sonra, bu koşullardaki gelişmeler dolayısıyla artan sosyal tehlikeler geniş kitleleri etkisi altına almış ve insanların tek başına bunlara karşı kendilerini korumaları daha da güçleşmiştir. Böylece gerek kişiyi, gerekse toplumu korumak için devletlerin daha etkili bir şekilde işe karışmaları zorunluğu baş göstermiş, sosyal güvenlik tedbirleri kuvvetlendirilmiş ve bu amaçla da birçok kurullar kurulmuştur. Her devletin müdahale şekli kendi bünyesine göre değişmekte ise de amaç aynıdır.

Önceleri işçilerin korunması ön plânda tutulmuş fakat öteki sosyal grupların da toplumdaki rolleri gözönünde tutularak sosyal güvenlik tedbirlerinden bunlarda yararlandırılmıştır. Bu gruplar için de memurlar da vardır.

Özet olarak denilebilir ki bu gün sosyal güvenlik, devletlerin kişilere sağladıkları bir bağış değil, ekonomik ve politik gelişmelerin zorunlu kıldığı bir garanti sistemidir. Bu sistem sosyal devletlerin ilkeleri arasına girmiş ve herkesi kapsamına almağa doğru yönelmiştir. Uygar sosyal devletlerde görülen durum budur.

Yurdumuzda da, yeni Anayasa’dan önce, emeklilik kanunu ile memurlara ve İşçi Sigortaları Kanunları ile işçilere, sosyal güvenlik niteliğinde haklar sağlanmıştır. Yürürlükteki Anayasa da çağdaş demokrasinin gereklerinin uygun olarak, sosyal ve ekonomik hakları ve bunlar içinde yer alan sosyal güvenlik konularını da ele almıştır.

Anayasa Komisyonu raporunun genel gerekçe kısmının IV işaretli bölümünde sosyal ve ekonomik haklar ve ödevler üzerinde durulmuş ve “Tasarının, kişinin yalnız hürriyete değil sosyete içinde bir iktisadi ünite olarak varlığını devam ettirmeğe haklı olduğunu kabul ettiği” ve “elinde olmayan sebeplerle çalışamıyacak bir hale düştüğü zaman da kendisini ve ailesini sefalete düşmekten koruyacak garantiler elde etmek hakkının tanındığı” belirtilmiştir. Komisyonun bu gerekçesine muvazi olarak, Türkiye Cumhuriyetinin nitelikleri arasında sosyal devlet niteliği de yer almış ve üçüncü bölümünde, sosyal haklar ve ödevler gösterilmiştir. Bu bölümdeki 48 inci maddede ise “Herkesin güvenlik hakkına sahip olduğu, bu hakkı sağlamak için sosyal sigorta ve sosyal yardım teşkilâtı kurmak ve kurdurmak devletin ödevlerinden olduğu” açıklanmıştır. Demek oluyor ki Anayasamıza göre de sosyal güvenlik herkes için bir hak ve Devlet içinde bir ödev niteliğini almış bulunmaktadır. Memurlar ve işçiler yararına daha önce kabul edilmiş olan kanunlarla tanınan hakların Anayasa karşısında, devletin sosyal güvenlik alanında aldığı tedbir arasında sayılmaları gerekir.

4237 sayılı kanunun 13 üncü maddesinin 1 numaralı bendinde bulunan ve iptali istenilen hükümle, bu kanuna göre suçlu görülen kimseler, emeklilik hakkından yoksun bırakılmaktadır. Bu hüküm, henüz hizmette bulunan, fakat emeklilik mevzuatının belli ettiği süreyi tamamlamış ve ayrıldıkları

takdirde emekli aylığı almak hakkını kazanmış bulunanlar ile hizmetten ayrılarak emekli aylığı almakta olanları da kapsamaktadır. Yani 4237 sayılı Kanun, devletin tanıdığı ve ilgilinin kazandığı bir sosyal güvenlik hakkını geri almaktadır.

4237 sayılı Kanun emeklilikte prim usulünü koyan 5435 sayılı Türkiye C. Emekli Sandığı Kanunundan ve sosyal güvenlik ilkesini bir hak olarak öngören Anayasa'dan önce kabul olunmuştur. O zamanki hukuki durum karşısında, söz konusu hükmü savunmanın mümkün olduğu düşünülebilir ise de; bu hüküm, Emeklilik Kanununun prim usulü ile bağdaşmamakla birlikte özellikle Anayasa'nın sosyal devlet ve sosyal güvenlik ilkelerine ve bunların amaçlarına aykırı düşmektedir. Zira Emeklilik aylığının, memurlar için bir sosyal güvenlik tedbiri olduğunda şüphe edilemez. Hizmetini devlete veya kamu hizmeti gören kurumlara hasreden kimsenin, emekliye ayrıldığı zaman tek dayanağı, belki de, emekli aylığı olacaktır. Bundan yoksun bırakılırsa kendisi ve ailesi yoksulluğa düşecektir. Anayasa'nın, sözü edilen ilkelerle, önlenmek istediği bu durumdur.

Anayasa'nın 48 inci maddesi gereğince, sosyal güvenlik aynı zamanda herkes için bir haktır. Anayasa koyucusu bu hükmü, bütün yurttaşların bu güvenlikten yararlanmalarını sağlamak istemiş fakat bunun gerçekleşmesinin, zamana ve bazı koşullara bağlı olduğunu gözönünde tutarak 53 üncü maddede, devletin, bu bölümde belirtilen ekonomik ve sosyal amaçlara ulaşma ödevlerini, ancak ekonomik gelişme ile malî kaynaklarının yeterliği ölçüsünde yerine getireceğini açıklamıştır. Bu hüküm uyarınca, kanun koyucu sosyal güvenlik alanında bazı hakları vermeye veya sadece bir kısmını vermeğe yetkilidir. Fakat ekonomik gelişme ile malî kaynakları yeterli görerek bir hakkı sağlayınca herkesi bunun kapsamına alması zorunludur. Belli suçları işlemiş olmak gibi kişisel durumlar bakımından ilgililer arasında bir ayırım yapamaz ve verdiği bir hakkı, özellikle kazanıldıktan sonra, bazı kişilerden geri alamaz. Böyle bir ayırım veya geri alma, Anayasa'nın 48 inci maddesinin hem amacına hem de bu maddedeki "Herkes" kaydı anlamına aykırıdır. Aksi düşünülecek olursa, kanun koyucunun bütün sosyal ve ekonomik haklar için aynı şeyi yapabileceğini de kabul etmek gerekir ki bu halde yalnız sosyal güvenliğin değil Anayasa'nın kurduğu, sosyal devlet düzeninin de zedelenmesine yol açılmış olur.

4237 sayılı kanunun, olağanüstü hallerde uygulanacağı ve emeklilik hakkından yoksun bırakılacakların az sayıda olacağı yolundaki düşüncesi yukarıda belirtilen sakıncaların yerinde görülmemesini gerektiremez. Mesele, prensibin korunmasında ve sosyal güvenlik sisteminde gedikler açılmasına yer bırakılmamasındandır.

Bu konuda, Anayasa'nın 33 üncü maddesi üzerinde de durulmalıdır. Bu madde gereğince suçları ve cezaları kanun belli eder, 4237 sayılı kanun da olağanüstü hallerde haksız mal iktisap edilmesini suç saymış ve 13 üncü maddesinin bir numaralı bendinde bu suçu işleyenlerin emeklilik bakımından yoksun bırakılmalarını öngörmüştür. Suçlular hakkında uygulandığına göre, bu müeyyide bir cezadır. Şu halde Kanun Koyucunun, Anayasa'nın 33 üncü maddesi ile verilen yetkiye dayanarak bu cezayı koyduğu ve bu yasama tasarrufunda Anayasa'ya aykırılık söz konusu olmadığı ilk bakışta hatıra gelebilir. Bu düşünce şöyle karşılanabilir: Bir sosyal güvenlik tedbiri olan emeklilik hakkı devletin bir bağıışı değildir. Bu gün, genel bir yasama tasarrufu olan 5434 sayılı Türkiye C. Emekli Sandığı Kanununda yer almakla Anayasaya göre verilmiş bir sosyal güvenlik hakkı niteliğini almış bulunmaktadır. Anayasa'ya dayanan haklar; Anayasa'nın birçok maddelerinde örnekleri görüldüğü üzere, gene ancak Anayasa'da gösterilen hallerde kayıtlanabilir. Anayasa'da ise, sosyal güvenlik haklarının, cezalandırılmak gerekçesi ile bazı kimselere verilmeyebileceğini veya kendilerinden geri alınabileceğini öngören açık veya kapalı bir işaret yoktur. Bu itibarla emeklilik bakımından yoksun bırakma müeyyidesinin, kanunla bir ceza olarak konulamıyacağı sonucuna varılmak gerekir.

Anayasa'nın 117 nci maddesinin ikinci fıkrasında, «Memurların nitelikleri, atanmaları, ödev ve yetkileri, hakları ve yükümleri, aylık ve ödenekleri ve diğer özlük işleri kanunla düzenlenir» hükmü vardır. Bu hükmü Kanun Koyucuya, memurların bağlı olacakları statü içinde düzenleyeceği konular hakkında direktif verilmiştir. Emekliliğe ilişkin esaslar da bu konulardandır. Kanun koyucunun, bu görevi yerine getirirken, sınırsız bir yetkiye sahip olmadığı, bütün yasama tasarruflarında olduğu gibi burada da, genel hukuk esasları ve özellikle Anayasa'nın ilkeleri ile bağlı olduğu aşikardır.

gösteriyor ki, şayet 5434 sayılı Türkiye Cumhuriyeti Emekli Sandığı Kanununun ilgili maddeleri, 30 Mayıs 1963 tarih ve 241 sayılı Kanun ile kaldırılmasaydı dahi, önüne geldiğinde, Anayasa Mahkemesi tarafından iptal ile değerlendirilecekti.

Emeklilik hakkından yoksun bırakmayı öngören söz konusu hüküm, genel hukuk esaslarından ve hatta hukuk devleti ilkesinin gereklerinden olan kazanılmış hak kavramını zedelemekle birlikte yukarıda açıklandığı gibi sosyal güvenlik ilkesini de kayıtlamaktadır. Söz konusu hükümler emeklilik hakkından yoksun bırakılanların, devlet veya başka kamu kurumu hizmetinde çalışmakta olmaları, genel hukuk esaslarının ve Anayasa ilkelerinin teminatından yoksun edilmeleri için sebep teşkil etmez. Bu kimselerin de, bütün yurttaşlar gibi, bu teminattan yararlanmaya hakları vardır. Söz konusu müeyyideden maksat, memurları uyarmak ve hizmetin iyi işlenmesini sağlamak ise, bunun hukuka ve Anayasa'ya uygun başka müeyyidelerle gerçekleştirilmesi mümkündür. Bu bakımdan 13 üncü maddenin iptali istenilen hükmünün, Anayasa'nın 11 inci maddesiyle bağdaştığı ve bu maddeye aykırı olmadığı söylenemez.

Başkan Lûtfi Akadlı ve üyelerden İsmail Hakkı Ülkmen, Ahmet Akar, Muhiittin Gürün, Lûtfi Ömerbaş ve Ekrem Tüzemen. bu hükmün Anayasa'ya aykırı olmadığı kanısında bulunmuşlardır.

Sonuç: Açıklanan sebeplerden ötürü:

...

4- Aynı kanunun 13 üncü maddesinin 1 numaralı bendinde yer alan ve emeklilik hakkından yoksun bırakmağa cevaz veren hükmün Anayasa'ya aykırı bulunduğundan iptaline Başkan Lûtfi Akadlı ve Üyelerden İsmail Hakkı Ülkmen, Ahmet Akar, Muhiittin Gürün, Lûtfi Ömerbaş ve Ekrem Tüzemen'in muhalefetleri ile ve oyçokluğu ile;

11/12/1964 gününde karar verildi. " Bkz. Resmî Gazete, 2 Nisan 1965, Sayı: 11969; Anayasa Mahkemesi Kararlar Dergisi, Sayı 2, ss. 262-266.

DOKUZUNCU BÖLÜM
1961 ANAYASASINDA ÖNGÖRÜLEN BAZI YENİ KURUMLARLA BAZI
TEMEL HAK VE ÖZGÜRLÜKLERE İLİŞKİN KANUNLAR
(1961 Anayasası uyarınca Millet Meclisince belirli bir süre içinde
çıkarılmalarına karar verilmiş olup Altıncı Bölümde incelenmiş olanlar hariç)

Yukarıda Altıncı Bölümde görüldüğü gibi, 1961 Anayasasının Geçici 7. maddesinde, bu Anayasa ile kabul edilmiş olan organ, kurum ve kurulların kuruluş ve işleyişlerini düzenleyen kanunlarla, Anayasa ile konulması emredilen diğer kanunların, belirli bir süre içinde çıkarılmaları öngörülmüş bulunmaktaydı. Ancak, bu hüküm uyarınca hangi kanunların çıkarılmasının gerektiği üzerinde, farklı farklı görüşler ileri sürülmüştü ve sonunda, Millet Meclisi Başkanının Başkanlığı altında, Hükûmet temsilcileri ve TBMM'deki Siyasî Parti Grupları ve bağımsızlarla, Cumhuriyet Senatosundaki Tabîî Üyelerin ve Cumhurbaşkanınca Seçilen Üyelerin temsilcilerinden oluşan bir kurul, 10 kanunu, bu grup içinde yer alması beklenen kanunlar olarak belirlemişti. Bu liste, 13 Eylül 1963 tarihli 137. Birleşiminde, Millet Meclisi Genel Kurulunca da benimsenmiş bulunuyordu. Ne var ki, ilk kez 1961 Anayasasında düzenlenen bazı kurum ve kuruluşlar bunlardan ibaret değildi. Gerçekten, uzun vâdeli plân gibi bir kavram veya Millî Güvenlik Kurulu gibi oluşum, 1924 Anayasasında öngörülmediği halde, 1961 Anayasasında yer almış bulunuyordu. Ayrıca, Danıştay gibi bazı kurum ve kuruluşlar 1924 Anayasasında da var olmakla birlikte, 1961 Anayasasında, bunlara ilişkin olarak farklı düzenlemeler öngörülmüştü. Nihayet, anayasal düzeyde ilk kez 1961 Anayasasının yer verdiği bazı temel hak ve hürriyetlerin de, çıkarılacak kanunlarla Anayasaya uygun bir biçimde düzenlenmeye kavuşturulmaları gerekmektedir ve Millet Meclisinin 12. Döneminde, bütün bu durumlara yönelik kanunlar da yapılmıştı. İşte, Millet Meclisi Başkanının Başkanlığı altındaki Kurulun belirlediği ve Anayasanın Geçici 7. maddesi uyarınca belli sürede çıkarılması gereken kanunları gösterir listede bulunmadıkları halde; 12. Dönem içinde yapılan ve ilk kez 1961 Anayasasında öngörülen veya oluşum ve yetkilerine ilişkin olarak yeni Anayasada, eskisine göre farklı hükümler yer alan bazı kurum ve kuruluşlarla, Anayasanın güvenceye kavuşturduğu bazı temel hak ve hürriyetleri düzenleyen diğer kanunlardan, önemli gördüğümüz aşağıdakileri, örnek olarak sunmak ve bunları kanunlaşma süreçleri açısından incelemek istiyoruz.

1- Türkiye Büyük Millet Meclisi Üyelerinin Ödenek ve Yollukları Hakkında Kanun (22 Ocak 1962 tarih ve 1 sayılı Kanun)

A. 1961 Anayasasında TBMM Üyelerinin Ödenek ve Yolluklarına İlişkin Düzenleme

1961 Anayasası uyarınca öncelikle yapılması gereken kanunlardan birinin, Türkiye Büyük Millet Meclisi üyelerinin ödenek ve yolluklarının düzenleyen

kanun olduğunda kuşku yoktur. Gerçekten, her ne kadar, 1924 Anayasasında da, “*Mebusların senevî tahsisatları kanunu mahsus ile tâyin olunur*” denilmekle¹³⁸⁵, milletvekillerinin maaşlarına yönelik bir hüküm bulunuyordusa da; 1961 Anayasası bu konuyu, tümüyle kanun koyucunun takdirine bırakmamış, Anayasada bazı kısıtlamalar öngörmüştü. Gerçekten, 1961 Anayasasının, “*Ödenek ve yolluklar*” kenar başlıklı 82. maddesinde şöyle denilmekteydi:

“Türkiye Büyük Millet Meclisi üyelerinin ödenek ve yollukları kanunla düzenlenir. Ödenğin aylık tutarı birinci derecedeki Devlet memurunun aylığını; yolluk da ödeneğin yarısını aşamaz.

Ödenek ve yollukların en çok üç aylığı önceden ödenebilir.

Türkiye Büyük Millet Meclisi üyelerinin aylık ve ödeneklerine her ne suretle olursa olsun, yapılacak zam ve ilâveler, ancak bu zam ve ilâveleri takibeden milletvekili genel seçiminden sonra uygulanır.”

B. TBMM Üyelerinin Mali Statülerinin Bir Kanunla Düzenlemesi Gereği ve Bu Konuda Cumhuriyet Senatosu ve Millet Meclisi İdare Âmirlerinin Bir Kanun Teklifi Hazırlamaları

Yukarıda ele alınan Anayasa hükmünden anlaşılabacağı üzere, 1961 Anayasasının ilgili maddesinde, kanun koyucunun TBMM üyelerinin maaşlarına ilişkin düzenlemeyi yapması sırasında gözetmesi gereken bazı sınırlamalar söz konusuydu. Bu bağlamda, Türkiye Büyük Millet Meclisi üyelerinin ödeneklerinin aylık tutarı, birinci derecedeki Devlet memurunun aylığını, yolluk da ödeneğin yarısını aşamayacak, ödenek ve yollukların en çok üç aylığı önceden ödenebilecekti. Bu nedenle, Anayasada öngörülen bu ilkeler ışığında, TBMM üyelerinin ödenek ve yolluklarını düzenleyen bir kanunun yapılması gerekmektedir. Esasen, 27 Mayıs 1960 darbesi sonrasında, 13 Aralık 1960 tarih ve 157 sayılı Kanunla¹³⁸⁶ kurulan ve yasama yetkisini kullanan “Kurucu Meclis”in hukukî varlığı, 1961 Anayasasının Geçici 4. maddesi uyarınca, 1961 Anayasasına göre oluşan Türkiye Büyük Millet Meclisinin göreve başlamasıyla kendiliğinden son bulduğundan; 13 Aralık 1960 tarih ve 159 sayılı “Kurucu Meclis Üyelerinin Özlük Hakları Hakkında Kanun”¹³⁸⁷

¹³⁸⁵ Bu hüküm, 1924 Anayasasının 18. maddesinde yer almıştı. Anayasanın, 10 Ocak 1945 tarih ve 4695 sayılı Kanunla tümü dil yönünden değiştirilip, sadeleştirildiğinde, sözü geçen 18. madde, şu hale gelmişti: “Milletvekillerinin yıllık ödenekleri özel kanunla gösterilir.” Bkz. Suna Kili, A. Şeref Gözübüyük, *a.g.k.*, s. 124.

¹³⁸⁶ 13 Aralık 1960 tarih ve 157 sayılı “1924 tarih ve 491 sayılı Teşkilâtı Esasiye Kanununun bâzı hükümlerinin kaldırılması ve bâzı hükümlerinin değiştirilmesi hakkındaki 12 Haziran 1960 tarihli ve 1 sayılı geçici Kanuna ek ‘Kurucu Meclis Teşkili’ hakkında Kanun için bkz. *Resmî Gazete*, 16 Aralık 1960, Sayı: 10682; *T.C. Millî Birlik Komitesi Kanunlar Dergisi*, Cilt: 43, ss. 356-364.

¹³⁸⁷ 13 Aralık 1960 tarih ve 159 sayılı “Kurucu Meclis Üyelerinin Özlük Hakları Hakkında Kanun” için bkz. *Resmî Gazete*, 16 Aralık 1960, Sayı: 10682; *T.C. Millî Birlik Komitesi Kanunlar Dergisi*, Cilt: 43, s. 374.

hükümlerinin uygulanabilmesine de imkân yoktu ve bu nedenle, TBMM üyelerinin ödenek ve yollukları açısından hukukî bir boşluk bulunuyordu.

Bu doğrultuda, Cumhuriyet Senatosu ve Millet Meclisi İdare Âmirleri, Şevki Güler, Muslihittin Güner, Mehmet Ünal, Kâmil Karavelioğlu, Bahri Yazır ve Nihat Pasinli, T.B.M.M. Üyeleri, Senato ve Millet Meclisi Başkanlarıyla, Başkanvekilleri, İdare Âmirleri, Denetçiler, Başkanlık Divanı Kâtipleri ve Bakanlar Kurulu Üyelerinin istihkakları hakkında bir kanun teklifini hazırlamışlar ve bunu 17 Kasım 1961 tarihinde Millet Meclisi Başkanlığına sunmuşlardı. Adları geçen İdare Âmirleri, hazırladıkları Kanun Teklifinin gerekçesini şöyle açıklıyorlardı:

“Kurucu Meclis üyelerinin ödenek ve yolluklarıyla özlük hakları hakkındaki 157, 158 ve 159 sayılı kanunların Anayasa hükümlerine göre Türkiye Büyük Millet Meclisinin 25.10.1961 tarihinde fiilen teşekkülleriyle yürürlükten otomatikman kalktığı bir hakikattir.

Bu duruma göre Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeleriyle hariçten gelen Bakanlara her hangi bir tediyatta bulunulmasına Anayasa Kanununun 82 nci maddesi hükmü muvacehesinde imkân görülemediğinden sayın üyelerin özlük haklarının miktar ve tediyesine dair bir kanun çıkarılmasına zaruret vardır. Bu cümleden olarak evveleminde bu hususta acilen gerekli kanunun çıkarılmasına ihtiyaç bulunmaktadır.

Ayrıca Türkiye Büyük Millet Meclisinin Senato ve Millet Meclisi Başkanlık Divanları teşekkül etmiş ve vazifelerine devam etmektedirler.

Cumhuriyet Senatosu ve Millet Meclisi Başkan ve Vekilleri ile İdare Âmirleri, Denetçiler ve Riyaset Divan Kâtipleri ile Bakanlar Kurulu üyelerinin diğer sayın üyelerden ayrı olarak deruhde ettikleri idari, malî mesuliyetleri ve görevleri icabı daha çok vazife halinde bulunmanın yüklediği maddi külfetler dikkate alınarak yukarda adı geçen görevlilere ihraz ettikleri mevkilere göre temsil ödeneği verilmesine ihtiyaç bulunduğu kanaatindeyiz.”¹³⁸⁸

a- İdare Âmirlerince Hazırlanan Teklifin Millet Meclisinde Görüşülmesi ve Ortada Bir Yasal Düzenleme Bulunmadığı İçin TBMM Üyeleri Maaş Alamadıklarından Teklifin Görüşülmesinin Öncelik ve İvedilikle Yapılması

Bu Teklif, Millet Meclisi Başkanlığınca, Maliye Komisyonuna ve Bütçe Komisyonuna gönderilmiş¹³⁸⁹ ve her iki Komisyon da, teklif metninde bazı değişiklikler yapmıştı. Bu bağlamda, İdare Âmirlerinin Teklifinin 1. maddesinde, TBMM üyelerinin

¹³⁸⁸ Millet Meclisi S. Sayısı: 1, “Cumhuriyet Senatosu ve Millet Meclisi İdare Âmirlerinin, T.B.M.M. Üyeleri, Senato ve Millet Meclisi Başkanlarıyla, Başkanvekilleri, İdare Âmirleri, Denetçiler, Başkanlık Divanı Kâtipleri ve Bakanlar Kurulu Üyelerinin istihkakları hakkında kanun teklifi ve Maliye ve Bütçe komisyonları raporları”, **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 1, Cilt: 1, Birleşim: 26’nın sonuna ekli, (25.12.1961), s. 1.

¹³⁸⁹ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 1, Cilt: 1, Birleşim: 13, (27.11.1961), s. 117.

ödenek ve yolluklarıyla ilgili olarak, bir bakıma Anayasadaki hüküm tekrarlanarak, şöyle bir düzenleme öngörülmüş bulunuyordu:

“T.B.M.Meclisi üyeleriyle hariçten gelen Bakanların aylık ödenekleri birinci derecedeki memur aylığı, yollukları da bu ödenegin % 50 sidir.”

Bu hüküm üzerinde, Maliye Komisyonu ve Bütçe Komisyonu, her ikisinin de önerisinde ciddi anlam farkı olacak şekilde değişikliğe gitmişlerdi. Gerçekten, anılan hüküm için, Maliye Komisyonunun önerdiği düzenleme şu şekildeydi:

“Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeleri ile bu üyeler dışından tâyin edilen bakanların aylık ödenekleri 7244 sayılı Kanunun 1 nci maddesindeki cetvelde yazılı birinci derecedeki Devlet memurunun kıdem tazminatı ile birlikte alabileceği maaş ve en yüksek tahsisat tutarına, yollukları ise bunun yarısına eşidolarak hesaplanır.

Ödeneklerle yollukların üç aylığı birlikte peşinen ve çekle ödenir.”

Buna karşılık, Bütçe Komisyonunun benimsediği metinde, daha sınırlı bir meblağ belirlenerek, şöyle denilmekteydi:

“Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeleri ile bu üyeler dışından tâyin edilen bakanların aylık ödenekleri 7244 sayılı Kanunun 1 nci maddesindeki cetvelde yazılı birinci derecedeki Devlet memurunun aylığına, yollukları ise bu aylığın yarısına eşidolarak ödenir.

Ödenek ve yollukların en çok üç aylığı önceden ödenebilir.”

İdare Âmirlerinin Teklifi, Maliye Komisyonunun 7 Aralık 1962 ve Bütçe Komisyonunun 18 Aralık 1962 tarihli Raporlarında önerdikleri değişikliklerle birlikte, Millet Meclisi Genel Kuruluna geldiğinde; 25 Aralık 1961 tarihli 26. Birleşimde, o tarih itibarıyla Millet Meclisinde mevcut olan dört siyasi partiden birer milletvekili, ortak bir önerge vererek, ortada henüz bir kanun bulunmadığı için TBMM üyelerine hiçbir ödeme yapılmadığına dikkat çekiyorlar ve bu nedenle, söz konusu Teklifin öncelik ve ivedilikle görüşülmesini öneriyorlardı. Bu milletvekilleri, önergelerinde, ayrıca, görüşmede, birbirinden farklı hükümler içeren Maliye Komisyonu ile Bütçe Komisyonu metinlerinden, asıl ihtisas komisyonu olan Maliye Komisyonu metninin dikkate alınmasını da talep etmekteydiler¹³⁹⁰. Bu önerge, Genel Kurulca

¹³⁹⁰ Sırasıyla, AP'den Edirne Milletvekili İlhami Ertem, YTP'den Mardin Milletvekili Esat Kemal Aybar, CKMP'den Nevşehir Milletvekili Ramazan Demirsoy ve CHP'den Sivas Milletvekili İbrahim Göker'in imzasını taşıyan önerge aynen şöyleydi:

“Millet Meclisi Yüksek Başkanlığına

1. Cumhuriyet Senatosu ve Millet Meclisi üyelerinin ödenek ve harcırahları hakkındaki Kanun şimdiye kadar çıkarılmamış olduğundan Türkiye Büyük Millet Meclisi üyelerine bugüne kadar ödenek ve harcırah verilememiştir. Müstaceliyetine binaen bugünkü oturum gündeminde yer alan işbu kanun tasarısının sözlü sorulardan evvel öncelik ve ivedilikle görüşülmesini,

2. Maliye Encümeninin hazırlamış olduğu rapor Bütçe Komisyonunca hazırlanan rapora aykırı bulunmaktadır. Asıl İhtisas Komisyonunun Maliye Komisyonu bulunması ve Maliye Komisyonunun raporunun tatminkâr mucip sebeplere dayanması bakımlarından Maliye Komisyonunun hazırlamış olduğu raporun müzakere ve oylamaya konulmasını arz ve teklif ederiz.” M.M. Tutanak Dergisi, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 1, Cilt: 1, Birleşim: 26, (25.12.1961), s. 378.

aynı Birleşimde kabul edilmiş ve Maliye Komisyonunun değiştirdiği metin üzerinde görüşmelere başlanmıştı¹³⁹¹. Bu arada, söz alan, Kırşehir Milletvekili Memduh Erdemir, Balıkesir Milletvekili Ahmet Aydın Bolak, Ankara Milletvekili Abdülhak Kemal Yörük, İstanbul Milletvekili Ahmet Oğuz ve Afyonkarahisar Milletvekili Şevki Güler, Maliye Komisyonunun metnine karşı çıkıyorlar ve Anayasada yer alan en yüksek Devlet memuru aylığından, bazı Devlet memurlarına verilen tazminatların dahil edildiği miktarın değil; 7244 sayılı Kanunun 1. maddesindeki aylığın anlaşılması gerektiğini savunuyorlardı¹³⁹². Bu konuşmalar üzerine, Maliye Komisyonu Başkanı Kocaeli Milletvekili Cemal Babaç ile Bütçe Komisyonu Sözcüsü Ankara Milletvekili İlyas Seçkin, komisyonlarının neden böyle farklı bir sonuca ulaştıklarını, kendi değerlendirmelerinin ışığında açıklamışlardı¹³⁹³. Sonuçta, verilen çeşitli önergelerden, konunun Anayasa Komisyonuna gönderilip, onun görüşünün alınmasını öneren, Balıkesir Milletvekili Ahmet Aydın Bolak'ın önergesi kabul edilmiş ve en yüksek Devlet memurunun aylığından ne anlaşılması gerektiği hususunda Anayasa Komisyonundan görüş alınması kararlaştırılmıştı¹³⁹⁴.

Konuyu görüşen Anayasa Komisyonu, oy çokluğuyla, Maliye Komisyonunun görüşünün Anayasaya uygun olduğuna karar veriyordu. Anayasa Komisyonunun; Sözcü, İstanbul Milletvekili Coşkun Kırca, üyeler Balıkesir Milletvekili A. Aydın Bolak, Elâzığ Milletvekili Nurettin Ardıçoğlu, Konya Milletvekili Fakih Özfakih, Manisa Milletvekili Ş. Raşit Hatipoğlu ve Urfa Milletvekili Atalay Akan'ın muhalif; Başkan, Ankara Milletvekili Burhan Apaydın'ın ise çekim(n)ser oy kullandıkları, 26 Aralık 1961 tarihli çoğunluk Kararında şöyle denilmekteydi:

“Millet Meclisince 25.12.1961 günü ittihaz olunan kararla (Büyük Millet Meclisi üyeleri, Senato ve Millet Meclisi Başkanlarıyla Başkanvekilleri, İdare Amirleri, Denetçiler, Başkanlık Divanı Kâtipleri ve Bakanlar Kurulu üyelerinin istihkakları hakkında kanun teklifi) ne mütedair olarak Bütçe ve Maliye komisyonlarınca ayrı ayrı hazırlanan metinlerden hangisinin Anayasanın 82 nci maddesine uygun olduğunun tesbiti maksadiyle komisyonumuza havale edilmiş bulunan metinler tetkik ve müzakere olundu:

Anayasanın 82 nci maddesi hükmü aynen: (Türkiye Büyük Millet Meclisi üyelerinin ödenek ve yollukları kanunla düzenlenir, ödeneğin aylık tutarı birinci derecedeki Devlet memurunun aylığını, yolluk da ödeneğin yarısını

¹³⁹¹ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 1, Cilt: 1, Birleşim: 26, (25.12.1961), s. 379.

¹³⁹² **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 1, Cilt: 1, Birleşim: 26, (25.12.1961), ss. 279-283.

¹³⁹³ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 1, Cilt: 1, Birleşim: 26, (25.12.1961), ss. 283-288.

¹³⁹⁴ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 1, Cilt: 1, Birleşim: 26, (25.12.1961), ss. 389-391.

aşamaz) tâbirini vaz'etmiş bulunmaktadır. Maliye Komisyonu maddedeki (Birinci derecedeki Devlet memurunun aylığı) tâbirini 7244 sayılı Kanunun 1 nci maddesindeki cetvelde yazılı birinci derecedeki Devlet memurunun kıdem tazminatı ile birlikte alabileceği maaş ve en yüksek ödenek tutarına ve Bütçe Komisyonu ise aynı tâbiri 7244 sayılı Kanunun 1 nci maddesindeki cetvelde yazılı birinci derecedeki Devlet memurunun kıdem tazminatı ve ödenek hariç bırakılarak aylığına eşit mânada anlamış bulunmaktadır.

Komisyonumuz Anayasanın 82 nci maddesindeki ibarenin anlaşılış şeklini tesbit bakımından aylık, maaş, ödenek ve birinci derecedeki Devlet memuru ile birinci derece Devlet memuru tâbirleri ve maddenin sevki sebebine ait gerekçe üzerinde tevakkuf etmiştir.

Aylık ve maaş tâbirleri umumiyetle mevzuatımızda karışık şekilde kullanılmış olmakla beraber maaşın, her derecedeki Devlet memuruna hizmeti karşılığı verilmekte olan sabit ücreti, aylığın ise memurun maaşı ile birlikte kıdem tazminatı ve sair muhtelif namlar altında ve maaşın teferruatını teşkil eder şekilde her ay eline geçen paradan ibaret bulunduğu anlaşılmaktadır. İlmî içtihatlarda bu anlayışın aksini müeyyit bir mütalâa tesbit edilememiştir. 82 nci maddenin birinci fıkrasında kullanılan aylık tâbirinin de bu itibarla, maaş tâbirinden farklı olarak yukarda bahsedildiği gibi birinci derecedeki Devlet memurunun müfredatı ile birlikte maaşını ifade ettiği neticesine varılmıştır. Nitekim maddenin üçüncü fıkrasında kullanılan (aylık ve ödenek) tâbirlerin, aynen Anayasanın memurlar için sevk ettiği 117 nci ve hâkimler için derpiş ettiği 134 ncü maddelerinde kullanılmış olmakla 82 nci maddenin sevkindeki gerekçenin yani milletvekilleri ve Senato üyelerinin hizmet karşılığı doğan mali menfaatleri bakımından kaderlerini birinci derecedeki Devlet memurlarının kaderine bağlamak ve asla ondan dün bir seviyede tesbit etmemek hususundaki maksadın tahakkuk gayesiyle kullanıldığı kanaatine varılmıştır.

Netice itibarıyla Senato üyeleri ile milletvekilleri ödenek ve yollukları hakkında Maliye Komisyonu raporunda belirtilen görüşün Anayasanın 82 nci maddesi hükmüne uygun olduğuna oy çokluğu ile karar verilmiştir.”¹³⁹⁵

Millet Meclisi Genel Kurulu, Türkiye Büyük Millet Meclisi Üyelerinin ödenek ve yolluklarına ilişkin kanun teklifini, 27 Aralık 1961 tarihli 27. Birleşiminde tekrar ele alıyor ve bu Birleşimde önce Anayasa Komisyonunun, gerek çoğunluk kararı, gerek karara katılmayan üyelerin muhalefet şerhleri okunuyordu. Daha sonra bazı milletvekillerinin, Anayasa Komisyonunun raporu üzerinde söz aldıklarını görüyoruz.

¹³⁹⁵ Millet Meclisi S. Sayısı 1'e ek, "Cumhuriyet Senatosu ve Millet Meclisi İdare Âmirlerinin, T. B. M. M. Üyeleri, Senato ve Millet Meclisi Başkanlarıyla, Başkanvekilleri, İdare Âmirleri, Denetçiler, Başkanlık Divanı Kâtipleri ve Bakanlar Kurulu üyelerinin istihkakları hakkında kanun teklifi ve Anayasa Komisyonu raporu", **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 1, Cilt: 1, Birleşim: 27'nin sonuna ekli, (27.12.1961), s. 1.

Bu bağlamda, ilk konuşan Kırşehir Milletvekili Memduh Erdemir, düşüncelerini şöyle dile getiriyordu:

*“Millet Meclisinin muhterem âzaları, bugün tarihî bir karar vermek üzeresiniz. Anayasanın Türkiye Büyük Millet Meclisi üyelerinin ödenek ve yolluklarına mütedair olan 82 nci maddesini kendi nefsimize uygun olarak tefsire karar veriyoruz. Verilecek karar 5400 lira şeklindedir. Ya bunu kabul edeceğiz veya nefsimizi yenmek suretiyle Türkiye Büyük Millet Meclisinin itibarını millî hudutlar içinde kurtaracağız. Bu iki şıktan bir tanesi elbette ki 5400 liralık haddi tesbit eden Maliye Komisyonu raporunun kabulüdür. Anayasanın 82 nci maddesinin ruhuna mugayir olarak verilmiş olan bu kararı kabul edecek olursak, bu karar Türkiye Büyük Millet Meclisinin itibarını sarsacaktır. Dışarıda birçok memurlar gecekondualarda, gayrisihhi meskenlerde oturmaktadır. Memleketin muhtelif mıntıkalarında nâmüsait şartlar içinde yaşayan yüzbinlerce memura % 15 zammı verip vermemek hususunda günlerden beri münakaşa yapılırken ve kendi maaşlarımızı Anayasanın 82 nci maddesi en çok 2400 lira üzerinden tesbit etmiş iken bunun muhtelif tefsir kararları ile 5400 liraya çıkarılması elbette ki bu Meclisin itibarını artırmıyacak, sarsacaktır. Bendeniz kanaatimi arz ediyorum. Takdir size aittir...”*¹³⁹⁶

Erdemir’den sonra kürsüye gelen İstanbul Milletvekili Suphi Baykam da, Maliye Komisyonu ile onun görüşünü destekleyen Anayasa Komisyonu çoğunluk kararına karşı çıkmış ve Anayasanın yapımı sırasında Temsilciler Meclisinde Anayasanın 82. maddesi üzerinde ileri sürülen düşünceleri aktarmıştı¹³⁹⁷. Suphi Baykam, uzun konuşmasının bir yerinde şöyle demektedir:

*“...Arkadaşlarım, kendimizin ödenekleri ile ilgili kanun çıkaracak başka bir merci olmadığı için böyle bir kanunun maddeleri üzerinde duruyoruz. Maalesef işin nezaketi ve dedikodusu buradan geliyor. Keşke bir başka Meclis bu işi yapsaydı. Bir Kurucu Meclisten sonra gelmiş olan ilk Büyük Millet Meclisi böyle bir kanunu çıkarma mevkiinde kalmasaydı, psikolojik bakımdan meseleyi ele alıyorum, geçmişteki münakaşaların hepsini bir tarafa bıraksak bile, Hükümetin programında hepimizin alkışlarla kabul ettiğimiz hususları hatırlamak mevkiindeyiz. Tasarruf zarureti hepimiz inanıyoruz, kemerleri sıkacağımızda ittifak ediyoruz...”*¹³⁹⁸

Daha sonra, Anayasa Komisyonunda, karara muhalif kalan üyelerden, Elazığ Milletvekili Nurettin Ardiçoğlu ile İstanbul Milletvekili Coşkun Kırca, niye muhalif

¹³⁹⁶ M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 1, Cilt: 1, Birleşim: 27, (27.12.1961), s. 409.

¹³⁹⁷ M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 1, Cilt: 1, Birleşim: 27, (27.12.1961), ss. 410-411.

¹³⁹⁸ M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 1, Cilt: 1, Birleşim: 27, (27.12.1961), s. 412.

kaldıklarını, bir diğer deyişle, Maliye Komisyonunun görüşünün niye Anayasaya aykırı olduğunu açıklıyorlardı¹³⁹⁹. CHP Grubu adına konuşan Manisa Milletvekili Şevket Raşit Hatipoğlu da, Maliye Komisyonunun kararını benimsemediklerini bildiriyor ve konuşmasını şu sözlerle tamamlıyordu:

“...Şunu da ilâve edeyim ki, bu Meclisten çıkacak kanunların halk tarafından da tasvibedilmesini Yüksek Heyetiniz daima düşünür. Ben bu hususta edebiyat yaparak sizin vicdanlarınıza yüklenmek istemem. Yalnız böyle bir kanunu halkımız hoşnutlukla kabul edemez. İşte bu ciheti belirtmek isterim.

Eğer Maliye Komisyonunun raporu nazarı itibara alınıp Büyük Millet Meclisi üyelerinin aylıkları o miktarda kabul edilecek olursa bunu(n) Anayasayı zorlayarak tesbit edilmiş bir olarak telâkki edeceğim. Onun için konu üzerinde iyi düşünmek mecburiyetindeyiz. Bütün C.H.P. Grubu arkadaşlarım da aynı kanaattedirler ve böyle bir lâyhaya müsbet oy vermeyeceklerdir. Saygılarımla.” ¹⁴⁰⁰

Anayasa Komisyonu Sözcüsü Maraş Milletvekili Kemal Bağcıoğlu ise, daha önce konuşan ve Anayasa Komisyonunun kararını eleştiren milletvekillerine cevap veriyor ve Komisyonun çoğunluk kararını savunarak, Anayasa Komisyonu olarak verilecek ödenek ve yollukların miktarının yüksek olması ile ilgilenmediklerini, Maliye Komisyonunun görüşünün Anayasaya uygun olduğunu tesbit ile yetindiklerini açıklıyordu¹⁴⁰¹. Komisyon raporu üzerindeki görüşmeler bittikten sonra, maddelere geçilmişti ve ivedilikle görüşülme talebi kabul edildiği için, maddelerin bir kez görüşülmesi yeterli olacaktı¹⁴⁰². Birleşimi yöneten Başkanvekili Refet Aksoy, maddeler için esas alınacak raporun Maliye Komisyonunun hazırladığı rapor olduğunu açıklıyor ve bu doğrultuda, Maliye Komisyonunun önerdiği 1. madde metnini okutuyordu. Yukarıda da değindiğimiz gibi, Maliye Komisyonunun, 1. madde için önerdiği metin şöyleydi:

“Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeleri ile bu üyeler dışından tâyin edilen bakanların aylık ödenekleri 7244 sayılı Kanunun 1 nci maddesindeki cetvelde yazılı birinci derecedeki Devlet memurunun kıdem tazminatı ile birlikte alabileceği maaş ve en yüksek tahsisat tutarına, yollukları ise bunun yarısına eşdolarak hesaplanır.

¹³⁹⁹ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 1, Cilt: 1, Birleşim: 27, (27.12.1961), ss. 415-421.

¹⁴⁰⁰ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 1, Cilt: 1, Birleşim: 27, (27.12.1961), s. 422.

¹⁴⁰¹ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 1, Cilt: 1, Birleşim: 27, (27.12.1961), ss. 422-428.

¹⁴⁰² **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 1, Cilt: 1, Birleşim: 27, (27.12.1961), s. 433.

Ödeneklerle yollukların üç aylığı birlikte peşinen ve çekle ödenir.”

Görüşmeler sırasında, bu madde için çok sayıda değişiklik önergesi verildiğini görüyoruz¹⁴⁰³. Bu önergelerin tümü reddediliyor ve bazı milletvekilleri Maliye Komisyonunun metninin açık oya sunulmasını, buna karşı bazıları da gizli oylamaya gidilmesini talep ediyorlardı. Sonuçta, gizli oy talebi 119 kabul, 7 çekin(m)sere karşı 129 oyla reddedilmiş ve açık oylamaya geçilecekken, Başkanvekili çoğunluğun kalmadığını belirterek, 3 Ocak 1962 günü toplanmak üzere Birleşime son vermişti¹⁴⁰⁴.

Millet Meclisinin 3 Ocak 1962 tarihli 28. Birleşiminin hemen başında, Maliye Komisyonu Başkanı Kocaali Milletvekili Cemal Babaç kürsüye geliyor ve önceki birleşimde açık oya sunulacak iken, çoğunluk bulunmadığı için ertelenen 1. maddeyi, Komisyona geri almak istediklerini bildiriyordu. Bazı üyelerin, oylamaya geçildi diyerek itiraz etmelerine rağmen, Birleşimi yöneten Başkanvekili Refet Aksoy, *“Encümen daima geri istemek selâhiyetini haizdir. İctüzük sarihtir. Birinci madde geri verilmiştir”* diyerek¹⁴⁰⁵, üzerinde uzun tartışmalar yaşanmış olan 1. maddeyi, Maliye Komisyonuna geri veriyordu. Böylece, Kanun Teklifinin diğer maddelerinin görüşülmesine geçilmişti¹⁴⁰⁶.

5 Ocak 1962 tarihli 29. Birleşimde, Maliye Komisyonunun 1. madde için hazırladığı yeni metin, Millet Meclisi Genel Kuruluna sunuluyor ve üzerinde görüşme açılıyordu. Maliye Komisyonunun hazırladığı yeni metin şöyleydi:

“T.B.M.M. üyeleri ile bu üyeler dışından tâyin edilen bakanların aylık ödenekleri 7244 sayılı Kanunun 1 nci maddesindeki cetvelde yazılı kadrosu 1 nci derece olan Devlet memurunun aylığına, yollukları ise bunun yarısına eşit olarak hesaplanır. Ödeneklerle yollukların üç aylığı birlikte peşinen ve çekle ödenir.” ¹⁴⁰⁷ Komisyon, bu hükmün gerekçesini de şöyle açıklamıştı¹⁴⁰⁸:

¹⁴⁰³ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 1, Cilt: 1, Birleşim: 27, (27.12.1961), ss. 433-435.

¹⁴⁰⁴ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 1, Cilt: 1, Birleşim: 27, (27.12.1961), s. 444.

¹⁴⁰⁵ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 1, Cilt: 1, Birleşim: 28, (03.01.1962), s. 461.

¹⁴⁰⁶ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 1, Cilt: 1, Birleşim: 28, (03.01.1962), ss. 461-467.

¹⁴⁰⁷ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 1, Cilt: 1, Birleşim: 29, (05.01.1962), s. 494.

¹⁴⁰⁸ Her ne kadar, kanun tasarı veya tekliflerinin Genel Kurulda görüşülmesi sırasında sadece genel gerekçesi okunur, madde gerekçeleri okunmaz ise de, bu bir değişiklik gerekçesi olduğu ve Sakarya Milletvekili ve YTP Genel Başkanı Ekrem Alican okunmasında ısrar ettiği için, sözü edilen değişikliğin gerekçesinin okunup okunmaması hususu oya sunulmuş ve oylama sonucunda Genel Kurul okunmasına karar verdiği için, Maliye Komisyonunun yeni düzenlemesinin gerekçesi okunmuştu. Bkz. **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 1, Cilt: 1, Birleşim: 29, (05.01.1962), ss. 494-495.

“Yüksek Başkanlığa

Büyük Millet Meclisi üyeleri ile Senato ve Millet Meclisi Başkanları ile Başkanvekilleri, İdare Âmirleri, Denetçiler, Başkanlık Divanı Kâtipleri ve Bakanlar Kurulu üyelerinin istihkakları hakkındaki kanun teklifinin birinci maddesi:

Komisyonumuzun takdim gerekçesinde ve müzakerat sırasında Başkan Cemal Babaç tarafından okunan komisyon görüşünün tafsilâtında Anayasa Komisyonu adına Kemal Bağcıoğlu tarafından mevzuun kuru hukuk yönünden tahliline ait beyanatında sarahatle ifade edildiği veçhile işbu maddenin muhteva yönünden bir miktara bağlanması Yüce Meclisin takdirine arz edilmiş idi.

Sayın üyeler tarafından vâkı teklifler bünyelerindeki sebepler dolayısıyla Yüce Meclisçe kabul edilmediğinden mevzuubahis birinci madde yalnız bu bakımdan ve tezahür eyliyen umumi temayüle uyularak tedvin ve takdim mülâhazasıyla geriye alınmıştır.

Komisyonunda müşahitler huzuru ile yapılan hazırlık görüşmelerinden sonra gereği düşünülmüş:

Keyfiyetin hukuki yönü üzerinde yeniden inceleme yapılmasına lüzum kalmıyacak derecede vuzuhun mevcut bulunduğuna, 82 nci maddede zikredilen birinci derecedeki memurun ‘kadro maaşı 150 lira memur’ olduğunun işaret edilmesine, ekonomik ve mâli durum da gözetilerek, teklif maddesi metnin başlıca sunulduğu şekilde tedvinine karar verilmiştir.”¹⁴⁰⁹

Görüşmeler sırasında, maddenin yeni metni genellikle benimsendiği halde, gerekçede ileri sürülen hususlar üzerinde kuşkular dile getirilmiş ve gerekçedeki ifadenin Anayasanın 82. maddesine aykırılık taşıdığı savunulmuştu. Örneğin, bu konuda YTP Genel Başkanı ve Sakarya Milletvekili Ekrem Alican, şöyle demektedir:

“...Anayasanın 82 nci maddesi gayet sarîh: Aylık=Maaş. Aylıkla maaş arasında fark yoktur diyoruz. Esbabı mucibe ile fark vardır diyelim, madde metnini bu şekilde kabul edelim. Samimî olmaz muhterem arkadaşlarım. Bunun için madde metnini tasvibediyorum. Çünkü Anayasanın 82 nci maddesinin hudutları içerisinde. Esbabı mucibeyi tasvibetmiyorum. Çünkü Anayasanın 82 nci maddesine uygun değildir. Bu bakımlardan, bu arz ettiğim sebeplerle esbabı mucibelerini geri almalarını veya Yüksek Heyetinizce reddedilmesini teklif etmekteyim. Yarın bu mesele münakaşa mevzuu edilecek olursa bugünkü Türkiye Büyük Millet Meclisinin, Anayasanın 82 nci maddesini anlayış bakımından her hangi bir ihtilâf mevzuu doğar sevgili arkadaşlarım. Bendeniz bunun için ısrar etmekteyim. Bu itibarla tekrar arz ediyorum; bu raporun veya gerekçenin reddedilmesi icabeder...”¹⁴¹⁰

¹⁴⁰⁹ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 1, Cilt: 1, Birleşim: 29, (05.01.1962), s. 495.

¹⁴¹⁰ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 1, Cilt: 1, Birleşim: 29, (05.01.1962), s. 498.

Aynı doğrultuda, CHP Grubu adına konuşan Manisa Milletvekili Şevket Raşit Hatipoğlu da, madde metni ile mutabık olduklarını, fakat gerekçesinde ileri sürülen ifadelerle katılmadıklarını belirtiyordu. Hatipoğlu'nun konuşması şöyleydi:

“Muhterem arkadaşlar, huzurunuza sevk edilmiş olan kanun maddesinde, bizim anlayışımızı ifade eden arkadaşımızla mutabık olduğumuzu, yalnız Maliye Komisyonunun sevk ettiği esbabı mucibe ile beraber olmadığımızı ifade ederiz...” ¹⁴¹¹

CKMP Grubu adına söz alan, Afyonkarahisar Milletvekili Hasan Dinçer de benzer görüşü savunmakta ve şöyle demektedir:

“Muhterem arkadaşlarım, Senatör ve Milletvekillerinin aylık ve ödeneğinin birinci derecedeki Devlet memurunun kadro maaşı kadar ve yolluğunun da ödeneğinin yarısı kadar olmasına grupumuz ittifakla karar vermiştir. Bu kadro maaşına kıdem tazminatı, makam tazminatı ve saire şahsi ve makama bağlı tahsisatın dahil olmaması icap ettiği mütalâası ile bu karar varmış bulunuyoruz. Reylerimizi buna göre vereceğiz. Bu esaslara aykırı olan hiçbir hususa rey vermiş telâkki edilmememizi açıklamak isterim...” ¹⁴¹²

Sonuçta, hem Sakarya Milletvekili Ekrem Alican, hem Bursa Milletvekili İbrahim Öktem, Manisa Milletvekili Şevket Raşit Hatipoğlu ve Kayseri Milletvekili Turhan Feyzioğlu, iki ayrı önerge veriyorlar ve gerekçenin reddedilmesini, madde metnin kabul edilmesini talep ediyorlardı.

Ekrem Alican'ın önergesi şöyleydi:

“Şifahen arz ettiğim sebeplerle gerekçenin reddini, teklif edilen madde metninin kabulünü arz ve teklif ederim.” ¹⁴¹³

İbrahim Öktem, Şevket Raşit Hatipoğlu ve Turhan Feyzioğlu'nun önergesinde ise şöyle denilmektedir:

“Yüksek Başkanlığa

Maliye Encümeninin yeni raporunun 1 nci maddeye ait gerekçesi kabule şayan olmadığı cihetle, gerekçeden ayrı olarak, sadece madde metninin oylandığının açıkça belirtilmesi suretiyle 1 nci maddenin oya konmasını arz ve teklif ederiz.” ¹⁴¹⁴

¹⁴¹¹ M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 1, Cilt: 1, Birleşim: 29, (05.01.1962), s. 498.

¹⁴¹² M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 1, Cilt: 1, Birleşim: 29, (05.01.1962), s. 498.

¹⁴¹³ M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 1, Cilt: 1, Birleşim: 29, (05.01.1962), s. 508.

¹⁴¹⁴ M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 1, Cilt: 1, Birleşim: 29, (05.01.1962), s. 508.

Birleşimi yöneten Başkanvekili Refet Aksoy, aynı mahiyette olan bu iki önergeyi birlikte oya sunuyor ve önergelerin Genel Kurulca kabul edilmesiyle¹⁴¹⁵, ödenek ve yolluklarda dikkate alınacak olan en yüksek devlet memuru maaşından ne anlaşılması gerektiği hususunda, uzun sürmüş olan tartışma böylece sona eriyordu. Aynı Birleşimde, diğer maddeler üzerinde verilen değişiklik önergelerinin görüşülmesi de tamamlanınca, Teklifin tümü oylanıyor ve kabul ediliyordu. Böylece, Cumhuriyet Senatosu ve Millet Meclisi İdare Âmirlerince hazırlanmış olan, “T.B.M.M. Üyeleri, Senato ve Millet Meclisi Başkanlarıyla, Başkanvekilleri, İdare Âmirleri, Denetçiler, Başkanlık Divanı Kâtipleri ve Bakanlar Kurulu Üyelerinin İstihkakları Hakkında Kanun Teklifi”nin görüşülmesi, Millet Meclisinin 5 Ocak 1962 tarihli 29. Birleşiminde tamamlanmış oluyordu.

b- Millet Meclisinin Kabul Ettiği Metnin Cumhuriyet Senatosunda Görüşülmesi

Millet Meclisinin kabul ettiği metin, Cumhuriyet Senatosu Başkanlığınca, Mâli ve İktisadi İşler Komisyonu ile Bütçe Komisyonuna sevk edilmiş¹⁴¹⁶ ve anılan Komisyonların incelemeleri sonunda hazırladıkları, 12 Ocak 1962 ve 17 Ocak 1962 tarihli raporlar¹⁴¹⁷, Cumhuriyet Senatosu Genel Kurulunun 18 Ocak 1962 tarihli 23. Birleşiminde ele alınmıştı. Mâli ve İktisadi İşler Komisyonu, Millet Meclisinden gelen metni aynen benimserken, Bütçe Komisyonu, bazı değişiklikler öneriyordu. Bu durumda, Genel Kurulda, görüşmelerde hangi Komisyonun metninin esas alınacağı bazı görüş farklılıklarına yol açmışsa da, sonunda, Bütçe Komisyonunun raporunun esas alınması kararlaştırılmıştı¹⁴¹⁸. Bütçe Komisyonunun önerisi doğrultusunda, Teklifin ivedilikle görüşülmesine karar verilmiş ve aynı Birleşimde, görüşmeler tamamlanmıştı¹⁴¹⁹. Cumhuriyet Senatosu Genel Kurulu, Bütçe Komisyonunca yapılan değişiklikleri benimsemiş ve Millet Meclisi metnini değiştirerek kabul etmişti. Bu bağlamda, Millet Meclisinin kabul ettiği metinde, TBMM üyelerinin yanı sıra, TBMM dışından seçilmiş bakanların da, TBMM üyelerinin ödenek ve yolluklarından yararlanmaları; ayrıca, her iki Meclisin Başkanlarıyla, Başbakana, Bakanlara, Meclislerin Başkanvekillerine, İdare Âmirlerine, Denetçilerine ve Kâtiplere belirli

¹⁴¹⁵ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 1, Cilt: 1, Birleşim: 29, (05.01.1962), s. 509.

¹⁴¹⁶ **C.S. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1, Toplantı: 1, Cilt: 1, Birleşim: 20, (09.01.1962), s. 293.

¹⁴¹⁷ Cumhuriyet Senatosu S. Sayısı: 21, “Cumhuriyet Senatosu ve Millet Meclisi İdare Âmirlerinin, T. B. M. M. Üyeleri, Senato ve Millet Meclisi Başkanlarıyla, Başkanvekilleri, İdare Âmirleri, Denetçiler, Başkanlık Divanı Kâtipleri ve Bakanlar Kurulu Üyelerinin istihkakları hakkında Millet Meclisince kabul olunan kanun teklifi ve Cumhuriyet Senatosu Mali ve İktisadi İşler ve Bütçe komisyonları raporları”, **C.S. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1, Toplantı: 1, Cilt: 1, Birleşim: 23’ün sonuna ekli, (18.01.1962), ss. 1-6.

¹⁴¹⁸ **C.S. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1, Toplantı: 1, Cilt: 1, Birleşim: 23, (18.01.1962), ss. 369-374.

¹⁴¹⁹ **C.S. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1, Toplantı: 1, Cilt: 1, Birleşim: 23, (18.01.1962), ss. 369-376, 379.

bir temsil ödeneği verilmesi öngörülmüşken, Cumhuriyet Senatosunun benimsediği metinde, bunların hiçbir yeri almamıştı¹⁴²⁰.

c- Cumhuriyet Senatosundaki Görüşmeler Sırasında, Anayasanın 92. Maddesinde Öngörülen Sürelerle İlgili Bir Sorunla Karşılaşılması

Bu Teklifin Cumhuriyet Senatosunda görüşülmesi sırasında, Anayasanın 92. maddesinin 11. Fıkrasında öngörülen 15 günlük sürenin, Cumhuriyet Senatosuna tanınan asgari bir süre mi, yoksa azami bir süre mi olduğu sorunuyla karşılaşılıyordu. Maddeler üzerindeki görüşmeler tamamlanıp, Teklifin tümünün oylanmasına geçilecekken, Birleşimi yöneten Başkanvekili İhsan Hamit Tıgrel, bu Teklifin Cumhuriyet Senatosunda görüşülmesinin 15 günden kısa bir sürede tamamlandığına dikkat çekiyor ve bu durum karşısında, Anayasanın 92. maddesinde öngörülen sürelerle ilgili bir karar alınması gerektiğini bildiriyordu. Başkanvekili İhsan Hamit Tıgrel, sözü edilen sorunu, şöyle dile getirmişti:

“Muhterem arkadaşlar, şimdi bir mâruzatım var. Kanunun heyeti umumiyesini reyinize arz etmeden evvel bir hususu, Eşref Ayhan arkadaşımızın konuşmaları üzerine arz etmek istiyorum. Anayasanın 92 nci maddesinin bir fıkrası son derece iltibasa mahal verecek şekildedir. Bu fıkrayı müsaadenizle aynen okuyacağım:

‘Cumhuriyet Senatosu, kendisine gönderilen bir metni, Millet Meclisi komisyonlarında ve Genel Kurulundaki görüşme süresini aşmayan bir süre içinde karara bağlar. Bu süre 3 ayı geçemez. Ve ivedilik hallerinde 15 günden, ivedi olmayan hallerde, bir aydan kısa olamaz.’

Bu okunduğu zaman anlaşılan mâna, 15 gün geçmeden evvel ivedilik hallerinde dahi kanunu Senatoda karara bağlamak mümkün değildir. Fakat, Meclis Riyaset Divanı ile bâzı arkadaşlarımız arasında bu hususta ihtilâf hâsıl oldu, onlar, 15 gün ve 1 ay da iddiada bulundular ve hattâ dediler ki, siz kanunu 15 gün içinde çıkarmadığınız takdirde, biz, kanuniyet kesbetmiştir, diye Cumhurbaşkanının tasdikine arz ederiz. Çünkü, kanunda, Anayasanın bu maddesinde kasıt budur, biz bunu böyle anlıyoruz, dediler.

*Bu meselenin bir ihtilâf konusu olmaması için Anayasa ve Adalet Komisyonumuzun mütalâasını alalım ve Heyeti Umumiye nasıl münasip görürse o şekilde bir neticeye varırız dedik. Anayasa Komisyonunun kararını almadan bir karara varmak doğru olamazdı. Bu düşünce ile Anayasa Komisyonundan, kanunun bu maddesinin ne mânaya geldiği hakkında bir mütalâa istedik. Komisyon raporu gelmiştir. Şimdi Yüksek Heyetinize arz edeceğim. Bu rapor üzerine eğer bizim Anayasa Komisyonunun kararı kabul edilirse 15 gün beklemeye lüzum kalmıyacak. Kabul edilmediği takdirde buna göre muamele yapılacaktır...”*¹⁴²¹

¹⁴²⁰ C.S. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 1, Cilt: 1, Birleşim: 23’ün sonuna ekli, (18.01.1962), ss. 374-376.

¹⁴²¹ C.S. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 1, Cilt: 1, Birleşim: 23’ün sonuna ekli, (18.01.1962), s. 376.

Daha sonra, bu konuda, Cumhuriyet Senatosu Adalet ve Anayasa Komisyonunca hazırlanan 17 Ocak 1962 tarihli mütalâa, Genel Kurulun bilgisine sunuluyordu. Cumhuriyet Senatosu Adalet ve Anayasa Komisyonunun, konuya yönelik görüşü şöyleydi:

“Bir metnin Millet Meclisindeki (Komisyonlarda ve Genel Kurulda) görüşülme süresi üç aydan fazla olduğu takdirde Cumhuriyet Senatosundaki (Komisyonlarda ve Genel Kurulda) görüşülme süresi üç ayı aşamaz.

Şayet o metnin, Millet Meclisindeki görüşülme süresi üç aydan eksik ise, Cumhuriyet Senatosundaki görüşülme süresi Millet Meclisindeki süreye kaideten müsavî olmak gerekir. Ancak; bu süre müsavatının biri ivedi olmyan ve biri de ivedi olan hale munhasır olmak üzere iki istisnası vardır:

Bir metin, Millet Meclisinde ivedi olmyan halde bir aydan kısa bir zaman içinde görüşülmüş ise; aynı metnin Cumhuriyet Senatosunda, görüşülmesi için kabul edilen süre, bir aydan kısa olamaz. Yani, Millet Meclisindeki görüşülme süresi ister bir gün, ister otuz gün olsun, Cumhuriyet Senatosu bu metni 1–30 gün içinde görüşüp karara bağlamak selâhiyetine sahiptir.

Eğer metin, Millet Meclisinde ivedi olan halde, 15 günden kısa bir zaman içinde görüşülmüş ise, aynı metnin, Cumhuriyet Senatosunda görüşülmesi için kabul edilen süre, on beş günden kısa olamaz. Yani, Millet Meclisindeki görüşme süresi ister bir gün ister on beş gün olsun, Cumhuriyet Senatosu bu metni 1–15 gün içinde görüşüp karara bağlamak selâhiyetine sahiptir.

Esasen 92 nci maddenin konu ile ilgili fıkrası dikkatle okunulduğu takdirde, ivedi olmyan hallerdeki, bir aylık ve ivedi olan hallerdeki on beş günlük sürenin Cumhuriyet Senatosunda görüşülmeye başlama süresi olmayıp, görüşmeyi bitirme süresi olduğu vuzuhla anlaşılmaktadır. Aksi mülâhaza, kanun koyucusunun, işleri mümkün olan süratle neticelere bağlama yolundaki maksadına aykırı düşer.

Netice:

92 nci maddenin ilgili fıkrasındaki bir aylık ve on beş günlük süreleri, Millet Meclisinin, bir tasarıyı ivedilik olmyan halde bir aydan az ve ivedi olan halde de on beş günden az bir süre içinde görüşüp kanunlaştırması halinde, Cumhuriyet Senatosunu, aynı süreler içerisinde görüşüp neticeye bağlama mecburiyeti ile karşı karşıya bırakmamak maksadiyle verilmiş süreler olduğunda ve Cumhuriyet Senatosunun bu süreler içerisinde tasarıları görüşüp neticelere bağlama mecburiyetinde bulunduğunda ve görüşüp neticeye bağlama işini bu süreler içerisinde bitiremediği takdirde metinlerin Millet Meclisinden gelen şekilleriyle kabul edilmiş sayılacağında komisyon, ittifaka varmıştır.”¹⁴²²

¹⁴²² C.S. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 1, Cilt: 1, Birleşim: 23’ün sonuna ekli, (18.01.1962), ss. 377-378.

Adalet ve Anayasa Komisyonunun bu raporu Genel Kurulca da benimseniyor ve Cumhuriyet Senatosunun, Millet Meclisinden gelen metni 15 günden daha kısa bir sürede görüşüp değiştirerek kabul etmesinin bir sorun doğurmayacağı kararlaştırılmış oluyordu¹⁴²³. Bu doğrultuda, Cumhuriyet Senatosu tarafından üzerinde değişiklik yapılan hükümlerin yeniden görüşülmesi için, TBMM üyelerinin ödenek ve yolluklarına ait Kanun Teklifi, Millet Meclisine gönderilmişti.

d- Cumhuriyet Senatosunca Değiştirilerek Kabul Edilen Hükümlerin Millet Meclisince Yeniden Ele Alınması ve Teklifin Kanunlaşması

Cumhuriyet Senatosunca yapılan değişiklikler, 22 Ocak 1962 tarihli 36. Birleşimde, doğrudan Millet Meclisi Genel Kurulunca ele alınmış ve bazı üyelerin, söz konusu değişikliklerin benimsenmemesi yönünde görüşler ileri sürmelerine rağmen¹⁴²⁴, çoğunluk, Senatonun yaptığı değişiklikleri tümü itibarıyla değerlendirerek kabul etmiş, daha sonra tek tek maddelerin oylanmasına geçilmiş ve onlar da kabul edilmişti¹⁴²⁵. Böylece, Millet Meclisinin 12. Döneminin ilk Kanunu yapılmış olmaktadır. Bu, 22 Ocak 1962 tarih ve 1 sayılı “*Türkiye Büyük Millet Meclisi Üyelerinin Ödenek ve Yollukları Hakkında Kanun*”, Cumhurbaşkanınca 27 Ocak 1962 tarihli Resmî Gazetede yayımlanmış ve hukuk hayatımızdaki yerini almıştı¹⁴²⁶. Ancak, bu Kanun, Millet Meclisinin 12. Dönemi içinde, hemen aşağıda görüleceği üzere, zaman zaman TBMM’yi meşgul etmişti.

C. 22 Ocak 1962 Tarih ve 1 Sayılı Türkiye Büyük Millet Meclisi Üyelerinin Ödenek ve Yollukları Hakkında Kanunla İlgili Olarak Millet Meclisinin 12. Dönemi İçinde Yaşanan Sonraki Gelişmeler

a- Edirne Milletvekili Fahir Giritlioğlu’nun TBMM Üyelerine Yapılan Ödemelerin Yanlış Olduğunu ve Düzeltilmesi Gerektiğini İleri Sürmesi

Edirne Milletvekili Fahir Giritlioğlu, 2 Temmuz 1963 tarihinde Millet Meclisi Başkanlığına başvurarak, TBMM üyelerinin maaş ve ödeneklerinin yanlış tahakkuk ettirildiğini ileri sürmüştü. Edirne Milletvekili Fahir Giritlioğlu, başvurusunda şöyle diyordu:

¹⁴²³ C.S. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 1, Cilt: 1, Birleşim: 23’ün sonuna ekli, (18.01.1962), ss. 378-379.

¹⁴²⁴ M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 1, Cilt: 2, Birleşim: 36, (22.01.1962), ss. 92-94.

¹⁴²⁵ M.M. Tutanak Dergisi, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 1, Cilt: 2, Birleşim: 36, (22.01.1962), ss. 94-96.

¹⁴²⁶ Resmî Gazete, 27 Ocak 1962, Sayı: 11020.

“Millet Meclisi Başkanlığına

Başkanlığınız tarafından tahakkuk ettirilmekte bulunan Milletvekilleri maaşı hesabında, hataya düştüğü kanaatindeyim.

Devlet memurlarının en yüksek derecede maaş alanının hesaplanmasında; 5656 sayılı Kanunda gösterilen yukarı had, milletvekili maaşlarının hesap edilmesinde, esas tutulmuştur.

En yüksek maaş derecesi ise: 5656 sayılı Kanunda gösterilmekte olan miktara, (her terfi karşılığında, yapılacak olan) 100 + 100 lira ilâvesi sureti ile, elde edilecek tutar miktarıdır. Son çıkan kanuna tevfiikan, bu miktar ilâve (3 ncü bir yüz lira) şeklinde hesabedilmek gerekir.

Binaenaleyh

Başkanlığın maaş tahakkukunda, hataya düştüğünü kabul etmek zarureti vardır, bu yönden şimdiye kadar tahakkuk ettirilen bütün maaşlarımın hesabına itiraz ediyorum. Yukarıda arz ettiğim sebepler muvacehesinde yeniden hesaplanmasını ve tahakkukların o surette yapılmasını saygılarımla arz ederim.”¹⁴²⁷

İlgili Milletvekilinin bu başvurusuna karşı, Millet Meclisi Başkanı Fuad Sirmen’in verdiği 5 Temmuz 1963 tarihli cevap ise şöyledi:

“Sayın Fahir Giritlioğlu

Edirne Milletvekili

22.1.1962 tarihli 1 sayılı Kanunun 1 nci maddesinde (Türkiye Büyük Millet Meclisi üyelerinin aylık ödenekleri 7244 sayılı Kanunun 1 nci maddesindeki cetvelde yazılı kadrosu birinci derece olan Devlet memurunun aylığına işet olarak hesaplanır.) denilmekte ve mezkûr kanunun müzakere zabıtlarında da bu miktarın 2000 ve % 35 zamlı olarak 2700 lira olduğu tasrih edilmektedir.

3656 sayılı Kanunu tadil eden 4598 sayılı Kanunun 1 nci maddesi, 1 nci derece memuriyetlerden bir terfi müddeti dolduran ve terfie hak kazananlara verilecek 1 nci ve ikinci 100 liralıklarla 242 sayılı Kanunun 1 nci maddesinin 4 ncü bendi gereğince verilecek 3 ncü bir 100 lira maaş olmayıp tazminattır. Bu tazminatın 7244 sayılı Kanunun 1 nci maddesindeki aylık içinde mütalâasının mümkün olmadığı yine mezkûr Kanunun müzakere zabıtlarında yazılıdır.

Alâkalı komisyonlarca kabul edilen 1963 yılı Bütçe Kanunıyla 101/21 fasıldan $450 \times 2700 = 14\ 580\ 000$ ve 101/22 faslında da $185 \times 2700 = 5\ 994\ 000$ lira tahsisat verilmiştir.

Büyük Millet Meclisi üyelerinin ödenek ve yolluklarının tahakkukunda kanuna bir aykırılık görülmemiştir.

2.7.1963 günlü mektubunuza cevaben bildirilir.

Saygılarımla.”¹⁴²⁸

¹⁴²⁷ Millet Meclisi S. Sayısı: 347, “1 sayılı Kanunun tatbikatı hakkında Meclis Hesaplarını İnceleme Komisyonu raporu”, **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 2, Cilt: 19, Birleşim: 114’ün sonuna ekli, (12.07.1963), s. 1.

¹⁴²⁸ **A.k.**, ss. 1-2.

Edirne Milletvekili Fahir Giritlioğlu, Millet Meclisi Başkanı Fuad Sirmen'in bu cevabına, açıklamaların kendisini tatmin etmediğini ileri sürerek karşı çıkıyor ve “*Millet Meclisi Başkanlık Divanına sunulmak üzere Millet Meclisi Başkanlığına*” hitabıyla kaleme aldığı daha ayrıntılı yeni bir başvurusunu (tarihsiz), şu sözlerle tamamlıyordu:

“... ”

Netice:

Mâruzatımın bir kere de Başkanlık Divanı olarak tekrar incelenmesini arz ederim. İleri sürdüğüm fikirler Başkanlık Divanı tarafından kabul edilmediği takdirde: 1 sayılı Kanunu yürütmekle görevli bulunan Millet Meclisi nezdinde, itiraz ve şikâyetimi tekrarlamak hakkına sahibim. O takdirde müracaat dilekçenin Genel Kurula havalesini ve gündeme alınmasını saygılarımla arz ederim.” ¹⁴²⁹

aa- Millet Meclisi Başkanı Fuad Sirmen'in Konuyu Meclis Hesaplarını İnceleme Komisyonuna Taşması ve Komisyonun Aldığı Karar

Edirne Milletvekili Fahir Giritlioğlu'nun Başkan Sirmen'in değerlendirmesine katılmadığını bildirip, konunun Başkanlık Divanı ve gerekiyorsa Genel Kurulda görüşülmesini istemesi üzerine, Millet Meclisi Başkanı Fuad Sirmen, Edirne Milletvekili Fahir Giritlioğlu'nun ve onunla aynı yönde Cumhuriyet Senatosu Samsun Üyesi Cemalettin Bulak'ın taleplerini Meclis Hesaplarını İnceleme Komisyonuna sevk etmişti. Başkan Fuad Sirmen, Meclis Hesaplarını İnceleme Komisyonu Başkanlığına yazdığı 9 Temmuz 1963 tarihli yazıda aynen şöyle demektedir:

“Meclis Hesaplarını İnceleme Komisyonu Başkanlığına

Edirne Milletvekili Fahir Giritlioğlu'nun, Milletvekili ve senatörlerin aylık ödenekleriyle yolluklarının yanlış tahakkuk ettirildiğine dair 2.7.1963 tarihli müzekkeresiyle, mezkûr tezkereye Başkanlığımızca verilen 5.7.1963 gün e 11267 sayılı cevabın suretleri, Başkanlığımızın cevabı ile yetinmiyen adı geçen milletvekili tarafından verilen 5 Temmuz 1963 tarihli yazı ve aynı mealde olmak üzere Cumhuriyet Senatosu Samsun Üyesi Cemalettin Bulak'ın Millet Meclisi Başkanına sunulan 4 Haziran 1963 tarihli tezkeresi, aynı tezkerenin örneği eklenmek suretiyle Cumhuriyet Senatosu Başkanlığından alınan 6.7.1963 gün ve 2487/3037 sayılı yazı ilişikte sunulmuştur.

İçtüzüğün 60 ncı maddesi hükmü ile bütçe tatbikatına nezaretle görevli bulunan komisyonunuzca gerekli inceleme ve işlemlerin yapılmasını rica ederim.

Saygılarımla.” ¹⁴³⁰

¹⁴²⁹ A.k., ss. 2-4.

¹⁴³⁰ A.k., s. 4.

Millet Meclisi Başkanının havalesi üzerine konuyu değerlendiren Millet Meclisi Meclis Hesaplarını İnceleme Komisyonu, 10 Temmuz 1963 tarihli Raporunda, 7244 sayılı Kanunun 1. maddesindeki cetvelde yazılı kadronun, 1. derecedeki bir Devlet memurunun aldığı maaşın karşılığı olmadığını, çünkü bu memurların aylıklarının 2000 lira ile sınırlandırılmadığını, 1. derecedeki memurların 3656 sayılı Kanunun 4598 sayılı Kanunla değişik 8. maddesi uyarınca iki ve 30.05.1963 tarih ve 242 sayılı Kanunla da bir terfi imkânının tanındığını belirterek, bunlardan TBMM üyelerinin de yararlanmaları gerektiğine dikkat çekiyordu. Meclis Hesaplarını İnceleme Komisyonu, sözü geçen Raporu şu paragrafla tamamlamaktaydı:

“Netice: Türkiye Büyük Millet Meclisi üyelerinin ödenek ve yolluklarının tahakkukunda bir tatbik hatası olduğu anlaşılmaktadır. Mâruz esbaba binaen Türkiye Büyük Millet Meclisi üyelerinin ödenek ve yolluklarının tahakkukunda baremin 1 nci derecesindeki 100 + 100 + 100 formülünün tatbikinin gerektiğine mevcudun oybirliği ile karar verildi.

Genel Kurula arz edilmek üzere Yüksek Başkanlığa sunulur.” ¹⁴³¹

bb- Meclis Hesaplarını İnceleme Komisyonu Kararının Millet Meclisi Genel Kurulunda Ele Alınması ve Kabul Edilmesi

Meclis Hesaplarını İnceleme Komisyonunun bu Raporu, Millet Meclisinin 12 Temmuz 1963 tarihli 114. Birleşiminde görüşmeye açılmıştı. Çanakkale Milletvekili Şefik İnan, bu Raporun aleyhinde, Edirne Milletvekili Fahir Giritlioğlu ise lehinde konuşmuştu. Şefik İnan, uzun konuşmasını, şu sözlerle tamamlıyordu:

“1. Maaş derecelerinde tavan (2000) liradır. Kadrosu birinci derece olan Devlet memurunun aylığı, işte bu derecedir. Bunun üstündeki (100) ve (100) liralara, aylık tazminattır; ne emeklilikte, ne de % 35 zam tatbikatında hesaba katılmadığına göre, derece mahiyetinde değildir. 2000 lira derecedir, onun üstündekiler derece değildir...

2. Eğer (100) ve (100) liralara, aylık tazminat olmayıp, derece olsalar ve bu suretle (2200) lira, ‘kadrosu birinci derece olan Devlet memurunun aylığına’ eşit olarak hesaplanmış’ olsa, karşımıza Anayasanın 82 nci maddesinin son fıkrası çıkacaktır. Çünkü, (200) liranın (2200) liraya çıkışı, Anayasanın 82 nci maddesinin son fıkrasındaki ‘her ne suretle olursa olsun yapılacak zam ve ilâveler, ancak bu zam ve ilâveleri takibeden milletvekilleri genel seçiminden sonra uygulanır’ hükmü ile karşılaşacaktır.

3. Kanun metinleri karşısındaki şahsi anlayışımı arz etmiş bulunuyorum, takdir Yüksek Heyetinizindir. Hürmetlerimle.” ¹⁴³²

¹⁴³¹ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 2, Cilt: 19, Birleşim: 114, (12.07.1963), ss. 495-496.

¹⁴³² **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 2, Cilt: 19, Birleşim: 114, (12.07.1963), s. 498.

Edirne Milletvekili Fahir Giritlioğlu ise, Raporun lehindeki konuşmasının bir yerinde şöyle demektedir:

“...4598 sayılı Kanunla muaddel Maaş Kanununun 8 nci madde(si)... Maaş Kanununun kadro bakımından son noktasına gelmiş kimselere de terfi imkânı sağlamıştır. Kadronun son haddine gelmiş bir memurun terfi mümkün mü? Evet, mümkündür. İşte bu 8 nci maddenin son fıkrasıyla mümkün. Bunun tazminat olarak tefsiri mümkün mü? Şahsi kanaatime göre, sureti katiyede mümkün değil. Çünkü tazminat, ya makamın, ya da maaşın karşılığıdır. Halbuki 8 nci maddenin son fıkrasıyla verilen 100 lira, ondan sonra yine verilen 100 lira, ne makamın karşılığıdır, ve ne de kadronun karşılığıdır. Bilâkis kelimenin tam mânasıyla, terfi karşılığıdır. Bunu tefsir yolu ile huzurunuzda söylemiyorum. Yine kanunun metnine sadakatle söylüyorum. 8 nci maddenin son fıkrası şöyle der: ‘En yüksek derecede bulunan bir Devlet memuru, terfi hak kazandığı takdirde...’ Yani, madde 1 terfi liyakat esasını kabul eder; madde 2, geçecek süreyi de hesabeder. Bu suretle hem süre, hem liyakat ve gerekirse teskiye, şartlarına haiz olduktan sonra o memura 100 lira verilir. Aynı şekilde bir daha, o terfi için gereken 3 senelik kıdemi işlerse ve terfiye lâayk olduğunu ispat ederse ikinci yüz lira verilir.

Muhterem arkadaşlarım, bunun terfi ile ilgili olduğunu bizzat kanunun maddesi zikretmektedir; metin böyle ifade etmektedir...”¹⁴³³

Böylece, Giritlioğlu, en üst derecedeki Devlet memuruna, ilgili Kanunlar uyarınca belli süreler geçtikten sonra verilecek ek 100 liralara ve daha sonra yine bir ek 100 liranın, tazminat değil, terfi olduğunu, bu nedenle, TBMM üyelerine de uygulanması gerektiğini savunuyordu. Fahir Giritlioğlu’nun konuşmasından sonra başka söz isteyen çıkmadığı için, Rapor oya sunulmuş ve Birleşimi yöneten Başkanvekili Nurettin Ok, Raporun “büyük bir çoğunlukla” kabul edildiğini açıklamıştı¹⁴³⁴.

¹⁴³³ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 2, Cilt: 19, Birleşim: 114, (12.07.1963), ss. 499-500.

¹⁴³⁴ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 2, Cilt: 19, Birleşim: 114, (12.07.1963), s. 501. Bu uygulamanın bir benzeri, daha sonraki yıllarda, 6 Ocak 1977 tarihinde de yaşanmıştı. Gerçekten, Millet Meclisi Hesapları İnceleme Komisyonunun, Millet Meclisi üyelerinin ödenek ve yolluklarının hesabında uyulması gereken esasların saptanmasına ilişkin olmak üzere aldığı prensip kararını belirleyen, 8 Aralık 1976 günlü, Esas 54, Karar 17 sayılı raporu [Millet Meclisi S. Sayısı: 429, “5.6.1975 tarihli, 1905 Sayılı Kanunun Uygulanmasına İlişkin Millet Meclisi Hesaplarını İnceleme Komisyonu Raporu”, **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 16 (4), Yasama Yılı (Toplantı): 4, Cilt: 22, Birleşim: 29’un sonuna ekli, (06.01.1977), ss. 1-2], Millet Meclisinin 6 Ocak 1977 tarihli 29. Birleşiminde Genel Kurulun onayına sunulmuş ve Genel Kurulca kabul edilmişti [**M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 16 (4), Yasama Yılı (Toplantı): 4, Cilt: 22, Birleşim: 29, (06.01.1977), s. 565]. Ancak, Cumhuriyetçi Güven Partisi’nin, bu Karara karşı, Kararın, Anayasaya ve İçtüzüğe aykırı bir kural ihdası niteliğinde bulunduğunu öne sürerek, Anayasa Mahkemesinde iptal davası açması üzerine; Anayasa Mahkemesi, Millet Meclisi üyelerinin ödenek ve yolluklarının saptanmasına ilişkin 6 Ocak 1977 günlü Millet Meclisi Kararının, bir içtüzük düzenlemesi niteliğinde olması ve içeriği yönünden de yasa ile yapılması gereken bir düzenleme getirmiş bulunması bakımından Anayasamızın 4., 64., 85., 91.,

cc- Millet Meclisi Başkanı Fuad Sirmen'in Yapılacak Ek Ödemenin 12. Dönem İçinde Uygulanamayacağına Karar Vermesi

Ancak, bu 3 ek 100 liradan, sonuncusunu teşkil eden üçüncü ek 100 lira, 30.05.1963 tarih ve 242 sayılı Kanundan kaynaklandığı ve bu Kanun da 12. Dönem içinde yapılan bir kanun olduğu için¹⁴³⁵, Millet Meclisi Başkanı Fuad Sirmen, bu üçüncü 100 liranın ödenmesine izin vermemiştir¹⁴³⁶. Çünkü, Anayasanın, TBMM üyelerinin ödenek ve yolluklarını düzenleyen 82. maddesinin 3. fıkrasında, *“Türkiye Büyük Millet Meclisi üyelerinin aylık ve ödeneklerine her ne suretle olursa olsun yapılacak zam ve ilâveler, ancak bu zam ve ilâveleri takibeden milletvekilleri genel seçiminden sonra uygulanır”* denilmektedir.

92., 93. ve 127. maddelerine aykırı olduğuna ve iptaline Halit ZARBUN ve Ahmet SALİH ÇEBİ'nin, Millet Meclisi Kararının yalnız İÇTÜZÜK düzenlemesi açısından iptaline karar verilmesi gerektiği yolundaki görüşleriyle ve oybirliğiyle iptal etmişti. Anayasa Mahkemesi, bir parlamento kararı olduğu halde, Millet Meclisinin 6 Ocak 1977 tarihli 29. Birleşiminde onayladığı bu Kararı denetleyebilme yetkisine sahip olmasının gerekçesini şöyle açıklamaktaydı: *“...Yasa niteliğinde kurallar koyan metinler bakımından da aynı doğrultuda düşünmek zorunluluğu vardır. Yasama Meclislerince kabul edilen bir metnin adı (Kanun) olmasa ve metin oluşturulmasında uygulanan yöntem, kanunlar için Anayasa'da Öngörölmüş bulunan yöneme uymasa bile, eğer içeriğinde kanun hükmü değer ve etkisinde kimi kurallar konulmakta ise bu metnin, adı (Kanun) olmamasına rağmen kanun niteliğinde düzenleme sayılarak Anayasa Mahkemesinin denetimine bağlı tutulması sorunludur...”*. Anayasa Mahkemesinin, 22 Şubat 1977 gün ve Esas 1977/6, Karar 1977/14 sayılı bu Kararı için bkz. **Resmî Gazete** 28 Mart 1977, Sayı: 15892, **Anayasa Mahkemesi Kararlar Dergisi**, Sayı: 15, Ankara, 1978, ss. 176-202. Karar ile ilgili olarak, ayrıca bkz. Kemal GÖZLER, **Türk Anayasa Hukuku**, s. 387-388.

¹⁴³⁵ 30 Mayıs 1963 tarih ve 242 sayılı, “5434 sayılı Türkiye Cumhuriyeti Emekli Sandığı Kanununun 80 ve 92 nci maddelerinin değiştirilmesine ve bu kanuna geçici iki madde eklenmesine dair Kanun”, Resmî Gazete, 8 Haziran 1963, Sayı: 11423; **T.B.M.M. Kanunlar Dergisi**, Dönem: 1, Toplantı: 2, Cilt: 46, ss. 456-457.

¹⁴³⁶ Bkz. Millet Meclisi Başkanı Fuad Sirmen'in, 29 Mart 1965 tarihinde kamuoyuna yaptığı açıklama, **Cumhuriyet Gazetesi**, 30 Mart 1965, s. 1. Ayrıca bkz. hemen aşağıda “Cumhuriyet Senatosu ve Millet Meclisince Onaylanan Dilekçe Karma Komisyonu Kararı Üzerinde Tartışmaların Devam Etmesi ve Millet Meclisi Başkanı Fuad Sirmen'in Bu Kararı Uygulanamayacağını İlan Etmesi ” başlıklı kısım.

b- En Yüksek Devlet Memurunun Maaşı Kavramıyla İlgili Olarak TBMM Dilekçe Karma Komisyonunun Bir Karar Vermesi ve Bu Karar Doğrultusunda TBMM Üyelerinin Ödenek ve Yollukları Hakkında Cumhuriyet Senatosu ve Millet Meclisinde Yeni Bir Anlayışın Benimsenmesi

aa- Cumhuriyet Senatosu Samsun Eski Üyesi Cemalettin Bulak'ın TBMM Dilekçe Karma Komisyonuna Başvurması ve Dilekçe Karma Komisyonunun Samsun Eski Senatörü Cemalettin Bulak'a Eksik Ödeme Yapılmış Olduğuna Karar Vermesi

1961 Anayasasının Geçici 10. maddesi uyarınca¹⁴³⁷ yapılan ad çekme ile belirlenen Cumhuriyet Senatosu üyeleri arasında yer alan ve yeniden seçilmeyen Samsun eski Senatörü Cemalettin Bulak, 18 Ocak 1965 tarihinde, Anayasanın 62. maddesi ile, 26 Aralık 1962 tarih ve 140 sayılı “*Türk Vatandaşlarının Türkiye Büyük Millet Meclisine Dilekçeyle Başvurmaları ve Dilekçelerin İncelenmesi ile Karara Bağlanması ve Düzenlenmesine Dair Kanun*”un ilgili hükümleri doğrultusunda TBMM Dilekçe Karma Komisyonuna bir başvuru yapmış ve senatör bulunduğu zamana ait aylık ödenek ve yolluklarının eksik tahakkuk ettirildiğini ileri sürerek, kendisine ödenmeyen farkların ödenmesini talep etmişti. Eski Senatör Bulak, iddiasında, kendisine sadece en yüksek Devlet Memuru aylığının ödendiğini, fakat bu ödemede en yüksek Devlet memurlarına verilen 800 liralık ödeneklerin dikkate alınmadığını, bu nedenle mağdur olduğunu ileri sürüyor ve kendisine, bu durumdan kaynaklanan eksik ödemelerin yapılmasını talep ediyordu.

Adı geçen talebini inceleyen TBMM Dilekçe Karma Komisyonu, 25 Şubat 1965 tarih ve 1936 sayılı şu kararı vermişti:

“İstek hakkında mütalâaları bildirmek üzere dilekçe, C. Senatosu Başkanlığına gönderilmiş ve Başkanlık, C. Senatosu Hesaplarını İnceleme Komisyonu ile C. Senatosu Başkanlık Divanı ve B.M.M. Zatişleri Müdürlüğünden aldığı mütalâanamları komisyonumuza göndermiştir.

Hesapları İnceleme Komisyonu hukukî ve kanuni görüşlere dayanarak Anayasanın B.M. Meclisi üyeleri maaşlarını aylık ve ödenek olarak vasıflandırdığı ve Anayasanın 82 nci maddesi sarahati muvacehesinde

¹⁴³⁷ 1961 Anayasasının 73. maddesinde, Cumhuriyet Senatosu üyeliğinin süresinin altı yıl olduğu, süresi biten üyelerin yeniden seçilebileceği ve Cumhuriyet Senatosunun genel oyla veya Cumhurbaşkanınca seçilen üyelerinin üçte birinin her iki yılda bir yenileneceği öngörülmekteydi. Anayasanın Geçici 10. maddesinde ise, bu kuralın, 1961 yılındaki ilk Cumhuriyet Senatosu seçimlerinde, genel oyla halk tarafından altı yıllığına seçilmiş olan 150 üyeyle, yine Cumhurbaşkanı tarafından altı yıllığına seçilmiş 15 üyeye nasıl uygulanacağı, şöyle hükme bağlanmıştı:

“Cumhuriyet Senatosunun genel oyla ve Cumhurbaşkanınca seçilen üyelerinin yenilenmesi hakkındaki 73 ncü maddenin 2 nci fıkrası hükmünün uygulanmasını sağlamak amacıyla, bunların seçiminden iki yıl sonra yapılacak seçimlerle yenilenecek olanları tesbit etmek üzere, bu seçimden iki ay önce adçekmeye başvurulur; dört yıl sonra yapılacak seçimle yenilenecek olan üyelerin tesbiti için, aynı esasa uyularak adçekilir; ancak, ikinci yıl sonunda seçilmiş olan üyeler bu adçekmeye girmez.

Cumhuriyet Senatosu Başkanı hakkında adçekme işlemi uygulanmaz.”

dilekçinin senatör bulunduğu müddet içinde münhasıran aylık aldığı ve ödeneklerini almadığı ve bu sebeple 800 lira ödenegin birinci derecedeki memurlar tarafından alınmakta olması hasebiyle ödeneklerin dilekçiye ödenmesi lüzumunu karara bağlamış ve Başkanlık Divanınca da mesele bütün derinliği ile ele alınmış ve esas olarak birinci derecedeki memur nazarı itibara alınarak, almakta oldukları aylık ile beraber 7244 sayılı Kanunun dışında memur, hâkim, Danıştay üyelerine ödenen ve muhtelif isimler alan ödenek mânasının B.M. Meclisi üyelerine de şâmil bulunduğunu ve binaenaleyh, bu 800 lira ödenegin ödenmesi lâzımgereceğini Hesapları İnceleme Komisyonunun görüşüne uygun olarak kararlaştırmış ve her iki organ Zatişleri Müdürlüğünün yalnız 3 ncü 100 lira hakkındaki görüşüne uymuş ve ödenek hakkındaki mütalâayı tebarüz ettirdikleri kanuni ve hukukî görüşlerle bağdaştırmıyacağına karar vermişlerdir.

Gereği düşünüldü: Dilekçi Cemalettin Bulak'ın dileği hakkında Meclis içi harcamaların icra ve murakabe uzuvları tarafından müsbet olarak mütalâa beyan edildiğini, yani talebin kabul olunduğuna ve bu takdirde ise muktezasının yerine getirilmesi de hukuk kaideleri icabı olmakla üçüncü yüz lira hakkındaki talebin reddine ve noksan verildiği anlaşılan sekiz yüz lira ödeneginin verilmesine ittifakla karar verildi.”¹⁴³⁸

Görüldüğü üzere, TBMM Dilekçe Karma Komisyonu, Samsun eski Senatörü Cemalettin Bulak'ın, senatör olarak görev yaptığı yıllarda kendisine yapılan ödemede, en yüksek Devlet memurlarına verilmekte olan 800 liralık ödenegin dikkate alınmamış olmasını hukuka aykırı bulmuş ve adı geçene, sözü edilen ödenmeyen miktarın ödenmesine oybirliği ile karar vermişti.

bb- Dilekçe Karma Komisyonunun Kararına Afyon Milletvekili H. Nur Bâki'nin İtiraz Etmesi ve Konunun Cumhuriyet Senatosunda ve Millet Meclisinde Ele Alınması

Afyon Milletvekili H. Nur Bâki, 4 Mart 1965 tarihinde, 26 Aralık 1962 tarih ve 140 sayılı “*Türk Vatandaşlarının Türkiye Büyük Millet Meclisine Dilekçeyle Başvurmaları ve Dilekçelerin İncelenmesi ile Karara Bağlanması ve Düzenlenmesine Dair Kanun*”un 9. maddesi uyarınca, süresi içinde bu Karara itiraz etmiş ve bu nedenle sözü edilen Karar, Karma Komisyonca yeniden incelenmişti. Karma Komisyon, itiraz üzerine yaptığı inceleme sonrasında, daha önceki görüşünü değiştirmiyor ve 5 Mart 1965 tarihli Raporunda şöyle diyordu:

¹⁴³⁸ Millet Meclisi S. Sayısı: 917, “Afyon Karahisar Milletvekili Halûk Nur Bâki'nin, Dilekçe Karma Komisyonu Genel Kurulunun 3.3.1963 tarihli Haftalık Karar Cetvelindeki 1936 sayılı Kararının Genel Kurulda görüşülmesine dair önergesi ve Dilekçe Karma Komisyonu raporu”, **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 4, Cilt: 37, Birleşim: 82'nin sonuna ekli, (26.03.1965), s. 1.

“Cumhuriyet Senatosu Yüksek Başkanlığına

Genel Kurulumuzun 25.2.1965 ve 1936 sayılı kararına karşı müddeti zarfında itiraz eden Afyon Milletvekili Halûk Nur Bâki’nin itirazı incelendi:

Mumaileyh bu kararımızın etraflıca incelemeye tabi tutulmadığı kanısıyla itirazının ele alınmasını dilemiştir.

1936 sayılı kararımız yeniden gözden geçirilerek üzerinde lâzımgelen görüşme yapılarak binnetice mezkûr kararımızın değiştirilmesini icabettirecek her hangi bir durum tesbit edememiştir. Şöyle ki: Hak talebeden eski Samsun Senatörü Cemalettin Bulak’ın 11.1.1965 tarihli dilekçesinde birinci derece Devlet memurlarının aylığının 2700 + 100 + 100 + 100 + 800 olarak hesaplanması lâzımgelirken 800 lira hariç hesaplandığını ve bu suretle devam eden senatörlük müddetine ait noksan olarak ödemenin yapıldığını ve binaenaleyh bu 800 lira farkın da kendisine tediyesini istemiştir.

Komisyonumuz Cumhuriyet Senatosu Başkanlığından bu dilek hakkındaki görüşünü istemiş ve Başkanlık 23.2.1965 tarih ve 4657 sayılı yazısıyla Hesapları İnceleme Komisyonu ve Başkanlık Divanının ve Zatişleri Müdürlüğünün mütalâanamesini göndermiştir.

Hesapları İnceleme Komisyonu hukukî ve kanuni görüşlere dayanarak Büyük Millet Meclisi üyeleri maaşlarını Anayasanın 82 nci maddesi sarahati muvacehesinde aylık ve ödenek olarak tesbit ettiğini ve buna göre eksik verilen 800 lira ödeneğinin dilekçiye ödenmesi lüzumunu karara bağlamış ve Başkanlık Divanınca da mesele bütün derinliği ile ele alınmış ve esas olarak birinci derecedeki memur nazarı itibara alınarak almakta oldukları aylık ile beraber 7244 sayılı Kanunun dışında memur, hâkim, Danıştay üyelerine ödenen ve muhtelif isimler alan ödenek mânâsının Büyük Millet Meclisi üyelerine de şâmil bulunduğunu ve 800 lira ödeneğin ödenmesi lâzımgelceğini Hesapları İnceleme Komisyonunun görüşüne uygun olarak beyan etmiş ve bu her iki teşriî organ Zatişleri Müdürlüğünün yalnız 3 ncü 100 lira hakkındaki görüşüne uymuş ve ödenek hakkındaki tatbikata ait mütalâyayı tebarüz ettirdikleri kanuni ve hukukî görüşlere uygun bulmamıştır.

Genel Kurulumuz bu görüşleri incelerken Büyük Millet Meclisi üyelerinin aylık ödeneklerinin ve miktarının ne olabileceğini evvelâ Anayasanın 82 nci maddesindeki ruh ve ifade eylediği mânâyı ele almıştır. 82 nci madde aynen Türkiye Büyük Millet Meclisi üyelerinin ödenek ve yollukları kanunla düzenlenir, ödeneğin aylık tutarı birinci derecedeki Devlet memurunun aylığını aşamaz. Demek suretiyle açıkça tesbit etmiştir. Bu hükme göre birinci derecedeki Devlet memurunun aylığı her ne nam altında olursa olsun bu derece memurun eline geçen aylık miktarıdır. Bunun hilâfına mütalâa Büyük Millet Meclisi üyeleri için ileri sürülemez. Devlet memurlarının maaş statüsü tevhit ve teadül kanunlarına mutlak surette tabi iken Büyük Millet Meclisi üyelerinin

aylıkları(nı) Tevhit ve Teadül kanunları dışında ve ödenek namı altında bir mânada ve birden bire birinci derece memur aylığına bağlanmıştır. Görülüyor ki, memur ve maaş statüleri nazara alınmamıştır. Bu durum muvacehesinde yalnız ve münhasıran birinci derece memurlarına hususi bir kanunla bahşedilen 100 + 100 + 100 bu açık prensipler dolayısıyla Büyük Millet Meclisi üyelerine de teşmili kabul olunmuş ve ödenmiş ve ödenmektedir. Görülüyor ki, birinci derece memurların ellerine geçecek adı ne olursa olsun aylık miktardır. Binaenaleyh 100 + 100 + 100 hukukî karakteri itibariyle hangi mânada ele alınırsa alınsın bir hak olarak tecelli etmiş ve bu hakkın anamefhumuna + 800 de kendiliğinden dâhil olmuştur. Bu itibarla Komisyonumuz dilekçinin noksan aldığı anlaşılan 800 liranın da kendisine verilmesi lâzım geleceğine karar vermiştir.

Etraflıca incelenmediği hakkındaki itiraz bu suretle yerinde görülmemiş ve eski kararın değiştirilmesini icabettirecek bir cihet de mevcudolmaması hasebiyle itirazın reddine ve kararımız dâhilinde muamele icrası lâzımgeleceğine ittifakla karar verilmiştir.

Keyfiyet 140 sayılı Kanunun 9 ncü maddesine uyularak tanzim olunan bu raporumuz Senato Genel Kurulunun Yüksek tasviplerine sunulmuştur.”¹⁴³⁹

Dilekçe Karma Komisyonunun bu kararı, 26 Aralık 1962 tarih ve 140 sayılı Kanunun 9. maddesi doğrultusunda¹⁴⁴⁰, Cumhuriyet Senatosuna sunulmuş ve Komisyon Başkanı Urfa Senatörü V. Gerger’in, bu konunun bütün işlere takdimen

¹⁴³⁹ Yukarıda adı geçen Millet Meclisi S. Sayısı: 917, ss. 2-3.

¹⁴⁴⁰ 26 Aralık 1962 tarih ve 162 sayılı “Türk Vatandaşlarının Türkiye Büyük Millet Meclisine Dilekçeyle Başvurmaları ve Dilekçelerin İncelenmesi ile Karara Bağlanmasının Düzenlenmesine Dair Kanun”un 9. maddesinde yer alan hüküm şöyleydi:

“Türkiye Büyük Millet Meclisinin her üyesi, 6 ncı maddede bahis konusu cetvelin dağıtılması gününden itibaren otuz gün içinde, Dilekçe Karma Komisyonu Genel Kurulunun kararına, gerekçe göstererek itiraz edebilir. Bu itirazlar, Dilekçe Karma Komisyonu Başkanlığına verilir. Bu süre içinde itirazda bulunulmamışsa, dilekçe hakkındaki karar kesinleşir.

Karma Komisyon Genel Kurulu, o dilekçe için, itiraz tarihinden itibaren otuz gün içinde rapor düzenliyerek Cumhuriyet Senatosu Başkanlığına sunar.

Cumhuriyet Senatosunun alacağı karar, yeniden Karma Komisyon Genel Kurulunda görüşülür ve Karma Komisyon, bu konudaki raporunu, Cumhuriyet Senatosunun kararı tarihinden itibaren yedi gün içinde, Millet Meclisi Başkanlığına sunar. Millet Meclisinin kararı kesindir.

Karma Komisyon, raporunu, Cumhuriyet Senatosu ve Millet Meclisi Genel Kurullarında kendisi savunur. Raporun savunulmasında uygulanan kurallar, ilgili Meclisin İçtüzüğü’nün koyduğu kurallardır. Rapor, Meclisler Genel Kurullarında sadece bir defa görüşülür. Cumhuriyet Senatosu ve Millet Meclisi Genel Kurullarında bu konuda karar verilmeden önce, ilgili bakan veya bakanlar veyahut gönderecekleri yüksek dereceli memurlar dinlenir. Bu raporlar, itiraz sahibinin Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeliği sıfatı kalkmış veya Millet Meclisi dönemi sona ermiş olsa bile, yasama meclislerinde görüşülür; ancak, Millet Meclisi döneminin sona ermiş bulunması takdirinde, Karma Komisyonun yeni bir rapor hazırlaması gereklidir.

Bu madde hükümleri gereğince kesinleşen kararlar, 6 ncı maddenin 3 ncü fıkrası uyarınca, ilgililere ve ilgili bakanlık veya bakanlıklara bildirilir.” **Resmî Gazete**, 5 Ocak 1963, Sayı: 11300

ve tercihan görüşülmesini isteyen önergesinin kabulü üzerine¹⁴⁴¹, Cumhuriyet Senatosu Genel Kurulunun, 11 Mart 1965 tarihli 52. Birleşiminde görüşülmüş ve aynen benimsenmişti¹⁴⁴². Yine 140 sayılı Kanunun 9. maddesi uyarınca, en son Millet Meclisinin onayına sunulan Dilekçe Karma Komisyonunun Kararı, Millet Meclisi Genel Kurulunca da, 26 Mart 1965 tarihli 82. Birleşimde uzun tartışmalardan sonra¹⁴⁴³, sunulduğu gizli oylama ile kabul edilmişti¹⁴⁴⁴.

Ancak, Dilekçe Karma Komisyonunun bu Raporuna, her iki Mecliste de, karşı çıkan üyeler bulunmuştu. Bu bağlamda, Cumhuriyet Senatosu Uşak Üyesi Kâmil Coşkunoglu, Van Üyesi Ferit Melen ve Malatya Üyesi Nüvit Yetkin, böyle bir konuda, Dilekçe Komisyonunun inceleme yapma yetkisinin bulunmadığını ileri sürüyorlardı. Örneğin, Ferit Melen, konuşmasının bir yerinde şöyle demektedir:

“...Dilekçe Komisyonunun kararına mesnet Meclis Başkanlık Divanının menfi bir kararı yoktur ki, dâva mevzuu olsun, itiraz mevzuu olsun. Dilekçe Komisyonu diyor ki, kararında; müracaat etti, Meclis Başkanlık Divanına yazdık, bu haklıdır, dedi diyor. Öteki komisyona, ki Meclis hesaplarını inceleme komisyonudur, ona havale edildi, o da meseleyi haklı gördü. Meseleyi haklı gördüğüne göre Dilekçe Komisyonunun paranın verilmesi için bu kanunu tatbik etmekle yetkili olan Meclis Başkanlığı ki, biliyorsunuz bir ödeme kanunudur, Âmiri ita da Meclis Başkanıdır ve muhasiptir. Onun için Meclis Başkanı tatbik eder bu kanunu. Meclis veya Senato Başkanı ve muhasip eğer 1 sayılı kanunu böyle anlıyorsa, yani tazminatlar maaşlara dâhildir diyorlarsa, ki, Dilekçe Komisyonunun kararından o anlaşılıyor, Meclis Divanından sorduk haklıdır dediler, diyor; eh bu takdirde ortada dâva mevzuu yoktur. Böylece talebi reddetmesi lâzımdı, çünkü ortada dâva mevzuu yok. Meclis Başkanlığı kabul ediyor. Bu takdirde Dilekçe Komisyonunun, talebi reddetmesi lâzımgelirken neticede hüküm fıkrasında reddetmiyor, bilâkis ‘verilmesine karar verildi’ diyor... Ben de bunu okudum, merak ettim. Meclis Başkanına sordum, siz böyle bir karar verdiniz mi? Diye. ‘Asla’ dediler. Birincisi bu nokta.

¹⁴⁴¹ C.S. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 4, Cilt: 25, Birleşim: 52, (11.03.1965), s. 460.

¹⁴⁴² C.S. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 4, Cilt: 25, Birleşim: 52, (11.03.1965), ss. 459-475.

¹⁴⁴³ M.M. Tutanak Dergisi, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 4, Cilt: 37, Birleşim: 82, (26.03.1965), ss. 646-677.

¹⁴⁴⁴ Dilekçe Karma Komisyonunun Raporu üzerindeki görüşmeler sona erdiğinde, çeşitli milletvekillerince iki farklı önerge verilmişti. Birinde, Raporun sunulacağı oylamanın açık olması istenirken, diğerinde Raporun gizli oylamaya tâbi tutulması talep ediliyordu. Önce, oylamanın açık mı, gizli mi olacağı oya sunulmuş ve 89 ret oyuyla karşı 144 oyla, oylamanın gizli olması kararlaştırılmıştı. Böylece, Dilekçe Karma Komisyonunun Raporu, sunulduğu gizli oylamada, 73 ret ve 9 çekin(m)-ser oya karşı, 190 oyla kabul edilmişti. Bkz. M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 4, Cilt: 37, Birleşim: 82, (26.03.1965), ss. 673-677.

İkincisi; Meclis Başkanlık Divanı böyle bir karar vermemiş ise, Meclis Başkanlık Divanının kararlarına karşı nereye gidilebilir ? Hukukçu olmadığım için bir iddiada bulunamam ama, herhalde Arzuhal Encümenine değil. Belki Devlet Şûrasına, veyahut da doğrudan Meclise bunların hepsi mümkündür. Ama dilekçe komisyonu asla. 2 nci nokta da bu. Onun için bu kararı hukuk dışı bir karar saymak lâzımdır, benim görüşüme göre. Ve bu karar(l)a ne eski bir senatöre bir para verilebilir, ne de mevcut senatörlere verilebilir. Böyle bir tasarruf tamamen hukuk dışı bir karara dayanır. Tahmin ediyorum ki, Meclis Başkanlık Divanı da bunu infaz edemez arkadaşlarım...”¹⁴⁴⁵

Bu eleştirilere Dilekçe Karma Komisyonu Başkanı Vasfi Gerger cevap vermiş ve Komisyonun kararını savunmuştu¹⁴⁴⁶.

Benzer tartışmalar, Millet Meclisinde de yaşanmıştı. Gerçekten, Zonguldak Milletvekili Sadık Tekin Müftüoğlu, Adıyaman Milletvekili Mehmet Özbay ve Dilekçe Karma Komisyonu Başkanı Vasfi Gerger, Komisyon Kararının lehinde konuşurlarken; Ankara Milletvekili İlyas Seçkin, Ankara Milletvekili Abdülhak Kemal Yörük ve Ankara Milletvekili Osman Bölükbaşı aleyhte söz almışlar ve Kararın Anayasaya aykırı olduğunu ileri sürmüşlerdi¹⁴⁴⁷. Adana Milletvekili Kemal Sarıbrahimoğlu ise, bu Karara, onu Anayasaya aykırı bulmadığı halde ret oyu vereceğini bildiriyor, böyle davranmasının nedenini açıklayan konuşmasında şöyle diyordu:

“...Muhterem arkadaşlarım, demek ki, efkârı umumiyede bu mevzuun, sanki milletvekilleri hasis menfaatlerinin âletleri oluyor ve haksız bir iktisapta bulunuyor intibai verilmiş bulunduğu ve bunu vermenin rejime faydalı olmadığı için, bunun psikolojik ve politik mahzurlarını nazara alarak kırmızı oy vereceğim, fakat Anayasaya da asla aykırı bulunmadığını arz eder hepinizi, nezaketle beni dinlediğiniz için, hürmetle selâmlarım. Sağ olun.”¹⁴⁴⁸

Sivas Milletvekili Cevad Odyakmaz da, 1 sayılı Kanunun görüşülmesi sırasında Anayasa Komisyonu üyesi olduğunu ve o zaman, Anayasa Komisyonunda, şimdi Dilekçe Karma Komisyonunun benimsediği görüşü savunduğunu hatırlatıyor; fakat o tarihte bu görüş Millet Meclisince kabul edilmediği için, Meclisin bu kararına saygısının bir sonucu olarak, Dilekçe Karma Komisyonu Kararının aleyhinde oy kullanacağını bildiriyordu¹⁴⁴⁹.

¹⁴⁴⁵ C.S. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 4, Cilt: 25, Birleşim: 52, (11.03.1965), ss. 465-466.

¹⁴⁴⁶ C.S. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 4, Cilt: 25, Birleşim: 52, (11.03.1965), ss. 467-472.

¹⁴⁴⁷ M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 4, Cilt: 37, Birleşim: 82, (26.03.1965), ss. 647-672.

¹⁴⁴⁸ M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 4, Cilt: 37, Birleşim: 82, (26.03.1965), s. 663.

¹⁴⁴⁹ M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 4, Cilt: 37, Birleşim: 82, (26.03.1965), s. 673.

Dilekçe Karma Komisyonu Raporunun üzerinde konuşmak için söz alan, Giresun Milletvekili İbrahim Etem Kılıçoğlu ise, kendisinin başlangıçtan beri bu meseleye muhalefet ettiğini açıkladıktan sonra, ilginç bir öneride bulunmuştu. Kılıçoğlu, hangi nedenle olursa olsun bu Raporun oylamasına katılmayanlar ile, Rapora aleyhte oy verenlerin, sonunda Dilekçe Komisyonunun Raporu kabul edildiği takdirde, ödenecek olan farkları almamaları gerektiğini savunuyordu. İbrahim Etem Kılıçoğlu'nun bu konuya ilişkin sözleri şöyleydi:

“...Şimdi arkadaşlar Meclise geldiğimiz vakit bu kürsüye çıktık, yemin ettik. Herkes bu yemine sadık kalmaya mecburdur. Mebus inandığı gibi reyini kullanmalıdır.

Şimdi, teklifim; bugün mâzereti ne olursa olsun, kendisine göre mâzeret, efkârı umumiye göre değil, ne olursa olsun, bu oylamada reyini kullanmıyanlar parayı asla almamalıdır.

İki, kırmızı oy kullananlar bu parayı asla almamalıdır... ama kırmızı oy kullandığı halde parayı almıyanlar benim indimde şerefın üst kademesine çıkmış arkadaşlarımız olacaktır. Gelmiyen arkadaşlar hakkında efkârı umumiye notunu verecektir. Beyaz oy kullanan arkadaşlara kim ne diyecektir? Ne derse diyecektir; inandığı istikamette reyini kullanan insan bunun âkibetine de katlanmasını bilecektir. Şimdi bendeniz söylüyorum, bu arz ettiğimin dışında kırmızı rey verdim ama parayı da cebime attım diyenler bir. Nasıl olsa bu para verilecektir deyip de bugün Meclise gelmiyenler iki. Eğer bunlar yeminlerine sadık milletvekilleri ise bu parayı asla alamayacaklardır almamalıdır. Bendenize gelince ta başlangıçtan beri Y.T.P. sindeki arkadaşlarım da çok iyi bilirler, tek başıma orada bu meseleye muhalefet etmiş bir arkadaşınızım. Kullandığım rey istikametinde, şu izahlarım çerçevesinde hareketlerim bunlara uygun olacak; reyimi nasıl verdimse parayı da ya alacağım yahut da almıyacağım...”¹⁴⁵⁰

cc- Cumhuriyet Senatosu ve Millet Meclisince Onaylanan Dilekçe Karma Komisyonu Kararı Üzerinde Tartışmaların Devam Etmesi ve Millet Meclisi Başkanı Fuad Sirmen'in Bu Kararı Uygulamayacağını İlân Etmesi

Dilekçe Karma Komisyonunun Kararı üzerindeki tartışmalar, bu Kararın, 11 Mart 1965 tarihinde Cumhuriyet Senatosunda ve 26 Mart 1965 tarihinde Millet Meclisinde kabul edilmesinden sonra da sürmüştü. Bu bağlamda, bazı milletvekillerinin veya senatörlerin, basına verdikleri demeçlerde, ya da bazı gazetelerde yazdıkları yazılarda kararı eleştirdikleri görülmüyordu. Örneğin, Cumhuriyet Senatosu Başkanı Enver Aka, bu isteği yersiz bulduğunu açıklarken¹⁴⁵¹; Kastamonu Milletvekili İsmail Hakkı

¹⁴⁵⁰ **M.M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 4, Cilt: 37, Birleşim: 82, (26.03.1965), s. 654.

¹⁴⁵¹ **Cumhuriyet Gazetesi**, 28 Mart 1965, s. 7. Daha ileri bir tarihte, 1 Aralık 1965'te, Milliyet Gazetesinde çıkan bir yazıda, AP'lilerin Enver Aka'ya Cumhuriyet Senatosu Başkanlığı için oy vermemelerinin

Yılanlıoğlu, verdiği bir demeçte, “On yıl, yirmi yıl da geçse, bu parayı alıp çoluğuma çocuğuma yedirtmem. Bütün arkadaşları, bu parayı almamağa dâvet ediyorum...” diyordu¹⁴⁵². İstanbul Milletvekili Coşkun Kırca da, bir gazetede yazdığı makalede, Dilekçe Karma Komisyonunun bu konuda yetkisiz olduğuna dikkat çekmekte ve yetkisiz kurulların aldıkları kararların uygulanmaması gerektiğini savunmaktaydı. Kırca, sözü edilen gazete makalesinde şöyle demektedir:

*“Bu kararı itâ âmiri olan yasama Meclisleri Başkanları uygulayacaktır, Bu itâ âmirliğini sadece kendi sorumlulukları altında yaparlar. Bu durumda Cumhuriyet Senatosu Başkanının Bay Bulak hakkında verilmiş olan teşriî kararı infaz etmeğe mecbur olmadığı şüphesizdir. İnfaz ettiği takdirde ise, imzalıyacağı tediye emri bir idarî tasarruf olarak Danıştay’ın murakabesine tâbidir ve Danıştayca –dâva açılırsa- iptal edilebilir. Kaldı ki, Bay Bulak’ın dilekçesinin Senato Başkanı tarafından reddedilmesinden veya bu dilekçe için cevap verme süresi olan üç ay geçmeden önce bu dilekçenin Dilekçe Karma Komisyonu tarafından incelenmesi ve böyle bir olumlu veya olumsuz red kararı aleyhine Danıştaya gidilebileceğine göre bu hususun dikkate alınması, yukarıda sözü edilen 140 sayılı Kanuna aykırıdır. Kanuna göre, Dilekçe Karma Komisyonu bu dilekçe konusunda tamamiyle yetkisizdir; bu konuda Dilekçe Karma Komisyonu kadar, Cumhuriyet Senatosu ile Millet Meclisi de yetkisizdir. Böyle olunca, yetkisiz bazı mercilerin aldıkları şekil bakımından batıl kararlara yasama meclisleri başkanlarının uyup uymamakta muhtar olmaları bir yana; bu gibi kararlara uymamak vazifeleri icabıdır.”*¹⁴⁵³

Bu arada, Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel de, 30 Mart 1965 tarihinde Çankaya Köşkünde, siyasî parti liderleri ile bir toplantı yapıyor ve konunun Anayasa Mahkemesine gönderebilme yollarını araştıracağını açıklıyordu.¹⁴⁵⁴

Karara yönelik olarak, bu eleştirilerin yanında, kuşkusuz, en ses getiren tepki, Millet Meclisi Başkanı Fuad Sirmen’in, kamuoyuna yaptığı bir açıklama ile, adı geçen Kararı uygulamayacağını bildirmesiydi. Gerçekten, Başkan Fuad Sirmen, “Millet Meclisi Başkanlığından tebliğ edilmiştir” şeklinde başlayan bir bildiriyle, 29 Mart 1965 tarihinde, şu açıklamayı yapmıştı:

“Meclis Başkanı Yüce Meclisçe alınan kararlar karşısında o kararların mahiyetine göre kanunların kendisine tanıdığı yetkileri kendi görüş ve vicdanî kanaati dahilinde kullanır. Nitekim bundan evvel de buna benzer bir olayda olduğu gibi kanunî yetkilerine dayanarak üçüncü yüz lirayı vermemiştir.

nedenleri değerlendirilirken, “Eski Meclis Başkanı Sirmen, Milletvekili ve Senatör ayıklarına yapılan zamları ödemeyi red edince, itâ âmiri olarak, AP’liler bunu Enver Aka’dan beklemişlerdi. Aka ise itâ âmiri olarak bunu ödemeyeceğini bildirmiş ve ‘ödeyecek varsa ödesin’ diyerek, İran’daki bir davete gitmiştir.” deniyordu. Bkz. **Milliyet**, 1 Aralık 1965.

¹⁴⁵² **Cumhuriyet Gazetesi**, 28 Mart 1965, s. 1.

¹⁴⁵³ **Cumhuriyet Gazetesi**, 29 Mart 1965, s. 2.

¹⁴⁵⁴ **Milliyet Gazetesi**, 31 Mart 1965, s. 1.

Son karar karşısında da aynı şekilde hareket edilerek, yetkili kaza merciinden aksine bir karar çıkmadığı müddetçe, dilekçe karma komisyonu kararına istinaden Meclisçe kabul edilen 800 lira ödenek ve 400 lira yolluk farkın(ın) yine kanunî yetkilere dayanılarak verilmesi cihetine gidilmiyecektir. Keyfiyet umumî efkâra duyurulur.”¹⁴⁵⁵

Başkan Sirmen’in bu açıklaması, Millet Meclisinde de geniş yankı bulmuştu. Bu bağlamda, açıklamanın yapıldığı günün hemen ertesinde, Millet Meclisinin, Başkanvekili Mekki Keskin’in Başkanlığı altında açılan 30 Mart 1965 tarihli 83. Birleşiminde, Edirne Milletvekili Fahir Giritlioğlu, yaptığı gündem dışı bir konuşmayla konuyu Meclis Genel Kuruluna taşıyor ve Fuad Sirmen’in tutumunu ağır bir biçimde eleştiriyordu. Giritlioğlu’nun, çok uzun konuşmasının bir kısmı ve Genel Kuruldaki bazı üyelerin müdahaleleri Millet Meclisi tutanaklarında şöyle yer almıştı:

“FAHİR GİRİTLİOĞLU (Edirne) – Büyük Meclisin çok değerli mensupları, Türkiye Büyük Millet Meclisinin mânevi şahsiyetine karşı ağır darbelerin vurulduğu günler içerisinde bulunuyoruz. (‘Doğru’ sesleri)

Büyük Türk milletini temsil eden ve Cumhuriyetin temel müessesesi olan Büyük Meclisi her türlü töhmetten ve her çeşit tezyîfkâr sözlerden kurtarmanın vazîfesi ve yetki şuurunu içerisinde bulunmaktayız. Maalesef, bugün Meclis, bir töhmet altına sokulmuş ve tezyîfkâr sözlerle muhatap tutulmuştur. Büyük Meclise müteveccih olan tehdit ve tahrikleri, ilk önce karşılamak görevlisi olan zat, mütecevizlere karşı...(Bravo sesleri sürekli alkışlar) mütecevizlere karşı kanunları tahriketmek görevlisi olan zat, umumi efkâra karşı Meclisi temsilen beyanat vermek zorunda olan zat, (Sağdan bravo sesleri) maalesef bu görevlerini yerine getirmede içindir ki, Meclisin bir üyesi olarak gündem dışı bir konuşma yapmak mecburiyetini hissettim. (Bravo sesleri)...

...

Muhterem arkadaşlarım, Meclis olarak hâdiselerin ve dedikoduların üstüne yürümeye mecburuz. Kurtaramayız şerefimizi başka türlü. (Bravo sesleri) Suçlu çocuklar, günahkâr insanlar psikolojisi vardır. Suç işler, günah işler; aman beni görmesinler, diye çırpınır. Gören olursa, resmini çekmek isteyen olursa yüzünü kapatır. Hâdiselerden kaçmak, bizi bu mevkie düşürmek mânasına gelir. Mecburuz inancımız veçhile konuşmaya. İnanmış arkadaşlarımızın ekseriyeti, vatandaş Bulak’ın bu talebiyle ilgili olmak üzere, Dilekçe Komisyonu tarafından verilen kararın kanunlara da, Anayasaya da uygunluğuna tam ve kâmil olarak inandığı için müsterih bir eda ile oylarını kullanmışlardır. Mesele bundan ibarettir. (Bravo sesleri) Bugün bu meselenin ortaya çıkışı işte bu olay dolayısıyladır. Bu olay dolayısıyle bir fikir vardır. Yani Meclis her istediğini yapar mı? Evet, böyle çiğ mütalâalar dahi vardır.

¹⁴⁵⁵ *Cumhuriyet Gazetesi*, 30 Mart 1965, s. 1; *Milliyet*, 30 Mart 1965, s. 1.

'Devlet demek, ben demeğim' telâkkisi, Avrupa'da asırlar evvel terk edilmişti. Bizde de acı tecrübelerden sonra katıyetle bu telâkki terk edildi. 'Devlet demek; ben demeğim', telâkkisi Türkiye'de hükümrân değil. Değil ama, Devletin çeşitli müesseseleri ve bu müesseselerin çeşitli yetkileri vardır. O yetkiler dahi Anayasa Mahkemesinin süzgecinden geçmeye mahkûmdur. Devlet demek, ben demeğim, telâkkisi Türkiye Büyük Millet Meclisi Umumi Heyetinde yer etmemiştir. Ama şimdi kimde yer ettiğini arz edeyim. ('Arz et, arz et' sesleri) Meclis Başkanında ! (Bravo sesleri, şiddetli alkışlar)

ŞÜKRÜ KÖSEREİSOĞLU (Van) – Kahraman, istifa etsin, yuh...

FAHİR GİRİTLİOĞLU (Devamla) – 'Ben Meclisin almış olduğu bu kararı infaz etmem...('İstifa etsin' sesleri) Lazimülittiba bir karar değildir' mütalâasında bulunmamış mıdır; bulunmuş mudur? Evet bulunmuştur. İşte Devlet demek; ben demeğim, telâkkisinin mümessili çıktı karşımıza.

...

...Şimdi bizim Meclisimizin hukuk doktorası yapmış Başkanı, 'Ben Meclisin kararını dinlemem' diyor: (Bravo sesleri) Yok arkadaşlar, direnmeye mecburuz. O Başkana diyeceğiz ki, 'o kadar uzun boylu değil, mecbursun, kararı infaz etmeye.' Bunu diyeceğiz.

Dahası var; müsaade buyurunuz. Huy meselesi... Bundan yirmi sene evvel, hatırlarım, Adalet Bakanı sıfatıyla ben kabadayıyım, diye çalılı bir eda yapıp, hasmına hücum eden bu zat, yirmi seneden bu yana Türkiye'de gelişen demokratik hareketi ve yetişen yeni nesilleri bilmiyormuş gibi, 'Ben Meclisin kararını dinlemem' demek cüretini gösterirse, yirmi sene evvel kafasına vurulmayan tokmak, bu sene bizim kararlarımızla kafasına vurulmuş olur. (Sağdan ve soldan alkışlar) (Orta sıralardan, 'Başkan müdahale etsene. Hakaret ediyor' sesleri)

SUPHİ BAYKAM (İstanbul) – Hakaret serbest midir konuşmada?

BAŞKAN – Sükûneti muhafaza ediniz efendim. Oturun Sayın Asbuzoğlu.

FAHİR GİRİTLİOĞLU (Devamla) – Ben sözlerimin hukukî mesuliyetini de üzerime alarak konuşuyorum. Bütün sözlerimin hukukî mesuliyeti altında konuşuyorum.

ŞEVKET ASBUZOĞLU (Eskişehir) – Siz evvelâ vazifenizi yapın.

BAŞKAN – Oturunuz lütfen Asbuzoğlu. İhtar vereceğim. Ben konuşmanın seyrini bozmak hakkına mâlik değilim.

FAHİR GİRİTLİOĞLU (Devamla) – İşinize gelmediği için mâni olmuyorsunuz. Evet. Evet müsaade buyurun da, başka da babayiğitler vardır içinde, Reis'ten başka. (Alkışlar, gürültüler).

...

Meclis büyük hakaretlere uğramıştır. Başkansız kaldığımız için tecavüzlere uğramıştır ve kanunlar işlememiştir. (Bravo sesleri, alkışlar) Müessese bu kadar hırpalandıktan sonra, müessese itibarlı bir çalışma yılı devam ettiremez. (Bravo sesleri) Ana noktaya geliyorum. Mutlak surette liderlerimiz bir araya gelmeli, biran evvel Meclisin feshi yoluna gitmelidir. (Bravo sesleri, sağdan soldan şiddetli alkışlar)

Bir de müsaade buyurursanız ve sizlerden binlerce defa af diliyerek şahsi mütalâada bulunayım.

*Fuad Sirmen isimli Rize Milletvekilinin temsil ettiği bu Mecliste, o Başkanlık Makamını işgal ettiği müddetçe, şahsi reaksiyon olmak üzere, bâdema bu salonda durmıyacağım. (Bravo sesleri ve şiddetli alkışlar) Ve bütün arkadaşlarımdan hassaten bu protestoyu göstermelerini ve Meclis Divanlarının topyekûn istifa etmelerini istirham eder, hepimize saygılarımı sunarım. (Sağdan ve soldan bravo sesleri, şiddetli alkışlar)*¹⁴⁵⁶

Edirne Milletvekili Fahir Giritlioğlu'nun bu ağır eleştirileri karşısında, Millet Meclisi Başkanı Fuad Sirmen de sessiz kalmıyor ve Millet Meclisinin, Başkanvekili Mekki Keskin'in Başkanlığı altında açılmış olan 30 Mart 1965 tarihli 83. Birleşiminde, söz istiyor ve Başkanvekili Mekki Keskin, Meclis Başkanı olması sıfatıyla, cevap vermesi için Fuad Sirmen'e söz veriyordu. Bazı milletvekillerinin, kendisine yönelik protesto girişimleri arasında kürsüye gelen Fuad Sirmen, Edirne Milletvekili Fahir Giritlioğlu'nun suçlamalarını cevaplandıran uzun bir konuşma yapmıştı. Başkan Sirmen'in, milletvekillerinin konuştukları hatip kürsüsünde yaptığı konuşmanın bir kısmının Millet Meclisi tutanaklarına şöyle yansıdığını görüyoruz:

“BAŞKAN – ...Meclis Başkanı olması sıfatıyla cevap vermesi için Sayın Sirmen'e söz vereceğim. Buyurun Sayın Sirmen.

ŞÜKRÜ KÖSEREİSOĞLU (Van) – Konuş, konuş.

FUAD SİRMEN (Rize) – Kim bunu söyleyen? Elbet konuşacağım. (Adalet Partisi sıralarından ‘istifa et’ sesleri) Sizlerin keyfiyle istifa etmez Meclis Başkanı. (Adalet Partisi sıralarından ‘yuh’ sesleri) Bunu söyleyenleredir sözüm.

Muhterem arkadaşlar, Fahir Giritlioğlu arkadaşımız, ...burada kendilerine ait şahsi ve indî birtakım mütalâalarda bulundular. Bu sözlerin içinde, Meclis Başkanı olarak bana şahsıma olsun, vazifeme taallûk eden hususlar hakkında olsun ileri sürdüğü mütalâalara cevap vermeyi kendime bir vazife biliyorum.

Muhterem arkadaşlar, Millet Meclisi Başkanı bu hâdiselerin bu neticeye varacağını aylar evvel ve bu müracaat vâkı olduğu zaman nazara alarak, kendisine bu yoldaki müracaatların ve işlemlerin durdurulabilmesi için tüzüklerin, kanunların ve idari icapların verebileceği bütün imkânları kullanmıştır.

¹⁴⁵⁶ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 4, Cilt: 37, Birleşim: 83, (30.03.1965), ss. 685-694.

Meclis Başkanı, Grup başkanlarını toplamış, bu hâdise hakkındaki görüşünü aylar evvel kendilerine intikal ettirmiştir.

Meclis Başkanı, Riyaset Divanında her partiyi temsil eden Başkanlık Divanı Üyelerine görüşünü ifade etmiş ve bunun nerelere varacağını o zamandan derpiş ederek, her birinin kendi gruplarını uyarmalarını rica etmiştir. Meclis Başkanı, bundan da ileri giderek, Senato Başkanı arkadaşı ile mutabık kalarak parti liderlerini topla(n)maya lüzum hissetmiştir.

Meclis Başkanı ve Senato Başkanı(nın) yaptığı bu davetlere, esefle ifade edebilmek lâzımgelir ki, bâzı liderler, hâdisenin Meclis gruplarını ve Meclis içi organlarını ilgilendirdiği için kendilerince bu mesele hakkında yapılacak bir muamele olmadığını beyan ederek, ya toplantıya gelmemişler veya toplantıya gönderdikleri mümessilleri marifetiyle bu husustaki fikirlerini beyan etmişlerdir.

Meclis Reisi, bu Meclisin millet nazarındaki itibarını ayakta tutabilmek için ne mümkünse hepsini yapmıştır. Ne kadar hazindir ki, Fahir Giritlioğlu gibi hukukçu bir arkadaş, Meclis Reisinin bu tutumunu senelerden beri bildiği halde, burada her ne hikmetse tamamen hakikatleri tersine çevirerek gûya Meclis Reisini bu Meclisin aleyhine vâkı töhmetleri kışkırtmak, onları önlemek için kendine düşen vazifeleri yapmıyan adam durumunda göstermek istemiştir.

Arkadaşlar, kendisinin ileri sürdüğü ‘Devlet ben demektir gibidir, bizim Meclis Reisi’ diyerek, bundan 20 küsur sene evvel vuku bulmuş bir hâdiseyi her halde kulaktan dolma olacak, tamamen tahrif ederek burada ifade etmiştir. Meclis Reisi, hatırımda şimdi tarihi yoktur, 1944 veya 1945 senesinde bir milletvekili arkadaşımızın oturduğu yerden ‘Vay kabadayı vay’ demesi üzerine şu sözleri sarf etmiştir: ‘Elbette icraatının hesabını vermeye muktedir olan insanlar kabadayı olur’ demiştir. (Orta sıralardan alkışlar) Meclis Reisinin, 20 sene sonraki durumu da aynıdır.

Arkadaşlar, ne kadar yazıktır ki, hukukçu olduğunu iddia eden bu arkadaş kanunların hükümlerini izah ederken, her organa, her müesseseye verilmiş yetkilerin gene kanunlarla çizildiğini tamamen unutmaktadır.

Arkadaşlar, Meclislerin ittihaz ettiği kararlar muhtelif nevidedir. Meclislerin bâzı kararları vardır ki, onun karşısında hiçbir fert duramaz ve onu vazifeliler derhal yerine getirmekle mükelleftirler... Fakat, gene Meclislerin öyle kararları vardır ki, bu kararlar ne idareyi bağlar ve ne de Meclis Reisini idari vazife gördüğü sırada bağlar. Son alınan karar bu mahiyettedir. Meclis Reisiniz kanuni yetkilerini bilir. Siyasi tecrübesi ve hukukî bilgisi bunları takdire kendine imkân vermektedir. Arkadaşım bunlara hiç yanaşmadan, ulu orta ‘Meclis Reisi, Meclisin aldığı kararları yerine getirmek lâzımdır’ diyor. Bunu nereden çıkarıyor? Meclisin idareyi bağlamıyan kararlarına uyan, idari

vazife gören insanlar bir gün gelir o icraatından dolayı mahkûm edilebilirler; mânen edilebilirler, cezaen edilebilirler. Fahir Giritlioğlu Türkiye Büyük Millet Meclisinin Reisini ve kendi Meclisinin Reisini bu duruma mı sokmak istiyor? Türkiye Büyük Millet Meclisinin Reisi ve Millet Meclisi Reisi olan ben, bu gibi gâfletlere düşecek vaziyette bir insan değilim. Gürültüye papuç verecek insan değilim. Millet Meclisinin mecbudiyül ittiba olan kararları benim için başımın tacıdır. Meclisin aldığı ve beni bağlamayan kararlar benim hukuki anlayışına uymuyorsa, o beni o kararları yerine getirmeye mecbur edecek yetkili mercilerin kararı olmadıkça ben onu infaz etmiyeceğim ve bundan sonra da etmiyeceğim.

...

... Millet Meclisi Başkanının da milletvekillerinin maaşlarını tahakkuk ettirme hakkındaki muamelesi tipik ve tam mânasiyle idari bir muameledir. Meclis Reisinin yaptığı bu muameleler Devlet Şûrasının denetimine tabidir. Meclis Reisinin tâyin, nakil ve terfi gibi bütün muameleleri de bunun gibi Devlet Şûrasının denetimine tabidir.

(Soldan mebuslar hakkında değil sesleri) Burada mebuslar hakkındaki maaş tahakkuku muamelesi de onun denetimine tabidir. ('Yeni hukuk mu çıkarıyorsun' sesleri) Yeni hukuk değil bunlar, hukukun tam kendisidir. Bilmiyenler kitap okusunlar, kanunun mucip sebeplerini tetkik etsinler, öğrenirler.

...

Şimdi arkadaşlar, burada kim ne derse desin, vicdani kanaatına ve Anayasaya aykırı hareket etmeyip onun icapları dairesinde hareket edeceğime yemin etmiş bir adam sıfatıyla benim başka türlü hareket etmeme imkân yoktur.

Benim Riyasette kalmamamdan şahsi menfaati olabilen bâzı arkadaşlar olabilir, görüşleri o merkezde olabilir, bunların hepsi şayanı hürmet görüşlerdir. Ama, ben bu hâdise dolayısıyla güya yanlış bir iş yapmış gibi istifa etmiyeceğim, vazifem devam edecektir. Kendilerinin Meclise devam edip etmemek hususundaki hareketlerinin neticeleri memleket sathında ne gibi buhranlar yaratırsa, onların da mesulü bu şekilde hareket edenler olacaktır.

Mâruzatım bundan ibarettir. (Orta sıralardan 'Bravo sesleri' ve alkışlar) ¹⁴⁵⁷

Fuad Sirmen'in konuşması bitince, her ne kadar, bazı milletvekilleri söz istemişler ise de, Birleşimi yöneten Başkanvekili Mekki Keskin, gündem dışı bir faaliyet olduğu için, başka milletvekiline söz vermeyeceğini bildirmiş; sadece, Hükûmet adına açıklamada bulunmak isteyen Adalet Bakanı İrfan Baran'a söz vermekle yetinmişti ¹⁴⁵⁸.

¹⁴⁵⁷ M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 4, Cilt: 37, Birleşim: 83, (30.03.1965), ss. 694-697

¹⁴⁵⁸ M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 4, Cilt: 37, Birleşim: 83, (30.03.1965), s. 697.

Adalet Bakanı İrfan Baran, TBMM üyelerinin maaşları ile ilgili bu gelişmeler sırasında yaşanan bazı olaylar ve bunlar hakkında ne gibi işlemler yapıldığını anlatan konuşmasında şöyle demektedir:

“Muhterem milletvekilleri, gündem dışı söz alan Edirne Milletvekili Sayın Fahir Giritlioğlu, Senatör ve milletvekillerinin maaşları konusu hasebiyle, T. Büyük Millet Meclislerinin hakarete uğramakta olduklarını, birtakım tezyifkâr neşriyatların mevcut bulunduğunu ve hâdiseler olduğunu zikrederek, Hükümetin nerede olduğunu sordular.

Muhterem milletvekilleri,

Bir müddetten beri muhtelif müesseselerimize yerleşmiş ve demokratik rejimimizi tahribetme gayretinde olan tahriklerin son hâdiseyi de vesile yaparak yeni bir şiddetle yeni bir kampanyaya giriştikleri malûmunuzdur.

Bugün birtakım hâdiselerin vukuuna, Meclise geldiğim zaman muttali oldum. Derhal ilgilendim. İlk aldığım malûmat şudur: Kızılay’da Ulus heykelinin kaidesine bir beyanname yapıştırılmış, Türk vatandaşları milletvekillerine ve senatörlerine iane yolu ile yardıma davet ediliyormuş. Aynı suretle, Kızılay’a bir kumbara konulmuş, Mülkiye ve Hukuk Fakültelerine pankartlar asılmış. Bu hâdiseler karşısında adlî ve idari makamların hangi hareketlere tevessül ettiklerini sordum. Bunlar ortadan kaldırılmış, faillerinin aranmasına başlanılmış ve bu yolda Meclislerin şahsiyeti maneviyesini tahkir edici yolda neşriyat yapan bâzı gazeteler hakkında da İstanbul ve Ankara savcılıklarının tahkikata tevessül ettiklerini öğrendim.

Sizin Hükümetiniz, bir Meclisin aldığı karar ister isabetli olsun, ister isabetsiz olsun; Meclislerin şahsiyeti mâneviyelerine karşı yapılacak her türlü hakaretin ve tezyifin karşısındadır. Bunlara cüret edecek ve bunları vesile yaparak demokratik rejimi tahribetmek yolunda mâlûlâne gayretlerini gerçekleştirmeye bunları vesile yaparak meclislerimize hakaret edecek olan her türlü davranışların da karşısında kanunlarımızın demir pençesinin her zaman hazır olacağını bilmenizi istirham ederim. Hürmetlerimle.” ¹⁴⁵⁹

Adalet Bakanının alkışlarla karşılanan konuşmasından sonra, Aydın Milletvekili Reşat Özarda, verdiği bir önerge ile günlerden beri Millet Meclisi hakkında devam eden iftira kampanyası karşısında, kamuoyunun aydınlanması için, Edirne Milletvekili Fahir Giritlioğlu tarafından yapılan konuşmanın tam metin halinde radyoda yayınlanmasını istemişti¹⁴⁶⁰. Ancak, Birleşimi yöneten Başkanvekili Mekki

¹⁴⁵⁹ **M.M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 4, Cilt: 37, Birleşim: 83, (30.03.1965), s. 697.

¹⁴⁶⁰ Aydın Milletvekili Reşat Özarda’nın önergesi şöyleydi:

“Millet Meclisi Başkanlığına

Günlerden beri Millet Meclisi hakkında devam eden iftira kampanyası karşısında Türk efkârı umumiyesinin aydınlanması bakımından Edirne Milletvekili Fahir Giritlioğlu tarafından yapılan konuşmanın tam metin halinde radyodan neşrini arz ve teklif ederim.” **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 4, Cilt: 37, Birleşim: 83, (30.03.1965), s. 697.

Keskin, hem bu talep, bir temenni mahiyetinde olduğu ve temenni önergeleri oylanamayacağı için, hem de özerk bir kuruluş olan TRT'nin yayınlarına müdahale edilemeyeceği için, Reşat Özarda'nın önergesini oya sunmamış, sadece Genel Kurulu bilgilendirmekle yetinmişti¹⁴⁶¹.

c- Dilekçe Karma Komisyonunun Cumhuriyet Senatosunca ve Millet Meclisince Kabul Edilen Kararı Işığında, 1965 Yılı Bütçe Kanununa Gerekli Ödeneklerin Konması ve Bu Konunun Anayasa Mahkemesine Taşınması

aa- Bütçe Kanununa Konan Ödenekler

Bütün bu yaşananlardan sonra, TBMM Dilekçe Karma Komisyonunun raporunda sözü geçen eksik ödemelerden kaynaklanan farkların ödenebilmesi için, 1965 yılı Bütçe Kanununa bir hüküm konulmuş ve böylece geçmiş yıllar ödeneklerinin ödenebilmesinin yolu açılmıştı. Gerçekten, 1965 yılı Bütçe Kanuna, 1965 yılı Bütçesine bu farkı karşılayacak ödenek konduğu gibi, aynı Kanunun “R” işaretli Cetvelinde, Cumhuriyet Senatosu üyeleri ile Millet Meclisi üyelerinin geçmiş yıllara ait ödenek ve yolluklarının da zamlı olarak ödenebilmesi için gerekli hükümler ve ödenekler yer almış bulunuyordu¹⁴⁶².

Esasında, bu hüküm, Hükûmetin hazırladığı Bütçe Kanunu Tasarısında yer almadığı; Millet Meclisi bütçesinin TBMM Bütçe Karma Komisyonunda görüşülmesi sırasında, Komisyonun bazı üyelerinin verdiği bir önergenin kabulü üzerine, Tasarıya girmişti. Böyle bir değişikliğin önerilmesinde güdülen amaç, TBMM üyelerinin ödenek ve yolluklarında esas alınacak olan “birinci derecedeki Devlet memurunun aylığı”ndan ne anlaşılması gerektiği konusunu, Anayasa Mahkemesinin önüne götürebilmek ve bu konuda süregelen tartışmaları, böylece sona erdirmektir. Bu gelişmeyi, Bütçe Kanunu Tasarısı, Cumhuriyet Senatosunun, 6 Mayıs 1965 tarihli 77. Birleşiminde görüşülürken, YTP Grubu adına konuşan, Cumhuriyet Senatosu Tunceli Üyesi Mehmet Ali Demir, şöyle açıklamaktaydı:

¹⁴⁶¹ Başkanvekili Mekki Keskin, Özarda'nın önergesi karşısında izleyeceği tutumu şöyle açıklıyordu:

“*Muhterem arkadaşlar: Reşat Özarda arkadaşımızın bu önergesini iki bakımdan oylıyamıyorum. Birisi bir temenni takriridir. Temenni takrirleri oylatılamaz. İkincisi de TRT muhtar bir idaredir. Yayın yapıp yapmıyacağı kendi bileceği bir iştir. Önergeyi uttlanınıza arz ettim.*” **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 4, Cilt: 37, Birleşim: 83, (30.03.1965), s. 697.

¹⁴⁶² 1965 yılı Bütçe Kanunu için bkz. **Resmî Gazete**, 1 Haziran 1965, Sayı: 12011. Bu Kanunda, sözü edilen geçmiş yıllar ödenekleri ve yollukları ile ilgili olarak, şu hüküm yer almış bulunuyordu:

“(R) **Cetveli, Bütçe Kanunu: Madde - 16... Cumhuriyet Senatosu Üyeleri ödenekleri: Geçmiş yıllara ait ödenek farkları 11.310 uncu maddeden ödenir. Cumhuriyet Senatosu Üyeleri yollukları: Geçmiş yıllara ait yolluk farkları 11.330 uncu maddeden ödenir... Millet Meclisi Üyeleri ödeneği: Geçmiş yıllara ait ödenek farkları 11.310 uncu maddeden ödenir. Millet Meclisi Üyeleri yollukları: Geçmiş yıllara ait yolluk farkları 11.330 uncu maddeden ödenir...”. Bkz. **Resmî Gazete**, 1 Haziran 1965, Sayı: 12011, s. 55.**

“...Muhterem arkadaşlar, temas edeceğim meselelerden bir diğeri de; Parlâmento üyelerinin maaşlarının noksan ödendiğine dair ortaya çıkan mesele ile bütçeye konulan tahsisat konusudur. Uzun zamandan beri basınımızı ve efkârı umumiyei meşgul eden ve bâzı politikacılar tarafından istismar edilen Parlâmentonun şeref ve haysiyetlerini rencide eden meselenin artık sonuçlandırılmasına dair olacaktır.

Neticede Senatoda 5–6 C.H.P. linin aynı miktarda A.P. lilerin ve bir iki oyla, küçük partilerle büyük çoğunlukla millî birlik mensuplarının menfi istikamette kullandıkları (22) oya karşı (97) oyla Senatoda ve ayrıca Millet Meclisinde de aynı şekilde (79) menfi oya karşı (200) ün üstünde müsbet oyla kabul edilmiştir. Görülüyor ki, teklif bâzı kimselerin ve bir kısım basınımızın iddia ettikleri gibi yalnız bugünkü Hükümetin koalisyon kanatları tarafından değil, aynı miktarda muhalefette bulunan partilerin mensupları tarafından da kabul edilmiştir.

Günlerce umumi efkârı meşgul eden bu meselenin biran evvel hallinin ancak Anayasa Mahkemesine götürülmesiyle mümkün olacağına inananlardan biri olarak Millet Meclisi bütçesinin Karma Komisyonunda görüşüldüğü sırada ve Bütçe Komisyonunun üyeleri arasında ayrı partilere mensup üyelerden Millet Partisinden Ali Baran Numanoğlu A.P. den Esat Kemal Aybar tarafından hazırlanan ve imza edilen takrir tarafımdan da ikaz edilmek suretiyle Komisyon Başkanlığına verilmiştir. Takrir Parlâmentonun aldığı bir kararı muallâkta bırakmamak günlerden beri zedelenen ve zedelenmekte bulunan Parlâmentonun şeref ve haysiyetini korumak ve meseleyi biran evvel Anayasa Mahkemesine götürme yolunu açmak içindir.

Takirde imzaları bulunan arkadaşlar, bütçenin kabulünden sonra meseleyi Anayasa Mahkemesine ilk defa götürecek ve bu maksatla hazırlanacak gerekçenin altına imza atacaklarını muhterem arkadaşlarımızın, basınımızın ve umumi efkârın bilmesini isteriz.

Yeni Anayasamızın kabulünden sonra Anayasa gereğince kurulması emredilen müesseselere ve kurulanlara itimadımız var ise, bu müesseselerin sarsılma(ma)sını istemiyorsak Parlâmentonun şeref ve haysiyetini kıran bir meseleyi birkaç oy için asla istismar konusu edemeyiz. Memleketin en güzide adamlarından teşekkül eden Anayasa Mahkemesinin muhterem üyelerinin vereceği karara intizar etmek, karar hürmet etmek bu milleti, memleketi ve her şeyin üstünde olan Yüce Parlâmentoyu sevenler(e) hatırlatmak isterim, en doğru yol olacaktır. Hürmetlerimle. ”¹⁴⁶³

Ancak, TBMM Bütçe Karma Komisyonu üyelerinden Van Senatörü Ferid Melen, konunun Anayasa Mahkemesine intikalini sağlamak amacıyla gerçekleştirilen Bütçe Kanunu Tasarısındaki bu değişikliğin, TBMM’nin tüm üyelerini kapsayan

¹⁴⁶³ C.S. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 4, Cilt: 27, Birleşim: 77, (06.05.1965), s. 72.

bir genişlikte yapılmış olmasına, Cumhuriyet Senatosunun 6 Mayıs 1965 tarihli 77. Birleşiminde karşı çıkıyor ve bu husustaki düşüncelerini, şöyle dile getiriyordu:

“Muhterem arkadaşlarım, maalesef yine can sıkıcı bir konu üzerinde söz almaya kendimi mecbur hissettim.

Muhterem arkadaşlar, biliyorsunuz eski bir üye arkadaşımız Cemalettin Bolak ödeneklerinin yanlış hesabedildiği ve noksan ödendiği hakkında Dilekçe Komisyonuna başvurmuş, Dilekçe Karma Komisyonu bu talebi, yerinde görmüş ve lehine karara bağlamıştır ve bu karar gerek Senatamızca ve gerekse Millet Meclisince çoğunlukla tasvibedilmiştir. Ancak, bu karar üzerine gerek Meclisimizde, gerek efkârı umumiyede çetin bir mücadele de açılmış bulunmaktadır. Meclisimizin içinde ve dışında bu kararın Anayasaya aykırı olduğunu iddia edenler vardır. Hattâ bunun Anayasaya aykırı olduğunu iddia edenler arasında hemen hemen Parlâmentomuzda bulunan bütün partilerin Genel Başkanları da mevcuttur. Öyle olmasına rağmen, hiç şüphesiz bir karardır. Dilekçe Komisyonunun diğer kararları gibi muamele görecektir. Bundan iştibaha mahal yoktur. Bu meseleyi münakaşa edecek değilim ve yine bu meselenin Anayasaya aykırı olup olmadığı üzerinde de duracak değilim. Mesele Meclisimizde uzunboyulu tartışılmıştır. Yalnız bunun bütçeye taallük eden bir kısmı mevcuttur, bu anda. İzin verirsiniz bu husustaki mütalâamı arz edeyim.

Muhterem arkadaşlarım, bu karar benim kanaatime göre sadece Cemalettin Bulak için verilmiştir. Cemalettin Bulak için verilen bu karar bağlayıcı olmadığı gibi, diğer üyelere de şâmil değildir. Binaenaleyh Meclisimizin diğer üyelerine bu kararı tatbik etmeye hiç şüphesiz imkânı hukukî mevcut değildir. Nitekim Meclis Başkanlık Divanı da meseleyi böyle anlamış ve böyle anladığı içindir ki Senato ve Meclis Bütçe tasarısını hazırlarken bu kararı diğer üyelere teşmil ederek onlara ait bir ödene teklif etmemiştir. Hal böyle olduğu halde, Bütçe Komisyonumuzda verilen bir takrir üzerine, sanki bu karar bütün Meclis üyelerine şâmil imiş gibi Meclis ve Senato bütçelerinin, ödenek ve yolluk bölümlerine 40 milyon tutarında bir ilâve yapılmıştır. Bütçe Komisyonunun çoğunluğunun kararı ile. Ayrıca (R) cetveline de, geçmiş yıllara ait bu ödenek farklarının bu tertipten, yani ödenek ve yolluklar tertibinden ödenmesini temin edecek yine bir hüküm ilâve edilmiştir. –Bütçe Komisyonumuzun çoğunluğunun kararı ile. –

Muhterem arkadaşlar, evvelce arz ettiğim gibi, Dilekçe Komisyonunun bu kararı sadece sayın bir eski arkadaşımıza, Cemalettin Bulak’a aidolmaktadır. Bu karar bağlayıcı mıdır? Şu anda münakaşa mevzuudur. Meclis Başkanımız bu kararın bağlayıcı olmadığını hattâ bunu tatbik etmeyeceğini çünkü kanaatine göre Anayasaya aykırı olduğunu iddia etmektedir.

Parti başkanlarımız kararın Anayasaya aykırı olduğunu iddia etmişler ve

bu kararı Anayasa Mahkemesine göndereceklerini beyan etmişlerdir. Hattâ benim mensubu olduğum partinin mesul heyeti buna karar da vermiştir. Hal böyle olduğuna göre, Cemalettin Bulak arkadaşımıza ait bu karar; hiç şüphesiz Anayasa Mahkemesine bir yolu bulunup gidecektir. Bu takdirde Bütçe Komisyonumuzun yapacağı tek iş, bağlayıcı olmamakla beraber münhasıran meselenin Anayasa Mahkemesine gitmesini sağlamak için sadece karar mevzuuna giren Cemalettin Bulak arkadaşımıza ait ödenek farklarını hesabederek Bütçe tasarısına koymaktı...

Muhterem arkadaşlar, mesele bu anda umumi efkârı hakikaten meşgul etmektedir. Bu meselenin kesin şekilde halli, nasıl olsa Anayasa Mahkemesinde olacaktır ve Anayasa Mahkemesi bu kararın Anayasaya uygun olduğunu veya aykırı olduğunu tesbit edecektir. Anayasaya uygun olduğunu tesbit ettikten sonra hiç şüphesiz mesele kalmaz. O vakit Meclis Başkanlık Divanları bu tertiplere gereken tahsisatı koyarak teklif ederler. Aykırı olduğu iddia edildiği takdirde, konulmuş olan bu tahsisat füzuli mahiyet arz edecektir ve zaten kullanılamıyacaktır. Meclis Başkanı da bu(nun) bağlayıcı biri karar olmadığını, Anayasaya aykırı olduğunu ilân ettiklerine göre, Senato Başkanımız bu konuda henüz konuşmamıştır; ne düşünüyor bilmiyorum, ama Büyük Millet Meclisi Başkanı ilân ettiğine göre bu tertipten ödeme de yapılamıyacaktır; Anayasa (Mahkemesinin) kararından evvel. Esasen açık olan bütçemizin açığını biraz daha kabartmaya bendeniz sebep görmüyorum. Anayasa Mahkemesinin kararından evvel sarf edilemeyecek 40 milyon liranın bütçeye ilâvesi hakikaten yerinde değildir. Kaldı ki mahzurları da vardır. Arz ettiğim gibi meselenin münakaşası uzatılacaktır ve bundan evvel olduğu gibi her defasında Meclisin itibarı zedeleneyecektir. Buna mahal vermemek lâzımdır. Ama Cemalettin Bulak arkadaşımız için hiç şüphesiz tahsisat verilmesi yerinde olur. Meselenin Anayasa Mahkemesine götürülmesi yerindedir ve ayrıca Bütçe Komisyonunun (Komisyonunca) Anayasa Mahkemesinin kararından sonra böyle bir teklif yapılabilir... ”¹⁴⁶⁴

TBMM Bütçe Karma Komisyonu üyesi Van Senatörü Ferid Melen’in bu görüşüne, Cumhuriyet Senatosu Aydın Üyesi Osman Saim Sarıgöllü katılmıyor ve bütçe kanunlarının diğer kanunlardan farklı olduğunu, bu nedenle Anayasa Mahkemesince denetlenemeyeceğini savunuyordu. Sarıgöllü, ayrıca, hem Cumhuriyet Senatosunca, hem de Millet Meclisince kabul edilmiş olan TBMM Dilekçe Karma Komisyonunun kararının uygulanmamasını da, sert bir dille eleştiriyordu. Bu konuda, Sarıgöllü şöyle demektedir:

“...Karma Dilekçe Komisyonunun kararı her iki Mecliste tasvipte karşılanmıştır. Bunu Anayasaya aykırıdır diye, Meclis Reisi tatbik etmiyecekmiş, ben hayatımda bu kadar ilimden, kanun anlayışından uzak

¹⁴⁶⁴ C.S. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 4, Cilt: 27, Birleşim: 77, (06.05.1965), ss. 77-78.

bir düşünceye iltifat edemiyeceğim. Nedir bu? Merciiini Anayasa tâyin etmiş. Varsa Anayasa Mahkemesine müracaat eder. Anayasa Mahkemesi kararını verir; ki hadisemizde zannediyorum ki görevsizlik kararı verecektir; o zaman ancak; 'evet ben Anayasa Mahkemesine müracaat ettim' diyebilir. Anayasa Mahkemesine gitmeden Anayasaya aykırı olduğunu iddia edecek ve Meclislerin karar yetkisini ihlâl edecek, çıkmış kararı tatbik etmiyecek... İstirham ederim, işi bu kadar hafife almıyalım. Eğer Meclislerin kararlarında bir isabetsizlik varsa Anayasanın tâyin ettiği prosedürün dışında, bir nevi kanunların üstünde bir dikta mercii halinde bir Meclis Başkanını görmek, hattâ bir Senato Başkanını görmek bizim bu kürsülerden yemin ettiğimiz senatörlük ve milletvekilliği haysiyetimize dokunmaktadır... ”¹⁴⁶⁵

Ferid Melen'in düşüncesine, başka açılardan, TBMM Dilekçe Karma Komisyonu Başkanı Urfa Senatörü Vasfi Gerger de karşı çıkıyor ve alınan Kararın sadece ilgiliye değil, TBMM'nin tüm üyelerine uygulanması gerektiğini savunuyordu. Vasfi Gerger'in, gerek olayın gelişimine, gerek sonrasında izlenmesi gereken sürece işaret eden konuşmasının bir kısmı Cumhuriyet Senatosu tutanaklarına şöyle geçmişti:

“...Muhterem arkadaşlar; Cemalettin Bulak Cumhuriyet Senatosu Başkanlığına eksik maaş aldım, talebi ile bir dilekçe vermiştir. Cumhuriyet Senatosu Başkanı bu dilekçeyi Anayasanın 52 nci maddesindeki hükme dayanarak komisyonumuza göndermiştir. Komisyon bu dilekçeyi okumuş, vâki talep hakkında görüşünü bildirmesi için Cumhuriyet Senatosu Başkanlığına bir tezkere ile göndermiş. Cumhuriyet Senatosu Başkanı bu talebin mevzuata uygunluğu bakımından veya uygun olması bakımından incelenmesini Cumhuriyet Senatosu Hesapları Tetkik Komisyonuna vermiştir. Hesapları Tetkik Komisyonu enine boyuna tetkik etmiş, bordroları getirtmiş, ileri sürdüğü sebeplerle bu talebi yerinde görmüş ve demiş ki; tetkik ettim, bordroda eksik verilmiştir, bu arkadaşın noksan verilen parasının verilmesi lâzımdır. Senato Başkanı bununla da iktifa etmemiş, Riyaset Divanına havale etmiş. Riyaset Divanı kendi aralarından seçtikleri dört zattan mürekkep bir su komisyonuna bunu tetkik ettirmeye karar vermiş, tetkik ettirmiş. O komisyon da üç sayfayı kapsıyan bir görüşle, Hesapları Tetkik Komisyonunun görüşüne iştirak etmiş ve bunu bir tezkere ile bize göndermiş. Biz Dilekçe Karma Komisyonu olarak talebi yerinde gören bu organların, bu talebi yerine getirmesi de hukuk icabıdır, diye karara bağlamışız...”

İkinci kısım, buyurdular ki, bu meseleye yalnız Cemalettin Bulak'ı ilgilendirir. Gerçi bâzı kararlar şahsa bağlı kararlardır. Bilhassa bu Yasama Organından ziyade idari kaza mercilerinde mevzuubahsolur. Danıştayda iptal kararı alanları ilzam eder şekilde bir prensip vardır. Ama, bu da iki kısımdır. Biri sübjektif olarak yalnız şahsa bağlı olan kararlar; o kararı istiyeni ilzam

¹⁴⁶⁵ C.S. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 4, Cilt: 27, Birleşim: 77, (06.05.1965), s. 82.

eder, prensiplere aidoldu mu o prensiplerden istifade etmesi lâzımgelen herkese sirayet eder. Danıştayın kararları, içtihadı bu merkezde ve hukuki durum da budur. Binaenaleyh; Cemalettin Bulak hakkındaki yüksek Meclislerce kabul edilen bu durum nefsine muzaf... bir hak olarak tecelli etmiş değildir. Türkiye Büyük Millet Meclisi üyesi olarak istediği bu noksanlık kabul edilirse Türkiye Büyük Millet Meclisi üyelerini de toptan ilzam eder...

Bağlayıcı değildir, dediler. Kâfi derecede bu mevzu üzerinde işlenmiştir. Ben buna ancak infaz sırasında bağlayıcı mıdır, bağlayıcı değil midir, münakaşası icabederse görüşlerimi o vakit arz edeceğim. Çünkü henüz infaz safhasına girişilmemiştir. Sebebini de arz edeyim. Dilekçe Karma Komisyonunun Yüksek Meclislerce kabul edilen veya itiraza uğramadan kendiliğinden kesinleşen kararları aidolduğu mercilere tebliğ edilir. O merciler iki ay zarfında bu kararlar hakkında ne gibi bir muamele yaptığını Dilekçe Karma Komisyonuna bildirmeyi(e), 140 sayılı Kanunun mahsus hükümleri mucibince mecburdurlar. Biz bu mecburiyetin, henüz müddet bitmediği için, bu bağlayıcı kısmını, çok rica ediyorum, bu kürsüden tartışma mevzuu yapmıyalım. Çünkü, binnetice Anayasa Mahkemesine kadar sirayet ediyor. Anayasa Mahkemesinin kararları, yasamayı, idareyi, yargıyı, bütün vatandaşları ilzam eder. O itibarla bu ulvi müesseseye el vurmıyalım... ”¹⁴⁶⁶

Bütçe Kanunu Tasarısı üzerinde görüşmeler devam ederken, ilginç bir gelişme yaşanmış ve Cumhuriyet Senatosunun Tabii Üyelerinden Suphi Gürsoytrak ve Haydar Tunçkanat, verdikleri bir önerge ile, Bütçeye konan ödeniğin ödenmesinin, Anayasa Mahkemesinin kararı doğrultusunda yapılması yolunda bir şarta bağlanmasını; Cumhuriyet Senatosu Balıkesir Üyesi Nejat Sarlıcalı, Edirne Üyesi Tahsin Bangoğlu, Uşak Üyesi Kâmil Coşkunoğlu ve Tokat Üyesi Zihni Betil ise, konan ödeniğin tümüyle çıkarılmasını önermişlerdi¹⁴⁶⁷. Ancak, Karma Bütçe Komisyonu

¹⁴⁶⁶ C.S. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 4, Cilt: 27, Birleşim: 77, (06.05.1965), s. 83.

¹⁴⁶⁷ Tabii Üyeler Suphi Gürsoytrak ve Haydar Tunçkanat'ın önergesi şöyleydi:

“Cumhuriyet Senatosu Başkanlığına

Senatör ve milletvekillerinin aylık ve ödeneklerinin artırılmasına mütedair Dilekçe Komisyonunun lehte aldığı karar, gerek Meclislerimizde ve gerekse kamu oyunda geniş yankılar yapmış bulunmaktadır.

Psikolojik sebeplerin dışında aleyhteki iddiaların büyük ekseriyeti bu zammın Anayasamızın 82 nci maddesine aykırı olduğu ve ancak müracaat sahibine aidolduğu merkezindedir.

Bu durum muvacehesinde yapılan zammın Anayasa Mahkemesinden alınacak karara göre ödenebileceğini âmir bir hükmü bütçe gerekçesine (R) formülüne dercedilmesinin aksi halde Cumhuriyet Senatosu ve Millet Meclisi bütçesinin 11 nci bölüm 310 ncu ve 330 ncu maddelerine yapılmış olan 40 milyon lira ilâvenin çıkarılmasını arz ve teklif ederiz. ”. C.S. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 4, Cilt: 27, Birleşim: 77, (06.05.1965), s. 85. Balıkesir Üyesi Nejat Sarlıcalı, Edirne Üyesi Tahsin Bangoğlu, Uşak Üyesi Kâmil Coşkunoğlu ve Tokat Üyesi Zihni Betil'in önergesinde ise şöyle denilmektedir.

Başkanı Aydın Milletvekili İsmet Sezgin, Tabiî Üyelerin isteğinin, Bütçenin (R) formülüne ilişkin bir talep olduğunu ve bu hususun o kısmın görüşülmesi sırasında ele alınacağını bildirmiş; Birleşimi yöneten Başkanvekili Fikret Turhangil ise, ilk önergeyi İsmet Sezgin'in ileri sürdüğü nedenle; ikinci önergeyi de, görüşülen 11.000 fasıldaki ödeneğin 22.019.401 lira olması ve bundan 40 milyon liranın indirilmesinin imkânsızlığı nedeniyle, oya sunmamıştı¹⁴⁶⁸. Cumhuriyet Senatosunda, (R) formülünün görüşüldüğü 13 Mayıs 1965 tarihli 84. Birleşimde, Tabiî Üyelerden Suphi Gürsoytrak ve Haydar Tunçkanat, bu kez Tabiî Üye Sami Küçük'ün de katılımıyla, Anayasa Mahkemesinden sonuç alınana kadar bu ödeneklerin ödenmemesi yönündeki önergelerini tekrarlamışlarsa da¹⁴⁶⁹; Karma Bütçe Komisyonu Sözcüsü Sakarya Milletvekili Nuri Bayar, Komisyon olarak, ertelemenin fayda getireceğine inanmadıklarını; ayrıca, böyle bir kaydın, Parlâmentonun kendisi hakkında verdiği bir kararda, yine bizzat kendisinin kuşkuya düştüğü düşüncesini yaratacağını ileri sürerek, önergeye katılmadıklarını belirtmiş¹⁴⁷⁰ ve oya sunulan önerge, 29'a karşı 71 oyla reddedilmişti¹⁴⁷¹. Böylece, bu konu hakkında Cumhuriyet Senatosundaki görüşmeler tamamlanıyor ve Cumhuriyet Senatosu, Tasarıya, TBMM üyeleri için, Dilekçe Karma Komisyonunun kararı doğrultusunda, geçmiş yılları da kapsayacak bir biçimde, Bütçe Karma Komisyonunda eklenen ödenekleri kabul ediyordu.

Bütçe Kanunu Tasarısının, Cumhuriyet Senatosu ve Millet Meclisi Bütçelerine ilişkin hükümleriyle, TBMM üyelerinin geçmiş yıllara ait ödenekleri hakkındaki hükümleri, Millet Meclisinde, 18 Mayıs 1965 tarihli 108. Birleşimde ele alınmış ve orada da hararetli tartışmalara konu olmuş, üzerlerinde çokça değişiklik önergesi verilmişti. Bu bağlamda, Cumhuriyet Senatosunun Bütçesi ile ilgili olarak, 6; Millet Meclisi Bütçesi ile olarak da, 9 değişiklik önergesi sunulmuş bulunuyordu¹⁴⁷². Bu önergelerin bir kısmında, söz konusu ödeneklerin Tasarıdan tümünden çıkarılması; bir kısmında, TBMM üyeleri için konan bu ödeneğin, "Başkasının Vermediğini Millet

"Yüksek Başkanlığa

Cumhuriyet Senatosu eski Samsun Üyesi Cemalettin Bulak'ın ödenek ve yolluklarının yanlış hesabedilerek noksan ödendiği yolundaki müracaatı, Karma Dilekçe Komisyonu tarafından kabul edilerek karara bağlanmış ve bu karar Cumhuriyet Senatosu ve Millet Meclisince tasvibedilmiş idi.

Bunun üzerine de, Karma Bütçe Komisyonu, 1965 bütçesine T.B.M.M. nin bütün üyeleri için 40 milyon liralık ödenek koymuştur.

Sözü edilen kararlar; Anayasaya ve 1 sayılı Kanuna aykırı olduğundan 1965 bütçesine konulan 40 milyon lira ödeneğin tamamen kaldırılmasını arz ve teklif ederiz." **C.S. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1, Toplantı: 4, Cilt: 27, Birleşim: 77, (06.05.1965), s. 86.

¹⁴⁶⁸ **C.S. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1, Toplantı: 4, Cilt: 27, Birleşim: 77, (06.05.1965), ss. 86-87.

¹⁴⁶⁹ **C.S. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1, Toplantı: 4, Cilt: 27, Birleşim: 84, (13.05.1965), ss. 769-770.

¹⁴⁷⁰ **C.S. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1, Toplantı: 4, Cilt: 27, Birleşim: 84, (13.05.1965), s. 771.

¹⁴⁷¹ **C.S. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1, Toplantı: 4, Cilt: 27, Birleşim: 84, (13.05.1965), s. 771.

¹⁴⁷² **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 4, Cilt: 39, Birleşim: 108, (18.05.1965), ss. 556-562.

Yapar Kampanyası”na¹⁴⁷³ tahsis edilip, Millî Savunma Bakanlığı bütçesinin gemi yapım ve satınalma tertibine aktarılması, bir kısmında, sadece hakkında Dilekçe Karma Komisyonu kararı bulunan Cumhuriyet Senatosu eski üyesi Cemalettin Bulak’a ait olan meblağın korunması, diğer kısmın çıkarılması talep edilmekteydi. Bu önergelerle ilgili olarak, TBMM Karma Bütçe Komisyonu Sözcüsü, Sakarya Milletvekili Nuri Bayar, söz alıyor ve şu açıklamayı yapıyordu:

“Efendim, kısaca takrirler hakkındaki Komisyonun mütalâasını arza çalışacağım.

Mevzuubahis tahsisat Meclisler bütçelerine bir mühim sebepten konmuştur. Karma Dilekçe Komisyonu kararları tekevvün ettikten sonra Meclislerimizce bu karar onaylanmış ve Yüce Senato ile Yüce Meclisin

¹⁴⁷³ Kıbrıs’ta Rum çetelerin Türk ahali üzerinde uyguladığı öldürme ve şiddet hareketleri karşısında Türkiye Cumhuriyetinin andlaşmalardan kaynaklanan müdahale hakkını yerine getirmek istemesi sırasında NATO’ya ait silahların kullanılamayacağını belirtmesi sorunlara yol açmış bulunuyordu. Deniz Kuvvetlerinin elinde yeterli çıkarma gemisinin bulunmaması nedeniyle, bu gemilerin yapılmasını gerçekleştirebilmek için malî kaynak sağlanabilmesi amacıyla Cumhuriyet Gazetesi 1965 yılında “Başkalarının Vermediğini Millet Yapar” adlı bir bağış kampanyası düzenlemişti. **Cumhuriyet**, 6 Mayıs 1965. Bu konuda Milliyet Gazetesinde Abdi İpekçi, “Durum” adlı sütununda Kampanyayı destekleyen yazısında şöyle diyordu:

“... Kıbrıs meselesi bilindiği şekilde gelişirken, Millî Savunma Bakanlığımız elindeki sınırlı maddî imkânlarla rağmen, bu eksikliği gidermek üzere derhal teşebbüse geçmiş ve kendi tersanelerimizde çıkarma gemileri inşaatına başlanmıştır. Bu teşebbüsün ilk sonucunun alındığı ve inşaatı tamamlanan üç çıkarma gemisinin önümüzdeki günlerde donanmamıza katılacağı bildirilmektedir.

Dâvânın bu üç gemiyle halledildiği düşünülemez. Ayrıca Kıbrıs ihtilâfından sonra, masrafları esasen çok artmış bulunan Millî Savunma Bakanlığının, bu tip gemilerin inşaatına devam edebilmesi için maddî imkânları da geniş değildir. Bu durumda akla gelen tek yol, milletin desteğidir.

Türk basınının değerli ve ciddi gazetelerinden CUMHURİYET, bu hususu dikkate alarak bir teşebbüse geçmiş bulunuyor. CUMHURİYET gazetesi, donanmamıza gereken araçları sağlamak üzere milletçe bir kampanyanın düzenlenmesini teklif etmiş ve yarım asır önce buna benzer bir hareketin olumlu sonuçlarını hatırlatarak, o zaman yapıldığı gibi bir ‘Donanma Cemiyeti’ kurulmasını ileri sürmüştür.

İlk bakışta teklif, gerçekleştirilmesi güç bir iş gibi gözükebilir. Donanmamıza yeni harb gemileri kazandırmak için gereken para yüz milyonlar hanesinde olacaktır ve bu parayı sağlamak kolay değildir. Ancak şimdi ihtiyacı özellikle duyulan araçlar çıkarma gemileri olduğuna ve bu gemiler Türk tezgâhlarında yapılabildiğine göre, girişilen teşebbüsün gerçekleştirilmesi mümkündür. Kaldı ki çıkarma gemilerinin maliyeti yüz milyonlar değil, on milyonların altındadır.

İşin önemli bir yönü, bu kampanyanın taşıyacağı mânevî anlamdadır. Böyle bir teşebbüse karşı milletçe duyulacak ilgi, Kıbrıs konusuna Türk milletinin verdiği değer in ölçüsü olarak gösterilebilecektir. Dolayısıyla kampanyanın başarısızlığı aleyhimize bir istismar vesilesi yapılabilecektir. Bu bakımdan hareketin üstün bir başarıya ulaşması, yalnız donanmamızın güçlendirilmesi bakımından değil, taşıyacağı diğer anlamlar yönünden de zaruridir.

Bu hususlar dikkate alınınca sonucun en etkili bir şekilde sağlanmasına yardımcı olmak, herkese düşen bir görev haline gelmektedir. Nitekim teşebbüse karşı ilk günden beri gösterilen büyük ilgiye Hükûmet de katılmış bir Merkez Komitesi teşkil edilerek Donanma Cemiyeti kurulması hazırlıklarına resmen girilmiştir. Böylece CUMHURİYET gazetesinin teklifi hem Hükûmete hem de millete mal edilmekte, hepimiz tarafından desteklenmesi gereken bir hareket halini almaktadır...” **Milliyet**, 6 Mayıs 1965.

kararları vacibülittiba hale gelmiştir. Bu şartlar muvacehesinde bu Meclisin Sayın Başkanı ve bilâhara Parlâmentomuzda temsil edilmekle şeref kazanan partilerin sayın liderleri bu kararların Anayasaya muhalefeti, Anayasaya olan irtibatı hakkında sarîh beyanlarda bulunmuştur; Anayasaya aykırıdır, bu para verilemez ve bu suretle aziz arkadaşlarım, Yüce Senato ve Meclis Anayasaya aykırı karar izhar etmek mevkiinde bırakılmışlardır ve bu hâdisde de muallâkta kalmıştır, kararlar muallâktadır. O halde Yüksek Meclislerin Anayasaya aykırı karar izhar etme töhmetinden kurtulmasının bir yolu vardır; buna kim karar verecek? Buna Anayasa Mahkemesi karar verecektir. İşte Karma Bütçe Komisyonu, Yüce Senatonun ve Yüce Meclisin Anayasaya aykırı karar ittihaz etme ithamından kurtulmanın yollarını göstermiştir. Bu tahsisat münhasıran bu maksada yardım olsun diye konmuştur. Anayasa Mahkemesine gitme arzusunda olanlara imkân bahşetmek üzere konmuştur. Şimdi... Şimdi bu esbabı mucibe ile aziz arkadaşlarım, ayrıca Karma Bütçe Komisyonunun ötesinde, Yüce Senatonun da malî olmak mevkiinde bulunan bu tahsisatın, bu takrirler muvacehesinde reddini veya tayıyını tazammun eden takrirlere katılmamanız normal olurdu...”¹⁴⁷⁴

Daha sonra, Cumhuriyet Senatosu Bütçesi hakkında verilen değişiklik önergeleri oylanmış, tümü de reddedilmişti¹⁴⁷⁵. Millet Meclisi Bütçesine yönelik önergelerin oya sunulmasından önce, TBMM Bütçe Karma Komisyonu Başkanı Aydın Milletvekili İsmet Sezgin söz alıyor ve çok sayıda önerge verilmesiyle ilgili şu yakınmada bulunuyordu:

“Sayın Başkanım, bu konudaki görüşümüzü Cumhuriyet Senatosu bütçesinde sayın sözcümüz ifade ettiler. Zatiâliniz de biraz önce ifade ettiniz. Bütçe Karma Komisyonuna bu önergeler gelmemişti. Bendenizi mazur görmesini rica edeceğim, Sayın Divanın, âdeta hamiyet yarışı şeklinde verilen ve sayısı onu bulan bu önergeleri takibetmek imkânını dahi bulamadık. İştirak etmediğimizi ifade ederiz.”¹⁴⁷⁶

Komisyonun katılmadığı bu önergelerin tümü birlikte oylanmış ve hepsi reddedilmişti. Böylece, 1965 mâli yılı için, Milletvekilleri ve Senatörlerin yükseltilmiş ödenek ve yolluklarını içeren, Cumhuriyet Senatosu Bütçesi de, Millet Meclisi Bütçesi de kabul edilmiş oluyordu.

Millet Meclisinde, yükseltilmiş ödeneklerin, geçmiş yılları da kapsayacak biçimde ödenebilmesini sağlamak amacıyla, Bütçe Kanunu Tasarısının 16.

¹⁴⁷⁴ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 4, Cilt: 39, Birleşim: 108, (18.05.1965), s. 558.

¹⁴⁷⁵ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 4, Cilt: 39, Birleşim: 108, (18.05.1965), s. 559.

¹⁴⁷⁶ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 4, Cilt: 39, Birleşim: 108, (18.05.1965), s. 562.

maddesinde yer alan gider tertiplerinden yapılacak harcamalara eklenen (R) işaretli cetvelin, 29 Mayıs 1965 tarihli 119. Birleşimde görüşülmesi sırasında da tartışmalar yaşanmıştı. Bu arada, Van Milletvekili Şükrü Köseisoğlu, Hatay Milletvekili Sâki Zorlu ve Tekirdağ Milletvekili Fethi Mahramlı, verdikleri bir önerge ile, sözü edilen (R) cetveline bir ilâve yapılmasını istiyorlardı. Yapılması istenen ilâve şöyleydi:

*“...Milletvekillerinin her biri, Millet Meclisi ita âmirinin bilcümle işlem ve tutumlarına, Millet Meclisi Başkanlık Divanı nezdinde itiraz edebilirler. Başkanlık Divanı 3 gün içinde itirazı karara bağlar. Başkanlık Divanı, Millet Meclisinin tasvibine iktiran etmiş hususlarda Millet Meclisinin görüşüne aykırı karar veremez. Millet Meclisinin tahakkuk dairesi ve saymanlığı, Başkanlık Divanının kararına iktiran eden konularda, başkanlık Divanının kararını, tahakkuk evrakına eklemekle yetinip, verile emri aramaksızın tahakkuk ve tediye yapar.”*¹⁴⁷⁷

Açıkça anlaşılmaktaydı ki, önerge sahipleri, Bütçe Kanununun 16. maddesinin (R) işaretli cetveline yapılmasını istedikleri bu eklemeyle, Millet Meclisi Başkanı Fuad Sirmen’in, Cumhuriyet Senatosu ile Millet Meclisince onanmış olan TBMM Dilekçe Karma Komisyonu Raporunu uygulamama yönündeki kararını etkisiz kılmayı amaçlıyorlardı.

Bu önerge ile ilgili olarak ilk söz alan Ankara Milletvekili Emin Paksüt, yaptığı uzun konuşmada, önce sözü geçen önergeye değiniyor ve şunları söylüyordu:

*“Muhterem arkadaşlarım, 1965 yılı Bütçe kanunu tasarısını nihai safhada kanunlaştırmak üzereyiz. 16 ncı maddeye geldiğimiz sırada verildiğini, açıkça söyleyeyim, hayretle karşıladığım bu önerge, muhtelif bakımlardan Yüce Heyetinizin oylarına mazhar olacak bir önerge karakteri taşımamaktadır. Açıkça bilmek lâzımdır ki, bu önerge ile millet önünde tartışılması yapılan bir konunun, yani ödeneklerle ilgili konunun Anayasa Mahkemesi kararına iktiran etmeden önce halli gayreti, gizlenmeyecek bir şekilde ortada durmaktadır. Arkadaşlarımın, sükûnetle meseleyi incelemesinde fayda vardır...”*¹⁴⁷⁸

Emin Paksüt, konuşmasının devamında, bütçe kanunlarının farklı bir süreç içinde yapıldıklarına değiniyor ve bu nedenle, bütçe kanunlarına, bütçe dışında başka hükümlerin konamayacağına işaret ettikten sonra, Anayasanın 126. maddesinde yer alan, “Bütçe kanununa, bütçe ile ilgili hükümler dışında hiçbir hüküm konulamaz” düzenlenmesini hatırlatıyordu. Paksüt, konuşmasının sonlarında, Anayasa Mahkemesi kararı beklenmeden, ödemeler yapılса ve daha sonra Bütçe Kanununda bu ödeneklere ilişkin hükmü Anayasa Mahkemesi iptal etse dahi, Anayasa Mahkemesinin kararları geriye yürümeyeceği için, yapılmış olan ödemelerin, daha sonra istirdat edilemeyeceğine ilişkin iddiaların ileri sürülebileceğine de dikkat çekmekte ve şöyle demektedir:

¹⁴⁷⁷ **M.M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 4, Cilt: 41, Birleşim: 119, (29.05.1965), s. 386.

¹⁴⁷⁸ **M.M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 4, Cilt: 41, Birleşim: 119, (29.05.1965), s. 387.

“...Şimdi arkadaşlar, böyle bir durumda bunun ödenmesine müteallik ödeneği, Anayasa Mahkemesinin kararına iktiran etmeden biz hallederiz, tediye safhasına getiririz, alırız. Bir kere aldıktan sonra da, tâbirimi mâzur görün; Allah kerim, Anayasa Mahkemesi ya iptal kararı verir; ya vermez. İptal kararı verirse iadesi uzun zaman işidir. İptal kararı verirse kaldı ki; 152 nci maddedeki; geriye işlemez hükmüne sırtımızı dayar ve bunu ancak iptal tarihinden itibaren bundan sonraki milletvekilleri alamazlar ama, bizim aldıklarımız aldaktır tarzında mütalâa etmiye hukukan imkân yoktur. Böyle bir Devlet düzeninde; açıkça söyliyeyim, hukuktan bahsetmeye imkân yoktur. Kanunların Anayasaya aykırılığı denetiminden bahsetmeye imkân yoktur ve Anayasa Mahkemesini itibarlı bir organ olarak ayakta tutmaya imkân yoktur. Üzülerken arz ediyorum arkadaşlar; bize aidolmıyan bir kasanın anahtarına sahibolan âmiri itadır. Rica ediyorum, anahtarına sahipolmadığımız kasaya el sürmek teşebbüsünde bulunmıyalım. Anahtarına sahipolmadığımız kasayı bir başka vasıta ile açmak teşebbüsünde bulunmıyalım. Teşekkür ederim.”¹⁴⁷⁹

Bütçe Kanunu Tasarısında, yükseltilmiş ödeneklerin geçmiş yıllara da yayılmasına imkân tanıyan düzenleme ve bunun derhal uygulanmasını öngören önerge hakkında, daha sonra, CHP Grubu adına Genel Başkan İsmet İnönü, MP Grubu adına Genel Başkan Osman Bölükbaşı, CKMP Grubu adına Genel Başkan Ahmet Oğuz, YTP Grubu adına Genel Başkan Ekrem Alican ve AP Grubu adına Isparta Milletvekili Sadettin Bilgiç söz almışlardı¹⁴⁸⁰. Hayli gergin bir ortamda süren görüşmeler sırasında, hatiplerin zaman zaman birbirlerini suçladıklarına tanık olunuyordu. Bu bağlamda, CHP Grubu adına konuşan İsmet İnönü, diğer partilerde olduğu gibi, CHP içinde de bu değerlendirmenin Anayasaya aykırı olmadığını savunanların bulunduğunu, bu nedenle konuyu, bir Grup kararına bağlamadıklarını açıkladıktan sonra, sözlerine şöyle devam ediyordu:

“...Şimdi bir teklif ile Meclis Reisini nihai safhada ita âmirliğinden çıkarıp tahsisat kanununun hemen tatbikine geçilmesi, yani haksız zam dediğimiz ödemenin hemen verilmesi imkânı sağlanmış olacaktır...”

Bütçeden, yani millet Hazinesinden ödenecek bir paranın hakedilmemiş olduğu şüphesi ortada dururken, bu tahsisatın alınması emrivâki yapılmak isteniyor. Fertler kendilerini bir dâvada haklı görebilirler ve nihayete kadar haklarını almıya çalışabilirler. Fakat Büyük Millet Meclisinin haklı olduğu ancak Anayasa Mahkemesi kararıyla anlaşılabilir bir tediye emrivâki yapma yoluna sevk edilmesi gayreti, milletin tarihinde görülmemiş bir hâdisedir. Millet Meclisi ve demokratik rejim hüküm sürmediği zamanlarda dahi beytülmal denilen millet hazinesine haksız olduğu şüphesi mevcut iken heyet kararı veya tertibi eli el uzatıldığına misal gösterilemez.

¹⁴⁷⁹ M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 4, Cilt: 41, Birleşim: 119, (29.05.1965), s. 393.

¹⁴⁸⁰ M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 4, Cilt: 41, Birleşim: 119, (29.05.1965), ss. 393-403.

Bu sebeple, teklif edilen yeni kanun tadili haksız bir tasarrufu emrivâki yapmak neticesini doğuracaktır. Ve iddia ediliyor ki, Anayasa Mahkemesi bu tahsisatı iptal etse de sarf edilmiş tahsisatın iadesi mümkün olmayacaktır. Bile bile haksız bir tediyeinin hem emrivâki, hem tamir edilmez şekle girmesi için bu kadar tertipler alınmasından Millet Meclisinin şuurunu, basiretini ve haysiyetini korumayı vazife sayıyoruz. Bu teklifin reddolunması lâzımdır. Takririn açık oylamaya konmasını ayrıca teklif edeceğiz. Bütün bu gayretlere rağmen haksız yere Hazineye el uzatılmasını önleyemsek, bu parayı almak için rey verenleri, bilebildiğimiz kadar, herhalde bu haksız paranın alınmasını Anayasa Mahkemesi kararını beklemeden emrivâki yapanları önümüzdeki seçimlerde seçim mekanizmasının ilk kademesinden itibaren seçmen vatandaşa şikayet edeceğiz. Haksız ve sebepsiz bir tediyeinin yapıldığı Anayasa Mahkemesi kararıyla sabit olursa bu paranın Hazineye iadesi gerekecektir. Farzımuhal, bugünkü mevzuat haksız alınan parayı tekrar geri almak imkânını vermiyorsa elimize iktidar geçerse bu paraları geri almak için kanuni çare arıyacağız. Çünkü hukukî hiçbir tasarrufun haksız maksatla, bilerek, tasarrıf olarak emrivâki yapmak için kullanılmıyacağı kanaatindeyiz.”¹⁴⁸¹

MP Grubu adına konuşan Genel Başkan Osman Bölükbaşı da, kendisinin Dilekçe Karma Komisyonunun kararı ile TBMM üyelerine daha yüksek ödenek verilmesi durumunu benimsemediğini öteden beri açıkladığına dikkat çektikten sonra, böyle bir kararın çıkmasını, çoğunluğa sahip bulunmaları nedeniyle engelleyebilecek durumda olan partilerin, şimdi bu olanlara karşı çıkıyor görünmelerini yadırgadığını bildiriyordu. Bölükbaşı, Meclis Başkanının ita âmiri olma yetkilerini kısıtlamaya yönelik son önergeye de karşı olduğunu belirttiği konuşmasının bir yerinde şöyle demektedir:

“Muhterem arkadaşlarım, milletvekilleri ödeneklerine zam yapılmasına müncer olan bir kararın Yüksek Meclisten çıktığını biliyorsunuz. Bu karar çıkmadan önce burada yaptığım konuşmada kararın Anayasaya aykırı olacağını açıkça ifade etmiştim. Böyle bir kararın alınmasını önleyecek kuvvete ve imkâna sahibolan partilerin kendilerine düşen vazifeleri de yapmadıkları milletçe bilinmektedir. Sayın Halk Partisinin bu mevzuu alabildiğine vatan sathında istismar ettiği de cümlelerin mâlûmudur...

Arkadaşlar, ben verilen takriri doğru bulmuyorum. İta âmiri olan Meclis Başkanı doğru veya yanlış kanaatını açıklamış, ‘ben bunu Anayasaya aykırı görüyorum, ita âmiri olarak imza etmiyeceğim’ demiş. Bu takrir otomatikman kabul edilirse, şu neticeyi verecek: Yarın Meclis Başkanı bunu imza etmedi mi, bir ihtilâf çıktı; denecek, başka imza edecek bir insan aranacak. Hedefinin

¹⁴⁸¹ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 4, Cilt: 41, Birleşim: 119, (29.05.1965), ss. 393-394.

*bu olduğu intibai bende de hâsıl olmuştur. Bu itibarla takririn aleyhindeyim, aleyhinde rey vereceğim. Fakat gözüne sarımsak sürüp de ağılıyanların seçmenin huzuruna çıkıp beytümâle el uzatanlara karşı cihâd açacağım, demesindeki samimiyetsizliği de Türk Milletinin tesbit edebilmesi için biz de seçmenin önünde onları teşhir edeceğiz.”*¹⁴⁸²

CKMP Grubu adına söz alan Genel Başkan Ahmet Oğuz ise, ita âmirinin yetkilerine yönelik verilen önerge nedeniyle, konuşmaların tekrar TBMM üyelerinin ödeneklerine yöneldiğini; oysa, şimdi şikayet edilen durumun önlenmesi için, zamanında hiçbir siyasî partinin grup kararı almadıklarına dikkat çektiği konuşmasında; düşüncelerini, hayli gergin ve Birleşimi Yöneten Meclis Başkanı Fuad Sirmen’in sık sık müdahalede bulunmak zorunda kaldığı bir ortamda, şöyle açıklıyordu:

“Muhterem arkadaşlarım; ita âmirinin fonksiyonlarına taallük eden bir takrir münasebetiyle mevzu başka bir sahaya intikal ettirildi. Bunda haklı olduğu kadar bunun altında yatan nedenlerin de mânasının büyük olduğunda şüphe yoktur. Bu bahse girerken Sayın İnönü’nün grup adına söz alarak grupta bir karara bağlanmayan ve parti genel başkanı sıfatıyla görüşlerini ifade etmesi hususuna dikkat nazarlarınızı çekerim. Ortada ödenekler mevzuu münasebetiyle evvelâ Sayın Senato Başkanının huzurunda yapılan bir konuşma da, gelen arkadaşlarımızın ifadelerini telhis etmek lâzımgelirse, bütün gruplara rica olmak üzere, başta Sayın İnönü bulunmak suretiyle hiç kimse şahsi tasarruflara taallük eden bu hususta, gruptan bir selâhiyeti bulunmadığı hususunu sarahatle öne sermişlerdi... Öylesine sarahate varılmış idi ki, Sayın İnönü, grupum adına, arkadaşlarım adına bir söz söyleyecek durumda değilim, ama Sayın Meclis Bakanı Sirmen’in konuşmasında hakikat payı görmekteyim buyurmuşlardı...

Şimdi arkadaşlarım; netice ne oluyor? Demokratik sistem, asgari ahlâkın, faziletin, feragatin bulunduğu bir sistem olmak lâzımgelir. Gruplardan böylece karar alamıyanlar; milletvekillerinin şahsi tasarruflarına el uzatmakda hukukan ve vicdanen kendilerinde hak göremiyenler, bir seçimin arifesinde Türk milletinin karşısına geçip, onun istismarını yapmaktan başka bir yola giremediklerini acı ile tesbit etmiş bulunuyoruz...

Sayın İnönü, Parti Genel Başkanı sıfatıyla, diyerek konuşmalarına başladı. Dikkati nazarınıza arz ederim.

Hal böyle olunca bir ita âmirinin salâhiyeti bahis mevzuu olması halinde kendi milletvekilleri grupunu ve bütün milletvekillerini bir nev’i haksız iktisap karşısında bir genel başkan olarak itham etme durumuna girdi. Girince durum hüviyeti itibariyle bir partizan görüşle, memleket çapında, seçim

¹⁴⁸² M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 4, Cilt: 41, Birleşim: 119, (29.05.1965), ss. 394-396.

sathı mailinde bütün Meclisi teşkil eden grupları jurnal ederken, burada siyasi bir tabya kullanmaktan kendisini alıkoyamadı. İşte benim temas etmek istediğim nokta; 1962 de C.K.M.P. olarak ödeneklerin aleyhinde konuşmuş ve bu kanaatimizi bugün de söylemekte berdevamız. Ama ben, Türk Milletine seçimlerin arifesinde çıkıp da sizin Devletin kesesine nasıl el uzatarak, bu paraları çaldığınızı söyleyeceğim, diyen Sayın İnönü'ye demek istiyorum ki, yılların milyarlarına tesahubedip, bu memleketin hakkını, bu memleketin kaynaklarını geliştirmiyen lüzumsuz tasarruflarla, bu memlekette aldığınız neticelerle tesbit etmiş bulunduğunuzu unuttunuz mu?

Şu halde sayın arkadaşlarım, sözlerime son verirken şunu belirtmek istiyorum ki, gencimiz, kâmilimiz, yaşlımız, bu, fazilet ve karaktere dayanması gereken sistemin toprağını, zihniyetini, hüviyetini benliklerimizde taşıyamıyoruz. Bu memlekette demokrasinin önderliğini yapmak isteyen insanlarda bu vasıfların, bu hâdiselerle mevcudolmadığını görmenin acısıyla sözlerime son veriyor; hepimizi hürmetle selâmlıyorum.”¹⁴⁸³

YTP Grubu adına konuşan Ekrem Alican da, ödenekler konusunda, her siyasî partiden aleyhte olanlar gibi, lehte davrananların da bulunduğuna dikkat çekmekte ve bu konuda CHP'nin samimi olmadığını iddia etmekteydi. Alican, konunun mutlaka Anayasa Mahkemesine gitmesi gerektiğini savunurken, Meclis Başkanının elinden ita yetkisinin alınmasına yol açacak son önergeyi de benimsemediklerini açıklıyordu. Alican, konuşmasının bir kısmında şöyle demekteydi:

“...Bu itibarla gelin, samimî olun arkadaşlar. Gelin samimî olun, ödenekler konusunda sizin Grupunuzla diğer gruplar arasında hiç fark yoktur. Ödenekler konusunda bu kürsüden ödenekler lehinde en ileri konuşmaları yapan arkadaşlarımız sizin Grupunuzdan çıkmıştır. Vaktaki hâdisi Meclis kararı halini almıştır, ondan sonra C.H.P Grupu ve Partisi Lideri ile birlikte bir vatanseverlik yarışına girmiştir. Baştan itibaren bunu yapacaktınız, baştan itibaren grup kararı alacaktınız, o zaman ben bu kürsüye çıkıp C.H.P. bu kararı alabildi diyerek sizi tebrik edecektim. Yapamadınız. Bütün gruplar aynı hissiyat içindedirler. Lehinde olanlar da vardır, aleyhinde olanlar da vardır. Boşuna bu meseleyi lehinize istismara çalışmayın arkadaşlarım.

Dâvanın esasına gelince; biraz önce ifade ettiğim gibi; 1962 başında 1 sayılı Kanunun müzakeresi sırasında da böyle bir zammın –zam değildir bu– tazminatların Anayasanın tâyin ettiği ödenekler haddinin içerisine girmeyeceğini ifade ettim. Bugün de kanaatim aynıdır. Bu tazminatlar, milletvekilleri ödeneklerinin içine dâhil olamaz... Bu bizim kanaatlerimiz ama, bizim bu kanaatlerimiz vardır diye Millet Meclisini tezyif edici tutumlara girmek bizim ne hakkımızdır, ne de buna gücümüz yeter. Şimdi ben bu bütçenin

¹⁴⁸³ M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 4, Cilt: 41, Birleşim: 119, (29.05.1965), ss. 396-398.

içerisine ödeneklerin dâhil edilmiş olmasını bütçe sözcüsünün bu kürsüde ifade ettiği mucip sebepler içinde kabul ettim. Yani Anayasa Mahkemesine gitme imkânını sağlamak için bu ödenegi koyduk dediler. Bu miktarda konulmadan da bu iş halledilebilirdi. Bunlar bizim üzerinde şahsi kanaatler olarak ifade edeceğimiz hususlardır. Konuşulmuştur; bu mesele mutlaka Anayasa Mahkemesine gitmelidir. Anayasa Mahkemesinin kararı çıkıncaya kadar da milletvekilleri bu ödenekleri almamalıdırlar. Kanaatlerimiz budur.

... Verilmiş olan takririn de aleyhindeyiz...Biz grup olarak takririn aleyhinde olduğumuzu ve âmiri ita'atın bu şekilde değiştirilmesi gibi bir usulün Meclisimizce kabul edilmemesi gerektiği kanaatindeyiz, arz ederim. ”¹⁴⁸⁴

Bu tartışmalı konuda, siyasî parti grupları adına son söz alan, AP Grubu adına Isparta Milletvekili Sadettin Bilgiç'ti. Bilgiç, AP olarak, verilen bir önerge nedeniyle, ödeneklerin, siyasî polemik konusu yapılmamasını istedik diyerek başladığı konuşmasında, verilen bu önergeye karşı olduklarını açıklıyordu. Bilgiç'in konuşmasının ilgili kısımları şöyleydi:

“Muhterem Başkan, muhterem arkadaşlar, bir takrir vesilesiyle ödenekler konusunun başından sonuna kadar bu kürsüde polemik mevzuu yapılmamasını gönlümüz çok arzu ederdi. Maalesef hiç itiyadı olmadığı halde C.H.P. Genel Başkanı bu hususa vesile vermiştir...

Muhterem arkadaşlar, meseleyi buraya getirmesek, meseleyi büyük lâflar arkasında, millet, memleket, vatan kelimelerinin arkasına saklamasak ve olduğumuz gibi görünsek ve olduğumuz şekilde mütalâa etseydik çok daha iyi neticeler elde etmiş olurduk. Şu bir vakiadır ki, biz A.P. olarak ödenekler konusunun bu takrirle halledilmesinin karşısındayız. Bu takrir meseleyi halletmeye yeterli değildir. Mesele İctüzük yönünden ele alınmalıdır ve hakikaten Meclis Başkanının tutumunu, bu ve buna benzer birçok meselelerdeki tutumunu İctüzükle tasrih etmek istiyorsak, onu normal prosedürle ele almamız lâzımgelir...

Muhterem arkadaşlarım, biz parti olarak hakkından ve dâvasından emin olan bir siyasî teşekkülüz. Hiçbir endişemiz yoktur. Meclisin kararlarına da harfiyen riayetkârız. Şu bir vakiadır ki, bizim partimiz de grup kararı almamıştır. Ama bu kararın Anayasa Mahkemesine götürülmesi hususunda da parti yöneticileri olarak Temsilciler Meclisinde karar almış bulunmaktayız. Meclisin kararına hürmetkârız. Anayasa Mahkemesi kararına kadar da partimiz bu paraların alınmaması kararındadır. Muhterem arkadaşlarımızın bu bütçeye bu ödenegin konulması vesilesiyle vermiş oldukları takrirler bu istikamettedir.

¹⁴⁸⁴ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 4, Cilt: 41, Birleşim: 119, (29.05.1965), ss. 400-401.

Yüksek Meclisin almış olduğu bir kararı bu şekilde beytûlmale el sürmek şeklinde, hele Hazine'den haksız ve yersiz menfaat sağlamak şeklinde göstermeye çalışmak ve bunu bu şekilde izah etmek cidden yersiz, haksız ve mânasız bir iddia ve isnattır. Yüksek Meclisi bu isnatlardan tenzih ederim. Karar karardır. Ama hatalı karar olabilir; Anayasa Mahkemesi bu kararı tashih eder... ” ¹⁴⁸⁵

Sadettin Bilgiç, konuşması sırasında Millet Meclisi Başkanı Fuad Sirmen'i, Millet Meclisinin, gerek ödeneklerle ilgili kararını, gerek benzer başka kararlarını uygulamaması nedeniyle suçluyor; Başkan Fuad Sirmen de, bu suçlamaları Bilgiç'e aynen iade ettiğini bildiriyordu. Sadettin Bilgiç ve Meclis Başkanı Fuad Sirmen'in birbirlerini karşılıklı suçlamaları ve bu suçlamalar karşısında başka milletvekillerinin çeşitli yönde müdahaleleri, Millet Meclisi tutanaklarına şöyle yansımış bulunuyordu:

“A.P. GRUPU ADINA SADETTİN BİLGİÇ (Isparta) – “...Muhterem arkadaşlar; bir fazilet yarışı mücadelesine girmiyelim. Biz meselelerin sükûnetle ele alınmasına daima taraftarız. Meseleleri sükûnetle ele alacak olursak ve bir takriri vesile ittihaz ederek burada parti grubunun bir kararı olmadığı halde bu şekilde konuşmalar yapılmamış olsaydı bu noktaya asla değinmiyecektik. Ama, şunu katiyetle ifade edeyim ki; biz bu takririn meseleyi halledeceğine kaani değiliz. Çünkü Meclis Başkanının, yalnız bu meselede değil, buna benzer birçok meselelerde kararları uygulamamaya müsait ve mütemayil durumlarını bilmekteyiz. Bunları bu kürsiye getirmek istemezdik. (Soldan 'bravo' sesleri.)

...Meclis Başkanının, ödenekler vesilesiyle partisinin kaybettiği prestiji şahsında toplamaya çalışmasını da mâkul ve münasip görmüyoruz. (Soldan 'bravo' sesleri, alkışlar.)

BAŞKAN – Sayın Bilgiç, bu ithamınızı Başkanlık aynen size reddeder.

SADETTİN BİLGİÇ (Devamla) – Teşekkür ederim. (Alkışlar; soldan gürültüler.)

BAŞKAN – Müsaade buyurunuz, gürültü etmeyiniz. (Gürültüler ve 'nasıl reddeder' sesleri.) Tabiatıyla reddeder. (Gürültüler.) Bir kişinin sözü olsa ehemmiyet vermezdim. Ama, bir grup adına konuşan arkadaşın bu şekildeki beyanını reddediyorum. (Soldan, sağdan gürültüler.) Madde tâyini suretiyle Riyasetten sual sorarsınız, cevabını alırsınız. (Soldan, sağdan gürültüler.) Müsaade buyurun efendim. Riyasete karşı bu yolda ithamda bulunmaya hiç kimsenin hakkı yoktur. Soldan, sağdan gürültüler.) Oturunuz efendim, susun, sükûneti muhafaza edin.

TURHAN FEYZİOĞLU (Kayseri) – Riyaset Anayasayı koruyor. (Soldan, sağdan şiddetli gürültüler.)

¹⁴⁸⁵ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 4, Cilt: 41, Birleşim: 119, (29.05.1965), ss. 401-402.

BAŞKAN – Dediğinizi duyamıyorum. Duysam; Riyasete karşı bu yolda kimse hiçbir söz sarf etmek yetkisine sahip değildir. O ihtarı yapıyorum ve reddediyorum. (Soldan, sağdan şiddetli gürültüler.)

KADRI EROĞAN (Urfa) – Sayın Başkan; tenkidden münezzehtir midir, Riyaset? Bunu izah edin. Hatibin sözünü kesip konuşturamıyorsunuz.

BAŞKAN – Hatibin, Riyasette bulunan Başkana karşı bu yolda töhmette bulunmaya hakkı yoktur. Sual sorar, cevabını alır. Meclis kararını verir ve efkârı umumiye bilir.

SADETTİN BİLGİÇ (Devamla) – Muhterem arkadaşlarım, Sayın Başkan. (Gürültüler ve mahiyeti anlaşılamıyan sözler ve ayrıca ‘arzuunuza göre öyle mi ? ’ sözü.)

BAŞKAN – Arzuunuza göre hareket etmedi diye Meclis Başkanı hakkında bu yolda söz söyleyemezsiniz. (Gürültüler) Susunuz, oturunuz efendim.

Buyurunuz.

SADETTİN BİLGİÇ (Devamla) – Muhterem arkadaşların, biz hiçbir zaman Meclis Başkanının şahsi veya ... (Gürültüler ve mahiyeti anlaşılmıyan sözler.) (Meclis Başkanı Adalet Partisi sıralarına dönerek.)

BAŞKAN – Ne diyorsunuz, duymuyorum.

SADETTİN BİLGİÇ (Devamla) – Veya bir grubun arzusuna göre bir istikamette bulunmasını istemedik ve buna hiçbir zaman tenezzül etmedik. Muhterem arkadaşlarım, biz bir vakıayı dile getirdik. Meclis Başkanının şu anda dahi hissiyatını gizliyemiyerek, şahsi arzumuza alet olmadı diye Meclis Başkanını kötüleyemezsiniz, demiş olmasını kendisinin işgal ettiği makamın haysiyeti ile kabili telif bulmadığımı ifade etmek isterim. (Soldan, sağdan şiddetli alkışlar, ‘bravo’ sesleri.)

BAŞKAN – Sayın Bilgiç; Başkanın sözleri oturduğu yerden müdahale eden kimselere aittir. Yüce Meclise ait değildir. Bunu takdir mevkiindeyiz. Söylenen sözleri çevirerek başka türlü ifade etmeniz de size yakışmaz, buyurun. (Soldan, sağdan şiddetli gürültüler.)

İHSAN TOMBUŞ (Çorum) – Münakaşa edeceksen aşağıya in.

BAŞKAN – Sayın Tombuş, sözlerinizi karşılayabilecek...

SADETTİN BİLGİÇ (Devamla) – Meselelerimizi sükûnetle halletmemiz için her türlü imkân ve fırsat elimizde mevcuttur. Allaha bin şükür ki; Büyük Meclis hakkından emin, dâvasından emin ve neticesinden emindir. (Soldan ‘bravo’ sesleri)

TURAN ŞAHİN (Muğla) – Emin olduğu dâvası nedir, onu söyleyin.

SADETTİN BİLGİÇ (Devamla) – Müsaade buyurun beyefendi. Biz, C.H.P. si liderinin de Meclisi efkârı umumiye jurnal etmesinden korkmuyoruz. Türk milleti, kimin kime jurnal edilmesi lâzımgeldiğini artık tanımış ve bilmiştir. Müsaade buyurunuz. (Gürültüler) Ben mümkün olduğu kadar sükûnetle

meseleleri ele almak isteyen bir arkadaşınızım. Sureti katiyede tahriklerin de arkasından koşacak değilim. (C.H.P si sıralarından ‘koşamazsın, yetişemezsin’ sesleri ve gürültüler) Tenezzül de etmem...

BAŞKAN – Sayın Kabadayı, müdahale etmeyiniz.

SADETTİN BİLGİÇ (Devamla) – Muhterem arkadaşlarım şunu katiyetle ifade edelim ki, bir meselenin, takrir vesile ittihaz edilerek başından itibaren parti lideri olarak bu kürsüde en ufak bir şey beyan edilmemiş olduğu halde, bugün sanki memlekette her şey bitmiş gibi Yüksek Meclisin üzerine gölge düşürecek beyanlarda bulunmasının yersiz ve mânasızlığını tekrar işaret eder ve arkadaşlarım adına bu takririn de aleyhinde bulunacağımızı, Başkanlık Divanı tutumunu halledecek İcütüzük meselesinin de bilâhara usulüne uygun olarak tarafımızdan ele alınacağını ifade eder; hepinizi hürmetle selâmlarım. (Soldan, sağdan ‘bravo’ sesleri, alkışlar) ¹⁴⁸⁶

Sadettin Bilgiç’in konuşması bitince, CHP Grubuna sataşıldığını ileri sürerek, Elâzığ Milletvekili Kemal Satır, grup adına söz istemiş ve bu talep, yeni tartışmalara neden olmuştu¹⁴⁸⁷. Sonunda, Birleşimi yöneten Meclis Başkanı Fuad Sirmen, Kemal Satır’a söz vermişti. Ancak, Satır’ın konuşması sırasında da, bazı milletvekillerinin yerlerinden müdahaleleri devam etmiş ve Başkan Sirmen, oturumu tatil etmek zorunda kalmıştı¹⁴⁸⁸. 29 Mayıs 1965 tarihli 119. Birleşiminin, öğleden sonraki 2. Oturumunda, Kemal Satır konuşmasını tamamlıyor ve Başkan Fuad Sirmen, Van Milletvekili Şükrü Köserreisoglu, Hatay Milletvekili Saki Zorlu ve Tekirdağ Milletvekili Fethi Mahramlı tarafından verilen ve Bütçe Kanunu Tasarısının 16. maddesinde yer alan gider tertiplerinden yapılacak harcamalara ilişkin (R) işaretli cetvele, ita âmırlığı ile ilgili ekleme yapılmasına yönelik önerge hakkında Karma Bütçe Komisyonunun görüşünü soruyordu. Komisyon Sözcüsü Nuri Bayar da,

“Komisyon olarak bu takrirden yer alan hükümler usulî mahiyettedir. Komisyonun, bu usulî mahiyette olan değişiklik önergesine iltihakı mümkün değildir. (R) formülü bütçenin herhangi bir tertibinden yapılacak giderlerin mahiyet ve nev’ini tesbit eden basit formüllerdir. Bu önergede ifadesini bulan mahiyette usulî birtakım meseleleri kapsamasına imkân yoktur, aleyhindeyiz”

diyerek, bu önergeye katılmadıklarını açıklamıştı¹⁴⁸⁹. Ne var ki, tartışmalar yine devam etmiş ve Başkan Fuad Sirmen, Kırşehir Milletvekili Memduh Erdemir’e bir

¹⁴⁸⁶ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 4, Cilt: 41, Birleşim: 119, (29.05.1965), ss. 402-403.

¹⁴⁸⁷ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 4, Cilt: 41, Birleşim: 119, (29.05.1965), ss. 403-404.

¹⁴⁸⁸ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 4, Cilt: 41, Birleşim: 119, (29.05.1965), s. 405.

¹⁴⁸⁹ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 4, Cilt: 41, Birleşim: 119, (29.05.1965), s. 410.

ihbar cezası verdiğini açıklamıştı¹⁴⁹⁰. Sonunda, sözü edilen ve Millet Meclisi Başkanı ile Cumhuriyet Senatosu Başkanının ita âmiri olarak yapacakları işlemlere Başkanlık Divanı nezdinde itiraz edilmesini sağlayan ve her iki Başkanlığın da, Genel Kurulların kararlarına bağlanmış konularda, farklı bir uygulama sergileyemeyeceğine ilişkin hükmün, Bütçe Kanununun (R) cetveline eklenmesini öngören bu önerge açık oya sunulmuş ve 5 kabul, 5 çekim(n)ser oya karşı, 354 oyla reddedilmişti¹⁴⁹¹. Bu oylamadan hemen önce, ilginç bir durum yaşanıyor ve Samsun Milletvekili Mehmet Başaran, sözü edilen önergeye oy vermeyenlerin, önergede öngörülen ödenekleri de alamamalarının hükme bağlanmasını istiyordu¹⁴⁹². Birleşimi yöneten Başkan Sirmen, bu şekilde bir talebi oylatmasının mümkün olmadığını, İçtüzük ve Anayasa hükümlerine aykırı olduğunu belirterek, Mehmet Başaran'ın önergesini işleme koymayacağını açıklamıştı¹⁴⁹³. Bütün bu gelişmelerden sonra, Bütçe Kanununun 16. maddesine bağlı (R) cetveli oylanıyor ve Cumhuriyet Senatosunda olduğu gibi, Millet Meclisinde de kabul ediliyordu¹⁴⁹⁴.

bb- Bütçe Kanununun TBMM Üyelerinin Ödeneklerine İlişkin Tartışmalı Hükümlerinin Anayasa Mahkemesine Götürülmesi ve Anayasa Mahkemesinin Bu Hükümleri İptal Etmesi

Önce Cumhuriyet Senatosunda, sonra da Millet Meclisinde kabul edilen, 29 Mayıs 1965 tarih ve 619 sayılı “1965 Yılı Bütçe Kanunu”, 1 Haziran 1965 tarihli Resmî Gazetede yayımlanmıştı. Cumhuriyet Halk Partisi, Anayasa Mahkemesinde açtığı bir iptal dâvasında, TBMM Dilekçe Karma Komisyonunun kararı doğrultusunda, 1965 yılı Bütçesinde daha yüksek ödenek ve ona bağlı olarak yolluk verilebilmesini gerçekleştirebilmek amacıyla, bu Kanunun, Cumhuriyet Senatosu ve Millet Meclisi üyelerine, i- Cumhuriyet Senatosu Bütçesinin, “11000 Ödenekler” bölümünün, 11310 numaralı “Cumhuriyet Senatosu Üyeleri Ödenekleri” maddesinde, tasarıda önerilen miktara göre öngörülen 7.942.000 liralık fazlalık, ii- 11330 numaralı

¹⁴⁹⁰ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 4, Cilt: 41, Birleşim: 119, (29.05.1965), s. 413.

¹⁴⁹¹ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 4, Cilt: 41, Birleşim: 119, (29.05.1965), s. 418.

¹⁴⁹² Samsun Milletvekili Mehmet Başaran, bu talebini dile getirdiği önergede şöyle diyordu:

“Sayın Başkanlığa

Milletvekili ödenekleri hakkında yapılan yanlış tahakkukun düzeltilmesi neticesinde tashihine mütedair verilen karar icabı verilecek ödeneklerle ita âmirinin tâyinine ait önergeye rey vermiyenlerin bahsi geçen ödenekleri almaması hususunun oylanmasını rica ederim. Saygılarımla.” **M.M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 4, Cilt: 41, Birleşim: 119, (29.05.1965), s. 418.

¹⁴⁹³ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 4, Cilt: 41, Birleşim: 119, (29.05.1965), s. 418.

¹⁴⁹⁴ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 4, Cilt: 41, Birleşim: 119, (29.05.1965), s. 418.

“Cumhuriyet Senatosu Üyeleri Yollukları” maddesinde, tasarıda önerilen miktara göre öngörülen 3.971.000 liralık fazlalık, *iii-* Millet Meclisi Bütçesinin, “11000 Ödenekler” bölümünün, 11310 numaralı “Millet Meclisi Üyeleri Ödenekleri” maddesinde, tasarıda önerilen miktara göre öngörülen 19.000.000 liralık fazlalık, *iv-* 11330 numaralı “Millet Meclisi Üyeleri Yollukları” maddesinde, tasarıda önerilen miktara göre öngörülen 9.900.000 liralık fazlalık ile; bu fazlalıkların geçmiş yıllar için de ödenebilmesini sağlamak amacıyla, yine Bütçe Kanununun 16. maddesine bağlı (R) işaretli cetvelde yer alan ve geçmiş yıllara ait ödenek ve yollukların ilgili 11310 ve 11330 uncu maddelerden ödeneceklerini öngören hükümlerinin, Anayasaya aykırı olduğunu ileri sürerek, iptallerini talep etmişti ¹⁴⁹⁵. Bu dâva üzerine, Anayasa Mahkemesi, önce Bütçe Kanununun hukukî niteliğini değerlendirmiş ve gerek Anayasanın, gerek Genel Muhasebe Kanunu hükümlerinin, Bütçenin bir “kanun” olduğunu kuşku doğurmayacak bir biçimde açıkça gösterdiğini belirtip; bilimsel doktrinde de, bütçenin sadece şekil veya aynı zamanda maddi bakımdan bir kanun olduğu hususu üzerinde, kimi zaman bazı tartışmalar görülmekle birlikte, sonuç olarak bunun bir “kanun” olduğunda tereddüt edildiğini gösteren bir düşünceye rastlanılmadığına da dikkat çekerek; bütçenin bir kanun olduğunu saptamış ve açılan bu iptal dâvasında, Bütçe Kanunun söz konusu hükümlerinin Anayasaya uygunluğunu denetleyebileceğini karara bağlamıştı ¹⁴⁹⁶.

Daha sonra ilgili hükümlerin Anayasaya aykırı olduğu iddiasını inceleyen Anayasa Mahkemesi, anılan hükümleri Anayasanın 82. maddesine aykırı bularak, bunların iptaline karar vermişti. Anayasa Mahkemesi, 12 Temmuz 1965 tarihinde, oybirliği ile aldığı iptal kararında, şu gerekçelere dayanmaktaydı ¹⁴⁹⁷:

“...kanunlarımızda geçen (Maaş) ve (Aylık) terimleri arasında, birisinin eski diğerinin de yeni deyim olmaktan başka bir anlam ayırımı bulunmadığı anlaşılmaktadır. Öyle ki (Maaş Kanunu) adını taşıyan ve memurların ne gibi hallerde maaşa hak kazanacaklarına ilişkin hükümleri kapsıyan kanunun, bu istihkakların adının (Aylık) a çevrildiği zamanlarda da, adının (Maaş) olduğu zamanlardaki gibi uygulanmasına devam edilmiştir...

...

Diğer taraftan (Aylık) konusunun Anayasa'nın çeşitli maddelerinde de yer aldığı görülmektedir.

¹⁴⁹⁵ 1961 Anayasasının 149. maddesi uyarınca, TBMM’de temsilcisi bulunan siyasî partiler veya bunların meclis grupları ile, TBMM’de temsilcisi bulunmamakla beraber, son milletvekili genel seçimlerinde geçerli oyların en az yüzde onunu alan siyasî partiler; kanunların veya TBMM İçtüzüklerinin veya bunların belirli madde ve hükümlerinin Anayasaya aykırılığı iddiasıyla Anayasa Mahkemesinde doğrudan doğruya iptal dâvası açabilmekteydiler.

¹⁴⁹⁶ Bkz. Anayasa Mahkemesinin, 12 Temmuz 1965 tarih ve Esas 1965/19, Karar 1965/42 sayılı Kararı; **Anayasa Mahkemesi Karar Dergisi**, Sayı: 3, Ankara, 1971, ss. 178-181; **Resmî Gazete**, 4 Şubat 1966, Sayı: 12218.

¹⁴⁹⁷ Anayasa Mahkemesinin 12 Temmuz 1965 tarih ve Esas 1965/19, Karar 1965/42 sayılı Kararı için bkz. **A.k.**, ss. 181-199.

Gerçekten Anayasa'nın 117 nci maddesinde memurların aylıklarından, 134 üncü maddesinde hâkimlerin aylıklarından, 140 nci maddesinde Danıştay mensuplarının aylıklarından, 143 üncü maddesinde Yüksek Hâkimler Kurulu Başkan ve üyelerinin aylıklarından söz edilmektedir.

Bunlardan 117 nci maddenin son fıkrasında:

'Memurların nitelikleri, atanmaları, ödev ve yetkileri, hakları ve yükümleri, aylık ve ödenekleri ve diğer özlük işleri kanunla düzenlenir' denilmekte ve yukarıda sayılan diğer maddelerde de (aylık ve ödeneklerin kanunla düzenleneceği) ifadesi yer almaktadır.

Şu hükümlerin açık ifadelerinden de anlaşılacağı üzere Anayasa'mız da (Aylık) ile (ödenek) leri ayrı nitelikte düşünmüş ve bu nedenle de bunlara ayrı ayrı adlar vermiştir.

Buna göre, (Aylık) ile (Ödenek) konularını birbirinden ayrı nitelikte görerek Anayasa'nın çeşitli maddelerinde, gereklikçe adlarını ayrı ayrı belirten Anayasa koyucunun 82 nci maddeyi düzenlerken, bu ayırmadan vaz geçerek her iki konuyu (Aylık) terimi içerisinde birleşik olarak ön gördüğü ve böylece bu maddede sözü geçen (Birinci derecedeki Devlet memurunun aylığı) deyimini ile, memurların asıl görevleri dolayısıyla ve o görevin kadrosundan aldıkları (Aylıkları) ile, bir kısım memurların gördükleri görevlerin özellikleri sebebiyle (Tazminat) (Ödenek) ve benzeri adlar altında aldıkları başka istihkaklarını birlikte ifade etmek istediği yolundaki düşüncüyü haklı gösterecek herhangi bir sebep ve maddenin metninde de, buna delil olacak açık veya kapalı herhangi bir işaret mevcut değildir.

...

Görülüyor ki Türkiye Büyük Millet Meclisi Üyelerinin ödenekleri hakkındaki 1 sayılı Kanun da, gerek metin olarak, gerekse Millet Meclisi ve C. Senatosundaki görüşmelerin geçirdiği safhaları bakımından Anayasa'nın 82 nci maddesine uygun olup, burada geçen 'Kadrosu birinci derece olan Devlet memurunun aylığı' deyiminin ifade ettiği para miktarını; 7244 sayılı Kanunun 1 inci maddesindeki cetvelde birinci derece Devlet memurunun aylığı olarak gösterilen 2.000 lira ile 263 sayılı Kanunla yapılan % 35 zammın tutan 700 liranın toplam olan 2.700 lira olarak kabul etmek gerekmekte, bu miktara, bir kısım birinci derece memurlara başka hükümlere göre ve başka adlar altında verilmekte olan diğer istihkakların dahil bulunmadığı anlaşılmaktadır.

...

Binaenaleyh Anayasa'nın 82 nci maddesinde Türkiye Büyük Millet Meclisi Üyelerinin ödeneklerinin aşamıyacağı miktarı göstermek üzere ölçü olarak kabul edilmiş olan (Birinci derecedeki Devlet memurunun aylığı) deyimini, Devlet Memurları Aylıklarının Tevhit ve Teadülüne dair olan Kanunun birinci maddesinde yer alan ve 28/2/1959 günlü ve 7244 sayılı kanunla değiştirilip

24/2/1961 gün ve 263 sayılı Kanunla da % 35 zamma tabi tutulmuş bulunan birinci derece memurun bu gün almakta olduğu, 2.700 lirayı ifade etmektedir. Şu halde Türkiye Büyük Millet Meclisi Üyeleri ödeneğinin 2.700 liranın üstünde tesbitine Anayasa hükmü engel bulunmaktadır.

Dilekçe Karma Komisyonunun ... kararında Büyük Millet Meclisi Üyelerinin (Maaş)larının, Anayasa'da (Aylık) ve (Ödenek) olarak vasıflandırıldığı ileri sürülmekte ve şu hale göre, kararda adı geçmemekle beraber Anayasa'nın 82 nci maddesinde yer alan (Yolluk) da nazara alınmak suretiyle, Türkiye Büyük Millet Meclisi Üyelerinin istihkakının (Aylık, ödenek ve yolluk) olmak üzere üç unsurdan meydana geldiği durumu ortaya çıkmaktadır.

Halbuki yukarıdan beri yapılmakta olan açıklamalarda, Türkiye Büyük Millet Meclisi Üyelerinin istihkakının; miktarı aylık olarak hesaplanacak (Ödenek) ile, bunun yarısını geçmeyecek (Yolluk) olmak üzere iki unsurdan ibaret olduğu, (Aylık Ödeneklerinin) ise birinci derecedeki Devlet memurlarının aylığını geçemeyeceği, (Birinci derecedeki Devlet memurunun aylığı) ifadesine de, sadece Devlet Memurlarının Aylıklarının Tevhit ve Teadülü hakkındaki Kanunda birinci derece Devlet Memuriyetinin karşılığı olmak üzere belli edilmiş ve adı da kanunlarda (Maaş) veya Aylık olarak belirtilmiş bulunan esas istihkaklar dâhil olup bunun dışında bir kısım birinci derece memuriyetlerde bulunanlara, görevlerinin özelliği sebebiyle verilmekte olan veya terfie hak kazandıkları halde daha üst aylık derecesi bulunmadığı için şahsi kıdemlerinin karşılığını teşkil etmek üzere verilen ödenek; tazminat ve benzeri diğer istihkakların (Memur aylığı) teriminin kapsamına dâhil bulunmadığı, buna karşı olan görüşlerin, mevzuatımız bakımından yerinde olmadığı belirtilmiştir.

Şu duruma göre Dilekçe Karma Komisyonunun sözü geçen kararında yer alan ve yukarıdan beri açıklanan esaslarla bağdaştırılması mümkün bulunmayan düşüncelerin Anayasa'nın 82 nci maddesine uygun olmadığı meydandadır.

Diğer taraftan, 1965 yılı Bütçe Kanununa eklenmiş bulunan ve ayrıntıları aşağıda gösterilecek olan dâva konusu 40.813.000 liralık ödeneğin; Türkiye Büyük Millet Meclisi Karma Bütçe Komisyonuna verilen ve (Karma Dilekçe Komisyonu tarafından verilip Cumhuriyet Senatosu ve Millet Meclisinin tasviplerine iktiran etmek suretiyle kesinleşen karar karşılığı) gerekçesi ile bu miktar ödeneğin ilâvesini ve eski yıllara ait ödenek farklarının da verilmesini sağlamak üzere Bütçe Kanununa bağlı R işaretli cetvele gerekli meşruhatın verilmesini isteyen dört ayrı önerge üzerine Bütçeye eklendiği anlaşılmakta ve şu suretle söz konusu ödenek zammının 1965 yılı Bütçesine konulmasına Dilekçe Karma Komisyonunun adı geçen kararı dayanak olarak kabul edilmiş bulunmaktadır.

Halbuki Anayasa, yargı yetkisinin, Türk Milleti adına bağımsız mahkemelerce kullanılacağını ve hiç bir kimse veya organın kaynağını Anayasa'dan almayan bir Devlet yetkisi kullanamayacağını temel kurallar arasında saymış olması bakımından Devletten alacaklı olduğunu sanan bir kimsenin istemi üzerine Dilekçe Karma Komisyonunun ve bu Komisyonun kararı üzerine de Türkiye Büyük Millet Meclisinin, yasama ve idare organlarını bağlayıcı kazai nitelikte karar vermesi mümkün olmadığından söz konusu kararın; ister sadece karar konusunu teşkil eden şahıs için, isterse o durumda olanların tamamı için, bütçelere ödenek konulması zorunluğunu doğurmayacağı da tabiidir.

Bu sebeple, 1965 yılı Bütçe Kanununun dâva konusu hükümlerinin yerinde ve Anayasa'ya uygun olduklarını savunmağa bu bakımdan da imkân bulunmamaktadır.

...

Bu duruma göre, Cumhuriyet Senatosu ve Millet Meclisinin 1965 yılı bütçelerine konulmuş olup müfredatı ve madde numaraları yukarıda gösterilmiş bulunan 40.813.000 liralık ödenek ile geçmiş yıllara ait farkların da bu ödenekten tediyasını sağlamak amacı ile Bütçe Kanununun 16 ncı maddesine bağlı R işaretli cetvele konulmuş olan harcama formüllerinin Anayasa'ya aykırılığı anlaşılmış bulunduğundan iptalleri gerekmektedir.”

Anayasa Mahkemesinin, 12 Temmuz 1965 tarihli bu Kararı, 4 Şubat 1966 tarihinde Resmî Gazetede yayımlanmış; yayım öncesinde, Mahkeme Başkanı Lûtfi Akadlı imzalı bir tezkere ile Millet Meclisi Başkanlığına da bildirilmiş ve bu tezkere 15 Temmuz 1965 tarihli 146. Birleşimde, Birleşimi yöneten Başkanvekili Mekki Keskin tarafından Millet Meclisi Genel Kurulunun bilgisine sunulmuştu¹⁴⁹⁸. Anayasa Mahkemesi Başkanlığının sözü geçen ve Millet Meclisinde okunan Tezkeresinin baş kısmında,

“Millet Meclisi Başkanlığına

C.H.P. adına Genel Başkan İsmet İnönü tarafından; 619 sayılı 1965 yılı Bütçe Kanununun 11.000 numaralı bölümünün 11.310 ve 11.330 numaralı maddelerindeki ödenek fazlalıklarının ve buna ilişkin (R) cetveliyle diğer hükümlerin Anayasaya aykırı olduğundan bahsile iptali hakkında açılan dâva üzerine konu incelenmiş...”

denilmekteydi¹⁴⁹⁹. Bu kelimelerle başlayan Tezkerenin okunması bitince, Adalet Partisi Grubu adına Gümüşhane Milletvekili Sabahattin Savacı, bazı milletvekillerinin oturdukları yerden *“Adalet Partisi de itiraz etmişti”* şeklindeki

¹⁴⁹⁸ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 4, Cilt: 43, Birleşim: 146, (15.07.1965), s. 431.

¹⁴⁹⁹ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 4, Cilt: 43, Birleşim: 146, (15.07.1965), s. 431.

seslenişleri arasında söz istemişti. Savacı'nın gürültülü bir ortam içinde yaptığı açıklamanın ve bu açıklamaya yönelik müdahalelerin, Millet Meclisi tutanaklarına şöyle geçtiğini görüyoruz:

“A.P. GRUPU ADINA SABAHATTİN SAVACI (Gümüşhane) – Yüksek Meclisinizin ve bütün milletin(in) malûmudur ki, Parlâmento üyelerinin ödeneklerine taallûk eden itiraz yalnız Cumhuriyet Halk Partisi tarafından, onun Genel Başkanı tarafından yapılmamış, ilk defa, ondan daha önce Adalet Partisi ve Millet Partisi tarafından da yapılmıştır. (Gürültüler, gülüştürmeler).

BAŞKAN – Gürültüyü mucip bir hal yoktur, sükûnetle dinleyiniz efendim.

A.P. GRUPU ADINA SABAHATTİN SAVACI (Devamla) – Bilinmesi gerekli olan budur. (Gürültüler)

Muhterem arkadaşlarım; Anayasa Mahkemesine intikal eden bu itirazlar ya birleştirilerek, yahut aynı mealde kararlar olması hasebiyle bir arada Meclise sunulması lâzımgelir. Bunun gerek matbuatta, gerekse radyo ile neşrinde bir nevi propaganda vasıtası şeklinde halka duyurulmuş olmasından eza duyduğumuzu millet önünde ifade etmek isterim.

Yüksek Anayasa Mahkemesinin bu davranışını yüksek huzurunuzda, Türk Milleti önünde protesto ederim. (Soldan alkışlar) Bu beyanımın Adalet Partisi grubu adına zabıtlara geçmesini yüksek huzurunuzda arz etmek için söz aldım. Saygılarımı sunarım.

EMİN PAKSÜT (Ankara) – Usul hakkında söz istiyorum.

BAŞKAN – Sunuşlar bitmiştir. (C.H.P. sıralarından ‘Söz istiyoruz’ sesleri, gürültüler.)

EMİN PAKSÜT (Ankara) – Riyasetin tutumu hakkında söz istiyorum.

BAŞKAN – Bir sunuş sunduk, onun üzerinde eksiklikler hakkında konuştular. (C.H.P. sıralarından gürültüler, sıra kapaklarına vurmalar)

EMİN PAKSÜT (Ankara) – Anayasayı ihlâl ediyorsunuz, grup adına söz istiyorum. (Gürültüler.)”¹⁵⁰⁰

Birleşimi yöneten Başkanvekili Mekki Keskin, bu konu hakkında başka kimseye söz vermemiş ve Millet Meclisi tutanaklarına “Orta sıralardan gürültüler, sıra kapaklarına vurmalar, ‘Grup adına söz istiyor, söz ver,’ sesleri” şeklinde geçen müdahaleleri, “Oturunuz efendim yerinize, lütfen susunuz, yoksa ihtar cezası vermek mecburiyetinde kalacağım” sözleriyle karşılayarak, Gündemde yer alan Ordu Milletvekili Şadi Pehlivanhoğlu’nun, halen Türkiye’de komünizm faaliyet ve propagandasının mevcudolup olmadığı hususunun incelenmesi için bir Meclis Araştırması açılmasını isteyen önergesinin görüşülmesine geçmişti¹⁵⁰¹. Böylece, bu konu kapanmış bulunuyordu.

¹⁵⁰⁰ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 4, Cilt: 43, Birleşim: 146, (15.07.1965), ss. 431-432.

¹⁵⁰¹ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 4, Cilt: 43, Birleşim: 146, (15.07.1965), s. 432.

d- 1 Sayılı Türkiye Büyük Millet Meclisi Üyelerinin Ödenek ve Yollukları Hakkında Kanunda, 14 Temmuz 1965 tarih ve 657 Sayılı Devlet Memurları Kanunu İle Yapılan Değişiklik

22 Ocak 1962 tarih ve 1 sayılı Türkiye Büyük Millet Meclisi Üyelerinin Ödenek ve Yollukları Hakkında Kanunun 1. maddesinde, Türkiye Büyük Millet Meclisi Üyelerinin aylık ödeneklerinin, 7244 sayılı Kanunun 1. maddesindeki cetvelde yazılı kadrosu birinci derece olan Devlet memurunun aylığına, yolluklarının da bunun yarısına eşit olarak hesaplanacağı öngörülmekteydi. Bu düzenlemeden açıkça anlaşılmaktaydı ki, Türkiye Büyük Millet Meclisi Üyelerinin Ödenek ve Yolluklarının hesaplanmasında dikkate alınacak olan kanun, 7244 sayılı Kanundu. Ancak, Millet Meclisinin 12. Döneminin sona ermesine az bir zaman kala, 14 Temmuz 1965 tarihinde kabul edilen 657 sayılı Devlet Memurları Kanununun 237. maddesiyle, bazı başka kanunlarla birlikte, sözü edilen 7244 sayılı Kanun da yürürlükten kaldırılmıştı¹⁵⁰². Bu durumda, yürürlükten kaldırılan 7244 sayılı Kanuna yollama yapan 22 Ocak 1962 tarih ve 1 sayılı Türkiye Büyük Millet Meclisi Üyelerinin Ödenek ve Yollukları Hakkında Kanunun 1. maddesinin de değiştirilmesi gerekmektedir. İleride, 14 Temmuz 1965 tarih ve 657 sayılı Devlet Memurları Kanunu üzerindeki açıklamalarımızda da değinileceği gibi, 657 sayılı Kanunun, Millet Meclisince kabul edilen ilk metninde böyle bir düzenleme yer almamaktaydı. Sözü edilen değişiklik, metne Cumhuriyet Senatosundaki görüşmeler sırasında eklenmiş ve daha sonra Cumhuriyet Senatosunca yapılan değişiklikleri yeniden değerlendiren Millet Meclisinde, bazı karşı çıkanlar olmakla birlikte, Cumhuriyet Senatosunca yapılan bu değişiklik benimsenmişti¹⁵⁰³. Böylece, 22 Ocak 1962 tarih

¹⁵⁰² 14 Temmuz 1965 tarih ve 657 sayılı Devlet Memurları Kanununun 237. maddesinde şöyle denilmektedir:

“Madde 237 – Bu kanunun birinci maddesi kapsamına giren kurumlardaki memurlar hakkında:

a) 31.3.1926 tarih ve 788 sayılı Kanun ile ek ve tadilleri (238 nci maddenin 3 ve 4 ncü fıkralarında söz konusu edilen maddelerin düzenlediği konularla ilgili hükümler; bu kanunun yürürlüğe girdiği tarihi izleyen mali yıl başına kadar saklı kalmak şartıyla) bu kanunun yürürlüğe girdiği tarihte;

b) 2.7.1927 tarih ve 1108 sayılı, 8.7.1939 tarih ve 3656 sayılı, 2.3.1959 tarih ve 7244 sayılı kanunlarla bu kanunların ek ve tadilleri, teşkilât kanunları ile diğer kanunların bu kanuna aykırı hükümleri ve Devlet memurlarının hizmet şartlarını, niteliklerini, atanma ve yetiştirilmelerini, ilerleme ve yükselmelerini, ödev, hak, yüküm ve sorumluluklarını, aylıklarını ve ödeneklerini ve diğer özlük işlerini düzenleyen diğer hükümler; bu kanunun yürürlüğe girdiği tarihi izleyen mali yıl başından itibaren;

yürürlükten kalkar.” Sözü geçen hüküm için bkz. **T.B.M.M. Kanunlar Dergisi**, Dönem: 1, Toplantı: 4, Cilt: 48, s. 735; **Resmî Gazete**, 23 Temmuz 1965, Sayı: 12056.

¹⁵⁰³ Yukarıda, 657 sayılı Devlet Memurları Kanunu üzerindeki açıklamalarımızda da üzerinde durulduğu gibi, TBMM üyelerinin ödenek ve yolluklarının hesaplanmasında, Devlet Memurları Kanunu ile tesbit olunan en yüksek gösterge tutarının esas alınmasına, Edirne Milletvekili Fahir Giritlioğlu karşı çıkmış ve Cumhuriyet Senatosunca bu yönde yapılan değişikliğin, Millet Meclisince benimsenmemesini istemişti. Fakat, Devlet Memurları Kanununu inceleyen Millet Meclisindeki Geçici Komisyonun Başkanı İstanbul Milletvekili Fahrettin Kerim Gökay, TBMM üyelerinin ödeneklerinin belirlenebilmesi

ve 1 sayılı Türkiye Büyük Millet Meclisi Üyelerinin Ödenek ve Yollukları Hakkında Kanunun 1. maddesi, 7244 sayılı Kanunu yürürlükten kaldıran 14 Temmuz 1965 tarih ve 657 sayılı Devlet Memurları Kanunu ile değiştirilmiş bulunuyordu¹⁵⁰⁴. Bu bağlamda, 657 sayılı Devlet Memurları Kanununun “22 Ocak 1962 tarihli ve 1 sayılı Kanunun değiştirilmesi” kenar başlıklı 236. maddesinde, şöyle bir düzenleme öngörülmekteydi:

“Madde 236 – 22 Ocak 1962 tarihli ve 1 sayılı Kanunun 1 nci maddesi aşağıdaki şekilde değiştirilmiştir:

Madde 1 – Türkiye Büyük Millet Meclisi üyelerinin ödeneklerinin aylık tutarı, Devlet Memurları Kanunu ile tesbit olunan en yüksek göstergenin tutarıdır.

Türkiye Büyük Millet Meclisi üyelerinin yolluklarının aylık tutarı, yukardaki fıkra göre tesbit edilen ödeneklerinin aylık tutarının yarısına eşittir. Bu yolluklar hiçbir surette haczolunamaz.

*Yukardaki fıkralarda yazılı ödenek ve yollukların tediye esas olan tutarları, her bütçe yılı, Devlet Memurları Kanununun 154 ncü maddesinde yazılı katsayının uygulanması suretiyle hesab olunur.”*¹⁵⁰⁵

Bu durumda, 657 sayılı Devlet Memurları Kanununun yürürlüğe girmesi ile birlikte, TBMM üyelerinin ödenekleri ve yolluklarının hesaplanması, bu Kanundaki ilkelere göre yapılmaya başlanmış oluyordu¹⁵⁰⁶.

2- Uzun Vâdeli Plânın Yürürlüğe Konması ve Bütünlüğünün Korunması Hakkında Kanun (16 Ekim 1962 tarih ve 77 sayılı Kanun)

A. Anayasada Plânlı Kalkınmanın Öngörülmüş Olması

1961 Anayasasında getirilen yeniliklerden biri, ekonomik, sosyal ve kültürel kalkınmanın bir plâna bağlanacağını ve kalkınmanın bu plâna göre gerçekleştirileceğinin öngörülmüş olmasıydı. Bu bağlamda, 1961 Anayasasının

için, Devlet Memurları Kanunu ile bu tür bir bağlantı kurulması gerektiğinden bahisle, Cumhuriyet Senatosunda yapılan değişikliğin isabetli olduğunu savunmuş ve sonunda, söz konusu hüküm Millet Meclisince de benimsenerek yasalaşmıştı. Bu tartışmalar için bkz. **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 4, Cilt: 43, Birleşim: 145, (14.07.1965), ss. 354-357.

¹⁵⁰⁴ Millet Meclisi S. Sayısı: 977’e 1 nci ek, “Devlet memurları kanunu tasarısına dair Cumhuriyet Senatosu Başkanlığı tezkeresi ve Cumhuriyet Senatosunca yapılan değişiklikler hakkında Geçici Komisyon raporu”, **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 4, Cilt: 43, Birleşim: 145’in sonuna ekli, (14.07.1965), ss. 1-3, 18-24; **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 4, Cilt: 43, Birleşim: 145, (14.07.1965), s. 355.

¹⁵⁰⁵ **T.B.M.M. Kanunlar Dergisi**, Dönem: 1, Toplantı: 4, Cilt: 48, s. 733-734/42; **Resmî Gazete**, 23 Temmuz 1965, Sayı: 12056, s. 17.

¹⁵⁰⁶ Devlet memurlarının malî statüleri, 14 Temmuz 1965 tarih ve 657 sayılı Devlet Memurları Kanununun, “Malî Hükümler” başlıklı V. Kısımda yer alan, 146 – 186. maddelerinde ayrıntılı bir biçimde düzenlenmiş bulunuyordu. Bu hükümler için bkz. **T.B.M.M. Kanunlar Dergisi**, Dönem: 1, Toplantı: 4, Cilt: 48, ss. 733-734/26-32; **Resmî Gazete**, 23 Temmuz 1965, Sayı: 12056.

129. maddesinde, bu amaçla “Devlet Plânlama Teşkilâtı”nın kurulacağı ve bu birimin kuruluş ve görevleri ile plânın hazırlanmasında, yürürlüğe konulmasında, uygulanmasında ve değiştirilmesinde gözetilecek esasları ve plânın bütünlüğünü bozacak değişikliklerin önlenmesini sağlayacak tedbirlerin özel bir kanunla düzenleneceği belirtilmekteydi¹⁵⁰⁷. Ancak, hemen yukarıdaki açıklamadan da anlaşılacağı gibi, Anayasa, kalkınma plânını yapacak olan kurumun adını koymakla yetinmiş, bu kurumun oluşumunu, görev ve yetkilerinin neler olduğunu belirleme yetkisini kanun koyucuya bırakmıştı. Aynı şekilde, Anayasada, plânın hazırlanmasında, yürürlüğe konulmasında, uygulanmasında ve değiştirilmesinde ne gibi esasların gözetileceğinin, plânın bütünlüğünü bozacak değişikliklerin önlenmesi için ne gibi tedbirlerin alınacağını belirlenmesi yetkisi de kanuna bırakılmıştı. Anayasanın, kanun koyucuya yüklediği bu görevin bir kısmı, yani Devlet Plânlama Teşkilâtının kuruluşu, görev ve yetkileriyle, plânın uygulanmasında gözetilecek esasların gösterilmesi; Anayasanın hazırlanıp halkoyuyla kabulünden önce, Millî Birlik Komitesi tarafından çıkarılan 30 Eylül 1960 tarih ve 91 sayılı “Devlet Plânlama Teşkilâtının kurulması hakkında Kanun” la belirlenmiş bulunuyordu¹⁵⁰⁸.

¹⁵⁰⁷ 1961 Anayasasının 129. maddesinde şu hüküm yer almıştı:

“İktisadî, sosyal ve kültürel kalkınma plâna bağlanır. Kalkınma bu plâna göre gerçekleştirilir.

Devlet Plânlama Teşkilâtının kuruluş ve görevleri, plânın hazırlanmasında, yürürlüğe konulmasında, uygulanmasında ve değiştirilmesinde gözetilecek esaslar ve plânın bütünlüğünü bozacak değişikliklerin önlenmesini sağlayacak tedbirler özel kanunla düzenlenir.”

Bu maddenin gerekçesinde şöyle denilmektedir:

Bu madde ile, iktisadî, sosyal ve kültürel kalkınmanın bir plân çerçevesinde gerçekleştirilmesi esası kabul edilerek, ‘Plân’ kavramına Anayasada yer verilmiştir.

Bilhassa az gelişmiş memleketlerin kalkınması için, bütün iktisadî hayatı kaplayan bir plâna ihtiyaç olduğu bugün herkesçe kabul edilen bir gerçektir. Kısaca, dünya, en geniş anlamıyla, millî kaynakları en rasyonel şekilde kullanmaya çalışmak şeklinde ifade edilebilecek olan, plânlı ekonomiye gitmektedir.

Plânın muhtevası çeşitli olabilir. Bu siyasî bir tercih meselesidir. Anayasada, bu sebeple, kalkınma plânı yapılması esası konmakla beraber, plânın muhtevası tayininden kaçınılmıştır. Bununla beraber, entegre yatırım projelerinden teşekkül eden ve ekonomik muvazeneyle sıkı sıkıya ilgili bulunan plânın, bütünlüğünün, demokratik esaslar çerçevesinde korunması önemli bir mesele olarak ortaya çıkmaktadır. Bu meselenin halli, kanuna ve içtüzüklere bırakılmıştır.” Kâzım Öztürk, **Türkiye Cumhuriyeti Anayasası**, Cilt: III, s. 3395.

¹⁵⁰⁸ 30 Eylül 1960 tarih ve 91 sayılı “Devlet Plânlama Teşkilâtının kurulması hakkında Kanun” için bkz. **Resmî Gazete**, 5 Ekim 1960, Sayı: 10621; **T.C. Millî Birlik Komitesi Kanunlar Dergisi**, Cilt: 43, ss. 221-224. Çok kısa bir süre sonra kabul edilen ve bu Kanuna bazı yeni hükümler ekleyen, 12 Ekim 1960 tarih ve 99 sayılı “Devlet Plânlama Teşkilâtının kurulması hakkında 91 sayılı Kanuna ek Kanun” la, genel ve katma bütçeli idarelerle İktisadi Devlet Teşekküllerine mensup kişilerin Devlet Plânlama Teşkilâtında çalıştırılabilmeleri mümkün kılınmıştı. Sözü geçen 12 Ekim 1960 tarih ve 99 sayılı Kanun için bkz. **Resmî Gazete**, 15 Ekim 1960, Sayı: 10630; **T.C. Millî Birlik Komitesi Kanunlar Dergisi**, Cilt: 43, s. 233. 30 Eylül 1960 tarih ve 91 sayılı “Devlet Plânlama Teşkilâtının kurulması hakkında Kanun” da, Kurucu Meclis tarafından kabul edilen 1 Ağustos 1961 tarih ve 340 sayılı Kanunla ufak bir değişiklik yapılmış ve Devlet Plânlama Teşkilâtının, plânların yapılması, uygulanması ve koordinasyonu ile ilgili olarak, araştırma, etüt ve proje tetkiki gibi işleri, sözleşme ile yerli ve yabancı tüzel kişilere yaptırabilmesi hususu yeniden düzenlenmişti. 1 Ağustos 1961 tarih ve 340 sayılı Kanun için bkz. **Resmî Gazete**, 7 Ağustos 1961, Sayı: 10874; **T.C. Kurucu Meclis Kanunlar Dergisi**, Cilt: 44, s. 978.

B. Uzun Vâdeli Plânın TBMM’ce Onanması Yönteminin Bir Kanunla Belirlenmesi

a- Coşkun Kırca ve Arkadaşlarının Kanun Teklifi

30 Eylül 1960 tarih ve 91 sayılı “Devlet Plânlama Teşkilâtının kurulması hakkında Kanun” uyarınca, Yüksek Plânlama Kurulunda ve Bakanlar Kurulunda görüşülüp karara bağlanan uzun vadeli plânın, yasama organınca onanması gerekmektedir. Ancak, TBMM’nin, söz konusu onay işlemini bir kararla mı, yoksa bir kanunla mı yerine getireceği ve onaylamanın nasıl bir süreç izleyeceği, sözü edilen 30 Eylül 1960 tarih ve 91 sayılı Kanunda öngörülmemiştir. Bu nedenle, bu konuların da belirlenmesi için bir başka kanuna ihtiyaç vardı. İşte bu doğrultuda, Millet Meclisinin 12. Döneminin ilk yasama yılında, İstanbul Milletvekili Coşkun Kırca, Elâzığ Milletvekili Nurettin Arıdoğan, Erzincan Milletvekili Sadık Perinçek ve Aydın Milletvekili Orhan Apaydın, hazırladıkları bir kanun teklifiyle, bu hususları düzenlemişler ve 30 Mayıs 1962 tarihinde, Millet Meclisi Başkanlığına sunmuşlardı. Anılan Milletvekilleri, hazırladıkları kanun teklifinin genel gerekçesinde şöyle diyorlardı:

“Anayasanın 129 ncu maddesinin 2 nci fıkrası, Devlet Plânlama Teşkilâtının kuruluş ve görevlerinin ve plânın uygulanmasında takibedilecek esasların özel kanunla düzenlenmesinden bahsetmektedir. Bu özel kanun, Devlet Plânlama Teşkilâtının kurulması hakkında 30 Eylül 1960 tarihli ve 91 sayılı Kanundur.

Anayasanın 129 ncu maddesinin aynı fıkrası, plânın hazırlanmasında, yürürlüğe konmasında ve değiştirilmesinde gözetilecek esaslar ile plânın bütünlüğünü bozacak değişikliklerin önlenmesini sağlayacak tedbirlerin de özel kanunla düzenlenmesini gerektirmektedir.

*30 Eylül 1960 tarihli ve 91 sayılı Kanunun 14 ncü maddesi, uzun vadeli plânın Yüksek Plânlama Kurulunda ve Bakanlar Kurulunda geçireceği safhaları düzenledikten sonra, uzun vadeli plânın yasama organının onayına sunulacağı esasını koymaktadır. Ancak, ne Anayasada, ne de zikri geçen kanunda, yasama organının onayının hangi hukuki şekli alacağından bahis vardır. Bu onayın, uzun vadeli plânın bir kanunla uygun bulunması şeklinde olması, en doğru yol olacaktır. Gerçekten, bu nokta, kanunların ve bu arada bütçe kanunlarının plâna uygunluğunu sağlamak bakımından çok önemlidir.”*¹⁵⁰⁹

¹⁵⁰⁹ Millet Meclisi S. Sayısı: 232 ye 2 nci ek, “İstanbul Milletvekili Coşkun Kırca, Aydın Milletvekili Orhan Apaydın, Erzincan Milletvekili Sadık Perinçek ve Elâzığ Milletvekili Nurettin Arıdoğan’ın Uzun Vadeli plânın yürürlüğe konması ve bütünlüğünün korunması hakkında kanun teklifi ve Geçici Komisyon raporu” **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 1, Cilt: 7, Birleşim: 123’ün sonuna ekli, (01.10.1962), s. 1.

b- Teklifin Millet Meclisinde Görüşölüp Karara Bağlanması

İstanbul Milletvekili Coşkun Kırca ve 3 arkadaşı, Tekliflerinin, Anayasa ve Bütçe Komisyonlarınca kendi üyeleri arasından seçilecek altışar milletvekilinden kurulu bir Geçici Komisyonla görüşölmesini önermişler ve bu önerge, Millet Meclisi Genel Kurulunun, 1 Haziran 1962 tarihli 96. Birleşiminde kabul edilmişti¹⁵¹⁰. Her ne kadar, Geçici Komisyon, incelemesini tamamlayıp, hazırladığı 29 Haziran 1962 tarihli Raporu ve Rapor ekinde teklif üzerinde yaptığı bazı değıştirmeleri Millet Meclisi Başkanlığına sunmuşsa da; Hükümet, sözü edilen değıştirmeler üzerinde bazı değışiklikler önereceğini ve bu değışiklik önerilerinin Geçici Komisyonca incelenmesini talep ettiğinden, Geçici Komisyon Başkanlığı, daha önce sunduğu Raporun Komisyona iadesini önermiş ve bu öneri Millet Meclisi Genel Kurulunun 7 Eylül 1962 tarihli 113. Birleşiminde kabul edilmişti. Bu doğrultuda, sözü geçen Kanun Teklifi, Hükümet adına bazı Devlet Bakanlarının da katılımıyla Komisyonca yeniden incelenmiş ve Komisyon, Kanun Teklifinin tümü hakkındaki raporu yeniden kaleme almıştı¹⁵¹¹. Geçici Komisyonun Raporunda, yasama organının onayına sunulan Kalkınma Plânının, yasama organınca ne tür bir işlemle onaylayacağına ilişkin, şöyle denilmektedir:

“1. Anayasanın 129 ncu maddesinin 2 nci fıkrası, ‘Devlet Plânlama Teşkilâtının kuruluş ve görevleri, plânın hazırlanmasında, yürürlüğe konmasında, uygulanmasında ve değıştirilmesinde gözetilecek esaslar ve plânın bütünlüğünü bozacak değışikliklerin önlenmesini sağlayacak tedbirler özel kanunla düzenlenir’ demektedir.

Devlet Plânlama Teşkilâtının kuruluş ve görevleri ile plânın icra organı içerisinde hazırlanması hususunda uygulanacak esaslar ve plân yürürlüğe girdikten sonra uygulanmasında takibedilecek usuller -(ezcümle, yıllık programların hazırlanması ve yürütölmesi) konuları 30 Eylül 1960 tarihli ve 91 sayılı Kanunda yer almış bulunmaktadır.

İnceleme konumuz olan kanun teklifi ile de, plânın yürürlüğe konmasında uygulanacak kaideler ile değıştirilmesinde takibedilecek usul ve plânın uygulanma safhasında teşriî organca yerine getirilecek işlemler ve nihayet, plânın bütünlüğünü bozacak değışikliklerin (gerek yürürlüğe konma ve değıştirme safhasında, gerek teşriî organla ilgili olarak uygulama safhasında) önlenmesi için alınacak tedbirleri düzenlemektedir.

¹⁵¹⁰ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 1, Cilt: 6, Birleşim: 96, (01.06.1962), ss. 474-475.

¹⁵¹¹ Millet Meclisi S. Sayısı: 232 ye 2 nci ek, “İstanbul Milletvekili Coşkun Kırca, Aydın Milletvekili Orhan Apaydın, Erzincan Milletvekili Sadık Perinçek ve Elâzığ Milletvekili Nurettin Ardıçoğlu’nun Uzun Vadeli plânın yürürlüğe konması ve bütünlüğünün korunması hakkında kanun teklifi ve Geçici Komisyon raporu” **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 1, Cilt: 7, Birleşim: 123’ün sonuna ekli, (01.10.1962), s. 3.

30 Eylül 1960 tarihli ve 91 sayılı Kanunun 14 ncü maddesi, uzun vadeli plânın yasama organının onayına sunulacağı esasını koymakla beraber, bu onayın hangi hukuki şekil altında yapılacağından bahsetmemektedir. Bu onay işleminin Türkiye Büyük Millet Meclisi Birleşik toplantısında alınacak bir kararla yapılması uygun görülemeyeceğine ve Millet Meclisi ile Cumhuriyet Senatosundan ayrı ayrı alınacak onay kararlarının da - tıpkı Birleşik toplantıda alınacak bir karar gibi- Anayasanın 6 ncı maddesi muvacehesinde, icra organını ve idareyi bağlayıcı kudreti yeterli olmayacağına göre, bu teşriî onayın bir kanun şeklinde olması en doğru yol olacaktır.

Bu usullerin yasama meclislerinin içtüzüklerinde yer almasına imkân yoktur. Gerçekten, evvel emirde bu konuda Anayasanın mezkûr hükmü gereğince bir kanun sevki gerekmektedir. Kaldı ki, bu usullerin her iki yasama meclisini de bağlaması gerektiğinden, sadece ilgili meclisi bağlayan ve sırf onun kendi yetkileriyle ilgili olarak iç çalışmalarını düzenliyen içtüzüklerle bu konu düzenlenemez.”¹⁵¹²

Böylece, Geçici Komisyonca, onay işleminin bir parlamento kararı ile değil, kanun ile gerçekleştirileceği ve onay kanunlarının görüşülüp karara bağlanması sürecinde izlenecek yöntemin de bir kanunla belirlenmesi gerektiği kararlaştırılmış oluyordu.

Millet Meclisi Genel Kurulu, Coşkun Kırca ve arkadaşlarının Kanun Teklifi ile bu Teklif hakkındaki Geçici Komisyon Raporunu, 28 Eylül 1962 tarihli 122. Birleşimde görüşmeye başlamışsa da, daha hiçbir üye konuşmadan, 5 milletvekilinin istemi üzerine yoklama yapılmış ve çoğunluğun bulunmadığı anlaşıldığından Başkanvekili Mekki Keskin, oturuma son vermişti¹⁵¹³. Bu nedenle, Teklif üzerindeki görüşmelere esas itibarıyla, 1 Ekim 1962 tarihli 123. Birleşimde başlanmış ve aynı Birleşimde, Teklifin maddelerine geçilmesi kabul edilmişti¹⁵¹⁴. Bu görüşmeler sırasında, Teklife yönelik eleştirilerin, daha çok, uzun vadeli kalkınma plânı gibi önemli bir konunun TBMM’de nasıl onaylanacağına ilişkin düzenleme karşısında, Hükûmetin sessiz kalmasında yoğunlaştığı görülmektedir. Bu bağlamda, Millet Partisi Grubu adına konuşan, Çankırı Milletvekilli Kâzım Arar, şöyle diyordu:

¹⁵¹² Millet Meclisi S. Sayısı: 232 ye 2 nci ek, “İstanbul Milletvekili Coşkun Kırca, Aydın Milletvekili Orhan Apaydın, Erzincan Milletvekili Sadık Perinçek ve Elâzığ Milletvekili Nurettin Ardıçoğlu’nun Uzun Vadeli plânın yürürlüğe konması ve bütünlüğünün korunması hakkında kanun teklifi ve Geçici Komisyon raporu” **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 1, Cilt: 7, Birleşim: 123’ün sonuna ekli, (01.10.1962), ss. 3-4.

¹⁵¹³ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 1, Cilt: 7, Birleşim: 122, (28.09.1962), ss. 122-123.

¹⁵¹⁴ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 1, Cilt: 7, Birleşim: 123, (01.10.1962), ss. 196-204, 204-228.

“Muhterem arkadaşlar, bağı kanunlar vardır ki, henüz Meclise gelmeden umumun arzu etmediğı bir mahiyet arz eder ve bu istikamette kulis faaliyetlerini icabettirir. Bir plân mevzuu aylardan beri Türkiye’de ve basında geniş ölçüde tepkiler yarattı. Fakat bu tepki, plân mevzuundan ziyade, Plânlama Kanunundan önce Büyük Meclise getirilen Usul Kanunu hakkındadır. Kanun, dört milletvekili tarafından getirilmekte ve Hükümet bu mevzuda sâkit kalmaktadır. Bu derece hayati önemi haiz, beş yıllık bir plânlama işi, daha açıkçası beş yıllık bütçenin tamamını içine alan ve bütçenin nasıl ve ne istikamette ayarlanacağı henüz kati surette belli değildir. Ortada kanun mevcut değilken sonradan gelecek kanuna bir usul kanunu getirmek suretiyle Büyük Meclisin yasama hakkını tahdidetmeye hakkımız yoktur. Bu teklif hakikaten garibimize gitmekte ve bu taaccübümüzü de henüz önliyememiş bulunmaktayız...

...Biz, Anayasaya aykırı olduğuna sureti katiyede kaani bulunduğumuz bu kanunun, Anayasaya aykırılık noktasından bir kere de Anayasa Komisyonunda tetkik edilmesi lüzumuna kaani bulunuyoruz. Teşbih caizse doğmayan çocuğa kaftan biçme nevinden, ne olduğunu bilmediğimiz bir kanunu burada tetkik etmek, tezekkür etmek ve bir karara bağlamak mecburiyetinde değiliz arkadaşlar. Bunun mesuliyet ve vebalini yarın bizden soracaklar bulunur. Bu itibarla sayın Hükümetten rica ediyorum, bu derece ciddî ve önemi haiz bir kanunun, ön kanununu kendileri getirsinler... ” ¹⁵¹⁵

Adalet Partisi Grubu adına konuşan İstanbul Milletvekili Ferruh Bozbeyli de, Teklife bazı eleştiriler yöneltmekte ve değişik açılardan Anayasaya aykırılıklar bulunduğunu ileri sürmekteydi. Bozbeyli, bu aykırılıkları, şu noktalarda toplamaktaydı: *i-* Gündemdeki Teklifte, plânın onaylanmasına yönelik görüşmeler sırasında üyeler tarafından verilecek olan önergelerden, Hükümet tarafından plânın bütünlüğünü bozmayacağı belirtilenlerle, bozacağı belirtilenlerin, gerek komisyonda gerek Meclislerde üye tamsayısının farklı çoğunluğu ile kabul edileceğine yönelik hükmün varlığı; *ii-* Geri verme önergelerinin her biri hakkında konuşabilecek olanların sınırlandırılması; *iii-* Görüşme süresine sınırlama getirilmiş bulunması ve *iv-* Onama kanununun görüşülüp onanması sürecinin Anayasanın 92. maddesinde öngörülen sürece uymaması ¹⁵¹⁶.

Cumhuriyet Halk Partisi Grubu adına söz alan Ankara Milletvekili Emin Paksüt ise, önce, 1961 Anayasasının hazırlanışı sırasında, Plâna yönelik düzenlemede söz konusu olan bazı değişikliklere dikkat çekmekte ve daha sonra, Anayasanın mevcut 129. maddesinde, plânın onanmasında izlenecek yöntem hususunda, Meclisleri bağlayan bir hükmün yer almadığını belirterek, sözlerine şöyle devam etmekteydi:

¹⁵¹⁵ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 1, Cilt: 7, Birleşim: 123, (01.10.1962), ss. 196-197.

¹⁵¹⁶ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 1, Cilt: 7, Birleşim: 123, (01.10.1962), ss. 197- 200.

“...Şimdi muhterem arkadaşlar işte plân mevzuunda Anayasayı hazırlayan Meclis, kendinden sonra gelecek Meclisleri ve o zaman kadar da plân üzerinde çalışmaların tekemmül edeceğini dikkat(i) nazara alarak Anayasada bu esasları, bu prosedürü tesbit etmemiştir. Şu halde Yüksek Meclisinin prosedürü tesbit etmekte tamamen serbesttir. Bu prosedürün Yüksek Meclisin kararına iktiran ederek yapılacak bir kanunda şu veya bu yolla tanzim edilmesi takdirinde Yüksek Meclis Anayasayı ihlâl etmiş olmaz...”

Plân Kanununu yapması hususunda, yani plânın yürürlüğe konulması, plânın icabında değiştirilmesi ve her halü kârda plânın bütünlüğünü sağlayacak esasların tesbiti hususunda 129 ncu maddeye göre Meclis tamamen serbesttir. Bu durum esasen 92 nci madde ile halledilmiş olsa idi kanun vâzının yasama yetkisi, yasama faaliyeti takyidedilemeyeceğine göre, 129 ncu maddeye lüzum kalmazdı...”¹⁵¹⁷

Buna karşılık, Yeni Türkiye Partisi Grubu adına konuşan Hatay Milletvekili Şekip İnal, kalkınma plânının onanmasına ilişkin bu Kanun Teklifinde Anayasaya aykırılık görmediklerinin altını çizdikten sonra; bu Kanun uyarınca, Meclise sunulacak olan uzun vadeli kalkınma plânlarının bir **kanunla** değil, bir **kararla** onaylanması hususunu Grup olarak benimsediklerini belirtmekteydi. Bu konuda, Şekip İnal, aynen şöyle diyordu:

“...Yalnız bu usul kanundan sonra plânın ayrıca bir kanun mahiyetinde değil, doğrudan doğruya Yüksek Heyetinizin tasvip ve kararına iktiran eden bir esasa bağlanmasını grupumuz prensip itibarıyla kabul etmiştir. Bu itibarla sırası geldiğinde maddelerde esasları ihtiva eden birtakım tadil teklifleri arz edilecektir. Eğer Yüksek Heyetiniz bu değişiklikleri kabul ederse, yine kanunun ana hatları muhafaza edilmek şartıyla, bu değişiklikler dâhil, gelecek plânın bir karar halinde Yüksek Meclisinizce tasvibedilmiş olması neticesine varılmış olacaktır...”¹⁵¹⁸

Kanunun tümünün görüşülmesi sırasında, Cumhuriyet Halk Partisi Grubu adına Suphi Baykam, Yeni Türkiye Partisi Grubu adına Mahmut Vural, Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi adına Cevad Odyakmaz tarafından hazırlanan bir önerge ile, uzun vadeli kalkınma plânın TBMM’ce onanması işleminin kanunla değil, bir parlamento kararıyla gerçekleştirilmesi önerilmişti¹⁵¹⁹. YTP, bu önergeye katılacaklarını, hemen yukarıda gördüğümüz gibi açıklamıştı. Aynı şekilde, Teklifin tümü üzerinde CKMP Grubu adına görüşlerini açıklayan, Sivas Milletvekili Cevad Odyakmaz da,

¹⁵¹⁷ M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 1, Cilt: 7, Birleşim: 123, (01.10.1962), ss. 202-203.

¹⁵¹⁸ M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 1, Cilt: 7, Birleşim: 123, (01.10.1962), s. 203.

¹⁵¹⁹ M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 1, Cilt: 7, Birleşim: 123, (01.10.1962), s. 206.

“...Muhterem arkadaşlarım; huzurunuzda bulunan kanun teklifini prensip itibariyle, ana hükümleri itibariyle Anayasanın 129 ncu maddesi hükümlerine uygun olduğu için tasvip ediyoruz. Yalnız bâzı hükümlerinde grup olarak görüşlerimizi, daha evvel diğer parti gruplarına aksettirmiş ve gruplarla yaptığımız anlaşma neticesinde hazırlanmış olan tadil teklifleri huzuruza getirilecektir. Binaenaleyh, C.K.M. Partisinin, hazırlanan ve huzuruza getirilecek olan tadil esasları dairesinde benimsediğini ve bu suretle tümünü kabul ettiğini arz ederim...”

diyerek, onama işleminin kanunla değil, kararla yapılmasını destekleyeceklerini bildiriyordu¹⁵²⁰.

Aynı doğrultuda, Teklifi incelemiş olan Millet Meclisi Geçici Komisyon Sözcüsü İstanbul Milletvekili Coşkun Kırca da, onama işleminin kararla yapılması şeklindeki bir değişikliğe sıcak baktıklarını açıklamıştı. Kırca, 1961 Anayasasının hazırlanış sırasında, Temsilciler Meclisi Anayasa Komisyonunun kabul ettiği metinde, kalkınma plânının TBMM tarafından bir kanunla onanacağını belirtildiğine işaret ettikten sonra; Temsilciler Meclisinin, bu hükmü benimsemediğine ve onay biçiminin Anayasada düzenlenmeyip kanun koyucunun takdirine bırakıldığına dikkat çekerek¹⁵²¹, onay işleminin kanunla yapılabileceği gibi, başka şekilde yapılabilmesinin de mümkün olduğunu bildirmekteydi¹⁵²².

¹⁵²⁰ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 1, Cilt: 7, Birleşim: 123, (01.10.1962), s. 204.

¹⁵²¹ 1961 Anayasasını hazırlayan Kurucu Meclisin birinci kanadını oluşturan Temsilciler Meclisinin Anayasa Komisyonu, bu konuda hazırladığı öneride şöyle demektedir:

“İktisadi, sosyal ve kültürel kalkınma plâna bağlanır. Plân, Bakanlar Kurulu tarafından hazırlanan ve Türkiye Büyük Millet Meclisince kabul edilen bir kanunla yürürlüğe konulur:

Kalkınma bu plâna göre gerçekleştirilir.

Plân Kanununun hazırlanmasında, uygulanmasında ve değiştirilmesinde gözetilecek esaslar ve plânın bütünlüğünü bozacak değişikliklerin önlenmesini sağlayacak tedbirler; özel kanunda; tasarrufların Meclislerce görüşülmesinde ve kabulünde uygulanacak usuller; meclislerin içtüzüklerinde gösterilir.”

Temsilciler Meclisindeki görüşmeler sırasında bazı hususlar değiştirilmiş ve madde üzerindeki ikinci görüşmeye, Komisyon yeni bir metin sunmuştu. Bu yeni metin şöyleydi:

“İktisadi, sosyal ve kültürel kalkınma plâna bağlanır.

Kalkınma bu plâna göre gerçekleştirilir.

Plânın hazırlanmasında, yürürlüğe konmasında, uygulanmasında ve değiştirilmesinde gözetilecek esaslar ve plânın bütünlüğünü bozacak değişikliklerin önlenmesini sağlayacak tedbirler; özel kanunla düzenlenir.”

Temsilciler Meclisince kabul edilen bu metne, Millî Birlik Komitesinde “Devlet Plânlama Teşkilâtı” da dahil edilmişti ve bu eklemeyi ötürü, metni son kez görüşmesi gereken Kurucu Meclisin de bu eklemeyi benimsemesiyle, 1961 Anayasasının “Kalkınma plânı ve Devlet Plânlama Teşkilâtı” kenar başlıklı 129. maddesi kabul edilmiş olmaktadır. Bütün bu süreç için bkz. Kâzım Öztürk, **Türkiye Cumhuriyeti Anayasası**, Cilt: III, ss. 3396-3423. Görüldüğü gibi, Temsilciler Meclisi Anayasa Komisyonunun ilk metninde, Bakanlar Kurulunun hazırlayacağı uzun vâdeli kalkınma plânının yasama organınca bir “kanun”la kabul edilmesi öngörülmüşken; daha sonraki süreçte, bu kabul işleminin bir “karar”la gerçekleştirilmesi benimsenmişti.

¹⁵²² **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 1, Cilt: 7, Birleşim: 123, (01.10.1962), ss. 205-206

Hemen yukarıda sözünü ettiğimiz, CHP, YTP ve CKMP Grupları adına verilen önergede, bu hususu sağlayan bir 1. madde önerisi de sunulmaktaydı. Gerçekten, Cumhuriyet Halk Partisi Grubu adına Suphi Baykam, Yeni Türkiye Partisi Grubu adına Mahmut Vural, Cumhuriyetçi Köylü Partisi Millet Partisi adına Cevad Odyakmaz tarafından hazırlanan önergede, Teklif metnindeki “...*Uzun vâdeli plân, Bakanlar Kurulunca incelenerek kabul edildikten sonra, **bir kanun tasarısına ekli olarak*** (abç) *Millet Meclisi Başkanlığına sunulur*” hükmü yerine¹⁵²³, “*Uzun vâdeli plân, 30 Eylül 1960 tarihli ve 91 sayılı Kanunun 14 ncü maddesi gereğince Bakanlar Kurulunca kabul edilip, Bakanlar Kurulu üyelerince imzalandıktan sonra Türkiye Büyük Millet Meclisince onaylanmak üzere Başbakanlık tarafından Millet Meclisi Başkanlığına sunulur*” hükmü öneriliyordu. Böylece, onama işleminin bir kanunla yapılmasından vazgeçilmekteydi. TBMM, onay iradesini, ortaya, bir kanunla koymayacağına göre, bu irade hukuk dünyasına bir karar ile yansıyacak demektir¹⁵²⁴.

Nitekim, Kanun Teklifinin tümü üzerindeki görüşmeler bitip de, maddelerine geçilmesi kabul edildikten sonra, 1. maddeye yönelik olup, Baykam, Vural ve Odyakmaz’ın imzalarını taşıyan yukarıdaki değişiklik önergesi, Millet Meclisi Genel Kurulunca kabul edilmişti¹⁵²⁵. Millet Meclisi, maddeler üzerindeki görüşmeleri, 3 Ekim 1962 tarihli 124. Birleşimde tamamlamış¹⁵²⁶ ve kabul edilen metin, Cumhuriyet Senatosuna gönderilmişti.

Millet Meclisinde kabul edilen ve hayli karmaşık bir süreç öngören metin uyarınca, Bakanlar Kurulunda kabul edilen uzun vâdeli plânın, onay için Başbakanlık tarafından Millet Meclisi Başkanlığına sunulması gerekiyordu. Uzun vâdeli plân, Türkiye Büyük Millet Meclisi Plân Karma Komisyonunda görüşülecekti. Plân Karma Komisyonu, 1961 Anayasasının 94. maddesinde öngörülen Türkiye Büyük Millet Meclisi Bütçe Karma Komisyonu üyelerinden oluşmaktaydı. Komisyon incelemesinden geçen plân, önce Cumhuriyet Senatosuna gelmekte ve orada görüşülüp karara bağlandıktan sonra, tekrar TBMM Plân Karma Komisyonunca ele alınmaktaydı. Plân en son Millet Meclisinde görüşülmekteydi ve son kararın Millet Meclisince verileceği hüküm altına alınmıştı.

¹⁵²³ Millet Meclisi S. Sayısı: 232 ye 2 nci ek, “İstanbul Milletvekili Coşkun Kırca, Aydın Milletvekili Orhan Apaydın, Erzincan Milletvekili Sadık Perinçek ve Elâzığ Milletvekili Nurettin Ardıçoğlu’nun Uzun Vadeli plânın yürürlüğe konması ve bütünlüğünün korunması hakkında kanun teklifi ve Geçici Komisyon raporu” **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 1, Cilt: 7, Birleşim: 123’ün sonuna ekli, (01.10.1962), s. 8.

¹⁵²⁴ Bu konuda ayrıntılı bilgi için, bkz. Turgut Tan, **Planlamanın Hukuki Düzeni**, Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü Yayınları No. 154, Ankara, 1976, ss. 77-148.

¹⁵²⁵ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 1, Cilt: 7, Birleşim: 124, (03.10.1962), s. 298.

¹⁵²⁶ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 1, Cilt: 7, Birleşim: 124, (03.10.1962), ss. 298-317.

c- Millet Meclisinin Kabul Ettiği Metnin Cumhuriyet Senatosunda Görüşölüp Kabul Edilmesi ve Teklifin Kanunlaşması

Millet Meclisinin kabul etmiş olduğu metni, Cumhuriyet Senatosunda, Cumhuriyet Senatosu Anayasa ve Adalet Komisyonu ile Bütçe Komisyonundan oluşan bir Karma Komisyon değerlendirmiş¹⁵²⁷ ve söz konusu Kanun Teklifi, Karma Komisyon raporu ile birlikte 16 Ekim 1962 tarihli 92. Birleşimde, Cumhuriyet Senatosu Genel Kurulunca ele alınmıştı¹⁵²⁸.

Cumhuriyet Senatosundaki görüşmeler sırasında bazı üyeler, Millet Meclisince kabul edilen metni eleştirmişler ve çeşitli yönlerden Anayasaya aykırılık bulunduğunu ileri sürmüşlerse de¹⁵²⁹; Cumhuriyet Senatosu Genel Kurulu, Kanun Teklifini görüşmeye başladığı 16 Ekim 1962 tarihli 92. Birleşimde, Millet Meclisinden gelen metni, aynen kabul etmiş ve Teklif kanunlaşmıştı¹⁵³⁰.

Böylece, TBMM, 1961 Anayasasının öngördüğü plânlı kalkınmayı gerçekleştirecek olan uzun vâdeli plânın, yasama organınca nasıl onaylanacağını belirleyen ve diğer kanun tasarısı ve tekliflerinin uzun vâdeli plâna uygun olmasını sağlayacak önlemleri gösteren Kanunu kabul etmiş oluyordu. 16 Ekim 1962 tarih ve 77 sayılı “*Uzun vâdeli plânın yürürlüğe konması ve bütünlüğünün korunması hakkında Kanun*”, Cumhurbaşkanı tarafından, 18 Ekim 1962 tarihinde Resmî Gazetede yayımlanmıştı¹⁵³¹.

Hemen izleyen ay içinde, Bakanlar Kurulunca hazırlanıp onay için TBMM’ye sunulan ilk uzun vâdeli plân olan Birinci Beş Yıllık Kalkınma Plânı (1963–1967), 77 sayılı bu Kanun uyarınca Cumhuriyet Senatosunca görüşölüp kabul edildikten sonra Millet Meclisinde ele alınmış ve Millet Meclisinin 21 Kasım 1962 tarihli 11. Birleşiminde, 92 ret ve 44 çekimser oya karşı, 216 oyla kabul edilmişti¹⁵³².

¹⁵²⁷ Cumhuriyet Senatosu S. Sayısı: 93, “Uzun Vâdeli Plânın yürürlüğe konması ve bütünlüğünün korunması hakkındaki kanun teklifinin Millet Meclisince kabul olunan metni ve Cumhuriyet Senatosu Anayasa ve Adalet Komisyonu ile Bütçe Komisyonundan müteşkil Karma Komisyon raporu”, ss. 1-3.

¹⁵²⁸ **C.S. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1, Toplantı: 1, Cilt: 5, Birleşim: 92, (16.10.1962), s. 423.

¹⁵²⁹ **C.S. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1, Toplantı: 1, Cilt: 5, Birleşim: 92, (16.10.1962), ss. 423-461.

¹⁵³⁰ **C.S. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1, Toplantı: 1, Cilt: 5, Birleşim: 92, (16.10.1962), s. 461.

¹⁵³¹ **Resmî Gazete**, 18 Ekim 1962, Sayı: 11235; **T.B.M.M. Kanunlar Dergisi**, Dönem: 1, Toplantı: 1, Cilt: 45, ss. 703-706.

¹⁵³² **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 2, Cilt: 9, Birleşim: 11, (21.11.1962), s. 552; **T.B.M.M. Kanunlar Dergisi**, Dönem: I, Toplantı: 2, Cilt: 46, s. 804 sonunda yer alan “Kararlar” kısmı.

İlk Kalkınma Plânının, 77 sayılı Kanunun öngördüğü yöntem doğrultusunda, Millet Meclisince kabulü üzerine, Başbakan İsmet İnönü, yaptığı uzun bir değerlendirme ve teşekkür konuşmasının son kısmında şöyle diyordu:

“...Plân iki yıl gibi kısa sayılabilecek bir zaman içinde hazırlanmıştır. Bu zaman içinde bir yandan çalışmaları koordine eden Devlet Plânlama Teşkilâtının kuruluşu tamamlanmış, bir yandan da plân çalışmaları yürütülmüştür. Bu çalışmalar kapalı duvarlar içinde değil, demokratik plânlama

3- Millî Güvenlik Kurulu Kanunu (11 Aralık 1962 tarih ve 129 sayılı Kanun)

A. Millî Güvenlik Kurulunun Anayasada Düzenlenmiş Olması

1961 Anayasasından önce, kanunla düzenlenmiş olup da; 1961 Anayasasını yapan Kurucu Meclisin, doğrudan Anayasada yer almasını tercih ettiği kurumlardan biri, Millî Güvenlik Kurulu idi. Gerçekten, 1961 Anayasasının kabulünden önce, 30 Mayıs 1949 tarih ve 5399 sayılı “*Millî Savunma Yüksek Kurulu Kanunu*” ile¹⁵³³ düzenlenmiş olan ve benzer bir işlevi yerine getiren “*Millî Savunma Yüksek Kurulu*”na, 1961 Anayasasında, farklı bir ad ve yapı altında doğrudan Anayasada yer verilmiş bulunuyordu¹⁵³⁴. Bu bağlamda, Millî Güvenlik Kurulu, 1961 Anayasasının, Cumhuriyetin Temel Kuruluşunu belirleyen Üçüncü Kısımının “Yürütme” Başlıklı İkinci Bölümünde yer alan 111. maddede, düzenlenmişti. Bu maddede aynen şöyle deniliyordu:

“Millî Güvenlik Kurulu, kanunun gösterdiği Bakanlar ile Genelkurmay Başkanı ve Kuvvet temsilcilerinden kuruludur.

Millî Güvenlik Kuruluna Cumhurbaşkanı Başkanlık eder; bulunmadığı zaman, bu görevi Başbakan yapar.

*Millî Güvenlik Kurulu, millî güvenlik ile ilgili kararların alınmasında ve koordinasyonun sağlanmasında yardımcılık etmek üzere, gerekli temel görüşleri Bakanlar Kuruluna bildirir.”*¹⁵³⁵

vetiresine uygun olarak özel teşebbüs temsilcilerinin, ilim adamlarının, uzmanların katıldıkları özel ihtisas komisyonlarında yapılmıştır. Her safhada üniversite, idare, özel teşebbüs ve meslekî teşekküller temsilcilerinden kurulu danışma kurullarının fikirleri alınmıştır. Çalışmaların çerçevesini ve direktiflerini teşkil eden plân hedefleri ve stratejisi de aynı usule göre mümkün olduğu kadar geniş istişarelerden sonra Hükümetçe tesbit edilmiştir. Millî Birlik Hükümeti zamanında hazırlanmış olan bu vesika bugüne kadar iş başına gelen iki karma Hükümet tarafından da aynen kabul edilmiştir.

Nihayet plân üzerinde geçen uzun bir ilgi ve tartışma devri milletimizde geniş bir ilgi uyandırmıştır. Yüksek Millet Meclisinin tasvibine mazhar olan şekliyle bu plân Türk milletinin arzu ve iradesinin bir ifadesi olacaktır...” **M.M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 2, Cilt: 9, Birleşim: 11, (21.11.1962), s. 554.

Devlet Plânlama Teşkilâtının kuruluşu ve plânlı kalkınmanın başlayışı ile ilgili olarak “1960’larda Türkiye’de Plânlama Deneyimi” konulu bir panel kitabı için, bkz. Necat Erder, Atilla Karaosmanoğlu, Ayhan Çilingiroğlu, Atilla Sönmez, **Plânlı Kalkınma Serüveni, 1960’larda Türkiye’de Plânlı Kalkınma Deneyimi**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları 40, İstanbul 2003.

¹⁵³³ **Resmî Gazete**, 3 Haziran 1949, Sayı: 7223; **T.B.M.M. Kanunlar Dergisi**, Dönem: VIII, Toplantı: 3, ss. 712-713.

¹⁵³⁴ Millî Güvenlik Kuruluna ilişkin ayrıntılı bilgi için bkz. Tayfun Akgüner, **1961 Anayasasına Göre Millî Güvenlik Kavramı ve Millî Güvenlik Kurulu**, İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi yayını, İstanbul 1983.

¹⁵³⁵ Bu maddenin gerekçesinde şöyle denilmektedir:

“Yurt müdafaasının genel prensiplerini ve siyasetini tespit etmek için ilgili Bakanlardan ve Genelkurmay Başkanından müteşkil yüksek bir kurul bütün modern devletlerde yer almış bulunmaktadır. Nitekim bizde de 5399 sayılı Kanunla bu müessese ihdas edilmiştir.

Modern Anayasa temayüllerine uyularak bu müessese, tasarıda bir Anayasa organı haline getirilmektedir.” Bkz. Kâzım Öztürk, **Türkiye Cumhuriyeti Anayasası**, Cilt: III, s. 3134.

B. Bakanlar Kurulunun Hazırladığı Millî Güvenlik Kurulu Kanunu Tasarısının Millet Meclisi ile Cumhuriyet Senatosunda Görüşölüp Kabul Edilmesi ve Kanunlaşması

Maddenin ilk fıkrasında, Millî Güvenlik Kurulunda yer alacak bakanların kanunda gösterileceğı belirtildiğıne göre, bu Kurulun, 1961 Anayasasındaki yeni düzenleme uyarınca oluşabilmesi ve çalışmalarına başlayabilmesi için, bir kanunun çıkarılması gerekmektedir. Bu doğrultuda, Bakanlar Kurulu, hazırladığı 12 maddelik Millî Güvenlik Kurulu Kanunu Tasarısını 5 Nisan 1962 tarihinde Millet Meclisi Başkanlığına sunmuştu¹⁵³⁶.

Tasarının Gerekçesinde şöyle denilmekteydi:

“Anayasanın 111 nci maddesiyle kurulması gereken ‘Millî Güvenlik Kurulu’na ait kanunun Anayasanın Geçici 7 nci maddesine göre 6 ay içerisinde çıkarılması zaruri bulunmaktadır.

5399 sayılı Kanunla kurulmuş bulunan ‘Millî Savunma Yüksek Kurulu’ bu mânada bir müessese olmakla beraber Anayasa hükümlerine uyularak fonksiyonlarında husule gelen değişiklikleri de kapsamak üzere bu müessese bir Anayasa organı olarak yeniden vücuda getirilmiştir. Tasarının hazırlanmasında II nci Dünya Harbinden sonra ileri memleketlerin benzeri teşkilâtları üzerinde yaptıkları revizyonlar ve bu konuda 5399 sayılı Kanunun 10 senelik tatbikatından elde edilen tecrübeler de dikkate alınmıştır.

Bu suretle bu tasarı, Devletin maddi ve mânevi bütün varlıklarının her türlü tecavüzlere karşı korunması ve yüceltilmesi amacıyla takibedilecek politika, prensip ve plânların tesbiti işleri ile bu konudaki hazırlık ve çalışmaları tanzim edecek esasları derlemiş bulunmaktadır.” ¹⁵³⁷

Gerekçede dikkat çeken bir husus, Bakanlar Kurulunun, hukuk sistemi içinde 5399 sayılı Kanun uyarınca benzer bir işlevi yerine getiren “Millî Savunma Yüksek Kurulu” bulunduğu halde; 1961 Anayasasında öngörülen Millî Güvenlik Kurulunu düzenleyecek olan kanunun, Anayasanın Geçici 7. maddesine göre TBMM’nin ilk toplantısından başlayarak altı ay içinde çıkarılması gereken kanunlardan biri olarak görülmesiydi. Buna karşılık, Tasarıyı inceleyen komisyonlardan Millî Savunma Komisyonunda, bu kurumun altı ay içinde çıkması gereken kanunlardan olmadığına karar verilmişti. Millî Savunma Komisyonu Sözcüsü Ordu Milletvekili Ferda Güley, Millet Meclisi Genel Kurulunda Tasarının tümü üzerinde konuşurken, bu noktaya şöyle temas ediyordu:

¹⁵³⁶ Millet Meclisi S. Sayısı: 157, “Millî Güvenlik Kurulu kanunu tasarısı ve Millî Savunma ve Bütçe komisyonları raporları”, **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 1, Cilt: 8, Birleşim: 133’ün sonuna ekli, (19.10.1962), s. 1.

¹⁵³⁷ Yukarıda adı geçen Millet Meclisi S. Sayısı: 157, s. 1.

“...bu kanun tasarısı Hükümet tarafından Yüksek Meclise, bu müessese Anayasanın 6 ay içinde çıkarılmasını istediği müesseselerden birisi olduğu için sevk edilmiş bulunuyor. Alalecele Anayasanın bu hükmü yerine gelsin diye, öbür müesseseden ayrı olarak Meclise sevk edilmiştir.

Halbuki, biz Millî Savunma Encümeninde bu müessesenin 6 ay içinde çıkarılması zaruri müesseselerden olmadığını tesbit ettik. Hükümete de bunu kabul ettirdik. Diğer encümen de bu kabulümüze iştirak etmiştir. Şimdi yüksek huzurunuzda bu müessese Anayasayla kayıtlı olmıyarak bulunmaktadır...” ¹⁵³⁸

Bu Kanun Tasarısını, Millet Meclisinde, Millî Savunma Komisyonu ile Bütçe Komisyonu görüşmüş ve Komisyonların hazırladıkları raporlar 21 Mayıs 1962 tarihinde Millet Meclisi “Gelen Kâğıtlar” listesinde yer almıştı¹⁵³⁹. Tasarının görüşülmesine her ne kadar Millet Meclisinin 14 Eylül 1962 tarihli 116. Birleşiminde başlanılmak istenmişse de, anılan Birleşimde Millî Savunma Bakanının hazır bulunmaması nedeniyle, görüşme sonraki birleşimlere bırakılmıştı¹⁵⁴⁰. Millet Meclisi Genel Kurulunca Tasarının yeniden ele alındığı 19 Eylül 1962 tarihli 118. Birleşimde, tümü üstünde söz alan çıkmadığı için, oturumu yöneten Başkanvekili Refet Aksoy, Tasarının maddelerine geçilmesini oylamış ve maddelere geçilmesi kabul edilmişti¹⁵⁴¹. Bu arada, usul hakkında söz isteyen Ordu Milletvekili Ferda Güley, Millî Güvenlik Kurulu Kanunu Tasarısının büyük önem taşıdığını ileri sürüyor ve bu nedenle Tasarının, ancak Başbakan, Başbakan Yardımcısı ve Güvenlik Kurulunun başında bulunan yetkili şahısların hazır bulunduğu bir birleşimde görüşülebileceğine, oysa bu Birleşimde bu konuya sıra geleceği tahmin edilmediği için yetkililerin ve Hükümet temsilcisinin hazır bulunmadıklarına dikkat çekiyor; bu nedenle görüşmenin gelecek birleşime bırakılmasını öneriyordu. Bu talep ve talep karşısında oturumu yöneten Başkanvekili Refet Aksoy’un sözleri, ilginç bir duruma yol açıyordu. Bu ilginç durum Millet Meclisi tutanaklarına şöyle yansımıştı:

“FERDA GÜLEY (Ordu) – ...Millî Güvenlik Kurulu kanun tasarısı büyük bir ehemmiyet ifade etmektedir. Bu tasarı, Başbakan, Başbakan Yardımcısı ve bu Güvenlik Kurulunun başında bulunan yetkili şahısların burada bulunması ile ancak müzakere edilebilir. Bugün gündemin bu maddesine gelineceği tahmin edilmediği için yetkili arkadaşlarımız ve Hükümet temsilcisi

¹⁵³⁸ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 1, Cilt: 8, Birleşim: 133, (19.10.1962), s. 185.

¹⁵³⁹ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 1, Cilt: 5, Birleşim: 89, (21.05.1962), s. 319.

¹⁵⁴⁰ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 1, Cilt: 6, Birleşim: 116, (14.09.1962), s. 485.

¹⁵⁴¹ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 1, Cilt: 6, Birleşim: 118, (19.09.1962), s. 587.

bulunmamaktadır. Böyle çok mühim kanun tasarısının görüşülmesinde yetkili arkadaşlarımızın bulunmaları zaruridir. Bu sebeple beşinci sıradaki bu kanunun görüşülmesinin gelecek birleşime talikini Yüksek Riyasetten ve Yüksek Heyetten istirham etmekteyim.

BAŞKAN – Arkadaşımızın mütalâaları doğrudur. Ama, Kabinenin başı olan Sayın Başbakan buradalar. Buna lüzum hissediyorlarsa işaret buyurabilirler. Arkadaşların burada bulunmaları lâzım derlerse kabul ederiz. Demediklerine göre biz bu teklifi görüşmek zorundayız. Hiçbir vekil olmasa idi hakkı âliniz vardı.

FERDA GÜLEY (Ordu) – Başbakanın kendileri tehir edilsin, diyorlar.

BAŞKAN – Ama siz tercüman olamazsınız. (Gülüşmeler)

BAYINDIRLIK BAKANI İLYAS SEÇKİN (Ankara) – Sayın Başbakan gelecek birleşime tehirini rica ediyorlar.

BAŞKAN – Bu talebi reyinize arz ediyorum. Kabul edenler... Etmeyenler... Kabul edilmiştir.”¹⁵⁴²

Bu erteleme üzerine, Kanun Tasarısı üzerindeki görüşmelere, hayli ileri bir tarihte, tam bir ay sonraki, 19 Ekim 1962 tarihli 133. Birleşimde başlanıyordu¹⁵⁴³. Ancak, daha önce, 19 Eylül 1962 tarihli 118. Birleşimde, tümü üstünde söz alan çıkmadığı için, oturumu yöneten Başkanvekili Refet Aksoy, Tasarının maddelerine geçilmesini oylamış ve maddelere geçilmesinin kabul edildiğini açıklamış olmasına rağmen¹⁵⁴⁴, Tasarının görüşülmesine yeniden başlanan 19 Ekim 1962 tarihli 133. Birleşimde, oturumu yöneten Başkanvekili Mekki Keskin, tekrar Tasarının tümü üzerinde söz isteyen olup olmadığını sormuş ve söz isteyen bazı üyelere söz vermişti¹⁵⁴⁵. Söz alan milletvekillerinin konuşmalarına, eleştirilerine cevap veren Millî Savunma Komisyonu Sözcüsü, Ordu Milletvekili Ferda Güley, 1961 Anayasasında öngörülen bu Kurul görevini gerçekleştiren önceki kurumu, bir diğer deyişle Millî Güvenlik Kurulunun tarihçesini şöyle açıklamaktaydı:

“...Muhterem arkadaşlar, İkinci Dünya Savaşının topyekûn bir mahiyet alacağı ve tahribatından bir milletin maddi ve mânevi sektörlerinin hiçbir kısmının, hiçbir bölümünün masun kalamıyacağı kesin olarak anlaşılması topyekûn savunmayı koordine etmek üzere hazarda ve seferde bu koordinasyonun plân ve projeleri hazırlanarak millî savunmayı, millî

¹⁵⁴² **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 1, Cilt: 6, Birleşim: 118, (19.09.1962), s. 587.

¹⁵⁴³ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 1, Cilt: 8, Birleşim: 133, (19.10.1962), s. 181.

¹⁵⁴⁴ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 1, Cilt: 6, Birleşim: 118, (19.09.1962), s. 587.

¹⁵⁴⁵ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 1, Cilt: 8, Birleşim: 133, (19.10.1962), ss. 181-196.

güvenliği topyekûn ele almak suretiyle onu hedefine ulaştırmak maksadıyla bu müessesenin kurulması ihtiyacı diğer milletlerde ve bizde hissedilmiştir.

Diğer milletler harb içinde bu müesseseye sahibolmuştur. Biz de, harb bittikten sonra 1949 yılında bir kanun çıkartılarak topyekûn savunmayı, onun koordinasyon hizmetlerini, muhtelif Bakanlıklar arasındaki koordinasyonunu ele alan, bunun plân ve projelerini hazırlayan böyle bir müesseseye sahibolmuşuzdur. Millî Savunma Yüksek Kurulu adını taşıyan bu müessese, 1949 da 5399 sayılı Kanunla vücut bulmuştur. 12 senelik tatbikatı olan bu müessese, bu müddet zarfında 50 ye yakın karar ittihaz etmiştir. En son 1958 senesinde Topyekûn Savunma ve Millî Seferberlik Talimatı adıyla Bakanlıklar arası koordinasyonun nasıl yapılacağını, hangi prosedürün takibedileceğini ve mesuliyetlerin nelerden ibaret olduğunu bildiren bir talimat ısdar olunmuştur. Fakat 5399 sayılı Kanunun getirdiği bu müessese gücünü Anayasadan alamıyordu ve istişari mahiyette olan vasfı meşkûk idi. Bundan dolayıdır ki, müesseseden bu 12 senelik tatbikatında lâıyık veçhile faydalanıldığı iddia edilemez.

Bu müessesenin bir za'fı da, daimî çekirdek bir personel kadrosuna sahibolmayışdır. Millî Savunma Yüksek Kurulu Müessesesinde çalışan elemanlar, Başbakan tarafından İktisadî Devlet Teşekküllerinden ve diğer Devlet müesseselerinden alınıyordu. Dolayısıyla Millî Savunma Yüksek Kurulunda çalışan bu personel misafir, muhacir personel idi. Bunlardan, Millî Savunmadan gelen general ve albaylar maaşlarını Millî Savunmadan alıyor fakat Millî Savunma Yüksek Kurulunda vazife görüyorlardı. Bu da müesseseye bir zaaf getirmekte idi. Kurucu Meclis Anayasayı tedvin ederken, Millî Güvenlik gibi milletin bekâsı ile ilgili ve çok mühim bu meseleyi ve bu meseleye ilişkin olarak bu müesseseyi ele almış ve 111 nci maddesiyle bu müesseseyi Anayasanın çatısı altına koymuştur. Bu müessesenin bir diğer zaafı da Millî Savunma Yüksek Kurulu adını taşıması idi. Millî Savunma Bakanlığı hizmetleriyle, topyekûn millî güvenlik hizmetlerinin birbirinden ayrı karakterde olduğu aşikârdır. Fakat isminin iltibasa mahal verir şekilde olması, bu müessese hizmetlerini gölgelendirmektedir. İşte bu sebepten 111 nci maddede isim değişikliği cihetine gidilmiş ve Millî Güvenlik (Yüksek Kurulu adı uygun bulunmuştur... ”¹⁵⁴⁶

Tasarının tümü üzerinde konuşan Talât Asal, Fahir Giritlioğlu gibi milletvekilleri, eleştirilerini daha çok, Tasarıda, Millî Güvenlik Kurulunun ve Genel Sekreterliğin yetkilerinin kapsamının somut olmadığı hususunda yoğunlaştırmaktaydılar.¹⁵⁴⁷ Bu

¹⁵⁴⁶ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 1, Cilt: 8, Birleşim:133, (19.10.1962), s. 184.

¹⁵⁴⁷ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 1, Cilt: 8, Birleşim:133, (19.10.1962), ss. 181-182, 186-187, 188.

eleştirilere karşı, Tasarıyı inceleyen komisyonlardan Millî Savunma Komisyonu Sözcüsü Ordu Milletvekili Ferda Güley şöyle diyordu:

“...bu kanun, bu cins kanunlarda olduğu gibi, muhteva kanunu değildir, bir zarf kanunudur. İçindeki mazruf değildir. Önemi ve ehemmiyeti dolayısıyla bugün bu tasarı, yüksek huzurunuzda millî güvenlik probleminin müessese ve teşkilât olarak bir zarfı getirmektedir. Bu zarfın içine mektup, tatbikatta ancak gizli oturumlarına teşrihi mümkün olacak mahiyette konuşulacak ve konuşulmuştur...” ¹⁵⁴⁸

Aynı konuda, Devlet Bakanı ve Başbakan Yardımcısı Kayseri Milletvekili Turhan Feyzioğlu da açıklamada bulunuyor ve demokratik usullere göre hazırlanmış olan bu kanunun öngördüğü kurumun benzerlerinin Batı Memleketlerinde de bulunduğunu belirterek, şöyle devam ediyordu:

“...Sayın Güley arkadaşımız, ‘bu bir zarf kanunudur’ dedi. Bunun mazrufu nerede, sarfının içindeki mektuptan ne haber, diye sualler sordular. Aslında bu şöyle ifade edilebilir.

Bir bakıma arkadaşımız böyle söylemekte haklıdır. Bu bir kuruluş kanunudur. Hep bildiğiniz vazife ve yetki kanunlarından birisidir. Bir kadro kanunudur. Bu kuruluş ne yapacak? Hangi politikayı tesbit edecek? Meselâ, harb zamanında veya harb tehlikesi zamanında ulaştırma işlerimizin ne tarzda yürütüleceğine dair, hangi kararlar verilecektir? Takdir buyurursunuz ki, böyle bir şeyin şimdiden hazırlanması ve ne de bu kanun vesilesi ile ortaya dökülmesi mümkündür. Bunun muhtevası elbette gizlidir. Buna benzer bütün kuruluşlar da böyledir. Devlet Şûrası kuruluş Kanunu çıkarken Devlet Şûrasının kararları ne olacaktır, diye ve Temyiz Mahkemesi kuruluş Kanunu çıkarken Temyiz Mahkemesi hangi dâvalar hakkında ne karar verecektir, diye bir soru vârid olmazsa burada da aynı olmak lâzımgelir. Muhteva bakımından durum budur...” ¹⁵⁴⁹

Bu Kanun Tasarısının Millet Meclisi Genel Kurulunda görüşülmesi sırasında yaşanan ilginç bir husus, Tasarıyı inceleyen Millî Savunma Komisyonunun, tasarıda yer almayan sabit uzman kadroları ihdas etmesi ve buna Hükûmetin de katıldığını açıklamasına karşın, Genel Kurulun, Komisyon önerisini değil, Hükûmet Tasarısında yer alan ilk düzenleme hükmünü kabul etmesiydi. Bu konuya yönelik konuşmaların bir kısmı, Millet Meclisi tutanaklarında şöyle yer almış bulunuyordu:

“DEVLET BAKANI VE BAŞBAKAN YARDIMCISI TURHAN FEYZİOĞLU (Kayseri) – Efendim, Kanunun Millî Savunma Komisyonunda müzakeresi sırasında o zaman Başbakan Yardımcısı olan Sayın Akif Eyidoğan Hükûmet adına bulunmuş

¹⁵⁴⁸ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 1, Cilt: 8, Birleşim:133, (19.10.1962), s. 185.

¹⁵⁴⁹ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 1, Cilt: 8, Birleşim:133, (19.10.1962), s. 189.

ve ileri sürülen mülâhazalar karşısında, Hükümetin, komisyon görüşü veçhile, daimî kadrolara biraz ilâve yapılmasına iltihak ettiğini beyan etmiştir. Biraz evvel Maliye Bakanı ile konuştum. Bugünkü Hükümetin de buna iltihak etmesinde bir mahzur görmediğini söyledi. Bakanı da bu fikre iltihak etti. Muhterem Heyetinizin de bir mahzur görmeyeceğini zannediyorum. Şüphe yoktur ki, bu kadrolarda daimî personelin bulunmasında fayda vardır. Hükümet adına komisyonun sunduğu teklife iştirak ettiğimizi belirtmek isterim.

Biraz önce de söylediğim gibi, ben Sayın Akif Eyidoğan'ın ve Maliye Bakanının muvafakatlerini ifade etmekten başka bir şey yapmıyorum. Hürmetlerimle.

BAŞKAN – Buyurunuz.

EROL YILMAZ AKÇAL (Rize) – Efendim, bir noktaya nazarı dikkatinizi celbedeyim; ya Hükümet bu kanunu daha evvel iyi hazırlayıp getirmemiş veya daha sonra fikirlerinde bir değişiklik hâsıl olmuş. Bunlardan bir tanesinin doğru olması lâzım. Komisyona teşekkür etmek lâzım ki, Hükümeti irşad etmişlerdir. Ya, komisyon bu vazifesini yapmasa idi?

EMİN PAKSÜT (Ankara) – Meclis yapardı.

EROL YILMAZ AKÇAL (Rize) – Hükümetin huzurunuzda getirdiği kanunları iyi tetkik ederek getirmiş olması lâzımdır.

DEVLET BAKANI VE BAŞBAKAN YARDIMCISI TURHAN FEYZİOĞLU (Kayseri) – Hükümetler Meclisten daima öğrenirler ve ilham alırlar.

MİLLÎ SAVUNMA KOMİSYONU SÖZCÜSÜ FERDA GÜLEY (Ordu) – Muhterem arkadaşlar; Hükümet tasarısında bu cetvel 18 daimî elemanı ihtiva ediyordu. Tabî daha evvel arz ettiğim gibi yedi büroyu daimî olarak sahipli kılmak için komisyonca yedi ihtisas yerine ilâve yaptık. O vakitki Başbakan Yardımcısı bunu büyük memnuniyet ve şükranla karşıladı ve bu, Bütçe Komisyonundan böyle çıkarak huzurunuzda geldi. Şimdi Hükümetin malî politikasını, sıkıntısını gerekçe yapan arkadaşlarımız bu yedi ilâvenin kaldırılmasını istemektedirler...

ADNAN ŞENYURT (Erzurum) – Muhterem arkadaşlarım, muhakkak ki, her kanun bir ihtiyacın ifadesidir. Nitekim 'ihtiyaçlar icatların anasıdır' diye bir söz vardır.

Burada memleketin vaziyeti ile yakînen ilgili bir kanunun müzakeresi sırasında, içinde bulunduğu müşkül durum sebebiyle, Hükümet teklifine göre komisyonun teklifinin gider artırıcı bulunması esbabı mucibesi ileri sürülerek kabul edilmemesi ve Hükümet tasarısının aynen kabul edilmesi hususu ileri sürüldü.

Bendeniz mâruzatıma başlarken arz ettiğim üzere her kanun bir ihtiyacın ifadesidir. Bu kanunun mücerret Hükümet tarafından bu şekilde teklifte bulunulmuş olması, bugün aynı şekilde kabul edilmesine cevaz vermez. Nitekim demin de arz ettim, memleketimizin çok yakînen ilgilenmesi iktiza eden bir kanunun müzakeresi sırasında ihtisas makamlarınca durum daha etraflıca izah edilirse, belki de demin bunun aleyhinde karar vermiş olan arkadaşlarımız lehinde karar verebilecektir.

Binaenaleyh sadece mücerret Hükümetin bu şekilde evvelce teklif etmiş olması, Millî Savunma Komisyonunun teklifinin reddine sebeb olmamalıdır. Hakikaten bir ihtisas kadrosunun kurulabilmesi ve ihtisas adamlarının bulunması icabeden bir kurulun esaslı olarak işliyebilmesi bakımından bunun verilmesi faydalı olur kanaatindeyim. Maruzatım bu kadardır.

BAŞKAN – Madde hakkında başka söz isteyen var mı? Yok. Değiştirge önergesi vardır, okutuyorum.

Millet Meclisi Yüksek Başkanlığına

9 ncu madde olarak Hükümetten gelen teklifin aynen kabulünü arz ve teklif ederim.

*Kars
Kemal Okyay*

MİLLÎ SAVUNMA KOMİSYONU SÖZCÜSÜ FERDA GÜLEY (Ordu) – Bizim teklifimizi de bir daha lûtfen okuyunuz.

BAŞKAN – Peki efendim, komisyonun teklifini tekrar okutuyorum. Belki arkadaşımız teklifini geri alırlar.

(Millî Savunma Komisyonu adına Başkan ve Sözcü tarafından verilen önerge tekrar okundu.)

BAŞKAN – Komisyon bu şekliyle maddeyi tadil edip gönderdi. Arkadaşımız bu vaziyet karşısında değiştirelerinde ısrar ediyorlar mı?

KEMAL OKYAY (Kars) – Ediyorum efendim.

BAŞKAN – Arkadaşımız ısrar ediyorlar, arkadaşımızın değiştirelerinin nazara alınmasını oylarınıza sunuyorum. Kabul edenler... Etmeyenler... Kabul edilmiştir.

9 ncu maddenin tasarısındaki şeklini okutuyorum.

...

Evvelce okuduğumuz Hükümetin teklifindeki 9 ncu maddeyi oylarınıza sunacağım. Kabul edenler. Kabul etmeyenler... Kabul edilmiştir.”¹⁵⁵⁰

Bu olayda ilginç bulduğumuz ve parlamenter sistem ile bağdaştırılmasının zor olduğunu düşündüğümüz husus; ilgili komisyonun yaptığı değişikliğe, Hükûmet de katıldığını ve desteklediğini bildirmesine rağmen, bir milletvekilinin karşı çıkarak, Hükûmet Tasarısındaki ilk düzenlemenin kabulünü istemesi ve bu isteğin Millet Meclisi çoğunluğunca kabul görmesi idi.

Tasarının tümü üzerindeki görüşmeler tamamlanınca, maddelere geçilmiş ve maddeler üzerindeki görüşmeler de aynı Birleşimde sonuçlandırılmıştı. Maddelerin oylanmasından sonra, tümü üzerinde söz alan çıkmadığı için, Birleşimi yöneten Başkanvekili Tasarının tümünü oya sunmuş ve işaretle yapılan oylamada, tasarının

¹⁵⁵⁰ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 1, Cilt: 8, Birleşim:133, (19.10.1962), ss. 207-208.

kabul edildiğini açıklamıştı¹⁵⁵¹. Böylece, Millî Güvenlik Kurulu Kanunu Tasarısı, Millet Meclisince kabul edilmiş oluyor ve kabul edilen metin, Cumhuriyet Senatosuna gönderiliyordu.

Millet Meclisinden gelen metin, Cumhuriyet Senatosunda, Millî Savunma, Anayasa ve Adalet ve Bütçe Komisyonlarında incelenmiş¹⁵⁵²; 11 Aralık 1962 tarihli 15. Birleşimde de, Genel Kurulca ele alınmıştı. İlginçtir, Cumhuriyet Senatosu Genel Kurulunda, bu Kanun Tasarısının tümü üzerinde de, maddelerinde de hiçbir üye söz almamış ve Millet Meclisinden gelen metin, hemen yukarıda isimleri geçen Komisyonların da önerileri doğrultusunda, bir değişikliğe gidilmeden, aynen kabul edilmişti¹⁵⁵³. Böylece, 19 Aralık 1962 tarihli Resmî Gazetede yayımlanan 129 sayılı Millî Güvenlik Kurulu Kanunu, hukuk dünyamızda yerini almış olmaktaydı¹⁵⁵⁴.

4- Danıştay Kanunu (24 Aralık 1964 tarih ve 521 sayılı Kanun)

A. Anayasadaki Düzenleme

1961 Anayasasının, “Yargı Erki”ni düzenleyen Üçüncü Bölümünün “Yüksek Mahkemeler” kısmında, Danıştay’a da yer verilmişti. Gerçekten, 1961 Anayasasının 140. maddesi, Danıştay’ı ayrıntılı bir biçimde düzenlemekteydi. Her ne kadar, 1961 yılı itibarıyla 100 yıllık bir geçmişe sahip olan Danıştay’a, 1924 Anayasasında da yer verilmiş¹⁵⁵⁵ ve bu doğrultuda, kuruluşu ve yetkileri, çeşitli tarihlerde yapılan

¹⁵⁵¹ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 1, Cilt: 8, Birleşim:133, (19.10.1962), s. 209.

¹⁵⁵² Cumhuriyet Senatosu S. Sayısı: 15, “Millî Güvenlik Kurulu kanun tasarısının Millet Meclisince kabul olunan metni ve Cumhuriyet Senatosu Millî Savunma, Anayasa ve Adalet ve Bütçe komisyonları raporları”, **C.S. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1, Toplantı: 2, Cilt: 7, Birleşim: 15’in sonuna ekli, (11.12.1962), ss. 1-10.

¹⁵⁵³ **C.S. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1, Toplantı: 2, Cilt: 7, Birleşim: 15, (11.12.1962), ss. 291-294.

¹⁵⁵⁴ **Resmî Gazete**, 19 Aralık 1962, Sayı: 11286; **T.B.M.M. Kanunlar Dergisi**, Dönem: 1, Toplantı: 2, Cilt: 46, ss. 26-28.

¹⁵⁵⁵ 1924 Anayasasının 51. maddesinde, şu hüküm yer almıştı:

“İdarî dâva ve ihtilâfları rüyet ve hal, Hükûmetçe ihzar ve tevdî olunacak kanun lâyiha-ları ve imtiyaz mukavele ve şartnameleri üzerine beyanı mütalâa, gerek kendi kanunu mahsus ve gerek kavanini saire ile muayyen vezaifî ifa etmek üzere bir Şûrayı Devlet teşkil edilecektir. Şûrayı Devletin rüesa ve âzası vezaifî mühimmede bulunmuş ilim, ihtisas ve tecrübeleri ile mütemeyyiz zevat meyanından Büyük Millet Meclisince intihap olunur.”

1924 Anayasası, 10 Ocak 1945 tarih 4695 sayılı Kanunla tümüyle değiştirilmiş ve içeriğinde bir herhangi bir fark söz konusu olmamakla birlikte, sadece dili sadeleştirilmişti. Ancak, daha sonra 24 Aralık 1952 tarih ve 5997 sayılı “491 sayılı Teşkilâtı Esasiye Kanunu’nun Tekrar Meriyete Konulması Hakkında Kanun” la, yeniden eski dile dönmüştü (Bkz. Suna Kili, A. Şeref Gözübüyük, a.g.k., s. 142). Sözü edilen 1945 değişikliğiyle, 1924 Anayasasının yukarıda değinilen 51. maddesi metni şöyle kaleme alınmıştı:

“İdare dâvalarına bakmak ve idare uyuşmazlıklarını çözmek, Hükûmetçe hazırlanarak kendine verilecek kanun tasarıları ve imtiyaz sözleşme ve şartlaşmaları üzerine düşünüşünü bildirmek, gerek kendi özel kanunu ve gerek başka kanunlarla gösterilen görevleri yapmak üzere bir Danıştay kurulusu. Danıştay başkanları ve üyeleri, daha önce önemli görevlerde bulunmuş, uzmanlıkları, bilgileri ve görgüleriyle belirgin kimseler arasından Büyük Millet Meclisince seçilir.” 1924 Anayasasının 51.

kanunlarla düzenlenmiş bulunuyorduyorsa da¹⁵⁵⁶; 1924 Anayasasında, “Yürütme Görevi” içinde düzenlenmiş olan bu kurumu, 1961 Anayasası, “Yargı Erki” içinde ele aldığından ve 1961 Anayasasının sözü geçen 140. maddesinin, 3. fıkrasında, “*Danıştay Başkan ve üyeleriyle Başkanunsözcüsü, kanunda gösterilen niteliklere sahip kimseler arasından, Anayasa Mahkemesinin asıl ve yedek üyelerinden meydana gelen kurulca gizli oyla ve üçte iki çoğunlukla seçilir. İlk iki oylamada çoğunluk sağlanamazsa, salt çoğunlukla yetinilir*” ; 5. fıkrasında da, “*Danıştayın kuruluşu, işleyişi, yargılama usûlleri, mensuplarının nitelikleriyle atanmaları, hakları ve ödevleri, aylık ve ödenekleri, meslekte ilerlemeleri, haklarında disiplin kovuşturması yapılması ve disiplin cezası uygulanması, mahkemelerin bağımsızlığı ve hâkimlik teminatı esaslarına göre kanunla düzenlenir*” denildiğinden, 1961 Anayasasının öngördüğü ilkelere uygun düşecek bir şekilde, Danıştay için yeni bir kanun yapılması gerekiyordu.

B. Bakanlar Kurulunun Hazırladığı Tasarı ve İstanbul Milletvekili Reşit Ülker’in Hazırladığı Teklif

1961 Anayasasındaki düzenlemeye uygun kurallar içeren, yeni bir Danıştay Kanunu Tasarısı, Bakanlar Kurulunca hazırlanmış ve 12 Haziran 1963 tarihinde Millet Meclisi Başkanlığına sunulmuştu¹⁵⁵⁷. 176 asıl ve 9 geçici maddeden oluşan bu Tasarının gerekçesinde şöyle denilmekteydi:

“Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, Danıştaya yüksek mahkemeler arasında yer vermiş bulunmaktadır.

Anayasanın 140 ncı maddesinin ikinci fıkrasında Danıştayın görevleri

maddesinin, gerek 1945 öncesindeki ve 1952 sonrasındaki, gerek 1945-1952 arasındaki metni için bkz. Suna Kili, A. Şeref Gözübüyük, **a.g.k.**, s. 131.

İki metnin karşılaştırılmasından görüleceği üzere, bu kurum için, eski metindeki “Şurayı Devlet” yerine, dili sadeleştirilmiş yeni metinde “Danıştay” deniliyordu. Bu nedenle, 1924 Anayasasının sadeleştirilmiş metninin yürürlükte olduğu 1945–1952 yıllarında, bu kurum için “Danıştay” terimi kullanılıyordu.

¹⁵⁵⁶ Cumhuriyet döneminde, Danıştay’a (Şurayı Devlet’e) ilişkin ilk kanun, 23 Kasım 1341 (1925) tarih ve 669 sayılı Kanundu. Bunu, arada, cetvellerde yapılan bazı değişiklikleri içeren bir iki maddelik kanunlar dışında; Danıştay’a yönelik, önemli diyebileceğimiz değişiklikleri gerçekleştiren, şu kanunlar izlemişti: i- 21 Aralık 1938 tarih ve 3546 sayılı “Devlet Şûrası Kanunu”, ii- 27 Mayıs 1946 tarih ve 4904 sayılı “Danıştay Kanununun bazı maddelerinde değişiklik yapılmasına ve bu kanuna bazı madde ve fıkralar eklenmesine dair Kanun”, iii- 12 Haziran 1959 tarih ve 7354 sayılı “3546 sayılı Şurayı Devlet Kanununun bâzı maddelerinin değiştirilmesi ve bu kanuna bir madde eklenmesi ve 28 nci maddesinin kaldırılması hakkında Kanun”, iv- 14 Temmuz 1960 tarih ve 20 sayılı “3546 sayılı Danıştay Kanununun bâzı maddelerinin değiştirilmesi ve bu kanuna bir madde eklenmesi ve 28 nci maddesinin kaldırılması hakkındaki 7354 sayılı Kanunun 2 nci maddesinin F fıkrasının değiştirilmesi hakkında Geçici Kanun”, v- 20 Eylül 1960 tarih ve 84 sayılı “3546 sayılı Danıştay Kanununun bâzı maddelerinin değiştirilmesi hakkında Kanun”.

¹⁵⁵⁷ Millet Meclisi S. Sayısı: 369, “Danıştay kanunu tasarısı ile İstanbul Milletvekili Reşit Ülker’in 3546 sayılı Danıştay Kanununun Anayasaya aykırı hükümlerinin kaldırılmasına dair kanun teklifi ve Geçici Komisyon raporu”, **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 3, Cilt: 23, Birleşim: 12’nin sonuna ekli, (10.12.1963), ss. 1-88.

gösterilmiş ve son fıkrasında da, Danıştay hakkında yapılması emredilen kanunla hangi konuların düzenleneceği açıklanmıştır.

İkinci fıkra hükmüne göre Danıştayın esas görevleri 1924 Anayasasında olduğu gibi, kazai, idari olmak üzere iki kısma ayrılmıştır.

Son fıkra yazılı kanunlardan, Danıştay mensuplarının hakları ve ödevleri, aylık ve ödenekleri, meslekte ilerlemeleri, haklarında disiplin koğuşturmaları yapılması ve disiplin cezası uygulanması hususları hakkında, 1924 Anayasasında bir işaret bulunmadığından yürürlükte bulunan Danıştay Kanununda bunlara dair hükümler yoktur. Bu hususların yeni kanunda, Anayasa hükmü ile yer alması gerekmektedir. Aynı fıkra, bu kanunların, mahkemelerin bağımsızlığı ve hâkimlik teminatı esaslarına göre düzenlenmesi direktifini de vermektedir.

Danıştay kanun tasarısı, Anayasanın yukarda belirtilen hükümlerine uyularak hazırlanmıştır.

Malûm olduğu üzere, Danıştay ilk defa 'Şûrayı Devlet' adı altında 1868 yılında kurulmuş, 1876 Kanunu Esasisinde devamı teyit olunmuştur. Cumhuriyet, devrinde, Teşkilâtı Esasiye Kanunu ile bir Anayasa organı haline getirilmiş olup 23 Kasım 1341 tarihinde kabul olunan 669 sayılı Kanun, Danıştayın ilk teşkilât kanunudur. Bu kanun, 1859 sayılı Kanunla değişiklik görmüştür. Bugünkü kuruluş 3546 sayılı ve bunu değiştiren 4904 ve 7354 sayılı kanunlara dayanmaktadır. Bunlardan 7354 sayılı Kanunun 2 nci maddesinin (F) fıkrası, 14.7.1960 tarihli ve 20 sayılı Kanunla; 3546 sayılı Kanunun 3 ve 10 ncu maddeleri de 20.9.1960 tarih ve 84 sayılı Kanunla değiştirilmiş ve yine 84 sayılı Kanunla bir geçici madde eklenmiştir. Bu suretle Türkiye 'de yüz yıla yakın bir mazisi olan Danıştayın, zaman zaman, adı, teşkilâtı ve görevleri değişikliğe uğramıştır. Cumhuriyet devrinde bilhassa 3546 sayılı Kanunun kabul edildiği 21.12.1938 tarihinden itibaren, teşkilât ve görevleri itibariyle, Danıştayın istikrarlı bir organ haline geldiği söylenebilir. Yeni Anayasa, Danıştayın görevlerinde bir değişiklik yapmadığı gibi bugünkü kuruluş esaslarında da bir değişikliği tazammum etmemektedir. Anayasa bir yenilik olmak üzere, idari mahkemelerin kurulması imkânlarını açık bırakmıştır ki, bu da ayrı bir kanun konusu teşkil eder.

İdari mahkemelerin kurulması yeni tahsisatı gerektirmekte idari yargı alanında yetişmiş elemanların teminine bağlı bulunmakta ve ayrıca bu mahkemelerin görev ve yetkilerinin tesbiti ve işleyişlerinin düzenlenmesi için bâzı incelemelerin yapılmasını ve bu meyanda, ilçe ve il idare kurulları ve vergi itiraz ve temyiz komisyonları gibi idari uyuşmazlıkları çözümleyen, fakat tam mânası ile bir idari mahkeme niteliğini taşımayan kurulların durumlarının da göz önünde tutulmasını icabettirmektedir. Bu sebeplerle idari mahkemeler kanun tasarısının hazırlanması uzunca bir zaman alacaktır. Halbuki, Danıştay

Kanununun Anayasanın geçici 7 nci maddesi gereğince en geç iki yıl içinde çıkarılması lâzımgeldiği gibi, yine Anayasanın, kanunla düzenlenmesini emrettiği konulara da yer verilmek suretiyle Danıştay kanun tasarısının bir an önce hazırlanması ve bu yüksek mahkemenin daha düzenli ve verimli bir şekilde çalışabilmesinin sağlanması zaruri olduğu düşünüldüğünden, idari mahkemeler kanun tasarısının hazırlanmasını beklemeye lüzum görülmemiştir.

Esasen iki tasarının hükümleri arasında bir tedahül bahis konusu değildir. Bununla beraber, sunulan tasarıda, kurulacak idari mahkemeler de göz önünde tutulmuştur.

Tasarı, bölümler halinde düzenlenmiş olup on bölüme ayrılmış bulunmakta ve bir de (son hükümler) başlığını taşıyan hükümleri ihtiva eylemektedir.

Bölümlerde, sırası ile: Kuruluş, Danıştay meslek mensupları ile idare memurlarının nitelikleri, seçilmeleri ve atanmaları, karar organlarının kuruluşu, Danıştayın ve organlarının görevleri, yargılama usulleri, Danıştay mensuplarının ödevleri, hakları ve meslekte ilerlemeleri, disiplin kovuşturması, cezai kovuşturma, görevin sona ermesi, çeşitli hükümler; konuları düzenlenmiştir.

Gerekçe de bölümler sırasına göre kaleme alınmıştır. Her bölümün gerekçesinde yalnız, esaslara taallük eden veya izahında fayda mülâhaza edilen maddeler üzerinde durulmuş ve icabettikçe, yürürlükteki kanun hükümleri ile mukayeseler yapılmıştır.” ¹⁵⁵⁸

Bakanlar Kurulunun Tasarısından başka, İstanbul Milletvekili Reşit Ülker de bir teklif hazırlamış ve “3546 sayılı Danıştay Kanununun Anayasaya aykırı hükümlerinin kaldırılmasına dair kanun teklifi” adını verdiği 4 maddelik bu Teklifi, 5 Şubat 1963 tarihinde Millet Meclisi Başkanlığına sunmuştu¹⁵⁵⁹. Adından da anlaşılacağı üzere, Reşit Ülker’in, Teklifi, Danıştay’ı yeni baştan düzenlemeye değil, sadece mevcut Kanundaki, Anayasaya aykırı hükümlerin değiştirilmesine yönelikti. Ülker, Teklifinin gerekçesinde şöyle diyordu:

“Halen mer’i Danıştay Kanununun 3 ncü maddesine göre, Danıştay Başkan ve üyelerinin Büyük Millet Meclisince seçilmesini âmirdir. Öte yandan yeni Anayasamızın 140 ncı maddesinin 3 ncü fıkrası: Danıştay Başkan ve üyelerinin ve Başkanunsözcüsünün, Anayasa Mahkemesi Genel Kurulunca seçileceğini göstermektedir. Teklifimizde 3 ncü madde Anayasaya uydurulmuştur.

Aynı kanunun 7 nci maddesi ‘Danıştay memurları hakkında disiplin cezası veren idare komisyonunun kararlarının kesin olduğunu buna karşı dâva açılamıyacağını’ hüküm altına almış bulunmaktadır.

¹⁵⁵⁸ A.k., ss. 1-2.

¹⁵⁵⁹ A.k., ss. 16-17.

Yeni Anayasamızın memur teminatından bahis eden 118 nci maddesi üçüncü fıkrasında ‘Disiplin kararları, yargı mercilerinin denetimi dışında bırakılmaz’ hükmünü koymuştur. Bu madde de Anayasaya uydurulmuştur.

*Bakanlıklararası Anayasaya aykırı kanunları tesbitle görevli komisyon raporunda da yer alan bu değişikliklerin temini biran önce tam Anayasa egemenliğini kurmak için bu kanun teklifi yapılmıştır.”*¹⁵⁶⁰

C. Bakanlar Kurulunun Hazırladığı Tasarı ve İstanbul Milletvekili Reşit Ülker’in Hazırladığı Teklifin Birleştirilerek Millet Meclisinde Görüşülmesi

Bakanlar Kurulunca hazırlanan Danıştay Kanunu Tasarısı, Millet Meclisi Başkanlığınca, önce Adalet, İçişleri ve Plân Komisyonlarına gönderilmiş ve bu husus 13 Haziran 1963 tarihli 95. Birleşimde, “Gelen Kâğıtlar” listesinde ilân edilmişse de¹⁵⁶¹; 20 Haziran 1963 tarihli 99. Birleşimde, Devlet Bakanı Raif Aybar’ın verdiği önerenin kabulü ile, Adalet, İçişleri ve Plân Komisyonlarından seçilecek üçer üyeden oluşacak bir Geçici Komisyonca incelenmesi kararlaştırılmıştı¹⁵⁶².

Geçici Komisyon, Bakanlar Kurulunun Tasarısı ile İstanbul Milletvekili Reşit Ülker’in Teklifini birleştirerek görüşmüş ve bazı hükümlerde değişiklik yaparak, hazırladığı 17 Temmuz 1963 tarihli Raporu Millet Meclisi Başkanlığına sunmuştu¹⁵⁶³. Her ne kadar, 1 Kasım 1963 tarihinde yeni yasama yılına başlanıldığı için, sürekli komisyonların yeniden seçilmesi gerekmişse de; 29 Kasım 1963 tarihli 8. Birleşimde, önceki yasama yılında seçilen geçici komisyonlarla, karma komisyonların bu yasama yılında da görevlerini sürdürmeleri yönünde Siyasî Parti Grup Başkanvekillerinin verdikleri bir önerge kabul edilmiş olduğundan¹⁵⁶⁴, sözü

¹⁵⁶⁰ A.k., s. 16.

¹⁵⁶¹ M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 2, Cilt: 18, Birleşim: 95, (13.06.1963), s. 112.

¹⁵⁶² Devlet Bakanı Raif Aybar’ın, Millet Meclisine sunulduğu 20 Haziran 1963 tarihli 99. Birleşimde kabul edilen önergesi şöyleydi:

Millet Meclisi Başkanlığına

Anayasanın 140 ncı maddesi gereğince hazırlanıp Büyük Meclise sunulmuş olan Danıştay kanun tasarısının, yine Anayasanın geçici 7 nci maddesinin son fıkrası hükmüne binaen gerekli müddet içinde kanunlaşması icabetmektedir:

Bu sebeple; tasarının Adalet, İçişleri ve Plân komisyonlarından ayrılacak 3 er üye ile bir geçici komisyonda müzakeresini Millet Meclisinin yüksek tasvip ve takdirlerine saygılarımla arz ederim.” M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 2, Cilt: 18, Birleşim: 99, (20.06.1963), s. 297.

¹⁵⁶³ Bkz. yukarıda künyesi verilen Millet Meclisi S. Sayısı: 369, ss. 17-92.

¹⁵⁶⁴ CHP Grup Başkanvekili Kemal Demir, AP Grup Başkanvekili Cihat Bilgehan, YTP Grup Başkanvekili Ali Dizman, CKMP Grup Başkanvekili Cevad Odyakmaz, MP Grup Başkanvekili Zekâi Dorman ve Kayseri Bağımsız Milletvekili Mehmet Yüceler’in imzalarını taşıyan önergede şöyle denilmektedir:

geçen Geçici Komisyonun görevi de devam etmekteydi. Bu nedenle, Komisyon Raporu ve ekinde yer alan Tasarı, yeni bir Geçici Komisyon oluşturulmasına gerek kalmadan, Millet Meclisinin 10 Aralık 1963 tarihli 12. Birleşiminde görüşülmeye başlanmıştı¹⁵⁶⁵. Tasarının tümü üzerindeki görüşmeler aynı Birleşimde tamamlanmış ve maddelerine geçilmesine karar verilmişti¹⁵⁶⁶. Yine aynı Birleşimde, Geçici Komisyon Başkanı Edirne Milletvekili İlhami Ertem'in verdiği bir önergenin kabulü üzerine, Tasarının ivedilikle görüşülmesi de kararlaştırıldığından, maddelerin bir kez görüşülmesi yeterli olacaktı¹⁵⁶⁷. Bu doğrultuda, maddelerin görüşülmesi, 14 Birleşimde tamamlanmış ve 20 Ocak 1964 tarihli 36. Birleşimde, tümü üzerinde gerçekleştirilen oylama sonunda, Danıştay Kanunu Tasarısı, Millet Meclisince kabul edilmişti¹⁵⁶⁸.

Tasarının maddelerinin Millet Meclisinde görüşülmesi sırasında, bazı maddeler üzerinde hayli yoğun tartışmalar yaşanmış ve iki maddedeki düzenleme için Anayasa Komisyonundan görüş istenilmesi yoluna gidilmişti. Gerçekten, tartışmalardan biri, Tasarıda Danıştay'ın görevlerini bildiren 29. maddenin "D" bendindeki "*Kanunla gösterilen diğer işleri görmek*" hükmünün, Anayasanın 140. maddesinin 2. fıkrasında yer alan "*...kanunla gösterilen diğer işleri yapmak*" hükmü karşısındaki durumunu değerlendirmekten kaynaklanmaktaydı. Bir diğer deyişle, Anayasadaki "*kanunla gösterilen*" hükmünden yola çıkan kimi üyeler, Anayasanın kanunun belirlemesine bıraktığı tüm görevlerin, görüşülmekte olan bu Danıştay Kanununda gösterilmesi gerektiğini, bu nedenle Danıştay Kanunu Tasarısının 29.

Millet Meclisi ile Cumhuriyet Senatosu arasında ihtilâflı kanun maddelerini görüşmekle görevli T.B.M.M. Karma Komisyonları da, nitelikleri bakımından geçici olduklarından, diğer geçici komisyonlar gibi, mevcut üyeleriyle vazifeye devam etmelerinin kabulünü arz ve teklif ederiz. " **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 3, Cilt: 23, Birleşim: 8, (29.11.1963), s. 98.

¹⁵⁶⁵ Millet Meclisinin 10 Aralık 1963 tarihli 12. Birleşiminde Danıştay Kanunu Tasarısının Görüşülmesine başlanırken, Birleşimi yöneten Başkanvekili Ferruh Bozbeyli, şu açıklamada bulunuyordu:

"Sayın arkadaşlar; bu tasarıyı incelemekle görevli Geçici Komisyon, geçen içtima yılında teşkil edilmiş bulunmakta idi. Ancak; Yüksek Heyetiniz geçen içtima yılında teşkil olunan geçici komisyonların, üçüncü içtima yılında da aynen vazifelerine devamlarını kararlaştırdığından Geçici Komisyon görevine devam etmektedir." **M.M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 3, Cilt: 23, Birleşim: 12, (10.12.1963), s. 290.

¹⁵⁶⁶ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 3, Cilt: 23, Birleşim: 12, (10.12.1963), s. 293.

¹⁵⁶⁷ Geçici Komisyon Başkanı Edirne Milletvekili İlhami Ertem'in önergesi şöyleydi:

"Yüksek Başkanlığa

Anayasamızın 140 ncı maddesi gereğince tedvini gereken Danıştay Kanununun, Anayasanın geçici 7 nci maddesi hükmüne göre T.B.M.Meclisinin ilk toplantısından itibaren iki yıl içerisinde çıkarılması icap ettiğinden, gündemin 66 sırasında kayıtlı 369 No.lu tasarı ve Geçici Komisyon raporunun öncelik ve ivedilikle görüşülmesini arz ve teklif ederim." **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 3, Cilt: 23, Birleşim: 12, (10.12.1963), s. 293.

¹⁵⁶⁸ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 3, Cilt: 25, Birleşim: 36, (20.01.1964), s. 211.

maddesinin “D” bendindeki “*Kanunla gösterilen diğer işleri görmek*” hükmünün çıkarılması gerektiğini ileri sürerlerken; kimi üyeler ise, bir kısım görevlerin Danıştay Kanununda öngörülebileceğini, fakat yeri geldiğinde, Danıştay’a başka kanunlarla da bazı görevlerin verilebileceğini, bu nedenle, anılan hükmün Tasarıda kalabileceğini savunmaktaydılar¹⁵⁶⁹. Bu tartışmalar sonunda, Niğde Milletvekili Asım Eren’in verdiği ve 29. maddenin “D” bendindeki “*Kanunla gösterilen*” hükmünün, “*Bu kanunla gösterilen*” şeklinde değiştirilmesi yönündeki önerenin, Komisyonun katılmamasına karşın Genel Kurulca kabul edilmesi üzerine, madde metni Komisyonca yeniden düzenlenmek için geri çekilmişti¹⁵⁷⁰. Sonunda, Geçici Komisyonun, “*Bu ve başka kanunlarla gösterilen diğer işleri görür*” şeklinde düzenlediği yeni metin, Millet Meclisinin 17 Ocak 1964 tarihli 35. Birleşiminde oylanmış ve Genel Kurulca kabul edilmişti¹⁵⁷¹.

Bir diğer tartışma, Tasarının 168. maddesinde, Danıştay meslek mensupları için Bakanlar Kurulunca öngörülen ödeneklerin, Geçici Komisyon tarafından yükseltilmesi üzerinde yaşanmıştı. Bu doğrultuda, Devlet Bakanı İbrahim Saffet Omay, açıkça, Geçici Komisyonca yapılan yükseltmenin benimsenmemesini, oyların Hükûmetin arzusu yönünde kullanılmasını istemiş¹⁵⁷² ve bunu Konya Milletvekili Rüştü Özal bir önerge haline getirmişti¹⁵⁷³. Ancak, Millet Meclisi, bu önergeyi benimsememiş¹⁵⁷⁴ ve 168. maddeyi, Geçici Komisyondan geldiği şekliyle kabul etmişti¹⁵⁷⁵. Böylece, Hükûmet, önem verdiği ve açık bir biçimde kabul edilmesini istediği bir kanun hükmünü Millet Meclisinden geçirememiş ve Millet Meclisi Hükûmetin karşı çıktığı bir düzenlemeyi benimsemiş oluyordu. Kanımızca, bu durumun, çağdaş parlamenter sistemlerde, Hükûmetin, uyum içinde bulunduğu bir yasama çoğunluğuna sahip olması ilkesi ile bağdaştırabilmesi mümkün değildir.

Tasarının, Danıştay Dâva Daireleri Kurulunun görevlerini belirleyen 44.

¹⁵⁶⁹ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 3, Cilt: 23, Birleşim: 14, (12.12.1963), ss. 364-368.

¹⁵⁷⁰ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 3, Cilt: 23, Birleşim: 24, (12.12.1963), ss. 368-369.

¹⁵⁷¹ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 3, Cilt: 25, Birleşim: 35, (17.01.1964), s. 164.

¹⁵⁷² **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 3, Cilt: 25, Birleşim: 31, (13.01.1964), s. 18.

¹⁵⁷³ Konya Milletvekili Rüştü Özal’ın önergesi şöyleydi:

“*Yüksek Başkanlığa*

Danıştay meslek mensuplarının ödeneklerini tâyin eden 168 nci madde yerine Hükûmet tasarısındaki metnin kabulünü, sözlü olarak açıkladığım sebeplerle arz ve teklif ederim.” **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 3, Cilt: 25, Birleşim: 31, (13.01.1964), s. 25.

¹⁵⁷⁴ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 3, Cilt: 25, Birleşim: 31, (13.01.1964), s. 25.

¹⁵⁷⁵ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 3, Cilt: 25, Birleşim: 32, (14.01.1964), s. 94.

maddeesinde Dâva Daireleri Kurulunun bakacağı uyuşmazlıklar ve dâvalar arasında “*Sayıştay Genel Kurulu kararlarının iptali için açılan dâvalar*” ın da yer alması ciddî tartışmalara yol açmış ve Sayıştay’ın bir yüksek mahkeme olarak vereceği kararların kesin olduğunu ileri süren kimi üyeler, kesin bir yargı kararına karşı Danıştay’da dâva açılmayacağını, böyle bir düzenlemenin Anayasaya aykırı olacağını savunmuşlardı. Bu iddialar ve verilen çeşitli değişiklik önermeleri üzerine, Geçici Komisyon, konu üzerinde Millet Meclisi Anayasa Komisyonunun da görüşünü almak istediğini bildirip, sözü edilen 44. maddeyi geri çekiyordu¹⁵⁷⁶. Geçici Komisyon, Anayasa Komisyonunun görüşünü de alıp, yeniden getirdiği maddede, eski düzenlemede ısrar ediyordu¹⁵⁷⁷. Bu konuda uzun süren tartışmalardan sonra¹⁵⁷⁸, Ordu Milletvekili Refet Aksoy ile İstanbul Milletvekili Coşkun Kırca’nın birlikte verdikleri ve anılan hükmün, “*E- Sayıştay Genel Kurulunun, genel ve katma bütçeli dairelerin gelir ve giderleri ile mallarının Türkiye Büyük Millet Meclisi adına denetlerken, sorumluların hesap ve işlemleri hakkında aldığı kesin hükümleri dışında kalan kararları*” şeklinde değiştirilmesini istedikleri önerge, Geçici Komisyonun da katıldığını bildirmesi üzerine Millet Meclisi Genel Kurulunca kabul olunmuş ve uzun süre tartışılan bu konuda, nihayet bir karara ulaşılmıştı¹⁵⁷⁹.

Tasarıda yoğun tartışmalara yol açan ve Geçici Komisyonun, Anayasa Komisyonundan görüş almak ihtiyacını hissettiği bir diğer madde ise, Geçici 8. madde idi. Geçici 8. madde, Danıştay üyelerinin seçiminde gözetilecek oranı belirleyen ve “*Boşalan üyeliklerin yarısı, sekizinci maddenin (H) işaretli bendinde yazılı Danıştay mensuplarına tahsis olunur. Bunlar arasında gerekli nitelikleri haiz aday bulunamadığı takdirde dışardan aday gösterilir. Seçimlerde bu madde hükmü göz önünde tutulur*” düzenlemesini getiren 120. madde hükmünün, Kanunun yürürlüğe girdiği tarihten itibaren altı yıl uygulanmayacağını öngörmektedir. Üzerinde süren hararetli tartışmalardan sonra, Geçici Komisyon, yeniden düzenlemek için söz konusu 8. maddeyi geri çekmişti¹⁵⁸⁰. Komisyonca yapılan yeni düzenleme

¹⁵⁷⁶ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 3, Cilt: 23, Birleşim: 15, (17.12.1963), ss. 424-432; Birleşim: 16, (18.12.1963), ss. 444-446.

¹⁵⁷⁷ Geçici Komisyon, daha önceki metin üzerindeki ısrarı ile ilgili olarak, Komisyon Başkanı Edirne Milletvekili İlhami Ertem imzalı şu raporu sunmuştu:

“Yüksek Başkanlığa

Halen Genel Kurulda görüşülmekte olan Danıştay kanunu tasarısının, Komisyonumuzca geri alınan 44 ncü maddesinin (E) fıkrasının, Anayasa Komisyonunun mütalâasına da uyularak tasarıdaki şekli ile aynen muhafazası kararlaştırılmıştır.

Arz olunur.” Bkz. **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 3, Cilt: 25, Birleşim: 36, (20.01.1964), s. 189.

¹⁵⁷⁸ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 3, Cilt: 25, Birleşim: 36, (20.01.1964), ss. 189-210.

¹⁵⁷⁹ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 3, Cilt: 25, Birleşim: 36, (20.01.1964), ss. 210-211.

¹⁵⁸⁰ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 3, Cilt: 25, Birleşim: 32,

sonrasında, “Bu kanun yürürlüğe girdiği tarihteki boş üyelikler için yapılacak seçimlerde 119 ncu madde (120 nci madde) hükmü uygulanmaz” haline gelen Geçici 8. madde¹⁵⁸¹ üzerindeki tartışmalar kesilmemiş ve Millet Meclisi Genel Kurulunda, bazı üyelerin, bu maddenin Tasarıdan tümüyle çıkarılması yönündeki önergelerinin benimsenmesi üzerine, Geçici 8. madde, tekrar Geçici Komisyona geri verilmişti¹⁵⁸². Geçici Komisyon, bu madde için Anayasa Komisyonundan görüş istemişti ve ilginçtir, Anayasa Komisyonu, esas 120. maddenin Anayasaya aykırı olduğunu ve bu nedenle, Geçici 8. madde nasıl düzenlenirse düzenlensin, sözü geçen 120. maddenin Anayasaya aykırılığının giderilemeyeceğini bildirmişti¹⁵⁸³. Anayasa Komisyonu adına söz alan İstanbul Milletvekili Coşkun Kırca, Komisyonun görüşünü, tartışılan konunun ne olduğunu da çok açık biçimde anlatarak, şöyle açıklıyordu:

“Muhterem arkadaşlarım; Geçici Komisyonun Anayasa Komisyonundan sorduğu mütalâa, 8 nci geçici madde metnine mütealliktir. Ancak, geçici 8 nci madde, 120 nci maddenin ilk seçimlerde tatbik edilmemesi konusu ile ilgili olduğu cihetle, komisyonumuz, ister istemez 120 nci madde metnini de Anayasaya uygunluğu bakımından mütalâa etmek mecburiyetinde kalmıştır.

Muhterem arkadaşlarım; vardığımız netice şudur ki, asıl Anayasaya aykırı olan metin bu 120 nci maddedir. Bunun sebebi şudur: Anayasanın 140 ncı maddesinin 3 ncü fıkrasında, ‘Danıştay Başkan ve üyeleriyle Başkanunsözcüsü, kanunda gösterilen niteliklere sahip kimseler arasından, Anayasa Mahkemesinin asıl ve yedek üyelerinden meydana gelen kurulca gizli oyla ve üçte iki çoğunlukla seçilir. İlk iki oylamada çoğunluk sağlanamazsa, salt çoğunlukla yetinilir’ denmektedir.

Anayasa Mahkemesi, bu seçimi kimler arasından yapacaktır? Kanunda gösterilen niteliklere sahip kimseler arasından yapacaktır. Kanunda gösterilen niteliklere sahip kimseleri, Anayasa Mahkemesi tesbit ederken tamamiyle serbest midir? Tamamiyle serbest değildir. Çünkü, Anayasanın aynı maddesinin bir de dördüncü fıkrası vardır. Orada da şöyle denilmektedir: ‘Danıştay Başkan ve üyeleriyle Başkanunsözcüsünün seçimlerinde Bakanlar Kurulu ile Danıştay Genel Kurulunca ayrı ayrı boş yer sayısı kadar aday gösterilir’ denmektedir.

Şu halde, seçim şöyle cereyan edecektir. Bir taraftan Danıştay Genel

(14.01.1964), ss. 108-114.

¹⁵⁸¹ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 3, Cilt: 25, Birleşim: 35, (17.01.1964), s. 153. Bakanlar Kurulunca hazırlanan Tasarıdaki 119. madde, Geçici Komisyon metninde 120. madde olarak geçmektedir. Bkz. yukarıda künyesi verilen Millet Meclisi S. Sayısı: 369, ss. 66-67.

¹⁵⁸² **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 3, Cilt: 25, Birleşim: 35, (17.01.1964), ss. 153-163.

¹⁵⁸³ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 3, Cilt: 25, Birleşim: 36, (20.01.1964), ss. 181-182.

Kurulu kanuni nitelikleri haiz kimseler arasından boş üye sayısı kadar; diğer taraftan da, Bakanlar Kurulu, yine kanuni nitelikleri haiz kimseler arasından boş üye sayısı kadar, Anayasa Mahkemesine aday göstereceklerdir. Anayasa Mahkemesinin bu adaylar arasında kalmak şartıyla seçim yapmakta tamamiyle serbest olması iktiza eder.

Şimdi arkadaşlar; önümüzdeki tasarının daha önce kabul etmiş bulunduğumuz 8 nci maddesi, 8 nci geçici madde değil, kanuni nitelik şartlarını göstermektedir: Danıştay üyeliğine seçilebilmek için 8 nci madde şöyle demektedir: ‘Madde 8.- Danıştay Birinci Başkanı, daire başkanları, üyeler ve Başkanunsözcüsü, yüksek öğrenimlerini bitirdikten sonra en az onbeş yıl Devlet memuriyetinde başarı ile çalışmış, dördüncü derece kadroda bu derece maaşı kazanılmış hak olarak almış, yüksek hâkimliğin gerektirdiği ahlâk ve seciyeye sahip ve:

A) Bakanlık, müsteşarlık, elçilik, eylemli valilik;

B) Yargıtay Başkanlığı veya üyeliği veya Cumhuriyet Başsavcılığı yahut bu görevlere seçilebilme niteliğini kazanmış olmak şartıyla hâkimlik;

C) Hukuk, Siyasal Bilgiler, İktisat fakülteleri veya İktisadi ve Ticari İlimler akademilerinde hukuk, iktisat, maliye veya âmme idaresi kollarında profesörlük;

D) Tuğgeneral, tuğamiral veya daha yüksek rütbelerde generallik veya amirallik veya Askerî Yargıtay Başkanlığı veya üyeliği ile başsavcılık;

E) Genel veya katma bütçeli dairelerde genel müdürlük veya en az bu sınıf ve derecedeki daire başkanlığı veya bu memuriyetlere eşit görevler;

F) Bakanlıkların, baş hukuk müşavirliği veya birinci hukuk müşavirliği veya Maliye Bakanlığında bu sınıf ve derecedeki hukuk müşavirliği, müşavir avukatlık ve Merkez Muhakemat Müdürlüğü;

G) Vergiler Temyiz Komisyonu Başkanlığı, daire başkanlığı veya üyeliği;

H) Danıştay Başyardımcılığı veya bu derecedeki kanunsözcülüğü;

Görevlerinden birinde bulunmuş olanlar arasından seçilir.

Başkanunsözcüsünün, yüksek öğrenimini 14 ncü maddede sayılan fakülte veya yüksekokullardan birinde yapmış olması lâzımdır.’

Bu, kanuni nitelikleri haiz olmak için kâfi sayılmıştır. İşte, Anayasa Mahkemesi, bu kanuni niteliği haiz olan kimseler arasından, Bakanlar Kurulunca ve Danıştay Genel Kurulunca gösterilecek kimseler arasından seçim yapacaktır. Bir kurulun seçim yapması demek, kendisine gösterilen adaylar arasından her hangi bir kimseyi seçmekte tamamiyle muhtar olması demektir. Oysa ki, yine tasarının daha önce kabul edilen komisyona ait metninin 120 nci maddesi şöyle demektedir: ‘Boşalan üyeliklerin en az yarısı, sekizinci maddenin (H) işaretli bendinde yazılı Danıştay mensuplarına tahsis olunur.’ Yani kimlere tahsis olunur? Danıştay Başyardımcılığı veya bu

derecedeki kanunsözcülüğü görevi veya hizmetlerinde bulunmuş olanlara tahsis olunur. Bu hükmü, Anayasa Mahkemesinin, seçim muhtariyetini, seçim serbestisini ihlâl etmektedir. Çünkü, Anayasa Mahkemesi, kanuni niteliği haiz olarak gösterilen adaylar arasından istediğini seçmekte muhtar olmadığı takdirde seçim yoktur, şu tasarının 120 maddesinde ifade edildiği gibi, 'tahsis' vardır. Bu seçim sayılamaz.

Yine, tasarının 120 nci maddesi devam ediyor; 'Bunlar arasında gerekli nitelikleri haiz aday bulunmadığı takdirde dışarıdan aday gösterilir' diyor.

Muhterem arkadaşlarım, bu hükmü de Anayasa Komisyonumuz Anayasanın 12 nci maddesine aykırı bulmuştur. Anayasanın 12 nci maddesi aynen şöyle demektedir: 'Herkes, dil, ırk, cinsiyet, siyasi düşünce, felsefi inanç, din ve mezhep ayrımı gözetilmeksizin kanun önünde eşittir' dedikten sonra; mühim olan ikinci fıkrada; 'Hiçbir kişiye, aileye, zümreye veya sınıfa imtiyaz tanınamaz' demektedir.

Eğer, bâzı kimseler muayyen kanuni nitelikleri haiz oldukları zaman, Anayasa Mahkemesince, Danıştay üyeliğine seçilebilecek iseler ve bunun için Bakanlar Kurulunca ve Danıştay Genel Kurulunca namzet gösterilebilecek iseler, bu kanuni nitelik şartları bir kere tesbit edildikten sonra ki; 8 nci maddede bu tesbit edilmiştir; bu mevzuda bir kategori, bir zümre lehine tahsiste bulunmak, aynı zamanda Anayasanın 12 nci maddesini ihlâl eder, telâkki edilmiştir.

Geçici Komisyonun bundan önceki Birleşimde getirdiği 8 nci geçici maddeye mütaallik metin; komisyona ait tasarı metninin 120 nci maddesinin, ki komisyonumuzca bu iki noktadan Anayasaya aykırı bulunmuştur, bu kanunun yürürlüğe girmesinden sonra yapılacak ilk seçimlerde tatbik edilmemesini hedef tutmaktadır. Binaenaleyh, Anayasaya aykırılık; sadece kanunun yürürlüğe girmesinden sonra yapılacak ilk seçimlerde, bu tahrir kabul edilirse, bertaraf edilmiş olacaktır. Bu durumda Anayasa Komisyonumuz, bu tahririn kabul edilip, edilmemesi lehinde Anayasa bakımından her hangi bir vaziyet almakta mesâğ görmemiştir. Çünkü, daha evvel kabul buyurulan, komisyona ait tasarı metninin 120 nci maddesi kaldığı müddetçe, prensip itibarıyla, Anayasaya aykırılık ortadan kaldırılmamış olacaktır. Bu itibarla, bu meselenin Yüksek Meclişçe tezekkürü gerekir." ¹⁵⁸⁴

Anayasa Komisyonu adına Coşkun Kırca'nın yaptığı bu açıklama, Anayasaya aykırılığın, Danıştaya üye seçimi sırasında, üye olabilme niteliklerine sahip olan kişiler arasında, Danıştay başyardımcısı veya bu derecedeki kanunsözcüsü olanlara ayrı bir kota tanınmasını öngören 120. maddede bulunduğu dikkat çekmekteydi. Ancak, 120. madde (Hükûmet tasarısındaki 119. madde) Millet Meclisi Genel

¹⁵⁸⁴ M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 3, Cilt: 25, Birleşim: 36, (20.01.1964), ss. 182-183.

Kurulunca 7 Ocak 1964 tarihli 27. Birleşimde kabul edilmiş olduğu için, bu aşamada Millet Meclisince yapılabilecek herhangi bir şey yoktu. Nitekim, Coşkun Kırca'dan hemen sonra söz alan İstanbul Milletvekili Reşit Ülker de, bu hususa işaret ediyor ve

“Şimdi, maalesef 120 nci madde, öncelik ve ivedilik dolayısıyla geçmiş bulunmaktadır. Şu anda, Millet Meclisince... yapılacak bir şey yoktur. Burada, Yüce Senatonun fonksiyonunu ifa edeceği bir husus kendiliğinden ortaya çıkmış bulunmaktadır. Bundan dolayı Anayasa Komisyonuna teşekkürü borç bilirim” diyordu¹⁵⁸⁵.

Bu olayda ilginç olan nokta, çift meclis sisteminin benimsenmiş olduğu bir parlamentoda, birinci mecliste önlenemeyen bir Anayasa aykırılığının giderilmesini, o meclisin bir üyesinin, ikinci meclisten beklemesi idi. Anayasanın 92. maddesi uyarınca, Millet Meclisinin kabul ettiği metni Cumhuriyet Senatosu değiştirerek kabul ederse, bir diğer deyişle maddedeki Anayasaya aykırılığı giderirse, değiştirilerek kabul edilen bu hükmün yeniden Millet Meclisine gelmesi gerekecek ve böylece Millet Meclisi, daha önce fark etmediği Anayasa aykırılığını düzeltebilme imkânını elde edebilecekti.

Geçici Komisyon, Anayasa Komisyonunun bu görüşüne karşın, Geçici 8. madde için yine de, bir düzenleme öngörmüş ve madde hükmünün, *“Bu kanunun yürürlüğe girdiği tarihteki boş üyelikler için yapılacak seçimlerde 120 nci madde hükmü uygulanmaz”* şeklinde olmasını önermişti¹⁵⁸⁶. Böylece, Geçici Komisyon, Geçici 8. madde için yaptığı bir önceki öneriyi, üzerinde herhangi bir değişikliğe gitmeden, Millet Meclisine tekrar sunmuş oluyordu. Madde, bu şekliyle, Millet Meclisince 20 Ocak 1964 tarihli 36. Birleşimde kabul edilmişti¹⁵⁸⁷.

D. Millet Meclisinde Kabul Edilen Metnin Cumhuriyet Senatosunda Görüşülmesi ve Bazı Değişiklikler Yapılması

Millet Meclisinin 20 Ocak 1964 tarihli 36. Birleşimde kabul ettiği Danıştay Kanunu Tasarısının Cumhuriyet Senatosuna geldiği ve Başkanlıkça, Anayasa ve Adalet, İçişleri, Bütçe ve Plân Komisyonlarına havale edildiği, Cumhuriyet Senatosunun 28 Ocak 1964 tarihli 32. Birleşiminde “Gelen Kâğıtlar” listesinde ilân edilerek duyurulmuşsa da¹⁵⁸⁸, aynı Birleşimde, Devlet Bakanı İbrahim Saffet Omay'ın verdiği bir önerenin Genel Kurulca kabulü üzerine, sözü edilen Tasarının,

¹⁵⁸⁵ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 3, Cilt: 25, Birleşim: 36, (20.01.1964), s. 183.

¹⁵⁸⁶ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 3, Cilt: 25, Birleşim: 36, (20.01.1964), s. 189.

¹⁵⁸⁷ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 3, Cilt: 25, Birleşim: 36, (20.01.1964), s. 189.

¹⁵⁸⁸ **C.S. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1, Toplantı: 3, Cilt: 17, Birleşim: 32, (28.01.1964), s. 528.

bir Geçici Komisyonca incelenmesi kararlaştırılmıştı¹⁵⁸⁹.

Bu karar uyarınca oluşturulan Geçici Komisyon, Millet Meclisince kabul edilen metinde bazı değişiklikler önermiş ve hazırladığı 1 Nisan 1964 tarihli Raporu, Cumhuriyet Senatosu Başkanlığına sunmuştu¹⁵⁹⁰. Cumhuriyet Senatosu Geçici Komisyonunun, Millet Meclisinin kabul ettiği metinde yaptığı değişiklikler arasında, Millet Meclisinde de tartışmalara konu olmuş olan, 44. madde ve 120. madde hükümleri de vardı. Gerçekten, Cumhuriyet Senatosu Geçici Komisyonu, anılan maddelerden, Danıştay Dava Daireleri Kurulunun görevlerini belirten 44. maddenin (E) bendi için, Millet Meclisince kabul edilen metinde, “*Sayıştay Genel Kurulunun, genel ve katma bütçeli dairelerin gelir ve giderleri ile mallarının Türkiye Büyük Millet Meclisi adına denetlerken sorumluların hesap ve işlemleri hakkında aldığı kesin hükümleri dışında kalan kararları*” şeklinde benimsenen hüküm yerine; Hükûmet Tasarısında yer alan, “*Sayıştay Genel Kurulu kararlarının iptali için açılan dâvalar*” düzenlemesinin benimsenmesini tercih etmişti¹⁵⁹¹. Geçici Komisyon, 120. madde için, Millet Meclisinin kabul ettiği metinde yer alan, “*Boşalan üyeliklerin en az yarısı, sekizinci maddenin (H) işaretli bendinde yazılı Danıştay mensuplarına tahsis olunur. Bunlar arasında gerekli nitelikleri haiz aday bulunmadığı takdirde dışarıdan aday gösterilir. Seçimlerde bu madde hükmü göz önünde tutulur*” hükmü yerine; Cumhuriyet Senatosu Genel Kuruluna, “*Üyeliklerin yarısı, sekizinci maddenin (H) işaretli bendinde yazılı Danıştay mensuplarına tahsis olunur. Bunlar arasında gerekli nitelikleri haiz aday bulunmadığı takdirde dışarıdan aday gösterilir*” hükmünün önerilmesini kararlaştırmıştı¹⁵⁹².

Cumhuriyet Senatosu Genel Kurulu, Geçici Komisyon raporunu, 10 Nisan 1964 tarihli 61. Birleşimde ele almış ve Tasarının tümü üzerindeki görüşmeleri aynı Birleşimde tamamlayarak, maddelerine geçilmesini ve maddelerin ivedilikle görüşülmesini, yani iki kez yerine bir kez görüşülme ile yetinilmesini kabul etmişti¹⁵⁹³. Maddeler üzerindeki görüşmelere, 10 Nisan 1964 tarihli 61. Birleşimde başlanmış ve Millet Meclisinin kabul ettiği metinde bazı değişikliklere gidilmişti. Üzerinde değişiklik yapılan maddeler arasında, Millet Meclisinde de hayli tartışılmış

¹⁵⁸⁹ Devlet Bakanı İbrahim Saffet Omay’ın sunduğu ve Genel Kurulca kabul edilen önergesi şöyleydi:
“Yüksek Başkanlığa

Anayasa mucibince öncelikle çıkması lâzımgelen kanunlardan olan Danıştay kanunu tasarısının, Anayasa ve Adalet, İçişleri ve Bütçe ve Plân komisyonlarından seçilecek 3 er üyeden kurulu Geçici Komisyonla görüşülmesini arz ve teklif ederim.” **C.S. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1, Toplantı: 3, Cilt: 17, Birleşim: 32, (28.01.1964), s. 532.

¹⁵⁹⁰ Cumhuriyet Senatosu S. Sayısı: 435, “Danıştay kanunu tasarısının Millet Meclisince kabul edilen metni ve Cumhuriyet Senatosu Geçici Komisyon raporu”, **C.S. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1, Toplantı: 3, Cilt: 19, Birleşim: 61’in sonuna ekli, (10.04.1964), ss. 1-6.

¹⁵⁹¹ **A.k.**, ss. 3, 24-25.

¹⁵⁹² **A.k.**, ss. 3, 54-55.

¹⁵⁹³ **C.S. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1, Toplantı: 3, Cilt: 19, Birleşim: 61, (10.04.1964), ss. 796-799.

olan, 44., 120. maddeler ile, Geçici 8. madde de vardı. Bu bağlamda, hayli uzun süren tartışmalardan sonra, Geçici Komisyon, 44. maddeyi geri alıyor¹⁵⁹⁴ ve maddeyi 6 Mayıs 1964 tarihli 69. Birleşimde, yeniden Genel Kurula getirdiğinde, daha önceki düzenlemenin, bir değişiklik yapılmadan aynen kabulünü öneriyordu¹⁵⁹⁵. Ancak, bu öneri Cumhuriyet Senatosu Genel Kurulunca benimsenmemiş ve verilen değişiklik önergelerinin kabulü üzerine, Dâva Daireleri Genel Kurulunun bakacağı dâvaları gösteren 44. maddeden, “*Sayıştay Genel Kurulu kararlarının iptali için açılan dâvalar*” çıkarılmıştı¹⁵⁹⁶.

Aynı şekilde, Tasarının, tartışmalara yol açan ve Danıştay üyeliklerinin yarısının, sekizinci maddenin (H) işaretli bendinde yazılı Danıştay mensuplarına tahsis olunacağını öngören 120. maddesi ile, bu maddenin bir süre uygulanmamasını hükme bağlayan Geçici 7. madde de (Millet Meclisinin kabul etmiş olduğu metindeki Geçici 8. madde), Senatoca, Tasarı metninden çıkarılıyordu¹⁵⁹⁷.

Senatoda yapılan ve önemli gördüğümüz bir diğer değişiklik, Danıştay üyesi olabilecekler arasına, en az onbeş yıl avukatlık yapmış kişilerin de dahil edilmesi¹⁵⁹⁸

Cumhuriyet Senatosu Genel Kurulu, bu önemli Kanun Tasarısını, Anayasanın 92. maddesinde öngörülen azami süre içinde tamamlamaya özen göstermişti. Örneğin, maddeler üzerinde görüşmelerin sürdüğü, 29 Nisan 1964 tarihli 66. Birleşimin sonunda, Birleşimi yöneten Başkanvekili Hâzım Dağlı’nın yaptığı uyarı, Cumhuriyet Senatosu tutanaklarına şöyle geçmişti:

“BAŞKAN – Yarın saat 10’da toplanmak suretiyle Devlet Şurası Kanununun muhakkak bitmesi lâzımdır; müddeti bitiyor. Onun için yarın saat 10 da toplanmak suretiyle bir karar almak icap ediyor. Yarın saat 10 da toplanılması teklifini oylarınıza sunuyorum. Kabul edenler... Etmeyenler... Yarın saat 10 da toplanılması kabul edilmiştir...” ¹⁵⁹⁹

Nihayet, 6 Mayıs 1964 tarihli 69. Birleşimde görüşmeler tamamlanmış ve Tasarının tümü oylanarak kabul edilmişti¹⁶⁰⁰.

Danıştay Kanunu Tasarısının Millet Meclisince kabul edilmiş metninin, Cumhuriyet Senatosunda değiştirilerek kabul edilmesinden sonra, Devlet Bakanı İbrahim Saffet Omay, şu teşekkür konuşmasını yapıyordu:

“Muhterem Başkan, Yüce Senatonun kıymetli âzaları, titiz çalışmalarınızla kıymetli mütalâalarınızla Danıştay Kanunu geldiğinden daha mütekâmil bir halde kabul edilmiş bulunuyor. Bu yönden sarf edilen gayretlerden dolayı

¹⁵⁹⁴ C.S. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 3, Cilt: 20, Birleşim: 65, (28.04.1964), ss. 91-98.

¹⁵⁹⁵ C.S. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 3, Cilt: 20, Birleşim: 69, (06.05.1964), s. 379.

¹⁵⁹⁶ C.S. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 3, Cilt: 20, Birleşim: 69, (06.05.1964), ss. 382-383.

¹⁵⁹⁷ C.S. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 3, Cilt: 20, Birleşim: 68, (05.05.1964), ss. 277-278, 303.

¹⁵⁹⁸ C.S. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 3, Cilt: 20, Birleşim: 69, (06.05.1964), s. 365.

¹⁵⁹⁹ C.S. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 3, Cilt: 20, Birleşim: 66, (29.04.1964), s. 160.

¹⁶⁰⁰ C.S. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 3, Cilt: 20, Birleşim: 69, (06.05.1964), s. 415.

Yüce Senato'ya Hükümet ve Danıştay câmiası adına şükranlarımızı arz ederiz. Danıştay Kanununun memlekete hayırlı olmasını temenni ederiz. ” ¹⁶⁰¹

E. Cumhuriyet Senatosunda Yapılan Değişikliklerin Tekrar Millet Meclisince Ele Alınması, Kabul Görmeyen Değişiklikler İçin Karma Komisyon Kurulması ve Metnin Kanunlaşması

Anayasanın 92. maddesi uyarınca, Danıştay Kanunu Tasarısının, Cumhuriyet Senatosunun değiştirerek kabul ettiği maddelerinin yeniden Millet Meclisince görüşülmesi gerekmektedir. Bu nedenle, Cumhuriyet Senatosunca değiştirilmiş veya Tasarıdan tümüyle çıkarılmış, ya da Tasarıya eklenmiş hükümler, yeniden Millet Meclisindeki Geçici Komisyona havale edilmişti. Geçici Komisyon, Cumhuriyet Senatosunca, toplam 52 maddede gerçekleştirilen değişiklikleri incelemiş ve bunlardan 37'sini benimsediğini, 15'ini ise benimsemediğini bildiren¹⁶⁰² 19 Kasım 1964 tarihli Raporunu, Millet Meclisi Başkanlığına sunmuştu¹⁶⁰³. Millet Meclisi Genel Kurulunda, Cumhuriyet Senatosunca yapılan değişiklikler, 1 Aralık 1964 tarihli 15. Birleşimde görüşülmeye başlanmış ve görüşmelerin hemen başında, ilginç bir durumla karşılaşmıştı. Bu bağlamda, Millet Meclisince de, Cumhuriyet Senatosunca da kabul edilen bir maddenin içinde, Tasarının ilerideki bir maddesine yollama yapıldığında, Geçici Komisyon, bu hacimli Tasarıda, yollama yapılan madde numarasının aynı kalmayacağı, değişebileceği ihtimaline karşı, “*Madde metni kesinleşmiştir. Ancak, atıf maddesi nihai duruma göre yeni numara alacaktır*” şeklinde bir kayıt koymuş bulunuyordu¹⁶⁰⁴. Ancak, Birleşimi yöneten Başkanvekili Ferruh Bozbeyli, bu uygulamaya karşı çıkmış ve maddenin, içinde yer alan ve yollama yapılan bir başka madde numarasıyla bir bütün olduğunu belirterek, bu tür maddelerin de Karma Komisyona gönderilmesi gerektiğini savunmuştu. Bu konuda Bozbeyli şöyle diyordu:

“Muhterem arkadaşlarım, burada şimdiye kadar ilk defa karşılaştığımız bir durum zuhur etmektedir. Komisyonun mütalâası ‘madde metni kesinleşmiştir. Ancak madde içerisinde, atıf maddesi nihai duruma göre yeni şekil alacaktır’ diyor. Reisiniz bu bahiste komisyonla aynı mütalâada değildir. Bir madde

¹⁶⁰¹ **C.S. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1, Toplantı: 3, Cilt: 20, Birleşim: 69, (06.05.1964), ss. 415-416.

¹⁶⁰² Geçici Komisyonun benimsemediği 15 değişiklikten 3'ü, Cumhuriyet Senatosunca Tasarıdan tümüyle çıkarılan maddelerdi. Geçici Komisyonun benimsediği 37 değişiklikten de 4'ü Cumhuriyet Senatosunca Tasarıdan tümüyle çıkarılan maddelere, 3'ü ise Tasarıya eklenen yeni maddelere aitti. Bkz. Millet Meclisi S. Sayısı: 369'a 3 ncü ek, “Danıştay Kanunu tasarısı ile İstanbul Milletvekili Reşit Ülker'in, 3546 sayılı Danıştay Kanununun Anayasaya aykırı hükümlerinin kaldırılmasına dair kanun teklifi ve Cumhuriyet Senatosunca yapılan değişiklikler hakkında Millet Meclisi Geçici Komisyonu ikinci raporu”, **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 4, Cilt: 33, Birleşim: 15'in sonuna ekli, (01.12.1964), ss. 56-63.

¹⁶⁰³ **A.k.**, ss. 1-63.

¹⁶⁰⁴ **A.k.**, s. 56.

*onun adı olan madde numarası ve içerisindeki atıf numarasıyla bir küldür. Kesinleşme, kısmen kesinleşme diye bir müessese yoktur. Kanımca kesinleşme mümkün olamaz. Ya tamamiyle madde içindeki atıf maddesi ile ve madde numaralarıyla beraber benimsenir, kesinleşir. Veya, bir tek virgül veya bir tek numara dahi değişmiş benimsenmemiş olması halinde madde tamamiyle benimsenmemiş olur...”*¹⁶⁰⁵

Geçici Komisyon Sözcüsü İstanbul Milletvekili Sabri Vardarlı’nın, komisyon olarak neden böyle hareket ettiklerini açıklamasından sonra, Başkanvekili Ferruh Bozbeyli tekrar müdahale ediyor ve bu konuda nasıl bir tutum sergileyeceğini şöyle anlatıyordu:

*“...Riyasetçe bütün bu maddelerin Karma Komisyona intikalini ve Karma Komisyonda bu numaralar hususundaki ihtilâflı durumun tanzim edilerek, Heyetinize gelmesi şeklini en uygun ve Anayasaya da muvafık bir yol olarak mütalâa etmektedir. Çözüm yolu olarak gördüğümüz şekil budur ve bu tatbik edilecektir.”*¹⁶⁰⁶

Gerçekten, Başkanlık Divanınca, bu açıklama doğrultusunda davranılıyor ve bir maddenin getirdiği düzenlemede iki Meclis arasında görüş ayrılığı olmadığı halde; o madde, ilerideki bir maddeye yollamada bulunuyorsa, Cumhuriyet Senatosunun, Tasarıdaki bazı maddelerin çıkarılması veya bazı yeni maddelerin eklenmesi yönünde yaptığı değişikliklerin Millet Meclisince benimsenip benimsenmemesi durumuna göre, yollama yapılan maddelerin numarası da değişeceğinden ve bu belirsizlik nedeniyle o madde tümüyle benimsenmiş olamayacağından, içinde bu tür numarasının ne olacağı kesin olarak bilinemeyen bir maddeye yollama hükmü içeren maddeler de, Millet Meclisince benimsenmemiş sayılarak Karma Komisyona gönderiliyordu.

Millet Meclisi, Cumhuriyet Senatosunca yapılan değişikliklerden, 12’sini benimsememiş ve bu maddelerin, Anayasanın 92. maddesi uyarınca, Millet Meclisi ve Cumhuriyet Senatosundan seçilecek eşit sayıda üyeden oluşan Karma Komisyona gönderilmesi gerekmişti¹⁶⁰⁷. Ayrıca, yukarıda değindiğimiz nedenden ötürü, 61 madde de, sadece madde numaraları düzenlemesinin yapılması için Karma Komisyona havale edilmişti¹⁶⁰⁸.

¹⁶⁰⁵ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 4, Cilt: 33, Birleşim: 15, (01.12.1964), s. 616.

¹⁶⁰⁶ **M.M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 4, Cilt: 33, Birleşim: 15, (01.12.1964), s. 616.

¹⁶⁰⁷ **M.M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 4, Cilt: 33, Birleşim: 15, (01.12.1964), ss. 614-638; Birleşim: 17, (03.12.1964), ss. 648-657.

¹⁶⁰⁸ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 4, Cilt: 33, Birleşim: 17, (03.12.1964), s. 657; Millet Meclisi S. Sayısı: 369’a 4 ncü ek, “Danıştay Kanunu tasarısı ile İstanbul Milletvekili Reşit Ülker’in, 3546 sayılı Danıştay Kanununun Anayasaya aykırı hükümlerinin kaldırılmasına dair kanun teklifinin Millet Meclisince benimsenmiyen maddeleri hakkında Karma Komisyon raporu ile Millet Meclisi, Cumhuriyet Senatosu ve Karma Komisyon raporları”, **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 4, Cilt: 34, Birleşim: 29’un sonuna ekli, (24.12.1964), ss. 36-53. Bu iki kaynakta, Karma Komisyona gönderilen madde sayısı ile ilgili olarak ufak bir fark bulunmaktadır. Biz, metindeki sayıyı, bu kaynaklardan, çok daha ayrıntılı bir belirleme yapmış olan Karma Komisyonun raporuna bağlı kalarak vermeyi tercih ettik.

İki Meclisten, bu Kanun Tasarısını görüşmüş olan Geçici Komisyonlardan seçilecek üçer üyeden oluşan Karma Komisyon, Millet Meclisince benimsenmeyen Cumhuriyet Senatosu değişikliklerini incelemiş ve 9'u için Millet Meclisinin metnini, 3'ü içinse kendi oluşturduğu yeni bir metni önermişti. Ayrıca, 61 madde için de, madde numaraları düzenlemesini yapmıştı¹⁶⁰⁹. Bu maddeler, 24 Aralık 1964 tarihli 29. Birleşimde Millet Meclisince tekrar ele alınıyor ve Birleşimi yöneten Başkanvekili Mekki Keskin, Anayasanın 92. maddesi uyarınca, her bir madde için ayrı ayrı, önce Karma Komisyonun önerdiği metni okutup oylatacağını, bu kabul edilmezse Cumhuriyet Senatosu metnini okutup oylatacağını, o da kabul edilmezse Millet Meclisi metnine sıra geleceğini açıklıyor ve ilk madde için Karma Komisyon raporunu okutarak, süreci başlatıyordu¹⁶¹⁰. Millet Meclisi, 44. maddeye yönelik olanı hariç, Karma Komisyonun önerilerinin tümünü kabul etmişti¹⁶¹¹. Sözü geçen ve Danıştay Dava Daireleri Kurulunun görevlerini belirten 44. madde, yukarıda değinildiği üzere, Millet Meclisinde ilk görüşülme sırasında da tartışmalara konu olmuş ve Cumhuriyet Senatosunca değiştirilerek kabul edilmişti. Bu bağlamda, Hükûmet Tasarısında, Danıştay Dava Daireleri Kurulunun bakabileceği dâvalar arasında, 44. maddenin “E” bendinde yer alan “*Sayıştay Genel Kurulu kararlarının iptali için açılan dâvalar*” hükmü, Millet Meclisinin kabul ettiği metinde, “*Sayıştay Genel Kurulunun, genel ve katma bütçeli dairelerin gelir ve giderleri ile mallarının Türkiye Büyük Millet Meclisi adına denetlerken sorumluların hesap ve işlemleri hakkında aldığı kesin hükümleri dışında kalan kararları*” şekline dönüştürülmüş; ancak, bu hüküm, Cumhuriyet Senatosunda maddeden tümüyle çıkarılmış, bir diğer deyişle, Senatonun kabul ettiği metinde, Sayıştay Genel Kurulu kararlarına karşı Danıştay’a başvurabilme imkânı tanınmamıştı. Cumhuriyet Senatosunca yapılan bu değişiklik Millet Meclisinde benimsenmediği için, konu Karma Komisyona geldiğinde; Karma Komisyon, 44. madde için Cumhuriyet Senatosunun kabul ettiği metni de, Millet Meclisinin metnini de benimsememiş ve sözü geçen “E” bendine yönelik, Hükûmet Tasarısındaki, “*Sayıştay Genel Kurulu kararlarının iptali için açılan dâvalar*” şeklindeki düzenlemeyi, Millet Meclisine, Karma Komisyon metni olarak önermeyi tercih etmişti¹⁶¹². Ancak, uzun tartışmalardan sonra, Millet Meclisi Genel Kurulu, Karma Komisyonun bu önerisini benimsememiş ve 44. madde için, Cumhuriyet Senatosunun metnini kabul etmişti¹⁶¹³. Böylece, Sayıştay kararlarına

¹⁶⁰⁹ Yukarıdaki dipnotta adı geçen Millet Meclisi S. Sayısı 369’a 4 ncü ek, ss. 36-53.

¹⁶¹⁰ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 4, Cilt: 34, Birleşim: 29, (24.12.1964), ss. 309-310.

¹⁶¹¹ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 4, Cilt: 34, Birleşim: 29, (24.12.1964), ss. 309-338.

¹⁶¹² Yukarıda adı geçen Millet Meclisi S. Sayısı 369’a 4 ncü ek, ss. 1-2, 38.

¹⁶¹³ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 4, Cilt: 34, Birleşim: 29, (24.12.1964), ss. 311-322.

karşı Danıştay’a başvurabilmek mümkün olamayacaktı.

Sonunda, Millet Meclisinin, Danıştay Kanunu Tasarısında Cumhuriyet Senatosunca yapılan değişiklikleri benimsemediği maddeler üzerinde Karma Komisyonun hazırladığı metinlerin hepsi Millet Meclisinin 24 Aralık 1964 tarihli 29. Birleşiminde görüşülüp karara bağlanmakla¹⁶¹⁴, Danıştay Kanunu, kabul edilmiş oluyor ve 31 Aralık 1964 tarihli Resmî Gazetede yayımlanarak, hukuk dünyamızdaki yerini alıyordu¹⁶¹⁵.

5- Diyanet İşleri Başkanlığı Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanun (22 Haziran 1965 tarih ve 633 sayılı Kanun)

A. Anayasadaki Düzenleme ve Diyanet Başkanlığı İçin Hazırlanan Kanun Tasarısı ve Kanun Teklifleri

1924 yılında 429 sayılı Kanunla, “Şerîye ve Evkaf Vekâleti” kaldırılıp, Diyanet İşleri Başkanlığı kurulmuş olmakla birlikte, bu Kanundan daha sonra kabul edilen 1924 Anayasasında (20 Nisan 1924 tarih ve 491 sayılı Teşkilâtı Esasiye Kanunu), Diyanet İşleri Başkanlığına yönelik açık bir düzenleme bulunmuyordu. Daha sonra, 1935 yılında 2800 sayılı Kanunla yeni baştan düzenlenen bu kurumun, ilk kez 1961 Anayasasında anayasal bir güvenceye kavuşturulduğu görülmektedir. Gerçekten, 1961 Anayasasının, “Çeşitli Hükümler” başlıklı Dördüncü Kısımında yer alan 154. maddesi, Diyanet İşleri Başkanlığına ayrılmıştı. Anayasanın sözü geçen 154. maddesinde şöyle denilmektedir:

“Genel idare içinde yer alan Diyanet İşleri Başkanlığı özel kanununda gösterilen görevleri yerine getirir.”

Bu hükmün gerekçesi ise şöyle ifade edilmişti:

“Dinî inanç ve kanaat hürriyetini temel hak ve hürriyetler arasında ilân eden, ibadet ve dinî törenlerin serbestliğini teminat altına alan Anayasada, sosyal bir müessese olara dinin taşıdığı önem bakımından, Diyanet İşleri Başkanlığının bugüne kadar olduğu gibi genel idare içinde yer alması tabii ve zarurî görülmüştür. Bu sebeple tasarının ek 2’nci maddesiyle sevk edilen hüküm, Diyanet İşleri Başkanlığının özel kanundaki görevleri yerine getireceği esasını aynen muhafaza etmektedir.” ¹⁶¹⁶

Görüldüğü gibi, Anayasada, Diyanet İşleri Başkanlığının genel idare içinde yer aldığı belirtilmesiyle yetiniliyor ve oluşumu ile görevleri, bu konuda çıkarılacak özel bir kanuna bırakılıyordu. Bu doğrultuda, hem Bakanlar Kurulu bir kanun tasarısı hazırlamış, hem de TBMM’nin bazı üyeleri kanun teklifinde bulunmuşlardı.

Devlet Bakanlığınca hazırlanıp, Bakanlar Kurulunda görüşülerek TBMM’ye

¹⁶¹⁴ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 4, Cilt: 34, Birleşim: 29, (24.12.1964), ss. 309-338.

¹⁶¹⁵ **Resmî Gazete**, 31 Aralık 1964, Sayı: 11896.

¹⁶¹⁶ Kâzım Öztürk, **Türkiye Cumhuriyeti Anayasası**, Cilt: III, s. 3825.

sunulması kararlaştırılan ve 23 Mart 1964 tarihinde Başbakan İsmet İnönü'nü imzasıyla Millet Meclisi Başkanlığına sunulan “*Diyanet İşleri Başkanlığı kuruluş ve görevleri hakkındaki kanun tasarısı*”nın, Devlet Bakanlığınca hazırlanan ve Devlet Bakanı İbrahim Saffet Omay'ın imzasını taşıyan takdim yazısında, yeni bir kanun hazırlanmasının gereği ve Kanun Tasarısının neleri düzenlediği, ana hatlarıyla şöyle açıklanmaktaydı:

“Diyanet İşleri Başkanlığı kuruluş ve görevleri hakkındaki kanun tasarısını takdim

İslâm dininin itikat ve ibadetleri ile ilgili işleri Anayasa hükümleri düzeni içinde yürütmek ve yönetmek üzere Başbakanlığa bağlı olarak kurulacak yeni Diyanet İşleri Başkanlığı kuruluş ve görevleri hakkındaki kanun tasarısını takdim ediyoruz.

Bilindiği üzere Cumhuriyetin kuruluşundan sonra 1924 yılında 429 sayılı Kanunla Diyanet İşleri Reisliği kurulmuş, 1935 yılında 2800 sayılı Kanunla bu kuruluşun görev ve yetkileri tâyin edilmiştir. Sonraları yeni ihtiyaçlar karşısında bu kanuna tamamlayıcı ve değiştirici hükümler eklenmiş ise de, bugünün ihtiyaçlarına cevap veremeyecek bir halde bulunmaktadır. Bugün gerçek şudur ki, İslâm dininin yüksek mânevi kudreti ile orantılı, geniş ve esaslı bilgilere sahip yetkili din görevlileri azalmıştır. Bu ihtiyacı karşılamak bir zaruret haline gelmiştir. Öte yandan din hizmetlerini bir düzen altına almak, gelişi güzel davranışları önlemek gerçeği meydandadır.

Aynı zamanda lâik ve demokratik Türkiye Cumhuriyetinin yeni Anayasa düzeni içerisinde, özellikle vicdan ve din hürriyetini ifade eden 19 ncü maddesinin ışığı altında Diyanet İşleri Başkanlığı kuruluşunu Anayasa düzenine intibak ettirmek zarureti hâsıl olmuştur. Nitekim Anayasamızın 154 ncü maddesinde, genel idare içerisinde yer alan Diyanet İşleri Başkanlığının, özel kanununda gösterilen görevleri yerine getireceği belirtilmiştir.

İşte bu sebeplerle, imkân ölçüsünde kusursuz diyebileceğimiz, bu yeni kuruluş kanunu tasarısını hazırlamış bulunuyoruz.

...

Hulâsa, tasarının gayesi din hizmetlerini bir düzen altına alma, Diyanet İşleri Başkanlığını memlekette lâik olduğu mevki ve imkânlarla kavuşturmaktır. Bunun için evvelâ kuruluşu derleyip toplamak, onun mensuplarına dinin ana esaslarına uygun yeni bir şekil ve hüviyet vermek; onları dinî ilimlerle donattıktan sonra, günümüzün müspet ilimlerinde de gereken yeterliği kazandırmak ve böylece Diyanet işlerinin çalışmalarını memleket kültür ve ahlâkına yararlı bir hale getirmektir. Kısacası Diyanet İşleri Başkanlığı kuruluşu ile din işleri lâik ve demokratik Cumhuriyet düzeni içinde ve yeni Anayasamızın getirdiği ruh ve idare sistemi ışığında ve genel idare içerisinde huzurla yönetilecek, görevlilere daha iyi yetiştirme ve daha rahat çalışma yolları

*açılacaktır.”*¹⁶¹⁷

Tasarının Gerekçesinde de, büyük ölçüde, Devlet Bakanı Omay’ın bu takdim yazısından alınan satırlarla, şöyle denilmektedir:

“Cumhuriyetin kuruluşundan sonra 1924 yılında 429 sayılı Kanunla Diyanet İşleri Reisliği kurulmuş, 1935 yılında da 2800 sayılı Kanunla görev ve yetkileri tâyin edilmiştir. Sonraları yeni ihtiyaçlar karşısında bu kanuna tamamlayıcı ve değiştirici hükümler eklenmiş ise de kanun bu ek ve değişiklikleriyle birlikte bugün tatminkâr olmaktan uzaktır.

Öte yandan, lâik ve demokratik cumhuriyetimizin vicdan ve din hürriyetini 19 ncu maddesinde ifade eden yeni Anayasamız, 154 ncü maddesiyle, Diyanet İşleri Başkanlığının görev ve yetkilerinin özel bir kanunla gösterileceğini emretmiş bulunmaktadır.

Bu sebeplere dayanılarak hazırlanan tasarının temel ilkelerini şöylece özetlemek mümkündür:

1. Anayasamızın lâiklik, din ve vicdan hürriyeti anlayışına uygun olarak genel idare içinde yer alan Diyanet İşleri Başkanlığının görev ve yetkilerini belirtmek,

2. Kuruluşundan bu yana çeşitli eklerle birçok değişiklikler görmüş olan Diyanet İşleri Başkanlığı mevzuatını ihtiyaçları karşılayacak bir tek kanunda toplamak.

3. Devlet memurları seviyesinde kadro ve malî imkânlar sağlamak suretiyle din işleri görevlilerini bir taraftan bugünkü sıkıntılı durumlarından kurtarmak, diğer taraftan da her türlü bilgilerle mücehhez olarak yetişen ve yetismekte bulunan gençler için bu teşkilâtı cazip bir hale getirmek.

4. Dinî konuların çeşitli dallarında bilimsel inceleme ve araştırma yeterliğine sahip din işleri görevlilerini artırarak bunların çalışmaları sonuçlarını halkın aydınlatılmasına ve hizmetine arz etmek ve böylece dinimizin asla tecviz etmediği taassup ve hurafeleri bertaraf etmek suretiyle inanç ve ahlâk ilkelerindeki birlik ve bütünlüğü sağlamlaştırmak.

*Bu amaçlara ulaşılması için kanun tasarısına gerekli hükümler konulmuştur. Kanun tasarısı Altı bölüm, 40 madde ve 7 geçici maddeden ibaret bulunmaktadır.”*¹⁶¹⁸

Diyanet İşleri Başkanlığı için, Hükûmet Tasarısından başka, bazı senatör ve milletvekillerince kanun teklifleri de yapılmıştı. Bu bağlamda, i- Cumhuriyet

¹⁶¹⁷ Millet Meclisi S. Sayısı: 831, “Diyanet İşleri Başkanlığı Kuruluş ve görevleri hakkındaki kanun tasarısı ile Cumhuriyet Senatosu İzmir Üyesi Ömer Lûtfi Bozçalı ve 26 arkadaşının, Cumhuriyet Senatosu Tabii Üyesi Ahmet Yıldız ve 24 arkadaşının, Konya Milletvekili İhsan Kabadayı ve 10 arkadaşının ve Erzurum Milletvekili Tahsin Telli’nin, Diyanet İşleri Başkanlığı Kuruluş ve görevleri hakkında kanun teklifleri ve Geçici Komisyon raporu”, **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 4, Cilt: 39, Birleşim: 102’nin sonuna ekli, (12.05.1965), ss. 1-4.

¹⁶¹⁸ **A.k.**, ss. 4-5.

Senatosu İzmir Üyesi Lûtfi Bozcalı ve 127 (126) arkadaşı¹⁶¹⁹, 20 Ocak 1962 tarihli, 45 asıl ve 3 geçici maddeden oluşan “*Diyanet İşleri Reisliği Teşkilât ve Vazifeleri Hakkında Kanun Teklifi*”ni; ii- Cumhuriyet Senatosu Tabîî Üyesi Ahmet Yıldız ve 24 arkadaşı, 22 Ocak 1962 tarihli, 51 asıl ve 13 geçici maddeden oluşan “*Diyanet İşleri Başkanlığı Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanun Tasarısı (Teklifi)*”ni¹⁶²⁰; iii- Konya Milletvekili İhsan Kabadayı ve 10 arkadaşı, 24 Ocak 1962 tarihli, 51 asıl ve 13 geçici maddeden oluşan “*Diyanet İşleri Başkanlığı Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanun Teklifi*”ni; iv- Erzurum Milletvekili Tahsin Telli, 13 Ocak 1964 tarihli, 65 asıl ve 10 geçici maddeden oluşan “*Diyanet İşleri Başkanlığı Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanun Teklifi*”ni Millet Meclisi Başkanlığına sunmuşlardı¹⁶²¹.

B. Tasarı ve Tekliflerin Birleştirilerek Millet Meclisinde Görüşülmesi

Bakanlar Kurulunun Tasarısı, Millet Meclisi Başkanlığınca, önce Millî Eğitim, Maliye, İçişleri ve Plân Komisyonlarına sevk edilmişse de¹⁶²²; Devlet Bakanı İbrahim Saffet Omay’ın önergesinin, Millet Meclisinin 25 Mart 1964 tarihli 74. Birleşiminde kabulü üzerine, sözü geçen Tasarının, bu komisyonlardan seçilecek üçer üyeden oluşan bir Geçici Komisyonunda incelenmesi kararlaştırılmıştı¹⁶²³. Geçici Komisyonun, Hükûmet Tasarısı ve TBMM üyelerinin tekliflerini birlikte değerlendirerek hazırladığı 28 Ocak 1965 tarihli rapor, Millet Meclisi Başkanlığına sunulmuş ve gündeme alındığı, Millet Meclisinin 18 Şubat 1965 tarihli 60. Birleşiminde, “Gelen Kâğıtlar” listesinde ilân edilmişti¹⁶²⁴. Hemen ertesi gün, 19 Şubat 1965 tarihli 61.

¹⁶¹⁹ Lûtfi Bozcalı ve arkadaşlarının teklifinde, Bozcalı’nınki de dahil olmak üzere 125 imza bulunmaktaydı. Ancak, Teklifi inceleyen Geçici Komisyonun Raporunun başlığında, Teklifin adı, “C: Senatosu İzmir Üyesi Lûtfi Bozcalı ve 127 Arkadaşının Teklifi” olarak geçmekte, buna mukabil, Geçici Komisyonun 28 Ocak 1965 tarihli Raporunda, bu Tekliften söz edilirken, “C. Senatosu İzmir Üyesi Ömer Lûtfi Bozcalı ve 126 arkadaşının... teklifi” denilmektedir. Bkz. **A.k.**, ss. 11-12, 14, 82.

¹⁶²⁰ Cumhuriyet Senatosu Tabîî Üyesi Ahmet Yıldız ve 24 arkadaşının, sundukları teklife “tasarı” adını verdikleri görülmektedir. Bunun bir yanlış adlandırma olduğunda kuşku yoktur. Çünkü, bildiği üzere, “tasarı”, sadece Bakanlar Kurulunca hazırlanıp Meclis Başkanlığına sunulan kanun taslaklarına verilen bir addır. Yasama organı üyelerinden gelen kanun yapımı istekleri ise “teklif” olarak adlandırılmaktadır. Nitekim, öneri sahiplerinin, “tasarı” olarak adlandırdıkları bu metnin, ilgili Komisyonun kayıtlarına “teklif” olarak geçtiği görülmektedir. Bkz. **A.k.**, s. 27.

¹⁶²¹ **A.k.**, ss. 11-81.

¹⁶²² **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 3, Cilt: 28, Birleşim: 73, (24.03.1964), s. 677.

¹⁶²³ Devlet Bakanı İbrahim Saffet Omay’ın önergesi şöyledi:

“*Millet Meclisi Başkanlığına*

Diyanet İşleri Başkanlığı teşkilât ve görevleri hakkındaki 1/670 sayılı kanun tasarısının, önemine, mahiyetine ve müstaceliyetine binaen; havale olunduğu Millî Eğitim, Maliye, İçişleri ve Plânlama komisyonlarından seçilecek üçer kişiden kurulu bir Karma Komisyonunda (Geçici Komisyon denilmeliydi. E.O.) görüşülmesinin Yüksek Meclise arzını saygı ile rica ederim.” **M.M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 3, Cilt: 28, Birleşim: 74, (25.03.1964), s. 732.

¹⁶²⁴ **M.M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 4, Cilt: 36, Birleşim: 60,

Birleşimde, Geçici Komisyon Başkanı Erzurum Milletvekili Tahsin Telli, bir önerge veriyor ve söz konusu raporun öncelik ve ivedilikle görüşülmesini öneriyordu¹⁶²⁵. Başkanvekili Nurettin Ok'un, Başkanlık Divanının da uygun bulduğunu açıkladığı ve Sakarya Milletvekili Muslihittin Gürer ile Konya Milletvekili İhsan Kabadayı'nın lehinde konuştukları bu önerge oylanmış ve Millet Meclisi Genel Kurulunca kabul edilmişti¹⁶²⁶. 10 Mart 1965 tarihli 72. Birleşimde görüşülmesine başlanacak olan Tasarının görüşülmesi, ilgili Devlet Bakanının Birleşimde hazır bulunmaması nedeniyle mümkün olamamıştı¹⁶²⁷. Bu durum karşısında, Kastamonu Milletvekili İsmail Hakkı Yılanoğlu, usul hakkında söz istediğini açıklıyor, Birleşimi yöneten Başkanvekili Mekki Keskin, bu talebe önce karşı çıkıyorsa da; sonra, düşüncelerini açıklaması için Keskin'e yine de söz veriyordu. Başkanvekili Mekki Keskin'in ve Kastamonu Milletvekili İsmail Hakkı Yılanoğlu'nun konuşmaları Millet Meclisi tutanaklarına şöyle yansımıştı:

“BAŞKAN – Geçici Komisyon? Burada. Hükümet yok. Alâkalı Devlet Bakanı yok. Gelecek birleşime bırakılmıştır.

İSMAİL HAKKI YILANOĞLU (Kastamonu) – Usul hakkında söz istiyorum.

BAŞKAN – Ne usulü efendim? Bunun usulü olmaz. Bir tasarının müzakeresi için komisyon davet edilir; Hükümet davet edilir, Hükümet veya komisyon olmazsa müzakere olmaz. Ancak, Hükümet ikinci defa bulunmazsa, yani gelecek celsede de Hükümet bulunmadığı takdirde bu tasarının görüşülmesine başlarız. Mamañih usul hakkındaki sözünüzü dinliyeceğiz. Buyurun. Belki vazgeçersiniz diye söyledim.

İSMAİL HAKKI YILANOĞLU (Kastamonu) – Muhterem arkadaşlarım, bilhassa burada bulunan arkadaşlarıma hiçbir şey söylemem, 3,5 senedir görüyoruz. Allah muvaffak etsin, razı olsun. Şimdi görüyoruz gündemde kanun teklifleri var, Meclis kesif bir çalışma içerisinde, komisyonlar yok, komisyon bulunuyor, Hükümet yok. Ne oluyor; vaktimiz heder olup gidiyor. Şimdi, bu Meclisin dakikası 2 bin lira arkadaşlar. Millet fakir diyoruz, bütçe ağır diyoruz, bunu biz düşünmezsek kim düşünecek arkadaşlar? Başkanlık Divanını bu Meclisi idare edecek diye seçmişiz. Anayasa var, İçtüzük var; bunları neden tatbik etmez anlamıyorum. Bu bir usulsüzlüktür. Usulü tatbik etmek gerekir. Şimdi gündemde madde bitecek, dağılıp evlerimize gideceğiz. Peki yazık değil mi bu vakitlerimize? Millet bize kesesinden dakikaya 2 bin lira

(18.02.1965), s. 203.

¹⁶²⁵ **M.M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 4, Cilt: 36, Birleşim: 61, (19.02.1965), s. 263.

¹⁶²⁶ **M.M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 4, Cilt: 36, Birleşim: 61, (19.02.1965), ss. 263-264.

¹⁶²⁷ **M.M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 4, Cilt: 37, Birleşim: 72, (10.03.1965), s. 267.

veriyor arkadaşlar. Üç saat toplanamadı mı, 60 bin lira gidiyor. Bunun hesabını biz kimden soracağız? Millete nasıl hesap vereceğiz arkadaşlar? Başkanlık Divanından rica ediyorum. Biraz İttüzüğü, Anayasayı tatbik etsinler. Böyle vakitlerimiz heder olup gitmesin. Çok istirham ediyorum, Başkanlık Divanını ikaz ediyorum, Başkanlık Divanını vazifeye davet ediyorum.

Hürmetlerimle.

BAŞKAN – Sayın Yılanoğlu'nun sözü tabîi, Meclisimizde arkadaşlarımızın devamı bakımından çok arzu edilen bin meseledir. Divan, üst üste üç defa bulunmayan arkadaşlara, mâzeretlerini tevsik etmeleri için tezkere yazmaktadır. Bunu hepiniz bilirsiniz. Buna rağmen arkadaşlarımız bâzı günlerde böyle devamsızlık yapıyorlar. Gönül arzu ederdi ki, burada bulunsunlar, komisyonlarımız da bulunsun, müzakerelerimize devam edelim.”¹⁶²⁸

Başkanvekili Mekki Keskin'in bu açıklamasından sonra, Diyanet İşleri Başkanlığına ait Kanun Tasarı ve Tekliflerine ilişkin Geçici Komisyon Raporunun, ertesi birleşimde görüşülmesine başlanacağı gibi bir izlenim edinilmiş olmakla birlikte; sonraki günlerde, Millet Meclisi, büyük ölçüde, Siyasi Partiler Kanunu ile Millî İstihbarat Teşkilât Kanunu ve bazı meclis araştırması önergeleriyle meşgul olduğundan, Diyanet İşleri Başkanlığı Kanun Tasarısı ve Tekliflerine yönelik Geçici Komisyon Raporunun, tekrar ele alınması, hayli zaman sonra, 11 Mayıs 1965 tarihli 101. Birleşimde mümkün olabilmişti. Bu bağlamda, anılan Birleşimde, Ankara Milletvekili Ahmet Üstün ve 15 arkadaşı bir önerge vererek, gündemdeki Diyanet İşleri Teşkilâtı Kanun Tasarısı ile Yargıtay Teşkilât Kanunu Tasarısının görüşülebilmesi için, Meclisin, Çarşamba, Perşembe ve Cuma günleri, saat 10–13 arasında, sadece bu kanun tasarılarını görüşmek üzere toplanmasını önermişler ve bu önerge kabul edilmişti¹⁶²⁹.

Bu doğrultuda, Diyanet İşleri Başkanlığı Kuruluş ve Görevleri Hakkındaki Kanun Tasarısı ile Teklifleri ve Geçici Komisyon Raporu, Millet Meclisinin 12 Mayıs 1965 tarihli 102. Birleşiminde görüşülmeye başlanıyordu ve görüşmelerin hemen başında, Ordu Milletvekili Şadi Pehlivanoglu ile Giresun Milletvekili İ. Etem Kılıçoğlu bir önerge vererek, bu Kanun Tasarısının, maddeleri teker teker ele alınmadan, tümünün birden görüşülüp kabulünü öneriyorlardı¹⁶³⁰. Şadi Pehlivanoglu, niye böyle bir önerge verdiklerini şu konuşmayla açıklamaktaydı:

“Muhterem arkadaşlar, 1947 senesinden beri Yüksek Meclisinize şimdiye kadar 22 tane kanun teklifi ve tasarısı bu mevzuda sevk edilmiş bulunmaktadır.

¹⁶²⁸ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 4, Cilt: 37, Birleşim: 72, (10.03.1965), ss. 267-268.

¹⁶²⁹ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 4, Cilt: 39, Birleşim: 101, (11.05.1965), ss. 6-7.

¹⁶³⁰ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 4, Cilt: 39, Birleşim: 102, (12.05.1965), s. 69.

Maalesef bunların sayısı 22 ye bâliğ olmasına rağmen bu çok mühim mevzuda bir netice istihsal edilememiş ve bu teklifler akim kalmıştır. Son olarak 4 seneden beri, 6 tane kanun teklifi bir de Hükümet tasarısı komisyonlara sevk edilmiş, 8,5 aydır mütehassıslardan müteşekkil bir karma komisyonda bu tasarı ve tekliflerin müzakeresi yapılmıştır.

Muhterem arkadaşlar; hakikaten bugün ‘Hayrat Hademesi’ diye adlandırılan Diyanet mensuplarının maddi ve mânevi durumları insanın vicdanını ürpertecek kadar bir perişanlık arz etmektedir. Yüksek Meclisiniz ve Türk âmme efkârı, müştereken bu perişanlığı biran evvel izale etmek için, arzu içinde olduklarına kaaniiz. Zaten uzun müddet görüşülmüş ve mütehassıslar tarafından gerekli tadilâtları yapılmış bulunan kanun tasarı ve teklifleri, Geçici Komisyonun Yüksek Meclisinize getirdiği şeklini toptan kabul buyurmaz da, maddelere geçilmek suretiyle uzun müzakerelere girişirsek zannediyorum ki, bu mevzuda konuşacaklar da çok olacaktır. Aradaki mühim birtakım yeni mevzularda tekliflerin Yüce Meclise intikal edeceği düşünülürse, zamanın kısalığı da nazarı itibara alınır, yine 1947 den beri Yüksek Meclise sevk edilmiş bulunan 22 kanun teklifi ve tasarısına bir 23 ncüsünü ilâveden başka bir netice çıkamıyacağı kanaatindeyim. Mevzuun müstaceliyeti, ehemmiyeti, teşkilâtın durumu, âmme vicdanının bu husustaki hassasiyeti nazarı itibara alınır, teklifimizin kabulü hususunda müsbet oylarınızı ümit etmekteyim. Saygılarımla.”¹⁶³¹

Devlet Bakanı Mehmet Altınsoy da, Ordu Milletvekili Şadi Pehlivanoglu ile Giresun Milletvekili İ. Etem Kılıçoğlu’nun önerilerini destekleyen şu konuşmayı yapıyordu.

“Muhterem arkadaşlar; Sayın Şadi Pehlivanoglu’nun takriri üzerinde bâzı izahatta bulunacağım. Zannediyorum ki, lehinde, aleyhinde konuşacak arkadaşlarımıza bir kolaylık olacaktır. Bu kanaatle söz almış bulunuyorum.

Diyanet İşleri Başkanlığı Teşkilâtı hakkında hakikaten, 1947 yılından beri 21 defa proje hazırlanmıştır. Halen Heyeti Aliyenize gelmiş olan Hükümet tasarısı 22 numarayı almış bulunmaktadır. 1924 yılında 429 sayılı Kanunla kurulan Diyanet İşleri Başkanlığı ancak 1935 yılında 2800 sayılı Kanunla bir teşkilât kanununa kavuşmuştur. Fakat gerek 2800 sayılı Kanunun kıfayetsizliği ve gerekse 1935 yılından bugüne kadar geçen zaman içindeki inkişaf, birtakım değişikliklere, tadillere, eklere rağmen ihtiyaca cevap verecek bir kanun meydana getirmenin lüzumunu ortaya koymuştur. Çeşitli imzalarla Parlömanter arkadaşlarımın yaptığı altı muhtelif teklif ve Hükümet tasarısı ihtisas komisyonlarından seçilerek teşkil edilmiş bir Geçici Komisyonda 8,5 ay enine, boyuna müzakere edilmiştir. Her kelimenin ve her ibarenin üzerinde

¹⁶³¹ **M.M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 4, Cilt: 39, Birleşim: 102, (12.05.1965), ss. 69-70.

arkadaşlarım hassasiyetle ve dikkatle durmuşlardır. Halen Heyeti Âliyenize sevk edilmiş olan Geçici Komisyon teklifi bu şartlar altında hazırlanmış ve zannediyorum ki, yapılabileceğin en iyisi olmuştur. Bu demek değildir ki, halen huzurunuzda getirilen kanundan daha iyisi yapılamaz. Elbette ki, her işin mükemmel olması mümkün değildir. Hatalar olacaktır, ama zannediyorum ki, en az hatalı olanıdır.

Yüce Heyetiniz madde metni üzerinde görüşmek suretiyle birçok tasarruflarda bulunarak, daha mükemmel hale getirecektir. Ama bendeniz kaaniim ki, Yüce Heyetinizin bu şekilde çıkardığı kanunda da mutlaka hata bulunacaktır. Çünkü hatadan salim bir kanun çıkarmanın mümkün olmadığı kanaatindeyim. Şunu ilâve etmek isterim ki, daima en iyi, iyinin düşmanıdır. Daha iyisini yapacağım derken, iyice olduğuna inandığım bu kanun tasarısının kadük olma ihtimalini de nazarı itibare almak lâzım gelir. Bu ayın 17 sinde Heyeti Âliyenizde bütçe müzakereleri başlayacaktır. Mayıs sonundan itibaren bütçe müzakerelerinin sonunda görüşülecek, en az Diyanet İşleri Teşkilâtı Kanunu kadar, hattâ ondan da âcil ve önemli Anayasa ile müddeti sınırlanmış pek çok kanunlar beklemektedir. Bu arada bir imkân ve fırsat doğmuşken, bütçe müzakerelerinin yapılacağına değin 3 gün sabah celselerinde kanunu çabucak görüşüp çıkarmak imkânını bulursak zannediyorum ki, 1947 den bu yana bütün gayretlere rağmen yine bu müddetler dolayısıyla yapılamıyan bir işin yapılması şerefi Yüce Meclisinize nasibolacaktır. Kanunların tümünün birden görüşülmesi de yeni bir usul değildir. Daha evvel Ticaret Kanununda, İcra İflâs Kanununda, hususi ve özel ihtisasa taallûk eden kanunlarda vâkı olmuştur. Bu kanun da bünyesi itibariyle özel ihtisasa taallûk eden bir kanundur. Eğer reyleriniz bu yolda tecelli ederse, bir naçiz arkadaşınız olarak müteşekkîr kalacağımı arz ederim.”¹⁶³²

Her ne kadar, bazı üyeler, icabederse gece de çalışalım veya tümü üzerinde görüşme süresini sınırlandıralım şeklinde bazı çözüm yolları önererek, bu talebe karşı çıkmışlarsa da¹⁶³³; sonunda, Şadi Pehlivanoğlu ile İ. Etem Kılıçoğlu’nun önergesi kabul edilmiş ve böylece Tasarının tümü üzerinde görüşmeyle yetinilmesi kararlaştırılmıştı¹⁶³⁴. Birleşimi yöneten Başkanvekili Nurettin Ok, bu durumda da, tümü üzerindeki görüşmeler sırasında, bazı maddeler üzerinde değişiklik isteyen milletvekillerinin değişiklik önergesi vermelerinin mümkün olduğunu, böylece değişiklik önergesi verilen maddeler üzerinde görüşme yapılabileceğini hatırlatıyordu¹⁶³⁵.

¹⁶³² **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 4, Cilt: 39, Birleşim: 102, (12.05.1965), s. 70.

¹⁶³³ Bkz. Erzurum Milletvekili Cevat Dursunoğlu ile Çankırı Milletvekili Kâzım Arar’ın konuşmaları. **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 4, Cilt: 39, Birleşim: 102, (12.05.1965), s. 71.

¹⁶³⁴ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 4, Cilt: 39, Birleşim: 102, (12.05.1965), s. 72.

¹⁶³⁵ **M.M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 4, Cilt: 39, Birleşim: 102, (12.05.1965), s. 72.

Bu arada ilginç bir gelişme yaşıyor ve Geçici Komisyon üyelerinden Sakarya Milletvekili Yusuf Ulusoy, Geçici Komisyonun kurulmasından sonra, Başkanlığa Erzurum Milletvekili Tahsin Telli'yi, Sözcülüğe Sakarya Milletvekili Burhan Akdağ'ı, Kâtipliğe de Trabzon Milletvekili Ali Rıza Uzuner'i seçtiklerini, ancak Sözcü Burhan Akdağ'ın, Komisyon Raporunda yer alan bazı maddelere karşı olduğu için sözcülüğten çekildiğini, bunun üzerine sözcülüğe Mehmet Altınsoy'un getirildiğini, Mehmet Altınsoy'un da, Devlet Bakanı seçilmesi üzerine Komisyon üyeliğinin sona erdiğini, bundan sonra Komisyonun yeni bir seçim yapmak için toplanmadığını, buna rağmen, Komisyon Başkanı Tahsin Telli'nin, Komisyon Sözcüsü olarak Hasan Aksay'ın ismini açıkladığını, bu kişinin sözcülüğe nasıl seçildiğini bilemediklerini söylüyordu. Sakarya Milletvekili Yusuf Ulusoy, Geçici Komisyon Başkanı Tahsin Telli tarafından Sözcülüğe getirildiği bildirilen Hasan Aksay'ın liyakat ve meziyetine hiçbir itirazı olmadığı halde, göreve getiriliş şeklinin usule uygun olmadığını, bu nedenle, bir emrivâki ile karşılaştıkları için gereğinin yapılmasını talep etmek zorunda kaldığını belirtiyordu¹⁶³⁶. Birleşimi yöneten Başkanvekili Nurettin Ok ise, bu konunun Başkanlık Divanının yetkileri arasında bulunmadığına dikkat çektikten sonra, Komisyon üyelerinin kendi aralarında ortaya çıkan bu ihtilâfi çözmeleri gerektiğini bildiriyor ve şöyle devam ediyordu:

*“...Komisyon üyeleri lûtfen yerlerini alsınlar. Ve aralarında bir ihtilâf mevcutsa bu ihtilâflarını çözüp, bizim adımıza beyanda bulunacak arkadaşımız şudur, desinler. Riyaset ve Meclis onu muhatap bilsin, ona göre konunun müzakeresine devam edelim. Aksi takdirde bu konunun müzakeresine devam edemeyiz.”*¹⁶³⁷

Başkanvekilinin bu uyarısı üzerine, Geçici Komisyon adına Sakarya Milletvekili Yusuf Ulusoy ise şu açıklamayı yapmıştı:

*“Çok sayın arkadaşlarım, arkadaşlarımızla ayak üzeri bir toplantı yaparak kanunun ehemmiyeti de nazara alınmak kaydıyla biran evvel çıkmasını sağlamak ve din adamlarımızın çektikleri ıstıraba bir son vermeyi hedef tutan bu görüşün içinde C.H.Partisinden Gıyasettin Karaca ile Hasan Aksay arkadaşlarımızı sözcülüğe seçmiş bulunuyoruz. Davet ediyorum.”*¹⁶³⁸

Böylece, son anda ortaya çıkmış olan bu sorun çözülüyor ve Tasarının tümü üzerinde görüşmelere başlanıyordu.

¹⁶³⁶ **M.M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 4, Cilt: 39, Birleşim: 102, (12.05.1965), ss. 72-73.

¹⁶³⁷ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 4, Cilt: 39, Birleşim: 102, (12.05.1965), s. 73.

¹⁶³⁸ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 4, Cilt: 39, Birleşim: 102, (12.05.1965), s. 74.

CKMP Grubu adına Konya Milletvekili Kadircan Kafı'nın, MP Grubu adına İsmet Kapısız'ın, CHP Grubu adına Trabzon Milletvekili Ali Rıza Uzuner'in, AP Grubu adına İstanbul Milletvekili Tahsin Demiray'ın, tekrar CHP Grubu Tekirdağ Milletvekili Hayri Mumcuoğlu'nun, tekrar AP Grubu adına Antalya Milletvekili İhsan Ataöv'ün konuşmalarından sonra, şahısları adına söz alan milletvekillerinin konuşmalarına geçilmiş ve tam bu sırada Çankırı Milletvekili Kâzım Arar'ın verdiği bir önergenin kabulü üzerine, milletvekillerinin şahısları adına yapacakları konuşmalar on dakika ile sınırlandırılmıştı¹⁶³⁹. CHP Grubu adına konuşan Trabzon Milletvekili Ali Rıza Uzuner'in konuşmasının bir kısmı, Tasarının izlediği seyrî göstermesi bakımından ilginçti. Uzuner, bu konuda şöyle diyordu:

“...Diyanet İşleri Başkanlığının 1935 tarihinde çıkarılmış bulunan Teşkilât Kanunu bugünkü cemiyetimizin ihtiyaç ve icaplarına cevap vermemekte, daha sonra çıkarılan müteferrik kanunlar ve tüzüklerle yürütülmeye çalışılan görevlerin istenilen nitelikte olmadığı, kadroların bütün yurt sathında bu teşkilâtın kurulmasında gözetilen gayeyi gerçekleştirmeye yeterli ve elverişli bulunmadığı, cüz’i olan ücret ve maaşların dinî kültürü bakımından arzu edilen seviyede olmıyan elemanlarla İslâm Dininin ulvî esaslarına ve bugünkü Dünya kültürüne tam bir vukufu sağlamaya mâni olduğu, buna mukabil teşkilâtın lâik ve demokratik Devlet bünyemizde mensuplarının ihtiyaç duydukları takdirde müracaat yeri olması gerektiği, dinle ilgili işlerin aynı zamanda ilmî etüdünü yapacak, halkı hurafelerden ve bâtil inançlardan kurtaracak bir kudret ve seviyeye gelmesinin zaruri olduğu, bunun için bir çok ileri memleketlerde emsallerine uygun şekilde ve bu vazifeyi başaracak din adamlarına ihtiyacımız bulunduğu yüksek malûmunuzdur.

...Sayın İnönü'nün başında bulunduğu koalisyon Hükümetlerinin programlarında da: ‘Anayasamızın teminatı altında bulunan vicdan, dinî inanç ve kanaat hürriyetini korumayı vazife sayıyoruz. Diyanet İşleri Başkanlığı çalışmalarının, halkımızın bugünkü ve yarınki ihtiyaçlarını karşılayacak yeterliğe ve verimli bir gelişmeye kavuşturabilmek, aydın din adamları yetiştirmek ve bunları yetiştirdikleri refah seviyesine ulaştırmak için gerekli tedbirler alınacaktır.’ Şeklinde yer alan taahhüt; fikir, fiil ve tatbikat olarak gerçekleşme yoluna gitmişti. Bu dönemde Diyanet İşleri Başkanlığı kuruluş ve görevleri hakkındaki kanun tasarısı üzerinde başlamış çalışmalar tamamlanmış ve Üçüncü Koalisyon Hükümeti zamanında –23.3.1964 tarihinde– Başbakan Sayın İsmet İnönü imzasıyla Millet Meclisi Başkanlığına sunulmuştur. Önemine ve müstaceliyetine binaen bu tasarı Geçici Komisyonda müzakerelere esas alınarak bâzı sayın milletvekilleri ve senatörler tarafından hazırlanan diğer kanun teklifleri de dikkate alınarak müzakere edilmiş ve

¹⁶³⁹ M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 4, Cilt: 39, Birleşim: 102, (12.05.1965), ss. 74-84, 84-86.

nihayet 28.1.1965 tarihinde tasarı üzerindeki çalışmalar tamamlanarak Millet Meclisi Başkanlığına sunulmuştur.

Millet Meclisi Gündemine uzun zaman önce intikal eden tasarı, maalesef talihsiz bir gecikme ile nihayet ancak bugün Yüce Mecliste müzakere konusu olabilmıştır. Bu vesileyle bir üzüntümüzü tesbit ve tescil etmeden geçemiyeceğiz: Son zamanlarda araştırma, soruşturma gibi önergelerle Yüksek Meclislerin fazlasiyle işgal edilmesi neticesi, bugün görüşmeye başladığımız böylesine önemli ve hayati kanun tasarısının müzakeresini takdim tehire uğratmıştır. Şayet zamanında görüşme imkânı olsa idi, bu kanun zamanında ve hatadan daha âri olarak çıkabilirdi.

*Sayın Bakanı(n) buradaki maruzatıyla tamamen mutabıkız bu tasarı elbette ki zamanında ele alınmış olsaydı birçok hatadan âri olarak... karşınıza gelecekti... ”*¹⁶⁴⁰

12 Mayıs 1965 Çarşamba günü sabah oturumu tamamlanınca, daha önce alınan karar uyarınca, diğer işlere geçilmiş ve Diyanet İşleri Başkanlığı hakkındaki Tasarının görüşülmesi, 13 Mayıs 1965 Perşembe sabahına bırakılmıştı. Ne var ki, sözü edilen Perşembe sabahı saat 10.00'daki Birinci ve saat 11.00'deki İkinci Oturumlarda çoğunluk sağlanamadığı için görüşmelere başlanamamıştı¹⁶⁴¹. Bunun üzerine, öğleden sonraki üçüncü oturumda, CHP Grup Başkanvekili Maraş Milletvekili Kemali Beyazıt ile AP Grup Başkanvekili Gümüşhane Milletvekili Sabahattin Savacı birlikte verdikleri bir önerge ile Meclisin o gün gece de çalışması ve sonraki 14, 15, 16 Mayıs 1965 tarihlerinde sabah 10.00–13.00 arasının Diyanet İşleri Başkanlığı Kanunu Tasarısına ve Yargıtay Kanunu Tasarısına ayrılmasını öneriyorlardı¹⁶⁴². Bu önergenin görüşülmesi sırasında, benzer nitelikte iki önerge de, Adana Milletvekili Kemal Sarıbrahimoğlu ve Kayseri Milletvekili Mehmet Sağlam tarafından verilmişti. Tartışmalardan sonra, Mehmet Sağlam'ın verdiği ve Bütçe Kanunu üzerindeki görüşmelere başlanana kadar, sırasıyla Siyasî Partiler Kanunu Tasarısının, Diyanet İşleri Başkanlığı Kuruluş ve Görevleri Hakkındaki Kanun Tasarısının ve Yargıtay Kanunu Tasarısının görüşülmesini talep eden önergesi kabul edilmişti. Daha sonra, Meclisin, Bütçe müzakerelerine kadar, Cumartesi ve Pazar günleri de dâhil olmak üzere, sabah 10.00–13.00, öğleden sonra 15.00–19.00 ve gece 21.00–24.00 saatleri arasında toplanılması da kararlaştırılmıştı¹⁶⁴³. Ancak, 14 Mayıs 1965 Cuma günü 104. Birleşimin, sabah saat 10.00'daki Birinci ve saat 11.00'deki İkinci Oturumlarda

¹⁶⁴⁰ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 4, Cilt: 39, Birleşim: 102, (12.05.1965), ss. 77-78.

¹⁶⁴¹ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 4, Cilt: 39, Birleşim: 103, (13.05.1965), s. 131.

¹⁶⁴² **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 4, Cilt: 39, Birleşim: 103, (13.05.1965), s. 134.

¹⁶⁴³ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 4, Cilt: 39, Birleşim: 103, (13.05.1965), ss. 134-139.

yine çoğunluk sağlanamamış ve bu nedenle görüşmelere başlanamamıştı¹⁶⁴⁴. Aynı gün öğleden sonraki oturumda, Kütahya Milletvekili Sadrettin Tosbi bir önerge veriyor ve sabah oturumları yapılması yerine öğleden sonraki çalışma saatlerinin uzatılmasını talep ediyordu¹⁶⁴⁵. Sadrettin Tosbi'nin önergesini İstanbul Milletvekili Fahrettin Kerim Gökay da, renkli bir üslupla destekliyordu. Fahrettin Kerim Gökay'ın konuşması şöyleydi:

*“Sayın Başkan, muhterem arkadaşlar, şu 3,5 yıl zarfında sabahları toplantı koymayın, diye her defasında arkadaşlarımdan rica etmişimdir. Döner döner bina okuruz geliriz ve böylece yanlış yola gidilmiş olur. Ben Sadrettin Tosbi arkadaşşıma iştirak ediyorum. Fakat saat 9 deyince olmaz, saat 8 oldu mu, insanın midesinin, karaciğerinin bir hakkı vardır. Bunu zorlamaya kimsenin hakkı yoktur. Onun için saat 14 ile 20 arasında diyerek öyle bir şey yapılmasını teklif ediyorum. Hüretlerimle”*¹⁶⁴⁶

Gökay'ın bu önerisine Sadrettin Tosbi de katıldığını açıklıyor ve bu şekilde değiştirilmiş önergesi Genel Kurulca da kabul edildiğinden, Meclis çalışmalarının, 14.00–20.00 saatleri arasında yapılması karara bağlanıyordu¹⁶⁴⁷. Daha sonra verilen çeşitli önergelerden, önce Siyasî Partiler Kanunu Tasarısının, sonra da Diyanet İşleri Başkanlığı Kanunu Tasarısının görüşülmesine yönelik olanı kabul edildiğinden¹⁶⁴⁸, çalışmalara Siyasî Partiler Kanunu üzerinde devam ediliyor ve Diyanet İşleri Başkanlığı Kanunu Tasarısı, Millet Meclisinin 16 Mayıs 1965 tarihli 106. Birleşiminde ele alınıyordu¹⁶⁴⁹. Bu Birleşimde, Sakarya Milletvekili Yusuf Ulusoy, Siyasî Partiler Kanunu Tasarısından sonra Diyanet İşleri Başkanlığı Kuruluş ve Görevleri Hakkındaki Kanun Tasarısının görüşülmesinin tamamlanmasına kadar Birleşimin devam etmesini talep eden bir önerge veriyordu. Yusuf Ulusoy'un önergesi şöyleydi:

¹⁶⁴⁴ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 4, Cilt: 39, Birleşim: 104, (14.05.1965), s. 148.

¹⁶⁴⁵ Sadrettin Tosbi'nin önergesi şöyleydi:

“Yüksek Riyasete

İki gündür devam eden tatbikatın verdiği neticeye nazaran Meclisin sabah celselerinin semereli olamıyacağı anlaşılmıştır. Bu durum muvacehesinde yarında itibaren eskisi gibi Meclisin saat 15 te içtimai ve fakat celsenin saat 19 da tatil edilmiyerek saat 21 e kadar devamı hususunun reye vaz'ını rica ederim.” **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 4, Cilt: 39, Birleşim: 104, (14.05.1965), s. 152.

¹⁶⁴⁶ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 4, Cilt: 39, Birleşim: 104, (14.05.1965), s. 152.

¹⁶⁴⁷ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 4, Cilt: 39, Birleşim: 104, (14.05.1965), s. 152.

¹⁶⁴⁸ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 4, Cilt: 39, Birleşim: 104, (14.05.1965), ss. 152 -158.

¹⁶⁴⁹ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 4, Cilt: 39, Birleşim: 106, (16.05.1965), ss. 579-596.

“Yüksek Başkanlığa

Siyasi Partiler Kanununun bugün bitirilmesinden sonra ‘Diyanet İşleri Başkanlığı Kadro ve Teşkilât Kanununun’ icap ederse sabaha kadar çalışarak müzakere ve kabulünü arz ve teklif ederim.” ¹⁶⁵⁰

Bu önergeyi bazı üyeler desteklerken, İstanbul Milletvekili Ratip Tahir Burak, Meclisin çalışmalarını tümüyle Bütçe Kanunu Tasarısı görüşmelerinin başlamasına göre belirlemenin ve Bütçe Kanunu kabul edildikten sonra Meclisin çalışmalarının sona ereceğini varsaymanın yanlışlığına dikkat çekiyor ve şu sert konuşmayı yapıyordu:

“Değerli arkadaşlarım, yarın bütçeye başlıyoruz. Bütçe bittikten sonra bu Meclis çalışmaz kanaatiyle vazife görmenin mümkün olamayacağı kanaatindeyim. Bütçe bitecektir. Meclis kanuni süresi içinde seçim kampanyası başlayıncaya kadar mutlaka çalışacaktır. ‘Biz vazife görmeyiz, biz vazife yapmayız, ne yapmak lâzım ise bütçeye kadar yapılsın, olsun ondan sonra bu Meclis çalışmaz.’ Bu nasıl mantık, bu nasıl ifade? Bu millet karşısında Meclisin haysiyetini payimal etmekten başka hiçbir netice vermiyecektir. Böyle bir tutumu huzurunuzda protesto ederim. Saygılarımla.” ¹⁶⁵¹

Ancak, Ratip Tahir Burak’ın bu karşı çıkışına rağmen, Sakarya Milletvekili Yusuf Ulusoy’un, gerekiyorsa sabaha kadar çalışılmasını talep eden önergesi kabul ediliyordu¹⁶⁵². Bu doğrultuda, 16 Mayıs 1965 tarihli 106. Birleşimde, Siyasî Partiler Kanunu Tasarısının kabul edilmesinden sonra, Diyanet İşleri Başkanlığı Kuruluş ve Görevleri Hakkındaki Kanun Tasarısının görüşülmesine geçiliyor ve Tasarının tümü üzerideki görüşmeler tamamlanınca; daha önce, 12 Mayıs 1965 tarihli 102. Birleşimde, Ordu Milletvekili Şadi Pehlivanoglu ile Giresun Milletvekili İ. Etem Kılıçoğlu’nun verdikleri önergenin kabulü üzerine, bu Tasarının, yalnızca tümü üzerindeki görüşmelerle yetinilmesi, her bir madde üzerinde ayrı görüşme açılmaması, sadece değişiklik önerilen maddelere yönelik değişiklik önerilerinin değerlendirilmesi kararı alındığı için, üzerinde değişiklik önerileri verilen maddelere ilişkin değişiklik önergelerinin görüşülmesine başlanıyordu¹⁶⁵³. Bu sırada, her ne kadar, Birleşimi yöneten Başkan Fuad Sirmen, değişiklik önergelerinin Komisyona verileceğini açıklamışsa da, Meclisin aldığı karar uyarınca, Tasarının kanunlaşmasına kadar gerekirse sabaha kadar çalışılacağı yönünde gelen itirazlar

¹⁶⁵⁰ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 4, Cilt: 39, Birleşim: 106, (16.05.1965), s. 285.

¹⁶⁵¹ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 4, Cilt: 39, Birleşim: 106, (16.05.1965), s. 285.

¹⁶⁵² **M.M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 4, Cilt: 39, Birleşim: 106, (16.05.1965), s. 286.

¹⁶⁵³ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 4, Cilt: 39, Birleşim: 106, (16.05.1965), s. 376.

sürerken¹⁶⁵⁴, gece yarısından sonra saat 00.15'te Siyasî Partiler Kanunu Tasarısının tümünün açık oylaması sonunda çoğunluğun bulunmadığı anlaşıldığından, Başkan Fuad Sirmen, saat 00.30'da toplanmak üzere oturumu kapatıyordu¹⁶⁵⁵. Saat 00.30'da yeniden toplanan Genel Kurul, maddeler üzerinde verilen değişiklik önermelerini görüşmeye başlamıştı¹⁶⁵⁶. Bu arada, Gümüşhane Milletvekili Nurettin Özdemir'in bir itirazı oluyor ve Özdemir, verdiği önergede, önceki oturuma, çoğunluk bulunmaması nedeniyle ara verildiğini ve bu oturumun başlangıcında yoklama yapılmadığını ileri sürerek yoklama yapılması gerektiğini ileri sürüyordu¹⁶⁵⁷. Özdemir'in talebinde haklı olduğunu bildiren Başkanvekili Ferruh Bozbeyli, yoklama yaptırıyor ve yoklama sonunda çoğunluğun bulunmadığı anlaşıldığından, Birleşim, gece yarısından sonra saat 01.20'de kapatılıyordu¹⁶⁵⁸. Ertesi günkü, 17 Mayıs 1965 tarihli 107. Birleşimde, bazı milletvekillerce verilen çeşitli önermelerle, Bütçe Kanunu Tasarısının görüşülmesine başlanmasına rağmen, Diyanet İşleri Başkanlığı Kuruluş ve Görevleri Hakkındaki Kanun Tasarısının görüşülmesinin de tamamlanması isteniyor ve bu önermelerden, gece saat 21.00'den sonraki zamanın Diyanet İşleri Başkanlığı Tasarısına ayrılmasını talep eden önerge kabul ediliyordu¹⁶⁵⁹. Ancak, aynı günkü Birleşimde, gece saat 21.00'de, Bütçe Kanunu üzerindeki görüşmelere devam ediliyor ve saat 23.18'de, ertesi gün toplanılmak üzere Birleşime son veriliyordu¹⁶⁶⁰.

Diyanet İşleri Başkanlığı Kuruluş ve Görevleri Hakkındaki Kanun Tasarısı üzerindeki görüşmelere, 18 Mayıs 1965 tarihli 108. Birleşimde, Bütçe müzakereleri arasına sıkıştırılan bir arada, saat 21.00'deki Üçüncü Oturumda yeniden başladığında, Birleşimi yöneten Başkanvekili Nurettin Ok, yalnızca, hakkında değişiklik önergesi verilmiş maddeler üzerindeki değişiklik önermelerinin görüşüleceğini hatırlatmış ve bu doğrultuda, 1. madde için verilen değişiklik önermeleri ele alınmıştı¹⁶⁶¹. Hayli tartışmalı geçen bu Birleşimdeki görüşmeler, ilerleyen saatlerde CHP sıralarından 5 milletvekilinin ayağa kalkıp çoğunluğun olmadığını iddia etmeleri üzerine yapılan

¹⁶⁵⁴ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 4, Cilt: 39, Birleşim: 106, (16.05.1965), ss. 376-377.

¹⁶⁵⁵ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 4, Cilt: 39, Birleşim: 106, (16.05.1965), s. 377.

¹⁶⁵⁶ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 4, Cilt: 39, Birleşim: 106, (16.05.1965), s. 378.

¹⁶⁵⁷ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 4, Cilt: 39, Birleşim: 106, (16.05.1965), ss. 381-382.

¹⁶⁵⁸ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 4, Cilt: 39, Birleşim: 106, (16.05.1965), s. 382.

¹⁶⁵⁹ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 4, Cilt: 39, Birleşim: 107, (17.05.1965), ss. 414-416.

¹⁶⁶⁰ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 4, Cilt: 39, Birleşim: 107, (17.05.1965), ss. 466-488.

¹⁶⁶¹ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 4, Cilt: 39, Birleşim: 108, (18.05.1965), s. 579.

yoklama sonunda, çoğunluğun bulunmadığı anlaşıldığından, gece saat 23.10'da sona eriyordu¹⁶⁶².

Millet Meclisinin 20 Mayıs 1965 tarihli 110. Birleşiminde, CHP Grup Başkanvekili Kemalî Beyazıt'ın bir önerge verdiğine ve bu Tasarının bir an önce kanunlaşmasını sağlamak için parti grupları arasında bir mutabakata varılana kadar görüşülmesinin geri bırakılmasını önerdiğine tanık oluyoruz. Kemalî Beyazıt'ın önergesi şöyleydi:

“Yüksek Başkanlığa

Cumhuriyet Halk Partisinin Üçüncü Koalisyon Hükümeti tarafından Yüce Meclise sevk edilen Diyanet İşleri teşkilât kanunu tasarısının bir an önce kanunlaşması en samimî amacımızdır. Bu sebeple Anayasanın 19, 153 ve 154 ncü maddelerinin ışığı altında Komisyonca yapılmış olan tadillerin parti grupları arasında bir mutabakata varılmak suretiyle, istisamlara aslâ yer verilmeyecek şekilde ve süratle çıkarılmasını sağlamak maksadiyle tasarı müzakeresinin bu mutabakat tesis edilinceye kadar geri bırakılmasını önemle arz ve teklif ederiz.” ¹⁶⁶³

Beyazıt, bu önergesini şu sözlerle açıklıyordu:

“Muhterem arkadaşlarım, bu tasarı hepimizin bir an evvel kanunlaşmasını arzu ettiğimiz önemli bir tasarıdır. Filhakika özlük hakları bakımından binlerce, hademei hayrat, ismiyle anılan, muhterem din adamlarımızı ilgilendirmekte ve bunların haklarının bir an evvel kanuna bağlanması arzu edilmektedir. Ve bunda Yüksek Meclisin bütün gruplarının ittifakı vardır. Bunun yanı sıra bu tasarı Hükümetten geldikten sonra, Komisyonca tadillere uğramıştır. Ve yine muhtelif gruplardan bir kısım arkadaşlarımızın bu tadiller üzerinde aykırı mütalâaları vardır. Bir hususi prosedürle gece çalışmak suretiyle bu tasarıyı kanunlaştırmak istiyoruz... Bendeniz, bir grupu temsilen, Sayın Başbakan Ürgüplü ile görüştim ve bu tasarının bir an evvel çıkması için bize yardımcı olmalarını, koalisyonu teşkil eden parti grupları içinde aynen Siyasi Partiler Kanununda olduğu gibi, gruplararası bir komite kurularak bir mutabakata varıldıktan sonra, birkaç saat içinde bu tasarının kanunlaşmasının mümkün olduğunu söyledim ve Sayın Başbakan bunu kabul buyurdular... Yüksek Heyetiniz tensibederseniz bu mutabakat fikri üzerinde birleşelim; yarın gruplar, grup temsilcileri bir araya gelsinler; bu ihtilâflı maddeler üzerinde çok ümid ederim ki, bir mutabakata varmak mümkün olacaktır ve gecelerce toplanarak değil, birkaç saat içinde bu tasarının kanunlaşması mümkün olacaktır...” ¹⁶⁶⁴

¹⁶⁶² M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 4, Cilt: 39, Birleşim: 108, (18.05.1965), s. 596.

¹⁶⁶³ M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 4, Cilt: 40, Birleşim: 110, (20.05.1965), s. 82.

¹⁶⁶⁴ M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 4, Cilt: 40, Birleşim: 110,

Bu önerge, bazı milletvekillerinin lehte ve aleyhte konuşmalarından sonra, oylanıyor ve Genel Kurulca kabul ediliyordu¹⁶⁶⁵. Bu doğrultuda, 26 Mayıs 1965 tarihli 116. Birleşimde, Başkanvekili Nurettin Ok, partiler arası mutabakatı temin edecek olan komisyonun hazırladığı raporun Başkanlığa verildiğini açıklıyor ve saat 21.00'den itibaren münhasıran bu konuyu görüşmek üzere Genel Kurulun toplanacağını bildiriyordu¹⁶⁶⁶. Böylece, 26 Mayıs 1965 tarihli 116. Birleşimde yeniden görüşülmesine başlanan Diyanet İşleri Başkanlığı Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanun Tasarısı üzerindeki görüşmeler, Millet Meclisinin 28 Mayıs 1965 tarihli 118. Birleşiminde tamamlanmış ve üzerinde hayli uğraşılmış ve tartışmalar yaşanmış olan bu Tasarı, oybirliğiyle kabul edilmişti¹⁶⁶⁷. Oylama öncesinde, söz alan Adana Milletvekili Mehmet Geçioğlu'nun, bir mâruzatı olduğunu ileri sürüp, zapta geçmesini istediği şu kısa konuşmayı yaptığını görüyoruz:

*“Bir mâruzatım var, zapta geçsin. Hiç kimse bu kanunu Cenabıhak milletimize hayırlı, uğurlu etsin demedi. Ben diyorum, zapta geçsin, bu kanunu Cenabıhak hayırlı, uğurlu etsin.”*¹⁶⁶⁸

Bir öneri de, Afyonkarahisar Milletvekili Veli Başaran'dan gelmişti. Başaran, Tasarının tümü üzerindeki görüşmelerin radyo ile naklen yayımlanmasını istemişse de, Birleşimi yöneten Başkanvekili Mekki Keskin, radyonun muhtar bir müessese olduğunu, bu nedenle söz konusu önergeyi oylamayacağını bildirmişti¹⁶⁶⁹.

Tasarının Millet Meclisince kabul edilmesi üzerine Devlet Bakanı Mehmet Altınsoy, bir teşekkür konuşması yapıyor ve bu konu üzerinde Millet Meclisindeki görüşmeler, Devlet Bakanı Altınsoy'un şu sözleri ile tamamlanmış oluyordu.

“Muhterem arkadaşlarım, uzun yıllardan beri câmianın beklemiş olduğu Diyanet İşleri teşkilâtına ait Kanunu kabul etmiş bulunuyorsunuz. Yüce Meclise, bütçenin çok sıkışık zamanında dahi gecenin geç vakitlerine kadar bu kanunu çıkarmak için gayret ve himmet göstermiş olmalarından dolayı Hükümet namına hassaten minnet ve teşekkürü bir borç biliriz. Bu kanunun çıkmasında Yüce Parlatentonun her âzasının en az bizim kadar hassas ve en az bizim kadar gayretli olduğuna dün inandık ve bugün de inanıyoruz. Kanunun müzakeresi vesilesiyle şahsan arkadaşlarımın hatırına, gönlüne dokunacak her hangi bir harekette bulundıysam bunu affetmelerini, o câmianın ıstırabının bendenize inikâs etmiş olan bir kısmı kabul etmelerini,

(20.05.1965), s. 82.

¹⁶⁶⁵ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 4, Cilt: 40, Birleşim: 110, (20.05.1965), ss. 83-85.

¹⁶⁶⁶ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 4, Cilt: 41, Birleşim: 116, (26.05.1965), s. 62.

¹⁶⁶⁷ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 4, Cilt: 41, Birleşim: 118, (28.05.1965), s. 362.

¹⁶⁶⁸ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 4, Cilt: 41, Birleşim: 118, (28.05.1965), s. 362.

¹⁶⁶⁹ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 4, Cilt: 41, Birleşim: 118, (28.05.1965), s. 362.

bunun için kusurumun hafifletilmesini lûtfen kabul buyurmalarını arz ve istirham ediyorum.

Uzun müzakerelerden sonra kanunu mükemmel bir hale getirmek için bütün gayretlerini sarf eden Geçici Komisyon'da çalışmış arkadaşlarıma, Başkan ve üyelerinin her birine ayrı ayrı teşekkürü borç bilirim. Şüphesiz ki, bu kanun bütün hatalardan sâlim olarak çıkmamıştır. Her insan eseri gibi bu kanunun da hataları vardır. İnşallah ileride Yüce Meclisin yerine kaim olup, devam edecek Meclisler bu hataları bulurlar, daha mükemmel hale getirirler. Kanunun memlekete, millete ve câmiaya hayırlı olmasını Cenabıhaktan temenni ederim.

Hürmetlerimle.” ¹⁶⁷⁰

C- Millet Meclisince Kabul Edilen Metnin Cumhuriyet Senatosunda Görüşülerek Aynen Kabul Edilmesi ve Kanunlaşması

Millet Meclisinin kabul ettiği Diyanet İşleri Başkanlığı Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanun Tasarısı, 1961 Anayasasının 92. maddesi uyarınca, Cumhuriyet Senatosunda da görüşülmesi gerektiği için, Millet Meclisi Başkanlığınca, Cumhuriyet Senatosuna gönderilmişti. Bu Tasarı, Cumhuriyet Senatosu Başkanlığınca, önce, Millî Eğitim, Malî ve İktisadi İşler, İçişleri ve Bütçe Komisyonlarına sevk edilmiş ve bu durum Cumhuriyet Senatosunun 1 Haziran 1965 tarihli 87. Birleşimde “Gelen Kâğıtlar” listesinde ilân edilmişti¹⁶⁷¹. Ancak, 3 Haziran 1965 tarihli 89. Birleşimde, hem Devlet Bakanı Mehmet Altınsoy’un, hem de Tasarının sevk edildiği Millî Eğitim Komisyonu, İçişleri Komisyonu, Bütçe ve Plân Komisyonu ve Malî ve İktisadi İşler Komisyonu Başkanlarının verdikleri iki ayrı önerenin kabulü üzerine, sözü edilen Tasarının, daha önce sevk edildiği Komisyonlardan seçilecek üçer üyeden oluşacak bir Geçici Komisyon'da incelenmesi kararlaştırılmıştı¹⁶⁷². Geçici Komisyon, 1 hafta gibi çok kısa bir süre içinde incelemesini tamamlıyor ve hazırladığı 10 Haziran 1965

¹⁶⁷⁰ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 4, Cilt: 41, Birleşim: 118, (28.05.1965), s. 362.

¹⁶⁷¹ **C.S. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1, Toplantı: 4, Cilt: 28, Birleşim: 87, (01.06.1965), s. 53.

¹⁶⁷² **C.S. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1, Toplantı: 4, Cilt: 28, Birleşim: 89, (03.06.1965), s. 205.

Devlet Bakanı Mehmet Altınsoy’un önergesi şöyleydi:

“Cumhuriyet Senatosu Yüksek Başkanlığına

Millet Meclisince kabul edilerek Yüksek Senatoya gelmiş bulunan Diyanet İşleri Başkanlığı Teşkilat Kanun tasarısının havale edildiği Millî Eğitim, Bütçe ve Plân, Malî ve İktisadi İşler ve İçişleri komisyonlarınca ayrı ayrı görüşülmesi uzun zaman alacağından işin müstaceliyeti sebebiyle bu komisyonlardan seçilecek üçer üyeden müteşekkil Geçici Komisyon tarafından tetkikine karar ittihazını arz ve teklif ederim.” **C.S. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1, Toplantı: 4, Cilt: 28, Birleşim: 89, (03.06.1965), s. 204.

Millî Eğitim Komisyonu Başkanı Tabii Üye Mehmet Özgüneş, İçişleri Komisyonu Başkanı Muğla Senatörü Haldun Menteşoğlu, Bütçe ve Plân Komisyonu Başkanı İçel Senatörü Cavit Tevfik Okyavuz ile Malî ve İktisadi İşler Komisyonu Başkanı Balıkesir Senatörü Hasan Âli Türker tarafından verilen önergede de, Devlet Bakanı Mehmet Altınsoy’un önergesindeki ifade, kelimesi kelimesine aynen tekrarlanıyordu. Bkz. **C.S. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1, Toplantı: 4, Cilt: 28, Birleşim: 89, (03.06.1965), s. 204.

tarıhli Raporu, Cumhuriyet Senatosu Başkanlığına sunuyordu¹⁶⁷³. Geçici Komisyon, Millet Meclisinden gelen metnin aynen benimsenmesini kabul etmiş ve Raporunda, “*tatbıkata ışık tutacağı mülâhazası ile*” bazı hususların açıklanmasını gerekli görmüş ve “*ileride kanunun tatbikatında belirecek ufak tefek aksaklıkların yapılacak tadillerle daha mükemmel bir hale getirileceğini*” düşündüğünü belirtmiřti¹⁶⁷⁴.

Geçici Komisyonun Raporu, Cumhuriyet Senatosu Genel Kurulunun 21 Haziran 1965 tarihli 100. Birleşiminde ele alınmış ve bu Birleşimde, Cumhuriyet Senatosu Kayseri Üyesi Hüseyin Kalpaklıoğlu ve Sivas Üyesi Hulusi Söylemezoğlu ile, Geçici Komisyon Sözcüsü Kayseri Üyesi Hüsnü Dikegil, verdikleri iki ayrı önergede, bu Tasarının tüm olarak görüşülmesini önermişlerdi. Kayseri Üyesi Hüseyin Kalpaklıoğlu ve Sivas Üyesi Hulusi Söylemezoğlu’nun önergesi şöyleydi:

“*Cumhuriyet Senatosu Yüksek Başkanlığına*

Diyanet İşleri Başkanlığı kuruluş ve görevleri hakkındaki kanun tasarısının, tüm olarak görüşülmesini arz ve teklif ederiz.”¹⁶⁷⁵

Geçici Komisyon Sözcüsü Hüsnü Dikegil’in önergesinde ise şöyle denilmektedir:

“*Divan Başkanlığına,*

Diyanet İşleri Başkanlığı kuruluş ve görevleri hakkındaki kanun tasarısının tümü üzerinde görüşme ve müzakere açılmasını arz ve teklif ederim.

Not: ‘Tedvini lüzumlu ve zaruri olmıyan maddeler içindir.’”¹⁶⁷⁶

Birleşimi yöneten Başkanvekili İhsan Hamit Tırel’in, “*Bu iki taktır aynı mealde midir, yani maddeler okunmadan tümünün oylanması mı arzu ediliyor? Biraz müphem görüliyor*” sözleriyle Genel Kurulun bilgisine sunduğu bu önergelerin aleyhinde söz alan, Yozgat Senatörü Sadık Artukmaç, niye karşı çıktığını, şu sözlerle dile getiriyordu:

“*Muhterem arkadaşlar, bu tasarının tümü üzerinde görüşülmesi teklifine bendeniz muhalifim. Çünkü kanun tasarısının telkik ettim, inceden inceye, hemen hemen her madde üzerinde durulması ve bâzı tadiller yapılması Senatonun haysiyeti bakımından lüzumlu ve zaruridir. Eğer biz, maddeleri bu şekliyle kabul edersek tatbıkatta aksaklık olduğu gibi kanun tekniğine uygun olmıyan birtakım hususları da peşinen kabul etmiş bulunuruz.*

Bu bakımdan maddelere geçilerek, maddeler üzerinde müzakere açılmasını

¹⁶⁷³ Cumhuriyet Senatosu S. Sayısı: 641, “Diyanet İşleri Başkanlığı Kuruluş ve görevleri hakkındaki kanun tasarısının Millet Meclisince kabul edilen metni ve Cumhuriyet Senatosu Geçici Komisyon raporu”, **C.S. Tutanak Dergisi**, Dönm: 1, Toplantı: 4, Cilt: 29, Birleşim: 100’ün sonuna ekli, (21.06.1965), s. 1-3.

¹⁶⁷⁴ **A.k.**, s. 1-3.

¹⁶⁷⁵ **C.S. Tutanak Dergisi**, Dönm: 1, Toplantı: 4, Cilt: 29, Birleşim: 100, (21.06.1965), s. 6.

¹⁶⁷⁶ **C.S. Tutanak Dergisi**, Dönm: 1, Toplantı: 4, Cilt: 29, Birleşim: 100, (21.06.1965), s. 7.

arz ederim. Arkadaşların acele etmelerine katılmaktayım, ancak bu istical kanunun yarım doğmuş halde çıkmasını da tevlietmektedir.

*Hürmetlerimle.”*¹⁶⁷⁷

Önerge sahiplerinden, Cumhuriyet Senatosu Kayseri Üyesi Hüseyin Kalpaklıoğlu ise, talebinden yanlış anlamalar çıkarılmasını önlemek için şu açıklamada bulunmuştu:

*“Efendim takriri vermekteki maksadımı Yüksek Heyet şüphesiz takdir ediyor. Ben şöyle teklifte bulunuyorum. Böyle tadil ediyorum teklifimi. Bunun gerçi tahtında müstetirdir; bu mânâ çıkıyor. Sayın arkadaşım endişe etmesin. Bu kanunun müzakeresinde tadili istenilen maddeler için verilecek teklifler şüphesiz bunun dışında kalacaktır. Bunlar istenildiği gibi verilecek ve bunun üzerinde müzakere cereyan edecektir. Bu bakımdan bu mânâyı zaten taşıyor. Eğer sayın arkadaşım endişe buyuruyorlarsa bu şekildeki Yüksek Riyasetten de istirham ediyorum, bu mânasıyla kabul buyursunlar; müzakereye geçelim. Hürmetlerimle.”*¹⁶⁷⁸

Başkanvekili İhsan Hamit Tigrel, Hüseyin Kalpaklıoğlu’nun açıklamasını,

“Efendim, takrir sahibi takririni, hakikaten müphem olan takririni izah ettiler. Demek ki, takrir sahibi hiç müzakere edilmesin değil, tadili derpiş edilen maddeler haricindeki maddelerin müzakeresine lüzum yoktur mütalâasında bulunuyorlar”

sözleriyle değerlendirip, bu şekilde anlaşılması gerektiğine de ayrıca işaret ederek, önergeyi oya sunuyor ve Cumhuriyet Senatosu Genel Kurulu bu önergeyi kabul ediyordu¹⁶⁷⁹.

21 Haziran 1965 tarihli 100. Birleşimde Tasarının tümü üzerinde başlayan görüşmeler, 22 Haziran 1965 tarihli 102. Birleşimde tamamlanmıştı. Bu Birleşimde, Tasarının tümü kabul edildikten sonra¹⁶⁸⁰, üzerinde değişiklik önergeleri verilen bazı maddeler ele alınmışsa da, değişiklik önergelerini Genel Kurul benimsemiyor ve sonunda Millet Meclisinden gelen metin, Cumhuriyet Senatosunca aynen kabul ediliyordu¹⁶⁸¹. Böylece, Diyanet İşleri Başkanlığı Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanun Tasarısı, her iki Meclisçe de kabul edildiği için, 22 Haziran 1965 tarihinde kanunlaşmıştı. Cumhurbaşkanı’nca 2 Temmuz 1965 tarihli Resmî Gazetede yayımlanan bu Kanun, yürürlüğünü gösteren 42. maddesinde, *“Bu kanun yayımını takibeden ayın 15 inde yürürlüğe girer”* denildiği için, 15 Ağustos 1965 tarihinde yürürlüğe girmişti¹⁶⁸². Böylece, Millet Meclisinin 12. Döneminin sona ermesine çok

¹⁶⁷⁷ C.S. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 4, Cilt: 29, Birleşim: 100, (21.06.1965), s. 7.

¹⁶⁷⁸ C.S. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 4, Cilt: 29, Birleşim: 100, (21.06.1965), s. 7.

¹⁶⁷⁹ C.S. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 4, Cilt: 29, Birleşim: 100, (21.06.1965), s. 7.

¹⁶⁸⁰ C.S. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 4, Cilt: 29, Birleşim: 101, (22.06.1965), s. 72.

¹⁶⁸¹ C.S. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 4, Cilt: 29, Birleşim: 101, (22.06.1965), ss. 97-98.

¹⁶⁸² Bkz. Resmî Gazete, 2 Temmuz 1965, Sayı: 12038.

az bir süre kalmışken, bir önemli kanun daha kabul ediliyor ve yürürlüğe girmiş oluyordu.

6- Devlet Memurları Kanunu (14 Temmuz 1965 tarih ve 657 sayılı Kanun)

A. Devlet Memurları Hakkında Bakanlar Kurulunca Bir Kanun Tasarısı ve TBMM'nin Bazı Üyelerince Değişik Kanun Teklifleri Hazırlanması

Kamu personelinin hukuki durumunu düzenleyen kapsamlı bir kanuna uzun süredir ihtiyaç duyulmaktaydı. Bu doğrultuda, 27 Mayıs 1960 müdahalesi sonrasında, Millî Birlik Komitesi yönetimi sırasında çıkarılan “13 Aralık 1960 tarih ve 160 sayılı Devlet Personel Dairesi Kurulması Hakkındaki Kanun”la¹⁶⁸³, bir “Devlet Personel Dairesi” kurulması öngörülmüş ve bu Kurum, 2 Mayıs 1961 tarihinde fiilen çalışmaya başlamıştı. Devlet Personel Dairesinin kurulması ile birlikte, kamu personelinin, tâbi olacağı hukukî rejimin sistemli bir biçimde ele alınması ve bu doğrultuda çeşitli çalışmaların yapılması mümkün olabilmisti. Bu çalışmaların sonucunda saptanan ilkeler, Devlet Personel Dairesince, Bakanlar Kuruluna “Teklif” olarak sunulmuş ve Bakanlar Kurulunca sürdürülen çalışmalardan sonra belirlenen bazı ilkeler, 21 Mayıs 1963 tarihli Resmî Gazetede yayımlanmıştı¹⁶⁸⁴. Daha sonra, Bakanlar Kurulu, büyük ölçüde, bu ilkelerden de yararlanarak, bir Devlet Memurları Kanunu tasarısı hazırlamış ve 7 Eylül 1964 tarihinde Millet Meclisi Başkanlığına sunmuştu. Başbakan İsmet İnönü'nün imzasını taşıyan Tasarının gerekçesinde aynen şöyle denilmektedir:

“Bu tasarı, zarureti üzerinde herkesin görüş birliğine vardığı bir reformun, Devlet Personeli reformunun başlangıcını teşkil etmekte ve birçok bakımdan bunun temellerini kurmaktadır.

Devlet teşkilâtında ve Devlet personelinde reform sözleri, Osmanlı İmparatorluğunun son devirlerinde olduğu gibi, Cumhuriyetin ilk yıllarından günümüze kadar da sık sık ortaya atılmış, hattâ bu konularda zaman zaman çalışmalar da yapılmıştır. Cumhuriyet devrinin Memurin Kanunu ve Barrem kanunları, Devlet personelinin hukukî ve malî statüsünü belli esaslara bağlamak, usullerde, haklarda ve vecibelerde yeknesaklık ve eşitlik sağlamak için atılmış önemli adımlardır. Ancak, bu kanunların kendi devirlerindeki şartlar içerisinde sağlayabildikleri nispi düzeltmeler ve ayarlamalar, hayatın ve özellikle Türkiye'deki şartların gösterdiği önemli değişiklikler karşısında gerçeklerin çok gerisinde kalmaya başlamış, sistemin bünyesinde önemli gedikler açılmıştır. İkinci Dünya Harbinin ve sonraki yılların şartları, Devlet Personelinin ücret rejimini, hayat pahalılığının artışına ayak uyduramaz hale getirmiştir. Çeşitli kanunlarla bazı malî muhtariyet imkânlarından

¹⁶⁸³ Kanun metni için bkz. **Resmî Gazete**, 17 Aralık 1960, Sayı: 10683; **T.C. Millî Birlik Komitesi Kanunlar Dergisi**, Cilt: 43, ss.375-378.

¹⁶⁸⁴ **Resmî Gazete**, 21 Mayıs 1963, Sayı: 11408.

faydalanabilen veya çeşitli yollardan normal usullerin dışına çıkabilen idareler; değişen şartları nisbeten yakından takibedebilirken, sisteme bağlı kalmak zorunda kalan idareler de ya en ehliyetli personelin ellerinden çıktığını, kendilerinden uzaklaştığını, ya da çalışmalarda verimin azaldığını, Devlete hizmet etme şevkinin kırıldığını görmüşlerdir. Öte yandan, teknik gelişmeler, iktisadi ve sosyal ilerlemeler yeni idari kuruluş tiplerinin meydana getirilmesini zaruri kıldıkça veya eski kuruluşları zamanın şartlarına uydurmayı gerektirdikçe, yerleşmiş ücret rejiminin imkânları türlü yollardan zorlanmış veya açıkça bu rejimin ve sistemin dışına çıkmıştır. Öyle ki, bütün idari mekanizma içinde, aynı mahiyette işler gördükleri halde çok farklı malî haklardan faydalanan, farklı çalışma şartlarına tabi tutulan suni kategoriler meydana gelmiş, Devlet, gitgide artan çeşitli personel ihtiyaçlarını karşılayabilmek amacıyla, bazen kendi kurduğu sistemi kendi eliyle bozmak veya gediklerinden faydalanmak zorunda kalmıştır.

Devlet personelinin maddi şartlarındaki bu ahenksiz ve hakkaniyetsiz durum yanında, hukukî statünün de zamanın gelişmelerine uygun bir seyir takibedebildiğini söylemek güçtür. Belli bir devrin şartları içinde hazırlanmış olan Memurin Kanunu, özellikle İkinci Dünya Harbinden sonra, kamu görevlilerinin hukukî ve sosyal durumları bakımından ortaya çıkan zihniyet değişikliklerinin, insan hakları konusundaki ileri düşüncelerin, iş hukukundaki gelişme temposunun, hizmet şartları alanındaki yeni örneklerin çok gerisinde kalmıştır. Türkiye’de, 1961 Anayasası ve bu Anayasanın getirmiş olduğu sosyal anlayış, Memurin Kanununun ve Devlet personeli için çıkarılmış başka kanunların bâzı katî hükümlerini ve bu hükümlerle devrin yeni şartları arasındaki uyumsuzluğu daha aşikâr hale getirmiştir. Bugün, Devlet personeline ehliyet ve çalışma şevki bakımından görülen aksaklıklarda bu noktanın da geniş ölçüde payı olduğu muhakkaktır.

Plânlı bir iktisadi ve sosyal kalkınma devrine girdikten sonra, Devlet Personeli rejimindeki bozuklukların, ahenksizliklerin ve yetersizliklerin daha kesin bir şekilde göze çarpmaya başlamasını tabii karşılamak gerekir. Plânların, ne derece mükemmel hazırlanmış olurlarsa olsunlar, nihayet beşerî unsur tarafından uygulandığını, yatırımların ne derece sağlam ve bol kaynaklara dayanırlarsa dayansınlar, yine beşerî unsur tarafından yapılacağını unutmamak şarttır. Hattâ, plânların hazırlanması yükünü de, ne derece ehliyetli olursa olsun, birkaç uzmanın sırtına yüklemenin maddeten mümkün olamayacağı ve kademeli çalışmanın ideal bir çalışma tarzı olduğu düşünülürse, plân yapma safhasında da beşerî unsurun önemi kendiliğinden ortaya çıkar. Bütün bu sebeplerden dolayıdır ki, plânlı bir iktisadi ve sosyal kalkınma devresine girdikten sonra, Devlet personeline reform düşüncesi, yalnız idarenin ve memurların malî olmaktan çıkmış, Türkiye’nin hızla

kalkınmasını, istikrarlı, huzurlu bir toplum hayatı sürmesini isteyen kamu oyunun malı olmuştur.

Bugün ortaya konan tasarı, 13 Aralık 1960 tarihli Devlet Personel Dairesi kurulması hakkındaki 160 sayılı Kanunla kuruluş 2 Mayıs 1961 tarihinde fiilen çalışmaya başlıyan Devlet Personel Dairesinin şimdiye kadarki çalışmaları bakımından erişilmiş önemli bir merhaleyi, bundan sonraki çalışmaları bakımından da yine aynı derecede önemli bir başlangıç noktasını teşkil etmektedir. Devlet Personel Dairesinin kurulmasından önce de, zaman, zaman, reform düşüncesi ortaya atılmış ve bâzı çalışmalar yapılmıştır. Ancak, meselenin sistemli ve geniş bir şekilde ele alınışı Devlet Personel Dairesinin kuruluşu ile başlamıştır. Bugün ortaya konan tasarının hazırlıklarına ise, fiilen 1962 yılında, Hükümetin verdiği direktif üzerine girişilmiştir. Devlet Personel Dairesi, başlangıçta, ön çalışmalar yapmış, Devlet personelinin hukukî, malî, idari, sosyal durumunu ve personel idaresinin çok dağınık, geniş ve çeşitli olan mevzuatını incelemiş, bir 'ön Rapor' halinde Hükümete ve kamu oyuna sunmuştur. Genel bir envanter ve bir doküman niteliğini taşıyan ve Dairenin reform üzerindeki ilk düşüncelerini kapsıyan bu ön rapor, Bakanlıklara, Üniversitelere, daire ve kurumlara, Kamu İktisadi Teşebbüslerine ve illere gönderilmiş, buralardan gelen çeşitli mütalâalar ayrı bir kitap halinde toplanmıştır. Devlet Personel Dairesi, ön rapordan sonra, yeni personel rejiminin temel ilkelerini bir araya getiren 'teklifler' ini Hükümete sunarken, çalışmalarında, bu mütalâalardan başka, aşağıdaki kaynaklardan da faydalanmıştır:

a) İstatistiklerden, anket soru kâğıtlarından, monografilerden ve etüdlerden, kurumlar temsilcileri ile yapılan toplantılardan faydalanılarak Daire tarafından hazırlanan etüdler;

b) 1949 - 1959 yılları arasında verilmiş olan yabancı uzman raporları;

c) 1962 yılında Devlet Personel Dairesinde müşavir olarak çalışan OECD ve AID uzmanlarının çalışmaları ve raporları;

d) Bundan önce, Maliye Bakanlığınca hazırlanan «Personel kanunu tasarısı» hakkındaki çeşitli raporlar ve mütalâalar;

e) Türkiye Büyük Millet Meclisi Genel Kurul ve komisyon görüşmelerinde kimütalâa ve teklifler;

f) Beş Yıllık Kalkınma Plânı ve 1962 yılı programının Yüksek Plânlama Kurulundaki incelenmesi sırasında ileri sürülen görüş ve tenkidler;

h) Türk basınında, ön rapor hakkında çıkmış olan mütalâa ve tenkidler;

i) Meslekî personel kuruluşlarının toplu istekleri, şikâyetleri ve Devlet personelinden gelen münferit şikâyet ve teklifler;

Yeni personel rejiminin temel ilkelerini gösteren 'Teklifler' ana maddeler halinde Devlet Personel Dairesi tarafından Bakanlar Kuruluna sunulmuş ve

ön çalışmalarından sonra, bu temel ilkeler Bakanlar Kurulunun 8 Mayıs 1963 tarihli toplantısında kabul edilerek Resmî Gazetenin 21 Mayıs 1963 tarihli ve 11408 sayılı nüshasında yayınlanmıştır.

Şimdi sunulan tasarının esaslarını Bakanlar Kurulunun yukarıda belirtilen kararı ile kabul edilmiş olan ilkeler teşkil etmektedir. Böyle bir usule gitmenin kanun hazırlama tekniği bakımından büyük faydalar sağladığı aşîkârdır. Gerçekten, tasarının hazırlanması sırasında, uzun nazari tartışmalarla vakit geçirmek ve sağlam temellere dayanmayan bir çalışma yapmak tehlikesi böylece önlenmiş, Başbakanlık Devlet Personel Dairesi ve hazırlıklara katılan diğer kurumlar Bakanlar Kurulu tarafından daha önceden kabul edilmiş esaslardan hareket ederek bunların teferruatına girebilmek imkânını bulmuşlardır.

Ancak, elde bu şekilde kabul edilmiş temel ilkelerin bulunması, tasarıya nihai şekli vermeden önce bütün bakanlıklar ve üniversitelerle tekrar bir müşterek çalışmaya gidilmesine engel olmamıştır. Aksine, tasarıyı bütün Devlet teşkilâtınca benimsenecek bir reformun temel metni haline getirmek amacını güden Başbakanlık Devlet Personel Dairesi, geçici hükümler ve intikal hükümleri haric olmak üzere, tasarının bütün maddelerini ve bunların gerekçesini bir tek metin halinde bakanlıklara ve üniversitelere göndermiş ve kendilerinden mütalâa istemiştir. Ayrıca, 1964 Şubat ayı içinde Başbakanlık Müsteşarının başkanlığında bütün bakanlıkların müsteşarları ile üniversite temsilcilerinin katıldıkları iki toplantı yapılmış sözlü mütalâalar alındıktan sonra bunlarla ilgili görüşler ve vardıkları sonuçlar belirtilmiştir. Ayrıca, bir yandan bakanlıkların ve üniversitelerin yazılı mütalâaları alınırken, bir yandan da, çeşitli kurumların ve meslek kuruluşlarının temsilcileri ile toplantılar yapılarak, maddeler üzerinde karşılıklı görüşlerin uzlaştırılmasına çalışılmıştır. İntikal hükümleri konusunda da aynı temas tarzı benimsenerek bütün bakanlıklarla ve özellikle Maliye Bakanlığı ile müşterek çalışmalar yapılmıştır.

Şimdiki tasarı, bütün bu mütalâa, temas ve müşterek çalışmalardan sonra, Devlet Personel Heyetince son bir defa daha gözden geçirilerek nihai şeklini almıştır.

Tasarı, adından da anlaşılacağı gibi, yalnız, genel veya katma bütçeli dairelerde çalışan 'Devlet Memurları' için ana kanun mahiyetindedir.

Bunun dışında, biri Devlet İktisadi Teşebbüsleriyle, öbürü de mahallî idarelerle ilgili iki ana personel kanunu tasarısının daha hazırlanması gerekecektir. Aslında yalnız Devlet memurlarına değil, bütün Devlet personeline de uygulanabilecek bâzı esaslar bu tasarının kanunlaşmasıyla kabul edildikten sonra, Kamu İktisadi Teşebbüslerinin yeniden düzenlenmesi hakkındaki kanunla benimsenen esaslara uygun olarak, Devlet Personel

Dairesi bu teşebbüslerde çalışan personelle ilgili yeni bir tasarımı hazırlamaya başlayacaktır. Mahallî idareler personeli ile ilgili tasan ise, il özel idarelerinin, belediyelerin ve köy idarelerinin görevlerini kapsıyacaktır.

Önemle belirtilmesi gereken bir başka nokta, sunulan tasarının, birçok bakımdan personel rejimindeki esasları, temelleri, ana yönleri gösteren ve teferruat noktalarında idareye düzenleme yetkisi tanıyan bir ‘Yetki Kanunu’ mahiyetinde oluşudur. Sisteme getirilen bâzı yeniliklerin ve bu arada meselâ sınıflandırmanın, tasarı kabul edildikten sonra, bu kanun hükümlerine göre yayınlanacak tüzükler ve yönetmeliklerle düzenlenmesi gerekecektir.

Kanun tasarısının ‘Genel Hükümler’ başlığını taşıyan kısmında, tasarının bütününe hâkim olan temel ilkeler belirtilmektedir. Bu hükümlerin tesbitinde, Anayasa esaslarından, Bakanlar Kurulunca kabul edilen tekliflerden, insan hakları ilkelerinin Devlet Memurları ile ilgili olanlarından, iş gücü meselelerinin, sosyal hak kavramının ve iş hukuku ilkelerinin özellikle İkinci Dünya Harbinden sonra gösterdiği gelişmelerden, ileri memleketlerin mevzuatından ve pek tabîî, Türkiye’nin gerçeklerinden ilham alınmıştır. ‘Genel Hükümler’ kısmı, böylece, ilkeleri ve hedefleri tesbit ettikten sonra, istihdam şekillerini belirtmekte, Devlet memurlarının ödevlerini, sorumluluklarını, genel haklarını, yükümlerini ve uymak mecburiyetinde oldukları yasakları sistemli bir şekilde ortaya koymaktadır.

Tasarının ‘Sınıflandırma’ kısmı, Türk personel rejimine önemli bir sistem değişikliği getirmektedir. Bu kısımdaki hükümlere göre, genel ve katma bütçeli kurumlarda, Devlet Kamu hizmetlerinin gerektirdiği bütün görevler niteliklere, mesleklere ve Devlet için taşıdıkları değere göre sınıflandırılacaktır. Sınıf, bu kurumlarda ortak yetiştirme ve meslek niteliklerini öngören hizmetler ile bu hizmetler için tesbit edilen kadrolara atanan memurların toplamından meydana gelecektir. Böylece, Türkiye’de Devlet hizmeti düzensiz, karışık ve rastgele girilen bir çalışma alanı olmaktan çıkacak, belli esaslara dayandırılmış sınıfları olan bir meslek, bir ‘kariyer’ olacaktır. Giriş şartları, ilerleme ve yükselme imkânları ve maddi karşılıkları önceden belirtilmiş bir kariyer sisteminin ehliyetli, çalışkan ve hizmete bağlı personel bulma bakımından taşıdığı büyük psikolojik değer, izaha lüzum bırakmayacak kadar aşîkârdır.

Tasarı, sınıfların tesbiti bakımından realist bir tutumla kaleme alınmıştır. Devlet hizmetinin hangi sınıflardan meydana geldiği, bu sınıfların ne gibi nitelikler taşıdıkları, teferruatlı statülerin neler olacağı, çok teknik çalışmalarla ortaya konabilecek hususlardır. Bu bakımdan, Tasarıda, sadece bellibaşlı sınıflar ismen belirtilmiş, bunların ve Devlet hizmetinde tesbit edilebilecek başka sınıfların teferruatlı statüleri, çıkarılacak tüzüklere bırakılmıştır. Bununla birlikte, sınıf tüzüklerine esas olacak bâzı önemli noktaların kanunla belirtilmesinden de geri kalınmamıştır. Meselâ, hangi sınıf içinde olursa olsun. Devlet memurlarının yükselmelerinde ve maaş artışlarında ne gibi esaslara uyulacağı kanunda gösterilmiştir. Bu hükümlere göre, sınıfların içinde görevin önemi veya sorumluluğun artışı ile ayarlı yükselme adımı olarak dereceler

bulunacak, derecelerin içinde de, görevin önem ve sorumluluğu artmadan, memurun olumlu sicil almasına ve bulunduğu derecede belli bir hizmet süresi geçirmesine bağlı olarak, aylık artışı sağlayan kademeler bulunacaktır.

Tasarıda ele alınan noktalardan biri de Türkiye'deki Devlet memurluğunu tam bir 'Liyakat' sistemine dayandırmak olmuştur. Anayasa'nın bu konudaki ilkesini gerçekleştirmek, tarafsız ve verimli bir idare kurmak için getirilen 'Liyakat' hükümlerine göre, bütün Devlet memurlukları için açık yarışma sınavları uygulanacak, tarafsız ve yetkili sınav kurulları bu çalışmalarını yönetecektir. Adaylık devresinden temelli memur olarak atanmaya giderken de, memur adaylarının bir ehliyet sınavını başarması gerekecektir. Memurların kademe ilerlemelerinde ve derece yükselişlerinde de, sınıfların özelliklerine göre, seçme veya sınav kurulları kabul edilmiştir. Yeni sicil sistemi de, keyfiliği önliyen, memurların genel davranış tutumlarını ön plâna alan esaslara bağlanmıştır. Yeni disiplin rejimi, hem hizmetin gereklerini, hem de memur teminatı icaplarını bağdaştıracak şekilde düzenlenmiş, göreve son verme müeyyidesinin uygulanması halinde, idari kazaya müracaat imkânı yeni tasarıda da açıkça belirtilmiştir.

Devlet hizmetinde çalışanların ücret rejimi bakımından, tasarı, 'Devlet memurları', 'Sözleşmeli personel' ve 'Yevmiyeli personel' şeklinde üç kategori tesbit etmektedir. Yukarda da belirtildiği gibi, esas olarak tasarının kapsamına giren personel, 'Devlet memurları' kategorisinde bulunanlardır. Ancak, Devlet memurları hakkındaki bir kanunda, öbür ücret rejimlerini de açıkça belirtmek ve böylece Devlet memurlarının statüler durumları ile bunlar dışında kalan personelin akdi durumlarını ortaya koymak faydalı sayılmıştır. Şüphesiz, bu akdi durumların özelliklerine göre, genel hükümler yanında, bu kanunda belirtilen bazı hükümlerinde sözleşmeli veya yevmiyeli personele uygulanabilmesi, yahut bunlar hakkında özel statülerin tesbit edilmesi mümkündür. Bugünkü (D) ve (E) cetvellerinde bulunan personelin, meslekî durumlarına ve niteliklerine göre sınıflarına intikalleri sırasında hangi esaslara uyulacağı intikal hükümlerinde gösterilmiştir. Bu cetvellerin kaldırılması ile, Devlet memurluğunun bir meslek olarak bütünlüğü sağlanmış olacak, aynı işleri gören kimselerin farklı statüler yüzünden değişik maaş rejimlerine tabi tutulmaları önlenecektir.

Kanun tasarısı ile bugünkü barem rejimi de değişmektedir. Aylıklar, hizmetin Devlet için taşıdığı değere göre tesbit edilecektir. Her derece ve kademe için 'Gösterge' rakamları bulunacak, genel bütçede, o yıl, kurumlar bakımından tesbit edilmiş 'Gösterge' rakamları ile belirtilen aylıkların fiili ödeme rakamlarına çevrilmesi için bir tek 'Katsayı' uygulanacaktır.

Tasarı, 'Ek görevler' i kaldırmakta, ancak öğretmenler ile ilçe ve bucaklardaki belediyelerin hekim, veteriner ve bazı teknik personel ihtiyaçları için istisnai hükümler kabul etmektedir. Ayrıca, bugünkü tazminatlar rejimine de son verilmekte, her hizmet için hizmetin Devlete ifade ettiği kıymete göre tesbit edilen aylıklar hesaplanmakta, ödeneklerin karşılıkları bu hesaba katılmaktadır. Buna karşılık, tasarı, memurların kendileriyle ve aileleriyle ilgili sosyal ödeneklerde önemli yenilikler getirmektedir. Mahrumiyet yeri ödeneğine de bütün Devlet memurları bakımından objektif kıstaslara göre uygulanmak üzere, yer verilmiştir.

Tasarı, Devlet memurlarının sağlık, konut, emeklilik gibi sosyal güvenlik haklarını yeni esaslara bağlamakta, bunların, şimdi işçilere sağlanmış olan haklardan daha aşağı seviyede olmamasını öngörmektedir.

Tasarı, Devlet memurlarının hizmete yatkınlıklarını sağlamak ve verimliliklerini artırmak amacıyla bir (Yetiştirme-Hizmet içi Eğitim) rejimi getirmektedir. Böylece, kamu hizmetlerinin daha iyi ve rasyonel bir şekilde yürütülmesi imkânları hazırlanmış bulunmaktadır.

Tasarıyla getirilen önemli bir yenilik de, Devlet memurları temsilcileri ile idare temsilcilerinin zaman zaman bir araya gelerek görüşmelerine ve karşılıklı danışmalarda bulunmalarına imkân veren bir mekanizmayı belirtmiş olmasıdır. Bu alandaki gelişmenin memur sendikaları ve meslek kuruluşları alanındaki gelişmelere yakından bağlı bulunduğu muhakkaktır.

Bu tasarıyla birlikte, Türkiye’de Devlet personeli rejiminin reformu bakımından önemli bir adım atılmış olmaktadır. Tasarının çeşitli hükümleriyle getirilen yeni esaslar kanunlaşınca, bundan sonraki adımları daha sağlam bir zemin üzerinde atmak ve aynı temel esasları, özel şartlara uydurarak, başka kategorilere de uygulamak kolaylıkla mümkün olacaktır.” ¹⁶⁸⁵

B. Tasarı ve Tekliflerin Millet Meclisinde Görüşülmesi

Bakanlar Kurulunca hazırlanan ve 234 madde ile 22 geçici maddeden oluşan bu Tasarı, Millet Meclisi Başkanlığınca önce Plân Komisyonuna gönderilmiş ve bu durum Millet Meclisinin 9 Eylül 1964 tarihli 134. Birleşiminde, “Gelen Kâğıtlar” listesinde duyurulmuşsa da¹⁶⁸⁶; Başbakan İsmet İnönü’nün, 24 Kasım 1964 tarihli

¹⁶⁸⁵ Millet Meclisi S. Sayısı: 977, “Devlet memurları kanunu tasarısı ile C. Senatosu Afyon Karahisar Üyesi Rasim Hancıoğlu ve Kastamonu Milletvekili İsmail Hakkı Yılanlıoğlu’nun, Ticaret Ve-kâleti teşkilât ve vazifelerine dair 3614 sayılı Kanuna ek 21.6.1943 tarih ve 4442 sayılı Kanunun 3 ncü maddesinin tadiline, mezkûr kanuna 4 madde ve bir geçici madde eklenmesine dair; Balıkesir Milletvekili Mehmet Tiritoğlu ve 3 arkadaşının, Ticaret Bakanlığı teşkilât ve vazifelerine dair 4442 sayılı Kanunun 3 ncü maddesinin tadiline ve bu kanuna bir geçici madde eklenmesine dair; Kayseri Milletvekili Mehmet Sağlam ve 4 arkadaşının, Ticaret Bakanlığının vazife ve teşkilâtına dair 3814 sayılı Kanuna ek 4442 sayılı Kanunun 3 ncü maddesinin tadiline ve mezkûr kanuna bir geçici madde eklenmesine dair; İzmir Milletvekili Şinasi Osma’nın, Ticaret Bakanlığı teşkilât ve vazifelerine dair 4442 sayılı Kanunun 3 ncü maddesinin tadiline ve bu kanuna bir geçici madde eklenmesine dair; Kütahya Milletvekili Sadrettin Tosbi ve 7 arkadaşının, Ticaret Bakanlığı teşkilât ve vazifelerine dair 3614 sayılı Kanuna ek 4442 sayılı Kanuna ek Kanun; Edirne Milletvekili Fahri Giritlioğlu’nun, Emeklilik Kanununa ek Kanun; İçel Milletvekili Yahya Dermancı ve 2 arkadaşının, Emekli Sandığına dâhil memurları ev sahibi yapmak amacı ile sermaye tahsisı hakkında; C. Senatosu İzmir Üyesi İzzet Birand ile C. Senatosu Manisa Üyesi Refik Ulusoy’un, ek görev ve aylık ödenekleri namı altında 1962 malî yılı bütçesinden her hangi bir tediye yapılmaması hakkında; İçel Milletvekili Mazhar Arıkan’ın Devlet memurları aylıklarının tevhit ve teadülüne dair olan 3656 sayılı Kanunun bâzı maddelerinin değiştirilmesi ve bu kanuna geçici bir madde eklenmesi hakkında kanun teklifleri ve Adalet, İçişleri, Dışişleri, Millî Eğitim, Maliye, Bayındırlık, Sağlık ve Sosyal Yardım, Tarım, Çalışma, Ticaret, Sanayi, Turizm ve Tanıtma ve Plân komisyonlarından ikişer üye seçilerek kurulan Geçici Komisyon raporu”, **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 4, Cilt: 42, Birleşim: 129’un sonuna ekli, (16.06.1965), ss. 2-5.

¹⁶⁸⁶ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 3, Cilt: 32, Birleşim: 134,

12. Birleşimde verdiği bir önerge kabul edilmiş ve Tasarının, 14 ayrı komisyonun her birinden ikiye üyeleri alınmasıyla kurulacak bir Geçici Komisyonunda incelenmesi kararlaştırılmıştı¹⁶⁸⁷. Geçici Komisyon, Bakanlar Kurulunun Tasarısını ve TBMM üyelerinden bazılarının verdiği 9 ayrı kanun teklifini¹⁶⁸⁸ birlikte değerlendirmiş ve hazırladığı 26 Mayıs 1965 tarihli raporu, Millet Meclisi Başkanlığına sunmuştu¹⁶⁸⁹. Millet Meclisinin 2 Haziran 1965 tarihli 121. Birleşiminde, Geçici Komisyonun Başkanı, İstanbul Milletvekili Fahrettin Kerim Gökay bir önerge vererek Devlet Memurları Kanunu Tasarısı ve ilgili Tekliflerin öncelik, ivedilik ve takdimen görüşülmesini talep etmişti¹⁶⁹⁰. Ancak, İstanbul Milletvekili Coşkun Kırca'nın,

(09.09.1964), s. 404.

¹⁶⁸⁷ Başbakan İsmet İnönü'nün, Millet Meclisinin 24 Kasım 1964 tarihli 12. Birleşiminde sunulan ve Genel Kurulca kabul edilen önergesi şöyleydi:

"Millet Meclisi Yüksek Başkanlığına

Halen Bütçe ve Plân Komisyonuna havale edilmiş olan Devlet Memurları kanunu tasarısının mahiyeti ve şümülü bakımından birçok bakanlıklarla alâkadar bulunması ve aynı zamanda biran evvel kanunlaşması gerektiğinden ilgili görülen bakanlıklara mütenazır Adalet, İçişleri, Dışişleri, Millî Eğitim, Maliye, Bayındırlık, Sağlık ve Sosyal Yardım, Tarım, Çalışma, Ticaret, Sanayi, Turizm ve Tanıtma komisyonları ile Plân ve Bütçe ve Anayasa Komisyonlarından ikiye üyeleri alınmak suretiyle teşkil olunacak Geçici bir Komisyonunda görüşülmesine karar verilmesini arz ve teklif ederim." Bkz. **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 4, Cilt: 33, Birleşim: 12, (24.11.1964), s. 536.

¹⁶⁸⁸ Bunlardan 5 tanesi, Ticaret Bakanlığının teşkilât ve vazifelerine dair 3614 sayılı Kanuna ek 21 Haziran 1943 tarih ve 4442 sayılı Kanunda değişikliğe, 2 tanesi Emekliliğe, 2 tanesi de Devlet memurları aylıklarına ilişkin olup, künyeleri şöyleydi: **i-** C. Senatosu Afyon Karahisar Üyesi Rasim Hancıoğlu ve Kastamonu Milletvekili İsmail Hakkı Yılanlıoğlu'nun, Ticaret Vekâleti teşkilât ve vazifelerine dair 3614 sayılı Kanuna ek 21.6.1943 tarih ve 4442 sayılı Kanunun 3 ncü maddesinin tadiline, mezkûr kanuna 4 madde ve bir geçici madde eklenmesine dair; **ii-** Balıkesir Milletvekili Mehmet Tiritioğlu ve 3 arkadaşının, Ticaret Bakanlığı teşkilât ve vazifelerine dair 4442 sayılı Kanunun 3 ncü maddesinin tadiline ve bu kanuna bir geçici madde eklenmesine dair; **iii-** Kayseri Milletvekili Mehmet Sağlam ve 4 arkadaşının, Ticaret Bakanlığının vazife ve teşkilâtına dair 3814 sayılı Kanuna ek 4442 sayılı Kanunun 3 ncü maddesinin tadiline ve mezkûr kanuna bir geçici madde eklenmesine dair; iv- İzmir Milletvekili Şinasi Osma'nın, Ticaret Bakanlığı teşkilât ve vazifelerine dair 4442 sayılı Kanunun 3 ncü maddesinin tadiline ve bu kanuna bir geçici madde eklenmesine dair; v- Kütahya Milletvekili Sadrettin Tosbi ve 7 arkadaşının, Ticaret Bakanlığı teşkilât ve vazifelerine dair 3614 sayılı Kanuna ek 4442 sayılı Kanuna ek Kanun; vi- Edirne Milletvekili Fahir Giritlioğlu'nun, Emeklilik Kanununa ek Kanun; vii- İçel Milletvekili Yahya Dermancı ve 2 arkadaşının, Emekli Sandığına dâhil memurları ev sahibi yapmak amacı ile sermaye tahsisi hakkında; **viii-** C. Senatosu İzmir Üyesi İzzet Birand ile C. Senatosu Manisa Üyesi Refik Ulusoy'un, ek görev ve aylık ödenekleri namı altında 1962 malî yılı bütçesinden her hangi bir tediye yapılmaması hakkında; **ix-** İçel Milletvekili Mazhar Arıkan'ın Devlet memurları aylıklarının tevhit ve teadülüne dair olan 3656 sayılı Kanunun bazı maddelerinin değiştirilmesi ve bu kanuna geçici bir madde eklenmesi hakkında kanun teklifleri. Bkz. yukarıda adı geçen Millet Meclisi S. Sayısı: 977, ss. 55-75.

¹⁶⁸⁹ Yukarıda adı geçen Millet Meclisi S. Sayısı: 977, ss. 75-85; **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 4, Cilt: 41, Birleşim: 119, (29.05.1965), s. 377.

¹⁶⁹⁰ Fahrettin Kerim Gökay'ın önergesinde şöyle deniyordu:

Millet Meclisi Başkanlığına

Geçici Komisyonunda müzakeresi tamamlanmış olan Devlet memurları kanun tasarısının

Giresun Milletvekili Nizamettin Erkmen'in ve Adalet Bakanı İrfan Baran'ın, bu talebin, bazı kanunların görüşülmesini engellemeyecek biçimde kabulünü isteyen konuşmaları ve sonrasında, Coşkun Kırca'nın verdiği bir önergeye, Geçici Komisyonun Başkanı Fahrettin Kerim Gökay'ın da katıldığını bildirmesi üzerine, Devlet Memurları Kanunu Tasarısının; Cumhuriyet Senatosundan gelmiş olan kanun tasarısı ve teklifleriyle, Seçim Kanununda değişikliğe ilişkin Kanun Tasarısından sonra görüşülmesi kararlaştırılmıştı¹⁶⁹¹. Bu doğrultuda, Millet Meclisinde, Devlet Memurları Kanunu Tasarısının, görüşülmesine, 16 Haziran 1965 tarihli 129. Birleşimde başlanıyordu¹⁶⁹².

Görüşmeler başladığında, Amasya Milletvekili Nevzat Şener ile Geçici Komisyon Başkanı İstanbul Milletvekili Fahrettin Kerim Gökay, verdikleri iki ayrı önergede, bu Tasarının maddelerinin ayrı ayrı ele alınmamasını, maddelere yönelik değişiklik isteklerinin de, Tasarının tümü üzerindeki görüşmeler sırasında dile getirilmesini istemişlerdi¹⁶⁹³. Bu önergeler aleyhinde konuşan Edirne Milletvekili Fahir Giritlioğlu, bir süredir bazı kanunlar üzerinde uygulanan bu yöntemi benimsemediğini, bu uygulama yüzünden, kanunları takibetmek istediği halde takibedemediğini dile getiriyor ve şöyle diyordu:

takdimen, ivedilik ve öncelikle müzakeresinin teminini rica ederim. Saygılarımla." **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 4, Cilt: 41, Birleşim: 121, (02.06.1965), s. 535.

¹⁶⁹¹ Bu konudaki görüşmeler için bkz. **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 4, Cilt: 41, Birleşim: 121, (02.06.1965), ss. 535-537.

İstanbul Milletvekili Coşkun Kırca'nın, Millet Meclisinin 2 Haziran 1965 tarihli 121. Birleşiminde kabul edilen önergesi şöyleydi:

"Yüksek Başkanlığa

İstanbul Milletvekili F. Kerim Gökay'ın önergesinin, Devlet memurları kanunu tasarısının Cumhuriyet Senatosundan ve Türkiye Büyük Millet Meclisi karma komisyonlarından gelen kanun teklif ve tasarıları ile Seçim Kanununda yapılacak tadillere dair kanun tasarısından sonra görüşülmek kaydıyla oylanmasını rica ederim." Bkz. **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 4, Cilt: 41, Birleşim: 121, (02.06.1965), s. 536.

¹⁶⁹² **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 4, Cilt: 42, Birleşim: 129, (16.06.1965), s. 136 vd.

¹⁶⁹³ Amasya Milletvekili Nevzat Şener'in önergesi şöyleydi:

"Millet Meclisi Başkanlığına

Devlet personeli meslek teşekkülleri kanun tasarısının, Meclisin çok yakında tatile gireceği ve biran evvel çıkmasının zaruri bulunmasına binaen;

Tasarının madde madde görüşülmeyip, tümünün görüşülmesini ve maddelere geçilmesi kabul edilinceye kadar değişiklik önergelerinin komisyona verilmesini ve ancak değişiklik önergeleri üzerinde komisyonca hazırlanacak yeni rapor üzerinde müzakerelerin icrasını arz ve talebederim."

Geçici Komisyon Başkanı İstanbul Milletvekili Fahrettin Kerim Gökay'ın benzer önergesinde de şöyle deniliyordu:

"Yüksek Başkanlığa

1. Devlet memurları kanunu tasarısının maddelerinin, tümü üzerindeki görüşmeler sırasında bir arada müzakere edilmesini

2. Maddeler üzerindeki tay ve tadil önergeleri ile yeni madde ilâvesine dair önergelerin Geçici Komisyona 1 nci fıkradaki görüşmelerin sonuna kadar verilmesini;

Arz ve teklif ederim." Bkz. **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 4, Cilt: 42, Birleşim: 129, (16.06.1965), s. 137.

*“Muhterem arkadaşlarım, hissiyatınızı rencide edebilirim belki. Lûtfediniz samimi bir isyanım olarak sözlerimi kabul ediniz. Şimdi söz alıp kürsüye gelirken vazifeli komisyon dahi benim bu tarzda söz alışımı tenkid ettiler. Lûtfediniz, hafızalarınızda bir hususu tesbit edeyim, Meclisin en devamlı bir üyesiyim, muntazam bir surette kanunları takibetmek istediğim halde bu usul neticesinde gücüm yetmiyor. Fert olarak ne ileri, ne geri bir durumum olmadığını, bir vasat milletvekilini temsil ettiğimi arz ediyorum. Fakat benim bu usul ile kanunları takibetmeme gücüm yetmiyor. Millî irade adına yaptığımız faaliyetlerde baştan aşağı hataya düşüyor ve emrivâkiler içinde kanun çıkartmanın mekanizmasını işletiyoruz. Fena bir usul ortaya attık, bunu devam ettiriyoruz ve bazan da maksadı dahi istihsal edemiyoruz. Çünkü namütenahi değiştirge önergeleri geliyor, karmakarışık oluyor...”*¹⁶⁹⁴

İzmir Milletvekili Kadri Özek de, Giritlioğlu gibi, önergelerin aleyhinde söz alıyor ve reddedilmelerini talep ediyordu. Giritlioğlu, konuşmasının bir yerinde, düşüncesini şöyle dile getirmekteydi:

*“Muhterem arkadaşlarım, Sayın Fahir Giritlioğlu arkadaşımın buradaki beyanlarına iştirak etmemek mümkün değil. Cidden memleketin çok önemli kanunlarını, üzüntü ile kaydedeyim ki, gerektiği ciddiyetle müzakere etmek ve mevcudolan bir haksızlığı izale edecek yola girmek imkânını bulamıyoruz. Şimdi bir önerge veriliyor, bu önergenin mucip sebebi nedir arkadaşlar? Şurada Meclis on gün sonra tatile girecek, böylesine ciddî bir kanun, yüzbinlerce memuru ilgilendiren bir kanun madde madde görüşülmeyecek, tüm olarak görüşülecek. Önergeler verilecek, ondan sonra bu kanunun iyi bir kanun olduğu iddiasıyla ortaya çıkabileceğiz... (‘Senelerden beri bekleyip çıkmayan bir kanundur’ sesi) Beyefendi, senelerden beri sokakta görüşülüyor. Meclis sokak değildir. Mecliste bir kanun madde madde görüşülmelidir. Bu usulü yeni ihdas ettik. Biz evvelce ekspres kanunlardan çok şikâyet ettik. Bunların zararlarını günlerce, senelerce konuştuk, doğru değil mi arkadaşlar? ...”*¹⁶⁹⁵

Bu iki milletvekiline karşı, Erzurum Milletvekili Turhan Bilgin, Geçici Komisyon Başkanı Fahrettin Kerim Gökay ve Edirne Milletvekili İlhami Ertem önergelerin lehinde konuşmuşlardı¹⁶⁹⁶. Bu arada, Birleşimi yöneten Başkanvekili Nurettin Ok, Ankara Milletvekili Emin Paksüt’ün farklı bir önerge verdiğini ve Tasarının kısım kısım görüşülmesini talep ettiğini bildiriyordu. Gerçekten, Emin Paksüt, önergesini açıklamak için yaptığı konuşmada şöyle diyordu:

¹⁶⁹⁴ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 4, Cilt: 42, Birleşim: 129, (16.06.1965), s. 137.

¹⁶⁹⁵ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 4, Cilt: 42, Birleşim: 129, (16.06.1965), s. 138.

¹⁶⁹⁶ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 4, Cilt: 42, Birleşim: 129, (16.06.1965), ss. 138-140.

“...Bu kanunda bakın bâzı kısımlar var; başlangıçta bir genel hükümler kısmı var, 1 nci maddeden 31 nci maddeyi kadar bu kısımda. Bu kısmı topluca konuştuğumuz zaman genel hükümler hakkında fikir edinmek ve ona birtakım yapıcı unsurlar katmak imkânı vardır.

İkinci kısım; 32–45.

Üçüncü kısım; 36–57.

Dördüncü kısım; ki oldukça geniş bir kısımdır ve bunu takiben

Beşinci kısım; mali hükümlerdir.

Altıncı kısım; sosyal haklar ve ilâ, gidiyor.

Şimdi muhterem arkadaşlarım, demek oluyor ki bendenizin Yüksek Heyetinize arz etmiş olduğum husus iki zıt görüşün, behemahal bu kanunu çıkarmak azmi ile telifi arzusudur...”¹⁶⁹⁷

Paksüt’ün önergesinin lehinde Uşak Milletvekili Ahmet Tahtakılıç ve İstanbul Milletvekili Sabri Vardarlı, aleyhinde ise Erzurum Milletvekili Turhan Bilgin söz alıyorlardı¹⁶⁹⁸. Önergeleri oylamaya geçmeden, Birleşimi yöneten Başkanvekili Nurettin Ok’un, gelinen noktayı açıklayan sözleri Millet Meclisi tutanaklarına şöyle geçmişti:

“BAŞKAN – Muhterem arkadaşlar, normal usul bir kanunun madde madde müzakeresi şeklindedir. Bu bakımdan normal usul, bir kanunun tümü üzerinde görüşme cereyan ettikten sonra maddelere geçilmesi ve madde madde müzakeresi mahiyetindedir. Bunu tadil eden bir önerge Sayın Paksüt tarafından verilmiştir ve kısım kısım müzakeresi istenmektedir. Diğer bir önerge ise Sayın Nevzat Şener ve Sayın Fahrettin Kerim Gökay tarafından verilmiştir. Bu önergede ise kanunun toptan görüşülmesi, tümü üzerinde müzakerelerin cereyanı ve hangi maddeler üzerinde üyelerin değişiklik önergeleri var ise bu maddelerin değişiklik önergeleri üzerinde müzakere icrası istenmektedir. Binaenaleyh, toptan görüşülmeyi istihdaf eden önerge en aykırı mahiyettedir. Bu sebeple evveleminde Sayın Nevzat Şener ve Sayın Fahrettin Kerim Gökay tarafından verilmiş bulunan aykırı önergeyi okutacağım, bunu oyunuzda sunacağım. Bunu takiben de Sayın Paksüt tarafından verilmiş bulunan önergeyi okutup oyunuzda sunacağım.

(Amasya Milletvekili Nevzat Şener’in önergesi tekrar okundu.)

(İstanbul Milletvekili ve Geçici Komisyon Başkanı Fahrettin Kerim Gökay’in önergesi tekrar okundu.)

BAŞKAN – Önergede yazılı esasa göre, maddelere geçileceği sıraya kadar önergeler verilebilecek. Kanun tasarısının tümü üzerindeki müzakereler bitip de, yeterlik önergesi kabul edildiği ana kadar arkadaşlarımız kanun tasarısının

¹⁶⁹⁷ M.M. Tutanak Dergisi, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 4, Cilt: 42, Birleşim: 129, (16.06.1965), ss. 140-141.

¹⁶⁹⁸ M.M. Tutanak Dergisi, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 4, Cilt: 42, Birleşim: 129, (16.06.1965), ss. 141-142.

*maddeleri üzerinde değişiklik önermeleri verebilecekler, Maddelere geçildiği andan itibaren değişiklik önermeleri veremeyecekler. Önerge bu mahiyette düzenlenmiştir.”*¹⁶⁹⁹

Daha sonra, bu önerge oylanıyor ve Genel Kurulca kabul ediliyordu¹⁷⁰⁰. Böylece, Tasarının tümü üzerindeki görüşmelerle yetinilecek, maddeler için, sadece tümü üzerindeki görüşmeler sırasında verilecek değişiklik önermeleri olursa, onlar dikkate alınacaktı.

Bu doğrultuda, Millet Meclisinde, Tasarının tümü ve değişiklik yapılması önerilen maddeler üzerinde, 16 Haziran 1965 tarihli 129. Birleşimde başlayan görüşmeler, birbirini izleyen 4 birleşim sürdükten sonra, 22 Haziran 1965 tarihli 132. Birleşimde tamamlanıyor ve bu Birleşimde tümü üzerindeki son oylamaya geçilmeden önce, oyunun rengini açıklamak bağlamında, aleyhte ve lehte konuşacak birer kişiye söz veriliyordu¹⁷⁰¹. Ancak, söz alan iki milletvekili, Tokat Milletvekili Ali Dizman da, Antalya Milletvekili İhsan Ataöv de aleyhte oy kullanacaklarını bildiren bir konuşma yapmışlardı¹⁷⁰². Bu nedenle, Birleşimi yöneten Başkanvekili Mekki Keskin, söz isteyen Geçici Komisyon Başkanı İstanbul Milletvekili Fahrettin Kerim Gökay’a, tümü üzerinde lehte ve aleyhte oy kullanacak olan iki milletvekilinin konuşabildiği bu aşamada komisyon adına konuşulamayacağını; fakat, lehte konuşan olmadığına göre, Gökay’a, Komisyon Başkanı sıfatıyla değil, fakat lehte konuşmak isteyen bir milletvekili sıfatıyla söz verebileceğini söyleyerek, kendisini kürsüye davet ediyordu¹⁷⁰³. Fahrettin Kerim Gökay, konuşmasının bir kısmında şöyle diyordu:

“Sayın Başkan, muhterem arkadaşlar, bu Parlâmentoya biz geleli dört sene oldu, ama acemilik devam ediyor. Fakat Başkanın bu suretle imdadıma yetişmesi ve ortalığa karamsar bir hava veren çok Sayın İhsan Ataöv arkadaşımın karamsar sözlerinden sonra hiç olmazsa bir iki de ümit verecek konuşmaya müsaade ettikleri için Sayın Başkana teşekkürle söze başlayacağım.

...tatbikatında hiçbir vakit, ne Ali Dizman arkadaşımın ve ne de İhsan Ataöv arkadaşımın dediği gibi, bize yeni bir şey getirmemiş değil, birçok yeni şeyler getirmiş olan bir kanundur.

¹⁶⁹⁹ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 4, Cilt: 42, Birleşim: 129, (16.06.1965), ss. 142-143.

¹⁷⁰⁰ **M.M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 4, Cilt: 42, Birleşim: 129, (16.06.1965), s. 143.

¹⁷⁰¹ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 4, Cilt: 42, Birleşim: 132, (22.06.1965), s. 359.

¹⁷⁰² **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 4, Cilt: 42, Birleşim: 132, (22.06.1965), ss. 359-360.

¹⁷⁰³ Başkanvekili Mekki Keskin’in bu konuda söyledikleri, aynen şöyleydi:

“Komisyon konuşamaz. 137 nci maddenin hükmüne dayanarak lehte konuşulmadığına göre zatiâliniz Komisyon adına değil, şahsınız adına konuşabilirsiniz.

Lehte Sayın Fahrettin Kerim Gökay, buyurunuz.” **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 4, Cilt: 42, Birleşim: 132, (22.06.1965), s. 360.

Fakat muhterem arkadaşlar, her şeyden evvel şunu kabul etmek zorundayız. Demin İhsan Ataöv dedi ki, bu prensip olarak bir başlangıçtır. Bu da olsa bir kârdır. Fakat bu kanun evvelemirde Türkiye Cumhuriyetinde memurun mânevi kıymetini değerlendiren bir kanundur. Tâyininde, kendisinin müdafaasında. Ondan sonra dedi ki, «nasıl yetiştirilecek?» Bilhassa yetiştirme mevzuunda açık surette maddeler konmuştur. Onun için bir kere bu kanunun mânevi cephesi... Bir kere para istemez. Para istemediği için bir ahenk tesis ediyor, bir armoni tesis ediyor. Kalkınma devresinde bulunan bir memlekette memurların zihniyetini değiştirecek...

...Her şey masa başında hazırlanır, ondan sonra tatbik edilir. Masa başında hazırlanarak tatbik sahasına çıkmayan kanun ilk günde iflâsa mahkûmdur. Masa başı demokrasi hayatının kafa lâboratuvarıdır. Binaenaleyh bu lâboratuvara hürmet etmek lâzımdır.

...bu kanun oldukça şümulü bir kanun olarak yapılmıştır. Bütün bundan dolayı ben evvelâ komisyonda çalışan arkadaşlara, komisyon üyesi olarak konuşmuyorum, yani işbirliği yaparak beraber çalıştığım arkadaşlara, sonra bize gecelerini sarf eden milletvekillerimize ve Yüksek Başkanlık Divanına ayrı ayrı teşekkür eder; bu kanunun lehinde konuşan bir milletvekili olarak memleketimize, milletimize ve hayatımda doktor olarak, hoca olarak, vali ve belediye reisi olarak yakından çalışmalarını gördüğüm Devlet memurları arkadaşlarıma uğurlu ve hayırlı olmasını temenni eder, hepinizi hürmetlerimle selâmlarım, arkadaşlarım.”¹⁷⁰⁴

Daha sonra, Tasarının tümünün oylanmasına geçilmiş, fakat oylama sonunda yeter sayının bulunmadığı anlaşıldığından, Başkanvekili Mekki Keskin, oylamanın gelecek birleşimde tekrarlanacağını bildirerek, gece yarısını beş dakika geçe, sabah saat 10.00’da toplanmak üzere, birleşimi kapatmıştı¹⁷⁰⁵.

23 Haziran 1965 tarihli 133. Birleşimde yeniden oylanan Devlet Memurları Kanunu Tasarısı için, 242 milletvekilinin katıldığı oylamada, 229 kabul, 5 ret ve 8 çekin(m)ser oy çıkmıştı ve böylece bu önemli ve kapsamlı Kanun Tasarısı Millet Meclisinde kabul edilmişti¹⁷⁰⁶.

C. Millet Meclisince Kabul Edilen Metnin Cumhuriyet Senatosunda Görüşülmesi ve Bazı Değişiklikler Yapılması

Devlet Memurları Kanunu Tasarısı ile ilgili olarak Millet Meclisinin kabul

¹⁷⁰⁴ M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 4, Cilt: 42, Birleşim: 132, (22.06.1965), ss. 360-361.

¹⁷⁰⁵ M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 4, Cilt: 42, Birleşim: 132, (22.06.1965), s. 390.

¹⁷⁰⁶ M.M. Tutanak Dergisi, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 4, Cilt: 42, Birleşim: 133, (23.06.1965), ss. 428, 431-434.

ettiği metnin, Başbakan Suat Hayri Ürgüplü'nün talebinin Cumhuriyet Senatosunun 25 Haziran 1965 tarihli 104. Birleşiminde benimsenmesi üzerine, Cumhuriyet Senatosunda, bir Geçici Komisyonla incelenmesi kararlaştırılmıştı¹⁷⁰⁷. Anayasa ve Adalet, Bütçe ve Plân, İçişleri, Malî ve İktisadi İşler, Dışişleri ve Turizm, Millî Eğitim, Bayındırlık, Ulaştırma, İmar ve İskân, Sosyal İşler ve Tarım Komisyonlarından ikişer üyenin katılımı ile oluşan 18 kişilik Geçici Komisyonun, incelemesi sonunda hazırladığı 1 Temmuz 1965 tarihli Rapor¹⁷⁰⁸, Cumhuriyet Senatosu Başkanlığına sunuluyor ve 8 Temmuz 1965 tarihli 113. Birleşimde, Başbakan Suat Hayri Ürgüplü'nün bir önergesinin kabul edilmesi üzerine, sözü geçen Kanun Tasarısının, gündemde bulunan bütün maddelere takdimen, öncelik ve ivedilikle görüşülmesi kararlaştırılıyordu¹⁷⁰⁹. Aynı Birleşimde, Tasarının tümü üzerindeki görüşmeler bitirilmiş ve daha önce sadece üzerinde değişiklik istenen maddelerin ele alınması, diğer maddelerin görüşmesiz oylanması kabul edildiği için¹⁷¹⁰; bu doğrultuda hareket edilerek, üzerinde değişiklik önerilmiş maddelerin görüşülmesi de, 12 Temmuz 1965 tarihli 115. Birleşimde tamamlanmıştı¹⁷¹¹. Sonuç itibarıyla, Cumhuriyet Senatosunda, Millet Meclisinden gelen 238 maddelik metnin, 22 maddesi ve 2 geçici maddesinde değişiklikler yapılmış ve Millet Meclisi metnine, 1 madde ile 1 de geçici madde eklenmişti¹⁷¹². 12 Temmuz 1965 tarihli 115. Birleşimde, tümü de oylanmış Tasarı, sözü edilen değişikliklerle, Cumhuriyet Senatosunda da kabul edilmiş oluyordu¹⁷¹³.

¹⁷⁰⁷ **C.S. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1, Toplantı: 4, Cilt: 29, Birleşim: 104, (25.06.1965), s. 311.

¹⁷⁰⁸ Cumhuriyet Senatosu S. Sayısı: 664, “Devlet memurları kanunu tasarısının Millet Meclisince kabul olunan metni ve Cumhuriyet Senatosu Geçici Komisyon raporu”, **C.S. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1, Toplantı: 4, Cilt: 30, Birleşim: 113'ün sonuna ekli, (08.07.1965), ss. 1-7.

¹⁷⁰⁹ **C.S. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1, Toplantı: 4, Cilt: 30, Birleşim: 113, (08.07.1965), ss. 187-190.

¹⁷¹⁰ Cumhuriyet Senatosunun 8 Temmuz 1965 tarihli 113. Birleşiminde, Cumhuriyet Senatosu Danışma Kurulunun, Devlet Memurları Kanunu Tasarısının tümünün görüşülmesinden sonra, sadece üzerinde değişiklik önerisi yapılmış maddelerin görüşülmesi ile yetinilmesi yönündeki önerisi oylanmış ve kabul edilmişti. **C.S. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1, Toplantı: 4, Cilt: 30, Birleşim: 113, (08.07.1965), ss. 185-186, 212.

¹⁷¹¹ **C.S. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1, Toplantı: 4, Cilt: 30, Birleşim: 115, (12.07.1965), s. 376.

¹⁷¹² **C.S. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1, Toplantı: 4, Cilt: 30, Birleşim: 113, (08.07.1965), ss. 212-215; Birleşim: 114, (09.07.1965), ss. 230-244, 245-285, 285-387, 288-300; Birleşim: 115, (12.07.1965), ss. 303-327, 328-376.

¹⁷¹³ **C.S. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1, Toplantı: 4, Cilt: 30, Birleşim: 115, (12.07.1965), s. 377.

D. Cumhuriyet Senatosunda Yapılan Değişikliklerin Tekrar Millet Meclisinde Ele Alınması ve Tasarının Kanunlaşması

Devlet Memurları Kanunu Tasarısı üzerinde Cumhuriyet Senatosunda yapılan değişiklikler, Millet Meclisinde Geçici Komisyonunda incelenmiş ve Komisyon, sözü edilen değişikliklerin tümünün benimsenmesini kararlaştırmıştı¹⁷¹⁴. Hemen ertesi gün, Millet Meclisinin, 14 Temmuz 1965 tarihli 145. Birleşiminde, Geçici Komisyon Başkanı Fahrettin Kerim Gökay tarafından verilen bir önerge ile, Tasarının gündeme alınıp, öncelikle görüşülmesi istenmişti¹⁷¹⁵. Bu önerge, bazı milletvekilleri karşı çıkmış olsa da, kabul ediliyor ve aynı Birleşimde, Devlet Memurları Kanunu Tasarısı üzerinde Cumhuriyet Senatosunda yapılan değişikliklere ilişkin Geçici Komisyon Raporunun görüşülmesine başlanıyordu¹⁷¹⁶. Genel Kurulda, Cumhuriyet Senatosunca yapılan değişiklikler üzerinde, bir madde dışında, hiç söz isteyen olmamıştı. Üzerinde, Edirne Milletvekili Fahir Giritlioğlu'nun söz aldığı ve karşı çıktığı madde, 22 Ocak 1962 tarih ve 1 sayılı "Türkiye Büyük Millet Meclisi Üyelerinin Ödenek ve Yollukları Hakkında Kanun"un, 1. maddesini değiştiren, 236. maddeydi. Sözü geçen 1 sayılı Kanunun 1. maddesinde yer alan,

"Türkiye Büyük Millet Meclisi üyelerinin aylık ödenekleri, 7244 sayılı Kanunun birinci maddesindeki cetvelde yazılı kadrosu birinci derece olan Devlet memurunun aylığına ve yollukları ise bunun yarısına eşit olarak hesaplanır"

hükmünü değiştiren, Devlet Memurları Kanunu Tasarısının 236. maddesinde şöyle denilmekteydi:

¹⁷¹⁴ Millet Meclisi S. Sayısı: 977'e 1 nci ek, "Devlet memurları kanunu tasarısına dair Cumhuriyet Senatosu Başkanlığı tezkeresi ve Cumhuriyet Senatosunca yapılan değişiklikler hakkında Geçici Komisyon raporu", **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 4, Cilt: 43, Birleşim: 145'in sonuna ekli, (14.07.1965), ss. 1-3, 18-24.

¹⁷¹⁵ Geçici Komisyon Başkanı İstanbul Milletvekili Fahrettin Kerim Gökay'ın önergesi şöyleydi:

"Yüksek Başkanlığa

Devlet memurları kanunu tasarısına dair Cumhuriyet Senatosu Başkanlığı tezkeresi ve Cumhuriyet Senatosunca yapılan değişiklikler hakkındaki Geçici Komisyon raporu basılıp dağıtılmış ve gelen kâğıtlara girmiş bulunmaktadır.

Tasarının ehemmiyetine binaen, bir an evvel kanunlaşmasını sağlamak maksadiyle gündeme alınarak öncelikle görüşülmesini arz ve teklif ederim." **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 4, Cilt: 43, Birleşim: 145, (14.07.1965), ss. 347-348.

¹⁷¹⁶ Önergeye karşı çıkan milletvekilleri, Samsun Milletvekili İlyas Kılıç ile Edirne Milletvekili Nazmi Özoğul, karşı çıkış nedenlerini, Ordu Personel Kanunu önerisinin henüz Millet Meclisince karara bağlanmamış olmasına ve bu nedenle bu önerinin kadük olacağına dayandırıyorlardı. Bu bağlamda, Samsun Milletvekili İlyas Kılıç, şöyle demektedir:

"Muhterem arkadaşlarım, henüz Mecliste görüşülmekte bulunan Ordu Personel Kanunu bu şekilde ertelenmesi suretiyle çıkmaz hale gelecektir. Lütfedin Ordu Personel Kanununu geçirelim, ondan sonra Devlet Memurları Personel Kanununu görüşelim. Çünkü, Ordu Personel Kanunu Senatoda görüşülürken diğer Devlet Memurları Kanununun görüşülmesi için burada zamanımız kalacaktır. Lütfen bu önergeyi kabul etmeyiniz. Ordu Personel Kanununun bir an evvel kanunlaşması için sizden hasseten yardım etmenizi rica ediyorum..." **M.M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 4, Cilt: 43, Birleşim: 145, (14.07.1965), s. 348.

“22 Ocak 1962 tarihli vi 1 sayılı Kanunun 1 nci maddesi aşağıdaki şekilde değiştirilmiştir:

Madde 1.- Türkiye Büyük Millet Meclisi üyelerinin ödeneklerinin aylık tutarı, Devlet Memurları Kanunu ile tesbit olunan en yüksek göstergenin tutarıdır.

Türkiye Büyük Millet Meclisi üyelerinin yolluklarının aylık tutarı, yukardaki fıkraya göre tesbit edilen ödeneklerinin aylık tutarının yarısına eşittir. Bu yolluklar hiçbir surette haczolunamaz.

*Yukardaki fıkralarda yazılı ödenek ve yollukların tediye esas olan tutarları, her bütçe yılı, Devlet Memurları Kanununun 154 ncü maddesinde yazılı katsayının uygulanması ile hesab olunur.”*¹⁷¹⁷

Edirne Milletvekili Fahir Giritlioğlu, bu maddeye karşı çıkıyor ve şöyle diyordu:

“...Umumiyetle milletvekili maaşlarının muayyen bir seviyede kalması ve bu seviyenin de vatandaşın geçim nisbetine eşit olması fikri parti liderlerinde ve gruplarda beliren noktai nazardır.

Şimdi Devlet memurlarının rejimi yeniden tâyin edilirken yüksek bir barem tutulmuştur. Bu yüksek bareme şahsan itiraz etmiyorum. Hakikaten en yüksek Devlet memurunun maaşını ayarlıyan madde lüzumludur. En yüksek Devlet memurunun adedini tesbit ettim, 260 tanedir. Bu 260 kişi için yüksek rakamın verilmesinde hattâ zaruret görmekteyim. Çünkü kilit noktalarını işgal eden, büyük miktarda kendilerine güvendiğimiz bu kimseler için hakikaten vazifelerinin ehemmiyeti nisbetinde yüksek maaş vermekte sayısız millî menfaatler görmekteyim. Fakat sayıları 260 kişidir. Bu 260 kişiye 600 ü ilâve ettiğimiz takdirde, 260 kişinin lehine yapacağımız artırmanın asaleti azalmış olacaktır. Aynı zamanda bu devre içinde yaptığımız bütün konuşmalar, bütün çırpınmalar, bütün sözler samimiyetten uzak ve mesnetsiz duruma gelmiş olacaktır...

Bugünkü rakam şöyledir:

1000 esas bir kat ile çarpılacak, Devlet Personel Dairesinin bugünden itibar ettiği rakam beş rakamıdır veya beşbuçuk rakamıdır. Bu rakam dörde, üçe inmiyecektir, inemez de. Çünkü altsayı yetmiştir. Yetmiş üç ile çarptığımız takdirde 210 liraya bir memur istihdam edemeyiz. Bu katsayı rakamı mutlaka beş olacaktır. Şu halde milletvekili maaşı asgari ölçüden 5 bin, 5,5 la çarpıldığı takdirde 5500, buna ilâveten % 50 nisbetinde ödenek vardır. Milletvekili maaşları 8 bin lira olacaktır. Bu rakamı bilhassa tebarüz ettiriyorum, bu rakamı Türk milleti reddedecektir, bu rakam fazladır... Çok rica ederim Umumi Heyete ve çok rica ediyorum komisyona, bundan evvelki meclislerin şerefi nasıl bize intikal etmişse bizim şerefimiz de bundan sonraki meclislere

¹⁷¹⁷ M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 4, Cilt: 43, Birleşim: 145, (14.07.1965), s. 353.

intikal edecektir. Bundan sonraki Meclise üye olan bir vatandaş bugün sizin ve benim almış olduğum kararın fena neticesinden dolayı mahkûm edilecektir. Halbuki o yeni seçilecek arkadaşımızın bu kararda hiçbir kusuru olmayacaktır. Cemiyet ise yeni seçilenleri dahi kusurlu görmekte devam edecektir.

...

Muhterem arkadaşlarım; müsbet teklifim şudur: Komisyon Cumhuriyet Senatosunun değiştirmesini benimsemesin. Ama, Komisyon benimsemiş durumdadır. Reylerimizle benimsemiyelim. Cumhuriyet Senatosunun değiştirmesini reddettiğimiz takdirde Millet Meclisinde bu hüküm girmemişti. Bu suretle (1) sayılı Kanunun şümülü içerisinde kalalım ve gerekirse ileride (1) sayılı Kanunla ilgili müstakil bir tasarruf yapmış oluruz...

Muhterem Heyetinizden istirhamım, komisyonun benimsemesine iştirak etmemek olsun ve Cumhuriyet Senatosunun bu değiştirmesini reddetmek olsun. Hürmetlerimle.” ¹⁷¹⁸

Edirne Milletvekili Fahir Giritlioğlu'nun bu sözlerine karşı, Geçici Komisyon Başkanı İstanbul Milletvekili Fahrettin Kerim Gökay ise şu açıklamada bulunuyordu:

“Efendim, evvelâ biliyorsunuz ki, Millet Meclisince hazırlanmış olan kanun tasarısında böyle bir şey yoktu. Fakat Senato haklı olarak 7244 sayılı Kanun ilga edildiği için zaruri olarak 1 numaralı Maaş Kanununun değiştirilmesi lüzumunu koymuştur. Bu bir Anayasa hükmüdür. O Anayasa hükmüne göre milletvekilleri en yüksek Devlet memurudur. Bir kere en yüksek Devlet memurunun maaşı her sene bütçede düşünülecektir. Kadro ile anlaşılacak, emsal de her sene bütçede değişebilecektir. Nitekim ben Başkan ile de konuştum; Millet Meclisinin icabında bütçeyi hazırlarken milletvekilleri bundan bir derece aşağı alabilirler. Bizim Senatonun metnini kabul edişimizin sebebi, Anayasanın icabettirdiği emri yerine getirmektir... Onun için hiçbir vakit Millet Meclisinin kadri şerefini tenzil eden bir şey bahis konusu değildir. Burada Anayasanın hükmü tatbik edilecektir.” ¹⁷¹⁹

Sonunda, Genel Kurul, Geçici Komisyonun benimseme önerisine katılıyor ve Cumhuriyet Senatosunda eklenen bu hükmü kabul ediyordu¹⁷²⁰. Diğer maddelerde bir sorunla karşılaşılmamış ve 14 Temmuz 1965 tarihli bu Birleşimde, Genel Kuruldaki görüşmeler tamamlanarak, Cumhuriyet Senatosunca yapılan değişiklikler, Geçici Komisyonunun önerisi doğrultusunda, Millet Meclisince

¹⁷¹⁸ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 4, Cilt: 43, Birleşim: 145, (14.07.1965), ss. 354-355.

¹⁷¹⁹ **M.M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 4, Cilt: 43, Birleşim: 145, (14.07.1965), s. 355.

¹⁷²⁰ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 4, Cilt: 43, Birleşim: 145, (14.07.1965), s. 355.

de benimsenmişti¹⁷²¹. Böylece, 239 madde ve 24 geçici maddeden oluşan Devlet Personel Kanunu, Cumhurbaşkanına sunuluyor ve 23 Temmuz 1965 tarihli Resmî Gazetede yayımlanmakla, hukuk dünyasındaki yerini alıyordu¹⁷²².

7- Türk Vatandaşlarının Türkiye Büyük Millet Meclisine Dilekçeyle Başvuruları ve Dilekçelerin İncelenmesi ile Karara Bağlanmasının Düzenlenmesine Dair Kanun (26 Aralık 1962 tarih ve 140 sayılı Kanun)

A. Anayasadaki Düzenleme

1924 Anayasasında mevcut olan vatandaşların TBMM'ye dilekçe ile başvurup, kendileriyle veya kamu ile ilgili dilek ve şikâyetlerini bildirme haklarını, 1961 Anayasası da düzenlemiş bulunmaktaydı. Gerçekten, 1924 Anayasasının 82. maddesinde yer alan,

*“Türkler gerek şahıslarına gerek âmmeye müteallik olarak kavanin ve nizamata muhalif gördükleri hususatta merciine ve Türkiye Büyük Millet Meclisine münferiden veya müçtemian ihbar ve şikayette bulunabilir. Şahsa aid olarak vukubulan müracaatın neticesi müstediye tahriren tebliğ olunmak mecburidir.”*¹⁷²³

hükmüne benzer bir biçimde; 1961 Anayasasının 62. maddesinde de,

“Vatandaşlar, kendileriyle veya kamu ile ilgili dilek ve şikayetleri hakkında, tek başlarına veya topluca, yetkili makamlara ve Türkiye Büyük Millet Meclisine yazı ile başvurma hakkına sahiptir.

Kendileriyle ilgili başvuruların sonucu, dilekçe sahiplerine yazılı olarak bildirilir.”

denilmekteydi¹⁷²⁴.

¹⁷²¹ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 4, Cilt: 43, Birleşim: 145, (14.07.1965), ss. 347-357.

¹⁷²² **Resmî Gazete**, 23 Temmuz 1965, Sayı: 12056.

¹⁷²³ 82. maddenin bu hüküm, 1924 Anayasasının 10 Ocak 1945 tarih ve 4695 sayılı Kanunla sadeleştirilmiş olan ve 24 Aralık 1952 tarih ve 5997 sayılı Kanunla tekrar eskisine dönülmesine karar verilene kadar yürürlükte kalan metninde şöyle ifade edilmiş bulunuyordu:

“Türkler gerek kendileri, gerek kamu ile ilgili olarak kanunlara ve tüzüklere aykırı gördükleri hallerde yetkili makamlara ve Türkiye Büyük Millet Meclisine tek başlarına veya toplu olarak haber verebilir ve şikayette bulunabilirler. Haber ve şikayeti alan makam kişi ile ilgili başvuruların sonucunu dilekçeyle yazılı olarak bildirmek ödevindedir.” Suna Kili, A. Şeref Gözübüyük, **a.g.k.**, s. 137.

¹⁷²⁴ Nitekim, 1961 Anayasasının 62. maddesinin gerekçesinde, 1924 Anayasasına yollama yapılarak şöyle denilmekteydi:

“Vatandaşın en eski siyasî hakları arasında yer alan dilekçe hakkı, birçok tenkitlere rağmen, modern anayasalarda yer almaktadır. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra yapılan yeni Alman, İtalyan, Yunan ve Japon anayasalarını misal olarak zikredebiliriz. Bu sebeple, 1924 Anayasasının 82'nci maddesindeki esaslar tasarıda yer almıştır. 133'ncü maddenin 3'ncü fıkrasındaki hükmün bu hakkı da kayıtlıyacağı tabiidir.” Bkz. Kâzım Öztürk, **Türkiye Cumhuriyeti Anayasası**, Cilt: II, s. 2234.

B. Dilekçe Hakkının Kullanılışını ve Sonuçlarını Düzenleyen Bir Kanun Teklifinin Hazırlanması

Her ne kadar, 1961 Anayasasının Geçici 3. maddesi uyarınca, Meclislerin yeni İçtüzükleri yapıncaya kadar uygulanmakta olan Türkiye Büyük Millet Meclisinin 27 Ekim 1957 tarihinden önceki İçtüzüğünün 50–59. maddeleri, dilekçe hakkını ve bu hakkın kullanılması sonunda verilen dilekçelerin TBMM’ce değerlendirilip karara bağlanış yöntemini düzenlemekteydiyseler de; 1961 Anayasasının çift meclisli bir yapı öngördüğünü dikkate aldığımızda, Türkiye Büyük Millet Meclisine hitaben verilmiş olan bir dilekçenin Millet Meclisi ve Cumhuriyet Senatosundan hangisinde önce değerlendirileceği ve dilekçe üzerine TBMM’nin vereceği bir kararın hukukî sonucunun ne olacağı hususlarının, 1961 Anayasasına uygun düşecek bir biçimde düzenlenmesi gerekiyordu. Bu bağlamda, İstanbul Milletvekili Coşkun Kırca, Sivas Milletvekili Cevad Odyakmaz, Aydın Milletvekili Orhan Apaydın ve Erzincan Milletvekili Sadık Perinçek, bir kanun teklifi hazırlamışlar ve 22 Mayıs 1962 tarihinde Millet Meclisi Başkanlığına sunmuşlardı. Bu milletvekillerinin hazırladıkları, “Türk vatandaşlarının Türkiye Büyük Millet Meclisine dilekçeyle başvurmaları ve dilekçelerin incelenmesi ile karara bağlanmasının düzenlenmesine dair kanun teklifi”nde, vatandaşların Millet Meclisi veya Cumhuriyet Senatosu Başkanlıklarına verecekleri dilekçelerin, Cumhuriyet Senatosundan seçilen 7, Millet Meclisinden seçilen 14 üyeden oluşacak Karma Komisyonca inceleneceği; bu komisyon üyeliğinin, Millet Meclisi veya Cumhuriyet Senatosundaki başka komisyonların üyelikleriyle bağdaşmayacağı; Karma Komisyonun hazırlayacağı raporun önce Cumhuriyet Senatosunda görüşülüp karara bağlanacağı, daha sonra Millet Meclisinde ele alınacağı ve son kararın Millet Meclisince verileceği öngörülmekteydi. Ancak, Teklifte, Cumhuriyet Senatosunda üye tam sayısının salt çoğunluğu ile alınan kararların, Millet Meclisinde değiştirilmesi veya reddi için Millet Meclisi üye tam sayısının salt çoğunluğunun oyunun gerekeceği de belirtilmişti. Teklifte, Dilekçe Karma Komisyonunca verilmiş ve Cumhuriyet Senatosu ile Millet Meclisinde görüşüldükten sonra kesinleşmiş bir kararın gereğinin, ilgili Bakanlık tarafından yerine getirileceği ve Bakanların yaptıkları işlerden Karma Komisyon Başkanlığına yazı ile bilgi verecekleri de hükme bağlanıyordu. Bunların dışında, Teklifte, mahkemelerce verilip kesinleşmiş cezaların kaldırılması veya hafifletilmesi için hükümlülerin kendilerinin veya dördüncü dereceye kadar kan veya sıhrî hısımlarının yapacakları özel af taleplerinin de Karma Komisyonca incelenecekleri ve uygun görüldüğü takdirde Komisyonca bir özel af kanunu teklifi hazırlanacağı ve Millet Meclisi Başkanlığına sunulacağı da öngörülmekteydi¹⁷²⁵. Bu Teklifin Genel Gerekçesinde, aynen şöyle deniliyordu¹⁷²⁶:

¹⁷²⁵ Millet Meclisi S. Sayısı: 213, “İstanbul Milletvekili Coşkun Kırca, Sivas Milletvekili Cevad Odyakmaz, Aydın Milletvekili Orhan Apaydın ve Erzincan Milletvekili Sadık Perinçek’in Türk vatandaşlarının Türkiye Büyük Millet Meclisine dilekçe ile başvurmaları ve dilekçelerin incelenmesi ile karara bağlanmasının düzenlenmesine dair kanun teklifi ve Anayasa Komisyonu raporu”, **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 1, Cilt: 6, Birleşim: 104’ün sonuna ekli, (20.06.1962), ss. 6-12.

¹⁷²⁶ **A.k.**, ss. 1-2.

“Anayasanın 62 nci maddesi, vatandaşların kendileriyle veya kamu ile ilgili dilek ve şikâyetleri hakkında, tek başlarına veya topluca Türkiye Büyük Millet Meclisine yazı ile başvurma hakkına sahibolmalarından bahsetmekle, klâsik demokrasinin en eski müesseselerinden biri olan dilekçi hakkını (droit de pétition) kabul etmiş bulunmaktadır.

Türkiye Büyük Millet Meclisinin dilekçeler hakkındaki kesin kararlarının nasıl alınacağını ve hukuki neticesinin ne olacağını, Anayasanın diğer hükümleri, ezcümle kuvvetler ayrılığı ilkesi dairesinde mütalâa etmek lâzımdır.

Anayasanın, çift Meclis sistemini kabul etmekle beraber, dilekçe ile başvurma Türkiye Büyük Millet Meclisine yapılacağından bahsetmesi, her iki Meclisin dilekçeler hakkında birbiriyle hiçbir ilişkileri olmaksızın karar alması yolunda bir esas vaz’edilmesini imkânsız kılmaktadır. Gerçekten, Anayasanın 62 nci maddesinde ‘Türkiye Büyük Millet Meclisi’nden bahsedilmiş olması, dilekçeler hakkındaki kesin kararların ne Millet Meclisinin, ne de Cumhuriyet Senatosunun kararı olabileceğini açıkça göstermektedir. Bundan başka, Anayasanın 63 ncü maddesinin 2 nci fıkrasında, ‘Meclisler, Anayasada gösterilen hallerde birlikte toplanır’ denmiş olmakla ve Anayasanın diğer her hangi bir maddesinde de, dilekçeler hakkındaki kesin kararların ‘Türkiye Büyük Millet Meclisi Birleşik Toplantısı’nda alınacağını gösteren sarahat mevcudolmadığına göre, bu konudaki Türkiye Büyük Millet Meclisi kesin kararlarının her iki Meclisten ayrı ayrı geçmesi lüzumu ortaya çıkmaktadır.

Bu meseleyi hallederken, dilekçeler hakkındaki kesin kararların hangi Mecliste verilmesi gerektiği konusu ortaya çıkmaktadır. Karar, Türkiye Büyük Millet Meclisinin kararı olacağına göre, yukarda da belirtildiği gibi, dilekçenin, her iki Meclisten de geçmesi lüzumu vardır. Ancak, Anayasamızın dayandığı ilkeler, bu kesin kararın Millet Meclisince verilmesini gerektirmektedir.

Gerçekten, Anayasamız, kuvvetler ayrılığı prensibine dayanmaktadır. Anayasamızın 5, 6 ve 7 nci maddelerinde yer alan bu prensip gereğince, Anayasanın cevaz verdiği haller dışında yasama organının müşahhas ferdî ve maddi tasarruflarda bulunmasına imkân yoktur. Aksi halde, yasama organı, idari tasarruflar yapmak yoluyla icra organının yerini almış, onun yetki alanına tecaviüz etmiş olur. Dilekçe hakkının mevcudolduğu kuvvetler ayrılığı sistemine dayanan parlamanter rejimlerde de, dilekçeler hakkında yasama organının alacağı kararların, icra organını ve idareyi zorlayıcı bir kuvveti mevcut değildir. Aksi varit olsaydı, yasama organının Hükümetin ve idarenin yerine kaim olmasını kabul etmek iktiza ederdi.

Aslında, bunu kabul etmek, icra fonksiyonunun kaynağını resmen yasama organında bulduğu ‘Meclis rejimleri’nde (regimes d’Assemblée) dahi mümkün olamamaktadır. 1924 Anayasasının sistemine göre, icra fonksiyonu ilkel bir yetki olarak Büyük Millet Meclisine ait bulunuyordu; ancak, 1924 Anayasası, aynı zamanda, icra fonksiyonunun Bakanlar Kurulu eliyle kullanılmasını gerektiren bir âmir hükmü ihtiva etmekteydi. İşte, bu sebepten dolayıdır ki, eski Büyük Millet Meclisi İçtüzüğü’nün dilekçelerle ilgili kesinleşmiş

kararlar hakkındaki 57 nci maddesinin son fıkrasına dair 1132 sayılı Tefsir Kararına 'Dahilî Nizamnamenin 57 nci maddesinin son fıkrası mucibince katîleşen Arzuhal Encümeni mukarreratının infaz edilmemesi halinde mebusların Nizamnamedeki usul yoluyla murakabe vazifelerini yaparak kanun hükümlerinin tatbikini aramaları mümkün ve tabii olmasına göre, tereddüde mahal bırakmıyacak bir vuzuhta olan Dahilî Nizamnamenin bu maddesi hükmünün tefsirine mahal görülmemiştir.' demekle, dilekçeler hakkında kesinleşmiş teşriî kararların Bakanlar Kurulunu ve idareyi bağladığı açıkça ifade edilmiş oluyordu. Yani, eğer bir dilekçe, hakkındaki kesinleşmiş bir teşriî kararın eğer idarece otomatik olarak infazı gerekseydi, artık teşriî meclis üyelerinin murakabe vazifelerini ifa etmelerine de lüzum olmayacaktı. Nitekim, dilekçe hakkındaki kesinleşmiş Meclis kararının infaz edilmemesi halinde, teşriî Meclis üyesinin elinde mevcut olan imkânlar sadece teşriî murakabe imkânları olunca, bu kararların idare için otomatik olarak vâcibülifa olamayacağı da kendiliğinden anlaşıyordu, oysa ki yeni Anayasamız fonksiyonlar ayrılığı esasını âmmе hukukumuzla açıkça soktuğuna göre, bu esas mevcut değilken uygulanan bu hususun halen evveliyetle (evleviyetle olmalıydı E.O.) tatbiki iktiza eder.

Bu durumda, dilekçe hakkında kesinleşmiş bir teşriî kararın infaz edilmesini sağlamak için Türkiye Büyük Millet Meclisi üyelerinin elinde bulunan tek imkân Cumhuriyet Senatosunda soru, genel görüşme ve inceleme, araştırma yolları ve Millet Meclisinde de bu yollara ilâveten gensoru yoluyla Bakanlar Kurulunun veya belli bir Bakanın siyasi sorumluluğunu tahrir etmekten ibarettir.

Bunun böyle olmasını gerektiren bir önemli sebep daha vardır. O sebep de Anayasanın 114 ncü maddesinde yer alan bütün idari tasarrufların kazai murakabeye tâbi olması ilkesinden doğmaktadır. Gerçekten, Anayasamızın sistemine göre, teşriî organdan çıkan kanun ve içtüzükler kazai murakabeye tâbi olduğu halde, teşriî organların kararları kazai murakabeye tâbi değildir. Eğer teşriî organda yer almış bulunan bir çoğunluk, maddi bakımdan idari tasarruf mahiyeti arz eden tasarrufları, dilekçeler hakkındaki kesin teşriî kararların infazını mecburi kılmak suretiyle gerçekleştirebilseydi, bu yoldan, maddi bakımdan idari tasarruf olan birçok işlemler kazai murakabenin dışında kalmış olurdu.

İmdi; madem ki, dilekçeler hakkındaki kesinleşmiş teşriî kararların idare için otomatik olarak tatbiki gerektiği ilkesini vaz'etmek Anayasamızın temel esaslarına aykırıdır ve madem ki, bu kararların infazını sağlamak ancak teşriî murakabe yollarını işletmekle mümkündür; dilekçeler hakkındaki kesin kararları ittihaz edecek son merciin Millet Meclisi olarak tesbiti, teşriî murakabenin en tesirli vasıtasına yani Bakanlar Kurulunun veya belli bir Bakanın siyasi sorumluluğunu tahrir yetkisine münhasıran sahip bulunan Meclis olması bakımından zaruridir.

Bu kanun teklifi, bu temel esasa göre hazırlanmıştır. ”¹⁷²⁷

¹⁷²⁷ Yukarıda adı geçen Millet Meclisi S. Sayısı: 213, ss. 1-2.

Teklif sahiplerinin hazırladıkları Gerekçede de ifade edildiği gibi, Anayasada, TBMM'ye başvurulacağından söz edildiğine göre, bir dilekçe üzerinde Meclislerden yalnızca birinin inceleme yapıp bir karara ulaşabilmesi mümkün değildi. Ancak, yine Anayasada iki meclisin birlikte toplanabileceği haller teker teker belirlendiğine göre, TBMM'ye hitaben verilmiş bir dilekçe hakkında, TBMM'nin Birleşik Toplantısında karar verilebilmesi de mümkün olamayacaktı. Bu durumda, teklif sahipleri, haklı olarak, dilekçenin her iki meclisten de geçmesinin, fakat işin niteliği gereği, kesin kararı Millet Meclisinin vermesinin en doğru yöntem olacağını düşünmüşlerdi. Çünkü, 1961 Anayasası, Hükûmeti veya bir bakanı düşürebilme yetkisini yalnızca Millet Meclisine tanımıştı. Böyle olunca, doğaldır ki, verilmiş olan bir dilekçe hakkında yasama organınca alınacak kararı uygulamayan Hükûmeti veya bir bakanı düşürebilme yetkisine sahip olan Millet Meclisi, dilekçeler üzerinde son sözü söyleme yetkisine de sahip bulunmalıydı. Yine Gerekçede vurgulandığı gibi, bir dilekçe hakkında yasama organının kesinleşmiş bir kararının kendiliğinden uygulanması söz konusu olamayacak, bu kararın gereğini yürütme organı yerine getirecekti. Eğer, yürütme organı, bir dilekçe üzerine yasama organınca verilen kesinleşmiş kararın gereğini yerine getirmekte acze düşerse, yasama organının, sahip bulunduğu denetim mekanizmalarını harekete geçirmesinden başka bir yetkisinin varlığından söz edilemeyecekti¹⁷²⁸. Bir diğer deyişle, böyle bir durum karşısında, Millet Meclisi veya Cumhuriyet Senatosunda “soru”, “genel görüşme”, “meclis/senato araştırması” gibi yetkilerin kullanılması, ya da en etkili bir araç olarak, Millet Meclisinde “gensoru” verilmesi ve sonunda Hükûmetin veya ilgili bakanın düşürülmesi yoluna gidilmesi düşünülebilirdi.

C. Teklifin Millet Meclisinde Görüşülmesi

Coşkun Kırca, Cevad Odyakmaz, Orhan Apaydın ve Sadık Perinçek'in Teklifi, incelendiği Millet Meclisi Anayasa Komisyonunda bazı değişikliklere tabi tutulmuş; örneğin, Karma Komisyonun üye sayısı ve oluşumu değiştirilmişti. Bu bağlamda,

¹⁷²⁸ Bu husus, bazı açılardan “meclis hükûmeti sistemi” özelliklerini taşıyan 1924 Anayasası döneminde bile benimsenmiş bulunmaktaydı. Gerçekten, 2 Mayıs 1927 tarihli Türkiye Büyük Millet Meclisi Dahili Nizamnamesinin, Arzuhal Encümeni (Dilekçe Komisyonu) kararlarının belirli aşamalardan sonra kesinleştiğini öngören 57. maddesinin yorumlanması istemi üzerine, TBMM Genel Kurulunun verdiği 28 Haziran 1939 tarih ve 1132 sayılı Kararda aynen şöyle denilmekteydi:

“Dahili nizamnamenin 57 nci maddesinin son fıkrası mucibince katileşen Arzuhal encümeni mukarreratının infaz edilmemesi halinde mebusların nizamnamedeki usul yolile murakabe vazifelerini yaparak kanun hükümlerinin tatbikını aramaları mümkün ve tabii olmasına göre tereddüde mahal bırakmıyacak bir vuzuhta olan Dahili nizamnamenin bu maddesi hükmünün tefsirine mahal görülmemiştir.” Bkz. **T.B.M.M. Kavanin Mecmuası**, Devre: VI, İctima: Fevkalade, s. 131.

(Not: 1924 Anayasasının 26. maddesi uyarınca, TBMM'nin yetkilerinden biri de, kanunları yorumlamaktır. TBMM'nin bir kanun hükmüne ilişkin olarak vereceği yorum kararları, kanunlar gibi bağlayıcı idi. TBMM Genel Kurulu, kanun kurallarını olduğu gibi, İctüzük kurallarını da yorumlayabilmekteydi. TBMM'nin yorum yetkisine, 1961 Anayasası ile son verilmiştir. E.O.)

Komisyon önerisine göre, Karma Komisyon, 25 üyeden oluşacak ve bu üyelerin 7'si Cumhuriyet Senatosunca, 18'i ise Millet Meclisince seçilecekti. Aynı şekilde, Anayasa Komisyonu, dilekçeler hakkında verilen kesinleşmiş kararların sonucunu düzenleyen madde ile özel af dilekçelerini düzenleyen maddede de bazı değişiklikler gerçekleştirmişti. Nihayet, teklif sahipleri, Kanunun yürürlüğünü düzenleyen maddede, bu Kanunun, Türkiye Büyük Millet Meclisi ve Bakanlar Kurulunca yürütüleceğini öngörmüşlerse de, Anayasa Komisyonu, sözü geçen yürütme görevini, Türkiye Büyük Millet Meclisine bırakmıştı¹⁷²⁹.

İstanbul Milletvekili Coşkun Kırca ve arkadaşlarının Teklifi, Millet Meclisi Anayasa Komisyonunda incelenip rapora bağlandıktan sonra, 20 Haziran 1962 tarihli 104. Birleşimde, Millet Meclisi Genel Kurulunda ele alınmıştı. Teklifin tümü üzerinde ilk sözü alan Tokat Milletvekili Hasan Ali Dizman, bu teklifin, TBMM'ye verilen dilekçelerin incelenmesini düzenlediği için, yasama organının çalışmalarına yönelik hükümler taşıdığını, bu nedenle de, kanun değil, bir içtüzük konusu olması gerektiğini ileri sürmüştü¹⁷³⁰. Bu iddiaya karşı Anayasa Komisyonu Sözcüsü ve teklif sahiplerinden biri olan İstanbul Milletvekili Coşkun Kırca, şöyle cevap veriyordu:

“Sayın Dizman arkadaşımız hakikaten varidi hatır olan ehemmiyetli bir meseleyi ortaya attılar. Dediler ki; bu metin kanun olmamalı, İctüzükte yer almalıdır.

Şimdi niçin kanun teklifi şeklinde geldi... bu işin kısa bir tarihçesini de arz edersem zannederim, bu meseleyi de deşmiş olacağım. Meclis teşekkül ettiği zaman, dört siyasi parti grubunun tefrik ettiği arkadaşlardan bir Gayriresmî Komisyon kurulmuştu. Bu arkadaşlarınız Riyasetle birlikte devamlı surette çalışarak muhtelif metinler meydana getirdiler...

Bu metinler hazırlandıktan sonra bir mesele ortaya çıktı. Bu meseleyi, muhterem Cumhuriyet Senatosunun Başkanlık Divanının yetkilileri ile aramızda halletmemiz icabediyordu.

Bu mesele şu idi: gerçi dilekçe konusundaki hükümler bugün mer'i geçici İctüzükte yer almıştır. Başka memleketlerde çift meclisli sistemlerde bu, Senato ve Millet Meclisi İctüzüklerinde ayrı ayrı yer alır; bizde de İctüzükte yer alsın, dendi.

Şimdi, arkadaşlarım, bu bakımdan Anayasamız bir hususiyet arz ediyor. Bu hususiyet de şudur: 62 nci maddede dilekçeler hakkındaki müracaatların Büyük Millet Meclisine yapılacağından bahsediliyor. Halbuki diğer çift meclisli memleketlerde dilekçe ile ilgili müracaatlar çift meclis olarak teşkil edilmiş parlâmentonun bütününe hitabederek yapılmaz; ayrı ayrı meclislere yapılır. Her bir meclisin kendi içerisinde kendi dilekçe komisyonu vardır. Ve aynı dilekçe her iki meclise de ayrı ayrı gönderilse ve o iki meclisten birbirlerinden farklı kararlar çıksa, bu mümkündür arkadaşlar. Çünkü, onların Anayasaları ya dilekçeler hakkında açıktan açığa bir şey demez, bunu tamamen İctüzükler ayrı ayrı tanzim eder, veya bahsettiği zaman da dilekçelerin parlâmentonun bütününe hitabedeceğine dair bir kayıt ihtiva etmez. Bu kayıt bizim

¹⁷²⁹ A.k., ss. 6-12.

¹⁷³⁰ M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 1, Cilt: 6, Birleşim: 104, (20.06.1962), ss. 16.

Anayasamızda var. Niçin var? Çünkü, 62 nci madde Türkiye Büyük Millet Meclisinden bahsetmiş, Millet Meclisinden ve Cumhuriyet Senatosundan ayrı ayrı bahsetmemiş.

Şimdi, böyle olunca, acaba Türkiye Büyük Millet Meclisi Birleşik Toplantısı İçtüzüğünde bu konu yer alabilir mi, alamaz mı? Meseleleri ortaya çıktı. Bendeniz, itiraf edeyim ki, ilk başta bu konunun Birleşik Toplantı İçtüzüğünde yer alabileceği kanaatinde idim. Fakat Anayasa hukuku ile yakından uğraşan kıymetli senatör arkadaşlarımızla yaptığımız son müzakereler neticesinde, bu konunun Birleşik Toplantı İçtüzüğünde yer almaması gerektiği hususunda ikna edildim.

Sebeb; Anayasamızın muhtelif yerlerinde Türkiye Büyük Millet Meclisi tâbirleri geçmektedir. Fakat, bundan evvelki celselerden birinde bil vesileyle arz etmek fırsatını bulduğum gibi, Türkiye Büyük Millet Meclisi ibaresi her kullanıldığı yerde, bundan muradedilen; behemahal Birleşik Toplantı değildir.

Bilfarz, 64 ncü madde, ‘Türkiye Büyük Millet Meclisi kanunları yapar’ der; ama kanunların nasıl yapılacağı da yine Anayasa tarafından tanzim edilmiştir. Ve Türkiye Büyük Millet Meclisi kanunları iki Meclis halinde ayrı ayrı çalışarak yapar.

Anayasamızın 63 ncü maddesinin 2 nci fıkrası, ‘Anayasada Birleşik Toplantı yapılacağı sarahaten belirtilmeden bu Anayasa ile teşriî Meclislere verilmiş hiçbir yetki Birleşik Toplantıda kullanılamaz’ der. Oysa ki, dilekçeler hakkındaki yetkilerin Birleşik Toplantıda kullanılacağına dair hiçbir sarahat Anayasada mevcut değildir. Sarahat mevcudolmadığından, dilekçeler üzerindeki muamelelerin de, tıpkı kanunlarda olduğu gibi, çift Meclis halinde çalışmak suretiyle yapılacağı neticesine varmak iktiza eder... ”¹⁷³¹

Kırca, sözlerinin devamında, denetim araçlarının en kuvvetlisi olan Hükûmeti düşürme yetkisine Millet Meclisi sahip olduğu için, dilekçeler üzerinde son sözü söyleme yetkisinin de Millet Meclisinde bulunması gerektiğine dikkat çekiyor; böylece, dilekçeler hakkında alınmış kesinleşmiş kararları uygulamak durumunda olan yürütme organının, uygulama işini mümkün olduğu kadar çabuk ve eksiksiz yerine getirebilmesi de sağlanacaktır diyordu¹⁷³².

Millet Meclisinin 20 Haziran 1962 tarihli 104. ve 22 Haziran 1962 tarihli 105. Birleşimlerinde görüşülen teklif, 22 Haziran 1962 tarihli 105. Birleşimde kabul edilmiş ve Cumhuriyet Senatosuna gönderilmişti¹⁷³³.

¹⁷³¹ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 1, Cilt: 6, Birleşim: 104, (20.06.1962), ss. 16-17.

¹⁷³² **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 1, Cilt: 6, Birleşim: 104, (20.06.1962), s. 17.

¹⁷³³ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 1, Cilt: 6, Birleşim: 104, (20.06.1962), ss. 15-16, 16-32, 32-33; Birleşim: 105, (22.06.1962), ss. 82-96.

D. Millet Meclisinin Kabul Ettiği Metinde Cumhuriyet Senatosunun Bazı Değişiklikler Yapması ve Teklifin Yeniden Millet Meclisince Ele Alınıp Kanunlaşması

Cumhuriyet Senatosunda, Anayasa ve Adalet Komisyonunda incelenen metinde, Komisyon, 1., 4., 9., 13., 14. maddeler ile Geçici Maddede değişiklik önermiş ve hazırladığı Rapor¹⁷³⁴, Cumhuriyet Senatosu Genel Kurulunca 13 Eylül 1962 tarihli 82. ve 18 Eylül 1962 tarihli 83. Birleşimde görüşülmüştü. Cumhuriyet Senatosunda, Millet Meclisinin metni, bazı değişikliklerle kabul edilmişti¹⁷³⁵.

Cumhuriyet Senatosu, Millet Meclisi metnini değiştirerek kabul ettiği için, Teklifin yeniden Millet Meclisine gelmesi gerekiyordu. Cumhuriyet Senatosunca yapılan değişiklikleri inceleyen Millet Meclisi Anayasa Komisyonu, bunların bir kısmının kabulü, bir kısmının ise reddini öneriyor¹⁷³⁶ ve Millet Meclisi Genel Kurulu da, 22 Ekim 1962 tarihli 134. Birleşiminde, Anayasa Komisyonunun bu önerisi doğrultusunda, Cumhuriyet Senatosunda yapılan değişikliklerin bir kısmını kabul, bir kısmını ise reddediyordu. Reddedilen değişiklikler için, Anayasanın 92. maddesi uyarınca Millet Meclisi ve Cumhuriyet Senatosundan seçilen eşit sayıdaki üyelerden oluşan bir Karma Komisyonun kurulması kabul edilmişti¹⁷³⁷. Millet Meclisi ile Cumhuriyet Senatosunun üzerinde uzlaşamadıkları hükümler için Karma Komisyonun hazırladığı metin¹⁷³⁸, Millet Meclisinin 26 Aralık 1962 tarihli 22. Birleşiminde ele alındığında, oturumu yöneten Başkanvekili Mekki Keskin,

¹⁷³⁴ Cumhuriyet Senatosu S. Sayısı: 86, “Türk Vatandaşlarının Türkiye Büyük Millet Meclisine Dilekçe ile başvurmaları ve dilekçelerinin incelenmesi ile Karara bağlanmasının düzenlenmesine dair kanun teklifinin Millet Meclisince kabul olunan metni ve Cumhuriyet Senatosu Anayasa ve Adalet Komisyonu raporu”, **C.S. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1, Toplantı: 1, Cilt: 4, Birleşim: 82’nin sonuna ekli, (13.09.1962), ss. 1-3.

¹⁷³⁵ **C.S. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1, Toplantı: 1, Cilt: 4, Birleşim: 82, (13.09.1962), ss. 542-547, 547-549, 550-560, 562, 563-565; Birleşim: 83, (18.09.1962), ss. 572-582, 587, 589, 590, 592-594, 595-597, 598-600, 601-603, 604-606, 607-609, 610-612. Teklifin 12. maddesinin oylanmasında toplantı yeter sayısının olmadığı anlaşıldığından, bu madde için, 20 Eylül 1962 tarihli 85. Birleşimde yeniden oylamaya gidilmiş ve sözü geçen madde, bu oylamada kabul edilmişti. Bkz. **C.S. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1, Toplantı: 1, Cilt: 5, Birleşim: 85, (20.09.1962), ss. 61-62. Böylece, Cumhuriyet Senatosu, Millet Meclisinin kabul ettiği metin üzerindeki görüşmeleri ve oylamayı tamamlamıştı.

¹⁷³⁶ Millet Meclisi S. Sayısı: 213 e ek, “İstanbul Milletvekili Coşkun Kırca, Sivas Milletvekili Cevad Odyakmaz, Aydın Milletvekili Orhan Apaydın ve Erzincan Milletvekili Sadık Perinçek’in Türk vatandaşlarının Türkiye Büyük Millet Meclisine dilekçe ile başvurmaları ve dilekçelerin incelenmesi ile karara bağlanmasının düzenlenmesine dair kanun teklifi hakkında Cumhuriyet Senatosu Başkanlığı tezkeresi ve Cumhuriyet Senatosunca yapılan değişiklikler hakkında Millet Meclisi Anayasa Komisyonu raporu”, **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 1, Cilt: 8, Birleşim: 134’ün sonuna ekli, (22.10.1962), ss. 1-10.

¹⁷³⁷ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 1, Cilt: 8, Birleşim: 134, (22.10.1962), ss. 219-222.

¹⁷³⁸ Millet Meclisi S. Sayısı: 213 e 2 nci ek, “İstanbul Milletvekili Coşkun Kırca, Sivas Milletvekili Cevad Odyakmaz, Aydın Milletvekili Orhan Apaydın ve Erzincan Milletvekili Sadık Perinçek’in Türk vatandaşlarının Türkiye Büyük Millet Meclisine dilekçe ile başvurmaları ve dilekçelerin incelenmesi ile karara bağlanmasının düzenlenmesine dair kanun teklifinin Cumhuriyet Senatosunca değiştirilen ve Millet Meclisince benimsenmeyen maddeleri hakkında Karma Komisyon raporu ile Millet Meclisi, Cumhuriyet Senatosu ve Karma Komisyon metinleri”, **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 2, Cilt: 10, Birleşim: 22’nin sonuna ekli, (26.12.1962), ss. 1-9.

Biliyorsunuz arkadaşlar, evvelâ Karma Komisyon metnini okutuyorduk, reyde ittifak olmazsa Senatonun metnini okutuyorduk, o da olmazsa Millet Meclisi metnini reyinize sunuyorduk.”

diyerek, Anayasanın 92. maddesine göre izlenmesi gereken yöntemi hatırlatıyor¹⁷³⁹ ve Karma Komisyon metnini okutarak, görüşmeleri başlatıyordu. Karma Komisyonca hazırlanan metin, Millet Meclisi Genel Kurulunca da kabul gördüğü için, süreç tamamlanmış ve 140 sayılı “Türk Vatandaşlarının Türkiye Büyük Millet Meclisine Dilekçe ile Başvurmaları ve Dilekçelerin İncelenmesi ile Karara Bağlanması ve Düzenlenmesine Dair Kanun” kabul edilmiş oluyordu¹⁷⁴⁰. Cumhurbaşkanı sunulan Kanun, 5 Ocak 1963 tarihinde Resmî Gazetede yayımlanmıştı¹⁷⁴¹.

8- Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Hürriyeti Hakkında Kanun (10 Şubat 1963 tarih ve 171 sayılı Kanun)

A. Anayasadaki Düzenleme

1961 Anayasasında yer alıp da, ayrıntılı düzenlenmesi Millet Meclisinin 12. Döneminde çıkarılan bir kanunla gerçekleştirilen temel hak ve hürriyetlerinden bir diğeri toplantı ve gösteri yürüyüşü hürriyetiydi. Gerçekten, 1961 Anayasasının “Temel Haklar ve Ödevler” başlıklı İkinci Kısımının “Kişinin Hakları ve Ödevleri” başlıklı İkinci Bölümünün 28. maddesinde düzenlenen “Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Hakkı”, aynı Bölümde yer alan diğer temel hak ve hürriyetler gibi bir “negatif statü hakkı”¹⁷⁴² olarak öngörülmüştü. Anayasanın sözü geçen 28. maddesinde şöyle deniliyordu:

¹⁷³⁹ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 2, Cilt: 10, Birleşim: 22, (26.12.1962), ss. 478-479.

¹⁷⁴⁰ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 2, Cilt: 10, Birleşim: 22, (26.12.1962), ss. 478-479, 480. Bu Kanun ve uygulamasında karşılaşılan bazı sorunlar için ayrıntılı bir inceleme için, bkz. Servet Armağan, **Dilekçe Hakkı ve 1961 Anayasası**, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınlarından, No. 1764, İstanbul, 1972. Aynı konuda ayrıca bkz. Hilmi Soner Erdoğan, **Türkiye’de Dilekçe Hakkı ve Türkiye Büyük Millet Meclisi Dilekçe Komisyonu**, Türkiye Büyük Millet Meclisi Genel Sekreterliği Kanunlar ve Kararlar Müdürlüğü, Uzmanlık Tezi (Basılmamıştır), Ankara 2008, ss. 75-81.

¹⁷⁴¹ **Resmî Gazete**, 5 Ocak 1963, Sayı: 11300; **T.B.M.M. Kanunlar Dergisi**, Dönem: 1, Toplantı: 2, Cilt: 46, ss. 44-48.

¹⁷⁴² Ünlü Alman düşünürlerinden Georg Jellinek (1851- 1911), temel hak ve hürriyetleri, kişileri içine soktuğu hukukî durumlara göre, *i-Aktif durum hakları (Status activus)*, *ii- Negatif durum hakları (Status negativus)* ve *iii- Pozitif durum hakları (Status positivus)* olarak üç gruba ayırmıştır. Bunlardan, aktif durum hakları, kişilere Devlet yönetimine katılım haklarını sağlar ve bu nedenle “Siyasal Haklar” veya “Katılma Hakları” olarak da adlandırılabilirler. Negatif durum hakları, kişilerin, başkalarının müdahale etmesini istemediği ve Devletin de saygı göstermesini ve korumasını beklediği haklarını ifade etmektedir ve “Kişi Hürriyetleri”, “Klâsik Haklar” veya “Koruyucu Haklar” olarak da adlandırılmaktadırlar. Nihayet, pozitif durum hakları ise, kişilere, devletten, sosyal ve ekonomik açıdan korunmalarını, onlara insanca bir hayat yaşama imkânının sağlanmasını isteme hakkını tanıyan temel hak ve hürriyetler grubu olup, “Sosyal ve Ekonomik Haklar” veya “İsteme Hakları” olarak da anılmaktadırlar. Bu konuda bkz. Münici Kapani, **Kamu Hürriyetleri**, Yetkin Yayınları, Yedinci Baskı (Tıpkı Basım), Ankara, 1993, ss. 6-7.

“Herkes, önceden izin almaksızın, silâhsız ve saldırısız toplanma veya gösteri yürüyüşü yapma hakkına sahiptir.

Bu hak, ancak kamu düzenini korumak için kanunla sınırlanabilir.”

Görüldüğü üzere, 1961 Anayasası, toplantı ve gösteri yürüyüşü yapma hakkının kullanımının önceden izin almaksızın yerine getirilebileceğini özellikle belirtmiş; ayrıca, bu hakkın, kanunla ancak kamu düzenini korumak amacıyla sınırlandırılabilmesinin de altını çizmişti. Bu özellikler, maddenin gerekçesinde de ayrıca vurgulanmaktaydı. Gerçekten, 28. maddenin gerekçesi şöyleydi:

“Toplanma ve gösteri yürüyüşü yapma hakkı modern bütün Anayasalarda olduğu gibi, toplantı hürriyetinin ve gösteri yürüyüşü yapma hakkının, ‘önceden izin şartı’ ile baltalanması ihtimali giderilmiştir.

İkinci fıkra, bu hakkın kamu düzenini korumak maksadıyla düzenlenmesini kanuna bırakmış ise de, kanunun koyduğu kayıtların toplantı hürriyetini ciddi surette güçleştirici, toplantının gayesine ulaşmasına mani olucu, tesirini ortadan kaldırıcı bir mahiyet taşıyamamasını şart koşmuştur.” ¹⁷⁴³

B. Bakanlar Kurulunca Hazırlanan Kanun Tasarısı

Anayasanın 28. maddesinde belirtilen bu güvencelere uygun olarak, toplantı ve gösteri yürüyüşü yapma hakkının bir kanunla düzenlenmesi gerekiyordu. Her ne kadar, yürürlükteki kanunlar içinde 1924 Anayasası döneminde yapılmış ve bu konuyu düzenleyen 27 Haziran 1956 tarih ve 6761 sayılı ‘*Toplantılar ve Gösteri Yürüyüşleri Hakkında Kanun*’u da bulunuyorduyse da¹⁷⁴⁴, bu Kanun, her şeyden önce izin sistemini öngörmüştü. Gerçekten, 6761 sayılı Kanunun 3. maddesi uyarınca toplantı ve gösteri yürüyüşü yapabilmek için, toplantı veya gösteri yürüyüşünün yapılacağı yerin en büyük mülkiye âmirine üç kişilik bir düzenleme kurulunca beyanname verilmesi¹⁷⁴⁵ ve Kanunun 4. maddesi uyarınca da, mülkiye âmirinin toplantı veya gösteri yürüyüşüne izin vermesi gerekiyordu¹⁷⁴⁶. Ayrıca, yine bu

¹⁷⁴³ Kâzım Öztürk, *Türkiye Cumhuriyeti Anayasası*, Cilt: II, s. 1590.

¹⁷⁴⁴ 27 Haziran 1956 tarih ve 6761 sayılı ‘Toplantılar ve Gösteri Yürüyüşleri Hakkında Kanun’ için bkz. *Resmî Gazete*, 30 Haziran 1956, Sayı: 9346; *T.B.M.M. Kavanin Mecmuası*, Devre: X, İçtima: 2, Cilt: 38-2, ss. 1056-1060.

¹⁷⁴⁵ 6761 sayılı Kanunun 3. maddesi hükmü şöyleydi:

“MADDE 3.- İkinci maddede tasrih edilen haller haricinde açık veya kapalı yer toplantıları veya gösteri yürüyüşü yapabilmek için toplantı yahut yürüyüşten en az 48 saat önce o yerin en büyük mülkiye âmirine, siyasi ve medeni haklarını kullanma salâhiyetini haiz ve bu yerde daimî ikametgâhı bulunan üç kişilik bir tertip heyeti tarafından beyanname verilmesi ve bu beyannamede:

- 1. Toplanmanın veya gösteri yürüyüşünün mevzuu ile maksat ve gayesinin;*
- 2. Toplantı ve gösteri yürüyüşünün yapılacağı mahal, gün ve saatin, gösteri yürüyüşünün takibedeceği yol ve istikamet, toplanma ve dağılma yerlerinin;*
- 3. Bunları idare edeceklerle toplantıda konuşacak olanların hüviyet ve ikametgâhlarının;*

Açıkça ve tafsilen gösterilmesi mecburidir.”

¹⁷⁴⁶ 6761 sayılı Kanunun 4. maddesinde şöyle denilmekteydi:

“MADDE 4.- Mülkiye âmiri, toplantıya veya gösteri yürüyüşüne müsaade edilip edilmediğini, beyannamede yazılı olan saatten önce, tertip heyetine tebliğ ile mükelleftir.”

Kanunun 2. maddesinde, siyasî partilerce veya siyasî propaganda amacıyla yapılacak toplantıların, ancak muhtelif seçimler dolayısıyla Milletvekilleri Seçimi Kanununa göre belirli seçim propaganda devresi içinde yapılabileceği belirtiliyordu¹⁷⁴⁷. Bunlardan başka, 6761 sayılı Kanunun 2. maddesinin üçüncü fıkrasından, tüzel kişilerin sadece kapalı yer toplantısı düzenleyebilecekleri ve bu toplantılara ancak tüzel kişinin kendi mensuplarının katılabileceği anlaşıyordu¹⁷⁴⁸. Bütün bu sınırlamaların, 1961 Anayasasının öngördüğü düzenleme ile bağdaştırılabilmesi mümkün değildi. Bu nedenle, Bakanlar Kurulu, bir kanun tasarısı hazırlamış ve 16 Ocak 1962 tarihinde Millet Meclisi Başkanlığına sunmuştu. Bakanlar Kurulunun hazırladığı ve 28 madde ile bir de Geçici Maddeden oluşan “Toplantı ve gösteri yürüyüşü hürriyeti hakkında kanun tasarısı”nın Gerekçesinde şöyle deniliyordu:

“GEREKÇE

I - Toplanma hak ve hürriyeti,

‘Belirli meseleler üzerinde müzakere icra ve karar ittihaz etmek üzere genel yani herkesin girebileceği yerlerde geçici toplantılar yapılmasına teşebbüs ve temin hakkı’ olarak tarif edilen toplanma hürriyeti, bir taraftan fikir, diğer taraftan da söz hürriyetinin gerçekleştirilmesinde büyük bir rol oynamaktadır.

Toplantı hak ve hürriyeti, Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Evrensel Demecinde ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinde teminat altına alınmış ve hemen her Anayasada ifadesini bulmuştur. Hemen bütün anayasalar, toplantıların silâhsız ve saldırısız olarak yapılmasında müttefikler.

T. C. Anayasası temel haklar ve ödevler bölümü madde 28 de: ‘Herkes, önceden izin almaksızın, silâhsız ve saldırısız toplanma veya gösteri yürüyüşü yapma hakkına sahiptir. Bu hak, ancak kamu düzenini korumak için kanunla sınırlanabilir.’ denilmek sureti ile, toplantı veya gösteri yürüyüşü hak ve hürriyetlerini teminat altına almıştır. Toplantı veya gösteri yürüyüşleri, ancak kamu düzenini korumak amacı ile sınırlanabilecektir.

II - Yürürlükte bulunan kanun,

Anayasamızın getirdiği yeni hükümler muvacehesinde, toplantıları ve gösteri yürüyüşlerini tanzim eden ve yürürlükte bulunan 6761 sayılı Kanun, aşağıda belirtilen hususlarda Anayasaya aykırılık arz etmektedir.

¹⁷⁴⁷ 6761 sayılı Kanunun 2. maddesinin ilk fıkrasında şu düzenleme yer almış bunuyordu:

“MADDE 2.- Siyasi partilerce veya siyasi propaganda kasdiyle hakiki veya hükmi şahıslar tarafından tertibedilecek toplantılar ve gösteri yürüyüşleri ancak, muhtelif seçimler dolayısıyla Milletvekilleri Seçimi Kanununa göre muayyen olan seçim propaganda devresi zarfında ve mezkûr kanun hükümleri dairesinde yapılır.”

¹⁷⁴⁸ 6761 sayılı Kanunun 2. maddesinin üçüncü fıkrasında şöyle deniliyordu:

“MADDE 2.- Hükmi şahıslar kendi mensupları arasında hususi kanun ve nizamnamelerindeki esaslara uygun olarak kapalı yerde içtima akdedebilirler.”

a) Kanunun 2 nci maddesi gereğince, seçim propaganda devresi dışında, siyasi partilerce veya siyasi propaganda maksadı ile gerçek ve tüzel kişilerce toplantı veya gösteri yürüyüşü yapılamaz. Halbuki, siyasi parti faaliyetlerine geniş ölçüde zemin hazırlayan toplantı hürriyetinin sadece seçim devresine inhisar ettirilmesi tervicolunamaz. Millî iradenin tecellisinde geniş iştirak payları olan siyasi partiler, fikir ve düşüncelerini en iyi bir şekilde toplantılar yolu ile millete duyurabilirler.

b) Kanunun 2 nci maddesi 2 nci fıkrasından, tüzel kişilerin de yalnız kapalı yer toplantısı yapabilecekleri, açık yer toplantısı veya gösteri yürüyüşü yapamıyacakları anlaşılmaktadır.

c) Kanunun 4 ncü maddesi, toplantıları en büyük mülkiye âmirinin iznine bağlamıştır. İzin verilmedikçe toplantı yapılamıyacağı anlaşıyor. Anayasa toplantılar için önceden izin alma şartını kabul etmemiştir.

d) Kanunun 12 nci maddesinin (F) sayılı fıkrası, aşırı elastikiyeti dolayısı ile tatbikatta keyfiliğe ve kötü kullanmaya sebeb olmaktadır.

e) Kanunun 13 ncü maddesinde, kanunsuz toplantıların dağıtılmasında, hedef gözetilmeksizin silâh istimal edileceği müeyyidesi konulmuştur.

Kanunun bu hükmü de tatbik kabiliyeti olmıyan sert bir hükümdür. Bugünkü modern imkânlar ile silâh kullanılmadan da toplantılar dağıtılabilir. Silâhsız olarak toplanan bir grupu ateşle dağıtmak demokratik anlayışa aykırıdır.

Yukarda belirtilen hususlar nazara alınarak 6761 sayılı, 'Toplantılar ve gösteri yürüyüşleri Kanunu' nun yürürlükten kaldırılması ve Anayasamızın ışığı altında, kamu düzenini korumak amacı ile, yeni bir toplantı ve gösteri yürüyüşleri Kanununun hazırlanması zaruri görülmüştür.

III - Yeni tasarı;

İlişikte sunulan kanun tasarısında, Anayasamızın 28 nci maddesi ile teminat altına alınan toplantı ve gösteri yürüyüş hakkının kullanılmasını sağlamak ve kötü kullanılmasını önlemek ve bu hakkı kötüye kullanacakları cezalandırmak hedefi gözetilmiştir.

Kötü niyetli kimselerin, iyi niyetle yapılacak toplantılara veya yürüyüşlere mâni olmalarını da önlemek amacı güdülmüş ve nihayet toplanan veya yürüyüş yapanlar yüzünden başkalarının rahatsız edilmelerine meydan vermemek hususları da göz önünde tutulmuştur. Tasarının hükümlerinin tesbitinde memleket realiteleri ve tecrübeleri nazara alınmıştır.

Tasarı 7 bölüme ayrılarak tanzim edilmiştir.

I - Birinci bölüm, genel hükümler başlığı altında 6 madde olarak tanzim edilmiştir.

Birinci madde - Anayasanın 28 nci maddesinde belirtilen toplanma ve gösteri yürüyüşü yapma hakkı teyidedilmiştir.

Maddenin ikinci fıkrası, yabancıların yapacakları toplantı veya gösteri yürüyüşlerini tanzim etmektedir. Anayasanın 13 ncü maddesine dayanılarak, yabancıların bu kanuna göre yapacakları toplantı veya yürüyüşler, önceden izin alma şartına bağlanmıştır. İzin alma dışında, yabancılar da Türk vatandaşlarının tâbi oldukları şartlara tâbi kılınmıştır.

İkinci madde - Toplantı yerinin umuma açık olduğunu belirtmektedir. Toplantıların Hükümet veya her isteyen tarafından takibedilebilmesi için bu madde konulmuştur.

Üçüncü madde - Toplantıların veya yürüyüşlerin düzenini sağlamak ve toplantı veya yürüyüş sebebiyle başkalarının rahatsız edilmemesi için, bu madde ile zaman tahdidi konulmuştur.

Dördüncü madde - Açık yerlerde toplantı veya yürüyüş yapmak hakkını fiilen korumak ve keyfî engellemeleri önlemek için bu madde konulmuştur.

Beşinci madde - Bu kanunla belirtilen toplantılar veya yürüyüşler mahiyetinde olmıyan belli başlı haller de bu madde içinde açıklanmış, çıkabilecek anlaşmazlıklar önlenmek istenilmiştir.

Altıncı madde - Bu madde ile, seçim propaganda devresi içinde, seçim kanunlarına göre yapılacak toplantılar, bu kanun hükümleri dışında tutulmuştur.

II - İkinci bölüm, toplantı usul ve şartları başlığı altında 7, 8, 9, 10 ncü olmak üzere 4 maddede tanzim edilmiştir.

Yedinci madde - Bu madde ile, yapılacak toplantıların en az 48 saat önce, toplantı yapılacak yerin en büyük mülkiye amirliğine bir beyanname ile bildirilmesi usulü kabul edilmiştir.

Valilerin ve kaymakamların teftiş seyahatlerine çıktıkları veya mezun oldukları sırada, beyanname verilebilmesini sağlamak amacı ile, metinde 'En büyük mülkiye amirliğine' deyimi kullanılmıştır. Bu amirlik, beyanname karşılığında ilmühaber vermekle mükellef tutulmuş ve bu mükellefiyete uyulmaması halinde yapılacak işlem açıklanmıştır. Noter yoluyla yapılan bildirinin saati, beyanname verilme saati sayılacaktır.

Tertiplenen bir toplantıyı engellemek amacıyla veya bilmiyerek aynı yerde ve aynı zamanda toplantı yapmak için mütaaddit beyannameler verilmiş ise, bunlardan ilk verilenin muteber sayılması ve ilgililere keyfiyetin bildirilmesi gerektiği de belirtilmiştir.

Toplantılar için, beyannameyi imzalayan üç kişiden başka, tertip heyeti üyelerinin de, beyannameye hüviyetleri ve ikametgâhları ile gösterilmesi şart koşulmuştur. Toplantıda çıkması muhtemel hâdiselerin önlenmesi için, toplantıyı tertibedenlerin şahsiyet ve karakterlerinin mülkiye amirliğince önceden bilinmesinde fayda vardır.

Sekizinci madde - Bu maddede, toplantıyı tertip ve hazırlayanların kendi aralarından veya dışardan en az üç kişilik bir idare heyeti teşkil edeceği belirtilmiştir. Toplantıdan beklenen faydanın temin edilebilmesi için, düzen ve huzur şarttır. Düzen ve huzuru bozacak hâdiseleri daha başlangıcında önlemek için gerekli tedbirler alınmalıdır. Bu tedbirleri idare heyeti alacaktır. Sükûn ve düzeni bozanlara ihtarda bulunmak, icabederse toplantı dışına çıkarmak veya zabıtabadan yardım istemek gibi tedbirleri almak idare heyetinin görevleri olarak düşünülmüştür.

İdare heyeti görevlerini lâıkiyle yapabilmek için toplantıdan önce teşkil edilmiş olmalıdır. İdare heyeti veya tertip heyetinden en az üç kişi toplantı yerinde bulunmadıkça da toplantının yapılamıyacağı açıklanmıştır.

Dokuzuncu madde - Hükümet komiseri ve yetkileri bu maddede gösterilmiştir. Hükümet komiserini en büyük mülkiye âmiri tâyin edecektir. Hâkim sınıfından sayılanlarla askerî şahıslar dışından her hangi bir memur Hükümet komiseri olarak tâyin edilebilir. Şüphesiz bu memur, kanun ve hukuk anlayışı yerinde bir memur olacaktır.

Hükümet komiseri; bu kanun dairesinde yapılan toplantıda, idare heyetinin aldığı tedbirlere rağmen, çıkan hâdiseler toplantının devamına imkân vermeyecek şekilde kamu düzenini ve huzurunu bozar, kişilerin haklarına, şeref ve haysiyetlerine tecavüz mahiyetini alırsa toplantıyı dağıtmaya yetkili olacaktır.

Onuncu madde - Çıkabilecek mazeretler sebebiyle yapılacak toplantıların geri bırakılması da, bir defaya mahsus olmak ve 48 saati geçmemek kaydıyla mümkün kılınmıştır.

III - Üçüncü bölüm, yürüyüşler başlığı altında olup, bir maddeden ibarettir.

Onbirinci madde - Yürüyüşlerde de toplantılarda konulan usul ve şartlar aynen kabul edilmiştir. Ancak, yürüyüşler sınırlı bir saha içinde olmadığından, yürüyüşler sebebiyle asayişin ihlâl edilmemesini temin amacıyla en büyük mülkiye âmirine, gerekli tahditler koymak yetkisi de bu madde ile tanınmıştır.

Yürüyüşlerde, yürüyüşe iştirak edeceklerin bir araya gelebilmesi onların bir saha veya meydanlıkta toplanmalarını gerektirir. Bu sebeple maddede, toplanma yeri ve dağılma yerlerinin belirtilmesi de göz önünde tutulmuştur.

IV - Dördüncü bölüm, yasaklar başlığı altında 12, 13, 14, 15, 16, 17 nci maddeler olmak üzere 6 madde olarak tanzim edilmiştir.

Onikinci madde - Toplantı veya yürüyüş yapılması yasak olan yerler açıklanmıştır. Meydanlarda yapılacak toplantıların da trafiği tamamen kapamaması hususları nazara alınmıştır.

Onüçüncü madde - Kanunsuz sayılan toplantılar bu maddede birer birer sayılmıştır. Hangi toplantının kanunsuz sayılacağı bu maddede tereddüde yer vermeyecek şekilde açıklanmıştır.

Ondördüncü madde - Kanunsuz sayılan toplantıların nasıl dağıtılacağını 14 ncü madde göstermektedir. En büyük mülkiye âmiri toplantının dağıtılması için emir verecektir. Bu emir, o yerin en büyük zabıta âmirin(c)e verilecektir. En büyük zabıta âmiri veya onun görevlendireceği bir zabıta mensubu memur, kanunsuz olarak toplananlara evvelâ gelişini bildirecektir. İkinci olarak dağılmaları için ihtarda bulunacaktır. Bu ihtarla rağmen de dağılmazlarsa zor kullanarak topluluğu dağıtacaktır.

Zabıta, topluluğun mukavemet veya taarruz derecesine göre, her türlü imkân ve vasıta ile istifade ederek kalabalığı dağıtacaktır.

Toplantı veya yürüyüşlere katılacak kimselerin mutlaka silâhsız olmaları şart koşulmuştur. (Madde 13 fıkra b ve madde 23 fıkra a) Ancak, silâhsız bir toplantı veya yürüyüşe birkaç kişinin kötü maksatla veya maksatsız olarak silahlı olarak katılmaları yüzünden toplantının dağıtılması uygun görülmemiştir. (Madde 14 fıkra 2).

Silâhlı olarak iştirak edenlerin sayısı dağıtmayı gerektirecek derecede ise, bu takdirde toplantı dağıtılacaktır. (Madde 14 fıkra 3).

Onbeşinci madde - Toplantı veya yürüyüşlerde suçluların zabıta tarafından yakalanması için, 14 ncü maddedeki ihtarla lüzum olmadığı bu madde ile belirtilmiştir.

Onaltıncı madde - Toplantı veya yürüyüşler için propaganda maksadı ile kullanılacak araçlar üzerinde, halkı suç işlemeye teşvik ve tahrik eder mahiyette yazı veya resim bulundurulması yasak edilmiştir.

Tertip heyetini sorumlu kılabilmek için, bu araçlar üzerinde, tertip heyetini teşkil edenlerin ad ve soyadlarının bulunması da şart kılınmıştır.

Onyedinci madde - Halkın, kanunsuz toplantılara teşvik ve tahrik edilmemesini temin için bu madde konulmuştur.

V - Beşinci bölüm, ceza hükümleri başlığı altında 18, 19, 20, 21, 22, 23 ve 24 ncü maddeler olmak üzere 7 madde halinde tesbit edilmiştir.

Onsekizinci madde — Kanunsuz toplantı veya yürüyüşler kendiliğinden meydana gelebileceğinden, bunları tertip ve idare edenlerle, bunların fiillerine iştirak edenleri cezalandırmak uygun görülmüştür. Toplantılara, tecessüs saiki ile, mahiyetini bilmeden katılanların cezalandırılması uygun görülmemiştir. Kanunsuz toplantıları tertip ve idare edenler hem hapis hem de ağır para cezası ile cezalandırılacaktır.

Ondokuzuncu madde — Bu madde, toplantı veya yürüyüş, toplantı veya yürüyüşte bulunanlar dışından vâki olacak hareketlere mâni olmak için konulmuştur. Toplantı veya yürüyüşün düzen içinde yapılması ve her hangi bir engelle karşılaşmaması gereklidir.

Yirminci madde — Toplantı veya yürüyüşte huzur ve sükûn esastır. Toplantı veya yürüyüşün huzur ve sükûnunu bozmak isteyenler veya bozanlar

bu maddeye göre cezalandırılacaktır, huzur ve sükûnu bozmak isteyenler veya bozanlar toplantı veya yürüyüşün içinden veya dışından olabilir. Her iki halde de cezalandırılırlar.

19 ve 20 nci maddeler toplantı veya yürüyüşlerin korunmasına matuf maddeler olarak tanzim edilmiştir.

Yirmibirinci madde — 16 ncı maddedeki yasaklara uyulmaması halinde, faillere bu maddede yazılı müeyyideler tatbik edilecektir. İşlenen suçun derecesine göre müeyyide şiddetlendirilmiştir.

Yirmiikinci madde — Bu madde ile kanunsuz toplantılara silâhsız olarak iştirak edenler, zabıta kuvvetleri karşısında takındıkları tavır ve hareketlere göre bu, tavır ve hareketlerin derecesi nisbetinde cezalandırılmıştır. Kanunsuz toplantılara silâhsız olarak iştirak eden zabıta tarafından yapılan İhtarî mütaakıp çekilip giderlerse cezalandırılmıyacaklardır. Bunlar Hükümet kuvvetleri tarafından zorla dağıtırlarsa cezalandırılacaklardır.

Hükümet kuvvetlerine dağıtma sırasında şiddetle veya tehditle karşı gelenlerin cezaları daha ağır olacaktır. (Madde 22, fıkra 2).

22 nci maddenin ikinci fıkrasında; dağıtma sırasında gerek Hükümet kuvvetlerine karşı gerekse toplantı veya yürüyüşe iştirak edenlere karşı, dağılmaya mâni olmak maksadı ile vâki cebir ve şiddet veya tehditle mukavemet veya tecavüz fiilleri ceza müeyyidesine bağlanmıştır.

Toplantı veya yürüyüşü dağıtan vazifelilerin kusurlu olduğu hallerde verilecek cezalar azaltılabileceği gibi, tamamen de kaldırılabilecektir. (Madde 22, fıkra 3).

Yirmiüçüncü madde - Toplantı veya yürüyüşlere silâhlı olarak iştirak edenlere bu maddede ağır müeyyideler konulmuştur. Çünkü, silâh, toplantılarda veya yürüyüşlerde en büyük huzursuzluk âmilidir. Vahim hâdiseler silâhla işlenebilir. Bu sebeple, ruhsatlı olsa dahi toplantılara silâhla iştirak şiddetle menedilmiştir.

Toplantı veya yürüyüşlere silâhlı olarak iştirak edenlerin, toplantı veya yürüyüşlerde Hükümet kuvvetlerine karşı takındıkları tavır ve hareketlerin derecesine göre cezaları da derecelendirilmiştir.

Yirmidördüncü madde - Halkı kanunsuz toplantı veya yürüyüşe teşvik ve tahrik edenlerin cezası da bu madde ile müeyyideye bağlanmıştır. Bu sebeple meydana gelen toplantıları dağıtmak için zor kullanılmış ise, toplantıyı teşvik ve tahrik edenler daha ağır şekilde cezalandırılmıştır.

VI - Altıncı bölüm, usul hükümleri başlığı altında 1 madde halinde tanzim edilmiştir.

Yirmibeşinci madde - Bu kanuna göre işlenen suçlar, kamu düzenini bozacağı ve dolayısıyla halkı yakından ilgilendireceği, yaygın tesir sahası bulacağı nazara alınarak serî bir muhakeme usulü ile suçluları takip zaruri görülmüştür. Bu madde ile 3005 sayılı Kanuna göre işlem yapılacağı belirtilmiştir.

VII - Yedinci bölüm, son maddeler başlığı altında 26, 27 ve 28 nci olmak üzere 3 madde ve bir geçici madde olarak tanzim edilmiştir.

Yirmialtıncı madde — Yürürlükten kaldırılan kanun ile bir kanun maddesini göstermektedir. 6187 sayılı ‘Vicdan ve toplanma hürriyetinin korunması hakkında Kanun’ un 4 ncü maddesi bu kanun hükümlerine aykırı olduğundan, yürürlükten kaldırılması zaruri görülmüştür.

Geçici madde — Kanunun 4 ncü maddesi, vali ve kaymakamlarca, toplantı veya yürüyüş yapılacak meydan ve açık yerlerin kararlaştırılarak ilân edileceğini göstermektedir. Gerekli tesbit yapılabilmesi ve bu işin de muayyen bir müddete bağlanması maksadı ile bir aylık müddet uygun görülmüştür. Kanun yürürlüğe girdikten bir ay sonra toplantı veya yürüyüş yerleri belli olacaktır.

Yirmiyedinci madde — Kamu düzenini temin ve mevcut boşluğu doldurmak amacı ile, kanunun yayımı tarihinde yürürlüğe girmesi uygun görülmüştür.

Yirmisekizinci madde — Kanunu Bakanlar Kurulunun yürüteceğini göstermektedir.

Bu tasarı, toplantı hak ve hürriyetini sağlayacağı, hürriyetin kötüye kullanılmasını önleyeceği ve her ihtimali derpiş eden sarih hükümler ihtiva ettiği kanaatiyle hazırlanmıştır.”¹⁷⁴⁹

C. Tasarının Millet Meclisinde Görüşülmesi

Bu Tasarı, Millet Meclisi İçişleri ve Adalet Komisyonlarında ele alınmış ve anılan Komisyonların, Tasarının büyük kısmını aynen kabulünü, bazı maddelerde ise değişiklik öneren raporları¹⁷⁵⁰, Millet Meclisinin 10 Ekim 1962 tarihli 127. Birleşiminde görüşülmeye başlanmıştı. Kanunun tümü üzerinde ilk söz alan kişi, Antalya Milletvekili İhsan Ataöv’dü. Ataöv, Tasarının, kanunsuz yürüyüşlerin dağıtılmasını sağlayacak önlemler açısından eksik olduğunu iddia ederek şöyle diyordu:

“Muhterem arkadaşlarım, müzakeresini yapacağımız kanun, cemiyetimizin her gün biraz daha ihtiyaç hissettiği ve maalesef son günlerde bünyede eksikliğini tamamiyle gösterdiği bir kanundur. Bu eksiklikleri kapıyacak denen bu kanun Yüksek Meclisten çıkmış olsa dahi, eğer tatbik kabiliyeti yoksa bu kanunun kanuniyet vasfı hiçbir şey ifade etmez... Kanunsuz olarak yapılan bir gösteri yürüyüşünü ihtar ederek dağıtamayan zabıta kuvvetleri hangi zoru kullanacaklardır. Bunun kanunda tasrih edilmesi lâzımdır. Zira maalesef ve maateessüf daha önceki kanunun tatbiki esnasında dağıtılmak istenen

¹⁷⁴⁹ Millet Meclisi S. Sayısı: 213, “Toplantı ve gösteri yürüyüşü hürriyeti hakkında kanun tasarısı ve İçişleri ve Adalet komisyonları raporları”, **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 1, Cilt: 7, Birleşim: 127’nin sonuna ekli, (10.10.1962), ss. 1-5.

¹⁷⁵⁰ **A.k.**, ss. 6-8

bâzı kanunsuz yürüyüşlere karşı zabıtamız zor kullandığı için muhakeme edilmiştir. Onun içindir ki, zor kullanmak cesaretini, maalesef, zabıtamız göstermemektedir...

Muhterem arkadaşlarım, kanun, getirdiği muhteva bakımından, bence, sarıh ve tatminkâr değildir. Çünkü, bilhassa bugün, cemiyette müşkülâtıyla karşılaştığımız bu ana maddeler üzerinde durmak lâzımdır. Tekrar ediyorum. Kanunu getiren Hükümet, zabıta kuvvetlerine, kanunsuz yürüyüşleri dağıtmak için yetki tanımaktadır. Zabıta kuvvetleri maalesef bugüne kadar bu yetkiyi kullanmamaktadır. Kullanacaklar, fakat geçmiş hâdiseleri örnek alarak kullanmak cesaretini kendilerinde görmemektedir...

Temenni ederim ki, Tanrı beni yanıltsın ve böyle durumlarla karşılaşmaktan korusun. Hükümetin zamanında alacağı tedbirlerle, Hükümetin göstereceği dirayetle, zavallı polis mânen ezilmekten kurtarılsın ve zabıta omuzlarına yüklenen çok ağır yüklerle ezilmesin, bu kanunu tatbik eder hale gelsin.

Fakat realite böyle değil; bugün şu anda, İstanbul sokaklarında yürümekte olduklarını tahmin ettiğim bâzı insanlar gösteri yürüyüşlerine yine devam edecekler. Hükümet Başkanının: 'Maalesef, Toplantı ve Gösteri Yürüyüş Hürriyetleri hakkındaki kanun henüz Meclisten çıkmadı' demesine rağmen, esasen bu kanun çıksa da, devam etmekte olan bu yürüyüşleri durduramayacaktır. Bunu Büyük Meclisin bilmesi lâzımdır.

Çünkü, zabıta'yı sadece bu kanun ile teçhiz etmek yetmeyecektir. Onu maddi ve mânevi kuvvetle mücehhez hale getirmedikçe zabıta'yı, mesuliyetle, mânevi ve maddi mesuliyetle mücehhez kılmadıkça Türk zabıtasını, çeşitli sebeplerle sokakta nümayiş yürüyüşü yapanların üzerine göndererek, ondan medet umarak böyle bir kanunu çıkarmak, bence âbestir. Bu mevzuda çok hassas düşünmek mecburiyetindeyiz. Yarınki nesillere çok güzel örnekler vererek, çok esaslı kanunlar çıkarmak mecburiyetindeyiz. Türk polisini yeniden ele almak, cemiyetin tamamıyla çökmüş olan düzenini ayakta tutmak için onlara lüzumlu bütün vasıfları eklemek mecburiyetindeyiz. Bunlar olmadıkça çıkaracağımız kanunların bir kıymet ifade edeceğine kaani değilim. Nitekim bugün kanun vardır tatbik edilmemektedir. Bu kanun da çıkacak fakat tatbik edilemeyecektir. Bu bakımdan kanunun daha çok tafsîlâtı ve realist olmasını arananın içinde bulunmasını ve daha etraflı bir şekilde ele alınmasını istirham ederim..."¹⁷⁵¹

İhsan Ataöv'ün gündemdeki Tasarıdan çok, güvenlik güçlerinin yetkilerini kullanamamaları sorununa ağırlık veren konuşması bittiğinde, 5 üye çoğunluk olmadığını ileri sürdükleri için yoklama yapılmış ve çoğunluğun bulunmadığı saptandığı için, Birleşime son verilmişti¹⁷⁵². 11 Ekim 1962 tarihli 128. Birleşim

¹⁷⁵¹ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 1, Cilt: 7, Birleşim: 127, (10.10.1962), ss. 387-389.

¹⁷⁵² **M.M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 1, Cilt: 7, Birleşim: 127, (10.10.1962), ss. 389-390.

ve sonraki birleşimlerde görüşmelere devam edilmiş ve 19 Ekim 1962 tarihli 133. Birleşimde, Millet Meclisindeki görüşmeler tamamlanmıştı. Bu görüşmeler sırasında, bazı üyeler olumlu görüşler ileri sürmüşlerdi. Örneğin, İstanbul Milletvekili Reşit Ülker, bu kanunun, düzenlediği konu itibarıyla, 1961 Anayasası uyarınca yeniden ele alınması gereken kanunlardan biri olduğuna dikkat çektiği konuşmasında, tarihsel gelişime de değiniyor ve şöyle diyordu:

“Muhterem arkadaşlar, bugün huzurunuza gelmiş olan bu kanun, Anayasanın yeni baştan yapılması ile ana hak ve hürriyetlere ait bölümlerin yeniden kuruluş haline getirilmesini icabettiren kanunlardan birisidir. Bu sebepten, bu kanun bir ana kanun mahiyetini taşımaktadır. Bunun önemini kendi bakımından ifade edebilmek için şunu arz edeyim ki, Anayasanın 28 nci maddesi, toplantı ve gösteri hakkını sarîh olarak iki cümle ile ifade etmiş bulunduğu halde, bu toplantı ve gösteri yürüyüşünün nasıl yapılacağını söylememiştir. Bunu bu kanun teferruatı ile tesbit etmek mevkiindedir.

Öyleyse bu kanun, ana haklara taallûku itibarıyla Anayasada hudutları çizilen genel haklardan biri olan toplantı ve gösteri hürriyetinin son kertede nasıl tatbik edileceğini göstermesi bakımından, Anayasa seviyesinde, Anayasa kadar önemli bir kanundur.

Muhterem arkadaşlar, bu kanundan evvel 6731 sayılı Toplantı ve gösteri yürüyüşleri Kanunu meriyette bulunmakta idi. Ona takaddüm eden devrede ise, iki kanun toplantı ve gösteri yürüyüşlerini tanzim mevkiinde idi. Bunlardan birisi Tecemmüat Kanunu diğeri de İçtimaatı Umumiye Kanunu idi. Tecemmüat Kanunu usulsüz olarak, kanunun yasak ettiği yerlerde, sokaklarda, meydanlarda, parlâmento civarında, âmme müesseseleri civarında yapılan toplantıları istihdaf etmekte, ayrı ceza ve usulleri taşımakta idi. İçtimaatı Umumiye Kanunu ise izin alınarak usulü dairesinde yapılacak toplantının nasıl yapılacağını tedvin etmiş idi. Şimdi, huzurunuza gelmiş olan kanun tasarısı, Tecemmüat ve İçtimaatı Umumiye Kanunu yani, usulü dairesinde yapılan toplantılar ile, usulsüz toplantıları bir arada toplamış ve bir bütün halinde Toplantı ve gösteri yürüyüşleri Kanunu olarak gelmiştir.

...

Şimdi Toplantı ve gösteri yürüyüşleri Kanunun bugünkü Anayasa ve dünkü Anayasaya aykırı hükümlerine(i) bu kanunun esas itibarıyla tamamen izale etmiş olduğunu ifade etmek bir mecburiyettir. Eski kanun siyasi propagandaların ancak seçim zamanında yapılabileceği hükmünü taşımakta idi. Bu tamamen antidemokratik bir hükümdür. Siyasi propagandalar, her zaman ve her şartta yapılır. Sonra, hükmi şahsiyetler açık toplantı yapamaz idiler. Parti kongreleri ancak bir senede üç defa yapılabilirdi. Hem de, bu toplantılarda konuşan hatiplerin adları, kimlerin konuşacağı ve ne konuşacağı tasrih edilecekti, ondan sonra toplantı yapma imkânı vardı. Mülkiye

âmirinin toplantıyı menetmek, izin vermemek salâhiyeti mevcut idi. Gösteri yürüyüşünde umumi konuşma yapılamıyacağı, propaganda yapılamıyacağı, nutuk söylenemeyeceği, yalnız dövizlerin kullanılacağı hükmü vardı. Hükümet komiserinin istediği anda toplantı ve gösteri yürüyüşünü dağıtma salâhiyeti mevcut idi. Nihayet hükmi şahısların yapacakları toplantının kapalı yerde, her tarafı muhkem bir şekilde kapatılmış ve insan topluluklarının barınabileceği yerlerde yapılması lâzımgelirdi. Ve nihayet, bu kanunla, toplantıyı dağıtmak için hedef gözetmeksizin silâh kullanma hakkı tanınmıştı. Bu kanunun son tatbikatında, el sıkma bile yasak edilmiş, yaz gününde vatandaşlar hamamda imiş gibi kapı ve pencereleri kapatılmış yerlerde kapalı yer toplantısı yapılmış, nihayet hedef gözetmeksizin ateş etme maddesinden dolayı, hepimizin bildiği müessif hâdiseler cereyan etmiştir.

*Şimdi, huzurunuzda gelen bu kanun bütün bu noktaları, bütün bu hürriyetleri kayıtlıyan hükümleri tamamen ortadan kaldırmış bulunmaktadır. Bu sebeple kanun esas itibarıyla hürriyetperver bir anlayışla ve yeni Anayasamızın ışığı altında yapılmış bir kanundur... ”*¹⁷⁵³

Tasarı üzerinde Adalet Partisi Meclis Grubu adına konuşan Balıkesir Milletvekili Cihat Bilgehan, Adalet Partisinin bu kanuna olumlu oy vereceğini beyan etmişse de, içinde yer aldıkları Birinci Koalisyon Hükümetinin ikinci ayında Meclise sunulan bu kanun tasarısının, ancak dokuz ay sonra görüşülmesine başlanmasından da üzüntü duyduklarını dile getirmişti¹⁷⁵⁴.

Hükümet adına konuşan Devlet Bakanı ve Başbakan Yardımcısı Turhan Feyzioğlu, çeşitli eleştirilere cevap vermiş ve gecikildiği iddiasına ilişkin olarak şunları söylemişti:

*“... ‘Hükümet bu tasarıyı Meclise geç getirdi’ dediler. Arkadaşlar, bu tasarıyı Hükümet Meclise geç getirmedir. Çünkü bu tasarı dokuz aydan beri Meclistedir. İlk Hükümetin, yani Birinci Koalisyonun kuruluşunu takibeden 1,5 ay içinde tasarı Yüksek Meclise tevdi edilmişti. Bu bakımdan Anayasaya aykırılığı âşikâr olan mer’i bir kanunun değiştirilmesi için bu tasarıyı sevk etmekle Hükümet, zannediyorum isticlal göstermiş, fakat titiz çalışmalar bugüne kadar bu tasarının Meclisin önüne gelmesini önlemiştir...”*¹⁷⁵⁵

Tümü üzerindeki görüşmelerin bitip, maddelere geçilmesi 11 Ekim 1962 tarihli 128. Birleşimde kabul edilen Tasarının¹⁷⁵⁶ maddelerinin görüşülmesi sırasında,

¹⁷⁵³ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 1, Cilt: 7, Birleşim: 128, (11.10.1962), ss. 459-460.

¹⁷⁵⁴ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 1, Cilt: 7, Birleşim: 128, (11.10.1962), s. 464.

¹⁷⁵⁵ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 1, Cilt: 7, Birleşim: 128, (11.10.1962), s. 469.

¹⁷⁵⁶ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 1, Cilt: 7, Birleşim: 128, (11.10.1962), s. 472.

İstanbul Milletvekili Tahsin Demiray, Tasarının 20. maddesine bir eklemede bulunulması isteği¹⁷⁵⁷ ile ilgili konuşmasında, kendi bünyemize uygun bir kanun yapılması gerektiğini ileri sürüyor ve başka ülke kanunlarının tercüme edilerek bize uyarlanmasını şu sözlerle eleştiriyordu:

“...Şikayetçisi bulunduğumuz bu zihniyet nedir? Şikayetçisi bulunduğumuz bu zihniyet, tercüme ilim, tercüme hukuk, tercüme profesör zihniyetidir.

...Türk heyeti içtimaiyesi bundan dolayı rahatsızdır. Yani, tercüme hukukçuluğun bu memlekete getirdiği zihniyet ve onun tatbikatı, Türk heyeti içtimaiyesini zedelemiş, rahatsız etmiştir. Rahatsızlıklarımızın âmillerinin başında bu görüş gelmektedir. Halbuki demokraside, Türk hukuk kurallarını, Türk bünye içtimaiyesinde aramamız lâzımgelir. Demokraside Türk bünye içtimaiyesine uygun, geleneksel Türk bünyesinden kuvvet alarak usulleri arayıp bulmak lâzımdır...” ¹⁷⁵⁸

Maddelerin görüşülmesi 19 Ekim 1962 tarihli 133. Birleşimde tamamlanmış ve Millet Meclisinin kabul ettiği metin, Cumhuriyet Senatosuna gönderilmişti¹⁷⁵⁹.

D. Millet Meclisinin Kabul Ettiği Metinde Cumhuriyet Senatosunun Bazı Değişiklikler Yapması ve Teklifin Yeniden Millet Meclisinde Ele Alınıp Kanunlaşması

Cumhuriyet Senatosu, Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Hürriyeti Hakkında Kanun Tasarısının Millet Meclisinden gelen metnini, 14 maddede değişiklik yaparak kabul etmişti¹⁷⁶⁰. Anayasanın 92. maddesinde öngörülen mekik sistemi gereği, Cumhuriyet Senatosunda değiştirilerek kabul edilen bu 14 maddenin Millet Meclisince tekrar ele alınması gerekmektedir. Bu bağlamda, Cumhuriyet Senatosunun yaptığı değişiklikleri değerlendiren Millet Meclisi Adalet Komisyonu, bunlardan 5 maddede yapılanların benimsenmemesini, diğerlerinin ise benimsenmemesini önermişti¹⁷⁶¹.

¹⁷⁵⁷ İstanbul Milletvekilinin eklenmesini istediği hüküm şöyleydi:

“Toplantı veya yürüyüş saldırlı bir hal alarak, zabıta kuvvetlerinin tedbir ve takatini aşan, mesken masuniyetinin ihlâli halinde, kapalı yerler içinde, can, mal kaybı tehdidi altında kalanların, kendilerini her türlü vasıtaları kullanarak müdafaa etmeleri meşrudur.” M.M. Tutanak Dergisi, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 1, Cilt: 8, Birleşim: 132, (18.10.1962), s. 156.

¹⁷⁵⁸ M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 1, Cilt: 8, Birleşim: 133, (19.10.1962), s. 166.

¹⁷⁵⁹ M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 1, Cilt: 8, Birleşim: 133, (19.10.1962), ss. 166-178, 179-181.

¹⁷⁶⁰ C.S. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 2, Cilt: 6, Birleşim: 8, (20.11.1962), ss. 341-343; C.S. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 2, Cilt: 7, Birleşim: 9, (22.11.1962), ss. 19-32; Birleşim: 10, (27.11.1962), ss. 48-53, 53-70, 71-75, 94-99; Birleşim: 11, (28.11.1962), ss. 105-130, 131-163; Birleşim: 12, (29.11.1962), ss. 168-175, 181, 187-188, 192-223.

¹⁷⁶¹ Millet Meclisi S. Sayısı: 278 e 1 nci ek, “Toplantı ve gösteri yürüyüşü hürriyeti hakkında kanun tasarısına dair Cumhuriyet Senatosu Başkanlığı tezkeresi ve Cumhuriyet Senatosunca yapılan değişiklikler hakkında Millet Meclisi Adalet Komisyonu raporu”, M.M. Tutanak Dergisi, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 2, Cilt: 12, Birleşim: 45’in sonuna ekli, (10.02.1963), s. 8.

Ancak, Millet Meclisi Genel Kurulu, 10 Şubat 1963 tarihli 45. Birleşiminde, daha önce kabul ettiği metinde, Adalet Komisyonunun benimsenmemesini önerdikleri de dâhil olmak üzere, Cumhuriyet Senatosunca yapılan tüm değişiklikleri benimsediği için, bir karma komisyon kurulmasına gerek kalmamış ve Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Hürriyeti Hakkında Kanun kabul edilmişti¹⁷⁶². Cumhurbaşkanı'na sunulan söz konusu Kanun, 171 sayılı Kanun olarak, 18 Şubat 1963 tarihli Resmî Gazetede yayımlanmıştı¹⁷⁶³. Böylece, 1961 Anayasasında öngörülen temel hak ve hürriyetleri düzenleyen kanunlardan biri daha hukuk hayatımıza girmiş oluyordu.

9- Sendikalar Kanunu (15 Temmuz 1963 tarih ve 274 sayılı Kanun)

A. Anayasadaki Düzenleme

1961 Anayasası, 1924 Anayasasından farklı olarak, sadece aktif ve negatif durum haklarına değil, onların yanı sıra pozitif statü haklarına, yani sosyal ve ekonomik haklara da yer vermiş bulunmaktaydı. Bu bağlamda, Anayasanın “Temel Hak ve Ödevler” başlıklı İkinci Kısımının, Üçüncü Bölümünde yer alan “Sosyal ve İktisadî Haklar ve Ödevler” içinde, “Sendika Kurma Hakkı” da düzenlenmişti. Bu hakkı düzenleyen 46. maddede aynen şöyle deniliyordu:

“Çalışanlar ve işverenler, önceden izin almaksızın, sendikalar ve sendika birlikleri kurma, bunlara serbestçe üye olma ve üyelikten ayrılma hakkına sahiptirler.

İşçi niteliği taşımayan kamu hizmeti görevlilerinin bu alandaki hakları kanunla düzenlenir.

Sendika ve sendika birliklerinin tüzükleri, yönetim ve işleyişleri demokratik esaslara aykırı olamaz.”

Bu maddenin gerekçesi ise şöyleydi:

“Sendika, sendika birlikleri ve konfederasyonları kurma hakkını ilân eden birinci fıkra hükmünü izaha ihtiyaç yoktur. Dernek kurma hak ve hürriyeti meslekî teşekkülleri kurma hakkını da kapsarsa da, tecrübeler bu alandaki hürriyetin ayrıca belirtilmesine lüzum olduğunu göstermiştir. Nitekim İnsan Hakları Evrensel Beyannamesinde ve çeşitli anayasalarda da aynı yola gidilmiştir.

*Kamu hizmeti görenlerin sendika kurma hakları şüphesiz ki, işçilerinki gibi kayıtsız olamaz. Bu alanda konulacak sınırları ihtiyaçlara göre kanun koyucu tespit edecektir. Üçüncü fıkra sendikaların tereddidi etmesine ve demokratik nizama aykırı faaliyetlerde bulunmalarına engel olacak teminat hükmünü ihtiva etmektedir.”*¹⁷⁶⁴

¹⁷⁶² **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 2, Cilt: 12, Birleşim: 45, (10.02.1963), ss. 104, 198-202.

¹⁷⁶³ **Resmî Gazete**, 18 Şubat 1963, Sayı: 11337; **T.B.M.M. Kanunlar Dergisi**, Dönem: 1, Toplantı: 2, Cilt: 46, ss. 87-92.

¹⁷⁶⁴ Kâzım Öztürk, **Türkiye Cumhuriyeti Anayasası**, Cilt: II, s. 2038.

Gerekçede açıkça ifade edildiği gibi, Anayasa koyucu, sendikaları herhangi bir meslekî kuruluş derneği olarak görüp, bunların kuruluşunu ve işleyişlerini derneklerin kuruluş ve işleyiş hükümlerine tâbi tutmak istememiş; sendikaları ayrı bir kanunla düzenlemeyi tercih etmişti. Anayasanın bu hükmünde, sadece işçi niteliği taşımayan kamu hizmeti görevlilerinin sendikal haklarının kanunla düzenleneceğinden söz ediliyorduydu da; işçi ve işverenlerin sendika ve sendika birlikleri kurma ve bunlara üye olma veya bunlardan ayrılma haklarının da, sendikaların yönetim ve işleyişlerinin de bir yasal düzenlemeye ihtiyaç göstereceği doğaldı. Her ne kadar, 1924 Anayasası döneminde yapılmış olan 20 Şubat 1947 tarih ve 5018 sayılı “İşçi ve İşveren Sendikaları ve Sendika Birlikleri Hakkında Kanun”¹⁷⁶⁵, özel bir dernek türü olarak, işçi ve işveren sendikalarını düzenlemişse de¹⁷⁶⁶; Bursa Milletvekili İbrahim Öktem, İstanbul Milletvekili Coşkun Kırca, Trabzon Milletvekili Ali Şakir Ağanoğlu ve İzmir Milletvekili Şeref Bakşık’ın hazırladıkları “Sendikalar Kanunu Teklifi”nin gerekçesinde de ileri sürüldüğü gibi, “Meslekî faaliyetlerin teşkilâtlanması bakımından bir intikal kanunu olan bu kanunun, daha sonra, tatbikat ve tefsirinde de raslanan aksaklıklar dolayısıyla, kaldırılması ve yerine, sendika hürriyetini, temel haklardan biri olarak bütün icapları ile tesis eden bir kanunun ısdarı katî bir zaruret halini almıştı.”¹⁷⁶⁷

¹⁷⁶⁵ 20 Şubat 1947 tarih ve 5018 sayılı “İşçi ve İşveren Sendikaları ve Sendika Birlikleri Hakkında Kanun” metni için bkz. **Resmî Gazete**, 26 Şubat 1947, Sayı: 6542; **T.B.M.M. Kanunlar Dergisi**, Dönem: VIII, Toplantı: Olağanüstü ve 1, Cilt: 29, ss. 567-569. 5018 sayılı Kanuna, 25 Mayıs 1959 tarih ve 7286 sayılı, “5018 Sayılı Kanuna Ek Kanun” ile bazı eklemeler yapılmıştı. 7286 sayılı Kanun için bkz. **Resmî Gazete**, 1 Haziran 1959, Sayı: 10219; **T.B.M.M. Kavanin Mecmuası**, Devre: XI, İçtima: 2, Cilt: 41, s. 714.

7286 sayılı Kanunla değiştirilmiş 5018 sayılı Kanundan başka, 9 Şubat 1948 tarih ve 5175 sayılı “Milletlerarası Çalışma Teşkilâtı Statüsünde yapılan değişikliklerin onanması hakkında Kanun” ve 8 Ağustos 1951 tarih ve 5834 sayılı “Teşkilâtlanma ve Kolektif müzakere hakkı prensiplerinin uygulanmasına mütaallik 98 numaralı Milletlerarası Çalışma Sözleşmesinin onanması hakkında Kanun” ile de, Birleşmiş Milletler bünyesinde oluşturulmuş bulunan Milletlerarası Çalışma Teşkilâtına ilişkin bazı milletlerarası sözleşmeler de iç hukuk metni haline getirilmişti ve bu milletlerarası sözleşmelerde de sendikal haklara ilişkin düzenlemeler bulunmaktaydı. Anılan 5175 ve 5834 sayılı onay kanunları için bkz. **Resmî Gazete**, 16 Şubat 1948, Sayı: 6833; **T.B.M.M. Kanunlar Dergisi**, Dönem: VIII, Toplantı: 2, Cilt: 30, ss. 471-500 ve **Resmî Gazete**, 14 Ağustos 1951, Sayı: 7884; **T.B.M.M. Kanunlar Dergisi**, Dönem: IX, Toplantı: Olağanüstü ve 1, Cilt: 33, ss. 950-953.

¹⁷⁶⁶ 5018 sayılı Kanunun 1. maddesinde, sendikaların özel bir dernek türü olduğu şu şekilde belirtilmekteydi:

“Aynı iş kolunda veya bu iş kolu ile ilgili işlerde çalışanların yardımlaşmaları ve ortak menfaatlerini korumaları ve temsil etmeleri amaçlarıyla kendi aralarında kurabilecekleri dernekler işçi sendikalarıdır.

Bir iş kolunda işverenlerin aynı maksatlarla kendi aralarında kurabilecekleri dernekler de işveren sendikalarıdır.

Bu kanunda sarahat olmyan yerlerde Cemiyetler Kanunu ile Medeni Kanun hükümleri uygulanır.” **T.B.M.M. Kanunlar Dergisi**, Dönem: VIII, Toplantı: Olağanüstü ve 1, Cilt: 29, s. 567.

¹⁷⁶⁷ Millet Meclisi S. Sayısı: 126, “Bursa Milletvekili İbrahim Öktem ve üç arkadaşının, Sendikalar kanunu teklifi, İşçi ve İşveren Sendikaları kanunu tasarısı ve Geçici Komisyon ve Plân Komisyonu raporları”, **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 2, Cilt: 16, Birleşim: 69’un sonuna ekli, (10.04.1963), s. 1.

B. Milletvekillerince Hazırlanan “Sendikalar Kanunu Teklifi” ve Bakanlar Kurulunca Hazırlanan “İşçi ve İş Veren Sendikaları Kanunu Tasarısı”

Yeni bir Sendikalar Kanununun yapılması için, önce, Bursa Milletvekili İbrahim Öktem, İstanbul Milletvekili Coşkun Kırca, Trabzon Milletvekili Ali Şakir Ağanoğlu ve İzmir Milletvekili Şeref Bakşık, bir “Sendikalar Kanunu” teklifi hazırlamışlar ve bu teklifi 6 Temmuz 1962 tarihinde Millet Meclisi Başkanlığına sunmuşlardı¹⁷⁶⁸. Bu Tekliften altı ay kadar sonra, Bakanlar Kurulu da “İşçi ve İş Veren Sendikaları Kanunu Tasarısı” hazırlamış ve bu Tasarı da 24 Ocak 1963 tarihinde de Millet Meclisi Başkanlığına sunulmuştu¹⁷⁶⁹.

Bursa Milletvekili İbrahim Öktem, İstanbul Milletvekili Coşkun Kırca, Trabzon Milletvekili Ali Şakir Ağanoğlu ve İzmir Milletvekili Şeref Bakşık’ın “Sendikalar Kanunu” teklifinin genel gerekçesinde şöyle denilmektedir:

“20 Şubat 1947 tarihli ve 5018 sayılı İşçi ve İş veren Sendikaları ve Sendika Birlikleri hakkında Kanun, bütün eksik ve kusurlu taraflarına rağmen, memleketimizde sendika hürriyetinin ve sendikacılığın tesisinde atılmış ilk önemli adımdır. Meslekî faaliyetlerin teşkilâtlanması bakımından bir intikal kanunu olan bu kanunun, daha sonra, tatbikat ve tefsirinde de raslanan aksaklıklar dolayısıyla, kaldırılması ve yerine, sendika hürriyetini, temel haklardan biri olarak bütün icapları ile tesis eden bir kanunun ısdarı katî bir zaruret halini almıştır.

Diğer taraftan, Birleşmiş Milletlerin ihtisas teşekküllerinden birisi olan Milletlerarası Çalışma Teşkilâtının 1946 yılında değiştirilmiş Anayasası, 1948 yılında 5175 sayılı Kanunla tasdik edilmiş bulunmaktadır. Bundan başka, 1951 yılında 5834 sayılı Kanunla Teşkilâtlanma ve Kollektif Müzakere hakkındaki 98 sayılı Milletlerarası Çalışma Sözleşmesi tasdik edilmiş olup, bu Sözleşme, sendika hürriyetinin korunması bakımından lüzumlu teminatın getirilmesinin yanı sıra, sıhhatli bir sendikacılığın gelişmesi için elzem olan esasların, ezcümle, sendikalı işçilere farklı muamele yapılmaması, işçi ve iş veren teşekküllerinin birbirlerinin iç işlerine müdahalede bulunmamaları gibi ana prensiplerin de millî mevzuatla tedvinine mütaalliktir.

98 sayılı Sözleşmenin bahse konu esaslarını millî mevzuata ithal maksadı ile, son defa, 25 Mayıs 1959 tarihli ve 7286 sayılı Kanun ısdar edilmiş bulunmaktadır. Ancak, madde gerekçelerinde de izah olunacağı veçhile, bu kanun, getirdiği müeyyideler bakımından kifayetsizdir.

Binaenaleyh, 7286 sayılı Kanunla muaddel 5018 sayılı Kanunun ilgası ve yerine, demokratik esaslar ve sendikacılığın ana prensipleri bakımından itiraz davet etmiyecek bir kanun çıkarılması, aynı zamanda, mensubolduğumuz Batı camiası içerisinde kendi rızamızla girdiğimiz istikametın icaplarından birini teşkil etmektedir.

¹⁷⁶⁸ A.k., s. 1.

¹⁷⁶⁹ A.k., s. 14.

9 Temmuz 1961 tarihli ve 334 sayılı Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının 46 nci maddesi sendika kurma hakkını bütün kemaliyle tanımıştır. Bu madde hükmü aynen şöyledir:

‘V. Çalışma ile ilgili hükümler.

e) Sendika kurma hakkı.

Madde 46. — Çalışanlar ve iş verenler, önceden izin almaksızın, sendikalar ve sendika birlikleri kurma, bunlara serbestçe üye olma ve üyelikten ayrılma hakkına sahiptirler.

İşçi niteliği taşımayan kamu hizmeti görevlilerinin bu alandaki hakları kanunla düzenlenir.

Sendika ve sendika birliklerinin tüzükleri, yönetim ve işleyişleri demokratik esaslara aykırı olamaz.’

Bu maddedeki ‘sendika birlikleri’ teriminden maksadın, mahallî birlikler ve iş kolu esasına göre kurulan federasyonlarla Türkiye çapındaki konfederasyonlar olduğu, Temsilciler Meclisi görüşmeleri esnasında Anayasa Komisyonu Sözcüsü tarafından belirtilmiştir.

Yeni Anayasamızın bu maddesi de, sendikalar konusunda yeni bir kanunun çıkarılmasını gerektirmektedir.

Halen mer’i bulunan 7286 sayılı Kanunla muaddel 5018 sayılı Kanunun sendika hürriyeti bakımından yetersizliklerini şu şekilde hulâsa etmek kabildir.

1. Sendika kuruculuğu ve üyeliği bakımından 5018 sayılı Kanunun 2 nci maddesi, iş Kanununun 1 nci maddesindeki işçi ve iş veren tarifi ile muvazilik esasını vaz ‘etmiştir. Şöyle ki, halen İş Kanununun muaddel 1 nci maddesinin işçi ve iş veren saymadığı kimseler sendika kuramaz ve sendikalara üye olamazlar. Bunun sonucunda, fikir işçilerinin ve memurların sendika kurmak ve sendikalara üye olmak hakkı tanınmamış olup, sendika kurmak ve sendika üyesi olmak hakkına malik fikir işçileri, sadece, 5953 sayılı Kanunun çıkmasından beri, basın mensuplarıdır. 5018 sayılı Kanunun 2 nci maddesi, esnaf ile esnafyanında çalışanlara da, sendika kurmak ve sendika üyesi olmak hakkını tanımamıştır.

2. 5018 sayılı Kanunun 1 nci maddesi, sendikaların, sadece aynı iş kolunda veya birbiriyle ilgili iş kollarında çalışanlar tarafından kurulabilmesini âmirdir. İş kolunun ve bir iş kolu ile ilgili diğer iş kollarının tarif edilmeksizin bırakılması, bugünkü sistemde birçok güçlükler doğurabilecek ve bâzı sendikaların haksız yere kapatılmasını intacedebilecek bir müphemlik taşımaktadır.

3. 5018 sayılı Kanunun 8 nci maddesi, sendika birliklerinin de, sadece aynı iş kolunda ve birbiriyle ilgili iş kollarında çalışanları bir araya getiren sendikalar arasında kurulabilmesi esasını vaz ‘etmiştir. Bu hüküm, 5018 sayılı Kanunun, Büyük Millet Meclisi zabıtlarındaki (T.B.M.M. Tutanak Dergisi,

Dönem: VIII, Toplantı: 1, B: 47, 20.2.1947, O: 1, S: 323, Çalışma Komisyonu Başkanı Emin Erişirgil (Zonguldak) sarahate uygun olarak 1954 yılına kadar, birbiriyle ilgisi olmayan değişik iş kollarında çalışan sendikaların birlikler kurmalarına mâni telâkki edilmemişken, 1954 ten sonra, bu tatbikata, Çalışma Bakanlığının teşebbüsü üzerine harekete geçen mahkemelerin aldıkları kararlarla nihayet verilmişti.

4. Diğer taraftan, mezkûr Kanunun aynı maddesi, sendika birliklerinin, federasyon ve konfederasyonlarının kurulmasına fiilî bir engel vaz'etmiş durumdadır. Gerçekten, bu madde, bu gibi teşekküllere katılma kararlarının, üyelerin üçte iki çoğunluğu ile verilmesini âmirdir. Bâzı şehirlerde sendika üyesi adedinin kırk bine vardığı, bâzı sendikaların bütün memlekete yaygın olduğu ve nihayet, birçok gezginci işçilerin sendika üyesi bulundukları nazarı itibara alınır, bu vakıaların, sendika toplantılarını, üyelerinin çoğunluğunun iştirakini sağlayacak şekilde tertiplemeyi ne kadar güçleştirdiği kolaylıkla anlaşılır.

5. Mezkûr kanunun 5 nci maddesi, sendikaların siyasi faaliyetle iştigal etmelerini yasak etmiştir. Sendikaların her şeyden önce meslek tesanüdü esasına dayanan dernekler olduğu şüphesizdir. Ancak, büyük vatandaş kütlelerinin Devletin muhtelif sahalardaki politikası ile ilgili olduğuna şüphe bulunmayan hayati menfaatlerini korumakla görevli sendikaların, hiçbir suretle siyasetle uğralamamaları esası, bugün, sendikalarımızın meslek tesanüdü bakımından erişmiş bulundukları olgunlukla bağdaşmayan bir intikal hükmü olarak devrini tamamlamıştır. Kaldı ki, bu hüküm, kapatma kararlarına müncer olan zararlı tefsirlere çok müsaîit muğlâk bir mahiyet taşımaktadır. Esasen, sendikalarımızın bu hakka sahibolması gerektiği, Temsilciler Meclisinde Anayasa Komisyonu Sözcüsü tarafından belirtilmiştir.

6. 5018 sayılı Kanun, sendikaların kapatılması bakımından, sendika hürriyeti ile güçlûkle telifi mümkün, ziyadesiyle geniş tefsirlere sebebiyet verebilecek başka muğlâk hükümler de getirmiştir. Bu arada, sırf bâzı sendika idarecilerinin sendika gelirlerini kanun ve tüzûge aykırı maksatlar için kullanmaları dolayısıyla binlerce üyesi bulunan bir sendikayı kapatılma ihtimali ile karşı karşıya bırakmak da ağır bir hükümdür. Bu gibi hükümlerin artık ilgası zaruridir.

7. Keza, 5018 sayılı Kanunun 7 nci maddesi, sendikaların ancak, mahkeme kararıyla kapatılmasını gerektirmekle beraber, mahkeme kararının kesinleşmesinden önce sendikanın faaliyetten men'i hususunda verilen karar ile işin mahkemeye sevkî arasında geçecek müddet hakkında hiçbir hüküm yoktur.

Bu kanun teklifinde, bir yandan, sendika hürriyetinin korunması için gereken tazminatı vaz'etmek; diğer yandan da, sıhhatli ve demokratik

bir sendikacılığın gelişmesi için lüzumlu esasları kanunlaştırmak gayesi güdülmüştür. Bu kanun teklifinin mahiyeti, madde gerekçelerinde teferruatı ile izah edilecektir.

Umumi olarak şu noktayı belirtmek lâzımdır: Sendika hürriyetinin tesisi ve teminat altına alınması, aynı zamanda, muhtelif mevzuatta, hâkim teminatını ve mahkeme istiklâlini ihlâl eden hükümlerin tamamen tasfiyesi ve toplantı hürriyetinin antidemokratik tahditlerinin kaldırılmasına bağlıdır. Bundan başka, sendikaların, işbu teklife aykırı hüküm taşımadıkları hallerde Medeni Kanun ve Cemiyetler Kanunundaki hükümlere tâbi olması gerekir. Bu itibarla toplantı ve gösteri yürüyüşleri Kanunu ve Cemiyetler Kanunundaki dernek hürriyetini ihlâl eden hükümlerin de kaldırılması gerekmektedir. Bu meyanda, zabitanın istediği anda idari bir emirle dernek ve meslekî teşekküllerin binalarına girebilme yetkisini (Cemiyetler Kanunu, Madde 29) hassaten zikretmek lâzımdır. Bütün bu konularda da demokratik hak ve hürriyetleri tamamen tesis edici ve teminat altına alıcı kanunların ısdarı ayrıca lüzumludur.

Hâkim teminatı ve mahkeme istiklâli bakımından mesele, 22 Nisan 1962 tarihli ve 45 sayılı Yüksek Hâkimler Kurulu Kanununun çıkarılmasıyla halledilmiş durumdadır.

Bu kanun teklifi, gerek işçi gerek iş veren teşekküllerine şâmilidir. Aksi ayrıca tasrih edilmediği takdirde, bu teklifle sevk edilen hükümler, gerek işçi, gerek iş veren teşekküllerine tatbik edilecektir.” ¹⁷⁷⁰

Bakanlar Kurulunca hazırlanan “İşçi ve İş Veren Sendikaları Kanunu Tasarı”nın “Genel Esaslar” başlıklı kısmının gerekçesinde ise şöyle denilmekteydi:

“Malûm olduğu üzere memleketimizde işçi ve iş veren sendikalarının kurulmasına izin veren 5018 sayılı Kanun 1947 yılında yani 15 sene evvel yürürlüğe girmiştir. Bu müddet zarfında İşçi ve İş Veren Sendikaları ve Sendika Birlikleri Kanunun verdiği imkânlar ve çalışma hayatımızın kaydettiği inkişaf dairesinde mütevazı bir tempo ile inkişaf etmiş ve çalışma hayatımızda ve işçi ve iş veren münasebetleri mevzuunda kendilerine düşen fonksiyonu ifa etmişlerdir.

Ancak, bir taraftan bugünkü rejim ile girilen demokratik nizam, diğer taraftan 1954 yılında 5834 sayılı Kanunla kabul olunan teşkilâtlanma ve kollektif müzakere hakkındaki 98 sayılı Sözleşmede yer alan ana prensipler ve nihayet yeni Anayasamızın sendika kurma hakkındaki 46 ncı maddesinde yer alan prensipler mer’i bulunan Sendikalar Kanununun bu esaslar dairesinde tadilini zaruri kılmıştır.

Esasen bu zaruret öteden beri belirmiş olduğu içindir ki, Kurucu Meclis zamanında da Çalışma Bakanlığı tarafından hazırlanan bir tasarı anılan Meclisin Çalışma Komisyonunda müzakere edilmekte iken bu meclisin vazifeleri sona erdiğinden bu tasarı kanunlaşmamıştır.

¹⁷⁷⁰ A.k., ss. 1-3.

Bu kere hazırlanan tasarıda mer'i kanunun tadilini mucip kılan ve öteden beri malûm bulunan sebeplerden başka yeni Anayasamıza hâkim olan prensipler ve bilhassa girmek üzere bulunduğumuz toplu sözleşme ve grev ve lokavt nizamı içinde sendikaların fonksiyonları ve üzerlerine alacakları büyük sorumluluğun gerektirdiği hususlar ve yine zaman zaman işçi ve iş veren teşkilâtının bu konuda çeşitli yollardan umumi efkâra ve Bakanlığımıza intikal ettirdikleri dilekler de göz önünde tutulmuştur. Bu tasarının hazırlanması sırasında bir dernek olarak sendikaları da alâkadar eden Medeni Kanunla, Cemiyetler Kanununda yer alan ana hükümlerin de tasarıya aktarılmasına gayret edilmiştir.

Tasarıda yer alan değişikliklerin ve getirilen yeniliklerin her biri hakkındaki açıklamalar ise, aşağıda her madde için yazılan gerekçelerde açıklanmıştır.

İşçi niteliğini taşımayan memur ve müstahdemler için Anayasamızın 46 ncı maddesinin 2 nci bendinde tanınan sendika kurmak hakkının ise, bu sendikaların haiz olmaları gereken özellikler ve bu kimselerin tamamen ayrı olan hukuki durumları göz önünde tutularak ayrı bir kanunla düzenlenmesi uygun görüldüğünden tasarıda bu sendikalar hakkında hüküm sevk edilmemiştir.”¹⁷⁷¹

C. İbrahim Öktem ve Arkadaşlarınca Hazırlanan “Sendikalar Kanunu Teklifi”nin ve Bakanlar Kurulunca Hazırlanan “İşçi ve İş Veren Sendikaları Kanunu Tasarısı”nın Millet Meclisinde Görüşülmesi

Bursa Milletvekili İbrahim Öktem, İstanbul Milletvekili Coşkun Kırca, Trabzon Milletvekili Ali Şakir Ağanoğlu ve İzmir Milletvekili Şeref Bakşık'ın hazırladıkları “Sendikalar Kanunu” teklifi, teklif sahiplerinin önerisinin Millet Meclisi Genel Kurulunun 7 Eylül 1962 tarihli 113. Birleşiminde kabulü üzerine bir Geçici Komisyona gönderilmişti¹⁷⁷². Ancak, 1 Kasım 1962 tarihinde yeni yasama yılı başladığında,

¹⁷⁷¹ A.k., ss. 14-15.

¹⁷⁷² Öktem, Kırca, Ağanoğlu ve Bakşık, tekliflerini Millet Meclisi Başkanlığına sunduklarında bir önerge vermişler ve söz konusu teklifin Millet Meclisi Anayasa, Adalet ve Çalışma Komisyonları üyelerinden seçilecek bir Geçici Komisyonda görüşülmesini istemişlerdi. Bu önergede aynen şöyle deniyordu:

“Millet Meclisi Yüksek Başkanlığına

‘Sendikalar kanunu teklifi’ miz gerekçesiyle birlikte ilişikte sunulmuştur.

Bu kanun teklifimizin, Millet Meclisi Anayasa, Adalet ve Çalışma komisyonlarınca, Anayasanın 85 nci maddesi gereğince, kendi üyeleri arasından seçilecek altışar milletvekilinden kurulu bir Geçici Komisyonda ivedilikle görüşülmesini ve daha sonra sadece akçalı maddesinin Bütçe Komisyonunda görüşülmesini arz ve teklif ederiz.”

Bu önergenin Millet Meclisi Genel Kurulunda okunması üzerine, önergede imzası bulunanlardan İstanbul Milletvekili Coşkun Kırca söz almış ve yeni bir Geçici Komisyon kurulmamasını, hemen bu önergenin okunmasından önce Çalışma Bakanı Bülent Ecevit'in önerisi üzerine Toplu Sözleşme, Grev ve Lokavt Kanunu Tasarını görüşmek için oluşturulan Geçici Komisyonun, kendi teklifleri olan Sendikalar Kanunu Teklifini de görüşmesini önermişti. Bu önerge Genel Kurulca kabul edilmiş, böylece Sendikalar Kanunu Teklifi Geçici Komisyona gönderilmişti. Bkz. **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem; 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 1, Cilt: 6, Birleşim: 113, (07.09.1962), ss. 356-357.

tüm komisyonlar gibi, geçici komisyonların da yenilenmesi gerektiğinden, Sendikalar Kanunu Teklifini inceleyen Geçici Komisyonun da yeniden kurulması kararlaştırılmıştı¹⁷⁷³. Başkanlığını İzmir Milletvekili Şeref Bakşık'ın yaptığı Geçici Komisyon, İbrahim Öktem ve arkadaşlarının kanun teklifi ile Bakanlar Kurulunca hazırlanan “İşçi ve İş Veren Sendikaları Kanunu Tasarısı”nın birleştirilerek ve Öktem ve arkadaşlarının teklifi esas alınarak görüşülmesine karar vermiş ve Komisyonca bu doğrultuda hazırlanıp Millet Meclisi Başkanlığına sunulan rapor, 5 Nisan 1963 tarihli 67. Birleşimde, Millet Meclisi Gelen Kâğıtlarda yer almıştı¹⁷⁷⁴. Geçici Komisyon, raporunda, gerek İbrahim Öktem ve arkadaşlarının kanun teklifinde, gerek Bakanlar Kurulunun kanun tasarısında belirlenen genel gerekçelere aynen katıldığını ve bazı düzenlemelerde teklif metnini, bazı düzenlemelerde ise tasarı metnini benimsediğini belirtiyordu¹⁷⁷⁵. Geçici Komisyon raporunun en başında, sendika hürriyetini düzenlemek için ayrı bir kanunun çıkarılmasının gerekip gerekmediği hususu üzerinde durulmakta ve bu konuda şöyle denilmekteydi:

“...Bu arada, üzerinde önemle durulması gereken bir husus da, sendika hürriyetini düzenliyen bir Kanunun çıkmasına Anayasanın cevaz verip vermediğidir. Bir görüşe göre, Anayasanın 46 ncı maddesinin 1 nci ve 3 ncü fıkraları, sendika hürriyetini düzenliyen bir kanunun çıkarılmasından bahsetmemekte; bu hususta tek işarete, işçi niteliği taşımayan kamu hizmeti görevlilerinin sendika kurma ve sendikalara üye olma hakkının kanunla düzenleneceği hakkındaki aynı maddenin 2 nci fıkrasında raslanmaktadır.

Bu görüş tamamiyle yanlıştır. Gerçekten, Anayasanın 46 ncı maddesinin 1 nci fıkrasında, sendikaların ve bunların kuracakları ‘Birlik’, federasyon ve konfederasyon denilen birliklerin, önceden izin almaksızın kurulabileceği ve bunlara üye olmanın ve üyelikten ayrılmanın serbest olduğu yolunda hüküm getirilmekte; aynı maddenin 3 ncü fıkrasında ise, sadece, sendikaların ve bunların aralarında kurdukları teşekküllerin iç işleyişlerinin demokratik olması yolunda âmir hüküm vaz’olunmaktadır. Bu hususun dışında kalan sendika hukukuyla ilgili hususların kanunlarla düzenlenebileceği şüphesizdir. Anayasa koyucu, sadece, işçi niteliği taşımayan kamu hizmeti görevlilerinin sendika hürriyetiyle ilgili hakları konusunda kanun çıkarılmasını mecburi hale sokmuş; diğer hususlarda kanun çıkarıp çıkarmamayı kanun koyucunun takdirine terk etmiştir. Yasama organı, bu hususlarda kanun yapmaya lüzum görürse, bu kanunları yapma yetkisini, Anayasanın 5 nci ve 11 nci maddelerinden almaktadır.

¹⁷⁷³ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem; 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 2, Cilt: 9, Birleşim: 4, (12.11.1962), s. 83.

¹⁷⁷⁴ **M.M. Tutanak Dergisi**, Dönem; 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 2, Cilt: 16, Birleşim: 67, (05.04.1963), s. 3.

¹⁷⁷⁵ Millet Meclisi S. Sayısı: 126, “Bursa Milletvekili İbrahim Öktem ve üç arkadaşının, Sendikalar kanunu teklifi, İşçi ve İşveren Sendikaları kanunu tasarısı ve Geçici Komisyon ve Plân Komisyonu raporları”, **M.M. Tutanak Dergisi**, Dönem; 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 2, Cilt: 16, Birleşim: 69’un sonuna ekli, (10.04.1963), ss. 30-37.

Nitekim, Temsilciler Meclisi Genel Kurulunda izahatta bulunan Temsilciler Meclisi Anayasa Komisyonu Sözcüsü ‘...Anayasada gelişme istikameti henüz belirmemiş teferruat noktalarına ilişkin hükümlerin bulunmamasına taraftarız. Sendika hürriyeti, gelişmelere göre, ihtiyaçlara göre, kanun koyucu tarafından, demokratik ve hürriyetçi Anayasamızın ruhuna uygun olarak düzenlenmelidir.’ demekle (Temsilciler Meclisi Tutanak Dergisi, B: 46, S: 292), bu hususu kâfi sarahatle açıklamış olmaktadır.

Gerçekten, sendika hürriyeti konusunda kanun hükümleri sevk etmeye Anayasa gereğince cevaz olmasa ve bu konu münhasıran Medeni Kanun ve Cemiyetler Kanunundaki genel esaslara terk edilseydi, meselâ, sendikaları derneklerden ayıran belli başlı vasıflardan biri olan, sendikaların meslekin müşterek menfaatlerinden doğan hakların savunulmasında üyeleri lehine dâva açmaya ve bu şekilde açtıkları dâvalarda husumete ehil olmaya yetkili olmamaları; ve, onsekiz yaşından küçük olanların sendika üyesi olabilmelerine imkân veren hükümlerin sevk edilmemesi gerekirdi. Çalışanların tamamıyla aleyhinde olacak böyle bir durumu, sosyal devlet ilkesini koyan Anayasa koyucunun asla düşünmediği muhakkaktır.”¹⁷⁷⁶

Bursa Milletvekili İbrahim Öktem ve arkadaşlarının Sendikalar Kanunu Teklifi ile Bakanlar Kurulunca hazırlanan “İşçi ve İş Veren Sendikaları Kanunu Tasarısı”nı birleştirerek değerlendirmiş olan Geçici Komisyonun hazırladığı rapor, Millet Meclisinin 10 Nisan 1962 tarihli 69. Birleşiminde görüşülmeye başlanmış¹⁷⁷⁷ ve 5 Birleşim süren görüşmelerden sonra Millet Meclisinin 26 Nisan 1962 tarihli 78. Birleşiminde teklif, 5 çekin(m)ser ve 1 ret oyuna karşı, 251 oyla kabul edilmişti¹⁷⁷⁸.

Bursa Milletvekili İbrahim Öktem ve arkadaşlarının “Sendikalar Kanunu Teklifi” ile Bakanlar Kurulunun “İşçi ve İş Veren Sendikaları Kanunu Tasarısı”nın birleştirilmesiyle hazırlanan Geçici Komisyon raporunun görüşülmesi tamamlandığında, oyunun rengini belirtmek için söz alan Niğde Milletvekili Asım Eren, kanunun lehinde şu konuşmayı yapmıştı:

“Pek muhterem arkadaşlarım, İşçi, iş veren ve sendikalar Kanununun kabul edilmek üzere olduğu şu anda bir realiteyi ve bir amacı yanyana getirmek zaruretindeyiz.

Realite şudur: Biz sendikaların tarihinde bugüne vardıği merhaleden kanunda işe başlamış bulunuyoruz. Unutmamalıdır ki, İkinci Dünya Harbinden

¹⁷⁷⁶ A.k., ss. 30-31.

¹⁷⁷⁷ M. M. Tutanak Dergisi, Dönem; 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 2, Cilt: 16, Birleşim: 69, (10.04.1963), ss. 180-190, 190-193, 193-197, 197-217.

¹⁷⁷⁸ M. M. Tutanak Dergisi, Dönem; 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 2, Cilt: 16, Birleşim: 70, (11.04.1963), ss. 225-264; Birleşim: 71, (12.04.1963), ss. 268-304; Birleşim: 72, (15.04.1963), ss. 310-346; Birleşim: 74, (17.04.1963), ss. 355-368; Birleşim: 78, (26.04.1963), ss. 534-541, 542, 543, 553-556.

sonra hür ve serbest sendikacılık dahi frenlenmiş bir mekanizma halinde iş hayatında Batıda bir hüviyet göstermektedir. Yani, bundan, çok hudutsuz bir serbesti beklemek elbette doğru değildir.

Bu harici realitenin yanıbaşında Türkiye’de sendika hayatının henüz beşik hayatında olduğunu, 12 milyona varan emekçi insanların ancak 300 bininin sınai sendikalara bugün yazılı bulunduğunu, binaenaleyh sendikacılığın bizde bu kanuna dayanarak her şeyden evvel birleşme yolunda çalışması icabettiğini, bütün emekçileri sinesinde toplamaya çalışması icabettiğini bilmemiz lâzımgelir.

Muhterem arkadaşlarım, diğer bir realite de şudur: Bugün müdevvenatımız içinde bir Cemiyetler Kanunu vardır; bundan işçi ve iş veren toplumları kemaliyle istifade eder; sendika olarak. Bundan başka Toplu Sözleşme, Grev ve Lokavt Kanunu biraz evvel kabul edilerek yine sendika toplumlarına ikinci bir hak verilmiştir. Nihayet kendi kanunları olan (şimdi kabul edilmek üzere bulunan) kanun da ellerine geçmektedir. Toplumda diğer neviden vatandaş topluluklarını teşkil eden dernekler, cemiyetlerdir. Onlar bir; bunların üç kuvvet elemanı ellerinde mevcut demektir. Zayıf, işçilerin tamamını bünyesine almamış olan Türk sendikacılığı bugün bu kuvvetli vaziyetiyle cemiyetin en kuvvetli toplumu halinde kanun sahasına, kudret sahasına girmektedir. Türk toplumuna uğurlu olmasını candan temenni ederiz.

Muhterem arkadaşlar, biz sendikacılıkta —4 hulâsa kelime ile— şu işleri bekliyoruz:

Birincisi, mademki henüz sendikaya kayıtlı üyeleri çok azdır, birleşme gayesi takibedilmelidir. Bütün işçilerimiz(in) ve iş verenlerimiz sendikalaşmalıdır. Birinci amaçları ve çalışma alanları bu olmalıdır.

İkinci çalışma alanları grev ve lokavt değil, uzlaşmadır. Zaten biraz evvel kabul buyurduğunuz kanunla Toplu sözleşme her şeyin başında geliyordu. Kanunun isminde dahi başta geliyordu.

Uzlaşma birleşmeden sonra ikinci amaçları olmak gerekir. Her hâdisede uzlaşma; Batının bugün vardığı merhale budur. Grev ve lokavt geride kalmış, itibarını kaybetmek üzere olan bir vasıttadır. Uzlaşma sendikaların en büyük teknik ve sosyal vazifeleri olarak bugün Batıda hâkimdir, bizde de hâkim olmak zaruretindedir.

Üçüncüsü muhterem arkadaşlarım, sendikaların özleşmesi gerekir. Yani Sendikalar Kanununun 14 ncü maddesinde belirtilen bütün amaçlarına yaraşır şekilde çalışmaları gerekir. Kültür; kendi aralarında sosyal yardımlar; kendilerinin her hususta memlekette en münevver, en faydalı, bilhassa bugünkü parolamız olan ‘hürriyet içinde hızlı kalkınmaya’ en faydalı toplum olarak kendilerini isbat etmeleri gerekir. Bu itibarla buna yarar bütün iyi hükümleri ihtiva eden bu güzel kanundan sırf bu amaçlar için faydalanmaları, menfi hiçbir amaçla hareket etmemeleri gerekir.

*Bendeniz tarihin bugünkü seyrinde; bugünkü merhalesinde, kendilerinden beklediğimiz bu gayeleri kendilerine bir kere daha hatırlatırım. Bu kanunun bütün iş hayatımıza uğurlu olmasını dilerken, inşaallah ileride tarım işçilerini de, Hükümetin va'di gereğince kamu sektöründe çalışan işçileri de içine alacak şekilde genişlemiş büyük bir sendikacılık hareketinin Türkiye'de nemalanmış, çiçeklenmiş olduğunu görür ve bununla, bunun kanun koyucusu sıfatıyla bu Yüksek Meclis ilelebet iftihar eder. Hürmetlerimle efendim.*¹⁷⁷⁹

Hükümet adına söz alan Devlet Bakanı ve Başbakan Yardımcısı Turhan Feyzioğlu da, Sendikalar Kanunu ve ondan biraz önce kabul edilmiş olan Toplu Sözleşme, Grev ve Lokavt Kanunu hakkındaki düşüncelerini şu kelimelerle dile getiriyordu:

“Muhterem arkadaşlarım, Anayasamızın çıkarılmasını emrettiği temel kanunlardan biri daha nihai oylama safhasına gelmiş bulunuyor. Bu kanunla ve biraz evvel oylanmış bulunan Toplu Sözleşme, Grev ve Lokavt Kanunu ile çalışma hayatımız yeni bir ma(e)rhaleye ulaşmaktadır. Bu tasarıları Anayasaya uygun olarak hazırlayan ve Yüce Meclise sunan Hükümet, Türk işçisinin ve iş vereninin olgunluğuna itimadını belirtmiştir. Yine Hükümet sosyal adaletin Batılı anlamda, hür ve demokratik bir nizam içinde gerçekleştirilmesi ülküsüne inanmıştır. Tasarı maddelerini daha da olgunlaştırarak kabul buyuran Yüksek Meclisin de aynı inançta olduğu aşikârdır.

Demokratik nizam bir sorumluluk rejimidir. Sendikalar Kanunu ve Toplu Sözleşme, Grev ve Lokavt Kanunu işçilerimize, iş verenlerimize yeni bir demokratik düzen içerisinde bugünkünden daha büyük sorumluluklar yüklemektedir. Her hakkın bir vazifeyle birlikte yürümesi hukukun temel ilkelerindendir. Batı demokrasilerindeki serbestlik içinde teşkilatlanmak ve menfaatlerini korumak yetkisini elde eden işçi ve iş verenlerimiz, toplu sözleşme masasına oturacak olan ve haklarını kanun çerçevesinde kullanacak olan taraflar, yeni hak ve sorumluluklarına hiç şüphesiz lâyık olacaklardır. Bu suretle yıllardan beri gerçekleştirilmeyen sosyal hakları Batılı ölçülerle gerçekleştirmek yeni Anayasamıza ve bu Anayasaya göre kurulmuş olan Yüksek Meclis ile ondan kuvvet alan Hükümete nasip olmaktadır.

Bu kanunlar sosyal haklara ve Türk işçisine gerçekten inanmanın zaferidir. Bu kanunlar; hürriyet içinde âdil bir içtimai nizam kurma dâvasını samimiyetle benimsiyenlerin zaferidir.

¹⁷⁷⁹ M. M. Tutanak Dergisi, Dönem; 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 2, Cilt: 16, Birleşim: 78, (26.04.1963), ss. 539-540.

Teşebbüsün ve emeğin hakkını dengeli şekilde değerlendiren bu kanunların, yeni bir düzene kavuşan çalışma hayatımıza, milletimize ve memleketimize faydalı olmasını dilerim. Saygılarımla.” ¹⁷⁸⁰

D. Millet Meclisinin Kabul Ettiği Metinde Cumhuriyet Senatosunun Bazı Değişiklikler Yapması ve Teklifin Yeniden Millet Meclisinde Ele Alınıp Kanunlaşması

Millet Meclisinin kabul ettiği metin, Cumhuriyet Senatosunda da bir Geçici Komisyon tarafından incelenmiş ve Anayasa ve Adalet, Sosyal İşler ve Bütçe Komisyonlarından kurulu bu Geçici Komisyonun hazırladığı rapor¹⁷⁸¹, 28 Haziran 1963 tarihli 82. Birleşiminde Cumhuriyet Senatosu Genel Kurulunda görüşülmeye başlanmıştı¹⁷⁸². Cumhuriyet Senatosundaki görüşmeler, 4 Temmuz 1963 tarihli 86. Birleşimde tamamlanmış ve Millet Meclisinden gelen metin, bazı değişikliklerle kabul edilmişti¹⁷⁸³.

Cumhuriyet Senatosunda değiştirilerek kabul edilen hükümlerin, Anayasanın 92. maddesi uyarınca Millet Meclisince yeniden ele alınması gerektiğinden, Cumhuriyet Senatosunun değiştirerek kabul ettiği metin, Millet Meclisi Başkanlığınca, teklif ve tasarımı daha önce incelemiş olan Geçici Komisyona gönderilmişti¹⁷⁸⁴. Millet Meclisi Geçici Komisyonu, Cumhuriyet Senatosunca yapılan değişikliklerin bir kısmının kabulünü, bir kısmının ise reddini önermiş¹⁷⁸⁵ ve bu doğrultuda, Cumhuriyet Senatosunda değiştirilen hükümleri yeniden görüşen Millet Meclisi Genel Kurulu da bu değişikliklerin bazılarını kabul etmeyince, kabul edilmeyen bu hükümler için Millet Meclisi ve Cumhuriyet Senatosundan seçilen eşit sayıda üyelerden oluşan bir

¹⁷⁸⁰ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem; 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 2, Cilt: 16, Birleşim: 78, (26.04.1963), ss. 540-541.

¹⁷⁸¹ Cumhuriyet Senatosu S. Sayısı: 161, “Sendikalar kanunu teklif ve tasarısının Millet Meclisince kabul olunan metni ve Cumhuriyet Senatosu Geçici Komisyon raporu”, **C.S. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1, Toplantı: 2, Cilt: 12, Birleşim: 82’nin sonuna ekli, (28.06.1963), ss. 1-49.

¹⁷⁸² **C.S. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1, Toplantı: 2, Cilt: 12, Birleşim: 82, (28.06.1963), ss. 335-338.

¹⁷⁸³ **C.S. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1, Toplantı: 2, Cilt: 12, Birleşim: 86, (04.07.1963), s. 601, 651-653. Cumhuriyet Senatosu, 3’ü geçici olmak üzere, 27 maddede değişiklik yapmıştı. Bu maddeler için bkz. Millet Meclisi S. Sayısı: 126 ya 1 nci ek, “Bursa Milletvekili İbrahim Öktem ve 3 arkadaşının Sendikalar kanunu teklifi ve İşçi ve İş Veren Sendikaları kanunu tasarısı ve Cumhuriyet Senatosunca yapılan değişiklikler hakkında Millet Meclisi Geçici Komisyonu raporu”, **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem; 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 2, Cilt: 19, Birleşim: 114’ün sonuna ekli, (12.07.1963), s. 1.

¹⁷⁸⁴ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem; 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 2, Cilt: 19, Birleşim: 109, (05.07.1963), s. 213.

¹⁷⁸⁵ Millet Meclisi S. Sayısı: 126 ya 1 nci ek, “Bursa Milletvekili İbrahim Öktem ve 3 arkadaşının Sendikalar kanunu teklifi ve İşçi ve İş Veren Sendikaları kanunu tasarısı ve Cumhuriyet Senatosunca yapılan değişiklikler hakkında Millet Meclisi Geçici Komisyonu raporu”, **M.M. Tutanak Dergisi**, Dönem; 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 2, Cilt: 19, Birleşim: 114’ün sonuna ekli, (12.07.1963), ss. 2-5.

Karma Komisyon kurulmuştu¹⁷⁸⁶. Karma Komisyonun hazırladığı metin¹⁷⁸⁷, Millet Meclisinin 15 Temmuz 1963 tarihli 115. Birleşiminde görüşülmeye başlanmıştı¹⁷⁸⁸. Birleşimi yöneten Başkanvekili Mekki Keskin, görüşmelerin hemen başında, Anayasanın 92. maddesi uyarınca izlenecek yöntemi şu sözlerle açıklamıştı:

*“Karma Komisyon raporunu okutacağım. Madde madde okunacaktır. İttifak etmezseniz Cumhuriyet Senatosu metnini, onda da ittifak etmezseniz Millet Meclisi metnini okutup reylerinize sunacağım.”*¹⁷⁸⁹

Bu doğrultuda süren görüşmelerde, Millet Meclisi Genel Kurulu, Karma Komisyonun hazırladığı madde metinlerinin hepsini kabul ediyor ve böylece Bursa Milletvekili İbrahim Öktem ve 3 arkadaşının hazırladıkları Sendikalar Kanunu Teklifi ile Bakanlar Kurulunun hazırladığı İşçi ve İşveren Sendikaları Kanunu Tasarısı, “Sendikalar Kanunu” adı altında kanunlaşmış oluyordu¹⁷⁹⁰.

E. 15 Temmuz 1963 Tarih ve 274 Sayılı Sendikalar Kanununun Bazı Maddelerinde 17 Temmuz 1964 Tarih ve 508 Sayılı Kanunla Değişiklik Yapılması

274 sayılı Sendikalar Kanunun yürürlüğe girmesinden 5 ay sonra, 24 Aralık 1963 tarihinde, İstanbul Milletvekili Coşkun Kırca, İzmir Milletvekili Şeref Bakşık, Zonguldak Milletvekili Yusuf Ziya Yücebilgin ve Adana Milletvekili İbrahim Tekin,

¹⁷⁸⁶ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem; 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 2, Cilt: 19, Birleşim: 114, (12.07.1963), ss. 469-477. Bu Karma Komisyon, Millet Meclisi Geçici Komisyon Sözcüsü Coşkun Kırca’nın verdiği bir önerenin kabulü üzerine, anılan teklif ve tasarımı Millet Meclisinde incelemiş olan Geçici Komisyonla, Cumhuriyet Senatosunda incelemiş olan Geçici Komisyonunda seçilecek 6 şar üyeden oluşmuştu. Kırca’nın, Millet Meclisinin 12 Temmuz 1963 tarihli 114. Birleşiminde kabul edilen önergesi şöyleydi:

“Yüksek Başkanlığa

Sendikalar Kanununun iki Meclis arasındaki ihtilâflı maddelerinin Geçici Komisyonumuzla Cumhuriyet Senatosunda bu konuyla görevlendirilmiş olan Geçici Komisyon tarafından kendi üyeleri arasından seçilecek altışar milletvekili ve Cumhuriyet Senatosu üyesinden kurulu Karma Komisyonla Anayasanın 92 nci maddesi uyarınca havale edilmesini arz ve teklif ederim.” **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem; 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 2, Cilt: 19, Birleşim: 114, (12.07.1963), s. 477.

¹⁷⁸⁷ Millet Meclisi S. Sayısı: 126 ya 2 nci ek, “Bursa Milletvekili İbrahim Öktem ve 3 arkadaşının Sendikalar kanunu teklifi ve İşçi ve İş Veren Sendikaları kanunu tasarısının, Cumhuriyet Senatosunca yapılan değiştirilen ve Millet Meclisince benimsenmiyen maddeleri hakkında Karma Komisyon raporu ile Millet Meclisi, Cumhuriyet Senatosu ve Karma Komisyon metinleri”, **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem; 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 2, Cilt: 19, Birleşim: 115’in sonuna ekli, (15.07.1963), ss. 1-23.

¹⁷⁸⁸ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem; 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 2, Cilt: 19, Birleşim: 115, (15.07.1963), s. 526 vd.

¹⁷⁸⁹ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem; 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 2, Cilt: 19, Birleşim: 115, (15.07.1963), s. 527.

¹⁷⁹⁰ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem; 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 2, Cilt: 19, Birleşim: 115, (15.07.1963), s. 527-535. 15 Temmuz 1963 tarih ve 274 sayılı “Sendikalar Kanunu” için bkz, **Resmî Gazete**, 24 Temmuz 1963, Sayı: 11462; **T.B.M.M. Kanunlar Dergisi**, Dönem:1, Toplantı: 2, Cilt: 46, ss. 553-566.

hazırladıkları bir kanun teklifi ile, bazı maddî hatalar bulunduğunu ileri sürerek, Sendikalar Kanunun 20. maddesinin 4/a bendinin, 22. maddesinin 1. bendinin, 25. maddesinin 1. bendinin, 27. maddesinin 1. ve 3. fıkralarının, 31. maddesinin 10. bendinin ve Geçici 2. maddesinin düzeltilmesini önermişlerdi¹⁷⁹¹. Bu kanun teklifinin gerekçesinde şöyle denilmektedir:

“15 Temmuz 1963 tarihli 274 sayılı Sendikalar Kanunu metninde bâzı maddî hatalar mevcut bulunmaktadır. Kanunun doğru uygulanmasını sağlamak için bu maddî hataların düzeltilmesi gerekmektedir.

Teklifin 1 nci maddesi ile Sendikalar Kanununun 20 nci maddesinin 4/a bendi daha vazıh hale getirilmiştir.

Teklifin 2 nci maddesi ile aynı kanunun 22 nci maddesinin ilk bendinin unutulmuş olan numarası ilâve edilmektedir.

Teklifin 3 ncü maddesi ile aynı kanunun 25 nci maddesinin ilk bendinin unutulmuş olan numarası ilâve edilmektedir.

Teklifin 4 ncü maddesi ile aynı Kanunun 27 nci maddesinin 3 ncü fıkrasında vaz’olunan mal bildirimi yüküminin, sadece sendika yöneticilerine değil, şube gibi alt kademe yöneticileriyle üst teşekkül yöneticilerine de uygulanması sağlanmaktadır.

Teklifin 5 nci maddesi ile aynı Kanunun 27 nci maddesinin 3 ncü fıkrasında yer alan süre (ki ilk fıkrasında yer alan sürenin aynı olmalıdır.) söz konusu ilk fıkradaki süre ile eşit hale getirilmektedir.

Teklifin 6 ncı maddesi ile aynı kanunun 31 nci maddesinin 10 ncu bendi iki fıkraya bölünmektedir.

Teklifin 7 nci maddesi ile aynı Kanunun 2 nci geçici maddesinde yapılan atıfta mevcut bir maddî hata düzeltilmektedir.

*Teklifin 8 ve 9 ncu maddeleri yürütme maddeleridir.”*¹⁷⁹²

Söz konusu teklif, 25 Aralık 1963 tarihinde Millet Meclisi Başkanlığınca Çalışma Komisyonuna havale edilmiş¹⁷⁹³ ve teklifi inceleyen Çalışma Komisyonunun teklifte önerilen düzenlemeler üzerinde bazı değişiklikler yaparak hazırladığı rapor¹⁷⁹⁴, 12

¹⁷⁹¹ Millet Meclisi S. Sayısı: 586, “İstanbul Milletvekili Coşkun Kırca, İzmir Milletvekili Şeref Bakşık, Zonguldak Milletvekili Yusuf Ziya Yücebilgin ve Adana Milletvekili İbrahim Tekin’in Sendikalar Kanunun 20 nci maddesinin 4/a bendinin, 22 nci maddesinin 1 nci bendinin, 25 nci maddesinin 1 nci bendinin, 27 nci maddesinin 1 nci ve 3 ncü fıkralarının, 31 nci maddesinin 10 ncu bendinin ve 2 nci geçici maddesinin düzeltilmesi hakkında kanun teklifi ve Çalışma Komisyonu raporu”, **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem; 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 3, Cilt: 30, Birleşim: 96’nın sonuna ekli, (30.04.1964), s. 1.

¹⁷⁹² **A.k.**, s. 1.

¹⁷⁹³ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem; 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 3, Cilt: 24, Birleşim: 19, (25.12.1963), s. 4.

¹⁷⁹⁴ Millet Meclisi S. Sayısı: 586, “İstanbul Milletvekili Coşkun Kırca, İzmir Milletvekili Şeref Bakşık, Zonguldak Milletvekili Yusuf Ziya Yücebilgin ve Adana Milletvekili İbrahim Tekin’in Sendikalar Kanunun 20 nci maddesinin 4/a bendinin, 22 nci maddesinin 1 nci bendinin, 25 nci maddesinin 1 nci bendinin, 27 nci maddesinin 1 nci ve 3 ncü fıkralarının, 31 nci maddesinin 10 ncu bendinin ve 2 nci geçici maddesinin düzeltilmesi hakkında kanun teklifi ve Çalışma Komisyonu raporu”, **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem; 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 3, Cilt: 30, Birleşim: 96’nın sonuna ekli, (30.04.1964), ss. 2-6.

Şubat 1964 tarihinde Millet Meclisi “Gelen Kâğıtlar”da yayımlanmış ve gündemdeki yerini almıştı¹⁷⁹⁵.

Teklifin Millet Meclisinde görüşülmeye başlandığı 30 Nisan 1964 tarihli 96. Birleşimde, Çalışma Bakanı Bülent Ecevit ve Çalışma Komisyonu Sözcüsü İzmir Milletvekili Şeref Bakşık tarafından verilen bir önerge ile, 274 sayılı Sendikalar Kanununun uygulamasında karşılaşılan sorunları çözebilmek için, bu Kanunda bazı değişiklikler öngören teklifin ve o teklifi değerlendirmiş olan Çalışma Komisyonu Raporunun, bütün işlere takdimen, öncelik ve ivedilikle görüşülmesi istenmişti. Millet Meclisi Genel Kurulunca 30 Nisan 1964 tarihli 96. Birleşimde kabul edilen bu önergede şöyle denilmektedir:

“Yüksek Başkanlığa

Bilhassa bundan sonraki uygulama bakımından önemli bâzı maddî hataların düzeltilmesini öngören gündemin V/B kısmının 84 ncü maddesinde yer alan Sendikalar Kanununun 20 nci maddesinin 4/a bendinin, 22 nci maddesinin 1 nci bendinin, 25 nci maddesinin 1 nci bendinin 27 nci maddesinin 1 nci ve 3 ncü fıkralarının, 31 nci maddesinin 10 ncu bendinin ve 2 nci geçici maddesinin düzeltilmesi hakkındaki kanun teklifi ile gündemin aynı kısmının 86 ncı maddesinde yer alan Toplu İş Sözleşmesi, Grev ve Lokavt Kanununun 7 nci maddesinin 2 nci bendinin 1 nci fıkrasının 2 nci cümlesinin çıkarılması, 11 nci maddesinin 1 nci fıkrasının, 19 ncu maddesinin 2 nci bendinin 5 nci fıkrasının, 20 nci maddesinin 12 nci bendinin, 25 nci maddesinin (c) bendinin 1 nci fıkrasının, 62 nci maddesinin 2 nci fıkrasının ve 2 nci geçici maddesinin değiştirilmesi hakkındaki kanun teklifinin diğer bütün işlere takdimen öncelik ve ivedilikle görüşülmesini arz ve teklif ederiz.

Çalışma Bakanı

Bülent Ecevit

Çalışma Komisyonu Sözcüsü

İzmir Şeref Bakşık”¹⁷⁹⁶

İstanbul Milletvekili Coşkun Kırca ve arkadaşlarının, Çalışma Komisyonunca bazı hükümleri değiştirilmiş olan teklifi, Millet Meclisi Genel Kurulunun 30 Nisan 1964 tarihli 96. Birleşiminde görüşülmüş ve 5 Mayıs 1964 tarihli 97. Birleşiminde oylanıp kabul edilmişti¹⁷⁹⁷.

Millet Meclisinin kabul ettiği metin, Cumhuriyet Senatosu Sosyal İşler Komisyonunda değerlendirilmiş ve bu Komisyon, Millet Meclisinin kabul etmiş olduğu metinde, yalnızca bildiri sözcüğünü, bildirim şeklinde düzeltilmiş, bunun

¹⁷⁹⁵ M. M. Tutanak Dergisi, Dönem; 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 3, Cilt: 26, Birleşim: 53, (12.02.1964), s. 554.

¹⁷⁹⁶ M. M. Tutanak Dergisi, Dönem; 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 3, Cilt: 30, Birleşim: 96, (30.04.1964), ss. 159-160.

¹⁷⁹⁷ M. M. Tutanak Dergisi, Dönem; 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 3, Cilt: 30, Birleşim: 96, (30.04.1964), ss. 159-160, 160-162, 163, 198-201; Birleşim: 97, (05.05.1964), ss. 205, 253, 258-261.

dışında tüm metni aynen benimsemişti¹⁷⁹⁸. Sosyal İşler Komisyonunun bu doğrultuda hazırladığı rapor; Cumhuriyet Senatosunca, 16 Temmuz 1964 tarihli 88. ve 17 Temmuz 1964 tarihli 89. Birleşimde görüşülmüş ve kabul edilmişti¹⁷⁹⁹. Böylece, Millet Meclisinin metni, Cumhuriyet Senatosunca da aynen kabul edildiği için, teklif kanunlaşmış oluyordu. 17 Temmuz 1964 tarih ve 508 sayılı bu Kanun, 1 Ağustos 1964 tarihli Resmî Gazetede yayımlanmıştı¹⁸⁰⁰.

¹⁷⁹⁸ Cumhuriyet Senatosu S. Sayısı: 476, “15 Temmuz 1963 tarihli ve 274 sayılı Sendikalar Kanununun bazı maddelerinin değiştirilmesi hakkında kanun tasarısının Millet Meclisince kabul edilen metni ve Cumhuriyet Senatosu Sosyal İşler Komisyonu raporu”, **C.S. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1, Toplantı: 3, Cilt: 21, Birleşim: 88’in sonuna ekli, (16.07.1964), ss. 1-5.

274 sayılı Sendikalar Kanununun bazı maddelerinde değişiklik yapılmasını öneren Kanun teklifinin Millet Meclisince kabul edilen 4. maddesinde şöyle denilmekteydi,

“15 Temmuz 1963 tarihli ve 274 sayılı Sendikalar Kanununun 27 nci maddesinin 1 nci fıkrası aşağıdaki şekilde değiştirilmiştir:

‘Bu kanuna göre kurulan meslekî teşekküller ile bunların şube ve temsilcilerinin başkan ve yönetim kurulu üyeleri, bu göreve seçildikten sonra üç ay içinde, kendilerinin, eşlerinin ve velâyetleri altındaki çocuklarının malik bulundukları malları ve gelirleri gösteren bir bildirim noterliğe tevdi etmek zorundadırlar. Bildirinin verildiğine dair noterlikten alınacak belgeler denetçilere verilir. Bu belgenin hangi noterlikçe verildiği, tarihi ve numarası yönetim kurulu karar defterinin özel bir sayfasına kaydolunur.’

Cumhuriyet Senatosu Sosyal İşler Komisyonu, bu maddede yer alan “Bildirinin verildiğine dair noterlikten alınacak belgeler...” cümlesindeki “Bildirinin” sözcüğünün, “Bildirim” olması gerektiğini ileri sürerek, bu yanlış yazımın düzeltilmesini önermişti. Sosyal İşler Komisyonu, bu düzeltmeyi yapmasının gerekçesini raporunda şöyle açıklıyordu:

“Teklifin gerekçesinde belirtilen hususular Komisyonumuzca da benimsendi

Ancak; 4 ncü maddesi ile değiştirilmek istenen aynı kanununun 27 nci maddesinin ilk fıkrasının ikinci cümlesinde geçen ‘bildiri’ kelimesinin ‘bildirim’ olması icap ettiği. Anayasa sözlüğünde de ‘bildirim’ olarak geçtiği mülâhazasıyla bu cümle redaksiyon bakımından, ‘Bildirim verildiğine dair noterlikten alınacak belgeler denetçilere verilir’ şeklinde düzeltilerek teklif Millet Meclisi Genel Kurulunca kabul edilen şekli ile aynen kabul edilmiştir.” Bkz. yukarıda künyesi verilen C. Senatosu S. Sayısı: 476, s. 1, 4.

¹⁷⁹⁹ Sosyal İşler Komisyonu Raporunu görüşen Cumhuriyet Senatosu Genel Kurulunun, 16 Temmuz 1964 tarihli 88. Birleşiminde, her ne kadar, Millet Meclisinin kabul ettiği metindeki “bildiri” sözcüğünün “bildirim” olarak değiştirilmesi, Millet Meclisi metninin değiştirilerek kabulü olarak görülüp açık oya başvurulması gerektiği düşünülmüşse de [C.S. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 3, Cilt: 21, Birleşim: 88, (16.07.1964), s. 537]; Raporun görüşülmesine devam edilen 17 Temmuz 1964 tarihli 89. Birleşimde, bu husus, sadece maddi bir hatanın düzeltilmesi olarak değerlendirilmiş ve bu nedenle yeniden Millet Meclisine gönderilmesi gerekmeyeceğinden, açık oya başvurulmasından da vazgeçilmişti. Böylece, Millet Meclisinin metni aynen kabul edilmiş sayılıyor ve teklif kanunlaşmış oluyordu. 89. Birleşimi yöneten Başkanvekili İhsan Hamit Tigr̈el’in, bu gelişmeyi açıklayan ve teklifin kanunlaştığını bildiren sözleri Cumhuriyet Senatosu tutanaklarında şöyle yer almıştı:

“BAŞKAN – Efendim, dünkü Birleşimde 15 Temmuz 1963 tarihli ve 274 sayılı Sendikalar Kanununun bazı maddelerinde değişiklik yapılması hakkındaki Kanunun dördüncü maddesinde değişiklik vardır. Açık oya konulacak denilmiŖse de bu(nun) sadece bir maddi hatadan ibaret olduğu anlaşılmıştır. ‘bildiri’ yerine ‘bildirim’ yazılmıştır. Bir harf değişikliğinden ibarettir.

Tasvibinize arz ediyorum. Kabul edenler... Etmeyenler... Kabul edilmiş ve açık oylamaya gidilmesine lüzum hâsıl olmamıştır. Tasarının tümünün görüşülmesi bitmiş ve tasarı kanunlaşmıştır. Memlekete hayırlı olsun.” C.S. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 3, Cilt: 21, Birleşim: 89, (17.07.1964), s. 557.

¹⁸⁰⁰ Resmî Gazete, 1 Ağustos 1964, Sayı: 11769; T.B.M.M. Kanunlar Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 3, Cilt: 47, ss. 1255-1257.

10- Toplu İş Sözleşmesi, Grev ve Lokavt Kanunu (15 Temmuz 1963 tarih ve 275 sayılı Kanun)

A. Anayasadaki Düzenleme

“Millet Meclisi Başkanının Başkanlığı Altında, Hükûmet Temsilcileri ile TBMM’deki Siyasî Parti Grupları ve Bağımsızlarla, Cumhuriyet Senatosundaki Tabii Üyelerin ve Cumhurbaşkanı Seçilen Üyelerin Temsilcilerinden Oluşan Kurul”ca hazırlanan ve Anayasanın Geçici 7. maddesi uyarınca TBMM’nin ilk toplantısından başlayarak belirli bir süre içinde çıkarılması gereken kanunları gösterir Raporda yer almamakla birlikte¹⁸⁰¹, 1961 Anayasasında öngörülen yeni düzenlemelerden biri, toplu iş sözleşmesi ve grev hakkı idi.

1961 Anayasasının, pozitif statü haklarını düzenleyen “Sosyal ve İktisadi Haklar ve Ödevler” başlıklı Üçüncü Bölümünde yer alan bir diğer hak, 47. maddede ifadesini bulan, “Toplu sözleşme ve grev hakkı” idi. Anayasanın “*Toplu sözleşme ve grev hakkı*” kenar başlıklı 47. maddesinde, aynen şöyle denilmekteydi:

“İşçiler, işverenlerle olan münasebetlerinde, iktisadî ve sosyal durumlarını korumak veya düzeltmek amacıyla toplu sözleşme ve grev haklarına sahiptirler.

Grev hakkının kullanılması ve istisnaları ve işverenlerin hakları kanunla düzenlenir.”

Anayasada, bu hükmün gerekçesi de şöyle belirtilmişti¹⁸⁰²:

“İşçilerin toplu sözleşme hakkı, bilhassa memleketimizde uzun zaman münakaşa konusu olduğundan, bu hakkın Anayasa ile tanınması uygun düşmektedir. Grev hakkı ise, artık Anayasalara giren bir sosyal ve iktisadî hak olarak genel surette kabul edilmektedir. Memleketimizde de gerek siyasî partiler, gerek basın ve ilim muhiti, grev hakkını prensip itibarıyla demokratik nizamın zarurî kıldığı bir hak olarak tanımlamaktadırlar. Bu hakkın siyasî maksatlarla kullanılabilmesi ihtimalinin yarattığı endişeleri mübalağa etmemek gerekir. Esasen, tasarıda yer alan ‘işverenlerle olan münasebetlerinde iktisadî ve sosyal durumlarını korumak veya düzeltmek maksadıyla’ kaydı, siyasî grevlerin caiz olmadığını göstermektedir.

Grev hakkı, bilhassa memleketimiz gibi ona tamamen yabancı olan toplumlarda ancak bazı kayıt ve şartlarla kabul edilebileceğinden, ikinci fıkra bu hakkın düzenlenmesini ve istisnalarını kanuna bırakmıştır.

Lokavt hakkı da, mahiyetinden doğan farklılıklar hariç, grev hakkına muvazi olarak kanunla düzenlenecektir. Ancak, bunun bir insan hakkı olarak Anayasada zikredilmesi için bir sebep yoktur. Nitekim, diğer anayasalarda da durum böyledir.”

¹⁸⁰¹ M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 2, Cilt: 21, Birleşim: 137, (13.09.1963), ss. 305-307.

¹⁸⁰² Kâzım Öztürk, Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, Cilt: II, s. 2053.

B. Toplu Sözleşme ve Grev Hakkının Bir Kanun İle Düzenlenmesi Gereği ve Bu Konuda Bakanlar Kurulunca Bir Tasarı Hazırlanması

Her ne kadar, 4 Ekim 1926 tarihinde yürürlüğe girmiş olan 22 Nisan 1926 tarih ve 818 sayılı Borçlar Kanununun “Hizmet Akdi”ni düzenleyen 10. Babının 316. ve 317. maddelerinde, “Toplu Sözleşme” hakkını karşılayabilecek olan “Umumî Mukavele” kurumu düzenlenmiş idiyse de¹⁸⁰³, sendikal faaliyetlerin gelişmemiş olmasının ve grev hakkı ile lokavta yer veren yasal bir düzenlemenin bulunmamasının da etkisiyle, Borçlar Kanunundaki “Umumî Mukavele” kurumunun işlevsel olduğu söylenemezdi¹⁸⁰⁴. Kaldı ki, Anayasanın öngördüğü grev hakkının kullanılmasını belirleyen bir yasal düzenlemenin olmaması bir yana; tam aksine, mevcut kurallar, grevi her durumda bir suç olarak öngörüyor ve yaptırıma bağlıyordu¹⁸⁰⁵. Bu nedenle,

¹⁸⁰³ 4 Ekim 1926 tarihinde yürürlüğe girmiş olan 22 Nisan 1926 tarih ve 818 sayılı Borçlar Kanununun Umumi Mukavelenin nasıl yapılacağını öngören 316. maddesinde şöyle denilmektedir:

“Madde 316 - İş sahibi kimselerin veya cemiyetlerinin, işçilerle veya cemiyetlerle yaptıkları mukavelede hizmete mütaallik hükümler vazolunabilir.

Bu umumi mukavele, tahriri olmadıkça muteber değildir.

Alâkadarlar bu mukavelenin müddetinde ittifak edemezlerse, bir sene mürrurundan sonra altı aylık müddet için yapılacak bir ihbar ile her zaman mukaveleyi feshedebilirler.”

Umumi Mukavelenin hükümlerini gösterir 317. madde ise şöyleydi:

“Madde 317 - Umumi bir mukavele ile bağlı bulunan iş sahipleriyle işçiler arasında yapılacak hususi hizmet akitlerinin, umumi mukaveleye muhalif hükümleri bătıldır.

Bu bătıl hükümlerin yerine, umumi mukaveleye hükümleri kaim olur.” Borçlar Kanunun sözü geçen hükümleri için bkz. Cevdet Yavuz, **Medeni Kanun, Tatbikat Kanunu, Borçlar Kanunu**, İkinci Baskı, Beta Yayınevi, İstanbul, 1990, s. 539.

¹⁸⁰⁴ Borçlar Kanununda düzenlenen “Umumi Mukavele” için, bkz. Ferit H. Saymen, **Türk İş Hukuku**, Hak Kitabevi, İstanbul, 1954, ss. 366-380. Borçlar Kanunundaki bu hükümler dışında, 20 Şubat 1947 tarih ve 5018 sayılı İşçi ve İşveren Sendikaları ve Sendika Birlikleri Kanununun 4. maddesinin A Bendinde de, sendikaların, üyeleri adına bu tür “genel sözleşmeler” akdedebilecekleri öngörülmektedir.

¹⁸⁰⁵ Gerçekten, 8 Haziran 1936 tarih ve 3008 sayılı İş Kanununun 72. maddesinde grev yasaklanıyor, 73. maddesinde de, hangi durumların, yasaklanan grevden sayılacağı hükmüne bağlanıyordu. Aynı Kanunun 126-132. maddelerinde ise, greve katılanlarla, öncülük yapanlara uygulanacak yaptırımlar belirtilmişti. Her ne kadar, bu Kanunun grevi yasaklayan 72. madde hükmü, 1961 Anayasasının grevi bir hak olarak öngören 47. maddesine aykırı olduğu gerekçesiyle, Anayasa Mahkemesinin 6 Mart 1963 tarih ve Esas 1962/280, Karar 1963/51 sayılı Kararı ile iptal edilmişse de; Anayasa Mahkemesi, Anayasanın 152. maddesine dayanarak, iptal kararının yürürlüğe girişini 6 ay ertelemişti (Anayasa Mahkemesinin sözü edilen iptal kararı için bkz. **Resmî Gazete**, 16 Mayıs 1963, Sayı: 11404; **Anayasa Mahkemesi Kararlar Dergisi**, Sayı: 1, Ankara, 1971, ss. 115-121). Ayrıca, 1926 tarihli Türk Ceza Kanununun “İş ve Çalışma Aleyhindeki Cürümler” kenar başlıklı 201. maddesinin, 2. fıkrasında da, *“Her kim cebir ve şiddet veya tehdit ile gerek işçiyi ve gerek ticaret ve sanat sahiplerini veya işverenleri yevmiyeleri azaltıp çoğaltmaya yahut evvelce kabul edilen şartlardan başka şartlar altında mukaveleler kabulüne icbar etmek maksadıyla bir işin tatiline veya nihayet bulmasına sebebiyet verir veya tatilin devamına âmîl olursa sekiz aydan beş seneye kadar hapis cezası ile cezalandırılır”* denilerek, bu yönde işin tatili bir suç olarak belirlenmekteydi. Aynı şekilde, 20 Şubat 1947 tarih ve 5018 sayılı İşçi ve İşveren Sendikaları ve Sendika Birlikleri Hakkında Kanunun 7. maddesinde de, sendikaların üyelerini greve teşvik etmeleri ve greve teşebbüs etmeleri yasaklanmış ve bu gibi fiiller sendikalar için kapatılma sebebi olarak öngörülmüştü. Çeşitli kanunlardaki grev yasağına ilişkin düzenlemeler için bkz. Turhan Esener, **İş Hukuku**, Yeniden Gözden Geçirilmiş 3. Bası, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, No.

Millet Meclisinin 12. Dönemi içinde, Anayasadaki bu hakkı düzenlemek amacıyla, Çalışma Bakanlığınca bir kanun taslağı hazırlanmıştı ve Bakanlar Kurulunca 29 Ağustos 1962 tarihinde benimsenen bu taslak, “Toplu Sözleşme, Grev ve Lokavt Kanunu Tasarısı” olarak, 31 Ağustos 1962 tarihinde, Başbakan İsmet İnönü’nün imzasıyla Millet Meclisi Başkanlığına sunulmuştu¹⁸⁰⁶. Adı geçen Tasarının gerekçesinde şöyle deniliyordu:

“Bu tasarı Anayasamızın toplu sözleşme ve grev haklarından bahseden 47 nci maddesine dayanılarak kaleme alınmıştır.

Tasarının düzenlediği müesseseler şöyle sıralanabilir:

1. *Toplu sözleşme,*
2. *Uzlaştırma,*
3. *Grev ve lokavt,*
4. *Kanuni ve özel tahkim.*

1. Toplu sözleşme:

Bilindiği üzere toplu sözleşmeler iş hayatında uzun süreli olarak dirlik ve durulmayı sağlayan ve toplu uyuşmazlıklar ve çekişmeleri gideren bellibaşlı belgelerdendir.

Toplu sözleşme sistemleri, sanayide, işçi ve iş veren münasebetlerinde meşru hukuki bir düzen kurulmasını güden bir rejimdir. Bu yoldan tarafların karşılıklı birbirine saygı göstermeleri sağlanmakta ve emek unsuru kadar sermaye ve teşebbüs çabalarının da saygıya değer olduğu kabul edilmektedir.

Öte yandan toplu sözleşmeler iş hukukunun en önemli ve en zengin kaynaklarından birini teşkil eder; iş hukukuna yeni bir biçim verilirken kanun koyucuların ilham alacakları önemli belgeler arasında yer alır.

Şu noktayı da belirtmek yerindedir ki, toplu sözleşmeler iş hayatında çeşitli teşebbüs erbabının ücretler üzerinde baskı yaparak kötü bir rekabet kurmalarına engel olur. Öyle ki, Batı Dünyasında bütün sanayiciler durulmuş ve tek düzen maliyet hesaplarına yer hazırladığı için toplu sözleşme sistemini benimsemiş bulunmaktadır. Bu rejimde sanayici rakibinin de aynı nitelikteki işçilere aynı ücretleri ödemek durumunda olduğunu bilmekte ve öylelikle çeşitli işletmeler arasındaki rekabet, daha çok, kuruluş, ilkel maddelerin satın alınması, rasyonalizasyon, sürüm ve saire gibi başka alanlarda olmaktadır.

432, Ankara, 1978, s. 591-592; Melda Sur, **Grev Kavramı, Türk ve Fransız Hukuku Açısından Karşılaştırmalı İnceleme**, Dokuz Eylül Üniversitesi Yayınları, İzmir, 1987, ss. 22-28; Ünal Narmancı, **Grev**, Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayını, No. 14, Ankara, 1990, ss. 37-38; Ahmet Makal, **Ameleden İşçiye, Erken Cumhuriyet Dönemi Emek Tarihi Çalışmaları**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2007, ss. 267-318; Kemal Oğuzman, **Hukukî Yönden Grev ve Lokavt**, Yeniden İşlenmiş ve Genişletilmiş 2. Bası, İstanbul, 1967, ss. 16-19.

¹⁸⁰⁶ Millet Meclisi S. Sayısı: 132, “Toplu Sözleşme, Grev ve Lokavt kanunu tasarısı ve Geçici Komisyon ve Plân Komisyonları raporları”, **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 2, Cilt: 16, Birleşim: 74’ün sonuna ekli, (17.04.1963), s. 1.

Onun içindir ki, iktisadi bakımdan gelişmiş bütün memleketlerde sanayi hayatı toplu sözleşmelerden kurulu bir sisteme dayanmaktadır.

Memleketimizde, toplu sözleşmeler Borçlar Kanununun 316 ve 317 nci maddeleri ile (Umumi mukavele) adı altında kanuni bir düzene bağlanmıştır. Uygulamada bu sistemin gelişmediği görülmektedir. Bunda hiç şüphesiz sendika hareketlerinin gelişmemiş olmasının büyük bir etkisi vardır. Ancak bu, önemli olmakla beraber sebeplerden birini teşkil eder. Bu sebepler arasında toplu sözleşmenin grev ve lokavt ile teşhiz edilmemiş bulunması ve iki madde içinde kalan Borçlar Kanununun bu müesseseyi gerekli hükümlerle takviye etmemiş olması da söylenebilir. Nitekim Borçlar Kanunumuzun memleketi olan İsviçre’de sendika hayatı tamamiyle gelişmiş olduğu halde toplu sözleşme özel bir kanunla yeni baştan düzenlenmiştir.

Biz de Borçlar Kanununun yukarda belirtilen maddeleri ile yetinmiyerek çeşitli yabancı memleketler mevzuatından ve bu arada özellikle İsviçre Toplu İş Mukavelesi Kanunundan yararlanarak toplu sözleşmeyi, memleketimizin ekonomik, sosyal ve politik bünyesine uygun bir şekilde özel bir kanunun mevzuu halinde düzenlemeyi uygun bulduk.

2. Uzlaştırma:

Uzlaştırma toplu iş uyuşmazlıklarında taraflar arasında bir karara varılmasına yardım etmek üzere uyuşmazlığa tarafsız üçüncü bir kişinin katılmasıdır. Bu mekanizmanın amacı taraflar arasında bir anlaşma sağlamaktır.

Bu anlaşma isteğe bağlı olup tarafları bu mekanizma anlaşmaya zorlayamaz. Tasarının kabul ettiği sisteme göre toplu iş uyuşmazlığı, uzlaştırma mekanizması içinde müsbet veya menfi bir sonuca bağlanmadıkça taraflar kanuni tahkim, grev ve lokavta başvuramazlar.

3. Grev ve lokavt:

Tasarının 4 ncü Bölümü grev ve lokavta ayrılmıştır. Tasarıda grev ve lokavt haklarının kullanılmasıyla istisnaları Anayasamızın 47 nci maddesi ve gerekçesinin ışığı altında düzenlenmiş bulunmaktadır.

Grev ve lokavtın hedef ve amacı toplu sözleşme yapılmasını sağlamaktan ibaret bulunduğuna göre toplu sözleşmenin bağıtlı taraflarını teşkil edebilecek durumda olmıyanlar için grev ve lokavt hakkının kullanılmasının bahis konusu olmaması icabeder.

Ancak tasarı, toplu sözleşmenin bağıtlı taraflarını teşkil edebilecek durumda olanları, istisna hükmüne tâbi olup olmadıklarına göre, iki kategori içinde mütalâa etmektedir:

A) İstisna hükmüne tâbi olanlar; grev ve lokavttan menedilmiş oldukları için özel veya kanuni tahkim sistemleri içinde toplu sözleşme yapma imkânına sahip kılınmışlardır.

B) *İstisna hükmünün dışında kalanlar, tasarıda yazılı usul ve merasime uymak kaydı ile, grev ve lokavt haklarını kullanmakta serbest bırakılmışlardır.*

4. *Özel ve kanuni tahkim:*

*Bu iki sistemin kabul sebepleri yukarda belirtilmiş olduğundan ayrıca açıklama yapılmamıştır.”*¹⁸⁰⁷

Bakanlar Kurulunun hazırladığı Tasarı, dokuz bölüm halinde 61 maddeden oluşmaktaydı ve Birinci Bölümü, “*Toplu Sözleşme*”ye; İkinci Bölümü, “*Toplu Görüşme ve Toplu Sözleşme Yapılması*”na; Üçüncü Bölümü, “*Uyuşmazlık ve Uzlaştırma*”ya; Dördüncü Bölümü, “*Grev ve Lokavt*”a; Beşinci Bölümü, “*Tahkim*”e; Altıncı Bölümü, “*Çeşitli Hükümler*”e; Yedinci Bölümü, “*Cezai Hükümler*”e; Sekizinci Bölümü, “*Geçici Hükümler*”e ve nihayet Dokuzuncu Bölümü, “*Son Hükümler*”e ayrılmıştı¹⁸⁰⁸.

Tasarının 1. maddesinde, işverenlerle veya işveren sendikalarıyla toplu sözleşme yapma yetkisi, sadece işçi sendikalarına tanınmış bulunmaktaydı. Bir diğer deyişle, sendika adı altında bir tüzel kişiliğe sahip olmayan işçi gruplarının bir toplu sözleşme yapabilmesi mümkün olamayacaktı¹⁸⁰⁹. Beri yandan, Tasarı, 22 Nisan 1926 tarih ve 818 sayılı Borçlar Kanununun, “*Umumî Mukavele*” kurumunu düzenleyen 316 ve 317. maddelerinin ilgasını da hükme bağladığından¹⁸¹⁰; tüzel kişiliğe sahip olmayan işçi grupları, Borçlar Kanununun bu hükümlerine dayanarak toplu iş sözleşmesi yapamayacaktı¹⁸¹¹.

¹⁸⁰⁷ A.k., ss. 1-2.

¹⁸⁰⁸ A.k., ss. 2-9.

¹⁸⁰⁹ Tasarının 1. maddesinde şu hüküm yer almaktaydı:

“MADDE 1.- A) İş verenler veya iş veren sendikalarıyla işçi sendikaları arasında iş bağitlarının yapılması, konusu ve bitimi ile ilgili hükümleri birlikte tesbit etmek amacı ile yapılan sözleşmelere toplu sözleşme denir.

B) Toplu sözleşme, iş verenlerle işçiler arasındaki münasebetlerle ilgili olmak şartıyla, birinci fıkra da gösterilen şartlardan başka hükümleri de kapsayabilir.

C) Toplu sözleşme, bağıtlı tarafların karşılıklı hak ve borçlarını (A) ve (B) fıkralarında gösterilen şartların kontrol ve uygulamasını da düzenleyebilir.” Bkz. A.k., s. 20.

Tasarının 1. maddesinin, toplu sözleşme yapmak yetkisinin neden yalnızca işçi sendikalarına tanınmış olduğunu açıklayan gerekçesinde şöyle denilmektedir:

“...Birçok memleketlerde halen yürürlükte bulunan ve toplu Sözleşmenin tarifini yapan kanunların pek çoğu tüzel kişiliği olmyan ve bu yüzden hak kazanmaya ve borç yüklenmeye ehil bulunmyan teşkilâtlanmamış işçi gruplarını toplu Sözleşmede taraf olarak kabul etmemektedir. Biz de hüküm ve müesseselerinden yararlandığımız memleketlerin mevzuatını örnek alarak ve işçi sendikalarının gelişip serpilmesine yapacağı etkiyi göz önünde tutmak suretiyle yalnız işçi sendikalarına bu hakkın tanınmasını uygun bulduk.” Bkz. A.k., s. 3.

¹⁸¹⁰ Tasarının, Borçlar Kanunundaki 316. ve 317. maddelerin kaldırıldığını söyleyen 59. madde hükmü şöyleydi:

“MADDE 59.- Borçlar Kanununun 316 ve 317 nci maddeleriyle 3008 sayılı İş Kanununun 72, 73, 74, 75, 76, 77, 79, 80, 81, 85, 86, 87, 88, 127, 128, 129, 130, 131, 132, 133, 134, 135, 136 vesözü geçen kanunun 5518 sayılı Kanunla değişik 29, 78 ve 6298 sayılı Kanunla değişik 82, 83, 84 ve 89 ncu maddeleri kaldırılmıştır.” Bkz. A.k., s. 53.

¹⁸¹¹ Tasarıda, Borçlar Kanununun bu maddelerinin kaldırılmasının gerekçesinde şöyle denilmektedir:

“Madde 59.- Bu kanunla ortadan kaldırılan kanun maddeleri gösterilmiştir.

Bilindiği üzere Borçlar Kanunumuz İsviçre Borçlar Kanunundan tercüme yoluyla iktibas

C. Toplu Sözleşme, Grev ve Lokavt Kanunu Tasarısının Millet Meclisinde Görüşülmesi

Millet Meclisi Genel Kurulunun 7 Eylül 1962 tarihli 113. Birleşiminde, Çalışma Bakanı Bülent Ecevit'in verdiği ve Tasarının, Anayasa, Adalet ve Çalışma Komisyonlarının kendi üyeleri arasından seçecekleri altışar milletvekilinden oluşan bir Geçici Komisyonca incelenmesini, sadece akçalı maddelerinin de Bütçe Komisyonunda değerlendirilmesini talep eden önergesinin kabulü üzerine, bir Geçici Komisyona gönderilmişti¹⁸¹². Ancak, 1 Kasım 1962 tarihinde, 2. Yasama Yılı (o zamanki adlandırılmasıyla Toplantı) başladığından ve İçtüzüğün 22. maddesi uyarınca, komisyonların her yasama yılında yeniden seçilmeleri gerektiğinden¹⁸¹³, Millet Meclisinin 2. Yasama Yılı'nın, 12 Kasım 1962 tarihli 4. Birleşiminde, bu Geçici Komisyonun yeniden oluşturulması kararlaştırılmıştı¹⁸¹⁴. Yeniden oluşturulan ve Başkanlığını İzmir Milletvekili Şeref Bakşık'ın yaptığı Geçici Komisyonun, 8 Mart

edilmiştir. İsviçre'de 28 Eylül 1956 tarihinde kabul edilen ve 1.1.1957 de yürürlüğe giren özel bir Kanun (LOI FEDERALE permettant d'étendre le champ d'application de la convention collective de travail) Borçlar Kanunumuzun 316 ve 317 nci maddelerine tekabül eden ve toplu sözleşmelerle ilgili olan 322 ve 323 ncü maddelerini kaldırarak yerine yeni ve daha etraflı hükümler koymuştur.

İsviçre Borçlar Kanununda yer alan bu değişiklik toplu sözleşmeleri düzenliyen kanunun bünyesi içinde yapılmış olduğundan, biz de Borçlar Kanunumuzun 316 ve 317 nci maddelerini kaldırmayı ve toplu sözleşmelere ait hükümlerle grev ve lokavta ait hükümleri hususi ve bağımsız bir nitelik taşıyan bu kanunun bünyesi içinde toplamayı uygun bulduk." Bkz. A.k., s. 9.

¹⁸¹² Çalışma Bakanı Bülent Ecevit'in, Millet Meclisi Genel Kurulunca kabul edilen önergesi şöyleydi:

"Millet Meclisi Yüksek Başkanlığına

1/273 dosya sayılı Toplu Sözleşme, Grev ve Lokavt kanunu tasarısının, yeni Anayasa gereği olan bir kanun tasarısı olması bakımından süratle kanunlaşabilmesi için, Anayasa, Adalet ve Çalışma Komisyonlarının Anayasanın 85 nci maddesi uyarınca kendi üyeleri arasından seçecekleri altışar milletvekilinden kurulu bir Geçici Komisyona, ivedilikle görüşülmek üzere, havalesini ve yalnızca akçalı maddelerinin, tasarı Geçici Komisyondan çıktıktan sonra Bütçe Komisyonunda görüşülmesini, Hükümet adına arz ve teklif ederim." Bkz. M.M. Tutanak Dergisi, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 1, Cilt: 6, Birleşim: 113, (07.09.1962). ss. 356-357.

¹⁸¹³ 1961 Anayasasının Geçici 3. maddesi uyarınca, yeni içtüzük yapılmıncaya kadar uygulanan Türkiye Büyük Millet Meclisinin 27 Ekim 1957 tarihinden önce yürürlükte olan İçtüzüğün 22. maddesinde şu hüküm yer almıştı:

"Her içtimain başlangıcında, vazifeleri ertesi içtimaa kadar devam etmek ve âzası Umumi Heyetçe ızaflı reyile intihabolunmak üzere, 20 Encümen kurulur."

Bu hüküm uyarınca, haliyle, önceki yasama yılında kurulan bir Geçici Komisyonun da, kendisine gönderilen kanun tasarısı veya teklifi kabul edilmeden yeni yasama yılının başlaması durumunda, kendisine verilen işi bitirinceye kadar görev yapmak üzere, tekrar oluşturulmaları gerekmektedir.

Sözü geçen Türkiye Büyük Millet Meclisinin 27 Ekim 1957 tarihinden önce yürürlükte olan İçtüzük metni için, bkz. Şeref İba, a.g.k., ss. 252-289.

¹⁸¹⁴ M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 2, Cilt: 9, Birleşim: 4, (12.11.1962). ss. 82-83.

1963 tarihli Raporu, Millet Meclisi Başkanlığına sunulmuştu¹⁸¹⁵. Geçici Komisyon Raporunda, bu Tasarının; bazı milletvekilleri tarafından verilen “Sendikalar Kanun Teklifi” ve Bakanlar Kurulunca hazırlanmış olan “İşçi ve İşveren Sendikaları Kanunu Tasarısı” ile ilgilerini karşılıklı olarak göz önünde tutmak suretiyle incelendiği ve Hükûmetle tam bir mutabakat halinde, bazı değişikliklerin gerçekleştirildiği belirtiliyordu¹⁸¹⁶. Komisyonca yapılan değişikliklerden biri, Bakanlar Kurulunca hazırlanan Tasarıda, Borçlar Kanununun “Umumi Mukavele”yi düzenleyen 316 ve 317. maddelerinin kaldırılmış olmasının benimsenmemesi ve bu maddelerin korunmasının önerilmesi idi¹⁸¹⁷.

“Toplu Sözleşme, Grev ve Lokavt Kanunu Tasarısı”na ilişkin olarak, Geçici Komisyonun, 8 Mart 1963 tarihli Raporu ile, Plân Komisyonunun 3 Nisan 1963 tarihli Raporu, Millet Meclisi Genel Kurulunun 17 Nisan 1963 tarihli 74. Birleşiminde görüşülmeye başlanmıştı¹⁸¹⁸. Kürsüye ilk gelen, Tasarının tümü üzerinde Yeni Türkiye Partisi Meclis Grubu adına görüşlerini açıklamak için söz alan Aydın Milletvekili Orhan Apaydın’dı. Apaydın, Ülkemizde toplu sözleşme ve grev kurumlarının tarihçesine de değinen konuşmasında şöyle diyordu:

“Muhterem arkadaşlar, tetkik ve tasviplerinize arz olunan tasarı, Toplu Sözleşme, Grev ve Lokavt haklarını tanzim etmektedir.

Yüksek Heyetinizce kabul buyurulduğu takdirde, Anayasamızın 47 nci maddesinde yer alan bu iki müessese kanunla tanzim edilmiş ve iş hukukumuzdaki yerini de almış olacaktır.

Arkadaşlarım,

Toplu Sözleşme ve başka bir tabirle kollektif pazarlık sistemi esas itibarıyla sendikaların iktisadi fonksiyonlarını ifa eden bir mekanizmadır. Aynı zamanda demokratik memleketlerde, kollektif pazarlık sistemiyle tesis edilen hükümler, çalışma hayatını tanzim eden bir hukuk düzeni meydana getirir.

...

Muhterem arkadaşlar,

¹⁸¹⁵ Millet Meclisi S. Sayısı: 132, “Toplu Sözleşme, Grev ve Lokavt kanunu tasarısı ve Geçici Komisyon ve Plân Komisyonları raporları”, **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 2, Cilt: 16, Birleşim: 74’ün sonuna ekli, (17.04.1963), s. 10.

¹⁸¹⁶ **A.k.**, s. 10.

¹⁸¹⁷ Geçici Komisyon, Borçlar Kanunundaki bu hükümlerin kaldırılmasını neden benimsemediğini şu gerekçe ile açıklamaktaydı:

“Komisyonumuz, tasarının 59 ncü maddesini 64 ncü madde olarak ele almış ve Borçlar Kanununun 316 ve 317 nci maddelerini, genel esasları ihtiva etmeleri sebebiyle mer’i kalmaları gerektiğinden metinden çıkarmıştır. Borçlar Kanununun bu maddelerinin, bu kanunun kapsamına giren hallerde uygulanmayacağı tabiidir.” **A.k.**, s. 18.

¹⁸¹⁸ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 2, Cilt: 16, Birleşim: 74, (17.04.1963), s. 368 vd.

Memleketimizde, toplu sözleşme müessesesi her ne kadar 1926 tarihinde kabul olunan Borçlar Kanunu ile hususi hukukumuzda girmiş ise de, sendikaların mevcut olmayışı ve Borçlar Kanunumuzda tanzim keyfiyetinin kifayetsiz olması sebepleri ile tatbik imkânını bulamamıştır.

1947 tarihinde kabul olunan Sendikalar Kanunundan sonra da, sendikaların güçsüzlüğü, grev hakkının tanınmaması ve ayrıca Toplu Sözleşmenin teferruatlı olarak tanzim edilmemesi bugüne kadar bu mekanizmanın işlemesine imkân vermemiştir.

...

Batı demokrasilerinin artık eskimiş ve normal bir müessesesi olan grev hakkı, memleketimizin demokratik hayata geçişinden sonra da uzun bir müddet meşruiyet kazanamamıştır.

Komünist ve faşist otoriter sistemlerinin hâkim bulunduğu memleketlerde bulunan grev yasağının Türkiye'nin demokratik rejimiyle kabili telif bulunmadığı aşikârdır. Nitekim, 1961 Anayasası, bir Anayasa hakkı olarak 'Grev hakkı' nı kabul etmiştir. Bu sebeple burada grev hakkının leh ve aleyhindeki düşünceleri münakaşa etmeye imkân kalmamıştır. Türk Parlamentosuna düşen vazife, bu hakkı umumi menfaatleri de göz önüne alarak hakkın özünü ihlâl etmeden tanzim etmekten ibarettir... ”¹⁸¹⁹

Orhan Apaydın, gerek Tasarıyı hazırlayan Bakanlar Kuruluna, gerek üzerinde aylarca uğraşan Geçici Komisyona teşekkür ettikten sonra, bazı hususları eleştirmektedir. Apaydın'a göre, eleştirilmesi gereken hususlardan biri de, Tasarının, Borçlar Kanunundaki 316 ve 317. maddeleri kaldırmış olduğu halde; Geçici Komisyonun, bu hükümlerin korunmasına karar vermiş bulunmasıydı. Apaydın, bu konuda şöyle diyordu:

“Tasarıda toplu sözleşme yapmak selâhiyeti işçi teşekküllerine tanınmıştır.

XIX ncü yüz yılın sonlarının karakterini taşıyan sendika ve kollektif iş mukavelelerinin pek gelişmemiş olduğu devirde hazırlanmış bulunan Borçlar Kanunumuz ise, işçi topluluklarını kollektif iş mukavelesinde taraf olarak kabul etmektedir. Halbuki, bugünkü telâkki organize olmamış, yani sendikalaşmamış işçilerin kollektif iş mukavelesine taraf teşkil etmiyeceğidir. Zira;

Toplu sözleşmenin mekanizması, taraflara tahmil ettiği vecibe ve mesuliyetler ve dinamik bir vetire oluşu organize olmıyan işçi gruplarının taraf olarak kabulüne müsait değildir.

Bu sebeple toplu sözleşmelerin işçi cephesinden taraf olarak işçi teşekküllerince yapılması şeklinde tasarıya hâkim olan prensibi grup olarak tasvibediyoruz.

¹⁸¹⁹ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 2, Cilt: 16, Birleşim: 74, (17.04.1963), ss. 368-370.

*Ancak; Geçici Komisyon değiştirişinde Borçlar Kanununun 36 ve 317 nci maddeleri mahfuz bırakılmıştır. Bu değiştirişe hâkim olan esbabı mucibe tarafımızdan tamamen anlaşılamamıştır. Bu sebeple, Hükümet tasarısının Borçlar Kanununun 316 ve 317 nci maddelerini ilga eden görüşünü tasvibe şayan görüyoruz... ”*¹⁸²⁰

Tasarının tümü üzerindeki görüşmelerin devamında, Adalet Partisi Meclis Grubunun görüşlerini, İzmir Milletvekili Saim Kaygan ve Ordu Milletvekili Şadi Pehlivanoglu; Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi Meclis Grubunun görüşlerini Sivas Milletvekili Cevat Odyakmaz; Cumhuriyet Halk Partisi Meclis Grubunun görüşlerini Kayseri Milletvekili Mehmet Sağlam; Millet Partisi Meclis Grubunun görüşlerini ise Bolu Milletvekili Kâmil İnal açıklamışlardı¹⁸²¹. Hükümet adına Çalışma Bakanı Bülent Ecevit uzun bir konuşma yapmış; Geçici Komisyonun görüşlerini ise, Sözcü, İstanbul Milletvekili Coşkun Kırca açıklamıştı¹⁸²². Hükümet adına söz alan Çalışma Bakanı Bülent Ecevit, konuşmasının bir yerinde şöyle diyordu:

“...Muhterem arkadaşlarım, bu kanun tasarısının Hükümetçe hazırlanmasında ve hazırlandıktan sonra bilâhara Meclis Geçici Komisyonundaki müzakerelerde ve uğradığı değişikliklerde, asla, kaygılı ve kuruntulu bir davranış benimsememiştir. «Bu hakkı yeni tanıyoruz, onun için ihtiyatlı olmalıyız, Batı ülkelerinin uzun mücadelelerden sonra, asırlar süren mücadelelerden sonra tanıdığı hakları, kemaliyetanımamalıyız» düşüncesi; «Türk işçisi henüz bu hakları gerektiği gibi kullanacak seviyede değildir» düşüncesi veya «henüz biz ekonomik bakımdan bu hakları kaldıracak kadar gelişmedik» düşüncesi, Hükümete de, komisyona da asla hâkim olmamıştır.

Şahsan kanaatim odur ki ve Hükümetin kanaati odur ki, bir hakka hazır hale gelmiş ve bu hakkı ister hale gelmiş bir topluma, hele bu hakkı koparacak hale gelmiş topluma, bu hakkı birtakım aşırı endişelere kapılarak, yarım veya eksik tanımaktansa, bu hakkı hiç tanımamak daha iyidir.

Bir teşbih yapmama izin verilirse, bir insan denize girmezse mesele yoktur; fakat denize girdi mi, boğulurum diye yalnız ayağını veya bacaklarını sokarsa, o zamanı hasta olabilir; deniz o zaman kendisi için tehlikeli olabilir. Eğer denize girmiyecek ise, güzel, sahilde dolaşır. Denize girecek ise, bir kere bütün vücudunu sokmalıdır. Biz, mademki bu hakkı tanıyoruz, öyle ise bu hakkı tam olarak tanımak mecburiyetindeyiz ki, böylece, bunun kendi bünyesindeki kontrol mekanizması da iyi bir şekilde işleyebilsin.

¹⁸²⁰ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 2, Cilt: 16, Birleşim: 74, (17.04.1963), s. 370.

¹⁸²¹ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 2, Cilt: 16, Birleşim: 75, (18.04.1963), ss. 382-395

¹⁸²² **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 2, Cilt: 16, Birleşim: 75, (18.04.1963), ss. 395-410

Onun için, değerli arkadaşlarım, bu hakkın birtakım kısıntılarla tanındığı, bu kanunların hazırlanmasında hasis ve endişeli davranıldığı yolunda, gerek Meclis dışındaki bâzı çevrelerin, gerek burada bâzı arkadaşlarımızın, özellikle Adalet Partisi sözcüsü arkadaşlarımızın, ileri sürdükleri mütalâa ve endişeleri bütün samimiyetimle reddederim. Kanunda kusur olabilir. Bu kusurlar tatbikatta görülecektir. Fakat, bu kusurların hepsi, ancak bu mevzuda hazırlıksız oluşumuzdan, bu mevzuda Türkiye’de bir tatbikat geleneği olmayışından ileri gelen teferruatla ilgili kusurlardır; bu kusurların hiç biri, eksikliklerin hiç biri, Türk işçisine bu hakkın kemaliyle tanınması gibi sakat bir düşüncenin sonucu değil.

Huzurunuzda, Toplu Sözleşme, Grev ve Lokavt kanunu tasarısının birtakım kısıntılarla hazırlandığını, hakkın özünü zedelediğini ve Anayasaya aykırı olduğunu, demokratik ölçülere uymadığını, Meclis içinde ve Meclis dışında ileri sürenlerden bir tek şeyi istemek hakkımızdır. Dünyanın en ileri demokratik memleketleri arasından hangisinde bundan daha ileri bir Toplu Sözleşme, Grev ve Lokavt kanunu tasarısı olduğunu bize göstermelidirler...” ¹⁸²³

Tasarının tümü üzerindeki görüşmeler, Millet Meclisinin, 18 Nisan 1963 tarihli 75. Birleşiminde tamamlanmış ve bu Birleşimde maddelerine geçilmesi kabul edilmişti¹⁸²⁴. Maddeler üzerindeki görüşmeler sırasında, Bakanlar Kurulunca hazırlanan Tasarının, Borçlar Kanununda yer alan ve Umumi Mukaveleyi düzenleyen 316 ve 317. maddeleri kaldırmış olduğu halde; Geçici Komisyonun bunları muhafaza etmesi üzerinde uzun süre tartışılmış ve bu konuda Geçici Komisyon Sözcüsü İstanbul Milletvekili Coşkun Kırca, şu açıklamada bulunmuştu:

“Geçici Komisyon bu kanun yürürlüğe girdiği zaman kaldırılacak hükümler arasından Borçlar Kanununun 316 ve 317 nci maddelerini çıkarmıştır. Bu kanun yürürlüğe girdikten sonra dahi Borçlar Kanununun 316 ve 317 nci maddeleri yürürlükte kalacaktır ve bu maddelere göre de tüzel kişilik taşımayan işçi toplulukları, umumi mukavele namı altında, Anayasanın 47 nci maddesinin tanıdığı toplu sözleşme hakkından istifade edebileceklerdir. Bu kanunla yapılan şey, sadece şudur: Anayasanın 47 nci maddesinin son fıkrasının, grevin düzenlenmesini kanuna bırakan hükmü muvacehesinde, grev müeyyidesiyle takviye edilmiş olan toplu sözleşme; sadece bu kanun anlamındaki toplu iş sözleşmesi olacaktır. Yani Borçlar Kanununun 316 ve 317 nci maddelerine istinaden yapılan umumi mukavelelere grev müeyyidesi bağlanmamıştır. Sadece bu kanuna göre yapılacak toplu iş

¹⁸²³ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 2, Cilt: 16, Birleşim: 75, (18.04.1963), ss. 395-396

¹⁸²⁴ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 2, Cilt: 16, Birleşim: 75, (18.04.1963), s. 419.

*sözleşmelerine grev müeyyidesi bağlanmıştır. Aradaki fark budur... Zaruret varsa sendikanın bulunmadığı yerlerde Borçlar Kanununun 316 ve 317 nci maddelerine istinaden tüzel kişilik taşımayan işçi grupları da umumi mukavele akdedebilecekler; fakat bu umumi mukaveleyi akdedebilmek için grev müeyyidesine başvuramayacaklardır.”*¹⁸²⁵

Bu konuda söz alan bazı milletvekillerinin konuşmalarından sonra, Geçici Komisyon Sözcüsü Coşkun Kırca yeniden kürsüye geliyor ve aynı konuya yönelik olarak, daha önceki açıklamasına şu eklemeleri yapıyordu:

*“...hemen ilâve edeyim ki, hiçbir işçi sendikası veya federasyonu grev müeyyidesi ile pekiştirilmemiş olan umumi mukaveleyi Borçlar Kanununun 316 ve 317 nci maddeleri uyarınca yapma cihetine pratikte gitmeyecektir. Bu ihtimali açık bıraktığımızın sebebi, yarın tüzelkişi teşkil etmeyen işçi topluluklarına, toplu sözleşme hakkını Anayasanın istediği şekilde tanımamış bulunuyorsunuz diyerek bu mesele Anayasa Mahkemesinde bir iptal konusu olmasın diyerdir. Bütün maksat budur. Bu hukuki inceliğin dışında aslında bu umumi mukavele sisteminin işlemeyişinin tek sebebi (eskiden de çok az akdedilmiştir) grev müeyyidesinden mahrum oluşu idi. Binaenaleyh, ister tüzelkişi olsun, ister olmasın işçi topluluklarının Borçlar Kanununun 316 ve 317 nci maddelerine göre umumi mukavele yoluna gitmekte yine de pek büyük faydalar görmeyeceğini, bundan önceki tatbikatımıza istinaden söyleyebiliriz. Bu, nazari olarak açılmış ve belki de pek ender hallerde faydalı olarak kullanılabilecek bir yoldan ibarettir.”*¹⁸²⁶

Maddeler üzerindeki görüşmeler; 26 Nisan 1963 tarihli 78. Birleşime kadar sürmüş ve Tasarının tümü üzerinde oylamaya geçilirken, aleyhte konuşmak için söz alan olmadığından; lehte konuşma için, sadece Adalet Partisi Grubu adına, İzmir Milletvekili Saim Kaygan’a söz verilmişti. Adalet Partisi Grubunun görüşlerini açıklayan Saim Kaygan, bazı hususlarda karşı çıkmalarına karşın, esas itibarıyla kanunun lehinde olduklarını bildiren konuşmasında, şöyle demektedir:

“Sayın Başkan, muhterem milletvekilleri; biraz sonra tümünü oylıyacağımız tasarıyla çalışma hayatımızda yeni bir düzene gireceğiz. Bu düzen, bugüne kadar ihmal edilmiş, çalışma hayatımızın sulh ve sükûnunu temin edecek; aynı zamanda Anayasamızın sosyal hak ve hürriyetler manzumesinin birçok kısmını gerçekleştirecektir. Tasarının müzakere ve kabulünü Millet Meclisinin bu döneminde olması, sizlerin bu tasarının memleketimize getireceği yenilikler

¹⁸²⁵ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 2, Cilt: 16, Birleşim: 76, (19.04.1963), ss. 429-430.

¹⁸²⁶ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 2, Cilt: 16, Birleşim: 76, (19.04.1963), s. 433. Bu konu ile ilgili olarak, bkz. Seza Reisoğlu, **Türk Hukukunda ve Mukayeseli Hukukda Toplu İş Sözleşmeleri**, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, No. 222, Ankara, 1967, ss. 31-34; Kenan Tunçomağ, **İş Hukuku**, Cilt II, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayını, No. 609, Kırklareli-Vize, 1980, ss. 4-7; Turhan Esener, **a.g.k.**, ss. 388-389.

ve memleketimizin kalkınmasında oynıyacağı rolü anlamış ve takdir etmiş olduğumuzun açık bir delilidir.

Bu sebeple Türk çalışma hayatının tarihi yazıldığında, bu Meclisin şerefli bir yeri olacağından asla şüphemiz yoktur.

Şu kadar ki, yine tarihin yazılışında bizim burada Adalet Partisi Meclis Grubu olarak çok samimî ve içten tekliflerimiz meyanında bu samimî teklif ve temennilerimize cevap verip, bizim samimiyetimizden şüphe edenlerin, tatbikat bizim lehimize nasıl aldandıklarını gösterecektir.

Muhterem arkadaşlar, tasarının gerek tümü üzerinde ve gerekse maddelerinin müzakeresi sırasında yaptığımız konuşmalarda da bahsettiğimiz şekilde; bu tasarının Sayın Çalışma Bakanı ne derse desin, tarafların bu haklarını kullanmalarında kısıtlayıcı bir çok hükümle dolu olduğunu, bu kanunun tatbikatı bizlere gösterecektir.

Muhterem milletvekilleri, Adalet Partisi grubu olarak yaptığımız tadil tekliflerinin birçoklarının kabul edilmemesine rağmen tasarıya müsbet oy vereceğimizi bildirir, kanunun çalışan(ı), çalıştıran ve Türk Milleti için hayırlı ve uğurlu olmasını temenni eder, hepinizi hürmetle selâmlarız.” ¹⁸²⁷

Millet Meclisinde, Tasarının tümü üzerinde oylamaya geçilmeden önce, Çalışma Bakanı Bülent Ecevit de görüşlerini aktarmak istiyor ve Adalet Partisi Gurubu adına konuşan Saim Kaygan'ın sözlerini eleştiren, şu açıklamayı yapıyordu:

“Efendim, ben uzun toplantıların biteceğine yakın söz alıp vaktinizi işgal etmek istemiyorum. Ancak Adalet Partisi Gurupu adına konuşan Sayın Saim Kaygan arkadaşımın bâzı sözleri, tarizleri beni tekrar huzurunuzda çıkmıya mecbur etti.

Muhterem arkadaşım bu kanunun birçok hükmünün kısıcı mahiyette olduğu, grev hakkını, işçi haklarını kısıcı mahiyette olduğu hususundaki görüşlerinde ısrar ettiklerini ve Çalışma Bakanının aksi yoldaki mütalâalarına iştirak etmediklerini, kendilerinin haklı olduklarını zamanın göstereceğini beyan ettiler. Zamanın hangi tarafa hak vereceği hususunda hiçbir kehanette bulunacak kuvvette değilim. Ancak geçmişle ve hâlde ilgili bâzı görüşlerimi ve gerçekleri belirtebilecek durumdayım.

Geçmişle ilgili olarak şunu söyleyebilirim ki; bu kanuna âdeta sonunda isteksiz bir şekilde ‘müsbet rey vereceğiz’ diyen muhterem Saim Kaygan arkadaşım. Bu kanun tasarısının Karma Encümendeki (Geçici Komisyon, E.O.) toplantılarının büyük bir kısmına katıldılar. Birçok maddeleri üzerinde değişiklikler birlikte hazırlandı ve kendilerinin bu kanunun tümünden endişe ettikleri yolunda, herhalde buradaki konuşmasında belirtildiği kadar endişe ettikleri yolunda bir intibai hiçbir arkadaşımızın edinmiş olduğunu sanmıyorum.

¹⁸²⁷ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 2, Cilt: 16, Birleşim: 78, (26.04.1963), ss. 532-533.

Arkadaşlarım, daha önceki konuşmalarımızda belirttiğim gibi, her hakkın biraz ötesin istemek mümkündür. Nitekim ben naçiz arkadaşınız Çalışma Bakanı olduğum sırada elde hazırlanmış bir Toplu Sözleşme, Grev ve Lokavt kanunu tasarısı vardı. Bunu beğenmiyen Türk İşçi Sendikaları Konfederasyonu bir tasarı hazırladı ve daha ileri hükümler getirdi. Biz Hükümet olarak, bâzı hususlarda, Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonunun getirdiği tasarı örneğini dahi mütevazı bulduk ve sendikacı arkadaşlarımızın hazırladığı metinden daha ileri bir metin hazırladık. Bu sefer haklı olarak sendikacı arkadaşlar geri kalmak istemediler ve Hükümetin hazırladığı bu tasarının ilerisine geçen bir tasarı örneği hazırladılar. Dikkat buyurulursa istikbale ait kehanetlerde bulunmadan; yalnız geçmişteki tarihe malolmuş hakikatlerden bahsettim. Sözlerimin ne kadar doğru olduğunu anlamak için, 1 nci Karma Hükümet kurulduğundan beri göstermiş olduğum kanun tasarısı ve tekliflerini madde madde mukayese etmek yeter.

Sonra bu kanunu huzurunuzda bulunan hâliyle yetersiz bulan, antidemokratik bulan, hakları kısıcı bulan, hattâ grev hakkının özünü ihlâl edici bulan arkadaşlara devamlı olarak bir soruyu, sebatla ve sabırla sordum. Bir defa olsun cevap alamadım. Ben misallerle bizim tasarımızda bulunup da başka pek az memlekette bulunan veya hiç bir memlekette bulunmayan, bâzı ileri hükümlerin işçi lehine bu kanun metninde yer aldığını söyledim. Misallerle belirttim. Buna mukabil, kendilerinden, başka herhangi bir demokratik memlekette, bu kanunla tanınacak olan haklardan daha ileri toplu sözleşme ve grev hakkı varsa, tanınmış ise, bir tek misal vermelerini rica ettim. Veremediler. Bu sualime cevap verilmediği müddetçe, arkadaşlarımın burada yaptıkları ithamı, maalesef, bir siyasî istismar gayreti olarak görmekte kendimi mazur addediyorum.

Burada aksine misali ben verdim. Milletlerarası Hür İşçi Sendikaları Konfederasyonunun bu tasarı hakkında, hattâ bugünkü kadar ileri hale gelmemiş şekli üzerinde verdiği mütalâaları birkaç defa huzurunuzda okudum. Gönül isterdi ki, arkadaşlarım, hemen bütün başka memleketlerde, daha önce bâzı Adalet Partili muhterem arkadaşlarımın da belirttikleri gibi, çok kanlı mücadeleler sonunda, sınıf çatışmaları sonunda elde edilmiş bir hak, bu kadar geniş ölçüde, daha ilerisi bir tek misalle dahi gösterilemeyecek kadar geniş ölçüde, tanınma yoluna gidilirken, teşekkür beklemezdik ama, hiç değilse, bâzı arkadaşlarımız, bu kanunla işçi haklarının kısıldığı, işçilere yeteri kadar hürriyet verilmediği, hattâ Anayasa ile tanınmış hakkın özünün ihlâl edildiği gibi yersiz ithamlarda bulunmasınlar.

Muhterem arkadaşlarım, elbette, Sayın Kaygan arkadaşımızın söylediği gibi, bu tasarı hakkında hükmü tarih verecektir. Nitekim, bu tasarının öncesini ilgilendiren, bu tasarı gelmeden önceki yılları ilgilendiren hususlarda da

*hükmü tarih verecektir, hattâ kısmen vermiştir. Bu kanun kusurlu olabilir. Fakat başlangıçta da söylediğim gibi, bu kusurların, eksikliklerin hiçbiri, Türk işçisini en ileri ölçüde toplu sözleşme ve grev hakkına lâyık görmemek gibi sakat bir düşünceden ileri gelmemiştir. Türk işçisinin buna lâyık olduğuna, en ileri ve demokratik memleketlerde olduğu kadar lâyık olduğuna inanıyoruz ve aklımızın, bilgimizin yettiği kadar, dünyadaki en ileri ölçülerine uygun bir kanun tasarısını, yüksek yardımlarınızla kanunlaştırmak üzere bulunduğumuza inanıyoruz. Teşekkür eder, saygılarımı sunarım.”*¹⁸²⁸

Çalışma Bakanı Bülent Ecevit'in bu konuşması sonunda, Tasarının tümünün oylanmasına geçiliyor ve Birleşimi yöneten Başkanvekili Nurettin Ok, 253 milletvekilinin oy kullandığını, Tasarının, 5 çekin(m)ser ve 1 ret oyuna karşı, 246 oyla kabul edildiğini açıklıyordu¹⁸²⁹. Böylece, Toplu İş Sözleşmesi, Grev ve Lokavt Kanunu Tasarısı, Millet Meclisinin 26 Nisan 1963 tarihli 78. Birleşiminde kabul edilmiş oluyordu.

D. Tasarının Cumhuriyet Senatosunda Görüşülmesi ve Millet Meclisinden Gelen Metnin Değiştirilerek Kabulü Üzerine Tekrar Millet Meclisince Ele Alınıp Kanunlaşması

Millet Meclisinin kabul ettiği metin Cumhuriyet Senatosuna ulaştığı, 30 Nisan 1963 tarihli 62. Birleşimde, “Gelen Kâğıtlar” listesinde ilân edilmiş ve Anayasa ve Adalet Komisyonu, Sosyal İşler ve Bütçe Komisyonlarına sevk edildiği bildirilmişti¹⁸³⁰. Ancak, aynı Birleşimde, Çalışma Bakanı Bülent Ecevit'in verdiği bir önergenin kabulü üzerine, Tasarının, Anayasa ve Adalet Komisyonu, Sosyal İşler Komisyonu ve Plân Komisyonunun kendi üyeleri arasından seçilecek beşer üyeden oluşan bir Geçici Komisyonunda incelenmesi kararlaştırılmıştı¹⁸³¹. Geçici Komisyon, Millet Meclisinin kabul ettiği metinde, bir kısmı redaksiyon niteliğinde olmak üzere bazı değişiklikler yapmış ve hazırladığı 11 Haziran 1963 tarihli Raporu, Cumhuriyet Senatosu Başkanlığına sunmuştu¹⁸³². Geçici Komisyon Raporunun Cumhuriyet

¹⁸²⁸ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 2, Cilt: 16, Birleşim: 78, (26.04.1963), ss. 533-534.

¹⁸²⁹ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 2, Cilt: 16, Birleşim: 78, (26.04.1963), s. 541.

¹⁸³⁰ **C.S. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1, Toplantı: 2, Cilt: 11, Birleşim: 62, (30.04.1963), s. 132.

¹⁸³¹ Çalışma Bakanı Ecevit'in önergesi şöyleydi:

“Cumhuriyet Senatosu Yüksek Başkanlığına

Millet Meclisince kabul edilen Sendikalar Kanunu ve Toplu Sözleşme, Grev ve Lokavt Kanunu metinlerinin, Başkanlıkça havale olunduğu Anayasa ve Adalet Komisyonu, Sosyal İşler Komisyonu ve Plân Komisyonunca kendi üyeleri arasından Anayasanın 85 nci maddesi uyarınca seçilecek beşer üyeden kurulu bir Geçici Komisyona öncelik ve ivedilikle görüşülmek üzere havale buyurulmasını Hükümet adına arz ve teklif ederim.” **C.S. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1, Toplantı: 2, Cilt: 11, Birleşim: 62, (30.04.1963), s. 140.

¹⁸³² Cumhuriyet Senatosu S. Sayısı: 162, “Toplu İş Sözleşmesi, Grev ve Lokavt kanunu tasarısının Millet Meclisince kabul olunan metni ve Cumhuriyet Senatosu Geçici Komisyon raporu”, **C.S. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1, Toplantı: 2, Cilt: 12, Birleşim: 88'in sonuna ekli, (08.07.1963), ss. 1-53.

Senatosunda ele alındığı 5 Temmuz 1963 tarihli 87. Birleşimde, Hükûmet adına Çalışma Bakanı Ankara Milletvekili Bülent Ecevit'in verdiği bir önerenin kabulü üzerine, anılan Tasarının öncelik ve ivedilikle görüşülmesi kararlaştırılmıştı¹⁸³³. Tümü üzerindeki görüşmelere, Cumhuriyet Senatosunun 8 Temmuz 1963 tarihli 88. Birleşiminde başlanan, Toplu İş Sözleşmesi, Grev ve Lokavt Kanunu Tasarısının Millet Meclisince kabul edilen metninin, aynı Birleşimde maddelerine geçilmesi kabul edilmiş¹⁸³⁴ ve maddelerin görüşülmesi, 10 Temmuz 1963 tarihli 90. Birleşimde tamamlanmıştı¹⁸³⁵. Bazı maddelerde değişiklik yapılmış olan Tasarının tümü, Cumhuriyet Senatosunun 10 Temmuz 1963 tarihli 90. Birleşiminde, 116 üyenin katıldığı oylamada, 1 çekin(m)sere karşı 115 oyla kabul edilmişti¹⁸³⁶. Millet Meclisi metninin, Cumhuriyet Senatosunca bazı değişikliklerle kabul edilmesinden sonra, Çalışma Bakanı Bülent Ecevit, yaptığı bir teşekkür konuşmasında şöyle diyordu:

“Sayın Başkan, Cumhuriyet Senatosunun değerli üyeleri; bizim için ve memleket için çok değerli çalışmalarından sonra ve toplu sözleşme tatbikatında gelecek yıllarda ışık tutacak müzakerelerden sonra Toplu iş sözleşmesi, grev ve lokavt kanun tasarısı oy birliği ile denilebilecek bir şekilde kabul edilmiş bulunuyor. Yüksek Heyetinizin bu kanunun müzakeresinde gösterdiği değerli ilgiye teşekkür etmeyi bir borç bilirim. Bu kanun üzerinde partili, partisiz bütün Senato üyelerinin birleşmiş olması bu kanuna ayrı bir değer katmaktadır. Bu kanunun kabulü ile, Türkiye'nin çalışma hayatında yeni ve ileri bir dönem başlamış olacaktır.

Bu kanunun kabul edilmesi ile, 27 Mayıs Devriminin Türk Ulusuna kazandırmış olduğu Anayasamızın ileri amaçlarından birisine daha ulaşılmış olacaktır.

Yine bu kanunun kabulü ile, siyasi demokrasimizin, sınıai demokrasi ile de tamamlanması yolunda ileri bir adım daha atılmış bulunmaktadır.

Toplum hayatının ne kadar çok kesiminde demokrasi uygulanırsa siyasi demokrasi de o kadar güç kazanmış, sağlam temellere kavuşmuş olur. O itibarla sınıai demokrasi alanında atılan bu ileri adımla, siyasi demokrasimizin bir kat daha kuvvetlenmiş olacağına inanıyoruz.

Bu ileri rejim kanununu kabul etmekle, Büyük Millet Meclisi demokratik parlamento rejimi içinde bazı ileri sosyal reformların gerçekleşmesinin pekâlâ mümkün olduğuna dair bir yeni delil daha vermiş, böylelikle Türk Ulusunun muhtacolduğu sosyal reformların demokratik düzen içinde gerçekleştirilebileceğinden şüphe edenlere açık ve kesin bir cevap daha vermiş bulunmaktadır.

Gene bu kanunu kabul etmekle, Türkiye'nin, Türk Ulusunun yüz yıllardan beri birikmiş olan sosyal meselelerini, bu ulusun başına bazı sosyal huzursuzluklar açılabilceği ümidinde olanların bu ümidine son verilmiş ve sosyal meselelerimizin, dâvalarımızın sosyal barış içinde çözülebileceğine bir delil daha vermiş olmaktadır.

¹⁸³³ C.S. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 2, Cilt: 12, Birleşim: 87, (05.07.1963), ss. 732-733.

¹⁸³⁴ C.S. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 2, Cilt: 12, Birleşim: 88, (08.07.1963), s. 799.

¹⁸³⁵ C.S. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 2, Cilt: 13, Birleşim: 90, (10.07.1963), s. 154.

¹⁸³⁶ C.S. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 2, Cilt: 13, Birleşim: 90, (10.07.1963), s. 154.

*Muhterem arkadaşlarım, bu kanunla Türk işçisine bâzı ileri haklar verilmiş oluyor. Fakat bu hakların Türk işçisi tarafından büyük bir vatanseverlikle, olgunlukla ve basiretle kullanılacağına inanıyorum... Yüksek Heyetinizin bugün kabul buyurmuş olduğu kanunun, Türk Ulusu'na, Türk işçisine ve Türk işverenine hayırlı, uğurlu olmasını diler, hepinize saygılarımı sunarım. ”*¹⁸³⁷

Tasarının, Cumhuriyet Senatosunca değiştirilerek kabul edilen maddeleri, Anayasanın 92. maddesi uyarınca, yeniden Millet Meclisince ele alınmış ve bu Tasarıyı daha önce incelemiş olan Millet Meclisi Geçici Komisyonunca değerlendirilmişti. Geçici Komisyon, hazırladığı 11 Temmuz 1963 tarihli Raporunda, Cumhuriyet Senatosunca yapılan değişikliklerin büyük bir kısmının benimsenmesini, bir kısmının ise benimsenmemesini öneriyordu¹⁸³⁸. Millet Meclisinin 12 Temmuz 1963 tarihli 114. Birleşiminde, Çalışma Bakanı Bülent Ecevit ile Geçici Komisyon Sözcüsü İstanbul Milletvekili Coşkun Kırca'nın birlikte verdikleri bir önergenin kabulü üzerine, Geçici Komisyon Raporunun, bütün işlere takdimen görüşülmesi kararlaştırılmış¹⁸³⁹ ve görüşmelere derhal başlanılmıştı. Aynı Birleşimde tamamlanan görüşmelerden sonra, Millet Meclisi Genel Kurulu, Cumhuriyet Senatosunca yapılan değişikliklerin çoğunu kabul ediyor, 10 maddenin ise Karma Komisyona gönderilmesine karar veriyordu¹⁸⁴⁰.

¹⁸³⁷ **C.S. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1, Toplantı: 2, Cilt: 13, Birleşim: 90, (10.07.1963), ss. 154-155.

¹⁸³⁸ Millet Meclisi S. Sayısı: 132 ye ek, “Toplu İş Sözleşmesi, Grev ve Lokavt kanunu tasarısı ve Cumhuriyet Senatosunca yapılan değişiklikler hakkında Millet Meclisi Geçici Komisyonu raporu”, **M.M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 2, Cilt: 19, Birleşim: 114’ün sonuna ekli, (12.07.1963), ss. 1-41.

¹⁸³⁹ Çalışma Bakanı Bülent Ecevit ile Geçici Komisyon Sözcüsü Coşkun Kırca'nın önergeleri şöyleydi: “Millet Meclisi Yüksek Başkanlığına

Cumhuriyet Senatosunca Sendikalar kanun teklif ve tasarısının Millet Meclisince kabul olunan metni üzerinde yapılan tâdiller ile Cumhuriyet Senatosunca Toplu Sözleşme, Grev ve Lokavt kanunu tasarısının Millet Meclisince kabul olunan metni üzerinde yapılan değişikliklere dair Geçici Komisyon raporu bugün milletvekillerine dağıtılmış olup levhaya asılan gelen kâğıtlar listesinde de yer almıştır.

Türkiye Büyük Millet Meclisinin tatile girmesinden önce kanunlaşması gereken bu iki metin üzerinde Anayasanın 92 nci maddesi uyarınca iki Meclis üyelerinden bir Karma Komisyon kurulması da büyük bir ihtimalle gerekli olacağından, bu metinlerin kanunlaşabilmesi için zaruri işlemlerin zamanında tamamlanabilmesi maksadiyle, bu iki raporun yukarıdaki sıra dairesinde gündeme alınmasını ve görüşülmekte olan işler dâhil, diğer işlere takdimen öncelikle görüşülmesini arz ve teklif ederiz.” **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 2, Cilt: 19, Birleşim: 114, (12.07.1963), ss. 468-469.

¹⁸⁴⁰ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 2, Cilt: 19, Birleşim: 114, (12.07.1963), ss. 477-494.

Millet Meclisi Genel Kurulu, Geçici Komisyon Sözcüsü Coşkun Kırca'nın verdiği ve Karma Komisyona gönderilmesi gereken maddelerin, Sendikalar Kanunu metninin ihtilâflı maddelerinin havale edildiği Karma Komisyonca incelenmesini talep eden önergesini kabul ettiğinden; bu Tasarının üzerinde uzlaşılmayan maddeleri de sözü edilen Karma Komisyona gönderilmişti. **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 2, Cilt: 19, Birleşim: 114, (12.07.1963), s. 494.

Karma Komisyonun hazırladığı metin, Millet Meclisinin, ihtilâflı maddelerin Karma Komisyona gönderilmesine karar verdiği 12 Temmuz 1963 tarihli 114. Birleşiminin hemen ertesindeki ilk Birleşim olan 15 Temmuz 1963 tarihli 115. Birleşimde ele alınmış ve hepsi kabul edilmişti. Böylece, Toplu İş Sözleşmesi, Grev ve Lokavt Kanunu Tasarısı kabul edilmiş ve kanunlaşmış oluyordu.

Bu arada, Geçici Komisyon Sözcüsü İstanbul Milletvekili Coşkun Kırca, bir konuşma yapıyor ve Başbakanlığın, Cumhurbaşkanlığınca yayımlanmasına karar verilmesi sonrasında, bu Kanunun, onunla çok yakından bağlantısı olan Sendikalar Kanunu ile aynı günkü Resmî Gazetede yayımını sağlamasını talep ediyordu. Kırca'nın, hem bu hususa dikkat çeken, hem de kabul edilen Kanunun önemine işaret eden konuşması aynen şöyleydi:

“Muhterem arkadaşlarım, bu vesileyle bir az evvel kanunlaşan Sendikalar Kanunu ve şimdi kanunlaşmak üzere olan Toplu İş Sözleşmesi, Grev Lokavt Kanununun yürürlüğe girmesiyle ilgili pek önemli teknik bir hususa Hükümetin dikkatini çekmek icabediyor. Sendikalar Kanununun bir maddesinde iş kollarının tesbiti ve birbirleriyle ilgili olan iş kollarının belirtilmesinin, o kanunun yürürlüğe girdiği tarihten itibaren 30 gün içinde yürürlüğe konacak bir yönetmelikle tesbit edileceği belirtilmiştir. Şimdi kanunlaşmak üzere bulunan Toplu İş Sözleşmesi, Grev ve Lokavt Kanunu da temel hükümleri itibariyle yayımından otuz gün sonra yürürlüğe girecektir. Bu iki hüküm birbiriyle mütenazır olarak sevk edilmiştir. Filhakika bu yönetmelikte iş kolları ve birbirleriyle ilgili iş kolları tesbit edilmedikçe, Toplu İş Sözleşmesi, Grev ve Lokavt Kanununun da yürümesi mümkün değildir. Bu itibarla, her iki kanunun yürürlük tarihlerinin birbirine tamamiyle tetabuk etmek zarureti vardır. Hükümetten rica ediyorum: Sayın Cumhurbaşkanı tarafından bu iki kanunun Resmî Gazetede yayınlanmak üzere Başbakanlığa sevkinden sonra, bu iki kanunun birbirini takiben Resmî Gazetenin aynı nüshasında neşredilmesi bilhassa temin edilsin.

Muhterem arkadaşlarım; bu kanun yürürlüğe girmek üzere iken, kısaca bu kanunların müzakeresi sırasında, gerek Geçici Komisyonunuza, gerek bu Karma Komisyonu tevali eden ukalâca müdahaleleri sırasında sabırla tahammül gösterdiğiniz için bilhassa teşekkür ederim. Gerek Geçici Komisyonunuzun gerek Karma Komisyonunuzun tek gayesi, bu konuşmalara tam bir demokratik anlayışla iştirak eden ve bizlere ışık tutan bütün siyasi parti gruplarının sözcüleri gibi, sadece en mükemmel kanun metinlerini tesbit etmek olmuştur. Biz öyle sanıyoruz ki, beşer takatinin imkân kıldığı derecede bu konularda en mükemmel metni tesbit ettik. Ancak beşer hatadan masun değildir. Hata yapabileceğimizi peşin olarak kabul ediyoruz. Varsa, bu hataların aynı hüsnüniyet havası içinde ilerde gene Yüce Meclisler tarafından düzeltileceğini pek tabî buluruz.

Muhterem arkadaşlarım, şu hususu bilhassa belirtmek isterim ki; her hangi bir Batı memleketinde her hangi bir parlâmentonun bütün bir dönem içinde sadece bu neviden 2 kanunu kabul etmekle ihtiva etmesi dahi, böyle bir parlâmentonun böyle bir dönemini o memleketin tarihinde şerefle andırmaya kifayet edecektir. Parlâmentomuzun her iki Meclisi de komisyonları ile ve Genel Kurulları ile bu kanunların yapılmasında, ayrıca, bu kanunlarla ilgili olan ve sosyoloji diliyle 'baskı grubu' denilen işçi ve iş veren teşekkülleri de gerek Meclislere tesir etmek yolundaki çalışmaları, gerek dışardaki çalışma tarzlarıyla zaman zaman şimdi huzurunuzda konuşan nâciz sözcüyle karşı karşıya gelmiş olmalarına rağmen memleketimize, sosyal hayatımıza, işçi ve iş veren münasebetlerine ve nihayet, demokratik rejimimize büyük hizmetlerde bulunmuşlardır. Hepinizi tekrar tekrar hürmetle selâmlar; gösterdiğiniz sabırdan dolayı teşekkür ederim efendim.”¹⁸⁴¹

Kanunun kabul edilmesi üzerine, Çalışma Bakanı Bülent Ecevit de şu teşekkür konuşmasını yapmıştı:

“Sayın Başkan, Millet Meclisinin sayın üyeleri, bugün kabul edilmiş bulunan 2 kanunla çalışma hayatımızda ve genel olarak sosyal hayatımızda yeni bir döneme girilmiş bulunmaktadır. Böylelikle 27 Mayıs Devriminin bize kazandırdığı Anayasanın ileri hedeflerinden birine daha ulaşılmış olmaktadır. Bu kanunların uygulanmaya başlanmasıyla, iktisadi kalkınmamızın sosyal adalet içinde yürütülmesi en sağlam teminata kavuşturulmuş olmaktadır. Böylelikle demokrasimiz sosyal yönden de büyük kuvvet kazanmış olacaktır. Aynı zamanda Yüksek Meclisin, Türkiye Büyük Millet Meclisinin, bu kanunlara göstermiş olduğu ilgi, her iki kanunun da Anayasada belirtilen süreden önce çıkarılması için sarfettiği gayret ve bu hususta gösterdiği başarı ve Hükümetten gelen metinleri büyük bir titizlikle daha mükemmel hale getirmek, bu metinle tanınan hakları daha da genişletmek hususunda gösterdiği gayret, tarihimizde daima şerefle anılacaktır. Bu kanunların Büyük Millet Meclisince kabulü, aynı zamanda memleketimizin muhtaç bulunduğu sosyal reformların, demokratik düzen içinde ve bu Parlâmento tarafından gerçekleştirileceğinden şüphe edenlere de en açık ve kesin bir cevap olmaktadır. Bugün kabul buyurduğunuz kanunların Türk Milletine, Türk işçisine ve Türk iş verenine hayırlı olmasını diler; kanunlarda emeği geçen her iki Meclisin komisyon üyesi ve Genel Kurul üyesi değerli arkadaşlarıma teşekkürlerimi sunarım.”¹⁸⁴²

¹⁸⁴¹ **M.M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 2, Cilt: 19, Birleşim: 115, (15.07.1963), s. 539.

¹⁸⁴² **M.M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 2, Cilt: 19, Birleşim: 115, (15.07.1963), ss. 539-540.

E. 15 Temmuz 1963 tarih ve 275 Sayılı Toplu İş Sözleşmesi, Grev ve Lokavt Kanununun Bazı Hükümlerinin 16 Temmuz 1964 tarih ve 503 Sayılı Kanunla Değiştirilmesi

275 sayılı Kanunun yapılmasından ve Resmi Gazetede yayımlanıp yürürlüğe girmesinden kısa bir müddet sonra, 24 Aralık 1963 tarihinde, İstanbul Milletvekili Coşkun Kırca, İzmir Milletvekili Şeref Bakşık, Zonguldak Milletvekili Yusuf Ziya Yücebilgin ve Adana Milletvekili İbrahim Tekin, bu Kanunun aksayan bazı hükümlerinin değiştirilmesini öngören bir kanun teklifi hazırlamışlar ve Millet Meclisi Başkanlığına sunmuşlardı. Adları geçen milletvekilleri, hazırladıkları 9 maddelik bu teklifin gerekçesinde şöyle demektedirler:

“15 Temmuz 1963 tarihli ve 275 sayılı Toplu İş Sözleşmesi, Grev ve Lokavt Kanunu metninde bazı maddi hatalar mevcut bulunmaktadır. Kanunun doğru uygulanmasını sağlamak için bu maddi hataların düzeltilmesi gerekmektedir.

Teklifin 1 nci maddesi ile söz konusu kanunun 7 nci maddesinin 2 nci bendinin 1 nci fıkrasının 2 nci cümlesi çıkarılmakta ve böylelikle bu konuda işçi tarafı ile iş veren tarafı arasında muvazilik sağlanmaktadır.

Teklifin 2 nci maddesi ile söz konusu kanunun 11 nci maddesinin 1 nci fıkrasında mevcut cümle düşüklüğü düzeltilmektedir.

Teklifin 3 nci maddesi ile söz konusu kanunun 19 ncu maddesinin 2 nci bendinin 5 nci fıkrası, Cumhuriyet Senatosu Geçici Komisyonu safhasına kadar kabul olunan ve bu bendin sistemine uyan mantıkî şekline ifrağ edilerek daha sonra teşriî safhada yapılan bir maddi hata düzeltilmektedir. Böylelikle, bu bendin uygulanması imkân dahiline girmiş olacaktır.

Teklifin 4 nci maddesi ile söz konusu kanunun 20 nci maddesinin 12 nci bendinde söz konusu Bakanlar Kurulu kararının bir ‘kararname’ olduğu yani –esasen bütüin hukukî netice doğuran Bakanlar Kurulu kararları gibi- Cumhurbaşkanınca da imzalanacağı belirtilmiş olmaktadır.

Teklifin 5 nci maddesi ile söz konusu kanunun 25 nci maddesinin (c) bendinin ilk fıkrasında mevcut cümle düşüklüğü düzeltilmektedir.

Teklifin 6 ncı maddesi ile söz konusu kanunun 62 nci maddesinin 2 nci fıkrası ile cezalandırılmaları gerekenler arasında pek tabii olarak iş veren vekillerinin de bulunduğu tasrih edilmektedir.

Teklifin 7 nci maddesi ile söz konusu kanunun 2 nci geçici maddesinde zikri geçen tüzük hakikî adıyla anılmaktadır.

Teklifin 8 ve 9 ncu maddeleri yürütme maddeleridir.” ¹⁸⁴³

¹⁸⁴³ Millet Meclisi S. Sayısı: 587, “İstanbul Milletvekili Coşkun Kırca, İzmir Milletvekili Şeref Bakşık, Zonguldak Milletvekili Yusuf Ziya Yücebilgin ve Adana Milletvekili İbrahim Tekin’in Toplu iş sözleşmesi, grev ve lokavt Kanununun 7 nci maddesinin 2 nci bendinin 1 nci fıkrasının 2 nci cümlesinin çıkarılması, 11 nci maddesinin 1 nci fıkrasının, 19 ncu maddesinin 2 nci bendinin 5 nci fıkrasının, 20 nci maddesinin 12 nci bendinin, 25 nci maddesinin (c) bendinin 1 nci fıkrasının, 62 nci maddesinin 2 nci fıkrasının ve 2 nci geçici maddesinin değiştirilmesi hakkında kanun teklifi ve Adalet ve Çalışma komisyonları raporları”, **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 3, Cilt: 31, Birleşim: 111’in sonuna ekli, (23.06.1964), ss. 1-2.

Bu Teklif, Millet Meclisi Adalet Komisyonu ile Çalışma Komisyonu tarafından inceleniyor ve anılan Komisyonlarca üzerinde bazı ufak değişiklikler yapılarak Millet Meclisi Başkanlığına sunuluyordu¹⁸⁴⁴. Millet Meclisinin 22 Haziran 1964 tarihli 110. Birleşiminde, Hükûmet ve Millet Meclisindeki siyasî parti grupları adına verilen ortak bir önerge ile, bir an önce kanunlaşmasını temin için, bu Teklifin diğer bütün işlere takdimen, öncelik ve ivedilikle görüşülmesi önerilmiş¹⁸⁴⁵ ve Millet Meclisi bu öneriyi kabul etmişti¹⁸⁴⁶. Millet Meclisi Genel Kurulu, 23 Haziran 1964 tarihli 111. Birleşiminde, sözü geçen Teklifin ivedilikle görüşülmesi istemi tekrar oylanmıştı ve kabul edildiğinden, Teklifteki maddelerin bir kez görüşülüp oylanması yeterli olacaktı¹⁸⁴⁷. Aynı Birleşimde, Teklifin maddeleri üzerindeki görüşmeler tamamlanmıştı ve tümü üzerinde lehte ve aleyhte söz isteyen bulunmadığı için, tümünün oylanmasına geçilmişti. Böylece Teklif, Millet Meclisince kabul edilmiş oluyordu.

Millet Meclisinden gelen metin, Cumhuriyet Senatosunda, Anayasa ve Adalet Komisyonu ile Sosyal İşler Komisyonunda incelenmiş ve her iki Komisyon da, Millet Meclisi metninin aynen kabulünü önermişti¹⁸⁴⁸. Cumhuriyet Senatosu Genel Kurulu da, 16 Temmuz 1964 tarihli 88. Birleşiminde, tümünü kabul ettiği ve maddelerinin ivedilikle görüşülmesine karar verdiği Millet Meclisi metnini, adları geçen Komisyonların önerisi doğrultusunda, aynı Birleşimde aynen kabul etmişti¹⁸⁴⁹. Böylece, 15 Temmuz 1963 tarih ve 275 sayılı Toplu İş Sözleşmesi, Grev ve Lokavt Kanununun bazı maddelerinin değiştirilmesi hakkında, İstanbul Milletvekili Coşkun Kırca, İzmir Milletvekili Şeref Bakşık, Zonguldak Milletvekili Yusuf Ziya Yücebilgin ve Adana Milletvekili İbrahim Tekin'in kanun teklifi, kanunlaşmış oluyordu.

¹⁸⁴⁴ A.k., ss. 2-9.

¹⁸⁴⁵ Hükûmet Temsilcisi Devlet Bakanı Nüvit Yetkin, AP Grup Başkanvekili İstanbul Milletvekili Mahmut Rıza Bertan, CHP Grup Başkanvekili Maraş Milletvekili Kemal Beyazıt, CKMP Grup Başkanvekili Sivas Milletvekili Cevad Odyakmaz, MP Grup Başkanvekili Yozgat Milletvekili İsmail Hakkı Akdoğan ve YTP Grup Başkanvekili Hatay Milletvekili Şekip İnal tarafından verilen önergede şöyle denilmektedir:

Yüksek Başkanlığa

Gündemimizin 1 nci görüşülmesi yapılacak işler bölümünün (90) sırasında yazılı bulunan (15 Temmuz 1963 tarih 275 sayılı Toplu İş Sözleşmesi, Grev ve Lokavt Kanununun bazı maddelerinin değiştirilmesi hakkında kanun) un bir an evvel kanunlaşmasını temin maksadiyle gündemdeki diğer bütün işlere takdimen, öncelik ve ivedilikle görüşülmesini arz ve teklif ederiz.” M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 3, Cilt: 31, Birleşim: 110, (22.06.1964), ss. 89-90.

¹⁸⁴⁶ M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 3, Cilt: 31, Birleşim: 110, (22.06.1964), s. 90.

¹⁸⁴⁷ M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 3, Cilt: 31, Birleşim: 111, (23.06.1964), s. 168.

¹⁸⁴⁸ Cumhuriyet Senatosu S. Sayısı: 477, “15 Temmuz 1963 tarihli ve 275 sayılı Toplu İş Sözleşmesi, Grev ve Lokavt Kanununun bazı maddelerinin değiştirilmesi hakkında kanun teklifinin Millet Meclisince kabul edilen metni ve Cumhuriyet Senatosu Anayasa ve Adalet ve Sosyal İşler komisyonları raporları”, C.S. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 3, Cilt: 21, Birleşim: 88’in sonuna ekli, (16.07.1964), ss. 1-9.

¹⁸⁴⁹ C.S. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 3, Cilt: 21, Birleşim: 88, (16.07.1964), ss. 538-540.

11- Sosyal Sigortalar Kanunu (17 Temmuz 1964 tarih ve 506 sayılı Kanun)

A. Anayasadaki Düzenleme ve Bakanlar Kurulunca Hazırlanan Kanun

Tasarısı

1961 Anayasasının 48. maddesinde, herkesin sosyal güvenlik hakkına sahip olduğu belirtilmekte ve bu hakkı sağlamak için sosyal sigortalar ve sosyal yardım teşkilâtı kurmanın, Devletin ödevleri arasında bulunduğu öngörülmektedir¹⁸⁵⁰. Esasen, Anayasanın 2. maddesinde, Cumhuriyetin niteliklerinden birisi olarak belirlenen, “sosyal hukuk devleti” olmak da, kişilerin sosyal güvenlik hakkına sahip bulunmalarını gerekli kılmaktaydı. Kuşku yok ki, Devletin bu görevi yerine getirmesi, diğer sosyal hakların gerektirdiği yükümlülüklerde olduğu gibi, yine 1961 Anayasasının “Devletin iktisadi ve sosyal ödevlerinin sınırı” kenar başlıklı 53. maddesinde ifade edildiği şekliyle, ancak iktisadi gelişme ile mali kaynaklarının yeterliği ölçüsünde mümkün olabilecekti. Nitekim, bu husus, Anayasanın sosyal güvenlik hakkını düzenleyen 48. maddesinin gerekçesinde de özellikle vurgulanmaktaydı. Gerçekten, sözü geçen maddenin gerekçesinde, aynen, “*Sosyal güvenlikle ilgili hükümler İnsan Hakları Evrensel Beyannamesinde olduğu gibi yeni anayasalarda da yer almaktadır. Sosyal Devlet mefhumunun tabii neticelerinden olan bu madde hükmünün dahi, ancak 51’ci maddedeki sınırlar içinde uygulanacağını belirtmek yerinde olur*” deniliyordu¹⁸⁵¹. Anayasanın ilgili maddesinin gerekçesinde de değinildiği gibi, mali kaynaklarının yeterliği ölçüsünde de olsa, Devletin, sosyal güvenlik hakkını yeni Anayasanın ışığı altında düzenlemesi gerekmekteydi. İşte bu doğrultuda, Bakanlar Kurulu, sosyal güvenlik faaliyetlerini; Anayasanın gereklerine, Kalkınma Plânına, bu alandaki uluslararası gelişmelere ve sosyal gerçeklere göre düzenlemeyi kaçınılmaz bir zorunluluk olarak gördüğüne işaret ederek, bir kanun tasarısı hazırlıyor ve Millet Meclisi Başkanlığına sunuyordu. Bu bağlamda, Çalışma Bakanlığınca hazırlanan ve 18 Mayıs 1963 tarihinde Bakanlar Kurulunca TBMM’ye sunulması kararlaştırılan “Sosyal Sigortalar Kanunu Tasarı”nın gerekçesinde aynen şöyle denilmektedir:

“Bugün hemen bütün memleketlerde ilk plânda mütalâa edilen ve büyük önem taşıyan sosyal güvenlik mevzuları, hiç şüphesiz memleketimiz için de hayati ehemmiyet arz etmektedir.

¹⁸⁵⁰ 1961 Anayasasının 48. maddesinde aynen şöyle denilmektedir:

“Herkes, sosyal güvenlik hakkına sahiptir. Bu hakkı sağlamak için sosyal sigortalar ve sosyal yardım teşkilâtı kurmak ve kurdurmak Devletin ödevlerindendir.”

¹⁸⁵¹ Kâzım Öztürk, **Türkiye Cumhuriyeti Anayasası**, Cilt: II, s. 2077. Gerekçede sözü geçen 51. madde, Anayasa Komisyonunun hazırladığı taslakta yer alan ve 1961 Anayasasının son şeklinde 53. madde olarak öngörülen, Devletin iktisadî ve sosyal amaçlarına ulaşma ödevlerini ancak iktisadî ve malî kaynaklarının ölçüsünde yerine getireceğini belirten hükümdür. Bkz. Kâzım Öztürk, **Türkiye Cumhuriyeti Anayasası**, Cilt: II, s. 2140.

Garp memleketlerinde geçirilen uzun tecrübeler sonunda, sosyal güvenliği sağlamak üzere vücuda getirilen ve Garp memleketlerindeki tatbikatı bir asra yaklaşan sosyal sigortalar, yurdumuzda, esaslı olarak ancak 1946 yılında uygulanmaya başlamıştır.

Memleketimizde mevcut sosyal sigorta kolları olan iş kazalarıyla meslek hastalıkları, hastalık, analık, malûllük, yaşlılık ve ölüm sigortalarından tanınan hakların ve sağlanan menfaatlerin büyük kısmı milletlerarası normlara uygun ve bâzı bakımlardan bu normların da üstünde olmakla beraber, bir kısım hak ve menfaatler milletlerarası normların altındadır.

Bunun yanında, bir kısım memleketlerde hemen hemen bütün vatandaşları kapsamına alan sosyal sigortalar, bizde henüz mahdutzümreleri kapsamaktadır.

Halen, memleketimizde, sosyal sigortalardan, 3008 sayılı iş Kanununa tabi iş yerlerinde çalışan işçi ve hizmetliler ile basın mesleğinde çalışanlarla çalıştıranlar arasındaki münasebetlerin tanzimi hakkındaki 5953 sayılı Kanun kapsamına giren gazeteciler ve 6379 sayılı Deniz İş Kanununa tabi gemi adamları faydalanabilmektedir.

Sözü gezen 3008, 5953 ve 6379 sayılı kanunlar kapsamı dışında kalan iş yerlerinde çalışanlar ise sosyal sigorta teminatından mahrum bulunmaktadırlar.

Sigortaya tabi olan ve olmayan iş yerlerinde çalışanlar arasında, sosyal güvenlik bakımından, uygun olmıyan bir ayrılık husule getirmekte olan bu hal, sigortaya tabi iş yerleriyle tabi olmayan iş yerleri arasında, maliyet ve ticari rekabet bakımından da, sigortaya tabi olmıyan iş yerleri lehine bir durum tevlidetmektedir.

Diğer taraftan, Anayasamızın 48 nci maddesinde, herkesin sosyal güvenlik hakkına sahibolduğu, bu hakkın sağlanması için sosyal sigortalar ve sosyal yardım teşkilâtı kurma ve kurdurmanın Devletin ödevlerinden bulunduğu tasrih edilmiştir.

Böylece, halkın bugününü ve yarınını emniyet altına almayı hedef tutan ve meslekî veya sosyal bir risk sebebiyle geçim imkânından mahrum kalan vatandaşlara gerekli yardımları sağlıyan sosyal güvenlik programları ile vatandaşların istikbal endişesinden korunması ve kurtarılması, aynı zamanda bir Anayasa prensibi olmuş bulunduğu gibi, bu hususlar, Büyük Millet Meclisince kabul olunan Birinci Beş Yıllık Kalkınma Plânında belirtilen hedefler ve tedbirler arasında da yer almıştır.

Sosyal güvenlik faaliyetlerimizin, Anayasa icaplarına, kalkınma plânına, bu sahadaki milletlerarası gelişmelere ve sosyal gerçeklere göre düzenlenmesi kaçınılmaz bir zarurettir.

Ayrıca, hemen bütün ileri memleketlerde, sosyal sigorta kanunları münhasıran bu sigortalara taallük eden ve sosyal sigortaların hususiyet ve

icaplarına göre hazırlanan kanunlar halinde tedvin edilmekte olduğu gibi, yine muhtelif memleketlerde sosyal sigorta mevzuatı bir kanun içinde toplanmakta ve böylece tatbikatta da büyük kolaylıklar temin olunmaktadır.

*Bu kanun tasarısı ile, sosyal sigorta mevzuatımızın, bu sigortaların hususiyet ve icaplarına göre bir kanunda toplanması, sigortanın şümul safhasının süratle ve kolaylıkla genişletilebilmesi, sigorta yardımlarından milletlerarası normlara nazaran düşük olanların bu seviyeye yükseltilmesi, hastalık sigortası sağlık yardımlarının sigortalıların, eş ve çocuklarına da teşmili, malûllük veya yaşlılık aylığı alan sigortalıların sigortaca tedavilerinin teminini, iş kazalarıyla meslek hastalıkları halinde 20 ayla mukayyet olan tedavi ve geçici iş göremezlik ödeneği süresindeki bu tahdidin kaldırılması, ihtiyarlık yaş haddinin kadın sigortalılarda 60 dan 55 e indirilmesi, erken yaşlanma halinde kadın ve erkek sigortalılara 50 yaşından itibaren yaşlılık aylığı bağlanabilmesi sağlanmakta, diğer bir kısım sigorta yardımlarının nisbet ve miktarları artırılmakta, tatbikat ile ilgili bâzı hususlarda da kolaylıklar derpiş olunmaktadır.”*¹⁸⁵²

143 madde ve 20 de geçici maddeden oluşan bu kapsamlı Tasarıda¹⁸⁵³ güdülen esas amaç, yukarıdaki gerekçenin son paragrafında da işaret edildiği gibi, sosyal sigorta mevzuatının bir kanunda toplanması; sigortalı kapsamının genişletilmesi; uluslararası kurallara göre düşük olan sigorta yardımlarının uluslararası kurallardaki düzeye yükseltilmesi; sigortalının eş ve çocuklarının da, hastalık sigortası sağlık yardımları kapsamına alınması; iş kazalarıyla meslek hastalıklarında, belirli bir süre ile sınırlı olan iş göremezlik ödeneğindeki bu süre sınırının kaldırılması ve kadın sigortalılarda ihtiyarlık yaş haddinin, 60’dan 55’e düşürülmesiydi.

B. Tasarının Millet Meclisinde Görüşülmesi

Bakanlar Kurulunca hazırlanıp Millet Meclisine sunulan Tasarı, Millet Meclisi Başkanlığınca, önce Sağlık ve Sosyal Yardım, Millî Savunma, Ulaştırma, Adalet, Çalışma ve Plân Komisyonlarına havale edilmiş ve bu durum Millet Meclisinin 20 Mayıs 1963 tarihli 83. Birleşiminde “Gelen Kâğıtlar” listesinde duyurulmuştu¹⁸⁵⁴. Fakat, Çalışma Bakanı Bülent Ecevit, Millet Meclisinin 30 Mayıs 1963 tarihli 87.

¹⁸⁵² Millet Meclisi S. Sayısı: 338, “Sosyal sigortalar kanunu tasarısı ve Trabzon Milletvekili Selâhattin Güven’in, 5.1.1961 tarih ve 228 sayılı Kanuna iki madde eklenmesine ve bu kanunun 14 ncü maddesinin tadiline dair kanun teklifi ile Eskişehir Milletvekili Şevket Asbuzoğlu, Konya Milletvekili Fakih Özfakih ve Edirne Milletvekili İlhami Ertem’in, 4.2.1957 gün ve 6900 sayılı Mâlûliyet, ihtiyarlık ve ölüm sigortaları Kanununa ek ve geçici maddeler eklenmesine dair kanun teklifi ve Geçici Komisyon raporu”, **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 2, Cilt: 20, Birleşim: 128’in sonuna ekli, (02.09.1963), s. 1-2.

¹⁸⁵³ **A.k.**, ss. 1-14.

¹⁸⁵⁴ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 2, Cilt: 17, Birleşim: 83, (20.05.1963), s. 102.

Birleşiminde bir önerge vererek, Tasarının, havale edilmiş olduğu Sağlık ve Sosyal Yardım, Millî Savunma, Ulaştırma, Adalet, Çalışma ve Plân Komisyonlarından seçilecek üçer üyeden oluşan bir Geçici Komisyonunda görüşülmesini talep ediyor ve bu talep Genel Kurulca kabul edildiğinden, Tasarı, Geçici Komisyona gönderiliyordu¹⁸⁵⁵. Geçici Komisyon, Hükûmet Tasarısı ile, bazı milletvekilleriince verilmiş bu alana ilişkin kanun tekliflerini¹⁸⁵⁶ birlikte görüşerek hazırladığı 5 Temmuz 1963 tarihli Raporu, Millet Meclisi Başkanlığına sunmuştu¹⁸⁵⁷ ve Geçici Komisyonun Raporunun gelişi, Millet Meclisi Başkanlığınca 16 Temmuz 1963 tarihli 116. Birleşimde “Gelen Kâğıtlar” listesinde ilân edilmişti¹⁸⁵⁸. Millet Meclisinin 23 Ağustos 1963 tarihli 123. Birleşiminde, Çalışma Bakanı Bülent Ecevit, Kalkınma Plânının öngördüğü sosyal güvenlik hedeflerini gerçekleştirmek ve ekonomik kalkınmanın sosyal adalete uygun olarak yürütülmesini sağlamak bakımından önem taşıyan bu Kanun Tasarısının öncelik ve ivedilikle görüşülmesini talep ediyor ve bu talep Millet Meclisi Genel Kurulunda kabul ediliyordu¹⁸⁵⁹.

Tasarının, 23 Ağustos 1963 tarihli 123. Birleşimde alınan öncelikle görüşme bu karar doğrultusunda, 26 Ağustos 1963 tarihli 124. Birleşimde görüşülmesi gerekmektedir. Ne var ki, 124. Birleşimde, CHP, CKMP ve YTP Grupları verilen bir ortak önerge ile, Tasarının görüşülmesinin 28 Ağustos 1963 tarihli Birleşime bırakılmasını önermişlerdi; Fakat, Millet Meclisi Genel Kurulu, bu öneriyi reddetmişti¹⁸⁶⁰. Bunun üzerine, 124. Birleşimi yöneten Başkanvekili Mekki Keskin, Tasarıyı görüşmeye açmış ve Komisyonun yerini almasını istemişti. Fakat, Komisyon, Genel Kurulda hazır bulunmadığı için, görüşmeler başlayamamıştı ve Başkanvekili

¹⁸⁵⁵ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 2, Cilt: 17, Birleşim: 87, (30.05.1963), s. 294.

¹⁸⁵⁶ Bu teklifler şunlardı: i- Trabzon Milletvekili Selâhaddin Güven’in 5.1.1961 tarih ve 228 sayılı Kanuna iki ek madde eklenmesine ve bu kanunun 14 ncü maddesinin tadiline dair kanun teklifi (4 maddelik); ii- Eskişehir Milletvekili Şevket Asbuzoğlu ile Konya Milletvekili Fakih Özfakih’in, 6900 sayılı Mâlûliyet, İhtiyarlık ve Ölüm Sigortaları Kanununa geçici madde eklenmesine dair kanun teklifi (3 maddelik); iii- Edirne Milletvekili İlhami Ertem’in 4.2.1957 gün ve 6900 sayılı malûliyet, ihtiyarlık ve ölüm sigortaları Kanununa ek kanun teklifi (4 maddelik). Millet Meclisi S. Sayısı: 338, **a.g.k.**, ss. 15-15/4.

¹⁸⁵⁷ **A.k.**, ss. 15/4-100.

¹⁸⁵⁸ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 2, Cilt: 19, Birleşim: 116, (16.07.1963), s. 583.

¹⁸⁵⁹ Çalışma Bakanı Bülent Ecevit’in, Millet Meclisince kabul edilen önergesinde şöyle denilmekteydi: “Millet Meclisi Başkanlığına

Gündemin 1 nci görüşmesi yapılacak işleri arasında 61 nci maddesinde yer alan Sosyal Sigortalar kanun tasarısı kalkınma plânının sosyal güvenlik amaçlarını gerçekleştirmek ve iktisadi kalkınmamızın sosyal adalete uygun olara yürütülmesini sağlamak bakımından önem taşıdığı için bu tasarının öncelik ve ivedilikle görüşülmesini arz ve teklif ederim.” **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 2, Cilt: 20, Birleşim: 123, (23.08.1963), s. 330.

¹⁸⁶⁰ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 2, Cilt: 20, Birleşim: 124, (26.08.1963), s. 382.

Keskin, Tasarının görüşülmesinin gelecek birleşime bırakıldığını açıklamıştı¹⁸⁶¹. Bu önerenin verildiği tarihte, iktidarda İsmet İnönü'nün Başbakanlığı altında, CHP, CKMP ve YTP koalisyon Hükûmetinin bulunduğunu dikkate aldığımızda, Hükûmeti oluşturan bu 3 Partinin Meclis Grupları adına verilen bir önerenin Millet Meclisinde reddedilmiş olması, ilginçti. Bu durum, Millet Meclisinin 26 Ağustos 1963 tarihli 124. Birleşim tutanaklarına şöyle yansımış bulunuyordu:

“BAŞKAN – Bir önerge var okutuyorum.

Sayın Başkanlığa

Gündemin (öncelikle görüşülmesi kararlaştırılan işler) bölümünde yer alan (Sosyal Sigortalar kanun tasarısı) nın görüşülmesinin 28.8.1963 Çarşamba gününe bırakılmasını arz ve teklif ederiz.

C.K.M.P. Grubu adına

C.H.P. Grubu adına

Y.T.P. Grubu adına

Cevad Odyakmaz

Coşkun Kırca

Sadık Perinçek

BAŞKAN – Gündemimizde mevcut Sosyal Sigortalar kanununun. Önergede gösterilen mazeret dolayısıyla Çarşamba günü müzakere edilmesini isteyen önergeyi oylarınıza sunuyorum: Kabul edenler... Etmeyenler... Kabul edilmemiştir.

BAHTİYAR VURAL (Kars) – Sayın Başkan, anlaşılmadı.

BAŞKAN – İyi dinleseydiniz Sayın Vural. Sosyal Sigortalar kanun tasarısının Çarşamba günü görüşülmesine dair bir önerge vardı. Önerge oylandı ve reddedildi. Binaenaleyh tasarının görüşülmesine başlayacağız.

Çalışma Bakanı burada. Komisyon... Geçici Komisyonu bekliyorum. Komisyon yok mu efendim? Ömer Faruk Sanaç yok mu? (Yok, sesleri)

*Komisyon bulunmadığı için gelecek Birleşime bırakıldı.”*¹⁸⁶²

Bütün bu gelişmelerden sonra, Sosyal Sigortalar Kanunu Tasarının, Millet Meclisinde görüşülmesine, 2 Eylül 1963 tarihli 128. Birleşimde başlanıyordu¹⁸⁶³. Tümü üzerindeki görüşmelerde, sırasıyla, YTP Grubu adına Aydın Milletvekili Burhan Apaydın, AP Grubu adına İçel Milletvekili İhsan Önal, CHP Grubu adına İstanbul Milletvekili Suphi Baykam konuşmuşlardı¹⁸⁶⁴. Bu konuşmalar sırasında, YTP Grubu adına konuşan Burhan Apaydın, tasarıda işsizlik sigortasının öngörülmemiş olmasını bir eksiklik olarak değerlendiriyor ve şöyle diyordu:

¹⁸⁶¹ A.k., s. 382.

¹⁸⁶² A.k., s. 382.

¹⁸⁶³ M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 2, Cilt: 20, Birleşim: 128, (02.09.1963), s. 516.

¹⁸⁶⁴ M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 2, Cilt: 20, Birleşim: 128, (02.09.1963), ss. 516-528.

“...Tam istihdam sosyal güvenliğin başta gelen tedbirlerindendir. Anayasamızda da çalışmayı bir hak olarak kabul etmiş Devletin işsizliği önliyecek tedbirleri almasını şart kılmıştır. İşsizlik, aynı zamanda sosyal bir risktir. İşçinin gelirinde bir inkıtân ifadesi olduğuna göre, insanın işsiz kaldığı zamanda ihtiyaçlarını karşılamak, içtimai emniyet hakkının icabıdır. Plân hedefleri arasında işsizlik sigortasının tesisi de bulunmaktadır. Birinci Beş Yıllık Plânda, ‘...sürekli işçi niteliğinde olanlar için bir işsizlik sigortasının kurulması imkânlarının araştırılacağı derpiş edilmiştir.’ Tasarıda işsizlik sigortası mevcut değildir. Bunun kurulmasındaki güçlükleri takdir ediyorum. Fakat buna rağmen işsizlik sigortasının mevcudolmamasını(n) sosyal sigorta sistemimiz için çok mühim bir eksiklik teşkil ettiği muhakkaktır.

Biz işsizlik sigortası mevzuunda Çalışma Bakanlığının faaliyetlerini öğrenmek istiyoruz ve mevzuun süratle tahakkuku sosyal güvenlik sisteminin yerleşmesi bakımından zaruridir kanaatindeyiz. Bu kanaatimizi de grup olarak ifade etmek isteriz...”¹⁸⁶⁵

AP Grubu adına konuşan İhsan Önal da, konuşmasında, tarım işçilerinin sigorta kapsamı dışında tutulmasının sakıncalarına değiniyor ve sağlık hizmetlerinin yetersizliği üzerinde duruyordu. CHP Grubu adına konuşan Suphi Baykam ise, sosyal güvenlik alanında uluslararası düzenlemelere işaret ettikten sonra, mevcut tasarının geniş bir vatandaş kitlesini kapsamı içine alarak, sosyal güvenlik önlemleri getirdiğini savunmaktaydı¹⁸⁶⁶. 3 Eylül 1963 tarihli 129. Birleşimde, Çalışma Bakanı Bülent Ecevit, siyasî parti grupları adına yapılan konuşmaları değerlendirmiş ve YTP adına yapılan konuşmada sözü geçen işsizlik sigortası ile ilgili olarak, şu açıklamada bulunmuştu:

“Y.T.Partisi adına konuşan Sayın Orhan Apaydın, tasarıda işsizlik sigortasına yer verilmemiş olmasını önemli bir eksiklik olarak gösterdiler ve Çalışma Bakanlığının bu konudaki faaliyeti hakkında izahat istediler. Her ne kadar Türkiye’de henüz işsizlik sigortası yok ise de, işsizlik sigortası olan veya olmıyan birçok memleketlerde bulunmıyan bir müessese bir ölçüde bunu telâfi etmektedir. Bu müessese de kıdem tazminatı müessesesidir. Arzettiğim gibi, birçok memleketlerde işçiler bu haktan yoksundurlar. Böylelikle Türkiye’de hiç değilse, kendi kabahati olmaksızın işinden çıkarılan bir işçinin çalıştığı süre ile orantılı olarak bir tazminat alması mümkün olmaktadır. Bu da bir ölçü içinde işsizlik sigortasının yerini tutuyor sayılabilir. Bununla beraber, Kalkınma Plânının sosyal hedefleri arasında işsizlik sigortası yer almış bulunmaktadır. Her ne kadar bu hedef uzun bir zaman süresi içinde gerçekleşmek üzere

¹⁸⁶⁵ M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 2, Cilt: 20, Birleşim: 128, (02.09.1963), s. 519.

¹⁸⁶⁶ M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 2, Cilt: 20, Birleşim: 128, (02.09.1963), ss. 520-528.

plâna girmişse de biz Bakanlık olarak bu konudaki çalışmalarımızı ilerletmiş bulunuyoruz. Önümüzdeki toplantı yılında bir işsizlik sigortası kanununu huzurlarınıza getireceğimizi ümidediyorum. İşsizlik sigortası daha çok İş ve İşçi Bulma Kurumunu ilgilendirdiği için, esasen bu Sosyal Sigortalar Kanunu içinde yer alamaz. Bu konuda konuşan arkadaşımın ikazlarına yine de teşekkür ederim...”¹⁸⁶⁷

Bu Birleşimde, Çalışma Bakanı Ecevit’ten sonra, Tasarı üzerinde şahısları adına konuşmak üzere, Antalya Milletvekili İhsan Ataöv, Tokat Milletvekili H. Ali Dizman ve Erzurum Milletvekili Turhan Bilgin söz almışlardı¹⁸⁶⁸. Tokat Milletvekili H. Ali Dizman, konuşmasında, halen yürürlükte bulunan birçok sosyal sigorta müessesesinin varlığına dikkat çekiyor ve bunlardan en büyük ikisinin, Emekli Sandığı ile İşçi Sigortaları Kurumunun prensip olarak birbirinden farkı olmadığını belirterek, bu ikisinin tek sistem altında çalışmasının ve birbirleri arasında geçişin imkân dâhiline sokulmasının yararlı olacağını belirtiyordu¹⁸⁶⁹. Erzurum Milletvekili Turhan Bilgin, tarım işlerinde çalışan vatandaşların sosyal güvenlik imkânından yoksun bırakılmış olması gibi başka bazı eleştirilerinin yanında¹⁸⁷⁰, Tasarıda bazı Türk Dili yanlışlarına da dikkat çekmekteydi. Bu bağlamda, Turhan Bilgin şöyle demektedir:

“...Tarım işçilerinin yaşama seviyelerini normalleştirmek, onlar(a) işçilere sağladığımız hakları vermek zorunluğundayız. Teminatların hedefi; ülke içinde, değil böyle milyonlara baliğ olan bir kütlenin, hiç, ama hiç kimsenin boşlukta kalmaması olmalıdır. İmkânlarımız ve bütçeye tahmil edeceği külfet gibi mülâhazaların daha açık bir surette münakaşası ve tahlili gerekir kanaatindeyim...

*Tasarının dili de tatminkâr olmaktan çok uzaktır. Cümleler gayrı vazıh ve tekerrür eden kelimeler ve terimlerle doludur ki, mânayı ağırlaştırmaktadır. İstilahlara dikkat olunmamış aynı mefhumlar zaman zaman değişik şekilde ifade olunmuştur. Bazen munis olmıyan aşırı Türkçe kelimeler kullanılmıştır. Meselâ 82 nci maddenin başlığı arda olarak kullanılmış, maddenin metninde bu kelime üzerinde ısrar edilmeyerek müteselsil sorumluluktan bahsedilmiştir. Müteselsil sorumluluktan bahsedilirken de aynı zamanda ‘müteselsilen sorumludur’ denilmiştir ki ‘aynı zamanda’ tabiri tamamen fuzulidir. Bu misali vermekten kasdım bu tasarının dili ve yazılışının tatminkâr olmaktan uzak olduğunu belirtmek içindir...”*¹⁸⁷¹

¹⁸⁶⁷ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 2, Cilt: 20, Birleşim: 129, (03.09.1963), s. 545.

¹⁸⁶⁸ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 2, Cilt: 20, Birleşim: 129, (03.09.1963), ss. 548-556.

¹⁸⁶⁹ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 2, Cilt: 20, Birleşim: 129, (03.09.1963), s. 552.

¹⁸⁷⁰ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 2, Cilt: 20, Birleşim: 129, (03.09.1963), s. 553.

¹⁸⁷¹ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 2, Cilt: 20, Birleşim: 129, (03.09.1963), s. 556.

Konuşmalara cevap niteliğinde söz alan Geçici Komisyon Sözcüsü İzmir Milletvekili Şeref Bakşık, Erzurum Milletvekili Turhan Bilgin'in, Tasarıdaki dil yanlışlıklarına ilişkin eleştirilerini de cevaplıyor ve şöyle diyordu:

*“Sayın Turhan Bilgin arkadaşımın, tasarının hukuk tekniği bakımından büyük hatalar içinde bulunduğu, hukuk ahenginin bozulduğu iddialarına iştirak etmiyoruz. Bahsetmiş olduğu bir iki kelimeyi, maddelerde yeri geldiği zaman bizi ikna edebildikleri müddetçe, düzeltme kabildir. Sonra, falan maddenin başlığında ‘arda’ kelimesi var diye de bir tasarının sisteminin bozulduğunu iddia etmek gülünçtür. Nihayet, bunu maddesinde görüşürüz, bizi ikna ederlerse memnuniyetle kabul ederiz...”*¹⁸⁷²

Tekrar söz alan Erzurum Milletvekili Turhan Bilgin, kendisinin bazı eleştirilerine karşılık, Geçici Komisyon Sözcüsü Şeref Bakşık'ın “gülünç” kelimesini kullanmasını nasıl açıklayabileceğini soruyor; Komisyon Sözcüsü Şeref Bakşık da, verdiği cevapta, bu soruyu yersiz bulduğunu bildiriyordu¹⁸⁷³. 4 Eylül 1963 tarihli 130. Birleşimde tekrar söz alan Erzurum Milletvekili Turhan Bilgin, dil üzerindeki eleştirilerine karşı, Komisyon Sözcüsü Şeref Bakşık'ın, kendisini “gülünç olmakla” itham etmesi üzerinde yeniden durmuş ve çeşitli Türkçe yanlışlarına dikkat çekmişti¹⁸⁷⁴. Bu konuşma sonrasında, Geçici Komisyon sözcüsü Şeref Bakşık yeniden söz almış ve Turhan Bilgin'in eleştirilerini yanıtlamaya çalışmıştı¹⁸⁷⁵. Turhan Bilgin'i takiben, kürsüye gelen Çalışma Bakanı Bülent Ecevit'in konuşmasından sonra, AP Grubu adına İçel Milletvekili İhsan Önal yeniden söz almış ve daha sonra, Eskişehir Milletvekilleri Celâlettin Uzer ve Seyfi Öztürk'ün, Millet Meclisi Başkanlığına, ayrı ayrı sundukları iki önerenin kabulü üzerine, Tasarının tümü üzerindeki görüşmelerin yeterliğine karar verilmişti¹⁸⁷⁶. Bu arada, Tokat Milletvekili Ali Dizman, bir önerge vererek, Sosyal Sigortalar Kurumunun, Emekli Sandığı ile birleştirilmesi yönünde daha kapsamlı bir çalışma yapılmasını sağlayabilmek için Tasarının Hükûmete geri verilmesini talep etmişse de; bu talebinin oylanmasından önce, yaptığı bir konuşma ile sözü geçen talebinden vazgeçtiğini bildirdiği için, önerenin oylanmasına

¹⁸⁷² **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 2, Cilt: 20, Birleşim: 129, (03.09.1963), s. 559.

¹⁸⁷³ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 2, Cilt: 20, Birleşim: 129, (03.09.1963), s. 559.

¹⁸⁷⁴ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 2, Cilt: 20, Birleşim: 130, (04.09.1963), ss. 570-571.

¹⁸⁷⁵ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 2, Cilt: 20, Birleşim: 130, (04.09.1963), ss. 572-573.

¹⁸⁷⁶ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 2, Cilt: 20, Birleşim: 130, (04.09.1963), ss. 575-576.

gidilmemiş¹⁸⁷⁷ ve Tasarının tümü üzerindeki görüşmelerin yeterliğine karar verilmiş olduğundan, maddelerine geçilmesi oylanarak kabul edilmişti¹⁸⁷⁸.

Tasarının maddeleri üzerinde, Millet Meclisinin 4 Eylül 1963 tarihli 130. Birleşiminde başlayan görüşmeler, 3. Yasama Yılı'nın, 5 Aralık 1963 tarihli 11. Birleşiminde tamamlanıyordu. Aynı Birleşimde, Başkanvekili Ferruh Bozbeyli, Tasarının tümünü oylamadan önce, lehte ve aleyhte söz isteyen olup olmadığını soruyor ve lehte söz isteyen Antalya Milletvekili İhsan Ataöv'e söz veriyordu. Ataöv'ün, genel olarak bu Kanun Tasarısının lehinde olduğu halde, adının 'İşçi Sigortaları' olması gerektiğini düşündüğü için bu konuda itirazı bulunduğunu belirttiği ve kanunun adının Cumhuriyet Senatosunca değiştirileceğini umduğunu dile getirdiği konuşması şöyleydi:

“Muhterem arkadaşlarım, Büyük Meclis, Anayasanın âmir hükümleri arasında bulunan ve vatandaşlarımızın sosyal güvenliğini temin ve sosyal sigortalara raptedecek olan çok önemli kanunlardan birisini daha şu anda kabul etmek üzere dir. Bu kanun büyük emeklerle Bakanlık ilgilileri tarafından hazırlanmış ve Meclisimizin seçmiş olduğu Geçici Komisyon da uzun tartışmalara vesile olmuştur. Komisyonun büyük bir emekle meydana getirdiği eser, hakikaten bizler için bir iftihar vesilesidir. Bu bakımdan Komisyon da çalışan arkadaşlarımıza şahsen teşekkür etmek isterim.

Tasarının Türkiye’de çalışanlara ve iş verenlere, şimdiye kadar tatbikatta uğramış olduğu birçok aksaklıkları telâfi edici hükümler getirmiş olması da Meclisimiz için, eserin çıkarılmasında bir iftihar kaynağıdır.

Sosyal Sigortalar Kanunu Anayasanın âmir hükmü olarak huzurunza gelmektedir. Fakat bu kanun, o kadar iyi gayeler; o kadar iyi emellerle çıkarken benim üzerinde duracağım bir nokta var. Kanunu topyekûn kabul etmekle

¹⁸⁷⁷ Tokat Milletvekili H. Ali Dizman'ın önergesi ve daha sonraki konuşması şöyleydi:

“Sayın Başkanlığa

Sosyal sigortalar kanunu tasarısının, sözlü olarak arz ettiğim gerekçeye müsteniden, Emekli Sandığı ile tevhit edilerek daha şümüllü bir tasarının hazırlanması maksadiyle Hükümete geri verilmesini arz ve teklif ederim.”

“Muhterem arkadaşlarım, önergemde de görüleceği gibi, teklifim bir takrirle hemencecik iki müessesenin birleştirilmesi değil, iki müessesenin gerekli hesaplarının yapılarak birleştirilmesini temin etmek üzere kanun tasarısının Hükümete iadesine mütaalliktir.

Ancak Sayın Bakanın, plân hedeflerinde her iki müessesenin birleştirilmesinin derpiş edildiği, prensipte mutabık bulunduğunu, ileride birleşmenin tahakkuku için çalışmalar yapılabileceği yolundaki beyanını kâfi teminat telâkki etmekteyim. Ve buna ilâveten bu kanunun acele çıkmasında faydalar bekliyenleri intizarda bırakmamak, Çalışma Bakanlığının gösterdiği gayretinin semeresini almakta gecikmesine sebep olmamak için takririmi geri alıyorum. Umarım ki, Sayın Bakan da bir Hükümet âzası sıfatıyla iki müessesenin birleştirilmesi hususundaki gayretlerini tacil eder. Hürmetlerimle.” **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 2, Cilt: 20, Birleşim: 130, (04.09.1963), s. 576.

¹⁸⁷⁸ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 2, Cilt: 20, Birleşim: 130, (04.09.1963), s. 576.

beraber, inşallah, bütün gönlümle temenni ettiğim ve kanun prosedürüne uyarak Senatodan geçerken hakiki veçhesini almasını temenni ettiğim hususu da arz etmek isterim.

Bu kanunun tatbik sahasını bulduğu yerlerde, ortakları, yani kanunla ilgili olan teşekküller, iş verenler ve işçiler büyük bir sevinç duyarken kendi şerefli adlarının kanunun adından çıkarılmış olmasından üzüntü duymaktadırlar. İşçi Sigortaları Kurumu, memleketimizde iftihar ettiğimiz müesseseler arasındadır. Fakat bugün bu kanunla sosyal sigortalar adını almakta ve işçinin adı bu eserin içerisinden maalesef çıkarılmış bulunmaktadır. Kanunu bütün gönlümle tasvibedip ona cömertçe beyaz oy vereceğim halde, isminin 'İşçi Sigortaları Kanunu' olmaktan çıkarılarak, 'Sosyal Sigortalar Kanunu' haline gelmesinden, teessür taşımaktayım. Türk işçisi ve iş verenlerinin şerefli adının hissedarı olduğu bu kanunda kullanılması çok daha iyi olacaktı ve işçilerimiz ve iş verenlerimiz büyük ümit bağladıkları bu eserle bir kere daha sevineceklerdi. Meclisimizde müzakeresini yaptık, fakat, ekseriyetin oyu ile netice tecelli ettiği için hürmetkârı olduğum bu ismin Senatoda değiştirilmek suretiyle tekrar 'İşçi Sigortaları' adını alması temennisinde bulunuyorum. Bu büyük eserin, büyük Meclisin şimdiye kadar vermiş olduğu şerefli hizmetler arasına girmesi dolayısıyla beyaz oyumu sevinerek gururla vereceğimi ifade eder, memleketimiz için hayırlı olmasını temenni ederim.”¹⁸⁷⁹

Bu konuşmada ilginç olan husus, bir milletvekilinin, bir kanunun yapımı sırasında Millet Meclisinde gerçekleştiremediği bir isteğinin, Cumhuriyet Senatosunca gerçekleştirilebileceğini umması ve bu konuda bir bakıma, Cumhuriyet Senatosundan yardım talep etmesiydi. Bu girişimin, çift meclis sisteminin benimsendiği bir parlamentoda doğal karşılanması gerekeceği düşüncesindeyiz.

Ataöv'ün, kanunun adına yönelik bu eleştirisine karşı, Geçici Komisyon Sözcüsü İzmir Milletvekili Şeref Bakışık cevap vermek için söz alıyor ve şunları söylüyordu:

“Muhterem arkadaşlarım; maddelerin müzakeresi münasebetiyle sizleri rahatsız edecek ölçüde bol konuştuğum için şimdi hiç konuşmamak niyetinde idim. Fakat Sayın İhsan Ataöv arkadaşım reyini beyaz kullanırken bir taraftan da gönlünün rahat etmiyeceği bir sebebi izah etti. Şimdi vereceğim izahla reyini beyaz verirken gönlü de rahat edecektir kanaatindeyim.

Sayın arkadaşım, İşçi Sigortaları Kurumundan 'işçi' kelimesinin çıkarılarak 'Sosyal Sigortalar kanunu' şeklinde değiştirildiğini belirttiler...

...mühim olan şudur: Bu kanun muhtevası genişlemiş bir kanundur. Şümülü, işçiden esnafa kadar serbest çalışan bütün insanlara şâmil bir kanundur isminin de geniş bir hale getirilmesi de işin mantığına uygundur. Nitekim maddenin müzakeresinde de misal göstermişimdir ki, hiçbir yerde

¹⁸⁷⁹ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 3, Cilt: 23, Birleşim: 11, (05.12.1963), s. 261.

*ve Batı memleketinde ‘işçi’ kelimesi bulunan müessese veya kanun yoktur. Bu itibarla bizim esas temelimiz bunların haklarının yerine getirilmesidir. İşçilerin gönülleri ile beraberiz. Maksadımız kelime yerine bunların haklarını yerine getirmektir. Saygılarımla arz ederim.”*¹⁸⁸⁰

Kanunun aleyhinde söz isteyen olmadığı için, Birleşimi yöneten Başkanvekili Ferruh Bozbeyli, tümünün oylanmasına geçmiş ve bu sırada teşekkür konuşması yapmak isteyen Çalışma Bakanı Bülent Ecevit’e söz vermişti. Ecevit, teşekkür konuşmasında şöyle diyordu:

“Sayın Başkan, sayın milletvekilleri; oylarınız sonucunda kabul edileceğini umduğumuz Sosyal Sigortalar kanunu tasarısı ile, bu kanunun Senatodan da geçip yürürlüğe girmesiyle, memleketimizde sosyal güvenlik yönünde ileri adımlar atan ve yeni ufuklar açan bir kanun kabul edilmiş olacaktır.

Bir yandan bu kanun, sosyal sigortalar kapsamını tek işçiye kadar uzatmakta, emekli aylıklarında büyük artışlar sağlamakta ve hastalık sigortasından faydalananların sayısını onların ailelerini de içine almak suretiyle çok genişletmektedir. Öte yandan, bu kanun tasarısı ile sosyal sigorta, işçiler dışında bunların ailelerini ve ihtiyari olarak faydalananabilecek gruplara da şâmil olmak suretiyle daha geniş bir kitlenin faydalananabileceği şekilde genişletilmiş bulunmaktadır. Böylelikle Kalkınma Plânının sosyal sigortaları bütün halka, bütün yurttaşlara uygulama yolunda bir adım atılmıştır.

Bu kanunla uygulama alanı genişliyecek, hastalık sigortasının kısa zamanda herkesi tatmin eder hale gelebilmesini sağlamak üzere İşçi Sigortaları Kurumu bundan böyle sağlık tesisleri yapımına çok daha fazla hız vermek zorundadır. Nitekim bu zaruretin gereği şimdiden yerine getir(il)meğe çalışılmaktadır. 1963 yılında bugüne kadar cem’an 805 yataklı yeni hastane hizmete açılmış bulunmaktadır. Bundan başka bu yıl inşaatı programa alınan hastanelerin yatak sayısı dört binin üstünde olacaktır.

Yine bundan sonra Çalışma Bakanlığına ve İşçi Sigortaları Kurumuna düşen bir vazife, zaman zaman ve haklı olarak arkadaşların tevlidettikleri bâzı tatbikattaki aksaklıkların düzeltilmesini sağlayacak bir yeni sosyal sigortalar kurumu teşkilât kanunu tasarısı da en kısa bir zamanda huzuruza getirilecektir.

*Muhterem arkadaşlarıma bu kanunun mükemmel bir şekilde çıkarılmasına gösterdikleri titiz itina için yürekten teşekkürlerimi sunar ve kanunun Türk işçi ailesine ve bütün Türk Ulusuna yararlı olmasını diler, teşekkür ederim.”*¹⁸⁸¹

¹⁸⁸⁰ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 3, Cilt: 23, Birleşim: 11, (05.12.1963), s. 262.

¹⁸⁸¹ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 3, Cilt: 23, Birleşim: 11, (05.12.1963), ss. 261-262.

Çalışma Bakanı Ecevit'in konuşması sırasında süren oylamanın sonuçları alındığında, Birleşimi yöneten Başkanvekili Ferruh Bozbeyli, oylamaya 101 milletvekilinin katıldığını ve 4 çekin(m)sere karşı 97 kabul oyu çıktığını, bu nedenle toplantı yeter sayısının sağlanamadığını, oylamanın gelecek Birleşimde tekrarlanacağını açıklıyordu¹⁸⁸². Bu doğrultuda, Sosyal Sigortalar Kanunu Tasarısının tümü, Millet Meclisinin 10 Aralık 1963 tarihli 12. Birleşiminde tekrarlanıyor ve Tasarı, bu Birleşimde, 13 ret, 10 çekin(m)sere karşı, 281 oyla kabul ediliyordu¹⁸⁸³. Millet Meclisinin kabul ettiği metin, Anayasanın 92. maddesi uyarınca, Cumhuriyet Senatosuna gönderilmişti.

C. Millet Meclisinin Kabul Ettiği Metnin Cumhuriyet Senatosunda Görüşülmesi ve Bazı Değişikliklerin Yapılması

Millet Meclisinin kabul ettiği metin, Cumhuriyet Senatosunda, önce Sosyal İşler, Millî Savunma, Bayındırlık ve Ulaştırma, Anayasa ve Adalet ve Bütçe Komisyonlarına gönderilmiş ve bu durum 17 Aralık 1963 tarihli 16. Birleşimde, "Gelen Kâğıtlar" listesinde ilân edilmişti¹⁸⁸⁴. Her ne kadar, aynı Birleşimde, Çalışma Bakanı Bülent Ecevit bir önerge vererek, birçok işçiyi ilgilendiren bu tasarının, bir an evvel kanunlaşması için, havale edildiği komisyonlardan seçilecek ikişer üyeden oluşan bir Geçici Komisyonda görüşülmesini önermişse de; Elâzığ Senatörü Celâl Ertuğ'un aleyhte, Cumhurbaşkanınca Seçilen Üye Ömer Ergün'ün lehte ve Bursa Senatörü İhsan Sabri Çağlayangil'in üzerinde konuşmasından sonra, bu önerge Genel Kurulca reddedilmişti¹⁸⁸⁵. Ancak, daha sonra, 30 Ocak 1964 tarihli

¹⁸⁸² **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 3, Cilt: 23, Birleşim: 11, (05.12.1963), ss. 265, 273-276.

¹⁸⁸³ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 3, Cilt: 23, Birleşim: 12, (10.12.1963), s. 280.

¹⁸⁸⁴ **C.S. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1, Toplantı: 3, Cilt: 16, Birleşim: 16, (17.12.1963), s. 362.

¹⁸⁸⁵ **C.S. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1, Toplantı: 3, Cilt: 16, Birleşim: 16, (17.12.1963), ss. 368-369.

Cumhuriyet Senatosu Elâzığ Üyesi Celâl Ertuğ, önerge aleyhinde yaptığı konuşmada şöyle diyordu:

"...Bugüne kadar şikayet ede geldiğimiz bir hususu, memleketin sosyal hayatında çok ehemmiyetli olan bir kanunda tekrar karşımıza çıkmış görmekle üzgünüz. Sosyal Sigortalar Kanunu Mecliste uzun boylu konuşuldu. Bizim de sosyal komisyon olarak bu kanun tasarısı üzerinde söyleyeceğimiz çok şeyler vardır. Önceden yaptığımız hazırlıklara göre bizim komisyon bünyesi içerisinde bu kanunun mutlaka müzakere edilmesinin zaruri ve çok faydalı olduğuna kaniyiz. Bu itibarla artık bu ekspres kanunlar çıkarmak fikrinden Senatoyu kurtarmış olmak için lûtfen bu takrir aleyhine rey vermenizi ve Mecliste müzakere edildiği müddet kadar Meclisimizde de müzakeresinde zaruret bulunduğunu kabul buyurmanızı saygılarımla rica ederim." **C.S. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1, Toplantı: 3, Cilt: 16, Birleşim: 16, (17.12.1963), s. 368.

Önergenin üzerinde konuşmak için söz alan Cumhuriyet Senatosu Bursa Üyesi İhsan Sabri Çağlayangil'in konuşması da, esas itibarıyla aleyhte bir hava içeriyordu. Gerçekten, Çağlayangil'in konuşması şöyledi:

33. Birleşimde, ilginçtir, Tasarının Geçici Komisyona gönderilmesi önergesine önceden karşı çıkan Elâzığ Üyesi Celâl Ertuğ, Cumhuriyet Senatosu Sosyal İşler Komisyonu Başkanı sıfatıyla Tasarının, Millî Savunma, Bayındırlık ve Ulaştırma, Anayasa ve Adalet ve Bütçe Komisyonlarından üçer üye alınmak suretiyle kurulacak bir Geçici Komisyonda görüşülmesini isteyen bir önerge veriyor ve bu önergenin kabulü üzerine Tasarı, Geçici Komisyona gönderiliyordu¹⁸⁸⁶. Millet Meclisi metnini inceleyen Sosyal İşler Komisyonu ve Geçici Komisyon bazı değişiklikler önermişlerdi ve Sosyal İşler Komisyonunun 5 Şubat 1964, Geçici Komisyonun da 2 Mart 1964 tarihli raporları¹⁸⁸⁷, Cumhuriyet Senatosu Başkanlığına sunulmuş,

“Muhterem arkadaşlarım, iki fikir çarpışıyor. Birincisini Sayın Ertuğ müdafaa etti; işi aceleye getirmiyelim; ihtisasa saygı gösterelim, diğerini benden evvel konuşan, sayın arkadaşım müdafaa etti; birtakım işçi hakları vardır; işi süratle halledelim, eğer böyle bir konuşma Millet Meclisinde yapılmış olsa idi, kanunun çabuk çıkması bakımından belki bir kıymet ifade edecekti. Senato ki mevzuatın son derece dikkatle tetkik ve ihtisasa taallük eden kısımları üzerinde fikir serd etmek için vücut bulmuş bir müessesedir. Asıl ihtisas işinin incelenmesi icap eden yerde, Karma Komisyonda isticalle çıkacak, kendisinin istical etmesi lâzımgelen müessesede rehavetle ele alınmasına mesağ verecek. Artık bu iki zihniyetin hangisini takdir buyuracağınızı sizlere terk ederim. Bütün mesele şudur arkadaşlar; Senatonun prestij ve hükmi şahsiyeti daima bir isticalin eline tevdi edilmek isteniyor. Bunun ananesini kurmanın artık zamanı geldiği kanaati ile maruzatımı bitirerek huzurunuzdan ayrılıyorum.” C.S. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 3, Cilt: 16, Birleşim: 16, (17.12.1963), ss. 368-369.

¹⁸⁸⁶ C.S. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 3, Cilt: 17, Birleşim: 33, (30.01.1964), ss. 557-558.

Sosyal İşler Komisyonu Başkanı Celâl Ertuğ’un önergesini oya sunarken, Birleşimi yöneten Başkanvekili İhsan Hamit Tıgrel, Ertuğ’un tutumunu eleştiren şu konuşmayı yapıyordu:

“Efendim, bu kanun Cumhuriyet Senatosuna geldiği zaman Sayın Çalışma Bakanı bir geçici komisyon teşkili lüzumunu ileri sürmüştü. Bu teklife ilk itiraz eden Sayın Celâl Ertuğ olmuştur. Şimdi hakikatı görmüşlerdir ki geçici komisyon teşkil edilmezse bu kanun müddeti zarfında çıkamayacaktır ve kendi komisyonlarından geçtikten sonra şimdi bir geçici komisyon kurulmasını istemektedirler. Vaziyeti Yüksek Heyetinizin takdirine arz ediyorum.” C.S. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 3, Cilt: 17, Birleşim: 33, (30.01.1964), s. 557.

Buna karşılık Celâl Ertuğ da, kendini şöyle savunmuştu:

“Sayın Başkan, muhterem senatörler; Sosyal Sigortalar Kanunu Meclisten çıktıktan sonra, bütün komisyonlardan ikiye kişi tefrik edilerek teşekkül edecek bir Karma Komisyonda tetkik edilmesini teklif eden Hükümet tasarısı yüksek oylarınızla reddedilmişti. Burada bendeniz Sosyal İşler Komisyonu Başkanı olarak, Senato adına İhtisas Komisyonu olarak Sosyal İşler Komisyonunun bu kanunu incelemesinin faydalı yüksek huzurlarınıza arz ettim ve zatiâtileriniz de oyladınız; oylarınızla bu karara iştirak ederek bu neticeyi temin buyurdunuz.

Şimdi Senato adına Sosyal Komisyonu bu mevzuu bir buçuk ay her gün toplanmacasına inceden inceye tetkik etmiş ve yüksek itimatlarınıza arz etmiştir. Kabul buyurdunuz. Yoksa Sayın Başkanın beyan buyurdıkları gibi, bendeniz bu hakikati sonradan gördüğüm için v.s. değil, gayet cüzi alâkaları dolayısıyla bu beş komisyona havale edilmiştir; askeri işçiler mevzuunun, bir kanun olması dolayısıyla, Adalet Komisyonundan geçmesi gibi. Bunun yeri İhtisas Komisyonu, Sosyal Komisyondur. Burada Senato adına tetkik edilmiş ve bir neticeye varılmıştır. Yoksa, bizim Hükümet teklifine iştirak etme neticesine varmamız gibi bir durum mevzuubahis değildir.

Bu hususu arz ederim” C.S. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 3, Cilt: 17, Birleşim: 33, (30.01.1964), s. 558.

¹⁸⁸⁷ Cumhuriyet Senatosu S. Sayısı: 414, “Sosyal Sigortalar kanunu tasarısının Millet Meclisince kabul olunan metni ve Cumhuriyet Senatosu Sosyal İşler ve Geçici Komisyon raporları”, C.S. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 3, Cilt: 19, Birleşim: 50’nin sonuna ekli, (11.03.1964), ss. 1-117.

anılan Raporların geldiği, 10 Mart 1964 tarihli 49. Birleşimde, “Gelen Kâğıtlar”da duyurulmuştu¹⁸⁸⁸. Tasarının tümü üzerindeki görüşmelere, Cumhuriyet Senatosunun 11 Mart 1964 tarihli 50. Birleşiminde başlanmış ve aynı Birleşimde, maddelerine geçilmesi kabul edilmişti¹⁸⁸⁹. Maddeler üzerindeki görüşmeler ise 17 Mart 1964 tarihli 53. Birleşimde tamamlanmış ve bazı maddelerde değişiklikler yapılmıştı. Tasarının tümünün oylanmasına gelince, oylamaya 123 Senatörün katıldığı ve 123’ünün de olumlu oy verdiği görülmekteydi¹⁸⁹⁰. Böylece, Cumhuriyet Senatosu Genel Kurulunca, Millet Meclisinin metni, 17 Mart 1964 tarihinde değiştirilerek kabul edilmiş oluyordu. Tasarının kabulü üzerine, Cumhuriyet Senatosu Geçici Komisyon Başkanı Elâzığ Senatörü Celâl Ertuğ, şu konuşmayı yapmıştı:

“Sayın Başkan, muhterem senatörler; Cumhuriyet Senatosu Yüce Heyetinin kabul buyurduğu Sosyal Sigortalar kanunu memleketimizde çalışanlara büyük haklar getiren bir tekâmülün ifadesi ve ta kendisidir. Yüce Senato bu kanunu Sosyal İşler Komisyonunda 1,5 ay, 17 gün müddetle de Geçici Komisyonunda inceden inceye tetkik etmek suretiyle bütün dikkatiyle bu kanununun memleketimiz işçi ve bütün çalışanlarına yarı(a)şacak şekilde çıkmasını sağlamıştır. Ayrıca Heyeti Umumiye toplantısında da kıymetli senatörlerimiz, kıymetli fikirleri ile kanunu daha iyi takviye etmişlerdir.

*Komisyon adına Yüce Senatoya teşekkürlerimi arz eder ve bu kanunun memlekete ve bütün çalışanlara ve Türk Milletine hayırlı olmasını temenni ederim, hürmetlerimle.”*¹⁸⁹¹

Sosyal Sigortalar Kanunu Tasarısı, Cumhuriyet Senatosunda, her ne kadar, Millet Meclisinden geldiği şekliyle aynen kabul edilmeyip, bazı değişikliklere tâbi tutulmuşsa ve bu nedenle metnin yeniden Millet Meclisine gönderilmesi gerekiyorsa da; Çalışma Bakanı Bülent Ecevit, yine de bir teşekkür konuşması yapmak istemiş ve kürsüye gelmişti. Ecevit’in Cumhuriyet Senatosu Genel Kurulundaki konuşması şöyledi:

“Efendim, ittifakla kabul buyurmuş olduğunuz Sosyal Sigortalar Kanunu yürürlüğe girince memleketimizin iktisadi gelişmesi, iktisadi gelişmeleri bizim seviyemizde bulunan hiçbir memlekette bulunduğunu zannetmediğim ölçüde ileri bir sosyal güvenlik düzenine kavuşmuş olacaktır. Hele esnaf, küçük sanatkâr ve serbest meslek erbabının da sosyal sigortalardan faydalanmalarını sağlayıcı kanunu da yakında huzurunuzda getireceğimizi umuyoruz. Bu da yürürlüğe girdikten sonra sosyal güvenlik, sosyal sigortacılık bakımından memleketimiz en ileri bâzı memleketler seviyesine, birçok bakımlardan, erişmiş olacaktır. Bu yolda Yüksek Senatonun yapmış olduğu değerli çalışmalara

¹⁸⁸⁸ C.S. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 3, Cilt: 19, Birleşim: 49, (10.03.1964), s. 159.

¹⁸⁸⁹ C.S. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 3, Cilt: 19, Birleşim: 50, (11.03.1964), ss. 245-251.

¹⁸⁹⁰ C.S. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 3, Cilt: 19, Birleşim: 53, (17.03.1964), s. 522.

¹⁸⁹¹ C.S. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 3, Cilt: 19, Birleşim: 53, (17.03.1964), s. 522.

şükranlarımı arz ederim. Sözlerimi bitirirken şunu da ifade etmek isterim ki; bu yeni kanun yeni edineceği adla Sosyal Sigortalar Kurumuna şimdiki adıyla İşçi Sigortaları Kurumuna büyük yükler yükliyecektir. Bu yükleri daha iyi taşıyabilmesi vatandaşa ve sigortalılara daha faydalı olabilmesi için Kurumun bünyesinde de esaslı ıslahat yapılmak üzeredir. Bu arada Hükümet bir tek Umum Müdürlük yerine sigortacılık işlemleri için ayıca bir genel müdürlük, sigortaya bağlı sağlık kurumları için ayrı bir genel müdürlük, sigortaya bağlı yapı işleri ve işçi konutları için de ayrı bir genel müdürlük kurmaya ve bunların tasarılarını en kısa zamanda yüksek huzurlarınıza getirmeyi kararlaştırmıştır. Bu vesile ile bunu da arz eder, tekrar teşekkürlerimi sunarım. ” 1892

D. Cumhuriyet Senatosunun Değiştirilerek Kabul Ettiği Metnin Yeniden Millet Meclisinde Ele Alınması ve Kanunlaşması

Daha önce de çeşitli vesilelerle değindiğimiz gibi, Anayasanın 92. maddesi uyarınca Cumhuriyet Senatosunda değiştirilerek kabul edilen maddelerin, yeniden Millet Meclisinde görüşülmesi gerekmektedir. Bu doğrultuda, Sosyal Güvenlik Kanunu Tasarısının da, Cumhuriyet Senatosunda değiştirilerek kabul edilen maddeleri, Millet Meclisi Başkanlığınca daha önce Tasarıyı incelemiş olan Geçici Komisyona gönderilmişti. Ancak, Geçici Komisyon, 25 Mart 1964 günlü toplantısında, yukarıda, Millet Meclisinden gelen kanun tasarıları veya tekliflerinin Cumhuriyet Senatosunda görüşülme sürelerinin ayrıntılı bir biçimde incelendiği “Üçüncü Bölüm”de de üzerinde durduğumuz gibi, sözü edilen Tasarının, Cumhuriyet Senatosunda, Anayasanın 92. maddesinin öngördüğü azami süre olan üç ay içinde karara bağlanıp bağlanmadığı hususunda tereddüde düştüğünden; üç aylık sürenin başlangıcının belirlenmesinde hangi tarihin esas alınması gerektiği konusunda Millet Meclisi Anayasa Komisyonundan görüş istenilmesine karar vermiş ve bu yöndeki talebini, 30 Mart 1964 tarihli bir yazı ile Millet Meclisi Başkanlığına göndermişti¹⁸⁹³. Konuyu inceleyen Millet Meclisi Anayasa Komisyonu, hazırladığı 3 Nisan 1964 tarihli raporda, adı geçen Kanun Tasarısının, Millet Meclisi Başkanlığınca 13 Aralık 1963 tarihinde Cumhuriyet Senatosuna gönderildiğini ve aynı tarihte Cumhuriyet Senatosuna ulaştığının saptandığını bildiriyor ve belirli bir sürenin başlangıç tarihinin yasada açıkça öngörülmediği hallerde, hukukun genel ilkeleri uyarınca, tarihin ertesi gününün dikkate alınması gerektiğine de işaret ederek, üç aylık azami sürenin başlangıç tarihini 14 Aralık 1963 olarak belirtiyordu. Anayasa Komisyonuna göre, bu durumda, Senato, kararını en geç 14 Mart 1964 tarihine kadar vermiş olmalıydı¹⁸⁹⁴. Anayasa Komisyonu, Raporunun sonunda şu karara vardığını açıklıyordu:

¹⁸⁹² C.S. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 3, Cilt: 19, Birleşim: 53, (17.03.1964), ss. 522-523.

¹⁸⁹³ Millet Meclisi S. Sayısı: 715, “Sosyal sigortalar kanun tasarısının, Anayasanın 92 nci maddesine göre, Cumhuriyet Senatosunca yapılan inceleme süresi hakkında Millet Meclisi Geçici Komisyonu ile Anayasa Komisyonu raporları ve Cumhuriyet Senatosu ve Millet Meclisi Başkanlıkları tezkereleri”, M.M. Tutanak Dergisi, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 3, Cilt: 30, Birleşim: 106’nın sonuna ekli, (16.06.1964), ss. 1-4.

¹⁸⁹⁴ A.k., ss. 4-7.

“ ...

7. *Neticede, Komisyonumuz söz konusu Sosyal Sigortalar kanunun tasarısının Millet Meclisince kabul edilmiş metninin Cumhuriyet Senatosunca da kabul edilmiş sayılarak, bu metnin derhal Millet Meclisi Başkanlığınca Cumhurbaşkanlığına sunulmasından başka yapılacak hiçbir işlem olmayacağına karar vermiş bulunmaktadır.*

8. *Havalesi gereğince, Sosyal Sigortalar kanunu tasarısını incelemekle görevli Geçici Komisyon Başkanlığına sevk edilmek üzere Yüksek Başkanlığa sunulur.”*¹⁸⁹⁵

Bu konu, her ne kadar, Anayasa Komisyonunun 13 Nisan 1964 tarihli Birleşiminde, yeniden görüşülme (tekriri müzakere) talebi üzerine, tekrar ele alınmışsa da; görüşmelerden sonra bir değişiklik olmamış ve Komisyon ilk görüşte ısrar edilmesine karar vermişti¹⁸⁹⁶.

Geçici Komisyon, Millet Meclisi Anayasa Komisyonu kararı ile, aynı konuya yönelik olarak sürenin aşılmamış olduğu sonucuna ulaşmış olan Cumhuriyet Senatosu Anayasa ve Adalet Komisyonu görüşü ile bu görüşün Cumhuriyet Senatosu Genel Kurulunca benimsendiğini bildirir Cumhuriyet Senatosu Başkanlığının yazısı karşısında, ne yapması gerektiği hususunda Millet Meclisi Başkanlığına başvurmuş ve Başkanlıktan görüş talebinde bulunmuştu¹⁸⁹⁷. Bu konu, Millet Meclisi Genel Kurulunca 16 Haziran 1964 tarihli 106. Birleşimde ele alınmış ve uzun tartışmalardan sonra, Genel Kurul, anılan Sosyal Sigortası Kanunu Tasarısı üzerindeki görüşmelerinde, Cumhuriyet Senatosunun Anayasanın 92. maddesinde öngörülen üç aylık süreyi aşmadığına karar vermişti¹⁸⁹⁸. Bu durumda, Millet Meclisi, tekrar Sosyal Sigortalar Kanunu Tasarısının görüşülmesine dönüyor ve Millet Meclisinin 16 Haziran 1964 tarihli 106. Birleşimini yöneten Başkanvekili Mekki Keskin, Cumhuriyet Senatosunca değiştirilerek kabul edilen maddeleri inceleyip raporunu hazırlaması için, Cumhuriyet Senatosunca yapılmış olan değişikliklerin Geçici Komisyona sevk edildiğini açıklıyordu¹⁸⁹⁹.

Cumhuriyet Senatosu, Sosyal Sigortalar Kanunu Tasarısının 5’i geçici madde olmak üzere toplam 57 maddesini değiştirerek kabul etmişti ve bu maddeleri inceleyen Millet Meclisi Geçici Komisyonu, Millet Meclis Başkanlığına sunduğu 11 Temmuz

¹⁸⁹⁵ A.k., s. 7.

¹⁸⁹⁶ A.k., s. 8.

¹⁸⁹⁷ A.k., s. 10.

¹⁸⁹⁸ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 3, Cilt: 30, Birleşim: 106, (16.06.1964), ss. 562-586. Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. yukarıda, “Cumhuriyet Senatosunun Millet Meclisinden Gelen Bir Tasarı veya Teklifi Karara Bağlama Süresi ve Sürenin Hesaplanmasında Ortaya Çıkan Görüş Ayrılıkları” başlıklı Üçüncü Bölümdeki açıklamalar.

¹⁸⁹⁹ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 3, Cilt: 30, Birleşim: 106, (16.06.1964), s. 586.

1964 tarihli Raporunda, Cumhuriyet Senatosunca, maddelerden 47'si üzerinde yapılan değişikliğin benimsenmesini, 10'u üzerindkilerin ise benimsenmemesini önermişti¹⁹⁰⁰.

Geçici Komisyonun önerileri, Millet Meclisi Genel Kurulunca 14 Temmuz 1964 tarihli 126. Birleşimde ele alınıyordu¹⁹⁰¹. Görüşmeler sırasında, konu, Tasarının 11. maddesine gelindiğinde, söz alan Geçici Komisyon Sözcüsü İzmir Milletvekili Şeref Bakşık, Raporlarında, bu madde üzerinde Cumhuriyet Senatosunca yapılan değişikliğin benimsenmesinin önerildiği yazılmış olduğunu; ancak burada bir yanlış anlama olduğunu, aslında Komisyonun bu maddedeki değişikliği benimsemediğini bildirmişti. Bu konuda, Komisyon Sözcüsü Bakşık, şu açıklamayı yapmıştı:

“Sayın arkadaşlarım, 11 nci maddenin benimsenmesi Komisyon raporunda belirtilmiştir. Ve bu maddenin son fıkrasının sondan ikinci satırında ‘Sosyal Sigorta Sağlık Kurulunca...’ denilmiştir. Bunun ‘Sosyal Sigorta Yüksek Sağlık Kurulu’ olması gerekiyordu. Biz bunu bir tabı hatası sanmıştık ve benimsemeyi kararlaştırmıştık. Ve Sözcü olarak bu kürsüde ifade edilecek tashihle meselenin halledileceğini sanmıştık. Sonradan esas dosyada yaptığımız tetkikle bunun tabı hatası olmadığını ve bu hatanın Cumhuriyet Senatosunca yazılmış bir hata olduğu kanaatine vardık. Bu itibarla raporda benimsemenizi istememize rağmen, kürsüde Sözcü olarak benimsememenizi saygı ile rica ediyorum.” ¹⁹⁰²

Böylece, Komisyonun benimsenmemesini önerdiği madde sayısı 11'e yükselmişti.

Cumhuriyet Senatosunca yapılan ve Millet Meclisi Geçici Komisyonunca benimsenmeyen maddelerden biri, Sosyal Sigortalar Kurumuna bağlı hekimlerce yapılacak muayenelerin, yıl itibariyle bir sayı ile sınırlandırılmasıydı. Bu bağlamda, Tasarının 118. maddesinde, Cumhuriyet Senatosunun gerçekleştirdiği değişiklikle, yılda 7500 den fazla poliklinik muayenesi yapan Kurum hekimlerine, bu sayının üstünde yaptıkları her muayene için tüzükte belirlenecek esas miktarında prim verileceği öngörülüyor ve bir hekimin yıllık muayene sayısının 10.000'i geçemeyeceği belirtiliyordu. Cumhuriyet Senatosunun yaptığı ve Millet Meclisi Geçici Komisyonunun benimsenmemesini önerdiği bu değişiklik, Millet Meclisi Genel Kurulunda tartışmalara yol açmıştı. Örneğin, Bolu Milletvekili Turgut Çulha, Cumhuriyet Senatosunca yapılan bu değişikliği benimsediğini bildiriyor ve şöyle diyordu:

¹⁹⁰⁰ Millet Meclisi S. Sayısı: 338 e 1 nci ek, “Sosyal Sigortalar kanunu tasarısına dair C. Senatosu Başkanlığı tezkeresi ve C. Senatosunca yapılan değişiklikler hakkında Millet Meclisi Geçici Komisyon raporu”, **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 3, Cilt: 32, Birleşim: 126'nın sonuna ekli, (14.07.1964), ss. 1-46.

¹⁹⁰¹ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 3, Cilt: 32, Birleşim: 126, (14.07.1964), s. 141.

¹⁹⁰² **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 3, Cilt: 32, Birleşim: 126, (14.07.1964), s. 143.

“...muhterem Senatoca değiştirilen bu maddenin ben de aynen kabul edilmesini istiyeceğim. Çünkü, bütün hastanelerde hastalar ekseriya hiç muayene edilmeden, aç ağzını, elini kaldır, kolunu kaldır diye sorulmakta ve bu şekilde reçete yazılmaktadır. Bakınız, ‘bir sene zarfında bir hekimin muayene edeceği hasta adedi 10 bini geçemez’ diyor. Yani günde 28 hasta muayene edilebilir. Üç dakika bir hastanın soyunmasına üç dakika da giyinmesine ayırınız altı dakika yapar. On dakikada muayene edildiğini tasavvur buyurursanız, yani en kısa zamanı seçiyorum, günde sekiz saat eder ki, bu da günde 28 hasta yapar. On dakika içinde yapılacak hasta muayenesinden de elde edilecek faydayı tasavvur buyurursunuz. Kanun en son bu haddi kabul etmiş. Eğer bu kabul edilmeyecek olursa demek ki, bir hekim senede 20.000 hastayı da muayene edebilecektir. Bu da muayene müddeti beş dakikaya indirilecek demektir ki, bundan da hiçbir fayda temin edilmeyecektir...”¹⁹⁰³

Buna karşılık, bu konuda söz alan Çalışma Bakanı Bülent Ecevit, aksi görüşü savunmakta ve bu değişikliğin Millet Meclisince benimsenmemesini önererek, bu durumda kurulacak Karma Komisyonunda, daha sağlıklı bir çözüme ulaşılabileceğini umduğunu dile getirmekteydi. Çalışma Bakanı Ecevit’in konuşması şöyleydi:

“Sayın arkadaşlar, Senatonun değiştirdiği, dayandığı ilkeler bakımından yerinde görülmekle beraber, tatbikatta bir ciddî mahzuru ortaya çıkabilecektir. Senatonun değiştirdiğinde, bir hekimin yıllık muayene sayısı 10 bin kişiyi geçemez, denmiştir. Hakikaten 10 bin rakamı mâkul bir rakam olarak kabul edilebilir. Muayene edilecek hasta adedi yılda 10 bini aştığı zaman, muhterem arkadaşımızın belirttiği gibi, bu muayenelerin üstünkörü olması tehlikesi belirebilir. Ancak, göz önünde tutmanız gereken bâzı gerçekler de vardır. Bugünlük hekimlere ve özellikle İşçi Sigortaları hekimlerine verilebilen ücretler çok mahdutolduğu için, yurdun bâzı bölgelerinde, İşçi Sigortaları Kurumu bugünkü ücret imkânlarıyla yeterli sayıda doktor bulmakta güçlük çekmektedir. Faraza, misal olarak Tunçbilek’i ele alalım. Tunçbilek büyük işçi topluluğunu barındıran bir yerdir. Fakat sigortalı işçiler dışında hasta son derece mahdutolduğu için, doktorları maddi bakımdan tatmin etmek imkânımız da olmadığı için, burası doktor bulmakta en sıkıntı çektiğimiz yerlerden biridir. Şimdi tasavvur edelim, hüküm bu şekilde geçecek olursa, buna benzer bir yerde de yeterli sayıda doktor bulamadığımız için, diyelim ki, doktor yılın 9 ncü ayında onbininci muayeneyi yapıyor. Daha yılın bitmesine üç ay vardır. Ondan sonra gelecek bir tek sigortalıya bakamıyacaktır. Bu son derece hayati tehlikeler doğurur. Onun için uygun görürseniz bu ciddî mahzuru o kadar (ortadan) kaldırıcı bir formül aramak üzere komisyon görüşüne uyulmasını ve Karma Encümende bu mevzuun bir defa daha görüşülerek daha gerçeğe uygun bir hale getirilmesinin imkânının sağlanmasını arz ve rica ederim.”¹⁹⁰⁴

¹⁹⁰³ M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 3, Cilt: 32, Birleşim: 126, (14.07.1964), s. 153.

¹⁹⁰⁴ M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 3, Cilt: 32, Birleşim: 126, (14.07.1964), ss. 153-154.

Ne var ki, Çalışma Bakanı Ecevit'ten sonra konuşan başka milletvekilleri de, anılan Senato değişikliğinin yerinde olduğunu savunmaktaydılar. Örneğin, İçel Milletvekili İhsan Önal, eğer doktorlara hademeden daha az ücret verilirse, elbette ki bazı yerlerde doktor bulunamayacağını ileri sürmekte ve durumun daha önce konuşan Bolu Milletvekili Turgut Çulha'nın hesabından da kötü olduğunu belirtmekteydi. İçel Milletvekili İhsan Önal, bu konuda şöyle diyordu:

"...Biraz evvel Sayın Çulha arkadaşımız, bir doktor için yevmiye 28 hastadır; dedi. Haddizatında senedeki bir aylık izin ve ondan sonra Pazarlar da nazarı dikkate alınırsa görülecektir ki, bu şekilde doktorun yevmiye yapacağı muayene 40 ı bulmaktadır.

Muhterem arkadaşlarım, belki pratisyen için, gelişigüzel yapılan ayak üstü muayenelerle bu 40 rakamına ulaşılabilir ama, bir an için bir dahiliye mütehasssının önemli bir hastalık üzerine eğilmesi, müşahede, tetkik ve ondan sonra teşhise varması, böyle 8-10 dakika değil bâzan birkaç saati de alabilir...

Bakanlığın doktorlara karşı olan tutumunu değiştirmesi mahrumiyet bölgelerine ve yahut Şark bölgelerine, doktorların gitmek istemediği yerlere daha müsait şartlarla mutlaka doktor temin etmesi lâzımdır. Bu biraz da ücret meselesidir. Burada verilen ücretler öbür tarafta yapılan suiistimallerin ufacak kısılmasıyla fazlasıyla temin edilebilir. Hakikaten bugüne kadar bilhassa personel, hemşire, doktor bakımından işçilerimiz çok nisbette ihmal edilmiştir. Tekrar arz ediyorum, bu maddenin aynen kabulünü istirham ederim. Hürmetlerimle." 1905

Milletvekili olmadan önce doktor olarak çalışmış olan Niğde Milletvekili Ruhi Soyer'in de, Cumhuriyet Senatosunda yapılan değişikliğin lehinde görüş ileri sürdüğünü ve şöyle dediğini görüyoruz:

"Çok muhterem arkadaşlarım, bu 118 nci madde hakikaten mühimdir. Memlekette hekimlik şimdiye kadar Devletçe ve milletçe hakikaten istismar edilmiştir. Buna itimadınızı rica ederim. Bu memlekette bir hekimin mesaisi hiçbir zaman normal olmamıştır. Meselâ bir hastane operatörünü alınız günün 24 saatinde hastaneye bağlıdır. 30 sene mütemadiyen hastane hizmeti vermiş bir arkadaşınız sıfatıyla söylüyorum; sırtımda fırakla, balo elbisesi ile ameliyathaneye götürüldüğüm çok olmuştur. Sinemanın içerisinde lâmba gezdirilerek aranmıştır.

Halbuki bunlar ekip çalışmalarıyla yapılabilecek işlerdir. Bu gibi mesaiye ayrıca ücret verilmesi gerek insanlık ve gerekse şahsi haklar bakımından icap ed erken bunların hiçbirisi yapılmamış yapılmamaktadır. İşçi Sigortalarında çalışan arkadaşların çoğunun bu fazla hasta tahaccümüne

¹⁹⁰⁵ **M.M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 3, Cilt: 32, Birleşim: 126, (14.07.1964), ss. 154-155.

meydan verilmesinden şikayetçi olarak çalıştıklarını biliyorum. Muhterem arkadaşlarım, hekimlik her zaman söylemişimdir pahalı bir meslektir. Bir hekimi bir milyona yetiştiriyorsunuz, ondan sonra hakkını vermediğiniz için yabancı memleketlere kaçıyorsunuz...

Şimdi açık rakam veriyorum: Senede 16 bin hastaya baktığımı bilirim. İzmir Devlet Hastanesinde 16 bin hastaya baktığımı bilirim ama, sarahatle ifade edeyim ki, bu ancak bir fabrikasyon usulü ile asistanlarımı dizerek ve taksim ederek, onların bakamadıkları kısmı almak suretiyle olmuştur. Bugün birçok servislerde asistan yoktur...

...Sayın Bakanımız meslekine taallük etmemesi itibariyle bilmemesinde mazurdur; ama tecrübeli 30–35 sene bu meslekte çalışmış bir arkadaşınız olarak söylüyorum ki, senede 10 bin hasta dahi çoktur. Binaenaleyh, İşçi Sigortaları, hekimlere verdiği ücreti cazip kılarırsa her yerde hekim bulabilir. Ve işçiden almakta olduğu primler de bunu temine kâfidir. Binaenaleyh işçinin hakkını hekime vermek suretiyle lütfen bu meseleyi ilmî açıdan mütalâa ederek, ilmî açıdan karar vermek suretiyle halledelim. 30 sene bu mesleke emek vermiş bir hekim olarak konuşuyorum. Senatonun kabul ettiği metnin iltifat görmesini rica eder, hürmetlerimi sunarım. ” 1906

Yine, hekim olan bir diğer milletvekili, Ali İhsan Balım da, Cumhuriyet Senatosunun getirdiği hasta sayısı sınırlamasından yana tavır koyuyor ve şöyle diyordu:

“Sayın Başkan, muhterem arkadaşlarım, bu maddenin Cumhuriyet Senatosunda değiştirilmiş şekli, gerçekten hekimlik haysiyetine hürmetin kanunen de tescil edilmesi bakımından çok şayanı takdir bir ifadesi, bir jestidir; bunu hürmetle selâmlamamız iktiza eder.

...Ben burada Senatonun vaz’ettiği esaslar dâhilinde hesabını yaptım, beynelmilel esaslardır, bir senede 258 iş günü vardır. Günde 8 saat mesai esasına göre 10 bin muayene yapılacak olursa beher hastaya 12 dakikalık zaman düşer, 12 dakikada bir hastaya hem fizik muayenesi yapıp, hem teşhis vaz’edip hem de ilâcını yazabilecek kaç tane hekim vardır, bin bilmiyorum. Yani senede 10 bin muayene çok muayenedir. Ve ben 10 bin muayene yaptım diyen hekimin ciddî muayene yaptığından ciddî şekilde endişe ederim arkadaşlar. Bu bakımdan Sayın Bakan hiç endişe etmesinler, 10 bir rakamı bir rekordur, buna kimse ulaşamaz. Eğer söylenilen şekilde, tek-çift saydırmak suretiyle muayene olacaksa, bir diyeceğim yok... Hekime anormal şekilde iş yüklenirse, hekim ne yapsın? İyi teşhis vaz’edemeyecektir. Hasta mütemadiyen gidip gelecektir. İlâç kaybı olacak ve çok defa hekim tabii olarak işten sıkılacaktır. Hekim hastaya istirahat teklif edecektir. Hastanın istediği de zaten budur. Neticede, muayene, ‘Al sana üç gün istirahat, al sana şu kadar ilâç, aman sesini çıkarma, çık git’ şekline de dönebilir... ” 1907

¹⁹⁰⁶ M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 3, Cilt: 32, Birleşim: 126, (14.07.1964), ss. 155-156.

¹⁹⁰⁷ M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 3, Cilt: 32, Birleşim: 126, (14.07.1964), s. 156.

Bu konuşmalardan sonra, Çalışma Bakanı Bülent Ecevit, tekrar söz alıyor ve doktorlara bir ölçünün üstünde bir yük yüklememe konusunda ileri sürülen düşüncelere katıldığını, ancak bazı gerçekleri de dikkate almak gerektiğini belirtiyordu. Bu bağlamda, Bakan Ecevit, doktorlara daha fazla ücret verilmesinin bir yasa konusu olduğunu, böyle bir yasal düzenleme bulunmadan, Hükûmetin daha fazla ücret verebilmesinin mümkün olmadığına dikkat çekiyor ve sözü geçen hasta sayısı sınırlaması ile ilgili olarak şöyle devam ediyordu:

“...Kaldı ki, ben, bu madde Komisyonun görüşüne uyulup reddedilsin, yani, Senatonun değiştirmesi reddedilsin derken bunu bu tahdit ortadan kalsın niyetiyle ileri sürmüyorum. Bu, Karma Komisyona bir kere daha gitsin, bu tahdidi alıkoymanın makul bir şeklini bulalım. Belki bu madde içinde, doktorları tatmin edici bâzı değişiklikler yapabiliriz. Nasıl Senatonun değiştirmesinde 7500 ün üstünde muayeneler için bir prim esası konmuşsa, belki belirli hallerde, zaruret halinde doktor bulunamaması halinde onbinin üstünde tedavi, muayene yapıldığı vakit, meselâ muayenehaneyi kapatmak zorunda kalabilecek bir doktoru tatmin edici çareleri yine bu hükme koyabiliriz. Samimiyetle söylüyorum ki, bu hükmün bu tahdidin alıkonması lüzumuna inanıyorum. Ama bunu gerçeklerle telif edici bir formül bulabilmek için bu maddenin karma Encümende görüşülmesine müsaadenizi rica edeceğim. Kaldı ki, daha önce belirttiğim hallerin dışında meselâ bir âfet bir salgın çıkabilir. Doktorlar, hiçbir zaman bu gibi insanî mecburiyetlerin altından kaçacak insanlar değildir.

Fakat bir kanunla kendilerini bu gibi insanî vazifeden alıkoymaya da hakkımız yoktur zannediyorum. Onun için, arkadaşlarımla görüşlerine katılmakla beraber, onların görüşleri ile gerçekler arasında bir uzlaştırma imkânı bulabilmek için, Komisyonun görüşüne uyulmasını rica ederim.” 1908

Göröldüğü üzere, bazı milletvekilleri, Cumhuriyet Senatosunun, Tasarının 118. maddesinde yaptığı değişiklikle, bir doktorun yılda en fazla 10.000 hastaya bakabileceği yönünde sınırlama getirmiş olmasından yana tavır takınır ve bu nedenle, anılan değişikliğin benimsenmemesini öneren Millet Meclisi Geçici Komisyonunun kararına karşı çıkarlarken; Hükûmet adına konuşan Çalışma Bakanı Bülent Ecevit, bu değişikliğin, Geçici Komisyonun önerisi doğrultusunda, Millet Meclisinde reddedilmesinin ve böylece konunun Millet Meclisi ve Cumhuriyet Senatosundan seçilecek eşit sayıdaki üyeden oluşacak bir Karma Komisyonda ele alınmasının, bir uzlaştırıcı çözüme ulaşılmayı mümkün kılabileceği düşüncesiyle, daha isabetli olacağını savunuyordu. İlginçtir ki, Çalışma Bakanı Bülent Ecevit’in bu açık talebine ve Geçici Komisyonun da yapılan değişikliğin benimsenmemesini önermesine rağmen, Millet Meclisi Genel Kurulu, aksi yönde bir karara ulaşmış ve Cumhuriyet

¹⁹⁰⁸ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 3, Cilt: 32, Birleşim: 126, (14.07.1964), ss. 157-158.

Senatosunca yapılmış olan değişikliği kabul etmişti¹⁹⁰⁹. Bu sonuç, kuşku yok ki, siyasal gerçeklikte, partilerin çok önemli roller üstlendiği günümüz parlamenter sistemlerinde, Hükûmet ile yasama çoğunluğu arasında bir görüş birliğinin bulunması gerektiğini ileri süren değerlendirmelere, tümüyle ters düşmekteydi.

Millet Meclisinin, bu karara ulaşmasına yol açan oylamada da, bazı kuşkular yaşanmış ve Birleşimi yöneten Başkanvekili Ferruh Bozbeyli, pek sık uygulanmayan, ayakta sayma yoluna başvurmuştu. Bu uygulamayı yansıtan Millet Meclisi tutanakları aynen şöyleydi:

“BAŞKAN - ... Daha evvel okutmuş bulunduğumuz 118 nci madde ile ilgili komisyonumuzun raporunu oyunuzla sunacağım.

Komisyonumuz Senatoca yapılmış olan tadilâtı benimsememiştir. Bu benimsememe hususunu oyunuzla sunuyorum. Kabul edenler... Etmeyenler...

Yeniden oyunuzla arz edeceğim. 118 nci maddeyle ilgili tadilâtı komisyonumuz benimsememiştir. Benimsememe hususunu kabul edenler lûtfen ellerini kaldırınsınlar... Kabul etmeyenler...

Muhterem arkadaşlarım, vuzuhu temin etmek için ayakta saymak mecburiyetindeyiz. 118 nci maddeyle ilgili tadilât komisyonumuzca benimsenmemiştir. Benimsenmeme hususun kabul edenler, lûtfen ayağa kalksınlar... Kabul etmeyenler lûtfen ayağa kalksınlar... Komisyonun benimsenmeme teklifi kabul edilmemiştir. Yani, Cumhuriyet Senatosunun tadil ettiği şekil kabul edilmiştir.” ¹⁹¹⁰

Sosyal Sigortalar Kanunu Tasarısında Cumhuriyet Senatosunca yapılan değişikliklerin Millet Meclisinde yeniden görüşülmesi sırasında, başka bazı maddeler üzerinde de tartışmalar yaşanmıştı. Bu bağlamda, Tasarının, Sosyal Sigortalar Kurumuna, kanunun kendisine verdiği görevleri yerine getirebilmesi için, hastane, sanatoryum, yataklı ve yataksız dispanser, sağlık istasyonu ve eczane gibi müesseseler kurup işletme ve gerekli gördüğü yerlerde, hastane, eczacı, hekim, eczacı ve ebelerle sözleşme yapma yetkisi veren 123. maddesinin Millet Meclisince kabul edilen tek fıkralık metnine; Cumhuriyet Senatosunda 5 yeni fıkra eklenmiş ve serbest eczanenin bulunduğu yerlerdeki yataksız sağlık kuruluşlarında, Kurumun, eczane açamayacağı ve mevcut serbest eczanelerden biri veya birkaçı ile anlaşma yapabileceği; ancak, anlaşma yapılmasının mümkün olmadığı, ya da mahzurlu görüldüğü hallerde, Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığının izni ile eczane açabileceği belirtilmişti¹⁹¹¹. Geçici Komisyonun, benimsemediği bu eklemelerin Millet Meclisinde görüşülmesi sırasında, bazı serbest eczacıların tutumu eleştirilmiş

¹⁹⁰⁹ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 3, Cilt: 32, Birleşim: 126, (14.07.1964), s. 159.

¹⁹¹⁰ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 3, Cilt: 32, Birleşim: 126, (14.07.1964), s. 159.

¹⁹¹¹ Millet Meclisi S. Sayısı: 338 e 1 nci ek, “Sosyal Sigortalar kanunu tasarısına dair C. Senatosu Başkanlığı tezkeresi ve C. Senatosunca yapılan değişiklikler hakkında Millet Meclisi Geçici Komisyon raporu”, **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 3, Cilt: 32, Birleşim: 126’nın sonuna ekli, (14.07.1964), ss. 30-33.

ve Kırşehir Milletvekili Ahmet Bilgin, Senatonun yaptığı değişikliğin benzerinin, esasen daha önce Hükûmetçe de istendiğine, fakat Çalışma Bakanı Bülent Ecevit ile Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanı Yusuf Azizoğlu arasındaki görüş ayrılığından ötürü, Millet Meclisindeki görüşmeler sırasında verilen bir önerenin kabulü ile metinden çıkarılmış olduğuna dikkat çekmiş ve Geçici Komisyonunda, Cumhuriyet Senatosunun görüşme süresini aştığı ve Millet Meclisi metninin yasalaştığı yönündeki görüşlerin dile getirilmesinin nedeninin de, bu 123. maddeye Cumhuriyet Senatosunca yapılan eklemeleri geçersiz kılmak amacına yönelik olduğunu ileri sürmüştü¹⁹¹². Gerçekten, Bakanlar Kurulunca Millet Meclisine sunulan Tasarının 123. maddesi hükmü, büyük ölçüde Cumhuriyet Senatosunca yapılan değişiklikteki hükme benzemektedir¹⁹¹³. Ancak, 123. maddenin Millet Meclisinde görüşülmesi sırasında, İstanbul Milletvekili Coşkun Kırca'nın verdiği bir önerenin kabulü üzerine, bu maddenin ilk fıkrası dışındaki fıkralar maddeden çıkarılmıştı¹⁹¹⁴. Bu durumda, Cumhuriyet Senatosunca yapılan değişiklik, büyük ölçüde, 123. maddenin Hükûmet Tasarısındaki ilk haline dönmüş oluyordu. Bu nedenle, Kırşehir Milletvekili Ahmet Bilgin, Çalışma Bakanı Bülent Ecevit'i, Tasarıdaki imzasına sahip çıkmamakla itham ediyor ve şöyle diyordu:

"...Şimdi arkadaşlarım, evvelâ sizlere şu noktayı arz etmek istiyorum. Sayın Bülent Ecevit'in Komisyondaki ifadesi şöyle oldu. Zannediyorum yine Sayın Kadri Özek arkadaşımızın bir suali üzerine Hükümet söz aldı. 'Bu değiştirme ile Hükümet tasarısı ve Meclisin kabul ettiği maddenin arasında ne fark görülüyor? Hükümetin fikri nedir?' dediler. Buna Sayın Bülent Ecevit'in verdiği cevabı aynen okuyorum.

'Prensibim bakımından hissiyatım farklı olmakla beraber, Hükümetin teklifi ile Senatonun getirdiği değişiklik birbiriyle prensip itibarıyla müsavidir.'

Arkadaşlarım, Hükümet adına tasarımı Komisyonda ve Mecliste müdafaa etmekle mükellef olan Hükümet mensubu bir şahsiyetin ifadesi böyle mi olmalıdır? Ne diyor bakın, tekrar ediyorum. 'Prensibim bakımından hissiyatım farklı' Ne ile farklı? Hükümet tasarısındaki maddelerle ve Senatonun değiştirmesiyle. İkisi de aynıdır. Hissiyatı bakımından 'bunlarla benim düşüncem farklıdır' diyor. Rica ederim arkadaşlar, bir Vekil, altında şeref imzası bulunan bir madde hakkında şu suretle konuşması ne ile kabili teliftir, sizin vicdanınıza bırakıyorum..."

Ahmet Bilgin'in konuşması üzerine söz alan Çalışma Bakanı Bülent Ecevit ise, şu açıklamayı yapıyordu:

¹⁹¹² **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 3, Cilt: 32, Birleşim: 127, (15.07.1964), s. 178 vd.

¹⁹¹³ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 3, Cilt: 23, Birleşim: 9, (03.12.1963), ss. 172-173.

¹⁹¹⁴ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 3, Cilt: 23, Birleşim: 9, (03.12.1963), s. 173.

“...Muhterem arkadaşlarım, Komisyonunda üye olmadıkları halde, Sayın Ahmet Bilgin Komisyona gelmişler ve gelmekle kalmayıp benim oradaki konuşmalarımdaki bâzı sözlerimi not etmişler ve burada söylemektedirler. Komisyonunda, söyledikleri ifadede bulundum. Fakat, bu kanunun, bu maddesi aleyhinde tek söz söylemedim. Bu kanunun altında benim imzam vardır, bu kanunun metninden başka bir şey müdafaa edemem. Fakat, nihayet bir kanun 100, 120, 150 madde olur. Bir Bakan onun tümünü benimsiyorsa, Bakanlar Kurulundaki müzakerelerden sonra onun imzasını atar. Bâzı maddeler üzerinde şu veya bu ölçüde değişik fikirleri olabilir. O, sadece bu değişik fikirlerini beyan etmeye mezun değildir. Onun dışında kanunu benimser. Benim dediğim de bundan ibarettir. Arkadaşlarım beni tazyik ettikleri zaman, ‘Sen kendi şahsi fikrini söyle’ diye ısrar ettiklerinde, ‘Ben kendi şahsi fikrimi söyleyemem. Burada Hükümet adına konuşuyorum. Hükümetin teklif ettiği metin ile Senatonun getirdiği metin arasında da prensip itibariyle fark yok, ikisi aynı istikamettir’ dedim. Bu da her Vekilin hakkıdır, zannederim. ‘Prensip itibariyle’ derken kastım şu idi:

Gerek Hükümetin sevk ettiği ve gerekse Cumhuriyet Senatosunun kabul etmiş olduğu metin İşçi Sigortaları Kurumunun eczane açma yetkisini tahdit etmektedir. Bu bakımdan gerçekten her iki metin de aynı istikamettir. Ancak, metnin üzerine daha çok eğilince, teferruatla ilgili olarak gördüğüm hayati mevzudaki bir değişikliği huzurlarınızda belirtmek zarureti duydum.

Senato tarafından sevk edilen 123 ncü maddenin sondan 2 nci fıkrası şöyle der: ‘Ayakta tedavi edilenlere Kurum hekimleri tarafından yazılacak ilâç ve tıbbi malzemenin listesi, her yılın ilk ayında Kurumca ilân edilir’ ve devam ediyor: ‘Liste dışındaki ilâç ve tıbbi malzeme almak isteyenler bunun bedelinin tamamını öderler.’

Şimdi burada, prensip bakımından ayrılık yok; fakat teferruatta hayati önemde bir ayrılık var. Bu madde bu şekilde kanunlaştığı takdirde, ayakta tedavi olan sigortalı hastalar, her yılın Ocak ayında ilân edilecek listede bulunanlardan başka bir ilâç alamıyacaklardır. Halbuki Ocak ayından sonra geri kalan onbir ay zarfında, bir hastalığı süratle tedavi edecek çok müessir bir ilâç çıkabilir. Sigortalı hastalar bu ilâç yardımından mahrum kalacaklardır. Onun için benim ricam ve arzum, prensip meselesini şimdilik bir yana bırakarak, yani Sigortanın eczane açma yetkisi tahdidedilsin mi, edilmesin mi, mevzuunun tamamen dışında olarak, arzum ve ricam, surf bu hatayı düzeltmek için, mu maddenin Karma Komisyonunda bir kere daha görüşülmesine Yüksek Meclisin izin vermesidir. Hükümetin Millet Meclisine sevk etmiş olduğu metni Komisyonunda ve huzurunuzda müdafaa edeceğim. Aynı metne tekrar dönülebilmesine imkân sağlanması için, Yüksek Meclisin lütfedip bu metni Encümene göndermesini istirham edeceğim. Saygılarımla.”¹⁹¹⁵

¹⁹¹⁵ M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 3, Cilt: 32, Birleşim: 127, (15.07.1964), ss. 182-183.

Bu konudaki tartışmalar hayli uzun sürmüştü¹⁹¹⁶ ve sonunda, Millet Meclisi Genel Kurulu, Geçici Komisyonun ve Çalışma Bakanı Bülent Ecevit'in benimsenmemesini önermelerine karşın, 123. maddede Cumhuriyet Senatosunca yapılan değişikliğin kabulüne karar vermişti¹⁹¹⁷. 118. maddede olduğu gibi, bu maddede de, Millet Meclisi çoğunluğunun, Hükûmet adına konuşan Çalışma Bakanının isteğine uymayıp, maddeyi, Cumhuriyet Senatosunun yaptığı değişikliklerle kabul etmesi; parlamenter sistemlerde, Bakanlar Kurulunun, güvenini aldığı yasama çoğunluğu ile uyum içinde olması ilkesine ters düşmesi açısından dikkat çekiciydi.

Cumhuriyet Senatosunca yapılan diğer değişikliklerin görüşülmesi, herhangi bir soruna ve tartışmaya yol açmadan tamamlanıyor ve böylece Millet Meclisince kabul edilmeyen toplam 14 madde için¹⁹¹⁸, Anayasanın 92. maddesi uyarınca bir Karma Komisyonun kurulması gerekiyordu. Bu doğrultuda, Millet Meclisi Geçici Komisyonu Sözcüsü Şeref Bakşık'ın verdiği önerenin kabulü üzerine, Karma Komisyonun, bu Tasarayı Millet Meclisinde ve Cumhuriyet Senatosunda görüşmüş olan Geçici Komisyonlardan seçilecek beşer üyeden oluşturulması kararlaştırılmıştı¹⁹¹⁹.

Karma Komisyon, ikisi geçici madde olmak üzere, Millet Meclisi ile Cumhuriyet Senatosunun farklı düzenlemeleri öngördükleri toplam 14 madde üzerindeki incelemesini tamamlamış ve hazırladığı 16 Temmuz 1964 tarihli raporu, Millet Meclisi Başkanlığına sunmuştu¹⁹²⁰. Millet Meclisinin 17 Temmuz 1964 tarihli 129. Birleşiminde, öncelikle görüşülmesi kararlaştırılan¹⁹²¹ Karma Komisyon metninde yer alan maddelerin tümü, aynı Birleşimde, Karma Komisyonun düzenlediği şekliyle kabul edilmiş ve Sosyal Sigortalar Kanunu Tasarısı kanunlaşmıştı¹⁹²². Böylece, Cumhurbaşkanınca, 29, 30, 31 Temmuz ve 1 Ağustos 1964 tarihli Resmî Gazetelerde yayımlanan, 17 Temmuz 1964 tarih ve 506 sayılı Sosyal Sigortalar Kanunu, hukuk dünyamızdaki yerini alıyordu¹⁹²³.

¹⁹¹⁶ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 3, Cilt: 32, Birleşim: 127, (15.07.1964), ss. 178-208.

¹⁹¹⁷ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 3, Cilt: 32, Birleşim: 127, (15.07.1964), s. 208.

¹⁹¹⁸ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 3, Cilt: 32, Birleşim: 127, (15.07.1964), ss. 208-212.

¹⁹¹⁹ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 3, Cilt: 32, Birleşim: 127, (15.07.1964), s. 213.

¹⁹²⁰ Millet Meclisi S. Sayısı: 338 e 2 nci ek, "Sosyal sigortalar kanunu tasarısının C. Senatosunca değiştirilen ve M. Meclisince benimsenmeyen maddeleri hakkında Karma Komisyon raporu ile M. Meclisi, C. Senatosu ve Karma Komisyon metinleri", **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 3, Cilt: 32, Birleşim: 129'un sonuna ekli, (17.07.1964), ss. 1-21.

¹⁹²¹ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 3, Cilt: 32, Birleşim: 129, (17.07.1964), s. 251.

¹⁹²² **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 3, Cilt: 32, Birleşim: 129, (17.07.1964), ss. 251-257.

¹⁹²³ **Resmî Gazete**, 29, 30, 31 Temmuz ve 1 Ağustos 1964, Sayı: 11766, 11767, 11768 ve 11769.

E. 506 Sayılı Sosyal Sigortalar Kanununun 118. Maddesinin, 16 Temmuz 1965 tarih ve 672 Sayılı Kanunla Değiştirilmesi

506 sayılı Sosyal Sigortalar Kanununun Resmî Gazete yayımlanmasından dokuz ay kadar sonra, anılan Kanunun 118. maddesinin değiştirilmesi için, Kars Milletvekili H. Erdoğan ve 6 arkadaşı, bir kanun teklifi hazırlamışlar ve 5 Mayıs 1965 tarihinde Millet Meclisi Başkanlığına sunmuşlardı¹⁹²⁴. Teklif sahipleri, böyle bir değişiklik önermelerinin nedeni olarak, 506 sayılı Kanunun sözü geçen 118. maddesinin, Millet Meclisinde kabul edilen şekline, Cumhuriyet Senatosu aşamasında yapılan ve Millet Meclisince de benimsendiği için kanunlaşan eklemelerin, uygulamada bazı sorunlara yol açmış olmasını göstermekteydiler. Bu bağlamda, Kars Milletvekili Dr. Hasan Erdoğan ve 6 arkadaşı, tekliflerinin gerekçesinde şu hususlara değinmekteydiler¹⁹²⁵:

i- Hekimin çalışması, muayene adedi ile sınırlandırılmış ve poliklinik dışındaki hizmetlerin hangi esasa göre hesaplanacağı açık bir biçimde belirtilmemiştir.

ii- Poliklinikler için üst sayı olarak öngörülen yılda 10.000 muayene, gereksiz bir kesinlik taşımaktadır. Bir biçimde bu sayıya ulaşan hekimin, yıl sonuna kadar hiçbir iş yapmaması gerekmektedir.

iii- Bu iş hacminin, haftada kaç saatlik çalışmaya göre değerlendirileceği saptanmamıştır.

iv- Kurum hekimine, hasta sayısı itibarıyla fazla çalışması halinde aylığına ek bir ödeme yapılması; hekimleri, daha fazla hasta muayene edebilmek için, bir hastaya yeteri kadar zaman ayırmamaya yönlendirmektedir. Ayrıca, bu husus, mesaisinin büyük bir kısmını birkaç hastaya ayırmak zorunda kalan hekimler açısından eşitsizliğe yol açmaktadır.

v- Maddede, yataklı tesislerdeki hekimlerin fazla çalışma primlerini ne şekilde alacakları belli değildir ve maddedeki “tazminat” kelimesinin ne ifade ettiği belirtilmemiştir.

vi- Maddenin, Cumhuriyet Senatosu Geçici Komisyonunda görüşülmesi sırasında, prim ve tazminattan eczacıların da yararlandırılacakları ifade edilmişse de; redaksiyon aşamasında, laboratuvar uzmanları içine eczacılar da girer denerek, madde metninde eczacılar terimi kullanılmamıştır. Fakat daha sonra hazırlanan tüzükte de, Kanunda eczacılardan söz edilmediği için onlara yer verilmemiştir.

vii- Sözü geçen maddede, hekimlerin işlerinin artmasına paralel bir biçimde, onların da işleri artacak olan ebeler ve sağlık memurlarının ek bir ödeme ile teşvik edilmeleri düşünülmemiştir.

Teklif sahiplerinin, bütün bu hususları düzeltceğini ileri sürdükleri kanun teklifi, Millet Meclisi Sağlık ve Sosyal Yardım, Çalışma, Bütçe-Plân Komisyonlarında incelenmiş ve bu Komisyonların hazırladıkları raporlar, Millet Meclisi Başkanlığına sunulmuş ve 8 Temmuz 1965 tarihli 142. Birleşimde “Gelen Kâğıtlar” listesinde yer

¹⁹²⁴ Millet Meclisi S. Sayısı: 1041, “Kars Milletvekili Hasan Erdoğan ve 6 arkadaşının, 506 sayılı Kanunun 118 nci maddesinin değiştirilmesine dair kanun teklifi ve Sağlık ve Sosyal, Çalışma ve Plân komisyonları raporları”, **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 4, Cilt: 43, Birleşim: 145’in sonuna ekli, (14.07.1965), ss. 1-3.

¹⁹²⁵ **A.k.** ss. 1-3.

almıştı¹⁹²⁶. Aynı Birleşimde, Bütçe ve Plân Komisyonu Başkanı Aydın Milletvekili İsmet Sezgin'in verdiği bir önergenin kabulü üzerine, bu Teklifin, diğer işlere takdimen ve öncelikle görüşülmesi kararlaştırılmıştı¹⁹²⁷.

Bu doğrultuda, Millet Meclisinin 14 Temmuz 1965 tarihli 145. Birleşiminde, Çalışma Bakanı Bursa Senatörü İhsan Sabri Çağlayangil de, gündem dışı yaptığı bir konuşma ile, başka kurumlarda çalışan doktorlara maaştan gayri tazminat verildiği halde, Sosyal Sigortalarda çalışan doktorlara verilemediğini ve bu haksızlığı giderecek olan tek maddelik kanun teklifinin gündemde bulunduğunu, bunun derhal görüşülmesini ve diğer işlere sonradan geçilmesini öneriyordu¹⁹²⁸. Bu önerinin benimsenmesi üzerine, Millet Meclisinde derhal görüşülen Teklif, aynı Birleşimde (14 Temmuz 1965 tarihli 145. Birleşim) kabul edilmişti¹⁹²⁹.

Millet Meclisinin kabul ettiği metin, Cumhuriyet Senatosunda, Sosyal İşler Komisyonu ve Bütçe ve Plân Komisyonlarında incelenmiş ve her iki Komisyonun da, bir gün içinde hazırladıkları ve Millet Meclisi metninin aynen benimsenmesini öneren 15 Temmuz 1965 tarihli raporları¹⁹³⁰, Cumhuriyet Senatosu Genel Kurulunda, 16 Temmuz 1965 tarihli 119. Birleşimde görüşülmüş ve Millet Meclisinden gelen metin, Senatoda da aynen kabul edilmişti¹⁹³¹. Böylece, 506 sayılı Kanunun 118. maddesi, 16 Temmuz 1965 tarih ve 672 sayılı Kanunla değiştirilmiş oluyordu. Bu düzenleme ile, Sosyal Sigortalar hekimleri için öngörülen yılda en fazla 10.000 hasta muayene edebilme sınırı kaldırılmakta ve Sosyal Sigortalar Kurumu sağlık hizmetlerinde tam gün çalışacak, tabip, diş tabibi, eczacı, biyolog, kimyager, kimya lisansiyer, kimya mühendisi ve veterinerlere tazminat verileceği öngörülmekteydi¹⁹³².

¹⁹²⁶ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 4, Cilt: 43, Birleşim: 142, (08.07.1965), s. 193.

¹⁹²⁷ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 4, Cilt: 43, Birleşim: 142, (08.07.1965), s. 195.

¹⁹²⁸ Çalışma Bakanı İhsan Sabri Çağlayangil'in konuşması şöyleydi:

“Muhterem arkadaşlar; Yüksek Meclisinizde askeri doktorlara, Ulaştırma Bakanlığı camiasında çalışan doktorlara ve diğer teşekküllerde çalışanlara maaştan gayri verilecek tazminata ait kanunlar çıktı. Ancak İşçi Sigortalarında çalışan doktorlarımız bu hakka kavuşmamışlardır. Eşitlik ihlâl edildiği gibi, bu ahenksizlikten dolayı kademeler arasında da kaymalar vukuu melhuzdur. Buna ait kanunumuz gündemin üçüncü bölümünün 22 nci maddesindedir. Bir maddelik bir kanundur. Üzerinde münakaşayı mucip bir cihet yoktur. Beş dakikalık vaktinizi alacaktır. Lûtfunuzu istirham ederim. Bu kanunun müzakeresinden sonra gündeme geçilmesini rica ederim.” **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 4, Cilt: 43, Birleşim: 145, (14.07.1965), s. 360.

¹⁹²⁹ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12 (1), Yasama Yılı (Toplantı): 4, Cilt: 43, Birleşim: 145, (14.07.1965), s. 361.

¹⁹³⁰ Cumhuriyet Senatosu S. Sayısı: 710, “506 sayılı Kanunun 118 nci maddesinin değiştirilmesine dair kanun teklifinin Millet Meclisince kabul olunan metni ve Cumhuriyet Senatosu Sosyal İşler ve Bütçe ve Plân komisyonları raporları”, **C.S. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1, Toplantı: 4, Cilt: 30, Birleşim: 119'un sonuna ekli, (16.07.1965), ss. 1-4.

¹⁹³¹ **C.S. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1, Toplantı: 4, Cilt: 30, Birleşim: 119, (16.07.1965), ss. 576-577.

¹⁹³² 16 Temmuz 1965 tarih ve 672 sayılı Kanun metni için bkz. Resmî Gazete, 24 Temmuz 1965, Sayı: 12057; **T.B.M.M. Kanunlar Dergisi**, Dönem: 1, Toplantı: 4, Cilt: 48, s. 772.

ONUNCU BÖLÜM
MİLLET MECLİSİNİN 12. DÖNEMİNDE MİLLETVEKİLİ VE
CUMHURİYET SENATOSU ÜYELİĞİ SEÇİMİNE İLİŞKİN
KANUNLARDA YAPILAN DEĞİŞİKLİKLER

1- 12. Dönemde Milletvekili ve Cumhuriyet Senatosu Üyeliği Seçimine İlişkin Yasal Düzenlemelere Genel Bir Bakış

Millet Meclisinin 12. Döneminde, yapılmalarının üzerinden çok uzun bir zaman geçmemiş olduğu halde, seçim kanunları üzerinde de bazı değişikliklere gidildiğini görüyoruz. Gerçekten, 12. Dönem içinde, 1961 Anayasasının hazırlanması öncesinde Kurucu Meclis tarafından yapılmış ve 15 Ekim 1961 tarihindeki Millet Meclisi ve Cumhuriyet Senatosu seçimlerinde uygulanmış olan, 24 Mayıs 1961 tarih ve 304 sayılı “*Cumhuriyet Senatosu Üyelerinin Seçimi Kanunu*” ile, 25 Mayıs 1961 tarih ve 306 sayılı “*Milletvekili Seçimi Kanunu*”nda, biri, Cumhuriyet Senatosu üyelerinin üçte birinin iki yılda bir tâbi olacakları kısmî yenileme seçiminin yapılacağı tarihi düzenlemeye yönelik olan teknik; diğerleri ise, Cumhuriyet Senatosu ve Millet Meclisi seçimlerinde uygulanan seçim sistemlerine ilişkin bazı önemli yeniliklerin kabul edilmesi olmak üzere, toplam dört değişiklik gerçekleştirilmişti. Bu değişikliklerin ilki, 29 Mayıs 1963 tarih ve 238 sayılı “*24 Mayıs 1961 Tarihli ve 304 Sayılı Cumhuriyet Senatosu Üyelerinin Seçimi Kanununun 4 ncü Maddesi ile 2 nci Maddesinin Değiştirilmesi Hakkında Kanun*” la yapılmıştı ve 1961 Anayasasının 73. maddesinde öngörülen Cumhuriyet Senatosunun genel oyla ve Cumhurbaşkanınca seçilen üyelerinin üçte birinin her iki yılda yenilenmesine yönelik hükümle, 24 Mayıs 1961 tarih ve 304 sayılı “*Cumhuriyet Senatosu Üyelerinin Seçimi Kanunu*”nun 2. maddesindeki düzenleme arasındaki çelişkinin giderilmesi amaçlanmıştı. İkinci değişikliğin gerçekleştirildiği 17 Nisan 1964 tarih ve 447 sayılı “*Cumhuriyet Senatosu Üyeleri Seçimi Kanununun Değiştirilmesine Dair Kanun*” la, daha önce Cumhuriyet Senatosu üyelerinin seçiminde uygulanan çoğunluk sistemi terk edilerek, Cumhuriyet Senatosu üyelerinin seçiminde de, Millet Meclisi üyelerinin seçiminde olduğu gibi orantılı temsil sistemine geçilmişti. Üçüncü değişikliği oluşturan 13 Şubat 1965 tarih ve 533 sayılı “*Seçimlerle İlgili Kanunların Bâzı Hükümlerinin Değiştirilmesi Hakkında Kanun*” la, hem Millet Meclisi, hem de Cumhuriyet Senatosu seçimlerinde, seçim çevrelerinde kalan artık oyların değerlendirilmesi açısından farklı bir model benimsenmiş ve “*millî bakiye*” sisteminin uygulanması kabul edilmişti. Dördüncü değişiklik ise, 12. Dönemin sonlarında, 14 Temmuz 1965 tarih ve 656 sayılı “*Seçimlerle ilgili kanunların bâzı hükümlerinin değiştirilmesi ve bu kanunlara bâzı hükümler eklenmesi hakkında Kanun*” la yapılmıştı ve bu Kanunla, 26 Nisan 1961 tarih ve 298 sayılı “*Seçimlerin Temel Hükümleri ve Seçmen Kütükleri Hakkında Kanun*”da, 25 Mayıs 1961 tarih ve 306 sayılı “*Milletvekili Seçimi Kanunu*”nda, 24 Mayıs 1961 tarih ve 304 sayılı

“Cumhuriyet Senatosu Üyelerinin Seçimi Kanunu” nda ve bunları tadil etmiş olan 13 Şubat 1965 tarih ve 533 sayılı “Seçimlerle İlgili Kanunların Bâzı Hükümlerinin Değiştirilmesi Hakkında Kanun” da bazı değişikliklere gidilmişti.

Daha yakın bir gözleme tâbi tutulduklarında, sözü geçen bu dört Kanunun yapımına ve getirdikleri düzenlemelere ilişkin şunlar söylenebilir:

2- 24 Mayıs 1961 Tarih ve 304 Sayılı Cumhuriyet Senatosu Üyelerinin Seçimi Kanununun 4 ncü Maddesi ile 2 nci Maddesinin Değiştirilmesi Hakkında Kanun (29 Mayıs 1963 tarih ve 238 sayılı Kanun)

A. 304 Sayılı Kanunda Değişiklik Yapılmasına Gerek Duyulmasının Nedeni

1961 Anayasasının 70. maddesine göre, Cumhuriyet Senatosu, genel oyla seçilen 150 üye ile Cumhurbaşkanıınca seçilen 15 üyeden oluşmaktaydı. Yine aynı madde uyarınca, 13 Aralık 1960 tarih ve 157 sayılı Kanunun altında adları bulunan Millî Birlik Komitesi Başkanı ve üyeleriyle, eski Cumhurbaşkanı da, Cumhuriyet Senatosunun, ömür boyu görev yapacak olan tabî üyesi idiler. Anayasanın 73. maddesinde ise, genel oyla seçilen 150 üye ile Cumhurbaşkanıınca seçilen 15 üyenin görev süresi düzenlenmekte ve sözü geçen maddede, Cumhuriyet Senatosu üyeliğinin süresinin altı yıl olduğu, süresi biten üyelerin yeniden seçilebileceği ve genel oyla ve Cumhurbaşkanıınca seçilen üyelerin üçte birinin seçimlerinin her iki yılda bir yenileneceği öngörülmekteydi. Görülüyordu ki, Anayasa koyucu, halk tarafından seçilen 150 üye ile, Cumhurbaşkanıınca seçilen 15 üyenin altı yılda bir toptan seçime gitmelerini tercih etmiyor ve her iki grup için de, iki yılda bir yapılacak seçimlerle üçte bir tutarında üye için kısmî yenilenmeyi tercih ediyordu. 1961 Anayasasının kabul edilmesinden sonra, Cumhuriyet Senatosunun yapılacak ilk genel seçimde halk tarafından seçilecek olan 150 üyesi ile, Cumhurbaşkanıınca seçilecek olan 15 üyesi için, sözü geçen kısmî yenilenmenin nasıl gerçekleştirileceği, 1961 Anayasasının Geçici 10. maddesinde hükme bağlanmıştı. Gerçekten, 1961 Anayasasının Geçici 10. maddesinde,

“Cumhuriyet Senatosunun genel oyla ve Cumhurbaşkanıınca seçilen üyelerinin yenilenmesi hakkındaki 73 üncü maddenin 2 nci fıkrası hükmünün uygulanmasını sağlamak amacıyla, bunların seçiminden iki yıl sonra yapılacak seçimlerle yenilenecek olanları tesbit etmek üzere, bu seçimden iki ay önce adçekmeye başvurulur; dört yıl sonra yapılacak seçimle yenilenecek olan üyelerin tesbiti için, aynı esasa uyularak ad çekilir; ancak ikinci yıl sonunda seçilmiş olan üyeler bu adçekmeye girmez.

Cumhuriyet Senatosu Başkanı hakkında adçekme işlemi uygulanmaz.

İlk Cumhuriyet Senatosu seçiminden iki ve dört yıl sonra yapılacak seçimler hakkında da, Cumhuriyet Senatosu seçimleriyle ilgili kanun hükümleri uygulanır”

denilmekteydi. Anayasanın ilgili Geçici 10. maddesi hükmünden anlaşılacağı üzere, Cumhuriyet Senatosunun ilk oluşumundan 2 yıl geçtikten sonra, gerek halk tarafından seçilen 150 üye, gerek Cumhurbaşkanıınca seçilen 15 üye arasından, bunların her biri için ayrı ayrı yapılacak ad çekme ile üçte bir tutarında üye belirlenecek ve bu üyeler 2 yıl sonra seçime gideceklerdi. Aynı şey, 4 yıl sonra, Anayasanın kabulünden sonra, hem halk tarafından, hem de Cumhurbaşkanıınca seçilen ilk üyeler için tekrarlanacak ve böylece her iki kesim için ikinci üçte birlik grup saptanmış olacak ve bu üyeler için de, 4 yıl sonra seçime gidilecekti. Gerek halk tarafından seçilen 150 üyenin, gerek Cumhurbaşkanıınca seçilen 15 üyenin son üçte birlik grubunun ise, Anayasanın öngördüğü 6 yıllık süreyi tamamlayacakları açıktı.

Anayasa koyucunun bu kısmî yenilenme yönündeki tercihi, 24 Mayıs 1961 tarih ve 304 sayılı *“Cumhuriyet Senatosu Üyelerinin Seçimi Kanunu”*na da yansımış bulunmaktaydı. Sözü geçen Kanunun 4. maddesinin 1. fıkrasında, Cumhuriyet Senatosu üyelerinin üçte birinin iki yılda bir yapılacak seçimle yenileneceği belirtildikten sonra; 2. fıkrasında, yenilenecek olan Cumhuriyet Senatosu üyelerinin seçiminde, ikinci yılın 30 Mart gününün seçimin başlangıç tarihi olacağı ve Haziran ayının ilk Pazar günü oy verileceği öngörülüyordu. Ne var ki, 304 sayılı Kanundaki bu düzenlemenin, Anayasanın Geçici 10. maddesindeki düzenleme ile birlikte değerlendirildiğinde, bir soruna yol açacağı açıktı. Bu sorunda, kuşku yok ki, 1961 Anayasası ile oluşturulan Cumhuriyet Senatosu için ilk seçimin 15 Ekim 1961 tarihinde yapılmış olmasının da payı vardı. Gerçekten, Anayasanın Geçici 10. maddesinde, *“Cumhuriyet Senatosunun genel oyla ve Cumhurbaşkanıınca seçilen üyelerinin yenilenmesi hakkındaki 73 üncü maddenin 2 nci fıkrası hükmünün uygulanmasını sağlamak amacıyla, bunların seçiminden iki yıl sonra yapılacak seçimlerle yenilenecek olanlar”* denildiğini dikkate aldığımızda, ilk üçte bir yenileme seçiminin 15 Ekim 1961 tarihinden iki yıl sonra yapılması gerekiyordu. Buna karşılık, 304 sayılı Kanunun 4. maddesinin 2. fıkrasında ise, seçimin başlangıç tarihinin, ikinci yılın (yani 1963 yılının) 30 Mart günü olduğu, oy vermenin de, yine ikinci yılın (yani 1963 yılının) Haziran ayının ilk Pazar günü gerçekleştirileceği söyleniyordu. Bu durumda, şayet 304 sayılı Kanundaki düzenleme uyarınca işlem yapılırsa, Anayasanın Geçici 10. maddesine aykırı davranılmış olacaktı; çünkü, 15 Ekim 1961 seçimleriyle seçilmiş olan üyelerin kura ile belirlenen üçte biri için, yenileme seçimine, iki yıldan sonra değil, ikinci yıl içinde gidilmiş olacaktı. İşte bu çelişkili durumun giderilmesi için, 24 Mayıs 1961 tarih ve 304 sayılı *“Cumhuriyet Senatosu Üyelerinin Seçimi Kanunu”*nda bir değişikliğin yapılması kaçınılmazdı.

B. 304 Sayılı Kanunda Değişiklik Yapılmasına Yönelik Bir Kanun Teklifinin Hazırlanması

Yukarıda açıklanan nedenlerden kaynaklanan sorunun çözülmesi için, Cumhuriyet Senatosu AP Grup Başkanı Manisa Senatörü Ferit Alpiskender, Cumhuriyet Senatosu CHP Grup Başkanvekili Konya Senatörü Sedat Çumralı, Cumhuriyet Senatosu YTP Grup Başkanı Tokat Senatörü Osman Hacıbaloglu, Ankara Senatörü Niyazi Ağırnaslı ve Niğde Senatörü İzzet Gener, hazırladıkları bir kanun teklifi ile 24 Mayıs 1961 tarih ve 304 sayılı “Cumhuriyet Senatosu Üyelerinin Seçimi Kanunu”nun 4. maddesinin değiştirilmesini ve anılan madde hükmünün,

“Cumhuriyet Senatosu üyelerinin üçte biri, iki yılın ikmalinden sonra yapılacak seçimlerle yenilenir.

Yenilenecek olan Cumhuriyet Senatosu üyelerinin seçiminde ikinci yılın ikmalinden sonraki 30 Mart günü seçimin başlangıç tarihidir. Haziran ayının ilk Pazar günü oy verilir”

şekline dönüştürülmesini önermişlerdi¹⁹³³. Adları geçen üyeler, 25 Ekim 1962 tarihli bu değişiklik teklifinin gerekçesini şöyle belirtiyorlardı:

“Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının 73 ncü maddesi, Cumhuriyet Senatosu üyeliği süresinin 6 yıl olduğu prensibini koyduktan sonra, genel oyla ve Cumhurbaşkanınca seçilen üyelerin üçte birinin her iki yılda bir yenilenmesi esasını kabul etmiştir.

Ancak, Anayasanın yeni tesis eylediği Cumhuriyet Senatosunun ilk seçilen üyelerinin süresinin hem 6 yıl olabilmesi ve hem de üçte birinin iki senede bir yenilenmesi suretiyle Anayasanın 73 ncü maddesinin maksadına intibak edilebilmesi için ilk Senato üyelerinin seçiminden itibaren iki sene geçtikten sonra üçte birinin ve dört sene geçtikten sonra da yine üçte birinin yenilenmesine zaruret olduğundan 73 ncü maddeye uygunluğu sağlamak amacıyla Anayasanın geçici 10 ncu maddesinin tedvinine lüzum görülmüştür.

Geçici 10 ncu maddede ‘Cumhuriyet Senatosunun genel oyla ve Cumhurbaşkanınca seçilen üyelerinin yenilenmesi hakkındaki 73 ncü maddenin 2 nci fıkrası hükmünün uygulanmasını sağlamak amacıyla bunların seçiminden iki yıl sonra yapılacak seçimlerle yenilenecek olanları tesbit etmek üzere, bu seçimden iki ay önce ad çekmeye başvurulur. Dört yıl sonra yapılacak seçimle yenilenecek olan üyelerin tesbiti için aynı esasa uyularak ad çekilir’ dendiikten sonra, bu maddenin son fıkrasında ilk Cumhuriyet Senatosu seçiminden iki ve dört yıl sonra yapılacak seçimler hakkında da Cumhuriyet Senatosu seçimleriyle ilgili Kanun hükümlerinin uygulanacağı kaydolunmuştur.

¹⁹³³ Millet Meclisi S. Sayısı: 19, “Cumhuriyet Senatosu Manisa Üyesi Ferit Alpiskender ve 4 arkadaşının, Cumhuriyet Senatosu üyelerinin seçimine dair 304 sayılı Kanunun 4 ncü maddesinin değiştirilmesi hakkında kanun teklifi ve Anayasa Komisyonu raporu”, **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 11, Birleşim: 41’in sonuna ekli, (06.02.1963), s. 6.

Şu hale göre, Anayasanın 73 ncü ve meclislerin ara seçimlerinin her iki yılda bir Cumhuriyet Senatosu seçimleriyle birlikte yapılacağına dair 74 ncü maddesinin açık hükümleri, 73 ncü maddenin kabul ettiği esasa intibak için geçici 10 ncu madde dairesinde üyeler iki ve dört senelik süreleri bitirmeden seçimin yapılmasına müsait bir mâna taşımamaktadır. Bahusus, geçici 10 ncu maddede yenilemenin ilk iki yıl geçtikten sonra yapılacağı tereddüde yer vermiyecek bir açıklıkla ifade olunmuştur.

Aynı maddenin son fıkrasında, ilk Cumhuriyet Senatosu seçiminden iki ve dört yıl geçtikten sonra yapılacak seçimler hakkında da Cumhuriyet Senatosuyla ilgili kanun hükümleri uygulanır dendiğine göre, iki ve dört yılın geçmesi yenileme için şart olarak kabul edildiği gibi, iki tam yılı geçtikten sonra yapılacak seçimde Cumhuriyet Senatosu seçimleriyle ilgili kanun uygulanır denmekle, bu süreler bittikten sonra seçimin hangi tarihte yapılacağının ve seçim usullerinin Cumhuriyet Senatosu Üyeleri Seçimi Kanununda yer almasının Anayasa vâzı tarafından uygun bulunduğu anlaşılmaktadır.

Cumhuriyet Senatosu Seçimi Kanununun 4 ncü maddesinin 1 nci fıkrasında, ‘Cumhuriyet Senatosu üyelerinin üçte biri iki yılda bir yapılacak seçimle yenilenir’ denmekle de Anayasanın 73 ncü maddesi hükmü teyit olunmuştur.

Aynı maddenin 2 nci fıkrasında yenilenecek olan Cumhuriyet Senatosu üyelerinin seçiminde ikinci yılın 30 Mart günü seçimin başlangıç tarihidir. Haziran ayının ilk Pazar günü oy verilir denmektedir. Bu fıkra da seçim dönemini belirten hüküm, Milletvekilleri Seçimi Kanununun 5 nci maddesine uygundur. Ancak, fıkra da ‘Üyelerin seçiminde ikinci yılın 30 Mart günü seçimin başlangıç tarihidir.’ cümlesindeki ‘ikinci yıl’ tâbiri, Cumhuriyet, Senatosu üyelerinin ilk seçiminden itibaren geçen birinci yılı takip eden ikinci yılın içinde ve 30 Mart ve Haziran döneminde yapılabileceğini, yani Cumhuriyet Senatosu Üyelerinin üçte birinin yenilenmesinin 1963 yıllı Mart-Haziran döneminde yapılabileceği mânasını çıkarmaya müsait bulunmuş ve bu bakımdan tereddütler uyanmıştır.

a) İlk seçimden itibaren iki yılın geçmesi zarureti Anayasanın 73, 74 ve geçici 10 ncu maddelerinde açık olarak belirtilmesine,

b) Anayasanın geçici 10 ncu maddesinin iki tam yıl geçtikten sonra seçimin başlangıç ve bitim tarihleriyle usul ve şekillerinin tesbitini lâfzen ve ruhen Senato Üyeleri Seçimi hakkındaki Kanuna bırakmasına rağmen, Cumhuriyet Senatosu üyelerinin seçimine dair 304 sayılı Kanunun 4 ncü maddesinde yer alan ve ilk seçimden itibaren bir yıl geçtikten sonra yenileme yapılabileceği mânasını çıkarmaya müsait olan hükmü, Anayasanın belirtilen maddeleriyle ahenk halinde değildir.

Cumhuriyet Senatosu üyelerinin üçte birinin yenilenmesi ve ara seçimlerinin bununla birlikte ilk seçimlerinin yapıldığı 15 Ekim 1961 tarihinden itibaren geçecek iki seneyi takip eden 1963 Kasım ve Aralık aylarına bırakıldığı takdirde mevsim bakımından seçmen kütüklerinin tam ve sıhhatli bir şekilde düzenlenmesinde büyük güçlükler olacağı bedihidir. Nitekim, Kurucu Meclis, Seçmen kütükleri ve seçimlerin temel hükümleri hakkındaki Kanunla Milletvekili ve Cumhuriyet Senatosu üyeleri seçimi Kanununu düzenlerken, bu mahzuru dikkate alarak 30 Mart ile Haziranın ilk Pazar günü(nü) seçim dönemi olarak kabulünü memleket şartlarına uygun telâkki etmiştir.

Arz ettiğimiz bu düşünceler ve bilhassa Anayasa hükümleri muvacehesinde yanlış bir tatbikata yol açabilecek mahiyet taşıyan 304 sayılı Kanunun 4 ncü maddesinin değiştirilmesine lüzum ve zaruret görülmüş ve bu sebeplerledir ki, Cumhuriyet Senatosunun ilk iki senede yenilenecek olan üçte bir üyelerinin seçiminin iki tam yıl bittikten sonra Anayasanın geçici 10 ncu maddesinin matufu olan 304 ve 306 sayılı Kanunlarda belirtilen 30 Mart ve Haziran döneminde yapılmasını sağlayan tadil teklifi düzenlenmiş ve bu suretle de tadili teklif edilen 4 ncü maddenin Anayasanın hükümlerine aykırılığı kaldırılmıştır.”¹⁹³⁴

C. 304 Sayılı Kanunda Değişiklik Yapılmasına Yönelik Kanun Teklifinin Millet Meclisinde Görüşülmesi ve Değiştirilerek Kabulü

Cumhuriyet Senatosu Manisa Üyesi Ferit Alpiskender ve dört arkadaşının Teklifi, Millet Meclisi Başkanlığınca Anayasa Komisyonuna havale edilmiş ve Anayasa Komisyonu, hazırladığı 20 Aralık 1962 tarihli Raporda, esas itibarıyla bu Teklifi kabul ettiğini belirtmiş, fakat bazı değişiklikler de önermişti. Bu bağlamda, Millet Meclisi Anayasa Komisyonu, 304 sayılı Kanunun sözü geçen 4. maddesi için önerilen düzenlemede, anlamı değiştirmeyen bazı ufak düzeltmeler yapmış ve Teklifle yer almadığı halde, 304 sayılı Kanunun 2. maddesini de değiştirerek, ikinci yılın ve dördüncü yılın tamamlanmasından sonra, gerek genel oyla seçilmiş olan 150 üye, gerek Cumhurbaşkanıınca seçilmiş olan 15 üye arasından belirlenecek üçte bir tutarındaki üyeler için ad çekme işleminin nasıl yapılacağına ilişkin bir düzenleme de önermişti¹⁹³⁵. Ancak, Anayasa Komisyonu üyelerinden Maraş Milletvekili Kemal Bağcıoğlu, Teklifle ve Komisyonun çoğunluk kararına karşı çıkıyor ve genel seçim 15 Ekim 1961 tarihinde yapıldığına göre, ad çekme yoluyla belirlenecek ilk üçte birlik gruba giren üyelerin 15 Ekim 1963 tarihi itibarıyla görevlerinin sona ermesi gerektiğini, iki yılı aşan bir hükmün her durumda Anayasaya

¹⁹³⁴ Yukarıda adı geçen M. Meclisi S. Sayısı: 19, ss. 1-2.

¹⁹³⁵ Millet Meclisi Anayasa Komisyonunun önerdiği düzenleme ve 20 Aralık 1962 tarihli Raporu için bkz. yukarıda adı geçen M. Meclisi S. Sayısı 19, ss. 3-6.

aykırı olacağını belirtiyor, bu nedenle Teklife karşı çıkıyordu¹⁹³⁶.

Teklif, Anayasa Komisyonunun kabul ettiği biçimiyle, Millet Meclisince, 6 Şubat 1963 tarihli 41. Birleşimde ele alınmış ve Anayasa Komisyonu Sözcüsü İstanbul Milletvekili Coşkun Kırca'nın verdiği bir önerenin kabulü üzerine¹⁹³⁷, öncelikle ve daha önce haklarında öncelik kararı verilmiş diğer bütün işlerden de önce olmak üzere görüşülmesi kararlaştırıldığından, anılan Birleşimde tümü üzerindeki görüşmelere başlanmıştı. Tümü

¹⁹³⁶ Maraş Milletvekili Kemal Bağcıoğlu, Anayasa Komisyonunun 20 Aralık 1962 tarihli Raporuna eklediği 5 Aralık 1962 tarihli muhalefet şerhinde aynen şöyle demektedir:

"Anayasanın geçici 10 ncu maddesinde '1 ci fıkranın son cümlesi' aynen (Ancak iki yıl sonunda seçilmiş olan üyeler) denmekte ve aynı geçici maddenin son fıkrasında 304 sayılı Kanunun C. Senatosu üyelerinin seçimine mütedair hükümlerinin nasıl uygulanacağı tasrih edilmektedir. Anayasa; 304 sayılı Kanunun tedvininden sonra halk oyuna sunulmak suretiyle kabul edilmiş olduğuna göre seçimin yapılacağı tarih hususunda (iki sene sonu) tâbiri sebebiyle Anayasa âmir bir hüküm vaz'etmiştir. 304 sayılı Kanunun 'Seçim tarihi=oy verme günü' dışındaki hükümleri uygulanabilecek ve iki yıllık süre 8 ay veya 3-4 ay uzatılamıyacaktır. Seçimler 15 Ekim 1961 tarihinde yapılmıştır. Anayasanın âmir hükmü olan iki yıllık süre 15 Ekim 1963 tarihinde biter ve her iki yıllık sürelerin sonları daima 15 Ekim tarihlerinde son bulur.

Müddetlerin hitamından iki ay önce ad çekmenin yapılacağı ve Anayasanın 73 ncü maddesinde de sarahaten Cumhurbaşkanı Kontenjanından seçilen senatörlerin müddetleri dolduğunda bir ay içinde Cumhurbaşkanıya yeniden seçilecekleri yazılı bulunduğu göre iki yılı tecavüz eden bir hüküm hiçbir veçhile tedvin olunamıyacağı ve bu iki kategorinin (Seçimle gelenlerle Cumhurbaşkanıya seçilen C. Senatosu üyelerinin) ayrı ayrı mütalâa olunamıyacağı aşikârdır. Nitekim geçici 10 ncu maddede her iki kategoride bulunan C. Senatosu üyelerinden birden bahs olunmakl(t)a ve ad çekmenin dahi aynı anda yapılacağı zikredilmektedir.

Teklif Anayasaya bu sebeple aykırı bulunduğundan aleyhindeyim." Bkz. yukarıda adı geçen Millet Meclisi S. Sayısı 19, s. 5.

¹⁹³⁷ Anayasa Komisyonu Sözcüsü Coşkun Kırca'nın önergesi şöyleydi:

"Millet Meclisi Yüksek Başkanlığına

Aceleliğine binaen Cumhuriyet Senatosu Manisa Üyesi Ferit Alpiskender ile dört arkadaşının Cumhuriyet Senatosu üyelerinin seçimine dair 304 sayılı Kanunun 4 ncü maddesinin değiştirilmesine dair kanun teklifinin:

1. Öncelikle;

2. Öncelikle görüşülmesi kararlaştırılan diğer kanun tasarı ve tekliflerinden önce hemen; ve

3. İvedilikle görüşülmesini arz ve teklif ederim." **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12),

Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 11, Birleşim: 41, (06.02.1963), s. 530.

Kırca, önergesi hakkında Genel Kurula şu açıklamada bulunmuştu:

"Muhterem arkadaşlarım; Cumhuriyet Senatosu üyeleri seçimine dair olan 304 sayılı Kanunun 4 ncü maddesi gereğince Yüksek Seçim Kurulunca ve Senatoca, Cumhuriyet Senatosu üyelerinin yenilenecek olan üçte birini tesbit etmek üzere gereken işlemlerin Mart ayı başında başlaması gerekmektedir. Oysa ki; Anayasanın ve bu kanunun hazırlanışı sırasında gereken irtibat temin edilemediği için, 304 sayılı Kanunun 41 nci (4. madde olması gerekiyor. Zaten, 304 sayılı Kanunun tümü 21 asıl ve 3 geçici maddeden oluşmaktadır. E.O.) maddesinde Anayasaya aykırı bir durum mevcuttur. Bu husus tashih edilmediği takdirde Cumhuriyet Senatosunda ad çekmenin Mart ayı başında yapılması iktiza edecektir. Bu maksatla komisyonumuza esasen yüksek Mecliste temsil olunan bütün iktidar ve muhalefet partileri grupları adına imzalanmış bir tahrir de gelmiştir. Bu itibarla bu kısa kanun teklifinin, Anayasaya aykırı bir durumun, Senato seçimleri bakımından vukuunu önlemek için, bir an önce görüşülmesini kabul buyurmanızı istirham ediyorum." **M.M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 11, Birleşim: 41, (06.02.1963), s. 530.

üzerindeki görüşmeler sırasında, bazı milletvekilleri Teklif uyarınca, ilk üçte bir yenileme seçimlerinin 1964 yılı Haziran ayında yapılacağını, bu durumda, ilk üçte bir yenilemeye tâbi tutulacak olan Cumhuriyet Senatosu üyelerinin görev süresinin 2 yılı hayli aşacağını, bunun da Anayasaya aykırı olduğunu ileri sürmüşler¹⁹³⁸; kimi üyeler ise, iki yıllık süreye tam riayet edilecek olursa, ilk yenileme seçiminin 1963 yılının Ekim ayında yapılması gerekeceğini, bunun ise, seçmen kütüklerinin hazırlanması bakımından sakıncalı olduğunu, çünkü yaz aylarında kırsal kesimdeki vatandaşlarımız arasında çok yoğun yer değiştirmeler yaşandığı için, birçok kişinin o aylarda hazırlanacak olan seçmen kütüklerine yazılamayacağını belirtmişler, bu nedenle de Teklifi savunmuşlardı¹⁹³⁹.

Teklifin tümü üzerindeki görüşmeler tamamlanıp da, maddelere geçilmesi kabul edilince, 1. madde için iki değişiklik önergesi verildiğini görüyoruz. Teklifin 1. maddesi, 304 sayılı Kanunun sorunlara yol açmış olan 4. maddesini değiştiren hükümdü. Değişiklik önergelerinden biri, Zonguldak Milletvekili Sadık Tekin Müftüoğlu'na aitti ve Müftüoğlu, söz konusu madde için şu düzenlemeyi önermekteydi:

“MADDE 4.- Cumhuriyet Senatosu üyelerinin üçte birinin yenilenmesi için yapılacak ilk seçimin oy verme günü, ikinci yılın tamamlanmasından sonraki Ekim ayının üçüncü Pazar günüdür. Bu seçimlerin başlangıç tarihi 30 Mart günüdür.” ¹⁹⁴⁰

Diğer değişiklik teklifi ise, CHP Grubu adına Grup Başkanvekili Mardin Milletvekili Vahap Dizdaroğlu, YTP Grubu adına Grup Başkanvekili Mardin Milletvekili Esat Kemal Aybar, CKMP Grubu adına Grup Başkanvekili Sivas Milletvekili Cevad Odyakmaz, AP Grubu adına Grup Başkanvekili Balıkesir Milletvekili Cihad Bilgehan ve MP Grubu adına Grup Başkanvekili Çankırı Milletvekili Kâzım Arar tarafından verilmişti. Millet Meclisindeki tüm siyasi parti grupları adına verilen bu değişiklik önergesinde, 304 sayılı Kanunun değiştirilmesi istenen 4. maddesi için şu hüküm öneriliyordu:

“Cumhuriyet Senatosu üyelerinin üçte birinin yenilenmesi için yapılacak ilk seçimin başlangıç tarihi, Cumhuriyet Senatosu üyeleri için yapılan ilk seçimin oy verme tarihinden sonraki ikinci yılın 15 Ağustos günüdür; Ekim ayının 15 ini takibeden ilk Pazar günü oy verilir.” ¹⁹⁴¹

¹⁹³⁸ Örneğin, Anayasa Komisyonu Raporuna da muhalefet şerhi koymuş olan Maraş Milletvekili Kemal Bağcıoğlu, YTP Grubu adına konuşan Mardin Milletvekili Esat Kemal Aybar'ın konuşmaları için bkz. **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 11, Birleşim: 41, (06.02.1963), ss. 532-533, 536-537.

¹⁹³⁹ Bkz. CHP Grubu adına söz alan İzmir Milletvekili Mustafa Uyar'ın, şahsı adına söz alan İstanbul Milletvekili Reşit Ülker'in, Çanakkale Milletvekili Şefik İnan'ın ve Anayasa Komisyonu Sözcüsü İstanbul Milletvekili Coşkun Kırca'nın konuşmaları. **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 11, Birleşim: 41, (06.02.1963), ss. 533-536.

¹⁹⁴⁰ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 11, Birleşim: 41, (06.02.1963), ss. 537-538.

¹⁹⁴¹ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 11, Birleşim: 41, (06.02.1963), s. 538.

Siyasî parti grupları adına verilen bu önergeye Anayasa Komisyonu da katıldığını açıklayınca, Birleşimi yöneten Başkanvekili Ferruh Bozbeyli, önergeyi oya sunuyor ve Millet Meclisi Genel Kurulu, Cumhuriyet Senatosu ilk üçte bir yenileme seçiminin başlangıç tarihinin 15 Ağustos, oy verme gününün de Ekim ayının 15'ini izleyen ilk Pazar günü olmasını kabul ediyordu. Sonraki madde, Teklife Anayasa Komisyonunca eklenmiş olan ve ad çekme yöntemini düzenleyen Geçici 2. madde idi. Gerek bu madde, gerek kanunun yürürlüğünü düzenleyen 3. ve 4. maddelerde bir sorun yaşanmamış ve bunların üzerinde konuşmak isteyen de bulunmadığından oylanmışlar ve kabul edilmişlerdi. Teklifin tümü üzerinde de söz isteyen olmadığından, doğrudan oylanmasına geçilmiş ve işaretle yapılan oylama sonunda Teklifin tümü de kabul edilmişti¹⁹⁴². Böylece, 304 sayılı Kanunda değişiklik yapılmasına yönelik kanun teklifini, Millet Meclisi, bazı değişikliklerle, 6 Şubat 1963 tarihinde kabul etmiş oluyordu.

D. Millet Meclisinin Kabul Ettiği Metninin Cumhuriyet Senatosunda Değiştirilerek Kabul Edilmesi

Millet Meclisinden gelen metin, Cumhuriyet Senatosu Başkanlığınca, Cumhuriyet Senatosu Anayasa ve Adalet Komisyonuna sevk edilmişti ve sözü geçen Komisyon, yaptığı incelemeden sonra, 16 Şubat 1963 tarihli Raporu hazırlamıştı. Komisyon Başkanı Bursa Senatörü Şeref Kayalar'ın karşı çıktığı ve üyelerden Uşak Senatörü Kâmil Coşkunoglu'nun da çekimser oy kullandığı bu Raporda, Cumhuriyet Senatosunun ilk üçte bir üyesi için gidilecek yenileme seçimi ile ilgili olarak, Millet Meclisince belirlenmiş olan 1963 yılının Ekim ayının 15'ini izleyen ilk Pazar günü biçimindeki tarihin benimsenmemesi ve Millet Meclisinin metninde değişikliğe gidilerek, bu seçimin, daha önce Millet Meclisi Anayasa Komisyonunun da kabul ettiği gibi, 15 Ekim 1961 tarihinden iki yıl sonraki Haziran ayında (yani 1964 yılı Haziranı) yapılması yönünde bir düzenlemenin gerçekleştirilmesi önerilmekteydi. Bu bağlamda, Cumhuriyet Senatosu Anayasa ve Adalet Komisyonunun kabul ettiği düzenleme şöyleydi:

*“... Cumhuriyet Senatosu üyelerinin üçte birinin yenilenmesi için yapılacak ilk seçimin başlangıç tarihi, ikinci yılın tamamlanmasından sonraki 30 Mart günüdür; Haziran ayının ilk Pazar günü oy verilir”*¹⁹⁴³

Anayasa ve Adalet Komisyonunun, Millet Meclisinin kabul ettiği metnin benimsenmemesini öneren çoğunluğu, görüşlerinde, şu gerekçeye dayanmaktaydılar:

¹⁹⁴² **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 11, Birleşim: 41, (06.02.1963), s. 539.

¹⁹⁴³ Cumhuriyet Senatosu S. Sayısı: 88, “24 Mayıs 1961 tarihli ve 304 sayılı Cumhuriyet Senatosu üyelerinin seçimi Kanununun 4 ncü maddesi ile 2 nci geçici maddesinin değiştirilmesi hakkındaki kanun teklifinin Millet Meclisince kabul olunan metni ve Cumhuriyet Senatosu Anayasa ve Adalet Komisyonu raporu”, **C.S. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1, Toplantı: 2, Cilt: 10, Birleşim: 47'nin sonuna ekli, (19.02.1963), s. 4.

“...Yeni Anayasanın kabulünden sonra kurulan C. Senatosunun ilk seçimleri Haziran 1961 yılında yapılabilse idi bu takdirde Anayasanın 73 ncü ve C. Senatosu üyelerinin seçimi Kanununun 4 ncü maddesine göre 1963 yılı Haziran ayında seçim yapılması icap edecek ve bu suretle C. Senatosu üyelerinin üçte birinin tam iki yıl sonra yenilenmesi mümkün olacaktı. Fakat Anayasanın kabul edildiği tarihten daha evvel Seçim Kanunu Kurucu Meclisçe kabul edilmiş ve ilk C. Senatosu seçimlerinin Ekim 1961 de yapılacağı Kurucu Meclis Kanununun sarıh hükmü ile belli edilmiş olduğundan C. Senatosunun seçiminden tam iki yıl sonra bir seçim yapılamıyacağı bilinmekte idi. Bu sebeple Anayasanın geçici 10 ncu maddesi sevk edilmiştir. Bu madde ad çekme işleminin seçimden iki ay önce yapılacağını ve ikinci yılsonunda seçilmiş olan üyelerin 4 ncü yıl sonraki ad çekmeye girmeyeceklerini ve C. Senatosu Başkanı hakkında ad çekme işleminin uygulanmıyacağını söylemek sureti ile Anayasanın metninde mevcudolmayan bâzı hükümleri getirdiği gibi (C. Senatosunun genel oyla ve Cumhurbaşkanınca seçilen üyelerinin... seçimlerinden iki yıl sonra yapılacak seçimlerle yenilenecek olanları tesbit etmek üzere, bu seçimden iki ay önce ad çekmeye başvurulur) demek suretiyle iki yıl dolduktan sonra gelen seçimlerde C. Senatosunun üçte birinin yenileneceğini ifade etmektedir. İlk C. Senatosu seçiminden iki ve dört yıl sonra yapılacak seçimler hakkında da C. Senatosu seçimleri ile ilgili kanun hükümlerinin uygulanacağını beyan eden maddenin son fıkrası da iki yıl dolduktan sonra gelen ilk seçimde C. Senatosu üyelerinin üçte birinin yenileneceğini açıkça belirtmektedir. Geçici 10 ncu maddenin sadece ad çekmenin seçimden iki ay önce yapılacağını belirtmek maksadiyle sevk edildiğini ve bu suretle yalnız usuli hükümler taşıdığını savunmak imkânsızdır. Çünkü Anayasa kabul edildiği tarihten evvel seçim kanunu çıkmış ve seçim kanununda seçimlerin Haziran ayının ilk Pazar günü yapılması esası konmuş bulunuyordu.

Diğer taraftan ilk seçimlerin Ekim ayında yapılacağı da bilinmekte idi. Binaenaleyh iki yıl sonra Ekim ayında seçim yapılmıyacağı bilindiği için Anayasa bu geçici maddesi ile bir defaya mahsus olmak üzere ilk üçte bir yenilemenin iki yıl dolduktan sonra gelen seçimlerle yapılacağını kabul etmiştir. Bu hüküm Anayasanın 73 ncü maddesindeki (iki yılda bir yenilemek) kaidesine bir istisna teşkil ettiği için bizzat Anayasa tarafından bunun bir geçici hüküm olarak kabulü zarureti vardır. Bu sebeple geçici 10 ncu madde üçte bir yenilemenin iki yıl dolduktan sonra 304 sayılı Kanuna göre yapılacak olan seçimlerle vukubulacağını kabul etmektedir...”¹⁹⁴⁴

Komisyon çoğunluğunun bu görüşüne karşı Komisyon Başkanı Bursa Senatörü Şeref Kayalar ise, Rapora eklediği muhalefet şerhinde aynen şöyle demektedir:

¹⁹⁴⁴ A.k., s. 2.

“Her şeyden önce şu ciheti ortaya koymak lâzımdır; C. Senatosunun üçte bir nisbetindeki üyesinin seçimi için, ilk yapılacak seçimi Anayasanın tasrih ettiği iki yıldan, yani 15 Ekim 1963 ten öteye atabilmek veya daha beriye getirecek her hangi bir kanun Anayasaya aykırıdır. Kur’ayı 15 Ağustos 1963 te çekmek te aynı nisbette Anayasanın koyduğu bir zarurettir. Anayasa üstünlüğü ve bağlayıcılığı hakkındaki 8 nci madde karşısında müddet bakımından seçim kanunlarının hükümleri ile hareket olunamaz ve bu kanunlarda yapılacak tadiller neticeyi değiştiremez.

Anayasanın geçici 10 ncu maddesinin son fıkrasının Seçim Kanununa bıraktığı husus seçimin suret ve şekli icrasından, başka deyimle bizzat kendisinin tesbit etmemiş bulunduğu hususlardan ibarettir. ‘Süre’yi ise bizzat Anayasanın 73, 74 ncü maddeleriyle Anayasanın bu maddelere ait gerekçeleri tâyin etmiştir. Burada 74 ncü maddeden ve gerekçesinden bahsedilmenin sebebi vardır. Filhakika 18 Nisan 1961 tarihli Kurucu Meclis tutanaklarını tetkik edersek bir üyenin C. Senatosu seçimlerinin 3 yılda bir yapılması teklifine karşı komisyon sözcüsü vermiş olduğu cevapta 74 ncü madde ve gerekçeye atıf yapmaktadır. Mezkûr madde ve gerekçenin ise, 73 ncü maddedeki sarahat gibi C. Senatosu üçte bir nisbetindeki üyelerinin yenilenmesi hususunda Millet Meclisi metninin 1 nci maddesindeki anlayışa tamamen uygun olduğu görülmektedir.

Kaldı ki, Anayasanın muvakkat 10 ncu maddesinin birinci fıkrası da tümü itibariyle bizi bu anlayışa sevk etmektedir. Bu fıkradan anlaşılacağı üzere geçici 10 ncu madde Anayasanın ‘73 ncü maddesinin 2 nci fıkrası hükmünün uygulanmasını sağlamak amacı ile’ yukarda bahsedildiği gibi bâzı usuli muameleleri tanzim etmek üzere sevk edilmiştir. ‘Uygulanması’ sağlanacak husus da 73 ncü maddenin derpiş etmiş olduğu süredir.

Bu sarahat karşısında her (2, 4, 6) yıllık dönemler hep 15 Ağustos ve 15 Ekimlere raslıyacaktır. Bunu geriye, ne de ileriye almaya Anayasa sarahaten imkân vermiyor.

Memleketimizin iklim şartları seçimlerin Sonbahara kalmamasını gerektiriyor idiyse, memleket realitelerini Anayasada nazara almak icabederdi.

Konumuzda sözü geçen müddetleri bizzat Anayasa tâyin etmiştir. Bu Seçim Kanunu ile ne eksilebilir ve ne de artırılabilir. Kur’anın ve seçimin (icra tarihi) üzerinde riyazi bir kesinlik vardır. Seçim kanunları ve tadilleri de diğer kanunlar gibi Anayasaya uygun oldukları nisbette uygulanır. Anayasa bizzat kendisinin tâyin ettiği süreyi değiştirme yetkisini kanuna bırakmış olamaz. Bıraksa da muteber olamaz ve hâdisemizde de bırakılmamıştır da. Anayasanın tâyin ettiği süreleri değiştirerek uzatmalara, hattâ kısaltmalara gitmek asla mümkün değildir. Yukarıda izah ettiğim sebeplerle Anayasaya tamamen uygun olan Millet Meclisinin kabul etmiş olduğu kanun metni yerine Anayasa ve Adalet Komisyonunca ekseriyet ile kabul edilmiş kanun teklifine muhalifim.”¹⁹⁴⁵

¹⁹⁴⁵ A.k., ss. 2-3.

Millet Meclisinin kabul ettiği metni, Anayasa ve Adalet Komisyonunun Raporu doğrultusunda, 19 Şubat 1963 tarihli 47. Birleşimde ele alan Cumhuriyet Senatosu Genel Kurulu, görüşmeleri aynı Birleşimde tamamlamış ve Teklifin, üçte bir üye için yapılacak yenileme seçiminin tarihini belirleyen 1. maddesini, 12 ret ve 3 çekimser oya karşı, 122 oyla Anayasa ve Adalet Komisyonun önerdiği şekliyle, kabul etmişti¹⁹⁴⁶. Cumhuriyet Senatosu, bundan başka, ad çekme yöntemini düzenleyen 2. maddede de ufak bir değişikliğe gitmişti. Bu durumda, Teklifin, değiştirilerek kabul edilen bu iki maddesinin, Anayasanın 92. maddesi uyarınca, tekrar Millet Meclisinde görüşülmesi gerekiyordu.

E. Cumhuriyet Senatosunun Değiştirilerek Kabul Ettiği Teklifin Millet Meclisinde Yeniden Ele Alınması

Cumhuriyet Senatosunun yaptığı değişiklikleri görüşen Millet Meclisi Anayasa Komisyonu, Cumhuriyet Senatosunda yapılan değişikliklerin benimsenmemesini kararlaştırıyor ve bu durumu 25 Nisan 1963 tarihli Raporuyla Millet Meclisi Başkanlığına bildiriyordu¹⁹⁴⁷. Komisyonun bu önerisi, Millet Meclisi Genel Kurulunca da aynen benimsenmiş ve Millet Meclisi, 29 Nisan 1963 tarihli 79. Birleşiminde, Cumhuriyet Senatosunun yaptığı değişikliklerin kabul edilmemesini kararlaştırmıştı¹⁹⁴⁸. Bu durumda, Anayasanın 92. maddesi uyarınca, Millet Meclisinden ve Cumhuriyet Senatosundan seçilecek eşit sayıdaki üyelerden oluşan bir karma komisyonunun kurulması gerekiyordu. Nitekim, Millet Meclisi Anayasa Komisyonu Sözcüsü İstanbul Milletvekili Coşkun Kırca, bu doğrultuda bir önerge vermiş ve sözü edilen karma komisyonun, her iki Meclisin ilgili komisyonlarından seçilecek altışar üyeden oluşmasını önermişti. Birleşimi yöneten Başkanvekili Mekki Keskin tarafından oya sunulan bu önerge, Millet Meclisinin 29 Nisan 1963 tarihli 79. Birleşiminde kabul edilmişti¹⁹⁴⁹.

¹⁹⁴⁶ **C.S. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1, Toplantı: 2, Cilt: 10, Birleşim: 47, (19.02.1963), ss. 287-292, 305.

¹⁹⁴⁷ Millet Meclisi S. Sayısı: 19 a 1 nci ek, “Cumhuriyet Senatosu Manisa Üyesi Ferit Alpiskender ve 4 arkadaşının, Cumhuriyet Senatosu üyelerinin seçimine dair 304 sayılı Kanunun 4 ncü maddesinin değiştirilmesi hakkındaki kanun teklifine dair Cumhuriyet Senatosu Başkanlığı tezkeresi ve Cumhuriyet Senatosunca yapılan değişiklikler hakkında Millet Meclisi Anayasa Komisyonu raporu”, **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 16, Birleşim: 79’un sonuna ekli, (29.04.1963), s. 4.

¹⁹⁴⁸ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 16, Birleşim: 79, (29.04.1963), ss. 573-575.

¹⁹⁴⁹ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 16, Birleşim: 79, (29.04.1963), s. 575.

F. Karma Komisyon Raporunun TBMM Birleşik Toplantısında Görüşölüp Karara Bağlanması

Anayasanın 92. maddesinin son fıkrasında, Millet Meclisinin Cumhuriyet Senatosunun yaptığı değışiklikleri benimsemediğı kanun tasarısı veya teklifinin, Yasama Meclislerinin veya yerel yönetimlerin seçimlerine, ya da siyasî partilere ilişkin olması durumunda, karma komisyonun raporunun Millet Meclisi ve Cumhuriyet Senatosu Genel Kurullarının birlikte toplanmasıyla oluşan TBMM Birleşik Toplantısında görüşölceğı öngörölldüğünden; Cumhuriyet Senatosu seçimine yönelik bu Teklif için de Millet Meclisi ve Cumhuriyet Senatosunun ilgili komisyonlarından seçilen eşit sayıdaki üyelerden kurulu Karma Komisyonun hazırladığı 16 Mayıs 1963 tarihli Rapor, TBMM Birleşik Toplantısında görüşölüp karara bağlanmıştı. Gerçekten, TBMM Birleşik Toplantısının, 29 Mayıs 1963 tarihli 4. Birleşiminde konu ele alınmış ve Karma Komisyonun hazırladığı Rapor görüşölümüştü. Karma Komisyon, bazı üyelerinin karşı çıkmalarına rağmen¹⁹⁵⁰, Cumhuriyet Senatosu üçte bir yenileme seçiminin yapılacağı tarih için Cumhuriyet Senatosunun kabul ettiğı değışikliği benimsemiş; buna mukabil, Teklifin ad çekme yöntemini düzenleyen 2. maddesine Cumhuriyet Senatosunca yapılan eklemeyi ise benimsememişti¹⁹⁵¹. TBMM Genel Kurulu da, 29 Mayıs 1963 tarihli 4. Birleşiminde, Karma Komisyonunun önerisini kabul etmiş ve Cumhuriyet Senatosu üçte bir yenileme seçiminin yapılacağı tarih ile ilgili olarak, *“Cumhuriyet Senatosu üyelerinin üçte birinin yenilenmesi için yapılacak ilk seçimin başlangıç tarihi, ikinci yılın tamamlanmasından sonraki 30 Mart günüdür; Haziran ayının ilk Pazar günü oy verilir”* şeklinde hükme bağlanan madde, kanunlaşmıştı. TBMM Genel Kurulu, Teklifin, ilk ve ikinci üçte bir grup içinde yer alacak olan üyelerin belirlenmesine yönelik ad çekme yöntemini düzenleyen 2. maddesini ise, Karma Komisyonun önerisi doğrultusunda, Millet Meclisinin benimsemiş olduğı şekliyle kabul etmiş ve bu madde de kanunlaşmıştı. Böylece, Cumhuriyet Senatosunun üyelerinin seçimine ilişkin, 24 Mayıs 1961 tarih ve 304 sayılı Kanunun 4. maddesi ile, Geçici 2. maddesi, Anayasanın 92. maddesinin öngördüğü hayli karmaşık bir süreçten geçtikten sonra, değıştirilmiş oluyordu. Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel, 4 Haziran 1973 tarihli yazısı

¹⁹⁵⁰ Karma Komisyon üyelerinden İstanbul Milletvekili Coşkun Kırca, Maraş Milletvekili Kemal Bağcıoğlu ve Afyon Milletvekili Asım Yılmaz çoğunluk görüşüne karşı çıkmışlardı. Bunlardan, Kemal Bağcıoğlu, düzenlemeyi Anayasaya aykırı bulduğunu bildiriyor, Kırca ve Yılmaz ise, düzenlemede Anayasa aykırılık görmedikleri halde, seçimin Ekim 1963'te yapılmasının daha uygun olacağını savunuyorlardı. Bkz. TBMM Sayısı: 12, “Cumhuriyet Senatosu Manisa Üyesi Ferit Alpiskender ve 4 arkadaşının, Cumhuriyet Senatosu üyelerinin seçimine dair 304 sayılı Kanunun 4 ncü maddesinin değıştirilmesi hakkında kanun teklifine dair Cumhuriyet Senatosunca kabul edilen metin ile Millet Meclisinin değıştirisi ve Karma Komisyon raporu”, **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem: 1, Toplantı: 2, Cilt: 2, Birleşim: 4'ün sonuna ekli, (29.05.1963), ss. 2-3.

¹⁹⁵¹ Yukarıda adı geçen TBMM S. Sayısı: 12, ss. 2-5.

ile bu Kanunu yayımlanması için Başbakanlığa göndermiş¹⁹⁵² ve 29 Mayıs 1963 tarih ve 238 sayılı Kanun, 8 Haziran 1963 tarihli Resmî Gazetede yayımlanarak yürürlüğe girmişti¹⁹⁵³. Yeni düzenleme uyarınca, Cumhuriyet Senatosunun ilk üçte birlik yenileme seçimlerinin, 7 Haziran 1964 tarihinde yapıldığını görüyoruz¹⁹⁵⁴.

G. 29 Mayıs 1963 tarih ve 238 sayılı Kanununa Karşı Anayasa Mahkemesinde İptal Davası Açılması

24 Mayıs 1961 tarih ve 304 sayılı Cumhuriyet Senatosu Üyelerinin Seçimi Kanununun 4. maddesiyle Geçici 2. maddesini değiştiren 29 Mayıs 1963 tarih ve 238 sayılı Kanun, Anayasaya aykırı olduğu iddiası ile Adalet Partisi adına Genel Başkan tarafından 16 Ağustos 1963 tarihinde Anayasa Mahkemesine götürülmüş ve iptali istenmişti. Davacı Adalet Partisi, iptal talebinde, 304 sayılı Kanunun 4. maddesini değiştiren 238 sayılı Kanunun 1. maddesi hükmünün Senatonun üçte bir yenileme seçimlerini bir yıl ertelediğini, bunun da Anayasanın 73. ve Geçici 10. maddesine aykırı olduğunu; Kanunun Geçici 2. maddesinin de, Anayasaya aykırı olduğu iddia edilen değiştirilmiş 4. maddenin uygulanmasına ilişkin hükümler taşıdığı için Anayasaya aykırı hale geldiğini ileri sürüyordu¹⁹⁵⁵. Ancak, Anayasa Mahkemesi bu talebi kabul etmemiş ve 304 sayılı Kanunun 298 sayılı Kanunla değiştirilen 4. maddesi hükmünü, Anayasanın Geçici 10. maddesine uygun bulmuştu. Yüce Mahkemeye göre, 298 sayılı Kanunun Geçici 2. maddesinin de, bu madde, Anayasaya aykırı olmadığına karar verilen 4. maddenin uygulanmasına yönelik olduğundan, haliyle Anayasaya aykırılığı düşünülemezdi. Bu gerekçelerle, Anayasa Mahkemesi, 238 sayılı Kanunun iptali istemini reddediyordu¹⁹⁵⁶.

¹⁹⁵² **TBMM Kanunlar Dergisi**, Dönem: 1, Toplantı: 2, Cilt: 46, ss. 448-449.

¹⁹⁵³ **Resmî Gazete**, 8 Haziran 1963, Sayı: 11423.

¹⁹⁵⁴ **Resmî Gazete**, 23 Haziran 1964, Sayı: 11735.

¹⁹⁵⁵ Davacı Adalet Partisinin aykırılık iddiasının gerekçesi için bkz. Anayasa Mahkemesinin 25 Kasım 1963 tarih ve Esas 1963/300, Karar 1963/280 sayılı Kararı, **Anayasa Mahkemesi Kararlar Dergisi**, Sayı: 1, Ankara, 1971, ss. 511-512; **Resmî Gazete**, 14.03.1964, Sayı: 11656.

¹⁹⁵⁶ Anayasa Mahkemesinin 25 Kasım 1963 tarih ve Esas 1963/300, Karar 1963/280 sayılı Kararı için bkz. **Resmî Gazete**, 14 Mart 1964, Sayı: 11656; **Anayasa Mahkemesi Kararlar Dergisi**, Sayı: 1, Ankara, 1971, ss. 511-516. Bu Karara, üyelerden, Rifat Gökse, Celâlettin Kuralmen ve Muhittin Gürün karşı çıkmışlar ve çoğunluk kararına ekledikleri ortak muhalefet şerhlerinde, 238 sayılı Kanunun her bakımdan Anayasaya aykırı olduğunu savunmuşlardı. Bkz. **Anayasa Mahkemesi Kararlar Dergisi**, Sayı: 1, Ankara, 1971, ss. 516-523; **Resmî Gazete**, 14 Mart 1964, Sayı: 11656.

3- Cumhuriyet Senatosu Üyeleri Seçimi Kanununun Değiştirilmesine Dair 17 Nisan 1964 tarih ve 447 sayılı Kanun

A. Cumhuriyet Senatosu Üyelerinin Seçiminde de Milletvekillerinin Seçiminde Olduğu Gibi Orantılı Temsil Sisteminin Benimsenmesine Yönelik Bir Kanun Teklifinin Hazırlanması

Seçim kanunlarına yönelik ikinci değişiklik istemi, Cumhuriyet Senatosu üyelerinin seçim şeklinin Millet Meclisi üyelerinin seçiminde olduğu gibi, orantılı temsil sistemine dönüştürülmesini öneren bir kanun teklifi ile gündeme gelmişti. Bu bağlamda, Cumhuriyet Senatosu Tokat Üyesi Zihni Betil ve 25 arkadaşı, hazırladıkları ve Millet Meclisi Başkanlığına 24 Aralık 1963 tarihinde sundukları bir kanun teklifinde, Cumhuriyet Senatosu üyelerinin seçimine ilişkin 24 Mayıs 1961 tarih ve 304 sayılı “*Cumhuriyet Senatosu Üyelerinin Seçimi Kanunu*” nun, Cumhuriyet Senatosu üyelerinin “çoğunluk usulüne göre” seçileceklerini öngören, 1. maddesi hükmünün kaldırılmasını ve Cumhuriyet Senatosu üyelerinin de, 306 sayılı Milletvekili Seçimi Kanunundaki gibi nispi temsil (=orantılı temsil) usulüne göre seçilmelerini önermişlerdi. Bu öneride, Cumhuriyet Senatosu seçimlerinde daha önce uygulanan ve Ankara, İstanbul ve İzmir illerini, 3 ayrı seçim çevresine ayıran düzenlemenin de kaldırılması istenmişti¹⁹⁵⁷. Böylece, anılan iller de tek bir seçim çevresinden oluşacaktı. Bu durumda, söz konusu illerin seçim çevreleri büyüyor ve haliyle o tek çevreden çıkacak senatör sayısında da artış gözleniyordu. Bunun orantılı temsil sistemine daha uygun bir yapı oluşturduğunda kuşku yoktur. Çünkü, orantılı temsil sisteminde, bir seçim çevresinde siyasî partiler kazandıkları oy oranında temsilcilik elde edebileceklerine göre, bir çevrenin çıkaracağı temsilci sayısı ne kadar fazla ise, siyasî partilerin o çevreden temsilcilik kazanabilmeleri ihtimali de o oranda artacaktı. Örneğin, Ankara, İstanbul ve İzmir illeri için 304 sayılı Kanunun öngördüğü toplam üçer çevreye ayrılma durumu, orantılı temsil sisteminin benimsenmesinden sonra da korunsaydı, 7 senatör çıkarabilecek olan Ankara, kendi içinde üç çevreye ayrılacağından ve 1 numaralı çevre 3, 2 numaralı çevre 1 ve 3 numaralı çevre ise 3 senatör çıkarabileceğinden, anılan çevrelerde seçime katılan siyasî partilerin, temsilcilik elde edebilmeleri, 1 numaralı ve 3 numaralı çevrelerde en az üçte bir oranında oy aldıkları takdirde mümkün olabilecek, tek üye çıkarabilen 2 numaralı çevrede ise, temsilciliği en çok oy alan siyasî parti kazanabilecekti. Aynı durum, toplam 10 üye çıkarabilen İstanbul’un, kendi içinde, biri 5, biri 3 ve biri 2

¹⁹⁵⁷ 24 Mayıs 1961 tarih ve 304 sayılı Cumhuriyet Senatosu Üyelerinin Seçimi Kanununun 2. maddesinde, Cumhuriyet Senatosu üyeleri seçiminde, her ilin bir seçim çevresi olduğu belirtildikten sonra; Ankara, İstanbul ve İzmir illerinin Kanuna ekli 1 sayılı listede yazılı olduğu biçimde üçer çevresine bölündükleri öngörüliyordu. Sözü geçen “1 sayılı Liste” de, Ankara için, ikisi 3, biri 1; İstanbul için, biri 5, biri 3, biri 2; İzmir içinse, ikisi 2, bir 1 üye çıkaracak 3 çevrenin hangi ilçeleri kapsadığı teker teker gösteriliyordu. 24 Mayıs 1961 tarih ve 304 sayılı Cumhuriyet Senatosu Üyelerinin Seçimi Kanunu için bkz. **Resmî Gazete** 30 Mayıs 1961, Sayı: 10815; T.C. **Kurucu Meclis Kanunlar Dergisi**, Cilt: 44, ss. 729-735.

üye; toplam 5 üye çıkarabilen İzmir'in de, kendi içinde, ikisi 2, biri 1 üye çıkaracak biçimde üçer çevreye ayrılmalarında da söz konusu olacaktı. Oysa, Ankara, İstanbul ve İzmir illerinin kendi içlerinde üçer çevreye ayrılmayıp, her birinin tek bir çevre olarak değerlendirilmeleri halinde, bu illerde bir siyasi partinin bir senatörlük kazanabilmesi için, geçerli oyların, Ankara'da en az yedide birini, İstanbul'da onda birini ve İzmir'de ise beşte birini alabilmesi yeterli olacaktı. Görülmektedir ki, seçim çevrelerinin çıkaracakları temsilcilik sayısı ne kadar çoğalırsa, o çevrelerde, siyasî partilerin aldıkları oy oranında temsilcilik kazanabilme şansları da o kadar artmaktaydı.

304 sayılı Kanunda söz konusu değişiklikleri öneren, Cumhuriyet Senatosu Tokat Üyesi Zihni Betil ve 25 arkadaşı, tekliflerinin gerekçesinde aynen şöyle demektedirler:

“Anayasamız(ın), Cumhuriyet Senatosuna, birincisi kanunların teknik mükemmeliyetini sağlamak; ikincisi de iki yılda bir üçte birinin yenilenmesi suretiyle memleket halkoyunda vukubulan dalgalanmaların yasama faaliyetine aksetmesine vasıta olmak üzere iki önemli fonksiyon tanımış bulunmaktadır.

Halen Cumhuriyet Senatosu üyelerinin seçimi nispî çoğunluk esasına dayanan liste sistemine göre yapılmaktadır. Bu sistemin, Cumhuriyet Senatosu üyelerinin seçiminde halkoyu içindeki değişik eğilimleri sadakatle aksettiremediği ortadadır. Böyle olunca, Cumhuriyet Senatosunun, yukarda bahis konusu ikinci fonksiyonu tam mânasiyle yerine getirilememektedir. Bu durumda, Cumhuriyet Senatosu üyelerinin seçiminde de nispî temsil sisteminin uygulanması uygun olacaktır.

Bu amaçla hazırlanan işbu kanun teklifinde, 1 nci maddede, mer'i Cumhuriyet Senatosu Üyeleri Seçimi Kanununun kaldırılan maddeleriyle bu kaldırılan hükümler yerine uygulanacak hükümler Milletvekili Seçim Kanununun maddelerine atıfta bulunulmak suretiyle tesbit edilmiştir. Pek tabii olarak mer'i Cumhuriyet Senatosu Üyeleri Seçimi Kanununda, Cumhuriyet Senatosunun kendi özellikleriyle ilgili olarak mevcut hükümler muhafaza olunmuştur. Kanun teklifinin 2 nci maddesi yürürlüğe giriş maddesidir; teklifin 3 ncü maddesi ise, yürütme maddesini teşkil etmektedir.” ¹⁹⁵⁸

B. Kanun Teklifinin Millet Meclisinde Görüşülmesi ve Kabul Edilmesi

Zihni Betil ve arkadaşlarının teklifi, Millet Meclisinde Adalet ve Anayasa Komisyonunda değerlendirilmiş ve iki komisyon da Cumhuriyet Senatosu seçimlerinde orantılı temsil sistemine geçilmesini yararlı bulduklarını belirtmişlerdi.

¹⁹⁵⁸ Millet Meclisi S. Sayısı: 642, “Cumhuriyet Senatosu Tokat Üyesi Zihni Betil ve 25 arkadaşının Cumhuriyet Senatosu üyeleri seçimi Kanununun değiştirilmesine dair Kanun teklifi ve Anayasa ve Adalet komisyonları raporları”, **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 29, Birleşim: 75'in sonuna ekli, (26.03.1964), ss. 1-2.

Bu bağlamda, Adalet Komisyonu, Millet Meclisi Başkanlığına sunduğu 7 Şubat 1964 tarihli Raporunda şöyle demektedir:

“...Teklifin gerekçesinde de kısaca belirtildiği gibi, Anayasamız, Cumhuriyet Senatosuna 2 önemli fonksiyon tanımıştır.

Birincisi, kanunların teknik mükemmeliyetin sağlamak,

İkincisi de iki yılda bir senato üyelerinin üçte birinin yenilenmesi suretiyle halkoyunda vuku-bulan dalgalanmaların yasama faaliyetine aksetmesinde, vasıta olmaktadır.

Cumhuriyet Senatosu üyelerinin mer’i seçim sistemi, nispî çoğunluk esasına dayanan liste usulü olduğundan, bu sistem halkoyu içindeki değişik eğilimleri sadakatle aksettirmemektedir.

Bu sebepten, C. Senatosunun ikinci fonksiyonu tam mânasiyle yerine getirilememektedir.

Halbuki nispî sistem, halkoyunu en az zararlı, realiteyi en çok aksettiren bir sistemdir. Bunda kimsenin şüphesi yoktur.

Her ne kadar, bir C. Senatosu üyesi çıkaran vilâyetler için bu sistemin bir faydası yok ise de 2 ve daha fazla üye çıkaran vilâyetler için fayda ve önemi aşîkârdır.

Her vilâyetin çıkaracağı C. Senatosu üyesi sayısı 24 Mayıs 1961 gün ve 304 sayılı Kanunla dondurularak belli edilmiştir. Buna göre, 24 ilimizde 1, 25 ilimizde 2, 8 ilimizde 3, 6 ilimizde 4, 1 ilimizde 5, 1 ilimizde 6, bir ilimizde 7 ve bir ilimizde de 10 C. Senatosu üyesi bulunmaktadır.

Mevcut 150 C. Senatosu üyesinden 24 tanesi çıkarıldığı takdirde geride kalan 126 üyelik için nispî sistemin tesiri ve faydası izahtan varestedir.

Kaldı ki, aynı şekilde az üye sayısı çıkaran, İl Genel Meclisi üyesi seçimleri de 17.11.1963 tarihinde nispî usulle yapılmış ve halkoyuna(u) aksettirmekte faydalı sonuçlar vermiştir.

Bunlardan başka, Millet Meclisi ve belediye meclisi üye seçimleri de nispî usulle yapılmakta olduğundan, nispî usul, memleketimizin seçim sistemi olmuştur.” ¹⁹⁵⁹

Millet Meclisinde Teklifi inceleyen diğer komisyon olan Anayasa Komisyonu da bu değişikliği olumlu buluyor ve 29 Şubat 1964 günlü Raporunda, şöyle diyordu:

“Komisyonumuz, Cumhuriyet Senatosu Tokat Üyesi Zihni Betil ile arkadaşlarının, Cumhuriyet. Senatosu Üyeleri Seçimi Kanununun, değiştirildi esi hakkındaki kanun teklifi ile bu teklife ilişkili Adalet Komisyonunun 7 Şubat 1964 tarihli ve esas No. 2/630 ve karar 64 sayılı raporunu, yukarıda adı geçen teklif sahibinin ve Hükümet adına Adalet (Bakanlığı temsilcilerinin huzurunda

¹⁹⁵⁹ Yukarıda adı geçen Millet Meclisi S. Sayısı: 642, s. 2.

incelenmiş ve Hükümetin de iştirakiyle aşağıdaki hususları kararlaştırmıştır:

1. Halen yürürlükteki kanun hükümlerine göre Cumhuriyet Senatosu üyeleri, her il bir seçim çevresi olmak üzere, liste esasına dayanan izafi çoğunluk sistemine göre seçilmektedirler.

Bu sistemin daha önce tercih edilmiş olması sebebi, Cumhuriyet Senatosu üyeleri seçiminde üyelerin şahsi vasıflarının seçmen tarafından daha fazla önemle dikkate alınacağı ve bunun sonucunda bir şahsiyetler meclisi olarak bu meclisin kendisine düşen kanunların mükemmeliyetini sağlamak ve Hükümeti ikaz ve murakabe etmek görevlerini daha iyi yerine getirebileceği idi.

Ancak, memleketimizdeki genel seçim denemeleri açıkça göstermektedir ki seçmen vatandaşın oyunu kullanırken asıl dikkat ettiği husus adayların şahsiyetinden ziyade seçime katılan partilerdir. Sırf Cumhuriyet Senatosunun genel oyla seçilen üyelerinin sayısının 150 yi aşmaması dolayısıyla dahi, dar bölge sisteminin bu seçimlerde uygulanması halinde de netice değişmiyecektir. Kaldı ki, bu sistemde dahi seçmen vatandaşın bu temel eğiliminin değişmiyeceğini tahmin ettiren kuvvetli sebepler mevcuttur. Bu durumda, bugün siyasi hayatımızın en çok muhtacolduğu hususun, seçim sonuçlarının değişik siyasi eğilimleri adaletli bir surette temsil etmesi olduğu aşikârdır. Esasen, bu mülâhazalarladır ki, milletvekili seçimleri ile mahallî idareler seçimlerinde de nispî temsil sistemi kabul edilmiştir. Cumhuriyet Senatosu üyeleri seçiminde de aynı sistemi kabul etmek bütün siyasi seçimlerde en başta gelen bu ihtiyacı karşılayacaktır.

2. Öte yandan, Millet Meclisinde teşekkül eden siyasi iktidara Anayasanın 92 nci maddesinin 5, 8, 9 ve 11 nci fıkraları yoluyla kanun yapılması faaliyetinde halkoyundaki değişiklikleri aksettirici bir etkisi olan Cumhuriyet Senatosu Üyesi seçimleri sonuçlarının seçmen kütlesindeki eğilimlere en sadakatli bir şekilde uyması da yine nispî temsil sisteminin uygulanması suretiyle mümkün olabilir.

Ayrıca, nispî temsil sisteminin uygulanması sonucunda her ilki yılda bir Cumhuriyet Senatosunun terekkübünde vukubulacak değişiklikler köklü ve sert olamıyacak ve Millet Meclisinde teşekkül eden iktidarın programını daha kolaylıkla tatbik etmesi mümkün olabilecektir... ” 1960

Bu Teklifin Millet Meclisinde görüşülmesine başlanmadan önce, İçişleri Komisyonunun da seçimlere ilişkin olarak milletvekillerinden veya Hükümetten gelen ve Adalet Komisyonunda incelenmekte olan teklif ve tasarıların kendisine gönderilmesini talep etmesi ve Adalet Komisyonun raporunu hazırladıktan sonra, bu Teklifi de İçişleri Komisyonuna göndermesi üzerine, Anayasa Komisyonunun, İçişleri Komisyonunun bu Teklifi inceleme yetkisinin olmadığı yönündeki itirazı,

¹⁹⁶⁰ Yukarıda adı geçen Millet Meclisi S. Sayısı: 642, s. 4.

bir soruna yol açmıştı. Bu sorun, Başkanlık Divanınca Millet Meclisi Genel Kuruluna taşınmış ve Genel Kurul, 10 Mart 1964 tarihli 67. Birleşiminde, uzun süren tartışmalardan sonra, Teklifin İçişleri Komisyonuna gönderilmesine gerek olmadığına karar vermişti¹⁹⁶¹.

Adalet ve Anayasa Komisyonları raporlarını hazırlayınca, Teklif, Millet Meclisi Genel Kurulunca 17 Mart 1964 tarihli 70. Birleşimde ele alınmıştı. Bu Birleşimde Anayasa Komisyonu Başkanı Ankara Milletvekili Burhan Apaydın ile Anayasa Komisyonu Sözcüsü İstanbul Milletvekili Coşkun Kırca, verdikleri bir önerge ile, Teklifin bütün işlere takdimen öncelikle görüşülmesini talep etmişlerdi ve bu önerge Genel Kurulca kabul edilmişti¹⁹⁶². Böylece, Teklifin tümü üzerinde görüşmelere başlanmıştı. Görüşmeler sürerken, Edirne Milletvekili İlhami Ertem ile Çorum Milletvekili Faruk Küreli tarafından verilen iki ayrı önerge ile, Faruk Küreli'nin, Cumhuriyet Senatosu Seçimlerinin dar bölge ve çoğunluk sistemine göre yapılmasına ilişkin olarak hazırladığı bir Teklifin İçişleri Komisyonunca karara bağlanmak üzere olduğundan söz edilip, iki teklifin birleştirilerek görüşülebilmesini teminen, Cumhuriyet Senatosu Tokat Üyesi Zihni Betil ve 25 arkadaşının Teklifinin görüşülmesinin ertelenmesinin talep edildiğini görüyoruz¹⁹⁶³. Kendi önerisi ile aynı yönde olduğu için İlhami Ertem, Faruk Küreli'nin erteleme önergesine katılmış ise de, Küreli'nin önergesi üzerinde yapılan oylama, bazı karışıklıklara yol açmıştı. Gerçekten, Birleşimi yöneten Başkanvekili Ferruh Bozbeyli'nin Faruk Küreli'nin erteleme önergesi üzerindeki oylamaya ilişkin konuşması, Millet Meclisinin 17 Mart 1964 tarihli 70. Birleşim tutanaklarına aynen şöyle geçmişti:

“BAŞKAN – ...Oyunuza sunuyorum, kabul edenler... Etmeyenler... Muhterem arkadaşlarım; sarıh bir sayma mümkün olmadı.

Okunmuş olan tehir önergesini kabul edenler lûtfen ayağa kalksınlar ve arkadaşlarımız lûtfen mümkün mertebe kıpırdamasınlar da sayma kolay olsun. Önergeyi kabul etmeyenler lûtfen ayağa kalksınlar... Lûtfen oturun efendim.

Muhterem arkadaşlar; yine sıhhatli bir netice hasıl olmamıştır. Bu sebeple açık oylama yapacağız.

KEMALİ BAYAZIT (Maraş) – Oylamanın sonucu nedir Sayın Başkan, öğrenebilir miyiz?

BAŞKAN – Muhterem arkadaşlarım, bâzı üyeler oylama sonucunu merak etmektedirler. İki kâtip arkadaşımız, önergeyi kabul edenleri müttefikan 152 saymışlardır. Yine iki kâtip arkadaşımızdan birisi önergeyi reddedenleri 149,

¹⁹⁶¹ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 28, Birleşim: 67, (10.03.1964), ss. 483-514, 516-519.

¹⁹⁶² **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 28, Birleşim: 70, (17.03.1964), s. 622.

¹⁹⁶³ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 28, Birleşim: 70, (17.03.1964), s. 628.

diğer kâtip arkadaşımız da 155 saymışlardır. ('Bakanları saymadılar' sesleri) Hepsi sayılmıştır. Muhterem arkadaşlar, kâtip arkadaşlarımıza lûtfen itimat buyurunuz, hepsi sayılmıştır, bir vuzuh hasıl olmamıştır. Bu sebeple açık oylama yapılacaktır. Daha evvel yaptığımız usule göre zarf dağıtılacaktır.

Muhterem arkadaşlarım, önerenin kabulü beyaz, reddi kırmızı oydur.

...

BAŞKAN – Cumhuriyet Senatosu Tokat Üyesi Zihni Betil ve 25 arkadaşının 'Cumhuriyet Senatosu üyelerinin seçim Kanununun değiştirilmesine dair kanun teklifinin tehirine dair önerenin oylama sonuçlarını okutuyorum:

Oy sayısı: (351), kabul edenler; (176), reddedenler; (174), çekimser; (1). Önerge kabul edilmiştir.

Müzakeresini yaptığımız kanun teklifi tehir edilmiştir.” ¹⁹⁶⁴

Bu oylama sonucuna göre, Birleşimi yöneten Başkanvekili Ferruh Bozbeyli'nin de açıkladığı gibi, “Cumhuriyet Senatosu Üyelerinin Seçim Kanununun Değiştirilmesine Dair Kanun Teklifi”nin görüşülmesi, ertelenmiş oluyordu. Ancak, yukarıya aynen alıntı yaptığımız Millet Meclisi Tutanak Dergisinin ilgili sayfasında yer alan bir dipnotta, “Bu oylamada iki kabul oy pusulası yanlışlıkla çift kullanıldığından, önerge başka birleşimde yeniden açık oya sunulacaktır.” denilmekteydi¹⁹⁶⁵. Gerçekten, Millet Meclisinin 25 Mart 1964 tarihli 74. Birleşimde, Başkanvekili Mekki Keskin, daha önce oylanan ve kabul edildiği duyurulan Faruk Küreli'nin “Cumhuriyet Senatosu Üyelerinin Seçim Kanununun Değiştirilmesine Dair Kanun Teklifi”nin görüşülmesinin ertelenmesine yönelik önergesindeki oylamada, iki üyenin birbirine bitişik oy atmalarından kaynaklanan bir yanlışlığın saptandığını, bu nedenle kabul ve ret oylarının birbirine eşit duruma geldiklerini ve oylamanın tekrarlanacağını bildiriyordu¹⁹⁶⁶. Tekrarlanan oylama sonunda, oylamaya 218 milletvekilinin katıldığı, bunlardan 13'ünün kabul, 201'inin ret, 4'ünün çekimser oy kullandıkları ve 4 oyun da boş çıktığı görüldüğünden ve oylamada toplantı için gereken yetersayının bulunmadığı anlaşıldığından¹⁹⁶⁷, Başkanvekili Mekki Keskin, oylamanın tekrarlanacağını açıklıyordu¹⁹⁶⁸. Aynı

¹⁹⁶⁴ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 28, Birleşim: 70, (17.03.1964), ss. 628-629.

¹⁹⁶⁵ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 28, Birleşim: 70, (17.03.1964), s. 629, dipnot 1.

¹⁹⁶⁶ **M.M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 28, Birleşim: 74, (25.03.1964), s. 734.

¹⁹⁶⁷ 1961 Anayasasının 86. maddesi uyarınca, her Meclis üye tamsayısının salt çoğunluğu ile toplanabiliyor ve Anayasada başkaca hüküm yoksa toplananların salt çoğunluğu ile karar verebiliyordu. Millet Meclisi üye tamsayısı 450 olduğundan, toplantı için 226 milletvekilinin hazır bulunması gerekmektedir. Sözü geçen oylamaya katılanların sayısı 218 olduğuna göre, o oylama sırasında toplantı yetersayısının bulunmadığı anlaşılmış bulunmaktaydı.

¹⁹⁶⁸ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 28, Birleşim: 74, (25.03.1964), s. 734.

Birleşimde, tekrarlanan oylama sonunda, oylamaya 208 milletvekilinin katıldığı saptandığından, toplantı yetersayısı olmadığı için, oylamanın yine tekrarlanacağı bildirilmişti¹⁹⁶⁹. 26 Mart 1964 tarihli 75. Birleşimin Birinci Oturumunda yapılan oylama sonunda, oylamaya katılan milletvekili sayısının 222 olması nedeniyle, toplantı yetersayısı yine sağlanamamıştı¹⁹⁷⁰. Bu nedenle, oylamanın tekrarlanması gerekmektedir. 75. Birleşimin İkinci Oturumunda tekrarlanan oylamada bazı sert tartışmaların yaşandığını ve bu tartışmalar nedeniyle, Birleşimi yöneten Başkanvekili Mekki Keskin'in, oylama tasnifinin sonuçlanmasına kadar, oturuma ara verdiğini görüyoruz¹⁹⁷¹. Nihayet bu oylamada sonuç alınmıştı. Gerçekten, 75. Birleşimin İkinci Oturumunda tekrarlanan oylamaya 229 milletvekili katılmış ve 12 kabul, 3 çekimser ve 2 boş oya karşı 212 oyla, “Cumhuriyet Senatosu Üyelerinin Seçim Kanununun Değiştirilmesine Dair Kanun Teklifi”nin görüşülmesinin ertelenmesi reddedilmişti¹⁹⁷². Böylece, epey sorunlar yaşandıktan sonra, Millet Meclisinin 26 Mart 1964 tarihli 75. Birleşiminin Üçüncü Oturumunda, Cumhuriyet Senatosu Tokat Üyesi Zihni Betil ve 25 arkadaşının Teklifinin görüşülmesine başlanıyordu.

Teklifin tümü üzerindeki görüşmeler sırasında, AP Grubu adına konuşan Giresun Milletvekili Nizamettin Erkmen, Cumhuriyet Senatosu seçimlerinde de orantılı temsil sisteminin benimsenmesine karşı çıkmış ve bu teklifin bir oldu bittiye getirilerek çıkarılması yönündeki çabaları eleştirmişti. Erkmen, şöyle diyordu:

“...Bir oldu bittiye getirilerek çıkarılması, öncelikle ve ivedilikle kabulü için büyük çaba sarfedilen bu teklif Cumhuriyet Senatosu seçimlerinde de nispi temsil sisteminin uygulanmasını istihdaf etmektedir. Teklifin gerekçesinde, halen tatbik edilen nispi çoğunluk esasına müstenit liste sisteminin halkoyu içindeki değişik temayülleri sadakatle aksettiremediğini öne sürmekte ve bu mahzuru ortadan kaldırmak gayesiyle Senato üyeliği seçimlerinin de nispi temsil sistemine göre yapılması istenmektedir. Yeknazarda gayet munis görünen bu fikir ve davranışın arkasında biz esefle ifade edelim ki, âli düşüncelerin ve halk efkârına önem vermenin bir tezahürünü değil, sadece bir partiye, C.H.P. ne daha fazla sayıda koltuk temin etmenin, aşikâr olan gayretlerini görüyoruz. Bu iddiamızı aşağıda bütün açıklığı ile önünüze sereceğiz.

¹⁹⁶⁹ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 28, Birleşim: 74, (25.03.1964), s. 748.

¹⁹⁷⁰ Oylamaya katılan 222 Milletvekilinin oyları şöyle dağılmıştı: 18 Kabul, 200 Ret ve 4 Çekimser. Bkz. **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 29, Birleşim: 75, (26.03.1964), s. 5.

¹⁹⁷¹ **M.M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 29, Birleşim: 75, (26.03.1964), ss. 5- 6.

¹⁹⁷² **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 29, Birleşim: 75, (26.03.1964), s. 7.

Sevgili arkadaşlarım,

Bu teklifin gerekçesini aynen benimsiyen ve nispî temsil sisteminin müdafaasını yapan Anayasa Komisyonu raporu maalesef bir tezat, en azından bir zâfî telif içindedir. Filhakika komisyon düzenlediği raporda C. Senatosu üyeliği seçimleri için daha önce ekseriyet sisteminin kabulü sebebini, seçmen vatandaşın oyunu kullanırken üyelerdeki şahsi vasıflara önem verip, bir şahsiyetler meclisi meydana getireceği noktasına istinadettirmiş fakat hemen arkasından, tatbikatın böyle olmadığını, vatandaşın şahıslardan ziyade partilere rey verdiğini iddia ve bugün siyasi hayatımızın, en çok muhtacolduğu hususun seçim sonuçlarının değişik siyasi eğilimleri adaletli bir surette temsil etmesi lüzumundan hareketle bu neticeyi sağlayacak olan nispî temsil sisteminin C. Senatosu seçimlerinde de uygulanması lehinde bulunmuştur.

Muhterem arkadaşlarım,

Rapordaki tezat işte buradadır. Komisyon, Senatonun önemini ve müesseselerimiz arasındaki müstesna yerini inkâr etmemektedir. Bilâkis bu Meclisi 'Kendilerine düşen kanunların mükemmeliyetini sağlamak ve Hükümeti ikaz ve murakabe etmek'le görevli bir organ saymakta ve bunun tabîî icabı olarak, bu Meclis üyeliği için üstün vasıflı şahsiyetleri seçebilme imkânını veren çoğunluk sisteminin benimsendiğini o da kabul etmektedir.

Hal böyle olunca şu mukadder suallerle karşı karşıyayız. Acaba Temsilciler Meclisi Seçim Komisyonunda ve umumi heyetinde hâkim olan, Ayrıca Anayasa Komisyonumuzca da yerinde görülen bu düşünce tarzı yanlış mıdır? Vatandaş yanıltmış, seçmesini bilememiş midir? Yoksa, çoğunluk sistemine göre Senatoya dâhil olan arkadaşlar bu vazifelerinin ehemmiyetini ve kutsiyetini idrakten aciz mi kalmışlardır? Senato kendine düşen görevi yerine getirememiş de, seçmenin geniş oy serbestisini ve daha iyi evsafa üye seçmesini ortadan kaldıran nispî temsil sistemi ile seçilecek üyelerden kurulu Senato mu bunu gerçekleştirebilecektir?

Değerli arkadaşlarım, bu suallere müsbet cevap vermek mümkün değildir. Aksini iddia edebilenler varsa lütfen burada bunu cesaretle ifade etsinler...

Biz, adaylar arasında üstün vasıf taşıyan şahıslar seçip C. Senatosuna gönderebilmenin ancak çoğunluk sistemiyle mümkün olabileceğine inanıyoruz.

Biz, komisyon raporunda ifade edilen ve seçim sonuçlarının değişik siyasi eğilimleri adaletli bir şekilde temsil etmekte gören düşüncüyü C. Senatosu bakımından gayrivarit buluyor, bunu, Senatonun kuruluş gayesi, yetkileri ve sureti umumiyede kendisinden beklenen fonksiyona aykırı buluyoruz.

Biz, nispî temsil sisteminin uygulanması halinde bu Meclisin, bir şahsiyetler Meclisi olma vasfını büyük ölçüde kaybedeceğinden endişe duyuyoruz.

Nihayet biz, yine nispî sisteme gidildiği takdirde vatandaşın artık şahıslara değil partilere rey vermek, şahısları değil partileri tercih etmek zorunda

bırakılacağını göz önünde tutarak, bu hareketi demokratik düzeni yerleştirip geliştirmenin değil, aksine olarak geriye götürmenin bir alâmeti sayıyoruz.

...

Aziz ve muhterem arkadaşlarım, biz A.P Meclis Grubu olarak yukarda açıkladığımız sebeplerle,

- 1. Vatandaşın rey hakkını kısıtlayan ve dilediği şahsı seçmekten meneden,*
- 2. Meydana getireceği neticeler bakımından C. Senatosunun kuruluş gayasine aykırı olan,*

- 3. Bağımsız adayların seçilme şansını hemen hemen ortadan kaldıran,*

- 4. Şahısları bertaraf edip, partileri hâkim kılması itibariyle şikâyet edegeldiğimiz kutuplaşmaları teşvik ve tahrik edecek olan,*

- 5. Nihayet milletin değil sadece C.H.P. nin menfaatine hizmet edecek olan, bu kanun teklifini tasvibetmiyoruz. Buna rağmen teklifin kanunlaşması mümkündür. Ancak, bilmelisiniz ki, demokratik düzene gönül vermiş olan milletimiz de bu hareketinizi asla tasvibetmeyecek ve onun oy hakkını kısıtlayan zihniyet ile, bu zihniyetin mümessillerini bir kere daha tesbit ve tescil edecektir... ” 1973*

AP Grubu adına yapılan bu konuşmadan sonra MP Grubu adına Yozgat Milletvekili İsmail Hakkı Akdoğan söz almış ve yaptığı kısa konuşmada Teklifin lehinde olduklarını açıklamıştı¹⁹⁷⁴.

CHP Grubu adına görüşlerini açıklamak için kürsüye Kayseri Milletvekili Mehmet Sağlam gelmişti. Mehmet Sağlam, önce, bu Kanun Teklifi ile şu veya bu partinin yararına veya zararına bir durumun doğacağı biçimindeki görüşlere katıyen katılmadıklarını bildiriyordu. Sağlam, şöyle demektedir:

“...Muhterem arkadaşlar; C.H.P. Grubunun bu konudaki kesin kanaati şudur: Nispî temsil esasının şu veya bu partinin yararına, veya zararına değil, demokrasimizin ve memleketimizin menfaatine olduğu noktasında toplanmaktadır. İnancımız budur; bu inançtan hareket etmekteyiz. Ve yine inanıyoruz ki, Yüce Meclisten hiçbir kanun şu veya bu zümrenin, şu veya bu partinin menfaatine çıkamaz, şu veya bu partinin menfaatine çıkartılamaz. Buna milletin muhterem mümessilleri müsaade etmezler. Partilerin ve zümrelerin menfaatine çıkan kanunlar devrini kapattığımız zannediyoruz.

Muhterem arkadaşlar kanunlar millî ihtiyaçlara göre çıkartılır ve Yüce Meclisin her muhterem üyesi de, hangi kanun olursa olsun, memleket menfaatine cevap verdiği inancını vicdanında taşıdığı müddetçe çalışmalarımız, müzakerelerimiz daha salim, daha sıhhatli bir istikâmette cereyan eder.

¹⁹⁷³ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 29, Birleşim: 75, (26.03.1964), ss. 8-11.

¹⁹⁷⁴ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 29, Birleşim: 75, (26.03.1964), s. 12.

Biz C.H.P. olarak nispî temsil esasını bugün ve bu an savunmuyoruz. 1958 senesinde 14 ncü Kurultayımızda 'tarihe geçmiş İlk Hedefler Beyannamesi' adı altındaki vesikada, muhterem arkadaşlarımız hatırlıyacaktırlar; demokrasinin temel meseleleri olarak nispî temsil sistemini savunduk. Bugün şu parti şu vaziyettedir; bu parti bu vaziyettedir; C. Senatosunda şu parti şu şansı temin edecektir, bu parti şu şansı temin edecektir, diye bir millî ihtiyaca cevap veremezlik durumuna düşersek, davranışlarımızın temelini buna oturtursak başlangıçta hataya düşeriz. Yarının nasıl olacağını yarının hangi partiye hangi ölçüde şans getireceğini bugünden kestirmek, bugünden hesabetmek doğru bir görüş olamaz, sakat bir görüş olur. O bakımdan aziz arkadaşlarım, C.H.P. nispî temsile bugün taraftardır diye yapılan iddiaların pek ciddî olmadığını bu vesile ile 'İlk Hedefler Beyannamesini' hatırlatarak arz etmek istiyorum.

Pek muhterem arkadaşlarım, nispî temsil inanıyoruz ki, âdil bir sistemdir. Demokratik rejimin temel felsefesi ahlâk ve adalete dayanır... Demokratik rejim her türlü fikir cereyanlarının haklılığını temsil etmek çabasında olan bir rejimdir ve demokratik rejim zararlı fikirleri dahi, yanlış fikirleri dahi yine fikir hareketleri ile yenmek iddiasında ve bunu gaye edinen bir rejimdir. Nispî temsil her türlü fikri su üzerine çıkartan bir sistemdir. Zararlı fikri yine fikirle yenmek imkânını hazırlayan bir sistemdir. Muhtelif fikirlerin, muhtelif siyasi kanaatlerin temsil edilmesinden korkmamak lâzımdır... ” 1975

Daha sonra, Millet Meclisi Anayasa Komisyonu Sözcüsü İstanbul Milletvekili Coşkun Kırca bazı açıklamalarda bulunmuş ve AP Grubu adına konuşan Nizamettin Erkmen'in konuşmasında ileri sürdüğü görüşlerin bir kısmını eleştirmiş; Nizamettin Erkmen de, Kırca'ya karşı, görüşlerini savunmuştu¹⁹⁷⁶. Bu tartışmalara, AP Grubu adına söz alan Edirne Milletvekili Talât Asal da katılmış ve Anayasa Komisyonu Sözcüsü Coşkun Kırca, yine bazı açıklamalar yapma gereksinimini duymuştu¹⁹⁷⁷. Siyasî parti grupları adına yapılan konuşmalardan sonra, kimi milletvekilleri şahısları adına konuşmuşlar ve verilen bir yeterlik önergesinin kabulü üzerine Teklifin maddelerine geçilmesi oylanmıştı. Yapılan açık oylamada, oylamaya 208 milletvekilinin katıldığı, bunlardan 196'sının kabul, 6'sının ret ve 4'ünün çekimser oy kullandıkları, 2 oyun da boş çıktığı görülmüştü¹⁹⁷⁸. Bu durum karşısında,

¹⁹⁷⁵ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 29, Birleşim: 75, (26.03.1964), s. 13.

¹⁹⁷⁶ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 29, Birleşim: 75, (26.03.1964), ss. 14-16.

¹⁹⁷⁷ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 29, Birleşim: 75, (26.03.1964), ss. 17-19.

¹⁹⁷⁸ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 29, Birleşim: 75, (26.03.1964), ss. 27-28,

Birleşimi yöneten Başkanvekili Mekki Keskin, toplantı yetersayısının bulunmadığı anlaşıldığından, oylamanın tekrarlanacağını açıklamış ve 27 Mart 1964 Cuma günü saat 14.00'te toplanmak üzere oturumu kapatmıştı¹⁹⁷⁹. Ne var ki, 27 Mart 1964 tarihli 76. Birleşimin ilk oturumunda tekrarlanan oylamada da durumun değişmeyeceği görülecekti; çünkü bu oylamaya katılan milletvekillerinin sayısı 214'tü. Bu nedenle, Birleşimi yöneten Başkanvekili Mekki Keskin, yine çoğunluğun bulunmadığının anlaşıldığını duyurarak, saat 15.30'da toplanmak üzere Birleşime ara verdiğini açıklamıştı¹⁹⁸⁰. Bu sorun, ancak 76. Birleşimin ikinci oturumunda çözülebilmisti. Çünkü, ikinci oturumda tekrarlanan açık oylamada, 226 gibi, tam sınırda bir biçimde çoğunluğun bulunduğu anlaşılıyor ve Cumhuriyet Senatosu Tokat Üyesi Zihni Betil ve 25 arkadaşının Teklifinin maddelerine geçilmesi, 5 ret, 5 çekimser ve 1 boş oya karşı 212 oyla kabul ediliyordu¹⁹⁸¹. Çoğunluğun uzun süre sağlanamamış olmasını, 1. madde üzerindeki konuşması sırasında, CHP Çanakkale Milletvekili Şefik İnan, şu sözlerle eleştirmektedir:

“Muhterem arkadaşlarım; kanaatimce milletvekilliği vazifesiyle şahsan kabili telif görmediğim davranışların önümüze diktiği obstrüksiyon engellerini güç halle aşı aşı nihayet maddenin müzakeresine geçmiş bulunuyoruz...” 1982

1. maddenin görüşülmesi sırasında Teklifin esasını etkilemeyen bazı değişiklik önermeleri nedeniyle Anayasa Komisyonu, Teklifi geri çekmiş ve hemen hazırladığı yeni bir metni, aynı Birleşimde Genel Kurula sunmuştu. Fakat, bu kez, söz konusu 1. madde üzerindeki oylamada çoğunluğun bulunmadığı görülmüştü. Gerçekten, 1. maddenin, Anayasa Komisyonundan gelen yeni metni üzerinde yapılan açık oylamada, 3 ret, 5 çekimser ve 3 boş oya karşı 211 kabul oyunun çıktığı, bir diğer deyişle, oylamaya 222 milletvekilinin katıldığı anlaşılıyor ve bu sayı, toplantı yeter sayısı olan 226'nın altında kaldığı için, Birleşimi yöneten Başkanvekili Mekki Keskin, 28 Mart 1964 Cumartesi günü saat 14.30'da toplanmak üzere Birleşimi kapatıyordu. 28 Mart 1964 Cumartesi günü 77. Birleşimle, 29 Mart 1964 Pazar günü 78. Birleşimde bu konu ele alınmamış¹⁹⁸³, Teklifin, Anayasa Komisyonundan gelen yeni 1. madde metni üzerindeki oylama, ancak 30 Mart 1964 Pazartesi günü 79. birleşimde gerçekleştirilebilmişti. Bu Birleşimde, 3 maddelik Teklifin hem

¹⁹⁷⁹ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 29, Birleşim: 75, (26.03.1964), s. 28.

¹⁹⁸⁰ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 29, Birleşim: 76, (27.03.1964), s. 43.

¹⁹⁸¹ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 29, Birleşim: 76, (27.03.1964), s. 44.

¹⁹⁸² **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 29, Birleşim: 76, (27.03.1964), s. 44.

¹⁹⁸³ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 29, Birleşim: 77, (28.03.1964), ss. 71-72; **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 29, Birleşim: 78, (29.03.1964), s. 111.

Anayasa Komisyonunca yeniden kaleme alınmış 1. maddesi, hem de yürürlüğü ve yürütücüyü düzenleyen 2. maddesi ile 3. maddesi oylanarak kabul edilmişti. Sıra, Teklifin tümü üzerindeki son oylamaya geldiğinde, aleyhte konuşmak üzere AP Grubu adına Edirne Milletvekili Talât Asal, lehte konuşmak üzere CHP Grubu adına Çanakkale Milletvekili Şefik İnan söz alıyorlardı. Talât Asal, Teklifin maddelerinin görüşülmesine geçildiği sırada, CHP Çanakkale Milletvekili Şefik İnan'ın konuşmasına da değiniyor ve muhalefetin çıkmasını istemediği bir kanunun önüne geçebilmek için gerektiğinde bir takım engellemelere başvurabilmesinin doğal olduğunu ileri sürerek şöyle diyordu:

"...Burada Sayın Şefik İnan'ın 'Merhaleleri, obstrüksiyonları aşı aşı bu noktaya geldik' tarzındaki beyanına cevap vermekte zaruret vardır.

Şunu derhal ifade etmek isteriz ki; muhalefet olarak, bir kanun teklifi veya tasarısı hakkındaki noktai nazarımızı, elbette izah edeceğiz. Teklifin, tasarının tâ son raddesine kadar aleyhinde bulunabilmek için yasaların bize tanıdığı olduğu hakları elbette sonuna kadar kullanacağız...

Adalet Partisi Meclis Grubu, peşinen de ifade ettiği veçhile, o kanaattedir ki, bu teklif Cumhuriyet Halk Partisine iktidarda bulunmanın neticesi olarak menfaat temini kasdiyle tedvin edilmekte bulunan bir kanundur.

Aşa aşı bu noktalara gelindiğine de cevap vermek zarureti vardır:

Muhalefet, sisteminin değiştirilmesini hedef tutan ve bir siyasî teşekkülün menfaatleri istikametini amaç güden teklife Parlâmento hukukunda yer almış obstrüksiyonlarla olsun karşı koymak lüzumunu hissetmiştir...

Şunu ifade etmek isteriz ki; o ileri sürülen fikirlere karşı muhalefet, iktidarın oy makinası değildir sevgili arkadaşlarım. C.H.P. bir iktidar kurmuştur, bu iktidarı kurarken elbette ki Parlâmentodaki sandalye adedlerini nazarı itibara almış bir ekseriyete dayanma lüzumunu hissetmiştir. Millet Meclisinin bugünkü terkibi 441 üyeden teşekkül etmektedir. Adalet Partisi Meclis Grubunun teklifin tümü üzerindeki müzakereler cereyan ettiği sıradaki sayısı 160 olduğuna göre geriye 281 üye kalır. Bu itibarladır ki, iktidara gelen, iktidarda duran, iktidarını muhafaza etmek isteyen bir siyasî teşekkülün hiç değilse kendi grup(un) hazır bulundurması ve muhalefetten istianede bulunmaması iktiza eder; sevgili arkadaşlarım. Bu, iktidarda bulunmanın haysiyeti icabıdır, bu, iktidarda kalmanın zorunluluğu icabıdır, sevgili arkadaşlarım.

Derhal bunun üzerine sormak lâzımgelir; bu iktidar partisine: 'Nerede sizin milletvekilleriniz? Nerede sizin destek gruplarınız? Nerede sizin şu bakiye 281 adediniz? Biz sizin istinatgâhınız olmak suretiyle, sizin menfaatlerinizi temine mecbur değiliz. Bunun böylece bilinmesi lâzımgelir.' ..." 1984

1984 **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 29, Birleşim: 79, (30.03.1964), ss. 145-146.

CHP Meclis Grubu adına Teklifin lehinde konuşan Çanakkale Milletvekili Şefik İnan ise, bu Kanun Teklifinin, hiçbir kişinin ve hiçbir partinin lehine sonuç doğurması amacıyla yapılmadığını, söz konusu Tekifle, kamuoyunun siyasî eğilimlerinin Cumhuriyet Senatosuna da daha sağlıklı biçimde yansıtılması amacının güdüldüğünü belirtiyor ve bu Kanunun çıkmasını istemeyen üyelerce çeşitli biçimlerde engellenmesini eleştiriyordu. Birleşimi yöneten Başkanvekili Nurettin Ok tarafından zaman zaman konu dışına çıkmaması yönünde uyarıldığı konuşmasında, Çanakkale Milletvekili Şefik İnan, şöyle demekteydi:

“...Nedir vazifemiz, bir milletvekilinin vazifesi nedir? O milletvekilinin vazifesi görüşleri varsa, kürsüye çıkıp savunmak, izahatı dinlemek, vicdani bir kanaat edinmek, ondan sonra da oy vermek. Üç çeşit oy verilir. Beyaz kabul, kırmızı ret, yeşil çekinse...”

Şimdi arkadaşlarım bunlardan birini kullanacağız, bir dördüncüsü yok. Et, kemik, sinir sistemi olarak mevcudolup, milletvekili olarak namevcut olmak yok böyle bir şey, İktüzük yazmıyor. Hem varım, hem yokum böyle şey olmaz. Bunlardan birini kullanmak vazife yapmaktır.

...Ondan dolayıdır ki obstrüksiyonlar tâbirini kullandım, ondan dolayıdır ki haftalardan beri obstrüksiyonların önümüze çıkardığı engelleri aşı aşı nihayete gelebildik, dedim. Haklıyım. Çünkü bir dördüncüsü yok, namevcudum diye bir kara oy yok. Hepsi beyaz, kırmızı, yeşil bundan ibarettir...

Bu kanunla, memleketin siyasi hayatında son derece müspet etkileri olacak bir sistemi kabul ediyoruz. Türk umumi efkârı Senatoda da aynen inikas edecektir. Bu bizim siyasi terbiyemizi geliştirecektir. Memlekette birbirimizle geçinmeyi, birbirimizle iş birliği yapmayı öğretecektir; demokratik terbiyemizin gelişmesini sağlayacaktır. Bilhassa ve bilhassa memlekette siyasi sulhun yerleşmesini sağlayacaktır. Bu itibarla bu kanunu sevinçle, öteden beri taraftarı olduğum bir sistem olması itibarıyla ayrıca bir kalb huzuru ile selâmlamaktayım...” 1985

Aleyhte ve lehte yapılan bu iki konuşmadan sonra, Teklifin tümünün oylanmasına geçiliyor ve gerçekleştirilen açık oylama sonunda, oylamaya 348 milletvekilinin katıldığı, 6 milletvekilinin çekimser, 128 milletvekillinin ret oyuna karşı 214 milletvekilinin kabul oyu verdiği görülmüyordu¹⁹⁸⁶. Böylece, hayli tartışmalı geçen bir süreçten sonra, Cumhuriyet Senatosu üyelerinin seçim şeklini değiştiren Kanun Teklifi, 30 Mart 1964 tarihinde Millet Meclisince kabul edilmiş oluyordu.

¹⁹⁸⁵ **M.M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 29, Birleşim: 79, (30.03.1964), s. 148.

¹⁹⁸⁶ **M.M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 29, Birleşim: 79, (30.03.1964), s. 149.

C. Teklifin Cumhuriyet Senatosunda da Kabul Edilmesi ve Kanunlaşması

Millet Meclisin 30 Mart 1964 tarihli 79. Birleşiminde kabul ettiği Cumhuriyet Senatosu üyelerinin seçim şeklini değiştiren Kanun Teklifinin, Anayasanın 92. maddesi uyarınca Cumhuriyet Senatosunda da görüşülmesi gerekmektedir. Bu bağlamda, Cumhuriyet Senatosu Genel Kurulunun 2 Nisan 1964 tarihli 57. Birleşiminde, Millet Meclisinin kabul etmiş olduğu metnin, Cumhuriyet Senatosu Anayasa ve Adalet Komisyonu ile İçişleri Komisyonundan seçilen yedişer üyeden oluşan bir Geçici Komisyonunda incelenmesi kararlaştırılmıştı¹⁹⁸⁷. Bu doğrultuda, 14 üyeden oluşan Geçici Komisyon 13 Nisan 1964 tarihinde incelemesine başlamış ve hazırladığı Raporu 15 Nisan 1964 tarihinde Cumhuriyet Senatosu Başkanlığına sunmuştu. 5 üyenin karşı çıktığı çoğunluk Raporunda, Komisyonun Millet Meclisinden gelen metnin aynen benimsenmesini önerdiği görülmekteydi¹⁹⁸⁸. Cumhuriyet Senatosu Genel Kurulu, Geçici Komisyonun Raporunu, 16 Nisan 1964 tarihli 63. Birleşiminde ele almış ve ertesi günkü 17 Nisan 1964 tarihli 64. Birleşimde görüşmeleri tamamlamıştı. Teklifin tümü üzerindeki görüşmeler sırasında, Cumhuriyet Senatosu AP Antalya Üyesi Mehmet İlkuçan, değişikliğe karşı çıkan, dikkat çekici şu konuşmayı yapmaktaydı:

“Sayın Başkan, sayın senatörler,

Yüce Senatonun mehabetini gölgelerim endişesiyle aranızda geçirdiğim iki buçuk senede sizleri bu kürsüden en az işgal etmiş, Haziranda yenilenecek bir seçime kur’a çekmiş üyeniz olarak belki son olacak konuşmamda heyecanımı mazur görmenizi hassaten rica ederek sözlerime başlamak istiyorum.

Senatörlük vasfının bendeki anlamı, senatör adayı olduğum günden Yüce Meclisinize iştirak edip aylar geçene kadar her aklıma geliştirdi beni titreten, heyecanlandıran, vasıflarını düşündükçe beni korkutan ağırbaşlılık, prensiplerde bağlılık, rey hakkının kullanılmasında en büyük etkinin vicdanlarımızın süzgecinden geçmiş, akıl ve mantık kurallarının memleket umumi menfaatlerinin ön plânda tutulması şeklinde idi.

Bu hâleti ruhiye içinde ilk günlerde, ilk aylarda ve ilk senelerde acı tatlı çekişmeli, kutuplaşmaları siyasi hayatı tecrübesi ve yaşları benden büyük sayın üyelerin, ‘endişeye mahal yok böyle böyle alışıp anlaşıcağız’ demelerine rağmen, yadırgamakta idim.

İki Meclisi isteyen Anayasanın ‘Meselelerin bir başka havada’ diye başlayan gerekçesindeki gerçeğe hâlâ girememenin üzüntüsü içinde her gün biraz daha mâkul, her gün biraz daha sakin kararlar istihsalı beklenirken bugün neredeyiz. Hangi merhaledeyiz?

¹⁹⁸⁷ C.S. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 3, Cilt: 19, Birleşim: 57, (02.04.1964), ss. 666-672, 678.

¹⁹⁸⁸ Cumhuriyet Senatosu S. Sayısı: 448, “Cumhuriyet Senatosu Üyeleri seçimi Kanununun değiştirilmesine dair kanun teklifinin Millet Meclisince kabul olunan metni ve Cumhuriyet Senatosu Geçici Komisyon raporu”, C.S. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 3, Cilt: 20, Birleşim: 63’ün sonuna ekli, (16.04.1964), ss. 1-6.

Kıymetli senatörler bu kanun Senatodan geçecektir. Ve tatbiki sonunda da kanun teklifini yapan Zihni Betil arkadaşımızın ve kanunu destekleyen partisine Haziran seçimlerinde beş-on fazla sandalye kemin edecektir. Bu işin su götürmez, katî sonucu olacaktır. Ve bu grup için bir kazançtır. Fakat neler kaybedeceğimizi ve kaybetmekte olduğumuzu da bendeniz gayet samimî şekilde ifadeye çalışacağım.

1. 1957 seçimleri arafesinde Demokrat Parti kendi iktidarını seçimle yıkmaya mâtuf muhalefet partilerinin güç birliğini tesirsiz hale getirmek için bir nevi meşru müdafaa sadedinde o günün Seçim Kanununun tadili teklifinin T. B. M. Meclisindeki müzakere safahatını hatırlıyalım. Parti değiştirenleri, muhalefetin müşterek karma liste yapmasını, ve vatandaşın, listeler üzerinde çizme ve yazmasını yasaklayan bu tadillerini 'Demokrasiyi dinamitlemekle' vasıflandırarak savunmalarını yapan ve bugün aramızda bulunan Sayın Nüvit Yetkin ve Sayın Sırrı Atalay'a beslediğim saygı ve sevgi yıkılıyor. Kanun metinlerini değiştirmekle vatandaş reyini tesirsiz hale getirmenin hiçbir şekilde tecviz edilemeyeceğini en ağır ve en acı şekilde ifade eden bu arkadaşlarımız. O gün tenkid ettikleri hususları Kurucu Meclis üyesi sıfatıyla düzeltmediler mi? Düzeltmedilerse hata... Düzelttilerse bugün henüz neticesi iyi veya fena olarak sonuçlanmamışken tekrar yön değiştirilmesine çalışılması her ne suretle izah edilirse edilsin benim nazarımda da, vatandaş nazarında da siyasî bir tedbir olmaktan başka bir mânaya yorumlanamaz.

2. Bu kanun teklifi Senato Başkanlığına havale edildiği tarihten bu yana bağımsız ve küçük partiler senatörleriyle vâki temasların şekline de nazarlarımızı çekmek istiyorum. Bir misal ile bu acı gerçeği ifade edeyim.

Bir sayın senatör dün A.P. görüşünü benimsemiş ve benim de dâhil olduğum bir tartışmada kendisinin eski partisi içinde dahi ekseriyet sistemini müdafaa ettiği, binaenaleyh gelişmiş ve olgunlaşmış görüşünün artık kendisi için vazgeçilmez bir prensip olduğunu ısrarla müdafaa etmiştir.

Yalnız benim gibi düşündüğü için değil, prensiplerine sadık bir senatör olduğu için kendisine beslediğim hürmetin yersiz olmadığı kanaatinde iken onu ertesi gün aksi tezi savunur; o yolda oy kullanırken görürsem; çok rica ediyorum benim yerimde siz olsanız bunu nasıl yorumlarsınız? Bizlere sabit kıymet hükümleri besletmekten yoksun bırakan içyüzü bilinmiyen veya bilinmek istenmiyen tahditler Senatodan ve senatörlerden neler alıyorlar farkında mıyız?

Yarın seçim meydanlarında bu hâdiseler maksatlı olarak de ele alınsalar; kazanılmış fazla sandalyelerle bu izaflı kayıplar kapatılabilecek midir?

3. 1960 senesi 27 Mayıs günü öğleye doğru radyodan isimleri ilân edilen Millî Birlik Komitesinin halkoyundan geçmiş Anayasa ile burada bulunanlarının sağ kalanlarına da seslenmek istiyorum.

Türk Milleti ve Anayasa size ömür boyunca Senatoda oturma yetkisini yaptığınız ihtilâlin mükâfatı olarak vermedi. Ve zaten siz de bir mükâfat almamaya yemin etmiştiniz. Ancak, titizlikle ortaya çıkardığınız eserin istenilen şekilde gelişip oturmasını sağlamak için Anayasa size munzam bir kontrol vazifesi yükledi. Bunun için buradasınız. Bu vazifenizi rahat ve tesirli görmek için hiçbir noksanınız, sakıncanız yoktur.

Bu seçim kanunu sizin zamanınızda çıkmadı mı?

Biriniz şu kürsüye çıkıp bu kanunu değiştirilmesi doğrudur, ancak aksaklık 1961 seçimleri akabinde görüldü, diyerek sola bakıp ‘arkadaşlarım ben de o kanaatteyim ama vaktini iyi seçmediniz. Bu tadil ya 1961 seçimi akabinde yapılmalı idi. Veyahut da iki seçim sonunda yani tam tatbikinden sonra olmalı idi. Şimdi size menfaat sağlıyor havası var’ diyerek vatandaş nezdinde olsun, bizler nazarında olsun neticeyi değiştirmese bile, bir yürek soğutamaz mı idi?

Sayın kontenjan senatörleri ile tabii senatörlere müştereken sesleniyorum.

Biz, Senatoda bugün seçimle gelenler iki ekibe ayrıldık. Partilerimizin menfaatleri bakımından biz ekseriyeti karşımızda olanlar da nispi sistemi şiddetle arzulamaktadırlar. Ve bunun için her iki taraf kuvvetlerini müttehiden ortaya koyup netice almaya çalışıyorlar.

Sizlere soruyorum. Partisi olmıyan, seçimle ilgisiz, kıymetli varlıklarınızın içinde bir tanecik de ekseriyet sistemini prensibolarak kabul etmiş kimse çıkamaz mı?

A.P. ekseriyet sistemi ile bu Haziran ve iki sene sonraki Haziran seçimlerine girse 150 senatörlüğün 100 tanesini alsa ne olur? Anayasaya göre C. Senatosu kanun çıkaran uzvun son mercii değildir. Son karar nispi sistemle seçim yapılan Millet Meclisindedir. Mevzuat da, tatbikat da bu değil midir?

Bu kanun teklifini bütün kademelerinde takibettim. Sayın Zihni Betil arkadaşımız Karma Komisyonunda, ‘Bugün bu kanaatteyim. Zaman gelir belki de başka kanaatte bulunabilirim, bu tabiidir’ buyurdular. Affınıza ve aflarınıza sığınarak devirlerini örnek almasam bile bugün bir muhalif olarak bu sözleri şöyle tercüme etsem beni çok mu haksız bulursunuz? Bugün işimize böyle geliyor, yarın çok çok rey almaya başlayınca da –çok temenni ediyorum. Hem de canı yürekten– ekseriyet sistemini müdafaa ederim... ” 1989

Mehmet İlkuçan’ın bu uzun konuşmasından sonra, görüşmelerin yeterliği üzerinde çeşitli önergeler verilmiş, bazı üyeler bu önergelerin aleyhinde konuşmuşlarsa da, yapılan oylamada yeterlik kabul edilmiş ve Teklifin maddelerine geçilmesi 13 ret ve 3 çekin(m)sere karşı 93 oyla kabul edilmişti¹⁹⁹⁰. Maddelerin görüşülmesine başlanırken, Millet Meclisinin kabul ettiği metni Senatoda görüşmüş olan Geçici Komisyonun

¹⁹⁸⁹ C.S. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 3, Cilt: 20, Birleşim: 64, (17.04.1964), ss. 65-67.

¹⁹⁹⁰ C.S. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 3, Cilt: 20, Birleşim: 64, (17.04.1964), s. 69.

Başkanı Cumhurbaşkanınca Seçilen Üye Âmil Artus'un verdiği ivedilik önergesi de kabul edildiğinden, maddeler üzerinde tek görüşme ile yetinilecekti. Teklifin 1. maddesi üzerinde söz isteyen olmamış ve sunulduğu oylamada kabul edilmişti. Her ne kadar, Kanunun yürürlüğünü düzenleyen 2. maddesi için, Cumhuriyet Senatosu Giresun Üyesi Sabahattin Orhon, *“Bu kanun hükümleri ekseriyet sistemine göre seçilmiş olan bugünkü Cumhuriyet Senatosunun 6 senelik müddetinin bitiminden sonra tatbik olunur”* biçiminde bir değişiklik önergesi verdiyse de, bu önerge kabul edilmemişti ve yürürlük maddesi, Cumhuriyet Senatosu Genel Kurulunca da, Millet Meclisinden geldiği gibi, *“Bu kanun yayımı tarihinde yürürlüğe girer”* şeklinde kabul görmüştü¹⁹⁹¹. Kanunu, Bakanlar Kurulunun yürüteceğini öngören 3. maddenin de kabulüyle, maddeler üzerindeki görüşmeler tamamlanmış oluyordu. Maddelerin kabulünden sonra, tümü için gidilen açık oylamada da, Teklif, 3 çekim(n)ser ve 3 rete karşı 89 oyla Millet Meclisinden geldiği şekliyle kabul edilmiş ve böylece 17 Nisan 1964 tarihinde kanunlaşmıştı. Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel tarafından 22 Nisan 1964 tarihli Resmî Gazetede yayımlanan 447 sayılı Kanun, anılan tarih itibarıyla yürürlüğe girmiş bulunuyordu. Bu nedenle, 7 Haziran 1964 tarihinde gerçekleştirilen Cumhuriyet Senatosu üçte bir yenileme seçimlerinde, haliyle bu yeni sistem uygulanmış; bir diğer deyişle, sözü geçen yenilemeye tabi üyeler için gidilen seçimde, üyeler artık çoğunluk sistemine göre değil, fakat orantılı sisteme göre belirlenmişlerdi¹⁹⁹².

¹⁹⁹¹ Yukarıda, 29 Mayıs 1963 tarih ve 238 sayılı “24 Mayıs 1961 Tarihli ve 304 Sayılı Cumhuriyet Senatosu Üyelerinin Seçimi Kanununun 4 ncü Maddesi ile 2 nci Maddesinin Değiştirilmesi Hakkında Kanun”a ilişkin açıklamalarda da değinildiği gibi, Cumhuriyet Senatosu üyeliğinin süresi, 1961 Anayasasının 73. maddesinde düzenlenmişti ve bu hükümde, Cumhuriyet Senatosu üyeliğinin süresinin 6 yıl olduğu ve Cumhuriyet Senatosunun genel oyla seçilen üyeleriyle (150 üye), Cumhurbaşkanınca seçilen üyelerin (15 üye) üçte birinin her iki yılda bir yenileneceği öngörülmüyordu. Anayasanın Geçici 10. maddesinde ise, 73. maddenin uygulanmasını sağlayabilmek amacıyla, genel oyla seçilen üyelerle Cumhurbaşkanınca seçilen üyelerin seçimlerinden iki yıl sonra yapılacak seçimlerle yenilenecek olanları tespit etmek üzere, bu seçimden iki ay önce ad çekmeye başvurulacağı; dört yıl sonra yapılacak seçimle yenilenecek olanların tespiti için de, aynı esas doğrultusunda ad çekme işleminin yapılacağı; ancak, ikinci yıl sonunda seçilmiş olan üyelerin bu ad çekmeye dâhil edilmeyecekleri belirtiliyordu. Anayasanın sözü geçen Geçici 10. maddesinin son fıkrasında ise, “İlk Cumhuriyet Senatosu seçiminden iki ve dört yıl sonra yapılacak seçimler hakkında da, Cumhuriyet Senatosu seçimleriyle ilgili kanun hükümleri uygulanır” denilmekteydi. 2. maddede değişiklik öngören önergede her ne kadar bir gerekçe ileri sürülmüyorduyse da, anlaşılmaktaydı ki, önerge sahibi Giresun Senatörü Sabahattin Orhon, 6 yıllık süre içinde iki kez yapılacak üçte bir yenileme seçimlerinin, 304 sayılı Kanunun değiştirilmeden önceki hükümleri uyarınca yapılmasını, yani çoğunluk sisteminin uygulanmasına, bu ilk iki yenileme seçiminde devam edilmesini amaçlamaktaydı.

¹⁹⁹² Seçim sonuçları için, bkz. **Resmî Gazete**, 23 Haziran 1964, Sayı: 11735.

D. Cumhuriyet Senatosu Üyeleri Seçimi Kanununun Değiştirilmesine Dair 447 sayılı Kanuna Karşı Anayasa Mahkemesinde İptal Davası Açılması

Adalet Partisi Cumhuriyet Senatosu Grubu, 17 Nisan 1964 tarih ve 447 sayılı “Cumhuriyet Senatosu Üyeleri Seçimi Kanunun Değiştirilmesine Dair Kanun”a karşı, bu Kanunun hem biçim, hem esas açısından Anayasaya aykırı olduğunu ileri sürerek 12 Mayıs 1964 tarihinde bir iptal davası açmıştı. Adalet Partisi Grubu, iptal davası gerekçesinde, söz konusu kanun teklifinin Cumhuriyet Senatosunda bir Geçici Komisyonunda görüşülmesi için verilen kararın, toplantı yeter sayısı bulunmadan alındığını, çünkü bu karara verilen oyların toplamının 78 olduğunu, buna oy kullanamayan Başkan da eklendiğinde mevcut üye sayısının 79 olduğunun anlaşıldığını belirtmekte; oysa Cumhuriyet Senatosu üye tam sayısı 185 olduğundan (seçimle gelen 150 üye, Cumhurbaşkanınca seçilen 15 üye ve 20 tabii senatör. E.O.), toplantıda hazır bulunan üye sayısının da en az 93 olması gerektiğini ileri sürmekteydi. Dava dilekçesinde, esas aykırılığı olarak da, 1961 Anayasasının hazırlanması sırasında Temsilciler Meclisindeki görüşmelerde, Cumhuriyet Senatosunun daha işlevsel olabilmesi için üyelerinin seçiminin çoğunluk sistemine göre yapılmasının savunulduğu belirtilmekte, şimdi bu sistemden ayrılanarak orantılı temsil sistemine gidilmesinin, Anayasanın öngördüğü iki meclisli yapılanmayı işlevsiz bırakacağı iddia edilmekteydi. Ayrıca, 1961 Anayasasının Geçici 10. maddesinin son fıkrasına da değinilmekte ve bu fıkra, ilk Cumhuriyet Senatosu seçiminden iki ve dört yıl sonra yapılacak seçimler hakkında Cumhuriyet Senatosu seçimleriyle ilgili kanun hükümlerinin uygulanacağını belirtildiğini, bunun da 304 sayılı Kanun olması gerektiği savunulmaktaydı¹⁹⁹³.

Anayasa Mahkemesi, 13 Ocak 1966 gün ve Esas 1964/26, Karar 1966/1 sayılı Kararıyla, bu iddiaları kabul etmemiş ve iptal istemini reddetmişti. Yüce Mahkeme, Geçici Komisyonun oluşumunda toplantı yeter sayısı açısından bir biçim aykırılığı yaşandığını kabul ediyor, ancak daha sonra Cumhuriyet Senatosu Genel Kurulunca alınan çeşitli kararlarla dolaylı bir biçimde de olsa Geçici Komisyonun kuruluşuna hukukî geçerlik kazandırılmış olduğunu bildiriyordu. Anayasa Mahkemesi, esas aykırılığı ile ilgili olarak da, yasaların ancak açık olmayan hükümleri için, o hükmün gerekçelerine ve Meclis görüşmelerine başvurulabileceğine işaret etmekte, açık düzenlemeler karşısında, bu tür anlamlandırma girişimlerinde bulunulamayacağını savunarak aynen şöyle devam etmekteydi:

“...Açık ve kesin metinler için aydınlatma ve yorumlama söz konusu olamayacağı gibi gerekçelere ve Meclis görüşme tutanaklarına başvurulması da düşünülemez. Türkiye Cumhuriyeti Anayasası’nın seçme ve seçilme hakkını ve seçimlerde uyulması gerekli temel kuralları belirten 55 inci maddesi, en küçük bir tereddüde ve yanlış anlaşılmaya yer bırakmayan bir açıklık ve

¹⁹⁹³ Davacının iddiası ve ileri sürdüğü gerekçeler için bkz. **Anayasa Mahkemesi Kararlar Dergisi**, Sayı: 4, Ankara, 1967, ss. 20-24; **Resmî Gazete**, 31 Mayıs 1966, Sayı: 12310.

kesinliktedir. Bu madde seçimlerin ‘serbest, eşit, gizli, tek dereceli, genel oy, açık sayım ve döküm’ esaslarına göre yapılmasını hükme bağlamakta, bu esaslar dışında kalan bütün şartları ve nitelikleri kanun koyucunun takdirine bırakmaktadır. O halde serbest, eşit, gizli, tek dereceli, genel oy, açık sayım ve döküm esaslarından ayrılmamak şartıyla kanun koyucunun meclislerden herhangi biri için uygun gördüğü seçim sistemi Anayasa’nın makbulüdür. Eğer Anayasa koyucusu, Cumhuriyet Senatosu seçimleri için belirli ve değişmez bir sistemi öngörmüş olsaydı, böylesine önemli bir görüşü dâvacının iddia ettiği gibi gerekçedeki yorumlanmaya hatta zorlanmaya muhtaç bir takım beyanlarla değil yasanın metni içinde yer alacak buyurucu ve bağlayıcı bir hükümle açıklayacağında şüphe yoktur. Anayasa’nın Cumhuriyet Senatosunun kuruluşuna ilişkin 70 inci maddesine ve ondan sonra gelen hükümlere bir göz atılması yasa yapıcının böyle bir görüşü ve niyeti olmadığını görmeğe yeter... ” 1994

Anayasa Mahkemesi, davacı Adalet Partisi Cumhuriyet Senatosu Meclis Grubunun, söz konusu Kanunun, Anayasanın Geçici 10. maddesine aykırılığı iddiası ile ilgili olarak da, Anayasanın yapıldığı tarihte henüz 304 sayılı Kanunun ortada olmadığını, bu nedenle Geçici 10. maddenin son fıkrasındaki, ilk Cumhuriyet Senatosu seçiminden iki ve dört yıl sonra yapılacak seçimlerde Cumhuriyet Senatosu seçimleriyle ilgili kanun hükümleri uygulanır düzenlemesinden, bu seçimlerin mutlaka 304 sayılı Kanun hükümlerine göre yapılır biçiminde bir anlayışın ileri sürülemeyeceğini, bu nedenle, söz konusu Kanunda yapılan değişikliğin Anayasaya aykırı olmadığını belirtiyordu. Anayasa Mahkemesi, bu konu ile ilgili olarak, Kararında, aşağıda aynen aktarılan satırlarla, şu hususa da, dikkat çekmekteydi:

“...Kaldı ki, yukarıda da değinildiği üzere, Anayasa koyucusu, seçim sistemi gibi çok önemli bir konuda bir kural getirmeyi öngörmüş olsaydı, bunu hiçbir saman dolaylı bir yoldan ve herhangi bir yasaya atıf suretiyle yapmaz; o kurala doğrudan doğruya kendi metni içinde yer verirdi. Öte yandan Anayasa koyucusunun çoğunluk sistemini Cumhuriyet Senatosunun sadece ilik iki yenileme seçimi için öngördüğü ve koruduğu; ondan sonrası için ise dilediği sistemi kabulde yasa yapıcıyı serbest bıraktığı(nın) düşünülmesi, savunulması mümkün hususlardan değildir... ” 1995

Görüldüğü gibi, Anayasa Mahkemesi, sözü geçen 17 Nisan 1964 tarih ve 447 sayılı “Cumhuriyet Senatosu Üyeleri Seçimi Kanunun Değiştirilmesine Dair Kanun”a karşı Adalet Partisi Cumhuriyet Senatosu Meclis Grubunun açtığı iptal davasını tümüyle reddetmiş bulunuyordu¹⁹⁹⁶.

¹⁹⁹⁴ A.k., ss. 28-29.

¹⁹⁹⁵ A.k., ss. 29-30.

¹⁹⁹⁶ A.k., ss. 19-39.

447 sayılı Kanuna karşı bir başka iptal davası da Millet Partisi Meclis Grubunca açılmıştı. Adı geçen siyasî parti, 447 sayılı Kanunun 1. maddesiyle değiştirilmiş olan 306 sayılı Milletvekili Seçimi Kanununun 10. maddesinin son fıkrasının Anayasaya aykırı olduğunu ileri sürüyor ve bu nedenle iptalini talep ediyordu ise de, Anayasa Mahkemesi, 8 Mart 1966 tarih ve E. 1964/35, K. 1966/13 sayılı Kararında, söz konusu hükmün daha sonra 533 sayılı Kanunla değiştiğini ve bu nedenle davanın konusuz kaldığına işaret ederek, bir karar verilmesine yer olmadığını belirtiyordu. Millet Partisinin aynı davada değindiği bir diğer hüküm de, 447 sayılı Kanunun yine 1. maddesiyle değiştirilmiş olan 306 sayılı Kanunun 11. maddesiydi. Bu maddede, herhangi bir sebeple onbeş il seçim çevresinde aday göstermemiş veya bu çevrelerden birinde eksik aday göstermiş olan siyasî partilere Yüksek Seçim Kurulunun ihtarda bulunacağı ve bu iltardan sonra 2 gün içinde söz konusu eksiklik giderilmediği takdirde o siyasî partinin tüm seçim çevrelerinde seçime katılma hakkını kaybedeceği öngörülüyordu. Anayasa Mahkemesi bu iddiaya ilişkin olarak, bu konuda daha önce E. 1963/171 sayılı Kararı ile karar verdiğini ve anılan düzenlemeyi Anayasaya aykırı bulmadığını hatırlatmış ve bu görüşünü koruduğunu belirterek iptal istemini reddetmişti¹⁹⁹⁷.

4- Seçimlerle İlgili Kanunların Bâzı Hükümlerinin Değiştirilmesi Hakkında 13 Şubat 1965 tarih ve 533 sayılı Kanun

A. Kanunun Getirdiği Yenilikler

Millet Meclisinin 12. Döneminde, seçim kanunlarına yönelik üçüncü değişiklik, 13 Şubat 1965 tarih ve 533 sayılı “Seçimlerle İlgili Kanunların Bâzı Hükümlerinin Değiştirilmesi Hakkında Kanun”la gerçekleştirilmişti. Sözü geçen Kanunla, 26 Nisan 1961 tarih ve 298 sayılı “Seçimlerin Temel Hükümleri Kanunu”nda, 24 Mayıs 1961 tarih ve 304 sayılı “Cumhuriyet Senatosu Üyelerinin Seçimi Kanunu”nda ve 25 Mayıs 1961 tarih ve 306 sayılı Milletvekili Seçimi Kanunu”nda bazı değişiklikler yapılmıştı. Gerçekleştirilen bu değişikliklerden en dikkat çekenleri şöyle sıralanabilir:

i- 26 Nisan 1961 tarih ve 298 sayılı “Seçimlerin Temel Hükümleri ve Seçmen Kütükleri Hakkında Kanun”daki düzenleme uyarınca, seçimlere, sadece tüzüklerine göre ilk genel toplantılarını yapmış ve en az 15 seçim çevresinde 6 aydan beri il ve ilçe teşkilâtını kurmuş olan siyasî partiler katılabilirken; bu koşullara sahip olmasalar bile, TBMM Birleşik Toplantısında grubu olan siyasî partilere de seçimlere katılabilme imkânının tanınması.

ii- 306 sayılı Milletvekili Seçimi Kanununun 5. maddesinde yer alan ve milletvekili seçimleri için her seçim döneminin son toplantı yılının 30 Mart gününün seçimin başlangıç tarihi olduğunu belirten ve Haziran ayının ilk Pazar günü oy verileceğini öngören hükmün değiştirilip; seçimin başlangıç tarihinin, her seçim döneminin son toplantı yılının 3 Ağustos günü olarak belirlenmesi ve Ekim ayının ikinci Pazar günü oy verileceğinin saptanması.

¹⁹⁹⁷ Anayasa Mahkemesinin 8 Mart 1966 tarih ve E. 1964/35, K. 1966/13 sayılı Kararı için bkz. **Resmî Gazete**, 7 Mayıs 1966, Sayı: 12293; **Anayasa Mahkemesi Kararlar Dergisi**, Sayı: 4, ss. 78-81.

iii- Her seçim çevresinde, siyasî partilerin kazandıkları milletvekilliklerinin belirlenmesinde 306 sayılı Milletvekili Seçimi Kanununun öngörmüş olduğu d'Hondt sisteminden vazgeçilip; her seçim çevresinde, geçerli oyların o çevrenin çıkaracağı milletvekili sayısına bölünmesiyle bulunan seçim sayısının her bir siyasî partinin veya bağımsız adayların aldıkları oy içinde kaç kez bulunduğunun saptanması ve buna göre kazananların belirlenmesi. Daha sonra her bir çevredeki artık oyların tümünün toplanması ve ülke genelindeki bu artık oylar toplamı içinde, her bir siyasî partinin tüm ülkedeki artık oylarının, ülke genelindeki bütün artık oylar toplamına oranlanarak, artık oylar yüzünden belirlenemeyen milletvekilliklerinin, hangi siyasî partiye veya partilere tahsis edileceğinin bu yolla saptanması. Bir diğer deyişle *“millî bakiye sistemi”*nin kabul edilmiş olması.

iv- Aynı yöntemin, yani millî bakiye sisteminin Cumhuriyet Senatosu seçimlerinde de uygulanması.

v- Tercihli oy sisteminden vazgeçilmesi

vi- Her bir seçim çevresinde, seçime katılan siyasî partiler için, birleşik oy pusulasının kullanılması. Bir diğer deyişle, bir seçim çevresinde seçime katılan siyasî partiler adaylarının tümünün aynı oy pusulası üzerinde ve adayı oldukları siyasi partiye ait sütunda gösterilmesi ve seçmenlerin tercih ettikleri siyasî partiyi, (x) işaretli mühürü o partiye ait belirli yere basarak tercihini göstermesi.

vii- Söz konusu Kanunda, bunlardan başka, seçim kurullarının oluşumuna ilişkin bazı değişikliklerle, geçerli ve geçersiz oy pusulalarına ait düzenlemeler de yer almaktaydı.

B. Bakanlar Kurulunca Hazırlanan Tasarının Millet Meclisine Sunulması ve Millet Meclisinde Değiştirilerek Kabulü

Seçim kanunlarında bazı değişiklikler yapılmasını öngören Tasarı, Adalet Bakanlığınca hazırlanmış ve Bakanlar Kurulunca alınan karar uyarınca 31 Aralık 1964 tarihinde Millet Meclisi Başkanlığına sunulmuştu. Bu Tasarının gerekçesinde şöyle denilmekteydi:

“9 Temmuz 1961 tarihli ve 334 sayılı Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının 69 ncu maddesinin ilk fıkrası, milletvekili genel seçimlerinin dört yılda bir yapılmasını gerektirmektedir. Halbuki, halen yürürlükte bulunan 25 Mayıs 1961 tarihli ve 306 sayılı Milletvekili Seçimi Kanununun 5 nci maddesinin ilk fıkrası hükmüne göre milletvekili genel seçimlerinin Haziran ayında yapılması gerekmektedir. Bu çelişmenin sebebi, söz konusu kanunun Kurucu Meclişçe Anayasadan önce kabul edilerek kanuniyet kesbetmiş olmasıdır. Yürürlükteki Anayasa içerisinde ilk genel milletvekili seçimleri 15 Ekim 1961 günü yapılmış olduğuna göre, dört yıllık süre 1965 Ekimi ortalarında dolmaktadır. Bu durumda, yürürlükteki kanun hükümlerinin uygulanması, Millet Meclisinin ilk döneminin dört aydan fazla bir süre kısalması sonucu doğuracaktır. Böyle olunca, yürürlükteki kanun hükümlerini Anayasa hükmüyle bağdaşır bir hale sokmak, bir hukukî zorunluk olarak ortaya çıkmaktadır.

Anayasa bakımından mevcut bu hukukî zorunluğun yerine getirilmesi, 1965 yılında yapılacak milletvekili genel seçimlerinin tarihinin her halde Ekim ayına bırakılacağı anlamını da taşımaz. Gerçekten, Millet Meclisinin ilk dönemini Anayasaya uygun bir süreye erdirmek için kanun çıkarılması başka; Millet Meclisinin Anayasanın aynı maddenin 2 nci fıkrasından aldığı yetkiye dayanarak seçimi daha önceki bir tarihte yenilemesi başkadır; kaldı ki Anayasanın 108 nci maddesi uyarınca, bâzı şartlarla, Cumhurbaşkanı da Başbakanın istemi üzerine bir kararname ile, milletvekili genel seçimlerinin dönemin normal vaktinde sona ermesinden önce yapılmasını sağlayabilir. Halen yürürlükte olan kanun hükmünde Anayasa hükümleriyle bağdaşamayan nokta, milletvekili genel seçimlerinin, Millet Meclisinin bir kararı veya bâzı şartlar gerçekleşmişse Cumhurbaşkanı'nın Başbakanla birlikte çıkaracağı bir ortak kararname olmaksızın bir kanun hükmünün gereği olarak dönemin normal bitiminden önce yapılmasıdır. Kanunun bu tasarıda öngörülen tarzda değiştirilmesi, özellikle, Millet Meclisinin milletvekili genel seçimlerinin dönemin normal bitiminden önce yapılması veya yapılmaması konusundaki iradesini açıklamasını hiçbir suretle engellemeyecektir.

Diğer taraftan, halen milletvekili ve Cumhuriyet Senatosu üyeleri seçimlerinde uygulanan d'Hondt sistemi ve sadece milletvekili seçimlerinde uygulanan baraj usulü, millî iradenin Millet Meclisinin kuruluşuna olduğu gibi aksetmesini bir dereceye kadar önlemektedir. Uygulama ile açıkça meydana çıkan bu gerçeğin yanısıra, memleketimizin siyasi hayatınca (hayatına E.O.) yerleşmiş olan bütün partilerin Millet Meclisi ve Cumhuriyet Senatosunda mümkün olan en adaletli tarzda temsil edilmelerinin vatandaşlar arasındaki siyasi barış ve huzuru korumak ve pekleştirmek bakımından bugün taşıdığı önem, diğer bütün mülâhazaların üstünde sayılmak gerekir. Bu sebeple, milletvekili ve Cumhuriyet Senatosu üyeleri seçimlerinde, basit harici kısıt sisteminin Millî bakiyeler şekliyle uygulanması ve ayrıca milletvekili seçimlerinde de baraj usulünün kaldırılması yerinde görülmüştür.

İşbu kanun tasarısı genel olarak bu amaçlarla sevk edilmiş bulunmaktadır.

Madde gerekçeleri

Uygulama bakımından yapılan bütün değişikliklerin bir tek madde içinde yer alması tatbikatçılar için türlü kolaylıklar sağlayacağından, bütün bu hususlar 1 nci maddede tedvin edilmiştir.

Bu maddenin 1 nci bendi, Türkiye Büyük Millet Meclisi birleşik toplantısında gruplu olup da altı aydan beri onbeş seçim çevresinde il ve ilçe teşkilâtını kurmamış olan siyasi partilere (kibir diğer hükümle bunlara seçime katılabilmek hakkı tanınmaktadır.) ilçe seçim kuruluna katılmak hakkı verilmektedir.

Aynı bend ile, 26 Nisan 1961 tarihli ve 298 sayılı Seçimlerin Temel Hükümleri ve Seçmen Kütükleri hakkındaki Kanunun 19 ncu maddesinin l/a bendi ile 23 ncü maddesinin 2 nci fıkrasında işbu tasarının kabulü ile yapılacak değişiklikler sonucunda lüzumsuz hale gelecek olan 25 Mayıs 1961 tarihli ve 306 sayılı Milletvekili Seçimi Kanununun 41 nci maddesinin son fıkrası kaldırılmaktadır.

Bu maddenin 2 nci bendi, birinci bendde söz konusu olan aynı hakkı sandıklar bakımından da tanımaktadır. Bu maddenin 3 ncü bendi, milletvekilleri genel seçimlerinin tarihi Ekim ortalarına alınmakla beraber, seçmen kütüklerinin, sandık seçmen listelerinin ve seçmen kartlarının düzenlenmesi ve bunlarla ilgili itirazlar ve şikâyetler hakkındaki hükümlerin uygulanmasına eskiden olduğu gibi devam edileceğini hükme bağlamaktadır. Bu suretle, seçmen kütüklerinin düzenlenmesinde her hangi bir aksaklık iddiası önlenmiş olacaktır.

Bu maddenin 4 ncü bendi, 25 Mayıs 1961 tarihli ve 306 sayılı Milletvekili Seçimi Kanununun beşinci maddesinin ilk fıkrasını, genel gerekçede izah edildiği şekilde, Anayasanın 69 cu maddesinin ilk fıkrası hükmüne uydurmaktadır.

Bu maddenin 5 nci bendi, halkoyunda sahiboldukları yerle orantılı olarak, Türkiye Büyük Millet Meclisi birleşik toplantısında grupları olan siyasi partilere, altı aydan beri onbeş seçim çevresinde il ve ilçe teşkilâtı kurmuş bulunmasalar dahi, milletvekili ve Cumhuriyet Senatosu üyeleri seçimlerine katılmak hakkını taşımaktadır. Bu hükümle, ayrıca, seçime katılmak hakkına sahibolan siyasi partilerin –behemehal yukarda zikredilen onbeş il olmaması imkânı da açılmak suretiyle– onbeş ilde tam liste ile seçime katılmaları zorunluğu muhafaza edilmekle beraber, bu partilerin seçime tam liste ile katıldıkları onbeş ilin dışındaki illerde aday gösterebilmek için bu illerde il veya ilçe teşkilâtına sahibolmaları mecburiyeti de kaldırılmaktadır. Nispi temsil sisteminin teknik bir zorunluğu olarak, mezkûr 306 sayılı Kanunun 12 nci maddesinde yer alan mecburiyet’ yani bir partinin seçime katıldığı her ilde tam liste ile seçime girmesi esası muhafaza edilmektedir.

Bu maddenin 6 ncı bendi, siyasi partilerde dayanışma ahlâkına aykırı davranışlara yol açtığı anlaşılmış bulunan tercih oyu sistemini kaldırmaktadır.

Bu maddenin 7 nci bendi, basit harici kismet sisteminin millî bakiyeler şeklini getirmektedir. Bu bendde, partilerin ve bağımsızların çıkaracakları milletvekili (ve Cumhuriyet Senatosu üyesi) sayısının hesaplanması ile ilgili hükümler sevk edilmiştir.

Bu maddenin 8 nci bendi, millî bakiyeler sistemine uygun olarak, her bir partiden seçilen kimselerin hangilerin olduğunu tesbite yarayan hükümleri sevk etmektedir.

Bu maddenin 9 ncü bendi, mezkûr 306 sayılı Kanunun 35 nci maddesinde işbu tasarı muvacehesinde yapılması gerekli bâzı teknik değişiklikleri sevk etmektedir.

Tasarının 2 nci maddesi yürürlük tarihine dairdir.

Tasarının 3 ncü maddesi yürütmeye dairdir.” ¹⁹⁹⁸

Millet Meclisinin 7 Ocak 1965 tarihli 35. Birleşiminde, Adalet Bakanı Sırrı Atalay bu Tasarının Adalet ve Anayasa Komisyonlarından seçilecek altışar üyeden oluşan bir Geçici Komisyonunda görüşülmesini isteyen bir önerge vermişti ve bu önergeye bazı üyeler karşı çıkmışlardı¹⁹⁹⁹. Tartışmalardan sonra açık oya sunulması kararlaştırılan önergenin oylanmasında, toplantı yeter sayısının bulunmadığı anlaşıldığından Birleşime son verilmişti²⁰⁰⁰. 8 Ocak 1965 tarihli 36. Birleşimde tekrarlanan oylamada, toplantı yeter sayısının bulunup bulunmadığı yine tartışmalara konu olmuşsa da²⁰⁰¹, sonunda İstanbul Milletvekili Coşkun Kırca'nın verdiği ve açık oylama yapılmasını isteyenlerin hazır bulunmamaları nedeniyle oylamanın geçerliğinin Genel Kurulca karara bağlanmasını isteyen bir önergenin kabulü üzerine bu sorun aşılmış ve tekrarlanan oylamada Tasarının bir Geçici Komisyonunda incelenmesi, Adalet Partisi Meclis Grubunun karşı çıkmasına rağmen kabul edilmişti²⁰⁰².

Geçici Komisyon, incelemesini 16 Ocak 1965 tarihinde tamamlamış ve hazırladığı Raporu, Millet Meclisi Başkanlığına sunmuştu. Komisyonun, Tasarıda bazı değişiklikler gerçekleştirdiği görülmüyordu. Bu bağlamda, Tasarıda, tüm değişiklikler tek bir madde içinde, o maddenin fıkraları ve bentleri şeklinde belirlenmişken, Komisyon, bunları ayrı maddeler halinde ifade etmişti. Yine, millî bakiye sisteminin uygulanması yoluyla her bir siyasî partiye isabet eden milletvekilliklerine hangi adayların yerleştirileceğinin saptanması hususu ile ilgili olarak, Tasarıda, her bir siyasî parti için, bu belirlemenin, o partiye tahsis edilecek milletvekili sayısının üçte ikisi kadarının Yüksek Seçim Kurulunca, üçte birinin ise ilgili siyasî partinin yetkili organlarınca yapılması öngörülmüş idiyse de; Komisyon, bu düzenlemede, söz konusu belirlemenin tümünün Yüksek Seçim Kurulunca yapılması biçiminde değişikliğe gitmişti. Komisyonca yapılan dikkat çekici bir diğer değişiklik ise,

¹⁹⁹⁸ Millet Meclisi S. Sayısı: 797 ye 1 nci ek, “Seçimlerle ilgili kanunların bâzı hükümlerinin değiştirilmesi hakkında kanun tasarısı ve Adalet ve Anayasa komisyonlarından seçilen altışar üyeden kurulu Geçici Komisyon Raporu”, **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 35, Birleşim: 42'nin sonuna ekli, (20.01.1965), ss. 1-3.

¹⁹⁹⁹ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 34, Birleşim: 35, (07.01.1965), ss. 535-542, 559-562.

²⁰⁰⁰ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 34, Birleşim: 35, (07.01.1965), s. 542.

²⁰⁰¹ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 34, Birleşim: 36, (08.01.1965), ss. 565-567.

²⁰⁰² **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 34, Birleşim: 36, (08.01.1965), ss. 567-571.

Tasarıda hakkında hiçbir hüküm yer almayan bir konunun düzenlenip, Tasarıya eklenmesi idi. Gerçekten, seçim çevresinde bir nedenle seçimin iptal edilmesi durumunda, millî bakiye hesaplanmasının bu iptalden etkilenip etkilenmeyeceği hususunda Tasarıda bir hüküm bulunmuyordu. Komisyon, eklediği bir hükümle, böyle bir durumun, tamamlanmış olan millî bakiye hesaplamasını etkilemeyeceğini ve seçimin iptal edildiği çevrede milletvekilliği tahsisinin o çevrede yenilenecek seçimin sonucuna göre yapılacağını öngörmüştü²⁰⁰³.

Tasarı, Geçici Komisyonun 16 Ocak 1965 tarihli Raporu doğrultusunda Millet Meclisinin 20 Ocak 1965 tarihli 42. Birleşiminde ele alınmış ve Adalet Bakanı Sırrı Atalay'ın verdiği bir önergenin kabulü üzerine, gündemdeki bütün işlere takdimen öncelikle görüşülmesi kararlaştırılmıştı²⁰⁰⁴.

²⁰⁰³ Millet Meclisi S. Sayısı: 797, “Seçimlerle ilgili kanunların bazı hükümlerinin değiştirilmesi hakkında kanun tasarısı ve Adalet ve Anayasa komisyonlarından seçilen altışar üyeden kurulu Geçici Komisyon Raporu”, **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 35, Birleşim: 42'nin sonuna ekli, (20.01.1965), ss. 1-3, 5-11. Komisyon üyelerinden, AP Maraş Milletvekili Kemal Bağcıoğlu, AP Çorum Milletvekili İhsan Tombuş ve AP İçel Milletvekili Mazhar Arıkan, çoğunluk görüşüne karşı olduklarını Rapora ekledikleri ortak muhalefet şerhi ile bildirmişler; MP Yozgat Milletvekili İsmail Hakkı Akdoğan ise bazı maddelerde söz hakkını mahfuz tuttuğunu belirtmişti. Bkz. yukarıda adı geçen Millet Meclisi S. Sayısı: 797, ss. 3-4.

²⁰⁰⁴ Tasarının, bütün işlere takdimen öncelikle görüşülmesi istemine karşı çıkan milletvekilleri olmuştur. **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 35, Birleşim: 42, (20.01.1965), ss. 5-9 Örneğin, Geçici Komisyon üyelerinden Adalet Partisi Maraş Milletvekili Kemal Bağcıoğlu, Komisyondan gelen Tasarının daha gündeme alınmadan, hakkında bütün işlere takdimen öncelikle görüşülmesi kararının alınmasının mevzuata aykırı olduğunu ileri sürüyor ve şöyle diyor:

“...Muhterem arkadaşlar bu mevzu o kadar İçtüzüğe aykırı, o kadar sakım bir durum arz etmektedir ki, İçtüzüğün hangi maddesini açarsanız açınız, Başkanlığın bu tutumunun aksine kayıtlara raslıyacaksınız.

Açıyorum İçtüzüğü, meselâ muayyen maddelerinden dört-beş tanesini okuyoruz. ‘Bir husus ruznameye alınmadan önce...’ ‘bir kanun teklifi ruznameye alındıktan sonra...’ şeklinde Meclis İçtüzüğünde kayıtlar vardır. Meclis İçtüzüğü Anayasa hükmündedir. İçtüzük hükümleri çiğnenirse Anayasa çiğnenmiş demek olur.

İçtüzüğe aykırı bir durum yaratmamak hepimizin vazifesi olmalıdır.

Muhterem arkadaşlar, bu kanun teklifinin nasıl bir prosedür içerisinde Karma Komisyona sevk edildiği hepimizin malûmudur. Karma Komisyonda müzakeresini müteakip nasıl imzalarımız alınmadan Meclis Matbaasına gönderildiği de basın yoluyla efkârı umumiyeye duyurulmuş bulunmaktadır. Şimdi bu kanun tasarısının Meclis Gündemine alınmadan ivedilik ve öncelikle müzakeresi, bütün bu usulsüzlüklere ve yolsuzluklara –zabıtlara tescili için ifade ediyorum- Bir miktar daha bir şey ilâve edecek ve böylece kanunun çıkarılmasında gösterilen isticâl, böyle usulsüzlüklerle tesbit edilmiş olacaktır.

Arkadaşlarım, bir misal verebilir mi acaba Riyaset Bana? Bir kanun tasarısı ve teklifi gündeme alınmadan, önümüze getirilsin, şu gündemde numara almış bulunmadan bu gündeme alınması hususu bir tarafa itilip, öncelik ve ivedilikle hattâ diğer bütün işlere takdimen görüşülmüş olsun. Böyle bir misal gösteremiyceklerdir. Öyle ise, hiç olmazsa İçtüzüğün âmir hükümlerini yerine getirmek ve böylece kanunun çıkmasında, eğer o kanunun çıkması bir an önce çıkması arzu ediliyorsa şu usul müzakerelerine imkân bırakılmamasında Meclis Riyasetinin hassasiyet göstermesi lâzımdır. Hürmetlerimle.” **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 35, Birleşim: 42, (20.01.1965), ss. 7-8.

Tasarının tümü üzerindeki görüşmelerde, sırasıyla, CHP Grubu adına Bursa Milletvekili Sadrettin Çanga, AP Grubu adına Edirne Milletvekili Talât Asal, MP grubu adına Ankara Milletvekili Osman Bölükbaşı, YTP Grubu adına Sakarya Milletvekili Ekrem Alican, CKMP Grubu adına Sivas Milletvekili Cevad Odyakmaz ve Hükûmet adına da Adalet Bakanı Sırrı Atalay söz almışlardı²⁰⁰⁵. CHP Grubu adına konuşan Çanga, milli bakiye sistemi ile demokratik gelişmeye yeni bir halka ekleneceğini savunuyor ve AP'nin bu kanunun çıkmaması için her çareye başvurduğunu iddia ediyordu. Çanga'nın bu konuya yönelik olarak AP'yi suçlayan konuşması ve konuşması sırasında Birleşimi yöneten Başkan Fuad Sirmen'in müdahalesiyle, bazı milletvekillerinin yerlerinden yaptıkları ikazlar, Millet Meclisi tutanaklarına aynen şöyle geçmişti:

“C.H.P. GRUPU ADINA SADRETTİN ÇANGA (Bursa) –...Milletçe hepimizi üzen bir davranışa bu vesile ile temas etmeden geçemeyeceğiz. A.P. egoistçe bir düşüncenin tesiri altında bu tasarıya ve bu tasarının getirdiği sisteme açıktan cephe almıştır. Başta yetkili organları, bu kanunun Meclislerden geçmemesi için her imkâna başvuracaklarını söylerken, tasarının Geçici Komisyonunda görüşülmesi sırasında yine bu partiye mensup komisyon üyelerinin siyasi terbiye ve Parlâmento âdabıyla bağdaşamıyacak derecede çirkin ve yakışsız isnatları ve (A.P. sıralarından gürültüler, sözünü geri alsın sesleri)

BAŞKAN – Sayın Çanga, tahrik edici söz kullanmaktan iktinabediniz.

C.H.P. GRUPU ADINA SADRETTİN ÇANGA (Devamlı) – A.P. ne yakın basın organlarının hiçbir mesnede dayanmayan yayını dikkatlerden uzak tutulmamalıdır. Demokrasiye hizmet anlayışları böylesine kıt ve kendi çıkarını böylesine, memleketi aleyhine istismar eden Adalet Partisinin tutumunu milletçe dikkatli bir şekilde izlemeliyiz.

Böylesine davranışlar demokrasimizi tahribeder. Bu zihniyet Devlet müesseselerini, Devlet otorite ve nizamını tahrip eder. Ne yazık ki, bu parti, kendisini hemen iktidarda görmenin heves sancıları içinde (A.P. sıralarından gürültüler) kendi eliyle tahrip ettiği bu müesseselerin birgün sorumlusu olabileceğini düşünmemek gibi gözleri kapalı, gönü karanlık bir duruma düşmektedir. Sadece iktidar hırsı ile hareket ve işbaşına geldikten sonra tahrip edilen müesseselerin iktidardakilerine getirdikleri akibetin acı hatıralarının unutulmadığını zannediyoruz. Aynı zamanda unutulmamasını da tavsiye ediyoruz. (A.P. sıralarından gürültüler)

²⁰⁰⁵ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 35, Birleşim: 42, (20.01.1965), ss. 9-51.

Muhterem arkadaşlar,

C.H.P. bu tasarının kendisine bir menfaat sağlayacağını değil ama, kendisinden bir şeyler alıp götüreceğini bilmektedir. Belki de, bu tasarıya inanarak oy veren grup üyelerimizin bir kısmı yarın bu yüce çatı altında bulunmaktan mahrum kalacaklardır.

Ama, ne şahıslarımızın mutlaka burada olmalarını sağlamak ve ne de C.H.P. nin çıkarına bir düşünceye sahip olmak. Her şeyin üstünde memleket; her şeyin üstünde memleket ve milletimizin selâmetini düşünmek duygu ve heyecanı...

Bu imanla, bu inançla hareket hattımızı çizmiş ve bu yol üzerinde yürüyoruz.

Bu sebeptendir ki, C.H.P. Meclis Grubunun bu tasarıya müsbet oy kullanacağını ifade eder, Yüce heyetinizi saygıyla selâmlarız. (Alkışlar)''²⁰⁰⁶

Sadrettin Çanga'nın bu konuşmasına, sataşma olduğu gerekçesiyle söz alan Geçici Komisyon üyelerinden AP Maraş Milletvekili Kemal Bağcıoğlu cevap vermiş ve Komisyondaki görüşmeleri izlemediği ve oradaki konuşmaları dinlemediği halde, Çanga'nın, Adalet Partisi Komisyon üyelerini, siyasî ahlâk ve terbiye dışı yakışsız isnatlarda bulunmakla suçlamasını eleştirmişti. Bağcıoğlu, sözlerinin devamında, Adalet Partili üyelerin isteği üzerine Komisyondaki bütün konuşmaların stenograflar tarafından kaydedildiğini, bunlar yayınlandığında, Adalet Partili üyelerin edep dışı tek kelime, tek bir harf dahi söylemediklerinin görüleceğini belirtmişti²⁰⁰⁷. Bu arada, Geçici Komisyonun Adalet Partisine mensup bir diğer üyesi olan Çanakkale Milletvekili Refet Sezgin de, sataşma olduğu iddiasıyla söz istemişse de, Birleşimi yöneten Başkan Fuad Sirmen, bir komisyon üyesi, Çanga'nın konuşmasını cevaplandırdığı için, kendisine söz vermemişti²⁰⁰⁸.

Tasarı hakkında AP Grubunun görüşlerini bildirmek için kürsüye gelen Talât Asal, demokrasilerde gerçek meşru otoritenin sadece halkın desteğine dayanabileceğinin altını çiziyor ve bu konuda seçimlerin önemine işaret ederek şöyle diyordu:

“...Demokratik Hükümet, hâkimiyetin halkta olduğu Hükümettir. Demokratik rejim idare edenlerin, idare edilenler tarafından irade fesadına uğratılmaksızın hukukî tertiplerle irade izharına yabancı maddeler katılmaksızın yapılan seçimlerdir.

...

²⁰⁰⁶ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 35, Birleşim: 42, (20.01.1965), ss. 11-12.

²⁰⁰⁷ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 35, Birleşim: 42, (20.01.1965), ss. 12-13.

²⁰⁰⁸ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 35, Birleşim: 42, (20.01.1965), ss. 13-14.

Sayın milletvekilleri, getirilen sistem aslında, nispî temsil usulünün bir varyantı olarak vasıflandırılmaz.

Bu sistemle seçim sistemimiz kökünden değişmektedir. Ve bu değiştiriliş Türkiye'nin ve halk iradesinin kaderi ile alâkalıdır.

Bakiye sistemi, nispî temsil sisteminin en hâd safhasıdır. Binaenaleyh nispî temsil sisteminin mahzurları, bakiye sisteminde bin defa daha fazladır. Bu itibarla önce nispî temsil sistemi üzerinde durmak ve bilhassa kuvvetli ve istikrarlı Hükümet konusunu incelemek lâzımdır.” ²⁰⁰⁹

Talât Asal, daha sonra, 1961 yılında yeni seçim kanunlarının yapımı sırasında, Cemil Sait Barlas, Alp Kuran ve Sırrı Atalay gibi bazı üyelerin Temsilciler Meclisinde nispî temsil (orantılı temsil) sisteminin sakıncalarına işaret eden konuşmalarından alıntılar yapıyor ve yine Temsilciler Meclisinin Seçim Komisyonunun 10.3.1961 tarihli şu Raporunu dile getiriyordu:

“Bakiye oyların millî seçim çevresinde yani merkezde toplanması suretiyle açık kalan milletvekilliklerinin bu esasa göre taksim edilmesi usulü partilerin adedini artırır. Çünkü seçim çevresinde ehemmiyet arz etmeyen küçük partiler de millî çevre itibarıyla toplanan oyların hesabı sonunda milletvekillikleri elde edebilmektedirler. Bakiyelerin her seçim çevresinde halledilmesini gözeten usuller ise ekseriya en çok bakiye bırakan partiler küçük partiler olduğu için, büyük partilerin aleyhine olarak küçük partileri himaye eder. Binaenaleyh D'Hondt sistemi en adilâne sistemdir.” ²⁰¹⁰

Asal, Temsilciler Meclisi dönemindeki bu Raporu okuduktan sonra, sözü geçen Raporla ilgili olarak şöyle devam ediyordu:

“...Altında, bu sefer de yeni getirilen tasarıyı mutlaka savunacak olan Sayın Şefik İnan'ın Başkan ve şimdi de yeni gelene mutlaka rey verecek olan Sayın Kuruthuoğlu, Hıfzı Oğuz Bekata, Atalay Akan ve Kenan Esengin'in de imzaları vardır.

Sayın Millî Savunma Bakanımız İlhami Sancar'la Sayın Devlet Bakanımız Nüvit Yetkin'in ise hem o raporda üye olarak imzaları vardır hem de o fikrin aksini savunan yeni tasarıda Bakan olarak imzaları vardır. Ve bu zevatin biri emekli generaldir diğerleri de Türkiye'nin şöhretli hukukçularıdır, muhterem arkadaşlarım.” ²⁰¹¹

Talât Asal, bu sözleriyle, o gün millî bakiye sistemini benimseyen CHP'nin bazı üyelerinin, yakın bir geçmişte millî bakiye sistemine karşı çıktıklarını göstermek istiyordu.

²⁰⁰⁹ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 35, Birleşim: 42, (20.01.1965), s. 15.

²⁰¹⁰ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 35, Birleşim: 42, (20.01.1965), s. 15.

²⁰¹¹ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 35, Birleşim: 42, (20.01.1965), ss. 15-16.

Asal, Tasarıda seçim tarihine ilişkin düzenlemeyi de eleştiriyor ve Anayasadaki 4 yıllık sürenin, en fazla 4 yıl olabilir şeklinde anlaşılması gerektiğini, bu süre içinde kalmak kaydıyla daha erken bir tarihte de seçimin yapılabileceğini savunuyordu. Asal, bu konudaki düşüncelerini şöyle ifade ediyordu:

“...Seçim Kanununun 51 nci maddesi ile Anayasanın 69 ncu maddesi arasında bir çelişmeden bahsedilmemek lâzımdır. Çünkü 69 ncu madde Millet Meclisi müddetinin dört yıl olarak âzami haddini tesbit etmiştir. Âzami sürenin önünde seçim yapılması tabiatıyla Anayasaya aykırı değildir. Aslında azınlık iktidarının görüşü vazı kanunun görüşü ile çelişmektedir. Zira Anayasa ile seçim kanunlarını tedvin eden aynı kanun yapıcıdır, her iki yasa tedvin edilirken 157 sayılı Kanunun ikinci maddesi meri idi. Ve 1961 seçimlerinin Ekim ayında yapılmasını emrediyordu. Bu itibarla Millet Meclisinin dört yıl müddetle çalışacağını kabul eden vazı kanun ilk seçimlerin Ekim 1961 de yapılacağını da bilmekte idi. Vazı kanun buna rağmen seçim zamanı olarak Haziran ayını kabul etmiştir...

...

*C.H.P. ‘Ekim’ demekle son ümit kapısını zorlamaktadır. C.H.P. Ekime kadar daha da çok yıpranacaktır. Bu konu bir bakıma bizi ilgilendirir ve üzer: Azınlık iktidarı geçecek dört fazla ay içinde memleket işlerini bir kat daha içinden çıkılamıyacak hale getirerek gidecektir. Üzüntümüz bundan ileri gelmektedir.”*²⁰¹²

Asal, konuşmasının devamında, tekrar nispi (orantılı) temsil sisteminin sakıncalarına işaret ediyor ve bu konuda doktrinden çeşitli örnekler veriyordu. CHP’nin 1961 seçimlerinde 67 ilden ancak 18’inde birinci parti olduğunu, 1961’den sonra yapılan çeşitli seçimlerde oylarının sürekli düştüğünü ileri süren Asal, CHP azınlık iktidarının, sözü geçen değişikliği istemesinin altında yatan asıl nedenin, “yarım yamalak da olsa, değişmez C.H.P. iktidarını, halkla irtibatını kesmiş bir ekseriyetin oyları ile hukukileştirmek” olduğunu iddia etmekteydi²⁰¹³. Diğer partilerin de bu Hükûmetin iktidarda kalmasında yarar görmediklerini defalarca ifade ettiklerine işaret eden Asal, İnönü’nün bu Tasarının kabul edilmemesi halinde istifa edeceğini açıkladığına dikkat çekerek, MP, CKMP ve YTP’nin, Hükûmetin görevde kalmaması fikrinde samimi oldukları takdirde, onun çekilmesini sağlamak için, söz konusu Tasarıya ret oyu vermeleri gerektiğini savunuyordu²⁰¹⁴. Talât Asal, sözlerini şu satırlarla tamamlıyordu:

²⁰¹² M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 35, Birleşim: 42, (20.01.1965), ss. 17-18.

²⁰¹³ M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 35, Birleşim: 42, (20.01.1965), s. 20.

²⁰¹⁴ M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 35, Birleşim: 42, (20.01.1965), ss. 20-21.

“...Aziz arkadaşlarımız,

Maruzatımızın sonuna gelmiş bulunuyoruz. Neticeler olarak şu hususları tesbite mecburuz:

Tarihin hiçbir devresinde, hiçbir zaman zorun, hukuka devamlı olarak hâkim olduğu görülmemiştir.

Tarihin hiçbir devresinde, hiçbir zaman menfaat devamlı olarak hukukun elbisesi olmamıştır.

Tarihin hiçbir devresinde, hiçbir zaman hukuk tertiplere yenilmemiştir. Halkın iradesinin önüne konulacak her barajı, halkın sağduyusu mutlaka yıkacaktır. Bu itibarla muhalefet olarak bizim bu kanundan da füturumuz yoktur.

Üzerine titrediğimiz demokratik rejimdir.

Bu kanun dahi iktidarımıza mâni olamayacaktır. Biz halkın yardımı ile bu kanunun da size fayda getirmedişini Anayasa düzeni içinde bu yıl ispat edeceğiz. O zaman sizin artık yapacak hiçbir şeyiniz kalmamış olacaktır.

Sayın İnönü'nün şu sözlerinden şimdi sizler ders almalısınız.

‘Demokrasilerde iktidarda kalacağım düşüncesinde olanlar kendilerine de millete de büyük ıstıraplar verirler.’

Sayın Başbakanın şu sözlerini de unutmayın.

‘İnsanlar, düştükleri zamanlarda şerefle, vicdan huzuru ile vatandaş arasında göğsünü gere gere dolaşacak vaziyette olmalıdır. İnsanlar iktidara geldikleri zaman şaşaalrı ile ölçülemez, düştükleri zamanki itibarları ile ölçülür.’

Şu malûm icraatınız ve bu nevi kanunların ithalcisi olmanın neticesi olarak düşmenizden sonra da aynı sözleri söyleyebilmek hakikaten cesaret meselesi olacaktır.

Halkla irtibatını kesmiş oyları halkın gönlündeki iktidarı yani bugünkü büyük muhalefete karşı kuvvet unsuru olarak kullanmak istiyorsunuz.

Biz hakkı ve gerçek hukuku kullanmaya kararlıyız. Çünkü kuvvetimizi suni ekseriyetlerden değil, halktan alıyoruz.

Hesaplarınız tutmayacaktır.

Oylamada galip çıkacaksınız; fakat halkın vicdanında mutlaka mahkûm olacaksınız.”²⁰¹⁵

AP Grubu adına yapılan bu konuşmadan sonra, kürsüye MP Grubunun görüşlerini aktarmak üzere, Genel Başkan Ankara Milletvekili Osman Bölükbaşı geliyordu. Bölükbaşı, sözlerine, şayet AP Grubu adına konuşan Talât Asal, konuşmasının bazı yerlerinde Millet Partisini de itham altında bırakmasaydı, MP'nin görüşlerini bir başka arkadaşlarının dile getireceğini, fakat MP'ye yönelik bazı sözler sarf edildiği için kendisinin konuşmayı tercih ettiğini belirterek başlıyor ve bu konuda şöyle diyordu:

²⁰¹⁵ M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 35, Birleşim: 42, (20.01.1965), ss. 24-25.

“...Buyurdular ki, Bölükbaşı Halk Partisinin niyetini bilir, kendi menfaatine olmadıkça Halk Partisi hiçbir adım atmaz. Bölükbaşı Halk Partisini iyi tanır dediler. Yanlış değildir mütalâaları. Bölükbaşı Halk Partisini tanıdığı gibi sözcüyü de, partisini de tanır.

Şimdi arkadaşlarım, Halk Partisi dışında koalisyon Hükümeti kurulması veyahut millî bir koalisyon Hükümeti teşkili mevzuunda Millet Partisinin sözlerini ve beyanlarını samimiyetten uzak göstermeye mâtuflar söylediler. Şimdi kendilerine geçmişi hatırlatalım. Okuyayım tutabildiğim kadarını... Cumhuriyet Halk Partisi dışında bir koalisyon mevzuunda Millet Partisi samimi ise bu kanun tasarısının lehinde oy vermez, Hükümet de o zaman düşer dediler... Bölükbaşı da diyor ki ‘Koalisyon mevzuunda samimi olmak, kanaatimize uygun her hangi bir tasarı aleyhinde rey vermemizi icap ettirmez. Ecnebi müelliften pasajlar okuyan sayın sözcü bu mevzuata ait ilmî bir fetva kürsüde zikretmediler.

Arkadaşlar; Cumhuriyet Halk Partisi dışında bir koalisyon Hükümeti kurulması sözünü son zamanlarda Adalet Partisinin yeni Genel Başkanı ortaya attılar (Süleyman Demirel kastediliyor. E.O.). Onun beyanları karşısında Millet Partisinin ne cevap verdiğini hafızalarınızda tazelemek isterim. 18 Aralık 1964 tarihinde, onların bu beyanlarına karşılık basına şunları söyledim: ‘Kıbrıs buhranının vehamet kazanması ve buna bağlı olarak dış tehlikelerin belirmesi karşısında, sözü içinde ve dışarıda tesirli olacak millî bir Koalisyon Hükümeti kurulmasını’ geçen Eylül ayı başında Millet Partisi teklif etmişti. Bu arada A.P. liderini de ziyaret ederek kendilerine gidilecek üç yol bulunduğunu ifade ile hangisini tercih ettiklerini sormuştuk. O zaman sözlerime muhatabolan lider henüz hayattadır. Mevcut Hükümeti beğenmediğimize göre onu tenkid ile yetinip iş başında kalmasına müsaade etmek şıklardan biri idi. Bu uygun görülüyorsa yerine bir millî koalisyon kurmak şıkları kalıyordu. Adalet Parti liderlerine, biz millî koalisyonu günün zaruretlerine daha uygun buluyoruz, şayet Halk Partisi dışında bir Hükümet kurmayı siz uygun mütalâa ediyorsanız bu mevzuda bir fikriniz varsa, söyleyiniz biz de düşünelim, demiştik. Maalesef o zamanki A.P. liderleri söz vermelerine rağmen bize müspet veya menfî bir cevap vermek lüzumunu dahi hissetmediler. Şimdi bazı muhalefet partileri ve bu arada Adalet Partisinin Hükümeti düşürmek suretiyle Halk Partisi dışında bir Hükümet kurmayı düşündüklerini gazetelerden öğreniyoruz. Vaktiyle çok hayati bir zaruretle yapmış olduğumuz bir teklife cevap vermiyen Adalet Partisi, Halk Partisi dışında bir Hükümet kurma fikrini şimdi kısa ömürlü bir gösteriş olarak ele almıyorlarsa, Millet Partisi onların bu teşebbüsünü gerçekten güçleştirmeyecek ve bir Hükümet kurmalarına yardımcı olacaktır. Bu itibarla, yeni Hükümet kurma fikrini ortaya atanlardan ciddiyet ve cesaret bekliyoruz.

Bu beyanın üzerinden bir ay geçmiştir. Adalet Partisinin bu mevzuda bir teşebbüse giriştiğini ne duyduk, ne de bize bir teklifleri olmuştur.

Bir taraftan milletin kendileri ile beraber olduğunu, nasıl olsa iktidara geleceklerini söylerler; öbür taraftan da suni bir ekseriyetin teminine vasıta olan unsurlar olarak bizi teşhir etmeye çalışıyorlar. Onların bu yersiz isnatlarına benim dünkü gazetelerde çıkan yazım cevap vermiştir. Hâfizalarınızı tazeliyeyim; belki okumamışlardır: ‘Cumhuriyet Halk Partisinin millî bakiye sistemini, ileride beraber Hükümet kurmayı düşündüğü bâzı partileri yaşatmak için teklif ettiğini söyleyenler vardır. C.H.P. nin böyle bir kararından biz haberdar değiliz. Esasen yaşamak için böyle bir desteğe de muhtaç değiliz. Millet Partisi, C.H.P. nin başta kalmak gayesi ile girişebileceği hiçbir tertibin âleti olmayacaktır, bugüne kadar da olmamıştır. 1965 seçimlerinden sonra M.P. nin bir Koalisyon Hükümetinde vazife alması mukadderse, biz A.P. ile ortak olmayı tercih edeceğiz, bu hususta partimiz bugünden kararlıdır. ‘Benim fikrim değil, partimin kararı bu... Halk Partisi ve İnönü olmadan niçin kararlî imişiz? Her kararın bir felsefesi, bir esbabı mucibesi var. Körü körüne bir Halk Partisi düşmanlığı için mi kararlîymışız? Hayır! Sebebini okuyacağım: ‘Halk Partisi ve İnönü olmadan da Hükümet kurulabileceğini ve buna rağmen demokratik rejimin yaşayacağını ispat etmeyi, aksi istikametteki endişe ve propagandaları çürütmeyi ve bu yolda milletin büyük ekseriyetine ferahlık vermeyi bir vatan vazifesi saydığımız için bu karara varmış bulunuyoruz.’ 1963 Aralık ayında Adalet Partisine Hükümet kurma vazifesi verildiği zaman da bu inanışla biz yapılan ortaklık teklifini tereddütsüz kabul etmiştik. Zaman her şeye rağmen bu görüşümüzü değiştirmemiştir. Küçük sular büyük sulara karışır, diye âmiyane birtakım tâbirlerle kendilerinin dışında kalan muhalefet partilerini ortadan kaldırmak için bir tasmim ile hareket etmelerine rağmen biz Halk Partisiz bir iktidarı Türk Milletine göstermeyi bir millî vazife saydığımız için Adalet Partisiyle ileride ortak olmayı tercih edeceğimizi bugünden millete ilân etmiş bulunuyoruz...” 2016

YTP Grubu adına söz alan Genel Başkan Sakarya Milletvekili Ekrem Alican da, tıpkı Bölükbaşı gibi, esasında bu Tasarı hakkında konuşmak niyetinde olmadığını, ancak Adalet Partisi sözcüsünün üzerinde durduğu bazı hususlara cevap vermek için kürsüye geldiğini açıklayarak sözlerine başlıyor ve politikada samimiyetten bahseden sözcünün, samimiyet bahis konusu olduğunda en son konuşacak bir kişi olduğunu düşündüğünü belirtiyordu²⁰¹⁷. Alican, Çankaya’daki son liderler toplantısında, AP ile CHP arasında bir karma hükümet kurulması için çok gayret sarf ettiğini hatırlatıyor, fakat sonuç alamadığını bildirerek, konuşmasını şöyle sürdürüyordu:

²⁰¹⁶ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 35, Birleşim: 42, (20.01.1965), ss. 25-26.

²⁰¹⁷ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 35, Birleşim: 42, (20.01.1965), ss. 27-28. Talât Asal, 15 Ekim 1961 Seçimlerinde, YTP listesinden Edirne Milletvekili seçilmişse de, daha sonra YTP’den istifa etmiş ve AP’ye geçmişti. Alican, samimiyet konusunda bu duruma işaret etmekteydi. E.O.

“...Şimdi gelelim kanunun esası hakkındaki görüşlerimize. Kürsüye çıkmışken bu görüşlerimizi de arz edeyim.

Parlâmentoda iki tane büyük grup vardır hakikaten. Bu iki grup Parlâmentodaki diğer küçük partileri vasıta olarak kullanmak suretiyle, aslında, kullanmaya çalışmak suretiyle şu kanun üzerindeki mütalâalarını yapmaktadırlar. Meselenin esası Cumhuriyet Halk Partisi yönünden de, Adalet Partisi yönünden de 1965 seçimlerinde kendi partileri lehine netice almak gayretinden ibarettir. Yeni Türkiye Partisinin görüşü budur. Nedir bu gayret? Sayın İnönü, grubunda bir beyanda bulunmuştur. Bendenizin mütalâalarım büyük çapta ışık verdi. Diyor ki, ‘Adalet Partisi, Türkiye’de % 47 nisbetinde oy almış vaziyettedir son seçimlere göre, bunu temsil ediyor. Biz % 42 nisbetini temsil ediyoruz. Önümüzdeki seçimler sonunda koalisyon hükümetlerini kurucu şekilde bir Seçim Kanununa ihtiyaç vardır. Bu ihtiyacın cevabı olarak bu kanunu getiriyoruz.’ Ve bu suretle bu kanunla aşağı yukarı bu nisbetleri dondurulacak ve binnetice 1965–1969 devresinde de memleket koalisyon hükümetleriyle idare edilecek. Bu tahminler, nisbetler şöyle değişir böyle değişir... Bu kanun çıkacak olursa benim de tahminlerim neye dayanıyor o halde? Bakın A.P. buna itirazcıdırlar, ama bir noktada onlara hak veririm; A.P. sinin bugünkü seçim sistemi dolayısıyla bu yüzde 47 nisbetinin yükselmesi ihtimalini Sayın İnönü kafasında tutmaktadır. Binaenaleyh; bu nisbeti dondurmak arzusu bu kanun(u) çıkarmakta mevcuttur, bunu inkâr edecek bir şey yok... Politikada doğru söylemenin zevkine bir defa varabilirseniz, o kadar zevklidir ki... Her sözümüz doğrudur, her sözümüz bütün siyasî hayatımız boyunca da doğru çıkmıştır. Ama hakikatleri anlatabilmek zamana ihtiyaç gösterir; güçlükler taşır. Kolay başarı yolu değildir. Onun için siz kendinizi kuvvetli ve büyük parti zannediyorsunuz. Ama haddi zatında biz kendimizi kuvvetli ve büyük parti sayarız. Mesele adedde değildir.

Şimdi meselenin esası bu. Değişik vaziyette olsaydınız yani şu % 47 nisbeti sizin lehinize olmayıp Halk Partisinin lehine olsaydı, % 42 sizin lehinize olup Halk Partisinin nisbeti % 47 olsaydı inanınız ki, bu kanunun savunucusu sizler olacaktınız, karşınızdaki parti Cumhuriyet Halk Partisi olacaktı. Buna yüzde yüz kaaniiz, mesele bu... Biz, mazide de bu çeşit kanunları çok gördük, çünkü o zaman da bugünkü tutumumuz içindeydik. Şu halde bu kanunun karşısında olmak da, bu kanunun savunucusu olmak da, büyük gruplar bakımından, samimiyet itibarıyla hiçbir değişik fikir ifadesi, mânasını taşımamaktadır bizim kanaatimizce. Açık söylüyorum arkadaşlar.

Şimdi, nispî temsil sistemi hakkında benim esas itibarıyla bir kanaatim var. Bugünkü sistem de ipka edilmiş olsa, şu kanunla getirilecek sistem de tatbik edilmiş olsa, aslında büyük değişiklik olmayacak, Türk siyasi bünyesi bakımından sevili arkadaşlarım. Bu getirilen sistemi niye tasvibediyoruz o

halde. Aslında büyük fark yok. Ama vatandaşın oylarını değerlendirmek bakımından, mevcut sisteme nazaran getirilecek sistem, adalet hissini daha ziyade tatmin edecek bir sistemdir.

...Eğer bu sistem, bu getirilen sistem, Türk Milletini temsil ettiğiniz nisbetten daha düşük nisbet ile Millet Meclisine mebus sokmaklığınızı gerektirirse, bunu gelin ispat edin, kanunun aleyhinde rey veririm. Böyle değil, işin esası. Bu sistem Türk Vatanında, Türk Vatanı sathında yüzde itibariyle ne miktar reye sahip iseniz o reyin nisbetinde milletvekilini size Millet Meclisine sokmaktadır. Eğer yüzde 50 nin üzerinde dediğiniz gibi hakikaten Türk Milletini temsil etmekte iseniz telâş etmenize lüzum yok, iktidar sizindir. Çünkü mutlaka o reyi aksettirecek nisbette milletvekilini Millet Meclisine sokacaksınız. Dâvanın esası bu. Sizin maksadınız; küçük partiler baraj altında kalacaklardır, baraj altında kalmak suretiyle onların oyları silinecektir, değersiz hale gelecektir. Onların çıkaracakları milletvekillerini de biz, almadığımız oylarla kendi saflarımızdan çıkarmak imkânına sahibolacağız. Küçük partilere bu imkânı vermiyelim, diyorsunuz. Bu iddianın aksini söyleyemezsiniz. Filhal Senatoda o vaziyet mevcuttur...”

...Binaenaleyh aziz arkadaşlarım, bu gelen kanun üzerindeki kanaatlerimiz arz ettiğim gibi, Türk siyasi hayatında nispî temsilin taşıdığı mahzurları bertaraf edecek bir kanun olarak bu kanunu kabul etmekteyiz. Nispî temsilin mahzurları devam edecektir. Aslında Türk siyasi hayatını bu mahzurlardan kurtarıcı tedbirlere ihtiyacolduğu kanaatindeyiz. Ama nispî temsil devam ettirildiğine göre, nispî temsilin devamında her hangi bir değişiklik bahis konusu olmadığına göre, getirilen yeni kanun vatandaş oylarını değerlendirmek, vatandaş oylarının değeri ile mütenasip, değerine muvazi Millet Meclisi ve C. Senatosu teşkil etmek bakımından mevcut sisteme nazaran daha âdil bir sistemdir ve bundan dolayı da bu kanunu desteklemek gibi bir yola girmiş bulunmaktadır, Yeni Türkiye Partisi. Ve biz burada, samimi davranıyoruz. Biz diyoruz ki, bu kanun küçük partilere, o partiler de tabiatıyla Türk Milletinin içinde birtakım kütleleri temsil ettiklerine göre, Millet Meclisinde temsil bakımından, temsil edilmek bakımından daha büyük imkân da sağlanacaktır. Bunu, sizin gibi yuvarlak lâflarla, sizin gibi: ‘Biz rejim adına bunun karşısına dikiliyoruz’ kabilinden gayri samimi beyanlara da kaptırmadan kendimizi, samimiyetle ifade etmekte hiçbir mahzur mütalâa etmemekteyiz, aziz arkadaşlarım...”²⁰¹⁸

Bu konuşmalardan sonra, tekrar AP Grubu adına Talât Asal söz alıyor ve kendinden önce konuşan siyasî parti sözcülerine cevap veriyordu. Asal, konuşmasının bu kısmını şöyle tamamlıyordu:

²⁰¹⁸ M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 35, Birleşim: 42, (20.01.1965), ss. 28-30.

“...Mühim olan istikamet beraberliğidir muhterem arkadaşlarım. Bu istikamet beraberliği meselesini biraz evvel okuduğum metinde Duverger’den misal olarak anlattım. Hatırlayınız metni, bu esas fikri hatırlayınız. Ondan sonra ya sataşmada bulununuz, ya da konuşunuz.

Şimdi sevgili arkadaşlarım, beni teessüre sevk eden cihet, muhalefet gruplarının şu girdabın içerisinde müştereken girmiş bulunmalarıdır.

Devlet adamı meselesinden bahsedildi ve Sayın Alican bu sistemin en âdil sistem olduğunu pek iyi olarak getirilmiş bulunduğunu sözlerine ilâve ettiler. Sayın Alican, Kurucu Mecliste üye idi. Sayın Alican tıpkı Sayın Şefik İnan, Sayın İlhami Sancar ve diğer arkadaşlar gibi Sayın Şefik İnan’ın Başkanı bulunduğu komisyonun hazırladığı bakiye sistemlerinin âdil olmadığı noktasına mâtufl D’Hondt sisteminin âdil bir sistem olduğunu derpiş eden rapora rey vermiş olan zat da Alican idi. Devlet adamı ve samimiyet meselesinden bahsettiler, Devlet adamının mümtaz vasfı ileriye görmektir. Üç sene sonrasını görememiş bir zatın Devlet adamı yok diyerekten Devlet adamlığı inhisarını kendisinde bulundurmasına hayret etmek lâzımgelir. Ben dilerdim ki; tamamen teknik mahiyette olduğunu zannettiğimiz metin üzerinde konuşmalar cereyan etsin. Diyoruz ki; nispî temsil sisteminin bir hâd safhasıdır; getirmiş bulunduğunuz sistem. Bir hâd safhasıdır. Ama; bu hâd safha Türkiye için neler yaratabilir? Hangi noktalara, Türkiye’yi getirmesi tehlikesi vardır? Koalisyonundan bahsedişimizin sebebi budur sevgili arkadaşlarım. İstikrarlı Hükümet konusunu, kuvvetli Hükümet konusunu inceliyeceğimizi metniniz muvacehesinde izah etmiştik. Maksudınız (maksadımız) meseleleri polemiğin varyantına sokmak değildi. İsteddiğimiz, nispî temsil usulünün ilerisinde bulunan bir usulün Türkiye için neler yapabileceği idi; ama koskoca yüz sayfalık metinden birkaç cümle alıp buraya geldiler ve meseleyi bir başka istikamete sevk ettiler.

İstirhamım şudur sevgili arkadaşlarım, kuvvetli hükümetlerin kurulmasına sebeb olur mu, olmaz mı? Sayın Alican ve Sayın Bölükbaşı bunu ifade etsinler. İşte ortada mesele. Rey vermediğiniz takdirde Sayın İnönü çekilirim buyurdular. Rey vermezseniz çekilir...

Ama sözlerimi bağlarken şunu söyleyeceğim. Önümüzde bütçe vardır. Geçen bütçelerdeki gibi buraya çıkıp şakır şakır Cumhuriyet Halk Partisini tenkid ettikten sonra, kuzu kuzu beyaz rey verirsiniz ne bu Hükümet düşer ve ne de siz samimiyetin sahibi olabilirsiniz.”²⁰¹⁹

Tasarının tümü hakkında görüşlerini bildiren son parti grubu, CKMP idi. Bu bağlamda Sivas Milletvekili Cevad Odyakmaz, kendilerinin de önce bu kanun üzerinde bir grup konuşması yapmak niyetinde olmadıklarını, ancak AP Sözcüsü

²⁰¹⁹ M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 35, Birleşim: 42, (20.01.1965), ss. 32-33

Talât Asal'ın açıklamalarından sonra, bir konuşma yapma gereksinimini duyduklarını belirterek sözlerine başlamıştı. Odyakmaz, Talât Asal'ın muhalefetin bugün içine düşmüş olduğu durumdan şikayet ettiğini, oysa kendilerinin çok önceden beri böyle bir yakınmada bulunduklarını belirtiyordu. Cevad Odyakmaz, Tasarının getirdiği yeni sistem hakkında, partilerinin görüşlerini şöyle dile getiriyordu:

“...nispi temsil sistemi, öteden beri C.K.M.P. nin müdafaa ettiği bir sistemdir. Kurulduğu günden bugüne kadar bunun âzami derecede kemale ermesini C.K.M.P. arzu etmiştir, çalışmıştır. Kurucu Meclis'te o zaman parti grubu yoktu, partiler yoktu. Ama, partili arkadaşlar vardı. Seçim Komisyonunda üye bulunan Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisinin mensubu ve halen Eskişehir Milletvekili bulunan arkadaşımız Seyfi Öztürk yine aynı sistemi müdafaa etmiştir, teklifte bulunmuştur ama reddedilmiştir. Bütün bunlar gösteriyor ki, C.K.M. Partisi şimdi şu veya bu şekilde kendi menfaatine gibi görünen bir sistemi derhal benimsemiş ve onun saflarında yer almış değildir. Binaenaleyh, Adalet Partisi sözcüsü arkadaşımız beyanlarında hiç değilse bu noktayı kaçırmamalıydı.

Diğer bir hususu yine Adalet Partili arkadaşlarımıza hatırlatmak isteriz. Bizzat genel başkanları ve genel başkan yardımcıları tarafından bir riyazi adaletten bahsedildi. Biliyorsunuz bu riyazi adalet sözü ilk defa Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi Genel Başkanı Ahmet Oğuz tarafından ifade edilmiştir. Ancak bu şekil Adalet Partisi tarafından benimsenmiş ve bir hal tarzı olarak ortaya atılmış ve Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi reylerin zıyânını önliyecek her türlü sistemle beraber olduğunu söyleyerek, Adalet Partisinin ileri sürmüş olduğu 'Riyazi adalette de' beraber ifade etmiştir. Demek ki, ifade etmek istediğimiz nokta şudur. Demek ki, bu da gösteriyor ki, samimiysizliği şurada yahut da burada aramıyalım arkadaşlar. Hepimiz samimi olalım. Hangi noktada, ne hususta, nereye kadar gidebileceğiz? Bunu düşünelim. Bir parti ki, bidayetten beri bir istikamette hareket etmiştir ve o istikameti değiştirmeden mütemadiyen onun kemale ermesi için gelen her türlü teklifi desteklemiştir. Artık partiyi şu veya bu menfaatler peşinde koşan parti olarak itham etmek hiç kimsenin hakkı değildir.

Tekrar ediyoruz, biz C.K.M.P. olarak kimseden rey istemiyoruz Kimseni artık reyine muhtaç değiliz. Ama; bizim reylerimiz üzerinde taht kurmayınız, löpçü partiler olarak yaşamayınız. Arzumuz bu. Hepinizi hürmetle selâmlarım.” ²⁰²⁰

Cevad Odyakmaz'ın konuşmayla, Tasarının tümü üzerinde siyasî parti grupları adına yapılan konuşmalar tamamlanmış oluyordu; ancak, liderlerin bir kısmı, uzun süren konuşmalar sırasında sarf edilen bazı sözlerden ötürü yeniden söz alma gereğini duymuşlardı. Bu bağlamda, Odyakmaz'dan hemen sonra MP adına Genel

²⁰²⁰ M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 35, Birleşim: 42, (20.01.1965), ss. 33-34.

Başkan ve Ankara Milletvekili Osman Bölükbaşı'nın tekrar kürsüye geldiğini görüyoruz²⁰²¹. Bölükbaşı'nı YTP Grubu adına yapılan Ekrem Alican'ın konuşması izlemekteydi²⁰²². Sonra, AP Grubu adına Talât Asal tekrar söz alıyordu ve Asal'dan sonra, sırasıyla Osman Bölükbaşı ve Ekrem Alican yeniden kürsüdeydiler²⁰²³. Bu konuşmalar da bitince, her ne kadar AP Grubu adına Gökhan Evliyaoğlu, partilerine sataşmada bulunulduğu iddiası ile, Aydın Milletvekili Orhan Apaydın ve Ankara Milletvekili Burhan Apaydın usul hakkında söz talep etmişlerse de, Birleşimi yöneten Başkan Fuad Sirmen, gruplar adına konuşmaların yapıldığını, her grubun ve onun yetkililerinin karşılıklı cevap verdiklerini bildiriyor ve bu talepleri reddederek; kürsüye, Hükûmet adına konuşmak isteyen Adalet Bakanı Sırrı Atalay'ı davet ediyordu²⁰²⁴.

Adalet Bakanı Sırrı Atalay, önce Talât Asal'ın kendisi hakkında ileri sürdüğü eleştirileri ele alıyor ve şunları söylüyordu:

“...İlk muhalefet adına konuşma yapan Sayın Sözcü Adalet Bakanı bulunmak sıfatıyla benim 1961 yılında Temsilciler Meclisindeki konuşmalarımı buraya getirdiler. Sayın sözcü bir hususu, unutmuş görünüyorlar. Yahut konuşma tarzlarının muayyen bir seviyede tutulması ihtiyacını hissetmemenin itiyadı içindedirler. 1961 yılında Temsilciler Meclisinde genel oy prensibi üzerinde yapılan konuşmalar sırasında ben nispî seçimle dar bölgenin hangisinin kanunda yer alması hususunda şahsi görüşlerimi açıklamıştım. Şimdi bu tasarı dar bölge ile nispî seçimin münakaşalarını mı getiriyor? Bu tasarı dar bölge veya nispî seçimden hangisi memleket şartlarına uygundur şeklinde hükümleri mi kapsıyor? Sayın Adalet Partisi sözcüsü, Sırrı Atalay, 1961 yılında dar bölge sistemiyle nispî temsilin karşılıklı münakaşasını yaparken, dar bölge lehinde şu, nispî seçim aleyhinde de şu fikirleri söyledi şeklinde burada benim dün söylediklerimle bugün söylediklerim arasında tezadolduğunu söylediler. Keşke bunu Talât Asal söylemeseydi. Demin burada Sayın Bölükbaşı ve Sayın Alican'ın söylediği gibi, zaman zaman ve birçok çeşitli sebeplerden dolayı fikir değiştiren Talât Asal 1950 de 30 yaşında Parlâmento hayatına atıldığı zaman o gün ne düşünüyorsa, fikirlerine evlâdı gibi sahip çıkan Sırrı Atalay'a bir töhmetle bu kürsüden bir tarzda bulunamazdı ve hiçbir zaman da bulunamayacaktır. Sırrı Atalay siyasi hayatta

²⁰²¹ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 35, Birleşim: 42, (20.01.1965), ss. 34-38

²⁰²² **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 35, Birleşim: 42, (20.01.1965), ss. 38-40.

²⁰²³ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 35, Birleşim: 42, (20.01.1965), ss. 40-46.

²⁰²⁴ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 35, Birleşim: 42, (20.01.1965), s. 46.

*bulunduğu müddetçe aynı fikirlerin sahibi ve iddiacısı olacaktır. Ama bakalım Sayın Talât Asal bugün bu partinin yarın daha başka partilerin sözcüsü olarak kendi partisine ve kendisinin bağlı bulunduğu siyasi teşekküllere ne gibi güçlükler getirecektir... ”*²⁰²⁵

Adalet Bakanı Atalay, Tasarı ile getirilen millî bakiye sistemi ile ilgili olarak da, 27 Mayıs müdahalesi sonrasında İstanbul Komisyonunun hazırladığı Anayasa taslağında, nispî temsil sisteminin doğrudan Anayasada yer almasının istendiğini, fakat haklı olarak Temsilciler Meclisinin bunu benimsemediğini ve seçim sistemi tercihinin Anayasada değil, kanunda öngörülmesinin daha uygun olacağını kararlaştırıldığını hatırlatıyor ve bu doğrultuda, gerektiğinde, sistem değişikliğine gidilmesinde yadırganacak bir husus olmadığını savunarak, böyle bir değişikliği gerçekleştirmiş olan İsveç’i de örnek veriyordu²⁰²⁶. Konuşmasının devamında, Adalet Bakanı Atalay, yeni sistem hakkında Hükûmetin düşüncelerini şöyle ifade ediyordu:

*“...Biz diyoruz ki temsil prensibinden en ideal şekli arıyor ve nispî seçim olarak madem ki en ideal şekil tek vatandaş oyunun dahi hesabedilmesidir, o halde bu sisteme gitmek mecburiyetindeyiz. İşte bunu getiriyoruz. Bu sistemin tabîî icabı yani bir tek vatandaş dahi hesabedilmesinin tabîî icabı olarak da Parlâmentoda vazife görecek, diğer siyasi partilerin de temsiline imkân vermektir. Böylelikle yalnız iki siyasi teşekkül mensuplarının değil, onun dışında kalan siyasi teşekküllerin de ve ona gönlünü bağliyan ve siyasi irtibatını temin eden vatandaşın bu kanaatinin burada temsili. Şimdi daha 1961 de D’Hondt sistemiyle çok partilerin Meclise gireceğinin mahzurlu olduğu açıkça ifade edilmesi karşısında insaf ile düşünelim, 1961–1965 arasındaki şu müddet içerisinde Parlâmento içinde küçük olarak ifade edilen fakat gerçekten vatandaş reyî küçük ile ifade edilmez ama az sandalye ile temsil edilen siyasi teşekkül olarak C.K.M.P. nin, Millet Partisinin ve Y.T.P. nin diğer siyasi partilerden daha mı az hizmeti görülmüştür? Yahut tesirleri daha mı az olmuştur? İnsaf ile düşünelim ve nâzım rol oynamadıklarını (oynadıklarını E.O.) inkâr mı edeceğiz? Şimdi endişemiz ne? Partiler çoğalacak. Muhterem arkadaşlarım bir siyasi partiyi kurmak ve onu idame ettirmek kolay değildir; hele memleketimizin şartları içerisinde. Bu sebeple partiler çoğalacaktır ve çoğalan partiler Parlâmentoyu çalışmaz hale getirecektir. 1961 de de bunlar iddia edildi. Ama nasıl bunların bir mahzuru olmadığı ve bilâkis faydası olduğu görüldüyse de bundan sonraki seçimlerde de bu endişenin yer almayacağını bilinmesi iktiza eder...”*²⁰²⁷

²⁰²⁵ M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 35, Birleşim: 42, (20.01.1965), s. 47.

²⁰²⁶ M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 35, Birleşim: 42, (20.01.1965), s. 49.

²⁰²⁷ M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 35, Birleşim: 42, (20.01.1965), s. 50.

Bakan Sırrı Atalay'ın konuşması bittiğinde, her ne kadar AP Balıkesir Milletvekili Gökhan Evliyaoglu, grup adına söz istemişse de, Birleşimi yöneten Başkan Fuad Sirmen, vaktin geciktiğini belirtmiş ve ertesi gün toplanmak üzere, saat 21.15'te birleşimi kapatmıştı²⁰²⁸.

Millet Meclisinin 21 Ocak 1965 tarihli 43. Birleşiminde, Tasarının tümü üzerindeki görüşmelere devam ediliyordu. Bu Birleşimde, önce Aydın Milletvekili Orhan Apaydın'ın söz aldığını ve bir gün evvelki görüşmelerde, Tasarının bir yana bırakılıp, Tasarı ile ilgisi olmayan bir takım konulara girilmesinden, bazı kişisel sorunların üzerinde durulmasından yakındığını görüyoruz²⁰²⁹. Birleşimi yöneten Başkan Fuad Sirmen, Orhan Apaydın'ın yakınması üzerine bir açıklama yapıyordu. Başkanın bu açıklaması ve açıklama sırasında yerinden müdahalede bulunan Ankara Milletvekili Burhan Apaydın'a karşı tutumu, Millet Meclisi tutanaklarına aynen şöyle geçmişti:

“BAŞKAN – ...Muhterem arkadaşlar, zaptı sabık hakkında konuşan arkadaşımıza Başkanlığın vereceği cevap şudur: Arkadaşımızın aslında hakkı vardır. Bütün partiler, grupları adına konuşanlar dahi, bu Meclis hayatında görülmüştür ki, fikirlerini ifade ederken bazan fikirde durması lâzımgeldiğinden fazla karşı fikri müdafaa eden arkadaşımızın durumuna ilişmektedirler. Riyaset bu vaziyette daima ikazını, ihtarını yapmaktadır. Sayın arkadaşımızın, dün 6,5 saat devam müzakerelerde bu hususta müdahalede bulunmayıp, veyahut en son dakikada usul hakkında söz istiyorum diye müdahalede bulunmak istemesi ve onu bugün zaptı sabık hakkında görüşme talebi ile buraya getirmesi, bilmiyorum kendilerinin, bu gibi muamele meclis hayatında 3,5 senedir geçtiği halde, yalnız dünkü celseye hasretmeleri ve dünkü celsede bilhassa kendi kardeşlerine vâkı olan bir durum üzerine buraya getirmiş olmaları...

BURHAN APAYDIN (Ankara) – Yakışmaz...

BAŞKAN – Müsaade buyurun efendim. Yakışmaz diyemezsiniz, Reise karşı saygılı olmanız lâzımgelir. Dün size bir ihtar verdim, bugün yeniden bunu tekrar ettirmeyiniz. Zabıt elimdedir; Ekrem Alican arkadaşın söylediği sözler elimdedir. O sözler üzerine sizin yerinizden kalkarak yüksek sesle söylediğiniz sözler de burada zabıttadır. O sözler de yakışık almıyan sözlerdir. Benim bu vesile ile bütün arkadaşlarımdan ve grup sözcülerinden Başkan olarak ricam şudur: Mevzuu müzakere olan konu hakkındaki görüşlerimizi ifade edelim. Bu görüşlerimizi takviye edeceğiz diye bu görüşün aksinde bulunan arkadaşımızın mazideki durumu, evvelki sözlerini burada dile getirmek esası ile alâkalı değildir. Riyaset zaman zaman ihtarını yapmaktadır. Fakat Riyasetin ihtar yapmasına rağmen arkadaşlarımız karşılıklı bu yolda hareket etmektedirler.

²⁰²⁸ M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 35, Birleşim: 42, (20.01.1965), s. 51.

²⁰²⁹ M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 35, Birleşim: 43, (21.01.1965), ss. 63-64.

Orhan Apaydın'a bu bakımdan teşekkür ederim; bana Yüce Heyetten bu hususta tekrar ricada bulunmak fırsatını verdiği için." ²⁰³⁰

Gündeme geçilip, Tasarının tümü üzerinde görüşmelere başlandığında, yine önce grupları adına, sonra da şahısları adına söz alan milletvekillerine söz verilmişti. Bu bağlamda, sırasıyla YTP Grubu adına Diyarbakır Recai İskenderoğlu, MP Grubu adına İstanbul Milletvekili Zekai Dorman, AP Grubu adına İstanbul Milletvekili Gökhan Evliyaoğlu konuşmuşlar ve iki gündür devam eden görüşmelerde Tasarı ile ilgili olarak ileri sürülen çeşitli fikirlere, Geçici Komisyon Sözcüsü Yozgat Milletvekili İsmail Hakkı Akdoğan cevap vermişti. Daha sonra MP Grubu adına yine Genel Başkan Osman Bölükbaşı söz almış, CHP Grubunun görüşlerini de İstanbul Milletvekili Suphi Baykam dile getirmişti²⁰³¹. Bu konuşmalardan sonra, AP Grubu adına konuşmuş olan Gökhan Evliyaoğlu, fikirlerinin yanlış ifade edildiğinden bahisle, İçtüzüğü'nün 95. maddesi uyarınca, tavzih için yeniden söz almıştı²⁰³². Nihayet, hayli tartışmalı geçen bu görüşmeler tamamlanınca, yapılan açık oylama ile Tasarının maddelerine geçilmesi kabul ediliyor ve verilen bir önerenin de kabulüyle maddelerin ivedilikle görüşülmesi kararı alınıyordu²⁰³³. Bu durumda, maddelerin iki kez görüşülmesine gerek kalmayacak ve tek görüşme ile yetinilecek demektir.

Ancak, maddelerin görüşülmesi sırasında bazı sorunlar yaşanmıştı. Gerçekten, tasarının daha ilk maddesinden başlanarak hemen her madde üzerinde değişiklik önergesi verilmesi ve değişiklik önergelerinin 15 milletvekilinin talebi üzerine açık oya sunulması, sonunda, söz konusu önergeler Genel Kurulca reddedilse bile, ciddi zaman kaybına yol açmaktaydı. Bu nedenle, İstanbul Milletvekili Reşit Ülker ile Ankara Milletvekili Burhan Apaydın, verdikleri iki ayrı önerge ile sözü geçen zaman kaybının önüne geçilmesi için bazı önlemlerin alınmasını talep etmişlerdi. Bu bağlamda, Reşit Ülker, bir madde üzerinde yapılan açık oylama sonrasında oyların sayımı ve ayrımı sürerken, Genel Kurulun sonucun alınmasına kadar beklememesi ve Tasarının diğer maddeleri üzerindeki görüşmelere ve oylamaya devam edilmesine karar verilmesini önermekteydi. Burhan Apaydın ise, 15 milletvekilin talebi üzerine açık oylamaya gitmenin zorunlu olmaktan çıkarılıp, bu hususta Genel Kurulun kararının aranmasını istemekteydi²⁰³⁴. Bunlardan, Reşit Ülker'in önergesine

²⁰³⁰ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 35, Birleşim: 43, (21.01.1965), ss. 64-65.

²⁰³¹ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 35, Birleşim: 43, (21.01.1965), ss. 68-90.

²⁰³² **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 35, Birleşim: 43, (21.01.1965), ss. 90-91.

²⁰³³ Tümü üzerindeki görüşmeler tamamlandıktan sonra, gidilen Tasarının maddelerine geçilmesine ilişkin oylamaya 241 milletvekili katılmış ve 21 ret oyuna karşı 220 oyla maddelere geçilmesi kabul edilmişti. **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 35, Birleşim: 43, (21.01.1965), ss. 95-96.

²⁰³⁴ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 35, Birleşim: 44, (22.01.1965), ss. 119-122.

Birleşimi yöneten Başkan Fuad Sirmen karşı çıkmış ve bir maddenin alacağı şeklin, sonraki madde üzerinde etkili olacağını, bu nedenle söz konusu talebi oya sunmayacağını açıklamışsa da önerge sahibi Ülker oylanmasında ısrar edince, lehte ve aleyhte konuşmalardan sonra oylamaya gidilmiş ve söz konusu önerge kabul edilmişti²⁰³⁵. Burhan Apaydın'ın önergesine gelince, Birleşimi yöneten Başkan Fuad Sirmen, kendisinin bu talebe karşı olduğunu, ancak önerge sahibi ısrar ederse, Reşit Ülker'in önergesine yapıldığı gibi oylatacağını açıklamıştı. Başkanın bu açıklaması üzerine Apaydın kendi isteğiyle önergesini geri çekmiş ve bu nedenle oylanmasına gerek kalmamıştı²⁰³⁶.

Maddelerin görüşülmesi sırasında ileri sürülen bazı değişiklik istekleri ve gerçekleştirilen bazı değişiklikler şöyledi:

Tasarının 1. maddesinde, sandık kurullarında görev alacak olan siyasî parti temsilcileri (sandık kurullarında, seçime katılan siyasî partilerin temsilcileri yer almakta olduğu için, bu hüküm, aynı zamanda siyasî partilerin seçimlere katılabilmelerinin koşullarını da belirlemektedir) ile ilgili olarak,

i- Bir siyasî partinin seçimlere katılabilmesi için daha önce aranan, tüzüklerine göre ilk genel toplantılarını yapmış olma ve en az 15 seçim çevresinde 6 aydan beri il ve ilçe teşkilâtını kurmuş bulunma şartından ayrı olarak, bu koşullara sahip olmasa bile, TBMM Birleşik Toplantısında grup kurabilmiş olan siyasî partilere de seçimlere katılabilmek imkânını tanıyan Tasarıdaki düzenlemenin değiştirilmesi yönünde bazı talepler olmuştu. Gerçekten, *i-* Bu yeni imkânın metinden tümüyle çıkarılmasını ve 6 aydan beri il ve ilçe teşkilâtının kurulmuş olması gereken seçim çevresi sayısının 15'den 10'a indirilmesini; *ii-* 15 seçim çevresinde 6 aydan beri il ve ilçe teşkilâtını kurmuş olma koşulunun, 2 ay olarak değiştirilmesini; *iii-* Maddedeki, en az 15 seçim çevresinde 6 aydan beri il ve ilçe teşkilâtını kurmuş bulunan ibaresinden sonra gelmek üzere "vakı infisahlar dikkate alınmaz" ibaresinin eklenmesini; *iv-* Bir siyasî partinin seçimlere katılabilmesi için daha önce de aranmakta olan en az 15 seçim çevresinde 6 aydan beri il ve ilçe teşkilâtını kurmuş olma şartına ek olarak, bir de Millet Meclisi ve Cumhuriyet Senatosunda grubu bulunma koşulunun eklenmesini; *v-* Tasarıdaki TBMM'de grubu olan partiler ibaresinin, Millet Meclisi veya Cumhuriyet Senatosunda gurubu olan partiler biçiminde değiştirilmesini isteyen önergeler verilmişti²⁰³⁷. Ancak, bu değişiklik önergelerinin tümü Genel

²⁰³⁵ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 35, Birleşim: 44, (22.01.1965), ss. 120-128.

²⁰³⁶ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 35, Birleşim: 44, (22.01.1965), s. 129.

²⁰³⁷ Diyarbakır Milletvekili Adnan Aral, Zonguldak Milletvekili Kenan Esengin, Kırşehir Milletvekili Ahmet Bilgin, Çorum Milletvekili İhsan Tombuş ve Maraş Milletvekili Kemal Bağcıoğlu'nun önergeleri için, bkz. **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 35, Birleşim: 43, (21.01.1965), ss. 102-103. Benzer önergeler, Tasarının 2. maddesinin görüşülmesi sırasında da verilmiş, fakat onlar da reddedilmişti. Maraş Milletvekili Kemal Bağcıoğlu, Bursa Milletvekili Mustafa Tayyar, Kocaeli Milletvekili Hâdan Kısayol, Diyarbakır Milletvekili Adnan Aral 'ın önergeleri için bkz. **M.M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 35, Birleşim: 44, (22.01.1965), ss. 135-136.

Kurulda reddedilmişti²⁰³⁸. Değişiklik önergelerinin hemen hemen tümü hakkında 15 milletvekili tarafından açık oya sunulmaları yönünde istekte bulunulmuştu. Ancak, Birleşimi yöneten Başkan Fuad Sirmen, açık oya gidilmesini talep eden üyelerin teker teker isimlerinin okunması sonucunda, bazılarının o sırada Genel Kurulda bulunmadıklarını tespit ettiği için, bu durumda olanlar için açık oya başvurulmamış, açık oy talep eden 15 üyenin hepsinin hazır bulunduğu bir iki önerge için ise, açık oya gidilmişti²⁰³⁹. Verilen neredeyse tüm değişiklik önergeleri için 15 milletvekili tarafından açık oylamaya gidilmesinin talep edilmiş olması, haliyle dikkat çekiciydi.

Tasarının, Millet Meclisi Genel Kurulunda görüşülmesi sırasında geçirdiği önemli bir değişiklik, seçim çevrelerinde siyasî partilerin adaylarının birleşik oy pusulası üzerinde yer almalarının sağlanmasıydı. Bu bağlamda, Tasarının maddelerinin görüşülmesi sırasında, CHP Grubu adına Maraş Milletvekili Kemal Beyazıt, YTP Grubu adına Diyarbakır Milletvekili Recai İskenderoğlu ve CKMP Grubu adına Çorum Milletvekili Faruk Küpeli verdikleri bir ortak önerge ile 298 sayılı Seçimlerin Temel Hükümleri ve Seçmen Kütükleri Hakkında Kanunun oy pusulalarını düzenleyen 78 ve 103. maddelerinde değişikliğe gidilmesi ve bir seçim çevresinde seçime katılan siyasî partilerin adaylarının birleşik oy pusulası içinde yer almalarını önermişlerdi²⁰⁴⁰. Önerge üzerinde Geçici Komisyon adına görüş bildiren Bolu Milletvekili Zekai Baltacıoğlu, bu talebin komisyon çalışmaları sırasında da dile getirildiğini, ancak, Komisyon çoğunluğunun, İçtüzüğü'nün 29. maddesi uyarınca, komisyonların kendilerine havale olunan işlerin incelenmesi dışında başka konuları ele alamayacağı gerekçesiyle, bu hususta bir düzenleme yapmadığını; fakat Genel Kurul bu talebi dikkate alır da Komisyona sevk ederse, Komisyonun haliyle bir düzenlemeye gideceğini açıklıyordu²⁰⁴¹. Bazı üyeler, söz konusu önergeye, bu

²⁰³⁸ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 35, Birleşim: 43, (21.01.1965), ss. 103-104; **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 35, Birleşim: 44, (22.01.1965), ss. 137-140, 148.

²⁰³⁹ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 35, Birleşim: 43, (21.01.1965), ss. 103-104; **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 35, Birleşim: 44, (22.01.1965), ss. 137-140.

²⁰⁴⁰ CHP Grubu adına Maraş Milletvekili Kemal Beyazıt, YTP Grubu adına Diyarbakır Milletvekili Recai İskenderoğlu ve CKMP Grubu adına Çorum Milletvekili Faruk Küpeli verdikleri önergenin gerekçesini şöyle açıklıyorlardı:

"Müzakere edilmekte bulunan seçim kanunlarının bâzı maddelerinin tadiline dair tasarının gayesine de uygun olarak:

Seçimlerde cereyan eden para oyunlarını, pusla hilelerini, pusla imhalarını, seçmen üzerinde çeşitli tazyik ve tesirler icrası suretiyle milli iradeye gölge düşüren mâzide görülmüş gayriahlâki tutum ve davranışları bertaraf etmek ve Devlet idaresi hakkındaki oyunu izhar edecek seçmeni hücrede yalnız vicdaniyle baş başa bırakmak ve nihayet büyük yekûnlara balığ olan oy pusulası basım ve dağıtım masraflarını asgari hadde indireceği gerekçesiyle 298 sayılı Kanununun 78-103 maddelerine birleşik oy pusulası istikametinde tadili mutazammın önergemiz ekte sunulmuştur." **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 35, Birleşim: 44, (22.01.1965), s. 141.

²⁰⁴¹ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 35, Birleşim: 44, (22.01.1965), ss. 142-143.

yepyeni bir kanun teklifidir; eğer görüşülmekte olan bir tasarı veya teklifte hiç yer alamamış bir konu, Genel Kuruldaki görüşmeler sırasında tasarı veya teklife eklenmeye kalkılırsa, bu kanun yapım yönteminde yepyeni bir çıkış açmak olur ve parlamento geleneğimize aykırı olur düşünceleriyle karşı çıkmışlarsa da²⁰⁴², başka bazı üyeler, bu önerenin, görüşülmekte olan Tasarıya tamamen yabancı bir konuya yönelik olmadığını, bu nedenle Genel Kurulca benimsenirse, ilgili komisyona gönderilebileceğini savunuyorlardı²⁰⁴³. Sonuçta, Genel Kurul bu önerenin görüşülebileceğini kabul etmiş ve üzerinde gerekli düzenlemenin yapılması için Tasarıyı incelemiş olan Geçici Komisyona gönderilmesini kararlaştırmıştı²⁰⁴⁴. Komisyonun yaptığı düzenleme, aynı Birleşimde Genel Kurulca ele alınmış ve bazı milletvekillerinin karşı çıkmalarına rağmen, oylanarak kabul edilmişti²⁰⁴⁵. Böylece, siyasî tarihimizde, seçmenler ilk kez birleşik oy pusulası ile karşılaşmış olacaktı.

Tasarının maddelerinin Genel Kurulda görüşülmesi sırasında gerçekleştirilen diğer bir önemli değişiklik ise, siyasî partilerin, millî bakiye sisteminin uygulanması yoluyla elde ettikleri milletvekilliklerinin hangi adaylara tahsis edileceği konusunda yapılmıştır. Bu bağlamda, Tasarının ilk şeklinde, bu belirlemenin, siyasî partiye isabet eden milletvekili sayısının 2/3'ü için Yüksek Seçim Kurulunca, 1/3'ü için ise ilgili siyasî partice yapılması öngörülmüşken; Tasarıyı inceleyen Geçici Komisyon bu düzenlemeyi değiştirmiş ve belirlemenin adayların tümünün Yüksek Seçim Kurulunca yapılmasını öngörmüştü. Tasarının bu konuyu düzenleyen 8. maddesinin görüşülmesi sırasında, CHP Grup Başkanvekili Maraş Milletvekili Kemalî Beyazıt, MP Grup Başkanvekili İstanbul Milletvekili Ö. Zekai Dorman, CKMP Grup Başkanvekili Sivas Milletvekili Cevad Odyakmaz ve YTP Grup Başkanvekili Diyarbakır Milletvekili Recai İskenderoğlu, verdikleri ortak bir önerge ile maddede değişiklik talep ediyorlardı. Adları geçen milletvekilleri bu önergeyi Grup Başkanvekili oldukları siyasî partilerin adına verdiklerine göre, bu istek, Adalet Partisi dışında, Millet Meclisindeki tüm siyasî partiler tarafından dile getiriliyor demektir. Söz konusu önergede şöyle denilmekteydi:

²⁰⁴² Çanakkale Milletvekili Refet Sezgin'in ve İstanbul Milletvekili İsmail Hakkı Tekinel'in konuşmaları için bkz. **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 35, Birleşim: 44, (22.01.1965), ss. 143-

²⁰⁴³ Çorum Milletvekili Faruk Küreli ve İstanbul Milletvekili Sabri Vardarlı'nın konuşmaları için, bkz. **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 35, Birleşim: 44, (22.01.1965), ss. 146-148.

²⁰⁴⁴ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 35, Birleşim: 44, (22.01.1965), ss. 148-153.

²⁰⁴⁵ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 35, Birleşim: 44, (22.01.1965), ss. 159-163. Birleşik oy pusulasını CHP Çanakkale Milletvekili Şefik İnancık desteklerken, CHP Kayseri Milletvekili Turhan Feyzioğlu karşı çıkıyordu. CHP Ankara Milletvekili Ahmet Üstün ise, ilk yıllardaki uygulamalarda bazı aksaklıklarla karşılaşılabilceğini kabul ederek Feyzioğlu'nu destekliyor, ancak özde bu düzenlemeyi bir yenilik olarak görüp, desteklenmesinden yana olduğunu bildiriyordu. Adları geçen milletvekillerinin konuşmaları için bkz. **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 35, Birleşim: 44, (22.01.1965), ss. 161-163.

*“Tasarının 8 nci maddesiyle değiştirilen Milletvekilleri Seçimi Kanununun 33 ncü maddesinin ‘Cumhuriyet Senatosu veya Millet Meclisi mürettep üye sayısının 1/5 ne kadar milletvekilliği veya C. Senatosu üyeliği kazanmış siyasi partilere Millî Bakiyeden isabet eden üyeliğin 1/3 ünün o partiler genel merkezlerince gösterilmesi’ esasına göre tadilini teklif ederiz.”*²⁰⁴⁶

Bu önergeye Geçici Komisyon da katıldığını bildiriyor ve gerekli düzenlemeyi yapmak için maddenin kendilerine verilmesini istiyordu²⁰⁴⁷. Komisyon, hemen bir metin hazırlayarak, aynı Birleşimde Genel Kurula sunuyor ve bu metnin görüşülmesine başlanıyordu. Geçici Komisyon, 8. maddenin sözü geçen konuya yönelik 3. fıkrasını şöyle düzenlemişti:

*“32 nci maddenin 2 nci fıkrasının uygulanması sonunda, bir siyasi parti Millet Meclisinin genel oyla seçilen üye tamsayısının 1/5 ten fazla milletvekilliği kazanmamış ise Yüksek Seçim Kurulu, 32 nci maddesinin 3 ncü fıkrasının uygulanması sonucunda bu partiye millî seçim çevresinde düşen milletvekilliği sayısının 2/3 ne eşit sayıdaki milletvekilliklerini 2 nci bendde gösterilen esaslar dairesinde tesbit eder ve bu işlem sonucunda seçilmiş olan milletvekilliklerinin (milletvekillerinin E.O.) adlarını partinin Genel Başkanlığına derhal yazı ile bildirilir (bildirir E.O.). Bu bildiride ayrıca her partinin Genel Merkezindeki yetkili organın, millî seçim çevresinde o partiye düşen milletvekilliği sayısının ne kadarını seçerek bildirmesi gerektiğini de belirtir. Bu şekilde seçilecek olan adayların sayısı, o partinin millî seçim çevresinde kazandığı milletvekilliği sayısının 1/3 ne eşit olmak gereklidir. Bu bildiriye alan partinin Genel Merkezindeki yetkili organ, bildirinin alınmasından başlayarak 3 gün içinde Yüksek Seçim Kuruluna 15 nci madde uyarınca tesbit edilmiş olup aday listesinde adının bulunması şartıyla o parti üyelerinden veya o partinin listesinde yer almış olan bağımsızlardan kimlerin milletvekili seçilmiş sayılacağını yazı ile bildirir. Bunların milletvekillikleri doldurulmamış seçim çevreleri arasında bölüşülmesi için ‘I’ nci bendde gösterilen şekilde yeniden düzenlenecek liste esastır. Bu suretle partiler arasında yeniden bölüşülen geriye kalmış seçim çevrelerinden hangilerinde, ilgili partinin Genel Başkanlığının yazısında adları geçen adayların hangilerinin seçilmiş sayılacağı, Yüksek Seçim Kurulunca ad çekme yolu ile tesbit edilerek sonuç derhal ilgili siyasi partinin Genel Başkanlığına yazı ile bildirilir.”*²⁰⁴⁸

²⁰⁴⁶ M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 35, Birleşim: 44, (22.01.1965), s. 157.

²⁰⁴⁷ M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 35, Birleşim: 44, (22.01.1965), s. 157.

²⁰⁴⁸ M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 35, Birleşim: 44, (22.01.1965), s. 164.

Geçici Komisyonun hazırladığı ve yukarıda yalnızca 3. fıkrasını aynen aktardığımız 8. maddenin değişik şekli üzerinde fazla bir görüşme olmamış, sadece bir iki milletvekili anlayamadıkları hususların Komisyonca açıklanmasını talep etmişlerdi. Komisyon adına Sözcü Zeki Baltacıoğlu tarafından bu açıklamalar da yapıldıktan sonra, Birleşimi yöneten Başkan Fuad Sirmen maddeyi oya sunmuş ve işaretle yapılan oylama sonunda madde kabul edilmişti²⁰⁴⁹. Böylece, kabul edilen düzenleme uyarınca, kendisine millî bakiyeden isabet edecek milletvekilliklerinin 1/3'ünün hangi adaylara tahsis edileceğini yetkili organlarınca belirleme yetkisi, seçime katılan bütün siyasî partiler için değil, fakat Millet Meclisinin üye tam sayısının 1/5'inden daha fazla milletvekilliği kazanamamış olan siyasî partilere, yani nispeten küçük partilere tanınmış oluyordu. Aşağıda görüleceği gibi, 1/3 üyenin belirlenmesinde siyasî partiler arasında fark yaratan bu düzenleme, 14 Temmuz 1965 tarih ve 656 sayılı “Seçimlerle İlgili Kanunların Bâzı Hükümlerinin Değiştirilmesi ve Bu Kanunlara Bâzı Hükümler Eklenmesi Hakkında Kanun”la giderilmişti.

Maddeler üzerindeki görüşmeler tamamlanınca, Tasarının tümünün oylanmasına sıra gelmişti. Biri aleyhte, diğeri lehte olmak üzere iki milletvekili de konuştuktan sonra, Millet Meclisinin 22 Ocak 1965 tarihli 44. Birleşiminde saat 22.30'da Tasarının tümü oya sunuluyor ve Başkan Fuad Sirmen, Tasarının Millet Meclisince kabul edildiğini açıklıyordu²⁰⁵⁰.

C. Tasarının Cumhuriyet Senatosunda Ele Alınması ve Görüşmeler Belirli Sürede Tamamlanamadığı İçin Millet Meclisinden Geldiği Şekliyle Kabul Edilmiş Sayılması

Millet Meclisince kabul edilen metin, 23 Ocak 1965 tarihinde, Millet Meclisi Başkanlığınca Anayasanın 92. maddesi uyarınca Cumhuriyet Senatosuna gönderilmiş ve önce Cumhuriyet Senatosu Anayasa ve Adalet Komisyonunca incelenmişti. Anayasa ve Adalet Komisyonu, 29 Ocak 1965 günü, Adalet Bakanı Sırrı Atalay'ın da katıldığı toplantıda yapılan görüşmelerden sonra Tasarının tümüyle reddini ve bu nedenle maddelerine geçilmemesini kararlaştırıyor ve bu doğrultuda hazırladığı 31 Ocak 1965 tarihli Raporu, Cumhuriyet Senatosu Başkanlığına sunuyordu²⁰⁵¹. 14 üyeden oluşan Komisyon, bu kararı, Başkanın da aralarında bulunduğu 7 üyenin oyuyla alıyor; diğer 7 üyenin 5'i, Rapora ekledikleri ortak muhalefet şerhi ile bu karara muhalif olduklarını bildirirlerken, 2 üye ise çekimser kaldıklarını

²⁰⁴⁹ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 35, Birleşim: 44, (22.01.1965), ss. 164-166.

²⁰⁵⁰ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 35, Birleşim: 44, (22.01.1965), s. 169.

²⁰⁵¹ Cumhuriyet Senatosu S. Sayısı: 543, “Seçimlerle ilgili kanunların bâzı hükümlerinin değiştirilmesi hakkındaki kanun tasarısının M. Meclisince kabul olunan metni ve Cumhuriyet Senatosu Anayasa ve Adalet komisyonu raporu”, **C.S. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1, Toplantı: 4, Cilt: 25, Birleşim: 38'in sonuna ekli, (09.02.1965), ss. 1, 18-22.

açıklıyorlardı²⁰⁵². Her ne kadar, çekimser kalan 2 üye, Komisyon gündemindeki diğer konuya geçildiğinde, yanıldıklarını beyan edip, oylamanın tekrarlanmasını istemişler ve muhalif olduklarını açıklayan 5 üye de oylamanın yenilenmesine destek oldularsa da, Komisyon Başkanlığı, Cumhuriyet Senatosu İçtüzüğü'nün buna imkân vermediği gerekçesiyle bu talebi reddetmişti²⁰⁵³.

Tasarının tümünün reddini öneren çoğunluk Raporunda dayanan gerekçelerden birinde şöyle denmekteydi:

“I- Anayasa ve ona çok sıkı surette bağlı olan seçim mevzuatının hazırlanmasında Kurucu Meclislere büyük kıymet ve ehemmiyet izafe olunur. Çünkü, bünyesinde sadece siyasi partiler değil, bütün müesseseleri temsil eden ehliyetli ve tarafsız üyeler vardır. Kurucu Meclisler aslolarak her hangi bir siyasi partinin menfaatini değil, memleket realitelerini nazara alarak, bünyesine en uygun mevzuatı kabul ederek dağılır. Türkiye Cumhuriyeti Kurucu Meclisi de 1961 yılında Anayasamızı ve seçim kanunlarımızı hazırlıyarak (hürriyete, adalete ve fazilete âşık evlâtlarının uyanık bekçiliğine emanet) etmiş ve yerini Türkiye Büyük Millet Meclisine bırakmıştır. Kurucu Meclis tasarruflarına alâka göstermek her vatandaş için hem hak hem de vazifedir. Hal böyle Kurucu Meclis tasarrufu üzerinden henüz üç dört sene geçmemiş iken, bir iktidar partisi ve Hükümetin, ilmî ve sosyolojik tetkik yaptırmadan seçim sathı mailinde alel acele bu emaneti değiştirmeye kıyam etmesi, vatandaş vicdanında pek haklı olarak kendi çıkarına ve rakip partiler aleyhine harekete geçtiği kanaatini tevlideder. Bedbinlik yaratır. Bundan da sadece ve sadece demokratik nizam zarar görür.

II- Seçim Kanunu tatbikatında görülen aksaklıkları izale ve her oyu kıymetlendirmek için tasarının hazırlandığı bildirilmekte ise de: Sevk edilen maddeler gerekçeyi kısmen tekbizetmektedir. Yapılan seçimlerden, seçmen kütüklerindeki aksaklık dolayısıyla yüz binlerce vatandaşın oyunu kullanamadığı ve teşekkül eden parlâmentoda kuvvetli bir hükümetin

²⁰⁵² Cumhuriyet Senatosu Anayasa ve Adalet Komisyonunda Tasarının tümünün reddi yönünde oy kullanan üyeler şunlardı: Başkan Aydın Senatörü O. S. Sarıgöllü, Sözcü Kastamonu Senatörü A. N. Tuna, Kâtip Hatay Senatörü M. Deliveli, Bursa Senatörü Ş. Kayalar, Çanakkale Senatörü N. Altan ve Sivas Senatörü R. Öçten. Şu üyeler, Rapora ekledikleri gerekçeli muhalefet şerhi ile karara muhalif kaldıklarını bildirmişlerdi: Uşak Senatörü K. Coşkunoglu, Ağrı Senatörü S. Türkmen, Konya Senatörü M. Obuz, Diyarbakır Senatörü A. Erdoğan ve Cumhurbaşkanınca Seçilen Üye Â. Artus. Tabii Senatör M. Ataklı ve Tabii Senatör K. Kaplan'ın ise, çekimser kaldıkları anlaşılıyordu. Her ne kadar, Tabii Senatör M. Ataklı, Karardaki imzasının üstüne “Muhalifim”, Tabii Senatör K. Kaplan ise “Kanunun reddine iştirak etmiyorum” kaydını koymuşsa da, bu üyelerin, 5 üye tarafından hazırlanan muhalefet şerhini imzalamamaları ve Raporun VII numaralı paragrafında, açık bir biçimde, “...tasarının tümünün reddi, toplantıya iştirak eden 14 üyeden ikisinin çekinse, beşinin muhalif ve başkanın da dâhil olduğu yedi üyenin oyu ile kabul edilmiştir” denilmesi nedeniyle, çekimser kaldıkları anlaşılmaktadır. Bkz. A.k., ss. 15, 22.

²⁰⁵³ A.k., s. 19.

kurulmasına imkân bulunamadığı hakikatı meydana çıkmıştır. Tek oyu kıymetlendirme iddiasında olan tasarı, yüz binlerin oyunu kullanmasına imkân vermiyen ve ıstırap kaynağı olarak vatandaş vicdanında yer eden seçmen kütüklerine temas etmemiştir. Bu husus samimiyetin derecesine bir ölçü olarak nazarı dikkati celbettiği gibi, mevzuatımıza sokulmak istenilen basit harici kısmet sistemi millî bakiyeler şeklinin doğuracağı zayıf parlâmento ve kuvvetsiz hükümet mahzurunu da zerrece nazara almamıştır. Kalkınma çabasında ve reformlar yapma zorunda olan bir devletin her şeyden evvel kuvvetli hükümete ihtiyacı vardır. Meclis diktatoryasına kayma tehlikesi varidolamaz. Çünkü, yeni Anayasa ile egemenlik organlara tevzi olunmuş ve aralarındaki ahengi sağlayacak müesseseler kurulmuştur. Hasreti çekilen huzura kuvvetli hükümet vasıtasıyla ulaşılabileceği hakikatı bu tasarıda ihmal olunmuş ve tamamen aksi bir yol tutulmuştur... ”²⁰⁵⁴

Anayasa ve Adalet Komisyonu, Raporunun sonunda, söz konusu Tasarının Millet Meclisinde görüşülüp kabul edilmesinin 19 gün sürdüğünü, Anayasanın 92. maddesi uyarınca Cumhuriyet Senatosunda da 19 gün içinde karara bağlanması gerektiğini hatırlatıyor²⁰⁵⁵ ve Raporun yazıldığı tarih itibarıyla 10 günlük sürenin kaldığına dikkat çekiyordu. Komisyon, bu nedenle Tasarının Genel Kurulda öncelik ve ivedilikle görüşülmesinin istenmesini de önermekteydi²⁰⁵⁶.

Anayasa ve Adalet Komisyonunca tümüyle reddedilmesi önerilen Tasarı, Cumhuriyet Senatosu Genel Kurulunun 9 Şubat 1965 tarihli 38. Birleşiminde ele alınmış ve Anayasa ve Adalet Komisyonu Sözcüsü Ahmet Nusret Tuna ile Adalet Bakanı Sırrı Atalay’ın verdikleri ve görüşme süresinin çok az kalması nedeniyle bütün işlerden önce görüşülmesini isteyen iki ayrı önerenin kabulü üzerine, Tasarının görüşülmesine başlanmıştı²⁰⁵⁷.

İlk sözü alan Adalet Bakanı Sırrı Atalay, Tasarının getirdiği yeni düzenlemeyi açıklamaya geçmeden önce, seçime az bir zaman kala seçim kanunlarında değişiklik yapılamayacağı yönünde çeşitli çevrelerde ileri sürülen düşünceler ve Komisyon

²⁰⁵⁴ A.k. s. 18.

²⁰⁵⁵ Daha önce “Cumhuriyet Senatosunun Millet Meclisinden Gelen Bir Tasarı veya Teklifi Karara Bağlama Süresi ve Sürenin Hesaplanmasında Ortaya Çıkan Görüş Ayrılıkları” başlıklı Üçüncü Bölümde de belirttiğimiz gibi, 1961 Anayasasının 92. maddesinin 10. fıkrası uyarınca, Cumhuriyet Senatosunun, kendisine gönderilen bir kanun tasarısı veya teklifini, Millet Meclisi komisyonlarında ve Genel Kurulundaki görüşme süresini aşmayan bir süre içinde karara bağlaması gerekmekteydi. Ancak yine aynı fıkra, bu sürenin 3 ayı geçemeyeceği ve ivedilik hallerinde 15 günden, ivedi olmayan hallerde ise 1 aydan kısa olamayacağı öngörülmüyordu. Fıkra, ayrıca, bu süre içinde karara bağlanmayan metinlerin, Cumhuriyet Senatosunca, Millet Meclisinden gelen şekilde kabul edilmiş sayılacağı da hükme bağlanmıştı. Söz konusu Tasarı, Millet Meclisinde ivedilikle görüşülmüş olduğu için, 15 günden kısa olmamak üzere, Millet Meclisinde görüşülme süresi içinde, yani 19 günde görüşülüp karara bağlanması gerekiyordu.

²⁰⁵⁶ Yukarıda adı geçen Cumhuriyet Senatosu S. Sayısı: 543, s. 20.

²⁰⁵⁷ C.S. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 4, Cilt: 25, Birleşim: 38, (09.02.1965), s. 4.

Raporunda da değinildiği gibi seçim kanunlarında sık sık değişiklik yapılmaması gerektiğine ilişkin görüşler üzerinde konuşmak istediğini belirtiyor ve bu konuda şunları söylüyordu:

“...Seçim sathı maili sırasında seçim kanunlarında değişiklik yapılmıyacağı hiçbir yerde ve bizim geleneklerimizde ve mevzuatımızda bağlılık ifade eden bir husus yoktur ve mümkün değildir. Böyle bir prensip bir gelenek yoktur ve olmayacaktır. Kaldı ki, seçim kanunlarında umumiyetle değişiklikler seçime yaklaşılacak tarihlerde yapılır. Bizim şimdiye kadar seçim kanunlarında yapılan değişiklikler hep seçime yaklaşan zamanlarda olmuştur. Bunun psikolojik ve sosyal mesnetleri vardır. Çünkü, seçim kanunlarında yapılacak değişiklikler memlekette ‘seçime girilir’ havası yaratır ve bu atmosfer içerisinde vatandaş nabzını uzun müddet atar tutmaya kimsenin hakkı yoktur. Bu sebeptendir ki, memleketlerde daima, seçim kanunlarında değişiklikler, seçime yaklaşılacak bir zamanda yapılır. Bunun, sosyal ve siyasi bazı faydaları da vardır. Bir önceki tatbik edilen kanunun ne kadar faydalı ve mahzurlu olduğu, aradan geçen zaman ve tecrübe ile sabit olacaktır. Bu zaman ve tecrübenin devresi, ilk seçimin yahut ilk kanunun çıktığı zamanda ne kadar uzaklaşırsa o kadar mümkün olacaktır. Bu sebeple bir seçim kanununda görülen aksaklığın, hemen değiştirilmesi yerine serin kanlılıkla biraz daha uzayan bir zamanda yapılması daha faydalı görülmüştür ve hiç kimse gösteremez ki, medeni, demokratik memleketlerde seçim kanunlarında seçimlerin hükümleri değiştiren mevzuat mutlak surette seçim sathı mailinden önce de yapılır. Böyle bir kayıt yoktur, olmayacaktır da.

İkinci husus, seçim kanunlarında sık sık ele alınmanın iyi olmayacağı keyfiyettir. Nitekim Komisyon raporunda, bu daha vahim olarak ifade edilir ve Temsilciler Meclisinin bir vedia ve emaneti olan seçim kanununda kısa müddet geçtikten sonra, değiştirilmesine kıyam edildiği ifade edilir.

Muhterem arkadaşlarım, bizim 1877 senesinden bu yana 88 seneden beri tatbik etmekte olduğumuz çeşitli seçim kanunları ve bir çok memleketlerde yüz yılları aşan tatbikatlarında görülmüştür ki, seçim kanunlarında sık sık değişiklikler yapılır ve yapılacaktır.

Çünkü daha insanoğlu ideal bir seçim şekli bulamamıştır ve bulamayacaktır kolay kolay. En ideal şeklini bulduğunu zannettiğimiz Anglosaksonlar’da, İngiltere’de görmekteyiz ki, iki sandalye ile ancak, dar bölge seçim sistemine göre, bir ekseriyet temin edilebilmektedir; ve bilirsiniz, Birinci Dünya Harbinden sonra İngiltere sonra İngiltere nispi temsil sistemine gidip gitmemenin şiddetli münakaşalarını yaptı ve bunun ıstırapları içinde kavruldu. Bunun dışında alın Fransa’yı, İtalya’yı, Almanya’yı, İsveç’i, Norveç’i, Belçika’yı, hepsi çok sık seçim kanunları değiştirmişlerdir. Bir yandan öbür yana çeşitli seçim sistemleri denemişlerdir. Ve şu kanaat hâkimdir, memleketin iktisadi

*ve içtimai şartlarına en uygun ve siyasi hayatına en iyi intibak edebilecek bir seçim sistemini arayabilmek için daima tecrübe yolundadırlar ve bu sebeble seçim kanunlarında değişiklikler yaparlar. Memleketin şartlarına ve bünyesine uygun olmıyan bir seçim kanunu madem ki bir defa yaptık, bir daha değişmiyecektir, şeklinde muhkem bir kaziyye mümkün değildir ve gelişen, merhale halinde olan insanlık daima iyiyi ve mükemmeli arayacaktır. İyiyi ve mükemmeli bulabildiği yerde arayacaktır ve en iyisini tatbika çalışacaktır... ”*²⁰⁵⁸

Adalet Bakanının yaptığı uzun bir konuşmadan sonra, usul hakkında bazı tartışmalar açılmıştı. Anayasa ve Adalet Komisyonu Sözcüsü Ahmet Nusret Tuna, Bakanın konuşmasının Komisyon Raporuna karşı olduğunu belirtiyor ve Komisyonun görüşünü savunmak için kürsüye geliyordu. Daha sonra, Yozgat Senatörü Sadık Artukmaç, Komisyonun Raporunun okunmamış olduğuna dikkat çekiyor ve önce bu işin yapılması gerektiğine işaret ediyordu. Bu uyarı üzerine Raporun muhalefet şerhleriyle birlikte okunması tamamlanınca, Ankara Senatörü Niyazi Ağırnaslı, usul hakkında söz alıyor ve Komisyonun, Tasarının tümünü reddeden Raporu oylanmadan, bir diğer deyişle bu Rapor kabul ve reddedilmeden, Tasarı üzerinde görüşmelere geçilmemesi gerektiğini iddia ediyordu. Buna karşılık, İstanbul Senatörü Ekrem Öden ile İzmir Senatörü İzzet Birand, Komisyonun Raporu üzerinde görüşme yapılmadan, yalnızca oylama ile yetinilemeyeceğini savunuyorlardı. Birleşimi yöneten Başkanvekili İhsan Hamit Tigrel ise, önlerinde bir Raporun olduğunu, bu Raporun lehinde de, aleyhinde de konuşacakların bulunacağını, bu konuşmaları yaptırmadan oylamaya gidemeyeceğini belirterek, Rapor üzerinde konuşmak isteyenlere söz vereceğini açıklıyor ve bu doğrultuda ilk konuşmayı yapması için AP Grubu adına söz alan Bursa Senatörü Şeref Kayalar kürsüye çağırıyordu²⁰⁵⁹. Anayasa ve Adalet Komisyonunun Raporu üzerindeki görüşmeler tamamlanınca, Ağrı Senatörü Salih Türkmen ve Uşak Senatörü Kâmil Coşkunoglu, verdikleri bir önerge ile Tasarının tümüyle reddini öneren Komisyon Raporunun reddedilmesini ve Millet Meclisinin kabul ettiği metnin maddelerinin görüşülmesine karar verilmesini talep ediyorlardı²⁰⁶⁰. Birleşimi yöneten Başkanvekili Fikret Turhangil, bu önergede iki istemin bulunduğu dikkat çekiyor ve bu nedenle önce Komisyon raporunun reddini oya sunuyordu. Bu doğrultuda, oya sunulan Komisyon Raporu, 76’ya karşı 93 oyla reddedilmişti²⁰⁶¹. Daha sonra, Salih Türkmen ve Kâmil Coşkunoglu’nun önergesindeki ikinci kısmın, yani Tasarı ile ilgili olarak Millet Meclisinin kabul etmiş olduğu metnin maddelerine geçilmesine yönelik

²⁰⁵⁸ C.S. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 4, Cilt: 25, Birleşim: 38, (09.02.1965), s. 5.

²⁰⁵⁹ C.S. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 4, Cilt: 25, Birleşim: 38, (09.02.1965), ss. 15-21.

²⁰⁶⁰ C.S. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 4, Cilt: 25, Birleşim: 40, (11.02.1965), s. 127.

²⁰⁶¹ C.S. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 4, Cilt: 25, Birleşim: 40, (11.02.1965), s. 128.

istem ele alınmış ve oylanarak kabul edilmişti²⁰⁶². Bu arada ilginç bir durumla karşılaşılıyor ve daha önce tümüyle reddedilmesini önermesine karşın, Cumhuriyet Senatosu Genel Kurulunun bu öneriyi benimsemeyip, Millet Meclisi metninin maddelerinin görüşülmesine karar vermesi üzerine, Komisyon, bu kez Genel Kurulun kararına katıldığını ve söz konusu Millet Meclisi metnini görüşmeye hazır olduğunu bildiriyordu²⁰⁶³. Bu karar üzerine, Komisyon Sözcüsü Kastamonu Senatörü Ahmet Nusret Tuna, kendisinin savunmak durumunda olduğu Komisyon kararı Genel Kurulca reddedildiğine göre, görevlendirildiği hususun son bulduğunu belirtmiş ve Komisyon Sözcülüğünden istifa etmişti. Bu istifa üzerine, Komisyon yeni Sözcülüğe oy çokluğuyla Kastamonu Senatörü Kâmil Coşkunoglu'nu seçiyordu²⁰⁶⁴. Cumhuriyet Senatosu Genel Kurulunun, daha önce Komisyonun tümüye reddedilmesini önerdiği Millet Meclisi metninin maddelerinin görüşülmesine karar vermesi ve Komisyonun da bu karara katıldığını bildirmesi, yeni usul tartışmalarına yol açmıştı. Bu tartışmalar son bulunca, Tasarının maddelerinin görüşülmesine başlanıyordu ve Adalet Bakanı Sırrı Atalay'ın verdiği bir önerge kabul edilerek ivedilik kararı alınıyordu²⁰⁶⁵. Bu durumda, maddelerin bir kez görüşülüp oylanması yeterli olacaktı. Ne var ki, Anayasanın 92. maddesinin, Cumhuriyet Senatosuna Millet Meclisinden gelen bir metni görüşüp karara bağlaması için tanımış olduğu sürenin bitimine sadece bir gün kalmıştı. Çünkü, daha önce de değindiğimiz gibi, Anayasanın 92. maddesi uyarınca, Cumhuriyet Senatosunun, Millet Meclisinden gelen bir kanun tasarısı veya teklifini, Millet Meclisi komisyonları ve Genel Kurulundaki görüşme süresini aşmayan bir süre içinde karara bağlaması gerekmektedir. Bu süre üç ayı geçemeyecek ve ivedilik hallerinde onbeş günden, ivedi olmayan hallerde ise bir aydan kısa olamayacaktı. Söz konusu kanun tasarısı Millet Meclisinde ivedilikle görüşüldüğü ve görüşme 19 gün sürdüğü için, Cumhuriyet Senatosunun da aynı süre içinde görüşmeyi tamamlaması icap ediyordu. Bu süre de, 12 Şubat 1965 tarihinde gece yarısı itibariyle sona erecekti. Bu sıkışıklığa rağmen, Tasarının maddelerinin görüşülmesine başlanmış olan 11 Şubat 1965 tarihinde sadece iki madde görüşülüp kabul edilmiş bulunuyordu ve geride Kanunun yürürlüğe gireceği tarihi ve yürütecek organı belirleyen iki maddeyi saymazsak, görüşülüp karara bağlanması gereken daha on madde vardı. Bunların görüşülüp karara bağlanması, daha sonra Tasarının tümü hakkında biri lehte, diğeri aleyhte konuşacak iki kişiye söz verilmesi ve tümü üzerindeki oylamanın de gerçekleştirilmesinin bu kısa süre içinde tamamlanabilmesi çok güçlü. Nitekim, son gün olan 12 Şubat 1965 tarihinde, saatler gece yarısını gösterdiğinde, Tasarının ancak 7. maddenin görüşülmesi tamamlanmış ve oylanıp kabul edilmişti. Birleşimi yöneten Başkanvekili Fikret Turhangil, gece yarısını on

²⁰⁶² C.S. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 4, Cilt: 25, Birleşim: 40, (11.02.1965), s. 129.

²⁰⁶³ C.S. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 4, Cilt: 25, Birleşim: 40, (11.02.1965), s. 129.

²⁰⁶⁴ C.S. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 4, Cilt: 25, Birleşim: 40, (11.02.1965), ss. 130-131.

²⁰⁶⁵ C.S. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 4, Cilt: 25, Birleşim: 40, (11.02.1965), s. 132.

dakika geçtiğinde, 7. maddenin tâbi tutulduğu açık oylamanın sonucunu bildiriyor ve 16 Şubat 1965 Salı günü saat 15.00'te toplanmak üzere Birleşimi kapattığını açıklıyordu²⁰⁶⁶. Böylece, Cumhuriyet Senatosu “Seçimlerle İlgili Kanunların Bâzı Hükümlerinin Değiştirilmesi Hakkındaki Kanun Tasarısı”nı, 19. gün dolduktan sonra, 13 Şubat 1965 tarihinde, Millet Meclisinden geldiği şekliyle kabul etmiş sayılıyordu. 533 sayılı bu Kanun, 15 Şubat 1965 tarihinde Cumhurbaşkanı'na sunulmuş ve Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel tarafından yayımlanmak üzere 17 Şubat 1965 tarihinde Başbakanlığa gönderilmişti²⁰⁶⁷. Kanun, 20 Şubat 1965 tarihinde de, Resmî Gazetede yayımlanarak yürürlüğe giriyordu²⁰⁶⁸.

Siyasî partilerin ve bağımsız adayların elde ettikleri milletvekilliği sayısının nasıl hesaplanacağı, bu Kanunun 7. maddesi ile değiştirilmiş olan 25 Mayıs 1961 tarih ve 306 sayılı Milletvekili Seçimi Kanununun 32. maddesinde şöyle ifade ediliyordu:

“Siyasi partilerin ve bağımsız adayların elde ettikleri milletvekilliği sayısı aşağıdaki şekilde hesaplanır:

Her seçim çevresindeki muteber oyların toplamı, o seçim çevresinin çıkaracağı milletvekili sayısına bölünür; bu suretle bulunan sayıya ‘seçim sayısı’ denir. Her parti listesinin aldığı muteber oy toplamında ‘seçim sayısı’ ne kadar var ise, o parti o seçim çevresinde o kadar milletvekilliği kazanmış olur. O seçim çevresinde tek başına seçime girmiş olup da en az ‘seçim sayısı’ na eşit sayıda muteber oy alan bağımsız adaylar seçilmiş olurlar.

Yukardaki fıkra hükmünün uygulanması sonucunda her partiye ait geriye kalan muteber oyların, seçimin yapıldığı bütün seçim çevrelerini içine alan ‘Millî seçim çevresi’ içerisinde toplamı yapılır. Bu toplam yukardaki fıkranın uygulanması sonucunda bölüşülemiyerek açık kalan milletvekilliklerinin toplamını teşkil eden sayı ile bölünmek suretiyle ‘Millî seçim sayısı’ bulunur. Daha sonra her partinin millî seçim çevresi içinde sahibolduğu muteber oy puslası sayısı ‘Millî seçim sayısı’ ile bölünmek suretiyle bu milletvekillikleri de partiler arasında bölüştürülür. Bu işlem sonucunda da doldurulmamış milletvekillikleri kalırsa, bunlar; bakiye muteber oyların büyüklük sırasına göre partiler arasında bölüştürülür. Son milletvekilliğinin bölüştürülmesinde değişik partilerin ‘Bakiye muteber oy sayıları’ birbirine eşit ise, seçimin yapıldığı bütün seçim çevrelerinde daha fazla muteber oy alan parti tercih edilir.

Bir seçim çevresinde tek milletvekilinin seçimi gerekiyorsa, o seçim çevresinde en fazla muteber oy alan siyasi parti adayı veya bağımsız aday seçilmiş olur. Diğer siyasi partilerin aldıkları oylar hakkında yukardaki fıkra gereğince işlem yapılır.” ²⁰⁶⁹

²⁰⁶⁶ C.S. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 4, Cilt: 25, Birleşim: 41, (12.02.1965), s. 227.

²⁰⁶⁷ T.B.M.M. Kanunlar Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 4, Cilt: 48, s. 102.

²⁰⁶⁸ Resmî Gazete, 20 Şubat 1965, Sayı: 11934.

²⁰⁶⁹ Bkz. Resmî Gazete, 20 Şubat 1965, Sayı: 11934; T.B.M.M. Kanunlar Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 4, Cilt: 48, ss. 96-97.

Ülke genelindeki artık oylar toplamına (millî bakiye) göre, seçim çevrelerindeki artık oylar yüzünden yerleştirilemeyen milletvekilliklerinin hangi siyasî partiye nasıl tahsis edileceği ise, 533 sayılı Kanunun 8. maddesi ile değiştirilmiş olan 306 sayılı Milletvekili Seçimi Kanununun 33. maddesinin III numaralı bendinde gösterilmişti. Sözü geçen bentte şu hüküm yer almış bulunuyordu:

“III- 32 nci maddenin 2 nci fıkrasının uygulanması sonunda, bir siyasi parti Millet Meclisinin genel oyla seçilen üye tamsayısının 1/5 den fazla milletvekilliği kazanamamış ise Yüksek Seçim Kurulu, 32 nci maddenin 3 ncü fıkrasının uygulanması sonucunda bu partiye millî seçim çevresinde düşen milletvekilliği sayısının 2/3 sine eşit sayıdaki milletvekilliklerini 2 nci bendde gösterilen esaslar dairesinde tesbit eder ve bu işlem sonucunda seçilmiş olan milletvekilliklerinin adlarını partinin genel başkanlığına derhal yazı ile bildirilir (bildirir E.O.). Bu bildiriye ayrıca her partinin genel merkezindeki yetkili organın, millî seçim çevresinde o partiye düşen milletvekilliği sayısının ne kadarını seçerek bildirmesi gerektiğini de belirtir. Bu şekilde seçilecek olan adayların sayısı, o partinin millî seçim çevresinde kazandığı milletvekilliği sayısının 1/3 ne eşit olmak gereklidir. Bu bildiriye alan partinin genel merkezindeki yetkili organ, bildirinin alınmasından başlayarak 3 gün içinde Yüksek Seçim Kuruluna, 15 nci madde uyarınca tesbit edilmiş olup aday listesinde adının bulunması şartıyla o parti üyelerinden veya o partinin listesinde yer almış bağımsızlardan kimlerin milletvekili seçilmiş sayılacağını yazı ile bildirir. Bunların milletvekillikleri doldurulamamış seçim çevreleri arasında bölüşülmesi için (I) nci bende gösterilen şekilde yeniden düzenlenecek liste esastır. Bu suretle partiler arasında yeniden bölüşülen geriye kalmış seçim çevrelerinden hangilerinde, ilgili partinin genel başkanlığının yazısında adları geçen adayların hangisinin seçilmiş sayılacağı, Yüksek Seçim Kuruluna ad çekme yolu ile tesbit edilerek sonuç derhal ilgili siyasi partinin genel başkanlığına yazı ile bildirilir.” ²⁰⁷⁰

Yukarıya aynen aktarılan, 306 sayılı Milletvekili Seçimi Kanununun 533 sayılı Kanunla değiştirilmiş 33. maddesinin III. bendinde sözü geçen I numaralı bent de ise şu düzenleme yer almış bulunuyordu:

“I- İlk önce milletvekillikleri tamamiyle doldurulamamış her seçim çevresinde her partinin bakiye muteber oylarını gösteren sayının o seçim çevresinin (seçim sayısı) na göre yüzde oranı bulunur. Bu seçim çevreleri, her parti için ayrı ayrı olmak üzere, bu yüzde oranlarının büyüklük sırasına göre birer birer liste halinde sıraya konulur.” ²⁰⁷¹

²⁰⁷⁰ Bkz. **Resmî Gazete**, 20 Şubat 1965, Sayı: 11934; **T.B.M.M. Kanunlar Dergisi**, Dönem: 1, Toplantı: 4, Cilt: 48, ss. 99-100.

²⁰⁷¹ Bkz. **Resmî Gazete**, 20 Şubat 1965, Sayı: 11934; **T.B.M.M. Kanunlar Dergisi**, Dönem: 1, Toplantı: 4, Cilt: 48, s. 99.

Yeni düzenlemede sözü geçen millî bakiye sistemi sayesinde, oyların milletvekilliklerine dönüştürülmesinde, küçük partilerin, diğer orantılı temsil sistemlerine göre daha şanslı durumda olacakları açıktı.

D. 13 Şubat 1965 Tarih ve 533 Sayılı “Seçimlerle İlgili Kanunların Bâzı Hükümlerinin Değiştirilmesi Hakkında Kanun”un Bir Hükümünün İptal İstemiyle Anayasa Mahkemesine Götürülmesi ve Anayasa Mahkemesinin İptal İstemini Reddetmesi

TBMM’de temsil edilmekte bulunan Sosyal Demokrat Parti, Anayasa Mahkemesinde açtığı bir iptal davasıyla²⁰⁷², 533 sayılı Kanunun, siyasî partilerin seçimlere katılabilmeleri için seçimden en az altı ay önce asgari onbeş ilde il ve ilçe teşkilâtı kurmalarını ve teşkilâtı olsun veya olmasın yine en az onbeş ilin her birinde o seçim çevresinin çıkaracağı milletvekili sayısına eşit sayıda aday göstermelerini öngören 6. maddesinin Anayasaya aykırı olduğunu ileri sürmüş ve iptalini talep etmişti. Sosyal Demokrat Parti, söz konusu düzenlemelerin, siyasî partilerin serbestçe seçime girme haklarını zedelediğini, vatandaşların seçme ve seçilme haklarını ortadan kaldırdığını iddia ediyor; bunun da gerçek demokrasiyi yok etmek ve belirli zümreler oligarşisi yaratmak anlamına geleceğini ileri sürüyordu. Ancak, Anayasa Mahkemesi, siyasî partilerin seçimlere katılabilmeleri için seçimden en az altı ay önce asgari onbeş ilde il ve ilçe teşkilâtı kurma koşulunun Anayasaya aykırı olduğu iddiasını oy çokluğuyla; siyasî partilerin seçimlere katılabilmeleri için en az onbeş ilin her birinde o seçim çevresinin çıkaracağı milletvekili sayısına eşit sayıda aday göstermeleri koşulunun Anayasaya aykırı olduğu iddiasını ise oybirliğiyle reddetmişti²⁰⁷³.

Anayasa Mahkemesi, iptal istemini ret gerekçesinde, vatandaşın seçme ve seçilme haklarının ortadan kaldırıldığı iddiasının değerlendirilebilmesi için, önce Anayasada ifadesini bulan serbest ve eşit oy kavramlarından ne anlaşılması gerektiği üzerinde duruyor ve bu konuda şöyle diyordu:

²⁰⁷² 1961 Anayasası, 1982 Anayasasının aksine, kanunlara veya yasama meclislerinin içtüzüklerine karşı Anayasaya aykırı oldukları iddiasıyla Anayasa Mahkemesinde iptal davası açabilme hakkını, sadece iktidar partisi meclis grubu ile ana muhalefet partisi meclis grubuna değil, başka siyasî partilere de tanımişti. Bu bağlamda, 1961 Anayasasının 149. maddesine göre, Millet Meclisinde veya Cumhuriyet Senatosunda, ya da TBMM’de grubu olan (1961 Anayasasına göre en az 10 üye) siyasî partilerin yanı sıra, Millet Meclisinde, Cumhuriyet Senatosunda veya TBMM’de grup kuramamış olsa bile, Millet Meclisinde veya Cumhuriyet Senatosunda, bir diğer deyişle TBMM’de tek bir üyesi olan bir siyasî partinin de, Anayasa Mahkemesinde kanunlara ve yasama meclislerinin içtüzüklerine karşı Anayasa aykırı oldukları iddiası ile iptal davası açabilme hakkı vardı. Ayrıca, Anayasa, TBMM’de hiç üyesi bulunmasa bile, son milletvekili genel seçimlerinde geçerli oy sayısının en az yüzde onunu alan siyasî partilere de aynı hakkı tanımış bulunuyordu.

²⁰⁷³ Anayasa Mahkemesinin, 28.05.1965 gün ve E. 1965/12, K. 1965/34 sayılı Kararı için bkz. **Anayasa Mahkemesi Kararlar Dergisi**, Sayı: 3, Ankara, 1971, ss. 147-164; **Resmî Gazete**, 01.12.1965, Sayı: 12165..

“...Serbest oy esasına göre yapılan seçimde, seçmen oyunu baskıya, yasa dışı bir müdahaleye uğramadan kullanır. Serbest oy demek, seçmenin dilediği biçimde, dilediği kimseye oy vermesi ve bundan da mutlaka olumlu bir sonuç çıkması demek değildir. Seçmenin oyu, seçme ve seçilme hakkına ilişkin olarak, kanunun koyduğu şartlara uygun ise hüküm ve değer taşır. Tersini düşünmek seçimlerde kanunların yerini ve görevini reddetmek olur ve böyle bir hal Anayasa hükümleri ile bağdaşamaz. Öyle ise inceleme konusu hükmün serbest oy esasına aykırı yönü yoktur.

Eşit oy esası, yalnızca her seçmenin tek oyu olması kuralını hükme bağlamakta olup, kimi seçmene bir kez, kimi seçmene bir kaç kez oy kullanma hakkı tanınmasına engeldir. Eşit oy kavramı içinde her oyun eşit etkiye ve sonuca varması gerektiği gibi bir görüşe de yer verilemez. Bir oyun etki ve sonucunu ancak oy sahibinin tutumu ve öteki oyların karşı etkileri belli eder. Görülüyor ki inceleme konusu hüküm (Eşit oy) esasına da dokunmamaktadır.

Öte yandan kimi siyasi partinin seçimlere katılmasına karşılık seçimlere katılabilen bir çok partilerin ve bir de bağımsız adaylık müessesesinin bulunuşu ve vatandaşların seçme ve seçilme haklarını bu yönlerde değerlendirebilecekleri düşünülürse vatandaşın seçme, seçilme hakkının ortadan kalktığı iddiasının bu bakımdan da yetersizliği kendini açıkça gösterir.”²⁰⁷⁴

Anayasa Mahkemesi, davacının, yeni düzenlemenin, siyasî partiler ve demokratik rejim üzerindeki etkilerine yönelik iddialarını da reddediyor ve ret gerekçesinde şu görüşe dayanıyordu:

“Bilindiği üzere seçimlerde nisbî sistem yürürlükte. Böyle olunca da kanun koyucunun en başta bu sistemin gereklerini, seçmenin durumunu ve bu sistemle seçmen arasındaki ilişkileri gözönünde tutması lâzımgelir. Nisbî seçim düzeninde önemli olan kişiler değil, partilerdir. Oyların tümüne yakın sayısını partiler toplarlar. Seçmenin oyunu korumak ve değerlendirmek; bu nedenle de seçime girecek partilerde ve aday listelerinde belirli bir nitelik ve seviye aramak kanunun başlıca kaygısı ve ereği olmalıdır. Aksi halde bazı şüpheli, serüvenci kimselerin kimi seçim çevrelerinde parti adı altında bir takım kuruluşlar meydana getirmeleri, vaktin darlığının iç yüzlerinin ortaya çıkmasına engel olmasından yararlanarak seçmenleri aldatmaları daima mümkündür. Böyle bir durumdan doğacak sonuçların basit aksaklık ve tedirginliklerden, en ağır tehlikelere kadar derece derece bir çok sakıncaları olabilir.

²⁰⁷⁴ Anayasa Mahkemesinin, 28.05.1965 gün ve E. 1965/12, K. 1965/34 sayılı Kararı, **Anayasa Mahkemesi Kararlar Dergisi**, Sayı: 3, Ankara, 1971, ss. 150-151; **Resmî Gazete**, 1 Aralık 1965, Sayı: 12165.

İşte 306 sayılı kanunun 10 uncu maddesinde inceleme konusu hükmün yer alışına yukarıda işaret edilen kaygı ve erek hâkimdir. Kanun, seçme ve seçilme haklarını kullanacak kişiler için nasıl bir takım şartlar ve nitelikler arıyorsa, seçime girecek siyasî partiler için de gerekli ölçüleri koymuş ve açıklamıştır. Bu ölçüler, ayırt etmeksizin, bütün partileri kapsamaktadır. Bir partinin ölçülerin işaretlediği seviyeye varmasını engelliyecek sınırlamalar da konulmuş değildir. Böyle olunca bir imtiyazın, eşitsizliğin, oligarşinin sözü edilemez. Herhangi bir partinin zamandan, tecrübelerden, geçmiş hizmetlerden, yahut kendi özelliğinden doğmuş bir üstünlüğü varsa bu onun kazanılmış hakkıdır. Bu halin, hukuki eşitsizlik veya kanunun zorlaması olarak nitelendirilmesi mümkün değildir.

Siyasi partilerin serbestçe faaliyette bulunacaklarına dair hükmün, (Anayasa, madde 56/2) seçimle ilgili davranış ve işlemleri kapsadığı kabul edilemez. Parti faaliyetleri arasında dahi ele alınsa seçimde başlangıç ve son, araç ve erek vatandaşdır. Anayasa ise, yukarıda da değinildiği üzere, vatandaşın seçme ve seçilme haklarını kullanmasını serbest bir faaliyet saymamış; tersine bunun bir takım şartlara uygun bulunması gerektiğine ve şartları da kanunun göstereceğine işaret etmiştir. Seçme ve seçilme faaliyetini vatandaştan ayırarak siyasi partiler için başkaca bir kural düşünmek mümkün değildir. Kaldı ki Anayasa'nın (Serbestçe faaliyette bulunma) hükmü ile partilere diledikleri konularda ve alanlarda diledikleri gibi davranma özgürlüğü verilmemiştir. Bu hüküm, ancak partilerin yasa içi çalışmalarında baskı ve engellerden uzak kalacaklarının inancasıdır. Öte yandan siyasi partilerin faaliyetleri, yalnızca seçimlere girmekten ibaret sayılamaz. Nitekim başlıca erekları iktidara geçmek olan siyasi partilerin, bütün faaliyetlerini bu yöne çevirdikleri halde yıllarca ereklarıne kavuşmamalarının serbestçe faaliyette bulunmalarını durdurduğu veya sınırladığı nasıl düşünülemezse, bir partinin kanunun koyduğu belirli seviyeye henüz varamadığı için bir süre seçimlere girememesinin, onun niteliğine eksiklik, parti faaliyetlerine aksaklık getireceği düşüncesine de yer verilemez.

Anayasa (Madde 56/3) siyasi partileri, ister iktidarda, ister muhalefette olsunlar, demokratik siyasî hayatın vazgeçilmez unsurları, saymaktadır. Böylesine yüce ve şerefli bir mevkiin o oranda yüküm ve sorumluları olması gerekir. Partileri bu yüküm ve sorumluları karşılayacak niteliklere yöneltmek kanunların başlıca görevidir. Şu duruma göre de Anayasa'nın 56 ncı maddesinin üçüncü fıkrası, davacının iddia ettiği gibi inceleme konusu hükmün iptal dayanağı değil, ancak yürürlükte bulunma gerekçesi olabilir.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, demokratik hukuk devleti düzenini insan hak ve hürriyetlerini, millî dayanışmayı, sosyal adaleti, ferdin ve toplumun huzur ve refahını gerçekleştirmek ve teminat altına almak ereklarıyle tanımlamıştır.

Açıkça görülmektedir ki inceleme konusu hüküm, bu düzeni iddia olunduğu gibi değil yok edecek, zedeleyecek nitelikte bile değildir. Üstelik bu hükmün millî dayanışmayı, ferdin ve toplumun huzurunu, dolayısıyla gerçekleştirmeye yönelmiş özü ile, demokratik hukuk devleti düzeninin yapısında haklı bir yeri olmak gerekir.

Yukarıdan beri yapılan açıklama ve tartışmalar bizi aynı zamanda inceleme konusu hükmün, hiç bir hak ve hürriyetin özüne dokunmamakta olduğu gerçeğine de ulaştırmaktadır.”²⁰⁷⁵

E. 533 Sayılı Kanunun Öngördüğü Millî Bakiye Sisteminin 1965 Seçimlerinde Uygulanması

10 Ekim 1965 tarihinde yapılan milletvekili genel seçimlerinde, 533 sayılı Kanunun öngördüğü millî bakiye sistemi uygulanmıştı. Bu seçimde, millî bakiye sisteminin, küçük partilere hayli yarar sağladığı görülmüyordu. Gerçekten, seçime katılan siyasî partilerin, ülke genelinde aldığı geçerli oyları, siyasî partilerin seçim çevrelerinden (her bir çevrede sağladıkları geçerli oy toplamının o çevredeki seçim sayısına bölünmesiyle bulunan), kazandığı milletvekilliği sayısını ve yine her bir siyasî partinin tüm seçim çevrelerindeki artık oylar toplamıyla oluşan millî bakiye sistemi uyarınca elde ettiği milletvekilliği sayısını birlikte gösteren aşağıdaki tablo incelendiğinde, sistemin, küçük partiler için ne denli avantajlı olduğu kolaylıkla fark edilecektir. Sözü edilen tabloda da görüleceği gibi, ülke genelinde, Adalet Partisi (AP): 4.921.235 (% 52,87), Cumhuriyet Halk Partisi (CHP): 2.675.785 (%28,75), Millet Partisi (MP): 582.704 (% 6,26), Yeni Türkiye Partisi (YTP): 346.514 (% 3,72), Türkiye İşçi Partisi (TİP): 276.101 (% 2,97), Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi (CKMP): 208.626 (% 2,24) ve Bağımsızlar: 296.528 (% 3,19) oy elde etmişlerdi. Her bir siyasî partinin ülke genelinde aldıkları toplam oyların içinde yer alan ülke genelindeki artık oylarının toplamı ise şöyleydi: AP: 658.132, CHP: 589.409, MP: 456.998, YTP: 293.423, TİP: 235.873, CKMP: 208.696. Siyasî partilerin ve bağımsızların, kazandıkları milletvekilliği sayısına gelince, bu da, siyasî partiler için il seçim çevrelerinden ve millî seçim çevresinden elde edilenler ayrı ayrı belirtmek üzere şöyleydi: AP, il seçim çevrelerinden 204 ve millî seçim çevresinden 36 olmak üzere, toplam 240; CHP, il seçim çevrelerinden 102 ve millî seçim çevresinden 32 olmak üzere, toplam 134; MP, il seçim çevrelerinden 6 ve millî seçim çevresinden 25 olmak üzere, toplam 31; YTP, il seçim çevrelerinden 3 ve millî seçim çevresinden 16 olmak üzere, toplam 19; TİP, il seçim çevrelerinden 2 (biri TİP İstanbul listesinde bağımsız aday olarak yer almış bulunan Çetin Altan) ve millî seçim çevresinden 13 olmak üzere, toplam 15; CKMP, il seçim çevrelerinden 0 ve millî seçim çevresinden 11 olmak üzere, toplam 11; milletvekilliği kazanmıştı²⁰⁷⁶.

²⁰⁷⁵ A.k., ss. 151-153.

²⁰⁷⁶ Veriler için bkz. Yüksek Seçim Kurulunun 18 Ekim 1965 gün ve 670 sayılı Kararı, **Resmî Gazete**, 19 Ekim 1965, Sayı: 12130.

Millî Bakiye Sisteminin Uygulandığı 1965 Seçimlerinde Siyasî Partilerin ve Bağımsız Adayların Durumu					
	Alınan Oy		Kazanılan Milletvekilliği		
	Ülke Genelinde Alınan Geçerli Oy Toplamı	Ülke Genelindeki Toplam Artık Oy	İl Seçim Çevrelerinden	Millî Seçim Çevresinden	Toplam
AP	4.921.235 (% 52,87)	658.132	204	36	240 (% 53,33)
CHP	2.675.785 (%28,75)	589.409	102	32	134 (% 29,77)
MP	582.704 (% 6,26)	456.998	6	25	31 (% 6,88)
YTP	346.514 (% 3,72)	293.423	3	16	19 (% 4,22)
TİP	276.101 (% 2,97)	235.873	2 (Biri İstanbul listesinden bağımsız)	13	15 (Biri İstanbul listesinden bağımsız) (% 3,33)
CKMP	208.696 (% 2,24)	208.696	0	11	11 (% 2,44)
Bağımsız	296.528 (% 3,19)	--	0 (Seçimlere İstanbul çevresinden TİP listesinde bağımsız olarak katılıp seçilen 1 üye TİP sütununda gösterildi)	-	-
Toplam	9.307.563 (% 100)	2.442.531	317	133	450 (% 100)

1965 seçimlerinin dikkat çeken bir özelliği, siyasî partilerin, ülke genelinde aldığı oy toplamının oransal ifadesi ile, kazandıkları milletvekilliği sayısının oransal ifadesinin birbiriyle çok büyük ölçüde örtüşmesiydi. Bir diğer deyişle, siyasî partilerin ülke genelinde almış olduğu oylar, parlâmentoya hemen hemen aynen yansımış oluyordu. Gerçekten, AP, ülke genelinde aldığı % 52,87 oy karşılığında, Millet Meclisindeki iskemlelerin % 53,33'ünü; CHP, ülke genelinde aldığı % 28,75 oy karşılığında, Millet Meclisindeki iskemlelerin % 29,77'sini; MP, ülke genelinde aldığı % 6,26 oy karşılığında, Millet Meclisindeki iskemlelerin % 6,88'ini; YTP, ülke genelinde aldığı % 3,72 oy karşılığında, Millet Meclisindeki iskemlelerin % 4,22'sini; TİP, ülke genelinde aldığı % 2,97 oy karşılığında, Millet Meclisindeki

iskemlelerin % 3,33'ünü ve CKMP, ülke genelinde aldığı % 2,24 oy karşılığında, Millet Meclisindeki iskemlelerin % 2,44'ünü sağlamıştı. Nitekim, bu hususa, ülkemizdeki seçimler üzerinde çok sayıda araştırma yapmış olan Erol Tuncer de dikkat çekmekte ve *“Adaletli temsil ilkesini en çok gözetilen sistem olarak, bu seçimlerde (Temsil Oranları – Oy Oranları) farkı en düşük düzeye inmiştir. Bir başka ifade ile, partilerin oy oranları ile Parlamentodaki temsil oranları birbirine çok yakın bir düzeyde gerçekleşmiştir*” demektedir²⁰⁷⁷.

F. Millet Meclisinin 13. Döneminde, 533 Sayılı Kanunda 20 Mart 1968 Tarih ve 1036 Sayılı Kanunla Değişiklik Yapılarak Millî Bakiye Sistemine Son Verilmesi ve Seçim Çevresi Barajlı D'Hondt Sistemine Geri Dönülmesi

10 Ekim 1965 tarihinde yapılan milletvekili seçimlerinde, Adalet Partisi, 240 milletvekilliği kazanarak, tek başına hükûmet kurabilme imkânına sahip olmuştu. Bu doğrultuda, 23 Ekim 1965 tarihinde Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel tarafından yeni Hükûmeti kurmakla görevlendirilen Adalet Partisi Genel Başkanı ve Isparta Milletvekili Süleyman Demirel'in oluşturduğu Bakanlar Kurulu, 27 Ekim 1965 tarihinde Cumhurbaşkanınca onanmış ve 11 Kasım 1965 tarihinde de Millet Meclisinden güvenoyu almıştı²⁰⁷⁸.

Demirel Hükûmeti, göreve başladıktan kısa bir süre sonra, TBMM üyelerinin seçimlerinde uygulanacak hükümleri yeniden düzenleyen bir kanun tasarısı hazırlamış ve 13 Ocak 1966 tarihinde Millet Meclisi Başkanlığına sunmuştu²⁰⁷⁹. Bu Kanun Tasarısında, millî bakiye sisteminin terk edilmesi ve milletvekillerinin seçiminde, 25 Mayıs 1961 tarihli ve 306 sayılı Milletvekili Seçimi Kanununun 533 sayılı Kanunla değiştirilmeden önce benimsenmiş olan seçim çevrelerindeki seçim sayısı barajlı d'Hondt sistemine geri dönülmesi öngörülmüyordu. Tasarıda, ayrıca, birleşik oy pusulasının terk edilmesi ve Cumhuriyet Senatosu seçimlerinde çoğunluk sisteminin uygulanmasına yönelik hükümler de yer almış bulunmaktaydı. Tasarırı incelemek üzere oluşturulan ve Anayasa, Adalet ve İçişleri Komisyonlarından seçilen beşer üyeden kurulu Geçici Komisyon, Tasarırı büyük ölçüde benimsemiş ve hazırladığı 22 Şubat 1966 tarihli Raporu, öncelik ve ivedilikle görüşülmesini talep ederek Millet Meclisi Başkanlığına sunmuştu²⁰⁸⁰. Ancak, bu Tasarının Millet Meclisi Genel Kurulunda görüşülmeye başlanması, süregelen usul tartışmaları ve daha sonra da değişik konularda verilen çok sayıdaki gensoru veya genel görüşme önergeleri

²⁰⁷⁷ Erol Tuncer, **Osmanlı'dan Günümüze Seçimler, 1877-1999**, TESAV Toplumsal Ekonomik Siyasal Araştırmalar Vakfı Yayını, Ankara, 2002, s. 213.

²⁰⁷⁸ **Resmî Gazete**, 28 Ekim 1965, Sayı: 12138; 11 Kasım 1965, Sayı: 12149.

²⁰⁷⁹ Millet Meclisi S. Sayısı: 73, “Türkiye Büyük Millet Meclisi üyelerinin seçimlerinde uygulanacak hükümler hakkında kanun tasarısı ve Geçici Komisyon raporu”, **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 2 (13), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 5, Birleşim:60'ın sonuna ekli, (02.03.1966), ss. 1-22.

²⁰⁸⁰ Bkz. yukarıda adı geçen Millet Meclisi S. Sayısı: 73, ss. 5-22.

nedeniyle uzun süre mümkün olamamış²⁰⁸¹ ve Millet Meclisinin 13 Haziran 1966 tarihli 96. Birleşiminde Komisyona iadesi kararlaştırılmıştı²⁰⁸². Bu konu, uzun süre yeniden ele alınmamış ve hayli bir zaman sonra, Millet Meclisinin 5 Şubat 1968 tarihli 36. Birleşiminde, Adalet Bakanı Hasan Dinçer'in verdiği bir önergenin kabulü üzerine, Tasarı için yeni bir Geçici Komisyonun kurulmasına karar verilmişti²⁰⁸³. Oluşturulan yeni Geçici Komisyon, Tasarıda öngörülen millî bakiye sisteminin kaldırılmasına yönelik hükmü benimsemiş ise de, başka bazı hükümlerde önemli değişiklikler gerçekleştirmişti. Bu bağlamda, Komisyonun yaptığı değişiklikler arasında, birleşik oy pusulasının kaldırılmasını öngören hükmün Tasarıdan çıkartılması ve birleşik oy pusulasına yönelik mevcut hükümlerin aynen ipkısı ile, yine Tasarıda mevcut olan ve Cumhuriyet Senatosu seçimlerinde çoğunluk sisteminin benimsenmesini öngören düzenlemenin reddedilip, Cumhuriyet Senatosunda da Millet Meclisindeki

²⁰⁸¹ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 2 (13), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 5, Birleşim: 60, (02.03.1966), ss. 24-38; Birleşim: 61, (04.03.1966), ss. 51-54; Birleşim: 64, (14.03.1966), ss. 172-178, 179; Birleşim: 65, (15.03.1966), ss. 208-224, 225-243, 268-271.

²⁰⁸² Tasarının Komisyona iadesi konusunu oya sunmadan önce, Birleşimi yöneten Başkan Ferruh Bozbeyli, siyasî parti grup temsilcileriyle Meclisin tatil sonrası çalışmalarını düzenlemek için yapılan toplantıda varılan bazı kararları açıklıyor ve şöyle diyor:

“Muhterem arkadaşlarım, Cuma günü ve Pazar günü sayın grup temsilcileriyle Meclisimizin tatil sonrası çalışmalarını düzenlemek için yaptığımız toplantıların müsbet ve yapıcı neticelerini Yüce Heyetinize arz ediyorum.

Sayın Adalet Partisi Grubu, gündemde bulunan Seçim Kanununun bu içtima yılında ele alınmayacağını kesin olarak ifade ettiğini, hattâ gündemde kalmasıyla komisyona iadesi arasında fiilî hiçbir netice bulunmadığını, bu mesele üzerinde behemahal ısrar ediliyorsa komisyona iadesi hususunun da kabul edileceğini beyan etmişlerdir.

Sayın Cumhuriyet Halk Partisi Grubu, gündemde bulunan ve kendi gruplarına mensup arkadaşları tarafından ve grup sözcüleri tarafından verilmiş olan bütün gensoru ve genel görüşme önergelerini geri alacaklarını kabul buyurmuşlardır.

Sayın T.İ.P. Grubu da kendi arkadaşları tarafından verilmiş olan ve gündemde bulunan bütün gensoru ve genel görüşme önergelerini geri alacaklarını ifade etmişlerdir.

Sayın M.P. temsilcisi de toplantıda Başkanlığın teklifini çok olumlu karşıladıklarını ve Meclis çalışmalarının intizamla devamını sağlayabilmek için M.P. Grubu olarak her türlü yardımı yapacaklarını ifade etmişlerdir.

Muhterem arkadaşlar, bu ifade ettiğim hususların şekle taallük eden muamelesi tekemmül ettikten sonra Başkanlık olarak grup temsilcilerine sunduğum, zaman ve mevzu bakımından çalışma programı ile teklifimi Yüce Heyetinize arz edeceğim.

Evvelâ Seçim Kanununun komisyona iadesi hususu Yüce Meclisin kararına bağlıdır. Fakat gündemde bulunan gensoru ve genel görüşme önergelerinin gün tâyin edilmediği için sahipleri tarafından geri alındığı beyan edilmekle gündemden çıkması mümkün olacaktır.

Şimdi evvelâ gündemde bulunan T.B.M.M. üyelerinin seçimlerinde uygulanacak hükümler hakkında kanun tasarısının komisyona iadesi hususunu oylarınıza sunuyorum. Kabul edenler... Etmeyenler... Kabul edilmiştir.” **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 2 (13), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 7, Birleşim: 96, (13.06.1966), s. 13.

²⁰⁸³ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 2 (13), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 24, Birleşim: 36, (05.02.1968), s. 201.

gibi nispî temsil sisteminin uygulanmasının önerilmesi de bulunuyordu²⁰⁸⁴. İkinci Geçici Komisyonun hazırladığı metni, Hükûmet de desteklemekteydi. Gerçekten, Komisyonunun 26 Şubat 1968 tarihli Raporunun Millet Meclisi Genel Kurulunun 1 Mart 1968 tarihli 56. Birleşiminde görüşülmesi sırasında, Hükûmet adına konuşan Adalet Bakanı Hasan Dinçer, söz konusu desteği şu sözlerle açıklıyordu:

“Seçim Kanunu üzerindeki değişiklik hazırlığımızı tasarı olarak 13.1.1966 tarihinde sunmuştuk. Bildiğiniz gibi, bu seçim kanunu müzakere edilirken komisyon tarafından geri alındı ve uzun süre komisyonda kaldı. Tekrar kurulan ikinci Geçici Komisyon, müzakereleri sonunda bu tasarımı, şimdi huzurunuzda gelmiş şekline soktu.

Tasarı komisyonda müzakere edilirken, gerek A.P. kanadından, gerekse muhalefete mensup değerli üyeler tarafından, tasarının prensiplerine taallük eden çeşitli teklifler yapıldı. Ezcümle, muhalefet umumiyetle Senatoda da nispî temsilin uygulanmasını istedi. Bildiğiniz gibi, Hükümetin sevkettiği tasarıda, Senatoda ekseriyet usulünün uygulanması hükümleri vardı. Müsterek oy pusulasını(n) tekrar tasarıda yer almasını arzu etti. Bütün bu arzular, gerek A.P. li üyeler tarafından, gerekse Hükümet tarafından olumlu karşılandı ve tasarı bu şekliyle geldi.

Bu sözlerimle şunu arz etmek istiyorum: Tasarının müzakeresinde muhalefetin arzularına gerek Hükümet tarafından, gerekse iktidar kanadına mensup üyeler tarafından büyük ölçüde itibar edildi, büyük ölçüde kıymet verildi. Bu tarihî gerçeğin tesbitinde zannediyorum ki, isabet olacaktır.

Biz tasarının bu şekli almasına, Hükümet olarak sevk ettiğimiz tasarının bâzı hükümlerine dışarda bırakmış olmasına rağmen, uygun bir mütalâa serdettik ve komisyonun bu metnini benimsedik. Zira Hükümet olarak üzerinde hassasiyetle durduğumuz nokta; tatbikatında büyük mahzurlar tesbit edilmiş olan bakiyeler sisteminin kaldırılması idi... ” ²⁰⁸⁵

Sonuçta, millî bakiye sisteminin kaldırılmasını öngören Tasarı, 1 Mart 1968’de Millet Meclisinde, 20 Mart 1968 tarihinde de Cumhuriyet Senatosunda kabul edilmiş ve kanunlaşmıştı²⁰⁸⁶. 20 Mart 1968 tarih ve 1036 sayılı bu Kanun, 23 Mart 1968 tarihinde Resmî Gazetede yayımlanarak yürürlüğe girmişti²⁰⁸⁷. Böylece, Temsilciler

²⁰⁸⁴ Millet Meclisi S. Sayısı: 73 e 1 nci ek, “Türkiye Büyük Millet Meclisi üyelerinin seçimlerinde uygulanacak hükümler hakkında kanun tasarısı ve İçişleri, Adalet ve Anayasa komisyonlarından 5 er üyeden kurulu Geçici Komisyon raporu”, **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 2 (13), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 27, Birleşim: 56’nın sonuna ekli, (01.03.1968), ss. 8-13.

²⁰⁸⁵ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 2 (13), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 27, Birleşim: 56, (01.03.1968), s. 98.

²⁰⁸⁶ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 2 (13), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 27, Birleşim: 56, (01.03.1968), s. 107; **C.S. Tutanak Dergisi**, Toplantı: 7, Cilt: 46, Birleşim: 41, (19.03.1968), s. 196.

²⁰⁸⁷ 20 Mart 1968 tarih ve 1036 sayılı “Seçimlerle ilgili kanunların bâzı maddelerinin yürürlükten kaldırılması ve 306 sayılı Milletvekili Seçimi Kanununa bâzı maddelerin eklenmesi hakkında Kanun” için bkz. **Resmî Gazete**, 23 Mart 1968, Sayı: 12856; **T.B.M.M. Kanunlar Dergisi**, Dönem: II, Toplantı: 3, Cilt: 51, ss. 532-533.

Meclisince hazırlanıp 1961 seçimlerinde uygulanmış olan, seçim çevrelerindeki seçim sayısı barajlı d'Hondt sistemi yeniden benimseniyor ve 12. Dönemin sonlarında büyük tartışmalarla kabul edilip, yalnızca 1965 seçimlerinde uygulandığına tanık olduğumuz millî bakiye sistemi, siyasî tarihimizdeki yerini alıyordu.

Ancak, Türkiye İşçi Partisi Millet Meclisi Grubu, bu Kanuna karşı, Anayasa Mahkemesinde iptal davası açmıştı. Anayasa Mahkemesi de, 3, 4 ve 5 Mayıs 1968 gün ve E. 1968/15, K. 1968/13 sayılı Kararıyla, davacının iddialarının bir kısmını yerinde bulmuş ve 1036 sayılı Kanunun 1. maddesindeki seçim çevresi barajını düzenleyen hükümleri demokratik düzene aykırı bularak iptal etmişti²⁰⁸⁸. Bu durumda, Millet Meclisi ve Cumhuriyet Senatosu seçimlerinde, siyasî parti listelerinden veya bağımsızlardan hangi adayların kazandıkları, herhangi bir baraj olmadan, il seçim çevrelerinde d'Hondt sistemine göre belirlenmeye başlanmıştı.

5- Seçimlerle İlgili Kanunların Bâzı Hükümlerinin Değiştirilmesi ve Bu Kanunlara Bâzı Hükümler Eklenmesi Hakkında 14 Temmuz 1965 tarih ve 656 sayılı Kanun

A. Kanunla Getirilen Değişikliklerden Önemli Gördüklerimize Genel Bir Bakış

Millet Meclisinin 12. Döneminin sonlarında, 1965 seçimlerine az bir zaman kala, Başbakan Suat Hayri Ürgüplü Hükûmetince hazırlanan bir tasarı ile seçim kanunlarında bazı değişiklikler öngörülmüştü. Bunların bir kısmı, sürelerle ilişkindi. Gerçekten, Tasarıda, 533 sayılı Kanunla, Millet Meclisi ve Cumhuriyet Senatosu

²⁰⁸⁸ Anayasa Mahkemesi, 1036 sayılı Kanunun 1. maddesi ile 306 sayılı Milletvekili Seçimi Kanununa eklenmiş olan yeni 32. maddedeki şu hükümleri iptal etmişti:

“Bir seçim çevresinde, kullanılan muteber oy pusulaları toplamının, o çevreden çıkacak milletvekili sayısına bölünmesiyle elde edilecek sayıdan az oy alan siyasi partilere ve bağımsız adaylara milletvekilliği tahsis edilmez. Bu gibi hallerde, milletvekilliği elde edemiyen siyasi partiler veya bağımsız adaylar ve aldıkları oylar nazara alınmaksızın milletvekillikleri geriye kalan siyasi partiler ve bağımsız adaylar arasında yukarıki fıkra gereğince paylaştırılır.

Şayet seçime katılan siyasi partilerden ve bağımsız adaylardan hiçbiri yukarıki fıkra gösterilen sayı kadar oy almamışlarsa, milletvekillikleri gene ikinci fıkra hükümlerine göre paylaştırılır.”

Anayasa Mahkemesinin, 3, 4 ve 5 Mayıs 1968 gün ve E. 1968/15, K. 1968/13 sayılı Kararı için bkz. **Resmî Gazete**, 24 Ekim 1968, Sayı: 13035; **Anayasa Mahkemesi Kararlar Dergisi**, Sayı: 6, Ankara, 1969, ss. 141-177.

Anayasa Mahkemesinin, çok tartışılan bu Kararı ile ilgili olarak, bkz. İlhan Arsel, **Anayasa Mahkemesi'nin Bazı Eğilimleri Üzerine Görüşler ve Anayasa Mahkemesi Kararlarından Özetler**, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, No. 265, Ankara, 1970, ss. 21-35; Yavuz Atar, **Türkiye'de Seçim Sistemlerinin Gelişimi ve Siyasi Hayat Üzerindeki Etkileri**, Konya, 1990, ss. 141-145; Orhan Aldıkaçtı, **Anayasa Hukukumuzun Gelişmesi ve 1961 Anayasası**, 4. Bası, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, No. 655, İstanbul, 1982, s. 312; Ergun Özbudun, **Türk Anayasa Hukuku**, ss. 263-266. Kemal Gözler, **Türk Anayasa Hukuku**, Ekin Kitabevi Yayınları, Bursa, 2000, s. 977; Necmi Yüzbaşıoğlu, *“Türkiye'de Uygulanan Seçim Sistemleri ve Bunlara İlişkin Anayasa Mahkemesi Kararlarına Göre Nasıl Bir Seçim Sistemi”*, **İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası**, Cilt: LV, Sayı: 1-2, 1995/1996, ss. 116-118; Oya Araslı, *“Türkiye'de Seçim Sisteminin Getirdikleri”*, **Prof. Dr. Bülent Nuri Esen'e Armağan**, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, No. 417, Ankara 1977, ss. 23-24.

seçimlerinde birleşik oy pusulasının kullanılmasının öngöröldüğü dikkate alınmış ve bunların basımında ve seçim çevrelerine ulaştırılmasında daha uzun bir zamana ihtiyaç duyulacağı düşünölmüşü. Bu nedenle, Hükümetçe hazırlanan Tasarıda, adayların kesinleştirilmesi için tanınan sürenin, 40 güne çıkarılması isteniyordu. Bununla bağlantılı olarak, aday olmak isteyen kamu görevlilerinin görevlerinden istifa etmeleri gereken tarih de öne alınıyor ve 60 gün olarak belirleniyordu.

Ayrıca, 533 sayılı Kanunla kabul edilen birleşik oy pusulası ile ilgili olarak, pusulalarda siyasal partilerin yer alış biçimi de düzenleniyor ve partilerin yan yana yer alması öngörölüyordu. Bundan başka, 533 sayılı Kanunda öngörölen ve seçmenlerin birleşik oy pusulasında tercih ettikleri siyasal partiyi, o partinin üstüne (X) işaretli mührü basarak belirlemesi şeklindeki düzenlemenin, pusulaların katlanması durumunda, henüz kurumamış olan mürekkebin başka bir parti üzerine de aynı işareti bulaştırabileceği ve hangi (X) işaretinin asıl, hangisinin bulaşmanın ürünü olduğunun tartışmalara yol açabileceği düşünölmüş ve bu nedenle, yeni Tasarıda bu belirlemenin üstünde (Evet) yazan mührün basılması biçiminde yapılması öngörölmüşü. Tasarıda getirilen bir diğeryenilik, seçmenlerin birleşik oy pusulasına basacakları mührün, oy verme işleminin yapılacağı kapalı oy verme yerinde bulundurulmasından vazgeçilerek, bu mührün sandık kurulu başkanlığında tutulması ve başkanlıkça seçmenlere zarf ve birleşik oy pusulası ile birlikte verilmesi ve seçmenlerin de oylarını kullandıktan sonra bu mührü başkanlığa iade etmesini öngören düzenlemeydi. Böylece, kötü niyetli kişilerin kapalı oy verme yerindeki mührü saklamalarının veya alıp beraberlerinde götürmelerinin doğurabileceği sıkıntıların önüne geçilebileceği düşünölmüşü.

Bir diğeryeğişiklik isteği, 1964 yılı Bütçe Kanununda öngörölen bir düzenlemenin düzeltilmesine yönelikti. Bu bağlamda, 298 sayılı Kanunda, seçim giderlerini karşılayacak ödeneklerin Adalet Bakanlığı bütçesindeki özel bölüme konulacağı öngörölmüşken, 1964 yılı Bütçe Kanununda bu konuda diğeryeğişiklik yapılmış ve bu bölüm maddelere ayrılmıştı. Bu durumda, bir maddeden diğeryine aktarma yapılmasının sıkıntılara yol açacağı düşünöldüğünden, Tasarıda tekrar eski sisteme dönölmesi öngörölmekteydi.

Tasarıda, ilçe seçim kurullarında başkanlık görevi yapacak olan hâkimlerin, kendi esas hâkimlik görevlerini de sürdürüyor olmalarının doğuracağı aksaklıkları giderici önlemler de düşünölmüş ve bunlara çözüm sağlanmaya çalışılmışı. Bu bağlamda, Yüksek Seçim Kurulunca gerekli görölecek ilçe ve seçimlerde, seçimlerin başlangıcından ilçe birleştirme tutanağının düzenlenmesine kadar, ilçe seçim kurulu başkanlarının esas hâkimlik görevlerinin, hâkimin tâyin edeceği ölçü ve şekilde tamamen veya kısmen Yüksek Hâkimler Kurulunca yetki verilecek başka hâkimlere gördürölebilmesi mümkün olabilecekti.

Önemli bulduklarımıza işaret ettiğimiz ve Başbakan Suat Hayri Ürgöplü

imzasıyla 19 Nisan 1965 tarihinde Millet Meclisi Başkanlığına sunulmuş olan Tasarının, gerekçesinde aynen şöyle denilmektedir:

“1. 13 Şubat 1965 gün ve 533 sayılı Seçimlerle ilgili kanunların bâzı hükümlerinin değiştirilmesi hakkındaki Kanunla değiştirilmiş bulunan 26 Nisan 1961 günlü ve 298 sayılı Kanunun 78 nci maddesi ile siyasi partilerin katıldıkları milletvekilliği ve Cumhuriyet Senatosu üyeleri seçimlerinde kullanılacak birleşik oy pusulalarının Yüksek Seçim Kurulunca, hazırlattırılacak fligranlı özel kâğıtlara bastırılarak zamanında ilçe ve sandık kurulları başkanlarına ulaştırılması gerekmektedir. Bu oy pusulalarının bastırılmasına başlanması, ancak aday listelerinin kesinleşmesine bağlıdır. Yürürlükte bulunan 25 Mayıs 1961 günlü ve 306 sayılı Milletvekili Seçimi Kanununun 22 nci maddesinin 1 nci fıkrası hükmünce, halen aday kesinleşme süresi oy verme gününden önceki 20 nci günün akşamıdır. Öte yandan 26 Nisan 1961 günlü ve 298 sayılı Kanunun 68 nci maddesinin 2 nci fıkrası gereğince oy pusulalarının ilçe seçim kurulu başkanı tarafından, diğer oy verme araçları ile birlikte sandık kurulu başkanlarına oy verme gününden 48 saat önen verilmesi zorunludur. Bundan başka 298 sayılı Kanunun 13 Şubat 1965 gün ve 533 sayılı Kanunla değişik 78 nci maddesinin 9 ncu fıkrasının 5 numaralı bendine göre birleşik oy pusulalarının arkalarının ilçe seçim kurulu mührü ile mühürlenmesi gerekmektedir.

Birçok ilçelerde seçmen sayısı yüz binleri aşmakta olduğuna ve ilçe seçim kurulu başkanının aynı zamanda zarfları da mühürlemesi gerektiğine göre, bu mühürleme işinin en aşağı beş gün alacağı meydandadır. Aday kesinleşme süresi oy verme gününden önceki 20 gün olduğuna, birleşik oy pusulalarının oy verme gününden 48 saat önce sandık kurulu başkanlarına verilmesi gerekeceğine ve bunların mühürlenmesi için beş günlük bir zaman harcanması lâzım geldiğine göre, 19 günlük zamandan 8 gün çıkarıldıktan sonra Yüksek Seçim Kurulunca, birleşik oy pusulasının matbaalarda bastırılıp, sayılması ve blok haline getirilmesi ve emin araç ve ellerle ilçe seçim kurullarına ulaştırılabilmesi için 11 günlük gibi çok kısa bir zaman kalmaktadır. Yüksek Seçim Kurulunca yaptırılan incelemeler sonunda, tahminî olarak her il için ayrı ayrı olmak üzere, 16 milyon birleşik oy pusulasının sadece bastırılarak blok haline getirilmesi işi, tam teşkilâtli sekiz matbaada 40 günde yapılabilir; bunların ilçelere ulaştırılması da ayrıca 10–15 günlük bir zaman gerektirir. 11 günlük çok kısa bir zamanda bu işin aksamadan görülmesi her türlü maddi imkânın dışında kalmaktadır. Bundan başka, birleşik oy pusulalarının kabulü üzerine de oy pusulalarına ait bâzı hükümlerde değişiklik yapılması gereği, ortaya çıkmaktadır. Bu sebeplerle aday kesinleşme süresinin oy verme gününden önceki 40 ncı güne alınması ve pusulalara ait hükümlerin ahenkli bir duruma konulması uygun görülerek tasarının 1, 2, 3, 4, 5, 6 ve 7 nci maddeleriyle gösterilen birbirine bağlı değişikliklerin yapılması zorunlu görülmüştür.

2. 26 Nisan 1961 günlü ve 298 sayılı Kanunun 13 Şubat 1965 günlü ve 533

sayılı Kanunla değişik 78 nci maddesine göre, birleşik oy puslalarının sayılarak yüzeryapraklı bloklar haline getirilmesi gerekmektedir. Yüksek Seçim Kurulunca matbaalarla ve uzman matbaacılarla yapılan temaslar sonucunda 16 milyon birleşik oy puslasının sadece basılma işinin 15 gün zaman alacağı ve bunların yüzerlik blok haline getirilmesi işinin de tam teşkilâtli sekiz matbaada ancak 40 günde yapılabileceği anlaşılmıştır. Birleşik oy puslaları fligranlı kâğıtlara Yüksek Seçim Kurulunun denetimi altında basılacağına ve seçmene verilmeden önce arkaları, biri ilçe seçim kuruluna ve diğeri sandık kuruluna ait iki mühürle mühürleneceğine göre, bunların sandık kurulu başkanlarına seçmen sayısına göre sayı ile verilmesinde bir sakınca görülmemektedir. Öte yandan, oy puslaları bloklar haline getirildiği takdirde, meselâ, 201 seçmeni bulunan bir sandığın sandık kurulu başkanına üç blokta 300 oy puslası verilmesi gerekecektir. Bu hal ise, meselâ 16 milyon oy puslası yerine 18 milyon oy puslası bastırılmasını gerektirir, bundan başka sandık kurulu başkanına verilecek fazla oy puslalarının kötüye kullanılmasına uygun bir zemin yaratılması da mümkündür. Yine değişik 78 nci maddenin 9 ncu fıkrasının 2 nci bendine göre siyasi partilerin oy puslalarına ayrılacak yerlerin yan, yana veya alt alta olması kabul edilmiştir. Oy puslalarının düzenlenmesinde siyasi parti oy puslalarının yan yana veya alt alta kalması zorluk yaratacaktır. Kâğıt ölçüsüne göre ve bütün kâğıttan mümkün olduğu derecede fazla oy puslası elde edilebilmesi bakımından, birleşik oy puslası üzerinden, siyasi partilerin oy puslalarının alt alta veya yan yana getirilemiyerek, hem alt alta ve hem yan yana olmak üzere tertiplenmesini mümkün kılabilmek için bend hükmünde değişikliğe lüzum görülmüştür.

Bu değişiklikler esas bakımından hiçbir sakınca getirmemektedir. Aksine hem basımı kolaylaştırmakta ve hem de kâğıt harcamasında tasarrufu gerektirmektedir. Bundan başka bu suretle oy puslası şerit halinden çıkarılarak biçimli bir hale getirilmiş olacaktır. Bu itibarla birleşik oy puslalarının blok haline getirilmesinden vazgeçilmesi ve oy puslalarının şeklini daha derli toplu bir hale getirmek düşüncesiyle değişik 78 nci maddenin 9 ncu fıkrasının 2, 4 ve 8 nci bendlerinin değiştirilmesi uygun bulunmuştur.

3. 26 Nisan 1961 günlü ve 298 sayılı Kanunun 13 Şubat 1965 gün ve 533 sayılı Kanunla değişik 78 nci maddesine göre birleşik oy puslasında siyasi partilere ayrılan yerlerde bulunması gereken dörtgen veya daireye seçmenlerce yapılacak (x) işareti mühürünün kapalı oy verme yerinde bulundurulması gerekmektedir. Ancak kötü niyetli kişilerin bu (x) işareti mühürünü ortadan kaldırmaları ve yedeğinin de bu şekilde ortadan kalkması mümkün görüldüğünden, (x) işareti mühürünün sandık kurulu başkanında bulunması ve seçmene zarf ve birleşik oy puslası ile birlikte verilmesi ve seçmenin oyunu kullandıktan sonra mühürün kendisinden geri alınması uygun görüldüğünden,

78 nci maddenin 9 ncu fıkrasının 7 nci bendinde bu amacı sağlayacak şekilde bir değişiklik yapılması uygun bulunmuştur.

4. Seçimlerin Temel Hükümleri ve Seçmen Kütükleri hakkındaki 26 Nisan 1961 tarihli ve 298 sayılı Kanunun 181 nci maddesinde seçim giderlerini karşılayacak ödeneklerin Adalet Bakanlığı bütçesindeki özel bölüme konulacağı hükmü yer almış bulunmaktadır. Buna göre bütün ödenekler maddelere ayrılmaksızın tek bir bölüme konulmakta iken, 1964 bütçesi ile bu bölüm maddelere ayrılmış ve böylece harcama işleri büyük zorunluklara uğratılmıştır. Özellikle ivedi durumlarda maddeden maddeye aktarmanın sağlanması büyük zorunluklar ve gecikmeler göstermektedir.

Umulmıyan bâzı hallerde imkânsızlıklar dahi doğabilir ve bu yüzden seçim işleri aksıyabilir. Bunun için şimdiye kadar olduğu gibi bu harcamaların madde esasına tabi tutulması hükmü yeniden kabul edilmelidir. Böylelikle hem kolaylık sağlanacak, hem de ikinci derecede ita âmiri olan ve bütün seçim işlerini ek görev şeklinde görmek durumunda bulundukları için ödenek konuları ile yeter derecede ilgilenmelerine imkân bulunmıyan il ve ilçe seçim kurulu başkanlarının sorumlulukla karşılaşmaları önlenmiş bulunacaktır. Bunun için sözü edilen 181 nci maddenin 1 nci fıkrasının tasarıda yazıldığı şekilde değiştirilmesi uygun bulunmuştur.

4. Seçmen oyunun kaybına sebebiyet verilmemesi bakımından; birleşik oy puslalarında tertiplenmiş olan dörtgen veya dairelerden birinin kısmen veya tamamen dışına çıkmış olmakla beraber, diğer siyasi partiye ayrılmış yere tecavüz etmemesi kaydıyla, mühürlenmiş olan oy puslalarının da muteber sayılması için, 533 sayılı Kanunla değiştirilen 298 sayılı Kanunun 103 ncü maddesinin 7 nci fıkrası hükmü, tasarıda belirtilen şekilde değiştirilmiş bulunmaktadır.

5. 17 Nisan 1964 tarihli ve 447 sayılı Kanunun 1 nci maddesinin 1 nci bendi ile; Cumhuriyet Senatosu üyeleri seçiminde de uygulanan 306 sayılı Kanunun 32 nci maddesi, 13.2.1965 gün ve 533 sayılı Kanunla değiştirilmiş ve bahis konusu maddede 4 ncü fıkra ile 'bir seçim çevresinde tek milletvekilinin seçilmesi' gerektiği takdirde, ne gibi bir işlem yapılacağı hüküm altına alınmış bulunmaktadır.

306 sayılı Kanunun 32 nci maddesinin 1, 2 ve 3 ncü fıkraları her ne kadar 447 sayılı Kanunla Cumhuriyet Senatosu üyeleri seçiminde de uygulanacağı derpiş edilmiş ise de, eski metinde yer almayan 4 ncü fıkra hükmünün 'bir seçim çevresinde tek senatör seçilmesi' icabettiği takdirde, bir boşluk husule getireceğinden, bunu gidermek maksadına matuf olmak üzere, muaddel 32 nci maddenin 4 ncü fıkrası hükmünün dahi Cumhuriyet Senatosu üyelerinin seçiminde uygulanması için işbu fıkra sevk edilmiş bulunmaktadır.

Tasarının 12 nci maddesi ile Seçimlerin Temel Hükümleri ve Seçmen

Kütükleri hakkındaki 26 Nisan 1961 tarihli ve 298 sayılı Kanuna iki yeni madde eklenmesi uygun bulunmuştur. Bunlardan birincisi Yüksek Seçim Kurulu ile il seçim kurullarına seçim kanunları ile radyolarda gerekli yayınların yapılması ödevinin verilmesi sebebiyle, bu yayınlardan ücret alınmamasını temin etmek düşünülmüştür. Bugün seçime ait bâzı hallerde radyo yayınlarından para alınmıyacağı hükümleri konulmuş ise de, diğer durumlarda böyle bir hüküm bulunmadığından, seçim kurullarından radyoca para istenebilecektir. Halbuki, yıllardan beri yapılan uygulamalar; Yüksek Seçim Kurulunca ve il seçim kurullarınca yapılan radyo yayınlarının, seçim işlerinin düzenle görülmesinde, yurttaşların ve ilgililerin aydınlatılmasında çok yararlı olduğunu göstermiştir. Radyoya birçok hallerde para ödenmesinin zaruri bulunması, bu yayınları, belli birkaç hâl dışında imkânsızlaştıracaktır ve bu durum seçim işlerini aksatacaktır.

*İkincisi ise, seçmen sayısı fazla ve bu itibarla seçim işleri çok yüklü bulunan ilçelerde ilçe seçim kurulu başkanlıkları görevini yapmakta bulunan hâkimlerin kendi esas hâkimlik görevi ile seçim kurulu başkanlığı görevini bir arada yürütemedikleri ve bunlardan birinin aksadığı edinilen tecrübelerden anlaşılmış bulunmasına dayanılarak ve âmme hizmetinin düzeninde yürütülmesini temin gayesiyle, Yüksek Seçim Kurulunun gerekli göreceği ilçelerde sınırlı bir zaman için hâkimin de tâyin edeceği şekil ve ölçüde kendi esas hâkimlik görevinin tamamının veya bir kısmının başka hâkimlere gör-
dürülmesi esasını sağlamak amacıyla, tasarıya eklenmiş bulunmaktadır”²⁰⁸⁹*

B. Tasarının Millet Meclisinde Görüşülmesi ve Bazı Değişikliklerle Kabul Edilmesi

Tasarı, Millet Meclisi Başkanlığınca önce Adalet ve Anayasa Komisyonlarına havale edilmişse de²⁰⁹⁰, daha sonra, Millet Meclisinin 21 Nisan 1965 tarihli 92. Birleşiminde, Adalet Bakanı İrfan Baran'ın verdiği önergenin kabulü üzerine, bu Tasarının, Anayasa ve Adalet Komisyonlarından seçilecek beşer üyeden kurulacak bir Geçici Komisyonda incelenmesi kararlaştırılmıştı²⁰⁹¹. Geçici Komisyon, Hükûmetin Tasarısını büyük ölçüde benimsemiş ve hazırladığı 19 Mayıs 1965 tarihli Raporu Millet Meclisi Başkanlığına sunmuştu²⁰⁹². Tasarının Millet Meclisi Genel

²⁰⁸⁹ Millet Meclisi S. Sayısı: 975, “Seçimlerle ilgili kanunların bâzı hükümlerinin değiştirilmesi ve bu kanunlara bâzı hükümler eklenmesi hakkında kanun tasarısı ve Adalet, İçişleri ve Anayasa komisyonlarından 5 er üyeden kurulu Geçici Komisyon raporu”, **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 41, Birleşim: 124’ün sonuna ekli, (08.06.1965), ss. 1-3.

²⁰⁹⁰ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 38, Birleşim: 91, (20.04.1965), s. 196.

²⁰⁹¹ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 38, Birleşim: 92, (21.04.1965), ss. 237-240.

²⁰⁹² Bkz, yukarıda adı geçen Millet Meclisi S. Sayısı: 975, s. 4.

Kurulunda görüşülmesine 8 Haziran 1965 tarihli 124. Birleşimde başlanmış ve tümü üzerinde konuşmak isteyen olmadığı için yapılan oylamayla doğrudan maddelerinin görüşülmesine geçilmişti²⁰⁹³.

Tasarının maddelerinin görüşülmesi sırasında, Millet Meclisi Genel Kurulunda bazı değişiklikler gerçekleştirilmişti. Bu bağlamda, 1. maddede 55 gün olarak öngörülen, siyasî partilerin aday belirleme süresinin bitiminin Pazar gününe rastlamasını sağlayacak değişiklik önermeleri ile bu sürenin kısaltılmasını öngören önermeler üzerinde Komisyon yeniden inceleme yapmış ve sonunda, söz konusu hüküm, son günün Pazara denk düşmesini sağlamak için 56 gün olarak belirlenmiş ve bu düzenleme Genel Kurulca da kabul edilmişti²⁰⁹⁴.

Genel Kurulda yapılan bir diğer değişiklik, nüfusu 200.000'i aşan ilçelerde, seçim sonuçlarının alınmasının aksamaması için, yeni bir ilçe seçim kurulu oluşturulmasına yönelik olarak, İstanbul Milletvekili Reşit Ülker'in verdiği bir önerenin kabul edilmesi ve Tasarıya bu yönde bir düzenlemeyi öngören maddenin eklenmesiydi. CHP İstanbul Milletvekili Reşit Ülker, değişiklik önermesini şu sözlerle açıklıyordu:

*“Muhterem arkadaşlarım, bu, Türkiye’de şu anda 5 ilçeyi ilgilendiren bir husustur. Bu ilçeler Seyhan, Çankaya, İzmir Merkez, Beyoğlu, Fatih’tir. Bunların nüfusu ikiyüz binin üstündedir. Ve seçim işlerinde kargaşalıkların çıkmasına sebeb olmaktadır. Çünkü sandık adedleri 400 ün üstündedir, hattâ 500 ü mütecavizdir...1961 seçimlerinde Türkiye’nin her tarafında bittiği halde, İstanbul’dakini söylüyorum, öbürkülerine de arkadaşlarım yetkilidirler. İstanbul’da ayın 23 üncü günü akşamına kadar tasnif devam etmiştir...(1961 seçimleri, 15 Ekim’de yapılmıştı. E.O.)”*²⁰⁹⁵

Söz konusu değişiklik önergesi, Adalet Partili üyelerin itirazlarına rağmen kabul edilmemişti ve Birleşimi yöneten Başkanvekili Ferruh Bozbeyli, AP sıralarından yapılan çoğunluğun olmadığı biçimindeki itirazları, bu tür itirazın nasıl yapılması gerektiğinin İçtüzükte düzenlenmiş olduğunu belirterek reddetmişti²⁰⁹⁶.

Genel Kurulda dile getirilen bir başka değişiklik isteği, birleşik oy pusulasında yer alan siyasî partilerin isimlerinin altında “evet” mührünün basılacağı eni boyu 2 santimetre olan dörtgen veya çapı 2 santimetre olan daire tanımlamasının çıkarılmasına yönelikti. Bazı üyeler, Tasarının bu hükmü içeren 8. maddesinde, seçmenlerin birleşik oy pusulasında tercih ettikleri siyasî partinin yer aldığı kolonda

²⁰⁹³ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 41, Birleşim: 124, (08.06.1965), s. 640.

²⁰⁹⁴ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 41, Birleşim: 124, (08.06.1965), ss. 640-648, 653.

²⁰⁹⁵ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 41, Birleşim: 124, (08.06.1965), s. 650.

²⁰⁹⁶ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 41, Birleşim: 124, (08.06.1965), ss. 649-653.

evet mührünü nasıl uygulayacakları açıklanırken, “*Oyunu, siyasi partilerden biri lehine kullanmak isteyen seçmen kapalı oy verme yerinde, birleşik oy pusulası üzerinde, dilediği siyasi partinin pusulasında bulunan eni boyu ikişer santimetre olan dörtgen veya iki santimetre çapındaki daire içine veya o partiye ait oy pusulasının her hangi bir yerine Yüksek Seçim Kurulunca imal ettirilip sandık kurullarına kadar ulaştırılmış ve sandık kurulu başkanınca oy verme süresince bulundurulması mecburi olan ve birleşik oy pusulası ile birlikte kendisine verilen ‘Evet’ yazılı mührü basar, birleşik oy pusulasını zarfa koyup iyice kapatır...*” dendiğine dikkat çekiyorlar ve madem ki ‘evet’ mührü birleşik oy pusulasında bir siyasî partiye ait kısmın herhangi bir yerine basılsa da geçerli oluyor, bu durumda maddede bir de mührün basılması için eni boyu ikişer santimetre olan dörtgen veya iki santimetre çapındaki daire içinden söz edilmesinin anlamsız olduğunu belirtiyorlardı²⁰⁹⁷. Bu doğrultuda, Bursa Milletvekili İsmail Yılmaz’ın verdiği ve 8. maddeden, “*Boyü ikişer santimetre olan dörtgen veya iki santimetre çapındaki daire içine veya*” sözcüklerinin çıkarılmasını öneren önergesi, Komisyonun da katıldığını açıklaması üzerine Genel Kurulca kabul ediliyor ve söz konusu dörtgen veya daireye ilişkin belirleme, madde metninden çıkarılıyordu²⁰⁹⁸.

Genel Kuruldaki görüşmeler sırasında ele alınan ve değiştirilmesi istenen bir diğer hüküm, millî bakiye oylarının milletvekilliklerine tahsisine ilişkin düzenlemeydi. Bu bağlamda, 13 Şubat 1965 tarih ve 533 sayılı “Seçimlerle İlgili Kanunların Bâzı Hükümlerinin Değiştirilmesi Hakkında Kanun”un 8. maddesinde, il seçim çevrelerinden, Millet Meclisi üye tam sayısının 1/5’inden fazla milletvekilliği kazanamamış olan siyasî partilerin, kendilerine millî seçim çevresindeki oylardan isabet edecek olan milletvekilliklerinin 2/3’ünü Yüksek Seçim Kurulu, 1/3’ünü ise partinin genel merkezindeki yetkili organın belirleyeceği öngörülmekteydi. Tasarının 8 Haziran 1965 tarihli 124. Birleşimde görüşülmesi sırasında, CHP, YTP, CKMP ve MP Grupları adına verilen ortak bir önergede, siyasî partilere millî seçim çevresinden isabet edecek milletvekilliklerinin 2/3’ünün Yüksek Seçim Kurulunca, 1/3’ünün ise siyasî partinin genel merkezindeki yetkili organca saptanacağına ilişkin bu hükümdeki il seçim çevrelerinden Millet Meclisi üye tam sayısının 1/5’inden fazla milletvekilliği kazanamamış partilerle, kazanabilmiş partiler arasındaki farkı kaldıran ve tüm partiler için millî seçim çevresinden kazanılan milletvekilliklerinin 1/3’ünün partinin genel merkezindeki yetkili organca belirlenmesine yönelik yeni bir düzenleme önerilmişti²⁰⁹⁹. 9 Haziran 1965 tarihli 125. Birleşimin hemen başında,

²⁰⁹⁷ Eskişehir Milletvekili Aziz Zeytinoğlu’nun, Çankırı Milletvekili İsmail Arar’ın ve Bursa Milletvekili İsmail Yılmaz’ın konuşmaları için bkz. **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 41, Birleşim: 124, (08.06.1965), ss. 653-655.

²⁰⁹⁸ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 41, Birleşim: 124, (08.06.1965), s. 655.

²⁰⁹⁹ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 41, Birleşim: 124,

adları geçen siyasî parti grupları adına verilen yeni bir önerge ile bir önceki Birleşimde verdikleri önergenin geri çekildiği bildiriliyor²¹⁰⁰ ve aynı doğrultuda bir değişikliği bu kez sadece CHP Grubu adına Elazığ Milletvekili Kemal Satır istiyordu²¹⁰¹. Bu önerge hayli tartışma doğurmuş ve Genel Kurulca reddedilmişti²¹⁰². Buna karşılık, Kayseri Milletvekili Mehmet Göker ile Kastamonu Milletvekili İ. Şeref Dura tarafından verilen ve 306 sayılı Kanunun 33. maddesinde yer alan ve millî seçim çevresinden kazanılan milletvekilliklerinin 2/3'ünün Yüksek Seçim Kurulunca, 1/3'ünün ise partilerin genel merkezindeki yetkili organca belirlenmesini öngören hükmün, 306 sayılı Kanunun 33. maddesinden tümüyle çıkartılmasını öneren önerge ise, AP'li milletvekillerinin itirazlarına karşın kabul ediliyordu²¹⁰³. Böylece, Millet Meclisi, 533 sayılı Kanunla 306 sayılı Kanunun 33. maddesine getirilmiş olan bu düzenlemenin tümüyle çıkarılmasını kabul etmiş oluyordu. Bu durumda, il seçim çevrelerinden kazandıkları milletvekilliği sayısı ne olursa olsun, millî seçim çevresinden kazanılan milletvekilliklerinin 1/3'ünün partilerin genel merkezindeki yetkili organca belirlenmesine son veriliyordu.

Genel Kuruldaki görüşmelerde, Tokat Milletvekili Ali Dizman'ın bir teklifi de dikkat çekiciydi. Dizman, Tasarıda 11. madde olarak kabul edilen ve seçim giderlerinin genel bütçeden ödeneceğini ve bunun için gerekli ödeneğin Adalet Bakanlığı bütçesindeki tek maddeden ibaret özel bölüme toplam olarak konulacağını öngören hükmün²¹⁰⁴, 1965 Bütçesi için bir anlam taşımayacağını, çünkü 1965 yılı Bütçesini düzenleyen Kanunda, söz konusu seçim giderlerinin ayrı ayrı ödenekler halinde belirlendiğini belirtiyor ve Tasarıya bir geçici madde ilâvesiyle, 1965 yılı Bütçesinde çeşitli bölüm ve maddelere dağılmış olan ödeneklerin özel bir bölüm halinde toplanmasını öneriyordu²¹⁰⁵. Bu görüşe, İstanbul Milletvekili Coşkun Kırca, 1961 Anayasasında bütçe kanunlarının yapılış yönteminin, diğer kanunların

(08.06.1965), ss. 655-656.

²¹⁰⁰ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 42, Birleşim: 125, (09.06.1965), ss. 10-11.

²¹⁰¹ Kemal Satır tarafından CHP Grubu adına verilen önergede şöyle denilmektedir:

“Yüksek Başkanlığa,

533 sayılı Kanunun 8 nci maddesiyle değiştirilmiş olan 306 sayılı Kanunun 33 ncü maddesinin C/3 bendinde yer alan hakkın bütün partilere eşitlikle tanınmasını arz ve teklif ederim.” Bkz. **M.M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 42, Birleşim: 125, (09.06.1965), s. 11.

²¹⁰² **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 42, Birleşim: 125, (09.06.1965), ss. 11-16.

²¹⁰³ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 42, Birleşim: 125, (09.06.1965), ss. 16-22.

²¹⁰⁴ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 41, Birleşim: 124, (08.06.1965), s. 656.

²¹⁰⁵ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 42, Birleşim: 125, (09.06.1965), s. 24.

yapılışından tamamen farklı bir biçimde olmak üzere Anayasanın 94. maddesinde düzenlendiğini, bu nedenle de, Anayasanın 92. maddesindeki yönetime göre yapılan bir kanunla, bütçe kanunundaki bir hükmün değiştirilemeyeceğini belirterek karşı çıkıyordu²¹⁰⁶. Kırcı'nın, 1961 Anayasasının öngördüğü sistem uyarınca çok yerinde olan bu karşı çıkışı, Dizman'ı da tatmin etmiş olmalıydı ki, kendisi, verdiği önergeyi geri çekiyordu²¹⁰⁷. Böylece bu hususun oylanmasına gerek kalmamıştı.

Maddeler üzerindeki görüşmeler tamamlanınca, Tasarının tümünün oylanmasına sıra gelmişti. Antalya Milletvekili Hasan Fehmi Boztepe'nin lehte yaptığı konuşmadan sonra tümünün oylanmasına geçilmiş ve Tasarı, 9 Haziran 1965 tarihli 125. Birleşimde, işaretle yapılan oylamayla Millet Meclisince kabul edilmişti²¹⁰⁸.

C. Millet Meclisinin Kabul Ettiği Metnin Cumhuriyet Senatosunda Görüşülmesi ve Bazı Değişikliklerin Yapılması

Millet Meclisinin kabul etmiş olduğu seçimlerle ilgili kanunların bâzı hükümlerinin değiştirilmesi ve bu kanunlara bâzı hükümler eklenmesi hakkındaki Kanun Tasarısı, Cumhuriyet Senatosunda da Anayasa ve Adalet Komisyonu ile İçişleri Komisyonundan seçilen beşer üyeden kurulu bir Geçici Komisyonda incelenmiş ve Geçici Komisyon, Millet Meclisinin kabul ettiği metinde bazı değişiklikler yapılmasını önermişti²¹⁰⁹. Bunlardan bir kısmı, adaylık ve propaganda sürelerine ilişkin; biri de, millî bakiye sistemi uyarınca her parti için millî seçim çevresinden seçilecek milletvekillerinin 1/3'ünün, bu kez partiler arasında fark gözetilmeksizin tüm siyasî partiler için geçerli olmak üzere, yine siyasî partilerin genel merkezlerindeki yetkili organlarca belirlenmesine yönelikti. Komisyon, millî seçim çevresinden kazanılan milletvekilliklerinin 1/3'ünün siyasî partilerin merkez karar organlarınca belirlenmesine yönelik olarak önerdiği değişikliğin gerekçesinde şöyle diyordu:

“13 Şubat 1965 tarihli ve 533 sayılı Kanunun 8 nci maddesiyle, Millet Meclisinin genel oyla seçilen üye tam sayısının beşte birinden fazla milletvekilliği kazanamamış olan siyasî partilere, Milletvekili Seçimi Kanununun 32 nci maddesinin değişik 3 ncü fıkrasının uygulanması sonucunda millî seçim çevresinde düşen milletvekilliği sayısının üçte birine eşit sayıda

²¹⁰⁶ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 42, Birleşim: 125, (09.06.1965), ss. 24-25.

²¹⁰⁷ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 42, Birleşim: 125, (09.06.1965), s. 25.

²¹⁰⁸ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 42, Birleşim: 125, (09.06.1965), ss. 25-26.

²¹⁰⁹ Cumhuriyet Senatosu S. Sayısı: 654, “Seçimlerle ilgili kanunların bâzı hükümlerinin değiştirilmesi ve bu kanunlara bâzı hükümler eklenmesi hakkındaki kanun tasarısının Millet Meclisince kabul edilen metni ve Cumhuriyet Senatosu Geçici Komisyon raporu”, **C.S. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1, Toplantı: 4, Cilt: 30, Birleşim: 109'un sonuna ekli, (02.07.1965), ss. 1-12.

aday gösterme hakkı tanı(n)mış idi.

Millet Meclisi, yaptığı değişikliklerle, bu hususa ait hükmü tasarıdan çıkarmıştır.

Komisyonumuz, bu hükmün prensibolarak yaşamasını faydalı bulmuş, kanunlarda aranılan objektiflik ve eşitlik prensiplerini de göz önünde tutarak, bütün siyasi partilere uygulanması gerektiği kanısına varmış ve değişikliği bu maksatla yapmıştır.”²¹¹⁰

Tasarı, Geçici Komisyonun yaptığı değişikliklerle birlikte, 2 Temmuz 1965 tarihli 109. Birleşimde Cumhuriyet Senatosu Genel Kurulunda ele alınmıştı ve tümü üzerinde konuşmak isteyen çıkmadığı için, yapılan oylama ile doğrudan maddelerin görüşülmesine geçiliyordu²¹¹¹. 5 Temmuz 1965 tarihli 110. Birleşimdeki görüşmeler sırasında bazı üyeler, birleşik oy pusulasında siyasî partilerin harf sırasına göre yer almasına, bazıları da, her partiye ait kısmın ayrı bir renkte olmasına yönelik değişiklikler önermişlerse de, bu öneriler Genel Kurulca kabul edilmemişti²¹¹².

Komisyonun, millî seçim çevresinden kazanılan milletvekilliklerinin 1/3'ünün siyasî partilerin merkez karar organlarınca belirlenmesi yönünde yaptığı değişiklik, Genel Kurulda uzun görüşmelere konu olmuştu. Bu bağlamda, Geçici Komisyon Sözcüsü Tokat Senatörü Zihni Betil, Millet Meclisi metninde yer almadığı halde, böyle bir düzenlemeyi neden yeniden öngördüklerini şu sözlerle açıklamaktaydı:

“...Muhterem arkadaşlar, 13 Şubat 1965 tarihli ve 533 sayılı Kanun şöyle kabul etmiştir: 90 dan az milletvekilliği kazanmış bulunan siyasi partilere millî seçim çevresinde elde ettikleri milletvekilliği sayısının üçte biri kadar olmak üzere genel merkezlerin aday gösterme hakkı tanınmıştı...Bu tasarı Millet Meclisinde görüşülürken o hüküm çıkarılmıştır. Komisyonumuz da bu konu üzerinde durdu. Vaktiyle 13 Şubat 1965 tarih ve 533 sayılı Kanun böylece kabul edilmiş bulunduğu göre, 90 dan az milletvekili çıkarabilmiş siyasi partilere tanınan bu hak devam etsin, yine onlara bu imkân verilsin, bu sebeple Millet Meclisinin kabulünden bu prensip noktasından ayrıldık. Ondan sonra kanunlar objektif olarak tesbit edilir; kanunlarda eşitlik de bir prensiptir. Türkiye ölçüsünde 90 dan az milletvekili kazanmış olan siyasi parti genel merkezine elde ettiği millî bakiyeye göre çıkaracağı milletvekili sayısının üçte birini aday gösterme hakkı tanıyor. 90 dan fazla milletvekili çıkarmış bulunan siyasi partilere de aynı hakkın tanınması lâzımdır. Ona tanınan bu hakkın ötekine tanınmamasının haklı sayılacak hiçbir gerekçesi yoktur.

Bilâkis kanunların objektif olması, eşit prensiplere istinadetmesi esası,

²¹¹⁰ A.k., s. 3.

²¹¹¹ C.S. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 4, Cilt: 30, Birleşim: 109, (02.07.1965), ss. 34-35.

²¹¹² C.S. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 4, Cilt: 30, Birleşim: 110, (05.07.1965), ss. 78-88.

kazandıkları milletvekilleri sayısı üzerinde durmaksızın bütün siyasi partilere bunun verilmesini emreder.

Muhterem arkadaşlar, Siyasi Partiler Kanunu ile, ki Millet Meclisince kabul edilen metin kısmen, Cumhuriyet Senatosunda değiştirilmiştir. Millet Meclisinin bu değiştirmeler üzerinde ne gibi işlem yaptığını bilmiyoruz. Siyasi Partiler Kanunun henüz tasarı halindedir kanunlaşmamıştır. Bu tasarı ile siyasi partilerin genel merkezlerine % 5 bir kontenjan verilmiştir. Millî bakiyeden çıkarılacak milletvekillerinin 1/3 i kadarının da siyasi parti genel merkezine aday gösterme hakkını vermek uygun mudur, değil midir? Büyük parti, küçük parti. Büyük parti doksan tane çıkaracak, küçük parti doksandandan az çıkaracak. Uygun mudur değil midir? Nispî çoğunluk ve nispî temsil sistemleri münakaşalı birer sistemdir. Biz memleketimizin çeşitli şartlarını nazara alarak nispî temsil sistemini kabul etmiş bulunuyoruz, uyguluyoruz. Ama hiçbir mahzuru olmadığı için değil. Bizim memleketimizin şartlarına nazaran faydası mahzuruna galebe ettiği için. Nispî temsil sisteminde, bir seçim çevresinde o seçim çevresinde seçime katılan siyasi partilerden biri, sadece birisinin bütün milletvekillerini kazanmış olması, mümkün değil. Bizde seçime altı siyasi parti girecek. 6 siyasi parti seçim çevresinde bir siyasi partinin bütün milletvekilliğini kazanması mümkün değildir. O halde sıra numarası yukarıda olan milletvekilleri adayları seçimi kazanacaklardır. Sıra numarası aşağıda olan adaylar da benim sıra numaram aşağıda, burada 7 milletvekili çıkar. Bizim partiye 3 milletvekili düşer. Benim sıra numaram 6-7, ben ne diye çalışacağım. Veya sıra numarası yukarıda olan adaylara kırılır. Aranızda anlaştınız oylamalara müessir çalışmalar yaptınız. Ben esasen de seçilemiyorum, çalışmam. Bu nispî temsil sisteminin bellibaşlı mahzurlarından birisidir.

Halbuki siyasi parti adaylarının, bir ile sonuncu numara âhenk içinde, bütün seçim kampanyası müddetince partisinin tüzüğünü, programını ve seçim beyannamelerini ele alarak seçimi kazanmak için gayret sarf etmeleri lâzımdır, matluptur. Binaenaleyh, millî bakiyelerden siyasi partilere düşen milletvekilliği sayısının üçte birini siyasi partilerin genel merkezine bırakmakta sıra numaraları aşağıda olan adaylarda ahlâkın icaplarına uygun, samimi partili olarak, kimseye kırılmadan, sıra numarası birmiş gibi çalışanlara da, hiç olmazsa bir kısmına merkez tarafından aday gösterilmek suretiyle seçim şansları sağlamakta fayda mülâhaza edilmiştir. Zaten millî bakiyeden Cumhuriyet Halk Partisine, Adalet Partisine düşecek milletvekilliği sayısı nedir? Bunun sayısı belki 12 olacak, belki de 16 olacak, belki 21 olacak, bunun üçte biri dört kişidir, beş kişidir, sekiz kişidir. Nihayet bu rakamlar üzerinde olabilir, deniyor. Hesaplar yapılırken geçen seçimlerde elde edilen neticeler üzerinde durulmak suretiyle tahmin yürütülmektedir. Yani 15 Ekim 1961

*seçimlerinde elde edilen neticeyi hesaplamak suretiyle tahmin yürütülmektedir. Bu fazla bir rakam değildir. Binaenaleyh, Siyasi Partiler Kanunu ile tanınan % 5 kontenjana ilâveten bu hakkın da bahşedilmesinde arz ettiğim sebeplerle nispî temsil sisteminin mahzurlarını giderici tedbirlerden birisi olması gibi bir fayda da mülâhaza ettik.”*²¹¹³

Bazı üyelerin karşı çıkmalarına rağmen²¹¹⁴, Geçici Komisyonun Millet Meclisinin metninde yaptığı ve tüm siyasî partiler için geçerli olmak üzere millî seçim çevresinden kazanılan milletvekilliklerinin 1/3'ünün parti genel merkez organlarınca belirlenmesini öngördüğü değişiklik, Cumhuriyet Senatosu Genel Kurulunca, 13 ret ve 5 çekimsere karşı, 76 oyla kabul ediliyordu²¹¹⁵.

Cumhuriyet Senatosunun gerçekleştirdiği bir başka önemli değişiklik, Cumhuriyet Senatosu seçimlerinde, 2 veya daha fazla üye çıkaran seçim çevrelerinde, seçim sayısının bulunması için yapılan, geçerli oyların o çevrenin çıkaracağı senatör sayısına bölünmesi işlemini, geçerli oyların o çevrenin çıkaracağı senatör sayısına 1 ekleyerek bulunacak sayıya bölme şekline dönüştürmesiydi. Bu değişikliğin önerilmesi ve sonunda kabul edilmesi, ilginç bir seyir izlemişti. Gerçekten, Tasarının 13. maddesinin görüşülmesi sırasında sözü edilen değişikliği öneren Yozgat Senatörü Sadık Artukmaç'ın bu doğrultudaki önergesi önce reddedilmiş, fakat daha sonra tekriri müzakereye karar verilerek önerge yeniden görüşülmüş ve bu kez kabul edilmişti. Artukmaç'ın söz konusu önergesi şöyleydi:

“13 ncü maddeye aşağıdaki fıkranın ilâvesini arz ve teklif ederim.

*‘Bir seçim çevresinde birden fazla Cumhuriyet Senatosu üyesinin seçimi, muteber oy sayısının o seçim çevresinin çıkaracağı Cumhuriyet Senatosu üye sayısına bir adedinin ilâvesi suretiyle bölünerek elde edilecek sayısı esas tutulur’”*²¹¹⁶

Artukmaç, niçin böyle bir değişiklik istediğini açıklarken, Cumhuriyet Senatosuna halkın 150 üye seçtiğini, bu nedenle Cumhuriyet Senatosu seçimlerinde, seçim çevrelerinin çıkaracağı senatör sayısının, o çevrenin Millet Meclisi seçimlerinde çıkaracağı milletvekili sayısına göre çok daha az olacağına dikkat çekiyor ve bu nedenle, bir çevredeki geçerli oyların o çevrenin çıkaracağı toplam senatör sayısına bölünmesi ile bulunan seçim sayısının da haliyle büyük bir sayı olacağına işaret ediyordu. Artukmaç, siyasî partilerin, bir seçim çevresinde kazandıkları senatörlük sayısının, her bir partinin o çevrede aldığı geçerli oy toplamının o çevrenin seçim

²¹¹³ C.S. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 4, Cilt: 30, Birleşim: 110, (05.07.1965), ss. 91-93.

²¹¹⁴ Örneğin, Erzurum Senatörü Osman Alihocagil, Kayseri Senatörü Hüsnü Dikeçligil, Bursa Senatörü Baki Güzey, Aydın Senatörü İskender Cenap Ege, Komisyonun yaptığı değişikliğe karşı çıkmışlar ve Millet Meclisi metninin aynen kabulünü istemişlerdi. Bkz. C.S. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 4, Cilt: 30, Birleşim: 110, (05.07.1965), ss. 92-95.

²¹¹⁵ C.S. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 4, Cilt: 30, Birleşim: 111, (06.07.1965), s. 123, 127-129.

²¹¹⁶ C.S. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 4, Cilt: 30, Birleşim: 111, (06.07.1965), s. 123.

sayısına bölünmesi ile hesaplanacağını ve seçim sayısı da büyük bir sayı olacağı için, muhtemelen sadece 1 veya 2 senatörlüğün bu yolla saptanabileceğini, partilerin bir kısmının aldığı geçerli oy sayısı seçim sayısına ulaşamayacağından, geri kalan senatörlüklerin dağılımının millî bakiye sistemine göre yapılacağını ve bunun sakıncalı olduğunu belirtiyordu. Sadık Artukmaç, bu konuda şöyle diyordu:

“Muhterem arkadaşlar, 13 ncü madde, tek Senatör çıkaran seçim bölgelerinde Senatörler hakkında uygulanacak muameleyi belirtmekte ve onların ekseriyet usulüyle seçimini sağlamaktadır. Son çıkan 446 sayılı Kanunun birinci bendine göre 32 nci maddenin 1–2 ve 3 ncü fıkraları, Cumhuriyet Senatosu üyeleri hakkında da uygulanacaktır. Yani, Cumhuriyet Senatosu üyeleri hakkında da Millî Bakıye Usulü tatbik olunacaktır. Durumu aydınlatmak için bir misal arz etmek istiyorum. Meselâ, 120000 muteber oy almış olan bir seçim bölgesinde altı milletvekili olsun. Bunların seçim sayısı 20 bin eder. Şu halde 20 bin oy almış olan, milletvekili olabilecektir. Bu seçim bölgesinde iki veya üç senatör seçileceğini kabul edelim. İki senatör seçilecekse her senatörün 60 bin oy alması lâzımdır ki, seçilsin. Bu belki mümkün olmayabilir. Bu senatörlerden biri, veyahut da ikisi Millî Bakıyeye kalacak demektir. Bu bakımdan senatörlerin Millî Bakıye hakkındaki bu hüküm muvacehesinde senatörler hakkında yeni bir esasın tanzim edilmiş olması lâzımgelceği kanaatindeyim. Bendeniz bu bakımdan tetkik ettim, şöyle bir teklifte bulunacağım.

Diğer dünya milletlerinde de mevcut bir usul; kaç senatör varsa o senatöre bir adedini eklemek ve elde edilen rakama taksim yaptıktan sonra seçim sayısını bulmaktan ibaret olacaktır. Deminki arz ettiğim misale göre, iki senatör çıkaran bir seçim bölgesine bir adedini eklersek üç edecek. Üç böldüğümüz zaman 120000 i, 40000 oy alacaktır. Bu, mâkul ve mutedil bir rakam(1) ifade eder. Her seçime giren kimsenin bu kadar oy alması mümkündür. Fakat arz ettiğim gibi; 60000 oy alması belki de gayrimümkündür, belki bir imkânsızlık mevcuttur zannediyorum. Bu bakımdan da şöyle bir önerge vermiş bulunuyorum, bu 13 ncü maddeye son fıkra olarak eklenmesi istirhamıyla. Bir seçim bölgesinde birden fazla Cumhuriyet Senatosu üyesinin seçimi, muteber oy sayısının o çevrenin çıkaracağı Cumhuriyet Senatosu üyesi sayısına bir adedini ilâve etmek suretiyle bölünerek elde olunacak seçim sayısı, esas tutularak yapılır. Bu, üç senatör çıkaranlar hakkında da 4 e taksim etmek, beş senatör çıkaracaksa 6 ya taksim etmek suretiyle seçim sayısını bulmak ve mutedil bir hadde oy adedini irca etmekten ibarettir. Bu bakımdan adayların bakiyeye kalması ihtimalleri daha azalacaktır. Halbuki şimdiki sisteme göre hemen hemen az sayıda olan senatörler daima Millî Bakıyeye kalmak tehlikesiyle karşı karşıya bulunmaktadır.

*Bu bakımdan önergeme Yüce Senatonun iltifat etmesini istirham ederim. Hürmetlerimle. ”*²¹¹⁷

Ancak, Genel Kurul bu öneriyi benimsememiş ve Komisyonun da, Hükûmetin

²¹¹⁷ C.S. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 4, Cilt: 30, Birleşim: 111, (06.07.1965), s. 121.

de katılmadıklarını beyan ettikleri önerge Cumhuriyet Senatosunun 6 Temmuz 1965 tarihli 111. Birleşiminde reddedilmiş ve 13. madde, Komisyondan geldiği şekliyle, yani seçim sayısının bulunması için seçim çevresinin çıkaracağı senatör sayısına sözü edilen eklemenin yapılmasını öngörmeyen şekliyle kabul edilmişti²¹¹⁸. Fakat, hemen bir sonraki, 7 Temmuz 1965 tarihli 112. Birleşimde, Yozgat Senatörü Sadık Artukmaç, 13. maddenin yeniden görüşülmesini isteyen bir önerge veriyor ve Geçici Komisyon Sözcüsü Zihni Betil de tekriri müzakere talebine katıldıklarını belirtiyordu²¹¹⁹. Sadık Artukmaç, neden tekriri müzakere teklifinde bulunduğunu açıklarken, genellikle 2-3 gibi az sayıda senatör çıkaran seçim çevrelerindeki seçim sayısının hesaplanmasında, milletvekili seçimlerindeki yöntemin aynısının uygulanmasının Cumhuriyet Senatosu seçimlerinde bir takım sorunlara yol açabileceğine tekrar işaret ediyor ve şöyle diyordu:

“Çok muhterem arkadaşlarım, kabul buyurulan 13 ncü madde(de) tek Senatör çıkaran seçim bölgelerinde yapılacak muamele tesbit edilmiş ve bu adayların ekseriyet usulüyle seçilmesi bu suretle kararlaştırılmış idi. Son kabul ettiğimiz 533 sayılı Kanunla değiştirilen Milletvekilleri Seçimi Kanununun 32 nci maddesine göre şu muamele yapılması lâzımdır, diğer senatörler hakkında. Müsaadenizle o fıkrayı okuyorum: ‘Her seçim çevresinde muteber oyların toplamı o seçim çevresinin çıkaracağı Milletvekili sayısına bölünür, bu suretle bulunan sayıya seçim sayısı denir. Her parti listesinin aldığı muteber oy toplamından seçim sayısı ne kadar var ise o parti o seçim çevresinde o kadar Milletvekilliği kazanmış olur. O seçim çevresinde tek başlarına seçime girmiş olup da en az seçim sayısına eşit sayıda muteber oy almış olan bağımsız adaylar seçilmiş olurlar.’

Şimdi muhterem arkadaşlar, şu hükme göre bu hüküm Cumhuriyet Senatosu seçimlerinde de tatbik edilecektir, kanunun emri gereğince. İki, üç veya dört Senatör seçecek olan seçim bölgelerindeki durum bendenizin kanaatime göre iyi bir netice vermiyecek ve bütün adaylar millî bakiyeye kalmış olacaktır. Müsaade buyurursanız bir misal ile izah edeyim:

Meselâ muteber oy sayısı 150 bin olan bir seçim bölgesi kabul edelim, buradan 6 Milletvekili ve iki de Senatör çıksın. 6 Milletvekili bu kanunun hükmüne göre 150000 i altıya bölersek 25 bin oy düşer, her Milletvekili 25 bin bir oy aldığı takdirde seçimi kazanmış olacaktır. Fakat buna mukabil bu fıkraya göre bu iki Senatörden her biri 75 er bin oy almış olmalıdır ki, bu mümkün değildir. Hiçbir zaman 75000 oyu bir adayın alabilmesi mümkün değildir. Bu bakımdan her iki adayın ikisinin de millî bakiyeye kalması mukadderdir. Arz ettiğim husus bu. Üçlü olursa da durum aynı, dörtlü olursa da durum aynı. Bu bakımdan bendeniz 13 ncü maddenin tekriri müzakeresini istirham ediyorum...” ²¹²⁰

Yapılan oylamada Artukmaç’ın, 13. maddenin yeniden görüşülmesine yönelik

²¹¹⁸ C.S. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 4, Cilt: 30, Birleşim: 111, (06.07.1965), s. 122.

²¹¹⁹ C.S. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 4, Cilt: 30, Birleşim: 112, (07.07.1965), ss. 137-138.

²¹²⁰ C.S. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 4, Cilt: 30, Birleşim: 112, (07.07.1965), ss. 137-138.

önergesi kabul edilmişti²¹²¹. Bunun üzerine Artukmaç'ın ilkinde göre biraz farklı önerisi yeniden okunuyordu. Bu önergesinde Artukmaç, 13. maddeye şu fıkranın eklenmesini önermekteydi:

“Bir seçim çevresinde birden fazla olan Cumhuriyet Senatosu üyesinin seçiminde muteber oy sayısının o seçim çevresinin çıkaracağı Cumhuriyet Senatosu üyesi sayısına (1) adedinin ilâvesi suretiyle bölünerek elde edilecek seçim sayısı esas tutulur.

*‘Bu hüküm sadece iki Milletvekili çıkaracak olan seçim çevresinde yapılacak seçimlerde de uygulanır.’ ”*²¹²²

Görüldüğü gibi, Yozgat Senatörü Sadık Artukmaç, bu yeni önerisinde, bir seçim çevresindeki seçim sayısının hesaplanmasında, o çevredeki geçerli oyların toplamının, o çevrenin çıkacağı üye sayısına 1 eklenmesiyle bulunacak sayıya bölünmesi biçimindeki yöntemin, sadece Cumhuriyet Senatosu seçimlerinde 2 veya daha fazla senatör çıkaran seçim çevrelerinde değil; fakat, yalnızca 2 milletvekili çıkaran seçim çevreleri ile sınırlı olmak üzere, milletvekili seçimlerinde de uygulanmasını öneriyordu. Yeni teklifine, sadece 2 milletvekili çıkaran seçim çevreleriyle sınırlı olmak üzere, milletvekili seçimlerini de eklemesinin nedenini Artukmaç şöyle açıklıyordu:

*“...Bir de teklifime şunu ilâve ettim: Dört veya beş vilâyetimiz vardır ki, iki milletvekili çıkarmaktadır. İki milletvekili çıkarmakta olan bu vilâyetlerde de milletvekili adedine bir rakamının ilâvesi suretiyle seçmen sayısını bularak adaleti tevzi ve tesis etmek maksadına mâtuftur...”*²¹²³

Birleşimi yöneten Başkanvekili Fikret Turhangil, Artukmaç'ın 13. maddeye eklenmesini istediği fıkraya ilişkin görüşlerini sorduğunda, Geçici Komisyon adına Sözcü Zihni Betil, katıldıklarını; Hükümet adına Adalet Bakanı İrfan Baran ise Senatonun takdirine bıraktıklarını açıklıyordu²¹²⁴. Oya sunulan önerge, Genel Kurulca kabul ediliyor, böylece Cumhuriyet Senatosu, Millet Meclisi metnindeki 13. maddeyi de değiştirmiş oluyordu²¹²⁵. Diğer maddeler üzerindeki görüşmeler de tamamlanınca, Tasarının tümü açık oya sunulmuş ve Cumhuriyet Senatosu Genel Kurulu, 7 Temmuz 1965 tarihli 112. Birleşimde, 2 ret oyuna karşı 92 oyla Tasarının tümünü kabul etmişti²¹²⁶.

²¹²¹ C.S. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 4, Cilt: 30, Birleşim: 112, (07.07.1965), s. 139.

²¹²² C.S. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 4, Cilt: 30, Birleşim: 112, (07.07.1965), s. 139.

²¹²³ C.S. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 4, Cilt: 30, Birleşim: 112, (07.07.1965), s. 140.

²¹²⁴ C.S. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 4, Cilt: 30, Birleşim: 112, (07.07.1965), s. 140.

²¹²⁵ C.S. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 4, Cilt: 30, Birleşim: 112, (07.07.1965), s. 140.

²¹²⁶ C.S. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 4, Cilt: 30, Birleşim: 112, (07.07.1965), s. 164, 174-175.

D. Cumhuriyet Senatosunun Değiştirerek Kabul Ettiği Tasarının Millet Meclisince Yeniden Ele Alınması ve Kanunun Kabulü

Cumhuriyet Senatosu, Millet Meclisinin kabul ettiği metnin oniki maddesinde değişiklik yaptığı için, değiştirilen bu maddelerin, Anayasanın 92. maddesi uyarınca, Millet Meclisinde yeniden görüşülmesi gerekiyordu. Bu bağlamda, söz konusu maddeler Millet Meclisinde ele alınmış ve Tasarıyı daha önce incelemiş olan Anayasa ve Adalet Komisyonlarından seçilen beşer üyeden kurulu Geçici Komisyon, Cumhuriyet Senatosunca yapılan bu değişiklikleri değerlendirerek, Millet Meclisi Başkanlığına sunduğu 9 Temmuz 1965 tarihli Raporda, tümünün benimsenmesini önermişti²¹²⁷. Bu değişiklikleri 14 Temmuz 1965 tarihli 145. Birleşiminde görüşen Millet Meclisi Genel Kurulu da, yapılan değişikliklerin tümünü kabul ettiği için, Tasarı, anılan tarih itibarıyla kanunlaşmış oluyordu²¹²⁸. 14 Temmuz 1965 tarih ve 656 sayılı “Seçimlerle İlgili Kanunların Bâzı Hükümlerinin Değiştirilmesi ve Bu Kanunlara Bâzı Hükümler Eklenmesi Hakkında Kanun”, Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel tarafından, yayımlanması için 16 Temmuz 1965 tarihinde Başbakanlığa gönderilmiş ve 20 Temmuz 1965 tarihli Resmî Gazetede yayımlanarak yürürlüğe girmişti²¹²⁹. Böylece, Millet Meclisinin 12. Dönemi içinde, seçimlerle ilgili bazı kanunlara yönelik dördüncü ve son değişiklik de gerçekleştirilmiş olmaktadır.

²¹²⁷ Millet Meclisi S. Sayısı: 975 e 2 nci ek, “Seçimlerle ilgili kanunların bâzı hükümlerinin değiştirilmesi ve bu kanunlara bâzı hükümler eklenmesi hakkındaki kanun tasarısına dair Cumhuriyet Senatosu Başkanlığı tezkeresi ve Cumhuriyet Senatosunca yapılan değişiklikler hakkında Millet Meclisi Geçici Komisyon raporu”, **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 43, Birleşim: 145 ‘in sonuna ekli, (14.07.1965), ss. 1-12.

²¹²⁸ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 43, Birleşim: 145, (14.07.1965), ss. 341-347.

²¹²⁹ **Resmî Gazete**, 20 Temmuz 1965, Sayı: 12053; **T.B.M.M. Kanunlar Dergisi**, Dönem: 1, Toplantı: 4, Cilt: 48, ss. 727-732.

ONBİRİNCİ BÖLÜM

MİLLET MECLİSİNİN 12. DÖNEMİNDE YAPILAN DIŞ İLİŞKİLERLE İLGİLİ KANUNLAR

1- Milletlerarası Andlaşmaların Yapımı ve Onaylanması Sürecine İlişkin Olarak Anayasanın ve 244 Sayılı Kanunun Öngördüğü Düzenleme

A. Anayasadaki Düzenleme

1961 Anayasası, milletlerarası andlaşmaların yapımına ilişkin olarak 1924 Anayasasına göre önemli bir değişiklik öngörmüş bulunuyordu. Gerçekten, 1924 Anayasasında, milletlerarası andlaşmaların onaylanması yetkisi TBMM'ye ait iken²¹³⁰, 1961 Anayasasında bu yetki Cumhurbaşkanına verilmişti²¹³¹. Ancak, yine 1961 Anayasasının 98. maddesinin 2. fıkrasında, Cumhurbaşkanının bütün kararlarının Başbakan ve ilgili bakanlarca imzalanacağı öngörüldüğünden, Cumhurbaşkanının bu yetkisini, Anayasanın sözü geçen 98. maddesi uyarınca, Başbakan ve ilgili bakanların karşı imzası ile kullanabileceği açıktı. Ayrıca, 1961 Anayasasının “Milletlerarası Andlaşmaları Uygun Bulma” kenar başlıklı 65. maddesine göre, kural olarak bir milletlerarası andlaşmanın onaylanabilmesi için, TBMM'nin daha önce söz konusu antlaşmanın onaylanmasını, bir kanunla uygun bulması gerekmektedir. 1961 Anayasasının 65. maddesinin 1. fıkrasında şöyle deniliyordu:

“Türkiye Cumhuriyeti adına yabancı devletlerle ve milletlerarası kuruluşlarla yapılacak andlaşmaların onaylanması, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin onaylamayı bir kanunla uygun bulmasına bağlıdır.”

²¹³⁰ 1924 Anayasasının TBMM'nin yetkilerini düzenleyen 26. maddesinde, “Büyük Millet Meclisi kavanin vazı, tadili, tefsiri, fesih ve ilgası, devletlerle mukavele, muahede ve sulh akdi, harb ilânı, muvazenei umumiyei maliye ve Devletin umum hesabı katı kanunlarının tetkik ve tasdiki, meskûkât darbı, inhisar ve malî taahhüdü mutazammın mukavelât ve imtiyazatın tasdik ve feshi, umumî ve hususî af ilânı, cezaların tahfif ve tahvili, tahkikat mücazâtı kanuniyenin tecili, mahkemelerden sâdır olup katiyet kesbetmiş olan idam hükümlerinin infazı gibi vezâif bizzat kendi ifa eder” denilmekteydi. Bu hüküm, 1924 Anayasasının 1945–1952 yılları arasında yürürlükte kalmış olan resmî sadeleştirilmiş metninde şu şekilde yer almaktaydı: “Kanun koymak, kanunlarda değişiklik yapmak, kanunları yorumlamak, kanunları kaldırmak, Devletlerle sözleşme, andlaşma ve barış yapmak, harb ilân etmek, Devletin bütçe ve kesin hesap kanunlarını incelemek ve onamak, para basmak, tekelli ve akçalı yüklenme sözleşmelerini ve imtiyazlarını onamak ve bozmak, genel ve özel af ilân etmek, cezaları hafifletmek ve değiştirmek, kanun soruşturmalarını ve kanun cezalarını ertelemek, mahkemelerden çıkıp kesinleşen ölüm cezası hükümlerini yerine getirmek gibi görevleri Büyük Millet Meclisi ancak kendisi yapar.” Her iki metin için de bkz. Suna Kili, A. Şeref Gözübüyük, **a.g.k.**, s. 125.

²¹³¹ 1961 Anayasasının Cumhurbaşkanının görev ve yetkilerini düzenleyen 97. maddesinde şöyle denilmekteydi:

“Cumhurbaşkanı Devletin başıdır. Bu sıfatla, Türkiye Cumhuriyetini ve Milletin birliğini temsil eder.

Cumhurbaşkanı, gerekli gördükçe, Bakanlar Kuruluna başkanlık eder; yabancı Devletlere Türk Devletinin temsilcilerini gönderir ve Türkiye'ye gönderilen yabancı Devlet temsilcilerini kabul eder; milletlerarası andlaşmaları onaylar ve yayınlar; sürekli hastalık, sakatlık ve kocama sebebiyle belirli kişilerin cezalarını hafifletebilir veya kaldırabilir.” bkz. Suna Kili, A. Şeref Gözübüyük, **a.g.k.**, s. 125.

Kural bu olmakla birlikte, 1961 Anayasasında, 1924 Anayasasında hiç bulunmayan bir düzenlemeye de yer verilmişti. Bu bağlamda, 1961 Anayasasında, bazı konularda yapılacak milletlerarası andlaşmaların TBMM'nin onaylanmalarını daha önce bir kanunla uygun bulmasına gerek kalmadan yürütme organınca yürürlüğe konulmasına imkân tanınmış bulunuyordu. Bu konu, Anayasanın 65. maddesinin 2. ve 3. fıkralarında düzenlenmişti ve anılan fıkralarda şöyle deniliyordu:

“İktisadî, ticarî veya teknik münasebetleri düzenleyen ve süresi bir yılı aşmayan andlaşmalar, Devlet maliyesi bakımından bir yüklenme gerektirmemek, kişi hallerine ve Türklerin yabancı memleketlerdeki mülkiyet haklarına dokunmamak şartıyla, yayınlanma ile yürürlüğe konulabilir. Bu takdirde, bu andlaşmalar, yayımlarından başlayarak iki ay içinde Türkiye Büyük Millet Meclisinin bilgisine sunulur.

*Milletlerarası bir andlaşmaya dayanan uygulama andlaşmaları ile kanunun verdiği yetkiye dayanılarak yapılan iktisadî, ticarî, teknik veya idarî andlaşmaların Türkiye Büyük Millet Meclisince uygun bulunması zorunluluğu yoktur; ancak, bu fıkra göre yapılan iktisadî, ticarî veya özel kişilerin haklarını ilgilendiren andlaşmalar, yayımlanmadan yürürlüğe konulamaz.”*²¹³²

Ancak, Anayasada yürütme organına tanınan bu imkâna bir de sınır getiriliyor ve 65. maddenin 4. fıkrasında, *“Türk kanunlarına değişiklik getiren her türlü andlaşmaların yapılmasında 1 nci fıkra hükmü uygulanır”* denerek, Türk kanunlarına değişiklik getiren herhangi bir milletlerarası andlaşmanın onaylanmasının, Türkiye Büyük Millet Meclisinin, onaylamayı bir kanunla uygun bulması koşuluna bağlı olacağı, açık bir biçimde vurgulanıyordu.

1961 Anayasasının 65. maddesinin gerekçesinde, hem TBMM'nin milletlerarası andlaşmaları onaylama yetkisine sahip kılınmayıp, sadece onaylanmayı uygun bulma yetkisiyle donatılmasının ve hem de bazı konularda yapılacak milletlerarası andlaşmaların TBMM'nin onaylanmalarını daha önce bir kanunla uygun bulmasına gerek kalmadan yürütme organınca yürürlüğe konulmasına imkân tanınmış bulunmasının nedenleri açıklanmaktaydı. Maddenin uzun gerekçesinde, konumuza ilişkin hususlar şöyle dile getirilmişti:

“Bu madde ile, milletlerarası anlaşmaların onaylanması konusunda, prensip itibariyle, 1924 Anayasasının sistemi muhafaza olunmuştur. Şöyle ki, bu maddenin vaz'ettiği ana kaide, milletlerarası anlaşmaların teşriî organının teşriki olmaksızın yürürlüğe konamamasıdır.

Bununla beraber, 1924 Anayasasında aynı kaide hiçbir istisna tanımaksızın vaz'edilmişti ve hükmün bu mutlak mahiyeti, milletlerarası münasebetlerin

²¹³² 1961 Anayasasının 65. maddesinin sözü geçen 1., 2. ve 3. fıkraları hükümleri için bkz. Suna Kili, A. Şeref Gözübüyük, **a.g.k.**, ss. 191-192; Kâzım Öztürk, **Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, Cilt: II**, s. 2286.

mahiyetinin gerektirdiği bazı istisnaların zaruri olarak kanunlarımızda yer alması ve doktrinde, bu kanunların ve bunlara dayanan tatbikatın Anayasaya aykırı olduğu kanaatinin ileri sürülmesi neticesini doğuruyordu.

Bu madde ile, milletlerarası münasebetlerin gerektirdiği bu istisnalara Anayasada yer verilmek suretiyle, bugün memleketimizde mevcut ve kanunlarla esasen cevap verilmiş olan bu tatbikat Anayasa bakımından meşrulaştırılmıştır.

...

...bahis konusu olan istisnalar, Devlet maliyesine yüküm yüklemeyen, ahvali şahsiye konularını düzenlemeyen ve Türklerin yabancı memleketlerdeki mülkiyet haklarına dokunmayan anlaşmalardır. Ayrıca, bu konuların dışındaki konuları tanzim eden sair iktisadî, ticarî ve teknik anlaşmaların dahi süresinin bir yılı aşmayan anlaşmalar olması gereklidir. Bu kayıt sayesinde, milletlerarası ticaret, ikamet ve seyrüsefain statülerini düzenleyen 'Ticaret Anlaşmaları'nın herhalde teşriî organın tasvibine sunulması gerekecektir. Bu fıkra da derpiş olunan istisnalar, çok kere, teşriî organın tasvip kanununu çıkarmaya vakit bulabilmesinden önce derhal tatbikine başlanması ve hattâ tatbikatının tamamlanması gereken anlaşmalardır. Bunlar, meselâ, hibe mahiyetinde yardım alınmasına dair anlaşmalar, teknik yardıma dair bazı anlaşmalar, dış tediyelelerin şekil, şart ve sürelerini düzenleyen anlaşmalar, mal satış ve mübadelesine dair anlaşmalar, kara ve deniz yolları ile ilgili bazı teknik anlaşmalardır. Bahse konu fıkra, bu anlaşmaların sırf yayınlanma ile yürürlüğe konulabilmesine imkân vermekte; ancak, bunların yayından itibaren iki ay sonra teşriî organın bilgisine sunulmakla bu anlaşmalar üzerinde de siyasî murakabe sağlanmış olacaktır. ...fıkra da bahse konu istisnalar ise, 'Executive agreements' terimiyle bütün demokratik memleketlerde yer etmiş olan bir istisnaya mütealliktir. Bu istisnalardan biri, Hükümetin, evvelce teşriî organca tasvip edilmiş olan anlaşmaların verdiği yetkiye dayanarak, bu anlaşmaların tatbik edilmesini sağlamak için tatbikat anlaşmaları yapıp teşriî organdan geçirmeden yürürlüğe koyabilmesi hususundadır. Bu yetkiyi, Hükümetin tüzük ve yönetmelikler çıkarma yetkisine benzetmek kabildir. Bu anlaşmaların yayınlanması mecburi değildir. Bu suretle, bağımsız bir millet olarak bekamızı ve bağlı olduğumuz Batı medeniyeti ideallerini, hürriyet ve demokrasi ilkelerini korumak için kendi serbest arzu ve rızamızla girdiğimiz ve içinde çok önemli ve şerefli bir rol oynadığımız hür dünya savunma sisteminin, behemahal tam bir gizlilik içinde kalması gereken bazı tertiplerinin gereği gibi yürütülmesi kabil olacaktır. Bütün demokratik memleketlerde mevcut mevzuat ve tatbikat, esas itibarıyla bu istisnaları kabul etmektedir. Bu istisnaların kabul edilmemesi, hakikatte, hürriyet ve demokrasi prensiplerini korumak değil; bilâkis, bu ideallerin savunulmasını güçleştirmek neticesini doğururdu.

Uygulama anlaşmalarından gizli kalması zarurî olmayanların yayınlanması herhalde önlenmiş değildir. Aksine fıkra özel kişilerin haklarını ilgilendiren uygulama anlaşmalarını, mahkemelerce tatbikini sağlayabilmek için, yayımlanmasını şart olarak koşturur.

Bir kanunun evvelden verdiği yetkiye dayanılarak bu kanunun tatbiki için idarî veya teknik uygulama anlaşmaları yapılması da aynı esaslara tabidir.

...

Bu maddenin getirdiği bir diğer yenilik de, milletlerarası hukukun bir ana kaidesiyle Anayasa Hukukumuzun birbirine uydurulmuş olmasıdır. Gerçekten, 1924 Anayasasında anlaşmaların ‘Tasdiki’ yetkisi teşriî organa tanınmıştı. Halbuki, bir milletlerarası anlaşmayı akdetmek için milletlerarası planda izharı gerekli rıza, Milletlerarası Hukuka göre Devlet Başkanı tarafından izhar ve tebliğ edilmek gerekir; işte bu rızanın izharına Devletler Hukukunda verilen ad ‘Tasdik’tir; ve teşriî organın yaptığı, aslında Cumhurbaşkanına ‘Tasdik’ için yetki vermektir. Bu sebeple, bu maddenin ilk fıkrasında, teşriî organa bir anlaşmanın ‘Tasdiki’ (Onaylanması) için bu anlaşmayı daha önceden tasvip etme, uygun bulma yetkisi ve 96’ncı maddenin 2’nci fıkrası hükmü ile de, Cumhurbaşkanına, anlaşmayı milletlerarası planda onaylama yetkisi tanınmaktadır. Bu, tatbikatta hiçbir değişiklik getirmeyecek; sadece bazı yanlış anlamaları önleyecektir.

Anlaşmalara katılma da, pek tabii olarak onaylamanın tabi olduğu aynı şartlara tabi tutulmuştur...” ²¹³³

Gerek 65. madde metninden, gerek bu maddenin gerekçesinden de anlaşılacağı üzere, 1961 Anayasasında, milletlerarası andlaşmaların yapımında, andlaşmaların türlerine de bağlı olarak, 1924 Anayasasına göre hayli farklı bir düzenleme öngörülmüş bulunuyordu.

B. 31 Mayıs 1963 Tarih ve 244 Sayılı “Milletlerarası Andlaşmaların Yapılması, Yürürlüğü ve Yayınlanması İle Bazı Andlaşmaların Yapılması İçin Bakanlar Kuruluna Yetki Verilmesi Hakkında Kanun”da Öngörülen Düzenleme

a- Bazı Milletvekillerince Milletlerarası Andlaşmaların Yapımını ve Onaylanmasını Düzenleyen Bir Kanun Teklifi Hazırlanması

1961 Anayasasının milletlerarası andlaşmalar için öngördüğü bu yeni hukuki durumun ayrıntılarının bir kanunla ele alınması gerekmektedir. Bu doğrultuda, İstanbul Milletvekili Coşkun Kırca, Sivas Milletvekili Güner Sarısözen, Sivas

²¹³³ Kâzım Öztürk, *Türkiye Cumhuriyeti Anayasası*, Cilt: II, ss. 2286-2289. Gerekçede sözü geçen bazı madde veya fıkra numaraları, Anayasa taslağının Temsilciler Meclisi ve Millî Birlik Komitesinde görüşülmesi sırasında yapılan değişiklikler nedeniyle, Anayasanın son metnindeki madde numaralarından farklılık göstermektedir. Örneğin, Gerekçede, Cumhurbaşkanının milletlerarası andlaşmaları onaylama yetkisinden söz edilirken, 96. madde denilmektedir; fakat, Cumhurbaşkanının yetkileri, 1961 Anayasasının kesinleşmiş metninde 97. maddede düzenlenmiş bulunmaktadır.

Milletvekili Cevad Odyakmaz ve Sakarya Milletvekili Nuri Bayar, bir kanun teklifi hazırlamışlar ve 6 Şubat 1963 tarihinde Millet Meclisi Başkanlığına sunmuşlardı. Adları geçen milletvekilleri, böyle bir kanun teklifi hazırlamalarının gerekçesini şu sözlerle açıklamaktaydılar:

“Anayasanın 65 nci maddesi, eski Anayasanın 26 ncı maddesine kıyasla, milletlerarası andlaşmalarla ilgili olarak bâzı yenilikler getirmektedir.

Bu yeniliklerin başında, milletlerarası andlaşmaların onaylanması (ve aynı anlam içerisinde, milletlerarası andlaşmalara katılma) yetkisinin yasama organından alınıp Anayasanın 97 ve 98 nci maddeleri dairesinde, Cumhurbaşkanına verilmesidir. Bu suretle, milletlerarası andlaşmaların onaylanmasında ve bunlara katılmada Devletler Hukuku bakımından yetkili olan merci, iç hukuk bakımından da yetkilendirilmiş olmakta ve böylelikle, Anayasa hukukumuz ile devletler hukuku arasında tenazur kurulmaktadır. Böyle olunca, yasama organının milletlerarası andlaşmalarla ilgili olarak yetkisi, onaylama veya katılmaya değil; fakat, onaylama veya katılmada bulunulmadan önce, onaylama veya katılmanın bir kanunla uygun bulunmasına inhisar etmektedir. Bu durumda, onaylanması veya kendisine katılmanın bahis konusu olduğu milletlerarası andlaşma bir kanun tasarısına ekli olarak yasama organına sunulacak, bu kanun tasarısı yasama organında Anayasanın 92 nci maddesi uyarınca görüşülecek ve yasama organı kanun tasarısını kabul, değiştirerek kabul veya reddetmek suretiyle -ve kanun tasarısına ekli milletlerarası andlaşmayı olduğu gibi kabul veyahut olduğu gibi reddederek- onaylamayı veya katılmayı uygun bulup bulmadığı hususundaki iradesini açıklayacaktır. Yasama organı onaylama veya katılmayı uygun bulmamışsa, artık Cumhurbaşkanının onaylama veya katılma tasarrufunda bulunması imkânı kalmıyacak; eğer yasama organı onaylama veya katılmayı uygun bulursa, Cumhurbaşkanı, Başbakanın ve ilgili bakanların da imzasıyla, onaylama veya katılma tasarrufunu yerine getirmede takdir yetkisine sahip olacaktır.

Yeni Anayasanın milletlerarası andlaşmalarla ilgili olarak getirdiği bir diğer önemli yenilik de, bâzı milletlerarası andlaşmaların onaylanması veya bunlara katılma için, yasama organınca önceden, onaylama veya katılmanın bir kanunla uygun bulunması kaidesine tabi olunmayabileceği(nin) belirtilmiş olmasıdır. Eski Anayasa sistemimizde de milletlerarası hayatın zaruretleri karşısında çıkarılmış olan muhtelif kanunlar, ezcümle, 3 Temmuz 1953 tarihli ve 6114 sayılı Kanun, 1 Şubat 1956 tarihli ve 6653 sayılı Kanun ile 20 Mayıs 1959 tarihli ve 7280 sayılı Kanun, Bakanlar Kurulunun daha önce yasama organının onayını almadan bâzı milletlerarası andlaşmaları yürürlüğe koymasına imkân vermişti; ancak, bu kanunlar, eski Anayasanın 26 ncı maddesindeki mutlak hüküm muvacehesinde, bahis konusu andlaşmaların

Hükümetçe yürürlüğe konmasına geçici bir nitelikten fazlasını tanımıyor ve bu andlaşmaların her halde, belli süreler geçirilmeden yasama organının onaylamasına sunulmasını şart koşuyordu; şöyle ki, bu andlaşmalar söz konusu süreler içinde yasama organına bir kanun tasarısına ekli olarak sunulmadığı takdirde, yürürlükten kalkmış olmaları gerekiyordu. Pek tabii olarak, bu andlaşmaların yasama organınca onaylanmaması halinde –daha doğrusu, onaylanmaya dair kanun tasarısının tümünün reddi halinde– dahi andlaşma, daha önce yürürlüğe konulmuş olmasına rağmen, yürürlükten kalkmış oluyordu. Doktrinde, bahis konusu kanunların eski Anayasanın 26 ncı maddesine aykırı olduğu dahi, bu Anayasa maddesinin mutlak mahiyeti karşısında kuvvetle savunulmuş; ancak, milletlerarası hayatın önüne geçilmez zaruretleri, bu kanunların sık sık uygulanmasını da gerektirmiştir. İşte, Anayasa koyucusu, 9 Temmuz 1961 tarihli ve 334 sayılı Türkiye Cumhuriyeti Anayasasını yaparken, bu zaruretleri hukukileştirmek ve meşrulaştırmayı uygun görmüş ve bu bakımdan gerekli hükümleri sevk etmiştir.

Bu yenilikleri getiren Anayasanın 65, 97 ve 98 nci maddeleri, milletlerarası andlaşmalarla ilgili bâzı konuların kanunla düzenlenmesini ve bâzı alanlarda Bakanlar Kurulunca bir uygun bulma kanununa lüzum olmaksızın onaylanacak veya katılınacak andlaşmaların kanunla tesbitini gerektirdiğinden, bu kanun teklifi hazırlanmıştır.”²¹³⁴

Teklif sahipleri, tekliflerinde, bir milletlerarası andlaşmanın yapımında Türkiye Cumhuriyeti adına imza koyacak temsilcinin Bakanlar Kurulu kararnamesiyle belirleneceğini ve ilgiliye Dışişleri Bakanlığınca tebliğ edileceğini; bir milletlerarası andlaşmanın onaylanmasının, onaylamayı TBMM’nin bir kanunla uygun bulması üzerine yapılacağını, fakat belirli konulara yönelik andlaşmaların Anayasanın 65. maddesindeki düzenleme uyarınca TBMM’nin uygun bulmasına gerek kalmadan yürütme organınca yürürlüğe sokulabileceğini öngörüyorlar ve bu tür andlaşmaların niteliklerini, Anayasanın 65. maddesinde sayılan özellikleri tekrarlayarak belirtiyorlardı. Teklifte, milletlerarası andlaşmaların onaylanma süreci düzenlenmekteydi ve bu düzenlemede, onay işleminin Dışişleri Bakanı ile Başbakanın imzasını içeren kararnamenin Cumhurbaşkanı tarafından da imzalanması ile gerçekleşeceği öngörülmekteydi. Ayrıca, bir milletlerarası andlaşmanın yapımında, onay kanunu tasarılarının, diplomatik vesika ve senetlerin hazırlanması gibi gerekli tüm hukukî işlemlerin Dışişleri Bakanlığınca yerine getirileceği hükme

²¹³⁴ Millet Meclisi S. Sayısı: 114, “İstanbul Milletvekili Coşkun Kırca, Sivas Milletvekili Güner Sarısözen, Sivas Milletvekili Cevad Odyakmaz ve Sakarya Milletvekili Nuri Bayar’ın, Milletlerarası Andlaşmaların yapılması, yürürlüğü ve yayınlanması ile bâzı Andlaşmaların yapılması için Bakanlar Kuruluna yetki verilmesi hakkında kanun teklifi ve Geçici Komisyon raporu” **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 16, Birleşim: 68’in sonuna ekli, (08.04.1963), ss. 1-2.

bağlanıyordu. Bunların dışında, NATO ile ilgili andlaşmaların yapılması, Teklifte ayrı bir maddede ele alınmaktaydı²¹³⁵.

b- Teklifin Millet Meclisinde Görüşülmesi ve Kabul Edilmesi

Bu Teklif, Teklif sahipleri, İstanbul Milletvekili Coşkun Kırca, Sivas Milletvekili Güner Sarısözen, Sivas Milletvekili Cevad Odyakmaz ve Sakarya Milletvekili Nuri Bayar tarafından verilen ve Teklifin, Anayasa ve Dışışleri Komisyonlarından seçilecek üyelerden kurulu bir Geçici Komisyonunda incelenmesini öngören önergelerinin, Millet Meclisinin 8 Şubat 1963 tarihli 43. Birleşiminde kabul edilmesi üzerine Millet Meclisi Başkanlığınca Geçici Komisyona gönderilmişti²¹³⁶. Geçici Komisyon, Teklifi, Dışışleri Bakanlığı Baş Hukuk Müşaviri ve Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dekanı Prof. Dr. Suat Bilge'nin de katıldığı 12 Şubat 1963 tarihli toplantısında incelemiş ve hazırladığı 19 Şubat 1963 tarihli Raporu, Millet Meclisi Başkanlığına sunmuştu²¹³⁷.

Teklif, Millet Meclisinin 8 Nisan 1963 tarihli 68. Birleşiminde görüşülmeye başlanmış ve tümü üzerinde söz isteyen olmadığı için doğrudan maddelerine geçilmişti. Maddelerin görüşülmesine başlanırken, Geçici Komisyon Sözcüsü Coşkun Kırca tarafından verilen ve Teklifin ivedilikle görüşülmesini talep eden önergesi kabul edildiği için, maddelerin bir kez görüşülmesi yeterli olacaktı²¹³⁸.

Teklifin 1. maddesiyle başlayan görüşmelerde, Geçici Komisyon Sözcüsü Coşkun Kırca, Teklifte yer alan ve bir milletlerarası andlaşmanın yapımında Türkiye Cumhuriyeti adına imza koyacak temsilcinin Bakanlar Kurulu kararnamesiyle belirleneceğine ve ilgiliye Dışışleri Bakanlığınca tebliğ edileceğine ilişkin hükümden, sözü edilen Dışışleri Bakanlığınca tebliğ edileceği kısmının çıkarılmasını öneriyor ve bu öneri Genel Kurulcu kabul ediliyordu²¹³⁹. Komisyon tarafından bir değişiklik isteği, milletlerarası andlaşmaların onaylanma sürecini düzenleyen 3. maddede dile getirilmiş ve bu düzenlemede, onay işleminin Dışışleri Bakanı ile Başbakanın imzasını içeren kararnamenin Cumhurbaşkanı tarafından imzalanması ile gerçekleşeceğini öngören hükme, “Bakanlar Kurulu kararnamesi ile” ibaresinin eklenmesi önerilmişti²¹⁴⁰. Komisyon Sözcüsü İstanbul Milletvekili Coşkun Kırca,

²¹³⁵ A.k., ss. 7-12.

²¹³⁶ M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 12, Birleşim: 43, (08.02.1963), s. 4.

²¹³⁷ Bkz. yukarıda adı geçen Millet Meclisi S. Sayısı: 114, ss. 4-12.

²¹³⁸ M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 16, Birleşim: 68, (08.04.1963), ss. 154-155.

²¹³⁹ M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 16, Birleşim: 68, (08.04.1963), s. 155.

²¹⁴⁰ M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 16, Birleşim: 68, (08.04.1963), s. 155.

bu ekleme, bir diğerk deyişle düzeltme önerisinin nedenini, uygulamada yapılan bazı yanlışlıklara da dikkat çekerek şöyle açıklamaktaydı:

“Muhterem arkadaşlarım, bu maddeyle ilgili olarak mevcut tatbikata ışık tutması bakımından birkaç söz söylemek mecburiyetindeyim. Halen Resmî Gazetede tamamiyle Anayasaya aykırı iki nevi tatbikat vardır. Bunlardan bir tanesi şu: (Bu hususta bilhassa Sayın Dışışleri Bakanlığı Hukuk Müşavirliğinin nazarı dikkatlerini çekerim.) Muhtelif bakanlıklar, bâzı andlaşmalar(ı) Resmî Gazetede falanca bakanlıktan tebliğ edilmiştir tarzında neşretmektedirler. Bu tarzda neşrolunan anlaşmaların, Türkiye’de hiçbir suretle muteberiyeti mevcut değildir. Bir anlaşma yapılır. Bu anlaşma, Anayasanın 97 nci maddesi gereğince Cumhurbaşkanını tarafından bir Bakanlar Kurulu kararnamesiyle onaylanmak iktiza eder. Onaylanmamış hiçbir anlaşma hiçbir tebliğle Resmî Gazetede yayınlanamaz. Bu şekildeki Resmî Gazetede yayınlanan anlaşmalar, yeniden ele alınmalıdır. Ve makable şâmil olmak üzere, şu tarihten itibaren onaylanmıştır diye bir Bakanlar Kurulu kararnamesinin bu andlaşmaların her biri hakkında neşredilmesi zarureti vardır. Aksi halde, Türkiye’de mahkemelerin böyle andlaşmaları tatbik etmemeleri gerekir.

İkinci yanlış ciheti de son zamanlarda yaratmış bulunuyoruz. O da şudur: Son defa meselâ bunun bir misali var; Resmî Gazetede Amerikan Hükümeti adına Eximbank’ı ile Türkiye arasındaki bir andlaşmada bunu tesbit etmiş bulunuyoruz. Bir Bakanlar Kurulu kararnamesi çıkıyor. Bundaki ibare ‘falanca anlaşma onaylanmıştır.’ tarzında değildir. Nasıl? Şu şekilde: ‘Falanca andlaşma yürürlüğe konulmak üzere yayınlanmıştır.’ Bir andlaşma yürürlüğe konmak üzere ya yayınlanır veya yayınlanmaz. Anayasamız(ı) bâzı andlaşmaların yayınlanmasını mecburi kılmıştır. Bâzı anlaşmaları ise; İcra Organi ister yayınlar, isterse yayınlamaz; bu gibi andlaşmalar yayınlanmadan yürürlüğe konabilir ama, her iki şıkta da, yayınlama lüzumlu olsun veya olmasın, yürürlüğe girişin bir mukaddem şartı vardır. O da; onaylama tasarrufudur; Cumhurbaşkanının bir kararname ile ‘ben onayladım’ demesidir. Zaten andlaşmanın yürürlüğe girmesi için yayınlama mecburi ise, Cumhurbaşkanınca onaylanan andlaşmanın onaylama kararnamesine ek olarak yayınlanması, bu mecburiyetin yerine getirilmesi mânasına gelir. Bu itibarla, bu tarzda Bakanlar Kurulu kararnameleri çıktığı zaman onların da hepsinin yeniden ele alınması, hepsinin tasnif edilmesi ve Cumhurbaşkanının onaylama tasarrufunu açıkça ısdar etmesinin temini icap eder.

Bu işlemler behemahal yapılmalıdır. Aksi halde, Anayasayı ciddiyetle tetkik eden hiçbir hâkimin, -eğer hukukçu ise- bu şekilde bir anlaşmayı tatbik etme mecburiyeti yoktur.

Şimdi, bir takrir daha arz edeceğim; aynı maddede bâzı haşivleri düzeltmek bakımından. Bir de yürürlük tarihlerini ve diğerk bâzı tarihleri

sırf tesbit bakımından müşterek bir kararnameyi, Başbakan Dışışleri Bakanı ve Cumhurbaşkanını arasında imzalanacak bir kararnameyi, ilk defa kâfi görmüştük. Fakat ondan sonra birçok hallerde onaylama (bu) kararnamesi ile tesbit kararnamesinin aynı tarihte çıkması mümkün olduğundan iki ayrı kararnamenin, bürokratik bir işlem olacağını düşündük. Yeni önergeye göre her ikisi de Bakanlar Kurulu kararnamesi mahiyetini taşıyacaktır... ” ²¹⁴¹

Millet Meclisi Genel Kurulu, Komisyonun bu düzeltme talebini benimsiyor ve 3. maddeyi, düzeltilmiş şekliyle kabul ediyordu²¹⁴².

Genel Kuruldaki görüşmeler sırasında, Komisyondan bir başka düzeltme talebinin daha geldiğini görüyoruz. Bu bağlamda, iktisadî, ticarî, teknik veya idarî andlaşmaların belli koşullarda doğrudan Bakanlar Kurulunca yapılıp, yasama organının uygun bulmasına gerek kalmadan onaylanabilmesi ile ilgili olarak, Geçici Komisyon, Dışışleri Bakanının uyarısı üzerine bir düzeltme yapılmasını ve 5. maddedeki “*iktisadi, ticari, teknik veya idari iki veya çok taraflı bir andlaşmanın amaçlarının*” ibaresinin “*iki veya çok taraflı andlaşmaların iktisadi, ticari, teknik veya idari hükümlerinin taşıdığı amaçların*” olarak değiştirilmesini istemişti. Bu istemin nedenini, yine Komisyon Sözcüsü Coşkun Kırca şu şekilde açıklıyordu:

“Sayın Dışışleri Bakanının ikazı ile bu değişikliği yapmış bulunuyoruz.

İlk başta; iktisadi, ticari, teknik veya idari iki veya çok taraflı bir andlaşmanın amaçlarından bahsediliyor. Bu amaçların yerine getirilmesi için yapılacak uygulama andlaşmasının Bakanlar Kurulunca çıkarılacak kararname ile yapılabilmesi hususunda Anayasamızın cevaz verebileceğine dair hüküm taşıyor. İşte bu cevazı burada vermeyi derpiş ediyoruz.

Ancak buradaki ifade andlaşmanın umumi mahiyeti itibariyle iktisadi, ticari, teknik veya idari olmasını gerektiriyor. Halbuki, bâzı andlaşmalar olabilir ki, andlaşmanın kendisi umumi mahiyeti itibariyle ne iktisadidir, ne ticaridir, ne tekniktir ve ne de idaridir, siyasi bir andlaşmadır. Fakat içinde iktisadi, ticari, teknik veya idari bâzı hükümler taşır ve bu hükümlerin derpiş ettiği amaçların yerine getirilmesi için andlaşma yapmak iktiza eder. Buna bellibaşlı bir misal olarak Avrupa Konseyi Sözleşmesini gösterebiliriz. Avrupa Konseyi Sözleşmesi gereğince Türkiye zaman zaman teknik yardım almaktadır. Halbuki bu kanun teklifinde yer alan ve komisyonca ilk defa kabul edilmiş olan ibareyle, Avrupa Konseyi Sözleşmesini bunun dışında tutmuş oluyoruz. Oysa ki, ‘iki veya çok taraflı bir andlaşmanın iktisadi, ticari, teknik veya idari hükümlerinin taşıdığı amaçların’ dersek, bu takdirde Avrupa Konseyi, Birleşmiş Milletler andlaşması gibi, aslında umumi mahiyeti itibariyle siyasi

²¹⁴¹ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 16, Birleşim: 68, (08.04.1963), ss. 156-157.

²¹⁴² **M.M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 16, Birleşim: 68, (08.04.1963), ss. 157-158.

*olan, fakat bu umumi mahiyeti içerisinde iktisadi, idari, ticari teknik hükümler taşıyan anlaşmaların, bu hükümlerle derpiş edilen gayelerinin yerine getirilmesi için de uygulama anlaşmalarını icra organı yapacak. Değişiklik, bu imkânı getirmektedir. Zaten bu husus 6114, 6653 ve 7280 sayılı kanunlarla halen eski sistemimizde de belirtilmiş, derpiş edilmmişti; bir yenilik değildir. ”*²¹⁴³

Kırca'nın açıklamasından sonra, Dışişleri Bakanı adına Bakanlık temsilcisi İlhan Unat da, ifade edilen değişikliklerle Bakanlık olarak mutabık bulunduklarını bildiriyor ve Millet Meclisi Genel Kurulunda sözü geçen madde, bu düzeltme ile kabul ediliyordu²¹⁴⁴. Sonraki maddelerde bir sorunla karşılaşılmamış ve gerek o maddeler, gerek daha sonra Teklifin tümü Genel Kurulda benimsenmişti²¹⁴⁵. Böylece, milletlerarası andlaşmaların yapımına ilişkin kanun teklifi, Millet Meclisince kabul edilmiş olmaktadır.

c- Millet Meclisinin Kabul Ettiği Metnin Cumhuriyet Senatosunda Görüşülmesi ve Değiştirilerek Kabul Edilmesi

Millet Meclisinin kabul ettiği Teklif, Cumhuriyet Senatosunda, Anayasa ve Adalet, Dışişleri, Basın-Yayın ve Turizm ve Mali ve İktisadi İşler Komisyonlarından kurulu bir Geçici Komisyonunda incelenmiş ve bu Komisyonun hazırladığı 17 Mayıs 1963 tarihli Rapor, Cumhuriyet Senatosu Başkanlığına sunulmuştu²¹⁴⁶. Komisyon, genellikle Millet Meclisi metninin aynen benimsenmesini önermiş, Teklifin sadece 4. maddesinde esasa yönelik bir değişiklik yapmış; 5. ve 6. maddelerinde de, esasa yönelik olmayan bir iki kelimenin ilâvesini gerçekleştirmişti²¹⁴⁷. Cumhuriyet Senatosu Geçici Komisyonu, Teklifin 4. maddesinde, her tür milletlerarası andlaşma için gereken kanun tasarıları ile kararname tasarılarını hazırlamak yetkisini sadece Dışişleri Bakanlığına tanıyan Millet Meclisi metninde değişikliğe gitmiş ve bu yetkinin, Dışişleri Bakanlığının doğrudan ilgili olmadığı durumlarda, Dışişleri Bakanlığı ile işbirliği yaparak, konu ile ilgili bakanlıklarca da kullanılabilmesini öngörmüştü²¹⁴⁸.

Cumhuriyet Senatosu Genel Kurulu, 21 Mayıs 1963 tarihli 65. Birleşimde,

²¹⁴³ **M.M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 16, Birleşim: 68, (08.04.1963), s. 159.

²¹⁴⁴ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 16, Birleşim: 68, (08.04.1963), ss. 159-160.

²¹⁴⁵ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 16, Birleşim: 68, (08.04.1963), ss. 160-161

²¹⁴⁶ Cumhuriyet Senatosu S. Sayısı: 129, “Milletlerarası Andlaşmaların yapılması, yürürlüğü ve yayınlanması ile bâzı andlaşmaların yapılması için Bakanlar Kuruluna yetki verilmesi hakkındaki kanun teklifinin Millet Meclisince kabul olunan metni ve Cumhuriyet Senatosu Geçici komisyon raporu”, **C.S. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1, Toplantı: 2, Cilt: 11, Birleşim: 65’in sonuna ekli, (21.05.1963), ss. 1-2.

²¹⁴⁷ **A.k.**, s. 2

²¹⁴⁸ **A.k.**, ss. 2, 5-6.

Hükûmet adına Maliye Bakanı Ferid Melen'in verdiği bir önergeyi kabul ederek, bu Kanun Teklifinin gündeme alınmasını kararlaştırmış ve aynı Birleşimde, Geçici Komisyonun raporu ışığında Teklifi görüşmeye başlamıştı²¹⁴⁹. Genel Kurulda, Teklifin 1. ve 2. maddeleri, Millet Meclisinden geldiği şekliyle aynen kabul edilmiş, 3. maddede ise, Komisyonun Genel Kurulda dile getirdiği bir düzeltme talebi doğrultusunda, esasa etki yapmayan bir kelimenin kullanılmasında değişiklik gerçekleştirilmişti. 4. maddede, Komisyonun yaptığı değişiklik Cumhuriyet Senatosu Genel Kurulunca da benimsenmiş ve doğrudan Dışişleri Bakanlığını ilgilendirmeyen konularda yapılan milletlerarası andlaşmalarla ilgili kanun tasarıları ile kararname tasarılarını hazırlamak yetkisinin, Dışişleri Bakanlığı ile işbirliği yaparak, konu ile ilgili bakanlıklarca da kullanılabilmesi kabul edilmişti. 5. ve 6. maddelerde, Geçici Komisyonunun yaptığı ve esas etkilemeyen ufak değişiklikler Genel Kurulca da benimsenmiş ve böylece, Millet Meclisinin kabul ettiği metin, Cumhuriyet Senatosunda bazı değişikliklere tabi tutulmuştu²¹⁵⁰. Söz konusu değişiklikler nedeniyle, Cumhuriyet Senatosunun kabul ettiği metnin, Anayasanın 92. maddesi uyarınca, yeniden Millet Meclisinde ele alınması gerekmektedir.

d- Cumhuriyet Senatosunun Yaptığı Değişikliklerin Millet Meclisinde Görüşülmesi ve Kabul Edilmesi

Cumhuriyet Senatosunun yaptığı değişiklikleri görüşen Millet Meclisi Geçici Komisyonu, bu değişikliklerin benimsenmesini kararlaştırmış ve hazırladığı 29 Mayıs 1963 tarihli Raporu, Millet Meclisi Başkanlığına sunmuştu²¹⁵¹. Bu arada, sık görülmeyen ilginç bir gelişme yaşanıyor ve Geçici Komisyon, Raporunda, milletlerarası andlaşmalarla ilgili bazı hususlara da dikkat çekiyordu. Bu bağlamda, Raporda, Anayasada ifadesini bulan milletlerarası andlaşmaları, Türkiye Cumhuriyeti adına ancak uygun diplomatik yöntemlerle yetkilendirilmiş temsilcilerin imzalayabilecekleri, bunun dışında yapılan işlemlerin, bir milletlerarası andlaşmaya yol açmayacağı belirtilmekteydi. Ayrıca, 1961 Anayasasının yürürlüğe girdiği tarihten önce yapılmış olsa dahi, yürürlüğe konma biçimi o an yürürlükteki Anayasanın kurallarına uymayan andlaşmaların, geçmişe etkili bir biçimde, bu Kanun hükümleri uyarınca onanmaları gerektiğine de dikkat çekilmekteydi. Söz konusu uyarılar, Geçici Komisyonun Raporunda şöyle yer almış bulunuyordu:

²¹⁴⁹ C.S. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 2, Cilt: 11, Birleşim: 65, (21.05.1963), ss. 244-245.

²¹⁵⁰ C.S. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 2, Cilt: 11, Birleşim: 65, (21.05.1963), ss. 246-251, 252, 257, 261-269, 273-275; Birleşim: 66, (22.05.1963), ss. 280, 286, 287, 298-300.

²¹⁵¹ Millet Meclisi S. Sayısı: 114 e 1 nci ek, "İstanbul Milletvekili Coşkun Kırca, Sivas Milletvekili Güner Sarısözen, Sivas Milletvekili Cevad Odyakmaz ve Sakarya Milletvekili Nuri Bayar'ın, Milletlerarası Andlaşmaların yapılması, yürürlüğü ve yayınlanması ile bazı andlaşmaların yapılması için Bakanlar Kuruluna yetki verilmesi hakkında kanun teklifi ve Cumhuriyet senatosunca yapılan değişiklikler hakkında Millet Meclisi Geçici Komisyon raporu" M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 17, Birleşim: 88'in sonuna ekli, (31.05.1963), ss. 1-4.

“..."

6. Komisyonumuz, bu vesileyle, bu kanun metninde bahis konusu ‘milletlerarası andlaşmalar’ın, milletlerarası hukuk sūjeleri (yani devletler ve milletlerarası hukuk tūzel kīşiliđi vasfı kendilerine tanınmış olan milletlerarası kurullar) arasında, milletlerarası hukuk alanında genel, mūcerret ve objektif kurallar koymak, hak ve vecibeler yaratmak veya taraflar arasında sair hukukī sonuçlar doğurmak üzere yapılan muameleler olduğunu; ve, devletlerin ve milletlerarası hukuk tūzel kīşiliđine sahip milletlerarası kurulların millī hukuk sūjesi olarak, yine millī hukuk sūjesi olan diđer gerçek veya tūzel kīşilerle millī hukuk dūzeninde veya dūzenlerinde hak ve vecibeler yaratmak üzere yapmış oldukları iki veya çok taraflı, mukavelelerin bu kanun anlamında milletlerarası andlaşma olmadığını, Anayasanın 65 ve 97 nci maddelerinin de ‘milletlerarası andlaşma’yı burada tarif edildiđi şekilde anladığını belirtmeyi uygun görmüştür.

7. Komisyonumuz, bundan başka, milletlerarası andlaşmaları Türkiye Cumhuriyeti adına, ancak ve ancak, mer’i diplomatik usullere göre yetkilendirilmiş temsilcilerin imzalıyabileceğini ve Amerika Birleşik Devletlerini ilzam etmek suretiyle onun bir ajanı sıfatıyla hareket eden Export – Import Bank ile Türkiye Cumhuriyeti arasında akdedilen andlaşmalara, Türkiye Cumhuriyeti Hükümetini temsil eden temsilci veya temsilcilerden gayrı, ezcümle Türkiye Cumhuriyetinin merkez idare kuruluşuna dahil olup genel veya katma bütçe ile idare olunan dairelerin veyahut Türkiye Cumhuriyetinin kamu iktisadi teşebbüslerinin temsilcilerinin temsil ettikleri daire veya teşebbüs adına imza koymalarının ve bâzı hallerde de, bu andlaşmalarda milletlerarası hukuk sūjesi olmıyan özel şirketlerin temsilcilerinin bu şirketler adına imzalarının bulunmasının, milletlerarası hukuka ve Anayasanın 65 ve 97 nci maddelerine aykırı olduğuna ve bu aksaklığın giderilmesi için gereken tedbirlerin alınması gerektiğine işaret eyler.

8. Komisyonumuz, 9 Temmuz 1961 tarihli 334 sayılı Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının 65 ve 97 nci maddelerinin yürürlüğe girmesinden önce yapılmış olsa bile, yürürlüğe konma tarzı yürürlüğe konduğu tarihteki Anayasa kurallarına uygun düşmeyen andlaşmaların, tatbikattaki aksaklıkları önlemek maksadiyle, yürürlüğe girmelerinin evvelce istenmiş olduğu tarihe kadar makabline şâmil olmak kaydiyle, bu kanun hükümleri muvacehesinde yeniden gereken işlemlere konu teşkil etmesi icap ettiğine Hükümetin dikkatini çekmeyi vazife bilir.

Komisyonumuz, Anayasanın söz konusu hükümlerinin yürürlüğe girdiği 25 Ekim 1961 tarihinden bu yana onaylama veya katılmanın uygun bulunmasına dair kanunlara mevzu teşkil etmiş olan milletlerarası andlaşmalardan hiçbirinin, onaylama kararnameleri çıkmadığı için Türk hukuk dūzenine

ithal edilmemiş olmalarına da dikkati çeker ve bunlar için de, gerekiyorsa, milletlerarası hukuk alanında onaylama belgesinin tarihine kadar makabline şâmil olmak kaydıyle, onaylama kararnamelerinin bir an önce çıkarılması gerektiğini belirtir.

Komisyonumuz bunun gibi, bir veya birkaç Bakanlıktan tebliğ edilmek suretiyle Resmî Gazetede yayınlanmış olan milletlerarası andlaşmalar için, yayınlandığı tarihe kadar makabline şâmil olmak kaydıyle, bu kanuna uygun tarzda onaylama kararnamelerinin çıkarılması; ve nihayet, bâzı milletlerarası andlaşmalar için Resmî Gazetede 'yayınlanmak suretiyle yürürlüğe konulması kararlaştırılmıştır.' ibaresi ile çıkmış olan Bakanlar Kurulu kararnamelerinin iptal edilerek, bu kararnamelerin yayımı tarihine kadar makabline şâmil olmak kaydıyle, bu kanuna uygun onaylama kararnamelerinin yayınlanması gerektiğine işaret eyler.

9. Dışişleri Bakanlığı ile ona bağlı diplomatik misyonlara milletlerarası hukukun genel kuralları gereğince esasen tanınmış olan genel temas, müzakere ve andlaşma akdi yetkisinin, 13 Şubat 1962 tarihli ve 6/209 sayılı Bakanlar Kurulu kararnamesiyle kurulan 'Merkezi Hükümet Teşkilâtı Kurulu ve Görevleri Araştırma Projesi Grubu'nun raporunda da değiştirilmesi öngörülen 6 Temmuz 1960 tarihli ve 13 sayılı Kanun mucibince, iktisadi, malî ve ticari alanlarda başka bakanlıklara devredilmiş olmasının, millî hukukumuzla milletlerarası hukuk arasında doğurduğu çelişmeler ile dış münasebetlerimizin idaresi ve koordinasyonunda yarattığı bozukluklardan başka, dâhilî tatbikatımızda da sebebiyet verdiği aksaklıkların; bu kanun teklifi sayesinde, milletlerarası andlaşmaların yapılmasında milletlerarası hukuk ve Anayasa kurallariyle protokol kaidelerinin yeknesak bir şekilde tatbik edilmesini sağlayıcı bir bakanlıklararası iş birliğinin gerçekleştirilmesi suretiyle giderileceği ve işbukanun teklifinin, yukarıda bahsedilen milletlerarası hukuk ile millî hukukumuz arasındaki çelişmelerle dış münasebetlerimizin idaresi ve koordinasyonundaki bozuklukları gidermek hedefini gütmeyeceği ve bunun ayrı bir kanunla yapılması gerektiği ayrıca belirtilir... ”²¹⁵²

Millet Meclisi Genel Kurulunun 31 Mayıs 1963 tarihli, 88. Birleşiminde, bir yandan Geçici Komisyon Sözcüsü İstanbul Milletvekili Coşkun Kırca, öte yandan Devlet Bakanı ve Başbakan Yardımcısı Dışişleri Bakan Vekili Kayseri Milletvekili Turhan Feyzioğlu, sundukları iki ayrı önerge ile, 1961 Anayasasından önce, 7280 sayılı Kanunla, Bakanlar Kuruluna verilmiş bulunan yetkinin 25 Mayıs 1963 tarihinde dolduğundan bahisle, söz konusu kanun teklifinin derhal gündeme alınması ve öncelikle görüşülmesini talep etmişlerdi²¹⁵³. Bu talep, Genel Kurulca kabul

²¹⁵² A.k., ss. 2-4.

²¹⁵³ M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 17, Birleşim: 88, (31.05.1963), ss. 410-411.

edildiğinden, Cumhuriyet Senatosunca bazı değişiklikler yapılmış olan maddelerin Millet Meclisinde yeniden görüşülmesine başlanmış ve Cumhuriyet Senatosunca yapılan değişiklikler, Geçici Komisyonun da tavsiyesi doğrultusunda, Millet Meclisi Genel Kurulunda kabul edilmişti²¹⁵⁴. Böylece, “Milletlerarası Andlaşmaların Yapılması, Yürürlüğü ve Yayınlanması ile Bâzı Andlaşmaların Yapılması İçin Bakanlar Kuruluna Yetki Verilmesi Hakkında Kanun Teklifi”, kanunlaşmış oluyor ve Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel, kendisine 4 Haziran 1963 tarihinde sunulan Kanunun yayımlanmasını uygun bularak, bu yönde yazdığı tezkereyi 6 Haziran 1963 tarihinde Başbakanlığa gönderiyordu²¹⁵⁵. 31 Mayıs 1963 tarih ve 244 sayılı “*Milletlerarası Andlaşmaların Yapılması, Yürürlüğü ve Yayınlanması ile Bâzı Andlaşmaların Yapılması İçin Bakanlar Kuruluna Yetki Verilmesi Hakkında Kanun*”, 11 Haziran 1966 tarihli Resmî Gazetede yayımlanarak yürürlüğe girmişti²¹⁵⁶.

e- 244 Sayılı Kanuna Karşı Anayasa Mahkemesinde İptal Davası Açılması

Türkiye İşçi Partisi adına Genel Başkan Mehmet Ali Aybar, Anayasa Mahkemesinde açtığı bir iptal davası ile²¹⁵⁷, 244 sayılı Kanunun 2. maddesinin üçüncü ve dördüncü fıkraları ile 3. maddesinin 1 numaralı bendinin üçüncü fıkrasının; aynı maddenin 2 numaralı bendinin tamamının; aynı maddenin 3 numaralı bendinin birinci fıkrasının; 5. maddesinin son fıkrasının ve 6. maddenin tamamının

²¹⁵⁴ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 17, Birleşim: 88, (31.05.1963), ss. 413-416.

²¹⁵⁵ **T.B.M.M. Kanunlar Dergisi**, Dönemi: 1, Toplantı: 2, Cilt: 46, s. 462.

²¹⁵⁶ **Resmî Gazete**, 11 Haziran 1963, Sayı: 11425; **T.B.M.M. Kanunlar Dergisi**, Dönem: 1, Toplantı: 2, Cilt: 46, ss. 459-462.

²¹⁵⁷ 1961 Anayasasının 149. maddesi uyarınca, tek bir üye ile de olsa Türkiye Büyük Millet Meclisinde temsil edilen siyasî partilerin, Anayasaya aykırı olduğunu düşündükleri kanunlara veya TBMM İçtüzüklerine karşı Anayasa Mahkemesinde iptal davası açabilme hakları vardı. 15 Ekim 1961 tarihinde yapılan Cumhuriyet Senatosu seçimlerinde CKMP listesinden Ankara Senatörü seçilen Niyazi Ağırnaslı, bir süre sonra partisinden istifa etmiş ve 10 Şubat 1963 tarihinde Türkiye İşçi Partisine (TİP) katılmıştı. Aynı şekilde, Cumhuriyet Senatosunun Cumhurbaşkanınca seçilen üyelerinden Esat Çağa da TİP’e girmişti. Böylece, Cumhuriyet Senatosunun adları geçen bu iki üyesi sayesinde, TİP için, kanunların veya TBMM İçtüzüklerinin Anayasaya aykırı bulduğu hükümlerine karşı Anayasa Mahkemesinde dava açabilme imkânı doğmuş bulunuyordu. Her ne kadar, Esat Çağa, Kıbrıs konusunda görüş ayrılığına düştüğü için, 19 Mayıs 1964 tarihinde TİP’ten istifa ettiyse de; Niyazi Ağırnaslı, üyeliğini sürdürmeye devam ettiğinden, TİP, çeşitli kanunlara karşı Anayasa Mahkemesine başvurabilmişti. 10 Ekim 1965 tarihinde yapılan Milletvekili Genel Seçimlerinde 14 Milletvekilliği kazanınca (Resmî Gazete, 19 Ekim 1965, Sayı: 12130), TİP’in Anayasa Mahkemesine iptal davası açabilme hakkı, daha güvenceli bir duruma gelmişti. 1965 seçimlerinden önce, Niyazi Ağırnaslı ve Esat Çağa sayesinde, TİP’in, TBMM’de temsil edilen parti sıfatını kazanması ve Anayasa Mahkemesine başvurabilme hakkını elde etmesi ile ilgili olarak, bkz. Artun Ünsal, **Umuttan Yalnızlığa Türkiye İşçi Partisi (1961–1971)**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2002, ss. 99-100; Serpil Güvenç, **Socialist Perspectives on Foreign Policy Issues: The Case of TİP in the 1960s**, A Thesis Submitted to the Graduate School of Social Sciences of Middle East Technical University, December 2005, ss. 13-14; <http://etd.lib.metu.edu.tr/upload/12606866/index.pdf> (Erişim tarihi: 6 Ekim 2008)

Anayasa'nın 3, 4/2, 4/3, 11, 36, 65, 66, 97 ve 126 ncı maddeleri hükümlerine aykırı olduğundan iptallerini istemişti²¹⁵⁸. 244 sayılı Kanunun sözü geçen maddelerinde yer alan düzenlemeler şöyleydi:

2 nci maddenin üçüncü fıkrası:

“Milletlerarası bir andlaşmaya dayanılarak Bakanlar Kurulunca yapılan uygulama andlaşmalarından Türk kanunlarına değişiklik getirmeyenleri onaylamak veya bunlara katılmak için; bunların konusu iktisadi, ticari veya teknik münasebetlerin dışında kalsa veya süresi bir yılı aşsa veya Devlet Maliyesi bakımından bir yüklenmeyi gerektirse veya kişi hallerine veyahut Türk vatandaşlarının yabancı memleketlerdeki mülkiyet haklarına dokunsa dahi, onaylama veya katılmayı uygun bulmak üzere kanun yapılması zorunluğu yoktur.”

2 nci maddenin 4 üncü fıkrası:

“Kanunun verdiği yetkiye dayanılarak Bakanlar Kurulunca yapılan iktisadi, ticari, teknik veya idari anlaşmalardan Türk kanunlarına değişiklik getirmeyenleri onaylamak veya bunlara katılmak için; bunların süresi bir yılı aşsa veya Devlet Maliyesi bakımından bir yüklemeyi gerektirse veya kişi hallerine veyahut Türk vatandaşlarının yabancı memleketlerdeki mülkiyet haklarına dokunsa dahi, onaylama veya katılmayı uygun bulmak üzere kanun yapılması zorunluğu yoktur.”

3 üncü maddenin 1 numaralı bendinin üçüncü fıkrası:

“2 nci maddenin 2, 3, ve 4 üncü fıkraları gereğince bir milletlerarası andlaşmanın onaylanmasının veya buna katılmanın uygun bulunmasına dair bir kanun çıkarılması zorunluğu yoksa ve bu andlaşmanın onaylanması veya buna katılma bir Bakanlar Kurulu kararnamesiyle olursa, bu andlaşmanın onaylanmasının veya buna katılmanın uygun bulunması hakkında kanun çıkarılamaz.”

3 üncü maddenin 2 numaralı bendi:

“Bir milletlerarası andlaşmanın veya Türkiye Cumhuriyetini bağliyan bir milletlerarası andlaşmanın belli hükümlerinin Türkiye Cumhuriyeti bakımından yürürlüğe girdiği; bir milletlerarası andlaşmanın uygulama alanının değiştiği, uygulanmasının durdurulduğu ve sona erdiği tarihler, bir bakanlar Kurulu kararnamesiyle tesbit olunarak Resmî Gazete’de yayınlanır.

Bir milletlerarası andlaşma, yukardaki fıkarda söz konusu yürürlük tarihinin tesbitine dair kararnamede belirtilen yürürlüğe giriş tarihinde kanun kuvvetini kazanır.”

3 üncü maddenin 3 numaralı bendinin birinci fıkrası:

²¹⁵⁸ **Anayasa Mahkemesi Kararlar Dergisi**, Sayı: 3, Ankara, 1971, ss. 67-69.

“Milletlerarası bir andlaşmaya dayanılarak Bakanlar Kurulunca yapılan teknik veya idari nitelikteki uygulama andlaşmalarından ve kanunun verdiği yetkiye dayanılarak Bakanlar Kurulunca yapıp 2 nci maddenin 2 nci fıkrasına göre Millet Meclisi ve Cumhuriyet Senatosunun bilgisine sunulanların dışında kalan teknik veya idari andlaşmalardan iktisadi veya ticari nitelikte olmayan, özel kişilerin haklarını ilgilendirmeyen ve Türk kanunlarına değişiklik getirmiyenlerin yayınlanması zorunlu değildir. Bu fıkra gereğince yayınlanması zorunlu olmayan andlaşmalar hakkında 1 ve 2 numaralı bendler uyarınca çıkarılan kararnamelerin yayınlanması da zorunlu değildir.”

5 inci maddenin iptal konusu kısmı:

“Türkiye Cumhuriyetine hibe, kredi veya sair suretlerle yardım sağlayan iki veya çok taraflı andlaşmaları, iki veya çok taraflı teknik veya idari işbirliği andlaşmalarını, iki veya çok taraflı borç ertelenmesi veya ticaret andlaşmalarını ve aynı nitelikteki modüsvivendileri 2 nci maddenin 4 üncü fıkrası gereğince onaylamaya veya bunlara katılmaya Bakanlar Kurulu yetkilidir.”

6 ncı madde:

“18 Şubat 1952 tarihli ve 5886 sayılı kanunla onaylanmış olan Kuzey Atlantik Andlaşmasının gereği olarak bu andlaşmaya taraf olan devletlerle ve Kuzey Atlantik Andlaşması Teşkilâtı ile yapılan iki veya çok taraflı andlaşmaları, 2 nci maddenin 4 üncü fıkrası gereğince onaylamaya veya bunlara katılmaya Bakanlar Kurulu yetkilidir.”

Ancak, Anayasa Mahkemesi, 4 Mart 1965 tarihinde verdiği E. 1963/311, K. 1965/12 sayılı çoğunluk Kararında, 244 sayılı Kanunun sözü edilen hükümlerinin hiçbirini Anayasaya aykırı bulmamış, bu nedenle de TİP’in iptal istemini reddetmişti²¹⁵⁹.

²¹⁵⁹ Anayasa Mahkemesinin 4 Mart 1965 gün ve E. 1963/311, K. 1965/12 sayılı Kararı için bkz. **Resmî Gazete**, 24 Aralık 1965, Sayı: 12185; **Anayasa Mahkemesi Kararlar Dergisi**, Sayı: 3, Ankara, 1971, ss. 67-75.

244 Sayılı Kanundaki düzenlemenin Anayasa karşısındaki durumu ve bu konuda Anayasa Mahkemesinin sözü edilen Kararı ile ilgili olarak, bkz. Sevin Toluner, **Milletlerarası Hukuk İle İç Hukuk Arasındaki İlişkiler**, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, No: 418, İstanbul, 1973, ss. 356-398; Edip Çelik, **Milletlerarası Hukuk**, Cilt 1, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, No: 456, İstanbul, 1975, ss. 197-217; Hüseyin Pazarcı, **Uluslararası Hukuk Dersleri**, I. Kitap, Gözden Geçirilmiş 9. Baskı, Turhan Kitabevi, Ankara, 2001, ss. 145-147; Server Tanilli, **Demokrasi ve Devlet**, 4. Baskı, Alkım Yayınevi, İstanbul, 2007, ss. 590-592.

2- Millet Meclisinin 12. Dönemi İçinde Onaylanması TBMM Tarafından Bir Kanunla Uygun Bulunan Çeşitli Milletlerarası Andlaşmalardan Dikkat Çekici Olduğunu Düşündüğümüz Bazı Örnekler

A. Milletlerarası Andlaşmaların Onaylanmasını Uygun Bulma Kanunlarına Genel Bir Bakış

Hemen yukarıda değindiğimiz gibi, 1961 Anayasası, milletlerarası andlaşmaların onaylanmasına ilişkin süreci değiştirmişti. 1924 Anayasası döneminde, milletlerarası andlaşmaları onaylama yetkisi TBMM’de iken, 1961 Anayasası bu konuda farklı bir düzenleme öngörmüş ve TBMM’ye, milletlerarası andlaşmaların onaylanmasını değil, onaylanmasını uygun bulma yetkisini tanımıştı. Bu durumda, yürütme organı içinde yer alan bir yetkili tarafından imzalanan ve TBMM tarafından onaylanması uygun bulunan bir milletlerarası andlaşmanın, daha sonra Bakanlar Kurulu ve Cumhurbaşkanı tarafından onaylanması gerekecek ve milletlerarası andlaşmanın yürürlüğe girmesi kural olarak bu şekilde söz konusu olacaktı. Anayasada, milletlerarası bir andlaşmanın onaylanmasının uygun bulunması şeklinde ifade edilen bu yeni yetkisini, TBMM, Bakanlar Kurulunca hazırlanan bir kanun tasarısını kabul ederek yerine getirmekteydi. Millet Meclisinin 12. Döneminde yapılan kanunlardan dış ilişkilerle ilgili olanlarının çok büyük bir kısmı, milletlerarası andlaşmaların onaylanmasını uygun bulma kanunlarıydı. Gerçekten, Millet Meclisinin 12. Döneminde yapılan dış ilişkilerle ilgili 55 adet kanunun 46’sı, milletlerarası andlaşmaların onaylanmasının uygun bulunmasına yönelik kanunlardı.

B. Milletlerarası Andlaşmaların Onaylanmasını Uygun Bulan Çeşitli Kanunlar Arasından Yapılan Seçmeler

Millet Meclisinin 12. Dönemi içinde, milletlerarası andlaşmaların onaylanmasının uygun bulunduğunu öngören 46 adet kanundan önemli olduklarını düşündüğümüz aşağıdaki 8 kanunu, kabul edildikleri tarihi gözetken bir sıra içinde ele almak ve kanunlaşma süreçlerini incelemek istiyoruz:

a- 4 Haziran 1963 tarih ve 245 sayılı “*Haşhaşın ekimi ile afyonun istihsal, milletlerarası ticaret, toptan ticaret ve istimalinin tahdit ve tanzimine dair Protokolün onaylanmasının uygun bulunduğu hakkında Kanun*”;

b- 4 Şubat 1964 tarih ve 397 sayılı “*Türkiye ile Avrupa Ekonomik Topluluğu arasında bir ortaklık yaratan Andlaşma ve eklerinin onaylanmasının uygun bulunduğuna dair Kanun*”;

c- 18 Şubat 1965 tarih ve 540 sayılı “*Birleşmiş Milletler Andlaşmasının 23, 27 ve 61 nci maddelerinin Birleşmiş Milletler Genel Kurulunun 17 Aralık 1963 tarihli ve 1991 (XVIII) sayılı Kararıyla değiştirilmiş olan şekillerinin onaylanmasının uygun bulunduğuna dair Kanun*” ;

d- 31 Mart 1965 tarih ve 556 sayılı “16 Ağustos 1960 tarihinde Lefkoşa’da, Türkiye Cumhuriyeti, Yunanistan Kırallığı, Büyük Britanya ve Kuzey İrlanda Birleşik Kırallığı ve Kıbrıs Cumhuriyeti arasında imzalanan Kıbrıs Cumhuriyetinin kurulmasına dair Andlaşma ile A, B, C, D, E ve F eklerinin; Kıbrıs Cumhuriyeti, Yunanistan Kırallığı, Türkiye Cumhuriyeti ve Büyük Britanya ve Kuzey İrlanda Birleşik Kırallığı arasında imzalanan Garanti Andlaşması ile bu Andlaşmanın II nci maddesinde atıfta bulunulan Kıbrıs Cumhuriyeti Anayasasının temel maddelerine dair Listenin; Kıbrıs Cumhuriyeti, Yunanistan Kırallığı ve Türkiye Cumhuriyeti arasında imzalanan İttifak Andlaşması ile I ve II sayılı Ek Protokollerinin; Kıbrıs Cumhuriyeti, Yunanistan Kırallığı ve Türkiye Cumhuriyeti arasında imzalanan İttifak Andlaşmalarının uygulanması için imza edilen Andlaşmanın; ve En ziyade müsaadeye mazhar millet şartına dair Türkiye Cumhuriyeti ile Kıbrıs Cumhuriyeti arasında nota teatisi suretiyle yapılan Anlaşmanın; onaylanmasının uygun bulunması hakkında Kanun”;

e- 2 Nisan 1965 tarih ve 559 sayılı “Amerika Birleşik Devletleri, Büyük Britanya ve Kuzey İrlanda Birleşik Kırallığı ile Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği arasında akdedilen ve Türkiye Cumhuriyeti Hükümetince imzalanan “Atmosferde, fezada ve su altında nükleer silâh denemelerinin yasaklanması hakkında Andlaşma” nın onaylanmasının uygun bulunduğuna dair Kanun”;

f- 2 Nisan 1965 tarih ve 563 sayılı “La Haye’de 14 Mayıs 1954 tarihinde imzalanan “Silâhlı bir çatışma halinde kültür mallarının korunmasına dair Sözleşme” ile bu Sözleşmenin tatbikatına ait tüzük, protokol ve kararlara katılmamızın uygun bulunduğuna dair Kanun”;

g- 2 Nisan 1965 tarih ve 568 sayılı “Barış Gönüllüleri adlı Amerikan Teşekkülünden faydalanma hususunda Türkiye Cumhuriyeti ile Amerika Birleşik Devletleri Hükümeti arasında yapılan Andlaşmaya ait teati olunan mektupların onaylanmasının uygun bulunduğuna dair Kanun”;

h- 2 Nisan 1965 tarih ve 569 sayılı “Türkiye Cumhuriyeti ile Federal Almanya Cumhuriyeti arasında imzalanan Sosyal Güvenlik hakkında Sözleşmenin onaylanmasının uygun bulunduğuna dair Kanun”.

a- 4 Haziran 1963 tarih ve 245 sayılı “Haşhaşın ekimi ile afyonun istihsal, milletlerarası ticaret, toptan ticaret ve istimalinin tahdit ve tanzimine dair Protokolün onaylanmasının uygun bulunduğu hakkında Kanun”

aa- Uyuşturucu Maddelerin Milletlerarası Düzeyde Bir Düzene Bağlanması Gereği

Millet Meclisinin 12. Dönemi içinde, 1961 Anayasasındaki yeni düzenleme uyarınca, TBMM’nin onaylanmasını bir kanunla uygun bulduğu milletlerarası andlaşmalardan dikkat çeken ilki, haşhaşın ekimi ile afyonunun üretimi, milletlerarası ticaretinin, toptan ticaretinin ve kullanımının sınırlandırılması ve düzenlenmesine ilişkin protokolün onaylanmasının uygun bulunması hakkındaki kanundur. Ülkemizin, Dünyada haşhaş ekimi ve afyon üretiminde önemli bir yerinin bulunduğu dikkate alındığında, bu milletlerarası andlaşmaya özel bir yer vermemiz doğaldır.

Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri tarafından Ekonomik ve Sosyal Konseyin 27 Mayıs 1952 tarihli kararına uyularak davet edilen Birleşmiş Milletler Afyon Konferansının, 11 Mayıs – 18 Haziran 1953 tarihleri arasında New York’da gerçekleştirdiği toplantıda, haşhaş ekimi ile afyonun istihsal, milletlerarası ticaret, toptan ticaret ve istimalinin tahdit ve tanzimini hedef alan 1953 Protokolünü görüşülmüş ve kabul edilmişti. Oysa, Türkiye Cumhuriyeti Hükûmeti, uyuşturucu maddelerin bir kül olduğu düşüncesini savunmaktaydı ve bu aşamada tek bir maddenin denetiminin sağlanması ile sorunun bir ölçüde dahi çözümlenmesinin mümkün olmadığını ileri sürerek, tek bir maddeye yönelik denetimlerin, o madde yerine diğer maddelerin kullanımını teşvik edeceği endişesini dile getiriyordu. Bu doğrultuda, ülkemiz, 1953 Protokolü yerine, bütün uyuşturucu maddelerin denetimini sağlayacak olan “Tek Sözleşme”nin, mevcut bütün sözleşmelerle birlikte, 1953 Protokolünün yerine ikame edilmesi gerektiğini savunmaktaydı. Bu bağlamda, 1961 yılında bir konferans akdedilmiş ve 73 Devlet temsilcisi, “Tek Sözleşme” adı altında bütün uyuşturucu maddelerin üretiminden tüketimine kadar denetlenmelerini sağlayan bir metin üzerinde uzlaşmışlardı. Ne var ki, 1953 Protokolünün, 1961 tarihli “Tek Sözleşme”den daha etkin olduğunu düşünen Amerika Birleşik Devletleri, 1953 Protokolünün bir an önce yürürlüğe girmesi yönünde çaba harcamış ve bu Protokolün çeşitli ülkelerce onaylanarak yürürlüğe girmesini sağlamıştı. Ülkemizde üretilen afyonun, İngiltere ve Hollanda dışında, alıcısı tüm ülkeler, 1953 Protokolünü onayladıkları için, afyon gereksinimlerinin karşılanması için, Türkiye yerine, söz konusu Protokolü onaylamış olan Hindistan’a başvurmaktaydılar. Bu gerçekler ışığında, Türkiye Cumhuriyeti Hükûmeti, taraftar olduğu “Tek Sözleşme”nin yürürlüğe gireceği tarihe kadar, 1953 Protokolünün onaylanması için, bir kanun tasarısı hazırlamış ve konuyu TBMM’ne taşımıştı.

bb- Haşhaş Ekimi ile Afyonun İstihsal, Milletlerarası Ticaret, Toptan Ticaret ve İstimalinin Tahdit ve Tanzimini Hedef Alan 1953 Tarihli Protokolün Onaylanmasının Uygun Bulunmasına Yönelik Kanun Tasarısının Millet Meclisinde Görüşülmesi

Dışişleri Bakanlığınca hazırlanan ve Bakanlar Kurulunun 26 Ocak 1963 tarihli toplantısında TBMM’ye gönderilmesi kararlaştırılıp, Başbakan İsmet İnönü’nün imzasıyla 13 Şubat 1963 tarihinde Millet Meclisi Başkanlığına sunulan “Haşhaşın Ekimi ile Afyonun İstihsal, Milletlerarası Ticaret, Toptan Ticaret ve İstimalinin Tahdit ve Tanzimine Dair Protokolün Onaylanmasının Uygun Bulunduğu Hakkında Kanun Tasarısı”nın gerekçesinde aynen şöyle denilmektedir:

“Birleşmiş Milletler Teşkilâtı Genel Sekreteri tarafından, Ekonomik ve Sosyal Konseyin 436 A (XIV) sayılı ve 27 Mayıs 1952 tarihli kararına uyularak toplantıya davet edilen ve 34 Devlet mümessili, 7 Devlet müşahidi, 3 Milletlerarası Teşekkül mümessilinden mürekkep Birleşmiş Milletler Afyon

Konferansı 11 Mayıs–18 Haziran 1953 tarihleri arasında New-York'ta toplanarak haşhaş ekimi ile afyonun istihsal, Milletlerarası ticaret, toptan ticaret ve istimalinin tahdit ve tanzimini hedef tutan 1953 Protokolünü müzakere ve kabul etmişti.

Konferansın müzakeratına esas, Birleşmiş Milletler Ekonomik ve Sosyal Konseyinin Uyuşturucu Maddeler Komisyonu tarafından hazırlanan ve adı geçen komisyonun 10 Nisan–24 Mayıs 1951 tarihleri arasında vâki 6 ncı oturumda kabul ettiği proje olmuştur.

1953 Protokolü sadece afyonun istihsalinden istihlâkine kadar geçirdiği safhaları kontrol altına almak gayesini gütmekte ve diğer tabii uyuşturucu maddelerle sentetik uyuşturucu maddeleri hüküm altına almamaktadır. Filvaki başlangıç kısmında «...en müstacel meselelerin haşhaş ekiminin ve afyon istihsalinin kontrolü olduğunu müşahede ederek, Âkid Taraflar bu maksatlarla bir protokol tanzimine karar vermişler...» kaydı bulunmaktadır.

Bu itibarla 1953 Protokolü, afyona mütâallik meselelerin bütün diğer uyuşturucu maddelere taallûk edenlere nazaran en evvel ve müstaceliyetle halledilmesi noktai nazarından hareket edilerek hazırlanmıştır.

Halbuki, Hükümetlimiz, uyuşturucu maddelerin bir kül olduğu ve bu sahada tek bir maddenin kontrolünün sağlanması ile meselenin kısmen dahi halline imkân olmadığı, kaçakçılık ve suiistimal bakımlarından bir tek maddenin bu sahalarda istihlâkine önlemek için alınan tedbirlerin, bu madde yerine diğer uyuşturucu maddelerin kullanılmasını teşvikten başka bir işe yaramıyacağı, görüşü ile hareket etmiş ve bu görüşle 1953 Protokolü yerine bütün uyuşturucu maddelerin kontrolünü sağlayacak «Tek Sözleşme» nin mevcut bütün sözleşmelerle birlikte 1953 Protokolünün de yerine ikamesi lâzımgeldiği tezini daima müdafaa etmiştir. Bu fikri benimseyenlerin çokluğu 1961 yılında bir konferansın akdine ve 73 Devlet murahasının «Tek Sözleşme» namı altında bütün uyuşturucu maddelerin istihsalinden istihlâkine kadar kontrolünü sağlayan bir metin üzerinde mutabakata varmalarına müncer olmuştur.

Şu kadar var ki, 1953 Protokolünü, halen mer'i sözleşmelerle birlikte, 1961 Tek Sözleşmesinden daha müessir bir kontrol sistemi addeden Amerika Birleşik Devletleri 1953 Protokolünün bir an evvel meriyete girmesi için gayret sarf etmiş ve adı geçen protokolün mer'iyete giriş maddesindeki (21 ncı madde) hükümlere göre 7 müstahsil memleketten Hindistan ve İran'ın imalâtçı memleketlerden İngiltere ve Holânda hariç kaffesinin tasdiknamelerini Birleşmiş Milletler Genel Sekreterine vermiş bulunduklarını ve bu memleketlere ilâveten 43 devletin de tasdiknamelerinin aynı Genel Sekreterlikte bulunduğunu göz önünde tutarak adı geçen protokolün meriyete girmesi için sadece bir müstahsil memleketin tasdiknamesinin mevcuda ilâvesinin kifayet edeceği düşüncesiyle hareket ederek bu hususu teminen Yunanistan'a müracaatle bu devletlerin protokolü tasdikini sağlamıştır.

Halen bu protokol yürürlüktedir. Afyonlarımızın alıcısı bulunan memleketlerin hepsi, İngiltere ve Holânda hariç, bu Protokolü tasdik etmiş bulunmaktadırlar ve bu yüzden bizden afyon satın alamamak buna mukabil rakibimiz Hindistan'a başvurmak durumuna girmişlerdir. Bizim ise 1950–1962 alımlarımıza göre senelik vasatı 236,5 tonluk istihsalimizle, afyon ihtiyacının onda dokuzuna yakın bir miktarını Hindistan'dan temin eden İngiltere ile senelik ihtiyacını 3 ton afyonla karşılıyan Holânda'ya bağlanıp son senelerde bu iki memlekete yaptığımız ihracatın vasatisini göz önünde tutarak 18 tonluk satışlarla iktifa etmek suretiyle 1953 protokolünün temin ettiği piyasadan müstağni kalmamız mümkün değildir.

Halen Toprak Mahsulleri Ofisinin elinde bugün için 405 ton afyon mevcuttur. Bu miktara önümüzdeki senelerde de tahminen 300 er tonluk miktarların ilâve olacağını kabul etmek lâzımdır. Bu itibarla 1953 protokolünün tasdiki yoluna gitmek ve bunu bir an evvel sonuçlandırmak ıstırarındayız.

Şu kadar var ki, adı geçen protokolün 11 nci ve 12 nci maddelerinin Birleşmiş Milletler Teşkilâtının bir uzvu olan Daimî Merkezi Komitesine tanıdığı salâhiyetler muvacehesinde ve Orta - Şark memleketlerinin kaçakçılık mevzuunda Birleşmiş Milletlerde takındıkları tavır göz önünde tutulduğu takdirde çok müteyakkız davranmamız ve bugüne kadarki, tutumumuzu değiştirerek mevzuatın tatbikini kusursuz bir şekilde sağlamamız gerekir. Aksi halde mahallî anket talebi, ambargo tavsiyesi veya ambargo konması gibi haysiyet kırıcı müdahale ve tedbirlerle karşılaşmamız mümkündür.

Ancak protokolün gözetdiği sıhhi ve sosyal gayelerin evrensel ölçüde gerçekleşmesi için böyle müessir bir milletlerarası denetleme mekanizmasının zarureti de teslim etmek gerekir. Kaldı ki protokolün, öngörülen tedbirlerin protokole taraf olmıyan devletlere de imkân nisbetinde uygulanacağı hakkındaki 13 ncü maddesi hükmü sözü geçen tedbirlere muhatabolmak ihtimali bakımından Âkid Devletlerle protokolü onaylamamış devletleri eşit duruma getirmektedir.

Diğer taraftan, esasen taraftar bulunduğumuz Tek Sözleşmenin şimdiye kadar 26 devlet tarafından imza edilmiş olduğu ve 40 devlet tarafından tasdik edilmesiyle 44 ncü madde gereğince meriyete girerek 1953 protokolü yerine kaim olacağı nazarı itibara alınırsa 1953 protokolünün geçici bir süre için meriyette kalacağı anlaşılır.

Hükümetimizin esas itibariyle taraftar olduğu 1961 Tek Sözleşmesinin Birleşmiş Milletler üyesi devletlerce bir an evvel tasdik edilerek meriyete girmesinin sağlanmasını tavsiye eden ve Birleşmiş Milletler Genel Kurulunun 1962 (XVII) nci toplantısında hemen hemen ittifakla kabul edilmiş olan karar göz önünde bulundurularak, 1961 Tek Sözleşmesinin de T.B.M.M. ne sevkî için gerekli muamelelerin tamamlanmasına hız verilmiştir.

İlişik kanun tasarısı bu maksatla hazırlanmıştır.” ²¹⁶⁰

Millet Meclisinin 18 Mart 1963 tarihli 59. Birleşiminde, Ticaret Bakanı Muhlis Ete ile Dışişleri Bakanı Feridun Cemal Erkin, ayrı ayrı verdikleri iki önergede, söz konusu Protokolün onaylanmasının uygun bulunması hakkındaki Kanun Tasarısının, müstaceliyeti nedeniyle, Ticaret, İçişleri, Sağlık ve Sosyal Yardım, Tarım ve Dışişleri Komisyonlarından seçilecek üçer üyeden oluşan bir Geçici Komisyonla görüşülmesini önermişlerdi²¹⁶¹. İki Bakanın bu önergeleri üzerinde söz isteyen Adana Milletvekili Kasım Gülek, Hükûmetin gecikmesini eleştiren ve açıklama isteyen şu konuşmayı yapıyordu:

“Sayın arkadaşlarım, huzurunuzda okunan tezkere, gayet acele olarak bu Afyon Anlaşmasına katılmazsak, afyon ticareti yapamayacağımıza dairdir. Bunun için, hemen bir komisyon kurulması isteniyor.

Bunun acaba yeni mi farkına varıldı? Neden zamanında Meclise getirilerek normal komisyonlardan geçirilmez ve iyice incelenerek kanun çıkmaz?

Lûtfen izahat istirham ediyorum, saygılarımla.” ²¹⁶²

Birleşimi yöneten Başkanvekili Mekki Keskin, Ticaret Bakanı veya Dışişleri

²¹⁶⁰ Millet Meclisi S. Sayısı: 144, “Haşhaşın ekimi ile afyonun istihsal, Milletlerarası ticaret, toptan ticaret ve istimalini tahdit ve tanzimine dair Protokolün onaylanmasının uygun bulunduğu hakkında kanun tasarısı ve Geçici Komisyon raporu”, **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 16, Birleşim: 78’in sonuna ekli, (26.04.1963), ss. 1-2.

²¹⁶¹ Ticaret Bakanı Muhlis Ete’nin önergesinde şöyle denilmektedir:

“Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığına

Haşhaş ekimi ile afyonun istihsal, Milletlerarası ticaret, toptan ticaret ve istimalinin tahdit ve tanzimine dair Protokolün onaylanması hakkındaki kanun tasarısının müstaceliyetine binaen, Ticaret, İçişleri, Sağlık ve Sosyal Yardım, Tarım ve Dışişleri komisyonlarından seçilecek üçer üyeden müteşekkil geçici bir komisyonla tetkikini saygılarımla tasviplerine arz ederim.”

Dışişleri Bakanı Feridun Cemal Erkin’in önergesi ise şöyleydi:

“Millet Meclisi Başkanlığına

Konu: 1953 Afyon Protokolünün onaylanmasının uygun bulunması muamelelerinin çabuklaştırılması.

23 Haziran 1953 tarihinde New-York’ta imzalanan «Haşhaşın ekimi ile Afyonun istihsal, milletlerarası ticaret, toptan ticaret ve istimalinin tahdit ve tanzimine dair Protokol», Yunanistan’ın âhiren, üçüncü müstahsil Devlet olarak katılma belgesini Birleşmiş Milletler Genel Sekreterliğine tevdi etmesi üzerine, 6 Mart 1963 günü yürürlüğe girmiş olacaktır. Protokolün 6 ncı maddesi afyon ticaretini anılan Protokole taraf olan Devletlere inhisar ettirdiğinden, bu Protokole derhal katılmadığımız takdirde, 6 Mart 1963 tarihinden itibaren afyonlarımızı satamamak gibi bir durumda kalacağımız aşikârdır.

Bahis konusu Protokolün Dışişleri, İçişleri, Ticaret, Tarım ve Sağlık ve Sosyal Yardım komisyonlarında ayrı ayrı görüşülmesi uzun zaman alacağından, onaylanmasının uygun bulunması muamelelerinin çabuklaştırılmasını teminen, kanun tasarısının geçici bir karma komisyonla incelenerek ivedilikle Millet Meclisinde görüşülmesini tensiplerine saygılarımla arz ederim.” Bkz. **M.M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 14, Birleşim: 59, (18.03.1963), s. 305.

²¹⁶² **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 14, Birleşim: 59, (18.03.1963), ss. 305-306.

Bakanının Genel Kurulda hazır bulunmadıklarını görünce, mevcut bakanlardan Bayındırlık Bakanı İlyas Seçkin'in bu soruyu Hükümet adına cevaplayıp cevaplamayacağını soruyor ve Bakan Seçkin'in bu konunun Tarım Bakanlığı ile ilgili olduğunu söylemesi üzerine, Tarım Bakanı ile Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanı da olmadıklarından, konunun görüşülmesini gelecek Birleşime bıraktığını açıklıyordu²¹⁶³. Başkanvekili Mekki Keskin, bir sonraki 20 Mart 1963 tarihli 60. Birleşimde, bu iki önergeyi tekrar Genel Kurulun bilgisine sunmuş ve Adana Milletvekili Kasım Gülek'in sorusuna açıklamada bulunmak isteyen Ticaret Bakanı Muhlis Ete'ye söz vermişti. Bakan Ete, Genel Kurula şu açıklamayı yapıyordu:

“Muhterem arkadaşlarım, zannediyorum geçen oturumda Sayın Kasım Gülek arkadaşımız bu mevzuun mahiyet ve istical sebebini sormuşlar. Müsaade ederseniz kısa bir izahat vereceğim. Zannediyorum cevaplanmış olacak.

1953 yılında New-York'ta haşhaş ekimi ile afyon istihsal, Milletlerarası Ticaret, toptan ticaret ve istimalinin tahdit ve tanzimine dair bir protokol imzalanmıştır.

Bu protokolün 6 ncı maddesinin (b) fıkrasıyla (fıkrası) «Taraflar, işbu Protokole Taraf bulunmayan bir Devlet menşeli afyonun ithaline müsaade etmemeyi taahhüt ederler» kaydını ihtiva etmektedir.

21 nci maddesinin 1 nci paragrafında ise: «İşbu protokol, en aşağı üçü, 6 ncı maddesinin 2 nci paragrafının (a) fıkrasında derpiş olunan müstahsil devletlerden ve asgari üçü de aşağıdaki imal edici devletlerden olmak üzere, en az 25 Devletin tasdik veya katılma belgelerini tevdi ettikleri günü takibeden 30 ncu gün yürürlüğe girecektir» (Federal Almanya Cumhuriyeti, Belçika, Birleşik Amerika Devletleri, Fransa, İtalya, Japonya, Holânda, Büyük Britanya ve Şimali İrlânda Birleşik Krallığı ve İsviçre) denmektedir.

Üçüncü müstahsil olarak Yunanistan'ın da tasdik etmesiyle mukavele 8 Mart 1963 tarihinde yürürlüğe girmiştir.

Hükümetimiz yalnız afyonun kontrolünü derpiş eden bu protokol yerine bütün uyuşturucu maddelerin kontrolünü sağlayacak olan ve 1961 senesinde yine New-York'ta imzalanmış bulunan Tek Sözleşmenin meriyete girmesini sağlamaya gayret sarf etmişse de Birleşik Amerika'nın gayretiyle 1953 Protokolünün daha evvel yürürlüğe girmesi sağlanmış bulunmaktadır.

Elimizde 400 ton afyon stoku bulunması, 300 tondan aşağı olmayacağı tahmin edilen ve 3–4 ay sonra idrak edilecek bulunan yeni rekoltenin de inzimamıyla 700 tonu geçecek olan bu stoku satabilmemiz için Protokole iltihakımız zaruri ve müstacel bir hal almıştır.

Protokolün bilhassa müstahsilla ilgili vecibeleri esasen 21.7.1959 tarihinde kabul edilen 7368 sayılı Kanunla memleketimizde tedvin edilmiş olduğundan bu iltihakla yeni vecibeler yüklememiz bahis mevzuu değildir.

²¹⁶³ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 14, Birleşim: 59, (18.03.1963), s. 306

Her ne kadar, gerekçede belirtildiği gibi, bu protokol Birleşmiş Milletler Teşkilâtının bir uzvu olan (Daimî Merkezi Afyon Komitesi) ne mahallî anket talebi, ambargo tavsiyesi veya ambargo konması gibi yetkiler tanınmakta ise de protokolün gözettiği sıhhi ve sosyal gayelerin evrensel ölçüde gerçekleşmesi için böyle müessir bir milletlerarası denetleme mekanizmasının zarureti de teslim etmek gerekir.

Kaldı ki, Protokolü tasdik etmemiş dahi olsak 13 ncü maddesi bu hükümleri Taraf olan veya olmayan memleketlere tatbik bakımından eşit hale getirmektedir.”²¹⁶⁴

Ticaret Bakanı Muhlis Ete'nin bu ayrıntılı açıklaması bittiğinde, Birleşimi yöneten Başkanvekili Mekki Keskin, önceki Birleşimde Hükûmetin bu Tasarırı Meclis'e getirmekte neden geciktiğini sormuş olan Adana Milletvekili Kasım Gülek'e tatmin olmadıysa konuşabileceğini söylüyor ve kürsüye gelen Gülek, şimdi mecbur kaldığı için bu Tasarının belki bir Geçici Komisyona gönderilmesine karar verilebileceğini belirtiyor; ancak bu bir alışkanlık haline geldiğinden, Meclisin önemli bütün konuları son dakikada acele ile karara bağlamak mecburiyetinde kaldığından yakınıyordu. Kasım Gülek'in konuşması şöyleydi:

“Muhterem arkadaşlarım, anlaşılıyor ki, Yunanistan tasdik etti, arada bir aylık vakit var, biz girmezsek afyonumuzu satamıyacağız. Ancak bu anlaşma 1953 yılında yapılmıştır ve kanunda derpiş edildiği gibi 25 Devlet tarafından tasdik edildi ve biz eğer buraya dâhil olmazsak afyonumuzu satamıyacağız. Bu, aylardan beri değil, yıllardan beri malûm olmuştur. Niye zamanında Yüksek Meclise gelmemiştir? Mühim olan bu. Yoksa bunu yapmaya bugün mecburuz. Evet, süratle bir geçici komisyon kurulacaktır. Bir ay zarfında bu iş intaç edilecek. Yoksa, afyon satamayız. Buna benzer hâdiseler ile Yüksek Meclis her gün karşı karşıyayız.

Tetkik buyursanız, gündemdeki önemli konular daima öncelikle geçici komisyon tarafından süratle çıkarılmaktadır. Bu usul sakimdir. Esas olan; bütünü bu müesseselerin normal komisyonlarda zamanında incelenerek, mütehassıslar tarafından görülerek geçmesidir. Benim bugün huzurunuzda üzerinde durmak istediğim nokta bu. Yoksa son âna gelinmiş, yumurta kapağı gelmişken, huzurunuzda, eğer bu geçici komisyona verilerek süratle çıkarılmazsa, elimizde mevcut 700 ton afyon var, bunun çıkarılması lâzım. «Bir an önce geçici komisyonda görüşülsün» demek kolay ama bu hale de düşmemek lâzım gelir. Bu itibarla gerek Hükûmetten ve gerekse Başkanlık Divanından istirham ederim; bu gibi hallere mahal vermiyelim. Başkanlık Divanı Hükûmeti ikaz etsin. Evet, Geçici Komisyon bunu ivedilikle görüşsün diyeceksiniz ama «Meclis hassastır, bu yol sakim yoldur, buna gitmeyin» diye ikazlarda bulunsun. İstirhamım budur.”²¹⁶⁵

²¹⁶⁴ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 14, Birleşim: 60, (20.03.1963), s. 359.

²¹⁶⁵ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 14, Birleşim: 60, (20.03.1963), ss. 359-360.

Gülek'in konuşmasından sonra, Başkanvekili Keskin, Tasarının bir Geçici Komisyona gönderilmesi hakkında, Ticaret Bakanı Muhlis Ete ve Dışişleri Bakanı Feridun Cemal Erkin'in vermiş oldukları önergeleri tekrar okutuyor ve Millet Meclisi Genel Kurulu, Tasarının iki Bakanın aynı mahiyetteki önergeleri doğrultusunda, oluşturulacak bir Geçici Komisyona gönderilmesine karar veriyordu.

Geçici Komisyon, Tasarıyı incelemiş ve hazırladığı Raporu, 13 Nisan 1963 tarihinde Millet Meclisi Başkanlığına sunmuştu. Bu Raporda, Tasarının, Komisyonca oybirliğiyle benimsendiği belirtiliyordu²¹⁶⁶. Millet Meclisinin 26 Nisan 1963 tarihli 78. Birleşiminde, Ticaret Bakanı Muhlis Ete tarafından bir önerge veriliyor ve o sırada görüşülmekte olan Toplu Sözleşme ve Grev ve Lokavt Kanun Tasarısının görüşülmesine kısa bir ara verilip, haşhaş ekimi ve afyon istihsaline ilişkin milletlerarası Protokolün onaylanmasının uygun bulunmasını öngören söz konusu Tasarının ele alınması isteniyordu. Ticaret Bakanı Ete'nin önergesi aynen şöyleydi:

“Millet Meclisi Yüksek Başkanlığına

Haşhaş ekimi ile afyonun istihsalı, milletlerarası ticaret, toptan ticaret ve istihsalinin tahdit ve tanzimine dair olan Protokolün onaylanmasının uygun bulunduğu hakkındaki kanun tasarısı ve geçici komisyon raporu Yüksek Meclisin gündemindedir.

Halen Toprak Mahsulleri Ofisinin elinde 405 ton civarında afyon mevcuttur. Her yıl geçtikçe bu stok artmaktadır. Yüksek Meclisin tetkik ve tasviplerine arz olunan kanun tasarısı kabul buyurulup mevzu bahis Protokol Hükümetçe tasdik edilinceye kadar bu afyonlarımızı satmamız mümkün olamayacaktır.

Bahis konusu kanun tasarısının arz ettiği ehemmiyet ve müstaceliyetin dikkate alınarak halen görüşülmekte olan (Toplu Sözleşme Grev ve Lokavt kanun tasarısı) nın müzakeresi sırasında bir kaç dakikalık müddetin mezkûr tasarıya hasredilmesine ve öncelik ve ivedilikle görüşülmesi hususuna delâlet ve müsaadelerinizi saygı ile rica ederim.” ²¹⁶⁷

Ticaret Bakanının bu önergesine, usule aykırı olduğu için Zonguldak Milletvekili Sadık Tekin Müftüoğlu karşı çıkmışsa da, Birleşimi yöneten Başkanvekili Nurettin Ok, Meclisin, her zaman daha önce aldığı bir kararı yeni bir karar ile kaldırabileceğini belirtmiş ve Bakan Muhlis Ete'nin önergesini oya sunmuştu. Zonguldak Milletvekili Sadık Tekin Müftüoğlu'nun itirazı ile Birleşimi yöneten Başkanvekili Nurettin Ok'un bu itiraza cevabı, Millet Meclisinin 26 Nisan 1963 tarihli 78. Birleşim tutanağına şöyle geçmişti:

²¹⁶⁶ Yukarıda adı geçen Millet Meclisi S. Sayısı: 144, s. 3.

²¹⁶⁷ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 16, Birleşim: 78, (26.04.1963), s. 496.

“*SADIK TEKİN MÜFTÜOĞLU (Zonguldak) – Usul hakkında söz istiyorum.*

BAŞKAN – Buyurun Sayın Müftüoğlu

SADIK TEKİN MÜFTÜOĞLU (Zonguldak) – Muhterem arkadaşlarım; teklif edilen kanunun ehemmiyetini bendeniz de müdrikim. Yalnız, Muhterem Meclisin çalışması İçtüzük hükümlerine bağlıdır... Halen huzurunuzda öncelikle görüşülmesi lâzımgelen bir kanun tasarısının yarısına kadar gelmiş bulunmaktayız. Sayın Vekilin teklifi de aynı mahiyettedir ve ivedilik ve önceliği teklif eden bir hüküm taşımaktadır. Şimdi bu takrir hakkında öncelik ve ivedilik kararı verirsek; yüksek malûmunuz üzere, öncelikle görüşülmesi kabul edilen tasarılar bir sıra tahtında görüşülmektedir. Öncelikle görüşülmesine daha evvel karar verilmiş bir mevzu varken, ikinci bir tasarının önceliği kabul edilir ve öncekinin önüne geçerse, bu önceliğin önceliği olur ki, kanaatimce usule aykırıdır. Fakat tasarının ehemmiyeti de aşikârdır. Zararı yok bu kanunu bitirelim, icap ederse yarın tekrar toplanalım, o kanunu da o şekilde çıkaralım.

BAŞKAN – Sayın Müftüoğlu’nun usul meselesi yönünden haddizatında hakkı vardır. Ancak, Yüksek Heyetiniz, her zaman gündeme hâkim bulunduğundan bu kanunun müzakeresi hususunda karar vermeye yetkilidir.

Biraz evvel burada arz ettiğim gibi, Yüksek Heyetiniz daha evvel bugün münhasıran Grev Kanununun görüşülmesini kabul etmişti. Ancak yine bir karar ile bundan rücu ederek bu kanunun öncelik ve ivedilikle, bütün kanunlara takdimen müzakeresi hususunda bir karar verebilmek yetkisini haizdir. Bu yüzden, kanunun bu Birleşimde görüşülmesini oyunuzda sunuyorum. Kabul edenler... Etmeyenler... Kanunun bu Birleşimde görüşülmesi kabul edilmiştir...” 2168

Ticaret Bakanı Muhlis Ete’nin önergesi Genel Kurulca kabul edildiğinden, o sırada görüşülmekte olan Toplu Sözleşme, Grev ve Lokavt Kanun Tasarısının görüşülmesine ara verilerek haşhaş ekimi ve afyon istihsaline ilişkin milletlerarası Protokolün onaylanmasının uygun bulunmasını öngören Tasarının görüşülmesine geçilmişti. Tasarının tümü üzerinde söz isteyen çıkmayınca, tümünün oylaması yapılmış ve Genel Kurul, Tasarının maddelerine geçilmesini kabul etmişti. İvedilikle görüşme kararı alındığından, maddelerin bir defa görüşülmesi yeterli olacaktı. Maddeler üzerinde söz almak isteyen bulunmadığı için, her birinin doğrudan oylanmasına geçilmiş ve maddeler de kabul edilmişti. Daha sonra, Tasarının tümü üzerindeki son oylamaya gidilmiş ve yapılan açık oylama sonunda, Millet Meclisi, haşhaş ekimi ve afyon istihsaline ilişkin milletlerarası Protokolün onaylanmasının uygun bulunmasını öngören Tasarıyı, 1 ret ve 2 çekimsere karşı, 260 oyla kabul etmişti²¹⁶⁹.

²¹⁶⁸ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 16, Birleşim: 78, (26.04.1963), s. 496.

²¹⁶⁹ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 16, Birleşim: 78, (26.04.1963), ss. 496-497, 525, 545-548.

cc- Tasarının Cumhuriyet Senatosunda Ele Alınması ve Kabul Edilmesi

Millet Meclisince kabul edilen metin, Cumhuriyet Senatosuna geldiğinde, Genel Kurulun 30 Nisan 1963 tarihli 62. Birleşiminde, Ticaret Bakanı Muhlis Ete'nin verdiği bir önergenin kabulü üzerine söz konusu metnin bir Geçici Komisyonunda incelenmesi kararlaştırılmıştı²¹⁷⁰. Tasarı, Geçici Komisyonun, Millet Meclisi metninin aynen kabulünü öneren 23 Mayıs 1963 tarihli Raporu²¹⁷¹ ışığında, Cumhuriyet Senatosu Genel Kurulunun 30 Mayıs 1963 tarihli 70. Birleşiminde ele alınmış ve tümü üzerindeki görüşmeler sırasında, Cumhurbaşkanı'nca Seçilen Üye Hidayet Aydın'ın görüşlerini açıklamıştı. Aydın, şöyle demektedir:

“Muhterem arkadaşlarım, bu meseleyle memleketin bir derdine, daha doğrusu insanlığın bir derdine temas etmek istiyorum. O da bu uyuşturucu maddelerin insanlık ve memleket üzerinde yaptığı tahribattır. Geçenlerde, Şark vilâyetinden gelmiş bir memura sormuştum; «oranın halkı ne ile geçinir, ne eker ne biçer?» dedim. «Kaçakçılıkla geçinir» dedi. Filhakika İranda eroinin 2 bine yakın müptelâsı varmış. Orada bunun ekimi memnu. Şarkta ekilince gayet tabii oraya kaçacaktır. Dikkat ederseniz bütün Şarktaki asayişsizliğin sebebi kaçakçılıktır. Kaçakçılık kolaydır. Toprağı sürüp bir lokma almak zordur. Bir kilo, yarım kilo Eroinden zengin olmak mümkündür. Öte taraftan, İran'da nâmütenahi mükeyyifat ve bol para vardır. İşte memleketin büyük derdi, Şarktaki asayişsizliğin başlıca sebebi kaçakçılıktır. Kaçakçılığın başlıca mevzuu da, eroin ve sairedir.

Arkadaşlar zannediyorum, 1953 te olacak eroin hakkındaki Ceza Kanununu ağırlaştırmıştık, imalâtçısını idama mahkûm edecek hüküm koyduk. Eroin müptelâsını şuna mahkûm edecektik, satanını buna mahkûm edecektir... Hani tesiri, hani neticesi? Hiç. Bu kadar eroin imalâtçısı var, hangisini idama mahkûm ettik, hiçbirini. Binaenaleyh bunlar tedbir değildir. Bugünkü gelen

²¹⁷⁰ Ticaret Bakanı Muhlis Ete'nin önergesi şöyleydi:

Cumhuriyet Senatosu Yüksek Başkanlığına

Haşhaş ekimi ile afyonun istihsal, milletlerarası ticaret, toptan ticaret ve istimalini tahdit ve tanzimine dair Protokolün onaylanmasının uygun bulunduğu hakkındaki kanun tasarısı, Millet Meclisince ivedilik ve öncelikle müzakere ve kabul edilerek Cumhuriyet Senatosuna takdim olunmuştur.

Toprak Mahsulleri Ofisimizin elin halen 405 ton afyon stoku mevcudolup yıldan yıla artmaktadır. Bahis konusu Protokolün onaylanmasının gecikmesi afyonlarımızın satışına ve pazarlarımızın devamına mâni olacak bir durum yaratacaktır.

Keyfiyetin dikkat nazarına alınarak mezkûr kanun tasarısının bir an evvel kanunlaşmasını teminen geçici karma bir komisyon teşkili için Yüksek Cumhuriyet Senatosunun tasviplerine arz edilmesine delâletlerinizi saygı ile rica ederim.” C.S. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 2, Cilt: 11, Birleşim: 62, (30.04.1963), ss. 140-141.

²¹⁷¹ Cumhuriyet Senatosu S. Sayısı: 134, “Haşhaşın ekimi ile afyonun istihsal, Milletlerarası ticaret, toptan ticaret ve istimalinin tahdit ve tanzimine dair Protokolün onaylanmasının uygun bulunduğu hakkındaki kanun tasarısının Millet Meclisince kabul olunan metni ve Cumhuriyet Senatosu Geçici Komisyon raporu”, C.S. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 2, Cilt: 11, Birleşim: 70'in sonuna ekli, (30.05.1963), ss. 1-2.

kanunda, beynelmilel mahiyetteki kanun da, bunun muvakkat olmasını temenni ederim, bu meseleyi esaslı surette ele almalı, tedbirlerini düşünmelidir. İnsanları bu belâdan kurtarmak, kati olarak haşhaş ekiminin memnuiyetine bağlıdır. Eğer, sıhhi zaruretlerle tıbbi madde olarak kullanılması zarureti varsa ki; zannediyorum vardır, o vakit Devlet Üretme Çiftliği mi yapacak, kim yapacaksa o işi, hiç kaçakçılığa imkân vermeyen bir müessese tarafından bu istihsal yapılsın. Yoksa, ne Şarkı, bu kaçakçılıktan ne ahlâksızlıktan, ne de şekavetten kurtarabiliriz. Evvelâ kaçakçılıkla başlar işe, sonra evine jandarma geldiği zaman sarılır silâha dağlara çıkar. Şarkın bütün asayişsizliği ve bugün gazetelerde okuduğumuz 400 e yakın ele geçirilemeyen suçluların, suçluluklarının başlıca sebebi kaçakçılıktır. Binaenaleyh Hükümetten çok rica ediyorum. Bu işi cezri surette halledelim. İnsanlığı bu felâketten kurtarmak için bunu tamamen menedelim. Eğer zaruret varsa Hükümetin sıkı kontrolü altında sıhhi ihtiyaçlar için kâfi miktarda ziraat yapılsın. Temennim budur. Bunun için huzurunuzu işgal ettim, hürmetlerimle.”²¹⁷²

Tasarının tümü üzerinde başka söz isteyen çıkmadığı için, maddelerine geçilmesi oylanmış ve kabul edildiği görülünce maddelerin görüşülmesine geçilmişti. Maddeler üzerinde söz alan bulunmadığı için, okunup oylanmaları ile yetinilmiş ve onların da kabul edilmelerinden sonra, sıra Tasarının tümünün oylanmasına gelmişti. Birleşimi yöneten Başkanvekili Sırrı Atalay, lehte veya aleyhte söz isteyenin bulunup bulunmadığını sorduğunda, Kayseri Senatörü Hüseyin Kalpaklıoğlu “üzerinde” söz istediğini açıklıyordu. Başkanvekili Atalay, tümü üzerinde oylamaya gidilen bu aşamada bir tasarının ancak leh ve aleyhinde konuşulabileceğini hatırlatmasına karşın, “Bir dakika efendim” diyerek konuşmasını sürdüren Kalpaklıoğlu’nun, haşhaş ekimine sınırlama getirileceğine ilişkin duyumları olduğunu bildirip, Hükümetten açıklama istediği şu konuşmayı yaptığını görüyoruz:

“Efendim, bu mevzuda benim, istihbaratıma göre Hükümetin bazı tedbirler alacağı vârit olmaktadır. O da şu ki; benden evvel konuşan Sayın Aydınlar’ın de işaret ettiği gibi, kaçakçılığı önleme mevzuunda. Bu biliyorsunuz, çok tehlikeli silâhtan bazı halde daha da tehlikeli bir madde. İstimaline alışanlar tarafından vazgeçilmesi hakikaten beşeriyet için acı bir şey. Ama bugüne kadar Hükümet müessir olmuştur, olamamıştır, bu mevzu üzerinde de durmuyorum. Fakat, Hükümet müessir olamadığı kanaatindedir ki, yine aldığım bir habere göre, hemen önümüzdeki sene tatbik edilmek üzere bilhassa Şark ve Cenup muntikasını teşkil eden vilâyetlerinden 14 vilâyette bunun ekimini önlemeye gitmek kararındadır, Hükümet. Ve zannediyorum, o da kâfi gelmezse tekrar bazı vilâyetleri de bu ekim yasağı muntikasına dâhil etmek suretiyle bunu sıkı kontrol altında Hükümetin tutmak istediği ve kaçakçılığı önlemeye mâtuf bazı hizmetlerde bulunacağı anlaşılıyor. Yalnız bu mesele ile birlikte şu husus zuhur ediyor.

²¹⁷² C.S. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 2, Cilt: 11, Birleşim: 70, (30.05.1963), s. 373.

Biliyorsunuz, muhterem arkadaşlarım, bunun ekimi bol para getiren bir iştir. Tabîî, imali ve satışı kaçakçılık mevzuuna girdiği için, bu hesaba da girmez, daha bol para kazanır. Bu bizim mevzuumuz dışında olduğu için, yalnız müstahsılın, zürra bakımından bu meseleyi ele alıyorum.

Bu mıntıklar bu işten, bu ekimden bol para kazanır. Umumiyetle de buralarda, çiftçi, zürra bol para kazanamıyan diğer mahsülleri de eker ve bu kendisine büyük medar olur. Şu haliyle mesele ele alındığında Hükümetimiz bundan mütevellit, yani tahditten mütevellit, zürranın uğrıyacağı zararı, nasıl önliyecek? Bu hususta bir tedbir düşünmüş müdür? Bu yasaklara gittiğinde, Hükümet, zürranın bu kazanç ziyatını nasıl karşılayacaktır? Bu, mühim bir meseledir. Bu bakımdan sayın Vekilimizden çiftçiye alâkadar etmesi hasebiyle bir izahat almak lüzumunu hissetmiş bulunuyorum. Zaten bu tasarı Parlâmentodan geçecektir. Çünkü geçmez ise yine aldığımız bir habere göre, tasdikten geçmediği takdirde otomatikman kesinleşecektir ve bizi de içine alacaktır. Şayet biz bunu tasdik etmezsek dışarıya, istihsal ettiğimiz bu malı ihraç imkânını elde edemeyeceğiz. Tasarı, Parlâmentodan geçmediği takdirde. Yalnız gönül isterdi ki, bu mevzuda, zannediyorum ki, senede 33 milyon lira civarında ihracattan mütevellit bir para memlekete girer. Ama bizim istihsal ettiğimiz ve kaçak olarak dışarıya çıkan bu haşhaştan imal edilen mal, 33 milyonun çok daha üstündedir. Bilhassa Cenup ve Şark mıntıklarından Beyrut tarafına geniş bir şekilde büyük kaçakçılıkla iştigal edenler tarafından aktarılmakta. Amerika'ya kadar bunlar gitmektedir. Akla gelemeyecek kadar büyük, hayali rakamlara ulaşacak bir kaçakçılık mevzuu vardır. Kilosunu 70 liradan 100 liraya kadar alan Hükümet, bu kaçakçılığı, bugüne kadar önliyememiş, kolay kolay da, işe çok menfaatler girdiği için, önliyemeyecektir. Ama, bunu İran'a kadar gittiği oradan Beyrut'a geçiyor, orada büyük mikyasta imal ediliyor. Kilosu 2000 liraya kadar çıkmaktadır. Bâzı kimyevi tahavvülden geçtikten sonra, Amerika'ya büyük miktarda ihracediliyor.

Benim mâruzatım, daha önce de arz ettiğim gibi, Hükümet bu zürranın 14 vilâyete, 14 vilâyete kalmıyacak, 21 vilâyete çıkacak, böyle bir düşünce var; bundan mütevellit zürranın uğrayacağı zararı, bütün bütün ekimi veya başka bir maddenin ekimine müsaade etmek suretiyle, karşılamak yönünden Hükümet bu yasaklarla beraber bir tedbir alacak mı, bilmiyorum. Bu hususta Hükümetten, izahat vermelerini rica edeceğim.”²¹⁷³

Kayseri Senatörü Kalpaklıoğlu'nun bu sorusuna, Birleşimi yöneten Başkanvekili Sırrı Atalay, bir kanun teklifi veya tasarısının tümü üzerindeki son oylama sırasında, sadece leh veya aleyhte konuşma ile yetinileceğini, Hükümetten böyle bir açıklama istenemeyeceğini belirterek karşı çıkıyor ve Tasarının tümünü oya

²¹⁷³ C.S. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 2, Cilt: 11, Birleşim: 70, (30.05.1963), ss. 374-375.

sunuyordu²¹⁷⁴. Ancak, yapılan açık oylamada, toplantı yeter sayısının olmadığı anlaşıncı, Birleşimi yöneten Başkanvekili Atalay, oylamanın gelecek birleşimde tekrarlanacağını açıklamıştı²¹⁷⁵. 4 Haziran 1963 tarihli 71. Birleşimde yeniden oylanan Tasarının, bu oylamada 1 çekimsere karşı 131 oyla kabul edildiğini ve böylece kanunlaştığını görüyoruz²¹⁷⁶. Tek çekimser oy kullanan üye, Adıyaman Senatörü Halil Ağır'dı. 5 Haziran 1963 tarihinde Cumhurbaşkanına sunulan bu Kanun, Cumhurbaşkanı Gürsel tarafından Resmî Gazetede yayımlanması isteğiyle 7 Haziran 1963 tarihinde Başbakanlığa gönderilmiş ve 11 Haziran 1963 tarihinde Resmî Gazetede yayımlanan 4 Haziran 1963 tarih ve 245 sayılı “*Haşhaşın ekimi ile afyonun istihsal, milletlerarası ticaret, toptan ticaret ve istimalinin tahdit ve tanzimine dair Protokolün onaylanması uygun bulunduğu hakkında Kanun*”, yürürlüğünü düzenleyen 2. maddesindeki hüküm uyarınca Resmî Gazetede yayımlandığı gün yürürlüğe girmişti²¹⁷⁷.

dd- Millet Meclisinin 13. Döneminde Tüm Uyuşturucu Maddelere Yönelik “1961 Tek Sözleşmesi”nin Onaylanması

Millet Meclisinin 12. Döneminin sonlarında, yukarıda, 1953 tarihli Protokole katılmamızın uygun bulunması hakkındaki Tasarının gerekçesinde de sözü geçen ve tüm uyuşturucu maddelere yönelik hüküm içeren “1961 Tek Sözleşmesi”nin uygun bulunması hakkında da bir kanun tasarısı hazırlanmış ve 3 Mayıs 1965 tarihinde Başbakan Suat Hayri Ürgüplü tarafından Millet Meclisi Başkanlığına sunulmuştu. Ancak, o Tasarı, 12. Dönem içinde görüşülüp kanunlaşamadığından, İçtüzüğün 69. maddesi uyarınca hükümsüz kalmış, bir diğer deyişle kadük olmuşsa da²¹⁷⁸; 1965 yılında yapılan Millet Meclisi Genel Seçimleri sonrasında oluşan Süleyman Demirel

²¹⁷⁴ Başkanvekili Sırrı Atalay'ın, Kalpaklıoğlu'nun sorusu üzerine yaptığı değerlendirme şöyleydi:

“Tasarı açık oylarınıza arz edilecektir. Sayın Kalpaklıoğlu'nun izahat istemesi mümkün değildir. Daha evvel bu haklarını kullanabilirlerdi. Şimdi kendisine yalnız tümü üzerinde leh ve aleyhte olmak üzere İçtüzük hükümlerine göre söz vermiş bulunuyorum. Hükümeti herhangi bir izahat için davet etmem mümkün değildir.

Tasarı açık oylarınıza arz edilecektir.” C.S. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 2, Cilt: 11, Birleşim: 70, (30.05.1963), s. 375.

²¹⁷⁵ C.S. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 2, Cilt: 11, Birleşim: 70, (30.05.1963), s. 375, 377-379.

²¹⁷⁶ C.S. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 2, Cilt: 11, Birleşim: 71, (04.06.1963), s. 413, 414-416.

²¹⁷⁷ Resmî Gazete, 11 Haziran 1963, Sayı: 11425; T.B.M.M. Kanunlar Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 2, Cilt: 46, ss. 463-477.

²¹⁷⁸ 1961 Anayasasının Geçici 3. Maddesine göre, Millet Meclisinin yeni İçtüzüğü yapıncaya kadar uygulanmakta olan Türkiye Büyük Millet Meclisinin 27 Ekim 1957 tarihinden önce yürürlükte bulunan İçtüzüğün 69. Maddesinde şu hüküm yer almaktaydı:

“Gerek intihabatın teçdidine karar verilmesi, gerek intihap devresinin sonuna gelmesi sebebiyle Meclisin yeniden intihabı halinde sabık Meclis tarafından henüz kabul edilmemiş veya henüz birinci müzakeresi icra edilmiş olan veya reye konup da ekseriyete iktiran etmediği için ikinci defa reye konması lâzımgelen bütün kanun lâyiha ve teklifleri yeni Meclis için hükümsüzdür.

Bu gibi vesaik Hükümetin, yeni encümenlerin veya henüz on mebusun talebi üzerine Riyaset tarafından encümenlere verilir.

Encümenler bu vesaiki aynen veya tadilen kabul edebilirler.” Bkz. Şeref İba, a.g.k., s. 261.

Hükûmeti, 1961 Tek Sözleşmesine katılmamızın onaylanmasının uygun bulunması hakkındaki Kanun Tasarısını 15 Aralık 1965 tarihinde yeniden Millet Meclisi Başkanlığına sunarak canlandırmıştı²¹⁷⁹. Bu Tasarının önce Millet Meclisinde, ardından Cumhuriyet Senatosunda kabul edilerek 27 Aralık 1966 tarihinde kanunlaştığını ve 5 Ocak 1967 tarihinde Resmî Gazetede yayımlanarak yürürlüğe girdiğini görüyoruz²¹⁸⁰.

b- 4 Şubat 1964 tarih ve 397 sayılı “Türkiye ile Avrupa Ekonomik Topluluğu Arasında Bir Ortaklık Yaratın Andlaşma ve Eklerinin Onaylanmasının Uygun Bulunduğuna Dair Kanun”

aa- Türkiye ile Avrupa Ekonomik Topluluğu Arasında Ortaklık Yaratın Andlaşma Öncesindeki Gelişmelere Kısa Bir Bakış

Kuşku yok ki, Millet Meclisinin 12. Dönemi içinde yapılan dış ilişkilerle ilgili kanunlardan en ses getireni, bugün hâlâ ülkemiz gündeminde önemli bir yer işgal eden Avrupa Ekonomik Topluluğuna (sonraki adıyla Avrupa Birliğine) üye olmamız yolunda bir ilk adım oluşturan 12 Eylül 1963 tarihli Ankara Andlaşmasının onaylanmasını TBMM’nin uygun bulduğu 4 Şubat 1964 tarih ve 397 sayılı Kanundur. Bu önemli kanun ile ilgili olarak, aşağıda, önce Avrupa Ekonomik Topluluğunun ortaya çıkışı hakkında kısa bir bilgi verilecek; daha sonra, sırasıyla, Dışişleri Bakanı Feridun Cemal Erkin’in Avrupa Ekonomik Topluluğu hakkında Millet Meclisine bilgi sunması ve ardından 224 sayılı Kanunla Türkiye Cumhuriyetinin Avrupa Ekonomik Topluluğu nezdinde bir Daimî Delegelik oluşturmaları üzerinde durulacaktır.

a’- Avrupa Ekonomik Topluluğunun Ortaya Çıkışı

İkinci Dünya Savaşından sonra, Batı Avrupa ülkeleri, bir yandan uzun süren savaşın neden olduğu ekonomik ve sosyal sorunlara çare bulmak; öte yandan, Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği’nin Batıya doğru yayılmasını engellemek amacıyla, ekonomik kaynaklarını bir araya getirerek güçlü bir Avrupa Topluluğu yaratmayı düşünmüşler ve bu amaç doğrultusunda bazı girişimlerde bulunmuşlardı. Bu bağlamda, Fransız Plânlama Kuruluşunun Başkanı olan iktisatçı ve maliyeci Jean Monnet’in tavsiyesi üzerine, 9 Mayıs 1950 tarihinde, Fransız Dışişleri Bakanı Robert Schumann, Federal Almanya Başbakanı Adenauer ile görüş birliği içinde, Federal Almanya’nın Kuzey Ren Vestfalya (*Nordrhein-Westfalen*) Eyaletinde

²¹⁷⁹ Millet Meclisi S. Sayısı: 121, “Uyuşturucu maddelere dair 1961 Tek Sözleşmesine katılmamızın uygun bulunduğu hakkında kanun tasarısı ve Tarım, Ticaret, Sağlık ve Sosyal Yardım ve Dışişleri komisyonları raporları”, **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 2 (13), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 8, Birleşim: 117’nin sonuna ekli, (22.07.1966), ss. 1-7.

²¹⁸⁰ 27 Aralık 1966 tarih ve 812 sayılı “Uyuşturucu Maddelere Dair 1961 Tek Sözleşmesine katılmamızın uygun bulunduğu hakkında Kanun” için bkz. **Resmî Gazete**, 5 Ocak 1967, Sayı: 12496; **T.B.M.M. Kanunlar Dergisi**, Dönem: 2, Toplantı: 2, Cilt: 50, ss. 140-166. Ülkemizde haşhaş ekimi ve yasaklanması ile ilgili sonraki gelişmeler için, bkz. Çağrı Erhan, **Beyaz Savaş, Türk Amerikan İlişkilerinde Afyon Sorunu**, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1996, ss. 75-186.

yer alan Ruhr Bölgesindeki çok zengin kömür ve demir madeni yataklarının işletilmesinin Fransa ile Almanya arasında yeni bir çatışmaya neden olmaması amacıyla, bu madenlerin bir uluslarüstü örgüt eliyle işletilmesi çağrısında bulunuyor ve bu örgüte aynı düşünceleri benimseyen diğer demokratik Avrupa ülkelerinin de katılabileceklerini açıklıyordu. Bu çağrı üzerine, Fransa, Almanya, İtalya, Hollanda, Belçika ve Lüksemburg bir araya gelmişler ve 18 Nisan 1951 tarihinde imzaladıkları Paris Andlaşması ile “Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu (AKÇT)”nu (*European Coal and Steel Community –ECSC*) kurmuşlardı. Böylece, söz konusu 6 ülke, demir ve çelik kaynaklarını birleştiriyorlar ve “Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu” adlı bu uluslarüstü örgütün yönetimine bırakıyorlardı²¹⁸¹.

Bu girişimi, 1952 yılında kurulan Avrupa Savunma Topluluğu (*European Defence Community*) ve 1953 yılında kurulan Avrupa Politik Birliği adlı iki ayrı oluşum izlemişse de, bunlar başarılı olamamışlardı²¹⁸². Bu başarısızlık, ekonomik bütünleşme sağlanamadan, askerî ve siyasal nitelikli bir birleşmenin mümkün olamayacağı düşüncesini doğurmuş ve bu düşünce giderek güç kazanmıştı. Bu nedenle, daha önce Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğunu kuran 6 ülke (Almanya, Fransa, Belçika, Hollanda, Lüksemburg ve İtalya), bu kez sadece kömür ve çelik gibi sınırlı bir konuda değil, fakat daha geniş kapsamlı bir ekonomik bütünleşmeyi gerçekleştirmek amacıyla uğraş göstermişler ve 25 Mart 1957 tarihinde Roma’da imzalanan Euratom Andlaşmasıyla (*Euratom Treaty*) “Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu”nu (*The European Atomic Energy Community*) ve Roma Andlaşmasıyla (*Treaty of Rome*) “Avrupa Ekonomik Topluluğu”nu (AET) (*European Economic Community, EEC*) oluşturmuşlardı²¹⁸³. Avrupa Ekonomik Topluluğunu kuran Roma Andlaşması, taraf ülkelerin onaylaması üzerine 1 Ocak 1958 tarihinde yürürlüğe girmişti. Bu Andlaşma ile üye devletler arasında, bir yandan gümrük birliği, diğer yandan ekonomik hayatın bütün alanlarında bir birleşmenin gerçekleştirilmesi öngörülmekteydi. Sonraki yıllarda, Topluluğa yeni katılan devletler olmuş ve 7

²¹⁸¹ **Avrupa Topluluğu ve Türkiye** (T.C. Başbakanlık Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığının ilgili birimindeki görevlilerin hazırladıkları anonim bir eserdir. E.O), T.C. Başbakanlık Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı, Avrupa Topluluğu Koordinasyon Genel Müdürlüğü yayını, Genişletilmiş 2. Baskı, Ankara, 1993, ss. 1-2; Jean-Luc Mathieu, **Avrupa Birliği**, Çeviren: İsmail Yerguz, Dost Kitabevi Yayınları, Ankara, 2006, ss. 11-14; İKV –İktisadi Kalkınma Vakfı–’nin Internet sayfası: <http://www.ikv.org.tr/icerik.asp?konu=abtarihce&baslik=Tarihce> (Erişim Tarihi: 20.01.2014); Ayrıca bkz. <http://www.jeanmonnet.org.tr/sayfa.php?op=sayfayap&sid=3>, (Erişim Tarihi: 20.01.2014) .

²¹⁸² Avrupa Savunma Topluluğunun başarılı olamamasının perde arkasında, 2. Dünya Savaşından bu kadar kısa bir süre sonra Almanya’yı da yeniden silahlanmaya götürecek olan bu girişimden Fransa’nın çekiniyor olması yatmaktaydı. Nitekim, Fransız Parlamentosu, söz konusu Andlaşmayı onaylamayı 1954 yılında reddetmişti. David Robertson, **The Penguin Dictionary of Politics**, Penguin Boks, England, 1993, s. 173.

²¹⁸³ Yukarıda adı geçen **Avrupa Topluluğu ve Türkiye**, s. 2; İKV (İktisadi Kalkınma Vakfı)’nin Internet Sitesi, <http://www.ikv.org.tr/icerik.asp?konu=abtarihce&baslik=Tarihce> (Erişim Tarihi: 20.01.2014).

Şubat 1992’de Maastricht’te, Topluluğun o tarihteki üyeleri arasında imzalanıp 1 Kasım 1993’te yürürlüğe giren Maastricht Andlaşması (ya da resmî adıyla Avrupa Birliği Üzerine Andlaşma –*Treaty on European Union*–) uyarınca, Avrupa Ekonomik Topluluğu, Avrupa Birliği’ne vücut vermiştir²¹⁸⁴. Avrupa Birliğinin 2014 yılı itibarıyla 28 üyesi bulunmaktadır²¹⁸⁵.

b’- Dışişleri Bakanı Feridun Cemal Erkin’in Avrupa Ekonomik Topluluğunun Önemi ve Topluluğa Katılmamız Yolunda O Güne Kadar Yapılmış Olanlar Hakkında Millet Meclisine Bilgi Sunması

Türkiye Cumhuriyeti 31 Temmuz 1959 tarihinde ortak üyelik oluşturulması için Avrupa Ekonomik Topluluğu Konseyine başvurmuş ve 11 Eylül 1959 tarihli toplantısında, Konseyin olumlu karşılaması üzerine, 28 Eylül 1959 tarihinde görüşmelere başlanmıştır. 4 yıl kadar süren görüşmelerden sonra, üzerinde uzlaşılan hususlar bir Andlaşma ile belirlenmiş ve 25 Haziran 1963 tarihinde Brüksel’de parafe edilen bu Andlaşma, 12 Eylül 1963 tarihinde Ankara’da törenle imzalanmıştır.

Bu andlaşmanın imzalanmasından 9 ay önce, Millet Meclisinin 7 Aralık 1962 tarihli 14. Birleşiminde, gündem dışı yaptığı bir konuşmada, Dışişleri Bakanı Feridun Cemal Erkin, Millet Meclisini, Türkiye’nin Avrupa Ortak Pazarına katılma girişimleri üzerinde aydınlatma ihtiyacını duyuyor ve Ülkemizin, Batı Avrupa’da

²¹⁸⁴ Avrupa Ekonomik Topluluğunun adının Avrupa Birliği olarak değişmesine de neden olan Maastricht Andlaşması (Avrupa Birliği Üzerine Andlaşma –*Treaty on European Union*–) için bkz. http://europa.eu/legislation_summaries/institutional_affairs/treaties/treaties_maastricht_en.htm (Erişim Tarihi: 20.01.2014).

²¹⁸⁵ 1957 tarihli Roma Andlaşması ile Avrupa Ekonomik Topluluğunun kurucu üyeleri olan Almanya, Fransa, Belçika, Hollanda, Lüksemburg ve İtalya’dan sonra; 1973 yılında, Danimarka, İrlanda ve İngiltere; 1981 yılında, Yunanistan; 1986 yılında, Portekiz ve İspanya, Topluluğun yeni üyesi olmuşlardı. 7 Şubat 1992’de Maastricht’te, Topluluğun o tarihteki üyeleri arasında imzalanan ve 1 Kasım 1993’te yürürlüğe giren Maastricht Andlaşması ile Avrupa Ekonomik Topluluğu’nun adı da, Avrupa Birliği olarak değişmiş ve 1995 yılında, Avusturya, Finlandiya ve İsveç; 2004 yılında, Estonya, Litvanya, Letonya, Çek Cumhuriyeti, Polonya, Güney Kıbrıs Rum Yönetimi, Slovakya, Slovenya, Malta ve Macaristan; 2007 yılında, Bulgaristan ve Romanya, 2013 yılında da Hırvatistan Avrupa Birliğine katılmışlardır. Önceki adı ile Avrupa Ekonomik Topluluğu, Maastricht Andlaşması sonrasındaki adı ile Avrupa Birliğinin genişlemesi ile ilgili olarak, bkz. Avrupa Birliği Bakanlığının İnternet sayfası, <http://www.abgs.gov.tr/index.php?p=105&l=1> (Erişim Tarihi: 20.01.2014). Esasında, İngiltere, 1973 yılından önce iki kez Avrupa Ekonomik Topluluğuna katılmak için başvuruda bulunmuşsa da, bu iki başvurunun sonuç vermesi Fransa tarafından engellenmişti. Gerçekten, Harold Macmillan Hükûmetinin 10 Ağustos 1961 tarihinde yaptığı başvuru, 1963 yılının Ocak ayında; Harold Wilson Hükûmetinin 1967 yılının Mayıs ayında yaptığı başvuru ise aynı yılın sonunda Fransa tarafından veto edilmişti. Fransa Cumhurbaşkanı de Gaulle’ün 1969 yılında Cumhurbaşkanlığından istifa etmesinden sonra, Fransa’nın tutumu yumuşamış ve İngiltere, 1973 yılında, İngiltere, Danimarka ve İrlanda Cumhuriyeti ile birlikte Avrupa Ekonomik Topluluğunun üyesi olmuştur. Her ne kadar, İşçi Partisinin sol kanadında bulunanların eleştirileri karşısında, Harold Wilson 1974 yılında yeniden iktidara geldiğinde konuyu halkoyuna sunmuşsa da, 5 Haziran 1975 tarihinde yapılan halkoylaması sonunda, seçmenler, %32,8’e karşı % 67,2 oyla Avrupa Ekonomik Topluluğunda kalmayı tercih etmişlerdi. Bkz. Alan Palmer, *The Penguin Dictionary of Twentieth Century History, 1900–1978*, Penguin Books, Great Britain, 1979, ss. 136-137.

süregelen entegrasyon hareketlerine sadece seyirci kalmasının fevkalade sakıncalı olduğuna, bu nedenle Ortak Pazar içinde bizim de yer almamız gerektiğine işaret eden şu önemli konuşmayı yapıyordu:

“Sayın Başkan, muhterem arkadaşlarım;

Müşterek Pazar’a katılma gayretlerimizde eriştiğimiz son safha vesilesiyle bâzı açıklamalar yapmak üzere huzurunuzda çıkmış bulunuyorum.

Hatırlanacağı üzere Müşterek Pazara katılmak üzere vâkı ilk müracaatımız 1959 Temmuz ayında yapılmıştır. Aradan geçen üç seneden fazla zamandan beri Müşterek Pazar Komisyon Heyetiyle, 6 resmî müzakere yapılmış ve ilgili devletler nezdinde sayısız teşebbüslerde bulunulmuştur.

1962 senesine girdiğimiz zaman karşılaştığımız durum, 1959 Temmuzunda Müşterek Pazara ilk müracaatı yapmış olduğumuz tarihtekinden farklı değildi. Gerçekten, Müşterek Pazar teamüllerine göre, bu teşkilâtla iş birliği yapmak için bir müracaat vukuunda, evveleminde yapılacak iş birliğinin hangi esaslara istinad ve hangi hukuki kadro içinde cereyan edeceği noktalarının tesbiti gerekmektedir.

1962 başında bu zaviyeden hiçbir mesafe katedilmemiş durumda idik. Biz bir gümrük birliği ihdasını istiyor, Müşterek Pazar ise, Türkiye’nin içinde bulunduğu şartların elvermeyeceği mülâhazasıyla bunu kabul etmiyordu. Hatâ 1962 başından evvel cereyan eden son müzakerelerde, bize bir gümrük birliği fikrinden muayyen bir müddet için uzaklaşılması, onun yerine iktisadi, ticari ve malî sahalarda iş birliğini derpiş eden bir nevi ticaret anlaşması yapılması resmen ifade edilmişti.

Hakikat o idi ki, Türkiye’nin durumunun müsaidolmaması sebebiyle, gümrük birliğinin derhal tahakkuku gayrikabil olsa dahi, bu birliğin, hiç olmazsa, prensibini muhafaza etmedikçe, Batı entegrasyon hareketleri karşısında, sadece, seyirci kalmaklığımız mukadder olacaktı. Böyle bir âkibetin hudutsuz ve aşikâr tehlikeleri üzerinde durmaya lüzum görmüyorum.

Bu zikrettiğim müzakerelerden sonra, biraz da memleketin Anayasa hazırlıkları ve sonra seçim meseleleriyle meşgul olması dolayısıyla Müşterek Pazar konusu aynı ısrarla takibedilmemiş ve yılbaşına bu ortam içinde girilmişti.

Yeni sene ile birlikte ilgili Bakanlıklarımızın teknisyenleri ana gayemizi göz önünde tutarak mütaakıp müzakerelerde müdafaa edilmek üzere, yeni bir tez hazırladılar. Bu tez Bakanlar Kurulunca tasvibedildi ve o tarihten beri de gerek resmî müzakerelerde, gerek her seviyede yapılan ikili temaslarda kuvvetle ve ısrarla müdafaa edildi. Bu tezin ana hatlarını kısaca şöyle hulâsa etmek kabildir:

Ana gayemiz, Avrupa iktisadi entegrasyon, ve bunu takibedecek olan, siyasi entegrasyon hareketinin dışında kalmamaktır. Böyle bir harekete, katılamamaklığın, ne demek olacağı kolaylıkla anlaşılabilir. İktisadi entegrasyona giden yol ise, gümrük birliğidir. Gümrük birliği, ve iktisadi entegrasyon, bugünden yarına, tahakkuk edebilecek normal hâdiselerden sayılamaz. Altılar bunu aralarında tahakkuk ettirmek için, 12 sene gibi, uzun bir müddet derpiş etmişlerdir. Türkiye'nin, içinde bulunduğu iktisadi durumdaki bir Devlet için, şüphesiz, bundan daha uzun bir müddete zaruret ve ihtiyaç vardır. Gümrük birliği, tahakkukuna başlandığı günden itibaren, karşılıklı vecibeleri icabettirir. Memleketimizin durumu, bugünden itibaren bir gümrük birliğinin: gerektireceği bütün vecibeleri yerine getirebilmeye müsait bulunmamaktadır. Bu bakımdan, intikal devresi diye vasıflandırılan ve karşılıklı vecibelerle, gümrük birliğinin tedricen tahakkukunu kapsıyan devrenin, bizim için daha birkaç sene sonra başlaması zarureti vardır. Ancak altılarla işbirliği yapmak için, bu birkaç senenin geçmesini beklemek de bizim için mümkün değildir. Bu bakımdan altılarla derhal bir ortaklık anlaşması yapılması; bu anlaşmada, muayyen şartlar dâhilinde ve muayyen bir müddet sonra, gümrük birliği intikal devresine geçileceğinin derpiş edilmesi; ve böylelikle, Türk ekonomisine gideceği istikamet, gösterilmesi zarureti mevcuttur. İntikal devresi bilfil başlıyana kadar, Türkiye ekonomik istikrarını ve plânlı gelişmeyi tahakkuk ettirmekten daha ileri gidecek, pek cüzi vecibeler tekabül edebileceğine göre, altıların da, mukabil vecibeleri, muayyen bir hudut içinde kalmak durumundadır. Bununla beraber Türkiye'nin iktisadi kalkınmasına yardım eden altıların, bu kalkınmanın en mühim unsuru olan Türk ihracatının geliştirilmesi konusunda, Türkiye'ye müzahir olmaları ve hukuki imkânları sağlamaları, vazgeçilmez bir keyfiyettir. Bunun yapılabilmesi için, milletlerarası taahhütlere ve bilhassa GATT Anlaşmasına ittiba zarureti vardır. Binaenaleyh Ortaklık Anlaşmasının, GATT'ın muayyen hükümlerine istinadeden bir metin halinde ortaya çıkması icabetmektedir.

Ana hatları bu tarzda özetlenebilecek olan tezimiz tesbit edilip Hükümetçe tasvibolunduktan sonra Mart ayından itibaren kesif bir çalışmaya girildi. İlk hedefimiz müzakerelerin yeniden başlamasını temim etmek oldu. Gerek altılar nezdinde, gerek Müşterek Pazar Komisyonu nezdinde yapılan teşebbüsler neticesi, müzakerelere yeniden başlanması temin edildi.

18 Haziranda başlayıp 22 Haziranda biten müzakereler(e) gidildiği zaman bir yeni bir tez götürüyor, fakat Müşterek Pazar Komisyonu 10–22 Nisan 1961 müzakerelerindeki havayı hemen hemen tamamiyle muhafaza ediyordu. Yani Gümrük Birliğine dayanan bir anlaşma aktini katiyen kabul etmiyordu. İki heyet arasındaki görüş farkı, takdir buyuracağınız üzere cidden genişti. Heyetimiz yeni tezimizi kuvvetle müdafaa ve muhataplarını iknaa

gayret sarf etti. Bu 18–22 Haziran müzakerelerinin bir başka hususiyeti daha mevcuttur. Hakikaten Müşterek Pazar Nazırlar Konseyi aldığı bir kararla müzakerelerde altılardan her birinin birer müşahidinin bulunmasını derpiş etmişti. Bu itibarla heyetimiz sadece Müşterek Pazar Komisyon Heyetini değil, müzakerelerde hazır bulunan müşahitleri de ikna zorunda idi. Filvaki müşahitler müzakereye katılmıyorlardı, ancak ileride Konseyin alacağı karar müşahitlerin izhar edecekleri reyle yakından ilgili olduğu cihetle, onların mevcudiyetini her hangi bir müşahit gibi telâkki etmek mümkün değildi.

Müşterek Pazar usullerine göre, Komisyon Heyetiyle yapılan her müzakereden sonra bir rapor hazırlanır ve muhtelif mercilerden geçerek Nazırlar Konseyine gelir; orada bir karar alındıktan sonra komisyona yeni salâhiyet verilir ve müzakereler tekrar başlar. Nazırlar Konseyi ise, mutaden, ayda bir defa toplanıp, çok yüklü bir gündemi tezekkür etmek durumundadır.

Ağustos ayı Müşterek Pazarın tatil ayıdır. Şu halde müzakerelerin bir defa daha uzun müddet sürüncemede kalmaması için behemehal Temmuz ayı içinde Nazırlar Konseyinden bir karar alınması icabediyordu. Şu anda o günlerin buhranını duyduğumuz endişeleri gayet iyi hatırlıyorum. Evvelâ, çok evvelden tesbit edilmiş olan gündeme Türkiye müzakereleri maddesini koydurtmak, sonra uzun müddet evvel altıların terk etmiş oldukları gümrük birliği prensibini kabul ettirmek, dün Cumhuriyet Senatosunda da arz ettiğim gibi, hakikaten bizim için saate karşı yarış mahiyet ve heyecanını taşıyordu. Hariciyeniz gerek müzakerelerden evvel altılar nezdinde, yüksek seviyede yaptığımız devamlı ve ısrarlı teşebbüsler, gerek bilfil müzakere esnasındaki gayretler yolu ile bu iki hedefi de temin etti. Bu netice, diyebilirim ki, Müşterek Pazarla cereyan etmiş olan temaslarımız esnasında, kaydedilen iki büyük başarı olmuş ve müzakerelerin bir dönüm noktasını teşkil etmiştir. Bu müzakereleri mütaakıp New-York'ta altıların Hariciye Nazırları ile yaptığım görüşmeler bende nihai netice hususunda yeni ümitler uyandırmıştır. Arz ettiğim karara istinaden, 8–12 Ekim tarihleri arasında, Türk Heyetiyle Müşterek Pazar Komisyonu Heyeti arasında cereyan eden müzakerelerde, görüşmeler biraz evvel arz ettiğim temas üzerinde vukubulmuştur. Yapılacak Ortaklık Anlaşmasının, gümrük birliğine müncer olması prensibi üzerinde, Nazırlar Konseyinde esasen evvelden mutabakat teessüs etmiş olduğu cihetle, müzakerelerde, daha ziyade, Ortaklık Anlaşmasının istinadedeacağı hükümler, ve ticari mübadelelerin cereyan şekli üzerinde durulmuş, ve heyetimiz bu mevzudaki noktai nazarımızı izah ve müdafaa eylemiştir.

Müşterek Pazar Nazırlar Konseyinin, Kasım toplantısında, 8–12 Ekim müzakerelerinde ileri sürülen, noktai nazarımız tezekkür edilmiş ve Ortaklık Anlaşmasının istinadedeacağı hukuki temel, görüşümüze uygun bir şekilde, prensip kararına bağlanmıştır. Ancak, ticari münasebetler bakımından,

Ortaklık Anlaşmasının ilk senelerinde tatbik edilecek usul hakkında, altıların her biri, kendi zaviyesinden, camia da, bir bütün olarak, tetkiklerini ikmal edememiş olduğundan bu noktanın bir karara bağlanması Aralık toplantısına talik edilmiştir.

Nihayet, 3–4 Aralık tarihlerinde yapılan, Konsey toplantısında, bu mevzuu, görüşümüze çok yaklaşan bir şekilde, prensip kararma bağlanmış bulunuyor.

Böylece, adım adım, bugünkü neticeye varmış bulunuyoruz. Bu neticeyi 9 aydır devam elen kesif bir çalışmanın hak edilmiş bir mükâfatı telâkki etmekteyiz. Şimdi, varılan prensip kararları çerçevesinde, hakiki mânasiyle, Ortaklık Anlaşmasının hazırlanması müzakerelerine başlanacaktır; önümüzdeki müzakerelerin Ocak ayının ikinci yarısında başlaması beklenmektedir.

Müşterek Pazara iltihakımız sahasında, sarf ettiğimiz gayretlerin birinci safhası, bu suretle başarı ile neticelenmiştir. Bizi Batının entegrasyon hareketleri karşısında sadece seyirci kalmaktan kurtarmış olan bu neticeyi Yüksek Meclisinize tebşir etmekle çok büyük bir şeref ve iftihar duymaktayım. Hürmetlerimle arz ederim.”²¹⁸⁶

c’- Türkiye Cumhuriyeti’nin 18 Nisan 1963 tarih ve 224 sayılı Kanunla Avrupa Ekonomik Topluluğu Nezdinde Bir Daimi Temsilcilik Oluşturması

Türkiye Cumhuriyeti’nin Avrupa Ekonomik Topluluğu ile arasında ortak üyelik oluşturulması için 12 Eylül 1963 tarihinde Ankara Andlaşmasının imzalanmasından 5 ay kadar önce, Dışişleri Bakanlığı Kurulu Hakkındaki 14 Ocak 1938 tarih ve 3312 sayılı Kanunda, 18 Nisan 1963 tarih ve 224 sayılı “Dışişleri Bakanlığı kuruluşu hakkındaki 3312 sayılı Kanuna ek Kanun” ile bir değişikliğe gidilmiş ve Avrupa Ekonomik Topluluğu nezdinde Türkiye Cumhuriyeti Hükûmetini devamlı surette temsil etmek ve Topluluk teşkilâtı ile teması sağlamak üzere Dışişleri Bakanlığına bağlı bir “daimi delegelik”in kurulması hükme bağlanmıştı.

Avrupa Ekonomik Topluluğu nezdinde Türkiye Cumhuriyeti Hükûmetini devamlı surette temsil etmek ve Topluluk teşkilâtı ile teması sağlamak amacıyla Dışişleri Bakanlığına bağlı bir “daimi delegelik”in kurulması için Dışişleri Bakanlığınca hazırlanıp, Bakanlar Kurulunun 10 Temmuz 1962 tarihli toplantısında Millet Meclisine sunulması kararlaştırılan ve 16 Temmuz 1962 tarihinde Başbakan İsmet İnönü’nün imzasıyla Millet Meclisi Başkanlığına gönderilen Kanun Tasarısının gerekçesinde şöyle denilmekteydi:

“Avrupa ekonomik camiasının kuruluşuna mütaallik olan Roma Andlaşması 1 Ocak 1958 tarihinde resmen yürürlüğe girerek camia milletlerarası hayata karışmıştır.

²¹⁸⁶ M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 9, Birleşim: 14, (07.12.1962), ss. 636-639.

Avrupa’da iktisadi entegrasyon yolu ile siyasi entegrasyonu gaye erinen bu teşekkül, yalnız Avrupa değil dünya ölçüsünde de iktisadi bakımdan gün geçtikçe artan bir ehemmiyet kazanarak dikkate üzerine çekmiş ve diğer memleketleri camiaya iltihak yollarını aramaya sevk etmiştir.

Batı Avrupa ile her bakımdan mukadderat birliği yapmış olan memleketimiz kuruluşunu büyük bir dikkatle takibettiği bu camia ile iş birliği yapmak lüzumunu daha ilk günlerde hissederek, temas ve müzakerelere girişmiştir.

Camianın kurulmasını mütaakıp, bütün âza devletler Camia nezdinde birer daimî misyon ihdas ettikleri gibi, Camiaya şu veya bu şekil altında katılmak istiyen ve hattâ bir katılma arzusu taşımayan birçok devletler de, gerek teşkilâtın faaliyetini yakından takip, gerek icabında teşkilâtla temas etmek maksadiyle daimî misyonlar ihdas etmişlerdir.

Teşkilâtla iş birliği için müzakerelerde bulunmakta olan Türkiye’nin, bu bakımdan, şimdiye kadar bir temsilcilik ihdas etmemiş olması, ciddî bir mahzur olarak ortaya çıkmaya başlamıştır.

Bu mahzuru ortadan kaldırarak gerek Teşkilâtın mesaisini yakından takip, gerek Teşkilâtla her türlü temasları temin edebilmek üzere Camia nezdinde bir Daimî Misyon ihdasına mütaallik ilişik kanun tasarısı hazırlanmış bulunmaktadır.

Tasarının 1 nci maddesi ile bir Daimî Misyonun kurulacağı gösterilmektedir.

İkinci madde, Daimî temsilci kadrosu ihdasına mütaalliktir.

Üçüncü madde, Daimî Temsilciliğe tâyin edileceklerin büyükelçilik hakkını haiz olacaklarını göstermektedir. Bu madde Camianın bünyesi ve statüsü göz önünde tutularak konulmuştur.

Dördüncü madde, Daimî Temsilciden gayri, Misyonun diğer memurlarının Dışişleri ve diğer ilgili bakanlıkların kadrolarından karşılanacağı ve Daimî Temsilciye bağlı olarak çalışacaklarını göstermektedir.

Bu madde sırf tasarruf mülâhazası ile konulmuştur.

Beşinci madde Daimî Misyonun görev sahasını tesbit etmektedir.

Geçici madde, 1962 bütçesine ek bir külfet ilâve edilmemesi için, gerek Daimî Temsilcinin maaşlarının, gerek Misyonun bilcümle yönetim giderlerinin Dışişleri Bakanlığı bütçesinden karşılanacağını göstermektedir.

6 ncı ve 7 nci maddeler yürürlük ve yürütme hükümleridir.

Memleketimizin siyasi ve iktisadi menfaatlerinin daha iyi bir şekilde korunmasını mümkün kılmak maksadiyle bu kanun tasarısı hazırlanmış bulunmaktadır.” ²¹⁸⁷

²¹⁸⁷ Millet Meclisi S. Sayısı: 116, “Dışişleri Bakanlığı kuruluşu hakkındaki 3312 sayılı Kanuna ek kanun tasarısı ve Geçici Komisyon raporu”, **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 14, Birleşim: 59’un sonuna ekli, (18.03.1963), ss. 1-2.

Hükûmet adına Dışişleri Bakanı Feridun Cemal Erkin'in verdiği bir önergenin Millet Meclisi Genel Kurulunun 1 Şubat 1963 tarihli 38. Birleşiminde kabul edilmesi üzerine, söz konusu Tasarının Dışişleri ve Bütçe ve Plân Komisyonlarının kendi üyeleri arasından seçecekleri üçer üyeden oluşacak bir Geçici Komisyonunda incelenmesi kararlaştırılmıştı²¹⁸⁸. Dışişleri Bakanının önergesinin Millet Meclisinde görüşülmesi sırasında, Adana Milletvekili Kasım Gülek söz alarak, Türkiye'nin Avrupa Ekonomik Topluluğu ile sürmekte olan müzakerelerle ilgili olarak düşüncelerini açıklamıştı. Bu bağlamda Gülek, şöyle demektedir:

"...Arkadaşlar; Avrupa İktisadi İş Birliği meselesi bizim için hayatî bir konudur. Türkiye, Avrupa'da teşekkül etmekte olan, İktisadi Birliğe dayanan bu teşekküle girmek zorundadır. Biz, bu iktisadi ve siyasi birliğe girmezsek, giremezsek memleketimizin istikbali karanlıktır. Ve şimdi bizim için birinci derecede önemli bir mesele olduğundan sadece orada bir daimî delegelik ihdası ile, klâsik yolla, protokol yolu ile bu işleri halletmek imkânı olmadığı mütalâasını huzurunuzda getirmek isterim. Onun için çok daha yüksek seviyede bulunmak icap eder.

*Avrupa İktisadi İş Birliğine girmesi icabeden ve girmiş olan memleketler bunu nasıl başardılar. Bu teşkilât ilk kurulduğu zaman, altıların dışında, Yunanistan bu birliğe; tanınmış, memlekette çok itibar sahibi ve Avrupa'da bilinen bir devlet adamını memur etti. Bu, müzakerelere katıldığı vakit, kendisi ile müzakere eden devletler biliyorlardı ki, bu zat memleketinde çok tanınmış, itibar sahibi, sözleri de kuvvetli sözlerdir. O ne derse Yunanistan bundan öteye gidemez. Memleketine döndüğü zaman diyor ki, ben bu müzakerelere katıldım, ısrar etmeyin bundan ötesine gidemem. Kendi memleketinde herkes bütün partiler ve Hükümet biliyordu ki, bundan ötesi yürümez. İngiltere Avrupa İktisadi İş Birliğine girmeye teşebbüs ettiği vakit buna mührühas nazırını memur etti. Mührühas nazırının İngiltere kabinesinde hususi bir mevki vardır. İngiltere Hükümetince, Avrupa İktisadi İş Birliğine girme meselesine bu derece ehemmiyet verilmiş ve bu derece yüksek seviyede meşgul olunmuştur. Biz de bu meseleyi klâsik yollarla yürütelim, oradaki sefirimiz vasıtasıyla halledelim. Buna imkân yoktur. Orada bir daimî delegelik tesis edelim, bu yoldan bu işi intacedelim, buna imkân yoktur. Daha yüksek seviyeye ihtiyaç vardır. Bu bakımdan, kanaatim odur ki, bir Devlet Bakanı, yalnız bu işle meşgul olmalı. Hattâ daha ileri giderek, gerekirse bir Başbakan Yardımcısı yalnız bu işle meşgul olmalıdır ki, oraya gittiği vakit, onların karşısında yetkili bir şahıs vardır, söylediği sözü, her an tekrar Hükümetiyle istişareye ihtiyaç göstermeden kabul edilecek bir insan vardır ve bu şekilde müzakere cereyan ediyor intibahını uyandırırın..."*²¹⁸⁹

²¹⁸⁸ M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 11, Birleşim: 38, (01.02.1963), ss. 389-391.

²¹⁸⁹ M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 11, Birleşim: 38, (01.02.1963), s. 390.

Kasım Gülek'in konuşmasından sonra kürsüye gelen Dışişleri Bakanı Feridun Cemal Erkin, Müşterek Pazarla münasebetlerimizin hayli mesafe kazandığını bildirmiş ve bir daimi temsilciliğin kurulmasının önemini tekrarlayarak, bunu sağlayacak olan kanun değişikliğini öngören Tasarının bir an önce Genel Kurulun gündemine girebilmesi için bir Geçici Komisyonla görüşülmesine karar verilmesi hakkındaki önerisini tekrarlamıştı²¹⁹⁰. Bu arada, Çanakkale Milletvekili Şefik İnân söz alıyor ve Kasım Gülek'in konuşmasında yaşanan bir dil sürçmesine dikkat çekiyordu. İnân'ın konuşması şöyleydi:

“Sayın arkadaşlar; Türkiye, 1947 den beri Avrupa İktisadi İş Birliğinin bir üyesidir. Binaenaleyh, yeniden bu teşkilâta girmesi mevzuubahis değildir. Ancak, belki bir sürçü lisan olmuştur; öyle zannediyorum ki, bahis konusu edilen Müşterek Pazardır. Yoksa, Avrupa İktisadi İş Birliğinin 1947 yılından beri üyesi bulunmaktayız.” ²¹⁹¹

Bu konuşmalardan sonra, Birleşimi yöneten Başkanvekili Nurettin Ok, Dışişleri Bakanı Erkin'in önerisini oya sunmuş ve kabul edildiğini görünce, Dışişleri ve Plân Komisyonlarından üçer üye seçilerek Geçici Komisyonun oluşturulacağını bildirmişti²¹⁹².

Millet Meclisinin 1 Şubat 1963 tarihli 38. Birleşiminde kurulması kararlaştırılan Geçici Komisyon, Dışişleri Bakanlığı Kuruluşu hakkındaki 3312 sayılı Kanuna ek Kanun Tasarısı üzerindeki incelemesini tamamladığında, 21 Şubat 1963 tarihli raporu hazırlamış ve Millet Meclisi Başkanlığına sunmuştu. Ortak Pazar'ın memleketimiz bakımından önemine Geçici Komisyon da işaret etmekte ve Ortak Pazar nezdinde bir Daimi Delegation ihdasının lüzumlu ve faydalı olacağını bildirmekteydi²¹⁹³.

Millet Meclisi Genel Kurulunun 18 Mart 1963 tarihli 59. Birleşiminde, Geçici Komisyon Sözcüsü Aydın Milletvekili Orhan Apaydın'ın verdiği önergenin kabul edilmesiyle görüşülmesine başlanan Tasarının tümü üzerinde hayli uzun tartışmalar yapılmıştı. Bu bağlamda ilk söz alan İstanbul Milletvekili Oğuz Oran, Ortak Pazar ile görüşmelerimizin şimdiye kadar bir sonuç vermemesinin nedenlerinden birinin, Ortak Pazar'ın merkezi Brüksel'de bizim bir daimi temsilcilik kurmamış olduğunu belirtiyor ve şöyle diyordu:

“...1958 senesinde, Ocak ayında meriyete girmiş olan Roma Anlaşması neticesi Avrupa'da, siyasi entegrasyonun temel yapısını teşkil eden, iktisadi entegrasyon fikrinin bir nüvesi olarak altı devlet arasında imzalanmış olan bu

²¹⁹⁰ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 11, Birleşim: 38, (01.02.1963), s. 391.

²¹⁹¹ **M.M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 11, Birleşim: 38, (01.02.1963), s. 391.

²¹⁹² **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 11, Birleşim: 38, (01.02.1963), s. 391.

²¹⁹³ Yukarıda adı geçen Millet Meclisi S. Sayısı: 116, s. 2.

Ortak Pazara katılmak üzere Türkiye de teşebbüste bulunmuş idi. O zamandan bu zamana yapılan müzakerelerin (müzakerelere) diğer memleketler Bakanlar seviyesinde temsilciler gönderdikleri halde; bizim, müsteşarlar seviyesinde temsilciler göndermiş olmamızdan, şimdiye kadar çok arzu etmiş olduğumuz Ortak Pazara katılma hususu henüz tekevvün etmemiştir. Bunun sebeplerinden biri Ortak Pazarın merkezi Brüksel’de bizim daimî bir misyonumuzun bulunmayışı olmasıdır. Arkadaşlarım, Avrupa’nın dışında olan memleketler dahi Brüksel’de daimî misyonlar kurmuşlardır. İran’ın, İsrail’in hattâ Cenubî Amerika’nın birçok memleketleri, bugün Brüksel’de bürolar kurmuşlar, Ortak Pazarla ticari münasebetlerini geliştirmek için gereken bütün çalışmaları yapmaktadırlar. Ortak Pazara müşarîk üye olarak katılmak talebinde bulunan, arzusunda bulunan ve Türkiye’nin Avrupa’da yerini bir kere daha tescil edecek böyle bir kararın temsilcisi vazifesini görecektir ve orada Türkiye lehinde çalışabilecek bir misyonun kurulması, bulunması şarttır. Geç bile kalınmıştır. Bu kanun teklifinin kabul edilmesini saygılarımla rica ederim.”²¹⁹⁴

Buna karşılık Kütahya Milletvekili Sadrettin Tosbi, Ortak Pazar konusunda Meclisin yeterince aydınlatılmadığını, bu Topluluğa katılmamızın yararları veya sakıncaları hakkında yeterli bilgi sahibi olunmadan, söz konusu Topluluk nezdinde bir temsilcilik oluşturulmasında isabet bulunmadığını savunuyordu. Sadrettin Tosbi’nin konuşmasının ilgili kısımları şöyleydi:

“Muhterem arkadaşlar, Ortak Pazar mevzuu ... memleketin mukadderatiyle çok yakından alâkalı bir mevzu ... Bunu, memleket içerisinde, bilhassa Meclis huzurunda lâyikiyle teşrih etmeden, Ortak Pazara dâhil olduğumuz takdirde bundan doğacak fevaid, aksi halde doğacak mahzurlar Meclis huzuruna getirilip münakaşa edilmeden, sümmettedarikzaten adedleri normalin fevkinde olan yeni heyetlere bir yenisinin daha ilâvesi bence son derece mahzurludur. Bu mevzu memleket içerisinde, bununla alâkalı mahafil nezdinde dahi tetkik edilip karara bağlanmamıştır. Hükümete sorarsanız, ‘Odalar Birliği, Ticari mahafil ve vekâletler arasında bu mevzu görüşülmüş, bir karara bağlanmıştır’ diyecektir. Fakat bizzat benim Odalar Birliğinde yaptığım tetkikatın neticesi bu makamın dahi bu hususun doğuracağı mahazir ve fevaidi hususunda bir karara henüz varmadığı merkezindedir. Bu suretle yeniden misyonlar ihdasına sebep nedir? Nihai sonuç belli olmadan salâhiyetsiz kimselerin dışarıya gönderilmelerinde isabet yoktur. Salâhiyetsiz demekten kasdım şudur: Burada en salâhiyetli unsur, Millet Meclisi ve bilâhara Hükümettir. Muhtelif vesilelerle ben bu hususları burada dile getirdim. Hükümet bu meseleyi Meclise getirsin, izahat versin diyorum. Bu zaruret yerine getirilmeden mesele komisyonlarda

²¹⁹⁴ M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 14, Birleşim: 59, (18.03.1963), s. 311.

ve Umumi Heyette tezekkür edilip, memleket menfaatlerine en elverişli düşecek bir hal tarzı bulunmadan, bu hususta verilecek her peşin karar ve girişilecek her mevsimsiz demarş bizim için ileride zararlı neticeler tevli dedebilir. Bu mevzuda çok hassas ve temkinli davranmak mecburiyetindeyiz...” ²¹⁹⁵

Tosbi'nin bu eleştirilerine karşı Geçici Komisyon Sözcüsü Orhan Apaydın söz alıyor ve Müşterek Pazara girsek de, girmesek de, bu Topluluk nezdinde bir temsilcilik açmamızın gerektiğinin altını çiziyordu. Orhan Apaydın'ın konuşması şöyleydi:

“Muhterem arkadaşlarım, Sayın Sadrettin Tosbi arkadaşımıza bir noktada cevap vermek isterim. Müşterek Pazara Ortak Üye olmamız faydalı mı yoksa mahzurlu mu? Bu ayrı bir mesele. Bir de Müşterek Pazar nezdinde daimî delegelik ihdası, bu da ayrı bir mevzudur. Malûmuâlileri Müşterek Pazar dediğimiz teşekkül altı Devletten müteşekkil bir birliktir, iktisadi bir birliktir. Siyasi bir birlik şeklinde inkişafa doğru gidiyor. Bu devletler bizim ticari münasebetlerimizde birinci plânda mevkii olan devletlerdir. Bu bakımdan bu devletlerle münasebetlerimizin daha koordine bir şekilde idamesi zaruridir.

Kaldı ki muhterem arkadaşlarım; Ortak Pazarla üyelik şeklinde bir irtibatı olmıyan devletler dahi Müşterek Pazar nezdinde daimî delegelikler ihdas etmişlerdir. Bu bakımdan Dışişleri Bakanlığı Teşkilâtına bağlı olarak bir daimî delegelik ihdası zaruridir. Bu, Müşterek Pazara iltihak mevzuu ile ayrı olarak mütalâa edilmesi lâzım gelen bir meseledir. Hürmetlerimle arz ederim efendim.” ²¹⁹⁶

Bu konuda Devlet Bakanı ve Başbakan Yardımcısı Turhan Feyzioğlu da söz alarak, Ortak Pazar hakkında Meclisin yeterince bilgi sahibi kılınmadığına yönelik eleştirileri cevaplandırıyor ve Türkiye Ortak Pazara girse de girmese de, Ortak Pazar nezdinde bir daimî temsilcilik ihdas etmesinin gerektiğini bildiriyordu. Feyzioğlu, konuşmasında şöyle demektedir:

“Sayın Başkan, sayın arkadaşlarım; bir endişeyi izale etmek için huzurunuzu işgal ediyorum.

Biraz evvel konuşan sayın arkadaşımız, Ortak Pazara girmenin fayda ve mahzurları hakkında Türkiye Büyük Millet Meclisi kâfi derecede aydınlatılmadan Ortak Pazar nezdinde daimî bir delegelik ihdas etmenin doğru olmayacağını ifade ettiler.

Bir defa, Ortak Pazar konusunda Birinci ve İkinci Karma hükümetlerin tesbit edilmiş ve birbirinden farklı olmıyan bir politikaları vardır. Bu politika Yüksek Meclise müteaddit vesilelerle izah edilmiştir. Gerek bütçe müzakereleri

²¹⁹⁵ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 14, Birleşim: 59, (18.03.1963), s. 311.

²¹⁹⁶ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 14, Birleşim: 59, (18.03.1963), s. 312.

sırasında, gerek bunun dışında dış politika müzakereleri vesilesiyle genel görüşme sırasında etraflı olarak Yüksek Meclise Hükümetçe, müzakerelerin seyrinin imkân verdiği ölçüler içinde izahat verilmiştir. Fakat bu böyle olmasa ve halen Ortak Pazarla aramızda çok ilerlemiş müzakereler bulunmasaydı dahi Türkiye'nin Ortak Pazar nezdinde temsili bir zaruret idi. Nitekim Sayın Sözcü arkadaşım Orhan Apaydın'ın biraz evvel beyan ettikleri gibi, Ortak Pazar nezdinde bugün yalnız üye olan altı Devlet ve ortak üye olan Yunanistan daimî temsilci bulundurmuyor. Ortak Pazara girmeyi ve tam üye olarak veya associé üye olarak girmeyi hiç hatır ve hayalinden geçirmiyen birçok Avrupa, Asya, Afrika devletleri, Ortak Pazar bir vakıa olarak ortada bulunduğu için ve bir ayrı hükmi şahsiyetle onların iktisadi hayatına müessir birtakım faaliyetlerde bulunduğu için bu faaliyetleri yakından takibetmek, merkezlerini haberdar etmek, müzakerelerde bulunmak için orada daimî delege bulundurmaktadırlar.

Türkiye Orta Pazara üye olsa da, olmasa da, Ortak Pazar bizi birinci derecede ilgilendiren bir kuruluştur. Yunanistan'ın Ortak Pazara üye olması ile, filân Devletin üye olması veya olmaması ile bizim ihracatımız, bizim iktisadi hayatımız şu istikamette veya bu istikamette tesir altında kalacaktır. Bu itibarla bu teşekkül nezdinde olanı, biteni yakından takibeden yetkilileriyle Türkiye Hükümeti, Türkiye Devleti adına temasta bulunup bilgi alabilen, Türk Devletin görüşünü ve gerektiğinde yetkili olarak ifade edebilen bir daimî delegeye çoktan beri ihtiyaç duyulmuş ve bundan sekiz ay önce Yüce Meclise bir kanun tasarısı Hükümetçe sunulmuştur.

Şu kadarını arz edeyim ki, Ortak Pazarla inkitaa uğramış olan müzakerelerin yeniden düğümlenmesi için Brüksel'e yapılan ziyarete sırasında açıkça Ortak Pazarın Dışişleri Bakanı durumunda olan Mösyö Rey; 'Türkiye'nin, bir taraftan Ortak Pazarla müzakerelerde bulunmayı isterken, böyle bir talebi olmıyan memleketler burada büyükelçi bulundururken, hâlâ bir temsilcilik ihdas etmemiş olmasını anlıyamıyorum' demiştir.

Binaenaleyh, bu bir zarurettir, gecikmiş bir zarurettir, bu daimî delegeliğin ihdasına kesin olarak lüzum vardır. Saygılarımla, efendim.”²¹⁹⁷

Daha sonra tekrar söz alan Kütahya Milletvekili Sadrettin Tosbi, Ortak Pazar gibi çok hayati bir konuda, Başbakan Yardımcısı Turhan Feyzioğlu'nun konuşmasında değindiği üzere, bütçe görüşmeleri sırasında sınırlı bir süre içinde değinilmiş olmasının, bu fevkalade önemli konu hakkında Meclisin yeterince aydınlatıldığını göstermeyeceğini belirtiyor ve şöyle devam ediyordu:

“...Ben Ortak Pazara iştirak edilsin veya edilmesin, diye bir şey söylemiyorum. Ortak Pazara iştirak edilmesinde belki fayda vardır, belki zarar

²¹⁹⁷ M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 14, Birleşim: 59, (18.03.1963), ss. 312-313.

vardır; bu ayrı bir mevzudur dediler. Hayhay buna iştirak edeyim. Ama sırf hâdiseleri buraya raporte etmek için daimî delegelik ihdasına 5 – 10 kişilik bir heyetin oraya gitmesine ne lüzum var. Ben bunun masrafları üzerinde de durmuyorum. Fakat işin ciddiyeti ile kabili telif görmüyorum bu işi. Bir Meclis ki, Ortak Pazara girip girmeme hususunda oriante değildir. O mecliste ki, bütçe müzakereleri sırasında, veyahut umumi görüşmeler sırasında kenardan kıyıda Ortak Pazar mevzuuna temas edilmiştir ve bununla iktifa edilmeyi kâfi görürler; bunu benim havsalam kabul etmiyor. Bu, Türkiye'nin son derece hayatî bir mevzuudur. Bu mevzu bu Meclisin huzuruna getirilip enine boyuna görüşülmeden ne Ortak Pazara girme kararı verilebilir, ne Ortak Pazardan çıkma kararı verilebilir ve ne de oraya heyet gönderip Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti namına söz söyleyecek şahısları oraya tâyin edebiliriz. Çünkü, bu mevzuda nihai kararı vermek mevkiinde olan Türkiye Büyük Millet Meclisidir...” ²¹⁹⁸

Sadrettin Tosbi'nin bu karşı çıkışı sonrasında, Devlet Bakanı ve Başbakan Yardımcısı Turhan Feyzioğlu tekrar kürsüye geliyor ve Avrupa Ekonomik Topluluğuna girmeleri hiçbir zaman söz konusu olamayacak Güney Amerika devletlerinin bile Ortak Pazar nezdinde temsil edildiklerine dikkat çektikten sonra, Tosbi'nin, Meclisin Ortak Pazar konusunda yeterince aydınlatılmadığı yönündeki iddiasını da şöyle cevaplandırıyordu:

“...Muhterem arkadaşlarım, Sayın Profesör; konuşmamın bir noktasını da yanlış anlamışlardır. Ben ‘Bu mevzuda kenarından köşesinden temas edildi’ demedim. ‘Ortak Pazar mevzuu üzerinde Dışişleri Bakanı bu kürsüden Meclise verilebilecek en geniş izahatı, müzakerelerin o anda arz ettiği imkânların çerçevesi içinde verdi’ dedim. Hâlâ müzakerede olan bir meselede müzakerenin o anda bahsettiği imkânların sınırı dışında, meselâ müzakeresine henüz başlanmamış bir noktanın teferruatı hakkında izahat vermiyeceği için veya açıklanması müzakerenin o noktasında çok mahzurlu olabileceği için bâzı noktaların teferruatına belki girmedim. Fakat, artık meseleler geniş ölçüde aydınlanmış olduğu için, Ortak Pazar konusunda gayet etraflı izahatta bulundu ve bunu yalnız bütçe müzakereleri vesilesiyle yapmadı, doğrudan doğruya Ortak Pazar meselesi hakkında izahat vererek yaptı. Ortak Pazarı sarahaten zikreden bir dış politika genel görüşmesi vesilesiyle yaptı. Ve sayın arkadaşımız da daha evvel bir başka arkadaşımızın yaptığı gibi, bir genel görüşme takriri verecek olursa, her zaman Hükümet, bu genel görüşme tâbiri üzerinde Ortak Pazar meselesini yeniden açmaya, anlatmaya hazırdır. Yüce Meclis ne zaman emrederse, ne surette soru şeklinde, genel görüşme şeklinde başka bir şekilde İçtüzüğün bahsettiği her hangi bir şekilde Büyük Millet

²¹⁹⁸ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 14, Birleşim: 59, (18.03.1963), ss. 313-314.

Meclisinin sayın üyelerinin taleplerini karşılayarak bu konuda izahat vermeye amadedir...” 2199

Bu konu üzerinde, İstanbul Milletvekilleri Oğuz Oran, Ahmet Oğuz ve Selim Sarper, Tokat Milletvekili Zeyyat Kocamemi, Kırşehir Milletvekili Memduh Erdemir, İçel Milletvekili Yahya Dermancı, Adana Milletvekili Kasım Gülek de görüşlerini açıklamışlar; Kütahya Milletvekili Sadrettin Tosbi bir kez daha kürsüye gelmiş, Devlet Bakanı ve Başbakan Yardımcısı Turhan Feyzioğlu da yeniden benzer değerlendirmelerde bulunmuştu. Bunlardan, Millet Meclisinde Tasarıyı incelemiş olan Geçici Komisyonun Başkanı ve İstanbul Milletvekili Selim Sarper’in konuşması dikkat çekiciydi. Sarper, şöyle demektedir:

“Efendim, bendenize öyle geliyor ki; müzakere normal seyrinden bir hayli ayrılmıştır.

Şimdi, evvelâ mesele bizim Ortak Pazara iltihakımız, iştirakimiz veyahut iltihak etmemekliğimiz, iştirak etmemekliğimiz değildir. Mesele bu değildir.

Sonra, bâzı arkadaşların fikrinde bâzı tereddütler var. Sayın Tosbi arkadaşımız bizim Müşterek Pazara iltihakımızdan memleket ekonomisi üzerindeki etkisinin müsbet veya menfi olabileceği hakkında bir tereddüt geçiriyor. Belki hakları var. Fakat her halükârda bu teşkilâta biz girsek de, girmesek de, üye olsak da olmasak da muazzam ve ekonomik bir teşekküldür. Ve bunun birçok memleketler üzerinde olduğu gibi bizim memleketimizin üzerinde de ekonomik etkileri olacaktır. Binaenaleyh, aklımıza gelen tereddütlerin ve bütün ihtimallerin her hangi birisi vâkı ve varidolsa yine, bu teşkilât nezdinde bu vâkı ve varit sebeplerden birisi dolayısıyla bir delegasyon ihdas etmek mecburiyetindeyiz. Mesele bir kere bu. Bu birincisi.

İkincisi; emsali olmıyan bir mesele değildir. Washington ile New York arasındaki mesafe, uçak ile, bir saatten ibarettir. Washington’da bir Büyükelçiliğimiz vardır. New-York’da Birleşmiş Milletler nezdinde bir Daimî Delegeliğimiz vardır. Paris’te bir Büyükelçimiz vardır. Paris’te akredite yani Fransız Cumhurbaşkanı nezdinde akredite bir Büyükelçimiz vardır. Yine Paris şehri içinde NATO nezdinde akredite bir Daimî Delegemiz vardır. Bendeniz hasbelkader ve tesadüf –her ikisinde de daimî delege olarak bulundum. Şimdi bizim Brüksel Büyükelçiliğimizin bu vazifeyi de üzerine almayacak veya alamıyacağı kadar mahmul olup olmaması da mesele değildir. Şimdi birçok devletler evvelâ Birleşmiş Milletlerde şunu tecrübe ettiler; Washington Büyükelçisini aynı zamanda Birleşmiş Milletler nezdinde de akredite ettiler. Yürümedi. Şu sebepten dolayı yürümedi; Amerika Hükümeti nezdinde, Amerika Cumhurbaşkanı nezdinde akredite olan bir büyükelçinin, bâzı ahvalde; Birleşmiş Milletlerde kendi memleketinin siyaseti ile Amerika’nın

²¹⁹⁹ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 14, Birleşim: 59, (18.03.1963), ss. 314-315.

siyaseti arasında tezada düştüğü vâkı olmuştur. Şimdi, orada Amerika delegesi kürsüye çıkıp da bir noktai nazarı müdafaa eder ve Türkiye'nin Washington Büyükelçisi orada temsil ediyor diye, kürsüye çıkıp da Amerika'nın noktai nazarına hücum ederse, gidip Washington'da Türkiye'yi temsil etmekte müşkülât çeker. Aynı mesele NATO'da olmuştur. Fransa nezdinde akredite bir büyükelçi eğer NATO'da Türkiye'yi temsil eder olsaydı, sizi temin ederim birçok defa artık bizi Fransa'da temsil edemiyecek kadar Fransa delegasyonunun noktai nazarına ihtilâf haline düşmüş olacaktı ve düşmüştür. Bu itibarla ihtimallerden, tekrar başladığım gibi düşünüyorum, her hangi biri vâridolursa olsun o ihmal ("ihtimal" denmeliydi E.O.) vâkı ve vârit ise bizim bu teşkilât nezdinde bir delegasyon bulundurmaklığımız mecburidir.

Kadro meselesine gelince; arkadaşlarda haklı bir tereddüt uyandı. Biz diyoruz ki; hem bu işin, bu teşkilâtın vazifeleri geniştir. Hem de diyoruz ki; bir kadro istiyoruz; burada ilâve edilmesi lâzımgelen bir nokta var. Hariciye Vekâletinin kadrosu lüzumlu ek memurları ilâve etmeye müsaittir. Binaenaleyh istenilen bir tek kadro, iki bin liralık büyükelçi ünvanını haiz bir daimî temsilcinin kadrosudur. Buna göre Hariciye Vekâleti kendi kadrosundan ve icabederse bu kadroyu başka vekâletten istihdam etmek suretiyle başka memurlar da gönderebilir. Hürmetlerimi teyidederim." ²²⁰⁰

Bütün bu konuşmalardan sonra Tasarının tümü oylanarak, maddelerine geçilmesi kabul edilmişti²²⁰¹. Maddeler de görüşülüp kabul edilince, Birleşimi yöneten Başkanvekili Mekki Keskin, tümü üzerindeki son oylamaya geçmeden, Tasarının lehinde ve aleyhinde söz isteyen olup olmadığını soruyor ve lehte konuşmak için söz isteyen Antalya Milletvekili İhsan Ataöv'e söz veriyordu²²⁰². Görüşmeler başlarken, bu Tasarının aleyhinde oy kullanmaya kararlı olduğunu, ancak Selim Sarper'in konuşmasından sonra fikrini değiştirdiğini, bu nedenle şimdi Tasarı lehinde olduğunu bildiren Ataöv'ün konuşması ve bu konuşma sırasında oturdukları yerden müdahalede bulunan Başbakan Yardımcısı Turhan Feyzioğlu ile İstanbul Milletvekili Coşkun Kırca'nın sözleri, 18 Mart 1963 tarihli 59. Birleşim tutanağına şöyle geçmiştir:

"İHSAN ATAÖV (Antalya) – Muhterem arkadaşları, Müşterek Pazar nezdinde daimî delegelik ihdası hakkındaki Kanunun müzakeresine başlandığı zaman, aleyhinde oy vermek üzere kararlı idim ve bu mevzuda da, kanun teklifinin reddi hakkında bir tahrir vermiştim. Çünkü, gerek konuşan

²²⁰⁰ **M.M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 14, Birleşim: 59, (18.03.1963), ss. 322-323.

²²⁰¹ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 14, Birleşim: 59, (18.03.1963), ss. 316-325.

²²⁰² **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 14, Birleşim: 59, (18.03.1963), s. 327.

arkadaşların beyanları, gerekse Hükümet adına konuşan Sayın Turhan Feyzioğlu'nun ifadeleri beni bir türlü ikna edemedi. Burada düşündüm; acaba ben mi anlıyamadım. Başbakan Yardımcısının beyanlarını, diye. Fakat Meclisin umumi havasına baktım, herkes aynı şekilde...

DEVLET BAKANI VE BAŞBAKAN YARDIMCISI TURHAN FEYZİOĞLU (Kayseri) – Polemik yapmak istiyor.

İHSAN ATAÖV (Devamlı) – Yok, polemik değil, Başbakan Yardımcısı. Vaktaki bu işin ehli olan, Komisyon Başkanı Sayın Selim Sarper beyefendi buraya kalkılar ve durumu gayet güzel izah ettiler. O zaman kaani oldum ve anladım ki, buraya bir daimî delegeliğin ihdasında fayda vardır. Sadrettin Tosbi ve diğer arkadaşlarımın beyanlarına ne kadar inanmışsam, Selim Sarper arkadaşımızın çok açık ve salonumuzun alkış suretiyle tasvibettiği ve herkesin de benim gibi düşündüğünü o zaman anladığım ifadelerinden sonra bu kanunun lehinde oy vermek lâzımgeldiğine kaani oldum.

Muhterem arkadaşlarım; bu vesile ile bu kanunun lehinde oy vereceğimi ifade ederken bir usul de meydana çıkmış oluyor. Sayın Hükümeti bu yönden ikaz etmek fırsatını da bulmuş oluyorum. Kanun tasarıları müzakere edilirken, o kanunla ilgili bakanlar salonda bulunmadığı zaman...

COŞKUN KIRCA (İstanbul) – Dışişleri Bakan Vekili burada.

İHSAN ATAÖV (Devamlı) – O kanunu bize en iyi izah edecek olan Hükümet erkânının söz alması, devamlı müzakerelere, devamlı kürsüyü işgal etmelere mâni olur. Memleketimiz için çok hayırlı olan şu kanunu, saatlerce müzakere ederek havanda su döver gibi boşuna konuşmadan, gayet güzel bir şekilde çıkarırdık.

*Bendeniz, Selim Sarper arkadaşımızın izahatı karşısında müsbet oy vereceğimi beyan eder; bu kanunun memlekete hayırlı olmasını temenni ederim, arkadaşlar.”*²²⁰³

Yapılan oylamada, Tasarının tümünün kabul edildiği anlaşılıyor ve böylece Millet Meclisi, Dışişleri Bakanlığı Kanununda değişiklik yapılarak Avrupa Topluluğu nezdinde bir daimî delegelik kurulmasını, 18 Mart 1963 tarihli 59. Birleşiminde kabul etmiş oluyordu²²⁰⁴.

Millet Meclisinin kabul ettiği metin, Cumhuriyet Senatosunda, “Dışişleri, Basın-Yayın ve Turizm Komisyonu” ile “Bütçe Komisyonu”nda incelenmiş ve her iki Komisyon da, Millet Meclisinde kabul edilen metnin aynen benimsenmesini önermişlerdi²²⁰⁵. Millet Meclisinin kabul ettiği metin ve bu konuda Cumhuriyet

²²⁰³ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 14, Birleşim: 59, (18.03.1963), s. 327.

²²⁰⁴ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 14, Birleşim: 59, (18.03.1963), s. 327.

²²⁰⁵ Cumhuriyet Senatosu S. Sayısı: 107, “Dışişleri Bakanlığı Kuruluşu hakkında 3312 sayılı Kanuna ek kanun tasarısının Millet Meclisince kabul olunan metni ve Cumhuriyet Senatosu Dışişleri, Basın-Yayın ve Turizm ve Bütçe komisyonları raporları”, **C.S. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1, Toplantı: 2, Cilt: 11, Birleşim: 60'ın sonuna ekli, (18.04.1963), ss. 1-4.

Senatosunun ilgili komisyonlarının raporları, Cumhuriyet Senatosu Genel Kurulunun 18 Nisan 1963 tarihli 60. Birleşiminde ele alınmış ve Millet Meclisinde görüşülmesi sırasında birçok milletvekilinin söz almasının aksine; Cumhuriyet Senatosunda, Tasarının gerek tümü, gerek maddeleri üzerinde hiçbir üye söz alma talebinde bulunmadığı için, doğrudan oylanmasına geçilmiş olan Tasarı, Cumhuriyet Senatosunda da kabul edilerek kanunlaşmıştı²²⁰⁶. Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel tarafından yayımlanması uygun bulunan 18 Nisan 1963 tarih ve 224 sayılı “Dışişleri Bakanlığı kuruluşu hakkındaki 3312 sayılı Kanuna ek Kanun” 26 Nisan 1963 tarihli Resmî Gazetede yayımlanıyor ve yürürlüğünü düzenleyen 6. madde hükmü uyarınca, bu tarihte yürürlüğe girmiş oluyordu²²⁰⁷. Böylece, Avrupa Ekonomik Topluluğu ile henüz görüşmeler sürerken, bir diğer deyişle, 12 Eylül 1963 tarihinde Ankara’da, Türkiye ile Avrupa Ekonomik Topluluğu arasında bir ortaklık yaratan Andlaşmanın imzalanmasından 5 ay kadar önce, Türkiye Cumhuriyetinin, Avrupa Ekonomik Topluluğu nezdinde bir Daimî Delegelik oluşturmaya kabul edilmiş olmaktadır.

bb- Ankara Andlaşmasının İmzalanması ve Bu Andlaşmanın Onaylanmasının TBMM’ce Uygun Bulunması İçin Bir Kanun Tasarısının Hazırlanıp Millet Meclisine Sunulması

Türkiye Cumhuriyeti’nin Avrupa Ekonomik Topluluğu ile arasında ortak üyelik oluşturulması için Topluluk Konseyine 31 Temmuz 1959 tarihinde yaptığı başvuru, 4 yıl kadar süren görüşmelerden sonra, bir Andlaşma ile sonuçlanmıştı. Bu bağlamda, 4 yıl süren görüşmelerde üzerinde uzlaşılan hususların kaleme alındığı bir Andlaşma 25 Haziran 1963 tarihinde Brüksel’de parafe edilmiş ve 12 Eylül 1963 tarihinde Ankara’da törenle imzalanmıştı²²⁰⁸.

²²⁰⁶ C.S. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 2, Cilt: 11, Birleşim: 60, (18.04.1963), ss. 54-55.

²²⁰⁷ Resmî Gazete, 26 Nisan 1963, Sayı: 11391; T.B.M.M. Kanunlar Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 2, Cilt: 42, s. 410.

²²⁰⁸ Ünlü gazetecilerden Orhan Tokatlı, İnönü’nün Başbakan sıfatıyla bu Andlaşmayı imzalaması sırasında yaşanan bir olayı şöyle aktarmaktadır:

“Yıl 1963, İsmet İnönü başbakan...”

...O dönemde herkesin ‘Ortak Pazar’ olarak nitelediği Avrupa Birliği (AB) ile Türkiye arasında onaylanacak olan ortaklık antlaşmasının metni bir süre sonra imzayı atacak olan Başbakan İnönü’nün önüne getiriliyor:

İnönü, antlaşmanın imza bölümüne baktıktan sonra başını kaldırıp bürokrata şöyle sesleniyor: «İstediğim zaman Avrupa treninden aşağıya atlayabilir miyim?»

Muhatabından «Evet» yanıtını alınca basıyor imzayı.” Orhan Tokatlı, **Kaybolan Yıllar, 1961/1973**, Doğan Kitap, İstanbul, 2000, s. 127. Aynı konuda, ayrıca bkz. Barkın Şık, “Her şey böyle başladı”, **Milliyet**, 17 Aralık 2004.

Ankara Andlaşmasının öncesi ve sonrasına ilişkin değerlendirmelerini, Hacettepe Üniversitesi öğretim üyelerinden Dr. Murat Erdoğan, 2006 yılında yazdığı bir makalede şu satırlarla dile getirmektedir:

“Türkiye ile Avrupa Birliği arasındaki ilişkiler, pek çok yönü ile «özel» bir ilişki olarak nitelenebilir. Yapısı, mekanizmaları, kesintileri aşamaları, dinamikleri itibari ile bu süreç, 31 Temmuz

Ankara Andlaşmasının imzalanmasının hemen ardından, Dışışleri Bakanlığınca hazırlanan ve Bakanlar Kurulunun 26 Eylül 1963 tarihli toplantısında TBMM'ye arz edilmesi kararlaştırılan *“Türkiye ile Avrupa Ekonomik Topluluğu arasında bir ortaklık yaratan Andlaşma ve eklerinin onaylanması uygun bulunduğuna dair Kanun Tasarısı”* ve gerekçesi, ilişkileriyle birlikte 20 Ekim 1963 tarihinde Millet Meclisi Başkanlığına sunuluyordu. Başbakan İsmet İnönü'nün imzası ile TBMM Başkanlığına sunulan Tasarının gerekçesinde şöyle denilmektedir:

“1955 yılı Haziran ayında Avrupa Kömür, Çelik Birliğine mensup altı devletin (Fransa, Almanya, İtalya, Belçika, Holânda, Lüksemburg) Dışışleri Bakanları Messina'da yaptıkları bir toplantıda, nükleer enerjinin geliştirilmesi alanında bir birlik ve altı devlet arasında ortak bir pazar kurmak üzere bir prensip kararına varmışlar ve bu hususta bir raporun hazırlanması için Belçika Hariciye Nazırı Spaak'ın Başkanlığında bir Komite kurmuşlardır.

1959'da «ortak üyelik» için AET'ye yapılan başvuru ile başlamış ve neredeyse yarım asrı bulan bir zamana yayılmıştır. Eğer bu sürecin «mutlu son» u tam üyelik olacaksa, bunun daha ne kadar süreceği konusunda da ciddi belirsizlik, en az 15–20 seneye ihtiyaç duyulduğu da açık. Burada öncelikle vurgulamak gerekir ki 1959'daki güvenlik politikaları, ekonomik destek umutları ve daha da önemlisi «Yunanistan'ın yalnız bırakılmaması» stratejisi ile girilen yolda 1981'e kadar AET'nin ülke olarak çok da anlamını kavramış olduğumuz söylenemez. Türkiye için AET, II. Dünya Savaşı sonrasında kurulan birçok uluslararası örgütten birisiydi. AET'nin diğer örgütler yanında biraz daha «zengin» olması, kredi ya da hibe sağlanması için heves yaratması, Türkiye'nin «Batılılaşma» hedefine uygun düşmesi ve en önemlisi bu süreçte sürekli «rakip» ve «örnek» olarak gösterilen Yunanistan'ın dikkate alınması gibi faktörler dışında uzunca süre diplomatik bir konu başlığı olmanın ötesine geçemediği açıktır. Aslında kabul etmek gerekir ki o dönemde AET pek çok diğer Avrupalı ülkeler tarafından da ciddiye alınmıyordu. Bu bağlamda İngiltere ve ona eşlik eden bazı ülkelerin politikaları dikkat çekicidir. Ancak Türkiye'nin ilgisini törpüleyen önemli bir iç politik faktör, yani siyasal işleyişe dışarıdan müdahaleler de Türkiye–AET/AT/AB ilişkilerinde sürekli olarak kendini hissettirecekti. Daha en başında, yani 15 Temmuz'da Yunanistan, 31 Temmuz 1959'da ise Türkiye'nin başvurusu ile başlayan süreçte paralel yürütülmeye başlanan «Atina» ve «Ankara» Ortaklık Anlaşmalarının Türkiye'de 1960 darbesi ve özellikle de Başbakan Menderes ve diğer iki Bakanın idamı nedeniyle «raydan çıkması»nın maliyeti, etkileri bugüne kadar süren ciddi sorunlar yaratacaktı. AET ile Yunanistan arasında hazırlanan Atina Anlaşması, içinde net biçimde tam üyelik perspektifi bulunduracak şekilde 1961'de imzalanırken, Türkiye'de darbe ve sonrasında da siyasî idam cezalarının yarattığı tepki ortam(ın)da yapılan Ankara Anlaşması, tam üyelik değil, temelde «Gümrük Birliği» hedefli ve AET'yi hiçbir risk altına sokmayacak nitelikte düzenlenmişti. Hiç kuşku yok ki, o zaman bile Türkiye'nin AET ile bağlantılanması AET içinde tereddüt yaratmış, dolayısı ile de Türkiye'nin rejim sorunu ile sunmuş olduğu bu «olanak» da kullanılarak Türkiye ile mümkün olan en az risk alınmıştı. Anlaşmanın hedefi Gümrük Birliği olarak tanımlanmış, üyelik konusunda ise 28. maddede «Anlaşma'nın işleyişi, Topluluğu kuran Antlaşma'dan doğan yükümlerin tümünün Türkiye'de üstlenebileceğini gösterdiğinde, Akit Taraflar, Türkiye'nin Topluluğa katılması olanağını incelerler» (hükmü yer almıştı. E.O.). Üyelikle ilgili zaten «Avrupalı» bir devlet olup olmadığı tartışılan yoksul, Müslüman, rejim kargaşası içindeki Türkiye'nin içinde bulunduğu siyasî durum nedeni ile buna itiraz edebilme, anlaşmayı geliştirebilme şansı zaten yoktu. 22 Temmuz 1971'de yapılan ancak 1 Ocak 1973'te yürürlüğe giren Katma Protokol ile bu konuda bazı düzeltmeler yapılması da yeterli olmadı, hatta tam tersine Gümrük Birliği hedefi üzerine bina edilen mantık daha da geliştirilmiş oldu...” M. Murat Erdoğan, “Türkiye – AB İlişkilerinde Ortak Payda: Vizyonsuzluk”, **Liberal Düşünce**, Yıl: 11, Sayı: 44, Güz 2006, ss. 4-6.

Adı geçen Komitenin çalışmaları 1956 Nisanında neticelenmiş ve hazırlanan rapor üzerine Altı Devlet arasında yapılan görüşmeler sonunda 25 Mart 1957 tarihinde Roma'da Avrupa Ekonomik Topluluğunu kuran Andlaşma imzalanmıştır.

Adı geçen Altı Devletin parlâmentoları tarafından tasdik edilen bu Andlaşma 1 Ocak 1958'de yürürlüğe girmiştir.

Roma Andlaşması, ismi geçen Altı Devlet arasında bir yandan gümrük birliği, diğer yandan ekonomik hayatın bütün alanlarında bir birleşme vücuda getirilmesini öngörmektedir. Anlaşmanın hedeflerine dereceli bir şekilde ulaşılabilecek ve 12 sene içinde gerek gümrük birliği gerek ekonomik birleşme tamamen gerçekleşmiş olacaktır. Roma Andlaşmasının imzalanmasından sonra Avrupa İktisadi İş Birliği Teşkilâtının (o tarihlerde henüz teşkilâtın ismi Ekonomik İş Birliği ve Kalkınma Teşkilâtı olarak değiştirilmemişti) diğer üyeleri, Teşkilâtın bünyesi içinde ayrı bir grup meydana gelmesinin mahzurlu olabileceği düşüncesiyle Avrupa'da bir Serbest Mübadele Bölgesi kurulması fikrini ortaya atmışlar ve bu maksatla Bakanlar seviyesinde kurulan bir komisyon çalışmaya başlamıştır.

Ancak Altıların görüşleri ile diğer üyelerin ve bu arada bilhassa İngiltere'nin görüşleri arasında büyük farkların uzlaştırılması mümkün olamamıştır. Müşterek Pazar Devletleri 1 Ocak 1959 tarihinde gümrük tarifelerinde ilk indirimleri yapmışlar ve aynı tarihlerde Serbest Mübadele Bölgesi kurulması ile ilgili olarak OECD çerçevesinde yapılan görüşmeler müddetsiz bir şekilde tehir edilmiştir.

...

Ekonomik birleşme hareketlerinin genellikle politik neticeler yarattığı ve Avrupa Ekonomik Topluluğunun ise bilhassa bir siyasi birleşmenin çekirdeği olarak ortaya çıktığı göz önünde tutulacak olursa, Cumhuriyetin kuruluş tarihinden beri Batı devletleri ile mukadderat birliği yapmış bulunan Türkiye'nin, bu devletler arasında siyasi bir birleşmeye doğru gidilirken hâdiselere seyirci kalmasının mümkün olamayacağı anlaşılabilecektir.

Bu sebeple Hükümetimiz 1959 yılının 31 Temmuzunda, ortak üyelik tesisi isteği ile Müşterek Pazar Konseyine başvurmuştur. İsteğimiz, Konseyin 11 Eylül toplantısında müspet olarak karşılanmış ve 28 Eylül 1959 tarihinde görüşmelere başlanmıştır.

Görüşmeler gerek yurt içinde yapılacak inceleme ve çalışmaların uzun zamana ihtiyaç göstermesi, gerek Ortak Pazarın kendine has formaliteleri sebebiyle 4 seneye yakın sürmüş ve iki heyet değişik tarihlerde Brüksel'de 10 defa toplanmıştır.

İlk dört toplantıda daha çok anlaşmanın hangi esaslara dayanılarak hazırlanabileceği konusunda araştırma ve incelemeler yapılmış, bu hususta 18–22 Haziran 1962 tarihleri arasında yapılan 5 nci görüşmede bir görüş birliğine varılabilmiş, bu ve bundan sonraki görüşmeler, mutabık kalınan esaslara dayanan bir anlaşmanın hazırlanmasına hasredilmiş ve nihayet ortaya çıkarılan metinler 25 Haziran 1963 günü Brüksel’de paraf ve 12 Eylül 1963 günü de Ankara’da merasimle imza edilmiştir.

Anlaşma aşağıdaki metinlerden meydana gelmiştir:

1. Ortaklık anlaşması:

Türkiye ile Avrupa Ekonomik Topluluğu arasında, Roma Andlaşmasının 238 nci maddesi gereğince bir gümrük birliği esasına dayanan ortaklığı kuran anlaşmadır. Gerek gümrük birliğinin gerek ekonomik birleşmenin dayanacağı ana prensipler bu anlaşmada gösterilmiştir. Adı geçen prensiplerin uygulanması ile ilgili hükümler hazırlık devresinin sonunda tesbit edilecektir.

Ortaklık, hazırlık, geçiş ve son dönemi ihtiva etmektedir. Hazırlık dönemi öngörülen uzatma dışında beş yıl olup, Türk ekonomisinin kendisini geçiş dönemine hazırlamasına tahsis edilecektir.

Geçiş dönemi gümrük birliğinin ve ekonomik birleşmenin dereceli olarak gerçekleştirileceği devre olup, öngörülecek istisnalar dışında süresi 12 yıl olacaktır.

Geçiş dönemi tamamlandıktan sonra, gümrük birliğinin tam olarak gerçekleştiği ve Âkid Tarafların ekonomi politikaları arasındaki koordinasyonu güçlendirmeye tahsis edilecek son döneme geçilmiş olacaktır.

2. Geçici Protokol:

Hazırlık dönemi zarfında Ortak Pazarla Türkiye arasındaki ticarî münasebetleri tesbit eden vesikadır. Bununla anlaşmanın yürürlüğe girdiği andan itibaren tütün, kuru üzüm, kuru incir ve fındık için Türk ihracatına tercihli gümrük tarifesi tatbiki ve ileriki yıllarda başka ürünlerin de topluluk pazarlarında sürümünü teşvike elverişli tedbirlerin alınabilmesi imkân dahiline konulmuştur.

3. Malî Protokol:

Avrupa Yatırımlar Bankası kanalı ile 5 yıl zarfında Türk Kalkmana Plânı çerçevesinde yer alan yatırım projeleri için 175 milyon dolara kadar dış finansman teminini mümkün kılan vesikadır.

4. Son senet:

İmzalanan metinleri sayan vesikadır.

5. Bildiriler:

Anlaşma ile ilgili değişik konularda dört tane bildiri vardır.

6. Nihayet Türkiye’deki işgücü konusu ile ilgili olarak Heyet Başkanları arasında teati edilen mektuplar.

Anlaşma Millî Meclislerin tasdik formaliteleri bitip, tasdik belgelerinin Brüksel’de teati edilmesini takibeden ikinci ayın ilk günü yürürlüğe girecektir.

İstikbalini her zaman Avrupa ile birlikte mütalâa etmiş bulunan Türkiye’nin siyasi bir birleşmenin temelini teşkil edebilecek mahiyette olan Avrupa Ekonomik Topluluğu ile bir ortaklık kurmakla, siyasi bakımdan olduğu kadar, üye devletlerle olan iktisadi münasebetlerimizin de artması ile plânlı kalkınmamızın sağlanması bakımından da geniş ölçüde fayda temin edeceği şüphesizdir.

İlişik kanun tasarısı bahis konusu anlaşmanın onaylanmasının uygun bulunmasını temin maksadı ile hazırlanmıştır.” ²²⁰⁹

cc- Andlaşmanın Onaylanmasının Uygun Bulunduğu Hakkındaki Kanun Tasarısının Millet Meclisinde Görüşülmesi ve Kabul Edilmesi

Türkiye ile Avrupa Ekonomik Topluluğu arasında bir ortaklık yaratan Andlaşmanın onaylanmasının uygun bulunmasını öngören ve Millet Meclisine sunulan Tasarı, Millet Meclisi Başkanlığınca, Ticaret, Gümrük ve Tekel, Dışişleri ve Plân Komisyonlarına sevk edilmişti²²¹⁰. Bu Komisyonlardan Ticaret Komisyonu, Dışişleri ve Ticaret Bakanlıkları temsilcilerinin de görüşlerini alarak yaptığı inceleme sonunda Tasarının aynen kabul edilmesine karar vermiş ve hazırladığı 22 Ekim 1963 tarihli Raporu, Millet Meclisi Başkanlığına sunmuştu²²¹¹. Ancak, daha sonra, Devlet Bakanı ve Başbakan Yardımcısı ve Dışişleri Bakan Vekili Kayseri Milletvekili Turhan Feyzioğlu’nun Millet Meclisinin 3 Aralık 1963 tarihli 9. Birleşiminde verdiği bir önergenin kabulü üzerine, Genel Kurulca, söz konusu Tasarının, bu Komisyonların kendi üyeleri arasından seçilecek dörder üyeden kurulu bir Geçici Komisyonla görüşülmesi kararlaştırılmıştı²²¹². Bu doğrultuda oluşturulan Geçici Komisyon, ilgili Bakanlıklar temsilcilerinin de katılımıyla

²²⁰⁹ Millet Meclisi S. Sayısı: 544, “Türkiye ile Avrupa Ekonomik Topluluğu arasında bir ortaklık yaratan Andlaşma ve eklerinin onaylanmasının uygun bulunduğu dair kanun tasarısı ve Ticaret, Gümrük ve Tekel, Dışişleri ve Plân komisyonlarından seçilen 4 er üyeden kurulu Geçici Komisyon raporu”, **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 25, Birleşim: 32’nin sonuna ekli, (14.01.1964), ss. 1-3.

²²¹⁰ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 22, Birleşim: 148, (03.10.1963), s. 166.

²²¹¹ Bkz. yukarıda adı geçen Millet Meclisi S. Sayısı: 544, s. 3.

²²¹² Turhan Feyzioğlu’nun verdiği ve Millet Meclisi Genel Kurulunun kabul ettiği önergede şöyle denilmektedir:

“Millet Meclisi Yüksek Başkanlığına

Ticaret, Gümrük-Tekel, Dışişleri ve Plân komisyonlarına havale edilmiş bulunan ‘Türkiye ile Avrupa Ekonomik Topluluğu arasında bir ortaklık yaratan Anlaşmanın onaylanmasının uygun bulunmasına dair kanun’ tasarısının havale edildiği komisyonlarca kendi üyeleri arasından seçilecek 4 er üyeden kurulu geçici bir komisyona havale buyurulmasını arz ve teklif ederim.” **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 23, Birleşim: 9, (03.12.1963), s. 150.

yaptığı görüşmelerden sonra, Tasarının gerekçesinde ileri sürülen hususların uygun olduğuna karar vermiş ve hazırladığı 25 Aralık 1963 tarihli Raporu, Millet Meclisi Başkanlığına göndermişti. Geçici Komisyon, Raporunda, Tasarının öncelik ve ivedilikle görüşülmesini de önermekteydi²²¹³. Geçici Komisyonun Raporu, Genel Kurul Gündemine alınmış ve bu husus Millet Meclisinin 30 Aralık 1963 tarihli 20. Birleşim tutanağında duyurulmuştu²²¹⁴. Nihayet, Millet Meclisinin 14 Ocak 1964 tarihli 32. Birleşiminin hemen başında, Başkanvekili Ferruh Bozbeyli, Başbakan Yardımcısı ve Dışişleri Bakan Vekili tarafından bir önerge verildiğini ve Türkiye ile Avrupa Ekonomik Topluluğu arasında bir ortaklık yaratan Andlaşma ve eklerinin onaylanmasının uygun bulunduğu Kanun Tasarısının, görüşmesi yapılmakta olan Danıştay Kanunu Tasarısı da dahil olmak üzere, gündemdeki diğer bütün konulardan önce ele alınmasının önerildiğini bildiriyordu²²¹⁵. Birleşimi yöneten Başkanvekili Bozbeyli'nin, söz konusu Tasarının, neden halen gündemde bulunan ve öncelikle görüşülmelerine karar verilmiş bütün işlerden önce görüşülmesine başlanmasının istendiğini sorması üzerine, Başbakan Yardımcısı ve Dışişleri Bakan Vekili Kemal Satır şu açıklamada bulunmuştu:

“Muhterem arkadaşlarım, ivedilikle ve öncelikle müzakeresini talebettiğimiz tasarı 12 Eylül 1963 tarihinde Ankara’da imza edilmiş bulunan Türkiye ile Avrupa Ekonomik Topluluğu arasında bir ortaklık yaratan andlaşmanın Hükümetimiz tarafından tasdikinin uygun bulunduğunu tesbit edecek ve bu şekilde Hükümete 244 sayılı Kanun hükümleri çerçevesi dahilinde tasdik yetkisini tanıyacaktır. Ortaklık andlaşmamızın biran evvel yürürlüğe girmesinin ciddi ehemmiyeti mevcuttur. Hakikatte bu andlaşma ile temin etmiş bulunduğumuz imkânlar, ancak andlaşmanın yürürlüğe girmesini müteakip tatbik görecektir. Bu itibarla ilgili hükümetler nezdinde tasdik formalitelerinin çabuklaştırılması maksadıyla devamlı teşebbüslerde bulunmaktayız. Bu cümleden olarak yaptığımız teşebbüsler neticesinde Fransız Meclisi bu andlaşmayı tasdik etmiş bulunmaktadır. Biliyorsunuz bu andlaşma çok daha fazla bizim menfaatlerimizi icabettiren bir andlaşmadır. Diğer devletlerin de bu andlaşmayı tasdikinden sonra yürürlüğe gireceğine göre ve bizim menfaatimiz bahis konusu olduğundan dolayı, biran evvel bizim Meclis tarafından Hükümete tasdik yetkisi verilmesi icabetmektedir. Bilhassa bir kısım ihraç mallarımız bu andlaşma ile bir imtiyazlı mevkie girecek ve bunların dış pazarlarda satılması imkânları daha da artmış olacaktır. Bunu, memleketimizin menfaatine olan bu andlaşmanın biran evvel Meclisimiz tarafından tasdik edilmesinin ehemmiyeti, bu noktada toplanmaktadır.

²²¹³ Bkz. yukarıda adı geçen Millet Meclisi S. Sayısı: 544, s. 4.

²²¹⁴ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 24, Birleşim: 20, (30.12.1963), s. 33.

²²¹⁵ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 25, Birleşim: 32, (14.01.1964), s. 80.

*Biz bunu tasdik ettikten sonra diğer devletler nezdindeki teşebbüslerimiz daha da kuvvetlenmiş ve destek bulmuş olacaktır ve böylelikle muhterem Meclisimiz de bu konuya vermiş olduğu ehemmiyeti bir kere daha gösterecek ve ehemmiyetle Meclisten aldığımız kuvvetle bunun diğer devletler nezdindeki tasdikini de tacil etmiş olacağız, ekonomik faydası vardır; beynelmilel faydası aşîkârdır. Bu bakımdan istirham ediyorum, lûtfedip bütün maddelere tercihan öncelik ve ivedilikle kabul buyurursanız, mesele biran evvel Meclisimizden geçmiş bulunur. Bu hususda teknik malûmat almak ve andlaşmanın diğer safhaları hakkında da malûmat almak isterseniz burada Hariciye Vekâletinde İktisadi işlere bakan Genel Sekreter Yardımcısı arkadaşımız da emrinize amâdedir. Bunun biran evvel takdimen konuşulmasını istirham ediyorum.”*²²¹⁶

Başbakan Yardımcısı ve Dışişleri Bakan Vekili Kemal Satır'ın bu konuşmasından sonra, Birleşimi yöneten Başkanvekili Ferruh Bozbeyli önergeyi oya sunmuş ve yapılan oylamada Millet Meclisi Genel Kurulu, Türkiye ile Avrupa Ekonomik Topluluğu arasında bir ortaklık yaratan Andlaşma ve eklerinin onaylanmasının uygun bulunduğuna dair Kanun Tasarısının, gündemdeki bütün işlerden önce görüşülmesini kabul etmişti²²¹⁷. Bunun üzerine, Başkanvekili Bozbeyli, ilk sözü, Tasarının tümü üzerinde CHP Grubu adına konuşmak için başvuran Kayseri Milletvekili Turhan Feyzioğlu ile Çanakkale Milletvekili Şefik İnân'a veriyor ve grupları veya kendi adlarına başka söz isteyenler varsa isimlerini yazdırmaları gerektiğini hatırlatıyordu²²¹⁸.

CHP Grubu adına söz alan Feyzioğlu, bu Andlaşmanın Türkiye'nin ekonomik ve siyasal gelişmesinde tarihî bir dönüm noktası oluşturacağını belirterek başladığı konuşmasında şöyle diyordu:

“Sayın arkadaşlarım, Türkiye'nin iktisadi ve siyasi gelişmesinde tarihî bir dönüm noktası teşkil edecek olan bu anlaşma Türkiye Büyük Millet Meclisine sunulmuş bulunuyor.

İki yıla yakın bir süre boyunca Hükümet üyesi olarak gerçekleştirmek çabalarına karınca kaderince iştirak ettiğim Türkiye'nin Ortak Pazar Anlaşmasını bugün Meclis Grupum adına bu kürsüden savunmak, benim için ayrı bir bahtiyarlık teşkil etmektedir.

²²¹⁶ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 25, Birleşim: 32, (14.01.1964), ss. 80-81.

²²¹⁷ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 25, Birleşim: 32, (14.01.1964), s. 81.

²²¹⁸ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 25, Birleşim: 32, (14.01.1964), s. 81.

Aziz arkadaşlarım, 1957 yılının Mart ayında Batı-Almanya, Fransa, İtalya, Belçika, Holânda ve Luxemburg arasında Roma'da imzalanıp 1 Ocak 1959 tarihinde fiilen tatbikine başlanan bir anlaşma ile vücut bulan Orta Pazar veya asıl adı ile Avrupa Ekonomik Topluluğu siyasi ve iktisadi yönleriyle Avrupa ve hattâ insanlık tarihinin eşine raslanması güç, başarılı bir eserdir.

Yüz yıllar boyunca kanlı savaşlar yüzünden birbirine düşman kesilen milletler arasında eski husumetleri ve hattâ bu husumetlerin sebeplerini yok edecek şekilde şümul ve birlik yaratmak, insan zekâsının, insan muhayyilesinin, barış ve hürriyet içinde el ele vererek gelişme azminin ve yapıcı devlet adamlığının emsalsiz bir örneği olarak ortaya çıkmıştır.

Altı Avrupa Devletinin ortaya koydukları bu büyük esere ortak üye olarak katılmamızı mümkün kılan, ortaklık anlaşmasının imzalandığı gün Başbakan İnönü, altı Avrupa Devlet temsilcilerine hitaben yaptığı konuşmada 'Avrupa ekonomik topluluğunu beşeriyet tarihi boyunca insan zekâsının vücuda getirdiği en cesur bir eseri' olarak vasıflandırıyor. Bu sözlerde siyasi nezaket payı olduğu iddia edilebilir. Fakat muhakkak hakikat payı siyasi nezaket payından daha fazladır. Avrupa Ekonomik Topluluğu, iktisadi ve siyasi alanda bütün tahminleri öylesine aşan bir başarıya ulaşmıştır ki, başlangıçta bu kuruluşun aleyhinde olan İngiltere, Norveç, Danimarka ve başka Avrupa ülkeleri de bu topluluğa katılmak için ısrarlı müracaatlarda bulunmuşlardır.

Ortak Pazarı yaratan Roma Anlaşmasına göre, Pazar'a iki şekilde katılmak kabildir: Tam üyelik, ortak üyelik.

Tam üyelik, ancak Roma Andlaşmasında yer alan hükümlerin tamamını kesin olarak kabul etmek şartıyla bahis mevzuu olabilirdi.

Orta üye sıfatıyla katılma halinde ise, Roma Andlaşmasında yer alan mükellefiyetlerin tamamının derhal kabul edilmesi bahis konusu olmayıp, aynı prensiplerden hareket edilmekle beraber, ortak üyenin içinde bulunduğu özel iktisadi şartlara uygun bir rejim tesbit edilebilmektedir. Türkiye'nin içinde bulunduğu iktisadi şartlar ve bugün vâsıl olabildiği ekonomik gelişme derecesi, topluluğa ancak ortak üye olarak katılmasının düşünülebilmesi imkânını veriyordu. İmzalanan Anlaşma, Türk Milleti ile Avrupa Ekonomik Topluluğunu vücuda getiren milletler arasında gittikçe daha sıkı bağlar kurmayı, Türk ekonomisinin gelişmesini hızlandırarak, Türkiye ekonomisi ile üye devletler ekonomileri arasında bugün mevcudolan büyük uçurumu daha hızlı bir şekilde daraltmayı hedef tutmaktadır.

Anlaşmanın başlangıç kısmında ifade edilen hedeflerden biri de, Türkiye'nin ileride Avrupa Ekonomik Topluluğuna tam üye olarak katılmasını sağlamaktır.

Ortak pazarı kuran temel Anlaşmanın siyasi hedefleri de vardır. Türkiye, bu anlaşma ile, ortak siyasi hedeflerin hürriyet ve barış içinde gerçekleştirilmesi gayretlerine de katılmış olmaktadır.

İmzalanan ortaklık anlaşmasının ‘Türkiye’yi ebediyen Avrupa’ya bağliayacak anlaşma’ diye vasıflandırılmış olması boşuna değildir.

Ortak Pazar İcra Uzu Başkanı Prof. Hallstein’in şu sözleri gerçeğin tam ifadesidir:

‘Türkiye Avrupa’nın bir cüz’üdür. İmzalanan anlaşmanın enderin anlamı bundadır.’

Prof. Hallstein, bugün varılan merhaleyi, Atatürk’ün kuvvetli şahsiyetinin ve Türk toplumuna her sahada getirmiş olduğu köklü reformların bir sonucu olarak vasıflandırmakta ve Avrupa ile Türkiye’yi birleştiren ortak zihniyeti şöyle özetlemektedir:

‘Yüzde yüz realist, mâkul, aydın tutum; modern ilmin metotlu kullanılışı, öğretim ve eğitime verilen önem, ilerleme yolunda kararlı dinamizm, vasıtaların seçiminde kayıtsız pragmatizm.’

Bu sözler, bir bakıma, Atatürk’çülüğün de tarifidir...” ²²¹⁹

Turhan Feyzioğlu, konuşmasının sonraki kısmında, Andlaşmanın öngördüğü safhaları açıklamakta ve hazırlık, geçiş ve son safha olarak belirlenen bu evrelerden ilkinin 5 yıl (gerektiğinde 4 yıl daha uzatılabilmesi mümkün), ikincisinin 12 yıl sürebileceğini ve bazı istisnai durumlarda, 12 yıllık bu evrenin uzatılabilmesinin istenebileceğini anlatmaktaydı.

Feyzioğlu, konuşmasını şu sözlerle tamamlıyordu:

“Aziz arkadaşlar,

Görüldüğü gibi, Türkiye’nin iktisadi ve siyasi geleceğı bakımından hayati önemi olan bir vesika karşısındayız.

Burada bir gerçeğı açıkça ifade zaruret görmekteyim. Gelişme seviyesi ve ekonomik refah bakımından Avrupa ile aramızdaki büyük mesafeyi, bir anlaşmanın imzalanmasıyla bir anda kapatmak kabil değildir. Kâğıt üzerine yazılı süslü cümlelerle bur uçurum kapanmaz. Sadece kâğıtla köprü kurulmaz.

Anlaşmanın imzasına kadar geçen safhada karşılaştığımız, birbirinden çetin ve zaman zaman aşılmaz gibi görünen engellerin aşılmış olması, anlaşmanın akdi şüphesiz, başlıbaşına bir zaferdir. Fakat asıl zafer, Avrupa’nın ileri ülkeleri seviyesine erişmiş Türkiye’yi yaratma zaferi, milletimizden daha pek çok gayret, alınteri ve fedakârlık istiyecektir. Her alanda çalışma usullerimizi, bilgimizi, teşkilâtımızı, iş verimliliğini Batı standartları seviyesine süratle yükseltmeye mecburuz...

²²¹⁹ M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 25, Birleşim: 32, (14.01.1964), ss. 81-82.

Ortak Pazar bir vâkiadır. Bunun dışında kalmanın iktisadi ve siyasi bakımlardan düşündürücü sonuçlarıyla buna katılmanın sonuçları mukayese edilerek, büyük ve tarihî bir tercih yapılmıştır. Şimdi bu tercihin gerektirdiği sorumluluklara lâayık olmak ve milletçe bize düşen gayreti göstermek zorundayız.

Ortak Pazar Nazırlar Heyeti Başkanı Luns bu konuda, ‘Türk Milletinin mazisi geleceğın de teminatıdır’ demişti.

Biz de bu inançla doluyuz.

Atatürk’ün kurduğı Büyük Meclis, bu anlaşmaya müspet oy vermekle, onun eserine bir taş daha eklemiş ve Türkiye’yi onun hayalindeki ileri merhaleye biraz daha yaklaştırmış olacaktır. Saygılarımla.” ²²²⁰

Feyzioğlu’dan sonra kürsüye yine CHP Grubu adına konuşmak üzere, Çanakkale Milletvekili Şefik İnan gelmişti. İnan, sözlerine, İkinci Dünya Savaşı sonrasında, Avrupa’da oluşan gelişmeleri anlatarak başlıyor ve ünlü İngiliz devlet adamı Sir Winston Churchill’in bir nutkuna değinerek ona şu yollamayı yapıyordu:

“...Muhterem arkadaşlarım, İkinci Dünya Harbinin sonunda, 1946 yılında Sir Winston Churchill Zürih şehrinde söylediğı bir nutukta özet olarak, şöyle demiştir:

‘Bir Avrupa Birleşik Devletleri yaratmak mecburiyetindeyiz. Ne için, bu kudretli kıtanın halklarına daha geniş bir vatanseverlik ve daha geniş bir vatandaşlık verecek olan bir Avrupa topluluğı olmasın?’

Eğer bütün Avrupa devletleri hemen, böyle bir birliğı kabul etmez ve bu birliğe girmezler ise bile, biz buna rıza gösterenleri ve muktedir olanları bir araya getirmeye gayret edebiliriz. O halde sizlere hitabediyorum: «Avrupa, ayağı kalk.»’

Sir Winston Churchill’e bu sesleniş ilham eden şartlar ne idi?

Tarihin akışını inceliyecek olursak görürüz ki, Birinci Cihan Harbinden önce Avrupa siyasi ve iktisadi kudreti ile, Dünya hâkimiyetini elinde bulunduruyor; bütün kıtaların kaderini tâyin ediyordu. Kırk yıllık bir tekâmülün sonunda, iki cihan harbi geçiren Avrupa, bu kudretini kaybetti. İkinci Cihan Harbinden sonra, parçalanmış, tahribedilmiş, yarısı Rus hâkimiyetine düşmüş olarak çıktı. Atom çağının eşiğinde Avrupa bekası ile ilgili bir karar almak durumunda idi. Ya çok hızlı bir iktisadi gelişmeyi gerçekleştirmenin çaresini bulacak; yahut da kronik buhranlar içinde, sembolü olduğı kıymetleri ile, kültürü ile yok olmak kaderine boyun eğecekti. Suni olarak bulunmuş küçük pazarlar; tahditler, her türlü suni himayeler, Avrupa ekonomisini dondurmuş, yüksek maliyetler, hayat pahalılığı, rekabetin felce uğramış olması, gelişme imkânlarını daraltmıştı. Tek ümit, tek çare büyük bir çöküntüyü hazırlayan bu

²²²⁰ M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 25, Birleşim: 32, (14.01.1964), ss. 82-83.

âmilleri bertaraf ederek, yepyeni bir nizam kurmaktı. Bu nizamın prensipleri ve felsefesi de yeni ve birleşmiş bir Avrupa meydana getirmekten ibaretti.

Muhterem arkadaşlarım, 19 ncu yüzyılda ve 20 nci yüzyılın ilk yarısında Avrupa'nın birleşmesi, bâzı Avrupa memleketleri siyaset adamlarının tahakküm ihtiraslarını uyandıran, onlara bu ihtiraslarını kamufle etmek imkânını veren bir fikir olarak belirmiş ve kanlı çarpışmalara yol açmıştır. Her defasında muharip, gayrimuharip memleketler halkına büyük ıstıraplara malolan kanlı çarpışmalar sonunda Avrupa fikrinin, Avrupalılık şuurunun gerilemek şöyle dursun, bilâkis ilerleme kaydettiğini müşahade ediyoruz. Avrupa fikrinin, Avrupalılık şuurunun her gün biraz daha hakların (halkların E.O.) vicdanında yerleşmesinde, ulaştırma ve haberleşme vasıtalarında kaydedilen baş döndürücü ilerlemeler ile, istihsal tekniğinde tahakkuk eden ilerlemeler ve böylesine bir istihsal tekniğinin gittikçe daha geniş pazarlar istemesi de fikrin yayılmasını ve kuvvetlenmesini temin eden temel iktisadi olaylardır.

Bu olaylar, Avrupa memleketlerini mukadder görünen neticeye, yani Avrupa birliğine her geçen gün biraz daha hızlanan bir tempo ile sürüklemektedir.

Öyle görünüyor ki, zaman zaman kanlı çarpışmaların vukubulmuş olması, milletlerdeki direniş, bizatihi Avrupa fikrine karşı olmayıp bu fikrin tahakkukunu bahane ittihaz ederek kullanılan usullere karşıdır. Yani zora karşıdır.

İşte bundan dolayıdır ki, Sir Winston Churchill 'eğer, bütün Avrupa devletleri hemen böyle bir birliği kabul etmez ve bu birliğe girmezler ise bile biz buna rıza gösterenleri ve muktedir olanları bir araya getirmeye gayret edebiliriz' demek suretiyle, devletlerin hür iradelerine hitabetmiştir.”²²²¹

CHP Meclis Grubu adına konuşan Şefik İnan, konuşmasının devamında, “Avrupa Konseyi”, “Avrupa İktisadi İşbirliği”, “Avrupa Ekonomik Konseyi” ve nihayet “Avrupa Kömür Çelik Birliği”ne de değinerek, Avrupa Ekonomik Topluluğunun kuruluşunun aşamalarını açıklıyor ve 6 Devletin imzaladığı Roma Andlaşmasına hâkim olan ana fikrin, “Avrupa halkları arasında gittikçe daha sıkı bir işbirliğinin temellerini atmak” olduğunun altını çiziyordu. İnan, uzun konuşmasını şu sözlerle bitirmektedir:

“Muhterem arkadaşlarım, 20 nci yüz yılın en büyük (iktisadi – siyasi) olayı olan (Avrupa Ekonomik Topluluğu) ile kuracağımız ortaklık Tanzimat ile başlayan ve 1923 den itibaren takibettiği yolun, Avrupanın takibettiği yolla birleşme noktasıdır...

Tarihimizin bir safhasında Türkiye'yi geçiş döneminin vecibelerini yüklenilebilecek kudrete ulaştırmak üzere (hazırlık dönemini) daha çok metodik,

²²²¹ M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 25, Birleşim: 32, (14.01.1964), ss. 83-84.

daha disiplinli ve plânlı bir çalışma ile bezemek bugünkü kuşaklara düşen, millî ve tarihi bir vazifedir. Bu vazifeyi milletçe başaracağımıza güveniyorum. Bu vazifeyi, milletçe el birliği, gönül birliği yaparak başaracağımıza inanıyorum. Ortaklık Andlaşması milletimize mutlu olsun.” ²²²²

CHP Gurubu adına yapılan bu konuşmalardan sonra, Türkiye ile Avrupa Ekonomik Topluluğu arasında bir ortaklık yaratan Andlaşma ve eklerinin onaylanmasının uygun bulunduğu dair Kanun Tasarısı hakkında Yeni Türkiye Partisi’nin düşüncelerini aktarmak için İstanbul Milletvekili Fahrettin Kerim Gökay söz almıştı. Gökay, yaptığı coşkulu konuşmada şöyle diyordu:

“Muhterem Başkan, aziz arkadaşlar, milletlerin hayatlarında bâzı olaylar, bâzı hâdiseler vardır ki, olay ve hâdiseyi belki ayrı ayrı telâkki edersiniz, biz yine bir noktada birleşebiliriz; mazur görünüz. Bunları milletçe tesidetmek veya bunlar karşısında milletçe reaksiyon göstermek lâzımdır.

Sayın Başbakan Yardımcısı Kemal Satır ivedilikle müzakere edilmek üzere, Ortak Pazara girmek andlaşmamızın müzakere edilmesi hususunda bir önerge verdiler. Bu önergeyi hemen bütün partiler ittifakla tasvip ettik. Fakat, bu mevzuda konuşmak için yalnız C.H.Partisinden iki arkadaşın söz aldığını görünce Ortak Pazara girme konusunda ikinci Koalisyonda müştereken heyecanla karar vermiş Hükümetin bir rüknü olarak grupumuz adına konuşmak için Sayın Başkanımın söz aldım. Ve bu maksatla huzurunuzda çıkmış bulunuyorum. Dâva şudur; gerek Sayın Turhan Feyzioğlu ve gerekse Sayın Şefik İnan arkadaşımız çok hazırlıklı olarak Winston Churchill’in tarihî nutkundan da misal göstererek muhterem huzurunuzda çıkmış bulundular. Ben ne Winston Churchill’in ve ne de bir başka hekimin sözünü kendime mesnet olarak alacak değilim. Yalnız bundan 1,5 ay evvel şu arkamızdaki salonda yaşadığımız muhteşem günün hâtırasını Atatürk’ten sonra bu memlekette dünyanın büyük otoritelerinin ispat ve diğerleri gelerek Türkün varlığına, Türkün kudretine ve Türkün Avrupa’lı olarak oynayacağı role işaret ettikleri günü hatırladığım için, Ortak Pazar Andlaşması huzurunuzda geldiği zaman, onun ivedilikle değil ivediliğin üstünde bir heyecanla müzakere edilmesini arzu etmiş bir arkadaşınız olarak huzurunuzda geldim. Birinci Dünya Harbinden sonra Briand, Strezman gibi insanların kurmak istedikleri Büyük Avrupa Birliği tahakkuk edememiş ve İkinci Dünya Harbi faciası meydana gelmişti. İkinci Dünya Harbi faciasından sonra yıkılmış bir Almanya, gayet perişan, harap bir Almanya, ezeli ve ebedî düşmanı olarak tanılan Fransa ile bir noktada birleşiyordu. Bu suretle yıkılmış Avrupa’da, müstakbel Avrupa’nın temeli atılırken hakikaten Avrupa Ortak Pazarı, müşterek Avrupa gayesinin temel hatlarını ortaya koymuş ve gelişmiş bir fikir idi. Biz buna uzun yıllar

²²²² M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 25, Birleşim: 32, (14.01.1964), s. 86.

girmek için cehdettik. Bizim uzun yıllar cehdimiz hakikat oldu; -zarar yok bir takım mühletle de olsa- girmek kararı alındı.

Diğer taraftan İngiltere, bizim girdiğimiz gün kendisinin buraya katılmadığının ıstırabını bir kere daha hissetmiştir. Onun için Ortak Pazar mevzuunu, hakikaten gerek Sayın Şefik İnan'ın burada izah ettiği gibi, kurulması lâzım olan Avrupa Birliği ve diğer taraftan Türkiye'nin iktisadi gelişmesi bakımından çok önemli bir organizasyon olarak kabul ediyoruz. Bundan dolayı, partimiz grubu Ortak Pazar andlaşmasının yüksek huzurunuzda biran evvel ivedilikle müzakere edilmesini ve biran evvel tasdik edilerek bu hayırlı ve müsbet kararın taçlandırılmasını teklif etmektedir. Hepinizi hürmetle selâmlarım.”²²²³

Yeni Türkiye Partisi Grubu adına yapılan konuşmayı, Adalet Partisi Grubu adına Rize Milletvekili Erol Yılmaz Akçal'ın yaptığı konuşma izlemişti. Akçal, şayet bu çok önemli Tasarının Millet Meclisinde bugün ele alınacağı daha önce duyurulmuş olsaydı, bu görüşmeyi özel bir tören olarak değerlendirebilirdik diyerek başladığı konuşmasında, Ortak Pazara girmenin, Türkiye için hayati derecede önemli olduğuna değiniyor; ancak bunun hemen gerçekleşemeyeceğine, sonuca ulaşabilmemiz için, hem iktisadi, hem de sosyal bakımdan bazı hamlelerde bulunmamız gerektiğine dikkat çekiyordu. Akçal, Andlaşmanın teknik ayrıntıları ile ilgili bazı konularda Adalet Partisi Grubu olarak aydınlatılmak ihtiyacını hissettiklerinin de altını çizmekteydi. Erol Yılmaz Akçal'ın konuşması şöyleydi:

“Muhterem Milletvekilleri, muhakkak ki, Türkiye'nin iktisadi ve sosyal hayatında büyük değişiklikler yaratmak istidadında olan bir andlaşmanın tasdikini yapmak için ve bu andlaşmayı onaylamak için, mevzuun Büyük Meclise getirilmesi; muayyen bir gün tasrihi suretiyle, daha evvelden bugünün bütün milletvekilleri tarafından bilinmesi suretiyle yapılmış olsaydı, buna özel mahiyette bir tören de diyebilirdik. Fakat sayın Hükümet temsilcisinin vermiş olduğu izahatın mukniliği karşısında, bizler grupumuz adına bu andlaşma için müsbet düşüncelerimizi arz etmek mecburiyetini hissediyoruz.

Türkiye'de batılaşma hareketlerinin tarihinin ne kadar eski olduğu hepimizin malûmudur. Tanzimat, Tanzimattan sonra Cumhuriyet devri batılılaşma hareketlerinin daima devam ettiği devreler olmuştur. Nihayet 1959 senesi artık Türkiye için Avrupa camiası içine fiilen katılma senesinin geldiğini müjdelemiş, bir Avrupa entegrasyonu(nu)n dışında Türkiye'nin kalamıyacağı anlaşılmış ve Ortak Pazar'a müracaat edilmiştir. Biz burada andlaşmanın maddelerine girerek, bu maddelerin daha değişik bir şekilde, daha iyi bir şekilde, veyahut da mevcut olanın mükemmelleştirilmesi şeklinde söyleyeceğimiz sözlerin yanlış tefsir edilmesinden korkarız.

²²²³ **M.M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 25, Birleşim: 32, (14.01.1964), s. 86.

Bu bakımdan maddelere girilmesini doğru bulmamaktayız. Ancak, andlaşmanın burada onaylanması demek, zannetmiyoruz ki, Türkiye'nin Ekonomik Topluluğu içerisine girmek mânasını tazammun etsin. Çünkü, Ortak Pazarda bu andlaşma ile derpiş edilen devirler, üç devredir, ve bir devreden diğer bir devreye geçiş otomatik değildir. Ancak, Avrupa Ekonomik Topluluğu içerisine girebilmemiz, hem sosyal bakımdan, hem de iktisadi bakımdan yapabileceğimiz hamlelerle mümkün olabilecektir. Bu hamlelerin birinci kısmı ise hazırlık devresinde, yani önümüzdeki beş sene zarfında yapılması icabeden hazırlıklardır.

Muhterem arkadaşlar; andlaşmayı bir teknik safhada mütalâa ediyoruz. Yani, bu devrelerde bize tanınmış olan imtiyazları inceliyoruz, ekonomik gelişmeleri inceliyoruz. Diğer taraftan ise, andlaşmanın manevî bakımdan Türkiye'ye temin edeceği avantajları inceliyoruz. İktisadi bakımdan, bu andlaşma hakkında biraz evvel temas etdiğimiz gibi söylenebilecek çok söz vardır. Her şeyden evvel bizim bilmek istediğimiz noktalar, aydınlanmak istediğimiz bir takım hususlar var. Meselâ, Ortak Pazar'ın Türkiye'ye yapacağı malî yardımlar hakkında daha fazla aydınlatılmamızı rica ediyoruz. Bu yardım, andlaşmanın yürürlüğe girdiği tarihten itibaren, 1 nci sene zarfında mı yapılacak, yoksa hazırlık devresinin devam ettiği 5 sene zarfında mı yapılacaktır.

İkinci bir sual yine karşımıza çıkmaktadır; Ortak Pazar devletleri büyük bir âlicenaplık göstererek Türkiye için teşkil edilmiş olan yardım konsorsiyumuna dahil olmuşlardır. Acaba bu memleketlerin Ortak Pazar çerçevesi içinde yapacakları malî yardım, konsorsiyum yardımlarından mahsup edilecek mi, yoksa edilmeyecek midir? Bu da zannediyorum sorulması icabeden, veya aydınlatılması icabeden bir sual olarak karşımıza çıkmaktadır.

Yine aydınlanmak için, her ne kadar maddelere girmek istemiyorsak da, sormak istediğimiz bir sual vardı. Ortak Pazar'da Türkiye için dört madde imtiyazlı olarak kabul edilmiştir. Bu maddelerde en büyük yekûnu tütün almaktadır. İtalya ve Fransa'da tütünün durumu malûmdur. Yunan andlaşmasını, Türk andlaşması ile mukayese ederek tütün bakımından Türkiye'nin durumunun daha fazla aydınlanmasını da hassaten rica etmek durumundayız.

Muhterem arkadaşlar, bir siyasi müzakerede muhakkak ki, devletler her zaman her istediklerini bütün şartları ile gerçekleştiremezler. Bunlar karşılıklı bir müzakerenin neticesinde olur. Ancak, bu kadarını Adalet Partisi grubu adına söylemek istiyorum ki, Türkiye için Ortak Pazar'a girmek bir hayati mesele olmuştur ve Türkiye Ortak Pazar sayesinde batılılaşma hareketlerinin en önemli adımlarından bir tanesini daha mânevi sahada atmış bulunmaktadır.

Hepinizi hürmetle selâmlarım. ”²²²⁴

²²²⁴ M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 25, Birleşim: 32, (14.01.1964), ss. 86-87.

Tasarı üzerinde söz alan son siyasî parti grubu, Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi idi. CKMP'nin görüşlerini dile getiren Zonguldak Milletvekili Yusuf Ziya Yücebilgin, konuşmasına, Türkiye'nin tarihi bir an yaşadığını belirterek başlıyor ve Ortak Pazar üzerinde şu değerlendirmede bulunuyordu:

“...Ortak Pazar'ın tahlilini yaparken bunu iki bakımdan mütalâa etmek yerinde olur.

Birisi; Ortak Pazar'ın, umumi felsefesi nedir ve ne gibi esaslara istinadeder?

İkincisi ise Türkiye'nin Ortak Pazar'a girmesindeki faydası nedir ve avantajları nelerdir? Bu iki meseleyi burada tahlil ettiğimiz zaman neticeyi daha iyi, daha aydın olarak görmek mümkün olacaktır. Ortak Pazar'ın iki felsefesi vardır. Bunlardan birisi; siyasi felsefesi, diğeri ise; iktisadi felsefesidir. Siyasi felsefesi; bilhassa İkinci Dünya Harbinden sonra küçük memleketlerin, Avrupa'da bulunan memleketlerin yaşaması ve tek Devlet halinde hayat sürmeleri çok müşkül bir duruma gelmiştir. Ve bir harb vukuunda bâzı küçük devletlerin bütçelerinin büyük harb masraflarını kaldıramıyacak vaziyette olması, Avrupa'nın bir millet halinde, bir Devlet halinde birleşmesi, bilhassa atom enerjisi gibi, büyük masraflar istilzam eden bâzı harb masraflarını küçük devletlerin bütçesinin kaldıramıyacağı bütün Avrupa efkârı umumiyesince tasvibedilmiş ve görülmüştür. Avrupa'nın yaşayabilmesi için birleşmekten başka ve entegrasyon yapan Rusya'nın karşısında, komünizmin karşısında birleşmekten başka bir çare olmadığı kanaatine bütün Avrupa halkı varmıştır. Bu Roma Andlaşmasında açıkça beyan edilmekle (“edilmemekle” denilmeliydi. E.O.) beraber, Roma Andlaşmasının siyasi felsefesinde bu mevcuttur. O halde, Türkiye'nin de yalnız başına bugün harb masraflarını kaldıramıyacağı aşîkârdır. Çünkü birçok atom silâhları büyük paraları istilzam ettirir ve büyük memleketler, gelişmiş memleketler, ileri memleketler ancak bu masrafları kaldırabilir. Rusya ile bir muvazene temin etmek için, Avrupa'nın yaşayabilmesi için birleşmekten başka çare olmadığı bütün Avrupa halkı tarafından tasvibedilmiş ve 1958 de Roma Andlaşması neticesinde Müşterek Pazar Avrupa'da tatbika başlamıştır. 1970 senesinde Avrupa tamamen üç etap halinde entegrasyonunu yapacak ve siyasi ve iktisadi birleşmesini bu şekilde tahakkuk ettirmiş olacaktır.

Ortak Pazar'ın iktisadi felsefesine gelince; bilhassa iktisadi ve modern ana prensip şudur. Bol istihlal etmek, bol ihracetmek ve bol istihlâk gümrük tarifelerini bu memleketler arasında asgariye indirmek. Bu suretiyle (suretle), bu memleketler arasında mübadeleyi âzamiye çıkaracak, bu şekilde bu memleketler arasında büyük bir mübadele imkânı mevcudolacak ve bir memleketin mallarını diğeri bir memlekette ucuza satmak imkânını bulacak. Bu şekilde her ferdin iştirak kuvveti, yani elindeki para ile büyük mal satınalma

imkânı çoğalacak bu ise Avrupa'daki fabrikalara yeni bir canlılık verecek, onların daimî surette çalışması neticesini tevhit edecektir. Yani işsizlik önlenecek, Avrupa'da bu şekilde hayat standardı günden güne yükselecek ve bugün Avrupa'da gördüğümüz prosperite diyebiliriz ki, Orta Pazar'ın bu iktisadi felsefesi neticesinde meydana gelmiştir. O halde Türkiye'mizin de bu Orta Pazar'a girmesi hem siyasi bakımdan, hem de iktisadi bakımdan zaruridir. Ve Türkiye bu Pazar'a girmediği takdirde âdeta sudan çıkmış balık gibi yalnız başına kalacak ve başka memleketlerle de mübadele imkânı olmadığı için, bilhassa komünist memleketlerle mübadele imkânı az olduğu için, neticede mallarımızın satışı mümkün olmayacaktır.” ²²²⁵

Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi Meclis Grubu adına konuşan Yusuf Ziya Yücebilgin, sözlerinin devamında, Avrupa Ekonomik Topluluğuna girildikten sonra, bu Topluluktan sağlanacak yardımların kapitülâsyon niteliğinde olmadığına dikkat çekiyor ve Topluluğun, Türkiye'ye Avrupa'nın savunması bakımından zorunlu gördükleri için yardımda bulunacağını belirtiyordu. Yücebilgin, konuşmasını şöyle tamamlamaktaydı:

“...O halde Türkiye'nin bu Müşterek Pazar'a girmesi, hem dünya hürriyetini, hem de Türkiye'nin hürriyetini muhafaza bakımından şarttır, elzemdir ve ümidederiz ki, Yüksek Meclis bunu tasvibedecektir. Ve tereddüt etmeden tasvibedecektir. Bu şekilde, hem hür dünyaya karşı vecibelerimi ifa etmiş olacağız, hem de kendi memleketimize karşı büyük bir iş yaparak müsbet netice alacağız.

Hepinizi hürmetle selâmlarım.” ²²²⁶

Siyasî parti grupları adına yapılan konuşmalardan sonra, şahsı adına bir tek İstanbul Milletvekili Coşkun Kırca söz almıştı. Kırca, konuşmasına, şu an Meclis kürsüsünde dile getirilmemiş olsa da, çeşitli ortamlarda, bu Andlaşma uyarınca Türkiye'nin 12-21 yıl gibi çok uzun bir süre sonra tam üyelik sıfatını elde edeceğinin, bunun da daha erken tam üye olabilecek olan Yunanistan karşısında Ülkemiz aleyhine sonuç doğuracağını söylendiğine dikkat çekerek başlamıştı. Kırca, acele gidilen bir entegrasyonun (bütünleşmenin), çok ciddi sorunlara yol açacağını gözden uzak tutmamak gerektiğinin altını çiziyor ve tam üyeliğin elde edilmesine kadar Ortak Pazarın sadece nimetlerinden yararlanılacağını, buna karşılık külfetlerinden uzak kalınacağını hatırlatıyor ve konuşmasını şöyle tamamlıyordu:

“...1960 Temmuzuna kadar –hatırladığıma göre– değişik hükümetlerin, iktidarların görüşü bu hususta tamamiyle yanlış nazari esaslara dayanıyordu. Bu yanlış nazari esaslar nihayet Avrupa Ekonomik Topluluğunun görüşlerinin

²²²⁵ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 25, Birleşim: 32, (14.01.1964), ss. 87-88.

²²²⁶ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 25, Birleşim: 32, (14.01.1964), s. 88.

geniş ölçüde inkişaf etmesi sayesinde terk edilmiş, gerek Birinci ve gerekse İkinci Koalisyon zamanında doğru esaslara istinadeden ve memleketimizi acele bir entegrasyonun tehlikeleri içine atmaksızın, külfetleri mümkün olduğu nisbette uzağa atan, fakat nimetleri bir an önce ayağımıza getiren anlaşmanın akdi mümkün olmuştur. Asıl bu bakımdan Hükümetin takdir ve tebrik edilmesi lâzımdır. Takdir ve tebrik ettiğimiz Hükümet ise, hem Birinci Koalisyon, hem İkinci Koalisyon ve hem de huzurunuz bu andlaşmanın mesuliyetini alarak gelmiş olan Hükümettir arkadaşlar.” ²²²⁷

Coşkun Kırca'nın konuşması ile birlikte Türkiye ile Avrupa Ekonomik Topluluğu arasında bir ortaklık yaratan Andlaşma ve eklerinin onaylanmasının uygun bulunduğu Kanun Tasarısının tümü üzerindeki görüşmeler de tamamlanmış oluyor ve maddelere geçilmesi oya sunuluyordu. Tam bu sırada, Başbakan Yardımcısı ve Dışişleri Bakan Vekili Kemal Satır söz istemişe de, Birleşimi yöneten Başkanvekili Ferruh Bozbeyli oylamaya geçildiğini belirterek, bu talebi reddetmişti. Oylama sonunda maddelere geçilmesinin kabul edildiği anlaşıyordu. Daha önce, Başbakan Yardımcısı ve Dışişleri Bakan Vekili Kemal Satır tarafından verilen ve bu Tasarının bütün işlerden önce görüşülmesini öneren önergede ivedilikle görüşülme talebi de bulunduğundan, bu talep de oya sunulmuş ve Millet Meclisi Genel Kurulu Tasarının ivedilikle görüşülmesini kabul etmişti. Böylece, Tasarının 3 maddesi de birer birer okunmuş ve hiç biri üzerinde söz alan çıkmadığı için oylanmışlar ve hepsinin de kabul edildiği görülünce tümünün oylanmasına gidilmişti. Ancak, oylama sonunda toplantı yeter sayısının bulunmadığı görüldüğünden²²²⁸, Tasarının tümü üzerindeki oylama 16 Ocak 1964 tarihli 34. Birleşimde tekrarlanmış; bunda da yeter sayı sağlanamadığı için²²²⁹, 17 Ocak 1964 tarihli 35. Birleşimde yeniden oylamaya gidilmişti. Bu oylamaya, 269 milletvekili katılıyor ve Tasarı, 1 çekimser, 1 ret oyuna karşı 267 oyla kabul ediliyordu²²³⁰. Böylece, Millet Meclisi, 14 Ocak 1964 tarihli 32. Birleşiminde gerçekleştirdiği ve milletlerarası andlaşmaların onaylanmasının uygun bulunmasına dair kanun tasarılarında görmeye alışkın olmadığımız uzun süren değerlendirmelerden sonra, 17 Ocak 1964 tarihli 35. Birleşiminde, Türkiye ile Avrupa Ekonomik Topluluğu arasında bir ortaklık yaratan Andlaşma ve eklerinin onaylanmasını uygun bulmuş olmaktaydı.

²²²⁷ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 25, Birleşim: 32, (14.01.1964), s. 90.

²²²⁸ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 25, Birleşim: 32, (14.01.1964), ss. 115-118.

²²²⁹ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 25, Birleşim: 34, (16.01.1964), ss. 145-148.

²²³⁰ Tek ret oyu Maraş Milletvekili Enver Kaplan'a, tek çekimser oy ise Erzurum Milletvekili Nihat Diler'e aitti. Açık oylama sonuçları için bkz. **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 25, Birleşim: 35, (17.01.1964), ss. 170-173.

dd- Andlaşmanın Onaylanmasının Uygun Bulunduğu Hakkındaki Tasarının Cumhuriyet Senatosunda Ele Alınması ve Kabul Edilmesi

Millet Meclisince kabul edilen Tasarının, Cumhuriyet Senatosuna geldiğinde, incelenmesi için Başkanlıkça önce “Malî ve İktisadi İşler”, “Dışişleri, Turizm ve Tanıtma” ve “Bütçe ve Plân” komisyonlarına havale edilmesi plânlanmışsa da; Senatonun 21 Ocak 1964 tarihli 30. Birleşiminde Başbakan Yardımcısı ve Dışişleri Bakan Vekili Kemal Satır’ın verdiği bir önergenin kabulü üzerine, bu Komisyonlardan seçilen üçer üyeden kurulu bir Geçici Komisyona gönderilmesi kararlaştırılmıştı²²³¹. Cumhuriyet Senatosunun 4 Şubat 1964 tarihli 37. Birleşiminde, Dışişleri Bakanı Feridun Cemal Erkin’in verdiği ve Türkiye ile Avrupa Ekonomik Topluluğu arasında bir ortaklık yaratan Andlaşma ve eklerinin onaylanmasının uygun bulunduğu dair Kanun Tasarısının, Bütçe görüşmeleri sürerken ve Dışişleri Bakanlığı bütçesinin ele alınacağı 4 Şubat 1964 günü öncelik ve ivedilikle görüşülmesini öneren bir önergenin kabul edilmesi üzerine²²³², Geçici Komisyonun hazırladığı ve Millet Meclisinden gelen metnin aynen kabul edildiğinin bildirildiği Raporun²²³³ ışığında, Tasarının görüşülmesine başlanmıştır²²³⁴.

Tümü üzerinde söz alan çıkmadığı için doğrudan oylan ve maddelerine geçilmesi kararlaştırılan Tasarı hakkında verilen ivedilik önergesi de kabul edildiği için, maddelerin bir kez görüşülmesi yeterli olacaktı. Bu doğrultuda, üzerinde hiçbir üyenin söz almadığı maddeler de oylanmış ve kabul edilmiştir²²³⁵. Daha

²²³¹ C.S. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 3, Cilt: 17, Birleşim: 30, (21.01.1964), s. 462, 468.

²²³² Dışişleri Bakanı Feridun Cemal Erkin’in önergesi şöyleydi:

“Cumhuriyet Senatosu Başkanlığına

1 Şubat 1964 tarihli, Cumhuriyet Senatosu gelen kâğıdının raporlar kısmının 6 ncı sırasında bulunan ve 31 Ocak 1964 günü dağıtılan, Türkiye ile Avrupa Ekonomik Topluluğu arasında bir ortaklık yaratan Anlaşma ve eklerinin onaylanmasının uygun bulunduğu dair 396 sıra sayılı kanun tasarısı, Cumhuriyet Senatosu Geçici Komisyonunun raporunda da belirtildiği gibi, müstaceliyet arz etmektedir.

Önemi ve müstaceliyetine binaen, bahis konusu kanun tasarısının, Dışişleri Bakanlığı bütçesinin müzakere olunacağı 4 Şubat 1964 günü, bütçe görüşmeleri arasında öncelik ve ivedilikle tetkik ve müzakere olunmasına delâletlerini saygı ile arz ederim.” C.S. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 3, Cilt: 18, Birleşim: 37, (04.02.1964), s. 413.

²²³³ Geçici Komisyonun Raporunda şöyle denilmektedir:

“Yüksek Başkanlığa

Türkiye ile Avrupa Ekonomik Topluluğu arasında bir ortaklık yaratan Andlaşma ve eklerinin onaylanmasının uygun bulunduğu dair kanun tasarısı ilgili bakanlık temsilcilerinin de iştirakiyle Komisyonumuzda tetkik ve müzakere edildi.

Tasarının gerekçesinde belirtilen hususlar uygun mütalâa edilmiş ve Millet Meclisi Genel Kurulunun 17.1.1964 tarihli 35 nci Birleşiminde tasvip gören metin Komisyonumuzca da aynen kabul olunmuştur.

Öncelik ve ivedilikle görüşülmek ve Genel Kurulun tasvibine arz edilmek üzere Yüksek Başkanlığa sunulur.” C.S. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 3, Cilt: 18, Birleşim: 37, (04.02.1964), s. 413.

²²³⁴ C.S. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 3, Cilt: 18, Birleşim: 37, (04.02.1964), s. 413.

²²³⁵ C.S. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 3, Cilt: 18, Birleşim: 37, (04.02.1964), s. 414.

sonra, Tasarının tümünün oylanmasına gidilmiş ve Türkiye ile Avrupa Ekonomik Topluluğu arasında bir ortaklık yaratan Andlaşma ve eklerinin onaylanması, 4 Şubat 1964 tarihli 37. Birleşimde, 1 ret ve 3 çekimsere karşı, 104 kabul oyuyla Cumhuriyet Senatosunca da uygun bulunmuştu²²³⁶. Böylece, 12 Eylül 1963 tarihinde Ankara’da törenle imzalanan “Türkiye ile Avrupa Ekonomik Topluluğu arasında bir ortaklık yaratan Andlaşma ve ekleri”, Bakanlar Kurulu tarafından hazırlanan bir kanun tasarısı ile onaylanmasının uygun bulunması için 20 Ekim 1963 tarihinde Millet Meclisi Başkanlığına sunuluyor ve söz konusu Tasarı, 4 Şubat 1964 tarihi itibarıyla TBMM’ce kabul edilmiş oluyordu. Bu Kanun, 6 Şubat 1964 tarihinde Cumhurbaşkanına sunulmuş ve Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel, Resmî Gazetede yayımlanması için Kanunu 10 Şubat 1964 tarihinde Başbakanlığa göndermişti. 4 Şubat 1964 tarih ve 397 sayılı “Türkiye ile Avrupa Ekonomik Topluluğu arasında bir ortaklık yaratan Andlaşma ve eklerinin onaylanmasının uygun bulunduğu Kanun”, 12 Şubat 1964 tarihli Resmî Gazetede yayımlanıyor ve yürürlüğü düzenleyen 2. maddesi uyarınca, Resmî Gazetede yayımlandığı tarihte yürürlüğe girmiş oluyordu²²³⁷.

ee- Andlaşmanın Onaylanması

4 Şubat 1964 tarih ve 397 sayılı “Türkiye ile Avrupa Ekonomik Topluluğu arasında bir ortaklık yaratan Andlaşma ve eklerinin onaylanmasının uygun bulunduğu Kanun” la onaylanması TBMM tarafından uygun bulunmuş olan Ankara Andlaşması ve ekleri, Bakanlar Kurulunca 22 Ekim 1964 tarihinde onaylanmıştı. Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel ve Bakanlar Kurulu üyelerinin imzasını taşıyan ve 17 Kasım 1964 tarihinde Resmî Gazetede yayımlanan 6/3820 sayılı onay kararnamesinde aynen şöyle denilmekteydi:

“12 Eylül 1963 tarihinde Ankara’da imzalanmış olup 4/2/1964 tarih ve 397 sayılı kanunla onaylanması uygun bulunan ilişik «Türkiye ile Avrupa Ekonomik Topluluğu Arasında Bir Ortaklık Yaratan Andlaşma» ile buna ekli «Geçici Protokol», «Malî Protokol», «Son Senet», «Bildiriler» ve «İşgücü Mektubu»nun onaylanması; Dışişleri Bakanlığının 26/10/1964 tarihli ve 760.550 İKT-I-2/449 sayılı yazısı üzerine, 31/5/1963 tarihli ve 244 sayılı kanunun 3 üncü maddesine göre, Bakanlar Kurulunca 22/10/1964 tarihinde kararlaştırılmıştır”²²³⁸

²²³⁶ Tasarının tümü üzerinde yapılan açık oylamada verilen 1 ret oyu, Adana Senatörü Mehmet Ünalı’ya; 3 çekimser oy ise, Eskişehir Senatörü Gavsı Uçagök, İstanbul Senatörü Özel Şahingiray ve İzmir Senatörü Nevzat Özerdemli’ye aitti. Oyalama sonuçları için bkz. C.S. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 3, Cilt: 18, Birleşim: 37, (04.02.1964), ss. 422-424.

²²³⁷ Resmî Gazete, 12 Şubat 1964, Sayı: 11631; T.B.M.M. Kanunlar Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 3, Cilt: 47, ss. 99-113.

²²³⁸ Resmî Gazete, 17 Kasım 1964, Sayı: 11858; Düstur, Beşinci Tertip, Cilt 4, Birinci Kitap, s. 42 vd.

Bu onay kararnamesinin ardından, Bakanlar Kurulu, 20 Kasım 1964 tarih ve 6/3930 sayılı Kararı ile, “«Türkiye ile Avrupa Ekonomik Topluluğu arasında bir Ortaklık Yaratan Andlaşma» ile buna ekli «Geçici Protokol», «Malî Protokol», «Son Senet», «Bildiriler» ve «İşgücü Mektubu»nun 1 Aralık 1964 tarihinde yürürlüğe girmesi hakkındaki kararı yürürlüğe koymayı” kararlaştırmıştı. Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel ve Bakanlar Kurulu üyelerinin imzalarını içeren ve 27 Kasım 1964 tarihli Resmî Gazetede yayımlanan bu Kararda aynen şöyle deniliyordu:

*“4/2/1964 tarihli ve 397 sayılı Kanunla onaylanması uygun bulunan ve 22/10/1964 tarihli ve 6/3820 sayılı Kararname ile onaylanmış olan «Türkiye ile Avrupa Ekonomik Topluluğu Arasında Bir Ortaklık Yaratan Andlaşma» ile buna ekli «Geçici Protokol», «Malî Protokol», «Son Senet», «Bildiriler» ve «İşgücü Mektubu»nun 1 Aralık 1964 tarihinde yürürlüğe girmesi; Dışişleri Bakanlığının 18/11/1964 tarihli ve 760.550 İKT. 1–2/486 sayılı yazısı üzerine, 31/5/1963 tarihli ve 244 sayılı Kanunun 3 üncü maddesine göre, Bakanlar Kurulunca 20/11/1964 tarihinde kararlaştırılmıştır”*²²³⁹

ff- Ankara Andlaşmasının İmzalanmasının Hemen Ardından Türkiye İşçi Partisi’nin Avrupa Ekonomik Topluluğuna Karşı Çıkışı ve Bu Durumun Hem Millet Meclisinde Hem de Cumhuriyet Senatosunda Tartışmalara Konu Oluşu

İlginçtir, “Türkiye ile Avrupa Ekonomik Topluluğu arasında bir ortaklık yaratan Andlaşma ve eklerinin onaylanmasının uygun bulunduğu Kanun Tasarısı”nın Cumhuriyet Senatosunda görüşülmesi sırasında hiç söz alan çıkmamış ve Senato Genel Kurulunda, Millet Meclisinden gelen metin birkaç dakika içinde oylanıp aynen kabul edilmişse de²²⁴⁰, 12 Eylül 1963 tarihinde Ankara’da Türkiye ile Avrupa Ekonomik Topluluğu arasında bir ortaklık yaratacak olan Andlaşmanın imzalanmasından hemen sonra, Türkiye İşçi Partisi’nin “Ortak Pazara Hayır” başlıklı bir bildiri yayımlaması üzerine, konu hem Millet Meclisinde hem de Cumhuriyet Senatosunda tartışmalara neden olmuştu. Türkiye İşçi Partisi (TİP) adına yapılan açıklamada, Türkiye’nin

²²³⁹ **Resmî Gazete**, 27 Kasım 1964, Sayı: 11867; Düstur, Beşinci Tertip, Cilt 4, Birinci Kitap, s. 288.

²²⁴⁰ Bu Tasarının Senato’da görüşülmesi sırasında tek tartışma, Tasarının tümü üzerinde yapılan oylama sırasında yaşanmıştı. Bu bağlamda, vaktin gece yarısını da biraz geçmiş olduğu bir saatte, Birleşimi yöneten Başkanvekili Kars Senatörü Sırrı Atalay, Tasarının tümünü oya sunduğunu açıkladığında, bazı üyeler oturdukları yerden çoğunluğun bulunmadığını belirtmişler ve oylamanın ertesi güne bırakılmasını istemişlerdi. Ancak, Başkanvekili Atalay, açık oylamanın da yoklama yerine geçeceğini söyleyerek oylamaya geçmişti. Her ne kadar, Cumhuriyet Senatosunun Cumhurbaşkanınca Seçilen Üyelerinden Esat Çağa’nın, açık oylamanın İçtüzüğe göre yoklama yerine geçmeyeceği yönünde bir itirazı olmuşsa da; Sırrı Atalay, bu hususun Başkanlığın takdirine bağlı olduğunu, kendisinin yoklamaya lüzum görmediğini belirtmiş ve açık oylamayı sürdürmüştü. Oylama bitince, Başkanvekili Atalay, Tasarının kabul edildiğini ve kanunlaştığı açıklayıp, saat 00.30’da Birleşimi kapatmıştı. Bkz. C.S. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 3, Cilt: 18, Birleşim: 37, (04.02.1964), s. 414. Bu konu için ayrıca bkz. İlhan Tekeli – Selim İlkin, **Türkiye ve Avrupa Topluluğu I, Ulus Devletini Aşma Çabasındaki Avrupa’ya Türkiye’nin Yaklaşımı**, Ümit Yayıncılık, Ankara, 1993, ss. 202-204.

Ortak Pazara girmesinin bağımsızlığını tehlikeye düşüreceğine ve bu birlikteliğin emekçi sınıfın aleyhine sonuçlara yol açacağına dikkat çekiliyordu. Bildirinin bir yerinde şöyle denilmekteydi:

“...Ortak Pazarın amacı, sömürgeciliği yeni usullerle devam ettirmektir. Türkiye gibi geri kalmış bir toplumun böyle bir ortaklığa katılması ve bunlardan istifade beklemesi, kurt ağzındaki kuzunun yaşama hakkından farksızdır...

*Ortak Pazara hayır diyoruz! Çünkü Türkiye'nin bağımsız bir varlık olarak, kendi gücü, kendi imkânları ile kalkınıp ilerlemesini istiyoruz...”*²²⁴¹

Bu bildiri, 17 Eylül 1963 tarihinde hem Millet Meclisinde, hem de Cumhuriyet Senatosunda ele alınmıştı. Gerçekten, Millet Meclisinin 17 Eylül 1963 tarihli 138. Birleşiminde CKMP Grubu adına söz alan Eskişehir Milletvekili Seyfi Öztürk, sözü geçen Bildiriyi şöyle eleştiriyordu:

“Muhterem arkadaşlar, Avrupa ekonomik topluluğu ile memleketimiz arasında ortaklık kuran anlaşmanın imzalanması vesilesiyle bir parti Genel Merkezinin neşrettiği bildiri hakkında kısaca mâruzatta bulunmak üzere huzurunuzda çıkmış bulunuyorum.

Arkadaşlar, hür dünyanın en hayati cephesini teşkil eden Avrupa'nın komünizm emperyalizmine karşı daha kuvvetli olabilmesini temin edecek bir birliğin tek bir Avrupa Devleti haline gelmesi lüzumu aşikârdır.

Avrupa Devleti olması şartlarını hazırlıyacak Ortak Pazar konusu hür cepheye dâhil memleketimiz için de büyük önem taşıyordu. Son defa Ankara'da imza olunan anlaşma ile Avrupa Devletleri camiası arasındaki yerimiz bir Avrupa Devleti olarak tescil ve ilân edilmiştir.

Böyle mesut bir olay karşısında bundan her bakımdan kıvanç duymamız tabiidir. Şu noktayı tesbitte zaruret vardır. Ortak Pazar kurulduğu günden beri devamlı olarak sadece komünist bloka dâhil devletlerin sert hücumlarına mâruz kalmış, tahrik kampanyalarının başlıca konusu haline gelmiştir. Şimdi bu hücumların bir benzerini bir siyasi parti, bildirisi ile yapmaktadır.

Sayın arkadaşlar, tenkit hudutlarının çok ötesinde hususi bir maksat taşıyan bu davranışın muhtevası üzerine ciddi şekilde eğilmek lâzımdır. Gazetelerde neşredilen bildiri Batı câmiasına dâhil Ortak devletleri Kurt yapmakta ve bizi kuzuya benzeterek yaşama hakkımızın tamamıyla ortadan kalkacağı iddia edilmektedir. Bu bildiriye göre gümrük ittihadı bir kartel anlaşmasıdır. ‘Ortak Pazara hayır diyoruz ve bütün varlığımız ve gücümüzle karşıyız.’ dendikten sonra özellikle halktan taraf görünerek servet düşmanlığı, ticaretin gayrimeşru olduğu bâriz bir şekilde ortaya konmaktadır. Diğer taraftan memleketimiz için yapılan komünist propagandalarından hepimizin malûmu olduğu gibi, birisi de bu bildiride yer almaktadır. Her şeyden evvel bildiride bizim batı câmiasından ayrı, bağımsız bir siyasi potanın içerisine girmemiz tavsiye edilmekte ve

²²⁴¹ İlhan Tekeli – Selim İlkin, a.g.k., ss. 207-208.

iktisadi meseleler üzerine de dokunulduktan sonra, dış yardımlardan uzak, kendi yağımızla kavrulan bir millet olarak yaşamamız(ın) bizim istiklâlimiz bakımından da zaruri olduğu ileri sürülmektedir.

Arkadaşlarım, demokrasinin bir müsamaha rejimi olduğunu biliyoruz. Tenkide tahammül hududumuz, inandığımız demokrasi içinde çok geniştir. Ancak, demokratik rejime karşı ve Anayasayı hiçe sayan kanun dışı faaliyetlerin ne tenkit hürriyeti ile telifi ne de müsamaha anlayışı ile izahı kabildir. Bu tarz faaliyetlerin maskesi düşüp çehresi resmen açığa konulmalıdır. Millî menfaatleri ihlâl eden, memleketimiz için büyük bir tehlike teşkil eden bu tarz faaliyetlerin zamanında durdurulmasını istiyoruz. Âcil ve zecri tedbirler alınmazsa hastalık ileride tedavisi güç hale gelir. Bu bakımdan Hükümetin bu konu üzerine dikkatini çeker ve gereğine tevessül etmesini önemle rica ederim.”²²⁴²

TİP’in bildirisi, aynı gün, Cumhuriyet Senatosunda, Adalet Partisi Grubu adına yaptığı gündem dışı bir konuşma ile Samsun Senatörü Fethi Tevetoğlu tarafından da eleştirilmişti. Gerçekten, Cumhuriyet Senatosunun 17 Eylül 1963 tarihli 109. Birleşiminde söz alan Tevetoğlu, Türkiye’nin Ortak Pazar’a üye olma yolunda sürdürdüğü uğraşları hatırlattıktan ve Ortak Pazar’a girmemizin bize sağlayacağı yararları dikkat çektikten sonra, TİP’in Bildirisine odaklanıyor ve Bildiri hakkında şu ağır eleştiride bulunuyordu:

“...Bu gerçekler karşısında, cemiyetimizi Batı mantık ve anlayışına aykırı her çeşit muzir düşünce ve temayüllerden kurtararak milletimizi bir an önce gerçek demokrasi düzenine kavuşturmak vazifesiyle mükellef bulunuyoruz.

Buna karşı olacaklar şüphesiz yalnız Batı demokrasisine taraftar olmıyan, Büyük Atatürk’ün onlara taktığı adla ‘Sebükbağlar’, hafif beyinliler, akılsızlardır. Bu noktada, küçümsenemeyecek bir menfi çabayı, bir muzir propagandaya nefretle işaret etmeden geçemeyeceğiz:

Basına dağıtılan bir bültende şu yaygara koparılmıştır:

«İmzalanışına bir bayram havası verilmek istenen Ortak Pazar Andlaşmasına bütün varlığımız ve gücümüzle karşıyız. Sağlıyabileceği ufak tefek geçici istifadeler, para yardımı ve borç umutları gerçekleşse bile –ki, bunları da ergeç faizleri ile emekçi halkımız ödiyecektir – Ortak Pazar, uzun vâdeli bir teşebbüs olarak bağımsız varlığımız ve emekçi halkımız aleyhine sonuçlar doğuracaktır.»

«Ortak Pazar Fransız, Batı Almanya, İtalyan, Belçika, Hollanda, Lüksemburg mâli tekellerinin nüfuz ve hâkimiyeti altında bir gümrük ittihadi (bir kartel) Andlaşmasıdır. Türkiye gibi geri kalmış bir toplumun böyle bir ortaklığa katılması ve bundan her hangi bir istifade beklemesi, kurt ağzındaki

²²⁴² **M.M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 21, Birleşim: 138, (17.09.1963), ss. 344-345.

kuzunun yaşama hayalinden farksızdır. Ortak Pazara ‘Hayır’ diyoruz: Çünkü Ortak Pazar toplumumuzun bugüne kadar bizi geri bırakan ekonomik ve sosyal yapısının daha da kuvvetlenmesine yol açacaktır. Toprak ağalarının servetleri, nüfuz hâkimiyetleri katmerleşecektir. Ortak Pazara ‘Hayır’ diyoruz! Çünkü Türkiye’nin bağımsız bir varlık olarak kendi gücü, kendi imkânları ile kalkınıp ilerlemesini istiyoruz.»

Muhterem arkadaşları, bu çatlak sesi bir Demirperde radyosunun bülteninden almış değiliz. Sosyalleştirmek istenilen tababetimize demokratik İsveç, İngiltere dururken Demirperde sosyalist memleketlerini tetkik, örnek ve methü sena eden, yahut da Devlet kütüphanelerinden komünist eserler yerine komünizmi çürüten millî eserleri toplayan garip vekillerin beyanatından pasajlar da değildir.

Bu, âdeta Türk Anayasasını menfaatine göre kullanmak şansını kendilerine tanımış pervasızlardan birinin imzasını taşıyan, bir parti genel başkanlığı bültenidir. Şüphesiz, samimiyetle alâkası olmayan bu ‘muzir’ ve ‘maksatlı’ bildirinin de, bugüne kadarki, emsalli bildiri ve makalelerde yapılan yıkıcı propagandalar gibi üzerinde durulmayacaktır.

Bu ve bunu gibi görüş ve propagandalara müsamaha gösteriş, demokrasi icabı olamaz; ancak tasvip, iştirak ve hattâ teşvik demek olur ki, bunu asla hiçbir sorumluya yakıştırmıyoruz.

Müşterek Pazara ortaklığa namzet oluşumuzun mutlu sevincini, muasırlaştırmak fikrinin kurucusu Gökalp’in, Avrupalılaştırmanın ilk tatbikçisi Büyük Atatürk’ün hâtıralarını da tâziz mânasında millileştirirken, milletimize ve her türlü millî menfaatlerimize aykırı cereyan ve teşebbüslerin karşısında millî dâvalarımızı açıkça teşrih ve tesbit etmenin zamanı çoktan geçmektedir.

Bu vesile ile koalisyon partilerine seslenişimiz ve sorumluları ikaz edişimiz yalnız ve yalnız samimiyetimizin bir ifadesidir.

Tekrar edelim ki: Türk milletinin faydasına her işte İktidarın yanındayız ve yardımcısıyız. Yeter ki, İktidar – Muhalefet münasebetlerini gerçek demokrasi yolunda ayarlamasını bilelim; geçmişte (hata), (suç) saydıklarımızı bizzat kendimiz işlemeyelim. Beni dinlemek lûtfunuza şükranlarımı arz ederim.”²²⁴³

AP Grubu adına konuşan Tevetoğlu’dan sonra kürsüye Başbakan Yardımcısı Sakarya Milletvekili Ekrem Alican gelmişti. Alican, Tevetoğlu’nun ortaya koyduğu millî beraberlik ve millî bütünlük duygularından ötürü, Hükûmet adına, gerek mensubolduğu siyasî partiye, gerek şahsen kendisine teşekkür ettiğini bildirerek başladığı konuşmasında, sözlerini şöyle sürdürmüştü:

“...muhalefetle iktidar arasındaki münasebetlerin girmek istidadını gösterdiği yeni ve millî yolu Hükümetimiz olarak ve Hükümetimize dâhil partiler olarak, aynı hislerle karşıladığımızı, aynı hislerle cevap vermeye

²²⁴³ C.S. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 2, Cilt: 14, Birleşim: 109, (17.09.1963), ss. 332-333.

âmâde olduğumuzu beyan etmeyi bir vazife addederim. Müşterek Pazarla yapılan Anlaşmanın Hükümete ve Hükümete mensup partilere bâzı vazifeler yüklediğini, arkadaşımın ifade ettiği gibi, müdrik bulunmaktayız. Bu anlaşmanın, bir taraftan Türk Milletini, demokratik Avrupa milletleri camiasına mensup bir millet olarak bir defa daha tescil ederken diğer taraftan da millet olarak yarın için ekonomimizi sıhhatli ve sağlam bir hale getirmek bakımından üzerimize çok ağır vazifeler yüklediğini bilmekteyiz, sevgili arkadaşlarım.

Bu vazifelerin bugün için, hazırlık ve intikal devresinde bize düşen icaplarını yerine getirmek suretiyle yarın Ortaklık Anlaşması tam mânasıyla tekemmül ettiği zaman Türk ekonomisini bu ekonomilerle muvazi hareket ettirmek imkânına kavuşturmak kararındayız ve bu istikametteki çalışmalarımızı yerine getireceğimizden emin olmalarını temin etmek isterim arkadaşlar. Şüphesiz bu anlaşma dolayısıyla bâzı isabetli mütalâa etmediğimiz fikirler de ortaya atılabilecektir. Fakat Hükümet olarak şu kanaatteyiz ki, bu fikirler Türk milletinin nazarında mutlaka ekalliyettendirler ve bugün şu mukaddes çatının altında bu anlaşma dolayısıyla tezahür etmiş olan millî birlik havası bütün vatan sahında da aynı istikamette esmektedir. Arkadaşımın konuşması dolayısıyla Hükümetini adına bu açıklamayı yapmayı kendime vazife bildim. Ve izhar etmiş oldukları güzel hislerin bütün iç politika hayatımızda da hâkim bulunmasını, hâkim kılınmasını temenni ederek kendilerine bir kere daha şükranlarımı arz ederim arkadaşlar.”²²⁴⁴

TİP'in Türkiye ile Avrupa Ekonomik Topluluğu arasında bir ortaklık yaratacak olan Ankara Andlaşması nedeniyle yayınladığı bildiri ile ilgili olarak Millet Meclisi ve Cumhuriyet Senatosu Genel Kurullarında 17 Eylül 1963 tarihinde yapılan bu konuşmalardan sonra, Cumhuriyet Senatosunun 19 Eylül 1963 tarihli 110. Birleşiminde, bu kez Ankara Senatörü ve TİP üyesi Niyazi Ağırnaslı²²⁴⁵ zaptı sabık hakkında söz isteyerek kürsüye geliyor ve böylece konu yeniden Cumhuriyet Senatosunda ele alınmış bulunuyordu. Niyazi Ağırnaslı, bazı üyelerin oturdukları yerden zaman zaman protesto ettikleri konuşmasında, önce, TİP'in, Avrupa Ekonomik Topluluğu ile ortaklık yaratacak olan Ankara Andlaşmasının sakıncaları hakkında yayınladığı Bildiriden söz ediyor ve şayet bu Bildiride ileri sürülen görüşlere yöneltilen eleştiriler akademik bir boyutta kalsaydı, TİP'in karşı yöndeki görüşlerini Andlaşmanın

²²⁴⁴ C.S. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 2, Cilt: 14, Birleşim: 109, (17.09.1963), s. 333.

²²⁴⁵ 15 Ekim 1961 tarihinde yapılan Cumhuriyet Senatosu seçimlerinde CKMP listesinden Ankara Senatörü seçilen Niyazi Ağırnaslı, bir süre sonra partisinden istifa etmiş ve 10 Şubat 1963 tarihinde Türkiye İşçi Partisine (TİP) katılmıştı. Aynı şekilde, Cumhuriyet Senatosunun Cumhurbaşkanıca seçilen üyelerinden Esat Çağa da TİP'e girmişti. Böylece, Cumhuriyet Senatosunun adları geçen bu iki üyesi sayesinde, TİP, Cumhuriyet Senatosunda temsil edilmeye başlamıştı. Ancak, Esat Çağa, Kıbrıs konusunda görüş ayrılığına düştüğü; Niyazi Ağırnaslı da, yine bazı konularda Mehmet Ali Aybar ile anlaşamadığı için, değişik tarihlerde TİP'ten ayrılmışlardı. Bu konuda bkz. Artun Ünsal, **a.g.k.**, ss. 275-276, 295, 428.

onaylanmasının uygun bulunmasına yönelik kanun tasarısının görüşülmesi sırasında dile getirmeyi tercih edeceğini, ancak yaşanan gelişmeler nedeniyle bazı hususlara şimdi temas etmek istediklerini belirtiyor ve “...*Ekonomik geleceğimiz üzerinde, heyecanlı nutukların tesirine kapılmaksızın kanaat sahibi olmayı tercih edeceğinden emin bulunduğum Yüce Senatonun olgunluğu, bizim de görüşlerimizi ve endişelerimizi dinleyip değerlendirme fırsat ve imkânını hazırlıyacaktır, kanaatindeyim...*” diyerek söze başlayıp, az gelişmiş ülkelerin ekonomik entegrasyon karşısındaki durumlarını irdeleyen çeşitli düşünürlerin görüşlerine değiniyordu²²⁴⁶. Ağırnaslı’nın, kimi üyelerin sert müdahalelerine konu olan konuşmasının bir kısmı, Cumhuriyet Senatosunun tutanaklarına şöyle yansımıştı:

“BAŞKAN – Sayın Ağırnaslı, dikkatinizi çekerim, zaptı sabıkla alâkası yoktur.

NİYAZİ AĞIRNASLI (Devamla) – Zaptı sabık hakkında Sayın Tevetoğlu bu tarzda bir konuşma yapmıştı. (‘Konuşamaz’ sesleri, gürültüler) biz cevabımızı ar ederken kitaba dayanmak için...

BAŞKAN – Hattâ münakaşa edilecek bir mevzu olarak ortaya atılmış değildir. Tevetoğlu birisine bir şey söylemiştir. Binaenaleyh, siz o mevzu üzerinde nihayet kısaca mütalâa beyan edersiniz.

NİYAZİ AĞIRNASLI (Devamla) – Yalnız, Yüce Senatonun doğru mu, yanlış mı, ilmî mi, hatalı mı şeklinde bir kanaate varması bakımından bu girizgâhı yapmak zarureti vardır. (Gürültüler)

Muhterem arkadaşlar, dinlenmeden hiçbir şey öğrenilemez. Dinliyelim ki, etüt mahsulü olarak nedir neticesi, bunu ortaya serelim. Ondan sonra da, söylenen ithamlar yerinde midir, değil midir, onun hakkında da hüküm verebilmek, vicdanları, akılları ve basiretleri ile hareket eden muhterem Senato üyeleri için mümkün olabilsin. O itibarla da kısa sürecektir, istirham edeyim, gürültü olursa anlaşılmaz.

Devlet Plânlama Teşkilâtı İktisadi Plânlama Dairesi Başkanı Prof. Dr. Besim Üstünel de 1962 yılında neşredilen...(A.P., C.K.M.P. ve C.H.P. sıralarından şiddetli gürültüler, bağırımlar; sıra kapaklarını yumruklamalar) tebrik ederim, tebrik ederim, sizleri.

BAŞKAN – Müsaade ediniz efendim, Allah aşkına müsaade ediniz. Herkes bu şekilde Başkanlık yapmak isterse, Başkanlık vazifesini yapamaz. Olmaz bu şekilde efendim.

NİYAZİ AĞIRNASLI (Devamla) – Başkanlık dinlenmezse, Muhterem Başkandan başka herkes Başkanlık yapmak isterse bir netice alınamaz.

BAŞKAN – Şimdi efendim, müsaade buyurursanız ben söyleyeceğim. Arkadaşımız zaptı sabık hakkında veyahut da gündem dışı söz istedi, kendisine söz verdim.

Sayın Tevetoğlu, bütün milletin hissiyatına tercüman olarak ve Hükümetin

²²⁴⁶ C.S. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 2, Cilt: 14, Birleşim: 110, (19.09.1963), s. 386.

de noktâi nazarını teyideden bir beyanda bulundular. (Bravo sesleri, alkışlar)
Ama, her fikrin bir muhalifi olabilir ve pekâlâ konuşabilir.

NİYAZI AĞIRNASLI (Devamla) – Eğer sükûnetle dinlerseniz, müsaade ediniz okuyayım. Dinlenmedikçe anlamak da mümkün olmaz.

BAŞKAN – Sayın Ağırnaslı, müddet mahduttur. Bu müddetin hitamında konuşmayı keseceğim.

NİYAZI AĞIRNASLI (Devamla) – Devlet Plânlama Teşkilâtı İktisadi Plânlama Dairesi Başkanı Prof. Dr. Besim Üstünel de 1962 yılında neşredilen ‘Avrupa Müşterek Pazarının Türk ekonomisi üzerinde muhtemel tepkileri’ adlı etüdünde aynı görüşe katılmış ve Müşterek Pazara katılmanın Türkiye’ye sağlayacağı yakın faydaları ve uzak ve yakın zararları, rakamlar, miktarlar ve nisbetlerle dile getirmiştir. «...bütün bu müsbet tesirler ve hattâ yabancı sermaye yatırımlarının önemli olabileceğini bir an için kabul etsek bile, netice, yani elde edilecek fayda, yine de yekûn gayrisâfi millî hâsılanın % 1 ine yakın seviyeye zor ulaşabilir.

Halbuki Müşterek Pazarın çeşitli kanallardan gelen millî ekonomimizin kalkınma hızını azaltıcı tesirleri kolayca bu % 1 nisbetinin üstüne çıkabilir» demektedir, profesör.

Ekonomi ile ilgili olanlar, isimlerini saydığımız profesörlerin hepsinin liberal ekonomiye inanan zevat olduklarını iyi bilirler. Aynı eserin 101 nci sayfasının 4 ncü paragrafına da göz atalım: «Müşterek Pazarın Türk ekonomisine sağlayacağı menfaatler, hiç de zannedildiği kadar mühim olmayacaktır. Müşterek Pazara girmenin Türkiye’ye yeni ve büyük imkânlar sağlayacağı hususundaki iddia ve kanaatlerin, esas itibariyle doğru olmadığı, yapılan araştırmaların ve hesapların ortaya çıkardığı en önemli hakikatlerden biridir. (Nereden okuyorsun, sesleri) Bu okunanlar memleketimizdendir.

Müşterek Pazar dışında kalmanın Türkiye için birtakım iktisadi güçlükler yaratacağı muhakkak olmakla beraber, bu güçlükleri yenebilmek için yapılması icabedecek ‘İktisadi fedakârlıkların’ da yine zannedildiği kadar büyük çapta olmayacağı, yapılan araştırmalar sonunda ortaya çıkmış bulunmaktadır.

Türkiye’nin Müşterek Pazara tam üye olarak değil de, başlangıçta ‘ortak üye’ olarak katılması halinde, ilk on yıllık devrede ‘Müşterek Pazarın’ sadece ve daha ziyade faydalı tesirleri bahis konusu olacak, muhtemelen (Dikkat buyurulsun, muhakkak demiyorum, muhtemelen) zararlı tesirler henüz kendini hissettirmeyecektir. Fakat, tek taraflı üyeliğin devam edebileceği bu âzami on yıllık devrede dahi, Türkiye’nin elde edebileceği menfaatler yılda 15 ilâ 20 milyon dolarla ifade edilebilecek kadar düşük bir seviyede kalacaktır. » Bunları profesör söylüyor.

Geçici bir devre için muhtemelen sağlanacak bu kadar küçük menfaate, bu

derece büyük gürültü bilmem ki, çok değil miydi?” ²²⁴⁷

Ağırnaslı konuşmasının devamında, Besim Üstünel'in eserinden aldığı bazı açıklamaları okumaya devam ediyor ve özellikle, Ortak Pazara girildiğinde bazı genç sanayilerin tasfiye olunacağı veya başarı şansı olan bazı endüstrilerin kurulmalarının haksız bir biçimde engelleneceğine ilişkin açıklamalara dikkat çekiyordu²²⁴⁸.

Ağırnaslı, sözlerini şöyle tamamlamıştı:

“...Müşterek Pazar hareketi, komünist bloka olduğundan daha fazla Amerikan mamûllerine karşı bir birleşme hareketidir. Çünkü, komünist blokla bu memleketler arasındaki ticaret gayet mahduttur. Bâzı Amerikan gazeteleri son zamanlarda Müşterek Pazarı Batının birliğini bozmakla itham eden şiddetli tenkid yazıları yazmaktadırlar. Amerika ile içtimai yakınlıklar tesis eden Sayın Fethi Tevettoğlu, liberal ekonomi otoritelerinin kitaplarından tercüme ettirdiğimiz satırları ve Amerikan iş adamlarının son aylardaki beyanlarını ve tenkidlerini takip buyursalardı, daha ihtiyatkâr bir dil kullanmış olacaktı. Sayın Tevettoğlu'nun, Adalet Partisi Grupunun, Hükümeti destekliyeceği yolunda Adalet Partisi adına yaptığı konuşmada, Hükümetle beraberlik kararlarını tebrik ederim. Kısır politik çekişmeleri asgariye indirecek böyle bir yakınlaşma bizi ancak sevindirir. Ancak, Anayasanın himayesi altında bir siyasi partiye karşı reva görülen dile eseferimizi burada ifade etmek mecburiyetindeyim...

Genç bir milletvekili ile söz birliği edilerek yapılan hücumu kendi seviyemizden cevaplandırmış olduk. Kötü sözler ve geçmez akçeler sahiplerine iade edilirler. Şu kadarını da belirtelim ki, Türkiye işçi Partisi, komünizm gibi, faşizmin de karşısında olanlarla beraber Anayasaya ve açık rejime bekçilik etme azmindedir.” ²²⁴⁹

Cumhuriyet Senatosunun tutanakları incelendiğinde, TİP üyesi, Ankara Senatörü Niyazi Ağırnaslı'nın konuşması bittiğinde, Birleşimi yöneten Cumhuriyet Senatosu Başkanvekili İhsan Hamit Tigrel'in, başka bir gündem dışı konuşma istemine geçerken, Ağırnaslı'nın konuşmasını “*Muhterem arkadaşlarım, konuşma fena olmadı*” sözleriyle değerlendirdiği ve tutanakta bu değerlendirmenin hemen yanında “*Gülüşmeler*” kaydının yer aldığı görülmektedir²²⁵⁰.

Bütün bu anlatılanlar göstermektedir ki, 12 Eylül 1963 tarihinde Ankara'da

²²⁴⁷ C.S. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 2, Cilt: 14, Birleşim: 110, (19.09.1963), ss. 386-387.

²²⁴⁸ C.S. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 2, Cilt: 14, Birleşim: 110, (19.09.1963), ss. 387-388.

²²⁴⁹ C.S. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 2, Cilt: 14, Birleşim: 110, (19.09.1963), s. 389.

²²⁵⁰ C.S. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 2, Cilt: 14, Birleşim: 110, (19.09.1963), s. 389.

törenle imzalanan Türkiye ile Avrupa Ekonomik Topluluğu arasında bir ortaklık yaratan Andlaşma ve eklerinin onaylanmasının uygun bulunduğu dair Kanun Tasarısının Cumhuriyet Senatosunun 4 Şubat 1964 tarihli 37. Birleşiminde görüşülmesi sırasında, hiçbir senatör söz alıp, bu konuda olumlu veya olumsuz bir görüş dile getirmediği halde; Andlaşmanın imzalandığı 12 Eylül 1963 tarihini izleyen günlerde Türkiye İşçi Partisinin yayınladığı Avrupa Ekonomik Topluluğuna katılmamızın sakıncalarına yönelik bir bildiriye karşı, 17 Eylül 1963 tarihinde hem Millet Meclisinde ve hem de Cumhuriyet Senatosunda yapılan konuşmalar üzerine Cumhuriyet Senatosunun 19 Eylül 1963 tarihli 110. Birleşiminde o tarihte TİP üyesi olan Ankara Senatörü Niyazi Ağırnaslı, yaptığı uzun konuşmada, söz konusu Ankara Andlaşmasını eleştirmişti²²⁵¹. Bu durumda, TİP adına sergilenen söz konusu bu eleştiri dikkate alınmazsa, Türkiye ile Avrupa Ekonomik Topluluğu arasında bir ortaklık yaratan Andlaşma ve eklerinin, zamanında, hem Millet Meclisinde, hem de Cumhuriyet Senatosunda tüm siyasî partiler tarafından desteklendiği söylenebilir²²⁵².

gg- Türkiye Büyük Millet Meclisi ile Avrupa Parlâmentosu Arasında Bir İşbirliği Andlaşmasının Yapılması ve Bu Andlaşmanın Onaylanmasının TBMM’ce Uygun Bulunması

Türkiye ile Avrupa Ekonomik Topluluğu arasında bir ortaklık yaratan Ankara Andlaşması ve eklerinin onaylanmasını izleyen dönemde dikkat çeken bir gelişme, söz konusu Andlaşmanın 27. maddesinin 2. fıkrası uyarınca, TBMM ile Avrupa Parlamentosu arasında 22 Nisan 1965 tarihinde Ankara’da bir Andlaşmanın imzalanmış olmasıdır. Ankara Andlaşmasının 27. maddesinin 1. fıkrasında, Ortaklık Konseyinin, bir yandan Avrupa Parlamenter Assamblesi, Topluluğun Ekonomik ve Sosyal Komitesi ile öteki organları, beri yandan Türkiye Büyük Millet Meclisi ve Türkiye’nin yukarıdaki birimlere karşılık gelen kurumları arasında işbirliği ve temasları kolaylaştırmak için her türlü yararlı önlemleri alacağı öngörülmüş; 2. fıkrasında ise, hazırlık dönemi süresince, bu temasların, yalnızca Avrupa Parlamenter Assamblesi ile Türkiye Büyük Millet Meclisi arasındaki ilişkilerle sınırlı olacağı belirtiliyordu²²⁵³. Bu hüküm uyarınca, bu evrede, ilk ilişkinin TBMM ile Avrupa Parlamenter Assamblesi arasında sağlanması gerekmektedir. İşte, bu doğrultuda,

²²⁵¹ Ancak, 19 Eylül 1963 tarihinde Cumhuriyet Senatosunda yaptığı konuşmada Avrupa Ekonomik Topluluğuna karşı çıkan, o vakitler TİP üyesi olan Ankara Senatörü Niyazi Ağırnaslı, daha sonra Cumhuriyet Senatosunda 4 Şubat 1964 tarihinde yapılan oylamada, Tasarıya kabul oyu verenler arasında yer almıştı. Bkz. C.S. **Tutanak Dergisi**, Dönem: 1, Toplantı: 3, Cilt: 18, Birleşim: 37, (04.02.1964), ss. 422-424.

²²⁵² İlhan Tekeli – Selim İlkin, **a.g.k.**, ss. 205-209.

²²⁵³ Türkiye ile Avrupa Ekonomik Topluluğu Arasında Bir Ortaklık Yaratan Andlaşma’nın (Ankara Andlaşması) 27. Maddesi hükmü şöyleydi:

“Ortaklık Konseyi, bir yandan, Avrupa Parlamenter Assamblesi, Topluluğun Ekonomik ve Sosyal Komitesi ve öteki organları ile, öte yandan, Türkiye Büyük Millet Meclisi ve Türkiye’nin yukarıdakileri karşılayan organları arasında işbirliği ve temasları kolaylaştırmak için her türlü yararlı tedbir(i) alır.

Bununla beraber, hazırlık dönemi süresince, bu temaslar, yalnız Avrupa Parlamenter Assamblesi ile Türkiye Büyük Millet Meclisi arasındaki ilişkilerle sınırlanır.” Bkz. **Resmî Gazete**, 12 Şubat 1964, Sayı: 11631; **T.B.M.M. Kanunlar Dergisi**, Dönem: 1, Toplantı: 3, Cilt: 47, s. 104.

Turhan Feyzioğlu'nun Başkanlığında, 9 milletvekili ve 6 senatörden oluşan TBMM Heyeti²²⁵⁴, Jean Duvieusart'ın Başkanlığında, 11 üyeden kurulu Avrupa Parlamentosu Heyeti ile 22 Nisan 1965 tarihinde Ankara'da bir işbirliği andlaşması imzalamışlardır. Bu Andlaşmada, taraflar, şu metin üzerinde uzlaşmış bulunuyorlardı:

“22 Nisan 1965 te Ankara 'da bir araya gelen Türkiye Büyük Millet Meclisi Heyeti ile Avrupa Parlâmentosu Heyeti;

Türkiye ile Avrupa Ekonomik Topluluğu arasında bir Ortaklık yaratan 12 Eylül 1963 tarihli Ankara Anlaşmasının 27 nci maddesinin 2 nci fıkrası hükümlerini incelemiş olarak;

Ortaklığın, Ankara Anlaşmasında öngörülen üç merhale boyunca tedrici gelişmesini sağlamak ve Ortaklık Konseyinin çabalarını teşvik etmek ve desteklemek için iki Parlâmento arasında sıkı bir iş birliğinin gerekli olduğuna inanarak;

Türkiye Büyük Millet Meclisi ile Avrupa Parlâmentosu arasında mümkün olduğu kadar sıkı bir iş birliğinin sağlanması arzusu ile hareket ederek;

Türkiye'nin Topluluğa üye olma istek ve yönelişini, anılan Anlaşma ile konulan eşit temsil ilkesini ve Avrupa Parlâmentosunun 27 Kasım 1963 tarihli Kararını da göz önüne almış bulunarak;

Kendi Parlâmentolarına aşağıdaki hususları sunmayı kararlaştırmışlardır:

1. Türkiye Büyük Millet Meclisinden onbeş üye ve Avrupa Parlâmentosundan onbeş üyeden ibaret bir Eşit Üyelik Komisyon kurulacaktır.

Türkiye Büyük Millet Meclisini temsil eden üyeler, yürürlükte olan Türk mevzuatına uygun olarak, Millet Meclisinin her seçim dönemi başında, bu dönem süresi için seçilecektir.

Avrupa Parlâmentosunu temsil eden üyeler, anılan Parlâmento tarafından kabul edilmiş kural ve usullere uygun olarak seçileceklerdir.

2. Komisyonun görevi, Türkiye'nin Avrupa Ekonomik Topluluğu ile ilişkilerinden doğan bütün sorunları, – özellikle– Ortaklık Konseyi tarafından kendisine sunulabilecek bir raporu esas alarak, görüşmektedir ('görüşmektir' olmalıydı. E.O.).

3. Komisyon, birleşimlerini, esas itibariyle, yılda iki kere ve sırasıyla bir defa Türkiye'de, bir defa da Avrupa Parlâmentosunun veya organlarının toplandığı şehirlerden birinde akdedecektir; Komisyon Başkanlığı, sırasıyla, Türk Parlâmentosu üyelerinden biri ve Avrupa Parlâmentosu üyelerinden biri tarafından yapılacaktır.

4. Türk Parlâmentosu ve Avrupa Parlâmentosu Genel Sekreterleri,

²²⁵⁴ Kayseri Milletvekili Turhan Feyzioğlu'nun Başkanlığı altındaki heyet şu üyelerden oluşmuştur: Milletvekilleri: Nuri Bayar, Sinan Bosna, A. Hikmet Güner, İhsan Önal, Fethi Çelikbaş, Muhlis Ete, Coşkun Kırca, Kemal Ataman, Sırrı Öktem. Senatörler: Mehmet Özgüneş, Fethi Tevetoğlu, Safa Yalçuk, Suphi Batur, Enis Kansu, Enver Kök. Bkz. **Resmî Gazete**, 20 Temmuz 1965, Sayı: 12053; **T.B.M.M. Kanunlar Dergisi**, Dönem: 1, Toplantı: 4, Cilt: 48, s. 713.

Komisyon Sekreterliğinin faaliyetini sağlamak üzere gerekli tedbirleri beraberce kararlaştıracaklardır.

5. İşbu metin, Büyük Millet Meclisinin ve Avrupa Parlamentosunun tasvibine ve tasvipten sonra Ortaklık Konseyinin bilgisine sunulacaktır.” ²²⁵⁵

Söz konusu Andlaşma, 25 Mayıs 1965 tarihinde, Bakanlar Kurulunun hazırladığı bir kanun tasarısı ile onaylanmasının uygun bulunması için TBMM’ye sunulmuştu. Başbakan Suat Hayri Ürgüplü’nün imzası ile Millet Meclisi Başkanlığına sunulan Tasarının gerekçesinde şöyle denilmektedir:

“1. Yüksek malûmları olduğu üzere, 12 Eylül 1963 te imzalanıp 1 Aralık 1964 tarihinde yürürlüğe giren Ankara Anlaşması, memleketimizle Avrupa Ekonomik Topluluğu arasında, hazırlık, geçiş ve son dönemler içerisinde, gümrük birliği yoluyla ekonomik birleşmeyi hedef tutmaktadır.

Bu dönemler boyunca, Taraflar, bir yandan gümrük birliğini gerçekleştirirken, öte yandan ekonomik politikalarını ahenkleştirecekler ve Anlaşmanın 27 nci maddesinde öngörüldüğü gibi, Türkiye ve topluluğun birbirini karşılayan müesseseleri arasında temas ve iş birliğinin kurulmasını sağlayacaklardır.

Ancak, mezkûr maddenin ikinci fıkrası uyarınca, bu temas ve iş birliği, hazırlık dönemi süresince, yalnız Türk ve Avrupa Parlâmentoları arasında kurulacak ilişkilere inhisar edecektir.

2. Ankara Anlaşmasının 27 nci maddesinin 2 nci fıkrasını uygulama alanına koymak amacıyla, Avrupa Topluluklarının demokratik bir istişare organı mahiyetinde olan, Avrupa Parlamentosundan bir heyet, 20–27 Nisan 1965 tarihlerinde memleketimizi ziyaret ederek Türkiye Büyük Millet Meclisinden seçilen mukabil bir heyetle, iki Parlâmento arasında kurulacak temas ve iş birliğinin temel prensiplerini tesbit eden bir belgeyi müzakere etmiş ve imzalamıştır.

3. Bir giriş bölümü ve beş maddeden müteşekkil bu belgede kabul edilen esaslara göre, Türk ve Avrupa parlâmentolarından seçilecek 15 er üyeden mürekkep bir eşit üyeli Komisyon kurulacaktır.

Komisyonun görevi, Avrupa Ekonomik Topluluğu – Türkiye ilişkilerinden doğan bütün meseleleri, özellikle, Ortaklık Konseyinin kendisine sunabileceği yıllık bir raporu esas alarak incelemektedir (incelemektir olmalıydı. E.O.).

Komisyon, biri Türkiye’de biri de Avrupa Parlamentosunun veya organlarının toplantı mahallerinde olmak üzere, yılda iki toplantı akdedecektir.

Mezkûr belgede, ayrıca, Komisyonun Başkanlığı, sekreterlik hizmetlerinin

²²⁵⁵ Millet Meclisi S. Sayısı: 1012, “Türkiye Büyük Millet Meclisi Heyeti ile Avrupa Parlamentosu Heyeti tarafından Türkiye ile Avrupa Ekonomik Topluluğu arasında bir ortaklık yaratan 12 Eylül 1963 tarihli Ankara Anlaşmasının 27 nci maddesinin 2 nci fıkrasının uygulanmasına ilişik olarak kabul edilen metnin onaylanmasının uygun bulunduğu kanun tasarısı ve Ticaret, Gümrük ve Tekel, Dışişleri ve Plân komisyonları raporları”, **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 42, Birleşim: 132’nin sonuna ekli, (22.06.1965), s. 6.

yürütülmesi ve Komisyonun kuruluşunun ilânı ile ilgili konular da düzenlenmiştir.

4. Eşit Üyeli Komisyon, yukarıda arz edilen çalışma düzeni içinde, Ortaklık Anlaşmamızla ilgili birçok meselenin yapıcı ve olumlu bir şekilde çözümlenmesine yardımcı olacaktır.

Öte yandan, Ortaklığın karar organı olan Ortaklık Konseyinin ve Komitelerinin çalışmalarının –yıllık raporlar şeklinde– bu Komisyonun ve dolayısıyla Türk ve Avrupa Parlâmentolarının bilgisine sunulması Ortaklık münasebetlerimiz çerçevesinde demokratik murakabe unsurunun gerçekleşmesini sağlayacaktır.

Tesis edilecek temas ve iş birliğinin diğer bir faydalı yönü de, Avrupa Parlâmentosunun, Avrupa Birliği hareketleri içinde olduğu kadar mensup bulundukları ülkelerin de iç ve dış politikalarında söz sahibi olan, üyelerinin Türkiye'nin problemlerini bizzat Türk Milletinin temsilcilerinden öğrenmelerine; Türkiye Büyük Millet Meclisi üyelerinin de Avrupa Ekonomik Topluluğunun meselelerini ve gelişmesini pek yakından izlemelerine imkân vermesidir.

Bu açılardan mütalâa edildiği takdirde, Eşit Üyeli Parlâmentolararası Komisyonun kuruluşunun, toplumumuzun gelişmesini ve geleceğini derinden etkileyecek olan Avrupa Ekonomik Topluluğu ile Ortaklığımızın ilerlemesi yolunda çok önemli bir merhale teşkil edeceği şüphesizdir.

İlişik kanun tasarısı 'Türkiye Büyük Millet Meclisi Heyeti ve Avrupa Parlâmentosu Heyeti tarafından Türkiye ile Avrupa Ekonomik Topluluğu arasında bir Ortaklık yaratan 12 Eylül 1963 tarihli Ankara Anlaşmasının 27 nci maddesinin 2 nci fıkrasının uygulanmasına ilişkin olarak kabul edilen metin'in onaylanmasını temin maksadıyla hazırlanmıştır.

Onaylanmasının uygun bulunması Türkiye Büyük Millet Meclisinin Yüksek takdirlerine sunulur.”²²⁵⁶

Millet Meclisi Başkanlığınca, incelenmesi için, Ticaret Komisyonuna, Gümrük ve Tekel Komisyonuna, Dışişleri Komisyonuna ve Bütçe ve Plân Komisyonuna gönderilen Tasarı ve ekindeki Andlaşma, adları geçen komisyonlarca da benimsenmiş ve dört komisyon da, hazırladığı Raporlarda, Tasarının aynen kabul edilmesini önermişlerdi²²⁵⁷. Millet Meclisinin 17 Haziran 1965 tarihli 130. Birleşiminde, Dışişleri Bakanı Hasan Esat Işık'ın verdiği ve Türkiye Büyük Millet Meclisi Heyeti ve Avrupa Parlâmentosu Heyeti tarafından Türkiye ile Avrupa Ekonomik Topluluğu arasında bir ortaklık yaratan 12 Eylül 1963 tarihli Ankara Andlaşmasının 27. maddesi uyarınca 22 Nisan 1965 tarihinde imzalanan metnin onaylanmasının uygun bulunmasına yönelik Kanun Tasarısının gündeme alınmasını ve diğer bütün işlere takdimen

²²⁵⁶ A.k., ss. 1-2.

²²⁵⁷ A.k., ss. 2-4.

öncelikle görüşülmesini talep ettiği önerenin²²⁵⁸ Millet Meclisi Genel Kurulunca kabul edilmesi üzerine; Millet Meclisi Genel Kurulu, 22 Haziran 1965 tarihli 132. Birleşiminde söz konusu Tasarıyı ele almıştı. Birleşimi yöneten Başkanvekili Mekki Keskin, Tasarıyı görüşmeye açmadan önce bir açıklama yaparak, Tasarı ekinde yer alan Türkiye Büyük Millet Meclisi Heyeti ile Avrupa Parlâmentosu Heyeti arasında imzalanan protokolün uygulanması icraî nitelikte bir işlem olduğundan, bu gibi işlemleri yerine getirecek olan TBMM üyelerinden oluşan Heyet için Anayasanın 78. maddesi uyarınca Millet Meclisinden izin almak gerektiğini bildiriyor ve bu iznin verilmesini oya sunuyordu. Başkanvekili Mekki Keskin, açıklamasında şöyle demektedir:

“Muhterem arkadaşlar, Türkiye ile Avrupa Ekonomik Topluluğu arasında ortaklık kuran Anlaşmanın 27 nci maddesinin ikinci bendi hükümlerinin uygulanması cümlesinden olarak kurulması gereken Ortaklık Parlâmento Komisyonuna ait esasları tesbit etmek üzere bir protokol tanzim edilmiş ve bir tasarı ile adı geçen protokolün Yüksek Heyetinizce oylanması talebedilmiştir. Adı geçen protokol Avrupa parlâmentolarından bir heyet ile Türkiye Büyük Millet Meclisinden bir heyet tarafından müştereken tanzim ve imza olunmuştur. Ancak protokolün tanzimi icrai mahiyette bir tasarruf bulunmasından, bu kabîl tasarrufları ifa ile görevlendirilen Türkiye Büyük Millet Meclisi üyelerinden müteşekkil heyet için Yüksek Meclisten izin alınması Anayasanın 78 nci maddesi hükmü icabı bulunduğundan, bu Anayasa lâzimesini yerine getirmek

²²⁵⁸ Dışişleri Bakanı Hasan Esat Işık'ın sözü edilen önergesi şöyleydi:

“Millet Meclisi Yüksek Başkanlığına

Türkiye Büyük Millet Meclisi Heyeti ve Avrupa Parlâmentosu Heyeti tarafından Türkiye ile Avrupa Ekonomik Topluluğu arasında bir ortaklık yaratan 12 Eylül 1963 tarihli Ankara Andlaşmasının 27 nci maddesinin 2 nci fıkrasının uygulanmasına ilişik olarak kabul edilen 22 Nisan 1965 tarihli metin, onaylanmasının uygun bulunması amacıyla bir kanun tasarısına ek olarak Yüce Meclise sevk edilmiş bulunmaktadır.

Söz konusu metin halen Avrupa Parlâmentosu tarafından usulüne uygun olarak tasvibedilmiş bulunmaktadır.

Türkiye Büyük Millet Meclisi ve diğer yetkili organlar tarafından söz konusu metnin onaylanmasına ilişkin işlemler tamamlanır tamamlanmaz en kısa zaman zarfında bu metnin öngördüğü ve Türkiye Büyük Millet Meclisince seçilen üyelerle Avrupa Parlâmentosunca seçilen üyelerden kurulacak Karma Komisyon ilk toplantısını yapacak ve çalışmalarına esas teşkil edecek olan içtüzüğü hazırlıyacaktır.

Bahis konusu Karma Komisyonun biran önce faaliyete geçmesinde dış politikamızın yürütülmesi bakımından büyük menfaat ve faydalar mevcuttur.

Bu itibarla,

1. Söz konusu metnin onaylanmasının uygun bulunmasına dair kanun tasarısının, dağıtılmasından itibaren 48 saat geçmiş olmakla gündeme alınmasına karar verilmesini ve,

2. Öncelikle ve

3. Diğer bütün işlere takdimen 17 Haziran 1965 günkü Birleşimin başında;

4. İvedilikle görüşülmesini arz ve teklif ederim.” Bkz. M.M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 42, Birleşim: 132, (22.06.1965), s. 362.

*üzere protokolün tanzimine iştirak eden milletvekillerinin bu tasarruflarında yetkili kılınmış bulundukları hususunu oylarınıza arz ediyorum...”*²²⁵⁹

Yapılan oylamada, Millet Meclisi Genel Kurulunun, protokolün hazırlanmasına katılan milletvekillerinin bu işlemleri yapmaları için yetkili kılındıklarını kabul ettiği görülünce, Birleşimi yöneten Başkanvekili Mekki Keskin, Tasarının tümünün görüşülmesine başlıyordu. Tümü üzerinde söz alan çıkmayınca, maddelere geçilmesi oylanıyor ve maddelere geçilmesi kabul ediliyordu. Dışişleri Bakanı Hasan Esat Işık'ın ivedilik teklifi de kabul edildiği için, maddelerin bir kez görüşülmesi yeterli olacaktı. Maddeler üzerinde de söz alan çıkmadığı için oylama ile yetinilmiş ve kabul edilmeleri üzerine, Tasarının tümünün oylanmasına sıra gelmişti. Lehte de, aleyhte de konuşmak isteyen bulunmadığından, Tasarının tümü oya sunulmuş ve kabul edildiği anlaşılmıştı²²⁶⁰. Böylece, Millet Meclisi, Türkiye Büyük Millet Meclisi Heyeti ve Avrupa Parlamentosu Heyeti tarafından Türkiye ile Avrupa Ekonomik Topluluğu arasında bir ortaklık yaratan 12 Eylül 1963 tarihli Ankara Andlaşmasının 27. maddesi uyarınca 22 Nisan 1965 tarihinde imzalanan metnin onaylanmasının uygun bulunmasına yönelik Kanun Tasarısını kabul etmiş oluyordu.

Anayasanın 92. maddesi uyarınca, Cumhuriyet Senatosuna gönderilen Tasarının, Cumhuriyet Senatosunda görüşülmesine, 14 Temmuz 1965 tarihli 117. Birleşimde başlanmıştı. Tümü üzerinde söz alan Kars Senatörü Sırrı Atalay, 1961 Anayasasının milletlerarası andlaşmaların yapımında izlenecek süreci belirleyen 65. maddesindeki düzenleme karşısında, TBMM'nin bir andlaşmanın onaylanmasını uygun bulma yetkisine sahip olduğuna dikkat çektikten sonra, Yasama Organının bir heyetinin doğrudan bir milletlerarası andlaşma yapıp yapamayacağını sormuştu. Atalay, bu konudaki kuşkusunu şöyle dile getiriyordu:

*“...Fakat doğrudan doğruya Parlâmento bir anlaşmayı Anayasamızın hükümleri dâhilinde yapabilir mi, yapamaz mı? Bunu öğrenmek istiyorum. Benim Anayasa anlayışıma göre Parlâmentonun bir heyetinin yani, 1 nci Türkiye Büyük Millet Meclisinde olduğu gibi Meclis Hükümeti olarak Meclisin doğrudan doğruya icraya ait yetkileri kullanıp kullanmaması mevzuu münakaşa olabilir. Ama bizim Anayasamızda kuvvetler ayrılığı mevcut ve Parlâmento sistemi içerisinde Parlâmentodan bir heyetin ve parlâmentonun anlaşma yapıp, yapamıyacağı hususu mümkün müdür? Anayasanın hangi maddesinden kuvvet almakta böyle bir şey?...”*²²⁶¹

Atalay'ın sorusuna, Tasarırı Cumhuriyet Senatosunda incelemiş olan Geçici

²²⁵⁹ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 42, Birleşim: 132, (22.06.1965), s. 362.

²²⁶⁰ **M.M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 42, Birleşim: 132, (22.06.1965), s. 362.

²²⁶¹ **C.S. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1, Toplantı: 4, Cilt: 30, Birleşim: 117, (14.07.1965), s. 475.

Komisyondun Bafkanı Samsun Senatörü Fethi Tevetoğlu ile, Hükümet adına görüş açıklayan Dışışleri Bakanlığı Temsilcisi Melih Akbil cevap vermişti. Bu bağlamda, Tevetoğlu, şu değerlendirmede bulunuyordu:

*“...Efendim, tıpkı NATO teşekküllerinde olduğu gibi, nasıl NATO anlaşmalarıyle ilgili olan hususları doğrudan doğruya üst kademeler, NATO ile ilgili üst kademeler görmekte ve NATO parlömanterleri denilen topluluk bu anlaşmalarla ilgili konuları, karşılıklı komisyonlar halinde, fikir teatisinde bulunmak suretiyle müzakere etmekte ise, bu Ortak Pazar ile ilgili andlaşmalarda bu parlâmentolararası teşekküle doğrudan doğruya ortaklıkla ilgili görüşmelerin çerçevesinde karşılıklı fikir teatisinden ve çalışmalardan ibaret kalacaktır. Yoksa muhterem arkadaşımızın sordukları şekilde her hangi bir anlaşmayı doğrudan doğruya yapmak, imzalamak bu teşekküllerin yetkisi dâhilinde değildir.”*²²⁶²

Atalay’ın başka sorularına Hükümet adına görüş açıklayan Dışışleri Bakanlığı Temsilcisi Melih Akbil cevap verirken, Atalay, sözü yine Yasama Organının bir kurulunun milletlerarası andlaşma yapıp yapamayacağı konusuna getiriyor ve sorusunu şöyle tekrarlıyordu:

*“Anayasanın 65 nci maddesine göre bir andlaşma ancak Hükümet kademeleri, yani icra organı tarafından hazırlanır; tasdik için yasama organına getirilir. Yasama organından bir heyet andlaşma yapabilir mi, yapamaz mı? Anayasanın 65 nci maddesi karşısında?”*²²⁶³

Bu soruya Dışışleri Bakanlığı Temsilcisi Melih Akbil’in cevabı ve Atalay’ın ısrarı Cumhuriyet Senatosu tutanaklarına şöyle yansıdı:

“MELİH AKBİL (Devamla) – Efendim, bu andlaşmayı, bizim Parlâmento Heyetimiz yaptığı bir toplantıda bir uygulama andlaşması olarak mütalâa etti ve buna göre bu prosedürü tatbik etti.

SIRRI ATALAY (Kars) – Efendim, yasama organından bir heyet bir andlaşma yapabilir mi? Anayasanın hangi maddesine göre bu anlaşma yapılır?

BAŞKAN – Cevaplandırarak mısınız?

MELİH AKBİL (Devamla) – Kendilerine sonra izahat vereyim efendim.

*BAŞKAN – Hükümet soruyu cevaplandırmıştır.”*²²⁶⁴

Böylece, Sırrı Atalay’ın haklı sorusu, tam cevaplanmış olmadan konu kapanmış ve Birleşimi Yöneten Başkanvekili Turhangil, başka söz isteyenin çıkmadığını görünce, Tasarının tümünü oya sunmuştu. Tümü kabul edilince, maddelerinin görüşülmesine başlanan Tasarının maddeleri üzerinde konuşmak isteyen bulunmadığı için maddeler oylanıp kabul ediliyor ve ivedilikle görüşülme kararı da alındığı için tek görüşme yeterli oluyordu. En son, tümü de oylanıp, 2 çekimser oya karşı 94 oyla kabul

²²⁶² C.S. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 4, Cilt: 30, Birleşim: 117, (14.07.1965), s. 475.

²²⁶³ C.S. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 4, Cilt: 30, Birleşim: 117, (14.07.1965), s. 476.

²²⁶⁴ C.S. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 4, Cilt: 30, Birleşim: 117, (14.07.1965), s. 476.

edilince, Tasarı 14 Temmuz 1965 tarihi itibarıyla kanunlaşmış olmaktadır²²⁶⁵. Aynı gün Cumhurbaşkanına sunulan 652 sayılı Kanun, Cumhurbaşkanı Gürsel tarafından Resmî Gazetede yayımlanması için 16 Temmuz 1965 tarihinde Başbakanlığa gönderiliyor ve 20 Temmuz 1965 günlü Resmî Gazetede yayımlanarak yürürlüğe giriyordu²²⁶⁶.

14 Temmuz 1965 tarih ve 652 sayılı Kanunla onanması TBMM’ce uygun bulunmuş olan “*Türkiye Büyük Millet Meclisi Heyeti ve Avrupa Parlamentosu Heyeti Tarafından Türkiye ile Avrupa Ekonomik Topluluğu Arasında Bir Ortaklık Yaratan 12 Eylül 1963 Tarihli Ankara Andlaşmasının 27. Maddesinin 2. Fıkrasının Uygulanmasına İlişkin Olarak Kabul Edilen Metin*” (1965 Ortaklık Parlamento Komisyonunun Kuruluşuna İlişkin Protokol), Bakanlar Kurulunun 24 Temmuz 1965 gün ve 6/4982 sayılı Kararı ile onaylanmıştı²²⁶⁷.

hh- Türkiye ile Avrupa Ekonomik Topluluğu Arasında Bir Ortaklık Yaratan Ankara Andlaşması ve Eklerinin Onaylanmasından Sonraki Gelişmeler

Türkiye Cumhuriyeti’nin, 12 Eylül 1963 tarihinde Avrupa Ekonomik Topluluğu ile arasında bir ortaklık yaratan Ankara Andlaşmasını imzalaması ve bu Andlaşma ve eklerinin 4 Şubat 1964 tarih ve 397 sayılı Kanunla onaylanmasının TBMM’ce kabul edilmesiyle başlayan, o zamanlardaki adıyla Avrupa Ekonomik Topluluğuna, 7 Şubat 1992’de Maastricht’te, Topluluğun o tarihteki üyeleri arasında imzalanan ve 1 Kasım 1993’te yürürlüğe giren Maastricht Andlaşmasından sonraki adı ile Avrupa Birliğine tam üye olma yolculuğu, bu satırların yazıldığı 2014 yılının Aralık ayında hâlâ sürmektedir. 51 yıllık bu uzun yolculukta, dikkat çeken bazı kilometre taşları şöyle belirtilebilir²²⁶⁸:

* 22 Temmuz 1970 tarihinde, Türkiye Cumhuriyeti, Katma Protokolü kabul etti.

²²⁶⁵ C.S. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 4, Cilt: 30, Birleşim: 117, (14.07.1965), ss. 476, 502-503.

²²⁶⁶ Resmî Gazete, 20 Temmuz 1965, Sayı: 12053; T.B.M.M. Kanunlar Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 4, Cilt: 48, ss. 712-713.

²²⁶⁷ Resmî Gazete, 30 Eylül 1965, Sayı: 12114; Düstur, Beşinci Tertip, Cilt: 4, Üçüncü Kitap, ss. 3324-3325; İsmail Soysal, a.g.k., ss. 683-684.

²²⁶⁸ Bu belirlemede, aşağıdaki kaynaklardan yararlanılmıştır: Zeynep Özler, “Avrupa Birliği ve Türkiye İlişkileri Kronolojisi”, Milliyet, Avrupa Birliği, Milliyet Gazetesi Özel Eki, 25 Aralık 2005, s. 4. Türkiye ile Avrupa Birliği arasındaki ilişkilerin geçmişten günümüze daha ayrıntılı bir açıklaması için bkz. Avrupa Birliği Bakanlığı’nın Internet sayfası, Türkiye – AB İlişkilerinin Tarihçesi, <http://www.abgs.gov.tr/index.php?p=111&l=1> (Erişim tarihi: 18 Aralık 2014); Mehmet Ali Birand, 31 Temmuz 1959’dan 17 Aralık 2004’e Türkiye’nin Büyük Avrupa Kavgası, Doğan Kitapçılık A.Ş., 11. Baskı, İstanbul, 2005, ss. 9-40, 41-490. Ayrıca bkz. Rıdvan Karluk, Avrupa Birliği ve Türkiye, Sekizinci Bası, Beta Yayınları, İstanbul, 2005, ss. 657-685; Şaban H. Çalış, Türkiye – Avrupa Birliği İlişkileri, Kimlik Arayışı, Politik Aktörler ve Değişim, Güncelleştirilmiş 3. Baskı, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara 2006.

* 14 Nisan 1987 tarihinde, Türkiye Cumhuriyeti Avrupa Topluluğuna tam üyelik başvurusunda bulundu.

* 6 Mart 1995 tarihinde, Avrupa Topluluğu Ortaklık Konseyi, Türkiye ile Avrupa Birliği arasında Gümrük Birliğinin 1995 yılı içinde gerçekleştirilmesine karar verdi.

* 10–11 Aralık 1999 tarihinde, Avrupa Birliği Helsinki Zirve Toplantısında, Türkiye Cumhuriyetinin Avrupa Birliği üyeliğine aday bir ülke olduğu belirlendi.

* 6 Ekim 2004 tarihinde, Avrupa Komisyonu, İlerleme ve Etki Raporlarını açıkladı ve Türkiye'nin siyasî kriterleri karşıladığını belirterek, katılım görüşmelerine başlanmasını önerdi.

* 16–17 Aralık 2004 tarihinde, Avrupa Birliği Devlet ve Hükûmet Başkanları Zirve Toplantısında, Türkiye Cumhuriyeti'nin siyasî kriterleri yeterince yerine getirdiği belirtilerek, 3 Ekim 2005 tarihinde katılım görüşmelerinin başlaması kararlaştırıldı.

* 3 Ekim 2005 tarihinde, Avrupa Birliği üyesi ülkelerin Dışişleri Bakanlarının Lüksemburg'ta yaptıkları toplantıda, Türkiye Cumhuriyeti'ne yönelik müzakere çerçeve belgesi onaylandı ve müzakerelerin tarama süreciyle resmen başlatılmasına karar verildi.

* Dışişleri Bakanlığına bağlı olan Avrupa Birliği Genel Sekreterliği 10 Ocak 2009 tarihinde Başbakanlığa bağlandı.

* 3 Haziran 2011 tarih ve 643 sayılı Kanun Hükmünde Kararname uyarınca, 12 Haziran 2011 tarihinde yapılan Genel Seçimlerden sonra 6 Temmuz 2011 tarihinde kurulan 61. Türkiye Cumhuriyeti Hükûmetinde Avrupa Birliği Genel Sekreterliği, Avrupa Birliği Bakanlığı haline getirildi.

c- 18 Şubat 1965 tarih ve 540 sayılı “Birleşmiş Milletler Andlaşmasının 23, 27 ve 61 nci maddelerinin Birleşmiş Milletler Genel Kurulunun 17 Aralık 1963 tarihli ve 1991 (XVIII) sayılı Kararıyla değiştirilmiş olan şekillerinin onaylanmasının uygun bulunduğuna dair Kanun

aa- Birleşmiş Milletler Andlaşmasının Bazı Maddelerinde Değişiklik Yapılması

Millet Meclisinin 12. Döneminde onaylanması uygun bulunan önemli bir diğer milletlerarası andlaşma, Birleşmiş Milletler Genel Kurulunun 17 Aralık 1963 tarihinde aldığı bir kararla, Birleşmiş Milletler Andlaşmasının bazı maddelerinde yapılmış olan değişikliklerin Türkiye Cumhuriyeti tarafından da kabulüne ilişkin Andlaşmaydı. Gerçekten, Birleşmiş Milletler Genel Kurulu, 17 Aralık 1963 tarih ve 1991 (XVIII) sayılı kararı ile, Birleşmiş Milletler Andlaşmasının 23., 27. ve 61. maddelerinin değiştirilmesine karar vermişti. Bu bağlamda, 26 Haziran 1945 tarihinde San Fransisko'da imzalanmış ve Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından 15 Ağustos 1945 tarih ve 4801 sayılı Kanunla onaylanmış olan²²⁶⁹ “Birleşmiş

²²⁶⁹ Sözü geçen Andlaşmanın onaylanması sırasında yürürlükte olan 1924 Anayasasının 26. maddesi

Milletler Andlaşması”nın sözü geçen maddelerinden, 23. maddesinde, Birleşmiş Milletler’in organlarından olan “Güvenlik Meclisi”nin oluşumu düzenlenmekteydi ve bu maddede aynen şöyle denilmekteydi:

“Madde – 23

1. Güvenlik Meclisi Teşkilâtın onbir üyesinden mürekkeptir. Çin Cumhuriyeti, Fransa, Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği, Büyük Britanya ve Kuzey İrlanda Birleşik Krallığı ve Amerika Birleşik Devletleri, Güvenlik Meclisinin süreli üyeleridir. Teşkilâtın diğer altı Üyesi, her şeyden evvel Teşkilât Üyelerinin milletlerarası barış ve güvenliğin muhafazasındaki ve Teşkilâtın diğer gayelerinin sağlanmasındaki payını ve aynı zamanda da âdilane bir coğrafi taksimi bilhassa gözönünde tutan Genel Kurul tarafından, Güvenlik Meclisine süresiz Üye olarak seçilir.

2. Güvenlik Meclisinin süresiz Üyeleri, iki yıllık bir devre için seçilirler. Bununla beraber süresiz Üyelerin ilk seçiminde, bunlardan üçü bir yıl için seçilecektir. Çıkan Üyeler derhal yeniden seçilemezler.

3. Güvenlik Meclisinin her Üyesinin Mecliste bir temsilcisi vardır.”

Değişikliğe tâbi tutulan diğer madde olan, 27. maddede ise şu hüküm yer almıştı:

“Madde – 27

1. Güvenlik Meclisinin her Üyesi bir oya sahiptir.

2. Güvenlik Meclisinin usul meselelerindeki kararları yedi üyenin müsbet oyu ile alınır.

3. Güvenlik Meclisinin diğer bütün meselelerdeki kararları, süreli Üyelerin hepsinin oyları dâhil olmak üzere, yedi Üyenin müsbet oyu ile alınır; şu kadar ki VI ncı bölüm ile 52 nci maddenin 3 üncü fıkrası mefadı gereğince alınan kararlarda, bir uyuşmazlıkta taraf olan, oy vermekten imtina eder.”

Üzerinde değişiklik gerçekleştirilen son madde olan, 61. maddede ise, Ekonomik ve Sosyal Meclis düzenliyordu ve düzenlemenin ilk şeklinde aynen şöyle denilmekteydi:

“Madde – 61

1. Ekonomik ve Sosyal Meclis, genel Kurulca seçilen 18 Birleşmiş Milletler

uyarınca, milletlerarası andlaşmaların onaylanması yetkisi, doğrudan TBMM’ye ait bulunuyordu. Bu nedenle, 1924 Anayasası ile 1961 Anayasası arasında, bu konuda ciddi bir fark gözlenmekteydi. Gerçekten, 1961 Anayasasının 65. Maddesinde, TBMM için, milletlerarası andlaşmaların yapımından veya onaylanmasından değil, yapılmış olan bir milletlerarası andlaşmanın onaylanmasının uygun bulunması yetkisinden söz edilirken, 1924 Anayasasının 26. Maddesinde, Büyük Millet Meclisinin, “...Devletlerle mukavele, muahede ve sulh akdi”ni bizzat kendisinin yerine getireceği belirtilmekteydi. Bu nedenle, 1924 Anayasası döneminde, TBMM, bir milletlerarası andlaşmanın onaylanmasını uygun bulmuyor, o milletlerarası andlaşmayı bizzat onaylıyordu.

Üyesinden mürekkeptir.

2. *Üçüncü fıkra hükümleri mahfuz kalmak şartıyla, Ekonomik ve Sosyal Meclisin altı Üyesi her yıl, üç yıllık bir devre için seçilirler. Çıkan üyeler derhal yeniden seçilebilir.*

3. *Ekonomik ve Sosyal Meclisin 18 Üyesi ilk seçimde tâyin edilir. Genel Kurulca tesbit edilen hükümlere göre bu üyelerden altısının görevi bir yıl sonra ve diğer altı üyeninki iki yıl sonra bitecektir. Ekonomik ve Sosyal Meclisin her Üyesinin Mecliste bir temsilcisi vardır.”* ²²⁷⁰

Birleşmiş Milletler Genel Kurulunun 17 Aralık 1963 tarihinde aldığı 1991 (XVIII) sayılı kararla, Güvenlik Meclisinin üye sayısında artırıma gidilmiş ve sözü geçen bu üç madde, şu şekle dönüştürülmüştü:

“Madde 23. –

1. *Güvenlik Meclisi, Teşkilâtın 15 üyesinden mürekkeptir. Çin Cumhuriyeti, Fransa, Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği, Büyük Britanya ve Kuzey İrlanda Birleşik Krallığı ve Amerika Birleşik Devletleri, Güvenlik Meclisinin süreli üyeleridir. Teşkilâtın diğer on üyesi, her şeyden evvel Teşkilât üyelerinin Milletlerarası barış ve güvenliğin muhafazasındaki ve Teşkilâtın diğer gayelerinin sağlanmasındaki payını ve aynı zamanda da âdilane bir coğrafi taksimi bilhassa gözönünde tutan Genel Kurul tarafından, Güvenlik Meclisine süresiz üye olarak seçilir.*

2. *Güvenlik Meclisinin süresiz üyeleri, iki yıllık bir devre için seçilirler. Güvenlik Meclisinin üyelerinin 11 den 15 e çıkarılmasını müteakip süresiz üyelerin ilk seçiminde, ilâve dört üyenin ikisi, bir yıllık devre için seçilecektir. Çıkan üyeler derhal yeniden seçilemezler.*

3. *Güvenlik Meclisinin her üyesinin Mecliste bir temsilcisi vardır.”*

“Madde 27. –

1. *Güvenlik Meclisinin her üyesi bir oya sahiptir.*

2. *Güvenlik Meclisinin usul meselelerindeki kararları, 9 üyenin müsbet oyu ile alınır.*

3. *Güvenlik Meclisinin diğer bütün meselelerdeki kararları, süreli üyelerin hepsinin oyları dâhil olmak üzere 9 üyenin müsbet oyu ile alınır, şu kadar ki, VI ncı bölüm ile 52 nci maddenin 3 ncü fıkrası uyarınca alınan kararlarda, bir uyuşmazlıkta taraf olan oy vermekten kaçınır.”*

“Madde 61. –

1. *Ekonomik ve Sosyal Meclis Genel Kurulca seçilen 27 Birleşmiş Milletler*

²²⁷⁰ Burada, aynen alıntı yapılan bu maddelerin metinleri için, bkz. 15 Ağustos 1945 tarih ve 4801 sayılı “Sanfransisko’da 26 Haziran 1945 tarihinde yapılmış ve imzalanmış olan Birleşmiş Milletler Andlaşması ile Milletlerarası Adalet Divanı Statüsünün onanması hakkında Kanun” içinde yer alan “Birleşmiş Milletler Andlaşması”, **Düstur**, Üçüncü Tertip, Cilt: 26, ss. 1388-1389, 1396; **Resmî Gazete**, 24 Ağustos 1945, Sayı: 6092.

üyesinden mürekkeptir.

2. Üçüncü fıkra hükümleri mahfuz kalmak şartıyla, Ekonomik ve Sosyal Meclisin 9 üyesi her yıl, üç senelik bir devre için seçilir. Çıkan üyeler derhal yeniden seçilebilir.

3. Ekonomik ve Sosyal Meclisin üyelerinin 18 den 27 ye çıkarılmasını müteakip ilk seçimlerde, o yıl sonunda görev süreleri sona erecek olan 6 üye yerine seçilecek üyelere ilâveten, 9 üye daha seçilecektir. Genel Kurulca tesbit edilen hükümlere uygun olarak bu 9 ilâve üyeden üç üyenin görev süresi bir yıl sonra, diğer üç üyeninki ise, iki yıl sonra bitecektir.

4. Ekonomik ve Sosyal Meclisin her üyesinin Mecliste bir temsilcisi vardır.”²²⁷¹

bb- Türkiye Cumhuriyetinin Sözü Edilen Değişikliklere Olumlu Oy Vermesi ve Bakanlar Kurulunca Bu Değişikliklerin Onaylanmasının TBMM’ce Uygun Bulunmasına Yönelik Kanun Tasarısı Hazırlanması

Türkiye Cumhuriyeti Hükûmeti de, Birleşmiş Milletler Genel Kurulunun, bu değişikliğin kararlaştırıldığı XVIII nci toplantısında, sözü edilen karara olumlu oy vermişti. Daha sonra, Dışişleri Bakanlığınca hazırlanan ve Birleşmiş Milletler Andlaşmasının 23., 27. ve 61. maddelerindeki bu değişikliklerin onaylanmasının uygun bulunmasını öngören bir Kanun Tasarısının Türkiye Büyük Millet Meclisine gönderilmesi, Bakanlar Kurulunun 5 Haziran 1964 tarihli toplantısında kararlaştırılmıştı. Bu karar doğrultusunda, Tasarı, 9 Haziran 1964 tarihinde Başbakan İsmet İnönü’nün imzasıyla Millet Meclisi Başkanlığına sunuluyordu.

Tasarının gerekçesinde şöyle denilmekteydi:

“İlişik olarak sunulan kanun tasarısı, 15.8.1945 tarihli ve 4081 sayılı Kanunla onaylanmış bulunan Birleşmiş Milletler Andlaşmasının, 23, 27 ve 61 nci maddelerinin, Hükümetimizin de üyesi bulunduğu Birleşmiş Milletler Teşkilâtı Genel Kurulunun 1963 yılında New York’ta Akdettiği XVIII nci Devre Toplantısında 17 Aralık 1963 tarihinde kabul edilen 1991 (XVIII) sayılı kararıyle değiştirilmiş olan şekillerinin onaylanmasının uygun bulunmasını gütmektedir.

Teşkilâtın üye sayısının kuruluşundan bu yana iki katından fazla artmış olmasına ve 1945 den bugüne kadar teşkilâta katılan üye memleketlerin büyük çoğunluğunu Asya ve Afrika’da bağımsızlıklarını yeni kazanmış bulunan devletlerin teşkil etmesine rağmen, gerek Güvenlik Konseyi’nin, gerek

²²⁷¹ 23., 27. ve 61. Maddenin yeni metinleri için bkz. Millet Meclisi S. Sayısı: 773, “Birleşmiş Milletler Andlaşmasının 23, 27 ve 61 nci maddelerinin Birleşmiş Milletler Genel Kurulunun 17 Aralık 1963 tarihli 1991 (XVIII) sayılı Kararıyla değiştirilmiş olan şekillerinin onaylanmasının uygun bulunduğu dair kanun tasarısı ve Dışişleri Komisyonu raporu”, **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 34, Birleşim: 39’un sonuna ekli, (14.01.1965), ss. 3-4.

Ekonomik ve Sosyal Konsey'in üye sayısının ve tereküp tarzlarının sabit kalmış olması, teşkilât üyelerinin coğrafi bölgeler itibariyle her iki konseyde hakkaniyete uygun bir şekilde temsil edilmeleri esasına mâni olmuştur.

Andlaşma maddelerinde yapılması sözü geçen kararlarla öngörülen ve üye memleketlerin üçte ikisinin onaylamasından sonra yürürlüğe girecek olan bu değişiklikler ile, Güvenlik Konseyi'nin üye sayısı 11 den 15 e, Ekonomik ve Sosyal Konsey'in üye sayısı ise, 18 den 27 ye çıkarılmakta ve her iki konseyde üyeliklerin coğrafi bölgeler itibariyle dağılışına yeni bir düzen getirilmektedir.

Birleşmiş Milletlerin bu iki önemli uzvunun mevcut üye sayısı ve üyeliklerinin dağılışı ile öngörülen bu değişikliklerin kabulü üzerine hâsıl olacak durum, Birleşmiş Milletlerde halen yürürlükteki esaslar ve uygulama göz önünde bulundurulmak suretiyle, aşağıda mukayeseli bir şekilde gösterilmiştir:

Güvenlik Konseyi			
<i>Bugünkü dağılışı tarzı</i>		<i>Değişikliklerin kabulüyle öngörülen dağılışı tarzı</i>	
<i>a) Süreli üyeler:</i>		<i>a) Süreli üyeler:</i>	
<i>Amerika Birleşik Devletleri</i>	<i>1</i>	<i>Amerika Birleşik Devletleri</i>	<i>1</i>
<i>İngiltere</i>	<i>1</i>	<i>İngiltere</i>	<i>1</i>
<i>Fransa</i>	<i>1</i>	<i>Fransa</i>	<i>1</i>
<i>Çin Cumhuriyeti</i>	<i>1</i>	<i>Çin Cumhuriyeti</i>	<i>1</i>
<i>Sovyetler Birliği</i>	<i>1</i>	<i>Sovyetler Birliği</i>	<i>1</i>
<i>b) Süresiz üyeler:</i>		<i>b) Süresiz üyeler:</i>	
<i>Batı-Avrupa ve diğer memleketler</i>	<i>1</i>	<i>Batı-Avrupa ve diğer memleketler</i>	<i>2</i>
<i>Lâtin Amerika</i>	<i>2</i>	<i>Lâtin Amerika</i>	<i>2</i>
<i>Doğu-Avrupa</i>	<i>1</i>	<i>Doğu-Avrupa</i>	<i>1</i>
<i>Commonwealth</i>	<i>1</i>	<i>Asya-Afrika</i>	<i>5</i>
<i>Orta-Doğu</i>	<i>1</i>		
	<i>11</i>		<i>15</i>

Ekonomik ve Sosyal Konsey			
<i>Güvenlik Konseyinin süreli üyeleri</i>	<i>5</i>	<i>Güvenlik Konseyinin süreli üyeleri</i>	<i>5</i>
<i>Lâtin Amerika</i>	<i>4</i>	<i>Lâtin Amerika</i>	<i>5</i>
<i>Batı-Avrupa ve diğer memleketler</i>	<i>2</i>	<i>Batı-Avrupa ve diğer memleketler</i>	<i>3</i>
<i>Doğu-Avrupa</i>	<i>2</i>	<i>Doğu-Avrupa</i>	<i>2</i>
<i>Commonwealth</i>	<i>1</i>	<i>Commonwealth</i>	<i>1</i>
<i>Orta-Doğu</i>	<i>1</i>	<i>Orta-Doğu</i>	<i>1</i>
<i>Uzak-Doğu</i>	<i>1</i>	<i>Uzak-Doğu</i>	<i>1</i>
<i>Asya-Afrika</i>	<i>2</i>	<i>Asya-Afrika</i>	<i>9</i>
	<i>18</i>		<i>27</i>

Birleşmiş Milletler Teşkilâtına üye memleketler sayısının son yıllarda vâkı yeni kabullerle önemli miktarda artmış olması karşısında, Güvenlik

Konseyindeki geçici, Ekonomik ve Sosyal Konseydeki üye sayısının mâkul bir oranda artırılmasını ve üyeliklerin coğrafi taksim esası üzerinden âdil ve haklı bir şekilde yeniden dağıtılmasını uygun gören Hükümetimiz XVIII nci Genel Kurul toplantısı sırasında bu husustaki karara müsbet oy vermiştir.

*Birleşmiş Milletler Andlaşmasının 108 nci maddesi uyarınca, üye memleketlerin yürürlükteki mevzuatına uygun olarak en geç 1 Eylül 1965 tarihine kadar onaylanması gereken söz konusu değişikliklerin onaylanmasının uygun olacağı düşünülmüş ve ilişik kanun tasarısı sunulmuştur.”*²²⁷²

cc- Tasarının Millet Meclisinde Görüşülmesi ve Kabul Edilmesi

9 Haziran 1964 tarihinde Millet Meclisi Başkanlığına sunulmuş olan bu Tasarı, Millet Meclisi Başkanlığınca incelenmek üzere Dışişleri Komisyonuna gönderilmiş ve Dışişleri Komisyonu, hazırladığı 2 Aralık 1964 tarihli Raporda, gerekçede ileri sürülen nedenlerin olumlu görüldüğünü ve Tasarının aynen kabul edildiğini Millet Meclisi Başkanlığına bildirmişti²²⁷³. Bu arada, Millet Meclisinin 6 Ocak 1965 tarihli 34. Birleşiminde, Hükümet Temsilcisi ve Millet Meclisinde grubu bulunan siyasi partilerin Grup Başkanvekillerinin imzasını taşıyan bir önerge veriliyor ve önerge ekindeki listede esas ve sıra sayıları ile özetleri bulunan andlaşmalara ait kanun tasarılarının bir an evvel kanunlaşması gerektiğinden bahisle, öncelik ve ivedilikle görüşülmesi talep ediliyordu²²⁷⁴. Önerge ekindeki listede yer alan milletlerarası andlaşmalara ilişkin 21 adet kanun tasarısı arasında, bu Tasarı da bulunuyordu. Bu önerge ekinde esas ve sıra sayıları ile özetleri gösterilen her bir milletlerarası andlaşmanın onaylanmasının uygun bulunmasına ilişkin kanun tasarısının öncelikle görüşülmesi istemi, ayrı ayrı oya sunulmuş ve Millet Meclisi Genel Kurulu, hepsi için öncelikle görüşülme kararı vermişti²²⁷⁵. Önerge ekindeki listenin 13. sırasında

²²⁷² A.k., ss. 1-2. Gerekçede sözü geçen ve bu değişikliklerin onaylanması ile ilgili olarak yollama yapılan Birleşmiş Milletler Andlaşmasının “Değişiklikler” başlıklı 108 nci maddesinde şu hüküm yer almıştır:

“ İşbu Andlaşmada yapılacak değişiklikler, Genel Kurul Üyelerinin üçte iki çoğunluğu ile kabul edilir ve Güvenlik Meclisi süreli Üyelerinin hepsi dâhil olmak üzere, Teşkilât Üyelerinin üçte ikisi tarafından her birinin anayasası hükümleri gereğince onandığı zaman, bütün Birleşmiş Milletler Üyeleri için yürürlüğe girer.” Bkz. “15 Ağustos 1945 tarih ve 4801 sayılı Sanfransisko’da 26 Haziran 1945 tarihinde yapılmış ve imzalanmış olan Birleşmiş Milletler Andlaşması ile Milletlerarası Adalet Divanı Statüsünün onanması hakkında Kanun”, **Resmî Gazete**, 24 Ağustos 1945; **Düstur**, Üçüncü Tertip, Cilt: 26, s. 1405.

²²⁷³ Yukarıda adı geçen Millet Meclisi S. Sayısı: 773, ss. 2-3.

²²⁷⁴ Bu önergeyi, Hükümet adına Devlet Bakanı Nüvit Yetkin, AP Millet Meclisi Grup Başkanvekili Sabahattin Savacı, CHP Millet Meclisi Grup Başkanvekili Kemal Beyazıt, CKMP Millet Meclisi Grup Başkanvekili Ramazan Demirsoy, MP Millet Meclisi Grup Başkanvekili İ. Hakkı Akdoğan ve YTP Millet Meclisi Grup Başkanvekili Şekip İnal imzalamışlardı. **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 34, Birleşim: 34, (06.01.1965), ss. 488-489.

²²⁷⁵ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 34, Birleşim: 34, (06.01.1965), ss. 489-491.

bulunan Birleşmiş Milletler Andlaşmasının bazı maddelerinin değiştirilmesinin onaylanmasının uygun bulunması hakkındaki bu Tasarının da öncelikle görüşülmesi kabul edildiğinden²²⁷⁶, sırasının geldiği 14 Ocak 1965 tarihli 39. Birleşimde, Tasarının görüşülmesine başlanılmıştı²²⁷⁷. Gerek tümü, gerek maddelerine geçilmesi kabul edildikten sonra maddeleri üzerinde hiç söz almak isteyen çıkmadığı için, oylama ile yetinilmek durumunda kalınmış ve maddelerin de kabulü üzerine, tümünün oylanmasına geçilmişti. Ancak, yapılan açık oylamada, çoğunluğun bulunmadığı anlaşıldığından, Birleşimi yöneten Başkanvekili Mekki Keskin, oylamanın sonraki Birleşimde tekrarlanacağını açıklamıştı²²⁷⁸. Bu doğrultuda, 15 Ocak 1965 tarihli 40. Birleşiminde yeniden yapılan oylama sonunda, Millet Meclisi Genel Kurulu, Birleşmiş Milletler Andlaşmasının 23., 27. ve 61. maddelerinin değiştirilmiş olan şekillerinin onaylanmasının uygun bulunması hakkındaki Kanun Tasarısını, 2 ret ve 7 çekimsere karşı, 251 oyla kabul ediyordu²²⁷⁹. İlginç olan şey, bu Tasarının görüşülmesi sırasında, hiç söz alan ve bazı nedenlerle karşı olduğunu açıklayıp, Tasarının reddedilmesini isteyen milletvekili bulunmadığı halde; tümü üzerinde gerçekleştirilen 15 Ocak 1965 tarihli oylamada, Tasarı için 2 milletvekili ret, 7 milletvekili ise çekimser oy kullanmıştı²²⁸⁰.

²²⁷⁶ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 34, Birleşim: 34, (06.01.1965), s. 490.

²²⁷⁷ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 34, Birleşim: 39, (14.01.1965), s. 677.

²²⁷⁸ Tasarının tümü üzerinde yapılan açık oylamada, 1 çekimser ve 47 kabul oyu çıkmıştı. Bu durumda oylama sırasında Genel Kurulda, oy kullanamayan Başkanvekili dahil 49 milletvekilinin bulunduğu anlaşılıyordu ki, Millet Meclisinin üye tam sayısının 450 olduğunu dikkate aldığımızda, toplantı için en az 226 milletvekilinin hazır bulunması gerekiyordu. Bu nedenle, oylama sırasında toplantı yeter sayısının olmadığı çok açıktı. Bkz. **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 34, Birleşim: 39, (14.01.1965), ss. 683, 728-731.

²²⁷⁹ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 34, Birleşim: 40, (15.01.1965), ss. 774-775, 809, 834-837.

²²⁸⁰ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 34, Birleşim: 40, (15.01.1965), ss. 834-837. Ret oyu kullananlar, Elâzığ Milletvekili Naci Güray ve Mardin Milletvekili Esat Kemal Aybar; çekimser oy kullananlar ise, Adana Milletvekili Ahmet Karamüftüoğlu, Çanakkale Milletvekili Ahmet Nihat Akay, Çorum Milletvekili Muzafer Dünder, Denizli Milletvekili İbrahim Kocatürk, Giresun Milletvekili Ali Köymen, Kayseri Milletvekili Vedat Âli Özkan ve Kırşehir Milletvekili Halil Özman idi.

dd- Millet Meclisinin Kabul Ettiği Metnin Cumhuriyet Senatosunda Görüşülmesi ve Kabul Edilerek Kanunlaşması

Millet Meclisinin kabul ettiği metin, Anayasanın 92. maddesi uyarınca Cumhuriyet Senatosuna gönderilmiş ve Cumhuriyet Senatosu Başkanlığı, Tasarıyı, incelenmesi için, “Dışişleri, Turizm ve Tanıtma Komisyonu”na sevk etmişti²²⁸¹. Cumhuriyet Senatosu Dışişleri, Turizm ve Tanıtma Komisyonu, yaptığı inceleme sonrasında hazırlayıp Senato Başkanlığına sunduğu 28 Ocak 1965 tarihli Raporda, Millet Meclisinden gelen metni aynen benimsiyor ve Tasarının kabul edilmesini öneriyordu²²⁸². Cumhuriyet Senatosu Genel Kurulunun 16 Şubat 1965 tarihli 42. Birleşiminde, Samsun Senatörü Fethi Tevetoğlu’nun verdiği ve Genel Kurulun kabul ettiği bir önerge üzerine, Tasarının görüşülmesine başlanıyor ve tümü üzerinde söz alan çıkmadığı için, doğrudan oylamaya geçiliyordu. Kabul edildiği görülünce, bu kez ivedilik teklifi oylanıyor ve onun da kabul edilmesi üzerine maddelerin görüşülmesine geçiliyordu. İvedilik kararı verildiğinden, maddelerin bir kez görüşülmesi yeterli olacaktı. Bu doğrultuda, maddeler üzerinde yapılan görüşmede, söz almak isteyen bulunmadığı için, doğrudan oylamaya gidiliyor ve sıra Tasarının tümünün son oylamasına geliyordu. İşaretle yapılan bu oylamada da Tasarının kabul edildiği görülünce, Birleşimi yöneten Başkanvekili İhsan Hamit Tigrel, Tasarıyı açık oya sunuyordu²²⁸³. Ancak, oylama sürerken, Nüfus Plânlaması hakkındaki Tasarının görüşülmesi sırasında, kürsüde bulunan hatip Osman Mecdi Agun’un sarfettiği bir söz üzerine, Başkanvekili İhsan Hamit Tigrel, hatibin sözünü geri almasını istiyor, Agun’un sözünü geri almayacağını bildirmesi üzerine de, kendisinden kürsüyü terk etmesini talep ediyordu. Ne var ki, kürsüde bulunan Agun, kürsüye terk etmeyeceğini bildirip, konuşmasına devam etmiş, Başkanvekili Tigrel de, Birleşime, 18 Şubat 1965 tarihinde devam edilmek üzere son vermişti²²⁸⁴. Bu

²²⁸¹ **C.S. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1, Toplantı: 4, Cilt: 23, Birleşim: 27, (21.01.1965), ss. 284-285.

²²⁸² Cumhuriyet Senatosu S. Sayısı: 541, “Birleşmiş Milletler Andlaşmasının 23, 27 ve 61 nci maddelerinin Birleşmiş Milletler Genel Kurulunun 17 Aralık 1963 tarihli ve 1991 (XVIII) sayılı kararıyla değiştirilmiş olan şekillerinin onaylanmasının uygun bulunduğu dair kanun tasarısının Millet Meclisince kabul edilen metni ve C. Senatosu Dışişleri, Turizm ve Tanıtma Komisyonu raporu”, **C.S. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1, Toplantı: 4, Cilt: 25, Birleşim: 42’nin sonuna ekli, (16.02.1965), ss. 1-2.

²²⁸³ **C.S. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1, Toplantı: 4, Cilt: 25, Birleşim: 42, (16.02.1965), ss. 248-249.

²²⁸⁴ Cumhuriyet Senatosu Başkanvekili İhsan Hamit Tigrel’in, Senatör Osman Mecdi Agun’un kürsüyü terk etmemesi nedeniyle 16 Şubat 1965 tarihli 42. Birleşime son vermesi olayı, Cumhuriyet Senatosu tutanaklarına şöyle yansımıştı:

“BAŞKAN – Sayın Agun birşey geçti. Birşey soracağım «kafasızca indirilmiş bir darbe, kafasızca indirilmiş bir darbe» bunu izah ediniz.

OSMAN MECDİ AGUN (Devamla) – Söyledim, izah etmiyorum. Başka türlü.

BAŞKAN – O halde sözünüzü kesiyorum, buyurun aşağıya. Sözünüzü kesiyorum. Buyurun Sayın Agun.

OSMAN MECDİ AGUN (Devamla) – Sözümü kesmeye hakkınız yoktur.

BAŞKAN – Sözünüzü geri alın veya izah edin.

durumda, Cumhuriyet Senatosunun söz konusu 42. Birleşiminde, Birleşmiş Milletler Andlaşmasının bazı maddelerinin değiştirilmiş olan şekillerinin onaylanmasının uygun bulunması hakkındaki Kanun Tasarısı üzerindeki açık oylamanın sonucu alınamamış olmaktadır. 18 Şubat 1965 tarihli 43. Birleşimde, Başkanvekili İhsan Hamit Tigṙel, oturumun başında, sonuç açıklanmadan sonlanmış olan 16 Şubat 1965 tarihli 42. Birleşimdeki oylamanın sonucunu bildiriyor ve Tasarının 2 çekimsere karşı, 134 oyla kabul edildiğini duyuruyordu²²⁸⁵. Böylece, Birleşmiş Milletler Andlaşmasının 23, 27 ve 61 nci maddelerinin, Birleşmiş Milletler Genel Kurulunun 17 Aralık 1963 tarih ve 1991 (XVIII) sayılı kararıyla değiştirilmiş olan şekillerinin onaylanmasının uygun bulunduğuna dair Tasarı, kanunlaşmış olmaktadır. 23 Şubat 1965 tarihinde Cumhurbaşkanı Gürsel'e sunulan 18 Şubat 1965 tarih ve 540 sayılı bu Kanun, Cumhurbaşkanı Gürsel tarafından 24 Şubat 1965 tarihinde yayımlanması isteğiyle Başbakanlığa gönderilmiş ve 1 Mart 1965 tarihli Resmî Gazetede yayımlanarak yürürlüğe girmiştir²²⁸⁶.

ee- Andlaşmanın Onaylanması

Bakanlar Kurulu, 3 Nisan 1965 tarihinde, bu Kanuna dayanarak, söz konusu Andlaşmanın onaylanmasını, 31 Mayıs 1963 tarih ve 244 sayılı “Milletlerarası Andlaşmaların Yapılması, Yürürlüğü ve Yayımlanması İle Bazı Andlaşmaların Yapılması İçin Bakanlar Kuruluna Yetki Verilmesi Hakkında Kanun”un 3. maddesinin 1. fıkrası uyarınca kararlaştırmış ve Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel'in de imzasını içeren onay kararnamesi 17 Mayıs 1965 tarihli Resmî Gazetede yayımlanmış; böylece Andlaşmanın onaylanması süreci tamamlanmıştı²²⁸⁷.

OSMAN MECDİ AGUN (Devamla) – Sözümlü geri almıyorum.

BAŞKAN – O halde aşığıya ininiz.

OSMAN MECDİ AGUN (Devamla) – Ben inmiyorum. Kuvvetle indirirsiniz.

BAŞKAN – O halde oturma son veriyorum. (A.P. sıralarından «havayı düzeltelim, ekseriyet yok» sesleri.

Hayır efendim ekseriyet olmadığından değil. Arkadaşımız Mecdi Agun'un lüzumsuz surette vâkı olan tecavüzlerini önlemek için oturma son veriyorum. (Halk Partisi sıralarından «bravo» sesleri ve alkışlar) (Ne zaman toplanacağız sesleri)

18 Şubat 1965 Perşembe günü saat 15.00 te toplanmak üzere Birleşimi kapatıyorum.” C.S. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 4, Cilt: 25, Birleşim: 42, (16.02.1965), s. 264.

²²⁸⁵ C.S. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 4, Cilt: 25, Birleşim: 43, (18.02.1965), ss. 264, 284-285. görüşülmesi sırasında hiç karşı çıkmadıkları halde, Tasarı üzerindeki son oylamada çekimser oy kullanan 2 Senatör şunlardır: Adıyaman Senatörü Halil Ağar, Çanakkale Senatörü Nahit Altan. Bkz. C.S. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 4, Cilt: 25, Birleşim: 43, (18.02.1965), s. 285.

²²⁸⁶ Resmî Gazete, 1 Mart 1965, Sayı: 11941; T.B.M.M. Kanunlar Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 4, Cilt: 48, ss. 166-167.

²²⁸⁷ Resmî Gazete, 17 Mayıs 1965, Sayı: 12000; Düstur, Beşinci Tertip, Cilt: 4, İkinci Kitap, ss. 1397-1402.

d- 31 Mart 1965 tarih ve 556 sayılı “16 Ağustos 1960 tarihinde Lefkoşa’da; Türkiye Cumhuriyeti, Yunanistan Kırallığı, Büyük Britanya ve Kuzey İrlanda Birleşik Kırallığı ve Kıbrıs Cumhuriyeti Arasında İmzalanan Kıbrıs Cumhuriyetinin Kurulmasına Dair Andlaşma ile A, B, C, D, E, ve F Eklerinin; Kıbrıs Cumhuriyeti, Yunanistan Kırallığı, Türkiye Cumhuriyeti ve Büyük Britanya ve Kuzey İrlanda Birleşik Kırallığı Arasında İmzalanan Garanti Andlaşması ile Bu Andlaşmanın II nci Maddesinde Atıfta Bulunulan Kıbrıs Cumhuriyeti Anayasasının Temel Maddelerine Dair Listenin; Kıbrıs Cumhuriyeti, Yunanistan Kırallığı ve Türkiye Cumhuriyeti Arasında İmzalanan İttifak Andlaşması ile I ve II Sayılı Ek Protokollerinin; Kıbrıs Cumhuriyeti, Yunanistan Kırallığı ve Türkiye Cumhuriyeti Arasında İmzalanan İttifak Andlaşmasının Uygulanması İçin İmza Edilen Andlaşmanın; ve En Ziyade Müsaadeye Mazhar Millet Şartına Dair Türkiye Cumhuriyeti ile Kıbrıs Cumhuriyeti Arasında Nota Teatisi Suretiyle Yapılan Anlaşmanın; Onaylanmasının Uygun Bulunması Hakkında Kanun”

aa- Kıbrıs’a İlişkin Olarak Yapılan Çeşitli Andlaşmalara Kısa Bir Bakış ve Bunların Onaylanmalarının TBMM’ce Uygun Bulunması İçin Bakanlar Kurulunca Hazırlanan Kanun Tasarısının Millet Meclisine Sunulması

Millet Meclisinin 12. Döneminde onaylanması uygun bulunan bir grup milletlerarası andlaşma da, Kıbrıs’a yönelikti. Gerçekten, Kıbrıs’ta 1950’li yılların ortalarından beri süregelen çatışmaların sonlandırılıp bir çözüme ulaşılabilmesi için, 1959 yılının Şubat ayında, önce Zürih’te Türkiye ile Yunanistan; daha sonra Londra’da, Türkiye, Yunanistan, İngiltere ve Kıbrıs’taki Türk ve Rum Cemaatleri arasında imzalanmış olan anlaşmalarla Kıbrıs’ın müstakbel rejiminin şekillendirilmesi için bir takım kararlar alınmış bulunuyordu²²⁸⁸.

²²⁸⁸ Bu Anlaşmalar, TBMM’nin 2 Mart 1959 tarihli 49. Birleşiminde dönemin Başbakanı Adnan Menderes’in imzası ile TBMM’nin onayına sunulmuştu. Bu konuda Başbakan Menderes’in imzası ile TBMM Başkanlığına sunulan tezkere ve gerekçesinde aynen şöyle denilmektedir:

“Türkiye Büyük Millet Meclisi Yüksek Reisliğine

*Kıbrıs ihtilâfı mevzuunda Türkiye, Yunanistan ve İngiltere ile Adadaki Türk ve Rum cemaatleri temsilcileri arasında son defa Londra’da imzalanan Anlaşmalarda Hükümetimizin takibettiği politikanın Yüksek Meclisin tasvibine sunulmak üzere, bu hususa ait dokümanların bağlı olarak sunulduğunu saygılarımla arz ederim.*Başvekil A. Menderes.

ESBABI MUCİBE

Bilindiği gibi, senelerden beri devam edegelen Kıbrıs ihtilâfı, Zürih’te Türkiye ve Yunanistan Hükümetleri, mütaakiben de Londra’da Türkiye, Yunanistan, İngiltere Hükümetleri ile Kıbrıs’taki Türk ve Rum cemaatlerinin temsilcileri arasında yapılan müzakereler sonunda mesut bir hal suretine bağlanmıştır.

İhtilâfın zuhurundan beri Türk Hükümetinin Kıbrıs mevzuunda takibettiği politika şu gayeleri temine müteveccih olmuştur.

1. Kıbrıs’ın hiçbir zaman yabancı bir devlete ilhak edilmemesi,

2. Kıbrıs’taki Türk cemaatinin her hangi bir statüko değişikliği neticesi olarak yabancı bir

devletin veya yabancı bir unsurun hükümranlığı altına girmemesi ve binaenaleyh cemaatin bir ekalliyet statüsüne tâbi hale getirilmemesi,

3. Adanın Türkiye'nin emniyeti için arz ettiği büyük ehemmiyet nazarı itibara alınarak, Adanın müdafaasının temini ve bu müdafaaya Türkiye'nin iştiraki. Yine aynı emniyet mülâhazasının bir icabı olarak, Adadaki İngiliz üslerinin idamesi,

Zürih ve Londra görüşmelerinde de bu esaslar dairesinde hareket edilmiş ve varılan anlaşmaların bunlara istinadetmesi temin olunmuştur.

Türkiye, Yunanistan, İngiltere Hükümetleri ile Kıbrıs'taki iki cemaat mümessilleri tarafından imzalanan yukarda mevzu bahis metinler; müstakbel Kıbrıs Devletinin Anayasasının esaslarını vaz'ettiği gibi, Kıbrıs'ın beynelmilel statüsünü ve Türkiye, Yunanistan ve İngiltere ile olan münasebetlerini de tanzim etmektedir. Bu metinler şunlardır:

1. Müstakbel Kıbrıs Devleti Anayasasının esasları,

2. Kıbrıs Cumhuriyeti ile Türkiye, Yunanistan ve İngiltere arasında Garanti Anlaşması,

3. Kıbrıs Cumhuriyeti, Türkiye ve Yunanistan arasında İttifak Anlaşması,

4. İngiltere Hükümetinin, Adadaki üslerinin ve menfaatlerinin korunmasına mütaallik olarak yaptığı beyanat,

5. Türkiye ve Yunanistan'ın Adadaki İngiliz üsleri üzerinde İngiltere'nin hâkimiyetini kabul ettiklerine dair; Garanti Anlaşmasına dercedilecek munzam madde,

6. Türk ve Yunan Hükümetlerinin, İngiltere'nin Adadaki üs ve menfaatleri hakkında vâkı beyanatını kabul ettiklerini mutazammın olarak Türkiye ve Yunanistan Hariciye vekilleri tarafından yapılan beyanat,

7. Rum cemaati temsilcisinin Türkiye, Yunanistan ve İngiltere arasında Kıbrıs meselesinin nihai hal şekli hakkında varılan mutabakatı kabul ettiğini mutazammın beyanatı,

8. Türk cemaati temsilcisinin Türkiye, Yunanistan ve İngiltere arasında Kıbrıs meselesinin nihai hal şekli hakkında varılan mutakabatı kabul ettiğini mutazammın beyanatı,

9. Anayasanın hazırlanması, idarenin Kıbrıs Cumhuriyetine intikali ve Londra Konferansı mukarreratını tatbiki mevkiine koymaya mâtuf nihai anlaşmaların ihzârı maksadiyle alınacak tedbirler.

Bütün bu metinler; ayrıca Türkiye, Yunanistan ve İngiltere Başvekilleri tarafından imzalanan bir muhtıraya rapitedilmiş bulunmaktadır:

İşbu anlaşmalar manzumesiyle Türkiye'nin Kıbrıs meselesinde takibettiği hedefler tahakkuk etmiş, Türkiye ve Yunanistan'ın hayati menfaatleri icabı olan iki memleket arasındaki dostluk, iş birliği ve mevcut ittifaklar icaplarının yeniden ve hattâ daha kuvvetli olarak ihyası imkânları gereği gibi elde edilmiş, NATO tesanüdünü ve NATO'nun sağ kanadının müdafaasını zayıflatan esaslı bir ihtilâf izale edilmiş bulunmaktadır.

Şu nokta da çok mühimdir ki Türkiye ve Yunanistan, en halledilmez gibi görülen milletlerarası bir ihtilâfın, karşılıklı iyi niyet ve adalet hisleri hâkim olduğu takdirde, sulh yoluyla halledilmesinin mümkün olduğuna dair en güzel bir örneği vermek şerefini kazanmışlardır.

Uzlaşma zihniyetinin bu zaferi, bütün hür dünya hükümetleriyle efkârı umumiyesi ve matbuatı tarafından, istisnasız olarak, büyük bir memnuniyetle karşılanmıştır.

Binnetcice, Kıbrıs meselesinin halli mevzuunda Türk Hükümetinin takibettiği politikanın, Londra Anlaşmalarında mâna ve ifadesini bulmuş olduğu şüphesizdir.

Keyfiyet, Yüksek Meclisin müzakere ve tasvibine arz olunur." Bkz. T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: XI, İçtima: 2, Cilt: 8, İnikat: 49, (02.03.1959), ss. 9-10.

Birleşimi yöneten TBMM Başkanı Refik Koraltan, Hükümetten gelen bu tezkereyi okuttuktan sonra, çeşitli milletvekilleriince verilen ve Londra Konferansında alınan kararların incelenmesi için zaman tanınmasını isteyen önergeleri okutmuş ve bu konuda bazı milletvekillerine söz vermişti. Sonuçta, Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu da, konunun görüşülmesinin ertelenmesini destekleyince, TBMM Genel Kurulu, Kıbrıs'a ilişkin olarak Londra'da alınan kararların görüşülmesini bir sonraki birleşime ertelemişti (T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: XI, İçtima: 2, Cilt: 8, İnikat: 49, (02.03.1959), ss. 10-11). Alınan erteleme kararı doğrultusunda, Hükümetin Kıbrıs konusunda izlediği politikanın

Ancak, Zürih ve Londra Andlaşmaları ile Kıbrıs'a ilişkin olarak bazı genel esasların saptanması ile yetinilmiş olduğundan, bu Andlaşmalar ile belirlenen hususların daha ayrıntılı bir düzenlemeye kavuşturulması gerekmektedir. Bu bağlamda, 1959 yılı başlarından 1960 yılı Ağustos ayına kadarki süre içinde, Kıbrıs Cumhuriyetinin kurulmasına yönelik olarak, Londra, Lefkoşe, Lozan, Ankara ve Atina'da birçok çalışma gruplarınca çeşitli Andlaşma ve Anlaşmalar hazırlanmış ve bunlar 16 Ağustos 1960 tarihinde Lefkoşe'de imzalanmıştı. Hükûmet, bütün bu andlaşma ve anlaşmaları, onaylanmalarının uygun bulunması isteğiyle 25 Aralık 1961 tarihinde Millet Meclisi Başkanlığına sunmuş bulunuyordu. Bu doğrultuda, sözü edilen andlaşma ve andlaşmaların onaylanmalarının uygun bulunması için Bakanlar Kurulunca hazırlanan ve 25 Aralık 1961 tarihinde Millet Meclisi Başkanlığına verilen Kanun Tasarısının, Başbakan İsmet İnönü tarafından imzalanmış olan sunuluş yazısında aynen şöyle denilmekteydi:

"Millet Meclisi Başkanlığına

Dışişleri Bakanlığınca hazırlanan ve Türkiye Büyük Millet Meclisine arzı Bakanlar Kurulunca 19.12.1961 tarihinde kararlaştırılan;

«16 Ağustos 1960 tarihinde Lefkoşe'de,

Türkiye Cumhuriyeti, Yunanistan Kırallığı, Büyük Britanya ve Şimalî-İrlanda Birleşik Kırallığı ve Kıbrıs Cumhuriyeti arasında imzalanan, Kıbrıs Cumhuriyetinin teessüsüne mütaallik Andlaşma ile A, B, C, D, E, F eklerinin,

Türkiye Cumhuriyeti, Kıbrıs Cumhuriyeti, Yunanistan Kırallığı ve Büyük Britanya ve Şimalî-İrlanda Birleşik Kırallığı arasında imzalanan, Garanti Andlaşması ve bu Andlaşmanın II nci maddesinde atıfta bulunan Kıbrıs Cumhuriyeti Anayasasının temel maddelerinin,

ve bu bağlamda Londra'da imzalanan Anlaşmaların görüşülmesi TBMM'nin 4 Mart 1959 tarihli 50. Birleşiminde gerçekleştirilmiş ve hayli uzun süren tartışmalardan sonra, dönemin Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu'nun konuya ilişkin yaptığı ayrıntılı açıklamayı şu sözlerle tamamladığını görüyoruz:

"Size arz edilen inşa ettiğimiz anlaşmaların temelleri bunlardır. Bunları topyekûn ya kabul edersiniz, veya reddeder ve bizi yalnız bırakırsınız. Bu istikbal vadeden yolda Türk milletinin menafîini omuzlarımızda taşıyarak tek başımıza yürümekten hiçbir zaman hazer etmiyeceğiz ve bundan ancak şeref duyacağız." **T.B.M.M. Zabıt Ceridesi**, Devre: XI, İçtima: 2, Cilt: 8, İnikat: 50, (04.03.1959), s. 44.

TBMM Genel Kurulu, 138 ret ve 2 çekimsere karşı, 347 oyla Kıbrıs sorununun çözümü için Londra'da imzalanan anlaşmalarda Hükûmetin izlediği politikayı onamıştı (**T.B.M.M. Zabıt Ceridesi**, Devre: XI, İçtima: 2, Cilt: 8, İnikat: 50, (04.03.1959), ss. 21-54). Bu sonuç üzerine, Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu, şu teşekkür konuşmasını yapıyordu:

"Muhterem arkadaşlar; gösterdiğiniz itimada Türkiye Cumhuriyeti Hükûmeti namına teşekkür etmeyi en sevinçli bir vazife bilirim. Andlaşmalar Türk Milletine ve Kıbrıs'taki Türk cemaatine hayırlı ve olsun. İnşallah bunlar üç müttefik arasındaki dostluk ve ittifakın gittikçe daha fazla kuvvetlenmesine en iyi bir zemin temin eder.

Hepinize tekrar tekrar Hükûmet namına teşekkür eder ve Anlaşmaların memleket ve millete hayırlı ve uğurlu olmasını temenni ederken; müstakil Kıbrıs'ın daima refah ve saadet içinde yaşamasını ve Türk – Yunan dostluğu için iyi bir misal olarak baki kalmasını dilerim." **T.B.M.M. Zabıt Ceridesi**, Devre: XI, İçtima: 2, Cilt: 8, İnikat: 50, (04.03.1959), s. 54.

Türkiye Cumhuriyeti, Kıbrıs Cumhuriyeti ve Yunanistan Kırallığı arasında imzalanan, İttifak Andlaşması ile I ve II sayılı Ek Protokollerin,

Türkiye Cumhuriyeti, Kıbrıs Cumhuriyeti ve Yunanistan Kırallığı arasında imzalanan İttifak Andlaşmasının uygulanması için imza edilen Anlaşmanın,

En ziyade müsaadeye mazhar millet şartı hakkında, Türkiye Cumhuriyeti ile Kıbrıs Cumhuriyeti arasında nota teatisi suretiyle yapılan Anlaşmanın,

Onaylanması hakkında kanun tasarısı» gerekçesi ve ilişkileriyle birlikte bağlı olarak sunulmuştur.

Gereğinin yapılmasını rica ederim.” ²²⁸⁹

Adları geçen Andlaşmalar ve eklerinin onaylanmasının uygun bulunmasına ilişkin Kanun Tasarısının gerekçesinde, olayların gelişimi ve bu Andlaşmaların yapımı şöyle açıklanmaktaydı:

“Bilindiği üzere, Kıbrıs Rumları, haiz bulundukları sayı üstünlüğüne dayanarak, Adanın Yunanistan’a ilhakını sağlamak için geçmişte mütaaddit teşebbüslerde bulunmuşlar fakat netice elde edememişlerdir.

İkinci Cihan Harbinden sonra, umumi siyasi havayı gayeleri için müsait gören Kıbrıs Rumları, Yunanistan’la birleşme (ENOSİS) emellerini gerçekleştirmek üzere tekrar faaliyete geçmişler ve bu amaçla İngiltere Hükümetinden isteklerde bulunmuşlardır. Bu istekler İngiltere Hükümetinden müsait bir mukabele görmeyince Yunan Hükümeti, Kıbrıslı Rumların taleplerinin milletlerarası alanda savunmasını üzerine almış ve 1954 yılında Birleşmiş Milletlere müracaat etmiştir.

Kıbrıs meselesinin böylece milletlerarası bir mahiyet alması üzerine Türkiye de tabii olarak Kıbrıs Türklerinin hak ve menfaatlerini korumak üzere gerekli teşebbüs ve faaliyetlere girişmiştir.

1954 ten 1959 yılına kadar olan devre zarfında Türkiye, Yunanistan ve İngiltere’nin Kıbrıs meselesindeki tutumları aşağıda özetlenen istihaleleri geçirmiştir:

²²⁸⁹ Millet Meclisi S. Sayısı: 387, “16 Ağustos 1960 tarihinde Lefkoşa’da, Türkiye Cumhuriyeti, Yunanistan Kırallığı, Büyük Britanya ve Şimali İrlanda Birleşik Kırallığı ve Kıbrıs Cumhuriyeti arasında imzalanan, Kıbrıs Cumhuriyetinin teessüsüne müteallik Andlaşma ile A, B, C, D, E, F eklerinin, Türkiye Cumhuriyeti, Kıbrıs Cumhuriyeti, Yunanistan Kırallığı ve Büyük Britanya ve Şimali İrlanda Birleşik Kırallığı arasında imzalanan, Garanti Andlaşması ve bu Andlaşmanın II nci maddesinde atıfta bulunulan Kıbrıs Cumhuriyeti Anayasasının temel maddelerinin, Türkiye Cumhuriyeti, Kıbrıs Cumhuriyeti ve Yunanistan Kırallığı arasında imzalanan, İttifak Andlaşması ile I ve II sayılı ek protokollerin, Türkiye Cumhuriyeti, Kıbrıs Cumhuriyeti ve Yunanistan Kırallığı arasında imzalanan, İttifak Andlaşması ile I ve II sayılı ek protokollerin, Türkiye Cumhuriyeti, Kıbrıs Cumhuriyeti ve Yunanistan Kırallığı arasında imzalanan, İttifak Andlaşmasının uygulanması için imza edilen Andlaşmanın, en ziyade müsaadeye mazhar millet şartı hakkında, Türkiye Cumhuriyeti ile Kıbrıs Cumhuriyeti arasında nota teatisi suretiyle yapılan Anlaşmanın, onaylanması hakkında kanun tasarısı ve Anayasa, Dışişleri ve Millî Savunma komisyonları raporları”, **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 34, Birleşim: 39’un sonuna ekli, (14.01.1965), ss. 1-2.

Yunanistan'ın tutumu:

Bidayette, İngiltere ile Yunanistan arasında ikili bir anlaşmaya varmak suretiyle Kıbrıs'ın ilhakını sağlamaya uğraşmış ve Kıbrıs meselesinde Türkiye'nin ilgili taraf olmadığını ileri sürmüştür. Bu teşebbüsünde muvaffak olamayınca, meseleyi Birleşmiş Milletlere ve çeşitli milletlerarası teşekküllere götürerek, Kıbrıs halkına «self-determination» hakkı verilmesini istemiş ve ilhakı bu yol ile gerçekleştirmeye çalışmıştır.

İngiltere'nin tutumu:

Başlangıçta, Kıbrıs sömürge idaresinde Ada halkına sınırlı bir iç muhtariyet vermekten ileri gidemeyeceğini ilân etmiş, fakat sonraları dış siyaset, millî savunma, iç emniyet gibi başlıca yetkiler İngiliz idaresinde kalmak suretiyle Ada halkına daha geniş muhtar bir idare vermeyi kabul etmiştir. Bu maksatla «Radcliffe» Anayasa taslağı, «Macmillân» plânları diye anılan bâzı teklifler ileri sürmüş ise de bunlar, Kıbrıslı Rumlar ve Yunanistan tarafından reddedilmiştir. İngiltere Adanın geleceği hakkında Kıbrıslı Türklerin söz haklarını kabul etmiş ve İngiltere, Türkiye ve Yunanistan tarafından şayanı kabul bir anlaşmaya varılmasına çalışmıştır.

Türkiye'nin tutumu:

Bidayetten beri Kıbrıs'ın Yunanistan'a ilhakına şiddetle muhalefet etmiştir. İlk safhada İngiltere Kıbrıs'ı terkedecekse Adanın eski sahibi olan Türkiye'ye avdeti gerektiği görüşünü savunmuştur. Yunanistan ilhak istemediğini, sadece Kıbrıs halkına «self-determination» hakkı verilmesine çalıştığını ileri sürünce, Türkiye, Birleşmiş Milletler Andlaşmasında atıfta bulunulan «self-determination» prensibine karşı cephe almamış ve Kıbrıs halkına «self-determination» hakkı verilecekse, bu hakkın Birleşmiş Milletler Andlaşmasının hükümlerine uygun olarak Ada'nın Türk ve Rum halklarına ayrı ayrı tanınmasını istemiş ve bu suretle «taksim» tezini benimsemiştir.

Yunanistan, 1954 ten 1959 yılına kadar Kıbrıs meselesini her yıl Birleşmiş Milletlere ve fırsat düştükçe de çeşitli milletlerarası teşekküllere götürmüşse de istediği şekilde bir sonuç elde edememiştir. Buna muvazi olarak Kıbrıs Rumları Ada'da kanlı tedhiş usullerine başvurarak netice almaya çalışmışlardır. Kıbrıs Rumlarının önceleri Ada'daki İngilizlere yönelttikleri tedhiş faaliyeti bilâhara Türk ve Rum Cemaatleri arasında silâhlı çatışmalara yol açmıştır. Dolayısıyla Kıbrıs uyuşmazlığı, NATO dâhilinde müttefik bulunan Türkiye, İngiltere ve Yunanistan'ın münasebetlerinde vahîm bir gerginlik meydana getirmiş ve binnetice Orta-Şarkta Batı savunma sistemine büyük zararlar verebilecek bir vüsat kesbetmiştir.

Yıllar boyunca süregelen mücadeleden sonra Kıbrıs meselesinin bir yönden, mevcut şartlara göre vahîm ihtilâtlar doğurmadan alâkalı üç Devletin sadece her hangi birinin görüşüne uygun şekilde halledilemeyeceğinin, diğer

yönden de bu meselenin daha uzun müddet askıda bırakılmasının her üç Devlet ve dolayısıyla de Batı Savunma Sistemi için vahim tehlikeler yaratabileceğinin anlaşılması üzerine ilgili üç Devlet gayretlerini, Kıbrıs meselesine her üçünün de görüşlerini kısmen telif edecek bir hal sureti bulunması istikametine yöneltmişlerdir.

Bu maksatla yapılan mütaaddit diplomasi temaslarından sonra 1959 yılı Şubat ayında Zürih'te Türkiye ile Yunanistan arasında bir konferans akdedilerek Kıbrıs'ın müstakbel rejiminin esasları bâzı anlaşmalarla tesbit olunmuştur. Şubat 1959 sonlarında Londra'da, bu sefer Türkiye, Yunanistan, İngiltere ve Türk ve Elen Cemaat temsilcilerinin katılması ile toplanan konferansta Zürih Anlaşmaları ve özellikle İngiltere'yi ilgilendiren diğer bâzı prensip anlaşmaları bütün ilgililer tarafından parafede edilmiştir.

Zürih ve Londra Anlaşmaları muayyen ana prensipleri ihtiva eden belgelerdir. Bunları her üç Hükümet de parlâmentolarına sunarak tasviplerini aldılar. (Zürih ve Londra Anlaşmaları Türkiye Büyük Millet Meclisinin 4 Mart 1959 tarihli celsesinde tasvibolunmuştur.) Ancak, Zürih ve Londra Anlaşmalarında bâzı genel esasların tesbitiyle yetinildiği için, bu esaslara müsteniden teferruatlı ve şekil bakımından uygun Andlaşmalar ve Anlaşmalar hazırlanması gerekiyordu. 1959 yılı başlarından 1960 yılı Ağustos ayına kadar olan süre zarfında Londra, Lefkoşe, Lozan, Ankara ve Atina'da birçok çalışma grupları Anayasanın çeşitli Andlaşma ve Anlaşmalarının metinlerini hazırladılar. Bunlar 16 Ağustos 1960 tarihinde Lefkoşe'de imzalandı. İmzalanın metinlerin Türkçe tercümeleri ilişikte sunulmuştur.

Yukarda arz edildiği gibi, bahis konusu metinlerle, taraflardan hiçbirinin isteklerini tamamiyle gerçekleştirirmeyen ve fakat mevcut imkânlar ölçüsünde bunların hak ve menfaatlerini uzlaştırmayı gözeten bir sonuca varılmıştır.

Bu Andlaşmalarla Türkiye bakımından elde edilen sonuçlar, aşağıda sırası geldikçe her bir metnin tahlili esnasında teferruatlı surette arz edileceği üzere, şöylece özetlenebilir:

1. Kıbrıs'ın Yunanistan'la veya başka bir Devletle birleşmesi ihtimaline karşı ahdî ve fiilî teminat sağlanmıştır. (Garanti Andlaşması)

2. Kıbrıs Türk Cemaatinin, Rum çoğunluğun idaresine tâbi olması ihtimali önlenerek Ada'da, Türk ve Rum cemaatlerinin ortaklığına dayanan bir idare sistemi kurulmuştur. Türk Cemaatinin Kıbrıs Cumhuriyetinin idaresine iştirak nisbeti, iki cemaat arasındaki nüfus nisbetine bağlı olmayıp bu nisbetin üstündedir. Kıbrıs Türklerinin siyasi, idari, iktisadi, adli, kültürel ve dinî alanlardaki hak ve hürriyetleri, çoğunluğun muhtemel ihlâllerine karşı Anayasa hükümleri ile teminat altına alınmış ve Anayasanın temel hükümleri de Garanti Andlaşmasın hükümlerinin teminatı altına konulmuştur.

3. Kıbrıs Adası'nın Türkiye'nin güvenliği bakımından arz ettiği önem göz önünde tutularak Ada'da siyasi veya filî yollarla Türkiye güvenliğini tehlikeye sokabilecek bir durumun tahaddüsüne karşı ahdî ve filî teminatlar sağlanmıştır. (Anayasa gereğince dışişleri konusunda Cumhurbaşkanı Muavinine tanınan veto hakkı, İttifak Andlaşması ve bu Andlaşma maksatları için Kıbrıs'a gönderilen Türk Alayı).

Ada'da, iki egemen İngiliz üssünün mevcudiyeti de, Türkiye ve İngiltere'nin NATO ve CENTO dâhilinde müttefik bulunmaları sebebiyle, memleketimizin güvenliğini takviye edici unsurlardır. (Teessüs Andlaşması)...”²²⁹⁰

bb- Tasarının Millet Meclisinde Ele Alınması

Londra ve Zürih Andlaşmalarının ışığında, Kıbrıs Cumhuriyetinin kurulmasına yönelik olarak imzalanmış çeşitli anlaşma ve andlaşmaların onaylanmalarının uygun bulunmasını öngören ve 25 Aralık 1961 tarihinde Millet Meclisi Başkanlığına sunulan Kanun Tasarısı, incelenmesi için Millet Meclisi Başkanlığınca, Anayasa, Dışişleri ve Millî Savunma Komisyonlarına gönderilmiş ve Anayasa Komisyonu 16 Ocak 1962, Dışişleri Komisyonu 28 Ocak 1963 ve Millî Savunma Komisyonu da 2 Nisan 1963 tarihinde, hazırladıkları raporları Millet Meclisi Başkanlığına sunmuşlardı²²⁹¹.

Anayasa Komisyonu, Tasarıda yer alan bazı ifadeleri düzeltmiş bulunuyordu. Bu bağlamda, Tasarıda, milletlerarası andlaşmaların onaylanmasından söz edildiğine dikkat çeken Komisyon, bunun 1961 Anayasasına göre mümkün olamayacağını, çünkü 1961 Anayasasının, TBMM'ye, bir milletlerarası andlaşmayı onaylama değil, onaylanmasını uygun bulma yetkisini tanıdığını belirtmekteydi. Anayasa Komisyonunun raporunda bu konuda şöyle denilmekteydi:

“...1. Komisyonumuz, bu inceleme sonucunda, kanun tasarısının başlığında ve 1 nci maddesinde geçen «onaylanması hakkında kanun» ve «onaylanmıştır» ibarelerini, sırasıyla, Anayasanın 65 nci maddesi uyarınca «onaylanmasının uygun bulunması hakkında kanun» ve «onaylanması uygun bulunmuştur» şeklinde değiştirmek gerektiği kanaatine varmıştır.

Gerçekten, Anayasanın 65 ve 97 nci maddeleri, iç hukuk ile devletler hukuku arasındaki ahengi kurmak amacıyla, 20 Nisan 1340 tarihli ve 491 sayılı muaddel Teşkilâtı Esasiye Kanununun 26 nci maddesinin ve 13 Aralık 1960 tarihli 157 sayılı Kanunun 18 nci maddesinin sistemini terk ederek, milletlerarası anlaşmaları onaylama tasarrufunu yapma yetkisini, doğrudan doğruya teşriî organca kullanılan bir yetki olmaktan çıkarıp, Devletler Hukukunda olduğu gibi, Cumhurbaşkanı –Anayasanın 98 nci maddesinin 2 nci fıkrası hükmü saklı olarak– vermiş ve hangi milletlerarası andlaşmaların onaylanmasının, onaylamadan önce, Türkiye Büyük Millet Meclisince

²²⁹⁰ A.k., ss. 2-3.

²²⁹¹ A.k., ss. 14-19.

bir kanunla uygun bulunması gerektiğini göstermiştir. Kanun tasarısının 1 nci maddesinde zikredilen bütün andlaşma ve anlaşmalar, –«Türkiye Cumhuriyeti, Kıbrıs Cumhuriyeti ve Yunanistan Kırallığı arasında imzalanan İttifak Andlaşmasının uygulanması için imza edilen Anlaşma» hariç– Anayasanın 65 nci maddesinin 1 nci fıkrasının âmir hükmünün kapsadığı bu nevi andlaşmalardandır...’’²²⁹²

Tasarının, bu Raporlar doğrultusunda Millet Meclisi Genel Kurulunda görüşülmesine başlanması hayli uzun bir zaman sonra mümkün olabilmisti. Gerçekten, hemen yukarıda, Birleşmiş Milletler Andlaşmasının bazı maddelerinin değiştirilmesine ilişkin Andlaşmanın onaylanmasının kabul edilmesini öngören Tasarıda da değindiğimiz gibi, Hükümet ve Millet Meclisinde grubu bulunan siyasî parti temsilcileri bir önerge hazırlayarak, bazı milletlerarası andlaşmaların onaylanmalarının uygun bulunmasına ilişkin kanun tasarılarının öncelikle görüşülmesini istemek durumunda kalmışlardı²²⁹³. Bu önergeye ekli milletlerarası andlaşmalara ilişkin 21 adet kanun tasarısı arasında, “16 Ağustos 1960 tarihinde Lefkoşa’da, Türkiye Cumhuriyeti, Yunanistan Kırallığı, Büyük Britanya ve Şimalî İrlanda Birleşik Kırallığı ve Kıbrıs Cumhuriyeti arasında imzalanan Kıbrıs Cumhuriyetinin teessüsüne mütaallik Andlaşma ile A, B, C, D, E, ve F eklerinin, Türkiye Cumhuriyeti, Kıbrıs Cumhuriyeti, Yunanistan Kırallığı, ve Büyük Britanya ve Şimalî İrlanda Birleşik Kırallığı arasında imzalanan, Garanti Andlaşması ve Bu Andlaşmanın 11 nci maddesinde atıfta bulunulan Kıbrıs Cumhuriyeti Anayasasının temel maddelerinin, Türkiye Cumhuriyeti, Kıbrıs Cumhuriyeti ve Yunanistan Kırallığı arasında imzalanan İttifak Andlaşması ile 1 ve 11 sayılı ek protokollerin, Türkiye Cumhuriyeti, Kıbrıs Cumhuriyeti ve Yunanistan Kırallığı arasında imzalanan İttifak Andlaşmasının uygulanması için imza edilen Andlaşmanın, en ziyade müsaadeye mazhar millet şartı hakkında, Türkiye Cumhuriyeti ile Kıbrıs Cumhuriyeti arasında nota teatisi suretiyle yapılan Anlaşmanın onaylanması hakkında kanun tasarısı” da bulunmaktaydı. Millet Meclisi Genel Kurulu’nun, 6 Ocak 1965 tarihli 34. Birleşiminde, milletlerarası andlaşmaların uygun bulunmasına ilişkin diğer kanun tasarıları gibi, bu Tasarının da öncelikle görüşülmesine karar verdiğini görüyoruz²²⁹⁴. Alınan karar doğrultusunda, Millet Meclisinin 14 Ocak 1965 tarihli 39. Birleşiminde, Tasarının görüşülmesine başlanıyordu. Tasarının tümü üzerinde söz alan çıkmadığı için, maddelerine geçilmesi oylanıyor ve kabul edildiği görülünce ivedilik teklifi oylanıyordu. İvedilik teklifi kabul edildiğinden, maddelerin bir kez görüşülmesi

²²⁹² A.k., ss. 14-15.

²²⁹³ M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 34, Birleşim: 34, (06.01.1965), ss. 488-489.

²²⁹⁴ M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 34, Birleşim: 34, (06.01.1965), ss. 489-490.

yeterli olacaktı²²⁹⁵. Bu doğrultuda, maddeler üzerinde söz isteyen olmadığı için, okunup oylanmalarına gidilmiş ve hepsi kabul edilince, sıra Tasarının tümünün oylanmasına gelmişti. Oylama öncesinde, Birleşimi yöneten Başkanvekili Mekki Keskin, Tasarının tümü üzerinde lehte veya aleyhte söz isteyeninin olup olmadığını sorduğunda, Niğde Milletvekili Asım Eren söz alıyor ve şu kısa konuşmayı yapıyordu:

“Pek muhterem arkadaşlarım; 16 Ağustos 1960 tarihli bu dört antlaşma üzerinde bugün yani 14 Ocak 1965 de Büyük Meclis kararını veriyor, onaylıyor. Bu onaylamayı önümüzden geçirdiğimiz şu anda, Türk Milleti adına biz vekilleri Kıbrısta cereyan etmekte olan ve cereyan etmiş bulunan ve Kıbrısın muhtemelen gebe olduğu olaylar üzerinde içlerimiz sızlıyarak, gözlerimiz orada kahramanca çarpışan mücahitlerimize hayranlık takdirler ve her türlü kendilerinin gayelerine, amaçlarına varacaklarına olan inançlarımızla bu anı yaşamaktayız.

Pek muhterem arkadaşlarım, Yunan Milletinin de şu anda bizim gibi düşündüğünü umuyorum. Hükümetlerinin ve Kıbrısta bu facialara yol açan Makarios’un arzuları ne olursa olsun, dünya şunu bilmelidir ki, Türk Milleti gerekirse hiçbir şeye kulak asmadan oradaki kan kardeşlerinin, Türk Cemaatinin ve ırkdaşlarının bağımsız ayrı bir cemaat halinde hür bir vatan parçası olarak yaşamaları için elinden gelen her fedakârlığı yapacaktır. Bunu şu anda şu anlaşmaları, en ziyade mazharı müsaade millet olarak haklar verdiğimiz karşı taraftaki insanlara söylemeyi vazife addediyorum.

*Hürmetlerimle.”*²²⁹⁶

Çorum Milletvekili Hilmi İncesulu’nun, oturduğu yerden “Bravo Eren” sözleriyle desteklediği bu konuşma sonrasında, başka söz isteyen çıkmadığı için, Birleşimi yöneten Başkanvekili Mekki Keskin, Tasarının tümünü açık oya sunmuş ve oylamaya sonunda, Kıbrıs Cumhuriyetinin kurulmasına yönelik olarak imzalanmış olan çeşitli andlaşmaların onaylanmasının uygun bulunmasına yönelik Tasarıya, 2 ret, 1 çekimser ve 133 kabul oyu verildiği ve çoğunluğun bulunmadığı anlaşılmıştı²²⁹⁷. Bu durumda, Birleşimi yöneten Başkanvekili Mekki Keskin, oylamanın ertesi günkü

²²⁹⁵ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 34, Birleşim: 39, (14.01.1965), ss. 665-666.

²²⁹⁶ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 34, Birleşim: 39, (14.01.1965), s. 667.

²²⁹⁷ **M.M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 34, Birleşim: 39, (14.01.1965), ss. 682, 712-715. Ret oyları, Kırşehir Milletvekilleri Memduh Erdemir ile Halil Özmen’e; çekimser oy ise, Kayseri Milletvekili Vedat Âli Özkan’a aitti (**M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 34, Birleşim: 39, (14.01.1965), s. 713.

birleşimde tekrarlanacağını açıklıyordu²²⁹⁸. Bu doğrultuda, Millet Meclisinin 15 Ocak 1965 tarihli 40. Birleşiminde tümü yeniden oylanana Tasarı, 3 ret, 10 çekimsere karşı 247 oyla kabul edilmişti²²⁹⁹.

cc- Millet Meclisinde Kabul Edilen Tasarının Cumhuriyet Senatosunda Görüşülmesi ve Kabul Edilerek Kanunlaşması

Millet Meclisince kabul edilen ve Anayasanın 92. maddesi uyarınca, Cumhuriyet Senatosuna gönderilen bu Tasarı, Cumhuriyet Senatosu Başkanlığınca, incelenmek üzere Cumhuriyet Senatosu “Anayasa ve Adalet”, “Dışişleri, Turizm ve Tanıtma” ve Millî Savunma Komisyonlarına sevk edilmiş ve bu husus 22 Mart 1965 tarihli 58. Birleşim tutanağına ekli “Gelen Kâğıtlar”da duyurulmuştu²³⁰⁰. Adları geçen Komisyonlar, hazırladıkları ve Cumhuriyet Senatosu Başkanlığına sundukları raporlarda, Kıbrıs Cumhuriyeti’nin kuruluşuna yönelik olarak yapılmış çeşitli milletlerarası andlaşmaların onaylanmasını uygun bulan Millet Meclisi metnini aynen benimsediklerini bildirmekte ve bu nedenle Millet Meclisi metninin kabulünü önermekteydiler²³⁰¹. Cumhuriyet Senatosunun 29 Mart 1965 tarihli 63. Birleşiminde, Millî Savunma Komisyonu Başkanı Tabii Üye Fahri Özdilek tarafından bir önerge

²²⁹⁸ **M.M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 34, Birleşim: 39, (14.01.1965), s. 682.

²²⁹⁹ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 34, Birleşim: 40, (15.01.1965), ss. 774, 818-821. Ret oyu verenler, Elâzığ Milletvekili Naci Güray, Kırşehir Milletvekili Memduh Erdemir ve Mardin Milletvekili Esat Kemal Aybar’dı. Adana Milletvekili Ahmet Karamüftüoğlu, Afyon Karahisar Milletvekilleri Halûk Nur Bâki ile Veli Başaran, Çanakkale Milletvekili Ahmet Nihat Akay, Çorum Milletvekili Muzaffer Dündar, Denizli Milletvekili İbrahim Kocatürk, Giresun Milletvekili Ali Köymen, Kayseri Milletvekilleri Turhan Feyzioğlu ile Vedat Âli Özkan ve Kırşehir Milletvekili Halil Özmen çekimsiz kalmışlardı. İlginçtir, bir önceki Birleşimde, Tasarıya ret oyu veren Kırşehir Milletvekili Halil Özmen, bu kez çekimsiz oy kullanmıştı. Bu oylamada ret oyu veren Elâzığ Milletvekili Naci Giray ile Mardin Milletvekili Esat Kemal Aybar, ilk oylamaya katılmamışlardı. Bkz. **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 34, Birleşim: 39, (14.01.1965), ss. 712-715; Birleşim: 40, (15.01.1965), ss. 818-821.

²³⁰⁰ **C.S. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1, Toplantı: 4, Cilt: 26, Birleşim: 58, (22.03.1965), s. 198.

²³⁰¹ Cumhuriyet Senatosu S. Sayısı: 568, “Türkiye Cumhuriyeti, Yunanistan Kırallığı, Büyük Britanya ve Kuzey İrlanda Birleşik Kırallığı ve Kıbrıs Cumhuriyeti arasında imzalanan, Kıbrıs Cumhuriyetinin kurulmasına dair Andlaşma ile (A), (B), (C), (D), (E), (F) eklerinin; Kıbrıs Cumhuriyeti, Yunanistan Kırallığı, Türkiye Cumhuriyeti ve Büyük Britanya ve Kuzey İrlanda Birleşik Kırallığı arasında imzalanan, Garanti Andlaşması ile bu Andlaşmanın II nci maddesinde atıfta bulunulan Kıbrıs Cumhuriyeti Anayasasının temel maddelerine dair listenin; Kıbrıs Cumhuriyeti, Yunanistan Kırallığı ve Türkiye Cumhuriyeti arasında imzalanan İttifak Andlaşması ile I ve II sayılı Ek Protokollerinin; Kıbrıs Cumhuriyeti, Yunanistan Kırallığı ve Türkiye Cumhuriyeti arasında imzalanan İttifak Andlaşmasının uygulanması için imza edilen Andlaşmanın, ve en ziyade müsaadeye mazhar millet şartına dair Türkiye Cumhuriyeti ile Kıbrıs Cumhuriyeti arasında nota teatisi suretiyle yapılan Anlaşmanın; onaylanmasının uygun bulunması hakkındaki kanun tasarısının Millet Meclisince kabul edilen metni ve Cumhuriyet Senatosu Anayasa ve Adalet, Dışişleri, Turizm ve Tanıtma ve Millî Savunma komisyonları raporları”, **C.S. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1, Toplantı: 4, Cilt: 26, Birleşim: 65’in sonuna ekli, (31.03.1965), ss. 2-9.

veriliyor ve bu Andlaşmaların acil oldukları dikkate alınarak, öncelik ve ivedilikle görüşülmesi isteniyordu. Oya sunulan bu önerge Cumhuriyet Senatosu Genel Kurulunca kabul edilmişti²³⁰². Bu karar doğrultusunda, Cumhuriyet Senatosu Genel Kurulu, sözü edilen Andlaşmaların onaylanmasını uygun bulan ve 15 Ocak 1965 tarihinde Millet Meclisince kabul edilmiş olan Tasarıyı 31 Mart 1965 tarihli 65. Birleşiminde görüşmeye başlıyor ve tümü üzerinde söz isteyen olmadığı için oylanıp maddelerine geçilmesini kabul ediyordu. İvedilik kararı da verildiği için, maddelerin bir kez görüşülmesi yeterli olacaktı²³⁰³. Görüşmeler sırasında maddeler üzerinde de söz almak isteyen çıkmamış, sadece Çanakkale Senatörü Ziya Termen, Hükûmete bir soru yönelterek, bu Andlaşmayı Yunanistan ve Kıbrıs'ın da bizim gibi kabul edip etmediklerini öğrenmek istemişti. Termen'in sorusu ile, bu soruya Millî Savunma Komisyonu Sözcüsü Ankara Senatörü Hıfzı Oğuz Bekata'nın verdiği cevap, Cumhuriyet Senatosu tutanaklarına aynen şöyle geçmiş bulunuyordu:

“ZİYA TERMEN (Çanakkale) – Hükümetten bir sual soracağım. Bu andlaşmayı Atina ve Lefkoşa'da aynen bizim gibi kabul ediyor mu?

MİLLÎ SAVUNMA KOMİSYON SÖZCÜSÜ HIFZI OĞUZ BEKATA (Ankara) – Atina aynen kabul muamelesini tekemmül ettirmiştir. Lefkoşa zaten bahis konusu değildir.” ²³⁰⁴

Bu soru ve cevap dışında, gerek maddeler, gerek maddelerin kabulünden sonra tümü üzerinde söz isteyen çıkmadığı için, doğrudan oylamaya geçilmiş ve adı geçen Andlaşmaların onaylanmasının uygun bulunması hakkındaki Tasarı, Cumhuriyet Senatosunca, 31 Mart 1965 tarihinde, 2 çekimsere karşı 113 oyla kabul edilerek kanunlaşmıştı²³⁰⁵. 3 Nisan 1965 tarihinde Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel'e sunulan 556 sayılı bu Kanun, 5 Nisan 1965 tarihinde Cumhurbaşkanı tarafından yayımlanması isteğiyle Başbakanlığa gönderilmiş ve 10 Nisan 1965 tarihli Resmî Gazetede yayımlanmıştı²³⁰⁶.

Böylece, Kıbrıs Cumhuriyeti'ne yönelik olup, Türkiye Cumhuriyeti için de çok önemli sonuçları olan bazı Andlaşmaların onaylanması, TBMM'ce uygun bulunmuş olmaktaydı. Bu bağlamda, söz konusu Tasarı ekinde yer alan Teessüs Andlaşması uyarınca, Kıbrıs Cumhuriyetinin sınırlarını ve Kıbrıs Cumhuriyetinin kuruluşu esnasında bağımsızlığından önceki duruma göre yapılan değişiklikler ile yine Tasarı ekinde yer alan ve Kıbrıs Cumhuriyetinin yüklendiği taahhütlerin korunmasına yönelik olup, Türkiye, Yunanistan ve İngiltere'nin birlikte veya bu mümkün

²³⁰² C.S. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 4, Cilt: 26, Birleşim: 63, (29.03.1965), ss. 410-411.

²³⁰³ C.S. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 4, Cilt: 26, Birleşim: 65, (31.03.1965), s. 538.

²³⁰⁴ C.S. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 4, Cilt: 26, Birleşim: 65, (31.03.1965), s. 539.

²³⁰⁵ C.S. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 4, Cilt: 26, Birleşim: 65, (31.03.1965), ss. 538-540, 563, 575-576.

²³⁰⁶ Resmî Gazete, 10 Nisan 1965, Sayı: 11976; T.B.M.M. Kanunlar Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 4, Cilt: 48, ss. 324-330.

olmadığı takdirde, her birinin söz konusu andlaşma ile kurulmuş olan düzenin yeniden oluşturulması için harekete geçmeleri haklarını tanıyan Garanti Andlaşması ve Kıbrıs Cumhuriyeti Anayasasının Temel Maddelerinin onaylanması, TBMM'nin kabul ettiği bu Kanunla uygun bulunuyordu²³⁰⁷.

e- 2 Nisan 1965 tarih ve 559 sayılı “Amerika Birleşik Devletleri, Büyük Britanya ve Kuzey İrlanda Birleşik Kırallığı İle Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği Arasında Akdedilen ve Türkiye Cumhuriyeti Hükümetince İmzalanan «Atmosferde, Fezada ve Su Altında Nükleer Silâh Denemelerinin Yasaklanması Hakkında Andlaşma»nın Onaylanmasının Uygun Bulunduğuna Dair Kanun”

aa- Türkiye Cumhuriyetinin “Atmosferde, Fezada ve Su Altında Nükleer Silâh Denemesinin Yasaklanması Hakkında Andlaşma”yı İmzalaması ve Onaylanmasının TBMM’ce Uygun Bulunması İçin Bakanlar Kurulunun Kanun Tasarısı Hazırlaması

Millet Meclisinin 12. Döneminde, TBMM tarafından onaylanması uygun bulunan milletlerarası andlaşmalardan bir başkası, nükleer kirliliğe karşı önlem alınmasını amaçlayan bir andlaşmaydı. Bu bağlamda, Amerika Birleşik Devletleri, İngiltere ve Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği arasında 5 Ağustos 1963 tarihinde Moskova’da imzalanan “Atmosferde, fezada ve su altında nükleer silâh denemesinin yasaklanması hakkında Andlaşma”ya, Türkiye Cumhuriyeti de, Washington, Londra ve Moskova’daki siyasi temsilcileri vasıtasıyla 9 Ağustos 1963 tarihinde imza koymuş bulunuyordu. Bakanlar Kurulu, 5 Aralık 1963 tarihinde, bu Andlaşmanın onaylanmasının uygun bulunması hakkında bir Kanun Tasarısı hazırlamış ve bu Tasarı, Başbakan İsmet İnönü’nün imzasıyla, 11 Aralık 1963 tarihinde Millet Meclisi Başkanlığına sunulmuştu.

Sözü edilen Tasarının gerekçesinde, şöyle denilmektedir:

“Dünyada güvenlik ve istikrar içinde devamlı bir barışın kurulması için gerekli şartlardan ve teminatlardan en mühimmini; nükleer silâhlar da dâhil olmak üzere, bütün silâhların, milletlerarası müessir bir kontrol altında, tedricen ve muvazeneli olarak ortadan kaldırılması suretiyle, tam ve genel silâhsızlanmanın sağlanması teşkil eder. Özellikle, büyük tahrip kuvvetine sahip olan ve insan sağlığına zararlı radyoaktif döküntüler husule getiren nükleer silâhlar sahasında son yıllarda kaydedilen büyük ilerlemeler yüzünden mühim ve müstacel bir mahiyet iktisabeden nükleer denemelerin yasaklanması meselesinin halli yolunda sarf edilen uzun ve yorucu gayretlerin başarılı neticelerinden biri; Amerika Birleşik Devletleri, İngiltere ve Sovyetler Birliği arasında 5 Ağustos 1963 tarihinde Moskova’da akdedilen ve atmosferde, fezada ve su altında nükleer silâh denemelerinin yasaklanmasını öngören ilişik andlaşma olmuştur.

²³⁰⁷ Yukarıda adı geçen Millet Meclisi S. Sayısı: 387, ss. 4-10,

Birleşmiş Milletler Yasasına ve prensiplerine uygun olarak, barış ve gerçek güvenliğin hâkim olduğu bir milletlerarası düzenin tesisini, bugünkü ve gelecekteki nesilleri tehdideden nükleer denemelerin yasaklanmasını ve milletlerarası müessir bir kontrol altında tam ve genel silâhsızlanmanın tahakkukunu daima arzu eden, bu vadide yapılan çalışmalara katılarak, sarf edilen gayretleri desteklemekten geri kalmıyan Hükümetimiz, nükleer silâh denemelerinin tahripkâr ve zararlı tesirlerini, kısmen de olsa, önlemek gayesiyle 5 Ağustos 1963 tarihinde, barışın tesis ve idamesinde, ellerindeki nükleer kudret sebebiyle, ilk plânda mesuliyet sahibi devletler arasında akdedilen bahis mevzuu Andlaşmayı, müspet bir merhale ve inandığı gayelerin gerçekleşmesi yolunda atılan ümit verici bir ilk adım saymıştır.

Bu görüş ve zihniyet içinde Andlaşmayı memnurlukla karşılayan Türkiye Hükümeti, Washington, Londra ve Moskova'daki siyasi temsilcileri vasıtasıyla 9 Ağustos 1963 tarihinde bu belgeyi imzalamış bulunmaktadır.

Halen 100 ü mütevaciz sayıda Devlet tarafından imzalanmış bulunan Andlaşma, nükleer silâh mevcudunu azaltmamakta, nükleer harb tehlikesini ortadan kaldırmamakta ve silâh yarışmasına son vermemekte olmasına rağmen, yeraltı denemeleri hariç diğer bütün nükleer silâh denemelerinin yasaklanmasını öngörmekte; özellikle, insan sağlığına, zararlı nükleer döküntü tehlikesini önlemekte ve insanlığı barışa doğru götüren bir ilk adım olması sebebiyle, Doğu-Batı münasebetlerinde diğer meselelerin halli için ümit uyandırmış bulunmaktadır.

Andlaşmaya ait tasdik belgelerinin Birleşik Amerika, İngiltere ve Sovyetler Birliği Hükümetleri arasında teati edilmesi üzerine, Andlaşma bu üç Devlet için 10 Ekim 1963 tarihinde yürürlüğe girmiş bulunmaktadır.

Memleketimiz hakkında da, onaylama belgesinin tevdi edildiği gün yürürlüğe girecektir. Bu sonucun sağlanması için ilişik kanun tasarısı hazırlanmıştır.” ²³⁰⁸

bb- Tasarının Millet Meclisinde Görüşülmesi ve Kabul Edilmesi

Tasarı, Millet Meclisinde, Millî Savunma ve Dışişleri Komisyonlarında incelenmiş ve iki Komisyon da, Millet Meclisi Başkanlığına sırasıyla sundukları 15 Temmuz 1964 ve 2 Aralık 1964 tarihli Raporlarda, gerekçede ileri sürülen hususları

²³⁰⁸ Millet Meclisi S. Sayısı: 772, “Amerika Birleşik Devletleri, Büyük Britanya ve Kuzey - İrlanda Birleşik Kırallığı ve Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği arasında akdedilen ve Türkiye Cumhuriyeti Hükümetince imzalanan «Atmosferde, feza ve su altında nükleer silâh denemelerinin yasaklanması hakkında Andlaşma»nın onaylanmasının uygun bulunduğu dair kanun tasarısı ve Millî Savunma ve Dışişleri komisyonları raporları”, **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 34, Birleşim: 39’un sonuna ekli, (14.01.1965), ss. 1-2.

yerinde gördüklerini belirterek Tasarının aynen kabulünü önermişlerdi²³⁰⁹. Tasarı, daha önce de değindiğimiz gibi, milletlerarası andlaşmaların onaylanmasının uygun bulunması hakkındaki bazı kanun tasarılarının öncelik ve ivedilikle görüşülmesine ilişkin olarak Hükûmet ve Millet Meclisindeki siyasî parti grupları adına verilen ve Millet Meclisi Genel Kurulunun 6 Ocak 1965 tarihli 34. Birleşiminde kabul edilen bir ortak önerge doğrultusunda, Millet Meclisince, 14 Ocak 1965 tarihli 39. Birleşimde ele alınmıştı. Tasarının, gerek tümü, gerek maddeleri hakkında söz isteyen bulunmadığı için doğrudan oylanmaları yapılmış ve önce maddelere geçilmesinin, sonra da maddelerinin kabul edildiği görülünce, sıra tümü üzerindeki son oylamaya gelmişti²³¹⁰. Yapılan açık oylamada, çoğunluğun bulunmadığı anlaşıldığından, Birleşimi yöneten Başkanvekili Mekki Keskin, oylamanın ertesi günkü birleşimde tekrarlanacağını bildirmişti²³¹¹. Bu doğrultuda, 15 Ocak 1965 tarihli 40. Birleşimde tekrarlanan oylamada, Tasarının, 2 ret ve 8 çekimsere karşı, 251 oyla kabul edildiğini görüyoruz²³¹². Oylamada dikkat çeken husus, gerek tümü, gerek maddeleri üzerinde hiçbir milletvekili söz alıp, Tasarıya bazı nedenlerle karşı olduklarını açıklamadıkları halde; tümü üzerindeki son oylamada, Tasarı için 2 milletvekilinin ret, 8 milletvekilinin ise çekimsere oy kullanmış olmalarıydı²³¹³.

cc- Millet Meclisinin Kabul Ettiği Tasarının Cumhuriyet Senatosunda Görüşülmesi ve Orada da Kabul Edilerek Kanunlaşması

Millet Meclisinin kabul ettiği metin, Anayasanın 92. maddesi uyarınca Cumhuriyet Senatosuna gönderilmişti ve Cumhuriyet Senatosu Genel Kurulu, “Millî Savunma”, ve “Dışişleri, Turizm ve Tanıtma” Komisyonlarının olumlu görüşleri doğrultusunda²³¹⁴, Tasarıyı 25 Şubat 1965 tarihli 46. Birleşimde ele almıştı.

²³⁰⁹ A.k., ss. 2-3.

²³¹⁰ M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 34, Birleşim: 39, (14.01.1965), s. 676.

²³¹¹ M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 34, Birleşim: 39, (14.01.1965), ss. 683, 724-727.

²³¹² M.M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 34, Birleşim: 40, (15.01.1965), ss. 774, 809, 830-833.

²³¹³ Ret oyu kullananlar, Elâzığ Milletvekili Naci Giray ile Mardin Milletvekili Esat Kemal Aybar idi. Tasarıya çekimsere oy verenlerin ise, Millet Meclisi tutanaklarının incelenmesinden, Adana Milletvekili Ahmet Karamüftüoğlu, Afyon Karahisar Milletvekili Halûk Nur Bâki, Çanakkale Milletvekili Ahmet Nihat Akay, Denizli Milletvekili İbrahim Kocatürk, Diyarbakır Milletvekili Alp Doğan Şen, Giresun Milletvekili Ali Köymen, Kayseri Milletvekili Vedat Âli Özkan oldukları görülmüyordu. Bkz. M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 34, Birleşim: 40, (15.01.1965), ss. 830-833.

²³¹⁴ Cumhuriyet Senatosu S. Sayısı: 550, “Amerika Birleşik Devletleri, Büyük Britanya ve Kuzey - İrlanda Birleşik Krallığı ve Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği arasında akdedilen ve Türkiye Cumhuriyeti Hükûmetince imzalanan «Atmosferde, fezada ve su altında nükleer silâh denemelerinin yasaklanması hakkında Andlaşma» nın onaylanmasının uygun bulunduğu dair kanun tasarısının Millet Meclisince kabul edilen metin (metni) ve Cumhuriyet Senatosu Millî Savunma ve Dışişleri, Turizm ve Tanıtma komisyonları raporları”, C.S. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 4, Cilt: 25, Birleşim: 46’nın sonun ekli, (25.02.1965), ss. 1-2.

Bu Birleşimde, tümü üzerinde söz isteyen bulunmadığı için, maddelere geçilmesi oylanmış ve maddeler üzerinde de söz almak isteyen çıkmadığından, oylanmışlar ve kabul edilmişlerdi²³¹⁵. Birleşimi yöneten Başkanvekili Muhittin Kılıç, bu Tasarı için ivedilik kararı verilmiş olmadığından, ilk görüşmenin tamamlandığını ve ikinci görüşmenin İçtüzük uyarınca bir hafta sonra yapılacağını bildiriyordu. Ancak, Tasarı, 2 Nisan 1965 tarihli 67. Birleşime kadar Cumhuriyet Senatosunca yeniden ele alınmamış ve bu Birleşimde, Başkanvekili İhsan Hamit Tigrel, tekrar maddelere geçilmesini oya sunmuştu²³¹⁶. Maddelere geçilmesinin kabul edildiği görülünce, bu kez Başkanvekili Tigrel, maddelerin ivedilikle görüşülmesi hususunu oya sunmuş ve bunun da kabul edildiği görülünce, bu kez maddelerin oylanmasına geçilmişti. Maddelerin kabul edildiği anlaşıncı, sıra Tasarının tümü üzerindeki son oylamaya gelmişti ve yapılan açık oylamada Tasarı, 1 ret ve 1 çekimsere karşı 104 oyla kabul etmişti²³¹⁷. Kuşku yok ki burada, olağan olmayan bir durumla karşı karşıya gelinmiş oluyordu. Gerçekten, 25 Şubat 1965 tarihli 46. Birleşimde maddelerinin ilk görüşmesi tamamlanmış bir Tasarının, 2 Nisan 1965 tarihli 67. Birleşimde, yeniden maddelerine geçilmesinin oylanmasının ve maddeler üzerindeki bu ikinci görüşme evresinde, artık ivedilikle görüşme kararının alınması yoluna gidilmesi söz konusu olmamalıydı. Ayrıca, dikkate sunulmalıdır ki, bu Tasarıda da, daha önce başka kanun tasarılarında da görüldüğü gibi, ilginç bir durumla da karşılaşmıştı. Bu bağlamda, Tasarının Cumhuriyet Senatosunda görüşülmesi sırasında, aleyhte söz alıp, bir nedenle karşı çıkan veya en azından kuşkularını dile getiren hiçbir üye olmadığı halde, tümü üzerindeki son oylamada, 1 üyenin ret, 1 üyenin ise çekimsere oy kullandığı görülmüyordu. Böylece, “Amerika Birleşik Devletleri, Büyük Britanya ve Kuzey İrlanda Birleşik Krallığı ile Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği arasında akdedilen ve Türkiye Cumhuriyeti Hükûmetince imzalanan “Atmosferde, fezada ve su altında nükleer silâh denemelerinin yasaklanması hakkında Andlaşma”nın onaylanması, TBMM tarafından uygun bulunmuş oluyordu.

dd- Andlaşmanın Onaylanması

2 Nisan 1965 tarih ve 559 sayılı bu Kanun, 6 Nisan 1965 tarihinde Cumhurbaşkanlığına sunulmuş ve 7 Nisan 1965 tarihinde Cumhurbaşkanı Gürsel, Kanunu, yayımlanması Başbakanlığa göndermişti²³¹⁸. Söz konusu Kanun, 10 Nisan 1965 tarihinde Resmî Gazetede yayımlanıyor ve aynı tarihte yürürlüğe giriyordu²³¹⁹. Bakanlar Kurulu, bu Kanuna dayanarak, 30 Nisan 1965 tarihinde, 31 Mayıs 1963 tarih

²³¹⁵ C.S. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 4, Cilt: 25, Birleşim: 46, (25.02.1965), ss. 346-347.

²³¹⁶ C.S. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 4, Cilt: 26, Birleşim: 67, (02.04.1965), s. 635.

²³¹⁷ C.S. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 4, Cilt: 26, Birleşim: 67, (02.04.1965), ss. 635-636, 646, 657-659.

²³¹⁸ T.B.M.M. Kanunlar Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 4, Cilt: 48, ss. 337-339.

²³¹⁹ Resmî Gazete, 10 Nisan 1965, Sayı: 11976.

ve 244 sayılı “Milletlerarası Andlaşmaların Yapılması, Yürürlüğü ve Yayınlanması İle Bazı Andlaşmaların Yapılması İçin Bakanlar Kuruluna Yetki Verilmesi Hakkında Kanun”un ilgili hükümleri uyarınca, “Atmosferde, Fezada ve Su Altında Nükleer Silâh Denemelerinin Men’i hakkındaki Andlaşma”nın onaylanmasını kararlaştırmış ve bu Karar, Cumhurbaşkanı Gürsel tarafından da imzalandıktan sonra, 13 Mayıs 1965’te Resmî Gazetede yayımlanmıştı²³²⁰.

f- 2 Nisan 1965 Tarih ve 563 Sayılı “La Haye’de 14 Mayıs 1954 Tarihinde İmzalanan «Silâhlı Bir Çatışma Halinde Kültür Mallarının Korunmasına Dair Sözleşme» İle Bu Sözleşmenin Tatbikatına Ait Tüzük, Protokol ve Kararlara Katılmamızın Uygun Bulunduğu Hakkında Kanun”

aa- «Silâhlı Bir Çatışma Halinde Kültür Mallarının Korunmasına Dair Sözleşme» ve Türkiye Cumhuriyetinin Bu Sözleşmeye Katılmasının TBMM’ce Uygun Bulunması Hakkında Bakanlar Kurulunca Hazırlanan Kanun Tasarısı

Millet Meclisinin 12. Döneminde onaylanması uygun bulunan ve önemli olduğunu düşündüğümüz bir diğer milletlerarası andlaşma, La Haye’de 14 Mayıs 1954 tarihinde imzalanan «Silâhlı bir çatışma halinde kültür mallarının korunmasına dair Sözleşme» idi. Birinci ve özellikle de İkinci Dünya Savaşı sırasında birçok tarihi anıtın ve sanat eserinin de tahrip edilmiş olması karşısında, 1950’li yılların hemen başında İtalya’nın öncülüğünde milletlerarası düzeyde bazı girişimlerde bulunulmuş ve sonunda 1954 yılında La Haye’de çeşitli devletlerin katılımıyla, silâhlı bir çatışma halinde kültür mallarının korunmasına dair bir Sözleşme imzalanmıştı. Sözleşmeyi imzalayan devletler arasında yer almayan ülkemiz, daha sonra bu Sözleşmeye ve Sözleşmenin uygulanmasına yönelik, tüzük, protokol ve kararlara katılmak istemiş ve Bakanlar Kurulunca bu doğrultuda 4 Ekim 1962 tarihinde hazırlanan bir Kanun Tasarısı, Başbakan İnönü’nün imzasıyla 8 Ekim 1962 tarihinde Millet Meclisi Başkanlığına sunulmuştu. Sözü geçen Kanun Tasarısının gerekçesinde şöyle denilmekteydi:

“Bilindiği gibi I nci ve bilhassa II nci Dünya Savaşı sırasında, birçok tarihî anıtlar ve sanat eserleri tahribedilmiştir. Bunların, bütün insanlığın ortak malı olduğu göz önünde bulundurularak bir silâhlı, çatışma halinde korunabilmesi için bir milletlerarası anlaşma akdinin zarureti 1938–1945 savaşıнын hemen akabinde belirmiştir.

Uyarlık eserlerinin bir savaş vukuunda korunması hususunda ilk resmî teklif, İtalya Hükümeti tarafından 1950 yılında toplanan UNESCO Genel Konferansının 5 nci devresinde yapılmıştır. Bu teklif üzerine bir taraftan UNESCO’ya üye devletlerin mütalâası sorulmuş, diğer taraftan Paris’te sanat ve kültür eserleri ile ilgili milletlerarası kurulların temsilcilerinden müteşek-

²³²⁰ **Resmî Gazete**, 13 Mayıs 1965, Sayı: 11997; **Düstur**, Beşinci Tertip, Cilt: 4, İkinci Kitap, ss. 1420-1426.

kil bir konferans tertiplenmiştir. 12 Ekim 1951 de çalışmalarına başlayan bu konferans(ta), silâhlı çatışmalar sırasında sanat eserlerinin korunmasını amaç tutan bir milletlerarası andlaşma tasarısı hazırlanmıştır.

Bu tasarıyı müzakere etmek ve bu hususta bir andlaşma imzalamak üzere, 21 Nisan ilâ 12 Mayıs 1954 tarihleri arasında La Hey’de bir milletlerarası konferans toplanmış ve memleketimizi temsilen bir heyet bu konferansa katılmamıştır. Söz konusu konferans sırasında, bir Sözleşme, bir Tatbikat Tüzüğü ve bir Protokol kabul edilmiştir. Bu metinler 50 Devlet tarafından imzalanmışsa da, Hükümetimiz tarafından bu hususta alınacak karara intizaren, heyetimizce imzalanmamıştır.

Anılan metinler; sanat eserlerinin korunmasına dair ilgili tedbirlerin barış zamanında alınması, silâhlı kuvvetler mensuplarına bu eserlerin değerinin izah edilmesi, anıt ve sanat eserlerinin özel bir şekilde işaretlenmesi, bu eserlerin askerî maksatlar için kullanılmaması, savaşta yok edilmemesi ve bunların korunması için işgal kuvvetlerinin mahallî makamlarla iş birliği yapmaları gibi hükümler ihtiva etmektedir.

Silâhlı bir çatışma sırasında her türlü kültürel, tarihî ve arkeolojik eser ve anıtların korunmasını amaç tutan işbu Sözleşme; öz, düşünce ve amaç bakımından, bu gibi eserlerle çok zengin bulunan memleketimizi bilhassa ilgilendirmekte, yararımıza uygun bulunmakta ve askerî yönden sakıncalar doğurmamaktadır.

Söz konusu andlaşmalara memleketimizin de katılması, Türkiye’nin çeşitli bölgelerinde bulunan tarihî kıymeti haiz menkul ve gayrimenkul eserlerimizi korumak bakımından faydalı ve hattâ zaruri telâkki edildiğinden bu katılmanın uygun bulunması Türkiye Büyük Millet Meclisinin takdirlerine sunulur.”²³²¹

bb- Tasarının Millet Meclisinde ve Cumhuriyet Senatosunda Kabul Edilerek Kanunlaşması

Bu Tasarı, Millet Meclisinin, Dışişleri, Millî Savunma ve Millî Eğitim Komisyonlarında incelenmiş ve her üç Komisyon da, Millet Meclisi Başkanlığına sırasıyla sundukları, 17 Şubat 1963, 29 Mayıs 1963 ve 13 Haziran 1963 tarihli raporlarda, Tasarının gerekçesinde ileri sürülen düşünceleri aynen benimsediklerini ve bu nedenle Tasarının kabulünü önerdiklerini bildirmişlerdi²³²². Hükümet ve Millet Meclisinde grubu bulunan siyasî parti yetkilerinin ortaklaşa verdikleri bir önerenin

²³²¹ Millet Meclisi S. Sayısı: 289, “La Haye’de 14 Mayıs 1954 tarihinde imzalanan «Silâhlı bir çatışma halinde kültür mallarının korunmasına dair Sözleşme» ile bu sözleşmenin tatbikatına ait tüzük, protokol ve kararlara katılmamızın uygun bulunduğu hakkında kanun tasarısı ve Dışişleri, Millî Savunma ve Milli Eğitim komisyonları raporları”, **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 34, Birleşim: 39’un sonuna ekli, (14.01.1965), ss. 1-2.

²³²² **A.k.**, ss. 2-3.

kabulü üzerine²³²³, daha önce üzerinde durulan başka milletlerarası andlaşmaların onaylanmalarının uygun bulunmasına yönelik kanun tasarıları ile birlikte, anılan Tasarı da, bu Raporların ışığında Millet Meclisinde öncelikle ele alınmıştı. Bu doğrultuda, 14 Ocak 1965 tarihli 39. Birleşimde, tümü ve maddeleri üzerinde söz isteyen bulunmadığı için, doğrudan oylamalara geçiliyor ve Tasarı, tümü üzerinde gerçekleştirilen son oylamada, 6 çekimsere karşı 252 oyla, Millet Meclisince kabul ediliyordu²³²⁴. İlginç olan husus, bundan önceki başka milletlerarası andlaşmaların onaylanmasının kabul edilmesine ilişkin kanun tasarılarında görüldüğü gibi, bu Tasarıda da, gerek tümü, gerek maddeleri üzerinde açılan görüşmelerde hiç söz alıp, şöyle veya böyle kuşklarını dile getiren olmadığı halde, 6 milletvekilinin çekimser oy kullanmasıydı²³²⁵.

Anayasanın 92. maddesi uyarınca Cumhuriyet Senatosuna gönderilen Millet Meclisinin kabul etmiş olduğu metin, Cumhuriyet Senatosunun, “Dışışleri, Turizm ve Tanıtma”, “Millî Savunma” ve “Millî Eğitim” komisyonlarında incelenmişti ve adları geçen Komisyonlar, Cumhuriyet Senatosu Başkanlığına sırasıyla sundukları 28 Ocak 1965, 18 Şubat 1965 ve 4 Mart 1965 tarihli Raporlarda, Millet Meclisinden gelen metnin aynen kabul edilmesini önermişlerdi²³²⁶. Cumhuriyet Senatosu Genel Kurulu, 2 Nisan 1965 tarihli 67. Birleşiminde, Komisyonların Raporları ışığında, Tasarıyı ele alıyor ve ivedilikle yapılmasını kararlaştırdığı görüşmelerden sonra, Millet Meclisinden gelen metni 3 çekimsere karşı 116 oyla aynen kabul ediyordu²³²⁷. Millet Meclisindekine benzer bir durum, Cumhuriyet Senatosundaki oylamada da, karşımıza çıkmıştı. Gerçekten, Cumhuriyet Senatosundaki görüşmelerde de, Tasarı üzerinde söz alan ve kuşklarını dile getiren hiçbir üye bulunmadığı halde, tümü üzerindeki son oylamada, 3 senatör, Tasarı için çekimser oy kullanmışlardı²³²⁸.

²³²³ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 34, Birleşim: 34, (06.01.1965), ss. 488-497.

²³²⁴ **M.M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 34, Birleşim: 39, (14.01.1965), ss. 682, 684-687.

²³²⁵ Çekimser oy kullanan milletvekilleri şunlardı: Afyon Karahisar Milletvekili Veli Başaran, Denizli Milletvekili İbrahim Kocatürk, Elâzığ Milletvekili Naci Güray, Kayseri Milletvekili Vedat Âli Özkan, Kırşehir Milletvekili Halil Özmen ve Kütahya Milletvekili Mehmet Kesen. Bkz. **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 34, Birleşim: 39, (14.01.1965), s. 686.

²³²⁶ Cumhuriyet Senatosu S. Sayısı: 564, “La Haye’de 14 Mayıs 1954 tarihinde imzalanan «Silâhlı bir çatışma halinde kültür mallarının korunmasına dair Sözleşme» ile bu sözleşmenin tatbikatına ait tüzük, protokol ve kararlara katılmamızın uygun bulunduğu hakkındaki kanun tasarısının Millet Meclisince kabul olunan metni ve Cumhuriyet Senatosu Dışışleri, Turizm ve Tanıtma, Millî Savunma ve Millî Eğitim komisyonları raporları”, **C.S. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1, Toplantı: 4, Cilt: 26, Birleşim: 67’nin sonuna ekli, (02.04.1965), ss. 1-3.

²³²⁷ **C.S. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1, Toplantı: 4, Cilt: 26, Birleşim: 67, (02.04.1965), ss. 637-638, 646, 666-667.

²³²⁸ Bu üyeler şunları: Kars Senatörü Mehmet Hazer, Ordu Senatörü Eşref Aydın ve Siirt Senatörü Abdurrahman Kavak. Bkz. **C.S. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1, Toplantı: 4, Cilt: 26, Birleşim: 67, (02.04.1965), s. 667.

cc- Türkiye Cumhuriyetinin Sözleşmeye Katılması

Böylece, La Haye’de 14 Mayıs 1954 tarihinde imzalanan «Silâhlı bir çatışma halinde kültür mallarının korunmasına dair Sözleşme» ile bu Sözleşmenin tatbikatına ait tüzük, protokol ve kararlara katılmamızın uygun bulunduğu hakkındaki Tasarı, 2 Nisan 1965 tarihinde kanunlaşmış olmaktaydı. 6 Nisan 1965 tarihinde Cumhurbaşkanlığına sunulan, 563 sayılı bu Kanun, Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel tarafından, 7 Nisan 1965 tarihinde, yayımlanması isteğiyle Başbakanlığa gönderiliyor ve 10 Nisan 1965 tarihli Resmî Gazetede yayımlanarak yürürlüğe giriyordu²³²⁹. Bakanlar Kurulu, bu Kanuna dayanarak, 24 Temmuz 1965 tarihinde, 31 Mayıs 1963 tarih ve 244 sayılı “Milletlerarası Andlaşmaların Yapılması, Yürürlüğü ve Yayımlanması İle Bazı Andlaşmaların Yapılması İçin Bakanlar Kuruluna Yetki Verilmesi Hakkında Kanun”un ilgili hükümleri uyarınca, “Silâhlı Bir Çatışma Halinde, Kültür Mallarının Korunmasına dair Sözleşme ile bu Sözleşmenin tatbikatına ilişkin Tüzük ve Protokol’e katılmamızı kararlaştırmış ve bu Karar, Cumhurbaşkanı Gürsel tarafından da imzalandıktan sonra 8 Kasım 1965’te Resmî Gazetede yayımlanmıştı²³³⁰.

g- 2 Nisan 1965 Tarih ve 568 Sayılı “Barış Gönüllüleri Adlı Amerikan Teşekkülünden Faydalanma Hususunda Türkiye Cumhuriyeti İle Amerika Birleşik Devletleri Hükümeti Arasında Yapılan Andlaşmaya Ait Teati Olunan Mektupların Onaylanmasının Uygun Bulunduğuna Dair Kanun”

aa- Barış Gönüllüleri Adlı Amerikan Kuruluşu ve Bu Kuruluşun Türkiye’de Faaliyet Göstermesi İçin Türkiye Cumhuriyeti ile Amerika Birleşik Devletleri Arasında Yapılan Andlaşmanın Onaylanması Hakkında Bakanlar Kurulunca Hazırlanan Kanun Tasarısı

Millet Meclisinin 12. Döneminde onaylanması uygun bulunan bir başka milletlerarası andlaşma, Türkiye Cumhuriyeti ile Amerika Birleşik Devletleri arasında yapılan ve az gelişmiş ve gelişmekte olan memleketlere eğitim, tarım ve sağlık gibi alanlarda ihtiyaç duydukları elemanları sağlama ve bu memleketlerin hızla kalkınmalarına yardım etmek amacını güttüğü ileri sürülen “*Barış Gönüllüleri*” adlı Amerikan kuruluşunun hizmetlerinden Türkiye Cumhuriyetinin de yararlanmasını sağlayacak olan andlaşma idi. “Barış Gönüllüleri” adlı bu Amerikan kuruluşunun hizmetlerinden yararlanmak amacıyla, 27 Ağustos 1962 tarihinde, Türkiye Cumhuriyeti Hükûmeti ile Amerika Birleşik Devletleri Hükûmeti arasında karşılıklı gönderilen mektuplarla bir Andlaşma yapılmış ve bu Andlaşmanın TBMM’ce onaylanmasının uygun bulunması için hazırlanan Kanun Tasarısı 27 Mart 1963

²³²⁹ **T.B.M.M. Kanunlar Dergisi**, Dönem: 1, Toplantı: 4, Cilt: 48, ss. 355-377; **Resmî Gazete**, 10 Nisan 1965, Sayı: 11976.

²³³⁰ **Resmî Gazete**, 8 Kasım 1965, Sayı: 12145; **Düstur**, Beşinci Tertip, Cilt: 5, Birinci Kitap, ss. 610-611.

tarihinde Başbakan İsmet İnönü'nün imzasıyla Millet Meclisi Başkanlığına sunulmuştu. Söz konusu Tasarının gerekçesinde şöyle deniliyordu:

“«Barış Gönüllüleri» adlı Amerikan teşekkülünün gayesi, az gelişmiş ve gelişmekte olan memleketlere eğitim, tarım ve sağlık gibi alanlarda ihtiyaç duydukları elemanları temin ve bu memleketlerin hızla kalkınmalarına yardım etmek, Amerikalıların diğer memleketler halkını, diğer memleketler halkının Amerika'yı daha iyi tanımasını sağlamaktır.

«Barış Gönüllüleri» teşkilâtı ile yapılacak iş birliği, memleketimiz ile Amerika Birleşik Devletleri arasında yeni bir bağ kuracak ve iki memleket arasında mevcut yakın dostluğu daha da kuvvetlendirecektir.

Mezkûr teşekkül tarafından temin olunan elemanların sarf edecekleri mesai memleketimiz için her hangi bir malî külfeti icabettirmeyecektir. Bâzi sahalarda uzman ihtiyaçlarımızın karşılanması bakımından bu teşekkül ile kurulacak iş birliğinin faydalı olacağı düşünülmüş ve teati olunan 27.8.1962 tarihli mektuplarla sağlanan Andlaşmanın onaylanmasının uygun bulunması için ilişik kanun tasarısı hazırlanmıştır.”²³³¹

Gerekçede sözü edilen ve Türkiye Cumhuriyeti adına Dışişleri Bakanı Feridun Cemal Erkin, ABD Hükûmeti adına Cumhurbaşkanı Yardımcısı Lyndon Johnson'un imzalarını taşıyan 27 Ağustos 1962 tarihli mektuplarda ise şu satırlar yer almıştı:

“Amerika Birleşik Devletleri Büyükelçiliği
Ankara
27 Ağustos 1962

Ekselans:

Hükümetlerimiz temsilcileri arasında son zamanlarda yapılan görüşmelere atıfta bulunmakla ve barış gönüllüsü olarak hizmet etmek isteyen ve muayyen süreler içinde Türkiye Cumhuriyetinde yaşayacak ve çalışacak olan Amerikalı erkek ve kadınlar ile ilgili olarak aşağıdaki mutabakatı teklif etmekle şeref kazanırım.

1. Amerika Birleşik Devletleri Hükümeti, Türkiye’de müştereken tesbit edilen görevler ifa etmek üzere ve Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti tarafından talep ve Amerika Birleşik Devletleri Hükümeti tarafından kabul edilen sayıda barış gönüllüsünü Türkiye’de vazifelendirecektir. Gönüllüler Türkiye’de her iki Hükümetimizce tâyin edilen resmî veya özel kurumların doğrudan doğruya denetlemesi altında çalışacaklardır. Türkiye Hükümeti, gönüllülere ve mallarına, Türkiye’de ikamet eden Amerika Birleşik Devletleri uyruklu

²³³¹ Millet Meclisi S. Sayısı: 336, “«Barış Gönüllüleri» adlı Amerikan Teşekkülünden faydalanma hususunda Türkiye Cumhuriyeti ile Amerika Birleşik Devletleri Hükümeti arasında yapılan Andlaşmaya ait teati olunan mektupların onaylanmasının uygun bulunduğu dair kanun tasarısı ve Dışişleri ve Plân komisyonları raporları”, **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 34, Birleşim: 39’un sonuna ekli, (14.01.1965), s. 1.

özel kişilere genellikle uygulanan muameleden aşağı olmamak üzere âdilâne muamele gösterecek ve gönüllülerle ilgili bütün meselelerde Amerika Birleşik Devletleri Hükümeti temsilcilerine tam bilgi verecek, onlarla istişarede bulunacak ve işbirliği yapacaktır.

2. Türkiye Cumhuriyetinin yürürlükte bulunan kanunlarında derpiş edildiği şekilde, a) gönüllülere ikamet tezkereleri harçsız olarak verilecek, ve b) gönüllülerin geçim masraflarının karşılamak üzere alacakları meblâğlar hiçbir vergi veya resme tabi tutulmayacaktır. Türkiye Cumhuriyetinin yürürlükte bulunan kanunlarında derpiş olunduğu üzere ve Türkiye Cumhuriyetinde ithal edilmiş eşyanın elden çıkarılmasına ait kanun hükümlerine uyulması şartıyla, gönüllülerin kendi ihtiyaçları için gelişlerinden iki ay önce veya altı ay sonra Türkiye'ye ithal edecekleri kullanılmış zat ve ev eşyalarıyla beraberlerinde getirecekleri yeni zat eşyalar için hiçbir gümrük vergisi veya başka bir resim ödenmiyecektir.

3. Hükümetimizin ilgili temsilcileri, Türkiye Cumhuriyetinde barış gönüllüleri ve barış gönüllüleri programlarıyla ilgili olarak zaman zaman bu anlaşmanın uygulanması bakımından gerekli veya arzuya şayan görülen düzeltmeleri yapabilirler.

Bu mutabakat Hükümetinizce kabule şayan görüldüğü takdirde, bu notanın ve buna karşılık teşkil eden Hükümetiniz cevabi notasının, Hükümetlerimiz arasında, Hükümetiniz notasının tarihinde yürürlüğe giren ve her iki Hükümetten birinin, bu anlaşmayı sona erdirmek niyetini yazılı olarak diğerine bildirmesi üzerine, ihbar tarihinden itibaren doksan gün müddetle yürürlükte kalacak olan bir anlaşma teşkil etmesini teklif etmekle ayrıca şeref kazanırım.

En derin saygılarımı kabul buyurunuz, Ekselâns.

(Lyndon Johnson)

Ekselâns

Feridun Cemal Erkin

Dışişleri Bakanı Ankara ” ²³³²

“Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı
Ankara, 27 Ağustos 1962

Ekselâns:

Müfadi aşağıda kayıtlı 27 Ağustos 1962 tarihli Notalarını almış olduğumu bildirmekle şeref kazanırım.

«Hükümetlerimiz temsilcileri arasında son zamanlarda yapılan görüşmelere atıfta bulunmakla ve barış gönüllüsü olarak hizmet etmek isteyen ve muayyen süreler içinde Türkiye Cumhuriyetinde yaşayacak ve çalışacak olan Amerikalı erkek ve kadınlar ile ilgili olarak aşağıdaki mutabakatı teklif etmekle şeref kazanırım.

1. Amerika Birleşik Devletleri Hükümeti, Türkiye’de müştereken tesbit edilen görevler ifa etmek ve Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti tarafından talep ve Amerika Birleşik Devletleri Hükümeti tarafından kabul edilen sayıda barış gönüllüsü Türkiye’de vazifelendirecektir.

Gönüllüler Türkiye’de her iki Hükümetimizce tâyin edilen resmî veya özel kurumların doğrudan doğruya denetlemesi altında çalışacaklardır. Türkiye Hükümeti, gönüllülere ve mallarına, Türkiye’de ikamet eden Amerika Birleşik Devletleri uyruklu özel kişilere genellikle uygulanan muameleden aşağı olmamak üzere âdilâne muamele gösterecek ve gönüllülerle ilgili bütün meselelerde Amerika Birleşik Devletleri Hükümeti temsilcilerine tam bilgi verecek, onlarla istişarede bulunacak ve iş birliği yapacaktır.

2. Türkiye Cumhuriyetinin yürürlükte bulunan kanunlarında derpiş edildiği şekilde,

a) Gönüllülere ikamet tezkereleri harçsız olarak verilecek, ve

b) Gönüllülerin geçim masraflarını karşılamak üzere alacakları meblâğlar hiçbir vergi veya resme tabi tutulmayacaktır. Türkiye Cumhuriyetinin yürürlükte bulunan kanunlarında derpiş olunduğu üzere ve Türkiye Cumhuriyetinde ithal edilmiş eşyanın elden çıkarılmasına ait kanun hükümlerine uyulması şartıyla, gönüllülerin kendi ihtiyaçları için gelişlerinden iki ay önce veya altı ay sonra Türkiye’ye ithal edecekleri kullanılmış zat ve ev eşyalarıyla beraberlerinde getirecekleri yeni zat eşyalar için hiçbir Gümrük Vergisi veya başka bir resim ödenmiyecektir.

3. Hükümetlerimizin ilgili temsilcileri, Türkiye Cumhuriyetinde barış gönüllüleri ve barış gönüllüleri programlarıyla ilgili olarak zaman zaman bu Anlaşmanın uygulanması bakımından gerekli veya arzuya şayan görülen düzeltmeleri yapabilirler.

Bu mutabakat Hükümetinizce kabule şayan görüldüğü takdirde, bu notanın ve buna karşılık teşkil eden Hükümetiniz cevabi notasının, Hükümetlerimiz arasında, Hükümetiniz notasının tarihinde yürürlüğe giren ve her iki Hükümetten birinin, bu Anlaşmayı sona erdirmek niyetini yazılı olarak diğerine bildirmesi üzerine, ihbar tarihinden itibaren doksan gün müddetle yürürlükte kalacak olan bir Anlaşma teşkil etmesini teklif etmekle ayrıca şeref kazanırım.

En derin saygılarımı kabul buyurunuz, Ekselans.»

Ekselânsınıza Türkiye Cumhuriyeti Hükümetinin yukarda anılan mutabakata muvafakat ettiğini bildirmekle şeref kazanırım.

En derin saygılarımı kabul buyurunuz, Ekselans.

(Feridun Cemal Erkin)

Ekselans Lyndon B. Johnson,

Amerika Birleşik Devletleri Cumhurbaşkanı Yardımcısı” 2333

bb- Andlaşmanın Onaylanmasının Uygun Bulunmasına İlişkin Kanun Tasarısının Millet Meclisinde Görüşülmesi ve Kabul Edilmesi

Millet Meclisi Başkanlığına sunulan Barış Gönüllüleri hakkındaki milletlerarası andlaşmanın onaylanmasının uygun bulunmasına ilişkin Kanun Tasarısı, Millet Meclisi Başkanlığınca, “Dışişleri Komisyonu” ile “Bütçe ve Plân Komisyonu”na gönderilmiş ve anılan Andlaşma için her iki Komisyon da olumlu görüş bildirmişti. Gerçekten, Dışişleri Komisyonu 30 Mayıs 1963, Bütçe ve Plân Komisyonu ise 1 Temmuz 1963 tarihli Raporlarında, sözü edilen Andlaşmanın onaylanmasının uygun bulunmasını öngören Tasarının aynen kabulünü önermekteydiler²³³⁴.

Hemen yukarıda ele aldığımız Kıbrıs Cumhuriyetine yönelik çeşitli milletlerarası andlaşmalarda olduğu gibi, bu Andlaşmanın da Millet Meclisi Genel Kurulunda görüşülmesi hayli gecikmişti. Bu nedenle, görüşülmesi geciken milletlerarası andlaşmalar için Hükûmet ve Millet Meclisinde grubu bulunan siyasi parti temsilcileri, daha önce de değindiğimiz gibi, bir önerge hazırlamışlar ve bazı milletlerarası andlaşmaların onaylanmalarının uygun bulunmasına ilişkin kanun tasarılarının öncelikle görüşülmesini istemişlerdi²³³⁵. Bu önerge Millet Meclisi Genel Kurulunun 6 Ocak 1965 tarihli 34. Birleşiminde kabul edildiğinden, önergede öncelikle görüşülmesi istenen milletlerarası andlaşmalara ilişkin 21 adet kanun tasarısı arasında yer alan Barış Gönüllüleri hakkındaki Andlaşmanın onaylanmasının uygun bulunmasına ilişkin Tasarının da öncelikle görüşülmesi kararlaştırılmış olmaktaydı²³³⁶. Bu karar doğrultusunda, Millet Meclisi Genel Kurulu 14 Ocak 1965 tarihli 39. Birleşiminde Barış Gönüllüleri hakkındaki Andlaşmanın onaylanmasının uygun bulunmasına ilişkin Tasarıyı görüşmeye başlamıştı.

Tasarının tümü üzerinde söz alan Niğde Milletvekili Asım Eren, Barış Gönüllüleri adı altında çalışmakta olan ABD uyruklu kişilerin çalışmalarının insanî amaçlara yönelik olduğuna inandığını belirtmiş, ancak yine de, “*bu teşkilâtın nasıl doğduğu, ucunun nereye bağlı olduğu, hamcının ne olduğu*” hakkında, Bakanlık veya Bakanlık temsilcilerinin Genel Kurula açıklamada bulunmasını istemişti²³³⁷. Bu talep üzerine, Dışişleri Bakanlığı Temsilcisi, İkinci Daire İktisat İşleri Genel Müdürü Nazif Çuhruk, Barış Gönüllüleri ile ilgili şu bilgiyi veriyordu:

“Muhterem milletvekilleri; Barış Gönüllüleri adlı Amerikan Teşekkülü müteveffa Başkan Kennedy tarafından 1960 senesinde Kongreye tevdi edilen iki büyük Unyonun (Union’un E.O.) durumu hakkındaki nutukta mevzuu

²³³⁴ A.k., ss. 2-3.

²³³⁵ M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 34, Birleşim: 34, (06.01.1965), ss. 488-489.

²³³⁶ M.M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 34, Birleşim: 34, (06.01.1965), ss. 489-490.

²³³⁷ M.M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 34, Birleşim: 39, (14.01.1965), s. 662.

bahsedilmiş ve Amerikan dış politikasının o tarihte tesbit edilen, dış politika objektiflerinin en verimli vasıtalarından bir tanesi olarak telâkki edilmişti. Teşkilâtın kuruluşu tarih olarak bu nutka bağlanır.

Teşkilâtın gayesi, Amerikalı gönüllüleri Amerikan hayat tarzı, Amerika'nın demokratik idealleri umumiyetle dünyada Amerikan halkının yaşayış tarzı, görüş ve pratiki hakkında geniş ölçüde aydınlatmaktadır. Teşkilâta mensup gönüllüler gittikleri memleketlerde aşağı-yukarı bulundukları memleketlerin şartları içerisinde bizzat çeşitli sahalarda çalışan insanlarla onların çalışma ve yaşama şartlarını muadil şartları kabul ederek hakikaten gönüllü gibi çalışmak gayesiyle seçilirler.

Bunların aşağı-yukarı miktarı hakkında ilk tahminler 50 bin kişi olacağı merkezinde idi. Teşkilâtın bütçesine bağlı olarak bu miktarlar gelişmiş bulunabilir. Miktarı hakkında bu seneki her yıl tekrar edilen bir program mahiyetindedir. Müteveffa Kennedy'nin kayınbiraderi Servant Schneider bu teşkilâtın başına getirilmiş bulunuyor. Aşağı-yukarı bütün gelişme halindeki memleketlerde teşkilât mensupları bir nevi teknik yardım temsilcisi gibi, fakat daha dûn ölçülerde faaliyetlerde bulunurlar. Ekonomik sahada, sosyal sahada diğer çeşitli alanlarda beraber yaşadıkları kütlenin çalışma hayatına iştirak ederler ve bu hayat içinde teknik yardım eksperleri gibi kendilerinin bilgilerini görgülerini intikal ettirirler.

Teşkilât hakkında arz edebileceğimiz malûmat bu kadardır. Hürmetlerimi arz ederim." ²³³⁸

Dışişleri Bakanlığı Temsilcisinin bu açıklamasından sonra, Birleşimi yöneten Başkanvekili Mekki Keskin'in Tasarının tümü üzerinde başka konuşmak isteyeninin bulunup bulunmadığını sorması üzerine söz alan Diyarbakır Milletvekili Adnan Aral, ağır bir eleştiride bulunuyor ve Barış Gönüllüleri hakkındaki Andlaşmanın onaylanmasının uygun bulunmamasını istiyordu. Aral'ın konuşması şöyleydi:

"Muhterem arkadaşlar, biraz evvel konuşan arkadaşımızın beyanından anlaşılıyor ki, Türkiye'ye Amerika'dan barış gönüllüleri adı altında bâzı kimseler gelecektir. Bunlar bize ne öğretecekler? Ne öğretecekler? Bize bunlar ahlâksızlıktan başka bir şey öğretemezler. Kanunu kabul etmiyelim arkadaşlar." ²³³⁹

Millet Meclisi tutanaklarına, "Gürültüler" kaydının düşüldüğü bu konuşma bittiğinde, İstanbul Milletvekili Fahrettin Kerim Gökay kürsüye geliyor ve Aral'ın sözlerini şöyle eleştiriyordu:

²³³⁸ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 34, Birleşim: 39, (14.01.1965), s. 662.

²³³⁹ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 34, Birleşim: 39, (14.01.1965), s. 662.

“Muhterem arkadaşlar, benden evvel konuşan çok kıymetli aydın bir arkadaşımın insanlık sahasında her türlü fedakârlık yaparak vazife gören insanlar hakkında kullandığı tâbiri, herhalde kendisinin müsellemlerle nezahetiyle kabili telif bulmuyorum. Fakat bu insanlarla muhtelif vesilelerle memleketin muhtelif yerlerinde temas etmiş bir arkadaşınızım. Amerika’da bazı teşekküller vardır ki, «Genç Hristiyanlar Cemiyetleri» gibi, üzerinde etiketi olduğu için, bâzı yerlerde hoş görülmez. Fakat bu insanlar, barış gönüllüleri, muzdarip insanların yanına gidecek onlara kültür sahasında, gerek sosyal sahada daima iyilik telkin eden, insanlığı yaratan ve insan cemiyetlerinin arzu ettiği birliği kurmak isteyen insanlardır. Ve bilhassa fazilet mükâfatının mübdi olan Kennedy için şu memlekette isim verdik. Bütün dünya geçen sene Kennedy’nin ölüm yıl dönümünde âdeta büyük bir matem yaptı. Bu iş böyle açık iken muhterem arkadaşımın kullanmış olduğu bu tâbirden üzüntü duyarak söz istedim.

Bu barış gönüllülerinde ne bir siyasi maksat vardır, ne de dinî bir maksat vardır, yalnız insanlığın birleşmesi ve sosyal sahada iş birliği için kurulmuş bir teşekküldür. Bunu arz için huzurunuzda geldim. Hürmetlerimi arz ederim.”²³⁴⁰

Adnan Aral’ın konuşmasını, Hükûmet adına söz alan Millî Eğitim Bakanı İbrahim Öktem’in de eleştirdiğini görüyoruz. Gerçekten, Bakan Öktem, şöyle diyordu:

“Sayın Başkan, değerli arkadaşlarım;

Bu kürsüde Sayın Adnan arkadaşımızın barış gönüllüleri için sarf ettiği olumsuz tâbiri Hükümet adına üzüntü ile karşıladığımı açıklamak mecburiyetindeyim.

Millî Eğitim Bakanlığının hizmetinde emekleri geçen bu gönüllülerin bizim öğretmenlerimizden tamamen farksız hizmet şartları içinde bulunduğunu ve bunlardan büyük faydalar sağladığımızı huzurunuzda ifade etmek isterim. Bu insanların kendi memleketleri dışında insanlık ideali için toplanmış ve bu ideale bağlı olarak, geri kalmış memleketlerde o memleketlerin kalkınmasına kendi bilgilerini, aynı zamanda insanlık inancı çerçevesi içinde var güçleriyle yerine getirmektedirler. Bu insanlar ancak sevgiyle anılmaya lâyık insanlardır. Bilhassa bunu huzurunuzda belirtmek istiyorum.”²³⁴¹

Diyanet İşleri Başkanı Adnan Aral’ın, Barış Gönüllülerinin bize ahlâksızlıktan başka bir şey öğretemeyecekleri yönündeki sözlerine, siyasî parti grupları adına yapılan konuşmalarda da karşı çıkılmıştı. Bu bağlamda, Adalet Partisi Millet Meclisi

²³⁴⁰ M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 34, Birleşim: 39, (14.01.1965), ss. 662-663.

²³⁴¹ M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 34, Birleşim: 39, (14.01.1965), s. 663.

Grubu adına söz alan Çorum Milletvekili Abdurrahman Güler, Adnan Aral'ı ağır biçimde eleştiren ve Barış Gönüllülerini yücelten konuşmasında şöyle demektedir:

“Muhterem arkadaşlar, insanlığı ve hür insanları bir araya getirme misyonunu liyakatla ifa eden ve müteveffa Mr. Kennedy'nin üzerinde ehemmiyetle durduğu barış gönüllüleri misyonunu Adalet Partisi Grubu hürmetle selâmlar. İnsanlık, hürriyet ve fazilet namına ve insanların mânevi hasletlerini geliştirmek uğruna, gönüllü olarak vazife almış insanlar hakkında Sayın Adnan Aral'ın söylediği sözler hakikaten esef vericidir. Bu gönüllü insanların ifa ettiği vazifeyi anlayabilmek için onlar kadar mânevi değerlerle mücehhez olmak lâzımdır. Sayın Adnan Aral'ı bu değerle mücehhez görmemek bahtiyarlığından dolayı da üzüntü içindeyiz.

*Muhterem arkadaşlar, Sayın Adnan Aral, bu ve bundan evvelki görüşmelerinde ideolojik bâzı fikirlerini bu kürsüye getirdiler. Aynı hassasiyeti başka memleketlerden gelen şahıslar hakkında da bu kürsüden ifa etmiş, göstermiş olsaydı aynı şekilde yine üzüntülerimizi arz eder, memnuniyetsizliğimizi belirtirdik. Tekrar eseflerimizi arz ederiz. Hürmetlerimle.”*²³⁴²

Bu arada, Adnan Aral, Adalet Partisi Meclis Grubu adına Çorum Milletvekili Abdurrahman Güler'in konuşmasında kendisine sataşmış olduğunu ileri sürerek söz istemişse de, Birleşimi yöneten Başkanvekili Mekki Keskin, önce konuşmaların bitmesi gerektiğini, Aral'ın bu iddiasını sonra değerlendireceğini belirtmiş ve CHP Grubu adına söz isteyen Maraş Milletvekili Kemali Beyazıt'a söz vermişti. Beyazıt, Aral'ın sözlerine karşı CHP Grubunun yaklaşımını şöyle dile getiriyordu:

“Muhterem arkadaşlarım;

Çok temenni ediyorum ki, Sayın Adnan arkadaşımız düşündüğünün dışında bir beyanda bulunmuş olsun. Barış gönüllüleri gibi beynelmilel ve dünya sulhüne hizmet eden bir teşekkül için hazırlanmış beynelmilel bir muahedenin görüşülmesi sırasında arkadaşımız eğer beyan ettiği gibi düşünüyorsa C.H.P. Grubu adına üzüntülerimizi ve kendisine teessüflerimizi bildiririz.

*Mâruzatım bu kadardır.”*²³⁴³

Bu sırada, Adnan Aral, kendisine sataşma olduğuna ilişkin iddiasını tekrarlamış ve Başkanvekili Mekki Keskin'in bir sataşma olduğunu düşünmediğini bildirmesi karşısında bu konuda direndiğini beyan etmişti. Bunun üzerine Başkanvekili Keskin, iddiayı Genel Kurulun takdirine sunmuş ve yapılan oylamada Millet Meclisi Genel Kurulu, Aral'ın kendisine sataşıldığı yönündeki iddiasını kabul etmemiştir²³⁴⁴.

²³⁴² **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 34, Birleşim: 39, (14.01.1965), s. 663.

²³⁴³ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 34, Birleşim: 39, (14.01.1965), s. 663.

²³⁴⁴ **M.M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 34, Birleşim: 39, (14.01.1965), s. 663.

Siyasî Parti Grupları adına yapılan konuşmalara, YTP Grubu adına söz alan Tokat Milletvekili Ali Dizman'la devam ediliyordu. Bütün bu tartışmalara neden olan Adnan Aral, YTP üyesi bir milletvekili olduğu için, YTP Grubu adına yapılacak konuşmanın ayrı bir önemin taşıyacağı doğaldı. Bu bağlamda, YTP grubu adına yapılan konuşmada da, Aral'ın sözlerinin esefle karşılandığının dile getirildiğine tanık oluyoruz. Gerçekten, YTP Grubu adına konuşan Ali Dizman aynen şöyle diyordu:

*“Pek muhterem arkadaşlarım, yüksek insanlık ideallerinin tahakkuku uğrunda, tatbikatındaki önergelerinden de yakinen müşahede ettiğimiz şekilde, bulundukları bünye ile hiçbir tearuz göstermeden onlara intibak ederek izzeti nefislerini rencide etmeksizin bu yüksek ideallerin tahakkukuna hizmet eden ve Türkiye için faydalı hizmetleri de mesbuk bulunan bir gruba bir arkadaş tarafından yapılan haksız tecavüzü Y.T.P. Grubu adına biz de esefle müşahade ettik. Bunu belirtmek isteriz. Hürmetlerimle.”*²³⁴⁵

Siyasî Parti Grupları adına yapılan bu konuşmaları, şahısları adına söz alan bazı milletvekillerinin konuşmaları izlemişti. Bu bağlamda, Başkanvekili Keskin, söz sırasının Kırşehir Milletvekili Memduh Erdemir'de olduğunu bildiriyor; ancak, İstanbul Milletvekili Selim Sarper, çok daha önce söz istediğini bildirerek, Başkanın bu belirlemesine itirazda bulunuyordu. Başkanvekili Keskin, Sarper'in itirazını, söz isteyenleri yazdıklarını ve kendilerine bu sıra uyarınca söz verileceğini, Sarper'in sırasının da Soyer'den sonra geldiğini açıklayarak karşılamıştı²³⁴⁶. Şahsı adına ilk konuşmayı yapan Niğde Milletvekili Soyer, düşüncelerini şöyle dile getirmekteydi:

*“Çok muhterem arkadaşlarım, barış gönüllülerinden iki genç kıymetli öğretmen benim seçim çevrem dâhiline gelmiş bulunmaktadır. Kendilerinin çalışmalarından gerek maarif müdürü, gerek vali ve gerekse bütün il hakikaten memnundur. Bu kadar faydalı ve bu kadar iyi ve insani bir maksada mâtuflar olarak gönderilmiş olan barış gönüllülerini şaibe altında bırakacak sözlerin sarf edilmesini Yüce Meclisin kudretiyle telif edemiyorum. Nasıl olur da bir arkadaşımız, böyle insani ve memlekete bu kadar faydalı olmak için mütemadiyen çalışıyorlar. Bu zavallılar daha fazla faydalı olabilmek için Türkçe öğreniyorlar. Bu kadar faydalı ve insani hizmet gören insanlara böyle dil uzatılmasının her halde yerinde olmadığını arkadaşımız Adnan Aral da takdir edeceklerdir. Ümidediyorum. Bir sürçü lisan olmuştur. Bunu bu kürsüden tashih ederek yanlışlığı izale etmelerini çok temenni ederim. Hürmetlerimle.”*²³⁴⁷

²³⁴⁵ M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 34, Birleşim: 39, (14.01.1965), ss. 663-664.

²³⁴⁶ M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 34, Birleşim: 39, (14.01.1965), s. 664.

²³⁴⁷ M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 34, Birleşim: 39, (14.01.1965), s. 664.

Soyer'den sonra kürsüye gelen İstanbul Milletvekili Selim Sarper ise, hem Barış Gönüllülerinin yararlı hizmetlerinden söz ediyor, hem de kendisine geç söz verdiğini ileri sürdüğü Başkanvekili Mekki Keskin'in tutumunu eleştiriyordu. Sarper'in konuşması şöyleydi:

“Sayın arkadaşlarım, benim söyleyeceğim çok bir şey kalmadı. Benden evvel kürsüye gelen arkadaşlar söylenmesi lâzımgelen her şeyi söylemişlerdir; itiraz eden arkadaş müstesna. Ben de onların noktai nazarına iltihak etmekle iktifa edeceğim.

Bu genç ve idealist Amerikalılar memleketimizde hiçbir imtiyaza malik olmayacaklardır. Kendileri, nâdir ecnebilerin yaptıkları gibi, bizim aramıza köylümüzün içine girerek, onların dilini öğrenerek, onların hayat şartlarına tâbi olarak idealist yardımsever gençlerden ibaret bir heyettir.

Yalnız esefle beyan etmek istediğim bir nokta vardır. Sayın Başkanın tam karşısında oturmama rağmen, birkaç defadır kendisinin zaviyei rüyeti içine bir türlü girmeye muvaffak olamıyorum. Fahrettin Gökay arkadaşımдан evvel söz istediğim halde birçok arkadaş konuştuğundan sonra bana söz verdiler. Mamefih arkadaşlarım, benden çok daha iyi konuşmalar yaptıkları için Sayın Başkana bir münasebetle teşekkür etmek de vazife oldu.” ²³⁴⁸

Birleşimi yöneten Başkanvekili Mekki Keskin, Selim Sarper'in kendisini eleştiren sözlerini kabul etmiyor ve

“Sayın Sarper'in serzenişleri yerinde değildir. Kendilerinden evvel arkadaşlar söz almış, yazılmışlardır. Bahusus söz istemi yazmalarını kâtipler yapar; böyle bir şey olmasaydı ikaz ederler idi” diyordu.

Bu arada, konunun yeterince aydınlandığını ileri süren Burdur Milletvekili Mehmet Özbey bir yeterlik önergesi vermişti. Bu önergenin aleyhinde söz alan Kırşehir Milletvekili Memduh Erdemir, konunun tam açıklığa kavuşmadığını, ortada ilgili Bakanlar tarafından cevaplanması gereken birçok sorunun bulunduğunu ileri sürüyordu. Erdemir'in konuşması şöyleydi:

“Pek muhterem arkadaşlarım, Barış gönüllüleri mevzuundaki anlaşmanın tasdik edilip edilmemesi meselesi hayli Meclisimizi heyecanlı konuşmalara sevk etmiş bulunmaktadır. Kanaatimce bu anlaşmanın mahiyeti iyice anlaşılmamıştır. Barış gönüllülerinin dünya sulhüne hizmet edeceği, memleketimizde bâzı eğitim ve öğretim meseleleriyle meşgul olacakları, halkı aydınlatacakları gibi bir mâna çıkmışsa da bundan ne şekilde istifade edilecek, hangi Bakanlık meşgul olacak, bu memleketimize gelecek olan zevatın formasyonları nedir? Biraz evvel Sayın Millî Eğitim Bakanı Hükümet adına çıktı, burada dediler ki, «Barış gönüllüleri camiasında bulunan öğretmenlerin

²³⁴⁸ M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 34, Birleşim: 39, (14.01.1965), s. 664.

memleketimizdeki öğretmenlerden hiç farkı yoktur.» Acaba hangi seviyede bir öğretmenlik formasyonuna sahiptirler? Ne şekilde gelecek, nerelerde hizmet görecekler, memleketin teknik ve idari yönden bunlardan görecekleri hizmet nedir. Mahiyeti açıkça anlaşılamamıştır. Alâkalı Bakanlar aramızdadır. Çıksınlar; lûtfen iyice anlatsınlar. Bu şekilde Yüksek Meclis iyice tenvir edilsin, bundan sonra reylerimizi kullanalım. Bu bakımdan takririn aleyhinde bulunuyoruz. Yeterliğin kabul edilmemesini hassaten rica ediyorum. ”²³⁴⁹

Kırşehir Milletvekili Erdemir’in bu konuşmasına karşın, Millet Meclisi Genel Kurulu, Burdur Milletvekili Mehmet Özbey’in verdiği yeterlik önergesini kabul etmiş ve Tasarının maddelerine geçilmesi oya sunulmuştu²³⁵⁰. Maddelere geçilmesi de kabul edilince, Birleşimi yöneten Başkanvekili Mekki Keskin ivedilik teklifi olduğunu bildiriyor ve bunu oyluyordu. Genel Kurul, bunu da kabul ettiğinden, maddelerin bir kez görüşülmesi yeterli olacaktı. Bu doğrultuda, teker teker okunan maddeler üzerinde söz alan çıkmadığı için her birinin doğrudan oylanmasına geçilmiş ve kabul edildikleri görülünce, sıra tümünün oylanmasına gelmişti. Tasarının tümü üzerinde lehte ve aleyhte söz alan çıkmayınca, oylanmasına gidilmiş ve yapılan açık oylamada, oylamaya 179 milletvekilinin katıldığı, bunlardan 170’inin kabul, 4’ünün ret ve 5’inin ise çekimser oy verdikleri görülmüştü²³⁵¹. Toplantı için yeter çoğunluğun bulunmadığı anlaşıldığından, Başkanvekili Keskin, oylamanın bir sonraki birleşimde tekrarlanacağını duyuruyordu. Bu doğrultuda, 15 Ocak 1965 tarihli 40. Birleşimde tekrarlanan oylamada, Barış Gönüllülerine ilişkin Andlaşmanın onaylanmasının uygun bulunması hakkındaki Tasarı, Millet Meclisince, 6 ret ve 7 çekimsere karşı 250 oyla kabul edilmişti²³⁵².

²³⁴⁹ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 34, Birleşim: 39, (14.01.1965), ss. 664-665.

²³⁵⁰ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 34, Birleşim: 39, (14.01.1965), s. 665.

²³⁵¹ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 34, Birleşim: 39, (14.01.1965), s. 682. Ret oyu verenler; Aydın Milletvekili Mustafa Şükrü Koç, Diyarbakır Milletvekili Adnan Aral, Kırşehir Milletvekili Memduh Erdemir ve Urfa Milletvekili Kemal Badıllı; çekimser oy verenler ise, Bolu Milletvekili Kâmil İnal, Çanakkale Milletvekili Ahmet Nihat Akay, Kayseri Milletvekili Vedat Âli Özkan, Kırşehir Milletvekili Halil Özmen ve Manisa Milletvekili Yakup Kadri Karaosmanoğlu idi. **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 34, Birleşim: 39, (14.01.1965), ss. 704-706.

²³⁵² **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 34, Birleşim: 40, (15.01.1965), ss. 774-775, 808, 810-813. Ret oyu veren 6 milletvekilleri şunlardı: Aydın Milletvekili Mustafa Şükrü Koç, Diyarbakır Milletvekili Adnan Aral, Kars Milletvekili Kemal Kaya, Kırşehir Milletvekili Memduh Erdemir, Konya Milletvekili İrfan Baran ve Mardin Milletvekili Esat Kemal Aybar. Şu 7 milletvekili ise çekimser oy kullanmıştı: Adana Milletvekili Ahmet Karamüftüoğlu, Çanakkale Milletvekili Ahmet Nihat Akay, Denizli Milletvekili İbrahim Kocatürk, Giresun Milletvekili Ali Köymen, Kayseri Milletvekili Vedat Âli Özkan, Kırşehir Milletvekili Halil Özmen ve Van Milletvekili İhsan Bedirhanoglu.

cc- Millet Meclisinin Kabul Ettiği Metnin Cumhuriyet Senatosunda Görüşülmesi ve Tasarının Kanunlaşması

Barış Gönüllülerine ilişkin Andlaşmanın onaylanmasının uygun bulunması hakkında Bakanlar Kurulunca hazırlanan ve Millet Meclisince kabul edilen Tasarı, incelenmek üzere Cumhuriyet Senatosu Başkanlığınca, “Dışişleri, Turizm ve Tanıtma Komisyonu” ile “Bütçe ve Plân Komisyonu”na gönderilmiş ve iki Komisyon da, sırasıyla hazırlayıp Cumhuriyet Senatosu Başkanlığına sundukları 28 Ocak 1965 ve 18 Mart 1965 tarihli Raporlarda, Millet Meclisinin kabul ettiği metnin aynen benimsenmesini önermişlerdi²³⁵³.

Tasarı, bu Raporlarla birlikte, Cumhuriyet Senatosu Genel Kurulunun 2 Nisan 1965 tarihli 67. Birleşiminde ele alınmış ve Raporların okunmasına ihtiyaç gösterilmediği için, doğrudan Tasarının tümü üzerinde görüşmelere başlanmıştı²³⁵⁴. İlk sözü alan Ankara Senatörü Niyazi Ağırnaslı, “Barış Gönüllüleri” adı verilen bu örgütü ağır bir biçimde eleştirerek, Andlaşmaya karşı çıkıyordu. Ağırnaslı, Andlaşmada, Barış Gönüllülerinin geri kalmış ülkelerde hizmet sunacağı ifadesine değinip, bu örgütün hizmetinden yararlanmakla, bizim de geri kalmış bir ülke olduğumuzu kabul ettiğimiz anlamının çıkacağına dikkat çekiyor ve Andlaşmada öngörülen gümrük vergisi muafiyetini de eleştiriyordu. Niyazi Ağırnaslı, konuşmasında, bu konularla ilgili olarak şöyle demektedir:

Tasarı için, Millet Meclisinin 14 Ocak 1965 tarihli 39. Birleşiminde ve 15 Ocak 1965 tarihli 40. Birleşiminde yapılan oylamalarda verilen ret veya çekimser oylar birlikte değerlendirildiğinde; Aydın Milletvekili Mustafa Şükrü Koç, Diyarbakır Milletvekili Adnan Aral ve Kırşehir Milletvekili Memduh Erdemir’in her iki oylamada da, Tasarı için ret oyu kullandıkları; 40. Birleşimde ret oyu kullananlardan, Kars Milletvekili Kemal Kaya, Konya Milletvekili İrfan Baran ve Mardin Milletvekili Esat Kemal Aybar’ın 39. Birleşimdeki oylamaya katılmadıkları; Çanakkale Milletvekili Ahmet Nihat Akay, Kayseri Milletvekili Vedat Âli Özkan ve Kırşehir Milletvekili Halil Özmen’in her iki oylamada da, Tasarı için çekimser oyu kullandıkları; 39. Birleşimde Tasarı için çekimser oy veren Bolu Milletvekili Kâmil İnal’ın 40. Birleşimdeki oylamaya katılmadığı; aynı şekilde, Tasarı için 40. Birleşimde çekimser oy kullanan Adana Milletvekili Ahmet Karamüftüoğlu, Denizli Milletvekili İbrahim Kocatürk, Giresun Milletvekili Ali Köymen ve Van Milletvekili İhsan Bedirhanoğlu’nun 39. Birleşimdeki oylamada bulunmadıkları görülecektir. İlginç olan, Urfa Milletvekili Kemal Badıllı ile Manisa Milletvekili Yakup Kadri Karaosmanoğlu’nun durumudur. Çünkü, Barış Gönüllülerine ilişkin Andlaşmanın onaylanmasının uygun bulunması hakkındaki Kanun Tasarısı için 39. Birleşimdeki oylamada ret oyu kullanan Urfa Milletvekili Kemal Badıllı, bu oylamada çoğunluk sağlanamadığı için 40. Birleşimde tekrarlanan oylamada kabul oyu vermişti. Benzer şekilde, Tasarı için 39. Birleşimde çekimser oyu kullanan Manisa Milletvekili Yakup Kadri Karaosmanoğlu, 40. Birleşimdeki oylamada ise kabul oyu vermişti. Bkz. **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 34, Birleşim: 39, (14.01.1965), ss. 704-706; Birleşim: 40, (15.01.1965), ss. 810-813.

²³⁵³ Cumhuriyet Senatosu S. Sayısı: 580, “«Barış Gönüllüleri» adlı Amerikan Teşekkülünden faydalanma hususunda Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Amerika Birleşik Devletleri Hükümeti arasında yapılan Andlaşmaya ait teati olunan mektupların onaylanmasının uygun bulunduğu dair kanun tasarısının Millet Meclisince kabul olunan metni ve Cumhuriyet Senatosu Dışişleri, Turizm ve Tanıtma ve Bütçe ve Plân komisyonları raporları”, **C.S. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1, Toplantı: 4, Cilt: 26, Birleşim: 67’nin sonuna ekli, (02.04.1965), ss. 1-3.

²³⁵⁴ **C.S. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1, Toplantı: 4, Cilt: 26, Birleşim: 67, (02.04.1965), s. 640.

“...Bir kere, «geri kalmış memleketlerin ekonomik, tarımsal, kültürel faaliyetlerini kalkındırmak maksadiyle» diye bir tâbir var. Yani geri kalmış bir memleket oluyoruz, bizim ekonomimizi, tarımımızı, kültürel faaliyetlerimizi kalkındırmak maksadiyle barış gönüllülüğünü kabul etmiş oluyoruz. Daha aşağıda da mütekabiliyet esası var. Yani muahede yapmış olduğumuz Amerika Birleşik Devletlerinin de, geri kalmış olduğu muahedenin zımnî mânasından bu anlaşılıyor. Aslında Amerika geri kalmıştır da, biz barış gönüllüleri gönderip Amerikayı kalkındıracak değiliz. Oradan bize gelecek. İşin esası bu. Mütekabiliyet sadece bir formül olarak konulmuş oluyor. Bunun iki cephesine de dikkatle eğilmek mecburiyetindeyiz. Birisi barış gönüllüleri vasfı ile, sıfatı ile gelecek heyetlerin, kabilelerin ne iş göreceği, faydalı olup olmayacağı?

İkincisi, bu muafiyetleri(n) tanımanın memleketimize ne menfaat veya zarar getirmiş olacağı. Biz bunun ikisi üzerinde de durmak mecburiyetindeyiz.”²³⁵⁵

Ankara Senatörü Ağırnaslı, konuşmasının devamında, Andlaşmada, önce bu görev nedeniyle Türkiye’de çalışacak olan Amerika Birleşik Devletleri vatandaşı Barış Gönüllülerinin gümrük vergisinden muaf tutulmalarına yönelik düzenleme üzerinde duruyor ve bu tür muafiyetler sayesinde, söz konusu kişilerin beraberlerinde getirdikleri ve zati eşyaları olduğunu beyan ettikleri şeyleri satma imkânına sahip olacaklarını ileri sürerek şöyle diyordu:

“Arkadaşlar, bütçe müzakereleri münasebetiyle muhtelif vesilelerle Gümrük ve Tekel Bakanlığı Bütçesi görüşülürken dert yanılmıştır, acı acı. Birtakım Amerikan eşya pazarları ile memleketin her tarafı doldu, bu muafiyet meselesi adamakıllı istismar edildi, suiistimal edildi ve maalesef dostluğu haleldar edecek şekilde her rütbede, her derecede her memuriyetle gelenler kaçakçılıkla doğrudan doğruya meşguldürler. Bu muafiyeti tanıyıp, mütemadiyen hem bizim esnafımızı rekabet edemeyecek halde bulundurma, hem de gümrüklerimizden, Gümrük Resmini, Gümrük Vergisini ödmeden muaf olarak kullanılmış eşyasını, kullanılmamış eşyasını, ticari eşya olarak getirip satma imkânını bu anlaşma ile biraz daha genişletmiş oluyorsunuz. Yani şimdiye kadar gelen misyonlara ilâveten, barış gönüllüsü, adı altında, ticaret yapalım diye bilmem beyaz zehir midir, naylon eşya mıdır. Allah ne verdi ise gelecek ve bu memlekette rahat rahat satılacaktır.

Bu işin bir tarafı ve sadece bu tarafıyla mütekabiliyet esasından bizim hiç istifade edemeyeceğimiz, barış gönüllüleri, adı altında heyetler gönderip de Amerika’yı kalkındırmaya filan gidemeyeceğimiz bugün için yüzde yüz muhakkak olduğuna göre, sadece bu cephesiyle bu anlaşma Türkiye’nin menfaatlerine uygun düşmeyecektir.”²³⁵⁶

²³⁵⁵ C.S. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 4, Cilt: 26, Birleşim: 67, (02.04.1965), s. 640.

²³⁵⁶ C.S. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 4, Cilt: 26, Birleşim: 67, (02.04.1965), s. 641.

Ağırnaslı, konuşmasında, Barış Gönüllülerinin, insanlık ve kardeşlik temsilcisi olarak bizleri Dünya barışı için aydınlatamayacaklarını da iddia ederek, bu konuda şu eleştiriyi dile getiriyordu:

“...Barış gönüllüleri gelecekler insanlık, kardeşlik vesairenin temsilcisi olarak Türkiye’de bizi barış düzeni ve dünya sulhü için irşadedecekler, öyle mi? Kendi memleketlerinde beyaz derili bir profesöre siyah derililerin kafilesine sadece sempati gösterisi olarak arabasıyla karıştı diye veya yaralılarına ilâç gönderdi veyahutta bu yürüyüşe katılanlara yiyecek gönderdi diye parçalayan onu linç eden sokaklarda sürükliyen insanlar buraya gelip bize barış öğretecekler öyle mi? Yarın bunun arkasından başka memleketlerden de, barış gönüllüsü adı ile böyle bir talebolursa, kapıları açacak mıyız arkadaşlar? İşin bu cephesinde bizim sevgili dostumuz Amerikalılar bu barış temsilciliğini evvelâ kendi memleketlerinde yaparlar. Evvelâ kendi memleketlerinde ırk ayrımını terviç, tasvibeden kanunları bertaraf etsinler ve ırk farkı olmaksızın kendi memleketlerinde bir kardeşliği tesis etsinler de, sonra başka memleketlerde barış teminine kalsınlar.”²³⁵⁷

Bu arada Birleşimi yöneten Başkanvekili İhsan Hamit Tigrel, Ağırnaslı’yı, sadetin dışına çıktığı yönünde uyardığını ve bu uyarı sonrasında, Ağırnaslı’nın sözlerine şöyle devam ettiğini görüyoruz:

“Muhterem arkadaşlarım, Sayın Başkan dostluğun halâldar olmaması istikametine yönelmek için ikazda bulundular. Hiç şüphesiz ki, biz dostluklarımıza tarihimize en sadık olmayı bilmiş ve daha kendileri Devlet kurmayı bilmedikleri devirlerde biz Devlet kurmuş, Hükümet kurmuş bir milletin çocuklarıyız. Biz çok geniş bir anlayışla, hattâ belki biraz daha fazlasıyla dostluklara bağlı kalmışız, sarılmışızdır. O dostlukların nasıl muallâkta kaldığını bizi nasıl terk ettiklerini de yakın tarihteki misallerle onlara göstermişlerdir, ispat etmişlerdir.

Değerli arkadaşlarım, bu barış gönüllüleri konusunda bakın bundan evvelki muahedelerin hepsinde hakikaten faydalı, hakikaten karşılıklı kalkınmaları hedef tutan hükümler vardı, faydalı idi. Fakat bu, 1961 veya 1962 senesinde yazılmış bir mektupla ve sadece dosta olan itimadımızdan doğan, belki tam tetkik fırsatı bulmadan peki, eyvallah, deyip kabul edilmiş bir anlaşma mahiyetini taşıyor. Buna oy vermemenizi gerçekten, yürekten rica ediyorum. Bunu reddedelim. Barış gönüllülüğüne de, barışlara da bize getirecekleri, belki gençlerimize; Dikeçligil’in de hatırlatması üzerine onu da ifade edeyim, belki dinî bakımdan dahi mahzurlar tevli dedebilecek olan bu işe muvafakat etmiyelim, arkadaşlar. Bunun altında birtakım yanlış maksatlar, her şeye burunlarını sokma itiyadını güden kendi memleketlerindeki barış anlayışı ile başka memleketlere karşı barış anlayışları ayrı zihniyeti(n) Türkiye’ye öğretebileceği bir şey yoktur.

²³⁵⁷ C.S. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 4, Cilt: 26, Birleşim: 67, (02.04.1965), s. 641.

Bu itibarla bu tasarıyı ret buyurmanızı rica edeceğim ve kabul etmeme istikametinde oy kullanacağımı da arz ederim, teşekkür ederim.” ²³⁵⁸

Ankara Senatörü Niyazi Ağırnaslı'nın, Barış Gönüllülerine ilişkin Andlaşmanın onaylanmasının uygun bulunması hakkındaki Tasarıya karşı çıkan bu konuşmasından sonra, Tunceli Senatörü Mehmet Ali Demir söz alıyor ve Ağırnaslı'nın eleştirilerine katılmadığını açıklıyor, bu Anlaşmanın onaylanmasının uygun bulunması gerektiğini savunuyordu. Tunceli Senatörü Mehmet Ali Demir'in konuşması şöyleydi:

“Muhterem Başkan, muhterem arkadaşlarım; benden evvel konuşan sayın hatip bilmem ki, neden ve niçin bu kadar heyecanlı ve ayrı bir istikamette bu işin aleyhinde konuştu anlıyamadım. Yalnız bendeniz şu kadarını ifade edeyim ki, şu barış gönüllüsü adı altında memleketimizi ziyaret edecek kimselerin ve burada vazife alacak olanların bu kanun kabul edildiği takdirde memleketin umumi menfaatini ilgilendiren hangi işler üzerinde duracakları şurada bir iki madde serd edilmiştir. Az gelişmiş memleketlerin eğitim, tarım, sağlık alanlarında hamle yapmak, hızla kalkınmalarına yardım etmek.

Çok muhterem arkadaşlarım, az gelişmiş bir bölgenin temsilcisi olarak ifade edeceğim. Tunceli, Hakkâri, Van ve Doğu-Anadolu vilâyetlerinin bir çoğunu gezdim. Geçende de arz ettim. Bilhassa bu ve buna benzer vilâyetlerimizin bir çoğunda asla bir yabancı dil hocası bulunmamaktadır. Ben yalnız eğitim cephesinden alıyorum. Barış gönüllüleri bugün burada Tunceli'de iki arkadaş, Hakkâri'de iki arkadaş yıllardan beri bu okullarda bir tek yabancı kelime öğrenmeden mahrum olan veyahut iki üç ay kadar orada öğretmenlik yapıp başka bir yere nakleden veyahut orada mektep sıralarında iken biraz yabancı dil öğrenenler tarafından burada eğitim ve öğretim yapılmaktadır. Halbuki burada vazife alan kimseler her türlü fedakârlığı üzerine almak suretiyle burada yabancı dil öğrenmekten mahrum olan çocuklarımızın boş geçen bu dersleri(n) doldurmak suretiyle bize en büyük yardımı hem bütçe bakımından, hem eğitim bakımından, hem de öğretim bakımından yaptıklarına şahsan kaani bulunmaktayım. Yalnız, Sayın arkadaşşıma şunu hatırlatmak isterim ki hakikaten bunlar bu vazifeyi deruhte ettikleri zaman, o okulun müdürü vardır; talim heyeti vardır; vali vardır; mülkiye âmiri vardır; şu vardır, bu vardır. Ve nihayet bir sınıfta büyük bir kütleye hitabederken oradaki Türk çocuklarının ne kadar milliyetçi olduğunu yine Türk vatanında Türk hocasından ders alan bu kimseler onların yapacakları en ufak kendi memleketleri lehindeki bir propagandaya, dini istismardaki konulara bunlar feveran edip velilerine bildirecekler; velileri de dolayısıyla ilgili makamlara bildireceklerdir. Dolayısıyla hiçbir zaman böyle düşünüldüğü gibi sir propaganda tahakkuk edemiyecektir.

²³⁵⁸ C.S. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 4, Cilt: 26, Birleşim: 67, (02.04.1965), s. 641.

Eğer şöyle olursa arkadaşlarım, ona bir şey demem. Tamamen bu eğitim, bu öğretim müessesesi bütün yabancılardan müteşekkil olsa ve tamamen dört duvar içinde çocuklar zaman zaman velilerle temas etmese belki birisi yapabilir. Orada bulunan talim terbiye heyetinden yirmi kişi varsa, on kişi varsa, hiç değilse bir kişi Türklerden bulunuyor. Aslâ bunların zararlı olacağını tahmin etmiyorum. Arkadaşım belki haklıdır. Kendi memleketlerinde şöyle yapıyorlar; böyle yapıyorlar; Vietnam'da şöyle yapıyorlar, böyle yapıyorlar. Bu başka bir konu. Bu dünya barışı için, bir kütlenin diğer bir kütle üzerindeki hâkimiyeti meselesi şimdi burada konuşulması, görüşülmesi gereken bir mevzu değildir ve bununla da zerre kadar ilgisi olmadığına kaani bulunuyorum. Ben bu tasarının kabulü ile şurada üç maddede yazılı esasların yüzde ellisi tahakkuk etse dahi –ki ediyor, bunların yardımlarına minnettar ve müteşekkirim– burada Sayın Ferid Melen arkadaşımız bir ifadede bulundular: Eğer bize Amerikalılar yağ vermezse yemeklerimiz de yağsız pişireceğiz, dediler. Demek ki bugün birçok devletlerden şu veya bu şekilde yardım almaktayız ve yardım yapıyorlar. Hem eğitim ve öğretim bakımından, hem diğer tarım bakımından, sağlık bakımından yaptıkları yardımlar hakikaten bizim için daima takdire şayandır. Bizim de bu bakımdan müteşekkir olmamız lâzımdır. Ben arkadaşımın fikrinde değilim. Bu teklife müsbet oy kullanmakla memleketimize ve milletimize de en büyük hizmeti yapacağımıza kaaniim. Hürmetlerimle.”²³⁵⁹

Ankara Senatörü Ağırnaslı'nın Barış Gönüllülerine karşı çıkan konuşmasına, Cumhuriyet Senatosu Dışişleri Komisyonu Başkanı Ankara Senatörü Hıfzı Oğuz Bekata da cevap vermek ihtiyacını hissetmiş ve bu nedenle söz almıştı. Bekata, konuşmasında şöyle diyordu:

“Muhterem Başkan, değerli arkadaşlarım, Sayın Ağırnaslı arkadaşımızın bu tasarı münasebetiyle huzurunuzda dile getirdikleri birkaç noktaya arzı cevap edeceğim.

Arkadaşımızın, Amerika'nın takibettiği iç ve dış politikayı bu vesile ile burada tenkid etmesinin asıl konu ile uzaktan yakından münasebeti yoktur. Bu itibarla, umumî sözlerini bu suretle mevzuun dışında ve bu vesile ile ifadeye ihtiyaç duyduğu bir beyan diye telâkki ederek bir kenara koyduktan sonra, tasarıyla ilgili olarak dokundukları üç noktayı belirteceğim.

1.- Her sene yüz kadar barış gönüllüsü Amerika'dan Türkiye'ye gelmekte ve yalnız burada değil, başka memleketlere de giderek tarım sağlık, eğitim, kül halinde ekonomik sahalarda eksper olarak çalışmaktadırlar.

Bunların her türlü masrafları doğrudan doğruya Amerika Devleti tarafından ödenmektedir. Bu itibarla bize karşı hiçbir külfet tahmil etmekte değildir. Şimdiye kadarki tatbikattan da bunlardan çok istifade edildiği ve bu itibarladır ki, bu tatbikata devam olunduğu kanaati hâsıl olmuştur.

²³⁵⁹ C.S. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 4, Cilt: 26, Birleşim: 67, (02.04.1965), ss. 641-642.

Mütekabiliyet mevzuuna gelince, Amerika'nın her noktası en ileri bir devletin vatandaşları tarafından işgal edilmiş ve yaşanır halde değildir. Onun da bizzat geri kalmış bölgeleri mevcuttur. Mütekabiliyet, bağımsız devletler arasında, bir zaman için Devletin birinin aynen mukabelesine imkân olmasa dahi, iki bağımsız Devletin dengeli ve eşit münasebetlerinin ifadesi olarak biz sana göndereceğiz sen de bize imkânı olduğu takdirde göndereceksin, mânasına konmuştur...

Gümrük muafiyetine gelince: Bu mevzuun işleyiş tarzı ve mahiyeti de şudur. Amerikalıların bu barış gönüllüleri Türkiye'ye gelmeden iki ay önce ve gittikten altı ay sonraya kadar getirdikleri zati eşyaları gümrükten muaf olarak girmekte ve fakat arkadaşımızın söylediği gibi, bunların satılması menedilmiş bulunmaktadır. Onun içindir ki, bu giriş ve çıkışın adı, gümrük muafiyeti, tarzında ifade edilmiş olmakla beraber, muvakkat kabul mahiyetindedir. Yani, eşyasını getirecek bilâhare çıkarken de götürecektir. O halde bilâhare götüreceği bir eşyanın gümrük resminin verilmesi bahis konusu olmadığı için, muvakkat kabul mahiyetinde olan bu gibi eşyanın gümrük dışı gelmesi ve giderken de aynen gitmesi esastır ve tatbikat da böyle yapılmaktadır.

Son olarak şu noktaya da parmak basarak huzurunuzdan ayrılacağım. Arkadaşımız, Barış gönüllüleri ile ilgili bu tasarının reddi istikametinde oy kullanacaklarını beyan buyurdular. Şu gerçeği muhterem senato huzurunda bir defa daha ifadeye zaruret görmekteyim ki, dünya yaşıyacaksa, barış içinde yaşıyacak ve günün birinde dünya ölçüsünde başına birşey geleceksen, barıştan çıktığı zaman gelecektir. O halde barışı reddetmek, barışın reddinden faydası olanlara hizmet etmek mânasına gelir. Bu itibarla barışın içinde yaşamaya Birleşmiş Milletlerin idealini benimsiyen Türkiye'nin karşı koyması bahis konusu olamaz.

Muvakkat kabul mevzuunda arkadaşımı tatmin ettiğimi zannettiğim için kendi oylarının da müsbet olarak tecelli edeceğine inanarak huzurunuzdan ayrılmak istiyorum. Teşekkür ederim." ²³⁶⁰

Konuşmasını tamamlayan Bekata kürsüyü terk edecekken, Birleşimi yöneten Başkanvekili İhsan Hamit Tigr̈el, Bekata'yı kendisine soru sormak isteyen bir üyenin bulunduğu hususunda uyarıyor ve sorusu olan Niyazi Ağırnaslı'ya söz veriyordu. Ağırnaslı'nın sorudan çok, Bekata'nın açıklamasını eleştiren, hatta onu kısmen yalanlayan kısa konuşması şöyleydi:

"Sayın Bekata'nın şimdiye kadar kaç Amerikalının bu şekilde muvakkat kabul yolu ile ithal edip de eşyasını geri götürdüğüne dair acaba bir bilgisi var mıdır? Bu sözde kalan bir şeydir. Gelen Amerikalı giderken eşyasını satın öyle gitmektedir." ²³⁶¹

²³⁶⁰ C.S. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 4, Cilt: 26, Birleşim: 67, (02.04.1965), ss. 642-643.

²³⁶¹ C.S. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 4, Cilt: 26, Birleşim: 67, (02.04.1965), s. 643.

Ağırnaslı'nın bu sorusunu, Cumhuriyet Senatosu Dışişleri Komisyonu Başkanı Hıfzı Oğuz Bekata şöyle cevaplandırmıştı:

*“Muhterem arkadaşlarım, arkadaşımızın beyanı bu konunun dışında küll ile ilgilidir. Yani Amerika'dan hangi şartlar içinde gelirse gelsin, burada eşyasını satıyor mu satmıyor mu? Satışları meydandadır ki, dükkânlarda görüyoruz. Ama o satanlar barış görülsü müdür? Hayır. Bu barış gönüllülerinin barıştaki ve temsil ettikleri vazifedeki idealist vasıflarını zedelememek için bunların malları muvakkat kabul sistemi ile Gümrük Kanununun 24, 25 nci maddesinin tanzim ettiği rejim dâhilinde geliyor ve tekrar gidiyor. Satanlar bunlar değil. Bunların dışında kalan kimselerdir. Konuları tefrik ederek mülâhaza etmeli. Üstelik bu mevzuda sadece Amerikalılar kabahatli değildir. Kabahati(n) onların giyilmiş malları(nı) dahi son derecede itibar düşkünlüğü yapan bizimle hiç olmazsa bölüşülmesi zaruridir.”*²³⁶²

Bu konuşmalardan sonra, başka söz isteyen çıkmadığı için Birleşimi yöneten Başkanvekili Tigrel, Tasarının tümünü oya sunmuş ve Genel Kurulun maddelere geçilmesini kabul ettiği anlaşıncı, sıra maddelerin görüşülmesine gelmişti. Bu arada, ivedilikle görüşme önerisi de kabul edildiğinden, maddelerin bir kez görüşülmesi yeterli olacaktı. Gerek maddeler, gerek maddelerin görüşülmesi tamamlandıktan sonra Tasarının tümü üzerinde hiç söz alan bulunmadığı için, doğrudan oylamalara geçilmiş ve önce maddelerin, sonra da tümünün kabul edilmesi ile birlikte, Tasarı, 2 Nisan 1965 tarihi itibarıyla kanunlaşmıştı²³⁶³.

6 Nisan 1965 tarihinde Cumhurbaşkanına sunulan bu Kanun, Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel tarafından, hemen ertesi gün, 7 Nisan 1965 tarihinde yayımlanması isteğiyle Başbakanlığa gönderilmiş ve 10 Nisan 1965 tarihli Resmî Gazetede yayımlanmıştı²³⁶⁴.

Böylece, yakın siyasal tarihimizde önemli bir yer işgal eden ve üzerinde hayli tartışmalar yaşanan “Barış Gönüllüleri” hakkındaki milletlerarası andlaşmanın onaylanmasının TBMM’ce uygun bulunduğunu gösteren 568 sayılı Kanun yürürlüğe girmiş oluyordu²³⁶⁵.

²³⁶² C.S. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 4, Cilt: 26, Birleşim: 67, (02.04.1965), ss. 643-644.

²³⁶³ C.S. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 4, Cilt: 26, Birleşim: 67, (02.04.1965), ss. 644, 646, 676-677. Bu Andlaşmanın onaylanmasının uygun bulunması hakkındaki Tasarı üzerindeki son oylamada, Cumhuriyet Senatosu Genel Kurulunun, 1 redde karşı, 100 oyla Tasarıyı Millet Meclisinden geldiği şekliyle kabul ettiği görülmekteydi. Tasarıya verilen tek ret oyu, Genel Kuruldaki görüşmeler sırasında da, yukarıda gördüğümüz gibi karşı olduğunu açıklayan, Ankara Senatörü Niyazi Ağırnaslı'ya aitti. Bkz. C.S. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 4, Cilt: 26, Birleşim: 67, (02.04.1965), s. 677.

²³⁶⁴ Resmî Gazete, 10 Nisan 1965, Sayı: 11976; T.B.M.M. Kanunlar Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 4, Cilt: 48, ss. 387-389.

²³⁶⁵ Barış Gönüllüleri hakkında geniş bilgi için bkz. Müslim Özbalkan, Gizli Belgelerle Barış Gönüllüleri, Ant Yayınları, İstanbul 1970; Oktay Akbaş, “Amerikan Gönüllü Kuruluşları: Barış Gönüllülerinin Dünyada ve Türkiye’deki Çalışmaları”, Gazi Üniversitesi Türk Eğitim Bilimleri Dergisi, Cilt: 4, Kış 2006, Sayı: 1, ss. 85-99. Bu esere “pdf” formatında aşağıdaki Internet adresinden de ulaşılabilir:

http://www.tebd.gazi.edu.tr/arsiv/2006_cilt4/sayi_1/85-99.pdf (Erişim Tarihi: 30.06.2009)

h- 2 Nisan 1965 Tarih ve 569 Sayılı “Türkiye Cumhuriyeti İle Federal Almanya Cumhuriyeti Arasında İmzalanan Sosyal Güvenlik Hakkında Sözleşmenin Onaylanmasının Uygun Bulunduğuna Dair Kanun”

aa-Türkiye Cumhuriyeti İle Federal Almanya Arasında Federal Almanya’da Çalışan Türk İşçilerinin Sosyal Güvenliklerine Yönelik Bir Milletlerarası Andlaşmanın İmzalanması ve Bakanlar Kurulunca Bu Andlaşmanın Onaylanmasının TBMM’ce Uygun Bulunmasını Öngören Kanun Tasarısının Hazırlanıp Millet Meclisine Sunulması

Millet Meclisinin 12. Döneminde, onaylanması uygun bulunan bir başka milletlerarası andlaşma, sonraki yıllarda önemi çok daha artacak olan, Türkiye Cumhuriyeti ile Federal Almanya Cumhuriyeti arasında imzalanan “Sosyal Güvenlik” hakkındaki Sözleşmeydi. Gerçekten, 1960’lı yılların başında, Türkiye’den Federal Almanya’ya başlayan işçi göçü sonunda, Almanların “misafir işçi” (*Gastarbeiter*) olarak adlandırdıkları ve sayıları giderek artarak günümüzde milyonlara ulaşan Almanya’da çalışan Türk işçilerinin sosyal güvenlik haklarının tanınması önemli bir sosyal sorun oluşturmaktaydı²³⁶⁶. Bu doğrultuda, 30 Nisan 1964 tarihinde Bonn’da, Türkiye Cumhuriyeti Hükûmeti ile Federal Almanya Cumhuriyeti Hükûmeti arasında bir sosyal güvenlik andlaşması imzalanıyor ve her iki ülkenin birinde sosyal sigorta mevzuatına tabi olanların, diğer tarafın ülkesine gittikleri zaman, oradaki sigortalılarla eşit muameleye tabi tutulacakları öngörülüyordu. Söz konusu Andlaşma uyarınca, taraflardan birinin ülkesinden diğer tarafın ülkesine giden sigortalılar, orada bulundukları sürece, kendi memleketlerinde imiş gibi sosyal sigorta haklarından yararlanacaklardı. Ayrıca, çalışanların, her iki memlekette geçen sigortalılık ve prim ödeme süreleri de birleştirilmiş olacaktı.

Türkiye Cumhuriyeti Hükûmeti ile Federal Almanya Cumhuriyeti Hükûmeti arasında 30 Nisan 1964 tarihinde imzalanmış olan bu milletlerarası andlaşmanın onaylanmasının uygun bulunması hakkında Bakanlar Kurulu tarafından hazırlanan ve 4 Kasım 1964 tarihinde Başbakan İsmet İnönü’nün imzası ile Millet Meclisi Başkanlığına sunulan Kanun Tasarısının gerekçesinde aynen şöyle denilmekteydi:

“Türkiye Cumhuriyeti Hükûmeti ile Federal Almanya Cumhuriyeti Hükûmeti arasında Sosyal Güvenlik konusunda akdedilmiş bulunan Sözleşmenin başlıca gayesi, her iki memlekette Sosyal Sigorta kanunlarına tabi olanların diğer tarafın ülkesine gittikleri zaman oradaki sigortalılarla

²³⁶⁶ Burcu Özçelik, Hürriyet Gazetesinde yayımlanan bir incelemesinde, Ülkemizden Federal Almanya’ya ilk resmî Türk işçi göçünün 31 Ekim 1961 tarihinde başladığını ve 2009 yılı itibarıyla Almanya’da 4 milyon dolayında Türk’ün yaşadığını bildiriyor. Bkz. Hürriyet İK, 31 Mayıs 2009 Pazar tarihli nüsha eki, Sayı: 712, s. 1, 8. Türkiye’den Federal Almanya’ya giden işçilerle ilgili ayrıntılı iki inceleme için bkz. Nermin Abadan, **Batı Almanya’daki Türk İşçileri ve Sorunları**, T.C. Başbakanlık Devlet Plânlama Teşkilâtı yayını, Ankara, 1964; Nermin Abadan-Unat, **Bitmiyen Göç, Konuk İşçilikten Ulus Ötesi Yurttaşlığa**, Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2002.

eşit muameleye tabi tutulmalarını sağlamaktır. Akdedilen sözleşmeye göre, taraflardan birinin ülkesinden diğer tarafın ülkesine gidecek olan sigortalılar, burada bulundukları sürece, kendi memleketlerinde imiş gibi sosyal sigorta haklarından yararlanacaklardır.

Bundan başka, sigorta kanunlarıyla sağlanan yardımlardan yararlanma bakımından, her iki memlekette geçen sigortalılık ve prim ödeme süreleri birleştirilmiş olacaktır.” ²³⁶⁷

Bu genel gerekçeyi, maddelerde yer alan düzenlemelerin gerekçeleri izlemekteydi. Gerçekten, sözü geçen Andlaşma, hayli geniş kapsamlıydı ve 59 maddeden oluşmaktaydı. Bu bağlamda, Andlaşmada, “Genel Hükümler” başlığı altında 10, “Hastalık ve Analık Sigortaları” başlığı altında 8, “Ölüm Sigortası (Cenaze Masrafı)” başlığı altında 1, “İş Kazaları ile Meslek Hastalıkları Sigortası” başlığı altında 6, “Mâlûllük, Yaşlılık ve Ölüm Sigortaları (Aylıklar)” başlığı altında 7, “Çocuk Zammı” başlığı altında 2 ve “Çeşitli Hükümler” başlığı altında da 25 madde bulunmaktaydı²³⁶⁸. Bu Andlaşma ve ona ait “Nihai Protokol”ün onaylanmasının uygun bulunmasını öngören Tasarı, Millet Meclisi Başkanlığınca, incelenmesi için, Millet Meclisi “Dışişleri”, “Çalışma” ve “Bütçe ve Plân” Komisyonlarına gönderilmişti. Anılan Komisyonlar, yaptıkları inceleme sonunda hazırladıkları ve sırasıyla Millet Meclisi Başkanlığına sundukları, 2 Aralık 1964, 5 Aralık 1964 ve 11 Aralık 1964 tarihli Raporlarda, Tasarının aynen benimsenmesini belirtiyorlardı. Bunlardan, “Bütçe ve Plân Komisyonu”, 11 Aralık 1964 tarihli Raporunda, işçilerimize sosyal güvenlik bakımından büyük faydalar sağlayacak olan bu sözleşmenin onaylanmasının uygun olduğunu belirttikten sonra, Anayasanın 65 nci maddesi gereğince, bir yıldan fazla süreli olması ve Türk mevzuatında önemli değişiklikler yapıp, malî yönden de külfetler getirmesi nedeniyle bu Andlaşmanın uygun bulunduğunun bir Kanunla Meclis tarafından kabul edilmesi gerektiğinin de ayrıca altını çizmek ihtiyacını hissediyordu²³⁶⁹.

Millet Meclisi Genel Kurulu, Komisyonların bu olumlu görüşleri ışığında, Tasarıyı, 10 Şubat 1965 tarihli 54. Birleşiminde ele almış ve tümü üzerinde söz isteyen çıkmadığı için, Tasarının maddelerine geçilmesi oylanmıştı. İşaretle yapılan oylamada maddelere geçilmesinin kabul edildiği görülünce, sıra maddelerin görüşülmesine gelmişti. İvedilik kararı alındığından, maddelerin bir kez görüşülmesi yeterli olacaktı. Bu doğrultuda, Birleşimi yöneten Başkanvekili Nurettin Ok, Tasarının maddelerinin görüşülmesine geçiyor ve maddeler üzerinde söz almak

²³⁶⁷ Millet Meclisi S. Sayısı: 777, “Türkiye Cumhuriyeti ile Federal Almanya Cumhuriyeti arasında imzalanan Sosyal Güvenlik hakkında Sözleşmenin onaylanmasının uygun bulunduğu dair kanun tasarısı ve Dışişleri, Çalışma ve Plân komisyonları raporları”, **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 35, Birleşim: 54’ün sonuna ekli, (10.02.1965), s. 1.

²³⁶⁸ **A.k.**, ss. 1-5, 9-24.

²³⁶⁹ **A.k.**, ss. 6-7.

isteyen bulunmadığı için, doğrudan oylanmalarına gidiyordu. Maddelerin da kabul edildiği görülünce, sıra Tasarının tekrar tümünün oylanmasına gelmişti. Tümü üzerinde lehte veya aleyhte söz almak isteyen bulunmadığından, oylamaya gidiliyor ve yapılan açık oylamada, Tasarı için, 2 ret ve 1 çekimsere karşı 176 kabul oyu verildiği görülüyordu. Bu durumda, toplantı için gereken yeter sayının bulunmadığı anlaşıldığından, Birleşimi yöneten Başkanvekili Nurettin Ok, oylamanın sonraki birleşimde tekrarlanacağını açıklıyordu²³⁷⁰. Bu doğrultuda, 11 Şubat 1965 tarihli 55. Birleşimde tekrarlanan oylamada, Millet Meclisi Genel Kurulu, Türkiye Cumhuriyeti ile Federal Almanya Cumhuriyeti arasında imzalanan sosyal güvenlik hakkındaki Sözleşmenin onaylanmasının uygun bulunduğuna dair Kanun Tasarısını, 5 ret ve 1 çekimsere karşı, 296 oyla kabul etmişti²³⁷¹.

bb- Millet Meclisinin Kabul Ettiği Tasarının Cumhuriyet Senatosunda Görüşülmesi ve Orada da Kabul Edilerek Kanunlaşması

Millet Meclisinin kabul etmiş olduğu metin, Cumhuriyet Senatosunda, “Dışışleri,

²³⁷⁰ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 35, Birleşim: 54, (10.02.1965), ss. 414, 428, 438-441. Tasarıya verilen 2 ret oyundan biri Bolu Milletvekili Ahmet Çakmak’a, diğeri ise Elâzığ Milletvekili Naci Güray’a aitti. Çekimser oy kullanan da, Yozgat Milletvekili Turgut Nizamoğlu idi. İlginç olan, ret oyu kullanan 2 ve çekimser oy kullanan 1 milletvekilinin, Tasarı için gerek tümü, gerek maddeleri için yapılan görüşmelerde ve tümü için yapılan oylama öncesinde söz almadıkları ve aleyhte olmalarının nedenine ilişkin bir açıklamada bulunmamalarıydı. Bkz. **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 35, Birleşim: 54, (10.02.1965), s. 414.

²³⁷¹ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 35, Birleşim: 55, (11.02.1965), ss. 459, 480, 500-503. Bu oyalamada, Adana Milletvekili İbrahim Tekin, Bursa Milletvekilleri Mustafa Tayyar ve İsmail Yılmaz, Konya Milletvekili Ahmet Gürkan ve Siirt Milletvekili Hayrettin Özgen ret oyu kullanmışlardı. Çekimser oyu kullanan ise Tokat Milletvekili Mehmet Kazova idi. Aynı Kanun için yapılan ve toplantı yeter sayısının olmadığı anlaşıldığı için sonuç vermeyen 10 Şubat 1965 tarihli 54. Birleşimdeki oylama ile, 11 Şubat 1965 tarihli 55. Birleşimdeki bu oylamada, ret ve çekimser oy kullananlar birlikte değerlendirildiğinde, ortaya ilginç bir durum çıktığını görüyoruz. Gerçekten, önceki oylamada ret oyu kullanan Bolu Milletvekili Ahmet Çakmak ve Elâzığ Milletvekili Naci Güray, bu oylamada kabul oyu vermişti. Aynı şekilde, önceki oylamada çekimser oy kullanmış olan Yozgat Milletvekili Turgut Nizamoğlu da, bu oylamada kabul oyu kullanmış bulunuyordu. 11 Şubat 1965 tarihli 55. Birleşimdeki ikinci oylamada ret oyu kullanmış olan Adana Milletvekili İbrahim Tekin, Bursa Milletvekilleri Mustafa Tayyar ve İsmail Yılmaz, Konya Milletvekili Ahmet Gürkan ve Siirt Milletvekili Hayrettin Özgen’e gelince; bunlardan Adana Milletvekili İbrahim Tekin, Bursa Milletvekilleri Mustafa Tayyar ve İsmail Yılmaz 10 Şubat 1965 tarihli 54. Birleşimde yapılan oylamaya katılmamışlar, fakat Konya Milletvekili Ahmet Gürkan ve Siirt Milletvekili Hayrettin Özgen, o oylamada Tasarıya kabul oyu vermişlerdi. 11 Şubat 1965 tarihli 55. Birleşimdeki ikinci oylamada çekimser oy kullanmış olan Tokat Milletvekili Mehmet Kazova ise, aynı Kanun için, 10 Şubat 1965 tarihli 54. Birleşimde yapılan, fakat sonuç vermeyen ilk oylamada kabul oyu kullanmış bulunuyordu. Bazı milletvekillerinin, bir kanun tasarısının son oyalamasında kullandıkları oylarda bir gün ara ile görülen bu denli ciddi farkın nedenini açıklayabilmek haliyle zordur. Ayrıca, işaret edilmelidir ki, Türkiye Cumhuriyeti ile Federal Almanya Cumhuriyeti arasında imzalanan sosyal güvenlik hakkındaki Sözleşmenin onaylanmasının uygun bulunduğuna dair Tasarıya, Millet Meclisinin 11 Şubat 1965 tarihli 55. Birleşiminde ret oyu kullanan veya çekimser kalan milletvekillerinden hiçbirisi, Tasarı için gerek tümü, gerek maddeleri için yapılan görüşmelerde ve tümü için yapılan oylama öncesinde söz almamışlar ve aleyhte olmalarının nedenine ilişkin bir açıklamada bulunmamışlardı.

Turizm ve Tanıtma”, “Sosyal İşler” ve “Bütçe ve Plân” Komisyonlarında incelenmiş ve 3 Komisyon da, sırasıyla hazırlayıp Cumhuriyet Senatosu Başkanlığına sundukları, 17 Şubat 1965, 19 Şubat 1965 ve 18 Mart 1965 tarihli Raporlarda, Millet Meclisinden gelen metnin aynen benimsenmesini önermişlerdi²³⁷². Anılan Komisyon Raporları ışığında, Cumhuriyet Senatosu Genel Kurulunca, 2 Nisan 1965 tarihli 57. Birleşimde ele alınan Tasarının gerek tümü gerek maddeleri üzerinde söz isteyen bulunmadığı için, doğrudan oylamalara geçilmiş ve Genel Kurul, tümü üzerinde gerçekleştirilen açık oylamada, Millet Meclisinden gelen metni, 1 ret oyuna karşı, 96 oyla kabul etmişti²³⁷³. Böylece, Türkiye Cumhuriyeti ile Federal Almanya Cumhuriyeti arasında imzalanan sosyal güvenlik hakkındaki Sözleşmenin onaylanmasının uygun bulunduğu dair Tasarı, 2 Nisan 1965 tarihinde kanunlaşmış ve 6 Nisan 1965 tarihinde Cumhurbaşkanlığına sunulmuştu. Cumhurbaşkanı Gürsel, söz konusu Kanunu yayımlanması isteğiyle 7 Nisan 1965 tarihinde Başbakanlığa gönderiyor ve 569 sayılı Kanun, 10 Nisan 1965 tarihli Resmî Gazetede yayımlanarak yürürlüğe giriyordu²³⁷⁴.

Bakanlar Kurulu, 24 Temmuz 1965 tarihinde, bu Kanuna dayanarak, söz konusu Andlaşmanın onaylanmasını, 31 Mayıs 1963 tarih ve 244 sayılı Milletlerarası Andlaşmaların Yapılması, Yürürlüğü ve Yayımlanması İle Bazı Andlaşmaların Yapılması İçin Bakanlar Kuruluna Yetki Verilmesi Hakkında Kanunun 2. ve 3. maddeleri uyarınca kararlaştırmış ve Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel’e sunmuştu. Gürsel tarafından da onaylanan kararname 8 Ekim 1965 tarihli Resmî Gazetede yayımlanmıştı²³⁷⁵.

3- Millet Meclisinin 12. Dönemi İçinde Yapılan ve Dış İlişkiler Alanında Sonuç Doğuran Başka Kanunlardan Seçmeler

Daha önce Yedinci Bölüm içinde yer alan “1- 12. Dönemde Kabul Edilen Diğer Kanunlar ve Bunların Konularına Göre Gruplandırılması” başlığı altındaki açıklamalarda da değindiğimiz gibi, Millet Meclisinin 12. Döneminde, dış ilişkiler

²³⁷² Cumhuriyet Senatosu S. Sayısı: 581, “Türkiye Cumhuriyeti ile Federal Almanya Cumhuriyeti arasında imzalanan Sosyal Güvenlik hakkında Sözleşmenin onaylanmasının uygun bulunduğu dair kanun tasarısının Millet Meclisince kabul olunan metni ve Cumhuriyet Senatosu Dışişleri, Turizm ve Tanıtma, Sosyal İşler ve Bütçe ve Plân komisyonları raporları”, **C.S. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1, Toplantı: 4, Cilt: 26, Birleşim; 67’nin sonuna ekli, (02.04.1965), ss. 1-5.

²³⁷³ **C.S. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1, Toplantı: 4, Cilt: 26, Birleşim; 67, (02.04.1965), ss. 644, 646, 678-679. Tek ret oyu, Kars Senatörü Mehmet Hazer tarafından verilmişti. Ancak, ilginç olan husus, Millet Meclisinde ret oyu kullanan üyeler gibi, bu üye de, Tasarının Cumhuriyet Senatosunda görüşülmesi sırasında, söz alıp, Andlaşmaya niye karşı çıktığına ilişkin hiçbir açıklamada bulunmamıştı.

²³⁷⁴ **Resmî Gazete**, 10 Nisan 1965. Sayı: 11976; **T.B.M.M. Kanunlar Dergisi**, Dönem: 1, Toplantı: 4, Cilt: 48, ss. 390-407.

²³⁷⁵ **Resmî Gazete**, 24 Temmuz 1965, Sayı: 12121; **Düstur**, Beşinci Tertip, Cilt: 4, Üçüncü Kitap, s. 3333 vd.

alanında sonuç doğuran kanunlar arasında olup, milletlerarası andlaşmaların yapım sürecini düzenleyen kanun ve milletlerarası andlaşmaların onaylanmasının uygun bulunması hakkındaki kanunların dışında başka kanunlar da yapılmıştı. Bunlardan dikkat çekici bulduğumuz üçünü, kabul edildikleri tarihleri göz önünde tutarak şöyle sıralayabiliriz:

A. 16 Ocak 1964 Tarih ve 378 Sayılı “Yasama Meclisleri Dış Münasebetlerinin Düzenlenmesi Hakkında Kanun”

a- İstanbul Milletvekili Coşkun Kırca, Aydın Milletvekili Orhan Apaydın, Sivas Milletvekili Cevad Odyakmaz ve Sivas Milletvekili Güner Sarısözen Tarafından Hazırlanan Kanun Teklifi

1961 Anayasası, biri Millet Meclisi, diğeri Cumhuriyet Senatosu olmak üzere çift meclisli bir yasama organı oluşturduğu için, Meclislerden ikisini de ilgilendiren çalışmaların ne şekilde yürütüleceği, zaman zaman sorunlara yol açmaktaydı. Her ne kadar, Anayasanın 85. maddesinde, Türkiye Büyük Millet Meclisi ve Meclislerin, çalışmalarını kendi yaptıkları içtüzük hükümlerine göre yürüteceği öngörülmekte idiyse de, bu hükümden hareket edilerek yapılacak içtüzüklerle her konuyu düzenleyebilmek mümkün olmamaktaydı. Çünkü, her bir Meclisin içtüzüğünün, sadece kendisini bağlaması, diğer Meclisin çalışmalarına yönelik bir hüküm içermemesi gerekmekteydi. Bu bağlamda, örneğin, Millet Meclisinin dış ilişkilerini nasıl sürdüreceğine yönelik hüküm öngören bir içtüzük düzenlemesi, yalnızca Millet Meclisi açısından anlam ifade edecek; fakat Cumhuriyet Senatosunu bağlamayacaktı. Cumhuriyet Senatosu İçtüzüğünde yer alan bir hüküm karşısında da, Millet Meclisinin durumu haliyle aynı olacaktı. Meclislerin yurt dışı ilişkileri konusu, Anayasada iki Meclisin birlikte kullanabileceği yetkiler arasında yer almadığı için, bunları TBMM Birleşik Toplantı İçtüzüğü ile düzenleyebilmek de mümkün olamayacaktı. İşte bu nedenle, İstanbul Milletvekili Coşkun Kırca, Aydın Milletvekili Orhan Apaydın, Sivas Milletvekili Cevad Odyakmaz ve Sivas Milletvekili Güner Sarısözen, Türkiye Büyük Millet Meclisinin dış münasebetlerinin bir kanunla düzenlenmesinin daha uygun olacağı düşüncesiyle bir kanun teklifi hazırlamışlar ve 16 Haziran 1962 tarihinde Millet Meclisi Başkanlığına sunmuşlardı. Adları geçen milletvekilleri, böyle bir kanuna neden ihtiyaç duyduklarını, tekliflerinin gerekçesinde şöyle açıklamaktaydılar:

“Türkiye Büyük Millet Meclisinin dış münasebetlerinin düzenlenmesi konusunda yasama meclislerinin her birini bağlayan hükümlerin sevk edilmesi zarureti mevcuttur. Gerçekten, bu gibi konularda, yasama meclislerinin birbirinden farklı kararlar almasının mahzurları izahtan vârestedir. Bu konularda yeknesak bir tanzim tarzına ulaşmak içtüzük hükümleriyle mümkün olamaz. Gerçekten, içtüzük hükümleri, ancak belli bir yasama meclisini ve onun üyelerini ancak o yasama meclisinin kendi yetkileri bahis konusu olduğu vakit bağlayabilir. Bu sebeple, bir kanunla tanzim edilmesi zarureti vardır.” ²³⁷⁶

²³⁷⁶ Millet Meclisi S. Sayısı: 313, “İstanbul Milletvekili Coşkun Kırca, Aydın Milletvekili Orhan Apaydın, Sivas Milletvekili Cevad Odyakmaz ve Sivas Milletvekili Güner Sarısözen’in Türkiye Büyük Millet Meclisinin dış münasebetlerinin düzenlenmesi hakkında kanun teklifi ve Geçici Komisyon raporu”, **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Birleşim: 26’nın sonuna

Dört milletvekili tarafından yapılan bu Teklifte, **i-** Avrupa Konseyi Danışma Meclisi üyeliğine seçilecek 10 TBMM üyesinden 3'ünün Cumhuriyet Senatosu, 7'sinin ise Millet Meclisi Genel Kurullarınca belirleneceği, siyasî parti gruplarından ve siyasî parti grubu üyesi olmayanlar arasından yapılacak seçimde kuvvet oranlarının gözetileceği; **ii-** Milletlerarası tüzel kişiliği olmayan birliklerin toplantılarına katılacak üyelerin, her bir meclisin kendi içtüzüğü uyarınca seçilecekleri ve bu üyelerin sayısının belirlenmesinde TBMM Birleşik Toplantısında mevcut siyasî parti gruplarının kuvvetleri oranında temsiline olanak tanınacağı; **iii-** Yabancı Devletler parlamentoları ile karşılıklı olarak kurulacak dostluk gruplarının TBMM çerçevesi içinde faaliyet gösterecekleri ve bu gruplar üyeliklerinin Millet Meclisi ile Cumhuriyet Senatosuna açık olacağı; **iv-** Yabancı parlamentolardan TBMM'ye yapılan resmî ziyaret çağrılarına uyup uymamak konusundaki kararın Millet Meclisi ve Cumhuriyet Senatosunca ayrı ayrı alınacağı ve her iki Meclisin de çağrıya uyma kararı vermesi durumunda çağrının kabul edilmiş olacağı, çağrıya katılacak TBMM üyelerinin % 65'inin Millet Meclisince, % 35'inin ise Cumhuriyet Senatosunca seçileceği; **v-** TBMM'ni milletlerarası toplantılarda temsil edecek olan üyelere, Fransızca, İngilizce veya Almancadan, ya da gidilecek ülke dilinden Devlet lisan imtihanını veya buna eş değer olduğu, Millet Meclisi ve Cumhuriyet Senatosu Başkanlık Divanlarının karşılıklı olarak mutabık kalacakları bir yönetmelikle tesbit edilecek bir sınavı başarmalarının veya bu başarıyı kanıtlayacak bir diplomaya sahip olmalarının aranacağı, Meclisler Başkanlık Divanlarının bu niteliğe sahip olmayan adayların adaylıklarını reddedecekleri ve durumu Genel Kurulun bilgisine sunacakları; **vi-** Cumhurbaşkanının, TBMM'nin veya Hükûmetin resmî davetlisi olarak Türkiye'yi ziyaret edecek olan yabancı devlet yetkililerinin veya TBMM'nin çağrısı üzerine gelen parlamento heyetlerinin TBMM'ce kabulünün TBMM Birleşik Toplantısının törenli bir oturumunda gerçekleştirileceği öngörülmektedir²³⁷⁷.

b- Teklifin Millet Meclisinde Görüşülmesi

Bu Kanun Teklifi, Millet Meclisi Başkanlığınca önce Anayasa Komisyonuna gönderilmiş ve bu durum, Millet Meclisinin 18 Haziran 1962 tarihli 103. Birleşim Tutanağında ilân edilmişse de²³⁷⁸; daha sonra, Millet Meclisinin 19 Eylül 1962 tarihli 118. Birleşiminde, Anayasa Komisyonu Başkanı Burhan Apaydın tarafından verilen ve söz konusu Teklifin, mahiyeti icabı, Anayasa Komisyonu ile Dışişleri Komisyonundan seçilecek altışar üyeden kurulacak bir Geçici Komisyonda incelenmesini talep eden önergesinin Genel Kurulca kabulü üzerine, bu doğrultuda oluşturulan Geçici Komisyona sevk edilmişti²³⁷⁹. Teklif sahiplerinden İstanbul

ekli, (07.01.1963), s. 1.

²³⁷⁷ A.k., ss. 4-7.

²³⁷⁸ M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 5, Birleşim: 103, (18.06.1962), s. 626.

²³⁷⁹ M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 6, Birleşim: 118,

Milletvekili Coşkun Kırca ile Sivas Milletvekili Güner Sarısözen'in de yer aldığı Geçici Komisyon, Teklifin gerekçesine aynen katıldığını bildirdikten sonra, Avrupa Konseyi Danışma Meclisi üyeliklerinin tesbitinde, siyasî parti gruplarına veya siyasî parti grubu üyesi olmayanlara ayrılacak kotanın, “yüzde oranı” na göre belirlenmesi biçiminde bir değişiklik öngörmüş; ayrıca, siyasî parti grubu üyesi olan adaylarla, siyasî parti grubu mensubu olmayan adaylar arasındaki seçimin ayrı ayrı yapılacağını tasrih etmek ihtiyacını duymuştu. Komisyonunda yapılan bir diğer değişiklik, Avrupa Konseyi Danışma Meclisi dışında, halen mevcut veya ileride söz konusu olabilecek başka milletlerarası meclislere katılımda da, Avrupa Konseyi Danışma Meclisine katılmayı düzenleyen 1. maddedeki yöntemin uygulanacağını öngören bir maddenin Teklife eklenmiş olmasıydı. Komisyonca, bunun dışında, yurt dışına gidecek heyetlerin başkanlığına ilişkin bir hüküm de ilâve edilmişti. Nihayet, Geçici Komisyon, TBMM binasının Milletlerarası toplantılarda kullanılmasının nasıl olacağını düzenlenmesini de uygun görmüş ve bu bağlamda, söz konusu yetkinin, Millet Meclisi ve Cumhuriyet Senatosu Başkanlık Divanlarının mutabık kalarak alacakları bir kararı gerektireceğini belirtmişti. Komisyonun yaptığı ufak tefek başka değişiklikleri de içeren Rapor, 11 Ekim 1962 tarihinde Millet Meclisi Başkanlığına sunulmuştu²³⁸⁰.

İstanbul Milletvekili Coşkun Kırca ve arkadaşlarının Türkiye Büyük Millet Meclisinin dış münasebetlerinin düzenlenmesi hakkındaki Kanun Teklifinin, Millet Meclisinin 7 Ocak 1963 tarihli 26. Birleşiminde, Geçici Komisyon Sözcüsü Coşkun Kırca tarafından verilen ve öncelik ve ivedilikle görüşülmesini isteyen önerenin Genel Kurulca kabul edilmesi üzerine, sözü geçen 7 Ocak 1963 tarihli 26. Birleşimde Millet Meclisinde görüşülmesine başlanmıştı. Tümü üzerinde söz alan çıkmadığı ve maddelere geçilmesi kabul edildiği için, Teklifin maddelerinin görüşülmesine geçildiğini görüyoruz²³⁸¹. Maddelere geçildiğinde, Geçici Komisyon Sözcüsü İstanbul Milletvekili Coşkun Kırca, Teklifin, Avrupa Konseyi Danışma Meclisine üye seçimini düzenleyen 1. maddesi hükmünde Komisyonun yeni bir değişikliğe gittiğini bildiriyordu. Geçici Komisyonca yapılan bu değişiklik sonunda, 1. maddenin yeni şekli şu düzenlemeyi öngörmekteydi:

“Avrupa Konseyi Danışma Meclisi Üyelikleri

Madde 1- 12 Aralık 1949 tarihli ve 5456 sayılı ve 21 Ocak 1953 tarihli ve 6022 sayılı Kanunlarla onanmış olan 22 Mayıs 1951 tarihinde değiştirilmiş 5 Mayıs 1949 tarihli Avrupa Konseyi Statüsünün 25 ve 26 ncı maddeleri gereğince, Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından Avrupa Konseyi Danışma Meclisi asıl üyeliğine seçilecek on Türkiye Büyük Millet Meclisi üyesinin üçü Cumhuriyet Senatosu üyeleri arasından Cumhuriyet Senatosunca ve yedisi de milletvekilleri arasından Millet Meclisince seçilir.

(19.09.1962), s. 576.

²³⁸⁰ Yukarıda adı geçen Millet Meclisi S. Sayısı: 313, ss. 2-8.

²³⁸¹ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 10, Birleşim: 26, (07.01.1963), s. 594.

Her Meclisten seçilecek olanların tesbitinde, o mecliste mevcut siyasi parti gruplarının ve siyasi parti grubu mensubu olmayanların sayıları, o meclisin –boş üyelikler hariç– üye tamsayısı içindeki yüzde oranlarına göre dikkate alınır. Her bir yasama meclisinde seçimin nasıl yapılacağı o meclisin içtüzüğüyle gösterilir.

1 ve 2 nci fıkralar hükümleri, Statünün 25 nci maddesinin (c) bendi gereğince seçilecek yedek üyeler için de uygulanır.

Belli bir siyasi parti grubuna mensup iken seçilen bir asıl üyenin yerini, ancak, aynı siyasi parti grubuna mensup bir yedek üye alabilir; hiçbir siyasi parti grubuna mensup değilken seçilen bir asıl üyenin yerini de, ancak, yine hiçbir siyasi parti grubuna mensubolmayan bir yedek üye alabilir.

Herhalde, andlaşma hükümleri saklıdır.”²³⁸²

Bu düzenlemede, grup kuramamış siyasî parti üyesi milletvekilleri ile hiçbir siyasî partiye üye olmayan bağımsız milletvekillerine de, Avrupa Konseyi Danışma Meclisinde kuvvetleri oranında temsil imkânı tanıyan hükmün yer alması, Genel Kuruldaki görüşmeler sırasında, bazı milletvekillerince eleştirilmişti. Bu bağlamda, Diyarbakır Milletvekili Alp Doğan Şen, Anayasada sadece siyasî parti gruplarından söz edildiğine, siyasî parti üyesi olmayanlar hakkında bir ifadenin yer almadığına değinerek, yapılacak üye seçiminde, sadece siyasî parti gruplarının dikkate alınması gerektiğini savunuyordu. Alp Doğan Şen, şöyle diyordu:

“...Anayasamız bu Mecliste sadece ancak partileri tanımakta, müstakil grupları tanımamaktadır, bu bir.

İkincisi, zannedersem seçimlerde müstakil olarak, bağımsız olarak aramıza karışmış arkadaşlar yoktur. Ya partilerden ayrılmışlardır, müstakil heyete girmişlerdir, bu şekilde bir nevi transferler neticesi partisiz arkadaşlar oradan doğmuştur. O halde arkadaşlar, Anayasanın hükmüne sadık kalarak, biz ancak memleketin siyasi bünyesini temsil edecek olan partili arkadaşların temsil edilmelerini muvafık bulmalıyız. Bu bakımdan benim itirazım, ancak siyasi parti mensubu arkadaşlar namzet gösterilmeli, bunun dışında gösterilen kimseler zannederim ki (‘zannetmiyorum ki’ olmalıydı. E.O.) memleketi temsil edebilsinler.”²³⁸³

Alp Doğan Şen’in bu görüşüne Geçici Komisyon Sözcüsü Coşkun Kırca, karşı çıkıyor ve 1961 Anayasasının 85. maddesinde siyasî parti gruplarının Meclislerin bütün faaliyetlerinde kuvvetleri oranında temsil edileceklerinin öngörülmüş olmasına, siyasî parti mensubu olmayanların temsil edilemeyecekleri anlamının yüklenemeyeceğini savunuyordu. Kırca, belirli bir çoğunluğa ulaştığı halde siyasî

²³⁸² **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 10, Birleşim: 26, (07.01.1963), s. 594.

²³⁸³ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 10, Birleşim: 26, (07.01.1963), ss. 594-595.

parti mensubu olmayanlara temsil hakkı tanınmaz ve onlara ait yerlerin de siyasî partilere tahsisi söz konusu olursa, o siyasî partilerin, Anayasanın 85. maddesindeki hükme rağmen, kuvvetlerinin üstünde temsil edilmelerine yol açacağına ve bunun da Anayasa aykırı olacağına dikkat çekiyordu. Coşkun Kırca, konuşmasında şöyle demektedir:

“Muhterem arkadaşlar; Anayasanın 85 nci maddesi gayet sarihtir; bu madde, parti gruplarının kendi kuvvetleri oranında bütün Meclis faaliyetlerine iştirak etmelerini gerektirir. Bunun istilzam ettiği muhtelif mânalar vardır. Bu mânaların başında şu gelir; siyasi parti grupları bu Meclisin içindeki kuvvetleri oranında temsil edilmelidir. Bunun altında veya üstünde temsil edilmeleri caiz değildir. Eğer bu Meclisin içinde siyasi parti grubu mensubu olmıyanlar bir oran tutuyorsa ve bu oran gereğince; meselâ komisyonlarda kendilerine bir yer düşüyorsa, «sadece siyasi parti grupları bu komisyonlarda temsil edilir ve siyasi parti grubu mensubu olmıyanlar temsil edilemez» dediğimiz takdirde, o yeri hangi siyasi parti grubuna verirsek, o siyasi parti grubu badema kendi kuvveti oranında değil, fakat kendi kuvvetinin oranının üstünde bir oranla temsil edilir. Binaenaleyh, riyazi bakımından eğer siyasi parti gruplarında, kendi kuvveti oranında, ne daha az, ne daha fazla, temsil edilmemesini istiyorsak, siyasi parti grubu mensubu olmıyanlar, (ister siyasi parti mensubu olup, 10 milletvekiline ulaşamadıklarından parti grubu kuramamak durumunda olanlar, ister hiçbir partiye mensup olmıyan bağımsız arkadaşlar olsunlar), onlara bir hak tanımak zorundayız. Bütün arkadaşlar, bütün gruplar Mecliste, T.B.M.Meclisinde sayıları, kuvvetleri oranına göre temsil edilmelidir, edilmektedir ve edileceklerdir.

...

Siyasi parti grubunun yanında, siyasi parti grubu mensubu olmıyanlardan bahsedilmeyişinin doğuracağı netice sadece ve sadece şudur; bir siyasi parti grubu ile siyasi parti grubu mensubu olmıyanların oranı birbirinin aynı ise, bir komisyonda veya Başkanlık Divanında veya Avrupa Konseyi Danışma Meclisi üyesi seçimi yapılırken boş kalacak bir yer bölüşülemiyorsa, bu yer siyasi parti grubuna elbette ki tercihan verilecektir. İşte bu hükmün bunu istilzam etmesi gerektiğinden ve başka memleketlerdeki tatbikat da böyle olduğu içindir ki, Anayasanın 85 nci maddesinde, (94 ncü madde bu bakımdan bir istisna teşkil eder) siyasi parti grubu mensubu olmıyanlardan ayrıca bahsetmesine lüzum hâsıl olmamıştır. Bunun mânası budur. Bunun dışında, siyasi parti mensubu olmıyanlara hiçbir hak tanımayacak olursak Anayasayı ihlâl etmiş oluruz. Çünkü, onlardan aldığımız bu hakkı hangi siyasi parti grubuna tanırsak, o zaman bu siyasi parti grubu kendi oranı ile değil; kendi oranının üstünde bir oranla temsil edilmiş olur. Değil kuvveti oranında üstünde bir oranla temsil olur.” ²³⁸⁴

²³⁸⁴ M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 10, Birleşim: 26, (07.01.1963), s 595. Kırca'nın, konuşmasında tek istisna olarak yollama yaptığı Anayasanın 94. Maddesi, Bütçe Komisyonunun oluşumunu düzenlemekteydi ve anılan hükümde, 35 milletvekili ile 15 Cumhuriyet Senatosu üyesinden oluşan Bütçe Komisyonunun kuruluşunda, iktidar grubuna veya gruplarına en az 30 üye verilmek koşuluyla, siyasi parti gruplarının ve bağımsızların oranlarına göre temsillerinin göz önünde tutulacağı öngörülmekteydi.

Millet Meclisindeki görüşmeler sırasında, bu konudaki tartışmanın devam ettiğini görüyoruz. Gerçekten, Isparta Milletvekili Ali İhsan Balım, hangi nedenle olursa, Millet Meclisindeki bağımsız milletvekillerinin hepsinin aynı fikir etrafında toplanmış kişiler olamayacaklarına dikkat çekiyor ve bu kişiler arasından seçilen bir milletvekilinin hangi düşüncenin temsilcisi sayılacağını soruyordu. Ali İhsan Balım'ın konuşması şöyleydi:

“Sayın Başkan, muhterem arkadaşlarım; seçimlere girdiğimiz ve mütadolarak uygulama zorunda kaldığımız halihazır yürürlükte olan Seçim Kanununa göre müstakilen adaylığını koyup da seçim kazanabilecek bir kimse kabili tasavvur değildir. Maddeten buna imkân yoktur. Ancak bir parti böyle bir şahsı kendi listesine alacak ve karşısına müstakil sıfatını koymak suretiyle parti listesinden çıkmasını sağlayacaktır. O halde bilhassa Millet Meclisi içerisinde müstakil hüviyetli milletvekilleri olması gayri mütattır ve Seçim kanununa göre cevaz verilmemiş bir husustur.

Bugün için Millet Meclisimizde bir hayli müstakil hüviyetli arkadaşlar varsa, bunlar ya partilerinden ihraçedilmiş veya istifa etmiş kimselerdir. Bu normal bir durum değildir. Velez ki normal durum dahi olsa, yani Millet Meclisimizin içinde bir hayli yekûn tutan müstakil hüviyetli üye arkadaşımız bulunsa dahi bunlar nasıl bir kuvvet olabilir acaba? Bunlar bir partiden beklediğimiz disiplin ile bir araya gelmiş, aynı kanaat, aynı fikirler için parlâmentoda faaliyet gösteren arkadaşlar olarak kabul edilebilir mi? Bunlar neyin mümessili olacaklardır? O halde müstakil arkadaşları bir varlıkmiş gibi parlâmentonun bugünkü pek normal olmıyan durumunda bu arkadaşların durumunu ayrı bir grup gibi nazarı itibara alarak buraya kayıt koyarsak bu parlâmento içinde büyük bir grup mevcudolduğunu kabul etmektir ki, gerek Anayasamıza, gerekse uyguladığımız nispî temsil sistemine cevaz veren Seçim Kanununa göre doğru olmıyacaktır. Müstakillere burada dahi bir grup bir hüviyet tanınması doğru değildir, hürmetlerimle.” ²³⁸⁵

İstanbul Milletvekili Oğuz Oran ise, Ali İhsan Balım'ın görüşlerine karşı çıkarak, Avrupa Konseyinde vazifeli bir parlamenterin, partisinin değil, milletin temsilcisi olacağının altını çizmekte ve Avrupa Konseyinde çeşitli fikirleri temsil eden grupların bulunduğu, bu gruplardaki kişilerin, her zaman aynı partiye değil, bazen ayrı partilere mensup olabileceklerine dikkat çekmekteydi²³⁸⁶. Yeniden söz alan Diyarbakır Milletvekili Alp Doğan Şen de, Avrupa Konseyindeki bağımsız milletvekillerinin durumları hakkında Komisyonun kendilerini aydınlatmasını istiyordu. Alp Doğan Şen, ayrıca, Anayasanın 85. maddesi hükmünün açık olduğunda

²³⁸⁵ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 10, Birleşim: 26, (07.01.1963), ss. 595-596.

²³⁸⁶ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 10, Birleşim: 26, (07.01.1963), s. 596.

ve bu hükme uyulması gerektiğinde de ısrar etmekteydi²³⁸⁷. Bu tartışmalar üzerine yeniden kürsiye gelen Geçici Komisyon Sözcüsü Coşkun Kırca, herhangi bir siyasi parti mensubu olmayan TBMM üyelerinin de dikkate alınmaları gerektiği yönündeki görüşünü tekrarlayarak, şöyle devam ediyordu:

“...Simdi gelelim Anayasanın tefsirine; Anayasayı ben tefsir etmiyorum, Alp Doğan Şen arkadaşımız tefsir ediyor. Ne diyor Anayasanın 85 nci maddesi? «Siyasi parti grupları, meclislerin bütün faaliyetlerinde kuvvetleri oranında temsil edilir.» Anayasa, «Sadece siyasi parti grupları temsil edilir.» demiyor. Siyasi parti grupları bir şartla temsil edilir, nasıl temsil edilir? Kuvvetleri oranında. Kuvvetleri oranına göre böldüğünüzde, bir komisyonda veya Avrupa Konseyi Danışma Meclisi veya Başkanlık Divanında, eğer bir mecliste 20 tane, 30 tane bağımsız üye varsa, bunları nazarı itibara almayıp siyasi partilerin oranlarını hesaplama usulündeki yanlışlık sonucunda bunlara düşmesi icabeden yerler şu veya bu şekilde siyasi partilere verildiği zaman, Sayın Alp Doğan Şen arkadaşım, bu sefer de riyazi kaidelerin icabı, siyasi parti grubu kendi kuvveti oranının üstünde bir kuvvetle temsil edilmiş olur ki, öyle zannediyorum, Anayasanın sarıh maddeleri, siyasi parti gruplarının kendi oranları üzerindeki bir oranla temsil edilmelerine müsait değildir...” ²³⁸⁸

Bu tartışmalara, başka üyeler de katılıyor ve Diyarbakır Milletvekili Alp Doğan Şen, yaptığı konuşmada, “bağımsız” kavramı üzerinde durarak, bu konudaki görüşlerini şöyle dile getiriyordu:

“Muhterem arkadaşlar, ilerde yanlış bir teamüle sebebiyet vermemek için bendeniz bilhassa komisyonun, bağımsızın tarifini burada yapmasını isterim. Bağımsız kelimesinin mânasından anlaşılacağı üzere «tek» demektir, «fert» demektir. 10 tane bağımsızın bir araya gelmesiyle kütle meydana gelmemesi lâzımgelir. Partiler bir kuvvettir. Bir fikir etrafında birleşmektedirler. Bağımsızlar neyin etrafında birleşmişlerdir? Ve neyi temsil ediyorlar, memleketin hangi görüşünü hangi fikrini? Bu bakımdan burada bilhassa bağımsızın tarifini açıkça yapalım.

Bence yüz tane bağımsız bir araya gelse tek demektir. O yüz kişi topluluk veya grup demek değildir...” ²³⁸⁹

Sonunda, Diyarbakır Milletvekili Alp Doğan Şen, maddeden, “siyasi parti mensubu olmayanlar” tabirinin çıkarılmasını öneren bir önerge veriyordu. Birleşimi

²³⁸⁷ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 10, Birleşim: 26, (07.01.1963), s. 596.

²³⁸⁸ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 10, Birleşim: 26, (07.01.1963), s. 597.

²³⁸⁹ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 10, Birleşim: 26, (07.01.1963), s. 601.

yöneten Başkanvekili Ferruh Bozbeyli, bu önergeyi oya sunacak iken, 1962 yılı Bütçe Kanununa bağlı cetvellerde değişiklik yapılması hakkındaki bir kanun için gidilen açık oylama sonucunda çoğunluğun bulunmadığını gördüğünden, söz konusu önerenin oylanmasının sonraki birleşime bırakıldığını açıklıyordu²³⁹⁰.

Teklifin görüşülmesine devam edilen 16 Ocak 1963 tarihli 31. Birleşimde, TBMM'nin Avrupa Konseyi nezdinde temsili için oluşturulacak kurulda siyasî parti mensubu olmayanlara yer verilip verilmeyeceği üzerindeki tartışmanın sürdüğünü görüyoruz. Bu bağlamda, söz alan Isparta Milletvekili Ali İhsan Balım, Anayasanın sadece siyasî partilerin kuvvetleri oranında temsil edileceklerini öngördüğüne, bağımsızların haklarından söz edilmediğine dikkat çekiyor ve bu nedenle böyle yapay bir grup oluşturulmasının mümkün bulunmadığını belirtiyordu²³⁹¹. Buna karşılık, Geçici Komisyon Sözcüsü Coşkun Kırca, siyasî parti mensubu olmayan TBMM üyelerine Avrupa Konseyi nezdinde temsil edilme imkânının tanınmasının, bu kişilerin bir grup kurabilecekleri anlamına gelmeyeceğine dikkat çekerek, şöyle demekteydi:

“Muhterem arkadaşlarım; Sayın İhsan Balım arkadaşımızı tereddüde sevk eden noktanın ne olduğunu gayet iyi anladım; kendileri, Avrupa Konseyine gidecek olan delegelerimizi, Millet Meclisinde ve Senatoda seçilirken, sayıları gerektiriyorsa, siyasi parti grubu mensubu olmıyanlar arasından seçim yapılması keyfiyetinin, siyasi parti grubu mensubu olmıyanlara, ezcümle bağımsızlara siyasi parti grubu olmak vasfının tanınması manâsına geleceği noktasında endişelidir. Şimdi, evvelemirde bu konudaki endişelerini izale etmek isterim. Anayasa gereğince siyasi parti grubu mensubu olmıyanların grup kuramayacakları sarihtir. Bağımsızlar ne Millet Meclisinde, ne Cumhuriyet Senatosunda, ne de Birleşik Toplantıda grup kuramazlar. Her hangi bir siyasi partinin mensubu olup da o siyasi partinin meclislerden bir tanesinde asgari 10 üyesi bulunmaması dolayısıyla grup kuramıyan kimseler de kendi aralarında birleşerek veya bağımsızlarla birleşerek parti grubu kuramazlar, arkadaşlar. Bunu burada Geçici Komisyon Sözcüsü olarak, açıkça ifade eder ve zabıtlara geçirtirim...

Şimdi, siyasi parti grubu mensubu olmıyanlar Başkanlık Divanında, komisyonlarda hiçbir suretle temsil olunamazlar gibi bir neticeye ulaşacak olursak o takdirde o siyasi parti grupları kendi kuvvetlerinin oranının üzerinde bir oranla temsil olunurlar. Şu halde, bütün siyasi parti grubu mensubu olmıyanlara da, siyasi parti gruplarının hakkını almamak kaydıyla, bu imkânı tanımak lâzımdır. Şimdi burada bir sual ortaya çıkıyor. Arkadaşlarımın tereddüdünün de bu noktada olduğunu anlıyorum ve bunu izale etmek istiyorum.

²³⁹⁰ **M.M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 10, Birleşim: 26, (07.01.1963), ss. 601-602.

²³⁹¹ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 11, Birleşim: 31, (16.01.1963), s. 131.

Bu hakkı tanırsak, siyasi parti grubu mensubu olmıyanlar, nevama bir siyasi parti grubu sayılmıyacak mıdır? Hayır arkadaşlar, sayılmıyacaklardır...

Şimdi, hiçbir siyasi parti grubuna mensubolmıyanlara bu hak verilemez; aksi takdirde Anayasaya aykırı hareket ederiz, deniyor. Ben aksi kanaattayım. O takdirde, siyasi parti gruplarına kuvvet oranlarının üstünde bir hak vermiş oluruz. Ama onlara siyasi parti grubu gibi namzet gösterme yetkisi tanımaksızın Meclisin temayülüne uygun olarak gizli oyla seçmek, bağımsızlara grup kurma hakkını tanımaktan farklı bir husustur...

Bâzı sayın arkadaşlarımızın «siyasi parti grubu mensubu olmıyanlar» ibaresi geçti, diye siyasi parti grubu mensubu olmıyanlara grup kurma hakkının tanındığı yolundaki endişeleri vârit değildir. Bu tarzda gruplar kurmak; bunlara, bilfarz Meclis müzakereleri esnasında grup sözcülerine tanınan öncelikle konuşma hakkı gibi imtiyazlar tanımak asla ve kat'a bahis konusu değildir. Bu madde bu mânaya gelmez. Bu hususu zapta geçiriyorum.»²³⁹²

Daha sonra, Alp Doğan Şen'in bir önceki Birleşimde verdiği ve “siyasî parti mensubu olmayanların” tabirinin madde metninden çıkarılmasını istediği önergesi oya sunulmuş ve Komisyon katılmadığını açıkladığı halde, Genel Kurul'un 70 karşı 85 oyla dikkate alınmasını kararlaştırması üzerine, Komisyon, önerge ile birlikte madde metnini geri çekmişti²³⁹³.

Siyasî parti grubu üyesi olmayanların temsili ile ilgili tartışma, Millet Meclisinin 16 Ocak 1963 tarihli 31. Birleşiminde Teklifin bir başka maddesi üzerindeki görüşmeler sırasında da sürmüştü. Gerçekten, Teklifin, bir milletlerarası andlaşma ile kurulmamış olan ve tüzel kişilik taşımayan parlamentolararası birliklerde TBMM üyelerinin temsili düzenleyen 3. maddesinde de, “...*Bu temsilcilerin seçiminde, birlik grupları, Türkiye Büyük Millet Meclisi birleşik toplantısında mevcut siyasi parti gruplarının ve siyasi parti grubu mensubu olmıyanların adaletli bir şekilde temsil edilmelerine dikkat ederler*” denilmekteydi²³⁹⁴. Bu düzenlemeyle ilgili olarak söz alan Yozgat Milletvekili İsmail Hakkı Akdoğan, anılan hükmün madde metninden çıkartılmasını önerdiği şu konuşmayı yapıyordu:

“...biz bu maddede Türkiye Büyük Millet Meclisini kabul etmek suretiyle bu birlik gruplarının seçiminin hangi esaslar dâhilinde yapılacağını karar altına almış oluyoruz. Yani burada bir partiye mensubolan veya olmıyanların, şu veya bu şekilde seçilmesiyle onlara bir direktif veriyoruz mahiyetinde bir kanun maddesi kabul ediyoruz.

²³⁹² **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 11, Birleşim: 31, (16.01.1963), ss. 131-133.

²³⁹³ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 11, Birleşim: 31, (16.01.1963), s. 134.

²³⁹⁴ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 11, Birleşim: 31, (16.01.1963), s. 135.

Bu maddeyi Yüce Meclisin huzurunda biraz evvel arkadaşım okudu. «... mevcut siyasi parti gruplarının ve siyasi parti grubu mensubu olmıyanların adaletli bir şekilde temsil edilmelerine dikkat ederler...» şeklindeki bir kanun hükmü aşağı-yukarı emredici mahiyettedir. Bu bakımdan Coşkun Kırca arkadaşımın buradaki izahat şekline iştirak etmiyorum ve bendeniz bu kısmın tayıy edilmesi yolundaki takrire iştirak ediyorum. Hürmetlerimle.” ²³⁹⁵

Geçici Komisyon Sözcüsü İstanbul Milletvekili Coşkun Kırca, bu eleştiriyi cevaplandırıyor ve Parlamentonun faaliyetlerinin sadece siyasî parti gruplarına mensup üyelere bırakılamayacağını, hiçbir siyasî partiye mensup olmayan üyelerin de yasama meclislerinin işlevlerinin yerine getirilmesinde söz sahibi olmalarının gerektiği yönündeki düşüncesini tekrarlıyordu. Coşkun Kırca, şöyle demektedir:

“...Muhterem arkadaşlar; hangi parlâmentolararası birliğin tüzüğünde bir parlâmento üyesi diye burada oturma hakkını haiz olan bağımsız bir insanın o partilerarası birliğe (“parlâmentolararası birliğe” denilmeliydi. E.O.) grupuna, bir siyasi parti mensubu ile müsavî haklar altında girmesini önliyecek hüküm vardır? Hiçbirinde.

Anayasayı saatlerce izah ettim. Tam objektiflik içinde dedim ki, tabii üyeler grup kuramazlar. Ama tabii üyeler grup kuramaz derken, bağımsız olan kişilerden, komisyonlarda, Başkanlık Divanında, Avrupa Konseyinde ve hiçbir yerde bunlara hak tanınmaz diye, bunlara ait Anayasa’da hiçbir şekilde bir hüküm yok, sayın arkadaşlar. Müsaade buyurunuz, hiçbir hüküm yok. Aksi halde, şu parlâmentonun görünüşü ve Başkanlık Divanına ve komisyonlara da olduğu gibi aksetmez. Siyasi parti grubu mensubu olmıyanlar, ezcümle bağımsızlar, Avrupa Konseyine, Başkanlık Divanına, komisyonlara giremezler ve buralara seçilme imkânlarına sahibolamazlar, dersiniz ve hele, Meclisten çıkan bir kanun ile bu Meclis üyelerinden bağımsız olanların Parlâmentolararası Birlik gruplarına girmelerine cevaz verdikten sonra, bu birlik gruplarına seçilecek heyetlere dâhil olarak yabancı parlâmentolarla olan temaslara iştirak edemezler, dersiniz, bunun hiçbir mânası olamaz. Durum açık. Kuvvet oranlarına göre temsil edilirler. Kuvvet oranlarına göre temsil edilirlse, nedir bu kuvvet oranı? Kendi aralarındaki kuvvet oranıdır deniyor. Halen Cumhuriyet Senatosunda 57 tane bağımsız vardır. Cumhuriyet Senatosundaki 57 tane bağımsız, meclislerin faaliyetlerine iştirakte, velev ihtisas sahibi de olsalar, bir kalemde silip atalım; Anayasanın bunu kasedettiğini hiç sanmıyorum...” ²³⁹⁶

²³⁹⁵ M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 11, Birleşim: 31, (16.01.1963), s. 136.

²³⁹⁶ M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 11, Birleşim: 31, (16.01.1963), ss. 136-137.

Bu konudaki tartışmalar devam etmiş ve söz alan çeşitli üyeler düşüncelerini dile getirmişlerdi. Bu arada, Isparta Milletvekili Ali İhsan Balım, dikkat çeken ve bize de çok makul görünen şu görüşü savunuyordu:

“Muhterem arkadaşlarım; komisyon sözcüsü, bu tasarıda (teklifte denilmeliydi. E.O.) hattâ parlâmentolararası birliklerin dahi, faaliyet ve temsil şekillerini en ince teferruatına kadar tesbit ve tahdidetme endişesindedir. Halbuki, parlâmentolararası, dostluk birlikleri, Meclis içerisindeki komisyonlar gibi teşekkül etmez. Ben bilfarz Almanca bilebilirim, Alman Parlâmentosu ile kurulacak dostluk grupuna gönüllü olarak girerim. Diğer bir arkadaş, İtalyanca bilir, veyahut İtalyanlara hususi bir alâka duyabilir ve orada daha fazla faydalı olabileceğine inanır. Gider ve buna göre bu grup Parlâmentolar Birliğine dâhil olur. Yani burada Meclis içindeki komisyon seçimi gibi, Başkanlık Divanı seçimi gibi, mutlak surette bir orantının sağlanması zarureti yoktur. Olabilir ki, İtalya Parlâmentolararası dostluğuna bütün arkadaşların hepsi C.H.P’nden olabilir, buna kimse itiraz edemez, yani mutlaka her partiden muayyen bir oran nisbetinde, partili, partisiz muayyen oran nisbetinde parlâmento birliği teşekkül eder, dışarı gidecekler bu şekilde tesbit edilir diye bir kaide vaz’etmenin mânası yoktur. Bu münasebet, bir dostluk işidir; alâkadar, kendi parlâmentosunu temsil edecek arkadaşların seçilmesidir, zoraki bir iş değildir...”²³⁹⁷

Geçici Komisyon Sözcüsü Coşkun Kırca, yine bir açıklama yapmak ihtiyacını hissediyor ve yasama organının çeşitli faaliyetlerinde, yalnız siyasî parti gruplarının değil, siyasî parti grubu mensubu olmayan üyelerin de temsil edilmeleri gerektiğine ilişkin düşüncesini tekrarlıyordu. Kırca’nın şöyle dediğini görüyoruz:

“...Şimdi, arkadaşlar, eğer bu noktada mutabık isek, hiç mesele yok. Siyasi parti grubu mensubu olmıyanların hiçbir suretle hiçbir yere seçilmemesi yolunda bir emsal kabul edecek olursak, bu demektir ki, şimdiye kadarki tatbikatımız yanlıştır. Başkanlık Divanına seçmiyeceğiz, komisyona seçmiyeceğiz. Anayasanın bu maddesini Avrupa Konseyi için bu şekilde tefsir etmek ve sırası gelince başka türlü anlamak yani komisyonlarda veya diğer yerlerde başka türlü anlamak mümkün olabilir mi? Komisyonlarda da Başkanlık Divanı seçimlerinde de aynı şekilde anlıyacağız Anayasayı; Avrupa Konseyi seçimlerinde de aynı şekilde anlıyacağız.”²³⁹⁸

Teklifin 3. maddesi üzerindeki görüşmeler tamamlandı, Diyarbakır Milletvekili Alp Doğan Şen’in verdiği ve Birlik Gruplarının, TBMM Genel Kurulunda mevcut siyasî parti gruplarının adaletli bir şekilde temsil edilmelerine dikkat etmelerini

²³⁹⁷ M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 11, Birleşim: 31, (16.01.1963), s. 139.

²³⁹⁸ M.M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 11, Birleşim: 31, (16.01.1963), ss. 139-140.

öngören değişiklik önergesi oya sunuluyordu. Dikkat edileceği üzere, bu değişiklik önergesi ile, Teklif metninde yer alan, “...*Bu temsilcilerin seçiminde, birlik grupları, Türkiye Büyük Millet Meclisi birleşik toplantısında mevcut siyasi parti gruplarının ve siyasi parti grubu mensubu olmıyanların adaletli bir şekilde temsil edilmelerine dikkat ederler*” düzenlemesinden, “siyasi parti grubu mensubu olmıyanlar” şeklindeki belirlemenin çıkarılması, metinde sadece “siyasî parti grubu” belirlemesinin kalması istenmekteydi²³⁹⁹. Yapılan oylamada, Komisyon, katılmadığını bildirdiği halde, Genel Kurul, bu önergenin 37’ye karşı 66 oyla dikkate alınmasını kararlaştırıyor ve bu nedenle, bu madde de Geçici Komisyona geri veriliyordu²⁴⁰⁰.

Teklifin, üzerinde tartışma yaşanan bir diğer maddesi de, milletlerarası toplantılara katılmak için seçilecek olan üyelerde dil bilgisinin aranmasının ve bu bilginin varlığının çeşitli belgelerle kanıtlanmasının öngörüldüğü 6. maddesiydi. Diyarbakır Milletvekili Alp Doğan Şen, bu konuda bir TBMM üyesinin beyanının asıl olması gerektiğini savunarak, bu hükmün tümüyle kaldırılmasını istemişti. Alp Doğan Şen, şöyle demektedir:

“...bence her şeyden evvel bir milletvekilinin beyanı muteber ve asıldır. Esasen yabancı dil bilmiyen arkadaşlar resmi toplantılara katılma hususunda namzetliğini koymıyacaktır. Namzetliğini koyacak olan arkadaşlar pek tabii olarak yabancı dil bilenler arasından olacaktır. Ayrıca bir vesika ibraz edilmesini istemek çok garip bir şeydir.

Arkadaşlar, evvelâ itimadın kendi aramızda olması lâzımdır. Burada Devlet dil imtihanından bahsediliyor ve ayrıca Meclisçe hazırlanacak bir yönetmelikle işlerin tedvir edileceği ifade ediliyor. Bunların hiçbirisine lüzum yoktur. Şayet bunun aksi varit olursa, dil bildiği iddia edilecek olan arkadaş pek tabii olarak bunu vesikasıyla ispat edecektir. Peşinen böyle bir yabancı dil vesikası aramak doğru değildir...” ²⁴⁰¹

Ancak, Alp Doğan Şen’in bu düşüncesine İzmir Milletvekili Kadri Özek karşı çıkmış ve dil bilgisinin kanıtlanması gerektiği yönündeki düşüncesini şöyle dile getirmişti:

“...Büyük Millet Meclisi albümünü tetkik edelim, görürüz ki, dil biliyor musunuz sualine karşı az Fransızca ve az İngilizce biliyorum cevabı verilmiştir. Bir insan bir lisana vakıfsa ya tam o lisanı bilir veyahut da hiç bilmez. Az Fransızca veyahut az İngilizce bilmek, bir parlâmento üyesinin Avrupa’ya gittiği zaman T. Büyük Millet Meclisini temsil edebilecek vasfını ortaya koyduğu kabul edilemez. Bu itibarla burada dil bilgisinin kifayyetli bir şekilde olduğu hususunun tevsikine zaruret vardır...” ²⁴⁰²

²³⁹⁹ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 11, Birleşim: 31, (16.01.1963), s. 140.

²⁴⁰⁰ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 11, Birleşim: 31, (16.01.1963), s. 140.

²⁴⁰¹ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 11, Birleşim: 31, (16.01.1963), s. 144.

²⁴⁰² **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 11, Birleşim: 31, (16.01.1963), s. 144.

Bir diğerk üye, Gümüşhane Milletvekili Necmeddin Küçükler de, bu heyetlerin oluşumunda siyasî parti gruplarının kuvvetleri oranında temsil edilmeleri koşulu karşısında, bir siyasî parti grubunun mensupları arasında tesadüfen hiç yabancı dil bilen bulunmaması durumunda ne olacağını merak ettiğini belirtmiş ve bu konuda Komisyondan açıklama istemişti²⁴⁰³.

Bu sorulara cevap vermek için kürsüye gelen Geçici Komisyon Sözcüsü Coşkun Kırca, dil bilgisinin sadece Avrupa Konseyine seçilecek üyelerle, milletlerarası bir andlaşma uyarınca kurulmuş olan Parlamentolararası Konseylere katılacak olan üyelerden ve bir milletlerarası andlaşma ile kurulmamış olmakla birlikte parlamentolararası bir mahiyet arz eden beynelmilel teşekküllerde görev alacak olan üyelerden isteneceğini belirtiyor ve bunların dışında kurulan çeşitli dostluk gruplarında yer alacak olan üyelerin dil bilmelerinin şart olmadığına dikkat çekerek başladığı konuşmasına, şöyle devam ediyordu:

“...Şimdi Sayın Alp Doğan Şen arkadaşımız, bir önemli teklifte bulundular; dediler ki; namzetin lisan bilmediğine dair itiraz olursa; namzetin lisan bilip bilmediği tahkik olunsun.

Sevgili arkadaşlarım; albümü açtığınız zaman görürüz ki, (az çok hepimiz aynı kusuru işliyoruz) ne burada, ne Senatoda, lisan bilmiyen yok demiyeceğim, fakat pek az.

İtiraz biraz haysiyetşiken (haysiyet kırıcı E.O.) bir şey; adaylığı ileri sürülen bir arkadaş hakkında itiraz edelim, lisan bilmediği meydana çıksın; bu güzel bir şey değil.

Siyasi parti grupları gösterecek adayları; zaman zaman her devirde, her parti grubu için görülmüştür; hatıra gönüle bakılmıştır bu işte. Şimdi, şu adam lisan biliyorsa namzet gösterin, bilmiyorsa göstermeyin, diyoruz, siyasi parti gruplarına.

Şimdi hiçbir grup inkâr edemez ki, her devirde, grupların, hepsi hatıra gönüle kapılmışlardır. Bu yüzden de hakikaten Parlâmento dışındaki temsilde aksaklıklar olmuştur.

Şimdi, tekrar ediyorum, burada asla ve kat'a, yabancı parlâmentoların dâveti üzerine yapılacak resmi ziyaretler için seçilecek arkadaşlardan lisan şartı aranmayacaktır. Dostluk grupları olarak gönderdiğimiz heyetler için de lisan şartı aranmayacaktır. Sadece bir Parlâmentolararası Birlik ve Avrupa Konseyi toplantısı için zaruri olan lisan şartı aranacaktır ki, bu da pek ağır değildir...

Netice itibariyle, dostluk ziyaretlerinde, gerekli şartları doldurup doldurmuyor diye siyasi parti grupları adayları tesbit edecekler. Bendeniz tekrar arz edeyim ki, vesika ibrazı usulünü haysiyetşiken bulurum, arkadaşları

²⁴⁰³ M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 11, Birleşim: 31, (16.01.1963), s. 144.

teşhir etmek gibi olur. Siyasi parti gruplarının böylesine önemli bir noktada yanıldıklarının burada görüşülmesi güzel bir şey olmaz. Böyle bir ziyaret siyasi parti gruplarına daha evvel duyurulur. Kendileri bu işi halletmesini bilirler...” ²⁴⁰⁴

Bu arada, Gümüşhane Milletvekili Necmeddin Küçüker'in sorusunu, Tokat Milletvekili Ahmet Gürkan da tekrarlamış ve hiç dil bilen üyesi olmayan bir siyasî parti grubunun kuvveti oranında temsilinin nasıl mümkün olabileceğini, Komisyon Sözcüsü Coşkun Kırca'ya sormuştu. Kırca'nın bu soruya cevabı Millet Meclisi tutanaklarında şöyle yer almıştı:

“...Bendeniz bu durumda olan her hangi bir siyasî parti bilmiyorum. Ancak kendilerine de bir hak veririm. Bunun için bir fıkra hazırlar ve tasvibinize sunarız. «Her halde siyasi parti gruplarının oranları nisbetinde temsili esastır» deriz. Böylelikle bunu temin etmiş oluruz. (Sağdan bir milletvekili: «Lisan bilen yok.» Yoksa dahi bu takdirde Anayasamızın âmir hükmüne göre onlardan bir kişi gidecek. Kaldı ki, eğer gidecek kimsesi yoksa, kimseyi gönderemiyorsa, bu siyasi parti grubunun başka bir siyasi parti grubu adayı veya hiçbir siyasi parti grubuna mensup olmıyan birisi lehine feragat etmesi mümkündür. Bu bir İçtüzük mevzuudur. Fakat ben kendisine iltihak ediyorum. Bir fıkra ilâvesinde fayda vardır: «Siyasi parti gruplarının kendi oranları nisbetinde temsil edilme hakları saklıdır» tarzında.” ²⁴⁰⁵

Kırca'nın bu açıklamasından sonra, maddeye yönelik iki değişiklik önergesi verilmişti. Bunlardan, Diyarbakır Milletvekili Alp Doğan Şen'in önergesinde, söz konusu maddenin tümüyle kaldırılması istenirken; İzmir Milletvekili Muzaffer Döşemeci'ninkinde, bilinmesi gereken diller arasına Almancanın da eklenmesi öneriliyordu. Birleşimi yöneten Başkanvekili Mekki Keskin, bu iki önergeden önce en aykırı olanını, yani, söz konusu maddenin tümüyle kaldırılmasının istendiği Diyarbakır Milletvekili Alp Doğan Şen'inkini oya sunmuştu. Komisyonun katılmadığını bildirdiği bu önerge, Genel Kurulda, 33'e karşı 56 oyla kabul edilince, Başkanvekili Mekki Keskin, maddenin bu önerge ile birlikte Komisyona iade edildiğini bildiriyordu. Ancak, bazı üyeler Başkanvekilinin bu tutumunun yanlış olduğunu, çünkü, Genel Kurulun, Alp Doğan Şen'in önergesini kabul etmesiyle birlikte, o önergede ileri sürülen talep doğrultusunda, maddeyi reddetmiş olacağını, bu nedenle de, reddedilen bir maddenin Komisyona iade edilmesinin mümkün olmadığını ileri sürmüşler; buna karşılık bazı üyeler ise, reddedilen önergeye katılmadığını bildiren Komisyonun, maddeyi geri çekip üzerinde çalışma yapmak

²⁴⁰⁴ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 11, Birleşim: 31, (16.01.1963), s. 145.

²⁴⁰⁵ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 11, Birleşim: 31, (16.01.1963), s. 146.

ve gerekiyorsa yeniden düzenlemek yetkisinin bulunduğunu savunmuşlardı²⁴⁰⁶. Bu tartışmalar devam ederken, 5 milletvekilinin salonda çoğunluğun kalmadığı iddiası üzerine yoklama yapılmış ve yoklama sonunda gerçekten çoğunluğun bulunmadığı anlaşıldığından, Başkanvekili Mekki Keskin, 18 Ocak 1963 tarihinde toplanmak üzere, Birleşimi kapatmıştı²⁴⁰⁷.

18 Ocak 1963 tarihli 32. Birleşimde, Teklifin, yabancı resmî ziyaretçilerin kabulünü düzenleyen 7. maddesi ile Heyet Başkanlıklarını düzenleyen 8. maddesi görüşülerek kabul ediliyor ve sıra TBMM binasının milletlerarası toplantılarda kullanılmasına ilişkin 9. maddenin görüşülmesine geliyordu. Anılan maddede, TBMM binalarının kullanılmasına, Millet Meclisi ve Cumhuriyet Senatosu Başkanlık Divanlarının birlikte karar verecekleri öngörülmektedir. Bu düzenlemeye karşı çıkan Niğde Milletvekili Asım Eren, Anayasa uyarınca TBMM'nin her türlü işlemlerinde Başkanlık yetkisinin Millet Meclisi Başkanı tarafından kullanılması gerektiğine dikkat çektikten sonra; 9. madde düzenlemesinin, bu nedenle Anayasaya aykırı olduğunu ileri sürmekteydi. Niğde Milletvekili Asım Eren şöyle diyordu:

*“Bu madde özetle «Millet Meclisi Başkanı ile Cumhuriyet Senatosu Başkanı birbirleriyle anlaşarak, bu toplantılar için, Millet Meclisi veya Cumhuriyet Senatosu salonunun veya başka bir müstemilâtının tahsisini temin ederler» denmektedir. Anayasa gereğince, Türkiye Büyük Millet Meclisinin her türlü muamelâtında, içerde ve dışarıda, Riyaset yetkisi Millet Meclisi Başkanına verilmiştir. Buna göre bu hüküm, Anayasanın bu hükmü ile tearuz etmektedir. Bununla tezat halindedir. Cumhuriyet Senatosu Başkanına böyle bir salâhiyet tanınması, Anayasaya göre Millet Meclisi Başkanına tanınmış olan yetkinin zıddını ifade etmektedir. Bendenize göre bu, doğru bir hüküm değildir. Reddini talebederim.”*²⁴⁰⁸

Eren'in bu görüşüne karşı, Geçici Komisyon Sözcüsü Coşkun Kırca, şu açıklamayı yapmıştı:

“Çok aziz arkadaşlarım, hiç değilse bu vesile ile sevgili Senatörlerin biraz sempatisine mazhar olabileceğimden ötürü ne kadar bahtiyar olduğumu bilemezsiniz. Şimdi mevzuubahis olan mesele şudur: Bu uzun uzun münakaşa edildi... Türkiye Büyük Millet Meclisi yoktur, dendi, bâzıları tarafından. Hayır Türkiye Büyük Millet Meclisi vardır. Anayasada var. Nasıl var?

²⁴⁰⁶ Bu düşünceyi, Ordu Milletvekili Refet Aksoy ile Konya Milletvekili Ahmet Gürkan ileri sürmekteydiler. Buna karşılık, Başkanvekili Mekki Keskin ile Geçici Komisyon Sözcüsü Coşkun Kırca ve Niğde Milletvekili Asım Eren ise, böyle bir durumda Komisyonun madde üzerinde çalışabileceği ve gerekirse yeni bir düzenleme yapma yetkisinin bulunduğunu savunmaktaydılar. Bkz. **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 11, Birleşim: 31, (16.01.1963), ss. 147-149.

²⁴⁰⁷ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 11, Birleşim: 31, (16.01.1963), s. 149.

²⁴⁰⁸ **M.M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 11, Birleşim: 32, (18.01.1963), s. 162.

Türkiye Büyük Millet Meclisi üç teşriî heyetten müteşekkildir. Millet Meclisi, Cumhuriyet Senatosu ve Türkiye Büyük Millet Meclisi Birleşik Toplantısı. Her biri Anayasada musarrah birbirinden farklı salâhiyetleri kullanmak için kurulmuşlardır.

...Millet Meclisinin Başkanı var, Cumhuriyet Senatosunun Başkanı var. Anayasa, Birleşik Toplantının Başkanını, Millet Meclisi olarak göstermiş, ama; «Bu üç teşriî heyetten kurulu (entité) nin Başkanı Millet Meclisi Başkanındır» dememiştir. Mefhum olarak şu üçlü organın yalnız kendisi vardır... Sayın Eren'in görüşüne iştirak edemiyorum. T.B.M.M. denilen mefhumun bir başkanı yoktur. Türkiye'de T.B.M.M. Birleşik Toplantısı denilen muayyen heyeti teşriyenin bir Başkanı vardır. Bu, Millet Meclisi Başkanı olarak Anayasada tesbit edilmiştir. Bu iki konuyu ayırmak lâzımdır.

T.B.M.M. nin bir binası vardır; bir kısmında Senato oturuyor, bir kısmında Millet Meclisi oturuyor. Bu kanun maddesini sevk etmek için şöyle bir zaruret var: Âmme emlâki, tahsis edildiği gayenin dışında kullanılamaz. Şimdi Divanlar tereddüt ediyorlar; Meclisin tatili sırasında yabancı bir teşekküle, bir NATO veya CENTO toplantısına binamızı vereceğiz; veremiyoruz. Çünkü, bina T.B.M.M. hizmetlerine tahsis edilmiş bir binadır. Şimdi hakikatte durum şu: Umumiyetle bu gibi toplantılar için, ayrılacak bir salon olmayacaktır. Bugüne kadar bu bina içerisinde beynelmilel toplantılar yapılmıştır. Fakat, bu büyük salonu dolduracak kadar kimse bu toplantılara katılmamıştır. Ya grup salonları kullanılmıştır veya daha küçük olduğu için Cumhuriyet Senatosu genel kurul salonu kullanılmıştır. Şimdi, Cumhuriyet Senatosu Genel Kuruluna bir salon tahsis etmişsiniz; muhtemelen bu salonu beynelmilel toplantılara da tahsis edeceksiniz. Bunu yaparken, Cumhuriyet Senatosu Başkanlık Divanının mutabakatını almamak, bendenize hakikaten biraz aşırı görünüyor. Ancak, bu halde de, bu şahıslar binanın içinden geçecekler, bir kısım tertibat alınacak, meselâ bir yerinde telsiz istasyonu kurulabilecektir. Onun için de Millet Meclisi Başkanının mutabakatı lâzımdır. Her iki Divanın anlaşarak beraber hareket etmeleri, bir prensip olarak, bu gibi işlerde kabul edilmelidir.”²⁴⁰⁹

Her ne kadar, Niğde Milletvekili Asım Eren, yeniden söz alıp bu maddeye karşı çıkışını sürdürmüşse de; yapılan oylamada, Genel Kurul, söz konusu düzenlemeyi kabul etmişti²⁴¹⁰. Bu hükmün de kabul edilmesi üzerine, Birleşimi yöneten Başkanvekili Nurettin Ok, Teklifin 3 maddesinin Komisyona iade edilmiş olduğunu ve geriye sadece yürürlükle ilgili maddelerin kaldığını hatırlatarak, Komisyonun daha önce iade edilmiş olan maddeler üzerindeki incelemesini henüz

²⁴⁰⁹ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 11, Birleşim: 32, (18.01.1963), ss. 162-163.

²⁴¹⁰ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 11, Birleşim: 32, (18.01.1963), s. 164.

tamamlamadığını belirtmiş ve Teklifin görüşülmesini, Komisyon raporunun gelişine bıraktığını bildirmişti²⁴¹¹. Ancak, Geçici Komisyon, incelemesini uzunca bir süre tamamlayamadığı için, Teklifin görüşülmesi sonraki birleşimlerde de sürekli ertelenmiş²⁴¹² ve Teklifin Genel Kurulda yeniden ele alınabilmesi, Millet Meclisinin 27 Mart 1963 tarihli 63. Birleşiminde mümkün olabilmişti²⁴¹³.

Geçici Komisyonca hazırlanan ve Millet Meclisinin sözü edilen 27 Mart 1963 tarihli 63. Birleşiminde görüşülmesine başlanan yeni düzenlemelerin ilki, Teklifin 1. maddesine yönelikti ve bu düzenlemede, Avrupa Konseyi Danışma Meclisine seçilecek üyelerin belirlenmesinde her iki Meclisteki siyasî parti gruplarının kuvvetleri oranında temsil edilmelerinin gözetileceği; bu ilkenin uygulanması sonunda o Meclisten seçilecek olanların sayısının dolmaması halinde, açık kalan yerlere aynı Meclisin geri kalan (yani herhangi bir siyasî parti grubuna mensup olmayan) üyeleri arasından seçim yapılacağı öngörülmekteydi²⁴¹⁴. Geçici Komisyon, öngördüğü yeni düzenlemenin gerekçesinde şöyle demektedir:

“1 nci madde ile ilgili olarak nazarı dikkate alınması kabul edilen önergede, siyasi parti grubu mensubu olmıyanların Avrupa Konseyi Danışma Meclisi üyeliklerine hiçbir suretle seçilmemesi hedef tutulmaktadır.

Komisyonumuz, böyle bir anlayışı, Anayasaya olduğu kadar, Avrupa Konseyi Sözleşmesine de aykırı bulmuştur.

Gerçekten, Avrupa Konseyi Sözleşmesi, Avrupa Konseyi Danışma Meclisi üyeliğine seçilebilmeyi, her üye Devletin Parlâmentosundaki bütün üyeler için siyasi etiket farkı gözetmeden caiz sayan bir milletlerarası andlaşmadır. Avrupa Konseyine üye olan diğer devletler parlâmentolarında da, siyasi parti grubu üyesi olmıyan parlâmento üyelerinin Avrupa Konseyi Danışma Meclisi üyesi olma hakkın nez’eden her hangi bir tatbikata rastlamak mümkün değildir.

Öte yandan, Anayasamızın 85 inci maddesinin 2 nci fıkrası, bütün siyasi parti gruplarının kendi kuvvet oranları nisbetinde Meclis faaliyetlerine katılmalarını gerektirir. Bu hüküm, Meclis faaliyetlerine katılmak

²⁴¹¹ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 11, Birleşim: 32, (18.01.1963), s. 164.

²⁴¹² **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 11, Birleşim: 33, (21.01.1963), s. 211; Birleşim: 34, (23.01.1963), 232; Birleşim: 35, (25.01.1963), s. 257; Birleşim: 36, (28.01.1963), s. 330; Birleşim: 37, (30.01.1963), s. 357; Birleşim: 38, (01.02.1963), s. 392; Birleşim: 40, (05.02.1963), s. 458; **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 14, Birleşim: 59, (18.03.1963), s. 307.

²⁴¹³ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 15, Birleşim: 63, (27.03.1963), ss. 34-39.

²⁴¹⁴ Millet Meclisi S. Sayısı: 313 e ek, “İstanbul Milletvekili Coşkun Kırca, Aydın Milletvekili Orhan Apaydın, Sivas Milletvekili Cevad Odyakmaz ve Sivas Milletvekili Güner Sarısözen’in, Türkiye Büyük Millet Meclisinin dış münasebetlerinin düzenlenmesi hakkında kanun teklifi ve Geçici Komisyon raporu”, **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 15, Birleşim: 63’ün sonuna ekli, (27.03.1963), ss. 1-4.

konusunda teşkilâtî grupların yani siyasi parti gruplarının hiçbir siyasi parti grubuna mensubolmıyanlara tercih edilmesini, hiç şüphesiz, kesin olarak gerektirmektedir. Bununla beraber, yasama meclislerinin aslî faaliyeti genel kurul halinde yürütüldüğüne ve siyasi parti grubu mensubu olmyanlara genel kurulda bu aslî faaliyete katılmak imkânı verildiğine göre ve Anayasada hiçbir mâni hüküm de mevcut bulunmadığına nazaran, siyasi parti gruplarının kuvvet oranını, –riyazi zaruret dolayısıyla boş üyelikleri çıkardıktan sonra– üye tamsayısına göre tesbit etmek zarureti aşikârdır. Siyasi parti gruplarının kuvvet oranı bu şekilde tesbit edilince, siyasi parti grubu mensubu olmyanların toplamının aynı rakam içindeki oranı gereğince bu kategoriye ayrılması gereken yerleri de siyasi parti grupları bölüşmek demek, siyasi parti gruplarına kendi kuvvet oranlarının üstünde bir oranla temsil edilme hakkını tanımak olur ki, bu da, Anayasanın 85 nci maddesinin 2 nci fıkrasına aykırı düşer. Bu mülâhaza dahi, Anayasanın, siyasi parti grubu mensubu olmyanlara, yasama meclislerinin faaliyetlerine katılma imkânının tanınmadığı tarzında yorumlanmaya müsaidolmadığını gösterir.

Bununla beraber, nazarı dikkate alınması kabule edilen önergenin bâzı haklı endişeleri de ifade ettiği anlaşılmaktadır.

Bu endişelerden biri, komisyonumuzun 11 Ekim 1962 tarihli, Karar No. 2 ve Esas No. 2/270 sayılı raporunda 1 nci maddenin 2 nci fıkrasının, siyasi parti grubu mensubu olmyanlarla siyasi parti gruplarının eşit tutulduğu zehabını uyandıracak şekilde kaleme alınmasından doğmuştur. Hakikatte, siyasi parti grubu mensubu olmyanların bir grup mensubu muamelesi göremeyecekleri; ezcümle, bir araya gelip aralarından birisini aday olarak ileri süremeyecekleri ve siyasi parti grubu mensubu olmyanların adaylıklarının ancak ferdi olabileceği ve bu itibarla, siyasi parti gruplarının adaylarının genel kurulun ıttılâna arz edilmekle seçilmiş sayılması mümkün olduğu halde, siyasi parti grubu mensubu olmyanların ferdi adaylıkları için genel kurulda gizli oyla seçim yapılmaktan gayri yol olamıyacağı, genel kurulda komisyonumuz adına, tamamiyle yerinde olarak ifade edilmiştir. Komisyonumuz, bu kere, bu hususları yazılı metin haline getirmeyi endişeleri izale etmek bakımından uygun görmüştür.

Bir diğer endişe de, siyasi parti grubu mensubu olmyanların toplamının –boş üyelikler hariç– üye tamsayısı içindeki oranının(ın) bir siyasi parti grubunun oranından büyük olması takdirinde, o meclisten seçilecek kontenjan içerisinde, bahis konusu siyasi parti grubunun dikkate alınmayıp, siyasi parti grubu mensubu olmyanların dikkate alınması ihtimalidir. Anayasanın 85 nci maddesinin 2 nci fıkrasının, her halde, siyasi parti gruplarının kuvvet oranları ölçüsünde siyasi parti grubu mensubu olmyanlara tercih edilmelerini gerektirdiği açıktır. Böyle olunca, bir meclisten seçilecek olan

kontenjanın, önce kendi kuvvet oranlarının büyüklüğüne göre siyasi parti grupları arasında paylaşılması ve eğer bu bölüşmeden sonra kontenjan dolmamışsa, sadece geri kalan yer veya yerler için siyasi parti grubu mensubu olmıyanlardan adaylıkları konanlar arasından gizli oyla seçim yapılması en isabetli yol olacaktır. Böylelikle, hem siyasi parti grupları, siyasi parti grubu mensubu olmıyanlara tercih edilmiş olacak, hem de gruplar kendi kuvvet oranlarının üstünde bir oranla temsil edilmiş olmayacak, hem de siyasi parti grubu mensubu olmıyanlara Parlâmento faaliyetlerinde hak tanımamak gibi bir durum önlenmiş olacaktır.

Komisyonumuzca, genel kurul müzakerelerinin ışığı altında yeniden düzenlenen 1 nci madde metnine göre, bugünkü durumda, Millet Meclisinde ve Cumhuriyet Senatosunda –siyasi parti gruplarının onların lehine feragat etmesi şıkkı dışında– siyasi parti grubu mensubu olmıyanların Avrupa Konseyi Danışma Meclisi üyeliği için adaylıklarının bahis konusu olamayacağı da, ameli bir misal olarak bilvesile belirtilir.”²⁴¹⁵

Geçici Komisyonca yapılan bu yeni düzenleme üzerinde söz almak isteyen çıkmadığından, madde metni oylanmış ve Geçici Komisyonca öngörülen yeni hüküm, Millet Meclisi Genel Kurulunca kabul edilmişti²⁴¹⁶. Geçici Komisyonunun yeniden düzenlediği maddelerden biri de, milletlerarası toplantılara katılacak olan TBMM üyelerinin dil bilmeleri gerektiğini öngören 6. madde idi. Bu madde uyarınca, Avrupa Konseyi ile bir milletlerarası andlaşmayla oluşturulan kurullarda görevlendirilecek temsilcilerde dil bilme koşulu aranacak; ancak, dostluk gruplarına katılım ile yabancı parlamentoları ziyaret amaçlı gezilerde böyle bir koşul aranmayacaktı. Maddenin Genel Kurulda görüşülmesi sırasında, Geçici Komisyon Sözcüsü Coşkun Kırca, bir ekleme yapılmasını önermiş ve bu önergede, Avrupa Konseyi ile bir milletlerarası andlaşmayla oluşturulan kurullarda görevlendirilecek temsilcilerin belirlenmesinde de, mensupları arasında dil bilen olmasa dahi, siyasî parti gruplarına, oranlarına göre ayrılan yerlerin saklı tutulması öngörülmüştü²⁴¹⁷. Bu madde ve daha sonra yürürlük maddelerinin de kabul edilmesiyle, Teklifin maddeleri üzerindeki görüşmeler tamamlanmış ve sıra, tümü üzerindeki oylamaya gelmişti. Tümü üzerindeki oylamaya geçilmeden, Teklifin aleyhinde konuşmak üzere Adana Milletvekili Kemal Sarıbrahimoğlu söz almış ve TBMM’nin dış ilişkilerinin düzenlenmesinin bir kanunla değil, Anayasanın 85. maddesi uyarınca İktüzükle yapılması gerektiğini savunmuştu. Kemal Sarıbrahimoğlu şöyle demektedir:

²⁴¹⁵ A.k., ss. 1-2.

²⁴¹⁶ M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 15, Birleşim: 63, (27.03.1963), s. 34.

²⁴¹⁷ M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 15, Birleşim: 63, (27.03.1963), ss. 34-35.

“...Muhterem arkadaşlarım; açıkça Anayasanın 85 nci maddesinin 1 nci fıkrası Türkiye Büyük Millet Meclisinin ve meclislerin kendi çalışmalarını kendi yaptıkları İçtüzüklerle yürütürler hükmünü vaz’etmiştir.

Türkiye Büyük Millet Meclisinin, yani Cumhuriyet Senatosunun ve Millet Meclisinin her ikisini birlikte ilgilendiren meselelerde oturup, bir araya gelip İçtüzük hükümlerini tedvin edemeyecekleri hakkındaki mucip sebep 85 nci maddedeki hüküm muvacehesinde yersizdir. Denilecektir ki; Anayasanın yine bir maddesinde, Türkiye Büyük Millet Meclisinin hangi hallerde müşterek toplantılar yapabileceği sarahaten tesbit edilmiştir. Güzel. Hakikaten böyle bir hüküm mevcuttur. Şu, şu, şu hususlar diye tadat etmiştir. Fakat 85 nci madde Türkiye Büyük Millet Meclisinin çalışmalarını ilgilendiren meselelerin, yine Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından çıkarılacak tüzüklerle tedvin edileceğini de açıkça vaz’etmiştir. Bir vazifenin tahmili, bir hakkın bağışlanması, o hakkın ve vazifelerin yerine getirilmesi ve elde edilmesi için lâzım gelen merasim, formalite imkânlarını da tanımak demektir.

Eğer 85 nci madde mevcut iken, Türkiye Büyük Millet Meclisinin kendi çalışmalarını, kendi çıkaracağı İçtüzük hükümleriyle, yani müşterek oturumda çıkaracakları İçtüzük hükümleri ile tanzim edemeyeceğini iddia etmek, 85 nci maddenin zait olduğunu kabul etmek demektir. Adama eli, kolu vereceksin; şu vazifeyi yap diyeceksin; ondan sonra, kolunu oynatma diyeceksin. Bu olamaz. Eşyanın tabiatına muhaliftir. Yani, Anayasadaki müşterek oturumların tahdiden tadadedilmiş olmasını, şu istisnai hükmün işlemez halde bırakılması için, sebep gösterilmesi caiz değildir. Bu itibarla, şu mucip sebep, bu kanun Anayasa hükümleri muvacehesinde, mualleldir, bătıldır. Âcizane görüşüm...”²⁴¹⁸

Sarıbrahimoğlu, bundan başka, Mecliste bulunan bağımsızların da bir grup kurabileceklerini, bunun özellikle Cumhuriyet Senatosundaki Tabii Senatörler ve Cumhurbaşkanınca Seçilen Üyeler için, evleviyetle mümkün olduğunu ileri sürüyor; Teklifi, böyle bir imkâna yer vermemesi bakımından da eleştirerek, bu sebeplerle, ret oyu vereceğini açıklıyordu²⁴¹⁹. Sarıbrahimoğlu’nun bu aleyhte konuşmasına karşı, Teklifsahiplerinden ve Geçici Komisyon Sözcüsü İstanbul Milletvekili Coşkun Kırca, Teklifin lehinde görüş bildirmek için söz alıyor ve Sarıbrahimoğlu’nun eleştirilerini cevaplandırıyordu. Kırca, Meclislerin, İçtüzükle sadece yetkileri içindeki işleri nasıl yerine getirebileceklerini düzenleyebileceklerine dikkat çekiyor ve Meclislere açık bir biçimde verilmemiş olan yetkilerin kullanılış yöntemi üzerinde bir İçtüzük düzenlemesinin de mümkün olamayacağını savunuyordu²⁴²⁰. Kırca, şöyle devam etmekteydi:

²⁴¹⁸ M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 15, Birleşim: 63, (27.03.1963), ss. 35-36.

²⁴¹⁹ M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 15, Birleşim: 63, (27.03.1963), ss. 36-37.

²⁴²⁰ M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 15, Birleşim: 63, (27.03.1963), ss. 37-38.

“...Anayasa her Türkiye Büyük Millet Meclisinden bahsettiği zaman, bunun mânası Türkiye Büyük Millet Meclisi Birleşik toplantısı değildir. Anayasa kanunları da Türkiye Büyük Millet Meclisinin çıkaracağını söylüyor. Ama, kanunlar iki Meclisin kaideten ayrı ayrı çalışması suretiyle çıkarılır. Çünkü, kanun çıkarmakta, kaideten, iki Meclisin iradesi, Anayasada gösterilen şartlar dâhilinde birbirine inzıam edince Türkiye Büyük Millet Meclisinin iradesi oluyor. Şu halde bu Anayasada «Türkiye Büyük Millet Meclisi» terimi her geçtikçe bundan maksat her zaman birleşik toplantı değildir. Birleşik toplantıda hangi yetkiler kullanılır; bunlar tahdidî tadat suretiyle Anayasada gösterilmiştir. Bu yetkiler arasında Avrupa Konseyine ve misillü organlara, muhtelifi Parlâmento üyelerinden kurulu heyetlere üye seçmek diye bir husus mevcut değildir. Birleşik toplantının böyle bir seçime yetkisi vardır diye Anayasa metninde bir kayıt yoktur. Bu yetkisi mevcudolmayınca, o yetkinin kullanılış usulüne mütaallik kaideleri onun tesbit etmesi de hukuken bir mantıksızlık olur. Tekrar edeyim; bir heyet, ancak aslen kendisine mevdu salâhiyetlerin kullanılıp usulünü gösterebilir. Salâhiyet kendisine aidolmıyacak, ancak onun kullanılış usulünü kendisi gösterecek; bu nokta hukuk mantığına aykırıdır; İctüzüğün, mütemeddin (‘medenîleşmiş’, ‘uygarlaşmış’ E.O.) demokratik memleketlerde verilen tarifine aykırıdır.

Bu böyle olduğuna göre; «İctüzük» kelimesini dünyanın her yerinde anlaşıldığından farklı mânada anlamamak durumunda bulunduğumuza göre şimdi bu hususları nasıl tanzim edeceğiz?

Kanun yapma yetkisi, bu Anayasanın hudutları içinde, en geniş surette Parlâmentoya tanınmıştır. Başka memleketlerde de bunun misali vardır. Bu gibi, iki Meclisin münasebetlerini ilgilendiren hususlarda, bu münasebetleri tanzim için organik kanun denilen kanunlar çıkarılır; nitekim Fransa’da Avrupa Konseyi seçimlerine mütaallik usuller bir kanunla düzenlenmiştir. Bugün de Anayasa hukuku kaidelerinin, bizde ve Fransa’da bu konuda birbirinden farklı olduğunu iddia etmeye imkân olduğunu zannetmiyorum. Bu hususta öteden beri muhterem arkadaşlarımın çoğu hatırlar ki, Meclis Başkanlık Divanı ile Senato Başkanlık Divanı temasa geçmiş ve görüşmüşlerdir. Dilekçeler için görüşmüştür, bütçenin prosedürü için görüşmüştür ve iki Meclisin Başkanlık Divanı yetkilileri bu hususta anlaşmışlardır.

Şimdi, arkadaşımızın bu husustaki endişelerini vârit görmüyorum. Tatmin etmiş olabileceğimi ümit etmek isterim...”²⁴²¹

Teklifin aleyhinde ve lehinde yapılan bu iki konuşmadan sonra, Birleşimi yöneten Başkanvekili Ferruh Bozbeyli, başka kimseye söz vermeyeceğini bildiriyor ve Teklifin tümünü oya sunuyordu. İşaretle yapılan oylama sonunda, Teklifin, Millet

²⁴²¹ M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 15, Birleşim: 63, (27.03.1963), s. 38.

Meclisince kabul edildiği görülmüştü²⁴²². Böylece, 16 Haziran 1962 tarihinde Millet Meclisi Başkanlığına sunulmuş olan Türkiye Büyük Millet Meclisinin Dış Münasebetlerinin Düzenlenmesi Hakkındaki Kanun Teklifinin Millet Meclisinde görüşülmesi, 9 ayı aşkın bir süre sonra, 27 Mart 1963 tarihinde kabul edilmekle tamamlanmış ve Anayasanın 92. maddesi uyarınca, Cumhuriyet Senatosuna gönderilmişti.

c- Millet Meclisinin Kabul Ettiği Metnin Cumhuriyet Senatosunda Değiştirilerek Kabulü

Millet Meclisinin kabul ettiği metin, Cumhuriyet Senatosu Başkanlığınca, önce Anayasa ve Adalet, Basın-Yayın ve Turizm, İçtüzük ve Dışişleri Komisyonlarına gönderildiyse de²⁴²³, Genel Kurulun 11 Nisan 1963 tarihli 57. Birleşiminde Anayasa Komisyonu Başkanı Şeref Kayalar'ın verdiği bir önergenin kabulü üzerine, bir değişiklik yapılmış ve Millet Meclisinin kabul ettiği metnin, incelenmesi için, Anayasa ve Adalet, İçtüzük ve Dışişleri Komisyonlarından seçilecek üçer üyeden kurulu bir Geçici Komisyona gönderilmesine karar verilmişti²⁴²⁴. Geçici Komisyon, hazırladığı raporu 24 Haziran 1963 tarihinde Cumhuriyet Senatosu Başkanlığına sunmuş²⁴²⁵ ve Cumhuriyet Senatosu Genel Kurulu, 5 Temmuz 1963 tarihli 87. Birleşiminde, Millet Meclisinin kabul ettiği metni görüşmeye başlayarak, aynı Birleşimde görüşmeleri tamamlamıştı. Görüşmeler sonunda Cumhuriyet Senatosu Genel Kurulu, Geçici Komisyonun da tavsiyeleri doğrultusunda, Millet Meclisince kabul edilen metinde bazı değişiklikler gerçekleştirmiş bulunuyordu. Bu bağlamda, Millet Meclisince kabul edilen metinde Teklifin başlığı “Türkiye Büyük Millet Meclisinin Dış Münasebetlerinin Düzenlenmesi Hakkında Kanun” iken, Cumhuriyet Senatosunca bu başlık, “Yasama Meclislerinin Dış Münasebetlerinin Düzenlenmesi Hakkında Kanun” haline dönüştürülmüştü. Ayrıca. Millet Meclisinin kabul ettiği metnin 1. maddesinde, sadece Avrupa Konseyi Danışma Meclisi Üyelikleri düzenlenmişken, Cumhuriyet Senatosunda yapılan değişiklikle, bu maddeye Avrupa Konseyinin yanı sıra “Benzeri Kurullar” da eklenmişti. Böylece, Millet Meclisi metninde “Milletlerarası Andlaşmayla Kurulu Kurullardaki üyelikler”e ayrı bir maddede yer verilmişken, Cumhuriyet Senatosunun yaptığı değişiklik sonunda, bu Kurullar da, Avrupa Konseyindeki temsili düzenleyen 1. madde içine yerleştirmişti.

²⁴²² **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 15, Birleşim: 63, (27.03.1963), s. 39.

²⁴²³ **C.S. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1, Toplantı: 2, Cilt: 10, Birleşim: 54, (02.04.1963), s. 495.

²⁴²⁴ **C.S. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1, Toplantı: 2, Cilt: 10, Birleşim: 57, (10.04.1963), ss. 585-586.

²⁴²⁵ Cumhuriyet Senatosu S. Sayısı: 170, “Türkiye Büyük Millet Meclisinin Dış münasebetlerinin düzenlenmesi hakkındaki kanun teklifinin Millet Meclisince kabul olunan metni ve Cumhuriyet Senatosu Geçici Komisyon raporu”, **C.S. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1, Toplantı: 2, Cilt: 12, Birleşim: 87'nin sonuna ekli, (05.07.1963), ss. 1-11.

Ayrıca, Millet Meclisinin kabul ettiği düzenleme uyarınca, Avrupa Konseyi Danışma Meclisindeki temsilde, Millet Meclisine 7, Cumhuriyet Senatosuna ise 3 üyelik hakkı tanınırken; Cumhuriyet Senatosu bu oranı 6 ve 4 olarak belirlemişti. Cumhuriyet Senatosunda gerçekleştirilen bir diğer değişiklik, milletlerarası andlaşmaya dayanmayan parlamentolararası birlikler ile dostluk grupları adı altındaki oluşumların kurulmasının ayrı bir madde ile düzenlenmiş olmasıydı. Yine, Millet Meclisinin kabul ettiği metnin 5. maddesinde, yabancı parlamentolara yapılacak ziyaretlerde, TBMM üyelerinin belirlenmesinde, temsilcilerin yüzde 65'inin Millet Meclisi ve yüzde 35'inin Cumhuriyet Senatosu üyesi olmaları öngörülmüşken; Cumhuriyet Senatosunca, bu belirlemenin de 1. madde hükmüne göre yapılması, yani, yüzde 60 ve yüzde 40 oranının gözetilmesi istenmekteydi. Cumhuriyet Senatosunun aynı maddede yaptığı bir başka değişiklik, yabancı parlamentolardan gelecek davetlere uyup uymama kararı ile ilgiliydi. Bu bağlamda, Cumhuriyet Senatosunca değiştirilerek kabul edilen metne göre, yabancı bir parlamentodan Cumhuriyet Senatosuna ve Millet Meclisine ayrı ayrı yapılacak olan bir davete uyup uymama kararının ilgili Meclis Genel Kurulunca alınacağı belirtilmekte ve davetin uzmanlığa ait bir nitelik taşıması durumunda, Cumhuriyet Senatosu ve Millet Meclisi Başkanlarınca, Meclislerdeki siyasî parti grup başkanlarının ve siyasî parti grubu mensubu olmayanların görüşlerinin alınarak, davetin mahiyetine göre bir uzmanlık listesinin hazırlanacağı ve bu listenin Meclis Başkanlıklarınca, ayrı ayrı Genel Kurulların bilgisine sunulacağı öngörülmekteydi. TBMM binasının milletlerarası toplantılarda kullanılmasını düzenleyen maddede de Cumhuriyet Senatosunun bir değişiklik gerçekleştirdiği görülmekteydi. Gerçekten, Millet Meclisince kabul edilen metinde, söz konusu durum için gereken iznin verilmesinde iki Meclisin Başkanlık Divanlarının mutabakatı aranmakta ve bu iznin verildiğinin Millet Meclisi Başkanlığınca ilgili yere bildirileceği öngörülmekte iken; Cumhuriyet Senatosunun değiştirdiği metinde, anılan bildirimin, iki Meclisin birlikte kullandıkları bir yer hakkındaki izne ait ise Millet Meclisi Başkanlığınca, sadece Cumhuriyet Senatosunun kullandığı bir kısım hakkındaki izne ilişkin ise Cumhuriyet Senatosu Başkanlığınca yapılması kararlaştırılmıştı. Nihayet, Cumhuriyet Senatosunca yapılan bir son değişiklikle, bu Kanunun yürürlüğe girmesinden önce kurulmuş olan Parlamentolararası Birlik Grupları ile Dostluk Gruplarının durumları düzenlenmiş bulunuyordu²⁴²⁶.

²⁴²⁶ Cumhuriyet Senatosunca yapılan bütün bu değişiklikler için bkz. C.S. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 2, Cilt: 12, Birleşim: 87, (05.07.1963), ss. 691-713, 714-732, 736-752. Tüm değişikliklerin toplu bir görünümü için bkz. Millet Meclisi S. Sayısı: 313 e 2 nci ek, "İstanbul Milletvekili Coşkun Kırca, Aydın Milletvekili Orhan Apaydın, Sivas Milletvekili Cevad Odyakmaz ve Sivas Milletvekili Güner Sarısözen'in, Türkiye Büyük Millet Meclisinin Dış münasebetlerinin düzenlenmesi hakkında kanun teklifi ve Cumhuriyet Senatosunca yapılan değişiklikleri dair Millet Meclisi Geçici Komisyon raporu", **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 21, Birleşim: 138'in sonuna ekli, (17.09.1963), ss. 4-8.

d- Cumhuriyet Senatosunun Yaptığı Değişikliklerin Millet Meclisinde Yeniden Ele Alınması

Anayasanın 92. maddesi uyarınca, Millet Meclisinin kabul etmiş olduğu metinde Cumhuriyet Senatosunca yapılan değişikliklerin, yeniden Millet Meclisinde değerlendirilmesi gerektiği için, söz konusu değişiklikler, Millet Meclisinde, Teklifi daha önce incelemiş olan Geçici Komisyonunda değerlendirilmişti. Geçici Komisyon, hazırladığı ve Millet Meclisi Başkanlığına sunduğu 29 Ağustos 1963 tarihli raporunda, Cumhuriyet Senatosunca yapılan değişikliklerden ikisi hariç, diğerlerinin benimsenmesi yönünde görüş bildirmişti²⁴²⁷. Benimsenmesi önerilmeyen iki değişiklikten biri, Avrupa Komisyonu Danışma Meclisi üyelikleri için yapılacak seçimler ile bir milletlerarası andlaşma gereğince kurulacak tüzel kişiliği olan veya olmayan kurullar üyelikleri için yapılacak seçimlerde, üyeliklerin % 40'ının Cumhuriyet Senatosuna, % 60'ının ise Millet Meclisine ayrılacağına öngörüldüğü 1. madde hükmü idi. Hatırlanacağı üzere, Millet Meclisinin kabul etmiş olduğu metinde, bu oran, %30'a karşı % 70 idi. Geçici Komisyon, bu hükmü benimsememesinin gerekçesini şöyle açıklamaktaydı:

“... Gerçekten, Avrupa Konseyi üyesi memleketlerden çift meclisli olanlarda iki meclis arasında bu tarzda bir tefrik yapılması suretiyle seçim işlemlerinin tekemmül ettirildiği şıklarda ikinci meclise, her iki meclis üye tamsayısının toplamı içinde kendi üye tamsayısının toplamının teşkil ettiği yüzde oranının üzerinde bir kontenjan tanınmadığı ve esasen bunun, Cumhuriyet Senatosu üyelerinin her birine milletvekillerinin her birinden fazla bir seçilme şansı tanımak suretiyle iki meclisin üyeleri arasındaki eşitliği bozmak anlamına geleceği tesbit edilmiştir.

Bu itibarla, komisyonumuz, Cumhuriyet Senatosunca kabil edilen 1 nci maddenin benimsenmemesini tavsiye etmektedir.” ²⁴²⁸

Cumhuriyet Senatosunca yapılan ve Komisyonun benimsenmemesini önerdiği diğer değişiklik ise, Cumhuriyet Senatosu ve Millet Meclisine ayrı ayrı yapılacak davetlerde, davetin uzmanlığa ilişkin olması durumunda, katılacak temsilcileri seçme yetkisinin Meclislerin Başkanlarına bırakılmasının öngörüldüğü hükme ilişkindi. Geçici Komisyon, bu değişikliğe karşı çıkışını şöyle gerekçelendirmekteydi:

“Cumhuriyet Senatosu, 5 nci maddeye, Cumhuriyet Senatosu ve Millet Meclisine ayrı ayrı yapılacak çağrıların kabulü prosedürü ile ilgili bir fıkra eklemiş ve çağrı uzmanlığa ait bir nitelik taşıdığı takdirde o meclisten çağrıya katılacak üyeleri seçmek yetkisini ilgili Meclisin Başkanına bırakan bir hüküm sevketmiştir.

İki Meclise ayrı ayrı yapılacak davetler için eklenen hüküm Komisyonumuzca yerinde görülmekle beraber, uzmanlıkla ilgili davetlerde

²⁴²⁷ Bkz. Yukarıda adı geçen Millet Meclisi S. Sayısı: 313 e 2 nci ek, ss. 1-3.

²⁴²⁸ A.k., s. 2.

seçme yetkisinin Başkanlara bırakılması; bu konuda siyasi parti gruplarını yetkisiz kılmak olacağından, siyasi parti gruplarının kendi üyeleri arasındaki uzmanları seçmekte pekâlâ başarı gösterebilecekleri mülâhazasıyla bu hükmü uygun görmemiştir.

*Bu itibarla Komisyonumuz, Cumhuriyet Senatosunca değiştirilen bu madde metninin benimsenmemesini tavsiye etmektedir.”*²⁴²⁹

Millet Meclisi Genel Kurulunun 17 Eylül 1963 tarihli 138. Birleşiminde, Geçici Komisyon Sözcüsü İstanbul Milletvekili Coşkun Kırca'nın verdiği bir önerenin kabulü üzerine²⁴³⁰, Türkiye Büyük Millet Meclisinin Dış Münasebetleri Hakkındaki Kanun Teklifinin Millet Meclisince kabul edilen metni üzerinde Cumhuriyet Senatosunca yapılan değişikliklerin, gündemdeki diğer bütün işlere takdimen görüşülmesine karar verilmişti²⁴³¹. Bu karar doğrultusunda başlayan görüşmelerde, Millet Meclisi Genel Kurulu, Geçici Komisyonun önerisine uymuş ve Teklifin 1. maddesi ile 5. maddesindekiler hariç olmak üzere, Cumhuriyet Senatosunca yapılan değişiklikleri kabul etmişti²⁴³².

e- Cumhuriyet Senatosunda Yapılan Değişikliklerden Millet Meclisinin Benimsemedekileri İçin Karma Komisyon Kurulması ve Teklifin Kanunlaşması

Teklifin 1. ve 5. maddesi için, Anayasanın 92. maddesi uyarınca, Millet Meclisi ve Cumhuriyet Senatosu üyelerinden oluşan bir Karma Komisyonun kurulması gerekmektedir. Karma Komisyonun oluşumuna ilişkin olarak Millet Meclisi Geçici Komisyon Sözcüsü Coşkun Kırca, söz konusu Komisyonun, Teklifi incelemiş olan Millet Meclisi Geçici Komisyonu ile Cumhuriyet Senatosu Geçici Komisyonunun kendi üyeleri arasından seçecekleri beşer üyeden kurulmasını önermiş ve bu önerge Millet Meclisi Genel Kurulunca kabul edildiği için, Birleşimi yöneten Başkanvekili Nurettin Ok, alınan karar doğrultusunda bir Karma Komisyon kurulacağını açıklamıştı²⁴³³.

²⁴²⁹ A.k., s. 2.

²⁴³⁰ Geçici Komisyon Sözcüsü Coşkun Kırca'nın önergesi şöyleydi:

“Yüksek Başkanlığa

Bugünkü gündemin Tüzük gereğince bir defa görüşülecek işlerin 9 ncü sırasında bulunan İstanbul Milletvekili Coşkun Kırca, Aydın Milletvekili Orhan Apaydın, Sivas Milletvekili Cevad Odyakmaz ve Sivas Milletvekili Güner Sarısözen'in Türkiye Büyük Millet Meclisinin dış münasebetlerinin düzenlenmesi hakkındaki kanun teklifi ve Cumhuriyet Senatosunda yapılan değişikliklere dair Millet Meclisi Geçici Komisyon raporunun Türkiye Büyük Millet Meclisi çalışmalarının düzenlenmesiyle ilgili bulunduğu biran evvel kanunlaşması için gündemdeki diğer bütün işlere takdimen görüşülmesini arz ve teklif ederim.” Bkz. M.M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 21, Birleşim: 138, (17.09.1963), s. 348.

²⁴³¹ M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 21, Birleşim: 138, (17.09.1963), s. 348.

²⁴³² M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 21, Birleşim: 138, (17.09.1963), ss. 348-355.

²⁴³³ M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 21, Birleşim: 138, (17.09.1963), s. 355.

Karma Komisyon, Teklifin 1. maddesinde düzenlenen ve Avrupa Konseyi Danışma Meclisi ile milletlerarası andlaşmalar uyarınca oluşturulan diğer kurullarda TBMM’ni temsil edecek olan üye sayısının belirlenmesinde, Millet Meclisi ve Cumhuriyet Senatosuna % 70’e karşı % 30 veya % 60’a karşı % 40 gibi bir oran gözetilmesi yerine, konunun TBMM Birleşik Toplantısı temelinde ele alınmasına karar vermiş ve bu belirlemede, siyasî partilerin veya siyasî parti mensubu olmayanların TBMM Birleşik Toplantısındaki güçlerinin dikkate alınması yönünde bir düzenlemeyi benimsemişti. Karma Komisyon, böyle bir düzenleme öngörmesinin gerekçesini şöyle açıklamaktaydı:

“1. Komisyonumuz, bir taraftan, Türkiye Büyük Millet Meclisinin en ehil üyelerinin Cumhuriyet Senatosu üyesi ve milletvekili farkı gözetmeksizin Avrupa Konseyi Danışma Meclisi ve benzeri Milletlerarası kurullarda Türkiye Büyük Millet Meclisini temsil etmelerini sağlamak; diğer taraftan da, bu konularda Cumhuriyet Senatosu ile Millet Meclisi arasında devamlı bir ihtilâf konusu yaratmıyacak bir prosedür bulmak amacıyla, Avrupa Konseyi Üyesi olan İskandinav memleketlerinde uygulandığını istihbar eylediği bir sistemi kabul etmeyi uygun görmüştür.

2. Bu sisteme göre, Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeleri mensuboldukları siyasi partinin Türkiye Büyük Millet Meclisi Grubu yâni aynı partinin Cumhuriyet Senatosu üyeleriyle milletvekillerinden kurulu müşterek grubu tarafından aday gösterilecekler ve adaylar mensuboldukları yasama meclisi başkanlığınca o yasama meclisinin genel kurulunun itilâna arz edilmekle seçilmiş sayılacaklardır.

Her bir siyasi parti grupuna veya siyasi parti grubu mensubu olmayanlara ayrılacak kontenjanlar, siyasi parti gruplarının öncelik hakkı saklı tutulmak kaydıyla, bunların Birleşik Toplantının –boş üyelikler hariç– üye tamsayısı içindeki yüzde oranına göre tesbit edilecektir.” ²⁴³⁴

Karma Komisyon, Teklifin 5. maddesine Cumhuriyet Senatosunca eklenen ve yabancı ülkeler parlamentolarınca yapılan çağrıların uzmanlığa ait bir nitelik taşıması durumunda, çağrı uyarınca gönderilecek üyelerin belirlenmesi yetkisini, siyasî parti gruplarına ve siyasî parti grubu mensubu olmayanlara danıştıktan sonra Meclislerin Başkanlarına taniyan hükmün metinden çıkarılmasını da kararlaştırmıştı. Karma Komisyonun bu kararının gerekçesinde şöyle denilmekteydi:

“...Gerek yasama meclisleri başkanlarını tenkid ve ihtilâf konusu olabilecek bu gibi meselelerin dışında tutmak; gerek aslında siyasi parti

²⁴³⁴ Millet Meclisi S. Sayısı: 313 e 3 ncü ek, “İstanbul Milletvekili Coşkun Kırca, Aydın Milletvekili Orhan Apaydın, Sivas Milletvekili Cevad Odyakmaz ve Sivas Milletvekili Güner Sarısözen’in, Türkiye Büyük Millet Meclisinin Dış münasebetlerinin düzenlenmesi hakkında kanun teklifinin C. Senatosunca değiştirilen ve M. Meclisince benimsenmiyen maddeleri hakkında Karma Komisyon raporu ile M. Meclisi, C. Senatosu ve Karma Komisyon metinleri”, **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 25, Birleşim: 34’ün sonuna ekli, (16.01.1964), s. 1.

gruplarının yetkisi dâhiline girmemesi için hiçbir sebeb olmıyan bir konuda onların yetkisini kayıtlamamak bakımından, Komisyonumuz bu fıkra hükmünü uygun bulmamış ve Cumhuriyet Senatosunca kabul edilmiş olan metni söz konusu fıkrasını çıkararak kabul etmiştir...” ²⁴³⁵

Millet Meclisi Genel Kurulu, 16 Ocak 1964 tarihli 34. Birleşiminde, Karma Komisyonun 27 Eylül 1963 tarihli Raporunun ışığında Teklifi ele almış ve her iki madde için Karma Komisyonunun önerisini, üzerlerinde hiçbir tartışma yaşanmadan aynen kabul etmişti²⁴³⁶. Böylece, Yasama Meclislerinin dış münasebetlerinin düzenlenmesi hakkındaki Teklif, 16 Ocak 1964 tarihi itibarıyla kanunlaşmış oluyordu. 18 Ocak 1964 tarihinde Cumhurbaşkanlığına sunulan 378 sayılı bu Kanun, Cumhurbaşkanı Gürsel tarafından yayımlanması isteğiyle 21 Ocak 1964 tarihinde Başbakanlığa gönderilmiş ve 24 Ocak 1964 tarihinde Resmî Gazetede yayımlanarak, yürürlüğünü düzenleyen 9. maddesi uyarınca, aynı tarihte yürürlüğe girmişti²⁴³⁷.

B. 25 Şubat 1964 Tarih ve 423 Sayılı “Milletlerarası Adalet Divanı Statüsünün 36 ncı Maddesinin 2 nci Fıkrasında Derpiş Olunan ve Hukukî Uyuşmazlıkların Çözülmesi Hususunda Divanın Yargı Hakkını Önceden Tanımayı Gerektiren İhtiyarî Kayda Katılmamız Hakkındaki 5047 Sayılı Kanunun Yeniden Uzatılmasına Dair Kanun”

a- Milletlerarası Adalet Divanı ve Türkiye Cumhuriyetinin Bu Divanının Yargı Yetkisini Kabul Etmesi

Millet Meclisinin 12. Dönemi içinde kabul edilen ve milletlerarası alanda, önemli sonuçları olan bir diğer kanun, 25 Şubat 1964 tarih ve 423 sayılı “Milletlerarası Adalet Divanı Statüsünün 36 ncı maddesinin 2 nci fıkrasında derpiş olunan ve hukukî uyuşmazlıkların çözülmesi hususunda Divanın yargı hakkını önceden tanımayı gerektiren ihtiyari kayda katılmamız hakkındaki 5047 sayılı Kanunun yeniden uzatılmasına dair Kanun”du. Bu Kanunla, yeni imzalanmış bir milletlerarası andlaşmanın onaylanmasının uygun bulunması öngörülüyor; 12 Mayıs 1947 tarih ve 5047 sayılı Kanunla katıldığımız Milletlerarası Adalet Divanı Statüsünün 36. maddesinin 2. fıkrasında öngörülen ve hukuki uyuşmazlıkların çözülmesi hususunda Divanın yargı yetkisini önceden tanımayı gerektiren ihtiyari kayıt, 5 yıllık bir süre için yeniden uzatılıyordu.

²⁴³⁵ A.k., ss. 1-2.

²⁴³⁶ M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 25, Birleşim: 34, (16.01.1964), ss. 141-143.

²⁴³⁷ Resmî Gazete, 24 Ocak 1964, Sayı: 11615; T.B.M.M. Kanunlar Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 3, Cilt: 47, ss. 54-56. Ancak, Kanunun Geçici Maddesi uyarınca, daha önce kurulmuş olan Parlamentolararası Birlik Grupları ile Dostluk Grupları hakkında yapılması gereken işlemlerin Kanunun yürürlüğe girmesinden üç ay içinde yerine getirilmesi gerekiyordu. Yine aynı Geçici Maddede, söz konusu üç aylık sürenin, tatil ve ara verme sırasında işlemeyeceği öngörülmekteydi.

Milletlerarası Adalet Divanı, 26 Haziran 1945 tarihinde San Fransisko’da imzalanmış olan Birleşmiş Milletler Andlaşması uyarınca oluşturulan Birleşmiş Milletler Teşkilâtının başlıca organlarından biri olarak belirlenmiştir. Sözü edilen Birleşmiş Milletler Andlaşması ve bu Andlaşma ile kurulan Milletlerarası Adalet Divanı Statüsü, Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından 15 Ağustos 1945 tarih ve 4801 sayılı kanunla onaylanmıştır²⁴³⁸. Statünün 3. maddesine göre, Divanda 15 üye bulunmaktaydı ve 2. maddede Divanın “*en yüksek ahlâki itibarı haiz bulunan ve kendi memleketlerinde en yüksek adalet görevlerinin icrası için aranılan şartları şahıslarında toplayan veya devletlerarası hukuku alanında müsellemler yetki sahibi bulunan hukukşinaslar arasından, milliyetleri gözetilmeksizin seçilmiş bulunan bağımsız yargıçlardan*” oluşacağı öngörülmekteydi. Divanın yargı yetkisi ile ilgili olarak, Statünün 36. maddesinin 2. ve 3. fıkralarında ise şu hükümler yer almaktaydı:

“2. *İşbu Statüye taraf olan Devletler, herhangi bir zaman, aynı vecibeyi kabul eden herhangi bir başka Devlete karşı, mevzuu aşağıda gösterilmiş olan hukukî mahiyette uyuşmazlıkların hepsi hususunda Divanın kaza hakkını bihakkin ve özel anlaşma olmaksızın, mecburi olarak tanıdıklarını beyan edebilirler:*

- a) *Bir andlaşmanın yorumlanması;*
- b) *Devletlerarası hukuka ait her husus;*
- c) *Sabit olduğu takdirde, milletlerarası bir taahhüdün ihlâlini teşkil edebilecek olan her olayın gerçekliği;*
- d) *Milletlerarası bir taahhüdün ihlâlinin icabettirdiği tazminatın mahiyet veya vüs’atı.*

3. *Yukarıda anılan beyanlar, kayıtsız şartsız olarak yahut mütekabiliyet şartı ile birkaç veya bazı Devletlerce veya muayyen bir müddet için yapılabilecektir.*”²⁴³⁹

Türkiye Cumhuriyeti, 12 Mayıs 1947 tarih ve 5047 sayılı Kanunla, yukarıda gösterilen 2. fıkradaki hususların hepsine yönelik olarak, Milletlerarası Adalet Divanının yargı yetkisini, 5 yıllık bir süre için, karşılıklılık ve uyuşmazlığın ve onu doğuran olayın, bu katılım tarihinden sonra ortaya çıkması koşullarıyla kabul etmişti. 12 Mayıs 1947 tarih ve 5047 sayılı Kanunun, anılan yargı yetkisini tanıdığımızı öngören 1. maddesi düzenlemesi aynen şöyledi:

“*BİRİNCİ MADDE – San Fransisko’da 26 Haziran 1945 tarihinde imzalanmış ve 4801 sayılı Kanunla onanmış olan Milletlerarası Adalet Divanı Statüsünün 36 ncı maddesi hükmünce, Statüye taraf olan Devletlerin, herhangi bir zaman, aynı vecibeyi kabul eden herhangi bir başa Devlete karşı, mevzuu:*

²⁴³⁸ **Resmî Gazete**, 24 Ağustos 1945, Sayı: 6092; **T.B.M.M. Kavanin Mecmuası**, Dönem: VII, Toplantı: 2, Cilt: 27, ss. 855-887.

²⁴³⁹ **T.B.M.M. Kavanin Mecmuası**, Dönem: VII, Toplantı: 2, Cilt: 27, ss. 881-882; **Resmî Gazete**, 24 Ağustos 1945, Sayı: 6092

- A) Bir Andlaşmanın yorumlanması;
B) Devletlerarası hukuka ait her husus;
C) Sabit olduğu takdirde, milletlerarası bir taahhüdün ihlâlini teşkil edebilecek olan her olayın gerçekliği;
D) Milletlerarası bir taahhüdün ihlâlinin icabettirdiği tazminatın mahiyet veya vüsati;

Olan hukuki uyumsuzlıkların hepsi hususunda Divanın yargı hakkını bihakkın ve özel anlaşma olmaksızın mecburi olarak tanıdıklarını beyan edebilecekleri hakkındaki kayda, aşağıdaki şartlar dahilinde iltihak olunmuştur:

1. Mütakabiliyet;
2. Beş yıllık bir süre için;
3. Uyuşmazlığın Divan Statüsünün 36 ncı maddesinde yazılı uyumsuzlıklar zümresinden olması.

Aşağıdaki uyumsuzlıklar bunun dışında kalır:

Türkiye'nin akd ve kabul etmiş olduğu uyumsuzlıkların çözülmesi hususunda başka bir usul derpiş etmekte bulunan sözleşme ve andlaşmaların uygulanmasını doğrudan doğruya veya bilvasıta ilgilendiren uyumsuzlıklar.”²⁴⁴⁰

b- Türkiye Cumhuriyetinin Milletlerarası Adalet Divanının Yargı Yetkisini Tanıyor Olması Durumunu Beşer Yıllık Süreler İçin Koruması ve 1962 Yılında Bakanlar Kurulunun Yeni Bir Beş Yıllık Süre İçin Hazırladığı Kanun Tasarısı

5047 sayılı Kanunla 5 yıllık bir süre için kabul edilen Milletlerarası Adalet Divanının yargı yetkisi, 10 Mart 1954 tarih ve 6357 sayılı Kanunla, 5047 sayılı Kanunun öngördüğü 5 yıllık sürenin dolduğu 22 Mayıs 1952 tarihinden başlayarak yeni bir 5 yıllık süre için uzatılmıştı²⁴⁴¹. 6357 sayılı Kanunla yenilenen bu 5 yıllık süre dolduğunda, Divanın yargı yetkisinin tanınması durumunun, bu kez yeni bir

²⁴⁴⁰ 12 Mayıs 1947 tarih ve 5047 sayılı “Milletlerarası Adalet Statüsünün 36 ncı maddesinin 2 nci fıkrasında derpiş olunan ve hukukî uyumsuzlıkların çözülmesi hususunda Divanın yargı hakkını önceden tanımayı gerektiren ihtiyari kayda katılma hakkında Kanun”un sözü geçen 1. maddesi için bkz. **T.B.M.M. Kanunlar Dergisi**, Dönem: VIII, Toplantı: Olğ. ve 1, Cilt: 29, s. 642; **Resmî Gazete**, 22 Mayıs 1947, Sayı: 6612.

²⁴⁴¹ 10 Mart 1954 tarih ve 6357 sayılı “Milletlerarası Adalet Statüsünün 36 ncı maddesinin 2 nci fıkrasında derpiş olunan ve hukukî uyumsuzlıkların çözülmesi hususunda Divanın kaza hakkını önceden tanımayı gerektiren ihtiyari kayda katılma hakkındaki 5047 sayılı kanunun temdidini hakkında Kanun”un, 1. Maddesi hükmünde şöyle denilmektedir:

“Milletlerarası Adalet Statüsünün 36 ncı maddesinin 2 nci fıkrasında derpiş olunan ve hukukî uyumsuzlıkların çözülmesi hususunda Divanın kaza hakkını önceden tanımayı gerektiren ihtiyari kayda katılmamız hakkındaki 5047 numaralı ve 12/5/1947 tarihli kanun, inkıza tarihi olan 22/5/1952 tarihinden itibaren beş sene müddetle temdit edilmiştir.” Bkz. **Düstur**, Üçüncü Tertip, Cilt: 35, Kasım 1953-Ekim 1954, s. 1526; **Resmî Gazete**, 18 Mart 1954, Sayı: 8661.

5 yıllık süre için, 25 Haziran 1958 tarih ve 7153 sayılı Kanunla tekrar uzatıldığını görüyoruz²⁴⁴². 6357 sayılı Kanun, 5 yıllık sürenin 22 Mayıs 1952 tarihinden başlayacağını öngördüğü için, 7153 sayılı Kanunla yenilenen tanıma da, 23 Mayıs 1957 tarihinden itibaren geçerli olmaktadır. Bu durumda, 7153 sayılı Kanunun tanıdığı 5 yıllık süre de 22 Mayıs 1962 tarihinde dolmaktaydı. Bu nedenle, Bakanlar Kurulu, Milletlerarası Adalet Divanının yargı yetkisinin 22 Mayıs 1962 tarihinden itibaren geçerli olmak üzere yeni bir 5 yıllık süre için tanınması amacıyla, 12 Eylül 1962 tarihinde bir kanun tasarısı hazırlıyor ve bu tasarıyı 15 Eylül 1962 tarihinde Millet Meclisi Başkanlığına sunuyordu. Millet Meclisi Başkanlığına, Başbakan İsmet İnönü'nün imzasıyla sunulan Tasarının gerekçesinde şöyle denilmekteydi:

“26 Haziran 1945 tarihinde Sanfransisko’da akdedilip tarafımızdan da imza edilmiş olan Birleşmiş Milletler Yasası ile Milletlerarası Adalet Divanı statüsü 15 Ağustos 1945 tarihli ve 4801 sayılı Kanunla onaylanmıştır.

Milletlerarası Adalet Divanı statüsünün 36 ncı maddesinin 2 nci fıkrasında, «işbu statüye taraf olan Devletler, her hangi bir zaman, aynı vecibeyi kabul eden her hangi başka bir Devlete karşı, mevzuu aşağıda gösterilmiş olan hukuki mahiyette uyumsuzlukların hepsi hususunda Divanın kaza hakkını bihakkın ve özel anlaşma olmaksızın, mecburi olarak tanıdıklarını beyan edebilirler» denilmektedir. Divanın mecburi yargı yetkisinin tanınmasını gerektiren hukuki mahiyetteki uyumsuzluklar şunlardır:

- a) *Bir andlaşmanın yorumlanması;*
- b) *Devletlerarası hukuka ait her husus;*
- c) *Sabit olduğu takdirde, milletlerarası bir taahhüdün ihlâlini teşkil edebilecek olan bir vakanın gerçekliği;*
- d) *Milletlerarası bir taahhüdün ihlâlinin icabettirdiği tazminatın mahiyet veya vüsati.*

Milletlerarası Adalet Divanının mecburi yargı yetkisini tanımak hususunda yapılacak beyanlar, yukarda sayılan uyumsuzluklarda, statüye taraf olan devletler için tamamen ihtiyari bir mahiyettir.

Aynı maddenin 3 ncü fıkrasında bu beyanların kayıtsız şartsız olarak yahut müteakibliyet şartlarıyla birkaç veya bâzı devletlerce veya muayyen bir müddet için yapılabileceği belirtilmiştir;

Birleşmiş Milletler amaçlarına samimi surette bağlı bulunan ve milletlerarası uyumsuzlukların barışçı yollar ile çözülmesi hususunda

²⁴⁴² 25 Haziran 1958 tarih ve 7153 sayılı Kanunun 1. Maddesinde şu hüküm yer almaktadır:

“Milletlerarası Adalet Statüsünün 36 ncı maddesinin 2 nci fıkrasında derpiş olunan ve hukuki ihtilâfların halli hususunda Divanın kaza hakkını önceden tanımayı gerektiren ihtiyari kayda katılma hakkında olup 6357 sayılı Kanunla beş yıl temdid edilmiş bulunan 12 Mayıs 1947 tarihli ve 5047 sayılı Kanun, yeniden beş yıl müddetle temdid edilmiştir.” Bkz. T.B.M.M. Kavanin Mecmuası, Devre: XI, İçtima: 1, Cilt: 40, s. 829; Resmî Gazete, 4 Temmuz 1958, Sayı: 9946.

Hükümetimizin öteden beri sarf ettiği gayretlerin tabii neticesi ve statünün kabul ettiği umdelerin tarafımızdan benimsenmesinin bir ifadesi olarak statünün 2 nci fıkrasında derpiş edilen hallerde Divanın mecburi yargı yetkisinin beş yıl süre ile tarafımızdan tanınması 12 Mayıs 1947 tarihli ve 5047 sayılı Kanunla kabul ve onaylanmıştı.

22 Mayıs 1952 tarihinde süresi biten bu kanun önce 10 Mart 1954 tarihli ve 6357 sayılı Kanunla, daha sonra 25 Haziran 1958 tarihli ve 7153 sayılı Kanunla beş yıl süre ile uzatılmıştır.

Milletlerarası olayların süratle gelişmesi konusunda doğması muhtemel bazı durumları önceden karşılamak ve milletlerarası uyumsuzlukların barışçı yollar ile çözülmesini hedef güden prensiplere bağlılığımızı teyit maksadiyle, bahis konusu ihtiyari kayda katılmamızın 22 Mayıs 1962 tarihinden itibaren beş yıl daha uzatılması için ilişik kanun tasarısı hazırlanmıştır.”²⁴⁴³

c- Tasarının Millet Meclisi ve Cumhuriyet Senatosunda Kabul Edilerek Kanunlaşması

Tasarıyı inceleyen Millet Meclisi Dışişleri Komisyonu ve Adalet Komisyonu, sırasıyla hazırladıkları 17 Şubat 1963 ve 31 Mayıs 1963 tarihli raporlarda, 5047 sayılı Kanunla tanımış bulunduğumuz Milletlerarası Adalet Divanının yargı yetkisinin uzatılmasını ve yeni bir 5 yıllık süre için tanımaya devam etmemizi uygun bulduklarını belirtmekteydiler²⁴⁴⁴. Millet Meclisi Genel Kurulu da, 27 Haziran 1963 tarihli 103. Birleşimde birinci görüşmesini ve 20 Ocak 1964 tarihli 36. Birleşimde ikinci görüşmesini yaptığı Tasarıyı aynen kabul etmişti²⁴⁴⁵. Millet Meclisince kabul edilen metni inceleyen Cumhuriyet Senatosu “Dışişleri, Turizm ve Tanıtma Komisyonu” ile “Anayasa ve Adalet Komisyonu” da, hazırladıkları 31 Ocak 1964 ve 5 Şubat 1964 tarihli raporlarda, Millet Meclisinin kabul etmiş olduğu Tasarının aynen benimsenmesini öneriyorlardı. Bu öneriler doğrultusunda, Cumhuriyet Senatosu Genel Kurulu da, birinci görüşmesini 18 Şubat 1964 tarihli 44. Birleşimde, ikinci görüşmesini ise 25 Şubat 1964 tarihli 46. Birleşimde gerçekleştirdiği Tasarıyı aynen kabul ediyor ve böylece metin kanunlaşmış oluyordu²⁴⁴⁶. Kanun, 27 Şubat

²⁴⁴³ Millet Meclisi S. Sayısı: 226, “Milletlerarası Adalet Divanı 36 ncı maddesinin 2 nci fıkrasında derpiş olunan ve hukukî uyumsuzlukların çözülmesi hususunda Divanın yargı hakkını önceden tanımayı gerektiren ihtiyari kayda katılmamız hakkındaki 5047 sayılı Kanunun yeniden uzatılmasına dair kanun tasarısı ve Dışişleri ile Adalet komisyonları raporları”, **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 18, Birleşim 103’ün sonuna ekli, (27.06.1963), ss. 1-4.

²⁴⁴⁴ **A.k.**, ss. 2-3.

²⁴⁴⁵ **M.M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 18, Birleşim 103, (27.06.1963), s. 592; **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 25, Birleşim 36, (20.01.1964), s. 225.

²⁴⁴⁶ **C.S. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1, Toplantı: 3, Cilt: 19, Birleşim: 44, (18.02.1964), ss. 15-16; Birleşim: 46, (25.02.1964), s. 75.

1964 tarihinde Cumhurbaşkanına sunulmuş ve Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel, yayımlanmasını uygun bulduğunu aynı gün Başbakanlığa bildirmişti²⁴⁴⁷. Bu doğrultuda, 25 Şubat 1964 tarih ve 423 sayılı “*Milletlerarası Adalet Divanı Statüsünün 36 ncı maddesinin 2 nci fıkrasında derpiş olunan ve hukukî uyumsuzlukların çözülmesi hususunda Divanın yargı hakkını önceden tanımayı gerektiren ihtiyari kayda katılmamız hakkındaki 5047 sayılı Kanunun yeniden uzatılmasına dair Kanun*” 29 Şubat 1964 tarihli Resmî Gazetede yayımlanıyor ve yürürlüğü düzenleyen 2. maddesi uyarınca, 23 Mayıs 1962 tarihinden itibaren yürürlüğe girmiş oluyordu²⁴⁴⁸.

d- Divanının Yargı Yetkisinin Tanınması Durumunun 13. Dönemde Çıkarılan Kanunla Korunması ve 1972 Yılından Beri Yetkinin Tanınıyor Olma Durumunun Uzatılmaması

Böylece, Türkiye Cumhuriyeti, 25 Şubat 1964 tarih ve 423 sayılı Kanunla, Milletlerarası Adalet Divanının yargı yetkisini tanımayı, anılan 23 Mayıs 1962 tarihinden geçerli olmak üzere 5 yıllık bir süre için yeniden uzatmıştı. Söz konusu 5 yıllık uzatma, en son, Millet Meclisinin 13. Döneminde çıkarılan 27 Temmuz 1967 tarih ve 929 sayılı Kanunla tekrarlanmış ve adı geçen Kanun uyarınca, Milletlerarası Adalet Divanının yargı yetkisini tanıma durumumuz, 23 Mayıs 1967 tarihinden başlamak üzere 5 yıllık bir süre için tekrar uzatılmıştı. Bu sürenin dolduğu tarih olan 23 Mayıs 1972 tarihinden sonra, yeni bir uzatma kanunu çıkmadığı için, Türkiye Cumhuriyeti, halen Milletlerarası Adalet Divanının yargı yetkisini tanımamaktadır²⁴⁴⁹.

C. 15 Mayıs 1964 tarih ve 476 sayılı “Karasuları Kanunu”

a- Karasuları Kanununu Dış İlişkilerle İlgili Kanunlar Başlığı Altında Ele Almamızın Nedeni

Bir devletin deniz ülkesinin sınırlarını belirlediği, bu bağlamda başka devletlere karşı egemenlik yetkisinin kullanım alanını saptadığı için, bu konuyu düzenleyen bir kanunun da dış ilişkilerle ilgili kanunlar arasında incelenmesinin doğru olacağını düşündük ve bu nedenle Karasuları Kanununa da bu başlık altında yer verdik.

²⁴⁴⁷ **T.B.M.M. Kanunlar Dergisi**, Dönem: 1, Toplantı: 3, Cilt: 47, s. 417.

²⁴⁴⁸ Toplam 3 maddeden oluşan Kanun metni şöyleydi:

“*MADDE 1- Milletlerarası Adalet Divanı Statüsünün 36 ncı maddesinin 2 nci fıkrasında derpiş olunan ve hukukî uyumsuzlukların çözülmesi hususunda Divanın yargı hakkını önceden tanımayı gerektiren ihtiyari kayda katılmamız hakkında olup, 6357 ve 7153 sayılı kanunlarla beşer yıl uzatılmış bulunan 12 Mayıs 1947 tarihli ve 5047 sayılı Kanun, yeniden beş yıl süre ile uzatılmıştır;*

MADDE 2- Bu kanun 23 Mayıs 1962 tarihinden itibaren yürürlüğe girer.

MADDE 3- Bu kanunun hükümlerini Bakanlar Kurulu yürütür.” Bkz. **Resmî Gazete**, 29 Şubat 1964, Sayı: 11644; **T.B.M.M. Kanunlar Dergisi**, Dönem: 1, Toplantı: 3, Cilt: 47, s. 417.

²⁴⁴⁹ Ömer İlhan Akipek, **Milletlerarası Adalet Divanı**, Üçüncü Bası, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, No. 343, Ankara, 1974, s. 67; Yüksel İnan, **Uluslararası Adalet Divanının Yargı Yetkisi**, Ankara İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Yayınları, No. 171, Ankara, 1982, s. 131; Hüseyin Pazarcı, **Uluslararası Hukuk Dersleri**, IV. Kitap, Turhan Kitabevi, Ankara, 2000, s. 52; Melda Sur, **Uluslararası Hukukun Esasları**, Güncelleştirilmiş 3. Baskı, Beta Basım A.Ş., İstanbul, 2008, s. 184.

b- Bakanlar Kurulunun 1962 Yılında Karasularını Düzenleyen Bir Kanun Tasarısı Hazırlaması

Millet Meclisinin 12. Döneminde, Türkiye Cumhuriyetinin karasuları da bu konuyu tüm boyutlarıyla ele alan bir kanunla düzenlenmiş bulunuyordu. Üç tarafı denizlerle çevrili bir ülke olduğumuz dikkate alındığında, sözü edilen yasal düzenlemenin önemi de kolaylıkla takdir edilecektir. İşte bu nedenle, Dışişleri Bakanlığınca, o güne kadar süregelen uluslararası gelişmeler de dikkate alınarak bir Karasuları Kanunu Tasarısı hazırlanıyor ve Bakanlar Kurulunun 19 Mayıs 1962 tarihli toplantısında benimsenen bu Tasarı, 31 Mayıs 1962 tarihinde Başbakan İsmet İnönü'nün imzasıyla Millet Meclisi Başkanlığına sunuluyordu. Türk karasularının genişliğini 6 deniz mili olarak saptayan ve karasularının Türkiye ülkesine dâhil olduğunu öngören Tasarının genel gerekçesinde şöyle denilmekteydi:

“Karasuları kanun tasarısı, üç tarafı denizlerle çevrili memleketimizin karasularının genişliğini kanun yolundan tesbit ve ilân gayesi ile hazırlanmıştır.

Hali hazırda karasularımızın genişliği üç mil olarak tatbik edilmekte ise de bunun genel mahiyette kanuni bir mesnedi yoktur. Bâzı özel kanunlarda karasuları genel bir tabir olarak zikredilmiş ise de sınırı belirtilmemiştir. 815 sayılı Türkiye sahillerinde Bakliyatı Bahriye (Kabotaj) ve Limanlarda karasuları dâhilinde icrayı sanat ve ticaret hakkında Kanun; 5383 sayılı Gümrük Kanunu; 618 sayılı Limanlar Kanunu; 4922 sayılı Denizde can ve mal koruma hakkında Kanun; 4749 sayılı Kanunla tasdik edilen Milletlerarası Sivil Havacılık: Anlaşması; 3894 sayılı Denizlerde zabıt ve müsadere Kanunu misal olarak gösterilebilir. Her ne kadar 1927 tarihli Zabıtai Saydiye Nizamnamesinin 29 ncu maddesinde sürütme suretiyle balık saydı memnuiyetinin Sevahili Osmaniye'nin üç mil açığına kadar cari olduğu ifade edilmekte ise de tamamiyle özel bir vaziyete aittir.

Türk karasularını sınırlandırma(da) genel bir kanun metni mevcud olmadığı gibi istinadedilebilecek milletlerarası bir sözleşme de yoktur. Bu durum karşısında, bir Karasuları kanun tasarısı hazırlamak üzere bakanlıklararası bir heyet kurulmuştur. Bu heyet bir kanun tasarısı tanzim etmiştir.

Maamafih, bir taraftan da, milletlerarası sahada deniz hukukunu taknin ve karasularını yeknesak bir rejime tabi kılma hususundaki Birleşmiş Milletler faaliyetleri takibolunmuştur.

Birleşmiş Milletler Devletler Hukuku Komisyonu 1961, 1953, 1955, 1956 toplantılarında açık deniz, karasuları, bitişik bölge ve kıta eşiği mevzularında tasarılar hazırlamıştır. Komisyon, karasularının genişliği konusunda asgari üç ve âzami oniki mil genişliğin mevcudiyetini tesbit etmekle beraber bu sınırlar arasında yeknasak bir genişlik üzerinde bir karara varamamış, mesele'nin diplomatik bir konferansta müzakeresini tavsiye etmiştir.

Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Konferansı 24 Şubat - 27 Nisan 1958 tarihleri arasında Devletler Hukuku Komisyonunun hazırladığı nihai tasarı üzerinde çalışmıştır.

1958 Konferansında dört sözleşme, bir protokol ve dokuz karar sureti kabul edilmiştir.

Sözleşmelerden biri, karasularına mütedair olup, bunun hukukî mahiyetini tâyin, bu sulardan gemilerin zararsız geçişini ilgilendiren kaideleri tesbit etmektedir.

İkinci bir sözleşme de, açık denizin genel rejimine mütedairdir. Bu sözleşmede radyoaktif artıklar ile suların kirletilmesi, gemi ile bayrağını taşıdığı Devlet arasında hakiki bir bağ mevcudolması, açık denizlerde gemilerin çatışması gibi hususlara ait kaideler vaz'edilmiştir.

Üçüncü sözleşme, açık denizlerde balıkçılığı düzenlemektedir.

Dördüncü sözleşme ise kıta eşiğindeki kaynakların araştırılması ve işletilmesini ilgilendirmektedir.

Protokol, sözleşmelerin tefsir ve tatbikini ilgilendiren uyuşmazlıkların halline dairdir.

1958 Deniz Hukuk Konferansı yukarıda anılan konularda başarılı olmuş ise de karasularının genişliği konusunda herhangi bir anlaşmaya varamamıştır. Konferansta geleneksel üç mil genişlik kaidesinin artık dünya devletlerinin çoğunluğu tarafından muteber sayılmadığı belirmiştir. Açık deniz serbestliğinin müdafileri olan denizci devletler Birleşmiş Milletlerin teşebbüsü ile bir araya gelen 86 devletin büyük bir kısmının üç mil lehinde olmadığını anladıktan sonra bâzı şartlarla bu genişlikten vazgeçmişler ve altı mil lehinde teklifler öne sürmüşlerdir. Ezcümle, Amerika Birleşik Devletleri, karasularının azamî genişliğini altı mil olarak tesbit eden teklifini öne sürmüştür. Teklifin bir de balıkçılığı ilgilendiren kısmı vardır ki, şöyledir:

Sahildar devlet, işbu kaidelere uygun olarak tesbit edilen esas hattan itibaren ölçülecek azamî oniki mil genişliği olan bir bölgede, balıkçılık ve denizin canlı kaynaklarının işletilmesi bakımından karasularında haiz olduğu hakların aynına malik olacaktır; ancak, bu hak, işbu sözleşmenin imzalanmasından hemen önceki beş yıl zarfında muntazaman balık avlamış her devletin gemilerinin bölgenin en dış kısmını teşkil eden altı mil içinde avlanma haklarına halel getirmez; şu şartla ki gemiler, konferansın kabul ettiği balıkçılığa müteallik kaidelere ve devletler hukukunun sair kaidelerine uygun olarak ısdar edilecek nizamla uymağa mecburdurlar.

Bu teklif, 45 lehte, 33 aleyhte ve 7 çekimser oy almakla beraber üçte iki ekseriyeti toplamadığından reddedilmiştir.

1958 Konferansının karasularının genişliği konusunda akim kalması üzerine, Birleşmiş Milletler Genel Kurulu, 1960 ilkbaharında ikinci bir

konferans toplamaya karar vermiştir. Konferans sadece karasularının genişliği ve balıkçılık sınırları meselelerini incelemiştir.

İkinci Deniz Hukuku Konferansına başlangıçta sunulan teklifler şunlardır:

Devletlere karasularını üç ilâ on iki mil arasında tesbit etme hakkını tanıyan Sovyetler Birliği teklifi; teklif, karasuyunun genişliği oniki milden az ise, sahildar devlete, bu mesafeye kadar bir balıkçılık sahası da tanımaktadır.

Altı mile kadar karasuyu tesbitine imkân veren, ikinci altı milde balıkçılık hakkını bâzı şartlar ile sahildir devlete tanıyan Amerika Birleşik Devletleri teklifi.

Altı millik karasuyu genişliği ve ikinci altı milde sahildar devlete inhisarî balıkçılık hakkını tanıyan Kanada teklifi.

18 Devlet teklifi (Birleşik Arap Cumhuriyeti, Endonezya, Fas, Filipin, Gana, Gine, Habesistan, Irak, İran, Libya, Lübnan, Meksika, Sudan, Suudi Arabistan, Tunus, Ürdün, Venezüellâ, Yemen):

Madde 1.- Her devletin kabili tatbik esas hattan itibaren hesaplanmak suretiyle, karasularının hududunu oniki deniz miline kadar tesbite hakkı vardır.

Madde 2.- Bir devletin, önceki maddede ölçülecek şekilde karasuları genişliğinin oniki deniz milinden az olması halinde, karasularına bitişik bir balıkçılık sahası tesbite ve bu sahada karasularında balık avlama ve denizin canlı kaynaklarını işletme bakımlarından haiz olduğu hakların aynına sahibolmaya hakkı vardır. İşbu balıkçılık sahası karasularının mebdei olarak alınan kabili tatbik esas hattan ölçülür ve oniki deniz millik bir hududa kadar uzar.

Madde 3.- Bir devlet, karasularının veya bitişik balıkçılık sahalarının genişliğini oniki deniz milinden az olarak tesbit ettiği takdirde daha geniş bir sınırlamada bulunmuş her hangi diğer bir devlete karşı yukarda ikinci maddede gözetilen hakların ve hâkimiyetin aynen bu diğer devlet tarafından tesbit edilmiş hududa eşit bir mesafede icra etmeye yetkilidir.

Madde 4.- Her devlet, vatandaşlarının diğer devletlerin karasuları ve balıkçılık sahasında avlanmalarını önlemek üzere gerekli kanun ve nizamları koymakla mükelleftir. İlgili sahildar devletin yetkili makamlarının müsaade etmesi hali müstesnadır.

Madde 5.- İşbu Sözleşmenin hiçbir hükmü, müşterek menfaatleri olan devletler arasında balıkçılığı ilgilendiren bütün meseleleri halletmek üzere muntakavî mahiyeti haiz iki veya çok taraflı anlaşmaların devletler hukukunun yerleşmiş kaidelerine uygun olarak akdedilmesine mâni olacak şekilde tefsir edilmeyecektir.

Madde 6.- Önceki hükümler tarihî suların hukukî rejimini hiçbir surette haledar etmiyecektir.

Bilâhara, Amerika Birleşik Devletleri ve Kanada tekliflerini birleştirmişler ve ortalama bir formüle varmışlardır. Teklifleri şudur:

1. Her devletin karasularının genişliğini kabili tatbik esas hattan itibaren ölçülecek âzami 6 deniz miline kadar tesbite hakkı vardır.

2. Her devletin, karasularına bitişik ve karasuyunun ölçülmeye başlandığı esas hattan itibaren âzami oniki deniz miline kadar uzayan bir balıkçılık sahası tesbite hakkı vardır; bu sahada balık avı ve denizin canlı kaynaklarının işletilmesi bakımından karasularında haiz olduğu hakların aynına sahiptir.

3. Sahildar devletin yukardaki 2 nci paragraf gereğince tesis edeceği balıkçılık sahasının 2 nci altı millik kısmında gemileri 1 Ocak 1958 tarihinden hemen önceki beş yıllık devrede mutadan balık avında bulunan her devlet, 31 Ekim 1960 tarihinden hesaplanmak üzere on yıllık bir devre için bu avlanmaya devam edebilir.

4. Cenevre'de 21 Nisan 1968 de kabul edilen Balık Avlama ve Açık Denizdeki Biyolojik kaynakların Muhafazası Sözleşmesinin 9 ncu maddesi hükümleri mutadis mutadis (mutatis mutandis=gerekli değişikliklerin yapılması koşuluyla E.O.) yukardaki fıkranın tatbikinden doğan her ihtilâfın hallinde tatbik edilecektir.

Tekliflerin kabulü için çoğunluğun kâfi geldiği Umumi Komisyonunda reye başvurulduğunda 18 devlet teklifi 36 lehte, 39 aleyhte, 13 çekimser reyle reddedilmiş ve Kanada - Amerika müşterek teklifi ise 43 lehte, 33 aleyhte, 12 çekimser reyle kabul edilmiştir. Türk Heyeti 18 devlet teklifinde çekimser kalmış, Kanada - Amerika müşterek teklifi lehinde rey kullanmıştır.

Konferans Umumi Heyetinde ise Kanada - Amerika Birleşik Devletleri teklifine verilen reylerin dağılışı şöyledir:

Lehte rey verenler: Türkiye, Güney Afrika Birliği, Birleşik Kırallık, Amerika Birleşik Devletleri, Uruguay, Vietnam, Arjantin, Avustralya, Avusturya, Belçika, Bolivya, Brezilya, Kamerunlar, Kanada, Seylân, Çin, Kolombiya, Kosta Rika, Küba, Danimarka, Dominik Cumhuriyeti, Habeşistan, Finlandiya, Fransa, Almanya Federal Cumhuriyeti, Gana, Yunanistan, Guatemala, Haiti, Papalık Makamı, Honduras, İrlanda, İsrail, İtalya, Ürdün, Kore, Laos, Liberya, Lüksemburg, Malaya, Monako, Holânda, Yeni Zelanda, Nikaragua, Norveç, Pakistan, Paraguay, Portekiz, San-Marino, İspanya, İsveç, İsviçre, Tayland, Tunus.

Aleyhte rey verenler: Ukrayna, Sovyetler Birliği, Birleşik Arap Cumhuriyeti, Venezuela, Yemen, Yugoslavya, Arnavutluk, Bulgaristan, Burma, Beyaz Rusya, Şili, Çekoslovakya, Ekuador, Gine, Macaristan, İzlanda, Hindistan, Endonezya, Irak, Libya, Meksika, Fas, Panama, Peru, Polonya, Romanya, Suudi Arabistan, Sudan.

Çekimser: Kamboç, El Salvador, İran, Japonya, Filipinler.

*Böylece, 54 lehte, 28 aleyhte, 5 çekimser oy verilmiş ve gerekli üçte iki çoğunluk bir oy eksiği ile sağlanamadığından teklif düşmüştür. Binnetice, şimdiki vaziyete dönülmüş bulunmaktadır. Devletler karasularını tek taraflı beyanlarla tesbit edebileceklerdir. Karasuları kanunu lâyihası bu durum muvacehesinde hazırlanmıştır.”*²⁴⁵⁰

c- Tasarının Millet Meclisinde Görüşülmesi ve Bazı Ufak Değişikliklerle Kabul Edilmesi

Bakanlar Kurulunca, 31 Mayıs 1962 tarihinde Millet Meclisi Başkanlığına sunulan Karasuları Kanunu Tasarısı, Millet Meclisi Başkanlığınca, Dışişleri, Millî Savunma ve İçişleri Komisyonlarına sevk edilmiş ve bu husus Millet Meclisinin 4 Haziran 1962 tarihli 97. Birleşiminin Tutanak Dergisinde “Gelen Kâğıtlar” başlığı altında duyurulmuştu²⁴⁵¹. Bu Komisyonlar, incelemeleri sonunda hazırladıkları raporları Millet Meclisi Başkanlığına sunmuşlar ve Tasarı, 156 sıra sayısıylâ gündeme alınmıştı²⁴⁵². Her ne kadar, Millet Meclisinin 27 Haziran 1963 tarihli 103. Birleşiminde Tasarının gündemdeki sırası gelmiş ve görüşülmesine başlanmak istenmişse de, Birleşimi yöneten Başkanvekili Ferruh Bozbeyli, Dışişleri Komisyonunun Genel Kurulda hazır bulunmadığını gördüğü için Tasarının görüşülmesini erteliyor ve gündemdeki diğer konuya geçiyordu²⁴⁵³. Bir müddet sonra, 10 Temmuz 1963 tarihli 112. Birleşimde ise, Dışişleri Komisyonu Başkanı yerine Sözcü İstanbul Milletvekili Cihat Baban ve İçişleri Komisyonu Başkanı Kırklareli Milletvekili M. Alâeddin Eriş, sundukları iki ayrı önerge ile bir kere daha Komisyonda incelenmesine zaruret duyulduğunu belirterek, gündemin birinci görüşülmesi yapılacak işler bölümünde bulunan Tasarının, Komisyona geri verilmesini talep etmişler²⁴⁵⁴ ve bu talepler Millet

²⁴⁵⁰ Millet Meclisi S. Sayısı: 156 ya 1 nci ek, “Karasuları kanunu tasarısı ve Dışişleri ve İçişleri komisyonları raporları”, **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1(12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 29, Birleşim: 88’in sonuna ekli, (10.04.1964), ss. 1-3.

²⁴⁵¹ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1(12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 5, Birleşim: 97, (04.06.1962), s. 491.

²⁴⁵² **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1(12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 16, Birleşim: 79, (29.04.1963), s. 564.

²⁴⁵³ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1(12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 18, Birleşim: 103, (27.06.1963), s. 581.

²⁴⁵⁴ Dışişleri Komisyonu Sözcüsü İstanbul Milletvekili Cihat Baban’ın Komisyon Başkanı adına imzaladığı ve Tasarının Komisyona geri verilmesini isteyen önergede şöyle deniliyordu:

“Yüksek Başkanlığa

Bugünkü gündemin , «birinci görüşülmesi yapılacak işler» bölümünün 4 ncü sırasındaki, «Karasuları kanunu tasarısı»nın, bir kere daha Komisyonumuzda tetkikine zaruret duyulduğundan mevzu bahis tasarının, Komisyonumuza verilmesini arz ve teklif ederim.

Saygılarımla”

İçişleri Komisyonu Başkanı Kırklareli Milletvekili M. Alâeddin Eriş’in önergesi de kelimesi kelimesine Dışişleri Komisyonu Sözcüsünde verilen önergenin aynıydı. Bkz. **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1(12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 19, Birleşim: 112, (10.07.1963), s. 372.

Meclisi Genel Kurulunca kabul edildiği için, Tasarı, Dışışleri Komisyonu ile İçişleri Komisyonuna geri verilmişti²⁴⁵⁵. Ancak, bu iki Komisyona geri verilmesinden sonra uzun bir süre geçtiği halde Tasarının hâlâ Genel Kurula gelmemesi üzerine, Rize Milletvekili İzzet Akçal, Millet Meclisinin 30 Mart 1964 tarihli 79. Birleşiminde yaptığı bir gündem dışı konuşma ile konuya dikkat çekiyor ve Tasarının Millet Meclisine sunulmasından sonra izlediği seyri ve gecikmenin nedenlerini şöyle açıklıyordu:

“Pek muhterem arkadaşlarım, gündeme alınması icabeden bir kanun tasarısı hakkında konuşmıyacağımı peşinen beyan etmek isterim. Türkiye’nin karasularını tanzim eden bir kanun yapılmamıştır. 1962 senesinde Hükümet bu eksikliği anlıyarak bir kanun tasarısını Meclise sevk etmiş bulunmaktadır. Şimdi huzurunuzda bundan sonraki sayfayı arz etmek istiyorum.

*Kanun alâkalı komisyonlarda, Millî Savunma, İçişleri ve Dışışleri komisyonlarında görüşüldü, kararlaştırıldı ve gündeme alındı. Bu sıralarda Hariciye Vekilimizin bir seyahate çıkması icabetti, seyahate çıktı, dönüşünde Yunanistan’a uğradı. Yunan Hariciye Vekili bu meselenin üzerinde hassasiyetle durdu ve o zaman bir Kıbrıs meselesi de ortada olmadığı için Sayın Hariciye Vekilimizi ikna ettiler ve Hariciye Vekilimiz komisyona gelerek bu tasarının geri alınması hususunda Dışışleri Komisyonu üyelerini ikna etmek istediler. Dışışleri Komisyonunda bu mesele müstakilen tezekkür edilmedi. Ancak, bunun müstakilen tezekkür edilmemiş olması, o zamanki Dışışleri Komisyonu Başkanının bir takrir vererek bunu Meclisten geri istemesine engel olmamıştır. Ve bu kanun tasarısı Meclis gündemine girdiği halde yeniden komisyonun verdiği bir takrirle gündemden çıkarılmıştır. O zamanki hatasını anlıyan Hariciye Vekili olsa gerektir ki, bu meselenin tacili üzerinde durmuş ve yeniden komisyonlarda görüşülmüş, her komisyonda asgari bir ay bekletilmek suretiyle görüşülmüş ve karara bağlanmış ve neticede komisyondan çıkmıştır. Ancak tasarıda ne öncelik ve ne de ivedilik teklifi vardır. Bizler milletvekili olarak öncelik ve ivedilik teklifi isteme hakkına sahip değiliz. Benim Hükümetten ve alâkalı komisyondan ricam; Kıbrıs meselesinin fevkalâde enteresan saffhalar arz ettiği bugünlerde, Yunan Hükümetinin hüsnüniyetinin veya suiniyetinin artık hepimizce anlaşılır bir duruma geldiği bugünlerde diğer bir takım kararlar gibi Hükümetin de bu kanun tasarısının süratle çıkması hususunda elinden gelen gayreti göstermesini hassaten rica ediyorum. Hürmetlerimle.”*²⁴⁵⁶

²⁴⁵⁵ M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1(12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 19, Birleşim: 112, (10.07.1963), s. 372.

²⁴⁵⁶ M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 29, Birleşim: 79, (30.03.1964), ss. 142-143.

Akçal'ın bu konuşmasından kısa bir süre sonra, Dışışleri Komisyonu ve İçişleri Komisyonu, Raporlarını Millet Meclisi Başkanlığına gönderiyorlar ve Tasarı Gündemde yerini alıyordu²⁴⁵⁷. Millet Meclisinin 10 Nisan 1964 tarihli 88. Birleşiminde de, Dışışleri Komisyonu Başkanı Nihat Erim tarafından verilen bir önerenin kabulüyle, Karasuları Kanunu Tasarısının gündemdeki bütün işlere takdimen görüşülmesine başlanıyordu²⁴⁵⁸.

Dışışleri Komisyonu, Tasarının iç suları düzenleyen 5. maddesi hükmünü, açıklığa kavuşturmak amacıyla kısmen değiştirirken; yürürlüğü düzenleyen 10. maddede de, gerekli hazırlıklara imkân tanıyabilmek için bir değişiklik gerçekleştirmişti. Bu bağlamda, Hükûmetin hazırladığı tasarıda,

“Esas hatların kara tarafında kalan sular, ağız genişliği yirmidört deniz milini aşmayan körfezler; genişliği 24 deniz milini aşan körfezlerin bu genişlik arkasında kalan kısımlar; liman manzumesinin mütemmim cüz'ünü teşkil eden daimi tesislerden en açıkta olanların berisinde kalan sular ve dış limanlar Türk iç sularından sayılır”

şeklinde ifade olunan 5. madde hükmü²⁴⁵⁹, Dışışleri Komisyonunca, şöyle öngörülmüştü:

*“Esas hatların kara tarafında kalan sular, ağız genişliği 24 deniz milini aşmayan körfezler ağız genişliği 24 deniz milini aşan körfezlerin, körfez içinde iki kıyıyı, en geniş su alanını kara tarafında bırakacak şekilde, birleştiren 24 millik düz esas hattın arkasında kalan kısımları, liman manzumesinin mütemmim cüz'ünü teşkil eden daimi tesislerden en açıkta olanların berisinde kalan sular ve dış limanlar Türk iç sularından sayılır.”*²⁴⁶⁰

Yine, Hükûmet Tasarısında, Kanunun yürürlüğe giriş tarihi olarak, Resmî Gazetede yayımlandığı gün gösterilmişken; Dışışleri Komisyonu, bunu biraz ertelemiş ve yürürlüğe girişin, Kanunun Resmî Gazetede yayımlandığı tarihten üç ay sonra olmasını önermişti²⁴⁶¹. Tasarıyı inceleyen diğer komisyon olan İçişleri Komisyonu da, 30 Mart 1964 tarihli Raporunda, Tasarıyı, Dışışleri Komisyonunca yapılan değişiklikler doğrultusunda aynen kabul ettiğini bildiriyordu²⁴⁶².

²⁴⁵⁷ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 29, Birleşim: 83, (03.04.1964), s. 318. Dışışleri ve İçişleri Komisyonlarının Raporları için bkz. yukarıda adı geçen Millet Meclisi S. Sayısı: 156 ya 1 nci ek, ss. 6-10.

²⁴⁵⁸ Millet Meclisi Dışışleri Komisyonu Başkanı Kocaeli Milletvekili Nihat Erim'in sözü geçen önergesi şöyleydi:

“Başkanlığa

Gündemin iki defa görüşülecek işler bölümünde 100 No. da kayıtlı bulunan Karasuları kanunu tasarısının, durumun önemi dolayısıyla gündemdeki bütün işlere takdimen öncelik ve ivedilikle görüşülmesini teklif ederim.” **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1(12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 29, Birleşim: 88, (10.04.1964), s. 480.

²⁴⁵⁹ Yukarıda adı geçen Millet Meclisi S. Sayısı: 156 ya 1 nci ek, s. 8.

²⁴⁶⁰ **A.k.**, s. 9.

²⁴⁶¹ **A.k.**, ss. 8-9.

²⁴⁶² **A.k.**, s. 7.

Tasarı, Millet Meclisinde 10 Nisan 1964 tarihli 88. Birleşimde ele alınmış ve bu Birleşimde, Millet Meclisi Dışişleri Komisyonu Başkanı Kocaeli Milletvekili Nihat Erim tarafından verilen bir önergenin kabulü üzerine, gündemdeki bütün işlere takdimen görüşülmesine başlanmıştı²⁴⁶³. Tasarının tümü üzerinde söz isteyen çıkmadığı için, maddelere geçilmesi oylanmış ve kabul edilmişti. Dışişleri Komisyonu Başkanı Nihat Erim'in önergesinde, ivedilikle görüşülme talebi de bulunduğu için, bu husus da oya sunuluyordu ve kabul edildiğinden, maddelerin bir kez görüşülmesi yeterli olacaktı²⁴⁶⁴. Maddelerin görüşülmesi sırasında, Tasarıda, “*Karasuları daha geniş olan devletler hakkında bu devletlerce kabul edilen genişlikler tatbik edilir*” düzenlemesini öngören 2. maddesi üzerinde İstanbul Milletvekili Coşkun Kırca, bu hükmün karışıklıklara yol açacağından bahisle bir değişiklik önermişti. Kırca'nın konuya yönelik konuşması ve talebi şöyleydi:

“Muhterem arkadaşlarım, kanun tasarısının bu maddesi tatbikatta iltibasa mahal verebilecek mahiyettedir. Sebebi şudur: Malûmu âliniz Devlet hâkimiyetinin bütün ölçüsünde işliyeceği karasularının muayyen bir ölçüsü olması, mefhumu devletler hukukunda itirazsız kabul edilir. Ancak, devletler hukukunda malûm olmıyan şey ve münakaşa olan husus karasularının genişliği meselesidir ve tatbikatta devletler hukukunda her memleket kendi karasularının genişliğini, kendi iç tasarruflariyle tesbit etmek yetkisine sahip telâkki edilir. Hattâ yine bu kanunun 8 nci maddesinde görüldüğü gibi; Devlet hâkimiyet hakkının bütün neticelerinin değil, sadece bâzı neticelerinin meselâ, balıkçılık veya canlı kaynaklarının işletilmesi, hattâ bâzı hallerde madden cevherleri gibi kaynakların işletilmesi için de mahdud ölçüde hükümranlık haklarının bulunabileceği su sahaları, karasularının da ilerisinde derpiş edilebilmektedir.

Simdi, ikinci madde; ‘karasuları en geniş olan devletler hakkında bu devletlerce kabul edilen genişlik tatbik edilir’ der isek, bundan tabiî hiçbir şey yoktur. Yani, bizim karşımızdaki bir başka devlet, bir üçüncü devlet, kendi karasularını şu kadar mil olarak tesbit etmiştir. Bu devlet hakkında, onun karasuyu olarak bu tatbik edilir, demek mânasına gelir. Halbuki maksadın bu olmadığı, kanunun gerekçesinden de anlaşılmaktadır. Maksat bizim karşımızda, bizim ile hem hudut karasuları bulunması muhtemel bir devlet mevcut ise, bu devlete karşı bizim karasularımızın genişliği mütekabiliyet esasına göre taayyün eder, denmek istenmiştir.

²⁴⁶³ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1(12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 29, Birleşim: 88, (10.04.1964), s. 480.

²⁴⁶⁴ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1(12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 29, Birleşim: 88, (10.04.1964), s. 480.

Burada bahis mevzu olan üçüncü devletin karasularının genişliği değil, fakat onun muvacehesinde bizim karasularımızın genişliğinin mütekabiliyet esasına göre birinci maddenin istisnası olarak taayyün etmesi imkânının derpiş edilmesinden ibarettir. Binaenaleyh, bunu daha açık bir şekilde belirtmek maksadiyle ikinci maddenin şu şekilde tadili zımında bir önerge veriyorum, önerge şu :

*Madde 2. — Karasuları daha geniş olan devletlere karşı Türk karasularının genişliği mütekabiliyet esasına göre taayyün eder.”*²⁴⁶⁵

Coşkun Kırca'nın bu önergesine İçişleri Komisyonu da katıldığını beyan etmiş ve Millet Meclisi Genel Kurulu, 2. maddeyi bu değişikliklerle kabul etmişti²⁴⁶⁶. Diğer maddeler üzerinde herhangi bir değişiklik isteği olmamış ve hepsinin kabulünden sonra, sıra Tasarının tümünün oylanmasına gelmişti. Bu oylamadan önce Tasarının lehinde söz alan İstanbul Milletvekili Reşit Ülker, şu konuşmayı yapıyordu:

“Muhterem arkadaşlar, huzurunuzda kabul edilmiş bulunan kanunun ehemmiyetine kısaca işaret etmek istiyorum.

Mevzuatımızda karasularının bir târihi bugüne kadar kesin olarak mevcut bulunmamaktaydı. Ayrıca bu konuda dayanılacak Uluslararası anlaşmalar da –bizi ilgilendiren anlaşmalar da– mevcut değildi. Kabotaj, gümrük, limanlar, denizde can ve mal korumak, denizlerde zabıt ve müsadere kanunlarından ve 18 Safer 1299 tarihli Zabıtai Saydiye Nizamnamesinde, karasularından bahsedilmekte ise de, bu karasularının nerede başlayıp, nerede bittiği belirtilmemiş bulunmakta idi. Bunların içerisinde 18 Safer 1299 tarihli Zabıtai Saydiye Nizamnamesinin 29 ncu maddesinde avlanma bakımından serbest denizlerde ‘sevahilin üç mil açığına kadar’ diye bir tâbir geçmekte ise de, bunun karasularının bir târihi olarak kabul edilmesi imkânı olmadığı âşikârdır.

Şimdi Yüce Huzurunuzda gelen kanunla milletlerarası sahada 6 millik karasuları ile 12 millik karasuları üzerinde uzun zamandan beri yapılan tartışmalar nihayet Birleşmiş Milletlerin aracılığı ile 1960 senesinde bir konferansta halledilmeye çalışılmış; fakat konferans ne 6 millik, ne de 12 millik esası kabul etmiyerek bunu devletlerin tek taraflı olarak düzenlemesine imkân verecek bir durumda açık bırakmıştır.

İşte Hükümetimiz bu durumdan istifade ederek ve bu duruma dayanarak bakanlıklararası bir komite kurmuş ve Türkiye'nin zenginliklerini muhafaza altına alacak bu kanunu getirmiştir.

²⁴⁶⁵ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1(12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 29, Birleşim: 88, (10.04.1964), s. 481.

²⁴⁶⁶ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1(12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 29, Birleşim: 88, (10.04.1964), s. 481.

Bugün karasularımız 6 mil olarak bu kanunla kabul edilmiştir. 12 mile kadar da balıkçılık, deniz mahsullerinden istifade etme sahası Türkiye'ye attır. Böylece deniz servetlerimizi koruyacak çok ehemmiyetli bir kanunu kabul etmiş bulunuyoruz.

*Hürmetlerimle.”*²⁴⁶⁷

Tasarının tümünün oylanması öncesinde lehinde yapılan bu konuşmadan sonra, aleyhte konuşmak isteyen çıkmayınca, Birleşimi yöneten Başkanvekili Ferruh Bozbeyli, Tasarının tümünü oyu sunuyor ve yapılan işaretle oylamada, Tasarı, Millet Meclisince kabul ediliyordu²⁴⁶⁸.

d- Millet Meclisinin Kabul Ettiği Metnin Cumhuriyet Senatosunda da Kabul Edilmesi ve Tasarının Kanunlaşması

Karasuları Kanunu Tasarısının Millet Meclisince kabul edilen metni, Cumhuriyet Senatosunda, Dışişleri, Turizm ve Tanıtma Komisyonu ile İçişleri Komisyonunda incelenmiş ve adları geçen iki Komisyon da, Millet Meclisinin kabul ettiği metnin aynen benimsenmesini önermişti²⁴⁶⁹. Tasarı, Cumhuriyet Senatosu Genel Kurulunun 15 Mayıs 1964 tarihli 74. Birleşiminde ele alınmış ve bu Birleşimde, Cumhuriyet Senatosu Tabîi Üyesi Osman Köksal, bir önerge vererek, sözü geçen Tasarının öncelik ve ivedilikle görüşülmesini talep etmişti²⁴⁷⁰. Bu talebin Genel Kurulda kabulü üzerine, Karasuları Kanunu Tasarısının Millet Meclisince kabul edilen metnin Cumhuriyet Senatosunda görüşülmesine başlanıyordu²⁴⁷¹. Tümü üzerinde söz isteyen çıkmadığı için, Tasarının, önce maddelerine geçilmesi, sonra da Osman Köksal'ın ivedilikle görüşülmesi talebi oylanmış; her ikisi de kabul edildiğinden, maddelerin görüşülmesine başlanmıştı. İvedilik kararı verildiğinden, Millet Meclisinde olduğu gibi, Cumhuriyet Senatosunda da maddelerin bir defa görüşülmesi yeterli olacaktı. Teker teker okunan maddelerin hiç biri üzerinde söz isteyen çıkmamış ve yapılan işaretle oylamada her biri kabul edilmişti²⁴⁷². En son tümünün de oylanıp kabul edilmesiyle, Karasuları Kanunu Tasarısı, Cumhuriyet Senatosunda Millet Meclisinden geldiği şekliyle kabul ediliyor ve böylece

²⁴⁶⁷ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1(12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 29, Birleşim: 88, (10.04.1964), s. 482.

²⁴⁶⁸ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1(12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 29, Birleşim: 88, (10.04.1964), s. 482.

²⁴⁶⁹ Cumhuriyet Senatosu S. Sayısı: 452, “Karasuları kanunu tasarısının Millet Meclisince kabul olunan metni ve Cumhuriyet Senatosu Dışişleri, Turizm ve Tanıtma ve İçişleri komisyonları raporları”, **C.S. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1, Toplantı: 3, Cilt: 20, Birleşim: 74'ün sonuna ekli, (15.05.1964), ss. 1-4.

²⁴⁷⁰ **C.S. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1, Toplantı: 3, Cilt: 20, Birleşim: 74, (15.05.1964), s. 768.

²⁴⁷¹ **C.S. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1, Toplantı: 3, Cilt: 20, Birleşim: 74, (15.05.1964), ss. 768-769.

²⁴⁷² **C.S. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1, Toplantı: 3, Cilt: 20, Birleşim: 74, (15.05.1964), ss. 769-770.

15 Mayıs 1964 tarihinde kanunlaşmış oluyordu²⁴⁷³. 18 Mayıs 1964 tarihinde Cumhurbaşkanlığına sunulan 476 sayılı Karasuları Kanunu, Cumhurbaşkanı Gürsel tarafından 20 Mayıs 1964 tarihinde yayımlanması için Başbakanlığa gönderilmiş ve 25 Mayıs 1964 tarihli Resmî Gazetede yayımlanmıştı²⁴⁷⁴. Kanunun yürürlüğünü düzenleyen 10. madde uyarınca da, Resmî Gazetede yayımlandığı tarihten 3 ay sonra da yürürlüğe girmişti²⁴⁷⁵.

²⁴⁷³ **C.S. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1, Toplantı: 3, Cilt: 20, Birleşim: 74, (15.05.1964), ss. 770.

²⁴⁷⁴ **T.B.M.M. Kanunlar Dergisi**, Dönem: 1, Toplantı: 3, Cilt: 47, ss. 1060-1061; **Resmî Gazete**, 25 Mayıs 1964, Sayı: 11711.

²⁴⁷⁵ Uzunca bir zaman sonra, 1982 yılında, Birleşmiş Milletler bünyesinde bir Deniz Hukuku Sözleşmesinin yapımı gerçekleşmiş ve 9 Aralık 1982 tarihinde imzaya açılan “Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesi” (UNCLOS – United Nations Convention of the Law of The Sea, Montego Bay, 9 December 1982), 9 Aralık 1984 tarihine kadar imzaya açık tutulmuştu. Sözleşme, 308. Maddesinde öngörülen “altmış onay” koşulunun 16 Kasım 1993 tarihinde tamamlanması üzerine, 16 Kasım 1994’te yürürlüğe girmiş bulunmaktadır. Türkiye Cumhuriyeti bu Sözleşmeye taraf olamamıştır (Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. Aydoğan Özman, **Deniz Hukuku I (Kaynaklar, Kişiler, Nesneler, Ulusal Deniz Alanları)**, Turhan Kitabevi, Ankara, 2006, ss. 68-69. Sözleşmenin resmî olmayan Türkçe çevirisi için, bkz. Aydoğan Özman, **Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesi**, İstanbul Deniz Ticaret Odası yayını, İstanbul, 1984; Aslan Gündüz, **Milletlerarası Hukuk, Temel Belgeler, Örnek Kararlar**, 4. Baskı, Beta, İstanbul, 2000, ss. 355-458). Ayrıca, not edilmelidir ki, yukarıda yapım sürecini incelediğimiz 15 Mayıs 1964 tarih ve 476 sayılı Karasuları Kanunu, 20 Mayıs 1982 tarih ve 2674 sayılı Karasuları Kanunu ile yürürlükten kaldırılmıştır. 20 Mayıs 1982 tarih ve 2674 sayılı Karasuları Kanunu için bkz. **Resmî Gazete**, 29 Mayıs 1982, Sayı: 17708; **T.C. Kurucu Meclis Kanunlar Dergisi**, Cilt: 65, s. 365.

ONİKİNCİ BÖLÜM

MİLLET MECLİSİNİN 12. DÖNEMİNDE YAPILAN VATANİ HİZMET TERTİBİNDEN MAAŞ BAĞLANMASI HAKKINDAKİ KANUNLAR

1- Millet Meclisinin 12. Döneminde Bazı Kişilere Vatani Hizmet Tertibinden Maaş Bağlanması Hakkındaki Kanunlara Genel Bir Bakış

Millet Meclisinin 12. Döneminde çıkarılan kanunlara ilişkin olarak dikkat çeken bir husus, bu dönemde oldukça fazla sayıda kişiye vatani hizmet tertibinden maaş bağlanmasını öngören kanunun yapılmış olmasıdır. Gerçekten, 12. Dönem içinde 32 adet vatani hizmet tertibinden maaş bağlanması hakkında kanun çıkarılmış; bunların dışında 2 adet vatani hizmet tertibinden maaş bağlanmasına yönelik kanun ise, 12. Dönem içinde Millet Meclisinde kabul edilmiş, fakat Cumhuriyet Senatosunca kabul edilip kanunlaşması Millet Meclisinin 13. Dönemi içinde gerçekleşebilmiştir. Bu 2 adet kanunu da, diğer 32 kanuna dahil ettiğimizde, Millet Meclisinin 12. Dönemi içinde, çeşitli kişilere vatani hizmet tertibinden maaş bağlanmasına yönelik 34 adet kanunun çıkarılmış olduğu söyleyebiliriz. Bu 34 adet Kanundan beşi, yeni bir kişiye vatani hizmet tertibinden maaş bağlanmasına yönelik olmayıp, daha önce kabul edilmiş olan vatani hizmet tertibinden maaş bağlanmasına yönelik kanunlarda bazı isim düzeltmeleri veya o Kanunlarla belirlenmiş olan maaşlarda bir artış yapılmasını öngörmekteydiler. Sözü edilen bu beş adet kanunu, 12. Dönem içinde vatani hizmet tertibinden maaş bağlanma ile ilgili toplam 34 adet kanundan çıkaracak olursak; geriye kalan 29 kanun, Millet Meclisinin, 12. Dönemde, 29 yeni kişiye vatani hizmet tertibinden maaş bağlanmasını kabul ettiğini göstermektedir. Gerek bu 29 adet Kanunun, gerek daha önce kabul edilmiş olan vatani hizmet tertibinden maaş bağlanmasına yönelik kanunlarda bazı isim düzeltmeleri veya o kanunlarla belirlenmiş olan maaşlarda yükseltme öngören 5 adet Kanunun künyeleri, kanunlaştıkları yasama yıllarını da belirten bir sıralama içinde şöyle gösterilebilir:

Birinci Yasama Yılında Kanunlaşmış Olanlar

i- 6 Mart 1962 tarih ve 41 sayılı “*Halit kızı Nermin Akmansü’ye vatani hizmet tertibinden aylık bağlanmasına dair Kanun*”

ii- 9 Ekim 1962 tarih ve 76 sayılı “*Birinci Dünya ve İstiklâl Savaşına iştirak eden Nebioğlu Ali Sami Eryılmaz’a vatani hizmet tertibinden maaş tahsisine dair 7.9.1961 tarihli ve 368 sayılı Kanunun 1 nci maddesinde değişiklik yapılması hakkında Kanun*” (Bu Kanunla, daha önce, 7 Eylül 1961 tarih ve 76 sayılı Kanunla, kendisine vatani hizmet tertibinden maaş bağlanmasına karar verilen Ali Sami Eryıldız’ın, yanlışlıkla “Eryılmaz” olarak yazılan soyadının, “Eryıldız” olarak düzeltilmesi öngörülmekteydi).

İkinci Yasama Yılında Kanunlaşmış Olanlar

iii- 2 Ocak 1963 tarih ve 167 sayılı “*Velioğlu 1308 doğumlu Tahir Ünlü’ye vatani hizmet tertibinden maaş bağlanması hakkında Kanun*”

iv- 11 Haziran 1963 tarih 247 sayılı “*Şehit Dağıstanlı Mehmet Fazıl Paşanın kızı Hadduç Dağıstanlı’ya vatani hizmet tertibinden aylık bağlanmasına dair Kanun*”

v- 11 Haziran 1963 tarih 248 sayılı “*Mehmet Çelebioğlu Bilâl Demirci’ye vatani hizmet tertibinden aylık bağlanmasına dair Kanun*”

vi- 11 Haziran 1963 tarih 249 sayılı “*Birinci Dünya ve İstiklâl savaşlarına iştirak eden Ali Fehamoğlu Vecihi Hürkuş’a vatani hizmet tertibinden aylık bağlanmasına dair Kanun*”

vii- 28 Haziran 1963 tarih ve 263 sayılı “*Haliloğlu Sadık Hançebay’a vatani hizmet tertibinden aylık bağlanmasına dair Kanun*”

viii- 17 Temmuz 1963 tarih 284 sayılı “*Gaydan Fikri Tuğsuz’a vatani hizmet tertibinden aylık bağlanmasına dair Kanun*”

ix- 17 Eylül 1963 tarih ve 330 sayılı “*Millî Mücadele kahramanlarından Telgrafçı Manastırlı Hamdi Efendi eşi Hasibe Martonaltı’ya vatani hizmet tertibinden maaş bağlanması hakkında Kanun*”

x- 2 Ekim 1963 tarih ve 342 sayılı “*Sivas Kongresince seçilen Temsil Heyeti üyeleriyle Türkiye Büyük Millet Meclisinin Birinci Döneminde bulunan üyelere vatani hizmet tertibinden aylık bağlanması hakkındaki Kanuna geçici bir madde eklenmesine dair Kanun*” (Bu Kanunla, daha önce 15 Aralık 1948 tarih ve 5269 sayılı Kanunla kendilerine vatani hizmet tertibinden maaş bağlanmasına karar verilen Sivas Kongresince seçilen Temsil Heyeti üyeleri ile 23 Nisan 1920 tarihinde toplanan Türkiye Büyük Millet Meclisinin Birinci Dönem üyelerinden hayatta olanlarına, sözü edilen 5269 sayılı Kanun uyarınca ödenen aylığın 500 lira fazlasıyla ödenmesi öngörülmekteydi. Sözü edilen bu yükseltilmiş aylıklar için, 29 Şubat 1964 tarih ve 438 sayılı 1964 Yılı Bütçe Kanununun 9. maddesine ekli “Ç Cetveli”ne gerekli ödenekler konulmuştu²⁴⁷⁶).

Üçüncü Yasama Yılında Kanunlaşmış Olanlar

xi- 21 Ocak 1964 tarih ve 389 sayılı “*Mehmetoğlu Süleyman Kulaksız’a vatani hizmet tertibinden aylık bağlanmasına dair Kanun*”

xii- 26 Haziran 1964 tarih ve 487 sayılı “*İngiliz Kemal namıyla mâruf Ahmet Esat Tomruk’a vatani hizmet tertibinden aylık bağlanmasına dair Kanun*”

xiii- 16 Temmuz 1964 tarih ve 504 sayılı “*Ödemişli Ahmetoğlu Ali Orhan İlkurşun’a vatani hizmet tertibinden aylık bağlanmasına dair Kanun*”

²⁴⁷⁶ 1964 yılı Bütçe Kanunun 9. Maddesine ekli “Ç Cetveli” için bkz. **Resmî Gazete**, 2 Mart 1964, Sayı: 11645; **T.B.M.M. Kanunlar Dergisi**, Dönem: 1, Toplantı: 3, Cilt: 47, ss. 894-915.

Dördüncü Yasama Yılında Kanunlaşmış Olanlar

xiv- 22 Aralık 1964 tarih ve 519 sayılı “*Birinci Dünya ve İstiklâl Savaşlarına iştirak eden Feracullahoğlu Ahmet Fahri Özçelik’e vatani hizmet tertibinden maaş tahsisine dair Kanun*”

xv- 29 Aralık 1964 tarih ve 523 sayılı “*İstiklâl Savaşına iştirak eden M. Hilmioğlu M. Rifat Özaydın’a vatani hizmet tertibinden maaş tahsisine dair Kanun*”

xvi- 16 Temmuz 1965 tarih ve 674 sayılı “*Mehmetoğlu 1308 doğumlu Murat eşi Arife Kozok’a vatani hizmet tertibinden maaş bağlanması hakkında Kanun*”

xvii- 16 Temmuz 1965 tarih ve 675 sayılı “*Tahsinoğlu Nuri Yeniyaydın kızı Munise Yeniyay’a vatani hizmet tertibinden maaş bağlanmasına dair Kanun*”

xviii- 16 Temmuz 1965 tarih ve 676 sayılı “*14 Ekim 1338 tarih ve 271 sayılı Kanunun değiştirilmesine dair Kanun*” (Bu Kanunla, Birinci Dünya Savaşı sırasında Boğazlıyan Kaymakamı olup, Ermeni Tehciri sırasında ortaya çıkan bazı ölümlere engel olmadığı gerekçesiyle İngiliz işgali altındaki İstanbul’da kurulan Mustafa Paşa Başkanlığındaki Divan-ı Harb tarafından verilen karar uyarınca idam edilen ve daha sonra kendisine Birinci Büyük Millet Meclisince “Millî Şehit” unvanı verilen Kemal Bey’in, dul eşiyle, çocuklarına, 14 Ekim 1338 (1922) tarih ve 271 sayılı Kanunla vatani hizmet tertibinden bağlanmış olan maaşın, dul eş Hatice Tezcan’a ayda 273 lira 93 kuruş ve kız çocuk Müzehher Sel’e ise 306 lira 21 kuruş fazlasıyla ödenmesi öngörülmektedir²⁴⁷⁷).

xvix- 16 Temmuz 1965 tarih ve 677 sayılı “*Kurtuluş Savaşına iştirak edip emsallerine nazaran üstün hizmet gören Mustafa Konur’a vatani hizmet tertibinden maaş tahsisine dair Kanun*”

xx- 16 Temmuz 1965 tarih ve 678 sayılı “*Millî Mücadele kahramanlarından Telgrafçı Manastırlı Hamdi Efendi eşi Hasibe Martonaltı’ya vatani hizmet tertibinden maaş bağlanmasına dair 17.9.1963 tarihli ve 330 sayılı Kanunun birinci maddesinde değişiklik yapılması hakkında Kanun*” (Bu Kanunla, 17 Eylül 1963 tarih ve 330 sayılı Kanun uyarınca kendisine vatani hizmet tertibinden maaş bağlanmış olan Telgrafçı Manastırlı Hamdi Efendi’nin eşi Nesibe Martonaltı’nın, sözü edilen 330 sayılı Kanunda yanlışlıkla “Hasibe” olarak yazılan adının, “Nesibe” olarak düzeltilmesi öngörülmektedir).

xxi- 16 Temmuz 1965 tarih ve 679 sayılı “*Mustafaoğlu 1304 doğumlu Ziya Ünüvar’a vatani hizmet tertibinden aylık bağlanmasına dair Kanun*”

xxii- 16 Temmuz 1965 tarih ve 680 sayılı “*1316 doğumlu Alioğlu Sezai Sanver’e vatani hizmet tertibinden aylık bağlanmasına dair Kanun*”

xxiii- 16 Temmuz 1965 tarih ve 681 sayılı “*1315 doğumlu Mustafaoğlu Besim Yorulmaz’a vatani hizmet tertibinden aylık bağlanmasına dair Kanun*”

²⁴⁷⁷ Kanun metni için bkz. **Resmî Gazete**, 24 Temmuz 1965, Sayı: 12057; **TBMM Kanunlar Dergisi**, Dönem: 1, Toplantı: 4, Cilt: 48, s. 776.

xxiv 16 Temmuz 1965 tarih ve 682 sayılı “Ömeroğlu İbrahim Kalça’ya vatani hizmet tertibinden aylık bağlanmasına dair Kanun”

xxv- 16 Temmuz 1965 tarih ve 683 sayılı “Selimbeyzade Ömer Kaptan’ın eşi Servet Beşiktaş’a vatani hizmet tertibinden aylık bağlanmasına dair Kanun”

xxvi- 16 Temmuz 1965 tarih ve 684 sayılı “Cemaloğlu Faik Fikri Sipahioğlu’na vatani hizmet tertibinden aylık bağlanmasına dair Kanun”

xxvii- 16 Temmuz 1965 tarih ve 685 sayılı “Yurt dışında vatan için üstün hizmetleri geçmiş bulunan Hasanoğlu Salim Kundak’a vatani hizmet tertibinden aylık bağlanmasına dair Kanun”

xxviii- 16 Temmuz 1965 tarih ve 686 sayılı “Mehmet İhsan Pere’ye vatani hizmet tertibinden aylık bağlanmasına dair Kanun”

xxix- 16 Temmuz 1965 tarih ve 687 sayılı “Trabzon - Çaykara ilçesi Maraşlı (Paçan) köyünden Kaltabanoğlu Ahmet Yılmaz’a 6228 sayılı Kanunla vatani hizmet tertibinden bağlanan aylığın artırılmasına dair Kanun” (Bu Kanunla, kendisine, daha önce 20 Ocak 1954 tarih ve 6228 sayılı Kanunla vatani hizmet tertibinden 100 lira aylık bağlanmış olan Kaltabanoğlu Ahmet Yılmaz’ın aylığının 500 liraya yükseltilmesi öngörülmekteydi).

xxx- 16 Temmuz 1965 tarih ve 688 sayılı “Erzurumlu Mehmetoğlu Kemal Kalıpçioğlu’na vatani hizmet tertibinden aylık bağlanmasına dair Kanun”

xxxi- 16 Temmuz 1965 tarih ve 689 sayılı “Mahmutoğlu Veli Bozkaya’ya vatani hizmet tertibinden aylık bağlanmasına dair Kanun”

xxxii- 16 Temmuz 1965 tarih ve 690 sayılı “Âşık Veysel’e vatani hizmet tertibinden aylık bağlanması hakkında Kanun”

Millet Meclisinde 12. Dönem içinde kabul edilmiş, fakat Cumhuriyet Senatosunca kabul edilip kanunlaşması Millet Meclisinin 13. Dönemi içinde gerçekleştirebilmiş olanlar

xxxiii- 9 Mart 1966 tarih ve 754 sayılı “Kurtuluş Savaşına iştirak eden Yedek Süvari Yüzbaşı İskender Kırmacı’ya vatani hizmet tertibinden maaş tahsisine dair Kanun” (Millet Meclisinin 15 Temmuz 1965 tarihli 146. Birleşiminde kabul edilmiş ve Cumhuriyet Senatosuna gönderilmiştir)

xxxiv- 9 Mart 1966 tarih ve 755 sayılı “Amasya – Gümüşhacıköy ilçesi Hacıyahya mahallesi 92/5 hanede mukim Mustafaoğlu 1314 doğumlu Ali Rıza Alıcı’ya vatani hizmet tertibinden maaş bağlanması hakkında Kanun” (Millet Meclisinin 15 Temmuz 1965 tarihli 146. Birleşiminde kabul edilmiş ve Cumhuriyet Senatosuna gönderilmiştir)

2- Millet Meclisinin 12. Döneminde Kendilerine Vatani Hizmet Tertibinden Maaş Bağlananların Çoğunun Millî Mücadele Döneminde Kahramanlık Gösteren Kişiler Olması

Millet Meclisinin 12. Döneminde çıkarılan kanunlarla, hayatta iseler kendilerine, hayatta değilseler eşlerine ve çocuklarına vatani hizmet tertibinden maaş bağlanmasına karar verilenlere baktığımızda, neredeyse tümünün Millî Mücadele döneminde ciddi yararlılıklar gösteren kişiler oldukları görülmektedir. Hatta, maaş bağlananlardan bazıları, Balkan Savaşı, Trablusgarp Savaşı ve Birinci Dünya Savaşına da katılmışlardı. Millet Meclisinin 12. Döneminin 1961–1965 yılları arasına denk düştüğünü göz önünde bulundurduğumuzda, o yıllara göre nispeten yakın geçmiş sayılabilecek olan bir zamanda yaşamış olan bu savaşlarda emsallerine göre üstün hizmetler sunan bu kahramanların bir kısmının henüz hayatta olmaları doğaldır ve vatani hizmet tertibinden maaş bağlanmasına yönelik kanunlar, bu kişilerin, yaşlılıklarında TBMM’ce unutulmamış olduklarını gösterir.

12. Dönemde çıkarılan kanunlarla kendilerine vatani hizmet tertibinden maaş bağlanan toplam 29 kişiden, 10’unun Millî Mücadeleye katıldıkları ve emsallerine göre üstün hizmetlerde bulundukları, bunlardan birinin İstiklâl Madalyası, birinin ise Gümüş Liyakat Madalyası ile ödüllendirildikleri²⁴⁷⁸; 8’inin sadece Millî Mücadeleye

²⁴⁷⁸ Millî Mücadeleye katılıp, emsallerine göre üstün hizmetleri bulundukları için, kendilerine veya hayatta değilseler eşlerine veya kızlarına vatani hizmet tertibinden maaş bağlanması öngörülen kişiler hakkındaki kanunlar şunlardı:

i- *Millî Mücadele tümen kumandanlarından Merhum Kurmay Albay Halit Akmansü’nün kızı Nermin Akmansü’ye vatani hizmet tertibinden aylık bağlanması hakkında 6 Mart 1962 tarih ve 41 sayılı Kanun,*

ii- *İstiklâl Savaşına 27 nci Alay Milis Bölük Komutanı olarak katılan ve İstiklâl Madalyası ile taltif edilen 1308 doğumlu Tahir Ünlü’ye vatani hizmet tertibinden aylık bağlanması hakkında 2 Ocak 1963 tarih ve 167 sayılı Kanun,*

iii- *İstiklâl Savaşına katılan Ödemişli Ahmet Oğlu Ali Orhan İlkurşun’a vatani hizmet tertibinden aylık bağlanması hakkında 16 Temmuz 1964 tarih ve 504 sayılı Kanun,*

iv- *İstiklâl Savaşına iştirak ederek Üsteğmen olarak terhis edilen ve halen gözlerinden malûl olan Adana 1313 doğumlu M. Rifat Özeydin’a vatani hizmet tertibinden aylık bağlanması hakkında 29 Aralık 1964 tarih ve 523 sayılı Kanun,*

v- *1920 yılında vatani hizmetini yaparken şehit düşen Nuri Yeniay’ın, daha önce 15.07.1960 tarih ve 22 sayılı Kanunla karısı Safiye ve kızı Fethiye Yeniay’a vatani hizmet tertibinden maaş bağlandığı sırada, evli olduğu için kendisine maaş bağlanmayan diğer kızı Munise Yeniay’a, şimdi boşandığı ve bakıma muhtaç olduğu için maaş bağlanmasına dair 16 Temmuz 1965 tarih ve 675 sayılı Kanun,*

vi- *Kurtuluş Savaşına katılarak emsallerine göre üstün hizmetler ifa eden ve halen bakıma muhtaç bulunan Mustafa Konur’a vatani hizmet tertibinden aylık bağlanması hakkında 16 Temmuz 1965 tarih ve 677 sayılı Kanun,*

vii- *İstiklâl Savaşına katılarak emsallerine göre üstün hizmetler ifa eden ve halen yardıma muhtaç bulunan 1316 doğumlu Alioğlu Sezai Sanver’e vatani hizmet tertibinden aylık bağlanması hakkında 16 Temmuz 1965 tarih ve 680 sayılı Kanun,*

viii- *İstiklâl Savaşına katılarak emsallerine göre üstün hizmetler ifa eden Ömeroğlu İbrahim Kalça’ya vatani hizmet tertibinden aylık bağlanması hakkında 16 Temmuz 1965 tarih ve 682 sayılı Kanun,*

değil, Birinci Dünya Savaşına da katıldıkları ve emsallerine göre üstün hizmetlerde bulundukları ve birinin İstiklâl Madalyası ile taltif edildiği²⁴⁷⁹; 2'sinin Birinci Dünya Savaşına, 3'ünün Balkan Savaşı, Birinci Dünya Savaşı ve İstiklâl Savaşına, 1'inin Trablusgarp, Balkan, Birinci Dünya ve İstiklâl Savaşlarına katıldıkları görülmektedir²⁴⁸⁰. Geriye kalan 5 kişiye gelince, bunlardan 2'si, İstanbul'un

ix- İstiklâl Savaşına katılarak emsallerine göre üstün başarılar gösterdiği için Gümüş Liyakat ve Harb Madalyaları ile taltif edilen Erzurumlu Mehmetoğlu Kemal Kalıpçıoğlu'na vatani hizmet tertibinden aylık bağlanması hakkında 16 Temmuz 1965 tarih ve 688 sayılı Kanun,

x- Kurtuluş Savaşına iştirak edip emsallerine göre üstün başarı gösteren ve halen yardıma muhtaç olan Yedek Süvari Yüzbaşı İskender Kırmacı'ya vatani hizmet tertibinden aylık bağlanması hakkında 9 Mart 1966 tarih ve 754 sayılı Kanun (Bu kanun teklifi, Millet Meclisinin 15 Temmuz 1965 tarihli 146. Birleşiminde kabul edilmiş ve Cumhuriyet Senatosuna gönderilmişti. Teklifin Cumhuriyet Senatosunca da kabul edilip kanunlaşması, 9 Mart 1966 tarihinde mümkün olabilmişti).

²⁴⁷⁹ Sadece Millî Mücadeleye değil, Birinci Dünya Savaşına da katıldıkları ve emsallerine göre üstün hizmetlerde bulundukları için kendilerine veya hayatta değilseler eşlerine veya kızlarına vatani hizmet tertibinden maaş bağlanması öngörülen kişiler hakkındaki kanunlar şunlardı:

i- Birinci Dünya Savaşı ile İstiklâl Savaşına katılıp, emsallerine göre olağanüstü hizmet ve yararlılık gösteren Bilâl Demirci'ye vatani hizmet tertibinden aylık bağlanması hakkında 11 Haziran 1963 tarih ve 248 sayılı Kanun,

ii- Birinci Dünya Savaşı ile İstiklâl Savaşına iştirak ederek emsallerine göre üstün hizmetler ifa eden ve halen yardıma muhtaç durumda bulunan Ali Fehamoğlu Vecihi Hürkuş'a vatani hizmet tertibinden aylık bağlanması hakkında 11 Haziran 1963 tarih ve 249 sayılı Kanun,

iii- Birinci Dünya Savaşında ve Millî Mücadelede emsallerine göre fevkalâde hizmetler sunan ve halen ileri yaştta bulunan Haliloğlu Sadık Hançebay'a vatani hizmet tertibinden aylık bağlanmasına dair 28 Haziran 1963 tarih ve 263 sayılı Kanun,

iv- Yedeksubay olarak Birinci Dünya ve İstiklâl Savaşlarına iştirak ettikten sonra Millî Emniyet'te memlekete yararlı hizmetler sunan 1312 doğumlu Gaydan Fikri Tuğsuz'a vatani hizmet tertibinden aylık bağlanmasına dair 17 Temmuz 1963 tarih ve 284 sayılı Kanun,

v- Birinci Dünya ve İstiklâl Savaşlarına iştirak ederek, emsallerine nazaran üstün hizmetler ifa eden ve halen yardıma muhtaç bulunan Feracullahoğlu Ahmet Fahri Özçelik'e vatani hizmet tertibinden maaş bağlanmasına dair 22 Aralık 1964 tarih ve 519 sayılı Kanun,

vi- Birinci Dünya ve İstiklâl Savaşlarına katılarak, emsallerine nazaran üstün başarılar gösteren ve halen yardıma muhtaç bir durumda bulunan Mustafaoğlu 1304 doğumlu Ziya Ünüvar'a vatani hizmet tertibinden aylık bağlanmasına dair 16 Temmuz 1965 tarih ve 679 sayılı Kanun,

vii- Birinci Dünya Savaşı ile İstiklâl Savaşına iştirak ederek emsallerine göre üstün hizmetler ifa eden Mahmutoğlu Veli Bozkaya'ya vatani hizmet tertibinden aylık bağlanmasına dair 16 Temmuz 1965 tarih ve 689 sayılı Kanun,

viii- Birinci Dünya Savaşı ile İstiklâl Savaşına iştirak ederek emsallerine nisbeten olağanüstü hizmet ve yararlılık gösteren ve İstiklâl Madalyası ile taltif edilen Mustafaoğlu 1314 doğumlu Ali Rıza Atıcı'ya vatani hizmet tertibinden aylık bağlanmasına dair 9 Mart 1966 tarih ve 755 sayılı Kanun (Bu kanun teklifi, Millet Meclisinin 15 Temmuz 1965 tarihli 146. Birleşiminde kabul edilmiş ve Cumhuriyet Senatosuna gönderilmişti. Fakat, teklifin Cumhuriyet Senatosunca da kabul edilip kanunlaşması, 9 Mart 1966 tarihinde, yani Millet Meclisinin 13. Döneminde mümkün olabilmişti).

²⁴⁸⁰ “Birinci Dünya Savaşına”, “Balkan Savaşı, Birinci Dünya Savaşı ve İstiklâl Savaşına”, “Trablusgarp, Balkan, Birinci Dünya ve İstiklâl Savaşlarına” katıldıkları ve emsallerine göre üstün başarı gösterdikleri için kendilerine, hayatta değilseler, eşlerine veya kızlarına vatani hizmet tertibinden maaş bağlanması öngörülen kişiler hakkındaki kanunlar şunlardı:

işgalini ve sonraki gelişmeleri hayatlarını tehlikeye atarak telgrafla Ankara'da Millî Hükûmete bildirdikleri; 2'si çeşitli dönemlerde Ülke için yararlı istihbarat faaliyetinde bulundukları; 1'i ise halk şairi olarak edebiyatımıza katkı sağladığı için vatani hizmet tertibinden maaş bağlanmaya lâayık görölmüşlerdi²⁴⁸¹.

i- Birinci Dünya Savaşında Erzurum ve Sarıkamış muharebelerine katılan ve Irak'ın taarruza uğraması üzerine tâyin edildiği Sol Cenah Kumandanlığında, Birinci Ferik rütbesinde bir General olmasına rağmen, cephede kıtası başında bir er gibi dövüşerek şehit düşen Mehmet Fazıl Paşa'nın kızı Hadduç Dağıstanlı'ya vatani hizmet tertibinden maaş bağlanmasına dair 11 Haziran 1963 tarih ve 247 sayılı Kanun,

ii- Birinci Dünya Savaşında emsallerine göre üstün başarı gösteren, Aziziye'nin Kılıç Mehmet Köyü'nden Mehmetoğlu 1308 doğumlu Murat eşi Arife Kozok'a vatani hizmet tertibinden maaş bağlanmasına dair 16 Temmuz 1965 tarih ve 674 sayılı Kanun,

iii- Balkan, Birinci Dünya ve İstiklâl Savaşlarına iştirak ederek emsallerine göre üstün hizmetler ifa eden ve halen yardıma muhtaç durumda bulunan Mehmetoğlu Süleyman Kulaksız'a vatani hizmet tertibinden maaş bağlanmasına dair 21 Ocak 1964 tarih ve 389 sayılı Kanun,

iv- Balkan, Birinci Dünya ve İstiklâl Savaşlarına katılarak emsallerine göre üstün hizmetler ifa eden ve halen yardıma muhtaç durumda bulunan 1315 doğumlu Mustafaoğlu Besim Yorulmaz'a vatani hizmet tertibinden maaş bağlanmasına dair 16 Temmuz 1965 tarih ve 681 sayılı Kanun,

v- Balkan, Birinci Dünya ve İstiklâl Savaşına katılarak emsallerine göre üstün hizmetler ifa eden ve halen ileri yaşıta ve yardıma muhtaç durumda bulunan Cemaloğlu Faik Fikri Sipahioğlu'na vatani hizmet tertibinden maaş bağlanmasına dair 16 Temmuz 1965 tarih ve 684 sayılı Kanun,

vi- Trablusgarp, Balkan ve Birinci Dünya Savaşı ile İstiklâl Savaşında emsallerine nazaran üstün hizmetleri bulunan Selimbeyzade Ömer Kaptan eşi Servet Beşiktaş'a vatani hizmet tertibinden aylık bağlanmasına dair 16 Temmuz 1965 tarih ve 683 sayılı Kanun.

²⁴⁸¹ Sözü geçen toplam 5 kişi ve bunlar için çıkarılan vatani hizmet tertibinden maaş bağlanması hakkındaki kanunlar şunlardır:

i- İstanbul'un işgalini, görev yaptığı telgrafhaneyi terk etmeyerek, dakikası dakikasına telgrafla Ankara'ya bildiren ve daha sonra Gazi Mustafa Kemal'in karargâhında telgraf memurluğu yapan Manastırlı Hamdi Efendi'nin eşi Hasibe (Nesibe) Martonaltı'ya vatani hizmet tertibinden maaş bağlanmasına dair 17 Eylül 1963 tarih ve 330 sayılı Kanun,

ii- İstanbul'un işgali üzerine önce gizli bir telsiz istasyonu ve daha sonra gizli bir telgraf merkezi kurarak, Ankara'daki Millî Hükûmetin emrinde çalışan gizli teşekküllerin Ankara ile haberleşmelerini çok tehlikeli koşullarda sağlayan Mehmet İhsan Pere'ye vatani hizmet tertibinden maaş bağlanmasına dair 16 Temmuz 1965 tarih ve 686 sayılı Kanun,

iii- Gerek Birinci Dünya Savaşı, gerek Kurtuluş Savaşı ve gerek İkinci Dünya Savaşı sırasında sürdürdüğü istihbarat toplama faaliyeti ile yararlı hizmetlerde bulunan İngiliz Kemal namıyla mâruf Ahmet Esat Tomruk'a vatani hizmet tertibinden maaş bağlanmasına dair 26 Haziran 1964 tarih ve 487 sayılı Kanun,

iv- 1921 yılından 1950 yılına kadar Ortadoğu'da Vatan için üstün hizmetlerde bulunan, bu çalışmaları sırasında Suriye'de Fransızlar tarafından çeşitli kereler takibata ve sürgüne tâbi tutulan ve 1950 yılında tutuklanacağını anlayınca bütün mal varlığını bırakarak Türkiye'ye kaçan Hasanoğlu Salim Kundak'a vatani hizmet tertibinden maaş bağlanmasına dair 16 Temmuz 1965 tarih ve 685 sayılı Kanun,

v- Âşık Veysel adı ile tanınan Halk Şairi Veysel Şatıroğlu'na anadilimize ve millî birliğimize yaptığı hizmetlerden dolayı vatani hizmet tertibinden maaş bağlanmasına dair 16 Temmuz 1965 tarih ve 690 sayılı Kanun.

3- TBMM’de Vatani Hizmet Tertibinden Maaş Bağlamada Maaş Bağlanacak Kişinin Taşınması Gereken Nitelikler ve Bağlanacak Maaşın Miktarı Üzerinde Zaman Zaman Yaşanan Tartışmalar

TBMM’nin çeşitli kişilere vatani hizmet tertibinden maaş bağlanmasına karar verirken, maaş bağlanacak kişilerde hangi niteliklerin aranması gerektiği üzerinde, zaman zaman tartışmaların yaşandığı görülmüyordu. Örneğin, Cumhuriyet Senatosunun 19 Ağustos 1963 tarihli 98. Birleşiminde, Mehmetoğlu Süleyman Kulaksız’a vatani hizmet tertibinden aylık bağlanmasına dair kanun tasarısının Millet Meclisince kabul edilen metninin²⁴⁸² görüşülmesi sırasında, tasarımı incelemiş olan Cumhuriyet Senatosu Bütçe Komisyonundan bilgi istendiğinde, o sırada Bütçe Komisyonu Başkanlığı görevini sürdürmekte olan Cumhurbaşkanınca Seçilen Üye Sahir Kurutluoğlu, maaş bağlanması istemlerinin değerlendirilmesinde hangi ölçütlere bakıldığını şöyle açıklıyordu:

“Efendim, vatani hizmet tertibinden maaş tahsisinde dikkate alınması icabeden kim ve kimin nesi olduğu değil, Harb Tarihi dosyaları ile vatani hizmet tertibinden maaş tahsisinde maaşa müstahak olduğu kararına varılırken, maaşa müstahak olan şahsın kim ve kimin nesi olduğu değil, ön plânda nazarı itibara alınan, Harb Tarihi dosyalarına göre üstün hizmetlerinin mevcudiyeti veya ademi mevcudiyeti ve aynı zamanda böyle bir maaşa müstahak olup olmadığı, geçiminin malî takatının derecesinin neden ibaret olduğu hususlarının tâyini ve takdirinden ibarettir. Harb Tarihi dosyasında, muhtelif harb safhalarında ve cephelerinde üstün hizmetinin sebk ettiğine dair kayıt mevcudolduğu Milli Savunma Bakanlığının dosyasından ve yazısından anlaşılmış bulunmaktadır.

Raporda da izah edildiği veçhile, Balkan Harbinden itibaren geçen her safhada hizmetinin görüldüğü dosya ile teyyüdetmiş bulunduğu göre maaş tahsisi kanun tasarısı şeklinde yüksek huzurunuza getirilmiş bulunmaktadır. Şimdiye kadar bu tahsislerde aynı şekilde mazbata tanzim edilmiş ve aynı şekilde maddeler taknin ve tedvin edilerek huzuru âlinize getirilmiş bulunmaktadır. Bu itibarla kimdir ve kimin nesi olduğu hakkında elbette ki komisyonumuzun bir malûmatı olamıyacağını takdir buyurursunuz.” ²⁴⁸³

Cumhuriyet Senatosu Bütçe Komisyonu Başkanı Kurutluoğlu’nun bu açıklaması sonrasında, Genel Kurulda ilginç tartışmalar yaşanmıştı. Bu bağlamda, Erzurum Senatörü Nihat Pasinli, bir kişiye sadece savaşa iştirak etti diye maaş bağlanmasının uygun olmadığını söylüyor ve bu konuda ek açıklama istiyordu. Bu talep üzerine Kurutluoğlu’nun konuşmasına şöyle açıklık getirdiğini görüyoruz:

²⁴⁸² Cumhuriyet Senatosu S. Sayısı: 232, “Mehmedoğlu Süleyman Kulaksız’a vatani hizmet tertibinden aylık bağlanmasına dair kanun tasarısının Millet Meclisince kabul olunan metni ve Cumhuriyet Senatosu Mali ve İktisadi İşler ve Bütçe komisyonları raporları”, **C.S. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1, Toplantı: 2, Cilt: 13, Birleşim: 98’in sonuna ekli, (19.08.1963), ss. 1-3.

²⁴⁸³ **C.S. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1, Toplantı: 2, Cilt: 13, Birleşim: 98, (19.08.1963), ss. 807-808.

*“Mutlaka harbe iştirak etmiştir şeklinde değildir. Harb Tarihi dosyasındaki kayıtlarına göre emsallerine nisbetle tevafuk etmiş bir vatandaş olarak kayıtlıdır. Bu, dosyada mevcut değildir. Şayet bu zaviyeden bir tereddüdü varsa Muhterem Pasinli arkadaşımızın, Millî Savunma Bakanlığındaki dosyasını tekrar celbederek, burada o şekilde izahat vermek mümkündür. Şimdi hâfizadan bu yolda bir izahat vermeye imkân yoktur.”*²⁴⁸⁴

Bir başka Senatör, Cumhuriyet Senatosunun Tokat Üyesi Zihni Betil de, Millet Meclisinde 500 lira olarak belirlenen aylığın, Cumhuriyet Senatosu Malî ve İktisadi İşler Komisyonunca 300 lira olarak değiştirildiğine dikkat çekiyor ve bir kişiye vatani hizmet tertibinden verilecek maaşın miktarının saptanmasında hangi ölçülerin gözetildiğini öğrenmek istemişti²⁴⁸⁵. Bu soruyu cevaplandıran Bütçe komisyonu Başkanı Kurutluoğlu, şu açıklamada bulunuyordu:

“Meselenin tam olarak tahatturuna imkân yoktur; çıkan kanunlar zaviyesinden. Ancak Komisyonumuz bu ölçüleri, yaşadığı muhit, kendisinin yaşama şartları gelirinin mevcudiyet veya âdemi mevcudiyeti gibi pek de enfüsi olmıyan birtakım ölçülere tabi tutarak bu miktara iblâğ etmiş bulunmaktadır.

*Efendim, gördüğü hizmetler bakımından elimizde mevcut kayıtlara göre, Balkan Harbinde, Çanakkale, Bağdat, Kutulammere muharebelerine katıldığı, Çanakkale muharebelerindeki üstün hizmetleri dolayısıyla harb madalyası ile taltif edildiği, Bağdat'ta İngilizler tarafından esir edilerek 36 ay müddetle esir kaldıktan sonra yurda döndüğünde İstiklâl Savaşına iştirak ettiği, halen 79 yaşında yardıma muhtaç bir gazi olduğu yazılmaktadır.”*²⁴⁸⁶

Cumhuriyet Senatosu Bütçe Komisyonu Başkanı Kurutluoğlu'nun bu açıklamasının, yine de bazı senatörleri tatmin etmediği anlaşılmaktadır. Gerçekten, kürsüye gelen Cumhuriyet Senatosu üyelerinden Aydın Senatörü Fikret Turhangil'in, vatani hizmet tertibinden bağlanan maaşlarla, bazı emeklilerin aldığı maaşları kıyaslaması, Cumhuriyet Senatosunun 19 Ağustos 1963 tarihli 98. Birleşim tutanaklarına şöyle yansımaktaydı:

*“FİKRET TURHANGİL (Aydın) – Sayın Zihni Betil'in buyurduğu noktaya ben de temas edeceğim; başka cepheden; bugün işçi olarak emekliye ayrılmış bir kişiye 120 lira emekli maaşı veriliyor veya İstiklâl Savaşına teğmen olarak iştirak etmiş emekli olmuş kişiye tahmin ediyorum ki, 500 lira maaş verilmiyor. (Ayrı şey sesleri) Bu şekilde 500 lira, alesseviye olmıyan maaş 79 yaşında bir ihtiyara 500 lira tahsisi, bir işçiye 120 lira verilmesi doğru olmadığı kanaatindeyim. (Ayrı bir şey sesleri, gürültüler)”*²⁴⁸⁷

²⁴⁸⁴ C.S. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 2, Cilt: 13, Birleşim: 98, (19.08.1963), s. 808.

²⁴⁸⁵ C.S. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 2, Cilt: 13, Birleşim: 98, (19.08.1963), s. 808.

²⁴⁸⁶ C.S. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 2, Cilt: 13, Birleşim: 98, (19.08.1963), s. 808.

²⁴⁸⁷ C.S. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 2, Cilt: 13, Birleşim: 98, (19.08.1963), s. 808.

Bu kıyaslamaya yine Bütçe Komisyonu Başkanı Kurutluoğlu cevap veriyor ve iki durum arasında bir bağlantı kurulmaması gerektiğini savunuyordu. Kurutluoğlu'nun konuşması şöyleydi:

“Efendim, mevzuların tedahül ettirildiği kanaatindeyim. Zannederim ki, bir işçiye kendisinden kesilen para mukabilinde tahsis edilecek şu miktardaki, şu ölçüdeki bir maaş ile, vatani hizmette birçok üstün fedakârlıkları ve gayretleri görülmüş, 79 yaşına gelmiş bir vatandaşa tahsis edilecek 500 lira arasında bir nisbet kurmak mânevi ölçüleri bir tarafa bırakarak sadece maddi ölçüler içerisinde bir netice tâyini gibi bir istikamet olur ki, bu nevi maaş tahsislerinde biz sadece hizmetlerin mânevi değerini, geçmiş seneleri de göz önünde tutarak, ihtiyarlık devresinde veya hayat şartları muvacehesinde, fakrî zaruretle mücadelesinden bu yardımla kurtulsun, düşüncesine sapsmaktayız.” ²⁴⁸⁸

Vatani hizmet tertibinden bağlanacak maaşın miktarının ne olması gerektiği üzerindeki tartışmalar, Bütçe Komisyonu Başkanının bu açıklaması ile sona ermemişti. Bu bağlamda, Aydın Senatörü Fikret Turhangil, vatani hizmet tertibinden bağlanan maaşların yüksek olduğunda ısrar etmekte ve şöyle demektedir:

“Muhterem arkadaşlar; geldiğimizden beri, vatani hizmet tertibinden 500 liranın bir barem tâyin edilerek, harb tarihinde mevcut bir kayda müsteniden ödenmesine dair olan kanunların sık sık geçmekte olduğunu görmekteyiz, bunu kıskanmıyorum. Konuşmamın mevzuu da bu yönden değil. Vatana hizmet eden insanları daima taltif etmek Türk Milletinin ve Meclislerinin başta gelen vazifesidir. Ancak ben tahmin ediyorum ki, aynı İstiklâl Harbine iştirak etmiş, aynı yararlılıkları bir er olarak, hattâ bir er olarak değil bir teğmen olarak ifa etmiş içimizde birçok arkadaşlar var, biliyoruz. Hattâ eski barem mevzuunda orgenerallik yapmış, İkinci Dünya Harbine orgeneral olarak iltihak etmiş kişilere verilen tekaüt maaşının 500 -600 lira arasında olduğunu kulaklarımız duya duya artık tıkandı.

Bu bakımdan böyle bir kayıtlı ve 30 – 40 sene sonra bu yolu bulup çıkarmak suretiyle verilen bu 500 liranın takdirinde Komisyonumuzun ben demin arz ettiğim misalle ve bir misal daha ekliyeceğim, bugün fiilen hizmette maaş miktarı 15 lira aslı maaştan başlamaktadır. Ve bunun muadilinin tutarını takdir edersiniz. Bu çocuk besler, gençtir giyinmek ister, aile barındıracaktır. Biz ona bunu verirken bir tahkikatla 500 lira gibi bir paranın şahsan bu şahsı tanımam, bilmem ama bu prensibi hizmetler ölçüsüne göre ayarlamak ve bunun bir kıstasını bulmak zorundayız. O bakımdan burada 300 liranın bir takdir olduğunu gördüm, bendeniz, bir tahrir vereceğim. Maahaza bu Mehmet midir, kimdir bilmiyorum. Ona eğer lûtf buyurur da iltihak ederseniz, hiç olmazsa Komisyonumuzu, vereceğimiz bu kararla ikaz etmiş oluruz ve bundan sonra takdir edecekleri maaşlarda diğer hususları da tetkik etmek ihtiyacını hissederler...” ²⁴⁸⁹

²⁴⁸⁸ C.S. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 2, Cilt: 13, Birleşim: 98, (19.08.1963), s. 808.

²⁴⁸⁹ C.S. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 2, Cilt: 13, Birleşim: 98, (19.08.1963), s. 809.

Bu tartışmalara, Urfa Senatörü Esat Mahmut Karakurt da katılmaktaydı. Bu bağlamda, Senatör Karakurt, vatani hizmet tertibinden yararlanması düşünülen kişilere verilecek olan paranın miktarı üzerinde değil, esası üzerinde fikir ileri sürmek istediğini belirtiyor ve bu konunun bir esasa bağlanması gerektiğini savunuyordu. Urfa Senatörü Esat Mahmut Karakurt'un düşüncelerini şöyle dile getirdiğini görüyoruz:

“Bu, vatani hizmet meselesini, bu vatani hizmet yolu ile bâzı vatandaşlara aylık bağlanmasını bir esasa raptetmek mecburiyetindeyiz.

Efendim, iş bu vatandaşlara verilen 500 lirada değil, 300 lirada değil. Biz bu arkadaşın, âzami tetkiki yapılmadan eline bir berat veriyoruz. T.B.M. Meclisi tarafından verilmiş bir millî kahraman beratı. Bunun para ile satın alınmasına imkân yok. Bu, herkese gelişi güzel verilen bir şey değildir. Ne demektir bir vatandaşa hizmeti vataniyeden ömrünün nihayetine kadar para bağlamak? Bu vatandaş, bu vatana öyle bir hizmet ifa etmiştir ki, diğer vatandaşların üstünde bir mevkie sahiptir. Ve bu, hayatının sonuna kadar Türk Milleti tarafından terfih edilecek bir vatandaşdır, beratını veriyoruz. Bu ne geniş bir şeref madalyasıdır, kolay kolay verilir mi bu madalya?

Şimdi bu arkadaş 500 lira veriyoruz. 500 lira niçin verecekmiz? Balkan Harbinden itibaren bütün harblere girmiş ve vazifesini yapmış. Rica ederim beyefendiler, yaşı 75 olup da Balkan Harbinden itibaren tâ İstiklâl Harbine kadar muharebeye girmiyen Türk vatandaşı var mıdır? Vazifesini yapmamış Türk vatandaşı tasavvur edilir mi? Yaşı 75 ise muhakkak Balkan Harbinden itibaren Çanakkale Harbi de dâhil kahramanca gelmiş bu İstiklâl Harbine kadar vazifelerini yapmışlar. Bendeniz daha geniş alacağım, eğer bu şekilde Muhterem Heyetiniz bu 500 liraları vermeye devam ederse bendeniz Urfa Senatörüyüm, benim mensubolduğum memleket kahramanlığını bilfiil ispat etmiş bir memlekettir. İstiklâl Harbine değil, daha harb başlamadan büyük bir devletin ordularına karşı, eline kamasını alıp, eline sapanını alıp karşısına geçmiş ve memleketten kovmuştur. Bunların her biri millî bir kahramandır. Eğer siz bu beşyüz lirayı vermeye devam ederseniz ben Urfa'nın yarı nüfusunu huzurunuzda getireceğim yarın; hepsinin elinde bir dilekçe, onlardan daha millî bir kahraman bulamazsınız. Beyefendiler, ben bir ihtiyar hemşehrime gittim, bizzat Fransızlarla harb ederek yaralanmış bir ihtiyar, pirîfâni, beş parası yok. Dedim ki, hemşerim ben de senin için hizmeti vataniye kabilinden bir şey yapacağım, bir talepte bulunacağım, müracaat edeceğim, ne dersin? Şöyle bir durdu ve gülümsedi: gel be oğul, dedi, ben vatan hizmetimi için mi yaptım, utanmıyor musun sen bunu bana söylemeye. Gözlerim yaşlarla doldu ve ayrıldım.

Yeter efendim, bunu bir şekle bağlamalıyız. Nedir bu millî kahraman, bu hizmeti vataniye? Önüne gelene 500 lira... Yeter efendim, bunu bir hizaya,

*bir şekilde bağlalım. Ve birer birer vatandaşa millî kahramanlık berati vermiyelim. Ben parada değilim. Onun bu kararı aldıktan sonra içimizdeki millî kahramanlık vasfına tahammül edemiyorum. Eğer gerçekten böyle bir adamsa verelim. Ama değilse istismar etmiyelim, tezyil etmiyelim...”*²⁴⁹⁰

Bu tartışmalar sürerken, Cumhuriyet Senatosunun Cumhurbaşkanınca seçilen üyelerinden Hidayet Aydınır'ın de söz aldığını ve vatani hizmet tertibinden maaş bağlamada aşırıya kaçıldığı inancında olduğunu dile getirdiğini görüyoruz. Aydınır, kendinden önce konuşan Urfa Senatörü Esat Mahmut Karakurt'un eleştirilerine katıldığını belirttiği konuşmasında şöyle diyordu:

“Muhterem arkadaşlarım, Esat Mahmut Karakurt arkadaşımız söyleyeceklerini kısmen söyledi. Bu memlekette Balkan Harbine, Umumi Harbe, İstiklâl Harbine iştirak eden ve çoğu yararlılıklar gösteren binlerce, onbinlerce insan vardır. Binaenaleyh, bunlar bir süzgeçten geçirilmeden harb tarihinde ismi geçmişti, diye bu şekilde fazla gitmek doğru değildir. Biz malı Kârûna malik bir millet değiliz. Bakılmamış çocuklar, muavenete muhtaç çocukların sefil, ne halde oldukları malûm.

*Sonra buyurdular ki biz, biz cömertiz, 500 liradan aşağı para veremeyiz. Efendim, demin arz ettiğim gibi hazinei Kârûna malik değiliz. Bizim daha çok ihtiyaçlarımız var. Hastalarımıza ilâç bulamıyoruz. Bâzı adamlar var ki, 100 lira onlar için kâfidir, bazı adamlar için 300; yaşadığı yer itibariyle. Meselâ bu adam bir köylü ise 200 lira, 300 lira kâfidir. Komisyonun birisi de 300 lira takdir etmiş. Binaenaleyh Devlet kesesinden böyle fazla cömertlik doğru değildir. Diğer daha mühim, daha zaruri ihtiyaçlarımızı karşılamak mecburiyetindeyiz. Ve böyle alelamya getiriş de doğru değildir. Biraz malûmata tam sahibolmak, hakikaten müstehik ise ihtiyacına göre bu milletin bütçesinden para tahsis etmek daha makûl ve muvafık olur. Rica ediyorum bunu daha makûl, sakın bir şekilde sokalım. Ricam budur. Bilhassa, 500 lira, 500 lira diye bunda karar kılmak, bir köyle için 500 lira haddin fevkinde bir paradır, bu efendim. Yaşadığı muhite göre, ihtiyacına göre 300 lira da hattâ 200 lira da alabilir.”*²⁴⁹¹

Cumhuriyet Senatosunda, vatani hizmet tertibinden maaş bağlanmasında gözetilen ilkelere ilişkin olarak yapılan bu eleştirilere Maliye Bakanı Ferid Melen cevap vermek istemiş ve kürsüye gelerek şu açıklamada bulunmuştu:

“Sayın Başkan, muhterem senatörler; evvelâ arz edeyim, bu bir kahramanlık mükâfatı değildir. Bu maaş tertibinden ödenir. Fakat bunu bir kahramanlık mükâfatı olarak kabul etmemek lâzımdır. Esasen biz kahramanlarımızı, bilhassa İstiklâl Harbi kahramanlarımızı madalya ile taltif ettik. Ancak, bunlardan zaruret içerisinde fevkalâde kahramanlık gösterip

²⁴⁹⁰ C.S. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 2, Cilt: 13, Birleşim: 98, (19.08.1963), ss. 809-810.

²⁴⁹¹ C.S. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 2, Cilt: 13, Birleşim: 98, (19.08.1963), s. 810.

de, zaruret içerisinde kalan, hayatını idame edemiyen ve kendisine mâlûliyet maaşı veyahut bir emekli maaşı bağlanmamış olan kimselere müracaat ettikçe, vaziyetleri tesbit edildikçe Meclis kararı ile bir maaş bağlanmaktadır. Bunu bu mânada anlamak lâzımdır.

Yoksa, sayın arkadaşımızın dediği gibi, gerçekten bunlar gibi yüzlerce kahraman getirmek mümkündür; kabildir. Allah’a şükürler olsun, bu bakımdan çok zenginiz. Bunların sayısı da, kabul etmek lâzımdır ki, gün geçtikçe azalmaktadır. Tektük, böyle köşede, bucakta hakikaten büyük zarurete duçar olan ve şimdiye kadar ağzını açıp, bir şey istemiyen kimselerdir. Bunlar; yer yer Devlet daireleri tarafından keşfedilmekte, daire âmirleri tarafından haber verilmekte olan, mazideki hizmetleri sebebiyle bilinen insanlardır. Bu sebeple bunlara maaş bağla(n)maktadır.

Miktara gelince; en az geçim indirimi seviyesinde, aşağı – yukarı bizde bugün 400 – 500 lira en az geçim indirimi seviyesi olarak kabul edilmiştir. Ve Yüksek Meclis de birkaç seneden beri vatani hizmet tertibinden bu miktarda seyyanen, yani bir arkadaşımızın da ifade ettikleri gibi bir nevi barem halinde 500 lira olarak maaş bağlanmaktadır. 500 lira böyle bir hesaba dayanmaktadır. Yoksa hizmetin mahiyetiyle ve sairesi ile ölçülen bir şey değildir.”²⁴⁹²

Maliye Bakanının konuşmasından sonra Cumhuriyet Senatosu Bütçe Komisyonu Başkanı Sahir Kurutluoğlu yeniden söz almak ihtiyacını duyuyor ve üzerinde tartışılan somut kanun tasarısından yola çıkarak, bir kişiye vatani hizmet tertibinden maaş bağlanmasında izlenen yöntem hakkında şu açıklamada bulunuyordu:

“Muhterem arkadaşlarım; 1-2 noktaya işaret etmeme müsaadelerinizi istirham edeceğim. Evvelâ vatani hizmet tertibinden maaş tahsisindeki ölçü ve kıstas, Harb Tarihi kayıtlarına geçecek kadar bir yararlık ve kahramanlık göstermek ve aynı zamanda da muhtaç bir vaziyete, muhtaç bir duruma düşmüş olmaktır. Bunun haricinde ölçü elbette ki bulmak mümkündür ama bugünkü tasnise esas olan basamaklar ve ölçüler bu iki hudut içinde mütalâa edilmektedir.

... Harb Tarihi kayıtlarına geçmek alelâde ve basit bir hadise değil. Bu memleketin mukadderatını ortaya koyan vatani hizmet tertibinden bir tahsis vardır, burada. Bu memlekette Harb Tarihine geçecek kadar hizmet göstermişlerin milletçe kadrinin bilindiğini ifade eden bir tahsistir bu. Bunu çok görmeyeceğinizi ümid ederim.”²⁴⁹³

Cumhuriyet Senatosu Genel Kurulunun, 19 Ağustos 1963 tarihli 98. Birleşimde, vatani hizmet tertibinden maaş bağlanması hususunu, deyim yerindeyse, kılı kırka yarararak sürdürdüğü görüşmeler, Urfa Senatörü Esat Mahmut Karakurt’un konuşması ile tamamlanıyor ve vatani hizmet tertibinden maaş bağlanmasını düzenleyen bir

²⁴⁹² C.S. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 2, Cilt: 13, Birleşim: 98, (19.08.1963), s. 810.

²⁴⁹³ C.S. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 2, Cilt: 13, Birleşim: 98, (19.08.1963), ss. 810-811.

somut kanun tasarısının maddelerinin görüşülmesine geçiliyordu. Vatani hizmet tertibinden maaş bağlanması önerilerine genel bir bakış olarak görülebilecek olan bu tartışmalarda son konuşmacı Esat Mahmut Karakurt, vatani hizmet tertibinden maaş bağlanması istemlerinin tümü için geçerli olabilecek şu değerlendirmede bulunmaktaydı:

“Sayın Komisyon Başkanının söylediği gibi, Harb Tarihine girmiş ve hakikaten millî kahramanlar seviyesine yükselmiş, fakat şimdi âciz vaziyete düşmüş vatandaşa bu nevi vatani hizmetten 500 lira değil, 1500 lira bağlanmasında ben de kendisi ile beraberim. Benim itiraz ettiğim o nokta değil. Ben diyorum ki; komisyon esaslı tetkik etmiyor. Yalnız komisyon mudur getiren efendim? Bütün bu vatani hizmet lâyhalarının yüzde 90 ını getiren, hemen hemen milletvekili arkadaşlarımızdır. Bunun yolu da şudur: Kısmı âzami kendilerine vatani hizmet tertibinden aylık bağlanmasını isteyenler gelirler, rica ederler ve ben işte vatani hizmet yaptım derler. Gelir müracaat eder, o da tetkik eder, bir kanun lâyihası ile gelir. Ve ondan sonra komisyonda tetkik edilir...”

*Efendim; bu ölçüyü tanzim etmeye mecburuz, bu hizmetin haysiyeti bakımından tanzim etmeye mecburuz. Bunun başka çıkar tarafı yoktur...”*²⁴⁹⁴

Vatani hizmet tertibinden maaş bağlamada gözetilecek niteliklerin ne olması gerektiği, Millet Meclisinin 29 Nisan 1963 tarihli 79. Birleşiminde de, tartışmaya konu olmuştu. Bu bağlamda, Gaydan Fikri Tuğsuz’a vatani hizmet tertibinden maaş bağlanmasına dair kanun tasarısının²⁴⁹⁵ görüşülmesi sırasında, Ordu Milletvekili Refet Aksoy, mevcut uygulamayı eleştiriyor ve şöyle diyordu:

“Muhterem arkadaşlar, vatani hizmet tertibinden maaş tahsis edilenler hakkında takdîrî bir konuşmadan başka hiçbir hedefi olmaması lâzımgelen; bu mevzuda beni kürsüye sevk eden sebep; görüyorsunuz ki, taaddüt ediyor. Vatana kanını döken, canını veren, alnının terini döken, çoluğunu, çocuğunu perişan bir vaziyette bırakan insanlara yardım elimizi uzatmak elbette ki vicdan borcumuzdur. Bunlara bağlayacağımız tahsisatı tam bir gönül rızası içinde huzur ve huşu ile ifa etmekliğimiz de yine bir vatan vazifesidir. Ama, şimdi bundan evvel kabul ettiğimiz kanunlarda da geçtiği veçhile, Cihan Harbinde ve Millî Mücadelede hizmet eden kimselerden bahsedilmektedir. İstiklâl Harbi bittikten sonra, daha İkinci Büyük Millet Meclisi devresinden itibaren, bugünkü gibi vatanperver insanlara maaş bağlanmıştır.

Şimdi kendilerine maaş bağlayacağımız bu kimseler bugüne kadar nerede idi, neden müracaat etmediler, neden aranmadılar. Beri taraftan seyyanen 500

²⁴⁹⁴ C.S. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 2, Cilt: 13, Birleşim: 98, (19.08.1963), s. 811.

²⁴⁹⁵ Bkz. Millet Meclisi S. Sayısı: 311, “Gaydan Fikri Tuğsuz’a vatani hizmet tertibinden aylık bağlanmasına dair kanun tasarısı ve Maliye ve Bütçe komisyonları raporları”, M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 16, Birleşim: 79’un sonuna ekli, (29.04.1963), ss. 1-3.

er lira maaş bağlanıyor. Bunun kıstası nedir, bundan evvelkilerine bağlanan, hatırımda kaldığına göre benim eski mebusluğum zamanında, 300 lirayı geçmemişti. Bunlardan yaralı olanlar da aynı zamanda Gümrük ve Tekel Bakanlığının satışlarından, mâlûliyet ikramiyesi almaktadırlar. Eğer, bunların müracaat dilekçeleri, Millî Müdafaadan, jandarmadan, emniyetten şuradan, buradan esaslı bir surette tetkik edildiyse, Komisyonun elbette bu tetkika müsteniden bir karar vermiş olması lâzımgelir. Şimdi, öncelik ve ivedilik teklifi ile mütemadiyen müzakere ettiğimiz için, biz elimizdeki raporları bile okuyamıyoruz. Aidolduğu komisyon bu hususta bize bir izahat da veremiyor. Ben, maahaza bundan sonra komisyonun tetkik edeceği müracaatları iyi bir süzgeçten geçirmesi hususunda dikkatlerini çekmek üzere konuşmuş bulunuyorum.” ²⁴⁹⁶

Refet Aksoy’un bu eleştirilerine, Bütçe Komisyonu Sözcüsü Ordu Milletvekili Arif Hikmet Onat cevap veriyor ve her bir tasarı veya teklif için, yetkili Komisyonların gereken her türlü incelemeyi titizlikle yaptıklarını bildiriyordu. Bütçe Komisyonu Sözcüsü Arif Hikmet Onat’ın konuşması şöyleydi:

“Muhterem arkadaşlar, bu tasarı ve teklifler biliyorsunuz, tahminen 7-8 aydan beri Yüksek Meclisin gündeminde idi ve gerek teklif ve gerekse tasarılar gerekçesiyle birlikte arkadaşlarımızın vestiyerdeki dolaplarına konulmuştu. Ama, aradan fazla zaman geçtiği için haklı olarak belki arkadaşlar mahiyetlerini unutmuş olabilirler. Yalnız Refet Beyi tatmin etmek için şunu arz edeyim; bu vatani hizmet tertibinden verilen maaşlar, Komisyonumuzda karara bağlanmadan evvel aidiyeti itibariyle Millî Müdafa, Maliye Komisyonundan da geçer. Bununla beraber gerek Hükümet, Millî Savunma Bakanlığı nezdinde, Dahiliye Vekâleti nezdinde uzun boylu tetkik yapar. Yapılan bu tetkikler Komisyonu tatmin etmezse, Komisyon ayrıca konuyu derinleştirir ve itimat ettikten sonra tasarıyı Yüksek Meclis huzuruna sevk eder. Bu bakımdan arkadaşımızın gerekli ciddî tetkikatın yapıldığı hususunda mutmain olmasını rica ederim.” ²⁴⁹⁷

Görüldüğü gibi, TBMM’de, bazı kişilere vatani hizmet tertibinden maaş bağlanmasına ilişkin kanun tasarılarının veya tekliflerinin görüşülmesi sırasında, konu, titiz bir değerlendirmeye tâbi tutulmaktaydı ve zaman zaman milletvekilleri veya senatörler, maaş bağlanmasında gözetilen ölçütleri beğenmedikleri takdirde, eleştirilerini yapmaktan çekinmemekteydiler.

²⁴⁹⁶ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 16, Birleşim: 79, (29.04.1963), s. 598.

²⁴⁹⁷ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 16, Birleşim: 79, (29.04.1963), s. 598.

4- Vatani Hizmet Tertibinden Maaş Bağlanması Hakkındaki Kanunların Kamuya Mal Olmuş Bazı Kişilere İlişkin Olanlarından Seçmeler ve Bunların Kanunlaşma Süreçlerine Genel Bir Bakış

Millet Meclisinin 12. Dönemi içinde vatani hizmet tertibinden maaş bağlanması ile ilgili olarak çıkarılmış olan toplam 34 adet kanundan bazılarının, kamuya mal olmuş bulunan kişilere veya onların eşlerine ilişkin olduğu görülmektedir. Aşağıda, bu nitelikte olduklarını düşündüğümüz, Vecihi Hürkuş, Telgrafçı Manastırlı Hamdi Efendinin eşi, İngiliz Kemal namıyla mâruf Ahmet Esat Tomruk, ve Âşık Veysel’e vatani hizmet tertibinden maaş bağlanması hakkındaki kanunların, kanunlaşma süreçleri incelenecektir.

A. 11 Haziran 1963 Tarih 249 Sayılı “Birinci Dünya ve İstiklâl Savaşlarına İştirak Eden Ali Fehamoğlu Vecihi Hürkuş’a Vatani Hizmet Tertibinden Aylık Bağlanmasına Dair Kanun”

a- Vecihi Hürkuş’un Kısa Özgeçmişi

Millet Meclisinin 12. Döneminde kendisine vatani hizmet tertibinden maaş bağlanan kişilerden biri, Vecihi Hürkuş’tur. 6 Ocak 1896 tarihinde İstanbul’da doğan Vecihi Hürkuş, Yeşilköy’deki Tayyare Mektebine girerek “Tayyareci” oldu. Birinci Dünya Savaşında, Kafkas Cephesinde 7. Tayyare Bölüğünde görev yaptı. Bir hava savaşında, yaralanıp düştüğünde, Ruslar tarafından esir alındı ve Hazar Denizindeki Nargin Adası’na esir olarak gönderildi. O Adadan yüzerek kaçtı ve yürüyerek Erzurum’a ulaştı. İstanbul’un işgali üzerine, Kurtuluş Savaşına katıldı. Kırmızı şeritli İstiklâl Madalyası ile ödüllendirildi. Savaş sonrasında, havacılık alanında, “Sivil Tayyare Mektebi” adlı okul kurup yeni havacıların yetiştirilmesi, uçak yapımı, “Hürkuş Hava Yolları” adlı bir Havayolu Şirketi kurarak, hava ulaşımının olmadığı bazı yerlere sefer düzenlenmesi gibi, birçok hizmetlerde bulundu. Hayatının sonlarında, yine havacılık alanında sürdürmek istediği uğraşlar nedeniyle borçlanması, Vecihi Hürkuş’un ciddî maddî sıkıntıya düşmesine neden olmuştu²⁴⁹⁸. Bu yüzden, Bakanlar Kurulunun, kendisine vatani hizmet tertibinden maaş bağlanması için gerekli girişimlerde bulunduğunu ve bu konuda bir kanun tasarısı hazırladığını görüyoruz

b- Bakanlar Kurulunun Hazırladığı Kanun Tasarısı

Millî Savunma Bakanlığınca hazırlanan ve Bakanlar Kurulunun 10 Temmuz 1962 tarihli toplantısında Türkiye Büyük Millet Meclisine sevki kararlaştırılan Kanun Tasarısı, 16 Temmuz 1962 tarihinde Başbakan İsmet İnönü’nün imzası ile Millet Meclisi Başkanlığına sunulmuştu. Bakanlar Kurulunca hazırlanan ve Birinci

²⁴⁹⁸ Vecihi Hürkuş’un özgeçmişi için bkz. <http://www.tayyareci.com/hvtarihi/vecihihurkus/index.asp> (Erişim Tarihi: 06.01.2009); **Vikipedi**, özgür ansiklopedi, http://tr.wikipedia.org/wiki/Vecihi_H%C3%BCrku%C5%9F (Erişim Tarihi: 06.01. 2009)

Dünya ve İstiklâl savaşlarına iştirak ederek emsallerine göre üstün hizmetler ifa ettiği ve halen yardıma muhtaç olduğu belirtilen Vecihi Hürkuş'a hayatta bulunduğu sürece vatani hizmet tertibinden 500 lira aylık bağlanmasını öngören Tasarının gerekçesinde şöyle denilmektedir:

“Balkan, Birinci Dünya ve İstiklâl savaşlarına Hava Kuvvetlerinin emrinde olarak iştirak eden Vecihi Hürkuş'un, o zamanki mahdut imkânlara rağmen keşif, düşman kuvvet ve karargâhlarını bombalamak, düşman tayyareleriyle savaşmak gibi hava faaliyetlerinde üstün başarı ve cesaret gösterdiği, İstiklâl Savaşından sonra da Türk Havacılığına türlü hizmetlerde bulunduğu Genelkurmay Harb Tarihi Dairesinin talep sahibinin cevaplarını teyideden yazısından anlaşılmış bulunmaktadır.

Halen ileri yaşıta ve yardıma muhtaç bir durumda bulunduğu İstanbul Valiliğinin yazısından anlaşılan Vecihi Hürkuş'a üstün hizmetleri dolayısıyla vatani hizmet tertibinden aylık bağlanması için bu kanun tasarısı hazırlanmış bulunmaktadır.” ²⁴⁹⁹

c- Tasarının Millet Meclisinde Görüşülüp Kabul Edilmesi

Tasarıyı Millet Meclisinde Maliye ve Bütçe Komisyonları incelemişlerdi. Komisyonlar, Tasarının, Vecihi Hürkuş'a, hayatta kaldığı müddetçe 500 lira aylık bağlanmasını öngören hükmünü benimsemişler ve Millet Meclisi Başkanlığına sundukları 19 Eylül 1962 ve 11 Ekim 1962 tarihli Raporlarla, Tasarının, Millet Meclisince kabul edilmesinin uygun olacağı yönünde görüş bildirmişlerdi²⁵⁰⁰.

Millet Meclisi Genel Kurulunun 29 Nisan 1963 tarihli 79. Birleşiminde öncelikle görüşülmesi kararlaştırılan Tasarının görüşülmesine anılan Birleşimde başlanmış ve tümü üzerinde söz isteyen olmadığı için, maddelere geçilmişti. Verilen ivedilik teklifinin kabulü nedeniyle, maddelerin bir kez görüşülmesi yeterli olacaktı. Bu doğrultuda, Tasarının maddelerinin görüşülmesine başlanmış ve Tasarının üç maddesi üzerinde de söz isteyen çıkmadığı için, Birleşimi yöneten Başkanvekili Mekki Keskin, maddeleri oya sunmuş ve teker teker oylanmış üç madde de kabul edilince, Tasarının tümünün oylanmasına gidilmiş ve o da kabul edildiğinden, Vecihi Hürkuş'a, hayatta kaldığı müddetçe 500 lira aylık bağlanmasını öngören Tasarı, 29 Nisan 1963 tarihli 79. Birleşimde Millet Meclisinde kabul edilmiş olmaktadır²⁵⁰¹.

²⁴⁹⁹ Millet Meclisi S. Sayısı: 309, “Birinci Dünya ve İstiklâl savaşlarına iştirak eden Ali Fehamoglu Vecihi Hürkuş'a vatani hizmet tertibinden aylık bağlanmasına dair kanun tasarısı ve Maliye ve Bütçe Komisyonları raporları”, **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 16, Birleşim: 79'un sonuna ekli, (29.04.1963), s. 1.

²⁵⁰⁰ Bkz. yukarıda adı geçen Millet Meclisi S. Sayısı: 309, ss. 1-2.

²⁵⁰¹ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 16, Birleşim: 79, (29.04.1963), s. 597.

d- Millet Meclisinin Kabul Ettiği Metnin Cumhuriyet Senatosunda Görüşülmesi ve Orada da Kabul Edilerek Kanunlaşması

Millet Meclisinin kabul ettiği metin, Cumhuriyet Senatosunda, Malî ve İktisadi İşler Komisyon ile Bütçe Komisyonunda incelenmiş ve adları geçen Komisyonların ikisi de, oybirliğiyle, Millet Meclisinin kabul etmiş olduğu metnin aynen benimsenmesini kararlaştırmışlardı²⁵⁰². Cumhuriyet Senatosu Genel Kurulunun 11 Haziran 1963 tarihli 73. Birleşimde, Bütçe Komisyonunun önerisi doğrultusunda öncelikle görüşülmesine başlanan Tasarının, tümü üzerinde, Millet Meclisinde olduğu gibi, Cumhuriyet Senatosunda da söz isteyen çıkmadığı için oylanıp maddelerine geçilmişti. Bütçe Komisyonunun ivedilikle görüşülmeye ilişkin talebi de kabul edildiğinden, Millet Meclisindeki gibi, burada da maddelerin bir kez görüşülmesi ile yetinilmişti. Üzerinde söz alan çıkmayan üç madde de birer oylanmış ve kabul edilmelerinden sonra Tasarının tümünün oylanmasına gidilmişti. O da kabul edildiği için, Tasarı, 11 Haziran 1963 tarihinde kanunlaşmış olmaktadır.

Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel'e 13 Haziran 1963 tarihinde sunulan 11 Haziran 1963 tarih ve 249 sayılı “*Birinci Dünya ve İstiklâl savaşlarına iştirak eden Ali Fehamoğlu Vecihi Hürkuş’a vatani hizmet tertibinden aylık bağlanmasına dair Kanun*”, Cumhurbaşkanı Gürsel tarafından, 14 Haziran 1963 tarihinde yayımlanması için Başbakanlığa gönderilmiş ve 19 Haziran 1963 tarihli Resmî Gazetede yayımlanarak yürürlüğe girmişti²⁵⁰³.

Böylece, TBMM, kabul ettiği bu Kanunla, Balkan, Birinci Dünya ve İstiklâl savaşlarına Hava Kuvvetlerinin emrinde katılan ve o zamanki sınırlı imkânlarla rağmen keşif, düşman kuvvet ve karargâhlarını bombalamak, düşman uçaklarıyla savaşmak gibi hava faaliyetlerinde üstün başarı ve cesaret gösteren Vecihi Hürkuş’un, yaşlı ve maddi sıkıntıları olduğu bir dönemde, onun bu sıkıntılarının giderilmesine, bir ölçüde de olsa katkı sağlamaktaydı.

B. 17 Eylül 1963 Tarih ve 330 Sayılı “Millî Mücadele Kahramanlarından Telgrafçı Manastırlı Hamdi Efendi Eşi Hasibe Martonaltı’ya Vatani Hizmet Tertibinden Aylık Bağlanmasına Dair Kanun”

a- Telgrafçı Manastırlı Hamdi Efendi’nin (Ahmet Hamdi Martonaltı) Kısa Özgeçmişi ve Kendisine Gazi Mustafa Kemal’in 1927 Tarihli Ünlü Nutkunda Özel Bir Yer Ayırması

Telgrafçı Hamdi Martonaltı 1891 yılında Manastır’da doğdu. 1911 yılında Dere-i Bala Kasabası’nda telgrafçı olarak çalışmaya başladı. Sırp baskılarının giderek artması

²⁵⁰² Cumhuriyet Senatosu S. Sayısı: 153, “Birinci Dünya ve İstiklâl savaşlarına iştirak eden Ali Fehamoğlu Vecihi Hürkuş’a vatani hizmet tertibinden aylık bağlanmasına dair kanun tasarısının Millet Meclisince kabul olunan metni ve Cumhuriyet Senatosu Malî ve İktisadi İşler ve Bütçe Komisyonları raporları”, C.S. **Tutanak Dergisi**, Dönem: 1, Toplantı: 2, Cilt: 11, Birleşim: 73’ün sonuna ekli, (11.06.1963), ss. 1-3.

²⁵⁰³ **T.B.M.M. Kanunlar Dergisi**, Dönem: 1, Toplantı: 2, Cilt: 46, s. 482; **Resmî Gazete**, 19 Haziran 1963, Sayı: 11432.

ve zulüm haline gelmesi üzerine, ailesi ile birlikte İstanbul'a göçtü. Manastırlı Hamdi Bey, 1919'da İstanbul Merkez Postanesi'nde telgraf memuru olarak göreve başladı. 16 Mart 1920 tarihinde İngilizlerin İstanbul'u işgale başladığını, tüm aşamaları ile birlikte, telgrafhanenin de işgal edilmesine kadar telgrafla Ankara'da Mustafa Kemal Paşa'ya bildirdi. İşgalden sonra Ankara'ya kaçtı ve Ziraat Mektebindeki Heyet-i Temsiliye Karargâhında telgrafçılık yaptı. Daha sonra, bu görevi Garp Cephesi Komutanı İsmet Paşa yanında sürdürdü. Bütün bu kahramanlıkları nedeniyle İstiklâl Madalyası ile taltif edildi. Soyadı Kanunu çıktığında, Atatürk, 16 Mart 1920 tarihinde İstanbul'un işgalini ilk andan itibaren Ankara'ya telgrafla bildirme cesaretini simgelemek amacıyla, kendisine "Martonaltı" soyadını verdi. Çeşitli yerlerde görev yaptıktan sonra, kendi isteği üzerine atandığı Konya'da iken emekli oldu ve aynı yerde 9 Aralık 1945 tarihinde vefat etti²⁵⁰⁴.

Manastırlı Hamdi Efendiye, Gazi Mustafa Kemal, 1927 tarihli ünlü Nutkunda özel bir yer vermişti. Gerçekten, Atatürk, sözü geçen Nutkunda, Manastırlı Hamdi Efendi hakkında şunları söylüyordu:

"...Efendiler, 1920 senesi Martının 16'ncı günü öğleden önce, saat 10.00'da makine başında şöyle bir telgraf geldi:

İstanbul, 16.3.1920

Ankara'da Mustafa Kemal Paşa Hazretleri'ne

Bu sabah, Şehzadebaşı'ndaki Muzıka Karakolu'nu İngilizler basıp oradaki askerlerle çarpışarak, sonunda şimdi İstanbul'u işgal altına alıyorlar. Bilgilerinize arz olunur.

Manastırlı Hamdi

Ben bu telgrafın altına kurşun kalemle 'ivedi olarak kolordulara benim imzamla M. Kemal' işaretini koyduktan sonra, telgrafi verenden açıklama istemeye başladım. Manastırlı Hamdi Efendi birbiri ardınca bilgi vermeye devam etti:

Bizim en çok güvendiğimiz bir arkadaşımız var ki, yalnız o değil, herkes, yani gelenler söylüyor. Şimdi de Harbiye'nin işgalini haber aldık. Hattâ, Beyoğlu telgrafhanesinin önünde İngiliz askerlerinin bulunduğunu öğrendik, fakat telgrafhaneyi işgal edip etmeyecekleri bilinmiyor.

Bu sırada Efendiler, Harbiye telgrafhanesinden memur Ali bilgi vermeye başladı:

²⁵⁰⁴ http://tr.wikipedia.org/wiki/Ahmet_Hamdi_Martonalt%C4%B1 (Erişim Tarihi: 11.01.2009).

Sabahleyin İngilizler basarak altı kişiyi şehit ettiler. On beş kadar da yaralı var. Şimdi İngiliz askerleri dolaşıyor. Şimdi, işte, İngiliz askerleri Nezaret'e giriyorlar. İşte içeri giriyorlar. Nizamiye kapısına. Teli kes! İngilizler buradadır.

Manastırlı Hamdi Efendi, bizi yeniden buldu.

Paşa Hazretleri,

Harbiye telgrafhanesini de İngiliz askerleri, işgal edip teli kestikleri gibi bir yandan Tophane'yi işgal ediyorlar, bir yandan da zırhlılardan asker çıkarılıyor. Durum ağırlaşıyor efendim. Sabahki çarpışmada 6 şehit 15 yaralımız var. Paşa Hazretleri, yüksek emirlerinizi bekliyorum.16 Mart 1920

Hamdi

Hamdi Efendi devam etti:

Sabahleyin bizim asker uykuda iken, İngiliz deniz askerleri karakola gelip giriyor. Askerlerimiz uykudan şaşkınlık içinde kalkınca çarpışmaya başlanıyor. Sonunda bizden 6 kişi şehit oluyor, 15 kişi yaralanıyor. Bunun üzerine, zaten mel'unluklarını tasarlamışlar ki, hemen zırhlıları rıhtıma yanaştırıp bir yandan Beyoğlu tarafını ve Tophane'yi bir yandan da Harbiye Nezareti'ni işgal etmişlerdir. Şimdi artık, ne Tophane'yi ne de Harbiye telgrafhanesini bulmak imkânı olmuyor. Şimdi aldığım habere göre işgal Derince'ye kadar yayılıyor, efendim.

İşte Beyoğlu telgrafhanesi de yok. Orayı da işgal ettiler galiba, Allah korusun, burayı işgal etmesinler. İşte Beyoğlu telgraf memurları, müdürleri geldiler. Kovmuşlar.

'Bir saate kadar burası da işgal olunacaktır. Şimdi haber aldım, efendim.'

Rahmetli Hayati Bey, benim ilk haber telgrafı üzerine yaptığım işarete uygun olarak, verilen bilgileri özetlemiş; Rumeli ve Anadolu'daki bütün komutanların adresine telgraf çektiyordu. Bir an önce İstanbul üzerinden Edirne'ye çektilmesini söylemiştim (Belge: 255).

Hamdi Efendi:

Yüksek emirleriniz yerine getiriliyor. Edirne'ye yazıyorum ve bütün merkezleri hazır ettirdik.

Hamdi Efendi'den:

'Milletvekilleri ile ilgili haber aldınız mı? Meclis telgrafhanesi cevap veriyor mu ?' diye sordum. Hamdi Efendi:

Evet veriyor. 14'üncü Kolordu Komutanı hazır. Paşa istiyordu, verelim mi?

Efendiler, bundan sonra artık Hamdi Efendi'nin sözünü işitemedik. İstanbul merkezinin de işgal edilmiş olduğuna hükmettik.

Bu vatansever ve cesur, Manastırlı Hamdi Efendi olmasaydı, İstanbul felâketinden haber almak için, kim bilir, ne kadar çok beklemek zorunda kalacaktık. İstanbul'da bulunan nâzır, milletvekili, komutan ve teşkilâtımızdan bir kimsenin çıkıp da bize vaktinde haber vermeyi düşünememiş olduğu anlaşılıyor. Demek ki, hepsini heyecan ve korku bürümüştü. Bir ucu Ankara'da bulunan telin İstanbul'da bulunan ucuna yaşanamayacak kadar şaşkın bir duruma gelmiş olduklarına hükmetmek, bilmem ki doğru olur mu? Telgraf memuru Hamdi Efendi, daha sonra Ankara'ya gelerek karargâhımız telgraf memurluğunu yapmıştır. Kendisine borçlu olduğum teşekkürü burada açıkça ifade etmeyi millî ve vatanî görevlerimden sayarım''²⁵⁰⁵

b- İki Milletvekilinin Telgrafçı Manastırlı Hamdi Efendi'nin (Ahmet Hamdi Martonaltı) Eşi Hasibe Martonaltı'ya Vatani Hizmet Tertibinden Maaş Bağlanması İçin Kanun Teklifinde Bulunmaları ve Bu Teklifin Millet Meclisinde Görüşülerek Kabul Edilmesi

Adalet Partisi Milletvekillerinden Balıkesir Milletvekili Cihat Bilgehan ile Konya Milletvekili Faruk Sükan hazırladıkları bir kanun teklifi ile, Kurtuluş Savaşının önemli isimlerinden biri olan Telgrafçı Manastırlı Hamdi Efendi'nin (Soyadı Kanununun kabulü ile Ahmet Hamdi Martonaltı) eşi Hasibe Martonaltı'ya, zarurete düştüğü için vatani hizmet tertibinden aylık 500 lira bağlanmasını önermişlerdi. Adları geçen milletvekillerinin, 29 Eylül 1962 tarihinde Millet Meclisi Başkanlığına sundukları Teklifin gerekçesinde şöyle denilmekteydi:

²⁵⁰⁵ Kemal Atatürk, **Nutuk 1919-1927**, Bugünkü Dille Yayına Hazırlayan: Prof. Dr. Zeynep Korkmaz, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu. Atatürk Araştırma Merkezi yayını, Ankara, 2004, ss. 281-282.

“Manastır’lı Hamdi merhum İstanbul’un meşum işgali günü Büyük Atatürk’ün nutuklarında ifade buyurdıkları gibi (İstanbul’da bulunan nâzır, mebus, kumandan, teşkilâtımız mensupları içinden bir zat çıkıp vekile haber vermeyi düşünememiş) olmasına rağmen, vazifesi başından ayrılmamış ve keyfiyeti Gazi Mustafa Kemal’e bildirmiş bir kahramandır. Bu suretle merhum daha o tarihte hem kurtuluş yolunun nerede olduğunu isabetle takdir etmiş hem de (bütün nazır, mebus ve kumandanların düçar olduğu şaşkınlık ve heyecanı) göstermemiştir. Bilâhara Gazi Mustafa Kemal’in karargâhında telgraf memurluğu yapan merhumun bu hizmetlerine karşı büyük nutkunda Atatürk (kendisine borçlu bulunduğu teşekkürü alenen ifa etmeyi millî ve vatani vazife) addetmiştir.

Millî mücadelenin bu feragat sahibi kahraman memuru 1945 yılında sefalet içinde vefat etmiş geriye bıraktığı çocukları fakru zaruret sebebiyle okuyamamış ve refikası çok cüzi ücretle çalışmak mecburiyetinde kalmış ise de halen çok ihtiyarlamış ve acze düşmüştür.

Kahramanlarına ve onun ailesi efradına icabeden alâka ve yardımı göstermiyen cemiyetlerin bekası mümkün değildir.

Türk milleti olarak binler ve binlerce kahramanı sinesinde barındıran bizim vazifemiz onlara lâyük oldukları hürmet ve icabında muaveneti yapmaktır. Ancak böylece onlara şükran borcumuzu eda etmek imkânını buluruz.

Bu sebeplerle zarurete düşmüş olan Telgrafçı Manastır’lı A. Hamdi efendinin sayın eşine hidematı vataniye tertibinden aylık 500 lira maaş bağlanmasına dair kanun teklif edilmiştir.”²⁵⁰⁶

Teklifi, Millet Meclisi Maliye Komisyonu ile Bütçe ve Plân Komisyonu incelemişti. Adları geçen Komisyonlar, hazırladıkları Raporlarda, her ne kadar, Manastırlı Hamdi Efendi’nin İstanbul’un işgalini telgrafla dakikası dakikasına Ankara’ya bildirmekteki cesaretini vurgulamışlar ve bu duruma Atatürk’ün ünlü Nutkunda da yer verdiğine ve kendisine teşekkür borçlu olduğuna işaret ettiğine değinmişlerse de; Merhum Hamdi Efendi’nin eşi Hasibe Martonaltı’nın 1 Haziran 1954 tarihinde Akşehir Nüfus Memurluğundan 96 lira maaşla emekli olduğuna ve sonraki zamlarla birlikte, halen 230,40 lira maaş aldığına ve bu maaşın 1 Mart 1963 tarihinde 250,20 liraya balığ olacağına dikkat çekiyorlar ve bu nedenle Teklifte ödenmesi önerilen 500 lira maaşta indirime gidilerek kendisine 300 lira bağlanmasının daha uygun olacağını bildiriyorlardı.

²⁵⁰⁶ Millet Meclisi S. Sayısı: 203, “Balıkesir Milletvekili Cihat Bilgehan ile Konya Milletvekili Faruk Sükan’ın Millî Mücadele kahramanlarından Telgrafçı Manastırlı Hamdi Efendi eşi Hasibe Martonaltı’ya vatani hizmet tertibinden maaş bağlanması hakkında kanun teklifi ve Maliye ve Plân komisyonları raporları”, **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 18, Birleşim: 103’ün sonuna ekli, (27.06.1963), s. 1.

Maliye Komisyonunun Millet Meclisi Başkanlığına sunduğu 5 Şubat 1963 tarihli Raporunda şu satırlar yer almaktaydı:

“...Müstenit gerekçede de arz ve izah edildiği veçhile Büyük Atatürk’ün tarihi nutuklarında sitayişle bahsettiği ve ‘kendisine borçlu bulunduğu teşekkürü alenen ifa etmeyi milli ve vatani vazife’ telâkki buyurduğu bu vatan evlâdı İstanbul’un işgali sırasında vazifesi başından ayrılmamış ve bu meşum günü o zaman re’sikârda (iktidar makamında E.O.) bulunan zevatın duçar olduğu şaşkınlık ve heyecanı göstermeden Gazi Mustafa Kemal’e bildirmek civanmertliğinde bulunmuştur.

Geriye bıraktığı ailesinin geçim sıkıntısı içerisinde muzdarip bulunduğu ve yaşının da bir hayli ilerlemiş olduğunu nazarı itibara alan komisyonumuz bu kanun teklifini müsbet mütalâa etmiştir.

Ancak 1.6.1954 yılında Akşehir nüfus memurluğundan 96 lira maaşla emekli olan bu hanımın, yapılan zamlarla halen eline 230,40 lira geçtiği ve 1 Mart 1963 te de bu miktarın 250,20 liraya bağlı olacağı ilgili temsilcilerin ifadesinden anlaşıldığından kendisine ayda vatani hizmet tertibinden 300 lira bağlanmak üzere 1 nci madde tadilen, diğer maddeler ise aynen kabul edilmiştir...” ²⁵⁰⁷

Teklifi, Maliye Komisyonunun Raporu ışığında değerlendiren Millet Meclisi Bütçe ve Plân Komisyonu da, hazırladığı 16 Mayıs 1963 tarihli Raporunda, Manastırlı Hamdi Efendinin hizmetlerini ve ailesinin sıkıntı içinde olduğunu teslim etmekle birlikte, Maliye Komisyonunun yaptığı değişikliğe katılıyor ve 500 lira yerine 300 lira maaş bağlanmasının uygun olacağını bildiriyordu. Sözü geçen Komisyonun Raporunda şöyle denilmekteydi:

“...Manastırlı Hamdi Efendi bilindiği gibi Atatürk’ün büyük nutkunda ve tarih kitaplarında adı geçen bir vatanperverdir.

Atatürk’ün Büyük Nutkundaki ifadesiyle: Manastırlı Hamdi Efendi İstanbul’da bulunan nazır, mebus, kumandan, teşkilâtımız mensuplarından bir zat çıkıp vaktiyle haber vermeyi düşünememiş olmasına rağmen vazifesi başından ayrılmamış ve keyfiyeti Gazi Mustafa Kemal’e bildirmiş bir kahramandır.

Bilâhara Manastırlı Hamdi Efendi Gazi Mustafa Kemal’in karargahında telgraf memurluğu yapmış ve Atatürk bu hizmete karşılık Büyük Nutkunda kendisine borçlu bulunduğu teşekkürü alenen ifa etmeyi millî ve vatani bir vazife addettiğini de beyan etmiştir.

Manastırlı Hamdi Efendi sefalet içinde 1945 te vefat etmiştir. Çocukları okuyamamıştır. Refikası az bir ücretle çalışmak mecburiyetinde kalmıştır. Halen ihtiyarlamış ve acze düşmüştür.

İsmi 'Büyük Nutuk' ile tarihe geçmiş olan Hamdi Efendi'nin emsaline nazaran üstün başarı gösterdiği Komisyonumuzca da kabul edilmiş, ancak; edinilen bilgiye göre 1.4.1954 yılında Akşehir Nüfus Memurluğundan (96) lira maaşla emekli olan Hamdi Efendinin eşi Hasibe Martonaltı'nın eline zamlarla bugün 250 lira geçtiği anlaşıldığından Maliye Komisyonunca teklifin 1 nci maddesinde ayda (500) lira yerine (300) lira olarak yaptığı tadil ile, yine 1 nci maddede Komisyonumuzca ifadenin vuzuhu bakımından 'aylık' kelimesinin 'ayda' olarak değiştirilmesi ile maddeden 'sebkeden' kelimesi çıkarılarak ve cümle buna göre düzeltilerek, teklifin diğer maddeleri ise aynen kabul olunmuştur..." 2508

Balıkesir Milletvekili Cihat Bilgehan ve Konya Milletvekili Faruk Sukan'ın Teklifi, yukarıda görüşleri aktarılan Maliye Komisyonu ile Bütçe ve Plân Komisyonunun gerçekleştirdikleri değişiklik ışığında, Millet Meclisi Genel Kurulunun 27 Haziran 1963 tarihli 103. Birleşiminde ele alınmış ve Teklifin tümü üzerinde yapılan görüşmeler sırasında, Teklif sahiplerince öngörülen 500 liralık aylık maaşın, iki Komisyon tarafından da 300 liraya indirilmiş olması, Erzurum Milletvekili Cevat Dursunoğlu tarafından eleştiriye tabi tutulmuştu. Cevat Dursunoğlu, konuşmasına, Kurtuluş Savaşı sırasında Telgrafçı Hamdi Efendi'nin yaptıklarını bir kez daha hatırlatarak başlıyor ve şöyle diyordu:

"Arkadaşlar, kanun teklifini okudum. Şimdiye kadar geçen tekliflerin hepsinde vatani hizmet tertibinden 500 er lira bağlanıyordu. Yalnız nedense hizmeti en büyük olanlardan birisi bulunan meşhur Telgrafçı Hamdi'nin ailesine tahsis edilecek maaş 300 lira olarak tesbit edilmiştir.

Halbuki Telgrafçı Hamdi'nin hizmeti, lâlettâyin, herhangi bir cephede çarpışmış fedakârlık etmiş kimselerin de üstündedir. O günlerin acısını yakından duymuş, zamanın kılıç artığı olarak kalmış bir arkadaşınız olarak birkaç kelimelik bir takriri Başkanlığa sunacağım, kabulünü istirham edeceğim.

Arkadaşlar, Manastırlı Hamdi'nin, Telgrafçı Hamdi'nin yaptığı vazife, mutlak bir ölüm karşısında ve mutlak bir felâket karşısında memleketi kurtarmak için birgün sabahtan akşama kadar Ankara ile muhabereyi temin etmesi idi. Ve öyle bir zamandı ki; Osmanlı Devleti batıyor, Anadolu'da yeni Millî Devlet kurulacak. O zaman bu dâvanın başında olan Atatürk, Mustafa Kemal Paşa zaten olaylara intizar halinde idi: 'İngilizler bir gün gelecek Osmanlı İmparatorluğunun hayatına son verecekler ve biz Anadolu'da yeni Millî Devleti kuracağız.' Hamdi Efendi O gün, 16 Mart 1920 tarihinde İngilizler Şehzadebaşı Karakolunu basıp da ondan sonra da Millet Meclisini dağıttıkları anda bu hâdiseyi Anadolu'ya haber veren tek adamdı. Şimdi, müsaade ederseniz Atatürk'ün bu adam hakkında Büyük Nutkunda söylediği

*kısımdan kısa bir parça okuyayım.”*²⁵⁰⁹

Erzurum Milletvekili Dursunoğlu, konuşmasının devamında, Nutuk’da yer alan ve yukarıda Manastırlı Hamdi Efendi’nin özgeçmişinden söz ederken sadeleştirilmiş metninden yaptığımız alıntı ile değinmiş olduğumuz, Atatürk’ün Hamdi Efendi’ye ilişkin değerlendirmelerini, Nutuk’un orijinal halinden aynen okuyarak aktarıyor²⁵¹⁰ ve sözlerini şöyle tamamlıyordu:

*“...Arkadaşlar, çok daha mütevazı hizmetlere Meclis, Millî Mücadele hatırasını ihya etmek için 500 er lira aylık bağladı. Her nedense teklif 500 lira olduğu halde bu büyük hizmet sahibinin ölüme yaklaşmış karısı için bağlanan Hidematı Vataniye maaşı 300 liraya indirilmiştir. Hizmet sıradan bir hizmet değildir. Adamcağız bütün bir gün kellesi koltuğunda bu işin peşine düşmüş ve bu hizmeti ifa etmiş ve arkasından da saklanarak Anadolu’ya iltica etmiş. Mustafa Kemal Paşanın yanına gelmiştir. Mütevazı bir hayat yaşadktan sonra ölen bu adamın bugün cidden muhtaç bir karısı varmış ve bu kadın Konya’da oturuyormuş. O da ölüme yaklaşmış. Millî Mücadeleye olan hürmetimizi hiç olmazsa burada ifade etmek için bir takrir arz ediyorum. Bunu bir tarihî vazife diye yapıyorum. Ricam takririn kabulüdür. Bunun aylığının da ötekiler gibi 500 liraya çıkarılmasını bilhassa istirham ediyorum. Bir tarih borcudur. Çok teşekkür ediyorum.”*²⁵¹¹

Teklifin tümü üzerinde başka söz isteyen çıkmadığı için, Birleşimi yöneten Başkanvekili Ferruh Bozbeyli, maddelere geçilmesini oyluyor ve kabul edildiği görölünce, maddeler üzerinde görüşmeye başlanıyordu. Plân ve Bütçe Komisyonu Sözcüsü Ordu Milletvekili Arif Hikmet Onat’ın verdiği ivedilik önergesi kabul edildiğinden, maddelerin bir kez görüşülmesi yeterli olacaktı²⁵¹². Bu arada, Erzurum Milletvekili Cevat Dursunoğlu, Teklifin tümü üzerindeki konuşması sırasında sözünü ettiği değişiklik önergesini vermişti. Dursunoğlu, bu önergesinde, aynen şöyle demektedir:

“Millet Meclisi Sayın Başkanlığına

Millî Mücadele kahramanlarından Telgrafçı Hamdi Efendinin eşine vatani hizmet tertibinden maaş bağlanması hakkındaki kanun teklifinin birinci maddesinde tesbit edilmiş olan 300 liranın, rahmetlinin büyük hizmeti göz önüne alınarak, şimdiye kadar yapılan tahsislerde olduğu gibi 500 liraya

²⁵⁰⁹ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 18, Birleşim: 103, (27.06.1963), s. 583.

²⁵¹⁰ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 18, Birleşim: 103, (27.06.1963), ss. 583-584.

²⁵¹¹ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 18, Birleşim: 103, (27.06.1963), s. 584.

²⁵¹² **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 18, Birleşim: 103, (27.06.1963), ss. 584-585.

*çıkartılmasını arz ve teklif ederim.”*²⁵¹³

Oya sunulan bu önerge, Genel Kurulca kabul edilmiş ve Plân ve Bütçe Komisyonu da filhal katıldığını bildirdiğinden, Manastırlı Hamdi Efendi'nin eşine bağlanacak olan maaş 500 lira olarak belirlenmişti. Teklifin, yürürlüğü ve yürütülmeyi düzenleyen 2. ve 3. maddelerinde haliyle bir sorun yaşanmamış ve görüşmeler tamamlanmıştı. Böylece, Millet Meclisi, 27 Haziran 1963 tarihli 103. Birleşiminde, Manastırlı Hamdi Efendi'nin eşi Hasibe Martonaltı'ya vatani hizmet tertibinden 500 lira aylık bağlanmasına dair kanun teklifini kabul etmiş oluyordu²⁵¹⁴.

c- Millet Meclisinin Kabul Ettiği Metnin Cumhuriyet Senatosunda Görüşülmesi ve Değiştirilerek Kabulü

Millet Meclisinin kabul etmiş olduğu metin, Cumhuriyet Senatosunda, Malî ve İktisadi İşler Komisyonu ile Bütçe Komisyonunda incelenmişti. Bunlardan, Malî ve İktisadi İşler Komisyonu, 10 Temmuz 1963 tarihli toplantısında, Hasibe Martonaltı'nın halen 250 lira 20 kuruş emekli maaşı aldığının ve bir evinin de bulunduğu anlaşıldığından bahisle, kendisine vatani hizmet tertibinden maaş bağlanmasının reddedilmesini kararlaştırmış ve bu kararını 15 Temmuz 1963 tarihli Raporu ile Cumhuriyet Senatosu Başkanlığına bildirmişti²⁵¹⁵. Buna karşılık, Bütçe Komisyonu ise, 18 Temmuz 1963 tarihli toplantısında, Millet Meclisinden gelen metnin aynen kabulüne, bir diğer deyişle Hasibe Martonaltı'ya vatani hizmet tertibinden 500 lira aylık bağlanmasına karar vermiş ve bunu bildiren 18 Temmuz 1963 tarihli Raporu, Cumhuriyet Senatosu Başkanlığına sunmuştu²⁵¹⁶.

Teklifin, Cumhuriyet Senatosu Genel Kurulunda görüşülmesine, Bütçe Komisyonunun Raporu doğrultusunda, 19 Ağustos 1963 tarihli 98. Birleşimde başlanmıştı. Tümü üzerindeki görüşmeler sırasında söz alan Kayseri Senatörü Hüseyin Kalpaklıoğlu, konuşmasında, Hamdi Efendinin eşinin emekli maaşı aldığına, bir evinin bulunduğu ve reşit iki oğlu ile evli bir kızının olduğuna dikkat çekiyor ve Millet Meclisinden gelen metnin reddedilmesini istiyordu. Teklifin reddini kararlaştıran Cumhuriyet Senatosu Malî ve İktisadi İşler Komisyonunun da üyesi olan Kalpaklıoğlu'nun konuşması şöyledi:

“Efendim, ben kısaca bu teklifin aleyhinde bulunacağım ve reddini

²⁵¹³ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 18, Birleşim: 103, (27.06.1963), s. 585.

²⁵¹⁴ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 18, Birleşim: 103, (27.06.1963), s. 585.

²⁵¹⁵ Cumhuriyet Senatosu S. Sayısı: 228, “Millî Mücadele kahramanlarından Telgrafçı Manastırlı Hamdi Efendi eşi Hasibe Martonaltı'ya vatani hizmet tertibinden maaş bağlanması hakkındaki kanun teklifinin Millet Meclisince kabul olunan metni ve Cumhuriyet Senatosu Malî ve İktisadi İşler ve Bütçe komisyonları raporları”, **C.S. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1, Toplantı: 2, Cilt: 13, Birleşim: 98'in sonuna ekli, (19.08.1963), s. 1.

²⁵¹⁶ **A.k.**, s. 2.

istiyeceğim.

Biz Malî ve İktisadi İşler Komisyonu olarak bunun üzerinde uzun uzadıya durduk.

Manastırlı Hamdi Efendi malûm, büyük hizmeti geçmiş bir insan ve hattâ Atatürk'ün nutkunda da bizzat kendisinin memlekete yapmış olduğu hizmetten bahsedilir. Bu Hasibe Hanım bir PTT memurudur. Devlet memuru olarak tekaüt edilmiştir ve zannediyorum ve hatırımda yanlış kalmadı ise rakam 250 lira tekaüt maaşı da almaktadır. Ayrıca kendisinin Konya'da bir evi vardır; eve de kira vermemektedir. İki tane oğlu vardır, bunlar rüşte vasil olmuş, para kazanan kişilerdir; annelerine kanunen bakmakla da mükellef şahıslardır. Bakmazlarsa bir nafaka dâvası açarak kendisine baktırabilir. Ayrıca da bir de evli kızı vardır. Bu da bakabilir. Arz etmiş olduğum gibi, Devlet memuru olduğu için 250 lira tekaüt maaşı alan, kirada olmıyan, kendi evinde oturan bir kimsedir. Yani bununla fakrî zaruret içinde midir değil midir meselesini mâtuflar olarak bu ciheti arz ettikten sonra ikinci kısma geçiyorum.

Bana gelen şu arz ettiğim malûmat çerçevesi içinde bu hanıma fakrî zaruret telâkkisiyle maaş bağlanması mümkün ve mutasavver değildir. Benim şahsi kanaatim budur. Ve bunu komisyonda da müdafaa ettim.

İkinci mesele: Bu hanımın bu hizmetle hiçbir alâkası yoktur. Hattâ o kadar ki, bu Hasibe hanım'ın Manastırlı Hamdi Efendi ile, Hamdi Efendinin yapmış olduğu yararlık zamanında evli olduğu dahi tesbit edilmiş değildir. Galiba sonradan evlenmiş. Neymiş bütün mesele, espi? Vaktiyle Hamdi Efendi büyük hizmet yapmış bilâhara da bu Hasibe Hanımla evlenmiş. Madem ki, Hamdi Efendi iyilik yapmış, Hamdi Efendinin hayatta kalan hanımına biz bunu verelim. Bu biraz sündürülüyor lâstik gibi; böyle midir, aslı nedir? Az evvel Sayın Komisyon Başkanı izah etti, bilfiil hizmeti, büyük yararlı olacak kişiye bu tahsisat verilir; bağlanır. Onun hanımına verilir; oğluna verilir; kızına verilir; anasına verilir, babasına verilir diye böyle bir şey yok. Özür dilerim ona bol keseden biz burada bağış yapmıyoruz. Şahsan ben bu şekilde tekliflerin çoğuna muhalifim. Hakikaten memlekete büyük hizmet yapmış, yaşlanmış, başlanmış, bugün fakrî zaruret içinde kıvranan insana 300, 500, 1000 verelim. Ama bilfiil hizmet yapmış, büyük yararlar yapmış, bugün fakrî zaruret içinde kıvranan insanı, ben bu milletin temsilcisi olarak, cemiyet içerisinde aç ve bilâç bırakamam. Ama Hamdi Efendinin hayatta kalan, ayda 250 lira maaş alan ve evi olan hanımına yetişmiş 2 oğlunun bakmak mecburiyeti varken, onlar da bakmaz; belki de bu hanımın alacağı bu paraya ihtiyacı yok, oğulları (ona) yardım edecek...

...Fakrî zaruret içinde değildir, bu hanım ve kendisi de bizatihi hizmet yapmış, harb tarihine ismi geçmiş bir kişi değildir. Verilemez bu arkadaşlar.

Benim kanaatim bu yoldadır. Reddini istirham ediyorum. Hürmetlerimle.”²⁵¹⁷

Buna karşılık, Cumhuriyet Senatosu üyelerinden Kars Senatörü Mehmet Hazer ile Konya Senatörü Sedat Çumralı, Kayseri Senatörü Hüseyin Kalpaklıoğlu’nun görüşüne katılmadıklarını açıklamışlar ve vatani hizmet tertibinden maaş bağlanacak kişinin, böyle bir işleme lâyık görülmesi için üstün bir vatan hizmetini mutlaka kendisinin yapmasının gerekmeceğini, şimdi hayatta olmayan bu tür bir kişinin, geride bıraktığı eşi veya çocuklarının da böyle bir kanunun konusu olabileceklerini savunmuşlar ve geçmişte yapılan bazı vatani hizmet tertibinden maaş bağlanma kanunlarında, bunun örneklerine rastlanabileceğini bildirmişlerdi. Bu bağlamda, Kars Senatörü Mehmet Hazer, konuşmasında şöyle demektedir:

“...Hüseyin Kalpaklıoğlu arkadaşımızın temas ettiği iki nokta vardır. Birisi, muhtaç değildir. Diğeri, bizzat kendisi yararlık göstermemiştir.

Şimdiye kadar Meclisteki tatbikat ve örneklerle göre bu nevi tahsisat kabul olunanların hepsi bizzat yararlık gösterenlerden ibaret değildir. Hatırimda kaldığına göre İstiklâl Savaşına iştirak etmiş, filân kaymakamın hanımı meselâ Talât Paşa merhumun eşine bu Meclis veyahut Türkiye Büyük Millet Meclisi maaş bağlamıştır.

Binaenaleyh, maaş bağlamanın 1 nci şartı bizzat kendisinin yararlık göstermesi değildir. Bu noktadan tereddüdü izale etmek için söz aldım. Geçimde güçlük çekmediği mülâhazası 250 liralık bir geliri olduğuna dair olan kayıttır.

*Şimdi Hamdi Çavuş gibi bir kahraman, Hamdi Efendi aslında PTT memurudur ve son ana kadar İngilizlerin Beyoğlu Postahanesini nasıl işgal ettiklerini saati saatine, dakikası dakikasına haber veren bir kahraman ve hakikaten tek başına silâhlı mukavemet göstermiş, vazife yapmış bir adamın hâtırası için, bir vatanseverin hâtırası için vâki olan bu teklifi reddetmek, sadece bu bakımdan pek makbul ve sempatik karşılanmaz kanaatindeyim. Böyle bir teklif gelmeseydi, bu hanım aldığı 250 lira ile geçinebilir ve bizim millî hislerimiz, kahramanlara olan yakınlığımız da rencide edilmemiş olurdu. Gelmiş olan böyle bir teklifi reddetmek için kâfi sebepler mevcut değildir. Hiç olmazsa diğer vatani hizmet tertibinden yardım yapılanlara kabul olunan, umumi rakam olan 500 lira üzerinden hesaplayıp, mevcut 250 liraya ilâveten bir 250 lira ile bu meseleyi bu mevzuu kabul etmek Hamdi Efendinin hâtırasına da hürmet etmek olur. Ve Atatürk’ün nutkunda da yer almış olan bir kahraman taltif edilmiş olur. Reddetmek, arz ettiğim gibi Senatodan beklenen bir hareket olmaz. Bu noktadan bu teklifin kabul edilmesini istirham ediyorum.”*²⁵¹⁸

Benzer şekilde, Konya Senatörü Sedat Çumralı da, Millet Meclisinden gelen metnin kabulünden ve Hamdi Efendi’nin eşi Hasibe Martonaltı’ya vatani hizmet tertibinden maaş bağlanmasından yanaydı. Çumralı, Manastırlı Hamdi Efendi’nin

²⁵¹⁷ C.S. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 2, Cilt: 13, Birleşim: 98, (19.08.1963), s. 813.

²⁵¹⁸ C.S. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 2, Cilt: 13, Birleşim: 98, (19.08.1963), ss. 813-814.

yaptıklarını özetledikten sonra, emeklilik hakkını elde edemeden vefat ettiğini bildiriyor ve sözlerine şöyle devam ediyordu:

“...Bu adam, emekliye müstahak olmadan vefat etmiştir. Buna hiçbir şey kalmamıştır. Hamdi Efendi'nin refikası, tanıdığım için söylüyorum, nüfus memurluğu yapmış, ihtiyar bir hanımdır. Ayda eline geçen 250 lira emeklilik maaşı verilmektedir.

Hamdi Efendi, şu kısaca arz ettiğim haliyle gerçek bir kahramandır. Gerçekten hizmet ifa etmiş bir insandır. Bunun refikasına Yüksek Senato, 300 lira mı verir; 250 mi verir; 500 mü verir; bu apayrı bir hikaye, Yüksek Senatonun takdirine bağlı bir keyfiyettir. Fakat, Hamdi Efendi hakikaten hizmet etmiş bir insandır. Kendisi hizmet etmemiştir. O zaman evli mi değil mi o da belli değil. Bunu da ben pek vârit görmüyorum. Açın, Büyük Millet Meclisinin birinci dönem zabıtlarını, ikinci dönem zabıtlarını yüzlerce vatani hizmet tertibinden ölenlerin ailelerine maaş tahsis edilmiştir. Bu tahsis de bendenizin kanaatine yerinde olur. Yüksek Senato şefkatini göstererek, perişan halde olan bu kadına bir şey tahsis etmek hakikaten bir şefkat eseri olacaktır.”²⁵¹⁹

Bu konuşmalara rağmen, Kayseri Senatörü Hüseyin Kalpaklıoğlu görüşünde ısrar etmiş ve yeniden kürsüye gelerek, vatani hizmet tertibinden maaş bağlanması konusunda daha titiz olunması gerektiğini savunmuştu. Talât Paşa'ya yapılan uygulamanın bir istisna olduğunu belirten Kalpaklıoğlu, istisnaları çoğaltıp onları asıl haline getirmenin yanlış olacağını ileri sürüyordu²⁵²⁰. Kalpaklıoğlu'dan sonra Kayseri Senatörü Hüsnü Dikeçligil'in söz aldığı ve kısmen Teklifi, kısmen Kalpaklıoğlu'nu destekler nitelikte bir konuşma yaptığını görüyoruz. Gerçekten, Dikeçligil, konuşmasını şu sözlerle tamamlıyordu:

“...Gönümüz arzu eder ki, böyle kimsesi olmıyan insanlar da hepsi maaş alsın. Bulunsun, onlara da maaş verilsin. Bu hanımefendi de maaşını alsın. Çünkü kocası hayatta olsaydı, ona bakardı. İki çocuğu varmış, belki bakmıyabilir; vefasız olabilir. Kocasına, vazifesine hürmeten alması belki de iktiza eder. Ama arkadaşımızın da haklı tarafı vardır ki, bu insanların üzerinde, hizmeti geçen insanların üzerinde ayrı ayrı tetkiklerde bulunmak lâzımdır.”²⁵²¹

Teklifin tümü üzerinde başka söz isteyen çıkmayınca, Birleşimi yöneten Başkanvekili Sırrı Atalay maddelere geçilmesini oya sunmuş ve işaretle yapılan oylamada Cumhuriyet Senatosu Genel Kurulu maddelere geçilmesini kabul etmişti²⁵²². Balıkesir Milletvekili Cihat Bilgehan ile Konya Milletvekili Faruk Sükan tarafından sunulan ve Millet Meclisinin kabul edilip Cumhuriyet Senatosu

²⁵¹⁹ C.S. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 2, Cilt: 13, Birleşim: 98, (19.08.1963), s. 814.

²⁵²⁰ C.S. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 2, Cilt: 13, Birleşim: 98, (19.08.1963), ss. 814-815.

²⁵²¹ C.S. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 2, Cilt: 13, Birleşim: 98, (19.08.1963), s. 816.

²⁵²² C.S. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 2, Cilt: 13, Birleşim: 98, (19.08.1963), s. 816.

Bütçe Komisyonunun da aynen benimsenmesini önerdiği Teklifin 1. maddesinde, “*Millî Mücadele kahramanlarından Telgrafçı Manastırlı Hamdi Efendinin dul eşi Hasibe Martonaltı’ya merhumun Millî Mücadele sırasında sebk eden emsaline üstün gayretinden dolayı vatani hizmet tertibinden hayatta kaldığı müddetçe ayda 500 lira maaş bağlanmıştır*” hükmü yer almaktaydı. Bu madde için, bazı üyeler tarafından değişiklik önermeleri verilmiş bulunuyordu. Bu bağlamda, Tabîî Senatör Sıtkı Ulay ile Cumhurbaşkanınca seçilen üye Hidayet Aydın, birlikte verdikleri bir önerge ile, Hasibe Martonaltı’ya bağlanacak aylık maaşın 100 lira olmasını öneriyorlardı. Hidayet Aydın, bu konudaki düşüncelerini şu sözlerle dile getirmekteydi:

*“Efendim, insanlar yalnız nefisleri için çalışmadıklarına göre aileleri için çalıştıkları ve aile istikbali mevzu bahseldiğine göre ailelerine maaş bağlanması insanîdir ve emsali nâmütenahidir. Miktarı gelince, bu vatanş(ın) Konya’da ve civarında yaşadığı anlaşıyor, 250 lira almış, bir 100 lira daha zam yaparsak 350 lira ile yaşayabilir, pekâlâ geçenebilir. 500 lirayı daha mühim yerlere sarf edebiliriz. Mahallî sarf da mevcuttur. Rica ederim, demin de arz ettiğim gibi böyle bol keseden atıp da diğer ihtiyacı mahrum etmek doğru değildir. Tetkik ettik 100 lira daha ilâve ile 350 lira olarak teklifin kabulünü rica ediyorum.”*²⁵²³

Aydın Senatörü Fikret Turhangil ise verdiği önerge ile maddede değişikliğe gidilmesini ve Hasibe Martonaltı’nın emekli olması, bir evinin ve kendisine bakmakla yükümlü çocuklarının bulunması nedeniyle verilecek maaşın 250 liraya indirilmesini önermekteydi. Aynı yönde bir talebi, verdikleri bir başka önerge ile Konya Senatörleri Muammer Obuz ve Sedat Çumralı ile Burdur Senatörü Hüseyin Otan da yapmışlardı²⁵²⁴. Birleşimi yöneten Başkanvekili Sırrı Atalay, bu önergelerden, önce en aykırı olanını, yani maaşın 100 lira olarak belirlenmesini öngören Tabîî Senatör Sıtkı Ulay ile Cumhurbaşkanınca seçilen üye Hidayet Aydın’ın önergesini oya sunmuştu. Cumhuriyet Senatosu Genel Kurulu bunu reddedince, maaşın 250 lira olmasına yönelik öneriyi oylatmış ve bunun kabul edildiği görülünce, maddede bu yönde değişikliğe gidilmişti²⁵²⁵. İvedilik kararı alınmadığı için, İçtüzüğün 99. ve 72. maddeleri uyarınca, Teklifin iki kez görüşülmesi gerekmekteydi²⁵²⁶. Bu doğrultuda, ikinci görüşme 27 Ağustos 1963 tarihli 101. Birleşimde gerçekleştirilmiş ve Millet Meclisi metninde değişiklik yapıldığı için, sözü geçen 1. madde için zorunlu olarak açık

²⁵²³ C.S. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 2, Cilt: 13, Birleşim: 98, (19.08.1963), s. 816.

²⁵²⁴ C.S. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 2, Cilt: 13, Birleşim: 98, (19.08.1963), s. 817.

²⁵²⁵ C.S. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 2, Cilt: 13, Birleşim: 98, (19.08.1963), s. 817.

²⁵²⁶ Cumhuriyet Senatosunun o tarihte henüz kendi İçtüzüğü yapılmadığından, 1961 Anayasasının Geçici 3. Maddesine göre, Türkiye Büyük Millet Meclisinin 27 Ekim 1957 tarihinden önce yürürlükte olan İçtüzüğü uygulanmakta idi. Sözü geçen İçtüzüğün 72. ve 99. Maddeleri için bkz. Şeref İba, a.g.k., s. 261, 266. Cumhuriyet Senatosu, kendi İçtüzüğünü 27 Aralık 1963 tarihinde kabul etmiş ve bu İçtüzük 18 Ocak 1964 tarih ve 11610 sayılı Resmî Gazetede yayımlanmıştı. Bkz. Şeref İba, a.g.k., ss. 153-196.

oynamaya gidilmişti²⁵²⁷. Ancak, yeter çoğunluğun bulunmadığı anlaşıldığından²⁵²⁸, oylamanın 29 Ağustos 1963 tarihli 102. Birleşimde tekrarlanması gerekmiş ve bu oylamada, madde, 11 ret ve 1 çekimsere karşı 109 oyla kabul edilmişti²⁵²⁹. Böylece, Cumhuriyet Senatosu Genel Kurulu, Millet Meclisinin metnini değiştirerek kabul etmiş ve Hamdi Efendi'nin eşi Hasibe Martonaltı'ya, vatani hizmet tertibinden 250 lira maaş bağlanmasını kararlaştırmış oluyordu. Ancak, Cumhuriyet Senatosunda Millet Meclisinin metni değiştirerek kabul edildiğinden, Anayasanın 92. maddesi uyarınca, Teklifin, yeniden Millet Meclisince ele alınması gerekmekteydi.

d- Cumhuriyet Senatosunca Yapılan Değişikliğin Millet Meclisince Değerlendirilmesi ve Kabulü

Manastırlı Hamdi Efendi'nin eşi Hasibe Martonaltı'ya, vatani hizmet tertibinden maaş bağlanması hakkındaki Kanun Teklifinin Millet Meclisince kabul edilen metninde Cumhuriyet Senatosunca yapılan değişiklik, Anayasanın 92. maddesi uyarınca yeniden Millet Meclisine geldiğinde, önce Millet Meclisi Bütçe ve Plân Komisyonunda incelenmiş ve sözü geçen Komisyon, bu değişikliğin, esasen kendilerinin de daha önce öngördükleri doğrultuda olduğunun altını çizerek, aynen benimsenmesini önermişti.

Millet Meclisi Bütçe ve Plân Komisyonunun, 10 Eylül 1963 tarihli Raporu aynen şöyleydi:

“Cumhuriyet Senatosunda müzakere edilerek değiştirildiği için tekrar Komisyonumuza havale edilmiş bulunan Balıkesir Milletvekili Cihat Bilgehan ile Konya Milletvekili Faruk Sükan'ın Millî Mücadele kahramanlarından telgrafçı Manastırlı Hamdi Efendi eşi Hasibe Martonaltı'ya vatani hizmet tertibinden maaş bağlanması hakkında kanun teklifi yeniden görüldü.

Adı geçen şahsa daha evvel Komisyonumuzda 250 lira emekli aylığı aldığı da göz önünde tutularak 300 lira aylık bağlanması kararlaştırılmış ve sonra bu miktar Millet Meclisi Genel Kurulunda 500 liraya çıkarılmıştır.

Cumhuriyet Senatosunun değiştirisi komisyonumuzun ilk kararına da uygun düştüğünden aynen uyulmuştur.

Raporumuz, Genel Kurulun tasvibine arz edilmek üzere Yüksek Başkanlığa sunulur.” ²⁵³⁰

Millet Meclisinin 17 Eylül 1963 tarihli 138. Birleşiminde, Cumhuriyet

²⁵²⁷ C.S. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 2, Cilt: 14, Birleşim: 101, (27.08.1963), s. 28.

²⁵²⁸ Bu oylamada, 80 kabul, 8 ret, 2 çekimsere ve 1 de boş oy çıkmıştı. Böylece, oylamada 91 üyenin oy kullandığı görülüyordu. O tarihte Cumhuriyet Senatosunun üye tam sayısı 185 olduğu için, Anayasa gereğince toplantı için aranan üye tam sayısının salt çoğunluğunun bulunmadığı anlaşılmaktaydı. Bkz. C.S. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 2, Cilt: 14, Birleşim: 101, (27.08.1963), ss. 41, 54-55.

²⁵²⁹ C.S. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 2, Cilt: 14, Birleşim: 102, (29.08.1963), ss. 84, 93-95.

²⁵³⁰ Millet Meclisi S. Sayısı: 203 e 1 nci ek, “Balıkesir Milletvekili Cihat Bilgehan ile Konya Milletvekili Faruk Sükan'ın Millî Mücadele kahramanlarından Telgrafçı Manastırlı Hamdi Efendi eşi Hasibe Martonaltı'ya vatani hizmet tertibinden maaş bağlanması hakkında kanun teklifine dair C. Senatosu Başkanlığı tezkeresi ve C. Senatosunca yapılan değişiklikler hakkında Millet Meclisi Plân Komisyonu raporu”, M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 21, Birleşim: 138'in sonuna ekli, (17.09.1963), ss. 1-2.

Senatosunda yapılan değişikliğin bütün işlere takdimen görüşülmesi hakkında Millet Meclisi Bütçe ve Plân Komisyonu Sözcüsü Arif Hikmet Onat'ın verdiği önergenin kabulü üzerine²⁵³¹, söz konusu değişiklik, bunun benimsenmesini öneren Bütçe ve Plân Komisyonunun Raporu ışığında aynı Birleşimde görüşülmeye başlanmıştı²⁵³². Millet Meclisi Bütçe ve Plân Komisyonunun değişikliğin benimsenmesini öneren Raporu üzerinde söz alan çıkmadığı için, Cumhuriyet Senatosunun yaptığı değişiklik oya sunulmuş ve Millet Meclisi Genel Kurulunca kabul edilmişti²⁵³³. Böylece, Balıkesir Milletvekili Cihat Bilgehan ile Konya Milletvekili Faruk Sükan tarafından verilen ve Manastırlı Hamdi Efendi'nin eşi Hasibe Martonaltı'ya, vatani hizmet tertibinden 500 lira maaş bağlanması istenen Kanun Teklifi, her ne kadar Millet Meclisince önce kabul edildiyse de, Cumhuriyet Senatosunca bu aylığın 250 lira olarak belirlenmesi yönünde yapılan değişiklik, yeniden görüşüldüğünde, Millet Meclisince de benimseniyor ve bu şekilde kanunlaşmış oluyordu. 19 Eylül 1963 tarihinde Cumhurbaşkanına sunulan bu Kanun, yayımlanmak üzere, 20 Eylül 1963 tarihinde, Cumhurbaşkanı Gürsel tarafından Başbakanlığa gönderilmiş ve 24 Eylül 1963 tarihinde Resmî Gazetede yayımlanmıştı²⁵³⁴. Kanun, yürürlüğünü düzenleyen 2. maddesindeki hüküm uyarınca, yayımlanmasını takip eden ay başından itibaren yürürlüğe giriyordu.

e- 17 Eylül 1963 Tarih ve 330 Sayılı Bu Kanunda Yapılan Bir İsim Yanlışlığının 16 Temmuz 1965 Tarih ve 678 Sayılı Kanunla Giderilmesi

Yukarıda açıklandığı gibi, her ne kadar Manastırlı Hamdi Efendi'nin eşine vatani hizmet tertibinden 250 lira maaş bağlanması hakkındaki Kanun 17 Eylül 1963 tarihinde kabul edilmiş ve 24 Eylül 1963 tarihinde Resmî Gazetede yayımlanmışsa da; Hamdi Efendi'nin eşinin adının, Kanuna vücut veren Teklifte yanlışlıkla “Nesibe” yerine “Hasibe” olarak yazılması ve kanunlaşma sürecinin tüm aşamalarında

²⁵³¹ Bütçe ve Plân Komisyonu Sözcüsü Arif Hikmet Onat'ın önergesi şöyleydi:

“Yüksek Başkanlığa

*Bugünkü gündemin tüzük gereğince bir defa görüşülecek işlerin 12 nci sırasında bulunan Balıkesir Milletvekili Cihat Bilgehan ile Konya Milletvekili Faruk Sükan'ın, Milli Mücadele Kahramanlarından Telgrafçı Manastırlı Hamdi Efendi eşi Hasibe Martonaltı'ya vatani hizmet tertibinden maaş bağlanması hakkında kanun teklifine dair C. Senatosu Başkanlığı tezkeresi ve C. Senatosunca yapılan değişiklikler hakkında Millet Meclisi Plân Komisyonunun raporunun, maaş bağlanacak şahsın çok yaşlı ve aczi cinde bulunması bakımından bir an evvel kanunlaşmasını teminen gündemdeki diğer bütün işlere takdimen görüşülmesini arz ve teklif ederim.” Bkz. **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 21, Birleşim: 138, (17.09.1963), ss. 356-357.*

²⁵³² **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 21, Birleşim: 138, (17.09.1963), ss. 356-357.

²⁵³³ **M.M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 21, Birleşim: 138, (17.09.1963), s. 357.

²⁵³⁴ **T.B.M.M. Kanunlar Dergisi**, Dönem: 1, Toplantı: 2, Cilt: 46, s. 703; **Resmî Gazete**, 24 Eylül 1963, Sayı: 11513.

bu yanlışlığın sürmesi, en son, 330 sayılı Kanunda da ismin yanlış yazılmasına neden olmuştu. Sorunlara yol açması nedeniyle, Bakanlar Kurulunca, söz konusu yanlışlığın giderilmesi için 2 Nisan 1964 tarihinde bir Kanun Tasarısı hazırlanmış ve 4 Nisan 1964 tarihinde Başbakan İsmet İnönü tarafından Millet Meclisi Başkanlığına sunulmuştu²⁵³⁵. Bu Tasarının gerekçesinde, şöyle denilmekteydi:

“Balıkesir Milletvekili Cihat Bilgehan ile Konya Milletvekili Haydar Sükan’ın Millî Mücadele kahramanlarından telgrafçı Manastırlı Hamdi Efendinin dul eşi Hasibe Martonaltı’ya vatani hizmet tertibinden maaş bağlanması hakkındaki kanun teklifleri üzerine, 1.10.1963 tarihinden itibaren yürürlüğe giren 330 sayılı Kanunla vatani hizmet tertibinden hayatta kaldığı sürece ayda 250 lira aylık bağlanması kabul edilmiştir.

Sözü geçen kanun teklifi yapılırken Nesibe adı yanlışlıkla Hasibe olarak yazılmış ve kanun bu şekilde çıkmış bulunmaktadır.

*Adı geçenin, ilişik nüfus kaydı örneğinden adının Nesibe olduğu anlaşıldığından, yapılan bu yanlışlığın düzeltilmesi ve sözü geçen kanunla tahsis edilen 250 lira aylığı kanunun yayımı tarihini takibeden ayın başı 1.10.1963 tarihinden itibaren almasını sağlamak üzere bu kanun tasarısı hazırlanmıştır.”*²⁵³⁶

Bakanlar Kurulunca hazırlanan Tasarıda, yukarıda yer alan gerekçede de belirtildiği üzere, Manastırlı Hamdi Efendi’nin eşinin 330 sayılı Kanunda Hasibe olarak gösterilen ismi, Nesibe olarak değiştiriliyor ve bu Kanunun 24 Eylül 1963 tarihini takibeden ay başından itibaren yürürlüğe girmesi öngörülüyordu²⁵³⁷.

Tasarıyı inceleyen Millet Meclisi Maliye Komisyonu ile Bütçe Plân Komisyonu, hazırladıkları 9 Nisan 1964 ve 19 Haziran 1964 tarihli Raporlarda, Tasarının öngördüğü düzeltmeyi benimsediklerini belirtmişlerdi²⁵³⁸. Bütçe Plân Komisyonu, 19 Haziran 1964 tarihli Raporunda, bu Tasarının öncelik ve ivedilikle görüşülmesini de istemekteydi; ancak, bu isteğe karşın, Tasarının Millet Meclisince görüşülmesi, uzun süre mümkün olamamıştı. Nihayet, Dönemin sonlarına yaklaşıldığında, Millet Meclisinin 17 Haziran 1965 tarihli 130. Birleşiminde, ismin yanlış yazıldığı 330 sayılı Kanunu teklif edenlerden, o sırada Suat Hayri Ürgüplü kabinesinde Millî Eğitim Bakanı olan Cihat Bilgehan bir önerge vermiş ve 330 sayılı Kanundaki yanlışlığı gidermek için Bakanlar Kurulunca hazırlanan Tasarının, bir an önce kanunlaşmasını

²⁵³⁵ Millet Meclisi S. Sayısı: 720, “Millî Mücadele kahramanlarından telgrafçı Hamdi Efendi eşi Hasibe Martonaltı’ya vatani hizmet tertibinden maaş bağlanmasına dair 17.9.1963 tarihli ve 330 sayılı Kanunun birinci maddesinde değişiklik yapılması hakkında kanun tasarısı ve Maliye ve Plân komisyonları raporları”, **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 42, Birleşim: 132’nin sonuna ekli, (22.06.1965), s. 1-3

²⁵³⁶ **A.k.**, s. 1.

²⁵³⁷ **A.k.**, s. 3.

²⁵³⁸ **A.k.**, ss. 1-2.

sağlayabilmek için, diğer bütün işlere takdimen, öncelik ve ivedilikle görüşülmesini önermişti²⁵³⁹. Bu öneri üzerine söz alan Bütçe ve Plân Komisyonu Başkanı Aydın Milletvekili İsmet Sezgin, şayet bütün işlere takdimen görüşülme kararı alınacaksa, bunun, bu vatani hizmet tertibinden maaş bağlanmasına yönelik Kanun için değil; vatani hizmet tertibinden maaş bağlanması veya daha önce bağlanmış maaşın yükseltilmesi hakkında, komisyondan çıkmış ve görüşülmeyi bekleyen tüm kanunlar için alınması gerektiğini savunuyordu. İsmet Sezgin, konuşmasına şöyle devam ediyordu:

*“...Şimdi, telgrafçı Hamdi de olsa, gündemde üç, dört aydan beri, hattâ uzun bir süreden beri sıra bekliyen ve adedleri 30 a yaklaşan hidematı vataniye tertibinden maaş almak için sıra bekliyen vatandaşlarımızla birlikte telgrafçı Hamdi Efendi eşinin de hidematı vataniye tertibinden maaş alması hususunun birlikte gündeme girmesinin doğru olacağı kanaatimi saygılarımla arz ederim.”*²⁵⁴⁰

Ancak, Birleşimi yöneten Başkanvekili Nurettin Ok, buradaki durumun farklı olduğunu hatırlatarak Bütçe ve Plân Komisyonu Başkanı Sezgin’in görüşüne karşı çıkıyor ve şu açıklamayı yapıyordu:

*“Muhterem arkadaşlarım, bir noktayı tavzihte fayda var: Şimdi okutulmuş bulunan önergede mevzuubahis vatani hizmet tertibinden maaş bağlanması istenen kimseye daha önce Yüce Meclis karar vermiş ve maaş bağlanmış bulunmaktadır. İki yıl önceki birleşimde kabul edilmiştir. Ancak, yanlış kaydedilmiş, bir soyadı meselesinden dolayı, Meclisçe kararlaştırılmış bulunan bu hükmün icrası mümkün olamamaktadır. Bu sebeple Divanımızca da uygun mütalâa edilmiştir.”*²⁵⁴¹

Bu açıklama sonrasında, önerge oya sunulmuş ve söz konusu Tasarının öncelikle görüşülmesi Genel Kurulda kabul edilmişti²⁵⁴². Bu doğrultuda, Millet Meclisinin 22 Haziran 1965 tarihli 133. Birleşiminde görüşülmesine başlanan ve ivedilik kararı alındığı için bir kez görüşülmesi yeterli olan Tasarı, üzerinde söz almak isteyen çıkmadığından, oylanmış ve Millet Meclisince kabul edilmişti²⁵⁴³.

Millet Meclisinin kabul ettiği metin, 16 Temmuz 1965 tarihli 119. Birleşimde Cumhuriyet Senatosunda da aynen kabul edildiğinden, daha önce kendisine vatani

²⁵³⁹ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 42, Birleşim: 130, (17.06.1965), ss. 164-165.

²⁵⁴⁰ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 42, Birleşim: 130, (17.06.1965), s. 165.

²⁵⁴¹ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 42, Birleşim: 130, (17.06.1965), s. 165.

²⁵⁴² **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 42, Birleşim: 130, (17.06.1965), s. 165.

²⁵⁴³ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 42, Birleşim: 132, (22.06.1965), s. 364.

hizmet tertibinden 250 lira maaş bağlanan, fakat kanunda ismi yanlış yazıldığı için maaşını alamayan Nesibe Martonaltı'nın bu mağduriyetinin giderilmesi amacıyla hazırlanan Tasarı, kanunlaşmış oluyordu²⁵⁴⁴. 19 Temmuz 1965 tarihinde Cumhurbaşkanına sunulan bu Kanun, Cumhurbaşkanı Gürsel tarafından, yayımlanmak üzere 20 Temmuz 1965 tarihinde Başbakanlığa gönderilmiş ve 24 Temmuz 1965 tarihli Resmî Gazetede yayımlanmıştı²⁵⁴⁵. Yürürlüğünü düzenleyen 2. maddesindeki hüküm uyarınca, 16 Temmuz 1965 tarih ve 678 sayılı bu Kanun, ismin yanlış yazılmış olduğu önceki 17 Eylül 1963 tarih ve 330 sayılı Kanunun Resmî Gazetede yayımlandığı 24 Eylül 1963 tarihini izleyen aybaşından başlayarak yürürlüğe girmişti.

C. 26 Haziran 1964 Tarih ve 487 Sayılı “İngiliz Kemal Namiyle Mâruf Ahmet Esat Tomruk’a Vatani Hizmet Tertibinden Aylık Bağlanması Dair Kanun”

a- İngiliz Kemal Adıyla Ünlenmiş Bulunan Ahmet Esat Tomruk’un Kısa Özgeçmişi

1800’lü yılların sonlarında²⁵⁴⁶ İstanbul’da doğan Ahmet Esat Tomruk, küçük yaşta babasını kaybetmiştir. Yetişmesinde, dayısının büyük katkılarını gören Ahmet Esat, ilköğrenimini Emirgan’da tamamlamış ve dayısı tarafından Galatasaray Lisesine gönderilmiştir. Burada öğrenimini sürdürürken, Fransızcasını geliştirmiş ve yurt dışından çeşitli kişilerle mektuplaşmaya başlamıştır. Bu durum, dönemin iktidarının dikkatini çekmiş ve polis (hafıye) tarafından takibe alınmıştır. Ahmet Esat, bütün bunlardan endişelenen dayısının tavsiyesi üzerine, yurttan ayrılmış ve İngiltere’ye gitmiştir. İngiltere’ye yerleşmesinde, yolculuğunu yaptığı İngiliz gemisinin kaptanının büyük yardımlarını görmüş ve İngiltere’de “Navy College”a (Denizcilik Koleji) girmiştir. Bu okuldan 1914 yılında mezun olan Ahmet Esat, mezuniyetinden sonra bir süre İngiltere’de kalmış ve bu arada başta Fransa olmak üzere, çeşitli Avrupa ülkelerini de ziyaret etmiştir. Daha Galatasaray Lisesindeki öğrenciliği sırasında başladığı boks sporu ile Navy College’ta okurken daha yoğun bir biçimde ilgilenmiş ve bu alanda profesyonelleşmiştir. Birinci Dünya Savaşının patlak vermesi üzerine Türkiye’ye dönmüş ve topçu asteğmen olarak Çanakkale Cephesine gönderilmiştir.

²⁵⁴⁴ C.S. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 4, Cilt: 30, Birleşim: 119, (16.07.1965), ss. 580-581.

²⁵⁴⁵ T.B.M.M. Kanunlar Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 4, Cilt: 48, s. 778; Resmî Gazete, 24 Temmuz 1965, Sayı: 12057.

²⁵⁴⁶ Ahmet Esat Tomruk’un doğumu ile ilgili olarak çeşitli kaynaklarda farklı tarihler gösterilmektedir. Bu bağlamda, Türk Ansiklopedisinde, 1877 yılında doğduğu belirtilirken; Türkler Ansiklopedisinde, Ahmet Esat Tomruk için ayrıntılı bir tanıtım yazısı yazmış olan Dr. Zekeriya Türkmen, çeşitli kaynaklarda değişik tarihlerin yer aldığını dikkat çekerek, Tomruk’un doğum tarihinin ihtilâflı olduğuna işaret etmekte ve bir soru işareti eşliğinde, bu tarihi 1892 olarak göstermektedir. Bkz. Zekeriya Türkmen, “Millî Mücadele Dönemi İstihbaratçılarından İngiliz Kemal (Ahmet Esat Tomruk)”, **Türkler** (Editörler: Hasan Celâl Güzel, Prof. Dr. Kemal Çiçek, Prof. Dr. Salim Koca), Cilt: 16, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, ss. 213-218; **Türk Ansiklopedisi**, Cilt: XXXI, Millî Eğitim Basımevi, Ankara, 1982, s. 302.

Bir ara İstanbul'a gelmiş ve İngiliz denizaltıları ile ilgilenmeye başlamıştır. Bu sırada, ünlü İngiliz casusu Lawrence'ı da izlemiş ve onun faaliyetleri hakkında Hükûmete bilgi aktarmıştır. Çanakkale Savaşından sonra yeniden İstanbul'a yerleşmiş ve boks sporu ile uğraşmaya başlamıştır. Bu arada, öğrencilik yıllarından beri ilgisini çeken İttihat ve Terakki Cemiyeti ile daha yakın ilişkiye geçmiş ve bu Cemiyetin askerî kanadı tarafından kurulmuş olan Teşkilât-ı Mahsusa'da görev almıştır. İstanbul'un İngilizler tarafından işgali sırasında, selis İngilizcesinden de yararlanarak, İngiliz askerleri ile ilişki kurmuş; ancak, tutuklanan İttihatçıları kurtarma yolundaki girişimleri, İngilizler tarafından gözaltına alınmasına neden olmuştur. Buradan kaçmaya kalkışmışsa da, yakalanıp Çanakkale'deki İngiliz Sahra Hapishanesine gönderilmiştir. Oradan da kaçmayı başaran Ahmet Esat, Biga'ya geçmiş ve Kuvayı Milliye'ye katılmıştır. Burada, gerek İngilizcesinin mükemmelliğinden, gerek dış görünümünden ötürü kendisine İngiliz Kemal denilmeye başlanmıştır. Kuvayı Milliye'de iken, Albay Kâzım Bey (Özalp) ile tanışan İngiliz Kemal (Ahmet Esat), akıcı İngilizcesinden yararlanarak, Amerikalı bir gazeteci kimliğine bürünmüş ve Albay Kâzım Bey'in talimatları doğrultusunda, bazı özel görevlerde bulunmuştur. Yunan işgali sırasında, Ankara'ya gelen Ahmet Esat, İngilizcenin yanı sıra, Fransızca, İtalyanca ve Rumca da bildiği dikkate alınarak, Genelkurmay Başkanlığı istihbarat şubesinde görevlendirilmişti. Bu görevi sırasında, İzmir'de varlıklı bir Amerikalı gibi davranarak, yakınlık kurduğu Yunan subaylarından edindiği bilgilerin Genelkurmay Başkanı İsmet Paşa'ya ulaştırılmasını sağlamıştır. Arada kendisinden şüphelenilip tutuklandığı olmuştusa da, gönderildiği Atina'daki hapishaneden kaçmayı başarmış ve tehlikelerle dolu bir yolculuktan sonra, o sıralarda Yunan işgalinden yeni kurtarılmış olan İzmir'e dönebilmiştir. Bir müddet Batı Trakya'da da görevlendirilen Ahmet Esat, 1924 yılında, Genelkurmay'daki istihbarat görevinden ayrılmış ve anılarını yazıp yayınlamış, çeşitli kurumlarda tercümanlık yapmıştır. İkinci Dünya Savaşı yıllarında, kendisinden yeniden yararlanılmak ihtiyacı doğduğundan, Türkiye Cumhuriyeti adına çeşitli Avrupa ülkelerinde istihbarat toplama faaliyetlerinde görevlendirilmiştir. Savaş sona erdiğinde, Türkiye dönmüş ve İstanbul'da yaşamaya başlamıştır²⁵⁴⁷. Ahmet Esat Tomruk'un maceraları çok sayıda Türk filmine konu olmuş ve böylece Türk Ansiklopedisinde kendisi hakkındaki açıklamada ifade edildiği gibi *“halk arasında efsanevî bir kahraman olarak ünü daha çok yayılmıştır.”*²⁵⁴⁸

²⁵⁴⁷ Ahmet Esat Tomruk hakkında yukarıda aktarılmış olan bilgiler ve daha fazlası için, bkz. Zekeriya Türkmen, **a.g.k.**, ss. 213-218.

²⁵⁴⁸ **Türk Ansiklopedisi**, Cilt: XXXI, Milli Eğitim Basımevi, Ankara, 1982, s. 302.

b- İstanbul Milletvekili Reşit Ülker'in, Ahmet Esat Tomruk'a Vatani Hizmet Tertibinden Maaş Bağlanması İçin Kanun Teklifinde Bulunması ve Bu Teklifin Millet Meclisinde Görüşülerek Kabul Edilmesi

Özellikle Kurtuluş Savaşı yıllarında, istihbarat faaliyetinde önemli bir rol oynamış olan Ahmet Esat Tomruk'un, yaşlılığında sıkıntıya düştüğü ve bazı gazetelerde çıkan haberlere göre, hayırsever bir vatandaşın yardımına muhtaç olduğu anlaşıncı, İstanbul Milletvekili Reşit Ülker, bir Kanun Teklifi hazırlamış ve kendisine vatani hizmet tertibinden ayda 500 lira verilmesini önermişti. İstanbul Milletvekili Ülker, 14 Şubat 1962 tarihinde Millet Meclisi Başkanlığına sunduğu Kanun Teklifinin gerekçesinde şöyle demektedir:

“İngiliz Kemal namıyla mâruf Sayın (Nizamettin) Millî Mücadele kahramanlarındandır. Atatürk'ün itimat ve iltifatına mazhar olmuştur. Bütün milletçe bir kahraman olarak sevilmekte ve sayılmaktadır. Maceraları milletin dilinde ve gönlündedir.

Bu kahraman şimdi 70 yaşındadır. Gözleri görmez, kimsesiz bir haldedir. Cumhuriyet Gazetesinde okuduğumuza göre tam muhtaç bir haldedir. Hürriyet Gazetesinde okuduğumuza göre hayırsever bir vatandaş kendisine yardıma başlamış ve 'Eğer Devlet yardım etmezse' hayatı boyunca kendisine bakacağını söylemiştir.

Türk Milleti kendisine hizmet eden evlâtlarını hiçbir zaman ortada bırakmamıştır. Bu sebeple kendisine hayatta bulunduğu müddetçe ayda 500 lira verilmesini arz ve teklif ediyorum.” ²⁵⁴⁹

Reşit Ülker'in teklifi, Millet Meclisi Başkanlığınca 9 Nisan 1962 tarihinde Maliye ve Bütçe Komisyonlarına sevk edilmiş ve Maliye Komisyonu, hazırladığı 24 Eylül 1962, Bütçe Komisyonu da hazırladığı 11 Ekim 1962 tarihli Raporlarında, sözü geçen Teklifi benimsediklerini, sadece, yanlışlıkla Nizamettin olarak yazılan İngiliz Kemal'in gerçek adının, ilgilinin nüfus hüviyet cüzdanı örneğinde yer aldığı gibi Ahmet Esat Tomruk olarak düzeltilmesi gerektiğini bildirmişlerdi²⁵⁵⁰.

Millet Meclisi Genel Kurulu, 29 Nisan 1963 tarihli 79. Birleşiminde, Bütçe ve Plân Komisyonu Sözcüsü Ordu Milletvekili Arif Hikmet Onat'ın verdiği ve İngiliz Kemal'in ağır hasta olduğu için Teklifin öncelikle ve ivedilikle görüşülmesini talep ettiği önerenin kabulü üzerine, Teklifin görüşülmesine geçilmişti²⁵⁵¹. Gerek tümü, gerek maddeleri üzerinde söz alan çıkmadığı için, doğrudan oylamaya gidiliyor ve Teklif, sözü geçen Birleşimde, Millet Meclisince kabul ediliyordu.

²⁵⁴⁹ Millet Meclisi S. Sayısı: 307, “İstanbul Milletvekili Reşit Ülker'in, İngiliz Kemal namıyla mâruf Nizamettin'e vatani hizmet tertibinden aylık bağlanmasına dair kanun teklifi ve Maliye ve Bütçe komisyonları raporları”, **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 16, Birleşim: 79'un sonuna ekli, (29.04.1963), s. 1.

²⁵⁵⁰ **A.k.**, ss. 1-2.

²⁵⁵¹ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 16, Birleşim: 79, (29.04.1963), s. 589.

c- Millet Meclisinin Kabul Ettiği Metnin Cumhuriyet Senatosunda Görüşülmesi ve Reddedilmesi

Anayasanın 92. maddesi uyarınca, Cumhuriyet Senatosuna gönderilen Millet Meclisinin kabul etmiş olduğu metin, Cumhuriyet Senatosunda, Malî ve İktisadi İşler Komisyonu ile Bütçe Komisyonunda incelenmişti. Bunlardan, Malî ve İktisadi İşler Komisyonu, incelemesi sonunda, İngiliz Kemal namıyla mâruf Ahmet Esat Tomruk'un dosyasında, üstün hizmetlerini gösterir bir belgeye rastlanmadığı ve Harp Tarihi kayıtlarında da isminin yer almadığından bahisle, adı geçene maaş tahsisine ilişkin Teklifin reddedilmesine karar vermiş ve bu doğrultuda hazırladığı 24 Haziran 1963 tarihli Raporu, Bütçe Komisyonuna gönderilmek üzere Cumhuriyet Senatosu Başkanlığına sunmuştu²⁵⁵². Buna karşılık, Bütçe Komisyonu ise, Malî ve İktisadi İşler Komisyonunun bu görüşüne katılmamış ve hazırladığı 11 Temmuz 1963 tarihli Raporda, Millet Meclisinden gelen metnin aynen kabul edilmesini, yani İngiliz Kemal adıyla anılan Ahmet Esat Tomruk'a vatani hizmet tertibinden maaş bağlanmasını önermişti²⁵⁵³.

²⁵⁵² Cumhuriyet Senatosu Malî ve İktisadi İşler Komisyonunun oybirliğiyle kabul ettiği 24 Haziran 1963 tarihli Rapor, aynen şöyleydi:

“Yüksek Başkanlığa

Millet Meclisinin 29.4.1963 tarihli 79 ncu Birleşiminde öncelik ve ivedilikle görüşülerek kabul edilen İngiliz Kemal namıyla mâruf Ahmet Esat Tomruk'a vatani hizmet tertibinden aylık bağlanması hakkındaki kanun teklifi, Komisyonumuzun 20.6.1963 tarihli toplantısında ilgili Bakanlık temsilcisinin de iştirakiyle tetkik ve müzakere edildi.

Kendisine vatani hizmet tertibinden aylık bağlanması istenen, ‘İngiliz Kemal nâmiyle mâruf Ahmet Esat Tomruk’ teklifin gerekçesinde her ne kadar millî kahraman gibi gösterilmiş ise de dosyasında üstün hizmetlerini gösterir hiçbir vesikaya tesadüf edilmediği gibi bu hususta ilgili Bakanlık temsilcisinin de beyanlarından anlaşıldığına göre Harb Tarihi kayıtlarında ismine ve üstün başarısına da tesadüf edilmemiştir.

Bu sebeplerden dolayı mumaileyhe vatani hizmet tertibinden aylık bağlanmasını derpiş eden kanun teklifi Komisyonumuzca kabule şayan görülmediğinden oybirliği ile reddine karar verildi.

Havalesi gereğince C. Senatosu Bükçe Komisyonuna tevdi edilmek üzere Yüksek Başkanlığa sunulur.”

Bkz. Cumhuriyet Senatosu S. Sayısı: 204, “İngiliz Kemal namıyla mâruf Ahmet Esat Tomruk'a vatani hizmet tertibinden aylık bağlanmasına dair kanun teklifinin Millet Meclisince kabul olunan metni ve Cumhuriyet Senatosu Malî ve İktisadi İşler ve Bütçe komisyonları raporları”, **C.S. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1, Toplantı: 2, Cilt: 13, Birleşim: 96'nın sonuna ekli, (18.07.1963), ss. 1-2.

²⁵⁵³ Cumhuriyet Senatosu Bütçe Komisyonunun oybirliğiyle kabul ettiği 11 Temmuz 1963 tarihli Raporda şöyle deniliyordu:

“Yüksek Başkanlığa

Millet Meclisinin 20.4.1963 tarihli 79 ncu Birleşiminde öncelik ve ivedilikle görüşülerek kabul edilen ‘İstanbul Milletvekili Reşit Ülker’in İngiliz Kemal namıyla mâruf Ahmet Kemal Tomruk'a vatani hizmet tertibinden aylık bağlanmasına dair kanun teklifi’ Komisyonumuzun 11.7.1963 tarihli toplantısında ilgili Bakanlık temsilcilerinin iştirakiyle tetkik ve müzakere edildi:

Tasarı gerekçesinde tafsilen bildirilen hususlar ve Savunma Bakanlığı temsilcisinin yaptığı tamamlayıcı bilgiler Komisyonumuzca da uygun mütalâa edilerek mezkûr kanun teklifi Millet Meclisi Genel Kurulunca kabul edildiği şekilde aynen ve oybirliği ile kabul edilmiştir:

Genel Kurulun tasviplerine öncelik ve ivedilikle arz edilmek üzere Yüksek Başkanlığa sunulur.” Bkz. yukarıda adı geçen Cumhuriyet Senatosu S. Sayısı: 204, s. 2.

Cumhuriyet Senatosu Genel Kurulunun 18 Temmuz 1963 tarihli 96. Birleşiminde Teklifin görüşülmesine başlanmış ve tümü üzerinde söz isteyen çıkmadığı için, Birleşimi yöneten Başkanvekili İhsan Hamit Tigrel, maddelere geçilmesini oya sunmuştu. Oylama sonunda maddelere geçilmesinin kabul edildiği görüldüğünden, Teklifin maddelerinin görüşülmesine başlanıyordu²⁵⁵⁴. Bu arada, Bütçe Komisyonu Başkanı Sahir Kurutluoğlu'nun verdiği ve söz konusu Teklifin ivedilikle görüşülmesini istediği önerge de kabul edildiği için, maddelerin bir kez görüşülmesi yeterli olacaktı²⁵⁵⁵. Ancak, tam Teklifin 1. maddesinin görüşülmesine başlandığında, Bütçe Komisyonu Başkanı Sahir Kurutluoğlu, yeni bir talepte bulunuyor ve bazı kuşkulardan ötürü Teklifi geri aldıklarını açıklıyordu. Bu talep üzerine, Başkanvekili Tigrel, Teklifi Bütçe Komisyonuna geri veriyor ve ertesi gün söz konusu Teklifin Cumhuriyet Senatosunda görüşme süresinin dolacağını, o gün bir karar verilmediği takdirde, Teklifin, Millet Meclisinden geldiği şekliyle kabul edilmiş sayılacağını da hatırlatıyordu²⁵⁵⁶.

Ertesi gün, 19 Temmuz 1963 tarihli 97. Birleşimde, Bütçe Komisyonunun yeni bir rapor sunduğunu ve 11 Temmuz 1963 tarihli önceki raporundaki talebinin tam aksine, bu kez Ahmet Esat Tomruk'a vatani hizmet tertibinden maaş bağlanmasına ilişkin Teklifin reddedilmesini önerdiğini görüyoruz. Bütçe Komisyonun 19 Temmuz 1963 tarihli bu yeni raporunda şöyle denilmekteydi:

“Yüksek Başkanlığa

Kendisine vatani hizmet tertibinden maaş bağlanması İstanbul Milletvekili Reşit Ülker tarafından teklif edilen (İngiliz Kemal) namı müstearını taşıyan şahsın asıl adının Nizamettin olduğu ve bu hüviyetiyle kanun teklif edildiği anlaşılmıştır. Millet Meclisi Maliye ve Bütçe Komisyonlarında isminin Nizamettin olmayıp Ahmet Esat Tomruk olduğu teklif sahibi tarafından verilen hüviyet cüzdanı suretinden anlaşılarak bu nam üzerinde müzakereler cereyan ettiği görülmüştür.

C. Senatosu Malî ve İktisadi İşler Komisyonundaki müzakereler neticesinde kanun teklifinin reddine karar verilmiştir.

Dosyanın yeniden tetkikinde Harb Tarihi kayıtlarına intikal etmiş hizmetlerine raslanamamış ancak 29.5.1962 tarihinde müracaatı halinde hakkındaki malûmatın verileceği eski kumandanı tarafından belirtilmiştir.

Yapılan araştırma sonunda (Esat Kemal Tomruk) adında bir şahsa aynı zamanda İngiliz Kemal de dendiğine işaret edilmiş ise de Teklifte Nizamettin tashihen kayıt verilmesine Ahmet Esat Tomruk tahkik neticesinde verilen cevapta Esat Kemal Tomruk olarak belirtilen şahsın aynı şahıslar olup olmadığı hususunda doğan tereddütler bir yana harb tarihi kayıtlarında da hakiki bir hizmeti olduğuna dair resmî bir kayda raslanmamıştır.

²⁵⁵⁴ C.S. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 2, Cilt: 13, Birleşim: 96, (18.07.1963), s. 747.

²⁵⁵⁵ C.S. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 2, Cilt: 13, Birleşim: 96, (18.07.1963), ss. 747-748.

²⁵⁵⁶ C.S. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 2, Cilt: 13, Birleşim: 96, (18.07.1963), s. 748.

Bu sebeple yeniden yapılan müzakere sonunda teklifin reddi şeklinde mazbatanın tadiline ittifakla karar verildi.”²⁵⁵⁷

Birleşimi yöneten Başkanvekili Tigrel, önce kuşkuya düşmüş ve ortaya çıkan bu yeni durum karşısında, Millet Meclisinin kabul etmiş olduğu Kanun Teklifinin reddini öneren bu yeni Raporu mu, yoksa Millet Meclisinin kabul etmiş olduğu Kanun Teklifini mi oya sunması gerektiğinde İttüzkte bir hüküm bulunmadığından karar vermesinin zor olacağını ifade etmişse de; daha sonra, önce Komisyon raporunu oylatmış ve onun kabul edildiğini görünce, İngiliz Kemal adıyla anılan Ahmet Esat Tomruk’a vatani hizmet tertibinden maaş bağlanması hakkındaki Kanun Teklifinin maddelerine geçilip geçilmemesini oya sunmuştu. İşaretle yapılan oylamada, Cumhuriyet Senatosu Genel Kurulunun, Ahmet Esat Tomruk’a vatani hizmet tertibinden maaş bağlanması hakkındaki Kanun Teklifinin maddelerine geçilmesini reddettiği anlaşılıyordu. Bu sonuç, gidilen açık oylamada da değişmemiş ve Millet Meclisinin kabul etmiş olduğu Teklif, Cumhuriyet Senatosunun 19 Temmuz 1963 tarihli 97. Birleşiminde, 4 kabul ve 1 çekimser oya karşı, 108 oyla reddedilmişti²⁵⁵⁸. Bu durumda, 1961 Anayasasının 92. maddesi uyarınca, Teklifin yeniden Millet Meclisinde ele alınması gerekmektedir. Ancak, Cumhuriyet Senatosunda ret oylarının sayısı, üye tam sayısının salt çoğunluğunu bulduğu için²⁵⁵⁹, bu Teklifin Millet Meclisinde kabul edilebilmesi, Millet Meclisi üye tam sayısının salt çoğunluğu olan 226 kabul oyunun sağlanabilmesi ile mümkün olabilecekti. Bir diğer deyişle, kabul oyları, ret oylarından fazla olsa bile, en az üye tam sayısının salt çoğunluğu olan 226’ya ulaşılmadığı takdirde, Teklif, Millet Meclisinde de reddedilmiş sayılacaktı.

d- Cumhuriyet Senatosunun Reddettiği Teklifin Yeniden Millet Meclisinde Görüşülmesi ve Kabul Edilmesi

Cumhuriyet Senatosunda reddedilen Teklif, yeniden Millet Meclisine geldiğinde, Millet Meclisi Başkanlığınca, onu daha önce incelemiş olan Bütçe ve Plân Komisyonuna sevk edilmişti. Bütçe ve Plân Komisyonu, Cumhuriyet Senatosunun ret gerekçesini değerlendirmiş ve sürdürdüğü ayrıntılı bir inceleme sonunda, Senatonun ret kararının benimsenmemesini kararlaştırmıştı. Millet Meclisi Bütçe ve

²⁵⁵⁷ **C.S. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1, Toplantı: 2, Cilt: 13, Birleşim: 97, (19.07.1963), ss. 775-776. Bütçe Komisyonunun sözü geçen ve oybirliğiyle kabul edilmiş olan Raporunun altında, şu üyelerin imzaları vardı: Cumhurbaşkanınca Seçilen Üye Sahir Kurutluoğlu (Başkan), Siirt Senatörü Lâtif Aydın (Sözcü), Konya Senatörü Mustafa Dinekli (Kâtip), Adana Senatörü Mehmet Ünalı, Bitlis Senatörü Cevdet Gebeoğlu, Tabii Senatör Haydar Tunçkanat, Tabii Senatör Suphi Gürsoytrak, Ordu Senatörü Şevket Köksal, Bursa Senatörü İhsan Sabri Çağlayangil.

²⁵⁵⁸ **C.S. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1, Toplantı: 2, Cilt: 13, Birleşim: 97, (19.07.1963), ss. 776, 779, 778-786.

²⁵⁵⁹ Anılan tarihte Cumhuriyet Senatosunun üye tam sayısı 185’ti. Millet Meclisinin kabul etmiş olduğu Teklife 103 ret oyu çıktığına göre, söz konusu Teklif, Cumhuriyet Senatosunda, üye tam sayısının salt çoğunluğu olan 93’ü sağlayan ve hatta onu aşan sayıda oyla reddedilmiş bulunuyordu. Bkz. **C.S. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1, Toplantı: 2, Cilt: 13, Birleşim: 97, (19.07.1963), ss. 785-786.

Plân Komisyonunun, konuya ilişkin 19 Haziran 1964 tarihli Raporunda, Cumhuriyet Senatosu kararının kabul edilmemesinin nedenleri şöyle açıklanmaktaydı:

“Millet Meclisi Başkanlığına

Daha evvel komisyonumuzda görüşülerek Millet Meclisince kabul edildi.

Cumhuriyet Senatosuna sevk olunmuş bulunan ve Cumhuriyet Senatosunun 19.7.1963 tarihli 97. Birleşiminde reddolunarak komisyonumuza tekrar havale edilmiş bulunan ‘İstanbul Milletvekili Reşit Ülker’in, İngiliz Kemal namıyla mâruf Nizamettin’e vatani hizmet tertibinden aylık bağlanmasına dair kanun teklifi’ ilgili Hükümet temsilcilerinin re iştirakiyle incelendi ve görüşüldü.

İngiliz Kemal namıyla mâruf Esat Kemal Tomruk’un Ahmet Esat Tomruk olarak da anıldığı, bu sebeple isminde tereddüt bulunduğu, ayrıca harb tarihi kayıtlarında hakiki bir hizmeti olduğuna dair resmî bir kaydının bulunmadığına dair C. Senatosu Bütçe Komisyonu raporu C. Senatosunca kabul edilerek Millet Meclisinin kabul ettiği kanun metni C. Senatosunca reddedilmiştir.

Ancak; 5.7.1963 tarihli gizli olarak C. Senatosu Bütçe Komisyonuna Ankara Emniyet Başmüfettişliğinden gelen yazıda; İngiliz Kemal namıyla mâruf şahsın Esat Kemal Tomruk adını kullandığı, İstanbul’da Beyoğlu Kuloğlu Sokakta ikamet ettiği, hastalığı sebebiyle Yakacık’ta kızının yanında oturduğu, ara sıra şehre inerek T.B.M. Meclisince bağlandığını duyduğu maaşının tahsis emrinin gelip gelmediğini sorduğunun yapılan soruşturma neticesinde anlaşıldığı bildirilmektedir.

Komisyonumuzca, İçişleri Bakanlığı kanaliyle yeniden yapılan araştırmada İngiliz Kemal namıyla mâruf Ahmet Esat Tomruk’a ait nüfus sureti yeniden çıkartılmıştır.

İngiliz Kemal olarak mâruf bulunan bu şahsa verilen İstiklâl Madalyasında ismi Ahmet Kemal Esat olarak geçmektedir.

Emniyet Müdürlüğünün gizli evrakı, İçişleri Bakanlığının nüfus ve ikametgâh suretleri ve 17.9.1963 tarihinde sureti çıkarılan İstiklâl Madalyası vesikası da kanun teklifi dosyasındadır.

Şöhreti ile mâruf olması hasebiyle şöhret lâkabının bazen ismine tedahül etmiş bulunmasının şahsın bir başkası olacağına dair tereddüdü mucip görülmediğinden komisyonumuz Cumhuriyet Senatosunun reddine uymamıştır.

Öncelik ve ivedilikle görüşülmek ve Genel Kurulun tasvibine arz edilmek üzere Yüksek Başkanlığa sunulur.”²⁵⁶⁰

²⁵⁶⁰ Millet Meclisi S. Sayısı: 307 ye 1 nci ek, “İstanbul Milletvekili Reşit Ülker’in, İngiliz Kemal namıyla mâruf Nizamettin’e vatani hizmet tertibinden aylık bağlanmasına dair kanun tasarısı hakkında C. Senatosu Başkanlığı tezkeresi ve C. Senatosunca yapılan değişiklikler hakkında Millet Meclisi Plân Komisyonu raporu”, **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 31, Birleşim: 113’ün sonuna ekli, (25.06.1964), ss. 1-2. Millet Meclisi Bütçe ve Plân Komisyonunun oybirliğiyle aldığı kararı bildiren 19 Temmuz 1964 tarihli Raporun altında şu üyelerin imzası bulunmaktaydı: Trabzon Milletvekili A.Ş. Ağanoğlu (Başkan), Sakarya Milletvekili N. Bayar

Millet Meclisinin daha önce kabul ettiği, fakat Cumhuriyet Senatosunun reddetmiş olduğu Teklif, Millet Meclisi Genel Kurulunun 25 Haziran 1964 tarihli 113. Birleşiminde, yukarıda aynen aktarılan Millet Meclisi Bütçe ve Plân Komisyonunun 19 Haziran 1964 tarihli Raporu eşliğinde ele alınmış ve yeniden görüşülmeye başlanmıştı. Bütçe ve Plân Komisyonunun Raporu üzerinde, yalnızca Niğde Milletvekili Asım Eren'in söz aldığını ve Raporun lehinde görüş açıkladığını görüyoruz. Asım Eren, Bütçe ve Plân Komisyonunun Raporunu desteklediği ve Cumhuriyet Senatosunun ret kararına karşı çıktığı duygu yüklü konuşmasında şöyle diyordu:

“Pek muhterem arkadaşlarım, bendeniz ikinci olarak okunan raporun lehinde, yani Esat Kemal diğer adıyla Nizamettin, diğer lâkabıyla, meşhur lâkabıyla İngiliz Kemal lehinde konuşacağım.

Muhterem arkadaşlarım, Senatonun ret kararı liyakatsizliğe değil, isimdeki tereddüde istinadetmiştir. Yani nüfus kaydı bunun üzerine çıktıktan sonra tebeyyün eden ve hiçbir içtibaha mahal bırakmayan, yalnız meşhur İngiliz Kemal olması fakat Ahmet Esat, Nizamettin isimleriyle nüfusa mukayyet bulunması sebebiyle tecelli eden hakikaten sonradan o gerekçeli vâki reddin mesnedi kalmamıştır. Başkaca bunun hizmette bulunmadığına ve liyakatli olmadığına dair bu gerekçe de raporlarda mevcut değildir. Hattâ lehinde böyle bir hizmetin müdellel bulunmaması bir hizmetin mevcudolmadığının delili sayılamaz. Harb tarihi ismi meçhul kahramanların hizmetlerini kendi sînesine geçirmek imkânını bazen bulamaz, bulamamıştır. Ama vicdanı âmmeye hizmet eden insanları şurada burada parlayan kıvılcımlarla bir gün aydınlığa çıkarır; bilir, öğrenir. O bilginin eksikliği de daima tamamlanır: Cenabıhak hiçbir hakikati gizli tutmaz ve muhakkak nihayetinde her gerçeği meydana koyar. Bu itibarla İngiliz Kemal'in hizmetinin mevcudolmadığına delil olarak sadece harb tarihinde böyle bir hizmetin yazılı olmadığını zikretmiş olması arz ettiğim sebeplerle bunun reddine kâfi bir mesnet teşkil edemez. Kaldı ki, literatürümüzde bunun belki bir kısmı mübalâğalıdır. Ama ekserisi vakaya, isme ve tarihe yani zikredilmiş gerçek şahıslara, kişilere muzaf ve mâtufoylar şeklinde birçok hizmetleri müdelleldir; müspettir. Bu itibarla kendisinin böyle bir hizmette bulunmadığına dair her hangi bir iddianın yersizliği, delilsizliği aşikârdır.

(Başkanvekili), İzmir Milletvekili N. Mirkelâmoğlu (Sözcü), Yozgat Milletvekili C. Sungur (Kâtip), Ankara Milletvekili N. Berkkan, Ankara Milletvekili M. Ete, Artvin Milletvekili A.O. Avcı (adı geçen Milletvekili Sabit Osman Avcı olduğuna göre, S. Sayısı 307'ye 1 nci ekte yer alan Rapordaki imza üstündeki kısaltmanın da “S.O. Avcı” olması gerekiyordu. E.O.), Balıkesir Milletvekili A.A. Bolak, Gümüşhane Milletvekili S. Savacı, Kırşehir Milletvekili A. Bilgin, Mardin Milletvekili Ş. Aysan, Niğde Milletvekili R. Soyer, Siirt Milletvekili A. Yaşa, Trabzon Milletvekili A.R. Uzuner, Yozgat Milletvekili V. Uyar. Bkz. A.k., s. 2.

Muhterem arkadaşlarım, İstiklâl Harbinin başından sonuna kadar bulunmuş nâciz bir arkadaşınız olarak o hizmet devresinde pek çok ismi meçhul kalmış kahramanların hizmetleridir ki, bugün bu kubbeyi şerefle semamızda, tepemizde taşımaktayız. O hizmetlerin muhassalasıdır ki, Türkiye Cumhuriyeti kurulmuş, Türk Milleti şeref ve vekârla Lozan sulhünü imzalamış ve bugün Kıbrıs dâvasındaki mesnedini teşkil eden o mertlik ve şehamet ve hukuk vesikası şayarı itibar olma meziyetini muhafaza edegelmiştir. Bu isimsiz kahramanlardan bir tanesini eğer bugün ortaya koyup ta muhterem huzurunuzda getirirlerse, bunu hiç olmazsa ahir ömründe iki lokma ekmeğinden mahrum etmeyin. Bu miktar gerçi hizmetinin karşılığına hiçbir zaman kâfi gelmez. Ama şu kadarcık olsun bir atıfeti milletten beklemesinde kendisini haksız görmeyin demekte elbette haklıyız.

*Bu itibarladır ki, kendisine verilecek olan maaşın lâşey olan miktarına rağmen, vâki retleri teessürle karşıladım. Ve arz ettiğim mesnetsizlik dolayısı ile ret sebeplerinin hiçbir zaman hukukî olamayacağı kanaatine vardım. Vicdani mülâhazayı da buna katarak kendisine teklif edilen maaşın verilmesi hususunda evvelce muhterem Meclisçe verilmiş olan müsbet kararda ısrar buyurulmasını ret kararının reddedilmesini hürmetlerimle arz ve teklif ederim.”*²⁵⁶¹

Niğde Milletvekili Asım Eren’in bu duygulu konuşmasından sonra, başka söz almak isteyen çıkmadığı için, Birleşimi yöneten Başkanvekili Nurettin Ok, Millet Meclisinin kabul ettiği bir kanun tasarısı veya teklifini Cumhuriyet Senatosunun reddetmesinden sonra, Millet Meclisinin izleyeceği tutumun sonuçlarını açıklıyor ve somut örnekte, Cumhuriyet Senatosunun ret kararı üye tam sayısının salt çoğunluğu ile alındığı için, Millet Meclisinin bu ret kararına karşı, kendi ilk kararı üzerinde ısrar etmek isterse, üye tam sayısının salt çoğunluğunu sağlaması gerektiğini hatırlatıyordu. Başkanvekili Ok’un konuşması, Millet Meclisinin 25 Haziran 1964 tarihli 113. Birleşim tutanaklarına şöyle yansımıştı:

“...Sayın arkadaşlarım... Anayasanın 92 nci maddesinin 8 nci fıkrasını bu yapılacak oylama sistemi yönünden yüce Heyetinize arz etmek mecburiyetindeyim. Zira mezkûr tasarı daha önce Millet Meclisince kabul edilmiş ve fakat Cumhuriyet Senatosuna gittiğinde orada salt çoğunlukla reddedilmiş bulunmaktadır. Anayasanın 92 nci maddesinin sekizinci fıkrası ise Millet Meclisince kabul edilen bir metin Cumhuriyet Senatosu salt çoğunluğunca reddedilirse, tekrar Meclise geldiğinde Meclisin salt çoğunluğu tarafından kabul edilmesi iktiza eder. Yani, bu hükme göre, Millet Meclisince bu tasarının kabul edilebilmesi için 226 müsbet oyun çıkması lâzımdır. 227 iştirak olsa 226 sınırın müsbet, beyaz oy olarak çıkması lâzım. Aksi

²⁵⁶¹ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 31, Birleşim: 113, (25.06.1964), ss. 232-233.

takdirde tasarı Millet Meclisince de reddedilmiş mahiyetinde sayılacaktır ve kanunlaşamayacaktır. Bu noktayı izah ettikten sonra açık oylama mecburiyeti karşısında açık oylama yapacağım.

Rapor, Cumhuriyet Senatosu tarafından İngiliz Kemal namı ile maruf zata maaş bağlanmasının reddini reddetmiştir. Yani rapor İngiliz Kemal namı ile maruf vatandaşa vatani hizmet tertibinden aylık bağlanmasını doğru bulmaktadır. Millet Meclisinin kararını kabul etmektedir. Bu bakımdan raporun kabulüne oy kullanacak arkadaşlarımız beyaz, raporun reddine oy kullanacak arkadaşlarımız kırmızı diğer arkadaşlarımız çekinse, yeşil oy kullanacaklardır.

Şayet raporun kabulüne mütedair 226 beyaz oy çıkacak olursa, mevzuubahis tasarı kanunlaşacaktır. Şayet 226 müsbet oy çıkmazsa o zaman kanunlaşamayacaktır. Ve teklif düşecektir. Çoğunluk sağlanamaz ise, zaten o oylama tekrarlanacaktır. Lütfen kupaları gezdiriniz. (Çoğunluk yok ise sesleri) Çoğunluk yoksa oylama gelecek celsede tekrarlanacak, var ise 226 oyun mevcudiyeti lâzımdır. Lütfen kupaları gezdiriniz... ”²⁵⁶²

Oylama sonuçlandığında, 129 milletvekilinin oylamaya katıldığı, bunlardan 2’sinin çekimser, 4’ünün ret ve 123’ünün ise kabul oyu kullandığı görülmüştü²⁵⁶³. Bu durumda, Anayasanın, Meclislerin toplantı ve karar yeter sayısını düzenleyen ve her Meclisin üye tam sayısının salt çoğunluğu ile toplanacağını öngören 86. maddesi uyarınca, Millet Meclisinin toplanabilmesi için gereken 226 milletvekilinin hazır bulunmadığı anlaşıldığından, Birleşimi yöneten Başkanvekili Nurettin Ok, oylamanın gelecek birleşimde tekrarlanacağını bildiriyordu²⁵⁶⁴. Bu bağlamda, 26 Haziran 1964 tarihli 114. Birleşimde tekrarlanan açık oylamada, Millet Meclisi, daha önce kabul ettiği, fakat Cumhuriyet Senatosunun reddetmesi nedeniyle yeniden görüşmek durumunda kaldığı Teklifi, 5 çekimser ve 5 ret oyuna karşı, 228 oyla kabul etmişti²⁵⁶⁵. Böylece, Cumhuriyet Senatosunun ret kararı üye tam sayısının salt çoğunluğu ile alındığı için, Millet Meclisinin de kabul için Anayasanın 92. maddesi uyarınca gereken üye tam sayısının salt çoğunluğu sağlanmış ve İngiliz Kemal adıyla anılan Ahmet Esat Tomruk’a vatani hizmet tertibinden 500 lira aylık bağlanması hakkındaki Teklif, kanunlaşmış oluyordu. Bu Kanun, 30 Haziran 1964 tarihinde Cumhurbaşkanı’na sunulmuş ve Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel, anılan

²⁵⁶² **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 31, Birleşim: 113, (25.06.1964), s. 233.

²⁵⁶³ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 31, Birleşim: 113, (25.06.1964), ss. 247, 272-275.

²⁵⁶⁴ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 31, Birleşim: 113, (25.06.1964), s. 247.

²⁵⁶⁵ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 31, Birleşim: 114, (26.06.1964), s. 283, 298, 320-323.

Kanunu 1 Temmuz 1964 tarihinde Resmî Gazetede yayımlanmak üzere Başbakanlığa göndermişti²⁵⁶⁶. Bu doğrultuda, 26 Haziran 1964 tarih ve 487 sayılı “İngiliz Kemal namıyla mâruf Ahmet Esat Tomruk’a vatani hizmet tertibinden aylık bağlanmasına dair Kanun” 2 Temmuz 1964 tarihli Resmî Gazetede yayımlanmıştı ve yürürlüğünü düzenleyen 2. maddesindeki hüküm uyarınca, yayımını izleyen ay başından itibaren yürürlüğe girmesi gerekiyordu²⁵⁶⁷.

D. 16 Temmuz 1965 Tarih ve 690 Sayılı “Aşık Veysel’e Vatani Hizmet Tertibinden Aylık Bağlanması Hakkında Kanun”

a- Âşık Veysel’in (Veysel Şatıroğlu) Kısa Özgeçmişi

Âşık Veysel olarak ünlenmiş bulunan Veysel Şatıroğlu, 1894 yılında Sivas’ın Şarkışla İlçesinin Sivrialan Köyünde doğmuştur. Küçük yaşta bir gözünü çiçek hastalığından, diğerini de bir kaza sonucu kaybedince, görme duyusundan tümüyle mahrum kalmıştır. Babası, oğlunun çocuk yaşta içine düştüğü bu üzücü durumdan biraz olsun kurtulabilmesi için ona bir bağlama hediye eder ve böylece küçük Veysel, müzikle oyalanmaya başlar. İlk derslerini kendi köylüsü Molla Hüseyin’den ve daha sonra babasının dostu olan Çamşıhlı Ali Ağa’dan alan Veysel, 1933 yılına gelinceye kadar, kendi çevresinde, Pirsultan Abdal, Aşık Kerem, Karacaoğlu, Yunus Emre ve Emrah gibi ünlü kişilerin eserlerini çalıp söylemiştir. Bu arada, Sivas Lisesinde edebiyat öğretmeni olan Ahmet Kutsi Tecer ve arkadaşlarının kurduğu Halk Şairlerini Koruma Derneğince 5 Aralık 1931 tarihinde düzenlenen Halk Şairleri Bayramında

²⁵⁶⁶ T.B.M.M. Kanunlar Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 3, Cilt: 47, s. 1101.

²⁵⁶⁷ **Resmî Gazete**, 2 Temmuz 1964, Sayı: 11748. Ancak, bazı bürokratik sorunlar nedeniyle, Ahmet Esat Tomruk’un, kendisine bağlanan maaşı hemen alabilmesi mümkün olamamıştı. Bu sorunları, Dr. Zekeriya Türkmen, Ahmet Esat Tomruk hakkında yazdığı bir makalede şöyle açıklamaktadır:

“...Resmî Gazete’de yayınlanmasının ardından 1964 yılı Temmuz ayından itibaren Vatana Hizmet Tertibi’nden maaş alması gerekirken, bürokratik engeller ve aksamalarla karşılaşmıştır. Bu aksaklıklar, Esat Tomruk’un 27 Ağustos 1964 tarihinde Maliye Bakanlığı’na bir telgraf yazmasına ve bu durumu hatırlatmasına neden olmuştur. Esat Tomruk, Maliye Bakanlığı’na yazdığı telgrafta şunları dile getiriyordu: ‘Hidemat-ı Vataniye faslından maaş bağlandığı halde şimdiye kadar buna mazhar olamadım; rahatsız ve perişan haldeyim. İlgilere emrin acele gönderilmesini rica ederim. Kuloğlu Sk. No. 12 S.O.S. Apt. İngiliz Kemal’.

Esat Tomruk’un yukarıda yazılı olan telgrafını alan Maliye Bakanlığı Emekli İşlemleri Daire Başkanlığı 9 Eylül 1964 te hemen Esat Tomruk’a bir telgraf yazarak, Vatana Hizmet Tertibi’nden maaş alabilmesi için resmî senet düzenlendiği bunun için de doğru ikametgah adresini bildirmesini istemiştir. Birkaç gün sonra Esat Tomruk, el yazısıyla kendi adresini yazıp 15 Eylül 1964 tarihinde müracaatını yapmıştır. Bakanlığa yapılan bu müracaatın ertesi günü, yani 16 Eylül tarihli yazıda Emekli İşleri Dairesi, ayda 500 lira verilmesi hususunu onaylamış ve Esat Tomruk’a bir resmi belge verilmesini kabul etmiştir. Yazışmaların bitmesini müteakip Ekim ayından itibaren Esat Tomruk, Vatana Hizmet Tertibi’nden 64. sırada maaş almaya başlamış; aylık olarak da 500 lira tesbit olunmuş; ve 1 Mart 1963 tarihinden başlamak üzere öncekileri de topluca almıştır. Vatana Hizmet Tertibi’nden verilen maaşlar kanuna göre zamma tabi tutulmazken bir yanlışlık eseri olarak Esat Tomruk’un bir müddet zamlı maaş aldığı ve bu alınanların ölümünden sonra geri ödenmesi konusunun gündeme geldiği, fakat bakanlığın bilahare bunu geri istemekten vazgeçtiğini de belgelerden takip etmekteyiz...” Bkz. Zekeriya Türkmen, a.g.k., s. 217.

Veysel de yer almıştır ve Ahmet Kutsi Tecer'in dikkatini çekmiştir. Köye ve folklorla ait değerlerle uğraşan ünlü edebiyatçı Ahmet Kutsi Tecer, Veysel'le ilgilenmeyi sonraki yıllarda da sürdürmüştür²⁵⁶⁸. 1933 yılında katıldığı Sivas Aşıklar Bayramında okuduğu “Türkiyenin İhyası Hazreti Gazi” şiiriyle daha geniş kitlelere hitap edebilme imkânını bulan Âşık Veysel, bazı edebiyat araştırmacıları tarafından, âşık şiiri geleneğinin Cumhuriyetin ilkeleri ışığında yeniden canlanmasında rol oynayan kişilerin önde gelen bir temsilcisi olarak gösterilmektedir²⁵⁶⁹. Veysel, 1942 ve 1944 yılları arasında, Ârifiye, Hasanoğlan ve Çifteler Köy Enstitülerinde halk türküsü öğretmenliği de yapmıştır²⁵⁷⁰. Şiirleri, Değişler (1944) , Sazımdan Sesler (1950), Dostlar Beni Hatırlasın (1970) isimli kitaplarda yayımlamıştı. Ünlü bir dizesinde, “Benim sâdık yarım kara topraktır” diyen Âşık Veysel, 21 Mart 1973 tarihinde vefat etmiş; güzel bir benzetmeyle, “sâdık yarı kara toprakla kucaklaşmıştır”²⁵⁷¹. Âşık Veysel'in eserleri, ölümünden sonra, 1984 yılında, Bütün Şiirleri adıyla tekrar yayımlanmış bulunmaktadır²⁵⁷².

b- Edirne Senatörü Tahsin Banguoğlu ve 64 Arkadaşının, Âşık Veysel'e Vatani Hizmet Tertibinden Maaş Bağlanması İçin Kanun Teklifinde Bulunması ve Bu Teklifin Millet Meclisinde Görüşülerek Kabul Edilmesi

Cumhuriyet Senatosunun Edirne Üyesi Tahsin Banguoğlu, kimi kendisi gibi Senatör, kimi milletvekili olan 64 TBMM üyesi ile birlikte bir kanun teklifi hazırlayarak, Halk Edebiyatının seçkin bir temsilcisi olan Aşık Veysel'in, artık yaşlanmış bulunduğunu da dikkate alarak, kendisine Türk Milletinin bir şükran nişanesi olarak vatani hizmet tertibinden küçük de olsa aylık bağlanmasını talep etmişlerdi. Banguoğlu ve arkadaşları, 17 Temmuz 1963 tarihinde Millet Meclisi Başkanlığına sundukları ve Aşık Veysel'e vatani hizmet tertibinden ayda 500 lira maaş verilmesini önerdikleri kanun teklifinin gerekçesinde şöyle demektedirler:

“Âşık Veysel 1894 yılında Sivas'ın, Şarkışla ilçesine bağlı Sivrialan köyünde doğmuştur. Sekiz yaşında çiçek hastalığından iki gözünü birden kaybetmiştir. Küçük yaşta saz çalmaya başlamış ve halk şairlerinin bu bölgede gelenek halinde yaşayan şiirlerini öğrenmiştir. Bu ana kaynaktan ilham alarak yine çocuk yaşında şiirler söyleyen Veysel, hemen büyük yaratılıştaki bir şair olduğunu göstermiştir.

²⁵⁶⁸ İnci Enginün, “Cumhuriyet Dönemi Türk Edebiyatı”, **Türkler**, (Editörler: Hasan Celâl Güzel, Prof. Dr. Kemal Çiçek, Prof. Dr. Salim Koca), Cilt: 18, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, s. 110.

²⁵⁶⁹ Erman Artun, “Âşıklık Geleneği ve Âşık Edebiyatı”, **Türkler**, (Editörler: Hasan Celâl Güzel, Prof. Dr. Kemal Çiçek, Prof. Dr. Salim Koca), Cilt: 18, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, s. 188.

²⁵⁷⁰ **Büyük Lûgat ve Ansiklopedi, ML**, Birinci Cilt, Meydan Yayınevi, İstanbul, (Tarihsiz), s. 780.

²⁵⁷¹ <http://www.cumhuriyet.edu.tr/sivas/sivas06.html> (Erişim Tarihi: 18.12.2014).

²⁵⁷² Âşık Veysel'in hayatı ile ilgili olarak, şu internet kaynaklarına bakılabilir:

<http://www.antoloji.com/asik-veysel-satioglu/hayati/>;

<http://www.biyografi.info/kisi/asik-veysel> (Erişim Tarihi: 18.12.2014).

Veysel'in gençlik şiirleri çok içli ve renkli bir lirizm ile doludur. Onun dış dünyaya kapalı kalan gözleri, Türk ulusunun iç âlemine açılmıştır. Diyebiliriz ki, hiçbir açık gözlü şehir şairi Türkiye'yi dağıyla, taşıyla, kurduyla, kuşuyla, insaniyle tabiatıyla onun kadar açık seçik bir güzellikte görmemiştir, gösterememiştir.

Şiirleri tanındıkça Veysel'in şöhreti köyünden ve bölgesinden dışarı taşarak bütün Türkiye'ye yayılmıştır. Kendisi de körlüğünden gelen güçlüklerle göğüs gererek, çok sevdiği memleketini gezip dolaşmaya başlamıştır. Köy kahvelerinde, panayırarda, daha sonra halkevlerinde, salonlarda, radyolarda halk şairleri geleneğine uygun olarak saz çalıp şiirlerini söylemiştir.

Şair yaşlandıkça, şiirlerinde halk, millet, memleket konularına yaklaşmıştır. Onda vatan ve insan sevgisinin en güzel ifadelerine rastlarız. Veysel ileriye, uyanıklığı, Atatürk devirlerini savunmuş ve bâzı şiirleriyle millî birliği sağlamak için en müspet, en tesirli telkinlerde bulunmuştur.

Âşık Veysel'in dili hiçbir zorlamaya başvurmadan konuşulan arı ve duru halk dilidir. Bu sebeple o, geniş halk toplulukları tarafından tanınan ve sevilen ulu bir şair olmuştur. Yunus Emre'den, Köroğlu'dan, Karacaoğlu'dan bu yana Halk Edebiyatımızın seçkin bir temsilcisidir. Edebiyat tarihimiz onu 20 nci yüzyılın en büyük halk şairi olarak kaydedecektir.

Âşık Veysel artık yaşlanmış bir adamdır. Ona hayatında vatan hizmetinden, küçük de olsa, bir aylık bağlanması Büyük Meclisin kadirbilirliği eseri ve Türk Milletinin bir şükran nişanesi olacaktır.”²⁵⁷³

Banguoğlu ve arkadaşlarının Teklifini, Millet Meclisinde, Maliye Komisyonu ile Bütçe ve Plân Komisyonu incelemişler ve her iki Komisyon da, söz konusu Teklifi benimseyerek, Millet Meclisi Başkanlığına sundukları raporlarında, Teklifin kabulünden yana görüş bildirmişlerdi. Maliye Komisyonunun, 27 Şubat 1964 tarihli Raporunda şu satırlar yer almaktaydı:

“...Gereğesinde ve Millî Eğitim Bakanlığının 24 Ocak 1964 tarih ve 032-11/204 sayılı yazılarında da açıklandığı üzere Âşık Veysel Şatıroğlu günümüzün en tanınmış ve değerli halk ozanlarından. Kendisi gerçekten başarılı ve güzel şiirlerinde halk dilini, halk deyimlerini ve bölgesel bâzı sözcükleri çok ustaca kullanarak halk edebiyatımızın gelişmesinde çok yararlı olmuştur. Şiirlerinde daha çok yurt güzelliklerini, Atatürk'ü, Atatürk devrimlerini, okuma yazmanın, okulun, bilimin yararlarını anlatmış, böylece halkımızın kültürünün gelişmesine çok yardım etmiştir. Yetmiş yaşında ve iki gözden mahrum olan Âşık Veysel'in bu hizmetlerinden ötürü vatani hizmet

²⁵⁷³ Millet Meclisi S. Sayısı: 991, “Cumhuriyet Senatosu Edirne Üyesi Tahsin Banguoğlu ve 64 arkadaşının, Âşık Veysel'e vatani hizmet tertibinden aylık bağlanması hakkında kanun teklifi ve Maliye ve Plân komisyonları raporları”, **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 42, Birleşim: 138'in sonuna ekli, (01.07.1965), s. 2.

tertibinden aylık bağlanması uygun olacağını mütalâa eden Komisyonumuz teklifi benimsemiştir... ”²⁵⁷⁴.

Benzer şekilde, Bütçe ve Plân Komisyonunun 9 Haziran 1965 tarihli Raporunda da şöyle denilmektedir:

“...Kanun teklifinde adı geçen şahıs malûm olduğu gibi günümüzün de tanınmış bir ozanıdır. Halk dilinde, halk edebiyatında öz dille ve ustaca hizmetleri olmuştur. Sözcüklerinde, şiirlerinde millî eğitimin değerini duyurmuş, Atatürk'ten sitayişle bahsetmiş, devrimlerini canı gönülden anlatmıştır. Âşık Veysel Şatıroğlu'nun halk arasında, halkın en içten duyacağı gibi, millî menkıbeler söyleyen millî şairlerimiz kadar, belki daha tesirli hizmetinin geçtiği söylenebilir.

Fakir, muhtaç ve yaşlı olduğuna dair İçişleri Bakanlığından temin edilen yazı ile sabit bulunan, halkın gönlünde yaşayan bu şahsı, yaşlı haliyle ve görmeyen gözleriyle halkın avcundaki sadakaya terk etmek âme vicdanını da derinden derine sızlatmaktadır.

Vatani hizmet tertibinden maaş bağlanması yalnız harb zamanında, vatani hizmetle mukayyedolmayıp başka yönlerden de emsallerine nisbeten vatana değerli hizmetlerde bulunmak ve çalışma imkânı kalmıyarak âcze düşmekle mümkün olmaktadır. Emsalleri mevcuttur.

Bu sebeple teklif yerinde görülmüş, maksada ve kanun tekniğine daha uygun şekle sokulduğundan müzakereye Maliye Komisyonunun kanun metni esas alınmış, 1 nci madde tekliften, 2 nci madde Maliye Komisyonunun değiştirdiğinden aynen, 3 ncü madde Komisyonumuzun değiştirdiği şekilde kabul edilmiştir.

Öncelik ve ivedilikle görüşülmek ve Genel Kurulun tasvibine arz edilmek üzere Yüksek Başkanlığa sunulur.”²⁵⁷⁵

Âşık Veysel'e vatani hizmet tertibinden maaş bağlanması hakkında Edirne Senatörü Tahsin Banguoğlu ve arkadaşlarının hazırladıkları kanun teklifinin Millet Meclisi Başkanlığına 17 Temmuz 1963 tarihinde sunulduğu ve bu Teklifi inceleyen Maliye Komisyonunun raporunun 27 Şubat 1964, Bütçe ve Plân Komisyonunun Raporunun ise 9 Haziran 1965 tarihini taşıdığı dikkate alındığında, sözü geçen Teklifin ilgili Komisyonlarda görüşülüp karara bağlanması hayli gecikmiş olduğu kolaylıkla anlaşılmaktadır. Gerek bu Teklifin, gerek vatani hizmet tertibinden maaş bağlanmasına ilişkin başka tasarı ve tekliflerin geciktiğini ve dönemin de sona ermekte olduğunu göz önüne alan Bütçe ve Plân Komisyonu Başkanı İsmet Sezgin, Millet Meclisinin 24 Haziran 1965 tarihli 134. Birleşiminde bir önerge vererek, Âşık Veysel'e ilişkin Teklif de dahil olmak üzere, vatani hizmet tertibinden maaş bağlanmasına yönelik bir kısım tasarı ve tekliflerin öncelik ve ivedilikle görüşülmesini

²⁵⁷⁴ A.k., s. 3.

²⁵⁷⁵ A.k., ss. 3-4.

önermişti²⁵⁷⁶. Birleşimi yöneten Başkanvekili Mekki Keskin, bu öneriyi Divanın da olumlu karşıladığını bildirerek oy sunmuş ve Millet Meclisi Genel Kurulu, 24 Haziran 1965 tarihli 134. Birleşimde, İsmet Sezgin'in talebini kabul etmişti²⁵⁷⁷. Bu karara uygun olarak, Banguoğlu ve arkadaşlarının Teklifinin görüşülmesine, Millet Meclisinin 1 Temmuz 1965 tarihli 138. Birleşiminde başlanıyor ve gerek tümü, gerek maddeleri üzerinde söz isteyen olmadığı için, Teklifin tümünün ve maddelerinin oylanmasına geçiliyordu. İvedilikle görüşülme kararı da alındığı için, maddelerin bir kez oylanması yeterli olacaktı. Bu bağlamda, anılan Birleşimde gerçekleştiren oylama sonunda, Millet Meclisi Genel Kurulunun, Âşık Veysel'e vatani hizmet tertibinden 500 lira aylık bağlanmasına ilişkin Teklifi kabul ettiğini görüyoruz²⁵⁷⁸.

c- Millet Meclisinin Kabul Ettiği Metnin Cumhuriyet Senatosunda da Kabul Edilmesi ve Kanunlaşması

Anayasanın 92. maddesi uyarınca, Millet Meclisinin kabul ettiği metnin Cumhuriyet Senatosunda da görüşülmesi gerekmektedir. Bu doğrultuda, Millet Meclisince kabul edilen metin, Cumhuriyet Senatosu Başkanlığınca önce, Malî ve İktisadi İşler Komisyonu ile Bütçe ve Plân Komisyonuna gönderildiyse de; daha sonra Malî ve İktisadi İşler Komisyonu Başkanı Hasan Âli Türker'in, Millet Meclisince kabul edilmiş olan vatani hizmet tertibinden maaş bağlanmasına ilişkin 15 adet tasarı ve teklifin, havale edildikleri komisyonlardan seçilecek üyelerden kurulu bir Geçici Komisyonunda görüşülmesi yönündeki talebinin Cumhuriyet Senatosunun 8 Temmuz 1965 tarihli 113. Birleşiminde kabul edilmesi üzerine, Âşık Veysel'e maaş bağlanmasına ilişkin Teklif de Geçici Komisyona sevk edilmişti²⁵⁷⁹.

²⁵⁷⁶ Millet Meclisi Bütçe ve Plân Komisyonu Başkanı İsmet Sezgin'in önergesi şöyleydi:

“Yüksek Başkanlığa

*Vatani hizmet tertibinden aylık bağlanmasına dair olup gündemde bulunan, Cemaloğlu Faik Fikret Sipahioğlu (S. Sayısı: 719), Ömer Kaptan eşi Servet Beşiktaş (S. Sayısı: 768), Ömeroğlu İbrahim Kalça (S. Sayısı: 769), Veli Bozkaya (S. Sayısı: 770), Mustafaoğlu Ziya Ünüvar (S. Sayısı: 864), Mehmet İhsan Pere (S. Sayısı: 884), 14 Ekim 1338 tarih ve 271 sayılı Kanuna ek Kanun (eski Boğazlıyan Kaymakamı) (S. Sayısı: 886), Âşık Veysel (S. Sayısı: 991), Mehmet Kalıpçıoğlu Kemal Mekam Kalıpçıoğlu'na (S. Sayısı: 992), Tahsinoğlu Nuri Yeniay kızı Munise Yeniay (S. Sayısı: 994), Hasanoğlu Salim Kundak (S. Sayısı: 996), Mehmetoğlu 1308 doğumlu Murat eşi Arife Kozok (S. Sayısı: 997), 1315 doğumlu Mustafaoğlu Besim Yorulmaz (S. Sayısı: 998), Kaltabanoğlu Ahmet Yılmaz (S. Sayısı: 1003), 1316 doğumlu Alioğlu Sezai Şanver (S. Sayısı: 1007) isimli şahıslara ait tasarı ve tekliflerin ehemmiyetine binaen biran evvel kanunlaşması için öncelik ve ivedilikle bütün işlere takdimen görüşülmesini arz ve teklif ederim.” Bkz. **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 42, Birleşim: 134, (24.06.1965), s. 445.*

²⁵⁷⁷ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 42, Birleşim: 134, (24.06.1965), s. 445.

²⁵⁷⁸ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 42, Birleşim: 138, (01.07.1965), ss. 699-700

²⁵⁷⁹ **C.S. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1, Toplantı: 4, Cilt: 30, Birleşim: 112, (07.07.1965), s. 134; Birleşim: 113, (08.07.1965), s. 187.

Geçici Komisyon, yaptığı incelemeden sonra, Millet Meclisinin kabul ettiği metnin aynen benimsenmesini kararlaştırmış ve bu hususu Cumhuriyet Senatosu Başkanlığına sunduğu 14 Temmuz 1965 tarihli Raporda belirtmişti²⁵⁸⁰. Cumhuriyet Senatosu Genel Kurulu, 16 Temmuz 1965 tarihli 119. Birleşiminde, söz konusu Teklifi görüşmeye başlamıştı. Birleşimi yöneten Başkanvekili Fikret Turhangil'in, Geçici Komisyon Raporunun okunup okunmamasını sorması üzerine, Genel Kurul, Raporun okunmasına gerek olmadığına karar veriyor ve bu nedenle önce Teklifin tümü üzerinde görüşme açılıyordu²⁵⁸¹. Bu aşamada, Teklif sahibi, Edirne Senatörü Tahsin Banguoğlu söz almış ve şu konuşmayı yapmıştı:

“Değerli arkadaşlar, bir dakika vaktinizi alacağım.

Vatani hizmet tertibinden aylık bağlanması, bizdeki teamüle göre, umumiyetle cephelerde kahramanlık göstermiş, canı ile, kanı ile vatana hizmet etmiş olan vatan evlâtlarına ait gibidir. Türkiye Büyük Millet Meclisi ancak istisnai hallerde büyük sanat adamlarına ve ilim adamlarına da vatani hizmet tertibinden aylık bağlamıştır.

*Huzurunuzdaki teklif bu istisnai tekliflerden biridir. Âşık Veysel bizim halk edebiyatımızın en büyük temsilcilerinden biridir. Gerekçede açıkladığım gibi, Âşık Veysel 20 nci yüz yılın en büyük halk şairidir. 8 yaşında gözlerini kaybetmiş, bütün ömrü kapalı gözle geçmiştir. Fakat o küçük yaşta yurdundan aldığı güzel intibaları ömrü boyunca taşımış ve gözü açık olan pek çok şairlerden daha güzel ve daha renkli bir şekilde yurdun köşesini, bucağını ifade etmiş duyurmuştur. Halen 71 yaşındadır. Âşık Veysel'e Yüksek Senatonun ve Büyük Meclisin göstereceği bu âtîfet Türk irfan hayatına, Türk sanat hayatına karşı bir âtîfet olacaktır. Bir eski maarifçi arkadaşınız sıfatıyla bu âtîfete Türk irfanı adına şimdiden teşekkür ederim.”*²⁵⁸²

Banguoğlu'nun bu konuşmasından sonra, Teklifin tümü üzerinde başka söz isteyen olmadığı için, maddelere geçilmesi oylanıyor ve kabul edildiği görülünce, maddeler üzerindeki görüşmeye geçiliyordu. İvedilikle görüşme kararı verildiği için, maddelerin bir kez görüşülmesi yeterli olacaktı. Maddeler üzerinde söz isteyen çıkmadığından, maddelerin okunup oylanmaları ile yetiniliyor ve kabul edildikleri görülünce, Teklifin tümünün oylanmasına gidiliyordu. Cumhuriyet Senatosunun 16 Temmuz 1965 tarihli 119. Birleşimini yöneten Başkanvekili Fikret Turhangil, vatani hizmet tertibinden maaş bağlanmasına yönelik bu son Teklifin tümü üzerindeki oylama sonucunu, şu sözlere açıklıyordu:

²⁵⁸⁰ Cumhuriyet Senatosu S. Sayısı: 700, “Âşık Veysel'e vatani hizmet tertibinden aylık bağlanması hakkındaki kanun teklifinin Millet Meclisince kabul olunan metni ve Cumhuriyet Senatosu Geçici komisyon raporu”, **C.S. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1, Toplantı: 4, Cilt: 30, Birleşim: 119'un sonuna ekli, (16.07.1965), ss. 1-2.

²⁵⁸¹ **C.S. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1, Toplantı: 4, Cilt: 30, Birleşim: 119, (16.07.1965), s. 587.

²⁵⁸² **C.S. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1, Toplantı: 4, Cilt: 30, Birleşim: 119, (16.07.1965), ss. 587-588.

*“...Kanunun tümünü oylarınıza sunuyorum. Kabul edenler... Etmeyenler... Kabul edilmiştir. Vatana hizmet edenlerin tümüne bu son kıdemlerinde alacakları paraların kendileri için hayırlı olmasını diler; tatile gitmeden önce ittihaz ettiğiniz bu kararların çok yerinde olduğunu arz etmek isterim.”*²⁵⁸³

Böylece, Âşık Veysel’e vatani hizmet tertibinden maaş bağlanması hakkındaki Teklif, kanunlaşmış oluyordu. 16 Temmuz 1965 tarih ve 690 sayılı “Âşık Veysel’e vatani hizmet tertibinden maaş bağlanması hakkında Kanun”un, 1. maddesinde şu hükmün yer aldığını görüyoruz:

*“Âşık Veysel adı ile tanınan Halk Şairi Veysel Şatıroğlu’na, anadilimize ve millî birliğimize yaptığı hizmetlerden dolayı, yaşadığı sürece vatani hizmet tertibinden (500) lira aylık bağlanmıştır.”*²⁵⁸⁴

690 sayılı bu Kanun, 19 Temmuz 1965 tarihinde Cumhurbaşkanına sunulmuş ve Cumhurbaşkanı Gürsel, 20 Temmuz 1965 tarihinde, söz konusu Kanunu yayımlanmak üzere Başbakanlığa göndermişti. 26 Temmuz 1965 tarihli Resmî Gazetede yayımlanan Kanun, yürürlüğünü düzenleyen 2. maddesindeki hüküm uyarınca, yayımını izleyen aybaşında yürürlüğe girmişti²⁵⁸⁵.

²⁵⁸³ C.S. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 4, Cilt: 30, Birleşim: 119, (16.07.1965), s. 588.

²⁵⁸⁴ Resmî Gazete, 26 Temmuz 1965, Sayı: 12058.

²⁵⁸⁵ Resmî Gazete, 26 Temmuz 1965, Sayı: 12058; T.B.M.M. Kanunlar Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 4, Cilt: 48, s. 790.

ONÜÇÜNCÜ BÖLÜM

MİLLET MECLİSİNİN 12. DÖNEMİNDE YAPILAN KANUNLARDAN DİKKAT ÇEKEN VE YUKARIDA BELİRLEDİĞİMİZ AYRIMLARIN DIŞINDA KALANLAR ARASINDAN SEÇİLEN BAZI ÖRNEKLER

Millet Meclisinin 12. Döneminde birçok kanunun yapıldığı ve bunların bir kısmının 1961 Anayasasının Geçici 7. maddesi uyarınca belirli bir süre içinde çıkarılmaları gerektiği yukarıda Altıncı Bölümde açıklanmıştı. Geri kalan kanunları da çeşitli açılardan gruplandırdığımız ve her gruptan önemli gördüklerimizin kanunlaşma süreçlerini yukarıda ayrı ayrı incelediğimiz hatırlanacaktır. Ne var ki, 12. Dönem içinde kabul edilen ve bu gruplandırmalar dışında kalan önemli başka kanunlar da bulunmaktadır. İşte, bu Bölümde, gerek belirli süre içinde çıkarılması gereken kanunlar, gerek belirlediğimiz gruplandırmalar içinde yer almayan, fakat günümüzde de önemini koruyan bazı kurumlara veya alanlara ilişkin kanunlardan ele alınması gerektiğini düşündüğümüz 4 tanesi üzerinde durulacaktır. Bunlar, sırasıyla, “Türkiye Bilimsel ve Teknik Araştırma Kurumu Kurulması Hakkında Kanun”, “Nüfus Plânlaması Hakkında Kanun”, “Kat Mülkiyeti Kanunu” ve “Millî İstihbarat Teşkilât Kanunu”dur.

1- 17 Temmuz 1963 Tarih ve 278 Sayılı “Türkiye Bilimsel ve Teknik Araştırma Kurumu Kurulması Hakkında Kanun”

A. Bakanlar Kurulunca Hazırlanan Kanun Tasarısı

Millet Meclisinin 12. Döneminde kabul edilen önemli kanunlardan biri de, kısaca “TÜBİTAK” olarak anılan ve pozitif bilimler alanında temel ve uygulamalı araştırmaların geliştirilmesi amacını güden “Türkiye Bilimsel ve Teknik Araştırma Kurumu” adlı bir kamu kurumunun kurulmasını öngören kanundu. Böyle bir kanunun yapılması için hem Hükûmet bir tasarı hazırlamış; hem de, Cumhuriyet Senatosu Tabîî Üyesi Sami Küçük ve 12 arkadaşı bir kanun teklifi yapmışlardı. Varlığını günümüzde de sürdüren böyle bir kurumun kurulmasına neden ihtiyaç duyulduğu, VIII. İnönü Hükûmeti tarafından hazırlanan ve 11 Haziran 1962 tarihinde Millet Meclisi Başkanlığına sunulan kanun tasarısının ayrıntılı bir biçimde kaleme alınmış olan gerekçesinde, şöyle açıklanmaktaydı:

“GEREKÇE

1. Giriş: Bugün Türkiye’de müspet bilimler alanında temel ve uygulamalı araştırmaların geliştirilmesi amacıyla bir merkezî teşkilât kurulması gerekli görülmektedir. Bu hususu belirtmek üzere zamanımızda müspet bilimlerin cemiyet hayatındaki rolü, bilim için araştırmanın önemi, harb sonrası cemiyetlerinde bilimsel araştırmanın Devlet tarafından teşkilâtlandırılması ve memleketimizdeki durum hakkında bâzı açıklamalarda bulunmak faydalı olacaktır.

a) *Çağdaş cemiyetlerde müspet bilimlerin rolü:*

Son üç yüzyıl içinde görülen baş döndürücü gelişme sonunda bugün artık milletlerin hayatında müspet bilimlerin ya doğrudan doğruya, ya da dolayısıyla tesirlerini göstermedikleri hiçbir yer kalmamıştır. Kısaca ifade etmek gerekirse, bir milletin, bir yandan medeniyet seviyesindeki üstünlüğün belirtilmesi gibi en önemli mânevi dâvasında, öte yandan iktisadi kalkınmasının sağlanması, sağlık ve refah seviyesinin yükseltilmesi ve millî savunma gücünün artırılması gibi en önemli maddî dâvalarında müspet bilimlerde ileri olup olmamak birinci derecede rol oynamaktadır (Doç. Dr. Orhan İçen: *Türkiye’de matematikçi yetiştirilmesi hakkında bâzı düşünceler*). Milletler ailesi içinde itibarlı bir üye muamelesi görebilmek için her şeyden önce gelen şart bilimde ve sanatta çağdaş seviyede olduğunu bütün dünyaya göstermiş olmak, yani gerek mânevi ve müspet bilimlerde, gerek güzel sanatlarda insanlığın müşterek mânevi hazinesine devamlı olarak bir şeyler katabilmektir (Prof. Dr. Nazım Terzioğlu: *Bir millî araştırma teşkilâtı kurulması hakkında düşünceler*). Bu şart yerine getirilmedikçe hiçbir jeopolitik mülâhazası bir milleti askerî ve iktisadi bağlarla bağlı bulunduğu milletler topluluğunda ikinci sınıf bir üye kalma kaderinden kurtaramaz, şurasını da belirtmeliyiz ki, yirminci yüzyılda müspet bilimlerin geçirdiği olağanüstü gelişme millî şeref ve itibarın kazanılması bakımından onları mânevi bilimler ve güzel sanatlara göre daha da imtiyazlı bir yere çıkarmıştır. Bugün meselâ bir Nobel mükâfatı kazanmış bir ilim adamı yetiştirmiş olmak bir milleti dünyanın en itibarlı milletleri arasına sokmaya yetmekte, bir hamlede ona bütün insanlığın hayranlık ve imrenme duygularını hediye etmektedir.

Öte yandan zamanımızda müspet bilimler alanında çağdaş seviyeye erişmiş bir memlekette iktisadi kalkınma veya millî savunma dâvalarının istendiği gibi çözülemeyeceği de bir gerçektir (Doçent Dr. Fikret Kartal: «Türkiye’de müspet bilimlerin ve bunlarla ilgili bilim adamlarının az bir zamanda geliştirilmesi için neler yapılmalıdır.»). «Bugün ne Batı, ne de demirperde memleketleri arasında endüstriye tarım sahasında ileri olduğu halde müspet bilimler alanında geri kalmış bir memleket gösterilemez. Bilime dayanmayan bir endüstri kopyacılıktan ibarettir, milletlerarası rekabette benzerleri ile rekabetten âcizdir. Aynı şey tarım için de doğrudur.» Memleketin ihtiyaçları göz önünde tutularak plânlanmış uygulamalı araştırmalarla devamlı olarak desteklenmeyen bir tarım programının memleketin tabii kaynaklarını gereği gibi değerlendirebilmesi, yüksek verimli bir istihsal yapabilmesi beklenemez. Meselâ İsrail’de bir tarım işçisinin elde ettiği mahsulle 13 kişiyi besleyebilmesine karşılık, Türkiye’de bu sayının 1,25 i geçmemesinde (Süleyman Demirel: *İsrail seyahati intibaları*) başka âmillerle birlikte müspet bilim seviyesinin de büyük rol oynadığına şüphe yoktur. Nihayet bir devletin

muhtemel düşmanlarına karşı kendisini koruyabilmesinin ancak ordusunu çağdaş bilimin en yeni buluşlarına dayanan ve hattâ doğrudan doğruya harb esnasında geliştirilen teknik silâhlarla donatmasıyle mümkün olabileceği İkinci Dünya harbinde fiilen ispat edilmiştir. Şüphesiz, küçük bir devletin çağdaş tekniğin roketler ve nükleer silâhları gibi en yeni ve en kudretli silâhlarını kendisi yapması mümkün değildir. Ama onun büyük müttefiklerinden alabileceği bu silâhları gereği gibi kullanabilmesi ve hattâ bunları iyi kullanılabileceği hakkında müttefiklerine güven verebilmesi için müspet bilim seviyesinin ileri olması şarttır.

b) Bilim içi araştırmanın önemi:

Müspet bilim alanında geri kalmış memleketler umumi efkârında yaygın bir kanaat vardır. Sanılır ki bir bilim dalında sadece başka ileri memleketlerde yapılmış olanları meselâ birçok kitap okuyarak öğrenmekle bilimde çağdaş seviyeye varılmış olur. Bu yanlıştır. Bir defa hiç olmazsa bâzı küçük araştırma temrinleri yapılmadıkça bir kitabın içindekilerinin veya bir hocanın anlatıklarının iyice öğrenilmesine imkân yoktur. Sonra bu çeşit temrinlerle kitapların veya derslerin iyice hazmedildiği anlaşılsa bile gene çağdaş seviyeye varılmış olamaz. Çünkü ders kitaplarına geçen bilgiler artık herkesin bildiği, klasikleşmiş tâbir caizse tarihe malolmuş birtakım gerçeklerdir. Bu bilgilerin kütüphanelerde sağlanması ile yeni yeni hafızalara geçirilmesi sırasında insanların bilgi hazinesinin zenginleşmesi bakımından hiçbir fark yoktur. Müspet bilimle daima değişen, gelişen, büyüyen bir organizmaya veya daha iyisi, bilinmiyen bir toprakta daima genişliyerek, irili ufaklı kollara ayrılarak ilerliyen bir nehre benzetilebilir. Her hangi bir zamanda yazılan bir kitap ancak bu nehrin o anda bulunduğu yeri anlatabilir. Daha kitabın yazılması bittiği anda nehir çoktan bu bölgeyi aşmış gerilerde bırakmıştır. Böylece çağdaş seviyeye erişmek ancak araştırmalarla henüz bilinmiyen küçük büyük bâzı gerçekler bulup bunları başka milletlerin bilim adamlarına öğreterek bilim nehrinin akışına katılmakla olur. Bilimin yaratılma safhasındaki bu bilgi alış - veriş ders kitaplarında değil, fakat bilimsel dergilerde, kongrelerde, bilim adamlarının araştırmalarını anlattıkları ve tartıştıkları seminerlerde, kollokyumlarda tâkidedilebilir. Ancak bu çalışmalara katılan bilim adamları çağdaş seviyeye erişmiş sayılabilirler. Bir milletin çağdaş seviyede olduğu da başka ileri memleketlerdeki bilim adamlarının bu memlekette yapılan bilim ve araştırmaları takibetmeleri ve sonuçlarından faydalanmalarıyle anlaşılır.

Burada müspet bilimlerin cemiyetteki rolü bakımından temel ve uygulamalı araştırmaların karşılıklı değeri üzerinde de durmalıyım. Bugün endüstri ve tarımda, tıpta ve askerlikte kullanılan ve bir yirminci yüz yıl cemiyetini bir Ortaçağ cemiyetinden bu kadar derinden ayıran teknik buluşlar hep uygulamalı araştırmalarla geliştirilmiştir. Bu bakımdan uygulamalı araştırmaların millet

hayatı için daha önemli olduğu sanılabilir. Ancak unutulmamalıdır ki bu çalışmalar hep temel araştırmalarla daha önceden bulunmuş tabiat kanunlarının işimize yarayacak bâzı sonuçlarını geliştirmek şeklinde olur.

Önce temel araştırmalar bilimde ilerlemeyi sağlar. Sonra uygulamalı araştırmalar bu ilerlemenin cemiyet için faydalı yeni uygulamasını ortaya çıkarmaya çalışır. Bu bakımdan temel araştırmalar cemiyet hayatı için en faydalı bir yatırımdır (Prof. Dr. Hikmet Binark: “ Üniversitelerde ilmî araştırma”). Şu noktayı da iyice belirtmeliyiz ki bir temel araştırmanın amacı sadece henüz bilinmeyen bir tabiat kanunu ortaya çıkarmaktadır. Bu bilginin ilerde pratik bir faydası olup olmayacağını temel araştırmacı düşünmez çünkü hangi konunun incelenmesi insanlık için daha faydalı olacaktır. Bu önceden kesin olarak kestirilemez. Bir olay grubunun kanunlarını iyice bilmeden bu olaylardan pratik faydalar sağlamaya çalışmanın pek verimli bir usul olmadığı buna karşılık hiçbir faydası olmayacağı sanılan konulardaki çalışmalarda, günün birinde öğrenilen bir gerçekten insanlığın çok faydalandığı bilim tarihinden sayısız örnekle ispat edilebilir. Böylece insanlığa en fazla fayda sağlayan yolun yine temel araştırmacıları kendi meraklarının araştırma isteklerinin götürdüğü istikametlerde çalışmakta serbest bırakmak ve ancak bir fayda sağlanacağı açıkça belli olan bir kanun bulunduğu zaman bu kanunla ilgili bir tekniği geliştirmek maksadiyle uygulamalı araştırmalar tertiplemek olduğu bugün medenî memleketlerde kabul edilmektedir. Amerika’dan Rusya’ya kadar çeşitli idare sistemlerine sahip fakat bilim seviyesi ileri olan memleketlerin hepsinde temel araştırmacılara bilimsel çalışmalarında tam bir hürriyet verilmekte, gerek konularını seçişte, gerek bu konuyu işleyişlerinde tamamen serbest bırakılmaktadırlar. Uygulamalı araştırmacılar(ı) bağlı bulundukları kurumların cinsine göre konularını seçmekte daha az hürdürler. Fakat onlar da konularında istedikleri gibi çalışırlar; özet olarak şunu söyleyebiliriz ki bugün, malî imkânlar ne olursa olsun bütün ileri memleketlerde uygulamalı araştırmalar yanında temel araştırmaları(a) da önemli bir yer verilmekte, bu iki çeşit araştırmanın bir bütün teşkil ettiğine inanılmaktadır.

c) Harb sonrası devresinde bilimsel araştırmanın Devlet tarafından teşkilâtlandırılması, Milli Araştırma Kurumları:

Müspet bilimlerdeki gelişmelerin millet hayatına ne kadar derinden tesir ettiğinin bilhassa İkinci Dünya Harbinde açıkça görülmesi Avrupa ve Amerikalı Devlet adamlarını şu kanaate vardırmıştır: ‘Müspet bilimleri geliştirmeye çalışmak’ Devletin görevleri arasındadır (Prof. Dr. Hikmet Binark : “Üniversitelerde ilmî araştırma”; Rush: Report to President Roosevelt, (Science, The Endless Frontier 1945). Müsbet bilimlerde araştırmalar yapmak yalnızca Üniversitelerin ve başlıca münferit araştırma enstitülerinin kendi gayretlerine bırakılmamalıdır. Devlet ayrıca malî ve idari imkânlar

sağlıyarak mevcut araştırmacılara yardım etmeli, sadece yardımın yetmediği sahalarda kendisi araştırma lâboratuvarları veya enstitüleri kurarak araştırma faaliyetine katılmalı ve bütün memlekette yapılan araştırmaları, araştırmacının fikir istiklâline ve çalışma hürriyetine dokunmadan mümkün olduğu kadar koordine etmelidir.

Bu anlayışla harbten sonra hemen bütün Batı devletlerinde merkezî ilmî araştırma teşkilâtları kurulmuştur. Meselâ Norveç'te 1946 da bilimsel ve endüstriyel araştırmalar için Norveç Krallık Konseyi adı ile yüksek seviyeli bir teşkilât kurulmuş ve bu konsey o zamandan beri gerek araştırmacı ilim adamları yetiştirerek gerek üniversitelerde seçilmiş bâzı araştırmacı projelerini destekleyerek ve yeni araştırma enstitüleri açarak (Şimdiye kadar 11 tane açılmış) Norveç'te müspet ilimlerde temel ve uygulama araştırmaları geniş ölçüde geliştirmiştir. Gene Norveç'te 1949 da bir 'tarım araştırmaları Konseyi', bir de 'Müspet (Temel) ve Mânevi bilimler için Araştırma Konseyi' kurulmuş ve bu konseyler de kendi alanlarında faaliyet göstermişlerdir.

İsveç'te daha harbten önceki devirde, tıp mânevi bilimleri sosyal bilimler, tabiat bilimleri ve atom enerjisi için ayrı ayrı araştırma konseyleri kurulmuştur. Danimarka'da son zamanlarda bir bilim ve araştırma konseyi faaliyete geçmiştir. Hollanda'da birisi üniversitelerde temel araştırmalara yardım eden, öteki uygulamalı araştırmalarla ilgilenen ve bu maksatla birçok enstitü açmış olan başlıca iki araştırma teşkilâtı (ZW: ve TNO) vardır.

Batı Almanya'da Mahallî idarelere bağlı bilimsel teşekküllerden başka başlıca üç federal teşkilât vardır. Bunlar içinde 'Deutsche Forschungsgemeinschaft' bilhassa Üniversitelerdeki araştırma faaliyetlerine yardım eder ve araştırma bursları verir, 'Max Planck Gesellschaft' ('Gesellschaft' denilmeliydi. E.O.) birçok yerlerde kendi araştırma enstitüleri olan bir teşkilâttir. 'Deutsche Stifterverband' ise endüstrinin araştırmalara yardım etmesini sağlar.

Fransa'da harbden sonra 'Centre National de Recherches Scientifiques' ('Centre National de Recherches Scientifiques' denilmeliydi. E.O.) adıyla, üniversitelerden ayrı büyük bir araştırma teşkilâtı kurulmuştur. Bu teşkilât hem üniversitelere yardım etmekte hem de kendi enstitülerinde araştırma yaptırmaktadır. Son zamanlarda ayrıca bakanlar seviyesinde bir 'Bilim Politikasını Tanzim Komisyonu' kurulmuştur.

İtalya'da, Fransa'daki teşkilâta benziyen bir millî araştırma konseyi vardır.

Kanada Millî Araştırma Konseyi de gerek üniversitelere yardım ve gerek kendi enstitülerinde araştırma suretiyle çalışan çok faal bir teşkilât olarak gözükmektedir.

İngiltere’de 1951 de kurulmuş olan bir ‘Bilimsel ve Endüstriyel Araştırma Dairesi’ vardır. Endüstriyle sıkı iş birliği halinde çalışan bu teşkilât bugüne kadar muhtelif endüstri kollarında 50 kadar müşterek araştırma grubu kurmuştur. Ayrıca gene harbdan sonra İngiltere’de bilimsel araştırma ile ilgili genel problemlerle uğraşmak üzere yüksek seviyede, bir ‘Danışma Kurulu’ meydana getirilmiştir.

Amerika Birleşik Devletlerinde 1950 de ‘National Science Foundation’ adlı merkezî bir teşkilât kurulmuştur. Teşkilâtın başlıca görevleri müspet bilimlerde temel araştırmaları ve eğitimi geliştirecek bir millî politikayı tanzim ve teşvik etmek; matematik ve tabiî bilimler, tıp ve mühendislikte bilimsel araştırma potansiyelini artıracak araştırmaları ve programları desteklemek, millî savunma ile ilgili araştırmaları teşvik etmek, bu bilimler alanında da her çeşit burslar vermek, federal hükümete bağlı çeşitli kurumlarda yapılan araştırmaların kritiğini yapmak, v.s. gibi şeylerdir.

Görülüyor ki, bugün hemen bütün Batı dünyası devletlerinde müspet bilimlerdeki araştırmalara Devlet yardımını sağlayan birçok merkezî teşkilât bulunmaktadır. İki büyük milletlerarası kuruluşa ait iki yeni vesikada da bu husus belirtilmekte ve bütün devletlerin gecikmeden bu yola gitmeleri tavsiye edilmektedir. Bunlardan birisi: 1960 da yayınlanan NATO Fen Komitesi raporu («İncercasing the ffectiveness of Western Science.» [«Increasing the Effectiveness of Western Science» denilmeliydi. E.O.] Fondation Universitaire, Brussels, 1962); öteki de Aralık 1960 da Kahire’de toplanan UNESCO Rajiyonal Konferansının raporudur (“Kahire Konferansına ait rapor», UNESCO Türkiye Millî Komisyonu, 1961).

NATO devletlerinde müspet bilimlerin gelişmesini hızlandıracak çare ve tedbirleri düşünmek için toplanan ve birçok tanınmış Avrupalı ve Amerikalı bilim adamlarını içine alan NATO Fen Komitesi inceleme grubu verdiği raporda ilk olarak şunu tavsiye etmektedir. ‘Bütün Batı devletlerinde temel ve uygulamalı bilimlerin desteklenmesi ve müspet bilim eğitiminde istenen nitelik ve niceliğin sağlanması ile meşgul olacak bir veya birkaç bilim konseyi veya teşkilâtı bulunmalıdır. Bu kuruluşları yöneten kurulların yürütme yetkileri olmalı ve içlerinde icra kabiliyeti bilinen bilim adamları bulunmalıdır.’

Orta–Doğu’da bilimsel işbirliğinin ve araştırmaların kolaylaştırmak amacıyla Aralık 1960 da Kahire’de toplanan ve Türkiye ile Orta–Doğu memleketlerinin katıldığı UNESCO Rajiyonal Konferansı da, hükümetlere tavsiye etmeye karar verdiği hususlar arasında ilk olarak ‘Üye devletlerin her birinde temel ve uygulamalı bilimsel araştırmaları teşkilâtlandırmak, kuvvetlendirmek ve koordine etmek amacıyla ve milletin ekonomik, sosyal ve entelektüel bakımdan gelişmesini sağlamak maksadiyle yapılacak araştırmaları teşvik etmek için merkezî bir organizmanın kurulmasını söylemiştir. Bu teşkilâta tüzel kişiler

(kişilik) ve malî özellik verilerek Başbakanlığa bağlanmasını, esas itibariyle bilim adamlarından ve mütehassıslardan teşekkül etmesini, görevini yerine getirmeye yetecek bir bütçesi olmasını tavsiye etmiş; başlıca görevleri arasında da hem mevcut araştırma kurullarına yardım, hem de millî ihtiyaç için gerekli alanlarda yeni araştırma enstitüleri açmayı göstermiştir. Ayrıca üye devletlerin her birinde temel ve uygulamalı bilimsel araştırmalar için sarf edilen paranın sürekli bir şekilde artırılarak kısa zamanda millî gelirin hiç olmazsa % 1 ine çıkarılmasını tavsiye etmiştir. 'NATO İnceleme Grubunun bu maksatla teklif ettiği oran ise % 2 dir.

Burada UNESCO Türkiye Millî Komisyonunun 1953 senesinden beri Konsey konusu üzerinde durduğunu («Türkiye'de bir Bilimsel ve Teknik Araştırma Konseyi kurulması hakkında rapor»: UNESCO Türkiye Millî Komisyonu, 1960) ve o tarihten beri muhtelif vesilelerle hazırladığı raporlarda Türkiye'de bir Bilimsel ve Teknik Araştırma Kurumu kurulması lüzumunu belirttiğini de ifade etmeliyiz. Profesör Besin Tanyel'nin ("Besim Tanyel" denilmeliydi. E.O.) (Prof. Dr. Besin Tanyeli ("Besim Tanyel" denilmeliydi. E.O.): «Müspet bilimlerde bir hamle yapmak zorundayız.» Bilgi Dergisi, Eylül 1954). 1964 te ve Prof. Hikmet Binak'ın ("Binark" denilmeliydi. E.O.) yine bu konuda 1960 ta yayınlanmış yazılarında benzer şekilde birer teşkilâtın kurulması lüzumu savunulmaktadır. Keza Prof. Dr. Cengiz Uluçay ile Prof. Dr. Bahattin Baysal'ın bir yazısında da bir merkezi teşkilâtın benzer görevleri olması ileri sürülmektedir (Prof. Cengiz Uluçay - Prof. Dr. Bahattin Baysal).

Sonuç olarak söyleyebiliriz ki, gerek Batı devletlerindeki mevcut teşkilâtın gözden geçirilmesi, gerek NATO ve UNESCO gibi milletlerarası kuruluşların raporlarının incelenmesi memleketimizde müspet bilimler sahasında temel ve uygulamalı araştırmaların geliştirilmesi ile uğraşarak bir merkezî teşkilâtın kurulması zamanının geldiğini göstermektedir.

d) Türkiye'de müspet bilimler alanındaki araştırma çalışmalarının yakın geçmişteki ve bugünkü durumu:

Bir bilimsel araştırma kurumunun Türkiye'de en tesirli bir şekilde nasıl çalışabileceğini düşünmek için önce memleketimizde bilimsel araştırmanın bugünkü durumu ve bilhassa araştırmacılarımızın karşılaştığı güçlükler üzerinde bir parça durmak muhakkak ki, lüzumludur.

Bilimsel araştırmalar her memlekette başlıca üniversitelerde ve bâzı özel veya resmî kurumlarda yapılmaktadır. Memleketimizde müspet bilimlerde araştırma yaptıran ilk kurumun 1934 te İstanbul'da eski Darülfünun yerine kurulan Üniversite ile ortaya çıktığını söylemek bir mübalâğa sayılmaz. Bilim tarihimizi en iyi incelemiş olanlardan biri olan Dr. Adnan Adıvar'ın bir yazısında belirttiği (Dr. Adnan Adıvar: «Yeni Türkiye'de Bilim», Yeni Ufuklar Dergisi Aralık - Ocak 1961) gibi, 1934 ten önce faaliyette bulunan yüksek öğretim

kurumlarımızı sadece öğretim yapan birer meslek okulu, şeklinde kabul etmek gerektir. İstanbul Üniversitesi kurulduktan sonra ise burasını kısa zamanda milletlerarası ölçüde temel araştırmalar yapılan bir merkez haline getirmek için ciddi gayret sarf edilmiştir. Bu maksatla bir yandan müspet bilimlerde doktora yapmak üzere dış memleketlere imtihanla öğrenci gönderilmiş, öte yandan milletlerarası şöhreti olan bâzı bilim adamları Üniversiteye profesör olarak çağrılmış. Bilhassa Nazi Almanyasından kaçan çok değerli bâzı bilginler bu daveti kabul ederek Türkiye'ye gelmişler İstanbul Üniversitesinde serkeşçe araştırmalarına devam etmişlerdir. Yabancı memleketlerde doktora yaptıktan sonra dönen genç Türk bilim adamlarının bu öğretmenlerle birlikte çalışmaları, araştırma yapmaları ile İstanbul Üniversitesinde birkaç yıl içinde çağdaş seviyeye hiç olmazsa bâzı konularda erişmiş bir bilim muhiti ortaya çıkmıştır. 10 – 15 senelik bir devreye sığan bu araştırmalar büyük keşifler doğuramıyorsa da meselâ matematikte ve tıpta dünya bilim efkârının bir dereceye kadar ilgisini çeken bâzı buluşlara yol açmışlar, orijinal yazılar ihtiva eden muntazam bilim dergilerinin yayınlanmasına imkân vermişler ve en önemlisi, bu çalışmalara artan bir hızla devam edildiği takdirde kısa zamanda Türkiye'de müspet bilimler alanında büyük keşifler yapılabileceğine herkesi inandırmışlardır. İlk önce İstanbul Üniversitesinde uyandırılan bu araştırma havası sonradan İstanbul Teknik Üniversitesine ve Ankara Üniversitesine de geçmiş, bu Üniversiteler de gerek temel, gerek uygulanacak konularda orjinal yayınlar yapmaya başlamışlardır. Ne yazık ki, yeni uyanan bu araştırma zihniyeti yetişmiş eleman azlığı sebebiyle, Üniversite idarelerine hâkim olacak kadar genişliyememiştir. Bugün gerek Üniversitelerimizde ve gerek MTA Enstitüsü, Hıfzıssıhha Enstitüsü gibi Devlet enstitülerinde yapılan temel ve uygulamalı araştırmaların Türkiye gibi nüfusu 30 milyona yaklaşan, gayrisâfi millî geliri 50 milyarı bulan bir Avrupa Devleti için beklenen ve istenen genişlikte ve derinlikte olmadığı açıktır.

Bugünkü acıklı durumu bir an önce değiştirmek için uğraşacak bir Araştırma. Kurumu teşkili çareleri düşünürken, hem mânevi, hem de, maddi sebepler üzerinde durmalıdır:

A) Mânevi sebepler:

Araştırma yapılmasını teşvik eden ve kolaylaştıran bir mânevi iklimin yokluğu.

İtiraf etmek gerekir ki, memleketimizde (Üniversiteler dâhil) halen ilmi araştırma atmosferi yeteri kadar gelişmiş değildir.

Memlekette bir araştırma atmosferinin gelişmesi Araştırma Kurumunun faaliyeti ile gerçekleşebilir. Bu bakımdan kurumun bâzı araştırma enstitüleri açması bilhassa önemlidir. Bütün vakitlerini araştırma ile geçiren bilim adamlarının toplandığı böyle enstitülerin Türkiye'de de faaliyet göstermesi gerek umumi efkâr ve gerek üniversite idarecileri üzerinde başka hiçbir şekilde elde edilemeyecek uyarıcı ve uyandırıcı bir tesir yapacaktır.

B) Maddi sebepler:

Araştırmacı eleman azlığı, yetişmiş elemanların da geçim sıkıntısı yüzünden çalışmamaları.

Memleketimizde üniversitelerde ve başka araştırma enstitülerinde bulunan müteahhass araştırıcı sayısı son derece azdır. Meselâ matematik dalında doktora yapmış elemanlarımızın sayısı iki düzineyi aşmaz (Doçent Dr. Orhan İçen: Adı geçen yazı). Bu sayı aynı nüfuslu bir Batı ülkesindeki matematikçi sayısının 20 – 30 da biri kadardır. Fizik, kimya, biyoloji de ve tıp, mühendislik ve tarım gibi uygulamalı alanlarda da araştırıcı eleman sayısı bu oranı aşmaz. Bugünkü durum yetersiz olduğu gibi, tutumumuz değişmediği takdirde yakın gelecekte daha da fenalaşacaktır.

Gençlerin temel bilim dallarına rağbet etmemesinin en önemli sebebi şüphesiz bu dallardan mezun olanlara bugün Türkiye’de iyi bir hayat seviyesi sağlanamamasıdır. Bir temel bilim dalından lisans hattâ doktora yapmış olan bir gencin eline geçen ücret mühendislik veya tıp gibi bir meslek tahsili yapmış olan bir arkadaşının aldığı ücretin üçte birinden ibarettir.

Son senelerde, yüksek öğrenim için dış memleketlere gönderilen öğrenciler arasında, mühendislik yanında temel bilim dallarında da yer ayırmak gerektiği kısmen ihmal edilmiştir. Ne içerde ne dışarda yeteri kadar yeni eleman yetiştirmedimize göre, müspet bilimlerdeki seviyemizin yükselmesini beklemek hayal olur.

Sayıları bu kadar az olan yetişmiş elemanlar son senelerde geçim sıkıntısı yüzünden kendi işlerinde çalışamaz hale düşmüşlerdir. Doç. Dr. Orhan İçen’in pek güzel ifade ettiği gibi İkinci Dünya Harbi içindeki hayat pahalılığı bir müddet geçim sıkıntısı doğurmuşsa da 1946 tarihli Üniversiteler Kanununun getirdiği tazminatlar o zamanki hayat pahalılığının tesirlerini hafifletmiş ve 1946 – 1955 arasında bir bilimsel araştırma atmosferi kurulmaya başlamıştır. Fakat ondan sonra gelen ve 1958 de büsbütün artan pahalılık dalgası belki de en yüksek maaş alanlar müstesna geri kalanları had bir geçim sıkıntısı içine sokmuştur. Bu yüzden birçok öğretim üyeleri ikinci bir iş almak ve araştırmalara zaman ayıramamak zorunda kalmışlardır. Üniversite tazminatına ve maaşlara yapılan son zamlar ise geçim sıkıntısını biraz hafifletmiş fakat ortadan kaldırmaya yetmemiştir. Bundan dolayı bilim adamlarımızın araştırmaya faaliyetleri düşmüştür.

Yukarda kısaca bahsettiğimiz bu güçlükler bugün Türkiye’de her hangi bir konuda araştırma yapılmasını engelliyen temel güçlüklerdir. Tablonun tamamlanması için bunlara lâboratuvar çalışmalarında karşılaşılan sayısız maddi eksikleri ve gümrük ve kırtasiye problemleri gibi idari güçlükleri de eklemek gerekir.

*Özet olarak söylemek gerekirse, bugün müspet ilimler alanında pek az araştırmamız vardır ve bunlar da rahat çalışmamaktadırlar. Gerek yeni araştırmacıların yetiştirilmesi, gerek mevcut elemanların iyi kullanılması için imkân ve şartların hazırlanmasında bir Araştırma Kurumu tesirli bir rol oynayacaktır.”*²⁵⁸⁶

B. Cumhuriyet Senatosu Tabîi Üyesi Sami Küçük ve Arkadaşlarının Hazırladıkları Kanun Teklifi

“Türkiye Bilimsel ve Teknik Araştırma Kurumu” kurulması hakkında Bakanlar Kurulunca hazırlanan bu kanun tasarısından başka, yukarıda değindiğimiz gibi, Cumhuriyet Senatosu Tabîi Üyesi Sami Küçük ve tümü kendisi gibi Cumhuriyet Senatosunun Tabîi Üyesi olan 12 arkadaşı da²⁵⁸⁷ “Türkiye İlmî ve Teknik Araştırma Konseyi” adı altında bir kamu kuruluşunun oluşturulması için kanun teklifi hazırlamışlar ve 21 Nisan 1962 tarihinde Millet Meclisi Başkanlığına sunmuşlardı²⁵⁸⁸. Esasında, Sami Küçük ve aynı 12 arkadaşı, böyle bir kurumun kurulması için, Millî Birlik Komitesi Üyesi sıfatıyla, Kurucu Meclis döneminde de bir kanun teklifi hazırlamışlarsa da, söz konusu dönemde bu teklif, 1961 Anayasasının yapımı ve daha sonra da halka tanıtılması nedeniyle Kurucu Meclisi oluşturan Temsilciler Meclisi ve Millî Birlik Komitesinin çalışmalarına ara vermesi nedeniyle, kanunlaşmamış ve kadük olmuştur²⁵⁸⁹.

C. Tasarı ve Teklifin Birleştirilerek Millet Meclisinde Görüşülmesi

Millet Meclisi Genel Kurulu, 14 Kasım 1962 tarihli 5. Birleşiminde, Devlet Bakanı ve Başbakan Yardımcısı Turhan Feyzioğlu’nun verdiği bir önergeyi kabul etmiş ve Hükûmetçe hazırlanan “Türkiye Bilimsel ve Teknik Araştırma Kurumu” kurulması hakkındaki Kanun Tasarısının, Maliye, Millî Eğitim ve Bütçe Komisyonlarından seçilecek beşer üyeden kurulu bir Geçici Komisyonla incelenmesini kararlaştırmıştı²⁵⁹⁰. Genel Kurulun 21 Aralık 1962 tarihli 20.

²⁵⁸⁶ Millet Meclisi S. Sayısı: 41, “Türkiye Bilimsel ve Teknik Araştırma Kurumu kurulması hakkında kanun tasarısı ile C. Senatosu Tabîi Üyesi Sami Küçük ve 12 arkadaşının Türkiye İlmî ve Teknik Araştırma Konseyi kanunu teklifi ve Geçici Komisyon raporu”, **M.M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 16, Birleşim: 68’in sonuna ekli, (08.04.1963), ss. 1-7.

²⁵⁸⁷ 27 Mayıs 1960 tarihli askerî müdahaleyi gerçekleştiren ve 1961 Anayasasının 70. Maddesi uyarınca ömür boyu Cumhuriyet Senatosunun Tabîi Üyesi olarak görev yapmakta olan Millî Birlik Komitesinin eski üyelerinden bu kanun teklifini hazırlayanlar şunlardır: S. Küçük, S. Gürsoytrak, S. Karaman, H. Tunçkanat, E. Çelebi, M. Şükran Özkaya, M. Ataklı, K. Kaplan, K. Karavelioğlu, M. Özgüneş, V. Ersü, S. Özgür.

²⁵⁸⁸ Yukarıda adı geçen Millet Meclisi S. Sayısı: 41, ss. 9-22.

²⁵⁸⁹ Sami Küçük, **Rumeli’den 27 Mayıs’a**, Mikado Yayınları, İstanbul, 2008, ss. 179-185.

²⁵⁹⁰ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 9, Birleşim: 5, (14.11.1962), ss. 121-122.

Birleşiminde de, Millî Eğitim Komisyonunun önerisinin kabulü üzerine Cumhuriyet Senatosu Tabii Üyesi Sami Küçük ve 12 arkadaşınca hazırlanan Teklifin de, aynı Komisyona gönderilmesine karar verilmişti²⁵⁹¹. Geçici Komisyon, aynı nitelikte olan Tasarı ile Teklifin birleştirilerek görüşülmesini kararlaştırmış ve görüşmelere esas aldığı Hükûmet Tasarısı üzerinde hazırladığı Raporu, 11 Ocak 1963 tarihinde Millet Meclisi Başkanlığına sunmuştu²⁵⁹².

Millet Meclisi Genel Kurulunun 8 Nisan 1963 tarihli 68. Birleşiminde, Geçici Komisyon Başkanı Tunceli Milletvekili Fethi Ülkü'nün verdiği önerge kabul edilerek, Tasarının öncelikle görüşülmesine başlanılmıştı. Tasarının tümü üzerinde söz alan Tokat Milletvekili Ali Dizman, çağımızda teknik ve diğer alanlarda araştırmacı ve bulucu kuvvetleri harekete geçirmediği hızlı bir kalkınmayı gerçekleştirmeye imkân olmadığını, bu nedenle böyle bir kuruma karşı çıkmanın düşünülemeyeceğini belirterek başladığı konuşmasında, Tasarıda bazı hususların net olmadığına dikkat çekiyor ve şöyle diyordu:

“...Bu kanunla kurulacak müesseselerde çalışanlar Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti kanunlarının hiç birisine tabi olmayacaklardır. İthalatları serbesttir, ihracatları serbesttir, maaşları serbesttir, her şeyleri kâmilten serbesttir. Hiçbir kanuni takyidat altına alınmayacaklardır. Ancak merak ettiğim husus, bu kadar lâyüsel bir müessesenin bu günkü kanunla teşekkül edecek şekli ne olacaktır. Ben kanundan bunu tam mânasıyle anlayamadım. İsterdim ki, bu kadar geniş imkânlar vereceğimiz, bu kadar büyük paraları bugün değilse de yarın gözden çıkarmayı göz önüne alacağımız bir müessesenin, çalışması, diğer teşkilâtlarımızda olduğu gibi, masa başı ve büro çalışmalarına inhisar etmesin, bizzat tatbikat sahasına intikal etsin, her hangi bir vatandaşın, ‘şöyle bir şey buldum’ dediği zaman, bunu lâboratuvarlarında tetkik edilebilsin (edebilsin) ve hakikaten işe yarayan bir şey ise bu işi yürüten bunun tatbikat sahasına intikalini temin edebilsin.

Fakat, kanundan bunun böyle bir laboratuvar çalışması, bir araştırma fabrikasyonu yapan bir teşekkülden ziyade, teşkilât ve kuruluşu bakımından sadece büro mesaisine emek verecek bir teşekkül olarak mütalâa etmekteyim. Bu düşüncemde haklı mıyım, değil miyim mevzuunda çok geniş tafsilât verebilecek durumda olan komisyon veya sair ilgililerin Yüce Meclise evvelâ bilgi vermesini ve eğer kurulacak müessese hemencecik teknik araştırmalarda bulunabilecek veya her hangi bir şahısta doğmuş olan fikirleri lâboratuvarlarında tetkik edip Türk buluş kudretini hemen tatbikat sahasına intikal ettirebilecek teşkilât olacaksa ne alâ; yok sadece büro mesaisi görececek bir teşkilât olacaksa böyle bir kanunun aleyhinde bulunacağımı hüürmetle arz ederim.” ²⁵⁹³

²⁵⁹¹ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 10, Birleşim: 20, (21.12.1962), s. 346.

²⁵⁹² Yukarıda adı geçen Millet Meclisi S. Sayısı: 41, ss. 23-33.

²⁵⁹³ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 16, Birleşim: 68, (08.04.1963), s. 128.

Tasarının tümü üzerinde başka söz isteyen çıkmayınca, Geçici Komisyon Başkanı Tunceli Milletvekili Fethi Ülkü kürsüye geliyor ve Ali Dizman'ın sorularını cevaplandırıyor. Ülkü, Türkiye Bilimsel ve Teknik Araştırma Kurumu hakkındaki Tasarının, memleketimizin bilim tarihinde önemli bir adım olduğuna değinerek başladığı konuşmasında, iki bloğa ayrılmış olan Dünyada ilim ve fikirlerin çarpışmakta olduğuna dikkat çekiyor ve şöyle devam ediyordu:

“...Şimdi, dünyada bir bölüm içinde bir grup içinde olduğumuz yüksek malûmlarınızdır. İki bloka bölünmüş olan dünyada ilim, fikir çarpışmaktadır. Binaenaleyh, kendi ortaklarımızla, aynı seviyede veya onların seviyelerine yakın olmak mecburiyetinde olduğumuz malûmdur. Aynı zamanda karşımızda bulunan insanların seviyesine çıkmak tabî bir zarurettir.

Muhterem arkadaşımızın milyarlardan bahsettiği keyfiyet burada mevzuubahis değildir. Sadece yardımlaşma suretiyle kurulacak bir ilim ve araştırma müessesesidir. Üniversitelerimiz kendi çapında, kendi seviyesinde ilmî araştırmalarla meşguldür. Fakat bunun bir çapı ve bir gayesi vardır.

Takdir buyurursunuz ki, bizim üniversitelerimiz henüz dış âlemlerle, üniversite dışındaki müesseselerle teşriki mesai etme imkânına sahip değildir. Yol gösterici olamamaktadır. Büyük araştırmalar yapma imkânına sahip değildir; hattâ o kadar değildir ki, ilmî sahada, üniversitede ün almış, sivrilmiş olan ilim adamlarımızı kendi içinde barındıramamakta, istiabedememektedir. Bu sebeple de bunlar dış âlemlere kaçmış bulunmaktadır. Nitekim bu, Türkiye Bilimsel ve Teknik Araştırma Kurumu mevzuubahs olduğu zaman, Hükümet ve ilgililer, ‘acaba bir araştırma merkezinde faaliyet gösterebilecek, kendimizi ilim sahasında dış âleme tanıtabilecek kuvvet ve kıratla ilim adamlarımız var mıdır?’ diye düşündükleri zaman, maalesef görmüşlerdir ki, Amerika’da dahi ilme şeref veren kıymetli Türk ilim adamları vardır. Fakat bunları kendi bünyemizde, kendi memleketimizde barındıramamaktayız. Zira onları istiabedecek bir araştırma merkezi yoktur...

Buralarda kurum teşekkül ettiği takdirde maddelere geçildiği zaman bütün teferruatıyla arz edeceğimiz ve manzuru âliniz olacağı veçhile buralarda yapılacak araştırmalar bir statüye, bir nizamla bağlı kalacaktır. Bunlar; üniversitelerden ve memleketteki ilim adalarından istifade ile muayyen bir seçim esasına bağlanmış olacaktır ve bütün arkadaşlarımızı tatmin edecek şekilde bir esasa bağlanmış olduğunu görecektir. Yani, ne maddi yönden bir külfet olacaktır, ne de dış âlemin tesirinde, tazyikinde kalınacaktır. Sadece ilmî sahada memleketimizde ilim adamlarının yetişmesini temin eden bir organizasyon, bir kurum olacaktır...Türk Milleti için, Türk kabiliyetini geliştirmek için çok müsait bir vasat ortaya çıkacaktır.

...

*Muhterem arkadaşım Sayın Dizman emin olsunlar, yüzde 7 kalkınma ile, doğrudan doğruya bugünkü plânlama bünyesi içerisinde mütalâa edilecek bir müessese değildir. Bu memleketin ilânihaye kabiliyeti işliyecek ve Türkiye’de ilmî liyakat ve kabiliyeti dış âleme gösterecek, memleketimizin ilim adamlarını ileri merhalelere yetiştirecek bir müessesedir. Bundan memleketimiz ancak iftihar duyacaktır. Bunun kabulü ümidederim ki, bütün arkadaşlarım için son derece arzuya şayan bir keyfiyet olacaktır...”*²⁵⁹⁴

Geçici Komisyon Başkanı Ülkü’nün konuşmasından sonra başka üye söz almamış ve Tasarının maddelerine geçilmesine karar verilmişti. Komisyon adına sunulan ivedilikle görüşülme talebi de kabul edildiği için, maddelerin bir kez görüşülmesi yeterli olacaktır²⁵⁹⁵.

Maddelerin görüşülmesi sırasında ciddi bir sorunla karşılaşılmamıştı. Sadece, iki madde üzerinde görüşme açılmış ve bunlardan birinde değişiklik önerilmişti. Bu bağlamda, Türkiye Bilimsel ve Teknik Araştırma Kurumunun içinde yer alacak olan grupları düzenleyen 7. maddenin görüşülmesi sırasında, Trabzon Milletvekili Ali Rıza Uzuner, bir değişiklik önergesi vermiş ve Tasarının (e) bendinde yer alan “Tarım (Ziraat, orman ve hayvancılık)” hükmünün, iki ayrı bent halinde “e- Tarım” ve “f- Orman” olarak düzenlenmesini önermişse de, Komisyonun katılmadığını beyan ettiği bu değişiklik önergesi, Genel Kurulca reddedilmişti²⁵⁹⁶. Üzerinde görüşme açılan diğer madde ise, Türkiye Bilimsel ve Teknik Araştırma Kurumunun görevlerini yerine getirmesi sırasında, her çeşit ithalât sınırlamalarının dışında bırakıldığını ve bütün vergi, resim, harç ve ücretlerden muaf olduğunu öngören 14. maddeydi. Tokat Milletvekili Ali Dizman söz alıyor ve haklı olarak şu endişeyi dile getiriyordu:

*“Muhterem arkadaşlar; Vergi reform kanunları cümlesinden, Meclisimizce kabul edilen Damga Resmi hakkındaki Kanunda da gayet şümüllü bir ifade vardı ve ona göre de 1-2 istisna saydıktan sonra, mütebaki kanunlarda ‘Vergi, resim, harç her türlü şeylerden muaftır’ diye hüküm olsa dahi % 5 Damga Resmine tabi olacağı hükmü konulmuş idi. Şimdi bu kanunda, ‘Her türlü vergi, resim ve harçtan muaftır’ denilmektedir. İkisi karşılaştığı zaman, muahhar kanun olması itibarıyla bunun dediği mi olacak, ve bu itibarla % 5 Damga Resmi buna tabi olmayacak, yoksa –o da şümüllü bir ifade kullanmıştır– tabi mi olacak? İleride bir ihtilâfa mahal verilmemesi için bugünden aydınlatılmasını istirham edeceğim.”*²⁵⁹⁷

²⁵⁹⁴ M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 16, Birleşim: 68, (08.04.1963), ss. 129-130.

²⁵⁹⁵ M.M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 16, Birleşim: 68, (08.04.1963), s. 130.

²⁵⁹⁶ M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 16, Birleşim: 68, (08.04.1963), ss. 132-133.

²⁵⁹⁷ M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 16, Birleşim: 68, (08.04.1963), s. 135.

Geçici Komisyon Sözcüsü Erzurum Milletvekili Gıyasettin Karaca, Dizman'ın bu yerinde sorusuna şu cevabı vermişti:

*“Efendim; ...arkadaşımız Dizman'ın mütalâalarını dinledik. Mevzuubahis madde, bu Bilimsel ve Teknik Araştırma Kurumunun görevlerini tamamen yerine getirebilmesi için malî bakımdan geniş imkânlarla sahibolması lâzımdır. Bu sebeple zikri geçen vergiden muaf tutulması nazarı dikkate alınmıştır. Mezkûr kanunun da muahhar kanun bulunmuş olması hasebiyle vergiden muaf tutulması ve bu kanunun nazarı itibara alınması tabiidir. Yani bu kanun muahhar bir kanun olduğundan vergiler muahhar kanuna göre nazarı itibara alınacak ve ona göre muamele görülecektir.”*²⁵⁹⁸

Bu açıklama üzerine, Birleşimi yöneten Başkanvekili Mekki Keskin, Dizman'a tatmin olup olmadığını sorduğunda, Dizman, açıklamanın zapta geçtiğini ve bu durumu yeterli bulduğunu bildiriyordu²⁵⁹⁹. Maddelerinin görüşmesi tamamlanınca, Tasarının tümünün oylanmasına sıra gelmişti ve Niğde Milletvekili Asım Eren'in tümü üzerinde lehte konuşmasından sonra, aleyhte konuşmak isteyen olmadığından, söz alan Devlet Bakanı ve Başbakan Yardımcısı Turhan Feyzioğlu, Asım Eren'in konuşmasında dile getirdiği bazı sorunlara değiniyor ve sözlerini şu teşekkür cümlesi ile tamamlıyordu:

*“...Yüce Meclise tekrar, Türkiye'de müspet ilimler alanındaki araştırmayı hızlandırma bakımından önemli bir adım teşkil eden bu kanunun kabulünden dolayı Hükümetin şükranlarını arz etmek isterim. Saygılarımla.”*²⁶⁰⁰

Tasarının sunulduğu açık oylamaya, 233 milletvekili katılmıştı ve Tasarı 5 ret ve 2 çekimsere karşı 226 oyla Millet Meclisince kabul edilmişti²⁶⁰¹.

D. Millet Meclisinin Kabul Ettiği Metnin Cumhuriyet Senatosunda Ele Alınması ve Bazı Değişikliklerin Gerçekleştirilmesi

Türkiye Bilimsel ve Teknik Araştırma Kurumu hakkında Millet Meclisinin kabul ettiği Tasarı, Cumhuriyet Senatosu Başkanlığınca önce, Millî Eğitim, Malî ve İktisadi İşler ve Bütçe Komisyonlarına sevk edilmişse de; aynı konuda Kanun Teklifinde bulunmuş olan Tabîî Senatör Sami Küçük'ün, bu Tasarının Meclislerin tatile girmesinden önce Senatoda görüşülebilmesini sağlayabilmek için bir Geçici

²⁵⁹⁸ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 16, Birleşim: 68, (08.04.1963), s. 135.

²⁵⁹⁹ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 16, Birleşim: 68, (08.04.1963), s. 135.

²⁶⁰⁰ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 16, Birleşim: 68, (08.04.1963), s. 138.

²⁶⁰¹ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 16, Birleşim: 68, (08.04.1963), ss. 150, 173-176.

Komisyonunda incelenmesine yönelik önergesi²⁶⁰², Cumhuriyet Senatosunun 12 Haziran 1963 tarihli 74. Birleşiminde kabul edildiğinden, Millet Meclisinin metni, Bütçe ve Maliye Komisyonu ile İktisat Komisyonundan seçilen beşer üyeden kurulu bir Geçici Komisyonunda incelemeye alınmıştı²⁶⁰³. İlginç olan husus, Millet Meclisi metninin Geçici Komisyona gönderilmesi kabul edildiği sırada, bu Metnin daha önce sevk edildiği komisyonlardan, Millî Eğitim Komisyonu incelemesini tamamlamış ve görüşünü bir rapora bağlamış bulunmaktaydı²⁶⁰⁴. Bu nedenle, Geçici Komisyon, 17 Haziran 1963 tarihinde yaptığı toplantıda, hem Millet Meclisinin kabul ettiği metnin, hem de Cumhuriyet Senatosu Millî Eğitim Komisyonunun raporunun incelenmesini kararlaştırmış ve Millî Eğitim Komisyonunun metnini esas alarak hazırladığı Raporu, 22 Haziran 1963 tarihinde Cumhuriyet Senatosu Başkanlığına sunmuştu²⁶⁰⁵. Geçici Komisyon Sözcüsü Balıkesir Senatörü H. Ali Türker, Cumhuriyet Senatosunun 3 Temmuz 1963 tarihli 85. Birleşiminde verdiği bir önerge ile, Türkiye Bilimsel ve Teknik Araştırma Kurumu Tasarısının Cumhuriyet Senatosunda kalma süresinin 10 Temmuzda sona ereceğine dikkat çekiyor ve bu nedenle söz konusu Tasarının İşçi ve İşveren Sendikaları Kanunundan sonra, öncelik ve ivedilikle görüşülmesini istiyordu²⁶⁰⁶. Bu önerge üzerinde söz alan İzmir Senatörü Cahit Okurer, bu Kanun Tasarısını, Geçici Komisyon kurulmadan önce inceleyip raporunu sunmuş olan Millî Eğitim Komisyonu Başkanı sıfatıyla konuştuğunu bildirip şu talepte bulunuyordu:

“Muhterem arkadaşlarım, bu kanun önce Millî Eğitim Komisyonunda incelendiği için Millî Eğitim Komisyonu Başkanı olarak istirhamda bulunuyorum.

Bu kanun komisyonumuzda çok geniş bir şekilde incelendi ve bu yüzden pekçok değişikliklere uğradı ve üzerinde büyük bir çalışma oldu. Endişemiz, bu çalışmaların boşa gitmesi ihtimalidir. Bu bakımdan ayın 10 unda müddet dolacağı için ve bugün müzakereye geçilmiyeceği, yarın müzakere edilmek üzere reylerinize arz edileceği için müsbet oy kullanmanızı istirham ediyoruz.

²⁶⁰² Tabîî Senatör Sami Küçük’ün önergesi şöyleydi:

“Cumhuriyet Senatosu Başkanlığına

Millet Meclisinden geçerek Senato Millî Eğitim Komisyonunda da müzakeresi tamamlanan ‘Türkiye Bilimsel ve Teknik Araştırma Kurumu’ kanun tasarısının, Meclislerin tatile girmesinden evvel Senatoda görüşülebilmesi için bu tasarının ‘Bütçe ve Maliye ve İktisat komisyonlarınca’ beşer kişiden teşkil edilecek bir Geçici Komisyonunda müzakeresine müsaadelerini arz ederim.” C.S. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 2, Cilt: 11, Birleşim: 74, (12.06.1963), s. 522.

²⁶⁰³ C.S. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 2, Cilt: 11, Birleşim: 74, (12.06.1963), s. 522.

²⁶⁰⁴ Cumhuriyet Senatosu S. Sayısı: 169, “Türkiye Bilimsel ve Teknik Araştırma Kurumu kurulması hakkındaki kanun tasarısının Millet Meclisince kabul olunan metni ve Cumhuriyet Senatosu Millî Eğitim ve Geçici Komisyon raporları”, C.S. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 2, Cilt: 12, Birleşim: 86’nın sonuna ekli, (04.07.1963), ss. 1-7.

²⁶⁰⁵ A.k., ss. 7-29.

²⁶⁰⁶ C.S. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 2, Cilt: 12, Birleşim: 85, (03.07.1963), s. 571.

*Çünkü araya Grev lokavt ve toplu sözleşme girdiği takdirde, Perşembe, Cuma, Pazartesi, bunu müzakereye devam ettiği müddetçe geriye 1-2 gün kalacaktır ki, o vakit Yüksek Heyetinizde Teknik Araştırma Kurumu Kanununun müzakeresine gereken ehemmiyette zaman ayırmaya imkân bulunamayacak ve ayın 10 undan evvel müzakeresinin tamamlanması için acele etmek lüzumu hâsıl olacaktır. Bu bakımdan komisyonlarımızın yaptığı çalışmaların boşa gitmemesi, Heyetinizin bu mühim kanun üzerinde müzakere için yeter derecede vakit bulabilmesi için bu teklifin kabul edilmesini; bugün değil, müzakeresine yarın geçileceği için, arz ve istirham ediyorum.”*²⁶⁰⁷

Birleşimi yöneten Başkanvekili İhsan Hamit Tigrel, Millî Eğitim Komisyonu Başkanı Cahit Okurer tarafından da desteklenmiş olan, Geçici Komisyon Sözcüsü H. Ali Türker'in önergesini oya sunuyor ve Cumhuriyet Senatosu Genel Kurulu, 3 Temmuz 1963 tarihli 85. Birleşiminde bu önergeyi kabul ediyordu²⁶⁰⁸. Böylece, Türkiye Bilimsel ve Teknik Araştırma Kurumu Tasarısının, Cumhuriyet Senatosunda, Grev ve Lokavt Kanunundan önce görüşülmesi mümkün olabilecekti.

Alınan bu karar doğrultusunda, Türkiye Bilimsel ve Teknik Araştırma Kurumu Tasarısının Cumhuriyet Senatosunda görüşülmesine, Senatonun 4 Temmuz 1963 tarihli 86. Birleşiminde başlanmıştı²⁶⁰⁹.

Cumhuriyet Senatosu, Millet Meclisinin kabul ettiği metnin 16 maddesinde bazı ufak değişiklikler gerçekleştirmiş ve Tasarıyı 4 Temmuz 1963 tarihli 86. Birleşimde kabul etmişti²⁶¹⁰.

E. Cumhuriyet Senatosunun Yaptığı Değişikliklerin Millet Meclisinde Benimsenmesi ve Tasarının Kanunlaşması

Tasarıda, Cumhuriyet Senatosunun gerçekleştirdiği değişiklikler, Anayasanın 92. maddesi uyarınca, tekrar Millet Meclisinde ele alınmış ve Tasarıyı daha önce incelemiş olan Millet Meclisi Geçici Komisyonu, Tasarıya açıklık verdiği gerekçesiyle, Cumhuriyet Senatosunca yapılan değişikliklerin tümünün benimsenmesini kararlaştırmıştı²⁶¹¹. Hükûmet adına Devlet Bakanı ve Başbakan Yardımcısı Turhan

²⁶⁰⁷ C.S. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 2, Cilt: 12, Birleşim: 85, (03.07.1963), ss. 571-572.

²⁶⁰⁸ C.S. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 2, Cilt: 12, Birleşim: 85, (03.07.1963), ss. 572.

²⁶⁰⁹ C.S. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 2, Cilt: 12, Birleşim: 86, (04.07.1963), s. 601 vd.

²⁶¹⁰ C.S. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 2, Cilt: 12, Birleşim: 86, (04.07.1963), ss. 601-639.

²⁶¹¹ Millet Meclisi S. Sayısı: 41 e ek, “Türkiye Bilimsel ve Teknik Araştırma Kurumu kurulması hakkında kanun tasarısı ile Cumhuriyet Senatosu Tabii Üyesi Sami Küçük ve 12 arkadaşının, Türkiye İlmî ve Teknik Araştırma Konseyi kanunu teklifine dair Cumhuriyet Senatosunca yapılan değişiklikler hakkında Cumhuriyet Senatosu Başkanlığı tezkeresi ve Geçici Komisyon raporu”, M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 20, Birleşim: 117'nin sonuna ekli, (17.07.1963), ss. 1-9.

Feyzioğlu'nun talebinin kabulü üzerine²⁶¹², Millet Meclisi Genel Kurulu, 17 Temmuz 1963 tarihli 117. Birleşiminde, Tasarının Cumhuriyet Senatosunda değiştirilen maddelerinin takdimen görüşülmesini kararlaştırmış ve yapılan değişiklikler aynı Birleşimde Millet Meclisince de kabul edilmişti²⁶¹³. Böylece, Türkiye Bilimsel ve Teknik Araştırma Kurumu kurulması hakkındaki Tasarı, kanunlaşmış oluyordu. Kanunun kabulünden sonra, Devlet Bakanı ve Başbakan Yardımcısı Turhan Feyzioğlu söz almış ve Hükümet adına şu teşekkür konuşmasını yapmıştı:

“Muhterem arkadaşlarım; sadece iki cümle ile, Yüksek Meclise Hükümetin şükranlarını arz etmek için söz istedim.

Kabul buyurulmuş olan bu kanunla Türkiye’de bilimsel teknik ve araştırma hususuna büyük bir hız verilmiş olacaktır. Memleketimiz bir eser kazanmıştır. Büyük Meclis, yarınki Türkiye’yi kurma yolundaki eserlerine bu kanunla yeni bir eser daha katmış olmaktadır. Şükranlarımı arz ederim.” ²⁶¹⁴

18 Temmuz 1963 tarihinde Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel’e sunulan Kanun, yayımı için, Cumhurbaşkanınca 22 Temmuz 1963 tarihinde Başbakanlığa gönderilmiş ve 24 Temmuz 1963 tarihinde Resmî Gazetede yayımlanmıştı²⁶¹⁵. Böylece, 17 Temmuz 1963 tarih ve 278 sayılı “Türkiye Bilimsel ve Teknik Araştırma Kurumu Kurulması Hakkında Kanun” yürürlüğe girmiş bulunuyordu.

2- 1 Nisan 1965 tarih ve 557 sayılı Nüfus Plânlaması Hakkında Kanun

A. Nüfus Plânlaması Hakkında Bakanlar Kurulunca Bir Kanun Tasarısı Hazırlanması

Millet Meclisinin 12. Döneminde kabul edilip, yürürlükteki kanunlar içinde yerini alan önemli bir başka kanun da, 1 Nisan 1965 tarih ve 557 sayılı “Nüfus Plânlaması Hakkında Kanun”du. Hükümet tarafından hazırlanan bir tasarıdan kaynaklanan bu Kanunla, gebeliği önleyici çeşitli araçlara dayanan bir doğum kontrolünün gerçekleştirilmesi ve bu yolla, nüfus artışının kontrol altına alınması amaçlanmaktaydı. Nitekim, Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığınca hazırlanıp, 7

²⁶¹² Feyzioğlu'nun önergesi şöyleydi:

“Millet Meclisi Başkanlığına

Millet Meclisince kabul edildikten sonra Cumhuriyet Senatosunca da bâzı maddelerde küçük değişikliklerle kabul edilen, ‘Türkiye Bilimsel ve Teknik Araştırma Kurumu’ teşkili hakkındaki Kanun, Senatoca yapılan değişiklikler Hükümetçe ve Millet Meclisi Komisyonunca aynen benimsendiği cihetle ve müstaceliyetine binaen, takdimen müzakeresini rica ederim.” **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 20, Birleşim: 117, (17.07.1963), ss. 11-12.

²⁶¹³ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 20, Birleşim: 117, (17.07.1963), ss. 11-16.

²⁶¹⁴ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 20, Birleşim: 117, (17.07.1963), s. 16.

²⁶¹⁵ **T.B.M.M. Kanunlar Dergisi**, Dönem: 1, Toplantı: 2, Cilt: 46, ss. 589-594; **Resmî Gazete**, 24 Temmuz 1963, Sayı: 11462.

Haziran 1963 tarihinde Bakanlar Kurulunca Millet Meclisine sunulması kararlaştırılan ve Başbakan İsmet İnönü imzasıyla 24 Haziran 1963 tarihinde Millet Meclisi Başkanlığına sunulan Nüfus Plânlaması Hakkında Kanun Tasarısının gerekçesinde, neden böyle bir kanuna ihtiyaç duyulduğu şu sözlerle açıklanmaktaydı:

“Nüfus plânlaması memleketimiz için yeni bir mefhumdur. Diğer, memleketlerde aile plânlaması ve doğum kontrolü gibi terimlerle de ifade edilen nüfus plânlamasını biz ‘nüfus artışı ile ekonomik gelişme arasında millî geliri süratle artıracak bir fark tesis edemediğimiz takdirde nüfus artışının bir tehlike olduğunu halka duyurmak, onları buna inandırmak, bundan sonra da az sayıda çocuk sahibi olmak isteyen veya çocuğu olmasını istemiyen ailelere her çeşit yardımda bulunmak’ diye tarif ediyoruz. Bâzı memleketlerde nüfus plânlamasında aşırı tedbirlere başvurulmuş, kürtaj ve sterilizasyon ameliyeleri tatbik ve teşvik edilmiştir Memleketimizde nüfus plânlamasının kürtaj ve sterilizasyon ameliyeleri ile yapılması kesin surette yasaktır. Nüfus plânlaması çocuk sahibi olmak isteyen ailelere yardım edilmemesi mânasını da tazammun etmemektedir. Çocuk sahibi olmak istedikleri halde çocukları olmıyan aileler de tedavi imkânlarına malik olacaklardır.

Türk Ceza Kanunu ve Umumi Hıfzıssıhha Kanununda gebeliği önleyici tedbirleri engelliyen hükümler bu kanunlarımıza kaynak teşkil eden İtalyan ve Fransız kanunlarında da vardır. Bu hükümlerin bu milletlerin kanunlarına girmesinin sebebi İtalyanların faşist idare altında istilâcı siyaseti mazur göstermek için nüfusu hızla artıma arzuları ve her iki memlekette de katolik kilisesinin büyük nüfuzu olmasıdır. Bu hükümlerin bizim mevzuatımıza intikali de Birinci Dünya Harbi ve İstiklâl Harbini takibeden yıllarda nüfusumuzun süratle artmasını(n) arzuya şayan olmasıdır. Filhakika o yıllarda harbten yeni çıkmıştık. Nüfusumuz 10-15 milyon civarında idi. Sıtma, frengi ve bulaşıcı hastalıklar memleketimizi kasıp kavuruyordu. O yıllarda millet olarak mevcudiyetimizi muhafaza, en kısa zamanda insan gücümüzü âzami seviyeye çıkarmakla imkân dâhiline girebileceği kabul ediliyordu. Çünkü ekonomimizin esasını teşkil eden ziraat insan gücüne dayanıyordu. Ağır ateşli silâhlar icadedilmediğinden askerî güç üzerinde insan gücünün tesiri büyüktü. Bugün ise ekilen toprakların âzami hududuna varmış bululuyoruz. Çok yağmurlu seneler müstesna, zirai mahsulümüz nüfusumuzu beslemeye yetmemektedir. Zirai kalkınma sulama, gübreleme gibi büyük ve halli uzun zaman alacak olan problemlere bağlıdır. Ziraat makineleştiği için insan gücü ihtiyacı azalmış, işsizlik -en azından gizli işsizlik- önem kazanmıştır. Sanayiî inkişafı da sermaye ve pazar meselesi ile alâkadar olduğundan süratle artan nüfusun sanayi tarafından emilmesi de imkânsızdır. Bu durum karşısında gebeliği önleyici tedbirleri engelliyen kanuni hükümlerin kaldırılması ve halka nüfus plânlaması konusunda eğitim yapılması zarureti

doğmuştur. Bâzı çevrelerde nüfus plânlaması için Türkiye'nin besliyeceği optimum nüfusun tesbiti; ve tatbikatın bu hedefe ulaşmayı sağlayacak şekilde yürütülmesi fikri ileri sürülmektedir. Bugün için optimum nüfus fikri ilmi bir değer taşımamaktadır. Çünkü ziraat mahsullerinin ve sanayiî inkişafında beklenmedik gelişmeler; keşifler sebebiyle bu projeksiyon hesaplarının yanlış çıktığı müşahade edilmiştir. Optimum nüfus fikri 'millî gelir hızı ile nüfus artışı hızını ayarlama' prensibine yerini bırakmıştır. Kalkınma Plânının, nüfus politikası kısmında da tafsilen izah edildiği üzere nüfus plânlamasının kabulünün ana iktisadi sebebi budur. Başarılı bir nüfus plânlama politikası yürütürsek bunun ekonomimize tesiri 10–15 yıl sonra, görülecek ve bilhassa prodüktif olmıyan nüfus azalarak ekonomik bünyemiz kuvvetlenecektir. Bugün nüfusumuzun % 43 ü 14 yaşından küçüktür. Hindistan'da bu nisbet % 34, ekonomik olarak kuvvetli Garp memleketlerinde % 20–25 arasındadır. Bu suretle daha sağlam ve daha kültürlü bir nesil yetiştirmek imkânına malik olacağız. Bugün milletlerin askerî gücü memleketin ekonomik kapasitesine ve fertlerinin kültürüne bağlıdır. Ekonomisi zayıf, fertleri cahil bir milletin modern silâhlara sahibolmasına ve bunları kullanmasına imkân yoktur.

Memleketimizde gebeliği önleyici tedbirlerin menedilememesi sıhhi ve sosyal mahzurları da doğurmuştur. Besliyemeyeceği çocuğa gebe kalan kadın, bunu düşürmek için elinden geleni yapmaktadır, buna mecburdur. Çünkü hukukî tedbirlerin ekonomik hâdiseleri önleyebilmesi belirli hudutları içinde mümkündür. Bu hudut dışına çıkılınca vatandaş suç işlemeye mecbur kalır. Kendisine yardım edecek bir hekim bulamazsa bu işi yaşlı köy ve mahalle kadınlarının göstereceği sakim usullerle yapar. Bunu da ekseriya hayatı ile öder. Şansı varsa ölmez, fakat büyük bir ihtimalle sakat kalır. Köylerimizde de çocuk düşürme vakaları yaygındır. Bir etüde nazaran köylerimizde her yıl tahminen 10 000 kadar kadın çeşitli sebeplerle çocuk düşürmekten ölmektedir. Bunların ne kadarının proveke düşük olduğunu bilmek mümkün değildir. Suç olduğu için kadınlar bunu söylememektedirler. Hastanelerimize ve doğum evlerimize müracaat eden hastaların hastalıklarının en mühim sebebi de yine eskiden düşürülen çocuklardır. Gebe kalan kadına çocuğunu düşürmek için imkân verilmesi elbette tecviz edilemez. Bu suçtur, fakat gebe kalmamak isteyen kadınlara veya eşi gebe kalmasını istemiyen erkeklere yardım etmek de elbette bir vazifedir. Bu şekil yardım hem ahlâkîdir ve hem de katoliklik hariç hiçbir dine mugayir değildir. Diyanet İşleri Reisliğimizin ve Camiül-Ezher'in bu hususta fetvaları vardır.

Dar gelirli ailelerin çok çocuklu oluşunun çocuk sağlığı ve çocukların yetiştirilmesi üzerinde de menfi tesiri vardır. Memleketimizde çocuk ölümleri çok yüksektir. Bunun en mühim sebebi çocukların iyi beslenememeleri yüzünden mukavemetlerinin az oluşudur. Beslenme meselesi hallolmadan

çocuk ölümleri önlenemez. Bu da ancak ailelere besliyemeyecekleri çocuklara malik olmamaları için suç olmayacak yollar öğretmekle ve onlara yardım etmekle olur. Dar gelirli bir ailenin çocukları ne kadar çok olursa bunların iyi yetiştirilmeleri imkânı o kadar azalır. Memleketimizin, ordumuzun çok nüfusa değil, kültürlü, iyi yetişmiş fertlere ihtiyacı vardır. Bugün himayeye muhtaç çocukların sayısının bir çıkış gibi artmasında da dar gelirli ailelerin bakamıyacakları kadar çocuğa sahipolmalarının rolü vardır. Bu meselenin halli için en müessir yollardan biri kadınlara besliyemeyecekleri çocuğa gebe kalmamalarının yolunu öğretmektir. Umumi Hıfzıssıhha Kanununda ve Türk Ceza Kanununda gebeliği önleyici tedbirlere karşı konulan hükümler insanların tabii hakları ve hürriyetleri ile de tearuz teşkil etmektedir. Bir insanın istediği zaman çocuk sahibi olması veya olmaması onun en tabii hakkıdır. Bu hak ve hürriyetin kısıtlanması da Anayasamızın âmir bulunduğu hür rejim ile telifi kabil değildir. Bu sebeptendir ki, Hükümet, Kalkınma Plânında nüfus planlanmasını tavsiye etmiş ve Büyük Millet Meclisi bu hususu aşağıdaki esaslar dairesinde kabul etmiştir.

Bir zamanlar çok haklı sebeplerle kabul edilmiş olan nüfusu mümkün olduğu kadar hızlı artırma politikası bugünün şartlarına uygun değildir. Bu bakımdan bugünkü politikanın nüfus plânlamasını yasaklayan yönü hemen değiştirilecektir. Bu hem nüfus artış hızının biraz yavaşlamasını hem de çocuk nüfus oranının küçülmesini sağlayacaktır.

Burada nüfus plânlamasının mahiyeti hakkında bir açıklama yapmak yerinde olacaktır. Nüfus planlaması bazı çevrelerde bir yanlış anlama sonucu olarak çocuk sahibi olmada bir Devlet müdahalesiyle karıştırılmaktadır. Oysa nüfus plânlaması, ailelerin istedikleri sayıda ve istedikleri zamanda çocuk sahibi olmalarını kolaylaştıran demokratik bir usuldür.

Yeni nüfus politikasıyla ilgili tedbirler şunlardır:

a) Gebeliği önleyici bilgilerin yayılmasını ve gebeliği önlemekte kullanılan araç ve ilaçların ithal ve satışını yasaklayan kanun hükümleri kaldırılacaktır.

b) Sağlık hizmetlerinde çalışan personele (doktor, hemşire, ebe, hemşire yardımcısı, sağlık memuru) nüfus plânlamasıyla ilgili olarak gereken bilgiler verilecektir. Bu, hem ilgili okul ve kurslarda bu konuda yeni dersler konularak, hem de normal okul ve kurs safhasını geçirmiş personeli yeniden kurslara çağırarak yapılacaktır

c) Bu kimseler gerekli bilgiyi ve parasız dağıtım söz konusu olduğu hallerde malzemeyi isteyenlere vermekle ödevli olacaktır.

d) Mevcut imkânlardan faydalanarak nüfus plânlaması eğitimi yapılacaktır.

e) Gerekli araç ve ilâçların ucuza ithali, yurt içinde imali ve muhtacolanlara parasız dağıtılması imkânları araştırılacaktır.

Maddelere geçmeden, evvel Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığının bu kanun tasarısının hazırlanmasında başvurduğu ilmi heyetlerin çalışmalarına da kısaca, işaret faydalı olur. Bu hususu tetkik etmek üzere 21.6.1955 de toplanan bir heyet meseleyi tıbbi yönden ele almış, gebeliği önleyici tedbirler alınmasını ve vasıtalar kullanmasını men eden kanuni hükümlerin kaldırılmasını tavsiye etmiş ve tıbbi zaruretler dışında kürtaj ve sterilizasyonun yasak olmasının devamını uygun mütalâa etmiştir. 16.12.1960 da. Hıfzısıhha Okulunda, Türkiye’de doğum kontroluna müsaade edilmesinin fayda ve mahzurları üzerinde yapılan ilmi toplantıda gebeliği önleyici tedbirlerin yasak oluşunun ekonomik, sosyal ve tıbbi bakımdan bir hata olduğu mütefakkan beyan edilmiştir. 1961 tarihinde toplanan Yüksek Sağlık Şûrası da bu kararı desteklemiş ve Umumi Hıfzısıhha Kanununun 152 ve Türk Ceza Kanununun 471 nci maddelerinin tadilinin teklifini kabul etmiştir. İlişik kanun tasarısı 26.11.1962 de Yüksek Sağlık Şûrasının ve 28.12.1962 tarihinde de Bakanlıkta toplanan üniversite profesörleri ve Hükümetin muhtelif dairelerinde çalışan uzmanlardan müteşekkil bir heyetin tavsiyesi göz önüne alınarak hazırlanmıştır.”²⁶¹⁶

B. Tasarının Millet Meclisinde Görüşülüp Kabul Edilmesi

Bakanlar Kurulunun 24 Haziran 1963 tarihinde Millet Meclisi Başkanlığına sunduğu Tasarı, Millet Meclisi Başkanlığınca, “Adalet”, “Sağlık ve Sosyal Yardım” ve “Bütçe ve Plân” Komisyonlarına havale edilmiş ve bu husus Millet Meclisinin 26 Haziran 1963 tarihli 102. Birleşimine ait Tutanakta duyurulmuştu²⁶¹⁷. Her ne kadar, daha sonra Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanı Yusuf Azizoğlu, bu Tasarının havale edildiği komisyonlardan seçilecek üçer üyeden oluşan bir Geçici Komisyonca incelenmesini önermişse de, bu öneri Genel Kurulca kabul görmemişti²⁶¹⁸. Sözü edilen Komisyonların hazırladıkları raporlar Meclis Başkanlığına sunulduğunda, Meclis Gündemine alınmış ve bu bilgi de Millet Meclisinin 17 Eylül 1963 tarihli 138. Birleşimine ait Tutanakta gösterilmişti²⁶¹⁹. İlk Raporu Adalet Komisyonu hazırlamış ve Sağlık ve Sosyal Yardım Komisyonuna gönderilmek üzere 17 Temmuz 1963 tarihinde Millet Meclisi Başkanlığına sunmuştu. Adalet Komisyonu, Raporunda, Tasarının gerek gerekçesini, gerek maddelerindeki düzenlemeleri aynen

²⁶¹⁶ Millet Meclisi S. Sayısı: 388, “Nüfus plânlaması hakkında kanun tasarısı ve Adalet, Sağlık ve Sosyal Yardım ve Plân komisyonları raporları”, **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 33, Birleşim: 19’un sonuna ekli, (08.12.1964), ss. 1-3.

²⁶¹⁷ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 18, Birleşim: 102, (26.06.1963), s. 476.

²⁶¹⁸ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 19, Birleşim: 108, (04.07.1963), s. 177.

²⁶¹⁹ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 21, Birleşim: 138, (17.09.1963), s. 338.

kabulden yana olduğunu bildirmektedir. Sağlık ve Sosyal Yardım Komisyonu da, Tasarının yalnızca, 7. maddesinde öngörülen para cezasının, ağır para cezası olarak değiştirilmesini öneriyor ve 19 Temmuz 1963 tarihli Raporunu, Bütçe ve Plân Komisyonuna gönderilmek üzere Meclis Başkanlığına sunuyordu. Son Rapor Bütçe ve Plân Komisyonuna aitti. Bu Komisyon, incelemesini tamamladıktan sonra hazırladığı Raporu, 11 Eylül 1963 tarihinde Millet Meclisi Başkanlığına sunmuştu. Bütçe ve Plân Komisyonu, Tasarının 1. maddesinde yer alan

“Nüfus plânlaması, fertlerin istedikleri sayıda ve istedikleri zaman çocuk sahibi olmaları demektir.

Bu husus, gebeliği önleyici tedbirlerle sağlanır. Tıbbi zaruretler dışında gebelik sona erdirilemez veya sterilizasyon veya kastrasyon ameliyesi yapılamaz”

hükmü karşısında, 2. maddedeki

“Hiç kimse rızası olmaksızın gebeliğe veya gebeliğin devamına mâni tedbirlere hedef tutulamaz”

hükmüne gerek olmadığını ileri sürerek, sözü geçen 2. maddenin Tasarıdan çıkarılmasına karar vermişti. Bütçe ve Plân Komisyonu, bundan başka, Tasarının 7. maddesinde yer alan “ithal” yerine “yurda sokanlar” kelimesinin kullanılmasını kararlaştırmış ve aynı maddedeki “ilâç ve araçların reklâmını yapanlar” cümlesindeki “yapanlar” kelimesi yerine “yaptıranlar” kelimesinin kullanılmasının daha uygun olacağını belirtmiş ve anılan sözcüğü bu yönde değiştirmişti²⁶²⁰. Bu arada dikkat çeken bir husus, Bütçe ve Plân Komisyonu üyelerinden, Kırşehir Milletvekili Ahmet Bilgin’in, 11 Eylül 1963 tarihli Rapora “Doğumu tahditetmek suretiyle nüfus artımına mâni olacak bu kanuna muhalifim” şerhi koyup, çoğunluk görüşüne tümüyle karşı çıkmasıydı²⁶²¹. Bazı üyeler de söz haklarını saklı tuttuklarını belirtmişlerdi²⁶²².

İlgili Komisyonların incelemesinden geçmiş olan Tasarının Millet Meclisi Genel Kurulunda ele alınması, yasama yılının sona ermesi ve yeni yasama yılının başlaması ile birlikte komisyonların da yeniden seçilmesi nedeniyle, hayli gecikmiş bir biçimde, Millet Meclisinin 1 Aralık 1964 tarihli 15. Birleşiminde mümkün olabilmişti. Gerçekten, anılan Birleşimde, Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanı Dr. Kemal Demir bir önerge vererek, bu Kanun Tasarısının bütün işlere takdimen görüşülmesini öneriyordu²⁶²³. Bakan Kemal Demir’in önergesi şöyleydi:

²⁶²⁰ Adalet, Sağlık ve Sosyal Yardım ve Bütçe ve Plân Komisyonlarının Raporları ve önerdikleri değişiklikler için bkz. yukarıda adı geçen Millet Meclisi S. Sayısı: 338, ss. 4-13.

²⁶²¹ A.k., s. 6.

²⁶²² Bütçe ve Plân Komisyonunun Raporunda söz haklarını saklı tuttuklarını belirten üyeler şunlardı: Artvin Milletvekili Sabit Osman Avcı, Aydın Milletvekili İsmet Sezgin ve Sinop Milletvekili Mahmut Alicanoğlu. Bkz. A.k., s. 6.

²⁶²³ Bu Tasarının öncelikle ve ivedilikle görüşülecek işler arasında gündeme alınması, daha önce, Millet Meclisinin 13 Temmuz 1964 tarihli 125. Birleşiminde kararlaştırılmıştı. Gerçekten, Millet Meclisinin 13 Temmuz 1964 tarihli 125. Birleşiminde, Genel Kurulun onayına sunulan “Bâzi teklif ve tasarıların öncelikle görüşülmesi için verilen önergelerle ilgili Başkanlık Divanı tezkeresi”nde, Sağlık ve Sosyal

“Millet Meclisi Başkanlığına

5 Yıllık Kalkınma Plânında prensipleri Büyük Millet Meclisince kabul edilmiş olan ve 388 kayıt numarası ile geçen yıl (Yasama Yılı kastediliyor. E.O.) öncelik ve ivedilikle Millet Meclisi gündemine alınmış olan nüfus plânlaması kanun tasarısı toplantı yılının değişmesi dolayısıyla komisyona iade ve bu kere bu yıl seçilen komisyonca da kabul edilmiş bulunmaktadır. Ana ve çocuk sağlığı ve himayeye muhtaç çocuklar gibi temel sağlık ve sosyal hizmet dâvalarımız ve ekonomik kalkınmamızla yakından ilgili olan bu kanun tasarısının bütün işlere takdimen öncelik ve ivedilikle görüşülmesini arz ve teklif ederim.” ²⁶²⁴

Birleşimi yöneten Başkanvekili Ferruh Bozbeyli tarafından oya sunulan bu önerge Millet Meclisi Genel Kurulunca kabul edilmiş²⁶²⁵ ve Tasarının görüşülmesine 8 Aralık 1964 tarihli 19. Birleşimde başlanılmıştı²⁶²⁶. Tasarının önce tümü üzerinde yapılan görüşmelerde, Adalet Partisi Meclis Gurubu adına konuşan Isparta Milletvekili Ali İhsan Balım, Hükûmet tarafından “Nüfus Plânlaması Hakkında Kanun Tasarısı” olarak gönderilen bu Tasarının, Beş Yıllık Kalkınma Plânında, “Aile Plânlaması” adıyla ifade edildiğine dikkat çekerek başladığı konuşmasında,

Yardım Bakanı Kemal Demir’in talebi doğrultusunda, 388 sıra sayılı “Nüfus Plânlaması Hakkında Kanun Tasarısı” da yer almış bulunuyordu. Millet Meclisi Genel Kurulu, anılan 13 Temmuz 1964 tarihli 125. Birleşiminde, Başkanlık Divanının bu Tezkeresini kabul etmekle, Nüfus Plânlaması Hakkında Kanun Tasarısının öncelikle görüşülmesine karar vermiş olmaktaydı. Bkz. **M.M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 31, Birleşim: 125, (13.07.1964), ss. 81-82. Genel Kurulun onayladığı Başkanlık Divanı Tezkeresinde şöyle deniliyordu:

“1. Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanı Kemal Demir’in 388 sıra sayılı ‘Nüfus Plânlaması hakkında kanun tasarısı’nın,

2. İmar ve İskân Bakanı Celâlettin Üzer’in, 343 sıra sayılı ‘İmar ve İskân Bakanlığı Kuruluş ve vazifeleri hakkındaki Kanunun 12 nci maddesinin değiştirilmesine ve bu kanuna iki madde eklenmesine dair kanun tasarısı’nın,

3. Bütçe Komisyonu Sözcüsü Necip Mirkelâmoğlu’nun, 385 sıra sayılı, Zonguldak Milletvekili Kenan Esengin’in 5434 sayılı Türkiye Cumhuriyeti Emekli Sandığı Kanununa muvakkat bir madde eklenmesine dair kanun teklifi’nin,

Öncelik ve ivedilikle görüşülmek üzere gündeme alınması hakkındaki önergelerinin; adı geçen tasarı ve tekliflerin 16.6.1964 tarihli protokolle tesbit edilen işlerin sonuna alınmak suretiyle gündeme ithalinin uygun olacağı hakkındaki Millet Meclisi Başkanlık Divanı mütalâasıyla birlikte Genel Kurula arz edilmesi Başkanlık Divanının 10 Temmuz 1964 tarihli toplantısında karar altına alınmıştır.” **M.M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 32, Birleşim: 125, (13.07.1964), s. 82.

Yukarıda sözü geçen 1 Aralık 1964 tarihli 15. Birleşimde, Bakan Demir, Millet Meclisinin önceki Yasama Yılının, 13 Temmuz 1964 tarihli 125. Birleşiminde öncelikle görüşülmesine karar verilen Tasarının, şimdi bütün işleri takdimen görüşülmesini öneriyordu.

²⁶²⁴ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 33, Birleşim: 15, (01.12.1964), ss. 612-613.

²⁶²⁵ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 33, Birleşim: 15, (01.12.1964), s. 613.

²⁶²⁶ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 33, Birleşim: 19, (08.12.1964), s. 740 vd.

Malthus'un nüfus teorisine ve savaşların ortadan kalkmasından sonra giderek artan nüfusun daha büyük bir soruna yol açacağını savunan düşünürlerin görüşlerine değiniyor ve oldukça uzun konuşmasına şöyle devam ediyordu:

"...Nüfus plânlaması konusunun akademik tartışmalarına girecek değiliz, zaten zamanımız da buna müsaade etmez. Biz sadece işin pratik tarafı üzerinde, prensiplerinde ve bu kanun tasarısının hazırlanmasında âmil olan memleket gerçeklerimiz üzerinde duracağız.

Bu tasarı ile şu hedeflere ulaşılmağ öngörülmektedir:

1. Gayrisıfı millî hasılamızdan daha büyük bir tasarrufyaparak (müstehtlik kütlenin çok hızlı artışını frenlemek suretiyle) daha geniş yatırımlar yapmak ve kalkınma hızını plânın öngördüğü oranda tahakkuk ettirmek.

2. Aile bütçesini ve dolayısıyla millî ekonomiyi sıkıntıya sokan faktörlerden bellibaşlılarından birisi olarak mütalâa edilen fazla çocuk sahibi olmayı önliyeabilmek, her ailenin malî takati nispetinde çocuk sahibi olmasını, istenilmeyen gebelikleri önleyici çarelere serbestçe başvurabilmek suretiyle temin etmek.

3. Aile için yük vaziyetinde olacak artık çocukların doğumuna engel olmak gayesi ile bilhassa köylü ve kasabalı ve şehirlerin fakir semtleri sakinleri analarının (kadınlarını) her türlü çareye, velev ki en iptidai ve gayrisıhhi vasıtalarla müracaat şeklinde de olsa, başvurarak kendi sağık durumlarını tehlikeye düşürmelerinin önüne geçmek ve bu yüzden vâki cinai sıkıntılar (abortus criminalis) dolayısıyla canlarına kıyan kadınlarımızın hayatlarını kurtarmak ve dolayısıyla ana ve çocuk sağığına hizmet etmiş olmak.

4. Nüfusumuz daha ziyade fakir köylü ve şehirli zümresindeki Türk analarının doğurganlığı sayesinde hızla artmaktadır: İstatistik rakamlarına bakarsak köylerde doğum nisbeti binde 45 tir. Büyük şehirlere çıkıldıkça bu nisbet binde 25 e kadar düşer. Kültürlü, aydın, yaşama imkân ve şartları daha iyi, hattâ bizim memleket şartlarına göre, müreffeh sayılacak şartlar içinde yaşayan zümrede ise, doğumlar azalmakta, bu zümre kendiliğinden bir doğan kontrolü, aile plânlaması yapabilmektedirler. Böylece imkânları mahdud, yokluk içinde yaşayan aileler çok çocuk sahibidirler ve tabii bu çocukların yetişme, tahsil ve terbiye ve büyüdüklerinde iş bulma imkânları da ailelerinin malî durumları ile orantılı olarak bozuk ve az olmaktadır. Neticede ilerisi için tâbir caiz ise işsiz, güçsüz, aç insan sürülerine mâlik olmak bahtsızlığı mukadder olmaktadır. Yardıma muhtaç, kimsesiz çocuklar sayısı artmakta, Devletin bunlara bakmak zorunluğu haliyle artan bir hızla ortaya çıkmaktadır.

5. Artan nüfusun baskısı kalkınmamış bir memleket olan yurdumuzda sosyal düzeni bozucu etkiler yapmak ihtimalini de ortaya koymaktadır. Çünkü artan nüfusu besliyecek nispette zirai gelirler, ürünler, artmamakta, eğitimi ve öğretim araç ve gereçleri ve öğretmen ve okul ve sağık ihtiyaçlarını

karşılıyacak imkânlar aynı tempoda artmamaktadır. Artan nüfusu barındıracak yeni yeni iş imkânları, işyerleri çoğalamamaktadır.

6. *Mevcut kaynakların yeniden doğacakları yaşatmaktan çok yaşamakta olanların hayat şartlarını ıslaha yöneltilmesi (yöneltmesi E.O.) hem ekonomik hem de insan refahı bakımlarından daha fazla fayda sağlayacaktır, bunu teminen de nüfus plânlaması üzerinde durulmaktadır. Bu kanun tasarısı üzerinde bizim kaydı ihtirazi ile karşıladığımız hususlar şunlardır:*

1. *Kanunun adı 'nüfus plânlaması' değil ve fakat Plân Kanununda geçen özel tâbir ve gayesine uygun olarak 'Aile plânlaması' şeklinde değiştirilmelidir. Bu kanunda öngörülen gebeliği önleyici ilâç ve tedbirlerden faydalanılma sadece ve sadece istediği zamanda, istediği kadar çocuk sahibi olmak isteyen ailelere bir hak olarak tanınmalıdır; yoksa sadece behimi, shevi arzularını, gebe kalmak şansını bertaraf ederek emin bir şekilde tatmin etmek istiyebileceklere Devletin yardımı gibi bir mâna ve ters anlayış çıkmamalıdır bu kanun metninden. Evlilik bağları olmaksızın gayrimeşru birleşmeleri gebe kalma korkusundan kurtararak teşvik eder mahiyette bir kanun ısdar etmemiş olduğumuzdan emin olmak isteriz. Bu endişemizi zail edici mahiyette bir değiştirge önergesini Başkanlık Divanına takdim ediyoruz, kabulünüze mazhar olursa bahtiyar oluruz.*

2. *Gebeliği önleyici ilâç ve tedbirlerin insan sağlığına muzır olmamaları esası üzerinde ısrarla durulması gerekir, bu endişeleri zail edici kontrolü yapmakla sorumlu merci elbette Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığıdır; kanun maddelerine geçildiğinde bu hususun da kanun metnine geçirilmesini öngören bir değiştirge önergemizi Yüksek Başkanlığa takdim edeceğiz. Bilhassa gebeliği önleyici ilâçlar üzerinde çok titiz durulması gerekiyor, bu tip ilâçlar tatbik edildikleri kısa süre içinde değil, bazan çok uzun süre sonra da zararlı, sağlık bozucu tesirler göstermektedirler. Geçen yılların gebelik kusmalarına karşı kullanılan meşhur Tholidamit ilâcının geç görülen muzır tesirlerini, bu hususta bir emsal olarak, daima akılda tutmalıyız. Bu ilâcı alan gebelerin gebelik süresince çok rahat etmiş olmalarına rağmen, çocuklarının sakat; elsiz kolsuz ayaksız doğdukları(nı) bütün Dünya efkârı dehşetle müşahade etmişti ve ilâç piyasaya arz edildikten yıllar sonra piyasadan toplattırılmıştı ve tabii binlerce çocuk da sakat kalmıştı. Amerika Birleşik Devletleri sağlık işlerini tedvir ile yükümlü bakan çok ihtiyatlı davranmış, firmaların bütün ısrarlarına rağmen, o ilâcın Amerika'da kullanılmasına müsaade etmemiş ve bu ihtiyatlı davranışı dolayısıyla da büyük bir felâketi önlemiş olması hasebiyle Amerika Cumhurbaşkanı tarafından liyakat ile taltif edilmişti.*

3. *Gebeliği önleyici tedbirlerin ve ilâçların alelekser doğum*

kontroluna ihtiyaç hisseden fakir, çoğu köylü, çiftçi aileler tarafından uygulanabileceğinden haklı olarak şüphe edilir; bu ilâçların maddi külfetine bu aileler zor katlanırlar. Bilfarz halen piyasada taammüm etmiş olan Anovlar ilâcı kutusu on liradır ve bu ilâcı kontraseptik olarak tatbik edecek olan bir aileye bu senede 120 T.L. civarında masraf yükler ki, bir köylünün dediği gibi; bu kadar masrafla korunmaktansa artık bir çocuk sahibi olmak daha ehvendir.

Son söz olarak bu konuda şunları söylemek isteriz:

Halkımızın kültür seviyesini ve ekonomik gücünü artırdığımız yani kalkınmamızı belirli bir tempoda temin edebildiğimiz takdirde aileler, bu kanuna dahi lüzum kalmaksızın halihazırda hali ve vakti yerinde olan aydın kimselerin yaptıkları gibi, çocuk sayılarını tahdidetmek, doğumu plânlamak ihtiyacını kendiliklerinden hissedecekler ve tahakkuk ettireceklerdir. Pratikte bu kanunun tek tesiri, korkarız ki kontpaseptif (kontraseptif E.O.), gebeliğe mâni olucu ilâçların piyasada serbestçe alım satımını temin etmekten öteye geçmiyecektir.

Hürmetlerimizle.” ²⁶²⁷

AP Grubu adına yapılan bu konuşmadan sonra, bazı milletvekilleri şahısları adına konuşmak için söz almışlar ve İzmir Milletvekili Kadri Özek, Tasarının, “üzerinde”, Kayseri Milletvekili Vedat Âli Özkan, Gümüşhane Milletvekili Sabahattin Savacı ve Kırşehir Milletvekili Ahmet Bilgin ise “aleyhinde” konuşmuşlardı. Bunlardan, Tasarıyı inceleyen komisyonlardan Bütçe ve Plân Komisyonu üyesi olup, “*Doğumu tahditetmek suretiyle nüfus artımına mâni olacak bu kanuna muhalifim*” şerhi koyarak çoğunluk raporuna karşı çıkan Ahmet Bilgin, nüfusumuzun 30 milyon civarında bulunduğu ve bunun fazla bir nüfus sayılamayacağına dikkat çekiyor ve şöyle diyordu:

“...Dünya milletleri içerisinde kalkınmanın zirvesine çıkmış olan Almanya dahi bugün insan gücüne ihtiyaç göstermek(te) ve bizden insan gücü ithal etmektedir. Şu halde ne kadar kalkınsak, ne kadar sanatımızı ilerletsek, ne kadar makinalara sahip olursak olalım elbette ki, insan gücüne ihtiyacımız olacaktır. Şu halde bizim Türk Milleti olarak bekamızın istinadedeceği yegâne faktör insan gücüdür. Halen bu böyledir, istikbalde de böyle olacaktır.

Şimdi, insan gücünü azaltma hususundaki gerekçede gösterilen şey millî gelirimiz nisbetinde nüfus artışımızı ayarlamak meselesi öne sürülmektedir. Millî gelirimiz artmıyorsa, nüfusun artış nisbetine bunu ulaştıramıyorsa biz esas ağacın köküne baltayı vuracağımıza onu yetiştirecek, meyvasını çok verecek çok verecek şekilde bakımını artırmamız gerekirken, baltayı ağacın köküne vurup ileride de istifade edemiyeceğimiz şekilde ağacı kurutuyoruz.

Bu da memleket gerçeklerine asla uymaz ve uymamaktadır...”

Söz alanların henüz tümü konuşmalarını yapmamışsa da, çeşitli milletvekillerince

²⁶²⁷ **M.M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 33, Birleşim: 19, (08.12.1964), ss. 741-742.

Tasarının aleyhinde ileri sürülen bazı fikirler nedeniyle, kürsüye Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanı Kemal Demir geliyor ve bazı eleştirileri cevaplandırmak istediğini bildiriyordu. Bu bağlamda, Bakan Demir, tasarının aceleye getirildiği yönünde yapılan eleştirilerle ilgili olarak, bunun doğru olmadığını, çünkü nüfus plânlaması konusunun daha 1958 yılında ele alındığını, plânlı çalışma devresine geçildiğinde de, Yüksek Plânlama Kurulunun, Türkiye’de acilen nüfus plânlamasına gidilmesi yönünde karar verdiğini ve konunun Kalkınma Plânına girdiğini belirtiyor ve Tasarının, bütün bu aşamalardan sonra, enine boyuna tartışılarak hazırlandığına dikkat çekiyordu. Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanı Kemal Demir, sözlerine şöyle devam etmişti:

“...Şimdi meseleyi tıbbi yönden ele aldığımız zaman karşımıza bir anne çıkar. Bugün Türkiye’de hiç kimse reddetmemektedir ki, ortalama bir hesapla 500 000 anne çocuk düşürmektedir. Ve bu sağlık sebepleriyle kazaen veya buna benzer elde olmıyan sebeplerle yapılmış olan düşükler değildir. Yani bizim tâbirimiz ile (kriminél -kriminal E.O.- düşükler) dediğimiz, kendi isteği ile yapılan düşüklerdir ve ortalama bir hesap ile, sayıları beşyüz bindir. Bu 500 000 düşük yapan anne içinde istatistiklerimize göre her sene on bin anne çocuk düşürme yüzünden ölmektedir. Ölmıyenler içerisinde, değerli arkadaşlarım, kısırlaşanların oranı yüzde 27 olarak kabul edilmiştir, yapılan çalışmalardan elde edilen neticeye göre ölmıyenlerin % 27 sinin kısırlaştığı kabul edilmiştir. Üç doğumdan bir tanesinin düşük olduğunu, Türkiye’de 1 milyon 200 bin ilâ 1,5 milyon arasında çocuk doğumu olduğunu kabul edersek ortalama üç doğumdan bir tanesinin düşük olduğu kabul edilirse ana yönünden meselenin taşıdığı önemi belirtmek mümkün olur kanaatindeyim.

Meseleyi çocuk yönünden aldığımız zaman karşımıza birtakım acı gerçekler çıkar. Türkiye’de her doğan bin çocuktan 150–160 tanesi bir yaşına varmadan ölür. Bugün Türkiye’de her doğan bin çocuktan 150–166 sı bir yaşına varmadan vefat etmektedir. Bir istatistik rakamı vermek istiyorum arkadaşlarıma: Köylerde ve şehirlerde çocuk ölüm nisbetleri tesbit edilmiş, şu netice görülmüştür:

Köylerde doğan 1000 çocuktan 190 ı, kasabalarda doğan bin çocuktan 153 ü, şehirlerde 143 ü, büyük şehirlerde 101 i bir yaşına varmadan ölmekte, köylerimizde doğan çocuklarda ölümler fazla olmaktadır.

Türkiye’de mevcut ölümlerin % 80 i 4 yaşına kadarki çocuk ölümleridir.

Şimdi burada değerli arkadaşlarımla temas ettikleri bir noktayı aydınlığa çıkarmak istiyorum. Arkadaşlarımla bir ölçü içerisinde haklı olarak, ‘Türkiye’de çocukların ölümü fazla oluyor. Anneler bakamıyacıkları, besliyecekleri kadar çocuk sahibi oldukları için çocuklarımız erken ölüyorlar’ iddiaları karşısında, Sağlık Bakanlığı neden tedbirler alıp, çocuk ölümlerini azaltmamaktadır? Nüfus, aile plânlaması yapmak suretiyle, çocuk ölümlerini azaltmak kabil değildir. Bakınız arkadaşlarım, ben size bir çalışmadan rakamlar vereyim, gerçeğin bunun tamamen aksi olduğunu görmek imkânına sahip olacaksınız:

Doğum kontrolünün yasak olduğu 10 memlekette, -Cenubi Amerika dâhil- bebek ölümü binde 87 dir. Yani bin çocuktan 87 tanesi ölüyor. Doğum kontrolüne müsaade edilen, doğum kontrolü tatbik edilen Asya memleketlerinde

çocuk ölümleri ortalama binde 56; doğum kontrolünün Hükümet tarafından yürütüldüğü memleketlerde, yani doğum kontrolü tatbikatının daha organize olduğu memleketlerde bebek ölümü oranı binde 52.

Şimdi ilk verdiğim rakam Cenubi Amerika'ya aittir; Cenubi Amerika'nın dâhil olduğu 10 memlekette doğum kontrolü yok. Çocuk ölümü nisbeti daha fazla. İkinci aldığım doğumun kontrolünün kabul edilmiş olan bir memleket içinde Asya memleketleri de vardır. Burada yine doğum kontrolü var. Asya'da olmasına rağmen, çocuk ölüm nisbeti binde 56 dır.

Şimdi buradan bir gerçek ortaya çıkmaktadır. Çocuk ölümleri; aileler bakamıyacıkları, yetiştiremeyecekleri kadar fazla sayıda çocuk sahibi olursa, o memleketlerde daha fazla olmaktadır. Bunun sebepleri açıktır; bunun sebepleri ortadadır. Bunun tereddüt getiren tarafları olmamalıdır. Aileler bilhassa köylük bölgelerde memleketin büyük bölgelerinde beş çocuklu, altı çocuklu, yedi çocuklu ailelerin hangi şartlar içerisinde büyümeye tabi tutulduklarını bilen arkadaşlarım bunun sebebini bulmakta güçlük çekmezler.

Çocuk yönünden meselenin bir de ayrıca sosyal tarafı vardır. Değerli arkadaşlarım, bugün Türkiye'de Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığımız tarafından müesseselerde himayeye alınmış 13455 himayeye muhtaç çocuk vardır. Bunun yanında Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığının gücünün yetmediği, ama himayeye muhtacolan Türkiye'de 40000 çocuk olduğu kabul edilmektedir. Türkiye'de ortalama 40 bin çocuk vardır ve bu çocuklar Devlet himayesine muhtaç durumdadır. Bunu da rahatlıkla, bir gerçek olarak ortada durduğu müddetçe, bir tarafa itmek mümkün değildir.

...

Şimdi bir hususa arkadaşlarım hiç değinmediler.

Değerli arkadaşlarımız bu kanunu enine boyuna tenkid ediyor, yapılmamalıdır, edilmemelidir. Ama yapılıyor. Bugün Türkiye'de hangi arkadaşımız rahatlıkla buradan ifade edebilir ki, bir kısım aileler kendi bünyelerinde doğum kontrolü yapmamaktadırlar. Bunu rahatlıkla iddia etmek imkânına sahibolacak arkadaşımızın bulunduğunu zannetmiyorum. Ama ne oluyor, bu dengesiz olarak yapılıyor. İmkânlara sahibolanlar yapıyor, yapma imkânına ulaşabilenler yapıyor, buna sahibolamıyanlar başta rakamlarını verdiğim yollara gidiyor, yani gayri fennî yollara, gayrimeşru yollara gidiyor ve hayatını tehlikeye koyuyor. Türkiye'de beş yüz bin annenin çocuk düşürdüğü gerçeğini bir tarafa iterek Türkiye'de nüfus plânlamasını bâzi aileler yapmıyor demek mümkün müdür?

Şimdi diğer bölgelerde nüfus daha fazla artıyor; arkadaşlarım şöyle bir bakarlarsa, hangi bölgelerde oturan ailelerin daha çok çocukları vardır; hangi bölgelerde oturan ailelerin daha az çocukları vardır arkadaşlarım biraz bu hususa eğilirlerse Türkiye'de nüfus plânlaması tatbikatının bugün dengesiz olduğunu görecekler. Nüfus plânlaması kanun tasarısı bu dengeyi sağlayacaktır.

Aslında, arkadaşlarım diyorlar ki 'bu kanun tasarısıyla esasen doğumu

kontrol altına almış olan ailelerin bu davranışlarına meşruiyet sağlanmış olacak.' Hayır; onlar zaten bunu yapıyorlar, bu tasarı kanunlaştığı zaman istediği zamanda, istediği sayıda çocuğa sahibolmak isteyen, ama bu imkânlara sahibolmadığı için bu neticeleri elde edemiyen, aslında en çok kendisinin bu imkânlarla sahibolması gereken aileler bu kanun tasarısı kanunlaştığı zaman bundan faydalanacaklardır; onu diğerleri zaten yapıyor.

...

Aslında, değerli arkadaşlarım, tahmin ediyorum ki, bir hususa dikkat etmişlerdir. Sağlık Bakanlığı olarak diyoruz ki, bir yanda isteyen aileleri istedikleri kadar çocuk sahibi kılmak istiyoruz. Bir yandan da doğan çocukların sağlıklarının korunması için tedbirler alacağız, doğum yapacak ananın sağlığını korumak için tedbirler alacağız diyoruz. Aslında şunu demek istiyoruz:

Bakabileceği kadar, yetiştirebileceği kadar çocuklara aileler sahibolmalıdır ve Sağlık Bakanlığı bu çocukların sağlığını ve sıhhatini korumalıdır. Ama bakamıyacağı yetiştiremeyeceği çocuğa hamile kalan ve bu çocuğun doğumunu bu yönden mahzurlu gören ailelere, bunu sağlayacak, temin edecek bilgileri vermek, ilâçları ve araçları alabilmesini temin etmesi imkânlarını sağlamak ve böylece anayı gayrimeşru, gayrifennî yollara gitmekten alıkoymak, sağlığını korumak, hayatını korumaktır.

Bizim aile nüfus plânlaması kanun tasarısından bakanlık olarak anladığımız budur... ” ²⁶²⁸

Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanı Kemal Demir'in bu konuşması sonrasında, Birleşimi yöneten Başkanvekili Nurettin Ok, çeşitli kanunların daha önce sunuldukları açık oylamanın sonuçlarını açıklamış ve bunların hiçbirinde toplantı için aranan yeterli çoğunluğun bulunmadığı görülmüştü. Bu nedenle Başkanvekili Ok, vaktin de gecikmiş olduğunu bildirerek, saat 19.00'da, 9 Aralık 1964 Çarşamba günü TBMM Birleşik Toplantısından sonra toplanmak üzere Birleşime son vermişti²⁶²⁹. Ancak, anılan günde de, Birleşimi yöneten Başkanvekili Nurettin Ok, vakit gecikmiş olduğundan, görüşmelere hiç başlamadan, 10 Aralık 1964 Çarşamba günü saat 15.00'de toplanmak üzere Birleşimi yine kapatıyordu²⁶³⁰. Tasarının görüşülmesi, Millet Meclisinin, ancak 17 Aralık 1964 tarihli 25. Birleşiminde mümkün olabilmişti. Bu Birleşimde, Tasarının tümü üzerinde şahısları adına konuşmak isteyen milletvekilleri görüşlerini açıklamışlar ve Tasarının tümü üzerindeki görüşmelerin yeterliği için verilen önerge kabul edildiğinden, maddelere geçilmesinin oylanmasına

²⁶²⁸ M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 33, Birleşim: 19, (08.12.1964), ss. 753-759.

²⁶²⁹ M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 33, Birleşim: 19, (08.12.1964), ss. 759-760.

²⁶³⁰ M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 33, Birleşim: 20, (09.12.1964), s. 792.

gidilmişti²⁶³¹. Bu oylamada Genel Kurulun, Tasarının maddelerine geçilmesini ve hemen ardından da ivedilikle görüşülmesini kabul ettiğini görüyoruz²⁶³².

Maddelerin görüşülmesine başlandığında, daha önce Tasarının tümü üzerinde Adalet Partisi Meclis Grubunun görüşlerini aktarmış olan Isparta Milletvekili Ali İhsan Balım AP Grup sözcüsü sıfatıyla bir önerge vererek, Tasarının adının Kalkınma Plânında olduğu gibi “Aile Plânlaması Hakkında Kanun” olarak değiştirilmesini önermişse de; Bütçe ve Plân Komisyonunun katılmadığı bu önerge Genel Kurulca reddedilmişti²⁶³³. Ancak, içinde nüfus plânlaması terimi geçen 1. maddenin görüşülmesi sırasında, AP Grubu adına söz alan Ali İhsan Balım, önceki talebini tekrarlıyor ve Tasarıdaki nüfus plânlaması yerine, aile plânlaması teriminin tercih edilmesini istiyordu. Balım, bu konuda şöyle demektedir:

*“Sayın Başkan, muhterem arkadaşlarım, müzakeresini yapmakta olduğumuz bu kanunun isminin Plânlama Kanunundaki isme uymak üzere ‘aile plânlaması’ şeklinde değiştirilmesinde grubumuz büyük zaruret görmektedir. Lûtfediniz ki, buraya çıkan her hatip ailenin çocuk sayısından, çok doğum yapan kadınlarımızın uğradığı zahmetlerden ve kontrol imkânı olmadığı halde fazla çocuk doğurmamak için, çocuğunu düşürmek için Türk analarının ne zahmetlere, ne tehlikelere katlandıklarını dile getirmektedir. Demek ki, kanunun esas gayesi aile içinde plânlamadır. Kanunun birinci maddesinde ‘nüfus plânlaması’ diye yine geçiyor. Ve ‘fertlerin’ diye geçiyor. Lûtfediniz şimdiye kadar sağlık konularında bu Meclisten geçen teklifler ve kanun tasarıları aşağı-yukarı bütün grupların iltihakıyla geçmiştir. Büyük bir muhalefete maruz kalmamıştır. Bizim grubumuzun görüşünü tesbit eden ufak tefek bâzı tadil tasarılarına lûtfen ıttıla ediniz. Bunda büyük faydalar vardır. Ben Sayın Bakanın dahi yaptığımız tekliflere pekâlâ iltihak edebileceğini daha önce yaptığımız istişarede anlamış bulunuyorum. Lûtfediniz, illâ o taraftan geldi diye bütün teklifleri ret cihetine gitmiyelim. Bunda hakikaten büyük bir isabet vardır. O bakımdan biz tekrar birinci madde üzerinde bir değiştirge önergesi vermiş bulunuyoruz ve bu birinci maddedeki ‘nüfus plânlaması’ tâbirinin ‘aile plânlaması’ şeklinde olmasını tekrar arz ediyoruz, diliyoruz.”*²⁶³⁴

Ali İhsan Balım’ın AP Grubu adına istediği isim değişikliği ile ilgili olarak, Bütçe ve Plân Komisyonu üyesi Hilmi Göldoğan, Komisyonun görüşlerini şöyle açıklamıştı:

“...Birinci Beş yıllık Kalkınma Plânının 73 ncü sayfasında şöyle der: ‘Bu bakımdan bugünkü politikanın nüfus plânlamasını yasaklayan yönü hemen değiştirilebilecektir. Bu hem nüfus artışı hızının biraz yavaşlamasını, hem de

²⁶³¹ M.M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 34, Birleşim: 25, (17.12.1964), ss. 208-211.

²⁶³² M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 34, Birleşim: 25, (17.12.1964), s. 211.

²⁶³³ M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 34, Birleşim: 25, (17.12.1964), s. 211.

²⁶³⁴ M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 34, Birleşim: 25, (17.12.1964), ss. 213-214.

çocuk nüfus oranının küçülmesini sağlayacaktır. Burada nüfus plânlamasının mahiyeti hakkında bir açıklama yapmak yerinde olacaktır. ' diye devam ediyor.

Diğer taraftan 1964 yılı programının 45 nci sayfasında; nüfus politikası kısmında: 'Nüfusumuzun hızla artmasının ortaya çıkardığı iktisadi ve sosyal problemlerin, bu arada sağlık probleminin çözümü için nüfus plânlamasının uygulanmasını yasaklayan kanunlarda değişiklik yapılması, Kalkınma Plânında öngörülmüştür.'

Şu halde Komisyonumuz plândaki terime sadık kalarak kanunun başlığını bu hale getirmiştir. Bunu açıklamakta fayda mülâhaza ederiz." ²⁶³⁵

Ne var ki, AP Grubu adına konuşan Isparta Milletvekili Ali İhsan Balım, görüşünde ısrar ediyor ve yeniden söz aldığı anda, düşüncesini söyle açıklıyordu:

" Sayın Başkan, sayın arkadaşlarım, biraz önce bu kürsüden sizlere hitabeden Bütçe ve Plân Komisyonu üyesi aile plânlaması, teriminin, deyiminin Plânlama Kanununda mevcudolmadığını, esasta nüfus plânlaması deyiminin esas olarak o kanunda da geçtiğini belirtmek istediler. Ben size şimdi ilmine hürmet Sayın Sağlık Bakanlığı müsteşarı Doçent Nusret Beyin bu konudaki çok kıymetli konferansından birkaç satır okuyayım. Buna da cevap versinler. 'Devlet Plânlama Teşkilâtı Beş Yıllık Kalkınma Plânı tasarısında Türkiye'de aile plânlamasını icra safhasına geçirmeye yarıyacak aşağıdaki esasları tavsiye etmiştir.' Esaslar zikrediliyor ve nihayet şöyle bağlanıyor. 'Hükümet bu esasları; aile plânlaması terimini nüfus plânlaması olarak değiştirip kabul etmiş ve Büyük Millet Meclisine sevk etmiştir.' Demek ki, biz haklıyız ve zaten Türk toplumunun esası ailedir. Anayasamız da be esas(1) vaz'etmiştir.

Biraz evvel bu kürsüden hitabeden Sayın Şefik İnan hocamız kusura bakmasınlar; biz halk yığınları(nı) değil, Türk toplumunun aileleri esasını benimsiyoruz. Halk yığınları tâbiri daha ziyade kimlerin sloganıdır, kendileri pekâlâ bilirler. Bu bakımdan biz aile plânlamasında esas olacak bir doğum kontrolü istiyoruz. Ve buna taraftarız. Ama alelekser, rastgele nüfus tahdidi yapacak bir nüfus kontrolüne karşıyız. Bunları hassaten arz ediyorum. Teklif ettiğimiz isim değişikliği fevkalâde mühim bir değişikliktir. Kanunun muhtevasını ve mânasını kapsıyacak bir değişikliktir. Lûtfen dikkatle incelensin." ²⁶³⁶

Tasarının 1. maddesi üzerinde kişisel görüşlerini açıklayan milletvekillerinden, Bütçe ve Plân Komisyonunun üyesi olup da, çoğunluk raporunda Tasarıya tümüyle karşı çıkan Kırşehir Milletvekili Ahmet Bilgin'in konuşması ilginçti. Bilgin, Tasarıda nüfus plânlamasından söz edilirken, ailelerin değil, fertlerin esas alınmasına karşı çıkıyor ve bunun bazı sakıncalara yol açabileceğini savunuyordu. Ahmet Bilgin'in, bu konuya ilişkin olarak söyledikleri şöyleydi:

"Muhterem arkadaşlarım; Nüfus plânlaması Kanununun birinci

²⁶³⁵ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 34, Birleşim: 25, (17.12.1964), s. 215.

²⁶³⁶ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 34, Birleşim: 25, (17.12.1964), s. 217.

maddesine gelmiş bulunuyoruz. Maddenin birinci paragrafında, 'nüfus plânlaması, fertlerin istedikleri sayıda ve istedikleri zaman çocuk sahibi olmaları demektir.' kaydını vaz'etmektedir. Dikkatinizi şu ibareye çekmek isterim. 'Nüfus plânlaması fertlerin istediği zaman' 'ailelerin' değil. Aile sahibi olsun, olmasın. Ne vakit çocuktan beni vâreste kılın dediğim zaman; öğreteceğim ve bunlar bütün sağlık teşkilâtı ile yayılacak. Rica ederim, biz bir ailenin zaruri hallerde çocuk yapmamasını kendilerine öğretmek mi istiyoruz, yoksa seyyanen memlekete bu işi yaymak mı istiyoruz? Kanunun gerekçesinde bunu bilmiyenlere öğretmek suretiyle, nüfus artımı ile milli gelir artımını denkleştirmek bakımından yapıyoruz, deniyor. Ancak aile sahibi olanların bunu öğrenmeye bir dereceye hakları olduğunu kabul etsek dahi, fertlere bunu öğretmekteki kastın ne olduğunu bir türlü anılamadım. Fertlere öğretmenin altından çok şey çıkar arkadaşlarım. Nitekim bunu Doçent Osman Koçtürk açıkça söylüyor. 'Doğum kontrolünden mütevellit gelecekler, toplumun ahlâk ve sosyal durumuna kötü etki yapacak ve aile kavramını sarsacaktır. 'Ahlâkına kötü etki yapacak. Elbette yapar. Sen bunu fertlere öğretirsen, yapar. Ahlâkın bozulmasının bir barajı çocuk olma korkusudur. Sen bunu elinden alırsan ve onu istediği zaman çocuk yapmaktan vâreste kılarırsan, bu işi mübah seviyesine indirmiş olursun. Bu gayet açık, bunu profesör kapalı şekilde yazıyor, ben mecbur oldum açıklamaya. Maddenin bu şekilde kabulü ve seyyanen bunu bütün fertlere tatbik ettireceğim demek, bu memlekete ve doğrudan doğruya ahlâkiyata bir ihanetten başka bir şey olamaz. İsteddiği zaman, istediği miktarda çocuk sahibi olmak, ne ile olmak? Elbette bu bir ilâç vermek suretiyle olacak. Bu ilâçların dağıtımı ileride serbestçe, istiyene verilecek, parayla satılacak, bunlar mübah olacak...'”²⁶³⁷

Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanı Kemal Demir, Ahmet Bilgin'in bu eleştirilerine verdiği cevapta, Bilgin'in ileri sürdüğü gibi, şayet doğum kontrolüne yönelik ilâç ve aygıtların fertlere değil de sadece ailelere verilmesi söz konusu olursa, uygulayıcıların başvuranlardan evlenme cüzdanı istemeleri gibi tatbikatta birçok sıkıntıya yol açacak olayların yaşanacağını belirtiyor; ayrıca, ülkemizde imam nikâhlı evliliklerin sayısının da küçümsememesi gerektiğini hatırlatıyordu. Bakan Kemal Demir, bu konuda şöyle diyordu:

“...Kanunun tatbikatı başladığı zaman... bunun tatbikatında görev alacak hekimler gerekli müracaatlarda, eğer verilecek olan ilâçsa, ilâçların reçetesini yazacaklardır. Veyahut her hangi bir araç tatbik edilecekse, ilgili personel ve hekim bunları tatbik edecektir. Şimdi, bu müracaatlar karşısında hekimler; –değerli arkadaşımızın da mütalâasını dikkat nazara alırsak– evlenme cüzdanlarını müracaatlarıyla beraber istiycekler, demektir. Evveleminde

²⁶³⁷ M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 34, Birleşim: 25, (17.12.1964), ss. 218-219.

*tatbikattaki bu büyük güçlüğü değerli arkadaşımın dikkat nazarına alması iktiza eder. Bundan daha mühim bir mesele vardır. Türkiye’de bir milyona yakın imam nikâhı ile birleşmiş bulunan aileler olduğunu bu Parlâmentonun huzurunda hatırlamamak mümkün değildir. Sık sık, bu şekilde birleşmelerden doğma çocukların nüfusa kaydı için kanun tekliflerinin Yüce Meclislere geldiği değerli arkadaşlarımın malûmudur. Şimdi bu tarz birleşmelerden doğma çocuklar; bu tarz birleşmelerden doğacak çocuklar aslında kanun tasarısının getirmek istediği espri, bu tarz çocukların, istenmiyen çocukların önlenmesi esprisidir. Aileleri esas aldığımız takdirde kanunla getirmek istediğimizi sağlamamız mümkün olamayacaktır, bunu değerli arkadaşlarımın takdir edeceklerinden eminim...”*²⁶³⁸

Tasarının 1. maddesi üzerindeki görüşmelerin kifayetine ilişkin bir önerenin kabulü üzerine, Birleşimi yöneten Başkanvekili Ferruh Bozbeyli, madde için verilen değişiklik önergelerini oylatmış ve Komisyonun katılmadığı bu önergeler Genel Kurulca da reddedilmişti²⁶³⁹. Daha sonra oya sunulan 1. madde, kabul edilmişti²⁶⁴⁰. Hükûmetin hazırladığı Tasarıda yer alan 2. madde, Bütçe ve Plân Komisyonunca

²⁶³⁸ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 34, Birleşim: 25, (17.12.1964), s. 220.

²⁶³⁹ Kabul edilmeyen 3 önergeden ilki, Gaziantep Milletvekili Osman Orhan Bilgen’e aitti. Bilgen, önergesinde şöyle demektedir:

“Sayın Meclis Başkanlığına

Madde 1 deki ‘Nüfus Plânlaması’ tâbiri veya bâzı hatiplerin ifade ettiği gibi İngiltere’deki ‘Doğum Kontrolü’ deyimi bu kanunun ruhuna ve Anayasanın ruhuna uymaz. Halk üzerinde isminin tesiri de kanunun münakaşası ile meydandadır. Ayrıca, kontrol ve plânlama, Devletin veya bir başın ödevini hatırlatır.

Bu kanun ise, vatandaşa verilen bir hakkı düzenler. Anayasanın 14 ncü maddesi (kişi hürriyetine sahiptir) diyor. Bu bakımdan ve bunlar göze alınarak madde 1 deki (Nüfus plânlaması) deyimi yerine (Doğum Serbestliği) tâbirinin konulmasını saygılarımla rica ederim”

İkinci önerge, Kırşehir Milletvekili Ahmet Bilgin’e aitti. Bilgin’in önergesi şöyleydi:

“Yüksek Başkanlığa

Şifahen arz ettiğim mucip sebeplere dayanarak 1 nci maddenin komisyona iadesini arz ederim.”

Üçüncü önerge ise, Isparta Milletvekili Ali İhsan Balım tarafından verilmişti. Balım, önergesinde şöyle demektedir:

“Millet Meclisi Başkanlığına

Konuşulmakta olan 338 sıra sayılı Kanun tasarısının Hükümet teklifindeki şekline göre birinci maddesinin daha önce kanunun isminin değiştirilmesine dair yaptığım teklifin ışığı altında aşağıdaki şekilde değiştirilmesini arz ve teklif ederim.

Madde 1.- Nüfus Plânlaması ailede eşlerin istedikleri sayıda ve istedikleri zaman çocuk sahibi olmaları demektir. Bu husus gebeliği önleyici tedbirler ile sağlanır. Tıbbi zaruretler dışında gebelik sona erdirilemez veya sterilizasyon veya kastrasyon ameliyesi yapılamaz.” Sözü geçen önergeler için, bkz. **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 34, Birleşim: 25, (17.12.1964), s. 225.

²⁶⁴⁰ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 34, Birleşim: 25, (17.12.1964), s. 225.

gereksiz görülüp metinden çıkarıldığı için, şimdi 2. madde olarak ele alınan eski 3. maddenin görüşülmesinde de bazı tartışmalar yaşanmış ve Tasarının 1. maddesi üzerinde Adalet Partisi Meclis Grubu adına konuşmuş olan Isparta Milletvekili Ali İhsan Balım, bu maddedeki ifadeye karşı çıkmıştı. Bu bağlamda, sözü geçen yeni 2. maddede,

“Nüfus plânlaması zaruretinin halka duyurulması ve bu hususlarla ilgili eğitim, öğretim ve uygulama Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığının tesbit edeceği esaslara göre yürütülür.

Bu maksatla Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı özel teşkilât kurmaya ve gebeliği önleyici ilaç ve araçları muhtacolanlara parasız dağıtmaya yetkilidir.”

denilmekteydi²⁶⁴¹. Ali İhsan Balım, bu maddede yer alan “Nüfus plânlaması zaruretinin halka duyurulması” ifadesine şiddetle karşı olduklarını belirterek şöyle diyordu:

“Saygı değer arkadaşlarım; Hükümetin hazırladığı kanun tasarısında üçüncü madde olarak ve Bütçe Komisyonu ikinci maddeyi tayyettiği için halihazırda ikinci madde olarak müzakere edilen bu maddenin birinci satırını okursak, ‘Nüfus plânlaması zaruretinin halka duyurulması’ diyor. Muhterem arkadaşlarım; bu fonksiyon tamamen iktisadi bir görüşten, yani nüfus artışı iktisadi bir tehlike yaratıyor; fazla çoğalmıyalım, üremiyelim şeklindeki bir endişeden mütevellit bir hüküm oluyor.

Şimdi arkadaşlarım; veremden nasıl korunulur, tifoya karşı ne gibi tedbirler alınır şeklinde Sağlık Bakanlığı bir kampanya açacak. Kanunun gerekçesi gayet sarıh, nüfus plânlaması zaruretinin halka duyuracak. Biz buna şiddetle muhalifiz. Ama biz demiyoruz ki seminerler yapılmasın, biz demiyoruz ki, buna muhtacolan kimseler geldiğinde; karşımıza alıp durumu arz ve izah etmiyelim. Seksüel hayattan, ganitel (“genital” denmeliydi. E.O.) organların durumundan kendilerine bahsetmiyelim. Fakat alelülâk hoparlörlerle, belirli teşkilâtın, belirli ekipleriyle BCG kampanyasına çağırır gibi halkı doğum kontroluna çağırdığınız zaman, bu olmaz arkadaşlar... Yani esas itibarıyla muhtaç vaziyette olan, istenmedik çocukların önlenmesi gayesini taşıyan bu kanun tasarısı, nüfus plânlaması zaruretinin halka duyurulması şeklinde, nüfus azalmasının propagandası şeklinde topluma intikal ettirilirse; bunun neticeleri hoş olmayacaktır, arkadaşlarım. O bakımdan bu maddenin Komisyon tarafından geri alınarak, ya yeniden düzenlenmesi veyahut da grupumuz adına yaptığım değiştirgeye, tadilât önergesine iltifat edilerek maddenin mahzurlarının mümkün mertebe önlenilmeye çalışılmasını arz ve teklif ederim.” ²⁶⁴²

Balım’ın AP Grubu adına verdiği önergede, metnin şu şekilde değiştirilmesi

²⁶⁴¹ M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 34, Birleşim: 25, (17.12.1964), s. 227.

²⁶⁴² M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 34, Birleşim: 25, (17.12.1964), s. 227.

önerilmişti:

“MADDE 2.- Aile plânlaması ile ilgili eğitim, öğretim ve uygulama Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığının tesbit edeceği esaslara göre yürütülür. Bu maksatla Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı özel teşkilât kurmaya ve gebeliği önleyici ve fakat sıhhate muzır olmadığı kesinlikle tesbit edilen ilâç ve araçları ihtiyacı olanlara, eşlerin rızasını aldıktan sonra parasız dağıtmaya yetkilidir.” ²⁶⁴³

Ali İhsan Balım, önergesinde, maddede bu değişikliğin yapılmasının gerekçesini ise şöyle açıklamaktaydı:

“Bu maddenin Hükümetin teklif ettiği ve ilgili komisyonlardan geçen şeklinde, ‘Nüfus plânlaması zaruretinin halka duyurulması ve bu hususlarla ilgili eğitim’ denilmektedir ki, bu tarz ifadeden halkı tıpkı veremin tehlikeleri ve verem hastalığına yakalanmamak için korunmanın yolları hakkında yapılan uyarma ve aydınlatma propagandası gibi, açıktan propagandalara mâruz bırakılması gibi bir mâna çıkabilir ki, bunun mutlak surette karşısındayız. Henüz evlenmemiş kızlarımızın da gebeliği önleyici tedbirler ve ilâçlar hakkında bilgi sahibi olmalarında ne zaruret ve hattâ ne de fayda vardır. Aksine bu tarz propagandalar onları (onlara E.O.) gebe kalmak korkusundan âzade olarak cinsî temasta bulunmak ta mümkünmüş kanaatini telkin eder ve evlilik dışı temaslarda bir nevi cesaret verici hattâ tahrik edici bir rol oynar. Kanaatimizce bu kanun ile serbest bırakılan gebeliği önleyici ilâç ve tedbirler Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı tarafından sadece buna ihtiyaç duyan aile fertlerine ve sağlık durumundaki bozukluk dolayısıyla çocuk yapmasında, yani gebe kalmasında mahzurlar bulunan kimselere tatbik edilmelidir. Aspirin Bayer ilâcının reklâmını yapar gibi kontra-septik ilâçların reklâmı yapılmamalı ve gebeliği önleyici tedbirler rastgele herkese propaganda edilip, duyurulmamalıdır. Bu maddenin ikinci bendinde teklif ettiğimiz değişiklik ile de bu cins kontraseptik ilâçların sıhhate muzır olmadığına Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı tarafından kesin bir şekilde tesbit edilmesi şartı vaz’edilmekte ve bu çeşit ilâç ve gebeliğe mâni olucu araçların sadece yoksul ve bu çeşit ilâç ve araçlara ihtiyaç hisseden aile fertlerine onların rızaları alındıktan sonra verilmesini de şart koşuyoruz.” ²⁶⁴⁴

Birleşimi yöneten Başkanvekili Ferruh Bozbeyli, Bütçe ve Plân Komisyonuna AP Grubu adına Ali İhsan Balım tarafından verilen değişiklik önergesine katılıp katılmadığını sormuş ve Komisyonun katılmadıklarını bildirdikleri önergeyi oya

²⁶⁴³ M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 34, Birleşim: 25, (17.12.1964), s. 228.

²⁶⁴⁴ M.M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 34, Birleşim: 25, (17.12.1964), s. 228.

sunmuştu. Ancak, sözü edilen değişiklik önergesi Genel Kurulca da reddedilmişti²⁶⁴⁵. Buna karşılık, aynı maddeye yönelik bir diğer değişiklik önergesi, Komisyonun da katılımıyla Genel Kurulca kabul edilmişti. Gerçekten, Uşak Milletvekili İbrahim Bulanalp, verdiği bir değişiklik önergesi ile, 2. maddenin değiştirilmesini talep etmişti. Bulanalp'in 2. madde için önerdiği yeni biçim şöyleydi:

“MADDE 2.- Nüfus plânlaması zaruretinin halka duyurulması ve bu hususlarla ilgili eğitim, öğretim ve uygulamayı, Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı tesbit edeceği esaslara göre, askerî, resmî ve gönüllü teşekküllerle işbirliği yaparak yürütür.

Bu maksatla Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı özel teşkilât kurmaya ve gebeliği önleyici ilâç ve araçları muhtacolanlara parasız veya maliyetinden ucuz fiyatla dağıtmaya veya dağıttırmaya veya sattırmak için tedbir almaya yetkilidir.” ²⁶⁴⁶

Hemen yukarıda değindiğimiz gibi, bu önerge Bütçe ve Plân Komisyonunca benimsenmiş ve Millet Meclisi Genel Kurulunca da kabul edilmişti²⁶⁴⁷. Böylece 2. madde, Genel Kuruldaki görüşmeler sırasında değiştirilmiş oluyordu. Bu arada, Adana Milletvekili Kemal Sariibrahimoğlu'nun maddeye eklenmesini istediği bir fıkra, Komisyonca benimsenmemiş, Genel Kurulda da reddedilmişti²⁶⁴⁸.

Tasarının 3. maddesinin görüşülmesi sırasında da, Isparta Milletvekili Ali İhsan Balım'ın bir değişiklik talebi olmuş ve bu talep, hem Komisyon, hem de Millet Meclisi Genel Kurulu tarafından kabul edilmişti. Bu bağlamda, Ali İhsan Balım, gebeliğin ana hayatını tehdit eden hallerde, gerekli müdahaleyle rahmin tahliye edilmesini düzenleyen 3. maddenin 2. fıkrasına, “acil” olma durumunun eklenmesini talep etmiş ve sözü geçen Fıkranın buna göre yeniden düzenlenmesini önermişti. 3. maddenin, Tasarıda yer alan ve Komisyon incelemesinden geçmiş olan 2. fıkrasındaki hüküm şöyleydi:

“Derhal müdahale edilmediği takdirde hayatı veya hayati organlardan birisini tehdit eden hallerde, durumu tesbit eden yetkili hekim tarafından da gerekli müdahale yapılarak rahim tahliye edilebilir.”

²⁶⁴⁵ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 34, Birleşim: 25, (17.12.1964), s. 228.

²⁶⁴⁶ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 34, Birleşim: 25, (17.12.1964), s. 227.

²⁶⁴⁷ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 34, Birleşim: 25, (17.12.1964), s. 228.

²⁶⁴⁸ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 34, Birleşim: 25, (17.12.1964), ss. 228-229.

Kemal Sariibrahimoğlu'nun 2. maddeye eklenmesini istediği fıkra metni şöyleydi:

“Gebeliği önleyici ilâçların ithal ve imal şartları ve nitelikleri ve bu kanunla Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığına tanınan görev ve yetkilerin kullanılış şekli sözü edilen Bakanlık tarafından kanunun neşrinden itibaren en geç üç ay içinde hazırlanacak tüzükle belli edilir.” **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 34, Birleşim: 25, (17.12.1964), s. 227.

Ali İhsan Balım'ın kabul gören önergesinde, 3. maddenin 2. fıkrasındaki bu hükme bir tek “acil” sözcüğü ekleniyor ve fıkra şu hale geliyordu:

“Derhal müdahale edilmediği takdirde hayatı veya hayati organlardan birisini tehditeden âcil hallerde, durumu tesbit eden yetkili hekim tarafından da gerekli müdahale yapılarak rahim tahliye edilebilir.” ²⁶⁴⁹

Diğer maddeler, esası etkileyecek bir sorun yaşanmadan²⁶⁵⁰ oylanıp kabul edilmiş ve böylece sıra Tasarının tümünün oylanmasına gelmişti. Oylama öncesinde, Kırşehir Milletvekili Ahmet Bilgin, Tasarının aleyhinde; Kars Milletvekili Hasan Erdoğan ise lehinde konuşmuş ve bu konuşmalardan sonra yapılan oylamada, Tasarı Millet Meclisince kabul edilmişti²⁶⁵¹.

C. Millet Meclisinin Kabul Ettiği Metnin Cumhuriyet Senatosunda Görüşülmesi ve Bazı Değişikliklerin Yapılması

Millet Meclisinin, 17 Aralık 1964 tarihli 25. Birleşiminde kabul ettiği Nüfus Plânlaması Hakkında Kanun Tasarısı, Anayasanın 92. maddesi uyarınca Cumhuriyet Senatosu Başkanlığına sunulmuş ve Cumhuriyet Senatosu Başkanlığınca, Sosyal İşler Komisyonu ile Bütçe ve Plân Komisyonuna havale edilmişti²⁶⁵². Sosyal İşler Komisyonu ve Bütçe ve Plân Komisyonu, Millet Meclisinin kabul ettiği metin üzerinde incelemelerini tamamladıktan sonra hazırladıkları ve esası etkilemeyecek bazı ufak değişikliklerin yapılmasını önerdikleri Raporlarını, sırasıyla 31 Aralık 1964 ve 7 Ocak 1965 tarihlerinde Cumhuriyet Senatosu Başkanlığına sunmuşlardı²⁶⁵³. Cumhuriyet Senatosu Genel Kurulu, sözü edilen Raporlar ışığında, Tasarırı 16 Şubat 1965 tarihli 42. Birleşiminde ele almış ve bu Birleşimde Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanı Kemal Demir tarafından verilen bir önergenin kabulü üzerine, Tasarının gündemdeki diğer işlere tercihan görüşülmesini kararlaştırmıştı²⁶⁵⁴.

²⁶⁴⁹ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 34, Birleşim: 25, (17.12.1964), s. 229.

²⁶⁵⁰ Görüşmeler sırasında, Tasarının 9. maddesinde maddî bir hataya yönelik düzeltme, Uşak Milletvekili İbrahim Bulanalp tarafından istenmiş ve bu doğrultuda gerekli düzeltmenin yapılması Komisyonca ve Genel Kurulca kabul edilmişti. Sözü geçen maddî hata, Tasarının 9. Maddesinde yollama yapılan Türk Ceza Kanununun “756” olması gereken numarasının “576” olarak basılması ve bu Kanunu değiştiren Kanunun “3038” olması gereken numarasının da “3078” olarak ifade edilmesiydi. Bkz. **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 34, Birleşim: 25, (17.12.1964), s. 230.

²⁶⁵¹ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 34, Birleşim: 25, (17.12.1964), ss. 231-232.

²⁶⁵² **C.S. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1, Toplantı: 3 (4 olmalı E.O.), Cilt: 23, Birleşim: 19, (22.12.1964), s. 3.

²⁶⁵³ Cumhuriyet Senatosu S. Sayısı:530, “Nüfus plânlaması hakkındaki kanun tasarısının Millet Meclisince kabul edilen metni ve Cumhuriyet Senatosu Sosyal İşler ve Bütçe ve Plân komisyonları raporları”, **C.S. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1, Toplantı: 4, Cilt: 25, Birleşim: 42'nin sonuna ekli, (16.02.1965), ss. 1-7.

²⁶⁵⁴ **C.S. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1, Toplantı: 4, Cilt: 25, Birleşim: 42, (16.02.1965), ss. 251-252.

Tasarının tümü üzerinde yapılan görüşmelerde, Kontenjan Grubu adına söz alan Ragıp Üner, Tasarının olumlu sonuçlara yol açacağını belirtirken; şahısları adına konuşan bazı üyeler, bu Tasarıya karşı çıkmışlardı. Bu bağlamda, Edirne Senatörü Tahsin Banguoğlu, bu kanunun, ölümleri önleyecek tedbirlere değil, tam aksine hayattan almaya (selbetmeye) yönelik bir amaç taşıdığını ileri sürüyordu. Senatör Banguoğlu, konuşmasının bir yerinde aynen şöyle demektedir:

“...Yakın bir zamana kadar, beş altı yıl öncesine kadar memleketimizdeki gerçekler başka türlü idi. Nüfusun artması lâzımdı. Memleketimiz geniş bir memleket, toprağı münbit ve çok nüfus besleyecek bir memleket idi. Fakat bu kesif propaganda ile birdenbire topraklarımız daraldı, fakirleşti. Nüfusumuz çoğaltılamaz hale geldi ve artık çocuk yapamıyacak kadar çaresizlik içinde kaldık.

Maalesef bu kesif propaganda memleketimizde tutunmuştur. Daha dün Uzak-Doğu'daki Tatar ırkdaşlarımızı bile nüfusumuzu artırmak için memleketimize getiriyorduk. Bugün evlatlarımıza, torunlarımıza hayat hakkını selbediyoruz. Bu ne demektir? 'Hayat hakkını selbediyoruz' derken mübalâğa etmiyorum, arkadaşlar. Deniyor ki, 'Onda daha öyle bir hayat hakkı yoktur, nutfede.' İnsan olması mukadder olan bir nutfedir. Nutfeyi yok etmek, insanı yok etmek kadar ağır bir suçtur, kanaatimce. Millî bir suçtur, en azından...”

2655

Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanı Kemal Demir, Banguoğlu'nun konuşmasından sonra söz almış ve Tasarıyı savunmuştu. Demir, Nüfus Plânlaması Kanununun yeni bir kanun olmadığını, 1958 yılından beri üzerinde çalışıldığını belirtiyor ve bu Tasarı üzerinde tüm siyasî partilerin katkıda bulunduğunun altını çiziyordu. Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanı Demir, bu konudaki düşüncelerini şöyle dile getiriyordu:

“Nüfus Plânlaması Kanunuyeni bir kanun tasarısı değildir. 1958 senesinden beri Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığında çalışmalarına başlanılmış bir kanun tasarısıdır. O tarihten bu yana çeşitli safhalar geçirmiştir. Şimdi Yüce Senatonun huzurunda bu kanun tasarısının müdafaaasını ben yapıyorum. Ama bu kanun tasarısını Yüce Meclise ben sevk etmedim, bu kanun tasarısı Sağlık Bakanlığı tarafından, Cumhuriyet Halk Partisi ile Adalet Partisi Koalisyonu zamanında, o tarihte hazırlanmıştır. Bu kanun tasarısı, Bakanlar Kuruluna ve Bakanlar Kurulunca Yüce Meclislere Cumhuriyet Halk Partisi, Yeni Türkiye Partisi ve Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisinin Hükümette bulunduğu, Koalisyon zamanında sevk edilmiştir. Bu kanun tasarısını altında Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanı olarak değerli arkadaşım Yusuf Azizoğlu'nun imzası vardır. Bu kanun tasarısını bugün ben savunmaktayım. Bundan sonra değişecek Bakan tarafından da eğer Yüce Meclisler kabul ederse tatbik edilecek. Öyle

bir kanun tasarısı ki, 1958 yılında çalışmaları başlamış. Yüce Parlâmentoda müzakere edilinceye kadar Parlâmentoda bulunan bütün siyasî teşekküller, Millet Partisi hariç, devre devre, zaman zaman bu kanun tasarısının içerisine karışmışlar ve katılmışlardır. Bu kanun tasarısı, o kanun tasarısıdır...” ²⁶⁵⁶

Tasarı üzerinde şahsı adına görüşlerini bildirmek için kürsüye gelen İstanbul Senatörü Rifat Öztürkçine ise, nüfus plânlaması için kullanılacak ilâçların daha çok kadınlara yönelik olduğunu ve bu ilâçların muhtemel yan etkilerinden de haliyle kadınların zarar göreceğini belirterek, bunun Anayasadaki eşitlik ilkesine aykırılık oluşturacağını ileri sürmüştü. Senator Öztürkçine, bu endişesini şu sözlerle açıklıyordu:

“...Bu ilâçlar gelişi güzel kullanılmamalıdır. Eğer kullanmak zaruretinde olanlar varsa; bunların arasına karaciğer testi yapılmalıdır, diye tavsiye etmektedirler. Yine bir istatistiğe göre, bu ilâçları kullanan kadınlarda, yüzde 60 ında bir azalma, yüzde 26 ında tansiyon azalması görüldüğü ifade edilmektedir. Bu ilâcı kullanan bâzı kadınlar, gününü unuttukları takdirde, her gün ilâç almaları lâzımgeldiğinden, almayı unuttukları takdirde ne olduğu hususu anlaşılmıyan doğumlar arz etmektedirler. ‘Virilizim’ husule gelmektedir. Vücut üzerinde önemli tesirleri olduğu müşahede edilmiş ve kadınlarda bu ilâcın kullanılmaması şiddetle tavsiye edilmektedir. Bu gibi derin endikasyonlar, olan (‘endikasyonları olan’ E.O.) ve yarın için meçhul olan bir ilâca gelişi güzel Türk kadını bir tecrübe vasıtası yapılmamalıdır. Bir hekim olarak, bunu ifade etmek, yalvararak benim tabii vazifemdir.

Anayasaya aykırıdır bu kanun. Anayasanın eşitlik prensibine göre, kadın erkek yoktur. Kadın hayatının mevzuubahsedildiği bu durumu, ilâçlarla onun yaşayışını hastalık haline sokmaya hiçbir kimsenin hakkı yoktur. Eğer çocuk istemiyorsa lûtfen bu ilâcı evvelâ kendilerinin kullanmalarını tavsiye ederim...” ²⁶⁵⁷

Tasarının görüşülmesine, 18 Şubat 1965 tarihli 42. Birleşimde devam edilmişti. Ancak, bu Birleşimde, Isparta Senatörü Mustafa Gülcügil, X. İnönü Hükûmetinin, istifa ettiğini ve yeni Hükûmetin kurulmak üzere olduğunu hatırlatıyor ve böylesi önemli bir Tasarının görüşülmesinin, yeni Hükûmetin kurulmasından sonraya ertelenmesini talep ediyordu²⁶⁵⁸. Gülcügil’in bu konudaki konuşması şöyledi:

²⁶⁵⁶ C.S. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 4, Cilt: 25, Birleşim: 42, (16.02.1965), s. 255.

²⁶⁵⁷ C.S. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 4, Cilt: 25, Birleşim: 42, (16.02.1965), s. 261.

²⁶⁵⁸ X. İnönü Hükûmeti, Millet Meclisinde, 1965 yılı Bütçe Kanunu Tasarısının maddelerine geçilmesi reddedildiğinden, 13 Şubat 1965 tarihinde istifa etmişti. İstifayı kabul eden Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel, yeni Hükûmet kuruluna kadar göreve edilmesini istediği için, müstafi Hükûmet, Suat Hayri Ürgüplü Hükûmetinin kurulduğu 20 Şubat 1965 tarihine kadar göreve devam etmişti. Bkz. **Resmî Gazete**, 16 Şubat 1965, Sayı: 11930; 22 Şubat 1965, Sayı: 11935.

“Muhterem Başkan, muhterem arkadaşlar, Nüfus Plânlaması Kanunu benim kanaatime göre çok mühim bir kanundur. Hükümet istifa etmiştir. Yeni Hükümetin kurulması bir, iki gün meselesidir. Yeni Hükümetin bu kanun hakkında görüşünü alabilmek için kanunun müzakeresinin Salı gününe tehir ve taliki yerinde olur. Bu mevzuda bir önerge veriyorum. Kabulünü rica ederim efendim.” ²⁶⁵⁹

13 Şubat 1963 tarihinde istifa eden, ancak Cumhurbaşkanı Gürsel’in talimatı doğrultusunda yeni Hükümet kuruluna kadar görevi sürdürmekte olan X. İnönü Hükümetindeki Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanı Kemal Demir’in, bu talep karşısında yaptığı konuşma ise şöyledi:

“Sayın Başkan, muhterem arkadaşlarım, Nüfus Plânlaması Kanun tasarısı Millet Meclisince kabul edilmiş, Yüce Senatoya sunulmuş bulunmaktadır. Yüce Senatonun gündeminde bulunan bu kanun tasarısı artık Senatonun malı olmuştur, Biz henüz Yeni Hükümet kurulmadığı için, kendimizi vazifeye devamlı saydığımızdan burada bulunmaktayız. Yoksa bu kanun tasarısının biran önce görüştürüp çıkarmak gayretinden doğmamaktadır bu gayretimiz. Yüce Senato, oylama yaparak bu kanun tasarısının müzakeresini yeni Hükümetin kurulmasına kadar ertelemeyi karar altına alırsa; elbette bizim vazifemiz tamamlanmış olur. Ve biz şu kanun tasarısının müzakeresini burada bekliyorsak bu mesuliyet hissimizin devamlı oluşundandır. Arz ederim.” ²⁶⁶⁰

Bu arada, Konya Senatörü Muammer Obuz da, Tasarıda öngörülen ceza hükümlerinde sorunlar bulunduğunu ve bu nedenle Tasarının Anayasa ve Adalet Komisyonu tarafından da incelenmesi gerektiğini belirterek, bu yönde bir önerge veriyordu. Obuz, düşüncelerini şu sözlerle açıklamaktaydı:

“Muhterem arkadaşlar, Hükümetin de beyanından anlaşıldığına göre tasarının bir müddet tehirinde fayda aşikâr ve temayüller de bunu gösteriyor. Bendeniz tasarıyı dikkatle tetkik ettim. Birçok noksanlarla mâlûl olduğunu maalesef gördüm. Ceza Kanununun bâzı hükümleri bu kanuna aktarılmış. Ceza Kanununun bâzı hükümleri bu kanunla ilga edilmiş. Arada birtakım mübayanetlerin tetkikat sırasında husule getirilmiş olduğu rahatça görülmektedir. Bu itibarla vakit kaybına mahal vermemek için usuli imkân varsa; tasarının bir kere de Senatonun Anayasa ve Adalet Komisyonunun tetkikine sunulmasında fayda görmekteyim. Bu konuda bir takrir veriyorum. Kabul edilirse zaman kazanmış olacağız. Daha itinalı ve daha dikkatli tetkika tabi tutmuş olacağız.” ²⁶⁶¹

²⁶⁵⁹ C.S. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 4, Cilt: 25, Birleşim: 43, (18.02.1965), s. 278. Gülcigil’in konuşmasında sözünü ettiği önergesi de şöyledi:

“Sayın Başkanlığa

Hükümet istifa etmiştir, bir iki gün zarfında, Yeni Hükümet kurulacaktır. Mühim telâkki ettiğimiz Nüfus Plânlaması Kanununun, yeni Hükümetin görüş ve mütalâası alınmak üzere müzakerenin 23 Şubat 1965 Salı gününe talikini arz ve rica ederim.” Bkz. C.S. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 4, Cilt: 25, Birleşim: 43, (18.02.1965), s. 278.

²⁶⁶⁰ C.S. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 4, Cilt: 25, Birleşim: 43, (18.02.1965), s. 278.

²⁶⁶¹ C.S. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 4, Cilt: 25, Birleşim: 43, (18.02.1965), s. 279.

Birleşimi yöneten Başkanvekili İhsan Hamit Tigrel, Muammer Obuz'un Tasarının bir de Anayasa ve Adalet Komisyonunda incelenmesini isteyen önergesinin, geçmişe yönelik bir etki göstereceği için, Gülcügil'in görüşmelerin ertelenmesini öneren önergesinden önce oylanması gerektiğini belirterek bu önergeyi oya sunuyordu. Yapılan oylamada Genel Kurul, Obuz'un önergesini kabul etmişti²⁶⁶². Bu nedenle, Tasarının Anayasa ve Adalet Komisyonuna gönderilmesi gerekiyordu.

Anayasa ve Adalet Komisyonu 11-13 Mart 1965 tarihlerinde sürdürdüğü incelemesi sonunda hazırladığı ve Tasarıda bazı ufak değişiklikler önerdiği raporunu, 13 Mart 1965 tarihinde Cumhuriyet Senatosu Başkanlığına sunmuştu²⁶⁶³. Bu arada, 20 Şubat 1965 tarihinde Suat Hayri Ürgüplü'nün Başkanlığında yeni Hükûmetin kurulduğunu ve 4 Mart 1965 tarihinde Millet Meclisinden güvenoyu aldığını görüyoruz²⁶⁶⁴. Cumhuriyet Senatosunun 17 Mart 1965 tarihli 55. Birleşiminde, Anayasa ve Adalet Komisyonu Başkanı Aydın Senatörü Osman Saim Sarıgöllü bir önerge vermiş, Nüfus Plânlaması Hakkındaki Kanun Tasarısının Cumhuriyet Senatosundaki görüşme süresinin 22 Mart 1965 tarihinde dolacağını belirterek, Tasarının gündeme alınarak öncelik ve ivedilikle görüşülmesini talep etmişti²⁶⁶⁵. Bu talep Genel Kurulca kabul edildiğinden, Cumhuriyet Senatosu, Tasarıyı, 17 Mart 1965 tarihli 55. Birleşiminde yeniden görüşmeye başlamıştı. Cumhuriyet Senatosu, anılan Birleşimde ve izleyen Birleşimlerde sürdürdüğü görüşmelerden sonra, Millet Meclisinin kabul ettiği metinde bazı değişiklikler gerçekleştirmişti. 22 Mart 1965 tarihli 58. Birleşimde, sıra Tasarının tümü üzerindeki oylamaya geldiğinde, oylamaya geçilmeden önce yapılan aleyhte ve lehte konuşmalar sırasında, aleyhte görüş bildirmek için Samsun Senatörü Fethi Tevetoğlu, lehte görüş bildirmek için ise Artvin Senatörü Fehmi Alpaslan söz almışlardı. Fethi Tevetoğlu, oldukça sert konuşmasında şöyle diyordu:

“Sayın Başkan, muhterem arkadaşlarım, görüşülmesi tamamlanan Nüfus Plânlaması Kanunu tasarısının tümü üzerinde başlangıçta belirttiğimiz, endişe ve gerçeklerin hiç dikkate alınmadan kabul edilmiş bulunuşu iyi niyetler yanında kötü niyetlerin de ve burada daha evvel yaptığım konuşmada bilhassa vesikalarını dahi huzurunuzda gösterdiğim bir takım kanuna aykırı reklâmların ve dış propaganda ve müdahalelerin de katıldığı bu kanun ile ancak kötü niyetlerin faydasına bir hizmet ve fırsat verileceği kanaatindeyim.

²⁶⁶² C.S. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 4, Cilt: 25, Birleşim: 43, (18.02.1965), ss. 279-280.

²⁶⁶³ Cumhuriyet Senatosu S. Sayısı: 530 a ek, “Nüfus plânlaması hakkındaki kanun tasarısının Millet Meclisince kabul edilen metni ve Cumhuriyet Senatosu Sosyal İşler, Bütçe ve Plân ile Anayasa ve Adalet komisyonları raporları”, C.S. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 4, Cilt: 26, Birleşim: 55'in sonuna ekli, (17.03.1965), ss. 1-4.

²⁶⁶⁴ Resmî Gazete, 22 Şubat 1965, Sayı: 11935; M.M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 37, Birleşim: 69, (04.03.1965), ss. 161-164.

²⁶⁶⁵ C.S. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 4, Cilt: 26, Birleşim: 55, (17.03.1965), s. 110.

İkinci maddenin görülüşünde bir sayın arkadaşımızın daha önce verdiği bir sözlü soru münasebetiyle, ilâçlar hususunda hükümet yetkili ve sorumlusunun huzurunuzda verdiği izahat zabıtlara geçmiştir ve her halde dikkatinizden kaçmamıştır. Daha kanun kabul edilmeden tatbikatına geçilmeden para kazanmak maksadiyle ilâç ruhsatı alınıyor ve ondan sonra prospektüsü yani reklâm ve ilân kâğıtları değiştirilmek suretiyle bu ilâçlar gebeliği önleyici olarak piyasaya sürülüyor. Suistimal edildiğine ve edileceğine bundan daha canlı, bundan daha gerçek bir örnek olabilir mi bilmiyorum? Kanunun ilk geldiği günden yani ilk sevkinden itibaren geçirdiği safhaları ve değişiklikleri, çok arzu ederim ki, Türk basını alsın ve satır satır, cümle cümle getirsin. Kanun nasıl sevk edilmiş, hele gerekçesinde nelerle, nasıl kabul edilmek için adeta meclisler tazyik edilmiş? Propaganda mahiyetinde neler konulmuş ve ondan sonra bunlar Komisyonlarda haklı olarak, yerinde olarak nasıl çıkarılmış? Fakat böyle, bir arkadaşın yamalı bohça diye tavsif ettiği şekilde bir noksan kanun tasarısı halinde maalesef Meclisten bir gece yarısı gayet küçük bir ekseriyetin mevcudiyeti sırasında çıkan kanun Yüce Senatamızda uzun ve çetin münakaşalara rağmen yine noksanlığı ile çıkmış bulunmaktadır.

Kanaatimize göre tasarı, nüfus plânlaması mânasını, bir arkadaşımızın daha önce ifade ettiği gibi teşvik etmiştir. Kalkınma plânının bu konuda çerçevelediği belirli esasların dışında olan, yalnız ilkahı önleyici tedbirler nüfus plânlamasının yegâne esası olarak savunulmuş ve kabul edilmiştir ki, bunun Türk Milleti için fayda mı yoksa azîm millî, içtimai, ahlâki zararlarını tevli dedeğini tatbikat ve zaman gösterecektir. Bundan faydalananacak olanlar fakir Türk köylü kadınlarımız bilgisizlerimiz değil, bilgili plânlı maksatlı firmalarla bunların komisyoncuları ve satıcıları faydalanmış olacaktır kanaatindeyiz. Böyle bir kanun (kanunun E.O.) milletimize gelmesi (getirmesi E.O.) muhtemel millî içtimai felâketi ümid ederim ki Türk Halkı bizden daha iyi karşılamayı bilecek ve gereğini yerine getirecektir.

Hürmetlerimle.” 2666

Tasarının lehinde söz alan Fehmi Alpaslan ise, Nüfus Plânlaması Hakkında Kanunun geçirdiği aşamalara da değindiği konuşmasında, düşüncelerini şöyle açıklamaktaydı:

Pek muhterem arkadaşlarım; Nüfus plânlaması hakkında kanun tasarısı üzerinde konuşmalar tamamlanmış ve mevzu son safhaya gelmiş bulunuyor. Bu kanun tasarısı, 27 Mayıs sonrası çıkarılmış bulunan Anayasanın Türk milletine getirdiği yeni hayat tarzı içinde yepyeni bir zihniyetin mahsulü olarak hazırlanmış ve Türk milletinin gerçekten mutlak anlamındaki ihtiyacına takdim edilmek üzere Yüce huzurunuzda getirilmiş bulunan bir kanundur. Parlâmentomuzda üzerinde uzun uzun konuşmalar yapılan kalkınma

²⁶⁶⁶ C.S. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 4, Cilt: 26, Birleşim: 58, (22.03.1965), ss. 232-233.

plânlarının tabiî icabı olarak yüce huzurunuzda getirilmiş bulunan bir kanunun sayın arkadaşımız Fethi Tevetoğlu'nun buyurdukları gibi, hele hele dış etkilerden, vesaireden mülhem veya müteessir olarak parlâmentolarda kabul edileceği noktayı nazarı her şeyden evvel Parlâmentoya ve aziz Türk Milletine karşı bir bühândan başka bir mâna ifade etmez. Bu kanun gerçekten sosyal Devlet anlamının en tabiî icabı olarak getirilmiş olan bir kanundur. Bu kanun Türkiye'de sosyetik varlıkların, cemiyetlerin esasen tatbik edegeldikleri bir mevzuu sade vatandaşa, Türk Milletinin çoğunluğunu teşkil eden aziz Türk Köylüsüne ve geri kalmış olan insanlarımıza bir bilgi vermek ve onları da arzu ettikleri takdirde çocuk sahibi yapmak etmedikleri takdirde yapmamak için gerek cemiyete gerek kendisine, ortaya çıkacak çocuklardan yakalarını kurtarmaları için getirilmiş bir kanundur.

...Kaldı ki muhterem arkadaşlar, bu kanunun esas itibariyle bugün gerek Millet Meclisinde gerek Senatoda varlıklarıyla cemiyet hayatına kuvvet getiren siyasi teşekküllerin cümlesi tarafından benimsenmiş olan bir kanunun, bu kanunun hazırlıklarına A.P. ile C.H.P. nin koalisyon halinde bulunduğu zaman başlanmış ve şikâyetçi olunan Anovlar adlı ilacın piyasaya çıkarılması müsaadesini Adalet Partili Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanı zamanında müsaadeye bağlanmıştır ve ondan sonra gelen Yeni Türkiye Partili Bakan kanunu Meclise sevketmiştir. Ve Meclisteki müdafaasını da, Millet Meclisinde Cumhuriyet Halk Partili bir Bakan ve Cumhuriyet Senatomuzda da Adalet Partili bir Bakan arkadaşımız veya onun temsilcisi bu savunmayı yapmak suretiyle kanunu bütün partilerin benimsediğini göstermiştir.

O itibarla, gerçekten bir ihtiyacın tabiî bir neticesi olarak, Sosyal Devlet anlamı içerisinde sade vatandaş kütlesine hizmet getirmek mânasında olan bu kanunun aziz Türk Milletine hayırlı ve uğurlu olacağı inancıyla her tesirin üzerinde kabul ettiğimiz bu kanunun yüce tasviplerinize mazhar olacağını ümideder, hepinizi saygiyle selâmlarım. ”²⁶⁶⁷

Yapılan bu konuşmalardan sonra, Tasarının tümü oylanmış ve Cumhuriyet Senatosu Genel Kurulu, Anayasanın 92. maddesi uyarınca, görüşmeleri tamamlaması gereken son gün olan 22 Mart 1965 tarihli 58. Birleşiminde, Nüfus Plânlaması Hakkında Kanun Tasarısının Millet Meclisince kabul edilen metnini, bazı değişikliklerle, 44 ret ve 1 çekimsere karşı 71 oyla kabul etmişti²⁶⁶⁸.

²⁶⁶⁷ C.S. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 4, Cilt: 26, Birleşim: 58, (22.03.1965), ss. 233-234.

²⁶⁶⁸ C.S. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 4, Cilt: 26, Birleşim: 58, (22.03.1965), s. 234.

D. Cumhuriyet Senatosunca Yapılan Değişikliklerin Millet Meclisinde Kabul Edilmesi ve Tasarının Kanunlaşması

Cumhuriyet Senatosu, Nüfus Plânlaması Hakkındaki Kanun Tasarısının Millet Meclisinin kabul ettiği metnini bazı değişikliklerle kabul edince, Cumhuriyet Senatosunun yaptığı değişikliklerin, Anayasanın 92. maddesi uyarınca, yeniden Millet Meclisinde ele alınması gerekmektedir. Bu doğrultuda, Tasarının Cumhuriyet Senatosunca değiştirilerek kabul edilen maddeleri, Millet Meclisi Başkanlığınca, Tasarıyı daha önce incelemiş olan Komisyonlardan Bütçe ve Plân Komisyonuna sevk edilmişti. Millet Meclisi Bütçe ve Plân Komisyonu, Cumhuriyet Senatosunun, Tasarının 2, 3, 4, 5, 6, 7, 9 ve 10. maddelerinde yaptığı değişiklikleri Hükûmet temsilcilerinin de katılımıyla incelemiş ve hazırladığı 26 Mart 1965 tarihli Raporda, Millet Meclisine, sözü edilen değişikliklerin tümünün benimsenmesini önermişti²⁶⁶⁹. Millet Meclisi Bütçe ve Plân Komisyonu, aynen benimsenmesini önerdiği Cumhuriyet Senatosunca yapılan değişiklikleri, Millet Meclisi Başkanlığına sunduğu 26 Mart 1965 tarihli Raporunda şöyle belirtmekteydi:

“...1. İkinci maddeye nüfus plânlamasında kullanılacak ilâç ve araçların niteliği ile tatbikata ait işlemler için aralarında tıp fakülteleri öğretim üyelerinin de bulunduğu bir komisyonun mütalâası alınarak hazırlanacak bir yönetmelik yapılmasına (dair E.O.) bir fıkra eklenmiştir.

2. Üçüncü maddede sağlık müdürlüğü, sağlık ve sosyal yardım müdürlüğü olarak değiştirilmiştir.

3. Dördüncü maddedeki bir maddi hata dördüncü kelimesi yerine üçüncü olarak değiştirilmek suretiyle giderilmiştir.

4. Beşinci madde vesayet altında olup da fark'ı mümeyyiz ve reşidolanlar(1) madde hükmü dışında tutacak ve âcil hallerde yapılacak işlemi vuzuha kavuşturacak şekilde değiştirilmiştir.

5. Altıncı madde ceza hükümleridir. Bu maddede yapılan tadil ile ticari bir maksat gütmeksizin, kendi şahsı için yurda gebeliği önleyici ilâç ve araç sokanlar (Turistler gibi) ceza görmemesi için bir tadil yapılmış ve reklâm hususunda 1262 sayılı Kanuna atıf yapılmıştır.

6. Yedinci maddede yapılan değiştirme ile sadece âcil halleri haber vermiyenlerin değil bu kanunun 3, 4 ve 5 nci maddelerin(in) aleyhine hareket edenlerin çarptırılacakları cezalar tesbit edilmiştir.

7. Dokuzunca madde, yapılan tadilin sonucu Millet Meclisi'nde kabul edilen şeklin aynıdır. Yalnız Cumhuriyet Senatosunun tadili Türk Ceza Kanunu bakımından zorunlu görülmüştür.

²⁶⁶⁹ Millet Meclisi S. Sayısı: 388 e 1 nci ek, “Nüfus plânlaması hakkındaki kanun tasarısına dair Cumhuriyet Senatosu Başkanlığı tezkeresi ve Cumhuriyet Senatosunca yapılan değişiklikler hakkında Millet Meclisi Plân Komisyonu raporu”, **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 38, Birleşim: 85'in sonuna ekli, (01.04.1965), ss. 1-9.

8. Cumhuriyet Senatosu, yönetmelik ve tüzük hazırlanması zamana ihtiyaç göstereceğinden Kanunun 1 ve 2 nci maddelerinin 3 ay sonra yürürlüğe girmesi esasını kabul etmiştir. 10 ncu madde de bu şekilde değiştirilmiştir.”²⁶⁷⁰

Millet Meclisi Genel Kurulu, 1 Nisan 1965 tarihli 85. Birleşiminde, Cumhuriyet Senatosunca yapılan ve Millet Meclisi Bütçe ve Plân Komisyonunun da benimsenmesini önerdiği bu değişiklikleri görüşmeye başlamış ve anılan maddelerden sadece, yürürlüğü düzenleyen 10. madde üzerinde söz isteyen olmuştu. Diğer maddeler ise, üzerlerinde söz isteyen çıkmadığı için, oylanmış ve kabul edilmişti. 10. madde üzerindeki görüşmeler sırasında da, söz alan hatipler, konuşmalarını sadece yürürlük konusu ile sınırlı tutmamışlar, Tasarının bütünü üzerinde de bazı değerlendirmelerde bulunmuşlardı. Bu bağlamda, CHP Grubu adına kürsüye gelen Sağlık ve Sosyal Yardım eski Bakanı, Bolu Milletvekili Kemal Demir, Cumhuriyet Senatosunca Kanununun yürürlüğünü düzenleyen 10. maddede yapılan değişiklik uyarınca, Kanunun tümü yayımlandığı tarihte yürürlüğe girerken, 1 ve 2. maddelerinin yayımından üç ay sonra girecek olmasını eleştiriyor ve ilgili yönetmelik ve tüzük hazırlıkları için böyle bir süreye gerek olmadığını, çünkü Bakanlığın zaten bu hazırlıkları yapmış bulunduğunu belirtiyordu. Kemal Demir, 10. maddeye yönelik bu konuşması sırasında, Tasarının geneline ilişkin değerlendirmelerde de bulunuyor ve düşüncelerini şu sözlerle dile getiriyordu:

“...Nüfus Plânlaması kanun tasarısı, Yüce Meclislerin de malûmudur, iki seneye yakın bir süredir Meclislerde müzakere sırasını beklemektedir.

Değerli arkadaşlarım, kanun tasarısının Senatoda müzakeresi sırasında Senato Başkanvekili sayın İhsan Hamit Tigrel, kanun tasarısını takdim ederken, ‘Meşhur Nüfus Plânlaması kanun tasarısının müzakeresine başlıyoruz’ dediği gibi, haklı olarak dediği gibi, Nüfus Plânlaması Kanun tasarısı gerek Millet Meclisinde müzakereleri ve gerekse Senatodaki müzakereleri sırasında polemik yapmak arzusunda olan bir kısım arkadaşlarımızın bu arzularını yerine getirmek için kendilerine yeteri kadar fırsat verdiği kanaati ile haksız ithamlara mâruz kalmış bir kanun tasarısıdır.

Değerli arkadaşlarım, bu kanun tasarısının müzakeresinde kanun tasarısının sosyalist bir görüşü getiriyor diye suçlayanlar çıkmış, yine bu kanun tasarısını müzakereleri sırasında kapitalist gayretlerin bir eseridir, mahsulüdür diye tamamen zıt istikamette suçlayanlar çıkmıştır. Nüfus Plânlaması Kanun tasarısı birinci koalisyon hükümeti zamanında hazırlanmış, ikinci koalisyon hükümeti zamanında yüce Parlâmentoya sevk edilmiş, üçüncü koalisyon Hükümeti zamanında bizim sorumluluk taşıdığımız devrede, savunulmasına başlanmış ve Yüce Meclisin iltifatına mazhar olmuş kabul edilmiştir.

²⁶⁷⁰ A.k., s. 2.

Benim görüşüme ve bizim görüşümüze göre, çok iyi bir tesadüf eseri olarak, bu dördüncü koalisyon Hükümeti zamanında parlâmentonun Yüce Senatosunda kabul edilmesi ve Millet Meclisinde değiştirilen maddelerin müzakeresi suretiyle iltifat görmüş olması ile 4 koalisyon Hükümetinin geçirmiş olduğu bir kanun tasarısıdır.

Şimdi, 4 Koalisyon Hükümetinin benimsediği 4 Koalisyon Hükümetinin savunduğu bir kanun tasarısını vesile ittihaz etmek suretiyle bir taraftan sosyalist bir görüşü getiriyor diye ağır bir töhmetin altında bırakmak, diğer taraftan kapitalist memleketlerin ilâç satma gayretlerinin bir mahsulüdür diye tamamen onun aksi bir yönden törpülemeğe çalışmak, kanaatimizce mesnetsiz suçlamalar olarak Yüce Parlâmentonun zabıtlarında kalmaya mahkûm olacaktır, ama ben bunu bir defa daha üzüntülerimle tescil etmek istiyorum.

Aslında Parlâmentolar büyük bir gayret sarfederek üzerinde titizlikle hassasiyetle durarak enine, boyuna, derinliğine tetkik ettikleri ve bilhassa Komisyonlarda bu kanun tasarısına muarız olan her konudaki ilim adamlarını çağırıp dinlemek suretiyle kanun tasarısını genişliğine ve derinliğine tetkik eden Yüce Meclisin değerli üyeleri memleketin gerçek ihtiyacına cevap verecek olan tasarıyı benimsemek suretiyle, kanaatimizce, çok mühim bir yaranın tedavisine yol açmış bulunmaktadır. Bu kanun tasarısı bir reform getirmektedir. Bu kanun tasarısı bir kısım maddî imkânlarla ve diğer imkânlarla sahip vatandaşlarımızın kendi bünyelerine tatbik ettikleri bir usulü aslında ona en ziyade ihtiyacı olan, çoğunluğu teşkil eden vatandaşlarımıza da tatbik imkânını verecek olan bir kanun tasarısıdır. Bu açıdan daima müdafaası yapılmıştır. Yüce Parlâmento bu kanun tasarısını gerçek yönünden mütalâa etmek suretiyle bana (buna E.O.) lâayık olduğu iltifatı göstermek suretiyle, memleketin büyük bir meselesine bu kanun tasarısı ile çözüm yolu bulmuş olmaktadır. 10 ncu maddenin, birinci ve ikinci maddeleri dışındaki maddeleri hükmünü üç ay sonra yürürlüğe koyan hükmünü Millet Meclisinin kabul ettiği şekle getirmek suretiyle bütün maddeleri Resmi Gazetede neşredildiği andan itibaren, yürürlüğe girer tarzında kabul etmek suretiyle kanun tasarısının tüm maddelerinin bir an önce tatbikine imkân vermelerini Millet Meclisinin değerli üyelerinden saygılarımla istirham ederim.

Kanun tasarısı, bilgili, inanmış, tecrübeli Bakanlık personeli elinde ve memleket hizmetinde faydalı ve hayırlı olsun.

Teşekkür ederim.”²⁶⁷¹

Kemal Demir’den sonra, anılan Tasarıya daha Millet Meclisindeki ilk görüşülmesinde karşı çıkmış olan Kırşehir Milletvekili Ahmet Bilgin söz almış ve kanunun yürürlüğe girişiyle ilgili düzenleme üzerinde görüşlerini belirtip, Kemal

²⁶⁷¹ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 38, Birleşim: 85, (01.04.1965), ss. 32-33.

Demir'in yürürlük maddesi ile ilgili konuşmasında, Nüfus Plânlaması Kanun Tasarısının tümü hakkında açıklamalara girmesini eleştirmişti. Bu konuda, Bilgin, şöyle demektedir:

"...Sayın Kemal Bey arkadaşımızın burada konuşmasını doğru bulmadım. Hele bu maddenin üzerinde konuşmak için adeta bu kanunun başından nihayetine kadar konuşmalarda geçen durumun bir hulâsasını yapmak suretiyle kanunun tümünü konuşmak gibi bir havanın içine girmesi karşısında mecburen söz aldım.

Bu 10 ncu madde üzerinde bu şekilde konuşulmaz, yalnız onun lüzumundan bahsedilirdi. Bu kanunun aleyhinde konuşanlar, polemik ve yatırım yapmak isteyenler şeklinde bir itham altında kalmamış olsaydım elbette söz almayıacaktım.

Biz bu kanunun birçok aksak taraflarına itiraz etmiş ve aleyhinde bulunmuşsak bir polemik yapmak endişesinden vareste olarak sırf memleket ve millet menfaati için konuşmuşuzdur. Binaenaleyh bu ithamı bize tevcih etmekle çok haksız bir harekette bulunmuşlardır. Onun için söz almış bulunuyorum.

Esasen bu kanunu köylerin ta ücra köşelerine kadar götürmeyi taahhüdetmiş olan Sayın Sağlık Bakanlığı ve teşkilâtı bir asra yakın bir zamandan beri ana ve çocuk sağlığının nasıl yapılacağını ve bunun icaplarını Türk anasına götüremiyenlerin bunu derhal götürüp bir fayda alacaklarını asla zannetmiyorum, arkadaşlarım.

...

Esasen daha dün bir kızamık salgınında zamanında tedbir alınmadığı ve aşısı yapılmadığı için yüzlerce çocuğun telef olmasına sebeb olan Sağlık Bakanlığı nüfus plânlamasına kâfi geliyor mu? O işi yapamayanların, bugün bunu yapabileceklerine kim inanır? Binaenaleyh, arkadaşım bu üç aylık konulan müddet yerindedir ve bu kanunun komisyonun da iltihak ettiği şekilde çıkarılmasında zaruret vardır..." ²⁶⁷²

Daha sonra, Kemal Demir tekrar söz almış ve Ahmet Bilgin'in eleştirilerine cevap vermişti. Aynı madde üzerinde tartışmalar, Niğde Milletvekili Asım Eren'in, Isparta Milletvekili Ali İhsan Balım'ın ve İstanbul Milletvekili Coşkun Kırca'nın konuşmalarıyla sürmüştü. Ali İhsan Balım da, Kemal Demir'in konuşmasında yürürlük maddesi dışına taşıp Tasarının tümüne yönelik değerlendirmelerde bulunmasını eleştiriyor; ancak, kendisi de yürürlük maddesine ilişkin görüş bildirmenin ötesine taşarak, kısmen Tasarının bütünü hakkındaki düşüncelerini aktardığı konuşmasında şöyle diyordu:

²⁶⁷² **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 38, Birleşim: 85, (01.04.1965), ss. 33-34.

“...Sonra diğer bir hususa da müsaadenizle işaret etmek isterim. Çok muhterem eski Sayın Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanı Kemal Demir Bey buna işaret etmeselerdi gerçekten ben de dokunmıyacaktım. Arkadaşlarım, kanun bu haliyle, kanaatimiz odur ki, kendisinden beklenen faydaları vermiyecektir ve karşımıza pek çok karışıklıklar getirecektir ve sonunda bu kanun kontraseptif ilâçların rasgele herkes tarafından alınan ilâçların rasgele herkes tarafından gelişi güzel alınmasından başka netice getirmemiştir; şeklinde bir icmal yapar. Birkaç senelik tatbikattan sonra bu kanundan elde edilen neticeler fevkalâde ümidedildiği şekilde başarılı olmamıştır dersek hata olmaz. Bu kanun parlak bir istikbal vadetmiyor. Ancak malûm, kontraseptif ilâçların kullanılmasını gelişi güzel serbest bırakıyor. Çünkü diğer ahkâmı bu binlerce köylere kadar Sağlık Bakanlığının el uzatarak, her ailenin haremine girerek, tatbik edebilmesi konusu fevkalâde güç bir konudur. Kaldı ki, biz bu kanun müzakeresi sırasında Millet Meclisinde bunun esasına, ‘Bu aile plânlaması olmalıdır, aileleri önplâna almalıyız, hekimler kontrol etsin, bu ilâçlar hekimlerin kontrolü altında verilsin.’ dediğimiz zaman buna şiddetle mümanaat edilmiştir ve ferdin lüzum ve ihtiyaç hissettiği anda bu ilâçları(n) alabilmesi esası kabul edilmiştir. Binaenaleyh kanun hakkında fevkalâde iyimser bir durumda olmadığımızı ve Sayın Demir’in iyimserliğine iştirak edemiyeceğimizi de saygı ile arz ederim.”²⁶⁷³

İstanbul Milletvekili Coşkun Kırca’nın konuşması ise teknik düzeyde kalmıştı ve Kanunun iki maddesinin yürürlüğünün 3 ay sonraya erteleniyor olmasının doğurabileceği sakıncalara işaret etmekteydi. Kırca’nın, bir kanun hükmünün yürürlüğe girişi ile ilgili olarak yaptığı hukukî değerlendirme şöyleydi:

“...Şimdi bir kanun maddesi yürürlüğe girdiği anda kanuniyet kesbeder. Kanuniyet kesbetmeden ne idare için, ne Bakanlar Kurulu için tüzük çıkarmak ve hazırlamak mecburiyeti doğar, ne de Danıştay henüz kanunlaşmamış olan hususların tüzükle tanzimi hususlarında hazırlanan tasarıyı inceliyebilir; Anayasanın 107 nci maddesi (Bakanlar Kurulu kanunun uygulanmasını gösterme veya kanunun emrettiği işleri belirtmek üzere kanunlara aykırı olmamak şartıyla Danıştayın incelemesinden geçirmek suretiyle tüzükler çıkarabilir) diyor. 10 ncu madde Senatodan geldiği gibi aynen kanunlaşırsa ne zaman kanuniyet kesbedecektir? Neşrinden 3 ay sonra. Binaenaleyh neşrinden ancak 3 ay sonra bu tüzüğü hazırlamak mükellefiyeti doğar, bir. Bu bakımdan beklenen zaman tasarrufu da sağlanmaz, bu mükellefiyet üç ay sonra(ya) ertelenmiş olur.

İkincisi Danıştay zannedildiği gibi 3 ay geçmeden önce kendisine gönderilecek tüzük tasarısını o anda tatbiki mevzuubahsolmıyan, kanuniyet kesbetmemiş bir kanun hükmünü incelemek üzere çalışma yapmaz. Binaenaleyh,

²⁶⁷³ M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 38, Birleşim: 85, (01.04.1965), ss. 37-38.

burada istical diye bir şey olması da mevzuubahis değildir. Bakınız, yönetmeliğe ve tüzüğe müteallik hükümler yakından incelendiği zaman anlaşılır ki, esasen bu kanunun bütün maddeleri neşri anında yürürlüğe girse bile, bu kanunun mevkii tatbikata intikali ancak 3 ncü maddede gerekli yönetmeliğin 3 ncü ve 4 ncü maddelerde bahis mevzuu olan tüzüklerin yapılmasına bağlıdır. Ne diyor? Nüfus plânlamasında kullanılacak ilâç ve araçların niteliği ile tatbikata ait yönetmelik Sağlık Bakanlığı tarafından hazırlanır diyor. Bu ilâç ve araçlar belli olmadan bu kanunu tatbik imkân var mı? Yok. Binaenaleyh, bu kanun fiilen ne zaman tatbik edilecektir? Şu yönetmelik hazırlanınca tatbik edilecektir, yürürlüğe girince tatbik edilecektir. Bu üçüncü maddenin, üçüncü fıkrası ne zaman tatbik edilecektir? Tüzük yürürlüğe girince. Dördüncü maddenin 1 nci fıkrası da ancak bu tüzük yürürlüğe girince tatbik edilecektir. Bunlar zaten bu maddelerin kendi hükümleri icabıdır. Şu halde kanunun bütün maddeleri neşri ânında yürürlüğe girer demek kanun fiilen tatbik edildiği anda yürürlüğe girer demektir. Ve tüzükler yönetmelikler hazırlanmadığı için bundan türlü mahzurlar doğar demek değildir. Çünkü kanun o Yönetmelik ve Tüzükler Resmî Gazetede intişar edip yürürlüğe girmeden zaten mevkii tatbik konamayacaktır, Ancak eğer onuncu madde Senatodan geldiği şekilde benimsenirse ne idare bu tüzüğü zamanında hazırlamak için mükellefiyetine zamanında kavuşabilecektir ne de Danıştay 3 ay sonra yürürlüğe girmeden üç ay evvel kendisine sevk edilecek bu Tüzük tasarısını incelemek mevkiinde olacaktır... ”²⁶⁷⁴

Görüldüğü gibi, Coşkun Kırca da, Kanunun bazı hükümlerinin yürürlüğe girişini Resmî Gazetede yayımlanmasından üç ay sonraya erteleyen Senato değişikliğinin benimsenmemesi görüşündeydi. Ancak, Birleşimi yöneten Başkanvekili Mekki Keskin, Komisyonun da benimsenmesini önerdiği Senato değişikliğini oya sunmuş ve Millet Meclisi Genel Kurulu, Senatonun yaptığı bu değişikliği de kabul etmişti²⁶⁷⁵. Böylece, nüfus plânlaması hakkındaki tasarı, uzun süren tartışmalardan sonra, 1 Nisan 1965 tarihinde kanunlaşmış oluyordu. Cumhurbaşkanı 3 Nisan 1965’te sunulan 567 sayılı “Nüfus Plânlaması Hakkında Kanun”, Cumhurbaşkanı tarafından 5 Nisan 1965 tarihinde yayımlanması için Başbakanlığa gönderiliyor ve 10 Nisan 1965 tarihli Resmî Gazetede yayımlanıyordu²⁶⁷⁶.

²⁶⁷⁴ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 38, Birleşim: 85, (01.04.1965), ss. 38-39.

²⁶⁷⁵ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 38, Birleşim: 85, (01.04.1965), s. 39.

²⁶⁷⁶ **Resmî Gazete**, 10 Nisan 1965, Sayı: 11976; **T.B.M.M. Kanunlar Dergisi**, Dönem: 1, Toplantı: 4, Cilt: 48, ss. 331-333.

3- 23 Haziran 1965 tarih ve 634 sayılı Kat Mülkiyeti Kanunu

A. Kat Mülkiyetini Düzenleyen Kanun Tasarısı ve Tekliflerinin Hazırlanması ve Millet Meclisinde Görüşölüp Karara Bağlanması

1950’li ve 1960’lı yıllar içinde, bir taraftan nüfusun giderek artması, beri yandan kırsal kesimlerden kentlere göçüş, şehir nüfuslarının dikkat çekici bir biçimde yükselmesine neden olmuştu. Buna paralel olarak, mesken ihtiyacında da bir artış gözleniyordu ve bu durum kişileri çok katlı yapı inşaatına yöneltmişti. Ortaya çıkan bu yeni yapılaşma türü, mülkiyet rejiminin de yeniden gözden geçirilmesini ve yeni bir hukukî düzenlemeye bağlanmasını gerektirmişti. Bu doğrultuda, 1950’li yıllar içinde, o dönemin TBMM üyelerinden Yozgat Milletvekili İhsan Aktürel ve yine Yozgat Milletvekili Ömer Lûtfi Erzurumluoğlu, kat mülkiyeti hakkında kanun teklifleri hazırlamışlardı. Aynı şekilde, Bakanlar Kurulu da 1959 yılında bir Kat Mülkiyeti Kanun Tasarısı hazırlamış ve TBMM’ye sunmuştu. Ancak, 27 Mayıs 1960 tarihinde gerçekleştirilen darbe nedeniyle TBMM’nin faaliyetine son verilince, söz konusu Tasarı da, 1961 Anayasasının kabulünden sonra, yeni seçimlerin yapılip Millet Meclisi ve Cumhuriyet Senatosunun oluşumuna kadar süren ara rejimde, önce Millî Birlik Komitesine, oradan da Kurucu Meclise aktarılmış, fakat görüşölüp kanunlaşması mümkün olmamıştı. Bu nedenle, sözü edilen konuda bir kanun yapma işi, 1961 Anayasasının kabulünden sonra oluşan yeni yasama organına kalmış bulunuyordu. Bu bağlamda, Bakanlar Kurulu, kanunlaşması mümkün olamamış eski Tasarıdan ve doktrindeki çeşitli görüşlerden de yararlanarak yeni bir kanun tasarısı hazırlamış ve Millet Meclisi Başkanlığına sunmuştu. Aynı şekilde, Kırşehir Milletvekili Ahmet Bilgin ve 8 arkadaşı²⁶⁷⁷ ile Afyonkarahisar Milletvekili Asım Yılmaz da, ayrı ayrı iki Kat Mülkiyeti Kanun Teklifi hazırlamışlar ve Millet Meclisi Başkanlığına sunmuşlardı²⁶⁷⁸. Adalet Bakanlığınca hazırlanıp, Bakanlar Kurulunun 18 Temmuz 1963 tarihli toplantısında TBMM’ye sunulması kararlaştırılan ve Başbakan İsmet İnönü’nün imzasıyla 26 Temmuz 1963 tarihinde Millet Meclisi Başkanlığına gönderilen Kat Mülkiyeti Kanun Tasarısının gerekçesinde, “*Tasarının hazırlanış safhaları ve prensipleri*” başlığı altında, böyle bir kanuna neden ihtiyaç duyulduğu, önceki gelişmeler ve Tasarıda öngörülen düzenlemeler, şöyle açıklanmaktaydı:

“Yurdumuzda, özellikle son on, oniki yıldan beri büyük şehirlerin gelişmesi ve bunlarda nüfusun artması üç önemli sonuç doğurmuştur:

²⁶⁷⁷ Kırşehir Milletvekili Ahmet Bilgin’in Teklifinde imzası bulunan 8 arkadaşı şunlardı: Kırşehir Milletvekili Halil Özmen, Yozgat Milletvekili İsmail Hakkı Akdoğan, Ağrı Milletvekili Rıza Polat, Bolu Milletvekili Kamil İnal, Çankırı Milletvekili Kâzım Arar, Yozgat Milletvekili İsmet Kapısız, Erzurum Milletvekili Cevat Önder, Erzurum Milletvekili Turhan Bilgin. Bkz. Millet Meclisi S. Sayısı: 524, “Kat mülkiyeti kanunu tasarısı ile Kırşehir Milletvekili Ahmet Bilgin ve 8 arkadaşının ve Afyon Karahisar Milletvekili Asım Yılmaz’ın, Kat mülkiyeti kanunu teklifleri ve Adalet Komisyonu raporu”, **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 36, Birleşim: 62’nin sonuna ekli, (23.02.1965), s. 12.

²⁶⁷⁸ **A.k.**, ss. 1-56.

Birincisi: Şehirlerin merkezî bölgelerinde, gerek iş yeri gerek mesken olarak kullanılacak yapı yapılmasına elverişli arsa fiyatları alabildiğine artmış, buna karşılık belediye ve imar tahditleri dolayısıyla ve şehirlerin güzelliği bakımından, her arsaya istenildiği yükseklikte bina yaptırılması mümkün olmadığından, bir tek kişinin pahalı arsa tedarik ederek bunun üzerine apartman yaptırması, malî bakımdan, çok güç hattâ imkânsız hale gelmiştir.

İkincisi: Yukarda belirtilen imkânsızlık karşısında, mesken ve iş yeri ihtiyaçlarını sağlamak için, birden ziyade kişinin elbirliğiyle hareket etmesi ve malî imkânlarını birleştirerek çok daireli yapılar yaptırması bir zaruret halini almış ve böylece ortak mülkiyete konu olan gayrimenkuller çoğalmıştır. Bunun sonunda da bir yapının kat veya dairelerinin, paydaşlara bağımsız olarak tevzi ve tahsisi için hukukî çarelere başvurulmuş ve böylece halk arasında (kat veya daire mülkiyeti) denilen fakat gerçekte Medeni Kanunumuzun müşterek mülkiyet hükümleriyle şuyunun idamesi mükellefiyeti ve irtifak hakları hükümlerinden faydalanılması ve –tâbir caizse, bunlar karma bir hale getirilip, İsviçre’de uygulanan çare ve imkânlarla bizde de başvurularak– ortak malikler arasında ortaklığı devam ettirme (şuyuu idame) mükellefiyeti konulması ve irtifak hakkı kurulması yoluyla, kat ve daire tahsislerine dair birçok sözleşmeler yapılmış ve bunlar tapu kütüğüne de tescil olunmuştur.

Üçüncüsü: Şehir nüfuslarının, çoğalması ve köylerden şehirlere hızlı bir şekilde devam eden göçler sonunda, büyük şehir kenarlarında, belediye sınırları dışında, hattâ bâzan içinde, tamamen kontrolsüz ve sistemsiz bir şekilde gecekondular kurulmuştur. Tek başına bir mesken edinemiyen ve şehirlerdeki arsaların yüksek fiyatları karşısında elbirliğiyle büyük yapılar meydana getirip başını sokacak bir daireye malik olma imkânlarından da mahrum bulunan bu fakir halk, şehirlerin dışında Hazineye veya özel kişilere ait boş topraklarda ve tepelerde bir iki odalı kulübeler yaparak içine girmiş ve böylece meydana gelen gecekondumahalleleri, gerek şehircilik ve belediyecilik, gerek fizik sağlık, gerekse sosyal emniyet, sükûn ve selâmet bakımlarından gittikçe artan mahzurlar, hattâ tehlikeler doğurmaya başlamıştır.

Ana hatları ile belirtilen yukarıki sonuçlardan, özellikle ilk ikisi, 20 nci yüzyılın başından beri Avrupa’da da görüldüğünden, vatandaşları ucuz meskene kavuşturmak için çeşitli çarelere başvurulmuş ve birçok memleketlerde, elbirliğiyle ve gayet küçük sermayelerle mesken yapımına ve uzun vadeli ödemelere imkân veren kanunlar kabul edilmiştir.

Yukarıki zaruretlere, memleketimiz bakımından, bir de gecekondular meselesi eklenince, yurdumuzda, özellikle büyük şehirlerde, halkı ucuz mesken sahibi kılalabilecek hukukî imkânları sağlayan kanunların bir an önce hazırlanması artık kesin bir zaruret halinde kendini göstermiş bulunmaktadır.

Bu zaruret, son on yıldan beri göz önüne alınarak bu alanda hazırlıklara başlanmış, Adalet Bakanlığınca, kat mülkiyetine dair çıkan bütün yazılar derlendiği gibi, yabancı memleketlerdeki kanunlardan kat mülkiyetiyle ilgili Fransız, Alman, İtalyan kanunları ve eski Bulgar Kat Mülkiyeti Kanunu Türkçeye çevrilmiş ve böylece yurdumuzdaki kat satışları durumunun gösterdiği gelişme de takibedilerek, kanunlaştırma hazırlıklarına hız verilmiştir.

Mesken ihtiyacından doğan kat mülkiyeti zarureti, bir taraftan Hükümeti kanunlaştırma hazırlıkları yapılmasına sevk ederken diğer yandan Türk hukukçularını da düşünmeye ve bu konuda eser ve makaleler yazmaya sevk etmiş ve böylece Türk hukuk doktrininde bu konuda oldukça önemli sayılabilecek miktarda değerli kitap ve etütler meydana konmuştur. Aşağıdaki notta anılan bu eser ve etütler Türk hukukçularının 1944 yılından beri bu konu üzerinde geniş ölçüde düşünüp fikir yorduklarını göstermektedir.²⁶⁷⁹

Kat ve daire mülkiyeti ihtiyacı bir taraftan bir kısım halkı elbirliğiyle bina yapımına, bir kısmını gecekondu yapmağa zorlarken, diğer taraftan gerek Hükümetin kanunlaştırma hazırlıkları ve gerek memleket hukukçularının uğraşmaları sonucunda bu alanda esaslı bir hukukî temel kurulmasına başlandığı sırada; mesele yasama alanına da intikal ederek, Türkiye Büyük Millet Meclisinin evvelki devresinde Yozgat Milletvekili İhsan Aktürel'i ve geçen devresinde de yine Yozgat Milletvekili Ömer Lütfi Erzurumluoğlu'nu, kat mülkiyeti hakkında kanun teklifleri hazırlayıp Yüksek Meclise vermeye ve bu önemli memleket ihtiyacını karşılamak için bu suretle harekete geçmeye sevk etmiştir.

²⁶⁷⁹ Bu dipnot, buraya aynen aktardığımız Tasarı metninde yer alan 1 numaralı dipnottur ve bu nedenle tasarı metni gibi sözü geçen dipnotlar da italik harflerle yazılmıştır: “Kitap olarak merhum Ordinaryüs Profesör Ebülûlâ Mardin’in *Kat Mülkiyeti* (İstanbul 1948) ve Doçent Dr. Kemal Oğuzman’ın *Kat Mülkiyeti Meselesi ve Hal Çaresi* (İstanbul 1958) adlı kıymetli eserleri mevcuttur. Bu mevzudaki mühim etüd ve makaleler de soyadı alfabe sırasıyla şunlardır: Nihat Bartu, *Kat ve Apartman mülkiyeti* (İstanbul Barosu Dergisi, 1949 s.155) Suat Bertan ve Fikret Arık, *Kat Mülkiyeti hakkında rapor* (Adalet Dergisi 1949 s.314); Tahir Çağa, *Kat Mülkiyeti ihtiyacını tatmin edebilecek hukukî tedbirler* (Adalet Dergisi 1952 s.587); Dünder Devres, *Sözde kat malikleri arasındaki münasebet* (İstanbul Barosu Dergisi 1950, s.546); Samim Gönensay, *Kat ve Daire Mülkiyeti* (İstanbul Hukuk Fakültesi Mecmuası, Cilt X, 1944, s.534); A. Pulat Gözübüyük, *Yeni kat mülkiyeti sistemleri hakkında mukayeseli inceleme* (Adalet Dergisi, 1952 s.1055); Dr. Adil İzveren, *Daire mülkiyeti ve sürekli ikamet hakkına mütedair 15 Mart 1951 tarihli Alman Kanunu* (A. Dergisi 1963 s. 594 ve s. 721); Ebülûlâ Mardin, *Kat Mülkiyeti* (İstanbul Barosu Dergisi, 1948. s. 98); Kemal Oğuzman, *Kat Mülkiyeti ve kanuna karşı hile* (İstanbul Barosu Dergisi 1951, s.385); aynı müellifin: 6217 sayılı kanunla kat mülkiyeti kabul edilmiş midir? *Tapu Kanununun 26 ncı maddesinde yapılan değişikliğin tahlili* (İstanbul Barosu Dergisi 1954. s.3); Yine aynı müellifin, *Kat Mülkiyeti Kanunu tasarısı hakkında* (Yozgat Mebusu Ömer Lütfi Erzurumluoğlu’nun *Kat Mülkiyeti Kanun teklifinin tetkiki*). (İstanbul Hukuk Fakültesi Mecmuası, Cilt XXIII Sayı 3-4), Yine aynı müellifin, *Kat Mülkiyeti Hakkında İsviçre’de ve Türkiye’de hazırlanan Kanun tasarıları, tahlili ve tenkidi* (İstanbul Hukuk Fakültesi Mecmuası, Cilt XXV, Sayı 1-4, s.133 ve Müt); Safa Reisoglu *Kat Mülkiyeti ve* (Société Suisse des Juristes) in 1956 yılı kongresi (Adalet Dergisi 1956, s.1207); O. Nuri Uman, *Meskenlerde kat mülkiyeti* (İdare Dergisi, 1944, s.92); Aynı müellifin: *Kat Mülkiyeti* (Adalet Dergisi 1946, s.39).” Bkz. A.k., ss. 2-3.

Gazetelerimizde son yıllarda devamlı surette görülen (kat satışı), (daire satışı), (hanlarda oda satışı), şeklindeki ilânlar, halk arasındaki tatbikatta kat mülkiyetinin fiilî temellerinin çoktan beri hazırlanmış olduğunu açıkça gösterdiği gibi, yukarıda zikredilen eserler ve kanun teklifleri de meselenin ilim ve yasama yönlerinden temellerini hazırlamış bulunmaktadır.

Bütün bu âmiller gözönüne alınarak, bir taraftan Avrupa memleketlerinde olduğu gibi ilmî ve sistematik, diğer taraftan da; yurdumuzun özellikleri gözönünde tutularak realist bir kanun tasarısı hazırlama zarureti duyulmuş, böylece (Kat Mülkiyeti Kanunu Lâyihası) adı altında bir tasarı hazırlanarak 1959 yılında Türkiye Büyük Millet Meclisine arz olunmuştur.

Tasarı, Meclisin Adalet Komisyonunda uzun boylu incelenerek kabul edilmiş, fakat Meclis Genel Kuruluna arz edilmeden önce, 27 Mayıs'ta Meclisin feshedilmesi üzerine Millî Birlik Komitesine, oradan da Kurucu Meclise intikâl etmiştir. Fakat bu meclislerde de görüşülmesi ve kanunlaşması mümkün olmadığından, yine tasarı halinde kalmıştır.

1959 yılından beri geçen zaman içerisinde ve Türk Tasarısının hazırlanmış olduğu 1959 yılında İsviçre'de de, Medenî Kanunun bâzı hükümlerinin değiştirilmesi –ve Medenî Kanuna ilhak edilmesi– suretiyle, kat mülkiyetine ait bir kanun tasarısı hazırlanmış ve yayınlanmıştır. Henüz kanunlaşmamış olan bu tasarı, Türk Tasarısında olduğu gibi, kat mülkiyetini müstakil bir mülkiyet olarak değil, ortak (müşterek) maliklerden herbirine tahsis olunan ortak pay (şâyi hisse) şeklinde düzenlenmiş ve bu ortak paya tapu kütüğünde ayrı bir sahife açılmasını kabul etmiş bulunmaktadır.

Yine bu tarihlerde, Türkiye'de yayınlanmış ve Büyük Millet Meclisine sevk edilmiş bulunan Türk Tasarısını, İsviçre'deki hukukî düzenleme açısından inceleyen ilmî tenkid yazıları da çıkmıştır.²⁶⁸⁰

Bu tenkidler şöylece özetlenebilir²⁶⁸¹:

1. Tasarının prensibi bakımından, kat mülkiyeti yerine, müşterek mülkiyet payına bağlı olarak, bir kattan daimî faydalanma esasının kabulü, Medeni Kanunun sistemine daha uygun olacaktır. Zaruret olmadıkça Medeni Kanunun, binayı arsaya tâbi kılan mütemmim cüz prensibine bir istisna getirmemekte fayda vardır. Kaldı ki «binanın ana duvarlarının müşterek mülkiyete tâbi olduğu kabul edildiğine göre, kat diye müstakil mülkiyet mevzuu olabilecek bir mal kalmaz. Gerçekten, ana duvarlar müşterek mülkiyete tâbi olunca, kat adı altında müstakil mülkiyet mevzuu olarak kalan şey, o katın işgal ettiği hava boşluğundan başka bir şey değildir.

²⁶⁸⁰ Bu dipnot, buraya aynen aktardığımız Tasarı metninde yer alan 2 numaralı dipnottur ve bu nedenle tasarı metni gibi sözü geçen dipnotlar da italik harflerle yazılmıştır: “*Bunlardan en önemlisi, 1960 yılında İstanbul Hukuk Fakültesi Mecmuasının XXV. cildinin 133 ncü ve mütaakip sahifelerinde yayınlanan ve yukarıda (No 1 de) zikrolunan mukayeseli etüddür.*” Bkz. A.k., 524, s. 3.

²⁶⁸¹ Bu dipnot, buraya aynen aktardığımız Tasarı metninde yer alan 3 numaralı dipnottur ve bu nedenle tasarı metni gibi sözü geçen dipnotlar da italik harflerle yazılmıştır: “*Yukarıda (Not 2 de) zikrolunan etüdlere de bu noktalar ele alınmıştır.*” Bkz. A.k., s. 3.

Hava tabakası üzerinde ise hakikî mânası ile bir mülkiyet bahis konusu olamayacağına göre, mülkiyet mevzuu olarak kattan bahsedilmesi doğru olmaz. Haddizatında gayrimenkuldeki bir şeyi hissenin hattâ sağladığı müstakil ve münhasır istifade salâhiyeti, psikolojik tesiri bakımından, İsviçre tasarısında olduğu gibi, kat mülkiyeti diye isimlendirilebilir; fakat müstakil bir mal olarak mevcudiyeti olmayan katlara tapu kütüğünde sayfa açılması doğru olmaz. Nitekim İsviçre tasarısını hazırlayanlar bu hususu ehemmiyetle göz önünde tutmuşlardır.» «Hülâsa kat mülkiyetinin esası ve tapuya tescili bakımından İsviçre tasarısı hem mantikî hem de bugün mevcut esaslara kolayca intibak edecek hükümleri hâvidir. Bizim tasarı ise bu hususta hem nazari hem de tatbikî bakımdan mahzurlar arz etmektedir. Aynen İsviçre tasarısındaki hal tarzının benimsenmesi, bu mahzurları önleyecektir»²⁶⁸².

2. Tapuya tescil bakımından arsa payı esas tutulmalı ve kat mülkiyeti veya bir kattan istifade hakkı ona bağlı olarak tescil edilmelidir. Bunun pratik faydası, bilhassa binanın kısmen veya tamamen yıkılması halinde görülür: Tescil kat mülkiyeti esas tutularak yapıldığı takdirde, katın veya binanın tamamının yıkılması halinde tescile mevzu teşkil eden şey ortadan kalktığından tapu kaydı mevcut durumu aksettirmeyecektir.

3. Tapu kütüğünde bir kata sayfa açılabilmesi için her şeyden evvel bunun hiç değilse mevcudiyetinin kontrol edilmesi gerekir. Kat mülkiyeti tasarısında kontrol vazifesi belediyelere verilmiştir. Belediyelerin kontrolde gösterecekleri bir ihmâl yüzünden hakikatte mevcudolmayan veya sonradan ortadan kalkan bir kata kütükte sayfa açılmasından ise Devlet mesul olacaktır. (M.K. m. 917).

4. Kat mülkiyeti tasarısında, bir gayrimenkulde şüyuun izalesi dâvalarında, mirasçılardan veya müşterek maliklerden birinin talebi üzerine hâkimin kat mülkiyeti tesisine karar vererek kat veya daireleri müşterek maliklerden herbirine tahsis etmesi suretiyle taksimi yapması mecburiyeti konulmuştur. Bu hüküm izalei şüyu müessesesinin gayesine aykırıdır.

5. Tasarıda kat maliklerinden birinin kendi katını satması halinde diğer kat maliklerine şüf'a hakkı tanınmamıştır. Halbuki bu cihet İsviçre tasarısında önemle göz önüne alınmıştır. Binaenaleyh İsviçre tasarısında olduğu gibi şüf'a hakkını tanımalıdır. Kat malikleri isterlerse, kanun hükümlerine göre şüf'a hakkından feragat ederler.

6. Tasarıdaki (tarifler) kenar başlığını taşıyan maddeye lüzum yoktur. Bu tariflerle gösterilmek istenen hususlar esasen diğer maddelerden anlaşılmaktadır.

7. Kat mülkiyeti arasında bir karara varılamayan hallerde daima hâkime müracaat imkânı tanınmalıdır. Nitekim İsviçre tasarısında durum böyledir.

²⁶⁸² Bu dipnot, buraya aynen aktardığımız Tasarı metninde yer alan 4 numaralı dipnottur ve bu nedenle tasarı metni gibi sözü geçen dipnotlar da italik harflerle yazılmıştır: “İstanbul Hukuk Fakültesi Mecmuası 1960, Cilt: XXV, Sayfa 178/179.” Bkz. A.k., s. 4.

8. Her katta bağımsız bölümleri ayıran duvarların ne sebeple bütün kat maliklerinin müşterek mülkü sayıldığını anlamak kabil değildir. Ana duvarlar meyanında yer almadığı takdirde, iki dairevi birbirinden ayıran duvarı (M.K. m. 647 ye) kıyasen o iki dairenin maliklerinin müşterek mülkü saymak doğru olursa da, bu duvarla hiç alâkası bulunmayan ve bundan istifadesi olmıyan diğer kat maliklerine de hak tanımak ve kendilerini bu duvarın bakım, korunma ve tamir masrafı ile mükellef tutmak için sebep yoktur.

Hükümet tarafından evvelce Yasama Meclisine sevk edilmiş olan (Kat Mülkiyeti kanunu lâyihası), söz konusu tenkitler de göz önünde tutularak esaslı surette incelenmiş ve bunlar üzerinde, yukardaki numara sıralarına göre şu neticelere varılmıştır:

1. Türk Kat Mülkiyeti kanunu tasarısı, İsviçre tasarısında olduğu gibi, Medeni Kanunun müşterek mülkiyete ait maddelerinin tâdili suretiyle katlar ve başlı başına kullanılmaya elverişli diğer bağımsız bölümler üzerinde, müşterek mülkiyete bağlı daimî bir faydalanma, yani bir irtifak tesisi esasını değil, Medenî Kanuna hiç dokunmaksızın, tamamen ayrı bir kanunla katlar üzerinde müstakil mülkiyet esasını kabul etmiştir.

İsviçre tasarısına nazaran prensipte görülen bu ayrılığın, memleketimiz bakımından, sayılamıyacak kadar büyük faydaları vardır. Katlarda (bağımsız mülkiyet) esası kabul edilmekle ezcümle;

a) Kat malikleri psikolojik bakımdan tatmin edilmiştir. Zira her kat maliki kendi katının, tapu kütüğünde ayrı bir sayfaya tescil edilmiş tapu kaydını aksettiren müstakil tapu senedini alacak ve böylece müstakil mülkiyet esasına göre sahip bulunduğu katın tek başına maliki olduğunu görecektir. Bu psikolojik inanç, elbirliğiyle inşaatı teşvik, halkın müstakil mesken ihtiyacını tatmin ve kat malikine bir emniyet duygusu temin edecektir.

b) Ana gayrimenkulde bağımsız mülkiyete konu olan haklar ve bölümler üzerinde kat maliklerine müstakil mülkiyet esasının tanınması, her kat malikini, Medeni Kanunun bütün maliklere tanıdığı (mülkiyete has istihkak ve müdahalenin men'i) dâvalariyle müstakillen teşhiz ederek ona, tek başına müracaat edeceği hukukî bir teminat da sağlayacaktır.

c) Her kat maliki, müstakil mülkiyete konu olan katını veya bağımsız bölümünü, diğer haklarla takyit, meselâ müstakillen rehnederek, katından iktisaden dilediği gibi faydalanabilecektir.

d) Türk tasarısında kabul edilen sistem, İsviçre tasarısında olduğu gibi, Medeni Kanunun müşterek mülkiyet hükümlerini tadil ve kat mülkiyetini Medeni Kanuna ilhak etmediği için, daha sade, uygulanması daha kolay bir sistemdir.

İstanbul Hukuk Fakültesi Mecmuasının 1960 tarihli XXV nci cildinin 134-146 ncı sayfalarında tam Türkçe tercümesi bulunan İsviçre tasarısındaki

hal tarzı ise, Türkiye’de uygulanmasına imkân olmıyan ve Medeni Kanunun bünyesi içine, yabancı bir cisim gibi ilhak edilmiş bir sistem niteliğini göstermektedir. Bu sistem Türkiye’de kabul olunursa, kat mülkiyeti meselesi, zamanla içinden çıkılmaz, çapraşık bir mahiyet alır ve ikide birde Medeni Kanun gibi bir ana kanunun değiştirilmesi zarureti doğurur. Bundan kaçınmak için kat mülkiyetini, Medeni Kanundan ayrı olarak özel bir kanunla düzenlenmek gerekmektedir.

e) Türk tasarısına göre kat mülkiyeti gerçekte, Medeni Kanunun (Gayrimenkul mülkiyeti) başlığını taşıyan 19 ncu babı içinde 652 nci maddede düzenlenmiş olan üst hakkı (nâmi diğerle inşaat hakkı) gibi, bir nevi (hak mülkiyeti) dir. Nitekim 652 nci maddenin birinci fıkrası bunun «tapu siciline irtifak hakkı diye tescil edilmek üzere başka bir malikin mülkü olabileceği» kaidesini koyduğu gibi, aynı kanunun 632 nci maddesinin (2) numaralı bendi, «Tapu siciline müstakil ve dâimi olmak üzere ayrıca kaydedilen halklar»ın gayrimenkul mülkiyetine konu olabileceğini; 751 nci maddesinin son cümlesi ve 911 nci maddenin (2) numaralı bendi de müstâkil ve daimi hak mahiyetinde kurulan üst haklarının tapu sicilinde ayrı bir sayfaya tescil edileceğini kabul etmiştir. Bu suretle Medeni Kanun, «Binaların, kâin bulunduğu arzın mütemmim cüzü olduğu» hususunda 644 ncü maddenin 2 nci fıkrasıyla konulmuş olan ana kaideye bir istisna, getirmiş, yalnız 652 nci maddenin son fıkrası bu istisnayı münhasıran tek katlı binalar için kabul ederek, bir yapının birden ziyade katlarının üst hakkına mevzu olamayacağı esasını koymuştur. Eğer bunu koymasaydı, bir binanın yalnız ilk katı değil, daha üstündeki katları da, müstakil ve daimî bir hak olarak, gayrimenkul mülkiyetine konu olacak ve tapu kütüğünün ayrı bir sayfasına böylece tescil edilebilecekti.

İşte Türk Kat Mülkiyeti Kanunu tasarısı gerekçenin başında izafe olunan mahzur ve ihtiyaçlar sebebiyle, Medeni Kanunun 652 nci maddesinin, prensibini, değil, sadece son fıkrasındaki tahdidi kaldırarak, bir binanın, arsanın mütemmim cüzü olmaksızın, yalnız ilk katının değil, daha üstündeki katlarının da müstakil mülkiyete konu olabileceği esasını koymuştur.

Şu halde mütemmim cüz prensibinden ayrılmayı Medeni Kanun, üst (inşaat) ve kaynak haklarında (Madde 652, 679/cümle 2 ve 752/son fıkra hükümleriyle) esasen kabul etmiş olduğundan, Türk Kat Mülkiyeti Kanunu tasarısının, katlar ve başlıbaşına kullanılmaya elverişli bölümler üzerinde müstakil mülkiyet esasını kabul etmesi, Türk Medeni Kanununun prensiplerini ihlâl veya bu prensiplerden ayrılma mahiyetini taşımaz.

f) Türk tasarısına göre Kat Mülkiyeti yalnız bir malzeme, bir eşya üzerindeki mülkiyet değil, aynı zamanda –tâbir caizse– bir boşluk mülkiyetidir. Kat maliki kendi katının ortak duvar, ortak tesisat, tavan ve tabanı müstesna olmak üzere, diğer bütün duvar, bölme, kapı, pencere ve tesisatının müstakil maliki olduğu

gibi, o katın kendine ait iç boşluğunun da malikidir ve bu boşluktan malik sıfatıyla faydalanmaktadır. Medeni Kanunumuzun 644 ncü maddesinin birinci fıkrası aynen: «Bir arza malik olmak onu kullanmakta faydalı olacak derecede altına ve üstüne malik olmayı tazammun eder», diyerek arzın üzerindeki (boşluğu) da gayrimenkul mülkiyetinin şümulüne sokmuştur. Bu da pek tabiidir. Böyle olmasaydı 20–30 hattâ 40–50 katlı binalar yapılmasına imkân olmazdı. Menkullerde de durum böyledir. Bir şişenin, bir kayığın maliki tabiatıyla onların içindeki boşluğun da malikidir; zira şişeden ve kayıktan faydalanmak ancak bu suretle mümkündür. Tam mânasiyle maddi nitelik taşımayan şeyler üzerindeki mülkiyet, Medeni Kanunumuzun, (hava veya buhar tazyiki, elektrik gibi temellüke elverişli tabiî kuvvetleri menkul mülkiyetinin şümulüne sokan) 686 ncı maddesinin hükmünde dahi görülmektedir.

Şu halde mülkiyet hakkını sadece mücessem eşya üzerinde kabul eden bâzı Fransız müelliflerinin ve onların tesiri altında kalan bâzı Türk müelliflerinin, «boşluk üzerinde mülkiyet tasavvur edilemez ki, ana duvarları müşterek olan katlar, müstakil mülkiyete mevzu olabilsin», tarzındaki görüşleri Medeni Kanunumuzun kabul etmiş olduğu mülkiyet sistemi karşısında asla varit değildir.

Hulâsa Türk Kat mülkiyeti tasarısı, Medeni Kanunumuzun müşterek mülkiyet hükümlerini tâdil ve mütemmim cüz hususundaki prensibini ihlâl etmiyerek bu hüküm ve prensibe Medeni Kanunun –yukarda izah olunan müstakil ve daimî haklarla– esasen kabul etmiş olduğu istisnaya, 652 nci maddenin son fıkrası hükmünü kaldıracak mahiyette diğer bir istisna eklemiştir. Memleketimizdeki ihtiyaçlar karşısında bu suretle hareket etmek zaruridir.

2. «Tescilde arsa payı (yani mütemmim cüz prensibi) esas tutularak katlar üzerindeki hak bir müstakil mülkiyet hakkı değil, arsanın mütemmim cüzü olarak tescil edilmelidir» tarzındaki görüşün de vâridolmadığı yukarda (1) numaralı bendde verilen izahattan yeter derecede anlaşılacağı cihetle, bunun üzerinde ayrıca durmaya lüzum yoktur. Bununla beraber şu noktanın önemle belirtilmesi gerekir ki, arsa payının, kat mülkiyetinde önemli bir rolü vardır ve her kata veya bölüme ne miktar arsa payı bağlandığı gösterilmedikçe kat mülkiyeti esasen kurulamaz.

Katların hepsi veya bir kısmı harabolursa, mülkiyet mevzusuz kalmayıp, sadece kat mülkiyeti sona ermekte, fakat arsanın mülkiyeti, müşterek mülkiyet esaslarına göre tapuda asıl kütüğe naklolunmaktadır. Tasarıda gerek bu hususta ve gerek katlardan yalnız birinin veya birkaçının harabolması halinde arsa payının ne olacağına dair mufassal ve açık hükümler vardır. (Tasarı madde 47).

3. Tasarıya konulan hükümlerle, bir katın veya birkaç bölümün harabolması halinde tapu idaresine derhal ihbar yapılması ve bunu yapmayanların sorumluluğu esası kabul edilerek, Devletin mutlak mesuliyeti bu hususta kabul edilmemiştir.

Hazırlanan ön tasarıyı inceliyen eski ve yeni ilmî komisyonlara gerek 1959 tarihinde ve gerek bu defa katılan tapu mütehassısları, kat mülkiyetinin tescili için ayrı bir (kat mülkiyeti kütüğü) nün tesisini zaruri görmüşler, aksi takdirde, asıl kütükte müşterek mülkiyet esasına göre, İsviçre’de olduğu gibi her kat için açılması teklif edilen sayfaların zamanla karışıklığa meydan vereceğini belirtmişlerdir.

Gerçekten, tasarıda görüldüğü veçhile, kat mülkiyetinin tapuya tescili çok sağlam ve pratik bir esasa bağlanmış ve katların, kat mülkiyeti kütüğünde tescil edildiği sayfalarda, ana gayrimenkulün asıl kütükteki sayfası arasında tam bir bağlantı sağlanmıştır. Kat mülkiyeti, alelade mülkiyete kıyasla, birçok özellikleri olan bir mülkiyet nev’i olduğundan, bu mülkiyetin tescili için ayrı bir kat mülkiyeti kütüğünün tesisi zaruridir. Tasarı kanunlaştıktan altı ay sonra yürürlüğe gireceği için, bu altı ay içerisinde yeni kütüklerin bastırılıp tapu teşkilâtına dağıtılması mümkün olacaktır.

4. Müşterek bir gayrimenkulde taksimin, kat mülkiyeti tesisi ve her katın, ortak maliklerinden birine tahsisi suretiyle yapılması hususu da tasarıda mevcudolan hükmün, izalei şüyu müessesesinin ruhuna aykırı ve mahzurlu olduğu hakkındaki mütalâaya gelince:

Ölen bir kimsenin mirasçı olarak yalnız dört oğlu varsa ve sâfi terekesinden az çok eşit değerde dört evi kalmışsa, mirasçılar arasında şüyuun giderilmesi, bu evlerin değerleri –ivaz ilâvesi suretiyle– denkleştirilerek bunlardan her birinin bir mirasçıya, anlaşılmaya göre veya kur’a ile verilmesi imkânını Medeni Kanunumuz kabul etmiş bulunmaktadır. Safi terekede dört müstakil ev kalmayıp da yalnız dört katlı bir apartman kalmışsa, her katının aynı suretle bir mirasçıya tahsisi çok faydalı olur. Her mirasçı, taksim sonunda kendi katına müstakil mâlik olarak sahibolduktan sonra isterse onu satabilir. Niçin ailenin babadan kalma apartmanının tamamı başlangıçta satılsın? Kaldı ki Medeni Kanunumuz 597–602 nci maddelerinde, zirai gayrimenkullerin şüyuunun giderilmesi hususunda da birçok tahditler koymuştur. Şu halde tasarının, katların tahsisi suretiyle şüyuun giderilmesine dair hükmü de Medeni Kanun bünyesine yabancı değildir; mahzuru yok, fakat faydası çoktur. Kaldı ki bu hüküm ancak ortak maliklerin adedi göz önünde bulundurularak katların değerlerinin denkleştirilmesi suretiyle taksimin yapılmasının mümkün olduğu hallere hasr ve tahsis olunmuştur.

5. *Türk tasarısı kat mülkiyetini (müstakil mülkiyet) esasına, İsviçre tasarısı ise (müşterek mülkiyet) esasına dayandırmıştır. Bu sebeple İsviçre tasarısında şüf'a hakkının kabulü zaruri idi. Türk tasarısında ise bunun kabulü, kanunun bünyesine, ruhuna, mânasına ve kuruluşuna aykırı olurdu. Bir kimse nasıl ki, arsa komşusunun müstakil mülkü üzerinde kanuni şüf'a hakkına sahip değilse, apartmandaki müstakil katının üstünde veya altında veya karşısındaki kat komşusunun müstakil mülkiyet mevzuu olan katı üzerinde de kanuni şüf'a hakkına sahipolamaz. Sözleşme ile şüf'a hakkı kurulması tabiatıyla her zaman mümkündür. Bu hususta kanuni bir engel yoktur. İstiyenler bu yola başvurabilirler.*

6. *Tasarıda (tarifler) kenar başlığını taşıyan ikinci madde, Kat mülkiyeti Kanununun uygulanmasında karışıklığa meydan verilmemesi için bu kanunda yer almış olan kavramların izahı bakımından hem lâzım, hem faydalıdır.*

7. *Kat malikleri arasındaki ihtilâflarda sulh hâkimine başvurulması esası, tasarının, kat mülkiyetinin yönetimine ait bütün maddelerinde belirtildiği gibi, umumî hükümlere göre de cari bulunan bir esastır.*

8. *Kat maliklerinin katlarını ayıran müşterek duvarlar ekseriye –özellikle yığma inşatta–, bütün yapıyı taşıyan duvarlardandır. Bunların, mülkiyetini sadece bitişik kat maliklerine inhisar ettirerek diğer kat maliklerini bu mülkiyetin dışında bırakmak mümkün değildir. Bitişik kat malikleri veya bitişik iki katın tek maliki olan kimse, duvarı kaldırarak bütün binaya zarar verecek yetkiye sahip olmamalıdır. Bu sebeple katları ayıran duvarlarda da bütün kat maliklerinin ortak mülkiyeti tanınmıştır.*

Tasarı aleyhinde ileri sürülen söz konusu tenkitler, yukardaki sebepler muvacehesinde kabul olunamamışsa da, prensibe dokunmayan ve haklı görülen diğer tenkitler nazara alınmış ve tasarı gerek bu noktalardan gerekse yeniden tetkik sırasında ortaya çıkan sair hususlardan esaslı bir revizyona tâbi tutulmuştur.

Ayrıca yeni Anayasanın, Devlet dilinin Türkçeleştirilmesi hususunda atmış olduğu adım, kanun dilinin Anayasa deyimlerine uygunluğu zarureti doğurduğu için, tasarı bu yönden de esaslı surette gözden geçirilmiş ve bunun dili, ilk şekline kıyasla, önemli denecek derecede sadeleştirilmiştir. Bu arada (bina) kavramı yerine (yapı) kat mülkiyetine konu olan esas bina için (ana-yapı), (müşterek mülkiyet) yerine (ortak mülkiyet) denilmiştir. Böylece Medenî Kanundaki (müşterek mülkiyet) ve (iştirak halinde mülkiyet) kavramları da terim itibarıyla vuzuha kavuşturulmuş olmaktadır. Bunların her ikisi de birden ziyade kimsenin bir şey üzerindeki birlikte mülkiyetini ifade ettiğinden, her ikisine birden (birlikte mülkiyet), bunlardan (müşterek mülkiyet) e (ortak mülkiyet) ve bir şey üzerinde birden ziyade kimsenin henüz paylar ayrılmadan toplu olarak malik olmalarını ifade eden (iştirak halinde mülkiyet) e de (toplular mülkiyet) demek doğru olacaktır. Zaten Arapça manaları itibarıyla, (müşterek

ile) (iştirak halinde) tâbirleri arasında bir fark yoktur. Halbuki bunların ifade ettiği mefhumlar ayrı ayrı oldukları cihetle Türkçede, mefhumları belirtecek terimlerin konulması zaruridir.

Bundan başka çok eskimiş bulunan (şüf'a hakkı) tabiri yerine de İsviçre ve Almanya Medenî Kanunlarında olduğu gibi (öncelikle satınalma hakkı) denilmiştir. Zira bu hak, müşterek bir malın bir hissesinin başkasına satılması halinde ortak maliklerin o hisseyi, üçüncü şahıslara nazaran öncelikle satınalması hususundaki hakkıdır ve bu sebeple tabir; bu kavramı gayet güzel ifade ettiği halde, eskiden kalma (şüf'a) terimi bunu hiçbir suretle belirtmemekte ve kalıp halinde kalmaktadır.

Yeni tasarının incelenmesinden ve eskisiyle karşılaştırılmasından anlaşılacağı gibi, gerek terimlerde ve gerek deyimlerde aşırıya kaçılmamış, Anayasanın kabul ettiği terimler dışında bir terim uydurulmamış. Meselâ tasarıda (tahsis, külli halef, cüzi halef) gibi henüz Türkçesi bulunmamış olan tâbirler için yeni istilahlar konulmasına teşebbüs edilmemiş, tasarı dilinin sadeleştirilmesinde itidal ile hareket olunmuştur.”²⁶⁸³

Gerek Bakanlar Kurulunun hazırladığı ve 58 maddeden oluşan Tasarı, gerek Kırşehir Milletvekili Ahmet Bilgin ve 8 arkadaşının ve Afyonkarahisar Milletvekili Asım Yılmaz'ın Teklifleri, Millet Meclisi Başkanlığınca, Adalet Komisyonuna havale edilmişti²⁶⁸⁴. Adalet Komisyonunun, yaptığı inceleme sonunda hazırladığı Raporu, 24 Ekim 1963 tarihinde Millet Meclisi Başkanlığına sunduğunu görüyoruz²⁶⁸⁵. Adalet Komisyonu, Raporunda, genel olarak kat mülkiyeti konusunu ve Tasarının getirdiği düzenlemeye ilişkin değerlendirmesini, şu satırlarla açıklamaktaydı:

“...Memleketimizde süratle artan nüfus bizi sosyal ve ekonomik problemler üzerinde hassasiyetle eğilmeye ve süratle tedbirler almaya sevketmektedir. Bu cümleden olmak üzere; nüfus kesafeti, köylerden şehirlere vâki akın, arsa fiyatlarının yükselmesi ve arsa üzerine yapılacak bina inşaatının mâli portresinin fazlalığı, kira bedellerinin kiracıları tatminden uzak dairelerde oturmaya zorlayacak mahiyette oluşu, binnetice vatandaşın sıhhi şartları haiz bulunmayan meskenlerde (Gecekondu) oturmak mecburiyetinde kalışı, Medeni Kanunun umumi hükümlerini ve prensiplerini ihlâl ve mezkûr kanunda her hangi bir tadilatı derpiş etmiyen, Medeni Kanunun 644 ncü maddesinin 2 nci fıkrası ile vaz'edilmiş 'binaların kâin bulunduğu arzın mütemmim cüzü olduğu' kaidesine bir istisna getirmek ve mezkûr Kanunun 652 nci maddesinin son fıkrasında münderiç tahdit kaldırılmak suretiyle; Medeni Kanunun müşterek mülkiyete ait maddelerinin tadili suretiyle katlar ve bağımsız

²⁶⁸³ A.k., ss. 1-8.

²⁶⁸⁴ M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 20, Birleşim: 120, (19.08.1963), s. 202. Ayrıca bkz. A.k., s. 57.

²⁶⁸⁵ A.k., ss. 57-59; M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 23, Birleşim: 5, (13.11.1963), s. 61.

bölümler üzerinde müşterek mülkiyete bağlı daimi faydalanma (irtifak hakkı) esasını değil, katlar üzerinde müstakil mülkiyet esasını derpiş eden ve tapu sicilinde katlara sahife açan kat mülkiyeti müessesesi mevzuatımıza getirilmiş ve Almanya ve Fransa'da olduğu gibi özel kanun yolu ile tedvini cihetine gidilmiştir.

Bir gayrimenkulün ortak maliklerine, yapının bağımsız bölümleri üzerinde sürekli ve bağımsız mülkiyet hakları sağlanması, memleketimizde uzunca bir süreden beri zaruri bir ihtiyaç olarak kendini göstermekteydi. Halen başvurulmakta olan (müşterek mülkiyet şahsi irtifak) formülü ve buna uygun olarak Tapu Kanununun 26 ncı maddesinde 6217 sayılı Kanunla yapılan değişiklik, bu konuyu gereği veçhile tanzim edecek bir özel kanun çıkıncaya kadar tatbikattaki ihtiyaçları kısmen cevaplandıracak geçici tedbirler olmaktan ileri gidememiştir. Özellikle (müşterek mülkiyet – şahsi irtifak) formülünün 1954 yılından itibaren tatbik edilmekte olması bakımından, bu çeşit mülkiyete konu teşkil eden yapılarda ortak maliklerin on yıl sonunda Medeni Kanunun 627 nci maddesine istinaden taksim talebinde bulunmaları ihtimali gitgide yaklaşmakta ve kat mülkiyeti statüsünü nizamlayacak özel bir kanunun yapılması zarureti hergün biraz daha kuvvetli hissedilmektedir.

Komisyonumuzca incelenen Kat mülkiyeti kanunu tasarısı, bu ihtiyaçları gereği gibi karşılayacak nitelikte bulunmuştur.

Tasarının dikkate şayan görülen başlıca özellikleri şöyle özetlenebilir:

1. Kat mülkiyeti müessesesinin Medeni Kanunun dışında özel kanunla düzenlenmesi isabetli bir hal tarzıdır. Bu suretle Medeni Kanunun bütünlüğü ve insicamı bozulmamış olacağı gibi, ileride ihtiyaçların sevki ile kat mülkiyeti hükümlerinde yapılacak ilâve veya değişiklikler sebebiyle her defa Medeni Kanunun Yasama Meclislerine getirilmesi gibi bir durum da önlenmiş bulunmaktadır. Nihayet kanunun (konunun E.O.) özel bir kanunla düzenlenmesi, kat mülkiyeti müessesesinin yürütülmesi bakımından sevkinde zaruret bulunan, oldukça teferruatlı hükümlerin Medeni Kanun gibi kısa prensip hükümlerini muhtevi bir kanuna ithal edilmesi mahzurunu da önlemişti.

2. Tasarının kat mülkiyetini tevsif (tavsif E.O.) ve nizamlama şeklini de nazari ve tatbiki bakımından akla gelen en uygun hal tarzı olduğu sonucuna varılmıştır.

Bilhassa Medeni Kanunumuzun mehazı olan İsviçre Medeni Kanununa kat mülkiyeti hükümlerinin ilâvesi maksadiyle hazırlanan ve bu konudaki son tedvin çalışmalarından birini teşkil eden İsviçre Kat Mülkiyeti Kanunu tasarısı ile yapılan karşılaştırma sonucunda, Türk tasarısının daha açık ve memleketimiz bünyesine daha uygun bin sistemi ihtiva eylediği kanaatine varılmıştır.

Filhakika kat mülkiyeti müessesesine vücut verebilmek için Medeni Kanunun bazı prensip hükümlerinden az veya çok ayrılmak gerektiği aşikâr bulunmaktadır. Nitekim İsviçre tasarısı da kat mülkiyetini, ortak malike muayyen bölüm üzerinde münhasır istifade ve bu bölüm dâhilinde tadil, tamir ve inşaat hakkı veren bir ortak mülkiyet hissesi şeklinde kabul ve formüle etmek suretiyle, ortak mülkiyet hükümlerinde değişiklik yaparak bu yeni müesseseyi Medeni Kanuna dâhil etmek istemektedir. Ancak, mezkûr tasarının hükümleri dikkatle tetkik edildiği takdirde bu hal tarzının suni ve dolambaçlı bir mahiyet arz ettiği sonucuna varılmaktadır. Gerçekten ortak malike kendi bölümünde münhasır istifade hakkı sağlayan ortak mülkiyet hissesinin bağımsız bir mülkiyet hakkında(n) başka bir şey olmadığı aşikârdır. İsviçre tasarısı, kat malikleri lehine bağımsız maliklere has haklar tanımak ve ortak mülkiyet hükümlerine geniş mikyasta istisnalar getirmek suretiyle, ister istemez bu sonuca varmaktadır. Binnetice İsviçre tasarısı Medeni Kanunun mütemmim cüz prensibine açıkça istisna getirmemekle beraber, ortak mülkiyet hükümlerinde geniş mikyasta değişiklik yaparak, ortak mülkiyetle ilgisi olmayan yeni bir mülkiyet çeşidi ortaya çıkarmakta ve sırf mütemmim cüz prensibine aykırılık teşkil etmemesi gayretiyle bu mülkiyeti ortak mülkiyet hükümleri arasına sokmaya çalışmaktadır. Ortak maliklere yapının bölümleri üzerinde bağımsız mülkiyet hakları sağlamak gayesiyle ortaya çıkarılan bu yeni mülkiyet çeşidinin, tasarı kanunlaştığı takdirde, tatbikatta bağımsız bir mülkiyet hakkı gibi kabul ve mütalâa edilmek isteneceği, fakat tasarı bu hakkı bağımsız bir mülkiyet olarak vasıflandırmadığı için, kat mülkiyeti hükümlerinin tatbikinde birçok problemlerle karşılaşılacağı ve bu yeni müessesenin özelliklerinin tesbiti için içtihat yolundan büyük gayret sarf edileceği çok muhtemel bulunmaktadır.

Türk tasarısı böyle karışık bir hal tarzına gitmeksizin Alman Kat Mülkiyeti Kanununda olduğu gibi, kat mülkiyetini bağımsız bir mülkiyet hakkı olarak tavsif etmeyi tercih eylemiştir. Böylece tasarı sağlam ve açık bir temele istinad ettirilmektedir. Büyük bir halk kütlesini yakından ilgilendiren böyle bir kanunun, Medeni Kanunun mütemmim cüz prensibine yeni bir istisna getirmek pahasına da olsa, tatbikatta tereddütlere yer vermiyecek yazılı bir esastan hareket etmesi takdir ve tasvib olunmak gerekir.

Tapudaki tescil ve kayıt işlemleri bakımından da tasarının sistemi, tatbikatta güçlüklerle yer vermiyecek nitelikte bulunmuştur. Bu konuda en çok dikkat gösterilmesi gereken, ana yapının harabolması hali için de, tasarıda gerçek durum ile tapu kaydı arasında üçüncü şahısları yanıltacak bir farklılığı önliyen hükümler sevk edilmiş bulunmaktadır.

3. Tasarının özellikle yönetim konusunda ihtiva eylediği hükümler ilk nazarda uzun ve tafsilâtlı gibi görünmekte ise de, müessesenin yeni olması ve kanunun büyük bir kitleyi ilgilendiren özel kanun mahiyetinde bulunması itibariyle, bu tafsilâtlı hükümlerin muhafazasında fayda ve hattâ zaruret mütalâa edilmiştir.” ²⁶⁸⁶

²⁶⁸⁶ Yukarıda adı geçen Millet Meclisi S. Sayısı: 524, ss. 57-58.

Komisyon, Tasarının maddelerine ilişkin incelemesi sonrasında ise, yalnızca 55. maddede yeni bir düzenlemeye gitme gereğini duymuş, diğer bazı maddelerde ise baskı hatalarını düzeltilmek ve bazılarında ise anlamı açıklığa kavuşturacak kelimeler eklemekle yetinmişti²⁶⁸⁷.

Bu Tasarı ve Tekliflerin, Millet Meclisi Genel Kurulunda görüşülmesi, uzun süre mümkün olamamıştı ve konu, hayli zaman sonra, Millet Meclisinin 6 Ocak 1965 tarihli 34. Birleşiminde ele alınmıştı. Sözü geçen Birleşimde, Devlet Bakanı Nüvit Yetkin, AP Millet Meclisi Grup Başkan Vekili Sabahattin Savacı, CHP Millet Meclisi Grup Başkan Vekili Kemalî Beyazıt, CKMP Millet Meclisi Grup Başkan Vekili Ramazan Demirsoy, MP Millet Meclisi Grup Başkan Vekili İ. Hakkı Akdoğan ve YTP Millet Meclisi Grup Başkan Vekili Şekip İnal, birlikte verdikleri bir önerge ile başka bazı kanun tasarı ve tekliflerinin yanı sıra, sözü geçen Tasarı ve Tekliflerin de öncelik ve ivedilikle görüşülmesini talep etmişlerdi ve bu önerge, Millet Meclisinin 6 Ocak 1965 tarihli 34. Birleşiminde kabul edilmişti²⁶⁸⁸. Ancak, sonraki günlerde, gündemdeki sırası gelmediğinden Kat Mülkiyeti Tasarısının görüşülmesine

²⁶⁸⁷ A.k., ss. 58-59.

²⁶⁸⁸ Çeşitli milletlerarası andlaşmalarla, bazı kanun tasarı ve tekliflerinin öncelikle görüşülmesine yönelik Hükümet temsilcisi ile siyasî parti grupları temsilcilerince gerçekleştirilen bir çalışma protokolü, Başkanvekili Ferruh Bozbeyli tarafından 6 Ocak 1965 tarihli 34. Birleşimde, Millet Meclisinin onayına sunuluyordu. Bu bağlamda, Başkanvekili Bozbeyli'nin konuya yönelik sunuşu Millet Meclisi tutanaklarında şöyle yer almıştı:

"BAŞKAN – Muhterem arkadaşlarım; bundan evvelki bir tarihte Yüksek Meclisiniz bir çalışma protokolü kabul etmiş ve kabul ettiği bu protokolün bir maddesini de şöyle kaleme almıştı:

'Grup yetkilileriyle Hükümet temsilcilerinin bu protokolde yer alan konular hakkında görüşmek üzere her ay başı Başkanın başkanlığı altında toplantı yapması.' Bu hüküm gereğince grup yetkilileriyle Hükümet temsilcisi Millet Meclisi Başkanının başkanlığında toplantı yapmış ve bu protokol gündemine ithalin münasip gördükleri mevzuları sıralamışlardır. Bunları şimdi sırasıyla okutup oylarınıza arz edeceğiz.

Yüksek Başkanlığa

İlişik listede esas ve sıra sayılarıyla özetleri yazılı bulunan anlaşmalara ait tasarıların biran evvel kanunlaşması gerektiğinden öncelik ve ivedilikle görüşülmesini arz ederiz. Devlet Bakanı Nüvit Yetkin, A.P.Millet Meclisi Grup Başkanvekili Sabahattin Savacı, C.H.P.Millet Meclisi Grup Başkanvekili Kemalî Beyazıt, C.K.M.P. Millet Meclisi Grup temsilcisi Ramazan Demirsoy, M.P. Millet Meclisi Grup Başkanvekili İ. Hakkı Akdoğan, Y.T.P.Millet Meclisi Grup Başkanvekili Şekip İnal.

... BAŞKAN – ... Gündeme alınması grup başkanları ve Hükümet temsilcisi tarafından uygun mütalâa edilen ikinci grup kanun tasarısı ile ilgili önergeleri sırasıyla okutuyorum:

... Yüksek Başkanlığa

Basılıp dağıtılmış bulunan (1/516, 2/288, 2/235) esas ve (524) S. Sayılı (Kat mülkiyeti kanunu tasarısı ile Kırşehir Milletvekili Ahmet Bilgin ve 8 arkadaşının ve Afyon Karahisar Milletvekili Asım Yılmaz'ın, Kat mülkiyeti kanun) tekliflerinin önemine binaen öncelikle ve ivedilikle görüşülmesini arz ve teklif ederiz.

Devlet Bakanı Nüvit Yetkin, A.P.M.Meclisi Grup Bşk.V. Sabahattin Savacı, C.H.P.M.Meclisi Grup Bşk.V. Kemalî Bayazıt, C.K.M.P. M.M.Grup temsilcisi Ramazan Demirsoy, M.P.M.Meclisi Grup Bşk.V. İ. Hakkı Akdoğan, Y.T.P.M. Meclisi Grup Bşk.V. Şekip İnal

BAŞKAN – Öncelikle görüşülmesi hususunu oylarınıza sunuyorum. Kabul edenler... Etmeyenler... Kabul edilmiştir." Bkz. M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 34, Birleşim: 34, (06.01.1965), ss. 488-497.

başlanamaması nedeniyle, Adalet Bakanı Sırrı Atalay, Millet Meclisinin 11 Şubat 1965 tarihli 55. Birleşiminde bir önerge vererek, bu Tasarının diğer bütün işlerden önce görüşülmesinin kararlaştırılmasını talep etmişti. Adalet Bakanı Atalay'ın önergesi şöyleydi:

“Millet Meclisi Yüksek Başkanlığına

Malûmları olduğu üzere, Bakanlığımız tarafından hazırlanan Kat mülkiyeti kanunu tasarısı Adalet Komisyonunca kabul edilerek 24 Ekim 1963 günlü raporla ve öncelik ve ivedilikle görüşülmesi talebi ile Başkanlığınıza takdim edilmiş olup, halen Yüksek Meclis Genel Kurul gündeminde bulunmaktadır.

Memleketimizin son yıllardaki başlıca hukukî problemlerinden birini teşkil etmekte olan ‘Kat mülkiyeti’ konusunu kesin kanuni esaslara bağlayan tasarının bir an önce kanunlaşmasında büyük faydalar mevcuttur.

Gerçekten, halen halk arasında ‘Kat mülkiyeti’ olarak isimlendirilen formül, müsterek mâliklere kat ve daireler üzerinde şahsi irtifak hakları tesisinden ibaret olup, müsterek mâliklerin izalei şüyu talebinde bulunmama taahhütleri, Medeni Kanunun 627 nci maddesi gereğince, şahsi irtifak hakkının tesisi tarihinden itibaren ancak 10 yıl süre ile hüküm ifade eder. Mezkûr hukukî formül 1954 yılından itibaren uygulanmakta olduğundan, 1964 yılında yukarda sözü geçen 10 yıllık süre bir kısım binalar bakımından dolmuştur ve geçen her gün, bu durumdaki binaların adedini artırmaktadır. İzalei şüyu talebinin ise kat mâliklerini ne kadar müşkül durumda bırakacağı ve özellikle büyük şehirlerde gayri menkul mülkiyetinin yaygın bir çeşidini teşkil eden (Müsterek mülkiyet-İrtifak hakkı) formülüne güvenle bağlanmış halk tabakasında ne kadar büyük bir telâş ve huzursuzluk yaratacağı, binnetice memleketin mülkiyet nizamına yapacağı menfi tesir izahtan vârestedir.

Bu itibarla, gündemde yer almakla beraber, bugünkü sırası itibarıyla görüşülmesi için uzun bir süreye ihtiyacolan Kat mülkiyeti kanunu tasarısı’nın arz ettiği büyük önem göz önünde tutularak, Yüksek Meclis Genel Kurulunca diğer bütün işlerden önce görüşülmesini saygı ile arz ve talebederim. ” ²⁶⁸⁹

Birleşimi yöneten Başkanvekili Nurettin Ok’un oya sunduğu bu önerge Millet Meclisi Genel Kurulunca kabul edilmişti²⁶⁹⁰. Ne var ki, tam görüşmelere başlanacakken, bazı milletvekilleri, daha önce alınan başka bir karar uyarınca, belirli günlerdeki birleşimlerin, Anayasanın Geçici 7. maddesi uyarınca çıkarılması gereken kanunlara ayrıldığını ileri sürerek, o gün, Anayasanın Geçici 7. maddesi uyarınca belirli bir sürede çıkarılması gereken kanunlardan olmayan Kat Mülkiyeti Kanunu Tasarısının görüşülemeyeceğini belirtmişlerdi. Bu bağlamda, Adana

²⁶⁸⁹ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 35, Birleşim: 55, (11.02.1965), s. 458.

²⁶⁹⁰ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 35, Birleşim: 55, (11.02.1965), ss. 458-459.

Milletvekili Kemal Sarıbrahimoğlu bir konuşma yapıyor ve Siyasî Partiler Kanunu Tasarısının maddelerine geçilmiş olduğunu, o bitirilmeden başka bir kanun tasarısının görüşülmesine başlanılmaması gerektiğini belirterek şöyle diyordu:

“Muhterem arkadaşlarım, burada bir hususu tesbit etmek zorundayız. Gerçi Sayın Reisin de ifade buyurdukları üzere, Riyaset Divanının da katılmadığı bir önerge maalesef kabul edilmiştir; hiçbir zaruret de mevcud olmadığı halde. Ve biliyorsunuz, partiler arası protokol vardır, günler tâyin edilmiştir. Normal işlerin görüşüldüğü günlerde Anayasanın emri olan kanunların görüşülmesine tahsis edilen günlerden ayrılmıştır. Bir kere, evveleminde bu tasarının teklifin diğer işlere takdimen görüşülmesi kabul edilse dahi bugün görüşülemez. Normal işlerin, görüşülmesi iktiza eden günlerde görüşülmesi lâzımdır; bir.

İki, yine hatırımda kaldığına göre, Yüce Meclisiniz bu şekilde alınmış bir kararın, yani öncelik, ivedilik ve takdimen görüşülme kararının, ancak görüşülmesine başlanmış olan işin intacından sonra ele alınması şeklinde kabul etmiş ve bu yolda teamül tesis etmiş idi. Kaldı ki, böyle bir teamül olmasa dahi tabiatı eşya bunu emreder. Neden Bir kanun görüşülmeye başlanmış, tümü kabul edilmiş, maddelere geçilmiş, maddeler görüşülüyor. Bunun silsilesini bozup, âdeta bıçak gibi kesip araya başka kanunu sokmak, Yüce Meclisinizin mantıksız kararlar almayacağı, zaitle iştigal etmiyeceği ve etmemesi lâzımgeldiği prensibi ve esası muvacehesinde katiyen iltifat edilemez ve tecviz edilemez. Yüce Meclis bir meseleyi ele almıştır, öncelikle ve ivedilikle. Hem de Anayasanın emri olan bir meseleyi ele almıştır. Meclisin tatil müddeti yaklaşmaktadır, hattâ seçim yaklaşmaktadır. Anayasa ile emredilen bir kanun ele alınmış, maddelerine geçilmiş, maddeler görüşülmekte iken bu görüşmenin kesilerek diğer bir kanunun, hem de her hangi bir kanunun araya sokulmasını Yüce Meclisin tecviz ettiği mânasına almamak iktiza ettiği kanısındayız. İktiza ederse Yüce Meclisten bu husus Riyasete sorulabilir. Kaldı ki sormaya da lüzum yok. Çünkü o takdirde Yüce Meclisin mantıksız kararlar aldığı, zaitle iştigal ettiği neticesi doğar ki Riyaset Divanının bu esas nazara alarak Siyasi partiler kanununun görüşülmesine devam edilmesinin lüzum ve zaruretiye inanmaktayım ve istirham etmekteyim. Hürmetlerimle.”²⁶⁹¹

Aynı doğrultuda İzmir Milletvekili Necip Mirkelâmoğlu da bir önerge veriyor ve şu istekte bulunuyordu:

“Yüksek Başkanlığa

Kat mülkiyeti kanunu tasarısının Anayasanın 7 nci geçici maddesine tabi olmyan tasarı ve tekliflerin görüşüldüğü Salı ve Çarşamba günleri diğer işlere takdimen görüşülmesi gerektiğinin karara bağlanmasını arz ve teklif ederim.”²⁶⁹²

²⁶⁹¹ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 35, Birleşim: 55, (11.02.1965), s. 472.

²⁶⁹² **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 35, Birleşim: 55, (11.02.1965), s. 472.

Gümüşhane Milletvekili Sabahattin Savacı da, daha önce yapılmış protokollere uyulmamasının, o protokoller varken onların işlemesine engel olacak başka kararlar alınmasının, Başkanlık Divanının hatasından kaynaklandığını ileri sürüyor ve bari bundan böyle bu tür hatalı uygulamalara gidilmemesini istiyordu²⁶⁹³. Ancak, Birleşimi yöneten Başkanvekili Nurettin Ok, konuşmacıların ileri sürdükleri hususlar ne denli doğru olursa olsun, ortada biraz önce alınmış bir Genel Kurul kararı bulunduğu dikkat çekiyor ve bu karar varken, Kat Mülkiyeti Kanunu Tasarısının görüşülmesine başka bir birleşimde başlanmasını öneren önergeyi oya koyamam diyerek, Tasarının görüşülmesine geçiyordu. Fakat, Genel Kurulda gerek Adalet Bakanının, gerek ilgili Komisyonun hazır bulunmadığını görünce, bu durumda Tasarının görüşülmesinin mümkün olmadığını bildiriyordu²⁶⁹⁴. Böylece, sorun farklı bir biçimde çözülmüş ve Siyasî Partiler Kanunu Tasarısının görüşülmesi, Kat Mülkiyeti Kanunu Tasarısının görüşülmesine başlanması nedeniyle kesintiye uğramamış oluyordu.

Tasarının Millet Meclisince yeniden ele alınması ve üzerinde görüşmelere başlanması, 23 Şubat 1965 tarihli 62. Birleşimde mümkün olabilmişti²⁶⁹⁵. Bu Birleşimdeki görüşmeler sırasında, bazı milletvekilleri şahısları adına ve İzmir Milletvekili Mustafa Uyar da CHP Meclis Grubu adına, Tasarının tümü üzerinde söz almışlardı²⁶⁹⁶. Bu konuşmalarda ileri sürülen görüşleri, Adalet Komisyonu Başkanı İstanbul Milletvekili İsmail Hakkı Tekinel cevaplandırmış²⁶⁹⁷ ve aynı Birleşimde, Tasarının tümü hakkındaki görüşmeler tamamlanarak maddelere geçilmesi kabul edilmişti²⁶⁹⁸.

Maddelerin görüşülmesine, Tasarının tümü üzerindeki görüşmelerin tamamlandığı 23 Şubat 1965 tarihli 62. Birleşimde başlanmış ve 9 Mart 1965 tarihli 71. Birleşimde, son madde olan 58. maddenin de kabulüyle, maddelerin görüşülmesi sona ermişti. Toplam 6 Birleşim süren görüşmeler sırasında, Millet Meclisi Genel Kurulu, Adalet Komisyonunun kabul ettiği metinde bazı değişiklikler gerçekleştirmişti²⁶⁹⁹. Sıra,

²⁶⁹³ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 35, Birleşim: 55, (11.02.1965), ss. 472-473.

²⁶⁹⁴ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 35, Birleşim: 55, (11.02.1965), s. 473.

²⁶⁹⁵ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 36, Birleşim: 62, (23.02.1965), s. 326 vd.

²⁶⁹⁶ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 36, Birleşim: 62, (23.02.1965), ss. 326-332.

²⁶⁹⁷ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 36, Birleşim: 62, (23.02.1965), ss. 332-334.

²⁶⁹⁸ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 36, Birleşim: 62, (23.02.1965), s. 335.

²⁶⁹⁹ **M.M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 36, Birleşim: 62, (23.02.1965), ss. 326-342; Birleşim: 63 (24.02.1965), ss. 361-382; Birleşim: 64 (25.02.1965), ss. 418-445; Birleşim: 65 (26.02.1965), ss. 508-533; **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 37, Birleşim: 68 (03.03.1965), ss. 134-145; Birleşim: 71 (09.03.1965), ss. 193-218.

Tasarının tümünün oylanmasına geldiğinde, Birleşimi yöneten Başkanvekili Mekki Keskin, lehte ve aleyhte söz isteyeninin olup olmadığını sormuş ve aleyhte söz isteyen çıkmayınca, lehte konuşmak isteyen İstanbul Milletvekili Reşit Ülker’e söz vermişti. Ülker, görüşlerini şu sözlerle dile getiriyordu:

*“Muhterem arkadaşlar, Kat Mülkiyeti Kanunu yıllardır Türk Halkının beklediği bir kanun idi ve burada kanunlaştırılan müessese zaten uzun yıllardan beri fiilen mevcudolan, fakat hukukî bir keşmekeş içinde bulunan bir mevzu idi. Bugün bu tasarı çıkmakla, bir taraftan gecekondü neticesini doğuran köyden şehre olan akın, bir taraftan mesken politikasının nüvesini teşkil eden ve vatandaşların bir araya gelerek bina yapmaları ve başını sokacak bir eve sahipolmaları politikasının bir kısmı yerine getirilmiştir. Vatandaşlar bundan sevinç duyacaklardır. Kanun esas itibariyle bu Meclise sevk edilen her kanun gibi ve onlardan daha fazla büyük bir araştırma ve incelemeden sonra getirilmiş, bünyesi sağlam, ilim adamlarının görüşleri ile tesbit edilmiş bir kanundur. Memlekete hayırlı olmasını dilerim.”*²⁷⁰⁰

İstanbul Milletvekili Reşit Ülker’in bu lehte konuşmasından sonra Tasarının tümünün oylanmasına geçilmiş, fakat yapılan açık oylama sonunda oylamaya sadece 23 üyenin katıldığı anlaşıldığından, Birleşimi yöneten Başkanvekili Mekki Keskin, oylamanın bir sonraki birleşimde tekrarlanacağını bildirmişti²⁷⁰¹. Ne var ki, 10 Mart 1965 tarihli 72. Birleşimde de durum değişmemişti; çünkü, anılan Birleşimde tekrarlanan oylamaya da sadece 198 üye katılmıştı²⁷⁰². Tasarının tümünün kabulü, Millet Meclisinin 11 Mart 1965 tarihli 73. Birleşiminde mümkün olabilmişti. Gerçekten, bu Birleşime 245 üye katılmış ve Kat Mülkiyeti Kanunu Tasarısı, 3 çekimsere karşı 242 oyla kabul edilmişti²⁷⁰³. Söz konusu oylamada hiç ret oyunun çıkmamış olması, kuşku yok ki dikkat çekiciydi.

B. Millet Meclisinin Kabul Ettiği Metnin Cumhuriyet Senatosunda Görüşülmesi ve Aynen Kabul Edilerek Kanunlaşması

Millet Meclisince 11 Mart 1965 tarihli 73. Birleşimde kabul edilen Kat Mülkiyeti Kanunu Tasarısı, Cumhuriyet Senatosu Başkanlığınca Cumhuriyet Senatosu Anayasa ve Adalet Komisyonuna gönderilmiş ve Anayasa ve Adalet Komisyonu, 29, 30 Nisan ve 4 Mayıs 1965 tarihlerinde yaptığı toplantılardan sonra, Millet Meclisinin

²⁷⁰⁰ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 36, Birleşim: 71, (09.03.1965), s. 218.

²⁷⁰¹ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 36, Birleşim: 71, (09.03.1965), ss. 218, 235-238.

²⁷⁰² **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 36, Birleşim: 72, (10.03.1965), ss. 269, 286-289.

²⁷⁰³ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 36, Birleşim: 73, (11.03.1965), ss. 327, 344-347.

kabul ettiği metnin aynen benimsenmesini kararlařtırmıřtı²⁷⁰⁴. Anayasa ve Adalet Komisyonu, Raporunu, 4 Mayıs 1965 tarihinde Cumhuriyet Senatosu Başkanlığına sunmuştu. Ancak, Cumhuriyet Senatosu, başka kanunlarla uğraştığından, bir süre Kat Mülkiyeti Kanunu Tasarısını ele alamamıştı ve Anayasanın 92. maddesinde öngörölen süre dolmak üzereydi. Bu bağlamda, Aydın Senatörü Saim Sarıgöllü, Cumhuriyet Senatosunun 22 Haziran 1965 tarihli 101. Birleşiminde bir önerge vererek, Senatodaki görüşme süresi 26 Haziran 1965 tarihinde dolacak olan Kat Mülkiyeti Kanunu Tasarısının, o sırada görüşölmekte olan Diyanet İşleri Teşkilât Kanunundan hemen sonra, öncelik ve ivedilikle görüşölmesini önermiş ve bu önerge Genel Kurulca kabul edilmiřti²⁷⁰⁵. Zaten, bu önergeden hemen önce, Cumhuriyet Senatosu Genel Kurulu, verilen bir başka önergeyi kabul ederek, Diyanet İşleri Teşkilâtı Kanunun görüşölmesi bittikten sonra, sabahları saat 10 -13 arasının Cumhuriyet Senatosunda görüşölme süresi çok azalmış kanun tasarı ve tekliflerine ayrılmasını kararlaştırmış bulunuyordu²⁷⁰⁶.

Alınan öncelik kararı doğrultusunda, Cumhuriyet Senatosu, 23 Haziran 1965 tarihli 102. Birleřimde, Kat Mülkiyeti Kanunu Tasarısını görüşmeye bařlamıřtı²⁷⁰⁷. Tasarının tümü üzerindeki görüşmeler sırasında, CHP Grubu adına söz alan İstanbul Senatörü Ekrem Özden, AP Grubu adına söz alan Yozgat Senatörü İsmail Yeřilyurt ve Kontenjan Grubu adına söz alan Âmil Artus, lehte görüş bildirmişler; aynı şekilde şahısları adına konuşan bağı senatorler de, yine Tasarının lehinde olan düşüncelerini ačíklamıřlardı²⁷⁰⁸. AP Grubu adına konuşan Yozgat Senatörü İsmail Yeřilyurt, konuşmasının bir yerinde, çok önceki yıllarda, kendisi henüz Hukuk Faköltesinde

²⁷⁰⁴ Cumhuriyet Senatosu S. Sayısı: 623, “Kat mülkiyeti kanunu tasarısının Millet Meclisince kabul edilen metni ve Cumhuriyet Senatosu Anayasa ve Adalet Komisyonu raporu”, **C.S. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1, Toplantı: 4, Cilt: 29, Birleşim: 102’nin sonuna ekli, (23.06.1965), ss. 1-3.

²⁷⁰⁵ Saim Sarıgöllü’nün önergesi şöyleydi:

“Sayın Başkanlığa

Kat Mülkiyeti Kanununun müddeti 26 Haziranda sona erecektir. Senatodaki teamöl üzere bu kanun tasarısının görüşölmeden geçmemesi için Diyanet İşleri Teşkilât Kanunundan sonra, öncelik ve ivedilikle müzakeresine karar alınmasını arz ve teklif ederim.” C.S. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 4, Cilt: 29, Birleşim: 101, (22.06.1965), s. 71.

²⁷⁰⁶ Sözü edilen karar, Afyonkarahisar Senatörü Mustafa Yılmaz İnceoğlu’nun önergesi üzerine alınmıştı. İnceoğlu, önergesinde şöyle diyordu:

“Cumhuriyet Senatosu Sayın Başkanlığına

şimdiye kadar Millet Meclisinden gelen kanunların kanuni süresi dolmadan müzakere edilerek çıkarılması Yüksek Senatonun bir ananesi haline gelmiş olduğundan Diyanet İşleri Teşkilât Kanununun müzakeresi bittikten sonra saat 10 dan 13 e kadar, süresi çok yaklaşmış bulunan, gündemde olan kanunların görüşölmesine karar alınmasını arz ve teklif ederim.” C.S. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 4, Cilt: 29, Birleşim: 101, (22.06.1965), s. 71.

²⁷⁰⁷ **C.S. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1, Toplantı: 4, Cilt: 29, Birleşim: 102, (23.06.1965), s. 143 vd.

²⁷⁰⁸ **C.S. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1, Toplantı: 4, Cilt: 29, Birleşim: 102, (23.06.1965), ss. 143-157.

öğrenci iken, Hocalarından Esat Arsebük'ün²⁷⁰⁹ kat mülkiyeti konusuna dikkatlerini çektiğini, şu duygu yüklü sözlerle anlatıyordu:

“...Bu sebeptendir ki, gelecek yıllarımızı vatandaşlar arasındaki ihtilâfların ve nizaların kaynağı olmaktan kurtarmanın çabası içerisinde hassasiyetimizle Kat Mülkiyeti kanun tasarısının biran önce kanunlaştırılmasındaki lüzum ve zarurete grupumuz adına iştirak etmeyi zevkli bir vazife sayarım.

Muhterem arkadaşlarım, şu arada benim talebe iken hocam bulunan rahmetli Profesör Sayın Esat Arsebük'ün bize derste vermiş bulunduğu ve benim için bir hâtıra olan şeyi nakletmeme müsaade buyurun.

Hepinizin tanıdığı ve pek çoklarınızın da benim gibi hocası olup bu memlekette hakikaten büyük eserler bırakmış bulunan Sayın Profesör Esat Arsebük bize bir gün derste kanun mevzuu bulunan kat mülkiyetinden bahsederken aynen şöyle söylemişti. Bu mevzu yalnız Medeni Kanunda olan bir noksanlık değil, aynı zamanda Medeni Kanunumuzun mehazı bulunan İsviçre Medeni Kanununda da bu husus bir noksanlıktır; demişti ve kendisinin oradaki bulunan otorite profesörleri ile görüştüklerinde onların da aynı hususu kabul ettiklerini, o halde yavrular demişti bize, aynen söylüyorum, bir gün gelecek, bu ihtiyaç duyulacak ve bir kanun olarak mutlaka memleketin bu ihtiyaçlarına cevap vermek için bir kanun haline getirilecektir. Yalnız demişti, gani gani Allah Rahmet eylesin, ben belki dünyada bulunmam ve bunu göremem, belki de hepiniz memleket sathında birtakım hizmetler alacak, bir kısmınız memlekette muayyen makamlarda bulunacaksınız, bir kısmınız da belki vâzu kanun olarak Mecliste bulunur ve orada hizmet ederse Meclise bu kanunun gelmesini ve bunun üzerine eğilerek bu memleketin ihtiyaçlarını ve bünyesini nazarı itibara alarak bu kanunu öyle tedvin etsinler demişti. Ben, kendisinin ruhunu şad etmek üzere mekânı cennet olsun ve kendisinin o yerde rahat yatmasını Allah'tan dilerim, bu kanunun da bugün gelmiş olmasından dolayı onun bir talebesi olarak grupum adına konuşmaktan dolayı şu anda duyduğum ve içimden gelen iyi duyguları da Yüce Senatoya iletmekte, hocamın daha evvelki bir arzusu sebebiyle bu kanunun gelmiş olmasından dolayı inşirah duyar ve aynı zamanda hocamın söylediği hususun bugün İsviçre Medeni Kanununda da aynı boşluk duyularak İsviçre'de de Hükümet bugünkü ihtiyacı duyarak Profesör Peter Hiller'e bir ön proje hazırlatmıştır. Bu Federal Hükümet tarafından Medeni Kanunun tadil ve kat mülkiyeti tasarısı olarak Meclise sevk edilmiş bulunmasından, tasarının memleketimiz

²⁷⁰⁹ Ord. Prof. Dr. Esat Arsebük, 1935 yılından, vefat ettiği 1954 yılına kadar Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesinde Medeni Hukuk Kürsüsü profesörü olarak çalışmış ve 1949–1951 yıllarında bu Fakültenin Dekanlığını yapmıştı. Bkz. Oya Fişekçi, **Kuruluşunun 50. Yılı Dolayısıyla Ankara Hukuk Fakültesi Öğretim Üye ve Yardımcıları Bibliyografyası, 1925–1975**, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları No. 402, Ankara, 1977, ss. 41-44.

*yönünden önemini ve değerini tesbit etmiş ve bu kanunun bünyemiz için zaruri olduğuna işaret etmiş olduğuna göre Rahmetli Profesörün yirmi yıl önce söylemiş olduğu husus, bugün İsviçre’de dahi duyularak bu kanun teklif edilmiş bulunmaktadır... ”*²⁷¹⁰

Tasarının tümü üzerindeki konuşmalar bittiğinde, bazı üyeler, aydınlanmak istedikleri hususlarda sorular sormuşlar ve bunları Cumhuriyet Senatosu Anayasa ve Adalet Komisyonu Sözcüsü Ağrı Senatörü Salih Türkmen cevaplandırmış, sıra Tasarının tümünün oylanmasına gelmişti. Yapılan oylamada, Tasarının maddelere geçilmesinin kabul edildiğini görüyoruz²⁷¹¹. Genel Kurul, ivedilikle görüşülme isteğini de kabul ettiği için, maddelerin bir kez görüşülmesi yeterli olacaktı. Ancak, Tasarının maddelerinin görüşülmesine başlanacağı sırada, Birleşimi yöneten Başkanvekili İhsan Hamit Tigrel iki önerge verildiğini ve bu önergelerde, çok az süre kaldığından maddelerin hepsinin teker teker görüşülmemesinin, sadece üzerinde değişiklik önerilen maddeler varsa onların görüşülmesi ile yetinilmesinin istendiğini bildirerek; biri, Anayasa ve Adalet Komisyonu Başkanı Aydın Senatörü Saim Sarıgöllü’ye, diğeri Ağrı Senatörü Salih Türkmen ile İstanbul Senatörü Fikret Gündoğan’a ait olan önergeleri okutuyordu.

Anayasa ve Adalet Komisyonu Başkanı Saim Sarıgöllü’nün önergesi şöyleydi:

“Yüksek Başkanlığa

*Kat mülkiyeti kanun tasarısının tümü üzerindeki görüşmeler bitmiştir. Görüşme süresinin çok kısalmış olması itibariyle tasarının toptan görüşülmesini, maddelerde değişiklik istendiği takdirde değiştirilmesi istenilen maddelerin ayrı ayrı oya konulmasını arz ve teklif ederim.”*²⁷¹²

Ağrı Senatörü Salih Türkmen ile İstanbul Senatörü Fikret Gündoğan’ın benzer nitelikteki önergelerinde de şöyle denilmekteydi:

“Yüksek Başkanlığa

*Kat mülkiyeti kanun tasarısının tümü üzerindeki görüşmelerden sonra sadece önerge verilen maddeler üzerinde görüşme yapılmasını saygı ile arz ederiz.”*²⁷¹³

Başkanvekili İhsan Hamit Tigrel, iki önergenin birbirlerine benzemelerine rağmen aynı olmadıklarına dikkat çekiyor ve birinde değişiklik istenildiği takdirde, diğesinde ise sadece önerge verilen maddeler üzerinde görüşme açılmasının istendiğini bildirerek, bunlardan daha aykırı olan Ağrı Senatörü Salih Türkmen ile İstanbul Senatörü Fikret Gündoğan’ın önergelerini oya sunuyordu. Cumhuriyet Senatosu Genel Kurulu bu önergeyi kabul edince, Başkanvekili Tigrel, bu kez herhangi bir önerge verilmediğini bildirip, maddelerin tümünü birlikte oylatıyor ve Genel Kurul

²⁷¹⁰ C.S. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 4, Cilt: 29, Birleşim: 102, (23.06.1965), ss. 146-147.

²⁷¹¹ C.S. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 4, Cilt: 29, Birleşim: 102, (23.06.1965), s. 157.

²⁷¹² C.S. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 4, Cilt: 29, Birleşim: 102, (23.06.1965), s. 157.

²⁷¹³ C.S. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 4, Cilt: 29, Birleşim: 102, (23.06.1965), s. 157.

bunu da ekseriyetle kabul ediyordu²⁷¹⁴. İşaretle yapılan bu oylamadan hemen sonra gerçekleştirilen yoklamada çoğunluğun bulunmadığı anlaşıncı, Başkanvekili Tigṙel, oturumu kapatmıştı. Bu arada, Kayseri Senaṫṙu Ḣuseyin Kalpaklıoğlu, oturduğu yerden, “*O halde kanun, kanun olmaz. Yeniden ṁzakereye tabi tutalım*” şeklinde bir ṁdahalede bulunmuşsa da; Başkanvekili Tigṙel, bu ṁdahaleyi, “*Kanunun kabul̇nden sonra yoklama yapılmıştır*” ṡzleriyle karřılamıřtı²⁷¹⁵. Ancak, 23 Haziran 1965 tarihli 102. Birleřimin, oğleden sonraki u̇ç̇nċu oturumunda, Başkanvekili Tigṙel, sabahki oylamada çoğunluk var mıydı, yok muydu konusunda bir kuşku duyulmaması i̇in, Kanunu bir de ȧık oya sunacağını ȧıkılıyor ve oylamaya gėciyordu²⁷¹⁶. 118 űyenin katıldığı bu oylamada, 1 űyenin ret oyuna karşı, 117 űyenin kabul oyu verdiği ġṙl̇nce, Başkanvekili İhsan Hamit Tigṙel, Tasarının kabul edildiğini ȧıkılıyordu²⁷¹⁷. Ḃylece, Kat Ṁlkiyeti Kanunu Tasarısı, Cumhuriyet Senatosunda, Millet Meclisinden geldiği şekliyle kabul edildiğinden, kanunlaşmıştı. 28 Haziran 1965 tarihinde Cumhurbaşkanı Ġrsel’e sunulan 23 Haziran 1965 tarih ve 634 sayılı Kat Ṁlkiyeti Kanunu, 29 Haziran 1965 tarihinde Ġrsel tarafından yayımlanmak űzere Başbakanlığa ġnderilmiş ve 2 Temmuz 1965 tarihli Resṁ Gazetede yayımlanmıřtı²⁷¹⁸. Kanunun, ẏṙrl̇đu ḋzenleyen 57. maddesinde, yayımı tarihinden altı ay sonra ẏṙrl̇đe gireceği űnġṙlḋğ̇nden, 634 sayılı Kat Ṁlkiyeti Kanunu, 2 Ocak 1966 tarihinde ẏṙrl̇đe girecekti.

4- 6 Temmuz 1965 tarih ve 644 sayılı Mill̇ İstihbarat Teşkil̇t Kanunu

A. Bakanlar Kurulunun İstihbarat Faaliyetini Bir Kanun İle Ḋzenlemek İhtiyacını Duyması ve Bu Doğrultuda Bir Kanun Tasarısı Hazırlaması

Millet Meclisinin 12. Ḋneminde yapımı geṙekleřtirilen bir diđer űnemli kanun da, Devletin istihbarat faaliyetinin ẏṙṫlmesini ve bu faaliyeti űstlenecek űrġṫ ḋzenleyen 6 Temmuz 1965 tarih ve 644 sayılı Mill̇ İstihbarat Teřkil̇t Kanunu idi. Her ne kadar, daha űnce, gerek Osmanlı İmparatorluđu, gerek Kurtuluř Savařı ve sonra da Cumhuriyet ḋneminde, Devlet űrġṫ i̇inde istihbarat faaliyetini yerine getiren ̇eřitli yapılanmalar mevcut idiyse de; bunlar, sırf bu faaliyeti yerine getirecek olan kamu kuruluřunu ḋzenleyen űzġn bir kanunda yer almamakta, bařka kurumlar

²⁷¹⁴ C.S. Tutanak Dergisi, Ḋnem: 1, Toplantı: 4, Cilt: 29, Birleşim: 102, (23.06.1965), ss. 157-158.

²⁷¹⁵ C.S. Tutanak Dergisi, Ḋnem: 1, Toplantı: 4, Cilt: 29, Birleşim: 102, (23.06.1965), s. 158.

²⁷¹⁶ C.S. Tutanak Dergisi, Ḋnem: 1, Toplantı: 4, Cilt: 29, Birleşim: 102, (23.06.1965), s. 158.

²⁷¹⁷ C.S. Tutanak Dergisi, Ḋnem: 1, Toplantı: 4, Cilt: 29, Birleşim: 102, (23.06.1965), ss. 174, 192-193.

²⁷¹⁸ T.B.M.M. Kanunlar Dergisi, Ḋnem: 1, Toplantı: 4, Cilt: 48, ss. 619-636; Resṁ Gazete, 2 Temmuz 1965, Sayı: 12038.

içinde bir birim olarak gösterilmektedirler²⁷¹⁹. Örneğin, 23 Haziran 1943 tarih ve 4443 sayılı “Başvekâlet Teşkilâtı Hakkında Kanun”da, o zamanlar “Millî Emniyet” hizmeti olarak adlandırılan istihbarat faaliyetini yerine getirecek olan birime, Kanunun Başbakanlık için öngördüğü teşkilât yapısı içinde değil, bu Kanunun ekinde bulunan ve görevlilerin kadro derecelerini ve maaşlarını gösteren “Cetvel”de yer verilmeyle yetinilmişti. Gerçekten, sözü edilen Cetvelde, Başvekâlet Müsteşarlığında, 1. Derecede, 150 lira maaşlı 1 Müsteşar; 2. Derecede, 125 lira maaşlı 1 Müsteşar muavini ve 1. Derecede, 150 lira maaşlı 1 Millî emniyet hizmeti reisinin var olduğu görülmüyordu²⁷²⁰. Buradan, “Millî Emniyet” hizmetlerinin bir “Reislik” biçiminde

²⁷¹⁹ Ülkemizde özgün bir istihbarat örgütünün kurulması çalışmalarına Osmanlı İmparatorluğunun son dönemlerinde başlanmıştır. Bu bağlamda, 17 Kasım 1913 tarihinde Enver Paşa tarafından, Teşkilât-ı Mahsûsa adlı bir örgüt kurulmuş, bu örgütün Mondros Mütarekesi (Bırakışması) sonrasında dağılması üzerine, istihbarat faaliyetinin yerine getirilmesi amacıyla 1918 yılının sonlarında “Karakol Cemiyeti” adlı bir başka örgütün kurulmasına gidilmişse de, 16 Mart 1920 tarihinde İstanbul’un işgaliyle birlikte, bu örgütün faaliyetleri de son bulmuştur. Kurtuluş Savaşı yıllarında, istihbarat gereksiniminin, sırasıyla, “Karakol Cemiyeti”, “Zabitân”, “Yavuz”, “Hamza”, “Felâh” gibi çeşitli adlarla hizmet sunan birimler tarafından sağlanmaya çalışıldığını görüyoruz. Aynı dönemde, 18 Temmuz 1920 tarihinde casusluk faaliyetlerine karşı koymak amacıyla, “Askerî Polis Teşkilâtı” oluşturulmuş, bu örgütün 21 Mart 1921 tarihinde kapatılması üzerine, sözü edilen gereksinim, 1921–1922 yıllarında “Tedkik Heyeti Âmirlikleri” adı verilen ve birimler vasıtasıyla giderilmeye çalışılmıştır. Aynı dönemde, Genelkurmay Başkanı Fevzi Paşa’nın (Çakmak) talimatı doğrultusunda, daha organize bir birim olan “Müşellâh Mûdafaa-i Millîye” adlı bir örgütün kuruluşu gerçekleştirilmişti. Bu örgüt, 3 Mayıs 1921 tarihinde TBMM Hükûmeti tarafından “M.M. (Mim Mim)” adıyla resmîleştirilmişti. İstanbul’un kurtuluşundan sonra, 5 ekim 1923 tarihinde, “M.M. (Mim Mim)” örgütünün faaliyetine de son verildi ve istihbarat hizmetleri, bir süre, Ordu Müfettişlikleri İstihbarat Şubeleri tarafından yürütüldü. Nihayet, 6 Ocak 1926 tarihinde, Genelkurmay Başkanı Mareşal Fevzi Çakmak’ın talimatı doğrultusunda, Millî Emniyet Hizmeti Riyâseti (M.E.H. veya kısaca MAH) adında yeni bir birim kuruldu ve önce İçişleri Bakanlığına, daha sonra ise Başbakanlığa bağlı bir birim olarak hizmet sundu. Millî Emniyet Hizmeti Riyâseti, faaliyetini, burada kanunlaşma sürecini incelediğimiz 6 Temmuz 1965 tarih ve 644 sayılı Kanunla, Millî İstihbarat Teşkilâtının kuruluşuna kadar sürdürmüştü. MİT’in tarihi ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Erdal İlter, **Millî İstihbarat Teşkilâtı Tarihçesi**, Millî İstihbarat Teşkilâtı Müsteşarlığı yayını, Ankara, 2002 (Bu esere, MİT’in resmî İnternet sitesi “<http://www.mit.gov.tr/tarihce/cr.html>”den ulaşılabilir). Bu eserin, burada aktardığımız tarihi bilgileri de içeren bir özeti için bkz. http://www.mit.gov.tr/tarihce_ozet.html (Erişim Tarihi: 13.11.2008).

²⁷²⁰ Sözü edilen 23 Haziran 1943 tarih ve 4443 sayılı Başvekâlet Teşkilâtı Hakkında Kanunun 1. Maddesinde, Başvekâlet teşkilâtı şöyle düzenlenmiştir:

“BİRİNCİ MADDE – Başvekâlet teşkilâtı, bir müsteşarın idaresi altında, aşağıda yazılı dairelerden kurulur: Hususi kalem müdürlüğü; Muamelât umum müdürlüğü; Neşriyat ve müdevvenat umum müdürlüğü; Arşiv umum müdürlüğü; Yazı işleri ve sicil müdürlüğü; Evrak, levazım ve daire müdürlüğü;

Bunlardan her birinin işi ve bu işin nasıl görüleceği Başvekil tarafından tesbit olunur.”

Kanunun sonunda yer alan ve Dereceyi, Memuriyetin nev’ini, Adedi ve Maaşı gösteren CETVEL’de ise, Memuriyetin nev’i başlığı altında, Başvekâlet Müsteşarlığı şöyle gösterilmektedir:

“D.”	Memuriyetin nev’i	Aded	Maaş
1	Müsteşar	1	150
2	Müsteşar muavini	1	125
1	Millî emniyet hizmeti reisi	1	150”

4443 sayılı Kanun ve ekindeki Cetvel için Bkz. **T.B.M.M. Kavanin Mecmuası**, Devre: VI, İçtima: 4, Cilt: 24, ss. 556-557; **Resmî Gazete**, 29 Haziran 1943, Sayı: 5442.

örgütlendiği anlaşılmaktaydı. Yine aynı Kanunun 3. maddesinde, beşinci ve daha yukarı derecedeki görevlere atanacak olan memurların atanmalarının Başbakanın inhası üzerine Cumhurbaşkanının onaması ile gerçekleşeceği öngörüldüğünden²⁷²¹; birinci derece kadroda olduğu için, Millî Emniyet Hizmeti Reisinin atanmasının da, Başbakanın inhası üzerine Cumhurbaşkanının onaması ile yapılacağı açıktı.

Sonraki yıllarda, Millî Emniyet hizmetlerinin, Başbakanlık teşkilâtı içinde daha açık bir biçimde yer aldığını görüyoruz. Gerçekten, 9 Mart 1954 tarih ve 6330 sayılı “Başvekâlet Teşkilâtı Hakkında Kanun”da, Millî Emniyet Hizmetleri Reisine, Başbakanlık teşkilâtını düzenleyen 1. maddede açıkça yer verilmişti. Bu bağlamda, sözü geçen Kanunun 1. maddesinde şöyle denilmektedir:

“MADDE 1.— Başvekâlet Teşkilâtı, bir Müsteşarın idaresi altında Millî Emniyet Hizmetleri Reisi ve mütehassıs müşavirlerle aşağıdaki dairelerden teşekkül eder:

Hususi Kalem Müdürlüğü; Kanunlar ve Kararlar Tetkik Dairesi; Neşriyat ve Müdevvenat Umum Müdürlüğü; Zat ve Yazı İşleri Umum Müdürlüğü; Arşiv Umum Müdürlüğü; Levazım ve Daire Müdürlüğü; Evrak Müdürlüğü.

*Mütehassıs müşavirlerle daireler arasında iş bölümü Başvekil tarafından tesbit olunur.”*²⁷²²

Aynı Kanuna ekli olup, Başbakanlık memurlarının görevlerinin adını, kadro derecelerini ve maaşları ile görevli sayısını gösterir “Cetvel”de de, 1. Derecede, 150 lira maaşlı 1 Millî Emniyet Hizmetleri Reisi yer almaktaydı. Görüldüğü gibi 4443 sayılı eski Kanun, Millî Emniyet Hizmetlerine, Başbakanlık teşkilâtını düzenleyen hükümler içinde değil, sadece, Başbakanlık çalışanlarının kadro derecelerini, maaşlarını ve sayılarını öngören Cetvelde yer verirken; 6330 sayılı sonraki Kanun, Millî Emniyet Hizmetleri Reisi unvanına, sadece sözü geçen Cetvelde değil ve fakat Başbakanlık teşkilâtını düzenleyen 1. maddede de değiniyordu.

İstihbarat gibi çok önemli bir Devlet faaliyetinin ve onu yerine getirecek olan kamu kuruluşunun ayrı bir kanunda düzenlenmeyip; sadece bu hizmetin başındaki “Reis”e, Başbakanlık Teşkilâtı Kanununda yer alan tek bir madde içinde değinilmekle yetinilmesi, kuşku yok ki yeterli değildi. Bu nedenle, Millet Meclisinin 12. Döneminde İsmet İnönü’nün başkanlığında kurulan ikinci Hükûmet olan, IX. İnönü Hükûmetince, Devletin güvenliği ve millî politikası ile ilgili istihbarat çalışmaları sonunda elde edilen bilgilerin merkezî bir birimde toplanması ve değerlendirilmesi için, doğrudan Başbakana bağlı olan ve bir Müsteşarlık biçiminde düzenlenen bir

²⁷²¹ 4443 sayılı Kanunun sözü geçen 3. Maddesi hükmü şöyleydi:

“ÜÇÜNCÜ MADDE – Beşinci ve daha yukarı derecedeki vazîfelere alınacak memurlar Başvekilin inhası ve Reiscumhurun tasdikiyle, diğerleri dairelerinin teklifi üzerine Başvekil tarafından tâyin olunur.” T.B.M.M. Kavanin Mecmuası, Devre: VI, İçtima: 4, Cilt: 24, s. 556; Resmî Gazete, 29 Haziran 1943, Sayı: 5442.

²⁷²² **T.B.M.M. Kanunlar Dergisi**, Dönem: 9, Toplantı: 4, Cilt: 36, s. 913; **Resmî Gazete**, 17 Mart 1954, Sayı: 8660.

kurumun kurulmasının uygun olacağı düşünülmüştü. Bu amaçla bir kanun tasarısı hazırlanıyor ve Bakanlar Kurulunun 27 Nisan 1963 tarihli toplantısında TBMM'ye sunulması kararlaştırılıyordu. Başbakan İsmet İnönü'nün imzasıyla, 8 Mayıs 1963 tarihinde Millet Meclisi Başkanlığına sunulan "Millî İstihbarat Teşkilâtı Kanunu Tasarısı"nın Genel Gerekçesinde şöyle denilmekteydi:

"Millî İstihbarat Teşkilât (MİT), Devletin güvenliği ve millî politikası ile ilgili istihbarat çalışmalarını bir bütün olarak ele almak ve sevkü idaresini sağlamak üzere kurulmaktadır.

Kurulacak bu teşkilât vasıtasıyla en son bilgilere göre ve en sıhhatli şekilde istihsal edilecek haberler, bir Anayasa organı olarak kurulmuş bulunan Millî Güvenlik Kurulunca faydalanılmak ve onun bir kısım temel görüşlerine esas olmak üzere bu Kurula aktarılacaktır.

Şimdiye kadar millî politikanın tâyinine esas olacak plânların hazırlanmasında ve yürütülmesinde elde edilen istihbarattan gereği gibi faydalanılamamıştır. Bunun sebebi, çeşitli haber toplama organları tarafından derlenen haberlerin sorumlu bir makamca biraraya getirilerek topyekûn kıymetlendirilmesinin yapılamaması ve bunu yapacak bir makamın bulunmayışıdır. Bu durum, haberlerin istihsal gücünü israf etmiş ve Devlet çapında değerlendirilmesine elvermemiştir. Dolayısıyla hükûmetlere güvenlik ve dış politikalarında en yakın hedef ve tehlikeleri zamanında görmek hususlarında kâfi derecede destek olunamamıştır.

Bunun için haber toplama ve kıymetlendirme bakımından merkezî mahiyette bir Millî İstihbarat Teşkilâtının kurulması zaruri bulunmaktadır. Bu teşkilât kurulunca, haber toplıyan kurumlar ve organlar toplıyacıkları bilgi ve haberleri nereye vereceklerini düşünmiyecekleri gibi, ne maksatla ne gibi bilgileri toplamaları lâzımgeldiğini öğrenerek daha faydalı ve plânlı istihbarat çalışmalarında bulunacaklardır. Aynı zamanda Millî Güvenlik Kurulunun isteklerine uygun, en son bilgilere dayanan sıhhatli bir istihbarat yapılmış olacaktır.

MİT'in kurulması için her işin yenibaştan ele alınmasına lüzum yoktur. Haber toplıyan Millî Emniyet Hizmetleri Başkanlığı esasen mevcuttur. Haber alma hizmetinin genişletilip tamamlanması, yani haber toplama, kıymetlendirme ve yorumlama yapabilecek şekilde organize edilmesi ve Dışişleri, Genelkurmay İstihbarat Başkanlığı ile diğer benzeri organların istihbarat servislerini MİT'le iş birliği yapacak şekilde düzenlemeleri, amacı sağlıyacaktır.

Kurulacak teşkilâtın temeli mahiyetinde olan Millî Emniyet Hizmetleri Başkanlığı 1926 yılında kurulmuştur. 1943 yılında yürürlüğe konan 4443 sayılı Başbakanlık Teşkilât Kanununa bağlı cetvelde Millî Emniyet Hizmetleri Başkanının gösterilmesi ve bunun sonradan 6330 sayılı Kanunun birinci maddesinde daha açık bir şekilde anılmasıyla Devlet organları arasında böyle bir kuruluşun varlığına işaret olunmuştur.

Bu kanun tasarısı, esas itibariyle görevleri, diğer Devlet kurumlarıyla karşılıklı bağ ve ilgileri, personelin durumu ile iş görme konularını hükme bağlamaktadır.

Kanunda, Millî İstihbarat Teşkilâtının görevi genel olarak açıklanmış, teferruat hakkında, diğer devletlerdeki benzerlerinde olduğu gibi, açıklamada bulunulmamıştır.

*Varlığı ile müstakbel MİT içinde başlıca yeri tutması düşünülen bugünkü Millî Emniyet Hizmetleri Başkanlığının yeni Anayasa karşısındaki hukuki bünyesi ve statüsü bu vesile ile açıkça tesbit edilmiş olacaktır. Bu, bir bakıma, yaşanmakta olan plânlı gelişme döneminin de icabı sayılabilir.”*²⁷²³

Tasarının 1. maddesinde, Millî İstihbarat Teşkilâtının doğrudan Başbakanlığa bağlı olarak kurulması öngörülmüyor ve bu düzenlemenin gerekçesi şöyle açıklanıyordu:

“Anayasa gereğince Başbakan Hükümetin genel siyasetinin yürütülmesinden Bakanlar Kurulu ile birlikte sorumlu bulunduğuna göre, Hükümetin takibedeceği politikaya istihbarat yönünden ışıktutacak olan böyle bir kuruluşun Başbakanlığa bağlanması istihbaratın;

- a) Araya aracı girmeden*
- b) Bir kademedan geçmeden*
- c) Günlük kıymetini kaybetmeden*
- ç) Derhal Hükümet Başkanına ulaştırılması, Bakımından zaruri bulunmuştur.”*²⁷²⁴

Tasarının 2. maddesinde, Millî İstihbarat Teşkilâtının bir müsteşar tarafından yönetileceği ve bu Teşkilâtın, “Millî Emniyet Hizmetleri Başkanlığı (MAH)”, “İstihbarat Başkanlığı (İB)”, “Psikolojik Savunma Başkanlığı (PS)”, “İdari İşler Başkanlığı (İİB)”, “Teftiş Kurulu Başkanlığı” ve “Başhukuk Müşavirliği” ile diğer gerekli organlardan kurulacağı belirtilmekteydi.

Görevlerin düzenlendiği 3. maddede ise şöyle denilmekteydi:

“Görevler:

- a) Millî İstihbarat Teşkilâtının görevleri;*

Devletin millî güvenlik politikası ile ilgili plânların hazırlanmasında esas olacak istihbaratı veya millî güvenlikle ilgili istihbaratı Devlet çapında istihsal ederek Millî Güvenlik Kuruluna (MGK) ve gerekli Devlet organlarına ulaştırmak, yaymak ve istihbarat çalışmalarına ait koordinasyonu sağlamaktır.

- b) Millî Emniyet Hizmetleri Başkanlığının görevleri;*

Millî güvenlikle ilgili haberleri toplamak ve istihbarata karşı koymaktır.

- c) İstihbarat Başkanlığının görevleri;*

²⁷²³ Millet Meclisi S. Sayısı: 456, “Millî İstihbarat Teşkilâtı kanunu tasarısı ve Geçici Komisyon raporu”, **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 37, Birleşim 79’un sonuna ekli, (23.03.1965), ss. 1-2.

²⁷²⁴ **A.k.**, s. 2.

Çeşitli Devlet organlariyle resmî kurumlar tarafından derlenen millî güvenlikle ilgili haber ve istihbaratı almak, Devlet çapında yorumlamaktır.

c) Psikolojik Savunma Başkanlığının görevleri;

Barişta ve savaşıta millî bünyeye dıştan ve içten vâki olacak psikolojik tesirlere karşı koymaktır.

d) İdari İşler Başkanlığının görevleri;

Topyekûn istihbaratın sağlanabilmesi için gerekli destek görevini yapmaktır.

e) MİT'e bağı Teftiş Kurulu Başkanlığı ve Başhukuk Müşavirliği ile bütün organların görevleri Başbakanın onaylıyacağı talimatla belirtilir.

MİT'e yukarda yazılı görevler dışında hizmet yüklenemez ve bu teşkilât başka istikametlere yöneltilemez.” ²⁷²⁵

Tasarının 6. maddesinde, bir “Millî İstihbarat Koordinasyon Kurulu” nun kurulması önerilmekteydi. MİT Müsteşarının Başkanlığında, MAH ve İstihbarat Başkanları, Millî Güvenlik Kurulu Genel Sekreterliği temsilcisi, Genelkurmay İstihbarat Başkanı veya yardımcısı, Bakanlıkların istihbarat hizmetleriyle görevlendirilmiş daire ve benzeri kurumlar başkanları ile MİT Müsteşarının çağıracağı kimselerin katılımı ile toplanacak olan bu Kurulun, istihbarat çalışmalarıyla ilgili koordinasyonun sağlaması ve bu çalışmaların yönlendirilmesi konularında görüş bildireceğı belirtiliyordu²⁷²⁶.

11. maddede ise, MİT Müsteşarının atanma yöntemi düzenlenmişti. Anılan madde uyarınca, MİT Müsteşarı, Millî Güvenlik Kurulunun göstereceğı asker veya sivil iki aday arasından, Başbakan tarafından seçilecek ve müşterek kararname ile atanacaktı²⁷²⁷. İlgili madde hükmü, müşterek kararnameden söz ettiğine göre, Müsteşarın atanmasında, Cumhurbaşkanının da imzasının, bir diğ er deyiş le onayının bulunmasının gerekeceğı açıktı.

MİT'in giderlerinin hangi kaynaktan karşılanacağına gelince; bu husus Tasarının 15. maddesinde ele alınmış tı ve sözü edilen maddede, MİT'in kapalı giderlerinin Başbakanlık bütçesinin örtülü ödenek tertibinden karşılanacağı, diğ er giderlerinin gerektirdiğı ödeneğ in ise, Teşkilât adına Başbakanlık bütçesinde açılacak tertiplerde yer alacağı öngörülmekteydi²⁷²⁸.

²⁷²⁵ A.k., s. 8.

²⁷²⁶ A.k., s. 10.

²⁷²⁷ A.k., s. 12.

²⁷²⁸ A.k., s. 12.

B. Tasarının Millet Meclisinde Görüşülmesi

Bakanlar Kurulunun hazırladığı ve Başbakan İsmet İnönü'nün 8 Mayıs 1963 tarihinde TBMM'ye sunduğu Millî İstihbarat Teşkilât Kanunu Tasarısının Millet Meclisince görüşülmesine başlanması hayli uzun bir zaman almıştı. Gerçekten, sözü edilen Tasarı, Millet Meclisi Başkanlığınca İçişleri, Millî Savunma ve Maliye ve Plân Komisyonlarına havale edilmiş²⁷²⁹, ancak, Millet Meclisinin 2 Temmuz 1963 tarihli 106. Birleşiminde, İçişleri Bakanı Hıfzı Oğuz Bekata, bir önerge vererek, bu Tasarının, havale olunduğu Komisyonlardan seçilecek ikişer üyeden kurulacak olan bir Geçici Komisyonda görüşülmesini talep etmişti²⁷³⁰. İçişleri Bakanı Bekata'nın bu talebi Millet Meclisi Genel Kurulunca kabul edilmiş ve adı geçen Tasarının Geçici Komisyona sevkî kararlaştırılmıştı²⁷³¹. Geçici Komisyon, Tasarı üzerinde sürdürdüğü inceleme sonrasında, bazı maddelerde değişiklikler yapmış ve hazırladığı raporu 24 Eylül 1963 tarihinde Millet Meclisi Başkanlığına sunmuştu²⁷³². Sözü geçen Rapor, gündeme alınıyor ve bu durum Millet Meclisinin 27 Eylül 1963 tarihli 144. Birleşim tutanağının "Gelen Kâğıtlar" kısmında ilân ediliyordu²⁷³³. Ancak, Millet Meclisi Genel Kurulunda görüşülmesi, bir yılı aşkın bir süre sonra, 11 Aralık 1964 tarihli 22. Birleşimde mümkün olabilmisti. Ne var ki, bu Birleşimde de, Geçici Komisyon Genel Kurulda hazır bulunmadığı için, Başkanvekili Nurettin Ok, Tasarının görüşülmesini ertelemek zorunda kalmıştı²⁷³⁴. Bir aya yakın bir zaman sonra, Millet Meclisinin 6 Ocak 1965 tarihli 34. Birleşiminde, Millet Meclisinin evvelce kabul ettiği bir çalışma protokolü uyarınca, Meclis Başkanının Başkanlığı altında, Hükûmet Temsilcilişi ve Millet Meclisinde grubu bulunan siyasî partilerin yetkililerinin birlikte yaptıkları toplantıda, önemlerine binaen öncelik ve ivedilikle görüşülmesinin Millet Meclisine önerilmesine karar verilen ve aralarında Millî İstihbarat Teşkilât Kanunu Tasarısının da bulunduğu, çeşitli kanun tasarısı ve tekliflerinin, öncelik ve ivedilikle

²⁷²⁹ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 16, Birleşim: 80, (13.05.1963), s. 610.

²⁷³⁰ İçişleri Bakanı Hıfzı Oğuz Bekata'nın önergesi şöyleydi:

"Yüksek Başkanlığa

Millî İstihbarat Teşkilât Kanunu tasarısının bir an evvel kanunlaşması için havale edilmiş olduğu İçişleri, Millî Savunma, Maliye ve Plân komisyonlarından seçilecek ikişer üyeden kurulu geçici bir komisyonda görüşülmesini arz ve teklif ederim." **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 16, Birleşim: 106, (02.07.1963), s. 67.

²⁷³¹ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 16, Birleşim: 106, (02.07.1963), s. 67.

²⁷³² Yukarıda adı geçen Millet Meclisi S. Sayısı 456, ss. 5-7.

²⁷³³ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 22, Birleşim: 144, (27.09.1963), s. 56.

²⁷³⁴ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 34, Birleşim: 22, (11.12.1964), s. 90.

görüştürmelerinin birer birer Genel Kurulun onayına sunulduğunu görüyoruz²⁷³⁵. Millet Meclisi Genel Kurulunun 6 Ocak 1965 tarihli 34. Birleşiminde, Millet Meclisi Başkanının Başkanlığı altında, Hükûmet Temsilcisi ve Millet Meclisinde grubu bulanan siyasî partilerin yetkililerinden oluşan kurulun sözü edilen kararı ekinde yer alan diğer kanun tasarı ve teklifleri gibi, Millî İstihbarat Teşkilât Kanunu Tasarısının da, öncelik ve ivedilikle görüşülmesi kabul ediliyordu²⁷³⁶. Bu doğrultuda, Millet Meclisinin 10 Mart 1965 tarihli 72. Birleşiminde Tasarının görüşülmesine başlanmak istenmişse de, Geçici Komisyonun Genel Kurulda hazır bulunmadığını görünce, Başkanvekili Mekki Keskin, Tasarının görüşülmesini ertelemişti²⁷³⁷. Nihayet, Millet Meclisinin 23 Mart 1965 tarihli 79. Birleşiminde, Başbakan Suat Hayri Ürgüplü, bir önerge vererek, Millî İstihbarat Teşkilât Kanunu Tasarısının kanunlaşmasında zaruret gördüğünü belirtiyor ve bu nedenle Tasarının Millet Meclisinde hemen görüşülmesine geçilmesini talep ediyordu. Başbakan Ürgüplü'nün önergesi aynen şöyleydi:

²⁷³⁵ Millet Meclisinin 6 Ocak 1965 tarihli 34. Birleşiminde, Birleşimi yöneten Başkanvekili Ferruh Bozbeyli, şu açıklamada bulunuyordu:

“Muhterem arkadaşlarım; bundan evvelki bir tarihte Yüksek Meclisiniz bir çalışma protokolü kabul etmiş ve kabul ettiği bu protokolün bir maddesini de şöyle kaleme almıştı:

‘Grup yetkilileriyle Hükümet temsilcilerinin bu protokolde yer alan konular hakkında görüşmek üzere her ay başı Başkanın başkanlığında toplantı yapması.’ Bu hüküm gereğince grup yetkilileriyle Hükümet temsilcisi Millet Meclisi Başkanının başkanlığında toplantı yapmış ve bu protokol gündemine ithalini münasip gördükleri mevzuları sıralamışlardır. Bunları şimdi okutup oylarınıza arz edeceğiz.”

Başkanvekili Bozbeyli, bu açıklamadan sonra, sözü geçen protokolde yer alan, 21 adet değişik milletlerarası andlaşmanın onaylanmalarının uygun bulunduğu dair kanun tasarılarını ve 39 adet kanun tasarısı veya teklifinin öncelikle görüşülmesine yönelik öneriyi, bu milletlerarası andlaşmaların onaylanmasına ilişkin kanun tasarılarının ve 39 kanun tasarısı veya teklifinin adlarını teker teker okuyarak Millet Meclisinin onayına sunmuştu. Bkz. M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 34, Birleşim 34, (06.01.1965), ss. 488-499.

²⁷³⁶ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 34, Birleşim 34, (06.01.1965), s. 499. Millet Meclisi Başkanının Başkanlığı altında, Hükûmet Temsilcisi ve Millet Meclisinde grubu bulanan siyasî partilerin yetkililerinden oluşan kurulun, Millî İstihbarat Teşkilât Kanunu Tasarısının öncelik ve ivedilikle görüşülmesine ilişkin önergesi şöyleydi:

“Yüksek Başkanlığa

Gündemin birinci görüşmesi yapılacak işler bölümünün 5 nci sırasında (1/451) esas ve 456 S. Sayılı ‘Millî İstihbarat Teşkilâtı kanunu’ tasarısının önemine binaen öncelik ve ivedilikle görüşülmesini arz ve teklif ederiz. ‘Devlet Bakanı Nüvit Yetkin, A.P. M.Meclisi Grup Bşk.V. Sabahattin Savacı, C.H.P. M.Meclisi Grup Bşk.V. Kemalî Bayazıt, C.K.M.P. M.M.Grup Temsilcisi Ramazan Demirsoy, M.P. M.Meclisi Grup Bşk.V. İ.Hakkı Akdoğan, Y.T.P. M.Meclisi Grup Bşk.V. Şekip İnal” M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 34, Birleşim: 34, (06.01.1965), s. 499.

²⁷³⁷ **M.M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 37, Birleşim: 72, (10.03.1965), s. 265.

“Millet Meclisi Başkanlığına

13.1.1964 tarihli Protokol gereğince toplanmakta olan Başkanlar Kuruluna Hükümet temsilcisi olarak katılan Çalışma Bakanı İhsan Sabri Çağlayangil’e havale edilen konular dışında bulunmakla beraber Kıbrıs olaylarının bugünkü gelişmeleri karşısında ve millî güvenlik icapları bakımından biran önce kanunlaşmasında zaruret gördüğüm ‘Millî İstihbarat Teşkilât kanunu tasarısının’ Millet Meclisince hemen müzakeresine geçilmesi hususunda yüksek delâletinizi saygılarımla rica ederim.” ²⁷³⁸

Birleşimi yöneten Başkanvekili Nurettin Ok, Başbakan Suat Hayri Ürgüplü’nün önergesini, söz konusu Tasarının önceliğinin evvelce kabul edilmiş olduğunu hatırlatıp, Siyasî Partiler Kanunu Tasarısından evvel ve takdimen görüşülmesinin Başkanlık Divanınca da uygun görüldüğünü belirterek oya sunmuştu. Başbakan Ürgüplü’nün önergesi Millet Meclisi Genel Kurulunca kabul ediliyor ve böylece 23 Mart 1965 tarihli 79. Birleşimde Millî İstihbarat Teşkilât Kanunu Tasarısının görüşülmesine başlanıyordu²⁷³⁹. Görüldüğü gibi, Millet Meclisi Başkanlığına 8 Mayıs 1963 tarihinde sunulmuş olan Tasarının, Millet Meclisi Genel Kurulunca ele alınması, neredeyse 2 yıl sonra, 23 Mart 1965 tarihinde mümkün olabilmisti.

Tasarıyı incelemiş olan Geçici Komisyon, Hükümetin metninde bazı değişiklikler yapmıştı. Bu bağlamda, bazı terimlerde değişikliğe gidilmiş ve bir madde içinde toplanmış olan kimi düzenlemeler, yerine göre, bağımsız başka maddelere aktarılmıştı. Örneğin, Tasarının 4. maddesinin (a) bendinde, MİT Müsteşarının, Teşkilâtın görevlerinin yerine getirilmesinde Başbakana karşı sorumlu olduğu belirtildikten sonra, (b) bendinde, Devlet organları ve resmî kurumların, kendi kaynaklarından elde ettikleri millî güvenlikle ilgili haber ve istihbaratı zamanında MİT’e ulaştıracakları ve hizmetin yerine getirilmesi sırasında Teşkilât mensuplarına gereken yardım ve kolaylıkları sağlayacakları, (c) bendinde de, diğer Devlet dairelerinin kendi görevleriyle ilgili istihbaratı istihsale ve gerekli yerlere bildirmeye devam edecekleri öngörülürken; Geçici Komisyon, 4. maddede sadece (a) bendindeki düzenlemeyi bırakmış, (b) ve (c) bentlerindeki hükümleri, ayrı maddeler halinde, sırasıyla 5. ve 6. maddelerde ele almıştı. Komisyon tarafından bir diğer dikkat çekici değişiklik, Tasarının, genel zabıtaya tanınmış olan hak ve yetkilerin, bu Kanunda yazılı görevlerin yerine getirilmesi sırasında, MİT mensuplarından kimlere tanınacağını belirleyen 8. maddesinde gerçekleştirilmişti. Sözü geçen maddede, anılan yetkinin İçişleri Bakanlığı ve MİT tarafından birlikte hazırlanacak talimatta belirleneceği öngörülürken; Komisyon metninde, bu yetkinin MİT’ce hazırlanacak

²⁷³⁸ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 37, Birleşim: 79, (23.03.1965), s. 536.

²⁷³⁹ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 37, Birleşim: 79, (23.03.1965), s. 536, 539 vd.

olan talimatta saptanacağı belirtilmekteydi²⁷⁴⁰. MİT Müsteşarlığının doğrudan Başbakanlığa bağlı olduğunu dikkate aldığımızda, Komisyonun yaptığı değişikliğin isabetli olduğunda kuşku yoktur. Benzer bir diğer değişikliğin, Tasarının, personel işlerini düzenleyen 9. maddesinde yapıldığı görülmekteydi. Gerçekten, Tasarının 9. maddesinde, MİT'in bir kısım personelinin, Millî Savunma Bakanlığı kadrosundan, MİT'in inhası ve Millî Savunma Bakanlığının uygun görmesi ile sağlanacağı ve bu personelin her türlü istihkakının, mevcut hükümler dairesinde aynı Bakanlık bütçesinden ödeneceği belirtilirken; Geçici Komisyonun bu konuda da bir değişikliğe gittiği ve Millî Savunma Bakanlığı yerine, Türk Silâhlı Kuvvetleri terimini kullandığı dikkat çekmekteydi²⁷⁴¹. Geçici Komisyon metninde, Tasarının başka maddelerinde de, esaslı fazla etkilemeyecek bazı değişikliklerin yapıldığı görülmüyordu²⁷⁴².

Tasarının tümü üzerinde, Millet Meclisinin 23 Mart 1965 tarihli 79. Birleşiminde başlanan görüşmelerde, AP Grubu adına konuşan Aydın Milletvekili Hilmi Aydınçer, o zamana kadar özgün bir kanunu bulunmayan istihbarat faaliyetinin bir kanunla düzenlenmesini desteklediklerini belirtmiş ve istihbarat faaliyetinin tarihçesi ile ilgili olarak şu açıklamada bulunmuştu:

"...Millî İstihbaratımız şimdiye kadar Başvekâlete bağlı ve 'Millî Emniyet Hizmeti' namı altında, kısacası eski yazıdaki baş harflerle, 'MAH' teşkilâtı adı altında vazife görmekte idi. MAH teşkilâtı İstiklâl Harbi sırasında 'Teşkilâtı Mahsusa' adı altında Atatürk'ün emriyle kurulmuştur. Bilâhara 1926 senesinde yine Atatürk'ün emri ile vazife, selâhiyet ve tahsisatının Başvekâlet takdir edilecek bir millî emniyet hizmeti namı altında vücut bulmuştur.

*1954 senesinde teşkilât yeniden tevsi edilmiş ve son olarak NATO camiasına katılmak suretiyle müşterek çalışmalar şeklinde inkişaf etmiştir. Şimdiye kadar millî istihbaratı Devlet çapındaki Erkânı Harbiye İstihbarat Başkanlığı üzerine almış bulunmakta idi. Devlet İstihbaratı olarak diğer bakanlıklardan gelen bilcümle istihbaratın Başvekâlete verileceği, kıymetlendirileceği bir organ mevcut değildi. Erkânı Harbiye ise stratejik istihbaratla meşgul idi. O halde Devletin millî politikasını güdecek istihbaratın temerküz edeceği bir organ mevcut değildi. İşte huzurunuzda gelmiş bulunan bu tasarı bu organa hayatîyet vermekte ve daha şümüllü olarak kanuni bir mesnet bahşetmiş bulunmaktadır..."*²⁷⁴³

CHP Grubu adına kürsüye gelen Eskişehir Milletvekili Şevket Asbuzoğlu, sözlerine, Cumhuriyetin ilânından beri değişik kurumlardan alınan personel vasıtası ile sürdürülen istihbarat hizmetinin, daha verimli bir işleyişe kavuşturulması amacıyla

²⁷⁴⁰ Yukarıda adı geçen Millet Meclisi S. Sayısı: 456, ss. 10-11.

²⁷⁴¹ A.k., ss. 10-11.

²⁷⁴² A.k., ss. 8-17.

²⁷⁴³ M.M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 37, Birleşim: 79, (23.03.1965), s. 540.

böyle bir kanun tasarısı hazırlamış olan İkinci İnönü Hükûmetine teşekkür ederek başlamıştı. Asbuzoğlu, uygulamada bu hizmetin yürütülmesinde zaman zaman yaşanan bazı aksaklıklara işaret ediyor, söz konusu Tasarı ile istihbarat faaliyetinin daha düzgün işleyeceğine işaret ettiği konuşmasında şöyle diyordu:

“...Muhterem milletvekili arkadaşlarımızın da malûmu olduğu veçhile, 1926 senesinden beri ‘MAH Teşkilâtı’ namı altında Devletimizin iç ve dış emniyeti bakımından millî güvenliğimize karşı yöneltilen türlü tertiplerin haber alınmasında ve kontr hareketlerin ifasında başarı ile hizmet veren Millî Emniyet Reisliği, teşekkül tarzı itibariyle elemanlarını çeşitli kaynaklardan temin etmek zorunda kaldığından bu mühim hizmetin zaman zaman aksaklıklar arz ettiği esefle müşahade edilmekte idi. Bu bakımdan, gerekçede de tebarüz ettirildiği veçhile, belli bir millî politikanın tâyinine esas olacak plânların hazırlanmasında ve yürütülmesinde elde edilen istihbarattan gereği gibi de istifade edilememekte idi. Bundan da acıklı olan taraf, çok ulvi gayelerle teşkil edilen bu hizmet mensuplarının belli bir kanunları olmadığı için, bu görevin zaman zaman nâehil ellere teslim edilmiş olmalarından dolayı tamamen gayenin haricine çıkmış olduğunu da üzüntü ile müşahade etmiş bulunuyoruz. İşte bu sebeptendir ki, bu kanun tasarısını kabul etmekte pek çok mahzurlar ortadan kaldırılacak ve asıl vazifesi olan haber alma, kıymetlendirme, psikolojik savunma diğer Devlet organlarındaki buna mümasil haberleri zamanında bir araya getirme ve aynı zamanda Millî Güvenlik Kurulu ile birlikte diğer Devlet organlarına vaktinde alınan haberleri ulaştırma, yayma ve istihbarat çalışmalarını koordine etme bakımından hizmetlerini de verimli hale sokmuş bulunacaksınız.

Ayrıca bir Anayasa organı olarak kabul buyurduğunuz Millî Güvenlik Kurulunun bir kısım işlerini de bu hizmete devretmekle Millî Güvenliğe ait meseleleri sorumlu ellere tevdi etmiş bulunacaksınız.

Yine bu tasarıyı kabul etmekle bugüne kadar istihbaratla görevli daireler arasındaki çeşitli çelişmelere de son vermiş bulunacaksınız.

Muhterem milletvekilleri, demokratik rejimle idare edilen devletlerin pek çoğunda mütekâmil bir hale getirilip millî politikalarının yürütülmesine, millî hizmetlerin sağlandığında istihbarat eylediğimiz ve kendi bünyelerine göre, türlü adlarla anılan bu müesseselerden hiç de geri kalmıyan ve onlara nazaran daha az müsait şartlar içerisinde Cumhuriyet tarihimize birlikte memleketin gerek dış münasebetlerinde, gerekse rejim aleyhine yönelen iç cereyanlarında şerefle vazife gören ‘MAH Teşkilâtı’ bugünkü adıyla ‘Millî Emniyet Hizmetleri teşkilâtı’ bu kanunla millî istihbarat teşkilâtının bel kemiğini teşkil ederek ve yeniden kurulacak organların kolaylıkla vazifelerini ifade (“ifada” denilmeliydi. E.O.) yeteri kadar vasıfları bünyesinde toplayarak tarihimizde şerefli mevkiini daima muhafaza edecektir.

Bu sözlerimle şunu ifade etmek istiyorum ki; bugün yeniden kurulmak üzere bulunan Millî İstihbarat teşkilâtı bir müsteşarlıkla Başbakanlığa bağlanmakla, demin de arz ettiğim gibi, Cumhuriyetin ilânından bu tarafa hakikaten şerefli hizmet vermiş ve fakat bazen bu teşkilâtın kendi elinde olmıyarak belli bir kanunları mevcudolmadığı için; bazen nâehil ellere tesliminden dolayı üzüntü duyduğumuz bu teşkilât bugün, Millî İstihbarat Teşkilât Kanunu ile ortadan kalkmıyor; bilâkis onun belkemiğini teşkil ediyor. Bu hususu burada ifade ederken bu teşkilâtın hakikaten memlekete hayırlı hizmetler verdiğini de ifade etmeyi bir zaruret addetmekteyim. Tasarı umumiyetle bir kuruluş, mesuliyet ve yetkileri gösteren bir kadro kanunu mahiyetini taşımaktadır. Bu hal hizmetin özelliğinden ileri gelip Millî Emniyet hizmetlerinin neler olabileceğini bugünden tadad etmek mümkün olmadığı gibi, bugün, zararlı görülen bir hareketin yarın için faydalı olacağı hiçbir zaman mütalâa olunmıyacak meselelerden bulunmadığını temin edemediğimiz için, vazifelerinin tadadı mahiyette tasarıda yer almasını istemeye de hakkımız olmadığını ifade etmek isterim...

Ayrıca tasarının üçüncü maddesinin son fıkrasında ‘MÎT’e yukarıda yazılı görevler dışında hizmet yüklenemez ve bu teşkilât başka istikametlere yönettiremez’ denilmiş olmakla da biraz önce arz ettiğim bu hizmette vazife alan insanları bundan sonra kötü emeller peşinde, kendi gayeleri uğrunda çalıştırmak gibi bir vazife de tahmil edilemeyeceği için tasarımı, bu yönden de hararetle kabul etmekteyiz... ”²⁷⁴⁴

CHP Grubu adına konuşan Eskişehir Milletvekili Asbuzoğlu’nun konuşmasına, şahsı adına söz alan Edirne Milletvekili Nazmi Özoğul, cevap veriyor ve Asbuzoğlu’nun konuşmasındaki bazı değerlendirmeleri eleştiriyor ve daha sonra Tasarı hakkında genel bir değerlendirmede bulunuyordu. Özoğul, bu konuda şunları söylemekteydi:

“Muhterem arkadaşlarım, sözlerime maalesef Cumhuriyet Halk Partisi sözcüsü arkadaşımın sarfettiği bir sözle ve cevabıyla başlayacağım. ‘İstihbarat Teşkilâtı, ehil ellere evvelce verilmemiş ve bu kanun gelince, normal ellere verilmek suretiyle mükemmel şekilde çalışacakmış.’

Arkadaşlar, İstihbarat Teşkilâtımızı yakinen bilen ve yakinen takibeden bir arkadaşınız olarak sözlerime istiklâl tarihi başladığı arda büyük Atatürk’ün dış politika ve millî güvenlik için kurduğu AP Ajansı ve bilâhara MAH teşkilâtı ve bugün Millî Emniyet Teşkilâtı, Erkânı Harbiye İstihbarat Teşkilâtı, Hariciye Bakanlığı İstihbarat Teşkilâtı ve yine muhterem Cumhuriyet Halk Partisi sözcüsü arkadaşımızın çalıştığı emniyet teşkilâtının Birinci Şubesinde çalışan İstihbarat Teşkilâtı, memurlarına ve hizmetlilerine vatanperverane hizmetlerinden dolayı teşekkürle vazifeme başlarım.

²⁷⁴⁴ M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 37, Birleşim: 79, (23.03.1965), ss. 540-542.

Arkadaşlarım; bu kanun niçin gelmiştir? Başbakanlığa gelen haberler zamanında gelmemekte idi. Muhtelif istihbarat yollarıyla gelen haberler evvelâ muhtelif kanallarda kıymetlendiriliyordu, muhtelif noktalarda yorumlanıyordu ve istihbarat Başbakanlığa gelinceye kadar zaman bakımından kıymetini kaybetmiş oluyordu. Bu kanunu getirmekten esas maksat; halihazırda vatanperverane çalışan bütün İstihbarat Teşkilâtını bir noktada toplamak gayesini güder.

Arkadaşlarımız eğer birinci maddeyi okumuşlarsa o zaman göreceklerdir ki, Başbakanlığa gelecek haberlerde araya aracı girmeden bir kademedен gelmeden, günlük kıymetini kaybetmeden derhal Hükümet Başkanına alınan istihbaratı ulaştırmayı bu kanun gerçekleştirmektedir. Fedakârlıkla ve vatanperverane çalışan Millî Emniyet Teşkilâtımız, bütün tarihimiz boyunca vazifesini şerefle yapmış ve oraya giren arkadaşlarımız muhtelif cenderelerden, tetkiklerden geçirildikten sonra kendilerine vazife verilmiş, eğer birtakım aksaklıklar olmuşsa bu teşkilâta gerekli maddi imkânların sağlanamaması ve gerekli teşkilât ve personelin gereği kadar temin edilememesi yüzünden bu teşkilâtımız, istenilen gayeye ulaşacak istihbarat vazifesini yapamamıştır. Yoksa, ehil ellerin oraya girmemesinden değil. Eğer İngiltere'nin istihbaratı tetkik edilirse görülecektir ki; bugün, ordusuna sarf ettiği paradan daha büyük miktarda parayı İngiltere, istihbaratı için sarf etmektedir. Ordusunu küçük tutmakta; fakat istihbarat teşkilâtına bütün kasalarını açmaktadır.

Bu kanunu kabul etmekten bilhassa şu faydalar temin edilmiş olacaktır: Muhtelif istihbarat teşkilâtı. Yani, millî müdafaa'nın istihbarat teşkilâtı, Dışişleri Bakanlığının Haber Teşkilâtı, Millî Emniyetimizin Haber Teşkilâtı, Hükümetin dış politikasına göre ne gibi haberler toplıyacağını ve ne maksatla toplıyacağını bu teşkilâtı kurmakla gayet kolay olarak zamanında temin etmiş ve imkân sağlamış olunacaktır. Bunlar, bugün yapılmaktadır; fakat muhtelif kademelerde, muhtelif şekilde zaman kaybına sebeb olduğundan, bu tasarı kabul edilmesi ile istihbarat teşkilâtımıza kanuni bir vechе vermiş bulunacağız... ” 2745

Nazmi Özöğül'dan sonra, daha önce CHP Grubu adına konuşmuş olan Eskişehir Milletvekili Şevket Asbuzoğlu tekrarsöz alarak, Özöğül tarafından yanlış anlaşıldığını ve kendisinin Millî Emniyet Hizmetleri Teşkilâtının kötü çalıştığı yolunda bir söz sarf etmediğini, sadece zaman zaman ehil olmayan ellere teslim edildiği için bazı aksamaların yaşandığına değindiğini açıklamıştı. Asbuzoğlu, konuşmasında, zaman zaman yaşanan bu tür aksaklıkların, anılan Teşkilâtı düzenleyen özgün bir kanunun bulunmamasından kaynaklandığının da altını çizmişti²⁷⁴⁶.

²⁷⁴⁵ M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 37, Birleşim: 79, (23.03.1965), ss. 542-543.

²⁷⁴⁶ M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 37, Birleşim: 79, (23.03.1965), ss. 543-544.

Tasarının tümü üzerinde söz alan bir başka üye, Zonguldak Milletvekili Kenan Esengin'di. Esengin, Tasarıyı yeterli bulmadığını bildiriyor ve her ne kadar bir boşluğu doldurmak amacıyla hazırlanmışsa da, bu Tasarının getirdiği düzenleme ile istenilen istihbarat akışının ve gereken propaganda faaliyetinin sağlamayacağını ileri sürüyordu. Esengin, eleştirilerinin bir yerinde şöyle demektedir:

“...bu tasarı ile Türkiye'nin istenilen istihbarat ve propaganda maksadı temin edilemeyecek bir durumdadır. Bir nevi memur kadrosu şeklinde hazırlanmış ve buraya gelmiştir. Hangi memleketten nasıl örnekler almışlar, bilmiyorum. Fakat, bir müsteşarlıkla bir memleketin istihbaratı, altında bulunan diğer teşekküller ile koordineli çalışıp faydalı bir netice vermez.

Muhterem arkadaşlarım; biz, şimdiye kadar birçok lüzumsuz bakanlıklar kurmuşuzdur. Halbuki asıl Türkiye'ye bir İstihbarat ve Propaganda Bakanlığı lâzım. Bundan âdetâ öteden beri ürkmüştür. Halbuki, esas olan budur. Başbakanlığa bağlı bir müsteşarlık; yani, MİT İstihbarat Müsteşarlığı kurulacak ve bu, bir taraftan millî emniyeti emrine alacak, bir taraftan İstihbarat Başkanlığını emrine alacak ve bunlardan gelecek istihbaratı değerlendirecek, yorumlayacak ve aidolan makamlara gönderecek ve bunun neticesinde bir Devlet idaresi yürütülecek. Şimdiye kadar dünya teşkilâtında bunun kadar aksak olan bir şey görülmemiştir.

Bakanlar seviyesinde olmak üzere, meselâ bir Köy Bakanlığı yerine yine bir sürü Devlet Bakanlığı var, onların yerine veyahut bir başka bakanlığın yerine bir İstihbarat ve Propaganda Bakanlığı kurulur. Eğer propagandadan korkuluyorsa o takdirde 'propaganda' ismi konulmaz, yalnız (İstihbarat Bakanlığı) ismi konulur. Biz bir spor teşkilâtını idare etmek için bir Devlet Bakanlığı ihdas etmişiz; Vakıflar İdaresi için bir Devlet Bakanlığı ihdas etmişiz; bir Köy Bakanlığı ihdas etmişiz de Türkiye gibi bütün dünyanın ilgilendiği bir yere bir Propaganda ve İstihbarat Bakanlığı getirmekten çekiniyoruz.

Binaenaleyh benim ricam, bunu evvelâ bu şekle sokalım. Aksi takdirde, istenilen hedefe ulaşmanın imkânı yoktur. Birkaç kişiye makam verilir, birkaç kişi birbirlerine mektup yazar ve netice eskisinden daha kötü olur...” ²⁷⁴⁷

Esengin'den sonra kürsüye Niğde Milletvekili Asım Eren gelmişti. Eren, ülkemizde istihbarat hizmetlerinin tarihçesine kısaca temas ettiği ve söz konusu Tasarının hazırlanması ile görüşülmesine başlanması arasında geçen uzun zamana da dikkat çektiği konuşmasında, bu konularda şöyle diyordu:

“Pek muhterem arkadaşlarım, Sayın Asbuzoğlu ve Sayın Özoğul arkadaşlarım bu teşkilâtın millî yakın tarihimizdeki değerli hizmetlerini şükranla andılar. Onlara ben de şükranla katılırım. Filhakika İstiklâl Harbinde sivil elbise giymiş bâzı fedakâr subay arkadaşlarımızın,

²⁷⁴⁷ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 37, Birleşim: 79, (23.03.1965), ss. 544-545.

Askerî Polis, 'A.P' remizli askerî polis teşkilâtında yalnız içimizde değil, düşman içinde de devamlı olarak çok güzel neticeler veren gizli hizmetler başardıklarını yakından görmüşümdür. Ve onların hizmetini her zaman minnet ve şükranla yâd ve tezkâr etmeyi borç bilirim. Ondan sonraki devrede Millî Emniyet Başkanlığı hizmetimiz kendi mahdut imkânlarına rağmen, her halde yabancı buna mümasil teşkilâtın başaramadığı kadar kıymetli hizmetleri başarmıştır. Bu gelen kanun, bu hizmetlerin daha esaslı şekilde yapılmasını istihdaf etme iddiası ile gelmiştir. Acaba buna hakikaten muvaffak olacak bir tasarı olarak hazırlanmış mıdır? Bendeniz hiç şüphesiz kanunun biran evvel çıkması lehindeyim. Fakat kanunun hazırlanış şeklinde buraya gelişi, Sayın Nazmi Özoğul arkadaşımın temas buyurdıkları gibi. Mayıs 1963 te ve Geçici Komisyon'da kabulü de Eylül 1963 tarihinde olduğu halde, Mart 1965 tarihinde yani aşağı yukarı 1,5 sene sonraya dek bekleyip önümüze geldiğine göre, bu kanun daha mükemmel olabilirdi kanaatindeyim..." 2748

Asım Eren'in konuşması bittiğinde, Birleşimi yöneten Başkanvekili Nurettin Ok, Tasarının tümü üzerindeki görüşmeler için bir yeterlik önergesinin verildiğini duyuruyor ve Geçici Komisyon adına henüz konuşan olmadığı için, bu önergenin oylamasına geçmeden önce, Geçici Komisyon Sözcüsü Balıkesir Milletvekili Süreyya Koç'a söz veriyordu. Geçici Komisyon Sözcüsü Koç, daha önce konuşan bazı milletvekillerinin Tasarıya yönelttikleri eleştiriler hakkında şu savunmayı yapıyordu:

"Muhterem arkadaşlarım, huzuruza getirilmiş bulunan Millî İstihbarat Teşkilât kanun tasarısı, bâzı arkadaşlarımın ifade ettiği gibi, kısır çalışmaların neticesinde kaleme alınmış bir kanun tasarısı değildir.

Arkadaşlar, Dünya milletleri içerisinde millî istihbarat hizmeti ilgili hemen hemen bütün medenî milletlerin teşkilâtları, ilgili ve teknik arkadaşlarımız tarafından inceden inceye gözden geçirilmiş ve arkadaşlarımın biraz evvel ifade ettikleri gibi aşağı yukarı yarım asra yaklaşan bir tecrübeyi de Cumhuriyet Devrinde geçirmiş olan teşkilâtın, tecrübeli arkadaşları da ve teşkilâtın elde ettiği tecrübeleri de ilâve etmek suretiyle bu kanun tasarısı huzuruza gelmiştir. Bu kanun tasarısının elbette bütün ihtiyaçları kapsıyacak derecede bütün olgunluğu ihtiva ettiği iddiasında bulunmak güçtür. Ama memleketin gerçekleri ve bilhassa istihbarat mevzuunun büyük bir malî külfet taşıdığı bir devre içerisinde bütün ihtiyaçları kapsıyacak şekilde yapılması zannederim ki; imkânsızdır. Arkadaşlar size birkaç tane misal arz edeyim: Bugün öyle milletler vardır ki, bizim bütçemiz kadar millî istihbarat teşkilâtına malî destek olmaktadır. Binaenaleyh, bir istihbarat Teşkilât Kanunu gelirken aynı zamanda bunun malî külfetinin de düşünülmesi icap eder. Nerede

²⁷⁴⁸ M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 37, Birleşim: 79, (23.03.1965), s. 545.

kaldı ki biz, fedakâr Türk milletinin her ferdinden ve teşkilâtla bulunan ve Devlet teşkilâtında hizmet eden her ferdinden âzami derecede vatanperverlik hislerinden istifade etmek suretiyle, bu kanunun şimdiye kadar olduğundan daha koordineli, daha verimli bir şekilde olması yolunda çalışmalar kanunun hazırlığına esas teşkil etmiştir.

...

Bir arkadaşım da, bu kanunun geç gelmesinden şikâyet etmişlerdir. Kanaatimce böyle bir târizin yeri yok; o getirmiş, bu getirmiş, ama kanun bugün karşımızdadır. Bu kanunun bugün memleket nam ve hesabına daha olgun ve en verimli bir şekilde çıkması bizi ilgilendirir. Esasen, bu kanunda mevcudolan, aylardan beri gelen gündemin içerisinde öncelik ve ivedilikle konuşulması lâzımgelenler sütununda yazılı idi. Onun için şimdi elbirliği yaparak bunu mükemmel bir şekilde çıkarmanın yollarını arıyalım. Bence mühim olanı da budur... ” 2749

Geçici Komisyon adına yapılan konuşmadan sonra, Tasarının tümü üzerindeki görüşmelerin yeterliği hakkında Hatay Milletvekili Sâki Zorlu tarafından verilen önerge oylanmış ve kabul edilmişti²⁷⁵⁰. Daha sonra, maddelere geçilmesi, ardından da maddelerin ivedilikle görüşülmesi kabul ediliyor ve böylece tümü üzerindeki görüşmelerin başlanıp tamamlandığı, Millet Meclisinin 23 Mart 1965 tarihli 79. Birleşiminde, Millî İstihbarat Teşkilât Kanunu Tasarısının maddelerinin görüşülmesine başlanıyordu²⁷⁵¹.

Maddelerin görüşülmesi sırasında dikkat çeken bir husus, Tasarının, MİT içindeki birimleri düzenleyen 2. maddesinde öngörülen birimler için yapılan kısaltmaların bazılarında, kısaltılan birimdeki kelimelerin ilk harflerini karşılamaması idi. Nitekim, Kastamonu Milletvekili İsmail Hakkı Yılanlıoğlu, bu hususa işaret eden şu soruyu sormuştu:

“Muhterem arkadaşlarım, bu ikinci maddede Millî Emniyet Hizmetleri Başkanlığı (MAH), İstihbarat Başkanlığı (İB), Psikolojik Savunma Başkanlığı ise (PS) ile gösterilmiştir. Yani bu kısaltmalarda diğer başkanlıklarda riayet edilen hususa burada riayet edilmemiş. Yani diğerlerinde; birinci, ikinci, üçüncü kelimelerin baş harfleri alındığı halde burada yalnızca (PSB) (PS denilmeliydi. E.O.) harfleri alınmıştır. Acaba bu bir yanlış(lık) eseri olarak mı böyle olmuştur; yoksa bir mecburiyet midir? Bunu öğrenmek isterim. ” 2752

²⁷⁴⁹ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 37, Birleşim: 79, (23.03.1965), ss. 548-549.

²⁷⁵⁰ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 37, Birleşim: 79, (23.03.1965), s. 549.

²⁷⁵¹ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 37, Birleşim: 79, (23.03.1965), s. 549.

²⁷⁵² **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 37, Birleşim: 79, (23.03.1965), s. 550.

Yılanlıoğlu'nun bu sorusuna Geçici Komisyon Sözcüsü Balıkesir Milletvekili Süreyya Koç cevap vermiş, fakat cevabında, “Psikolojik Savunma Başkanlığı”nın neden “PSB” değil de, “PS” olarak gösterildiğini değil, “Millî Emniyet Hizmetleri Başkanlığı”nın, neden (MAH) olarak gösterildiğini açıklamıştı. Gerçekten, Komisyon Sözcüsü Süreyya Koç, İsmail Hakkı Yılanlıoğlu'nun sorusunu cevaplandırırken şöyle demektedir:

“Muhterem arkadaşlarım, kanun tasarısının tümü üzerinde görüşülmeye başlandığı andan itibaren arkadaşlarımızın büyük bir kısmı el birliği ile eski Millî Emniyet Teşkilâtımızın methini yaptılar; hizmetlerini övdüler. (MAH) ismi aşağı-yukarı 40 senelik bir tarihi olan millî emniyet hizmetlerinin ve bu teşkilâtın içinde kısaca kullanılmış olan bir remzidir. Onun için bu geleneğe sadık kalmak suretiyle bunun aynen bırakılmasında teşkilâtın çalışması bakımından bir fayda mülâhaza ettik. ‘Millî emniyet hizmetlerinin’ şimdiye kadar kullanılmış olan kısa ismi (MAH) tır. Bu bakımdan bu geleneğe uymanın faydalı olduğunu düşünerek bunu olduğu gibi bıraktık. Takdir Yüce Heyetinizindir.” ²⁷⁵³

Komisyon Sözcüsünün bu açıklamasından sonra, madde oya sunulmuş ve bir değişiklik yapılmadan, geldiği şekliyle, aynen kabul edilmişti.

Tasarının, MİT'in görevlerini düzenleyen 3. maddesi üzerindeki görüşmeler sürerken söz alan Kastamonu Milletvekili İsmail Hakkı Yılanlıoğlu, anılan maddeye ilişkin bazı kuşklarını dile getirmiş ve bu görüşmelerin gizli bir oturumda sürmesini talep etmişti. İsmail Hakkı Yılanlıoğlu'nun, sözünü ettiğimiz talepte bulunduğu konuşmasının son kısmı Millet Meclisi tutanaklarına şöyle geçmiştir:

“İSMAİL HAKKI YILANLIOĞLU (Kastamonu) – ...Uzatmıyorum, kanunun tümü üzerinde de bâzı arkadaşlarım konuştular, ben tümü üzerinde bir önerge hazırlamıştım gizli olması için, enine boyuna görüşelim diye. Asım Eren Beyefendi de iliştiler. Ama onu veremedik. Önergemin tekrar kabulünü istirham edeceğim efendim.

KEMAL SARIİBRAHİMOĞLU (Adana) – Yine de ver Yılanlıoğlu.

İSMAİL HAKKI YILANLIOĞLU (Devamla) – Gizli olmasını istiyorum. Önergem var. Başkanlık tensip ederse vereceğim.” ²⁷⁵⁴

Ancak, Birleşimi yöneten Başkanvekili Nurettin Ok, bu talebe ilişkin bir beyanda bulunmamış ve vaktin gecikmiş olması nedeniyle, 24 Mart 1965 Çarşamba günü saat 15.00'te toplanmak üzere, Birleşimi kapatmıştı ²⁷⁵⁵.

²⁷⁵³ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 37, Birleşim: 79, (23.03.1965), s. 550.

²⁷⁵⁴ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 37, Birleşim: 79, (23.03.1965), s. 552.

²⁷⁵⁵ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 37, Birleşim: 79, (23.03.1965), s. 553.

24 Mart 1965 tarihli 80. Birleşimde, Tasarının 3. maddesi üzerindeki görüşmelere devam edildiğini görüyoruz. Bu madde üzerindeki görüşmelerin yeterliği hakkında verilen önerenin kabul edilmesinden sonra, çeşitli milletvekillerince verilen değişiklik önergelerinin bir kısmı, Geçici Komisyonun da katıldığını beyan etmesi üzerine, Genel Kurulca kabul edilmiş ve böylece, anılan madde, esasî fazla etkilemeyen bazı değişikliklerle kabul edilmişti²⁷⁵⁶. Maddede gerçekleştirilen değişikliklerden dikkat çeken biri, orijinal metinde yer alan ve MİT’e verilen görevleri belirten “...Devletin millî güvenlik politikası ile ilgili plânların hazırlanmasında esas olacak istihbarat ile psikolojik savunma icapları ve millî güvenlik ile ilgili istihbaratı Devlet çapında istihsal etmek, Millî Güvenlik Kuruluna (MGK) ve gerekli Devlet organlarına ulaştırmak, yaymak ve istihbarat çalışmalarına ait koordinasyonu sağlamak ve istihbarata karşı koymaktır” hükmüne, Kastamonu Milletvekili İsmail Hakkı Yılanlıoğlu’nun önerisine, Komisyonun kısmen katılması üzerine, “Millî Güvenlik Kuruluna (MGK)” dan önce gelmek üzere, “Başbakanlığa” sözcüğünün de eklenmesi ve anılan hükümdeki “Devlet organları” sözcüğünün, İstanbul Milletvekili Coşkun Kırca’nın önerisi üzerine, “resmî makamlar” olarak değiştirilmesiydi. Ayrıca, madde metnindeki bazı hükümler, Ordu Milletvekili Ferda Güley’in, Komisyonca ve Genel Kurulca benimsenen iki ayrı önerisi doğrultusunda, “MİT’e bağlı bütün mercilerin bu anagörevler istikametinde tesbit edilecek olan diğer görevleri Başbakanın onaylayacağı bir gizli talimatta belirtilir” ve “MİT e bu görevler dışında hizmet yüklenemez ve bu teşkilât Devletin güvenliği ve Millî politikası ile ilgili istihbarat hizmetlerinden başka hizmet istikametlerine yöneltilemez” şeklinde değiştirilmiştir²⁷⁵⁷.

Tasarının üzerinde bazı tartışmaların yapıldığı bir diğer maddesi de, 6. maddeydi. Bazı ufak değişiklikler yapıldıktan sonra Genel Kurulca kabul edilen 5. maddede “Devlet mercileri ve resmî kurumlar kendi kaynaklarından elde ettikleri millî güvenlikle ilgili haber ve istihbaratı zamanında MİT’e ulaştırmak ve hizmetin yerine getirilmesi sırasında bu teşkilât mensuplarına gereken her türlü yardım ve kolaylığı göstermekle yükümlüdür” dendiikten sonra; görüşülmesine başlanan ve Geçici Komisyon tarafından ayrı bir madde olarak düzenlenmiş bulunan 6. maddede, “Diğer Devlet daireleri kendi görevleriyle ilgili istihbaratı istihsale ve gerekli yerlere bildirmeye devam ederler” hükmünün yer aldığı görülmekteydi. Bazı milletvekilleri, bu hükmün gereksiz olduğunu ileri sürmüşlerdi. Örneğin, Ordu Milletvekili Ferda Güley, şöyle demektedir:

²⁷⁵⁶ M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 37, Birleşim: 80, (24.03.1965), ss. 572-579, 593.

²⁷⁵⁷ M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 37, Birleşim: 80, (24.03.1965), ss. 578-579, 593.

“...bu 6 ncı madde tabî bir vazifeyi, Devletin bütün dairelerinin bu kadroda olmıyan bütün hizmetlerini yapmaya devam ederler, diyor. Yani şimdi olan şeyi yine de yaparlar, diyor. Bir defa sorumludurlar, diyemiyor. Bu görev kadrosunda bir meseledir. Matlabı ‘yükümlüdürler’ diyemiyor ki, bu işi yapmaya devam ederler diyor. Yükümlüdür, diyememesi tabiidir. Bunların, bir diğer dairelerin kendi görevleriyle ilgili istihbaratı istihsale ve gerekli yerlere bildirmeye devam etmeleri, Devlet hayatının ve karşılıklı Devlet daireleri münasebetlerinin tabî ve zaruri bir gereğidir. Bu, Millî Emniyet, millî politikacılar seviyesinde bir mesele değil. Şimdi, nereye bildireceklermiş? ‘Gerekli yerlere bildirmeye devam ederler.’ Demek ki, bu yerler de belli değil. Her daire, kendisinin üstündeki bir daireye, sağındaki, solundaki eşit hiyerarşideki dairelere görevleriyle ilgili bir takım istihbaratı, bildirecekler. Şimdiye kadar bildirdikleri gibi, bundan sonra da bildirecekler. Nereye bildirecekler ? Komşu dairelere, yukarı dairelere. Kanun demiyor ki, şuraya... ‘Gerekli yerlere...’ Bu gerekli yerlere, deyimi de anlatmaktadır ki bu madde gelmese kıyamet kopmaz. Ne oluyorsa, o olur; o olmaya devam eder...”²⁷⁵⁸

Güley gibi, Samsun Milletvekili İlyas Kılıç da, bu hükmün gereksiz olduğunu savunmakta ve Güley’i destekleyen şu konuşmayı yapmaktaydı:

“...Yüksek Komisyon hakikaten bu maddeyi bu metinden çıkarmak suretiyle, kanun tasarısında bir sadeliği sağlarsa, daha iyi bir kanunun tedvinine hizmet etmiş olur. Çünkü Devlet dairelerinin, sayın arkadaşımın biraz evvel izah ettiği gibi, birbiri arasındaki geleneksel münasebetleri, tabî münasebetleri esasen kanunun diğer maddelerine serpiştirilmiş olan istihbarat haberlerinin dairelerin birbiri arasında aktarma keyfiyetini de asla rencide etmiyeceği mülâhazası ile, bu maddenin çıkartılmasını, ben de diğer arkadaşım gibi arzu ederim...”²⁷⁵⁹

Buna karşılık, Edirne Milletvekili Nazmi Özoğul, Aydın Milletvekili Hilmi Aydınçer ve Geçici Komisyon Sözcüsü Süreyya Koç, bu eleştirilere katılmıyorlardı²⁷⁶⁰. Geçici Komisyon Sözcüsü Süreyya Koç, sözü geçen 6. maddedeki düzenlemenin neden gerektiğini şöyle açıklamaktaydı:

“...Bütün dünya milletlerinde olduğu gibi, istihbarat yapan müesseseler, teşekküller yalnız bir tane değildir. Memleketimizde de istihbarat görevi ile ilgili çeşitli müesseseler mevcuttur. Binaenaleyh, eğer bu altıncı madde

²⁷⁵⁸ M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 37, Birleşim: 80, (24.03.1965), ss. 587-588.

²⁷⁵⁹ M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 37, Birleşim: 80, (24.03.1965), s. 588.

²⁷⁶⁰ M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 37, Birleşim: 80, (24.03.1965), ss. 588-592.

kalkacak olursa, Millî İstihbarat Teşkilâtı adı altında yeniden tedvin edilen bu kanunla, demek ki, bizim istihbarat görevimiz kalkmıştır, gibi yanlış bir kanaatin uyanması muhtemeldir. Onun için gerek hariciye, gerek Genelkurmay Başkanlığı, gerekse İçişleri Bakanlığı, hattâ Gümrük Bakanlığı gibi istihbaratla ilgili olan bakanlıklar, 6 ncı madde olmadığı takdirde, kaldırıldığı takdirde, demek ki, 'bu işler bu vazifeler bizden kalkmıştır, öyle ise Millî İstihbarat Teşkilâtı kendi bünyesine göre bu işleri yürütecektir' gibi bir yanlış kanaate sahip olmak suretiyle, onların yapmaya mecbur olduğu ve memleketin tüm olarak lehine ve Millî İstihbaratı tamamlayıcı şekilde yapacakları istihbarat faaliyetinin durdurulması tehlikeleri mevcuttur. Onun için, bunu önlemek maksadıyla 6 ncı madde vaz' edilmiştir... ”²⁷⁶¹

Hükûmet adına konuşan Millî Emniyet Hizmetleri Başkanı Ziya Selışık da, benzer görüşü savunmaktaydı. Selışık, düşüncelerini şu sözlerle dile getirmekteydi:

“...Efendim, bir noktada ufak bir tavzihte bulunursam işin aydınlanacağını tahmin ediyorum. Beşinci maddeden maksut olan şey, haddizatında istihbarat yapmakta olan Dışişleri Bakanlığı, Erkânı Harbiye ve diğer yerlerin topladıkları haberleri MİT’de bir araya getirmeleri ve MİT’e vermelerini temin etmek maksadıyladır. Fakat, biz bunu konuştuğumuz zaman, bu maddeler tesbit edildiği vakit, şu nokta da meydana çıkmış bulundu ki; meselâ, Dışişleri Bakanlığı, elçiler, büyükelçiler kendi vazifeleriyle alâkalı verdikleri raporların ve tellerin muhtevası hemen çoğu itibariyle habere taallûk eder. Binaenaleyh, o makamlar, biz bunu MİT’e ulaştırdık dedikten sonra; bugüne kadar mutadolduğu üzere Erkânı Harbiyeyi alâkadar eden Erkânı Harbiyeye, bilhassa Başbakanı alâkadar eden Başbakana ve diğer taraftan da mütadolduğu üzere, Reisicumhura bu haberi ulaştırmamak ihtimali ortaya çıkabilir, dediler. Binaenaleyh, burada tasrih etmek lüzumu hâsıl oldu ki, bu haberler MİT’e verilmiş olmakla beraber, rûknolarak şimdiye kadar müesses yerlere ulaştırmakta devam ederler. Maksat budur ve bu nokta da Dışişleri Bakanlığı temsilcilerinin isteği üzerine kondu. Burda her hangi bir tearuz, bir tehâlûf yoktur, bizim görüşümüze göre...”²⁷⁶²

Sonunda, Millet Meclisi Genel Kurulu, 6. maddenin muhafazasına karar vermişti²⁷⁶³.

Millet Meclisindeki görüşmeler sırasında, Tasarının 7. maddesi üzerinde de uzun süre durulmuştu. Sözü edilen ve Komisyon aşamasında daha önceki bir maddedeki iki farklı düzenlemenin ayrı maddeler halinde öngörülmesi nedeniyle, Komisyonun kabul ettiği metinde 7. madde olarak yer alan hükümde şöyle denilmekteydi:

“MİT in fiilî kadrosu her yıl ihtiyaca göre Başbakanın onamasıyla

²⁷⁶¹ M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 37, Birleşim: 80, (24.03.1965), ss. 588-589.

²⁷⁶² M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 37, Birleşim: 80, (24.03.1965), s. 591.

²⁷⁶³ M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 37, Birleşim: 80, (24.03.1965), s. 592.

düzenlenerek Türkiye Büyük Millet Meclisine sunulur. İlgili komisyonun gizli oturumunda incelenir ve onaylanır.

MİTe bağlı organların kadro unvanları, görev ve yetkileri ve sorumlulukları bu kanunun 3 ncü maddesi göz önünde tutularak hazırlanacak millî istihbarat talimatlarıyla belirtilir.” ²⁷⁶⁴

Bu hükmün görüşülmesine başlandığında ilk sözü Ordu Milletvekili Ferda Güley almıştı ve maddede Başbakanın onaması ile düzenlenecek fiilî kadrodan söz edildiğine dikkat çekerek, düzenlemeyi kimin yapacağını belli olmadığına işaret etmişti. Bu konuda Güley şöyle devam ediyordu:

“...Evvelâ, düzenliyen kim? Ona ihtiyaç yok mu? Başbakanın onaması doğru. Yani, bir sorumlu kişi, Başbakana bu dairenin, bu organın bağlanmasıdaki şahıstır, yani müsteşardır. Müsteşarlıkça düzenlensin, Başbakan onasın ve Türkiye Büyük Millet Meclisine gelsin. Prosedürü böyle olabilir...” ²⁷⁶⁵

Ferda Güley, ayrıca, maddenin birinci fıkrasındaki “...Türkiye Büyük Millet Meclisine sunulur. İlgili komisyonun gizli oturumunda incelenir ve onaylanır” hükmünü de sorguluyor ve buradaki ilgili komisyonla neyin kastedildiğinin tam anlaşılmadığını belirttiikten sonra, ister Meclis dışında, ister Meclis içinde olsun, bir komisyona böyle bir yetkinin verilemeyeceğini, kadro tahsis yetkisinin, usulüne göre Millet Meclisi ve Cumhuriyet Senatosundan geçerek, TBMM’ye ait olduğuna dikkat çekiyordu. Güley şöyle demekteydi:

“...Sonra, ‘ilgili komisyonun gizli oturumunda incelenir ve onaylanır.’ Türkiye Büyük Millet Meclisinin dışında böyle bir yetkili komisyon, ilgili komisyon var mı, bilmiyorum. Herhalde yoktur. Türkiye Büyük Millet Meclisinin içinde olmadığını biliyorum. Türkiye Büyük Millet Meclisinin içinde ilgili komisyon...Diyelim ki, meselâ evvelâ Millî Savunma Komisyonu, sonra Plân ve Bütçe Komisyonu. Diyelim ki, ikisinden mürekkep bir Karma Komisyon, Geçici Komisyon ve diyelim ki, bu çok önemli olduğundan dolayı, hakikaten gizli bir oturumda bu iş yapılır. Meselâ yaptı. Biter mi orada. Bu kadroyu, bu kadroları Türkiye Büyük Millet Meclisinin organları verebilir, Yani Millet Meclisi ve Cumhuriyet Senatosu verebilir. Buraya gelecek. Halbuki maddenin 1 nci fıkrasının 2 nci cümlesi okunduğu zaman, sanki Meclisin içinde bu gibi ahvalde gizli meseleleri, Genel Kurula getirmeden, Genel Kurulun yetkilerini haiz olarak gören; görebilen bir organ, bir komisyon varmış da, işte o komisyona geliyormuş gibi yazılmış. Anayasamız muvacehesinde de, T.B.M.M. Müessesesinin belli fonksiyonu ve görevleri muvacehesinde de madde bu hali ile son derecede, af buyurulsun, mâlûl gelmiştir. Binaenaleyh, seriûlseri bu

²⁷⁶⁴ Yukarıda adı geçen Millet Meclisi S. Sayısı: 456, ss. 10-11.

²⁷⁶⁵ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 37, Birleşim: 80, (24.03.1965), s. 593.

*hususun değiştirilmesi ve düzeltilmesi gerekir. Ama, gizli müzakere suretiyle gerek komisyonda, gerek Genel Kurulda görüşüleceği derkârdır... ”*²⁷⁶⁶

Bu düzenlemeye, İstanbul Milletvekili Coşkun Kırca da karşı çıkmaktaydı. Bu bağlamda, Kırca, maddede yer alan hükmün, Silâhlı Kuvvetler ve Jandarmaya ait fiilî kadroların onaylanmasına ilişkin 1453 ve 1844 sayılı Kanunlarda öngörülen düzenlemelerden esinlenilerek öngörüldüğünü ileri sürüyordu. Sözü edilen Kanunlar uyarınca, Silâhlı Kuvvetler ve Jandarmaya ait fiilî kadrolar, Türkiye Büyük Millet Meclisine sevk ediliyorlar ve Türkiye Büyük Millet Meclisi Bütçe Komisyonunca bir gizli oturumda onaylanıyor ve böylece süreç tamamlanıyordu²⁷⁶⁷. Bu Kanunlara göre yapılan uygulamayı sorgulayan Coşkun Kırca, eleştirilerini şöyle dile getirmekteydi:

“...Şimdi, burada Anayasa hukuku bakımından sorulması iktiza eden sual şudur: Onaylanan bu kadroların hukuk kaynakları hiyerarşisi içindeki yeri nedir? Bu bir idarî karar mıdır, bir teşriî karar mıdır, bir kanun mudur?

Şimdi yeni Anayasamızın sistemine göre, teşriî kararların, kanun dışındaki teşriî kararların neler olduğu tahdidi surette tadadedilmiştir. Teşriî masuniyetlerin kaldırılması hakkında verilen kararlar, soruşturma açılması için verilen kararlar, Yüce Divana sevk için verilen kararlar, Anayasanın açıkça zikrettiği özel kanunlarla derpiş edilen prosedürler gereğince, Kalkınma Plânı veya Kamu İktisadi Teşebbüslerinin ibrası hakkında verilen kararlar... Bu tahdidi surette gösterilmiş kararlar dışında Teşriî Meclisler, yeni Anayasamızın sistemine göre karar alamazlar. Ne yaparlar? Kanun çıkartırlar. Kaldı ki, kadrolara mütaallik bir kanun çıkacaksa ki, behemahal kadroların da kanunla tesbitini zaruri kılan bir Anayasa hükmü mevcut değil. Anayasanın icabettirdiği husus; Anayasamızın 112 nci maddesinin 2 nci fıkrasında, ‘İdare, kuruluş ve görevleriyle bir bütündür ve kanunla düzenlenir’ deniyor.

Yine, İdare Hukukumuzun prensiplerine göre idarenin personel vasıtaları

²⁷⁶⁶ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 37, Birleşim: 80, (24.03.1965), s. 594.

²⁷⁶⁷ 18 Mayıs 1929 tarih ve 1453 sayılı “Zabitan ve Askeri Memurların Maaşatı Hakkında Kanun”’un 2. Maddesinde şu hüküm yer almaktaydı:

“Millî müdafaanın kara, deniz ve hava kısımlarile imalâtı harbiye ve harita umum müdürlüklerinin ve jandarma umum kumandanlığı seyyar ve sahil kıtaatının kadroları Bütçe Encümenince her sene kabul ve tasdik edilecek şekilde tatbik ve jandarma umum kumandanlığı merkez ve vilâyetler teşkilâtile sabit kıtaatı kadroları her sene bütçe kanunlarına raptedilecek cetvellerle tesbit olunur. Ücretle müstahdem bulunanlar hakkında ahkâmı sabıka devam eder.” Bkz. **T.B.M.M. Kanunlar Mecmuası**, Devre: 3, İçtima: 2, Cilt: 7, s. 633; **Resmî Gazete**, 30 Haziran 1929, Sayı: 1229.

19 Temmuz 1931 tarih ve 1844 sayılı “Jandarma Sınıfına Mensup Sivil Memurlarla Jandarma Kadroları Hakkında Kanun”’un 2. Maddesinde de şöyle denilmektedir:

“Jandarma Umum Kumandanlığı kadroları ordu kadroları gibi Bütçe Encümenince her sene kabul ve tasdik edilerek tatbik olunur. Ücretle müstahdem bulunanlar hakkında ahkâmı sabıka devam eder.” Bkz. **T.B.M.M. Kavanin Mecmuası**, Devre: 3, İçtima: 4, Cilt: 9, s. 115; **Resmî Gazete**, 26 Temmuz 1931, Sayı: 157.

vardır, maddi ve malî vasıtaları vardır. İşte bütün bu vasıtaların kanunla düzenlenmesi gerekir. Kanunla düzenlemek ne demek? Kanun bu hususları bizzat kendi metninde tesbit edebileceği gibi, bunların tesbiti yetkisini idari tasarruflarla yapmak üzere, idarenin organlarına, icranın organlarına da bırakabilir. Kanunla denilir ki, falanca hususu tesbit yetkisi Bakanlar Kuruluna aittir, falanca hususu tesbit yetkisi filânca bakana aittir. Anayasanın 112 nci maddesinin ikinci fıkrası buna cevaz verir. Ama, ya bu hususların tesbiti bizzat kanun metninde olmalıdır; yahut bu hususlar, tüzük gibi, yönetmelik gibi yahut sair idari tasarruflar gibi, kararnameler dahil, idari tasarruflarla tesbit edilecekse, bu gibi idari tasarrufların idarece, İcra Organınca ısdar edilebileceğine dair bir yetkinin kanunla sarahatle verilmesi lâzımdır. Zaten Anayasamızın 6 ncı maddesi de, ‘Yürütme görevi kanunlar çerçevesinde Cumhurbaşkanı ve Bakanlar Kurulu tarafından yerine getirilir’ demekle, Fransız Anayasa sisteminin dışında, Türkiye’de icra organının, bir kanunla zikredilmedikçe yetkisinin olamayacağını kabul etmiştir. İcra görevi bir ilkel yetki değil, kanunlarla cevaz verildiği ölçüde mevcudolan ve işliyeabilen, derive, başka bir yetkiden neşet eden bir görevdir.

*Şimdi bu böyle olduğuna göre, bu kadroları ya kanunda tesbit etmek lâzımdır, yahut bir kanunla bunları tesbit yetkisini bir icra organına bir idari mercie, makama bırakmak lâzımdır. Başka hiçbir yol yoktur...”*²⁷⁶⁸

İstanbul Milletvekili Coşkun Kırca, konuşmasının devamında, üzerinde görüşülen 7. maddedeki düzenlemenin 1483 ve 1844 sayılı Kanunlardaki uygulamayı sürdürmek amacını güttüğünü belirtiyor ve sözü geçen Kanunların Anayasaya aykırı olduğunu ileri sürüyordu. Kırca, sözlerine şöyle devam ediyor ve bu konuda şu öneride bulunuyordu:

“...Şimdi, bunlar gizlidir, bütün mesele buradan çıkıyor. Bu fiilî kadrolar gizli kadrolardır. Bunları kanunla Meclisten geçirirsek, kanunlar ancak yayınlanmak suretiyle, yine Anayasamızın bir hükmü dolayısıyla, yayınlamak suretiyle yürürlüğe girebileceğinden, bunları yayınlamakda hizmetin icaplarına aykırı olur. Bunlar kanun olarak Meclisten geçse, ya bunları yayınlıyacağız, hizmetin bütün gizliliğini açığa vuracağız, yani çalışamaz hale getireceğiz veyahut da yayınlamayacağız, yine çalışamaz hale getireceğiz, çünkü kanun meriyete girmiyecek. Bu halde, bütün dünyanın demokratik, parlömanter sistemlerinde yapılan şeyi yapmaktan başka çare yoktur. Yapılması icabeden şey sarahaten şudur; bu kanuna sarıh bir madde koyarak, yine Anayasanın 112 nci maddesinin 2 nci fıkrasının cevaz verdiği şekilde –ki, bütün dünya memleketlerinin tatbikatı böyledir– bu fiilî kadroları yapıp onaylamak yetkisini Bakanlar Kuruluna vermektir. Aynı şeyi ben Hükümete 1453 ve 1844

²⁷⁶⁸ M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 37, Birleşim: 80, (24.03.1965), ss. 594-595.

sayılı kanunların tatbikatı bakımından da teklif edeceğim. Elbette ki, Yüce Meclis, Bütçe kanunları vesilesiyle olsun, şu veya bu vesile ile olsun, gizli celselerinde, komisyonlarında veya Genel Kurullarında Hükümetten bu fiili kadroların kendisine açıklanmasını istiyebilir. Hükümet bunu kendiliğinden de yapabilir. Elbette ki Yüce Meclis, bu gibi şeylerin gizliliğini takdir eder ve açıklanmak iktiza ediyorsa bunları gizli oturumlarda açıklar. Hemen şunu belirtiyim ki, hiçbir Devlet dairesinin Yüce Meclisten gizlenebilecek hiçbir noktası da olamaz.

Şimdi, böyle olunca, benim bu husustaki teklifim şudur: Yedinci maddenin ilk fıkrası şöyle değiştirilmelidir:

'Millî İstihbarat Teşkilâtının fiili kadrosu, her yıl ihtiyaca göre düzenlenerek, Bakanlar Kurulunca gizli bir kararnameyle tesbit olunur. 'Bugün mevzuatımın, yürürlüğe girmesi tarzına dair bir kanunda, kararnamelerin behemahal Resmî Gazetede yayınlanması mecburiyeti mevcut değildir. Yönetmelikler yayınlanır, tüzükler yayınlanır, kanunlar yayınlanır. Ama kararnameler lüzumu halinde yayınlanır, lüzumu halinde yayınlanmaz. Talimatlar lüzumu halinde yayınlanır, lüzumu halinde yayınlanmaz. Binaenaleyh, bir kararnamenin gizli olması idare hukukumuzun prensiplerine, Anayasa hukukumuzun prensiplerine aykırı değildir. Böylelikle idareye de tam bir supleks verilmiş olur.

Şimdi bu fiili kadrolara istinaden bütçe yapılacaktır. Bu bütçe yapılırken birtakım tahsisat konacaktır. Bu tahsisatın hangi fiili kadrolara istinadettiğini Türkiye Büyük Millet Meclisi Karma Bütçe Komisyonu da, Cumhuriyet Senatosu da, Millet Meclisi de gizli oturumlarda pekâlâ öğrenebilirler, bu konuda bilgi sahibi olabilirler. Ama, tekrar arz ediyorum ki, bu fiili kadrolara bir Meclis Komisyonunun kararıyla kanun mahiyeti verilemez. Böyle bir Meclis Komisyonu kararı alınınca, bu kararın Anayasa hukukumuzda yeri yoktur. Bu ne kanuni kıymeti haizdir, ne de idari tasarruf kıymetini haizdir. Böyle bir şey yoktur, olamaz. Kanun olarak çıkarmaya da; işin gizliliği bakımından kanunu neşretmek mecburiyetini uyandıracığımıza göre, imkân yoktur. Şu halde tek çare kanunda sarahatle bu kadroları tesbit yetkisini Bakanlar Kuruluna vermek, bunun bir kararname ile, yâni Cumhurbaşkanının imzası ile yapılacağını söylemek ve bu kararnamenin de gizli olacağını tesbit etmekten ibarettir. Böylelikle hem Anayasa hukukumuzun esaslarını korumuş oluruz, hem de hizmetin gizliliğinin icaplarını korumuş oluruz..."²⁷⁶⁹

Bu görüşlere karşı, Edirne Milletvekili Nazmi Özogul, istihbaratta gizliliğin şart olduğunu belirtiyor ve Millî Müdafaa bütçesindeki kadroların açık olmaması gibi, burada da bu hususun gizli kalması gereğini savunarak şöyle diyordu:

"...İstihbarat kadroları eğer daha evvel hazırlırsa, bu doğru değildir.

²⁷⁶⁹ M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 37, Birleşim: 80, (24.03.1965), ss. 596-597.

7 nci maddenin 1 nci bendi istihbarat esasına göre hazırlanmıştır. Yani, müsteşarın dahi buraya konmasına lüzum yoktur. Kanuna koyduğumuz takdirde ne olabilir. Karşı tarafın istihbarat teşkilâtı kadronun nerede hazırlandığını kanundan öğrenir ve binaenaleyh, oraya istihbaratını teksif etmek suretiyle, oradaki bizim kadrolarımızı öğrenmek ister. Bu itibarla, kanun güzel hazırlanmıştır. Yedinci maddede, istihbarat esasları göz önünde bulundurulmuştur. Yedinci maddenin kabulü uygundur...”²⁷⁷⁰

İstanbul Milletvekili Reşit Ülker de, 7. madde hakkında bir fikir verebilmek için, o güne kadar yapılan uygulamayı bilmek gerektiğine dikkat çekiyor ve şimdiye kadar bu işin gizliliği Meclise karşı nasıl korunmuşsa, ondan ilham alınmasının uygun olacağını, istihbarat faaliyetini yerine getirecek kadroların saptanmasının bir kanun tekniği ile Meclislerden geçirilmesinin, Türkiye’nin güvenliği açısından sakıncalar doğuracağını savunuyordu. Ülker, bir de öneride bulunuyor ve gizliliğin korunabilmesi için, kadro tahsisinin, ülkenin mukadderatını teslim ettiğimiz Başbakanın onaması ile yapılmasının tercih edilmesi gerektiğini belirtiyordu²⁷⁷¹.

Milletvekillerinin konuşmalarından sonra, kürsüye gelen Geçici Komisyon Sözcüsü Balıkesir Milletvekili Süreyya Koç, 7. maddeye ilişkin olarak Ferda Güley ve Coşkun Kırca tarafından ileri sürülen eleştirilere verdiği cevapta, söz konusu düzenlemenin, halen uygulanmakta olan Jandarma Genel Komutanlığı ve Orduya bağlı gizli kadrolara ilişkin 1844 ve 1453 sayılı Kanunlardaki düzenlemeye benzediğini, bunun Anayasaya aykırılığı konusunun ise kişiden kişiye farklı bir değerlendirmeye tâbi tutulabileceğini söylüyor ve şöyle devam ediyordu:

“...Şimdi bir hukukçu arkadaşımız bu kanunların Anayasaya uygun olmadığını iddia etmesine mukabil, bir başka hukukçu arkadaşımızın da uygundur; delesi muhtemeldir. Bunun misallerini sık sık görüyoruz. Onun için halen Ordu ve Jandarma Genel Komutanlığının tatbik etmekte olduğu statüyü esas almak suretiyle 7 nci madde tedvin edilmiştir. Yeni bir statünün konması suretiyle 7 nci maddeye yeni bir istikamet ve bünye vermek zannederim ki, bugün olmaması gereken bir husustur...”

...Bu kanun, mevcudolan ve yürürlükte bulunan iki kanun esas alınmak ve iki müessesenin statüsüne uymak suretiyle tedvin edilmiştir. Aynen bırakılmasında isabet vardır. Takdir Yüksek Heyetinizindir.”²⁷⁷²

Ancak, İstanbul Milletvekili Coşkun Kırca, Geçici Komisyon Sözcüsü Balıkesir

²⁷⁷⁰ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 37, Birleşim: 80, (24.03.1965), s. 598.

²⁷⁷¹ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 37, Birleşim: 80, (24.03.1965), s. 598.

²⁷⁷² **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 37, Birleşim: 80, (24.03.1965), ss. 598-599.

Milletvekili Süreyya Koç'un bu konuşmasından sonra tekrar söz almış ve şu eleştiride bulunmuştu:

“Şimdi arkadaşlar, sayın komisyon sözcüsünün mâruzatı şu mânaya gelir; 1453 ve 1844 sayılı kanunlar Anayasaya uygundur veya değildir. Uygun olmasa dahi, madem ki, vardır ve bu sistem tatbik edilmektedir; Silâhlı Kuvvetlerde ve Jandarmada, bu yanlış sistem değiştirilene kadar, şu yeni kabul edeceğimiz kanunda da bu aynı yanlış sistemi yürütelim; sonra hepsini birden değiştirirsek bunu da değiştiririz. Bana göre, iki tane hataya bir üçüncü hatayı, hata olduğunu bile bile eklemektense, üçüncü hatayı işlememek ve daha evvel işlenmiş birinci ve ikinci hataları da ondan sonra tashih etmek cihetine gitmek daha doğru bir şeydir. Şimdi, kaldı ki, Genelkurmay Başkanlığı Teşkilât Kanunu, Millî Savunma Bakanlığı Teşkilât Kanunu münasebetiyle Silâhlı Kuvvetlerin fiilî kadrosu meselesi zaten Meclisin önüne gelmiştir. Bendenizin başkanı ve Sayın Aydınçer'in de sözcüsü bulunduğumuz bir komisyon bu hususu inceliyecekti ve bu husus da çok yakın bir istikbalde ümidediyorum ki, Anayasaya uygun bir hal tarzına kavuşacaktı. Orada da yapılması icabeden şey budur. Silâhlı Kuvvetlerin de kadrosu gizlidir, jandarmanın kadrosu da gizlidir. Bu gizliliğe binaen, bunların kanun şeklinde tasdikine imkân yoktur. Ama, fevkalâde garip ve bütün Parlâmento usullerine münafî bir şekilde, Bütçe Komisyonu onaylar ve biter, demek de mümkün değildir. Silâhlı Kuvvetlerimizin ve Jandarmamızın kadrolarının, hangi hukuki tasarrufla tesbit edildiği hususu, bugün Anayasamız bakımından 1453 ve 1844 sayılı kanunların Anayasamıza külliyen münafî oluşu dolayısıyla meşkûk bir haldedir. Yarın bunlar iptal de edilebilir. Bu kanun yürürlüğe girer. Bunun da iptali kolaylıkla mümkün olur...”²⁷⁷³

Görüldüğü gibi, Tasarının 7. maddesi üzerinde ciddi tartışmalar yaşanmıştı. Bu arada, Sinop Milletvekili Mustafa Kaptan ve Samsun Milletvekili İlyas Kılıç tarafından verilen iki ayrı yeterli önergesi kabul edilmiş ve madde üzerindeki görüşmeler sona ermişti²⁷⁷⁴. Fakat, Ordu Milletvekili Ferda Güley'in, İstanbul Milletvekili Coşkun Kırca'nın ve İstanbul Milletvekili Reşit Ülker'in verdikleri değişiklik önergeleri üzerine, Geçici Komisyon, maddeyi, verilen bütün değişiklik önergeleri ile geri almak istemiş ve bu talep Genel Kurulca kabul edildiği için, Birleşimi yöneten Başkanvekili Nurettin Ok, 7. maddeyi ve yapılması istenen değişiklikleri gösterir önergeleri Komisyona iade etmişti²⁷⁷⁵.

Millet Meclisinin 24 Mart 1965 tarihli 80. Birleşimiyle, 25 Mart 1965 tarihli

²⁷⁷³ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 37, Birleşim: 80, (24.03.1965), s. 599.

²⁷⁷⁴ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 37, Birleşim: 80, (24.03.1965), ss. 599-600.

²⁷⁷⁵ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 37, Birleşim: 80, (24.03.1965), ss. 600-601.

81. Birleşiminde Tasarının diğer maddeleri üzerinde görüşmelere devam edilmiş ve 81. Birleşimde, Niğde Milletvekili Asım Eren'in, Tasarının, Millî İstihbarat Koordinasyon Kurulunca (MİKK) gerekli görülecek kurumlarda, o kurumların kendi görevleri ile ilgili istihbaratı sağlamaları için servisler kurmalarını öngören 9. maddesinin tayyını (metinden çıkartılmasını) talep eden önergesinin kabulü üzerine, Millet Meclisi Genel Kurulu, sözü edilen 9. maddenin Tasarıdan çıkartılmasını kararlaştırmıştı²⁷⁷⁶.

9. maddenin Tasarıdan çıkartılması nedeniyle, madde numaralarında kayma olmuş ve eski 10. madde, 9. madde olarak görüşülmüş ve kabul edilmişti. Eski 11., yeni 10. madde üzerindeki görüşmeler tamamlanıp da, madde üzerinde verilen değişiklik önermeleri görüşülürken, Ordu Milletvekili Etem Kılıçoğlu ve 14 arkadaşı, verdikleri bir önerge ile 10. maddeden itibaren Millî İstihbarat Teşkilâtı Kanunu Tasarısı üzerindeki görüşmelerin gizli bir biçimde sürdürülmesini önermişlerdi. 1961 Anayasasının Geçici 3. maddesi uyarınca o tarihte uygulanmakta olan Türkiye Büyük Millet Meclisinin 27 Ekim 1957 tarihinden önce yürürlükte olan İçtüzüğü'nün 96. maddesinde, 15 Milletvekilinin talebi üzerine gizli oturuma geçileceği ve görüşmelere gizli bir biçimde devam edilip edilmeyeceğine bu gizli oturumda karar verileceği öngörüldüğünden²⁷⁷⁷; 25 Mart 1965 tarihli 81. Birleşimi yöneten Başkanvekili Nurettin Ok, dinleyicilerin salonu terk etmelerini istemiş ve saat 17.35 itibariyle gizli oturuma geçilmişti²⁷⁷⁸.

²⁷⁷⁶ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 37, Birleşim: 80, (24.03.1965), ss. 603-604; Birleşim: 81, (25.03.1965), ss. 615-620.

²⁷⁷⁷ Türkiye Büyük Millet Meclisinin 27 Ekim 1957 tarihinden önce yürürlükte olan İçtüzüğü'nün 96. Maddesinde şöyle denilmektedir:

"Teşkilâtı Esasiye Kanununun 20 nci maddesinin ikinci fıkrası mucibince mühim bir maddeden dolayı Meclis müzakerelerinin gizli tutulmasını vekiller veyahut on beş mebus tahriren teklif edebilirler.

Böyle bir teklif vukuunda içtima salonu samilerden ve icabında memur ve müstahdemlerden tahliye olunarak gizli celse teklif eden veya edenlerin esbabı mucibeleri dinlendikten sonra teklifin kabul veya reddi için müzakeresiz işari reye müracaat olunur.

Gizli müzakere icrasını isteyenlerin isimleri zabıt ceridesinde ve icabında Resmî Gazetede tasrih olunur.

Müzakerenin gizli icrasına lüzum gösteren mesele hallolunduktan sonra açık müzakereye geçilmesi Reis tarafından heyete teklif olunup bir karar ittihaz edilir." Türkiye Büyük Millet Meclisinin 27 Ekim 1957 tarihinden önce yürürlükte olan İçtüzük metni için, bkz. Şeref İba, **a.g.k.**, s. 265.

²⁷⁷⁸ Başkanvekili Nurettin Ok'un bu konuya ilişkin açıklaması, Millet Meclisinin 25 Mart 1965 tarihli 81. Birleşim Tutanağına şöyle yansımıştı:

"BAŞKAN – Muhterem arkadaşlar, Sayın Etem Kılıçoğlu, Sayın Refet Sezgin, Sayın Hasan Aksay, Sayın Süleyman Çağlar, Sayın Ömer Eken, Sayın Turhan Bilgin, Sayın Nazmi Kerimoğlu, Sayın Hami Tezkan, Sayın Sinan Bosna, Sayın Cihat Turgut, Sayın İhsan Ataöv, Sayın Saim Kaygan, Sayın Tahsin Türkay, Sayın Şahabettin Orhon ve Sayın Celâl Kılıç olmak üzere 15 arkadaşımızın müşterek imzalarını muhtevi bir önerge gelmiştir. İşbu önergede, görüşmekte bulunduğunuz Millî İstihbarat Teşkilâtı kanunu tasarısının gizli bir celse akdedilmek suretiyle görüşülmesi ve müzakereye bu şekilde devam edilmesi istenmektedir. Şimdi, sorduğum el'an görüşülmekte bulunan maddenin de bu takrir

Millet Meclisinin 26 Mart 1965 tarihli 82. Birleşiminde, saat 15.43 itibariyle gündemdeki diğer işlerin tamamlandığını ve birinci oturumun sona erdiğini; sıranın Millî İstihbarat Teşkilâtı Kanunu Tasarısının görüşülmesine geldiğinde, önceki Birleşimde alınan karar uyarınca, yeniden gizli oturuma gidildiğini görüyoruz²⁷⁷⁹. Gizli olan 2. Oturum sona erdikten sonra, saat 16.15'te, Millet Meclisi, yeniden olağan şekliyle açık olan 3. Oturumuna geçiyor ve gündemindeki diğer konuları görüşmeye başlamış bulunuyordu²⁷⁸⁰. Bu arada, sözü geçen gizli oturumda, Millî İstihbarat Teşkilâtı Kanunu Tasarısının görüşülmesi tamamlanmış ve Tasarı, Millet Meclisince, 4 çekin(m)ser ve 2 ret oyuna karşı 263 oyla kabul edilmişti²⁷⁸¹.

C. Millet Meclisinin Kabul Ettiği Metnin Cumhuriyet Senatosunda Görüşülmesi ve Değiştirilerek Kabulü

Millet Meclisinin kabul ettiği Millî İstihbarat Teşkilât Kanunu Tasarısı, Başkan Fuad Sirmen tarafından 27 Mart 1965 tarihinde Cumhuriyet Senatosu Başkanlığına gönderilmiş ve Cumhuriyet Senatosu Genel Kurulu, 29 Mart 1965 tarihli 63. Birleşiminde, Başbakan Suat Hayri Ürgüplü'nün bir önergesini kabul ederek, bu Tasarının, İçişleri, Millî Savunma, Malî ve İktisadi İşler ve Bütçe ve Plân Komisyonlarından seçilecek üçer üyeden oluşacak bir Geçici Komisyonda incelenmesini kararlaştırmıştı²⁷⁸². Geçici Komisyon, kendi bünyesi içinde bir alt komisyon oluşturmuş ve gerçekleştirdiği on Birleşimden sonra hazırladığı ve Millet

muhtevasında bulunduğu zikredilmiştir. Bu bakımdan İçtüzüğü'nün 96 ncı maddesi gereğince lütfen dinleyiciler salonu terk etsinler. Takririn kabul edilip edilmemesi hususunda Yüce Meclisin oyuna başvuracağım.

Muhterem arkadaşlar; müsaade ederseniz, bu meselenin esasını hallettikten sonra memurların ve ilgili Hükümet temsilcilerinin burada bulunmaları için ayrı bir karar alalım.

Komisyon üyeleri de kararın alınmasına kadar milletvekili olan arkadaşlar hariç, lütfen salonu terk etsinler efendim.

(Dinleyiciler; komisyon üyesi olmıyan vazifeliler ve diğer vazifeli memurlar salonu boşalttılar.)

Kapanma saati: 17.35" Bkz. M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 37, Birleşim: 81, (25.03.1965), s. 635.

²⁷⁷⁹ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 37, Birleşim: 82, (26.03.1965), s. 645.

²⁷⁸⁰ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 37, Birleşim: 82, (26.03.1965), s. 646.

²⁷⁸¹ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 37, Birleşim: 82, (26.03.1965), ss. 668, 678-681.

²⁷⁸² Başbakan Suat Hayri Ürgüplü'nün verdiği ve Cumhuriyet Senatosunun 29 Mart 1965 tarihli 63. Birleşiminde kabul edilen önerge şöyleydi:

"Cumhuriyet Senatosu Başkanlığına

Kıbrıs olaylarının bugünkü gelişmeleri karşısında ve millî güvenlik icapları bakımından biran önce kanunlaşmasında zaruret bulunan «Millî istihbarat teşkilât kanunu tasarısı»nın Cumhuriyet Senatosunda hemen müzakeresine geçilmesini sağlamak üzere geçici bir karma komisyonda ivedilikle incelenmesi hususunda yüksek delâletinizi saygılarımla rica ederim." C.S. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 4, Cilt: 26, Birleşim: 63, (29.03.1965), s. 408.

Meclisi metninde bazı değişiklikler öngören Raporunu, 7 Mayıs 1965 tarihinde Cumhuriyet Senatosu Başkanlığına sunmuştu. Geçici Komisyon, incelediği metni sıradan bir teşkilât kanunu tasarısı olarak görmediğini, Raporundaki şu satırlarla dile getiriyordu:

“...Tasarı esas itibariyle bir teşkilât kanunudur. Ancak Komisyonumuz, kendisine mevdu bu tasarıyı bir kuruluşun teşkilât kanunu olarak değil, Türk Milletinin ve Devletin bekasının en önemli unsurlarından biri olarak mütalâa ve tetkik etmiştir. Görüşmelerde Türk Milletinin ve Devletin bekası hedef olarak kabul edilmiş ve bunun en güvenli, en sıhhatli bir şekilde sağlama yolları araştırılmıştır.

Millî politikanın, millî menfaatlere gerçekten uygun olarak tesbiti önceden alınan sıhhatli ve iyi değerlendirilmiş istihbarata muhtaçtır. Aksi halde tâyin edilen millî politikanın gerçekten millî menfaatlere uygun olup olmadığı kabili münakaşadır.

Dünün istihbarat konusu ile bugünkü istihbarat konusu mukayese edilemeyecek kadar farklıdır. Bugün, istihbarat konusu devleti hedef kabul eden bilcümle faaliyetir. Yani, malidir, ekonomiktir, sosyaldır, kültürelidir, ilmîdir, tekniktir, bibliyografiktir, askerîdir, siyasidir. Bunlardan hiçbirisi bir diğerine tercih olunamaz.

Memleketimiz için de bu anlamda merkezî bir istihbarat teşkilâtı zaruridir. Teşkilât Kanununu incelediğimiz MİT, bu maksatla tesis olunmaktadır...” ²⁷⁸³

Cumhuriyet Senatosu Genel Kurulunun 25 Mayıs 1965 tarihli 86. Birleşiminde, Başbakan Suat Hayri Ürgüplü’nün verdiği ve Millî İstihbarat Teşkilât Kanun Tasarısının öncelik ve ivedilikle görüşülmesini talep eden önergesinin kabul edilmesi üzerine, Tasarının görüşülmesine başlanıyordu²⁷⁸⁴.

Tasarının tümü üzerindeki görüşmelerde ilk sözü Tabîî Üye Haydar Tunçkanat almıştı. Her ne kadar, Tunçkanat daha konuşmasına başlamadan önce, Yozgat Senatörü Sadık Artukmaç, Tasarının Millet Meclisinde görüşülmesi sırasında gizli oturuma gidildiğini hatırlatıp, Senatoda da aynı şekilde görüşmelerin gizli bir oturumda sürdürülmesini istediye de, Birleşimi yöneten Başkanvekili Muhittin Kılıç, Millet Meclisinde Tasarının tümünün değil, sadece bazı maddelerinin gizli görüşüldüğünü, sıra o maddelere geldiğinde, kendilerinin de durumu değerlendireceklerini bildiriyor

²⁷⁸³ Cumhuriyet Senatosu S. Sayısı: 626, “Millî İstihbarat Teşkilât kanunu tasarısının Millet Meclisince kabul olunan metni ve Geçici Komisyon raporu”, **C.S. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1, Toplantı: 4, Cilt: 28, Birleşim: 86’nın sonuna ekli, (25.05.1965), ss. 1-2.

²⁷⁸⁴ Başbakan Suat Hayri Ürgüplü, önergesinde şöyle demektedir:

“Cumhuriyet Senatosu Başkanlığına

Millî güvenlik icapları bakımından biran önce kanunlaşmasında zaruret gördüğü(müz) Millî İstihbarat Teşkilâtı kanun tasarısının Cumhuriyet Senatosunda öncelikle ve ivedilikle müzakeresine geçilmesi hususunda yüksek delâletinizi saygılarımla rica ederim.” **C.S. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1, Toplantı: 4, Cilt: 28, Birleşim: 86, (25.05.1965), s. 26.

ve sözü Haydar Tunçkanat'a bırakıyordu²⁷⁸⁵.

Tabii Üye Haydar Tunçkanat, istihbarat faaliyetlerinin türler, tarihçesi ve diğer ülkelerdeki görünümü hakkında açıklamada bulunduktan sonra; ülkemizde Millî Emniyet hizmetlerinin yürütülmesine ilişkin bir değerlendirme yapıyor ve şöyle diyor:

“...Bizim Millî Emniyet Teşkilâtına bir göz attığımızda karşılaştığımız manzara şudur:

Ankara’da en yüksek seviyede bir kuruluş. Sonra, yine yurt içinde geniş bir teşkilât. Yurt dışında da âdet yerini bulsun diyerek veyahut da birkaç memuru taltif için birkaç sefaret ve konsoloslukta cılız kollar. Halbuki diğer milletler bunun aksine Dışişleri Bakanlığının bünyesine yerleşik dış ülkelerdeki sefaret ve konsolosluklarında geniş kadrolarla çalışmaktadırlar.

Cumhuriyet rejimi yeni kurulduğu zaman düşmanları çok olduğundan İçişleri Bakanlığının aslı vazifelerinden olan rejimin güvenliği görevi istihbarata ilâveten Millî Emniyet Başkanlığına da verilmiş olmaktadır. Fakat, aradan geçen uzun zaman içerisinde jandarma ve polis teşkilâtımız genişlemiş ve kuvvetlenmiştir. Rejim oturmuştur. Şayet bu rejimin ve Anayasa düzeninin güvenliğini İçişleri Bakanlığının yüz bine yaklaşan polis ve jandarma kuvvetleri, yüzlerce milyonluk bütçeleri ile yapamayacaklarsa, 3-5 milyonluk bütçesi ve beş altı yüz personeli ile hem istihbarat, istihbarata karşı koyma ve hem de rejimin güvenliğinin temini görevlerini Millî Emniyet Teşkilâtının nasıl başarabildiğinin sırrını bilmek elbette faydalı olacaktır. Buradan şu gerçekler ortaya çıkmaktadır: Mevcut Millî Emniyet Başkanlığının kuruluş ve teşkilâtı modern gelişmelere maalesef ayak uyduramamış ve diğer milletlerdeki benzeri teşkilâtlarla kıyaslanamayacak kadar geri kalmıştır...

...

27 Mayıs İhtilâlinde sonra Millî Emniyet Teşkilâtımız bünyesindeki yabancı unsurlardan temizlenmiş ve bu teşkilâta yeni bir düzen verilmeye çalışılmıştır. İhtilâlin o günkü zor şartları içinde dahi yeni bir Teşkilât Kanunu hazırlanması için emir verilmiş ve personel arasında tensikata geçilmiştir.

Rejimin güvenliği ile ilgili görevlerin İçişleri Bakanlığına devri kararlaştırılarak kanun tasarısına ithal edilmişti. Bugün huzurunuzda gelen kanun tasarısı o zamandan beri birçok tâdillere uğradıktan sonra bugünkü şekli ile huzurunuzda gelmiş bulunmaktadır. Bundan sonra bu tasarı ile arzu ettiğimiz teşkilâtı kurabilecek miyiz sorusuna şimdi daha kolay cevap verebileceğimizi tahmin ediyorum.

Ben Yüksek Heyetinizin bazı maddelerde yapacağı tâdillerle bu kanun tasarısı ile modern istihbarat ve istihbarata karşı koyma teşkilâtının kurulabileceğine inanıyorum.

Maddelere geçildiğinde maddelerle ilgili tadil tekliflerini de Yüksek

²⁷⁸⁵ C.S. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 4, Cilt: 28, Birleşim: 86, (25.05.1965), ss. 26-27.

Heyetinize arz ve izah edeceğim.

Komisyon Millet meclisinden gelen tasarıyı bâzı tadillerle olgunlaştırmış ve mahzurlarını kısmen gidermiştir. Bâzı hususları da gerekçeye koyarak teşkilâtı yeniden kuracaklara gerekli direktifler verilmiş, ışık tutulmuş bulunmaktadır. Kanunun memlekete ve teşkilâta hayırlı ve faydalı olmasını dilerim... ” ²⁷⁸⁶

Tunçkanat'ın konuşmasından sonra, Birleşimi yöneten Başkanvekili Muhittin Kılıç, iki senatör tarafından ayrı ayrı, gizli görüşmeye gidilmesi talebinde bulunulduğunu, oysa İçtüzüğü'nün 66. maddesinin gayet açık olduğunu ve gizli görüşmeye ancak 10 imzalı bir önerge üzerine gidilebileceğini bildiriyor ve görüşmelere devam ederek, Komisyona bir soru yöneltmek isteyen Urfa Senatörü Vasfi Gerger'e söz veriyordu²⁷⁸⁷. Vasfi Gerger'in sorusu, son günlerde bir gazete yazarı hakkında Millî Emniyetin raporuna dayanılarak bazı işlemler yapıldığı yönündeki yayınlara yönelikti ve Senatör Gerger, ortada sözü edilen gazete yazarı hakkında gerçekten Millî Emniyetin bir raporunun bulunup bulunmadığını, böyle bir rapor varsa bunun basına nasıl intikal ettiğini öğrenmek istiyordu²⁷⁸⁸. Birleşimi yöneten Başkanvekili Muhittin Kılıç, Vasfi Gerger'in sorusu hakkında bir beyanda bulunmamış ve söz isteyen Afyon Karahisar Senatörü Celâl Tevfik Karasapan'a söz vermişti. Daha önce, Millî Emniyet Başkanlığı görevinde bulunmuş olan Afyon Karahisar Senatörü Celâl Tevfik Karasapan'ın konuşması, kuşku yok ki, kendisi, şimdi yeni bir yapıya kavuşturulmak istenen kurumun eski başkanı olduğu için, ayrı bir önem ve değer taşımaktaydı. Celâl Tevfik Karasapan, bazı hususlara ışık tutacak olan şu konuşmayı yapıyordu:

“Sayın Başkan muhterem arkadaşlarım, vaktiyle bir Devlet hizmeti olarak başında bulunduğum bir teşkilâtın yeni alacağı şekil hakkındaki kanun gelmiş bulunuyor, huzurunuzda. Arkadaşlarımız maalesef, bu hususta pek hazırlanmaya imkân bulamadıkları gibi, bizzat bendeniz de bu imkânı bulamadım. Fakat benden evvel konuşan Sayın Haydar Tunçkanat arkadaşımızın, bâzıları haklı olan tenkidleri yanında, bâzıları da hakikate, mavazaa uymıyan sözlerini burada tasrih etmek mecburiyetindeyim.

Millî Emniyet Teşkilâtı partilerle, gelip geçen hükümetlerle alâkası yalnız vazife bakımından olan, fakat memleketin yüksek menfaatlerini gerek memleketin iç emniyeti, gerekse dış emniyeti bakımından titizlikle takibetmeye vazifeli bir teşkilâttır. Birinci Dünya Harbinde Askerî İttîlâat Servisi olarak vazife gören bu teşkilât, sonra Millî Mücadele tarihimizde, MMAİMB gibi Gizli Millî Teşkilât suretiyle vazife görmüş, daha sonra Cumhuriyetin teessüsünde Almanya'dan bir mütehassıs getirmek suretiyle, bir yeni nüve meydana

²⁷⁸⁶ C.S. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 4, Cilt: 28, Birleşim: 86, (25.05.1965), ss. 29-30.

²⁷⁸⁷ C.S. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 4, Cilt: 28, Birleşim: 86, (25.05.1965), s. 30.

²⁷⁸⁸ C.S. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 4, Cilt: 28, Birleşim: 86, (25.05.1965), s. 30.

getirilmiştir. Bunun büyük hizmetleri olmuştur; inkılâpların muhafazasında, memleketin iç ve dış emniyetinin sağlanmasında. Memleketin iç emniyeti ile yalnız Emniyet İşleri Umum Müdürlüğünün meşgul olması gibi bir şey akla getirilebilirse de siyasi mahiyette hareketlerin bu teşkilât tarafından tamamiyle yapılamıyacağı da kabul edilmek icap eder. Çünkü, memleketin iç ve dış emniyetine karşı kastı olanlar, meşru yollarla çalışmazlar. Bunların müracaat ettikleri vasıtalar akla hayale gelmiyecek kadar gayrimeşru şeylerdir. Ve dünyanın her tarafında gizli teşkilât bunların karşısına çıkar ve 'kontre espiyonej' hareketleriyle bunları önlemeye çalışır. Benim sekiz aylık başında bulunduğum devre esnasında, eski bir hariciye müntesibi olarak, o zamanın Başbakanından aldığım talimata göre de gördüğüm vazife bu teşkilâtın, iç siyaset cereyanları ile partilerle alâkadar olmaması merkezinde olmuştur. Bunu intakı hak için söylemem lâzımdır. Bana bilhassa bu işe itina etmemi söylediler. Ve bâzı kimseleri bu gibi hareketlerde bulundukları için tekaüde sevk etmişimdir.

Demek ki bu hususta mensubolduğu Hükümete veyahut iktidarda bulunan partilerin arzusuna göre hizmet ettiği şeklindeki sözler maalesef değil maalesef memnuniye hakikate uymamaktadır. Millî Emniyetin Anayasamızın memlekette her şekilde propagandasını ve yayılmasını men ettiği komünizme karşı da vazifesi vardı ve kanun bu şekilde kaldığı müddetçe de bu vazifeyi yapmak mecburiyetindedir. Marksizm nazariyeleri, memlekette demokratik usullerle iktidara gelmeyi sabırla bekliyecek nazariyeler değildir. Bunun içinde olanlar, etüdetmiş olanlar gayet yakından bilirler. Marksizmin esası mevcut rejimi zor kullanarak bir sınıfın hâkimiyetini temin etmekten ibarettir. Bunu yaldızlıyarak sosyal adalet şekline sokup başka memleketleri abstre birtakım misallerle ortaya getirip, memlekette koyu bir komünizm propagandası yapmak, memlekete en büyük ihaneti yapmaktır arkadaşlar. Buna karşı Millî Emniyet Teşkilâtı değil, en büyüğünden en küçüğüne kadar, her Türk'ün son derece uyanık olması ve Atatürk'ün. 'komünizmi nerede görürseniz onun başını ezin' prensibini unutmaması lâzımdır. Felsefî nazariyeleri olabilir. Esasen bu nazariyelerin öğrenilmesi de lâzımdır. Bunlara nüfuz edilmesinde de fayda vardır. Bunların ilmî cephelerinin tetkik edilmesi icap eder. Ama bu demek değildir ki bunları memleket sathında birer nassı Kuran'mış gibi yayalım ve bu memleketi kapitalistler, burjuvalar ve işçiler gibi bir gazetenin başmakalesinde, yahut da bir köşesinde millete mütemediyen telkin edelim. Bu cihetlerde son derece hassa olmanız lâzımgelir. Benim gibi 17 yaşında bu memleketin hizmetine girmiş 19 yaşında cephede savaşmış, yaralar almış, esir olmuş bin bir ıstırabını çekmiş bir insan olarak, ben çok kıskancımdır bu dâvada. Bu memleketin bütünlüğünü muhafaza edebilme için, komünizmi her şekli ile, katiyen bu memleketin sathında nefes alır bir hale getirmemek lâzımdır.

Bu itibarla önümüze gelen bu Teşkilât Kanunu bize her şeyi temin edecek

durumda da maalesef değil. Bizdeki Millî Emniyet Teşkilâtı da, Amerika'da, İngiltere'de, Fransa'da ve Rusya'da gördüğümüz gibi, gizli bir teşkilâttır. Bunu(n) bin yamadan yapılmış Buhara hırkası gibi, o bakanlıktan, bu bakanlıktan, şu daireden, bu daireden alınmış memurlarla, muvakkat bir kadro ile yürütülmesi caiz olmaz. Zamanında hazırlanmış olan ve maalesef bugün tamamiyle değişmiş kanun projesi bu hususta tatminkâr değildir. Ve yine eski şeklini bir dereceye kadar idame ettirmektedir. Esaslı bir kadroya ve hakikaten İngilizlerin güzel tâbir ettikleri Entellijan Servis haline getirilmesine çalışılması çok şayanı arzu idi. Fakat, en mükemmeli elde edilinceye kadar oldukça mükemmeli yahut oldukça tatminkârını ele almak ve onu biran evvel yürürlüğe koymak da bizim vazifemizdir. Bu itibarla, bu kanunun maddeleri üzerinde görüşülürken de belki bâzı mâruzatımız olacaktır. Büyük bir dikkatle ve hüsnüniyetle ele alınmasında fayda olduğu mütalâasını arz eder ve hepinizi hürmetle selâmlarım.” ²⁷⁸⁹

Afyon Karahisar Senatörü Karasapan'ın konuşması tamamlanınca, Birleşimi yöneten Başkanvekili Muhittin Kılıç, bu kez usulüne uygun bir biçimde, yani 10 senatör tarafından verilen bir önerge ile, Millî İstihbarat Teşkilât Kanunu Tasarısı üzerindeki görüşmelerin gizli bir oturumda yapılmasının istendiğini bildiriyordu. Her ne kadar, Celal Tevfik Karasapan'ın konuşmaya başlamasından önce bir soru sormuş olan Urfa Senatörü Vasfi Gerger, gizli oturuma karşı olmadığını söylüyor, fakat açık bir birleşimde sorduğu sorunun cevabının da açık birleşimde verilmesi gerektiğini savunuyorduysa da; Başkanvekili Kılıç, cevabın daha sonra açık oturumda verileceğini ve şu anda İçtüzüğe göre gizlilik önergesinin gereğinin yapılmasının icabettiğini bildiriyordu. Aynı doğrultuda, Başkanvekili Kılıç, gizlilik önergesi aleyhinde söz isteyen Tabî Üye Haydar Tunçkanat'a da, İçtüzükte böyle bir imkân öngörülmediği için söz veremeyeceğini açıklıyordu. Tabî Senatör Sami Küçük ve 9 arkadaşı tarafından verilen gizlilik önergesi sonrasında. Birleşimi yöneten Başkanvekili Muhittin Kılıç ile bazı üyeler arasında geçen karşılıklı konuşmalar, Cumhuriyet Senatosu tutanaklarına şöyle geçmişti:

“BAŞKAN – Sayın Gerger, ne buyuruyorsunuz?

VASFİ GERGER (Urfa) – Bendeniz bir sual tevcih ettim. Şimdi bu sualin âleni celsede cevaplandırılması lâzımdır ve zaruridir. Gizli olmasına taraftarım. Ancak, açık celsede sorulan bir soruyu cevaplandırılmamasına mâtuflayan bir zehap hâsıl olur; umumi efkârda. Cevaplandırsınlar; sonra bunun oylanmasına geçilsin. Veya maddelere geçildiği zaman oylansın.

BAŞKAN – Maddelere geçildiği zaman, sorulanan cevabını açık celsede Hükümet verecektir. Şimdi gizlilik önergesi usulüne verilmiştir. Okunur okunmaz Tüzüğe göre gereğin yapılacaktır.

HAYDAR TUNÇKANAT (Tabî Üye) – Aleyhinde söz istiyorum.

²⁷⁸⁹ C.S. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 4, Cilt: 28, Birleşim: 86, (25.05.1965), ss. 30-31

BAŞKAN – Ne hakkında Sayın Tunçkanat?

HAYDAR TUNÇKANAT (Tabii Üye) – Takririn aleyhinde.

BAŞKAN – Gizlilik takrirlerinin aleyhinde, lehinde kimseye söz verilemez. Çünkü, İçtüzük hükmü açıktır. Ancak mühim sebeplerden dolayı en az 10 üye yahut bir bakan gizli görüşme teklifinde bulunabilir.

Bu teklif üzerine, dinleyiciler ve gerekirse memur ve hizmetliler toplantı salonundan çıkarılır. Teklifsahiplerinin gerekçeleri dinlendikten sonra, teklifin kabulü veya reddi için görüşmesiz işari oyla karar verilir, diyor. Kimseye lehinde, aleyhinde söz veremem. Yalnız teklif sahiplerinden birine gerekçesini izah için söz veririm.

(Sami Küçük ve arkadaşlarının önergesi tekrar okundu)

BAŞKAN – Sayın Atalay, ben böyle anlıyorum. Gizlilik takriri açık okunur. Takrir okunur okunmaz, hizmetliler... Biz de böyle tatbik ediyoruz efendim.

NİYAZİ AĞIRNASLI (Ankara) – Reye koyunuz.

BAŞKAN – Sayın Ağırnaslı, herkes tüzük allâmesi ama, önünde tüzük yok. Tüzük önümde. Bakınız ne diyor? Gizlilik teklifi üzerine dinleyiciler ve gerekirse memur ve hizmetliler toplantı salonundan çıkarılır, diyor.

NİYAZİ AĞIRNASLI (Ankara) – 10 arkadaş böyle bir takrir verebilir, 120 kişi de bu fikirde olmyabilir. Bunun aleyhinde konuşmak imkânı olmadığına göre oylanmasını istirham ediyorum...

BAŞKAN – Tüzük haricinde mantık silsilesi ile bir işlem yapmam ki. Tüzüğün sarıh olduğunu ifade ettim. Tüzük tatbik edilir, hizmetlilerin çıkması gerekirse diyor, böyle şeye lüzum yoktur, bir teklif de yoktur.

Teklifsahiplerinden birisi, gerekçeyi izah için söz istiyor mu? İstemiyorlar. Teklifi oylarınıza arz ediyorum. Kabul edenler... Etmeyenler... Kabul edilmiştir.

Kapanma saati: 17.30” ²⁷⁹⁰

Böylece, Cumhuriyet Senatosunun 25 Mayıs 1965 tarihli 86. Birleşiminde, saat 17.30’da, 3. Oturuma geçilmişti ve alınan karar uyarınca bu oturumdaki görüşmelerin gizli bir biçimde sürdürülmesi gerekiyordu.

Cumhuriyet Senatosunun, Tasarı üzerindeki görüşmelere devam edilen 15 Haziran 1965 tarihli 96 Birleşiminin 2. Oturumunda da, daha önce alınan gizlilik kararı uyarınca, gizli görüşme yapıldığını görüyoruz²⁷⁹¹. Aynı şekilde, 16 Haziran 1965 tarihli 97. Birleşimin 2. Oturumunda da gizlilik devam etmişti ve 18.21’de, açık olan 3. Oturuma geçilmişti²⁷⁹². Bu oturumda, İzmir Senatörü Ömer Lütfi Bozcalı’nın verdiği ve Tasarının maddelerinin tümüyle ele alınmasını ve üzerinde değişiklik teklifi olmayan maddelerin okunmadan kabulünü öneren önerge kabul

²⁷⁹⁰ C.S. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 4, Cilt: 28, Birleşim: 86, (25.05.1965), ss. 31-32.

²⁷⁹¹ C.S. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 4, Cilt: 28, Birleşim: 96, (15.06.1965), s. 572.

²⁷⁹² C.S. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 4, Cilt: 28, Birleşim: 97, (16.06.1965), s. 596.

edildiği için, sadece üzerinde değişiklik teklifi bulunan maddelerin görüşülmesine başlanmıştı²⁷⁹³. Cumhuriyet Senatosunda, 16, 17 ve 18 Haziran 1965 tarihli, 97., 98. ve 99. Birleşimlerde yapılan görüşmelerden sonra, Millet Meclisinin kabul ettiği metin, büyük bir kısmı esası etkilemeyen değişikliklerle kabul ediliyor ve böylece Tasarı üzerinde Cumhuriyet Senatosunca sürdürülen görüşmeler tamamlanmış oluyordu²⁷⁹⁴. Görüşmeler tamamlandığında, 99. Birleşimi yöneten Başkanvekili Muhittin Kılıç, Tasarının tümünü oya sunmadan önce, görüşmelere Hükûmet adına katılan Millî İstihbarat Teşkilâtı Başkanı Ziya Selışık'a söz vermişti. Başkanvekili Kılıç, Ziya Selışık'a söz vermeden önce, esasında İçtüzüğü'nün ilgili 74. maddesinde Hükûmete söz verilmesine ilişkin bir düzenleme bulunmadığı halde, âdet olduğu için, böyle bir karar aldığını bildiren şu açıklamayı yapıyordu:

"...Efendim, bizim 74 ncü maddemiz, hiç Hükûmete falân söz vermiyor. Üzerinde dahi söz vermiyor. Artık söz vermiyen Başkan olarak tescil ediliyoruz. Onun için söz vereceğiz. 74 ncü madde:

'Tasarı veya teklifin maddeleri üzerinde görüşme bittikten sonra tümü hakkında lehte ve aleyhte söz söylemek isteyenlerin sayısı birden fazla ise, Başkan; söz alma sırasına göre birer üyeye söz verir' diyor. Ama âded olmuş, Hükûmete söz veriyoruz." ²⁷⁹⁵

Başkanvekili Muhittin Kılıç'ın bu kararı üzerine, Hükûmet adına konuşmak için kürsüye gelen Millî İstihbarat Teşkilâtı Başkanı Ziya Selışık, uzun bir zamandan sonra, Millî İstihbarat Hizmetlerinin bir kanunla düzenlenmiş olması nedeniyle TBMM'ye teşekkür ediyor ve düşüncelerini şu sözlerle dile getiriyordu:

"Efendim, Sayın Başkan, Senatonun yüksek üyeleri; ...13 senelik bir çalışma neticesi olarak emniyet hizmetlerimizin, istihbarat hizmetlerimizin bir kanuna kavuşmuş olmasından dolayı bilhassa arzı şükran ederim. Bu vesile ile her iki Mecliste de, Millet Meclisi ve Senatoda söylenmiş olan tenkidlerin kıymetli ve uyarıcı olarak, çalışmalarda bir önderlik yapacağına da kaaniim. Şu vesile ile arz edeyim ki, Hükûmetler öğrenmek ve emniyet içinde bulunmak gibi bir endişe ve bir genişlik içinde çalışırlarken, muhakkak ki kanunun kendilerine temin ettiği imkânlardan büyük ölçüde faydalanacaklardır.

²⁷⁹³ C.S. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 4, Cilt: 28, Birleşim: 97, (16.06.1965), s. 596.

²⁷⁹⁴ C.S. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 4, Cilt: 28, Birleşim: 97, (16.06.1965), ss. 596-606; Birleşim: 98, (17.06.1965), ss. 611-644; Birleşim: 99, (18.06.1965), ss. 696-702, 705. Cumhuriyet Senatosu, Tasarının Millet Meclisince kabul edilen metnindeki, 29 asıl ve 7 geçici maddesinde değişiklik yapmıştı. Değiştirilen maddelerin, Millet Meclisinin kabul etmiş olduğu metinleri ile, Cumhuriyet Senatosunun gerçekleştirdiği değişiklik sonrasındaki görünüşleri için bkz. Millet Meclisi S. Sayısı: 456 ya 1 nci ek, "Millî İstihbarat Teşkilâtı kanunu tasarısına dair Cumhuriyet Senatosu Başkanlığı tezkeresi ve Cumhuriyet Senatosunca yapılan değişiklikler hakkında Millet Meclisi Geçici Komisyon raporu", M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 42, Birleşim: 137'nin sonuna ekli, (30.06.1965), ss. 2-16.

²⁷⁹⁵ C.S. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 4, Cilt: 28, Birleşim: 99, (18.06.1965), s. 702.

Huzurunuzdaki kanun çalışma için Hükümete imkân verdiği kadar senelerle burada büyümüş olup da hiçbir kanuna sahibolmayan arkadaşlarımıza büyük menfaatler ve büyük kuvvet temin etmektedir. Bu vesile ile, bendeniz bu müessesenin 30 senelik bir emektarı, bu kanunun hazırlanmasında 13 sene hizmet etmiş bir insan sıfatıyla, bilhassa şükranlarımı arz etmeyi bir vazife telâkki ettim. Sizi bir dakika işgal ettiğim için beni affetmenizi istirham ederim.

Hürmetlerimle.” ²⁷⁹⁶

Millî İstihbarat Teşkilâtı Başkanı Selişik’in bu konuşmasından sonra, Tasarının tümünün oylanmasına geçiliyor ve Millî İstihbarat Teşkilâtı Kanunu Tasarısı, Cumhuriyet Senatosunda, yapılan bazı değişikliklerle, 3 çekim(n)ser oya karşı 99 oyla kabul ediliyordu²⁷⁹⁷.

D. Cumhuriyet Senatosunda Yapılan Değişikliklerin Millet Meclisinde Yeniden Görüşülmesi ve Biri Dışında Tümünün Kabul Edilmesi

Millet Meclisinin kabul etmiş olduğu Millî İstihbarat Teşkilât Kanunu Tasarısında Cumhuriyet Senatosunca yapılan değişikliklerin Anayasanın 92. maddesi uyarınca yeniden Millet Meclisinde görüşülmesi gerektiğinden; Cumhuriyet Senatosunun, Tasarının 29 asıl ve 7 geçici maddesinde yapmış olduğu değişiklikler Millet Meclisince ele alınmış ve Millet Meclisi Geçici Komisyonu, yaptığı incelemeden sonra hazırladığı 24 Haziran 1965 tarihli Raporunda, sözü edilen değişikliklerin tümünün benimsenmesini önermişti²⁷⁹⁸. Raporu, 30 Haziran 1965 tarihli 137. Birleşiminde görüşmeye başlayan Millet Meclisi Genel Kurulu, 12. maddedeki değişiklik hariç olmak üzere, Tasarı üzerinde Cumhuriyet Senatosunun yapmış olduğu değişikliklerin hepsini, Geçici Komisyonun da önerdiği gibi, kabul etmişti²⁷⁹⁹.

Sözü geçen 12. maddenin Millet Meclisinin kabul etmiş olduğu şeklinde, Millî İstihbarat Teşkilât Müsteşarının, Millî Güvenlik Kurulunda görüşüldükten sonra, Başbakanın inhası ve Cumhurbaşkanının onayı ile atanacağı öngörülürken; Cumhuriyet Senatosu bu hükümde değişikliğe gitmiş ve Millî İstihbarat Teşkilâtı Müsteşarının, Millî Güvenlik Kurulunun göstereceği en az iki aday arasından Başbakanın inhası ve Cumhurbaşkanının onayı ile atanmasını kararlaştırmıştı. Görüleceği gibi, iki düzenleme arasında ciddi bir fark bulunmaktaydı. Gerçekten, Millet Meclisinin metninde yer alan düzenlemeye göre, Müsteşarın atanması hususunda, Millî Güvenlik Kurulunun yetkisi sadece bir görüş bildirmekten ibaretken; Cumhuriyet Senatosunun yaptığı değişiklikten sonra Millî Güvenlik Kurulunun yetkisi, görüş bildirmek ile

²⁷⁹⁶ C.S. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 4, Cilt: 28, Birleşim: 99, (18.06.1965), s. 702.

²⁷⁹⁷ C.S. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 4, Cilt: 28, Birleşim: 99, (18.06.1965), ss. 705, 721-722.

²⁷⁹⁸ Bkz. yukarıda adı geçen Millet Meclisi S. Sayısı: 456 ya 1 nci ek, ss. 1-16.

²⁷⁹⁹ M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 42, Birleşim: 137, (30.06.1965), ss. 578-586.

sınırlı kalmıyor ve en az iki aday önermek durumuna yükseltilmiş oluyordu²⁸⁰⁰. Bu durumda, Başbakan, ancak Millî Güvenlik Kurulunun önerdiği adaylar arasında bir müsteşar inha edebilecekti. Bir diğer deyişle, sözü edilen değişiklikte birlikte, Millî İstihbarat Teşkilât Müsteşarının atanmasında, Millî Güvenlik Kurulu gayet etkin bir konuma gelmekteydi. Ancak, Millî Güvenlik Kurulunun bu denli güçlü bir yetki ile donatılmasını, 1961 Anayasasında, Millî Güvenlik Kurulunun yetkilerini öngören 111. madde düzenlemesi ile bağdaştırılabilmek mümkün değildi. Gerçekten, 1961 Anayasasının sözü geçen 111. maddesinin, Kurulun yetkilerini belirleyen 3. fıkrasında aynen şu hüküm yer almaktaydı:

“Millî Güvenlik Kurulu, millî güvenlik ile ilgili kararların alınmasında ve koordinasyonun sağlanmasında yardımcılık etmek üzere, gerekli temel görüşleri Bakanlar Kuruluna bildirir.”

Bu durumda, Anayasada, Millî Güvenlik Kurulunun yetkisi, Bakanlar Kuruluna görüş bildirmek ile sınırlı tutulmuş, bir başka deyişle, kendisine bir danışmanlık görevi verilmekle yetinilmişti. Oysa, Millî İstihbarat Teşkilâtı Müsteşarının atanmasında Millî Güvenlik Kurulunun yetkisi, Cumhuriyet Senatosunun yaptığı değişiklikten sonra, Bakanlar Kuruluna veya Başbakana görüş bildirmenin hayli ötesinde bir anlam kazanıyordu. Çünkü, Cumhuriyet Senatosunun gerçekleştirdiği değişiklikten sonra, Millî İstihbarat Teşkilâtı Kanunu Tasarısının sözü edilen 12. madde hükmüne göre, Millî Güvenlik Kurulu, MİT Müsteşarlığı için görüş değil,

²⁸⁰⁰ Millet Meclisinin kabul etmiş olduğu Millî İstihbarat Teşkilâtı Kanunu Tasarısının 12. Maddesinde yer alan hüküm aynen şöyledi:

“MİT Müsteşarı, Millî Güvenlik Kurulunda görüşüldükten sonra Başbakanın inhası ve Cumhurbaşkanının onaması ile atanır.

Müsteşarlığa bir askerî şahıs atandığı takdirde, bu şahıs görevi süresince Silâhlı Kuvvetler makamları tarafından bir denetim ve teftişe tabi tutulamaz.

Millî Emniyet Hizmetleri, İstihbarat ve Psikolojik Savunma başkanları, MİT Müsteşarının teklifi üzerine Millî Güvenlik Kurulunda görüşüldükten sonra Başbakanın inhası ve Cumhurbaşkanının onaması ile atanır.

MİT Müsteşarı bulunmadığı zaman kendisine MAH Başkanı vekâlet eder.

MİT Müsteşarı ile MAH, İstihbarat, Psikolojik, İdare İşler(i) başkanları ve MİT fiili kadrosuna dâhil 13 ncü maddede unvanları yazılı memuriyetlerle uzman müşavirler; uzman ve uzman yardımcılıkları kadrolarına atanacaklar hakkında 3656 sayılı Kanunun 6 ncı maddesi hükmü uygulanır.”

Cumhuriyet Senatosunun gerçekleştirdiği değişiklikten sonra, sözü edilen 12. Maddede metni şu hale gelmişti:

“MİT Müsteşarı, Millî Güvenlik Kurulunun göstereceği en az iki aday arasından Başbakanın inhası ve Cumhurbaşkanının onaması ile atanır.

Müsteşarlığa bir askerî şahıs atandığı takdirde bu şahıs görevi süresince Silâhlı Kuvvetler makamları tarafından bir denetim ve teftişe tabi tutulamaz.

MİT Müsteşarı ve Yardımcısı ile MAH, İstihbarat, Psikolojik Savunma, İdari İşler Başkanları ve MİT fiili kadrosuna dâhil 13 ncü maddede unvanları yazılı memuriyetlerle uzman müşavirler; uzman ve uzman yardımcılıkları kadrolarına atanacaklar hakkında istisnâî memurluklara ait hükümler uygulanır.” Sözü geçen 12. Madde düzenlemeleri için, bkz. yukarıda adı geçen Millet Meclisi S. Sayısı: 456 ya 1 nci ek, ss. 4-6.

en az iki aday bildirecekti ve Başbakan da ancak bu adaylar arasından birini Müsteşarlık için inha edebilecekti. Cumhuriyet Senatosunun yaptığı değişikliklerin Millet Meclisinde görüşülmesi sırasında, İstanbul Milletvekili Coşkun Kırca da, 12. maddedeki değişikliğin, Anayasanın 111. maddesi karşısındaki durumuna işaret ediyor ve şöyle diyordu:

“...Önümüzde duran mesele her hangi bir şekilde aceleciliğe getirilecek meselelerden değildir. Mevzuubahsolan husus şudur: MİT Müsteşarı, Millî Güvenlik Kurulunun göstereceği en az iki aday arasından, Başbakanın inhası ve Cumhurbaşkanı'nın onaması ile atanır. Cumhuriyet Senatosunun yaptığı değişiklik budur. Bu değişiklik muhterem arkadaşlarım, benim naçiz kanaatimce, sarahaten Anayasanın 111 nci maddesine ve sadece 111 nci maddesine değil, bu Anayasanın temelinde yatan prensiplere aykırıdır. Anayasanın 111 nci maddesi Millî Güvenlik Kurulunun görevlerini tesbit eden 3 ncü fıkrasında aynen şöyle demektedir: (Millî Güvenlik Kurulu, millî güvenlik ile ilgili kararların alınmasında ve koordinasyonun sağlanmasında yardımcılık etmek üzere, gerekli görüşleri Bakanlar Kuruluna bildirir.)

Görülüyor ki, Millî Güvenlik Kurulu, millî güvenlik ile ilgili işlerde –ki, Millî İstihbarat Teşkilâtının bütün işlerde millî güvenlik ile ilgisi olduğundan zerrece şüphe yoktur– bu işlerde Bakanlar Kuruluna yardımcılık etmekle görevlidir. Yani diğer bir deyimle Millî Güvenlik Kurulu istişari bir kuruldur ve istişari olmak dışında hiçbir yetkiye ve göreve Millî Güvenlik Kurulu sahibolamaz ve sahip kılınamaz. 111 nci maddenin Anayasamızda bu şekilde tedvin edilişinin sebebi, millî güvenlik işlerinden dahi parlömanter demokratik rejimde ancak Parlâmentoya karşı sorumlu kurulların nihai karar yetkisine sahip kılınmasını gerektiren temel demokrasi prensibinden neş'et etmiştir. Aksini düşünmek, sivil idare prensibini, demokratik idareyi inkâr etmek demek olur.

Şimdi biran için şu 12 nci maddenin Senatoca tadil edilen ilk fıkrası üzerine dönelim: 'MİT Müsteşarı, Millî Güvenlik Kurulunun göstereceği en az iki aday arasından Başbakanın inhası ve Cumhurbaşkanı'nın onaması ile atanır.' En az iki aday denmiş. Bu 30 aday da olabilir faraza, çok farazî bir misal, iki aday da olabilir. İki aday gösterildiğini kabul edelim. Başbakan MİT Müsteşarını, Millî Güvenlik Kurulunun göstereceği iki aday arasından tâyin etmek mecburiyetindedir, başka birini oraya tâyin edemeyecektir. Daha doğrusu inha edecek, inhadan bahsediyorum. Cumhurbaşkanı ile beraber yapar bu tâyini pek tabîî olarak. İnha edemeyecek. Şu halde Millî Güvenlik Kurulu bu iki adayı, yahut 10 adayı Başbakana gösterirken yaptığı şey, istişari bir mütalâa vermenin çok üstünde, Başbakanın inha, Cumhurbaşkanı'nın tâyin yetkisini tahditetmek oluyor. Münhasıran istişari vazifeleri olan ve ancak istişari vazifeleri olabilecek olan heyetlerin icra organının inha ve

tâyin yetkisini her hangi bir suretle tahdidedici faaliyetlerde bulunmalarına bu Anayasa ve Anayasanın temelinde yatan demokrasi prensipleri müsait değildir. Böyle bir emsal kanunla yaratıldığı takdirde, yarın Genelkurmay Başkanından başlamak üzere Silâhlı Kuvvetlerimizin bütün yüksek ümerasının aynı yoldan tâyini gibi bâzı kanun hükümlerinin sevk edilmesi için de bir yol açılmış olabilir. Öyle sanıyorum ki bunu Türkiye’de Silâhlı Kuvvetlerimiz dâhil, hiçbir kurum, hiçbir kişi, hele bu Parlâmento kabul edemez, kabul etmek mevkiinde olamaz.

Muhterem arkadaşlarım, bu itibarla mesele, hadi çıksın sonra düzeltiriz denilebilecek meselelerden biri değildir. Yüce Meclis yine Anayasa gereğince Anayasa kurallarıyla bağlıdır. Bir hususun Anayasaya aykırı olduğunu tesbit ettiği anda Yüce Meclis her türlü gecikme ihtimalini göze alarak onu düzeltmekle Anayasa gereğince mükelleftir. Yoksa vazifesini yapmamış olur.

Bu itibarla bendeniz bu maddenin benimsenmemesini Yüce Heyetten istiyen bir önergeyi takdim etmiş bulunuyorum.

Millet Meclisince daha önce bu konuda görüşmeler olmuştu. Millet Meclisinin kabul ettiği metin şudur: ‘Millî İstihbarat Teşkilâtı Müsteşarı Millî Güvenlik Kurulunun görüşü alındıktan sonra, Başbakanın inhası ve Cumhurbaşkanının onaması ile atanır.’ Görüşüldükten sonra. Hiçbir tahdit salâhiyeti yok. Görüşecek, şu mu olsun, feşmekânca mı olsun? Ama Başbakan muayyen adaylar arasından birisini seçmek mükellefiyetinde değil. Yahut hiç kimseyi seçemeyince tekrar Millî Güvenlik Kuruluna müracaat edip, bana yeniden bir aday gösterin, demek mükellefiyetinde de değil. Bu başka türlü de yazılır. Millî Güvenlik Kuruluna peşin olarak görüşme yapılması bakımından da bir müracaat yapılması zaruri görülmiyebilir. Ama herhalde iki şık demokratiktir. Ya bu metin Millet Meclisi metninde olduğu tarzda ‘MÎT Müsteşarı, Millî Güvenlik Kurulunda görüşüldükten sonra Başbakanın inhası ve Cumhurbaşkanının onaması ile atanır’ diye yazılır veyahut daha kısa olarak : MÎT Müsteşarı Başbakanın inhası ve Cumhurbaşkanının onaması ile atanır, denir. Bu metinlerden bir tanesi, eğer yüce oylarınız tavrımı kabul ederse, sunulacak metni Türkiye Büyük Millet Meclisi Karma Komisyonuna getirmesini temenni ederim. Getirdiği zaman hangisinin uygun olduğu hususu yüce oylarınızla bir neticeye bağlanır ve kanun da biran önce yürürlüğe girer, fakat Anayasa ve demokrasi prensiplerine uygun olarak yürürlüğe girer...”²⁸⁰¹

Benzer bir görüşü, Gümüşhane Milletvekili Sabahattin Savacı da savunuyordu. Savacı, Millet Meclisinin kabul ettiği metinde Başbakana tanınmış olan yetkinin, Cumhuriyet Senatosunda yapılan değişiklikten sonra, bir bakıma, Millî Güvenlik Kuruluna tanınmış olduğuna dikkat çekiyor ve bu durumun, Millî Güvenlik

²⁸⁰¹ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 42, Birleşim: 137, (30.06.1965), ss. 581-582.

Kurulunun istişari bir organ oluşu ile bağdaşmadığını belirtiyordu. Sabahattin Savacı şöyle devam etmekteydi:

“...Başbakana aidolan yetki Senato metniyle doğrudan doğruya Güvenlik Kuruluna verilmiş oluyor. Halbuki, Güvenlik Kurulu Anayasada ve kendi özel kanununda istişari bir organ olarak vazife gördüğüne göre, Anayasanın tesbit etmiş olduğu mesuliyet ve salâhiyet sistemine bir istisna teşkil etmektedir. Böyle bir istisna Anayasaya aykırı olacağı için metindeki böyle bir maddenin benimsenmesine maddeten imkân yoktur.

Bu itibarla icranın salâhiyet ve mesuliyet sistemine aykırı olan ve bu yönünden Anayasaya aykırı olan Senato metnindeki maddenin benimsenmemesini, daha evvel Yüksek Huzurunuzda uzun münakaşaları yapılan ve neticede bir kompromi ile bu maddenin meydana getirilmiş olduğunu Yüksek Heyetiniz hatırlarlar. Bu itibarla hangi yönden bakarsanız bakınız, (Başvekil Güvenlik Kurulu ile görüşerek bu tâyini yapar) keyfiyeti, Güvenlik Kurulunun istişari vasfına uygun olarak bu metinde yerini de bulmuştur. Yani Güvenlik Kurulunun istişari fonksiyonu burada işlemektedir. Başbakan Güvenlik Kurulunun noktai nazarını aldıktan sonra şüphesiz bağlı değildir. Ancak onun noktai nazarını almakta istişari bir organ olarak her bakımdan fayda vardır. Bu noktai nazarı aldıktan sonra tâyinini yapacaktır. Salâhiyet ancak Başbakana aidolmak lâzımdır.

*Bu noktadan, evvelki metnin, Millet Meclisinde kabul edilen metnin benimsenmesi bilhassa bu hizmetin işlemesi bakımından da mahzurları bertaraf edeceği mülâhazasıyle bu istikamette oyların kullanılmasını istirham ederim.”*²⁸⁰²

Bu konuşmalardan sonra, Birleşimi yöneten Başkanvekili Ferruh Bozbeyli, 12. maddede Cumhuriyet Senatosunun yaptığı ve Geçici Komisyonun benimsenmesini önerdiği değişikliğin benimsenmemesini isteyen ve biri Sivas Milletvekili Güner Sarısözen, diğeri İstanbul Milletvekili Coşkun Kırca tarafından verilen iki önergeyi okutuyor ve bu önergeleri oya sunmayacağını; Geçici Komisyonun, maddedeki değişikliğin benimsenmesine yönelik önerisini oylayacağını, bunun reddedilmesi halinde, iki önergede de istenen şeyin yerine gelmiş olacağını bildiriyordu²⁸⁰³. Yapılan oylamada, Millet Meclisi Genel Kurulu, Geçici Komisyonun benimsenme yönündeki önerisine rağmen, Cumhuriyet Senatosunca yapılan değişikliğin benimsenmemesine karar vermişti²⁸⁰⁴.

²⁸⁰² **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 42, Birleşim: 137, (30.06.1965), s. 582.

²⁸⁰³ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 42, Birleşim: 137, (30.06.1965), s. 582.

²⁸⁰⁴ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 42, Birleşim: 137, (30.06.1965), s. 582.

E. Cumhuriyet Senatosunca Yapılan Değişikliklerden Millet Meclisinde Kabul Edilmeyen Madde İçin Karma Komisyon Kurulması ve Karma Komisyon Raporunun Millet Meclisinde Görüşölüp Kabul Edilmesiyle Tasarının Kanunlaşması

Bu durumda, Anayasanın 92. maddesi uyarınca, Millet Meclisi ve Cumhuriyet Senatosundan seçilecek eşit sayıdaki üyelerden oluşan bir “Karma Komisyon”un kurulması gerekmektedir. Bu doğrultuda, Geçici Komisyon Sözcüsü Balıkesir Milletvekili Süreyya Koç’un verdiği bir önerenin kabulü üzerine²⁸⁰⁵, Millet Meclisi Genel Kurulu, 30 Haziran 1965 tarihli 137. Birleşiminde, sözü geçen Karma Komisyonun, Tasarırı daha önce incelemiş olan, her iki Meclisteki Geçici Komisyonların, kendi üyeleri arasından seçilecek üçer üyeden oluşmasını kararlaştırmıştı²⁸⁰⁶.

Millet Meclisinin 30 Haziran 1965 tarihli 137. Birleşiminde kurulmasını kararlaştırdığı Karma Komisyon, Millet Meclisi ile Cumhuriyet Senatosunun MİT Müsteşarının seçiminde Millî Güvenlik Kurulunun rolüne ilişkin olarak farklı düzenlemeler öngördükleri Tasarının 12. maddesi üzerinde yaptığı incelemeden sonra, Millet Meclisinin metnini benimsemiş ve bu hususu hazırladığı 1 Temmuz 1965 tarihli Raporunda imza altına almıştı²⁸⁰⁷. Bu Rapor, Millet Meclisi Genel Kurulunun 6 Temmuz 1965 tarihli 140. Birleşiminde ele alınmış ve üzerinde hiçbir tartışma yaşanmadan, Genel Kurulca aynen kabul edilmişti²⁸⁰⁸. Böylece, Millet Meclisinin kabul ettiği metni Cumhuriyet Senatosunun değiştirmesi ve Millet Meclisinin bu değişikliği benimsememesi üzerine, Millet Meclisi ve Cumhuriyet Senatosundan eşit sayıda üye alımıyla bir Karma Komisyonunun kurulması ile devam eden süreç tamamlanıyor ve Millet Meclisi Genel Kurulu, 6 Temmuz 1965 tarihli 140. Birleşiminde, en başta kabul ettiği kendi metnini yine kabul ederek, Millî İstihbarat Teşkilât Kanunu Tasarısını kanunlaştırmış oluyordu. 7 Temmuz

²⁸⁰⁵ Millet Meclisi Geçici Komisyonu Sözcüsü Süreyya Koç’un önergesi şöyleydi:

“Yüksek Başkanlığa

MİT tasarısının Cumhuriyet Senatosu ile Millet Meclisi arasında ihtilâflı olan maddesini incelemek üzere kurulacak T.B.M.M. Karma Komisyonunun, her iki Mecliste raporu görüşmelere esas olan komisyonlarca kendi üyeleri arasından seçilecek üçer üyeden kurulmasını arz ve teklif ederim.” M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 42, Birleşim: 137, (30.06.1965), s. 586.

²⁸⁰⁶ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 42, Birleşim: 137, (30.06.1965), s. 586.

²⁸⁰⁷ Millet Meclisi S. Sayısı: 456 ya 2 nci ek, “Millî İstihbarat Teşkilâtı kanunu tasarısının Cumhuriyet Senatosunca değiştirilen ve Millet Meclisince benimsenmiyen maddeleri hakkında Karma Komisyon raporu ile Millet Meclisi, Cumhuriyet Senatosu ve Karma Komisyon metinleri”, **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 43, Birleşim: 140’ın sonuna ekli, (06.07.1965), ss. 1-2.

²⁸⁰⁸ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 43, Birleşim: 140, (06.07.1965), s. 78.

1965 tarihinde, Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel'e sunulan “6 Temmuz 1965 tarih ve 64 sayılı Millî İstihbarat Teşkilât Kanunu”; Gürsel tarafından, 10 Temmuz 1965 tarihinde yayımlanması için Başbakanlığa gönderilmiş ve 22 Temmuz 1965 tarihli Resmî Gazetede yayımlanmıştı²⁸⁰⁹. Kanunun yürürlüğünü düzenleyen 32. maddesi hükmü uyarınca, malî hükümler, yayımı tarihini izleyen ay sonundan başlayarak, diğer hükümleri ise yayımı tarihinde yürürlüğe girmiş oluyordu.

Bu Kanun ile birlikte, 12. Dönem Millet Meclisi, dönemin sona ermesine çok az bir zaman kalmış olsa da, bir önemli kanunun yapımını daha gerçekleştirmekte ve o güne değin, özgün bir kanunu olmayan istihbarat faaliyeti ve bu faaliyeti sürdürecektir olan kurum, kendi özel kanununa kavuşmaktaydı.

²⁸⁰⁹ **Resmî Gazete**, 22 Temmuz 1965, Sayı: 12055; **T.B.M.M. Kanunlar Dergisi**, Dönem: 1, Toplantı: 4, Cilt: 48, ss. 654-661.

KAYNAKÇA

KİTAPLAR VE MAKALELER

- AÇIKGÖZ, Esra: *“Haldun Taner’in ‘Timsah’ı”*, **Cumhuriyet Pazar Dergi**, Yıl 22, Sayı 1145, 2 Mart 2008.
- AKSOY, Muammer: *“Cumhurbaşkanının Geri Gönderdiği Kanun”*, **Cumhuriyet Gazetesi**, 11 Şubat 1963 ve 12 Şubat 1963
- AKÜNAL, Teoman: **Türk Medeni Hukukunda Tüzel Kişiler**, 2. Bası, Beta Basım-Yayım, İstanbul 1995
- ALİEFENDİOĞLU, Yılmaz: *“Yasaların Cumhurbaşkanınca Geri Gönderilmesi”*, **Amme İdaresi Dergisi**, Cilt 21, Sayı 1, Mart 1988, ss. 5-25.
- ALDIKAÇTI, Orhan: **Anayasa Hukukumuzun Gelişmesi ve 1961 Anayasası**, Genişletilmiş 2.Baskı, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, No. 413, İstanbul, 1973
- ALDIKAÇTI, Orhan: **Anayasa Hukukumuzun Gelişmesi ve 1961 Anayasası**, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, No. 655, İstanbul, 1982.

- ARSEL, İlhan: *“Milletvekillerinin Borçları”*, **Dünya Gazetesi**, 14 Şubat 1963.
- ARSEL, İlhan: **Türk Anayasa Hukukunun Umumi Esasları, Birinci Kitap, Cumhuriyetin Temel Kuruluşu**, Ankara, 1966.
- AYDEMİR, Şevket Süreyya: **İkinci Adam**, III. Cilt, 1950–1964, Remzi Kitabevi, 6. Basım, İstanbul, 2000.
- AYGÜNDÜZ, Filiz: *“Nerede olduğu bilinmeyen ‘Timsah’ ortaya çıktı”*, **Milliyet Pazar**, 2 Mart 2008.
- BAHÇECİ, Barış: **Karşılaştırmalı Hukukta ve Türkiye’de Devlet Başkanının Veto Yetkisi**, Yetkin Yayınları, Ankara 2008
- BAKIRCI, Fahri: **TBMM’nin Çalışma Yöntemi**, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 2000.
- BAŞLAR, Kemal: *“Uluslararası Antlaşmaların Onaylanması, Üstünlüğü ve Anayasal Denetimi Üzerine”*, **Milletlerarası Hukuk Milletlerarası Özel Hukuk Bülteni, MHB**, Yıl 24, Sayı 1–2, 2004, **Prof. Dr. Sevin Toluner’e Armağan**, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Milletlerarası Hukuk ve Milletlerarası Münasebetler Araştırma ve Uygulama Merkezi, ss. 1-62.
- von BAYME, Klaus: **Parliamentary Democracy, Democratization, Destabilization, Reconsolidation, 1789-1999**, MacMillan Pres Ltd. in Association with International Political Science Association, Great Britain, 2000

BİRAND, Mehmet Ali:
DÜNDAR Can, ÇAPLI, Can Bülent:

12 Mart, İhtilalin Pençesinde Demokrasi, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 1994.

BOGDANOR, Vernon:

“The Monarchy and the Constitution”, **Parliamentary Affairs**, Volume 49, Number 3, July 1996, ss. 407-422.

BÖLÜKBAŞI, Deniz:

Türk Siyasetinde Anadolu Fırtınası Osman Bölükbaşı, 2. Baskı, Doğan Kitapçılık A.Ş., İstanbul 2005

BULUTOĞLU, Kenan,
KURTULUŞ, Erciş:

Bütçe ve Kamu Harcamaları, Filiz Kitabevi, İstanbul, 1988.

ÇAVDAR, Tevfik:

Türkiye’nin Demokrasi Tarihi, 1950–1995, İmge Kitabevi Yayınları, 2. Baskı, Ankara, 2000.

DURAN, Lütfi:

“*Anayasa Mahkemesi*”, **Özel Galatasaray Yüksek İktisat ve Ticaret Okulu Dergisi**, Sayı: 2, 1965, ss. 5-23

DURAL Mustafa:

Kişiler Hukuku, Gözden Geçirilmiş ve Yenilenmiş 10. Tufan ÖĞÜZ: Baskı, Filiz Kitabevi, İstanbul 2010.

EPSTEIN, Leon D.:

“*Parliamentary Government*”, **International Encyclopedia of the Social Sciences**, (ed. David L. Sills), The Macmillan Company and The Free Press, Volume 11, 1968,

ERDEM, Tarhan:

Anayasalar ve Seçim Kanunları, 1876–1982, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1982

EREZ, Selçuk,
TANER, Demet:

Haldun Taner’in Timsahı, Bilgi Yayınevi, Ankara, 2008.

EROĞUL, Cem:

“Cumhurbaşkanının Denetim İşlevi”, **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, Cilt: XXXIII, Mart-Nisan 1978, No: 1-2, ss. 35-57.

ESEN, Bülent Nuri:

Anayasa Hukuku ve Siyasî Hukuk, Nebioğlu Yayınevi, İstanbul, 1957.

FEYZİOĞLU, Bedi Necmeddin:

Nazarî, Tatbikî, Mukayeseli Bütçe, 7. Baskı, Filiz Kitabevi, İstanbul, 1984.

GİRİTLİ, İsmet:

“Cumhurbaşkanının Veto Yetkisi”, **Cumhuriyet Gazetesi**, 14 Şubat 1963.

GÖZLER, Kemal:

“Türkiye’de Bir Bilinmeyen: Isdar”, **Prof. Dr. Erdal Onar’a Armağan**, Ankara Üniversitesi Yayınları, No: 391, Ankara, 2013, ss. 897-949.

GÖZLER, Kemal:

Devlet Başkanları, Bir Karşılaştırmalı Anayasa Hukuku İncelemesi, Ekin Kitabevi Yayınları, Bursa, 2001.

GÖZLER, Kemal:

Cumhurbaşkanı – Hükümet Çatışması (Cumhurbaşkanı Kararnameleri İmzalamayı Reddedebilir mi?), Ekin Kitabevi Yayınları, Birinci Baskı, Bursa, 2000.

GÜNEŞ, Turan:

*“Devlet Başkanı – Meclis
Çatışması”*, Ankara Üniversitesi
Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi,
Cilt: XIX, Haziran 1964, No: 2, ss.
175-192.

İBA, Şeref:

**Osmanlı’dan Günümüze Meclis
İçtüzük Metinleri**, TBMM
Basımevi, Ankara, 2007.

İBA, Şeref
BOZKURT, Rauf:

**100 Soruda Türk Parlamento
Hukuku**, Gözden Geçirilmiş 3.
Baskı, Nobel Yayın-Dağıtım,
Ankara, 2006.

İZGİ, Ömer,
GÖREN, Zafer:

**Türkiye Cumhuriyeti
Anayasasının Yorumu**, Cilt: II,
TBMM Basımevi, Ankara, 2002.

İNÖNÜ, İsmet:

Defterler (1919–1973), 2. Cilt,
Hazırlayan: Ahmet Demirel, Yapı
Kredi Yayınları, İstanbul, 2001.

KABAAĞAÇ, Sina,
ALOVA, Erdal:

Latince/Türkçe Sözlük, Sosyal
Yayınlar, İstanbul, 1995.

KABACALI, Alpay:

**Bilinmeyen Yönleriyle
Cumhuriyet Tarihi**, Denizbank
Finansal Hizmetler Grubu, Deniz
Yayınları, İstanbul, 2004.

KARA, Muzaffer Ayhan:

**Türk Siyasal Yaşamında 1961
Sonrası Bir Olgu, Demokrasi ve
Uzlaşma Kültürü Açısından
Koalisyonlar**, Otopsi Yayınları,
İstanbul 2004.

KARAVELİOĞLU, Kâmil:

Bir Devrim İki Darbe, 27 Mayıs, 12 Mart, 12 Eylül, Gürer
Yayınları, İstanbul, 2007.

KİLİ, Suna,
GÖZÜBÜYÜK, A. Şeref:

Türk Anayasa Metinleri (Sened-i İttifaktan Günümüze),
Yenilenmiş 2. Baskı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2000.

KERSE, Ahmet:

Türkiyede 1961 Anayasasına Göre Cumhurbaşkanı, İstanbul, 1973.

KOÇAK, Cemil:

Türkiye’de İki Partili Siyasî Sistemin Kuruluş Yılları (1955–1950), İkinci Parti, Cilt 1, İletişim Yayınları, İstanbul 2010

MADDEX, Robert L.:

The Illustrated Dictionary of Constitutional Concepts, Routledge, London, 1996

NEZİROĞLU, İrfan:

Türk Parlamento Hukukunun Temel Kavramları, Seçkin Yayınları, Ankara, 2008.

OKANDAN, Recai G.:

Âmme Hukukumuzun Anahatları [Türkiye’nin Siyasî Gelişmesi], Birinci Kitap, Osmanlı Devletinin Kuruluşundan Yıkılışına Kadar, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları No: 363, İstanbul, 1971

OKANDAN, Recai G.:

Umumî Âmme Hukuku, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, No.: 295, İstanbul, 1966.

ONAR, Erdal:

“Dünyada Parlamento Kavramının Doğuşu, Gelişimi ve Günümüzdeki Görünümü”, **Millî Egemenlik ve Demokrasi Kurultayı**, Ankara 20-21 Nisan 1995, TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları, No. 77, 1995, ss. 43-56.

ONAR, Erdal:

“Güncel Demokrasilerde Parlamentonun Rolü: Türkiye Büyük Millet Meclisi Örneği”, **Erdoğan Teziç’e Armağan**, Galatasaray Üniversitesi Yayınları, Armağan Serisi, No. 5, İstanbul (Tarihsiz), ss. 91-122.

ONAR, Erdal:

Kanunların Anayasaya Uygunluğunun Siyasal ve Yargısal Denetimi ve Yargısal Denetim Alanında Ülkemizde Öncüler, Ankara, 2003.

ONAR, Erdal:

“Türkiye’de Kanunların Anayasaya Uygunluğunun Yargısal Denetimi Alanında Öncüler”, **Anayasa Yargısı İncelemeleri**, Editörler: Mehmet Turhan, Hikmet Tülen, Anayasa Mahkemesi Yayınları, Ankara, 2006, ss. 1-40.

ONAR, Erdal:

1982 Anayasasında Anayasayı Değiştirme Sorunu, Ankara, 1993.

ONAR, Sıddık Sami:

İdare Hukukunun Umumî Esasları, I. Cilt, Üçüncü Bası, İsmail Akgün Matbaası, İstanbul, 1966

ONAR, Sıddık Sami:

İdare Hukukunun Umumî Esasları, II. Cilt, Üçüncü Bası, İsmail Akgün Matbaası, İstanbul, 1966.

ÖZBUDUN, Ergun:

Batı Demokrasilerinde ve Türkiye’de Parti Disiplini, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, No. 235, Ankara, 1968.

ÖZBUDUN, Ergun:

Türk Anayasa Hukuku, Gözden Geçirilmiş 13. Baskı, Yetkin Yayınları, Ankara, 2012.

ÖZÇELİK, Selçuk:

Esas Teşkilât Hukuku Dersleri, Birinci Cilt, Umumi Esaslar, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1982

ÖZTÜRK, Kâzım:

Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, Cilt: I, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1966.

ÖZTÜRK, Kâzım:

Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, Cilt: II, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1966

ÖZTÜRK, Kâzım:

Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, Cilt: III, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1966

ÖZTÜRK, Kâzım:

Son Değişiklikleriyle Gerekçeli Anayasa, Karşılaştırmalı Gerekçeler ve İlgili Mevzuat, Bilgi Yayınevi, Üçüncü Basım, Ankara, 1979.

PATRIDGE, Hilary:

Italian Politics Today, Manchester University Pres, Glaskow, 1998.

PAZARCI, Hüseyin:

Uluslararası Hukuk Dersleri, I. Kitap, Gözden Geçirilmiş 8. Baskı, Turhan Kitabevi, Ankara, 1999.

PICK, Christopher:

Passing Legislation in the United Kingdom, Foreign & Commonwealth Office, London, 2000.

- ROSE, Richard: *“Politics in England”*, **Comparative Politics Today, A World View**, Edited by Gabriel A. Almond v.d., Eighth Edition, Pearson Longman, 2002.
- SAVCI, Bahri: *“Devlet Başkanı – Meclis Çatışması”*, **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, Cilt: XVIII, Eylül – Aralık 1963, No: 3-4, ss. 319-340.
- SAVCI, Bahri: *“«Devlet Başkanı – Meclis Çatışması» Üzerine”*, **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, Cilt: XX, No.: 3, 1965, ss. 141-152.
- SEYHAN, Düндür: **Gölgedeki Adam**, İstanbul, 1966.
- SHUGART, Matthew Soberg, MAINWARING, Scott: *“Presidentialism and Democracy in Latin America: Rethinking the Terms of the Debate”*, **Presidentialism and Democracy in Latin America**, Edited by Scot MAINWARING, Cambridge University Press, United States of America 1997
- SODARO, Michael J.: **Comparative Politics: A Global Introduction**, McGraw-Hill, International Edition, 2001.
- SOYSAL, Mümtaz: **100 Soruda Anayasanın Anlamı**, 4. Baskı, Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1977.
- TANÖR, Bülent ve YÜZBAŞIOĞLU, Necmi: **1982 Anayasasına Göre Türk Anayasa Hukuku**, 6. Bası, Beta Yayınevi, İstanbul, 2004.
- TEZİÇ, Erdoğan: **Türkiye’de 1961 Anayasasına Göre Kanun Kavramı**, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, No. 384, İstanbul, 1972.

TİKVEŞ, Özkan:

Teorik ve Pratik Anayasa Hukuku,
Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi
yayını, İzmir 1982

TUNAYA, Tarık Zafer:

Türkiye’de Siyasi Partiler, 1859-1952,
Tıpkı Basım (İstanbul, 1952 basımından),
Arba Yayınları, İstanbul, 1995.

TUNCER, Erol:

Osmanlı’dan Günümüze Seçimler, 1877–1999, Toplumsal Ekonomik Siyasal
Araştırmalar Vakfı (TESAV) Yayını,
Ankara, 2002.

VERNEY, D.V.:

“Structures of Government”, **Comparative Government**, A Reader, Edited by J. Blondel, A Doubleday Anchor Book, New York, 1969.

WOLCHIK, Sharon L.:

“The Czech Republic: Havel and evolution of the presidency since 1989”,
Postcommunist Presidents, Edited by Ray Taras, Cambridge University Pres, United Kingdom, 1997.

YAYLA, Yıldızhan:

“Anayasa Mahkemesine Göre Devletin Özü”, **İdare Hukuku ve İlimleri Dergisi**, Yıl: 4, İstanbul Üniversitesi İdare Hukuku ve İdare İlimleri Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayını, 1983, Sayı: 1-3, ss. 133-149.

ANONİM ESERLER

İlk Koalisyondan Son Koalisyona 1961–1991, İnönü Vakfı Yayını, Ankara, 1992.

Kuruluşunun 45. Yılında Anayasa Mahkemesi, 1962-2007, (Anayasa Mahkemesi tarafından hazırlatılmış olan Albüm) SFN Televizyon Tanıtım Tasarım Yayıncılık Ltd. Şti., Ankara, 2007.

Cumhuriyet'ten Günümüze Milletvekili Seçimleri 1923–2002, T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü Yayınları, No. 2927

Nokta, Haftalık Siyasi Haber Dergisi, 18–24 Ocak 2007, Yıl: 1, Sayı: 12.

RESMÎ YAYINLAR

Anayasa Mahkemesi Kararlar Dergisi

M.M. Tutanak Dergisi

C.S. Tutanak Dergisi

T.B.M.M. Anayasa ve (1 Kasım 1956 tarihli) Dahilî Nizamname, 2. Basılış, Ankara, T.B.M.M. Basımevi, 1 Kasım 1964.

INTERNET KAYNAĞI

<http://www.secim-sonuclari.com/1965> (Erişim tarihi: 27.10.2014).